LOUIS DE ROUVROY (1675–1755)

PAMĚTI
VÉVODY DE SAINT-SIMON

IV

Regent Filip Orleánský · podle J.-B. Santerra, kolem 1717

DÍL IV · 1714–1717

Smrt krále a regentství

Smrt Ludvíka XIV., regentské rady, Lawova banka a car Petr v Paříži

ÚPLNÝ ČESKÝ PŘEKLAD S VYSVĚTLIVKAMI · podle vydání A. Chéruela, Paříž 1856

1714 · 1717

LOUIS DE ROUVROY

vévoda de Saint-Simon

PAMĚTI

Díl IV

Smrt krále a regentství

1714–1717

Francouzské Tomy 12–14 podle vydání A. Chéruela (Hachette, 1856)

Autograf vévody de Saint-Simon (podpis „Le duc de St Simon“)

STARÉ TEXTY

www.stare-texty.cz

Obsah

K tomuto vydání 1

Tom dvanáctý (1714–1715) **3**

Kapitola první 4
Kapitola druhá 18
Kapitola třetí 34
Kapitola čtvrtá 51
Kapitola pátá 67
Kapitola šestá 88
Kapitola sedmá 104
Kapitola osmá 117
Kapitola devátá 142
Kapitola desátá 163
Kapitola jedenáctá 176
Kapitola dvanáctá 188
Kapitola třináctá 201
Kapitola čtrnáctá 218
Kapitola patnáctá 238
Kapitola šestnáctá 252
Kapitola sedmnáctá 267
Kapitola osmnáctá 278
Kapitola devatenáctá 296
Přílohy vydavatele (edice 1856) 309

Tom třináctý (1715–1716) **364**
Kapitola první 365
Kapitola druhá 376
Kapitola třetí 387
Kapitola čtvrtá 400
Kapitola pátá 419
Kapitola šestá 432
Kapitola sedmá 449
Kapitola osmá 469
Kapitola devátá 482
Kapitola desátá 496
Kapitola jedenáctá 514
Kapitola dvanáctá 531
Kapitola třináctá 547
Kapitola čtrnáctá 558
Kapitola patnáctá 573
Kapitola šestnáctá 585
Kapitola sedmnáctá 596
Kapitola osmnáctá 614
Kapitola devatenáctá 630
Kapitola dvacátá 641
Kapitola dvacátá první 651
Přílohy vydavatele (edice 1856) 665

Tom čtrnáctý (1716–1717) **673**
Kapitola první 674
Kapitola druhá 692
Kapitola třetí 708
Kapitola čtvrtá 719
Kapitola pátá 732
Kapitola šestá 752
Kapitola sedmá 762
Kapitola osmá 777
Kapitola devátá 791
Kapitola desátá 805
Kapitola jedenáctá 824
Kapitola dvanáctá 838
Kapitola třináctá 853
Kapitola čtrnáctá 866
Kapitola patnáctá 884

Kapitola šestnáctá 894
Kapitola sedmnáctá 927
Kapitola osmnáctá 936
Kapitola devatenáctá 951
Přílohy vydavatele (edice 1856) 965
Tiráž 985
O Starých textech 986
O zakladateli 987
Volné šíření 988

K tomuto vydání

Louis de Rouvroy, vévoda de Saint-Simon (1675–1755), přišel ke dvoru Ludvíka XIV. jako šestnáctiletý mladík a strávil v jeho blízkosti více než třicet let. Své Paměti psal po celý život a v jejich konečné podobě je dokončil až ve stáří. Vznikl z nich jeden z nejrozsáhlejších a nejživějších svědeckých záznamů evropských dějin: den po dni, portrét po portrétu zachycují versailleský dvůr, válečná tažení, intriky, sňatky i úmrtí na přelomu 17. a 18. století až do doby Regentství.

Tento svazek je **čtvrtým dílem** úplného českého překladu. Obsahuje francouzské Tomy 12–14 vydání, které podle Saint-Simonova rukopisu uspořádal historik Adolphe Chéruel (Paříž, Hachette, 1856), a pokrývá léta **1714–1717**. Jejich středem je smrt Ludvíka XIV. 1. září 1715, kterou Saint-Simon líčí den po dni, a nástup regentství Filipa, vévody z Orléans, jehož byl autor dlouholetým přítelem a rádcem. Čtenář je svědkem zrušení králova testamentu v parlamentu, prvního *lit de justice* pětiletého Ludvíka XV., zřízení rad, které měly nahradit ministry (tzv. polysynodie), sporů vévodů a pairů s parlamentem i s králově legitimovanými syny, vzestupu abbého Duboise a Johna Lawa s jeho bankou, Saint-Simonova memoáru proti svolání generálních stavů a nakonec návštěvy cara Petra Velikého v Paříži v roce 1717. Vedle toho přináší řadu portrétů – mimo jiné paní z Maintenon, vévody du Maine, maršála z Villeroy, abbého Duboise a samotného regenta. Rozdělení do kapitol odpovídá francouzské předloze; v čele každé kapitoly je přeložen přehled jejího obsahu, jak jej podle autorova rukopisu sestavil francouzský vydavatel. Ke každému tomu jsou připojeny přílohy, které do svazků zařadil francouzský vydavatel.

Díl lze číst samostatně. Osoby, které v něm vystupují, jsou při prvním výskytu v tomto dílu znovu představeny ve vysvětlivce, i když se o nich čtenář dočetl už v předchozích dílech. U hlavních postav uvádí vysvětlivka navíc i jejich další osudy: způsob a příčinu smrti, a padl-li dotyčný v boji nebo byl-li popraven, vězněn či svedl-li souboj, i bližší okolnosti; u žen manžela a děti.

Poznámky pod čarou jsou trojího druhu:

- **Poznámka vydavatelů (edice 1856)** — poznámky francouzského vydání, přeložené;
- **Ediční poznámka** — upozornění českého vydání (omyly v předloze, nejasná místa, opravy dat);
- **Vysvětlivka** — výklad osob, institucí a reálií pro dnešního českého čtenáře.

Francouzská šlechtická jména převádíme ustáleným způsobem („vévoda z Beauvilliers“, „paní z Maintenon“); dvorské tituly, které česky nemají přesný ekvivalent,

ponecháváme v původní podobě (Monsieur, Madame, Monseigneur, pan Princ, pan Vévoda).

Překlad pořídila umělá inteligence (Claude, Anthropic) a každá kapitola prošla úplnou kontrolou proti francouzskému originálu. Přes veškerou péči mohou v textu zůstat nepřesnosti; upozornění na ně jsou vítána.

Tom dvanáctý (1714–1715)

Kapitola první

Pád princezny des Ursins. — Úvahy. — Ovdovělá hraběnka z Altamiry camarera mayor *a princ z Cellamare královniným velkým štolbou. — Kardinál del Giudice povolán zpět. — Macanaz a Orry vyhnáni ze Španělska. — Pompadour odvolán a vévoda ze Saint-Aignan velvyslancem ve Španělsku. — Toledo dáno prostému faráři. — Smrt vévodkyně z Aveira a markýze z Mancery. — Královnin úspěch u španělského krále. — Její záliba v Italech. — Smrt hraběnky z Roye v Londýně; její rodina. — Sňatek hraběte z Poitiers se slečnou z Malause. — Sňatek d'Ancezuna s jednou z Torcyho dcer. — Rod Caderousse. — Sňatek syna pana z O s dcerou Lassayovou a Arpajona s dcerou Montargise. — Nezdařená socha maršála z Montrevelu. — Perský velvyslanec, víc než pochybný, v Paříži. — Jeho vjezd; jeho první audience; jeho chování. — Nádhera rozložená před ním. — Předvolání na Maltu bez účinku, stejně jako bez skutečné příčiny. — Velký převor tam odjíždí, aniž mohl vidět krále. — Sto tisíc livrů Bonreposovi. — La Chapelle, jeden z prvních úředníků námořnictva, zcela oddaný Pontchartrainovi, a jeho žena vyhnáni Pontchartrainovou žárlivostí a úskoky. — Bavorský kurfiřt navštěvuje v Blois polskou královnu, svou tchyni; v Compiègne vystrojí svatbu své milenky s hrabětem z Albertu; v soukromí se loučí s králem ve Versailles a odjíždí do svých zemí.*

Viděli jsme, že princezna des Ursins[1] se nakonec u krále[2] a u paní z Maintenon[3] zcela znemožnila. Král jí nemohl odpustit opovážlivost její suverenity ani překážku, kterou její umíněnost, zastřená umíněností, již vnukla španělskému králi[4], tak

1. **Vysvětlivka:** Anne-Marie de La Trémoille, princezna des Ursins (1642–1722), vdova po Adrienu-Blaisovi de Talleyrand, princi z Chalais, a po druhém manželovi Flaviu Orsinim, vévodovi z Bracciana (Orsini = francouzsky des Ursins); děti neměla. Od roku 1701 byla *camarera mayor* španělské královny a fakticky vládla na madridském dvoře; vymohla si slib vlastního suverénního knížectví v Nizozemí („suverenita"), na němž trvala i při mírových jednáních. Po vypovězení ze Španělska žila v Římě, kde 5. prosince 1722 zemřela ve vysokém věku.

2. **Vysvětlivka:** Ludvík XIV. (1638–1715), francouzský král od roku 1643; zemřel ve Versailles 1. září 1715 na sněť (gangrénu) nohy, čtyři dny před svými sedmasedmdesátými narozeninami.

3. **Vysvětlivka:** Françoise d'Aubigné, markýza z Maintenon (1635–1719), vdova po básníku Paulu Scarronovi, dříve vychovatelka dětí Ludvíka XIV. a paní z Montespan; od let 1683/1684 tajná manželka Ludvíka XIV. Vlastní děti neměla. Zemřela přirozenou smrtí ve vysokém věku 15. dubna 1719 v Saint-Cyru, v ústavu pro šlechtické dívky, který založila.

4. **Vysvětlivka:** Filip V. (1683–1746), vnuk Ludvíka XIV., druhý syn Monseigneura, dříve vévoda z Anjou, od roku 1700 španělský král (roku 1724 krátce abdikoval ve prospěch syna Ludvíka I.); zemřel 9. července 1746 v Madridu na mrtvici. Jeho první manželka Marie Luisa Gabriela Savojská zemřela 14. února 1714 („smrt královny").

dlouho kladla jeho míru, navzdory všemu, co král mohl podniknout; a od tohoto bláznovství, o němž nikdo ze spojenců nechtěl ani slyšet, ji přiměl upustit teprve tím, že jí nakonec prohlásil, že ho ponechá jeho vlastním silám. Král živě pocítil strach, že by si ji španělský král mohl vzít, a potom i nezastřenou a bezmeznou moc, kterou nad španělským králem získala v osamělém zajetí, v němž ho držela v paláci Medinaceli. A konečně se král až do hloubi duše dotkl parmský sňatek, vyjednaný a uzavřený, aniž by mu o něm dala sebemenší zprávu. Byl králem všude, a ve své rodině, je-li to možné, ještě víc než kdekoli jinde, a nebyl zvyklý, aby se jeho děti ženily jako by byl cizí člověk. Volba sama mu nemohla být po chuti a způsob, jakým se stala, dovršil všechno. Paní z Maintenon, která, jak jsme viděli, podporovala a vynesla paní des Ursins k takové míře vlivu a moci, k jaké dospěla, jen proto, aby jejím prostřednictvím vládla ve Španělsku, čehož přes ministry dosáhnout nemohla, živě pocítila, jak se paní des Ursins vymanila z jejího jha naprostou nezávislostí, s níž vládla od smrti královny, a jak bez nejmenších ohledů zneužívala veškeré důvěry španělského krále. Ještě citlivěji než král vnímala strach, že ji uvidí španělskou královnou — ona, která se dvakrát nedočkala svého prohlášení za francouzskou královnu, ač jí bylo tak určitě slíbeno. Konečně ji suverenita, která ji nechávala tak daleko za paní des Ursins, učinila její nepřítelkyní; a parmský sňatek, uzavřený zcela bez vědomí krále i jejího, jí už nenechával žádnou naději, že by mohla prostřednictvím princezny des Ursins působit na Španělsko. Pád princezny byl tedy mezi králem a paní z Maintenon dohodnut, avšak tak tajně, předtím i potom, že jsem nepoznal nikoho, kdo by pronikl, koho k tomu použili a co podnikli, aby jej provedli. Poctivost velí přiznat vlastní nevědomost a nepodávat výmysly a smyšlenky místo toho, co člověk neví. Událost je třeba vylíčit přesně a své krátké úvahy pak podat jen za to, co mohou mít za cenu.

Španělská královna[5] se blížila k Madridu s tím, co jí španělský král poslal naproti na hranice z ekvipáží, dvorské domácnosti a gard. Alberoni[6] byl v jejím průvodu už od Parmy a vévoda ze Saint-Aignan[7] od místa, kde se k ní připojil ve Francii. Princezna des Ursins si u ní vyhradila úřad *camarera mayor*, jaký zastávala u zesnulé královny, a jmenovala celou její domácnost, kterou naplnila svými chráněnci, muži i

5. **Vysvětlivka:** Alžběta Farnese (1692–1766), dcera Odoarda Farnese a Doroty Žofie Falcko-Neuburské, neteř a nevlastní dcera parmského vévody Františka; druhá manželka Filipa V. (sňatek v zastoupení v Parmě v září 1714, „parmský sňatek"). Z jejích synů se Karel stal neapolským a později španělským králem (Karel III.) a Filip parmským vévodou. Zemřela roku 1766 v Aranjuezu.

6. **Vysvětlivka:** Giulio Alberoni (1664–1752), italský duchovní skromného původu, tehdy zástupce parmského vévody v Madridu a strůjce sňatku Alžběty Farnese; později kardinál (1717) a faktický první ministr Filipa V. až do svého pádu roku 1719.

7. **Vysvětlivka:** Paul-Hippolyte de Beauvilliers, vévoda ze Saint-Aignan (1684–1776), nevlastní bratr vévody z Beauvilliers; byl vyslán, aby novou královnu doprovodil, a zůstal pak ve Španělsku jako velvyslanec do roku 1718.

ženami. Dobře se střežila vzdálit se od krále; následovala ho tedy do Guadalajary, městečka patřícího vévodovi z Infantada, který tam dal u františkánů zřídit panteon, mnohem menší než ten v Escorialu, podle stejného vzoru, který mu však bohatstvím a uměním krásou téměř nezadá. Budu mít příležitost mluvit o něm jinde. Guadalajara leží na cestě z Madridu do Burgosu, a tedy do Francie, a od Madridu je vzdálena o něco víc než Paříž od Fontainebleau. Palác, který tam vévodové z Infantada mají, je prostorný, krásný, dobře zařízený a občas v něm pobývají. Až sem chtěl španělský král vyjet naproti a v kapli tohoto paláce se rozhodl slavit svůj sňatek, přestože byl, jak jsme viděli, uzavřen už v Parmě v zastoupení. Cesta byla na obou stranách upravena tak, aby král přijel do Guadalajary jen dva dny před královnou.

Tuto krátkou cestu podnikl v doprovodu těch, které k němu princezna des Ursins přidělila, aby mu stále dělali společnost a nikoho jiného k němu nepustili. Ona jela za ním ve svém kočáře, aby přijela současně; a jakmile dorazili, zavřel se král sám s ní a až do ukládání ke spánku už nikoho neviděl. Zdržení na cestách a roční doba to protáhly až k Vánocům. Španělský král přijel do Guadalajary 22. prosince. Nazítří, 23., dva dny před Božím hodem vánočním, odjela princezna des Ursins s velmi malým průvodem o sedm mil dál do malého městečka jménem Jadraque, kde měla královna toho večera nocovat. Paní des Ursins počítala, že si tam vychutná všechnu vděčnost za nenadálou velikost, kterou jí opatřila, že s ní stráví večer a nazítří ji doprovodí ve svém kočáře do Guadalajary. V Jadraque zastihla královnu už na místě; vystoupila v domě, který jí připravili naproti královnině obydlí a docela blízko něho. Přijela ve velkém dvorním šatu a vystrojená. Jen se trochu upravila a odebrala se ke královně. Chlad a strohost, s nimiž byla přijata, ji nejprve nesmírně překvapily; přičítala je zprvu královnině rozpačitosti a snažila se ten led rozehřát. Lidé se mezitím z úcty rozešli, aby je nechali o samotě.

Tu začal rozhovor. Královna ji nenechala pokračovat, okamžitě se pustila do výčitek, že jí chybí v úctě oděvem, v němž se před ní objevila, i svým chováním. Paní des Ursins, jejíž šat byl zcela předpisový a která se svým uctivým chováním a řečmi, jež měly královnu usmířit, domnívala, že si takový výpad z její strany nijak nezaslouží, byla podivně zaskočena a chtěla se omluvit; ale tu už se královna dala do urážlivých slov, do křiku, do volání, žádala důstojníky gard a s urážkami poručila paní des Ursins, aby jí zmizela z očí. Ta chtěla promluvit a hájit se proti výčitkám, jichž se jí dostávalo; královna, stupňujíc zuřivost a hrozby, začala křičet, ať tu bláznivou ženskou vyvedou z její přítomnosti i z jejího domu, a dala ji vystrčit ven za ramena. V tu chvíli zavolá Amenzagu, poručíka tělesné gardy, který velel oddílu, jenž byl u ní, a současně štolbu, který velel jejím ekvipážím; prvnímu přikáže, aby paní des Ursins zatkl a neopouštěl ji, dokud ji neposadí do kočáru se dvěma spolehlivými důstojníky gard a asi patnácti gardisty kolem kočáru; druhému, aby okamžitě přistavil kočár o šesti koních se dvěma nebo třemi lokaji, aby princeznu des Ursins ihned vypravil směrem na Burgos a Bayonne a aby se nikde nezastavovali. Amenzaga chtěl královně

namítnout, že moc, kterou si chce přisvojit, má jedině španělský král; zeptala se ho povýšeně, zda nemá od španělského krále rozkaz poslouchat ji ve všem, bez výhrad a bez námitek. Byla to pravda, ten rozkaz měl, a nikdo o tom nic nevěděl.

Paní des Ursins byla tedy na místě zatčena a posazena do kočáru s jednou ze svých komorných, aniž měla čas převléknout se nebo přečesat, učinit jakékoli opatření proti zimě, vzít si s sebou peníze nebo cokoli jiného, ani ona, ani její komorná, a bez jakéhokoli jídla v kočáře, bez košile, bez čehokoli na převlečení nebo na spaní. Byla tak naložena se dvěma důstojníky gard, kteří byli okamžitě po ruce stejně jako kočár, ona ve velkém dvorním šatu a vystrojená, tak jak vyšla od královny. V tom velmi krátkém zmatku chtěla poslat ke královně, ta se znovu rozzuřila, že ještě neuposlechla, a dala ji okamžitě odvézt. Bylo tehdy kolem sedmé večer, dva dny před Vánocemi, země byla celá pokrytá ledem a sněhem a mráz krutý, velmi ostrý a štiplavý, jaký ve Španělsku vždycky bývá. Jakmile se královna dozvěděla, že princezna des Ursins opustila Jadraque, napsala španělskému králi po důstojníkovi gard, kterého vypravila do Guadalajary. Noc byla tak temná, že se dalo vidět jen díky sněhu.

Není snadné představit si, v jakém stavu byla paní des Ursins v tom kočáře. Nejprve převládl nesmírný úžas a omráčení a potlačily každý jiný cit; brzy si však místo vydobyly bolest, zlost, vztek a zoufalství. Po nich přišly smutné a hluboké úvahy o kroku tak násilném a neslýchaném, a navíc tak málo podloženém příčinou, důvody, ba i sebeslabšími záminkami, a konečně oprávněním; a o dojmu, jaký vyvolá v Guadalajaře; a odtud naděje v překvapení španělského krále, v jeho hněv, v jeho přátelství a důvěru k ní, v onen houf jí tolik oddaných služebníků, jimiž ho obklopila a kteří budou mít takový zájem pobouřit krále v její prospěch. Tak uplynula celá dlouhá zimní noc, za strašného mrazu, bez čehokoli, čím se před ním chránit, a tak krutého, že kočí přišel o ruku. Dopoledne pokročilo; bylo nutné zastavit a nakrmit koně; pro lidi však ve španělských hostincích není vůbec nic, tam vám jen ukážou, kde se prodává každá věc, kterou potřebujete. Maso tam obvykle ještě chodí po svých; víno je husté, mdlé a těžké; chléb se lepí na zeď; voda často nestojí za nic; postele jsou jen pro mezkaře; takže si člověk musí všechno vézt s sebou — a paní des Ursins ani ti, kdo byli s ní, neměli vůbec nic. Vejce, kde je mohla najít, byla po celou cestu jejich jedinou útěchou, a to vejce naměkko, čerstvá nebo ne.

Až do tohoto krmení koní panovalo hluboké a nepřerušené ticho. Tu se prolomilo. Za celou tu dlouhou noc měla princezna des Ursins dost času promyslet, co bude říkat, a vládnout svou tváří. Mluvila o svém nesmírném překvapení a o tom mála, co se mezi královnou a jí odehrálo. Oba důstojníci gard, zvyklí jako celé Španělsko bát se jí a ctít ji víc než svého krále, jí zase odpovídali, co mohli, z hloubi propasti úžasu, z níž se ještě nevzpamatovali. Brzy bylo třeba zapřáhnout a jet. Brzy také princezna des Ursins shledala, že pomoc, kterou očekávala od španělského krále, přichází nějak dlouho. Žádný odpočinek, žádné jídlo, nic, v čem by se mohla svléknout, až do Saint-Jean-de-Luz. Čím víc se vzdalovala, čím víc plynul čas a nepřicházela žádná

zpráva, tím jasněji chápala, že už nemá v co doufat. Lze si představit, jaký vztek následoval u ženy tak ctižádostivé, tak zvyklé veřejně vládnout, tak rychle a potupně svržené z vrcholu všemoci rukou, kterou si sama vybrala, aby byla nejpevnější oporou trvání a pokračování celé její velikosti. Královna neodpověděla na dva poslední dopisy, které jí paní des Ursins napsala; tato strojená nedbalost pro ni měla být zlým znamením, ale kdo by si mohl představit zacházení tak podivné a tak neslýchané?

Její synovci Lanti a Chalais, kteří dostali svolení za ní odjet, ji dorazili úplně. Zůstala věrná sama sobě. Neunikla jí ani slza, ani lítost, ani výčitka, ani sebemenší slabost; ani jedna stížnost, dokonce ani na krutý mráz, na naprostý nedostatek všeho potřebného, na krajní útrapy takové cesty. Oba důstojníci, kteří ji nespouštěli z očí, nemohli vyjít z obdivu. Konec svých tělesných útrap i stráže nad sebou našla teprve v Saint-Jean-de-Luz, kam přijela 14. ledna a kde konečně našla postel a vypůjčené věci, aby se mohla svléknout, ulehnout a najíst se. Tam znovu nabyla svobody. Gardisté, jejich důstojníci a kočár, který ji přivezl, se vrátili; zůstala se svou komornou a se svými synovci. Měla čas přemýšlet, co může čekat od Versailles. Navzdory bláznovství své suverenity, prosazovanému tak dlouho, a navzdory své opovážlivosti, s níž uzavřela sňatek španělského krále bez králova vědomí, si lichotila, že ještě najde pomoc u dvora, který si tak dlouho podmaňovala. Ze Saint-Jean-de-Luz vypravila kurýra s dopisy pro krále, pro paní z Maintenon a pro své přátele. Stručně v nich vylíčila ránu z čistého nebe, která ji právě stihla, a žádala o svolení přijet ke dvoru, aby tam podala podrobnější zprávu. Návrat svého kurýra očekávala na tomto prvním místě svobody a odpočinku, které je samo o sobě velmi příjemné. Za tímto prvním kurýrem však poslala Lantiho s dopisy, psanými méně narychlo, a s pokyny; ten se viděl s králem v jeho kabinetu ve Versailles posledního ledna a zůstal u něho jen několik okamžiků. Od něho jsme se dozvěděli, že jakmile paní des Ursins vypravila prvního kurýra, poslala do Bayonne vyřídit poklony španělské královně vdově[8], která je nechtěla přijmout. Kolik krutých ponížení při pádu z trůnu! Vraťme se nyní do Guadalajary.

Důstojník gard, kterého tam královna vypravila s dopisem pro španělského krále, jakmile princezna des Ursins opustila Jadraque, zastihl krále, když se chystal jít spát. Král se zdál pohnut, napsal královně krátkou odpověď a nevydal žádný rozkaz. Důstojník okamžitě odjel zpět. Zvláštní je, že tajemství bylo tak dobře uchováno, že prosáklo teprve nazítří kolem desáté dopoledne. Lze si představit, jaké vzrušení zachvátilo celý dvůr a jaká rozličná hnutí se zmocnila všech, kdo byli v Guadalajaře. Nikdo se však neodvážil promluvit s králem a všichni napjatě čekali, co obsahovala jeho odpověď královně. Když dopoledne uplynulo, aniž by se o čemkoli slyšelo, začali se lidé přesvědčovat, že pro Španělsko je s paní des Ursins konec. Chalais a Lanti

8. **Vysvětlivka:** Marie Anna Falcko-Neuburská (1667–1740), vdova po Karlu II. Španělském, s nímž neměla děti; od roku 1706 žila ve vyhnanství v Bayonne. Byla sestrou matky nové královny.

se odvážili požádat krále o svolení za ní odjet a provázet ji v opuštění, v němž se ocitla; nejenže jim to dovolil, ale svěřil jim dopis prosté zdvořilosti, v němž jí sděloval, že ho velmi mrzí, co se stalo, že nemohl postavit svou autoritu proti vůli královny, že jí ponechává její penze a postará se, aby jí byly vypláceny. Dodržel slovo, a dokud žila, dostávala je velmi přesně.

Královna přijela na Štědrý den odpoledne ve stanovenou hodinu do Guadalajary, jako by se nic nestalo. Král ji rovněž přivítal u schodiště, podal jí ruku a hned ji zavedl do kaple, kde byl sňatek ihned znovu slaven, neboť ve Španělsku je zvykem oddávat odpoledne; odtud do její komnaty, kde si okamžitě lehli do postele, ještě před šestou večer, aby vstali na půlnoční mši. Co mezi nimi padlo o událostí předchozího dne, zůstalo naprosto neznámo. Ani později o tom nebylo víc jasno. Nazítří, na Boží hod vánoční, král prohlásil, že v královnině domácnosti, celé sestavené paní des Ursins, nebude žádná změna, což duchy poněkud uklidnilo. Na Štěpána se král s královnou, sami spolu v kočáře a následováni celým dvorem, vydali na cestu do Madridu, kde už o princezně des Ursins nebylo víc řeči, než kdyby ji španělský král nikdy nepoznal. Král, jeho děd, neprojevil ani nejmenší překvapení nad zprávou, kterou mu přinesl kurýr vypravený vévodou ze Saint-Aignan přímo z Jadraque, kdežto celý dvůr byl plný vzrušení a zděšení, když ji tu předtím viděl tak triumfovat.

Shrňme nyní několik rysů, které pomohou proniknout touto temnotou: ono slovo, které králi uklouzlo před Torcym[9], jemuž Torcy nemohl porozumět, které vyprávěl Castriesovi, svému příteli a rytíři cti paní vévodkyně z Orléans[10], od něhož jsme se o něm dozvěděli, a o němž jsem v jeho tajuplnosti usoudil, že se týká princezny des Ursins a nějaké nemilosti; hádka pro nic za nic, bez zjevného důvodu, bez příčiny, bez záminky, vyvolaná královnou proti princezně des Ursins hned v prvním okamžiku jejich rozhovoru mezi čtyřma očima a náhle vyhnaná za všechny meze. Lze si myslet, že by si dívka z Parmy, vychovaná na půdě panovačnou matkou, troufla sama od sebe na takovou opovážlivost, neslýchanou vůči osobě po všech stránkách tak vážené, požívající plné důvěry španělského krále a vládnoucí zcela otevřeně, šest mil od španělského krále, kterého ještě ani neviděla? Věc se vyjasňuje oním tak neobvyklým a tak tajným rozkazem, který měl Amenzaga od španělského krále, poslouchat královnu ve všem bez výhrad a bez námitek, a o němž se vědělo teprve ve chvíli, kdy mu dala rozkaz princeznu zatknout a vypravit.

[Povšimněme si konečně] klidu, s nímž král i španělský král, každý na své straně, přijali první zprávu o této události, a nečinnosti španělského krále, chladu jeho do-

---

9. **Vysvětlivka:** Jean-Baptiste Colbert, markýz z Torcy (1665–1746), synovec velkého Colberta a zeť pana z Pomponne, státní sekretář pro zahraniční věci v letech 1696–1715.

10. **Vysvětlivka:** Castries, synovec kardinála Bonzi a guvernér Montpellieru, byl rytířem cti vévodkyně z Orléans — Françoise-Marie de Bourbon (1677–1749), legitimované dcery Ludvíka XIV. a paní z Montespan, od roku 1692 manželky vévody z Orléans; mezi jejími dětmi byli vévoda z Chartres a vévodkyně z Berry.

pisu paní des Ursins a jeho dokonalé lhostejnosti k tomu, co se může stát s osobou, kterou ještě předešlého dne tolik miloval, ve dne v noci na cestách plných ledu a sněhu, zbavenou všeho bez výjimky. Je třeba si připomenout, že když dal král princeznu des Ursins vyhnat poprvé, kvůli otevření dopisu abbé z Estrées králi a [kvůli] poznámce, kterou k němu připsala[11], neodvážili se provést to v přítomnosti španělského krále. Král výslovně chtěl, aby španělský král odjel k portugalským hranicím a odtamtud podepsal rozkaz, který byl princezně des Ursins doručen, aby odjela a uchýlila se do Itálie. Tento druhý díl se v tom velmi podobá prvnímu. Dodejme, co jsem se dozvěděl od maršála z Brancasu: dlouho po této poslední nemilosti Alberoni, tehdy ještě nepatrný človíček, který doprovázel královnu z Parmy do Madridu, vyprávěl, že když byl za té cesty jednoho večera s ní sám, zdála se mu rozrušená, chodila velkými kroky po pokoji, chvílemi pronášela útržkovitá slova, potom se rozohnila a on zaslechl, jak jí uklouzlo jméno paní des Ursins a hned nato: „Hned ji vyženu." Vykřikl na královnu a chtěl jí vylíčit nebezpečí, bláznovství a marnost takového podniku, z něhož byl celý bez sebe. „Především o tom mlčte," řekla mu královna, „a ať Vám to, co jste slyšel, nikdy neuklouzne. Nic mi neříkejte, dobře vím, co dělám." To všechno dohromady vrhá jasné světlo na katastrofu stejně udivující svou podstatou jako způsobem a ukazuje zřetelně krále jako původce, španělského krále jako souhlasícího a přispívajícího oním tak neobyčejným rozkazem daným Amenzagovi a královnu jako vykonavatelku, pověřenou provedením, ať už jakkoli, oběma králi. Další vývoj ve Francii toto mínění potvrdí.

Pád princezny des Ursins přinesl ve Španělsku velké změny. Na její místo byla jmenována *camarera mayor* hraběnka z Altamiry. Byla to jedna z nejpřednějších dam Španělska. Sama od sebe byla dědičkou vévodství Cardona. Její manžel zemřel před několika lety, poté co prošel nejvyššími úřady a velvyslanectvím v Římě. Budu mít příležitost mluvit o ní jinde, o jejích dětech a jejich sňatcích. Cellamare, synovec kardinála del Giudice[12], byl jmenován královnyným velkým štolbou; a kardinál del Giudice se brzy vrátil do Madridu a k vážnosti. Přirozeným důsledkem upadl do nemilosti Macanaz; on i Orry[13] dostali rozkaz opustit Španělsko, Orry, aniž by se směl vidět s králem, provázen veřejným proklínáním. Zde byl přijat velmi špatně; ale své zaopatření měl dobře zařízené. Macanaz si odnesl lítost všech, i samotného

---

11. **Vysvětlivka:** Roku 1704 dal Ludvík XIV. paní des Ursins poprvé odvolat ze Španělska, protože otevřela depeši francouzského velvyslance abbé z Estrées a připsala k ní vlastní poznámku; roku 1705 se do Madridu vrátila.

12. **Vysvětlivka:** Kardinál Francesco del Giudice (1647–1725), velký inkvizitor Španělska, byl za vlády paní des Ursins vzdálen od dvora. Jeho synovec Antonio del Giudice, princ z Cellamare, se později jako španělský velvyslanec v Paříži proslavil spiknutím proti regentovi (1718).

13. **Vysvětlivka:** Melchor de Macanaz (1670–1760), generální fiskál Kastilské rady a obhájce královských práv vůči církvi a inkvizici, a francouzský finančník Jean Orry řídili za paní des Ursins španělskou správu a finance.

krále, který mu ponechal penze i svou důvěru a používal ho v cizině k řadě věcí a tajných záležitostí. Pompadour, který byl jmenován velvyslancem ve Španělsku jen proto, aby se zabavila paní des Ursins, byl s díky propuštěn; a touto hodností byl obdařen vévoda ze Saint-Aignan, právě když pomýšlel na návrat, poté co doprovodil královnu do Madridu.

Tato princezna nezanedbala nic, aby se zalíbila králi, svému manželovi, a uspěla nad svá očekávání. Měla velmi ráda Italy a stále je, jak jen mohla, prosazovala, ať byli jacíkoli, na úkor všech ostatních, na což Španělé a Vlámové velmi žárlili. Tento letmý náčrt prozatím postačí. Španělský král v této době vykonal čin, který byl nesmírně oslavován. Jeden prostý farář si svým životem a chováním získal takovou důvěru, že mohl v nejbídnějších dobách prokázat velmi značné služby. Zajistil, aby kraj dodával potraviny jízdě a vojsku, a také mnoho vojáků. Opatřil rovněž peněžité dary, a přitom se nikdy neukázal u dvora ani se k němu nepřiblížil a [nikdy] nezměnil nic na prostotě svého života. Toledo bylo už dost dlouho neobsazené; bylo předmětem nejvroucnějších tužeb kardinála del Giudice a pletich jeho bratra, vévody z Giovenazza, který byl státním radou. Byl vybrán ten farář; a když jeho nominace odešla do Říma, dostal kardinál del Giudice svolení vrátit se ke dvoru. Současně zemřela v Madridu vévodkyně z Aveira; byla matkou vévody z Arcos a vévody z Baños; celý život hrála významnou roli. Dost jsme o ní mluvili jinde, stejně jako o markýzi z Mancery, který rovněž současně zemřel ve stu sedmi letech, oba v Madridu. O tomto proslulém starci jsme mluvili tak často, že už nic dalšího nedodáme.

Hraběnka z Roye zemřela ve vysokém věku v Anglii. Ztratila tam manžela před několika lety[14] a zanechala tam dvě dcery: jednu vdovu bez dětí po hraběti ze Straffordu, druhou svobodnou, a jednoho svobodného syna. Byla sestrou pánů maršálů-vévodů z Duras a z Lorges. Viděli jsme jinde, jak zrušení nantského ediktu[15] přimělo hraběte a hraběnku z Roye uchýlit se do Dánska, jaké velké postavení tam získali a jakou směšnou příhodou o ně přišli a odešli do Anglie, kde žádné nenašli. Byla velmi zatvrzelá hugenotka a zabránila obrácení svého manžela. Paní z Pontchartrain, hrabě z Roucy-Blansac, rytíř z Roye a markýz z Roye byli rovněž jejími dětmi, které zůstaly ve Francii.

Další sestra obou těchto maršálů a hraběnky z Roye se provdala za pana z Malause z bourbonských levobočků. Ten sňatek způsobil kalvinismus a malé věno. Měl z něho syna, který zanechal několik dětí, mezi nimi dceru vychovávanou v Paříži ve Ville-l'Évêque. Všichni jsme si velmi přáli ji provdat; pan a paní z Lauzunu[16] se o to

14. **Ediční poznámka:** Hrabě z Roye zemřel v Anglii již roku 1690.

15. **Vysvětlivka:** Nantský edikt Jindřicha IV. (1598) zaručoval protestantům svobodu vyznání; Ludvík XIV. jej zrušil roku 1685, načež mnoho hugenotů opustilo Francii.

16. **Vysvětlivka:** Antonin Nompar de Caumont, vévoda z Lauzunu (1633–1723), proslulý dvořan, od roku 1695 ženatý s mladší sestrou paní ze Saint-Simon; s autorem byli tedy švagři.

dost starali. Její matka zemřela a vdova po jejím otci byla velmi podivínská a nevycházela ze svých statků v Languedocu. Dozvěděli jsme se, že do Paříže přijel hrabě z Poitiers, aby tu absolvoval jezdecká a vojenská cvičení. Byl z větve Saint-Vallier onoho velkého a slavného rodu a byl jediným mužským potomkem tohoto starého jména. Otec i matka mu zemřeli; bylo mu osmnáct nebo devatenáct let a měl velké statky ve Franche-Comté. Přál si spojení, oporu a prostředky k získání vojenských hodností a k postupu; to, co si přál, našel v nejbližším příbuzenstvu slečny z Malause; a my velkého pána, jehož jméno mu otvíralo cestu ke všemu, jehož majetek mu umožňoval žít na velké noze a jehož osobní vlastnosti byly takové, jaké si lze jen přát. S tímto sňatkem tedy nebyly velké potíže a konal se v paláci Lauzun.

Torcy provdal jednu ze svých dcer za d'Ancezuna, syna Caderoussova a slečny d'Oraison a vnuka starého Caderousse; jejich jméno je Cadart, jejich majetek v hrabství avignonském. Starý Caderousse se zruinoval tím, že nic nedělal; jeho syn a snacha to dokonali hrou. Synova lenost ho brzy pohřbila. Jeho otec si hrál na ducha a na důležitého, potom na zbožného. Vynikal, kde jen mohl, hodně v paláci Bouillon, a kdysi býval hodně ve vybrané společnosti. Ještě se dalo něco paběrkovat, kdyby se v jejich majetku udělal jakýs takýs pořádek. Chtěli d'Ancezuna prosadit a neměli žádný vliv; Torcy chtěl dát své dceři málo, a sňatek se uskutečnil. Jak se ukázalo, byl d'Ancezune stejně nevýrazný a stejně líný jako jeho otec, navíc impotentní, a brzy opustil službu, aniž by vůbec sloužil nebo se ukázal u dvora. Uchýlil se do Sceaux, kde patřil k neužitečným oddaným paní du Maine[17], stejně jako jeho otec. Všichni přitom měli ducha, a velmi pěstěného, ale lenost je zdrtila. Syn absolvoval jedno tažení jako pobočník maršála z Boufflers. Když ho, znaveného tímto životem, jednou ráno v pět hodin přišli vzbudit a říct mu, že maršál už je v sedle: „Cože," řekl, „maršál v sedle, a já ne! Zatáhni mi záclonu, nejsem hoden vidět denní světlo," a znovu tvrdě usnul. Otec byl papežským vévodou, což je méně než nic, žádná hodnost ani přednost v Římě ani nikde jinde než v Avignonu, kde mají jakési přednosti u vicelegáta, a tím to všechno končí. Paní z Torcy nikdy nechtěla dát manželství zrušit pro impotenci, ačkoli jí to bylo navrženo. Paní d'Ancezune, velmi ošklivá, ale s velkým duchem, půvabem, smyslem pro intriky, pletichy a koketerii, měla na chvíli dar se líbit. Potom usoudila, že se má vrhnout do nejvyšší zbožnosti; nuda ji z ní brzy vytrhla a chuť k intrikám ji přiměla klepat na mnoho dveří. Její otec ji konečně zarazil, a pak ji dost zaměstnávalo zdraví, aniž by se změnila její chuť nebo její půvaby.

Lassay měl dceru z manželství s levobočnou dcerou pana Prince, kterou si vzal, a ta dcera byla dost pomatená. Provdal ji za syna pana z O; sešel se hlad se žízní. Paní Princezna jim vystrojila svatbu u sebe.

---

17. **Vysvětlivka:** Anne-Louise-Bénédicte de Bourbon-Condé (1676–1753), vnučka Velkého Condého, od roku 1692 manželka pana du Maine, matka prince z Dombes, hraběte z Eu a slečny du Maine; na zámku Sceaux u Paříže vedla vlastní okázalý dvůr.

Markýz z Arpajonu, generálporučík a rytíř Zlatého rouna, se současně oženil s dcerou Montargise, strážce královské pokladny, nesmírně bohatého, jehož žena byla dcerou Mansartovou.

Maršál z Montrevelu, nízký a ubohý dvořan, si umanul napodobit zesnulého maršála-vévodu z La Feuillade[18] a darovat Bordeaux staré odvařené jídlo jeho sochy a jeho náměstí Vítězství. Žil z vynalézavosti, vždycky na útraty druhých, jak to dělal celý život. Chtěl tedy přimět město Bordeaux, aby neslo veškeré náklady na odlití sochy, na její postavení a na náměstí, které jí určil. Město se neodvážilo docela odmítnout, ale propůjčilo se k tomu velmi nerado. Montrevel, který si už tím u krále udělal dobře, si lichotil, že bude mít oporu v jeho autoritě, ale narazil na Desmaretse[19], jemuž byli obchodníci a obchod v Bordeaux dražší než toto násilné bláznovství. Věc tak ztroskotala a Montrevel se vrátil do Bordeaux plný zlosti a zahanbený.

Do Charentonu přijel perský velvyslanec, od svého vylodění vydržovaný na královy náklady; král si z toho udělal velkou slávu a Pontchartrain[20] si tím u něho velmi získal. Byl obviňován, že toto velvyslanectví sám vytvořil; a skutečně se na něm neukázalo nic opravdového a popíralo je celé velvyslancovo chování, stejně jako jeho ubohá družina a chudoba darů, které přivezl. Žádné instrukce ani plné moci od perského krále ani od žádného z jeho ministrů. Byl to jakýsi provinční intendant, kterého guvernér pověřil několika soukromými obchodními záležitostmi, kterého Pontchartrain přestrojil za velvyslance a jehož obětí zůstal skoro jen sám král. Vjezd do Paříže měl ve čtvrtek 7. února, na koni, mezi maršálem z Matignonu a baronem z Breteuil, uvaděčem velvyslanců, k němuž se často choval hrubě jako nějaký podřadný kupec; a s maršálem z Matignonu měl tolik nesmyslných sporů o ceremoniál, že ho maršál, jakmile ho dovedl do paláce mimořádných velvyslanců, nechal stát a nedoprovodil ho do jeho komnaty, jak velí pravidlo, a šel si stěžovat ke králi, který mu ve všem dal za pravdu a shledal velvyslance velmi nevychovaným. Jeho družina byla žalostná. Torcy ho šel ihned navštívit. Velvyslanec se mu za všechny nepatřičnosti, které spáchal, omlouval tehdejším měsícem, který mu prý nepřál; a z téhož důvodu dosáhl odkladu své první audience, proti pravidlu, které ji stanoví na dva dny po vjezdu.

V téže době zemřel Dippy, králův tlumočník pro orientální jazyky. Bylo nutné povolat faráře z okolí Amboise, který strávil několik let v Persii, aby tohoto tlumočníka nahradil. Zhostil se toho velmi dobře a byl za to špatně odměněn. Náhoda mi dopřála dobře ho poznat a hovořit s ním. Byl to poctivý muž, rozvážný a rozumný,

---

18. **Vysvětlivka:** François d'Aubusson, vévoda z La Feuillade, maršál Francie († 1691), dal roku 1686 v Paříži zřídit náměstí Vítězství (*place des Victoires*) se sochou Ludvíka XIV.

19. **Vysvětlivka:** Nicolas Desmarets (1648–1721), synovec Colbertův, generální kontrolor financí v letech 1708–1715.

20. **Vysvětlivka:** Jérôme Phélypeaux, hrabě z Pontchartrainu (1674–1747), syn kancléře Pontchartraina, státní sekretář pro námořnictvo a královský dům.

který dobře znal mravy a vládu Persie i její jazyk a který podle všeho, co u toho velvyslance viděl a poznal — zůstával u něho po celou dobu jeho pobytu v Paříži —, byl vždy přesvědčen, že velvyslanectví je podvržené a velvyslanec jen nepatrný kupec, který jen s obtížemi hraje svou roli, k níž mu všechno chybělo. Král, jemuž je vždy předkládali jako pravé, a který byl takřka jediný u svého dvora, kdo mu v dobré víře věřil, byl nesmírně polichocen perským velvyslanectvím, aniž by si je vyvolal jakýmkoli vlastním posláním. Často o něm se zalíbením mluvil a chtěl, aby se celý dvůr v den audience, která se konala v úterý 19. února, předvedl v nejvyšší nádheře; sám šel příkladem, který byl následován s největší rozmařilostí.

Na konci galerie, zády k salonu, který spojuje galerii s královniným apartmánem, postavili nádherný trůn, vyvýšený o několik stupňů, a po obou stranách galerie, skvostně vyzdobené stejně jako celý velký apartmán, stupňovité tribuny s lavicemi v několika patrech. Tribuny nejblíže trůnu byly pro dvorní dámy, ostatní pro muže a pro zevlounky (*bayeuses*)[21]; ale nepouštěli tam muže ani ženy, kteří nebyli velmi vystrojeni. Král půjčil vévodovi du Maine[22] soupravu ozdob z perel a diamantů a hraběti z Toulouse soupravu z barevných drahokamů. Pan vévoda z Orléans[23] měl šat z modrého sametu, vyšívaný mozaikovým vzorem a celý pošitý perlami a diamanty, který odnesl cenu za nádheru i za dobrý vkus. Královská rodina, princové a princezny krve a levobočci se shromáždili v králově kabinetu.

Nádvoří, střechy i příjezdová alej se hemžily lidmi, čímž se král u svých oken velmi bavil a měl z toho velkou radost, zatímco čekal na velvyslance, který přijel kolem jedenácté v královských kočárech s maršálem z Matignonu a baronem z Breteuil, uvaděčem velvyslanců. V aleji vsedli na koně a s velvyslancovou družinou v čele přijeli a sesedli na velkém nádvoří u bytu plukovníka gard, přes kabinet. Tato družina vypadala ve všem velmi ubohě, údajný velvyslanec velmi rozpačitě a velmi špatně oblečen, dary byly pod vší úrovní. Tu král v doprovodu těch, kdo naplňovali jeho kabinet, vstoupil do galerie a ukázal se dámám na tribunách; poslední tribuny byly pro princezny krve. Měl šat ze zlatočerné látky, přes něj řád, stejně jako ti velmi nečetní rytíři, kteří jej obvykle nosili pod šatem; jeho šat byl posázen nejkrásnějšími diamanty koruny, bylo jich za dvanáct milionů pět set tisíc livrů; prohýbal se pod tou tíhou a vypadal velmi sešle, pohuble a velmi špatně ve tváři. Usedl na trůn, princové krve a levobočci stáli po jeho stranách a nepokryli si hlavy. Za trůnem připravili malé

---

21. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Staré slovo označující osoby, které se dívají s udiveným výrazem. Pochází ze slovesa *bayer* (zírat s otevřenými ústy na něco).

22. **Vysvětlivka:** Ludvík August, vévoda du Maine (1670–1736), a Ludvík Alexandr, hrabě z Toulouse (1678–1737), legitimovaní synové Ludvíka XIV. a paní z Montespan; ediktem z července 1714 je král prohlásil za způsobilé k následnictví trůnu.

23. **Vysvětlivka:** Filip II. Orleánský (1674–1723), synovec Ludvíka XIV., syn Monsieura a Madame, manžel královy legitimované dcery; od září 1715 regent za nezletilého Ludvíka XV. Zemřel 2. prosince 1723 ve Versailles na mrtvici.

schodiště a prostor pro Madame[24] a pro paní vévodkyni z Berry[25], která byla v prvním roce smutku, a pro jejich přední dámy. Byly tam inkognito a málo viditelné, ale všechno viděly a slyšely. Vcházely a vycházely královniným apartmánem, který nebyl otevřen od smrti paní Dauphine[26]. Vévodkyně z Ventadour[27] stála po královu pravici a držela dnešního krále[28] na vodicích šňůrkách. Bavorský kurfiřt[29] seděl na druhé tribuně s dámami, které přivedl; a hrabě z Lužice, to jest saský kurprinc[30], na tribuně paní princezny de Conti, dcery pana Prince. Malíř Coypel a Boze, tajemník Akademie nápisů, stáli u paty trůnu, jeden aby namaloval obraz, druhý aby sepsal zprávu. Pontchartrain nezanedbal nic, aby krále zalichotil a namluvil mu, že toto velvyslanectví mu vrací vrchol jeho dřívější slávy — jedním slovem, aby si z něho drze tropil žerty, jen aby se mu zalíbil.

Kromě tohoto panovníka už nikdo nebyl obětí toho klamu. Velvyslanec přišel po velkém vyslaneckém schodišti, prošel velkým apartmánem a vstoupil do galerie salonem protilehlým k tomu, o nějž se opíral trůn. Nádhera té podívané ho dokonale vyvedla z míry. Jednou nebo dvakrát se během audience rozzlobil na svého tlumočníka a vzbudil podezření, že trochu rozumí francouzsky. Po audienci ho, jak je zvykem, pohostili obědem královi úředníci. Potom šel pozdravit dnešního krále do královnina apartmánu, který byl skvostně vyzdoben, odtud navštívit Pontchartraina a Torcyho, u něhož vsedl do kočáru, aby se vrátil do Paříže. Dary, stejně nedůstojné perského krále jako krále francouzského, sestávaly celkem ze sto čtyř velmi průměrných perel, dvou set velmi ošklivých tyrkysů a dvou zlatých krabiček plných balzámu,

---

24. **Vysvětlivka:** Madame — Alžběta Šarlota Falcká (1652–1722), druhá manželka Monsieura, bratra Ludvíka XIV. († 1701); z jejich dětí se dospělosti dožili vévoda z Orléans a Alžběta Šarlota, vévodkyně lotrinská. Zemřela 8. prosince 1722 v Saint-Cloud.

25. **Vysvětlivka:** Marie-Louise-Élisabeth Orleánská (1695–1719), dcera vévody z Orléans, od roku 1710 manželka Karla, vévody z Berry, nejmladšího vnuka Ludvíka XIV., který zemřel 4. května 1714 na následky pádu z koně; jejich děti zemřely brzy po narození. Zemřela 21. července 1719 na zámku La Muette, zesláblá po tajném porodu.

26. **Vysvětlivka:** Marie-Adélaïde Savojská, vévodkyně z Bourgogne, od roku 1711 paní Dauphine, zemřela 12. února 1712 na spalničky; šest dní po ní zemřel i její manžel.

27. **Vysvětlivka:** Charlotte-Éléonore-Madeleine de La Motte-Houdancourt, vévodkyně z Ventadour (1654–1744), vychovatelka královských dětí; manželka Louise-Charlese de Lévis, vévody z Ventadour, matka Anne-Geneviève, provdané nejprve za prince z Turenne a potom za prince z Rohanu.

28. **Vysvětlivka:** Ludvík XV. (1710–1774), pravnuk Ludvíka XIV., syn vévody z Bourgogne; králem od 1. září 1715, zemřel 10. května 1774 ve Versailles na černé neštovice. Saint-Simon psal Paměti za jeho vlády, odtud „dnešní král".

29. **Vysvětlivka:** Maxmilián II. Emanuel (1662–1726), bavorský kurfiřt, spojenec Ludvíka XIV. ve válce o španělské dědictví; po porážce u Höchstädtu (1704) přišel o své země a získal je zpět až mírem z Rastattu a Badenu (1714). Jeho druhou manželkou byla Tereza Kunhuta Sobieská.

30. **Vysvětlivka:** Fridrich August (1696–1763), syn polského krále a saského kurfiřta Augusta II., později jako August III. sám polským králem; Francii navštívil inkognito jako hrabě z Lužice.

který je vzácný, vytéká ze skály uzavřené v jeskyni a časem trochu tuhne. Říká se, že je zázračný na rány. Král nařídil, aby se v galerii ani ve velkém apartmánu nic nerozebíralo. Rozhodl se udělit tomuto údajnému velvyslanci odchodní audienci na tomtéž místě a se stejnou nádherou, s jakou mu udělil tuto první audienci. Jako komisaře mu přidělil Torcyho, Pontchartraina a Desmaretse, z čehož byl Pontchartrain ve velkých rozpacích.

Velmistr Malty, přesvědčený, že Turci se chystají napadnout jeho ostrov, dal rytíře obeslat, aby se tam dostavili. Poslal lodě do Marseille, jednak aby je převezly, jednak aby mu odtamtud přivezly množství válečných zásob i potravin. Velký převor[31], který se stále zdržoval v Lyonu, požádal krále o svolení přijet se s ním rozloučit, než tam odjede. Bylo mu odepřeno vidět se s králem i přiblížit se k Paříži a dostal volnost odebrat se na Maltu. Král tam určil čtyři prapory pozemních vojsk a dva prapory námořních, sto dělostřelců a mnoho minérů, vše placené řeholí. Trevírský kurfiřt jakožto velký převor Kastilie [vyzbrojil] dva prapory na vlastní náklady; ale tato vojska brzy dostala protirozkaz, stejně jako Renault, generálporučík loďstva, kterého si velmistr vyžádal od krále. Velký převor, který na Maltu odjel, byl po příjezdu pozdraven třiadvaceti dělovými výstřely a přijat všemi rytíři velkokříže a kočáry velmistra, což dal velký převor rozhlásit. Rytíři, kteří nejvíc spěchali, přišli jen o cestu, ostatní byli odvoláni; Turci neměli s Maltou žádné úmysly.

Král dal Bonreposovi sto tisíc franků, které mu už dávno slíbil, s ohledem na výdaje, které měl během svých velvyslanectví v Dánsku a v Holandsku.

La Chapelle, jeden z prvních úředníků námořnictva, byl náhle vyhnán i se svou ženou; jeho místo bylo dáno jinému; on i jeho žena dostali zároveň rozkaz odebrat se do Paříže. Byli to dva lidé, které jejich vlastnosti a nadání velmi vyzdvihly nad jejich stav a kteří si oba získali mnoho významných přátel. La Chapelle a jeho žena se vždy těšili důvěře kancléře, kancléřky, pana a paní z Pontchartrain. La Chapelle psal mnoho dopisů Pontchartrainovou rukou, kterou velmi dobře napodoboval, a tak mu zjednal pověst, že dobře píše. Pontchartrain, zbavený rodiny, začal žárlit na zásluhy a přátele La Chapella a jeho ženy. Rozhodl se jich zbavit, a aby to šlo najisto, učinit si z toho ještě zásluhu. Jansenismus a otec Tellier[32] mu k tomu posloužily. Měl tu zlost, že všechno, co bylo ve Versailles významného, muži i ženy, se k těm vyhnancům sběhlo, jakmile se věc rozkřikla, a že se nikdo nemýlil v jejím původci, jenž si tím vysloužil stále větší veřejnou nenávist a prokletí.

---

31. **Vysvětlivka:** Philippe de Vendôme (1655–1727), velký převor Francie maltézského řádu, bratr maršála-vévody z Vendôme; od roku 1706 byl v králově nemilosti a zdržoval se mimo dvůr.

32. **Vysvětlivka:** Otec Michel Le Tellier (1643–1719), jezuita, zpovědník Ludvíka XIV. od roku 1709, neúprosný odpůrce jansenistů, stoupenců přísného augustiniánského učení o milosti, které papež odsoudil bulou *Unigenitus* (1713).

Bavorský kurfiřt jel ze svého malého domu v Saint-Cloud navštívit polskou královnu, svou tchyni[33], kterou nikdy předtím neviděl. V Blois, kde se zdržovala, nepřenocoval a hned se vrátil. Spěchal zpět do Compiègne, aby tam vystrojil sňatek hraběte z Albertu[34] s paní z Montigny, svou veřejnou milenkou už po mnoho let. Byla z brabantských levobočků, sestra zesnulého prince z Berghes, španělského granda a rytíře Zlatého rouna, zetě vévody z Rohan-Chabot. Hrabě z Albertu neměl nic, kurfiřt ho vydržoval. V tomto sňatku nacházel velké jmění; jeho hanebnost vévoda z Chevreuse vždy odmítal se vším rozhořčením, jaké si zasluhovala. Jeho smrt odstranila hlavní překážku; přes všechny ostatní se hrabě přenesl. K pevným výhodám, které mu poskytl, přidal kurfiřt i veškeré životní pohodlí tím, že ho se svolením krále učinil svým velkým štolbou. Svatba se konala v Compiègne bez jediného příbuzného hraběte z Albertu, a hned nato se celé to panstvo, dvůr i ekvipáže kurfiřtovy vydaly na cestu do Bavorska. Tento kníže se viděl s králem v jeho kabinetu, kam přišel zadem po kázání, v pátek 22. března odpoledne ve Versailles. Král ho několikrát objal; kurfiřt se rozloučil a vrátil se do Paříže k d'Antinovi, kde večeřel s paní Vévodkyní[35] a mnoha dámami. Hrál tam, přenocoval tam a nazítří ráno odjel zpět do svých zemí.

---

33. **Vysvětlivka:** Marie Kazimíra d'Arquien (1641–1716), Francouzka, vdova po polském králi Janu III. Sobieském; z jejich dětí se dospělosti dožili mj. Jakub, Alexandr a Konstantin Sobieští a Tereza Kunhuta, druhá manželka bavorského kurfiřta. Od roku 1714 žila v Blois, kde 30. ledna 1716 zemřela.

34. **Vysvětlivka:** Louis-Joseph d'Albert de Luynes (1672–1758), syn vévody z Chevreuse († 1712), generál ve službách bavorského kurfiřta.

35. **Vysvětlivka:** Louise-Françoise de Bourbon (1673–1743), slečna z Nantes, legitimovaná dcera Ludvíka XIV. a paní z Montespan, vdova po panu Vévodovi (Ludvíku III. Bourbon-Condé, † 1710); mezi jejími dětmi byli Ludvík Jindřich (nový pan Vévoda), hrabě z Charolais, hrabě z Clermont a slečny z Bourbonu, z Charolais a z Clermont.

Kapitola druhá

Smrt kardinála z Bouillonu v Římě. — Stručný přehled jeho života. — Příčina a způsob jeho smrti. — Jeho povaha. — Kardinál z Bouillonu v Římě opovrhovaný a opuštěný. — Vymyslí pro kardinály vyznamenání ponechávat si při rozhovoru s papežem čepičku na hlavě; kardinálové ho však usvědčí ze lži. — Popadne ho vztek a pukne z toho. — Osobní stránka kardinála z Bouillonu. — Krásné a neobvyklé ústraní kardinála Marescottiho. — Kdo to byl; jeho smrt. — Cesta vévody a vévodkyně savojských na Sicílii. — Počínání tohoto nového krále v jeho rodině a vůči nejstaršímu synovi. — Vzácné zásluhy tohoto prince a jeho smrt, způsobená žárlivostí a tvrdostí jeho otce. — Voysin jako kancléř zaujímá své místo v parlamentu. — Tallard, který postoupil vévodství synovi, nemůže být pairem. — Pairem je místo něho učiněn jeho syn. — Švýcarské záležitosti ve dvou slovech. — Velmi nevhodné obnovení spojenectví s Francií jen s katolickými kantony. — Změny ve Španělsku. — Orry vyhnán ze Španělska a ve Francii od dvora. — Veragua a Frigiliana předsedy rady námořnictva a obchodu a Rady Indií. — Cellamare velvyslancem ve Francii. — Chalais a Lanti mají zakázáno vrátit se do Španělska. — Giudice v čele zahraničních věcí a spravedlnosti a vychovatelem prince asturského. — Otec Robinet vyhnán; otec Daubenton na jeho místě zpovědníkem španělského krále. — Jejich povaha. — Flotte a Renaut na svobodě. — Usmíření vévody z Orléans se španělským králem. — Alonso Manrique jmenován vévodou del Arco, španělským grandem a velkým štolbou. — Jeho povaha a jeho vzestup. — Valouse prvním štolbou. — Montealegre sumiller de corps*; jeho vzestup; jeho povaha. — Valero místokrálem Mexika; jeho vzestup; jeho povaha. — Princezna des Ursins v Paříži. — Příkoří, která snáší. — Trávím s ní osm hodin v kuse mezi čtyřma očima. — Krátká a smutná cesta princezny des Ursins do Versailles. — Získává čtyřicet tisíc livrů ročního důchodu na pařížské radnici místo své penze dvaceti tisíc livrů.*

Kardinál z Bouillonu[1] zemřel v Římě 7. března tohoto roku[2] ve věku sedmdesáti jednoho roku a šesti měsíců; jeho konec byl hoden jeho života. Ačkoli se o něm v těchto Pamětech mluvilo často, zvláštnost této tak podivné postavy si zaslouží aspoň

1. **Vysvětlivka:** Emmanuel-Théodose de La Tour d'Auvergne, kardinál z Bouillonu (1643–1715), synovec vikomta z Turenne, kardinál od 1669 a velký almužník Francie od 1671 až do svého sesazení; po letech nemilosti a vyhnanství v Cluny uprchl roku 1710 do Španělského Nizozemí k nepřátelům Francie a dožil v Římě jako děkan posvátného kolegia.

2. **Ediční poznámka:** Kardinál z Bouillonu zemřel v Římě 2. března 1715; Saint-Simonovo datum je chybné.

krátký přehled podle dat. Narodil se v Turenne 24. srpna 1643[3], v době největšího rozkvětu svých nejbližších příbuzných. Viděli jsme, jakým uměním se král domníval, že se s ním lacino vyrovná, když mu dal svou nominaci, jež z něho 5. srpna 1669 udělala kardinála. Neměl tehdy ještě ani dovršených dvacet šest let. V prosinci 1671, ve dvaceti osmi letech a několika měsících, se po smrti kardinála Antonia Barberiniho stal velkým almužníkem Francie a rychle získal opatství Cluny, Saint-Ouen v Rouenu, Saint-Vaast v Arrasu, Saint-Martin v Pontoise, Saint-Pierre v Beaujeu, Tournus a Vigogne. Účastnil se konkláve, na nichž byli zvoleni Klement X., Inocenc XI., Alexandr VIII., Inocenc XII. a Klement XI., kterého před jeho korunovací vysvětil na biskupa. Pro velké jubileum roku 1700 otevřel v Římě Svatou bránu, neboť papež byl churav a stejně tak děkan posvátného kolegia, jehož byl subděkanem; jeho ješitnost dala o tom namalovat obrazy. Po smrti kardinála Cibo se stal děkanem a biskupem z Ostie a Velletri, a to způsobem, o němž jsem vyprávěl. Byl také velkým děkanem lutyšským a proboštem štrasburským a stále pomýšlel, že těmito dvěma biskupstvími obdaří sebe nebo své synovce. To první ho stálo vyhnanství a králův formální projev proti němu, to druhé ho strhlo do propasti, z níž se už nedostal.

Sláva pana z Turenne[4], jeho strýce, ho vynesla vysoko v králově přízni. Otevřená roztržka tohoto proslulého vojevůdce s mocným Louvoisem[5] mu otevřela královu důvěru, protože pan z Turenne dosáhl toho, že vše, co bude králi psát z armády, a vše, co mu bude psát král, nepůjde přes Louvoise, nýbrž jedině přes kardinála z Bouillonu. Louvois sice dopisy pana z Turenne viděl stejně a nebyl o mnoho méně pánem králových rozkazů a odpovědí panu z Turenne; protože však měl o jedněch i druhých údajně nevědět, psal tento generál místo státnímu sekretáři králi a místo státního sekretáře mu odpovídal nebo přímo posílal rozkazy král. Vznikal tak nepřetržitý styk mezi králem a kardinálem z Bouillonu, jemuž král, aby si ušetřil psaní, říkal ústně tisíc věcí a tisíc podrobností, aby je jeho jménem vyřídil strýci; to kardinála z Bouillonu zasvěcovalo do záležitostí tím víc, že pan z Turenne se s královým vědomím dosti často zapojoval i do plánů, vyjednávání a tajných styků, které všechny, dokud byl na hranicích nebo u armády, šly přes kardinála z Bouillonu. Přítomnost pana z Turenne u dvora ho tam ještě povyšovala a i jeho smrt byla pro kardinála příležitostí sblížit se s králem ještě víc, dočkat se díky společnému zármutku lepšího zacházení a [získat] další přírůstek velikosti majestátností pohřbu, při němž však král zakázal jakýkoli titul či označení kněžete. Vévoda z Bouillonu a hrabě z Auvergne,

---

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

4. **Vysvětlivka:** Henri de La Tour d'Auvergne, vikomt z Turenne (1611–1675), maršál Francie a jeden z největších vojevůdců Ludvíka XIV., strýc kardinála z Bouillonu. Padl 27. 7. 1675 u Sasbachu v Bádensku, kde ho při obhlídce nepřátelských pozic zasáhla dělová koule.

5. **Vysvětlivka:** François-Michel Le Tellier, markýz z Louvois (1641–1691), válečný státní sekretář a nejmocnější ministr Ludvíka XIV. po Colbertově smrti; zemřel náhle ve Versailles 16. 7. 1691.

jeho bratři, byli: první velkým komořím a guvernérem Auvergne; druhý nastoupil po panu z Turenne na guvernérství Limousinu a do úřadu generálního plukovníka jízdy. Jeho dvě sestry se provdaly: jedna za vévodu z Elbeufu, druhá za bratra bavorského kurfiřta, strýce paní Dauphine. Paní z Bouillonu[6] se sestrami a sestřenicemi tak nesmírně skvěle zaopatřenými žila jako královna Paříže; a hraběnka z Auvergne měla v Holandsku skoro celé državy.

Kardinál z Bouillonu žil v nejzářivější a nejnádhernější okázalosti. Vážnost, vyznamenání, nejzřetelnější přízeň se projevovaly ve všem; dovoloval si cokoli a král od kardinála snesl všechno. Nebylo pro tento svět šťastnějšího člověka, kdyby se byl chtěl spokojit se štěstím tak dokonalým; byl ho však příliš plný, než aby mohl stoupat výš, a kardinál z Bouillonu, kterého hodnost přiznaná jeho rodu navykla na uzurpace a přeludy, měl za to, že couvá, když nepostupuje. Jeho rozličné pokusy se znelíbily. Při sňatku paní Vévodkyně si nárokoval, že bude na svatbě stolovat s králem; neuspěl a vzbudil královo rozhořčení, král ho vykázal a brzy nato mu veřejně zabránil, aby byl zvolen lutyšským biskupem. Znovu se uchytil, postavil se lépe než kdy předtím a byl často pověřován králem jeho záležitostmi v Římě a jeho tajnými pokyny při konkláve. Viděli jsme, jaké svazky ho přivedly roku 1697 zpět do Říma a zároveň mu vynesly koadjutorství Cluny pro jeho synovce abbého z Auvergne. Viděli jsme, s jakou drzostí a obojakostí oklamal papeže i krále, aby udělal tohoto synovce kardinálem, a jak byla jeho víc než prohnanost prohlédnuta ve Versailles i ve Vatikánu. Viděli jsme, jakou roli hrál v aféře a při odsouzení knihy Fénelona, arcibiskupa z Cambrai[7], čímž začala jeho nemilost, a s jakou zuřivostí si počínal kolem štrasburského koadjutorství roku 1700, čímž byla nemilost dovršena. Formální neuposlechnutí opakovaných povolání zpět do Francie ho stálo úřad, kterého byl zbaven, a zabavení všech příjmů. Chtěl být děkanem posvátného kolegia. Když toho dosáhl, podstoupil koncem roku 1700 vyhnanství v Cluny. Po deset let nebylo poníženosti ani podlosti, o kterou by se nepokusil, jak jsme viděli, ani ubohosti pýchy, kterou by neustále nepředváděl. Zaměstnával se bojem s clunyjskými mnichy. Utrpěl tam ty největší nechutnosti a někdy i urážky. Zoufalství, do něhož upadl nad situací tak odlišnou od té, která ho dokonale zkazila a přivedla do záhuby, ho přimělo k útěku a zplodilo onen dopis, stejně pošetilý, nevděčný, drzý i zločinný, který napsal králi. Smrt jeho synovce, dezertéra v Holandsku, nechuť k jeho povýšenosti a pyšná nezřízenost jeho způsobů

---

6. **Vysvětlivka:** Marie-Anne Mancini (1649–1714), manželka vévody z Bouillonu, bratra kardinálova, byla neteří kardinála Mazarina; jejími sestrami byly mimo jiné Olympe, hraběnka ze Soissons, Marie, provdaná Colonna, a Hortense, vévodkyně Mazarin, sestřenicemi Martinozziové, provdané za prince de Conti a za vévodu modenského.

7. **Vysvětlivka:** François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651–1715), učitel vévody z Bourgogne a arcibiskup z Cambrai; jeho kniha *Výklad zásad svatých o vnitřním životě* byla pro kvietismus odsouzena papežem Inocencem XII. roku 1699, a kardinál z Bouillonu se v Římě, kde byl francouzským zástupcem, Fénelona proti králově vůli zastával.

brzy obrátily v pohrdání velké přijetí, jehož se mu dostalo v Nizozemí. Jeho jednání s vévodkyní z Arembergu a nedůstojný sňatek její dcery, vdovy po jeho synovci, který zařídil, aby se zmocnil majetku dětí, jež synovec zanechal, soudní a veřejné usvědčení z této hanebnosti a z procesu, který o to prohrál s vévodkyní z Arembergu, ho dokonale zostudily a učinily mu pobyt v Nizozemí nesnesitelným. Nezbýval mu už jiný kraj, kam by mohl jít, než Řím. Ze zkušenosti, kterou tam už nabyl, pocítil celou tíhu svého rozličného postavení na tomto velkém jevišti. Jel tam tedy co nejpomaleji a přijel kolem Velikonoc roku 1712.

Pohrdání a rozpaky z toho, že ho tam uvidí, ho předešly. Marně doufal v ohledy, které by mu papež nemohl odepřít pro jeho podíl na papežově povýšení na stolec a pro to, že byl vysvěcen jeho rukou. Čekal, že se mu vrátí vliv a nádhera minulosti; lichotil si, že najde přátele ze své dřívější slávy a šlechetné lidi dojaté jeho nynějším osudem; konečně počítal s velikostí postavení děkana posvátného kolegia, které si sliboval patřičně využít. Všechny jeho příjmy byly zabaveny a požíval jen Ostii. Během vyhnanství se postaral, aby mnoho ušetřil a nastřádal, ale na tyto částky, jakkoli byly značné, sahal jen nerad a co nejméně. Usadil se tedy v jezuitském noviciátu u svých neochvějných přátel všech dob a žil tam jako chudý kardinál. Kdo nebyl s králem rozkmotřen bez míry, neodvážil se ho navštívit ani s ním tajně udržovat jakýkoli styk. Směna Sedanu, dosud nedovršená, a hodnost jeho rodu, obojí tak snadno zrušitelné, mu byly krutou uzdou, která ho zdržela, aby se veřejně nevydal nepřátelům Francie, kteří jím ostatně příliš pohrdali, než aby o něj stáli. Byl tedy v Římě bez vlivu, měl tam jen vnější vážnost, kterou nebylo lze odepřít děkanovi kardinálů, a přístup k papeži, který mu zajistilo toto postavení a to, co mezi nimi osobně bylo, jak jsme viděli, ale bez jakékoli úcty. Lze posoudit, co musel člověk tak nesmírně a zároveň tak nízce pyšný, jehož se stejně dotýkalo malé jako velké, vytrpět z tak zdrcujícího protikladu na tomto prvním jevišti světa, kde byl tak hanebně vystaven na odiv. Uprostřed těchto muk, a na prvním místě v Římě po papeži, si tento pyšný muž umínil zavést nové vyznamenání.

V Itálii je mezi duchovními zvykem smeknout čepičku, když mluví s někým mnohem vyšším, než jsou sami, a kardinálové mají své čepičky vždy v ruce, když mluví s papežem. Kardinál z Bouillonu usoudil, že by bylo velkým vyznamenáním pro kardinály, kdyby si jen oni směli při rozhovoru s papežem ponechat čepičku na hlavě. Promluvil s ním o tom; papež se usmál a nechtěl ho odmítnout, ale připojil podmínku, že se tak stane jen po dohodě a se souhlasem všech kardinálů. Bouillon o tom promluvil s nejpřednějšími z nich, ale jen s malým počtem, protože soudil ostatní podle sebe a byl přesvědčen, že budou všichni tímto vyznamenáním nadšeni a že mu budou za jeho vynález co nejvděčnější. Ti, s nimiž mluvil, mu odpověděli neurčitě; nechtěli se k tomuto vrtochu zavázat ani se s kardinálem z Bouillonu přít, a ten, plný svého nápadu, uvěřil, že je přesvědčil a že oni přesvědčí ostatní. Hned nato byla svolána konzistoř. Papež v ní sedí sám v čele v křesle, kardinálové na lavicích po obou

stranách; a když je vyřízeno, co se má v konzistoři projednat, vstane děkan kardinálů a jde promluvit s papežem a po něm všichni kardinálové, kteří mu chtějí něco říci. Když byla jednání skončena, šel kardinál z Bouillonu první k papeži s čepičkou na hlavě. Jakmile si toho všimli, zvedlo se všeobecné mumlání, až ho to přerušilo. Vrátil se na své místo dost zmaten, ale ještě mnohem zmatenější byl, když viděl ostatní kardinály jít k papeži, a všechny s čepičkou v ruce. Nemohl se přes své rozrušení zdržet, aby těm, s nimiž mluvil, nedával znamení, ať si nasadí čepičku na hlavu; u nikoho to nemělo úspěch. Na svém místě se třásl a dával to najevo; nezískal tím nic než hanbu a odešel z konzistoře plný vzteku a zahanbení. Mnohem horší bylo, když se dozvěděl, že si posvátné kolegium chce stěžovat papeži na novotu, kterou soukromá osoba, byť děkan, neměla právo zavést, a žádat za ni spravedlnost a zadostiučinění. Papež sice svou autoritou tuto bouři od Bouillona odvrátil, ale velmi mu vytkl, že se do věci pustil, aniž se dohodl se všemi kardinály, jak mu nařídil. O to silněji se o tom dál mluvilo v posvátném kolegiu, které volí papeže, na jehož velikosti je tak zainteresováno, které od něho má veškerou svou velikost a které neuznává žádnou, jež by šla na jeho úkor. Kolegium nejenže se necítilo polichoceno tímto Bouillonovým nápadem — Bouillonovou pýchou a přeludy, které mu byly vždycky podezřelé, Bouillonem, který ztratil veškerou osobní vážnost i úctu mezi kardinály, mezi preláty i všude v Římě, jenž se mu neustále posmíval, a který v prvních dnech svou věc ještě zhoršil, když ji chtěl znovu navázat rozhovory s dalšími kardinály —, ale řeči byly tak jednomyslné, tak ostré a tak bezohledné, že ho zasáhly ještě víc než veřejná potupa z nezdaru. Tehdy už nemohl sám před sebou zastírat pohrdání a odpor, do nichž všeobecně upadl, on, který se až dosud vždycky snažil přesvědčovat sám sebe o opaku. Hned nato ze vzteku onemocněl a ze vzteku za pět nebo šest dní zemřel, což je podivná věc u člověka tak zvyklého na vztek, který z něho žil už řadu let. Nikdo v Římě ho nelitoval, ani ve Francii, leda snad Bouillonové. Král jím pohrdal natolik, že ani nevyslovil jeho jméno.

Kardinál z Bouillonu byl velmi hubený, snědý muž průměrné výšky, ladné a dobře rostlé postavy. Jeho tvář by neměla nic zvláštního, kdyby měl oči jako jiní; ale nejenže je měl velmi blízko u nosu, nýbrž obě se na nos dívaly zároveň, až se zdálo, že se s ním chtějí spojit. Toto šilhání, které bylo ustavičné, budilo strach a dodávalo mu ohyzdnou fyziognomii. Nosil šedé šaty podšité červeně, se zlatými zlatnickými knoflíky do špičky a dosti krásnými diamanty; nikdy nebyl oblečen jako jiní, vždy podle vlastního vynálezu, aby se odlišil. Měl ducha, ale zmateného, věděl málo, měl docela vzezření a způsoby velkého světa, byl otevřený, vlídný, obvykle zdvořilý, ale do toho všeho se mísilo tolik povýšenosti, že člověka zraňovala i jeho zdvořilost. Neméně obtěžující byla jeho neúnavná pozornost k hodnosti, na niž si činil nárok, až do malicherností, snaha vynikat v rozhovoru a stále ho stáčet k sobě nebo ke svým s nejodpornější ješitností. Když něco potřeboval, byl povolný až k nejnižšímu patolízalství. Přátele měl jen proto, aby je ovládal a obětoval sobě. Upsán tělem i duší jezuitům

a oni zase jemu, nalézal v nich v rozličných obdobích svého života tisíc důležitých pomocníků, až po nástroje svých zrad. Jeho život neměl nikdy nic duchovního a křesťanského kromě toho, co sloužilo jeho ješitnosti.

Jeho přepych byl ve všem ustavičný a nesmírný; jeho okázalost ta nejvybranější a nejdůmyslnější, aby si zjednal a užíval veškerou velikost, kterou si vymýšlel. Jeho mravy byly hanebné a nijak to neskrýval; a král, který si tuto neřest vždycky hnusil, i u vlastního bratra, ji snášel u pana z Vendôme[8] a u kardinála z Bouillonu nejen bez potíží, ale dlouho z nich dělal své oblíbence. Málokterý vynikající muž se zostudil tak dokonale jako tento, a v tolika nejdůležitějších ohledech. Jeho prostopášnosti, jeho nevděk, jeho zrady; padělání kartuláře z Brioude, aby se odvodil od vévodů akvitánských, soudně prokázané, odsouzené a roztrhané, padělatel odsouzený na základě vlastního doznání, Bouillonové donuceni přiznat všechno králi i soudcům a kardinál z Bouillonu usvědčen a doznán jako původce, který k tomuto padělání ve shodě s bratrem a synovci zaměstnal de Bara; kousek dvojího podvodu, kdy jako pověřenec královýchzáležitostí v Římě obelstil krále i papeže jednoho druhým, aby udělal kardinálem abbého z Auvergne; divadlo neposlušnosti předvedené v Římě; jeho nárok, že králi žádnou poslušnost nedluží; pošetilost dopisu při útěku; hanebnost a ještě hanebnější příčina sňatku jeho neteře s Mesym, soudně projednaná a prokázaná v Nizozemí; všechny ubohosti, které předcházely jeho útěku; drzost, s jakou se z hrabivosti dal zvolit opatem v Saint-Amand proti papežským bulám, vydaným na králův návrh; neskončili bychom, kdybychom chtěli znovu probrat všechny způsoby, jimiž se zostudil, a výstřednosti jeho nevděku a zrad — on, který vděčil králi za majetek, úřady, hodnosti, postavení i zaopatření svého rodu, a to po všem, čeho se jeho rod dopustil proti Jindřichu IV.[9], který ho jako první povýšil, proti Ludvíku XIII. a proti Ludvíku XIV. za jeho nezletilosti, a který se sám stal děkanem kardinálů, neposlušný s takovým pohoršením, jen proto, že byl na králův návrh kardinálem ve dvaceti šesti letech. Ještě umíraje měl tu ješitnost, že jmenoval šest kardinálů vykonavateli své závěti, on, který ve Francii nemohl disponovat ničím a měl jen to, co si do Říma přivezl v penězích, drahokamech a stříbrném nádobí. Lze o něm říci, že v pýše ho mohl předčit jen Lucifer, jemuž obětoval všechno jako svému jedinému božstvu.

Nemohu lépe umístit tak vzorné, tak moudré a tak svaté počínání jiného kardinála než do protikladu s počínáním kardinála z Bouillonu; samou svou neobvyklostí si zaslouží pozornost, neboť předtím nemělo příkladu a potom napodobitelů, a

---

8. **Vysvětlivka:** Louis-Joseph, vévoda z Vendôme (1654–1712), pravnuk Jindřicha IV. po levobočkovi, generál války o španělské dědictví, od roku 1710 velitel ve Španělsku, kde porážkou spojenců u Villaviciosy upevnil trůn Filipa V.; zemřel 11. 6. 1712 ve Vinaròs ve Valencii.

9. **Vysvětlivka:** Jindřich IV. (1553–1610), francouzský král od 1589, děd Ludvíka XIV.; zemřel 14. 5. 1610 v Paříži, ubodán nožem Françoisem Ravaillakem. Jeho syn Ludvík XIII. (1601–1643), král od 1610, otec Ludvíka XIV., zemřel 14. 5. 1643 v Saint-Germain-en-Laye. Bouillonové se za obou vlád i za Frondy opakovaně účastnili vzpour proti koruně.

předběhnu tím jen o dva měsíce. Galeazzo Marescotti, narozený 1. října 1627, pocházel z římské rodiny, urozené, starobylé, spřízněné s rodem Orsini a s dalšími velmi významnými. Byl nejprve titulárním arcibiskupem korintským *in partibus*, nunciem v Polsku a potom ve Španělsku za nezletilosti Karla II.[10] Klement X. ho 27. května 1675 učinil kardinálem, když mu ještě nebylo čtyřicet osm let. Během svého prelátství si získal velkou pověst zbožnosti a učenosti a ve svých nunciaturách pověst schopnosti; a později platil za jednoho z nejčestnějších a nejbezúhonnějších a nejschopnějších mužů posvátného kolegia. Prošel tam proto všemi nejvyššími úřady, které se udělují za zásluhy. Byl legátem ve Ferraře a potom státním sekretářem, což jsou dva úřady, z nichž první trvá jen omezenou dobu a druhý končí s papežem, který ho udělil. Později zastával několik důležitých úřadů, mimo jiné úřad prefekta Svatého oficia, který je tak důležitý, že si ho od té doby papežové téměř vždycky ponechávali pro sebe. Měl další prefektury, protektorát dominikánů a dalších velkých řádů a roku 1708 se stal prvním z řádu kardinálů-kněží. Bylo mu tehdy přes osmdesát let a nechtěl, když na něho přišla řada, využít opce do řádu kardinálů-biskupů. Brzy nato přerušil veškerý běžný styk a omezil se na nezbytné povinnosti.

Když si pozvolna navykl na tento druh odloučení, které pro něho bylo velké, neboť byl nesmírně ctěn, navštěvován a žádán o radu, poprosil papeže, aby naložil s jeho úřady a zprostil ho veškerých kardinálských povinností, rozhodnut nevstupovat už ani do konkláve. Zdraví měl pevné a hlavu jako v padesáti letech. Papež se dlouho bránil a nakonec jeho naléhání ustoupil. Kardinál zároveň prohlásil, že už nebude přijímat návštěvy nových kardinálů ani velvyslanců a že žádné nebude oplácet; a aby tomu učinil přítrž, šel se s papežem rozloučit a prosit ho, aby ho zprostil povinnosti chodit do jeho paláce. Uzavřel se ve svém vlastním paláci, z něhož už vycházel jen zřídka, aby v některé velmi slavnostní dny sloužil mši jinde. Veškerý čas rozdělil mezi modlitbu a duchovní četbu v ustavičné přípravě na smrt. Protože byl velmi milován a ctěn a protože byl učený, vybral si ze všech řádů ty nejzbožnější a nejučenější řeholníky, jimž to jejich povinnosti dovolovaly, aby k němu chodili každý den v určenou hodinu, vždy tutéž; takže od chvíle, kdy vstal, až do chvíle, kdy šel spát, nebyl ani okamžik sám a téměř každou hodinu měnil společnost. S jedněmi se modlil, druzí mu předčítali a k četbě připojovali úvahy, konečně byli i takoví, kteří po jídle hodinu sloužili jeho odpočinku. Při těchto cvičeních nebylo nic slabého ani smutného, ale vždy velká přítomnost Boha a účtu, který se mu chystal složit, a nikdy nic marnivého ani světského. Celý život rozdával hojně almužny a nyní ještě víc. V květnu tohoto roku odevzdal papeži všechna svá obročí a penze z obročí a ponechal si jen důchod z rodového majetku. Klement XI. ho několikrát navštívil a stejně tak papežové, jeho nástupci, aniž se kdy vrátil do jejich paláce. Kardinálové ho nejen

10. **Vysvětlivka:** Karel II. (1661–1700), poslední španělský král z rodu Habsburků, vládl od 1665 (do 1675 za poručnictví matky Marie Anny Rakouské); závětí odkázal korunu vévodovi z Anjou, vnukovi Ludvíka XIV.

zvali, aby vstoupil do konkláve, která se od té doby konala, a marně na něho naléhali, ale ačkoli zůstal doma a kardinálové mimo konkláve nemají hlas, byl několikrát žádán o radu a ovlivnil volby, které se tam konaly. Benedikt XIII. ho navštívil hned po svém zvolení a ostatní papežové mu prokázali tutéž čest. Až do své smrti, která nastala 3. července 1726, nezpronevěřil se ani v jediném bodě životu, který přijal; až do této poslední nemoci se těšil dobrému zdraví a až do smrti měl jasnou hlavu, a jeho smrt nesla všechna znamení smrti vyvolených. Bylo mu skoro devadesát devět let a litovali ho, jako by mu bylo jen padesát, zvláště chudí, jimž byl otcem, aniž však ukřivdil své rodině. Papež se sám zúčastnil jeho pohřbu s posvátným kolegiem; byl kardinálem přes padesát let. Řekněme ještě slovo o Itálii. Vévoda savojský[11], nový sicilský král, odjel, jak bylo řečeno, ujmout se Sicílie, dát se tam korunovat, poznat zemi a lidi a vytěžit z ní všechno, co se dalo. Vzal s sebou královnu, svou manželku, která tam byla rovněž korunována[12], a v Turíně zanechal dobře vybranou radu o několika osobách, aby za jeho nepřítomnosti vládla. Regentství nabídl vévodkyni, své matce, která ho prosila, aby ji ho zprostil. Nikdy jí neodpustil, že z něho chtěla udělat portugalského krále tím, že se ožení s infantkou, svou sestřenicí, a odejde tam žít[13]. Stejně málo jí odpouštěl, že je celá francouzská a zbožňovaná v celé jeho zemi i u jeho dvora. Jeho žárlivost zašla velmi daleko, stejně jako nechutnosti, které jí působil. Mezi nimi panovala jen suchá slušnost. Z těchto důvodů bylo regentství nabídnuto chladně a moudře odmítnuto. Manželka, stejně francouzská jako matka, nebyla šťastnější. Tchyně a snacha žily celý život v nejdůvěrnějším přátelství a v nejdokonalejší důvěře. To přimělo sicilského krále, aby manželku vzal s sebou, aby se nestala regentkou, a skrze ni Madame Royale. Regentem prohlásil prince piemontského[14], svého nejstaršího syna, který byl na svůj věk vysoký a dobře rostlý a který ostatně sliboval vše. Radě, kterou zanechal, uložil, aby ho poučovala a podávala mu

---

11. **Vysvětlivka:** Viktor Amadeus II. (1666–1732), vévoda savojský („pan Savojský"), od utrechtského míru (1713) sicilský král, od 1720 výměnou král sardinský; roku 1730 abdikoval ve prospěch syna Karla Emanuela III., a když se roku 1731 pokusil vrátit k moci, dal ho syn zatknout a věznit nejprve v Rivoli, pak v Moncalieri, kde 31. 10. 1732 zemřel.

12. **Vysvětlivka:** Anna Marie Orleánská (1669–1728), dcera Monsieura, bratra Ludvíka XIV., a Henrietty Anglické, od 1684 manželka Viktora Amadea II.; jejími dětmi byli mimo jiné vévodkyně z Bourgogne (matka Ludvíka XV.), španělská královna Marie Luisa, princ piemontský Viktor Amadeus a pozdější král Karel Emanuel III. Vévodova matka, zvaná Madame Royale, byla Marie-Jeanne-Baptiste Savojsko-Nemourská (1644–1724), vdova po vévodovi Karlu Emanuelovi II. a za synovy nezletilosti regentka.

13. **Vysvětlivka:** Portugalská infantka Isabel Luísa (1669–1690), dcera krále Petra II. a Marie Františky Savojsko-Nemourské, sestry Madame Royale; v letech 1679–1682 se jednalo o jejím sňatku s mladým Viktorem Amadeem, který měl odejít žít do Portugalska, a k sňatku nedošlo.

14. **Vysvětlivka:** Viktor Amadeus, princ piemontský (1699–1715), nejstarší syn Viktora Amadea II. a Anny Marie Orleánské; zemřel v Turíně 22. 3. 1715. Nástupcem se stal jeho mladší bratr Karel Emanuel III., který později dal otce uvěznit (viz výše).

zprávy o všem, aby se vyučil vladařským záležitostem, a aby ho občas vytrvale zkoušela nechat v některých věcech jednat samého, aby se vidělo, jak si povede.

Mladý princ se snažil a stal se schopným až k údivu rady; a díky snadnému přístupu k němu, moudrosti a výstižnosti jeho odpovědí, jeho skromnosti, zdvořilosti, touze vyhovět a zavázat si lidi, lítosti, kterou dával najevo, když musel odmítnout, a jemnosti, s níž to dovedl zmírnit, si získal všechna srdce. To bylo příliš pro žárlivého otce, který by byl zoufalý, kdyby měl syna bez vladařských schopností, ale který [byl] žárlivý na vlastní stín a příliš bystrý, než aby necítil, že se ho u dvora i v zemi bojí, ale nikterak ho nemilují; nyní nalézal, že jeho nejstarší syn, šestnáctiletý, příliš pokročil ve všeobecné úctě a náklonnosti a že si je příliš dobře dovedl zasloužit. Jeho přijetí po návratu a jeho chvála synovi byly velmi suché. Po prvním podání zprávy ho už nepřipustil k žádným záležitostem a ministři dostali zákaz mu cokoli sdělovat. Mladý princ trpce pocítil tak nezasloužené jednání a snášel je, aniž si stěžoval nebo dal najevo třeba jen nespokojenost. Otec byl naopak nesmírně nespokojen, když viděl, že se jeho dvůr kolem prince i po jeho návratu stejně horlivě shlukuje a chová se k němu z lásky a oddanosti k synovi, jako by už vládl. Odpíral mu tedy i ty nejmenší věci, aby podlomil jeho vážnost a zmenšil onen zástup a onu ochotu, kterou mu všichni projevovali, ze strachu, aby se mu neznelíbili a nezdrželi tak svůj vzestup. Princ to nesl velmi bolestně, aniž se v čemkoli odchýlil od své skromnosti, úcty a povinností. Mezitím nastal masopust; dámy, které za princova regentství chodily k němu ke dvoru u Madame Royale a byly mu dobře známy, ho požádaly o ples. Nedomníval se, že se znelíbí, když se zaváže požádat o svolení krále, svého otce. Vladařské záležitosti neměly s plesem nic společného a tato zábava odpovídala jeho věku i ročnímu období a ke dvoru se hodila. Požádal tedy. Sicilský král, který chtěl podlomit jeho vážnost a ponižovat ho všemi způsoby, ho odmítl s největší tvrdostí; byla to poslední po tolika jiných a poslední kapka, po které pohár přetekl.

Princ nemohl snést tak barbarské a tak nezasloužené zacházení, snášené s takovou úctou a mírností, jemuž neviděl hranice ani míru. V noci dostal horečku; svěřil se s její příčinou princezně z Carignanu[15], své nevlastní sestře, která mi to vyprávěla a jíž jediné se měl ve zvyku otevírat o tom, jak se s ním zachází. Ujistil ji, že má srdce zvadlé a že se z toho nedostane, a s malou lítostí opustí život pod takovým otcem. S lékaři nemluvil tak otevřeně, ale stále je ujišťoval, že se z toho nedostane; a se stejnou mírností se připravil na smrt a myslel už jen na onen život. Nemoc trvala jen pět nebo šest dní; obě princezny, matka i babička, dvůr i město byly v nejhlubším zoufalství. Nešťastný otec do něho upadl sám; v těch posledních dnech pocítil, jakou cenu měl jeho syn, co se chystá ztratit, a nemohl si zastírat, že je jeho katem. Dojem byl však už učiněn; jeho opožděné laskání nemohlo prince vrátit k životu. Kdyby tento barbar-

15. **Vysvětlivka:** Marie-Victoire de Savoie (1690–1766), legitimovaná dcera Viktora Amadea II. a hraběnky z Verrue, od 1714 manželka Viktora Amadea, prince z Carignanu; jejich synem byl mimo jiné Ludvík Viktor, princ z Carignanu.

sky politický otec byl mohl číst v budoucnosti a vidět z takové dálky, jaké zacházení mu chystá syn, který mu zbyl, jeho zoufalství by bylo dovršeno. Měl tu bolest, že ztratil dokonalého syna, všeobecně uznávaného a oblíbeného jako takového, a že viděl svůj dvůr, své město i svou zemi v nejživějším zármutku a v naprostém přesvědčení, že ho zabila jeho žárlivost. Vraťme se nyní do Francie.

Voysin[16] oplýval největšími dary štěstěny: kancléř a strážce pečetí, ministr a státní sekretář pro válečný odbor s větší autoritou, než měl Louvois, důvěrný rádce paní z Maintenon a pana du Maine[17], nástroj králova testamentu i všeho, co se jeho stará a jeho levoboček zamýšleli z něho ještě vyrvat, jediný ministr pro záležitost konstituce[18], v nejdůvěrnějším vztahu ke stoupencům této obávané strany a v nejužší závislosti na nich, s duší stejně otupělou jako oni, plaval v nejpevnější a nejúplnější důvěře krále a v nejrozsáhlejší moci. Chtěl si užít své slávy a jít triumfovat do parlamentu jako kancléř Francie — do parlamentu, kde jeho vlastní děd z otcovy strany byl dlouho trestním písařem a kde, aniž vystoupil výš, měl za to, že udělal kariéru. Kancléř Pontchartrain a mnoho jiných kancléřů tam nikdy nebyli a sotva se najde příklad, že by tam některý byl bez nutného důvodu, jen jako tento pro potěšení a ješitnost, že tam jde. Dal se doprovázet více než stovkou úředníků a tolika státními rady a dvorními referendáři, kolik mu bylo dovoleno. Nezapomněl na nic z pompy svého průvodu, svého přijetí a svého vyprovození. Jeho řeč ukázala více štěstí než nadání. Nedostavil se žádný pair ani princ krve; za soudcovským stavem nechodí.

Tallard[19] chřadl, že dosud nic nesklidil za to, že vydal kardinála z Rohanu otci Tellierovi, až z něho udělal jeho otroka. Probodávala ho žárlivost, když viděl, že právě to udělalo z prince z Rohanu a knížete z Espinoy vévody a pairy, zatímco jeho nechávali stranou, a spěchal tím víc, že viděl, jak král den ode dne ubývá. Nechtěl zůstat oklamán a dělal Rohanům a otci Tellierovi takový povyk, že se ho neodvážili dohnat do krajnosti. Chtít a moci bylo u krále a u paní z Maintenon pro pány konstituce jedno a totéž. Byla jim příliš drahá a posvátná, než aby nesplatili její dluhy, a žádný z nich nebyl tak užitečný jako ten, který si Tallard u ní vysloužil tím, že jí vydal kardinála

16. **Vysvětlivka:** Daniel-François Voysin (1655–1717), dříve intendant, od 1709 válečný státní sekretář a od července 1714 zároveň kancléř Francie; oddaný chráněnec paní z Maintenon. Zemřel v Paříži 2. 2. 1717.

17. **Vysvětlivka:** Louis-Auguste de Bourbon, vévoda du Maine (1670–1736), nejstarší legitimovaný syn Ludvíka XIV. a paní z Montespan, chráněnec paní z Maintenon; ediktem z července 1714 mu král přiznal právo nástupnictví na trůn a v závěti mu svěřil výchovu mladého Ludvíka XV. Zemřel v Sceaux 14. 5. 1736.

18. **Vysvětlivka:** Konstituce (bula) *Unigenitus* Klementa XI. z 8. 9. 1713 odsoudila 101 vět z díla jansenisty Pasquiera Quesnela; její prosazování, které král a jeho zpovědník otec Tellier vynucovali na parlamentu a biskupech, rozdělilo francouzskou církev na desetiletí.

19. **Vysvětlivka:** Camille d'Hostun, hrabě a od 1712 vévoda z Tallard (1652–1728), diplomat a od 1703 maršál Francie; v bitvě u Höchstädtu 13. 8. 1704 byl poražen Marlboroughem a zajat a do roku 1711 žil jako válečný zajatec v Anglii (v Nottinghamu). Zemřel v Paříži 20. 3. 1728.

z Rohanu. Tallard byl tedy prohlášen pairem Francie; ale když došlo na mechaniku vyhotovení listin, ukázalo se to nemožné, protože měl jen jedno ověřené vévodství a to postoupil synovi, když ho ženil. Obraceli to, hledali, ale nakonec se otec musel spokojit, vzteklý, s tím, že pairie byla zřízena pro jeho syna, a sám zůstat, jak byl.

Hrabě du Luc, velvyslanec ve Švýcarsku, se v té době dopustil chyby, kterou Francie i Švýcarsko pociťují dodnes. Katolické a protestantské kantony byly už dlouho popuzeny jedny proti druhým; dlouhá aféra opata ze Svatého Havla je postavila proti sobě, a někdy i se zbraní v ruce. Zájem rakouského domu tento oheň potají živil, aby kantony oslabil jedny druhými a vytěžil z toho. Papežským nunciem tam byl muž vášnivý, mladý, prchlivý, prudký a nezkušený[20], a věci ještě víc přiostřil. Du Luc se zabýval obnovením spojenectví Francie s celým helvetským spolkem a ministři rakouského domu tím, jak mu zabránit, k čemuž se nic nehodilo lépe než udržovat rozkol v republice. Du Luc doufal, že protestanty donutí pomocí katolíků, kteří byli sice početnější, ale nesrovnatelně slabší; obnovení spojenectví uzavřel s těmi posledními. Protestantské kantony, popouzené emisary z Vídně, Londýna a Holandska, si tuto smlouvu vyložily jako urážku a od té doby nikdy nechtěly ani slyšet o obnovení spojenectví s Francií; se zbraní v ruce se za to na katolických kantonech často mstily a tvrdě jim dávaly pocítit svou převahu.

Zatímco se princezna des Ursins pomalu ubírala k Paříži, její pád vyvolal ve Španělsku velké změny. Orry ji předešel a po příjezdu do Paříže zjistil, že má zakázáno přiblížit se ke dvoru; hrozilo mu dokonce vězení i něco horšího. Kardinál del Giudice [byl] nejen povolán zpět, jak jsme viděli, ale postaven do čela politických záležitostí, soudnictví a náboženství; vévoda z Veraguy dostal námořnictvo a obchod; starý hrabě z Frigiliany byl jmenován předsedou Rady Indií; markýz z Bedmaru zůstal předsedou válečné rady; a princ z Cellamare, syn vévody z Giovenazza, státního rady, bratr kardinála del Giudice, který se právě, jak jsme viděli, stal velkým štolbou královny, byl jmenován velvyslancem ve Francii. Chalais a Lanti, synovci paní des Ursins, kteří, jak jsme viděli, dostali svolení připojit se k ní na cestě a které poslala jednoho po druhém napřed do Paříže, tam dostali zákaz vrátit se do Španělska; to velmi zaskočilo Lantiho, který byl Ital a neměl zde nic, a Chalaise ještě víc, protože mu král odpíral požívání hodnosti a poct španělského granda, které mu dovolil přijmout jen pod touto podmínkou.

Několik dní nato byl kardinál del Giudice jmenován vychovatelem prince asturského, což je pro kněze velmi podivný úřad. V tomto záblesku štěstí, který, jak jsme viděli, už vyhnal ze země Macanaze, nezapomněl na šlechetnost, s níž se otec Robinet postavil proti jeho přízni, tehdy spojené s autoritou paní des Ursins, ve věci toledského arcibiskupství, o které kardinál a princezna des Ursins horlivě žádali a které

20. **Vysvětlivka:** Giacomo Caracciolo (1675–1718), titulární arcibiskup efezský, nuncius u švýcarských kantonů v Lucernu v letech 1710–1716; jméno v rukopisu chybí.

už Giudice měl skoro v rukou, když za všeobecného potlesku dvora, města a celého Španělska otec Robinet prosadil své a dal je onomu proslulému vesnickému faráři, o němž jsem mluvil jinde. Kněz a Ital zapomínají málokdy. Giudice využil své přízně, aby dal Robineta vyhnat; ten odešel do Francie, kde žil velmi spokojeně jako prostý jezuita ve Štrasburku a do ničeho se nemíchal. Otec Daubenton, tehdy asistent jezuitského generála v Římě, týž, který spolu s jediným kardinálem Fabronim připravil a vyrobil konstituci *Unigenitus*, byl povolán zpět do zpovědnice španělského krále. Tato změna zpovědníka byla velkým a dlouhým neštěstím pro obě koruny. Robinet neměl žádné osobní zájmy, žádnou ctižádost, nebyl poskvrněn ultramontanismem a byl jezuitou jen potud, pokud mu to dovolovala čest a svědomí. Byl to opravdu poctivý člověk; proto také chtěl dobro pro dobro samo a byl v tom stejně smělý jako moudrý. Celý dvůr a celé Španělsko ho milovaly a ctily a důvěřovaly mu; nepovyšoval se tím a nemyslel si o sobě o nic víc, byl přímý, pravdivý a nepřítel veškerých intrik. Jinde uvidíme dokonalý protiklad mezi ním a jeho nástupcem.

O měsíc později byli Flotte a Renaut propuštěni na svobodu[21]. Pád paní des Ursins otevřel španělskému králi oči v mnoha věcech. Byla to ona, kdo dal zatknout tyto dva služebníky vévody z Orléans, a kdo, podporován paní z Maintenon díky jejich společné nenávisti a Monseigneurem[22], jehož ponoukala klika, jež ho ovládala, mířil na nic menšího než na hlavu vévody z Orléans, jak jsem na svém místě vyprávěl. Španělská královna, která se stávala velkou paní, usilovala jen o to, aby zničila, co paní des Ursins vybudovala; možná ji věk a zdraví krále mlčky přesvědčily, aby usmířila španělského krále s princem, jemuž nebylo možné, kdyby k tomu došlo, odejmout regentství. A tak, aniž na to vévoda z Orléans pomyslel nebo kdokoli za něho, napsal španělský král králi, že když konečně poznal nevinu Flotta a Renauta a nepravdivost obvinění vznesených proti nim, nařídil, aby byli propuštěni na svobodu. Španělský král ve stejném dopise dodal, že v touze usmířit se s vévodou z Orléans ponechává na králi, aby určil, jakým způsobem. Při doručení tohoto dopisu bylo překvapení velké a vztek paní z Maintenon rovněž. Takové popření ve věci, kterou u krále hnali tak podivně daleko, mu mohlo otevřít oči i pro pomluvy ještě krutější a ještě domácejší. Pan du Maine se roztřásl a přes toto nepříjemné místo překlouzl obratně a mlčky. Vévoda z Orléans napsal po dohodě s králem španělskému králi a dostal od něho nanejvýš zdvořilou odpověď. Flotte a Renaut dostali od vévody z Orléans rozkaz jet do Madridu poděkovat králi a královně, kteří je dobře přijali, a hned se vrátit do Francie, kam budou chtít, kromě Paříže a okolí, aby se moudře předešlo otázkám a řečem,

---

21. **Vysvětlivka:** Flotte, pobočník vévody z Orléans, a Renaut, jeho tajemník, byli roku 1709 zatčeni ve Španělsku v souvislosti s podezřením, že vévoda z Orléans usiluje o španělskou korunu místo Filipa V. (tzv. španělská aféra); vévodovi tehdy hrozil i proces před pairským soudem.

22. **Vysvětlivka:** Monseigneur, dauphin Ludvík (1661–1711), jediný legitimní syn Ludvíka XIV., který se dospělosti dožil, otec vévody z Bourgogne, Filipa V. a vévody z Berry; zemřel 14. 4. 1711 v Meudonu na neštovice. Kolem něho se soustředila „meudonská klika" nepřátelská vévodovi z Orléans.

které by jim lidé s chutí vkládali do úst. Ve Španělsku rychle dostali z rozkazu vévody z Orléans tolik, aby zaplatili všechny dluhy, které tam nadělali, i výdaje na cestu zpět, a vévoda jim po jejich příjezdu dal odměnu a slušnou penzi.

Musím dokončit španělské změny, tím spíš, že je předbíhám jen o šest týdnů. Alonso Manrique byl urozený muž a jediný, k němuž španělský král choval neměnně stálé přátelství. I on krále oddaně miloval; byl vysoký, ladné postavy, velmi dobře rostlý, s ušlechtilým vzezřením a příjemnou tváří, a což je u Španěla vzácné, byl plavovlasý a měl krásné zuby. Jeho duch byl průměrný, ale moudrý a do posledního stupně uměřený; byl daleko od toho, aby se pletl do záležitostí a do klik, a stejně daleko od toho, aby se dvořil kterémukoli ministrovi, dokonce i princezně des Ursins; jinak to byl muž nejvlídnější, nejzdvořilejší, nejlaskavější a nejpřístupnější. Jeho náklonnost ke španělskému králi v něm vzbudila náklonnost k Francouzům. Nebyl bohatý, ale pokud mohl, byl šlechetný a štědrý. Jakmile se stal velkým pánem, začal žít nádherně a uchoval si tytéž mravy. Byl velmi zdrženlivý, pokud šlo o prokazování dobrých služeb a přimlouvání se u krále za někoho, ne že by k tomu neměl sklon, ale cítil, jak je to nebezpečné u panovníka tak závislého na jiných. Byl jedním z největších toreadorů celého Španělska a nejméně ze všech se smiřoval s tím, že tyto zápasy zakázali; prováděl v nich velké bláznovství s velkou statečností. To on se musel co nejrychleji uchýlit do kláštera, než mu bude vyhotovena milost, která mu byla vyhotovena rychle, protože seskočil z koně a vytáhl nohu zesnulé královny[23] ze třmenu, když spadla a její kůň ji vlekl, a zachránil jí tak život. Jeho manželka, žena velkých předností, z rodu Enríquezů, s níž vždy žil v největší svornosti, u sebe často pořádala hudební produkce, a když si to mohli dovolit, měli vlastní velmi dobrou kapelu. Stýkali se s mnohem více lidmi než všichni ostatní španělští velmoži, a mnohem volněji. Alonso Manrique byl královým majordomem, potom prvním štolbou, což se našemu úřadu v ničem nepodobá, jak uvidíme jinde. V této době se tohoto úřadu vzdal, protože byl jmenován španělským grandem s titulem vévody del Arco a španělský grand nemůže být prvním štolbou.

Valouse, šlechtic z Provence, vychovaný jako králův páže, potom osobní štolba vévody z Anjou, kterého následoval do Španělska, kde se při malém důvtipu vždy choval velmi moudře a udržel se v přízni svého pána i rozličných vlád, byl jmenován prvním štolbou. Španělský král zároveň dal vévodu z Mirandoly, který byl velkým štolbou, přemluvit, aby se tohoto úřadu vzdal a ponechal si jeho pocty a služné; svolil a vévoda del Arco byl jmenován velkým štolbou. Byl také šlechticem komory, a jediným ve službě spolu s markýzem ze Santa Cruz, nejvyšším hofmistrem královny. Jinde budu mít příležitost o těchto dvou velmožích mluvit. Vévoda del Arco se nikdy nesklonil před Alberonim, který ho neměl rád, ale nikdy se neodvážil na něho

23. **Vysvětlivka:** Marie Luisa Gabriela Savojská (1688–1714), dcera Viktora Amadea II. a Anny Marie Orleánské, sestra vévodkyně z Bourgogne, od 1701 první manželka Filipa V.; jejími syny byli pozdější králové Ludvík I. a Ferdinand VI. Zemřela v Madridu 14. 2. 1714.

sáhnout. Byl to jeden z nejčestnějších a nejdokonalejších mužů Španělska, mírný, skromný, ale v pravou chvíli také důstojný a hrdý. Prokázal velkou statečnost v italských a španělských taženích, jichž se účastnil v doprovodu svého pána. Byl také dokonale nezištný, před svým vzestupem i po něm. Nikdy pro sebe nic nežádal od krále; měl jednu z nejmenších svatojakubských komend a jinou nechtěl. Nosil tento řád v knoflíkové dírce, jak to dělají všichni, a na rubu medaile měl portrét španělského krále.

Úřad *sumiller de corps* neboli velkého komořího byl uprázdněn od smrti vévody z Alby, k níž došlo v Paříži za jeho velvyslanectví, takže ho nikdy nevykonával. Nejstarší ze šlechticů komory ho vykonává v případě nepřítomnosti nebo uprázdnění; a tím byl markýz z Montealegre, španělský grand, který ho vždy zastupoval. Byl z rodu Guzmánů a oženil se se sestrou markýze z Los Balbases, který byl Spinola. Býval jakýmsi oblíbencem Karla II., který mu dal kompanii halapartníků, již měl dosud; ta byla tehdy jedinou stráží španělských králů spolu s jistou chátrou kopiníků v malém počtu, kteří doprovázeli jen na koni a žebrali u brány paláce. Filip V. je po příchodu do Španělska zrušil a halapartníky postavil na roveň Sta Švýcarů královských gard a oblékl jako ně. Tento markýz z Montealegre byl velmi čestný muž, dosti omezený, který se do ničeho nepletl; ale zdvořilý, slušný, šlechetný a žil velmi uzavřeně po španělsku.

Vévoda z Linares, místokrál Mexika, dosáhl svého odvolání. Místokrálem byl od nástupu Filipa V. na trůn a posílal mu velké peněžní pomoci. Na jeho místo byl vyslán markýz z Valero. Byl bratrem vévody z Béjaru a strýcem Zúñigy, kterého jsme viděli sloužit v našich armádách. Španělský král měl tohoto markýze z Valero vždycky rád; po příjezdu ho zastihl jako majordoma a vždy se ho snažil povznést. Byl to pravý Španěl, plný cti, odvahy a věrnosti, ale přísný a neoblomný a nikoli bez schopností. Po návratu se stal španělským grandem a *sumiller de corps* s velkým vlivem, jehož nikdy nezneužil a užíval ho prospěšně pro krále a monarchii. Byla škoda, že nežil dost dlouho. Neměl děti a jeho grandeza připadla synovcům.

Konečně princezna des Ursins přijela do Paříže a ubytovala se u vévody z Noirmoutiers, svého bratra, v malém domě jakobínů, který obýval v ulici Saint-Dominique, dveře ode dveří s mým. Tato cesta jí musela připadat velmi odlišná od té poslední, kterou podnikla do Francie, kde se u dvora objevila jako královna. Kromě jejích starých přátel a lidí z její někdejší kliky ji navštívilo málo lidí, a přece se mezi ně přimísilo několik závistivců; to způsobilo v prvních dnech dosti velký nával, načež návštěvy prořídly a samota převládla, jakmile se ukázal výsledek její cesty do Versailles, na kterou ji nechali několik dní čekat. Vévoda z Orléans, usmířený se španělským králem, pocítil, že je v jeho skutečném zájmu, ještě víc než kvůli slabé pomstě, ukázat nějakým okázalým činem, že jen nenávisti a lsti princezny des Ursins vděčil za rozruch kolem své španělské aféry, která ho tak málem přivedla [k tomu, aby] položil hlavu na popravčím lešení. Paní z Maintenon s panem du Maine a se

všemi svými mocnými páky, podporována zájmem meudonské kliky, byli ti, kdo hnali tuto aféru, kterou jim paní des Ursins předložila, do krajnosti. Ale časy se změnily, Monseigneur byl mrtev a meudonská klika zničena. Paní z Maintenon se k paní des Ursins otočila zády; a tak vévoda z Orléans, volný vůči této poslední nepřítelkyni, nepovažoval za nutné ji šetřit. Ponoukala ho k tomu vévodkyně z Orléans[24] a ještě víc Madame, takže požádal krále, aby princezně des Ursins zakázal objevit se na jakémkoli místě, i ve Versailles, kde by se mohla setkat s vévodkyní z Berry[25], s Madame, s vévodou a vévodkyní z Orléans, kteří zároveň přísně zakázali všem svým domácnostem ji navštěvovat a žádali totéž po osobách, které k nim byly zvlášť připoutány. Tento okázalý krok způsobil velký rozruch, odhalil, že ji paní z Maintenon opustila a že ji král přestal brát v úvahu, a stal se pro princeznu des Ursins velkou nesnází.

Nemohl jsem shledat, že by vévoda z Orléans v tomto počínání nebyl v právu; obracelo celou tíhu toho, co mu chtěli připsat, zpět na lsti a bylo velmi šťastně načasováno na chvíli, kdy byla Flottovi a Renautovi vrácena svoboda a kdy se vévoda usmířil se španělským králem. Představil jsem mu však, že jsem byl vždy zvláštním přítelem paní des Ursins, a nechávaje stranou její chování k němu a nijak nesrovnávaje svou oddanost k němu s přátelstvím k ní, nemohu zapomenout na projevy přátelství, které mi vždycky prokazovala, zvláště při této poslední tak triumfální cestě, jak jsem to v příslušné době vyložil, a že by pro mne bylo tvrdé ji nenavštívit. Vyjednali jsme tedy podmínky a vévoda a vévodkyně z Orléans mi dovolili navštívit ji dvakrát: jednou nyní, podruhé při jejím odjezdu, s mým slibem, že nepůjdu potřetí a že paní ze Saint-Simon[26] ji kvůli nim a kvůli vévodkyni z Berry nenavštíví; to jsme spolkli dost neradi, ale museli jsme se tomu podrobit. Protože jsem chtěl svou výhodu aspoň využít, dal jsem paní des Ursins vzkázat, v jakých poutech se nacházím a že když ji mohu vidět tak málo, chci ji aspoň vidět v klidu, a proto ji nechám projít prvními dny a první cestou ke dvoru, než ji požádám o slyšení. Můj vzkaz byl přijat velmi dobře; věděla už po dlouhá léta, jak to mezi mnou a vévodou z Orléans vypadá, tato pouta ji nepřekvapila a byla mi naopak vděčná za to, čeho jsem dosáhl. Několik

---

24. **Vysvětlivka:** Françoise-Marie de Bourbon, vévodkyně z Orléans (1677–1749), legitimovaná dcera Ludvíka XIV. a paní z Montespan, od 1692 manželka Filipa, vévody z Orléans; měla s ním syna Ludvíka, pozdějšího vévodu z Orléans, a několik dcer, mezi nimi vévodkyni z Berry a Luisu Alžbětu, pozdější španělskou královnu.

25. **Vysvětlivka:** Marie Louise Élisabeth Orleánská, vévodkyně z Berry (1695–1719), nejstarší dcera vévody z Orléans, od 1710 manželka Karla, vévody z Berry, nejmladšího vnuka Ludvíka XIV., vdova od května 1714; děti z manželství zemřely v útlém věku.

26. **Vysvětlivka:** Marie-Gabrielle de Durfort, paní ze Saint-Simon (1678–1743), dcera maršála z Lorges, od 1695 autorova manželka a od 1710 dvorní dáma vévodkyně z Berry; jejich dětmi byli Charlotte (pozdější kněžna z Chimay), Jacques-Louis, vévoda z Ruffec, a Armand-Jean, markýz z Ruffec.

dní poté, co byla ve Versailles, jsem tedy ve dvě hodiny odpoledne šel k ní. Okamžitě zavřela dveře bez výjimky a byl jsem s ní mezi čtyřma očima až do deseti hodin večer.

Lze posoudit, kolik věcí se v tak dlouhém rozhovoru probere. Shledal jsem u ní totéž přátelství a tutéž otevřenost, mnoho moudrosti, pokud šlo o vévodu z Orléans a jeho rodinu, a upřímnost ve všem ostatním. Vyprávěla mi o svém pádu, aniž do toho kdy zatáhla krále či španělského krále, kterého vždy chválila; ale aniž by se o královně rozhovořila, předpověděla mi, co se od té doby stalo. Nezatajila mi nic ze svého překvapení, ze špatného zacházení až po hrubé nadávky z rozmyslu, ze svého odjezdu, své cesty, svého stavu, ze všeho, co musela vytrpět. Velmi přirozeně mi také mluvila o své cestě do Versailles, o své nepříjemné situaci v Paříži, o zesnulé královně, o španělském králi, o rozličných osobách, které za jejích časů vystupovaly ve vládě i mimo ni, konečně o nejistých a rozličných záměrech čestného odchodu do ústraní, o jehož místě se v duchu přela sama se sebou. Těchto osm hodin rozhovoru s osobou, která do něho vnášela tolik zajímavých věcí, mi připadalo jako osm okamžiků. Hodina večeře, i když pozdní, nás rozdělila s tisícem upřímných a vzájemných ujištění a se stejnou lítostí mezi ní a paní ze Saint-Simon, že se nemohou vidět. Slíbila mi, že mi dá o svém odjezdu včas vědět, abychom spolu mohli strávit ještě jeden den.

Její cesta do Versailles proběhla nepříliš příjemně. Ráno ve středu 27. března jela do Versailles na oběd k vévodkyni du Lude, která tam stále bydlela. Zůstala tam až do půl hodiny před chvílí, kdy měl král přijít k paní z Maintenon, kam ho šla čekat sama s ní; ve třech s nimi pak nezůstala o mnoho déle a potom se uchýlila do města k paní Adamové, manželce prvního úředníka zahraničních věcí, která jí dala večeři a nocleh a kde ji navštívilo velmi málo lidí. Druhý den poobědvala u vévodkyně z Ventadour a vrátila se do Paříže. Brzy nato dosáhla toho, že směla vrátit svou královskou penzi výměnou za navýšení rent na pařížské radnici, z nichž měla čtyřicet tisíc livrů ročního důchodu. To bylo kromě zdvojnásobení i pevnější než penze, o níž nepochybovala, že o ni přijde, jakmile se pánem stane vévoda z Orléans. Pomýšlela, že se uchýlí do Holandska; ale generální stavy ji nechtěly v Haagu ani v Amsterdamu. Počítala s Haagem. Pomyslela tehdy na Utrecht, ale brzy ji to omrzelo a obrátila své plány k Itálii. Ke dvoru se vrátila už jen proto, aby se rozloučila. Pan du Maine jí z vděčnosti za velikosti, které ve Španělsku obstarala panu z Vendôme, vymohl u krále tuto peněžní milost.

Kapitola třetí

Hrabě z Lužice a princové z Anhaltu a z Darmstadtu na lovu s králem. — Bolingbroke v Paříži; jeho pád. — Stairs anglickým velvyslancem v Paříži; jeho povaha. — Sňatek jediného syna hraběte z Matignonu, učiněného vévodou, s nejstarší dcerou pana z Monaka, a jeho podivné ústupky a podmínky. — Pět set tisíc livrů atd. z neúplných stavů vojsk dáno kancléři Voysinovi. — Le Camus, první prezident berního soudu, proboštem a velmistrem ceremonií řádu. — Smrt hraběnky z Acigné, vévody z Richelieu, princezny z Harcourtu a Sézanne, jehož Zlaté rouno je dáno jednomu z jeho synovců. — Smrt doktora Burneta, biskupa ze Salisbury, a abbého z Estrades. — Sňatek Castelmorona s dcerou Fontanieua; Heudicourta s dcerou Survillovou; třetího syna vévody z Rohanu s hraběnkou z Jarnacu; Cayeux s dcerou pana z Pomponne; Saint-Sulpice s dcerou hraběte d'Estaing. Zatmění Slunce. — První výročí smrti vévody z Berry. — Král dá vévodkyni z Berry předčasně odložit hluboký smutek a vezme ji hrát do salonu v Marly. — Vymůže si u něho čtyři dámy do svého doprovodu: paní z Coettenfao, paní z Brancasu, paní z Clermontu a paní z Pons. — Paní z Armentières a paní z Beauvau brzy nato nastupují po prvních dvou. — Smrt paní z Coettenfao, která mi odkazuje téměř celé své jmění; vracím je panu z Coettenfao, aniž bych se ho dotkl. — Nové a neobvyklé opatření pařížského parlamentu proti fideikomisům. — Coettenfao mi potajmu posílá krásné stříbrné nádobí za šedesát tisíc livrů a pak mě nutí je přijmout. — Poslední králova cesta do Marly. — Anglická královna v Plombières. — Chamlay, raněný mrtvicí, odjíždí do lázní Bourbon. — Effiat v Marly. — Náčrt této postavy. — Jeho podivný kousek vůči mně. — Paní z Nassau v Bastile. — Nemoc vévodkyně z Orléans, které se lidé snaží využít. — V Anglii se uzavírají sázky na brzkou smrt krále, který je náhodou uvidí v holandských novinách. — Princ z Dombes navštíven velvyslanci jako princové krve. — Obratnost vévody du Maine v té věci. — Získává postavení a titul prince krve pro sebe a své potomstvo i pro svého bratra novou a velmi přesnou královskou deklarací, neprodleně zaregistrovanou v parlamentu. — Sainte-Maure si ponechává livreje a kočáry vévody z Berry. — Saský kurprinc se loučí s králem v jeho kabinetu v Marly. — Paní z Maintenon mu sama ukazuje Saint-Cyr. — Smrt Ducasse; jeho vzestup, jeho povaha. — Smrt Nesmonda, biskupa z Bayeux.

Král jel z Versailles na štvanici na jelena do marlyského lesa a dal tam přistavit koně hraběti z Lužice — to jest saskému kurprinci —, vojvodovi, jeho vychovateli, a princům z Anhaltu a z Darmstadtu; a nazítří pozval hraběte z Lužice v galerii na lov se sokoly, kam se Jeho Veličenstvo chystalo.

Zároveň přijel jiný cizinec, kterého zde stihl týž osud jako princeznu des Ursins. Mluvím o lordu Saint-Johnovi, známějším pod jménem vikomt Bolingbroke,[1] jehož rukama prošla londýnská smlouva, která přinutila spojence uzavřít utrechtský mír, a kterého královna Anna[2] ke konci londýnských jednání poslala sem na osm nebo deset dní, kde byl přijat s takovými poctami, jak jsem na svém místě zaznamenal. Jeho osud v Anglii se změnil jako osud princezny des Ursins ve Španělsku, s tím rozdílem, že náš dvůr nemilosti tohoto ministra velmi litoval a že se ho neodvážil přijmout. Nový král[3] vyměnil celé ministerstvo a vrátil k moci whigy, odkud vypudil tory. Ti první využili tohoto návratu k vyřizování svých osobních nenávistí. Napadli ministry královny Anny a kladli jim za zločin, že uzavřeli mír. Prior,[4] který se do něho pod těmito ministry královny Anny velmi vložil, prodal jejich tajemství a papíry, jaké mohl mít, jejich pronásledovatelům, kteří byli i jeho pronásledovateli, aby se touto hanebností vymanil z útisku. Bolingbroke, nejvíce kompromitovaný ze všech, protože měl na míru hlavní podíl, se ocitl i v největším nebezpečí a zároveň měl ze všech nejméně pevné postavení. Nějakou dobu se bránil, a když viděl, že není pomoci, pronesl v plném parlamentu velmi důraznou řeč, zároveň velmi svobodnou a velmi ostrou, proti trůnní řeči anglického krále, a hned nato odešel do Francie. Usadil se v Paříži, ale nejezdil ke dvoru ani se veřejně nestýkal s našimi ministry a předními osobnostmi. Na jiném místě budu mít příležitost o něm mluvit.

Už nějakou dobu tu byl jménem anglického krále lord Stairs[5] s velvyslaneckou listinou, ale velvyslanecký charakter na sebe velmi dlouho nebral. Byl to Skot, vysoký a urostlý, nositel Řádu bodláku neboli Svatého Ondřeje Skotského. Nosil nos vzhůru s drzým výrazem, který podpíral těmi nejodvážnějšími řečmi o stavbách u Mardicku,[6] o bourání Dunkerku, o obchodu a o všech možných sporech a kličkách,

---

1. **Vysvětlivka:** Henry St John (1678–1751), od roku 1712 vikomt Bolingbroke, státní sekretář královny Anny a hlavní strůjce utrechtského míru (1713); po nástupu Jiřího I. uprchl v březnu 1715 do Francie a krátce sloužil jako ministr Jakubu (III.) Stuartovi.

2. **Vysvětlivka:** Anna Stuartovna (1665–1714), od roku 1702 královna Anglie a Skotska (od 1707 Velké Británie), manželka Jiřího Dánského; z jejích mnoha dětí se žádné nedožilo dospělosti (nejdéle žil syn Vilém, vévoda z Gloucesteru, † 1700). Zemřela 1. srpna 1714 po záchvatech mrtvice.

3. **Vysvětlivka:** Jiří I. (1660–1727), hannoverský kurfiřt, po smrti královny Anny (1714) britský král; zemřel roku 1727 na mrtvici cestou do Hannoveru, v Osnabrücku.

4. **Vysvětlivka:** Matthew Prior (1664–1721), anglický básník a diplomat, který roku 1711 vyjednával s Torcym první mírové přípravy. Po nástupu Jiřího I. byl v červnu 1715 zatčen a do roku 1717 držen ve vazbě; při výslechu před tajným výborem své bývalé nadřízené neusvědčoval a zradu, kterou mu Saint-Simon přičítá, prameny nepotvrzují.

5. **Vysvětlivka:** John Dalrymple, hrabě ze Stair (1673–1747), skotský generál, který sloužil pod Marlboroughem; v letech 1715–1720 britský vyslanec a pak velvyslanec v Paříži.

6. **Vysvětlivka:** Utrechtský mír zavázal Francii zbořit opevnění a přístav Dunkerku; Ludvík XIV. dal místo něho budovat nový kanál a přístav u nedalekého Mardicku, proti čemuž Britové ostře protestovali.

takže se soudilo, že je pověřen spíš vyvolat roztržku než udržovat mír a hájit zájmy své země. Přivedl Torcyho přirozenou trpělivost a mírnost tak daleko, že tento ministr s ním už nechtěl jednat. Sám Stairs si při audiencích, o které často a s největší povýšeností žádal, počínal tak nevázaně, že se král rozhodl ho už nepřijímat. Snažil se stýkat s tou nejlepší společností, jaké se mohl dobrat, ale ta se brzy unavila jeho řečmi, jejichž nestoudnost šířil na veřejných promenádách, v divadlech i u sebe doma, kam se snažil přilákat lidi dobrou kuchyní. Ještě nejednou budu mít příležitost mluvit o této postavě, která svou roli sehrála až příliš dobře a uměla nahánět strach, zatímco sama strachy vnitřně umírala, a to s velmi dobrým důvodem. Byl to muž duchaplný, schopný pustit se do čehokoli, sloužil u vojska, kde bojoval pod vévodou z Marlborough,[7] a Francii úžasně nenáviděl. Mluvil snadno, výmluvně a bez míry o všech věcech, s krajní volností.

Král prokázal panu Velkému[8] ty nejneobvyklejší a nejbezpříkladnější milosti pro pana z Monaka,[9] jeho zetě, který se s ním usmířil po roztržce — o níž už bylo vyprávěno — kvůli sňatku syna hraběte z Roucy se svou dcerou, k němuž paní z Monaka a pan Velký, její otec, nikdy nechtěli svolit a který ostatně svým jměním nemohl naplnit záměry, jež si pan z Monaka vytkl. Měl jen dcery a už nedoufal, že by měl další děti. Jeho poměry byly špatné a otevřeně se snažil zpeněžit svou hodnost spolu se svou nejstarší dcerou. Neměl žádný vliv; italská lenost ho od smrti jeho otce držela v Monaku, odkud se už ani nehnul, ale všechno očekával od vlivu pana Velkého, a nezmýlil se. Velké hráze nástupnictví na trůn byly překročeny; po nich už žádné jiné nemohly vypadat významně a milosti tohoto druhu, udělené panu z La Rochefoucauld,[10] nemohly být odepřeny jeho věčnému soku v králově přízni. Pan z Monaka potřeboval urozeného muže, který by byl ochoten navždy, za sebe i za své potomstvo, opustit své jméno, erb a livreje a přijmout výhradně jméno, erb a livreje Grimaldiů. Bylo také nutné, aby byl dost bohatý, aby dal panu z Monaka nějaké peníze, převzal věno jeho dvou mladších dcer a kromě toho vyplatil velké množství vysokých věřitelů, kteří pana z Monaka sužovali. A to ještě nebylo všechno; bylo třeba nějakého kapitálu a štědré doživotní renty pro abbé z Monaka, jeho bratra, který na tom pevně trval, aby se vzdal svých práv. Bylo dále třeba, aby to všechno bylo tak čisté a

---

7. **Vysvětlivka:** John Churchill, vévoda z Marlborough (1650–1722), vrchní velitel spojenců ve válce o španělské dědictví a vítěz od Höchstädtu (1704), Ramillies, Oudenaarde a Malplaquetu; zemřel roku 1722 po sérii mrtvic.

8. **Vysvětlivka:** „Pan Velký" (*M. le Grand*) byl dvorský titul velkého štolby Francie (*grand écuyer*) — v této době Ludvík Lotrinský, hrabě z Armagnacu.

9. **Vysvětlivka:** Antonín I. Grimaldi (1661–1731), monacký kníže od roku 1701, manžel Marie Lotrinské, dcery pana Velkého; měl jen dcery.

10. **Vysvětlivka:** Pan z La Rochefoucauld je zde François VII., vévoda z La Rochefoucauld (1634–1714), velký lovčí a dlouholetý králův oblíbenec.

tak zajištěné, aby byl pan z Monaka dokonale vyvázán a mohl po celý zbytek života žít v pohodlí a klidu.

Nedostatek prostředků rozbil záležitost syna hraběte z Roucy. Matignon[11] měl díky pokladům, které vytěžil z Chamillartova[12] ministerstva, a díky vlastní šetrnosti, čím uspokojit tolik velkých potřeb pana z Monaka. Nepodařilo se mu stát se vévodou z Estouteville; nebyl v situaci, kdy by mohl doufat, že ho král z pouhé milosti učiní vévodou a pairem; chopil se tedy jedinečné příležitosti tuto hodnost koupit, máme-li mluvit otevřeně. Když byl jeho obchod s panem z Monaka uzavřen, přišla řada na jedinou věc, kvůli níž ho uzavřel a v níž byla naprostá nemožnost, kdyby se nežilo v době, kdy král už nechtěl nic shledávat nemožným. Valentinois bylo roku 1642 povýšeno na vévodství-pairii jen pro mužské potomky, s vyloučením žen, ve prospěch děda pana z Monaka,[13] když vyhnal z Monaka španělskou posádku, přijal tam francouzskou a dal se pod ochranu Francie: první obtíž, jak převést hodnost na ženu. Hodnost trvala v osobě pana z Monaka, nebyla tedy vyhaslá, a proto nebyla způsobilá k novému zřízení. Je pravda, že Henri de Gondi, vévoda z Retz, vnuk maršála-vévody z Retz a po matce vnuk vévody z Longueville, který měl jen dvě dcery, dosáhl roku 1634, tedy pětadvacet let před svou smrtí, nového zřízení Retz ve prospěch Pierra de Gondi s novým pořadím, když se tento oženil s nejstarší dcerou Henriho de Gondi, vévody z Retz, svou sestřenicí z druhého kolena — nehoráznost, jaké do té doby nebylo příkladu a která nikoho ani nenapadla. Tento Pierre de Gondi, nový vévoda z Retz, zároveň s tím, jak se jeho tchán hodnosti vzdal, byl bratrem slavného pařížského koadjutora, tak známého pod jménem posledního kardinála de Retz, a otcem vévodkyně z Lesdiguières, poslední Gondiové ve Francii, matky vévody z Lesdiguières, zetě maršála z Duras. To vše bylo panu z Monaka povoleno; ale protože nehoráznosti nemají mezí, jakmile jsou jednou spravedlivé hráze překročeny, zde jsou další, jichž dosáhl.

Kdyby pan z Monaka mohl mít syna, všechno se mu vracelo, i sama hodnost vévody a paira se starobylostí z roku 1642; Matignonův syn zůstával doživotně vévodou jako vévoda a pair, který se hodnosti vzdal, a jeho syn ani jeho potomci si nikdy nemohli činit nárok, že se k ní vrátí; přijímal však zpět — ovšem bez jakéhokoli pořadí a poct — své jméno, erb a livreje, stejně jako celé potomstvo Matignonova

---

11. **Vysvětlivka:** Jacques Goyon, hrabě z Matignonu (1644–1725), bratr maršála z Matignonu a důvěrný přítel ministra Chamillarta; jeho syn Jacques-François-Léonor (1689–1751) se oženil s dcerou pana z Monaka a stal se vévodou z Valentinois.

12. **Vysvětlivka:** Michel Chamillart (1652–1721), generální kontrolor financí v letech 1699–1708 a státní sekretář pro války 1701–1709.

13. **Ediční poznámka:** Honoré II., kníže z Monaka (1597–1662), pro něhož bylo Valentinois roku 1642 povýšeno na vévodství-pairii, byl ve skutečnosti pradědem pana z Monaka (Antonína I.), nikoli jeho dědem: jeho syn Hercule zemřel roku 1651 před otcem a Honorého nástupcem se stal vnuk Ludvík I., otec Antonína I.

syna a dcery z Monaka. Pan z Monaka tak prodal svou hodnost i dceru velmi draze a vyhradil si, že si hodnost ponechá, bude-li mít syna. Nic zrůdnějšího si nebylo lze představit po způsobilosti k trůnu a po velikostech levobočků krále a paní z Montespan.[14] K tomuto zázraku ústupků nedošlo, protože pan z Monaka syna neměl. Mezi panem z Monaka a panem z Matignonu byly ujednány ještě další věci, týkající se navrácení majetku pro případ narození syna. Protože se sňatek nemohl uzavřít bez předchozího urovnání vnitřních obtíží a bylo přece velmi nutné dobře zajistit jeho základ, byly všechny tyto zrůdné ústupky vysloveny v breve z 24. července 1715. Dvacátého října téhož roku, šest týdnů po králově smrti, se Matignonův syn oženil v Monaku s nejstarší dcerou pana z Monaka. V prosinci téhož roku byly vystaveny listiny o zřízení, ve všem shodné s breve z 24. července; vévoda z Orléans, regent, ani regentská rada v tom nenašli žádnou obtíž, protože udělení zesnulým králem bylo veřejné, všichni o něm věděli a breve, vystavené za králova života, je dokládalo. Z týchž důvodů parlament bez obtíží registroval listiny o zřízení 2. září 1716, jakmile mu byly předloženy, a nový vévoda z Valentinois byl 14. prosince téhož roku přijat jako pair Francie.

Král daroval Voysinovi, kancléři a státnímu sekretáři s odborem války, přebytek z neúplných stavů vojsk, který prý činil pět set tisíc livrů. Tato štědrost byla jistě zasloužena službami tohoto slepě oddaného nástroje konstituce, paní z Maintenon a pana du Maine a jediného důvěrníka králových pletich a králova závěti; ale vyvolala mezi lidmi podivný pokřik, který tento bezostyšný člověk spolkl bez nejmenšího studu.

Jeho Veličenstvo udělilo Le Camusovi, ještě velmi mladému, místo a výkon prvního prezidenta berního soudu, které měl jeho děd, a svolení ke koupi úřadu probošta a velmistra ceremonií řádu, který mu prodal Pontchartrain s výhradou, že si ponechá řádové odznaky.

Hraběnka z Acigné, poslední — sama i po svém zesnulém manželovi — z tohoto dobrého a starobylého bretaňského rodu, zemřela ve vysokém věku v Paříži. Vévoda z Richelieu,[15] její zeť, který měl syna jen z její dcery, ji velmi brzy následoval, v osmdesáti šesti letech. Mluvil jsem o něm na mnoha místech dost na to, aby byl znám, stejně jako o princezně z Harcourtu,[16] sestře vévodkyně z Brancasu, která zemřela dost náhle u sebe v Clermontu a nikdo po ní nežel.

---

14. **Vysvětlivka:** Françoise-Athénaïs de Rochechouart-Mortemart, markýza z Montespanu (1640–1707), přibližně v letech 1667–1680 milenka Ludvíka XIV., s nímž měla sedm dětí (mezi nimi pana du Maine, hraběte z Toulouse, vévodkyni z Orléans a paní Vévodkyni); s manželem, markýzem z Montespanu, měla syna d'Antina a dceru. Zemřela roku 1707 v lázních Bourbon.

15. **Vysvětlivka:** Armand-Jean de Vignerot du Plessis, vévoda z Richelieu (1629–1715), prasynovec kardinála z Richelieu; s dcerou hraběnky z Acigné měl syna, pozdějšího maršála z Richelieu (1696–1788).

16. **Vysvětlivka:** Françoise de Brancas, manželka prince z Harcourtu z lotrinského domu, chráněnka paní z Maintenon, kterou Saint-Simon na dřívějších místech vylíčil krajně nelichotivě.

Sézanne, nevlastní bratr vévody z Harcourtu po otci a vévodkyně z Harcourtu po matce, zemřel před nějakou dobou na dlouhou nemoc, jejíž první počátky si přinesl z Itálie a které lékaři vůbec nerozuměli. Vévoda z Mantovy[17] měl harém milenek, na které velmi žárlil. Sézanne se nijak nedržel zpátky a mělo se za to, že mu to bylo oplaceno po italsku. Nezanechal dětí. Byl to urostlý mladý muž, kterého zkazilo štěstí jeho bratra, jinak by mohl za něco stát; nikdo po něm nežel. Bratr mu kdysi zajistil Zlaté rouno, které bylo určeno jemu; nyní poslal jednoho ze svých mladších synů vrátit řádový řetěz do Španělska v naději, že bude dán jemu, a v této naději nebyl zklamán.

Slavný doktor Burnet, biskup ze Salisbury, tak známý svými spisy a tím, že byl zasvěcen do podniku prince oranžského[18] na Anglii, s nímž se tam přeplavil při whigovské revoluci, a navzdory svému biskupství nejvyhraněnější stoupenec této strany, zemřel v téže době.

Zemřel také abbé z Estrades, a to v Chaillot, kde si kvůli své chudobě již před mnoha lety pronajal dům, aby tam žil levněji a v ústraní. Byl synem maršála z Estrades a velmi úspěšně působil jako velvyslanec v Benátkách a v Turíně, ale velmi se tam zadlužil. V Chaillot žil velmi příkladně a velmi samotářsky. Jeho dluhy byly téměř všechny zaplaceny. Měl opatství Moissac a deset tisíc livrů penze z opatství abbé z Lionne. Bylo by možné ho velmi užitečně využít, ale chtěli se jen lidé, kteří se mohli a chtěli zruinovat, a ne ti, kteří se už ve velvyslanectvích zruinovali.

Pan z Lauzunu oženil svého synovce Castelmorona, který nebyl bohatý, s dcerou Fontanieua, jenž se z Crozatova lokaje stal jeho písařem, potom pokladníkem, nabyl přitom velkého jmění, s nímž se prodral nahoru, a za své peníze se stal správcem korunního nábytku, což je podrobný dohled nade všemi hotovými i chystanými kusy nábytku pro krále a nad zařizováním a vyklízením všech královských sídel. Heudicourt se oženil s jednou dcerou Survillovou, aby si spravil kasu; a Cayeux, syn Gamachesův, se oženil s dcerou pana z Pomponne, syna státního ministra. Třetí syn vévody z Rohanu se rovněž oženil se svou sestřenicí téhož jména, hraběnkou z Jarnacu, vdovou po mladším synovi z větve Montendre rodu La Rochefoucauld, s nímž neměla děti. Pro tohoto třetího syna vévody z Rohanu to bylo štěstí, neboť mu dala přednost před druhým; vymínila si však, že opustí službu i Paříž a bude s ní žít v Jarnacu, což je velmi krásné místo v Poitou, odkud nechtěla odejít. Mluvila jako velmi bohatá dědička k mladšímu synovi, který neměl nic a který byl šťasten, že si ji může vzít a podrobit se všem jejím přáním.

---

17. **Vysvětlivka:** Ferdinando Carlo Gonzaga (1652–1708), poslední mantovský vévoda z rodu Gonzagů, ve válce o španělské dědictví spojenec Francie.

18. **Vysvětlivka:** Princ oranžský je zde Vilém III. Oranžský (1650–1702), místodržitel Spojených provincií, který se roku 1688 vylodil v Anglii, svrhl svého tchána Jakuba II. a od roku 1689 vládl jako anglický král; zemřel roku 1702 na následky pádu z koně.

Markýz ze Saint-Sulpice-Crussol se tehdy oženil s dcerou hraběte d'Estaing, který se mnohem později stal rytířem řádu.

Král se v Marly před mší zastavil ve svých zahradách, aby se pobavil pozorováním zatmění Slunce kolem deváté hodiny ráno. Všechny dámy tam byly dlouho předtím. Cassini,[19] slavný astronom, tam přišel z Observatoře s dalekohledy, aby je bylo dobře vidět; bylo to v pátek 3. května. Nazítří se v Saint-Denis konala zádušní mše za vévodu z Berry[20] v den prvního výročí jeho smrti; sloužil ji biskup ze Séez Turgot, který býval jeho prvním almužníkem; byl přítomen vévoda z Orléans a několik princů krve.

Hned nazítří dal král vévodkyni z Berry odložit hluboký smutek, který měl trvat ještě šest týdnů, a sám ji odvedl do salonu, kde ji přiměl hrát. Často jsme tu viděli, jak králi hluboký smutek vadil a jak málo míry v něm zachovával i ve své nejbližší rodině. Vévodkyně z Berry si po smrti paní Dauphine[21] velmi přála mít dámy po vzoru dam paláce. Paní ze Saint-Simon už dávno vymohla u krále, aby ji paní z Coettenfao, manželka jejího rytíře cti, mohla doprovázet, když to paní ze Saint-Simon a paní z La Vieuville nemohou. Tato poslední byla v Paříži a nebylo naděje, že se její zdraví obnoví. Vévodkyně z Berry tedy dostala čtyři dámy, ale bez titulu dam paláce. Navrhla paní z Coettenfao; markýzu z Brancasu, o níž byla řeč už nejednou; paní z Clermontu, jejíž manžel býval kapitánem gardy vévody z Berry a která byla dcerou paní z O; a paní z Pons, jejíž manžel býval mistrem šatny vévody z Berry. Král je všechny čtyři přijal, aby doprovázely vévodkyni z Berry, a do Marly po dvou, se čtyřmi tisíci livrů služného. Markýza z Brancasu nikdy úřad nevykonávala a odjela do Provence, odkud se už nevrátila; a paní z Coettenfao zemřela velmi brzy po tomto jmenování. Za nějaký čas dostaly jejich místa paní z Armentières a paní z Beauvau.

Smrt paní z Coettenfao mi přinesla starosti, které jsem nečekal. Byla to osoba nevýznamná, dcera rady parlamentu a jedné dcery oné paní de Motteville,[22] po níž máme tak dobré paměti o regentství královny Anny Rakouské. Paní z Coettenfao neměla děti ani blízké dědice. Její manžel, který byl už mnoho let mým velkým přítelem a kterého jsem učinil rytířem cti vévodkyně z Berry, mě během posledních tří

---

19. **Vysvětlivka:** Jde o Jacquese Cassiniho (1677–1756), syna slavného astronoma Giovanniho Domenica Cassiniho, který zemřel již roku 1712.

20. **Vysvětlivka:** Karel, vévoda z Berry (1686–1714), nejmladší vnuk Ludvíka XIV., manžel dcery vévody z Orléans; zemřel 4. května 1714 v Marly na následky vnitřního zranění, které utrpěl při pádu z koně na lovu.

21. **Vysvětlivka:** Paní Dauphine je zde Marie-Adélaïde Savojská (1685–1712), vévodkyně z Bourgogne, od roku 1711 dauphine, manželka králova vnuka vévody z Bourgogne; jejich syny byli dva vévodové z Bretagne († 1705 a 1712) a vévoda z Anjou, budoucí Ludvík XV. Zemřela 12. února 1712 na spalničky, šest dní před svým manželem.

22. **Vysvětlivka:** Françoise Bertaut, paní de Motteville (asi 1621–1689), komorná a důvěrnice královny Anny Rakouské, autorka pamětí o jejím regentství a o Frondě.

tažení požádal, abych mu opatroval schránku a v případě jeho smrti ji předal jeho ženě. Ona těžce onemocněla a vzkázala mi do Marly, kde jsem byl, abych za ní přijel do Paříže promluvit si s ní. Jel jsem tam okamžitě; spěchala, aby mi předala tutéž schránku, aniž mi řekla cokoli dalšího, ani co obsahuje, ani co s ní mám udělat, a dokončila rozhovor za paravánem, neboť ještě chodila, velmi rozrušená tím, že do pokoje vešla její matka, s níž bydlela. Odnesl jsem schránku domů a vrátil se do Marly. Za osm nebo deset dní zemřela. Bylo třeba schránku úředně ohlásit a dát ji otevřít u civilního poručíka.

Našla se v ní závěť, jíž mi odkazovala všechno, o čem mohla volně rozhodovat, což činilo přes pět set tisíc franků. Snadno jsem pochopil, aniž mi kdo cokoli naznačil, co ten velký dar znamená. Řekl jsem to Coettenfaovi a jeho bratrovi, biskupovi z Avranches, a učinil jsem všechna opatření, abych to dědictví převzal a hned je předal Coettenfaovi. Dědicové a matka se chystali mi je napadnout, já jsem se chystal bránit. Věřil jsem, že jsem velmi silný, protože jelikož se mnou nikdo o tomto odkazu nemluvil, tím méně o jeho určení, mohl jsem na to přísahat v plném parlamentu; ale tam zrovna nedávno padl velmi podivný rozsudek z nenávisti k fideikomisům tohoto druhu.

Paní z Isenghien-Rhodes, která zemřela bezdětná, odkázala celé své jmění abbé de Thou, muži největší poctivosti a velkému příteli jejímu i pana z Isenghien. O tomto odkazu nevěděl ani slovo až do otevření závěti, a tím méně mu kdo naznačil jeho určení; byl tedy v téže situaci, v jaké jsem byl já, a mohl zcela volně na to přísahat v plném parlamentu. Parlament však šel dál, než kdy předtím; novotou, kterou zavedl a pro niž dosud nebylo příkladu, nejenže od abbé de Thou žádal obvyklou přísahu, „že neměl žádnou vědomost o odkazu, který mu byl učiněn, ani o tom, že by tento odkaz byl ve skutečnosti fideikomisem, aby ho předal jinému“, ale žádal i jeho přísahu, že si odkaz ponechá pro sebe a nikomu ho nedá, jinak bude závěť zrušena a prohlášena za neplatnou. Nevím, jak to abbé de Thou chápal; ale když viděl, že by závěť byla zrušena, kdyby nepřísahal, že si odkaz ponechá a nikomu ho nedá, překročil ten práh, přísahu složil a díky ní mu byl odkaz vyplacen.

Já jsem však ze svého nechtěl nic jiného než to předat panu z Coettenfao, protože jsem dobře viděl, že mi odkaz mohl být učiněn jen k tomu účelu; nechtěl jsem tedy riskovat přísahu, kterou složil abbé de Thou, a abych se jí vyhnul, evokoval jsem věc k rouenskému parlamentu z důvodu příbuzenství těch, kdo mi dědictví upírali, neboť rouenský parlament, kde mi zůstali přátelé od procesu, který jsem tam vyhrál proti panu z Brissacu, vévodkyni z Aumontu atd., na přísahu, kterou pařížský parlament uložil abbé de Thou, ještě nepřišel, a já jsem pevně doufal, že mi ji neuloží. Abych tuto záležitost dovyprávěl najednou: vyšetřovala se v Rouenu. Mí odpůrci se tam dostavili a rozhlašovali, že vedu tento proces jen ze slušnosti, že mi na výsledku nezáleží, protože se dobře ví, že nevedu spor pro sebe, a že to dokazuji svou nepřítomností. Coettenfao a biskup z Avranches, kteří byli v Rouenu, mě na to upozornili. Odjel

jsem tam o dva dny později, navzdory záležitostem, jimiž jsem byl tehdy zaměstnán. Navštívil jsem všechny soudce a své staré přátele; nezanedbal jsem nic, co mohlo posloužit k vyhrání procesu; a zůstal jsem tam osm nebo deset dní, abych ukázal, že ho vedu velmi vážně a pro sebe a že nic neopomíjím, abych zvítězil. Tato cesta změnila tvář věci; matka a dědicové dostali strach a dali mi navrhnout smír. Odmítl jsem ho a oznámil to Coettenfaovi a jeho bratrovi. Řekl jsem jim, že jelikož dobře vědí z toho, co jsem jim hned zpočátku prohlásil, že si z toho nedám do kapsy ani sou, je mi naprosto lhostejné, zda se smířím, či ne, a jakým způsobem se smířím; že je na nich, aby uvážili, co jim nejlépe vyhovuje, a podle toho mě nechali jednat. Navzdory mému odmítnutí mi protistrana předložila další návrhy; a jednalo se tak dlouho, až Coettenfao a jeho bratr dojednali smír tak, že mi byla postoupena větší část. Coettenfao a jeho bratr tomu tehdy dali přednost před nejistotou rozsudku a průtahy soudních kliček. Požádali mě, abych na to přistoupil, a já jsem smír s protistranou podepsal a okamžik nato jsem provedl podpisy a vše, co bylo nutné, aby všechno, co mi připadlo, bylo, aniž by to prošlo mýma rukama, předáno do rukou pana z Coettenfao, který vše hned inkasoval.

Za čtyři nebo pět měsíců nato dali on a jeho bratr zhotovit krásné a hodnotné stříbrné nádobí s mým erbem, s hlubokým a velmi dobře zachovaným tajemstvím až do dvou dnů poté, co bylo přineseno ke mně a ponecháno tam nosiči, aniž řekli, co jsou to za balíky a od koho. Utekli, jakmile je složili. Slečna z Avaise, dívka z dobrého rodu a velké ctnosti, ale chudá, která byla s vyznamenáním ve službách vévodkyně z Orléans a kterou jsem dal učinit první komornou vévodkyně z Berry, se o tom něco dozvěděla a upozornila nás. Bylo tam nádobí za více než dvacet tisíc tolarů. Mluvili jsme o tom s Coettenfaem, který zapíral, co mohl, a vydržel zapírat až do konce, a nikdy je nechtěl vzít zpět, ať jsme paní ze Saint-Simon a já dělali cokoli. Měli jsme jen fajánsové, od té doby co všichni odeslali své stříbrné nádobí do mincovny.[23] Tak skončila záležitost tohoto dědictví galantně z obou stran. Později jsem se dozvěděl, že ona schránka, kterou jsem Coettenfaovi opatroval tři tažení po sobě, obsahovala toto pořízení jeho ženy. Byl sám bohatý; toto rozmnožení mu neuškodilo, neboť žil ve vojsku i všude velmi čestně. Byl generálporučíkem, vyznamenával se svými činy i nezištností a byl zbožňován a velmi vážen v královské vojenské domácnosti, kde byl prvním podporučíkem lehké jízdy gardy. Dal jsem mu v mé přítomnosti od vévody z Orléans, tehdy regenta, slíbit, že ho při nejbližším jmenování učiní rytířem řádu; ale tento princ dal takových slibů tolik, že shledal jednodušším žádné jmenování nekonat a nedodržet slib všem spíše než mnohým, protože nemohl překročit počet sta rytířů, stanovený stanovami.

23. **Vysvětlivka:** Roku 1709, v době nejhlubší finanční tísně, dal král roztavit v mincovně své stříbrné nádobí a dvůr ho z velké části následoval.

Král odjel ve středu 12. června do Marly: byla to jeho poslední cesta tam; a anglická královna[24] odjela nazítří v nosítkách do Plombières na lázně, a ještě více proto, aby se tam setkala se svým synem králem. Chamlay,[25] o němž jsem často mluvil a který jezdil na všechny cesty do Marly, utrpěl mrtvici a hned odjel do lázní Bourbon. Jeho ubytování dostal markýz z Effiatu.[26] Králova zdraví zjevně ubývalo a pan du Maine, jemuž byl markýz z Effiatu odedávna zaprodán, aniž tomu vévoda z Orléans chtěl věřit či mu jen trochu ubrat ze své důvěry, ho potřeboval během tak dlouhého pobytu v Marly, kde král mohl zemřít a kde bylo tak důležité být dobře zpraven o opatřeních vévody z Orléans a dát mu vnuknout opatření falešná. Byl to ničema hodný šibenice, o to nebezpečnější, že měl mnoho ducha a rozumu, velmi lakomý, velmi uzavřený, velmi zhýralý, ale se střídmostí, aby si uchoval zdraví. Byl velkým lovcem a až do této poslední doby žil u sebe, velmi osaměle, se psy vévody z Orléans. Jak jsme viděli, otrávil první manželku Monsieura[27] jedem, který mu poslal z Říma rytíř Lotrinský,[28] s nímž byl po celý život důvěrně spřátelen, stejně jako s maršálem z Villeroy.[29] Když přijel do Marly, ještě jsem s ním nikdy nemluvil. Nebyly mi neznámé jeho pletichy s panem du Maine, ba i s paní z Maintenon, a všechno se mi na něm nelíbilo.

Když byl v Marly — a bylo to čtyři dny po příjezdu —, stěžovala si mi vévodkyně z Orléans velmi na rozvrat a špatnou správu statků a příjmů vévody z Orléans, vychvalovala mi schopnosti a zásluhy markýze z Effiatu, jeho oddanost vévodovi z Orléans, jeho zármutek nad tím, že vidí jeho záležitosti upadat, a snadnost, s jakou by je uvedl do pořádku a příjmy do víc než běžného stavu, kdyby mu byla svěřena péče o ně a pravomoc, o niž nechtěl žádat, ale kterou by z přátelství rád přijal, kdyby

---

24. **Vysvětlivka:** Marie Beatrix d'Este, zvaná Modenská (1658–1718), druhá manželka Jakuba II., od roku 1689 ve vyhnanství v Saint-Germain; z jejích dětí přežili Jakub František Eduard (Jakub III.), který tehdy pobýval v Lotrinsku, a Ludovika Marie († 1712). Zemřela roku 1718 v Saint-Germain na rakovinu prsu.

25. **Vysvětlivka:** Jules-Louis Bolé, markýz z Chamlay (1650–1719), vojenský poradce Ludvíka XIV., proslulý znalostí bojišť a pochodových cest.

26. **Vysvětlivka:** Antoine Coëffier de Ruzé, markýz z Effiatu (1638–1719), býval prvním štolbou Monsieura.

27. **Vysvětlivka:** Henrieta Anglická (1644–1670), dcera Karla I. Anglického a první manželka Monsieura, králova bratra, zemřela náhle 30. června 1670 v Saint-Cloud. Pověst o otravě, kterou Saint-Simon opakuje, se šířila od samého počátku; pitva však otravu nezjistila a dnešní badatelé pokládají její smrt za přirozenou.

28. **Vysvětlivka:** Filip Lotrinský (1643–1702), zvaný rytíř Lotrinský, celoživotní favorit Monsieura; Ludvík XIV. ho počátkem roku 1670 dal zatknout a vypověděl a v době Henrietiny smrti pobýval v Itálii.

29. **Vysvětlivka:** François de Neufville, vévoda z Villeroy (1644–1730), maršál Francie a králův přítel z mládí, poražený u Ramillies (1706); podle závěti Ludvíka XIV. vychovatel Ludvíka XV., roku 1722 jej regent vypověděl do Lyonu.

mu byla nabídnuta; a že o tom s ním na tomto základě mluvila. Dodala, že by si velmi přála, abych se s markýzem z Effiatu seznámil, se spoustou chvály na něho i na mě; a skončila prosbou, abych promluvil s vévodou z Orléans o nepořádku v jeho záležitostech, o špatném dojmu, jaký to dělá u prince určeného k veřejné správě během nezletilosti, a abych mu navrhl svěřit péči o ně a pravomoc markýzi z Effiatu. Nic z toho se mi nelíbilo. Bránil jsem se novým známostem; a na svém místě bude vidět, že vévodkyně z Orléans byla mnohem méně manželkou než sestrou. Řekl jsem jí, že jsem celý život dbal na to, abych s vévodou z Orléans nikdy nemluvil o jeho záležitostech ani o Palais-Royal, a že se mi tento zvyk tak osvědčil, že ho nemohu změnit. Má pevnost její pevností neotřásla. Naléhala na mě, trápila mě a nakonec mě přinutila, abych vévodovi z Orléans vylíčil ztrátu úvěru a následky špatné správy jeho záležitostí, abych si vybral chvíli, kdy u něho bude markýz z Effiatu, který mě v tom rozhovoru podpoří, a abych hned nato navrhl vévodovi z Orléans, ať požádá Effiata, aby se toho ujal s plnou pravomocí; že on to do očí neodmítne a Effiat se toho neodmítne ujmout, aby je dal do pořádku.

Dva dny nato, aniž jsem markýze z Effiatu předtím viděl, jsem ho zastihl u vévody z Orléans, kam bych jako třetí nevešel nebýt slibu, který ze mě vévodkyně z Orléans vymámila. Chvíli jsme hovořili o lhostejných věcech, nakonec jsem přednesl své upozornění a hned nato svůj závěr. Oba mě nechali domluvit až do konce; a když jsem skončil, řekl mi vévoda z Orléans, že neví, kde jsem přišel na nepořádek v jeho záležitostech a na špatný dojem, který prý dělá na veřejnosti; a nato začal vychvalovat jejich dobrý pořádek. Odpověděl jsem, že se přesto domnívám, že jsem dobře zpraven, a to lidmi, kteří na tom nemají jiný zájem než jeho; a pak, pohlédnuv na markýze z Effiatu, který o tom zachovával nejhlubší mlčení, jsem vévodovi z Orléans řekl, ať se zeptá d'Effiata, co o tom ví a co si myslí, neboť ten o tom snad může být zpraven lépe než osoby, které se mnou mluvily. Nato mi d'Effiat řekl, že ty osoby byly jistě velmi špatně zpraveny, že on nikdy zblízka nesledoval věci, které se ho netýkaly, ale že přesto ví dost na to, aby mě mohl ujistit, že záležitosti vévody z Orléans jsou v tom nejlepším pořádku na světě a co nejlépe spravované, a dlouze přitakával a přidával k tomu, co mi odpověděl vévoda z Orléans. Dokonce si s potěšením přihrávali míč jeden druhému, zatímco já jsem byl ponořen do mlčení plného úžasu a rozhořčení. Vytrhl jsem se z něho konečně tím, že jsem projevil, jak jsem rád, že se ti, kdo se mnou mluvili, v tom zmýlili; a pomalu se rozhovor vrátil k lhostejným věcem; to bylo, co jsem si přál, abych mohl se slušností zrušit obléhání. Neprodlel jsem ani okamžik a šel jsem rovnou k vévodkyni z Orléans, které jsem hned při příchodu řekl, ať mi do smrti nemluví o svém markýzi z Effiatu, a vylíčil jsem jí, co se právě stalo. Zdála se tím velmi udivená, ale markýze z Effiatu, jenž k ní byl poután dražšími svazky, se nijak nevzdala; získal jsem však to, že se mi už nikdy neodvážila vyslovit jeho jméno. Od té doby jsem se velmi snadno vyhýbal setkání s Effiatem u vévody z Orléans a přiblížení se k němu v salonu, kde ani on mě nevyhledával; z jeho strany však mnoho

zdvořilostí na těchto veřejných místech, když se k tomu naskytla příležitost, aniž ho odradil chlad mých. Ještě není čas mluvit o všem tom vnitřním životě vévody a vévodkyně z Orléans a o těch několika lidech, kteří tehdy ještě měli k tomuto princi přístup.

Když už jsme u poctivců: markýz z Nesle měl velmi ošklivou sestru, která se provdala za jednoho Nassaua z velmi mladší větve, jenž sloužil Španělsku jako generál a dostal Zlaté rouno. Byl to hlad se žízní pohromadě. Manžel byl velmi poctivý a statečný muž, jinak velmi ubohý člověk, který nechal svou ženu hrát brelan, jak se jí líbilo; ona z tohoto řemesla a z peněz za karty žila. Jakkoli byla ošklivá, měla za sebou nehezké aféry, které nadělaly hluk. Manžel se rozzlobil, ona se rozhodla s ním soudit; z obou stran zaznívaly podivné věci. Manžel nakonec podal králi žádost, v níž ho prosil — ačkoli to nepotřeboval — o svolení obvinit svou ženu z cizoložství a pohnat k soudu ty, kdo je s ní spáchali. Bylo tu ještě něco horšího: tvrdil, že má v rukou důkaz, že ho chtěla otrávit a že jen o vlásek unikl. Maillyové se zalekli popraviště a dosáhli toho, že byla odvezena do Bastily; později z ní vyšla a ještě o sobě dala hodně mluvit. Děti neměla a její manžel zemřel dlouho po této příhodě. Mělo se za to, že se později provdala za nějakého neznámého advokáta.

Tytéž osoby, které nic neopomněly, svými pletichami a svými vyslanci, aby krále, Paříž, celou Francii i cizí země přesvědčily, že neštěstí, jež postihla královskou rodinu, jdou na vrub vévody z Orléans,[30] a které uměly tyto pověsti čas od času obratně obnovovat a živit, nenechaly ladem nemoc vévodkyně z Orléans, která byla podivná, dlouhá a o níž lékaři prohlásili, že jí nerozumějí. Byla přitom snadno pochopitelná; a aniž jsem lékař, předpověděl jsem jí ji. Tyto princezny mají všechny rozmary, od nichž je nic nemůže odvrátit.

Tato, nespokojena s nádherným a velmi úplným bytem ve Versailles, si usmyslila zřídit si kabinet ze slepé komůrky v prostoru za svou postelí, která jí sloužila jako šatna a do níž šlo světlo jen horní částí prosklení, jež vedlo do galerie. Dala tam postavit krb a nadělat ozdob, co jen mohla. Místo bylo tak malé, že se do něho vešlo sotva pět nebo šest osob, a to ještě díky velkému výklenku, který dala vyhloubit seškrabáním a vydlabáním silné zdi naproti krbu a v němž si zřídila lože, kde mohla ležet natažená. Bylo třeba ho omítnout sádrou, aby se srovnalo, co bylo všude rozbité a hrbolaté; obložit ho dřevem by ho příliš zúžilo. Zařídila ho tedy přímo na sádru, kterou tam právě nanesli, a hned tam trávila celé dny. Upozornil jsem ji, že nic není tak škodlivé jako ta čerstvá sádra, na níž leží; uvedl jsem jí mnoho příkladů. Připomněl jsem jí smrt té silné a robustní maršálky z Estrées, která zemřela, protože jako první obývala nový pokoj v Marly. Nic nepomohlo; byla za to potrestána. Bolesti všude a nepravidelná horečka, hned silná, hned slabá, ustavičná žízeň a žádná chuť k jídlu;

30. **Vysvětlivka:** Míní se náhlá úmrtí dauphina vévody z Bourgogne, jeho manželky a jejich staršího syna v únoru a březnu 1712 (a roku 1714 i vévody z Berry), která pomluvy připisovaly jedu vévody z Orléans; obvinění nebylo nikdy prokázáno.

byla to spíš nesnesitelná malátnost než řádná nemoc. Nakonec ji léky i lékaři omrzeli, osvobodila se od jedněch i druhých a časem se zcela uzdravila bez cizí pomoci, k velké lítosti — myslím — toho, kdo už pro vévodu z Orléans připravil ten hrozný balík pomluv, ať měl jinak jakkoli silné důvody všeho druhu přát si, aby zůstala naživu.

Ačkoli ještě není čas mluvit o stavu králova zdraví, bylo vidět, že citelně upadá a že jeho chuť k jídlu, která bývala velmi velká a stále stejná, velmi značně poklesla. Jestliže tomu byla věnována velká pozornost uprostřed jeho dvora, kde přitom nezměnil nejmenší věc ve svém obvyklém způsobu života ani v rozmanitém uspořádání svých dnů, stále stejných v jejich rozmanitosti, cizí země tomu nevěnovaly menší pozornost a byly zpraveny sotva o něco hůř. V Anglii se tedy začaly uzavírat sázky, zda jeho život přesáhne 1. září, či nikoli, tedy přibližně tři měsíce, a ačkoli král chtěl vědět všechno, lze si domyslet, že nikdo nespěchal, aby mu tyto londýnské novinky sdělil. Holandské noviny si obvykle dával předčítat o samotě Torcym, často po zasedání státní rady. Jednoho dne, když mu je Torcy v tu hodinu předčítal, aniž je předtím prolétl, narazil v londýnské rubrice na ony sázky; zarazil se, zakoktal se a přeskočil je. Král, který si toho snadno všiml, se ho zeptal na příčinu jeho rozpaků, co přeskakuje a proč; Torcy se začervenal až do bělma očí, řekl, co mohl, nakonec, že je to nějaká drzost nehodná toho, aby mu byla čtena. Král naléhal; Torcy také, v krajních rozpacích; nakonec nemohl odolat opakovaným rozkazům; přečetl mu sázky celé. Král nedal najevo, že by se ho to dotklo, ale dotklo se ho to hluboko, a to tak, že když hned nato zasedl ke stolu, nemohl se zdržet, aby o tom nemluvil, rozhlížeje se po společnosti, ale aniž se zmínil o novinách.

Bylo to v Marly, kam jsem někdy chodil vzdát králi úctu na začátku malé tabule, a náhoda chtěla, že jsem tam byl i toho dne. Král pohlédl na mě jako na ostatní, ale jako by požadoval nějakou odpověď. Dobře jsem se střežil otevřít ústa a sklopil jsem oči. Cheverny, muž jinak velmi rozvážný, nebyl tak diskrétní a pustil se do dost dlouhé a nepovedené rapsodie o podobných pověstech, které se šířily z Vídně do Kodaně v době, kdy tam byl velvyslancem, před sedmnácti nebo osmnácti lety. Král ho nechal mluvit a nijak na to nepřistoupil. Bylo vidět, že je dotčen jako člověk, který to nechce dát najevo. Bylo znát, že se ze všech sil snaží jíst a ukazovat, že jí s chutí. Zároveň si však všichni všímali, že mu sousta v ústech rostou: tato maličkost nicméně zvýšila obezřetnost dvora, zvláště těch, kdo měli díky svému postavení důvod věnovat tomu větší pozornost než ostatní. Rozšířilo se, že k těm sázkám dal podnět jeden Stairsův pobočník, který se nedávno vrátil do Anglie, tím, co rozhlásil o králově zdraví. Stairs, k němuž se to doneslo, se tím ukázal velmi zarmoucen a prohlásil, že to byl lump, kterého vyhnal.

Ukázalo se, že tato příhoda byla ostruhou k tomu, aby se velikost levobočků ještě více završila. Pan du Maine cítil, že nemá času nazbyt, a s podporou paní z Maintenon a kancléřových pletich dokázal využít každé chvíle. Nic nebylo tak zdlouhavé a obtížné jako přimět velvyslance, aby jednali s levobočky krále jako s princi krve. Na-

konec je navštěvovali jako tyto prince a nedělali už žádný rozdíl. Pan du Maine chtěl, aby jeho děti měly v tomto ohledu stejnou čest jako on, protože stejně jako on byli i oni a jejich potomstvo prohlášeni za způsobilé nastoupit na trůn. Obratně využil příležitosti, kterou mu poskytl ten nejposlednější ze všech velvyslanců, bratr jeho nejoddanější loutky. Bailli de Mesmes byl jmenován velvyslancem Malty ve Francii na žádost krále, svedeného panem du Maine, který okrášlil jeho vjezd všemi svými lidmi a všemi svými koňmi. Maltézský řád je příliš v moci francouzského krále, než aby se odvážil mu znelíbit a odporovat tak žádoucímu ceremoniálu. Ani bratr prvního prezidenta nebyl člověk, který by dělal potíže, takže to byl on, kdo jako první ze všech velvyslanců navštívil v plném ceremoniálu prince z Dombes, jako předtím navštívil všechny prince krve a oba levobočky. Tento krok nadělal velký hluk a stejně se znelíbil velvyslancům, jimž byla připravena cesta, jako princům krve; ti se snažili pomstít a jen prohloubili ránu.

O osm dní později podal pan du Maine v průběhu procesu o dědictví po panu Princi parlamentu žádost, v níž se tituloval princem krve. Věřil, že k tomu má oporu v řádně registrovaném ediktu, který ho i jeho potomky činil způsobilými nastoupit na trůn, což je rozlišující vlastnost a sama podstata princů krve. Pan Vévoda[31] se tomu postavil a spolu s panem princem de Conti,[32] ačkoli byl s panem du Maine v tomto procesu spojen společným zájmem, soudně žádal výmaz titulu prince krve, který si vévoda du Maine neoprávněně přisvojil: nadělalo to velký hluk, ale krátký; neboť o dalších osm dní později vyšla nová deklarace,[33] která parlamentu ukládala uznávat ve všech soudních aktech a rozsudcích titul a hodnost prince krve vévodovi du Maine, jeho potomstvu a hraběti z Toulouse[34] a nečinit v ničem nejmenší rozdíl mezi nimi a princi krve, ovšem za posledním z nich. Deklarace vyjadřuje údiv, a ještě něco víc, nad tím, že tato hodnost a titul mohly být napadeny a narazit na nejmenší obtíž po tom, jak byly formulovány předchozí registrované edikty. I tato deklarace byla registrována, jakmile byla parlamentu předložena.

Sainte-Maure, který býval prvním štolbou vévody z Berry, si při odkládání smutku usmyslil žádat krále o svolení, aby si po celý život a na vlastní náklady směl ponechat livreje tohoto prince a jeho erb na svých kočárech. Erb mu měl posloužit

---

31. **Vysvětlivka:** Pan Vévoda je zde Ludvík IV. Jindřich Bourbon-Condé, vévoda z Bourbonu (1692–1740), vnuk pana Prince (Jindřicha Julia, † 1709), o jehož dědictví se vedl zmíněný proces; za Ludvíka XV. první ministr (1723–1726).

32. **Vysvětlivka:** Ludvík Armand II., princ de Conti (1695–1727), syn Françoise-Louise, prince de Conti († 1709), a dcery pana Prince, tedy rovněž vnuk pana Prince.

33. **Vysvětlivka:** Deklarace z 23. května 1715 přiznala panu du Maine a hraběti z Toulouse i titul princů krve; edikt z července 1714 jim předtím dal právo nastoupit na trůn po vymření legitimních Bourbonů.

34. **Vysvětlivka:** Louis-Alexandre de Bourbon, hrabě z Toulouse (1678–1737), mladší legitimovaný syn Ludvíka XIV. a paní z Montespan, admirál Francie.

k tomu, aby s kočárem vjížděl na nádvoří jako ti, kdo mají pocty Louvru,[35] livreje k tomu, aby pomalu obnosil všechny livreje, které mu mohly vystačit na celý život, a ušetřil na šatech. Ukázalo se, že Hautefort, který býval prvním štolbou královny, strýc z otcovy strany všech Hautefortů, jehož úřad učinil rytířem řádu, měl stejné povolení. Na základě tohoto příkladu to král Sainte-Maurovi povolil.

Hrabě z Lužice, tedy saský kurprinc, nyní po svém otci kurfiřt a polský král, se přišel rozloučit s králem v jeho kabinetu v Marly; král mu prokázal mnoho zdvořilostí, stejně jako livonskému vojvodovi, který byl vrchním dozorcem nad jeho chováním a jeho cestou a který si svým chováním zde i všude získal velkou pověst. Král poslal hraběti z Lužice kord s diamanty za čtyřicet tisíc tolarů, livonskému vojvodovi svůj portrét posázený velmi krásnými diamanty a týž dar, ale menší ceny, baronu Haagerimu, princovu vychovateli. Princ dával najevo velkou touhu vidět Saint-Cyr,[36] a stále se to odkládalo. Paní z Maintenon mu určila den na neděli 2. června. Čekala ho, a až by mu ukázala celý dům, připravila mu představení *Esther* v podání chovanek; ale prince přepadla horečka, poslal se omluvit a prosit paní z Maintenon, aby její laskavost byla jen odložena, a návštěva byla přeložena na úterý 11. června, kdy byl schopen tam jet. Několik dní nato odjel do Saska. Choval se velmi moudře, zdvořile, a přitom důstojně a hodně se stýkal s nejlepší společností.

Ducasse zemřel ve vysokém věku a ještě více zchvácený námahami a zraněními. Byl synem prodavače šunek z Bayonne, z kraje, kde jsou lidé dost ochotně námořníky. Raději se nalodil, než by pokračoval v otcově řemesle, a stal se flibustýrem. Brzy se mezi nimi prosadil svou statečností, úsudkem a lidskostí. Za krátkou dobu ho jeho činy povýšily na jednoho z jejich velitelů. Jeho výpravy byly šťastné a hodně na nich vydělal. Jeho pověst ho z tohoto řemesla vytáhla do královského námořnictva, kde se stal kapitánem řadové lodi. V tomto novém stavu se vyznamenal natolik, že se rychle stal velitelem eskadry a pak generálporučíkem námořnictva, v kterýchžto hodnostech o sobě dal slavně mluvit a v nichž měl ještě štěstí hodně vydělat bez podezření z nízkosti. Sloužil španělskému králi tak užitečně, i ze svého měšce, že dostal Zlaté rouno, které nebylo zvyklé padat na taková ramena. Ani všeobecná vážnost, kterou si získal i u krále a jeho ministrů, ani autorita, do níž ho v námořnictvu postavily jeho schopnosti a úspěchy, ho nedokázaly zkazit. Byl to vysoký hubený muž, komandér Řádu svatého Ludvíka, který při vzhledu korzára a velkém zápalu a živosti byl mírný, zdvořilý, uctivý, vlídný a nikdy nezpychl. Byl velmi ochotný, měl mnoho ducha a jakousi přirozenou výmluvnost, a i mimo věci svého řemesla bylo

35. **Vysvětlivka:** Pocty Louvru (*honneurs du Louvre*) zahrnovaly především právo vjíždět kočárem na vnitřní nádvoří královských sídel; náležely vévodům, cizím knížatům a několika dalším hodnostářům.

36. **Vysvětlivka:** Saint-Cyr — ústav pro výchovu dívek z chudé šlechty, který roku 1686 založila paní z Maintenon nedaleko Versailles; Racine pro jeho chovanky napsal tragédii *Esther* (1689).

potěšením a užitkem poslouchat jeho úvahy. Miloval stát a dobro pro dobro samo, což je věc, která se stala velmi vzácnou.

Nesmond, biskup z Bayeux, zemřel také, jako děkan francouzského episkopátu, v osmdesáti šesti letech. Patřil k těm opravdovým světcům, kteří proti své vůli vzbuzují úctu, již jim nelze upřít, a jejichž prostota dává každou chvíli k smíchu. Proto se o něm říkalo, že každé ráno říká mši a že potom už neví, co říká po zbytek dne. Dokonalá nevinnost jeho mravů, spojená s velmi omezeným duchem, mu dovolovala na každém kroku pouštět sprostárny, o nichž neměl nejmenší tušení a které činily jeho společnost pro ženy trapnou, až tak, že prezidentová Lamoignonová, jeho neteř, posílala pryč svou dceru, která se později provdala za prezidenta Nicolaïe, jakmile k ní vstoupil. Z téže příčiny byl nebezpečný pro bližní, o nichž mluvil velmi volně. Upozorňovali ho na to potom. Říkal, že jsou to veřejné věci, které nikomu nic nového neřeknou. Shledal-li, že lidi urazil, neváhal je jít prosit za odpuštění. Jednou káral jednoho ze svých farářů, že byl na svatbě. Farář se hájil příkladem našeho Pána na svatbě v Káni. „Víte, pane faráři," odpověděl, „to není to nejlepší, co udělal." Jaké rouhání v jiných ústech! Ten dobrák věřil, že odpovídá velmi dobře a vzdělávajícím způsobem, a je také pravda, že u něho se to tak i bralo.

Byl to opravdový pastýř, stále sídlící ve své diecézi, celý zaujatý péčí o ni, svými vizitacemi a svými funkcemi až do samého konce života, a v tom měl víc ducha a rozumu, než mu jich Bůh dal na všechno ostatní. Byl bohatý z dědictví; jeho biskupství bylo také bohaté: dovedl jeho výnos zdvojnásobit, aniž by kohokoli zatížil. Žil velmi čestně, ale bez vybíravosti, velmi biskupsky, skromně a hospodárně. Na konci roku mu nezůstal ani tolar a vše šlo chudým a na dobré skutky. Dokud ve Francii žil král Jakub,[37] dával mu každý rok deset tisíc tolarů, a nikdo se to nedozvěděl dříve než po biskupově smrti, stejně jako o množství jiných ušlechtilých a velkých skutků, díky nimž se ženila a mohla žít chudá šlechta jeho diecéze. Jeho lidé ho drželi zkrátka, jak mohli, co se týče almužen z jeho kapsy, a on je zase klamal, jak mohl, aby mohl dávat. Když jel do Paříže, kdosi mu řekl, že poprosí někoho z jeho lidí, aby převzal sto louisdorů, které sám měl zaplatit jistému člověku v Paříži. Biskup odpověděl, že je chce převzít sám, a neměl stání, dokud je nedostal. Cestou dával všem chudým, špitálům a chudým klášterům v místech, kudy projížděl. Jeho lidé nedokázali pochopit, kde vzal na tak hojné almužny. Došlo to tak daleko, že poslední pistoli rozdal ještě před příjezdem do Paříže. Den po příjezdu řekl tomu, kdo se staral o jeho záležitosti a o kom věděl, že má jeho peníze, aby zanesl sto louisdorů jistému člověku, a tak se jeho lidé dozvěděli, odkud se vzaly almužny z cesty. Král, který znal jeho ctnost, s ním jednal laskavě a s jakousi vážností i při tom málu, kdy se před ním ukazoval, a dobrý biskup se ke králi choval volně, jako by ho viděl každý den. Byl to nejlepší a nejmír-

37. **Vysvětlivka:** Jakub II. (1633–1701), anglický král v letech 1685–1688, svržený Vilémem Oranžským; dožil ve vyhnanství v Saint-Germain, kde roku 1701 zemřel po mrtvici.

nější z lidí, s občas bručivým výrazem, a nikdo nebyl vzdálenější jakéhokoli násilí a mocenského zásahu. V jeho diecézi nikdy žádný hluk; zanechal ji v nejhlubším míru a své záležitosti ve velkém pořádku. Jeho smrt byla zoufalstvím chudých a hořkým zármutkem celé jeho diecéze. Přesto dokázal být nebezpečný, když někomu domlouval, ale jen s lidmi, u nichž už nevěděl, jak na ně, a tato příhoda, mezi mnoha jinými, ukáže horlivost, která ho oživovala. Měl značný proces u rouenského parlamentu, který ho přiměl tam zajet. Jeden z předních prezidentů parlamentu (*à mortier*), který svými schopnostmi a autoritou nejvíce vedl velkou komoru i ostatek sboru, měl u sebe vdanou ženu, kterou veřejně vydržoval, a svou vlastní přinutil špatným zacházením, aby odešla do kláštera. Dobrý biskup tedy šel k tomuto prezidentovi, který byl jedním z jeho soudců, aby s ním promluvil o své věci. Vrátný řekl, že není doma. Prelát naléhal, vrátný ho ujistil, že prezident odešel, ale že jestli chce vstoupit a navštívit paní, než se vrátí, ta že je doma. „Jak, paní?" zvolal biskup. „Ach, ze srdce rád," dodal, „jsem jat radostí; a odkdy je zase u pana prezidenta?" — „Ale já nemluvím o paní jeho manželce," odpověděl vrátný, „mluvím o paní..." — „Fuj, fuj, fuj," odsekl biskup se zápalem, „nechci vstoupit, je to mrcha, mrcha, říkám vám, mrcha, kterou nechci vidět; vyřiďte to dobře panu prezidentovi ode mě, a že je hanba, aby soudce jako on takhle týral paní svou manželku, poctivou a ctnostnou ženu, jaká je, a dával takové pohoršení a žil s tou děvkou, a ještě v jeho věku. Fuj, fuj, fuj, to je hanebné, vyřiďte mu to dobře ode mě, ještě jednou, a že sem už nepřijdu." Taková byla krásná přímluva toho dobráka. Vzácné je, že proces vyhrál a že mu v něm ten prezident znamenitě posloužil. Neusmířil se s ním však. Tato historka rozesmála celé město Rouen a doletěla až do Paříže. Poznal jsem tak málo biskupů, kteří by se podobali tomuto, že jsem si nemohl odepřít celý tento článek.

Kapitola čtvrtá

Smrt kardinála Saly. — Jeho původ, jeho vzestup, jeho povaha. — Bissy kardinálem. — Původ Bissyů. — Tři další italští kardinálové. — Původ, povaha a vzestup Masseiho. — Mravy a povaha nuncia Bentivoglia. — Jezuité dosahují rozsudku, podle něhož se jejich řeholníci, propuštění představenými, mohou až do věku třiceti tří let vrátit k dědickému podílu ve své rodině. — Mallorka atd. podrobena španělskému králi rytířem z Asfeldu, který za to dostává Zlaté rouno. — Neslýchaná prostituce Zlatých roun. — Rubí, vůdce katalánské vzpoury; kdo to byl. — První prezident provdává svou druhou dceru za syna pana z Ambres. — Úspěch tohoto sňatku. — Jaké byly obě dcery prvního prezidenta. — Sňatek vévody z La Rocheguyon se slečnou z Toiras. — Cellamare, španělský velvyslanec, přijíždí do Paříže, pak do Marly, kde se usadí. — Králova malichernost. — Boulainvilliers; kdo to byl. — Jeho povaha; jeho pravdivé i mylné předpovědi. — Voysin dostává šest set tisíc livrů odměny z neúplných stavů vojsk. — Král chce jet dát konstituci zaregistrovat bez výhrad na lit de justice. *— Rozhovor mezi vévodou z Orléans a mnou o té věci, zajímavý svými důsledky, ale bez účinku, protože král do parlamentu jet nemohl. — Smrt a povaha Chauvelina, generálního advokáta; rozdělení toho, co po něm zbylo. — Vzpoura vojsk kvůli chlebu. — Krásný konec a smrt maršála Rosena. — Vévoda z Ormondu prchá z Anglie do Francie. — Princezna des Ursins se loučí s králem v Marly, kde ji vidím naposledy. — Nejistota princezny des Ursins, kde se usadit. — Spěšně odjíždí do Lyonu, pak do Chambéry; usazuje se v Janově, nakonec v Římě. — Její život v Římě až do smrti.*

Kardinál Sala[1], prelát docela jiného ražení, zemřel několik dní nato na cestě do Říma pro svůj klobouk. Byl to Katalánec z nejspodnější vrstvy lidu, který se ukázal mít ducha i ctižádost a který se, aby se vymanil ze své nízkosti a zkusil štěstí, dal ve své zemi k benediktinům. Náhoda chtěla, že když do Barcelony přišel arcivévoda[2], vzali jeho štolbové Salova otce za kočího. Syn se snažil té náhody využít, dát se arcivévodovi poznat a vejít ve vážnost u jeho ministrů. Jeho duch se celý obracel k intrikám

1. **Vysvětlivka:** Benet de Sala i de Caramany (1646–1715), katalánský benediktin, od roku 1698 biskup barcelonský, ve válce o španělské dědictví stoupenec arcivévody Karla; roku 1707 byl na rozkaz Filipa V. dopraven do papežského Avignonu, roku 1713 jmenován kardinálem a zemřel 2. července 1715. Saint-Simonovo líčení je nepřesné: Sala pocházel z gironské měšťansko-šlechtické rodiny, barcelonským biskupem se stal z nominace Karla II. sedm let před příchodem arcivévody a gironským biskupem nikdy nebyl.

2. **Vysvětlivka:** Arcivévoda Karel (1685–1740), mladší syn císaře Leopolda I., byl ve válce o španělské dědictví spojeneckým uchazečem o španělský trůn jako „Karel III." se sídlem v Barceloně; od roku 1711 byl jako Karel VI. římským císařem. Zemřel 20. října 1740 ve Vídni po krátké nemoci, kterou tradice přičítá otravě houbami.

a ke vzpouře. Rozséval ji ve všech klášterech města i provincie a všude v nich vystupoval jako hlava, vůdce a největší buřič. Prokázal arcivévodovi skutečně velké služby svou smělostí a obratností svých pletich, takže se tomuto princi zdálo nezbytné Salu povýšit, aby mu mohl sloužit ve větším. Z té úvahy ho učinil gironským biskupem. Jeho buřičské úspěchy v této hodnosti byly takové, že ho arcivévoda přeložil na biskupství barcelonské, kde nabyl takové váhy i u samého arcivévody, že od něho dosáhl nominace na kardinálství a toho, že papež[3] byl přes svůj spravedlivý odpor k takovému člověku donucen prohlásit ho kardinálem, když úspěchy spojeneckých zbraní papeže přiměly, aby konečně uznal arcivévodu za španělského krále a neodvažoval se v ničem znelíbit císaři[4].

Španělský král se touto promocí cítil velmi uražen a dal Salu vypovědět, aniž na ni bral ohled. Když Katalánsko pozbylo prostředků k dalšímu odboji a Barceloně hrozilo obléhání a tresty za vzpouru, vůdcové se většinou uchýlili do hor nebo opustili zemi. Sala se nalodil a dostal se, jak mohl, do Avignonu. Tam byl potrestán neduhy, které ho tam držely skoro pořád na lůžku, aniž však utlumily ducha vzpoury, který mu přešel v přirozenost. Nic neopomněl, aby se vrátil do Barcelony navzdory španělskému králi. Císař na to u papeže naléhal ze všech sil a papež, který se bál jeho moci v Itálii a dobře věděl o přízni arcivévody, tehdy již císaře, k Salovi, se snažil španělského krále všemi možnými cestami zviklat a neustále mu předkládal, jaké je to násilí držet biskupa daleko od jeho stáda a vypovězeného ze své diecéze. Pevnost španělského krále přiměla papeže najít prostředek, jak získat čas a neurazit ani jednoho z obou panovníků. Spočíval v tom, že Salovi nařídil, aby si přede vším ostatním přijel převzít klobouk. Odjel tedy z Avignonu, vzteklý, že se mu nepodařilo vrátit se do Barcelony navzdory španělskému králi, a vydal se na cestu do Říma. Zemřel už velmi blízko cíle a ukončil tak rozpaky, které kvůli němu měli papež, císař i španělský král. Španělský král, pán Katalánska i Barcelony, tam bez obtíží jmenoval jiného biskupa a papež mu hned nato poslal buly.

Tento počestný kardinál byl zároveň důstojně nahrazen v posvátném kolegiu prelátem z méně nízkého těsta, se stejným zápalem a stejnou ctižádostí, jemuž prostředky nestály o nic víc, aby dosáhl tohoto cíle nejvyššího církevního štěstí, o nějž tak dlouho usiloval všemi možnými prostředky; ty snad nebyly tak otevřeně odporné, protože se mu tytéž příležitosti nenaskytly, ale v jiných ohledech jim svou vnitřní hodnotou sotva v čem ustupovaly, jak tu bylo vidět na různých rysech roztroušených v různých dobách a jak se ještě uvidí na dalších, vesměs dokonale odpovídajících proroctví, které tu bylo uvedeno a které o něm vyřkl jeho otec, jenž svého syna

3. **Vysvětlivka:** Klement XI. (Giovanni Francesco Albani, 1649–1721), papež od roku 1700; roku 1713 vydal bulu *Unigenitus*. Zemřel v Římě 19. března 1721.

4. **Vysvětlivka:** Císařem je zde Josef I. (1678–1711), starší bratr arcivévody Karla, římský císař od roku 1705; pod jeho tlakem papež roku 1709 uznal arcivévodu za španělského krále. Zemřel 17. dubna 1711 ve Vídni na neštovice.

dokonale znal. Z těchto posledních slov se snadno uhodne, že mluvím o Bissym[5], biskupovi z Meaux a držiteli opatství Saint-Germain-des-Prés, který díky královně autoritě a zištným intrikám jezuitů, jimž byl po celý život zaprodán tělem i duší, dosáhl toho, že koruny svolily, aby jeho promoce byla uspíšena. Byla tedy uspíšena skoro o čtyři roky, neboť byl jmenován jako čtvrtý spolu se třemi Italy, jimiž byli Caraccioli, biskup z Aversy, proslulý ještě víc svatostí života než rodem, Scotti, guvernér Říma, a Marini, papežův hofmistr.

Massei, komorník a papežův důvěrník, přinesl novému kardinálovi biret. Massei byl synem městského trubače ve Florencii; od mládí vstoupil do služby preláta Albaniho. Byl to muž ducha a rozumu, dobrých mravů, rozvážný a uměřený. Tyto vlastnosti se zalíbily jeho pánovi, který ho ve své skromné domácnosti postupně povyšoval a dal mu důvěru, jež trvala stále. Prelát Albani, když se stal kardinálem, učinil ho svým hofmistrem a pak komorníkem, když dosáhl papežského stolce. Rozepisuji se o Masseim proto, že nakonec nastoupil po Bentivogliovi na nunciaturu ve Francii, kde se dal milovat, vážit a ctít pro své dobré a přímé úmysly i pro moudrost a uměřenost svého chování, [tak] jako se tu ten druhý stal předmětem hrůzy jako nejnebezpečnější blázen, největší buřič, nejzhýralejší kněz a nejvzteklejší pes, jaký kdy přišel z Itálie, snad i za Ligy. Dlouho poté se Massei stal kardinálem a ve Francii po něm velmi želeli; opustil ji jen se slzami, a byl by v ní rád strávil život, kdyby v ní mohl mít z čeho důstojně žít a kdyby se kardinálství dalo snést s nunciaturou. Neodcházel s menší úctou, [aby se vrátil] do Říma, kde brzy nato dostal jednu ze tří velkých legací, kterou spravoval se stejnou schopností. Žije dosud, se stejnou schopností, v osmdesáti letech, jako biskup v Anconě. Přijel z opatství Saint-Germain-des-Prés v králově kočáře do Marly ve čtvrtek 18. července; na konci královy mše předal králi biret na pozlacené stříbrné míse a král jej vložil na hlavu Bissymu, který si pak šel do sakristie obléci červený šat, přišel králi poděkovat ke dveřím jeho kabinetu a vrátil se s Masseim do Paříže; podle zvyku mu poskytoval byt, povoz a veškeré vydržování po celou dobu, co byl Massei v Paříži.

Tito Bissyové se jmenují Thiard, pocházejí z Burgundska, byli drobnými soudci, pak rady presidiálních soudů v Mâconnais a Charolais, stali se generálními poručíky těchto malých soudních obvodů, získali Bissy, které nebylo ničím, udělali z něj postupně malé panství a rozšířili je, když je jejich malé štěstí přivedlo do parlamentů v Dijonu a v Dole[6], kde byli radami, pak prezidenty, a nakonec měli v tom dolském prvního prezidenta. Jejich slavným datem je jejich Pontus Thiard[7], narozený v Bissy

---

5. **Vysvětlivka:** Henri de Thiard de Bissy (1657–1737), biskup v Toulu, pak v Meaux, od roku 1715 kardinál, horlivý zastánce buly *Unigenitus*.

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Parlament Franche-Comté byl zprvu zřízen v Dole. Ludvík XIV. jej roku 1676 přenesl do Besançonu.

7. **Vysvětlivka:** Pontus de Tyard (1521–1605), básník Plejády a biskup ze Chalon-sur-Saône.

roku 1521, který se proslavil v písemnictví a jehož otec byl generálním poručíkem těchto podřízených soudů v bailliažích Mâconnais a Charolais. Byla to doba, kdy zářili učenci, jimž dodal nového života František I.; tento byl prvním latinským básníkem své doby a dopisoval si se všemi proslulými muži. To mu vyneslo biskupství v Chalon-sur-Saône, které předal svému synovci. Onen první prezident dolského parlamentu, jehož děti opustily talár, byl dědem otce starého Bissyho, otce kardinálova.

Jezuité, nadšení, že Bissy bude napříště moci vystupovat podle jejich přání, měli zároveň ještě jiný důvod k velké radosti. Je třeba jej vysvětlit. Mají tři sliby společné všem řeholníkům, chudobu, čistotu a poslušnost, z nichž poslední se u nich dodržuje přísně. Většina z nich u toho zůstane a nedojde až ke čtvrtému, k němuž připouštějí jen po dlouhém zkoumání oddanosti a nadání; je to neproniknutelné tajemství. Sami nevědí, kdo z nich složil čtvrtý slib, a ani ti, kdo k němu byli připuštěni, neznají všechny, kdo jej složili. Až do tohoto čtvrtého slibu, ten nepočítaje, nejsou jezuité vázáni ke svým řeholníkům: mohou je propustit, a protože to neplatí obráceně, je to pro jejich tovaryšstvo velkou výhodou. Jen ti, kdo složili čtvrtý slib, se považují za profesy; ostatní se u nich nazývají duchovní koadjutoři. Tito nejsou vyloučeni z žádných úřadů, které nemají význam pro tajné řízení, takže jsou mezi nimi i takoví, kteří jsou dokonce provinciály[8]. Nikdo z nich nemůže tovaryšstvo opustit, protože složili tři slavné sliby; ale protože vůči němu nejsou profesy, neboť nesložili čtvrtý, tovaryšstvo je může propustit bez jakékoli formality, prostě rozkazem odejít a svléci řádový šat. Tak může být starý duchovní koadjutor, který prošel úřady, kdykoli propuštěn, a to i aniž ví proč.

Potíž byla v tom, že se na žebrotu dostávali lidé, které jejich rodiny pokládaly za vázané a na tom základě se rozdělily o dědictví, s oporou v zákonech, jež pokládají za občansky mrtvé ty, kdo složili tři slavné sliby, ať už kdekoli, a kdo proti nim během následujících tří let nepodali námitku, jež by byla soudně uznána za platnou. Jezuité se tomu pokusili odpomoci při příležitosti jistého otce d'Aubercourt, kterého propustili. Z toho vznikl velký proces, na němž měla veřejnost velký zájem kvůli výjimce, kterou si jezuité snažili přisvojit, protože jezuita propuštěný takovým způsobem po deseti, dvaceti, někdy i třiceti letech by zruinoval svou rodinu vrácením svého podílu a všeho, co mezitím mohlo připadnout z dědictví a z přírůstků majetku, na nichž by měl svůj díl, i s úroky, jako by nikdy nesložil sliby. Jezuité, kteří nedoufali, že takový převrat prosadí u kteréhokoli soudu, měli dost vlivu, aby věc dali předložit králi, který jim ze své moci a přes všechno, co mohli namítnout téměř všichni soudci i kancléř Pontchartrain[9], přisoudil většinu toho, co žádali. Mluvil jsem o tom v pří-

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Provinciály se v několika řeholních řádech nazývali představení, jejichž pravomoc se vztahovala na všechny domy daného řádu v určitém územním obvodu.

9. **Vysvětlivka:** Louis Phélypeaux, hrabě z Pontchartrainu (1643–1727), generální kontrolor financí a státní sekretář, v letech 1699–1714 kancléř Francie; roku 1714 se úřadu vzdal a odešel do ústraní. Zemřel 22. prosince 1727 na zámku Pontchartrain.

slušné době. Otec Tellier, když viděl, že krále ohrožuje blízký konec, pokusil se získat zbytek toho, čeho nemohli dosáhnout při procesu d'Aubercourtově. Žádost byla jako minule předložena králi, který jako minule přibral několik státních radů, aby soudili spolu s jeho ministry v jeho přítomnosti. Bylo celkem dvanáct soudců a ne všichni následovali ty první. Zpravodajem byl Grisenoire[10], dvorní referendář, velmi mladý, který byl mnohem později strážcem pečetí, určeným kancléřem i prvním ministrem, jehož funkce vykonával pod kardinálem Fleurym[11], jenž ho na konci svého života zbavil úřadů a vyhnal. Jeho věk, jeho ctižádost, to, že byl synem Chauvelina, státního rady, a ještě víc bratrem Chauvelina, generálního advokáta u parlamentu, oddaného jezuitům bez výhrad, jim dávalo od něho všechno očekávat. Podal nejkrásnější zprávu na světě, ale nejsilnější a nejrázněji proti nim, což mu dělalo tím větší čest, čím méně se to od něho čekalo. Šest bylo jeho názoru, šest proti. Král se přidal k těm druhým a rozsudek prošel skoro tak, jak si to otec Tellier přál, bez jakéhokoli ohledu na veřejnost a na rozvrat rodin. Jediné zmírnění spočívalo ve stanovení věku třiceti tří let, do něhož propuštění jezuité napříště mohou dědit, jako by nikdy nebyli vázáni; po tomto věku už ale nedědí. Je pravda, že toto stanovení zmenšilo radost dobrých otců, kteří nechtěli žádné meze schopnosti dědit.

Rytíř z Asfeldu[12], generálporučík, který byl mnohem později maršálem Francie, byl pověřen dobytím ostrova Mallorky, který nemá jiných měst než Mallorcu, zvanou také Palma, což je hlavní město, a Alcúdii. Vylodil se v Porto Petro s dvanácti španělskými prapory, stejným počtem francouzských a osmi sty jezdci, aniž narazil na jakýkoli odpor, zatímco se v Barceloně chystalo podobné nalodění, které se k němu mělo připojit. Šel obléhat Alcúdii, kde, jakmile byl otevřen zákop, měšťané donutili posádku, jež měla jen čtyři sta mužů, ke kapitulaci. Palma nečekala, až bude napadena. Velel v ní i na celém ostrově markýz z Rubí, hlavní vůdce katalánské vzpoury, s pověřením od císaře. Vydal jednu z bran, obdržel všechny válečné pocty a to, že bude se svými vojáky dopraven na Sardinii, místo do Neapole, o niž žádal. Odmítl podrobit se, přijmout amnestii španělského krále a odejít domů s navrácením svého majetku v Katalánsku, který nebyl nic moc. Byl to velmi drobný šlechtic, který před touto vzpourou nikdy nesloužil a který udělal lépe, že zůstal věrný císaři, jenž mu později svěřil významná velení. Měl v Palmě pluk císařských vojsk o dvanácti stech mužích. Nebylo to vinou kapitána anglické řadové lodi, který se tam ocitl, že se vojáci a měšťané nedali přimět k pořádné obraně: naléhal co nejúporněji a sliboval rych-

10. **Vysvětlivka:** Grisenoire je Germain-Louis Chauvelin (1685–1762), v letech 1727–1737 strážce pečetí a státní sekretář zahraničních věcí, který v únoru 1737 upadl u kardinála Fleuryho v nemilost a byl poslán do vyhnanství.

11. **Vysvětlivka:** André-Hercule de Fleury (1653–1743), biskup z Fréjus, vychovatel Ludvíka XV., od roku 1726 kardinál a až do své smrti fakticky první ministr. Zemřel 29. ledna 1743 v Issy ve věku 89 let.

12. **Vysvětlivka:** Claude-François Bidal, rytíř z Asfeldu (1665–1743), generálporučík, roku 1715 dobyl pro Filipa V. Mallorku; maršálem Francie se stal roku 1734.

lou a silnou pomoc. Ostrovy Cabrera, Dragonera a Ibiza, která měla pevnost o pěti baštách, se podrobily zároveň. Leží velmi blízko Mallorky a podléhaly témuž velení.

Španělský král za tak snadnou výpravu poslal rytíři z Asfeldu Zlaté rouno a král mu dovolil je přijmout. Byl synem obchodníka se suknem, jehož krám i vývěsní štít jsou dosud v ulici[13]... Viděli jsme, jakého původu byl Ducasse; Bay, syn krčmáře z Besançonu, je dostal také. Tyto ušlechtilé volby byly později korunovány volbou muže taláru a pera, což nikdy nebylo vidět v žádném velkém řádu. Morville[14], na němž byl tento vzácný příklad učiněn, projevil svou vděčnost vrácením infantky[15], k němuž došlo velmi nedůstojně o měsíc později a jehož byl původcem, až tak, že v plné radě tvrdil, že španělský král nemůže v Evropě udělat nic dobrého ani zlého a že je třeba mu dceru poslat zpět bez jakýchkoli okolků a opatření, třeba i dostavníkem, aby to bylo rychleji. Chtěl se zalíbit panu Vévodovi, tehdy prvnímu ministrovi.

Viděli jsme, jaké bláznovství se šířilo od jednoho k druhému: procházet se v noci po Cours a pořádat tam občas večeře a hudbu. Tatáž choutka trvala [i toho roku]; ale nepřístojnosti, které se tam děly, a něco ještě horšího, přes pochodně, které většina kočárů vezla, vedly k zákazu těchto nočních procházek, jež na počátku července navždy ustaly.

První prezident[16], který byl vdovec, měl jen dvě dcery. Byly bohaté; a aby si přišli na své i podivíni, jedna byla černá, mastná, k vystrašení ošklivá, hloupá a upjatá k tomu, nábožná na výsost; druhá zrzavá jako kráva, s bílou pletí, duchaplná a světská, s touhou po svobodě a po tom vynikat. Ač mladší, byla provdána první, za Lautreka, syna pana z Ambres, který byl tak dobrý, že se do ní zamiloval. Za svou lásku byl špatně odměněn; nikdy se mu nepodařilo svou krásku obměkčit; ta poznala, s kým má co do činění, a dovedla z toho těžit. Ubohý manžel kvůli tomu opustil službu i Paříž — po pravdě to nebyla žádná ztráta — a uzavřel se na venkově. Neměli děti. Je to starší bratr Lautrekův, nyní generálporučík a rytíř řádu, kdo se oženil se sestrou vévody z Rohanu.

Vévoda z La Rochefoucauld oženil zároveň svého syna, vévodu z La Rocheguyon, nynějšího vévodu z La Rochefoucauld, se slečnou z Toiras, bohatou dědičkou, narozenou a vychovanou v Languedocu u své matky, odkud nikdy nevyjela. Tento

---

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jméno je v rukopise vynecháno.

14. **Vysvětlivka:** Charles-Jean-Baptiste Fleuriau, hrabě z Morville (1686–1732), státní sekretář zahraničních věcí v letech 1723–1727.

15. **Vysvětlivka:** Infantka Marie Anna Viktorie (1718–1781), dcera Filipa V., byla od roku 1722 vychovávána ve Francii jako snoubenka Ludvíka XV.; roku 1725 ji vláda pana Vévody poslala zpět do Španělska, aby se král mohl brzy oženit.

16. **Vysvětlivka:** Jean-Antoine de Mesmes (1661–1723), první prezident pařížského parlamentu v letech 1712–1723, stoupenec pana du Maine.

sňatek sjednal Bâville[17], intendant, či spíš král této provincie. Byl důvěrným přítelem matky; a viděli jsme důvod důvěrnosti, která se mezi pány z La Rochefoucauld a Lamoignony udržovala od obratného a smělého ověření listin o povýšení La Rochefoucauld na vévodství. Tato dědička byla poslední z toho rodu a nepocházela od maršála z Toiras, který nebyl ženatý. Její babičkou byla Élisabeth d'Amboise, hraběnka z Aubijoux, která díky osudu svého bratra, jehož zabil v souboji Boisdavid, zdědila část jeho majetku.

Princ z Cellamare[18], španělský velvyslanec, přijel do Paříže. O čtyři dny později přišel do Marly ke královu vstávání a král mu hned potom udělil slyšení ve svém kabinetu. Odtud šel k vévodovi z Orléans, kterému předal velmi vlídný dopis španělského krále v odpověď na dopis, který mu, jak jsme viděli, tento princ napsal. Velmi brzy nato přijel tento velvyslanec znovu do Marly složit poklonu. Král mu slíbil první byt, který se tam uvolní. Zde i ve Španělsku se velvyslanec ze zákona účastní všech cest jako velvyslanec rodu. Paní ze Saint-Simon, která potřebovala lázně ve Forges, požádala krátce nato o svolení tam jet. Bydleli jsme v prvním pavilonu dole na straně kaple. V den, kdy odjížděla do Paříže, nás, právě když jsme usedali ke stolu, překvapil příchod Bloina, za nímž šlo několik pomocníků z královského skladu nábytku. Řekl mi, že ho král pověřil, aby mě požádal o přenechání tohoto přízemí pavilonu princi z Cellamare a abych se přestěhoval do bytu naproti kapli, nahoře, aniž vysvětlil, jak to, že je prázdný. Ujistil mě, že král chce, abych se měl dobře, a že tam budu bydlet velmi pohodlně. Dodal, že si král přeje, abych se tam okamžitě přestěhoval, a že je toho tak netrpělivý, že mu nařídil přivést pomocníky ze skladu nábytku, aby mým lidem pomohli všechno rychle přenést. Poobědvali jsme, paní ze Saint-Simon odjela a já se ihned přestěhoval. Moji lidé mi řekli, že přišla spousta pomocníků ze skladu nábytku i Bloin ještě jednou a že vše bylo hotovo v okamžiku. Nevěděl jsem, čemu takový spěch přičítat: dozvěděl jsem se to nakonec, když jsem šel spát.

Moji lidé mi vyprávěli, že jsem v bytě Courtenvauxově, který jako kapitán Sta Švýcarů měl stálý byt vedle bytů ostatních úřadů komory, šatny a kaple; že kolem desáté přijel cestovní kočár. Byl to Courtenvaux, který, překvapen, že oknem vidí světlo ve svém pokoji, poslal zjistit, co to je. Jeho lokaj vyšel nahoru celý v holínkách a byl ještě víc [překvapen], že tam našel usazené mé lidi, a šel to říci svému pánovi. Ten vzkázal, že je to jeho byt a že tam přece musí spát. Moji lidé vyprávěli jeho sluhovi, jakým způsobem jsem se přestěhoval, a odpověděli, že odtud neodejdou a že jeho pán ať jde za Bloinem a zjistí s ním, co s ním bude. Courtenvaux neměl jinou možnost.

---

17. **Vysvětlivka:** Nicolas de Lamoignon de Bâville (1648–1724), po více než třicet let intendant Languedocu, syn prvního prezidenta Lamoignona.

18. **Vysvětlivka:** Antonio del Giudice, princ z Cellamare (1657–1733), španělský velvyslanec ve Francii, synovec kardinála del Giudice; roku 1718 byl po odhalení spiknutí proti regentovi, nazvaného podle něho, z Francie vyhoštěn.

Bloin mu jménem krále řekl, že je už osmnáct dní nepřítomen bez dovolení; že se mu to stává při každé cestě; že král má té svévole dost a že jeho byt schválně ve spěchu obsadil, aby se do něj nemohl vrátit, naučil se slušnosti a okusil tu potupu, že bude po zbytek cesty z Marly vyloučen. To jsou takové malichernosti, od nichž koruna lidskou přirozenost neosvobozuje.

Vévoda z Noailles byl s Boulainvilliersem[19] v úzkém styku a seznámil mě s ním. Byl to muž urozený, který se vydával za příslušníka rodu Croï, nebyl valně zámožný, málo sloužil, měl ducha a velké vzdělání. Výtečně ovládal dějiny, zvláště francouzské, jimž se velmi věnoval, především dávnému duchu a dávnému zřízení francouzskému a různým stupňům jeho úpadku až k dnešní podobě. Probádal také genealogie království; nikdo mu v těchto dvou oborech nepopíral schopnosti a jen velmi málo lidí převahu, v níž ho velmi podporovala dokonalá, přesná a jasná paměť. Byl to muž prostý, mírný, od přírody až pokorný, ač si byl vědom své síly, velmi vzdálený tomu, aby se čímkoli chlubil; ochotně vysvětloval, co věděl, aniž se snažil cokoli předvádět, a jeho skromnost byla vzácná ve všech ohledech. Byl však zvědavý do krajnosti a měl také tak volného ducha, že nic nebylo s to jeho zvědavost zadržet. Oddal se proto astrologii a měl pověst, že v ní velmi dobře uspěl. Byl v té věci velmi zdrženlivý; mluvit s ním o tom mohli jen jeho důvěrní přátelé, a jen jim byl ochoten odpovídat. Vévoda z Noailles po takové zvědavosti dychtil a oddával se jí, kdykoli našel lidi, o nichž se říkalo, že ji umějí ukojit.

Boulainvilliers, jehož rodina i záležitosti byly ve velkém nepořádku, pobýval velmi často na svém statku Saint-Cère u moře v kraji Caux, který není příliš daleko od Forges. Přijel tam navštívit známé a, myslím, sbírat novinky, na něž byl kvůli svým výpočtům zvědavý. Navštívil tam paní ze Saint-Simon a tolik ji obcházel, aby se dozvěděl novinky o králi, že snadno pochopila, že si myslí, že našel spolehlivější, než jaké se o něm vykládaly. Dala mu najevo, co si myslí; nějakou dobu se bránil a nakonec se vzdal. Zeptala se ho tedy, co soudí o zdraví krále, které viditelně ubývalo, ale jehož konec se ještě nezdál blízký, a který nic nezměnil v běhu svých dní ani v ničem ze svého obvyklého způsobu života. Bylo to tehdy kolem 15. nebo 16. srpna. Boulainvilliers jí nezatajil, že nevěří, že by král měl ještě dlouho žít, a když se dal ještě pobízet, řekl jí, že podle něho zemře na den svatého Ludvíka, ale že dosud nemohl své výpočty ověřit dost přesně, aby za to ručil; že je si nicméně jist, že král bude ten den na pokraji smrti, a pokud jej přežije, zemře jistě 3. září. O dva dny později, když jsem viděl, že král slábne, vzkázal jsem paní ze Saint-Simon, aby se vrátila. Ihned odjela a po příjezdu mi vyprávěla, co jsem právě uvedl. Dávno před smrtí

19. **Vysvětlivka:** Henri de Boulainvilliers (1658–1722), historik dávného francouzského zřízení a obhájce šlechtických výsad, zabývající se též astrologií.

španělského krále[20] předpověděl, že ani Monseigneur[21], ani žádný z jeho tří synů nebudou ve Francii vládnout. O mnoho let předem předvídal smrt svého jediného syna i svou vlastní, což událost potvrdila, ale v mnoha jiných se hrubě zmýlil, jako u dnešního krále, o němž se, a to opakovaně, domníval, že brzy zemře, u kardinála a maršálky z Noailles, u pana vévody z Grammontu a pana Le Blanca[22], kteří měli být zabiti při vzpouře v Paříži, a u vévody z Orléans, který měl zemřít po dvou letech vězení, aniž z něho vyšel. Víc příkladů nepravdivých ani pravdivých uvádět nebudu; to stačí, aby se ukázala klamnost, marnost a nicotnost této domnělé vědy, která svádí tolik duchaplných lidí a o níž sám Boulainvilliers, jakkoli jí byl zaujat, měl tu poctivost přiznat, že se nezakládá na žádném principu.

Pan du Maine nebyl jediný, kdo z posledních chvil králova života vytěžil všechno možné. Voysin[23] mu posloužil dost dobře, aby za to byl ještě odměněn, kromě úřadů, v nichž vládl, ale které byly nezbytné pro vládu a zbožštění vévody du Maine a jeho rodiny. Voysin chtěl majetek, protože už neměl na jaká místa ani pocty pomýšlet. Dostal dvě stě tisíc tolarů z přebytku plynoucího z neúplných stavů vojsk, což proti němu vyvolalo všeobecný křik, který byl tou nejmenší z jeho starostí[24].

Otec Tellier, který nedokázal prosadit svůj národní koncil, kde se on i Bissy zaručovali, že dají přijmout konstituci[25], viděl se zoufalstvím nebezpečí, které jí hrozí, kdyby král zemřel dřív, než bude přijata. Vynaložil tedy poslední úsilí. Král si kvůli tomu několikrát povolal do Marly prvního prezidenta a parket. D'Aguesseau[26], generální prokurátor, byl ten, kdo držel nejpevněji. Mesmes, první prezident, plul

---

20. **Vysvětlivka:** Karel II. Španělský, poslední španělský Habsburk († 1. listopadu 1700), který odkázal korunu Filipovi z Anjou, pozdějšímu Filipu V.

21. **Vysvětlivka:** Monseigneur, Ludvík Francouzský, Velký dauphin (1661–1711), jediný přeživší legitimní syn Ludvíka XIV.; jeho synové byli vévoda z Bourgogne, Filip V. a vévoda z Berry. Zemřel 14. dubna 1711 v Meudonu na neštovice.

22. **Vysvětlivka:** Claude Le Blanc (1669–1728), státní sekretář války v letech 1718–1723 a znovu od roku 1726.

23. **Vysvětlivka:** Daniel François Voysin (1654–1717), státní sekretář války od roku 1709, od roku 1714 též kancléř, stoupenec paní z Maintenon a pana du Maine. Zemřel 2. února 1717 v Paříži.

24. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Pasáž od slov „Pan du Maine" až po „z jeho starostí" byla v předchozích vydáních vynechána.

25. **Vysvětlivka:** Konstitucí se míní bula *Unigenitus* (1713) papeže Klementa XI., která odsoudila 101 vět z díla jansenisty Pasquiera Quesnela; ve Francii vyvolala dlouholetý spor, v němž proti jejímu bezvýhradnému přijetí stála část biskupů v čele s kardinálem z Noailles i pařížský parlament.

26. **Vysvětlivka:** Henri-François d'Aguesseau (1668–1751), generální prokurátor pařížského parlamentu (1700–1717), pak kancléř Francie, odpůrce bezvýhradného přijetí buly *Unigenitus*. Zemřel roku 1751 v Paříži.

mezi dvorem a svým sborem. Fleury[27], první generální advokát, vkládal všechen svůj důvtip a všechnu svou jemnost — a nikdo neměl víc jednoho ani druhého — do toho, aby získal čas, aniž se příliš čelně stavěl na odpor. Chauvelin, druhý generální advokát, plný ducha, vědění a rozhledu, neměl jiného boha ani zákona než svou kariéru. Byl zaprodán jezuitům a všemu, co mu ji mohlo opatřit a posunout. Tellier, jist si jím, ho uvedl do tajné důvěry krále, který si ho už skoro rok často povolával, dával ho vpouštět zadem a pracoval s ním tajně mezi čtyřma očima. Blancménil[28], syn Lamoignonův, sluha pro všechno a jako všichni jeho příbuzní otrok jezuitů, nebyl s to platit ničím jiným než poklonkováním. Na základě několika slov, která králi unikla, nepochybně schválně, aby zastrašil, se tušilo nějaké násilné rozhodnutí. Manželka generálního prokurátora, sestra pana d'Ormesson, nabádala manžela, aby byl o to pevnější, že je ve špatné společnosti, a když se chystal odjet do Marly, zapřísahala ho při objetí, aby zapomněl, že má ženu a děti, aby svůj úřad i kariéru pokládal za nic a za všechno svou čest a svědomí. Tak ctnostná slova měla svůj účinek. Vydržel nápor téměř sám. Mluvil stále s takovou úctou, takovým rozhledem a takovou silou, že ho ostatní neodvážili opustit, takže se do něho král, rozhořčený takovým odporem, pustil tak, že byl blízko toho, aby přišel o úřad. Fleury, který ho nejlépe podporoval, měl o ten svůj velký strach; ale toto násilí, které by jen rozjitřilo mysli, nebylo otci Tellierovi k užitku. Ač byl ke kouzlu pomsty velmi citlivý, nechtěl se odchýlit od cíle a dosáhl u krále tolik, že překonal všechny jeho téměř nepřemožitelné odpory, ba i jeho zdraví, takže král prohlásil, že po návratu z Marly pojede do Paříže uspořádat *lit de justice*[29] a sám se přesvědčit, zda bude mít dost vlivu, aby dal konstituci zaregistrovat bez výhrad. Oznámil to parlamentu, kde se rozšířila hrůza, avšak ne tak všeobecná, aby se věc nedala pořádně zvažovat, a především u dvora a ve velkém světě, kde se už nemluvilo o ničem jiném.

Vévoda z Orléans, který dobře věděl, co si myslím o konstituci, a který mi často říkal, co si o ní myslí on sám, se mě zeptal, co při této příležitosti udělám. Odpověděl jsem mu, že povinnost a přísaha pairů jsou jednoznačné, pokud jde o závazek být králi nápomocni v jeho vysokých a důležitých záležitostech; že se podařilo udělat takovou záležitost z pouhé školské lumpárny; že pairové budou na ten *lit de justice* pozváni, jako jsou vždy jménem krále zváni velmistrem ceremonií; že tedy nebudu váhat se dostavit. Že předtím nenechám nic, co by se dalo najít, kromě toho, co bych chtěl, aby se našlo; že budu mít připravené nějaké peníze a svůj cestovní kočár; že

---

27. **Vysvětlivka:** Guillaume-François Joly de Fleury (1675–1756), generální advokát pařížského parlamentu, od roku 1717 nástupce d'Aguesseaua v úřadu generálního prokurátora; odlišit od kardinála Fleuryho.

28. **Vysvětlivka:** Guillaume de Lamoignon de Blancmesnil (1683–1772), generální advokát pařížského parlamentu, vnuk prvního prezidenta Lamoignona, v letech 1750–1768 kancléř Francie.

29. **Vysvětlivka:** *Lit de justice* bylo slavnostní zasedání parlamentu za osobní přítomnosti krále, při němž král vynucoval registraci svých aktů.

potom půjdu na *lit de justice* a že, maje svědomí, čest, zákony království, spravedlnost a pravdu k ochraně a za ně odpovědnost, budu se dobře střežit hlasovat čepicí[30], nýbrž promluvím ze všech sil proti konstituci, jejímu zaregistrování a přijetí, se vší úctou ke králi a k jeho autoritě a se všemi ohledy, jaké do toho budu moci vložit, a zároveň pevně přesvědčen, že se ze zasedání nevrátím domů a že vyváznu lacino s vyhnanstvím, nepůjdu-li do Bastily. Při této pohotové odpovědi se na mě vévoda z Orléans, který mě znal příliš dobře, aby pochyboval o opravdovosti a pevnosti mého rozhodnutí, chvíli díval, pak mě objal a řekl mi, že je nadšen, když ví, že jsem se takto rozhodl; že to nejen schvaluje, ale že naloží úplně stejně, s tím rozdílem — jehož celá tíha by ho neotřásla —, že bude mluvit z místa, které nemá mezi králem a jím nic, takže král neztratí ani slovo z jeho řeči, bude si ho prohlížet od paty k hlavě a bude se tak třást zlostí, že vidí, jak mu on vzdoruje do očí, že nevěděl, co všechno ho z toho může potkat. Mluvili jsme o tom spolu ještě několikrát a vzájemně se v tom utvrzovali, až po návratu do Versailles, když se král chystal jet do parlamentu, mu to jeho zdraví nedovolilo a *lit de justice* padl, a s ním i registrace, která mu tolik ležela na srdci. Nebyl bych se rozepisoval o rozhodnutí, k jehož provedení nemohlo dojít, kdybych nepokládal za stejně důležité jako zajímavé ukázat vévodu z Orléans takového, jakým se mi sám ukázal, abychom ho potom viděli takového, jaký byl v téže záležitosti, která zůstala zcela táž a beze změny, leda rozvinutější, zjevnější a, je-li to možné, ještě odpornější ve všech ohledech.

Chauvelin, generální advokát, zemřel krátce nato na neštovice, stejně jako jeho přítel Rothelin a ještě třetí muž, kteří spolu večeřeli večer předtím, než je ta nemoc zachvátila, a ta je třetího dne zabila. Tento soudce, který mířil k nejvyššímu štěstí, vyznamenaný — což u parketu nemělo příkladu — úřadem v Řádu Svatého Ducha, zasvěcený do největší královy důvěry v tajných záležitostech, a který, aby se od ní nevzdálil a neztratil půdu, odmítl římské poslání, jež pak dostal Amelot, měl příjemný zjev, mnoho ducha, obratnosti, umění intrik, schopností a pohotovosti, lehkou výmluvnost, velkou snadnost v chápání, práci, vyjadřování a mluvení z patra. Příliš ctižádostivý, než aby se zastavoval před prostředky k jejímu ukojení, příliš oddaný rozkošem, než aby mu jeho zdraví a práce byly vůči nim hrází. Byl ještě v prvním mládí a zabil se tak předčasně. Zanechal jen dceru, později provdanou za prezidenta Talona, a syna, který se stal prezidentem parlamentu (*à mortier*). Jeho otec dostal svolení prodat jeho úřad v řádu a dosáhl úřadu generálního advokáta pro svého druhého syna Grisenoira, kterého jsme právě viděli jako zpravodaje ve věci jezuitů, kteří mu to neodpustili. Je to tentýž, který měl pečeti za kardinála Fleuryho a jehož vzestup i pád si odpovídaly. Otec, státní rada, byl velmi dobrý člověk: nevím, kde jeho dva synové vzali tolik ctižádosti.

---

30. **Vysvětlivka:** Hlasovat čepicí (*opiner du bonnet*) znamenalo vyjádřit souhlas pouhým smeknutím čepice, bez vlastního projevu.

Voysin, jehož tvrdost se rovnala jeho neschopnosti a který mohl mít své osobní důvody přát dodavatelům proviantu, donutil vojska přes všechna možná upozornění odebírat komisární chléb, a to za vyšší cenu, než byla na trzích. Postupně se v posádkách od Štrasburku až po přímořské pevnosti ve Flandrech utvořila souvislá síť vzbouřeneckého dorozumění, která náhle propukla a při níž bylo několik důstojníků zabito, když se chtěli svým vojákům postavit. Naštěstí ji du Bourg, který velel ve Štrasburku a v Alsasku a byl dobře podporován důstojníky všech hodností, udusil v zárodku tím, že dal vojákům rozdělit peníze, ale zároveň je donutil chléb odebírat, aby nemusel ustoupit. Tento příklad zapůsobil na celou tu síť; vše bylo uklidněno, ale všude penězi, a postupně se už vojska k odebírání chleba nenutila.

Maršál Rosen[31] zemřel v osmaosmdesáti letech, zdravý na těle i na duchu až do toho věku. Představili jsme ho při jeho povýšení k maršálské holi. Nikdy nevelel armádě a nebyl toho schopen, ale často křídlům, velkým oddílům a jízdě, jejímž generálním polním mistrem byl dlouho, a to všechno se schopností. Obvykle býval pověřen shromážděním armády na začátku tažení. Na koni často nepříjemný, prchlivý pro nic a proto se mu přední důstojníci vyhýbali; pěšky a u stolu, který vedl velký a vybraný, nejlepší člověk na světě, mírný, zdvořilý, předcházivý, štědrý, ochotný a velmi otevřené ruky k tomu, kdo potřeboval; vždy mimořádně dobře vybaven koňmi. Byl to vysoký, velmi hubený muž, který měl náramně vzhled válečníka a mluvil hatmatilkou napůl francouzskou a napůl německou. Měl ducha a jemnost: poznal slabost krále a jeho ministrů pro cizince; vyčítal svému synovi, že mluví příliš dobře francouzsky; ten byl jinak ubožák, ale statečný, a zemřel jako generálporučík. Oženil ho s jednou Grammontovou z Franche-Comté, která se ukázala jako velmi schopná žena doma i navenek, která k němu velmi přilnula a kterou on velmi miloval; a přitom rozumná a ctnostná. Po ryswickém míru se uchýlil na statek, který měl v Horním Alsasku a jehož zámek i zahrady dal velmi pěkně upravit. Jeho snacha vedla dům a měla tam vždy dobrou společnost; maršál odtud vyjížděl už jen jednou do roka navštívit krále, který ho vždy přijímal s vyznamenáním, a strávit nanejvýš osm nebo deset dní v Paříži nebo u dvora. Potom si postavil malý dům na konci svých zahrad, kam se kolem osmdesáti let uchýlil, aby myslel už jen na svou spásu. Občas se vídal se společností na zámku a rychle se vracel k sobě a den trávil zbožnými cvičeními, dobrými skutky a procházkami pěšky nebo vyjížďkami na koni. Nelze učinit důstojnější, moudřejší ani křesťanštější konec; byl to také velmi poctivý muž.

V téže době bylo v Anglii krajní pronásledování předních toryů, zvláště ministrů královny Anny a všech, kdo měli podíl na jejím míru. Už jsme o tom mluvili jinde.

---

31. **Vysvětlivka:** Conrad de Rosen (asi 1628–1715), livonský šlechtic ve francouzských službách, dlouholetý generální polní mistr jízdy, od roku 1703 maršál Francie; zemřel 3. srpna 1715 na svém zámku v Bollwilleru v Horním Alsasku.

Hrabě z Oxfordu[32], který byl lordem nejvyšším pokladníkem a jehož hlavu chtěl dvůr mít, se sám u přepážky parlamentu bránil tak mocně, a zároveň tak ušlechtile, že se proti vší naději z věci dostal. Vévoda z Ormondu[33], neméně ohrožený, se ocitl obklíčen ve svém domě v Richmondu u Londýna. Unikl, přeplavil se do Francie a v tuto dobu přijel do Paříže.

Stav krále, jehož zdraví viditelně ubývalo, vyvolal v princezně des Ursins strach, že se možná náhle ocitne v moci vévody z Orléans. Začala tedy vážně myslet na to, jak se jí vymknout, aniž ovšem ještě věděla, kde se usadí, a dala krále požádat o svolení přijet se s ním rozloučit do Marly. Přijela tam z Paříže v úterý 6. srpna, s časem odměřeným tak, aby dorazila v hodinu, kdy král vychází od oběda, totiž kolem druhé. Byla ihned uvedena do králova kabinetu, kde s ním zůstala mezi čtyřma očima víc než dobrou půlhodinu. Přešla hned do kabinetu paní z Maintenon, s níž byla hodinu, a odtud šla nasednout do kočáru, aby se vrátila do Paříže. O tom, že se loučí, jsem se dozvěděl teprve z jejího příjezdu do Marly, kde jsem měl starost, jak se s ní setkat. Náhodou mě napadlo jít vyhledat její kočár, abych se u jejích lidí informoval, kde se v Marly zdržuje, a jiná náhoda ji tam přivedla v nosítkách, právě když jsem s nimi mluvil. Zdála se velmi ráda, že mě potkala, a dala mi přisednout do kočáru, kde jsme spolu zůstali bezmála hodinu a velmi volně rozmlouvali. Nezatajila mi své obavy, chlad, který k sobě vycítila při obou slyšeních přes všechnu zdvořilost, kterou jí král i paní z Maintenon projevili, prázdnotu, kterou nalézala u dvora i v Paříži, a konečně nejistotu, v níž stále byla, pokud jde o volbu bydliště; to vše podrobně, a přece bez nářků, bez lítosti, bez slabosti, vždy uměřeně, vždy jako by šlo o někoho jiného, a povznesena nad události. Lehce se dotkla Španělska, vlivu, ba převahy, kterou tam královna nabývá nad králem, dávajíc mi najevo, že to nemohlo být jinak, lehce a skromně přecházejíc kolem královny a stále chválíc laskavost španělského krále. Obava z podívané pro kolemjdoucí ji přiměla náš rozhovor ukončit. Projevila mi tisíc přátelských pozorností a lítost, že jej musí zkrátit, slíbila mi, že mi před odjezdem dá vědět, aby mi věnovala ještě jeden den, řekla mi tisíc věcí pro paní ze Saint-Simon a projevila, jak si cení toho důkazu přátelství, který jsem jí tu dával přes své spojení s vévodou z Orléans. Jakmile jsem ji viděl odjet, šel jsem k vévodovi z Orléans a řekl mu, co jsem právě udělal; že to nebyla návštěva, ale setkání; že je pravda, že jsem se nemohl zdržet, abych ji nevyhledal, aniž by tím byla dotčena návštěva při odjezdu, kterou mi dovolil. On i vévodkyně z Orléans to nevzali ve zlém;

---

32. **Vysvětlivka:** Robert Harley, hrabě z Oxfordu (1661–1724), vůdce toryů a lord nejvyšší pokladník (1711–1714), strůjce utrechtského míru; roku 1715 byl obžalován z velezrady a téměř dva roky vězněn v Toweru, než ho Sněmovna lordů v červenci 1717 obžaloby zprostila. Saint-Simon dění zkracuje. Zemřel roku 1724 v Londýně.

33. **Vysvětlivka:** James Butler, 2. vévoda z Ormondu (1665–1745), roku 1712 velitel britských vojsk ve Flandrech; roku 1715 uprchl před obžalobou z velezrady do Francie a přidal se k Jakubu (III.) Stuartovi. Zemřel v exilu v Avignonu.

plně nad ní zvítězili a byli blízko tomu, aby ji viděli navždy opustit Francii, a to bez naděje ve Španělsku.

Až dosud se paní des Ursins, bavená zbytkem přátel či známých, rozmnoženým o přátele pana z Noirmoutiers[34], u něhož bydlela a který jich měl mnoho, pomalu zabývala uspořádáním svých záležitostí při tak velké změně a stahováním svého majetku ze Španělska. Strach, že by se mohla velmi rychle ocitnout v moci prince, kterého tak krutě urazila a který jí od jejího příjezdu do Francie dával najevo, že to cítí, uspíšil všechna její opatření. Její hrůzu ještě zvětšila obrovská změna, kterou na králi při tomto posledním slyšení shledala oproti tomu, které u něho měla po svém příjezdu. Už nepochybovala, že jeho konec je velmi blízký, a veškerá její pozornost se obrátila jen k tomu, aby ho předešla a byla dobře zpravována o zdraví, které pokládala za jedinou záruku své bezpečnosti ve Francii. Znovu poděšena zprávami, které o něm dostala, nedopřála si už na nic čas a 14. srpna spěšně odjela, doprovázena svými dvěma synovci až do Essonnes. Neměla kdy pomyslet na to, aby mi dala vědět, takže od našeho rozhovoru v jejím kočáře v Marly jsem ji už neviděl. Vydechla si teprve, když dorazila do Lyonu.

Opustila záměr uchýlit se do Holandska, kde ji generální stavy nechtěly. Sama ji pak omrzela rovnost a jednotvárnost republiky, které v ní vyvažovaly potěšení ze svobody, jíž se tam užívá. Nemohla se však odhodlat vrátit se do Říma, na jeviště, kde kdysi vládla, a ukazovat se tam znovu jako vypovězená a stará, jakoby v útulku. Obávala se navíc, že tam bude špatně přijata po uzavření nunciatury ve Španělsku a po sporech, které mezi oběma dvory byly. Ztratila tam mnoho přátel a známých; vše se tam za patnáct let její nepřítomnosti obměnilo a cítila, do jakých rozpaků by se tam dostala vůči ministrům císaře a obou korun a jejich předním stoupencům. Turín nebyl dvůr hodný jí; sardinský král[35] s ní nebyl vždycky spokojen a oba o sobě navzájem věděli příliš mnoho. V Benátkách by nevěděla, co dělat ani co se sebou. Takto zmítaná a nerozhodnutá se dozvěděla o králově umírání, ve zprávách vždy zveličeném. Zmocnil se jí strach, že se v době jeho smrti bude nacházet v království. Okamžitě odjela, aniž věděla kam, a jen aby z něho vyjela, jela do Chambéry jako do nejbližšího bezpečného místa a dorazila tam bez dechu. Toto místo bylo její první zastávkou. Dopřála si tam čas vybrat si, kde se usadit, a zařídit se k tomu. Po zralé úvaze dala přednost Janovu; zalíbila se jí tamní svoboda, styk s bohatou a početnou šlechtou, krása místa i podnebí a jakési středisko a střed mezi Madridem, Paříží a Římem, s nimiž stále udržovala styky a po všem, co se tam dělo, hladověla. Zhroucení tolika tak velkých skutečností a ještě vyšších záměrů nedokázalo zdolat její na-

---

34. **Vysvětlivka:** Antoine-François de La Trémoille, vévoda z Noirmoutiers (1652–1733), slepý bratr paní des Ursins, v jehož pařížském domě se scházela početná společnost.

35. **Vysvětlivka:** Viktor Amadeus II. Savojský; roku 1715 byl králem sicilským, sardinskou korunu získal až roku 1720 – Saint-Simon píše s odstupem let.

děje, tím méně její touhy. Konečně rozhodnuta pro Janov, odebrala se tam. Byla tam dobře přijata, doufala, že tam postaví své stany, strávila tam několik let; nakonec ji však přemohla nuda, snad i zlost, že tam nemá dost váhy. Nemohla žít, aniž by se do něčeho vměšovala, a do čeho se vměšovat v Janově, je-li člověk žena a přestárlá? Obrátila tedy všechny své myšlenky k Římu; sondovala tamní dvůr, s námahou se sblížila se svým bratrem kardinálem z La Trémoille[36], oživila staré styky, navázala znovu, s kým mohla slušně, všude ohledávala půdu, ale nade vše dbala, aby si zajistila, jak se k ní bude chovat vše, co mělo vazby na Francii a na Španělsko. Opustila tedy Janov a vrátila se do svého hnízda.

Netrvalo dlouho a přilnula tam k anglickému králi a královně[37], a netrvalo dlouho a začala jim vládnout, a brzy zjevně. Jak smutné útočiště! Ale konečně to byl jakýsi stín dvora a slabý závan záležitostí pro tu, která se bez nich už neobešla. Dokonala tak svůj život ve velkém zdraví těla i ducha a v obrovském bohatství, které nebylo neužitečné ani tomuto žalostnému dvoru. Jinak v Římě málo vážená, vůbec nepočítaná, opuštěná vším, co zavánělo Španělskem, málo navštěvovaná těmi, kdo byli Francouzi, ale aniž by ze strany regenta zakusila cokoli nepříjemného, dobře placená Francií i Španělskem, stále zaujatá světem, tím, čím byla, i tím, čím už nebyla, ale bez nízkosti, s odvahou a velikostí. Ztráta kardinála z La Trémoille v lednu 1720 v ní přesto, bez přátelství na jedné i druhé straně, zanechala prázdnotu. Přežila ho o tři roky, uchovala si všechno zdraví, sílu a ducha až do smrti a odešla ve více než osmdesáti letech po velmi krátké nemoci v Římě 5. prosince 1722. Měla to potěšení vidět paní z Maintenon zapomenutou a odstrčenou v Saint-Cyru a přežít ji, a tu radost vidět přicházet do Říma, jednoho po druhém, své dva nepřátele, kteří upadli v nemilost stejně hlubokou jako ona a z nichž jeden padal z téže výše, kardinály del Giudice a Alberoniho, a těšit se z dokonalé bezvýznamnosti, ne-li pohrdání, do nichž oba upadli. Tato smrt, která by se před několika lety rozlehla celou Evropou, nevzbudila ani nejlehčí rozruch. Želel jí malý anglický dvůr a několik důvěrných přátel, k nimž jsem patřil a netajil jsem se tím, ačkoli jsem kvůli vévodovi z Orléans zůstal bez styku s ní; jinak se nezdálo, že by si kdokoli všiml, že zmizela. Byla to přesto osoba tak mimořádná po celý běh svého dlouhého života, která všude tak velkolepě a tak zvláštně vystupovala, ač různým způsobem, jejíž duch, odvaha, důmysl a pohotovost byly tak vzácné, konečně jejíž vláda ve Španělsku byla tak absolutní a tak zjevná a povaha tak důsledná a tak jedinečná, že by si její život

36. **Vysvětlivka:** Joseph-Emmanuel de La Trémoille (1658–1720), mladší bratr paní des Ursins, kardinál od roku 1706, zástupce francouzských zájmů u římské kurie; zemřel v Římě v lednu 1720.

37. **Vysvětlivka:** Anglickým králem a královnou jsou zde Jakub (III.) Stuart (1688–1766), syn Jakuba II., zvaný Pretendent, a jeho manželka Marie Klementina Sobieská (1702–1735), vnučka polského krále Jana III., s níž se oženil roku 1719 a od téhož roku žil v Římě; jejich syny byli Karel Eduard a Jindřich Benedikt, pozdější kardinál z Yorku. Nejde tedy o vdovu po Jakubu II. Marii Modenskou, která zemřela roku 1718 v Saint-Germain.

zasloužil být sepsán a zaujal by místo mezi nejzajímavějšími kusy dějin doby, v níž žila.

Kapitola pátá

Nutnost na chvíli přerušit tak krátký zbytek králova života. — První část povahy vévody z Orléans. — Dobrotivost a její historie. — Neštěstí výchovy a mládí vévody z Orléans. — Pošetilost abbého Duboise, která ho u krále navždy zničí. — Povaha abbého, pozdějšího kardinála Duboise. — Druhá část povahy vévody z Orléans. — Vévoda z Orléans znamenitě vylíčený Madame. — Příhoda s falešným markýzem z Ruffecu. — Jaký byl vévoda z Orléans v náboženství. — Povaha vévodkyně z Orléans. — Saint-Pierre a jeho žena; jejich povaha. — Vévodkyně Sforzová. — Krátká odbočka o rodu Sforzů. — Povaha vévodkyně Sforzové.

Vláda Ludvíka XIV., dovedená až ke svému krajnímu konci, nyní už nenechává k vylíčení nic než to, co se odehrálo v posledním měsíci jeho života, a to nanejvýš. Tyto poslední události, tak zajímavé a tak důležité, aby byly vyloženy v nejpřesnější pravdě a jasnosti a v nejpřesnějším pořadí, jsou tak úzce spjaty s těmi, které bezprostředně následují po smrti tohoto panovníka, že je není možné oddělit. Neméně zajímavé a nezbytné je také vyložit plány, myšlenky, obtíže a různá řešení, jež se honila hlavou prince, který měl nutně stanout v čele království po dobu nezletilosti — ať už paní z Maintenon a vévoda du Maine učinili jakákoli opatření, aby mu ponechali jen jméno regenta —, dále to, co mu odejmout nedokázali, a jakou správu chtěl zavést. Zde je tedy místo vysvětlit tolik věcí; potom se vrátíme k vyprávění o posledním měsíci života zesnulého krále a o tom, co po něm následovalo. Než však vstoupíme na tuto trnitou dráhu, je namístě dobře představit, pokud to jde, toho, kdo je na ní první postavou, jeho vnitřní i vnější pouta a všechno, co se týká jeho osoby. Říkám pokud to jde, protože jsem za celý svůj život nepoznal nic tak nanejvýš rozporuplného, a to tak dokonale ve všem, jako vévodu z Orléans. Snadno se pozná, že ačkoli jsem ho viděl bez příkras po tolik let, ačkoli se přede mnou neskrýval, ačkoli jsem byl v těchto posledních letech jediný člověk, který se s ním chtěl stýkat, a jediný, jemuž se mohl svěřovat a skutečně se svěřoval s otevřeným srdcem, z důvěry i z nutnosti — pozná se, pravím, že jsem ho ještě neznal a že ani on sám se dokonale neznal. Pokud jde o obraz dvora, osob, záměrů, pletich a stran, ten je už hotov ze všeho, co bylo dosud vyprávěno a vysvětleno. Kdo si to připomene, uvidí jedním pohledem, jaký byl dvůr Ludvíka XIV. v těchto posledních dobách jeho života, i vynesené na světlo podrobnosti všech různých částí celého souboru tohoto divadla.

Vévoda z Orléans byl nanejvýš prostřední postavy, velmi plný, aniž byl tlustý, vzhledu a držení nenuceného a velmi vznešeného, se širokým, příjemným a velmi červeným obličejem, s černými vlasy a stejně tak černou parukou. Ačkoli tančil velmi špatně a v jezdecké akademii uspěl jen průměrně, měl ve tváři, v gestech a ve všem

svém chování nekonečný půvab, a tak přirozený, že zdobil i jeho nejmenší a nejvšednější počínání. Když ho nic neomezovalo, byl velmi nenucený, mírný, vlídný, otevřený, snadno a půvabně přístupný, měl příjemný hlas a dar řeči zcela jemu vlastní, ať šlo o cokoli, s lehkostí a jasností, kterou nic nezaskočilo a která vždy překvapovala. Jeho výmluvnost byla přirozená i v nejobyčejnějších a nejvšednějších řečech a její přesnost byla stejná, ať šlo o nejabstraktnější vědy, které dokázal učinit srozumitelnými, o záležitosti vlády, politiky, financí, soudnictví, války, dvora, o běžný rozhovor, nebo o všechny druhy umění a mechaniky. Neméně užitečně se uměl posloužit dějinami a pamětmi a velmi dobře znal šlechtické rody. Osobnosti všech dob i jejich životy měl stále na paměti, a stejně tak intriky starých dvorů jako dvorů své doby. Kdo ho slyšel, byl by mu přisuzoval obrovskou sečtělost. Nic takového. Četl zběžně, ale měl tak neobyčejnou paměť, že nezapomínal věci, jména ani data a uváděl je přesně; a jeho chápavost byla tak silná, že i při takovém zběžném čtení to v něm bylo, jako by byl všechno přečetl velmi důkladně. Vynikal v řeči z patra, přesností i živostí, ať šlo o vtipné poznámky, nebo o pohotové odpovědi. Často mi vyčítal — a jiní ještě víc než on —, že ho nerozmazluji; ale často jsem mu také vzdal chválu, kterou si zaslouží jen velmi málo lidí a která nepříslušela nikomu tak právem jako jemu: že totiž kromě toho, že měl nesmírně mnoho ducha, a to rozmanitého, spojovala se v něm neobyčejná bystrost s tak velkou přesností úsudku, že by se nikdy v žádné věci nezmýlil, kdyby se byl v každé řídil prvním postřehem svého ducha. Tuto mou chválu bral někdy jako výčitku, a ne vždy neprávem; proto však nebyla o nic méně pravdivá. Přitom žádná domýšlivost, žádná stopa převahy ducha ani vědění; se všemi rozmlouval jako rovný s rovným a i ty nejschopnější vždy překvapoval. Ve společnosti nic tísnivého ani okázalého; a ačkoli si dobře uvědomoval, kým je, a to tak, že v jeho přítomnosti na to nebylo možné zapomenout, dokázal každému dodat volnosti a sebe sama postavit jakoby na roveň ostatním.

Vůči princům krve si ve všem pevně udržoval svou hodnost, a nikdo neměl vůči králi a synům Francie uctivější ani vznešenější vystupování, řeč a způsoby než on. Monsieur[1] zdědil v plné míře statečnost králů, svého otce a děda, a celou ji předal svému synovi. Ačkoli vévoda neměl žádný sklon k pomluvám, tím méně k tomu, čemu se říká být zlomyslný, byl nebezpečný, když šlo o statečnost druhých. Nikdy o ní nevyhledával řeč, byl skromný a mlčenlivý i v tom, co se týkalo jeho samého, a věci toho druhu, na nichž měl největší podíl, vyprávěl vždy tak, že spravedlivě přiznával všechnu chválu druhým a o sobě nemluvil nikdy; jen se těžko zdržel, aby si nerýpl do těch, které nepovažoval za to, čemu říkal „poctivě táhnoucí", a bylo na něm znát přirozené pohrdání a odpor vůči těm, o nichž měl důvod si to myslet. Měl ostatně slabost věřit, že se ve všem podobá Jindřichu IV., napodobovat ho ve způsobech i

1. **Vysvětlivka:** Monsieur — Filip I. Orleánský (1640–1701), jediný bratr Ludvíka XIV., otec vévody z Orléans; jeho otcem byl Ludvík XIII. a dědem Jindřich IV. Zemřel 9. června 1701 v Saint-Cloud na mrtvici, která ho stihla večer po prudké hádce s králem.

v pohotových odpovědích, namlouvat si to až do postavy a tvaru obličeje a nebýt dojat žádnou jinou chválou či lichotkou tolik jako touto, která mu šla k srdci. To je ochota, ke které jsem se nikdy nedokázal sklonit. Příliš jsem cítil, že tuto podobnost hledá v neřestech tohoto velkého panovníka neméně než v jeho ctnostech a že ony obdivuje neméně než tyto. Stejně jako Jindřich IV. byl od přírody dobrý, lidský, soucitný; a tento člověk, tak krutě obviněný z nejčernějšího a nejnelidštějšího zločinu[2] — nepoznal jsem nikoho, kdo by byl od přírody víc proti zločinu ničení druhých a kdo by měl neobyčejněji daleko k tomu způsobit komukoli třeba jen trápení; a to do té míry, že lze říci, že se jeho mírnost, lidskost a povolnost obrátily v chybu, a nebudu se bát říci, že z nejvyšší ctnosti, z odpouštění nepřátelům, učinil neřest: jeho marnotratnost v ní, bez důvodu a bez výběru, hraničila až příliš s necitelností a způsobila mu mnoho nepříjemných nesnází a zla, k nimž další vyprávění poskytne příklady a důkazy.

Pamatuji se, že asi rok před královou smrtí jsem šel v Marly brzy po obědě nahoru k vévodkyni z Orléans; našel jsem ji v posteli kvůli nějaké migréně a vévodu z Orléans samotného v pokoji, sedícího v křesle u hlavy postele. Sotva jsem se posadil, začala mi vévodkyně z Orléans vyprávět o jednom kousku prince a kardinála z Rohanu[3], k němuž došlo před několika dny a který byl prokázán s naprostou zřejmostí. Šlo v něm o opatření proti vévodovi z Orléans pro přítomnost i budoucnost, založená na těch ohavných obviněních, jež byla tak v módě díky váze a oběhu, které jim paní z Maintenon a pan du Maine bez ustání usilovali dodat. Hlasitě jsem se pohoršoval, a to tím víc, že vévoda z Orléans tyto dva bratry vždy, nevím proč, vyznamenával a vyhledával a že se domníval, že se na ně může spolehnout. „A co říkáte vévodovi z Orléans," dodala potom, „který od té doby, co to ví, co o tom nepochybuje a pochybovat nemůže, se k nim chová stejně dobře jako obvykle?" Okamžitě jsem pohlédl na vévodu z Orléans, který řekl jen několik slov, aby potvrdil vyprávění, jak postupovalo, a který ledabyle polehával ve svém křesle, a se zápalem jsem mu řekl: „V tom případě, pane, je třeba říci pravdu: od Ludvíka Dobrotivého[4] nebyl nikdy nikdo tak dobrotivý jako Vy." Při těch slovech se v křesle napřímil, rudý hněvem až do bělma očí, a koktal zlostí proti mně, který mu prý říkám nepříjemné věci, i proti vévodkyni z Orléans, která mu je přivodila a která se smála. „Jen směle, pane," dodal jsem, „chovejte se dobře ke svým nepřátelům a zlobte se na své služebníky. Jsem nadšen, že Vás

---

2. **Vysvětlivka:** Po náhlých úmrtích vévodkyně a vévody z Bourgogne a jejich staršího syna roku 1712 se šířila pomluva, že je otrávil vévoda z Orléans, jemuž se jejich smrtí přiblížil trůn; živily ji jeho chemické pokusy. Saint-Simon za šiřitele obvinění pokládá paní z Maintenon a vévodu du Maine.

3. **Vysvětlivka:** Princ z Rohanu — Hercule-Mériadec de Rohan-Soubise — a kardinál z Rohanu — Armand Gaston Maxmilián z Rohanu, biskup štrasburský — byli bratři, synové paní ze Soubise.

4. **Vysvětlivka:** Ludvík I. Pobožný (778–840), syn Karla Velikého, císař od roku 814; francouzská tradice mu dává přízvisko *le Débonnaire*, „Dobrotivý", v němž je obsažen i odstín povolnosti. Saint-Simon si s tímto slovem hraje, proto je zde přeloženo jako Ludvík Dobrotivý.

vidím rozzlobeného, je to znamení, že jsem sáhl na vřed; když se na něj zatlačí, nemocný křičí. Rád bych z něj vytlačil všechen hnis, a pak byste byl úplně jiný člověk a docela jinak by se s Vámi počítalo." Ještě chvíli bručel a pak se uklidnil. To je jedna z pouhých dvou příležitostí, kdy se na mě kdy opravdu rozzlobil. O té druhé povím v pravý čas.

Dva nebo tři roky po králově smrti jsem rozmlouval v jednom koutě dlouhé a velké místnosti apartmá v Tuileriích; v této místnosti, kde vždy zasedala, se právě chystala začít regentská rada, zatímco vévoda z Orléans byl úplně na druhém konci a v okenním výklenku s někým mluvil. Slyšel jsem, jak mě volají jakoby z úst do úst; řekli mi, že se mnou chce vévoda z Orléans mluvit. To se stávalo často, když se zasedalo k radě. Šel jsem tedy k tomu oknu, kde zůstal. Zastihl jsem ho s vážným držením, soustředěným výrazem a rozmrzelou tváří, což mě velmi překvapilo. „Pane," řekl mi hned na úvod, „mám si na Vás co stěžovat, na Vás, kterého jsem celý život pokládal za nejlepšího ze svých přátel." — „Já, pane!" — ještě udivenější — „co se tedy děje, prosím?" řekl jsem mu. — „Co se děje," odpověděl s ještě rozzlobenější tváří, „věc, kterou nemůžete popřít: verše, které jste na mě složil." — „Já, verše!" odpověděl jsem; „ale kdo Vám u čerta vykládá takové hlouposti? Copak za téměř čtyřicet let, co mě znáte, nevíte, že jsem za celý život nedokázal složit nejen dva verše, ale ani jediný?" — „Ne, u...," odpověděl, „tyhle popřít nemůžete," a hned mi zazpíval pouliční popěvek (*pont-neuf*)[5] na svou chválu s refrénem: *Náš regent je dobrotivý, la, la, je dobrotivý*, s velkým výbuchem smíchu. — „Jak to," řekl jsem mu, „Vy si to ještě pamatujete!" a smál jsem se také: „za tu pomstu, kterou si za to berete, pamatujte si to aspoň k užitku." Dlouho se smál a nemohl přestat, než zasedl k radě. Nebál jsem se tu drobnost zapsat, protože se mi zdá, že ho vystihuje.

Velmi miloval svobodu, a to stejně pro druhé jako pro sebe. Jednou mi v tomto ohledu vychvaloval Anglii, kde nejsou vyhnanství ani zatykače (*lettres de cachet*) a kde král nemůže zakázat nic než vstup do svého paláce a nesmí nikoho držet ve vězení; a přitom mi s rozkoší vyprávěl — tehdy ještě žili všichni naši princové —, že Karel II.[6] měl kromě vévodkyně z Portsmouthu[7] ještě malé milenky; že velký převor, tehdy mladý a roztomilý, který se dal vyhnat pro nějakou hloupost, odjel strávit své vyhnanství do Anglie, kde ho král velmi dobře přijal. Na poděkování mu svedl jednu z těch malých milenek, do níž byl král tehdy tak zamilován, že ho dal prosit o milost, nabídl mu peníze a zavázal se, že ho usmíří s Francií. Velký převor nepo-

---

5. **Vysvětlivka:** *Pont-neuf* (podle pařížského mostu Pont-Neuf, kde se takové písně zpívaly a prodávaly) se říkalo pouličním popěvkům, často satirickým, na všeobecně známou melodii.

6. **Vysvětlivka:** Karel II. Stuart (1630–1685), anglický král od obnovení monarchie roku 1660, bratranec Ludvíka XIV.; proslul četnými milenkami. Zemřel 6. února 1685 v Londýně několik dní po náhlém záchvatu; na smrtelném loži přijal katolickou víru.

7. **Vysvětlivka:** Vévodkyně z Portsmouthu — Louise de Kéroualle (1649–1734), bretaňská šlechtična, nejvlivnější milenka Karla II. Anglického.

volil. Karel mu dal zakázat vstup do paláce. Vysmál se tomu, chodil každý den se svým úlovkem do divadla a sedal si naproti králi. Nakonec anglický král, nevěda už, co dělat, aby se ho zbavil, tak naléhavě prosil krále, aby ho povolal zpět do Francie, že byl povolán. Ale velký převor nepovolil, řekl, že se mu v Anglii líbí, a pokračoval ve svém počínání. Rozhořčený Karel zašel až tak daleko, že se králi svěřil, do jakého stavu ho velký převor přivádí, a dosáhl tak bezpodmínečného a rychlého rozkazu, že ho donutil okamžitě se vrátit do Francie. Vévoda z Orléans to obdivoval a nevím, zda by nebyl rád býval velkým převorem. Odpověděl jsem mu, že se sám divím, jak se vnuk francouzského krále může kochat tak drzým počínáním, které já, poddaný, jenž stejně jako on nemám k trůnu žádný vztah, považuji za víc než pohoršlivé a za nanejvýš trestuhodné. Nic z toho neslevil a tu historku vyprávěl vždy s rozkoší. Ostatně neměl vůbec žádnou ctižádost kralovat ani vládnout. Jestliže se zcela nesmyslně pustil do výpadu ve věci Španělska[8], bylo to proto, že mu to někdo nasadil do hlavy. Jak se uvidí, ani na vládu doopravdy nepomyslel, dokud nenastala nutnost buď být ztracen a zneuctěn, nebo uplatnit práva svého rodu; a pokud jde o kralování, neobávám se zaručit, že po něm nikdy netoužil a že kdyby k tomu nevyhnutelně došlo, bylo by mu stejně obtížné jako nepříjemné. Co tedy chtěl? zeptá se mě někdo. Velet armádám, dokud bude trvat válka, a zbytek času se bavit, bez nucení sebe i druhých.

K tomu byl skutečně mimořádně způsobilý. Přirozená, klidná statečnost, která mu dovolovala všechno vidět, všechno předvídat a přinášet nápravu; velký rozhled ducha pro nezdary tažení, pro plány, pro opatření všeho, co bylo k provedení třeba, pro to, aby toho použil v pravou chvíli, aby si předem vytvořil zdroje a dokázal jich využít jeden po druhém, a také aby s moudrou pohotovostí a rázností využil všech výhod, které mu mohl nabídnout válečný osud. Lze říci, že byl vojevůdcem, inženýrem i armádním intendantem, že znal sílu vojsk, jména a schopnosti důstojníků i ty nejvýznačnější z každého sboru, [dovedl] si získat jejich zbožňování, a přesto je udržet v kázni a provádět, i když se nedostávalo všeho, ty nejtěžší věci. To bylo obdivováno ve Španělsku a oplakáváno v Itálii, když tam všechno předvídal a Marsin[9] mu ve všem svazoval ruce. Jeho úvahy byly správné a pevné ve věcech válečných stejně jako státních; je až udivující, do jakých podrobností obsáhl všechny jejich části bez zmatku, výhody a nevýhody rozhodnutí, která se nabízela, jasnost, s jakou je chápal a dokázal je vyložit, a konečně nekonečnou rozmanitost a přesnost všech svých znalostí, aniž je kdy vystavoval na odiv nebo měl o sobě skutečně lepší mínění.

---

8. **Vysvětlivka:** Narážka na tzv. španělskou aféru: roku 1709 byl vévoda z Orléans podezříván, že prostřednictvím svých agentů ve Španělsku usiluje pro sebe o španělskou korunu pro případ, že by se Filip V. musel trůnu vzdát; jeho agenti byli zatčeni a král se na něho velmi rozhněval.

9. **Vysvětlivka:** Maršál z Marsinu — Ferdinand, hrabě z Marsinu (1656–1706), maršál Francie od roku 1703; roku 1706 byl přidělen k vévodovi z Orléans u armády v Itálii s tajným královým pověřením mít v radě rozhodující slovo. V bitvě u Turína 7. září 1706 byl smrtelně raněn a krátce nato zemřel v zajetí.

Jaký to člověk, tak vysoko nad ostatními, a to ve všech známých oborech! a jaký člověk výslovněji stvořený k tomu, aby učinil Francii šťastnou, když ji měl řídit! Přidejme k tomu ještě jednu podstatnou vlastnost: při smrti dauphinů[10] mu bylo přes třicet šest let a při smrti vévody z Berry téměř třicet osm, a ta léta prožil jako soukromá osoba, zcela vzdálen jakékoli myšlence, že by se mohl dostat ke kormidlu; dvořan zmítaný bouřemi a nepohodami, který žil tak, že poznal všechny významné osoby a většinu i těch, které jimi nebyly; jedním slovem měl tu výhodu, že vedl mezi lidmi soukromý život a nabyl všech znalostí, které se bez toho ničím jiným nahradit nedají. To je ta krásná, bezpochyby velmi krásná a velmi vzácná stránka. Bohužel existuje i rub, který je nyní třeba vyložit, a nebát se přitom, aby to vyznělo lépe, drobného opakování toho, co bylo možné vidět jinde.

Tento princ, tak šťastně zrozený, aby byl ctí a mistrovským dílem výchovy, v ní šťastný nebyl. Saint-Laurent, člověk nízkého původu, který byl u Monsieura jen pomocným uvaděčem velvyslanců, byl první, komu byl svěřen. Byl to člověk, kterého by bylo lze přednostně vybrat z celé Evropy k výchově králů. Zemřel dřív, než jeho žák vyrostl z rákosky, a k největšímu neštěstí byla jeho smrt taková a tak rychlá, že neměl čas pomyslet, v jakých rukou ho zanechává, ani si představit, kdo se tam usadí s titulem. Viděli jsme (Díl I, Tom 1, kap. 2), že to byl abbé Dubois[11], jak se k tomu dostal, jak hluboko pronikl do přátelství a důvěry dítěte, které nikoho neznalo, a jak ohromně toho dokázal využít, aby mohl doufat ve štěstí a získat živobytí. Učitel cítil, že se na tomto místě dlouho neudrží, a cítil i celou tíhu toho, že byl nástrojem souhlasu, který vylákal od mladého prince k jeho sňatku; ten mu nepřinesl, co od něho očekával, a dokonce ho zničil u krále kvůli pošetilosti, které se dopustil, když ho v tajném slyšení, jehož dosáhl, požádal jako odměnu za svou službu o nominaci na kardinálský klobouk. Viděl se tedy odkázán na pana z Chartres a nemyslel už na nic jiného, než jak ho ovládat. Od královy smrti hrál tak velkou roli, že je nutné ho představit. Brzy se k tomu vrátíme.

Monsieur, který byl velmi pyšný a navíc zhýčkaný tím, že měl vychovatele, který se v jeho domě stal vévodou a pairem[12] a jehož potomstvo, postupně ozdobené touž hodností, zůstalo v úřadu prvního šlechtice jeho komory, a také tím, že úřad dvorní dámy Madame zastávala vévodkyně z Ventadour, chtěl pro svého syna vychovatele s titulem. Nebylo to snadné, ale našel je a na nic jiného téměř nehleděl. Pan

---

10. **Vysvětlivka:** Dauphiny jsou míněni Monseigneur († 14. 4. 1711) a jeho syn vévoda z Bourgogne († 18. 2. 1712); vévoda z Berry zemřel 4. 5. 1714.

11. **Vysvětlivka:** Abbé Dubois — Guillaume Dubois (1656–1723), rodák z Brive, učitel a důvěrník vévody z Orléans; za regentství státní sekretář zahraničních věcí, arcibiskup z Cambrai (1720), kardinál (1721) a první ministr (1722). Zemřel 10. srpna 1723 ve Versailles po operaci vředu močového měchýře.

12. **Vysvětlivka:** Vychovatelem Monsieura byl maršál du Plessis-Praslin (César de Choiseul), roku 1665 povýšený na vévodu z Choiseul a paira.

z Navailles[13] byl první, kdo přijal. Byl vévodou na breve a maršálem Francie, plný ctnosti, cti a statečnosti, a kdysi hrál jistou roli, ale nebyl to člověk k výchově prince. Zůstal tam krátce a zemřel v únoru 1684 ve věku šedesáti pěti let. Nastoupil po něm maršál z Estrades, který by k tomu byl velmi způsobilý, ale byl velmi starý a zemřel v únoru 1686 ve věku sedmdesáti devíti let. Po něm se jím stal pan z La Vieuville, vévoda na breve, který zemřel v únoru 1689, měsíc poté, co byl jmenován rytířem řádu. Neměl nic z toho, čeho bylo pro tento úřad třeba, ale pro Monsieura to byla ztráta, protože už nenašel lidi s titulem, kteří by o to stáli. Saint-Laurent, který měl veškerou jeho důvěru, měl také veškerou skutečnou autoritu a zastupoval tyto pány, kteří byli jen *ad honores*. Oběma podvychovateli byli La Bertière, statečný a poctivý šlechtic, o něhož se však princ, ačkoli si ho vážil, příliš nestaral, a Fontenay, který k tomu byl mimořádně způsobilý, ale bylo mu nejméně osmdesát let. Vychoval hraběte ze Saint-Paul[14], který padl při přechodu Rýna, právě když měl být zvolen polským králem, čehož využil slavný Sobieski[15]. Posledním vychovatelem byl markýz z Arcy[16]. Prošel s dobrou pověstí velvyslanectvími a stejně tak sloužil ve vojsku. Byl to urozený muž, který si to velmi uvědomoval, rytíř řádu z roku 1688. Jeho starší bratr jím byl od roku 1661. Arcy byl také státním radou meče. Jinde jsme viděli, jak si v tomto úřadu počínal, zvláště ve válce. Jeho smrt v Maubeuge v červnu 1694 byla největším neštěstím, jaké mohlo jeho žáka potkat; získal nad ním nejen všechnu autoritu, ale i všechnu důvěru, a všechny jeho způsoby a jednání se princi líbily a vzbuzovaly v něm velkou úctu, která v tomto druhu nebývá bez ochoty se podřizovat.

Princ, když už neměl tohoto moudrého mentora, po němž, jak jsme viděli, vždy truchlil, stejně jako po maršálovi z Estrades, a což po celý život dával najevo všemu, co po nich zůstalo, padl úplně do rukou abbého Duboise a mladých zhýralců, kteří ho obklopovali. Domácí příklady dvora Monsieura a to, co mladí lidé bez rozmyslu, unavení jhem, zcela noví a bez zkušeností, pokládají za vybraný tón, jehož jsou otroky, a často dokonce i proti své vůli, brzy setřely, co ho Saint-Laurent a markýz z Arcy naučili dobrého. Dal se strhnout ke zhýralosti a ke špatné společnosti, protože ta dobrá, i toho druhu, se bála krále a vyhýbala se mu. Oženěn z donucení a s veškerou nerovností, kterou pocítil příliš pozdě, začal poslouchat žerty obskurních lidí, kteří ho, aby ho ovládli, chtěli mít v Paříži; sám pak také žertoval, a protože se cítil

13. **Vysvětlivka:** Páni z Navailles, z Estrades a z La Vieuville byli postupně titulárními vychovateli mladého vévody z Chartres, pozdějšího vévody z Orléans; skutečnou výchovu vedl Saint-Laurent.

14. **Vysvětlivka:** Hrabě ze Saint-Paul — Charles-Paris d'Orléans-Longueville (1649–1672), syn vévodkyně z Longueville; padl 12. června 1672 při přechodu Rýna u Tolhuisu, když už ho část polské šlechty chtěla zvolit králem.

15. **Vysvětlivka:** Jan III. Sobieski (1629–1696), polský král od roku 1674, proslulý zejména vítězstvím nad Turky u Vídně roku 1683. Zemřel náhle 17. června 1696 ve Wilanówě.

16. **Vysvětlivka:** Markýz z Arcy — René Martel, markýz z Arcy, od roku 1689 vychovatel vévody z Chartres, kterého doprovázel i do války; bratr Fontaine-Martela, prvního štolby vévodkyně z Orléans.

oprávněn rozmrzelostí, kterou Monsieur dával najevo nad tím, že pro něho nemůže dosáhnout ani guvernérství, které mu bylo slíbeno, ani velení armády, nekladl už žádné meze svým řečem ani výstřednostem — zčásti z povolnosti, zčásti z nudy u dvora, za takového soužití se svou chotí, jaké vedl, zčásti z mrzutosti, že vidí pana Vévodu, a ještě mnohem víc pana prince de Conti[17], v držení té nejskvělejší společnosti, jaká byla, a konečně ve zhoubném úmyslu vysmívat se králi, unikat mu, popíchnout ho také a pomstít se tak za to, že nemá ani guvernérství, ani armádu, které by velel. Žil tedy s herečkami a jejich okolím v hanebném ústraní a u dvora co nejméně mohl. Podivné je, že Monsieur ho nechával, z téže rozmrzelosti vůči králi, a že Madame, která nemohla králi ani své snaše odpustit synův sňatek, ačkoli nesouhlasila s životem, jaký její syn vedl, mu o tom téměř nic neříkala, v duchu potěšena trápením své snachy a mrzutostí, kterou z toho měl král.

Tak rychlá a náhlá smrt Monsieura věci změnila. Viděli jsme všechno, co se stalo. Vévoda z Orléans, spokojen a nemaje už Monsieura jako štít, žil nějaký čas slušněji a pilně docházel ke dvoru, ze stejných důvodů lépe vycházel i se svou chotí, ale vždy s tajným odstupem, který skončil, teprve když jsem je usmířil, když jsem ho odloučil od paní z Argentonu[18]: láska a zahálka ho připoutaly k této milence, která ho vzdálila od dvora. Scházel se u ní se společnostmi, které ho chtěly ve shodě s ní udržet a jejichž velkým vůdcem byl abbé Dubois. To stačí k vyznačení smutných cest, jež zkazily tak krásnou povahu. Přejděme nyní k účinkům, které vyvolal tento dlouhý a zhoubný jed, čemuž nelze dobře porozumět, dokud nepředstavíme toho, komu jej téměř úplně vděčil.

Abbé Dubois byl malý hubený mužíček, vytáhlý, potměšilý, s plavou parukou, s kuní tváří, s chytráckou fyziognomií, a byl naplno tím, čemu se špatnou francouzštinou říká *sacre*[19], což se však sotva dá vyjádřit jinak. Všechny neřesti v něm zápasily o to, která zůstane pánem. Působily v něm hluk a neustálý boj mezi sebou. Lakota, zhýralost a ctižádost byly jeho bohy; proradnost, lichocení a podlézavost jeho prostředky; dokonalá bezbožnost jeho klidem; a jeho zásadou byl názor, že poctivost a počestnost jsou přeludy, kterými se lidé zdobí a které nemají v nikom skutečnost, a v důsledku toho mu byly dobré všechny prostředky. Vynikal v nízkých intrikách, žil z nich, nemohl se bez nich obejít, ale vždy s cílem, k němuž směřovaly všechny jeho kroky, s trpělivostí, které byl koncem jen úspěch nebo opakovaný důkaz, že ho nelze

---

17. **Vysvětlivka:** Princ de Conti — François-Louis Bourbonský (1664–1709), synovec Velkého Condého, proslulý duchem a vojenským nadáním, nesmírně oblíbený ve společnosti; roku 1697 neúspěšný kandidát polského trůnu.

18. **Vysvětlivka:** Paní z Argentonu — rozená slečna ze Séry, bývalá dvorní slečna Madame, milenka vévody z Orléans, s nímž měla syna, pozdějšího rytíře d'Orléans; roku 1710 se s ní vévoda na Saint-Simonovo naléhání rozešel.

19. **Vysvětlivka:** *Sacre* — sokol raroh; obrazně se tak říkalo dravému, bezohlednému ničemovi, který je schopen čehokoli.

dosáhnout — ledaže by při takovém postupu v hlubinách a temnotách zahlédl světlo k něčemu lepšímu otevřením jiné chodby. Tak trávil život v podkopech. Nejsmělejší lež se mu stala přirozeností, s výrazem prostým, přímým, upřímným, často ostýchavým. Byl by mluvil půvabně a snadno, kdyby ho úmysl prohlédnout v rozhovoru druhé a obava, aby nezašel dál, než chtěl, nebyly přivykly na předstírané koktání, které ho hyzdilo a které, zdvojené, když se dostal k tomu, aby se míchal do důležitých věcí, bylo nesnesitelné a někdy nesrozumitelné. Nebýt jeho kliček a nedostatku přirozenosti, který prosakoval navzdory jeho péči, byl by jeho rozhovor příjemný. Měl ducha, dost literárního vzdělání, znalosti dějin a sečtělosti, hodně světa, velkou touhu líbit se a vetřít se, ale to všechno bylo zkaženo výparem falše, který mu proti jeho vůli vycházel ze všech pórů, a dokonce i z jeho veselosti, která tím zarmucovala. Navíc zlý s rozmyslem i od přírody, a z rozumového výpočtu zrádce a nevděčník, zkušený mistr ve skládání nejčernějších ničemností, nestoudný až k hrůze, když byl přistižen při činu; po všem toužil, všechno záviděl a chtěl veškerou kořist. Poznalo se potom, jakmile se odvážil přestat se ovládat, do jaké míry byl zištný, zhýralý, nedůsledný, neznalý v každé záležitosti, vždy vášnivý, prchlivý, rouhač a blázen, a do jaké míry veřejně pohrdal svým pánem i státem, světem bez výjimky i záležitostmi, aby je obětoval všechny a všechno sobě, svému vlivu, své moci, své absolutní autoritě, své velikosti, své lakotě, svým strachům, svým pomstám. Takový byl ten mudrc, jemuž Monsieur svěřil, aby utvářel mravy jeho jediného syna, na radu dvou mužů, kteří neměli o nic lepší a kteří to dostatečně prokázali.

Tak dobrý učitel neztrácel čas u žáka ještě zcela nového, v němž vynikající zásady Saint-Laurentovy neměly čas zapustit pevné kořeny, ať si k tomuto vynikajícímu muži uchoval po celý život jakoukoli úctu a náklonnost. Přiznám to zde s hořkostí, protože pravdě musí být obětováno všechno: vévoda z Orléans přinesl na svět povolnost — nazvěme věci pravým jménem — slabost, která neustále kazila všechna jeho nadání a které jeho učitel celý život podivuhodně využíval. Když ztratil veškerou naději ze strany krále od té doby, co se pošetile odvážil požádat ho o jeho nominaci na kardinálství, myslel už jen na to, jak ovládnout svého mladého pána tím, že ho připodobní sobě. Lichotil mu po stránce mravů, aby ho uvrhl do zhýralosti a učinil mu z ní zásadu, jak se dobře uvést ve světě, až k pohrdání všemi povinnostmi a všemi zásadami slušnosti, což prý přiměje krále, aby s ním jednal mnohem ohleduplněji než při umírněném chování; lichotil mu po stránce ducha a přesvědčil ho, že ho má příliš mnoho a příliš dobrého, než aby byl obětí náboženství, které podle jeho mínění nebylo ničím jiným než politickým vynálezem všech dob, aby nahánělo strach obyčejným duchům a udržovalo národy v poddanství. Zaslepil ho také svou oblíbenou zásadou, že poctivost u mužů a ctnost u žen jsou jen přeludy bez skutečnosti v kom koli, leda u několika hlupáků, jichž je větší počet a kteří si dali vnutit tato pouta jako pouta náboženství, jež jsou na něm závislá a slouží politice k témuž, a u velmi málo dalších, kteří, majíce ducha a schopnosti, si dali obojí zkrátit předsudky výchovy. To

Guillaume Dubois (1656–1723), vychovatel a důvěrník vévody z Orléans, za regentství státní sekretář zahraničních věcí, později kardinál a první ministr. Pierre-Imbert Drevet podle Hyacintha Rigauda, rytina, 1724. Cleveland Museum of Art.

je jádro nauky tohoto dobrého duchovního, z níž plynula volnost ke klamu, ke lži, k úskokům, k nevěře, k proradnosti, ke všem druhům prostředků, jedním slovem každý zločin a každá ničemnost obrácené ve zručnost, schopnost, velikost, svobodu a hloubku ducha, rozhledu a jednání — jen když se člověk dokázal skrývat a postupovat pod krytem před podezřeními a obecnými předsudky.

Bohužel se ve vévodovi z Orléans všechno spojilo, aby mu otevřelo srdce i ducha tomuto ohavnému jedu. Nové a ranné mládí, mnoho síly a zdraví, vzlety prvního vymanění ze jha a rozmrzelosti nad sňatkem a zahálkou, nuda, která zahálku provází, ta láska, tak osudná v tomto prvním věku, k vybranému tónu, který člověk slepě obdivuje u druhých a chce napodobit a překonat, strhující síla vášní, příkladů a mladých lidí, kteří v tom nacházeli svou ješitnost a své pohodlí a někteří i své záměry, když ho přiměli žít jako oni a s nimi. Tak si zvykl na zhýralost, a ještě víc na hluk zhýralosti, až se bez něho nemohl obejít a bavil se při ní jen díky hluku, vřavě a výstřednostem. To ho přimělo, že jich často provozoval tak podivné a tak pohoršlivé, a protože chtěl předstihnout všechny zhýralce, mísil do svých zábav nejbezbožnější řeči a nacházel vzácnou vytříbenost v tom, že prováděl nejvýstřednější pitky v nejsvětější dny, jak se mu za regentství několikrát stalo, že si k tomu vybral Velký pátek a nejctihodnější dny. Čím vytrvalejší, starší a vyhrocenější byl kdo v bezbožnosti a zhýralosti, tím víc si takových zhýralců vážil, a viděl jsem ho neustále v obdivu dovedeném až k úctě k velkému převorovi, protože se už čtyřicet let neuložil ke spánku jinak než opilý a nepřestával veřejně vydržovat milenky a neustále vést bezbožné a nevěrecké řeči. S takovými zásadami a jim odpovídajícím chováním není divu, že byl falešný až k nediskrétnosti, s níž se tím chlubil, a že si zakládal na tom, že je nejrafinovanějším podvodníkem.

On a vévodkyně z Berry se někdy přeli, kdo z nich dvou se v tom vyzná víc, a někdy při její toaletě před paní ze Saint-Simon a před těmi, kdo tam byli před vpuštěním veřejnosti, a dokonce i před vévodou z Berry, který byl velmi pravdomluvný a měl z toho hrůzu, aniž to paní ze Saint-Simon, která tím trpěla jak pro věc samu, tak pro její účinek, dokázala obrátit v žert nebo jim naznačit dveře, jak z takové nediskrétnosti vyjít. Vévoda z Orléans jí měl nekonečně mnoho ve všem, co se týkalo běžného života, i v tom, co se týkalo jeho samého. Nikoli neprávem byl obviňován, že neumí zachovat tajemství. Pravda je, že jsa vychován v klepech Palais-Royal, v donášení a v opakování řečí, z nichž Monsieur žil a jimiž byl jeho dvůr naplněn, osvojil si vévoda z Orléans tuto ohavnou zálibu a zvyk, až si z toho učinil jakousi zásadu všechny navzájem rozeštvat a využít toho, aby se nemusel obávat jejich spojenectví, jakož i aby se dozvídal věci z přiznání, udání a urážek, a také díky snadnosti přimět jedny mluvit proti druhým. To bylo jedno z jeho hlavních zaměstnání po celou dobu, co stál v čele záležitostí, a to, nač byl nejvíc pyšný; ale brzy se to prozradilo, učinilo ho to nenáviděným a uvrhlo ho to do tisíce nepříjemných nesnází. Protože nebyl zlý, ba měl k tomu velmi daleko, zůstal u bezbožnosti a zhýralosti, do nichž ho Dubois nejprve

uvrhl a které v něm všechno zvykem vždy upevňovalo, u falše, u donášení jedněch na druhé, jehož nebyl ušetřen nikdo, a u nejpodivnější nedůvěry, která přitom vůči týmž osobám nevylučovala největší důvěru; ale na tom zůstal, aniž převzal cokoli z ostatních zločinů, s nimiž byl jeho učitel důvěrně obeznámen.

Když se po Monsieurově smrti začal pilněji vracet ke dvoru, zmocnila se ho tam nuda a uvrhla ho do chemických zvláštností, o nichž jsem mluvil jinde a jichž proti němu dovedli tak krutě využít. Je těžké pochopit, do jaké míry byl tento princ neschopen shromáždit kolem sebe společnost — mluvím o době, než ho od ní pekelné umění paní z Maintenon a vévody du Maine úplně odloučilo —; jak málo bylo v jeho povaze vést dvůr; jak byl přes svůj nenucený výraz velkým světem uváděn do rozpaků a obtěžován; a jak se v soukromí, a později ve své samotě uprostřed dvora, když ho všichni opustili, ocitl zbaven jakéhokoli zdroje zábavy, ač měl tolik nadání, která mu měla být nevyčerpatelným zdrojem rozptýlení. Narodil se znuděný a byl tak zvyklý žít mimo sebe, že bylo pro něho nesnesitelné vracet se do sebe, aniž by byl schopen se byť jen snažit něčím zaměstnat. Dokázal žít jen v pohybu a proudu záležitostí, jako v čele armády nebo v péči o to, aby měl všechno, co potřebuje k provedení tažení, nebo v hluku a živosti zhýralosti. Chřadl v ní, jakmile byla bez hluku a bez jakési výstřednosti a vřavy, takže mu čas jen těžko ubíhal. Vrhl se na malířství, když velká záliba v chemii pominula nebo ochladla po všem, co se o ní tak krutě rozhlásilo. Maloval téměř celá odpoledne ve Versailles a v Marly. Velmi se vyznal v obrazech, miloval je, sbíral je a vytvořil sbírku, která počtem ani dokonalostí nezaostávala za obrazy koruny. Potom se bavil skládáním kamenů a pečetí při řeřavém uhlí, které mě od něho často vyhánělo, a skládáním nejsilnějších vůní, které miloval celý život a od nichž jsem ho zrazoval, protože se jich král velmi bál a on jimi téměř vždy voněl. Zkrátka nikdy nebyl člověk zrozený s tolika nadáními všeho druhu, s takovou otevřeností a snadností je užívat, a nikdy nebyl život soukromé osoby tak nečinný a tak vydaný nicotě a nudě. Proto ho Madame nevystihla o nic méně trefně, než to učinil král výrokem, kterým o něm odpověděl Maréchalovi[20] a který jsem uvedl.

Madame byla plná pohádek a malých románů o vílách. Říkávala, že všechny víly byly pozvány k jejímu porodu, že všechny přišly a že každá obdařila jejího syna jedním nadáním, takže je měl všechna; ale že naneštěstí zapomněli na jednu starou vílu, která zmizela tak dávno, že si na ni už nikdo nevzpomínal; ta, dotčena tím, že na ni zapomněli, přišla opírajíc se o svou hůlčičku a dorazila, až když už všechny víly daly dítěti každá svůj dar; a tu, čím dál rozmrzelejší, se pomstila tím, že ho obdařila tím, aby všechna nadání, která dostal od všech ostatních víl, byla naprosto neužitečná, takže žádné z nich, ačkoli si je uchoval všechna, nikdy nedokázal využít. Je třeba přiznat, že bereme-li věc zhruba, je ten portrét výstižný.

---

20. **Vysvětlivka:** Narážka na výrok, který Saint-Simon uvedl dříve: Ludvík XIV. řekl svému prvnímu chirurgovi Georgesi Maréchalovi, že vévoda z Orléans je „chvastoun zločinů" (*fanfaron de crimes*), tedy že se neřestmi spíše chlubí, než by se jich skutečně dopouštěl.

Jedním z neštěstí tohoto prince bylo, že nebyl schopen v ničem vytrvat, a to tak, že ani nedokázal pochopit, že by vytrvalost mohl mít někdo jiný. Jiným, o němž jsem už mluvil, byla jakási necitelnost, která ho činila bez žluči i vůči nejsmrtelnějším a nejnebezpečnějším urážkám; a protože nerv a zdroj nenávisti i přátelství, vděčnosti i pomsty je týž a jemu tato pružina chyběla, byly následky nekonečné a zhoubné. Byl nadmíru bázlivý, cítil to a tolik se za to styděl, že předstíral pravý opak, až si na tom zakládal. Ale pravda byla — jak se nakonec za jeho vlády poznalo z rozvinutější zkušenosti —, že od něho nebylo možné nic dostat, ani milost, ani spravedlnost, leda tím, že se to z něho vyrvalo strachem, k němuž byl nesmírně náchylný, nebo krajní dotěrností. Snažil se toho zbavit slovy, potom sliby, s nimiž ho jeho povolnost činila marnotratným, ale které mu ten, kdo měl ostřejší drápy, dával dodržet. Odtud tolik nedodržených slov, že se už ani ta nejurčitější nepočítala za nic, a tolik slov daných tolika lidem na tutéž věc, kterou bylo možné přiznat jen jednomu, což bylo plodným zdrojem ztráty vážnosti a nespokojenců. Nic ho neklamalo a nic mu neškodilo víc než mínění, které si o sobě učinil, že dovede oklamat celý svět. Už mu nevěřili, ani když mluvil v nejlepší víře, a jeho povolnost v něm velmi snížila cenu všech věcí. Konečně temná a z větší části zločinná společnost, kterou si učinil svou obvyklou společností ve zhýralosti a kterou on sám se neostýchal veřejně nazývat svými *roués*[21], vypudila tu dobrou i v době jeho moci a způsobila mu nekonečnou škodu.

Jeho nedůvěra bez výjimky byla dále věcí s ním nesmírně odpudivou, zvláště když stál v čele záležitostí, a to obludně stejná i vůči lidem, s nimiž se důvěrně stýkal mimo zhýralost. Tato vada, která ho zavedla daleko, pocházela zároveň z jeho bázlivosti, kvůli níž se bál svých nejjistějších nepřátel a jednal s nimi s větším vyznamenáním než se svými přáteli; z jeho přirozené povolnosti; z falešného napodobování Jindřicha IV., u něhož ani tato stránka není nejkrásnější ani nejlepší; a z onoho nešťastného mínění, že poctivost je falešná ozdoba bez skutečnosti, odkud mu pocházela ta všeobecná nedůvěra. Přesto byl velmi přesvědčen o mé poctivosti, a to tak, že mi ji často vyčítal jako vadu a předsudek výchovy, který mi zúžil ducha a zkrátil rozhled; a totéž mi říkal o paní ze Saint-Simon, protože ji považoval za ctnostnou. Také jsem mu dal příliš silné, příliš časté, příliš neustálé důkazy oddanosti v nejnebezpečnějších dobách, než aby o ní mohl pochybovat; a přesto se mi ve druhém nebo třetím roce regentství stalo toto — a uvádím to jako jeden z nejsilnějších tahů štětcem —, ačkoli[22] mu už tehdy byla má nezištnost prokázána těmi nejpřísnějšími zkouškami v tavicím kelímku[23], jak se uvidí dále.

---

21. **Vysvětlivka:** *Roués* — doslova „lámaní kolem“, tj. lidé hodní toho, aby byli popraveni lámáním kolem; tak vévoda z Orléans žertem nazýval své společníky ze zhýralých večeří.

22. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Ačkoli mu má nezištnost byla prokázána.

23. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Zkouškami. Slovo *coupelle* (kupelační kelímek) označuje ve vlastním smyslu nádobu, jíž se užívá k očišťování kovů od veškerých příměsí působením ohně.

Byl podzim. Vévoda z Orléans rozpustil rady na čtrnáct dní. Využil jsem toho, abych ten čas strávil v La Ferté; právě jsem strávil hodinu sám s ním, rozloučil jsem se s ním a vrátil se domů, kde jsem, abych měl klid, zavřel dveře. Nanejvýš po hodině mi přišli říct, že je u dveří Biron[24], že se nechce dát odbýt a že říká, že má rozkaz od vévody z Orléans, který ho posílá, aby se mnou jeho jménem promluvil. Je třeba dodat, že moji dva synové měli každý jezdecký pluk a že všichni plukovníci byli tehdy na rozkaz u svých útvarů. Dal jsem Birona uvést, o to překvapenější, že jsem vévodu z Orléans právě opustil. Naléhavě jsem se tedy zeptal, co je tak nového. Biron byl v rozpacích a sám se zase vyptával, kde je markýz z Ruffecu[25]. Mé překvapení bylo ještě větší; zeptal jsem se ho, co to má znamenat. Biron, čím dál zmatenější, se mi přiznal, že si o něho vévoda z Orléans dělá starosti a posílá ho ke mně, aby se to dozvěděl. Řekl jsem mu, že je u svého pluku jako všichni ostatní a bydlí v Besançonu u pana z Lévis, který velel ve Franche-Comté. „Ale," řekl mi Biron, „to já dobře vím; neměl byste od něho nějaký dopis?" — „K čemu?" odpověděl jsem. — „Protože, upřímně řečeno, když už Vám musím říct všechno," odpověděl mi, „vévoda z Orléans by rád viděl jeho písmo." Dodal mi, že krátce poté, co jsem ho opustil, sešel vévoda do zahrádky vévodkyně z Orléans, která byla na Montmartru; že se tam s ním procházela obvyklá společnost, to jest *roués* a d.....y; že přišel jeden poštovní úředník s dopisy, s nímž chvíli mluvil o samotě; že potom zavolal jeho, Birona, ukázal mu dopis markýze z Ruffecu jeho matce, datovaný v Madridu, a na základě toho mu dal pověření, aby za mnou zašel.

Při tomto vyprávění jsem pocítil směs hněvu a soucitu a před Bironem jsem se nijak nekrotil. Neměl jsem od syna žádné dopisy, protože jsem je průběžně pálil jako všechny zbytečné papíry. Pověřil jsem Birona, aby vévodovi z Orléans vyřídil část toho, co jsem cítil; že nemám ani nejmenší známost s kýmkoli ve Španělsku, a místo, kde můj syn je; že ho naléhavě prosím, aby okamžitě vyslal kurýra do Besançonu, aby se uklidnil tím, co mu přiveze. Biron pokrčil rameny a řekl mi, že to všechno je hezké, ale že kdybych našel nějaký dopis markýze z Ruffecu, prosí mě, abych mu ho okamžitě poslal, a že zařídí, aby se k vévodovi dostal třeba i u stolu, navzdory přísné uzavřenosti jejich večeří. Nechtěl jsem se vracet do Palais-Royal a dělat tam scénu a Birona jsem propustil. Naštěstí se paní ze Saint-Simon za nějaký čas vrátila; vyprávěl jsem jí tu příhodu. Našla poslední dopis markýze z Ruffecu, který jsme poslali Bironovi. Pronikl až ke stolu, jak mi řekl. Vévoda z Orléans se na něj dychtivě vrhl. Obdivuhodné je, že synovo písmo neznal. Nejen si dopis prohlédl, ale i ho přečetl; a protože ho shledal zábavným, předčítal ho nahlas své společnosti, pro niž se stal předmětem hovoru, a sám byl rázem zbaven svých podezření. Po návratu z La Ferté

---

24. **Vysvětlivka:** Biron — Charles-Armand de Gontaut, markýz z Bironu (1663–1756), generálporučík a důvěrník vévody z Orléans, roku 1723 vévoda a pair, roku 1734 maršál Francie.

25. **Vysvětlivka:** Markýz z Ruffecu — Armand-Jean de Saint-Simon (1699–1754), autorův mladší syn.

jsem ho zastihl, jak se přede mnou stydí, a ještě víc jsem ho zahanbil tím, co jsem mu k tomu řekl.

Přišly ještě další dopisy od tohoto domnělého markýze z Ruffecu. Byl zatčen dlouho poté v Bayonne u stolu u Dadoncourta, který tam velel a který se k tomu náhle rozhodl, když viděl, jak si bere olivy vidličkou. V kobce přiznal, kdo je; a jeho papíry prozradily prostopášnost mladíka, který se toulá po kraji a který, aby byl dobře přijímán a měl peníze, přijal jméno markýze z Ruffecu, vydával se za rozkmotřeného se mnou, psal paní ze Saint-Simon, aby se skrze ni usmířil, a prosil ji, aby zaplatila, co mu kdo půjčí, a to všechno proto, aby lidé jeho dopisy viděli a aby ho to spolu s tím, co vykládal o rodině, dávalo pokládat za mého syna a zjednalo mu to s tím spojené výhody. Byl to velký, urostlý mladík, duchaplný, obratný a drzý, syn jednoho z dveřníků Madame, který znal celý dvůr a který se, v úmyslu vydávat se za mého syna, o rodině dobře informoval, aby o ní mluvil správně a nedal se nachytat. Dali ho na nějaký čas zavřít. Předtím už se toulal světem pod jinými jmény. Myslel si, že jméno mého syna, jehož věku přibližně byl, mu vynese víc.

Zvídavost ducha vévody z Orléans spolu s falešnou představou o pevnosti a odvaze ho odmala zaměstnávala hledáním, jak spatřit ďábla a přimět ho mluvit. Nic neopomíjel, až po nejbláznivější četbu, aby se přesvědčil, že není Boha, a v ďábla věřil natolik, že doufal, že ho uvidí a bude s ním rozmlouvat. Tomuto protikladu nelze porozumět, a přece je nesmírně běžný. Pracoval na tom se všemi možnými obskurními lidmi, a hodně s Mirepoixem, zemřelým roku 1699, podporučíkem černých mušketýrů, starším bratrem otce dnešního Mirepoixe, generálporučíka a rytíře řádu. Trávili noci v lomech ve Vanves a Vaugirard vzýváním. Vévoda z Orléans se mi přiznal, že nikdy nedokázal nic spatřit ani uslyšet, a nakonec se tohoto bláznovství vzdal. Zprvu jen z ochoty k paní z Argentonu, ale později z probuzené zvědavosti se oddal tomu, že dával ve sklenici vody pozorovat přítomnost a budoucnost, o čemž jsem podle jeho vyprávění uvedl podivuhodné věci; a nebyl to lhář. Falešný a lhář, ačkoli k sobě mají velmi blízko, nejsou totéž; a když se mu stalo, že lhal, bylo to vždy jen tehdy, když byl tlačen kvůli nějakému slibu nebo nějaké záležitosti a proti své vůli se k tomu uchýlil, aby se vyprostil z nepříjemné situace.

Ačkoli jsme spolu často mluvili o náboženství — dokud jsem si mohl lichotit nějakou nadějí, že ho přivedu zpět, obracel jsem se s ním na všechny strany, abych o této důležité kapitole mluvil, aniž bych ho odradil —, nikdy jsem nedokázal rozluštit soustavu, kterou si snad vytvořil, a nakonec jsem zůstal přesvědčen, že neustále kolísal, aniž si ji kdy dokázal vytvořit. Jeho vášnivou touhou, stejně jako u jemu podobných v mravech, bylo, aby nebylo Boha; ale měl příliš mnoho světla, než aby byl ateistou — ateisté jsou zvláštní druh pomatenců, mnohem vzácnější, než se myslí. Toto světlo ho obtěžovalo; snažil se je uhasit, a nedokázal to. Smrtelná duše by mu byla útočištěm; ani v dlouhém úsilí, které vynaložil, aby si to namluvil, neuspěl o nic lépe. Existující Bůh a nesmrtelná duše ho uváděly do nepříjemné úžiny, a nemohl se

zaslepit vůči pravdivosti obého. Deismus se mu zdál útočištěm, ale tento deismus v něm narazil na tolik bojů, že jsem neměl velké potíže přivést ho zpět na dobrou cestu, když jsem ho přiměl rozejít se s paní z Argentonu. Z toho, co bylo vyprávěno, jsme viděli, s jakou dobrou vírou z jeho strany. Ta se v onom přerušení zhýralosti shodovala s jeho rozumem. Ale neštěstí jeho návratu k ní ho vrhlo zpět, odkud vyšel. Neslyšel už nic než hluk vášní, k němuž se, aby ho ještě víc omámily, přidaly tytéž bezbožné řeči a bláznivé předvádění bezbožnosti. Mohu tedy vědět jen to, čím nebyl, aniž bych mohl říci, čím v náboženství byl. Nemohu však nevědět o jeho krajní nevolnosti v této velké věci a nemohu nebýt přesvědčen, že by se byl sám od sebe vrhl do rukou všech kněží a všech kapucínů ve městě, jimiž tolik okázale pohrdal, kdyby byl upadl do nebezpečné nemoci, která by mu k tomu dala čas. Jeho velkou slabostí v tomto ohledu bylo zakládat si na bezbožnosti a chtít v ní překonat ty nejodvážnější.

Pamatuji se, že jedné štědrovečerní noci ve Versailles, kdy doprovázel krále na matutinum a na tři půlnoční mše, překvapil dvůr tím, jak se neustále soustředěně věnoval čtení knihy, kterou si přinesl a která vypadala jako modlitební kniha. První komorná vévodkyně z Orléans, v domě dávno sloužící, velmi oddaná a velmi svobodná v řeči, jako bývají všichni staří dobří služebníci, nadšená radostí z té četby, mu k ní druhý den složila poklonu u vévodkyně z Orléans, kde měl společnost. Vévoda z Orléans se chvíli bavil tím, že si s ní pohrával, a pak jí řekl: „Vy jste ale hloupá, paní Imbertová; víte vůbec, co jsem četl? Byl to Rabelais, kterého jsem si přinesl, abych se nenudil." Lze si představit, jak ta odpověď zapůsobila. Věc byla až příliš pravdivá a bylo to čiré chvástání. Bez srovnávání míst a věcí, hudba kaple daleko převyšovala hudbu Opery a všechny hudby v Evropě; a protože matutinum, chvály a tři tiché mše štědrovečerní noci trvaly dlouho, tato hudba v nich ještě překonávala sama sebe. Nebylo nic tak nádherného jako výzdoba kaple a způsob, jakým byla osvětlena. Všechno bylo plné; oddíly tribuny zaplněné všemi dámami dvora v negližé, ale v plné zbroji. Nebylo tedy nic tak překvapivého jako krása té podívané, a uši tam byly okouzleny. Vévoda z Orléans nesmírně miloval hudbu; znal ji natolik, že komponoval, a dokonce se bavil tím, že sám složil jakousi malou operu, k níž La Fare[26] napsal verše a která byla zpívána před králem; tato hudba kaple tedy byla s to zaměstnat ho tím nejpříjemnějším způsobem na světě, nezávisle na doprovodu tak skvělé podívané, aniž by se musel utíkat k Rabelaisovi; ale musel hrát bezbožníka a bodrého kumpána.

Vévodkyně z Orléans byla jiný druh osoby. Byla vysoká a ve všech ohledech majestátní; pleť, poprsí a paže obdivuhodné, oči také; ústa docela pěkná, s krásnými, trochu dlouhými zuby; příliš široké a příliš povislé tváře, které ji hyzdily, ale nebránily kráse. Nejvíc ji hyzdila místa jejího obočí, která byla jakoby olysalá a červená, s

---

26. **Vysvětlivka:** La Fare — Charles-Auguste, markýz z La Fare (1644–1712), kapitán gardy vévody z Orléans a epikurejský básník.

velmi řídkými chloupky; krásná víčka a dobře nasazené kaštanové vlasy. Aniž byla hrbatá nebo znetvořená, měla jeden bok silnější než druhý a chodila trochu bokem, a toto omezení postavy ohlašovalo jiné, které bylo ve společnosti nepříjemnější a které tížilo i ji samu. Neměla o nic méně ducha než vévoda z Orléans a navíc oproti němu velkou důslednost ducha; k tomu přirozenou výmluvnost, přesnost výrazu a zvláštnost ve volbě slov, která plynula samovolně a vždy překvapovala, s oním obratem vlastním paní z Montespan a jejím sestrám, který přešel jen na osoby z jejich důvěrného okolí nebo na ty, které vychovaly; vévodkyně z Orléans říkala všechno, co chtěla, a tak, jak chtěla, s velkou jemností a půvabem; říkala dokonce i to, co neříkala, a dávala všechno vyrozumět podle míry a přesnosti, kterou tomu chtěla dát; ale měla tak mazlavou výslovnost, tak pomalou, tak zadrhávající, tak obtížnou pro uši, které na ni nebyly velmi zvyklé, že tato vada, kterou ona sama však za vadu nepovažovala, nesmírně kazila, co říkala.

Míra a veškerá slušnost a dekorum byly u ní ve svém středu a nejvybranější pýcha na svém trůnu. Mnohý se podiví tomu, co povím, a přece nic není přesněji pravdivé: v hloubi duše věřila, že vévodovi z Orléans prokázala velkou čest tím, že si ho vzala. Velmi často jí uklouzly projevy, které se vyslovovaly ve své nepostřehnutelnosti. Měla příliš mnoho ducha, aby necítila, že by se to nedalo snést, a příliš mnoho pýchy, aby to potlačila; přitom byla neúprosná i vůči svým bratrům, pokud jde o hodnost, kterou sňatkem získala, a vnučkou Francie[27] až na nočním stolci. Vévoda z Orléans, který se tomu často smál, jí, když s ní mluvil, říkal paní Luciferová, a ona přiznávala, že jí to jméno není nemilé. Neméně však cítila všechny výhody a všechna vyznamenání, které její sňatek vévodovi z Orléans při Monsieurově smrti vynesl; a její rozmrzelost nad chováním vévody z Orléans vůči ní, kde přitom vnější zdání zůstalo slušné, nepocházela ze žárlivosti, nýbrž z dopálenosti, že ji nezbožňuje a neslouží jí jako božstvu, aniž by ona sama chtěla udělat jediný krok k němu nebo cokoli, co by se mu mohlo líbit a připoutat ho, ani se v čemkoli omezit v tom, co ho mohlo odpuzovat a co, jak zřetelně viděla, ho odpuzovalo. Nikdy z její strany v žádné době nic vlídného, nic vstřícného vůči němu, nic důvěrného, nic z oné volnosti ženy, která dobře žije se svým mužem, a vždy přijímala jeho vstřícné kroky chladně a s jakousi převahou vznešenosti. To byla jedna z věcí, které vévodu z Orléans od ní nejvíc vzdálily, a nad níž všechno, co do toho vévoda z Orléans ze své strany vložil po jejich skutečném usmíření, dokázalo [zvítězit] méně než politika, kterou přinesly potřeby jedné a záměry druhé strany a která i tak uspěla jen napůl. Pokud jde o její dvůr — neboť tak bylo třeba mluvit o její domácnosti a o všem, co k ní chodilo —, nebyl to ani tak dvůr, co chtěla, jako spíš kult; a myslím, že mohu po pravdě říci, že za celý život

27. **Vysvětlivka:** Sňatkem se synem Monsieura získala vévodkyně z Orléans hodnost vnučky Francie (*petite-fille de France*) a s ní spojené pocty.

nenašla nikoho jiného než vévodkyni z Villeroy[28] a mne, kdo by jí jej nikdy neprokazovali a kdo by jí vždy říkali a obyčejně ji přiměli udělat všechno, co nám připadalo vhodné. Vévodkyně z Villeroy byla hrdá, upřímná, svobodná, spolehlivá a byla, jak jsme viděli, pojítkem mezi vévodkyní z Bourgogne a jí, a já pojítkem mezi ní a jejím manželem; to mohlo mít na takovou výjimku velký podíl. Paní ze Saint-Simon, která ji také nerozmazlovala, neměla s ní stejné příležitosti, až do sňatku vévodkyně z Berry.

Bázlivost vévodkyně z Orléans byla zároveň krajní. Král by ji jediným trochu přísným pohledem přivedl k mdlobám, a snad i paní z Maintenon; přinejmenším se před ní třásla, a i v nejobyčejnějších věcech a na veřejnosti jim nikdy neodpovídala jinak než koktavě a se strachem ve tváři. Říkám odpovídala, neboť aby se sama ujala slova, zvláště u krále, to bylo nad její síly. Její život byl ostatně velmi mdlý při velmi pevném zdraví; samota a četba o samotě až do oběda, ruční práce po zbytek dne a od pěti hodin večer společnost, která tam nenacházela ani zábavu, ani volnost, protože nikdy nedokázala nikomu dodat volnosti. Její dva bratři byli střídavě jejími oblíbenci. S vévodkyní du Maine nikdy jiný styk než vzácná a vážná zdvořilost; se sestrami — jak jsme viděli jinde, jak spolu vycházely —, totiž vůbec ne. Když jsem ji začal navštěvovat, byl oblíbencem její malý bratr. Tak z náklonnosti a kvůli věku nazývala hraběte z Toulouse. Navštěvoval ji každý den se společností a dost často sám v jejím kabinetu. Pan du Maine tehdy jen při řídkých návštěvách, a ještě méně se společností. Jeho záměry ho k ní přiblížily po sňatku vévody z Berry; a po smrti tohoto prince si ji předcházel, ale aby si zajistil její ohledy a skrze ni i ohledy vévody z Orléans, a to s podivuhodným manévrováním. Já jsem ji nikdy nenavštěvoval, když už společnost začala. Bylo to skoro vždy mezi čtyřma očima, často s vévodou z Orléans, někdy, ale zřídka, zvláště před královou smrtí, s hrabětem z Toulouse, nikdy s panem du Maine. Ani jeden z nich nikdy nevkročil k vévodovi z Orléans jinak než při zvláštních příležitostech; ani jeden z nich ho neměl rád. Vévoda du Maine měl, pomineme-li zájem, malý sklon mít někoho rád. Potom převzal smýšlení paní z Maintenon, a viděli jsme pak, co dokázal udělat, aby vévodu z Orléans vzdálil od práv jeho rodu a zmocnil se svrchované moci. Hrabě z Toulouse byl chladný, vedl docela jiný život a neschvaloval život vévody z Orléans, byl dojat trápením své sestry a zdržován nespokojeností krále. Od té doby jsem u něho ve všech dobách pozoroval jen pravdivost, čest, moudré chování a povinnosti z jeho strany vůči vévodovi z Orléans, aniž by tyto věci kdy dospěly až ke spojenectví a přátelství.

Vévodkyně z Orléans měla domácnost, které užívala jen k jejím úředním povinnostem a k rozmnožení svého dvora. Neužívala více ani těch, kdo jej nejčastěji naplňovali. Zastavím se tedy jen u těch velmi nemnohých osob, které získaly vliv na její

28. **Vysvětlivka:** Vévodkyně z Villeroy — Marguerite Le Tellier, dcera ministra Louvoise, manželka vévody z Villeroy (syna maršála), autorova přítelkyně; zemřela roku 1711.

mysl. Saint-Pierre, její první štolba, si ji podmanil senátorskou flegmatičností a panovačným mlčením, které přerušoval jen zřídka, aby pronášel výroky a zásady. Byl to intrikán velmi nebezpečného ducha, jehož se měla o to víc vyvarovat, že ji tento mudrc hned ve svém prvním pokusu rozkmotřil s vévodou z Orléans kvůli kompanii jejích Sta Švýcarů, kterou dostal Nancré a kterou chtěl získat útokem, až tak, že tím vévodkyni z Orléans kompromitoval; ta ho odškodnila — nikoli za slib, ale za nárok — úřadem svého prvního štolby, který se brzy nato uvolnil smrtí Fontaine-Martela. Vévoda z Orléans zakázal Saint-Pierrovi vkročit k němu. Saint-Pierre se tomu vysmíval a mluvil o něm s krajní drzostí, jako by šlo o věc mezi korunou a korunou. V žádné době neráčil udělat k tomuto princi jediný krok, a princova slabost shledala pohodlnějším jím pohrdat. Byl zhoubným škůdcem mezi mužem a ženou a ve všem, co mohl navenek podniknout proti vévodovi z Orléans. Jeho žena, dobrá bretaňská šlechtična, která bývala velmi hezká a velmi dobrodružná, výrazem a chováním velmi lehkomyslná, ale duchaplná a lstivá, uchlácholila vévodu z Orléans žertováním a úskoky. To ona uvedla svého manžela, který byl zbaven hodnosti kapitána řadové lodi za to, že rozdmýchal vzpouru v námořnictvu, když v něm král chtěl zavést školu malého Renaulta. Protože je to staré a bezvýznamné, nikdy jsem se nedozvěděl, jak se uvedla sama paní ze Saint-Pierre, ale za krátký čas se bez ní vévodkyně z Orléans nemohla obejít ani jí nic odepřít; trvalo to mnoho let, a přátelství a důvěrnost vždycky. Byla veselá, svobodná, zábavná, znala všechny milostné pletky u dvora; a byla to nejlepší duše na světě. Lákalo je Marly; vévodkyně z Orléans pro to dělala nemožné a po několik let se nedala odradit. Vždy neuspěla. Saint-Pierre byl velmi drobný šlechtic z Dolní Normandie, jestli to vůbec byl, a král, který se na to informoval, o něm nechtěl ani slyšet pro Marly, pro stolování ani pro vstup do kočárů. To byl červ, který hlodal Saint-Pierrovy, kteří, nespokojeni s tím, že zbohatli a získali místa, chtěli hrát velké pány.

O paní z Jussac[29], která byla ženou prvotřídních zásluh v každém ohledu a nanejvýš milá, jsem jinde řekl pár slov; nebudu tedy zde nic opakovat.

Vévodkyně Sforzová byla ta, která nejvíce vládla srdcem i myslí vévodkyně z Orléans. Byla to její sestřenice, druhá dcera paní z Thianges, sestry paní z Montespan, která ji velmi mladou provdala v Římě roku 1678 za vévodu Sforzu; ten zemřel bez dětí roku 1685 ve věku šedesáti sedmi let, jsa z prvního manželství vdovcem po jedné Colonnové, dceři knížete z Carbognana. Byl rytířem řádu, který obdržel v září 1675 z rukou vévody z Nevers v Římě spolu s vévodou z Bracciana. Jeho matka byla dcerou vévody z Mayenne, hlavy Ligy, a on byl devátým potomkem v přímé mužské

29. **Vysvětlivka:** Paní z Jussac — bývalá vychovatelka vévodkyně z Orléans z doby, kdy byla ještě slečnou z Blois, a poté osoba z jejího nejbližšího okolí.

linii onoho slavného Attendola[30], který se z rolníka z Cotignoly stal jedním z největších vojevůdců Evropy, pánem a hrabětem své vlasti spolu s dalšími velkými državami, gonfalonierem Církve a konetáblem Neapole za královny Jany, a který založil mocný rod. Jméno Sforza přijal z přezdívky podle tělesné síly: když se totiž drze vzpíral svému veliteli Albericovi da Barbiano při dělení kořisti, Barbiano se ho zeptal, zda chce *usar meco forza* (použít proti mně sílu), a řekl, že by udělal dobře, kdyby přijal jméno *Sforza*, což on skutečně učinil a přenesl je na své potomstvo. Od Bosia, jeho mladšího syna, pochází vévoda Sforza, který dává podnět k této poznámce; Bosiův starší bratr se stal milánským vévodou díky sňatku s dědičkou, dcerou vévody Filippa Marii Viscontiho. Jeho syn Galeazzo Maria, postupně zeť markýze mantovského a vévody savojského, byl zabit mladý a zanechal Milánské vévodství svému synovi Gianu Galeazzovi, ještě dítěti, pod poručnictvím svého bratra Lodovica, tak známého pod přízviskem Moro, který ho oženil s dcerou Alfonsa, vévody kalabrijského, pozdějšího neapolského krále, potom ho otrávil a uzurpoval Milánské vévodství na úkor svého prasynovce Francesca, který se nikdy neoženil; a oba zemřeli ve Francii: tento jako opat z Marmoutier, Lodovico Moro v Loches v kleci, v níž žil několik let a kam ho dal zavřít Ludvík XII., když ho zajal. Jeho starší syn se potom vrátil do Milánského vévodství, byl ho znovu zbaven a dožil v Paříži bez manželky. Jeho bratr Francesco měl víc štěstí. Byl v Miláně znovu dosazen a zemřel bez dětí, ženat s dcerou onoho Kristiána, dánského krále, proslulého svými nesmírnými krutostmi a svým pádem, a jedné sestry Karla V. Existovaly i další větve těchto Sforzů, jak legitimní, tak levobočné, které měly v Itálii významná postavení a spojení. Nemohl jsem si odepřít tuto malou zvídavou odbočku, než se dostanu k vévodkyni Sforzové.

Byla krásná, rozumná a duchaplná a po svém návratu se natolik zalíbila králi, že dala paní z Maintenon podnět, aby ji vzdálila. Stačilo už i to, že byla neteří paní z Montespan a že měla onen zvláštní způsob řeči, o kterém jsem mluvil víc než jednou. Časem se mezi ní a vévodkyní z Orléans vytvořilo spojenectví z vhodnosti, které dospělo k nejvyššímu stupni důvěrnosti a důvěry, až se jedna bez druhé nemohly obejít, a trvalo, dokud vévodkyně Sforzová žila; paní z Castries, jejich sestřenice, dcera pana z Vivonne a dáma šatny vévodkyně z Orléans, která měla mnohem víc ducha a stejný obrat jako paní Sforzová, z toho umírala žárlivostí. Paní Sforzová měla ducha, jak bylo poznamenáno, ale moudrého, rozumného, prozíravého, rozvážného; byla dobrá a počestná od přírody, vzdálená všemu zlému a nakloněná všemu dobrému, a tato důvěrnost s vévodkyní z Orléans byla štěstím pro tuto princeznu, pro vévodu z Orléans a pro celou tuto královskou větev. Trávily spolu život a téměř každý den obědvaly mezi čtyřma očima. Její vnější projev, strohý, suchý, chladný a povýšený, měl v sobě cosi odpudivého. Ráda vládla. Všechno na ní ukazovalo slabý odvar prin-

30. **Vysvětlivka:** Muzio Attendolo, řečený Sforza (1369–1424), kondotiér z Cotignoly v Romagni, zakladatel rodu Sforzů; jeho syn Francesco Sforza se roku 1450 stal milánským vévodou.

cezny des Ursins. Ale když jste pronikli touto pokožkou, nenacházeli jste nic než moudrost, míru, dobrotu, zdvořilost, rozum, touhu vyhovět a smiřovat, především pravdivost, upřímnost, přímost, naprostou spolehlivost, nedotknutelné mlčení — soubor tak vzácný a tak ojedinělý, zvláště u dvora a u ženy. Byla hrdá bez pýchy a bez nízkosti, to jest velmi si uvědomovala svou hodnotu a chovala se zdrženlivě a důstojně, daleko od jakéhokoli dvorského ponižování, a přitom se u dvora dokázala prosadit, ačkoli tam chodila velmi málo.

Příbuzenství, které jsem s ní měl po její matce, sestře paní z Montespan, mi od ní vyneslo zdvořilosti, vzácné proto, že jsme se málokdy setkávali, častější vůči paní ze Saint-Simon, kterou často vídala u vévodkyně z Orléans. Jakmile jsem po propuštění paní z Argentonu vstoupil do zvláštního styku s vévodkyní z Orléans, paní Sforzová mi učinila nabídky přátelství, na něž jsem odpověděl k její spokojenosti. Neznal jsem ji dost na to, abych byl předem přesvědčen o všech jejích zásluhách, ale na základě toho, co jsem se o ní dozvěděl, a toho, co jsem věděl o její důvěrnosti s vévodkyní z Orléans, a to bez dělení, považoval jsem za užitečné pro udržení usmíření, které jsem právě s takovou námahou uskutečnil, a pro všechno, co by mohlo vyvstat v záměrech a záležitostech vévody z Orléans, žít v porozumění, které mi bylo nabízeno. Brzy poté, co jsme se trochu poznali — a paní ze Saint-Simon někdy jako třetí, nebo sama s ní, ačkoli od té doby zřídka —, jsme se jí tak zalíbili a ona nám, že brzy následovaly přátelství a důvěra, které od té doby nic nedokázalo oslabit. Nemluvím o vévodkyni z Villeroy, o níž jsem se jinde dostatečně zmínil a která zemřela několik dní před Monseigneurem. V době, o níž mluvíme, šlo tedy už jen o to, že se po ní dávno truchlilo.

Kapitola šestá

Běžný život vévody a vévodkyně z Orléans. — Povaha vévodkyně z Berry. — Povaha paní z Mouchy a jejího manžela. — Povaha Madame. — Domácí nesnáze vévody z Orléans. — Podivné počínání maršála z Villeroy vůči mně. — Povaha maršála z Villeroy.

Naprostá opuštěnost, jež dělala ze dvora pro vévodu z Orléans dokonalou samotu, a lenost vévodkyně z Orléans, která se nedomnívala, že by měla k někomu udělat jediný krok, a v níž pýcha i lenost dosahovaly nejvyššího stupně a dokonale se shodovaly v tom, aby na svém trůně všechno očekávala, aniž by si dala sebemenší práci, činily jejich život malátným, hanebným, nedůstojným a opovrhovaným. To byla jedna z prvních věcí, které bylo třeba napravit. Oba to cítili, a přesto je nutno říci, že vévodkyně z Orléans, jakmile byla přesvědčena a rozhodnuta, se do toho pustila s větší odvahou a vytrvalostí než vévoda z Orléans. Říkám s odvahou kvůli ustavičným ponížením, jež musela její pýcha snášet při dlouhých pokusech dostat se z tohoto stavu. Marly, kde se trávila téměř polovina roku a kde dámy už dávno jedly s králem jen při večeři a kde stůl vévodkyně z Bourgogne i časté návraty z lovu Monseigneura a obou princů, jeho synů, zmizely spolu s nimi, poskytlo vévodkyni z Orléans možnost shánět si společnost ke svým obědům. Do toho se pustila ještě před smrtí vévody z Berry, s malým úspěchem. Dámy, které zvala, buď prostřednictvím svých dam, nebo nejčastěji sama, byly plodné ve výmluvách. Lidé se báli společnosti vévody z Orléans. Ty nejprozíravější číhaly na jeho cesty do Paříže, aby poobědvaly u jeho paní a měly to pak na dlouho odbyté. Báli se krále, totiž paní z Maintenon, a ti nejzasvěcenější pana du Maine; a tato odmítání se dlouho držela jako módní věc, a to tak, že se lidé snažili omlouvat i za to, že se nechali strhnout, a to naléháním, které museli snášet a které už nedovolovalo déle odmítat. Muži byli ještě větší potíž než ženy, protože hodnost vnučky Francie[1] připouštěla k jejímu stolu jen titulované.

Vévodkyně z Orléans, jež konečně pochopila, jak důležité je prolomit tak nedůstojnou přehradu, která ji kvůli jejímu manželovi oddělovala od společnosti — a tu si nemohla znovu ochočit, aniž by ji zároveň sblížila s ním —, se nedala odradit a volila, nakolik to v ní bylo, ty nejvhodnější způsoby, aby rozpustila tyto ledy a přivedla k rozkvětu svůj stůl i své pokoje. Ta práce byla stejně odporná jako úporná, ale nakonec se zdařila. Lidé konečně dodali odvahy jedni podle příkladu druhých, a počet, který se pozvolna zvětšoval, se opíral o sám tento počet, aby se o něj opíral a dál a

1. **Vysvětlivka:** Hodnost vnuků a vnuček Francie (dětí synů Francie). Vévodkyně z Orléans ji měla jako manželka vévody z Orléans, vnuka Ludvíka XIII.; z mužů proto u jejího stolu směli sedat jen titulovaní.

dál rostl. Stůl byl vybraný a strojenost se tam nakonec — při zachování veškeré úcty a slušnosti — stala sotva znatelnou. Vévoda z Orléans tam držel volnost svých řečí na uzdě, pozvolna se tam dal do hovoru, když tam nenarazil na žádnou skutečnou pašovanou látku, ale na věci veřejné, obecné, přiměřené, neschopné nikoho uvést do rozpaků, ani jeho samého. Často po jídle následovaly herní stolky a zdržely tu společnost i tu, která přibyla, až do hodiny salonu. Lidé si ty obědy nakonec velmi chválili; divili se odporu, který k nim měli; cítili se volně, když se král a paní z Maintenon zdáli k tomu lhostejní, a styděli se, že se zbytečně obávali, že se jim znelíbí. Ale salon se kvůli tomu všemu nestal vévodovi z Orléans o nic příznivějším. Při těch obědech se bylo u královy levobočky; s vévodou z Orléans tam člověk byl jen příležitostně, byl pozván — nic z toho v salonu, kde převeliká většina mužů, kteří na ty obědy nechodili, zůstala vůči němu ve stejné zdrženlivosti a kde se mu dokonce vyhýbali téměř všichni, kdo vstávali od jeho stolu, aniž se to vůči němu mohlo změnit až do nejkrajnějšího stadia královy nemoci.

Nuda ho často hnala do Paříže na večeře a hýřivé pitky. Snažili se je oddálit jinými zábavami s vévodkyní z Orléans v Saint-Cloud a v Étoile, nejroztomilejším domečku, který král už před dávnou dobou daroval vévodkyni z Orléans ve versailleském parku a který si zařídila co nejlépe, neboť v tom měla velmi dobrý vkus. Měla ráda dobrý stůl, hosté ji měli všichni rádi, a u stolu to byla úplně jiná osoba, volná, veselá, povzbuzující, okouzlující. Vévoda z Orléans měl rád jen hluk; a protože se při takových zábavách dával úplně volně, bylo třeba velmi pečlivě vybírat hosty, jejichž uši i politika by byly stejně uváděny do rozpaků nemírností jeho řečí a jejichž oči by velmi užasly, kdyby viděly, jak se hned od začátku jídla sám samotinký opíjí uprostřed lidí, kteří mysleli jen na to, aby se pobavili a počestně se veselili, a z nichž se ani jeden nikdy opilosti ani nepřiblížil. Při tomto životě, který zůstal stejný až do králova konce, nechyběly ohledy ani nesnáze; to se pokusíme rozvést, až pro lepší porozumění vylíčíme vnitřní poměry rodiny vévody z Orléans, kterou tehdy tvořily jen vévodkyně z Berry a Madame.

Jaká byla vévodkyně z Berry, mohlo se vytušit na několika místech těchto Pamětí, ale brzy ji uvidíme hrát úlohu tak zvláštní sama o sobě i ve vztahu k jejímu otci, když se stal regentem království, že se nebudu bát nějakého drobného opakování, abych ji dal poznat natolik, nakolik je to nutné. Tato princezna byla vysoká, krásná, dobře urostlá, přitom však dosti málo půvabná, a měla v očích něco, co dávalo tušit, jaká je. Neměla o nic méně než otec a matka dar řeči, s lehkostí, jež plynula jako ze studánky, stejně jako u nich, takže dovedla říci všechno, co chtěla, a tak, jak to chtěla říci, s jasností, přesností, výstižností, výběrem slov a zvláštností obratu, jež vždy překvapovaly. Bázlivá na jedné straně v maličkostech, na druhé straně smělá až k hrůze, smělá až k šílenství, a také nízká až k nejkrajnější neslušnosti — lze říci, že s výjimkou lakoty byla vzorem všech neřestí, což bylo tím nebezpečnější, že nikdo nemohl mít víc obratnosti ani víc ducha. Nemám ve zvyku přehánět obrazy, které jsem nucen před-

kládat pro pochopení věcí, a snadno se pozná, jak přísně zdrženlivý jsem ohledně dam a ohledně jakýchkoli milostných pletek, které nemají nezbytnou souvislost s tím, co je třeba nazvat důležitým. Zde bych takový byl víc než u kohokoli jiného, už ze sebelásky, i kdyby to nebylo z úcty k ženskému pohlaví a k důstojnosti osoby. Tak značný podíl, jaký jsem měl na sňatku vévodkyně z Berry, a místo, které paní ze Saint-Simon, ačkoli velmi proti své i mé vůli, zaujímala a podržela u ní až do smrti této princezny, by pro mě byly příliš silnými důvody k mlčení, kdyby toto mlčení nevrhalo temnotu na celý další běh toho, z čeho se skládají dějiny této doby, a kdyby jeho tma nezakrývala pravdu. Pravdě tedy obětuji, co to bude stát moji sebelásku, a se stejnou pravdivostí také řeknu, že kdybych byl u této princezny poznal nebo jen tušil část toho, co se v celku zakrátko po jejím sňatku projevilo a pak stále víc a víc, nikdy by se vévodkyní z Berry nestala.

Je tu nutné připomenout si onu večeři v Saint-Cloud tak bezprostředně po její svatbě (Díl III, Tom 8, kap. 19) a to, čeho bylo lehce, ale srozumitelně dotčeno o cestě do Marly, jež po ní tak brzy následovala; onen výbuch hněvu proti dveřníkovi, který jí z neznalosti otevřel u ní (Díl III, Tom 9, kap. 8) obě křídla dveří před její matkou; její zoufalství při smrti Monseigneura a jeho příčinu; pošetilá a děsivá přiznání, která o tom učinila paní ze Saint-Simon; její nenávist k monseigneurovi vévodovi z Bourgogne[2] a zvláště k vévodkyni z Bourgogne a její chování k ní, jíž vděčila za všechno a která se nikdy neunavila vycházet jí ve všem vstříc; zoufalství, že jí má podávat košili a posluhovat jí, když se stala paní Dauphine, všechno, čeho bylo třeba použít, aby se k tomu odhodlala, a všechno, co udělala, aby v tom zabránila vévodovi z Berry proti jeho vůli, a aby ho proti jeho srdci a veškeré povinnosti znesvářila s monseigneurem vévodou z Bourgogne a s vévodkyní z Bourgogne (Díl III, Tom 9, kap. 8); příčiny bouře, kterou zakusila od krále a paní z Maintenon (Díl III, Tom 9, kap. 8) a jež nebyla poslední; obsah a výsledek varování, které mě pronásledování vévodkyně z Orléans a veřejný křik, jakkoli byl nehodný, donutily dát o ní vévodovi z Orléans (Díl III, Tom 9, kap. 16); podivný výbuch mezi ní a její matkou kvůli postupu s perlami královny matky a kvůli zhoubné komorné, kterou jí vyhnali (Díl III, Tom 10, kap. 3); výbuch, který měla kvůli místům prvního štolby vévody z Berry a budoucí vychovatelky jeho dětí (Díl III, Tom 10, kap. 3); a konečně to, čeho bylo dotčeno (Díl III, Tom 11, kap. 6), tak stručně, jak to jen bylo možné, o tom, jak to s vévodou z Berry měla a jaké city k ní tento princ choval, když zemřel — o všech těchto věcech viděla paní ze Saint-Simon v její přítomnosti odehrát se podivné výjevy a přijímala a tišila podivné důvěrné svěřování vévody z Berry; konečně to, jak jsme viděli, že

2. **Vysvětlivka:** Monseigneur vévoda z Bourgogne je Ludvík Francouzský (1682–1712), nejstarší syn Monseigneura (Velkého Dauphina) a tedy vnuk Ludvíka XIV. Byl otcem budoucího Ludvíka XV. Zemřel — spolu se svou manželkou a starším synem — roku 1712, ještě před svým dědem, takže se sám francouzským králem nikdy nestal. Od dubna 1711 nesl titul dauphin (pan dauphin); zemřel na spalničky 18. února 1712 v Marly, šest dní po manželce.

si zakládala na dokonalé falešnosti a na tom, že umí podivuhodně klamat, v čemž vynikala, i bez jakékoli příležitosti.

Udělala, co mohla, aby vévodovi z Berry vzala všechnu víru, ačkoli v něm měla opravdový základ a velkou poctivost. Pronásledovala ho kvůli postním jídlům a půstům, které neměl rád, ale které přesně dodržoval. Posmívala se tomu tak, že ho přiměla je porušit, i když zřídka, silou lásky, povolnosti a rozpaků z jejích jízlivých žertů; a protože se to nedělo bez boje a aniž by bylo vidět, s jakou nechutí a s jakými výčitkami svědomí se dal strhnout, bylo i právě to důvodem ke zdvojenému posměchu, který ho zarmucoval. Jeho přirozená spravedlnost neméně trpěla prudkostí, s níž vymáhala do nebe volající nespravedlnosti v jeho domácnosti, neboť o její by se neodvážil nic říci. Jiné, citlivější věci ustavičně přiváděly jeho trpělivost na konec a nejednou až na samý okraj nejstrašnějšího skandálu. Nesedla téměř k žádnému volnému jídlu, a ta byla častá, aniž by se opila do bezvědomí a nezvracela všude, co do sebe dostala; a když zůstala výjimečně jen v rozjařené náladě, bylo to ještě lacino odbyté. Přítomnost vévody z Berry, vévody a vévodkyně z Orléans ani dam, s nimiž neměla žádnou důvěrnost, ji ani v nejmenším nezdržely. Dokonce jí bylo proti mysli, že vévoda z Berry nedělá totéž. Se svým otcem často jednala s povýšeností, která děsila, ve všech možných věcech. Strach z krále jí bránil, aby se tak přímo nevybíjela na matce, ale její způsoby vůči ní to vynahrazovaly, takže ani jeden z těch tří se neodvážil riskovat sebemenší odpor, tím méně sebemenší radu; a jestliže je k tomu někdy donutil nějaký silný a naléhavý důvod, byly z toho podivné výjevy a otec i manžel to končili poníženým podřízením a prosbou za odpuštění, které draze kupovali.

Milostné pletky, v jejím postavení obtížné, přesto měly několik předmětů, a to s dosti malou zdrženlivostí. Nakonec se spokojila s La Hayem, který se z královského pážete stal osobním štolbou vévody z Berry. Byl to vysoký vyzáblý muž, nemotorné postavy, s obličejem jako odřeným, se hloupým a domýšlivým výrazem, málo duchaplný a dobrý jezdec, jemuž zajistila, na jeho poměry, rychlou kariéru v úřadech prostřednictvím jeho pána. Pokukování v salonu v Marly zaznamenal každý, kdo tam byl, a žádná přítomnost je nekrotila. Konečně je nutno to říci, protože tento rys obsahuje všechno: chtěla se dát La Hayem unést ve Versailles, zatímco vévoda z Berry i král byli plni života, a uprchnout s ním do Nizozemí. La Haye málem umřel hrůzou z toho návrhu, který mu sama učinila, a ona zuřivostí, do níž ji uvedly jeho námitky. Od nejnaléhavějších zapřísahání přešla ke všem urážkám, jaké jí vztek mohl vnuknout a jaké jí proudy slz dovolily vyslovit. La Haye neměl po jednom útoku pokoj; byly hned něžné, hned zuřivé. Byl v nejsmrtelnějších rozpacích. Konečně hrůza z toho, co mohlo zrodit tak nezměrné šílenství, moudře přinutila jeho mlčenlivost, aby mu nebylo nic přičítáno, kdyby se dala strhnout k nějaké výstřednosti. Tajemství bylo věrně zachováno a byla učiněna nezbytná opatření. La Haye se však neodvážil zmizet, jednak kvůli vévodovi z Berry, jednak kvůli lidem, kteří, aniž by věděli

o tomto neuvěřitelném šílenství, o té vášni věděli. Když konečně vévodkyně z Berry, buď jaksi přišedši k rozumu, nebo zbavena vší naděje La Haye přesvědčit, jasně viděla, že toto pronásledování vede jen k tomu, že se oba trápí, přestala na něj dotírat, ale vášeň trvala až do smrti vévody z Berry a ještě nějakou dobu po ní. Taková byla ta, jíž byly svěřeny srdce a duše vévody z Orléans, který celou tu historii plně znal a který byl kvůli ní v nejkrajnější úzkosti — nikoli z únosu, který byl nemožný a do něhož se La Haye nehodlal pustit, ale ze skandálů a příhod, jichž se dalo od této pomatené mysli obávat všeho — a která předtím i potom byla neméně uschovatelkou tajemství svého otce, dokud žila, a která mu přidělala ještě jiná, jež přijdou na řadu v pravý čas.

Od vévodkyně z Orléans se jí nikdy nedostalo ničeho jiného než vlídnosti, přátelství a dárků. Ostatně téměř nikdy nebyla v její blízkosti. Nebyla tedy vystavena těm drobnostem, jež někdy děti zlobí. Ale její pýcha byla tak krajní, že pokládala sama v sobě za skvrnu, kterou od ní zdědila, že je dcerou levobočky, a pojala k ní odpor a pohrdání, které po svém sňatku už nekrotila a které se předtím i potom neustále snažila rozdmýchávat v srdci a mysli vévody z Orléans. Pýcha její matky nebyla nic ve srovnání s její. Před svým sňatkem i po něm si namlouvala, že v Evropě není jiná než ona, s níž by se vévoda z Berry mohl oženit, a že jsou si oba úplně rovni. V pravý čas jsme viděli, že jí vévoda z Orléans průběžně svěřoval všechno, co se dělo kolem jejího sňatku, protože před ní nedokázal nic utajit; že mi o tom vyprávěla tisíc věcí v Saint-Cloud, když byl sňatek ohlášen, abych nemohl nevědět o této nebezpečné důvěře, takže nemohla pochybovat o všem, co bylo třeba překonat; a všechno, co mi projevila ze své vděčnosti. Nebyla ani tři měsíce vdaná, a už projevila dokonalý nevděk ke všem, kdo na tom měli podíl; a při výjevu, který měla s paní z Lévis,[3] kterou tak krutě a úmyslně oklamala a obelstila kvůli úřadu prvního štolby vévody z Berry, se nemohla zdržet, aby jí neřekla, že ji pobuřuje pomyšlení, že by osoba jako ona mohla být někomu zavázána, a že proto ze srdce nenávidí všechny, kdo měli podíl na jejím sňatku, a to tak, že jim nemůže odpustit; nato s ní paní z Lévis, ztrativši všechnu úctu a všechnu míru, zacházela, jak si zasloužila, a od té doby s ní podle toho jednala, a to veřejně, z čehož byla vévodkyně z Berry, bázlivá v malých věcech, jak bylo řečeno, a nadmíru pyšná, v nejkrajnějších rozpacích a dávala jí činit tisíce marných vstřícných kroků, aby se zbavila toho, nač si netroufala stěžovat.

Její chování nakonec krále i paní z Maintenon odradilo od toho, aby se o ni starali, po tolika důtkách a tolika tak silných a tak marných pohrůžkách, zvláště po smrti vévody z Berry; a paní Dauphine se do ní dlouho před svou smrtí už nevměšovala. Král s ní navenek žil slušně, ale chladně; on i paní z Maintenon jí pohrdali. Král ji snášel z nutnosti; pokud jde o paní z Maintenon, ta ji už neviděla; a přes celé to své chování se jich obou bála jako ohně, byla s nimi mlčenlivá a do krajnosti rozpačitá,

3. **Vysvětlivka:** Paní z Lévis, dcera vévody z Chevreuse, patřila k blízkému okruhu Saint-Simonových.

i na veřejnosti s králem. Všechna tato nespokojenost jednoho i druhého dopadala plnou vahou na vévodu z Orléans, o němž se domnívali, že je oklamal, když jim dal svou dceru, kterou musel znát, a kterého nenáviděli a jímž pohrdali pro slabost, jakou k ní měl, a proto, že tato tak vytrvalá náklonnost nebyla k ničemu, aby v ní způsobila nějakou změnu.

Jedinou osobou, která měla její plnou důvěru, byla paní z Mouchy, o níž již byla řeč a jejíž mravy a povaha jí byly dokonale hodny. Kromě milostných pletek a nevázanosti u stolu měla talent a vynalézavost veskrze té nejhroznější černoty, nestoudnost bez obdoby a takovou chamtivost, že ji vedla ke všemu, se vším duchem, obratností a uměním intrik, jaké vedou k úspěchu; vždy měla nějaký cíl a nikdy nic neřekla ani neudělala bez úmyslu, ať se to, co říkala nebo dělala, zdálo sebelehčí a sebelhostejnější. Její manžel, který byl dobrého rodu, byl neméně nízce zištný a nechal si od ní líbit všechno, jen když mu to něco vynášelo; jinak to byl jeden z těch důstojníků, ačkoli zemřel jako generálporučík z dob regentství, kteří se hodí nanejvýš k tomu, aby se někam umístili jako kapitáni bran.

Madame byla princezna starých časů, oddaná cti, ctnosti, hodnosti a velikosti; neúprosná ve věcech slušnosti. Neměla nedostatek ducha, a co viděla, viděla velmi dobře. Dobrá a věrná přítelkyně, spolehlivá, pravdivá, přímá, snadno zaujatá předem a snadno uražená, velmi těžko usmiřitelná; hrubá, nebezpečná svými veřejnými výpady, velmi německá ve všech svých mravech, a upřímná, neznala žádné pohodlí ani žádnou jemnost pro sebe ani pro jiné, střídmá, nespolečenská a mající své rozmary. Milovala psy a koně, vášnivě lov a divadlo, chodila vždy jen ve velkém dvorním šatu nebo v mužské paruce a v jezdeckém úboru, a bylo jí přes šedesát let, a přitom, zdravá či nemocná, a to bývala zřídka, nikdy nepoznala, co je to župan. Vášnivě milovala svého syna, a lze říci, že bláznivě lotrinského vévodu[4] a jeho děti, protože to mělo vztah k Německu, a zvlášť svůj národ a všechny své příbuzné, které nikdy neviděla. Při příležitosti Monsieurovy smrti jsme viděli, že trávila život psaním dopisů jim a co ji to málem stálo. Nakonec se smířila, nikoli s původem své snachy, ale s její osobou, s níž zacházela velmi dobře už před propuštěním paní z Argentonu.[5]

Vévodkyni z Orléans si vážila, litovala ji, téměř ji měla ráda. Velmi odsuzovala nezřízený život, jaký vedl vévoda z Orléans; nanejvýš ji pobuřoval život vévodkyně z Berry a občas se o tom s nejkrajnější hořkostí a s plnou důvěrou svěřovala paní ze Saint-Simon, která od prvních chvil, kdy přišla ke dvoru, nalezla milost v její úctě a přátelství, jež zůstaly stálé. S vévodkyní z Berry ji tedy nepojilo nic jiného než dokonalá nenávist k panu du Maine, k levobočkům a k jejich velikosti, a zraňovalo ji, že

4. **Vysvětlivka:** Leopold Josef (1679–1729), vévoda lotrinský, od roku 1698 manžel Élisabeth-Charlotte Orleánské, dcery Madame.

5. **Vysvětlivka:** Marie-Louise-Madeleine-Victoire Le Bel de La Boissière de Séry, hraběnka z Argentonu, dlouholetá milenka vévody z Orléans a matka rytíře d'Orléans; vévoda se s ní rozešel roku 1710.

její syn v tom nemá žádnou ráznost. Při těchto vlastnostech měla slabosti a malichernosti a stále se měla na pozoru, aby se k ní někdo nezachoval nepatřičně. Vzpomínám si, že když se jedné zimy za regentství usadila v malém bytě v Palais-Royal, kde téměř nikdy nebývala, protože nenáviděla Paříž a byla stále v Saint-Cloud, řekl mi jednoho dne vévoda z Orléans, že mě chce požádat o potěšení a laskavost. Šlo o to, abych občas chodil k Madame, která si mu stěžovala, že mě nikdy nevidí a že jí pohrdám: lze si domyslet, co jsem odpověděl. To druhé bylo, jak si lze myslet, bez jakékoli pravděpodobnosti a nebyl to cit, který by kdokoli mohl k Madame chovat; to první byla pravda, ve Versailles jsem jí dvořil jen při příležitostech a tehdy, když žádná nebyla, jsem měl na práci docela jiné věci, než chodit k ní. Od té doby jsem chodil k její toaletě jednou za čtrnáct dní nebo tři týdny, když byla v Paříži, a byl jsem tam vždy velmi dobře přijat.

Vévoda z Orléans byl nejlepší otec, nejlepší syn a od svého rozchodu s paní z Argentonu nejlepší manžel na světě. Měl Madame velmi rád a projevoval jí velké a ustavičné pozornosti. Také se jí bál a neměl valné mínění o jejích schopnostech. Jeho otevřenost k ní a jeho důvěra byly proto průměrné; a ačkoli se člověk mohl spolehnout, že u ní tajemství zůstane, zdaleka jí nesvěřoval svá, spokojoval se s tím, že jí v hrubých rysech podával zprávy o rodinných věcech, jako o sňatcích svých dětí, a když byl pánem toho, co se mělo stát veřejným, předtím co nejméně. Měla tedy velmi malý vliv na jeho soukromé i veřejné jednání, málo se vměšovala do toho, aby ho o něco žádala, ačkoli jí v projevech milosti nebylo odpíráno, a neměla vůbec žádný podíl na žádné záležitosti. To mě zprostí povinnosti zmiňovat se o těch několika osobách, které u ní měly největší vliv. Dodám jen, že Madame stála vždy s králem a s vévodkyní z Orléans proti chování vévodkyně z Berry, které někdy dělala podivné výstupy, že s ní o tom král mluvil důvěrně, že ji svěřil na nějaký čas pod její vedení, že ji to brzy omrzelo, jako tomu bylo u krále, a že tuto náklonnost a ustavičné soukromé chvíle vévody z Orléans s vévodkyní z Berry, tak neužitečné pro změnu jejího chování, neschvalovala o nic víc než on.

Než se pustíme do vnějších nesnází, je třeba vysvětlit domácí nesnáze vévody z Orléans. Nebylo nepochybně nikoho, jehož zájmy by měly být tak docela totožné s jeho, nikoho, kdo by byl lepším rádcem a s kým by byl každou chvíli víc v kontaktu, než vévodkyně z Orléans. Bylo také pravdou, že až na jeden bod byly jejich zájmy skutečně totožné a že ona to tak myslela a cítila. Ale ten bod byl takový, že nutně ovlivňoval všechny ostatní a působil co nejtíživější rozdělení. Rozumí se samo sebou, aniž by bylo třeba to vysvětlovat, že tento osudný bod se týkal pana du Maine; ale čemu nelze rozumět bez nejkrajnějšího úžasu, je, že zájem pana du Maine v jejím srdci a v její mysli zastínil všechny ostatní; a co hraničí s neuvěřitelným, a přitom je to nejpřísnější pravda, je, že by pro ni bylo předčasnou blažeností onoho světa už na tomto, kdyby mohla vidět vévodu du Maine dosazeného za francouzského krále na úkor svého manžela a svého syna, a mnohem víc, kdyby k tomu mohla přispět.

Jestliže k tomu dodáme, že vévodu du Maine velmi dobře znala, že zakoušela jeho úskoky a podvody, které velmi těžce nesla, že ho vůbec neměla ráda a vážila si ho ještě mnohem méně; že to, co zde tvrdím, mi sama řekla, bez hněvu, ale mluvíc a uvažujíc s rozvahou a promyšleně, pochopíme, do jaké míry byla posedlá démonem levobočků a že pýcha, vyhnaná až k fanatismu, se stala její nejvyšší modlou.

Z toho plynulo, že pro všechno, co nejenže vedlo, ale co se mohlo obrátit k prospěchu, povýšení a moci vévody du Maine, byla neméně zapálená než on sám; že všechny prostředky, jak ho vyzdvihnout a upevnit, myslím jen ty, které lze vyslovit, jí byly dobré, a že ji tato zaslepenost vedla k tomu, aby šla napůl s vévodou du Maine do všeho, co si mohl od vévody z Orléans přát pro svou pevnou velikost proti jeho velikosti, a že léčky, které mu ustavičně kladl, aby ho oklamal a rozdrtil pod svýma nohama, pokládala za návrhy rozumné, smysluplné, přinejmenším velmi přijatelné, které si zaslouží, aby byly zváženy, a jejichž zvážení vždy vedlo ke všemu, co si vévoda du Maine mohl přát. Co se pan du Maine sám neodvážil, to dával nenápadně vnuknout prostřednictvím Saint-Pierra,[6] který záhy poznal, do jaké míry je otázka levobočků tím hlavním bodem, jímž může tuto princeznu ovládat, a oddal se jim, aniž by to dal najevo, a byl v důvěrném spojení s d'O;[7] a ten, který patřil k hraběti z Toulouse a nezdálo se, že by měl s vévodou du Maine nějaké velké spojení, byl v této věci celý jeho a tím se udržoval v přízni a důvěře krále a paní z Maintenon, čemuž chování hraběte z Toulouse už nemohlo poskytovat živnou půdu, když dospěl do určitého věku.

Vévodkyně z Orléans, takto vedená a ustavičně instruovaná a popoháněná ve věcech, po nichž sama toužila neméně, byla tedy pro vévodu z Orléans velmi nebezpečným trnem v hrudi. Bylo třeba s ní dobře vycházet, nedávat jí najevo žádné podezření, a proto ji poslouchat, rozmlouvat a diskutovat s ní, aniž by se dalo najevo cokoli, co by ji mohlo upozornit na ustavičnou ostražitost, v níž se před ní bylo nutno mít, a velmi často ji těšit nadějemi, záminkami a odklady ve věcech konkrétních, které by bylo nebezpečné odmítnout a do nejvyšší míry zhoubné přijmout. To všechno se mísilo s častými varováními, dávanými vévodkyni z Orléans, s pravdivými či nepravdivými drobnostmi z důvěrného prostředí krále a paní z Maintenon o vévodovi z Orléans, s radami v té věci a se službami, které mu pan du Maine při těchto příležitostech prokazoval — službami, jež vévodkyně z Orléans podivuhodně vyzdvihovala a jež směřovaly jen k tomu, aby vévodu z Orléans přesvědčily o oddanosti vévody du Maine k němu a o důvěře, kterou do něj má vkládat, a zároveň aby tyto služby splatil shodou a jednotou pevně prokázanou, aby si udržel tak nezbytnou pomoc. Byl jsem terčem těchto rozhovorů, při nichž jsem se potil, abych našel

---

6. **Vysvětlivka:** Saint-Pierre, námořní důstojník, manžel paní ze Saint-Pierre, oblíbenkyně vévodkyně z Orléans; nezaměňovat s vévodou ze Saint-Pierre z rodu Spinolů.

7. **Vysvětlivka:** Markýz z O, bývalý guvernér (vychovatel) hraběte z Toulouse a jeho důvěrník.

vytáčky, a které mou přímou a poctivou povahu stály víc, než lze vyjádřit. Potom bylo na vévodovi z Orléans a na mně, abychom si navzájem podali zprávu o těchto rozhovorech, které jsme každý zvlášť měli, abychom se řídili a dohodli se na řečech, jež budeme každý zvlášť vést s vévodkyní z Orléans. „Jsme v lese," říkal mi často tento princ, „nemůžeme si dávat dost pozor."

Ačkoli vévodkyně z Orléans nemohla nevědět, co si myslím o levobočcích a o všem, čeho dosáhla, přesto se mnou o všech těchto věcech mluvila, protože se netýkaly hodnosti, ale spojení s panem du Maine a toho, co bylo k němu nezbytné, spojení založeného podle ní na potřebě, kterou ho vévoda z Orléans měl, a na oddanosti vévody du Maine k němu, ustavičně prokazované varováními, která od něho dostávala, a službami, které prokazoval, věcí, k níž neměl přístup nikdo jiný než on. Co nám dalo nejvíc práce, byl sňatek prince z Dombes se slečnou z Chartres, po němž pan du Maine vroucně toužil a který si vévodkyně z Orléans vzala do hlavy neméně, jakmile král přiznal vévodovi du Maine a hraběti z Toulouse pro jejich potomstvo tytéž hodnosti a pocty, jaké měli oni. Na první pohled je patrné, jakou výhodu měl vévoda du Maine pro upevnění zázraků, které nashromáždil, z toho, že udělá ze svého syna zetě a švagra jediného vnuka a jediného syna Francie a bratra dauphina a že je tímto spojením donutí, aby se stali jejich ochránci a štíty. Nenacházel jsem jiné východisko než souhlas, který by mi dodal věrohodnosti pro odklady, neboť odmítnutí by bylo zkázou vévody z Orléans. Projevil jsem tedy vévodkyni z Orléans, která se mnou o tom mluvila dřív, než se to odvážila navrhnout svému manželovi, že se mi ta myšlenka líbí, ale že nemohu schválit ukvapenost. Trval jsem na věku snoubenců, rozšířil jsem se o zděšení, jaké by z tohoto tak otevřeného spojení pojali princové krve a celá meudonská klika a všichni nepřátelé a závistníci vévody z Orléans a pana du Maine. Lze si domyslet, že se vévodkyně z Orléans nevzdala a že se o této věci mezi námi často debatovalo.

Netajil jsem před ní hned napoprvé, kdy se mnou o tom mluvila, že řeknu svůj názor vévodovi z Orléans, zeptá-li se mě na něj; a nejnaléhavější pro mě bylo urychleně mu o tom podat zprávu. Velmi schválil, co jsem odpověděl, sám se vyjádřil v tomtéž smyslu, a tak jsme protahovali čas až do smrti Monseigneura. Tehdy, když se už nebylo třeba obávat meudonské kliky, se naléhání, které poněkud polevilo, obnovilo znovu. Věk snoubenců a ostatní již uvedené překážky byly štítem, jímž jsme se s velkou námahou kryli až do smrti pana dauphina a paní Dauphine. Zájem vévody du Maine se tehdy stal mnohem větším. Král stárl a měnil se, regentství náleželo plným právem vévodovi z Berry; mít jeho a vévodu z Orléans proti sobě, nebo je mít za nutné ochránce jako švagra a tchána — jaký nesmírný rozdíl! A tedy jaké úskoky a jaké naléhání nebyly použity! Odrážel jsem všechny útoky týmiž zbraněmi, jichž jsem už použil, neboť jsem byl vždy napadán první a nejprudčeji, a vévoda z Orléans ze své strany pevně vydržel; ale byly to ustavičně obnovované útoky. Smrt vévody z Berry způsobila takové zvýšení zájmu, že vyvolala i nejprudší naléhání. Pan du Ma-

ine cítil tíhu svých zločinů, přinejmenším vůči vévodovi z Orléans, který byl naživu, a tento princ byl na prahu toho, aby se stal regentem, a v plné možnosti se pomstít. Vévoda du Maine se toho třásl, a nebylo těžké si to představit podle všeho, k čemu ho strach z vévodů přiměl, aby je, jak jsme viděli, poštval proti parlamentu a jak uvidíme na svém místě, proti všem.

Ještě nešlo o závěť ani o opatření, o nichž bylo vyprávěno.[8] Neviděl tedy nic jiného než tento sňatek, co by ho mohlo uklidnit. Proto jakmile přiložil poslední ruku ke své dědičné velikosti tím, že se dal prohlásit, on, jeho bratr a jejich potomstvo, za způsobilé nastoupit na trůn, použil tohoto posledního vrcholu jako nového důvodu k rychlému uzavření sňatku. Byl jsem v té věci opět napaden první vévodkyní z Orléans, která zřejmě chápala, že je nutné přesvědčit mě, jinak by k tomu sňatku nedospěla. Mé první zbraně byly opotřebované, snoubenci od doby, kdy byla ta záležitost na stole, o několik let zestárli. Princové krve byli děti a paní Vévodkyně od smrti Monseigneura upadla. Nepřátelé, závistníci, lidé — to byla slova, a ne věci, a to, co byla pravda, mi bylo často odpovězeno. Přišel jsem tedy na jinou přehradu, za kterou jsem se opevnil. Řekl jsem vévodkyni z Orléans, že se divím, jak ona se vším svým duchem a pan du Maine se vším svým a se znalostí povahy krále, jakou oba měli, mohou pomýšlet na to, uzavřít tento sňatek nyní, kdy je to jistý a rychlý prostředek, jak pana du Maine u krále zničit, a to do té míry, že nikdo nemůže předvídat, kam až by mohly být důsledky dovedeny.

Tento úvod připadal vévodkyni z Orléans nekonečně podivný; přerušila mě, aby mi to skromně dala najevo. Vysvětlil jsem se potom a řekl jsem jí, že pokud jde o vévodu z Orléans, ten by na tom při tom, jak bohužel s králem byl, mnoho neztratil a byl by krytý proti všemu svým původem, který mu zajišťoval regentství, aniž bylo možné tomu zabránit, a které králův věk dával tušit dosti zblízka; že tedy nebudu vykládat, co si o sňatku myslím, s ohledem na něho, ale s ohledem na pana du Maine. Poprosil jsem ji, aby dobře uvážila, jaký je král, jak je žárlivý, jak daleko zachází jeho choulostivost ohledně jeho autority, jak velmi je náchylný k rozhořčení nad každou myšlenkou a ještě víc nad každým opatřením na dobu po něm; že uzavřít sňatek nyní by se do živého dotklo všech těchto králových sklonů, a čím víc pro pana du Maine udělal, tím těžčeji by se cítil uražen, a že by mu nikdy neodpustil, kdyby prvním krokem, který by udělal po vrcholu, jímž byla způsobilost k nástupu na trůn, která se teprve právě zrodila, bylo dát mu pocítit, že si málo cení jeho autority a moci, nepodpírá-li je ten, kdo po něm nastoupí, a že proto nemá nic naléhavějšího, než spojit se s tímto nástupcem nejtěsnějšími a nejveřejnějšími svazky; že by mu tím prohlásil, že je plně přesvědčen o jeho blízké smrti, a do té doby ho chce držet v závislosti, když se tímto spojením usadil při vycházejícím slunci. Rozváděl jsem tyto

8. **Vysvětlivka:** Edikt z července 1714 prohlásil pana du Maine a hraběte z Toulouse i jejich potomstvo za způsobilé nastoupit na trůn, kdyby vymřeli legitimní princové krve; závěť Ludvíka XIV. ze srpna 1714 pak svěřila panu du Maine dohled nad výchovou mladého krále a velení jeho vojenské domácnosti.

řeči s takovou silou, že z toho vévodkyně z Orléans zůstala omráčená a připustila, že tyto úvahy si zaslouží přemýšlení.

Hned po tomto rozhovoru, který byl dlouhý, jsem pospíšil podat o něm zprávu vévodovi z Orléans, který byl tím nápadem okouzlen, přijal ho za svůj a — ne bez trochy smíchu nad tou obratností — se rozhodl z tohoto opevnění nevycházet. Musel jsem ještě svádět boje mezi čtyřma očima a také s vévodou z Orléans jako třetím, který byl tak laskav, že mi tam přenechával slovo, za což jsem si dovoloval pořádně mu potom vyčinit, což ho nijak nenapravilo, protože pro něj bylo pohodlnější přitakávat tomu, co jsem říkal, než mluvit a něco předkládat. Vévodkyně z Orléans, která měla čas se vzpamatovat a snad také být znovu instruována, se pustila do jisté debaty o dojmu, jaký by tento sňatek na krále udělal. Protože všechno, co jsem na to odpovídal, mohlo být jen totéž téma v různých obměnách, k němuž jsem přidával, co by mu strach a žárlivost dodatečně daly pocítit a co by se mu dokonce doneslo zvenčí, nebudu tuto látku natahovat řečmi a odpověďmi z našich častých rozhovorů. Dodám jen, že jsem ji stále udržoval v přesvědčení, že pokládám ten sňatek za velmi dobrý, uzavře-li se hned po smrti krále, a že jestliže se ona a já lišíme v názoru, je to jen v době, a ne ve věci. Tím to neskončilo. Když viděli, že nás nemohou uklidnit, pokud jde o vliv pana du Maine, který se ustavičně zavazoval, že králi ten sňatek učiní přijatelným, a který za všechno ručil — a o tom jsme také nepochybovali, ale chtěli jsme za každou cenu pochybovat a zůstat neschopni dát se ve svých obavách uklidnit —, uchýlili se k tomu, že navrhli závazek a podepsané svatební články. A opět se mnou o tom vévodkyně z Orléans mluvila dřív, než o tom něco řekla vévodovi z Orléans.

Léčka byla hrubá, ale bylo těžké neprozradit se, když se jí člověk vyhýbal. Neztratil jsem však duchapřítomnost. Zvolal jsem, že by to bylo horší než uzavřít sňatek, kdyby král ten závazek odhalil, a že by bylo šílenstvím to riskovat v jistotě, že před ním zůstane natrvalo skryt; ať si vzpomene, co se jí samé přihodilo před tak krátkou dobou se závazkem uzavřeným mezi ní a paní princeznou de Conti[9] ohledně sňatku jejich dětí; že ačkoli tu nikdo neměl osobní zájem, jaký měla slečna de Conti na zradě, které se dopustila, je přece pravda, že zdravý rozum se zdráhá uvěřit, že by znalost závazku uzavřeného a podepsaného mezi vévodou z Orléans a panem du Maine mohla zůstat skryta králi, tak zvědavému, tak pozornému, tak žárlivě dbalému na to, aby byl zpraven o tom, co se děje nejlhostejnějšího u jeho dvora, v Paříži a ve všem, co mu mohlo být známo nebo co ho dokonce mohlo bavit, tím spíše o tom, co se mohlo dít důležitého a závažného v jeho nejbližší rodině; že ostatně by to bylo zcela zbytečné opatření při sňatku, u něhož věno a smluvní podmínky nemají žádnou váhu pro jeho uzavření ani zrušení, a že až přijde čas volnosti, nebude ani o nic obtížnější, ani

9. **Vysvětlivka:** Marie-Thérèse de Bourbon (1666–1732), dcera pana Prince, vdova po Françoisi-Louisovi, princi de Conti († 1709); slečnou de Conti se míní její dcera Marie-Anne (1689–1720), která se 9. července 1713 provdala za pana Vévodu; tím padla tajná dohoda vévodkyně z Orléans s princeznou de Conti (1713) o sňatku jedné z orleánských dcer s mladým princem de Conti.

o nic zdlouhavější uzavřít ho hned, než dokončit tehdy, co by bylo započato dnes. Bylo to opevnění často napadané, ale bránil jsem je tak skvěle, a vévoda z Orléans také, že je nic nedokázalo dobýt. Pak přišla aféra s čepicí,[10] po níž vévodkyně z Orléans zřejmě dobře pocítila, že už se mnou o tomto sňatku nemá mluvit, a zároveň přestala o něm cokoli říkat i vévodovi z Orléans. Pouštět se do každodenních podrobností o léčkách, jež kladl vévoda du Maine, a o tom, jak se vévodkyně z Orléans zabývala zdůrazňováním, jak je důležité pěstovat všemožnou povolností přátelství vévody du Maine a jeho péči o vévodu z Orléans, by nemělo konce, a stačí jednou provždy říci, že to byla domácí metla, která zaměstnávala vévodu z Orléans a mě až do smrti krále, s vévodkyní z Orléans. Z tohoto zbožňování pana du Maine plynulo krajní nebezpečí sdělovat vévodkyni z Orléans cokoli o přítomnosti a o budoucnosti, a toto ustavičné tajnůstkářství nebylo malou nesnází. Princ je ze sebe setřásal, ale já jsem tu možnost neměl.

Vévodkyně z Orléans byla pevně přesvědčena, že mi vévoda z Orléans svěřuje všechno bez výhrad a že mám velký vliv na všechno, co si myslel a co mohl pro přítomnost i pro budoucnost. Měla v tom plnou zkušenost a viděla ještě zřetelněji než okolí, že jsem jediný, s kým se mohl otevřít v tak důležitých věcech, ačkoli to okolí vidělo také až příliš jasně. Neméně byla přesvědčena, že nejsem bez úvah a bez plánů ohledně toho, co mělo následovat po současné vládě. Velmi pozorně se proto snažila odhalit, co si myslím, a v našich častých rozhovorech mezi čtyřma očima, někdy s vévodkyní Sforzovou jako třetí, i když zřídka, mě provádět po osobách a po věcech. Byl jsem stejně na pozoru u jedněch i u druhých, méně přísně uzavřený u osob, i když velmi opatrný, protože znala mé city k několika z nich; a pokud jde o věci, zachraňoval jsem se obecnostmi. Také jsem se, jak se konec přibližoval, vrhal na nedbalost, lehkomyslnost a lenost vévody z Orléans, který žil, jako by přítomná doba měla trvat věčně; a ačkoli jsem tyto stížnosti velmi přeháněl a ony mi navíc sloužily k tomu, abych prohlašoval, že ze vzteku už sám na nic nemyslím, když je zbytečné myslet za něj samotnému, bylo až příliš pravdivé, jak se uvidí v pravý čas, že tyto stížnosti byly až příliš opodstatněné.

Vévodkyně z Orléans nebyla jediná, kdo byl v tomto ohledu zvědavý a znepokojený. Na různých místech bylo možno vidět, že mé důvěrné přátelství s maršálkou a s vévodkyní z Villeroy až do jejich smrti ani mé zvláštní spojení s vévodou z Villeroy až do doby mé přednosti před vévodou z La Rochefoucauld[11] nemohly přemoci

---

10. **Vysvětlivka:** Spor vévodů a pairů s prvním prezidentem pařížského parlamentu, který si při vyzývání pairů k hlasování ponechával na hlavě čepici; vlekl se od roku 1681 a v letech 1714–1715 se znovu vyostřil.

11. **Vysvětlivka:** Maršálka z Villeroy byla manželka maršála; vévodkyní z Villeroy se míní Marguerite Le Tellier, Louvoisova dcera, manželka maršálova syna Louise-Nicolase, vévody z Villeroy. Spor o přednost s vévodou z La Rochefoucauld, manželem její sestry, rozhodl král roku 1714 ve prospěch Saint-Simona.

můj odpor k maršálovi z Villeroy, a to tak, že jsem to před nimi netajil; a že se někdy bavily tím, že mě společnost zatlačila do kouta, aby mi zabránily odejít, když vcházel ke své ženě, a obličejem, jaký mě viděly dělat. Od té doby jsem se nezměnil; kromě toho, že jsem se při příležitostech dával zapsat u maršála, což se vynechává jen při otevřené roztržce, nikdy o mně neslyšel a nikdy jsem ho neoslovil na místech, kde jsem ho potkal. Tak jsme na tom spolu byli, když ho hned po smrti pana dauphina a paní Dauphine paní z Maintenon vytáhla z nejhlubší nemilosti a dala mu náhle objevit se v Marly jako oblíbenec. Jeho přátelé, ti, kdo mu nejvíc odporovali, i převeliký počet těch nejlhostejnějších se o překot hrnuli kolem něho. Pokud jde o mě, nevzrušilo mě to ani v nejmenším a nechal jsem dvůr kolem něho vřít.

Mé překvapení bylo veliké, když jsem asi po čtrnácti dnech od něho přijal zdvořilé vstřícné kroky, které mohl očekávat ode mne, a když jsem se hned nato nemohl objevit na žádném místě, kde byl, jako na dvorských místech a na jiných náhodou, aniž by mě oslovil a nezačal rozhovor. Vždycky jsem ho nechal přijít ke mně první, často jsem se mu dokonce obratně vyhýbal. Na jeho zdvořilosti jsem odpovídal zdvořile, ale se zdrženlivostí, která hodně připomínala strohost. Nic ho neodradilo. Při králově mši v Marly se snažil dělit se se mnou o můj polštář nebo mě přimět dělit se o jeho, položit svůj vedle mého, dát mi jeden přinést švýcarem kaple, který měl tu péči na starost; především se mnou mluvit po celou mši a podle svého způsobu mi klást otázky. Tento manévr netrval dlouho, než mi začal nadhazovat záležitosti a osoby, jen tak zlehka, v čemž měl u mě snadnou hru, neboť jsem se před ním měl na pozoru a držel jsem se plovoucí na povrchu. Pozvolna se dal, jakoby z improvizace, tlačit dál, se svým způsobem nesouvislé a přerývané konverzace; a odtud, stávaje se stále důvěrnějším, jsem ho viděl přicházet, aby se mě zeptal, zda může poobědvat, když jsme si sedali ke stolu, a brzy nato velmi pravidelně přicházet na oběd nebo večeři, a někdy dokonce přicházet na konci prvního chodu nebo později. Byl jsem z toho zoufalý. Vždycky a všude jsem měl velmi bohatý stůl pro řadu přátel a důvěrných známých, kteří tam chodili bez pozvání; já i oni jsme tam rádi byli volní; maršál z Villeroy nás krutě tížil. Velmi mě to obtěžovalo, protože jsem jasně viděl, že přichází jen proto, aby ze mě tahal; a protože jeho duch byl omezený, aniž by byl přece hloupý, a byl plný nadutosti, vyprávěl mi o králi a paní z Maintenon nicotnosti, aby mě přiměl mluvit, a mezi nimi si nevšiml, že jsou někdy věci, které mi prozrazovaly jeho poslání a to, co hodlal odhalit. Někdy mi vévodu z Orléans chválil, mnohem častěji ho haněl, pouštěl se při tom do důvěrností o králi a paní z Maintenon a nezdráhal se mi klást ty nejsilnější a nejvíc opakované otázky, obracené na sto způsobů, o plánech vévody z Orléans do budoucna a o tom, co si o tom myslím já sám; ustavičně se přerušoval, díval se mi zpříma do očí, sám uvažoval a pouštěl se do budoucnosti s volností, která mě překvapovala, ačkoli při řemesle, které se mnou provozoval, se neměl čeho bát, i kdybych byl chtěl zneužít tuto důvěru, o níž mě chtěl přesvědčit, že se mezi námi ustavuje. Trávil takto celé hodiny, a často víc, v mém pokoji, v kteroukoli hodinu,

mezi čtyřma očima, protože hned při vstupu mě prosil, abychom nebyli vyrušováni, a navíc si mě velmi často bral stranou u krále nebo v zahradách v jeho průvodu. Byl to člověk, který si stále myslel, že vás obchází a odhaluje.

Využíval jsem nesouvislosti a obvyklých skoků jeho konverzace: hodně bázně a úcty ke králi, naprostá zbytečnost myslet na cokoli pro dobu po něm, věc sama o sobě málo slušná a málo dovolená, a látka tak závislá na tolika okolnostech, které nelze ani předvídat, ani snad představit; že stavět plány pro ty časy znamená stavět vzdušné zámky. To byly mé odpovědi, s hojnými chválami krále, a kruh obecností a vytáček obracených na všechny strany, z něhož jsem se nedal vytáhnout. Nikdy jsem k němu nechodil, nikdy jsem ho nenapadal, nikdy se nezdálo, že by si toho všiml. Smáli jsme se, vévoda z Orléans a já, takové figurce. Tento vynucený styk trval až do sporu vévody z Estrées a hraběte z Harcourtu,[12] kdy jsem se silně rozohnil proti všemu, co se z jeho strany odehrálo ohledně nároku maršálů Francie podřídit vévody svému soudu, a kde jsem ho nešetřil. To nás otevřeně rozkmotřilo. Od té doby jsem se neomezoval ani v řečech, ani v jednání. Nějaký čas nato odjel do Lyonu, odkud se vrátil jako triumfující nástupce míst pana z Beauvilliers[13] v radě, a skvělejší než kdy předtím. Toto zlaté tele nedostalo moje kadidlo ani žádnou gratulaci z mé strany; a zůstali jsme v těchto poměrech až po smrti krále.

Maršál z Villeroy hrál tak velkou roli předtím i potom, že je nutné dát ho poznat. Byl to vysoký, dobře urostlý muž, s velmi příjemným obličejem, velmi silný, zdravý, který bez újmy dělal se svým tělem všechno, co chtěl. Patnáct a šestnáct hodin v sedle pro něj nebylo nic, bdění také ne. Celý život vychováván a žijící v nejvyšší společnosti; syn králova vychovatele, vychovaný s ním v jeho důvěrnosti od jejich nejranějšího mládí, galán z povolání, dokonale obeznámený s milostnými intrikami dvora i města, jimiž dovedl bavit krále, kterého znal do hloubky a jehož slabostí dovedl využít, a udržet se jako ohebný dvorský proutek v nepřízních, které zakusil dřív, než jsem vstoupil do světa. Byl ve všem nádherný, velmi vznešený ve všech svých způsobech, vášnivý a dobrý hráč, aniž mu na hře záleželo, ne bezdůvodně zlý, měl celou mluvu a způsoby velkého pána a člověka prohněteného dvorem; pyšný až k přemíře od přírody, a také nízký až k přemíře, jakmile to jen trochu potřeboval, a vůči králi a paní z Maintenon sluha pro všechno. Viděli jsme jeho náčrt při jeho náhlém přechodu z nemilosti do přízně.

Měl onen dvorský a světský duch, který dává velká zběhlost a který intriky a záměry zostřují, s onou hantýrkou, jíž se tam člověk naučí, která má jen povrch, ale oslňuje hlupáky, a kterou zvyk důvěrnosti s králem, přízně, vyznamenání a velení činily

12. **Vysvětlivka:** Spor vévody z Estrées s hrabětem z Harcourtu (1713), při němž maršálové Francie žádali, aby se vévodové ve věcech cti podřizovali jejich soudu (tribunálu maršálů).

13. **Vysvětlivka:** Paul de Beauvilliers (1648–1714), vévoda a pair, státní ministr a předseda královské finanční rady, vychovatel vévody z Bourgogne a Saint-Simonův blízký přítel; zemřel 31. srpna 1714. Villeroy po něm převzal předsednictví královské finanční rady.

François de Neufville, vévoda a maršál z Villeroy (1644–1730), podle závěti Ludvíka XIV. vychovatel malého krále. Martin Bernigeroth, rytina, 1706. Rijksmuseum, Amsterdam.

skvělejší, a jejímž celým základem byla nejvyšší domýšlivost. Byl to člověk stvořený k tomu, aby předsedal plesu, aby byl rozhodčím při karuselu, a kdyby měl hlas, aby v Opeře zpíval role králů a hrdinů; velmi způsobilý také k určování módy a k ničemu dalšímu. Nevyznal se ani v lidech, ani ve věcech, dokonce ani v těch, které se týkaly zábavy, a mluvil a jednal na slovo jiných; velký obdivovatel toho, kdo mu imponoval, a tudíž dokonale oklamatelný, jakým byl celý život vůči Vaudemontovi,[14] paní des Ursins a oslnivým osobnostem; neschopný přijmout dobrou radu, jak jsme viděli u té, kterou mu dal rytíř Lotrinský; neschopný také jakékoli záležitosti, dokonce ani z ní něco pochopit pod slupkou, a to do té míry, že když zasedal v radě, král se nad touto neschopností trápil tak, že nad tím skláněl hlavu, červenal se a marně se namáhal ho opravovat a snažit se mu vysvětlit, o co jde. To jsem se dozvěděl mnohem později od Torcyho, který byl do krajnosti udiven hloupostí v záležitostech u muže tohoto věku, tak zběhlého ve dvoře. Byl v něm skutečně tak zběhlý, že jím byl zkažený. Zakládal si přesto na tom, že je velmi poctivý člověk; ale protože neměl rozum, snadno se prozradil, a to i při příležitostech málo choulostivých, kde ho zrazovala jeho malá hlava, a ostatně se příliš nezdržoval, když se jeho záměry, naděje a zájem, ba i touha líbit se a lichotit, neshodovaly s poctivostí. Mimo obyčejné věci to u něho byla vždy rozpačitost a sebedůvěra, jejichž směs byla směšná. Člověk rozeznával jedno od druhého, viděl, že neví, kde je; nějaké *sproposito*, vyslovené s autoritou a podepřené jeho velkopanskými způsoby, bývalo obvykle jeho záchranou. Byl osobně statečný; pokud jde o vojevůdcovské schopnosti, viděli jsme jejich neblahé plody. Jeho zdvořilost měla povýšenost, která odpuzovala, a jeho způsoby byly samy o sobě urážlivé, když se domníval, že je povahou lidí zproštěn zdvořilosti. Proto to byl člověk na světě nejméně milovaný a jehož styk byl nejnesnesitelnější, protože se v něm nenacházelo nic než změť domýšlivosti, strojenosti a sebechvály, předvádění přízně a velikosti postavení, změť otázek, které přerušovaly odpovědi, často na ně nečekaly a nikdy spolu neměly žádnou souvislost. Jinak nic než dvorské historky, příhody, milostné pletky; žádná četba, žádné vzdělání, především hrubá nevědomost, ploché žerty, mnoho nadutosti a dokonalá prázdnota. S lidmi, kteří na něm byli závislí, zacházel s nejtvrdší vládou. Je neuvěřitelné, jak ustavičně až do své smrti týral svého syna, který mu prokazoval nekonečnou péči a bezvýhradnou poslušnost; a od přátel Tallarda, s nímž byl velmi blízce spřízněn a jehož vždy podporoval, jsem se dozvěděl, že ho neustále přiváděl k zoufalství, i když už stál v čele armády. Konečně falešnost a to největší a nejplnější mínění o sobě ve všech směrech přikládají poslední ruku k dokonalosti tohoto až příliš pravdivého obrazu.

14. **Vysvětlivka:** Charles-Henri de Lorraine, kníže z Vaudemontu (1649–1723), levoboček lotrinského vévody Karla IV., za války o španělské dědictví guvernér Milánska.

Kapitola sedmá

Jak se k vévodovi z Orléans stavěli maršál z Villeroy, Tallard, kardinál a princ z Rohanu, vévodkyně z Ventadour, Vaudemont a jeho neteře, Harcourt, Tresmes, vévoda z Villeroy, Liancourt, La Rochefoucauld, Charost, Antin, Guiche, Aumont, první štolba, pan z Met, Huxelles, maršál a abbé z Estrées, ministři, státní sekretáři, otec Tellier. — Neklid a počínání otce Telliera vůči mně. — Povaha vévody z Noailles. — Neklid vévody z Noailles ohledně záměrů vévody z Orléans. — Contades; jeho vzestup; jeho povaha. — Spojení vévody z Noailles s Maisonsem. — Povaha Canillaca. — Spojení vévody z Noailles s Canillacem prostřednictvím Maisonse. — Noailles a abbé Dubois odedávna spojenci. — Spojení Noaillese s Effiatem. — Původ a povaha Effiata; jeho styky. — Effiat v dobré přízni u krále; vévodou z Orléans velmi vážený. — Noailles si znovu získá Longepierra, který se pak oddá abbému Duboisovi.

Monsieur strávil celý svůj život, od dětství až do smrti, v přátelství a důvěře k maršálovi z Villeroy. Zvyk, od nejútlejšího mládí nikdy nepřerušený a podporovaný rytířem Lotrinským a Effiatem, Monsieurovými důvěrnými přáteli, umožnil maršálovi probírat s ním všechno. Byl prostředníkem ve všech drobných sporech, které vznikaly mezi králem a Monsieurem; vyprávěl mi o nich podivné příhody týkající se Monsieurova ošklivého vkusu, který král nemohl vystát a kvůli němuž mu po maršálovi posílal domluvy, a to až tak, že nechtěl, aby s ním La Carte, který se stal kapitánem jeho gardy, jezdil do Marly, a pověřil maršála, aby Monsieurovi vyřídil, že jestli ho tam přiveze, dá ho vyhodit oknem; a vyprávěl mi i o trápení, které měl maršál mezi nimi dvěma s touto nepříjemnou kapitolou, jež se často vracela, a to hned s tím, aby Monsieurovi zabránil brát toho člověka s sebou, hned s tím, aby u krále vymohl, že smí Monsieura do Marly doprovázet. Uvádím tyto podrobnosti, abych ukázal, že vévoda z Orléans byl od chvíle, kdy přišel na svět, zvyklý maršála z Villeroy si vážit a počítat s ním, a že maršál z Villeroy, s nímž se vždy jednalo se všemi možnými projevy přízně, byl vévodovi s ohledem na zesnulého Monsieura i na něho samého zavázán velkou oddaností. Tak se však nezachoval.

Snaha být nóbl a móda, jichž byl otrokem, mu nejprve nedovolily řídit se v tomto ohledu tím, co od něho žádala povinnost, čest a vděčnost. Brzy nato se pochopitelně čím dál víc vzdaloval od prince, s nímž král nebyl spokojen a který byl sám s králem spokojen ještě méně. Konečně, jakmile paní z Maintenon pojala k vévodovi odpor, byl maršál příliš nízkým dvořanem, než aby si nezakládal na tom, že převezme všechny její city. Byl navíc jako naivka spjat s Rohany a s Tallardy, kteří se mu vysmáli, jakmile ho přestali potřebovat, [a] s panem z Vaudemontu a jeho neteřemi, kteří všichni, spojeni s paní Vévodkyní, pečlivě živili Monseigneurovu nenávist [k

vévodovi z Orléans] a po jeho smrti nemohli vévodovi z Orléans odpustit všechno, co proti němu podnikli, a zároveň v tom nacházeli způsob, jak se zalíbit paní z Maintenon. Uvádím tu Tallarda spolu s ostatními, protože od sňatku svého syna byl s Rohany jedno tělo a předtím šel s většinou a s proudem. Strhli s sebou vévodkyni z Ventadour, která, zahrnutá od Monsieura a Madame vším, čím lze projevit přátelství a nejvyšší úctu, a s níž i vévoda z Orléans vždy jednal se stejnými ohledy, se neměla stát jeho nepřítelkyní, a přesto se k tomu nechala strhnout. Maršál z Villeroy a ona se už přes padesát let zcela veřejně milovali, aniž se však jeden či druhý zdráhali dopřát si, co se jim zalíbilo jinde, a aniž tato vzájemná volnost sebeméně narušila jejich vztah, na nějž bylo naroubováno nejdůvěrnější přátelství a důvěra.

Paní z Ventadour bývala okouzlující; vždy si zachovala velkolepé vystupování a nádech krásy a byla dokonale urostlá. Žádný duch, dobrotivost ano, ale celý život ovládaná a k tomu stvořená. Mimoto otrokyně dvora, nejprve kvůli svým milostným příhodám a domácím nouzím, a když už před nimi byla v bezpečí, ze zvyku a z posedlosti po místech a po tom, aby něčím byla. Musela se tedy řídit vlivem Rohanů, kteří s ní dělali, co chtěli, a vlivem svého starého milence, a hlavně se přizpůsobovat tomu, co jí ukazovali o králi a paní z Maintenon. Harcourt[1] byl s paní z Maintenon a s paní des Ursins příliš hluboko zakotven, byl ostatně příliš jemným dvořanem a příliš obratným politikem, než aby se vydal jinými cestami než ony; a vévoda z Tresmes byl příliš plochý, než aby nešel s módou a s velkým proudem dvora vůči vévodovi z Orléans. Vévoda z Villeroy, zvyklý na otcovo jho, nemohl smýšlet jinak než on; byl ostatně celý život co nejdůvěrněji spjat s panem z Luxembourgu, s panem z La Rochefoucauld[2] a s markýzem z Liancourtu, jeho bratrem, který měl ducha a rozumu za ně za všechny. Nedokázali se zbavit toho odstupu od vévody z Orléans — abych o něm mluvil mírně —, který načerpali v důvěrné společnosti pana prince de Conti a který po něm nakonec takřka zdědili. Mimořádná poctivost maršála z Boufflers[3] tomuto proudu odolávala, ale už nežil, a Charost, který dostal jeho úřad, byl celý můj, jenže to nebyl člověk, který by vůbec existoval, a tedy ani člověk, s nímž by se počítalo. D'Antin, celý oddaný paní Vévodkyni, který, usazen ve vnitřních kabinetech, nemohl neznat smýšlení krále a paní z Maintenon, se držel stranou a trápil se, s

1. **Vysvětlivka:** Henri d'Harcourt (1654–1718), velvyslanec v Madridu v letech 1697–1700, vévoda (1700) a maršál Francie (1703); závětí Ludvíka XIV. jmenován do regentské rady.

2. **Vysvětlivka:** Panem z La Rochefoucauld se zde míní François VIII. z La Rochefoucauld (1663–1728), dříve vévoda z La Roche-Guyon, který po otcově smrti roku 1714 převzal titul vévody z La Rochefoucauld; s vévodou z Villeroy byli švagři (oba měli za manželky dcery Louvoisovy). Markýz z Liancourtu byl jeho mladší bratr.

3. **Vysvětlivka:** Louis-François de Boufflers (1644–1711), maršál Francie (1693), proslulý obranou Namuru (1695) a Lille (1708) a spořádaným ústupem od Malplaquetu (1709); byl kapitánem tělesné gardy. Zemřel roku 1711 ve Fontainebleau; jeho úřad kapitána tělesné gardy dostal vévoda z Charostu.

ohledem na budoucnost, tím, že se nemůže rozdělit mezi obě strany. Villars[4], méně spoutaný a navenek lehkovážnější, se k žádné straně nepřidával, obratně se držel mezi oběma a zachovával všechny možné ohledy, k čemuž si dokonce bral záminku z místa rytíře cti vévodkyně z Orléans, v němž zemřel jeho otec.

Berwick[5], jen zřídka usazený na jednom místě, bydlel v Saint-Germain, a přestože byl u dvora velmi dobře zapsán, napodoboval toto chování a vůbec se choval jako muž, který velel ve Španělsku pod vévodou z Orléans a byl s ním spokojen. Huxelles[6], podlý otrok přízně, který se, jak jsme viděli, veřejně zostudil při apoteóze levobočků, a sluha prvního prezidenta, stejně jako jeho bratranec první štolba, s nímž byl jedno tělo, patřil panu du Maine a všem nepřátelům vévody z Orléans, ale potají a vzhledem k nejisté budoucnosti tak skrytě, jak jen mohl, aniž se tomu princi kdy přiblížil, dával se mu však vychvalovat Maisonsem[7]. Vévoda z Aumontu, švagr prvního štolby a s ním spjatý, oba řízení paní z Beringhen, zlou, intrikánskou, velmi duchaplnou, falešnou, nízkou a nebezpečnou do krajnosti. Při sporu o čepici[8] jsme viděli, co byl zač tento člověk, který chtěl být na všech stranách a brzy se stal předmětem opovržení všech. Maršál z Estrées[9] a abbé, jeho bratr, byli poctiví lidé a zcela nakloněni vévodovi z Orléans, ale tak slabí, tak dvořanští, tak bázliví, že se jejich strachu dalo jen smát. Co se týče vévody z Guiche, byl to člověk bez pevnosti, bez ducha, který neměl nic než vystupování a důležitý úřad, který byl žebrák, lakomec i marnotratník, patřil by tomu, kdo by mu dal víc, a byl ovládán Contadesem, majorem pluku gardy, a jedním pomocným majorem jménem Villars, který si hrál na důleži-

---

4. **Vysvětlivka:** Claude-Louis-Hector de Villars (1653–1734), maršál Francie (1702), vítěz od Denainu (1712), který roku 1714 vyjednal s princem Evženem mír v Rastattu; za regentství předseda válečné rady. Zemřel na nemoc 17. června 1734 v Turíně, kam vytáhl jako velitel francouzských vojsk v Itálii za války o polské následnictví.

5. **Vysvětlivka:** James FitzJames, vévoda z Berwicku (1670–1734), levoboček anglického krále Jakuba II. a Arabelly Churchillové, Marlboroughův synovec, od roku 1706 maršál Francie; roku 1707 zvítězil u Almansy. Saint-Germain-en-Laye bylo sídlem vyhnaného dvora Stuartovců. Padl 12. června 1734 při obléhání Philippsburgu, když ho při obhlídce zákopů zasáhla dělová koule.

6. **Vysvětlivka:** Nicolas du Blé, markýz z Huxelles (1652–1730), maršál Francie (1703), francouzský zplnomocněnec na mírovém kongresu v Utrechtu; za regentství předseda rady zahraničních věcí. Prvním štolbou, jeho bratrancem, se míní Jacques-Louis de Beringhen.

7. **Vysvětlivka:** Claude de Longueil, markýz z Maisons, prezident pařížského parlamentu (*à mortier*); jeho manželka byla sestrou maršálky z Villars.

8. **Vysvětlivka:** Spor vévodů a pairů s prvním prezidentem pařížského parlamentu o to, že si při vyzývání pairů k hlasování ponechával na hlavě čepici; znovu se vyostřil v letech 1714–1715.

9. **Vysvětlivka:** Victor-Marie d'Estrées (1660–1737), dříve maršál z Cœuvres, maršál Francie (1703) a viceadmirál; za regentství předseda rady námořnictva. Abbé z Estrées, jeho bratr Jean, byl v letech 1703–1704 velvyslancem v Madridu.

tého a byl s Contadesem jedno tělo. O vévodovi z Noailles[10] budu mluvit zakrátko. Mezitím tu máme to hlavní z lidí, kteří si zasloužili, aby se s nimi počítalo. Nikdy by se neskončilo, kdyby se mělo pojednat o těch, kdo měli menší význam, a o všech odnožích a skupinkách žen.

Co se týče ministrů, bude rozbor ve vztahu k vévodovi z Orléans brzy hotov. Už jsme viděli, že Voysin byl zaprodanou duší paní z Maintenon a pana du Maine, a viděli jsme i maršála z Villeroy. Desmarets, zeť Béchameila, který zemřel jako vrchní správce Monsieurova domu, a švagr Nointela, kterého Monsieur ještě před Desmaretsovým návratem prosadil za státního radu, se zdál být povinen vévodovi z Orléans zřetelnou oddaností. Jeho důvěrný přítel maršál z Villeroy byl jeho průvodcem v dvorské politice; a Desmarets počítal s králem a paní z Maintenon jako se vším a s tím, že nikdy neskončí, se vším ostatním jako s ničím, a podle toho se choval. Torcyho by jeho sestra, paní z Bouzols, která na něho měla velký vliv, protože důvěřoval jejímu duchu, jehož měla jako ďábel — a co do ošklivosti a zlomyslnosti byla sama jakýmsi ďáblem —, a která byla odjakživa celá oddaná paní Vévodkyni, byla ráda obrátila tím směrem. Měl stejnou hrůzu z pana du Maine jako z toho, co se říkalo o vévodovi z Orléans. Dobře znal krále a neměl rád paní z Maintenon, která mu také byla velmi nepříznivě nakloněna, ale byl dosti spřátelen s maršálem z Villeroy a s Estréesovými. V tomto ohledu to byly dva protipóly. Patřil, a to důvěrně, k přátelům Castriese a jeho ženy, kteří oba náleželi vévodkyni z Orléans, a patřil také k přátelům pana z Met, který, aniž věděl proč, byl vévodovi z Orléans velmi nepříznivě nakloněn. Z tolika protikladů nevzešlo nic. Torcy, zahalený ve své moudrosti a ve svých povinnostech, nic nedal najevo a neudělal žádný krok ani na jednu, ani na druhou stranu. To jsou všichni ministři. Zbývali dva státní sekretáři, kteří ministry nebyli: Pontchartrain, velmi nepříznivě nakloněný vévodovi z Orléans, aby se udělal důležitým u paní z Maintenon a u vlivných; a La Vrillière[11], jehož úřad a zaměstnání byly pátým kolem u vozu. Bližší představení těch osob, o nichž jsem se ještě nerozepsal, odkládám na dobu, kdy je uvidíme přicházet k úřadům nebo kdy o nich bude v té souvislosti řeč mezi vévodou z Orléans a mnou.

Otec Tellier nesmí být zapomenut. Viděli jsme jeho povahu a později i to, že vévodovi z Orléans velmi užitečně posloužil při sňatku vévody z Berry. Ačkoli byl tak diskrétní, že o odporné kapitole jedu nikdy nic neřekl, jsem přesvědčen, že i v ní vévodovi z Orléans posloužil neméně dobře. Chtěl, aby měl král klid, nenáviděl paní z Maintenon, která ho nenáviděla neméně; chtěl zastihnout krále klidného a v dobré náladě kvůli všem věcem, které mu chtěl vnuknout nebo u něho dosáhnout; a z toho

10. **Vysvětlivka:** Adrien Maurice, vévoda z Noailles (1678–1766), syn maršála z Noailles, od roku 1698 manžel Françoise-Charlotte d'Aubigné, neteře paní z Maintenon; za regentství předseda finanční rady, od roku 1734 maršál Francie.

11. **Vysvětlivka:** Louis Phélypeaux, markýz z La Vrillière (1672–1725), státní sekretář od roku 1700.

mála, co mi řekl, jsem tušil, že pana du Maine prohlédl. Ve věcech vévody z Orléans se v ničem neukázal jako nepřítel a nic nenasvědčovalo tomu, že by měl jakýkoli podíl na králově závěti nebo na opatřeních, která král učinil mimo závěť, jako bylo povýšení levobočků, i když se rovněž domnívám, že se jim nestavěl na odpor, jestliže se ho král radil. Příliš mnoho od krále chtěl a očekával, než aby mu odporoval v tak milované věci, a tím méně, aby se vystavil nebezpečí, že bude propuštěn. Na více než jednom místě jsme viděli, jak jsme spolu vycházeli: to trvalo až do smrti krále.

Během posledního roku králova života, zvláště ke konci, mě tento páter provázel po všech osobnostech a naléhal na mě, abych mu řekl, co si o nich myslím, zkrátka abych mu je vylíčil. Dal jsem se do smíchu a říkal jsem mu, že je zná lépe než já. Naléhal ještě víc a říkal mi, že nemohl poznat nic než své knihy, uzavřen uvnitř řádu, jak býval vždycky, než byl povolán ke dvoru, a že od té doby, co tam je, mu záležitosti, které mu přinášel jeho úřad, nedopřály ani chvilku volna, aby se mohl informovat o osobách a věcech, které nepatřily k jeho služebnímu oboru; pak mě zahrnoval lichotkami a chválou a říkal mi, že jsem jediný, komu se může s důvěrou otevřít, a že důvěřuje, že já budu ochoten opětovat jeho důvěru tím, že odpovím na jeho otázky a uvedu ho do obrazu o lidech. Nebylo nikoho, na koho by se mě vyptával tolikrát, na koho by se znovu a znovu ptal a kvůli komu by na mě víc naléhal než kvůli paní z Maintenon, panu du Maine a paní Vévodkyni. Byl jsem v o to větších rozpacích, že jsem nebyl přesvědčen o jeho nevědomosti, a přesto jsem ho často viděl, a vídal dosud, jak v těchto věcech upadá, a to doopravdy, do neohrabaností sedláka z Dolní Normandie, jímž byl, a to takového, který by z ní nikdy nevytáhl paty. Kromě toho, že jsem mu důvěřoval jen s náležitou opatrností, jsem se bál, že ho král používá, tím spíš, že se to vyptávání zdvojnásobilo od chvíle, kdy jsem přerušil veškerý styk s maršálem z Villeroy. Neměl jsem co ztratit u paní z Maintenon, pana du Maine, paní Vévodkyně, maršála z Villeroy, Pontchartraina a několika dalších. Ti mi posloužili k tomu, abych uspokojil jeho skutečnou či předstíranou důvěru, a dali mi možnost zachovat zdrženlivost o těch, o nichž jsem se s ním nechtěl vyjadřovat.

Vévoda z Noailles, k němuž se konečně musím dostat, je člověk, jehož popis a to, co z něho vyplývá, bude mou sebelásku stát ještě víc, než ji stál obraz vévodkyně z Berry. I kdybych nepřiznal, že jsem ho v době, o níž píšu, neznal, ačkoli jsem si myslel, že ho znám, že se nikdo nikdy nezmýlil hruběji, než jsem se zmýlil já, a že nelze být úplněji a ve všech ohledech jím napálen, bylo by to jasně vidět z vyprávění o tom, co se odehrálo později ve všech oblastech: dvorských, úředních, státních i v mých soukromých věcech. Nebudu se snažit zmenšovat svou hloupost ani přehánět obraz. Nejčistší a nejpřesnější pravda tu bude, jako všude, mým jediným vůdcem a mou paní. Prosím jen o milost pro jisté opakování toho, co je o něm možná roztroušeno v souvislosti s jeho prvními námluvami ke mně, ale pohled na celek si tu tuto shovívavost zaslouží.

Had, který pokoušel Evu, který skrze ni svrhl Adama a který zahubil lidské pokolení, je originál, jehož nejpřesnější, nejvěrnější a nejdokonalejší kopií je vévoda z Noailles, nakolik se člověk může přiblížit vlastnostem ducha tohoto prvního řádu a vůdce všech andělů svržených z nebe. Nejrozsáhlejší a nejnenasytnější ctižádost, nejsvrchovanější pýcha, nejsebejistější mínění o sobě a nejúplnější pohrdání vším, co není on sám; žízeň po bohatství, okázalé předvádění všeho vědění, vášeň plést se do všeho, a hlavně všechno řídit; závist ta nejobecnější a zároveň nejvíc lpějící na jednotlivých předmětech, ta nejpalčivější a nejbodavější; dravost smělá až k zděšení, s níž si přivlastňuje všechno dobré, užitečné a oslavné, co náleží jiným; žárlivost obecná, zvláštní a vztahující se na všechno; ta nejžhavější vášeň všemu vládnout, život temný, uzavřený, nepřátelský světlu, celý zaměstnaný plány a hledáním prostředků, jak dosáhnout svých cílů, prostředků, které jsou všechny dobré, ať jsou sebeohavnější a sebehroznější, jen když ho dovedou k tomu, co si předsevzal; hlubina bez dna — to je vnitřek pana z Noailles. Co do zevnějšku — protože žije a dosud hraje svou roli, ví se, jak je stavěn po tělesné stránce: nohy, ruce, sedlácká postava a těžkopádná chůze slibovaly tělnatost, k níž dospěl. Obličej je docela jiný: celá jeho fyziognomie je duch, příval myšlenek, jemnost a falešnost, a není bez půvabu. Přirozená výmluvnost, snadná mluva, výraz přesně takový, jaký chce; člověk, který je vždy pánem sám sebe, který umí mluvit celý den, a to příjemně, aniž kdy něco řekne, který v rozhovoru patří celý tomu, komu se chce zalíbit, a myslí a cítí tak přirozeně jako on, že je až div, jaká je to náhodná a dokonalá shoda. Nikdy žádné rozmary, dokonalá vyrovnanost, okouzlující vtíravost, řeč dvořana, žargon žen, dobrý společník u stolu, bez jakéhokoli vlastního vkusu, když je to třeba, okamžitě oděný do vkusu každého; stejná lehkost chválit i hanět téhož člověka nebo tutéž věc podle toho, kdo s ním mluví; velký lichotník s výrazem přesvědčení a pravdivosti, který mu brání, aby s lichotkami plýtval, a se strojenou poddajností přesvědčení, která ho jakoby proti jeho vůli ve vhodnou chvíli strhne k vašemu názoru, anebo s vnitřním přesvědčením stejně falešným, ale stejně vyšňořeným, když se mu hodí vám odporovat nebo se jakoby proti své vůli pokusit strhnout vás tam, kam je stržen on sám. Vždy podle módy, střídavě zbožný, zhýralý, umírněný, bezbožný, podle toho, jak se hodí; ale co se nemění: prostý, nezištný, starající se jen o to, aby konal dobro, zamilovaný do státu a občan, jakým se bývalo ve Spartě. Čelo jasné, výraz klidný, rozhovor nenucený a veselý, právě když je nejvíc rozrušen a nejvíc zaměstnán; milý, ochotný, vcházející do vašich zájmů, když zamýšlí zdrtit vás těmi nejpekelnějšími výmysly, a ať uplyne mezi přípravou jeho strojů a jejich účinkem jakkoli dlouhá doba, nestojí ho nejmenší přemáhání žít s vámi ve spojení, v neustálém styku pracovním i ve věcech dohodnutých spolu, zkrátka v té nejúplnější zdánlivosti nejopravdovějšího přátelství a nejjistější důvěry; nekonečně mnoho ducha a všemožné duchovní zdroje, ale všechny ke zlu, pro jeho touhy, pro ty nejhlubší hrůzy a nejčernější úklady, nejdéle vymýšlené a promýšlené všemi jeho úvahami, aby se zdařily. Tolik démon; a teď člověk.

Je s podivem, že s tolika duchem, půvaby a nadáním, s tak velkou touhou jich co nejvíce využít, s takovou usilovností, aby toho dosáhl, a s tolika prostředky, jež mu dávalo jeho zvláštní postavení — úřady, funkce, rodina, spříznění a jmění —, nedokázal získat jediného přítele, a to ani mezi svými nejbližšími. Šetrně jednal jen se svou sestrou, vévodkyní z Guiche, kvůli vyhraněné náklonnosti paní z Maintenon k ní, a s vévodou z Guiche kvůli jeho úřadu, aby nad ním měl vliv; ten zase ze své strany stál v úctě před duchem vévody z Noailles. Neméně podivné je ještě to, že tento tak uzavřený a zdánlivě tak pilný člověk, který si zakládal na tom, že ví všechno, že se vyzná v knihách a shromažďuje početnou knihovnu, který vozil ve svém kočáře literáty a učence, aby z nich něco vytěžil, aby se jimi chlubil, aby se jimi dal velebit, nikdy nepronikl pod kůru žádné látky a že nesouvislost jeho ducha, kromě intrik, mu nedovolila nic prohloubit ani sledovat třeba jen čtrnáct dní tentýž předmět, kvůli němuž střídavě opustil všechny ostatní. Stejná lehkomyslnost byla v úředních věcech, a tedy stejná neschopnost. Nikdy nedokázal sepsat o čemkoli memorandum; nikdy nebyl spokojen s těmi, která dal vypracovat — stále opravovat, stále přetavovat, to byl jeho oblíbený výraz; viděli jsme to při překvapení, které jsme mu připravili ve Fontainebleau. To není vše: nikdy ze sebe nedokázal vymáčknout úřední dopis. Jeho změny myšlenek přiváděly k zoufalství ty, které zaměstnával, a zavalovaly je prací stále stejnou, stále začínanou znovu. Je to v něm nevyléčitelná nemoc, která se projevuje dosud zmatkem, jaký způsobila v rozesílání rozkazů, ve shromažďování zásob na různých místech, v rozkazech opakovaných a měněných desetkrát, dvanáctkrát, patnáctkrát za den, a všech navzájem si odporujících, vydávaných vojskům, jimž v posledních letech velel, i celé jeho armádě, ať má táhnout, nebo zůstat, což z něho udělalo metlu vojsk i kanceláří. Nebudu mluvit o jeho vojenských schopnostech, jejichž slavné činy rád vychvaluje; budu rovněž mlčet o jeho osobní statečnosti; ponechávám soud veřejnosti; odvolávám se na ni a i na nepřátelské armády, které stály proti té jeho v Itálii, v Německu a ve Flandrech, a na události, které z toho vzešly až do tohoto roku 1745, do září.

Byla-li tato stránka tak úplně odhalena, mohu být jist, že zbytek nebude odhalen o nic méně jasně veřejnými skutečnostmi, které mám vylíčit v tom, co provázelo smrt krále a co po ní následovalo, budu-li mít čas tyto Paměti dokončit, a že ti, které tento portrét vyděsí natolik, že budou v pokušení pokládat jej za smyšlený, budou zachváceni hrůzou a zděšením, až fakta — fakta jasná a co do své pravdivosti zjevná — dokážou, že slova nedokázala dosáhnout síly toho, co chtěla ohlásit; a jaké překvapení navíc, že v tom nebude možné nepoznat velmi zřetelný kus šílenství.

Pan z Noailles, který se ke mně vrhl z důvodů, jež byly tehdy vysvětleny, a byl přijat z těch, které jsem vyložil, neopomněl nic, aby si mě okouzlil. Dvořil se těm mým přátelům, které pokládal za nejdůvěrnější a o nichž usoudil, že k nim mám největší důvěru; s největší péčí se dvořil paní ze Saint-Simon. Nebylo týdne, aby u mě několikrát nejedl, někdy my u něho. Nebylo námluv, pozorností a důmyslu, které

by opomněl. Všechny mé názory byly odjakživa i jeho, až po mé záliby v lidech i věcech; totožnost nemohla být dokonalejší. Možná jsem až příliš opakoval věci, které se nacházejí (Díl III, Tom 10, kap. 2) a jejichž celý obsah je nutno mít zřetelně na paměti. Úzký, nepřetržitý a důvěry plný styk, který se mezi vévodou z Noailles a mnou navázal, jak jsme viděli, a udržoval, mu dával dobrou příležitost sondovat mě o budoucnosti. Právě o těch časech, které se teď zdály blízké, rozvíjel všechny své úvahy a ustavičně na mě podnikal výpady, aby odhalil mé myšlenky a myšlenky vévody z Orléans. Můj plán byl hotov, a to už dávno, a měl jsem ho s tím princem dávno důkladně probraný. Ale kromě toho, že to, co se odehrávalo mezi ním a mnou, bylo spíše jeho tajemstvím než mým, byl jsem velmi daleko od toho, abych se komukoli s čímkoli svěřil.

Tato zdrženlivost, kterou jsem zastíral, jak jsem jen mohl, vévodu z Noailles neodradila, ale dlouho strádal ve své netrpělivosti a nejistotě v té věci. Jeho neklid ve vztahu k vévodovi z Orléans se neomezoval jen na mne. Ostatně si z jiných a starších pohnutek připoutal Contadese, který byl, jak jsem řekl, majorem pluku gardy, který ovládal vévodu z Guiche a kterého jsme tu při více než jedné příležitosti viděli v plné důvěře maršála z Villars a jím několikrát vyslaného z armády a později z Rastattu, aby přímo s králem jednal o důvěrných věcech.

Contades byl šlechtic z Anjou, který býval krásný a urostlý, býval velmi v módě v četných a vybraných galantních pletkách, dosud se jim věnoval a který se díky výborným ohařkám, jež jeho otec a on čas od času darovali králi, dal králi poznat a potom i oblíbit při podrobnostech svého úřadu, který ho ke králi často přibližoval. Byl milován a vážen tím nejlepším a nejvybranějším, co bylo u dvora; vynaložil veškerou možnou péči, aby byl milován a vážen i plukem gardy, celou pěchotou, jejíž podrobnou správu vedl v armádě, a tím, co v ní sloužilo nejvýznačnějšího rodem, konexemi nebo hodnostmi, a hlavně zásluhami, pokud jde o řadové důstojníky. Měl málo ducha, ale celý obrácený k jednání, měl rozum, mlčenlivost, úsudek, skromnost, která ho držela spíš pod jeho místem a za kterou mu byli vděčni, mnoho rozvahy a diskrétnost, která mu získala oddanost dam, takže se ze šťastného milence stal důvěrným přítelem. Takovým přítelem byl paní z Maisons, a Maisons, který v něm viděl osobnost svého druhu a nic nezanedbával, si z něho udělal svého člověka. Contades byl tedy použit ke spojení Noaillese s Maisonsem a to spojení bylo už úzké v době scény, o níž jsem mluvil a která se odehrála u Maisonse mezi ním, vévodou z Noailles a mnou, pro něhož si Maisons poslal do Marly v den vyhlášení způsobilosti levobočků k nástupu na trůn.

Maisons, který přes všechno své dvořanství nebyl vždy obeznámen s vnitřní podstatou věcí, byl nadšen, že se může přichytit k vévodovi z Noailles, z ješitnosti a ještě víc ze zájmu, vzhledem k vévodovu nynějšímu postavení — nevěděl, jak si stojí u krále a paní z Maintenon — a také vzhledem k budoucnosti, v níž počítal s tím, že tak zavedený muž s takovým duchem bude hrát velkou roli. Noailles ze své strany,

který chtěl ovládat parlament a používat ho ke svým účelům, se k tomu cíli nemohl spojit s nikým lépe než s Maisonsem, protože počítal s tím, že ho o všem přesvědčí. Možná mu nebyla neznámá jeho spojení s panem du Maine a byl zpraven o všech, která Maisons navazoval s vévodou z Orléans. Lichotil si, že Maisonse okouzlí natolik, že ho nejen bude vychvalovat vévodovi z Orléans, ale že ho přesvědčí, že je v jeho vlastním zájmu to dělat, aby vévodu ovládali spolu, a že se dozví všechno, co by Maisons mohl zjistit o vládních záměrech, o nichž by se mu vévoda z Orléans mohl svěřit, ať z důvěry, nebo aby se poradil. Takto, jist si mnou, za mými zády domluven s Maisonsem a zajišťuje si skrze tohoto soudce parlament — lze si představit, jaký vzlet nabrala jeho ctižádostivá obrazotvornost. Ale tolik strun mu nestačilo: byla tu ještě jedna, na kterou bylo pro něho choulostivější sáhnout než pro kohokoli jiného, a to všechno jsem prohlédl teprve dlouho poté. Tou strunou byl markýz z Canillacu, který se za regentství objeví tolikrát a tolika způsoby, že je to člověk, kterého je třeba poznat už teď.

Byl to vysoký muž, urostlý, hubený, kaštanovlasý, s dosti příjemnou fyziognomií, která slibovala mnoho ducha a neklamala. Jeho duch byl vzdělaný; mnoho četby a paměti; přednes výmluvný, přirozený, vybraný, plynný, vystupování otevřené a ušlechtilé; půvab v držení těla i v řeči, vždy okořeněné jemnou solí, často kousavou, a štiplavými výrazy, které zarážely svou zvláštností, často i přiléhavostí. Jeho pýcha, jeho ješitnost — neboť to jsou dvě věci —, dobré mínění o sobě, závist a pohrdání druhými v něm dosahovaly nejvyššího stupně. Jeho zdvořilost byla krajní, ale proto, aby si vynutil stejnou, a bylo nad jeho síly to skrýt. Lenivý, rozkošnický ve všech směrech, a také podivného vkusu; útlého zdraví, které šetřil; samotářský a z povýšenosti nesnadno ochočitelný; také lakomý, ale aniž by si odpíral to nejvybranější v tom, co si dovoloval; stále na chůdách, pokud jde o mravnost, čest, nejpřísnější poctivost, přednášení sentencí a maxim; vždy pánem rozhovoru a často i společností, s nimiž se stýkal a které byly vybrané, vznešené a ty nejlepší; počítal s tím, že všude dělá čest. Mluvil mnoho, až příliš, ale tak příjemně, že se mu to promíjelo. Znal všechny historky ze dvora, kam už nechodil, i z města, staré, nové i právě kolující, všech druhů. Vyprávěl okouzlujícím způsobem a byl na světě nejlepší v tom, jak postihnout směšnost a podat ji jakoby mimochodem. Zlý a, jak uvidíme, jeden z nejnepoctivějších lidí na světě. Rád rozebíral novinky, rád všechno obracel ve zlé, sotva co schvaloval, krutě kritizoval a byl velký frondér. Měl dosti dlouho pluk Rouergue, sloužil dosti nedbale, stejně tak se dvořil, a od té doby, co už dávno opustil službu, se nedvořil vůbec. Dokonale nenáviděl krále, paní z Maintenon a ministry a byl okouzlující, když se o všech těch věcech volně rozhovořil, čehož jsem býval kdysi často svědkem u jednoho společného přítele, s nímž byl důvěrně spjat on i já. Na počátku roku 1710 přerušili celoživotní přátelství tak, že se od té doby už nikdy neviděli, aniž kdokoli kdy pronikl k příčině či ke způsobu tak náhlé a tak úplné roztržky. Canillaca jsem už tehdy vídal u našeho přítele mnohem méně, protože jsem do Paříže jezdil jen málo,

a po té roztržce jsem ho docela ztratil z očí, protože jsem se s ním vídal jen u toho přítele, s nímž jsem až dodnes zůstal ve stejné důvěrnosti. To nebránilo tomu, abychom se s Canillacem, když jsme se pak velmi zřídka potkali, nejen zdvořile pozdravili, ale dokonce si spolu i soukromě pohovořili, což mě bavilo. Jeho ctižádost byla jeho odchodem z vojska a od dvora tak málo uhašena, že pojal odpor ke každému, kdo tam dělal kariéru. Byl zaujat tím, aby věděl všechno a aby se spojil s významnými lidmi od dvora i z Paříže. Často býval v paláci La Rochefoucauld a byl odjakživa důvěrným přítelem La Feuillada, který se jím ze zvyku a z ochoty nechával ovládat, a skoro každý den býval u pana a paní z Maisons, s nimiž politizoval o budoucnosti, s naprostou volností z obou stran a ve spojení trvajícím několik let.

Canillac byl člověk, který se chytal na chválu a projevy úcty s krajní slabostí, jež hraničila s naivitou. Otevřeně se hlásil k nenávisti k Noaillesovým, o nichž říkal to nejhorší, hlavně o vévodovi z Noailles jakožto synovci paní z Maintenon, ačkoli s vévodou z Guiche vycházel dosti dobře. Vévodu z Orléans vídal v Paříži odjakživa. Často se účastnil jeho zábav, ale za svou osobu střídmě a téměř vždy s chladnou hlavou. Sůl jeho kritik a žertů bavila nespokojeného prince, později znuděného a pak nevědoucího, co se sebou. Jeho světská morálka, přednášená s autoritou, mu imponovala; jeho duch a vzdělanost, která ho zdobila, dovršily mínění, které si o něm vévoda z Orléans utvořil, takže z toho vzešla úcta, která šla dokonce ještě o něco dál. Princovo přátelství žárlilo na styky, které Canillac kdysi měl s panem princem de Conti a v nichž navzdory tomu vytrval až do jeho smrti a zůstal pak s jeho zvláštními přáteli. Jeho smrt ukončila žárlivost a dotčenost vévody z Orléans. Volnost toho vztahu se mu potom zalíbila, úcta a vážnost se zvětšily a živily se při všech jeho cestách do Paříže, kde vždy vídal Canillaca, jemuž o tom dával dát vědět. Z povahy tohoto muže lze usoudit, že se s tím netajil, že stavěl velké naděje na regentství toho prince a že mezitím nezapomínal dodávat si na důležitosti.

Vévoda z Noailles byl příliš pozorný a příliš dobře zpravený, než aby neznal toto Canillacovo postavení a aby byl klidný kvůli odporu, který k němu Canillac choval. Nejkrutější a nejlépe mířené posměšky po něm stékaly jako po voskovaném plátně, jakmile jen usoudil, že je v jeho zájmu je setřást. Canillac mu je nešetřil, dokonce si na tom zakládal a dělal si z toho hru a zábavu ve společnostech, do nichž chodil. Ten zvyk mu tehdy ještě trval a nedokázal Noaillese odradit od toho, aby si Canillaca podmanil a učinil z něho svou kořist. Znal jeho slabinu; podlosti a sebeponižování ho nic nestály; všechno si sliboval od této cesty a nezmýlil se. Šlo ale o to přiblížit se Canillacovi a přimět ho, aby se nechal ochočit. Maisons byl ten, na koho se obrátil prostřednictvím Contadese, který mu předvedl výhodu, jakou mu přinese být jejich pojítkem a jejich prostředníkem. Maisons nepracoval nadarmo. Dal Canillacovi pochopit, jakou silou bude jejich dobře sjednocený triumvirát vůči slabému a bázlivému princi; neboť Canillac, který ho dobře znal, ho Maisonsovi podrobně popsal. Bylo zapotřebí jistého času a jistých obřadností, aby se Canillacova pýcha smířila s

příliš náhlou změnou; ale jeho úcta k Maisonsovi všechno urychlila. Pokládal ho za orákulum parlamentu, které se stane orákulem i u dvora, kde si povede tím lépe, že se bude řídit jen jeho radami, a sám sebe tak pokládal za duši a hybatele triumvirátu, který se měl utvořit.

Maisons, který ho pokládal za konopku, jež pěkně a hodně štěbetá, a jehož úsudku si nijak necenil, jak se mi o tom mnohokrát vyjádřil, počítal ze své strany s tím, že ho hravě přelstí a že bude ovládat vévodu z Noailles, jehož si o mnoho víc necenil a jehož — neříkám ničemnost, ale nedostatky — velmi dobře znal; a ten, plný svých talentů, vysoko posazený na svém postavení a svých spříznění a spokojený, že získal mne, nepochyboval, že povede dva muže, kteří neznali dvůr tak jako on, kteří k němu nepatřili, jimž by podrazil půdu pod nohama, kdykoli by se mu to hodilo, a které by zatím měl v rukou pro stroje, jež by chtěl uvést do chodu u vévody z Orléans. Záležitost, v níž si každý namlouvá, že tak dobře přijde na své, se dlouho neprotahuje. Canillac se omlouval, že nemohl odolat námluvám vévody z Noailles a osobám, které k tomu dokázal použít. Chvástal se tím, jak se mu zlíbilo, a Noailles s Maisonsem se tomu jen smáli. Noailles nešetřil prostředky, které si předsevzal; poslouchal Canillaca mluvit, jak dlouho chtěl, obdivoval ho, kadil mu, prosil ho, aby ho napravoval a vedl. Canillac shledal, že ten mladík má v sobě mnoho dobrého a hodně ducha, a díky výrazu úcty, abych neřekl přímo uctivosti, s ním Noailles dělal, co chtěl.

Zmocnil se ještě jiné přístupové cesty: byl to abbé Dubois. Zločinci prvního řádu se cítí na dálku, jsou si do jisté míry stejnorodí, poznávají se a spojují, dokud nakonec ten obratnější toho druhého neuškrtí: to se stalo i těmto dvěma. Byl jsem překvapen, když se domácnost vévodkyně z Berry skládala kus po kuse, že na mě vévoda z Noailles co nejživěji a opakovaně naléhal, abych abbému Duboisovi zajistil úřad tajemníka rozkazů vévodkyně z Berry. Král o tom nechtěl ani slyšet, pan du Maine a vévodkyně z Orléans tam dosadili Longepierra. Mluvil jsem o tom jinde. Noailles a Dubois si jeden druhého pěstovali a myslím — neboť je to jen domněnka —, že právě skrze Duboise se Noailles spojil s Effiatem, protože jsem nemohl odhalit žádný jiný bod spojení. Dubois se vždy s velkou závislostí věnoval rytíři Lotrinskému, dokud žil, a jeho příteli Effiatovi, svým dávným ochráncům, s nimiž byl v tolika podstatných věcech stejnorodý; a vždy jsem byl přesvědčen, že byl nástrojem, jehož Noailles použil, aby se spojil s Effiatem — spojení, které dlouho zůstávalo v temnotě.

Viděli jsme (Díl III, Tom 10, kap. 7), kdo byl markýz z Effiatu, sám o sobě i ve vztahu k vévodovi z Orléans, k čemuž budu mít málo co dodat. Jeho jméno bylo Coiffier, původ z Auvergne; proslavení: kontrolor domácnosti pánů z Montpensier, nakonec výběrčí daně *taille* v Dolním Limousinu; sňatky tomu odpovídající. Takové úřady člověka neochudí. Tento výběrčí udělal svého syna generálem financí, pokladníkem a radou účetní komory v Piemontu, Savojsku a Dauphiné. Ne každý

neurozený má vždycky strach. Vecpal se do prvních řad v bitvě u Cérisoles[12] a nazítří byl pasován na rytíře hrabětem z Enghien, princem krve, už ve svém věku hrdinou, kterého Guisové, tehdy už se deroucí vzhůru a spřádající plány, zabili truhlou, když si s ním hráli v La Roche-Guyonu. Byl bratrem Antonína, navarrského krále, otce Jindřicha IV., a prince de Condé, zabitého u Jarnacu atd. Tento krásný rytíř zbohatl a koupil Effiat od Antoina de Neuville, bratra otce pana z Villeroy, státního sekretáře, který žil a zemřel jako královský sekretář, aniž se oženil. Coiffier se oženil s Bonne Rusé, dcerou výběrčího v Touraine a sestrou Beaulieua, který se stal státním sekretářem a který, nemaje potomstva, učinil svým dědicem Antoina Coiffiera, syna syna této sestry, s podmínkou, u člověka tohoto druhu vzácnou, že přijme jeho jméno a erb, podmínkou stejně snadno přijatelnou pro jiného člověka téhož druhu, jakým byl tento prasynovec, který tím velmi zbohatl. Tento prasynovec je maršál z Effiatu[13], jehož kariéra je známa a nepatří k mému tématu. S Marií de Fourcy, svou manželkou, měl tři syny a dvě dcery. Nejstarší byl zetěm Sourdise, rytíře řádu, žil v ústraní a nedlouho a zanechal jen markýze z Effiatu, kvůli němuž vzniká tato malá odbočka; druhý byl velký štolba Cinq-Mars[14], jehož kariéra a katastrofa jsou rovněž dobře známy; třetí abbé z Effiatu, zemřelý slepý, o němž byla řeč na svém místě. Starší z dcer, provdaná za d'Alègra, pána z Beauvoiru, a od něho rozloučená, se provdala za maršála z La Meilleraye a byla matkou vévody Mazarina; druhá byla jeptiškou a zakladatelkou kláštera sester od Kříže na předměstí Saint-Antoine v Paříži.

Jak se Effiat stal prvním štolbou Monsieura, to je pro mne příliš dávné a samo o sobě málo důležité. Jak král, když Effiat otrávil Madame a král se to dozvěděl, jak jsme viděli z první ruky, a byl tou smrtí rozhořčen, ponechal Effiata v úřadu, který mu roku 1688 na Monsieurovo navržení vynesl řád, to rovněž nedokážu vysvětlit. Ale viděli jsme také, že se rytíř Lotrinský a on dostali do přízně u krále, paní z Maintenon a levobočků tím, že jim zaprodali Monsieura a vévodu z Chartres kvůli jeho sňatku; že Effiat si potom stále udržoval dobré vztahy s vévodkyní z Orléans a potají s panem du Maine; že napůl s rytířem Lotrinským, od něhož byl neoddělitelný, ovládal Monsieura až do jeho smrti, velmi často drze, a s autoritou se vměšoval do jeho záležitostí, jeho dvora a jeho rodiny; a že to vévodu z Orléans přivyklo na úctu k jeho duchu a schopnostem, která často přesahovala vážnost a ohleduplnost a kterou

12. **Vysvětlivka:** U Cérisoles (Ceresole Alba v Piemontu) porazili Francouzi 14. dubna 1544 císařské vojsko. Velel jim François de Bourbon, hrabě z Enghien (1519–1546), který zahynul roku 1546 v La Roche-Guyonu, když ho při hře zasáhla truhla shozená z okna.

13. **Vysvětlivka:** Antoine Coëffier de Ruzé, markýz z Effiatu (1581–1632), maršál Francie a vrchní intendant financí Ludvíka XIII., otec markýze de Cinq-Mars; nezaměňovat s jeho vnukem, markýzem z Effiatu, prvním štolbou Monsieura.

14. **Vysvětlivka:** Markýz de Cinq-Mars, králův oblíbenec a velký štolba Francie, byl s panem z Thou popraven stětím v Lyonu 12. září 1642 za spiknutí proti kardinálu Richelieuovi (tajná smlouva se Španělskem).

si Effiat dovedl udržet a pomáhal si v tom Duboisem, a ten zase jím. Byl už po dlouhá léta bezdětným vdovcem po jedné z Leuville, kterou Monsieur učinil vychovatelkou svých dětí, když vyhnal maršálku z Clérembault; a po paní z Effiatu nastoupila maršálka z Grancey, matka paní z Maré, která byla vychovatelkou pod ní i po ní. Effiat žil jako starý mládenec, velmi bohatý, velmi málo přístupný, velmi rád lovil a disponoval smečkou Monsieura a po něm [smečkou] vévody z Orléans, kteří ji nepoužívali; šest nebo sedm měsíců v roce trávil v Montargis nebo na svých statcích, téměř sám a stýkaje se jen s bezvýznamnými lidmi, velmi samotářský, a v Paříži rovněž v ústraní, s figurkami téhož druhu; občas vyrazil z houštiny do dobré společnosti, ale nakrátko, protože dobře mu bylo jen s jeho holkami a jeho podlízavci. Byl to dosti malý muž, suchý, dobře rostlý, rovný, upravený, s plavou parukou a zachmuřenou tváří, velmi pyšný, zdvořilý ke společnosti a plně ovládající její řeč i způsoby; důvěrný přítel maršála z Villeroy díky jejich dávnému společnému příteli, rytíři Lotrinskému; u dvora téměř nikdy, a to jen na skok, a nestýkal se téměř s nikým známým, leda s několika lidmi z Palais-Royal, a to ještě dosti podřadnými. Občas dával králi velmi dobré ohařky a král ho vždy přijímal s jistým vyznamenáním; a pan du Maine si ho sám hýčkal, aby byl jeho ochočeným holubem u vévody z Orléans, jímž už byl a vždy zůstal. Zde si čtenář vzpomene na zhoubnou radu, k níž toho prince svedl při smrti pana [dauphina] a paní Dauphine, a na hanebný kousek, který mi provedl později, když mě vévodkyně z Orléans přinutila mluvit s vévodou z Orléans v jeho přítomnosti o jeho domácích záležitostech.

Vévodovi z Noailles s takovými opatřeními nechybělo nic, co by podporovalo všechny jeho záměry. Ale nic mu nestačilo. Krasoduchost, verše a hřbety knih mu posloužily k tomu, aby si znovu přitáhl Longepierra, dvorskou krysu a pedanta, jemuž člověk jako vévoda z Noailles motal hlavu a který byl šťasten, že Noailles zapomněl, nebo chtěl zapomenout, že on, Longepierre, navzdory jeho úsilí a jeho službám získal úřad u vévodkyně z Berry. Longepierre se cpal, kam mohl, ve stínu řečtiny a divadelních her. Byl velmi zadobře s vévodkyní z Orléans a s panem du Maine. Noailles chtěl skrze něho z nich něco vytáhnout a skrze něho se jim dát vychvalovat; ta cesta byla velmi skrytá a bezprostřední a dovedl z ní vytěžit, protože Longepierre měl víc ducha než cti a chtěl udělat kariéru. To ho také později přivedlo k abbému Duboisovi, který ho použil stejně jako Noailles a vůči týmž osobám a který tomuto básníkovi, řečníkovi, geometrovi a hudebníkovi, ostatně velmi nevrlému pedantovi, kvůli tomu bez potíží odpustil, že mu vyfoukl úřad, jehož už nemohl litovat. Přes všechnu tu péči, všechny ty výpady a obchvaty dosud nic neprosakovalo. Noailles nemohl z těch lidí nic vytáhnout, protože všichni byli v téže nevědomosti. Byl jsem jediný, komu se vévoda z Orléans svěřoval a s kým se všechno bez výhrad probíralo.

Kapitola osmá

Úvahy o současné vládě a o vládě, kterou je třeba zřídit. — Navrhuji vévodovi z Orléans jednotlivé rady a pořádek, který v nich zachovávat. — Zřízení rad rozhodnuto; rozbor jejich předsedů. — Námořnictvo. — Finance a válka. — Církevní záležitosti a seznam obročí. — Konstituce. — Jezuité. — Otec Tellier. — Řím a nuncius. — Biskupové; jejich shromáždění. — Styky francouzského duchovenstva s Římem a v Paříži s nunciem. — Zahraniční věci. — Vnitřní věci království. — Zdráhám se vybrat si sám místo a tvrdošíjně odmítám správu financí. — Tíživý stav financí. — Bankrot přednější než jakékoli jiné řešení. — Trvám na odmítnutí financí navzdory víc než zřejmé nelibosti vévody z Orléans. — Navrhuji vévodu z Noailles. — Odpor a spor o to. — Vévoda z Orléans nakonec svolí. — Jsem určen do regentské rady.

Už dlouho jsem myslel na budoucnost a mnoho jsem přemýšlel o době tak důležité a tak kritické. Čím víc jsem v duchu probíral všechno, co bylo třeba udělat, tím víc se mě zmocňovala hořkost nad ztrátou prince, který se narodil pro štěstí Francie i celé Evropy a s nímž bylo všechno, co k tomu mohlo nejvíce přispět, promyšleno a z větší části rozhodnuto a uspořádáno s takovým řádem, přesností a spravedlností, nejen obecně a v hrubých rysech, ale i v podrobnostech, nakolik to bylo možné, a s nejmoudřejší prozíravostí. Bylo to dobro, jehož jsme nebyli hodni, které nám bylo ukázáno jen proto, abychom viděli, že spravedlivá a rozumná vláda je možná a že Boží paže není zkrácena, aby tomuto království dopřála štěstí a rozkvět, až si od Jeho dobroty zasloužíme krále skutečně podle Jeho srdce. Princ, jemuž mělo připadnout regentství, měl k tomuto stavu, tak šťastnému pro něho samého i pro celou Francii, hodně daleko; a hodně daleko měl také regent, ať by byl sebedokonalejší, k tomu, aby mohl jednat jako král. Cítil jsem obojí v celém rozsahu a jen stěží jsem se ubránil malomyslnosti.

Měl jsem co činit s princem velmi osvíceným, velmi vzdělaným, který měl všechnu zkušenost, jakou může dát život soukromníka velmi vzdáleného od trůnu i od možnosti regentství, který dobře znal tolik velkých chyb, jež viděl a některé tak zblízka pocítil, i neštěstí, jimiž sám tolik prošel; ale s princem, v němž lenost, slabost a oddanost té nejnebezpečnější společnosti vytvářely vady a překážky stejně tíživé jako nesnadno napravitelné, abych neřekl nenapravitelné, ba i jen zmenšitelné. Tisíckrát jsme spolu rozmlouvali o vadách vlády a o neštěstích, která z nich plynula. Každá událost, až po události u dvora, nám k tomu ustavičně dodávala látku. On i já jsme se v názoru na jejich příčiny i následky nelišili. Šlo tedy jen o to uplatnit to správně a soustavně a vládnout tak, aby se těchto vad vyvarovalo, uspořádat to podle možností, jaké může mít regent, a zároveň s výhledem vychovat krále v

dobrých a rozumných zásadách, dát mu je zalíbit, až mu to věk dovolí, a otevřít mu oči i vůli, aby jako král po své zletilosti zdokonalil, co regentství nedokázalo dokončit ani čeho nedosáhlo. To byl můj cíl a celé mé úsilí: vnuknout vévodovi z Orléans všechno, co jsem považoval za vhodné, aby ho k tomu dovedlo, už za života vévody z Berry, jehož skutečným rádcem měl usilovat být, a ještě mnohem víc, když už mezi vévodou z Orléans a regentstvím nikdo nestál. Jak jsem je viděl přibližovat se s královým věkem a ubývajícím zdravím, zacházel jsem do větších podrobností, a to je třeba vysvětlit.

Co jsem považoval za nejdůležitější udělat a nejnaléhavější provést, bylo úplné zvrácení systému vnitřní vlády, do něhož kardinál Mazarin[1] uvěznil krále i království. Cizinec ze spodiny lidu, který k ničemu nepatří a nemá jiného boha než svou velikost a moc, myslí na stát, jemuž vládne, jen ve vztahu k sobě. Pohrdá jeho zákony, jeho duchem a jeho výhodami; nezná jeho pravidla a formy; myslí jen na to, jak všechno podrobit, všechno smíchat, udělat ze všech jen prostý lid; a protože to lze provést jen ve jménu krále, nebojí se učinit panovníka nenáviděným ani vštípit jeho mysli svou zhoubnou politiku. Viděli jsme ho urážet nejbližší královskou krev, vzbuzovat strach v králi, zle nakládat s královnou matkou, nad níž stále panoval[2], srazit všechny stavy království, dvakrát je vystavit nebezpečí záhuby rozbroji, které kvůli němu vznikly, a udržovat válku navenek pro svou bezpečnost a své výhody, spíše než by pustil kormidlo, jehož se zmocnil. Nakonec jsme ho viděli vládnout naplno sám, svým vystupováním i svou mocí, a nechávat králi jen podobu panovníka. V tomto pohoršlivém lesku zemřel, se zaopatřeními, sňatky a nesmírným dědictvím, které zanechal, tak obludným, že by samo mohlo obohatit nejmocnějšího krále Evropy.

Nic není dobré ani užitečné, není-li na svém místě. Abych zbytečně nesahal hluboběji do minulosti: Liga, která nemířila na nic menšího než na korunu, a protestantská strana převrátily za dětí Jindřicha II. všechen řád. Vše, co Jindřich IV. s pomocí věrné šlechty dokázal, bylo, že se po tisíci útrapách dal uznat za to, čím byl plným právem, a takřka koupil korunu od svých poddaných smlouvami a miliony, které ho to u nich stálo, ohromnými zaopatřeními a bezpečnostními pevnostmi pro katolické i hugenotské vůdce. Velmože takto zaopatřené, kteří se přesto cítili hodně ponížení oproti přeludům, jež si každý z nich vytvořil, nebylo snadné vést. Mezi většinou z nich trvala jednota. Většina si zachovala svá spojení s cizinou; král musel brát na ně

---

1. **Vysvětlivka:** Jules Mazarin (Giulio Mazzarino, 1602–1661), italský duchovní, původně v papežských diplomatických službách, pak Richelieuův chráněnec; kardinál od roku 1641 a první ministr za regentství Anny Rakouské a v prvních letech vlády Ludvíka XIV. Za Frondy (1648–1653) musel dvakrát odejít ze země. Zemřel 9. března 1661 ve Vincennes po dlouhé nemoci a zanechal obrovské jmění; své neteře provdal do předních rodů Francie a Itálie.

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

ohled, ba dokonce s nimi počítat. Nic není zhoubnější pro dobrý řád, pro právo panovníka, pro postavení poddaného, ať je jakkoli vysoké, pro bezpečnost a klid království. Regentství Marie Medicejské[3] to zlo, které od smrti maršála z Bironu[4] zesláblo, jen rozmnožilo. Moc a velikost maršála d'Ancre[5], jeho ženy a té hromady ubožáků, kteří pracovali pod jejich rozkazy, popudily velmože, sbory i lid. Smrt tohoto cizího majordoma, zničení jeho chráněnců a vzdálení pyšné matky, která neviděla vlastníma očima, ale měla jen náladu, rozmar a žárlivou touhu vládnout, čehož využívali nízcí důvěrníci, aby vládli jejím jménem, vrátily Francii na nějaký čas klid, avšak za cenu šetrnosti k velmožům, jejichž moc a nebezpečné postavení činily poslušnost libovolnou.

Kardinál z Richelieu[6] stejně cítil zla uvnitř i navenek a s léty proti nim přinesl léky. Pozvolna srazil tu moc a autoritu velmožů, která vyvažovala a zatemňovala moc královu, a pozvolna je přivedl na spravedlivou míru poct, vyznamenání, vážnosti a autority, jež jim náležely, ale jež jim už nedovolovaly se bouřit ani mluvit zvysoka s králem, který se jich už neměl čeho bát. To bylo výsledkem dlouhého postupu, moudře a bez přerušení směřujícího k tomuto cíli, a úplného zdolání protestantské strany zkázou La Rochelle a jejích dalších pevností, které dříve tvořily stát ve státě a byly jistým a vzájemným útočištěm vnějším nepřátelům i vzbouřencům uvnitř, i katolickým, tak často podněcovaným Marií Medicejskou a Gastonem, jejím milovaným synem, jenž byl nakonec stejně jako ostatní přiveden k poslušnosti. Ludvík XIII. nežil dost dlouho pro štěstí Francie, pro blaho dobrých, pro příklad nejlepších a největších králů; poslušnost a klid uvnitř, míra, pravidlo, dobrý řád a spravedlnost, které si zvláštním způsobem osvojil, trvaly jen osm nebo devět let.

---

3. **Vysvětlivka:** Marie Medicejská (1575–1642), dcera toskánského velkovévody Francesca I., od roku 1600 druhá manželka Jindřicha IV.; po jeho zavraždění (1610) regentka za nezletilého Ludvíka XIII. Roku 1617 ji syn odstranil od vlády a poslal do Blois; po „Dni oklamaných" (1630) roku 1631 uprchla ze země a zemřela v exilu v Kolíně nad Rýnem 3. července 1642. Z jejích dětí s Jindřichem IV. se dospělosti dožili Ludvík XIII., Alžběta (manželka Filipa IV. Španělského), Kristina (vévodkyně savojská), Gaston Orleánský (1608–1660), opakovaně zapletený do spiknutí proti Richelieuovi, a Jindřiška Marie (manželka Karla I. Anglického).

4. **Vysvětlivka:** Charles de Gontaut, vévoda z Bironu (1562–1602), maršál a admirál Francie, druh Jindřicha IV. ve válkách; za spiknutí se Savojskem a Španělskem byl odsouzen pařížským parlamentem a 31. července 1602 stat na nádvoří Bastily.

5. **Vysvětlivka:** Concino Concini, maršál d'Ancre, Florenťan a oblíbenec Marie Medicejské, za jejího regentství nejmocnější muž v zemi; 24. dubna 1617 ho na rozkaz mladého Ludvíka XIII. při zatýkání u vstupu do Louvru zastřelili kapitán tělesné gardy Vitry a jeho průvodci. Jeho manželka Leonora Galigai, královnina důvěrnice, byla odsouzena mimo jiné za čarodějnictví a 8. července 1617 stata na place de Grève a její tělo spáleno.

6. **Vysvětlivka:** Armand-Jean du Plessis, kardinál z Richelieu (1585–1642), první ministr Ludvíka XIII. od roku 1624. Po dlouhém obléhání dobyl roku 1628 hugenotskou La Rochelle a mírem z Alès (1629) zbavil protestanty jejich pevností. Zemřel v Paříži 4. prosince 1642 po nemoci.

Nezletilost, která je dobou slabosti, podnítila velmože a sbory, aby se znovu zmocnili uzurpovaných práv, jež jim byla vyrvána a jež podlý a cizí původ pána, kterého jim i sobě dala regentka, a podvody, podlosti, úskoky, strachy a *sproposito* jeho vlády, stejně lakomé, bázlivé i tyranské, činily ne-li nutnými, tedy aspoň snesitelnými. Nebylo třeba ani tolik, kolik toho Mazarin zakusil, aby přísahal záhubu veškeré velikosti a veškeré autority kromě své vlastní. Všechna jeho péče a všechno jeho úsilí se obrátily ke zničení hodností a urozenosti všemi možnými cestami: zbavit urozené lidi veškeré autority a k tomu účelu je ze zásady vzdálit od státních záležitostí; uvést do nich lidi stejně nízkého původu, jako byl on; zvýšit moc, vyznamenání, vliv a bohatství jejich úřadů; přesvědčit krále, že každý velmož je přirozeně nepřítelem jeho autority, a že k vedení jeho záležitostí všeho druhu má dávat přednost lidem z ničeho, které bylo možno při nejmenší nespokojenosti srazit zpět do nicoty odnětím jejich úřadu stejně snadno, jako je z ní vytáhli, když jim ho dali; kdežto velmoži, už velcí svým rodem, svými sňatky a často svým postavením, nabývali ministerstvem a úřady s ním souvisejícími hrozivé moci a ze stejných důvodů bylo nebezpečné přestat jich užívat. Odtud povýšení pera a taláru a zničení šlechty po stupních, které bude možno vidět jinde, až k tomu zázraku, který dnes vidíme a pociťujeme a který ti lidé pera a taláru dovedli dobře udržet a své jho každým dnem zostřovat, takže věci došly až tam, že největší velmož nemůže být nikomu k užitku a že tisícerým způsobem závisí na nejpodlejším neurozeném. Tak přecházejí věci od jednoho vrcholu krajnosti k druhému, zcela opačnému.

Od té doby, co jsem o tom mohl přemýšlet, jsem úpěl nad touto propastí nicoty, do níž byla ze zásady uvržena veškerá šlechta. Vzpomínám si, že ještě dříve, než jsem získal důvěru vévodů z Beauvilliers a z Chevreuse[7], ale už jsem s nimi jednal velmi volně, jsem se jednoho dne s touto stížností vůbec nekrotil. Nechali mě chvíli mluvit. Nakonec vévoda z Beauvilliers zrudl a přísným tónem se mě zeptal: „Ale co byste tedy chtěl, abyste byl spokojen?“ — „To Vám, pane, povím,“ odpověděl jsem živě. „Chtěl bych se narodit z dobrého a starého rodu, chtěl bych také mít nějaké pěkné statky s pěknými právy, aniž bych se staral o to, být velmi bohatý. Měl bych ctižádost být povýšen do první hodnosti své země a přál bych si také guvernérství nějaké pevnosti, užívat toho, a byl bych spokojen.“ Oba vévodové mě vyslechli, podívali se na sebe, usmáli se, nic neodpověděli a za chvíli změnili téma. Oni sami, jak jsem později viděl, smýšleli naprosto jako já, a nemohl jsem o tom pochybovat díky shodě, která byla jedině mezi nimi, mnou a oním princem, na něhož nemohu vzpomenout bez slz.

Ať jsem byl jeho ztrátou sebevíc sklíčen, mé myšlenky a má přání se změnit nemohla; a ať jsem cítil sebevětší nepoměr mezi tímto jedinečným princem a

7. **Vysvětlivka:** Charles-Honoré d'Albert de Luynes, vévoda z Chevreuse (1646–1712), Colbertův zeť a švagr vévody z Beauvilliers; oba patřili k nejbližším rádcům vévody z Bourgogne. Zemřel 5. listopadu 1712.

tím, kdo měl vládnout, i mezi prostředky krále a prostředky regenta, nemohl jsem se vzdát aspoň části onoho celku, který mi unikl. Mým záměrem tedy bylo začít uvádět šlechtu do ministerstva s hodností a autoritou, jaká jí příslušela, na úkor taláru a pera, a vést věci moudře, po stupních a podle příležitostí, aby tito neurození pozvolna ztratili všechny správní úřady, které nejsou čistě soudcovské, a aby na všechna jejich místa byli pozvolna dosazeni velmoži a veškerá šlechta, a vždy nadřazeně nad těmi místy, jež by povaha věci nechávala vykonávat jinými rukama, aby se šlechtě podřídilo všechno v každém druhu správy, avšak s nutnými opatřeními proti zneužitím. Její ponížení, chudoba, nerovné sňatky, malá jednota, více než sto let nicoty bez klik, stran, spojení s cizinou a spolčování uvnitř činily tuto změnu bezpečnou, a prostředků, jak spolehlivě zabránit, aby se nebezpečí časem objevilo, nebylo nedostatek.

Potíží byla nevědomost, lehkomyslnost a nepozornost této šlechty, zvyklé nebýt k ničemu dobrá než nechat se zabít, postupovat ve válce jen podle služebního stáří a jinak hnít v nejsmrtelnější neužitečnosti, která ji vydala zahálce a odporu ke všemu vzdělání mimo válku, protože ze svého postavení neměla možnost je k čemukoli použít. Nebylo možné udělat první krok k tomuto cíli, aniž by se svrhla obluda, která šlechtu pohltila, totiž generální kontrolor a státní sekretáři, často nesvorní, ale proti ní vždy dokonale sjednocení. S tímto záměrem jsem vymyslel rady, o nichž jsem mluvil a které dlouho poté, na začátku roku 1709, tak překvapily vévodu z Chevreuse, když se se mnou u mě poprvé bavil o tomtéž záměru, který mi svěřil, aby slyšel můj názor, a hned jej našel napsaný mou rukou přesně tak, jak jej sám pojal, jak je to obšírněji vidět (Díl II, Tom 7, kap. 7). Monseigneur vévoda z Bourgogne jej přijal se stejným záměrem, a právě o tyto rady se vévoda z Orléans opřel[89], když nám v parlamentu navrhl jejich zřízení a prohlásil, že byly nalezeny ve schránce monseigneura vévody z Bourgogne; k čemuž poznamenám, že to nebyla ta, o níž jsem mluvil a která mi způsobila tolik starostí.

Zřízení těchto rad tedy bylo jednou z prvních věcí, o nichž jsem s vévodou z Orléans mluvil. Tyranie, kterou těchto pět francouzských králů vykonávalo podle libosti ve jménu skutečného krále a téměř ve všem bez jeho vědomí, a nesnesitelná povýšenost, do níž vystoupili, ho zraňovaly o nic méně než mne. Navrhl jsem tedy zrušit dva úřady státních sekretářů, pro válku a pro zahraniční věci, jejichž agendu by spravovaly rady a vyřizovali tajemníci těchto rad; co nejvíce omezit množství podpisů z královského rozkazu (*en commandement*), rozmnožených donekonečna zájmem státních sekretářů, aby všechno procházelo jejich rukama; a aby to, co by bylo ne-

---

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

zbytné podepisovat z rozkazu, podepisovali oba zbývající státní sekretáři, kteří by na to měli ve všech věcech dost času, protože by jim nezůstala žádná agenda k vyřizování ani k zodpovídání, kromě tajných rozkazů regenta, které zvlášť nepatří k žádné agendě. Tak i s námořnictvem, tak se všemi provinciemi království, jež tvoří agendu rady depeší, kterou jsem nazýval radou vnitřních věcí. Ne že bych měl v úmyslu ponechat druhého státního sekretáře natrvalo; jediný stačil k vyřizování nejtajnějších věcí, které jsem chtěl učinit také nejvzácnějšími, a k naprosto nezbytným podpisům z rozkazu, které jsem měl také v úmyslu značně proředit tím, že bych místo nich zavedl podpis předsedy rady a připojil k němu tehdy podpis tajemníka téže rady. Je známo, že domnělý králův podpis, který dole na každou listinu vycházející z kanceláří připojuje podúředník, jenž píše i samu listinu, nemá jinou sílu a autoritu, než jakou dostává od podpisu státního sekretáře. Nebylo tedy těžké zrušit tento domnělý králův podpis, jímž nikdo nebyl oklamán a který byl jen velmi nedůstojnou prostitucí, a přenést na předsedy rad pro věci jejich rad váhu a autoritu podpisů státních sekretářů. To jsou věci, které čas přináší jakoby sám od sebe, jestliže se neprometkají příležitosti je zavést, aniž se podniká všechno najednou, ale spokojí se nejprve s poražením stromu, aby se pak v pravou chvíli vytrhly kořeny a od základu se zabránilo jeho zhoubnému znovuzrození.

Navrhl jsem zároveň, aby státní sekretáři nevstupovali do žádné z rad, kde by je stín toho, čím by právě přestali být, činil nebezpečnými; ale aby jeden z obou státních sekretářů byl připuštěn do regentské rady bez hlasu rozhodujícího, ba ani poradního, a hlavně bez možnosti cokoli referovat, aby přesně vedl její zápisy; ty by každý měsíc přesně kontroloval ten člen této rady, který by podle pořadí měl měsíc služby k přijímání žádostí (*placets*), jež býval zvyklý přijímat ve všech věcech jen státní sekretář pro válku; tyto žádosti by mu doma referovali dva dvorní referendáři, kteří by ho doprovázeli, když by je přijímal za stolem k tomu postaveným v králově předpokoji, jak to dělával sám státní sekretář pro válku; a potom by je referoval vévodovi z Orléans, v doprovodu týchž dvou dvorních referendářů. To znamenalo vrátit těmto úřadům jejich původní právo a využít jejich znalostí pro tisíc věcí tohoto druhu, které se často týkaly věcí, jež lidé meče nemohli znát, zvláště v těchto začátcích. Je pochopitelné, že jsem zároveň navrhl zrušit úřad generálního kontrolora, přenést jeho agendu a autoritu na finanční radu a podpis předsedy této rady dosadit místo podpisu generálního kontrolora.

K tomuto obecnému plánu bylo třeba přidat plány zvláštní. Navrhl jsem tedy plán těch rad, který jsem kdysi vypracoval a který se najde mezi Doklady v podobě, v jaké jsem jej tehdy sepsal; některé jsem však vypustil, protože se už nehodily ani pro přítomnou chvíli, ani pro dobu regentství. Svou agendou i názvem byly takové, jak je vévoda z Orléans zřídil, ale se zmatkem, počtem členů a nepořádkem, jaký bych do nich nevnesl a jehož příčina vyjde najevo v pravý čas. Nebudu se tu tedy u nich nyní

déle zdržovat. Pak přišlo na řadu projednávání lidí, které připustit nebo vyloučit, a potom určení místa pro každého z těch, kdo budou zaměstnáni.

Upozornil jsem vévodu z Orléans, že toto zřízení bude nesmírně lichotit velmožům a veškeré šlechtě, vzdálené od státních záležitostí téměř sto let, která neviděla naději, že by se pozvedla z ponížení, do něhož byla uvržena; že tento nečekaný a náhlý návrat z nicoty k bytí dojme stejně ty, kdo z něho budou mít užitek díky svým novým úřadům, jako i ty, jimž žádný dán nebude, protože budou doufat v nějaký později díky otevření těchto dveří a mezitím se budou těšit ze společného dobra a z toho, čeho se dostalo jim rovným; zároveň že je na něm, aby tak dobře vyvážil zahrnutí, vyloučení a rozdělení úřadů, aby jeho autorita tím nejen neutrpěla, ale ještě se upevnila, a aby se také vyhnul nebezpečné nespokojenosti; že se z tohoto důvodu nedomnívám, že by mohl moudře vyloučit jisté lidi, kteří vhodně či nevhodně nabyli ve světě jisté váhy, u nichž se vážnost a příznivé mínění o nich staly módou, jejichž výběr by mu vynesl potlesk a dodal pověst novému druhu vlády a jejichž vyloučení by vyvolalo opačný dojem a mohlo by tyto lidi, většinou velmi dobře postavené, povzbudit, aby kuli pikle a stavěli se mu do cesty, místo aby se o něho zajímali a o úspěch toho, k čemu by byli použiti; a že by sklidil dvojí vděk veřejnosti i jich samých za výběr, který nemohli očekávat pro to málo, čím si u něho zasloužili, a často pro úplný opak; že také, jak pro dobrý chod záležitostí, tak proto, aby snadností nepokoušel lidi pro něho nespolehlivé, kteří by toho mohli zneužít, je velmi podstatné zavést a udržovat v každé radě dokonalou rovnost autority a funkcí mezi všemi členy a přesnou rovnováhu mezi nimi a předsedou, aby předseda nenabyl autority, která by autoritu rady nejen pohltila, ale i zastínila, a aby také požíval svého postavení bez závislosti, která by z něho udělala přízrak.

Abych dosáhl této vyváženosti, zastával jsem názor, že předseda smí mluvit až poslední; že rozděluje jednotlivé záležitosti každému, vždy na plném zasedání rady; že sám nesmí referovat žádnou; že má v každém případě jen svůj hlas; že při rovnosti hlasů bude k rozhodnutí povolán člen regentské rady, který má měsíc služby, aniž by tam směl slyšet o jakékoli jiné záležitosti; a že předsedu každé rady, když přijde referovat regentské radě o záležitostech své rady, které tam všechny, kromě běžných maličkostí, měly být přesně předkládány a s konečnou platností rozhodovány, bude doprovázet jeden z členů rady, který byl v hlavních věcech opačného mínění než předseda, zvolený většinou členů téhož mínění jako on; konečně že všechna usnesení každé rady, zvláště regentské, bude průběžně zapisovat tajemník sedící na dolním konci stolu, na konci zasedání je přečte a podepíše je on a člen rady, který má týden služby; což by mu bylo předlohou pro jeho obšírnější zápisy, které by byly na konci každého měsíce znovu přečteny v radě a podepsány předsedou a tajemníkem. S těmito opatřeními jsem považoval rovnováhu za dobře zachovanou a za velmi obtížné cokoli vyřídit bez vědomí nebo proti mínění rady, a to v radě zahraničních věcí stejně jako v ostatních, pokud jde o instrukce, dopisy, odpovědi, rozkazy a jakoukoli

jinou věc, kromě věcí zároveň tajných, důležitých a vzácných, které by zůstaly mezi regentem a předsedou této rady, ale které by bylo zhoubné a zničující rozšiřovat nad rámec nepřekonatelné nutnosti.

Chtěl jsem také pevně stanovené dny pro zasedání jednotlivých rad, všech v královském sídle, a dny určené v regentské radě k projednávání záležitostí každé rady; a kdyby se vyskytly takové, které by nemohly být projednány v řádný den, předložit je samotné na začátku nebo na konci zasedání regentské rady, aniž by předseda jiné rady, který by byl v regentské radě ve svůj řádný den, směl být přítomen mimořádné záležitosti, která by tam byla předložena, a aniž by ten, kdo by ji předkládal, směl slyšet kteroukoli z těch, které by se tam toho dne projednávaly řádně. Trval jsem ještě na tom, aby se obor každé rady oddělil tak čistě, zřetelně a přesně a aby se otázky a vzájemné nároky, které by z toho mohly v začátcích vzniknout, rozhodovaly tak rychle a jasně, aby žádná rada nemohla zasahovat do jiné ani s ní soupeřit a aby veřejnost neměla žádné potíže vědět, na koho se v jakékoli záležitosti obrátit. Bylo třeba se stejnou přesností zajistit, aby se zřetelně oddělily zvláštní funkce každého člena každé rady, a tak pečovat o jednotu členů tím, že se odstraní každá příčina nároků a žárlivosti, stejně jako o jednotu rad navzájem; a zároveň o zralé zkoumání a rychlé vyřizování záležitostí.

Jejich užitečnost a snadnost jsem doložil ustavičným příkladem vídeňského dvora, kde se nic neuspěchá ani nevázne mezi tolika různými radami, které jsou tam zřízeny; a pokud se ve Španělsku ukázal opak, je to proto, že za posledních králů z rakouského domu se tam hlasovalo jen písemně; a tyto posudky, které obíhaly od jedněch k druhým, byly předkládány králi a jím posílány zase dalším, se stávaly obhajobami vedenými na dálku o nejmenších záležitostech, z nichž by velké množství podobných nezabralo víc než jedno dopoledne, kdyby se hlasovalo ústně a společně; místo toho, protože jediná záležitost neměla konce, vznikala ucpanost, která zastavovala a mařila všechny záležitosti nekonečnými průtahy. Dodal jsem, že pokud jde o vládu Filipa V., vévoda z Orléans ví lépe než kdokoli jiný, co tam učinilo rady neužitečnými a směšnými: nemohly se udržet proti obratnosti a vlivu paní des Ursins, která měla za zády paní z Maintenon a chtěla strhnout na sebe samu veškerou vládní moc, což oběma monarchiím neprospělo.

Vévodovi z Orléans se tento plán nesmírně zalíbil a mnohokrát jsme ho spolu probírali a rozebírali. Pochopil důležitost tajemství a zachoval je, jak o věci samé, tak o všem, co s ní souviselo. Když bylo rozhodnuto, bylo třeba projednat osoby. Upozornil jsem ho, že pokud jde o předsedy rad pro církevní záležitosti, pro válku, pro námořnictvo a pro finance, nemá na vybranou; že není nijak myslitelné udělat hraběti z Toulouse, admirálovi, který velel loďstvům, vyhrál námořní bitvu, denně předsedal radě pro kořisti, chodil kořisti s konečnou platností soudit do rady před králem a byl přizván k posuzování povýšení, která se v námořnictvu prováděla, tu urážku, aby ho vyloučil z místa předsedy této rady; že hrabě z Toulouse se k němu

choval velmi jinak než vévoda du Maine, je moudré a umírněné povahy a obecně stejně milován a vážen, jako jeho bratr byl opovrhován a nenáviděn uprostřed strachu a otroctví, jež v té věci nutily k mlčení. Došel jsem tedy k závěru, že je spravedlivé, bezpečné a nutné jmenovat ho předsedou této rady a velmi škodlivé, ba nebezpečné to neučinit; ale že se také domnívám, že stejně vhodné je neponechat mu tuto radu natolik, aby se stala přeludem a aby se hrabě stal pánem námořnictva; že k tomu stačí uvést do ní maršála z Estrées, muže přímého a čestného, který námořnictví zná a dobře mu rozumí, je v něm vážen a ctěn pro svou statečnost, své činy, poctivost a schopnosti námořníka a který by svou zkušeností, úřadem viceadmirála a hodností maršála Francie tuto radu posílil a podepřel; že se na něho může spolehnout, že když ho tam dosadí, jen ho postaví na jeho místo, a že by bylo dokonce zvláštní, kdyby ho tam nedosadil; že vychází dobře s hrabětem z Toulouse a jsou na sebe odedávna zvyklí, protože byli často spolu na moři i v přístavech, a oba jsou spojeni, i s d'O, v témž sporu a v téže nevraživosti proti Pontchartrainovi. I to všechno bylo schváleno a vévoda z Orléans odložil na dobu, kdy bude moci mluvit, aby s maršálem z Estrées a potom s hrabětem z Toulouse vybral námořníky nejvhodnější k sestavení této rady, spolu s nějakým intendantem námořnictva pro to, co v ní nutně vyžadovalo pero.

Když jsme pak přešli k finanční radě, řekl jsem mu, že maršála z Villeroy velmi dobře znám i to, jaký je vůči němu, ale že je předsedou této rady a státním ministrem; že neponechat mu toto místo, byť jinak upravené, by byla nejkrvavější urážka, jakou lze udělat, a to muži, jako je on; že jeho neschopnost a malichernost z něho činí osobu zcela bezvýznamnou v čele záležitostí, jimž nerozumí a nikdy rozumět nebude; že ke všemu stačí přidat k němu prezidenta, jako v radě námořnictva, který by mlčky krotil jeho velké povýšené způsoby a zbavil strachu z nich lidi z talárového stavu, bez nichž se tu ještě nějakou dobu nebude možné obejít v úloze intendantů financí, kteří z financí udělali čarodějnou knihu (*grimoire*), aby je nikdo jiný než oni nemohl znát, dokud autorita a píle nedají věc vyjasnit a nepřiblíží tuto látku lidem meče; a přecházeje hned k válce, dal jsem vévodovi z Orléans pochopit, že když je první maršál Francie umístěn jinde, místo v čele této rady může zaujmout jen Villars, druhý maršál Francie, který velel armádám až do míru, jejž pak sám uzavřel v Rastattu a v Badenu, a který pro něho nebyl podezřelý. Villars mě už před nějakou dobou požádal, abych vévodu z Orléans ujistil o jeho oddanosti. Učinil jsem to a přinesl jsem od něho poděkování a zdvořilosti, s nimiž se mi maršál zdál velmi spokojen.

Když byly tyto tři body takto stanoveny, přišel na řadu bod církevních záležitostí, který se vážil déle. Řekl jsem vévodovi z Orléans, že v této volbě nemá víc volnosti než u ostatních tří, které učinil, s tím rozdílem, že kardinál z Noailles[10], jemuž místo předsedy této rady výhradně příslušelo, pro něho nemůže být podezřelý, a že Villars,

10. **Vysvětlivka:** Louis-Antoine de Noailles (1651–1729), strýc vévody z Noailles, arcibiskup pařížský od roku 1695 a kardinál od roku 1700; přední odpůrce bezvýhradného přijetí buly *Unigenitus*, kvůli němuž byl na sklonku vlády Ludvíka XIV. v nemilosti. Zemřel v Paříži 4. května 1729.

bez porovnání nejméně podezřelý z ostatních tří, má záchvaty bláznovství, na něž je třeba dávat pozor; že věk, mravy a apoštolský a bezúhonný život kardinála z Noailles, jeho služební stáří, které ho stavělo do čela duchovenstva, nezávisle na jiných právech, jeho postavení arcibiskupa hlavního města a diecézního biskupa dvora, postavení nejstaršího z našich kardinálů, postavení a sňatky jeho nejbližší rodiny, učenost a umírněnost, které prokázal při tolika soukromých i veřejných příležitostech, tvoří soubor důvodů tak převažujících, že to dokazují nade vši pochybnost; že pokud jde o záležitost konstituce[11], právě jeho samého bych se chtěl zeptat, co si o ní myslí, či spíše že to nepotřebuji, protože mi to mnohokrát řekl s rozhořčením, jaké si zasloužily úskoky, podvody a násilí, z nichž celá tato záležitost byla jen spletí; že princi tak osvícenému, jako je on, nesluší, aby se nechal ovládnout odpornou klikou, kterou nenávidí všichni čestní lidé, i ti, které do ní zatáhla slabost nebo zájem; že je to zdravá, učená a zbožná část království, s níž musí počítat v církevních záležitostech, které vyžadují čisté ruce, všeobecně za čisté uznávané, jinak hrozí ztráta veškeré pověsti a veškeré důvěry hned při tomto prvním chybném kroku. Dodal jsem, že nevidím žádného preláta, který by byl zároveň dost výrazný, dost vynikající znalostmi a dost nesený veřejnou úctou, aby se mohl s kardinálem z Noailles jakkoli srovnávat; a že pokud jde o kardinály z Rohanu a z Bissy, je na něm samém, aby uvážil, zda by církevní záležitosti byly v bezpečí, kdyby jejich hlavní řízení a seznam obročí (*feuille des bénéfices*) svěřil dvěma ctižádostivým otrokům římské kurie: prvnímu, který dýchal jen pro velikost svého rodu a svých přeludů, druhému, který dýchal jen pro to, aby si nějaký rod vytvořil, oběma toužícím ovládnout duchovenstvo a dvůr a být vůdci strany, oběma spojeným s tím a oddaným tomu, co mu bylo kolem krále i ve veřejnosti nejvíce nepřátelské; a že by navíc měl vědět, na čem je s Rohany.

Přecházeje odtud ke stranám, které konstituce vytvořila, dal jsem mu pocítit celý rozdíl mezi odedávna a veřejně uznávanou pověstí prelátů spojených s kardinálem z Noailles a pověstí ostatních; váhu Sorbonny, ostatních škol, pařížských farářů, tak důležitých a tak nutných šetřit v citlivých dobách, zástupu nižšího duchovenstva (*second ordre*) a řeholních sborů proslulých svou učeností a zbožností; konečně váhu parlamentů, zvláště pařížského, otevřeně se hlásících k věci i k osobě kardinála z Noailles, který měl všechna srdce a k němuž se všechno pohrne davem, jakmile přítomný teror skončí s králových životem; konečně že by to znamenalo udělat nejkřiklavější urážku prvnímu prelátovi království, nejlépe postavenému, nejvšeobecněji milovanému a požívajícímu plné úcty, a vydat se všeobecnému křiku a rozhořčení, a to kvůli lidem, kteří, opovrhovaní dnes, kdy vládnou všemi blesky, a nenávidění pro zneužívání své moci, budou o co víc zhrdáni, až bude svoboda vrácena.

---

11. **Vysvětlivka:** Konstitucí se míní bula *Unigenitus* papeže Klementa XI. z 8. září 1713, která odsoudila 101 vět z díla jansenisty Pasquiera Quesnela; její prosazování, které král a otec Tellier vynucovali na parlamentu a biskupech, rozdělilo francouzskou církev na desetiletí.

Vévoda z Orléans neměl co odpovědět na úvahu, která čerpala svou sílu jen z věcí samých, z jejich zřejmosti založené na pravdě. Přiznal mi, že toto místo může dát jedině kardinálovi z Noailles, ale byl v rozpacích kvůli záležitosti konstituce, kvůli Římu i kvůli samotné Francii. Úvaha o tom se několikrát opakovala. Má se neměnila. Zastával jsem názor, že má, chce-li se z toho dostat dobře a rychle, tu nejkrásnější hru na světě, jen když se nenechá oslnit; že není král, který si zakládá na neomezené autoritě, a že se v této záležitosti nijak nezavázal Římu ani nikomu jinému, ani sám sobě nasazením své již kompromitované moci; že král je ve všech těchto podmínkách, jichž ti, kdo ho do nich dokázali dotlačit, dokázali také dobře využít, aby ho dovedli tam, kam si nikdy nedovedl představit, že by mohl být doveden; že on, regent, má jich také svým způsobem využít a využít své svobody i mezí své autority, aby se vyhnul témuž úskalí a nevydal se lidem prodaným a zavázaným všemi možnými způsoby, jejichž úskoky, ctižádost, machinace, podvody a násilí už nikomu nejsou neznámé, kteří nebudou nikdy spokojeni, budou chtít jít vždy dál, obětovat všechno svým záměrům, a hlavně udržovat tuto válku, aby se stali nepostradatelnými a důležitými, aby se jim dvořilo a aby se jich bálo, a protože když skončí záležitost, která stranu vytvořila, není už strany, a tedy ani vůdců a předních mužů strany; ať tedy pochopí, že když jim bude naslouchat, nikdy ji neukončí, že ho bude trápit víc než kterákoli jiná vládní záležitost a že bude pozvolna strháván k více násilnostem, stejně málo užitečným i pro ochranu, kterou by chtěl poskytnout, než jaké viděl páchat krále, a které by u něho byly mnohem nenáviděnější; že podle mého názoru má jen jednu možnost, ale musí se jí pevně držet: prohlásit, že se v této záležitosti nepřidá k žádné straně, povolat kardinála z Noailles v okamžiku, kdy král už nebude, sám ho představit novému králi s nějakou laskavou poznámkou, ale bez strojenosti, mezi čtyřma očima mu dát pocítit cenu tohoto prvního kroku i místa, na které ho hodlá dosadit, a tak si ho zajistit; hned nato vyhlásit celou radu pro církevní záležitosti, aby nebyl nucen odmítnout papeže, kdyby mu dal čas v tom podniknout nějaké kroky; zacházet s Rohanem a Bissym s vyznamenáním; dát jim pocítit, že rozhodně chcete velmi rychlý konec této záležitosti; že jste byl vždy nepřítelem jakéhokoli násilí, zvláště ve věcech, které se týkají náboženství; že mají očekávat, že se už žádné páchat nebude; že dokonce budou otevřena vězení těm, které tam tato záležitost přivedla, a všechny zatykače (*lettres de cachet*) vydané z tohoto důvodu odvolány, a zároveň to provést; ujistit je, že se nepřidáváte k žádné straně a že právě na důkaz této neutrality vracíte svobodu těm, které o ni tato záležitost připravila; že tedy ponecháváte stejnou svobodu oběma stranám, ale že na žádné straně nestrpíte nevázanost, ani průtahy s ukončením; pak to utnout, a jestliže zneužijí Vaší zdvořilosti, aby se pustili do dlouhých řečí, uklonit se a nechat je stát s ujištěním, že nemáte a nikdy nebudete mít dost času, abyste se utápěl v těchto sporech; kdyby se odvážili byť jen trochu se nechat unést, říct jim zdvořile, ale se suchou pevností, ať pomyslí, s kým mají tu čest mluvit; a okamžitě se otočit na podpatku a nechat je stát. Nic není horšího než dovolit,

aby se vůči nám někdo sebeméně prohřešil nebo nás nahlodal, a způsob, jak se tomu navždy vyhnout, je udělit takovou lekci hned napoprvé. Hned nato dát zatknout jezuity Lallemanta, Doucina a Tournemina[12] a zabavit jejich papíry; posledního dát do donjonu ve Vincennes, bez papíru, inkoustu a per a bez možnosti s kýmkoli mluvit, jinak dobře ubytovaného a živeného kvůli jeho osobnímu postavení; oba ostatní do kobky, každého v jiném vězení, s režimem kobky; aby se nevědělo, kde jsou, a nechat je tam zemřít; jsou to podpalači celé této záležitosti a velmi nebezpeční zločinci. Zároveň povolat provinciála a tři představené pařížských domů, projevit jim vážnost a přátelství a touhu prokazovat je jejich tovaryšstvu, zavazovat si je, vyznamenávat je a sloužit mu; že jen s tímto úmyslem jste se cítil povinen je zbavit tří velmi zhoubných buřičů, o nichž dobře víte, že jimi byli u nich doma v domácích věcech (což je velmi pravdivé) stejně jako velmi zločinně navenek; že vůči nim nechcete věci hnát dál; že aniž zabíháte do podrobností s těmi, s nimiž mluvíte, spokojíte se s tím, že jim řeknete, že milujete mír, a trochu zvýšeným hlasem, že ho chcete; že na ně dost spoléháte, vzhledem k tomu, jak jste o nich mluvil a jak jste jednal při všech příležitostech, které se naskytly, abyste je požádal, aby k němu skutečně přispěli a takovým chováním Vám dali možnost chtít jim prokázat a skutečně prokazovat všechno potěšení a dobro, k nimž se naskytnou příležitosti a jejichž touha ve Vás poroste a sílit bude podle toho, jak uvidíte, že účinně jednají, aby v tom splnili Vaše přání. To řečeno, přerušit jejich námitky, prosby za vězně, ujišťování atd. zdvořilostmi a přemlouváním, které skvěle poslouží k tomu, aby se jim vzala řeč, a hned se vzdálit a nechat je stát; a kdyby se odvážili Vás následovat nebo Vás dát požádat o rozhovor, vzkázat jim zdvořile, že Vám to záplava záležitostí nedovoluje.

Chvíli nato povolat otce Telliera a říct mu, že nezapomínáte na služby, které Vám prokázal; že byste si vroucně přál, aby se dobro věcí dalo sladit se vším, co byste pro něho chtěl udělat, ale že místo, které zastáváte, Vám ukládá ohledy, jimž se nemůžete vyhnout; že jste tedy nucen mu oznámit, že král chce, aby byl okamžitě odvezen do La Flèche, kde mu co nejpřísněji zakazuje psát komukoli nebo od kohokoli přijímat dopisy, které by neviděl ten, kdo tím bude pověřen a kdo mu je odevzdá nebo odešle, či nikoli, jak uzná za vhodné; že mu jinak král dává penzi šest tisíc livrů, a bude-li si přát víc, stačí, aby řekl, s jistotou, že to hned dostane; že král chce, aby mu nic nechybělo, pokud jde o dříví, nábytek, byt, stravu, knihy a vše, co může sloužit jeho zdraví, pohodlí a zábavě; aby měl dva sluhy a jednoho bratra laika, které bude platit král, s podmínkou, že si je bude vybírat a měnit, jak se mu zlíbí, a nebude závislý na nikom kromě intendanta provincie, který dostane rozkaz dbát, aby mu nic nechybělo; aby byl svobodný a nezávislý na jezuitech i na koleji a aby k němu měli všechny možné ohledy, pozornosti a úctu; aby se mohl procházet a obědvat v okolí, ale bez přenoco-

12. **Vysvětlivka:** Jacques-Philippe Lallemant, Louis Doucin a René-Joseph de Tournemine, jezuité, rádci otce Telliera v boji proti jansenistům a za přijetí buly *Unigenitus*; Tournemine, šlechtic z Bretaně, redigoval jezuitský časopis *Journal de Trévoux*.

vání mimo dům; a že král je ochoten mu jinak poskytnout vše, co by se mu mohlo hodit, a dokonce kvůli němu udělovat i milosti, pokud nebudou na škodu.

To řečeno, propustit ho, aniž by se mu příliš naslouchalo; a předem zařídit, aby v nepřítomnosti představených profesního domu, kteří budou u Vás, a otce Telliera, který k Vám přijde, byly zabaveny všechny papíry, které on a jeho tajemník mají u sebe, a aby dva spolehliví, ale zdvořilí muži, jakmile otec Tellier od Vás vyjde, naložili jeho i jeho průvodce do kočáru, nasedli k nim a dovezli je přímo do La Flèche, kde otci Tellierovi odevzdají šest tisíc livrů a předají ho intendantovi provincie, o jehož přítomnost tam se postará předem, s královými rozkazy pro něho i pro jezuity v La Flèche, týkajícími se otce Telliera. To se musí provést ve Versailles, aby cesta tam a zpět jak představených, tak otce Telliera poskytla čas potřebný k zabavení papírů v jejich nepřítomnosti a zároveň k zatčení tří vězňů. Domníval jsem se, že mohu bez troufalosti ujistit vévodu z Orléans o radosti a požehnání veřejnosti nad tímto postupem a o tom, že nejenže nepřinese žádné nebezpečí, ale urychlí mír. Upozornil jsem ho, že se musí dobře vystříhat, aby o tom všem cokoli říkal, před provedením ani po něm, kardinálům té či oné strany či komukoli z jejich lidí: jednomu proto, že by mu to dodalo příliš síly a on sám by vypadal, jako by se k němu přidával; ostatním proto, že by to páchlo omluvou a strachem. Kdyby s ním o tom jedni nebo druzí chtěli mluvit s chválou nebo se stížnostmi, zdvořile jim zavřít ústa; ale říct jim krátce, tónem, který se dá pocítit, že chcete mír a že jste rozhodnut ho mít, aniž byste se přidal k jakékoli straně kromě strany míru. Pokud budou pokračovat, uklonit se, říct jim, že Vás mrzí, že nemáte čas být s nimi déle, a vzdálit se. Buďte si jist, řekl jsem vévodovi z Orléans, že tento postup, ohromení z králova úmrtí a církevní záležitosti, zvláště seznam obročí v rukou kardinála z Noailles, vyrazí zbraně z rukou Rohanovi a Bissymu, kteří, jsouce tím, čím jsou, už nemají co získat pro sebe, kteří by svou zatvrzelostí riskovali svůj vliv ve prospěch své rodiny i svou vážnost a kteří proto budou myslet jen na to, jak si Vás získat a skončit, aby se Vám zalíbili; a to je třeba rázně uchopit a pevně skončit, za jakoukoli cenu, maje vždy za zády školy, církevní sbory a parlamenty, aby se to ukončilo náležitě.

Když bylo toto všechno dlouze a mnohokrát probráno, mluvil se mnou vévoda z Orléans o Římě a o nunciovi Bentivogliovi[13], což si nechával na konec, a vysvětlil mi své obavy. Dlouho jsem ho poslouchal, pak jsem mu řekl, že mi tento předmět, tak podstatný v látce, kterou jsme probírali, neunikl; že považuji za velmi snadné jednat s Římem krátce, aniž by se mohl urazit, a odbýt jeho vyslance, který byl ze ctižádosti blázen a zuřivec, bez náboženství a bez cti, a který veřejně vydržoval jednu dívku z Opery, s níž už měl dítě, o němž se vědělo; že dokud nebudou rady zcela sestaveny a vyhlášeny, zůstanou královi ministři ve funkci; že se tedy nemá nikdy s

13. **Vysvětlivka:** Cornelio Bentivoglio (1668–1732), papežský nuncius v Paříži v letech 1712–1719, horlivý zastánce buly *Unigenitus*; kardinálem se stal roku 1719.

nunciem zaplétat, ale odmítat mu jakoukoli audienci pod záminkou množství záležitostí a rozkazů, které musí vydávat. Kdyby Vás oslovil, až Vás potká, když budete mezi lidmi, přerušit ho, zdvořile mu říct, že tady není místo mluvit o záležitostech, a odkázat ho na Torcyho; bude-li naléhat, obrátit se k němu zády a vzdálit se; pověřit Torcyho, aby se nunciovi málo ukazoval a mluvil páté přes deváté, a tak ho unavit a vysmát se mu.

Pokud jde o papeže, dobře se vystříhat, aby k Vám od něho přišlo cokoli, ústně a tím méně písemně, aniž by to Torcy předtím vyslechl nebo přečetl, buď aby Vám to odmítl předložit, jako se králi často stalo, že odmítl přijmout breve atd., nebo aby Vám o tom podal zprávu, připouští-li to věc; nunciovi neodpovídat nic než obecné věci; papeži spousta úcty, přání a podřízenosti, potom mu napsat nebo dát pateticky říct, že když král nejobávanější, nejabsolutnější a nejposlouchanější, jaký kdy ve Francii vládl, nedokázal provést, co si Jeho Svatost přeje a k čemu se Jeho Veličenstvo Jeho Svatosti zavázalo, ačkoli na to marně vynaložil péči, milosti, hrozby a dokonce i násilí, po čtyři nebo pět let bez ustání, nelze doufat od doby nezletilosti, tedy slabosti, ani od omezené a nejisté autority regenta, co nedokázal nejmocnější a nejobávanější z francouzských králů; že je stejně tak věcí moudrosti Jeho Svatosti s tím nepočítat jako Jeho otcovské lásky nežádat nemožné; že regent se navíc domnívá, že má právo doufat od tak velkého a tak svatého papeže, že bude první, kdo bude hledat všechny možné prostředky, jak zastavit rozbroje a nepokoje v království dítěte, prvorozeného syna Církve, jehož předkům je všeobecná Církev, a zvláště římská, tak zvlášť zavázána, spíše než aby je rozmnožoval tím, že bude žádat nemožné; rozvést a parafrázovat toto téma co nejlépe a nejdojemnějšími a nejpokornějšími výrazy, ale zároveň projevit pevnost, s níž se toho bude držet, která vezme veškerou naději s ním pohnout; především se neunavit opakovanými výzvami a odpovídat na ně vždy týmž tónem.

Zároveň dát nunciovi doslechnout, že nebude-li rozumný, nikdo se nezdrží informovat papeže o jeho pohoršlivém chování, rozhlásit je v Římě a zatarasit mu cestu ke kardinálskému klobouku právě tím, čím se ji snaží urychlit; pod rukou upozornit jezuity, že se pozorně sleduje jejich chování ve všech provinciích, že se stejně dobře ví o chování jejich generála a předních členů jejich tovaryšstva v Římě a že podle pozorného, soustavného a úměrného zacházení poznají nespokojenost nebo spokojenost, kterou to vyvolá. Jedním tahem rozpustit a ukončit nynější shromáždění biskupů, které není k ničemu dobré a nezabývá se ničím jiným než rozdmýcháváním sporů, nepovolit v té věci žádný odklad ani audienci, říct kardinálům z Rohanu a z Bissy, že se jedná jen s nimi a že se nebude ničemu naslouchat, dokud se od intendantů provincií nedozví, že všichni biskupové dorazili každý do své diecéze. Pak zabránit, aby se kterýkoli vrátil do Paříže, a kdyby se odvážili, okamžitě je poslat zpět přirozeným úředním zásahem generálního prokurátora a dbát prostřednictvím generálních prokurátorů ostatních parlamentů, aby se navzájem nenavštěvovali a zůstávali každý doma; dát je tam upozornit, aby byli rozumní, a kdyby někdo z té či oné strany ro-

zumný nebyl, hned ho zmáčknout, buď potichu, nebo okázale, podle toho, zda se provinil skrytě, nebo veřejně, a potrestat ho také na jeho příbuzných, což je prostředek velmi citelný a o to účinnější, že příbuzní biskupů, a zvláště takových, jací jsou většinou, nemají prostředky biskupů ani ve veřejném, ani v soukromém životě a, jsou-li kvůli nim sužováni, brzy je kvůli svému vysvobození přivedou k rozumu.

Co je velmi podstatné a na čem jsem u vévody z Orléans důrazně trval, je nová nevázanost jejich korespondence s Římem a jejich styků s nunciem. Ani jedno, ani druhé se nikdy netrpělo před záležitostí konstituce; svědkem toho je případ, z něhož jsem s takovou námahou vysvobodil Maillyho, arcibiskupa z Arles, o němž jsem mluvil v pravý čas, kdy šlo výhradně o dar papeži v podobě několika ostatků svatého Trofima, který mu vynesl breve s pouhým poděkováním, aniž by tehdy šlo o stín čehokoli jiného, ani v té nejvzdálenější perspektivě. Žádnému biskupovi ani žádnému duchovnímu nebylo dovoleno psát komukoli z římské kurie ani odtud přijímat dopisy bez výslovného králova svolení pro každou věc a aniž by je viděl státní sekretář pro zahraniční věci a mohl za ně ručit. Jinak to byl zločin, a tyto dopisy samy byly nesmírně vzácné, protože se povolovaly velmi nesnadno a vždy zanechávaly podezření a nemilost, takže se úplně vytratily z užívání, neboť nezbytný styk ohledně bul, dispenzí atd. probíhal výhradně prostřednictvím bankéřů[14].

Pokud jde o nuncie, žádný styk ani návštěvy; biskup, prostý duchovní, dokonce i mnich by byl přísně pokárán a potom dlouho sledován, kdyby navštívil nuncia, aniž by ministr zahraničních věcí věděl proč a mluvil o tom s králem, a i tak nikdy nad rámec nejnutnějšího. Otec Tellier se první odvážil tuto přehradu prolomit — a čeho se neodvážil? Hned se velké množství prelátů i lidí nižšího duchovenstva začalo horlivě vtírat a dělat si přeludné naděje. Řím a nuncius pečlivě živili jejich ješitnost a naději a pozvolna si tak připoutali velkou část duchovenstva, aby se uplatnili u obou stran, což od chvíle, kdy vyhlídka na kardinálský klobouk opojila mnohé, až po ty nejmenší cíle, zkazilo duchovenstvo ješitné, zahálčivé, lakomé, ctižádostivé, nevzdělané a většinou pocházející ze spodiny lidu nebo z nejopovrhovanějšího měšťanstva. Snadno se pochopí, co se pak stane s těmi drahocennými svobodami gallikánské církve, s právy krále, s poutem k vlasti; a právě to bylo tak důležité napravit tím, že se Řím připraví o tolik a tak nebezpečných přeběhlíků, že se znovu uvedou v platnost stará pravidla, na něž by si ani Řím netroufl stěžovat, protože ještě platila, a to bez přerušení, při prvních pokrocích záležitosti, z níž se zrodila záležitost konstituce, tj. před pěti nebo šesti lety, a navíc byla porušována jen prostou a mlčky trpěnou tolerancí, bez jakéhokoli odvolání nebo i jen formálního souhlasu. Stačilo by tedy ponechat svobodný

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dříve se bankéři u římské kurie neboli bankéři expedienti (*banquiers en cour de Rome, banquiers expéditionnaires*) nazývali ti, kdo měli výsadu obstarávat od římské kurie milosti, buly, dispenze atd. Veřejnými úředníky se stali ediktem z roku 1673 a deklarací z ledna 1675. Pro Paříž jich bylo dvanáct. Listiny vyhotovené římskou kanceláří musely být opatřeny jejich podpisem, aby měly před soudy povahu veřejné listiny.

styk s Římem jedině kardinálům z Noailles, z Rohanu a z Bissy a styk s nunciem pěti nebo šesti prelátům nebo lidem nižšího duchovenstva, dobře vybraným a k tomu jmenovaným vévodou z Orléans, a přísně a nesmiřitelně trestat všechny preláty a lidi nižšího duchovenstva, kteří by se odvážili zákaz byť sebeméně překročit, jakýmkoli způsobem a pod jakoukoli záminkou a ochranou. S vévodou z Orléans jsme o této věci často a dlouze jednali a nakonec jsem ho nechal přesvědčeného.

Zbývaly rady zahraničních věcí a depeší neboli vnitřních věcí království. Řekl jsem vévodovi z Orléans, že zbývají také dva muži, na něž nemá spoléhat, ale kteří kromě svého postavení měli ve veřejnosti takové jméno, jeden mnohem méně oprávněně než druhý, že je nelze opominout: Harcourt a Huxelles[15]; že soudím, že je třeba je postavit do čela těchto dvou rad, ale že nevidím, proč by měl při určení jejich míst potlačovat svůj vkus. Postavení, v němž vévoda z Orléans byl tak dlouho vůči Španělsku, a úzké styky Harcourtovy v té zemi i s paní z Maintenon a paní des Ursins ho přiměly určit Huxellese pro zahraniční věci a Harcourta pro vnitřní věci království. To bylo brzy rozhodnuto. Ale dříve než bylo usneseno: „Ale Vy," řekl mi vévoda z Orléans, „navrhujete mi všechny a o sobě nemluvíte; čím tedy chcete být?" Odpověděl jsem mu, že mi nepřísluší se navrhovat, a ještě méně vybírat, ale že je na něm samém, aby uvážil, zda mě chce zaměstnat, zda mě k tomu považuje za schopného, a v tom případě určit místo, které by mi chtěl svěřit. Bylo to v Marly, v jeho pokoji, a budu si to vždy pamatovat.

Po malé rozepři, kterou bychom mezi sobě rovnými nazvali zdvořilostmi, mi navrhl místo prezidenta finanční rady, tj. řídit finance s člověkem v tomto oboru tak slabomyslným, jako byl maršál z Villeroy, a řekl mi, že to se nejlépe hodí jemu i mně. Poděkoval jsem mu za čest a důvěru a uctivě odmítl: to bylo místo, které jsem určoval vévodovi z Noailles. Vévoda z Orléans byl velmi udiven a vynaložil všechnu svou výmluvnost, aby mě přesvědčil. Odpověděl jsem mu, že nemám pro finance žádné nadání, že je to oblast podrobností, která se stala vědou a čarodějnou knihou, jež mě přesahuje; že obchod, mince, směnu, oběh, všechno věci podstatné pro správu financí, znám jen podle jména; že neznám ani první pravidla aritmetiky; že jsem se nikdy nestaral o správu svého jmění ani o své domácí vydání, protože jsem se k tomu cítil neschopný, tím spíše tedy k financím celého království, a tak zamotaným, jako byly ony. Připomněl mi poučení a ulehčení, jaké bych našel u jednotlivých členů finanční rady i u jiných, s nimiž bych se chtěl radit. Přidal všechno, co mi mohlo lichotit; zdůraznil mou poctivost a nezištnost, věc tak zásadní při nakládání s financemi. Na to jsem mu odpověděl, že pro veřejnou věc by bylo jedno, zda bych finance kradl já, nebo zda by je kvůli mé neschopnosti kradli jiní; že sice věřím, že za svou věrnost v tom mohu ručit jemu i sobě, ale že se stejnou upřímností u sebe necítím

15. **Vysvětlivka:** Henri, vévoda z Harcourtu (1654–1718), velvyslanec v Madridu v letech 1697–1700, maršál Francie od roku 1703; Nicolas du Blé, markýz z Huxelles (1652–1730), maršál Francie od roku 1703, francouzský zplnomocněnec při jednáních v Geertruidenbergu (1710) a v Utrechtu (1712–1713).

žádnou ze znalostí potřebných k tomu, abych odhalil i hrubé podvody, natož nekonečné léčky, jimž je tato látka tak vystavena. Na konci více než hodinové rozepře se na mě rozzlobil, pak mě poprosil, abych si to dobře rozmyslel, a řekl, že si o tom promluvíme zítra.

Rozmyšleno jsem to měl už dávno. Od smrti onoho obdivuhodného dauphina, a ještě víc od smrti vévody z Berry, jsem nečekal až do té chvíle, abych se zabýval různými místy budoucí vlády s tímto plánem rad a myslel, řeknu to prostě, ne na ta, která by se hodila mně, ale na ta, pro která bych se hodil já, což je jediný způsob, jak dobře rozmístit lidi, jak pro veřejnou věc, tak pro ně samé. Místo ve financích se mi naskytlo jako ostatní; nebudu tak hrubý, abych tvrdil, že jsem nevěřil, že mě vévoda z Orléans nenechá bez podílu na vládě, a nemyslel jsem, že by bylo troufalé být o tom přesvědčen a podle toho uvažovat. Látka financí se mi příčila z důvodů, které jsem právě uvedl vévodovi z Orléans, a z mnoha dalších, z nichž práce byla nejmenší. Ale nespravedlnosti, které s nimi spojují nutnosti, mě děsily; nemohl jsem se smířit s tím, být kladivem na lid a veřejnost, snášet křik nešťastníků a falešné, ale někdy pravděpodobné řeči, zvláště v tomto oboru, darebáků, zlomyslníků a závistivců; a co mě rozhodlo víc než cokoli jiného, nucený stav, do něhož války a jiné ohromné výdaje přivedly stát, takže jsem v tom viděl jen volbu mezi dvěma možnostmi: pokračovat ve všech daních a dokonce je co nejvíce zvyšovat, aby bylo možno splatit nesmírné dluhy, a tím všechno nakonec rozdrtit; nebo vyhlásit veřejný bankrot mocí autority a prohlásit budoucího krále za prostého všech dluhů a nezavázaného k dluhům krále, svého praděda a předchůdce, což by byla obrovská nespravedlnost, která by zruinovala nesčetné rodiny, přímo i řetězově.

Hrůza, kterou jsem pocítil z jedné i druhé z těchto nespravedlností, mi nedovolila se toho ujmout; a pokud jde o nějakou střední cestu, kterou může být jen likvidace různých druhů dluhů, aby se zajistilo splacení skutečných a škrtly se falešné, přezkoumání důkazů a zjištění, které části byly zaplaceny a do jaké míry, to se mi zdálo mořem bez dna, jehož dna by má olovnice nikdy nedosáhly. A navíc jaké širé pole pro léčky a podvody! Smím přiznat ještě tajnější důvod? Kdybych měl na starosti finance, byl bych příliš silně v pokušení vyhlásit úplný bankrot, a to bylo břemeno, které jsem nechtěl vzít na sebe před Bohem ani před lidmi. Mezi dvěma strašlivými nespravedlnostmi, jak samými o sobě, tak svými následky, se mi bankrot zdál méně krutý z obou, protože za cenu zkázy toho zástupu věřitelů, z nichž se většina stala věřiteli dobrovolně z lákadla zisku a mnozí na tom udělali velké zisky, velmi těžko odhalitelné a ještě hůře prokazatelné, byla zachráněna aspoň celá ostatní veřejnost a král by byl s placením v běžném stavu, tedy nesmírné snížení daní, a to okamžitě. To byla obrovská výhoda pro lid jak ve městech, tak na venkově, který je bez porovnání nejpočetnější a živitelem státu. Byla to také nesmírně výhodná věc pro veškerý zahraniční i vnitřní obchod, úplně zastavený a vyschlý touto nesmírností rozličných daní.

Tyto důvody, které lze uvést, mě strhávaly; ale ještě silněji na mě působil jiný, který tu vysvětluji jen s chvěním. Pro vládu v tom stavu, do něhož konečně dospěla, neexistuje žádná možná uzda, která by ji zastavila. Ať objevení amerických pokladů způsobilo v množství zlata a stříbra v Evropě sebevětší nepoměr od doby, kdy je tam moře neustále přiváží, nijak to neodpovídá obrovskému rozdílu příjmů našich posledních králů, [které nedosahovaly] ani poloviny příjmů Ludvíka XIV. Navzdory tomuto zvýšení až do neuvěřitelna jsem měl dobře před očima žalostný stav na konci tak dlouhé, tak hojné, tak slavné vlády, tak názorně představený tím, co způsobilo Torcyho cestu do Haagu a později do Geertruidenbergu a co se na ní odehrálo[16], přičemž k záchraně Francie nebylo třeba nic menšího než ta nejnečekanější rána z nebes v podobě domácích pletich v Anglii; to je vidět v Dokladech z originálních depeší a z vyprávění, která je spojují a která mám od Torcyho. Z tohoto výkladu tedy vyplývá, že žádné poklady nestačí neuspořádané vládě, že spása státu závisí jen na moudrosti, s jakou je veden, stejně jako jeho prosperita, štěstí, trvání jeho slávy a převahy nad ostatními.

Louvois, aby vládl sám a svrhl Colberta[17], vnukl králi ducha výbojů. Vytvořil nesmírné armády, vpadl do Nizozemí až k Amsterodamu a celou Evropu tak vyděsil rychlostí úspěchů, že ji celou spojil proti Francii a uvedl ostatní mocnosti do nutnosti mít armády stejně početné jako armády královy. Odtud všechny války, které od té doby takřka neustaly, odtud vyčerpání království, ať je sebeprostornější a sebebohatší, když stojí samo ustavičně proti celé Evropě; odtud ten zoufalý stav, do něhož se král nakonec dostal, že nemohl ani vést válku, ani dosáhnout míru za jakýchkoli krutých podmínek. Co všechno by se ještě dalo dodat o nesmírných a více než zbytečných stavbách této vlády, pevnostních i zábavních, a o tolika jiných druzích ohromných a lehkomyslných výdajů, což jsou všechno cesty, jak se za jiné vlády ocitnout v témž bodě, což není těžké, když už se tam jednou bylo. Závisí se v tom tedy nejen na králi, jeho milenkách, oblíbencích a zálibách, ale i na jeho vlastních ministrech, jak za to původně vděčíme Louvoisovi.

Jistě se mnou každý bude souhlasit, že nic nevyžaduje naléhavěji lék a že tento lék se už dávno rozplynul. Čím jej tedy nahradit, aby se králové i království uchránili této propasti? Nesrovnatelný dauphin to dobře cítil a pevně se k tomu rozhodl. Ale aby

---

16. **Vysvětlivka:** V květnu 1709, po kruté zimě a za hladu, odjel Torcy inkognito do Haagu jednat o mír s velkým pensionářem Holandska Anthoniem Heinsiem (1641–1720), důvěrníkem Viléma III.; spojenci předložili předběžné články, mezi nimiž byl požadavek, aby Ludvík XIV. pomohl vypudit svého vnuka Filipa V. ze Španělska, a král je odmítl. Nová jednání v Geertruidenbergu (březen–červenec 1710) rovněž ztroskotala; z bezvýchodné situace vyvedl Francii až pád whigovské vlády v Anglii (1710), po němž noví toryovští ministři zahájili s Francií tajná jednání.

17. **Vysvětlivka:** Jean-Baptiste Colbert (1619–1683), hlavní ministr Ludvíka XIV. pro finance, od roku 1665 generální kontrolor financí, také státní sekretář pro námořnictvo a královský dům, Louvoisův soupeř; zemřel v Paříži 6. září 1683.

to provedl, bylo třeba být králem, ne regentem, a víc než králem, neboť bylo třeba být králem sám nad sebou a božsky povzneseným nad vlastní trůn. Kdo může doufat v krále tohoto druhu, když viděl, jak nám byl odňat jeho vzor, utvořený rukama samého Boha, ve chvíli, kdy měl dosáhnout koruny a uskutečnit divy, které byly vnuknuty jeho duchu a které prst Boží tak hluboko vyryl do jeho srdce? Byla to tedy silná úvaha nad důvody tak naléhavými (*prégnantes*)[18] a tak vysoko nad všemi jinými ohledy, co mě přesvědčilo, že největší službou, kterou lze prokázat státu, pro nějž jsou králové stvořeni, a ne stát pro krále, jak to onen dauphin tak dobře cítil a nebál se to říkat nahlas, a také největší službou, jakou lze prokázat samotným králům, je učinit je neschopnými upadnout do propasti, která se tak blízko otevřela pod nohama krále; což lze provést jen tím, že se ochrání před ctižádostivými našeptáváními budoucích Louvoisů i před svodem samotných králů, strhávaných svými zálibami, vášněmi, opojením svou mocí a slávou a slabomyslností svých názorů a znalostí, jejichž široký rozsah není vždy spojen s jejich žezlem. A to se nacházelo v bankrotu a v pohnutkách ediktu, který by jej vyhlásil, a ty se dají shrnout takto. Monarchie není volitelná a není dědičná. Je to fideikomis, substituce, kterou učinil národ ve prospěch celého jednoho rodu, aby koruny užíval a nad národem vládl z muže na muže, narozeného i budoucího, z řádného manželství, postupně, trvale a navždy, od prvorozeného k prvorozenému, dokud bude tento rod trvat, s vyloučením všech žen, v jakékoli linii a stupni.

Podle této pravdy, kterou nelze popřít, francouzský král nemá nic od toho, po kom nastupuje, ani od svého otce; nic po něm nedědí, neboť tu jde jen o korunu a o to, co je s ní neoddělitelně spjato, ne o klenoty a movitosti. Přichází na řadu ke koruně na základě tohoto fideikomisu a práva, které mu dává jeho narození, a nikoli dědictvím ani právem zastoupení (*représentation*). V důsledku toho každý závazek přijatý předchozím králem zaniká s ním a nemá žádnou moc nad nástupcem, a naši králové platí za vrchol moci, kterou vykonávají za svého života, úplnou bezmocí, která je provází do hrobu. Jsou-li nezletilými, ať je jim kolik chce let, takže mohou odvolat, co sami učinili proti svým zájmům, nebo újmu, kterou utrpěli jednáním jiných, s nímž souhlasili a které schválili, budou mít menší výsadu být svobodní a prostí toho, co jim škodí a k čemu nepřispěli ani svým jednáním, ani svým závazkem, ani svým schválením? A mohou se ti, jejichž postavení je díky této nezletilosti, která je zprošťuje všeho, co jim škodí, ať to učinili nebo schválili v jakémkoli věku, tak výrazně lepší než postavení jejich poddaných, ocitnout v horším postavení než všichni jejich poddaní, z nichž žádný neodpovídá za nic jiného než za své vlastní jednání nebo za jednání toho, po kom dědí nebo koho zastupuje, a nemůže odpovídat za zvláštní jednání toho, jehož majetek mu připadá na základě substituce? Tyto

18. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Staré slovo, které dřívější vydavatelé nahradili slovem *concluantes* (průkazné), ale které by se lépe přeložilo jako *pressantes* (naléhavé).

důvody tedy zřejmě dokazují, že nástupce na trůn neodpovídá za nic z toho, za co odpovídal jeho předchůdce; že všechny závazky, které předchůdce přijal, zanikly s ním a že nástupce přijímá korunu ne od něho, ale od prvotního zákona, který ho ke koruně povolává fideikomisem a substitucí a který mu ji uchoval, až na něho přijde řada, čistou, nezatíženou, svobodnou, volnou a prostou všech předchozích závazků.

Edikt dobře formulovaný, dobře sevřený, velmi pevný a dobře založený na těchto zásadách a na důsledcích, které z nich tak přirozeně vyplývají a jejichž zřejmost nelze zatemnit, stejně jako pravdivost a pevnost zásad, z nichž se vyvozují, může vyvolat reptání, stížnosti a křik, ale nelze na něj dát pádnou odpověď ani ho sebeméně zatemnit. Je pravda, že mnoho lidí by tím hodně utrpělo, ale neméně pravda je, v nejpřísnější přesnosti, že jestliže takový edikt v jedné části nedostojí milosrdenství, aby je prokázal v plné míře skutečné veřejnosti, činí tak bez spáchání nespravedlnosti, protože nikdy nebylo nespravedlností držet se svého práva a nebrat na sebe to, k čemu, jak je přesně pravda, není člověk zavázán; a na tuto úvahu nevidím žádnou pravdivou, pádnou, přesnou a účinnou odpověď; v důsledku toho nevidím v tomto ediktu nic než přísnou a bezúhonnou spravedlnost. Když je tedy spravedlnost zajištěna, i ze strany nastupujícího krále, takový edikt se stane náhradou přehrad, které už nelze obnovit. Čím víc vyvolá stížností, křiku a zoufalství zkázou tolika lidí a tolika rodin, přímo i řetězově, a tedy nepořádků a potíží v záležitostech tolika jednotlivců, tím rozumnějším učiní každého jednotlivce do budoucna. Ať se lidé sebevíc hrnou k nově zřizovaným úřadům, rentám, loteriím a tontinám, ačkoli v nich už byli tolikrát podvedeni a vždy podněcováni klamnými lákadly, která však nemohla klamat všechny a která tolik lidí obohatila na úkor ostatních, že každý zvlášť si vždy lichotí, že bude mít štěstí nebo obratnost oněch šťastlivců: bankrot bez výjimky, odůvodněný a založený v zásadách a v právu výkladem ediktu, otevře všem oči a nenechá nikomu žádnou naději, že unikne své zkáze, jestliže, přijmou-li vůči králi jakékoli závazky, ztratí tohoto krále dříve, než budou uspokojeni. Zde je tedy důvod přesný, spravedlivý, účinný, srozumitelný každému, i nejnevědomějším a nejhrubším, který zavře všechny měšce, který učiní každou návnadu, každý přelud a každé svádění neúčinnými, který strachem z jisté ztráty, převyšující síly člověka, vyléčí pýchu povznášet se nově zřízenými nebo nově obnovenými úřady i žízeň po zisku, kterou člověk nachází v dlouhodobých finančních smlouvách (*traités*), a to samou lakotou, či spíše oprávněným strachem, který byl právě vyložen.

Odtud dva účinky podivuhodně výhodné: nemožnost pro krále získávat ty nesmírné částky, aby provedl vše, co se mu zlíbí, a mnohem častěji to, co se jiným zlíbí mu vnuknout pro svůj zvláštní zájem; nemožnost, která ho nutí k moudré a umírněné vládě, jež z jeho panování nečiní panování krve, loupeží a nepřetržitých válek proti celé Evropě, ustavičně se proti němu spolčující, vyzbrojené nutností se bránit a nakonec, jak se to stalo Ludvíku XIV., odhodlané ho pokořit, dohnat do krajnosti, dobýt a zničit, neboť na nic menšího jeho nepřátelé nakonec nemířili; nemožnost,

která mu brání vydávat se do podniků římských rozměrů v oblasti vojenských a civilních staveb, do stájí, které by tvořily celou jízdu jeho předchůdců, do přepychu loveckých ekvipáží, slavností, plýtvání a přepychu všeho druhu, který se zahaluje jménem zábav a jehož samotné výdaje značně převyšují příjmy Jindřicha IV. a začátků vlády Ludvíka XIII.; nemožnost konečně, která nebrání francouzskému králi být a ukazovat se jako nejmocnější král Evropy, hojně zásobovat všechny složky vlády, které ho činí nejen váženým, ale i obávaným u všech vladařů Evropy, z nichž žádný se nepřibližuje jeho příjmům ani souvislému rozsahu a úrodnosti zemí jeho panství, a která mu nebere prostředky k udržování skvělého dvora, hodného tak velkého monarchy, k dopřávání si rozptýlení a zábav přiměřených jeho velikosti a konečně k zaopatření své rodiny s rozumnou hojností, hodnou jejich společného majestátu.

Druhý účinek této nemožnosti zbavuje Francii nepřátelského lidu, ustavičně zaměstnaného tím, aby ji požíral všemi vynálezy, jaké si lakota dokáže vymyslet a obrátit ve zhoubnou vědu, oním množstvím různých daní, jejichž správa, výběr a rozmanitost, zhoubnější než sama výše daní, tvoří tento početný lid, odňatý všem funkcím užitečným pro společnost, který je zaměstnán jen tím, aby ji ničil, drancoval všechny jednotlivce, rozvracel obchod všeho druhu, vnitřní řád rodin i veškeré soudnictví překážkami, které do nich vnesl poplatek z registrace listin (*contrôle des actes*) a tolik jiných krutých vynálezů; povzbuzuje rolníka, pachtýře, obchodníka i řemeslníka, který bude napříště pracovat víc pro sebe a pro svou rodinu než pro tolik žravých zvířat, která ho vysávají dřív, než sklidí, která ho úmyslně ničí poplatky a vůči nimž je vždy v dluhu; způsobuje snadný oběh, který tvoří bohatství, protože desetinásobně zvětšuje hotové peníze, jež ustavičně kolují z ruky do ruky, oběh už tolik let neznámý; usnadňuje a umožňuje každý druh obchodů mezi jednotlivci, zbavuje je stejně tíživého jako urážlivého břemene toho nesmírného počtu nových a neužitečných úřadů a úředníků, nekonečně rozmnožuje poplatníky daně *taille* a zároveň ulehčuje každému z nich, vrací tento nesmírný, zahálčivý, žravý a nepřátelský lid do řádu společnosti, jejíž různé stavy rozmnožuje; křísí důvěru, oddanost ke králi a lásku k vlasti, vyhaslou, protože už nikdo s vlastí nepočítá; činí snesitelnými postavení, která byla vynucená, a šťastnými ta, která vynucená nebyla; vrací odvahu a soutěživost, zničené proto, že člověk z ničeho nemá užitek a že čím víc máte, tím víc vám berou; konečně vrací otcům rodin tu péči o domácnost, která tak podstatně, ač tak nepostřehnutelně, přispívá k obecné harmonii a k veřejnému pořádku, téměř všeobecně opuštěnému v zoufalství, že nic neuchrání a že nebude moci každý vychovat, natož zaopatřit svou rodinu.

Takové jsou účinky bankrotu, které nelze popřít a které jsou na škodu (nemluvím o věřitelích) jen velmi malému počtu jednotlivců nízkého původu, až do této chvíle, kteří zneužívají důvěry svého pána, aby se povznesli ke všemu na troskách všech stavů království, a kteří pro svou vlastní velikost nepovažují za nic vystavit tohoto pána, jemuž za všechno vděčí, propasti, kterou jsme právě viděli, a celou Francii

nejkrajnějším a nejnenapravitelnějším neštěstím. Po tomto výkladu zvažte nevýhody a plody bankrotu proti nevýhodám a plodům pokračování a rozmnožování daní ke splacení královych dluhů, anebo oné střední cesty likvidace, tak temné, tak málo plodné, ba tak málo proveditelné. Pohleďte, kolik let po sobě bude třeba živit celou Francii slzami a zoufalstvím, než se dokončí splácení těchto dluhů; a troufám si tvrdit, že není člověka, který, nemá-li na zachování daní osobní zájem tak silný, že staví sám sebe nade všechno, by v nešťastné nutnosti volit nespravedlnost nedal daleko přednost nespravedlnosti bankrotu. Jedním slovem, je to případ člověka, který má to neštěstí, že musí volit mezi tím, strávit dvanáct nebo patnáct let na lůžku v ustavičných bolestech od železa a leptadla a s režimem, který s tím souvisí, a tím, dát si uříznout nohu, kterou by tím druhým způsobem zachránil. Kdo může pochybovat, že by dal přednost bolestivější operaci a ztrátě nohy, aby se o dva měsíce později ocitl v plném zdraví, bez bolesti, a mohl užívat sám sebe i druhých ve společnosti a volně vykonávat, čím se zabýval před svou nemocí? Zbývá na závěr pojednat o autoritě krále.

Jediné slovo nahradí vše, co by se dalo říci, i to, co by si lichotníci a traviči králů chtěli dovolit kritizovat. Přenesme se do oněch nešťastných časů, kdy nejabsolutnější a nejmocnější ze všech našich králů, také nejvíce vládnoucí svým držením těla a výrazem tváře, jehož vláda byla taková, jakou jsme viděli, nedokázal zadržet slzy před svými ministry ve strašném postavení, v němž se viděl, že už nemůže vést válku ani dosáhnout míru. Postavme si před oči lesk, k němuž povznesl své ministry, a víc než otrocké ponížení, do něhož kdysi uvrhl Holanďany. Vstupme pak do ducha a srdce tohoto monarchy štěstí, slávy a majestátu — nebojme se dodat i apoteózy, po pomnících, které jsme o tom viděli — a pohleďme, jak tento panovník, nesmiřitelný nepřítel prince oranžského za to, že odmítl pojmout za ženu jeho levobočnou dceru, posílá svého hlavního ministra v tomto oboru, aby inkognito spěchal do Holandska s průvodním listem kurýra jako jediným dokladem, ubytoval se u jednoho rotterdamského bankéře a dal se jím dovést do Haagu k pensionáři Heinsiovi, chráněnci a důvěrníkovi téhož prince oranžského a dědici jeho nenávisti, aby takřka na kolenou prosil o mír. Sledujme podle Dokladů všechno, o co se tam Torcy pokoušel, sledujme všechny nabídnuté a pohrdnuté oběti, které krále v té krajnosti neodradily od vyslání zplnomocněnců do Geertruidenbergu; procházejme dále podle Dokladů nedůstojné zacházení a obrovské požadavky, jimiž si zahrávali s nimi i s králem, a stav tohoto panovníka při přerušení jednání, při němž po něm, když mu předepsali až nelidskost, kterou se částečně neodvážil odmítnout, ještě žádali, aby se podrobil a zavázal k tomu, co vyhlásí, teprve až se jim zlíbí, i k neurčitým dodatkům, které by mohli připojit. Zamysleme se nad tak vynuceným a tak krutým postavením, žalostným plodem onoho dávného dobytí Holandska a tolika jiných hrdinských činů. Kdo po tom všem nezůstane, neříkám přesvědčen, ale naprosto jist, že by král dal cokoli, aby nikdy nepoznal Louvoise ani lichotníky, a ještě méně prostředky, jak překo-

nat přehrady, jež ještě nalezl v cestě neomezené moci, na niž byl přitom tak žárlivý, a aby se neocitl, a ještě k tomu marně, na kolenou a na milost těch, nad nimiž kdysi triumfoval a které urážel tolika pomníky a medailemi? Držme se tedy této převažující úvahy, abychom se nebáli bankrotu z hlediska autority králů.

Vyvraťme ještě poslední možnou námitku. Co řeknou cizinci o ediktu, který na tak dobře zbudovaných základech činí nástupce na trůn zcela prostým všech závazků jeho předchůdce, a co bude s jejich smlouvami a vzájemnými závazky? Odpověď je snadná. Králové nejednají s cizími mocnostmi edikty. Jsou smlouvy, a těch je většina, které mají omezenou dobu nebo platí jen po dobu vlády panovníků, kteří je uzavírají. Najdou-li se takové, které tuto dobu přesahují, pak už není zavázán jen král, ale jeho koruna vůči jinému státu, což nemá žádné použití na poddané koruny, a pak smlouvy trvají v plné platnosti. Navíc i kdyby — což v tomto případě nemůže nastat — nástupce nebyl povinen dodržovat smlouvy svého předchůdce, dobro státu by žádalo, aby je dodržel, snad kvůli plodu smlouvy samé, jistě kvůli zachování důvěry a bezpečnosti smluv. Není tedy žádné srovnání mezi poddanými a cizími mocnostmi, ani mezi smlouvou s nimi a účinkem ediktu, který, sahaje až k prameni práva vládnoucího rodu, ukazuje toto právo takové, jaké je, z čehož plyne to, co bylo právě vysvětleno a co nemá žádný vztah ani použití na cizí mocnosti ani na platné smlouvy, u nichž nejde ani o dědictví, ani o substituci, ani o rozdílné účinky těchto dvou způsobů nástupnictví. Tato odpověď se zdá rozhodující, aniž je třeba se déle zdržovat touto zdánlivě oprávněnou, ale lichou námitkou.

Vévoda z Orléans mě tedy po čase, který mi dal na rozmyšlenou, nenašel o nic ochotnějšího ujmout se financí. Totéž naléhání, tytéž prosby, tytéž argumenty z jeho strany; tytéž odpovědi, tatáž pevnost z mé. Rozzlobil se, nic tím nezískal. Zlost se obrátila v tak zřejmou nespokojenost, že jsem k němu chodil méně pravidelně a na mnohem kratší dobu, aniž by dal najevo, že tuto zdrženlivost pociťuje, a aniž bychom spolu mluvili o něčem jiném než o běžných, veřejných a lhostejných věcech, jedním slovem o tom, čemu se říká o dešti a pěkném počasí. Toto chladné trucování z jeho strany, klidné z mé, trvalo dobré tři týdny. Unavil se jím první on. Po té době, uprostřed váznoucího rozhovoru, v němž jsem však u něho zpozoroval víc rozpaků než obvykle, se sám přerušil: „Nuže tedy, je to tedy vyřízené? Zůstáváte rozhodnut finance nechtít?“ řekl mi a díval se na mě.

Uctivě jsem sklopil oči a dosti tichým hlasem jsem odpověděl, že jsem počítal s tím, že o tom už není řeč. Nedokázal se zdržet několika výčitek, ale bez hořkosti a bez hněvu; pak vstal a začal přecházet po pokoji, mlčky a se svěšenou hlavou, jak to dělal vždy, když byl v rozpacích, a najednou se ke mně prudce obrátil se zvoláním: „Ale koho tam tedy dáme?“ Nechal jsem ho chvíli se trápit, pak jsem mu řekl, že jednoho má už nalezeného, chce-li ho, a toho nejlepšího, a který by podle mého názoru neodmítl. Hledal, aniž by našel; jmenoval jsem vévodu z Noailles. Při tom jménu se rozzlobil a odpověděl mi, že by to bylo dobré tak k nacpání kapes maršálce

z Noailles a vévodkyni z Guiche[19], které zjevně z povolání žily z obchodů, jež dělaly na všechny strany, a k obohacení rodiny nejhrabivější a nejpočetnější u dvora, kterou bylo možno nazvat kmenem. Nechal jsem ho vybouřit, načež jsem mu připomněl, že pokud jde o jeho osobu, nemůže mi popřít, že vévoda z Noailles má víc rozumu, než je třeba, aby tento úřad dobře zastával, ani že má nejúplnější zaopatření v majetku, úřadech, guvernérstvích a sňatcích, aby byl chráněn před každým pokušením a dodal své správě všechnu potřebnou vážnost a autoritu, takže jakmile Jeho Královská Výsost uznává, že tam je třeba dosadit velmože, není žádného, který by se tam hodil víc. Pokud jde o jeho příbuzné, mezi něž nelze počítat jeho děti pro jejich útlý věk ani jeho ženu pro to málo vážnosti, jaké si v rodině dokázala získat, a kvůli samé její tetě, která byla první, kdo jí vzal veškerou vážnost, nebylo se čeho bát od jeho sester ani švagrů, s výjimkou nejstarší, vzhledem k povaze téměř všech a ke způsobu, jakým s nimi vévoda z Noailles žil, ve spojení a důvěrnosti, ale mimo dosah toho, aby se jimi nechal nahlodat. Pokud jde o jeho matku a vévodkyni z Guiche, je pravda, co mi o nich říká, ale je třeba ho také poučit, na jakém základě: že maršálka, obtížená tím velkým počtem dcer a věn, aby je všechny provdala, a vévoda z Guiche, který neměl nic a jemuž otec nic nedával, takže nemohl nést výdaje na tažení, obdrželi oba od krále rozkaz generálnímu kontrolorovi, už v době, kdy jím byl Pontchartrain[20], aby pro matku i dceru dělal všechny obchody, jež budou protěžovat, a hleděl jim dát podíl na co nejvíce z nich; že Chamillart dostal tentýž rozkaz, když nastoupil po Pontchartrainovi; že to vím od jednoho i druhého, protože mi to oba řekli, a že mě ujistili, že týž rozkaz byl obnoven, když se generálním kontrolorem stal Desmarets; že tedy u vévody z Noailles nejde o hrabivost ani temné machinace, jichž by se od nich bylo třeba bát, ale o peněžní milosti, které jim král chtěl a hodlal prokazovat, aniž by sáhl do měšce, a které generální kontroloři už nemohli odmítnout; že ostatně není třeba věřit, že by maršálka z Noailles měla velký vliv na svého syna nebo že by vévodkyně z Guiche dělala se svým bratrem, co chtěla; že se nenajde nikdo bez nějaké nevýhody a že tato se zdá příliš málo podložená, aby vylučovala muže, který, jsa vším, čím on byl, nemůže mít jinou ctižádost než získat si svou správou pověst, mnohem nadřazenou jakékoli slabosti k rodině, k níž dosud neprojevil žádný sklon. Tato rozprava snesla mnoho replik z obou stran ve více než jednom rozhovoru a skončila nakonec tím, že vévoda z Orléans byl rozhodnut učinit vévodu z Noailles prezidentem finanční rady. Byl jsem skutečně přesvědčen, že si tam povede velmi dobře, zvláště když, jak jsem v pravý čas řekl, pilně studoval pod Desmaretsem, a byl jsem také rád, že touto

19. **Vysvětlivka:** Maršálka z Noailles, Marie-Françoise de Bournonville (1656–1748), vdova po maršálovi Anne-Julesovi z Noailles a matka vévody z Noailles, měla početné potomstvo, většinou dcery; nejstarší z nich, Marie-Christine (1672–1748), byla manželkou Antoina de Gramont, vévody z Guiche.

20. **Vysvětlivka:** Zde Louis Phélypeaux, hrabě z Pontchartrainu (1643–1727), generální kontrolor financí v letech 1689–1699, poté kancléř Francie (1699–1714), otec státního sekretáře Jérôma z Pontchartrainu zmíněného výše.

funkcí jeho synovce podpořím kardinála z Noailles, funkcí tak vhodnou k posílení skutečného vlivu i vnější vážnosti.

Okamžik poté, co to bylo mezi vévodou z Orléans a mnou rozhodnuto: „A Vy konečně," řekl mi, „čím tedy chcete být?" a tolik na mě naléhal, abych se vyjádřil, že jsem to konečně udělal, a v duchu, který jsem vyložil výše, jsem mu řekl, že kdyby mě chtěl dát do rady vnitřních věcí, což je rada depeší, domnívám se, že bych tam mohl působit lépe než jinde. „Tedy předsedou," odpověděl živě. „To ne," odvětil jsem, „ale jedno z míst v této radě." Oba jsme trvali na svém, on pro, já proti. Vyložil jsem mu, že mě děsí tato práce sama o sobě i povinnost referovat regentské radě o všech záležitostech rady vnitřních věcí a že kdybych toto místo přijal, už bych neviděl žádné pro Harcourta. „Místo v radě vnitřních věcí," řekl mi, „to je výsměch a nedá se to pochopit. Když už rozhodně nechcete být předsedou, zbývá jen jedno místo, které se Vám hodí a které se velmi hodí i mně: abyste byl v radě, kde budu já, která bude nejvyšší radou neboli regentskou." Přijal jsem a poděkoval mu. Od té chvíle zůstalo toto určení neměnné a vévoda se definitivně rozhodl dát místo předsedy rady vnitřních věcí maršálovi z Harcourtu. Prezident tam nepřicházel v úvahu, protože tamní záležitosti nebyly dost citlivé, aby bylo třeba dát předsedovi tuto protiváhu. Nemluvilo se o něm v radě zahraničních věcí, aby se nerozšiřovalo tajemství, ani ve válečné radě, která byla v době míru jen běžnou vnitřní správou, ani v radě pro církevní záležitosti, aby se tím více vyzdvihl předseda, jímž byl kardinál z Noailles. Tento vynález prezidentství měl tehdy mít místo jen v radách námořnictva a financí, aby vyvážil příliš velkou autoritu obou předsedů a nahradil finanční neschopnost maršála z Villeroy.

Kapitola devátá

Opatření, která vévodovi z Orléans radím. — Rozhodnutí, které vévodovi z Orléans navrhuji ohledně výchovy budoucího krále. — Navrhuji mu vévodu z Charostu za vychovatele budoucího krále a Nesmonda, arcibiskupa z Albi, za učitele. — Rozprava mezi vévodou z Orléans a mnou o výběru členů regentské rady a o vyloučení lidí, které je třeba odstranit. — Ponechat Villeroy, vyhnat Voysina a pečeti dát dobrému starému d'Aguesseauovi. — Torcy. — Vyhnat Desmaretse a Pontchartraina. — S velkou námahou zachraňuji La Vrillière a opatřuji mu hlavní a jedinečné místo. — Rozprava o mechanismu a složení regentské rady. — Navrhuji vévodovi z Orléans svolat hned po králově smrti generální stavy, které nejsou nebezpečné, jsou užitečné pro finance a výhodné pro vévodu z Orléans. — Velký prospěch, jejž lze obezřetně vytěžit z generálních stavů ohledně zřeknutí. — V počínání navrženém vévodovi z Orléans ohledně svolání generálních stavů není nic, co by bylo vůči králi zavrženíhodné. — Možné využití generálních stavů vůči vévodovi du Maine. — Mechanismus, který je třeba dodržet.

Když byly rady, jejich hlavy a předsedové takto stanoveny, představil jsem vévodovi z Orléans, že by měl využít zbytku této vlády k tomu, aby dobře uvážil, koho do nich vybere. Nabádal jsem ho, aby se držel co nejmenšího počtu, jaký povaha každé rady snese, a aby je všechny obsadil hned teď, jako by už existovaly, a to seznamem pod svým klíčem, jehož jména by znal jen on sám. Aby z těch, které by do něj zapsal, škrtal ty, kdo by zemřeli dříve než král, i ty, o nichž by tajným zkoumáním jejich chování poznal, že je vybral špatně, a aby za každého, koho škrtne, dosadil na jeho místo jiného, jako by věc již existovala a on obsazoval uprázdněné místo; aby takto předem upravil všechno, co se předem upravit dá, a při králově smrti už jen všechno vyhlásil. Neboť až k tomu dojde, ocitne se rázem zavalen tolika a tak rozmanitými věcmi — záležitostmi, rozkazy, ceremoniálem, spory, žádostmi, nařízeními, rozhodnutími, záplavou lidí —, že nebude mít čas na nic, sotva i na přemýšlení; a že může počítat i s tím, že bude nucen věnovat svůj čas malichernostem spíše než záležitostem, protože v takových chvílích jsou malichernosti záležitostmi zítřka, často téhož dne, ba téhož okamžiku, které je třeba upravit hned na místě a které se bez ustání střídají jedna za druhou. Může si tedy být jist, že nebude-li mít v té chvíli všechna svá opatření ve věcech i své volby připraveny na papíře pod svým klíčem, utonou v tom chaosu a zůstanou pozadu, takže už nebude mít čas je ani provést, ani odložit; rozhodne o nich tedy náhoda a naléhání žadatelů, kteří mu je vyrvou bez ohledu na zásluhy či užitečnost, a tím méně na něho samého a na jeho zájmy. Že tehdy, kromě zmatku a lámání hlavy a návalu všeho, co se na něj sesype najednou, nebude moci nic zvážit,

porovnat, prodiskutovat ani promyslet, ani nikoho vybrat sám, unášen časem, proudem a nutností; a že věcí a voleb upravených v takové vřavě lidí a záležitostí všeho druhu bude dlouho a trpce litovat, ne-li hůř. To jsem mu neustále opakoval po celý zbytek doby, kdy král žil; to mi vždycky ujišťoval, že udělá, a někdy napůl, že dělá — a co z lenosti nikdy neudělal.

Nechtěl jsem se ho vyptávat ani na jeho volby, ani na jeho úpravy, abych šetřil jeho nedůvěřivosti. Spokojil jsem se s tím, že jsem mu věci naznačil v hrubých rysech, a hlavy a předsedy rad jako to nejdůležitější. Pokud šlo o podrobnosti a o místa v radách, nemyslel jsem, že bych v něm měl vzbuzovat podezření, že chci o všem rozhodovat sám, tím, že bych mu navrhoval věci do podrobností a lidi na obsazení těch míst. Byl to on sám, kdo mi dal budoucí podobu vlády k posouzení a kdo mi umožnil mluvit s ním o všem, co tu bylo právě vyloženo. Moudře jsem vyčkal, až mě postaví před nutnost mluvit s ním o všem ostatním, k čemuž, jak uvidíme, občas došlo.

Všechny tyto věci se odehrávaly mezi ním a mnou dlouho předtím, než byla řeč o králově závěti. Nedlouho po tom, co bylo právě vylíčeno, jsem s ním mluvil o výchově budoucího krále. Řekl jsem mu, že se mi zdá stěží možné, aby se o ni král nějakým způsobem nepostaral; že stane-li se tak, ať by to udělal sebehůř, ať už co do výchovy samé, nebo vzhledem k Jeho Královské Výsosti, musí to pro něj být věc navždy posvátná ze všech možných ohledů, ale především kvůli hrůzám, jimiž ho chtěli zahrnout a jejichž černota se bez ustání obnovovala; že z téhož důvodu, kdyby král zemřel, aniž by se o ni postaral, musí velmi rozhodně vyloučit mne prvního a každého muže, který je k němu zvlášť připoután, a vyvarovat se také volby lidí jemu nepřátelských a nebezpečných; a že kdyby se s jakýmkoli vyhlášením v té věci jen trochu otálelo, považuji za velmi důležité, aby si i tu počínal jako u rad, totiž seznamem celé té výchovy, známým jen jemu samému, aby měl čas ji dobře promyslet, škrtat a nahrazovat a nakonec, až přijde čas, ji už jen vyhlásit. Probírali jsme vychovatele, k čemuž mi řekl spoustu věcí o mně, které nebudu opakovat. Ta debata skončila tím, že jsem mu doporučil vévodu z Charostu[1]. Ne že bychom ho on nebo já považovali za toho schopného. Takové je neštěstí princů a nutnost kombinací; ale nenašli jsme skoro nikoho, kdo by schopný byl, a těch několik málo bylo navíc nebezpečných.

Charost měl rod, hodnost, vojenskou službu, zběhlost ve dvorském, válečném i velkém světě, kde ho všude měli rádi. Byl plný cti, měl statečnost, ctnost a celoživotní zbožnost — po svém, pravda, ale opravdovou —, která neměla nic směšného ani strnulého a která nebránila mladé a skvělé společnosti jeho doby, aby s ním žila, ba ho i vyhledávala; neměl žádný zvláštní vztah k vévodovi z Orléans ani k ničemu, co mu bylo nepřátelské; byl, až na záležitosti, důvěrně spjat se zesnulými pány z Chevreuse

1. **Vysvětlivka:** Armand de Béthune, vévoda z Charostu (1663–1747), od roku 1711 kapitán tělesné gardy; roku 1722 se skutečně stal vychovatelem Ludvíka XV. místo maršála z Villeroy.

a z Beauvilliers, byl mým zvláštním a dávným přítelem a konečně — což znamenalo mnoho — byl kapitánem tělesné gardy z volby a přání dauphina, otce budoucího krále. Tyto důvody vévodu z Orléans přesvědčily a rozhodl se pečlivě vyhledat dva podvychovatele, kteří by mohli nahradit, co by vychovateli chybělo, a jejichž užitečnému působení by jeho mírnost a povolnost nekladla překážky ani nevzbuzovala nedůvěru. Jako učitele jsem navrhl Nesmonda, arcibiskupa z Albi[2], přičemž jsem zcela upřímně přiznal, že ho vůbec neznám; a co mě vedlo k tomu, abych na něj pomyslel, byla řeč, kterou pronesl ke králi při zakončení shromáždění duchovenstva a zároveň o smrti Monseigneura. Nebudu opakovat nic z toho, co jsem o ní řekl ve své době.

Uctivá, ale šlechetná otevřenost té řeči, jinak velmi krásné a velmi dojemné, k takovému králi, jako byl ten náš, jemuž byla tato řeč po tolik let neznámá, ve mně vzbudila vysoké mínění o tomto preláti pro výchovu, v níž literatura a věda nemohly tvořit velkou část. Měl pověst cti a mravnosti, a jeho schopnosti v tomto oboru — nevím, jaké byly — mohli snadno nahradit podučitelé. Tato volba nebyla o mnoho snazší než volba vychovatele, tak hluboko episkopát upadal, od té doby co jej pan z Chartres, Godet[3], naplnil odpadem seminářů, a zvláště od té doby co jej otec Tellier tak nestoudně zaprodal svým záměrům. Bylo tedy třeba preláta dobré pověsti, který by nepocházel ani ze spodiny lidu, ani ze spodiny seminářů, neměl zvláštní příchylnost k vévodovi z Orléans ani spojení s tím, co mu bylo nepřátelské, a nepozvedl žádný prapor pro konstituci[4] ani proti ní. To všechno se v něm nacházelo. Vévoda z Orléans tím byl značně nakloněn; ale protože jsem ho neznal já a on také ne, vyhradil si, že se o něm ještě poinformuje.

Odtud přešel k úvahám se mnou o regentské radě. Můj názor byl jiný než ten, který jsem právě vyložil o výchově, pro případ, že by král rozhodl o složení této rady. Kdyby ji upravil, nebylo pochyb, že co do věcí i co do výběru osob by to dopadlo pro vévodu z Orléans co nejhůř. Tento princ tu neměl ta pouta, jaká měl u výchovy kvůli hrůzám, které se proti němu rozšiřovaly a které se nepřestávaly obnovovat. Nesměl se tedy nechat spoutat náhubkem opatření, jež by v té věci král učinil a jež nemohla být ani pro jeho osobu, ani svou hodnotou úctyhodnější než opatření Karla V. a naposledy Ludvíka XIII.[5], kterým tak podstatně vládla prozíravost a moudrost a

---

2. **Vysvětlivka:** Henri de Nesmond (1655–1727), arcibiskup z Albi od roku 1703, později (1719) arcibiskup z Toulouse, člen Francouzské akademie.

3. **Vysvětlivka:** Paul Godet des Marais (1647–1709), biskup z Chartres od 1690, diecézní biskup Saint-Cyru a osobní zpovědník paní z Maintenon — ve sporu o kvietismus (1694–1699) sehrál rozhodující roli při odhalení Fénelonovy a Guyonové nauky.

4. **Vysvětlivka:** Konstituce, tj. bula *Unigenitus* papeže Klementa XI. (1713), odsuzující 101 vět z jansenistického spisu Pasquiera Quesnela; spor o její přijetí dlouho rozděloval francouzskou církev.

5. **Vysvětlivka:** Karel V. Moudrý (1338–1380) upravil nařízeními z roku 1374 poručnictví a regentství pro případ nezletilosti svého syna; po jeho smrti si je jeho bratři upravili po svém. Ludvík XIII. svou

jejichž mrtvě narozená autorita byla zrušena hned po smrti těchto dvou velkých a obdivuhodných králů, ačkoli neměli žádné zrůdy, které by chtěli učinit obávanými. Pokládal jsem tedy za možné i nezbytné vystoupit se vztyčenou hlavou ihned po králově smrti proti opatřením o vládě, jež by učinil, ať by zůstala tajná až do té chvíle, ať by byla vyhlášena, ať by dokonce byla už za jeho života uskutečněna sestavením této rady a této podoby vlády; za jeho života bylo třeba jen poslušnosti a mlčení, ale bez ustání se připravovat, jak ji zvrátit.

Rozprava o výběru osob do regentské rady byla obtížná. Bylo třeba projednat nynější radu a vyloučení, aby se místo vymetlo, prosvětlilo a výběr se pak usnadnil. Ze všech nynějších ministrů jsem chtěl ponechat jen maršála z Villeroy, ne z úcty ani z jakéhokoli přátelství, ale s ohledem na jeho postavení, úřady a příbuzenské svazky. Kancléř byl člověk naprosto bezvýznamný ve všech ohledech, neschopný, nevzdělaný, zištný, bez přátel kromě těch, které mu dávala přízeň a úřady, nenáviděný u dvora a k smrti nesnášený vojskem pro svou suchopárnost, pýchu a povýšenost, opovrhovaný pro tupost, kterou ukazoval v každé záležitosti, zkrátka člověk, jehož jedinou zásluhou bylo, že byl otrokem paní z Maintenon a pana du Maine, lokajem kardinála z Bissy a Říma, nuncia a zuřivců konstituce, pro něž pro všechny jeho prostituce nenacházela nic obtížného; navíc nepřítel vévody z Orléans, a to v té míře, v jaké byl zaprodán vévodovi du Maine a paní z Maintenon. Navrhl jsem proto vévodovi z Orléans, aby zrušil jeho úřad státního sekretáře, poslal ho kamsi do vyhnanství, třeba do Moulins nebo do Bourges, a pečeti dal dobrému starému d'Aguesseauovi[6], soudci starého ražení, kterému nezáleželo na ničem než na cti, spravedlnosti a pravé a pevné zbožnosti; jeho pověst byla vždy bez poskvrny, schopnosti uznávané v předních úřadech jeho stavu, které zastával; blížil se děkanství rady a byl odedávna starším ze dvou radů v královské finanční radě; mírný, osvícený, snadno přístupný, duchaplný a s velkou zkušeností v záležitostech svého stavu, všeobecně milovaný, vážený a ctěný, se skromností velmi blízkou pokoře, a otec generálního prokurátora, který měl také velkou pověst a velkou vážnost v parlamentu, kde dlouho zářil jako generální advokát.

Vévoda z Orléans pochopil, že nemůže udělat nic lepšího, než se zbavit nepřítele, jehož pádu by všichni tleskali a po kterém by se stýskalo jen klice vévody du Maine a klice konstituce, a zároveň si získat všechnu možnou čest volbou, která by mu jinak byla výhodná a která by strhla všeobecný potlesk, aniž by se kdokoli odvážil projevit nespokojenost nebo soupeřit. Nacházel v ní ještě výhodu věku, který nechával otevřenou naději na nástupnictví v držení pečetí, a tato naděje by udržovala hlavní

---

deklarací z dubna 1643 omezil budoucí regentství Anny Rakouské radou, ale pařížský parlament ji hned po jeho smrti (květen 1643) zrušil a dal královně regentství bez omezení.

6. **Vysvětlivka:** Henri d'Aguesseau († 1716), státní rada a člen královské finanční rady, otec generálního prokurátora (pozdějšího kancléře) Henri-Françoise d'Aguesseau.

uchazeče v závislosti, jež by mu velmi usnadnila vnitřní chod záležitostí, které musí procházet rukama soudců.

Torcy byl zvláštním přítelem maršálů z Villeroy, z Tallard a z Tessé[7]. Jeho sestra, která na něj měla velký vliv, patřila odjakživa k paní Vévodkyni; s panem du Maine neměl žádné spojení a s paní z Maintenon nevycházel dobře. Jeho společnost byla vévodovi z Orléans nepřátelská, stejně jako jeho zvláštní přátelé. Z toho jsem usuzoval, že je mu stejně nepřátelský jako oni. Nezapomněl jsem, co o mně řekl králi v souvislosti se zřeknutími, jak jsem vylíčil. Neměl jsem s ním nikdy ani styk, ani sebemenší vztah. Vévodové z Chevreuse a z Beauvilliers ho vůbec neměli rádi, přestože byli důvěrnými přáteli Pomponna, jeho tchána, protože ho považovali za jansenistu a protože si nikdy příliš necenili Croissyho ani jeho ženy, smýšlejíce o nich stejně jako Seignelay[8], jejich švagr, s nímž byli až do jeho smrti důvěrně spjati. Znal jsem tedy Torcyho jen z toho, že mě málem zničil, a podle vystupování strojeného, rozpačitého a nesmělého, které jsem považoval za pýchu; chtěl jsem ho tedy odstranit jako ostatní ministry, zrušením jeho úřadu státního sekretáře. Mnohokrát jsem na něj u vévody z Orléans útočil a v duchu jsem se zlobil, jak málo pokroku v tom dělám. Tak, musím přiznat, svádí vášeň a nevědomost a vedou nás jako slepce; ještě nenastal čas říci, jak jsem byl potom rád, že se mi ho nepodařilo vyloučit.

Pokud jde o Desmaretse, přísahal jsem jeho zkázu a pracoval jsem na ní už dlouho. Byla to odplata za jeho nevděk a hrubost vůči mně, o nichž jsem mluvil. Jeho ponechání bylo neslučitelné s finanční radou, jak jsem ji navrhl a jak byla rozhodnuta, a bylo by veřejným vysvobozením zbavit se jeho nálad, lakoty jeho ženy, povýšenosti a rabování Bercyho, jejich zetě, který nabyl vrchu nad nimi i nad financemi a jehož duch a schopnosti, kterých měl hodně, byly velmi nebezpečné. Dosáhl jsem svého a jeho vyloučení se už nezměnilo. Z toho, co jsme na různých místech viděli o Pontchartrainovi, snadno usoudíme, že jsem už dlouho vynakládal všechno, co bylo v mých silách, abych mu dodržel slovo, které jsem dal, že ho zničím. Jeho povaha a chování mi dávaly volné pole; bylo to veřejnou pomstou na nejodpornějším a nejopovrhovanějším člověku, za jakého ho bez výjimky měla celá Francie a všechny cizí země, s nimiž ho jeho úřad uvedl do styku. Viděli jsme, jak a proč úmyslně zničil námořnictvo, a v pravý čas uvidíme, jak je vyrabovával. Byl příliš ubohý, než aby se nesnažil vyniknout u paní z Maintenon, u pana du Maine, v módním proudu a v elegantním tónu proti vévodovi z Orléans; jedním slovem, byl to, jakkoli byl nízký,

---

7. **Vysvětlivka:** René de Froulay, hrabě z Tessé (1648–1725), rodák z kraje Maine, maršál Francie od roku 1703, diplomat (vyjednal turínský mír se Savojskem 1696) a velitel ve válce o španělské dědictví; nebyl vévodou.

8. **Vysvětlivka:** Simon Arnauld, markýz z Pomponne (1618–1699), ministr zahraničí a Torcyho tchán; Charles Colbert, markýz z Croissy (1625–1696), bratr velkého Colberta, Torcyho otec a předchůdce v úřadě; Jean-Baptiste Colbert, markýz ze Seignelay (1651–1690), syn velkého Colberta a státní sekretář námořnictva, bratr manželek vévodů z Chevreuse a z Beauvilliers.

veřejný nepřítel, jehož obětování bylo dlužno veřejnosti a velmi jí bylo milé, člověk bez jediného přítele a bez jediné vlastnosti, která by stála za lítost, mezi všemi těmi, pro něž se lidé hrozí. Jeho zkáza byla dávno rozhodnuta a v duchu jsem si gratuloval, že jsem ji způsobil.

La Vrillière, jeho bratranec, který ho proto neměl o nic raději, si zasloužil city zcela opačné. Byl to člověk, jehož postava se jen málo lišila od trpaslíka, zavalitý, na vysokých podpatcích, dosti směšného vzezření. Měl ducha, příliš mnoho živosti, pohotové nápady, ješitnost příliš vystupňovanou, dobře rozuměl své práci, která ale zahrnovala jen látku rady depeší bez jakéhokoli odboru; ale byl to dobrý přítel, velmi úslužný a schopný prokazovat služby obratně, i s rizikem, ale bez újmy na cti a poctivosti. K veřejnosti byl úslužný, zdvořilý, snadno a otevřeně přístupný, snažil se zalíbit a získat přátele. Jeho děd a otec, státní sekretáři jako on, kteří měli ve svém odboru Blaye a Guyenne, byli zvláštními přáteli mého otce[9] a sloužili mu ve všem, v čem mohli. Vylíčil jsem na příslušných místech podstatné služby, které jsem od La Vrillièra přijal. Učinil jsem si tedy hlavní věcí ho zachránit a navíc ho dosadit jako jediného do úřadu a funkce státního sekretáře. Vévoda z Orléans, který dosti dbal na vzhled — ačkoli ten můj nebyl výhodný, ale na ten byl zvyklý od dětství —, mi neustále odpovídal: „Ale budou se nám smát s tímhle panáčkem," takže jsem přes rok vynakládal všechnu sílu a důvtip, jakou jsem měl, abych ho vytáhl nahoru. Nakonec jsem toho dosáhl silou paží a toto určení se už nezměnilo.

Pak šlo o složení regentské rady a o její mechanismus. Tento mechanismus byl mnohem snazší než výběr jejích členů. Tam měly být předkládány a v posledním stupni většinou hlasů rozhodovány všechny záležitosti všeho druhu, a regentův hlas měl být jen jeden jako ostatní, kromě případu rovnosti hlasů, kdy by podle příkladu kancléře v radě stran rozhodoval. Při tom, jak byli levobočci zabydleni, jak je z ní vyloučit? A co znamenalo mít v ní vévodu du Maine, který by v ní navíc držel hraběte z Toulouse velmi zblízka a velmi zkrátka? Věk žádného prince krve jim vstup do ní nedovoloval, a i kdyby se překročilo každé pravidlo ve prospěch pana Vévody, nejstaršího ze všech, co čekat od prince narozeného 28. srpna 1692, dosud pod křídly paní Vévodkyně a pod poručnictvím d'Antina[10], od prince, který neměl ani vzdělání, ani rozhled a ukazoval jen umíněnost a hrubost bez nejmenší jiskry ducha? Násilný kousek by byl nebezpečným začátkem mezi tolika druhy záležitostí a nebyl v povaze slabosti vévody z Orléans.

Nesmírné zneužívání jejich vznešenosti nad všechnu míru a v pohrdání všemi zákony božskými i lidskými bylo vskutku zločinem, a jejich útok na hodnost, práva a

9. **Vysvětlivka:** Claude de Rouvroy (1607–1693), oblíbenec Ludvíka XIII., první vévoda ze Saint-Simon a guvernér Blaye, otec autora.

10. **Vysvětlivka:** Louis-Antoine de Pardaillan de Gondrin, vévoda d'Antin (1665–1736), jediný legitimní syn paní z Montespan, a tedy nevlastní bratr paní Vévodkyně; generální ředitel královských staveb.

postavení princů krve a na nástupnictví na trůn byl vskutku zločinem urážky majestátu, který s sebou nesl celý trest pro vévodu du Maine, jenž se ho jediný dopustil, a to, jak bylo veřejně známo, bez vědomí hraběte z Toulouse, který jej potom nikdy neschválil. Ale jakou strunu rozeznít v těchto prvních okamžicích regentství, bez podpory a soudního návrhu princů krve, kteří byli všichni ještě dětmi! Na to se tedy tehdy nesmělo ani pomyslet, a bylo nutno to vyhradit časům a příležitostem, které by se vyvolaly podle toho, jak by se vévoda du Maine choval — příliš velký na to, aby se na něj zaútočilo, aniž by se učinila ta nejpřesnější opatření, příliš pevně usazený na to, aby se na něj zaútočilo bez jistoty a pevně rozhodnuté vůle dohnat ho až za samé krajnosti a jeho děti tak, aby se už nemohly pozvednout ani mít nikdy jakoukoli existenci; byl by to trest až příliš spravedlivý a tisíckrát zasloužený pro tohoto Titána našich dnů a lekce tolik potřebná pro slabost a svedení králů a pro nezkrocenou ctižádost jejich levobočků po celé další trvání monarchie. Nemohl jsem tedy radit k vyloučení vévody du Maine, a vévoda z Orléans dobře cítil všechnu obtížnost toho kroku. On a maršál z Villeroy v regentské radě — to znamenalo dosadit do ní dva jisté nepřátele, a navíc dva nepřátele v dokonalé shodě, což vyžadovalo, aby se jim postavila protiváha, o to nutnější, že bylo skoro stejně obtížné nedosadit tam hraběte z Toulouse jako se na něj spolehnout. Na d'Aguesseaua se spolehnout dalo, ale jeho povaha byla slabá a bojácná a byl kromě toho zcela nový ve všem, co se netýkalo jeho řemesla, i v sebemenší znalosti věcí dvora a světa. Mluvili jsme o arcibiskupovi z Cambrai a rozprava nebyla dlouhá. Veškerá náklonnost vévody z Orléans ho k němu táhla, jak jsem už jinde poznamenal; a jak jsem rovněž ve své době vyprávěl, pracoval jsem na tom, abych v něm tuto zálibu a úctu udržoval. Pak jsme hledali při mnoha příležitostech. Jeden nebyl spolehlivý, jiný nebyl dost význačný, tento postrádal váhu, onen by neschválila veřejnost, nemluvě o nesnázi najít spolehlivost, pevnost a schopnost v jediném člověku. Při každé rozpravě nás tato nesnáz přiměla to vzdát a odložit k dalším úvahám a zkoumání; a abych to řekl hned, tyto odklady, před závětí i po ní, nás dovedly až ke králově smrti, a to jak co do výběru, tak co do mechanismu, a proto odkládám výklad obojího na dobu, kdy o nich vévoda z Orléans rozhodl, stejně jako o členech všech rad.

Už dlouho jsem pomýšlel na shromáždění generálních stavů a v duchu jsem probíral pro a proti tak důležitého rozhodnutí. Probíral jsem v paměti příležitosti, nevýhody a plody jejich různých zasedání; srovnával jsem je, přirovnával k mravům a k dnešní situaci. Čím větší rozdíl jsem v tom cítil, tím víc jsem se rozhodoval pro jejich svolání. Ve státě už nebylo stran, neboť strana vévody du Maine byla jen nenáviděná klika, která neměla jinou oporu než nevědomost, nynější přízeň a lsti, jejichž opovrženíhodný a bojácný vůdce ani nesmyslné výbuchy manželky, na níž nebylo nic úctyhodného kromě jejího rodu, který ona sama obracela proti sobě, nemohly nahánět strach jinak než pod ochranou temnot, svých užitečných ochránkyň; už nebylo zbytků oněch starých stran orleánské a burgundské; nebyl nikdo v lotrinském

domě, jehož zásluhy, majetek, nadání, vliv, družina či moc by připomínaly Ligu[11]; už nebylo hugenotů a nebylo skutečných osobností v žádném oboru ani stavu — tak dokázala tato dlouhá vláda nízké buržoazie, obratné v tom, jak vládnout pro sebe a brát krále za jeho slabá místa, všechno zničit a zabránit každému muži, aby byl mužem, tím, že vyhubila všechnu soutěživost, všechnu schopnost, všechen plod vzdělání a pečlivě vzdalovala a ničila každého, kdo projevil nějakou píli a nějaké cítění.

Tato smutná pravda, která vévodu z Orléans i mne zastavila při určování lidí vhodných do regentské rady, tak dokonale zničila všechny osobnosti, se stávala zárukou proti nebezpečí shromáždění generálních stavů. Je také pravda, že i lidé nejvíce okouzlení tímto velkým jménem by stěží dokázali ukázat nějaký plod jejich různých zasedání; ale neméně pravda je, že dnešní situace neměla jediný rys podobnosti se všemi těmi, kdy byly svolány, a že se ještě nikdy nenaskytla okolnost, kdy by mohly být svolány s větší bezpečností a kdy by plod, který se od nich měl očekávat, byl skutečnější a pevnější. O tom mě přesvědčily dlouhé a časté úvahy, které jsem o tom sám v sobě vedl a které mě přiměly předložit ten návrh vévodovi z Orléans. Prosil jsem ho, aby se nepoplašil dřív, než vyslechne důvody, které mě přesvědčily, a když jsem mu vyložil ty, které tu byly právě vysvětleny, postavil jsem mu do nejlepšího světla, jak jsem jen dovedl, výhody, které by z toho mohl vytěžit. Řekl jsem mu, že odhlédneme-li od nebezpečí, která jsem mu právě ukázal, ale která už neexistují, jediné riziko shromáždění generálních stavů se týká jen těch, kdo měli v rukou správu záležitostí, a chceme-li, nepřímo i těch, kdo je k ní použili. Že toto riziko se netýká Jeho Královské Výsosti, protože je veřejně známo, že na tom nikdy neměl sebemenší podíl a že žádný podíl nemohl mít na žádném z králových ministrů ani na komkoli, kdo je vybral či dosadil. Že tento důvod, pohnou-li ho i následující, ho má přesvědčit, aby po králově smrti nenechal uplynout ani hodinu, aniž by nařídil státním sekretářům vyhotovit listiny potřebné ke svolání, žádal po nich, aby byly všechny hotovy a odeslány do čtyřiadvaceti hodin, a v tom je držel zkrátka, a jakmile budou odeslány, svolání veřejně vyhlásil. Že svolání musí být stanoveno na nejkratší lhůtu, jak pro volby poslanců podle bailliages, tak pro shromáždění těchto poslanců, kteří vytvoří generální stavy[12], aby se vidělo, že nejde o žádnou návnadu a že je chcete doopravdy a hned, a aby se v očekávání jejich brzkého zahájení nemuselo na nic sahat, a nemusel jste se tedy z ničeho zodpovídat. Že Francouz, lehkomyslný, milující změnu, zdeptaný jhem, jehož tíha a ostny se za této vlády bez ustání stupňovaly až k vrcholu, vlády, po

---

11. **Vysvětlivka:** Orleánská a burgundská strana — znepřátelené strany (Armagnaci a Burgundové), které za šílenství Karla VI. na počátku 15. století rozvrátily království občanskou válkou. Liga — Katolická liga vedená Guisy z lotrinského domu, která v náboženských válkách na konci 16. století bojovala proti Jindřichu III. a Jindřichu IV.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

jejímž konci všechno vzdychalo, bude unesen nadšením nad tímto paprskem naděje a svobody, zapovězeným už přes sto let, k němuž se nikdo neodvažoval ani pozvednout oči; a že ho to naplní tím větší radostí, vděčností, láskou a oddaností k tomu, od koho to dobrodiní dostane, že vzejde z čistého popudu jeho dobroty, v prvním okamžiku výkonu jeho moci, aniž by kdokoli měl chvilku na to pomyslet, natož čas či odvahu o to požádat. Že takový začátek regentství, který by mu bez jakéhokoli rizika získal všechna srdce, mohl mít pro něj jen velké následky a zcela vyhodit jeho nepřátele ze sedla — k čemuž se hned vrátím. Že při stavu financí, jaký byl a jaký nebyl v hrubých rysech nikomu neznám, a při tak krutých lécích, mezi nimiž bylo třeba volit, protože jiné být nemohly než jeden ze tří, které jsem vyložil Jeho Královské Výsosti, když na mě naléhala, abych přijal správu financí, bylo pro ni věcí zásadní ukázat skutečně a jasně, jak to s nimi vypadá, dříve než by na ně sama sebeméně sáhla, a získat od národa veřejné písemné přiznání, které by bylo pro Jeho Královskou Výsost pojistkou pro všechny časy pevnější než jakákoli soudní, a nejautentičtějším zproštěním odpovědnosti, aniž by mělo cokoli z nízkosti obvyklých zproštění nebo cokoli společného s postavením obvyklých příkazců a s jejich potřebou si je opatřovat; a zároveň nejnevyvratitelnějším a nejjistějším titulem, jak navždy posvětit zlepšení a úlevy, jichž by se financím během regentství dostalo a jež by jinak byly málo patrné a málo uvěřitelné, anebo plným ospravedlněním nemožného, kdyby se jim neulevilo ve stavu, do něhož je — jak by bylo tak slavnostně doloženo — král přivedl a v němž je při své smrti zanechal: výhoda pro Jeho Královskou Výsost podstatná ve všech dobách, a tím čistší, že jde jen o to ukázat, co je, nikoho nezatěžovat ani neobviňovat, a s tou laskavostí navíc, že se v té věci nepřipustí žádné vyšetřování, nýbrž se bude hledat jedině lék na tak velké zlo. Prohlásit před stavy, že protože toto zlo je krajní a léky jsou rovněž krajní, Jeho Královská Výsost se domnívá, že je národu dlužna svěřit mu péči o jeho léčení; spokojit se s tím, že mu odhalí celou jeho hloubku, předloží mu tři jediné prostředky, které bylo možno postřehnout, jak tuto nemoc léčit, nechat ho v naprosté svobodě o nich rozvažovat a volit a vyhradit si jen to, že mu poskytne všechna vysvětlení, která budou v jeho moci a jež si bude národ přát, aby se jimi řídil při tak obtížné volbě nebo aby našel nějaké jiné řešení; a až národ rozhodne sám a v plné a nefalšované svobodě, vyhradit si věrné a doslovné provedení toho, co v této velké záležitosti stanoví formou dobrozdání; nabádat ho, aby v tom neztrácel ani chvilku, protože věc není té povahy, aby mohla zůstat nevyřízena, aniž by se zastavil i celý stroj vlády; skončit slovem — ne proto, aby se skládaly účty, které se nedluží a jejichž prvního příkladu se je třeba vyvarovat, ale zlehka, s výrazem dobroty a důvěry —, promluvit k nim, pravím, dvěma slovy o zřízení rad, vyhlášených a činných mezi svoláním a prvním zasedáním generálních stavů, a pod záminkou, že je upozorňuje, že rada zřízená pro finance pouze pokračovala a bude pokračovat ve formě předchozí vlády, bez novot a bez sahání na cokoli až do rozhodnutí o dobrozdání stavů, jež je ponecháno jejich moudrosti, aby se pak podle něho řídila tak, jak se od ní očekává.

„Nemyslím," dodal jsem, „že je třeba uchylovat se k výmluvnosti, abych Vás přesvědčil o úžasném účinku, který tato řeč ve Váš prospěch vyvolá. Nevědomé množství, které věří, že generální stavy mají velikou moc, bude plavat v radosti a bude Vám žehnat jako obnoviteli zničených práv národa. Menší počet, který ví, že generální stavy jsou svou povahou bez jakékoli moci a že jsou jen poslanci svých zmocnitelů, aby přednesli jejich stížnosti, nářky, spravedlnost a milosti, o něž žádají, jedním slovem použí stěžovatelé a prosebníci, uvidí ve Vaší vstřícnosti závdavek nejspravedlivější a nejmírnější vlády; a ti, kdo mají bystřejší zrak než ostatní, dobře postřehnou, že v podstatě neděláte nic víc, než co činili všichni naši králové při všech shromážděních jak generálních stavů, tak notáblů, s nimiž se vždy radili především ve věcech financí, a že jen přesouváte na ně volbu léků, které mohou být jen kruté a nenáviděné, a na něž si po jejich rozhodnutí už nikdo nebude moci stěžovat, nebo aspoň dávat Vám za vinu svou zkázu a veřejné neštěstí."

Pak jsem přešel k tomu, co se vévody z Orléans týkalo ještě zvláštnějším způsobem: mluvil jsem s ním o zřeknutích[13]. Připomněl jsem mu, jak byla beztvará a od kořene zbavená všeho, co by mohlo dát takovému aktu sílu a právo — prvnímu, jaký byl kdy za tří dynastií našich králů viděn, aby se zvrátil řád nástupnictví, do té doby tak posvátný, podle mužského, legitimního prvorozenství, od muže k muži, v nutném nástupnictví na trůn. Tato důležitá látka byla ve své době tolik probírána mezi vévodou z Berry, jím zejména a mnou, že ji měl stále dobře v paměti. Vyšel jsem tedy odtud, abych mu dal pochopit, jak je pro něj důležité využít zasedání generálních stavů k tomu, aby si je získal, jak bylo jisté, že si je vším, co bylo právě vyloženo, oddá, a zachytit první vzplanutí jejich lásky a vděčnosti k tomu, aby se nechal provolat na základě zřeknutí, a rázem z nich vytěžit slavnostní akt v podobě osvědčení o jednomyslném přání.

Dal jsem mu pocítit nutnost nahradit to, co chybí po právní stránce, něčím lidovým takové váhy, a využít tolik rozšířeného omylu o domnělé moci generálních stavů; že po tom, co by pro něj udělaly, by se národ cítil zavázán ho navždy podporovat, právě kvůli té chiméře práva, která mu byla tak drahá, což by mu dávalo tu největší a nejúplnější jistotu nástupnictví, nastane-li ten případ, v kterékoli době, s vyloučením španělské větve, pro podstatný zájem, který by národ, jsa v té věci angažován, považoval za svůj po všechny časy. Zároveň jsem ho upozornil, že tím, že by pro sebe vytěžil co největší prospěch a nejjistější záruku, že bude mít národ navždy na své straně a na straně své větve proti větvi španělské — což by bylo zároveň ve prospěch všech princů krve a co by sílu věci zvětšovalo počtem a váhou zúčastněných —, získal by tuto nejvyšší výhodu jen prostou návnadou, na kterou by se národ chytil a která by generálním stavům nedávala nic. Pak jsem mu dal pocítit obratnost a jemnost,

13. **Vysvětlivka:** Zřeknutí z let 1712–1713, podmínka utrechtského míru: Filip V. se zřekl nároků na francouzský trůn (před kortesy v Madridu, listopad 1712), vévodové z Berry a z Orléans nároků na španělský trůn (v pařížském parlamentu za přítomnosti pairů, březen 1713).

na niž bylo nade všechno třeba dbát, aby se jí bezpečně držel: že stavy nic nevysloví, nic nestanoví, nic nepotvrdí; že jejich provolání nebude nikdy ničím jiným než tím, čemu se říká *verba et voces*, které by však přesto zavazovalo národ navždy pouty o to nerozlučnějšími, že by se cítil zainteresován kvůli svému nejdražšímu právu, o němž by se domníval, že je vykonal, a které by, nastane-li ten případ, v kterékoli době hájil z tohoto pohnutí, nejmocnějšího na národ, jakkoli lehkomyslný může být, totiž z přesvědčení, že má moc dát si pána a upravit nástupnictví na trůn, zatímco by učinil jen provolání. Upozornil jsem vévodu z Orléans také na tutéž obratnost a jemnost u písemného aktu v podobě prostého osvědčení o provolání, protože čisté a prosté osvědčení, že se nějaká věc stala, je jen důkazem, že se stala, nemůže změnit její podstatu a povahu ani mít větší sílu a autoritu než věc, kterou jen osvědčuje; a protože tato věc není ani zákon, ani nařízení, ani dokonce prosté potvrzení, akt, který osvědčuje, že se stala, jí nedává nic víc, než co má; návnada je tedy úplná, všechno je v ní prázdné, generální stavy z toho nezískají žádné právo, a přesto má vévoda z Orléans všechno podstatné díky tomuto klamnému omylu, na němž má celý národ takový zájem a který ho pro jeho vlastní nejdražší zájem navždy váže k němu a ke všem ostatním princům krve, k vyloučení španělské větve z nástupnictví na trůn.

Způsob, jak pak stavy udržet na uzdě, když by byly tak mocně roznícены, se mi zdál velmi snadný: ujišťovat s důvěrou a skromností, že se chce jen jejich srdcí, že jejich slovo dané tímto provoláním se pokládá za tak posvátné a tak jisté, že by se člověk necítil hoden ho, kdyby dovolil, aby daly víc; že by to dokonce roztrhal a že by považoval přijetí čehokoli víc za zločin. Že se toto slovo přijímá jedině pro nesmírnou radost z přijetí takového projevu veřejné náklonnosti a pro vzdálený ohled na klid Francie, ale ve vroucím přání a pevné naději, že předvídaný případ nikdy nenastane, díky dlouhému životu krále a velikému Božímu požehnání pro jeho potomstvo; že jít dál než toto tak lichotivé slovo a velmi prosté osvědčení, které o něm podává svědectví, nemůže odpovídat úctě k okolnostem, jimiž je regent, který pro tuto chvíli ještě dlouho nemůže nic vidět mezi králem a sebou. Držet se neochvějně těchto výrazů důvěry a vděčnosti, skromnosti, úcty a rozumu, s nejkrajnější pozorností, aby se nedalo tušit nic víc; rozvádět tyto věci a poklony; především věc urychlit, utnout, skončit, a potom nezapomenout důrazně uložit mlčení o provolání, o osvědčení a o celé této látce a pevně na tom trvat, pod záminkou, že za krále, který není s to vládnout sám a ještě dlouho se oženit, je to látka, která je po splnění nutnosti nenáviděná a hodí se jen k podezřením, k tomu, aby dala příležitost zlým lidem a těm, kdo milují nepořádek, narušit soulad, shodu, dobrotu a důvěru krále k regentovi; ale říci to, a to pevně, až po úplném provedení věci, aby se do ní nevnášely úvahy a nesnáze. Kromě nekonečného plodu, že se svalí na stavy bolestné následky léku, kterému ve věci financí daly přednost, že se jejich zasedáním a tímto projevem úcty získá láska a důvěra národa a že se národ svým provoláním připoutá k vyloučení španělské větve z nástupnictví na trůn těmi nejjistějšími, nejsilnějšími a nejtrvalejšími

pouty — jakou sílu autority a moci nedá tento tak skvělý a tak rychlý svazek celého národa s vévodou z Orléans na počátku jeho regentství uvnitř, aby držel na uzdě prince krve a velké sbory, a jakou užitečnou pověst navenek, aby zadržel mocnosti, které by mohly být v pokušení využít slabosti dlouhé nezletilosti, a jakou ránu jeho domácím nepřátelům i samotnému Španělsku, jehož opora a spojení by už nemělo žádný smysl pro Španělsko samo a nedávalo by jim už žádnou záminku ani jistotu!

Přirozená úvaha odhaluje, že generální stavy jsou téměř celé složeny z lidí z provincií ze tří stavů, zvláště z prvního a posledního; že téměř všichni ti, sbory i jednotlivci, na nichž spočívá toto nesmírné břemeno královských dluhů, jsou z Paříže; že provinční šlechta, ačkoli kvůli své chudobě upadla do nerovných sňatků, neuzavírala je skoro vůbec mimo svůj kraj a nemá nic společného s královými věřiteli, kteří jsou všichni finančníci usazení v Paříži a sbory zbohatlých nešlechticů z téhož města, jako jsou královští sekretáři, francouzští pokladníci a všemožní pokladníci, generální pachtýři atd., lidé, kteří nebývají voleni za třetí stav; a tudíž že velká většina poslanců tří stavů bude mít osobní zájem, i za své zmocnitele, dát přednost bankrotu před trváním a jakýmkoli možným zvýšením daní a bude pokládat za málo zkázu a nářky, které bankrot způsobí, ve srovnání s vysvobozením z tolika druhů daní, které vyzrazují tajemství rodin, narušují jejich hospodaření a domácí uspořádání, vydávají každého zlomyslnosti a hrabivosti finančníků všeho druhu, berou veškerou svobodu vnitřnímu i zahraničnímu obchodu a ničí jej i se všemi jednotlivci. Tato vyhlídka svobody, mírných daní, a to ještě podle volby stavů, se znalostí věci ze zkušenosti s jejich účinky, a úleva, že budou mít své záležitosti v pořádku, jim ukáže novou zemi a nová nebesa a nedovolí jim váhat mezi vlastním štěstím a neštěstím věřitelů. Renty na pařížské radnici, na nichž se bude moci mnoho poslanců ocitnout zainteresováno, dostanou možná kvůli tomuto zájmu nějakou výjimku; možná ještě, srovná-li se tento zájem se zájmem na zrušení většího počtu daní, by úprava byla nepatrná, nebo by nebyla vůbec žádná; a právě k bankrotu, sám o sobě tak lákavému pro většinu, by bylo třeba stavy obratně nasměrovat. Dodal jsem, že by vévoda z Orléans ztratil téměř všechen plod, který by sklidil ze všeho, co bylo právě řečeno, kdyby si neučinil zákonem, s nímž by žádný ohled nemohl později pohnout, neporušitelně se řídit volbou léku, kterou by obsahovalo dobrozdání stavů. Nedodržet to by znamenalo zneuctít se tím nejveřejnějším a nejslavnostnějším ze všech podvodů, obrátit lásku a důvěru národa v nenávist a touhu po pomstě, a — neobával jsem se dodat — vystavit se převratu, aniž by ho kdokoli litoval nebo mu pomohl, a dát cizincům volné pole, aby toho využili, a Španělsku, aby ho zničilo.

Pokud jde o mladého krále, prosil jsem vévodu z Orléans, aby uvážil, že v celém tomto postupu není nic, co by mu mohlo být kdykoli sebemenším zdáním učiněno podezřelým a z čeho by mu nebyl s to složit ten nejpřesnější účet. Jeho Královská Výsost nachází při nástupu k regentství finance v nepořádku a v zoufalém stavu, lid za hranicí posledního zoufalství, obchod zničený, všechnu důvěru ztracenou, a žádné

léky kromě těch nejkrutějších. Nikoho neobviňuje, nikdo také není obviněn, ale on, který nikdy neměl na záležitostech sebemenší podíl, má důvod nechtít se jich dotknout ani špičkou prstu, aniž by vyložil veřejnosti jejich stav, a nepředpokládá o sobě tolik, aby na ně sám od sebe použil léky. Vidí jen kruté; veřejnost to bude, kdo ponese celou jejich tíhu a celé utrpení, ať tak či onak; není moudré a spravedlivé ponechat jí volbu? Svěřuje ji generálním stavům. Tím jen napodobuje předchozí krále a samotného Ludvíka XIII., který je roku 1614 shromáždil a radil se s nimi v Paříži. Řídil se dobrozdáním generálních stavů. Nelze mu tedy přičítat troufalost v záležitosti tak obecné a tak zásadní; nelze ho také obviňovat ze slabosti ani z toho, že udělal sebemenší trhlinu v královské autoritě, protože jen doslova napodobil to, co předchozí králové až po předposledního všichni dělali, zletilí i nezletilí, a v případech mnohem méně důležitých. Jestliže stavy, dojaté touto důvěrou, projevily svou vděčnost oním provoláním o zřeknutích, kromě toho, že je o ně nikdy nežádal, neudělaly nic jiného, než že projevily přání a smýšlení svých srdcí shodné se smýšlením zesnulého krále a celé Evropy, a abych tak řekl, posvětily jeho vůli, základy míru a základy klidu Francie, ať nastane jakýkoli případ, a on i ony doufají a zároveň projevily svá nejupřímnější přání a naději, že nenastane nikdy; v čemž se neukázalo nic než dobrá a upřímná vůle a nic, co by se mohlo dotknout, byť sebelehčeji, posvátných práv královské autority ani práv jakéhokoli stavu, sboru či jednotlivce, dokonce — což říká všechno — ani španělské větve, protože ta sama slavnostně a dobrovolně učinila svá zřeknutí před shromážděnými kortesy v Madridu, ještě než vévoda z Berry a Jeho Královská Výsost učinili svá v plném parlamentu, ve shromáždění a za přítomnosti pairů, které tam všechny král povolal. Kde je v tom všem cokoli, co by bylo jen trochu zavrženíhodné, v jakémkoli smyslu by se to bralo a z jakékoli strany by se to obracelo?

Kromě tolika velkých a tak výhodných prospěchů, které, jak jsme právě viděli, mohl vévoda z Orléans tak snadno vytěžit ze zasedání generálních stavů, jsem nepovažoval za nebezpečné pokusit se tam ještě o jiný, ani za příliš obtížné v tom uspět, využije-li se jejich prvního nadšení z toho, že se znovu vidí shromážděny, že jim byla svěřena důležitá volba léku na finance, a z jejich provolání o zřeknutích. Bylo nutné, aby provolání proběhlo dřív, než se pohne tím, co bude teď vyloženo, ale předložit jim to hned potom se stejnou jemností, aby se k jejich získání využilo lichotivých představ, jimiž by jim ty akty naplnily hlavu, a neztrácet čas až do chvíle, kdy by upravily své dobrozdání o financích, což by se příliš protáhlo a dalo by čas k intrikám a k jejich ovlivňování tomu, o jehož napadení by šlo. V jakémkoli otroctví by bylo ve Francii všechno, zbývaly body, v nichž hrůza mohla zadržet řeči, ale nedokázala zkazit mysli. Jedním z těchto bodů byli levobočci, jejich postavení a především jejich zbožštění.

Všechno se v skrytu chvělo, až uprostřed dvora, nad jejich existencí, jejich vznešeností a jejich způsobilostí nastoupit na trůn. Byla považována za převrácení všech zákonů božských i lidských, za pečeť všeho jha, za útok proti samotnému Bohu, a to

všechno dohromady za nejbezprostřednější nebezpečí pro stát i pro všechny jednotlivce. To bylo tehdy vnitřní a všeobecné smýšlení princů krve a velmožů, z rozhořčení i ze zájmu, pravím, i těch, kdo nejvíce vděčili králi, přízni paní z Maintenon, a kdo se zdáli být s vévodou du Maine v nejužších stycích. Vím to z toho, co mi o tom sami řekli, v různých dobách a stále, maršálové z Harcourtu, z Villars a z Tessé, a to z hloubi srdce, ze vzteku, z hněvu, z rozumové úvahy, nikoli aby mě vyzkoušeli a přiměli mluvit, neboť věděli více než dost, co si o tom myslím a cítím; a uvádím právě je jako ty, s nimiž jsem byl v jakémsi styku — mnohem menším ovšem s Tessém, který se přesto přede mnou vyjadřoval neméně volně —, ale kteří se mnou, zvláště v té době, nebyli v žádném zvláštním spojení. I maršál z Villeroy o tom přede mnou po králově smrti nemlčel a byl jedním z nejzapálenějších, když šlo o to jednat proti jejich hodnosti při všech příležitostech, které se k tomu naskytly, stejně jako oba ostatní, které jsem uvedl, neboť Tessé, který nebyl vévodou, mohl jen přizvukovat. Urození lidé nebyli tehdy o nic méně podrážděni, a o mnohých jsem byl zpraven přímo a touto oklikou i o mnoha dalších.

Parlament, tak lpějící na starých pravidlech, tak smělý v uzurpacích, jak jsme viděli v souvislosti s čepicí[14], až vůči královně regentce, tak houževnatý v jejich hájení, nezakrýval své rozhořčení nad násilím, které bylo ve prospěch levobočků učiněno všemu, co je mezi zákony nejsilnější, nejpevnější, nejstarší a nejúctyhodnější, ani svou zlost nad poctami, které jim tento sbor musel vzdávat. Většina lidí všech stavů byla podrážděna vznešeností ve všech ohledech neslýchanou, a ani lid to neskrýval, když je viděl projíždět nebo když slyšel o nich mluvit. Toto všeobecné smýšlení nepřestalo. Lsti a klika na ně nezaútočily, a z toho, co bude vysvětleno v pravý čas, uvidíme, že tyto úskoky by nemohly mít sebemenší úspěch, kdyby byly zasedaly generální stavy. Domníval jsem se tedy, že předmět levobočků jim mohl být předložen jako nejnebezpečnější kolos a jako to, co je nejvíce hodno jejich veškeré pozornosti.

Kromě toho, co bylo právě řečeno o dojmu, jaký toto zrůdné povýšení udělalo na mysli, ukázat jim hromadu jejich bohatství, jejich guvernérství, jejich úřadů, toho množství vojáků a vojska pod jejich rozkazy a důležitých provincií pod jejich velením, s tím rozdílem, že všichni ostatní guvernéři a velitelé vojsk jimi byli jen podle jména, bezmocní s tituly, které byly jen prázdnými jmény, sami neznámí v místech a u vojsk, jež jim jejich patenty zdánlivě podřizovaly, zatímco námořnictvo, dělostřelectvo, karabiníci, všichni Švýcaři a Graubündenští, sedm nebo osm pluků nesoucích jejich jméno, kromě všech těchto vojsk, byli odjakživa v jejich zcela skutečné závislosti, protože to tak král chtěl, a protože ačkoli je jejich neustálá přítomnost u něho zdržela od cest do Guyenne, do Languedocu, do Bretaně, byli tam přesto velmi mocní díky autoritě a rozdělování milostí, které jim tam král pečlivě svěřil. Dát ge-

14. **Vysvětlivka:** Spor o čepici (*affaire du bonnet*) — spor vévodů a pairů s prezidenty pařížského parlamentu o to, zda první prezident, když vyzývá pairy k hlasování, má smeknout čepici; Saint-Simon jej podrobně vylíčil v předchozím díle.

nerálním stavům pocítit, jaké nebezpečí představuje tak hrozivá moc v rukou dvou bratří, zvláště když je spojena se jménem, hodností, právy a postavením prince krve, způsobilého nastoupit na trůn, naproti princům krve, kteří byli všichni dětmi a neměli mezi sebou všemi jiné postavení než guvernérství v Burgundsku, jeden krásný, ale čistě dvorský úřad a sedm nebo osm pluků, nad nimiž nikdy neměli takovou autoritu, jakou měli levobočci nad svými, a to ještě bez protiváhy jakéhokoli velmože, jehož guvernérství a úřady byly jen jmény bez obsahu a vynášely jen platy. Dát stavům nahlédnout, jak snadno by se levobočci mohli do čehokoli pustit, a hrůzy jejich jha a občanských válek, jimiž by je chtěli nastolit a jimiž by se mu bránilo. Konečně jim dát nahmatat zřejmost zločinu urážky majestátu v troufalosti činit si nárok na trůn a ve zneužití slabosti otce, který nikdy neměl uznat děti z dvojího cizoložství a který je první, kdo se toho odvážil, a to lstí, kterou jsme viděli jinde, aby se vyšplhali po všech stupních, po nichž dospěli k tak děsivé vznešenosti, a to vše jim bylo jen příčkou, aby se ve všem připodobnili princům krve, až k neuvěřitelné zrůdnosti stát se jako oni způsobilými nastoupit na trůn. Podnítit jedny převrácením rodin a pokušením stát se matkami podobných obrů, jiné náboženskými pohnutkami, tyto pohrdáním a zničením všech zákonů, ony pohrdáním a zničením všeho řádu, všechny příkladem, který by následovali další králové, z čehož by vzešlo potomstvo, jež by všechno zaplavilo a nenechalo nic skutečným princům krve, jejichž rodu by se bálo a nenávidělo ho, a pod nimi nic veškerému legitimnímu a zákonnému řádu. Především jim zcela jasně vyložit, kam až strhává ctižádost vládnout s jakýmkoli právem; že všechno, čeho tito levobočci dosáhli, zejména hodnosti a práva princů krve a způsobilosti k trůnu, je dílem jediného vévody du Maine; řeči vévodkyně du Maine k vévodům z La Force a z Aumontu v Sceaux; snadnost ke všemu, kterou jim dává jejich postavení; konečně oč menší je dnes vzdálenost mezi nimi a trůnem, než jakou museli urazit, aby byli prohlášeni za způsobilé; a že vyjádřenou a zaregistrovanou pohnutkou těchto posledních stupňů hodnosti, postavení princů krve a způsobilosti nastoupit na trůn je čest, kterou mají, že jsou syny a vnuky krále. Dovést stavy k závěru, že protože se tím mlčky staví cizoložství na roveň manželství tímto nehorázným výrazem cti, kterou mají, že jsou syny a vnuky krále, zbývá už jen jeden krok, k němuž je celá cesta proklestěna, totiž prohlásit je syny Francie, což bychom možná byli viděli, kdyby král žil o něco déle, a k čemuž je dokonce vše pravděpodobné — při stupni moci, na nějž se král povznesl, při stavu nemilosti, do něhož přípravné umění přivedlo vévodu z Orléans, při dětském věku všech princů krve, při zničení a bezmoci všech stavů království, při nezměrné ctižádosti vévody du Maine a při jeho neomezené moci nad královou slabostí vůči němu.

Takové jsou pohnutky, jimiž je třeba pohnout generálními stavy, aniž by se v tom vévoda z Orléans jakkoli ukázal. Podněcovat smutně, nesměle, žalostně kvašení myslí; ujistit se o jejich vůli, povzbudit jejich odvahu tím, že se jim ukáže nebezpečí, spravedlnost, náboženství, vlast; dát jim pocítit, že tyto velké věci se přirozeně nacha-

zejí v jejich rukou, podnítit jejich čest, aby zvěčnily své zasedání a své osoby tím, že se stanou osvoboditeli všeho, co je lidem nejposvátnější a nejdražší; řídit pohledem účinek vzešlý z tohoto vánku; vštěpovat tajemství o dojmu a o rozhodnutí — ne že by se dalo doufat v takové, jaké by bylo nutné, ale aby se aspoň věc udržela v mezích a postupovalo se přes uznávané vůdce, kteří vedou většinu na slovo, aniž by se s nimi příliš vysvětlovalo. Dávají-li liknavost, průtahy a nesnáze obávat se neúspěchu nebo nejednoznačného úspěchu, zlehka se zastavit a nechat projekt vyprchat jako dým, přičemž by se nikdo přímo neukázal. Řeči, hovory, úvahy do větru, nic od vévody z Orléans ani od žádných osobností; všichni, zaměstnaní přívalem záležitostí, o těchto úvahách nevěděli nebo o nich slyšeli jen útržkovitě a slabě a ani si nedali práci je sesbírat. Co udělá pan du Maine? Komu to bude klást za vinu? Co může udělat horšího, než co už udělal? Naopak, bojácný, jak je, bude povolný a roztřesený; a jen když vyvázne, vezme všechno za dobré a bude první, kdo se bude vysmívat chimérickým řečem a označovat je za takové ze strachu, aby se neuskutečnily a aby ho to, jakou váhu by jim přikládal svými stížnostmi, nezavlekla dál, než by se odvážil. Kdyby se naopak velmi zřetelně vidělo, že stavy rozhodně berou udidlo do zubů, přimět je, aby nedaly levobočkům tu výhodu, kterou by jim poskytl pokus učinit se jejich soudci, totiž vrátit se později k věci tím, že vnuknou zletilému králi, aby zrušil dílo podniknuté proti jeho autoritě, jehož příklad, trpěný a ponechaný v plném rozsahu, by ji ohrožoval nejnebezpečnějšími podniky; ale aby sledovaly svůj cíl nejuctivějšími prostředky, které dodávají ještě větší sílu těm nejpevnějším, a vyvarovaly se hanby, že by padly do nastražené pasti, aby kvůli nenávisti k vedlejšímu zmeškaly hlavní. Přimět je, aby se obrátily na krále žádostí svým jménem, v níž by bylo vše, co bylo právě vyloženo, vysvětleno stručně, silně a naléhavě a v níž by bylo dobře vyjádřeno, že král, i v čele celého národa, nemá právo dát komukoli a v jakémkoli případě právo nastoupit na trůn, příslušející mužům, od muže k muži, od nejstaršího k nejstaršímu, v panujícím rodu, za nějž nemůže být nikdo dosazen, dokud z něho může existovat jediný příslušník. Ukázat, že jakmile je tento krok jednou překročen, nezná už mezí; že všichni budoucí levobočci pohnou vším, aby dosáhli dnešních; že nějaký favorit se může stát dost mocným, a ještě snáze nějaký první ministr, aby si vytkl týž cíl a dosáhl ho, a ti budou mít navíc pro sebe vznešený rod, nebo aspoň počestný a legitimní, ne cizoložný, zavržený Bohem i lidmi — rod těch, kdo až do těchto dětí z dvojího cizoložství povolaných k trůnu nemohli být povoláni ani k nejběžnějším právům společnosti a nikdy nebyli vytaženi z nicoty a temnot; konečně že není dál, a možná je to mnohem blíž, jakmile je moc v tomto ohledu uznána připuštěním jejího výkonu, zvrátit pořadí nástupnictví mezi těmi, kdo jsou uznáni za způsobilé nastoupit na trůn, než dát tuto způsobilost těm, které k tomu jejich rod nepovolává, a tím spíše těm, které hanebná vada jejich zrození nutně pohřbívá v nejhustší temnotě nebytí, bez postavení a bez práva na jakékoli dědictví či i nejobyčejnější dar, ba ani na to, aby své vlastní předali svým legitimním dětem, nabyli-li nějakého jmění. Pozasta-

vit se nad úvahou, co by se stalo s Francií a s celým panujícím rodem, kdyby toto právo nakládat s korunou bylo zvykem uznáno králům, kdyby synové Filipa Sličného byli dali přednost své sestře před tak vzdáleným příbuzným, jako byl Filip z Valois, a kdyby synové Jindřicha II., ovládaní Kateřinou Medicejskou, její nenávistí k Jindřichu IV., její zvláštní láskou k její dceři Lotrinské a záminkou náboženství, která měla nejmocnější opory, byli dali přednost této sestře před tak vzdáleným příbuzným, jako byl Jindřich IV.[15], který i tak musel podstoupit tolik útrap a námah, aby se mečem zmocnil království, které mu patřilo, a které si ještě kupoval tolika smlouvami, miliony a výhodnými postaveními pro ligisty, jež mu tolikrát málem vyrvala korunu, aby ji přenesla na cizí rod; konečně co by se stalo se státem a s francouzským královským rodem, kdyby toto uznané právo nakládat s korunou mělo sílu příkladů v době Karla VI. a Isabely Bavorské, kteří vydědili dauphina a celý svůj rod a dali v Paříži korunovat anglického krále, svého zetě, a uznat [ho] za panujícího krále Francie bez jakéhokoli práva, ba i bez představy o takovém právu[16].

Jsou známy následky takového podniku, který dal prolít tolik krve, který vyčerpal tolik pokladů, který tak dlouho držel Francii na pokraji zkázy a úplného zhroucení. Bohatství, důležitost a skutečná realita látky, která, abych tak řekl, zahrnuje všechno, nesmí nic ztratit rozbředlostí a rozvláčností marné výmluvnosti. Všechno v ní musí tvořit klenbu a navzájem se podpírat veškerou silou, jíž je tak vysoce schopna; nic zbytečného, vše stručné, vše sevřené, vše jako důkaz a v řetězu bez přerušení.

Je tedy důležité mít tuto žádost zcela připravenou, a nenechat ji odlišnému duchu tolika lidí, kteří by se shodli jen v nanejvýš nebezpečných průtazích, ale v podobě osnovy, aby se šetřila jejich ješitnost a využilo se jejich lenosti a žárlivostí, až se jim tato osnova předloží, aby ji upravili do formy podle svého gusta; to udělají bez námahy a v krátkém čase, natolik, aby se dalo počítat s tím, že v jejich rukou se stala jejich dílem, o čemž je velmi důležité, aby byli dobře přesvědčeni. V těchto početných shromážděních jsou vždycky skuteční vůdci na různých stupních, kteří, aniž by měli jejich jméno či hodnost, mají jejich důvěru a autoritu díky vážnosti, obratnosti, módě, kterou nastolí náhoda a kterou udrží jejich chování, až se stanou téměř pány obracet mysli i porady, kam chtějí. Právě ty je třeba záhy rozpoznat a přesvědčit, abychom jejich prostřednictvím měli celé shromáždění; a jistě nikdy nikdo ne-

15. **Vysvětlivka:** Po smrti tří synů Filipa IV. Sličného připadla roku 1328 koruna jejich bratranci Filipovi z Valois, nikoli jejich sestře Isabele, matce anglického krále Eduarda III. Po smrti posledního ze synů Jindřicha II. a Kateřiny Medicejské (Jindřich III., 1589) připadla koruna vzdálenému příbuznému Jindřichu IV. z rodu Bourbonů, nikoli potomkům jejich dcery Klaudie (1547–1575), manželky lotrinského vévody Karla III.

16. **Ediční poznámka:** Smlouvou z Troyes (1420) prohlásili Karel VI. a Isabela Bavorská za dědice Francie svého zetě Jindřicha V. Anglického a vydědili dauphina Karla (pozdějšího Karla VII.); Jindřich V. však zemřel roku 1422 dříve než Karel VI. a nikdy nebyl korunován ani nevládl jako král Francie. V Paříži byl korunován teprve jeho syn Jindřich VI., vnuk Karla VI., roku 1431.

měl volnější pole, než když jde o to postavit takové pravdy do světla a dotknout se lidí tím, co je zároveň nejzajímavější všemi nejcitlivějšími stránkami, nejdůležitější a nejrozumnější vším, co se o tom dá rozumně uvážit, nejnenáviděnější a nejnebezpečnější samo o sobě i svými následky, konečně nejspravedlivější, nejnutnější, nejnaléhavější a nejpodstatnější k tomu, aby se to navždy zastavilo trestem, který, přiměřený útokům, navždy ochrání před Titány a možnými uzurpátory národ, korunu a jediný rod, který, dokud trvá, k ní má jediné a výlučné nabyté právo, jež navždy zajišťuje veřejný klid a pokoj v tomto ohledu i tak výrazné přednostní postavení tohoto rodu před všemi ostatními rody světa.

Nelze tedy vynaložit dost obratnosti, jemnosti a péče, aby se tato osnova důstojně a ráznými slovy vypracovala, aby se dala rychle stavům přeformulovat a přijmout jako žádost, aby se jim stala jejich vlastní a jakoby mistrovským dílem jejich moudrosti a jejich váhy, a především aby se jim ukázala jako bezpečná, vzhledem k bezmoci těch, jichž se týká, proti množství, které představuje celý národ. Nenechat žádný odstup mezi přijetím žádosti a jejím předáním, aby se předešlo pohybům a lstem vévody du Maine, v nichž se ukázal tak velikým mistrem; a týmiž prostředky, jimiž se dosáhne přijetí žádosti a rozhodnutí ji předat, neztratit ani okamžik, a je-li to možné, nenechat mezi tím uplynout ani jedinou noc. Toto předání je závazkem, a tudíž prvním tahem partie, a tím, který strhne ostatek. Když se dojde k tomuto bodu, mechanismus je snadný. Počítal jsem s tím, že Meudon by byl zapůjčen anglické královně, aby se tam zdržovala se svým dvorem a průvodem, a Saint-Germain by se uvolnil pro generální stavy, kde by byly ve všech ohledech velmi dobře, ani příliš daleko, ani příliš blízko od Paříže, a vévoda z Orléans by mohl volně držet krále v Paříži, ve Versailles, v Marly, jak by chtěl, aby se v různých dobách k Saint-Germain více přiblížil nebo od něho vzdálil. Právě salon v Marly by bylo třeba určit pro slyšení, která by král stavům uděloval, jako místo prostorné, pohodlné, volné ze čtyř stran, sousedící s bytem krále i s bytem regenta, samostatně stojící budovu, a přitom uzavřenou a střeženou, a míli od Saint-Germain.

Jakmile by tedy žádost z vůle stavů byla připravena k předání, vyrazit všichni ve sboru a vzít si jen čas, vždycky dost dlouhý, potřebný k takovému nasedání do kočárů, které by se sehnaly všude, kde by se dalo, ale jichž by se pod rukou pod různými záminkami nachystalo co nejvíc, aniž by to bylo nápadné; využít, pravím, tohoto času k tomu, aby se vyslalo napřed několik poslanců k regentovi, upozornit ho na rozhodnutí přijít ve sboru za králem, [jménem] kterých [stavů] mají za úkol prosit Jeho Královskou Výsost, aby je uvedl k Jeho Veličenstvu a požádal ho pro ně o slyšení, a říci mu, že jsou na cestě a že každou chvíli dorazí. Nebude neužitečné, aby došlo k jakémusi sporu mezi regentem a nimi o věci, která je přivádí, o níž se poslanci vyhnou jasnému vyjádření, a to i před králem. Je na regentově obratnosti, aby si v tom počínal jemně, mezi přílišným znepokojením a přílišným chladem, pokud jde o přesnější vysvětlení, jehož vyvolání se je třeba dobře vyvarovat, aby se předešlo nesnázím,

které by vyvolalo a které by bylo přesto nutno překonat, a aby se neotupil účinek překvapení a všeho, co je provází, jenž nemůže být než veliký, ať by z toho nutně tehdy už něco proniklo ven jakkoli. Stavy, přijíždějící ke kapli, kde se vystupuje z kočárů, budou uvedeny ke králi, přičemž je cestou v malém salonu potká regent, ne z ceremoniálu, ale protože chce jasněji vědět, co je přivádí, a přesto bude stále postupovat a dojde s nimi až ke králi, aniž by se dozvěděl víc.

Velmi krátká a velmi uctivá řeč ohlásí nesmírnou důležitost toho, co je takto přivádí ke králově nohám, a skončí prosbou o svolení předložit mu svou nejponíženější žádost a o dovolení počkat v Marly, až ji ráčí dát přezkoumat svou radou, v přesvědčení, že tam bude shledána tak prostou, tak důležitou a tak spravedlivou, že přezkoumání nebude moci trvat dlouho a že pro ně dopadne příznivě. Přijmout ji a dát ji přezkoumat není věc, kterou by bylo možno odmítnout. Král se odebere do svého bytu a regent do svého s poslanci pověřenými touto záležitostí, kteří se tehdy vyjádří jasně. Spor mezi nimi a regentem, který nebude shledávat, že je to věc, na kterou by se dalo odpovědět takhle na místě, a jimi, kteří se nedají přesvědčit, aby povolili, a budou prohlašovat, že stavy jsou rozhodnuty neopustit salon, u jehož dveří bude dobré mít víc než obvyklé Švýcary, aby se zabránilo vstupu podezřelých lidí. Poslanci nezapomenou odmítnout jako podjaté ty členy rady, jichž se jejich žádost týká; a nakonec bude rada ihned svolána a shromážděna. Vévoda z Orléans v ní dá najevo své překvapení, aniž by se pouštěl do velkých řečí, a ještě více svůj úžas a své rozpaky nad umíněným rozhodnutím stavů zůstat v salonu až do odpovědi na jejich žádost, aby radě sdělil tytéž rozpaky a týž úžas. Potom bude na jeho obratnosti, jemnosti, duchu a váze, aby se nevyjádřil k ničemu kromě důležitosti žádosti, násilného a více než trapného stavu, který vzniká z tohoto umíněného čekání generálních stavů v salonu, krajní nutnosti brát na ně ohled, aby využil nepřítomnosti těch, jichž se žádost týká a kteří se rady nutně neúčastní, a zájmu a dobré vůle, které může najít u ostatních členů, a aby dosáhl závěru, že žádost bude králem postoupena parlamentu k rozhodnutí, a pairové budou králem povoláni, aby se tam dostavili, jakožto ve věci nejvyšší závažnosti. Nechat dveře zavřené, projít s radou malým salonem do králova kabinetu, podat mu zprávu o rozhodnutí, vrátit se s radou k sobě, povolat ze salonu poslance pověřené záležitostí, odevzdat jim usnesení rady podepsané jím, celou radou a státním sekretářem, který vede její protokol, a v jejich přítomnosti mu nařídit, aby ihned vyhotovil postoupení jejich žádosti a poslal jim je do Saint-Germain. Poslanci požádají, aby král ráčil přijmout nejponíženější díky stavů, dodají, že mezitím může být postoupení vyhotoveno, a prohlásí, že stavy neodjedou z Marly, dokud nebudou mít všechny potřebné listiny a vyhotovení. Ještě spor o to, pevnost z jedné strany a nakonec povolnost z druhé ve věci, která nepřináší nic víc, než co už bylo povoleno.

Poslanci se vrátí do salonu podat zprávu o úspěchu své žádosti, zatímco regent, následován radou, půjde ke králi, aby ho doprovodil k slyšení, na němž král přijme

díky stavů. Toto poděkování bude patetické co do důležitosti záležitosti a důrazné co do věrnosti a oddanosti. Když se král, regent a rada v jeho průvodu odeberou, stavy půjdou prostřednictvím svých poslanců poděkovat regentovi a radě, kteří se vrátili k němu, počkají na svá vyhotovení, dobře je prozkoumají, až je budou přebírat z rukou státního sekretáře, a vrátí se s nimi do Saint-Germain.

Příštího dne budou povoláni první prezident, děkan parlamentu a královští zástupci, aby od krále, v přítomnosti a ústy regenta, přijali rozkazy odpovídající postoupení a aby se jim zdůraznila důležitost záležitosti, jak sama o sobě, tak vzhledem k důstojnosti stavů a k postavení těch, jichž se týká. Potom je na vévodovi z Orléans, aby se dovedl hbitě vymanit z intrik ve své rodině — překvapení, nátlak, rozpaky z takového kroku, a to tak umíněného — a aby dovedl obratně využít závažnosti důvodů, smýšlení soudců, váhy tohoto velkého jména generálních stavů a povahy záležitosti, kterou nekomplikují ani různé zákony, ani nařízení, ani obyčeje, ani rozsudky, ani procesní postupy a která se celá nabízí na první pohled, aby ji urychlil a ukončil podle plné a úplné spravedlnosti a jako nezměnitelnou hráz do budoucna; konečně, při rozsudku i po něm, rozlišit mezi oběma bratry nevinného od viníka, podle zásluh každého z nich. Pozdější události dobře ukázaly, jak jsem měl pravdu, když jsem tento záměr pojal, a jak málo byl ve skutečnosti schopen ten, pro koho byl tak nutný a komu měl být tak milý, ačkoli se zdálo, že se mu líbí a že jej chápe.

Myšlenka bez provedení je sen a její rozvedení do všech těchto podrobností román. Pochopil jsem to dřív, než jsem to napsal. Ale domníval jsem se, že jsem sám sobě dlužen ukázat, že neplodím chiméry; ukázat nutnost, důležitost a spravedlnost té věci množstvím nejsilnějších a nejzřejmějších důvodů; možnost, a snad i snadnost, předložením tehdejšího všeobecného smýšlení, a posloupnost mechanismu, kterou je třeba si v každém projektu ujasnit a učinit proveditelnou zralým zkoumáním překážek a nesnází na jedné straně a prostředků k úspěchu na druhé. Román by bylo velmi nevhodné jméno pro obnovení moudré a uměřené vlády; pro pozdvižení šlechty zničené, zchudlé, opovrhované a pošlapané; pro obnovení klidu v církvi; pro ulehčení jha, aniž by se jakkoli sáhlo na královskou autoritu — jha, které je dost cítit, aniž by bylo třeba je vysvětlovat, a které přivedlo Ludvíka XIV. až na samý okraj propasti; pro to, aby se národu ponechala aspoň volba druhu jeho utrpení, když už ho od nich není možné vysvobodit; konečně pro to, aby se koruna uchránila před ctižádostivými útoky, aby se panujícímu rodu zachoval lesk jeho tak výlučně odlišující výsady a vnitřnímu klidu státu ochrana před nebezpečím titanismu a před nebezpečnými otřesy, které z něho nemůže nezakusit — neboť pro věci tak zrůdně nové je člověk nucen vyjadřovat je slovy vytvořenými, aby je bylo možno vyjádřit. Jestliže projekty tohoto druhu, jejichž provedení je takto názorně předvedeno, neuspěly, je to proto, že v nejpříznivější době nenašly dost pevného regenta, který by měl sám v sobě dost vytrvalosti. Další takové uvidíme v průběhu tohoto roku i let následujících, které měly týž osud. Mám snad proto litovat, že jsem je vymyslel a navrhl?

Vždycky jsem byl přesvědčen, že o hodnotě navrhovaných věcí nerozhoduje úspěch, tím méně, když závisí na jiném, který zanedbá je sledovat nebo se do nich nechce ani pustit. To, co bude následovat, je tohoto posledního druhu.

Kapitola desátá

Rozprava mezi vévodou z Orléans a mnou o způsobu, jak zřídit a vyhlásit jeho regentství. — Proslulé přiznání parlamentu ústy prvního prezidenta de La Vacquerie, zasedajícího v něm, že tento sbor je naprosto nepříslušný ve všech věcech státu a vlády. — Dva jediné a novodobé příklady regentství zřízených v parlamentu. — Příčiny této novoty. — Důvody obejít se při regentství bez parlamentu, jako vždy před těmito dvěma posledními příklady. — Poznámka u příležitosti zletilosti Karla IX. a výkladu věku zletilosti králů. — Opatření a postup, jak se ujmout regentství. — Postup vůči nepodstatným královým ustanovením a v zacházení s paní z Maintenon. — Co je třeba předvídat. — Slabost vévody z Orléans vůči parlamentu. — Nocé; jeho postavení a povaha.

Po dlouhých a častých rozhovorech mezi čtyřma očima o všech těchto rozličných věcech, které jsme spolu vedli, vévoda z Orléans a já, jsme došli k otázce regentství. Důkladně jsem ji předtím prozkoumal, a tady je, jak jsem mu o ní mluvil a co jsem mu navrhl. Řekl jsem mu, že tu nejde o ta regentství, jež upravují králové na dobu své nepřítomnosti, když se vydávají mimo své království, a jež končí jejich návratem, nýbrž jedině o ta, která si vynucuje smrt krále a nezletilost jeho nástupce. Nebylo mi zatěžko ukázat, že tato regentství připadají právem natolik nejbližšímu příbuznému nezletilého krále, že jsou k nim připouštěny i matky a sestry, ačkoli ženy jsou z nástupnictví na trůn vyloučeny, a že mu je tudíž ani kabaly, ani jakékoli ustanovení, které by král mohl učinit, nemohou nijak odejmout. Pokud jde o to regentství spoutat — o což se bylo možné pokusit jen nenáviděnými královými ustanoveními —, věděl, co se stalo s těmi nejmoudřejšími a nejslavnostnějšími hned po smrti Karla V. a Ludvíka XIII., kteří je učinili, a nebylo se ze všech možných důvodů čeho bát, že by ta králova měla nad nimi navrch; že je však přesto třeba myslet na to, jak se jim ubránit, a nevystavovat se neprozřetelně; že učiní-li král v té věci nějaká ustanovení, nelze pochybovat, že budou směřovat k tomu, aby jeho moc zmenšila a moc vévody du Maine rozšířila; že aniž bych odstupoval od toho, co jsem mu řekl o smýšlení lidí, a zvláště parlamentu, o velikosti levobočků, a především o jejich apoteóze, je třeba pamatovat na to, že první prezident je zaprodanou duší pana a paní du Maine, kteří ho ve svém zájmu postavili do čela parlamentu, a že slepě přijme za své každé jejich přání, neboť — znesvářen kvůli této oddanosti s paní Vévodkyní a s princi krve, a tím samým si nemoha být jist Jeho Královskou Výsostí, a navíc v krajně špatných

vztazích s tolika významnými lidmi kvůli aféře s čepicí[1] — nemá jiné útočiště než ochranu vévody du Maine, a tudíž nejživější zájem na veškeré jeho velikosti a moci; že ať je první prezident jakýkoli, získal svými pletichami ve svém sboru vliv: sbor oslnil svým žvástem, svou zdvořilostí, oddaností ke všem výhodám sboru a jeho soudců, o níž jeho členy přesvědčil, konečně svým velkopanským vystupováním, svým stolem, svými výdaji a svorností, kterou aféra s čepicí tak dobře obnovila mezi ním a prezidenty parlamentu (*à mortier*), z nichž ho někteří předtím drželi na vodítku; že kabaly a podlosti, které nestály nic pana ani paní du Maine, kteří už tolikrát prokázali svou zběhlost v úskocích a černých výmyslech, jsou nehodné každého člověka a pro Jeho Královskou Výsost neproveditelné, zvláště na tom stupni, na němž se bude nacházet; že jedna věc je předložit nebezpečný kolos, který je třeba svrhnout, a nejsvětější zákony, které je třeba uchránit před nezměrnou a všemocnou ctižádostí, a jiná věc vstoupit s tímto kolosem do soupeření o králova ustanovení v jeho prospěch, na úkor autority regenta; že bez ohledu na spravedlnost má parlament vždy sklon pokládat se za usměrňovatele moci, a kdykoli k tomu najde příležitost, takovým být, neboť se to tak často pokoušel dát pocítit i králům, tím spíše na počátku regentství, v době slabosti, které tento sbor vždy dovedl využít; že táž sebeláska, jež by mu lichotila, kdyby měl rozhodovat o svržení kolosu, bude-li mu ta věc předložena, a jež by mu dala okusit spravedlnost a důvody k užití moci jej svrhnout, táž sebeláska najde své uspokojení v tom, že bude rozhodovat mezi regentem a tímto kolosem; a protože tehdy nepůjde o to jej zničit, povede ho táž sebeláska k tomu, aby mu pod různými záminkami nadržoval, aby tak vznikla řada rozepří, do nichž se bude doufat vměšovat a z nichž bude těžit, a aby měl mocnou oporu své vážnosti a své autority, která za nezletilosti tak často sahala na autoritu královskou, jíž je regent nadán a kterou nesmí dát nalomit. Na základě této úvahy, která nijak neodporuje smýšlení parlamentu proti levobočkům a jejich velikosti — neboť tu nejde o to vrátit je do jejich mezí —, bude pro pletichy vévody du Maine a Mesmese snadné obrátit jej ve prospěch nároků vévody du Maine. Tedy zápas nedůstojný, nerovný a veřejný; a dopadne-li špatně, jak se dá čekat, jaké nesnáze a snad jaké nepořádky! Jistě, jaký lesk a jaký stupeň neustálých výbojů parlamentu, který se bude chtít s autoritou do všeho vměšovat! Jaký triumf a jaké nebezpečné vítězství vévody du Maine! jaká hanba pro regenta! a jaké postavení po celou dobu regentství! Člověk se tedy právem chvěje, když pomyslí, kam až to všechno může vést.

Navrhl jsem tedy vévodovi z Orléans, aby se do toho nepouštěl a zvolil jinou cestu. Upozornil jsem ho, že v parlamentu byla zřízena jen dvě poslední regentství. Dříve na to nikdo ani nepomyslel. Vévoda z Orléans, rozmrzelý, že vidí regentství v ru-

---

1. **Vysvětlivka:** Spor vévodů a pairů s prvním prezidentem pařížského parlamentu, který si při vyzývání pairů k hlasování ponechával na hlavě čepici; vlekl se od roku 1681 a v letech 1714–1715 se znovu vyostřil.

kou paní z Beaujeu[2], manželky bratra vévody Bourbonského, konetábla Francie, a mnohem starší sestry Karla VIII., za jeho nezletilosti, zkusil cestu stížnosti a žádal parlament o spravedlnost proti křivdě, která se podle něho děla jeho právu na regentství. Slavná odpověď, kterou mu dal první prezident de La Vacquerie v plném parlamentu, není nikomu neznámá a nachází se ve stejném znění ve všech dějinách: „Soud," řekl mu ten soudce, „je zřízen jen k tomu, aby jménem krále a k jeho ulehčení soudil spory mezi jeho poddanými, a nikoli k tomu, aby se vměšoval do jakékoli státní záležitosti či do vlády, kam nemá právo vstupovat, leda z výslovného rozkazu Jeho Veličenstva." Vévoda z Orléans, tehdy předpokládaný dědic koruny, který po Karlu VIII. nastoupil na trůn pod jménem Ludvík XII., nedosáhl u parlamentu ničeho jiného. Chopil se zbraní, neměl v tom štěstí; paní z Beaujeu zůstala regentkou bez otázek a nesnází a její správa byla dobrá a šťastná až do zletilosti Karla VIII. Pomíjím paní z Angoulême[3], která byla regentkou jen během dvou nepřítomností svého syna, krále Františka I., který ji při odjezdu ustanovil, a královnu Marii Terezii[4], kterou král dvakrát ustanovil regentkou, když odjížděl za svými výboji. Až do smrti Jindřicha IV. se tedy o parlamentu v této souvislosti nikde nemluví.

Každý ví, jakým způsobem byla ta královražda spáchána[5], i jaké temnoty zahalily tak velký zločin. Je také těžké ubránit se tomu, abychom neuhodli jeho příčinu, na kterou ukazují právě ty temnoty a kterou dávají cítit dějiny a paměti oněch časů, a dokonce něco víc. Tato poznámka byla nutná; spokojíme se s ní. Případ byl jedinečný. Král mrtev v okamžiku uprostřed pánů, kteří seděli v jeho kočáře a dali jej s královým tělem obrátit zpět k Louvru; v Paříži málo velmožů, princ de Condé[6] mimo králov-

2. **Vysvětlivka:** Anna Francouzská, paní z Beaujeu (1461–1522), starší dcera Ludvíka XI., manželka Petra z Beaujeu, mladšího bratra vévody Jana II. Bourbonského; po otcově smrti (1483) řídila se svým manželem vládu za nezletilého bratra Karla VIII., ačkoli formálně regentkou jmenována nebyla.

3. **Vysvětlivka:** Louise Savojská (1476–1531), matka Františka I., vládla jako regentka za jeho italského tažení roku 1515 a znovu 1525–1526, kdy byl po bitvě u Pavie v zajetí. Nezaměňovat s pozdější paní z Angoulême, manželkou Karla z Valois.

4. **Vysvětlivka:** Marie Terezie Španělská (1638–1683), dcera Filipa IV. Španělského, od roku 1660 manželka Ludvíka XIV.; regentkou byla během jeho tažení v letech 1667 a 1672. Z jejích šesti dětí přežil dětství jen Monseigneur (Ludvík, velký dauphin, 1661–1711). Zemřela 30. července 1683 ve Versailles na následky hnisavého vředu v podpaží.

5. **Vysvětlivka:** Jindřich IV. byl zavražděn 14. května 1610 v Paříži v ulici de la Ferronnerie, kde ho v kočáře probodl François Ravaillac; vrah byl 27. května 1610 popraven roztrháním koňmi. Saint-Simon tu naráží na dobové podezření, že vrah nejednal sám.

6. **Vysvětlivka:** Jindřich II. Bourbonský, princ de Condé (1588–1646), otec Velkého Condého; roku 1609 uprchl se svou manželkou Charlottou de Montmorency, jíž se dvořil Jindřich IV., do Španělského Nizozemí a vrátil se až po králově smrti. Je to také „pan Princ" z roku 1643 v odstavcích o regentství Anny Rakouské.

ství, hrabě ze Soissons[7] u sebe doma, nespokojený s tím, co se stalo ohledně vévodkyně z Vendôme při korunovaci královny; nejdůvěrnější okolí v Louvru, pramálo ohromené a dbalé slušnosti méně než průměrně, plně zaměstnané tím, jak zajistit královně veškerou moc, aby si tak zajistilo vlastní moc a vlastní štěstí; tato kněžna povznesená nad každou slabost a nerozptylovaná ničím od všeho, co by mohlo zajistit její plné a celé regentství — běželo se do parlamentu, aby se získalo veřejné a slavnostní místo a sbor, který by měl zájem hájit to, co se v jeho lůně stane; a navíc sbor, s nímž bylo třeba jednat šetrně z jiných, temnějších důvodů, které nebyly o nic méně důležité. Vévoda z Épernonu obklopil svou pěchotou vnějšek i vnitřek kláštera Velkých augustiniánů, kde parlament zasedal od té doby, co byl justiční palác zabrán přípravami slavností, které měly následovat po korunovaci královny. To vše se stalo okamžitě; pan z Guise a on zasedli a královna tam byla vzápětí prohlášena regentkou za přítomnosti tří nebo čtyř dalších pairů nebo korunních hodnostářů, kteří tam přicházeli jeden po druhém.

Reptání nad tak náhlou a ukvapenou novotou bylo velké; četná hnutí se znovu oživila rychlým příjezdem a stížnostmi hraběte ze Soissons a později ještě návratem prince de Condé a jeho nároky. Ale věc byla hotová, a rozkradení pokladů Jindřicha IV., uložených v Bastile k uskutečnění jeho velkých záměrů a války o Klevsko, dokončilo upevnění autority regentky, či spíše lidí, kteří ji ovládali. To je první příklad regentství zřízeného v parlamentu. Ponecháváme na posouzení jak příčiny, tak způsob, i právo, jež tím parlament mohl získat.

Druhý příklad následuje hned potom, když nejsvětější a nejhrdinnější smrt korunovala nejslavnější a nejspravedlivější život a dala z něj všem králům tu nejvznešenější lekci. Udatnost Ludvíka XIII., tak užitečně zářivá při neštěstí u Corbie[8], na ostrovech u La Rochelle, při obléhání tohoto města a při tolika jiných činech, ve slavném průsmyku u Susy, v Roussillonu a všude, kde jeho počínání nebylo o nic méně obdivuhodné; moudrost jeho vlády, prozíravost jeho voleb, spravedlnost jeho panování, zbožnost jeho krásného života, zkrátka tolik ctností tak povznesených jeho vzácnou skromností a tím, jak málo si cenil všeho, co není Bůh; jeho vítězství, jeho úspěchy, které zastavily úspěchy rakouského domu a zničily protestantskou stranu, jež tvořila stát ve státě, a to do té míry, že jeho syn, král, už k jejímu zakázání potřeboval jen pouhé zrušení jednoho ediktu; užitečná ochrana poskytovaná spojencům a jeho věrnost smlouvám — tolik velkých věcí ho nedokázalo uchránit před domácími neštěstími, ustavičně zvětšovanými dvaceti lety královniny neplodnosti[9].

---

7. **Vysvětlivka:** Karel Bourbonský, hrabě ze Soissons (1566–1612), princ krve, bratranec Jindřicha IV.; nezaměňovat s pozdějšími hrabaty ze Soissons ze savojského rodu.

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jde o dobytí Corbie Španěly roku 1636.

9. **Vysvětlivka:** Anna Rakouská (1601–1666), dcera Filipa III. Španělského, od roku 1615 manželka Ludvíka XIII., matka Ludvíka XIV. a Filipa, vévody z Orléans (Monsieura, † 1701); v letech 1643–1651 regentka za nezletilého Ludvíka XIV. Zemřela 20. ledna 1666 v Paříži na rakovinu prsu.

Když pomalu dospěl ke svému konci — k neštěstí Francie i celé Evropy — ve věku, který je často jen polovinou věku lidí, díval se na něj jen jako na své vysvobození, aby vzlétl ke svému Bohu, a klidu, pokoje a svobody ducha, které mu tento Bůh spravedlnosti a milosrdenství tak dokonale zachoval, využil k tomu, aby se stal hodnějším jít k němu, a to tak uváženými příkazy, jaké mu moudrost, zkušenost a znalost věcí i osob daly nadiktovat uprostřed smrtelných bolestí o všem, co pokládal za možné a nutné upravit pro správu státu po sobě, a vyvážit aspoň prozíravě a souladně to, co nemohlo být svěřeno do jiných rukou. Když rozdal vše, co bylo uprázdněno, a upravil vše, co se mělo po něm vykonat, chtěl to zveřejnit a takřka posvětit souhlasem osob nejbližších, jakož i nejvíce zainteresovaných, a schválením všech velmožů a významných osob svého dvora, které mohl shromáždit, i vážných mužů, jako byla jeho rada a přední soudci. Všichni obdivovali takovou duchapřítomnost, tak moudré kombinace, takovou bystrost a prozíravost; všichni tím byli proniknuti.

Královna se slavnostně zavázala, že se jím bude řídit, po ní Monsieur[10] a pan Princ, i všichni, kdo byli jmenováni do rady. Královna a ti, kdo ji ovládali, nebyli o nic méně vyděšeni protiváhami, které byly postaveny autoritě jejího regentství. Monsieur, slabý, povolný, odjakživa spojený s královnou, až do všech jejích výstředností, zaskočený na místě nepřipravený, bez pomoci těch, kdo ho vedli, se dal okouzlit královninými lichotkami a věřil, že bude jen mocnější, když utuží svůj svazek s ní obětováním svého podílu na autoritě, který mu dalo ono ustanovení, o němž jsme právě mluvili. Když byl získán on, pan Princ, na něhož hned nato zaútočila královna i Monsieur, se neodvážil vzdorovat a ustoupil; podle těchto tak předních příkladů se hned celá rada vzdala, každý svého nutného, rozhodujícího a nepozbytelného hlasu, a nanejvýš hodinu po králově smrti bylo všechno, co tak moudře předvídal a učinil, zvráceno a celá a absolutní autorita připadla výhradně královně.

To byl velký krok vpřed, ale potíž byla v tom, že ustanovení bylo zveřejněno a přečteno nahlas v přítomnosti krále a všech, kdo tu byli jmenováni, a všemi schváleno a potvrzeno. Tuto veřejnost bylo možné zrušit jen jinou veřejností. Parlament, který tam byl povolán, se toho stejně účastnil svými předními soudci. Obávali se hnutí v tomto sboru a za jeho podpory i lítosti Monsieura a pana Prince. Chtěli tedy parlamentu vyjít vstříc a lichotit mu, aby odstranili každou překážku. Poslední příklad opravňoval k napodobení a razil cestu. Hned odpoledne — neboť král zemřel ke konci dopoledne — začali parlament zpracovávat, celou noc se o něj ucházeli a druhého dne ráno[11] přijela královna v doprovodu Monsieura a pana Prince, pairů

10. **Vysvětlivka:** Monsieurem je tu Gaston Orleánský (1608–1660), mladší bratr Ludvíka XIII., nikoli pozdější Monsieur, bratr Ludvíka XIV. († 1701). Po Frondě žil vykázán v Blois, kde roku 1660 zemřel.

11. **Ediční poznámka:** Ludvík XIII. zemřel 14. května 1643 v Saint-Germain-en-Laye; *lit de justice*, na němž byla Anna Rakouská prohlášena regentkou s plnou mocí, se konal až 18. května, nikoli druhého dne ráno.

a korunních hodnostářů ze Saint-Germain přímo do parlamentu. Tam prohlásili, že královně postupují autoritu, kterou obdrželi z ustanovení zesnulého krále, aby ji ponechali celou jí samé; že rada jmenovaná zesnulým králem činí totéž; a regentství bylo takto zřízeno a vyhlášeno v parlamentu, za těchto podmínek, jež Francii nijak neprospěly a jejichž následky snad bude ještě dlouhá a krutá léta pociťovat z morových zásad a nenáviděné vlády kardinála Mazarina[12].

Dvě královny, cizinky sklonem i zásadami, velmi vzdálené francouzským zásadám ve vládě státu i tak zdravým záměrům králů, svých manželů, na jejichž ztrátu hleděly jen z hlediska své osobní velikosti, jíž byly odedávna plně zaujaty a kterou ta druhá ovšem měla přinejmenším jen od přírody; Marie ovládaná Conchinim[13] a jeho ženou, Anna Mazarinem, Italy té nejnižší podlosti, kteří neznali ani náš jazyk, kteří toužili jen po kormidle státu, jehož se okamžitě zmocnili, a nezáleželo jim na tom, jak ani z jakého titulu — není divu, že pohrdajíce tím, co neznali, totiž všemi formami, zvyklostmi, pravidly a právy, se se svou královnou bezhlavě vrhli k tomu, co se jim zdálo nejlépe zajišťovat autoritu, jež měla být jistým základem všemohoucnosti, které se slíbili zmocnit, zvláště s důvody, které jsme viděli: u první zajistit si parlament, u druhé mu vyjít vstříc.

Vévoda z Orléans se v takovém postavení nenacházel. Nic, co by bylo třeba zakrýt temnotami; žádný syn Francie ani princ krve, s nímž by musel zápasit, žádní nehodní a podlí cizinci, jimž by měl dopomoci k vládě; žádná slabost pohlaví, kterou by bylo třeba podpírat, žádný užitek, který by se dal vytěžit z opory parlamentu, a naopak všechno, čeho se z ní obávat kvůli černým úskokům vévody du Maine a pletichám jeho prvního prezidenta, podpořeným královými ustanoveními a zájmem parlamentu osobovat si úlohu usměrňovatele a soudce, živit rozkol, rozsévat příležitosti, jak se uplatnit, a uzurpovat si onu autoritu poručníků králů, tak postrádající jakýkoli základ, o niž se, kdykoli mohli, tak troufale pokoušeli a o níž ještě uvidíme, kam až se ji odvážili hnát, až přiměli regenta litovat jeho povolnosti a donutili ho, aby jim s nebezpečím zlomil na hlavě jho, které si od nich pozvolna nechal vložit. Připomněl jsem mu, jakou pevnost projevili všichni naši králové až po Ludvíka XIV. včetně pokaždé, když se parlament odvážil překročit své meze, totiž souzení sporů a registraci ediktů a ordonancí, a jak jim prohlásili, že poznání čehokoli, co leží za nimi, nespadá do jejich pravomoci.

Připomněl jsem mu tuto pravdu, kterou se parlament dosud neodvážil popřít: jestliže se někdy stalo, že se v parlamentu z vůle nebo se svolením krále projednávaly věci vyšší než spory soukromníků, nebo registrace, které obsahovaly něco víc než *ut*

---

12. **Vysvětlivka:** Giulio Mazzarino, kardinál Mazarin (1602–1661), Richelieuův nástupce, první ministr za regentství Anny Rakouské a v prvních letech vlády Ludvíka XIV.; za Frondy musel dvakrát (1651 a 1652) odejít z Francie. Zemřel po dlouhé nemoci 9. března 1661 ve Vincennes.

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Concini, známý spíše pod jménem maršál d'Ancre.

notum sit[14] k tomu, aby se jim přizpůsobily rozsudky, pak veškerou sílu tomu dávala přítomnost krále a velmožů, kteří ho tam doprovázeli, nebo v jeho nepřítomnosti přítomnost pairů, kteří tam byli králem povoláni, a v jejichž stínu soudci parlamentu hlasovali; to je tak jisté, že jejich přítomnost byla vždy nezbytně uvedena v rozsudku, který se tam vynášel, těmito ustálenými slovy: *soud dostatečně obsazený pairy*; a to je pro samotné rozhodnutí parlamentu tak podstatné, že kdykoli nastaly nepokoje, do nichž se parlament nechal strhnout, jako za posledního regentství, nekonala se v parlamentu o těchto záležitostech žádná porada, aniž by parlament sám poslal prosit pairy, a někdy dokonce i korunní hodnostáře, kteří byli v Paříži, aby se jí přišli zúčastnit. Z této pravdy plyne, že ti, kdo nemohou poznávat o žádné státní věci — a to podle vlastního doznání — bez přítomnosti pairů, která jim tuto způsobilost propůjčuje (mluvíme tu o přijaté zvyklosti, nikoli o právu, které by soudci stěží dokázali), nejsou nutní k žádnému druhu státní porady ani státního aktu, a že jedině ti, z jejichž přítomnosti tuto způsobilost čerpají a o nichž sami uznávají, že ji v jejich nepřítomnosti nemají, mohou plným právem bez nich jednat a vydávat jakékoli státní akty.

Jediná námitka, kterou by bylo možno vznést, aby oslnila, avšak bez jakékoli pevnosti, je ta, že státní věci a státní akty bývaly často smíšeny s otázkami práva a se zákonnými záležitostmi, jako konfiskace velkých lén a jejich připojení ke koruně pro porušení lenní věrnosti, jak se to stalo se starými pairiemi, které drželi angličtí králové a císař Karel V.; tyto věci se projednávaly v parlamentu, aby se o nich poučili pairové, sám král a korunní hodnostáři, kteří ho tam doprovázeli; to otevřelo soudcům parlamentu ústa k hlasování o těchto věcech a dalo jim zvyk hlasovat i o jiných, se zákony méně smíšených, když tam král dal shromáždit pairy, aby je projednali, jako na místě přirozeně veřejném; avšak tato odpověď, ať je jakákoli, neodpovídá na zásadu, kterou parlament uznává, a nedává mu povahu, kterou sám o sobě nemá; vždy zůstává pravdou, že k poradě o těchto věcech je připuštěn jen přítomností pairů a že jejich nepřítomnost ho činí nepříslušným: je tedy sám o sobě nezpůsobilý, a jedině pairové a korunní hodnostáři jsou sami o sobě způsobilí a příslušní; z čehož plyne, že parlamentu vůbec není zapotřebí ke zřízení či vyhlášení regentství, jako o tomto sboru nebylo řeči u žádného z regentství, která odjakživa předcházela regentství za nezletilosti Ludvíka XIII., a že je smějí zřizovat a vyhlašovat jedině rození pairové, ostatní pairové a korunní hodnostáři, s vyloučením kohokoli jiného.

Jestliže pak králové chodili do parlamentu prohlásit svou zletilost, nebo, byli-li zletilí, hned po svém nástupu na trůn, tento starý zvyk nemá nic společného s tím, co bylo právě řečeno o regentstvích. Dlouhé vydržení, založené na moudrosti a na dobru státu — předcházet nepokojům, které by v ohromení, jež smrt krále vždy způ-

14. **Vysvětlivka:** Latinsky „aby bylo známo“: formule registrace, jejímž jediným účelem bylo uvést akt ve známost soudům, aby se jím při rozhodování řídily.

sobuje, snadno vznikly z nároků na regentství —, zakotvilo právo na ně pro nejbližšího pokrevního příbuzného nezletilého krále, muže či ženu, ačkoli ženy jsou z koruny vyloučeny; ale právě to svědčí o tom, že regentství není jako koruna a že bylo svěřováno na základě dobrozdání velmožů, které v sobě zahrnovalo rozsudek; kdežto králova seance v parlamentu, jakmile zletilý nastoupí na trůn, nebo aby tam prohlásil svou zletilost, byl-li nezletilý, nemá za předmět vynesení žádného rozsudku, ať skutečného, nebo fiktivního, jakým je předmět zřízení a vyhlášení regentství — protože zřízení regentství bylo kdysi skutečným rozsudkem, z něhož se zachovává obraz, a jeho vyhlášení je vyhlášením vyneseného rozsudku o přiřčení regentství.

Tato první královská seance v parlamentu — ať jde o krále zletilého, který nastupuje na trůn, nebo o nezletilého, který tam přichází prohlásit svou zletilost — tedy není nic jiného, než že král přichází na veřejné místo, nejslavnostněji určené k tomu, aby se tam jeho jménem poddaným vykonávala spravedlnost, aby tam veřejně a slavnostně vykonal svůj úřad jediného a nejvyššího soudce všech svých poddaných, z něhož vychází moc soudit na všech různých stupních soudnictví, a soudce svého nejvyššího léna, jímž je jeho království, a to z titulu své koruny a svého královského charakteru, který je jedinečný v jeho osobě. Tato seance, jíž se účastní pairové a při níž krále provázejí korunní hodnostáři, je tedy sama o sobě jen pouhým obřadem, bez porady o čemkoli, bez jakékoli látky k rozhodnutí. Král tam přijímá hold osoby, která vykonávala regentství a která mu odevzdává veškerou autoritu, již mu jeho nezletilost bránila vykonávat osobně, a nabízí mu, že mu složí účty ze správy, kterou měla v rukou, kdykoli je bude chtít přijmout — jde-li o nezletilého krále, který prohlašuje svou zletilost —, a potom souhrnný hold všech. Jestliže se při této příležitosti předloží k fiktivní či skutečné poradě nějaká věc, spadá to do případů, o nichž jsme právě pojednali, a s obřadem to souvisí jen náhodou.

Na tom, co se stalo při zletilosti Karla IX.[15], jsem vévodovi z Orléans ukázal žárlivost a stále bdělou pozornost, s níž si parlament osobuje nároky, podniká výboje a vytváří ve svůj prospěch něco z ničeho. Tehdy nešlo, jako u ostatních, o pouhý obřad, jak byl právě vysvětlen. Zákon, který vydal Karel V. o stanovení věku zletilosti králů a který schválili velmožové, byl vždy chápán a uplatňován podle svého přirozeného smyslu jako čtrnáct let dovršených, ačkoli slovo *dovršených* v něm výslovně uvedeno nebylo. Abych neprodlužoval toto vyprávění o tom, co každý ví z dějin oněch těžkých časů: Kateřina Medicejská, jistá si, že bude vládnout i nadále, měla zájem na tom, aby nezletilost Karla IX. skončila, a jemu chybělo do dovršených čtrnácti let ještě několik měsíců. Chtěla tedy dát zákon Karla V. vyložit tak, že jde o čtrnáct let započatých. Dvůr byl v Normandii a záležitosti mu nedovolovaly ji opustit. Odvedla tedy Karla IX., provázeného pairy a korunními hodnostáři, kteří tam byli, do rou-

15. **Vysvětlivka:** Karel IX. (1550–1574) nastoupil na trůn v prosinci 1560 v deseti letech a vládu za něho vedla jeho matka Kateřina Medicejská, vdova po Jindřichu II. Zletilým byl prohlášen 17. srpna 1563 v rouenském parlamentu, tedy ve čtrnáctém roce věku.

enského parlamentu, kde byl zákon Karla V. vyložen tak, jak si přála, a Karel IX. byl prohlášen zletilým; a co do věku se tak postupovalo při všech dalších zletilostech. Pařížský parlament spustil hrozný křik, vyslal ke králi a královně deputaci a tvrdil, že takový akt nemůže být učiněn v jiném parlamentu. Vysmáli se jim. Královna jim odpověděla, že soudem pairů není žádný parlament, nýbrž místo, ať je jakékoli, kde se nachází král a kde se mu zlíbí shromáždit pairy. Ta zásada je tak pravdivá, že — nebýt okolností oněch tak těžkých časů, kdy královna potřebovala všechno — nepotřebovala rouenský parlament k výkladu zákona Karla V. vůbec, neboť o něm tento parlament mohl hlasovat jen díky přítomnosti pairů, jak bylo vysvětleno, a jen ti jej spolu s korunními hodnostáři mohli učinit; ale protože bylo zároveň třeba prohlásit krále zletilým, což je onen pouhý obřad, jak byl vysvětlen, a ten se nemohl konat jinde než v rouenském parlamentu, když byl král v tomto městě, posloužilo to jako prostředek, jak tam vykonat všechno najednou. Pařížský parlament si dlouho stěžoval, aniž mohl uvést jakýkoli důvod, a nakonec zmlkl, když ho stěžování omrzelo, aniž by se mu dostalo sebemenšího vlídného slova.

Opíraje se o tak jisté pravdy a tak pevné důvody, navrhl jsem vévodovi z Orléans, aby hned, jak král zemře, shromáždil všechny pairy a korunní hodnostáře v jedné z místností apartmá Jeho Veličenstva, podle pořadí a zasedacího řádu, s panem Vévodou, jediným z princů krve, který měl potřebný věk, s vévodou du Maine a s hrabětem z Toulouse. Aby tam — kdy by všichni seděli a jen oni by v místnosti měli pokryté hlavy, se třemi státními sekretáři na dolním konci a za zasedacím pořádkem naproti němu, se stolem opatřeným vším potřebným před sebou, neboť čtvrtým byl kancléř — Jeho Královská Výsost pronesla krátký proslov s chválou krále a lítostí nad ním, o naléhavé nutnosti správy, o svém právu na regentství, které nemůže být zpochybněno, a o péči, s jakou bude své dobré úmysly osvětlovat jejich radou; a pak aby se na ně všechny náhle podíval a řekl jim s výrazem důvěry, ale i autority: „Nepředpokládám, že by se někdo z vás tomu stavěl;“ aby vstal, každému prokázal vlídnost a pozval je, aby se odpoledne dostavili do parlamentu; a kdyby král zemřel večer, aby toto shromáždění konal až druhý den ráno, aby nenechal vévodovi du Maine noc k pletichaření v parlamentu a prvnímu prezidentovi k řečnění. Až přijde rovnou do parlamentu, aby jim řekl, že jim z úcty, kterou chová ke sboru, a bez jakéhokoli dalšího úmyslu přichází sám oznámit a vyjádřit soustrast nad ztrátou, kterou Francie právě utrpěla, i oznámit jim regentství, které mu připadlo právem jeho rodu, a ujistit je o péči, s jakou se bude dávat poučovat jejich radou, kdykoli jí bude potřebovat; že aby jim začal projevovat, jak po tom touží, sděluje jim plán, který pokládá za nejlepší, podle monseigneura vévody z Bourgogne, v jehož schránce byl nalezen; a tam vyhlásit rady, aniž by kohokoli jmenoval. Zkrátit látku a ukončit seanci.

Protože by regentství bylo zřízeno a vyhlášeno dřív, než by tam vstoupil, královští zástupci by nemuseli mluvit a parlament by nemusel hlasovat ani vynášet rozsudek. Kdyby se pan du Maine chystal promluvit, přerušit ho a říci mu, že jemu méně než

komukoli jinému přísluší chtít odporovat tomu, co se stalo tak jako při všech regentstvích před regentstvími obou posledních královen, jejichž zvláštní případ si u každé z nich vyžádal formu, jakou nabyla; že ta forma je příliš nová a příliš odlišná od formy všech časů, než aby měla sílu ji změnit pouhými dvěma příklady; a že po všech neslýchaných věcech, jichž dosáhl, by se měl pečlivě vyvarovat mluvit o tom, co je podle pravidel, stejně jako o tom, co podle nich není; a bez čekání na odpověď ukončit seanci. Kdyby chtěl o téže věci mluvit první prezident, rovněž ho přerušit, říci mu, že bude parlamentu vždy projevovat veškerou úctu a vážnost, kterou si zaslouží, ale že nikdy neuvěří, že by spravedlnost a moudrost sboru vyžadovaly, aby to bylo na úkor práv jeho rodu a práv těch, na něž se obrátil, ani že by sbor mohl tvrdit, že dva jediné a moderní příklady předepisují pravidlo, které až dosud celý dávnověk neznal; a rovněž ukončit seanci; při vstávání přelétnout pohledem všechny přítomné a dát se následovat všemi pairy, kteří mají stejně jako korunní hodnostáři zájem hájit to, co se s nimi stalo. Kdyby král učinil nějaká ustanovení, dodat, že bude vždy chovat veškerou úctu k památce krále a ke všem jeho přáním všechny ohledy, nakolik mu to bude možné, ale že všechna staletí učí, že veškerá osobní autorita králů končí s nimi, že nemají žádnou moc nad regentstvím, při němž si nikdo nemůže ze svého rodu brát záminku k podílu na autoritě; že by se provinil proti tomu, co dluží sám sobě, kdyby strpěl, aby jeho čest, jeho věrnost k osobě krále, jeho oddanost dobru státu zůstaly v podezření, a to jeho vlastním doznáním, kdyby se podrobil ustanovením vnuknutým ctižádostí toho, kdo chtěl využít slabosti věku a blížící se smrti; že tak moudrá a užitečná ustanovení Karla V. a Ludvíka XIII. neměla žádný účinek; že ustanovení Ludvíka XIV., který byl velmi vzdálen okolnostem, jež tyto dva velké krále přiměly k jejich učinění, tedy nemohou být hodnější úcty než jejich, ani mít trvalejší osud; zkrátka že ustanovení těchto dvou panovníků směřovala jen k udržení dobrého pořádku a klidu státu, kdežto královna by do něj mohla vnést jen zmatek, jímž není spravedlivé, aby byl stát ohrožován a trápen kvůli soukromé ctižádosti několika jednotlivců, a kvůli slepému plnění posledních králových přání ve věcech státních, když přání žádného z jeho četných předchůdců, kteří nějaká zanechali, nebyla nikdy ani na okamžik brána v úvahu a padla spolu s nimi. Po těchto slovech ukončit seanci.

Představil jsem vévodovi z Orléans, že má-li co do ctižádosti co činit s nějakým vévodou z Guise[16], vévoda du Maine nemá ani stranu, ani zahraniční podporu, ani osobní vlastnosti Guisů; že je to bázlivý člověk, jemu i jeho prvnímu prezidentovi je třeba hned zpočátku imponovat; že už jen to je rozechvěje a že z velmi mála lidí, s nimiž by tento přízrak Guise mohl počítat při tom, v jaké pověsti je jeho osoba, a při veřejném rozhořčení nad vším, čeho dosáhl, se nenajde ani jeden, kdo by se s tak

16. **Vysvětlivka:** Jindřich I. Lotrinský, vévoda z Guise (1550–1588), vůdce katolické Ligy, jehož moc a ctižádost ohrožovaly samotného krále; z rozkazu Jindřicha III. byl 23. prosince 1588 zavražděn na zámku v Blois.

nenáviděnou a tak křehkou oporou odvážil pozvednout hlavu proti regentovi, jedinečnému svým rodem, jehož udatnost byla známa a který by dovedl projevit odvahu ducha, již jsem mu radil, a pevnost, která by byla jeho spásou a založila by jeho slávu a jeho celou a pokojnou autoritu po celou dobu jeho regentství. Že parlament, obratný ve využívání všeho, ale nemaje nikoho na své straně kvůli zájmu pairů a korunních hodnostářů, kteří by se cítili zavázáni ctí tím, co se s nimi ráno ve Versailles stalo ohledně regentství, by brzy pocítil svou bezmoc a nesnáz co do podstaty i formy: co do podstaty, sám jediný povýšit na zákon dva nedávné příklady, které odporují všem, jež jim předcházely, a dva příklady jedinečné svými okolnostmi a souvislostmi, a tvrdošíjně prosazovat jako pravidlo ustanovení Ludvíka XIV., nenáviděná už sama o sobě, proti trvalému příkladu všech ostatních podobných ustanovení, z nichž ani jedno nemělo sebemenší účinek, ačkoli byla tak moudrá a tak nutná; co do formy, kvůli jeho nepřístojnosti, kterou sám uznal, radit se, tím méně o čemkoli rozhodovat ve státních věcech jinak než s pairy, jejich přítomností a spoluúčastí, a když jsou k tomu povoláni králem, nebo za nezletilosti regentem; a jestliže se parlament v dobách nepokojů, stržen proti dvoru, někdy pokusil vměšovat do státních či vládních záležitostí, bylo to vždy jen prostřednictvím a ve stínu přítomnosti pairů a někdy korunních hodnostářů, které posílal zvát, aby přišli zaujmout svá místa — čehož se v tomto případě nebylo třeba obávat, protože pairové a korunní hodnostáři by měli zájem nepropůjčit se záměru zničit své právo, nakolik to na nich záleží, i své dílo, a podřídit obojí soudcům, kteří na to žádné právo nemají; že pokud jde o některé z nich, kteří by se ve velmi malém počtu ocitli jmenováni v ustanoveních, závist velkého počtu těch, kdo by v nich žádný podíl neměli, by jim zabránila propůjčit se k obhajobě tohoto ustanovení a výbojů parlamentu proti nim samým, tím méně, až by jim vyhlášení rad, aniž by byl kdokoli jmenován, ukázalo daleko větší počet významných míst k obsazení a k nástupu po uprázdnění, než by jich zřídila králova ustanovení; naděje by je všechny ještě zdržela a volba by je k němu definitivně připoutala. Konečně, že stížnosti parlamentu ovšem očekávám, ale že budou tak podobné těm, které vznesl při zletilosti Karla IX. a výkladu zákona Karla V. v rouenském parlamentu, že počítám i s tím, že jejich účinek a konec budou zcela stejné, což o to více zmenší jméno, vliv a autoritu parlamentu ve prospěch moci regenta a učiní tento horlivý sbor o to zdrženlivějším ve výbojích.

Připojil jsem podrobný výčet pairů a korunních hodnostářů, který ho musel dobře uklidnit, nehledě na smýšlení, jež tehdy vládlo a bylo tak málo příznivé levobočkům, a tudíž i ustanovením, jež by král mohl učinit jedině v jejich prospěch. Byl jsem toho názoru, aby si vévoda z Orléans ve všem, co by se nijak netýkalo státu ani vlády, učinil čest tím, že by těmto královým ustanovením plně vyhověl — ne jako něčemu, co je zákonem a co je nutno dodržovat, nýbrž z dobrovolné a slušné úcty, z vlastní autority, a aby se vyhnul podlosti zasazovat rány mrtvému lvu. Ze stejného důvodu jsem byl toho názoru, aby paní z Maintenon i její Saint-Cyr plně

užívaly všeho, co by pro ně tato ustanovení učinila, a kdyby tam nic nebylo, aby jí byla ponechána úplná svoboda odejít, kam by chtěla, a aby jí nebylo odepřeno nic peněžitého, co by si přála. Od této téměř osmdesátileté víly už nebylo čeho se bát; její mocná a zhoubná kouzelná hůlka byla zlomena, stala se opět starou Scarronovou. Ale soudil jsem také, že kromě svobody a osobních peněžitých záležitostí je jí třeba pečlivě odejmout a odepřít veškerý vliv a jakoukoli vážnost. Zasloužila si od státu i od vévody z Orléans mnohem horší.

Mezi těmito opatřeními jsem nezapomněl na ta, která — ať už král nějaká ustanovení učinil, nebo ne — musela vnuknout opatrnost. Šlo o to zajistit si pluk gardy, což bylo s vévodou z Guiche za peníze velmi snadné. Contades, který vévodu ovládal a měl navíc velký vliv v pluku, byl čestný muž a dobře smýšlející, a já jsem se už dávno snažil získat Villarse[17], který byl s Contadesem jedno tělo a jedna duše a měl osobní vliv na vévodu z Guiche. O těchto dvou mužích jsem už mluvil. Zajistit si Reynolda, plukovníka pluku švýcarské gardy, prvního a nejvlivnějšího muže tohoto sboru, který jej vedl, velmi čestného člověka a v skrytu nespokojeného s jhem vévody du Maine; připoutat k sobě Saint-Hilaira, který měl v dělostřelectvu totéž postavení jako Reynold u Švýcarů; a nezanedbat d'Argensona. To vše bylo uděláno, a tím se nebylo čeho bát v Paříži, ani parlamentu, který by se ocitl obklopen plukem gardy, až by tam regent šel. V provinciích nebylo co dělat; nikdo tam neměl autoritu, všechny byly rozhořčeny velikostí levobočků a neodvážily by se hnout. Pokud jde o hranice, du Bourg, který velel v Alsasku, byl čestný muž, bez dvorských vazeb, chtěl maršálskou hůl, kterou si dobře zasloužil a která by mu mnohem přirozeněji přišla od regenta než skrze nepokoje; a podobně se to mělo se záměry a postavením ostatních předních velitelů na hranicích. Zbývalo tedy jen mít odvahu, vytrvalost, chladnokrevnost, vystupovat s jistotou, dobrotou, ale pevně, a jít klidně a se vztyčenou hlavou, jakmile králova smrt otevře tuto velkou scénu.

Snadno jsem si všiml, že vévodu z Orléans trápí, že nachází tolik zřejmosti v důvodech, jimiž jsem podpíral svůj návrh obejít se při jeho regentství bez parlamentu. Při různých rozhovorech, které se o tom vedly, mě často přerušoval; připouštěl, že mám pravdu, ale nedokázal ani můj názor vyvrátit, ani se k němu přiklonit, ačkoli ho nezavrhoval. Aby ho mohl s užitkem přijmout, potřeboval by víc síly, rozhodnosti a vytrvalosti, než do něj vložila příroda, víc schopnosti vystupovat s autoritou, právem a jistotou sám ze sebe, přímo na místě, tváří v tvář lidem a bez cizí pomoci, než kolik v něm bylo. Spokojil jsem se s tím, že jsem mu opakovaně vštěpoval, co si myslím, a důvody, proč se chovat tak, jak si myslím, aniž bych na něj naléhal víc, než kolik dokázal unést. Jeho nedůvěra, která neznala mezí, mě v těchto mezích zastavila. Zdálo se mi, že přichází na pomoc jeho slabosti a že — aby si ji zakryl sám před sebou — se

17. **Vysvětlivka:** Contades a Villars byli důstojníci pluku francouzské gardy, jehož plukovníkem byl vévoda z Guiche (Villars jako pomocný major); tohoto Villarse nelze zaměňovat s maršálem z Villars.

přesvědčil, že ho chci využít z nenávisti k parlamentu kvůli aféře s čepicí a uplatnit právo pairů na regentství proti moderní uzurpaci ze strany parlamentu. Zkušenost s tím, co se tam stalo při jeho regentství, ho přiměla litovat svých podezření a toho, že se nechal strhnout lidmi málo věrnými, jimž jeho slabost nahrála a kteří ho uvrhli do krajního nebezpečí, že se zničí dřív, než vůbec začne být, jak uvidíme na svém místě. Ti lidé byli Maisons, Effiat, dva ničemové oddaní vévodovi du Maine a parlamentu; Canillac, ovládaný Maisonsovým kadidlem, jímž se Maisons stal jeho orákulem; a snad Nocé, z nevědomosti, oslněný jménem parlamentu.

Nocé byl vysoký muž, který býval velmi urostlý, sloužil dost na to, aby si získal pověst, měl ducha a jistou kultivovanost ducha a půvab, když se chtěl zalíbit. Měl dosti značný majetek a nebyl ženatý, protože si cenil svobody nade všechno. Vévoda z Orléans ho dobře znal, protože byl synem Fontenaye, který býval jeho podvychovatelem, a zalíbil se mu nenávistí ke každému donucení, svou zcela epikurejskou filozofií a příkrostí, která — když nepřecházela v hrubost, k čemuž docházelo dosti často — byla občas zábavná pod maskou upřímnosti a svobody; jinak dosti poctivý světák, ovšem velmi uzavřený. Byl velmi daleko od toho, aby se přizpůsoboval každému, byl velmi líný, ničím se neomezoval, nic si neodpíral. Podnebí, roční období, vzácné lahůdky, které se daly najít jen v určitých dobách a v určitých provinciích, společnosti, které se mu líbily, někdy milenka nebo zdravé ovzduší ho lákaly sem a tam a zdržovaly ho tam celá léta a někdy i déle. Jinak zdvořilý, chtěl zůstat na svém místě, nestaral se o nic než o trochu peněz — aniž by byl příliš chamtivý —, aby je mohl volně rozhazovat na všechny své rozmary, jichž měl plno všeho druhu a z nichž žádnému nikdy neodolal. To vše se vévodovi z Orléans líbilo a získalo mu u něho přátelství a vážnost. Byl jedním z těch, s nimiž se vídal pokaždé, když jel do Paříže, pokud tam Nocé sám byl; s nikým z nich jsem neměl ani styky, ani známost, protože jsem se s vévodou z Orléans v Paříži nikdy nestýkal a tyto osoby nikdy nejezdily do Versailles. Ani od začátku regentství jsem s nimi neměl o mnoho víc styků. Jejich údělem byly večeře a zábavy regenta, mým záležitosti, bez jakéhokoli míšení s jeho radovánkami.

Kapitola jedenáctá

Nástupnictví, listiny „brevet de retenue“ a úřady, jež je třeba vyplatit. — Důvody a způsob, jak to provést, a rozmnožení odměn, které je třeba opatřit. — Navrhovaná daň nijak neodporuje svolání generálních stavů, jemuž je naopak příznivá. — Další vyplácení postupně v budoucnu. — Žádné čekatelské milosti. — Uprázdněná místa obsazovat ihned. — Oprava cest vojskem. — Vnější vystupování krále, hodné napodobení a velmi užitečné; a osobní chování.

Už velmi dlouho jsem měl v hlavě jeden nápad, který jsem chtěl prozkoumat a zjistit, zda je proveditelný, když jsem začal pozorovat, jak králi ubývá zdraví. Udělal jsem si o tom v La Ferté rozbor, při němž jsem si vzal na pomoc lidi zběhlejší v počtech, než jsem byl já, aniž bych jim prozradil, k čemu to směřuje, a poznal jsem, že v tom je dost látky. Šlo o toto: chtěl jsem učinit vévodu z Orléans pánem všech hlavních dvorských úřadů, jak se budou postupně uprazdňovat, i jiných, o nichž promluvím dále, a dopřát mu u krále tu čest, že mu je k jeho zletilosti připraví volné. Nebylo už skoro žádného, který by nebyl zatížen nástupnictvím nebo vysokou listinou „brevet de retenue“, jež vedla k témuž. Tím se úřady staly dědičnými. Kdo žádný neměl, nemohl v něj doufat; král neměl o čem rozhodovat. Synové, kteří nastupovali po otcích, dostávali najisto, buď hned, nebo zakrátko, tutéž listinu „brevet de retenue“; a jestliže se náhodou jednou za dvacet let nějaký úřad k obsazení naskytl, dělo se to tak, že nástupce zaplatil částku z listiny „brevet de retenue“ a hned nato dostal listinu stejnou. Tato milost mu sice umožnila sehnat celou cenu úřadu, ale úroky z této půjčky se přinejmenším rovnaly služnému z úřadu, takže úřad zastával na vlastní náklady a často se na něm zruinoval. Chtěl jsem tedy všechny tyto listiny „brevet de retenue“ vyplatit. Byla by to nečekaná milost pro ty, kdo je měli: zbavila by je jistiny, která na nich vázla jako zástava, a ponechala by jim volné a čisté požívání jejich služného.

Všechna vděčnost tolika významných lidí by připadla vévodovi z Orléans, který by po celou dobu svého regentství měl volnou ruku při obsazování uprázdněných míst a k zletilosti by ji předal králi. Podstatnou podmínkou však bylo učinit si neměnným zákonem nikdy nedávat ani nástupnictví, ani listiny „brevet de retenue“, ať z jakéhokoli důvodu. Každý by pak doufal a choval by se tak, aby svou naději posílil, a zmizela by ta nepřístojnost, že děti zastávají první úřady a že přesycení mladíci je zneucťují svým chováním, opřeným o skvělé postavení, které jim nemůže uniknout a které jim nenechává ani strach, že něco ztratí, ani touhu něco získat. Lidé se totiž skoro všichni dají mnohem lépe vést nadějí a závislostí než vděčností a jinými ohledy; proto bylo toto vyplacení ještě mnohem užitečnější pro regenta, který by jím získal obojí.

Totéž jsem chtěl udělat, a ze stejných důvodů, s guvernérstvími provincií, u nichž nešlo o velkou částku, i s jejich generálními místodržitelstvími, která mi ležela na srdci ještě víc. Tady je důvod mé zvláštní náklonnosti. Počet generálů v těch nepřetržitých válkách přerostl všechnu míru, a to tou ohavnou metodou hromadného povyšování podle pořadí v seznamu. Zároveň téměř žádné odměny; takže bylo vidět polní maršály a spoustu brigádních generálů, jak žádají a s radostí přijímají – a ne vždy dostávají – místa, jimiž se před touto záplavou cítili špatně odměněni velitelé praporů starých pluků. Guvernérství pevnosti s patnácti nebo šestnácti tisíci livrů důchodu, když se z něj vytěží všechno, a obvykle s povinností sídlit na místě, je vše, v co může dobrý a zasloužilý generálporučík doufat. Dobrých a průměrných guvernérství není příliš mnoho; takže mnoho generálporučíků čeká dlouho a někteří je nedostanou nikdy, a přece je to vše, v co mohou doufat. Velkokříže Řádu svatého Ludvíka je velmi málo, a ať byly řetězy Řádu Svatého Ducha sebevíc znevažovány rozdáváním kdekomu, za takové odměny se dávají jen zřídka a obživu neposkytují. Chtěl jsem proto vyhradit všechna generální místodržitelství provincií za odměnu generálporučíkům a královská místodržitelství provincií[1] polním maršálům, což by spolu s guvernérstvími pevností, která jim k tomu slouží dodnes, stačilo na všechny, při dodržení zásady, aby nikdo nikdy neměl obojí. Nic přirozenějšího, vhodnějšího ani užitečnějšího pro skutečnou službu králi a pro provincie než tento druh odměny, který by velmi malá guvernérství pevností a pevnůstek i všechna štábní místa v pevnostech ponechal brigádním generálům a onomu velkému počtu důstojníků tolik hodných odměny. Chtěl jsem, aby tito generální a královští místodržitelé provincií svůj úřad skutečně vykonávali, a tak vrátit meči lesk a autoritu, a přitom zkrotit a pokořit intendanty provincií a celou tu záplavu pokladníků Francie[2], *élus*[3], drobných soudců, lidí z ničeho, zbohatlých a zpychlých, kteří jsou pod intendanty tyrany provincií, ustavičným kladivem na šlechtu a metlou lidu, jejž vysávají.

Nic není nepřístojnějšího než způsob, jakým byla tato generální a královská místodržitelství provincií obsazována. První se stala dědičným majetkem držitelů; často to byly děti, téměř vždy osoby stejně neschopné. Druhá, dědičná podle dosti nového ediktu o jejich zřízení, byla obsazena skoro jen lidmi, kteří buď vůbec nebyli šlechtici, nebo jen stěží, a kteří se za své peníze hnali za tímto titulkem, aby se jím trochu přeomítli. Vyplatit jedny i druhé znamenalo odstranit figurky většinou směšné a dosadit místo nich zásluhy, statečnost, věk, vystupování, zvyk velet, a zároveň si takovým a

---

1. **Vysvětlivka:** Královští místodržitelé v provinciích (*lieutenants de roi*) stáli v hierarchii pod guvernérem a generálním místodržitelem provincie; jejich úřady byly zřízeny jako dědičné a prodejné.

2. **Vysvětlivka:** Pokladníci Francie (*trésoriers de France*) byli finanční úředníci zasedající ve finančních úřadech jednotlivých generalit; spravovali královské domény a dohlíželi na rozvrh daní.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Élus* se nazývali úředníci, kteří v první instanci soudili spory týkající se rozvrhu tailly a jiných daní. Jejich jméno pocházelo z toho, že je původně volilo shromáždění generálních stavů roku 1357.

tak četným určením odměn oddat celé vojsko. Prostředkem k tomu byla tichá daň uvalená na finančníky. Zkušenost už musela každému zošklivit mimořádné soudní komory[4]. Peníze a protekce v nich zachrání všechny velké boháče, kteří se nestali naprosto nenáviděnými, a i z těch se jich mnoho vyváže. Šikanuje se jich, aby se obohatil protektor; sňatky, které s nimi urození lidé z bídy uzavřeli, jich vysvobodí ještě velký počet; i prostřední finančníci mají své prostředky, jak uniknout; daně, vyměřené jen pro formu, se dočkají prominutí a snížení; jedním slovem mnoho hluku, který ničí úvěr, jehož je zapotřebí, dokud finance zůstanou na tom základě, na jakém jsou; velké náklady, které platí král; hojnost milostí napravo i nalevo na úkor nešťastníků; a nakonec pro krále žádný zisk, anebo tak nepatrný, že se člověk stydí to přiznat. Místo tak zhoubné metody pošeptat těm lidem do ucha, že je nikdo nechce připravit o úvěr, ani trápit, ani vytahovat jejich záležitosti na světlo, ale že zase nikdo není slepý k jejich přemrštěným ziskům; že je rozumné, aby z nich pomohli králi, a ať se nevystavují přísnému zacházení místo vděku, který si získají, když to udělají ochotně, a čímž si zároveň připraví cestu, jak zaplnit část mezery, kterou si sami způsobí; ujistit je, že co se od nich žádá, zůstane v tajnosti, aby to nepoškodilo jejich úvěr a pověst; předložit každému z nich umírněné návrhy přiměřené tomu, co se dá rozumně vědět o jejich ziscích; rozdělit mezi ně listiny „brevet de retenue" a generální místodržitelství provincií po podílech podle toho, na čem by se s nimi ujednalo, a s krátkou lhůtou k předložení rezignací a kvitancí; a kdyby si někteří z nich vedli drze, zakročit proti nim vojensky, jako Turek proti Maurovi, a náhle, bez slitování, pro výstrahu ostatním.

Pokud jde o ty, kdo tyto úřady zastávají – a našlo by se mezi nimi několik, které by stálo za to ponechat až do uprázdnění –, mluvit s nimi zdvořile, ale dát jim najevo, že se žádá poslušnost. Co se týče královských místodržitelství, kde by se snad našlo jen velmi málo lidí k ponechání: když se jim oznámí, že dědičnost už neplatí, většina z nich by byla takového druhu, že by mezi nimi a obecními úřady, zřízenými stejným způsobem a za posledních mírů zrušenými a vůbec nebo jen velmi málo vyplacenými, nebyl velký rozdíl. Jaké srovnání mezi nespokojeností vyplacených a zrušených držitelů těchto úřadů a jásotem všech vojsk, jež by si vévoda z Orléans oddal skutečností i nadějí tohoto rozmnožení krásných odměn, od prvního generálporučíka až po posledního praporečníka a korneta, protože tak velký počet různých odměn by mnohem snáze uvolňoval místa v čele útvarů a dával by oprávněnou naději konci řady postoupit dříve a dojít až nahoru; a jaká jistota a jaká snadnost po celou dobu regentství; a jakou vážnost by si potom tento princ získal tím, že by si takto připoutal celý dvůr a celé vojsko všech hodností a navíc je těmito pevnými nadějemi uvedl do své závislosti! Říkám až po posledního korneta: tady je důvod.

---

4. **Vysvětlivka:** Mimořádná soudní komora (*chambre de justice*) byl zvláštní soud zřizovaný ke stíhání finančníků za zpronevěry a k vymáhání jejich nepoctivých zisků; za Ludvíka XIV. byla zřízena roku 1661 po pádu Fouqueta, regent ji pak znovu zřídil roku 1716.

Když jsem vévodovi z Orléans navrhoval vše, co bylo v tomto oddíle vyloženo, upozornil jsem ho, že všechny odměny pod úrovní generálů jsou jen pro pěchotu, která je páteří státu, a že také mají připadat jen jí, protože jízda pevnostem nerozumí; že zároveň se s jízdou zacházelo příliš špatně od té doby, co krajní nouze vedla k omezení dobrých zimních ubytování a tisíce jiných vedlejších výhod, které sice nebyly podle předpisů, ale před nimiž pan z Louvois a po něm jeho syn[5] zavírali oči kvůli blahobytu nezbytnému k udržování krásné jízdy a k nahrazení odměn, o něž skoro všichni důstojníci přicházejí, když odcházejí ze služby, protože odměny spočívají jen ve vzácných a skromných penzích; a že tento prostředek nebyl nákladný, jako by bylo zvýšit jim žold. Navrhl jsem proto vévodovi z Orléans, aby si učinil neměnným pravidlem omezit pěchotní důstojníky na štábní místa v pevnostech, která jim už vyšší důstojníci nebudou uchvacovat, a na co nejskromnější podíl milostí z Řádu svatého Ludvíka, všechny ostatní vyhradit jízdě a dragounům, a stejně tak všechny výsluhové penze, které by král byl s to udělovat, aniž by už jedinou dostala pěchota; tím by touto látkou a touto nadějí zabránil, aby čelní důstojníci těchto pluků odcházeli z nudy, z nechuti, ze strachu, že se dočista zruinují – což je nešvar, který tyto útvary neustále obměňuje a zbavuje je zkušených a schopných důstojníků.

Zároveň jsem na něj naléhal, aby pamatoval, nakolik to finance unesou, na obnovu námořnictva, na němž v království ohraničeném dvěma moři závisí veškerá bezpečnost a prosperita jeho obchodu a kolonií, který je zdrojem hojnosti; je to věc, jejíž nutnost a důležitost roste tou měrou, jak dlouhý vnitřní mír Anglie, mír za celé trvání této monarchie dosud neslýchaný, jí umožnil pokrýt všechna moře svými loďmi a diktovat na nich zákon všem ostatním mocnostem, zatímco byla doba, kdy král sváděl s Anglií a Holandskem, spojenými proti němu, zápas o vládu nad mořem a měl na něm úspěchy a vítězství. Ze stejného důvodu zvýšit soutěživost tím, že se už napříště nestrpí, aby si viceadmirálové, kteří se stanou maršály Francie, podrželi viceadmirálství, protože se tím ocitají v nejvyšší vojenské hodnosti, jež velí všem, takže toto rozdělení by posunulo nahoru všechny; a určit také odměny, o něž je námořnictvo téměř úplně připraveno, tím, že se mu vyhradí guvernérství všech přístavů a všechna jejich štábní místa, což by navíc odstranilo tisíc nesnází ve službě a nekonečné hašteření mezi pozemními a námořními důstojníky.

Vrátil jsem se pak ke dani a řekl jsem vévodovi z Orléans, že tento podnik není nijak v rozporu s mým návrhem svolat generální stavy[6], protože jejich svolání mělo sloužit jen k tomu, aby se zveřejnil tísnivý stav, v němž zastal finance, a aby se jim ponechala volba prostředků a pořádku, které by uznaly za vhodné zavést. Že ať by

5. **Vysvětlivka:** Louis-François-Marie Le Tellier, markýz z Barbezieux (1668–1701), Louvoisův syn, po otcově smrti roku 1691 státní sekretář pro válku.

6. **Vysvětlivka:** Generální stavy, shromáždění zástupců duchovenstva, šlechty a třetího stavu celého království, se naposledy sešly v letech 1614–1615; jejich svolání po smrti Ludvíka XIV. Saint-Simon vévodovi z Orléans navrhoval, jak vylíčil výše.

se uvažovalo o jakékoli dani prostřednictvím mimořádné soudní komory nebo jakoukoli jinou cestou, nemohla by splnit ani jeden z těchto dvou cílů; a že ta, kterou by uvalil on, se také nedotýká ani jednoho, ani druhého, takže bude vždy možné po pravdě říci stavům, že v očekávání jejich shromáždění a jejich porady jen pokračoval ve způsobu správy, jaký ve financích zastal, aniž by cokoli měnil, aby jim ponechal všechno nedotčené. Dodal jsem, že nevidím příznivější příležitost provést a urychlit daň, jak jsem ji navrhoval, než okamžik, kdy se svolání stavů poprvé zveřejní, aby finančníci dostali strach, že budou vydáni na milost a nemilost stavům, a aby byli ujištěni, že zaplatí-li před jejich prvním shromážděním, budou chráněni před jejich nenávistí, jejich pomstou a vším, čeho se mají tolik důvodů obávat; to by byla ta nejmocnější a nejnaléhavější pohnutka, aby povolili a rychle zaplatili. Můj záměr do budoucna, jehož důležitost a vhodnost jsem vévodovi z Orléans dal pocítit, byl najít způsob, jak postupně vyplatit všechny jízdní, pěší a dragounské pluky, aby se z nich navždy odstranila prodejnost, která zavírá dveře ke každé vojenské hodnosti tomu, kdo na ni nemá, a aby králi zůstalo volné nakládání s nimi. Francie je jediná země na světě, kde jsou úřady koruny, dvorské a vojenské úřady i guvernérství na prodej; nevýhody tohoto obyčeje, stejně zhoubného jako jedinečného, jsou nekonečné, a zrušit jej není úkol nijak nezměrný. Pokud jde o ostatní druhy úřadů, bylo by chimérické vážně pomýšlet na odstranění jejich prodejnosti, tak široké je to moře, ale je velmi důležité nepromeškat příležitosti uvolnit úřady prvních prezidentů a generálních prokurátorů parlamentů, účetních komor a daňových dvorů, aby jimi král mohl volně disponovat.

Nezapomněl jsem také vévodovi z Orléans připomenout, s jakým oprávněním se král stal tak nepovolným v koadjutorstvích[7] biskupství a opatství, že už je dlouho nebylo vidět – pro nešvar ctižádosti příbuzných a tak častý nešvar neshod, které vznikaly mezi držiteli a koadjutory; připomněl jsem mu, jak spravedlivě král litoval své povolnosti, když dovolil koadjutorství v Cluny, a jak se on sám, i král, až bude zletilý, musí vystříhat kdy se komukoli zavazovat k něčemu, co není uprázdněno; a jak je užitečné, u církevních míst stejně jako u všech ostatních, sestavit si přehled těch, které je podle vlastního mínění třeba umístit, podle stupňů a tříd, aby mohl sám vybrat nástupce na místo, jehož držitel hrozí brzkým koncem, nebo o jehož smrti se dozví, aby nebyl vydán napospas žadatelům, někdy lidem, které nechce odmítnout, a mohl ihned o uprázdněném místě rozhodnout, dát je sám, získat za to vděk a nenechat si je vyrvat s malou nebo žádnou vděčností, a tím méně s vlastní volbou. Připomněl jsem mu velmi spravedlivý svědomitý ohled, který přiměl krále zbavit prodejnosti úřady jeho almužníků, protože byly otevřenou cestou k obročím a k prelaturám, a péči, kterou si má uložit, aby ji tam nenechal vrátit; kdyby v tom nebyl důsledný, vzalo by

7. **Vysvětlivka:** Koadjutor byl pomocník biskupa nebo opata, jmenovaný zároveň s právem nastoupit po něm v úřadu.

se mu to mnohem víc za zlé kvůli nevázanosti jeho dosavadního života, která by ho vedla k tomu, že by nedbal ani na ona předměstí simonie, jež král tak svatě odstranil.

Mluvil jsem s ním také o otřesném stavu, do něhož se nechaly upadnout cesty po celém království, zatímco každá generalita platila tak vysoké částky na jejich opravu a údržbu, a že když se z nich něco použilo, polovina zůstala v kapse podnikatelů, kteří ještě odváděli velmi špatnou práci, jež nic nevydržela; že tato věc je nanejvýš důležitá pro vnitřní obchod království, který na mnoha místech zcela přerušovala pro nedostatek mostů a hrází, jichž chybělo bez počtu a které nutily k dlouhým zajížďkám, což spolu s dvojnásobným a trojnásobným počtem koní k tažení vozů po rozbitých cestách, kde neustále uvázly v blátě a lámaly se, působilo trojnásobný náklad, který, nepočítaje námahu a práci, odrazoval i ty zámožnější a přesahoval síly všech ostatních; že španělské neboli dobyté Flandry, Alsasko, Lotrinsko, Franche-Comté a Languedoc mu dávají příklad, který je třeba následovat a který si zaslouží, aby srovnal pohodlí a zisk, jež z toho mají tyto provincie pro obchod všeho druhu, se škodou, kterou trpí celý zbytek království. Že k tomu je snadné v plném míru rozmístit vojska po království a použít je k opravě cest; že by v tom vojsko našlo blahobyt, který by nestál ani osminu toho, co by se vydalo jakýmkoli jiným způsobem; že důstojníci by tam dohlíželi na práci pilnou, ustavičnou, a přece rozvrženou tak, aby vojsko příliš neunavovala; že inženýři, kteří by byli pověřeni prohlídkami těchto prací, a důstojníci, kteří by jim byli svědky, by drželi podnikatele zkrátka co do kvality a pevnosti díla, stejně jako co do nedovolených zisků řemeslníků, kteří by tam byli zaměstnáni, a co do šejdířství sekretářů a sloužících intendantů a často i intendantů samých, co do jejich nedbalosti a nadržování; a že za čtyři roky a za velmi málo peněz, které by navíc šly ve prospěch vojsk, by cesty byly krásné, dobré a trvanlivé.

Pokud jde o mosty, že není těžké pořídit si přehled těch, které je třeba postavit znovu nebo opravit; určit na to, co by se dalo, aby se to dělalo postupně, počínaje nejnutnějšími, a vybrat inženýry s nejlepší pověstí poctivosti a znalosti staveb, aby byli s autoritou přítomni zadávání prací, jež by prováděli intendanti, a drželi podnikatele zkrátka co do kvality, pevnosti a rychlosti prací, které by převzali; ale že k tomu všemu je třeba soustavnosti a pevnosti a odhodlat se k okázalým trestům pro každého, kdo by si je zasloužil, aniž by ho před nimi mohl ochránit jakýkoli ohled; že beztrestnosti, která dohnala opovážlivost až na vrchol, je třeba přičíst ohromné krádeže, které ochuzují krále, ruinují lid, působí všude tisíce nepořádků a obohacují ty, kdo se jich dopouštějí, mnohé z nich se vztyčenou hlavou, neboť jsou si jisti, že z toho nic nebude, díky protekci, kterou mají, a často placené, anebo i díky vlastní vážnosti a tomu, kým sami jsou; a jestliže jednou za dvacet let dojde k nějaké výstřednosti tak přehnané, že není možné nevykonat nad ní aspoň nějakou spravedlnost, nikdy nešla dál než k tomu, že se viník zbaví místa, jehož zneužil, a ten se zakrátko zachytí jiného, v nejhorším zůstane bez zaměstnání a užívá svých lupů, aniž by byl stíhán za cokoli z toho, čeho se dopustil.

Tato metoda by u cest sama od sebe odstranila jiný zlořád, rozmnožený do nekonečna: totiž že z částky určené a skutečně vybrané na tu či onu cestu člověk s vlivem, který má poblíž sídlo – intendant financí, generální nájemce daní, pokladník všeho druhu, a nejvíc ze všech ministři –, odklání tyto prostředky zčásti, někdy úplně, aby si dal udělat cesty, dlažby, silnice a mosty, které vedou jen k jejich venkovským sídlům a na jejich panství; načež už se o původním a pro veřejnost užitečném určení nemluví, a intendant, který to strpěl, v tom nachází jistou protekci, díky níž na něj ti, na nichž závisí jeho postup, hledí se zvláštní přízní. Vyprávěl jsem k tomu vévodovi z Orléans, že právě takto mocní dnešní doby, to jest lidé pera a taláru, neboť jiných už není, zkrášlili své parky a zahrady vodními plochami lemovanými kanály, vodovody a terasami, které stály nesmírně mnoho a za něž sami vydali jen několik pistolí; a že když král cestou na hon mluvil ve svém kočáře, v němž seděla vévodkyně z Berry a paní ze Saint-Simon, s paní z La Vrillière[8] o Châteauneuf, kam si z Fontainebleau zajela, a ona mu vychválila tamní terasu, která je opravdu vzácné krásy nad Loirou, král suše odpověděl: „To věřím, je postavena na mé náklady a z peněz na mosty a silnice těch krajů po mnoho let." Dodal jsem, že jestliže si pouhý přelud státního sekretáře – neboť nic jiného ten úřad není – troufl na takový kousek, aniž by z toho cokoli bylo, čeho všeho se asi dopustili všichni ostatní státní sekretáři a vlivní lidé v úřadech, v taláru, v peru i na podřízených místech, finančníci a ti malí tyránkové v provinciích, které jsem jmenoval? To všechno se velice líbilo a bylo schváleno; a zdálo se mi, že vévoda z Orléans je rozhodnut to provést.

Neopomněl jsem ho požádat, aby si vzpomněl, kolikrát jsme se on a já mezi čtyřma očima navzájem předháněli v kritice podrobností, jimiž se král pyšnil a které ho – za přispění obratnosti, zájmu a úskoků jeho ministrů – přesvědčovaly, že všechno vidí, všechno dělá a všechno řídí sám, zatímco, zaměstnán maličkostmi, nechával unikat to velké, které se stávalo kořistí jeho ministrů, protože den má jen čtyřiadvacet hodin a čas, který se věnuje malému, se ztrácí pro velké, v němž ho nepozorovaně přivedli k rozhodnutí na tu stranu, kterou chtěli, každý ve svém revíru. Řekl jsem mu, že navzdory síle tohoto příkladu i svému vlastnímu přesvědčení se musí ustavičně mít sám před sebou na pozoru před lákadlem podrobností, jímž je zvědavost, objevování, držení lidí na uzdě, snadné blýsknutí se ve vlastních i cizích očích důvtipem, který proniká tolika různými oblastmi, potěšení vynikat s malou námahou, cítit, že je člověk pánem a že stačí jen poroučet; kdežto velké věci poroučejí vám, nutí k úvahám, ke kombinacím, k hledání a vedení prostředků, zaměstnávají celou mysl, aniž by ji bavily, dávají pocítit bezmoc autority, což ponižuje místo toho, aby to lichotilo, napínají pozornost k hledání a sledování toho, co může přinést úspěch, o nějž se usiluje, a dávají pocítit chyby,

8. **Vysvětlivka:** Françoise de Mailly, manželka státního sekretáře La Vrillièra; Châteauneuf nad Loirou bylo sídlo jejího manžela z rodu Phélypeaux.

jichž se člověk dopustil, i neklid, jak je napravit; takže nic není uspokojivějšího než podrobnosti, které jsou všechny po ruce panovníkovi, ale které mu nepřinášejí nic než vítr, protože jsou údělem podřízeného, jenž pod jeho obecnými rozkazy o nich ví víc než on; a nic není namáhavějšího a méně lichotivého než práce ve velkém, na jejímž úspěchu závisí prosperita záležitostí a sláva a pověst panovníka, který se jí věnuje, protože nemůže být údělem nikoho jiného, a který v ní uspěje. Ne že by se měly všechny podrobnosti přenechat druhým; je třeba se jim věnovat a dávat si o nich podávat zprávy tak, aby se všechno udrželo v pořádku a v pohotovosti, aniž by si však člověk namlouval, že je to tak dokonalé, že nic neunikne, protože si nemá předsevzít nemožné; ale zabývat se jimi tak, aby se jim věnovalo jen velmi málo času – krátkého, drahocenného a stále prchajícího –, který má být přednostně věnován tomu nejdůležitějšímu, a ve zbytku se spokojit s obecným vedením; především pochopit, že když člověk nemůže stačit na všechno, nezbývá než důvěřovat těm, které si vybral pro běžné věci, a často i v mnohem víc; že tato důvěra povzbuzuje a burcuje čest i oddanost, na rozdíl od nedůvěry, která slouží jen k tomu, že je člověk klamán, k odrazování, k znechucování a často k tomu, že si druzí předsevezmou ho klamat, protože si to panovník svou nespravedlivou nedůvěrou zaslouží.

Zapřísahal jsem ho také, aby se naprosto zbavil onoho ducha intrikaření, který nasál od dětství na dvoře Monsieura a který pak živil zvyk stýkat se s ženami a mylná představa, že rozeštváváním jedněch s druhými lépe věci odhalí a bude lépe obsloužen; neboť za jeden případ, kdy se to podaří u lehkomyslných lidí nebo díky nečekanému výbuchu hněvu, klame to panovníka bez ustání právě tím, čím se z něj stane naivka, jakmile se pozná, že užívá tohoto nízkého úskoku, který od něj odhání jeho pravé služebníky a zavírá jim ústa a z ostatních mu dělá nepřátele. Ne že by nebylo třeba ve všem míry, zvláště mezi odevzdáním se lidem a ostražitou nedůvěrou. Tam vede mysl zdravý rozum, znalost lidí, zkušenost, souvislost věcí a záležitostí. Uzavřít se donášení, zvláště anonymním udáním, to jest šejdířům, mít oči otevřené na všechno, ale s klidem, v duchu probírat zdání, která se tak často ukazují klamná; přesvědčí-li zkoumání, že je důvod jít do hloubky, udělat to opatrně a jemně; nevyjde-li nic najevo, mít se na pozoru před hanbou a někdy i zlostí, že se člověk mýlil; narazí-li se naopak na skutečnou nevěrnost nebo nebezpečnou neschopnost, zbavit se dotyčného bez prodlení a nesmlouvavě, více či méně šetrně podle povahy věci, stejně tak aby se zbavil nebezpečí, jako aby to sloužilo ostatním za příklad; neboť – k tomu se stále vracím – hyneme ve všem kvůli beztrestnosti. Na celém tomto posledním bodě jsem často trval, protože jsem znal povahu vévody z Orléans.

Řekl jsem mu také, že si musí neméně připomenout, že když jsme si v našich rozhovorech často dovolovali volné řeči o královýchpodrobnostech, shodli jsme se zároveň na jedné z jeho největších předností, k jejímuž napodobení je třeba vést jeho nástupce a jíž jsem si vášnivě přál, aby se on, který se měl stát jeho obrazem, chtěl s vynaložením úsilí přizpůsobit. Touto tak užitečnou předností je stálá důstojnost

a ustavičná pravidelnost jeho vnějšího života. První poskytovala v každé chvíli, kdy mohl být viděn, majestátní důstojnost, která naplňovala úctou; druhá řadu dnů a hodin, kdy, ať byl kdekoli, stačilo vědět, jaký je den a kolik je hodin, a člověk věděl i, co král dělá, aniž by se kdy cokoli měnilo, leda v tom, jak trávil hodiny venku, buď na honech, nebo na prostých procházkách. Je k nevíře, kolik tato přesnost přinášela jeho službě, lesku jeho dvora, pohodlí, s nímž se mu dalo dvořit a s ním mluvit, měli člověk jen málo co říci, kolik pořádku každému, pohodlí ve styku jedněch s druhými, příjemnosti v těch sídlech, snadnosti a rychlosti při vyřizování jeho záležitostí i záležitostí všech ostatních, ani kolik jeho stálé sídlení mimo Paříž působilo jednak blahodárný a pohodlný výběr, jednak ustavičné soustředění, díky němuž měl každý všechno po ruce a které vyřídilo víc záležitostí a poskytlo víc přístupu ke všem ministrům a všem jejich úřadovnám za jeden den, než by se vyřídilo za patnáct, kdyby byl dvůr v Paříži, kvůli rozptýlenosti obydlí a roztěkanosti toho místa.

Kromě těchto důvodů, stejně podstatných jako pravdivých, jsem měl i jiné, proč se obávat brzkého pobytu dvora v Paříži: povahu vévody z Orléans, jeho snadnost naslouchat a vydávat se napospas všem, a to i lidem, kteří jsou svým stavem a zvykem vzdáleni dvoru a kteří by ho ve Versailles nevyhledávali, nebo jen velmi zřídka a velmi nepohodlně, a byli by tam tedy mimo dosah toho, aby se mezi sebou domlouvali, kuli pikle a dotírali na něj od mnoha lidí a z různých stran – lidem neschopným ve státních a dvorských záležitostech, nevzdělaným, domýšlivým, kteří se domnívají, že mají všechno řídit; a ještě jiné společnosti, stejně nevzdělané, neméně chamtivé, s níž se sblížil při zábavách a podivných večírcích, tím nebezpečnější, čím lépe ho znala, a jejíž veškerá snaha zmocnit se ho a ovládat ho by spočívala v tom, rozptylovat ho, nutit ho promarnit všechen čas, bavit ho zesměšňováním, které je vždy snadné, a jehož nebezpečný účinek na ty, na něž by útočili, by byl zhoubný pro záležitosti i pro prince; konečně nepřístojnosti, milenky, častá opera, kam chodil ze svých pokojů po jedné úrovni[9], a tisíc podobných nešvarů, skandální večeře a noční vycházky, v nichž se to všechno spojovalo.

Když jsem mu to všechno velmi obšírně líčil, řekl jsem mu, že ví, že se už velmi dlouho zdržuji toho, abych s ním mluvil o životě, který vede, protože jsem poznal, že je to zbytečné; ale že krajní nutnost, do níž ho jeho nové postavení uvede, s tímto životem skoncovat, mi otevírá ústa, abych ho prosil, aby vážně a upřímně v sobě uvážil, co by si myslel a co by se nemohl zdržet říci, kdyby byl soukromou osobou, o regentovi království, který by ve více než čtyřiceti letech vedl, a navíc se chlubil tím, že vede, život mladého osmnáctiletého mušketýra, ve společnostech často pochybných a takových, s nimiž by se lidé jistého postavení neodvážili stýkat; jakou váhu by takové chování mohlo dodat jeho autoritě uvnitř země, jeho vážnosti v cizích ze-

9. **Vysvětlivka:** Vévoda z Orléans sídlil v Paříži v Palais-Royal, k němuž přiléhal sál Opery, takže do ní mohl přecházet přímo ze svých pokojů.

mích, jeho vlivu, jakmile král začne vidět a slyšet; jaké nepříležitosti pro záležitosti, jakou nepřístojnost ve všem, jakou moc nad jeho přízní by to dávalo malým společníkům jeho zábav, jakou hanbu a jaké rozpaky jemu samému vůči francouzským i cizím osobnostem, jakou širokou bránu řečem, jaké nebezpečí opovržení a nedostatku poslušnosti, který z něj vždy plyne! Dodal jsem, že vrcholem všeho by byla bezbožnost a všechno, co by jí zavánělo; to by mu udělalo nepřítelem celý ten národ pobožnůstkářů, kleriků a mnichů, jehož nebezpečnost je krajní, a zároveň by to od něj odvrátilo poctivé lidi a ty, kdo mají mravy, vážnost a především náboženství; že by tím obrátil proti sobě onen argument libertinů, který rád opakoval a jemuž tleskal: že náboženství je chiméra, kterou vymysleli chytří lidé, aby udrželi lidi na uzdě, aby je přiměli žít pod jistými zákony, které udržují společnost, aby si u nich zjednali bázeň, úctu a poslušnost, a které je nezbytné králům a republikám k tomuto účelu, a to do té míry, že nebylo civilizovaného národa, který by nějaké neměl a jehož vláda by je pečlivě neudržovala, až po různé divošské národy, kde jejich starší a jejich rada na ně velmi přísně dbali u sebe samých i u těch, kdo je poslouchali. Že tedy musí pochopit, jaký má zájem ctít náboženství podle svých vlastních zásad a nedávat příklad bezbožnosti, který by ho učinil nenáviděným.

Na tak zásadním bodu jsem hodně trval a pak jsem mu řekl, že nejde o pokrytectví, které je jinou, velmi opovrženíhodnou krajností, ale o to, zakázat si všechny volné řeči o náboženství, jednat vážně o všem, co s ním souvisí, a zachovávat alespoň jeho vnější stránku praxí velmi snadnou, jakmile se člověk drží slupky, a to jen toho nejnezbytnějšího z této slupky; nestrpět ve své přítomnosti ani žert, ani nemístné řeči o tom a žít alespoň jako počestný světák, který ctí náboženství země, v níž žije, a nedává nijak najevo, jak málo si ho váží. Dal jsem mu pocítit nebezpečí milenky na místě, které měl zaujmout, a zapřísahal jsem ho, aby, má-li v tom ohledu slabosti, dbal na to, aby předmět ustavičně střídal, aby se nenechal chytit a podrobit láskou, která by se zrodila ze zvyku, a aby si v této bídě počínal se všemi opatrnostmi, jaké zachovávají někteří preláti, kteří si chtějí uchovat pověst hlubokým utajením své nevázanosti.

Představil jsem mu, že bude mít napříště tolik zaměstnání, a tak zajímavých, že pro něj bude snadné nezáviset už na svém těle, není-li jeho duch zkaženější než jeho tělo v tom věku, v jakém je, a že má tak naléhavý zájem dát se milovat, vážit si, ctít, uznávat a poslouchat, že to stačí, aby jeho ducha udrželo na uzdě a zaměstnalo. Že ve všech věcech je mechanika mnohem důležitější, než se zdá; že mechanika jeho dnů bude zcela sloužit pořádku v záležitostech i jeho pověsti, k tomu, aby se všechno nezhroutilo jedno na druhé a aby on sám nemyslel na zhýralost, ba ani takových zábav nelitoval. Že k tomu si musí hned zpočátku stanovit takové uspořádání dne, záležitostí, dvora a nějakého oddechu, které by bylo udržitelné a nenechávalo mu žádnou prázdnotu, a jemu zůstat věrný a pohlížet na sebe tak, jak to dělali velmi zaměstnaní králové ministři, kteří říkali, že nemají čas vybočit ani o čtvrt hodiny, a

říkali pravdu a tak to i dodržovali. Nezatěžovat se příliš těžkým úkolem, jehož novost zprvu těší a který důležitost věcí dává pokládat za nezbytný, ale který člověka omrzí a který se nepozorovaně změní v mnohem méně, než je třeba, čehož se využije na úkor panovníka a co brzy uvede záležitosti do nepořádku. Varovat se také ztrácet mnoho času audiencemi, zvláště žen, které o ně často žádají kvůli velmi malým věcem, které se zvrhávají v rozhovory a žerty, které mají často cíl, jehož si panovník nevšimne, a které se pyšní jejich délkou, a mohou-li, i jejich četností. Přivyknout je, aby čekaly u Madame a u vévodkyně z Orléans na hodiny, kdy k nim chodí, a v jejich předpokoji mluvit vestoje s těmi, které mu vyjdou vstříc, dobře vyslechnout to nezbytné, pečlivě následovat vynikající zvyk zesnulého krále, který skoro nikdy neodpovídal jinak než: „Uvidím"; velmi zdvořile to utnout krátce a mimo velmi vzácné případy je nikdy nepřijímat ve věci záležitostí jinde; a zavést zvyk, že jakmile vstoupí do místnosti, kde je Madame a vévodkyně z Orléans, žádná žena si ho nevezme stranou ani k němu nepřistoupí, aby mluvila o nějaké záležitosti. Zdvořilé, ale suché odbytí prvních, ať jsou to kterékoli, které by se o takovou důvěrnost chtěly pokusit, jistě zabrání, aby se o to kterákoli odvážila. Pokud jde o muže, všichni lidé z běžné dvorské společnosti s ním budou mluvit, když bude procházet kolem, jak se to dělalo s králem, a tím se každý den mnohé vyřídí.

Členové rad, a těch je značný počet a k tomu ti nejpřednější, s ním budou moci snadno mluvit, když s ním budou pracovat a když budou vstupovat do rady; v předpokoji rady s ním budou mluvit lidé zvláštní vážnosti, s nimiž bude jednat jako s dámami. Tam také nebude mít přístup většina lidí a tam se ho bude žádat o audience s tím, že se mu dvěma slovy řekne proč. Bude na něm, aby posoudil, zda si to věc zaslouží, nebo zda se dá tam vyložit několika slovy. Obecně musí být velmi zdrženlivý v udělování audiencí, které berou mnoho času. Bude-li přesný ve vyhýbání se všem zbytečným podrobnostem, nebude-li radám slízávat smetanu a bude-li žárlivě dbát na to, aby je udržel v jejich působnosti, ukáže se, že látka audiencí bude značně zúžena. Nezapomněl jsem na péči denně navštěvovat krále, často v různých a nepravidelných hodinách, aby si udržel zvyk chodit tam v kteroukoli hodinu, aniž by to bylo něčím novým, a aby byl přijímán bez překvapení; s úctou, která by se králi líbila, protože nic není tak ješitné jako děti a ti, kdo ho budou obklopovat, na to budou velmi pozorní, a zároveň s důvěrností, která se hodí k rodu a postavení a která, je-li uplatňována s rozumem, děti zvyká a ochočuje. Chodit někdy v hodinách, kdy mu má prokazovat obvyklé služby, být k jeho lidem otevřený a vlídný, být jim snadno přístupný, trpělivě je vyslechnout, chce-li s ním některý z nich mluvit při příchodu nebo odchodu, ale v odpovědích se chovat jako k ostatním, a přece dbát, aby jim udělal radost.

Pokud jde o prince a princezny krve, kteří přijdou rovnou do jeho kabinetu, aniž by se tomu dalo zabránit, přijímat je vestoje, jak dlouho jen bude moci, aby je tou nepohodlností přiměl to zkrátit, vymlouvat se na naléhavé záležitosti, aby to co nejvíc

zkrátil, a navrhnout jim, aby si ušetřili tu námahu a poslali mu ve věci, o niž jde, někoho ze svých důvěrníků, aby se v ní prý lépe vyznal, ve skutečnosti aby ztratil méně času a mohl spíš zkracovat; co se týče cizích diplomatů, kteří se budou vždy snažit jen ho prohlédnout a zavázat, hodně zdvořilosti, hodně uzavřenosti, hodně pevnosti, a odkazovat je na zahraniční věci. To mu vždy poskytne čas zkoumat, rozvažovat a zůstat mimo jakýkoli dosah.

Král nikdy nejednal s žádným z nich; věděl předem, co bude předmětem žádané audience, odpovídal krátce a nikdy nezacházel do hloubky, natož aby se zavazoval; jestliže diplomat naléhal, k čemuž se sotva odvážil, řekl mu zdvořile, že se nemůže vyjádřit podrobněji, a ukázal mu na Torcyho, který byl vždy přítomen, jako na toho, kdo zná jeho úmysly a s kým může diplomat jednat. Tak ho odbyl, a jestliže diplomat dělal, že neslyší, opustil ho s lehkou úklonou hlavy a odešel do jiného kabinetu. Cizí diplomat pak musel odejít a Torcy mu zdvořile ukázal cestu. Toto napodobení jsem vévodovi z Orléans navrhoval úplné a pevné, s doplňky zdvořilosti, jaké vyžaduje rozdíl mezi regentem a králem, zvláště takovým, jako byl Ludvík XIV. Vždycky jsem dbal na to, abych mu nic neříkal o vévodkyni z Berry, kterou jsem záměrně nikdy nejmenoval přímo ani nepřímo; příhoda ve Fontainebleau, kterou jsem vylíčil, mě naučila moudrosti; ale mé mlčení o věci, která se tak přirozeně nabízela, když jsem probíral všechny ostatní, muselo být přinejmenším příznačné, ba výmluvné. Jestliže další vývoj ukáže, jak jsem ztrácel čas a námahu, pravda žádá, abych nic nezamlčel a vše vyložil upřímně.

Kapitola dvanáctá

Vlnobití u dvora. — Neklid vévody z Noailles. — Velmi nepříjemná zvědavost vévodkyně z Orléans. — Maisons mi předkládá nesmírný a pošetilý návrh a neustává v úsilí přesvědčit o něm vévodu z Orléans i mne. — Úvahy o Maisonsově cíli. — Vzácná bezbožnost a konec Maisonse a jeho rodiny.

Čím víc se zdálo, že čas pokročil, soudě podle královy vnější sešlosti – ač jeho dny plynuly stále stejně –, tím víc každý myslel na sebe; přesto strach z tohoto panovníka, který zjevně chřadl před očima, byl takový, že vévoda z Orléans zůstával naprosto osamocen, a to i v salonu v Marly. Dobře jsem si však všímal, že lidé se snaží přiblížit se ke mně – jak většina dvora, tak lidé nejvýznačnější, i ti politikové, jejichž nestoudné manévrování se žene za každým, s kým nikdy nepromluvili, jakmile si myslí, že by jim mohl být k užitku, a kolem nichž se jejich ohebnost horlivě snaží ovinout. Často jsem se těmto pohotovým přátelům vlivu a úřadů vysmíval; v duchu jsem se smál té nízké dotěrnosti vůči člověku, který vliv a úřady teprve doufal mít, a bavil jsem tím vévodu z Orléans, abych ho předem obrnil i jeho samého.

Vévoda z Noailles, který ho navštěvoval jen jako Nikodém,[1] své návštěvy pomalu zdvojnásoboval. Marně se snažil vylákat ze mne nějakou důvěrnou zprávu o plánech na blízkou budoucnost. Hořce si mi na to stěžoval a utíkal se k tomu, jak ho trápí, že se nemůže nic dozvědět o místech, která jsem mu, jak jsem mu řekl, přál pro něho i pro jeho strýce. Držel jsem ho v napětí; říkal jsem mu, že návrh, který jsem v tom smyslu učinil, byl přijat dobře, ale že víc se dozvědět nemohu. Hned mě prosil, abych naléhal, hned mě ujišťoval, že dobře vím, na čem jsem, a zapřísahal mě, abych prolomil mlčení. Viděl jsem v něm krajní vášeň po onom místě ve financích, o němž se mnou bez ustání mluvil; král se mi však nezdál dost blízko konce, ani když už sepsal závěť, aby se dalo komukoli cokoli vyjevit o tom, co mělo nastat po něm, takže jsem u toho s vévodou z Noailles zůstal, a vévoda z Orléans také. Po sepsání závěti jsem však měl důvod pochybovat, že by se vévoda z Orléans držel stejné zdrženlivosti vůči Maisonsovi[2] ve věcech, které se týkaly jeho; a ačkoli to, co se o tomto soudci ještě uvidí, tomuto podezření silně odporuje, všechno, čeho jsem si všiml, zvláště od sepsání závěti, na jednom i na druhém, mě přesvědčilo, že Maisons pevně počítal s pečetěmi a s prvním místem v přízni, aniž mi to však kdokoli z nich dvou byť jen naznačil.

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tajně, tak jako Nikodém navštívil zprvu Ježíše Krista.

2. **Vysvětlivka:** Claude de Longueil, markýz z Maisons, prezident pařížského parlamentu (*à mortier*), který se sbližoval s vévodou z Orléans a s nímž se Saint-Simon pravidelně stýkal; zemřel 22. srpna 1715, jak je vylíčeno dále v této kapitole.

Vévodkyně z Orléans nebyla z nejméně znepokojených tou nejistotou, v níž ji ohledně budoucnosti nechávali jako v předpeklí. Plně chápala postavení vévody du Maine. Nemohla si zastírat, co si od vévody z Orléans zasloužil. Kromě tohoto zájmu, na němž jí záleželo nejvíc, jí šlo i o zájem vévody z Orléans a o to, jaké plány si mohl dělat a jaká opatření chystat na dobu po králi. Její rozhovory se mnou mezi čtyřma očima, zvláště od závěti a od povolání levobočků k nástupnictví, se většinou točily kolem toho, jen zřídka za přítomnosti vévodkyně Sforzové jako třetí, a byly pro mne mučením. Nepochybovala, že vévoda z Orléans ke mně chová plnou důvěru; neviděla nikoho jiného než mne, komu by se mohl svěřit, s kým by se radil a s kým by plánoval budoucnost. Ze zkušenosti věděla, že až příliš spoléhá na mne, pokud jde o výhledy, opatření a plány, k jejichž vymýšlení a promýšlení sám nebyl zrovna nejlepší, a že když už na něco takového přišel, svěřoval se s tím mně a se mnou o tom rokoval. Bezprostřední blízkost všeho velikého, co se na něho mělo sesypat, nedovolovala věřit, že by on ani já neměli v hlavě nic takového; a táž zkušenost, kterou vévodkyně z Orléans měla s jedním i s druhým, ji pevně přesvědčovala, že i kdyby bylo možné, aby vévoda z Orléans měl v hlavě ještě všechno nerozmotané, já sám bych na tom zdaleka nebyl stejně. Její zvědavost byla tedy nesmírná, a tím i její otázky: byly to obratné oklíky, jak mě zaskočit, lidé, o nichž se mě ptala, co si o nich myslím, zkrátka všechno, co umění, manévrování, převaha, úsudek, volnost, přátelství, důvěra a nejbližší zájem mohou rozvinout ve všech možných podobách, se vší duchaplností, přesností a podbízivostí, jaká je jen možná, a to bez ustání a s neúnavnou vytrvalostí.

Měl jsem co dělat s osobou velmi nadřazenou, velmi prozíravou, velmi pozornou, velmi přemýšlivou, velmi důslednou, která mě díky všemu, co jsem po jejím boku a před jejíma očima vedl, znala příliš dobře, než abych mohl skrývat, že na budoucnost myslím. Největší zájem, a týž zájem – její jakožto manželky, můj vzhledem ke všemu, čím jsem jim oběma byl – a od smíření, které jsem mezi ní a vévodou z Orléans zprostředkoval tím, že jsem ho odloučil od paní z Argentonu, také nejdůvěrnější přátelství a nejúplnější důvěra, jež mezi ní a mnou vznikly, a to i ze společného přání vévody z Orléans a jejího, a do té doby bez nejmenšího zakalení – to vše se v těch chvílích stávalo pouty, která mi působila velké rozpaky. Bylo tedy třeba šetřit a udržovat toto přátelství, tuto důvěru, tuto úctu, toto zdání společných zájmů, a hlavně se jí v takových okolnostech nejevit, jak se říká, zamyšleně zírajícím do prázdna jako Švýcar, když jsem jí předtím ve velkých záležitostech ukázal tolik jiného: například ve španělské aféře, ve věci sňatku vévodkyně z Berry, ve věci černých a hrozných obvinění[3] a v tolika jiných důležitých věcech, ať dvorských, nebo z nitra královské rodiny. Zároveň jsem se musel mít na pozoru, abych nedal nic zahlédnout, ba ani tušit z tajemství,

3. **Vysvětlivka:** Pomluvy, podle nichž měl vévoda z Orléans roku 1712 otrávit vévodu a vévodkyni z Bourgogne a jejich staršího syna. „Španělská aféra" je podezření z roku 1709, že vévoda z Orléans usiluje o španělskou korunu.

která nebyla moje, a uvažovat i odpovídat vždy a na všechno jako sestře vévody du Maine, pro jehož velikost by s radostným nadšením obětovala manžela, děti i sebe.

Nenacházel jsem tedy jiné útočiště než v rozvláčném žvanění, jímž jsem utrácel čas: v nepřehlednosti různých kombinací, v nebezpečí myslet na cokoli za králova života, v marnosti jakýchkoli plánů, kdyby král učinil nějaká ustanovení, a když je učinil, v bláznovství představy, že by se daly napadnout – to bylo mé nejjistější a nejužitečnější opevnění –, konečně v duševní lenosti, lehkomyslnosti a nedůslednosti, které u vévody z Orléans znala; všechny tyto obtíže jsem dlouze rozváděl a obracel je na všechny strany, a hlavně jsem byl velmi zdrženlivý ohledně osob, mezi nimiž mě provázela a ptala se mě, co si o nich myslím, a ještě víc jsem se hlídal, pokud jde o můj výraz a tvář, které neustále pozorovala, aby na nich pozorně vyčetla víc než z mých slov. Abych se omluvil, že na to nemyslím, protože to nemá smysl, utíkal jsem se ještě k moudrosti králova vlády, k dlouhému a všeobecnému zvyku obdivu, poddanosti a strachu; k nebezpečí jakékoli změny v těchto kritických chvílích; k obtížnosti najít něco lepšího nebo stejně dobrého; ke vzácnosti schopných lidí, k žárlivosti a nebezpečí omylů při novotách a při výběru osob; k neutěšenému stavu financí a vnitřních poměrů království; konečně ke králově závěti, jakmile se vědělo, že nějakou sepsal; to mi poskytlo široké pole pro úvahy o úctě k jeho vůli, kterou tak veliká a tak dlouhá vláda vštípila do mysli všech lidí, takže vykonat ji bude jediné moudré řešení a samo o sobě nejlepší, jaké lze zvolit – a to v zemi, kde dlouhý zvyk slepé poslušnosti natolik přešel v zákon, že už nikoho ani nenapadne, že by bylo dovoleno nebo možné se jí vymknout.

Všechny tyto řeči, nafouknuté a natahované, vévodkyni z Orléans vůbec neuspokojovaly. Měla příliš mnoho příležitostí poznat u mne svobodnější smýšlení a vidět, jak se vzpínám proti ostruze, než aby se spokojila s tím, co jsem jí odpovídal. Namítla mi závěť Ludvíka XIII. a velmi dobře z ní vyvozovala, co lze z ní odvodit a předvídat pro závěť Ludvíka XIV.[4] Okamžitě jsem vycítil celou její nedůvěru k mým odpovědím i celou nedůvěru, kterou chovala k pevnosti této poslední závěti; z toho, co se při ní odehrálo a co bylo vylíčeno (Díl III, Tom II, kap. II), si nemohla zastírat, že sám král o ní pochybuje stejně, ne-li víc než kdokoli jiný. Bylo velmi důležité uklidnit ji v jedné i v druhé nedůvěře.

Pustil jsem se tedy do úvah o srovnání dob, osob a okolností: o rozdílu mezi vládou plnou frakcí a občanských válek a jinou vládou dvojnásobné délky, s absolutní mocí rozvinutou ve všech oborech, bez nejmenšího – ne odporu, ale ani námitky –, která nejen zničila každou jinou autoritu než svou bezprostřední, ale také každý vliv, každé spojenectví, každou jinou vážnost než svou a svých ministrů, a tedy každou osobnost a každou funkci jakéhokoli postavení či úřadu kromě služebnictva, takže

4. **Vysvětlivka:** Ludvík XIII. deklarací z dubna 1643 omezil moc budoucí regentky Anny Rakouské regentskou radou; čtyři dny po jeho smrti (14. května 1643) parlament na *lit de justice* 18. května tato omezení zrušil a svěřil královně plnou regentskou moc.

dnes nikomu nezbyl žádný prostředek, jak se čemukoli postavit nebo vzepřít, pokud vůbec ještě někoho napadne vzpomenout si, že otrok a poddaný není totéž; že je veliký rozdíl mezi jednačtyřicetiletou královnou, španělskou infantkou, která sama už prošla nejednou zkouškou ve státních záležitostech, byla dosud po celou dobu důvěrně spojena s královnou, svou tchyní, i s Monsieurem, měla oddané generály a ministry a v cizích zemích schopné stoupence – ve významných kruzích jako vévodkyni z Chevreuse,[5] v nižších, ale neméně užitečných jako Beringhena[6] a další, které tam jejich společná dobrodružství s ní přiměla uprchnout kvůli vlastní bezpečnosti –, a vévodou z Orléans, který nemá nic než svůj původ, ale žádnou guvernérskou správu, žádný úřad, žádné vojsko pod svým velením, a kterého ona sama vidí v tak všeobecné opuštěnosti, ač je tak blízko kormidla království; že je dále veliký rozdíl mezi slabým princem, jako byl Gaston, který se nikdy neuměl sám pro nic rozhodnout ani vytrvat v rozhodnutí, k němuž ho přiměli, a kterého zaskočila za horka, nepřipraveného, v okamžiku, aniž by měl chvilku s někým promluvit, královna, s níž ho dosud všechno spojovalo ve všech různých situacích jeho života, takže byl zvyklý pokládat se s ní za jedno, a který navíc neměl sám v sobě sílu odolat lichocení této královny a slovu, které jí měl dát na místě, přičemž byl tak prostoduchý, že si od ní sliboval víc, než kolik se jí sám vzdával; a mezi panem Princem, zaskočeným stejně rychle, jemuž příklad Monsieura zavřel ústa, který na něho naléhal, aby ho následoval, neméně než královna, a jejichž spojení proti němu, kdyby se jim vzepřel, ho nechávalo obávat se všeho, a jehož souhlas ihned strhl souhlas celé regentské rady, neschopné sama odolat všem třem; že je veliký rozdíl mezi tak náhlým postavením těchto tří osob a jejich postavením samo o sobě, i postavením vévody z Orléans, a postavením osob, v jejichž prospěch král podle všeho učinil ustanovení a které mají zřejmě vůli i prostředky je hájit; které nemají ani ty důvody slabosti a důvěrných svazků, jaké měl Gaston, ani nenesou tíhu a nebezpečí takového příkladu, odmítnou-li se mu podřídit, jak se to neodvážil pan Princ, ani nejsou v nerovném postavení a bez prostředků jako členové tehdejší regentské rady, kteří měli hájit podíl na vládě, jenž jim byl svěřen, když se ho Monsieur a pan Princ vzdávali ve prospěch královny; že navíc ustanovení Ludvíka XIII. byla zveřejněna tím, že je tento panovník dal přečíst ve své komnatě za přítomnosti královny, Monsieura, pana Prince, velmožů a nejvýznačnějších lidí svého dvora, i předních soudců, které tam povolal; královna, stejně jako všichni ostatní, znala jejich obsah, kdežto pokud jde o ustanovení, která učinil král, je vévoda z Orléans spolu se všemi ostatními v nejhlubší tmě, jejíž závoj bude zvednut teprve až král nebude, a zvednut pro vévodu z Orléans i pro všechny ostatní zároveň, na plenárním

5. **Vysvětlivka:** Marie de Rohan, vévodkyně z Chevreuse (1600–1679), proslulá intrikánka a přítelkyně Anny Rakouské, která za Richelieua několikrát uprchla ze země.

6. **Vysvětlivka:** Zde Henri de Beringhen (1603–1692), služebník Ludvíka XIII., který musel kvůli dvorským intrikám uprchnout za hranice; později první štolba a otec Jacquese-Louise de Beringhen, prvního štolby doby Pamětí.

zasedání parlamentu, otevřením a přečtením závěti, které se tam vykoná; že je tedy naprostý rozdíl mezi snadností královny, která věděla, k čemu směřovat a jak k tomu směřovat, a hustou temnotou vévody z Orléans, která ho drží v nejnepřekonatelnější nevědomosti o tom, co má dělat, s kým má co do činění, a dokonce zda má vůbec něco dělat. „Není zapotřebí tolik, madam," dodal jsem zapáleně, „aby to posloužilo za důvod nic nedělat, ba ani nepřemýšlet, člověku tak těžko uveditelnému do pohybu, jakým byste měla znát vévodu z Orléans, i ve věcech těch nejurovnanějších a nejdůležitějších, račte-li si vzpomenout na sňatek vévodkyně z Berry a na mnohé jiné, které jste viděla stejně jako já."

Takto jsem se snažil uniknout ze sítí všeho druhu, které mi byly neustále nastražovány. Tato nezbytná nepravdivost mě však stála tolik, že jsem se neustále bál, že mě prozradí tvář, tón hlasu, celé moje držení. Nelze vyjádřit, jaký boj se odehrává v hloubi duše upřímné, přímé, přirozené a pravdivé, která se uprostřed nebezpečí toho nejnebezpečnějšího dvora na světě nikdy nedokázala ani v ničem přetvařovat, a kterou to mnohokrát draze stálo, aniž se dokázala odhodlat vzít si poučení ze svých zkušeností, jichž jsou tyto Paměti plné; jaká muka, pravím, trpí, když se ocitne v této jedinečné úžině: buď zahubit stát, který jsem počítal zachránit a napravit, zahubit vévodu z Orléans, jehož tajemství jsem znal jediný, a zahubit sám sebe; nebo pečlivě, s uměním a důmyslem klamat princeznu, s níž jsem už léta žil v nejdůvěrnějším a nejvzájemnějším přátelství a důvěře, kterou bylo třeba neustále navštěvovat na stejné noze, být jí bez ustání napadán se vším možným uměním a důmyslem a neustále ji klamat všemi možnými oklikami. Někdy jsem se od ní vracel k vévodovi z Orléans, abych ho rychle varoval, aby to, co jí bude odpovídat, bylo v souladu s řečmi, které jsem jí vedl já – často se slzami v očích a tak plný vzteku a zoufalství, že je ještě zvyšoval tím, že se tomu smál, on, pro něhož taková role nebyla tak nová; až jsem si ze vzteku dovolil říkat mu svůj názor víc než velmi otevřeně. A takto uplynula celá doba až do králova smrti.

Viděli jsme, že edikt, který povolává královy levobočky k nástupnictví atd. jakožto těch, kdo mají tu čest být jeho syny a vnuky, pochází z července 1714 a byl registrován 2. srpna téhož roku; že král odevzdal svou závěť prvnímu prezidentovi a generálnímu prokurátorovi v neděli ráno 27. srpna téhož roku[7]; že mezi ediktem a závětí uplynulo jen dvacet šest dní a že vévoda du Maine, paní z Maintenon a kancléř dokázali čas dobře využít a žádný neztratit. Nemnoho času uplynulo také mezi sepsáním a odevzdáním závěti a poslední cestou, kterou král podnikl do Fontainebleau a během níž vévoda du Maine začal spřádat černou a hlubokou nástrahu aféry s čepicí, kterou dokázal vést tak, jak jsme viděli. Nevím, zda byl Maisons s ním zasvěcen do tohoto mistrovského díla zločinné politiky a zda v tom případě předvídal, že

7. **Ediční poznámka:** Dne 27. srpna 1714 bylo pondělí, neděle připadla na 26. srpna; den v týdnu a datum se zde i dále o den rozcházejí.

poprask na konci této aféry mě učiní pro něho málo přístupným a méně ochotným poddat se jeho úvahám. Ať tak či onak, nemeškal a přišel mi jednu, a to tak překvapivou, přednést hned, jakmile byla závěť uložena v parlamentu, že je nutné, než ji vylíčím, stručně tu znovu připomenout, co se v této věci odehrálo.

Mesmes a d'Aguesseau, první prezident a generální prokurátor, dostali příkaz dostavit se po skončení králova vstávání ve Versailles v neděli 27. srpna 1714; zamířili tam rovnou ke kancléři, který jim předal velmi krátký a velmi strohý edikt, podepsaný a zpečetěný, aby jej dali hned nazítří registrovat. Král v něm prohlašoval, že „balíček, který odevzdal prvnímu prezidentovi a generálnímu prokurátorovi parlamentu, obsahuje jeho závěť, jíž učinil opatření o poručnictví a péči o nezletilého krále a o výběru regentské rady, jejíž ustanovení z oprávněných důvodů nechtěl zveřejnit; že si přeje, aby tato úschova byla za jeho života uchována v kanceláři parlamentu, a aby se v okamžiku, kdy se zalíbí Bohu povolat ho z tohoto světa, sešly všechny komory parlamentu se všemi princi královského rodu a se všemi pairy Francie, kteří se tam budou moci dostavit, aby byla v jejich přítomnosti závěť otevřena, a po jejím přečtení aby ustanovení v ní obsažená byla zveřejněna a vykonána, aniž by bylo komukoli dovoleno jim odporovat, a aby duplikát zmíněné závěti byl na příkaz regentské rady zaslán všem parlamentům království, aby tam byl registrován."

V tomto ediktu ani slovo zdvořilosti vůči parlamentu, ani výraz úcty či důvěry; žádné jmenování, ba ani náznak vykonavatele závěti; zkrátka není svěřena parlamentu ani nikomu. Edikt pouze nařizuje, že bude uložena v kanceláři, aniž by mluvil o jakémkoli opatření k jejímu střežení, a kancelář je zvolena prostě jako veřejné a obvyklé místo úschovy. Parlament tedy není pověřen ničím, ani žádný z jeho soudců; a kancelář pouze tak jako všemi ostatními listinami, které jsou v ní uloženy. Duplikáty, zasílané parlamentům království na příkaz regentské rady, ukazují výraznou pozornost k autoritě této rady a k vynechání titulu regenta, což je velmi příznačné a co také dobře zvýrazňuje veškerou strojenou nedbalost ediktu vůči parlamentu, kde byla příležitost i místo říci něco, co by této korporaci zalichotilo; z toho vyplývají dvě věci: jednak, že parlament v tom neměl žádný podíl, ani jako sbor, ani prostřednictvím kteréhokoli ze svých členů; jednak, že tak veliká opatření k uchování úschovy byla výlučně výmyslem a dílem prvního prezidenta, aby učinil nenáviděným jediného člověka, proti němuž se zdálo, že závěť byla sepsána, jako by byl schopen zmocnit se jí násilím, a aby tuto úschovu, stejně jako vévodu du Maine, v jehož prospěch byla zjevně sepsána, postavil pod ochranu spravedlnosti, parlamentu, lidu a davu. Je jisté, že vévoda du Maine nemohl k takovým opatřením nic přidat ani úplněji využít prvního prezidenta, který mu zaprodal duši.

První prezident a generální prokurátor šli od kancléře ke králi. Tato tak domluvená cesta neposkytovala vhodnou chvíli pro návštěvu prvního prezidenta u pana du Maine, od něhož jistě už dávno předtím dostal rozkazy a pokyny a s nímž všechno

prodebatoval a domluvil. Král jim řekl, co bylo vylíčeno, a aniž by mluvil o jakémkoli opatření, dal jim zapečetěný balíček, který obsahoval jeho závěť; po odchodu z králova kabinetu se vrátili do Paříže. Hned po příjezdu poslali pro řemeslníky. Zavedli je do jedné věže Justičního paláce, která je za bufetem velké komory a za kabinetem prvního prezidenta a která sousedí s kanceláří a navazuje na ni. Dali vysekat do zdi této věže, která je velmi silná, velký otvor, uložili do něho závěť, otvor dali uzavřít železnými dveřmi, za nimi ještě železnou mříží jako druhými dveřmi, a navrch zazdít. Dveře i mříž měly každé tři různé zámky, ale u dveří a u mříže tytéž, a ke každému ze tří jeden klíč, který tedy otevíral dva zámky, jeden na mříži a jeden na dveřích. První prezident si ponechal jeden, generální prokurátor druhý a třetí byl svěřen vrchnímu zapisovateli parlamentu pod záminkou, že úschova je hned vedle kanceláře, ve skutečnosti proto, aby se předešlo příležitosti k žárlivosti mezi nejstarším z prezidentů parlamentu (*à mortier*) a děkanem parlamentu a rozkolu mezi prezidenty a radami, který by z toho mohl vzniknout.

Nazítří, v pondělí 28. srpna, svolal první prezident hned ráno komory, podal jim zprávu o účelu své včerejší cesty, dal královskými zástupci předložit edikt, který byl registrován, rozvedl s mnohou chválou moudrá a spravedlivá královská opatření a nezapomněl mlčení ediktu nahradit vším, co mohl, nádhernými lichotkami a tím, co pokládal za nejvhodnější, aby korporaci získal k ochraně královských ustanovení, až přijde čas, a podnítil její čest k zajištění jejich úplného vykonání.

Vraťme se nyní k Maisonsovi. Tento prezident, jak jsem již řekl, přicházel téměř každou neděli na králův ranní obřad vstávání a po králově mši ke mně, kde byly dveře zavřeny pro všechny ostatní – to bylo pravidlo, pokud tam byl –, a vždy jsme byli mezi čtyřma očima. Přišel tedy první neděli po té, kdy král odevzdal svou závěť prvnímu prezidentovi a generálnímu prokurátorovi, to jest osmý den poté. Úschova byla uzavřena a edikt, který ji oznamoval, byl registrován už před pěti dny. Pronesl ke mně patetickou řeč, v níž se důrazně rozhovořil o poprasku, jedu a víc než velmi zjevných pohnutkách závěti a o všem, čím byl vévoda z Orléans ohrožen. Nezapomněl mě popichovat vším, o čem si myslel, že je toho schopno, ohledně přírůstku velikosti a veškeré moci, které z toho vyplynou pro pana du Maine a pro levobočky, a čas od času se přerušoval úvahami o tom, jak byl král sveden, a vášnivými výpady proti původcům a spolupracovníkům díla tak zhoubného pro stát a pro královský rod.

Když se dosyta vypovídal, řekl jsem mu, že mě nepřesvědčuje o ničem novém; že vidím tytéž pravdy jako on se stejnou zřetelností; že nejhorší, co na tom shledávám, je, že na to není žádný lék. „Žádný lék!“ přerušil mě se svým potutelným smíchem, „ten je vždycky i na ty nejkrajnější věci, má-li člověk odvahu a rozum; a divím se, že při tom, co máte jednoho i druhého, jste v koncích s tím, co všechno uvrhne do zmatku;“ a odtud se rozhovořil o tom, jak by pro vévodu z Orléans bylo všechno v sázce, kdyby dílo, které nemohlo být zhotoveno jinak než mezi panem du Maine,

paní z Maintenon a kancléřem a v němž jistě nebylo nic opomenuto ve prospěch vévody du Maine a proti vévodovi z Orléans, vůbec spatřilo světlo světa. Připustil jsem, že to by bylo zajisté nejkratší; zároveň jsem se ho zeptal, jak potlačit závěť ohlášenou registrovaným ediktem, tedy listinu veřejnou a navíc svou povahou slavnostní, uloženou ke všemu s takovým rozruchem a s tak pevnými opatřeními, známými všem, v nejzazším nitru Justičního paláce, na místě nejbezpečnějším povahou i uměním, které se k ní přidalo. „Tak vy jste tedy v rozpacích," odpověděl mi Maisons. „Mít v okamžiku královy smrti připravené spolehlivé vojsko a rozvážné, prozíravé a oddané důstojníky, s nimi zedníky a zámečníky, vytáhnout k Justičnímu paláci, vyrazit dveře a výklenek, odnést závěť, a ať ji už nikdo nikdy nespatří."

Ve svém nesmírném úžasu jsem se ho zeptal, jaký by byl plod tak neslýchaného násilí a navíc jakým postupem by se to dalo provést. Dodal jsem, že ať je v závěti cokoli, nevidím žádné srovnání mezi možnou nadějí, že nebude vykonána o nic víc, než byla vykonána závěť Ludvíka XIII. – jak se ostatně ani sám král netajil, že si myslí –, ba i mezi tím snést její ustanovení, ať jsou jakákoli, a tím se zbraní v ruce znesvětit veřejnou a slavnostní úschovu tak jedinečné a tak královské povahy, v lůně svatyně spravedlnosti, uprostřed hlavního města, pobouřit lid i provincie, rozum, přirozenost, to nejposvátnější, co lidé mezi sebou mají, dát nepřátelům vévody z Orléans do ruky ty nejpřesvědčivěji vyhlížející zbraně, odloudit mu jeho případné moudré a rozumné přátele hanbou a nebezpečím, že by mu zůstali oddáni, dodat hrůzám šířeným proti němu váhu, jakou jim všechny úskoky a všechna autorita nedokázaly zjednat, oprávnit všechny, kdo se proti němu postaví, aby z tohoto bláznovství vytěžili co nejvíc, a vyzbrojit spravedlivou zuřivost parlamentu, tak hrubě uraženého atentátem takové povahy, a to v kritickém okamžiku, kdy mu zneužívaný obyčej, téměř proměněný v zákon, dával autoritu, s níž bylo třeba počítat od téhož okamžiku a často i v průběhu regentství. A kdyby při provádění, samo o sobě tak odporném, jemuž by levobočci a parlament, které by spojilo navždy, měli takový zájem zabránit, došlo ke vzpouře, snad podporované Švýcary, a kdyby tekla krev, nikdo by nemohl předvídat, kam až by tento čin mohl vést; a ať by z něho vzešlo cokoli, zahrnul by vévodu z Orléans hanbou, tou největší, nejspravedlivější a nejvšeobecnější nenávistí a stejným opovržením, kdyby závěť nakonec útoku unikla.

To vše bylo rozvedeno mnohem obšírněji, aniž by se Maisons dal byť jen trochu otřást, a přitom aniž by měl co odpovědět kromě toho, jak důležité je odstranit závěť, o níž bylo jasné, že byla sepsána jen proti vévodovi z Orléans a ve prospěch levobočků. Maisons odešel ode mne a šel vévodovi z Orléans přednést týž návrh se stejným naléháním, a předešel mě, zřejmě v naději, že ho přesvědčí, promluví-li s ním dřív než já. Naštěstí nebyl přijat o nic lépe. Vznesli jsme proti tomu zhruba tytéž námitky, protože se nabízely samy, aniž bychom ho přiměli změnit názor; a vyprávěli jsme si to navzájem, vévoda z Orléans a já, oba v nesmírném úžasu. Ještě víc nás udivilo, že

až do své smrti, která předešla smrt královu jen o velmi málo dní, neustával vévodu z Orléans do této výstřednosti tlačit, a mne až k pronásledování.

Nebylo vinou jeho zdvojeného naléhání, že jsem neudělal tu hloupost a nešel do bufetu velké komory obhlédnout místo podle údajů, které mi o něm dával – já, který jsem k tomu neměl žádnou záminku a který jsem navíc do Justičního paláce chodil jen na přijímání pairů nebo při příležitostech, kdy je tam povolal král, a který jsem ani tehdy nikdy k bufetu ani nepřišel. Když nemohl v tom přemoci to, čemu říkal moje paličatost, požádal mě aspoň, abych se zastavil na nábřeží de la Mégisserie, kde se prodává tolik železného harampádí, a odtamtud, přes řeku, prohlédl věž, v níž byla závěť, kterou mi označil a která vedla na nábřeží des Morfondus,[8] ale v pozadí za budovami tohoto nábřeží. Lze posoudit, co se dalo z tohoto pohledu vyčíst. Slíbil jsem mu, že se na tom nábřeží nezastavím, abych na sebe neupozornil kolemjdoucí, ale že tudy projedu a podívám se, čeho si takto budu moci všimnout, a dodal jsem, že to činím z ochoty a abych mu vyhověl ve věci samé o sobě lhostejné, protože nic na světě by mě nemohlo k takovému podniku svést, tím méně přesvědčit. Nepochopitelné je, jak to mohlo vzniknout v tak rozumné hlavě a jak až do smrti, ačkoli nás oba, vévodu z Orléans i mne, shledal neoblomnými, nikdy neustal na nás v tom naléhat a nevzdal se naděje, že nás k tomu přivede.

Ani nejúhlavnější nepřítel vévody z Orléans by nevymyslel nic, co by mu bylo zhoubnější vnuknout, a nevím, zda by se našlo více lidí tak zbavených rozumu, aby na to vážně přistoupili. Co si tedy myslet o prezidentovi parlamentu (*à mortier*), o vážnosti, kterou si Maisons získal v Justičním paláci, ve městě i u dvora, kde vždy platil za muže duchaplného, moudrého, prozíravého, inteligentního, schopného a uměřeného? Byl tak zaslepen nutností, kterou podle něho pro vévodu z Orléans představovalo potlačení závěti, tak oslepen slibem pečetí, který na tomto princi nakonec vymohl, nakolik jsem to mohl posoudit, a veškerou autoritou, kterou si sliboval z tohoto místa vytěžit – o němž dobře cítil, že by zůstalo Voysinovi, kdyby pánem byl pan du Maine, po všem, co pro něho tato zaprodaná duše tak nedávno vykonala –, že mu vášeň zabránila vidět hrozné a nevyhnutelné následky podniku, který navrhoval a které jsem mu bez ustání stavěl před oči, a na žádný z nichž neměl jinou odpověď než zjevné nebezpečí ustanovení závěti, zhoubných pro vévodu z Orléans a určených veskrze k velikosti vévody du Maine, který by je dovedl dobře uplatnit, usazen, jak byl, a tedy nevyhnutelnou nutnost ji potlačit, ať jakkoli?

Jeho vytrvalost po bezmála celý rok, kterou nemohly – ne snad odradit, ale ani v nejmenším zmírnit – ani tak hmatatelné důvody, ani stále stejný odpor, s nímž se setkával u vévody z Orléans i u mne; jeho mlčení o tom vůči Canillacovi, jehož užíval u vévody z Orléans pro sebe, pro parlament a pro tolik jiných věcí, mlčení, z

8. **Vysvětlivka:** Nábřeží des Morfondus je starý název dnešního nábřeží de l'Horloge na ostrově Cité; nábřeží de la Mégisserie leží naproti na pravém břehu Seiny.

něhož nevyjímal nikoho, s jedinou výjimkou vévody z Orléans a mne – nevnukly by snad jiné myšlenky? Byl by snad tak černý, aby ve shodě s vévodou du Maine otevřel tuto propast pod našima nohama a neúnavně nás do ní strkal, aby nás zahubil, a pádem vévody z Orléans, jediného, kdo mohl svým věkem ze všech princů krve být povolán k regentství, dostal k němu vévodu du Maine, který by odtud ke koruně měl už jen krok a který dobře znal prostředky k tomu? Tak mocný cíl pro duši ražení vévody du Maine, která si jej dokázala s tolikerým uměním a z takové dálky připravit, není nijak neuvěřitelný, uvědomíme-li si, jakými cestami se tento syn temnot dostal vzhůru po všech stupních trůnu, jejichž místo se před ním urovnalo a vyčistilo, a co všechno vynaložil, aby s takovým úspěchem očernil jedinou překážku, která mu zbývala k překonání, zločinem tak osudným a tomuto princi tak cizím – zločinem, který přinejmenším nebyl osudný vévodovi du Maine, pokud jde o jistotu všeho, co do té doby získal, jistotu dosud víc než pochybnou, a to i v očích samého krále, a pokud jde o obří kroky, které potom ke koruně učinil. Taková služba Maisonsova by stála za obětování Voysina, který už vévodovi du Maine nemohl být užitečný, i za to, aby Maisonse oslnil vším, co by učené umění tohoto budoucího majordoma nebylo opomnělo jeho ctižádosti předložit.

Připomeňme si dávné svazky Maisonse s vévodou du Maine, tak silné, že od něho doufal získat místo prvního prezidenta, ochladlé tím, že dostal přednost Mesmes; pak obnovení těchto svazků, jejich utajení a utajení, jímž vždy zahaloval svazky, které tak pečlivě navazoval a utahoval s vévodou z Orléans, a jak rychle a předem byl vždy dřív než kdokoli jiný zpraven o posledních krocích levobočků k trůnu; scénu, kterou mi v této souvislosti sehrál u sebe doma, aby oslepil mne a skrze mne vévodu z Orléans – vždyť cesta do Paříže, kterou mě přiměl vykonat, aby mi tam oznámil, co bylo týž večer veřejně známo v Marly, byla bez tohoto *retentum*[9] naprosto zbytečná; kontrast této scény s tím obědem za zavřenými dveřmi, který tajnůstkářsky uspořádal pro oba levobočky v den jejich návštěvy v parlamentu k registraci jejich nástupnického práva; nesmírné rozpaky, do nichž upadl, když viděl, že o tom vím; jeho manévrování s panem a paní du Maine v aféře s čepicí a pod touto záminkou jeho tak časté návštěvy v Sceaux, kde se neukazoval, ale kde pokaždé trávil dvě hodiny zavřen sám s panem a paní du Maine; vyznamenání, kterých se mu jedinému z jeho stavu dostávalo od krále na sklonku jeho vlády, kdykoli před něho předstoupil, a to ještě jedinečnější, kterého se mu dostalo v posledních měsících, že směl jezdit z Maisons do Marly, kdykoli chtěl, jako vévoda z Berwicku ze Saint-Germain, pod záminkou sousedství, na něž se do té doby nikdo nebyl vzpomněl a které odjakživa a právem platilo pro vévodu z Berwicku; konečně tak nápadný zármutek nad jeho smrtí, k níž došlo ve čtvrtek večer 22. srpna tohoto roku, deset dní před smrtí krále,

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Retentum* se obvykle nazývala ta část rozsudku, která nebyla zveřejněna (*quod erat retentum in mente judicis* – „co bylo zadrženo v mysli soudce").

který projevil vévoda du Maine, jenž s ním nijak neplýtval, a tak dychtivou horlivost, s níž hned nazítří, v pátek ráno, vymohl úřad prezidenta parlamentu (*à mortier*) pro mladého Maisonse, kterému nebylo ani sedmnáct let a který k němu v této důvěře přispěchal z Paříže; sečteme-li to vše – říkám to s hrůzou –, usoudíme snad, že jsou to podezření přehnaná?

Pokud jde o mne, potřeboval člověka, který by byl vévodovi z Orléans stále po ruce, s ním po ruce ve všem a zasvěcen do tajemství jejich svazku. Canillac se s tímto princem vídal jen v Paříži, kde měl princ jen chvilky, a to už nějakou dobu dost zřídka; Maisons si tedy od něho nemohl slibovat stejný užitek a lichotil si, že mě přemůže přes levobočkovskou strunu, kterou měl ostatně i Canillac, ale snad méně než já, protože s nimi méně ztrácel. Maisons, s ním odedávna ve velké společnosti, by ho snad nerad ztratil, a já jsem pro levobočka i pro prezidenta parlamentu znamenal dvojí zisk ve všech ohledech; a svěřit se jiným nevedlo k jejich cíli, ba bylo s ním přímo v rozporu. Chtěl snad konečně Maisons vidět, zda vévoda z Orléans nebo já budeme nakonec tak zbaveni zdravého rozumu, že se chytíme na tak zhoubnou návnadu, dovést nás na okraj propasti, nechat nás do ní vrhnout v naději, že strašlivý zmatek, který by z toho vzešel, vloží diktaturu nad královstvím do rukou parlamentu, že on sám svým vlivem v korporaci a svými styky[10] se stane prostředníkem mezi stranami a bude tak dlouho hrát první a nejvýnosnější roli; anebo, až uvidí, že se chystáme podnik podniknout, sám mu postavit do cesty překážky, poté nás obléci do potupy tak bláznivého a zoufalého rozhodnutí a získat si u vévody du Maine, u parlamentu i u veřejnosti čest, že mu zabránil? Ať tak či onak, je nepochopitelné, jak mohl prezident parlamentu (*à mortier*), moudrý, rozumný, s chováním vždy schvalovaným, s velkou duchaplností, pověstí a znalostí světa, velmi bohatý a všude velmi vážený, pojmout plán tak dokonale výstřední a tak zoufalý, navrhnout jej, naléhat na něj a neúnavně vynakládat krajní úsilí, aby o něm přesvědčil, a to neustále a bez ohledu na jakékoli odmítnutí po celý jeden rok, a až do své smrti. Nežil dost dlouho, aby poskytl čas proniknout těmito podivnými temnotami. Stačí aspoň k tomu, aby moudré lidi, lidi poctivé a čestné, i ty, kdo milují mír a nenávidí nepořádky, utěšily nad jeho smrtí. Dokončeme hned, co se týká Maisonse a jeho rodiny, abychom tím nepřerušovali poslední dny Ludvíka XIV.

Je bohužel až příliš běžné setkat se s takovými domnělými volnomyšlenkáři, kteří se pyšní tím, že nemají žádné náboženství, a kteří, svedeni svými mravy a tím, co pokládají za světáckou eleganci, rádi dávají najevo, o čem se v tomto ohledu snaží přesvědčit, aniž to však u sebe samých dokážou. Je však velmi vzácné najít takové, kteří nemají žádné náboženství, aniž by se tím – vzhledem ke svému postavení ve světě – odvážili chlubit. Pokud jde o zázrak, který se chystám vylíčit, pochybuji, že

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo je v rukopisu špatně čitelné. Autor snad napsal *amis* (přátele), což by dávalo lepší smysl.

by kdy měl obdoby, a zároveň o něm nemohu pochybovat díky tomu, co mi o něm řekly mé děti a ti, kdo byli u nich, a kteří od své nejranější mladosti, jak jsme viděli výše, žili se synem Maisonsovým v největší důvěrnosti a v nejvřelejším přátelství, jež skončilo teprve se životem tohoto mladého soudce. Jeho otec byl zcela bez náboženství. Velmi mladý ovdověl bez dětí a oženil se se starší sestrou maršálky z Villars, která, jak se ukázalo, neměla o nic víc náboženství než on. Měli tohoto jediného syna, pro něhož s veškerou péčí hledali muže duchaplného a vystupujícího, který by spojoval znalost světa s krásným vzděláním – spojení velmi vzácné –, ale, což je ještě vzácnější a čemu otec i matka stejnou měrou přikládali hlavní důležitost, vychovatele, který by neměl žádné náboženství a který by jejich syna ze zásady pečlivě vychovával k tomu, aby žádné neměl. K svému neštěstí našli tohoto fénixe, dokonalého ve všech třech ohledech: příjemného společníka, po němž se v dobré společnosti toužilo, moudrého, uměřeného, učeného, velmi duchaplného, v skrytu velmi zkaženého, ale navenek bezúhonného a bez pedanterie, zdrženlivého v řeči. Přijat na tomto základě a s úmyslem zbavit svého svěřence veškerého náboženství při zachování všech nezbytných zdání, splnil to s takovým úspěchem, že ho v náboženství učinil dokonale podobným otci i matce, kterým se neméně dobře podařilo udělat z něho muže velkého světa, jako byli oni, a jako oni dokonale očištěného od nabubřelosti prezidentského stavu, od jazyka talárníků i od manýr světáka, který pohrdá svým povoláním; tomu se se zdravým úsudkem a velkou duchaplností věnoval tak, že by byl, kdyby žil, ve všem otce předčil. Byl jediný a otec, matka i on se vášnivě milovali. O panu a paní z Maisons jsem mluvil dost, abych k tomu musel dodat už jen toto slovo.

Uprostřed bohatství, veřejné vážnosti, přátel vynikajících v každém oboru, kdy už rukou dosahoval na nejvyšší a nejvroucněji žádané štěstí svého stavu, je zaskočen lehkým průjmem v této krizové době, kdy neměl čas dbát na sebe. Dvakrát nebo třikrát si nevhodně vezme rebarboru, ještě nevhodněji k němu přijde kardinál z Bissy a dlouho s ním mluví o konstituci Unigenitus a zadrží účinek rebarbory; v útrobách vypukne oheň, aniž by chtěl připustit, že je nemocen; během několika hodin se nemoc rozvine do krajnosti; lékaři, brzy se svým uměním v koncích, se to neodvažují přiznat, nemoc se zhoršuje před očima; v jeho domě všechno propadne zmatku; umírá tam ve čtyřiceti osmi letech, uprostřed davu přátel, chráněnců a lidí, kteří se tam vetřeli, aniž by – z nechuti nebo pro nedostatek chvíle – na okamžik pomyslel na to, co čeká jeho duši.

Jeho žena se po prvních návalech a dlouhém zoufalství nad tak krutou zradou osudu – neboť její muž před ní neměl žádná tajemství – nakonec sebrala a soustředila všechny síly, aby si udržela přátele a důvěrníky domu a vedla jej dál na té noze, na jakou jej postavil její muž. Duše však už v něm nebyla. Zbývaly novinky, drobné intriky, kliky v parlamentu, řeči zahálčivých a nespokojených lidí, zbytek tribunálu jen jako na obraze, který se spíš podobal posílené kavárně a který vyzdvihovala, seč mohla, a v němž vychovávala syna ve stopách jeho otce. Život paní z Maisons takto

plynul deset nebo dvanáct let, v plánech a pachtění, jejichž přelud a marné naděje jí lichotily, plný hojnosti, zdraví, autority nad synem a autority, kterou jí zbytek půvabů dával nad přáteli a nade vším, co k ní přicházelo, podpírán vážností, za níž se hnala, když ji ve vlastní zahradě zaskočila mrtvice; místo aby využila přestávky několika dní a pomyslela na sebe, uklidňovala syna a přátele, a po těch několika dnech ji druhý záchvat odnesl, aniž by jí ponechal jedinou jasnou chvíli, 5. května 1727, ve čtyřicátém šestém roce věku.

Její syn, dlouho velmi zarmoucený, se snažil dál si získávat přátele a hlavně vyniknout ve svém povolání. Skutečně si v něm zjednal úctu a vliv a ve světě vážnost jako mladý muž, který se má stát významnou osobností. Domácí příklady mu posloužily jen k tomu, aby se v tomto světě hnal za štěstím, když ho, plného záměrů a neodpírajícího si nic z toho, co může dát hojnost, zaskočily v Paříži neštovice. Rychlé propuknutí této nemoci mu poplelo hlavu. Myslel, že je mrtev, pomyslel na to, co celý život nechtěl znát, ale hrůza, která ho náhle obrátila k smrti, mu už nenechala volnost, a tak zemřel ve třicátém třetím roce věku, 13. září 1731; zanechal jediného syna, který uprostřed hloučku žen, jež ho nikdy nespouštěly z očí, vypadl jim z náruče a za několik dní na to zemřel v osmnácti měsících, rok po svém otci, a jeho veliký majetek připadl příbuzným z vedlejší linie. Nemohl jsem odepřít tuto krátkou poznámku tak vzácné bezbožnosti. Tyto Paměti nejsou mravním pojednáním; proto jsem se spokojil s co nejprostším a nejholejším vyprávěním; budiž mi však dovoleno vztáhnout na ně tyto dva verše žalmu XXXVI, které se zdají napsány přímo k tomu:[11] „Viděl jsem bezbožného vyvýšeného jako cedry libanonské: jen jsem prošel, a už nebyl; nenašel jsem po něm ani nejmenší stopu.“

11. **Vysvětlivka:** Žalm XXXVI podle číslování Vulgáty, v dnešním číslování Žalm 37 (verše 35–36).

Kapitola třináctá

Vévoda z Noailles se konečně dozvídá své určení. — Pošetilé návrhy, které mi předkládá. — Vévoda z Orléans se nemůže odhodlat k tomu, aby se se svým regentstvím obešel bez parlamentu, a ztrácí chuť k plánu svolat generální stavy. — Vévodkyně z Orléans, v obavě z pairů kvůli levobočkům při prvním zasedání v parlamentu po králově smrti, se obrací na mne. — Uklidňuji ji, a proč, a prohlašuji jí, že napadnouli je princové krve, ať je to kdykoli, pairové je napadnou okamžitě také. — Střet krále s generálním prokurátorem kvůli prosté a bezvýhradné registraci konstituce. — Poslední návrat z Marly. — Jakýsi deník krále až do jeho konce. — Rozlučková audience perského velvyslance. — Podrobnosti o králově zdraví a o příčinách jeho smrti. — Nádherný vjezd hraběte z Ribeiry, portugalského velvyslance, do Paříže. — Dosahuji u vévody z Orléans, že Chamillartovi ponechá jeho penzi šedesáti tisíc livrů, a svolení mu to oznámit. — Vévoda z Noailles, nejprve sám, potom s pomocí generálního prokurátora, mi navrhuje úplné vyhnání jezuitů z království. — Návrat paní ze Saint-Simon z lázní ve Forges do Versailles. — Důvěrné dámy. — Vévoda du Maine pověřen, aby jménem krále a s jeho autoritou prohlédl gendarmerii, kterou král dal přivést, ale nemohl už vykonat její přehlídku. — Má rada vévodovi z Orléans v té věci. — Pohrávám si s Pontchartrainem. — Pohrdám Desmaretsem. — Král, už neschopen se obléknout, si chce vybrat první šaty, které si oblékne. — Krátká úvaha.

V druhé polovině pobytu v Marly král tak značně zeslábl, že jsem usoudil, že je čas skončit úzkosti vévody z Noailles, abych s ním mohl otevřeně mluvit o tom, co se týkalo budoucnosti ve vztahu k financím, a uvažovat o tom s ním. Vévoda z Orléans, jemuž jsem to předložil, soudil stejně. Dovolil mi sdělit mu jeho určení i určení jeho strýce a sám mu je potvrdil, jakmile ho poprvé uviděl u sebe. Je těžké vylíčit větší radost, a zároveň větší snahu ji ovládnout; cit byl první pružinou, ješitnost druhou. Obratnost se zakryla zájmem kardinála z Noailles; přiznával také, jak velice jsou mu finance po chuti, protože se jim prý vždycky věnoval, a naposledy pod Desmaretsem od svého návratu, a že si lichotí, že v nich obstojí méně špatně než kdokoli jiný, koho by tam mohli dosadit. Nešetřil vůči mně ujišťováním o nejdokonalejším přátelství, o nejúplnější důvěře, o nejdokonalejší shodě se mnou ve všem, o niž mě naléhavě žádal, a konečně o nejživější vděčnosti za všechno, co jsem pro něj udělal u vévodů z Chevreuse a z Beauvilliers, kteří byli jemu i jeho strýci tak vzdáleni, a to v době hluboké osobní nemilosti obou, opuštěnosti a krajních nesnází po jeho odvolání ze Španělska, a skrze tyto vévody u dauphina a paní Dauphine v jejich nejskvělejším vrcholu; potom za to, že jsem ho usmířil s vévodou a vévodkyní z Orléans a dovedl tam, kde se teď konečně viděl, stejně jako jeho strýc.

Jakmile se s ním jednou otevřely dveře k budoucnosti, probírali jsme určení ostatních předsedů a prezidentů rad, které schválil. Mluvil se mnou o d'Antinovi, který se mi od svého vévodství velmi dvořil, chválil ho a divil se, že neslyší, že by byl k něčemu určen; mluvili jsme o tom spolu důvěrně; nezapíral mi jeho vady, stejně jako jsem já přiznal, co si o něm myslím dobrého. Oba jsme se shodli, že ti, kdo byli určeni do čela rad, mají přednost svým osobním postavením, a že jediná rada, která by se mu mohla hodit, aby do ní vstoupil nebo se stal jejím předsedou, kdyby se to místo uprázdnilo, je rada vnitřních věcí. Nejvíc tleskal zrušení státních sekretářů a nemilosti kancléře, o níž jsme se přátelsky přeli kvůli pečetím. Přál si je pro generálního prokurátora, já jsem je pokládal za lépe uložené v rukou otce; kromě toho, že by takto umístěné působily na syna, byla vyhlídka, že po nich bude moci nastoupit, stupínkem odpovídajícím zásluhám jednoho i druhého. Rozebíral se mnou spoustu věcí a já mu k tomu ochotně dával příležitost, protože byly jiné, o nichž jsem ho nechtěl zpravit a v nichž jsem ho rád nechával, aby se sám zmýlil.

Otevřenost, kterou si ke mně stále víc dovoloval ve věcech budoucích, ho zavedla k tak silným řečem o levobočcích, že je ponechám v mlčení, a od jedné věci k druhé ho přivedla k tomu, že mi navrhl jako věc velmi rozumnou a proveditelnou opevnit Paříž. Nemohl jsem před ním skrýt své překvapení. „Paříž!" řekl jsem mu. „A kde materiál? Kde miliony? Kde léta k dokončení prací? A i kdyby se všechno udělalo mávnutím kouzelného proutku, jaká posádka by ji hájila? Jaké zásoby válečného střeliva a potravin pro vojsko i pro obyvatele? Jaké dělostřelectvo? A konečně jaký užitek by si od toho bylo možno slibovat, i kdyby to bylo stejně zjevně možné, jako je zjevně dokázáno, že to možné není?" Několik dní o tom blouznil a já ho nechal mluvit, protože jsem se neobával, že by se ten vzácný projekt uskutečnil. Když viděl, že mě nepřesvědčí, navrhl mi jiný. Šlo o to přenést do Versailles svrchované dvory, veřejné školy a všechno, co jsou úřady a veřejný život. Hleděl jsem na něho se stejným úžasem; zeptal jsem se ho, kde, kdy a s jakými náklady by to všechno ve Versailles usadil, v místě bez řeky i bez pitné vody, které je jen písek nebo bláto, jemuž příroda všechno odpírá, dokonce i pohodlná napajedla pro koně, a kde široko daleko nic neroste; navíc jaký užitek z přesunu, který by, i kdyby byl možný, přinesl dvoru jen nepohodlí a zmatek, zanechal by v Paříži nenahraditelnou prázdnotu a zruinoval by procesující strany, soudce, soudní personál i univerzitní lidi; jedním slovem nic proveditelného, nic, co by mělo nějaký cíl. Bylo to prý proto, aby se Paříž zmenšila, neboť její spotřeba ruinuje provincie, a aby se svrchované dvory oddělily od opory tohoto početného lidu, jehož spojení je při mnoha příležitostech nebezpečné. Pomalu připustil, jak nevděčná je poloha Versailles, spílal nesmírnému dílu, které tam král vybudoval, vychvaloval polohu Saint-Germainu a nakonec mi navrhl jako věc snadnou zbourat Versailles a všechno odtud odvézt do Saint-Germainu, kde by se z toho materiálu a z těch bohatství zřídilo nejzdravější a nejobdivuhodnější sídlo v Evropě.

Při tomto třetím *sproposito* mi došla řeč. Tady je blázen, řekl jsem si v duchu, který mi možná vjede do očí: „Ach! Co jsem to udělal? A co bude s financemi?“ Zatímco jsem takto mluvil sám k sobě, aniž bych pohnul rty, on dál rozprávěl, nadšený nejkrásnějším místem na světě, jímž se měl stát Saint-Germain z celé kořisti po Versailles. Nakonec ho mé mlčení zarazilo a prosil mě, abych je přerušil. „Pane,“ řekl jsem mu, „až budete mít k dispozici víly s jejich kouzelnými proutky, budu v tomhle s Vámi souhlasit; protože vskutku by nebylo nic obdivuhodnějšího a nikdy jsem nechápal, jak si někdo mohl vybrat Versailles, a tím méně dát přednost té stoce před tím, čím je Saint-Germain; ale k tomu, co mi navrhujete, potřebujeme víly; dokud je nebudete mít v ruce, nedá se o tom rozumně mluvit.“ Dal se do smíchu a chtěl tvrdit, že i bez víl je to možné a že to není takový podnik, za jaký jsem ho, jak dobře viděl, pokládal. Ze všech tří návrhů ho prosazoval nejméně a nejkratší dobu, ale já jsem z toho nezůstal o nic méně vyplašený.

Už před nějakou dobou mi přednesl ještě jiný návrh, který jsem odmítl neméně, a on ho neustále znovu vytahoval na přetřes. Činil jsem mu námitky, na něž nikdy nedokázal dát sebemenší odpověď; měl jedině stejné útočiště jako Maisons se svým návrhem, totiž nebezpečí závěti, a nedokázal najít způsob, jak provést, co navrhoval, a přesto na mě, stejně jako Maisons, nepřestával naléhat. Brzy uvidíme, nikoli z dohadů, jako u návrhu zmocnit se královy závěti, nýbrž z faktů, jaký cíl Noailles sledoval tak směšným, ale tak umíněným návrhem, a teprve tehdy budou vysvětleny oba.

Ke konci pobytu v Marly jsem zpozoroval, že vévoda z Orléans probíral s vévodou z Noailles otázku svolání generálních stavů. Přiznal mi to jako věc příliš úzce spjatou s financemi cílem, který se tím sledoval, než aby ji před ním tajil, když mu už sdělil jeho určení. Vévoda z Noailles mi to přiznal také, s jistými rozpaky, a brzy nato se mi zdálo, že vévoda z Orléans už není tak rozhodnut stavy svolat. Viděl jsem ho také docela povolit, pokud šlo o parlament v otázce regentství. Tento bod se mu vždycky zdál tvrdý a uložení závěti mu posloužilo jako záminka, aby zakryl svou slabost. Znal jsem ji příliš dobře, než abych si lichotil, že ji přemohu ve dvou tak závažných bodech, jakými byly tento a bod generálních stavů. Ten druhý se mi vždycky zdál tak nesmírně důležitý, a to v tolika velkých ohledech, že jsem neváhal obětovat mu ten první. Doufal jsem v tento postup tím spíš, že má povolnost zbavovala vévodu z Orléans sporu a nutnosti postavit se věci, při níž musel nasadit vlastní osobu, a že jsem soustřeďoval všechny síly, abych udržel ten druhý bod, který se mu do té doby trvale zamlouval a pro nějž byl rozhodnut, při němž nemusel ze sebe dobývat žádný silácký kousek, kde se naopak všechno jemu usmívalo, celé Francii lahodilo a všude bylo urovnáno. To jsem také dál dělal, ale s malým úspěchem, až do předvečera králova skonu, kdy mi vévoda z Orléans otevřeně prohlásil, že na to už nelze pomýšlet.

Od té chvíle jsem viděl dost, abych z běhu věcí věštil zlé. Postřehl jsem zájem vévody z Noailles, který by při plánu svolání generálních stavů nebyl ve financích pánem a který dal regentovi pochopit, že by jím nebyl ani on sám. Nebudu zastírat, že to byla pravda, a dokonce jedno z dobrodiní, které se mi z toho zdálo plynout. Zkušenost s tím, co se od té doby ve financích odehrálo, musela ukázat, zda jsem měl pravdu. S plánem svolat generální stavy padl i plán bankrotu: příliš by bral možnosti lovit v kalných vodách. Likvidace a pokračování daní a finančních smluv tam otevíraly široké dveře majetkům, milostem i nemilostem, jejichž kohoutek by měl v rukou vévoda z Orléans, a ještě spíš vévoda z Noailles. Tím také padl plán zvláštních dávek a zároveň plán splácení a rozmnožení náhrad, které byly vysvětleny. Ještě není čas mluvit o smutných úvahách, jimiž mě tento začátek zdrtil, a o dalších věcech, které je posílily. Látky se během měsíce či šesti týdnů tak namnoží, že bude mnoho dokázat nic z nich nezapomenout a rozplést je tak, abych je podal s jistou jasností a jistým pořádkem.

Úplně na konci pobytu v Marly se král zdál tak zesláblý, ačkoli na svém dni ještě nic nezměnil, že mě vévodkyně z Orléans navedla na řeč o svých bratrech a po několika dosti neohrabaných oklikách – neboť luciferská pýcha těžce nesla, že musí dojít až k tomu – mi vyjádřila své znepokojení z prvního zasedání v parlamentu po králi a řekla, že by mi byla velmi zavázána, kdybych mohl odvrátit pairy od toho, aby tam cokoli podnikli ve chvílích, které pro ni už tak budou tíživé. Neměl jsem důvod být s odpovědí v rozpacích: řekl jsem jí, „že nevěřím, že by pairové pomýšleli [na něco jiného] než na nezbytné záležitosti zasedání, které jich bude mít tolik, a že může být v tomto ohledu klidná. – Ale, pane," odvětila, „chtěl byste mi na to dát své slovo, nebo mi aspoň slíbit, že uděláte, co bude ve Vašich silách, aby páni pairové toho dne nepodnikli nic proti postavení mých bratrů? – Ano, madame," řekl jsem jí, „to poslední ovšem, protože nejsem pánem sobě rovných, jak si jistě dovedete představit, ale odvrátit je v tomto ohledu, jak jen to bude možné, a zavazuji se k tomu tím svobodněji, že nevidím, že by na to pomýšleli. Ale zároveň, madame, když mě Vaše Královská Výsost nutí mluvit s ní o tak choulostivé věci, ať si dá pozor na prince krve; je to spíš jejich věc než naše od té doby, co byla Vašim pánům bratrům a jejich potomstvu dána způsobilost k nástupnictví na trůn, jméno, hodnost a vůbec všechno, co náleží princům krve, a považujte se aspoň za upozorněnou, že jestliže je princové krve napadnou, v tom samém okamžiku budeme žádat své postavení, aby mezi princi krve a námi nikdo nestál a aby všichni byli jako my na místě odpovídajícím své pairii."

Toto prohlášení, samo o sobě pro vévodkyni z Orléans tak hořké, prošlo co nejhladčeji díky odkladu, který jsem jí sliboval, a díky pohrdání, jímž ráčila zahrnovat mladé prince krve a paní jejich matky. Dokonce mi velmi zdvořile poděkovala, s projevy přátelství a důvěry. Neobyčejně se mě v tomto bodě svých bratrů bála – tak je vždycky nazývala a nikdy se při té příležitosti neodvážila vyslovit jméno vévody

du Maine, který se mě bál ještě víc a jistě nezapomněl na poslední návštěvu, kterou ode mne přijal a v jejímž důsledku jsem se k němu od té doby choval bez jakýchkoli ohledů. Pohotová odpověď vévodkyni z Orléans mě stála pramálo. Nebylo možné napadnout levobočky a zároveň začít spor o čepici, a odvádět státní záležitosti k osobním zájmům, které by se měly řešit na prvním zasedání v parlamentu po králově smrti. Příležitost k věci čepice, které se tam nebylo možno vyhnout, nenechávala na výběr mezi touto záležitostí a záležitostí levobočků; svou odpovědí vévodkyni z Orléans jsem tedy vůči nim nic neriskoval.

V pátek 9. srpna otec Tellier dlouho ráno přemlouval krále v záležitosti registrace konstituce bez výhrad a viděl se kvůli tomu s prvním prezidentem a generálním prokurátorem, které si den předtím povolal. Král po obědě štval jelena ve svém kaleši, který jako obvykle sám řídil, naposledy v životě, a po návratu se zdál velmi skleslý. Večer byla velká hudba u paní z Maintenon. V sobotu 10. srpna se před obědem procházel ve svých zahradách v Marly; kolem šesté večer se odtud vrátil do Versailles, naposledy v životě, a už nikdy neměl spatřit to podivné dílo svých rukou. Večer pracoval u paní z Maintenon s kancléřem a všem se zdál velmi nemocný. V neděli 11. srpna zasedal ve státní radě, odpoledne se šel projít do Trianonu, aby už nikdy v životě nevyšel. Povolal si generálního prokurátora, s nímž se ostře střetl. Už jednou se s ním střetl v přítomnosti prvního prezidenta a kancléře, v předchozí čtvrtek v Marly, kvůli registraci konstituce bez výhrad. Generálního prokurátora nalezl samotného vyzbrojeného týmiž důvody a touž pevností. Necítil se ve stavu jít osobně do parlamentu, jak to ohlásil. Ačkoli tu naději neztratil, byl na generálního prokurátora tím rozhořčenější, až vybočil ze své povahy a došel k hrozbám, že mu vezme úřad, a otočil se k němu zády. Tak skončila tato audience, kterou tento soudce nebyl o nic víc otřesen.

Nazítří 12. srpna si jako obvykle vzal projímadlo a v ty dny také žil jako obvykle. Proslýchalo se, že si stěžuje na ischias v noze a ve stehně. Nikdy neměl ischias ani revma; nikdy nebyl nachlazen a už dlouho necítil ani záchvěv dny. Večer byla u paní z Maintenon malá hudba a bylo to naposledy v životě, co chodil.

V úterý 13. srpna vynaložil poslední úsilí, aby po návratu ze mše, kam se dal donést, udělil vestoje a bez opory rozlučkovou audienci onomu domnělému perskému velvyslanci. Zdraví mu nedovolilo nádheru, kterou si předsevzal jako při první audienci; spokojil se tím, že ho přijal v trůnním sále, a nebylo tam nic pozoruhodného. Byl to poslední veřejný úkon krále, při němž Pontchartrain tak hrubě klamal jeho ješitnost, aby se mu zalíbil. Nestyděl se zakončit tuto komedii podpisem smlouvy, jejíž následky ukázaly, jak falešné toto velvyslanectví bylo. Tato audience, která byla dosti dlouhá, krále velmi unavila. Po návratu do svých pokojů odolal touze ulehnout; zasedal ve finanční radě, poobědval jako obvykle u malé tabule, dal se donést k paní z Maintenon, kde byla malá hudba, a když vycházel ze svého kabinetu, zastavil se kvůli vévodkyni z La Rochefoucauld, která mu

představila vévodkyni z La Rocheguyon, svou snachu; byla to poslední dáma, která mu byla představena. Večer zaujala svou taburetku při králově večeři, která byla poslední v jeho životě u velké veřejné tabule. Po obědě pracoval ve svých pokojích sám s kancléřem. Nazítří poslal tomu krásnému velvyslanci spoustu darů a několik drahokamů; o dva dny později ho odvezli k jednomu měšťanovi do Chaillot a krátce nato do Le Havru, kde se nalodil. Téhož dne, nazítří ve středu, v předvečer Nanebevzetí, odjela princezna des Ursins, vyděšená, jak bylo řečeno, královým stavem, z Paříže, aby co nejrychleji dorazila do Lyonu.

Králi už víc než rok ubývalo zdraví. Jeho vnitřní komornictvo si toho všimlo hned a sledovalo všechny pokroky, aniž se kdokoli z nich odvážil otevřít ústa. Levobočci, či lépe řečeno pan du Maine, to viděl také dobře a s pomocí paní z Maintenon a jejich kancléře a státního sekretáře urychlil všechno, co se ho týkalo. Fagon,[1] první lékař, velmi zchátralý na těle i na duchu, byl z celého toho vnitřního okruhu jediný, kdo nic nezpozoroval. Maréchal, první chirurg, s ním o tom několikrát mluvil a byl pokaždé tvrdě odbyt. Nakonec, puzen svou povinností a svou oddaností, odvážil se jednoho rána kolem letnic zajít za paní z Maintenon. Řekl jí, co vidí a jak hrubě se Fagon mýlí. Ujistil ji, že král, jemuž často hmatal tep, má už dlouho malou vleklou vnitřní horečku; že jeho tělesná konstituce je tak dobrá, že s léky a péčí je ještě všechno plné nadějí, ale že nechají-li nemoc postupovat, žádné už nebudou. Paní z Maintenon se rozzlobila a jediné, co si za svou horlivost odnesl, byl hněv: řekla mu, že jen osobní nepřátelé Fagonovi nacházejí to, co jí tu říká o králově zdraví, v němž se schopnost, pečlivost a zkušenost prvního lékaře nemůže mýlit. Pozoruhodné je, že Maréchal, který kdysi Fagona operoval pro kámen, byl na místo prvního chirurga dosazen jím a že od té doby až dosud spolu žili v nejdokonalejší shodě. Rozhořčený Maréchal, který mi to vyprávěl, už neměl žádná opatření, která by mohl učinit, a od té chvíle začal oplakávat smrt svého pána. Fagon byl skutečně vědou a zkušeností prvním lékařem Evropy, ale zdraví mu už dávno nedovolovalo svou zkušenost udržovat a vysoký stupeň autority, na nějž ho vynesly jeho schopnosti a jeho přízeň, ho nakonec zkazil. Nechtěl slyšet ani důvody, ani odpověď, a vedl královo zdraví dál tak, jak to dělal v méně pokročilém věku, a touto umíněností ho zabil.

Dna, jejíž dlouhé záchvaty král míval, přiměla Fagona, aby krále, abych tak řekl, každý večer zavinoval do hromady péřových polštářů, v nichž se každou noc tak potil, že ho bylo třeba každé ráno třít a převlékat, než vstoupil velký komoří a první šlechtici komory. Už dlouhá léta nepil místo nejlepšího šampaňského, jež jediné pil celý život, nic jiného než burgundské víno napůl s vodou, tak staré, že bylo už vyčpělé. Někdy se smíchem říkal, že bývali cizí páni pěkně napálení, když chtěli ochutnat víno pro jeho ústa. Nikdy v žádné době nepil víno neředěné ani neužíval žádného likéru, dokonce ani čaje, kávy nebo čokolády. Jen při vstávání bral už velmi

1. **Vysvětlivka:** Guy-Crescent Fagon (1638–1718), první lékař Ludvíka XIV. od roku 1693.

dlouho místo kousku chleba, vína a vody dva šálky šalvěje a rozrazilu; často mezi jídly a vždycky při uléhání sklenice vody s trochou pomerančové vody, které pojaly asi půl pinty, a vždycky ledové, v každou roční dobu; i ve dnech projímadla je pil, a vždycky také při jídle, mezi nímž nikdy nic nejedl kromě několika skořicových pastilek, které si při dezertu dával do kapsy spolu s hromadou sušenek pro ohařky ze svého kabinetu.

Protože v posledním roce života trpěl stále větší zácpou, dával mu Fagon na začátku jídla jíst mnoho ledového ovoce, totiž moruše, melouny a fíky, a ty ještě shnilé, jak byly přezrálé, a při dezertu mnoho jiného ovoce, které zakončoval množstvím cukrovinek, nad nímž vždycky každý žasl. Celý rok jídal k večeři neuvěřitelné množství salátu. Jeho polévky, kterých jedl ráno i večer několik druhů, z každé hodně, a to nijak na úkor ostatního, byly plné šťávy a nesmírně silné, a všechno, co se mu podávalo, bylo plné koření, nejméně dvakrát víc, než se obvykle dává, a i jinak velmi ostré. To a cukrovinky nebylo podle Fagonova gusta; ten, když ho viděl jíst, dělal někdy velmi směšné obličeje, aniž se však odvážil něco říci, leda tu a tam Livrymu a Benoistovi,[2] kteří mu odpovídali, že jejich věcí je dát králi jíst, a jeho věcí je ho pročistit. Nejedl žádnou zvěřinu ani vodní ptactvo, jinak však všechno bez výjimky, masité i postní, což dodržoval vždycky, kromě postní doby, kdy už asi dvacet let držel půst jen několik dní. Toto léto tuto dietu z ovoce a pití ještě zdvojnásobil.

Nakonec mu to ovoce, jedené po polévce, zaplavilo žaludek, otupilo trávicí šťávy a vzalo mu chuť k jídlu, která mu do té doby nikdy v životě nechyběla, aniž by kdy měl hlad nebo potřebu jíst, ať ho náhody přiměly obědvat sebepozději. Ale při prvních lžících polévky se mu chuť vždycky otevřela, jak jsem ho několikrát slyšel říkat, a jedl ráno i večer tak neuvěřitelně mnoho, tak vydatně a ještě tak stejnoměrně, že si na ten pohled nikdo nemohl zvyknout. Tolik vody a tolik ovoce, ničím lihovým nekorigovaných, obrátilo jeho krev ve sněť tím, že ubralo na jejích duších a ochudilo ji těmi vynucenými nočními poty, a bylo příčinou jeho smrti, jak se poznalo při otevření těla. Všechny orgány se ukázaly tak krásné a tak zdravé, že bylo možno soudit, že by se dožil sta let. Úžas vzbudil především jeho žaludek a jeho střeva, svým objemem a délkou dvojnásobná proti obvyklé míře, odkud pocházelo, že byl tak velký a tak stejnoměrný jedlík. Na léky se pomyslelo, teprve když už nebyl čas, protože Fagon nikdy nechtěl věřit, že je nemocen, a zaslepenost paní z Maintenon byla v tom stejná, ačkoli dobře uměla učinit všechna možná opatření pro Saint-Cyr a pro pana du Maine. Přitom všem král pocítil svůj stav dřív než oni a občas to říkal svému vnitřnímu komornictvu. Fagon ho vždycky uklidňoval, aniž by pro něj cokoli udělal. Král se spokojoval tím, co mu říkal, aniž byl přesvědčen, ale zdržovalo ho jeho přátelství k němu, a paní z Maintenon ještě víc.

---

2. **Vysvětlivka:** Livry byl první králův hofmistr (*premier maître d'hôtel*), Benoist kontrolor králova stolu (*contrôleur de la bouche*); oba odpovídali za královu kuchyni.

Ve středu 14. srpna se dal naposledy donést na mši, zasedal ve státní radě, jedl masité jídlo a u paní z Maintenon byla velká hudba. Večeřel u malé tabule ve své ložnici, kde ho dvůr viděl jako při obědě. Krátce pobyl ve svém kabinetu s rodinou a ulehl krátce po desáté.

Ve čtvrtek, ve svátek Nanebevzetí, vyslechl mši na lůžku. Noc byla neklidná a provázená žízní. Obědval na lůžku přede všemi, v pět vstal a dal se donést k paní z Maintenon, kde byla malá hudba. Mezi mší a obědem mluvil zvlášť s kancléřem, s Desmaretsem a s Pontchartrainem. Večeřel a ulehl jako předchozího dne. Tak to od té doby bylo pořád, dokud mohl vstávat.

V pátek 16. srpna nebyla noc o nic lepší; mnoho žízně a pití. Pustil k sobě lidi až v deset. Mše a oběd na lůžku jako od té doby vždy; v kabinetu udělil audienci vyslanci z Wolfenbüttelu, dal se donést k paní z Maintenon; tam hrál s důvěrnými dámami a potom byla velká hudba.

V sobotu 17. srpna noc jako předchozí. Na lůžku zasedal ve finanční radě, při obědě viděl všechny, hned potom vstal, v kabinetu udělil audienci generálovi řádu Svatého Kříže od Sainte-Croix de la Bretonnerie, odebral se k paní z Maintenon, kde pracoval s kancléřem. Večer spal Fagon poprvé v jeho ložnici.

Neděle 18. srpna proběhla jako předchozí dny. Fagon tvrdil, že král neměl žádnou horečku. Před obědem i po něm zasedal ve státní radě, potom pracoval jako obvykle s Pelletierem[3] na opevněních, pak se odebral k paní z Maintenon, kde byla hudba. Téhož dne učinil v Paříži s neobyčejnou nádherou svůj vjezd hrabě z Ribeiry, mimořádný velvyslanec Portugalska, jehož matka, už zesnulá, byla sestrou prince a kardinála z Rohanu, a házel lidu mnoho stříbrných medailí a několik zlatých. Králův stav, který zjevně ukazoval, že to už může trvat jen několik dní, a o němž jsem měl od Maréchala zprávy jistější než ty, které si Fagon chtěl namlouvat sám sobě i jiným, mi připomněl Chamillarta, který měl při odchodu z úřadu od krále penzi šedesát tisíc livrů. Požádal jsem vévodu z Orléans o její zachování a zajištění a ihned jsem to obdržel spolu se svolením oznámit mu to do Paříže. Byl tam velmi dojat královou nemocí a velmi málo čímkoli jiným. Přesto ho můj dopis příjemně překvapil a byl velmi citlivý k péči z mé strany, kterou on sám o sebe neměl. Poslal mi děkovný dopis, který jsem odevzdal vévodovi z Orléans. Nic, co jsem kdy udělal, mi nepůsobilo větší potěšení. Věc zůstala v tajnosti až do královy smrti; neztrácel jsem čas a dal jsem ji ohlásit hned po ustavení regentství.

Téhož dne jsem kolem osmé večer vystoupil k vévodovi z Noailles, pod jehož schodištěm jsem bydlel. Byl zavřený ve svém kabinetu, odkud za mnou přišel do své ložnice. Po několika řečech o královně stavu a o budoucnosti se pustil do dosti dlouhé řeči o jezuitech, jejímž závěrem bylo, že mi navrhl vyhnat je všechny z Francie, vrá-

3. **Vysvětlivka:** Michel Le Peletier de Souzy (v předloze Pelletier), ředitel opevnění, s nímž král pravidelně pracoval na pevnostních záležitostech.

tit do původního stavu obročí, která si dali připojit ke svým domům, a připojit jejich majetek k univerzitám, v jejichž obvodu by ležel. Ačkoli mě výstřední návrhy vévody z Noailles, o nichž jsem mluvil, měly poučit, že je schopen přijít ještě s dalšími stejně bláznivými, přiznávám, že tento mě překvapil, jako by byl prvním svého druhu. Postřehl to na mém vyděšeném výrazu, pustil se do úvah, a mezitím se otevřel jeho kabinet, odkud jsem viděl vycházet generálního prokurátora, který přišel k nám. Několik lidí z parlamentu přijelo ráno zjistit, jak se daří králi, jako sem v každé době často jezdili v neděli, ale myslel jsem, že vévoda z Noailles je ve svém kabinetu sám a že generální prokurátor se vrátil do Paříže velmi brzy, jak to tito soudci vždycky dělali.

Sotva si přitáhl židli k nám, řekl mu vévoda z Noailles, o čem se mezi ním a mnou jedná – mezi ním a mnou, který jsem přitom ještě neřekl ani slovo, ale jemuž uklouzlé gesto překvapení přimělo vévodu z Noailles k obhajobě. Předal generálnímu prokurátorovi to málo, co právě řekl, a ten ho brzy přerušil, aby se na mě chladně podíval a stejně chladně mi řekl, že nejlepší a nejužitečnější věc, jakou lze na počátku regentství udělat, je úplné, radikální a nenávratné vyhnání jezuitů z království a okamžité naložení s jejich domy a majetky ve prospěch univerzit. Nedokážu vylíčit, co se se mnou při tomto výroku generálního prokurátora dělo; tato pošetilost, dost nakažlivá na to, aby zatemnila člověka tak moudrého a v úřadu, který mu nedovoloval neznat její mechaniku a následky, ve mně vzbudila strach, že se nakazím i já. Úžas, v němž jsem byl, ve mně vzbudil i pochybnost, zda jsem dobře slyšel; dal jsem si to zopakovat a zůstal jsem ohromen. Brzy na mém držení těla postřehli, že jsem víc zaujat svými myšlenkami než jejich řečmi; prosili mě, abych jim řekl, co si o jejich návrhu myslím. Přiznal jsem jim, že ho pokládám za tak podivný, že jsem stěží věřil vlastním uším. Dali se nato – jeden s ohněm, druhý s vahou a vážností, a skákajíce si navzájem do řeči – říkat mi, co každý ví o jezuitech, o jejich panovačnosti, o jejich nebezpečnosti pro církev, pro stát i pro jednotlivce. Nakonec mě přešla trpělivost, přerušil jsem je zase já a zdálo se mi, že jsem jim udělal radost, v netrpělivosti, v níž byli, slyšet, co jim mám říci.

Prohlásil jsem jim, že abych to zkrátil, nebudu jim upírat nic z toho, co by chtěli uvést proti jezuitům, ani z výhod, které by Francie našla v tom, že by se jich zbavila, i když by se k tomu dalo mnoho říci; že se omezuji výhradně na příčinu, na způsob a na následky; co se způsobu týče, že nejsme na ostrově s pustým vnitrozemím, jako je Sicílie, kde je jen určitý počet jezuitských domů ve dvou hlavních městech, jako je Palermo a Messina, a v dalších větších místech roztroušených po pobřeží, kde bylo pro místokrále Maffeie snadné pochytat je všechny v tutéž chvíli jedním zátahem sítě, okamžitě je nalodit, poslat je na širé moře a hned nato naložit s jejich domy a majetky tak, jak mu sicilský král nařídil; že tento panovník byl navíc v právu i v rozumu, když tak naložil s lidmi, kteří s otevřeným hledím rozdmychávali proti němu požár vzpoury kvůli sporu, který měl s římskou kurií; ta pod nejmalichernějšími zámin-

kami církevní imunity, která ani nebyla porušena, se pokoušela zrušit tribunál monarchie,[4] udělený tak, jak byl, papeži prvním normanským knížatům, kteří dobyli Sicílii a kteří ji chtěli přijmout v léno[5] od papežů bez jakékoli nutnosti nebo práva – tribunál, bez jehož výkonu by se sicilští králové ocitli bez veškeré autority a kvůli jehož zrušení Řím plýtval svými církevními tresty a s podporou několika biskupů, některých příslušníků světského duchovenstva a téměř celého řeholního, zvláště jezuitů, nesl vzpouru a pobouření do všech myslí a dělal z toho věc svědomí; že ve Francii se od smrti Jindřicha IV. až dosud nestalo nic, kvůli čemu by bylo možno jezuity, neříkám obvinit, ale jen podezírat, že by kuli něco proti státu, proti Ludvíku XIII. či [proti] Ludvíku XIV.; tedy žádný delikt, na němž by se dalo založit vyhnání i toho nejposlednějšího jednotlivce; jaké násilí tedy vůči celé společnosti, kterou tito dva páni líčili jako tak podporovanou, tak mocnou, tak nebezpečnou; učinit to na konci dvou vlád, které jí tak vytrvale přály; učinit to na počátku regentství, které je vždy dobou šetrnosti a slabosti; učinit to konečně rukou regenta obviňovaného, že nemá žádné náboženství, o ostatním nemluvě, a jehož veřejně prostopášný život a nepříliš uvážlivé řeči o náboženství ho činily k takovému výkonu nekonečně méně způsobilým, i kdyby byl spravedlivý a možný.

Pokud jde o způsob provedení, že mám na to příliš omezený rozum, abych si nějaký dokázal představit při nekonečném počtu jezuitských domů roztroušených ve všech provinciích královy vlády a nesmírném počtu jezuitů, kteří je naplňují; že všechno najednou, jak to udělal ten Maffei, je matematicky nemožné; že po částech – jaký křik! jaké nepokoje! jaké pohyby hned od prvních kroků! Ta nesmírná spousta jezuitů, jejich rodiny, jejich žáci a rodiny těchto žáků, jejich kajícníci, zástupy z jejich exercicií a z jejich kongregací, posluchači jejich kázání, jejich přátelé a přátelé jejich učení – jaký povyk, než by se vyčistila provincie, kterou by se začalo, a kdy a jak by se to dokončilo ve všech provinciích? Kam ty vyhnance odvést? Za nejbližší hranici, odpoví se; ale kdo jim zabrání vrátit se? Žádné moře, jako aby se vrátili na Sicílii, ani velká zeď jako v Číně, všude všechno otevřené, a k tomu přízeň onoho nesmírného počtu lidí všech stavů a ze všech míst, o nichž jsem právě mluvil. Je to tedy zjevně nemožná chiméra. Ale předpokládejme na chvíli, že je nejen proveditelná, ale i provedená. Co řekne římská kurie, jejíž nejužitečnějšími nástroji ve Francii, nejoddanějšími jejím nárokům a rozkazům, jsou jezuité? Co řekne španělský král, tak zbožný, tak veřejně jezuitský, a který je s vévodou z Orléans, jak každý ví? Co řeknou všechny

4. **Vysvětlivka:** Tzv. Monarchia Sicula – výsada papeže Urbana II. z roku 1098, jíž normanský hrabě Roger I. a jeho nástupci vykonávali na Sicílii pravomoci papežského legáta a s ní církevní soudnictví. Kolem roku 1711 z ní vzešel spor mezi Římem a sicilskou vládou, který pokračoval i za Viktora Amadea II., od roku 1713 sicilského krále; ten se o tuto výsadu opíral při vypovídání duchovních, kteří zachovávali papežský interdikt. Místokrálem byl savojský hrabě Annibale Maffei.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To jest prohlásit, že ji drží od papežů, jako vazal držel léno od svého lenního pána.

katolické mocnosti, u nichž mají všichni jezuité tolik vlivu a u nichž téměř u všech jsou zpovědníky? A katolické národy celé Evropy, kde mají jezuité kazatelnou, zpovědnicí a školními třídami tolik přátel a stoupenců, kolik jim jich tytéž prostředky dávají ve Francii? Co řeknou všechny řeholní řády, možná až po benediktiny, dominikány a různé řeholní kanovníky,[6] snad jediné mezi řeholníky, kdo jsou nepřáteli jezuitů? Nemusíme soudit, že se všichni zachvějí před ranou, která může postihnout i je, až se komu zachce, že se budou obávat toho hrozivého příkladu a že se spojí se všemi, kdo budou cítit nebo věřit, že mají zájem tomu zabránit? A dosáhnou-li toho, jaké bláznovství, jakou potupu si člověk takto zbytečně připraví, a navíc jaké nebezpečí, a to nebezpečí, při němž už nelze doufat v bezpečí ani klid, když si člověk poštve proti sobě vnitřek i vnějšek a v jejich čele to, čemu se říká náboženství! Uzavřel jsem nakonec, že tento pokus, ať by byl sebelépe promyšlen, by byl záhubou vévody z Orléans a takovým převratem, že nevidím, jak a kdy by se dal uklidnit.

Má řeč byla obšírnější, než ji podávám, a nikdo mě nepřerušil. Když jsem skončil, viděl jsem dva užaslé a rozmrzelé muže, kteří nedokázali odpovědět jediné slovo na žádnou z námitek, které jsem právě vznesl, a kteří mi přitom oba prohlásili, že jsem je nepřesvědčil. Oba, skákajíce si navzájem do řeči, se vraceli k nebezpečí jezuitů ve Francii pro obecné dobro státu a církve i pro jednotlivce; já jsem jim opakoval, že o to nejde, ale o příčinu, prostředky a následky, a že mi mají dokázat, že tyto tři věci jsou možné a zaručené. Marně jsem je přiváděl zpět, trvali na svém – mám to říci? – a štěkali na měsíc. Jejich malý úspěch u mne a pro soudce nevhodná hodina k návratu do Paříže nás rozdělily, aniž kdo z nás učinil sebemenší pokrok. Vyšel jsem zároveň s generálním prokurátorem, abych se vrátil domů, utopen v úžasu a v pátrání, co generální prokurátor udělal se svým rozumem, se svými vědomostmi, se svou moudrostí, a přesvědčen, že se o té věci spolu radili, když jsem přišel, soudě podle toho, jak náhle mi o ní vévoda z Noailles začal mluvit a jak ji předal generálnímu prokurátorovi, když k nám přišel jako třetí. S generálním prokurátorem jsem byl v koncích; ten jistě neměl žádné postranní úmysly, ale moc vévody z Noailles nad jeho myslí ho získala – byl už sám osobním a parlamentním nepřítelem Tovaryšstva – a nechal se strhnout k bláznovství svého přítele, aniž by ho od něho mohly odvrátit tak jasně rozhodující důvody, ačkoli jim nedokázal žádný postavit, a to vystupňovalo můj úžas až k naprostému zmatení.

V pondělí 19. srpna byla noc stejně neklidná, aniž chtěl Fagon připustit, že má král horečku. Pomýšlel na to dát mu přivézt vody z Bourbonne. Král pracoval s Pontchartrainem, u paní z Maintenon byla malá hudba, prohlásil, že nepojede do Fonta-

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Kanovníci podřízení řeholnímu pravidlu, jako premonstráti, antoniáni, jenovéfané atd. Řeholní kanovníci byli ustaveni koncily konanými v Římě v letech 1059 a 1063. Ve Francii se usadili roku 1119 u Saint-Victor v Paříži.

inebleau, a řekl, že příští středu si prohlédne gendarmerii[7] ze svého balkonu. Dal ji přivolat z jejích ubikací, aby ji podrobil přehlídce: teprve toho dne poznal, že to nedokáže, a omezil se na to, že se na ni podívá na velkém nádvoří ve Versailles z okna. V úterý 20. srpna byla noc jako předchozí. Ráno pracoval s kancléřem; při obědě chtěl vidět jen málo významných osob a cizí diplomaty, kteří měli, a mají dosud, úterý určeno k cestám do Versailles. Potom zasedal ve finanční radě a pak pracoval sám s Desmaretsem. Nemohl jít k paní z Maintenon, a tak pro ni poslal. Paní z Dangeau a paní z Caylusu tam byly po nějaké době připuštěny, aby pomohly udržovat rozhovor. Večeřel v županu ve svém křesle. Už nevyšel ze svého bytu a už se neoblékl. Večer krátký jako předchozí. Fagon mu konečně navrhl poradu předních lékařů z Paříže a od dvora.

Téhož dne se vrátila z lázní ve Forges paní ze Saint-Simon, kterou jsem naléhavě žádal, aby se vrátila. Když král po večeři vjížděl do svého kabinetu, zahlédl ji. Dal zastavit své pojízdné křeslo, projevil jí mnoho laskavosti ohledně její cesty a návratu a pak se dal dál tlačit Bloinem do druhého kabinetu. Byla to poslední žena od dvora, s níž mluvil, protože nepočítám paní z Lévis, paní z Dangeau, paní z Caylusu a paní z O,[8] které byly důvěrnicemi hry a hudby u paní z Maintenon a které k němu chodily, když už nemohl vycházet. Paní ze Saint-Simon mi večer řekla, že by krále nepoznala, kdyby ho potkala jinde než u něho. Odjela z Marly do Forges teprve 6. července.

Ve středu 21. srpna navštívili krále čtyři lékaři a dobře se střežili říci cokoli jiného než chválu Fagona, který mu dal vzít kasii. Odložil na příští pátek prohlídku gendarmerie ze svých oken, po obědě zasedal ve státní radě a pak pracoval s kancléřem. Potom přišla paní z Maintenon, pak důvěrné dámy, a velká hudba. Večeřel v županu ve svém křesle. Už několik dní se začínalo pozorovat, že jen s obtížemi jí maso, a dokonce chléb, jehož celý život jedl velmi málo a už velmi dlouho jen střídu, protože už neměl zuby. Polévka ve větším množství, velmi řídká sekaná masa a vejce to nahrazovaly, ale jedl jen velmi skromně.

Ve čtvrtek 22. srpna byl král ještě hůř. Navštívili ho čtyři další lékaři, kteří stejně jako první čtyři jen obdivovali učené znalosti a obdivuhodné vedení Fagona, který mu k večeru dal vzít chinovou kůru ve vodě a na noc mu určil oslí mléko. Protože už od předchozího dne nepočítal s tím, že by se mohl postavit na balkon a prohlédnout si gendarmerii na svém nádvoří, využil ve prospěch vévody du Maine i svou poslední slabost. Pověřil ho, aby místo něho a s veškerou jeho autoritou vykonal přehlídku tohoto elitního sboru, aby v něm vojsku ukázal její první plody, aby je ještě za svého života navykl pohlížet na něho jako na krále samého a aby mu vůči nim poskytl pří-

---

7. **Vysvětlivka:** Gendarmerie – elitní těžká jízda královské armády, rozdělená do kompanií; vévoda z Orléans byl kapitánem vlastních kompanií, proto dále vystupuje „jako kapitán gendarmerie".

8. **Vysvětlivka:** Tzv. důvěrné dámy paní z Maintenon: paní z Lévis, dcera vévody z Chevreuse; paní z Dangeau, manželka dvořana a autora deníku markýze z Dangeau; paní z Caylusu, příbuzná a chovanka paní z Maintenon; paní z O, manželka markýze z O, guvernéra hraběte z Toulouse.

ležitost k příznivému a lichotivému hlášení. To si dokázal zařídit tento slabý odvar Guisů a Cromwella; ale protože mu naprosto chyběla jejich odvaha, zmocnil se ho strach, co by se mu mohlo přihodit v tomto králově krajním stavu, o němž se vědělo, kdyby vévoda z Orléans poznal své přirozené síly a napadlo ho jich použít. Hledal tedy štít, který by ho mohl krýt, a skrze paní z Maintenon pro něho nebylo těžké jej najít.

Paní z Ventadour, ponoukaná svým dávným milencem a důvěrným přítelem maršálem z Villeroy, který dobře věděl, co dělá, vzbudila v monseigneurovi dauphinovi chuť jet na tuto přehlídku. Začínal jezdit na malém poníkovi a šel požádat krále o svolení jet tam. Hra této komedie byla zřejmá z toho, že uniforma kapitána gendarmerie byla pro pana dauphina, který teprve docela nedávno dostal kalhoty, už celá ušitá. Králi se tato dětská touha velmi zalíbila a dovolil mu tam jet.

Králův stav, který už nebyl pro nikoho tajemstvím, už proměnil pustotu bytu vévody z Orléans v tlačenici. Navrhl jsem mu, aby jel na přehlídku a pod záminkou, že v panu du Maine ctí autoritu krále samého, jíž byl pro tuto přehlídku oděn, ho tam doprovázel jako dvořan, jako by doprovázel krále samého, aby mu tímto tónem odpovídal, kdyby se tomu chtěl bránit, aby se k němu proti jeho vůli přimkl, aby s ním okázale mluvil vždy jen s kloboukem v ruce, jako by mluvil s králem, aby ho předešel o padesát kroků, když se bude blížit ke svým kompaniím gendarmerie, aby ho tam v jejich čele pozdravil, a pak aby se k němu připojil a následoval ho s kloboukem v ruce mezi jejich řadami; zároveň aby často vrhal pohled na jeho doprovod a na vojsko, aby tam nenechal nikoho na pochybách o tom sarkasmu svými uctivě urážlivými způsoby a aby tam ukázal toho krále z lepenky omdlévajícího hrůzou a rozpaky. Kromě potěšení přejít mu takto po břiše uprostřed jeho triumfu bylo všechno k získání dojmem strachu a tím, že by ukázal vojsku, divákům a skrze ně dvoru i městu, jaká je síla přirozenosti proti uzurpaci, a že jestliže se ničemu nestaví na odpor za života krále, který je u posledních dnů, není to muž, který by tomu levobočkovi nechal užívat výhod, jež si dokázal dát udělit na jeho úkor i na úkor práva a zákonů. Vévoda z Orléans se neměl čeho bát; král udělal svými ustanoveními proti němu a pro své levobočky všechno, co mohl; nikdo o tom nepochyboval ani nemohl pochybovat, a vévoda z Orléans také ne. Tedy nic k ztracení při takovém postupu, jehož ani vnější stránka, ať sebeironičtější, by nemohla poskytnout žádný důvod ke stížnosti; a komu by si vůbec mohl stěžovat? A co by mohl udělat ten umírající Jupiter? A naopak všechno k získání, kdyby zastrašil vévodu du Maine a jeho lidi a sám se ukázal celé Francii takový, jaký měl být. Chtěl jsem také, aby se tam ukázal sám a bez doprovodu; aby všechny, kdo by se kolem něho chtěli shromáždit, posílal s posměšnou úctou k panu du Maine; aby se o všem, co by se týkalo přehlídky, vyjadřoval jako ten nejposlednější soukromník, jemuž by se prokazovala příliš velká čest, kdyby se s ním o tom mluvilo, a který by se necítil povolán odpovídat; aby u svých vlastních kompanií hrál vůči vévodovi du Maine roli důstojníka, který se uchází o jeho

přímluvu u krále v hlášení, které mu o nich měl podat, a zároveň aby mu sám podal hlášení o svých kompaniích a představil mu jejich důstojníky a vychvaloval je, jak by to dělal před králem samým, ale s urážlivou a jemně výhrůžnou úctou.

Přiznávám, že kdyby to bylo možné, draze bych si koupil, abych mohl být tehdy na čtyřiadvacet hodin vévodou z Orléans. Takový, jaký pan du Maine byl, nevím, zda by nebyl umřel strachy. Přítomnost pětiletého dauphina neměla nic zmařit. Byl jen ve věku, kdy se mu prokazuje úcta; všechno ostatní zůstávalo vévodovi du Maine, a mimo jeho přítomnost dokonce veškerá úcta, protože tam zastupoval krále. Ale slabost vévody z Orléans nebyla schopna tak rozkošné komedie. Jel na přehlídku, prohlédl si tam své kompanie, v jejich čele pozdravil monseigneura dauphina, k panu du Maine se přiblížil jen málo – ten zbledl, když ho uviděl, a jeho rozpaky a úzkost udeřily do očí všem; všichni ho opouštěli, aby stále doprovázeli vévodu z Orléans, aniž ten k tomu sám něčím přispěl. Všichni, kdo byli na přehlídce, dávali najevo rozhořčení, že ji koná vévoda du Maine v přítomnosti vévody z Orléans; co by teprve bylo, kdyby měl ten princ sílu počínat si tam tak, jak jsem na něho naléhal? Pocítil to potom a styděl se za to; využil jsem toho, abych mu dodal víc odvahy. I gendarmerie byla rozhořčena a netajila se tím, ať se král sebevíc snažil v hodinách, kdy ještě přijímal lidi, rozhlašovat a vyzdvihovat před důstojníky gendarmerie chvály a divy hlášení, které mu vévoda du Maine o tomto sboru podal.

Veřejnost shledala toto pověření velmi podivným a vévoda du Maine nic nezískal tím, že si je dal udělit, ať tomuto sboru během přehlídky a po ní sebevíc lichotil. Ve svých krajních rozpacích, které byly zřejmé všem, kdo tam byli, chtěl prokazovat vévodovi z Orléans čest hostitele; ten se spokojil s odpovědí, že přišel jen jako kapitán gendarmerie, nic nepřijal a odjel, když si prohlédl své kompanie a pozdravil v jejich čele monseigneura dauphina. Gendarmerie byla hned nato poslána zpět do svých ubikací. Právě tam pocítili vévoda z Orléans a vévoda du Maine první předzvěst toho, co je čeká. Všechno se tam hrnulo k prvnímu a opustilo druhého, který z toho zůstal zdrcen; i vojsko bylo tím kontrastem zasaženo. Veřejnost se vyjadřovala tvrdě a volně a shledávala, že tento úkon příslušel vévodovi z Orléans, [měl-li jej vykonat] princ, anebo maršálovi Francie či nějakému význačnému generálovi, aby o něm prostě podal králi hlášení.

Dopřál jsem si v soukromé miniatuře potěšení, které si vévoda z Orléans jako příští regent království netroufl dopřát. Šel jsem navštívit Pontchartraina, k němuž jsem téměř nikdy nechodil, a spadl jsem tam jako puma – což je vždycky smutnější a nepříjemnější pro pumu než pro ty, kdo ji přijímají, ale tentokrát to bylo nepříjemné jen pro společnost a mně to působilo dvojí potěšení. Ministři byli ve velké nejistotě o svůj osud. Hrůza z krále je ještě zdržovala, žádný z nich se neodvážil obrátit k vévodovi z Orléans; ostražitost vévody du Maine a strach z paní z Maintenon je držely zkrátka, protože v králi zbývalo ještě dost života, aby je vyhnal, a v takovém případě by si nemohli lichotit, že je bude vévoda z Orléans pokládat za své mučedníky, nýbrž

jen za mučedníky své opožděné politiky. Chtěl jsem se tedy pokochat Pontchartrainovými rozpaky a dopřát si potěšení pohrát si zase já s tímto odporným kyklopem.

Zastihl jsem ho zavřeného s Besonsem[9] a d'Effiatem, ale jeho lidé se po chvilce váhání neodvážili mě nepustit. Vstoupil jsem tedy do jeho kabinetu, kde mi první pohled ukázal tři muže sedící tak blízko sebe, s hlavami u sebe, kteří se při mém příchodu jakoby ze spánku vytrhli, s výrazem mrzutosti, který jsem hned postřehl a který se okamžitě změnil v poklony, nesoucí známky zmatku, jejž jim má neodbytná přítomnost způsobila. Čím víc jsem je viděl zaražené a přerušené v té malé poradě, kterou drželi, tím víc jsem se bavil a tím méně jsem měl chuť odejít, jak bych to udělal v kteroukoli jinou dobu. Doufali v to, ale když viděli, že jsem se dal do řeči o lhostejných věcech jako člověk, který ani nepomyslí, že je obtěžuje, Effiat se suše uklonil, Besons hned po něm, a odešli.

Pontchartrain, který se do té doby Besonse ani neujal, ani si ho nijak nevážil, se dovolával jejich příbuzenství, když pocítil, jak ho potřebuje u vévody z Orléans. Udělal si z něho svého patrona, a Besons, kterého oddanost vévodovi z Orléans vsunula mezi jeho dvořany a který se spřátelil s Effiatem, získal ho pro Pontchartrainovy zájmy. Jakmile odešli, měl jsem tu zlomyslnost mu říci, že je asi vyrušuji a že jsem měl raději odejít já. Pontchartrain mi to mezi poklonami přiznal natolik, že mi dal příležitost říci mu, že tam byl se dvěma muži, kteří mu mohou velmi dobře posloužit. Agónie, v níž cítil svou kariéru, ho zaslepila natolik, že neviděl, že ho chci jen přimět mluvit, abych se mu vysmál, a že zapomněl na své zločiny i na všechno, co se mezi ním a mnou odehrálo, tak dalece, že si mou návštěvou lichotil a mluvil se mnou s jakousi důvěrou ozdobenou projevy úcty, jaké u něho byly do té doby neznámé. Ani jsem se nemusel namáhat, abych ho k tomu přivedl neurčitými poklonami a dvorskými řečmi; rozpovídal se sám od sebe, vyprávěl mi o svých trápeních, svém neklidu, svých rozpacích, předložil mi svou obhajobu, a nakonec mi, pokud jde o vévodu z Orléans, přiznal, že se obrátil na Besonse a skrze něho na d'Effiata, vychvaloval přátelství a laskavosti – neboť tento král nad ostatními se ponížil až k tomuto slovu –, které od nich dostával, a pořád se vracel ke svému neklidu, prokládaje tu a tam řeč polovičatými slovy, která ukazovala, jak touží po mé ochraně a jak je v rozpacích, že se o ni neodvažuje docela požádat.

Když jsem se dlouho kochal tím, jak se takto plazí, řekl jsem mu, že se divím, že se muž tak duchaplný jako on, s tolika zkušenostmi s dvorem a se světem, může znepokojovat tím, co s ním bude po králi, kterému vskutku (a přitom jsem se na něho velmi upřeně díval), jak se zdálo, už mnoho času nezbývá; že při jeho schopnostech a jeho zkušenosti v námořnictvu, v němž, jak může počítat, se mu nikdo nevyrovná, bude vévoda z Orléans příliš šťasten, že ho může ponechat v úřadu tak nezbytném

9. **Vysvětlivka:** Jacques Bazin, markýz z Besons (1646–1733), generál, který sloužil pod vévodou z Orléans ve Španělsku a patřil k jeho okruhu; maršál Francie od roku 1709.

a tak důležitém, v němž by po muži, jako je on, nemohl nastoupit nikdo, kdo by o něm měl sebemenší ponětí. Zdálo se mi, že jsem mu vrátil život, ale protože byl velmi rozvláčný, nepřestával se vracet ke svým obavám, které jsem si několikrát s potěšením napůl přitakal, abych viděl, jak můj člověk bledne, a pak jsem ho uklidňoval týmiž řečmi, že je ve svém úřadu člověkem nezbytným, bez něhož se nelze obejít a který si tím, jistý svou věcí, může žít v klidu a nikoho nepotřebovat. Tato chutná komedie, kterou jsem si dopřál, trvala dobré tři čtvrtě hodiny. Dal jsem si velký pozor, abych neřekl jediné slovo, které by zavánělo nabídkou služeb, radou nebo dřívějším přátelstvím; stačilo mi jen tu a tam utrousit pár slov, abych udržel jeho proud řeči, a dozvěděl jsem se tam, že se Besons a d'Effiat stali jeho ochránci. Denně mě vévoda z Orléans ujišťoval, že ho nenechá v úřadu, až vyhlásí výběr členů rady námořnictva, a tak jsem si gratuloval ke svému skrytému výsměchu do očí a k tomu, že jsem tak jistě a tak blízko tomu, abych mu dostál slovu, o němž jsem mluvil v příslušné době.

Desmarets, který se necítil o nic jistější než Pontchartrain, si tehdy vzpomněl, že jsem na světě. Louville,[10] zeť bratra paní Desmaretsové, se za něho za mnou přimluvil. Byl, jak jsme viděli, odjakživa mým důvěrným přítelem; dobře znal mé chování k Desmaretsovi i Desmaretsovo jednání se mnou. Rozvinul přede mnou jeho úctu, jeho lítost, jeho přání a podepřel je svým duchem a výmluvností. Neprozradil jsem mu, že vyhnání Desmaretse je už rozhodnuto, ale řekl jsem mu, že je napříště příliš pozdě litovat svého chování ke mně, a otevřeně, že Desmarets je člověk, bez něhož jsem se do té doby dobře uměl obejít a o němž nechci do smrti slyšet. Po tomto odmítnutí následoval dopis vévodkyně z Beauvilliers, krajně naléhavý, který mluvil i jménem vévodkyně z Chevreuse a který mě chtěl jako posledním důvodem pohnout ve prospěch Desmaretse jeho schopnostmi ve financích a potřebami státu v tak důležitém odvětví. Odpověděl jsem tím nejuctivějším, nejoddanějším, nejpokornějším, co jsem dokázal, abych prosadil své neotřesitelné odmítnutí ohledně Desmaretse, aniž bych se ostatně vyjádřil, čeho se má obávat nebo v co doufat, takže pevnost těchto dvou odmítnutí mě zbavila dalších proseb a mohla rozmnožit strach toho hrubého a drzého ministra i jeho lítost nad tím, jak bláznivě nevděčný ke mně byl.

Téhož dne, ve čtvrtek 22. srpna, kdy vévoda du Maine místo krále konal přehlídku gendarmerie, nařídil král při ukládání ke spánku vévodovi z La Rochefoucauld, aby mu nazítří ráno ukázal šaty, z nichž by si vybral ty, které by se mu hodily, až odloží smutek za jednoho syna vévodkyně lotrinské,[11] jemuž se říkalo princ Fran-

10. **Vysvětlivka:** Charles-Auguste d'Allonville, markýz z Louville, Saint-Simonův dávný přítel, v prvních letech vlády Filipa V. jeho důvěrník ve Španělsku.

11. **Ediční poznámka:** Princ František Lotrinský (François-Antoine-Joseph, 1689–1715), opat ve Stavelotu a Malmedy, nebyl synem vévodkyně lotrinské (Élisabeth-Charlotte Orleánské, provdané 1698), nýbrž synem vévody Karla V. Lotrinského, tedy bratrem vévody Leopolda a švagrem vévodkyně. Narodil se 8. prosince 1689 a zemřel 25. července 1715 v Lunéville, tedy v pětadvaceti letech (v šestadvacátém roce věku); opatem ve Stavelotu a Malmedy byl od roku 1704.

tišek, bylo mu šestadvacet let a měl opatství Stavelot a Malmedy. Vidíme zde, jak dlouho už nechodil, že se už neoblékal ani v posledních dnech, kdy se dával nosit k paní z Maintenon, že vstával z lůžka jen k večeři v županu, že lékaři spali v jeho ložnici a ve vedlejších místnostech, konečně že už nemohl spolknout nic pevného – a přesto, jak tu vidíme, stále počítal s tím, že se uzdraví, protože počítal s tím, že se ještě obleče, a chtěl si vybrat šaty pro dobu, kdy si je bude moci obléci. Proto také vidíme týž sled rad, práce a zábav; je to tím, že lidé nechtějí umřít a zastírají si to tak dlouho a tak daleko, jak je to jen možné.

Pátek 23. srpna proběhl jako předchozí dny. Král ráno pracoval s otcem Tellierem, a protože už nedoufal, že by mohl gendarmerii vidět, poslal ji zpět do jejích ubikací. Zvláštností toho dne bylo, že král neobědval na lůžku, ale vestoje, v županu. Potom se bavil s paní z Maintenon a pak s důvěrnými dámami. Po celou tu dobu je třeba mít na paměti, že poněkud význačtí dvořané vstupovali k jeho jídlům, ti, kdo měli velké nebo první vstupy, na jeho mši, na konec jeho vstávání a na začátek jeho ukládání ke spánku, vévoda z Orléans jako ostatní; a že zbytek dne, který rady nebo ministři nechávali prázdný, vyplňovali, stejně jako když byl na nohou, jeho levobočci, mnohem víc pan du Maine než hrabě z Toulouse, a že pan du Maine tam často zůstával s paní z Maintenon samotnou a někdy s důvěrnými dámami, přičemž vcházel a vycházel vždy jako obvykle po malém schodišti v zadní části kabinetů, takže ho nikdy nikdo neviděl vcházet ani vycházet, ani hraběte z Toulouse; paní z Maintenon a důvěrné dámy vždy přes předpokoje; vnitřní komornictvo bylo jako obvykle s králem, když tam byli jen jeho levobočci nebo nikdo, ale málo, když byl pan du Maine s ním sám.

Bylo třeba vést vyprávění o králově nemoci až do předvečera jeho krajního stavu, spolu s tím, co se tehdy dělo, aniž by se jeho souvislost ztratila z očí příliš dlouhým vyprávěním, které by s ní nesouviselo, aby se v něm zachoval pořádek věcí. Tentýž důvod tím spíš žádá, aby všechno, co patří k jeho krajnímu stavu až do konce, bylo přerušeno ještě méně: to mě přiměje umístit sem hned to, co nemohlo být umístěno na přesném místě, aniž bych porušil tuto souvislost a jasnost, kterou jsem si předsevzal, abych zachoval pořádek nezměněný. Nyní je třeba se trochu vrátit a jít hned trochu za den, u něhož jsme, abychom pak znovu navázali na tento jakýsi deník, kde jej nyní opouštíme, abychom ho už nepřerušili až do královy smrti.

Kapitola čtrnáctá

Ubohost vévodů. — Vévoda a vévodkyně du Maine s plným úspěchem popouzejí proti vévodům lidi z urozených rodů i ty, kdo se za ně vydávají. — Ohavnost vévody z Noailles. — Navrhuje mi, abych ho dal učinit prvním ministrem. — Návrh vévody z Noailles na novotu, kterou hájí proti všem mým důvodům. — Vévoda z Noailles mi přičítá návrh, proti němuž jsem tak důrazně bojoval, a popuzuje všechny proti mně. — Podivné rozpaky Noaillese před paní ze Saint-Simon. — Dozvídám se o Noaillesově ničemnosti. — Nestvůrný nevděk Noaillese. — Jeho strašlivý a hluboký plán. — Krátká úvaha. — Bez míry se proti Noaillesovi rozhořčuji; on krčí rameny, jde dál za svým mezi šlechtou a strojí proti mně kliku vévodů. — Usmiřuji se s vévodou z Luxembourgu; jeho povaha. — Důsledky roztržky. — Nízkost a zoufalství Noaillese. — Jeho chování ke mně a mé k němu. — Noailles nic neopomíjí, ale marně, aby mě obměkčil. — Noailles po smrti vévody z Orléans stejně neúnavně, a stejně marně, usiluje, aby mě udobřil. — Nesmírná touha Noaillesů po usmíření nakonec přivodí sňatek mého nejstaršího syna. — Usmíření mezi Noaillesem a mnou a jeho nepatrné důsledky.

Černá politika vévody a vévodkyně du Maine se neomezila na to, aby se proti vévodům zajistili důsledky kruté aféry s čepicí, kterou úmyslně vyvolali, vedli a ukončili způsobem, jenž byl vylíčen. Dala také několika vévodům podnět, aby se drželi pospolu a dbali, aby se žádný z nich nestýkal s prvním prezidentem. Pan z Aumontu a jen velmi málo dalších se z této řady vymklo. Jednání toho prvního rozzlobilo, ale nepřekvapilo: celé jeho chování bylo dvojznačné jen pro toho, kdo nechtěl mít oči, a příliš se podobalo chování celého jeho života, než aby se v něm dalo mýlit. Pravda je, že vévodové se už dlouho nezdáli schopni udržet se v čemkoli.

Duch soukromého prospěchu, módy a poddajnosti, hluboká a hanebná nevědomost, neschopnost jakékoli vzájemné shody, hloupé vytahování, s nímž rozdávali, co nepatří nikomu z nich jednotlivě, a domnívali se, že se tím ukazují povzneseni, když tím hloupě vystýlali cestu všem, kdo z toho těžili a přitom se jim vysmívali, a zvyk na vlastní neustálý úpadek – to vše jim bylo ve všem překážkou a každému dávalo důvod škubat jim peří. Viděli jsme, a ještě lépe to vyložím, jaký byl v tomto ohledu král vždycky, obecně vůči všemu, co nebylo ani levobočkem, ani ministrem: odtud široká volnost proti vévodům, a to i z jejich vlastní strany. Jejich počet, stále rozmnožovaný a málo vybíraný, a nevychovanost mladých vévodů, jimž otcové postoupili hodnost, zvětšovaly neúctu i závist; a tito vévodové, kteří se nedrželi pospolu a ani nepomysleli na to, aby je někdo podpíral, dovedli se jen den co den ponižovat. Ačkoli osoby bez titulu, a často nejpřednějšího rodu, neustále uzavíraly velmi nízké sňatky,

takové sňatky vévodů jako by je s nimi víc míchaly a byly nápadnější tím rozlišením jejich hodnosti, které u vévodkyň tohoto druhu dráždilo dámy z urozených rodů; zvláště ty, které byly urozené samy rodem, si tím spíš dovolovaly odvážit se neprokázat těmto vévodkyním, co jim náleželo, a ty naopak byly v rozpacích a povolnější, přecházely to a snášely.

Pan a paní du Maine, kterým nebyla neznámá tato situace ani to, že nevědomost a hloupost jsou mezi lidmi bez titulu stejně hluboké a stejně rozšířené jako mezi vévody, se rozhodli toho využít a chopit se příležitosti, kterou poskytl rozruch na konci aféry s čepicí, aby povzbudili netitulované proti vévodům a rozeštvali je s nimi se stejným hlukem, jaký se tak dobře osvědčil vůči parlamentu. Vévoda du Maine nahrazoval ctnosti nejčernějšími a nejtemnějšími nadáními; ustavičně je zkoušel. Viděli jsme, do jaké míry v nich překonal sám sebe za lillského tažení.[1] Ach, kéž by se u toho byl zastavil! Mohlo jeho umění po takových mistrovských kouscích najít ještě něco nesnadného? Uvedl je do chodu stejnou péčí a stejnými vyslanci, kteří mu v tom tak dobře posloužili a kteří znovu překonali sami sebe, stejně jako on sám a vévodkyně du Maine.

Nejprve se spokojili s tím, že sondovali, pouštěli řeči, pěstovali styky a potom shromažďovali, ale ve skrytu. Bylo třeba nejprve poblouznit hrstku domýšlivých a nevzdělaných hlupáků, aby jich bylo možné použít k náboru dalších; přilákat osoby tohoto druhu z význačného rodu; popíchnout obyčejné marnivostí, že smýšlejí jako ony, a ctí, že se s nimi spojí společným zájmem, který je jim rovnal; zároveň dosáhnout, aby lidé z urozených rodů tento znetvořený slepenec snesli a pak se k němu propůjčili, tím, že jim dají pocítit, že k úspěchu hlukem je nutný počet, a že jim lichotivě slíbí, že po úspěchu bude tato příměs oddělena, což prý nebude možné odepřít, až potřeba pomine; a těmito lstmi vytvořit skupinu, do níž by mohli vstoupit lidé všeho druhu, dát si krásné hromadné jméno šlechta a velkým počtem tak dobře oklamaných a zamaskovaných lidí nadělat tak velký hluk, aby vévodové mohli myslet jen na obranu, a ani zdaleka ne na útok proti levobočkům, které by první i druhý obratný tah spojil s talárníky a s takzvanou šlechtou proti nim a kteří by s tímto dvojím zástupem byli s to diktovat regentovi zákon; to byl dvojí záměr vévody a vévodkyně du Maine. Tento náčrt prozatím postačí; brzy bude příležitost proměnit jej v obraz, až se užívání této bláznivé tlupy stane pro vládu nebezpečnějším. Tady to stačí k vysvětlení, co z toho dokázal udělat vévoda z Noailles, dělník neméně dobrý a téhož druhu i vkusu jako vévoda du Maine. Jeho pekelné nadání nelze vychválit lépe a zároveň nelze provést přesnější a spravedlivější srovnání.

Řekl jsem výše, že mi vévoda z Noailles předložil nesmyslný návrh, který jsem rozhodně odmítl, a že ještě nebyl čas jej vysvětlit: nyní je na čase to udělat. Šlo o to,

---

1. **Vysvětlivka:** Lillským tažením se míní flanderské tažení roku 1708, kdy po porážce u Oudenaarde padlo Lille do rukou spojenců; Saint-Simon z neúspěchu vinil kliku kolem vévody z Vendôme, namířenou proti vévodovi z Bourgogne, kterou podle něho podporoval vévoda du Maine.

aby po králově smrti všichni vévodové, kteří budou u dvora, šli společně pozdravit nového krále hned za vévodou z Orléans a princi krve. Nevím, zda už tehdy věděl o hnutí, které se mezi šlechtou chystalo; já jsem o něm ještě nevěděl a tajemství bylo tehdy dosud úplné. Často se k tomu vracel, aniž mnou dokázal pohnout nebo odpovědět na důvody, které jsem mu uváděl a které budou lépe na svém místě níže. Mluvil o tom s jinými vévody, aby se pokusil mnou pohnout, a využil k tomu různých malých schůzek, které se, jak král slábl, konaly u různých vévodů o tom, jak se v otázce čepice chovat v parlamentu, a které si navzájem podávaly zprávy prostřednictvím někoho z účastníků těchto malých schůzek. Konaly se také u mne, a nezávisle na nich byl můj byt vždycky dost plný soukromých přátel, zvědavých na všechno, co se od chvíle ke chvíli dělo v tak vzrušených a tak zajímavých dobách; a brzy mi dali vědět, že okolí mého bytu je ve dne v noci obléháno komorníky a lokaji všemožných dvořanů, kteří sledovali, kdo vchází a vychází, a snažili se proniknout, co se tam děje, nakolik to zvenčí bylo možné.

Jednoho večera, dost brzy, když jsem šel nahoru k vévodovi z Noailles a zastihl ho samotného, začal se mnou rozprávět, aby mě zkusil odvrátit od plánu svolat generální stavy, a skrze tisíc chval tak krásného záměru, jehož překážky pro sebe cítil, stejně jako to, jak velmi by ho vzdálil od cíle, který si ve své vášni pro správu financí vytkl, se pokoušel vylíčit jeho nesnáze a obtíže. Potom se nechal unést a zkoušel mi dát pocítit nebezpečí množství lidí u knížete, jakým byl vévoda z Orléans, a naopak výhodu samoty s ním. Dlouho žvanil, aniž řekl něco podstatného; pomalu se jakoby schválně rozohňoval ve svém postroji, ale přitom plně ovládal svou duši, svá slova, ba i své pohledy: „Nechtěl jste," řekl mi, „finance (vévoda z Orléans mu to řekl), nechcete se přímo ujmout ničeho; máte pravdu: šetříte se, abyste byl u všeho a abyste se upnul jen k vévodovi z Orléans; tak, jak jste s ním na tom, nemůžete udělat nic lepšího; když se spolu dobře dohodneme, Vy a já, uděláme s ním všechno, co budeme chtít; ale k tomu," dodal, „nestačí finance, potřebuji i ostatní oblasti; nesmíme být nuceni s nikým počítat."

Poslouchal jsem s hlubokým úžasem tak osobní, tak nezastřené a vůči vévodovi z Orléans i blahu státu tak nemírné vyznání a napínal jsem uši i rozum, abych pronikl, kam chce těmi tak podivnými řečmi dojít, když mě starosti s hledáním zbavil. „Generální stavy," pokračoval, „to je zmatek, z něhož byste se nevymotal; mám rád práci, řeknu Vám to upřímně; je to myšlenka, která mě napadla, a pokládám ji za nejlepší; ještě jednou, jednejme ve shodě, dohodněme se dobře, udělejte mě prvním ministrem a budeme pány." – „Prvním ministrem!" přerušil jsem ho s rozhořčením, které ve mně jeho řeč vyvolala, které jsem potlačoval a které tento závěr dovršil. „Prvním ministrem! Pane, chci, abyste věděl, že kdyby se měl dělat první ministr a já bych o to stál, byl bych jím já, a myslím také, že si nenamlouváte, že byste mě předstihl; ale prohlašuji Vám, že dokud mě bude vévoda z Orléans ctít nějakým podílem na své důvěře, nebudu prvním ministrem nikdy ani já, ani Vy, ani nikdo živý; jeho místo a

moc pokládám za bič, za mor a zkázu státu, za potupu a žalářníka krále nebo regenta, který si dá nebo strpí pána, jehož je pak už jen nástrojem a štítem – nic jiného mu nezbývá.“ Připojil jsem k tomuto příliš pravdivému a bezelstnému obrazu ještě několik slov, s očima stále přilepenýma na svého člověka, v jehož tváři a v celém držení se zračila krajní rozpačitost, zlost a zmatenost, a který byl přesto natolik pánem sám sebe, že udržel zdánlivý klid, až mi s tím nejodtažitějším a nejlhostejnějším výrazem odpověděl, že nenaléhá, že přiznává, že ho ta myšlenka napadla a zdála se mu dobrá.

Lze si domyslet, že potom rozhovor vázl a trval jen tak dlouho, dokud jsme se nemohli slušně rozejít a vysvobodit se z rozhovoru mezi čtyřma očima, který se nám oběma stal tak tíživým. Lze si také myslet, že mé úvahy byly hluboké. Byly však ještě velmi vzdálené tomu, co se hned uvidí a co teď nemá smysl přerušovat. Pan z Noailles mě navštívil hned nazítří, a stále tak, jako by mezi námi o prvním ministerstvu nepadlo slovo. Takto jsme žili několik dní, které dosáhly až k posledním dnům krále, neboť ten žil ještě tři dny od toho, co budu vyprávět.

Řekl jsem už, že zoufalý a naléhavý stav krále přiměl vévody, aby se mezi sebou v malých soukromých schůzkách a bez hluku radili, jak se zachovat v aféře s čepicí, která musela nevyhnutelně vyvstat, až půjdou do parlamentu kvůli regentství, a že si navzájem sdělovali, co se na těchto malých schůzkách dělo. Kolem šesté nebo sedmé hodiny večer přišel vévoda z Noailles do mého pokoje, kde jsme Mailly, arcibiskup z Remeše, vévodové ze Sully, z La Force a z Charostu, nevím už kdo ještě, vévoda z Humières, ačkoli nebyl pair, a já projednávali tuto věc, teprve chvíli poté, co přišli. Pokračovalo se i s vévodou z Noailles, který neřekl nic podstatného, takřka hned přerušil otázku čepice a navrhl pozdravení budoucího krále, jak mi je vyložil. Překvapilo mě to tím víc, že poté, co mě s tím bez ustání obtěžoval, mi o tom už přes čtrnáct dní nic neříkal, a já ho pokládal za přesvědčeného mými důvody, protože přestal naléhat a mluvit o tom. Projevil jsem mu svůj údiv a jak daleko jsem od toho, abych schvaloval novotu tohoto druhu.

Je třeba poznamenat, že hnutí šlechty, o němž jsem mluvil, tehdy už několik dní silně propukalo, bylo novinkou dne a hlavním námětem všech rozhovorů. Pan z Noailles naléhal, přerušoval mě, nasadil řečnický tón a výraz autority, tvrdil, že ho podporuje mínění vévodů, kteří se sešli u maršála z Harcourtu, a silou plic mnohem mocnějších než mé vedl slovo a stále dusil to moje. Ze vzteku a netrpělivosti jsem vystoupil na stupínek u svých oken a posadil se na skříň s tím, že je to proto, aby mě bylo lépe slyšet, a že chci také mluvit, až na mě přijde řada. Mluvil jsem s takovým zápalem, že tito pánové umlčeli Noaillese, který chtěl stále pokračovat, který mě zprvu jednou nebo dvakrát přerušil a jemuž jsem nakonec vnutil mlčení prohlášením, že chci být vyslechnut a že tu nejsme proto, abychom před ním stáli jako sluhové s „Prosím, pane?“ na rtech. Tito pánové mě chtěli vyslechnout a přiměli ho, aby mě nechal mluvit.

Řekl jsem jim, že to, co vévoda z Noailles navrhuje, je novota, po níž nenajdeme nejmenší stopu ani v ničem, co bylo napsáno o nástupu kteréhokoli krále na trůn, ani v paměti kohokoli – nikdo nikdy nemluvil o ničem podobném při nástupu Ludvíka XIV. na trůn; že toto první pozdravení se vždycky konalo bez pořádku, jak kdo přicházel, dříve či později, na rozdíl od holdu, který se někdy skládal při prvním *lit de justice*; že však při tomto prvním pozdravení nebylo vidět, že by si i sami princové krve byli kdy zakládali na tom, aby je vykonali společně; že pokusit se o to nemůže vévodům nic získat; že v nejlepším případě zůstane jen to, že pozdravili krále tímto způsobem, což, protože se to nikdy nedělalo obřadně a nedělá se to tak ani nikým jiným, vévodům k ničemu nebude; že se jen ukážou jako nejhorlivější, z čehož nevytěží žádnou výhodu ani nad cizími knížaty, protože při této příležitosti nikdy nebyl žádný obřad, ani nad lidmi z urozených rodů, jak z tohoto důvodu, tak proto, že s nimi nikdy v ničem nesoupeřili, ani si nad nimi nikdy nic nenárokovali; že protože při tomto prvním pozdravení není žádný obřad, na rozdíl od holdu, který se někdy skládal při prvním *lit de justice*, nebude o něm ani nic napsáno, a tedy nic, co by mohlo z tohoto pozdravení udělat zvyk, a tím méně výsadu, a co by si to jméno ani nemohlo zasloužit; a tedy že nic nemůže tento návrh podpořit; že zatímco se na něm nedá získat nic než prázdnota, může se stát velmi škodlivým v kvasu, který propukal vůči vévodům mezi lidmi z urozených, a dokonce i neurozených rodů, rozsévaném a živeném vévodou a vévodkyní du Maine, kteří by dobře dovedli využít novoty a vydávat ji za uchvatitelský krok; že šlechta se snadno chytí na tento háček a urazí se, že vévodové šli společně, ačkoli se to nikdy nedělalo, a chtěli tím od šlechty nejen tvořit zvláštní skupinu, ale oddělit se jako zvláštní stav; že ti, k nimž mluvím, dobře vědí, že se tam už začíná rozsévat nenávistná představa zvláštního stavu a že se přičítá vévodům, s nepravdivostí, která nemá ani zdání pravdy, ale se zlomyslností a uměním, které to nahrazují; že nejlepší způsob, jak ji utvrdit, je dát k ní tuto příležitost, která, jakkoli je jí vzdálena, bude z té strany takto předvedena, podána a přijata; že parlament si nebude přát nic lepšího, než očarovat šlechtu těmito klamy; že zájem parlamentu, v tom stejný jako zájem pana a paní du Maine, je oddělit ji od vévodů a rozeštvat ji s nimi; že vévodům přísluší pocítit, jak velmi je v jejich zájmu být jednotni se šlechtou, jejich společným tělesem a stavem; že navíc nutně zaměstnáni aférou s čepicí nepotřebují nové nepřátele, a v tak obrovském počtu; konečně že když porovnám nicotnost výhody tohoto pozdravení s nekonečnými a trvalými nepříjemnostmi, které by s sebou neslo a které podle nynější nálady zjevně nemůže nepřinést, nechápu, jak by se mohlo jen na okamžik váhat.

Dodal jsem tomu, co zde uvádím ve zkratce, ještě více síly a rozsahu. Noailles odpovídal, křičel, zmítal se, tvrdil, že v tom, co navrhuje, není nic než jistého a v tom, co se namítá, nic než slabého, a aniž dokázal vyslovit jediný důvod, byť jen zdánlivý, byla to prudkost slov podpořená takovou silou hlasu, že ostatní strhla jakoby zděšením, aniž je přesvědčila. Znovu a znovu jsem se ujímal slova; a když jsem konečně

viděl, že se to zvrhává v osobní spor, v němž omráčení ostatních jim bránilo projevit velký podíl, dovolával jsem se jich za svědky svého odporu a jasného, pevného a přesného odepření svého souhlasu; dodal jsem, že se od svých druhů neoddělím, ale že doufám, že ti, s nimiž se o tom bude mluvit, budou šťastnější než já a přimějí je k užitečným a spásným úvahám; a skončil jsem, docela bez hlasu, protestem proti všem nekonečným a velmi dalekosáhlým nepříjemnostem, které v tom vidím a nad nimiž předem naříkám.

Vévodovi z Noailles jsem hned při prvních případech, kdy mi tento návrh předložil mezi čtyřma očima, kromě důvodů, které jsme právě viděli, připomínal, že je třeba vždycky mít na zřeteli hlavní cíl, který nic nesmí dát ztratit z očí, a nestavět mu do cesty překážky, jimž se lze tak snadno vyhnout; že tímto cílem je vytáhnout šlechtu obecně z ponížení a nicoty, do nichž ji uvrhli talárníci a pero, a za tím účelem ji dosadit na všechna místa ve vládě, která může svým stavem zastávat, místo talárníků a lidí pera, kteří je drželi, a pomalu ji k tomu učinit schopnou a vzbudit v ní ctižádost; rozšířit její úřady a takto ji pozvednout v jejím přirozeném bytí; že k tomu je třeba být jednotni, dohodnout se, pomáhat si, sbratřit se a nelít olej do ohně, který pan a paní du Maine neustále rozdmýchávali – neboť už tehdy to bylo vidět –, protože chápali, že jejich spása spočívá v tom, rozeštvat všechny stavy navzájem, a zvláště šlechtu samu se sebou, tak jako spása šlechty spočívala v její vnitřní jednotě, na níž se nemělo přestat pracovat; že nic není tak nevzdělané, tak domýšlivé, tak náchylné padnout do všemožných nástrah a pastí jako tato šlechta, přičemž šlechtou rozumím vévody i nevévody; že vévodové mají myslet jen na to, aby těm, kdo vévody nejsou, tyto nástrahy a pasti odhalovali; že aby to dělali s užitkem, musejí být od nich milováni, a protože jde opravdu o společný zájem, v krizové chvíli, jíž lze využít k obnovení jejího lesku a která, je-li jednou promarněna, se už nevrátí, nesmí se pokoušet jejich nevědomost, marnivost a hloupost novotou, která jim sice v ničem neškodí, protože netitulovaná šlechta nemůže a nikdy nemohla být při žádné příležitosti na roveň šlechtě titulované, natož ji předcházet, ale která je přece jen novotou; a že za nynějších okolností pomatení, které pan a paní du Maine rozdmýchávali řečmi s takovým uměním a tak bezohledně, velí opatrnost vyhnout se všem záminkám a příležitostem, jimiž by se netitulovaná šlechta mohla cítit dotčena, ať sebeneprávem, a myslet jen na to, pozvednout vévody i ji zároveň, pracovat na společné obnově, která by pomalu vrátila každému jeho vážnost, postavila každého na jeho místo, otevřela všem oči a dala netitulované šlechtě pocítit zlomyslnost nástrah a pastí, které na ni byly nastraženy, neznalost jejího vlastního zájmu a to, jak velmi je v jejím zájmu být jednotná s vévody; že když všichni nemohou být vévody, ale mohou se jimi stát, usilovat o zrušení výsad vévodů znamená chtít zrušit vlastní ctižádost, neboť tato hodnost je nutně jejím nejvyšším stupněm; a že v tomto rozdílu mezi těmi, kdo hodnost mají, a těmi, kdo ji nemají, je Francie podobná všem královstvím, republikám a státům světa, kde vždycky byly hodnosti a úřady a lidé, kteří je neměli, ačkoli byli

někdy z rodu stejně dobrého či lepšího než ti, kdo úřady nebo hodnosti měli, a přitom s velkým rozdílem v postavení a výsadách mezi těmi, kdo je mají, a těmi, kdo je nemají, což jedny staví nad druhé, aniž se tím kdy kdo cítil dotčen; a bez toho by král neměl odměnu, kterou by mohl dávat, ani jeho poddaní odměnu, kterou by mohli dostávat, a veškerá ctižádost by vyhasla, nebo by byla jen nepatrná a čistě osobní.

Tolik důvodů – na něž vévoda z Noailles pokaždé, když se mnou mluvil, nenašel žádnou odpověď, jen nadšení sebejistoty a umíněnosti – by přesvědčilo i toho nejméně osvíceného a nejméně rozumného člověka, a já jsem si nakonec lichotil, že se mi to podařilo, protože mi už přes čtrnáct dní o té pošetilosti vůbec nemluvil, když vtom, ve chvíli, kdy jsem to nejméně čekal, přišel ke mně, zdánlivě kvůli čepici, ve skutečnosti kvůli této scéně, kterou si připravil; neboť nic nepřesvědčí toho, kdo má svůj nejdražší zájem v tom, aby přesvědčen nebyl nebo se tak aspoň netvářil. Hned se uvidí, že na tu novotu nikdy vážně nemyslel, že o ní kromě tohoto jediného případu v mém pokoji nemluvil s žádným jiným vévodou, že ta hra byla sehrána jen kvůli mně, a k jakému účelu si ji vymyslel. Když vévoda z Noailles odešel, řekl jsem ještě jednou svůj názor těm, kdo byli v mém pokoji; nemohli popřít, že mám veškerou možnou pravdu, a nakonec z únavy, protože porada byla dlouhá a nesmírně vzrušená, odešli. Plný té věci jsem přešel do pokoje paní ze Saint-Simon, které jsem vyprávěl, co se právě stalo, a s níž jsem naříkal nad pomateností, jež byla k úspěchu tak naprosto zbytečná a jejíž důsledky by přitom byly stejně zhoubné.

Vévodové, kteří byli v mém pokoji a kteří z něj právě odešli, neměli čas mluvit s žádným jiným vévodou o tom, co u mne vyvolalo onu scénu. Od té chvíle se ta krásná myšlenka pozdravení krále rozšířila jako nárok a letěla od úst k ústům. Coëtquen, švagr Noaillesův, s ním velmi spjatý, ač se svou ženou, jeho sestrou, jen velmi málo, oběhl zámek a burcoval lidi z urozených rodů, kteří, jak jsem předvídal a předpověděl, rázem zaujali ten postoj a tón, jaký jsem ohlašoval, takže hned téhož večera nastal velký hluk, který se celou noc živil pobíháním sem a tam a o němž se Paříž ihned dozvěděla.

Kromě návalu lidí, který do Versailles přitahovaly králova poslední chvíle, zvědavost, různé zájmy a očekávání toho, co mělo po té velké události následovat, přivedl tam tento hluk kolem pozdravení ještě nesmírné množství lidí, a i ti nejposlednější kumpáni se hrnuli a pokládali si za čest zvětšovat povyk, aby se přidružili k lidem z urozených rodů, kteří to strpěli, protože se jich nemohli zbavit, a v zápalu, aby počtem zvětšili vřavu. To všechno dohromady se nazvalo šlechtou, a tato šlechta všude pronikala svým křikem proti vévodům. Ti vévodové, kteří kromě těch, kdo byli v mém pokoji, o tomto pozdravení krále neslyšeli ani slovo, pochopili jen pomalu a stěží, oč jde; a dílem z bázně před touto náhlou bouří, dílem z uraženosti, že se jich nikdo neptal, začali také hřímat proti svým druhům. Ale tito druzi, které nikdo nejmenoval a proti nimž se nevraživost stávala tak zuřivou a tak všeobecnou, nezůstali dlouho pod společným jménem. Saint-Herem jako první, a po něm něko-

lik dalších, přišli varovat paní ze Saint-Simon, že všechno padá jedině na mne jako na jediného vynálezce a původce plánu tohoto pozdravení, jehož rodící se autorita prý strhla malý počet vévodů proti jejich vůli a bez vědomí ostatních. Tito pánové paní ze Saint-Simon dodali, že při tak všeobecném a tak zuřivém pobouření nejsem v bezpečí a že udělá moudře, když si na to dá pozor. Její překvapení bylo tím větší, že jí nebylo neznámo nic z toho, co se v té věci mezi Noaillesem a mnou odehrálo. Vystoupilo však na vrchol, když se od téhož Saint-Herema a od více než deseti dalších, kteří to slyšeli na vlastní uši, dozvěděla, že ten oheň rozdmýchává Noailles, že mě vydává za jediného původce a podněcovatele tohoto pozdravení a sebe za toho, kdo se mu ze všech sil stavěl na odpor. Toto poslední varování dostala vévodkyně ze Saint-Simon, a bylo jí potvrzeno, k večeru dva dny před královou smrtí; dala si dobře vyložit a zopakovat, že to sami slyšeli z úst Noaillese, který to sám všude rozséval, a také skrze Coëtquena a jiné vyslance.

Náhoda chtěla, že nazítří ráno potkala vévodu z Noailles v galerii, která byla tehdy v kteroukoli hodinu plná celého dvora a kudy procházel s rytířem, pozdějším vévodou ze Sully. Zastavila ho a odvedla do výklenku okna. Tam se ho nejprve zeptala, co tedy znamená všechen ten hluk proti vévodům. Noailles chtěl vyklouznout, řekl, že to nic není a že to samo utichne. Naléhala, a on hledal jen, jak se vymotat; nakonec však, když mu v několika slovech vylíčila přemíru toho křiku a těch veřejných pohybů, aby mu dala pocítit, že je dobře zpravena, projevila mu své překvapení, že se dozvídá, že všechno padá na mne. Nato se Noailles zarazil a ujistil ji, že to neslyšel; ale paní ze Saint-Simon mu odpověděla, že on musí lépe než kdokoli jiný vědět, kdo byl původcem a podněcovatelem tohoto plánu pozdravení krále a kdo jeho odpůrcem, podle toho, co se o tom předevčírem odehrálo v mém pokoji. Noailles to přiznal, docela tak, jak to tu bylo vyprávěno: že je pravda, že to navrhl on, že já jsem se tomu vždycky stavěl na odpor a on vždycky trval na svém. Tehdy se ho paní ze Saint-Simon zeptala, proč se tedy z toho vymlouvá a vydává mě za původce a podněcovatele toho nápadu. Noailles, zaražený a zdrcený, vykoktal slabé popření. Hned nato snesl krátké, ale kruté výčitky všeho, čím mi byl zavázán, a černé a věrolomné pomluvy, jíž mi to splácí. Rozešli se tak: ona v chladu tak spravedlivého rozhořčení, on ve zmatku slabého a bojácného popírání a v zoufalství z odhalení svého zločinu, z vynucených přiznání všeho, čím mi byl zavázán, i z těch, která mu síla pravdy proti jeho vůli vyrvala z úst o skutečném původci a odpůrci tohoto plánu pozdravení.

Lekce tak důrazná a tak nečekaná, a to v přítomnosti bratra jednoho z vévodů, kteří byli v mém pokoji při scéně mezi vévodou z Noailles a mnou, nebyla s to změnit dokonalého ničemu v zločinu tak promyšleném a tak zdaleka připravovaném, z něhož začínal tak dobře okoušet, co si od něj sliboval, a jejž ho tento úspěch povzbuzoval dovést až k cíli, který si od něj sliboval. Marně ujišťoval paní ze Saint-Simon, že bude všude říkat, jak velmi jsem se tomu plánu stavěl na odpor; měl daleko k tak náhlému odvolání, které by tak ničilo jeho vlastní plány. Pokračoval tedy, vším, co uvedl

do pohybu, i sám, v šíření týchž řečí, které se mu tak dokonale osvědčily; osobně si však dával lepší pozor, před kým mluví, a velmi pečlivě se mi všude vyhýbal, a paní ze Saint-Simon také, i na veřejných místech, nakolik to jen bylo možné.

O této ohavné věrolomnosti a o celém jejím účinku jsem se dozvěděl až pozdě. Teprve tehdy mi spadly šupiny z očí. Začal jsem chápat příčinu té podivné myšlenky pozdravení krále a ještě překvapivější pevnosti, s níž ji hájil navzdory mým nevyvratitelným protidůvodům. Vrátil jsem se k tomu, co se nedávno odehrálo mezi Noaillesem a mnou o místě prvního ministra; vzpomněl jsem si na jeho horlivost po financích, na jeho zrádné chování k Desmaretsovi od chvíle, kdy jsem věděl, že pomýšlí stát se jeho nástupcem, a zvláště od chvíle, kdy k tomu měl jistotu. Vzpomněl jsem si také na jeho mírnou, ale obratnou a stálou odtažitost od svolání Generálních stavů; a vybavilo se mi, že dva dny před tímto výbuchem jsem marně naléhal na vévodu z Orléans, aby rychle a přede vším ostatním pomýšlel na vydání rozkazů k jejich svolání – on, který do té doby ničím jiným nedýchal. Konečně jsem viděl, že léčka tak zdaleka a tak hluboce promyšlená, tak protichůdná veškeré pravdě, tak náhlá, vedená tak zblízka a v takové krizi všech věcí a záležitostí, je plodem nejpekelnější ctižádosti a nejdokonalejšího nevděku.

Když byl bez opory u krále a u paní z Maintenon, stejně špatně zapsán u monseigneura vévody a u vévodkyně z Bourgogne, pro tutéž zradu v ohavnosti u španělského dvora[2] a sotva lépe na tom u našeho, který ho prohlédl lépe než já, rozkmotřen s vévodou a vévodkyní z Orléans a odmítán všemi ministry kromě Desmaretse, oklamal mě jeho duch. Pokládal jsem ho za přímého, schopného, užitečného; jeho poklesek ve Španělsku mi připadal jen jako pobloudění z mladické prudkosti, z dvorských poměrů a ze záležitostí, které paní des Ursins, to je pravda, přiváděla ke zkáze; překonal jsem v tomto ohledu odpor vévody z Beauvilliers, a to i vůči synovi a synovci maršála a kardinála z Noailles; silou paží jsem ho s ním usmířil, potom skrze něj s monseigneurem vévodou z Bourgogne, který usmířil vévodkyni z Bourgogne; usmířil jsem ho s vévodou a vévodkyní z Orléans a udržel jsem ho u nich silou navzdory všem jeho pochybným kličkám; konečně jsem knížete přiměl, aby mu určil finance a vytáhl jeho strýce ze dna propasti a postavil ho do čela církevních záležitostí,[3] což byla poslední věc, která dovršila pevné postavení synovce, ačkoli tento poslední bod se netýkal přímo jeho.

Tolik mocných úderů vedených v jeho prospěch v něm místo vděčnosti vzbudilo žárlivost. Pocítil, že se bude muset se mnou počítat; nechtěl počítat s nikým, ale být pánem, panovat, vládnout, jedním slovem být prvním ministrem. Nemohu o

2. **Vysvětlivka:** Vévoda z Noailles, velitel v Katalánsku, se roku 1711 pokusil u Filipa V. podkopat postavení princezny des Ursins; byl odvolán a upadl v nemilost u Ludvíka XIV. i u paní z Maintenon.

3. **Vysvětlivka:** Kardinál z Noailles, pařížský arcibiskup, byl na sklonku vlády Ludvíka XIV. v nemilosti pro odpor k bule *Unigenitus* (1713); regent ho v září 1715 postavil v čelo rady svědomí, která spravovala církevní záležitosti.

tom pochybovat, protože mi navrhl, abych mu tohoto strašlivého místa dopomohl. Úmysl zničit mě v naději, že potom zůstane pánem všeho, ostatně pojal už dávno předtím. Proto si vymyslel tu myšlenku pozdravení krále pro účel, který mi s ní chystal, a proto tak vytrvale odmítal přistoupit na mé důvody, ačkoli jim nemohl postavit žádný svůj. Chtěl se především pokusit, abych do té pasti spadl, aby mohl s pravdou rozhlásit, co pak rozšiřoval jako pomluvu, a neodradilo ho to od pokusů mě do ní vlákat. Ale předtím chtěl ještě naposledy vyzkoušet můj vliv, který mu tak posloužil a tolik převýšil jeho naděje, aby se skrze mne stal prvním ministrem, a tím se zajistil ještě víc. Když ztratil naději, že bych na tom pracoval, dobře se střežil projevit svou zlost; neměl ani v úmyslu ukázat se ochladlým v záměru, který až do svého propuknutí vyžadoval tutéž jednotu, aby byl jistější; urychlil tedy svůj poslední pokus v mém pokoji, aby mě chytil do svých sítí, a když se mu to nepodařilo, neotálel už ani okamžik a dovršil svou věrolomnost tou nejukrutnější ničemností a tou nejdokonalejší pomluvou, jakou démon, který člověka posedne, mu může dát vykonat. Naskýtaly se mu z toho nejlichotivější naděje a s naprostou důvěrou věřil, že ať tak či onak, z toho nevyváznu. Veřejný křik a sebraná, nevzdělaná, zuřivá šlechta, rozptýlená všude, mi měly být zdrojem hádek a násilností přinejmenším častých, jejichž následky, i kdyby z nich člověk vyvázl úspěšně, přinášejí zdlouhavá a velmi nepříjemná soudní vyšetřování.

Tato možnost soubojů a hádek s celým světem se mu zdála neselhávající. Kdybych proti všemu očekávání z tak nebezpečného labyrintu šťastně vyvázl, lichotil si, že vévoda z Orléans nebude moci nikdy ponechat ve věcech státu, ve své veřejné důvěře a v úřadech člověka, jenž je terčem celé šlechty, která se proti němu veřejně stavěla. Konečně, kdyby se vévoda z Orléans proti vší pravděpodobnosti nedal tímto hlukem přemoci ani omráčit, pak by mě zlost z toho, že musím od veřejnosti snášet tak křiklavou, tak všeobecnou a tak neustálou nespravedlnost, a to od veřejnosti v tomto ohledu pomatené, jejímuž opojení bych nemohl vtlouct žádný rozum, natož ji přesvědčit o pravdě v tom, co ji přivádělo k zuřivosti, přiměla, abych z rozhořčení hru opustil, a tak by se mě aspoň zbavil.

Po všem, co jsme právě viděli, co tomuto výbuchu předcházelo a co ho provázelo, nelze tuto úvahu podezírat ani z toho nejlehčího křivého obvinění. Je pravda, že je to úvaha démona a má všechny jeho vlastnosti: hloubku, černotu, pomluvu, troufalost ke všemu, vraždu, bezmeznou ctižádost, vybraný nevděk, bezmeznou drzost, zlobu všeho druhu tu nejukrutnější, ničemnost tu nejrafinovanější a nejdokonalejší; ale je také pravda, že tato úvaha má i všechen jeho rozsah, rozvahu, ducha, jemnost, přesnost a obratnost; že načasování provedení korunuje veškerou opatrnost, jakou do toho bylo možné vložit, a že celek nese vznešeně ražbu knížete démonů, který jediný to mohl vnuknout a řídit. Omezím se na těch několik málo úvah, které jsem si nemohl odepřít o jednání tak temném a tak hodném pravého syna otce lži a svůdce lidského pokolení.

Nebylo těžké si domyslet, k čemu mě taková věrolomnost poženě; výbuch byl ostatně takový a tak náhlý, že nebylo těžké postavit mu do cesty všechny překážky, které mu zabránily, tím spíš, že se Noailles s krajní péčí vyhýbal každému setkání a necítil se ve versailleském zámku dost v bezpečí, aby se na to odvážil. Mou oporou tedy bylo svědectví vévodů, svědků toho, co se odehrálo v mém pokoji, které zveřejnili, a to, co se postarali rozšířit moji netitulovaní přátelé. Mluvil jsem o tom také se vším, co mi přišlo pod ruku, se silou, která nešetřila ani věcí, ani výrazů o vévodovi z Noailles, která všechno nazývala pravým jménem, věci jejich jménem, a kterou jsem rozséval každému, kdo přišel. Zároveň jsem se vyslovil před vévodou z Orléans; ale chvíle byla tak přetížena nejdůležitějšími záležitostmi i těmi naléhavými maličkostmi, které v takové době nutně zabírají čas i samotným záležitostem, že toto přetížení posledních chvil, abych tak řekl, královských sotva dovolilo soustavně se věnovat soukromé věci.

Noailles, který se mi vyhýbal i u vévody z Orléans, kde se bál mých urážek i v jeho přítomnosti, rozhořčen vším, co se k němu ze všech stran donášelo o bezmezných řečech, které jsem o něm vedl, obrnil se voskovaným plátnem a mlčením, aby to po něm stékalo, a pokračoval ve svém tažení mezi šlechtou, jejíž většinu nedokázalo obrátit ani svědectví vévodů, kteří byli u mne s vévodou z Noailles, ani svědectví mých přátel z řad jejích příslušníků o mém smýšlení vůči šlechtě. Noailles učinil dobrá opatření, aby ji přivedl k mínění a k zuřivosti vůči mně, jaké se mu hodily, a v nich ji udržoval.

Netřeba se ptát, zda pan a paní du Maine dokázali využít příležitosti tak příznivé jejich zájmům a jejich smýšlení o mně, a to především, jakmile byla věc jednou v běhu. Působila tu závist a všeobecná žárlivost na postavení, o němž nikdo nepochyboval, že je díky regentovi zaujmu – já, který jsem s ním měl ty nejstarší, nejdůležitější a nejjedinečnější svazky, který jsem mu prokázal nejvýznačnější služby, který jsem zůstal jediným mužem, jehož oddanost k němu byla věrná a veřejná, bez bázně před hrozbami i před největším nebezpečím, a který jsem jediný měl celou jeho důvěru a byl jsem za takového veřejně považován. Tato sněť světa zachvátila i některé vévody; Noailles toho dovedl využít.

Jeho sklíčenost od odvolání ze Španělska otupila závist a žárlivost vůči němu; ta, kterou chovali vůči mně, měla celou svou sílu v rodící se chvíli předvídaného lesku, vždycky mnohem většího, než jaký nakonec skutečně nastane. Skrze Canillaca, důvěrného přítele La Feuilladova,[4] se s ním spojil. Z různých rysů bylo možné vidět, že byli oba dost stejného ražení. Skrze La Feuillada se spojil s vévody z Villeroy a z La Rochefoucauld; ten druhý, nadutý, domýšlivý a stejně závistivý jako jeho otec, a stejně málo duchaplný, mi nemohl odpustit přednost před sebou, a ani jeho švagr,

4. **Vysvětlivka:** Louis d'Aubusson, vévoda z La Feuillade (1673–1725), zeť Chamillartův; roku 1706 vedl obléhání Turína a po porážce francouzského vojska před městem 7. září 1706 upadl v nemilost; maršálem Francie se stal roku 1724.

který byl s ním jedno tělo. Richelieu,[5] tehdy mladý třeštidlo, plný ducha, ohně, ctižádosti, lehkomyslnosti a záletnictví, se učil létat pod křídly La Feuillada, z něhož mu elegance udělala orákulum; a jakožto bratranec Noaillesův skrze svou ženu, spojený s ním navíc otevřenou ochranou paní z Maintenon, si dobře slíbil, že se skrze ty pány uplatní. Ti, aby se zaštítili mužem váhy, pořádali schůzky u maršála z Harcourtu, přítele La Rochefoucauldova a Villeroyova, který byl skrze paní z Maintenon odjakživa s Noaillesem zadobře. Harcourt mi nechtěl nic zlého; na různých místech jsme viděli, že se mi velmi volně svěřoval o levobočcích a o jiných věcech a že se víc než jednou pokoušel o spojení a jednotu se mnou, do níž se mi mé spojení s panem z Beauvilliers nedovolilo nechat strhnout. Protože on se jen pokoušel, moje zdrženlivost nás nemohla rozeštvat, ale zmenšila jeho přízeň, a ostatně byl skrytě velmi nepřátelský k vévodovi z Orléans, stejně jako La Rochefoucauld, Villeroy a La Feuillade. Přesto byl jen jejich stínem. Jeho opakované záchvaty mrtvice ho nesmírně zeslabily; byl už jen vnější podobou člověka, jeho hlava se nemohla soustředit a jeho jazyk, už ztěžklý, se nemohl snadno vyjadřovat; ale ta skupina to nahrazovala a zaštítila se jeho jménem, aby svedla tolik vévodů, kolik jen mohla. La Feuillade mě odjakživa nenáviděl, aniž jsem kdy dokázal odhalit příčinu, a ještě víc jako přítele vévody z Orléans, a jakožto sama závist, která vyplouvala nad všechny jeho ostatní neřesti. Od nemilosti po Turínu, z níž se vůbec nedokázal vzpamatovat, si hrál na filozofa, aniž opustil eleganci. Snažil se získat lidi významné svým postavením nebo pověstí, zvláště mezi těmi, kdo byli nespokojenci nebo si na ně hráli. Velmi se dvořil markýzi z Liancourtu, kterého oklamal svými krásnými zásadami a který se s ním nakonec okázale rozešel; a skrze Liancourta, který byl plný ducha, cti, vzdělání a poctivosti a byl jedno tělo se svým bratrem La Rochefoucauldem a s vévodou z Villeroy, se s nimi úzce spojil.

Pan z Luxembourgu,[6] nejdůvěrnější přítel těchto tří mužů díky jejich dávnému spojenectví se zesnulým princem de Conti, byl spolu s nimi zachvácen La Feuilladem. Luxembourg byl velmi čestný muž, který měl sotva zdravý rozum, napravovaný velkou zkušeností s nejlepší a nejvyšší společností, do níž ho uvedl jeho otec. Ve styku byl plný malicherností, ačkoli byl nejlepší člověk na světě; chtěl péči a pozornosti, které sice opětoval, ale které byly při trvání obtížné. Dobrota jeho povahy, staré styky z doby jeho otce, nádhera a pohodlí jeho domu tomu svět přivykly. Já jsem byl jediný z vévodů, odpůrců jeho přednosti, kdo s ním zůstal rozkmotřen. Ně-

5. **Vysvětlivka:** Louis-François-Armand de Vignerot du Plessis, vévoda z Richelieu (1696–1788), syn „dobráka Richelieu", pozdější maršál Francie (1748). Byl třikrát vězněn v Bastile – roku 1711 na žádost otce, roku 1716 po souboji s hrabětem z Gacé a roku 1719 pro účast na Cellamarově spiknutí; roku 1734 zabil v souboji při obléhání Philippsburgu prince z Lixinu, příbuzného své druhé manželky, který urazil jeho rod.

6. **Vysvětlivka:** Charles-François-Frédéric de Montmorency-Luxembourg (1662–1726), syn maršála z Luxembourgu, guvernér Normandie; s jeho otcem a pak s ním vedli Saint-Simon a další vévodové spor o přednost, kterou si Luxembourgové nárokovali podle staršího data vévodství Piney.

kolik dní před výbuchem, o němž mluvím, jsem ho potkal v galerii nového křídla, na jejímž konci měl nahoře krásný byt. Cítil jsem, jak důležité je sjednocení všech vévodů. Oslovil jsem ho a zdvořile jsem se mu zmínil o malých schůzkách, které se konaly u mne, s tím, že mu o nich chci podat zprávu. Byl tím dojat natolik, že přišel ke mně, že o minulosti už nepadlo slovo, že – a to jsem se dozvěděl až později – mě pevně hájil proti všem útokům svých přátel i všech ostatních, že se o mne všemožně ucházel a že jsme zůstali ve spojení až do jeho smrti.

Noailles tak dobře využil veřejné hlouposti, a pan du Maine také, že bylo nemožné vtlouct do ní rozum a pravdu; ale Prozřetelnost zastavila i jejich kruté naděje. Vycházel jsem, chodil sem a tam úplně jako obvykle a nenarazil jsem nikdy na nikoho, kdo by mi řekl cokoli, co by mě mohlo, nemluvě o rozzlobení, byť jen rozladit. Nejopilejší šli svou cestou s chladným pozdravem, takže jsem nemusel ani utíkat, ani se bránit, ani dokonce útočit, a dodnes to nechápu u nesčetného množství tak rozpálených a tak popuzených hlav a u toho množství lidí z okolí vévody z Noailles, kteří mě, když se to přihodilo v jejich doslechu, slyšeli mluvit o něm tím nejpotupnějším a nejbezmeznějším způsobem. Proberu zde tuto záležitost až do dna, abych se k ní už nemusel vracet a abych tím objasnil několik věcí, které se pak udály během celého regentství i po něm.

Noailles snášel všechno jako provinilec zdrcený tíhou svého zločinu. Nesčetné veřejné urážky, které ode mne snesl, ho neodradily. Nikdy se neunavil zastavovat se přede mnou u regenta nebo při vstupu do regentské rady a při odchodu z ní s velmi zdůrazněnou úklonou, ani já procházet rovně kolem, aniž bych ho kdy pozdravil, a někdy urážlivě otočit hlavu; a velmi často se stalo, že jsem na něj u vévody z Orléans a v regentské radě vyjel, jakmile jsem k tomu našel sebemenší skulinu, tónem, výrazy a způsobem, které děsily přítomné, aniž on kdy odpověděl slovo; ale červenal, bledl a neodvážil se vystavit nové srážce. Pokud výjimečně odpověděl slovo, říkám to po pravdě, činil tak tónem a slovy tak uctivými, jako by odpovídal vévodovi z Orléans. Přitom záležitosti nikdy neutrpěly. Učinil jsem si z toho zákon a nemusím si vyčítat, že bych ho kdy porušil. Souhlasil jsem s jeho míněním, když jsem je pokládal za dobré; stalo se mi několikrát, že jsem ho podpořil proti jiným; jinak stejná povýšenost, stejné řeči, stejné chování k němu. Několikrát odešel z Palais-Royal nebo z Tuilerií tak rozhořčen tím, co jsem mu řekl a udělal do očí před regentem a přede všemi přítomnými, že šel někdy rovnou domů, vrhl se jako v zoufalství na postel a říkal, že už nemůže snášet zacházení, jehož se mu ode mne dostává; dokonce jednou po radě, kde jsem ho přinutil referovat o věci, o níž jsem věděl, že mu na ní záleží, kde jsem se do něj bezmezně pustil a dal ho oškubat, kde jsem mu hned nadiktoval rozhodnutí a přečetl je, když je napsal, a povýšeně a posměšně dával najevo jemu i celé radě svou nedůvěru, vstal, odhodil svou taburetku na deset kroků – on, který se na svém místě neodvážil odpovědět jediné slovo kromě o věci samé, a to s nejrozpačitějším a nejuctivějším výrazem – a řekl, když se obracel k odchodu: „Krucifix… tohle

se už nedá vydržet," odešel domů, odkud se ke mně donesly jeho stížnosti, a dostal z toho horečku. Málokterý týden uběhl, aby od mne neschytal velmi tvrdé výpady; já jsem ho stále nezdravil a nemluvil s ním jinak než při hlasování, a to abych ho zasypal, jakmile jsem k tomu našel skulinu; on se neunavoval skládat mi nejzdůraznější úklony a ve zprávách, které podával, se na mne často obracet s výrazem úcty, jinak se však neodvažoval ke mně přiblížit, natož se mnou mluvit.

Netrvalo dlouho a snažil se mě usmířit, v zoufalství, že ukázal všechno, čeho je schopen, a nesklidil, co si od toho sliboval a co pokládal za neselhávající. Neustále ode mne snášel veřejné výpady, povýšenost při míjení, jejíž strojené pohrdání nutilo všechny se ohlížet, a řeči o něm, v nichž se nic nešetřilo. Nepřítel, který si zakládal na tom, že jím je, a že se jím bez jakékoli míry ukazuje, jemuž byly ty nejkrutější výrazy nejběžnější, urážky a výpady při každé příležitosti v plné radě a v Palais-Royal v přítomnosti regenta, s tou povýšeností a tím výrazem pohrdání, jaký uražená ctnost zaujímá vůči potupnému zločinu, byl tomuto provinilci tak tíživý, že nic neopomněl, aby mě aspoň otupil. Začal pět mé chvály, říkat, že neví, jakou nechuť jsem k němu pojal, že je to nanejvýš nedorozumění, že byl vždycky mým služebníkem a chce jím zůstat i proti mé vůli a že není nic, co by neudělal, aby znovu získal mou přízeň. Jeho matka, kterou jsem měl vždycky důvod mít rád, byla na svého syna zoufale rozhněvána a dala se mnou mluvit.

Z nesčetných stran, přímo i nepřímo, se na mne naléhalo; paní ze Saint-Simon byla vybízena tónem zbožnosti, mí nejbližší přátelé byli prošeni, aby se mě pokusili obměkčit. Odpovídal jsem vždycky, že stačí být jednou napálen, abych nebyl podruhé napálen týmž člověkem; že nebylo nikoho, kdo by mohl tak černou ničemnost, tak promyšlenou, tak hlubokou a tak dokonalou, tušit, a tedy jí ani uniknout; ale že by bylo třeba se domnívat, že jde o tupce neschopného jakéhokoli citu, kdyby si někdo myslel, že mě přiměje zapomenout na věrolomnost a pomluvu takového druhu a takového dosahu, jejíž zločinný původce bude navždy předmětem mé nenávisti a mé nejveřejnější a nejneúprosnější pomsty, a může počítat s tím, že její mírou bude nezachovávat žádnou míru. Mé chování tomu plně odpovídalo, a jeho ke mně zůstalo stejné v nízkosti. Co ho uprostřed jeho úspěchů nejvíc mátlo a trápilo, že nemůže dosáhnout usmíření se mnou, byl kontrast s jeho strýcem, jehož svazek se mnou ani v nejmenším neutrpěl a byl veřejný. O to vroucněji jsem se zastával kardinála z Noailles, který ke mně neustále chodil, a já k němu, s největší důvěrou, a jemuž jsem vždycky sloužil, čím jsem mohl, a otevřeně.

Tento kontrast dopadal plnou vahou na vévodu z Noailles, který mě nakonec dal doslova prosit o milost prostřednictvím vévody z Orléans, jemuž jsem dokázal odpovědět tak, že se pak dobře střežil se k tomu vracet. Vévodu z Noailles toto odmítnutí zdrtilo. Dal mi donášet věci, které se neodvažuji napsat, protože, ačkoli jsou pravdivé, nebyly by k uvěření: například, že bych se nad ním konečně slitoval, kdybych znal stav, do něhož ho přivádím, a nízkosti všeho druhu. Kardinál z Noailles se mě

často snažil obrátit a nakonec se mnou o tom rozkolu dvakrát mluvil, s tím, že ho naplňuje bolestí; u něho jsem vévodu z Noailles nikdy nepotkal, protože si dával velký pozor, aby se mi vyhnul. Kardinálovi jsem pokaždé odpověděl totéž. Řekl jsem mu, že až se mu bude líbit, podám mu přesnou zprávu o tom, co ten rozkol způsobilo; že se, bude-li tomu tak chtít, musí připravit, že uslyší podivné věci; a že potom nechci jiného soudce než jeho. Pokaždé mu ten návrh zavřel ústa a už se mnou o tom nemluvil. Zůstal jsem přesvědčen, že ví dost na to, aby se bál to slyšet, a že právě to ho zarazilo; ale naříkal nad tím, neboť měl toho nehodného synovce rád – nehodného i vůči němu samému, jak se v pravý čas uvidí. Pomíjím jiné velmi silné pokusy vévody z Noailles o sblížení se mnou, protože se k nim dostaneme znovu během regentství.

Dokud regentství trvalo, choval jsem se k němu takto, aniž se on kdy unavil ve svých uctivých úklonách, aniž bych já ho kdy ráčil byť v nejmenším pozdravit nebo jeho uctivé způsoby oplácel jinak než tím nejokázalejším pohrdáním či tou nejurážlivější povýšeností, a vždycky výpady proti němu do očí při všech příležitostech, které jsem mohl vyvolat. Dvanáct let takto uběhlo bez nejmenšího zmírnění z mé strany, a aniž kdy přestaly či ochably běžné společenské povinnosti mezi celou jeho rodinou a mnou a mou rodinou. Tato odbočka je dlouhá, ale je třeba dojít na její konec.

V dalším průběhu regentství se uvidí, jak neúnavný byl vévoda z Noailles s nekonečnou vytrvalostí v tom, že ode mne všechno snášel a nikdy se neunavil hledat všechny myslitelné prostředky, jak se se mnou usmířit, nebo mě aspoň obměkčit. Všechno bylo marné nejen po celé regentství, ale i po smrti vévody z Orléans. Příležitosti k setkání se staly mnohem vzácnějšími; ale postoj, když k nim došlo, byl vždycky stejný na obou stranách, a řeči z mé strany stejně těžké, stejně pevné a stejně bezmezné, kdykoli se k nim naskytla příležitost. Strašná je to věc, vnitřní pronásledování zločinem.

Už dávno jsem opustil radu; můj vliv vyhasl se životem vévody z Orléans; neměl jsem už žádný úřad a žil jsem velmi v soukromí. Pan z Noailles naproti tomu, se svými guvernérstvími a úřadem prvního kapitána tělesné gardy, stál v čele rodiny po všech stránkách nejmocnější díky všemožným velkým postavením. Navzdory tomuto naprostému rozdílu nemohl on ani jeho příbuzní tuto situaci se mnou snést. Vévoda z Guiche,[7] maršál Francie roku 1724, kdy přijal jméno maršála z Grammontu, zemřelý v Paříži v září 1725 ve věku třiapadesáti let, měl dva syny, kteří po něm jeden po druhém zemřeli jako plukovníci pluku gardy, a dvě dcery. Starší provdal za nejstaršího syna Bironova – oba už zemřeli –, známé jako vévoda a vévodkyně z Gontautu; a druhou za prince z Bournonvillu, syna bratrance maršálky z Noailles a sestry vévody z Chevreuse, oba zemřelé. Tento sňatek se uskutečnil koncem března 1719, ačkoli ženich, kterému bylo sotva dvaadvacet let, měl už nervy tak postižené, že se skoro

7. **Vysvětlivka:** Antoine de Gramont, vévoda z Guiche († 1725), syn vévody z Grammontu, generální plukovník dragounů a později plukovník pluku gardy, maršál Francie 1724; jeho manželkou byla nejstarší sestra vévody z Noailles, zde „maršálka z Grammontu".

nemohl udržet na nohou. Brzy nato se stal nemohoucím, potom docela ochrnul a dlouho to vypadalo na blízký konec. Matka jeho ženy byla nejstarší ze sester vévody z Noailles a mezi nimi vždycky měla největší váhu. Všichni pro její dceru pomysleli na mého nejstaršího syna,[8] jakmile bude volná, jako na prostředek usmíření. Byla krásná, dobře rostlá, nikdy nevyšla zpod křídel své matky; a co do jmění, byla tehdy nejlepší partií ve Francii mezi osobami z urozených rodů.

Neodvážili se mi o tom nic naznačit, ale domnívali se, že najdou přístupnější paní ze Saint-Simon. Nemýlili se. Zdálky mě sondovala s malým úspěchem; nedala se odradit; mluvila se mnou otevřeně, brala mě za stránku světskou, sňatkem a jměním, i za stránku náboženskou, jako za čestný prostředek, jak ukončit dlouhou a stále znovu okázale propukající roztržku. Trvalo přes rok, než jsem se pro svůj odpor k usmíření nechal přemoci. Konečně, abych to zkrátil, jakmile jsem svolil, bylo všechno brzy hotovo. Chauvelin, prezident parlamentu (*à mortier*), později strážce pečetí atd., vedl záležitosti maršálky z Grammontu. Už několik let se mi dvořil. Jakmile se dozvěděl, že jsem se konečně vzdal – neboť do té doby se mi o tom neodvážil mluvit přímo –, řekl, že maršálka z Grammontu se nemůže za života svého zetě do ničeho pouštět, ale že on se ujme všeho; a skutečně bylo všechno ujednáno mezi paní ze Saint-Simon a jím, přičemž se oba zaručili, že nebudou svými stranami desavuováni. Během té krátké doby, co to tak trvalo, se mnou o tom kardinál z Noailles bez ustání mluvil a maršálka z Grammontu a její dcera neopomíjely žádnou příležitost dvořit se všem, kdo nám byli důvěrně blízcí. Prvním článkem bylo usmíření mezi vévodou z Noailles a mnou. Stanovil jsem, že se při něm o ničem nebude mluvit, ani tehdy, ani nikdy jindy, a že se ode mne nebude vyžadovat nic víc než běžná slušnost; o ničem se nesmlouvalo.

Stalo se, že jsem jednou odpoledne zašel náhodou do paláce Lauzun, kde jsem zastihl paní z Bournonvillu, jak hraje lomber, přivedenou a hlídanou paní z Beaumanoir, která bydlela se svou sestrou maršálkou z Grammontu. Zanedlouho si přišli pro paní z Beaumanoir; vyšla a hned se vrátila, něco tiše řekla paní z Lauzunu a se smíchem se na mne podívala. Potom řekla neteři, že musí požádat o dovolení opustit hru, a napůl tiše, že má jít navštívit pana z Bournonvillu, který už dlouho bydlel u své sestry, vévodkyně z Duras, a kterému se právě udělalo velmi zle. To se občas stávalo, a takové dlouhé nemoci způsobují, že nikdo nevěří, že jsou u konce. Večer jsem šel do arcibiskupského paláce; zastihl jsem tam maršálku z Grammontu a paní z Beaumanoir, která neteř přivedla zpět a nechala doma a která mluvila o panu z Bournonvillu jako o člověku, který může vydržet ještě dlouho. Kardinál a ona po krátké křesťanské předmluvě nechali vyklouznout svou netrpělivost a dívali se na mne; maršálka se na mne také podívala, usmála se s nimi, neubránila se několika vý-

8. **Vysvětlivka:** Jacques-Louis de Saint-Simon, vévoda z Ruffecu (1698–1746), starší syn autora. Nevěsta, vdova po princi z Bournonvillu, je v závěru kapitoly „vévodkyně z Ruffecu" a vévoda z Noailles je její strýc.

razům a hned nato vstala, dala se do upřímného smíchu, obrátila se ke mně a řekla mi, že bude lepší odejít. Dobrý kardinál se mnou pak mluvil s otevřeným srdcem. Chauvelin nám velmi pozdě vzkázal, že se nemoc zhoršuje; a nazítří ráno, když jsem byl doma se společností, mě zavolali ven kvůli vzkazu od Chauvelina, který mi oznamoval, že pan z Bournonvillu právě zemřel.

Hned jsem dal vzkázat paní ze Saint-Simon, která byla na mši u jakobínů, kousek od našeho domu, že ji prosím, aby se vrátila; neotálela a našla mě s toutéž společností, před níž jsem jí tu zprávu řekl docela potichu. Bylo smluveno, že jakmile k tomu dojde, požádáme ihned kardinála, který se ujme všeho. Paní ze Saint-Simon tam šla. Byl to předvečer Zvěstování Páně a kardinál seděl u stolu, aby pak šel sloužit první nešpory v Notre-Dame. Vstal od stolu a vyšel jí vstříc s otevřenou náručí, v radosti, kterou nijak neskrýval; a aniž jí dal čas promluvit, řekl přede všemi svými lidmi: „Rychle, koně do mého kočáru!“ a pak jí: „Dobře vím, co Vás přivádí; Bůh tak rozhodl, jsme volní; jedu k maršálce z Grammontu a brzy o mně uslyšíte.“ Na chvíli ji odvedl do svého pokoje. Když ji vyprovázel, jeho lidé mu připomněli nešpory. „Můj kočár,“ odpověděl, „nešpory pro dnešek počkají, pospěšme si.“ Paní ze Saint-Simon se vrátila a sedli jsme ke stolu.

Sotva jsme od stolu vstávali, uslyšeli jsme na nádvoří kočár: byl to kardinál z Noailles. Sešel jsem mu naproti; několikrát mě objal a hned přede všemi sluhy mi začal říkat: „Kde je můj synovec? Chci vidět svého synovce, pošlete tedy pro něj.“ Velmi udiven jsem odpověděl, že je v Marly. „Nu dobře, pošlete tedy pro něj hned, protože umírám touhou ho obejmout, a musí přece jít navštívit maršálku z Grammontu a svou nastávající.“ Nevycházel jsem z údivu nad takovou otevřeností, která všechno prozradila jeho služebnictvu i našemu, které tam stálo v houfu. Mezitím jsme vystupovali po prvních stupních schodiště. Paní ze Saint-Simon zároveň scházela dolů a přiměla nás sejít těch pár schodů, které jsme vystoupili, aby kardinála uvedla do mého bytu a nedělala mu tu námahu stoupat nahoru. Nikdy jsem neviděl člověka tak spokojeného. Řekl nám, že maršálka z Grammontu a její dcera jsou nadšené; že je všechno dohodnuto; že si chtěl dopřát uspokojení přijít nám to říct a ohlásit to nahlas, jak to udělal, protože při počtu velkých partií mezi muži, kteří, jak všichni věděli, čekali jen na tuto chvíli, aby podnikli kroky k tomuto sňatku, nezbývá nic jiného než to rychle uzavřít a ohlásit, aby se jim zavřela ústa a zastavily se tím všechny pletichy, které se dělají, aby se sňatek zrušil a dala se přednost jinému, kdežto když jsou věci hotové, ohlášené a zveřejněné samými stranami, už není na co myslet; že je mu milejší, aby o něm říkali, že je to starý blázen, když to ohlásil tak rychle, a aby to bylo vyřízeno. Po tisíci projevech přátelství odjel na své nešpory. Bylo smluveno, že paní ze Saint-Simon půjde ještě téhož dne do kláštera Bon-Pasteur, kde najde maršálku z Grammontu na její tribuně. Můj syn přijel večer.

Nazítří, když jsme doma obědvali s dost početnou společností, přišli všichni Grammontové a několik Noaillesů, ale ne nastávající, její matka ani babička, takže nic ne-

mohlo být veřejnější, a maršálka z Grammontu k nám přišla hned odpoledne. Můj syn, který je šel navštívit, i maršálku z Grammontu, a kterého jsem vzal ke kardinálovi, se večer vrátil do Marly, aby požádal krále o svolení k sňatku a pak to oznámil těm z našich nejbližších příbuzných či nejdůvěrnějších přátel, kteří tam byli, dříve než to oznámí formálně. Hned po příjezdu našel v jednom z malých salonů vévodu z Chaulnes, kterému to řekl do ucha. „To nemůže být pravda," odpověděl mu vévoda a nikdy tomu nechtěl uvěřit, ačkoli mu můj syn vysvětloval, že viděl kardinála z Noailles, maršálku z Grammontu atd. Počítal totiž, že má věc pro svého syna jistou skrze paní z Mortemartu, odjakživa důvěrnou přítelkyni maršálky z Grammontu a její družku v gnózi,[9] která s ní o tom hodně mluvila, a maršálka ji nechala doufat, aniž se vyslovila, s odůvodněním, že to za života pana z Bournonvillu není možné. Za tři nebo čtyři dny bylo všechno podepsáno a prošlo Chauvelinovýma rukama. Vévodkyně z Duras považovala za velmi správné, že se nečekalo a že se sňatek uskuteční neprodleně. Ale protože mohlo dojít k rychlému těhotenství, všichni, kdo byli na obou stranách tázáni o radu, byli toho mínění, že je třeba to odložit o tři nebo čtyři měsíce, ačkoli pan z Bournonvillu nikdy nebyl ve stavu, aby se svou ženou žil, a už dva nebo tři roky u ní ani nebydlel.

Až dosud šlo všechno dobře. Nikdy tolik horlivosti a projevů radosti, a zcela zvláštním projevem byla návštěva, o níž jsem mluvil, protože první návštěvu má vykonat rodina budoucího manžela u druhé rodiny. Když bylo tohle všechno hotovo, přišla řeč na usmíření. Prezident Chauvelin mi za vévodu z Noailles vyřídil ty nejkrásnější poklony na světě a naléhal na mne jeho jménem i jménem kardinála a maršálky z Noailles, abych mu dovolil přijít ke mně. Obava z návštěvy, které bych nemohl učinit konec tak rychle, jak bych chtěl, mi zabránila svolit, a tak pevně jsem chtěl, abychom se viděli u kardinála z Noailles, že se tomu museli podřídit. U toho jsem zůstal, aniž jsem řekl, zda a koho si přeji mít přitom, a aniž se mě na to někdo ptal. Vévoda z Noailles, kterému právě skončilo služební čtvrtletí, tedy přijel ve stanovený den do Paříže. Téhož dne jsme s paní ze Saint-Simon obědvali naproti našemu domu u Asfelda, pozdějšího maršála Francie, s maršálem a maršálkou z Berwicku a několika dalšími důvěrnými přáteli. Měl jsem velmi špatnou náladu, protahoval jsem oběd, jak jen jsem mohl, a když se od stolu vstalo, dal jsem se mnohokrát vyhánět. Věděli o schůzce, která nebyla milostná, a nabádali mě, abych se zachoval dobře a s dobrou vůlí. Vrátil jsem se tedy domů nabrat dech a, jak se říká, rozběh, zatímco paní ze Saint-Simon se vydala na cestu a zapřahali mi kočár. Konečně jsem odjel a do arcibiskupského paláce jsem dorazil jako člověk, který jde na popraviště.

Když jsem vstoupil do pokoje, kde byly maršálka z Grammontu, paní z Beaumanoir, paní ze Saint-Simon a paní z Lauzunu, kardinál z Noailles ke mně přistoupil,

9. **Vysvětlivka:** Gnózí Saint-Simon nazývá okruh zbožných přívrženců arcibiskupa Fénelona, k němuž patřili vévodové z Beauvilliers a z Chevreuse a jejich rodiny; paní z Mortemartu je zde vévodkyně vdova z Mortemartu, Colbertova dcera.

jakmile mě zahlédl, držel vévodu z Noailles za ruku a řekl mi: „Pane, představuji Vám svého synovce a prosím Vás, abyste ho laskavě objal.“ Zůstal jsem chladně stát rovně, chvíli jsem se díval na vévodu z Noailles a řekl jsem mu suše: „Pane, pan kardinál si to přeje,“ a postoupil jsem o krok. V tu chvíli se ke mně vévoda z Noailles vrhl tak nízko, že to bylo pod mou hrudí, a takto mě objal z obou stran. Když to bylo hotovo, pozdravil jsem kardinála, který mě objal, stejně jako jeho dvě neteře, a posadil jsem se s nimi vedle paní ze Saint-Simon. Celé tělo se mi třáslo a to málo, co jsem v dost toporném rozhovoru řekl, byla řeč člověka v horečce. Mluvilo se jen o sňatku, o radosti a o několika lhostejných maličkostech. Vévodovi z Noailles, krajně zaraženému, který se na mne dvakrát nebo třikrát obrátil s výrazem úcty a rozpaků, jsem odpověděl krátce, ale ne příliš nezdvořile. Po čtvrthodině jsem řekl, že se nesmí zneužívat času pana kardinála, a vstal jsem. Vévoda z Noailles mě chtěl vyprovodit; dámy řekly, že mě nemá obtěžovat ani se se mnou zdržovat ceremoniemi; a já utíkám dodnes. Vrátil jsem se domů jako opilý člověk, kterému je zle. Skutečně, brzy po návratu ve mně nastal z násilí, které jsem si udělal, takový otřes, že jsem byl na pokraji toho, abych si dal pustit žilou; pravda je, že to násilí bylo krajní. Myslel jsem si aspoň, že to mám na dlouho za sebou.

Hned nazítří přišel vévoda z Noailles ke mně a zastihl mě doma. Návštěva proběhla mezi čtyřma očima; bylo to na konci dopoledne. Mluvilo se jen o svatbě a o lhostejných věcech. Vedl slovo, jak dlouho chtěl. Zdál se méně rozpačitý a víc sám sebou. Pokud jde o mne, byl jsem duchem velmi málo přítomen a velmi jsem trpěl, když jsem udržoval rozhovor, který trval přes půl hodiny a zdál se mi nekonečný. Vyprovázení proběhlo jako v arcibiskupském paláci. Nazítří jsem šel navštívit maršálku z Noailles, kterou jsem zastihl nadšenou. Ptal jsem se po jejím synovi, který s ní bydlel a který tam naštěstí nebyl. Potom se velmi snažil se mnou sblížit, a já se tomu vyhnout. Vídali jsme se pak při příležitostech, a u něho zřídka jinak, to jest skoro vůbec, on u mne, kolikrát jen mohl, nebo, smím-li to říct bez obalu, kolikrát se jen odvážil. Přišel na svatbu. Byl to poslední obřad kardinála z Noailles, který je oddal ve své velké kapli a vystrojil nádhernou a vybranou hostinu. Já jsem vystrojil jinou nazítří, na kterou byl vévoda z Noailles pozván a na kterou přišel.

O několik let později, když jsem byl v La Ferté, mi vévodkyně z Ruffecu řekla, že vévoda z Noailles umírá touhou tam přijet, a po mnoha okolcích a oklikách mě ujistila, že přijede co nevidět. Zůstal jsem velmi chladný a téměř němý. Když jsme se rozešli, zavolal jsem svého syna, který slyšel začátek; vyprávěl jsem mu konec. Pak jsem mu řekl, ať vyřídí své ženě, že jsem s ní ze zdvořilosti k ní nechtěl mluvit otevřeně, ale ať udělá se svým strýcem, jak chce – jeho jménem se mnou na konci svých slov mluvila –, že však vévodu z Noailles v La Ferté nechci, i kdyby mu to měla napsat. Nehodlal jsem strpět, aby se touto návštěvou chlubil obnovením svazku se mnou, a ještě méně se vystavit rozhovorům mezi čtyřma očima s ním, které dopoledne a procházky poskytují tomu, kdo je odhodlán jich využít, a jimž se nelze vyhnout, a o

nichž by pak mohl říkat a rozhlašovat všechno, co by mezi námi nebylo ani řečeno, ani projednáno, ale co by se mu hodilo šířit; proto jsem si vždycky, kdykoli mě zastihl doma, dával velký pozor a hned, jak byl ohlášen, jsem prosil ty, kdo byli přítomni, aby zůstali a odešli až po něm. Ještě dlouho vytrvával ve snaze mě znovu ochočit. Nakonec ho malý úspěch unavil a má suchá, chladná a přesná vytrvalost v prostých povinnostech nezbytné slušnosti mě vysvobodila a přivedla ho ke stejnému postoji ke mně. Bůh přikazuje odpouštět, ale ne opustit sebe sama a vydat se v šanc po tak kruté zkušenosti. Svět pak viděl a poznal, jaký je to člověk a čím byl u dvora, v radě a v čele armád.

Vraťme se nyní tam, odkud jsme vyšli, to jest ke čtvrtku 22. srpna, pozoruhodnému přehlídkou gendarmerie, kterou jménem krále a s veškerou jeho autoritou vykonal vévoda du Maine a během níž se král bavil tím, že chtěl vybírat šaty, které si oblékne, až se bude moci obléknout.

Kapitola patnáctá

Pokračování deníku posledních dnů krále. — Odmítá obsadit uprázdněná obročí. — Uspořádání královych pokojů během jeho poslední nemoci. — Král na skonu. — Král přijímá poslední svátosti. — Král dokončuje svůj kodicil; mluví s vévodou z Orléans. — Ničemnost předáků konstituce. — Královo loučení. — Král nařizuje, aby jeho nástupce odjel do Vincennes a pak se vrátil sídlit do Versailles. — Král pálí papíry, nařizuje, aby jeho srdce bylo přeneseno do Paříže k jezuitům. — Jeho duchapřítomnost a jeho opatření. — Le Brun, Provensálec, hrubě setře Fagona a dá králi svůj elixír. — Vévoda du Maine. — Paní z Maintenon se uchyluje do Saint-Cyru. — Charost dá napravit zanedbání mše. — Záblesk zlepšení králova stavu. — Naprostá opuštěnost u vévody z Orléans. — Ubohost vévody z Orléans. — Mění názor na generální stavy a na vyhnání kancléře. — Král, velmi zle na tom, dá paní z Maintenon povolat zpět ze Saint-Cyru. — Poslední slova krále. — Jeho smrt. — Povaha Ludvíka XIV.

V pátek 23. srpna byla noc jako obvykle a dopoledne také. [Král] pracoval s otcem Tellierem, který se marně snažil přimět ho, aby obsadil četná a velká uprázdněná obročí, to jest aby o nich mohl rozhodnout sám a nenechat je k udělení vévodovi z Orléans. Je třeba hned dodat, že čím hůř bylo králi, tím víc na něj otec Tellier v té věci naléhal, aby si nenechal uniknout tak bohatou kořist ani příležitost opatřit se spolehlivými chráněnci, s nimiž měl své obchody uzavřené – ne za peníze, ale za kabaly. Nikdy se mu to nepodařilo. Král mu prohlásil, že má dost účtů, z nichž se bude zodpovídat Bohu, aby se ještě zatěžoval účty z těchto jmenování, když se má co nevidět před Něj postavit, a zakázal mu, aby mu o tom dál mluvil. Obědval vestoje ve své ložnici v županu, přijal tam dvořany, stejně tak při večeři, odpoledne strávil u sebe se svými dvěma levobočky, zvláště s panem du Maine, s paní z Maintenon a s důvěrnými dámami; večer jako obvykle. Téhož dne se dozvěděl o Maisonsově smrti a na prosbu vévody du Maine dal jeho úřad jeho synovi.

Než půjdeme dál, je třeba vysvětlit, jak to v králově bytě chodilo od té doby, co už nevycházel. Celý dvůr se po celý den zdržoval v galerii. V předpokoji nejbližším jeho ložnici se nezastavoval nikdo kromě důvěrných sluhů a lékárny, kteří tam ohřívali, co bylo potřeba; tudy se jen procházelo, a rychle, od jedněch dveří ke druhým. Ti, kdo měli právo vstupu, procházeli do kabinetů zrcadlovými dveřmi, které do nich vedly z galerie; ty byly stále zavřené, otvíraly se, jen když se na ně zaškrábalo, a hned se zase zavíraly. Vcházeli tudy také ministři a státní sekretáři a všichni se zdržovali v kabinetu, který sousedil s galerií. Princové krve ani princezny, dcery krále, nechodili

dál, ledaže by si je král zavolal, což se stávalo jen zřídka. Maršál z Villeroy, kancléř[1], oba levobočci, vévoda z Orléans, otec Tellier, farář farnosti, a když nebyli v ložnici, i Maréchal, Fagon[2] a první komorníci se zdržovali v kabinetu rady, který leží mezi královou ložnicí a dalším kabinetem, kde byli princové a princezny krve, ti, kdo měli právo vstupu, a ministři.

Vévoda z Tresmes, první šlechtic komory, který měl ten rok službu, stál ve dveřích mezi oběma kabinety, které zůstávaly otevřené, a do královy ložnice vstupoval jen ve chvílích, kdy to jeho služba nezbytně vyžadovala. Po celý den nikdo nevcházel do královy ložnice jinak než přes kabinet rady, s výjimkou oněch vnitřních sluhů nebo lidí z lékárny, kteří se zdržovali v prvním předpokoji, paní z Maintenon a důvěrných dam, a při obědě a večeři obsluhy a dvořanů, které tam pouštěli. Vévoda z Orléans si dával velký pozor, aby do ložnice vstupoval nanejvýš jednou nebo dvakrát denně, na okamžik, když tam vcházel vévoda z Tresmes, a jednou denně se na další okamžik ukázal ve dveřích z kabinetu rady do ložnice, odkud ho král mohl vidět ze své postele. Král si občas dával zavolat kancléře, maršála z Villeroy, otce Telliera, zřídka některého ministra, pana du Maine často, hraběte z Toulouse málo, jiné vůbec, dokonce ani kardinály z Rohanu a z Bissy, kteří se často zdržovali v kabinetu, kde pobývali ti s právem vstupu. Někdy, když byl sám s paní z Maintenon, dával zavolat maršála z Villeroy nebo kancléře nebo oba a velmi často vévodu du Maine. Madame ani vévodkyně z Berry do těchto kabinetů nechodily a krále za této nemoci téměř nevídaly; a když už k němu šly, bylo to přes předpokoje a hned zase odcházely.

V sobotu 24. nebyla noc o mnoho horší než obvykle, neboť dobré nebyly nikdy. Noha se však zdála podstatně horší a bolela ho víc. Mše jako obvykle, oběd na lůžku, při němž ho viděli přední dvořané bez práva vstupu; potom finanční rada, pak pracoval sám s kancléřem. Následovaly paní z Maintenon a důvěrné dámy. Večeřel vestoje v županu před dvořany, a to naposledy. Pozoroval jsem tehdy, že dokázal polykat jen tekutiny a že mu bylo nepříjemné, když se na něj někdo díval. Nedojedl a řekl dvořanům, že je prosí, aby prošli, to jest aby odešli. Dal se uložit zpět na lůžko; prohlédli mu nohu, na níž se objevily černé skvrny. Poslal pro otce Telliera a vyzpovídal se. Mezi lékaři zavládl zmatek. Zkoušeli mléko a chinovou kůru ve vodě; obojí vysadili, aniž věděli, co dělat. Přiznali, že u něj předpokládali vleklou horečku už od svatodušních svátků, a omlouvali se, že mu nic nenasadili, tím, že nechtěl žádné léky a že ho ani sami nepokládali za tak nemocného. Z toho, co jsem vylíčil o tom, co se v té věci odehrálo už dříve mezi Maréchalem a paní z Maintenon, je vidět, co si o tom myslet.

---

1. **Vysvětlivka:** Kancléřem a strážcem pečetí byl v této době Daniel-François Voysin, jmenovaný roku 1714 po odchodu Pontchartraina a zároveň dál státní sekretář pro válku; „kancléř" v této kapitole je tedy Voysin, nikoli bývalý kancléř Pontchartrain.

2. **Vysvětlivka:** Guy-Crescent Fagon, první lékař Ludvíka XIV. od roku 1693, a Georges Mareschal (Maréchal), první chirurg krále.

V neděli 25. srpna, o svátku svatého Ludvíka, byla noc mnohem horší. Z nebezpečí se už nedělalo tajemství, a hned bylo velké a bezprostřední. Přesto si výslovně přál, aby se na obvyklém pořádku toho dne nic neměnilo, to jest aby mu bubeníci a hobojisté, kteří se shromáždili pod jeho okny, zahráli hned po probuzení svou obvyklou hudbu a aby dvacet čtyři houslistů hrálo jako jindy v jeho předpokoji během oběda. Potom byl o samotě s paní z Maintenon, s kancléřem a chvíli s vévodou du Maine. Už předešlého dne byl při jeho práci mezi čtyřma očima s kancléřem přichystán papír a inkoust; byl i tohoto dne, za přítomnosti paní z Maintenon, a právě v jednom z těch dvou dnů kancléř psal podle jeho slov jeho kodicil. Paní z Maintenon a pan du Maine, který myslel neustále jen na sebe, usoudili, že král pro něj svou závětí neudělal dost; chtěli to napravit kodicilem, který stejnou měrou ukázal, jak nesmírně zneužili královy slabosti v tomto krajním stavu, i kam až může člověka dohnat bezmezná ctižádost. Tímto kodicilem král podřizoval celou civilní i vojenskou domácnost krále vévodovi du Maine, přímo a bez výhrad, a pod jeho velením maršálovi z Villeroy; ti se tímto ustanovením stávali jedinými pány nad osobou krále a nad místem jeho pobytu; nad Paříží prostřednictvím obou gardových pluků a obou kompanií mušketýrů; nad celou vnitřní i vnější stráží; nad veškerou službou – komnatou, šatnou, kaplí, kuchyní, stájemi; takže regent v ní neměl už ani stín sebemenší pravomoci, byl jim vydán na milost a v neustálém nebezpečí, že bude zatčen, a ještě něco horšího, kdykoli by se to vévodovi du Maine zachtělo.

Krátce poté, co kancléř od krále odešel, si paní z Maintenon, která tam zůstala, zavolala důvěrné dámy, a v sedm hodin večer tam přišla hudba. Král mezitím během rozhovoru dam usnul. Probudil se s omámenou hlavou, což je vyděsilo a přimělo zavolat lékaře. Ti shledali tep tak špatný, že neváhali králi, který se mezitím ze svého mrákotného stavu vzpamatoval, navrhnout, aby neodkládal přijetí svátostí. Poslali pro otce Telliera a vzkázali kardinálovi z Rohanu, který byl u sebe ve společnosti a na nic takového ani nepomyslel; hudbu, která už měla připravené noty a nástroje, mezitím poslali pryč a důvěrné dámy odešly.

Náhoda chtěla, že jsem právě v tu chvíli procházel galerií a předpokoji, cestou od sebe z nového křídla do druhého křídla k vévodkyni z Orléans a potom k vévodovi z Orléans. Viděl jsem dokonce zbytky hudby a myslel jsem, že hlavní část už vešla. Když jsem se blížil ke vchodu do sálu gard, přistoupil ke mně Pernault, dveřník předpokoje, zeptal se mě, jestli vím, co se děje, a pověděl mi to. Vévodkyni z Orléans jsem zastihl na lůžku, se zbytkem migrény, obklopenou dámami, které vedly rozhovor a na nic takového nemyslely. Přistoupil jsem k lůžku a řekl jsem vévodkyni z Orléans, co se stalo; ta tomu nechtěla věřit a ujišťovala mě, že u krále právě hraje hudba a že je mu dobře; a protože jsem k ní mluvil potichu, zeptala se nahlas dam, jestli o tom něco neslyšely. Ani jedna o tom nevěděla ani slovo a vévodkyně z Orléans zůstávala klidná. Řekl jsem jí podruhé, že jsem si tou věcí jist a že se mi zdá, že stojí přinejmenším za to poslat se poptat a mezitím vstát. Uvěřila mi a já jsem šel k

vévodovi z Orléans, kterého jsem také upozornil a který právem usoudil, že je lépe zůstat u sebe, když pro něj neposlali.

Za čtvrt hodiny od chvíle, kdy poslali pryč hudbu a dámy, bylo vše hotovo. Otec Tellier krále vyzpovídal, zatímco kardinál z Rohanu šel pro Nejsvětější svátost do kaple a poslal pro faráře a svaté oleje. Přispěchali dva královi almužníci, pro něž kardinál poslal, a sedm nebo osm pochodní, které nesli modří hoši ze zámku, dva Fagonovi lokajové a jeden lokaj paní z Maintenon. Tento velmi skromný průvod vystoupil ke králi po malém schodišti jeho kabinetů, jimiž kardinál prošel do jeho ložnice. Otec Tellier, paní z Maintenon a tucet lidí s právem vstupu, pánů i sluhů, tam Nejsvětější svátost uvítali nebo ji doprovodili. Kardinál řekl králi pár slov o tomto velkém a posledním úkonu, během něhož se král zdál velmi pevný, ale hluboce proniknutý tím, co činí. Jakmile přijal Pána a svaté oleje, všechno, co bylo v ložnici, odešlo před Nejsvětější svátostí a za ní; zůstali tam jen paní z Maintenon a kancléř. Hned nato – a toto „hned" bylo poněkud podivné – přinesli na lůžko jakousi knihu nebo stolek; kancléř mu předložil kodicil, na jehož konec král připsal vlastní rukou čtyři nebo pět řádků, a pak jej vrátil kancléři.

Král si řekl o pití a pak zavolal maršála z Villeroy, který s několika málo nejvýznačnějšími stál ve dveřích z ložnice do kabinetu rady, a mluvil s ním o samotě skoro čtvrt hodiny. Poslal pro vévodu z Orléans a mluvil s ním také o samotě, o něco déle než s maršálem z Villeroy. Projevil mu velkou úctu, přátelství a důvěru; ale – a to je strašné – s Ježíšem Kristem, kterého právě přijal, ještě na rtech ho ujistil, že v jeho závěti nenajde nic, s čím by neměl být spokojen, a pak mu doporučil stát a osobu budoucího krále. Mezi jeho přijímáním a posledním pomazáním a tímto rozhovorem neuběhla ani půlhodina; nemohl zapomenout na podivná ustanovení, která z něj s takovou námahou vyrvali, a právě mezitím ještě upravoval svůj tak čerstvě sepsaný kodicil, který vévodovi z Orléans přikládal nůž ke krku a jeho rukojeť vkládal celou do rukou vévody du Maine. Zvláštní je, že zpráva o tomto soukromém rozhovoru, prvním, jaký král s vévodou z Orléans dosud měl, rozšířila pověst, že byl právě prohlášen regentem.

Jakmile odešel, byl zavolán vévoda du Maine, který byl v kabinetu. Král s ním mluvil přes čtvrt hodiny, pak dal zavolat hraběte z Toulouse, který byl rovněž v kabinetu, a ten strávil další čtvrthodinu ve třech s králem a vévodou du Maine. V ložnici bylo s paní z Maintenon jen několik nejpotřebnějších sluhů. Dokud král mluvil s vévodou z Orléans, nepřiblížila se. Během celé té doby stačily do kabinetu dorazit tři královy levobočné dcery, oba synové paní Vévodkyně a princ de Conti. Když král skončil s vévodou du Maine a hrabětem z Toulouse, dal zavolat do ložnice prince krve, kterých si všiml ve dveřích kabinetu, a řekl jim jen málo, všem společně, nikomu zvlášť ani potichu. Téměř zároveň přistoupili lékaři, aby mu převázali nohu. Princové odešli, zůstalo jen to nejnutnější a paní z Maintenon. Zatímco se to všechno odehrávalo, vzal si kancléř v kabinetu rady vévodu z Orléans stranou a ukázal mu ko-

dicil. Když byl král převázán, dozvěděl se, že v kabinetu jsou princezny; dal je zavolat, řekl jim nahlas pár slov, a využívaje jejich slz, požádal je, aby odešly, protože si chce odpočinout. Když odešly i s těmi několika, kdo s nimi vešli, závěs postele se trochu zatáhl a paní z Maintenon přešla do zadních kabinetů.

V pondělí 26. srpna nebyla noc o nic lepší. Převázali ho, pak vyslechl mši. V ložnici bylo jen to nejnutnější, a to po mši odešlo. Král zadržel kardinály z Rohanu a z Bissy. Zůstala také paní z Maintenon, jak zůstávala vždy, a s ní maršál z Villeroy, otec Tellier a kancléř. Zavolal oba kardinály k sobě, prohlásil, že umírá ve víře a v poslušnosti vůči církvi, a pak dodal, dívaje se na ně, že lituje, že zanechává církevní záležitosti ve stavu, v jakém jsou; že se v nich naprosto nevyzná; že oni vědí – a on je za svědky dovolává –, že v nich neudělal nic jiného, než co chtěli oni; že v nich udělal všechno, co chtěli; že je tedy na nich, aby se za něj před Bohem zodpovídali ze všeho, co se v nich stalo, ať z přílišného, či z nedostatečného; že znovu prohlašuje, že to před Bohem klade na ně a že má čisté svědomí jako nevědomý člověk, který se jim v celém průběhu té záležitosti naprosto odevzdal. Jaká hrozná rána hromu! Oba kardinálové však nebyli z těch, které by to vyděsilo; jejich klid odolal všemu. Jejich odpověď byla jen samé ujišťování a chvála; a král znovu opakoval, že ve své nevědomosti se domníval, že pro své svědomí nemůže udělat nic lepšího, než se s plnou důvěrou dát vést jimi, čímž je před Bohem zbaven odpovědnosti a ta přechází na ně. Dodal, že co se týče kardinála z Noailles, Bůh je mu svědkem, že k němu nechová nenávist, a že vždy litoval toho, co se domníval, že musí proti němu podniknout. Při těchto posledních slovech se Bloin[3], Fagon – jakkoli zchřadlý a jakkoli dvořan byl – a Maréchal, kteří stáli na očích a dost blízko krále, po sobě podívali a napůl nahlas se jeden druhého ptali, zda se nechá král zemřít, aniž by uviděl svého arcibiskupa a dal tím najevo smíření a odpuštění; že je to pohoršení, které je nutné odstranit. Král, který je slyšel, hned znovu promluvil a prohlásil, že k tomu nejenže necítí odpor, ale že si to přeje.

Toto slovo zarazilo oba kardinály mnohem víc než předvolání, jímž je král právě postavil před Boha ke svému zproštění. Paní z Maintenon se toho polekala; otec Tellier se zachvěl. Návrat důvěry u krále a návrat šlechetnosti a pravdy u pastýře je zastrašily. Obávali se chvil, kdy úcta a strach prchají tak daleko před naléhavějšími (*prégnantes*) ohledy[4]. V tomto strašném zmatku vládlo ticho. Král je přerušil tím, že kancléři nařídil, aby okamžitě poslal pro kardinála z Noailles, pokud tito páni – a podíval se přitom na kardinály z Rohanu a z Bissy – usoudí, že tomu nic nebrání. Oba se na sebe podívali a pak ustoupili až k oknu s otcem Tellierem, kancléřem a paní z Maintenon. Tellier potichu křičel a Bissy ho podpořil. Paní z Maintenon shledala věc nebezpečnou; Rohan, mírnější nebo s ohledem na budoucnost prozíravější,

3. **Vysvětlivka:** Bloin, první komorník krále.

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo jsme už výše viděli ve významu „naléhavé“.

neřekl nic; kancléř také ne. Usnesli se nakonec, že scénu dohrají tak, jak ji začali a až dosud vedli, totiž že krále oklamou a budou si s ním zahrávat. Vrátili se k němu a s mnoha chválami mu dali na srozuměnou, že dobrou věc nelze vydat triumfu jejích nepřátel a tomu, co by dokázali vytěžit z kroku, který pramení jen z dobré vůle krále a z přílišné jemnosti jeho svědomí; že tedy sice souhlasí, aby kardinál z Noailles měl tu čest ho navštívit, ale pod podmínkou, že přijme konstituci[5] a dá na to své slovo. Král se i v tom podřídil jejich mínění, ale bez debaty, a kancléř hned napsal v tomto smyslu a poslal to kardinálovi z Noailles.

Jakmile král svolil, oba kardinálové mu lichotili velkým dílem, které vykoná (tak velký byl jejich strach, aby se znovu nevrátil k přání vidět ho bez podmínky, neboť ta léčka byla tak ubohá a tak snadno prohlédnutelná), buď tím, že kardinála z Noailles přivede zpět, nebo tím, že jeho odmítnutím vyjde najevo jeho nezdolná zatvrzelost v rozvracení církve a jeho dovršený nevděk vůči králi, jemuž vděčil za všechno a který mu vztahoval své umírající paže. Nastalo to druhé. Kardinál z Noailles byl hluboce zarmoucen tímto posledním vrcholem úskoku. Ať měl ve věci konstituce podle té či oné strany pravdu, nebo ne, ať tak či onak, bezprostředně hrozící smrt krále nic neměnila na pravdě v této věci a nemohla tedy přivodit ani žádnou změnu názoru. Nic nebylo dojemnějšího než ta chvíle, ale také nic, co by s otázkou mělo méně společného, a nic odpornějšího než ta léčka, ať už vzhledem ke králi, jehož stavu tak hanebně zneužili až do konce, nebo vzhledem ke kardinálovi z Noailles, jemuž chtěli tak hrubě nasadit uzdu nebo ho očernit. Tento nehorázný kousek popudil proti nim celou veřejnost, a to tím prudčeji, že králův krajní stav uvolnil svobodu, kterou strach z něj tak dlouho držel v zajetí. Ale když se zvěděly podrobnosti a králova slova k oběma kardinálům o účtu, který za něj budou muset složit ze všeho, co podnikl ve věci konstituce, i podrobnosti toho, co se hned nato tamtéž odehrálo ohledně kardinála z Noailles, všeobecné rozhořčení protrhlo hráze a už se nezdržovalo; naopak nebylo nikoho, kdo by kardinála z Noailles odsuzoval; jeho odpověď kancléři byla v několika slovech mistrovským dílem zbožnosti, bolesti a moudrosti.

Téhož pondělí 26. srpna, když oba kardinálové odešli, král obědval na lůžku za přítomnosti těch, kdo měli právo vstupu. Když se sklízelo ze stolu, pokynul jim, aby přistoupili, a řekl jim tato slova, která byla ihned zaznamenána: „Pánové, prosím Vás za odpuštění za špatný příklad, který jsem Vám dával. Musím Vám velmi poděkovat za to, jak jste mi sloužili, i za oddanost a věrnost, které jste mi vždy projevovali. Velice lituji, že jsem pro Vás neudělal, co bych byl rád udělal. Mohou za to zlé časy. Prosím Vás, abyste mému vnukovi věnovali touž péči a touž věrnost, jakou jste měli ke mně. Je to dítě, které bude možná muset přestát mnoho protivenství. Ať je Váš příklad příkladem pro všechny mé ostatní poddané. Řiďte se rozkazy, které Vám dá můj sy-

5. **Vysvětlivka:** Konstituce (bula) *Unigenitus*, jíž papež Klement XI. roku 1713 odsoudil 101 vět z jansenistického díla Pasquiera Quesnela; Ludvík XIV. její přijetí prosazoval, kdežto kardinál z Noailles, pařížský arcibiskup, ji odmítal přijmout bez vysvětlení, a upadl proto u krále v nemilost.

novec; bude vládnout království. Doufám, že to bude dělat dobře; doufám také, že všichni přispějete k jednotě, a kdyby se od ní někdo odchýlil, že mu pomůžete se k ní vrátit. Cítím, že se dojímám a že dojímám i Vás; prosím Vás za odpuštění. Sbohem, pánové, spoléhám na to, že si na mne někdy vzpomenete."

Chvíli poté, co všichni odešli, si král vyžádal maršála z Villeroy a řekl mu tato slova, která si maršál dobře zapamatoval a později je zopakoval: „Pane maršále, umíraje Vám dávám nový důkaz svého přátelství a své důvěry. Jmenuji Vás vychovatelem dauphina, což je nejdůležitější úřad, jaký mohu udělit. Z toho, co je v mé závěti, se dozvíte, co budete mít činit vůči vévodovi du Maine. Nepochybuji, že mi po mé smrti budete sloužit se stejnou věrností, s jakou jste to činil za mého života. Doufám, že můj synovec s Vámi bude jednat s ohledem a důvěrou, jakou má mít k muži, kterého jsem vždy miloval. Sbohem, pane maršále, doufám, že si na mne vzpomenete."

Král po nějaké přestávce dal zavolat pana Vévodu a pana prince de Conti, kteří byli v kabinetech; a aniž by je nechal příliš přiblížit, doporučil jim žádoucí jednotu mezi princi a aby nenásledovali domácí příklady nepokojů a válek[6]. Víc jim neřekl; pak, když v kabinetu uslyšel ženy, pochopil dobře, kdo to je, a hned jim vzkázal, aby vešly. Byly to vévodkyně z Berry, Madame, vévodkyně z Orléans a princezny krve, které hlasitě naříkaly a jimž král řekl, že takhle naříkat se nemá.

Krátce jim projevil náklonnost, Madame vyznamenal a nakonec vyzval vévodkyni z Orléans a paní Vévodkyni, aby se usmířily. To všechno bylo krátké a pak je propustil. Odcházely přes kabinety a hlasitě plakaly a naříkaly, takže venku, protože okna kabinetu byla otevřená, uvěřili, že král zemřel, a ta zpráva se donesla do Paříže a až do provincií.

Za nějakou dobu vzkázal vévodkyni z Ventadour, aby k němu přivedla dauphina. Dal ho k sobě přiblížit a řekl mu před paní z Maintenon a několika málo nejdůvěrněji privilegovanými nebo nezbytnými sluhy, kteří ta slova zaznamenali: „Mé dítě, budete velkým králem; nenapodobujte mě v zálibě, kterou jsem měl ve stavbách, ani v té, kterou jsem měl ve válce; snažte se naopak žít v míru se svými sousedy. Vzdávejte Bohu, co mu náleží; uznávejte, co mu dlužíte, a dbejte, aby ho Vaši poddaní ctili. Řiďte se vždy dobrými radami, snažte se ulehčit svému lidu, což jsem já ke svému neštěstí nedokázal. Nezapomínejte na vděčnost, kterou dlužíte paní z Ventadour. Madame," obrátil se k ní, „ať ho obejmu," a objímaje ho, řekl mu: „Mé drahé dítě, dávám Vám své požehnání z celého srdce." Když malého prince sundali z králova lůžka, král si ho znovu vyžádal, znovu ho objal, a pozdvihnuv ruce i oči k nebi, znovu mu požehnal. Ten pohled byl nesmírně dojemný; vévodkyně z Ventadour dauphina spěšně odnesla a odvedla zpět do jeho bytu.

---

6. **Vysvětlivka:** Narážka na Frondu (1648–1653), za níž se princové krve – Velký Condé, praděd pana Vévody, a jeho bratr Armand, princ de Conti, děd přítomného prince de Conti – postavili se zbraní proti koruně.

Po krátké odmlce dal král zavolat vévodu du Maine a hraběte z Toulouse, poslal ven všech těch několik lidí, kteří byli v jeho ložnici, a dal zavřít dveře. Tento soukromý rozhovor trval dost dlouho. Když s nimi skončil a věci se vrátily do obvyklého pořádku, poslal pro vévodu z Orléans, který byl u sebe. Mluvil s ním velmi krátce, a když odcházel, zavolal ho zpět, aby mu řekl ještě něco, co bylo velmi krátké. Tehdy mu nařídil, aby budoucího krále, jakmile on zemře, dal převézt do Vincennes, kde je dobrý vzduch, dokud nebudou ve Versailles skončeny všechny obřady a zámek potom důkladně vyčištěn, a teprve pak ho přivezl zpět do Versailles, kde mu určil sídlo. Patrně o tom předtím mluvil s vévodou du Maine a s maršálem z Villeroy, neboť když vévoda z Orléans odešel, vydal rozkazy, aby se šlo zařídit Vincennes a uvést to místo do stavu, aby mohlo neprodleně přijmout jeho nástupce. Paní du Maine, která se až dosud neobtěžovala hnout se ze Sceaux od svých společností a kratochvílí, přijela do Versailles a dala krále po vydání těchto rozkazů požádat o svolení, aby ho mohla na chvíli vidět. Byla už v předpokoji: vešla a za chvíli odešla.

V úterý 27. srpna nevstoupil do králova pokoje nikdo kromě otce Telliera, paní z Maintenon a – jen na mši – kardinála z Rohanu a obou almužníků ve čtvrtletní službě. Kolem druhé hodiny poslal pro kancléře, a sám s ním a s paní z Maintenon, dal mu otevřít dvě schránky plné papírů, z nichž mu dal mnoho spálit, a dal mu rozkazy, co má udělat s ostatními. Kolem šesté večer si kancléře zavolal znovu. Paní z Maintenon z jeho pokoje celý den nevyšla a nevstoupil tam nikdo kromě sluhů a chvílemi nakrátko nejnezbytnější obsluha. Navečer dal zavolat otce Telliera a téměř hned poté, co s ním promluvil, poslal pro Pontchartraina a nařídil mu, aby hned po jeho smrti vyhotovil rozkaz, jímž se jeho srdce přenese do kostela profesního domu jezuitů v Paříži a uloží se tam naproti srdci krále, jeho otce, a stejným způsobem.

Brzy nato si vzpomněl, že Cavoye[7], velký maršál ubytovacích služeb jeho domu, nikdy nerozvrhoval ubytování dvora ve Vincennes, protože dvůr tam nepobýval už padesát let; označil schránku, kde se najde plán toho zámku, a nařídil, aby se vzal a odnesl Cavoyovi. Nějakou dobu po vydání těchto rozkazů řekl paní z Maintenon, že vždycky slýchal, jak je těžké smířit se se smrtí; že on, který stojí na prahu této chvíle, pro lidi tak hrozné, neshledává, že by bylo tak obtížné se k tomu odhodlat. Odpověděla mu, že je to velmi obtížné, když člověk lpí na tvorech, má v srdci nenávist a musí něco nahradit. „Ach," odvětil král, „co se týče náhrad, nikomu jako soukromá osoba nic nedlužím; ale co se týče těch, které dlužím království, doufám v Boží milosrdenství." Noc, která následovala, byla velmi neklidná. Bylo vidět, jak každou chvíli sepíná ruce, a bylo slyšet, jak říká modlitby, které se modlíval ve zdraví, a jak se při *Confiteor* bije v prsa.

---

7. **Vysvětlivka:** Louis de Cavoye, velký maršál ubytovacích služeb královského domu, dvořan z prostšího rodu, jenž si díky matčiným vlivným stykům vydobyl mimořádné postavení u dvora.

Ve středu 28. srpna ráno projevil paní z Maintenon náklonnost, která se jí příliš nezamlouvala a na kterou neodpověděla ani slovo. Řekl jí, že ho při loučení s ní utěšuje naděje, že se v jejím věku brzy opět shledají. Kolem sedmé ráno dal zavolat otce Telliera, a když s ním mluvil o Bohu, uviděl v zrcadle nad krbem dva sluhy své komnaty, kteří seděli u nohou jeho postele a plakali. Řekl jim: „Proč pláčete? Mysleli jste si snad, že jsem nesmrtelný? Já sám jsem si to nikdy nemyslel, a měli jste se vzhledem k mému věku připravit na to, že mě ztratíte."

Jakýsi provensálský venkovan, velmi hrubý, se cestou z Marseille do Paříže dozvěděl o králově beznadějném stavu a toho rána přišel do Versailles s lékem, který prý léčil sněť. Král byl tak zle a lékaři do té míry u konce se svým uměním, že bez potíží svolili, za přítomnosti paní z Maintenon a vévody du Maine. Fagon chtěl něco namítnout; ten venkovan, který se jmenoval Le Brun, ho velmi hrubě setřel, a Fagon, zvyklý jiné sjíždět a těšit se úctě až k roztřesení, zůstal docela ohromený. Králi tedy kolem jedenácté dopoledne podali deset kapek toho elixíru ve víně z Alicante. Za nějakou dobu se cítil silnější, ale když tep znovu poklesl a byl velmi špatný, podali mu kolem čtvrté další dávku s tím, že je to proto, aby ho vrátili k životu. Odpověděl, když bral sklenici, v níž to bylo: „K životu nebo ke smrti! Ať se stane, co se zalíbí Bohu."

Paní z Maintenon právě vyšla od krále se spuštěným závojem a maršál z Villeroy ji vedl kolem jejího bytu, aniž do něj vešla, až k patě velkého schodiště, kde závoj zvedla. Objala maršála se zcela suchýma očima a řekla mu: „Sbohem, pane maršále!", nastoupila do králova kočáru, který jí vždy sloužil a v němž na ni čekala sama paní z Caylusu[8], a odjela do Saint-Cyru[9], následována svým kočárem, v němž seděly její služebné. Večer si vévoda du Maine u sebe velmi vesele tropil posměch z Fagonova dobrodružství s Le Brunem. K jeho chování, jakož i k chování paní z Maintenon a otce Telliera v těchto posledních dnech králova života, se vrátíme jinde. Le Brunův lék se podával dál, jak si sám přál, a on vždy přihlížel, jak jej král bere. Na nabídku vývaru král odpověděl, že s ním nemají mluvit jako s jiným člověkem; že nepotřebuje vývar, ale svého zpovědníka; a dal ho zavolat. Jednoho dne, když se vracel z bezvědomí, požádal otce Telliera o generální rozhřešení ze svých hříchů; ten se ho zeptal, zda velmi trpí. „Ach ne," odpověděl král, „to mě právě mrzí, chtěl bych trpět víc na odčinění svých hříchů."

Ve čtvrtek 29. srpna, po tak špatné předešlé noci a dni, uvolnila nepřítomnost těch, kdo až dosud drželi pole a už neměli co kout nad to, co vykonali, přístup do ložnice velkým dvorským hodnostářům, kteří z ní byli až dosud vyloučeni. Přede-

---

8. **Vysvětlivka:** Marthe-Marguerite de Villette, markýza z Caylusu, příbuzná a chovanka paní z Maintenon.

9. **Vysvětlivka:** Královský ústav Saint-Louis v Saint-Cyru u Versailles, který paní z Maintenon založila roku 1686 pro výchovu dívek z chudé šlechty; tam se po králově smrti uchýlila a roku 1719 zemřela.

šlého dne nebyla mše a už se nepočítalo, že nějaká bude. Vévoda z Charostu, kapitán tělesné gardy, který do ložnice také vklouzl, to právem shledal nepatřičným a dal se krále prostřednictvím jednoho z důvěrných sluhů zeptat, zda by ji nerad slyšel. Král řekl, že si to přeje; načež šli pro potřebné lidi a věci, a tak se pokračovalo i v následujících dnech. Ráno toho čtvrtka se zdálo, že má víc síly, a objevil se jakýsi záblesk zlepšení, který byl hned zveličen a jehož pověst se rozběhla na všechny strany. Král dokonce snědl dva malé piškoty v trošce vína z Alicante, a to s jakousi chutí. Šel jsem toho dne kolem druhé odpoledne k vévodovi z Orléans, v jehož bytě byla už týden, a v kteroukoli hodinu, taková tlačenice, že by tam, přesně řečeno, nepropadl na zem ani špendlík. Nenašel jsem tam ani živáčka. Jakmile mě uviděl, dal se do smíchu a řekl mi, že jsem první člověk, kterého toho dne u sebe viděl; a u něj bylo až do večera úplně pusto. Takový je svět.

Využil jsem této volné chvíle a promluvil s ním o mnoha věcech. Tehdy jsem poznal, že ohledně svolání generálních stavů už není týž a že kromě toho, na čem jsme se dohodli o radách, což zde bylo vyloženo v pravý čas, už od té doby na to nepomyslel, ani na mnoho jiných věcí, o nichž jsem si dovolil říci mu důrazně svůj názor. Shledal jsem, že je stále odhodlán vyhnat Desmaretse a Pontchartraina, ale vůči kancléři byl tak povolný, že mě to přimělo naléhat na něj a donutit ho, aby se vyslovil. Nakonec mi s nesmírným studem přiznal, že ho vévodkyně z Orléans, za níž maršál z Villeroy zašel tajně i před ním, naléhavě žádala, aby se s maršálem sešel a dohodl se s ním o velmi podstatných věcech, k nimž byl maršál ochoten se pod velkým tajemstvím propůjčit a které by vévodu nebezpečně přivedly do úzkých, kdyby na ně odmítl přistoupit; a omlouvala se, že víc říci nemůže kvůli tajemství, které maršálovi slíbila a bez něhož by se jí byl nesvěřil; že poté, co se zdráhal se s ním sejít, nakonec svolil; že maršál k němu přišel před čtyřmi nebo pěti dny v hluboké tajnosti a za cenu toho, co mu byl ochoten sdělit a co pro něj byl ochoten udělat, žádal jeho slovo, že zachová kancléři všechny jeho funkce kancléře a strážce pečetí, výměnou za slovo, které měl od kancléře a za něž ručil, že se vzdá úřadu státního sekretáře, jakmile mu ho vévoda dá plně vyplatit; že po prudkém sporu, a když bylo slovo za kancléře dáno, mu maršál řekl, že pan du Maine je vrchním dozorcem nad výchovou a on vychovatelem s veškerou pravomocí; že mu pak prozradil kodicil a co obsahuje, a že to, co je maršál ochoten udělat, je nevyužít ho v celém rozsahu; že z toho vzešel velmi prudký spor, aniž se na něčem dohodli, pokud jde o maršála, ale zato pokud jde o kancléře, který mu za to v králově kabinetu poděkoval, potvrdil své slovo, že se za uvedených podmínek vzdá úřadu státního sekretáře, a na znamení vděčnosti mu tamtéž kodicil ukázal.

Přiznávám, že mě tak slabý a tak hloupě naivní začátek rozhořčil a že jsem to vévodovi z Orléans netajil; jeho rozpaky přede mnou byly nesmírné. Zeptal jsem se ho, co udělal se svým úsudkem – on, který nikdy nedělal rozdíl mezi panem du Maine a vévodkyní z Orléans, před nimiž mi tolikrát doporučoval mít se na pozoru a skrývat

se, a o ní tak často opakoval, že jsme jako v lese. Zda neviděl hru, kterou spolu pan du Maine a vévodkyně z Orléans sehráli, aby ho prostřednictvím maršála z Villeroy zastrašili a zjistili, co mají dělat, tím, že zjistí, jak přijme návrh a důvěrné sdělení něčeho, co nesměřovalo k ničemu menšímu než k tomu, aby mu podřízli krk; a přitom nic neriskovali pokusem tak lacino zachovat svého naprosto oddaného chráněnce a zhoubný nástroj všeho, co se proti němu podniklo, a to na tak důležitém místě v regentství, v němž mu zamýšleli ponechat jen stín.

Tuto věc jsme spolu dlouze probírali; ale slovo bylo dáno. Neměl sílu vzdorovat; a při tolika duchaplnosti se dal napálit a myslel si, že uzavírá dobrý obchod výměnou za vzdání se úřadu s náhradou – obchod, který kancléř uzavíral mnohem výhodněji, když si zajistil plnou náhradu za úřad, o němž dobře cítil, že si ho nikdy nemůže udržet, a který mu vynesl jistotu, že zůstane na nejdůležitějším místě, zatímco stačil sebemenší rozkaz, aby musel vrátit pečeti, aby byl vypovězen, kam by se komu zlíbilo, a aby mu byl zrušen úřad, který ho, jak jsme viděli, už nic nestál od chvíle, kdy mu král vrátil to, co za něj zaplatil; on, který cítil vše, co si od vévody z Orléans zasloužil, a který při nenávisti a pohrdání dvora i vojska, jež si tak dobře a tak právem vysloužil, neměl po králi už žádný štít ani ochranu od chvíle, kdy by jeho závěť byla mlčky zrušena, o čemž sám nepochyboval. Co se stalo, se odestát nedá; ale zapřísahal jsem vévodu z Orléans, aby se z této neblahé lekce naučil mít se napříště na pozoru před nepřáteli všeho druhu, před napálením, před povolností a především před slabostí, a aby pocítil urážku a nebezpečí kodicilu, kdyby připustil jeho provedení v čemkoli.

Nikdy mi nedokázal říci, jak na tom v této věci s maršálem z Villeroy je. Jisté bylo jen to, že nepadlo ani slovo o vévodovi du Maine, který tedy počítal s tím, že zůstane absolutním a nezávislým pánem civilní i vojenské domácnosti krále; dokud by to trvalo, na maršálově podřízeném postavení příliš nezáleželo, leda maršálovi samému, ale z vévody du Maine to činilo majordoma[10] a z vévody z Orléans přízrak regenta, bezmocného a směšného, a oběť neustále pod nožem majordoma. Tento princ při vší své genialitě tolik neprohlédl. Nechal jsem ho velmi zamyšleného a velmi litujícího tak těžké chyby. Promluvil k vévodkyni z Orléans tak rozhodně, že dostali strach, aby pro přílišné sliby nedodržel nic. Maršál, kterého si zavolala, zkrotl a myslel jen na to, aby pevně sevřel, co uchvátil, a dal na srozuměnou, že co se jeho týče, nebude se přít o nic, co by mohlo vzbudit podezření; ale míra králova života se tak zkracovala, že se snadno vyhnul dalšímu vyjasňování, a díky tomu, co se odehrálo v králově kabinetu přímo mezi kancléřem a vévodou z Orléans, zůstala sluka v tom ohledu spoutaná[11], smím-li použít tohoto ubohého výrazu.

---

10. **Vysvětlivka:** Majordomus (*maire du palais*), správce královského dvora za Merovejců, který si postupně přisvojil skutečnou vládu, zatímco králové zůstali bezmocnými loutkami.

11. **Vysvětlivka:** Saint-Simon si pohrává s rčením *brider la bécasse* (spoutat sluku), tj. nachytat hlupáka: vévoda z Orléans zůstal vázán slovem, které dal ohledně kancléře.

Pozdní večer neodpovídal jásotu, jímž se chtěl ten den přivítat; během něho [král] řekl versailleskému faráři, který využil volnosti vstupu, když mu ten říkal, že se všichni modlí za jeho život, že nejde o jeho život, ale o jeho spásu, za niž je třeba se dobře modlit. Téhož dne se mu při vydávání rozkazů stalo, že dauphina nazval mladým králem. Postřehl pohyb mezi těmi, kdo byli kolem něj. „Nu a proč?" řekl jim, „mně to nijak nevadí." Kolem osmé večer vzal elixír toho člověka z Provence. Hlava se mu zdála zmatená; sám řekl, že se cítí velmi zle. Kolem jedenácté večer mu prohlédli nohu. Sněť byla v celém chodidle, v koleni, a stehno bylo velmi oteklé. Během této prohlídky omdlel. S nelibostí si povšiml nepřítomnosti paní z Maintenon, která už nepočítala s návratem. Během dne se po ní několikrát ptal; jejího odjezdu se před ním nepodařilo utajit. Poslal pro ni do Saint-Cyru; večer se vrátila.

V pátek 30. srpna byl den stejně zlý jako noc: velká ospalost a v přestávkách zmatená hlava. Občas si vzal trochu želé a čisté vody, neboť víno už nesnesl. V ložnici byli jen nejnezbytnější sluhové pro obsluhu a lékaři, paní z Maintenon a otec Tellier, který se ukazoval jen vzácně, když pro něj poslal Bloin nebo Maréchal. Ani v kabinetech se mnoho nezdržoval, stejně jako pan du Maine. Král se snadno obracel ke zbožnosti, když paní z Maintenon nebo otec Tellier zastihli chvíle, kdy měl hlavu méně zmatenou; ale ty byly vzácné a krátké. Kolem páté odpoledne odešla paní z Maintenon k sobě, rozdělila nábytek, který měla ve svém bytě, svému služebnictvu a odjela do Saint-Cyru, aby už odtamtud nikdy nevyšla.

V sobotu 31. srpna byly noc i den hrozné. Byly jen vzácné a krátké chvíle vědomí. Sněť zachvátila koleno a celé stehno. Dali mu lék zesnulého abbého Aignana, který dala nabídnout vévodkyně du Maine a který byl výborným lékem na neštovice. Lékaři svolovali ke všemu, protože už nebylo naděje. Kolem jedenácté večer ho shledali tak zle, že se nad ním modlili modlitby za umírající. Tento obřad ho přivedl k sobě. Odříkával modlitby tak silným hlasem, že byl slyšet přes hlasy velkého počtu duchovních a všech, kdo vešli. Na konci modliteb poznal kardinála z Rohanu a řekl mu: „To jsou poslední milosti církve." Byl to poslední člověk, s nímž mluvil. Několikrát opakoval: *Nunc et in hora mortis*, a pak řekl: „Ó můj Bože, přijď mi na pomoc, pospěš mi pomoci!" To byla jeho poslední slova. Celou noc byl v bezvědomí a v dlouhém smrtelném zápase, který skončil v neděli 1. září 1715 ve čtvrt na devět ráno, tři dny před tím, než by mu bylo plných sedmdesát sedm let, v sedmdesátém druhém roce jeho vlády[12].

Oženil se ve dvaadvaceti letech, když podepisoval slavný Pyrenejský mír roku 1660. Bylo mu třiadvacet, když smrt zbavila Francii kardinála Mazarina[13]; sedmadva-

---

12. **Ediční poznámka:** Ludvík XIV. se narodil 5. září 1638 a vládl od 14. května 1643; zemřel tedy čtyři dny před 77. narozeninami a v 73. roce své vlády.

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Kardinál Mazarin zemřel 9. března 1661.

Ludvík XIV. (1638–1715) v různých obdobích života, podle Antoina Benoista. Jean-Baptiste Scotin, lept a rytina. Rijksmuseum, Amsterdam.

cet, když roku 1666 ztratil svou matku královnu. Ovdověl ve čtyřiačtyřiceti letech roku 1683, Monsieura ztratil ve třiašedesáti letech roku 1701[14] a přežil všechny své syny a vnuky kromě svého nástupce, španělského krále a dětí tohoto prince. Evropa nikdy neviděla tak dlouhou vládu ani Francie tak starého krále.

Při pitvě jeho těla, kterou provedl Maréchal, jeho první chirurg, za obvyklé asistence a s obvyklými obřady, našli všechny orgány tak neporušené, tak zdravé a vše tak dokonale utvářené, že se usoudilo, že by se byl dožil přes sto let, nebýt chyb, o nichž byla řeč a které mu přivodily sněť v krvi. Zjistili také, že objem jeho žaludku a střev je nejméně dvojnásobný oproti mužům jeho postavy, což je velmi neobvyklé a bylo příčinou, proč byl tak velký jedlík a jedl tak stejnoměrně.

Byl to panovník, jemuž nelze upřít mnoho dobrého, ba i velkého, v němž nelze nepoznat ještě víc malého a špatného, a u něhož není možné rozlišit, co bylo jeho vlastní a co vypůjčené; a v obojím není nic vzácnějšího než pisatelé, kteří by o něm byli dobře zpraveni, nic, co by se hledalo hůř, než lidé, kteří ho poznali sami a ze zkušenosti a byli by schopni o něm psát, a přitom zároveň natolik páni sami sebe, aby o něm mluvili bez nenávisti či bez lichocení a neříkali nic, co by jim nediktovala nahá pravda v dobrém i ve zlém. Co se týče první části, lze se zde na ni spolehnout; té druhé se pokusíme dosáhnout tím, že v dobré víře potlačíme veškerou vášeň.

14. **Ediční poznámka:** Ludvík XIV. se narodil 5. září 1638. Pyrenejský mír byl podepsán 7. listopadu 1659; sňatek s Marií Terezií se konal 9. června 1660 v Saint-Jean-de-Luz, kdy mu bylo 21 let. Při Mazarinově smrti mu bylo 22 let a při smrti Monsieura (9. června 1701) 62 let; Saint-Simon zde počítá věk o rok výš.

Kapitola šestnáctá

Povaha Ludvíka XIV. — Paní de La Vallière; její povaha. — Král nenávidí schopné lidi, je malicherný, oklamaný a ovládaný, a přitom se pyšní pravým opakem. — Španělsko postupuje přednost. — Zadostiučinění v aféře s Korsičany. — Válka s Holandskem. — Mír v Cáchách. — Kvetoucí století. — Výboje v Holandsku a dobytí Franche-Comté. — Hanba u Heurtebise. — Král dobývá Cambrai. — Monsieur poráží prince oranžského u Casselu, dobývá Saint-Omer a od té doby už armádě nevelí. — Obléhání Gentu. — Námořní výpravy. — Mír v Nijmegenu. — Lucemburk dobyt. — Janov bombardován; jeho dóže v Paříži. — Konec prvního období této vlády. — Válka roku 1688 a její zvláštní původ. — Hanba posledního králova tažení. — Mír v Turíně, pak v Ryswicku. — Konec druhého období této vlády. — Ctnosti Ludvíka XIV. — Jeho bídné vychování; jeho hluboká nevědomost. — Nenávidí urozenost a hodnosti, sveden svými ministry. — Králova pýcha, která na troskách šlechty vytváří kolos jeho ministrů. — Záliba Ludvíka XIV. v podrobnostech. — Výhody jeho ministrů, kteří pod sebou všechno srážejí, a tím, že ho přesvědčují, že jejich moc a velikost je jen jeho vlastní, stávají se víc než velmoži a všemocnými. — Tajný důvod, proč se do ministerstva dávala přednost lidem z ničeho. — Žádný skutečný přístup k Ludvíkovi XIV., uzavřenému svými ministry. — Vzácnost a užitečnost audience u krále. — Význam velkého práva vstupu. — Ministři. — Příčiny královy pýchy.

O prvních letech [Ludvíka XIV.] tu mluvit netřeba. Byl králem téměř od narození, dusila ho politika matky, která chtěla vládnout, a ještě víc živý zájem zhoubného ministra, který tisíckrát vsadil stát v sázku jen pro svou vlastní velikost; a dokud žil jeho první ministr, byl pod tímto jhem zotročen – to vše je třeba odečíst od vlády tohoto panovníka. Přesto už pod tím jhem začínal prorážet. Poznal lásku, chápal, že nečinnost je nepřítelkyní slávy; učinil už slabé pokusy vymanit se směrem k jedné i k druhé; měl dost citu, aby se po Mazarinově smrti cítil vysvobozen, i když neměl dost síly, aby se vysvobodil dřív. Je to dokonce jedno z krásných míst jeho života, a jeho plodem bylo přinejmenším to, že přijal zásadu, kterou pak už nic nemohlo otřást: hnusit si každého prvního ministra, a neméně i každého duchovního ve své radě. Hned tehdy přijal ještě jinou zásadu, kterou však nedokázal udržet se stejnou pevností, protože si ve skutečnosti téměř nevšiml, že mu neustále uniká: totiž vládnout sám, což byla věc, na kterou byl ze všeho nejvíc pyšný, za kterou ho nejvíc chválili a jíž mu nejvíc lichotili, a kterou nejméně uskutečňoval.

Narodil se s rozumem podprůměrným, ale s rozumem schopným se utvářet, obrušovat, zjemňovat, přejímat od jiných bez napodobování a bez nucenosti; nesmírně mu prospělo, že celý život žil s lidmi, kteří ho měli ze všech na světě

nejvíc, a to nejrůznějšího druhu, s muži i ženami všeho věku, všeho založení a všech postavení.

Smí-li se tak mluvit o třiadvacetiletém králi, jeho první vstup do světa měl štěstí na vynikající duchy všeho druhu. Jeho ministři pro vnitřní i zahraniční věci byli tehdy nejschopnější v Evropě, jeho vojevůdci největší, jejich zástupci nejlepší, z nichž se v jejich škole stali vojevůdci, a jména jedněch i druhých přešla jako taková jednomyslně do paměti potomstva. Pohyby, jimiž byl stát od smrti Ludvíka XIII. uvnitř i navenek tak zuřivě zmítán, vychovaly množství mužů, kteří tvořili dvůr schopných a slavných osobností a vytříbených dvořanů.

Dům hraběnky ze Soissons,[1] která jako vrchní správkyně královnina domu bydlela v Paříži v Tuileriích, kde sídlil dvůr, a která tam vládla jednak zbytkem lesku zesnulého kardinála Mazarina, svého strýce, a ještě víc svým duchem a obratností, se stal jeho středem, ovšem velmi vybraným. Tam se denně scházelo všechno, co bylo mezi muži a ženami nejvýznačnějšího, takže se ten dům stal středem dvorské galantnosti i intrik a ctižádostivých pletich, mezi nimiž mělo velký vliv příbuzenství, tehdy stejně ceněné, vážené a respektované, jako je dnes zapomenuté. Do tohoto významného a skvělého víru se král vrhl hned zpočátku a tam nabyl oné zdvořilosti a galantnosti, kterou si dokázal uchovat po celý život a kterou tak dobře uměl spojit s důstojností a majestátem. Lze říci, že byl pro ni stvořen a že uprostřed všech ostatních mužů jej jeho postava, držení těla, půvab, krása a ona velká vznešenost, která krásu vystřídala, až po zvuk jeho hlasu a obratnost a přirozený i majestátní půvab celé jeho osoby, odlišovaly až do smrti jako krále včel; a kdyby se byl narodil jen jako soukromá osoba, měl by stejně nadání pro slavnosti, zábavy, galantnost a pro ty největší milostné výstřednosti. Šťastný, kdyby byl míval jen milenky podobné paní de La Vallière,[2] kterou její vlastní oči vytrhly jí samé, která se styděla, že jí je, a ještě víc se styděla za plody své lásky, uznané a vychovávané proti její vůli; byla skromná, nezištná, mírná, dobrá do krajnosti, bez ustání bojovala sama se sebou a nakonec nad svým poklesem zvítězila díky nejkrutějším účinkům lásky a žárlivosti, které byly zároveň jejím trápením i její záchranou; uprostřed svých bolestí je dokázala natolik přijmout, že se nakonec vytrhla a zasvětila se nejtvrdšímu a nejsvětějšímu pokání! Je tedy třeba přiznat, že král byl spíš politováníhodný než hodný pokárání, že se oddal lásce, a že zaslouží chválu za to, že se jí dokázal čas od času vytrhnout ve prospěch slávy.

---

1. **Vysvětlivka:** Olympe Mancini, hraběnka ze Soissons (1638–1708), neteř kardinála Mazarina, manželka Evžena Mořice Savojského, hraběte ze Soissons, a matka prince Evžena; vrchní správkyně domu královny Marie Terezie. Roku 1680 uprchla v souvislosti s travičskou aférou do Španělského Nizozemí.

2. **Vysvětlivka:** Louise de La Baume Le Blanc, vévodkyně z La Vallière (1644–1710), milenka Ludvíka XIV. zhruba v letech 1661–1667, s níž měl uznané děti (slečnu z Blois a hraběte z Vermandois); roku 1674 vstoupila ke karmelitkám v Paříži a žila tam jako sestra Louise od Milosrdenství až do smrti.

Intriky a dobrodružství, jež v tom víru hraběnky ze Soissons, ač byl král, zakusil, v něm zanechaly dojmy, které se staly zhoubnými, protože byly silnější než on. Duch, ušlechtilost smýšlení, sebevědomí, sebeúcta, vysoké srdce, vzdělání – to všechno mu začalo být podezřelé a brzy nenáviděné. Čím víc stárl, tím víc se v tomto odporu utvrzoval. Přenesl jej až na své vojevůdce a ministry, u nichž jej vyvažovala jen potřeba, jak se uvidí dále. Chtěl vládnout sám. Jeho žárlivost v tom ohledu šla bez ustání až ke slabosti. Ve skutečnosti vládl v malém; ve velkém toho dosáhnout nedokázal; a i v malém jím často vládli jiní. Jeho první uchopení otěží vlády neslo pečeť krajní tvrdosti a krajní lehkověrnosti. Fouquet[34] byl nešťastník, na němž se projevila ta první; Colbert byl strůjcem té druhé, když se sám zmocnil veškeré moci nad financemi a namluvil králi, že celá přešla do jeho rukou, a to podpisy, jimiž ho zavalil místo těch, které dříve dával vrchní správce financí; tento úřad, na nějž sám nemohl pomýšlet, Colbert zrušil.

Přednost slavnostně postoupená Španělskem a plné zadostiučinění, které dalo za urážku, jíž se při té příležitosti dopustil baron z Vatteville vůči hraběti, pozdějšímu maršálovi z Estrades – oba byli v Londýně velvyslanci svých korun –, a skvělé zadostiučinění získané za urážku, které se vůči vévodovi z Créqui, francouzskému velvyslanci, dopustila římská vláda, papežovi příbuzní a Korsičané z jeho gardy,[5] byly prvotinami této vlády, kterou král vedl sám.

Brzy nato poskytla smrt španělského krále tomuto mladému panovníkovi, dychtivému slávy, příležitost k válce, od níž ho nedokázala odvrátit ani tak nedávná zřeknutí, tak pečlivě stanovená ve svatební smlouvě královny.[6] Vytáhl do Flander; jeho výboje tam byly rychlé; přechod Rýna byl proslulý;[7] trojspolek Anglie, Švédska a Ho-

---

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

4. **Vysvětlivka:** Nicolas Fouquet (1615–1680), vrchní správce financí od roku 1653. Dne 5. 9. 1661 byl v Nantes zatčen, souzen mimořádnou soudní komorou a roku 1664 odsouzen k vyhnanství, které král změnil v doživotní vězení; zemřel roku 1680 ve vězení v alpské pevnosti Pignerol (Pinerolo) po více než osmnácti letech věznění.

5. **Vysvětlivka:** V Londýně se 10. 10. 1661 při slavnostním vjezdu švédského vyslance srazily o přednost doprovody španělského velvyslance barona z Vatteville a francouzského velvyslance hraběte Godefroie d'Estrades (1607–1686, maršál od 1675), s mrtvými a raněnými; Ludvík XIV. si vynutil, že Španělsko roku 1662 slavnostně uznalo přednost francouzských velvyslanců. Roku 1662 napadla papežova korsická garda v Římě palác francouzského velvyslance Charlese III., vévody z Créqui; papež Alexandr VII. musel podle smlouvy z Pisy (1664) poskytnout zadostiučinění, mimo jiné rozpustit korsickou gardu.

6. **Vysvětlivka:** Španělský král Filip IV. zemřel 17. 9. 1665; Ludvík XIV. si pak jménem své manželky Marie Terezie, Filipovy dcery z prvního manželství, nárokoval část Španělského Nizozemí (tzv. devoluční válka 1667–1668), přestože se Marie Terezie ve svatební smlouvě (1659) vzdala všech nároků na španělské dědictví.

7. **Ediční poznámka:** Proslulý přechod Rýna (12. 6. 1672) nepatří do devoluční války (1667–1668), nýbrž až do války holandské, o níž je řeč níže; trojspolek, který Saint-Simon uvádí hned za ním, uzavřely

landska ho jen podnítil. Uprostřed zimy šel dobýt celé Franche-Comté, které mu při míru v Cáchách posloužilo k tomu, aby si za vrácení Franche-Comté podržel výboje ve Flandrech.

Ve státě všechno vzkvétalo, všechno tam bylo bohaté. Colbert pozvedl finance, námořnictvo, obchod, manufaktury, a dokonce i písemnictví na nejvyšší úroveň; a toto století, podobné Augustovu, plodilo o závod slavné muže všeho druhu, až po ty, kteří jsou dobří jen k zábavě.

Le Tellier[8] a jeho syn Louvois, kteří měli na starosti válečný odbor, se chvěli nad Colbertovými úspěchy a jeho vlivem a neměli potíže vnuknout králi novou válku, jejíž úspěchy vyvolaly v Evropě takový strach, že se z něj Francie nemohla vzpamatovat, a i potom, co pod ním dlouho málem podlehla, bude ještě dlouho cítit jeho tíhu a neštěstí. Taková byla skutečná příčina oné slavné holandské války, do níž se král nechal postrčit a kterou jeho láska k paní z Montespan učinila tak zhoubnou pro jeho stát i jeho slávu. Všechno bylo dobyto, všechno obsazeno, Amsterdam byl ochoten poslat mu klíče, a král podlehne své netrpělivosti, opustí armádu, letí do Versailles a v jediném okamžiku zničí celý úspěch svých zbraní. Tuto pohanu napravil druhým dobytím Franche-Comté, osobně, které tentokrát zůstalo Francii.

Roku 1676 se král vrátil do Flander a dobyl Condé, a Monsieur Bouchain. Armády krále a prince oranžského se k sobě přiblížily tak blízko a tak náhle, že stanuly proti sobě, bez jakékoli překážky mezi nimi, u dvorce Heurtebise.[9] Šlo tedy o to rozhodnout, zda svést bitvu, a rozhodnout se na místě. Monsieur se od Bouchainu ještě nepřipojil, ale král byl i bez toho silnější než nepřátelská armáda. Maršálové ze Schombergu, z Humières, z La Feuillade, z Lorges[10][11] atd. se shromáždili na koních kolem krále s několika nejvýznačnějšími generály a předními dvořany, aby uspořádali jakousi válečnou poradu. Celá armáda volala po boji a všichni ti pánové dobře

---

Anglie a Holandsko 23. 1. 1668 (Švédsko přistoupilo na jaře téhož roku) a Franche-Comté bylo dobyto v únoru 1668, obojí tedy ještě za války devoluční.

8. **Vysvětlivka:** Michel Le Tellier (1603–1685), od roku 1643 státní sekretář pro válku, jehož úřad postupně převzal jeho syn Louvois, a od roku 1677 kancléř Francie; zemřel 30. 10. 1685, krátce poté, co zpečetil edikt rušící edikt nantský.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Heurtebise neboli Hurtubise, u Valenciennes.

10. **Vysvětlivka:** Frederick Herman von Schomberg (1615–1690), protestant německého původu, maršál Francie od roku 1675; po zrušení ediktu nantského (1685) opustil Francii, vstoupil do služeb Viléma Oranžského a padl 1. (11.) 7. 1690 v bitvě na řece Boyne v Irsku při přechodu řeky. – Louis de Crevant, vévoda z Humières (1628–1694), maršál od roku 1668, guvernér Lille a velmistr dělostřelectva. – François d'Aubusson, vévoda z La Feuillade (1631–1691), maršál od roku 1675, králův oblíbenec, který na vlastní náklad zřídil v Paříži náměstí Vítězství s královou sochou (odhalena 1686); otec pozdějšího vévody a maršála z La Feuillade, zetě Chamillartova.

11. **Vysvětlivka:** Guy Aldonce de Durfort, vévoda z Lorges (1630–1702), synovec vikomta z Turenne, maršál Francie od roku 1676 a kapitán tělesné gardy, autorův tchán; zemřel 22. 10. 1702 tři dny po nezdařené operaci močových kamenů.

viděli, co je třeba udělat, ale překážela jim osoba krále, a mnohem víc Louvois, který svého pána znal a který už dvě hodiny kul pikle, od chvíle, kdy se začalo rýsovat, kam by věci mohly dospět. Louvois, aby shromáždění zastrašil, promluvil první jako zpravodaj a od bitvy zrazoval. Maršál z Humières, jeho důvěrný přítel, na něm velmi závislý, a maršál ze Schombergu, který si ho velmi předcházel, byli téhož mínění. Maršál z La Feuillade, s Louvoisem znesvářený, ale oblíbenec, který neméně dobře věděl, jakého mínění je třeba být, po několika nejasných řečech uzavřel stejně jako oni. Pan z Lorges, neústupný v pravdě, dbalý královy slávy, citlivý k dobru státu, s Louvoisem ve zlém jako oblíbený synovec pana z Turenne, padlého předešlého roku, a právě jmenovaný maršálem Francie i kapitánem tělesné gardy proti vůli tohoto ministra, se ze všech sil vyslovil pro bitvu a vyložil své důvody tak, že i Louvois a maršálové zůstali bez odpovědi. Těch několik málo důstojníků nižší hodnosti, kteří mluvili po něm, se ještě méně odvažovali znelíbit se Louvoisovi; ale protože nemohli oslabit důvody pana maršála z Lorges, jen koktali. Král, který všechno poslouchal, se ještě jednou zeptal na mínění, nebo spíš jen na hlasy, aniž dal opakovat, co kdo řekl; pak s několika slovy lítosti, že ho zadržují tak dobré důvody, a nad obětí, kterou přináší ze svých přání tomu, co je ku prospěchu státu, obrátil koně, a o bitvě už nebyla řeč.

Druhý den – a mám to od pana maršála z Lorges, který byl sama pravda a kterého jsem to slyšel vyprávět víc než jednou a nikdy bez rozmrzelosti –, druhý den, pravím, měl příležitost poslat k ustupujícímu nepříteli trubače. Ti si ho nechali u své armády den nebo dva. Princ oranžský ho chtěl vidět a vyptával se ho podrobně, co krále zdrželo od útoku, když byl silnější, obě armády na sebe tak dobře viděly a stály na holé pláni, bez čehokoli mezi sebou. Když ho nechal před všemi vyprávět, řekl mu se šibalským úsměvem, aby ukázal, že je brzy zpraven, a aby krále rozladil, ať nezapomene vyřídit maršálovi z Lorges, že měl velkou pravdu, když bitvu chtěl a tak tvrdošíjně ji hájil; že on sám nikdy nevyvázl tak o vlásek a nikdy nebyl tak rád, jako když se viděl mimo dosah útoku; že byl poražen bez nápravy a nemohl by tomu uniknout, kdyby byl napaden – a několika slovy začal vykládat důvody. Trubač, celý pyšný, že vedl s princem oranžským tak dlouhý a tak zajímavý rozhovor, to vyprávěl nejen panu maršálovi z Lorges, ale i králi, který ho chtěl hned za horka vidět, a odtud maršálům, generálům a každému, kdo chtěl poslouchat; tím ještě zvýšil rozladění armády a Louvoise velmi rozladil. Tato chyba, a tento druh chyby, zapůsobila až příliš na vojsko i všude jinde a vyvolala kruté posměšky ve společnosti i u cizích dvorů.[12]

---

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V noci z 9. na 10. května 1676 překročil princ oranžský Šeldu a ocitl se tváří v tvář nepřátelské armádě. Měl jen třicet pět tisíc mužů a Ludvík XIV. jich měl nejméně čtyřicet osm tisíc (viz *Díla Ludvíka XIV.*, sv. IV, s. 26). Pellisson, který krále doprovázel a jehož *Historické listy* jsou ustavičným panegyrikem na panovníka, se vyjadřuje takto (*Listy*, sv. III, s. 52 a násl.): „Sotva se rozednilo, bylo vidět, jak se nepřátelská armáda šikuje k bitvě na vyvýšenině v onom užším prostoru, který leží mezi kontreskarpou Valenciennes a lesy Vicogne a Aubri, jež jsou součástí lesů Saint-Amand. Jednou dokonce z té vyvýšeniny sestoupili, jako by chtěli postupovat, ale potom se na ni stáhli zpět,

Král pak už u armády dlouho nezůstal, přestože byl teprve květen. Vrátil se za svou milenkou.

Příštího roku se vrátil do Flander a dobyl Cambrai; Monsieur mezitím obléhal Saint-Omer. Vytáhl proti princi oranžskému, který přicházel pevnosti na pomoc, svedl s ním bitvu u Casselu a dosáhl úplného vítězství, hned nato dobyl Saint-Omer a pak se vrátil ke králi. Tento kontrast se panovníka dotkl tak citelně, že Monsieurovi už nikdy nesvěřil velení armády. Vnějšek byl dokonale zachován, ale od té chvíle bylo rozhodnuto a napříště se to vždy dodržovalo.

Rok nato vedl král osobně obléhání Gentu, jehož plán i provedení byly Louvoisovým mistrovským dílem. Mír v Nijmegenu ukončil téhož roku válku s Holandskem, Španělskem atd. a na začátku následujícího roku s císařem a Říší. Amerika, Afrika, souostroví v Egejském moři a Sicílie citelně pocítily moc Francie; a roku 1684 byl Lucemburk cenou za průtahy, s nimiž Španělé plnili všechny podmínky míru. Bombardovaný Janov byl nucen přijít na začátku následujícího roku prosit o mír ústy svého dóžete, který se dostavil osobně v doprovodu čtyř senátorů. Od té doby až do roku 1688 plynul čas v kabinetu méně ve slavnostech než ve zbožnosti a stísněnosti. Zde končí vrchol této vlády a ono naplnění slávy a blahobytu. Velcí vojevůdci, velcí ministři pro vnitřní i zahraniční věci už nežili, ale zůstali jejich žáci. Uvidíme nyní její druhý věk, který se prvnímu sotva vyrovná, ale který se ve všem ještě víc lišil od posledního.

Válka roku 1688 měla podivný původ; ta historka, stejně jistá jako zajímavá, tak dobře vystihuje krále i jeho ministra Louvoise, že sem patří. Louvois dostal po Colbertově smrti jeho vrchní správu staveb. Malý porcelánový Trianon, postavený kdysi pro paní z Montespan, krále nudil, protože chtěl všude paláce. Velmi se bavil svými stavbami. Měl také oko jako kružítko, pokud jde o přesnost, proporce a souměrnost, ale vkus tomu neodpovídal, jak se uvidí jinde. Zámek sotva vyrůstal ze země, když si král všiml vady na jednom okně, které se právě dokončovalo, v délce přízemí. Louvois, od přírody hrubý a navíc zhýčkaný natolik, že jen těžko snášel, když ho pán napomínal, se tvrdě a urputně přel a trval na tom, že okno je v pořádku. Král se otočil zády a šel se projít jinam po stavbě.

Druhý den potká Le Nôtra, dobrého architekta, ale proslulého vkusem v zahradách, který začal ve Francii zavádět a jejž přivedl k nejvyšší dokonalosti. Král se ho

---

jako by nechtěli tuto výhodu ztratit. Zpočátku to byla, jak se později zjistilo, jen posádka Valenciennes, která se ukázala, aby vojsko mělo možnost zaujímat postavení, jak přicházelo. Král to posoudil velmi správně, a ačkoli měl u sebe teprve osm nebo deset eskadron, navrhl napadnout tuto armádu, dokud ještě přicházela v nepořádku, přesvědčen, že ji snadno porazí. Avšak pan maršál ze Schombergu, pan z La Feuillade a nakonec všichni generálové, kteří u něho byli, si dovolili mu představit, jak nevhodné by bylo vystavit nebezpečí osobu Jeho Veličenstva, aniž by se vědělo víc. Král těm pánům řekl, že mají víc zkušeností než on a že jim ustupuje, ale nerad." Ludvík XIV. v dopise maršálovi z Villeroy (*Díla Ludvíka XIV.*, sv. IV, s. 83) říká, že věc byla hotová, kdyby byl nepřítel chtěl, a přičítá tak promeškanou příležitost překotnému ústupu prince oranžského.

zeptal, zda byl v Trianonu. Odpověděl, že ne. Král mu vysvětlil, co ho pohoršilo, a řekl mu, ať tam zajde. Druhý den stejná otázka, stejná odpověď; den nato totéž. Král dobře viděl, že se neodvažuje vystavit tomu, že by zjistil, že král nemá pravdu, nebo že by musel pokárat Louvoise. Rozzlobil se a nařídil mu, aby se druhý den dostavil do Trianonu, až tam pojede on sám, a kam nechá přijít i Louvoise. Nebylo už jak couvnout.

Král je druhý den oba v Trianonu zastihl. Nejprve šlo o to okno. Louvois se přel, Le Nôtre neříkal ani slovo. Nakonec mu král nařídil, aby zaměřil, změřil a pak řekl, co zjistil. Zatímco na tom pracoval, Louvois, vzteklý z tohoto ověřování, nahlas bručel a trpce tvrdil, že to okno je ve všem stejné jako ostatní. Král mlčel a čekal, ale trpěl. Když bylo všechno dobře prozkoumáno, zeptal se Le Nôtra, jak to tedy je; a Le Nôtre začal koktat. Král se rozhněval a přikázal mu, ať mluví jasně. Tu Le Nôtre přiznal, že král má pravdu, a řekl, jakou vadu zjistil. Sotva domluvil, král se obrátil k Louvoisovi a řekl mu, že s jeho tvrdohlavostí se nedá vydržet, že nebýt jeho, královy, tvrdohlavosti, postavilo by se to nakřivo a hned po dokončení stavby by se všechno muselo strhnout. Zkrátka mu pořádně vyčinil.

Louvois, rozhořčený tím výstupem a tím, že dvořané, dělníci i lokajové byli jeho svědky, přijde domů zuřivý. Zastihl tam Saint-Pouange, Villacerfa, rytíře z Nogentu, oba Tilladety a několik dalších důvěrných věrných, které velmi znepokojilo, když ho viděli v takovém stavu. „Je po všem," řekl jim, „u krále jsem ztracen, podle toho, jak se mnou kvůli jednomu oknu právě zacházel. Nezbývá mi nic než válka, která ho odvede od jeho staveb a učiní mě nepostradatelným, a při..., on ji mít bude!" Skutečně, za několik měsíců slovo dodržel a proti vůli krále i ostatních mocností z ní udělal válku všeobecnou. Zruinovala Francii uvnitř, navenek ji nerozšířila, přes úspěchy jejích zbraní, a naopak přinesla hanebné události.

Ze všech ta, která nejtíživěji dopadla na krále, bylo jeho poslední tažení, které netrvalo ani měsíc. Měl ve Flandrech dvě obávané armády, alespoň dvakrát silnější než nepřítel, který měl jen jednu. Princ oranžský tábořil u opatství Parc, král byl jen míli od něho a pan z Luxembourgu[13] s druhou armádou půl míle od královy, a mezi těmi třemi armádami nic. Princ oranžský byl sevřen tak, že pokládal za beznadějné hájit se v zákopech, které dal kolem svého tábora narychlo obnovit, a cítil se tak ztracen, že to čtyřikrát nebo pětkrát psal svému důvěrnému příteli Vaudemontovi do Bruselu a že neviděl žádnou naději, jak by mohl uniknout nebo zachránit svou armádu. Od královy armády ji nedělilo nic než ty chatrné zákopy, a nic nebylo snazší ani jistější než prolomit je jednou z obou armád a pronásledovat vítězství druhou,

13. **Vysvětlivka:** François-Henri de Montmorency-Bouteville, vévoda z Luxembourgu (1628–1695), maršál Francie od roku 1675, vítěz od Fleuru (1690), Steinkerque (1692) a Neerwindenu (1693). Roku 1680 byl v travičské aféře obviněn ze styků s travičkami a čarodějnicemi a několik měsíců vězněn v Bastile; po zproštění obvinění byl vypovězen na venkov a ke dvoru se vrátil roku 1681. Zemřel 4. 1. 1695 ve Versailles.

zcela odpočatou; obě byly úplné, jedna na druhé nezávislé, a měly zásob potravin i dělostřeleckých ekvipáží nazbyt.

Byly první dny června; a co všechno nesliboval takový úspěch na začátku tažení! Proto byl úžas ve všech třech armádách nesmírný a všeobecný, když se tam dozvědělo, že král odjíždí[14] a že z téměř celé armády, které velel osobně, oddělil dva velké sbory: jeden do Itálie, druhý do Německa pod Monseigneurem. Pan z Luxembourgu, kterého si ráno v předvečer svého odjezdu dal zavolat, aby mu tato nová opatření oznámil, padl na kolena a dlouho objímal jeho kolena, aby ho od toho odvrátil a aby mu předložil snadnost, jistotu a velikost úspěchu útokem na prince oranžského. Dosáhl jen toho, že byl na obtíž, a to tím citelněji, že se mu nedalo ničím odporovat. V obou armádách zavládlo zděšení, které nelze vylíčit. Už bylo řečeno, že jsem tam byl. Dokonce ani dvořané, obvykle tak rádi, že se vracejí domů, nedokázali zadržet svůj žal. Propukl všude stejně volně jako překvapení, a po obojím následovaly mrzuté úvahy.

Král odjel druhý den, aby se znovu připojil k paní z Maintenon a k dámám, a vrátil se s nimi do Versailles, aby už hranici ani armády nespatřil jinak než pro potěšení v době míru.

Vítězství u Neerwindenu, které pan z Luxembourgu dobyl o šest týdnů později nad princem oranžským, jehož příroda, za jedinou noc nesmírně podpořená uměním, strašlivě opevnila, obnovilo bolest i řeči tím víc, že postavení u opatství Parc se postavení u Neerwindenu zdaleka nepodobalo, že jsme neměli zdaleka tytéž síly a že – a to především – vítězství u Neerwindenu nebylo možné pro nedostatek potravin a dělostřeleckých ekvipáží pronásledovat.

Abych to dokončil najednou: vědělo se, že princ oranžský, zpravený o králově odjezdu, napsal Vaudemontovi, že tu zprávu má z ruky vždy dobře zpravené, která mu nikdy nedala falešnou, ale že této nemůže uvěřit ani se oddat naději; a druhým kurýrem, že zpráva je pravdivá, že král odjíždí a že tak nečekané vysvobození vděčí jedině jeho závrati a zaslepenosti. Pozoruhodné je, že Vaudemont, který se dlouho poté usadil u našeho dvora, to často vyprávěl svým přátelům, i ve společnosti, a dokonce v salonu v Marly.

Mír, který po této válce následoval a po němž král i stát, oba v úzkých, dávno toužili, byl hanebný. Bylo nutno podvolit se tomu, co chtěl pan Savojský, aby se odtrhl od svých spojenců, a nakonec uznat prince oranžského za anglického krále po tak dlouhé řadě úsilí, nenávisti a osobního opovržení, a ještě přijmout jeho velvyslance Portlanda jako nějaké božstvo. Náš spěch nás stál Lucemburk; a vojenská nevědomost našich zplnomocněnců, kterou kabinet neosvítil, poskytla nepřátelům velké výhody při vytyčení jejich hranice. Takový byl mír v Ryswicku, uzavřený v září 1697.

---

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon vyprávěl tuto událost podrobněji v Tomu 1, kap. 6 (v tomto vydání Díl I). – Je dobré srovnat s těmito dvěma pasážemi poznámku pana Théophila Lavalléea (*Historické a vzdělavatelné listy paní z Maintenon*, sv. I, s. 302 a násl.).

Zbraně odpočívaly sotva tři roky; a mezitím se pociťovala celá bolest z navrácení zemí a pevností, které jsme dobyli, spolu s tíhou všeho, co válka stála. Zde končí druhý věk této vlády.

Třetí se otevřel vrcholem slávy a nevídaného blahobytu. Trval jen okamžik. Opojil a připravil podivná neštěstí, jejichž vyústění bylo jakýmsi zázrakem. Jiná neštěstí krále provázela a dovedla do hrobu – šťastný, kdyby byl jen o několik měsíců přežil nástup svého vnuka na trůn celé španělské monarchie, které se zprvu zmocnil bez jediného úderu. Toto poslední období je ještě tak blízko dnešku, že není třeba se jím šířit. Ale to málo, co bylo z vlády zesnulého krále připomenuto, bylo nutné, aby se lépe porozumělo tomu, co se bude říkat o jeho osobě, s tím, že se vzpomene na to, co je o ní roztroušeno v těchto Pamětech, a nebude se čtenáři protivit, najde-li tu nějaká opakování, nutná k tomu, aby se vše lépe shrnulo a vytvořilo celek.

Je třeba to říci znovu. Králův rozum byl podprůměrný, ale velmi schopný se utvářet. Miloval slávu, chtěl pořádek a pravidla; narodil se moudrý, umírněný, mlčenlivý, pánem svých hnutí i svého jazyka; a – kdo by tomu věřil – narodil se dobrý a spravedlivý, a Bůh mu dal dost, aby byl dobrým králem a možná i dosti velkým králem. Všechno zlo mu přišlo odjinud. Jeho první výchova byla tak zanedbaná, že se nikdo neodvažoval přiblížit se k jeho pokojům. Často bylo slyšet, jak o těch časech mluví s hořkostí, a to až tak, že vyprávěl, jak ho jednou večer našli spadlého do nádrže v zahradě Palais-Royal v Paříži, kde tehdy sídlil dvůr.

Později byla jeho závislost krajní. Sotva ho naučili číst a psát, a zůstal tak nevzdělaný, že o nejznámějších věcech z dějin, o událostech, osudech, jednání, původu a zákonech nikdy nevěděl ani slovo. Kvůli tomuto nedostatku upadal, někdy i veřejně, do nejhrubších nesmyslů.

Když pan z La Feuillade před ním schválně litoval markýze z Resnel, který pak padl jako generálporučík a generální polní mistr jízdy, že se roku 1661 nestal rytířem řádu, král šel dál a pak nespokojeně řekl, že je také třeba znát svou míru. Resnel byl Clermont-Gallerande neboli d'Amboise, a král, který později na tyto věci nebyl ani v nejmenším úzkostlivý, ho pokládal za povýšence. Z téhož rodu byl Montglat, mistr jeho šatny, s nímž zacházel dobře a kterého roku 1661 učinil rytířem řádu a který zanechal velmi dobré Paměti. Montglat se oženil s dcerou syna kancléře z Cheverny. Jejich jediný syn se celý život jmenoval Cheverny, protože mu patřilo panství toho jména. Strávil život u dvora – a několikrát jsem o něm mluvil – nebo ve službě v cizině. To jméno Cheverny krále oklamalo, pokládal ho za nevýznamného; neměl žádný úřad a nemohl se stát rytířem řádu. Náhoda krále vyvedla z omylu až na konci jeho života. Saint-Herem strávil svůj život jako velký vlčař a potom guvernér a kapitán Fontainebleau, a nemohl se stát rytířem řádu. Král, který věděl, že je švagrem Courtina, státního rady, jehož znal, ho kvůli tomu pokládal za velmi nevýznamného. Byl to

Montmorin, a král se to dozvěděl až velmi pozdě od pana z La Rochefoucauld.[15] A i tak mu bylo třeba vysvětlit, co jsou to za rody, protože mu to jejich jméno neřeklo.

Mohlo by se z toho zdát, že král miloval vysokou šlechtu a nechtěl jí rovnat žádnou jinou; nic méně pravdivého. Odpor, který pojal k ušlechtilosti smýšlení, a jeho slabost pro ministry, kteří nenáviděli a ponižovali, aby se sami povznesli, všechno, čím nebyli a čím být nemohli, v něm vzbudily týž odpor k vynikajícímu původu. Bál se ho stejně jako ducha; a jestliže se obě tyto vlastnosti spojily v jedné osobě a on o tom věděl, byl s ní konec.

Jeho ministři, vojevůdci, milenky a dvořané brzy poté, co se stal pánem, postřehli spíš jeho slabost než jeho zálibu ve slávě. O závod ho chválili a kazili. Chvála, řekněme raději lichocení, se mu líbila natolik, že i ta nejhrubší byla dobře přijata a ta nejnižší ještě lépe vychutnána. Jen tím se k němu dalo přiblížit, a ti, které miloval, to dlužili jen tomu, že v tom byli šťastně trefní a že se v tom nikdy neunavili. To dalo jeho ministrům takovou moc, díky neustálým příležitostem, jež měli, okuřovat ho kadidlem, a zvláště přičítat mu všechno a tvrdit, že se to od něho naučili. Poddajnost, nízkost, obdivný, závislý, plazivý výraz, a víc než cokoli jiného výraz, že bez něho je člověk ničím, byly jedinými cestami, jak se mu zalíbit. Kdo se od toho jen trochu odchýlil, už se nevrátil, a to dovršilo Louvoisův pád.

Ten jed se jen šířil. Dospěl až k neuvěřitelnému vrcholu u panovníka, který nebyl bez ducha a měl zkušenosti. On sám, ač neměl hlas ani hudební sluch, zpíval v soukromí místa z prologů oper, která ho nejvíc chválila. Bylo vidět, jak se v nich koupe, a i při svých veřejných večeřích u velké veřejné tabule, kde někdy hrály housle, si pobrukoval tytéž chvály, když se hrály árie, které na ně byly složeny.

Odtud ona touha po slávě, která ho čas od času vytrhovala z lásky; odtud ta snadnost, s jakou ho Louvois zatahoval do velkých válek, hned aby svrhl Colberta, hned aby se udržel nebo vzrostl, a s jakou ho zároveň přesvědčoval, že je větším vojevůdcem než kterýkoli z jeho generálů, a to jak v plánech, tak v provedení, v čemž mu generálové sami pomáhali, aby se králi zalíbili. Mám na mysli Condé a Turenny, a tím spíš všechny, kdo po nich přišli. Přivlastňoval si všechno s obdivuhodnou lehkostí a sebeuspokojením a věřil, že je takový, jak ho líčili, když s ním mluvili. Odtud ta záliba v přehlídkách, kterou dovedl tak daleko, že ho nepřátelé nazývali „králem přehlídek“, ta záliba v obléháních, aby tam laciným způsobem ukázal svou statečnost, nechal se tam násilím zdržovat a předváděl svou schopnost, prozíravost, bdělost a námahy, k nimž bylo jeho robustní a obdivuhodně stavěné tělo podivuhodně uzpůsobeno, aniž trpěl hladem, žízní, zimou, horkem, deštěm či jakýmkoli nečasem. Rád také slýchal, jak se podél táborů obdivuje jeho velká vznešenost a velkolepý vzhled, jeho obratnost na koni a všechny jeho námahy. O svých taženích a vojsku nejvíc rozmlou-

15. **Vysvětlivka:** Zde František VII., vévoda z La Rochefoucauld (1634–1714), velký lovčí a dlouholetý důvěrník Ludvíka XIV.; nikoli jeho syn František VIII., který tento titul nese od roku 1714.

val se svými milenkami, někdy i s dvořany. Mluvil dobře, správnými slovy, výstižně; uměl vyprávět historku lépe než kdokoli na světě, a stejně dobře i podat zprávu. Ani jeho nejvšednější řeči nebyly nikdy prosty přirozeného a znatelného majestátu.

Jeho duch, od přírody nakloněný k malichernostem, si liboval ve všemožných podrobnostech. Bez ustání se pouštěl do těch nejmenších, pokud šlo o vojsko: oděv, výzbroj, pohyby, výcvik, kázeň, zkrátka do všemožných nízkých podrobností. Neméně se jimi zabýval u svých staveb, své civilní domácnosti, mimořádných výdajů své kuchyně; vždy si myslel, že učí něco ty, kdo se v těch oborech vyznali nejlépe, a ti od něho jako nováčci přijímali poučení, která už dávno znali nazpaměť. Tato ztráta času, jež se králi jevila se vší zásluhou neustálé pilnosti, byla triumfem jeho ministrů, kteří s trochou umění a zkušenosti, jak ho obracet, dokázali, aby jako od něho vycházelo to, co chtěli sami, a kteří řídili velké věci podle svých záměrů a příliš často podle svého zájmu, zatímco si gratulovali, když viděli, jak se v těch podrobnostech topí. Ješitnost a pýcha, které stále rostou a které se v něm bez ustání živily a zvětšovaly, aniž si toho on sám všiml, a to až z kazatelen kazateli v jeho přítomnosti, se staly základem povýšení jeho ministrů nad každou jinou velikost. Jejich obratností byl přesvědčen, že jejich velikost je jen jeho vlastní, která, v něm dovršena, se už nedala měřit, kdežto v nich ji znatelně zvětšovala, protože sami o sobě nebyli ničím, a byla užitečná, neboť činila úctyhodnějšími nástroje jeho rozkazů, jimž se tak lépe poslouchalo. Odtud to, že státní sekretáři a ministři postupně odkládali plášť, potom límec, po černém oděvu pak šat jednobarevný, prostý, skromný, až se nakonec oblékali jako lidé urození; odtud to, že přejímali jejich způsoby, potom jejich výsady a postupně byli připuštěni ke stolování s králem; a jejich manželky, nejprve pod osobními záminkami, jako paní Colbertová dlouho před paní z Louvois, nakonec, o léta později než ona, všechny z titulu práva plynoucího z úřadů jejich mužů, stolovaly s králem, jezdily v jeho kočárech a v ničem se nelišily od žen nejvyššího stavu.

Z tohoto stupně Louvois pod různými záminkami odňal civilní a vojenské pocty v pevnostech a provinciích těm, jimž je nikdy nikdo nepopíral, a [dospěl] k tomu, že jim přestal psát *monseigneur*, jak se vždy dělalo. Náhodou se mi zachovaly tři [dopisy] pana Colberta, tehdy generálního kontrolora, státního ministra a státního sekretáře, mému otci do Blaye, v nichž ho adresa i text oslovují *monseigneur* a které monseigneur vévoda z Bourgogne, jemuž jsem je ukázal, viděl s velkým potěšením. Pan z Turenne v lesku, v němž se tehdy nacházel, zachránil knížecí hodnost v písemném styku, totiž pro svůj rod, který ji získal od kardinála Mazarina, a tím i pro rody lotrinský a savojský, neboť Rohanové ji nikdy nedokázali získat, a to je snad jediná věc, v níž selhala krása paní ze Soubise.[16] Později měli víc štěstí. Pan z Turenne zachránil také vojenské pocty maršálů Francie; tak si pro svou osobu uchoval obojí.

16. **Vysvětlivka:** Knížecí hodnost v písemném styku znamenala, že ministři psali příslušníkům takového rodu jako knížatům, s oslovením *monseigneur*; Bouillonové (rod La Tour d'Auvergne, k němuž patřil Turenne) ji získali za Mazarina. Anne de Rohan-Chabot, paní ze Soubise (1648–1709), manželka

Hned nato si Louvois přisvojil to, co právě odňal lidem mnohem větším, než byl on, a rozšířil to i na ostatní státní sekretáře. Uzurpoval si vojenské pocty, které se mu ani vojsko, ani kdokoli jiný neodvážil odepřít vzhledem k jeho moci povýšit a zničit, koho se mu zachtělo; a žádal, aby mu každý, kdo nebyl vévoda ani korunní hodnostář nebo neměl hodnost cizího knížete či taburetku z milosti, psal *monseigneur*, a on jim v závěru dopisu odpovídal: nejponíženější a nejoddanější služebník, zatímco poslední dvorní referendář nebo rada parlamentu mu psal *monsieur*, aniž by on kdy žádal tento zvyk změnit.

Zpočátku to vyvolalo velký hluk: lidé nejvyššího stavu, rytíři řádu, guvernéři a generální místodržitelé provincií a po nich lidé nižšího stavu i generálporučíci armád se cítili nesmírně uraženi tak překvapivou a tak podivnou novotou. Ministři však dokázali krále přesvědčit o nutnosti ponížit všechno, co bylo vznešené, a o tom, že odepřít jim toto zacházení znamená pohrdat jeho autoritou a službou, jejímiž byli nástroji, protože jinak a sami o sobě nebyli ničím. Král, svedený tímto domnělým odleskem velikosti na sebe samého, se v té věci vyjádřil tak tvrdě, že už nezbývalo než sklonit se pod tento nový styl, nebo opustit službu a zároveň upadnout – ti, kdo odešli, i ti, kdo vůbec nesloužili – do zjevné královy nemilosti a pod pronásledování ministrů, k němuž se příležitosti naskýtaly každou chvíli.

Mnoho význačných lidí, kteří nesloužili, a mnoho vojáků nejvyšších zásluh a nejvyšších hodností dalo raději přednost tomu, že se všeho vzdají a přijdou o své postavení, a skutečně o ně přišli, a většina ještě hůř; a časem, dosti brzy, už postupně nikdo v tom nedělal žádné potíže.

Odtud osobní a soukromá moc ministrů vystupňovaná až na vrchol, i v tom, co se netýkalo ani králových rozkazů, ani jeho služby, pod záminkou, že je to moc jeho; odtud ten stupeň moci, který si uzurpovali; odtud jejich nesmírné bohatství a sňatky, které všichni uzavírali podle své vůle.

Jakkoli byli jeden druhému nepřáteli, společný zájem je v těchto věcech horlivě spojoval, a tento lesk, uzurpovaný nad celým ostatním státem, trval tak dlouho, jak trvala vláda Ludvíka XIV. Byl na to ješitný; nebyl na to o nic méně žárlivý než oni; nechtěl žádnou velikost jinou než vyzařující z jeho vlastní. Každá jiná se mu stala nenávistnou. Měl v tom rozpory, kterým se nedalo porozumět, jako by hodnosti, úřady a funkce s jejich výkonem, vyznamenáními a výsadami nevycházely z něho stejně jako místa ministrů a úřady státních sekretářů, o nichž jediných se domníval, že pocházejí od něho, a které proto vynášel na vrchol a všechno ostatní srážel pod jejich nohy.

Do tohoto jednání ho vlekla ještě jiná osobní ješitnost. Dobře cítil, že může šlechtice zdrtit tíhou své nemilosti, ale ne zničit jeho ani jeho rod, kdežto když svrhl stát-

---

Françoise z Rohanu, knížete ze Soubise, byla podle všeobecné pověsti milenkou Ludvíka XIV. a jeho přízně využívala ve prospěch svého rodu.

ního sekretáře z jeho místa nebo jiného ministra téhož druhu, uvrhl jeho i celý jeho rod zpět do hlubin nicoty, z níž ho to místo vytáhlo, aniž by ho bohatství, které mu snad zůstalo, mohlo z té nebytosti pozvednout. Proto se mu tolik líbilo nechat své ministry vládnout nad nejvznešenějšími svými poddanými, nad princi své krve co do moci jako nad ostatními, a nade vším, co nemělo hodnost ani korunní úřad, co do velikosti i moci. Proto také vždy držel daleko od ministerstva každého, kdo by k tomu mohl přidat ze svého něco, co by král nemohl ani zničit, ani mu zachovat, čímž by se mu takový ministr stal do jisté míry obávaným a ustavičně obtížným; jedinou výjimkou za celou jeho vládu byl příklad vévody z Beauvilliers, jak bylo poznamenáno, když se o tomto vévodovi mluvilo – jediný šlechtic, který byl připuštěn do jeho rady od smrti kardinála Mazarina až do smrti krále samého, tedy po dobu čtyřiapadesáti let; neboť kromě toho, co by se dalo říci o maršálovi z Villeroy, nelze počítat těch několik měsíců, kdy v ní byl od smrti vévody z Beauvilliers do smrti krále, a jeho otec do státní rady nikdy nevstoupil.

Odtud také ta tak opatrná žárlivost ministrů, která způsobila, že král tak nerad naslouchal komukoli jinému než jim, zatímco si gratuloval ke svému snadnému přístupu a myslel si, že by šlo o jeho velikost a o úctu a strach, jimiž rád zahrnoval ty největší, kdyby se nechal oslovit jinak než v chůzi. Tak velmož, stejně jako ten nejpodřízenější ze všech stavů, mohl volně mluvit s králem, když šel na mši nebo se z ní vracel, když přecházel z jedněch pokojů do druhých nebo šel nasednout do kočáru; ti nejvýznačnější, a dokonce i někteří jiní, u dveří jeho kabinetu, ale aniž by se ho odvážili do něj následovat. Na to se omezovala snadnost jeho přístupu. Nedalo se tedy vyjádřit jinak než dvěma slovy, velmi nepohodlným způsobem a vždy tak, že to slyšelo několik lidí z králova okolí, nebo – byl-li člověk králi známější – do jeho paruky, což nebylo o mnoho výhodnější. Jistou odpovědí bylo *uvidím*, užitečné ovšem k tomu, aby si dopřál čas, ale často málo uspokojivé, takže všechno nutně procházelo přes ministry, aniž by kdy mohlo dojít k vyjasnění; to z nich činilo pány všeho, a král to chtěl, nebo si toho nevšímal.

Doufat v audience v jeho kabinetu – nic nebylo vzácnější, a to ani ve věcech královy služby, jimiž byl člověk pověřen. Nikdy například těm, které posílal na diplomatická poslání do ciziny nebo kteří se z nich vraceli, nikdy žádnému generálovi, vyjma určité velmi zvláštní případy, a ještě, ale velmi zřídka, někomu z těch, kdo měli na starosti ony podrobnosti o vojsku, v nichž si král tak liboval; krátké vrchním velitelům armád, kteří odjížděli, a to v přítomnosti státního sekretáře pro válku, ještě kratší po jejich návratu; někdy ani při odjezdu, ani při návratu. Nikdy od nich dopisy, které by šly přímo ke králi, aniž by předtím prošly rukama ministra, vyjma několik nesmírně vzácných a pomíjivých příležitostí a jediného pana z Turenne na sklonku jeho života, který, otevřeně znesvářený s Louvoisem a skvějící se slávou a nejvyšší vážností, adresoval svá hlášení kardinálovi z Bouillonu, jenž je odevzdával přímo králi; ministr je však potom přesto viděl a rozkazy i odpovědi se s ním dohadovaly.

Pravdou ovšem je, že ať byl král sebevíc zkažen ve věci své velikosti a své autority, které v něm udusily každý jiný ohled, v jeho audiencích se dalo něco získat, pokud se je člověku podařilo vůbec dostat a pokud se v nich dokázal chovat se vší úctou, jež náležela královské hodnosti i zvyku. Kromě toho, co jsem o tom věděl odjinud, mohu o tom mluvit ze zkušenosti. Bylo tu svého času vidět, že jsem [audience] dostal, a dokonce si je i vynutil, a vynutil si ji na králi, ačkoli byl na mě velmi rozhněván, a že jsem z nich vždy odcházel tak, že on byl přesvědčen a se mnou spokojen a dával to potom najevo mně i jiným. Mohu tedy i o těchto audiencích, které člověk někdy dostával, mluvit z vlastní zkušenosti.

Tam, ať byl sebevíc zaujatý, ať se domníval mít sebevětší důvod k nespokojenosti, naslouchal trpělivě, laskavě, s touhou věc si vyjasnit a poučit se; přerušoval jen proto, aby toho dosáhl. Bylo v tom vidět smysl pro spravedlnost a touhu poznat pravdu, a to i když byl někdy rozhněván, a to až do konce života. Tam se dalo říci všechno, pokud – opakuji – to bylo s oním výrazem úcty, podřízenosti a závislosti, bez něhož by se člověk ztratil ještě víc než předtím, ale s nímž, mluvil-li pravdu, mohl krále zase přerušit, mohl mu bez obalu popírat skutečnosti, které uváděl, mohl zvýšit hlas nad jeho, když s ním mluvil, a to vše nejen aniž by mu to vadilo, nýbrž tak, že pak chválil audienci, kterou poskytl, i toho, kdo ji dostal, zbavoval se předsudků, které pojal, nebo nepravd, jimiž ho oklamali, a dával to pak najevo svým jednáním. Proto také ministři pečlivě vštěpovali králi odpor k udílení audiencí, v čemž uspěli jako ve všem ostatním.

To činilo úřady, které přibližovaly ke královské osobě, tak významnými a jejich držitele tak váženými, a to i u samých ministrů, protože měli každý den možnost mluvit s králem o samotě, aniž by ho poplašili audiencí, o níž se vždy vědělo, a dostat ji jistě a nepozorovaně, když ji potřebovali. Především velké právo vstupu bylo ze stejného důvodu vrcholem milostí, ještě víc než vyznamenáním, a proto je při velkých odměnách maršálů z Boufflers a z Villars postavili na roveň pairství a nástupnictví v jejich guvernérstvích pro jejich ještě zcela malé děti, v době, kdy už král nástupnictví nikomu neuděloval.

Je tedy s velkým důvodem třeba se slzami oplakávat hrůzu výchovy, která byla zaměřena jedině k tomu, aby udusila ducha i srdce tohoto panovníka, ohavný jed nejokázalejšího lichocení, které z něho učinilo boha přímo v lůně křesťanství, a krutou politiku jeho ministrů, kteří ho uzavřeli a kteří ho pro svou velikost, moc a jmění opájeli jeho autoritou, velikostí a slávou až k tomu, že ho zkazili a že v něm udusili, ne-li všechnu dobrotu, spravedlnost a touhu poznat pravdu, které mu Bůh dal, tedy aspoň je téměř úplně otupili a bez ustání bránili tomu, aby těchto ctností nějak užil; jejich obětí se stalo jeho království i on sám.

Z těchto cizích a morových zdrojů mu vzešla pýcha [tak veliká], že není přehnané říci, že nebýt strachu z ďábla, který mu Bůh zanechal i v jeho největších poklescích, byl by se dal uctívat jako bůh a našel by i ctitele; svědky jsou mimo jiné ty tak pře-

hnané pomníky, mluvíme-li o nich i střízlivě: jeho socha na náměstí Vítězství a její pohanské zasvěcení, u něhož jsem byl a v němž nacházel tak vybrané potěšení; a z této pýchy [vzešlo][17] všechno ostatní, co ho zahubilo, jehož tolik zhoubných následků jsme právě viděli a jehož další, ještě zhoubnější, se ještě objeví.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tuto větu, kterou předchozí vydavatelé opravovali, lze snadno pochopit, doplní-li se sloveso [*vint*, „vzešla"], které stojí výše: A z této pýchy [vzešlo] všechno ostatní atd.

Kapitola sedmnáctá

Žárlivost a ctižádost Louvoise způsobují všechny války a zkázu království, stejně jako nesmiřitelná králova nenávist k princi oranžskému. — Strašlivé počínání Louvoise, aby rozpoutal všeobecnou válku roku 1688. — Louvoisův pád způsobený dvěma krásnými činy po mnoha podivných. — Velký čin Chamlaye; jeho postavení; jeho povaha. — Smrt a nemilost Louvoise a smrt jeho lékaře pět měsíců po Louvoisově.

Tatáž pýcha, s níž Louvois uměl tak dobře zacházet, vyčerpala království válkami a nesčetnými opevněními. Válka v Nizozemí, vedená u příležitosti smrti Filipa IV.[1] a kvůli právům královny, jeho dcery, vyvolala trojspolek.[2] Holandská válka roku 1670[3] navždy vyděsila celou Evropu úspěchem, jehož v ní král dosáhl a jehož se vzdal kvůli lásce. Vzkřísila stranu prince oranžského, zničila stranu republikánskou a dala Spojeným provinciím vůdce nejnebezpečnějšího svými schopnostmi, záměry, vytrvalostí a spojenectvími – vůdce, který tím, jak zpupně odmítl nejstarší a nejméně hanebnou z královských levobočných dcer,[4] krále do živého urazil, takže ho pak už nikdy nedokázal usmířit ani dlouhým a neustálým projevováním úcty, přání a snah; vůdce, který se ze zoufalství nad tímto pohrdáním stal jeho nejosobnějším a nejobávanějším nepřítelem a který z toho dokázal vytěžit tak ohromné výhody, ačkoli proti němu ve válce vždycky prohrával.

Jeho prvním kouskem byla proslulá Augsburská liga,[5] kterou dokázal stmelit strachem z moci Francie; ta však živila ve vlastním lůně nepřítele ještě krutějšího. Byl to Louvois,[6] původce a duše všech těchto válek, protože měl válku ve svém odboru a

1. **Vysvětlivka:** Filip IV. (1605–1665), španělský král od roku 1621, otec Marie Terezie, manželky Ludvíka XIV.; zemřel v Madridu v září 1665. Po jeho smrti uplatnil Ludvík XIV. jménem své manželky takzvané devoluční právo na části Španělského Nizozemí, z čehož vzešla devoluční válka (1667–1668).

2. **Vysvětlivka:** Trojspolek Anglie, Spojených provincií a Švédska z ledna 1668, který přiměl Ludvíka XIV. ukončit devoluční válku cášským mírem (květen 1668).

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Přetiskli jsme rukopis přesně; je tu však zjevná chyba. Holandská válka začala teprve v dubnu 1672.

4. **Vysvětlivka:** Marie-Anne de Bourbon, slečna z Blois (1666–1739), dcera Ludvíka XIV. a paní de La Vallière, od roku 1680 manželka prince de Conti; „nejméně hanebná" proto, že se narodila z jednoduchého, nikoli dvojího cizoložství.

5. **Vysvětlivka:** Obranný spolek císaře, Španělska, Švédska a několika říšských knížat, uzavřený v Augsburgu v červenci 1686 proti výbojům Ludvíka XIV.; válka let 1688–1697 se podle něho nazývá válkou Augsburské ligy.

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Saint-Simonův portrét Louvoise v Dangeauově *Deníku* (vyd. Didot, sv. I, s. 361 a násl.). Rysy roztroušené v Pamětech jsou v této pozoruhodné pasáži shrnuty

protože, žárlivý na Colberta, ho chtěl zničit tím, že vyčerpá finance a přivede ho do krajní tísně. Colbert, příliš slabý, aby mohl válku odvrátit, nechtěl podlehnout; a tak, když vyčerpal moudrou, ale vynucenou správu i všechny prostředky, jaké dokázal vymyslet, strhl nakonec staré a ctihodné hráze, jejichž zhroucení se nutně stalo zhroucením státu a postupně ho přivedlo k neštěstím, která tolikrát vyčerpala jednotlivce poté, co zruinovala království. To způsobily ty nesčetné pevnosti a vojska, která nejprve drtila nepřátele, ale nakonec je naučila mít stejně početné armády jako my a ukázala jim, že Německo a sever jsou na lidi nevyčerpatelné, zatímco Francie se vylidnila.

Tatáž žárlivost zdeptala námořnictvo v království obklopeném dvěma moři, protože vzkvétalo pod Colbertem a jeho synem; a ona také zabránila provedení moudrého plánu na přístav v La Hogue,[7] který měl zajistit útočiště v Lamanšském průlivu – nesmírná chyba, která o mnoho let později stála Francii právě u La Hogue ztrátu početného loďstva,[8] jež s tak velkými náklady konečně znovu vypravila na moře; ta ztráta zničila námořnictvo a nenechala mu čas, aby po tak draze zaplaceném obnovení znovu pozvedlo obchod, který Louvois udusil hned napoprvé – obchod, jenž je zdrojem bohatství a takřka duší státu v tak šťastné poloze mezi dvěma moři.

Tatáž Louvoisova žárlivost na Colberta znechutila králi vyjednávání, jejichž neustálé pěstování pokládal kardinál z Richelieu za stejně nezbytné jako námořnictvo a obchod; a to proto, že všechny tři věci byly v rukou Colberta a jeho bratra Croissyho, jemuž Louvois neurčil kořist po moudrém a schopném Pomponnovi, když se s Colbertem spojil, aby toho ministra dal vyhnat.

Za tohoto smutného vnitřního stavu tedy okno v Trianonu[9] rozpoutalo válku roku 1688. Louvois nejprve odvrátil krále od toho, aby věřil zprávám pana z Avaux,[10] velvyslance v Holandsku, a mnoha jiných, kteří z Haagu i z mnoha jiných míst s určitostí hlásili plán a přípravy převratu v Anglii; a odvedl naše zbraně od Spojených provincií, na něž by byly udeřily přes Flandry a provedení převratu zastavily, aby je

---

a důrazně vyhroceny: „Byl to muž zpupný, surový, hrubý ve všem svém chování, jak to dobře ukazovala i jeho postava…, muž hrozný a panovačný, který jím chtěl být a zakládal si na tom.“ Viz v poznámkách na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12) portrét Louvoise od polního maršála Saint-Hilaira; najdeme v něm potvrzení všeho, co říká Saint-Simon.

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

8. **Vysvětlivka:** Námořní bitva u Barfleur a La Hougue (29. května – 3. června 1692), v níž anglonizozemské loďstvo porazilo Tourvillovu flotilu a spálilo řadu francouzských lodí, které se uchýlily k pobřeží Cotentinu, kde nebyl chráněný přístav.

9. **Vysvětlivka:** Spor Louvoise s králem o okno na stavbě Trianonu, vylíčený výše; Saint-Simon z něho odvozuje Louvoisovo rozhodnutí zaměstnat krále válkou, aby ho odvedl od staveb.

10. **Vysvětlivka:** Jean-Antoine de Mesmes, hrabě z Avaux (1640–1709), francouzský velvyslanec v Haagu v letech 1678–1688, který včas varoval před chystanou výpravou Viléma Oranžského do Anglie.

obrátil na Rýn a tím s jistotou rozpoutal válku. Louvois tak zasadil dvě rány najednou pro své osobní záměry: touto úmyslnou nedbalostí si zajistil dlouhou a tuhou válku s Holandskem a Anglií, neboť si byl dobře jist, že zakořeněná králova nenávist k osobě prince oranžského nikdy nesnese jeho velikost a jeho usazení na troskách katolického náboženství a Jakuba II., králova osobního přítele, dokud bude moci doufat, že prvního svrhne a druhého znovu dosadí; a zároveň využil smrti kolínského kurfiřta, která otevírala spor o volbu jeho nástupce mezi princem Klementem Bavorským, jeho synovcem, a kardinálem z Fürstenbergu, jeho koadjutorem,[11] z nichž jednoho otevřeně podporoval císař[12] a druhého Francie; a pod touto záminkou přemluví krále, aby napadl císaře a Říši obléháním Philippsburgu atd.; a aby tato válka byla zuřivější a trvalejší, dá vypálit Wormy, Špýr a celou Falc až k branám Mohuče, kterou dá obsadit královým vojskem. Po tomto náhlém začátku, a jsa si tím jist co nejprudší války s císařem, Říší, Anglií a Holandskem, změnil z osobního zájmu na jejím protahování plán jejího dějiště.

Proniknout hlouběji do Německa, které nemělo pevnosti a bylo plné knížat, jejichž nevelká a nechráněná území by to nemohla vydržet, mu z té strany hrozilo příliš rychlým mírem, navzdory zuřivosti, kterou tam rozdmýchal svými krutými požáry. Flandry naopak byly poseté pevnostmi, kam po vyhlášení války nebylo snadné proniknout. Přemluvil tedy krále, aby skutečným dějištěm války učinil právě Flandry a v Německu vedl jen válku pozorovací a zásobovací. Lichotil mu, že bude osobně dobývat pevnosti a znovu potrestá Holanďany, kteří právě dosadili prince oranžského na trůn krále Jakuba, jenž se se svou rodinou uchýlil do Francie; a rozpoutal tak válku, která neměla konce, zatímco by byla krátká alespoň s císařem a Říší, kdyby se válka rázně přenesla doprostřed Německa a ve Flandrech se zůstalo v obraně – tam by Holanďané, spokojeni se svými úspěchy v Anglii, nepomysleli na to, aby postupovali mezi tolika pevnostmi.

Ale to nebylo všechno. Louvois chtěl dostát svému slovu: válka, kterou právě rozpoutal, mu nestačila; chce ji proti celé Evropě. Španělsko, neoddělitelné od císaře a dokonce i od Holanďanů kvůli Španělským Flandrám, se postavilo proti nám; to posloužilo jako záminka k plánům na Lombardii a tyto plány zase jako záminka k tomu, aby se proti nám postavil i vévoda savojský. Tento kníže si nepřál nic jiného než neutralitu a jako slabší strana chtěl jen nechat přes svou zemi projít za úplatu, co by se chtělo, po malých omezených oddílech, v pořádku a s mírou. To se dalo jen

---

11. **Vysvětlivka:** Po smrti kolínského arcibiskupa a kurfiřta Maxmiliána Jindřicha Bavorského (červen 1688) se o kolínský stolec utkali kardinál Vilém Egon z Fürstenbergu, jeho koadjutor, podporovaný Francií, a mladý Josef Klement Bavorský, bratr bavorského kurfiřta, podporovaný císařem; papež potvrdil Josefa Klementa.

12. **Vysvětlivka:** Leopold I. (1640–1705), římský císař od roku 1658, otec císařů Josefa I. a Karla VI.; po celou vládu soupeř Ludvíka XIV., naposledy ve válce Augsburské ligy a ve válce o španělské dědictví. Zemřel ve Vídni 5. května 1705.

stěží odmítnout; proto také Catinat,[13] který už stál na hranici s vojskem určeným pro tento průchod, dostal rozkaz zahájit vyjednávání. Ale jak vyjednávání pokračovalo, Louvois žádal stále víc a posílal kurýra za kurýrem rozkazy tak protichůdné, že jim nerozuměl ani pan Savojský, ani sám Catinat. Pan Savojský se rozhodl napsat králi, požádat ho, aby mu svou vůli sdělil sám, a podřídit se jí.

To se nehodilo do počtů Louvoisovi, který chtěl toho knížete donutit k válce. Odvážil se dopis králi zatajit a bez králova vědomí klást tak přemrštěné požadavky, že přistoupit na ně znamenalo totéž co vydat všechna svá území na milost Francii. Vévoda savojský se ohradil, a už uražený pohrdáním, že od krále nedostal přímou odpověď, si velmi hlasitě stěžoval. Louvois toho využil, aby s ním jednal zpupně, aby ho tisícerými urážkami dohnal k něčemu víc než k pouhým stížnostem, a nato nechal Catinata postupovat nepřátelsky; ten nemohl pochopit počínání ministra, který bez války se Savojskem dosahoval víc, než si vůbec mohl předsevzít.

Během tohoto podivného způsobu vyjednávání toho dokázali využít císař, princ oranžský a Holanďané, kteří právem pokládali připojení vévody savojského ke svému spolku za věc zásadní. Tento kníže se s nimi tedy spolčil z donucení a ze vzdoru a stal se díky své poloze nejnákladnějším a nejobávanějším nepřítelem Francie; a právě to Louvois chtěl a dokázal způsobit.

Taková byla králova slepota, taková obratnost, smělost a obávaná moc ministra nejvýtečnějšího v plánech i v jejich provádění, ale nejzhoubnějšího, měl-li řídit jako první;[14] ministra, který, aniž byl prvním ministrem, srazil všechny ostatní, dokázal vést krále, kam a jak chtěl, a stal se ve skutečnosti pánem. Zažil tu radost, že přežil Colberta a Seignelaye, své nepřátele a dlouholeté soupeře. Netrvala dlouho.

Příběh nemilosti a konce tak proslulého ministra je příliš zajímavý, než aby měl upadnout v zapomnění, a nemůže stát na lepším místě než zde. Ačkoli jsem tehdy, když k nim došlo, teprve vstupoval do světa, a to ještě jen v kruhu domácnosti, byl jsem o nich později tak dobře zpraven, že se nebudu obávat vyprávět zde, co jsem se

---

13. **Vysvětlivka:** Nicolas de Catinat (1637–1712), maršál Francie od roku 1693, vítěz nad vévodou savojským u Staffardy (1690) a u La Marsaille (1693); zemřel 22. února 1712 na svém statku v Saint-Gratien.

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dějepisec Vittorio Siri řekl v témže smyslu, že „Louvois byl největší a nejsurovější z lidí". Zde je text: v portrétu Louvoise, který obsahují Saint-Simonovy poznámky k Dangeauovu *Deníku* (sv. I, s. 361 a násl., vyd. Didot), čteme: „Pan z Louvois byl dobrý jen k tomu, aby byl prvním ministrem v plném smyslu, a je velmi pochybné, zda by jeho duch, zcela obrácený k podrobnostem a podnikům, měl onen rozsáhlý přehled a onu nesmírnou schopnost kombinace, která je prvnímu ministrovi tak nezbytná, aby všechno obsáhl." Mezi oběma částmi této věty je zjevný rozpor. Velmi pravděpodobně by se mělo číst: *Pan z Louvois nebyl dobrý k tomu, aby byl prvním ministrem v plném smyslu.* To je skutečná Saint-Simonova myšlenka, jak dokazují jeho Paměti i samo pokračování věty v poznámce k Dangeauovi. Saint-Simon o něco níže v citované pasáži (Dangeauův *Deník*, sv. I, s. 362) říká: „V čem by byl nejvýtečnější, to by bylo být pod prvním ministrem nebo pod králem, který by ho dovedl dobře využít."

o nich dozvěděl z pramenů, a to v nejpřesnější pravdě, protože ty prameny neměly na věci žádný zájem.

Okno v Trianonu ukázalo vzorek Louvoisovy povahy; k této povaze, kterou nedokázal krotit, se pojila vroucí touha po králově velikosti, zdaru a slávě, které byly základem a nejjistější ochranou jeho vlastního postavení a jeho obrovské moci. Získal si královu důvěru do té míry, že mu král svěřil podivné rozhodnutí oženit se s paní z Maintenon a že byl jedním ze dvou svědků při uzavření tohoto strašného sňatku. Měl také odvahu prokázat se toho hodným: představil králi, jakou hanbou by bylo sňatek kdy veřejně ohlásit, vymohl na něm královské slovo, že jej po celý svůj život nikdy neohlásí, a dal v jeho přítomnosti totéž slovo dát Harlayovi, arcibiskupovi pařížskému,[15] který měl být jakožto diecézní biskup při obřadu také přítomen, aby nahradil ohlášky a obvyklé formality.

O několik let později se Louvois, který byl vždycky dobře zpraven o nejdůvěrnějším dění uvnitř a nešetřil ničím, aby byl zpravován věrně a rychle, dozvěděl o úskocích paní z Maintenon, jimiž se snažila dosáhnout, aby byl sňatek veřejně ohlášen; že jí to král ve slabé chvíli slíbil a že věc má vyjít najevo. Povolá do Versailles pařížského arcibiskupa, po obědě vezme nějaké listiny, jde ke králi a jako vždy vejde rovnou do kabinetů. Král, který se chystal na procházku, vstával z nočního stolce a ještě si upravoval kalhoty. Když uviděl Louvoise v hodinu, kdy ho nečekal, zeptal se ho, co ho přivádí. „Něco naléhavého a důležitého," odpověděl mu Louvois se smutným výrazem, který krále udivil a přiměl ho přikázat vnitřním komorníkům, kteří tam vždycky byli, aby odešli. Skutečně odešli, ale nechali dveře otevřené, takže všechno slyšeli a v zrcadlech také všechno viděli: to bylo velké nebezpečí kabinetů.

Když odešli, Louvois se nezdráhal říci králi, co ho přivádí. Tento panovník byl často neupřímný, ale nebyl povznesen nad lež. Překvapen, že je odhalen, zamotal se do chabých a průhledných vytáček, a když na něj ministr naléhal, vykročil, aby se dostal do druhého kabinetu, kde byli komorníci, a tak se vysvobodil; ale Louvois, který to postřehne, se mu vrhne k nohám a zastaví ho, vytáhne od boku malý bezcenný kordík, který nosil, podá králi jílec a prosí ho, aby ho na místě zabil, chce-li trvat na tom, že svůj sňatek ohlásí, poruší slovo dané jemu, či spíše sobě samému, a pokryje se před očima celé Evropy hanbou, na kterou se on nechce dívat. Král dupe, vře, říká Louvoisovi, ať ho nechá. Louvois mu stále pevněji svírá nohy, aby mu neutekl; staví mu před oči strašlivý protiklad jeho koruny a osobní slávy, kterou k ní připojil, s hanbou toho, co chce udělat a na co by pak umřel lítostí a studem; zkrátka udělá tolik, že na králi podruhé vymůže slovo, že tento sňatek nikdy neohlásí.

Večer přijede pařížský arcibiskup; Louvois mu vypráví, co udělal. Prelát-dvořan by toho sám nebyl schopen, a vskutku to byl čin, který lze nazvat vznešeným, ať se na

15. **Vysvětlivka:** François de Harlay de Champvallon (1625–1695), arcibiskup pařížský v letech 1671–1695, dlouholetý přední hodnostář francouzské církve — sám proslulý svou ješitností a světáctvím, což dodává této epizodě zvláštní ironii.

něj díváme z kterékoli strany, zvláště u všemocného ministra, jemuž tolik záleželo na jeho moci a postavení a který právě tím, co dělal, cítil celou tíhu moci paní z Maintenon, a tedy i celou tíhu její nenávisti, bude-li odhalen – a měl příliš mnoho znalostí, než aby si lichotil, že jeho čin zůstane skryt. Arcibiskup, který měl jen utvrdit krále v jeho slovu, daném společně Louvoisovi i jemu a právě obnoveném vůči ministrovi, se neodvážil odmítnout tak čestný a přitom bezpečný krok. Druhý den ráno tedy s králem promluvil a snadno z něho vymohl obnovení onoho slova.

Královo slovo dané paní z Maintenon nestanovilo žádný odklad; čekala každou chvíli, že bude prohlášena za jeho manželku. Po několika dnech, znepokojena tím, že jí král o tom nic neříká, odvážila se mu o tom trochu zmínit. Rozpaky, do nichž krále přivedla, ji velmi zneklidnily. Chtěla naléhat; král to krátce uťal úvahami, které si prý učinil, okořenil je, jak dovedl, ale skončil tím, že ji poprosil, aby už nemyslela na to, že bude prohlášena, a nikdy mu o tom nemluvila. Po prvním otřesu, který jí způsobila ztráta takové naděje, a to naděje tak blízké splnění, bylo její první starostí vypátrat, komu za to vděčí. Ani ona nebyla zpravována hůř než Louvois. Nakonec se dozvěděla, co se mezi králem a jeho ministrem odehrálo, a kterého dne.

Nikoho tedy nepřekvapí, že přísahala jeho zkázu a nepřestala ji připravovat, dokud jí nedosáhla; ale doba k tomu nebyla příhodná. Bylo třeba nechat věc u podezíravého krále zestárnout a dopřát si čas a příznivé okolnosti, aby postupně podkopala svého nepřítele, který měl plnou důvěru svého pána a kterého mu válka činila tak nezbytným.

Neunikla jí ani úloha, kterou sehrál pařížský arcibiskup, jakkoli byla nepatrná, a navíc dodatečná; a to, řečeno mimochodem, bylo tím, co postupně prohlubovalo jeho nemilost, jež stále rostla a jejíž neustálá příkoří, která vystřídala tak okázalou a dlouhou přízeň, mu snad zkrátila dny; ty však přesto přesáhly Louvoisovy o tři roky.[16]

Pokud jde o ministra, jehož se nezdařená sultánka chtěla zbavit naléhavěji, nevynechala jedinou příležitost, aby k tomu připravila cestu. Příležitost těch požárů ve Falci jí posloužila podivuhodně. Neopomněla králi vylíčit celou jejich krutost; nezapomněla v něm vzbudit největší výčitky svědomí, neboť král k nim byl tehdy náchylnější, než býval později; posloužila si také nenávistí, která z toho dopadala plnou vahou na něho, a ne na jeho ministra, i nebezpečnými následky, které mohla mít. Nakonec dosáhla toho, že krále Louvoisovi silně odcizila a naladila ho proti němu.

Louvois, nespokojen s hrozným pustošením Falce, chtěl ještě vypálit Trevír. Navrhl to králi jako věc ještě nezbytnější než to, co se stalo ve Wormech a ve Špýru, z nichž by si nepřátelé byli udělali svá shromaždiště, a jedno by si udělali i v Trevíru, v

16. **Ediční poznámka:** Arcibiskup Harlay zemřel 6. srpna 1695, tedy čtyři roky po Louvoisovi († 16. července 1691), nikoli tři.

poloze vůči nám mnohem nebezpečnější. Spor se rozpálil, aniž se král mohl či chtěl dát přesvědčit. Lze si domyslet, že paní z Maintenon věc potom nezmírnila.

O několik dní později přišel Louvois, který měl vadu umíněnosti a u něhož k ní zkušenost přidala to, že nepochyboval, že vždycky prosadí, co chce, jako obvykle pracovat s králem k paní z Maintenon. Na konci práce mu řekl, že dobře vycítil, že jedině výčitky svědomí ho zdržely od souhlasu s věcí tak nezbytnou pro jeho službu, jako bylo vypálení Trevíru; že se domnívá, že mu prokáže podstatnou službu, když ho od nich osvobodí tím, že to vezme na sebe; a že proto, aniž mu o tom chtěl znovu mluvit, vypravil kurýra s rozkazem vypálit Trevír hned po jeho příjezdu.

Král se v tu chvíli, proti své povaze, tak rozlítil, že popadl krbové kleště a byl by jimi na Louvoise udeřil, nebýt paní z Maintenon, která se hned vrhla mezi ně se zvoláním: „Ach, Sire, co chcete udělat?“ a vytrhla mu kleště z rukou. Louvois zatím mířil ke dveřím. Král za ním zavolal, aby se vrátil, a s jiskřícíma očima mu řekl: „Vypravte okamžitě kurýra s odvolávacím rozkazem, ať dorazí včas, a vězte, že ručíte hlavou, shoří-li jediný dům.“ Louvois, víc mrtev než živ, ihned odešel.

Nebylo to z netrpělivosti vypravit odvolávací rozkaz; dobře se byl vyvaroval nechat odjet prvního kurýra. Dal mu sice depeše s rozkazem k požáru, ale nařídil mu, aby na něj počkal připraven k jízdě, v holínkách, až se vrátí z práce. Po královu odporu a odmítnutí souhlasu se ten rozkaz neodvážil riskovat a myslel si, že touto lstí bude král možná rozzloben, ale že tím to skončí. Kdyby se věc s touto léčkou takto odehrála, byl by kurýra vypravil po návratu domů. Byl dost moudrý, aby se nevystavil tomu, že ho vypraví dřív, a dobře udělal. Musel jen vzít depeše zpět a dát kurýrovi zout holínky. U krále pak vždycky platilo, že první kurýr odjel a druhý dorazil dost včas, aby provedení zabránil.

Po tak podivné příhodě, a pro krále tak nové, měla paní z Maintenon proti ministrovi snadnou hru. Druhý čin, opět chvályhodný, dovršil jeho pád. V zimě 1690–1691 pojal plán dobýt Mons na počátku jara, ba ještě dříve. Protože se všechno měří jen srovnáním, finance – tehdy hojné vzhledem k tomu, jaké byly později, ale velmi skrovné vzhledem k předchozímu zvyku v nich plavat – přiměly Louvoise navrhnout králi, aby na cestu k Mons nebral dámy. Chamlay, který byl zasvěcen do všech vojenských tajemství, i těch s králem, varoval Louvoise, aby si dal pozor na návrh, který urazí paní z Maintenon, jež ho už neměla ráda a měla dost vlivu, aby ho zničila. Louvois shledal cestu dam tak nákladnou a obtížnou, že dal přednost blahu státu a králově slávě před vlastním nebezpečím; obléhání vedl král, který město dobyl, a dámy zůstaly ve Versailles, kam se k nim král vrátil, jakmile dobyl Mons. Ale protože poslední kapka přeleje pohár, maličkost, k níž došlo při tomto obléhání, dovršila Louvoisův pád.

Král, který si zakládal na tom, že zná lépe než kdokoli i ty nejmenší vojenské věci, našel při procházce kolem svého tábora obyčejnou jízdní stráž špatně rozestavenou a sám ji postavil jinak. Když se týž den odpoledne znovu procházel, náhoda chtěla,

že šel znovu kolem téže stráže, a našel ji postavenou jinde. Byl tím překvapen a pohoršen. Zeptal se kapitána, kdo ho postavil tam, kde ho vidí; ten odpověděl, že to byl Louvois, který tudy šel. „Ale," odvětil král, „neřekl jste mu, že jsem Vás tam postavil já?" – „Ano, Sire," odpověděl kapitán. Dotčený král se obrátil ke své družině a řekl: „Není tohle Louvoisovo řemeslo? Myslí si, že je velký válečník a že všechno ví," a hned postavil kapitána s jeho stráží tam, kam ho postavil ráno. Byla to vskutku hloupost a drzost Louvoisova a král o něm řekl pravdu. Ale byl tím tak raněn, že mu to nedokázal odpustit, a když po jeho smrti povolal Pomponna zpět do své státní rady, vyprávěl mu tuto příhodu, ještě stále dotčen Louvoisovou domýšlivostí; a já ji mám od abbé z Pomponne.

Po návratu od Mons královo odcizení vůči němu jen rostlo, a to tak, že tento ministr, tak domýšlivý a uprostřed největší války se pokládající za naprosto nepostradatelného, se začal obávat všeho. Maršálka z Rochefortu, která zůstala jeho důvěrnou přítelkyní, šla se svou dcerou paní z Blansacu k němu na oběd do Meudonu – obě mi to vyprávěly – a on je vzal na projížďku. Byli jen oni tři v malé lehké kaleši, kterou řídil sám. Slyšely ho mluvit k sobě, hluboce zamyšleného, a opakovaně si říkat: „Udělal by to? Donutí ho k tomu? Ne; ale přece... ne, neodvážil by se." Během tohoto monologu jel stále dál, matka s dcerou mlčely a šťouchaly se, když tu najednou maršálka uviděla koně na samém okraji vodní nádrže a měla sotva čas vrhnout se dopředu na Louvoisovy ruce a zadržet otěže s křikem, že je veze utopit. Při tom výkřiku a pohybu se Louvois probral jako z hlubokého spánku, couvl o několik kroků a obrátil se se slovy, že vskutku snil a na vůz nemyslel.

V této tísni začal po ránu pít minerální vody v Trianonu. Šestnáctého července jsem byl ve Versailles kvůli dost podivné záležitosti, v níž král chtěl dát plnou výhodu mému otci, který byl s mou matkou v Blaye, proti Sourdisovi, jenž velel jako vrchní velitel v Guyenne a kterého Louvois marně podporoval. Přesto mi bylo poraděno, abych mu šel poděkovat, a dostal jsem od něho tolik poklon a zdvořilostí, jako by byl mému otci dobře posloužil. Tak to chodí u dvora. Nikdy předtím jsem s ním nemluvil. Když jsem týž den vycházel od králova oběda, potkal jsem ho v hloubi velmi malé místnosti mezi velkým sálem gard a tím velkým salonem, který vede na malý Dvůr princů; mluvil s ním pan z Marsanu a on šel pracovat s králem k paní z Maintenon; král se měl potom procházet pěšky v zahradách ve Versailles, kam ho dvořané směli doprovázet. Kolem čtvrté odpoledne téhož dne jsem šel k paní z Châteauneuf, kde jsem se dozvěděl, že mu u paní z Maintenon bylo trochu nevolno, že ho král přiměl odejít, že se vrátil pěšky domů, kde se nevolnost náhle zhoršila; že mu spěšně dali klystýr, který hned vypudil, a že zemřel, zatímco ho vypouštěl, a volal po svém synovi Barbezieuxovi, kterého už nestačil uvidět, ačkoli ten přiběhl ze svého pokoje.

Lze si představit překvapení celého dvora. Ačkoli mi bylo sotva patnáct let, chtěl jsem vidět, jak se král zachová při události takového významu. Šel jsem na něj počkat a doprovázel jsem ho po celou procházku. Zdál se mi se svou obvyklou majestátností,

ale s čímsi lehkým a ulehčeným, co mě natolik překvapilo, že jsem o tom potom mluvil, tím spíše že jsem tehdy, a ještě dlouho potom, nevěděl o věcech, které jsem právě napsal. Všiml jsem si ještě, že místo aby se šel podívat na své fontány a obměňoval procházku, jak to v těch zahradách vždycky dělal, jen chodil sem a tam podél balustrády oranžerie, odkud viděl, když se vracel směrem k zámku, budovu vrchní správy staveb,[17] kde Louvois právě zemřel a která zakončovala staré křídlo zámku po boku oranžerie; a díval se k ní bez ustání pokaždé, když se vracel k zámku.

Jméno Louvois nebylo vysloveno, ani jediné slovo o té tak překvapivé a náhlé smrti, až když přišel důstojník, kterého poslal ze Saint-Germain anglický král a který krále vyhledal na této terase a vyřídil mu od něho soustrast nad ztrátou, kterou právě utrpěl. „Pane," odpověděl mu král výrazem a tónem víc než nenuceným, „vyřiďte mé pozdravy a díky anglickému králi a královně a řekněte jim ode mne, že mé záležitosti ani jejich nepůjdou o nic hůř." Důstojník se uklonil a odešel s údivem vepsaným ve tváři i v celém svém držení. Zvědavě jsem to všechno pozoroval, a také to, že přední osoby z královy družiny se na sebe tázavě dívaly, aniž pronesly slovo.

Barbezieux dostal nástupnictví na úřad státního sekretáře už roku 1685, kdy mu ještě nebylo osmnáct let, když je jeho otec odňal Courtenvauxovi, jeho staršímu bratrovi, kterého pokládal za neschopného. Barbezieux tedy v době Louvoisovy smrti vykonával úřad pod ním jako učedník a písař téměř šest let a v době jeho smrti mu bylo čtyřiadvacet let; a tato smrt přišla právě včas, aby zabránila velkému skandálu. Louvois byl v okamžiku smrti už tak ztracen, že měl být druhý den zatčen a odvezen do Bastily. Jaké by to mělo následky? To jeho smrt zapečetila v temnotách; ale skutečnost, že král toto rozhodnutí učinil a pevně stanovil, je jistá, dozvěděl jsem se ji později od dobře zpravených lidí; co však je nevyvratitelné, je to, že sám král to řekl Chamillartovi, který mi to vyprávěl. A to, myslím, vysvětluje onu královu nenucenost v den smrti tohoto ministra: cítil úlevu, že je zbaven provedení rozhodnutí stanoveného na příští den i všech jeho nepříjemných následků.

Když se král vrátil z procházky domů, dal zavolat Chamlaye a chtěl mu dát Louvoisův úřad státního sekretáře, s nímž je spojen válečný odbor. Chamlay poděkoval a vytrvale odmítal. Řekl králi, že je příliš zavázán Louvoisovi, jeho přátelství a důvěře, než aby se oděl jeho kořistí na úkor jeho syna, který měl nástupnictví. Ze všech sil se přimlouval za Barbezieuxe, nabídl se, že bude pod ním pracovat na všem, k čemu by ho chtěli použít, a sdělí mu všechno, čemu ho naučila zkušenost; a skončil prohlášením, že kdyby Barbezieux měl to neštěstí, že by v úřadě nebyl ponechán, raději by ho viděl v jakýchkoli rukou než ve svých a že úřad Louvoise a jeho syna nikdy nepřijme.

Chamlay byl velmi tlustý muž, světlovlasý a malý, vzhledu hrubého a sedláckého, ba neotesaného, a takového byl i původu, ale byl duchaplný, zdvořilý, s vybraným a

17. **Vysvětlivka:** Budova vrchní správy královských staveb (*surintendance des bâtiments*) ve Versailles; Louvois byl od roku 1683 vrchním správcem staveb a měl v ní byt.

uctivým taktem vůči všem, dobrý, mírný, vlídný, ochotný, nezištný, s velkým zdravým rozumem a s jedinečným nadáním poznávat krajinu a nikdy nezapomenout polohu sebemenšího místa ani tok a povahu sebemenšího potůčku. Dlouho sloužil jako ubytovatel armád, kde si ho generálové vždy vážili a všichni ho měli velmi rádi. Velkou chválou pro něho je, že pan z Turenne se bez něho až do své smrti nemohl ani nechtěl obejít a že ho pan z Louvois, navzdory vší oddanosti, kterou si Chamlay uchoval k Turennově památce, zahrnul plnou důvěrou. Pan z Turenne, který ho králi velmi vychvaloval, ho s ním seznámil. Byl už zasvěcen do vojenských tajemství; pan z Louvois před ním nic netajil a nalezl v něm velkou úlevu při rozvrhování a pochodech vojsk, která tajně určoval pro plány, jež chtěl provést. Tato schopnost, spojená s jeho poctivostí a se snadností jeho práce, jeho nápadů a jeho prostředků, ho přivedla ke všemu u krále, který ho používal i k tajným vyjednáváním a k utajeným cestám. Král mu prokazoval dobrodiní a udělil mu velkokříž Řádu svatého Ludvíka. Jeho skromnost se nikdy nezapřela, a to tak, že byl překvapen a zahanben potleskem, jehož se dostalo krásnému činu, který právě vykonal, který král netajil a který Barbezieux, jemuž vynesl úřad, s potěšením rozhlašoval.

V dalším vyprávění, až budou král a paní z Maintenon víc odhaleni, nás už tolik nepřekvapí, že svěřili tak důležitý úřad uprostřed všeobecné války s celou Evropou čtyřiadvacetiletému muži, a to synovi ministra, kterého se chystali poslat do Bastily, když je jeho smrt předešla. Spojuji zde krále a paní z Maintenon, protože to byla ona, kdo zničil otce, a ona, kdo dal úřad synovi. Král šel jako obvykle po rozhovoru s Chamlayem k ní a právě toho večera bylo rozhodnuto ve prospěch Barbezieuxe.

Náhlost Louvoisovy nemoci a smrti dala podnět k mnoha řečem, a ještě mnohem víc, když se při pitvě zjistilo, že byl otráven.[18] Pil hodně vody a na krbu svého kabinetu měl vždycky džbán, z něhož pil přímo. Zjistilo se, že se z něho takto napil, když odcházel pracovat s králem, a že mezi jeho odchodem od oběda, který měl s mnoha lidmi, a jeho příchodem do kabinetu pro listiny, které chtěl vzít k práci s králem, vstoupil do toho kabinetu jeden domácí leštič podlah a zůstal tam několik okamžiků sám. Byl zatčen a uvězněn. Ale sotva tam strávil čtyři dny a sotva bylo zahájeno řízení, byl z králova rozkazu propuštěn, to, co už bylo sepsáno, bylo hozeno do ohně a bylo zakázáno cokoli vyšetřovat. Stalo se dokonce nebezpečným o tom mluvit, a Louvoisova rodina všechny ty pověsti udusila takovým způsobem, že nenechala žádnou pochybnost o tom, že k tomu byl vydán velmi přesný rozkaz.

Se stejnou péčí byl udušen i příběh lékaře, který propukl o několik měsíců později, ale jehož první výkřik se už nedal vymazat. Náhoda mi ho zcela věrohodně prozradila; je příliš zvláštní, než abych se spokojil s touto zmínkou a neuzavřel jím všechno

18. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

to zajímavé a pozoruhodné, co bylo vyprávěno o ministrovi tak předním, jakým byl pan z Louvois.

Můj otec měl už několik let štolbu, šlechtice z Périgordu, z dobrého rodu, dobrého vzhledu, s mnoha příbuznými a velmi čestného, který se jmenoval Clérand. Doufal, že si u pana z Louvois udělá jistou kariéru; pověděl o tom mému otci, který mu přál a souhlasil, aby od něho odešel a stal se štolbou paní z Louvois, a to dva nebo tři roky před smrtí tohoto ministra. Clérand si vždy uchoval svou původní oddanost a my k němu své přátelství a chodil k nám, jak často mohl. Když byl i po smrti jejího manžela stále ve službách paní z Louvois, vyprávěl mi, že Séron, domácí lékař tohoto ministra, který jím zůstal i u pana z Barbezieux a bydlel ve svém dřívějším pokoji ve versailleském zámku, v budově vrchní správy staveb, kterou si Barbezieux ponechal, ačkoli po otci ve správě staveb nenastoupil, se čtyři nebo pět měsíců po Louvoisově smrti v tom pokoji zabarikádoval, sám; že na jeho křik se lidé seběhli k jeho dveřím, které nikdy nechtěl otevřít; že ten křik trval skoro celý den, aniž chtěl slyšet o jakékoli pomoci světské či duchovní a aniž se podařilo dostat se do jeho pokoje; že ke konci ho slyšeli volat, že má jen to, co si zaslouží, to, co udělal svému pánovi; že je bídník nehodný jakékoli pomoci; a že takto zemřel v zoufalství po osmi nebo deseti hodinách, aniž kdy o někom promluvil nebo vyslovil jediné jméno.

Po této události se řeči znovu probudily, šeptem do ucha; nebylo bezpečné o tom mluvit. Kdo dal čin vykonat? To zůstalo v nejhlubších temnotách. Louvoisovi přátelé se domnívali, že ho uctí, když budou podezírat cizí mocnosti; ale ty by s jeho odstraněním čekaly hodně dlouho, kdyby některá z nich pojala tak ohavný úmysl. Jisté je, že král byl něčeho takového naprosto neschopen a že nikomu ani nepřišlo na mysl ho z toho podezírat. Vraťme se nyní k němu.

Kapitola osmnáctá

Chyby války roku 1688 a tábora v Compiègne. — Duchaplní a zasloužilí lidé jsou králi na obtíž, což je příčinou jeho špatných voleb. — Křiklavé chyby války o španělské dědictví. — Krajní tíseň Francie, z níž se dostane zázrakem míru s Anglií, který přivodí mír utrechtský. — Králova šťastná ruka ve všem. — Neomezená autorita krále. — Jeho umění vládnout. — Jeho politika ve věci služby, v níž si všechno podrobuje a ze všech dělá lid. — Louvois vyhubí kapitány a vynálezem pořadí v seznamu *navždy vysuší jejich zárodek. — Zhoubná obratnost Louvoise a jeho* pořadí v seznamu. — *Zhoubně zavedená hromadná povýšení. — Vynález inspektorů. — Vynález hodnosti brigádního generála.*

Zdálo se, že ryswický mír konečně dovolí Francii vydechnout – mír tak draze zaplacený a tak nezbytně žádoucí po tak velikém a tak dlouhém úsilí. Králi bylo šedesát let a podle svého mínění získal slávu všeho druhu. Jeho velcí ministři byli mrtvi a nezanechali po sobě žáky. Velcí vojevůdci byli nejen rovněž mrtvi, ale i ti, které vychovali, odešli stejně jako oni nebo už neměli věk ani zdraví, aby se s nimi dalo počítat pro novou válku; a Louvois, který vzteky sténal pod tíhou těch starých velitelů, se dobře postaral o to, aby se v budoucnu už nevychovali žádní, jejichž zásluhy by ho mohly zastínit. Nechal vyrůst jen takové, kteří by ho k tomu, aby se udrželi, vždycky potřebovali. Plodů toho se sám nedočkal; ale stát za to nesl všechen trest a z ruky do ruky ho nese ještě dnes.

Sotva nastal mír a dřív, než bylo kdy ho okusit, chtěla králova pýcha ohromit Evropu přehlídkou své moci, kterou Evropa pokládala za zlomenou, a skutečně ji ohromila. Taková byla příčina onoho slavného tábora v Compiègne, kde pod záminkou, že chce princům, svým vnukům, ukázat obraz války, rozvinul – jak u svého dvora, tak u všech svých početných vojsk – nádheru, jakou neznaly ani nejslavnější turnaje a nejproslulejší setkání králů. Bylo to nové vyčerpání hned po tak dlouhé a kruté válce. Všechny sbory to pociťovaly dlouhá léta a ještě po dvaceti letech se našly pluky, které z toho byly zadluženy; tohoto příliš slavného tábora se tu dotýkáme jen mimochodem. Rozepsali jsme se o něm v příslušné době. Netrvalo dlouho a bylo proč litovat tak nesmírného a tak nemístného marnotratnictví, a ještě víc války z roku 1688, která právě skončila – místo aby se bylo nechalo království znovu zalidnit a zotavit dlouhou úlevou, a přitom pomalu plnit královy pokladny a sklady všeho druhu, obnovit námořnictvo a obchod, nechat léty vychladnout nenávisti a obavy, pozvolna rozdělit spojence tak sjednocené a tak hrozivé, dokud byli spolu, a obezřetně, s využitím rozličných událostí mezi nimi, připravit půdu pro úplný rozpad ligy, která byla tak neblahá a mohla se stát zhoubnou. Zdravotní stav dvou panovníků k tomu už

mocně vybízel: jeden z nich si hloubkou své moudrosti, své politiky a svého jednání získal v Evropě dost autority a důvěry, aby v ní všechno uváděl do pohybu; druhý byl vládcem nejrozlehlejší monarchie a neměl ani strýce, ani tety, ani bratry, ani sestry, ani potomky. Skutečně, necelé čtyři roky po ryswickém míru zemřel španělský král, a král Vilém byl už sotva živ a nepřežil ho o mnoho.

Tehdy králova ješitnost přivedla toto veliké a krásné království na pokraj zkázy, v důsledcích oné veliké události, která přiměla celou Evropu znovu se chopit zbraní. To je třeba vzít z větší dálky.

Řekli jsme, že se král bál ducha, nadání a povznesenosti smýšlení i u svých generálů a ministrů. To přidalo k Louvoisově autoritě tak snadný prostředek, jak od vojenských povýšení odstranit každou zásluhu, která by mu mohla být podezřelá, a zabránit – s obratností, kterou vysvětlíme níže –, aby se vychovávali lidé schopní generály nahradit.

Prohlédneme-li si ty, kdo [byli králi nablízku] od doby, kdy začal být podezíravý k duchu a zásluhám – v čase a za okolností, o nichž už byla řeč –, najdeme jen velmi málo dvořanů, jimž by duch nebyl překážkou přízně, vyjma ty, kdo – ať významné osobnosti, nebo prostí dvořané – ho zkrotili věkem a zvykem v prvních dobách po smrti kardinála Mazarina a které si sám nevybral ani k sobě nepřiblížil. Pan z Vivonne,[1] nesmírně duchaplný, ho bavil, aniž by mohl vzbudit obavy. Král o něm ještě rád vyprávěl spoustu žertovných historek. Kromě toho byl bratrem paní z Montespan, a to byl velký titul, ať se bratr zdál sebevíc nesouhlasit s chováním sestry; a navíc ho král zastihl už jako prvního šlechtice své komory. Stejně tak zastihl v témž úřadu pana z Créqui,[2] který mu byl oporou a jehož život, celý vyplněný zábavou, dobrým jídlem a nejvyšší hrou, krále uklidňoval, vedle zvyku důvěrnosti, který si k němu vzal od mládí. Vévoda du Lude, rovněž první šlechtic komory od oněch prvních dob, se udržoval módou, elegancí, galantností a lovem; a v podstatě nikdo z těch tří neměl nic, čeho by se bylo lze obávat pro povahu jejich ducha, třebaže ho měli hodně; nikdy však nepřesáhl ducha dobrých dvořanů. Pád pana z Lauzunu, jehož duch byl jiného ražení, pomstil krále za tuto výjimku; a skvělá zvláštnost jeho návratu ho s králem nikdy nesmířila jinak než naoko, jak jsme viděli z toho, co o něm král řekl při jeho sňatku panu maršálovi z Lorges. O vévodách z Chevreuse a z Beauvilliers jsme mluvili na svém místě. Pokud jde o všechny ostatní, nakonec mu každý z nich tak ztěžkl, že to většině z nich dal pocítit a že se z jejich smrti radoval jako z vysvo-

1. **Vysvětlivka:** Louis-Victor de Rochechouart, vévoda z Vivonne (1636–1688), bratr paní z Montespan, generál galér a od roku 1675 maršál Francie, proslulý duchaplností.

2. **Vysvětlivka:** Zde Charles, vévoda z Créqui (1623–1687), starší bratr maršála z Créqui, první šlechtic komory. Vévoda du Lude je Henri de Daillon († 1685), rovněž první šlechtic komory a velmistr dělostřelectva.

bození. Nedokázal se zdržet, aby se tak nevyjádřil o panu z La Feuillade[3] a o panu z Paříže, Harlayovi; a jakkoli byl zdrženlivý a uměřený, uklouzlo mu v Marly u stolu, a to nahlas, když tam mezi jinými dámami seděly vévodkyně z Chevreuse a z Beauvilliers, že mluvil o smrti Seignelaye,[4] jejich bratra, a o smrti Louvoisově jako o jedné z největších úlev, jakých se mu v životě dostalo.

Po nich měl už jen dva lidi nadřazeného ducha: kancléře Pontchartraina, kterého dlouho před jeho odchodem na odpočinek snášel jen s námahou a o němž bylo v podstatě snadné poznat – ať chtěl dávat najevo cokoli –, že byl rád, že se ho zbavil; a Barbezieuxe, jehož tak náhlá smrt v rozkvětu věku i kariéry vzbudila soucit u všech. Viděli jsme na příslušném místě, že král hned téhož večera nedokázal skrýt svou radost při veřejné večeři v Marly.[5]

Unavovala ho duchovní převaha a zásluhy jeho starých ministrů, jeho starých generálů a té hrstky jakýchsi oblíbenců, kteří jich měli hodně. Chtěl vynikat duchem, vedením kabinetu i války, tak jako vládl všude jinde. Cítil, že s těmi, o nichž jsme právě mluvili, to nedokázal; to stačilo, aby pocítil všechnu úlevu z toho, že je už nemá, a aby se dobře vyvaroval vybrat na jejich místo takové, kteří by v něm mohli vzbudit tutéž žárlivost. Proto byl tak povolný v nástupnictví v úřadech státních sekretářů, zatímco si stanovil zákon neudělovat je u žádného jiného úřadu, a viděli jsme nováčky, ba i děti vykonávat tyto důležité funkce, a někdy i samostatně, zatímco u nejnižších úřadů, ba i u těch, které nesly jen titul, nebylo žádné naděje. Proto, když bylo třeba obsadit místa státních sekretářů a ministrů, řídil se jen svým vkusem a schválně vybíral lidi velmi průměrné. Dokonce si v tom liboval, až mu často uklouzlo, že je bere, aby je vychoval, a skutečně si na tom zakládal.

Tito nováčci se mu líbili právě pro svou nevědomost a vtírali se k němu tím víc, čím častěji se k ní přiznávali a čím okázaleji se od něho dávali poučovat i v nejmenších věcech. Tím se Chamillart dostal tak hluboko do jeho srdce, že bylo zapotřebí všech neštěstí státu a spojení nejobávanějších klik, aby byl král donucen se ho vzdát – a přitom ho nepřestal mít rád a po zbytek života mu to dával najevo při každé příležitosti. S výběrem generálů to bylo jako s výběrem ministrů. Liboval si, že je řídí ze svého kabinetu; chtěl, aby se věřilo, že ze svého kabinetu velí všem svým armádám. Dobře se střežil, aby neztratil ten žárlivý návyk, který mu vštípil Louvois – jak a proč,

---

3. **Vysvětlivka:** Zde François d'Aubusson, vévoda z La Feuillade (1631–1691), maršál Francie, proslulý okázalou oddaností králi, kterou korunoval zřízením náměstí des Victoires s královou sochou; otec La Feuillada, o němž je řeč dále.

4. **Vysvětlivka:** Jean-Baptiste Colbert, markýz ze Seignelay (1651–1690), syn ministra Colberta a jeho nástupce ve funkci státního sekretáře pro námořnictvo; jeho sestry byly provdány za vévody z Chevreuse a z Beauvilliers.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku o chování Ludvíka XIV. k Barbezieuxovi (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

uvidíme brzy –, a jeho ješitnost dokázal jen na velmi vzácné okamžiky obětovat neustálým nesnázím, které bily do očí každému.

Takoví byli při otevření španělského dědictví většina ministrů a všichni generálové. Králův věk, jeho zkušenost, ta převaha – ne ducha ani schopností či rozhledu, ale váhy, a to váhy nesmírné – nad rádci a vykonavateli tohoto druhu, zvyk a jed toho nejsmrtonosnějšího kadidla zmátly hned na začátku všechny zázraky štěstěny. Celá španělská monarchie padla bez jediné rány do rukou jeho vnuka; a Puységurovi,[6] který se maršálem Francie stal tak pozdě, roku 1735, připadla sláva plánu i provedení obsazení všech španělských pevností v Nizozemí – všech v týž okamžik, všech bez jediného výstřelu, všech tak, že se zmocnil holandských vojsk, která tvořila téměř všechny jejich posádky, a odzbrojil je.

Král se v opojení tak překvapivého úspěchu nevhod rozpomněl na výčitku, kterou si vysloužil nespravedlností svých válek, a na to, že ze strachu, jejž v Evropě vzbudil, vznikla ona velká spojenectví, pod nimiž málem podlehl. Chtěl se těmto nesnázím vyhnout; a místo aby využil omráčení, do něhož tato veliká událost uvrhla všechny mocnosti, aby připravil Holanďany o tolik vojska z oněch početných posádek, ponechal si je jako zajatce a se zbraní v ruce donutil všechny ty odzbrojené a dosud nespojené mocnosti uznat formálními smlouvami vévodu z Anjou za zákonného dědice všech zemí, které držel zesnulý španělský král a jichž se nový král už tehdy plně zmocnil, zakládal si na pošetilé velkomyslnosti, že ta holandská vojska nechal odejít, a živil se nesmyslnou nadějí, že smlouvy bez zbraní budou mít týž účinek. Nechal se vodit za nos, dokud se to jeho nepřátelům hodilo, aby získali čas zbrojit a úzce se spojit, načež už nešlo o nic jiného než o válku; a král, velice překvapen, se ocitl nucen vést ji všude, když se tak hrubě přepočítal.

Zahájil ji další hloupostí, do níž by nespadlo ani dítě. Vděčil za ni Chamillartovi, maršálovi z Villeroy a mocné intrice obou dcer paní z Lislebonne.[7] Byla to naprostá důvěra ve Vaudemonta, jejich strýce – osobního nepřítele králova, pokud to vzdálenost dovolovala, jehož drzostí ve Španělsku a v Itálii se král kdysi neváhal ukázat velmi uražen, a to tak, že ho přiměl odtamtud odejít; důvěrného přítele krále Viléma, nejzapálenějšího a nejosobnějšího ze všech nepřátel, které si král nadělal; guvernéra Milánska z vůle téhož krále Viléma a na nejnaléhavější přímluvu císaře Leopolda u španělského krále Karla II.; konečně otce jediného syna, který se hned při prvních nepřátelstvích v Itálii ocitl jako druhá osoba v armádě císaře a který tam zemřel.

---

6. **Vysvětlivka:** Jacques-François de Chastenet, markýz z Puységur (1656–1743), vojenský teoretik a důvěrník Ludvíka XIV. při plánování tažení, maršál Francie od 14. června 1734 (Saint-Simon v textu uvádí rok 1735). Obsazení pevností ve Španělském Nizozemí proběhlo v únoru 1701.

7. **Vysvětlivka:** Slečna z Lislebonne a paní z Espinoy, sestry z lotrinského domu a neteře pana z Vaudemontu. Vaudemontův jediný syn Charles-Thomas de Lorraine-Vaudémont (1670–1704), císařský polní maršál, zemřel roku 1704 v Itálii.

Nebylo nikoho, kdo by jasně neviděl, že ho otec o všem zpravuje. Zrada trvala i po synově smrti, dokud byla Vaudemontovi užitečná, a to i hrubě. Král, jeho ministr ani Villeroy, jeho generál, nikdy nepojali sebemenší podezření; nikdy neochabla přízeň, důvěra a upřednostňování Vaudemonta; nikdy se nenašel nikdo tak smělý, aby se odvážil otevřít v tom oči králi nebo jeho ministrovi. Catinat, zrazený Vaudemontem a panem Savojským, tam pošpinil své vavříny, a maršál z Villeroy, poslaný jako hrdina napravit jeho chyby, neohrabaně padl do jejich sítí. Vévoda z Vendôme, který přijel jako napravitel, pana Savojského nešetřil, ale měl příliš pádné důvody nesahat na Vaudemonta; ať z vůle, nebo z naivity, snad z obojího, se zcela zjevným úmyslem nic nepostřehnout.

Králova slabost, s níž chtěl vyhovět Chamillartovi v případě jeho zetě La Feuillada, od něhož měl předtím tak daleko a jehož sňatku chtěl zabránit, z něho naráz udělala velitele armády a svěřila mu obléhání Turína, tedy nejdůležitější záležitost státu. Tallard, stvořený tak pro dvůr a tak málo pro všechno, co přesahuje drobnou intriku, byl poražen u Höchstädtu,[8] téměř bez jiných ztrát než těch, kdo se ochotně vzdali. Z hloubi Říše byla celá jedna armáda a tři čtvrtiny druhé zatlačeny zpět na tuto stranu Rýna, kde hned nato musely přihlížet dobytí Landau. Tomuto neštěstí předcházelo propuštění maršála z Villeroy ze zajetí, a král si zakládal na tom, že ho opět uvede ve čest. Ten se dal porazit u Ramillies, kde byl, sotva se ztrátou dvou tisíc mužů, zahnán z hloubi [španělského] Nizozemí doprostřed našeho, aniž by ho cokoli mohlo zastavit.

Zbývala naděje v Itálii, kam konečně odjel vystřídat Vendôma, povolaného zachraňovat trosky Flander, vévoda z Orléans. Ale králův synovec dostal poručníka, bez jehož souhlasu nemohl nic podniknout, a tím poručníkem byl ptačí mozek, který by sám byl velmi potřeboval nějakého mít. Nikdy neměl před očima nic než strach z La Feuillada a jeho tchána. Viděli jsme na příslušném místě, k jakým výstřelkům ho ty ohledy dohnaly, neštěstí předvídaná mladým princem, který se jim vzpíral a nakonec se tak rozmrzel, že se už do ničeho nechtěl plést, a katastrofu, která následovala tak brzy.[9]

Tak po ohromných úspěchech všeho druhu stály neúnavná přízeň k Villeroyovi, přízeň k Tallardovi, stálá důvěra ve Vaudemonta, pošetilé a nevědomé tvrdohlavosti La Feuillada a Marsinova roztřesená úcta k němu až do konce Německo, Nizozemí

---

8. **Vysvětlivka:** V bitvě u Höchstädtu 13. srpna 1704 (Angličané ji podle vsi Blindheim nazývají bitvou u Blenheimu) rozdrtili Marlborough a princ Evžen francouzsko-bavorskou armádu; maršál z Tallard byl zajat a velká část pěchoty se vzdala ve vsi Blindheim. U Ramillies v Brabantsku porazil Marlborough maršála z Villeroy 23. května 1706; Francie pak ztratila téměř celé Španělské Nizozemí.

9. **Vysvětlivka:** Bitva u Turína 7. září 1706: princ Evžen a vévoda savojský prolomili francouzské obléhací linie, vévoda z Orléans byl raněn a francouzská vojska musela vyklidit Itálii. Poručníkem, o němž je řeč, byl maršál z Marsinu, v bitvě smrtelně raněný.

a Itálii ve třech bitvách, které všechny tři dohromady samy nestály ani čtyři tisíce mrtvých.

Poblouznění Vendômem a jeho zvrácené záměry dovršily úplnou ztrátu ve Flandrech.

Roku 1706 přivedl Tessé zrušením obléhání Barcelony – v témž roce jako porážky u Ramillies a u Turína – španělského krále k tomu, že musel přejít přes Francii z Roussillonu do Navarry a vidět, jak je v Madridu prohlášen [králem] arcivévoda osobně. Vévoda z Berwicku tam situaci napravil, po něm vévoda z Orléans. Znovu se tam zhroutila ztrátou bitvy u Zaragozy,[10] která ještě jednou otřásla trůnem Filipa V., zatímco nám ve Flandrech brali pevnosti a hranice se tam zmenšovala v nic. Jak daleko bylo od bran Amsterdamu a od výbojů ve španělském a holandském Nizozemí k této hrozné situaci!

Jako nemocný, který mění lékaře, vyměnil král své ministry: finance dal Desmaretsovi, konečně válku Voysinovi. Jako nemocní ani on se necítil lépe. Stav věcí byl tehdy tak krajní, že král už nemohl vést válku ani dosáhnout toho, aby byl připuštěn k uzavření míru. Svoloval ke všemu: opustit Španělsko, postoupit na svých hranicích všechno, co by si kdo usmyslel požadovat.[11] Jeho nepřátelé si z jeho zkázy dělali legraci a vyjednávali jen proto, aby se mu vysmívali. Konečně jsme na příslušném místě viděli krále se slzami v očích ve své radě a Torcyho, jak velmi nalehko odjel, aby se v Haagu sám přesvědčil, zda a v čem si lze dělat naděje. Viděli jsme také smutné a potupné výsledky toho pokusu a hanbu konferencí v Geertruidenbergu,[12] které následovaly, kde se – nemluvě o víc než velmi podivných navráceních – od krále žádalo nic menšího, než aby nepřátelským armádám poskytl průchod přes Francii, aby šly vyhnat jeho vnuka ze Španělska, a ještě aby jim dal do rukou čtyři zástavní pevnosti ve Francii, mezi nimi Cambrai, Mety, La Rochelle a myslím Bayonne – pokud by král nedal přednost tomu, aby vnuka sesadil sám otevřenou mocí, a to ještě v omezené lhůtě. Tam vedla slepota ve výběru, pýcha chtít všechno dělat sám, žárlivost na staré ministry a vojevůdce, ješitnost vybírat takové, jimž by nebylo lze nic přičíst, aby se s nikým nemusel dělit o pověst velikého, přesná uzavřenost, která tím, že zamezila veškerý přístup, uvrhla do hrozných nástrah Vaudemontových, pak Vendômových, zkrátka celý ten žalostný způsob vlády, který strhl do nejzjevnějšího nebezpečí úplné záhuby a uvrhl do krajního zoufalství tohoto pána míru i války, tohoto rozdělovatele korun, tohoto trestatele národů, tohoto dobyvatele, tohoto velikého par excellence,

---

10. **Vysvětlivka:** Bitva u Zaragozy 20. srpna 1710, v níž spojenci porazili armádu Filipa V. a poté znovu obsadili Madrid.

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Dokumenty (poznámka Saint-Simonova).

12. **Vysvětlivka:** Mírová jednání v Geertruidenbergu (březen–červenec 1710), na nichž spojenci žádali, aby Ludvík XIV. pomohl vypudit svého vnuka ze Španělska; jednání ztroskotala. Předcházela jim Torcyho cesta do Haagu v květnu 1709.

tohoto nesmrtelného muže, pro něhož se vyčerpával mramor i bronz a pro něhož už docházelo kadidlo.

Když byl takto doveden až na samý okraj propasti a měl hrozný čas poznat celou její hloubku, zastavila všemohoucí ruka, která nejzuřivějším mořským bouřím položila za hranici jen několik zrnek písku, naráz poslední zkázu tohoto krále tak domýšlivého a tak pyšného, když mu předtím dala plnými doušky okusit jeho slabost, jeho bídu a jeho nicotu. Zrnka písku jiného druhu, ale zrnka písku svou nepatrností, vykonala toto mistrovské dílo. Ženská hádka u anglické královny kvůli maličkostem; z toho intrika, pak neurčitá a neujasněná touha ve prospěch vlastní krve odtrhly Anglii od Velké aliance.[13] Přílišné pohrdání prince Evžena[14] našimi generály dalo podnět k tomu, co lze pro Francii nazvat vysvobozením u Denainu,[15] a tato tak málo krvavá bitva měla takové následky, že konečně nastal mír, a mír tak odlišný od toho, který by se byl dychtivě přijal, kdyby byli nepřátelé ráčili o něm slyšet před touto událostí; událostí, v níž nebylo lze nepoznat ruku Boží, který povyšuje, ponižuje, vysvobozuje, jak a kdy se mu zlíbí.

Ale přesto tento mír, který stál Francii velmi draho a Španělsko polovinu jeho monarchie, byl plodem toho, co bylo vyloženo, a navíc toho, že si člověk na počátku úpadku našich záležitostí nikdy nechtěl sám přiznat pravdu, že vždycky počítal s jejich obnovou a že tehdy – jak jsem uvedl na příslušném místě – nikdy nechtěl postoupit ani jediný mlýn z celé španělské monarchie; další pošetilost, které se netrvalo dlouho hořce litovat, a sténat pod tíhou, která je cítit dodnes a bude ještě dlouho cítit svými následky.

Tento kousek dějin, vzhledem k vládě tak dlouhé a tak naplněné, je tak spjat s osobou krále, že jej nebylo možné vynechat, má-li být tento panovník dobře vylíčen takový, jaký skutečně byl. Viděli jsme ho velikého, bohatého, dobyvatele, rozhodčího Evropy, obávaného, obdivovaného, dokud trvali ministři a vojevůdci, kteří si toto jméno skutečně zasloužili. Po jejich skonu se stroj ještě nějaký čas valil setrvačností a na jejich účet. Ale brzy nato se ukázalo holé podloží, chyby a omyly se množily, úpadek přišel velkými kroky, aniž by však otevřel oči tomuto despotickému pánovi, tak žárlivému na to, aby všechno dělal a řídil sám, který jako by se za pohrdání zvenčí

---

13. **Vysvětlivka:** Spor vévodkyně z Marlborough s její příbuznou Abigail Mashamovou o přízeň královny Anny přispěl roku 1710 k pádu Marlboroughovy strany; nová vláda toryů pak vyjednala s Francií mír a Anglie z Velké aliance (koalice císaře, Anglie a Spojených provincií z roku 1701) vystoupila. Touhou „ve prospěch vlastní krve" míní Saint-Simon zřejmě královnin ohled na nevlastního bratra Jakuba (III.).

14. **Vysvětlivka:** Evžen Savojský (1663–1736), princ z vedlejší větve savojského rodu, vychovaný ve Francii, který po odmítnutí Ludvíkem XIV. vstoupil do císařských služeb a stal se jedním z největších vojevůdců své doby; zemřel ve spánku ve Vídni 21. dubna 1736.

15. **Vysvětlivka:** Bitva u Denainu 24. července 1712, v níž maršál z Villars přepadl a porazil spojenecký sbor hraběte z Albemarle; obrat ve válce otevřel cestu k utrechtskému míru (1713).

odškodňoval chvěním, jež jeho hrůza zdvojovala uvnitř. Šťastný panovník, jestli kdy nějaký byl: postavou jedinečnou, tělesnou silou, zdravím vyrovnaným a pevným a téměř nikdy nepřerušeným, věkem tak plodným a tak štědrým k němu ve všech oborech, že mohl být v tomto smyslu přirovnáván k věku Augustovu; poddanými, kteří ho zbožňovali a nešetřili pro něho majetkem, krví, nadáním, většina i pověstí, někteří dokonce ctí a mnozí až příliš svědomím a náboženstvím, aby mu sloužili, často jen aby se mu zalíbili. Šťastný především v rodině, kdyby byl měl jen legitimní: matkou spokojenou s úctou a jistým vlivem; bratrem, jehož život, zmařený žalostnými choutkami a jinak sám o sobě prázdný, se topil v malichernostech, spokojoval se s penězi, držel se na uzdě vlastním strachem i strachem svých oblíbenců a byl sotva menším podlízavým dvořanem než ti, kdo si chtěli udělat kariéru; manželkou ctnostnou, do něho zamilovanou, neúnavně trpělivou, která se stala opravdovou Francouzkou, jinak naprosto neschopnou; jediným synem, celý život na vodítku, který v padesáti letech uměl ještě jen sténat pod tíhou nátlaku a nevážnosti, který, obklopen a sledován ze všech stran, se odvažoval jen toho, co mu bylo dovoleno, a který, pohroužen do hmoty, nemohl způsobit sebemenší znepokojení; vnuky, u nichž věk a otcův příklad a vodítka, do nichž byli sevřeni, uklidňovaly, pokud jde o velké nadání nejstaršího, o velikost druhého, který ze svého trůnu vždy přijímal zákon od svého děda v dokonalé poddanosti, a o bouřlivost dětství třetího, z níž nezůstalo nic z toho, čím dříve znepokojovala; synovcem, který se přes záchvěvy prostopášnosti před ním třásl a u něhož jeho duch, nadání, lehké rozmary a bláznivé řeči několika zhýralců, které kolem sebe sbíral, mizely při nejmenším slově, často při nejmenším pohledu. Sestoupíme-li níže, princové krve stejného ražení, počínaje Velkým Condém,[16] který se od svého návratu po pyrenejském míru[17] stal ztělesněním strachu a podlízavosti, i před ministry; pan Princ, jeho syn, nejnižší a nejprodejnější ze všech dvořanů; pan Vévoda s odvahou vznešenější, ale divokou, krutou, a právě proto naprosto neschopný vzbudit obavy, a při této povaze stejně bázlivý jako kdokoli z jeho rodu vůči králi a

16. **Vysvětlivka:** Ludvík II. Bourbonský, princ de Condé, zvaný Velký Condé (1621–1686), vítěz od Rocroi (1643) a jeden z největších vojevůdců století. Za Frondy byl v lednu 1650 zatčen a třináct měsíců vězněn (ve Vincennes, v Marcoussis a v Le Havru); po propuštění se vzbouřil a v letech 1652–1659 bojoval na straně Španělska, do Francie se vrátil po pyrenejském míru; zemřel 11. prosince 1686 ve Fontainebleau. „Pan Princ" v pasáži o Louvoisovi dále v této kapitole je rovněž Velký Condé.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto ponížení Velkého Condého po jeho návratu do Francie (1661) potvrzuje svědectví současníků. V nevydaném deníku Oliviera d'Ormesson čteme k úterý 2. srpna 1667 anekdotu o smutné úloze, k níž byl vítěz od Rocroi odsouzen. Dějepisec Vittorio Siri, který byl tehdy v Paříži, řekl v přítomnosti Oliviera d'Ormesson a abbého Le Telliera, ministrova syna, „že pan Princ je nucen dvořit se ministrům a jejich úředníkům a dopouštět se tisíce podlostí nedůstojných velkého pána. Když ho abbé Le Tellier požádal, aby se vyjádřil jasněji, řekl, že pan Princ musel schválně přijet ze Saint-Germainu, aby si vyslechl jeho kázání (kázání abbého Le Telliera) v jezuitském kostele, a vrátit se nazítří, aby mu k němu složil poklonu. Abbé Le Tellier zůstal nad těmito slovy překvapen a obrátil je v žert. Abbé Siri dodal, že pan Princ byl na disputaci (na obhajobě teze) syna pana Colberta úplně první, aby se ukázal."

vládě; z obou tak roztomilých princů de Conti starší zemřel tak brzy a druhý se vším svým duchem, statečností, půvaby a vzděláním, s veřejným míněním na své straně až uprostřed dvora, umíral strachy ze všeho, zdrcen nenávistí krále, jehož ústrky ho nakonec stály život.

Největší páni unavení a zruinovaní dlouhými nepokoji a z nutnosti podrobení. Jejich nástupci oddělení, nesvorní, vydaní nevědomosti, lehkomyslnosti, zábavám, bláznivým výdajům a – ti, kdo smýšleli nejméně špatně – kariéře, a tím služebnosti a jediné ctižádosti u dvora. Parlamenty zdolané opakovanými ranami, ochuzené, staré soudcovské rody pozvolna vymřelé spolu s učeností a přísností mravů, a místo nich nacpané dětmi finančníků, módními hlupáky nebo nevzdělanými pedanty, lakomci, lichváři, milovníky měšce, často prodavači spravedlnosti, a několika předsedy pyšnými až k drzosti, jinak úplně prázdnými. Žádný sbor jako celek a postupem času téměř nikdo, kdo by si troufal mít nějaký záměr být jen sám pro sebe, natož se s ním komukoli svěřit. Konečně až rozdělení nejbližších rodin mezi významnými lidmi, úplné neuznávání příbuzných mužů i žen, leda když šlo o nošení nejvzdálenějších smutků, a pozvolna pohlcení všech povinností jedinou, kterou vytvořila nutnost: bát se a snažit se zalíbit. Odtud ten vnitřní klid, nikdy nenarušený, leda chvilkovým šílenstvím rytíře z Rohanu,[18] bratra otce pana ze Soubise, který za ně hned zaplatil hlavou, a oním hnutím fanatiků v Cévennách,[19] které znepokojilo víc, než stálo za to, trvalo krátce a nemělo žádné následky, ačkoli k němu došlo uprostřed zlé války proti celé Evropě.

Odtud ona neomezená moc, která mohla všechno, co chtěla, a příliš často chtěla všechno, co mohla, a nikdy nenarazila na sebemenší odpor – vyjma spíše zdání než skutečnosti ve věcech týkajících se Říma a naposledy v otázce konstituce.[20] Tomu se říká žít a vládnout; ale je třeba zároveň přiznat, že – pomineme-li řízení kabinetu a armád – žádný panovník neovládal umění vládnout v tak vysoké míře. Starý dvůr královny, jeho matky, která vynikala v tom, jak dvůr vést, mu vtiskl vybranou zdvořilost, vážnost i v galantním chování, důstojnost a majestát ve všem, které dokázal udržet po celý život, a to i když ke konci nechal dvůr napospas jeho vlastním troskám.

Tuto důstojnost však chtěl jen pro sebe a jen ve vztahu k sobě; a i tu vztažnou téměř celou podkopal, aby tím lépe dovršil zkázu každé jiné a aby ji pozvolna – jak

---

18. **Vysvětlivka:** Louis de Rohan, zvaný rytíř z Rohanu (1635–1674), bývalý velký lovčí Francie, který se spolčil s Latréaumontem k povstání v Normandii s holandskou podporou; za velezradu byl 27. listopadu 1674 stat v Paříži před Bastilou. Byl synem Ludvíka VIII. z Rohanu, vévody z Montbazonu, jehož nevlastním bratrem byl François z Rohanu, kníže ze Soubise; rytíř byl tedy synovcem pana ze Soubise, ne bratrem jeho otce, jak píše Saint-Simon.

19. **Vysvětlivka:** Fanatiky Saint-Simon nazývá kamisardy, vzbouřené hugenoty v Cévennách (hlavně 1702–1704).

20. **Vysvětlivka:** Konstituce neboli bula *Unigenitus* papeže Klementa XI. z roku 1713, namířená proti jansenismu, jejíž přijetí Ludvík XIV. vynucoval na francouzském duchovenstvu a parlamentu.

se mu podařilo – srovnal do jednoho tónu, tím, že co nejvíc omezil všechny ceremonie a vyznamenání, z nichž ponechal jen stín a některá příliš výrazná, než aby je zrušil, a i do nich zasel svár, který je činil zčásti obtížnými a zčásti směšnými. Toto počínání mu posloužilo ještě k tomu, aby odděloval, rozděloval a upevňoval závislost tím, že ji rozmnožoval nesčetnými a velmi citlivými příležitostmi, které by bez této obratnosti zůstaly v mezích pravidel a nevedly by ke sporům a k dovolávání se jeho. Jeho zásadou navíc bylo spory jen odvracet – mimo věci zcela jasné – a nerozhodovat je; dobře se toho střežil, aby neubylo těch příležitostí, které pokládal za tak užitečné. Stejně si v tomto ohledu počínal v provinciích; všechno se tam za něho stalo sporným a plným uzurpací, a tím z toho vytěžil tytéž výhody.

Pozvolna přiměl všechny, aby sloužili a rozmnožovali jeho dvůr, i ty, kterých si nejméně vážil. Kdo byl ve věku vhodném ke službě, neodvážil se otálet se vstupem do vojska. Byla to další obratnost, jak zruinovat velmože a navyknout je rovnosti a tomu, aby se mísili páté přes deváté se všemi.

Tento vynález byl dílem jeho a Louvoise, který chtěl rovněž vládnout nad veškerou šlechtou a učinit ji na sobě závislou, takže lidé zrození k tomu, aby veleli jiným, zůstali jen u představ a už se neocitli v žádné skutečnosti.

Pod záminkou, že každá vojenská služba je čestná a že je rozumné naučit se poslouchat dřív, než člověk začne velet, podrobil všechny, bez jiné výjimky než samotných princů krve, tomu, aby začínali jako kadeti v jeho tělesné gardě a vykonávali tutéž službu jako prostí gardisté, v sálech gard i venku, v zimě i v létě a v armádě. Později tuto takzvanou školu změnil na školu mušketýrů, když ho popadl rozmar pro tento sbor – školu o nic skutečnější než ta první, kde se, jako v první, ve skutečnosti nebylo co naučit, leda se zkazit a ztrácet čas; zato se tam člověk musel násilím ohnout k tomu, aby byl smíchán s lidmi všeho druhu a všech sort, a to bylo vše, co král od tohoto noviciátu ve skutečnosti chtěl; v něm bylo třeba zůstat celý rok v nejpřesnější pravidelnosti celé té zbytečné a pedantské služby, a po něm bylo třeba prodělat ještě druhou školu, která aspoň školou být mohla. Bylo to velení jízdní kompanie pro ty, kdo chtěli sloužit u jízdy, a pro ty, kdo se chystali k pěchotě, poručické místo v královském pluku, o který se král staral bezprostředně jako plukovník a který zvlášť vyznačil před všemi ostatními.

Byla to další podřízená zastávka, na níž král držel déle či kratší dobu, než udělil svolení koupit pluk, což jemu i jeho ministrovi dávalo více či méně příležitosti projevit milost nebo přísnost podle toho, jak chtěl s mladými lidmi zacházet na základě zpráv, které o nich dostával, a to spíše potají než jinak, anebo i s jejich rodiči, jejichž poměr k němu nebo k jeho ministrovi o tom zcela rozhodoval. Kromě nudy a rozmrzelosti z tohoto podřízeného postavení a přirozené žárlivosti jedněch na druhé, kdo z něho vyjde dřív, se tato služba při udělování pluku počítala málo, nebyla nijak časově omezena a sama o sobě neznamenala vůbec nic, protože bylo stanoveno,

že první datum, od něhož se počítá postup ve vojenských hodnostech, je datum patentu polního mistra nebo plukovníka.

Na základě tohoto pravidla bylo stanoveno, že – kromě vzácných a výjimečných příležitostí, jako je vynikající čin, doručení velké válečné zprávy atd. – všichni, kdo sloužili, ať byli kýmkoli, zůstávali co do služby a hodností v úplné rovnosti.

Tím se urychlení či zdržení přidělení pluku stalo mnohem citelnějším, protože na něm záviselo všechno ostatní povyšování, k němuž už docházelo jen hromadnými povýšeními podle služebního stáří, čemuž se říkalo *pořadí v seznamu*; odtud všichni velmoži v davu důstojníků všeho druhu; odtud ten zmatek, který si král přál; odtud pozvolna zapomnění u všech a ve všech na jakýkoli osobní rozdíl a rozdíl původu, takže se existovalo už jen v tomto stavu vojenské služby, který se stal lidovým; zcela pod rukou krále, mnohem víc pod rukou jeho ministra, a dokonce jeho úředníků; tento ministr měl v běžném chodu neustálé příležitosti upřednostňovat a ponižovat, koho chtěl, a nezapomínal obratně připravovat prostředky, jak povýšit své chráněnce navzdory pořadí v seznamu, a stejně tak odsunout ty, které uznal za vhodné.

Kdo z nudy, z rozmrzelosti nebo pro nějakou nechuť opustil službu, toho jistě čekala nemilost; byl to zázrak, jestliže se mu po letech opakovaných odmítnutí podařilo opět vyplout na hladinu. Pokud jde o ty, kdo nepatřili ke dvoru, a dokonce i o obyčejné šlechtice, kromě toho, že na to dohlížel král sám, ministr války tomu věnoval zvláštní pozornost; a kdo z nich službu opustil, mohl si být jist, že on i jeho rodina zakusí ve své provincii či ve svém městě všechna ponížení a často i pronásledování, na jaká se dalo přijít, za něž byli činěni odpovědnými intendanti provincií a která velmi obvykle doléhala i na pozemky a majetek.

Velcí i malí, známí i neznámí byli tedy nuceni vstoupit do služby a v ní setrvat, být v ní nízkým lidem v naprosté rovnosti a v nejpoddanější závislosti na ministru války, a dokonce na jeho úřednících.

Le Guerchois, který zemřel jako státní rada, tehdy intendant v Alençonu, mi v La Ferté ukázal – viděl jsem to na vlastní oči – rozkaz pátrat po šlechticích jeho generality, kteří měli syny ve věku vhodném ke službě, a ti nebyli ve službě, naléhat na ně, aby je tam dali, dokonce jim vyhrožovat, a těm, kdo neuposlechnou, zdvojnásobit a ztrojnásobit kapitaci a působit jim všechna možná příkoří, jimž mohou být vystaveni. Bylo to kvůli jednomu šlechtici, který byl v takové situaci a k němuž jsem choval přátelství; skutečně jsem si ho dal zavolat, abych ho přiměl k rozhodnutí. Le Guerchois byl potom intendantem v Besançonu a státním radou se stal na počátku regentství.

Než skončíme s tím, co se týká této vojenské politiky, je třeba ukázat, do jaké míry Louvois zneužil té ubohé královy žárlivosti chtít všechno dělat sám a všechno mít v bezprostřední závislosti na sobě, aby všechno sám podřídil své vlastní autoritě, a jak jeho zhoubná ctižádost vysušila pramen vojevůdců všeho druhu a přivedla Francii v tomto ohledu k tomu, že je už u sebe nenachází a nemůže v ně už ani doufat, protože

žáci se mohou učit jen u mistrů a tato posloupnost musí jít a pokračovat z ruky do ruky, neboť schopnost lidé nestvoří.

Už jsme viděli, čím neblahým je Francie zavázána tomuto zhoubnému ministrovi. Války bez míry a bez konce, aby se stal nezbytným, pro svou velikost, pro svou autoritu, pro svou všemohoucnost. Nesčetná vojska, která naučila naše nepřátele mít jich právě tolik – a ta jsou u nich nevyčerpatelná – a která vylidnila království; konečně zkáza vyjednávání a námořnictva, našeho obchodu, našich manufaktur, našich kolonií z jeho žárlivosti na Colberta, jeho bratra a jeho syna, v jejichž rukou byl odbor těchto věcí, a příliš dobře uskutečněný záměr zruinovat bohatou a vzkvétající Francii, aby svrhl Colberta. Zbývá ukázat, jak, aby byl plně pánem, vyrval poslední kořeny vojevůdců ve Francii a učinil ji od základu neschopnou nějaké ještě zrodit.

Louvois, zoufalý z jha pana Prince a pana z Turenne a neméně netrpělivý pod tíhou jejich žáků, se rozhodl ubránit se jhu jejich nástupců a oslabit i ty žáky samy. Přesvědčil krále o nebezpečí, nebude-li držet generály svých armád na provázku, neboť ti, neznajíce tajemství kabinetu a dávajíce své pověsti přednost přede vším, by se nemuseli držet plánu s nimi dohodnutého před jejich odjezdem, mohli by využívat příležitostí a podnikat akce, jejichž zdar by narušil tajná jednání a nezdar by měl ještě smutnější účinek; že je věcí králových zkušeností a schopností nejen určovat plány tažení všech jeho armád, ale i řídit jejich průběh ze svého kabinetu a nevydávat osud svých záležitostí rozmaru svých generálů, z nichž žádný neměl schopnosti, zkušenosti ani pověst pana Prince a pana z Turenne, jejich učitelů.

Louvois tak zaskočil královu pýchu a pod záminkou, že mu ulehčí, sestavoval plány jednotlivých tažení, které se staly zákony pro velitele armád, a ti už pozvolna nebyli připouštěni k tomu, aby kterémukoli z nich odporovali. Stejnou obratností je všechny držel na vodítku během tažení až do té míry, že se neodvažovali využít žádné příležitosti, aniž by poslali žádat o svolení, a příležitost téměř vždy unikla dřív, než dostali odpověď. Tím se Louvois stal pánem toho, zda přenese těžiště války, kam chce, či nikoli, a povolí nebo přitáhne uzdu velitelům armád podle své vůle, a tedy je podle libosti vyzdvihne nebo sníží.

Tento útlak, který velitele armád právem rozhořčil, zavinil ztrátu nejdůležitějších příležitostí, a často i nejjistějších, a lhostejnost, kvůli níž jich bylo promeškáno mnoho dalších.

Po tomto velkém kroku vnukl Louvois králi ono neblahé pořadí v seznamu a ta početná hromadná povýšení podle služebního stáří, což lichotilo královské pýše učinit z každého stavu prostý lid, ale co postupem času také způsobilo, že se ztratila všechna soutěživost, protože jakmile bylo stanoveno, že se postupuje už jen podle pořadí, pokud nedojde k téměř jedinečným událostem, k nimž ještě musela přistoupit přízeň, nikdo už nestál o to se namáhat a vzdělávat, stejně jistý, že nepostoupí mimo pořadí, jako že postoupí podle svého data, bez nemilosti, kterou stačilo lacino nezavdat.

Toto pořadí v seznamu, zavedené tak, jak jsme viděli, a z důvodů, které byly vysvětleny, u toho nezůstalo. Pod záminkou, že v armádě generálové konají denní službu podle pořadí, nechal pan z Louvois, který si chtěl všechno přivlastnit a zatarasit každou jinou cestu k postupu než tu svou, dopadnout toto pořadí v seznamu i na velitele armád. Do té doby měli volnost a zvyk svěřovat velké i malé oddíly svých armád, komu uznali za vhodné. Bylo na nich, aby podle síly a určení oddílu vybrali, koho chtěli, aby mu velel, a žádný generál ani jiný důstojník neměl právo si na to činit nárok. Byl-li oddíl důležitý, vybral velitel armády k jeho velení toho, koho pokládal za nejlepšího ze svých generálů; byl-li menší, zvolil důstojníka nižší hodnosti. Mezi těmi posledními měli velitelé armád ve zvyku zkoušet mladé lidi, o nichž věděli, že jsou pilní a dychtiví se učit. Sledovali, jak si při vedení těchto oddílů počínají, a svěřovali jim je větší či menší a úkol snazší či obtížnější podle toho, jakou schopnost už prokázali. Proto říkával pan z Turenne, že si neváží méně těch, kdo byli poraženi; že se naopak teprve tím člověk dobře naučí, jak se příště rozhodnout, a že je třeba být poražen dvakrát nebo třikrát, aby se z člověka mohlo něco stát. Poznali-li velitelé armád těmito zkouškami, že je někdo málo schopný, nechali ho jemně stranou; nacházeli-li v něm nadání a vynalézavost, prosazovali ho. Tím byli vždy dobře obslouženi. Generálové i ostatní důstojníci cítili, že jejich pověst a kariéra závisí na jejich píli, chování a činech; že s tím je spojeno každodenní vyznamenání tím, že jsou upřednostňováni, nebo ponecháváni stranou; všechno v nich tedy přispívalo k soutěživosti v píli, učení a vzdělávání; a mladí se dvořili těm, kdo byli nejvíc zaměstnáváni, aby je přijali k sobě na učení a nechali se jimi brát s sebou do oddílů, aby viděli, jak to dělají, a učili se pod nimi. Taková byla škola, která stále většími oddíly a stále důležitějšími úkoly vedla žáky těchto škol k velikosti a která podle schopností vychovala ono množství výtečných generálů a onen malý počet velkých vojevůdců.

Velitelé armád, kteří o nich podávali zprávy průběžně ve svých depeších, podávali po návratu zprávu obšírnější. Všichni cítili, jak tato svědectví potřebují pro svou pověst a kariéru; všichni se je tedy snažili zasloužit si a zalíbit se, to jest hlásit se ke všemu a ulehčovat a pomáhat, každý podle svých sil, veliteli armády, pod nímž sloužili, nebo generálovi, k jehož sboru byli přiděleni. To vyvolávalo ochotu, píli a bdělost, jejichž souhrn nekonečně prospíval veliteli i úspěchu tažení.

Ti, kdo vynikali nejvíc, také úměrně postupovali; rychle se stávali generálporučíky a téměř všichni, kdo dosáhli maršálské hole, dokud ji neobstarával Louvois, jí dosáhli před čtyřicítkou. Zkušenost ukázala, že tím byli mnohem lepší, a podle běhu přírody měli dvacet pět nebo třicet let na to, aby své nadání uplatňovali v čele armád. Válečníci takových zásluh se pod Louvoisem neochotně ohýbali; proto je zničil, a s nimi i jejich školku; stalo se to tímto osudným pořadím v seznamu.

Už předtím přivedl velitele armád k tomu, že přijímali z jeho ruky plány tažení jako od krále. Vyloučil je z toho, aby na nich pracovali bez něho a aby s králem cokoli

projednávali, a král s nimi, jinak než v jeho přítomnosti, ať při odjezdu, nebo při návratu; konečně je pozvolna postavil na vodítko, stále kratší, až se neodvažovali udělat krok ani téměř nikdy využít příležitosti, která nejsnáze klouzala z ruky, bez rozkazu nebo svolení, a podřídil je kurýrům z kabinetu. Šel ještě dál.

Namluvil králi, že úloha velet armádě je sama o sobě dost veliká, než aby se měla činit ještě mocnější snadností získávat si stoupence, ba i rodiny těchto stoupenců, o něž by se velitelé mohli velice opírat; že tato volba nechat táhnout, koho chtějí, byla nezbytná před oním moudrým zavedením pořadí v seznamu, které všechno vložilo do rukou Jeho Veličenstva; ale že nyní, když je zavedeno, má se vztahovat na všechno a nemá už ponechávat velitelům armád volbu, která je dokonce urážlivá pro generály i ostatní důstojníky, protože se jí projevuje přednost, jež může vyjadřovat jedině větší důvěru, a tedy větší úctu k jednomu než k druhému, a přitom často nepramení z ničeho jiného než z odporu či rozmaru proti jednomu a ze záliby, přátelství nebo osobních důvodů pro druhého; že tedy je třeba, aby generálové a ostatní důstojníci, kteří konají denní službu nebo drží pohotovost ve stejné hodnosti jeden po druhém podle služebního stáří, táhli stejně tak i do oddílů, aniž by velitel podle své vůle převracel jejich pořadí, a tímto srovnáním odstranit všechny důvody k žárlivosti a velitelům možnost prosazovat a odstrkovat, koho uznají za vhodné.

Králův vkus, plně ve shodě se záměry jeho ministra, které neprohlédl, ochotně přijal jeho návrh. Učinil z něho pravidlo, které se od té doby vždy dodržuje. Takže má-li velitel armády vyslat choulostivý oddíl, je nucen svěřit ho tomu nemehlu, na něhož připadá řada, a je-li jich několik po sobě, jak se stává až příliš často, musí buď podstoupit riziko, nebo unavovat svá vojska tolika zbytečnými oddíly, kolik je nemehel na řadě, až po toho, komu chce důležitý oddíl svěřit; a kdyby se to trochu opakovalo, byly by z toho stížnosti a křik o cti a nespravedlnosti, jakmile by se to zpozorovalo. Je dost vidět, jak závažná je tato nevýhoda pro armádu, ale podstatné je, že se toto pravidlo stalo zkázou školy války, veškerého vzdělávání a veškeré soutěživosti. Už není kde ani čemu se učit, už není zájem zalíbit se velitelům ani být jim nějak užitečný svou pílí a bdělostí. Všechno je stejně podřízeno zákonu služebního stáří neboli pořadí v seznamu. Člověk si říká, že stačí spát, konat službu přesně a ani o chlup víc a dívat se na seznam dat; protože nic nepostupuje kromě samotného data, na něž stačí trpělivě a klidně čekat, aniž je člověk komukoli něco dlužen, ani sám sobě. Toť čím je Francie zavázána Louvoisovi, který podkopal veškerou výchovu vojevůdců, aby už nemusel počítat se zásluhami a aby neschopnost neustále potřebovala jeho ochranu: toť co království vděčí slepé pýše Ludvíka XIV.

Zavedená hromadná povýšení dovršila znetvoření všeho tím, že dovršila záměnu všeho: zásluh, činů, urozenosti i protikladu toho všeho, prostřednictvím pořadí podle služebního stáří, a vzácných výjimek, které Louvois uměl udělat hned při jejich zavedení pro ty, které chtěl povýšit, jakož i pro ty, které chtěl odsunout a znechutit. Ohromné množství vojska, které král posílal do pole, posloužilo k

rozmnožení a zmnožení povýšení; a tato povýšení, od té doby mnohem častější a mnohem početnější, zavalila armády nezměrným počtem všech hodností. Vyplynula z toho i další nevýhoda: při takovém množství generálů a brigádních generálů je zázrak, jestliže každý z nich vyrazí s oddílem třikrát nebo čtyřikrát za celé tažení, a není nic divného, jestliže jen jednou nebo dvakrát. A bez lekcí, bez školy, jaký jiný prostředek zbývá k tomu, aby se člověk učil a vychovával, než se často ocitat v akci a vzdělávat se, je-li to možné, samou akcí, tím, že mnoho vidí a dělá? a oni v ní nikdy nejsou a ani být nemohou.

Další věc dovršila tento nepořádek a neznalost války: elitní vojska. Tak nazývám v pěchotě pluky francouzské a švýcarské gardy a královský pluk; v jízdě královskou vojenskou domácnost a gendarmerii. Král, aby je vyznamenal, v nich smíchal všechny hodnosti a téměř při každém povýšení z nich udělal mraveniště generálů. Důstojníci těchto sborů se nemohou naučit ani to málo, co dělají ostatní, protože, jakkoli jsou vysoko postaveni, konají vždy jen službu poručíka nebo kapitána pěchoty a jízdy, totiž službu uvnitř svého sboru. Když je nechají sloužit jako generály, přeskočí rovnou k této službě, aniž by z ní cokoli viděli nebo se naučili, ani ze služby hodností, které leží mezi tím. Nechť si každý domyslí, jakou službu mohou prokázat a jaké nesnáze toto rozmnožení, které lze nazvat davem, působí v armádě, jak jimi samými, tak jejich ekvipážemi.

A po tom všem se člověk diví, že máme tolik maršálů Francie a tak málo použitelných, a mezi nesmírným počtem generálů tak nepatrný počet těch, kdo něco umějí, a že nelze rozpoznat nikoho, koho by bylo možno postavit do čela nebo mu dát do ruky maršálskou hůl, leda pro jeho služební stáří. Odtud neštěstí armád a hanba, že je nutné se k jejich velení utíkat k velmi novým cizincům, a bez naděje, že by se tam někdo mohl vychovat. Mistři už nejsou, školy jsou vyhaslé, žáci zmizeli, a s nimi každý prostředek vychovat jiné. Ale neomezená moc státních sekretářů pro válku, kteří všichni v tomto ohledu věrně zachovávali Louvoisovy způsoby, je náhradou, kterou ten, kdo by tu mohl hledat nápravu, zřejmě pokládá za dostatečnou. Král se bál velmožů a chtěl krámské příručí; který velmož by byl mohl zasadit Francii tak smrtelnou ránu pro svůj zájem a svou velikost?

Po tolika horách, které se pod Louvoisovou tíhou staly údolími, našel ještě pahorky ke stržení; stačil dech jeho úst a dokázal to. Pluky byly v pěchotě, jízdě i u dragounů pod správou svých plukovníků. Jejich kariéra závisela na tom, aby je udržovali v plném stavu, dobré a přesné ve službě, a jejich čest na tom, aby je měli statečné a dobře složené; jejich vážnost na tom, aby v nich žili spravedlivě a nezištně, jako dobří otcové rodiny; a zájem důstojníků na tom, aby se jim zalíbili a získali jejich vážnost, protože na nich záviselo jejich povyšování i veškeré vnitřní záležitosti. Proto také plukovníci odpovídali za své pluky ve všech věcech a byli trestáni za své nedbalosti a nespravedlnosti, pokud se v jejich jednání nějaké našly. Tato autorita,

ač tak nezbytná pro dobro služby, tak málo rozsáhlá a, lze dodat, i tak podřízená, se Louvoisovi znelíbila. Chtěl ji plukovníkům odejmout a přivlastnit si ji.[21]

K tomu využil oné králově slabosti pro všechny drobné podrobnosti. Bavil ho podrobnostmi o vojscích a nevýhodami, které si vymyslel, toho, že jsou ponechána na uvážení plukovníků, příliš početných na to, aby bylo možno nad každým z nich držet oko tak otevřené a tak bdělé, jak by bylo zapotřebí; konečně mu navrhl zřídit inspektory vybrané z nejpilnějších plukovníků, nejlépe se vyznajících v podrobnostech vojska, kteří by je prohlíželi v obvodech, jež by jim byly přiděleny, zkoumali chování plukovníků a důstojníků, přijímali jejich stížnosti, a dokonce i stížnosti vojáků, jezdců a dragounů, s autoritou vstupovali do peněžních záležitostí i do posuzování zásluh, provinění a služby každého, zkoumali a prozatímně rozhodovali spory a to, co se týká výstroje a výzbroje, především plného stavu, koní a jejich postrojů, a kteří by o všech těchto věcech podávali dvakrát či třikrát do roka přesnou zprávu králi, tedy jemu samému; na jejím základě by se všechno v plucích řídilo se znalostí věci a přesně by se znala služba, chování a zásluhy, ba i duch důstojnických sborů, které je tvořily, i plukovníků, aby se s rozhledem rozhodovalo o jejich povýšení, trestech a odměnách.

Král, okouzlen těmito novými podrobnostmi a znalostí, kterou měl tak snadno získat o tom nesmírném množství nižších důstojníků, kteří tvořili všechna jeho vojska, padl do pasti, a tím z Louvoise učinil bezprostředního a despotického pána. Ten dovedl vybrat inspektory, kteří se mu hodili; byly to další milosti, které si přidělil k rozdávání. Během té krátké doby, kdy nechal inspektory podávat zprávy králi, aby ho tím bavil a aby jim na počátku dodal autority, se velice staral o to, aby s nimi všechno předem prošel a vštípil jim, co mají říkat, a oni to museli dodržet tím přesněji, že byl vždy přítomen zprávě, kterou králi podávali.

Zároveň použil další obratnosti, aby mu inspektoři nemohli uniknout. Pod záminkou rozlehlosti hranic a provincií, kde byla vojska v zimě rozmístěna, a vzdálenosti jednotlivých armád od sebe v létě zavedl neustálé střídání týchž inspektorů, kteří nikdy neviděli tatáž vojska několikrát po sobě, aby v nich nezískali příliš velkou autoritu; takže byli užiteční jen k tomu, aby odňali plukovníkům veškerou autoritu, a neužiteční ke všemu ostatnímu, dokonce i k provedení toho, co nařídili nebo napravili, protože to nemohli vidět ani sledovat, a zjišťovat to připadalo jinému inspek-

21. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Nebylo zbytečné dohlížet na mladé šlechtice pověřené organizací kompanií a pluků; svědčí o tom tato pasáž z dopisů paní de Sévigné (dopis ze 4. února 1689): „Pan z Louvois řekl onehdy nahlas panu z Nogaretu: ‚Pane, Vaše kompanie je ve velmi špatném stavu.‘ – ‚Pane,‘ řekl on, ‚to jsem nevěděl.‘ – ‚Je třeba to vědět,‘ řekl pan z Louvois, ‚viděl jste ji?‘ – ‚Ne, pane,‘ řekl Nogaret. – ‚Bylo by třeba ji vidět, pane.‘ – ‚Pane, zařídím to.‘ – ‚Bylo by třeba to zařídit: je třeba se rozhodnout, pane: buď se prohlásit za dvořana, nebo plnit svou povinnost, když je člověk důstojníkem.‘“

torovi, který byl nejčastěji klamán, nemohl nic uhodnout a nařizoval všechno úplně jinak.

Ve vojsku se zvedl všeobecný křik. Generální plukovníci a generální polní mistři jízdy a dragounů, zejména generální komisař jízdy, který byl jejím rozeným generálním inspektorem, ztratili tu trochu autority, kterou dokázali zachránit z rukou Louvoise, jenž ji už téměř celou zničil a tímto posledním úderem z nich udělal čiré přízraky. Plukovníci nezůstali o mnoho víc; rozumní důstojníci se znechutili, že mají napříště záviset na těchto jakýchsi *passe-volants*,[22] kteří je nemohli znát; jiní byli z různých důvodů rádi, že už nezávisejí na svých plukovnících.

V oněch prvních časech, kdy Louvois s otevřenýma očima a s bičem v ruce tvrdě trestal sebemenší náznak reptání, a tím spíš rozmrzelosti, se nikdo ničeho neodvážil. Ale po něm se ve vojsku začala pociťovat celá falešnost zřízení, které jen rostlo co do počtu a klesalo co do vážnosti. Mysleli si, že to napraví ustanovením generálů jako ředitelů jízdy a pěchoty s inspektory pod sebou. Bylo z toho jen víc zmatku v rozkazech a podrobnostech, víc klik v plucích, víc nedbalosti ve službě. Plukovníci, kteří se stali neschopnými konat dobro i zlo, měli ve svých plucích malou váhu, byli tedy málo schopni zajistit v nich dobrý výkon služby, a ti nejvýznačnější měli málo chuti dávat si nepříjemnou a neplodnou práci. Pod záminkou dobrozdání inspektorů úřad, tedy ministr války, a mnohem víc jeho přední úředníci, pozvolna disponovali místy v plucích bez ohledu na ty, které navrhovali plukovníci, takže se do vojska vloudilo znechucení, zmatek, rozvrat a nepořádek, a bylo v něm už jen samé podbízení, úskoky, často hádky a rozpory, vždy nespokojenost a znechucení.

To dovršilo pohromy našich posledních válek; ale autorita a zájem úřadu vždy zabrání použít jediný lék, který by spočíval v tom, vrátit věci v tomto ohledu do stavu, v jakém byly před tímto zhoubným vynálezem. Vynález však převedl veškerou zvláštní a takřka domácí autoritu do rukou Louvoise. Vyznal se příliš dobře, než aby si nebyl vědom jeho neblahých důsledků, ale myslel jen na sebe a dlouho nestrpěl, aby inspektoři podávali zprávy králi; brzy se ujal toho, že je bude podávat sám za ně; a jeho nástupci se v tomto držení dovedli dobře udržet, kromě velmi vzácných, krátkodobých případů, a vždy v jejich přítomnosti.

Louvois vymyslel ještě jednu novinku, aby byl ještě mocnější a ještě víc rozhodoval o vojenských kariérách: hodnost brigádního generála,[23] do jeho doby v našich vojscích neznámou, s níž bylo možné se s prospěchem neseznámit. Ostatní vojska v Evropě ji mají teprve od velmi nedávné doby. Brigádě velel nejstarší z jejích plukovníků; a v oddílech konali službu, která byla později přidělena této hodnosti, nejstarší

---

22. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tak se obvykle nazývali paradní vojáci, které kapitáni nechávali vystupovat při přehlídkách a revuích, aby se jejich kompanie zdála v plném stavu.

23. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Brigádní generálové neboli velitelé brigád byli zřízeni roku 1665 u jízdy a roku 1668 u pěchoty. Měli hodnost nad plukovníky a polními mistry.

plukovníci, kteří do nich byli určeni. Je tedy zbytečná a nadbytečná, ale posloužila ke zdržení postupu do této první hodnosti nad plukovníky, a tedy Louvoisovi k tomu, aby měl o jednu hodnost víc, v níž mohl povyšovat nebo odsouvat, koho uznal za vhodné, a v souhrnu hodností k tomu, aby cesta byla obtížnější a delší, aby se k hodnosti generálporučíka docházelo později a aby se maršálská hůl oddálila až do věku víc než šedesátiletého, kdy člověk už neměl ani znalosti, ani sílu zápasit se státním sekretářem, ani mu dělat sebemenší stín.

Výjimku jsme od té doby viděli jen u posledního maršála z Estrées, v námořnictvu, díky šťastné náhodě, že záhy získal po otci místo viceadmirála; a na souši u vévody z Berwicku, kterého by jeho zásluhy samy nikdy nepovýšily, nebýt nadřazenosti jeho postavení levobočka. Cítili jsme a budeme ještě dlouho cítit, co stojí tito šedesátiletí generálové a vojska ponechaná sama sobě pod jménem inspektorů a pod rákoskou úřadu, tedy pod nevědomým a zištným despotismem státního sekretáře pro válku a pod despotismem krále až příliš skutečně spoutaného náhubkem. Přejděme nyní k jinému druhu politiky Ludvíka XIV.

Kapitola devatenáctá

Dvůr navždy na venkově; důvody této politiky. — Původ Versailles. — Král chce velký dvůr. — Jeho obratné prostředky, jak ho takovým učinit a udržet. — Králova snaha být o všem zpraven. — Policie; udávání. — Otevírání dopisů na poště. — Král si zakládá na tom, že drží slovo, je velmi mlčenlivý, libuje si v důvěrných sděleních. — Pozoruhodná příhoda v tomto ohledu. — Královo osobní umění dodat všemu vzácnosti. — Jeho zdrženlivost; jeho odměřená zdvořilost. — Králova trpělivost a přesnost a pohodlí jeho služby a jeho dvora. — Vliv a důvěrnost sluhů. — Králova žárlivost na úctu prokazovanou těm, které posílal. — Velmi pozoruhodné vyprávění o vévodovi z Montbazonu. — Králův přirozený půvab ve všem. — Jeho obratnost; jeho galantní, vznešené, imponující vzezření. — Politika největšího přepychu. — Jeho špatný vkus. — Král nic nedělá v Paříži, opouští Saint-Germain, usazuje se ve Versailles, chce znásilnit přírodu. — Stavby u Maintenonu. — Marly.

Dvůr byl dalším úskokem despotické politiky. Právě jsme viděli tu, která rozdělila, ponížila a smísila největší z velkých, tu, která povýšila ministry nade všechny – autoritou a mocí nad prince krve, ba i vznešeností nad lidi nejpřednějšího stavu, když předtím jejich postavení úplně změnila. Nyní je třeba ukázat, jak tentýž postup, vedený k témuž cíli, pokročil na všech polích.

K tomu, aby byl dvůr navždy vyveden z Paříže a bez přestání držen na venkově, přispělo několik věcí. Nepokoje za královy nezletilosti, jejichž hlavním jevištěm bylo toto město, vštípily králi odpor k němu a k tomu i přesvědčení, že pobyt v něm je nebezpečný a že sídlo dvora jinde ztíží v Paříži kliky, protože místa budou od sebe vzdálena, byť sebeméně, a zároveň je bude těžší utajit, neboť nepřítomnost se snadno pozná. Nemohl Paříži odpustit svůj útěk z města v předvečer Tří králů (1649)[1], ani to, že se proti jeho vůli stala svědkem jeho slz při prvním odchodu paní de La Vallière do ústraní[2]. Nesnáze s milenkami a nebezpečí, že by se velké skandály odehrávaly uprostřed tak lidnatého hlavního města, tak plného nejrůznějších povah, měly na tom, že se od něho vzdálil, nemalý podíl. Obtěžoval ho tam lidový dav pokaždé, když vyjížděl, vracel se nebo se ukázal v ulicích; neméně ho obtěžoval i jiný druh davu, lidé z města, kteří by ho sotva horlivě vyhledávali někde dál. Také obavy: sotva je

1. **Vysvětlivka:** V noci z 5. na 6. ledna 1649, na počátku Frondy, opustila regentka Anna Rakouská s desetiletým králem a dvorem tajně Paříž a uchýlila se do Saint-Germain-en-Laye.

2. **Vysvětlivka:** Roku 1662 se paní de La Vallière po roztržce s králem uchýlila do kláštera v Chaillot u Paříže; král si pro ni sám dojel a přivedl ji zpět.

postřehli ti nejdůvěrnější z těch, kdo byli pověřeni jeho ochranou – starý Noailles[3], pan z Lauzunu a několik podřízených –, dvořili se mu svou ostražitostí a byli obviňováni, že úmyslně množí falešná varování, která si nechávali podávat, aby měli příležitost se uplatnit a častěji mluvit s králem mezi čtyřma očima; záliba v procházkách a v lovu, mnohem pohodlnějších na venkově než v Paříži, vzdálené od lesů a chudé na místa k procházkám; záliba ve stavbách, která přišla později a postupně stále rostla a která mu nedovolovala se jí bavit ve městě, kde by se nemohl vyhnout tomu, aby byl ustavičně na odiv; konečně představa, že vzbudí větší úctu, když se skryje zrakům davu a odnaučí jej vídat ho každý den – všechny tyto úvahy upoutaly krále do Saint-Germain brzy po smrti královny, jeho matky.

Tam začal přitahovat lidi slavnostmi a galantními zábavami a dávat najevo, že chce být často viděn.

Láska k paní de La Vallière, zprvu tajná, dala podnět k častým výletům do Versailles, tehdy malého zámečku jako z karet, který postavil Ludvík XIII. – jemuž, a jeho družině ještě víc, se omrzelo, že tam často musel nocovat v mizerné formanské krčmě a ve větrném mlýně, vyčerpán svými dlouhými hony v lese Saint-Léger a ještě dál, daleko od časů vyhrazených jeho synovi, kdy cesty, rychlost psů a počet placených psovodů a jízdních lovců učinily hony tak snadnými a tak krátkými. Tento panovník nespal ve Versailles nikdy, nebo jen velmi zřídka, déle než jednu noc, a to z nutnosti; král, jeho syn, tam jezdil, aby byl se svou milenkou více o samotě – rozkoše neznámé spravedlivému, hrdinovi, důstojnému synovi svatého Ludvíka, který ten malý Versailles postavil.

Drobné výlety Ludvíka XIV. tam postupně daly vzniknout nesmírným stavbám, které tam zřídil; a jejich pohodlí pro početný dvůr, tak odlišné od ubytování v Saint-Germain, způsobilo, že tam krátce před smrtí královny natrvalo přenesl své sídlo. Zřídil tam nesčetné byty, o něž ho žádat znamenalo dvořit se mu, kdežto v Saint-Germain měli skoro všichni tu nepohodlnost, že bydleli ve městě, a těch pár, kdo byli ubytováni na zámku, se tam neuvěřitelně tísnilo.

Časté slavnosti, soukromé procházky ve Versailles a cesty byly prostředky, jichž se král chopil, aby vyznamenával a ponižoval tím, že jmenoval osoby, které se jich měly pokaždé účastnit, a aby každého udržoval v horlivosti a pozornosti, jak se mu zalíbit. Cítil, že nemá zdaleka dost milostí, které by mohl rozdávat, aby to působilo nepřetržitě. Nahradil proto skutečné milosti pomyslnými – žárlivostí a drobnými přednostmi, které se díky jeho umění naskytovaly každý den a takřka každou chvíli. Pokud jde o naděje, které tyto drobné přednosti a vyznamenání vzbuzovaly, a o vážnost, kterou z nich lidé čerpali, nikdo nebyl vynalézavější než on v neustálém vymýšlení věcí toho druhu. Marly mu v tom později posloužilo ještě víc, a také Trianon,

3. **Vysvětlivka:** Anne de Noailles (1613–1678), první vévoda z Noailles (od 1663), kapitán tělesné gardy, otec maršála z Noailles.

kam mu sice mohl jít každý dvořit, ale kde dámy měly tu čest s ním jíst a kde byly ke každému jídlu vybírány; dále svícen, který každý večer při svém ukládání ke spánku dával držet některému dvořanovi, jehož chtěl vyznamenat – a vždy z nejpřednějších mezi přítomnými –, a kterého jmenoval nahlas, když vstal od modlitby. Kabátce na breve byly dalším z těch vynálezů[4]. Kabátec byl modrý s červenou podšívkou, s červenými manžetami a červenou vestou, vyšitý nádherným vzorem ze zlata a trochy stříbra, vyhrazeným jen těmto oděvům. Bylo jich jen určité množství, do něhož se počítali král, jeho rodina a princové krve; ale i ti je dostávali, jako ostatní dvořané, jen tehdy, když se některý uprázdnil. Nejpřednější lidé u dvora, ať vlastním významem, nebo přízní, o ně krále žádali, a obdržet jej byla milost. Státní sekretář, v jehož odboru byl královský dům, o tom vyhotovil breve, a žádný z nich neměl naději jej dostat. Byly vymyšleny pro ty, velmi nečetné, kdo měli volnost provázet krále na procházkách ze Saint-Germain do Versailles, aniž byli jmenováni; a od té doby, co to přestalo, přestaly i tyto oděvy poskytovat jakoukoli výsadu kromě té, že se směly nosit, i když byl dvorní nebo rodinný smutek, pokud nebyl velký nebo se už chýlil ke konci, a také v dobách, kdy bylo zakázáno nosit zlato a stříbro. Nikdy jsem neviděl, že by jej nosil král, Monseigneur nebo Monsieur, ale velmi často tři synové Monseigneura a všichni ostatní princové; a až do královy smrti, jakmile se některý uprázdnil, předháněli se o něj nejvýznamnější lidé u dvora, a když jej dostal mladý velmož, bylo to velké vyznamenání. Rozličné obratné nápady toho druhu, které následovaly jeden po druhém, jak král stárl a jak se slavnosti měnily nebo ubývaly, a pozornosti, jimiž dával najevo, že chce mít vždy početný dvůr – to by se nedalo nikdy dopovědět.

---

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dochovalo se breve, jímž Ludvík XIV. povolil Velkému Condému nosit jeden z těchto kabátců: „Dnes, 4. února 1665, kdy byl král v Paříži, jelikož Jeho Veličenstvo svým nařízením ze 17. ledna t. r. nařídilo, že nikdo nesmí dát na kabátce našít prýmky, krajky nebo zlaté a stříbrné výšivky bez výslovného svolení Jeho Veličenstva zvláštním breve, Jeho Veličenstvo, přejíc si prokázat milost panu princi de Condé a dát mu zvláštní důkazy své přízně, které by ho odlišovaly od ostatních v jeho blízkosti a u jeho dvora, mu povolilo a povoluje nosit kabátec modré barvy zdobený galony, prýmky, krajkami nebo zlatými a stříbrnými výšivkami v podobě a způsobem, jež mu Jeho Veličenstvo předepíše, aniž by mu z toho důvodu mohlo být přičítáno, že porušil výše uvedené nařízení, od jehož přísnosti ho Jeho Veličenstvo osvobodilo a zprostilo a tímto breve osvobozuje a zprošťuje; a toto breve na důkaz své vůle vlastní rukou podepsalo a dalo kontrasignovat mnou, svým radou, státním sekretářem a sekretářem svých rozkazů a financí.“ Bussy-Rabutin se ve svých Pamětech k roku 1662 chlubí, že získal kabátec na breve. „Král,“ píše, „se mi při rozhovoru zdál tak laskavý, že mě to přimělo požádat ho o svolení dát si zhotovit modrou kazajku, což mi povolil. Abychom však porozuměli, co to bylo, je třeba vědět, že Jeho Veličenstvo vybralo na začátku toho roku šedesát osob, které ho mohly provázet na všech jeho malých zábavních cestách, aniž by ho musely žádat o svolení, a nařídilo jim, aby si každý dal zhotovit kazajku z modrého moaré se zlatou a stříbrnou výšivkou, podobnou té jeho.“ Móda, tak vrtkavá, zvláště ve Francii, brzy způsobila, že se kabátec na breve přestal nosit. Stal se dokonce směšným, jako všechno, co je zastaralé; a když se Vardes, jehož kdysi obdivovali jako vzor dvořana, vrátil roku 1682 z vyhnanství po téměř dvacetileté nepřítomnosti a předstoupil před Ludvíka XIV. ve svém kabátci na breve, smáli se mu. „Sire,“ řekl mu Vardes, „kdo je tak ubohý, že je od Vás vzdálen, ten je nejen nešťastný, ale i směšný.“ (Dopis paní de Sévigné z 26. května 1682.)

Nebyl citlivý jen na ustavičnou přítomnost toho, co bylo vznešené, ale také na nižší patra. Při vstávání, při ukládání ke spánku, při jídle, když procházel komnatami a ve svých versailleských zahradách, kde jedině měli dvořané volnost ho následovat, se díval vpravo i vlevo; viděl a zaznamenával každého, nikdo mu neunikl, ani ti, kdo ani nedoufali, že budou spatřeni. Velmi dobře si v duchu rozlišoval nepřítomnost těch, kdo byli stále u dvora, i těch, kdo tam přijížděli jen na čas, více či méně často; obecné či zvláštní příčiny těchto nepřítomností si dával dohromady a neprome̊škal ani tu nejmenší příležitost, aby se k nim podle toho zachoval. U jedněch, a u všeho, co bylo vznešené, bylo proviněním nemít dvůr za své obvyklé sídlo, u druhých přicházet tam zřídka, a jistá nemilost stihla toho, kdo tam nepřicházel nikdy nebo skoro nikdy. Když šlo o něco pro ně: „Neznám ho," odpovídal pyšně. O těch, kdo se ukazovali zřídka: „To je člověk, kterého nikdy nevidím"; a takové výroky byly neodvolatelné. Dalším zločinem bylo nejezdit do Fontainebleau, které pokládal za totéž co Versailles, a u jistých lidí nežádat o Marly – u jedněch pokaždé, u druhých často –, ačkoli je tam neměl v úmyslu brát, ani ty první pokaždé, ani ty druhé často; ale kdo byl zvyklý jezdit tam vždycky, potřeboval platnou omluvu, aby se z toho mohl vyvléci, muži stejně jako ženy. Především nesnášel lidi, kterým se líbilo v Paříži. Dosti snadno snášel ty, kdo měli rádi svůj venkov, i tam však bylo třeba zachovávat míru nebo učinit předem opatření, než tam člověk odjel na delší dobu.

Netýkalo se to jen osob v úřadech, důvěrníků či oblíbenců, ani těch, které jejich věk nebo postavení zdůrazňovaly víc než ostatní. U lidí zvyklých na dvůr stačilo už samo určení. Viděli jsme na příslušném místě, jakou pozornost věnoval král cestě, kterou jsem podnikl do Rouenu kvůli soudnímu sporu, ačkoli jsem byl ještě velmi mladý, a že mi tam dal svým jménem napsat Pontchartrainem, aby se dozvěděl proč.

Ludvík XIV. se velmi pečlivě snažil být dobře zpraven o tom, co se dělo všude: na veřejných místech, v soukromých domech, ve společenském styku, v tajnostech rodin a rodů. Špehů a donašečů bylo nesčíslně. Měl je všeho druhu: mnozí nevěděli, že jejich udání docházejí až k němu, jiní to věděli, někteří mu psali přímo a dávali své dopisy doručovat cestami, které jim předepsal, a tyto dopisy viděl jen on, a vždy dřív než cokoli jiného; a konečně několik dalších s ním někdy mluvilo tajně v jeho kabinetech, kam přicházeli zadem. Tyto neznámé cesty zlomily vaz nesčetným lidem všech stavů, aniž kdy mohli zjistit příčinu, často velmi nespravedlivě; a král, jednou zaujatý, už nikdy neustoupil, nebo tak zřídka, že nic nebylo vzácnější.

Měl ještě jednu vadu, velmi nebezpečnou pro druhé a často i pro něho samého, protože ho připravovala o schopné lidi. Ačkoli měl výbornou paměť – dokázal poznat prostého člověka, kterého jednou viděl, i po dvaceti letech, a pamatoval si věci, které se dozvěděl, aniž je pletl –, nebylo přece možné, aby si pamatoval všechno při nesčetném množství toho, co se mu každý den dostávalo do povědomí. Doneslo-li se mu něco o někom a on to takto zapomněl, zůstal mu vtisknutý dojem, že proti tomu člověku něco bylo, a to stačilo, aby ho vyloučil. Neustoupil před námitkami

ministra, generála, ba ani svého zpovědníka, podle toho, o jaký druh věci nebo lidí šlo. Odpovídal, že už neví, co se mu o něm doneslo, ale že je jistější vzít jiného, o němž se mu nedoneslo vůbec nic.

Jeho zvědavosti vděčí za svůj vznik nebezpečný úřad policejního poručíka[5]. Ten od té doby neustále rostl. Tito úředníci byli za něho všichni obávanější, šetrněji brani a stejně váženi jako ministři, a to i samými ministry, a ve Francii nebylo nikoho, nevyjímaje prince krve, kdo by neměl zájem s nimi zacházet šetrně a kdo by to nečinil. Kromě vážných zpráv, které se mu jejich prostřednictvím donášely, se bavil tím, že se od nich dozvídal všechny milostné pletky a všechny hlouposti Paříže. Pontchartrain, který měl ve svém odboru Paříž a dvůr, se mu touto nedůstojnou cestou, nad níž byl jeho otec rozhořčen, natolik zalíbil, že ho to u krále – a podle doznání krále samého – často udrželo proti tvrdým útokům, jimž by jinak podlehl; a víckrát se to vědělo od paní z Maintenon, od paní vévodkyně z Bourgogne, od pana hraběte z Toulouse a od vnitřního komornictva.

Ale nejkrutější ze všech cest, jimiž byl král po mnoho let zpravován, než si toho kdo všiml, a jimiž ho nevědomost a neopatrnost mnoha lidí zpravovala i nadále, bylo otevírání dopisů. To dodalo tolik vlivu Pajotům a Roullierům, kteří měli poštu v nájmu[6] – nebylo možné jim ji odejmout, ani jim z tohoto tak dlouho neznámého důvodu příliš zvýšit nájemné – a kteří na ní všichni nesmírně zbohatli na úkor veřejnosti i samého krále.

Nelze pochopit, s jakou rychlostí a obratností se to provádělo. Král viděl výtah ze všech dopisů, v nichž byly zmínky, o nichž náčelníci pošty a potom ministr, který ji řídil, usoudili, že se k němu mají dostat, a celé dopisy, když za to stály svým obsahem nebo významem těch, kdo si dopisovali. Tím se přední lidé pošty, představení i úředníci, dostali do postavení, kdy mohli podvrhnout, co chtěli a komu chtěli; a protože i málo stačilo k nenapravitelné zkáze, nepotřebovali nic falšovat ani spřádat pikle. Slovo pohrdání o králi nebo o vládě, posměšek, zkrátka jediná vytržená a zdánlivě závažná věta z dopisu člověka bez naděje na nápravu zahubila, bez jakéhokoli vyšetřování, a tento prostředek měli ustavičně v rukou. Je proto neuvěřitelné, kolik lidí všeho druhu tím bylo – právem i neprávem – více či méně zničeno. Tajemství bylo neproniknutelné a nic nestálo krále méně než hluboce mlčet a stejně hluboce se přetvařovat.

Tento poslední talent dovedl často až k falši, ale přitom nikdy ne ke lži, a zakládal si na tom, že drží slovo. Proto je také skoro nikdy nedával. Cizí tajemství střežil stejně svědomitě jako své vlastní. Lichotila mu dokonce jistá doznání, jisté svěřené tajnosti,

---

5. **Vysvětlivka:** Úřad pařížského policejního poručíka zřídil Ludvík XIV. ediktem z března 1667; prvním jej zastával Gabriel Nicolas de La Reynie (do roku 1697), po něm Marc-René d'Argenson.

6. **Vysvětlivka:** Finančnické rodiny Pajotů a Rouillé (Saint-Simon píše Roullier), které za Ludvíka XIV. dlouho držely v nájmu francouzské pošty.

ba i důvěra; a nebylo milenky, ministra ani oblíbence, kteří by je dokázali narušit, i kdyby se to tajemství týkalo jich samých.

Mimo mnohé jiné se ví o proslulé příhodě jedné urozené ženy, jejíž jméno zůstalo naprosto neznámé, a to i v podobě sebemenšího podezření. Žila už rok odloučeně od svého manžela, octla se v jiném stavu a měla ho brzy čekat z armády; když už vyčerpala všechny prostředky, dala krále žádat o milost tajného slyšení, jehož si nikdo nemohl všimnout, ve věci té nejdůležitější na světě. Obdržela je. Svěřila se králi v té krajní nouzi a řekla mu, že tak činí jako k nejčestnějšímu muži jeho království. Král jí poradil, aby tak velké tísně využila k tomu, aby napříště žila počestněji, a slíbil jí, že jejího manžela okamžitě zdrží na hranici pod záminkou služby tak dlouho, aby nemohl pojmout žádné podezření, a že ho pod žádnou záminkou nenechá vrátit se. Skutečně o tom téhož dne vydal rozkaz Louvoisovi a zakázal mu nejen udělit jakoukoli dovolenou, ale i strpět, aby se onen důstojník vzdálil byť na jediný den z místa, které mu určil, aby tam celou zimu velel. Důstojník, který byl vynikající a který si nic méně nepřál, natož aby o to žádal, než sloužit v zimě na hranici, i Louvois, který na to pomyslel stejně málo, byli oba stejně překvapeni a rozladěni. Nezbylo než uposlechnout do písmene a neptat se proč; a král ten příběh vyprávěl teprve po mnoha letech, když si byl úplně jist, že dotčené osoby již nelze odhalit, jak se to také nikdy nepodařilo, ani v podobě sebemlhavějšího a sebenejistějšího podezření.

Nikdo nikdy nedával s větším půvabem a nikdo tím tolik nezvýšil cenu svých dobrodiní. Nikdo nikdy lépe neprodával svá slova, ba i svůj úsměv, dokonce i své pohledy. Výběrem a majestátem učinil všechno vzácným, a k tomu velmi přispívala vzácnost a strohost[7] jeho slov. Obrátil-li je k někomu, ať s otázkou, nebo o lhostejných věcech, celé shromáždění se na toho člověka dívalo; bylo to vyznamenání, o němž se mluvilo a které vždy přinášelo jakousi vážnost. Stejně tomu bylo se všemi pozornostmi, vyznamenáními a přednostmi, jež uděloval v náležitém poměru. Nikdy se mu nestalo, že by komukoli řekl něco nezdvořilého; a musel-li někoho napomenout, pokárat nebo opravit, což bylo velmi vzácné, bylo to vždy s výrazem více či méně vlídným, skoro nikdy úsečně, nikdy v hněvu – vyjma jedinou příhodu s Courtenvauxem[8], která byla vylíčena na příslušném místě –, ačkoli hněvu prost nebyl; někdy s výrazem přísnosti.

Nikdy nebylo muže tak přirozeně zdvořilého, se zdvořilostí tak přesně odměřenou, tak odstupňovanou, ani muže, který by lépe rozlišoval věk, zásluhy a hodnost, a to jak v odpovědích, když přesahovaly „Uvidím“, tak ve svém chování. Tyto různé stupně se přesně projevovaly v tom, jak zdravil a jak přijímal úklony, když někdo

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V Saint-Simonově rukopisu stojí *brèveté*, nikoli *brièveté* (stručnost), jak tiskli předchozí vydavatelé.

8. **Vysvětlivka:** Michel-François Le Tellier, markýz z Courtenvaux, nejstarší syn Louvoisův, kapitán Sta Švýcarů; příhodu, při níž se na něho král veřejně rozhněval, Saint-Simon vylíčil v dřívější části Pamětí.

odjížděl nebo přijížděl. Obdivuhodně uměl různě přijímat pozdravy v čele šiků v armádě nebo při přehlídkách. Ale především k ženám nebylo nic, co by se mu vyrovnalo. Nikdy nešel kolem sebeprostšího čepce, aniž by nadzvedl klobouk – mluvím o komorných, a to takových, o nichž věděl, že jsou komorné, jak se často stávalo v Marly. Dámám smekal klobouk úplně, ale z větší či menší vzdálenosti; titulovaným osobám napůl a držel jej ve vzduchu nebo u ucha několik okamžiků, více či méně znatelně. Velmožům, ale skutečným, se spokojil s tím, že sáhl na klobouk. Princům krve jej smekal jako dámám. Přistoupil-li k dámám, pokryl si hlavu, teprve když je opustil. To vše jen venku, neboť v domě nikdy pokrytou hlavu neměl. Jeho úklony, více či méně znatelné, ale vždy lehké, měly nesrovnatelný půvab a majestát, až po způsob, jímž se při večeři napůl nadzvedl pro každou přicházející dámu s právem taburetky, pro žádnou jinou, ani pro prince krve; ke konci ho to však unavovalo, ačkoli s tím nikdy nepřestal, a dámy s právem taburetky se vyhýbaly přicházet na jeho večeři, když už začala. Se stejným rozlišováním přijímal i služby Monsieura, vévody z Orléans a princů krve; těm posledním jen naznačil, Monseigneurovi stejně a monseigneurům, jeho synům, z důvěrnosti; služby velkých úředníků s výrazem vlídnosti a pozornosti.

Když ho při oblékání nechali na něco čekat, snášel to vždy trpělivě. Byl přesný v hodinách, které stanovil na celý svůj den; v rozkazech jasná a stručná přesnost. Když za ošklivého zimního počasí, kdy nemohl ven, šel k paní z Maintenon o čtvrt hodiny dřív, než nařídil – což se mu stávalo zřídka –, a kapitán tělesné gardy ve čtvrtletní službě tam nebyl, nikdy mu potom neopomněl říci, že je to jeho vlastní vina, protože předešel hodinu, a ne vina kapitánů gardy, že ji zmeškali. S tímto pravidlem, které nikdy neselhalo, byl proto obsluhován s krajní přesností, a pro dvořany to bylo nesmírně pohodlné.

K svým sluhům se choval dobře, zvláště k vnitřnímu komornictvu. Mezi nimi se cítil nejvíc ve své kůži a nejdůvěrněji se jim sděloval, zejména těm předním. Jejich přátelství i nechuť měly často velké následky. Byli neustále s to prokazovat dobré i zlé služby; připomínali proto ty mocné propuštěnce římských císařů, jimž se senát a velmoži říše dvořili a před nimiž se podlézavě hrbili. Tihle za celé této vlády nebyli o nic méně bráni v potaz ani o nic méně obletováni. I nejmocnější ministři s nimi otevřeně zacházeli šetrně; a princové krve, ba i levobočci, nemluvě o všem, co stálo níž, činili totéž. Úřady prvních šlechticů komory byly prvními komorníky víc než zastíněny a velké úřady se udržely jen v té míře, v jaké se sluhové, kteří jim podléhali, nebo velmi podřízení drobní úředníci nutně více či méně přibližovali ke králi. Drzost byla také u většiny z nich velká, a taková, že bylo třeba umět se jí vyhnout nebo ji trpělivě snášet.

Král je všechny podporoval a někdy se zalíbením vyprávěl, že když v mládí poslal po jednom ze svých pěších sluhů, nevím už kvůli čemu, dopis vévodovi z Montba-

zonu[9], guvernérovi Paříže, který byl v jednom ze svých venkovských domů nedaleko města, dorazil tam sluha právě ve chvíli, kdy se pan z Montbazonu chystal usednout ke stolu; ten ho přiměl, aby si k němu přisedl, a když ho propouštěl, doprovodil ho až na nádvoří, protože přišel jménem krále[10].

Také se skoro vždy ptal svých řadových šlechticů (*gentilshommes ordinaires*), když se vraceli z toho, že jeho jménem vyřizovali blahopřání nebo soustrast titulovaným osobám, mužům i ženám, ale nikomu jinému, jak byli přijati; a velmi by mu vadilo, kdyby je nebyli posadili a nedoprovodili hodně daleko, muži až ke kočáru.

Na přehlídkách, slavnostech a všude, kde mohla mít místo galantnost díky přítomnosti dam, se mu nic nevyrovnalo. Už bylo řečeno, že ji načerpal na dvoře královny, své matky, a u hraběnky ze Soissons; společnost jeho milenek ho na ni zvykla ještě víc; ale vždy byla majestátní, i když někdy veselá, a nikdy před lidmi nic nevhodného ani odvážného; až po nejmenší gesto, jeho chůze, držení těla, celé vystupování – vše odměřené, vše slušné, ušlechtilé, velké, majestátní, a přitom velmi přirozené, k čemuž mu zvyk a nesrovnatelná a jedinečná přednost celé jeho postavy dodávaly velkou snadnost. Proto také ve vážných věcech, při audiencích velvyslanců, při obřadech, nikdy nikdo nebudil takovou úctu; a bylo třeba nejprve si zvyknout ho vídat, nechtěl-li se člověk vystavit tomu, že se při řeči k němu zarazí a nebude moci pokračovat. Jeho odpovědi při těchto příležitostech byly vždy krátké, přesné, plné a velmi zřídka bez něčeho laskavého, někdy dokonce lichotivého, když si to řeč zasloužila. Úcta, kterou jeho přítomnost vzbuzovala, ať byl kdekoli, ukládala mlčení, ba až jakousi bázeň.

Velmi rád pobýval na vzduchu a cvičil, dokud mohl. Vynikal v tanci, v mailu a v míčové hře. Ještě ve svém věku byl obdivuhodný na koni. Rád se díval, když se všechny tyto věci dělaly s půvabem a obratností. Zhostit se jich před ním dobře či špatně bylo zásluhou nebo proviněním. Říkal, že do takových věcí, které nejsou nutné, se člověk nemá pouštět, nedělá-li je dobře. Velmi rád střílel a nebylo tak dobrého střelce jako on, ani s takovým půvabem. Chtěl mít vynikající ohařky; měl jich vždy sedm nebo osm ve svých kabinetech a rád jim sám dával žrát, aby si ho poznaly. Velmi rád také štval jelena, ale v kaleši, od té doby co si při honu ve Fontainebleau zlomil ruku, hned po smrti královny. Sedal sám v jakémsi lehkém krytém vozíku (*soufflet*), taženém čtyřmi malými koňmi, s pěti nebo šesti přepřaháními, a řídil sám v plném trysku s obratností a přesností, jakou neměli ani nejlepší kočí, a vždy se stejným půvabem jako ve všem, co dělal. Jeho postilióny byli chlapci od devíti nebo deseti do patnácti let a on je sám řídil.

---

9. **Vysvětlivka:** Hercule de Rohan, vévoda z Montbazonu (1568–1654), velký lovčí a guvernér Paříže v době králova mládí.

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato anekdota už byla uvedena výše.

Ve všem miloval nádheru, okázalost a hojnost. Tento vkus z politiky obrátil v zásadu a vštípil jej ve všem svému dvoru. Zalíbit se mu znamenalo vrhnout se do toho – v tabulích, šatech, ekvipážích, stavbách, ve hře. Byly to příležitosti k tomu, aby s lidmi mluvil. Podstata byla v tom, že tím směřoval k tomu – a dosáhl toho –, aby všechny vyčerpal, když učinil přepych věcí cti a v některých směrech nutností, a tak postupně přivedl všechny k tomu, že byli ve svém živobytí zcela závislí na jeho dobrodiních. Nacházel v tom navíc uspokojení své pýchy – dvůr skvělý ve všem a větší zmatek, který stále víc rušil přirozené rozdíly.

To je rána, která se, jakmile byla jednou zanesena, stala vnitřní rakovinou, jež hlodá všechny soukromé osoby, protože se ode dvora rychle přenesla do Paříže, do provincií a do armád, kde lidé v nějakém úřadě platí jen podle své tabule a své okázalosti – od té doby, co byl zaveden tento neblahý zvyk, který hlodá všechny soukromé osoby, který nutí ty, kdo jsou v postavení, kde se dá krást, aby se tomu většinou nebránili, z nutnosti krýt své výdaje; a zmatkem stavů, který udržuje pýcha, ba i sama slušnost, který bláznovstvím většiny stále roste, jehož následky jsou nekonečné a nevedou k ničemu menšímu než k všeobecné zkáze a převratu.

Nic se až do něho nikdy nepřiblížilo počtu a nádheře jeho loveckých ekvipáží a všech ostatních druhů ekvipáží. Jeho stavby – kdo by je spočítal? A zároveň, kdo nebude želet jejich pýchy, rozmaru a špatného vkusu? Opustil Saint-Germain a v Paříži nikdy nezřídil žádnou ozdobu ani pohodlí kromě Královského mostu[11], a to z čiré nutnosti; proto je Paříž při své nesrovnatelné rozloze tolik pozadu za tolika městy ve všech částech Evropy.

Když se zakládalo náměstí Vendôme[12], bylo čtvercové. Pan z Louvois viděl postavená všechna čtyři jeho průčelí. Zamýšlel tam umístit královskou knihovnu, sbírku medailí, ražebnu, všechny akademie a Velkou radu, která dosud zasedá v domě, jejž si pronajímá. Králova první starost v den Louvoisovy smrti byla zastavit tuto práci a dát rozkazy, aby se rohy náměstí zkosily, čímž se o to zmenší, aby se tam neumístilo nic z toho, co tam bylo určeno, a aby se tam postavily jen domy, jak je dnes vidíme.

Saint-Germain, místo jedinečné tím, jak se v něm snoubí zázraky výhledu, nesmírná rovina lesa, který k němu bezprostředně přiléhá, jedinečné i krásou stromů, půdy a polohy, výhodou a snadností pramenité vody na té vyvýšenině, obdivuhodnými půvaby zahrad, výšin a teras, které se daly tak snadno vést jedna nad druhou v jakémkoli rozsahu, jaký by si kdo přál, kouzlem a pohodlím Seiny, konečně hotovým městem, které se svou polohou udržovalo samo – to vše opustil kvůli Versailles,

---

11. **Vysvětlivka:** Královský most (*pont Royal*) přes Seinu u Tuilerií, postavený z kamene v letech 1685–1689 na místě dřevěného mostu, který odnesla velká voda.

12. **Vysvětlivka:** Náměstí zakládané od roku 1685 z Louvoisova podnětu jako náměstí Dobytí (*place des Conquêtes*) s jezdeckou sochou Ludvíka XIV.; po Louvoisově smrti (1691) bylo přestavěno podle nových plánů do dnešní osmiboké podoby se zkosenými rohy. Velká rada (*grand conseil*) byla královským soudním dvorem pro zvláštní věci, mimo jiné spory o církevní obročí.

nejsmutnějšímu a nejnevděčnějšímu ze všech míst, bez výhledu, bez lesa, bez vody, bez půdy, protože je tam všechno pohyblivý písek nebo bažina, a tudíž bez vzduchu, který tam nemůže být dobrý.

Zalíbilo se mu tyranizovat přírodu, krotit ji silou umění a pokladů. Stavěl tam jedno po druhém bez celkového plánu; krásné a ošklivé byly sešity dohromady, rozlehlé a stísněné. Jeho byt a byt královny mají ty největší nepohodlnosti, s výhledy z kabinetů a ze všeho, co je za nimi, do těch nejtemnějších, nejuzavřenějších a nejsmradlavějších míst. Zahrady, jejichž nádhera ohromuje, ale jejichž sebemenší užívání odpuzuje, jsou stejně špatného vkusu. Do chladivého stínu se tam člověk dostane jen přes rozlehlé horké pásmo, na jehož konci už všude nezbývá než stoupat a sestupovat; a s pahorkem, který je velmi krátký, zahrady končí. Kamenná drť tam pálí do nohou, ale bez ní by se člověk tu bořil do písku a tam do nejčernějšího bláta. Násilí, které tam bylo všude učiněno přírodě, odpuzuje a vzbuzuje odpor, ať člověk chce nebo ne. Hojnost vod, vynucených a svedených odevšad, je činí zelenými, hustými a kalnými; šíří nezdravou a citelnou vlhkost a zápach, který je ještě citelnější. Jejich vodní hry, které je ovšem třeba velmi šetřit, jsou nesrovnatelné; ale z toho všeho vyplývá, že člověk obdivuje a prchá. Ze strany nádvoří stísněnost dusí a ta rozlehlá křídla utíkají do dálky, aniž se k něčemu poutají. Ze strany zahrad se člověk těší z krásy celku, ale zdá se mu, že vidí palác, který vyhořel a jemuž dosud chybí horní patro a střechy. Kaple, která ho drtí, protože Mansart chtěl krále přimět, aby celek zvýšil o jedno patro, má ze všech stran smutný vzhled nesmírného katafalku. Řemeslné provedení je tam ve všech oborech znamenité, uspořádání nijaké; všechno tam bylo uděláno pro tribunu, protože král chodil dolů jen zřídka, a postranní tribuny jsou nepřístupné, protože ke každé vede jediný úzký průchod. O obludných vadách paláce tak nesmírného a tak nesmírně drahého[13] i jeho příslušenství, které je ještě dražší, by se nedalo nikdy dopovědět.

Oranžerie, zelinářské zahrady, psince, velká a malá stáj, obě stejné, ohromná budova pro služebnictvo; zkrátka celé město tam, kde byla jen velmi ubohá krčma, větrný mlýn a ten malý zámeček jako z karet, který si tam Ludvík XIII. dal postavit, aby už nemusel spát na slámě, a který tvořila jen úzká a nízká stavba kolem Mramorového nádvoří, jež bylo jeho nádvořím, a jehož zadní budova měla jen dvě krátká a malá křídla. Můj otec to viděl a mnohokrát tam spal. A přece tento Versailles Ludvíka XIV., toto tak ruinující a tak nevkusné veledílo, kde úplné přestavby nádrží a boskétů pohřbily tolik zlata, které nemůže být vidět, nemohl být dokončen.

Mezi tolika salony, nakupenými jeden na druhém, tam není ani divadelní sál, ani hodovní, ani taneční sál; a vpředu i vzadu zbývá ještě mnoho udělat. Parky a aleje, samé mladé výsadby, nemohou vyrůst. Zvěř tam musí být neustále vypouš-

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

těna; struh dlouhých čtyři a pět mil je tam bez počtu; konečně zdí, které svým nesmírným obvodem uzavírají jakoby malou provincii té nejsmutnější a nejošklivější krajiny na světě.

Trianon, v témž parku a hned u brány Versailles, zprvu porcelánový domek, kam se jezdilo na svačiny, později zvětšený, aby se tam dalo přespat, nakonec palác z mramoru, jaspisu a porfyru s rozkošnými zahradami; naproti zvěřinec, na druhé straně příčného ramene versailleského kanálu, celý ze samých vybraných drobností a zabydlený všemi druhy nejvzácnějších dvounohých i čtyřnohých tvorů; konečně Clagny, postavené pro paní z Montespan jako její vlastní majetek, které přešlo na vévodu du Maine, na konci Versailles, skvělý zámek se svými vodami, zahradami a parkem; akvadukty hodné Římanů ze všech stran – ani Asie ani starověk nenabízejí nic tak rozlehlého, tak mnohonásobného, tak propracovaného, tak skvělého, tak plného nejvzácnějších památek všech věků, z nejvybranějších mramorů všeho druhu, z bronzů, obrazů a soch, ani nic tak dokonalého z díla posledních časů.

Ale voda chyběla, ať se dělalo cokoli, a ty divy umění ve fontánách vysychaly, jako vysychají dodnes každou chvíli, navzdory prozíravosti těch moří nádrží, jejichž zřízení a přivedení po pohyblivém písku a po bahně stálo tolik milionů. Kdo by to byl řekl? Tento nedostatek se stal zkázou pěchoty. Vládla paní z Maintenon; o ní promluvíme v pravý čas. Pan z Louvois byl tehdy s ní zadobře a byl mír. Vymyslel, že odvede řeku Euru mezi Chartres a Maintenonem a přivede ji celou do Versailles[14]. Kdo dokáže vypovědět, kolik zlata a lidí stál ten zarputilý pokus po řadu let – až tak, že v táboře, který tam zřídili a velmi dlouho udržovali, bylo pod nejtěžšími tresty zakázáno mluvit o nemocných, a zvláště o mrtvých, které zabíjela tvrdá práce a ještě víc výpary z tolika rozkopané půdy? Kolik jiných se léta zotavovalo z té nákazy! Kolik jich už do konce života nenabylo zdraví! A přece nejen nižší důstojníci, ale i plukovníci, brigádní generálové a generálové, kteří tam byli nasazeni, ať byli kdokoli, neměli volnost se vzdálit ani na čtvrt hodiny, ani sami zameškat čtvrt hodiny služby na pracích. Válka je nakonec roku 1688 přerušila, aniž byly později obnoveny; zůstaly z nich jen beztvaré památníky, které zvěční toto kruté bláznovství.

Nakonec si král, unaven krásou a davem, namluvil, že chce občas něco malého a samotu. Hledal kolem Versailles, čím by uspokojil tento nový vkus. Navštívil několik míst, prošel návrší, z nichž je vidět na Saint-Germain a na tu rozlehlou rovinu dole, kde se Seina, když opustí Paříž, vine a zavlažuje tolik velkých obcí a tolik bohat-

14. **Vysvětlivka:** Od roku 1685 se budoval kanál s akvaduktem u Maintenonu, který měl přivést vodu z řeky Eury do Versailles; pracovalo na něm na 30 000 mužů, ze dvou třetin vojáků, z nichž mnozí podlehli nemocem. Práce byly roku 1688 přerušeny válkou a už nikdy nebyly dokončeny; nedostavěný akvadukt u Maintenonu stojí dodnes.

ství. Naléhali na něho, aby se zastavil u Lucienne[15], kde později měl Cavoye dům s okouzlujícím výhledem, ale odpověděl, že by ho tak šťastná poloha zruinovala a že stejně jako chce něco nepatrného, chce i polohu, která by mu nedovolila pomýšlet na to, že by tam něco budoval.

Za Lucienne našel úzké, hluboké údolí s příkrými svahy, nepřístupné kvůli bažinám, bez jakéhokoli výhledu, ze všech stran uzavřené pahorky, nesmírně stísněné, s mizernou vesnicí na úbočí jednoho z těch pahorků, která se jmenovala Marly. Tato uzavřenost bez výhledu a bez možnosti nějaký mít byla celou jeho předností. Stísněnost údolí, kde se nedalo rozšířit, k tomu ještě mnoho přidala. Myslel si, že si vybírá ministra, oblíbence, vojevůdce. Byla to velká práce vysušit tu žumpu, do níž všechno okolí svádělo své odpadky, a navézt tam zeminu. Poustevna byla hotova. Bylo to jen proto, aby tam dvakrát nebo třikrát do roka strávil tři noci, od středy do soboty, nanejvýš s tuctem dvořanů v nejnepostradatelnějších úřadech.

Poustevna se postupně rozšiřovala; přírůstek za přírůstkem byly pahorky osekávány, aby se udělalo místo a dalo se stavět, a ten na konci byl z velké části odvezen, aby poskytl aspoň velmi nedokonalý průhled. Nakonec se Marly – stavbami, zahradami, vodami, akvadukty, tím, co je tak známé a tak pozoruhodné pod jménem marlyský stroj[16], parkem, zdobeným a ohrazeným lesem, sochami, vzácným nábytkem – stalo tím, co je vidět dosud, jakkoli je od královy smrti oloupeno o svou výzdobu. A pokud jde o lesy, hotové a husté, které tam byly převáženy jako vzrostlé stromy z Compiègne a bez ustání z mnohem větší dálky, z nichž víc než tři čtvrtiny hynuly a hned se nahrazovaly; o rozlehlé plochy hustého lesa a temných alejí, náhle proměněné v nesmírné vodní plochy, po nichž se jezdilo v gondolách, a pak znovu proměněné v lesy, kde nebylo vidět na denní světlo od chvíle, kdy byly vysázeny – mluvím o tom, co jsem viděl za šest týdnů; o nádrže stokrát změněné; o kaskády rovněž s postupně se střídajícími a vesměs rozdílnými podobami; o sídla kaprů zdobená zlacením a nejvybranějšími malbami, sotva dokončená, a už znovu měněná a jinak obnovovaná týmiž mistry, a to nesčetněkrát; o ten úžasný stroj, o němž jsme právě mluvili, s jeho nesmírnými akvadukty, potrubím a obludnými nádržemi, zasvěcený výhradně Marly, takže už nedodával vodu do Versailles – je málo říci, že Versailles, jak jsme ho viděli, nestál tolik co Marly[17].

---

15. **Vysvětlivka:** Lucienne, dnešní Louveciennes, ves na návrší nad Seinou mezi Saint-Germain a Marly. Louis de Cavoye, velký maršál ubytovacích služeb královského domu, dvořan z prostšího rodu, jenž si díky matčiným vlivným stykům vydobyl mimořádné postavení u dvora.

16. **Vysvětlivka:** Hydraulické zařízení na Seině u Bougivalu, postavené v letech 1681–1684 pod vedením Rennequina Sualema a Arnolda de Ville; čtrnáct vodních kol poháněl čerpadla, která vytlačovala vodu z řeky na návrší k akvaduktu u Louveciennes, odkud tekla do Marly a do Versailles.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Přesnou částku výdajů, na niž se až do roku 1690 vyšplhaly stavby ve Versailles a v Marly, najde čtenář v poznámkách na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12).

Připočtou-li se k tomu výdaje na ty ustavičné cesty, které se nakonec vyrovnaly přinejmenším pobytům ve Versailles, bývalo na nich často skoro stejně lidí a docela na konci králova života se staly nejobvyklejším pobytem, neřekne se příliš, budou-li se výdaje na samotné Marly počítat na miliardy.

Takový byl osud doupěte hadů a mršin, ropuch a žab, vybraného jen proto, že se tam nedalo nic utratit. Takový byl králův špatný vkus ve všech věcech a ta pyšná rozkoš znásilňovat přírodu, kterou nedokázala otupit ani nejtěžší válka, ani zbožnost.

Přílohy vydavatele (edice 1856)

Následující přílohy připojil ke svazku vydavatel edice z roku 1856, historik Adolphe Chéruel. Odkazy na stránky francouzského vydání jsme nahradili odkazy na kapitoly tohoto překladu.

I. Kardinál z Bouillonu

(K Tomu 12, kap. 2.)

K této pasáži, v níž Saint-Simon shrnuje život kardinála z Bouillonu (v tomto vydání Tom 12, kap. 2, a násl.), nebude zbytečné připojit spis nazvaný *Obrana pana kardinála z Bouillonu, sepsaná jím samým*. „Jejím autorem byl abbé d'Anfreville," říká prezident Hénault,[1] „četba je to zajímavá a nesmírně příjemná."

V *Nových portrétech osob, které tvoří francouzský dvůr* (1706) se také nachází kus, v němž je kardinál z Bouillonu vylíčen v nejpříznivějším světle. Ten portrét, který je dosti krátký, zde opíšu: „Tento prelát se zrodil k tomu, aby byl šťastnější, neboť má stejně zásluh jako urozenosti. Ve světě zazářil svými krásnými vlastnostmi a ještě více svými nemilostmi. Jeho poslední neštěstí je jeho slávou: jako dobrý příbuzný se obětoval pro svou rodinu; jako znamenitý poddaný se ukázal stejně citlivý k hněvu svého panovníka, jako je horlivý v jeho službách; a ačkoli byl státu tak užitečný a tak důležitý, raději odešel do vyhnanství, než by neuposlechl svého krále. Dokázal si získat úctu velkých a lásku malých. Část svého povýšení vděčí strýci,[2] jehož jméno a zásluhy budou nesmrtelné; svou pověst však vděčí jen sám sobě. Všichni, kdo Jeho Eminenci znají, ho litují, a není poctivého člověka, který by mu nepřál tolik štěstí, kolik je v jeho osudu zvratů a podivností."

II. Strážce pečetí Chauvelin

(K Tomu 12, kap. 4.)

Saint-Simon několikrát mluví, zejména na tomto místě (v tomto vydání Tom 12, kap. 4), o Chauvelinovi, který se stal strážcem pečetí a hrál velkou roli za Ludvíka XIV.[3] Shromáždil jsem v této poznámce několik údajů o této osobě.

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Paměti*, s. 17 a 18.

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Maršál z Turenne.

3. **Ediční poznámka:** Vydavatel zde zjevně omylem píše o Ludvíkovi XIV.; Chauvelin se stal strážcem pečetí a ministrem až za Ludvíka XV. (1727), jak uvádí i následující odstavec.

Germain-Louis Chauvelin, narozený 26. března 1685, rada velké rady od 1. prosince 1706, dvorní referendář od 31. května 1711, generální advokát u pařížského parlamentu roku 1715, prezident parlamentu (*à mortier*) od 5. prosince 1718, strážce pečetí Francie od 17. srpna 1727, poté ministr a státní sekretář zahraničních věcí, upadl 20. února 1737 v nemilost a byl vypovězen do Bourges. Byl pánem z Grisenoy neboli Grisenois v Brie. Je pravděpodobné, že se toto jméno tehdy vyslovovalo *Grisenoire*, neboť Saint-Simon (v tomto vydání Tom 12, kap. 4) i autor, kterého budeme citovat, nazývají Chauvelina oba *Grisenoire*.

Markýz d'Argenson,[4] který strážce pečetí Chauvelina znal, nakreslil v svých vlastnoručních a nevydaných Pamětech tento portrét:

„Listopad 1730. — Abyste pochopili strážce pečetí Chauvelina, vězte, že na světě nikdy nebyl obratnější člověk pro vlastní záležitosti, k tomu, aby je vedl ve velkém, aby udělal velké a krásné jmění a aby k tomu šel jistějšími prostředky; ve všech věcech je však středem svého kruhu, svým posledním cílem, konečným předmětem všech svých úvah. Kdyby mu zbylo trochu vůle pro jeho úřady, šlo by to; ale to se nikdy nestane. Jeho duch musí být velmi správný, ale málo povznesený, soudě podle cíle, jímž se omezil, aby využil tolika prostředků. Mám chuť promluvit důkladněji o něm a o jeho kariéře.

„Velmi nenáviděl svého staršího bratra, jehož zásluhy byly tak skvělé, že z nich člověk byl oslněn.[5] Zčásti z této nenávisti, zčásti z rozumné politiky se přidal ke straně protivné jezuitům,[6] aby stál pevně na nohou, kdyby bratrovy intriky stihlo neštěstí. Ten bratr zemřel; náš mladší se stal velkým pracantem, opustil krásnou literaturu, módní způsoby, koně; neboť se ucházel o úspěchy u žen a dobře tančil; byl to krásný Grisenoire. Je pravda, že jeho rozkoše se soustředily na kariéru: získal přízeň paní z Bercy, protože byla dcerou pana Desmaretse.[7]

„Úřad generálního advokáta vykonával spíš jako člověk, který se chce dostat dál, než jako člověk, který chce platit za velkého generálního advokáta, a tak si počínal i ve svých dalších úřadech. Corneille říká:

Však když se mocnář dává vést / a velcí strážci jeho moci / za státní zájem mají jen vlastní záležitosti"

atd.[8]

---

4. **Vysvětlivka:** René-Louis de Voyer de Paulmy, markýz d'Argenson (1694–1757), starší syn policejního poručíka a strážce pečetí d'Argensona, v letech 1744–1747 státní sekretář zahraničních věcí; jeho paměti a deník jsou důležitým pramenem k dějinám doby Ludvíka XV.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz výše, Tom 11, s. 18 (stránkování francouzského vydání).

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon skutečně říká, že starší bratr byl jezuitům nakloněn.

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Generální kontrolor financí, o němž Saint-Simon často mluví.

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Corneille, *Othon*, 1. dějství, 1. výstup; vyd. Lahure, sv. III, s. 397. — Mluví Othon: Když panovník jedná podle vlastního úsudku, / moji rovní se bez nebezpečí řadí do

„Oženil se s dědičkou. Slečna des Montées, vysoká a dobře urostlá, měla za sebou milostné aféry; zakoukala se do důstojníka bez jmění [a] chtěla si ho řádně vzít; byla lehkých mravů. Její otec byl orleánský obchodník; obchody mu šly dobře. Ten Grisenoire potají intrikuje a vezme si ji. Navenek z ní učinil ženu tak příkladnou, že ji dvůr miluje a obdivuje. Věnoval se tomu, aby ji napravil, a vynaložil na to všechen svůj čas; nehnul se od ní ani na krok, třebaže byl zavalen prací, hlídal ji v domě, kde večeřela. Ještě teď ji všude doprovází, odnaučil ji líčit se, takže už má líčidlo jen na špičce nosu. Mění jí služebné i komorníky, jednoho krásného rána si dá od její komorné předložit účet z madamina šatstva; komorná je vyhnána dřív, než se madame probudí; kvůli tomu přeruší státní záležitost; je to podivuhodné.

„Strážce pečetí tedy musí být buď velmi průměrný duch, nebo velmi velký, který však obsáhne i věci velmi malé, když ho to vrhá do takových ubohostí; a nepochybujte, že v tomto rozhodnutí je malý; neboť chtít tak hrubě jen vlastní prospěch znamená jít proti vlastnímu prospěchu. Velkým se stane leda po způsobu finančníků.

„Prezidentem parlamentu[9] se stal díky nejkrásnější intrice v prostředí pradlen a Pont-aux-Choux,[10] jakou kdy kdo vedl. Pana de Bailleul jeho úřad nudil stejně, jako on nudil jej; bylo ho však třeba přimět, aby jej prodal. Tento prezident upadl do takové zpustlosti a zapomnění, že žil jen mezi pradlenami a hráči koulí. Pan Chauvelin si tyto mocnosti získal a dostal úřad lacino. Zatáhněme oponu, protože to nevíme, nad prostředkem, jímž se tito páni z parlamentu stávají dvoru tak užitečnými; kdo se mu stane nejmilejším, nemůže se vyhnout tomu, aby svůj sbor prodával, špehoval atd. Jisté je, že náš hrdina vytěžil ze svého úřadu mnoho, aby získal velký vliv u dvora. Vyřizoval záležitosti velkých pánů; přimkl se k pánům z Beringhen,[11] s nimiž byl trochu spřízněn. [Po smrti] pana vévody z Aumontu, svého příbuzného z téže strany, totiž po Louvoisových, se stal poručníkem malého vévody z Aumontu. Jeho rozvrácené záležitosti uspořádal znamenitě; je to schopný hospodář. Přes Beringhenovy získal maršála z Huxelles, který měl rád hezké chlapce.[12]

„Chtěl se prosadit za regenta. Tento kníže říkal, že mu všechno mluví *Chauvelin*; i kameny mu opakovaly to jméno, pro něho nudné. Přiváděl k němu všechny ty velké

---

jeho družiny. / Zásluhy a krev nás tam dávají rozeznat; / však když se mocnář dává vést / a velcí strážci jeho moci / za státní zájem mají jen vlastní záležitosti, / tito zbabělí nepřátelé všech statečných / se nás snaží odstrčit se vší přísností atd.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** 5. prosince 1718.

10. **Vysvětlivka:** Pont-aux-Choux byl můstek přes stoku na okraji pařížského Marais (dnes rue du Pont-aux-Choux), mezi zelinářskými zahradami; d'Argenson tím míní intriku vedenou v nejnižší společnosti.

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon o této rodině mluví velmi často. V té době byl Jacques-Louis de Beringhen prvním štolbou Ludvíka XV. a měl několik bratrů, z nichž jeden byl maltézským rytířem.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz výše, Tom 4, s. 92, 93 (stránkování francouzského vydání).

pány a jejich chráněnce, aby mu o něm mluvili dobře a žádali ho za ministra. Potřeboval ještě víc peněz, než měl: spekuloval s akciemi; jeho spekulačním pomocníkem byl des Bonnelles,[13] dvorní referendář, později v Bastille; a toho ubohého darebáka zapřel, jakmile mu mohl posloužit. Ve svých úřadech vystupoval skoupě a zároveň důstojně, vydání rozmisťoval dost obratně, aby byl jako všichni ostatní, a vydával za uměřenost to, co si ze skrblictví odpírá. Dává si vzezření dobrého a starého soudce z rodu soudců, zejména tím, že nikdy nespí jinde než u své ženy; myslí si, že mu to sluší. Bezpochyby se svým pánům hodně chlubí, že nemá milenku, ačkoli je vždycky mnohem zdatnější než jiní; neboť nikdo není obratnější než on ve všech cvičeních, v šermu, na honu, v jízdě na koni, ve hře hombre, ve zpěvu, v tom, jak se líbit dámám a jak jim posloužit. Je to Candale[14] a Soyecourt;[15] a podle jeho slov všechny ty talenty zakopává jen proto, aby sloužil státu a odvděčil se za dobrodiní svého pána, pana kardinála Fleuryho.

„Regent zemřel, aniž by se pro něho dalo něco udělat. Doba pana Vévody mu připadala jako oheň ze slámy. Přimkl se k panu z Fréjus, pozdějšímu kardinálu Fleurymu; a když viděl, že je třeba se k němu přimknout, nevěnoval se mu nijak polovičatě. Tento kardinál, starý a plný ženského ducha, je úzkostlivě žárlivý na projevy oddanosti, jež se mu prokazují; maličkost může všechno zmařit. Maršál z Huxelles ho hodně protěžoval a protěžovaný dokonal zbytek znamenitě. Ten starý b..... maršál dostal od kardinála svolení udělat z něho státníka a osobnost; naučil ho státním tajemstvím, uvedl ho do současného stavu zahraničních věcí.[16]

„Pan Chauvelin měl výhodu, z níž se při této příležitosti vytěžilo nesmírně mnoho. Zesnulý pan z Harlay[17] mu odkázal své početné a vzácné rukopisy o veřejném právu. Chauvelin z nich při jejich pořádání pořídil rejstříky: dělalo se to na malých kartičkách tím nejhezčím způsobem. Zaměstnával tím všechny své přátele; abbé z Laubruyère na tom hodně pracoval a dostal za to biskupství v Soissons. Pan Chauvelin je skutečně velký pracant z obliby a neuvěřitelně vytrvalý; pracoval stejně, než se dostal do úřadu, jako od té doby, co v něm je. Jakmile poobědval, vracel se do pracovny a zůstával tam, dokud mu nedali vědět, že se u jeho ženy podává zákusek;

---

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Roku 1720 se vyskytuje dvorní referendář jménem André Bonnel, který je pravděpodobně totožný s tím, o němž je zde řeč.

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Vévoda z Candale, syn vévody z Épernonu, byl jedním z pánů nejproslulejších svou elegancí a svými úspěchy u žen.

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Markýz ze Soyecourtu byl proslulý druhem zásluh, s nímž nás seznamují písně ze sbírky Maurepasovy. Postačí na ni odkázat milovníky cynických kupletů.

16. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Maršál z Huxelles byl za regentství předsedou rady zahraničních věcí.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon o tomto soudci obšírně mluvil, Tom 1, s. 142, 143 (stránkování francouzského vydání).

a už dlouho nevečeří; i to je další drobnost, která provází velkého muže. Povšimněte si, co to je podobat se velkým mužům v drobnostech.

„Ze všech těch na rubu popsaných kartiček vznikla tlustá kniha všeobecného rejstříku veřejného práva. Rozhlašovalo se, že prezident Chauvelin pracuje jen na veřejném právu; nemohl si ani sednout na noční stolici, aby se hned neříkalo, že pracuje na tom právu; člověka až mrazilo nad závazkem, který na sebe bere, kdo se stává prezidentem parlamentu: být jedním z těch, kdo tolik bdí za nás, zatímco my spíme. Starého kardinála přiměli uvěřit, že se pan Chauvelin všemu naučil ze svých kartiček; a vskutku se v této ‚typografické kanceláři' naučil *summa rerum capita*,[18] a dost na to, aby se před nevědomcem neukázal jako nováček, přičemž obratně skrýval, co neměl. Kardinál pojal pevné rozhodnutí dosadit takového muže do úřadu a proslavit svou vládu tím, že dá králi tak silnou pravici. Tu záležitost zařídili; odstavili Fleuriauovy[19] v době, kdy ministerstvo pana z Morville začínalo jít trochu snesitelně; povolali zpět pana kancléře,[20] aby mu udělali tu potupu, že rozdělí jeho úřad. To není případ, kdy platí *volenti non fit injuria*.[21]

„Formální záminka, jak vzít úřad strážce pečetí panu d'Armenonville bez jeho rezignace, ačkoli byl ten úřad zřízen ediktem, byla pro královskou moc krásná a šťastná; spočívala v tom, že pro mého otce[22] byl tento úřad zřízen jen ediktem zapsaným při *lit de justice*, kdežto nový úřad, zřízený pro Chauvelina, byl zřízen ediktem, který parlament zapsal dobrovolně. Parlament vyslal ke kancléři deputaci, aby se dozvěděl, zda toto zřízení dovoluje; dobrák odpověděl *ano*; a zaskočený parlament edikt zapsal. Pan Chauvelin si tam uchoval vliv; namluvil jim, že jim prokáže velké služby u trůnu, a bylo možno posoudit, zda dostál svému slovu.

„V úřadě se naoko do ničeho nevměšoval, a ve skutečnosti do všeho na světě. Dokázal, že ho nenávidí cizinci i veřejnost. Uzavřel bídnou sevillskou smlouvu,[23] bídnou proto, že jsme ji nechtěli plnit, a protože je to prudké vyplutí jen k samému couvání, slovům jako výstřely z pistole a činům ze sněhu. Všechny zbabělé kroky svaloval na kardinálovu dobrotivost a tvrdil, že kardinála nikdy nebylo možné přesvědčit k sebemenšímu mužnému činu; je to neuvěřitelné. Dopustil se neslýchaného

18. **Vysvětlivka:** Latinsky „hlavní body věcí".

19. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Fleuriau d'Armenonville a Fleuriau z Morville (otec a syn) byli postupně státními sekretáři za regentství a v prvních letech po něm.

20. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Kancléř d'Aguesseau; když ho povolali z vyhnanství, pečeti mu nevrátili.

21. **Vysvětlivka:** Právnická zásada „chtějícímu se neděje křivda", tj. kdo s něčím souhlasí, nemůže si stěžovat na bezpráví.

22. **Vysvětlivka:** Pisatelův otec Marc-René d'Argenson, dříve pařížský policejní poručík, byl strážcem pečetí v letech 1718–1720.

23. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato smlouva o obranném spojenectví mezi Francií, Španělskem a Anglií byla podepsána 9. listopadu 1729.

činu, když zradil markýze z Brancasu tím, že ukazoval španělskému velvyslanci dopisy, které mu tento náš velvyslanec psal. Neviděli jsme od něho nic dobrého, dokonce ani ve správě knihtisku.

„Chlubí se, že všechno píše vlastní rukou, a ničí si žaludek sezením u psacího stolu; malost ducha, rozlehlost hrabivosti. To dobré, co udělal, bylo, že velkolepě zbohatl. Existuje státní tajemství, totiž že Angličané dávají našim ministrům tučné částky.

„Koupil Grosbois od pana Bernarda, a když došlo na placení, ukázal směnky Bernarda syna, které mohl získat jedině na burze; neboť spekuluje lépe než kdy jindy, ten velký soudce. Chlubil se mi, že za to panství zaplatil přemrštěnou cenu, aby uspokojil jakousi lásku k místu, kterou k tomu domu pojal, když tam od mládí jezdil k panu z Harlay. Takové urážky, které vám někdo dělá do očí těmito lžemi, o nichž zjevně víte, že je opak pravdou, je nutno snášet; ale k tomuto povolání je člověk povolán.

„To on pod rukou podporuje advokáty v jejich vzpouře[24] i jansenisty; neboť rozjíždí podniky, aby je viděl ztroskotat, a strany, které by se chtělo potlačit, se tím podivuhodně posilují. Posmívá se svému spojenci kardinálovi z Bissy, a ačkoli hlupáci věřili, že postupuje jeho prostřednictvím, dosud neudělal jedinou chybu proti své kariéře, a rozuzlení tak obludné obratnosti čekám jako u divadelní hry, kterou je těžké dovést do konce. Postupuje pod zemí jako krtek; zdá se odloučen od celého dvora, a přitom má po ruce příznivce připravené vynést ho na vrchol, jakmile kardinál odejde. Říká se, že si připoutal dům Condé a že nástrojem k tomu jsou akcie Indické společnosti. Ubohé království, čím ses provinilo proti Bohu, že jsi takto šlapáno nohama?“

Tato pasáž byla napsána v listopadu 1730. Markýz d'Argenson později připsal na okraj: „Od té doby jsem pana strážce pečetí poznal blíž a zjistil jsem, že část toho všeho je nepravdivá a že si zasloužil opravdové chvály za svého ducha, svou ctnost a svou lásku k blahu státu.“ Z pozdějších pasáží Pamětí markýze d'Argenson je vskutku vidět, že se jeho mínění o Chauvelinovi změnilo. V lednu 1737 psal: „Pan strážce pečetí je člověk upřímnější, než se myslí; a hle, jak špatně lidé soudí ze svých předsudků a z lehkých zdání. Řeknu dokonce s jistotou, a po důkladné zkoušce, že je to jeden z nejupřímnějších lidí, jaké jsem kdy poznal, jediný toho druhu, který se snad kdy u dvora objevil; neboť své nenávisti nijak nezastírá, a právě to vede k tomu, že se mu připisují chyby, které nemá. Nemiluje totiž všechny; mnoha lidmi pohrdá a netají se úmyslem odstranit je ze záležitostí; a to, protože to ty lidi zasahuje v posledním útočišti jejich sebelásky, je to žene k větší pomstychtivosti a zuřivosti, než kdyby se pan Chauvelin držel prosté obyčejné a osobní nenávisti s touhou po pomstě; ale protože se od těch lidí vzdaluje z čirého neuznání, není mstivý, ať utrpěl jakoukoli osobní

24. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz *Deník* advokáta Barbiera, rok 1730 (měsíce duben, říjen, listopad, prosinec); je v něm mnoho podrobností o opozici advokátů.

urážku, a spokojuje se tím, že od záležitostí a úřadů vzdaluje ty, jimiž pohrdá, stejně jako ty, kdo ho urazili. Jistě tu mluvím o velké ctnosti připojené k jiné: umět být upřímný a nebýt mstivý.

„Ale tady je jeho velká chyba. Je to mladší syn šlechtického rodu: ke kariéře si musel prorazit cestu několika nezbytnými úskoky. Ty úskoky nebyly v ničem odporné, ale přece si při nich osvojil jisté zvyky prohnanosti a toho, čemu se říká *lupičské způsoby*, mimo jiné zvyk lichotivé vlídnosti, ačkoli od přírody není ani vlídný, ani něžný; neboť je to člověk žlučovitý, mudrc, filozof, od přírody ctnostný, milující vlast a poctivé lidi, zákonodárce hodný starověkého Řecka; takový je od přírody: prokazuje druhým dobro z přímosti ducha, a ne z pohnutí srdce; a když ho příroda takto uhnětla, myslel si, že se musí uchýlit k vlídnostem, aby v mládí získal ženy a aby si získal přátele, jimž by byl užitečný a kteří by byli užiteční jeho postupu; z toho vzešlo, že těmi vynucenými, duchaplnými a žlučovitými vlídnostmi vždycky přestřelil v projevovaných citech a v daných slibech, od té doby co je v úřadě, a když chtěl od někoho něco dostat, propadal stejně té přehnanosti slibovat hory doly; to mu získalo nepřátele i mezi těmi, jimž prokazoval dobro, a *a fortiori* mezi ostatními, jimž je neprokazoval.

„A to je pravý zdroj malé spravedlnosti, které se mu dostalo co do upřímnosti, neboť ho naopak vydávali za člověka, který šidí od rána do večera, kdežto já budu tvrdit, že je to nejupřímnější člověk, jakého jsem kdy poznal, a já mám rád jen takové muže a ženy."

III. Anna Rakouská a Mazarin

(K Tomu 12, kap. 8.)

Saint-Simon stručně, ale s důrazem a pravdivě vystihl vztahy Anny Rakouské a Mazarina. Viděli jsme ho, říká, když mluví o tomto ministrovi, jak špatně zachází s královnou matkou a přitom ji stále ovládá (v tomto vydání Tom 12, kap. 8). Mazarinova korespondence skutečně dokazuje, že nad Annou Rakouskou získal velkou převahu a že s ní občas jednal s jistou příkrostí. Jak vysvětlit tuto nadvládu ministra nad jeho panovnicí? Otázka je choulostivá a dějiny ji nesmějí řešit s lehkomyslností pamfletistů z doby Frondy. Co lze přinejmenším tvrdit a doložit listinami autentické povahy, je to, že korespondence Anny Rakouské a Mazarina nemá vůbec povahu úřední korespondence. Shromáždil jsem zde několik dopisů, které Anna Rakouská napsala[25] Mazarinovi v letech 1653, 1654 a 1655. Dále se tu najdou dva Mazarinovy dopisy, v nichž prosvítá pocit žárlivosti a nespokojenosti, který Saint-Simonovu větu dokonale ospravedlňuje. Tyto dokumenty navedou na cestu k pravděpodobnému

25. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Některé z těchto dopisů už otiskl pan Cousin ve své historické studii o paní z Hautefortu. Jsou vlastnoruční a nacházejí se v Císařské knihovně, rukopisy, Boîtes du Saint-Esprit, č. 177.

řešení; dříve než se však vysloví soud, bude užitečné shromáždit ještě mnoho dalších, pohřbených v archivech a knihovnách.

Mazarin, který se na konci roku 1652 vrátil do Francie, byl tak koketní, že se dal nějaký čas čekat. Odjel za maršálem z Turenne, který dobyl několik míst na severní hranici Francie. Toto tažení se protáhlo do ledna 1653. Anna Rakouská tehdy napsala kardinálovi několik dopisů.[26]

9. ledna 1653.

„Váš dopis z 24. [prosince 1652], který jsem dostala, mi způsobil velké starosti, protože 15[27] udělal něco, co jste si nepřál; ale můžete si být jist, že to nebylo v úmyslu Vám se znelíbit.... 15 nemá a není schopen mít jiné záměry než líbit se 16;[28] a 15 (královna) nebude mít klid, dokud se nedozví, že 16 (Mazarin) neměl za zlé, co udělal, neboť by se mu nechtěl znelíbit nejen skutkem, ale ani jen myšlenkou, která se skoro ničím jiným nezabývá než přemýšlením o věci na světě nejdražší tomu, kdo je [značka].[29]“

Protože se Mazarinova nepřítomnost protahovala, píše mu královna následující dopis, v němž prosvítá něco jiného než netrpělivost:

26. ledna 1653.

„Už nevím, kdy mám čekat Váš návrat, protože se každý den objevují překážky, které mu brání. Mohu Vám jen říci, že se mi velmi stýská a že to zdržení snáším s velkou netrpělivostí, a kdyby 16 (Mazarin) věděl, co všechno kvůli tomu trpím, jsem si jista, že by ho to dojalo. Já sama jsem v této chvíli tak dojatá, že nemám sílu dlouho psát a ani dobře nevím, co říkám. Vaše dopisy jsem dostávala každý den, a bez nich nevím, co by se stalo. Pište mi i nadále tak často, neboť mi tím v mém stavu přinášíte úlevu. až do posledního vydechnutí. Sbohem, už nemohu dál, on dobře ví proč.“

29. ledna 1653.

„Právě jsem dostala Vaše dopisy z 21. [ledna], v nichž mi dáváte naději, že Vás opět uvidím, ale dokud nebudu znát den s jistotou, nebudu ničemu věřit, neboť jsem byla oklamána už mnohokrát. Velmi si to přeji a ujišťuji Vás, že Vy nebudete nikdy [oklamán] od [značka], neboť [značka] je totéž co [značka].[30]“

---

26. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Pravopis, který je zcela nepravidelný, byl upraven.

27. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto číslo označuje pravděpodobně samu královnu.

28. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Mazarina.

29. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tyto znaky a jiné, které se velmi často vyskytují v královniných dopisech Mazarinovi, byly pokládány za symboly lásky. Poslední větu tohoto dopisu by bylo možno vyložit takto: věc na světě, která je nejdražší královně, a tou je Mazarin. Všechny tyto výklady jsou však velmi nejisté.

30. **Ediční poznámka:** Slova v hranatých závorkách „[značka]“ stojí na místech, kde dopisy Anny Rakouské mají šifrový znak (viz Poznámky vydavatelů o těchto „znacích“); v textové předloze tohoto překladu jsou znaky zkomoleny nebo vypadly, a nelze je proto přepsat. Na několika dalších místech dopisů Anny Rakouské, kde věta zůstává nedokončená (např. „až do posledního vydechnutí“, „věřte mi z celého srdce“, „budu, dokud budu živa“), takové znaky v předloze zřejmě vypadly beze stopy.

Následující dva dopisy, adresované Mazarinovi, který byl s Ludvíkem XIV. u armády, musí být z roku 1654 (pravděpodobně ze srpna).

V neděli večer.

„Protože nepřijíždíte z rozumu, a ne z vůle, nemám co namítat. Mám velkou zlost na osud, který Vás nutí zůstat déle, než bych si přála, a snadno uvěříte, že nežárlím, když vidím zde *důvěrníka*[31] a to, co miluje."

„Protože mě tento posel ujistil, že bude jezdit velmi často, rozhodla jsem se Vám poslat tyto papíry a říci Vám, že co se týče toho návratu, který necháváte na mně,[32] rozhodně Vás o nic nežádám, protože dobře víte, že služba králi je mi mnohem dražší než mé uspokojení. *Nemohu se však zdržet, abych Vám neřekla, že podle mne, když člověk chová přátelství, pohled na ty, které miluje, není nepříjemný, i kdyby to bylo jen na několik hodin. Mám velký strach, že přátelství k armádě je větší než všechna ostatní.* To všechno mi však nezabrání, abych Vás nepoprosila, abyste ode mne objal našeho starého přítele,[33] a abyste věřil, že budu vždycky tou, kterou být mám, ať se stane cokoli."

Roku 1655, za další Mazarinovy nepřítomnosti, mu Anna Rakouská napsala tyto dopisy:

V La Fère 12. srpna 1655.

„Váš dopis z 8. srpna přišel dříve než dopis z 9., neboť jeden přišel včera a druhý dnes. Měla jsem o něj starost; neboť protože jsem si jista, že mi píšete každý den, chyběl mi. Přišel, a ani jeden se neztratil. Čekám na Gourvilla,[34] který ještě nepřijel, a jistě uvěříte, že ne bez jisté netrpělivosti, neboť se od něho mám dozvědět Vaše rozhodnutí. Viděla jsem šlechtice, kterého pan de Marillac posílá ke králi, a protože je tak obtížné dostat se tam, kde král je, řekla jsem mu, aby se vrátil do Paříže ke svému pánovi, a také že se postarám o odeslání jeho dopisu a že mu pošlu odpověď, abych mu ji mohla doručit. Viděla jsem, že dopisy chodí tak bezpečně díky péči, kterou jim věnuje Bridieu, že jsem se rozhodla poslat tento dopis *důvěrníkovi* v domnění, že nebude nerad, že ho má, a že v nejhorším případě nic nezískají a ani zvědavost nebude příliš ukojena, neboť se mi zdá, že nepochopí, pro koho je.

„Posílám Vám šifrovaný lístek, který přišel z Paříže. Přišel velmi rychle; neboť originál jsem dostala už včera večer. Myslím, že nebudete nerad, že uvidíte, co v něm je. Já jsem nerada nebyla, a to mě přiměje k trpělivosti, kdyby jí bylo třeba, neboť místo, kde je *důvěrník*, se vůbec nelíbí a vzbuzuje obavu, aby nešel dál. Pokud jde o mne, přeji si to z celého srdce a nepochybuji o tom, neboť se bude řídit Vašimi názory, o

---

31. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Důvěrníkem* královna míní mladého Ludvíka XIV.

32. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To jest který necháváte na mém uvážení.

33. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Ludvíka XIV.

34. **Vysvětlivka:** Jean Hérault de Gourville (1625–1703), původně ve službách vévody z La Rochefoucauld, později důvěrník domu Condé; zde Mazarinův posel.

nichž jsem si jista, že jsou takové, jaké mají být. Mé budou vždycky být [značka].[35] To je vše, co Vám mám tentokrát říci, a ještě abyste za mne objal *důvěrníka*, neboť já to zatím udělat nemohu. Siron udělá všechno, co mu vzkazujete, co nejdříve to bude možné."

V La Fère 13. srpna 1655.

„Svým dopisem z 10. [srpna] jste mi způsobil velkou radost nadějí, že Vás za pět nebo šest dní znovu uvidím. Víc Vám o tom neřeknu; neboť o tom nebudete pochybovat. Stále čekáme na Gourvilla. Myslím, že jestli jste ho vypravil, kdy mi píšete, bude tu dnes. Velmi mě těší, že mi píšete, že je *důvěrník* spokojen s péčí, kterou mu věnuji. Sama budu mít velkou radost pokaždé, když najdu způsob, jak mu vyhovět. Korálová krabička byla předána a byli velmi rádi, že ji mají. K včerejšímu dopisu nemám co dodat, neboť se mi zdá, že jsem Vám v něm napsala mnoho věcí. Nogent je tu od předvčerejška; nic Vám o tom neříkám; neboť on píše všechno, co se na světě dá napsat. Obejměte důvěrníka a věřte mi z celého srdce."

V La Fère 13. srpna 1655.

„Konečně dnes odpoledne přijel Gourville a odevzdal mi Vaše dopisy z 11. a 12. a řekl mi, co jste mu uložil mi vyřídit. Tím, že mi to řekl, mě zbavil velkých starostí, a Vy jste mě uchránil od hrozných tím, že jste *důvěrníka* rozumnými důvody přiměl k souhlasu, aby zůstal v Le Quesnoy, zatímco se armáda bude procházet. Prosím Boha, aby její procházka byla taková, jakou jí přeji. Byla jsem nadšena, když jsem v jednom z Vašich dopisů viděla, že mé city byly stejné jako Vaše během návštěvy, kterou mi *důvěrník* chtěl vykonat, neboť mám raději to, co slouží jeho slávě a jeho službě, než své osobní uspokojení. Jsem si jista, že o tom nepochybujete. Počkám tedy trpělivě, až mu jeho záležitosti dovolí přijet, a nechám na Vás, abyste o tom rozhodl, až bude čas; neboť se mi zdá, že o všech věcech soudíte dost dobře a že Vám v tom nezabránila ani bolest hlavy, kterou jste měl. Jsem ráda, že ji už nemáte, a budete-li mít tolik zdraví, kolik Vám přeji, budete dlouho bez jakékoli nemoci.

„Nevím, zda by Vás nakonec množství mých dopisů neobtěžovalo. Tohle je dnes už druhý; ale jestliže je dostáváte stejně rád jako [já ty] Vaše, jsem si docela jista, že Vás obtěžovat nebudou. Jsem ráda, že jezdci z Guise tak dobře plní své cesty.... Ti, kdo nesou tento dopis, přijeli s Gourvillem, který je přivedl schválně, abyste se dozvěděl o jeho příjezdu a o jeho rychlosti. Pokud jde o zdejší novinky, po všech, které napsal Nogent, by bylo těžké nějakou říci. Proto se zcela odvolávám na to, co o tom napsal. Řekněte *důvěrníkovi*, že jsem ráda, že si pamatuje, co jsem mu řekla při odjezdu, a že to plní, neboť z toho mu přijde všechno jeho štěstí, a protože mu ho přeji mnoho, jsem velmi ráda, že dělá, co je k tomu třeba. Nepíšu mu, neboť Vy stejně musíte být tlumočníkem mého dopisu, který bude pro oba; ale končím ho tím, že Vás stále

35. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento znak je jedním z těch, které pan Walckenaer vyložil jako označení lásky Anny Rakouské k Mazarinovi.

prosím o jedno a totéž, totiž abyste ho za mne pěkně objal a věřil, že budu, dokud budu živa."

Mazarinovy dopisy královně mají docela jiný tón. Přes sentimentální frazeologii v nich prosvítá trochu hořkosti a žárlivosti. Takový je přinejmenším dojem, který podle mne vyplývá z následujících dopisů, napsaných roku 1659:[36]

V Saint-Jean-de-Luz 1. listopadu.

„Právě jsem dostal Váš dopis z 28. minulého měsíce a jsem zoufalý, že jsem Vám dal důvod k tak velkému vysvětlování, které mě místo útěchy trápí ještě víc, neboť vidím, že náklonnost, kterou chováte k oné osobě, Vám nedovoluje věřit, že by byla schopna dopustit se kdy jakékoli chyby. Snažně Vás prosím, abyste byla tak laskavá a odpustila mi, že jsem se osmělil Vám o tom mluvit; slibuji Vám, že to do smrti neudělám a že trpělivě snesu peklo, které mi ta osoba připravuje. Dlužím Vám ještě víc než to, a i kdybych měl tisíckrát zemřít, nezpronevěřím se nekonečným závazkům, které k Vám mám, a i kdybych byl tak zlý a nevděčný, abych to chtěl, zabránilo by mi v tom přátelství, které k Vám chovám a které neskončí ani v hrobě.

„Přál bych si Vám moci říci ještě víc, a kdyby mi bylo dovoleno poslat Vám své srdce, jistě byste v něm viděla věci, které by Vám nebyly nemilé, a víc v této chvíli, kdy Vám píšu, než kdykoli předtím, třebaže z dopisu, který jste mi napsala, vidím, že jste zapomněla, co jste mi s takovou laskavostí ráčila říci v Paříži, když jsme tak důkladně mluvili o téže osobě, která byla vždycky jedinou příčinou mých stížností i nelibosti, kterou jste nad nimi při různých příležitostech projevila.

„Ale nesmím Vás už dál obtěžovat a mám se spokojit s ujištěními o Vašem přátelství, která mi dáváte, aniž bych si osoboval právo nutit Vás, abyste je k té osobě nechovala, když Vám je libo zachovat si nás oba ve svých službách. Znovu Vás na kolenou zapřísahám, abyste mi odpustila, jestliže Vám působím zármutek tím, že Vám otevírám své srdce, které před Vámi nikdy nic neskryje, a potvrzuji Vám, že i kdybych měl žít sto let, nikdy Vám o tom neřeknu ani slovo a že k Vám budu vždycky stejný, s jistotou, že nebudete mít nikdy sebemenší důvod pochybovat o mé nesmírné oddanosti Vašim službám ani o mém přátelství, jemuž se nic nevyrovná, budou-li mi *andělé*[37] chtít učinit spravedlnost a věřit tomu, a prosím Vás, abyste mi u nich prokázala dobré služby; přísahám Vám, jako bych stál před Bohem, že si je zasluhuji."

Mazarin se k téže věci vrací v dopise z 20. listopadu 1659:

„Dobře poznávám, že kdyby Vám *andělé* nevnukli napsat mi tak laskavý dopis, jako je ten ze 7. tohoto měsíce, který jsem právě dostal, nebylo by Vám možné sestavit jej slovy tak něžnými a pro mne tak lichotivými, pro mne, který si nic nepřeje s větší vášní než být vždycky ujištěn o poctě Vašeho přátelství. Prohlašuji Vám ještě jednou,

---

36. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Koncepty těchto dopisů se nacházejí v Mazarinově knihovně, rkp. 1719 (H).

37. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo označuje Annu Rakouskou.

že nic není s to mě přimět o něm pochybovat, ať se stane cokoli. Ale zároveň se Vám přiznávám, že byste mě zahrnula závazky, kdybyste byla tak laskavá a jednoho dne chtěla zjednat nějakou nápravu v tom, o čem víte, že mě trápí a bude mě trápit po celý život. Zapřísahám Vás, abyste si vzpomněla na to, v co jste mi v té věci ráčila dát naději, a že vášeň a věrnost, které chovám k Vám i k sebemenšímu Vašemu uspokojení, si jistě zaslouží, abyste trochu pomyslela na vyléčení té nemoci, která bude bez Vaší pomoci nevyléčitelná.

„Před několika dny jste k tomu měla krásnou příležitost, když jste viděla několik dopisů od dvora, které uváděly, že Vás ona osoba velmi rozhněvala výbuchy, jež byly hrubě proti úctě, kterou Vám všichni dluží, a to kvůli záležitosti, kterou nikdo na světě neschvaluje, nehledě na to, že otevření kazety bude velmi na škodu, neboť se tím zveřejní, co tam du Bosc[38] zanechal, aby to posloužilo *důvěrníkovi* v tom, o čem víte. Opakuji Vám,[39] že všichni projevují pohoršení nad počínáním řečené osoby, a protože každý ví, že mě nemá ráda, a vidí, že ráčíte snášet zpupnost, s jakou se chová ke své vlastní paní, všichni z toho vyvozují, že má u Vás veškerou moc.

„Prosím Vás za odpuštění, že si dovoluji Vám psát o této věci, neboť to pochází jen z přátelství a důvěry, kterou mám k *andělům*, kteří budou vždycky pány naložit s tím i se vším, co se mne bude týkat, jak budou chtít, aniž bych až do smrti přestal být tím, čím Vám jsem povinen. Za to mi nejste nijak zvlášť zavázána, neboť i kdybych chtěl, nebylo by mi možné to provést. Ale mám velkou radost z toho, že vím, že to nikdy nebudu moci a nikdy nebudu chtít."

Kterou osobu má Mazarin v těchto dopisech na mysli? Tehdejší spisovatelé o tom nepodávají žádné vysvětlení; z nevydaných Bartetových dopisů Mazarinovi[40] je však vidět, že jde o paní z Beauvois, královninu komornou, kterou Mazarin už jednou dal

---

38. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Loret podává o tomto du Boscovi několik podrobností (*Muse historique*, 25. října 1659), dopis XLI.: „Pan Dubosq, hodný úcty, / kdysi můj velmi důvěrný přítel, / a z téhož kraje co já, / jeden z králových tlumočníků / a šlechtic v domácnosti královny, / jehož duše byla plná ctností; / zkrátka ten Dubosq, o němž mluvím, / o němž věřím, že je v ráji, / protože byl dobrý a moudrý, / zemřel na cestě / před třemi týdny nebo víc / v Bayonne nebo v Saint-Jean-de-Luz. / Uměl skládat řeči, / byl učený v rozličných jazycích, / jak mnohokrát ukázal, / když duchaplně sloužil našim králům. / Jeho duše byla šlechetná a věrná, / ve věci královské / vždy pevný jako věž; / a ačkoli byl dvořanem, / jeho poctivost byla nekonečná; / žil bez okolků. / Eminence i Jejich Veličenstva / si jeho vlastností vážili. / Zkrátka ho každý měl rád jako / velmi počestného a velmi poctivého člověka. / Ó drahý Dubosqu, duchu půvabný, / který jsi byl jako já Dolnonormanďan, / dvořan, nyní nebeský, / který jsi osudem příliš časně zlověstným / zemřel, když jsi pracoval pro mír; / když jsi teď u Boha, / a už se nemusíš bát bouří, / které nebe zavěšuje nad naše hlavy, / tento Loret, který si tě tak vážil / a který tě v tomto nestálém světě / nemůže o mnoho přežít, / se doporučuje do tvých modliteb."

39. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Opakuji.*

40. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O Bartetovi viz Tom 6, s. 449 a zvláště 455 (stránkování francouzského vydání).

vzdálit od dvora,[41] ale která se tam vrátila s větším vlivem než předtím. Snad má Mazarin na mysli také královnina štolbu Beaumonta; to by lépe vysvětlilo některé výrazy jeho dopisů. Zde je pasáž z Bartetova dopisu, která může vrhnout trochu světla na vnitřní poměry tohoto dvora. Psal Mazarinovi 16. října 1659:

„Nevím, zda Vám královna napíše, že tu má na krku záležitost s paní z Beauvois; je správné, abyste věděl, že jsem viděl, jak začala, ale ne jak skončila, neboť trvá dosud. Jistě Vás pobaví. Vaše Eminence ji shledá *ridiculosa*.

„Její Veličenstvo se v Néracu dozvědělo o smrti ubohého pana du Bosc. Pan z Beaumontu, její štolba, jí hned řekl, že v jeho kazetě, která byla s kazetami královny, je tři sta louisdorů v hotovosti, které patří jemu, ukázal na to lístek pana du Bosc a prosil ji, aby dovolila, že si je vezme. Královna odpověděla, že o tom nepochybuje; že pokud tam jsou, ručí mu za to, že nic neztratí; ale že kazetu nechce otevřít jinak než v přítomnosti Vaší Eminence nebo aspoň po Vašem návratu.

„Pan z Beaumontu se nezdál s tímto odkladem spokojen a žádal královnu, aby mu Její Veličenstvo ráčilo zajistit jeho peníze na úřadu pana du Bosc. Královna to odmítla a řekla mu, že se do jeho úřadu nemíchá. Paní z Beauvois se do toho všeho vložila, aby pana z Beaumontu podpořila, s velkým hlukem a opakovaně. Královna se tomu stále bránila a odporovala jí, takže se z Néracu odjelo a kazeta otevřena nebyla.

„Včera večer, když královna hrála bête, řekl Monsieur,[42] který odhalil, že kazeta zmizela, nebo mu to ti, kdo ji odcizili, dali prohlédnout, aby se to doneslo ke královně a oni mohli zpovzdálí sledovat účinek, nahlas, když mluvil k Jejímu Veličenstvu, že duše ubohého du Bosc odnesla jeho kazetu a že Beaumont přišel o svých tři sta padesát pistolí.

„Královnu to dost rozrušilo a hned jí přišlo na mysl, jak se později ukázalo, že to byl Beaumont, kdo ji dal vzít, aby dostal zpátky své peníze, a že paní z Beauvois, která za něho v Néracu mluvila s prudkostí a s tou vehemencí, jakou projevuje ve věcech, pro něž se zanítí, mu mohla dát tuto smělou radu, aby kazetu dal vzít.

„Tato tak naléhavá pravděpodobnost a zdání tak přiléhavá k povaze dotyčných osob způsobily, že se královna, když hra skončila, nezdráhala v soukromí říci, že si myslí, že to byl Beaumont a jeho přátelé, kdo mu to poradili, a dala najevo značnou nelibost dost ostrými slovy; ale, jak říkám, v soukromí tak úzkém, že tam byli, myslím, jen Monsieur, pan z Comminges a já.

„Paní z Beauvois, které to Monsieur řekl, se cítila zavázána požadovat vysvětlení, a za bojiště si k tomu velmi nevhodně zvolila právě okamžik, kdy královna zasedala ke stolu s králem a s Monsieurem, a opravdu přišla vypálit salvu o tom, jak se královna mýlí, když takto bere čest šlechtici, který jí slouží už dvanáct let; zašla v tom tak daleko a s tak malou zdrženlivostí, že královna nasadila tón, který Jeho Eminence

41. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Tom 6, s. 459, pozn. 6 (stránkování francouzského vydání).

42. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Filip Orleánský, bratr Ludvíka XIV.

zná, a řekla jí, že myšlenku, kterou o Beaumontovi v té věci měla, zveřejnila jen paní z Beauvois, kdežto ona sama byla tak laskavá, že o tom mluvila jen před dvěma nebo třemi osobami, a to bez velké ostrosti; ale když to bere takhle, ráda jí také řekne před všemi, že je pravda, že si myslela a řekla, že to byl Beaumont, kdo z rady svých přátel nebo svých přítelkyň dal tu kazetu vzít, aby dostal zpátky své peníze.

„Paní z Beauvois, která byla jistě přesvědčena, že královna na veřejnosti povolí a že ji rozruch, který dělá, přiměje mluvit o věci příznivě, když viděla účinek docela opačný, pustila se do jiného počínání, ještě nešťastnějšího než první; neboť nerozvážně šla vzít Beaumonta za ruku, předvedla ho ke stolu před pěti sty lidmi a řekla královně, že tohle je šlechtic, kterého zbavuje cti. Její Veličenstvo, dotčené, jí řeklo, že jí ráda řekne do očí a přede všemi, že je to pravda a že to byl on, kdo měl tu smělost dát vzít kazetu du Bosc z jejích kazet.

„Beaumont jí odpověděl co nejuctivěji, a je třeba říci pravdu, ani nejduchaplnější a nejpoctivější muž u dvora by nedokázal vyváznout z tak zlé záležitosti lépe než on, do níž ho paní z Beauvois zatáhla, protože věřila, že královna tváří v tvář povolí. Odešel tedy velmi ponížen a velmi zahanben a zanechal královnu i všechny přítomné dojaté skromností a pokorou, s jakou ho zarmoutil soud, který o něm královna vynesla.

„Po večeři jsme v pěti či šesti šli za královnou do jejího kabinetu; paní z Beauvois tam přišla ještě rozpálenější než u stolu. Královna se tam zatvrdila ještě víc, než to udělala předtím, a já jsem viděl, že už nejde o to zjistit, kdo má pravdu a kdo mluví pravdivě, ale o to autoritou uhájit, co bylo řečeno a co si kdo myslel; a protože Beaumontovo chování u stolu mělo úspěch a královna paní z Beauvois umlčela, zdála se mi ta chvíle vhodná k tomu, abych Beaumonta šťastně předvedl. Vyšel jsem tedy z kabinetu a šel pro něho do královniny ložnice, která je ve stejném podlaží a kde jsem ho nechal a odkud všechno slyšel. Vešel tedy nenápadně za mnou a v mém stínu, a v okamžiku jsem trochu ustoupil stranou, aby ho královna mohla vidět; poprosil ji se slzami za odpuštění, že dal podnět k tolika řečem a k tolika věcem.

„Královna to přijala s nejvyšší laskavostí a mluvila s ním tak vlídně, že se zdálo, jako by hledala slova, jak mu dát najevo, že si nemyslela, že to udělal z darebáctví, až mu dokonce řekla, že všechno zapomene, když jí řekne, kdo mu to poradil; ale on na to nepřistoupil, a protože dál plakal, královna mu dobrotivě řekla, aby se vzdálil, a nám, abychom o tom už nemluvili.

„Její Veličenstvo zasedlo k toaletě, a když ji odčesávali, vešla paní z Beauvois s velkým výbuchem radosti a s velkým křikem; přistoupila k ní a volala, že kazeta je nalezena a že Loranval, který má v opatrování všechny královniny kazety a měl vždycky i tuto, je tady, že ho dala v půlnoci vzbudit.

„Předstoupí před královnu; řekne, že kazetu má. Její Veličenstvo mu řeklo, že ji to o nic víc neuspokojuje a že ji otevřeli a snad viděli papíry, které v ní byly. Přísahá, že ne. Její Veličenstvo mu řeklo, že je lhář; dá zavolat Visého, který býval jejím exemptem a který královně dvě hodiny předtím řekl, že v poledne potkal na náměstí muže v

šedé serži, který nesl pod paží kazetu du Bosc napůl zakrytou pláštěm; že se na ni dvakrát podíval, a protože byla zvláštní, s královninými monogramy a se zlaceným mosazným kováním, tvrdil mu do očí, že ji viděl. Ten druhý byl usvědčen. V tom zmatku se královna obrátila k paní z Beauvois a řekla jí, že ti, kdo ho naučili, co má říkat, ho to nenaučili dost dobře, a že po tom všem, co právě řekl, nevěří ani víc, ani méně. Král a Monsieur byli při tom všem, co bylo řečeno týmiž slovy, jak to píšu já.

„Dnes kazetu předložili. Královna ji dala otevřít; našlo se v ní tři sta padesát pistolí. Její Veličenstvo je dalo vrátit Beaumontovi, který nezůstal spokojen a šel požádat krále o svolení, aby mohl v té věci dát vést vyšetřování proti Loranvalovi, který opatruje kazety, aby byl nucen říci pravdu; neboť Visého svědectví všichni pokládají za pravdivé.

„Po tom všem se ukáže, že královna soudila velmi dobře a nechtěla se nechat napálit, a že darebáctví, které se snad odhalí, nepadne na Beaumonta; neboť všichni jistě víme, že je nevinen, a on udělá všechno, co bude moci, aby se záležitost neututlala."

Dopis Anny Rakouské Mazarinovi z června 1660[43] ukazuje, že žárlivost a rozladění mezi královnou a Mazarinem trvaly ještě tehdy. Tato korespondence představuje řadu roztržek a usmíření, stížností a vyznání lásky, které se pro vztah mezi královnou a jejím ministrem sotva hodí.

V Saintes 30. června 1660.

„Váš dopis mi způsobil velkou radost; nevím, zda budu mít to štěstí, že tomu uvěříte, a že kdybych byla věděla, že by se Vám některý z mých dopisů tolik líbil, byla bych Vám ráda psala, a je pravda, že když jsem viděla tolik dopisů a s jakým nadšením [je] přijímali a jak jsem viděla, že je čtou, velmi mi to připomínalo jinou dobu, na kterou vzpomínám téměř v každé chvíli, ať si o tom myslíte a pochybujete o tom, co chcete. Ujišťuji Vás, že všechny chvíle mého života budou věnovány tomu, abych Vám dokázala, že nikdy nebylo přátelství opravdovějšího než moje, a jestliže tomu nevěříte, doufám od spravedlnosti, kterou mám, že jednoho dne budete litovat, že jste o tom kdy pochyboval, a kdybych Vám mohla ukázat své srdce stejně dobře jako to, co Vám říkám na tomto papíře, jsem si jista, že byste byl spokojen, anebo byste byl nejnevděčnějším člověkem na světě, a nevěřím, že tomu tak je. Královna,[44] která píše zde na mém stole, mi říká, abych Vám vyřídila, že to, co píšete o *důvěrníkovi*, jí není nemilé, a že ho ujišťuji o její náklonnosti; můj syn Vám také děkuje a 22[45] mě prosí, abych Vám řekla, že až do posledního vydechnutí, ať si o tom myslíte cokoli."

---

43. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento dopis otiskl pan Walckenaer ve sv. III svých *Pamětí* o paní de Sévigné, Dodatek, s. 471.

44. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Mladá královna Marie Terezie.

45. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Podle pana Walckenaera je to sama Anna Rakouská.

IV. O radách

(K Tomu 12, kap. 8.)

Rady, o nichž Saint-Simon ve svých Pamětech často mluví, a zejména (v tomto vydání Tom 12, kap. 8), měly výhody i nevýhody, které markýz d'Argenson[46] dobře vystihl:[47] „Když se pocítilo, jak špatně fungují rady zřízené vévodou z Orléans, a když se konečně poznalo, že se jich je nutno vzdát,[48] uštědřilo se jim jakési poslední pomazání tím, že se abbému ze Saint-Pierre,[49] který je zprvu schvaloval, uložilo napsat jejich obhajobu. Zhostil se toho sepsáním díla, které nazval *Polysynodie*, neboli o výhodě mnohosti rad, s mottem z Šalomounových přísloví: *Ubi multa consilia, salus*.[5051] Do jisté míry měl pravdu; sám však musí uznat, že rady mohou být právě tak užitečné, jsou-li řízeny, jsou-li otázky, jež se jim předkládají, předem připraveny mocí a rozhoduje-li tato moc svrchovaně, když je vyslechla, jako jsou nebezpečné, když se jim místo péče o to, aby moc osvětlovaly, odevzdá moc celá. Pak se zvrhnou v pravý *bláznec*; hašteří se, přou se, nikdo nikomu nerozumí a nevzejde z toho nic než nepořádek a anarchie.

„Přesto z naprostého zrušení rad, nebo aspoň z nečinnosti, v níž se nechávají živořit ty, které dosud nafukují naše almanachy, je třeba usoudit, že se ve Francii neví, jakého užitku by z nich bylo možno dosáhnout. Nemluvím o těch drobných soukromých záležitostech, jimiž se nyní v královské finanční radě a v radě depeší,[52] když se sejdou, vyplňuje čas, nýbrž o ordonancích, o obecných nařízeních, o všem, co má sílu zákona a zavádí ve správě pevné zásady.

„Ministři si dostatečně neuvědomují, jak důležité by pro ně bylo získat pro taková nařízení ručitele. Když je berou na sebe, vystavují se tomu, že budou odpovídat za potíže, na něž narážejí při registraci a při provádění. Často se stávají jejich obětí a sami proti sobě poskytují záminky k odvolání. Tato nařízení by jim sloužila jako štít proti nespravedlivým žádostem; a jak důležité je, aby se jim bránili! Za jednu milost proti pravidlu a rozumu, kterou ministr udělí svým osobním a skutečným chráněncům, je nucen udělit dvacet chráněncům svých vlastních ochránců, osobám, jimž

---

46. **Vysvětlivka:** René-Louis de Voyer, markýz d'Argenson (1694–1757), syn policejního poručíka d'Argensona, v letech 1744–1747 ministr zahraničních věcí; autor pamětí a deníku.

47. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Paměti* vydané roku 1825, s. 174–176.

48. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V říjnu 1718.

49. **Vysvětlivka:** Charles-Irénée Castel, abbé ze Saint-Pierre (1658–1743), politický spisovatel, autor *Projektu věčného míru*; za *Polysynodii* (1718), v níž kritizoval vládu Ludvíka XIV., byl vyloučen z Francouzské akademie.

50. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon mluví o tomto díle abbého ze Saint-Pierre ve svých Pamětech k roku 1718.

51. **Vysvětlivka:** „Kde je mnoho rad, tam je spása" – podle Přísloví 11,14.

52. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tak se nazývala rada pověřená vnitřní správou Francie.

nemůže nic odmítnout; a když se na něj pak naléhá, neví, co odpovědět. Odmítne-li jedněm, co uděluje druhým, nadělá si ohavných nepříjemností. Moudrý muž se má při nástupu do úřadu zařídit spíš tak, aby mohl odmítat, aniž si příliš uškodí, než tak, aby mohl udělovat všechno podle libosti. Neboť je zcela jisté, že to nikdy nezvládne; odmítat se však musí bez mrzutosti a i ty nejnerozumnější žádosti je třeba přijímat dokonce vlídně, a hlavně se nezavazovat k tomu, čím si nejsme jisti, že to dokážeme dodržet. *Hoc opus, hic labor est*."[53]

Markýz d'Argenson jde ve svých rukopisných Pamětech ještě dál. Pod datem 21. května 1734 tam píše: „Ať mi nikdo už nemluví o radách jako o něčem, co má vládnout tomuto království. Nejsme pro to stvořeni: vládly snad rady za Jindřicha IV. a za Ludvíka XIV., za Karla Velikého, za Karla V. a za Ludvíka XI.? Rady mají ducha tak malého, třebaže se skládají z velkých mužů, [že] vnášejí-li do záležitostí nějakou moudrost, je to ta moudrost, která pochází z průměrnosti; a to není moudrost pro velký rozum a prozíravost, nýbrž proto, že uchraňuje od bláznovství."

V. Generální stavy; způsob volby poslanců do Generálních stavů

(K Tomu 12, kap. 9.)

Saint-Simon stručně naznačuje, jak se volili poslanci do Generálních stavů; mluví o dvojí volbě: 1. do shromáždění bailliages, 2. poslanců do Generálních stavů. Protože staré instituce Francie jsou dnes málo známé, nebude zbytečné se u těchto zvyklostí zastavit, neboť pro Saint-Simona a jeho současníky žádný výklad nepotřebovaly.

Právo svolat generální stavy měl jen král nebo regent. Za tím účelem zasílal patentní listy guvernérům provincií a také bailliům a senešalům,[54] kteří pod jejich vrchností spravovali provincii. Listy určovaly dobu a místo, kde se měli poslanci sejít. Na základě královských rozkazů byli duchovní a šlechtici jmenovitě obesíláni k volbě svých poslanců. Guvernéři a bailliové posílali opis patentních listů starostům a konšelům měst a také soudcům a farářům vesnic. Měšťané a poddaní venkované byli zpravováni při nedělním kázání, troubením a vyhláškami vyvěšenými na pranýři a na dveřích kostelů.

Šlechtici a duchovní volili přímo poslance, kteří je měli zastupovat v Generálních stavech. Jinak tomu bylo u měšťanů a sedláků: ti, shromáždění ve městech a ve vesnicích pod předsednictvím bailliů, senešalů, vikomtů, viguierů, prévôtů, bailliových zástupců atd., volili volitele. Tito volitelé se scházeli v hlavním městě bailliage a volili poslance do Generálních stavů. Sepisovali také stížnostní sešity (*cahiers de doléances*), v nichž vyjadřovali své potřeby a přání.

---

53. **Vysvětlivka:** „To je ta práce, to je ta dřina" – Vergilius, *Aeneis* VI, 129.

54. **Vysvětlivka:** Bailli (na jihu senešal) byl královský úředník, který stál v čele soudního a správního obvodu, bailliage (na jihu sénéchaussée); vikomti, viguierové a prévôtové byli nižší místní soudci.

Počet poslanců, kteří měli být zvoleni v každém bailliage, nebyl určen; tato otázka měla tehdy velmi malý význam, protože se ve shromáždění Generálních stavů hlasovalo podle stavů, a ne podle hlav.

Ačkoli se snažíme volbu poslanců do Generálních stavů shrnout a převést na jednotná pravidla, je třeba přiznat, že se zvyklosti od provincie k provincii často lišily. Sedláci se voleb ne vždy účastnili. Například v Auvergni volili poslance do Generálních stavů jen duchovenstvo, šlechta a měšťanstvo. Při několika příležitostech dosáhly zvláštního zastoupení některé sbory, jako pařížská obec roku 1356, univerzita roku 1413 a parlament roku 1557.

VI. Úřední zpráva o zatčení Fouqueta, sepsaná z Colbertova příkazu

(K Tomu 12, kap. 16.)

Ihned po zatčení Fouqueta (5. září 1661) dal Colbert, který celou tu záležitost řídil, zřídit mimořádnou soudní komoru, aby soudila vrchního správce financí a jeho spoluviníky. Joseph Foucault, otec intendanta, jehož deník je citován dále, byl jmenován písařem tohoto soudu. Zůstala nám po něm sbírka protokolů pod názvem Rejstříky mimořádné soudní komory.[55] Těmto protokolům předeslal zprávu o zatčení Fouqueta, sepsanou podle úředních dokumentů. Je to listina nepochybné pravosti, v níž nacházíme důležité podrobnosti:

„Když se dlouho šířila pověst o cestě, kterou měl král podniknout do Bretaně, aniž kdo dokázal uhodnout její příčinu, ačkoli se o ní mluvilo velmi rozličně, Jeho Veličenstvo odjelo 1. září 1661 z Fontainebleau[56], provázeno panem Princem,[57] vévodou z Beaufortu, pány z Charostu, z Villequier, ze Saint-Aignan, z Villeroy a několika málo dalšími velmoži, v Blois přesedlo na poštovní koně a o tři dny později dorazilo do Nantes.

„Pan Fouquet,[58] tehdy vrchní správce financí, který se několik dní předtím zbavil svého úřadu generálního prokurátora u pařížského parlamentu ve prospěch pana Harlaye,[59] dvorního referendáře, vyjel den před králem s přepřaženími kočárů, která

---

55. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Císařská knihovna, rukopisy č. 235–245 z Colbertovy sbírky Pěti set.

56. **Ediční poznámka:** Král odjel z Fontainebleau 29. srpna 1661; do Nantes dorazil 1. září.

57. **Vysvětlivka:** Zde Ludvík II. Bourbonský, princ de Condé, Velký Condé (1621–1686).

58. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Nicolas Fouquet, narozen 1615, dvorní referendář roku 1636, v jedenadvaceti letech, generální prokurátor u pařížského parlamentu roku 1650, vrchní správce financí roku 1653, zemřel 1680.

59. **Vysvětlivka:** Achille II. de Harlay, generální prokurátor pařížského parlamentu v letech 1661–1667; otec Achilla III. de Harlay (1639–1712), pozdějšího prvního prezidenta (1689–1707).

byla rozmístěna na různých místech jeho cesty. Jeho paní a pan z Lionne[60] ho doprovázeli až do Nantes, kam dorazil současně s Jeho Veličenstvem, třebaže ho trápila dvojitá třídenní zimnice.[61]

„Pan Le Tellier, státní sekretář, a pan Colbert, intendant financí, podnikli tuto cestu v témže kočáře.

„Když byl dvůr v Nantes, král se zúčastnil zasedání bretaňských stavů, které byly svolány a jejichž komisařem za Jeho Veličenstvo byl pan Boucherat, dvorní referendář. Celá provincie byla v napětí a lidu se chtělo nahnat strachu z něčeho mimořádného. Nakonec se však poznalo, že není čeho se bát, leda pro pana Fouqueta, kterého dal král zatknout; a protože to rozhodnutí bylo důležité a Jeho Veličenstvo chtělo jeho provedení svěřit jen osobě, k níž mělo důvěru, zvolilo pana z Artagnan,[62] podporučíka kompanie mušketýrů, kterého si dalo ve čtvrtek 1. září zavolat, aby mu předepsalo rozkazy, jimiž se měl řídit. Zastihli ho v posteli s velkou horečkou, a přesto mu král dal přikázat, aby se k Jeho Veličenstvu dostavil, ať je v jakémkoli stavu. Pan z Artagnan mohl tomu rozkazu vyhovět jen tak, že se dal donést do králova pokoje; a král, když ho viděl v tak špatném stavu, mu neřekl nic jiného, než že ve své činné důvěře v jeho věrnost na něj upřel zrak, aby provedl jisté rozhodnutí, které by mu sdělil, kdyby byl v lepším stavu; že však je třeba věc o dva nebo tři dny odložit, a mezitím mu doporučil, aby pečoval o své zdraví.

„V pátek a v sobotu byl pan z Artagnan pod různými záminkami navštěvován z králova pověření, a v neděli, když se kolem poledne dostavil ke králi, se ho Jeho Veličenstvo nahlas zeptalo na jeho kompanii a projevilo přání vidět její seznam, který mu pan z Artagnan vložil do rukou. Král vešel se čtením do kabinetu; sám zavřel dveře, jakmile tam pan z Artagnan vstoupil, a po několika slovech, která svědčila o laskavé důvěře, mu Jeho Veličenstvo oznámilo, že jsouc nespokojeno s panem Fouquetem, rozhodlo se dát ho zatknout. Doporučilo mu, aby ten rozkaz provedl opatrně a obratně, a vložilo mu do ruky balíček, v němž byly rozkazy, jimiž se měl řídit, s doporučením, aby ho šel otevřít k panu Le Tellierovi. Když se pan z Artagnan chtěl vzdálit,

---

60. **Vysvětlivka:** Hugues de Lionne (1611–1671), Fouquetův přítel, od roku 1663 státní sekretář zahraničních věcí.

61. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Podle *Pamětí Louise-Henriho de Loménie*, hraběte z Brienne, vykonal Fouquet část cesty po Loiře. Zde je ta pasáž (vyd. F. Barrièra, sv. II, s. 187): „Pan Fouquet, doprovázen panem z Lionne, svým důvěrným přítelem, proplul několikrát kolem ve velmi velkém krytém člunu, a já jsem je pozdravil. Za chvíli proplul jiný krytý člun, v němž byl pan Le Tellier s panem Colbertem; a já jsem je opět pozdravil, a Ariste řekl, aniž jsem na to byl připraven: ‚Tyhle dva čluny, které ještě oba vidíme, jedou za sebou s takovou řevnivostí, jako by veslaři závodili o cenu na Loiře. Jeden z nich,' dodal, ‚musí v Nantes ztroskotat.'"

62. **Vysvětlivka:** Charles de Batz de Castelmore, pán z Artagnan (asi 1611–1673), podporučík a fakticky velitel první kompanie mušketýrů, předloha Dumasova hrdiny; padl při obléhání Maastrichtu 1673. Nezaměňovat s Pierrem de Montesquiou, hrabětem z Artagnan, pozdějším maršálem (viz přílohu VIII).

řekl mu král, že je třeba odbýt nějakou výmluvou ty, kdo stojí u dveří a viděli, že zůstal tak dlouho v kabinetu. To ho přimělo říkat těm, které při odchodu potkal, že právě požádal krále o dar, který mu Jeho Veličenstvo udělilo s tou největší vlídností na světě; a když se odtud rovnou odebral k panu Le Tellierovi, kterého zastihl obklopeného mnoha lidmi, řekl mu nahlas, že mu král udělil milost a přikázal mu, aby si k němu přišel rychle vyžádat její vyhotovení. To dalo panu Le Tellierovi příležitost odvést ho do svého kabinetu, kde se pan z Artagnan cítil tak slabý, že musel požádat o víno, aby předešel mdlobě. Když se zotavil, otevřel balíček a uviděl v něm zatykač (*lettre de cachet*) na pana Fouqueta, další list s popisem cesty, kterou je třeba se dát, a se vším, co má učinit, aby ho dopravil až na místo jeho věznění, další list, podle něhož měl poslat brigadýra a deset mušketýrů do města Ancenis, aby tam provedli rozkaz, který jim bude zaslán den po jejich příjezdu, a ten zněl zadržovat všechny jiné kurýry než kurýry Jeho Veličenstva, aby se zabránilo tomu, aby zpráva o tomto uvěznění dorazila do Paříže jinými cestami. V balíčku byly ještě různé listy adresované guvernérům pevností, a všechny tyto listy byly psány rukou pana Le Telliera.

„V pondělí 5. září uspořádal král, aby tento záměr lépe zakryl, hon,[63] k němuž dal povolat mušketýry a lehkou jízdu, kteří byli všichni v sedle, když vyšel z rady. Ještě dosti dlouho mluvil s panem Fouquetem, zatímco pan Le Tellier šel za panem Boucheratem, který se na výslovný rozkaz dostavil ke dveřím rady, a odevzdal mu královský list (*lettre de cachet*), celý psaný jeho rukou jako ostatní, jímž král, sdělujíc panu Boucheratovi rozhodnutí, které učinil, mu ukládal, aby šel, jakmile bude pan Fouquet zatčen, zabavit papíry, které se najdou v jeho domě a v domě pana Pellissona, jeho úředníka.

„Král, vida, že je všechno dobře připraveno, opustil pana Fouqueta, který při sestupu ze schodů mluvil se všemi, kdo mu měli co říci. Kolem jedenácté nastoupil do svých nosítek,[64] a když vycházel ze zámku a minul poslední stráž, pan z Artagnan dal jeho nosítka zastavit se slovy, že s ním potřebuje mluvit. Pan Fouquet se ho zeptal, zda to musí být hned, nebo zda může počkat, až to bude v jeho domě. Když mu však pan z Artagnan dal na srozuměnou, že to, co mu má říci, nelze odkládat, vystoupil pan Fouquet z nosítek a napůl smekl klobouk. V tom postoji mu pan z Artagnan řekl, že má od krále rozkaz zatknout ho jako vězně. Na to pan Fouquet, když požádal, aby ten rozkaz viděl, a přečetl si jej, neodpověděl nic jiného, než že se domníval, že je v králově přízni lépe zapsán než kdokoli v království;[65] a zároveň smekl docela,

---

63. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O tomto honu mluví také mladý Brienne (*Paměti H. L. de Loménie*, vyd. F. Barrièra, sv. II, s. 204).

64. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Mezi touto úřední zprávou a zprávou, kterou zanechal mladý Brienne, se najdou značné rozdíly. Nemusím dodávat, že mezi poněkud romantickými podrobnostmi, které uvádí Brienne, a vážnou a věcnou povahou naší zprávy nelze váhat.

65. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tyto podrobnosti se shodují s řečmi, které mladý Brienne vkládá Fouquetovi do úst. Viz *Paměti H. L. de Loménie*, sv. II, s. 200.

a bylo pozorováno, že několikrát změnil barvu ve tváři, když pana z Artagnan prosil, aby se z toho nedělal rozruch. To dalo panu z Artagnan příležitost říci mu, aby vešel do nejbližšího domu, a to byl dům velkého arcijáhna, jehož neteř si pan Fouquet vzal za první ženu.

„Když do něj vcházel, zahlédl pana Codura, jednoho ze svých chráněnců, a řekl mu mimochodem tato slova: *Paní du Plessis, do Saint-Mandé*.

„Pan z Artagnan neprodleně poslal pana Desclavaux, aby krále zpravil o tom, co se stalo, a vyslal jednoho mušketýra do města Ancenis, aby dal brigadýrovi, kterého tam den předtím poslali s deseti mušketýry, rozkaz zadržovat všechny jiné kurýry než kurýry Jeho Veličenstva.

„Potom pan z Artagnan požádal pana Fouqueta o papíry, které měl při sobě, a když je vložil do zapečetěného balíčku, pověřil pana ze Saint-Mars,[66] ubytovatele kompanie mušketýrů, aby je donesl králi spolu s lístkem psaným jeho rukou, jímž dával Jeho Veličenstvu na vědomí, že jakmile dá panu Fouquetovi vypít vývar, pro který poslal do královské kuchyně, a jakmile se pan Saint-Mars k němu vrátí, odjede, aby se řídil jeho rozkazy.

„Skutečně, jakmile se pan ze Saint-Mars vrátil a pan Fouquet vypil vývar, dal ho pan z Artagnan nastoupit do jednoho z královských kočárů, do něhož přisedli páni z Bertaud, guvernér Briançonu, z Maupertuis a Desclavaux, šlechtici sloužící u stolu Jeho Veličenstva.

„Prvním noclehem byl Houdan[67], kde pan z Artagnan jménem krále požádal pana Fouqueta o rozkaz jeho rukou veliteli Belle-Isle,[68] aby odevzdal pevnost do rukou toho, koho tam Jeho Veličenstvo pošle. Pan Fouquet to neprodleně učinil lístkem, který pan z Maupertuis ihned donesl králi.

„V úterý 6. září vyjel pan z Artagnan z Houdanu a přenocoval v Ingrande, kudy král projel ve dvě hodiny po půlnoci.

„Ve středu 7. září dorazil pan Fouquet na zámek v Angers a byl ubytován na zámku, který velitel podle královu rozkazu odevzdal do rukou pana z Artagnan; ten si k jeho střežení ponechal šedesát mušketýrů s pány Saint-Mars a ze Saint-Léger, ubytovateli kompanie, a ostatní poslal zpět ke králi.

„Mezitím pan Boucherat,[69] který se v okamžiku zatčení pana Fouqueta odebral do domu, kde byla paní Fouquetová, ji zastihl hlídanou šesti mušketýry. Vešel do

---

66. **Vysvětlivka:** Bénigne Dauvergne de Saint-Mars (asi 1626–1708), později Fouquetův žalářník v Pignerolu a od roku 1698 guvernér Bastily.

67. **Ediční poznámka:** Houdan leží u Paříže, ne na cestě po Loiře; míněn je patrně Oudon mezi Nantes a Ancenis.

68. **Vysvětlivka:** Belle-Isle, ostrov u jižního pobřeží Bretaně, který Fouquet koupil (1658) a dal opevnit.

69. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Louis Boucherat, narozen 26. srpna 1616, kancléř Francie roku 1685, zemřel 2. září 1699.

pokoje a zdvořile jí dal na srozuměnou, jaký rozkaz mu král dal: prohlédnout papíry jejího pana manžela. Zeptala se, kde je, a zda by jí nebylo dovoleno ho doprovázet. Pan Boucherat však, který jí na to neměl co odpovědět, myslel jen na to, aby splnil své poslání. Dal otevřít skříňky, které byly v jejím pokoji, a nenašel v nich žádné papíry. Pak vstoupil do kabinetu pana Fouqueta, odkud dal odnést všechny papíry, které tam našel. Bylo pozorováno, že paní Fouquetová projevila při této příležitosti velkou odvahu, že neudělala nic nepatřičného, neřekla nic, co by svědčilo o slabosti, a že dokonce neplakala.

„Pan Pellisson,[70] úředník pana Fouqueta a ten, k němuž měl největší důvěru, byl rovněž zatčen ve svém domě mušketýry, které tam poslal pan z Artagnan, a pan Boucherat, který se tam odebral, si dal předložit jeho papíry; ty byly uzavřeny do truhly a doneseny panu Le Tellierovi.

„Pan Pecquet, lékař pana Fouqueta, a Lavallée, jeho nejstarší komorník, když se přihlásili, aby mu sloužili, byli zavřeni s ním bez jakéhokoli styku s lidmi zvenčí.

„Pan Fouquet se jako vězeň během prvních dnů svého věznění jevil neklidný a sklíčený. Použil všech prostředků, aby získal své strážce a měl zprávy; ale všechno bylo marné díky péči a mimořádné bedlivosti pana z Artagnan, který jinak svému vězni prokazoval všechno dobré zacházení, jaké ho jen napadlo. To nezabránilo tomu, aby pan Fouquet neupadl do nemoci, která ho přivedla až na pokraj smrti.

„Dne 22. listopadu dostal pan z Artagnan od krále rozkaz poslat pro pana Pellissona, který byl vězněn na zámku v Nantes, a dát ho dopravit na zámek v Angers s tolika mušketýry, kolik uzná za vhodné. To vykonalo dvacet mušketýrů pod velením pana ze Saint-Mars, do jehož rukou vězně odevzdal pan maršál z La Meilleraye; vězeň dorazil na zámek v Angers 25. téhož měsíce listopadu.

„Dne 1. prosince na nový králův rozkaz dopravil pan z Artagnan oba vězně do předměstí Saumuru na straně u mostu; druhého dne je dopravil do La Chapelle-Blanche; třetího do předměstí Tours a čtvrtého na zámek v Amboise,[71] kde svěřil pana Fouqueta, jeho lékaře a jeho komorníka pod stráž pana Taloise, praporečníka tělesné gardy, podle výslovného rozkazu Jeho Veličenstva, a šestého prosince odjel

---

70. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Paul Pellisson-Fontanier, narozen 1624, zemřel 1693; zanechal několik děl, mimo jiné spisy sepsané na Fouquetovu obhajobu.

71. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** La Fontaine, který Fouquetovi projevil tolik oddanosti, mluví v dopisech své ženě (vyd. Lahure, sv. II, s. 554) o své cestě na zámek v Amboise, kde navštívil komnatu, v níž Fouquet pobýval. „Požádal jsem," píše, „abych tu komnatu směl vidět; smutné potěšení, přiznávám se Vám; ale nakonec jsem o to požádal. Voják, který nás vedl, neměl klíč; místo toho jsem dlouho hleděl na dveře a dal si vyprávět, jak byl vězeň střežen. Rád bych Vám to popsal; ale ta vzpomínka je příliš bolestná. Nač bych líčil / stráž bedlivou jak nikde jinde? / Zazděná komnata, místa pár, / jen trocha vzduchu – celý dar; / dny bez slunce, / noci bez spánku: / troje dveře na šest stop! / Popsat Vám takový byt / by znamenalo vyvolat Vaše slzy. / Udělal jsem to bezděky: / ten nářek má pro mne kouzlo. Nebýt noci, nikdy by mě z toho místa nebyli dokázali odtrhnout."

z Amboise, aby odvezl pana Pellissona do Bastily, kde ho 12. téhož měsíce svěřil do stráže pana z Bessemaux.

„Krátce nato dal král pánům z Talois a z Carrat, ustanoveným ke střežení pana Fouqueta, rozkaz odvézt ho do Paříže v najatém kočáře, který jim k tomu účelu poslal; pan z Talois mu tento nový rozkaz oznámil, a pan Fouquet se zdál překvapen. Nazítří prohlásil, že se mu prokázala laskavost, když ho na tu cestu připravili, a že mu ta změna působí trápení. Několikrát se dokonce pana z Talois ptal, k čemu má tato cesta, která ho přibližuje ke králi, vést, a zda je to k něčemu lepšímu, či horšímu. Nato mu pan z Talois řekl několik dobrých slov, aby ho uklidnil.

„Na Boží hod vánoční ho pan z Talois posadil do kočáru, do něhož přisedli pan Pecquet, Lavallée, pan z Talois, pan Batine, ubytovatel kompanie mušketýrů, a páni Bonin a Blondeau, kteří kočár přivezli do Amboise; odtud byl vězeň dopraven do města Blois pod dozorem dvaceti šesti mušketýrů. Přenocoval v hostinci *U Galéry*. Druhého dne přenocoval v Saint-Laurent-des-Eaux *U Tří králů*; třetího v Orléans, na pařížském předměstí, *U Salamandra*; čtvrtého v Toury *U Velkého jelena*; pátého v Étampes; šestého v Corbeilu *U Carnaux*, odkud byl posledního prosince dopraven na zámek ve Vincennes.

„Když projížděl kolem svého domu v Saint-Mandé, řekl, že by bylo příjemnější zahnout doleva než doprava, ale že když už měl to neštěstí, že se znelíbil králi, je třeba mít strpení.

„Ve všech místech, kudy projížděl, byl uvítán spoustou nadávek,[72] a ať se strážci snažili sebevíc odhánět lůzu, nebylo možné zabránit tomu, aby neslyšel kletby, které se na něj všude snášely. To snášel s velkou odvahou a rozhodností.

„Umístili ho v první komnatě donjonu zámku, kterou i se všemi přilehlými kabinety zařídili nábytkem přivezeným z jeho domu v Saint-Mandé. Spolu s ním zavřeli pány Pecqueta a Lavallée. Pan Talois s dvaceti čtyřmi mušketýry byl pověřen střežením uvnitř a pan z Marsacu, poručík guvernéra Vincennes a kapitán-poručík kompanie malých mušketýrů, byl pověřen střežením zvenčí. Protože se však nedokázali dohodnout o provádění svých rozkazů, rozhodl se král svěřit střežení vězně panu z Artagnan a dal mu k tomu rozkazy 3. ledna 1662.

„Nazítří, když se pan z Artagnan dostavil do donjonu zámku ve Vincennes kolem čtvrté hodiny ranní s padesáti mušketýry své kompanie, dvěma ubytovateli a panem Bertaudem, odevzdal mu pan z Marsacu místo do rukou; pan Talois mu rovněž odevzdal osobu pana Fouqueta, jeho lékaře a jeho komorníka. Od té doby až

72. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tuto skutečnost potvrzuje nevydaný deník Oliviera d'Ormesson, II. část, fol. 27r. Pan z Artagnan vyprávěl d'Ormessonovi, že v Angers „obyvatelé spílali panu Fouquetovi, když projížděl ulicemi, a když viděli, jak pečlivě ho pan z Artagnan střeží, říkali mu: ‚Nebojte se, že uteče; neboť kdybychom ho měli v rukou, sami bychom ho oběsili.' Táž nenávist se projevila v Tours, a on (pan z Artagnan) musel pana Fouqueta odvézt už ve tři hodiny ráno, aby se vyhnul lidovým nadávkám."

do rozsudku v procesu pana Fouqueta vykonával pan z Artagnan tuto stráž s takovou přesností, že do pokoje pana Fouqueta vcházel jedině on. Nosil mu všechny potřebné věci a nestrpěl, aby kdokoli jiný než on měl styk s panem Fouquetem, jeho lékařem a jeho komorníkem. A to způsobilo, že pan Fouquet, který během prvních dnů svého věznění projevoval mnoho neklidu a zvědavosti, když viděl, jak dobře je uzavřen a jak bedlivě střežen, ztratil naději, že dostane zprávy o tom, co se děje venku, a nemysle už na nic jiného než na sebe, nemluvil už, jak bylo slyšet, o ničem jiném než o pohrdání marnostmi světa a o dobrém užitku, jaký by ze svého neštěstí vytěžil, kdyby se králi zlíbilo vykázat ho na nějaké místo na samých hranicích království."

VII. Le Tellier a jeho syn Louvois

(K Tomu 12, kap. 17.)

Polní maršál Saint-Hilaire, syn generála, jemuž utrhla paži táž dělová koule, která zabila Turenna, zanechal o vládě Ludvíka XIV. Paměti, z nichž se čerpá příliš málo. Tyto Paměti, které vyšly tiskem ve čtyřech svazcích, se liší od rukopisu uloženého v Císařské knihovně v Louvru. Oba portréty, Le Tellierův a jeho syna Louvoise, cituji podle rukopisu.

„Pan Le Tellier, který zemřel jako kancléř Francie, měl dobrou hlavu, mnoho úsudku a velkou zkušenost v záležitostech, neboť prošel všemi stupni. Kromě toho šel za svými cíli s velkou obratností a v podlézavém lichocení vynikal nad všechny ostatní. Byl sladký jako med, a v jádru přitom zlomyslný, nebezpečný a mstivý jako Ital. Nikdy se nepovyšoval ani neponižoval; vždy stejná tvář a stejné vystupování, v jedné době stejně vlídný jako v jiné. Ne že by nebyl prudký a zlostný; ale uměl si vyčkat své chvíle. Jinak se zdál velmi spořádaný v mravech i ve výdajích, a chování, jímž se řídil, se mu tak vyplatilo, že založil mocný rod a nabyl nesmírného bohatství, které mnozí lidé připisovali jen jeho šetrnosti, jež měla mnoho z lakoty.

„Povaha pana z Louvois se v mnoha věcech lišila od povahy jeho otce. Jeho nálada, která v něm vždy převládala, byla pyšná, příkrá a zpupná, a jeho vrozená krutost se mu vždy zračila ve tváři[73] a děsila ty, kdo s ním měli co do činění. Nebral ohled na nikoho, ať to byl kdokoli, a s celým světem jednal svrchu, dokonce i s princi; kromě toho byl chamtivý, žárlivý, mstivý a schopný obětovat všechno, aby uhájil svou moc a své zájmy. Měl málo vzdělání a znalostí věd a umění; na počátku života ho dosti rozptylovaly radovánky obvyklé u prostopášného mládí, a jeho duch se zdál těžkopádný a nemotorný. V této souvislosti se říkalo, že pan Le Tellier, který dokonale znal královu povahu, dokázal obratně přimět krále, aby napravil chování jeho syna a vychoval si ho ke svému obrazu, aby k němu přilnul tím víc a pokládal ho za svého

73. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To jsou téměř tatáž slova, jichž užil Saint-Simon, když mluvil o Louvoisovi: „byl to muž zpupný, surový, hrubý ve všech svých způsobech, jak to dobře ukazovala jeho postava atd." Viz v tomto vydání Tom 12, kap. 17, poznámku.

chráněnce. Jeho námaha nebyla marná; neboť po prvním opracování se duch tohoto mladého ministra otevřel a ukázal se znamenitým, a stal se tak bedlivým, činným a pracovitým, že nikdy nebylo nic podobného. Král s ním byl tak spokojen, že u něho měl veškerý vliv a že se tam nedělo nic jinak než jeho prostřednictvím. K čemuž dodám, že si král později, podle tohoto vzorku, zakládal na tom, že si vychová i své ostatní ministry."

VIII. Louvoisova žárlivost na Seignelaye

(K Tomu 12, kap. 17.)

Současné dokumenty plně potvrzují, co Saint-Simon říká o Louvoisově žárlivosti na Seignelaye, žárlivosti, *která zdeptala námořnictvo*. Námořnictvu se ubíraly peníze, aby se mrhalo na slavnosti, které řídil Louvois. Odvolání nantského ediktu připravilo loďstvo o velký počet vojáků, „a to nejlepších".[74] Louvois se stavěl proti výpravám, které mohly zvýšit slávu jeho soka;[75] zašel tak daleko, že dal srovnat se zemí pevnosti a citadely ležící na pobřeží oceánu:

„Roku 1688," říká Foucault,[76] „dal král pracovat na citadele v Cherbourgu pod vedením pana z Vaubanu; byla už hodně pokročilá, když pan z Louvois, *spíš aby způsobil zármutek panu ze Seignelay než pro dobro pevnosti*, vymohl na králi rozkaz dát ji zbořit, stejně jako tvrz ve Valognes, pod záminkou, že princ oranžský, který pojal úmysl vylodit se v Normandii, by se této pevnosti zmocnil. Byl špatně zpraven; neboť princ oranžský pomýšlel na to, svrhnout z trůnu svého švagra[77] a vylodit se v Anglii. Zbourání Cherbourgu bylo dokončeno, když jsem přišel do Dolní Normandie, a nezbývalo mi než vyúčtovat podnikatelům, kteří bourání prováděli."

Foucault dodává o něco dál: „Zdržel jsem se v Cherbourgu, kde jsem nenašel nic než změť trosek věží, baštionů a povalených zdí. Býval tam kdysi hrad; pan z Vaubanu, který to stanoviště pokládal za důležité, ho dal obehnat pravidelným opevněním, a náklady byly značné; ale sotva bylo opevnění vyzděno po kordon,[78] pan z

---

74. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** „Našich námořníků nebylo mnoho; náboženství jich nesčetně mnoho z těch nejlepších přimělo k útěku." (*Paměti paní de La Fayette*, rok 1689; vyd. Petitot, s. 90.)

75. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** „Pan z Louvois, ministr války, který byl pro svůj odpor proti panu ze Seignelay, ministru námořnictva, ve všem proti anglickému králi, se tomuto plánu (vpádu do Anglie) postavil tak důrazně, že nejkřesťanštější král, přesvědčen jeho důvody, nechtěl svolit." (*Paměti Berwickovy*; vyd. Petitot, s. 353.)

76. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Foucault byl tehdy intendantem v Caen. Jeho nevydaný deník je uložen v Císařské knihovně. Saint-Simon se o tomto Nicolasi Foucaultovi zmiňuje několikrát a chválí ho.

77. **Ediční poznámka:** Vilém Oranžský nebyl švagrem Jakuba II., nýbrž jeho synovcem a zetěm: jeho matka Marie Stuartovna byla Jakubovou sestrou a jeho manželka Marie Jakubovou dcerou.

78. **Vysvětlivka:** Kordon je vystupující kamenná římsa na horním okraji obezdívky valu; opevnění „vyzděné po kordon" bylo vyzděno v plné výši.

Louvois, zapřisáhlý nepřítel pana ze Seignelay, státního sekretáře pro námořnictvo, dal králi na srozuměnou, že tuto pevnost ovládají výšiny; že kdyby se Angličané vylodili u La Hougue, snadno by se této pevnosti zmocnili; že princ oranžský pojal takový úmysl a má se co nevidět objevit u tohoto pobřeží; takže vymohl na králi, aby bylo opevnění úplně zbořeno. Poslali pana z Artagnan,[79] majora gardy, s kompanií mušketýrů a jinými jednotkami, aby se postavil proti vylodění prince oranžského, který nás nehodlal navštívit, nýbrž přeplout do Anglie, kam byl povolán a kde byl prohlášen králem."

Foucault klade důraz na plán vyhloubit přístav u La Hogue neboli La Hougue (departement Manche) a stejně jako Saint-Simon obviňuje Louvoise, že ho zmařil:

„V říjnu 1690 bylo králi navrženo vybudovat přístav u La Hougue, což je nejvhodnější místo na normandském pobřeží, kde by bylo možno pohodlně a bezpečně držet velký počet lodí. Pan z Combes, inženýr, byl pověřen prozkoumat výhody a nevýhody, a shledal, že by to bylo nejsnadnější a nejpotřebnější dílo, jaké by král mohl podniknout pro bezpečí svých lodí v Lamanšském průlivu; ale panu z Louvois to dobrozdání nebylo milé."

IX. Louvoisova smrt

(K Tomu 12, kap. 17.)

Saint-Simon říká, že se z pitvy Louvoisova těla zjistilo, že byl otráven, a přidává příběh o lékaři tohoto ministra, který zemřel v zoufalství a prohlašoval se za viníka smrti svého pána. Tato svědectví, která se zdají velmi určitá, podrobil vážnému rozboru pan Leroy, knihovník města Versailles, který otiskl v listu *Union de Seine-et-Oise* (9. a 12. července 1856) poznámky vybrané z pojednání chirurga Dionise *O náhlé smrti* (Paříž 1710): „Dionis," píše pan Leroy, „byl Louvoisovým chirurgem. Vydal několik děl, která jsou dodnes vyhledávána pro zajímavá pozorování, jež obsahují. V jednom z těchto děl, nazvaném *Pojednání o náhlé smrti*, líčí Louvoisovu smrt takto:

„Dne 16. července 1691 šel pan markýz z Louvois, když poobědval u sebe doma a v dobré společnosti, do rady. Při čtení jednoho dopisu králi musel čtení přerušit, protože *se cítil velmi stísněný*; chtěl ve čtení pokračovat, ale nemoha v něm pokračovat, vyšel z králova kabinetu a opíraje se o paži jednoho svého šlechtice, zamířil do budovy vrchní správy staveb, kde bydlel.

„Když procházel galerií, která vede od krále do jeho bytu, řekl jednomu ze svých lidí, aby pro mě co nejrychleji došel. Přišel jsem do jeho pokoje, právě když ho svlékali; řekl mi: ‚Pusťte mi rychle žilou, protože se dusím.' Zeptal jsem se ho, zda cítí bolest víc v jedné straně hrudi než v druhé; ukázal mi na krajinu srdce a řekl: ‚Tady

79. **Vysvětlivka:** Zde Pierre de Montesquiou, hrabě z Artagnan (asi 1640–1725), major francouzské gardy a pozdější maršál Francie (1709); ne pan z Artagnan z přílohy VI.

je moje bolest.‘ Pustil jsem mu vydatně žilou za přítomnosti pana Sérona, jeho lékaře. Za chvíli mi řekl: ‚Pusťte mi žilou ještě jednou, protože se mi neulevilo.‘ Přišli pan Daquin[80] a pan Fagon a prohlédli neblahý stav, v němž se nacházel; viděli, jak trpí strašlivými úzkostmi; ucítil v břiše pohyb, jako by se chtěl vyprázdnit; požádal o noční stolici, a krátce poté, co se na ni posadil, řekl: ‚Cítím, že omdlévám.‘ Zvrátil se dozadu, opřen na jedné straně o paži pana Sérona a na druhé o paži jednoho ze svých komorníků. Několik minut chroptěl, a zemřel.

„Chtěli, abych mu přiložil baňky se skarifikací, což jsem udělal; přinesli mu a poslali apoplektickou vodu, anglické kapky, božské a všeobecné vody; dali mu spolknout ze všech těch léků, které byly marné, protože byl mrtev, a to v krátké době; neboť od okamžiku, kdy ho nemoc přepadla, do jeho smrti neuplynulo ani půl hodiny.

„Nazítří ke mně přišel pan Séron a řekl mi, že si rodina přeje, abych pitvu provedl já. Provedl jsem ji za přítomnosti pánů Daquina, Fagona, Duchesna a Sérona.

„Když jsem dal tělo zvednout, abychom je přenesli do předpokoje, viděl jsem, že jeho matrace je celá zalitá krví; bylo jí přes pintu a vytékala po čtyřiadvacet hodin ze skarifikací, které jsem mu udělal na ramenou; a co je zvláštní, když už ležel na stole, chtěl jsem mu sejmout obvaz, který měl ještě na paži po pouštění žilou z předchozího dne, a musel jsem ho přiložit zpět, protože krev tekla; což špinilo prostěradlo, na němž ležel.

„Mozek byl v přirozeném stavu a velmi dobře uspořádaný; *žaludek byl plný všeho, co snědl k obědu*; ve žlučníku bylo několik malých kamínků; *plíce byly napuchlé a plné krve*; srdce bylo velké, zvadlé, ochablé a podobné mokrému plátnu, a v jeho komorách nebylo ani kapky krve.

„Byla sepsána zpráva o všem, co se nalezlo, a ta byla, když ji podepsali čtyři lékaři, které jsem právě jmenoval, a čtyři chirurgové, totiž páni Félix, Gervois, Dutertre a já, předložena králi.

„*Jistý úsudek, který lze o příčině této smrti vynést, je přerušení krevního oběhu; plíce byly plné krve, protože v nich byla zadržena, a v srdci žádná nebyla, protože do něho nemohla vniknout; jeho pohyby tedy musely ustat, protože nedostávalo krev, aby v nich pokračovalo; a to se také stalo a to způsobilo smrt tak náhlou*.“

X. Chování Ludvíka XIV. k Barbezieuxovi

(K Tomu 12, kap. 18.)

Pan Barbier, autor *Slovníku anonymů*, uveřejnil následující memorandum, nalezené v písemnostech generálního prokurátora Joly de Fleury. Ludvík XIV. je adresoval arcibiskupovi z Remeše Charles-Mauricovi Le Tellierovi a týkalo se chování jeho

---

80. **Vysvětlivka:** Antoine Daquin, první lékař Ludvíka XIV. až do listopadu 1693, kdy ho vystřídal Fagon.

synovce Barbezieuxe. Tuto listinu znal Voltaire, který ji posoudil těmito slovy: „Ačkoli je psána slohem nesmírně nedbalým, činí povaze Ludvíka XIV. větší čest, než by jeho duchu byly učinily ty nejdůmyslnější myšlenky."

Zde je to memorandum:

„Arcibiskupovi z Remeše.

„Že život, jaký jeho synovec vedl ve Fontainebleau, je neudržitelný; že veřejnost nad ním byla pohoršena;

„Že trávil všechny dny na honu a noc v prostopášnostech;

„Že úředníci podle jeho příkladu polevují;

„Že důstojníci nemohou najít čas, aby s ním promluvili; že se ruinují čekáním;

„Že je lhář, stále zamilovaný, potuluje se všude; málo doma; že lidé si myslí, že nemůže pracovat, když ho vidí všude jinde;

„Zdržení dopisů z Katalánska;

„Že vstává pozdě, protože tráví noc u večeře ve společnosti, často s princi;

„Že mluví a píše hrubě;

„Že nezmění-li se z bílého na černé, není možné, aby mohl zůstat ve svém úřadu;

„Že má dobře uvážit, co mu má poradit, až se od něho dozví jeho smýšlení;

„Že by mě velmi mrzelo, kdybych musel učinit nějaké změny, ale že bych se jim nemohl vyhnout;

„Že není možné, aby záležitosti šly kupředu při takové nedbalosti;

„Že si přeji, aby to napravil, aniž budu nucen sám vztáhnout ruku;

„Že je nemožné, aby člověk nebyl v mnoha věcech oklamán, když se tak málo věnuje práci; že mě to musí stát mnoho;

„Že konečně nelze jednat hůř, než jedná on, a že to je neudržitelné;

„Že by mi bylo vyčítáno, že trpím, co dělá, v době, jako je tato, kdy na něm spočívají ty největší a nejdůležitější záležitosti;

„Že bych se nemohl vyhnout tomu, abych učinil rozhodnutí pro dobro státu, a dokonce abych se ospravedlnil;

„Že ho na to upozorňuji, snad příliš pozdě, aby jednal způsobem, který bude pro jeho rodinu nejvhodnější;

„Že je lituji všechny, a jeho zvláště, pro přátelství a úctu, které k němu, arcibiskupovi z Remeše, chovám;

„Že má vynaložit veškeré úsilí, aby svému synovci ukázal propast, do níž se řítí, a aby ho přiměl učinit to, co bude pro všechny nejvhodnější; že nechci jeho synovce zničit; že k němu chovám přátelství; ale že dobro státu jde u mne přede vším;

„Že by si mě nevážil, kdybych tyto city neměl;

„Že je třeba to tak či onak skončit; že si přeji, aby to bylo tím, že bude dobře plnit svou povinnost a že se jí bude zcela věnovat; ale že to nemůže učinit, aniž se vzdá všech zábav, které ho od ní odvádějí, aby už vykonával jen svůj úřad, který sám by ho měl dostatečně zaměstnat;

„Že tento život je pro člověka jeho věku namáhavý; ale že je třeba se rozhodnout a odhodlat se, že nezanedbá nic ze svých povinností a že neudělá nic, co by si sám mohl vyčítat;

„Že je třeba, aby svým chováním všem zavřel ústa a aby mi ukázal, že v ničem neselhává ve svém úřadu, který je nyní nejdůležitější v království.

„Ludvík."

Poznámky arcibiskupa z Remeše k tomuto memorandu.

„Král napsal toto memorandum vlastní rukou ve Fontainebleau, kde jsem neměl tu čest být v průvodu Jeho Veličenstva; byl jsem v Remeši.

„Král se vrátil z Fontainebleau do Versailles v pátek 28. října 1695. Já jsem se tam dostavil v sobotu 29. v poledne. Jeho Veličenstvo si mě po odchodu od stolu zavolalo do svého kabinetu; tam mi dalo toto memorandum, jehož jsem užil, jak se slušelo. Originál jsem králi vrátil v Marly v pátek 11. listopadu; s dovolením Jeho Veličenstva jsem si pořídil tento opis a budu jej uchovávat po celý život jako památník záchrany své rodiny, jestliže můj synovec, jak doufám, z tohoto varování vytěží užitek, nebo aspoň jako znamení královy dobroty ke mně, která mě naplnila tak živou vděčností, že potrvá, ať se stane cokoli, dokud budu živ."

Arcibiskup napsal v záhlaví memoranda: „Nařizuji, můj milý synovče, aby Vám toto memorandum bylo odevzdáno po mé smrti; zapřísahám Vás, abyste je uchovával po celý svůj život.

Podepsáno: Arcibiskup-vévoda z Remeše."

XI. Memoár Mariniera, úředníka královských staveb za Colberta, Louvoise a Mansarta

(K Tomu 12, kap. 19.)

Opis tohoto memoáru vděčím laskavosti učeného versailleského knihovníka pana Leroye; podává přesná čísla výdajů Ludvíka XIV. na Versailles a Marly v letech 1664 až 1690. Saint-Simon mluví o tomto *tak nesmírně drahém* paláci jen obecně; a pokud jde o Marly, omezuje se na poznámku, „že Versailles nestálo tolik co Marly". Z dalšího textu memoáru bude vidět, kolik Ludvík XIV. až do roku 1690 vydal na stavby celkem.

Jeho Milosti, Jeho Milosti panu Hardouinu Mansartovi, rytíři Řádu svatého Michala, královskému radovi v jeho radách, vrchnímu správci a generálnímu příkazci staveb, zahrad, tapiserií, umění a manufaktur Jeho Veličenstva.[81]

„Rukopis, který si dovoluji Vám předložit, dosud nespatřil světlo světa. Čekal na svého právoplatného ochránce, aby mohl vyjít; hodnost, kterou dnes zastáváte,

81. **Vysvětlivka:** Jules Hardouin-Mansart (1646–1708), první královský architekt, stavitel Versailles, Marly a kostela Invalidovny; vrchním správcem královských staveb byl od roku 1699. Memoár mu tedy byl věnován nejdříve v tomto roce.

Milosti, není ani tak plodem panovníkovy štědrosti jako jeho spravedlnosti a jeho soudnosti; nádherné stavby, jejichž jste vrchním správcem a generálním příkazcem, vděčí za všechen svůj lesk a všechnu svou velkolepost velikosti a kráse génia, jakého před Vámi nikdo nepoznal; ale nic menšího nebylo třeba, aby se naplnily velké představy největšího panovníka světa. Nepustím se zde, Milosti, ani do chvály krále, jemuž sloužíte, ani do chvály Vaší; obojí mě daleko přesahuje; odvažuji se jen nanejvýš pokorně Vás prosit, Milosti, abyste ráčil přijmout práci, která je plodem jiné, nekonečně rozsáhlejší, již můj zesnulý otec vykonal na rozkaz zesnulého pana Colberta. Uvidíte v ní, Milosti, velké věci na malém prostoru a v krátkém čase; všechen čas jsem vzal ze svého, abych šetřil Váš! Šťasten, podaří-li se mi tímto pokusem přesvědčit Vás o hluboké úctě, s níž jsem,

„Milosti,

„Váš nanejvýš pokorný, nanejvýš poslušný a nanejvýš podřízený služebník,

G. M.“

Pozoruhodné zprávy vybrané z účtů královských staveb od roku 1664 včetně, kdy se zesnulý pan Colbert stal vrchním správcem staveb a kdy výdaje začaly být značné, až do roku 1690 včetně, kdy je Jeho Veličenstvo kvůli válce omezilo

Záměrem tohoto díla bylo spočítat výdaje vynaložené na každé královské sídlo v každém roce a sestavit součet toho, kolik každé sídlo stálo krále během dvaceti sedmi let, které tyto zprávy zahrnují. A pouze u Versailles se navíc rozlišilo, kolik se vydalo na každý druh prací.

Po těchto jednotlivých kapitolách následuje kapitola souhrnná, která obsahuje celkový úhrn výdajů krále na jeho stavby od roku 1664 do roku 1690 včetně.

Bylo by možné toto dílo, velmi stručné ve svém uspořádání, ozdobit několika historickými rysy, které by je nepochybně učinily příjemnějším; ale v přesvědčení, že pan Félibien ve svých Dějinách královských sídel nic nevynechá, jsme ho nechtěli předbíhat.[82]

Přesto jsme považovali za nezbytné podat o každém královském sídle obecnou představu, než vyložíme výdaje, které se na ně vynaložily, a to proto, abychom do jisté míry uspokojili zvědavost méně poučených osob, do jejichž rukou by se toto dílo mohlo později dostat.

Seznam všech královských sídel a budov patřících Jeho Veličenstvu

Zámek Versailles a jeho příslušenství, jímž jsou: Trianon. — Clagny. — Saint-Cyr. — Versailleské kostely. — Stroj na Seině. — Akvadukt řeky Eure. — Noisy. — Mouline-

82. **Vysvětlivka:** Félibienové byli historiografy královských staveb: André Félibien (1619–1695) a po něm jeho syn Jean-François (1658–1733); oba psali popisy královských sídel.

aux. — Zámek Saint-Germain-en-Laye a Le Val. — Zámek Marly. — Zámek Fontainebleau. — Zámek Chambord. — Louvre a Tuileries. — Vítězný oblouk v Paříži. — Budova a kostel Invalidovny. — Královské náměstí paláce Vendôme a klášter kapucínek. — Val-de-Grâce v Paříži. — Klášter anunciátek v Meulanu. — Průplav spojující moře. — Manufaktura Gobelins a Savonnerie. — Manufaktury zřízené v několika městech Francie. — Pařížské akademie a akademie v Římě. — Palais-Royal (Jeho Veličenstvo jej dalo do vlastnictví Jeho Milosti vévodovi z Chartres jako část věna paní vévodkyně z Chartres).[83] — Bastila. — Arzenál. — Areál Justičního paláce. — Châtelet. — Mincovna. — Knihovna. — Královská zahrada. — Collège de France. — Palác velvyslanců. — Čerpadlo na Pont Neuf. — Tournelle. — Akvadukt v Arcueil. — Všeobecná nemocnice. — Školka v Roule. — Zámek Madrid. — La Muette v Boulogni. — Zámek Vincennes. — Zámek Saint-Léger. — Zámek Limours. — Zámek Monceaux. — Zámek Compiègne. — Zámek Amboise. — Zámek Marimont. — Královská zahrada v Toulonu. — Zámek a panství Villers-Cotterêts byly dány Jeho královské Výsosti Monsieurovi jako rozmnožení apanáže. — Château-Thierry, zastavené panu vévodovi z Bouillonu. — Lucemburský palác, který král získal po smrti Mademoiselle. — Zámek Meudon s příslušenstvím, který patří Monseigneurovi díky směně, již za něj provedl se zámkem Choisy, jejž mu odkázala Mademoiselle.[84]

Kapitola první. Zámek Versailles a jeho příslušenství

Zámek Versailles a jeho příslušenství převyšuje všechny představy, jaké o něm lze podat; žádný panovník v Evropě nezašel ve výdajích tak daleko jako král, aby si zřídil sídlo hodné královského majestátu, a zdar nemohl dokonaleji korunovat velikost podniku. Zámek stojí na vyvýšenině, která vládne celému okolí. Na jedné straně hledí k Paříži, na druhé do zahrad. Po obou stranách zámku jsou dvě ustupující křídla, táhnoucí se k severu a k jihu, s výhledem do zahrad. Ať se na tuto stavbu díváte z kterékoli strany, všechno je tu překvapivé, všechno obdivuhodné; najdete tu víc, než si lze přát: nádherné a pohodlné apartmány, nesčetné byty, zahrady, fontány, jejichž krásy, každá jiná, mají spíš z kouzla než z přírody, která nikdy nic tak neobyčejného nevytvořila.

Na obou koncích průplavu, který se dělí ve dvě ramena, jsou Zvěřinec a Trianon. Zvěřinec je plný nejvzácnějších zvířat světa, opatřených s neobyčejnou péčí a nákladem. Trianon je palác, kde je mramor běžnější než kámen, kde je všechno zářivé a

---

83. **Vysvětlivka:** Vévoda z Chartres je Filip II. Orleánský, pozdější regent; roku 1692 se oženil s Françoise-Marie de Bourbon (slečnou z Blois), legitimovanou dcerou Ludvíka XIV. a paní z Montespan.

84. **Vysvětlivka:** Mademoiselle je zde Anne-Marie-Louise d'Orléans, vévodkyně z Montpensier („velká Mademoiselle", † 1693), sestřenice Ludvíka XIV.

skvělé; je to místo odpočinku a potěšení, kam se král chodí procházet s velmi malým doprovodem.

Na konci velkého pravého křídla zámku, vjíždíme-li od pařížské aleje, je velká nádrž zvaná Vodní zámek, kam přitéká voda vyzdvižená strojem v Marly a odkud se rozvádí do všech fontán malého parku.

Na konci a pod levým křídlem je Oranžerie, jejíž stavba je tak vznešená a velkolepá, že člověka vždy překvapí, když si ji prohlédne zvenčí a pak zkoumá její vnitřek. Nikdy nebyl podnik odvážnější a lépe provedený než tato budova.

Vyjdete-li ze zahrad středem zámku, vidíte proti sobě hlavní alej a po obou stranách velkou a malou královskou stáj; dvě budovy ve všem stejné, jejichž krása přitahuje zvědavost všech, kdo mají smysl pro architekturu.

Dál je Psinec a několik dalších budov patřících k zámku.

Po pravé straně zámku, ve stejném pohledu, je ještě několik velkých budov, totiž:

Za Grand Commun je klášter rekolektů, který Jeho Veličenstvo dalo postavit nově.

V téže linii jako Grand Commun, směrem dolů k parku, je budova vrchní správy staveb, dům velmi krásný a velmi pohodlný, určený za byt pana vrchního správce staveb.

Dál na téže straně je královská zelinářská zahrada, oddělená od všech ostatních, jejíž obdělání a úrodnost předčí vše, co by se o nich dalo říci.

Na druhé straně města je farní kostel, který Jeho Veličenstvo dalo postavit od základů, stejně jako obydlí kněží Misie, kteří jej na královy náklady obsluhují se vší možnou důstojností a přesností. Je to jedna z nejvýznamnějších budov patřících k zámku.

Dál na téže straně je zámek Clagny, letohrádek velmi krásný a velmi příjemný, ať pro pravidelnost architektury, ať pro rozvržení apartmánů a uspořádání zahrad. Stojí krále víc než dva miliony.

Na břehu Seiny, na cestě do Saint-Germain-en-Laye, je stroj v Marly, který zvedá vodu z řeky až na vrchol věže postavené na kopci. Z této věže se voda vede akvadukty a litinovým potrubím do zahrad Versailles a Marly. Už sám tento stroj by si zasloužil zvláštní popis, kdyby to bylo záměrem tohoto díla; ale o jeho kráse a zdaru lze usuzovat z hojnosti vody, kterou dodává do Versailles. Níže bude vidět, že stojí krále tři miliony sedm set tisíc livrů, nepočítaje náhrady za pozemky vykoupené pro vedení vody a také bez litinového potrubí, které je započteno spolu s versailleským.

Ačkoli král vydal téměř devět milionů na stavbu akvaduktů, které měly přivádět vodu z řeky Eure od Maintenon do Versailles, nevyžadují tyto akvadukty obšírnější popis, protože nejsou dokončeny.

Královský ústav v Saint-Cyru, jehož výdaje jsou započteny spolu s versailleskými, protože k Versailles patří, si zaslouží zvláštní pozornost; zbožnost, láska k bližnímu a náboženství byly základem této královské nadace, která každodenně poskytuje

čestné útočiště velkému počtu mladých šlechtičen, jež mají přednosti rodu, ale postrádají přednosti jmění; aby byla dívka přijata, musí podat důkaz.[85]

O kapli versailleského zámku jsem nic neřekl, protože ještě není postavena. Právě se na ní pracuje. Královská zbožnost jistě nic neopomene, aby byla hodna — nakolik jen může být — majestátu Boha, kterého král uctívá s takovou upřímností a horlivostí.

Výdaje vynaložené na zámky Noisy a Moulineaux jsou započteny spolu s versailleskými a nezaslouží si pozornost.

Výdaje na zámek Versailles podle let

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	834 037	2	6
1665	783 673	4	–
1666	526 954	7	–
1667	214 300	18	–
1668	618 006	5	7
1669	1 238 375	7	–
1670	1 996 452	12	4
1671	3 396 595	12	6
1672	2 802 718	1	5
1673	847 004	3	10
1674	1 384 269	10	3
1675	1 933 755	8	1
1676	1 348 222	10	10
1677	1 628 638	11	4
1678	2 622 655	3	10
1679	5 667 331	17	–
1680	5 839 761	19	8
1681	3 854 382	2	–
1682	1 235 123	8	7
1683	3 714 572	5	11
1684	5 762 092	2	8
1685	11 314 281	10	10
1686	6 558 210	7	9
1687	5 400 245	18	–
1688	4 551 596	18	2
1689	1 710 055	10	–
1690	368 101	10	1
Celkem – souhrnná částka výdajů na zámek Versailles a příslušenství	81 151 414	9	2

85. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Důkaz šlechtictví. Viz Dějiny Saint-Cyru (*Histoire de Saint-Cyr*) od pana Théophila Lavalléea.

Osmdesát jedna milionů sto padesát jedna tisíc čtyři sta čtrnáct livrů, devět sous, dva denáry.[86]

Do tohoto úhrnu výdajů na Versailles a příslušenství jsem započetl nákupy olova a mramoru celé, ačkoli část z nich mohla být použita pro jiná královská sídla; vyvážil jsem to však několika jinými výdaji na Versailles, zařazenými v jiných kapitolách účtů pod obecnými tituly, z nichž je bylo nesnadné vyčlenit, a myslím, že vyrovnání může být spravedlivé.

Když jsme zhruba viděli celkové výdaje na Versailles a jeho příslušenství, zdálo se mi, že by bylo dosti zajímavé vidět zvlášť, kolik se vydalo na každý druh prací a výdajů, a částku každého z nich za dvacet sedm let, které tyto zprávy zahrnují.

Uvidíme také výdaje na Clagny, stroj v Marly a řeku Eure, které budou od ostatních výdajů odlišeny každý zvláštní položkou, ačkoli jsou zahrnuty v úhrnu.

Výdaje na Versailles podle kapitol

86. **Ediční poznámka:** Čísla otiskujeme podle edice 1856. Tištěné součty se od součtu řádků místy liší: Versailles podle let (řádky dávají o 3 000 000 livrů méně), Fontainebleau (o 20 livrů), Vítězný oblouk (o 2), náměstí Vendôme (o 600 000; první položka má patrně znít 731 208), Gobelíny (o 7 denárů) a celkový přehled (o 3 livry).

Položka	Livry	Sous	Denáry
Zednické práce ve Versailles a příslušenství, včetně Trianonu, Saint-Cyru a versailleských kostelů, během uvedených 27 let	21 186 012	4	1
Tesařské práce a dříví	2 553 638	1	5
Střechy (pokrývačské práce)	718 679	16	9
Klempířské práce a nákupy olova	4 558 077	2	6
Truhlářské práce a intarzie	2 666 422	2	–
Zámečnické a kovářské práce	2 289 062	3	9
Zasklení (sklenářské práce)	300 878	10	7
Zrcadlová skla a zrcadla	221 631	1	6
Malby a zlacení, bez nákupů obrazů	1 676 286	11	8
Sochařské práce bez nákupů antik	2 696 070	6	9
Kamenické práce v mramoru a nákupy mramoru	5 043 502	5	8
Bronz, lití a měď	1 876 504	6	3
Železné a litinové potrubí, včetně potrubí stroje	2 265 114	15	8
Dlažba, dlaždice a malta	1 267 464	13	–
Zahradnické práce, fontány a umělé jeskyně	2 338 715	15	8
Zemní výkopy a odvoz	6 038 035	1	10
Denní mzdy dělníků	1 381 701	16	8
Různé a mimořádné výdaje	1 799 061	12	10
Zámek Clagny a Glatigny, patřící k Versailles, bez nákupů půdy	2 074 592	9	5
Stroj v Marly, bez potrubí a nákupů pozemků	3 674 864	8	8
Práce na řece Eure a v Maintenon, bez nákupů pozemků	8 612 995	1	–
Náhrady za půdu a pozemky zabrané pro zámek a výše uvedené příslušenství Versailles	5 912 104	1	10
Celkem – shodné s předchozím úhrnem podle let	81 151 414	9	2

K položce „Zámek Clagny a Glatigny, patřící k Versailles, bez nákupů půdy“.[87]

Další výdaje na Versailles Kromě všech velkých výdajů, které byly právě vyloženy, se během uvedených 27 let vynaložilo mnoho jiných, velmi značných, na zkrášlení Versailles a Trianonu.

Zde jsou ty největší:

87. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Na Clagny bylo vydáno asi 300 000 livrů, které jsou od roku 1682 započteny spolu s výdaji na Versailles.

Položka	Livry	Sous	Denáry
Na nákupy starých obrazů a antických soch všech velkých mistrů	509 073	8	–
Na zlaté a stříbrné látky placené z fondu staveb	1 075 673	2	6
Na velká stříbrná díla, kromě těch, která zaplatil pokladník stříbrnice	3 245 759	4	8
Na kabinet medailí, křišťálů, achátů a jiných vzácností, které král koupil během posledních šesti let těchto zpráv, za	556 069	–	–
Na platy inspektorů a dozorců uvedených staveb a prací ve Versailles a příslušenství; na odměny kontrolorům a jiným bylo během uvedených 27 let vyplaceno asi	1 000 000	–	–
Celkem těchto posledních výdajů	6 386 574	15	2
A předchozí úhrn	81 151 414	9	2
Celkem – celkový úhrn výdajů na Versailles	87 537 989	4	4

K položce „Na velká stříbrná díla, kromě těch, která zaplatil pokladník stříbrnice“:[88]

Osmdesát sedm milionů pět set třicet sedm tisíc devět set osmdesát devět livrů, čtyři sous, čtyři denáry.

Kdybychom tedy k tomuto úhrnu připojili ostatní výdaje vynaložené na nábytek, velké kabinety, velká stříbrná díla a jiné, které nebyly placeny z fondů staveb, shledali bychom, že Versailles a jeho příslušenství stojí krále víc než sto milionů, nepočítaje údržbu, jejíž pravidelné položky činí asi dvě stě tisíc livrů a nepravidelné víc než tři sta tisíc livrů.

Pravidelná údržba Versailles a jeho příslušenství je tato:

Položka	Livry
Střechy	7 500
Zahrady ve Versailles a Trianonu, včetně mramorů	33 416
Zelinářská zahrada ve Versailles	18 000
Fontány, umělé jeskyně a měď	19 780
Litinové potrubí	10 000
Mramorové sochy a sochařská díla	1 695
Drobná údržba venku	2 286
Platy úředníků a lodníků na průplavu	35 970
Zahrady v Clagny	10 200
Údržba stroje v Marly, asi	60 000
Celkem	198 847

88. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Všechna tato velká stříbrná díla byla během poslední války odevzdána do mincovny. (Poznámka autora.)

Nota. Výše uvedené náklady na údržbu se od doby, kdy byly tyto výpočty provedeny, mohly o něco zvýšit; to však není tak značné, aby bylo třeba je opravovat.

Kapitola II. Zámky Saint-Germain-en-Laye a Le Val

Toto sídlo, proslavené narozením krále, je velmi staré; skládá se ze dvou zámků, starého a nového. Starý zámek je mnohem krásnější a lépe postavený než nový. Odděluje je od sebe jen velké hospodářské nádvoří, které by mohlo sloužit za jízdárnu.

Starý zámek stojí zcela samostatně a má dosti nepravidelný tvar. Jeho hlavní ozdobou je pět mohutných pavilonů. Po celém obvodu zámku se ve výši hlavních apartmánů, které jsou velmi prostorné, táhne železný balkon. Tento zámek hledí hlavně do zahrad a do lesa, kdežto nový zámek má hlavní výhled na řeku Seinu. Král, který zde velmi dlouho pobýval, dal provést značné přístavby. Je to sídlo veskrze královské, a ačkoli v něm dvůr nyní nesídlí, je přesto pro svou přirozenou polohu jedním z nejkrásnějších míst v okolí Paříže.

Le Val je zahrada patřící k Saint-Germain, kterou Jeho Veličenstvo dává pečlivě udržovat a která ve všech ročních obdobích dává nesmírné množství krásného ovoce, zvláště raného.

O ostatním příslušenství Saint-Germain nic neříkám, abych nenudil.

Výdaje na zámky Saint-Germain-en-Laye a příslušenství podle let

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	193 767	13	6
1665	179 478	14	9
1666	59 124	11	6
1667	56 235	8	4
1668	120 271	18	3
1669	515 214	19	–
1670	597 429	1	4
1671	361 020	11	11
1672	208 516	13	–
1673	97 379	4	3
1674	112 168	19	11
1675	130 306	18	2
1676	176 118	14	10
1677	194 303	14	2
1678	196 770	5	9
1679	447 401	14	4
1680	607 619	9	2
1681	279 509	9	2
1682	662 826	13	4
1683	460 695	9	8
1684	300 218	19	–
1685	189 598	–	7
1686	47 618	4	5
1687	50 450	2	1
1688	152 950	18	10
1689	33 176	13	6
1690	25 388	15	3
Celkem	6 455 561	18	–

Šest milionů čtyři sta padesát pět tisíc pět set šedesát jedna livrů, osmnáct sous.

Kapitola III. Zámek a pavilony v Marly, započaté roku 1679

Zámek Marly leží v údolí čtvrt míle od Saint-Germain-en-Laye. Skládá se: 1° z mohutného čtvercového pavilonu, který je obydlím krále. Pavilon stojí samostatně na nejvyšším místě a vystupuje se k němu po několika stupních, takže vévodí osmi dalším pavilonům. Těchto osm pavilonů, rovněž samostatných, tvoří v zahradách jakousi prostornou alej ke Královskému pavilonu a jsou spojeny navzájem jen železnými loubími, po nichž se pnou ohnuté stromy, které je kryjí.

Všechny čtyři strany všech těchto pavilonů jsou pomalovány freskami architektonických ozdob; střechy jsou ploché, terasové, s vázami na nárožích a nad pilastry.

Královský pavilon má uvnitř v přízemí čtyři vestibuly, do nichž se vchází ze čtyř stran pavilonu. Tyto čtyři vestibuly vedou do velkého salonu, který zabírá celou

výšku pavilonu a tvoří jeho střed, a ve čtyřech rozích jsou čtyři apartmány, které mají vchody a východy do těchto vestibulů. Nad těmito čtyřmi apartmány jsou ještě další, menší, přístupné chodbou, která obíhá kolem kupole velkého salonu.

V tomto zámku jsou všechny příjemnosti a pohodlí života shromážděny s takovou péčí, uměním a úpravností, že nezbývá nic k přání.

Ostatní pavilony obývá vždy po jedné z osob dvora, které král poctí tím, že je jmenuje do své společnosti.

Kaple a strážnice stojí odděleně od zámku a tvoří dva pavilony po obou stranách hlavního vchodu. Zahrady jsou velmi příjemné, zvláště v době květů, pro jejich rozmanitost a hojnost.

Fontán a kaskád je tu velký počet a jsou velmi krásné; a Jeho Veličenstvo dalo nedávno ještě svést z horního konce aleje za zámkem kaskádu v podobě řeky, odkud se rozlévá do všech ostatních fontán zahrad. Výdaje na tuto novou řeku jsem nepočítal, abych neměnil výpočty těchto zpráv; odhaduje se, že přesahují sto tisíc tolarů.

Král bude toto letní sídlo, které velmi miluje, den ze dne zkrášlovat; už v nynějším stavu by v jiné zemi platilo za mistrovské dílo umění i přírody. Tvrdí se, že hlavní myšlenky k němu dalo samo Jeho Veličenstvo; jisté je, že je velmi osobité a nepodobá se žádnému jinému královskému sídlu.

Výdaje na zámek a pavilony v Marly

Rok	Livry	Sous	Denáry
1679	470 764	–	11
1680	489 002	17	1
1681	304 881	14	3
1682	305 628	9	11
1683	450 708	2	–
1684	478 872	4	11
1685	676 046	18	–
1686	443 153	6	–
1687	249 235	2	5
1688	293 062	4	2
1689	231 807	–	10
1690	108 117	11	9
Celkem	4 501 279	12	3

Čtyři miliony pět set jedna tisíc dvě stě sedmdesát devět livrů, dvanáct sous, tři denáry.

Kapitola IV. Zámek Fontainebleau

Zámek je velmi starý a velmi hoden toho, že byl tak často sídlem našich králů. Nic není příjemnější než jeho poloha poblíž lesa a uprostřed nejkrásnějších vod světa;

jak známo, zámek dostal své jméno po prameni Fontaine-Belle-Eau, jehož stavba se dosud zachovala.

Nic není půvabnější než rozmanitost výhledů z tohoto zámku. Nové zahrady a nové průplavy nabízejí na všech stranách zcela rozdílné průhledy. Kaple je velkolepá a obsluhují ji ctihodní otcové trinitáři. Nejobvyklejší a nejpříjemnější zábavou je tu lov. Ačkoli je tento zámek velmi proslulý už svým původem, stal se ještě proslulejším díky přístavbám a zkrášlením, které Jeho Veličenstvo dalo provést; o nich lze usuzovat z následujících výdajů.

Výdaje na zámek Fontainebleau

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	339 251	16	–
1665	107 159	18	–
1666	37 200	8	8
1667	27 820	15	6
1668	19 827	–	5
1669	39 396	–	–
1670	23 106	15	3
1671	58 504	6	1
1672	36 560	12	10
1673	24 425	11	1
1674	66 145	17	–
1675	61 670	17	1
1676	36 052	19	–
1677	33 029	18	6
1678	394 509	15	1
1679	264 417	15	1
1680	204 463	–	8
1681	188 886	19	3
1682	80 019	5	6
1683	98 881	11	8
1684	65 967	1	–
1685	220 216	8	7
1686	92 246	5	3
1687	113 014	9	2
1688	87 988	7	2
1689	31 109	5	4
1690	21 853	14	3
Celkem	2 773 746	13	5

Dva miliony sedm set sedmdesát tři tisíc sedm set čtyřicet šest livrů, třináct sous, pět denárů.

Do tohoto úhrnu nejsou zahrnuty platy úředníků ani pravidelná údržba podle rozpočtů.

Kapitola V. Zámek Chambord

Zámek je velmi starý, dobře postavený, dobře položený a v kraji velmi vhodném k lovu. Pro jeho vzdálenost tam král nejezdí často. Jeho Veličenstvo tam přesto čas od času dalo provést přístavby a dosti značné výdaje, jak následuje:

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	26 936	5	
1665	6 000	–	
1666	11 021	2	
1667	3 496	3	6
1668	12 164	15	6
1669	57 739	12	–
1670	79 367	5	–
1671	16 000	–	–
1672	532	–	–
1673	3 000		
1674	6 000		
1675	3 000		
1676	3 000		
1677	3 000		
1678	3 795	10	–
1679	4 500		
1680	72 200		
1681	127 870	9	7
1682	11 667	16	6
1683	196 350	15	–
1684	38 766	1	–
1685	445 770	9	5
1686	14 980	13	–
1687	54 558	15	5
1688	8 197	4	4
1689	8 036	2	9
1690	7 750	16	5
Celkem	1 225 701	16	5

Dvanáct set dvacet pět tisíc sedm set jedna livrů, šestnáct sous, pět denárů.

Kapitola VI. Louvre a Tuileries

Protože Louvre není dostavěn, uvedli jsme v těchto zprávách výdaje na něj vynaložené jen proto, abychom nic nevynechali. Bylo by dosti nesnadné podat příjemný popis toho, co je započato. Celkový návrh se ještě neukazuje v plném světle; má se dokonce za to, že kdyby byla vyslyšena přání hlavního města království a Jeho Veličenstvu se zalíbilo dát si zde postavit palác, zvolily by se nové čáry a nové návrhy. Lze

říci jen tolik, že nic se nezdá lákavějšího než poloha pozemku Louvru v nejkrásnější části města, s řekou Seinou místo průplavu a s nekonečným prostorem pro zahrady a parky směrem k venkovu.

Galerii Louvru obývají nejschopnější lidé v uměních, jimž král poskytuje byt zdarma. Je to pro ně známka vyznamenání.

Palác Tuileries není obýván, ačkoli je velmi obyvatelný. Jeho průčelí do Tuilerijské zahrady je velmi líbezné; o zahradě samé nelze říci nic, co by všichni neznali. V celé Evropě platí za jednu z nejlépe pojatých a za nejpříjemnější promenádu, jakou si lze přát. Je jednou z hlavních ozdob města Paříže, a také stojí krále na údržbě víc než dvacet tisíc livrů ročně.

Výdaje na Louvre a Tuileries od roku 1664 podle pořadí těchto zpráv, neboť o výdajích z předchozích let, které nemohly být příliš značné, nemám žádné zprávy

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	1 059 422	15	–
1665	1 110 685	10	2
1666	1 107 973	7	8
1667	1 536 683	8	2
1668	1 096 977	3	11
1669	1 203 781	3	9
1670	1 627 393	19	11
1671	946 409	3	4
1672	213 653	3	1
1673	58 135	18	–
1674	159 485	8	11
1675	63 160	6	6
1676	42 082	14	6
1677	99 667	19	10
1678	119 875	12	8
1679	163 581	9	–
Celkem	10 608 969	4	5

Deset milionů šest set osm tisíc devět set šedesát devět livrů, čtyři sous, pět denárů.

Od roku 1679 se na Louvre a Tuileries nevynaložily žádné značné výdaje; proto se o nich nezmiňuji.

Kapitola VII. Vítězný oblouk v Paříži, započatý roku 1669

Návrh této stavby je nádherný a má mnoho z římské velikosti. Viděli jsme jeho sádrový model a byly položeny kamenné základy, jejichž pilíře jsou vyzděny až do výše soklů, které mají nést podstavce sloupů. Bylo by žádoucí, aby byl tento vítězný oblouk dokončen; byl by velkou ozdobou města, zvláště při slavnostních vjezdech.

Rok	Livry	Sous	Denáry
1669	46 278	2	–
1670	99 334	6	–
1671	102 244	3	6
1672	nic		
1673	nic		
1674	14 225	–	–
1675	14 690	12	–
1676	8 900	–	–
1677	41 863	16	6
1678	76 651	11	8
1679	80 676	4	5
1680	12 601	10	9
1681	16 288	11	3
Celkem	513 755	18	1

Od roku 1681 se na uvedený vítězný oblouk nevynaložily žádné výdaje, leda 1696 na úplné zaplacení modelu a kamenných základů v jejich nynějším stavu. Z těchto výdajů lze usuzovat, kolik by tato stavba mohla stát, kdyby byla vyzdvižena i s ozdobami.

Kapitola VIII. Observatoř v Paříži, započatá roku 1667

Tato stavba, postavená v podobě věže k pozorování hvězd, stojí na nejvyšším místě Paříže, za předměstím Saint-Jacques, a vévodí celému městu. Bydlí tu nejslavnější astronomové a matematikové, jimž Jeho Veličenstvo opatřuje všechny druhy dalekohledů a matematických přístrojů potřebných k výkonu jejich vědy. Vrchní část budovy tvoří terasa dlážděná oblázky; podle potřeby se na ní stavějí dalekohledy.

Protože tento pozemek leží uprostřed lomů, udělaly se sestupy, které vedou do přírodních podzemních klenutí tak hlubokých a rozlehlých, že bez průvodce by se člověk stěží nezabloudil; ani světla neodolají vlhkému chladu, který tam vládí; lze tam chodit jen s pochodněmi.

Tato stavba skrývá ještě mnoho dalších zvláštností, které by vyžadovaly příliš dlouhý popis.

Kromě kamenné budovy se ještě dala přivézt a vedle postavit dřevěná věž, která stála u stroje v Marly, než byla postavena z kamene. Tato dřevěná věž je ještě vyšší než Observatoř, a proto velmi užitečná k pozorování hvězd.

Výdaje na Observatoř

Rok	Livry	Sous	Denáry
1667	57 758	4	–
1668	99 744	3	–
1669	135 293	6	–
1670	138 694	9	–
1671	118 657	19	6
1672	50 305	14	8
1673	21 803	16	2
1674	14 766	9	–
1675	14 393	13	–
1676	13 225	13	–
1677	27 894	7	–
1678	2 999	18	–
1679	5 195	9	–
1680	5 902	11	6
1681	2 047	10	–
1682	3 407	4	–
1683	2 197	10	6
Potom na převoz dřevěné věže z Marly a její postavení	10 886	7	4
Celkem	725 174	4	8

Sedm set dvacet pět tisíc sto sedmdesát čtyři livrů, čtyři sous, osm denárů.

Od roku 1683 do roku 1690 se na Observatoř vynaložilo jen velmi málo, kromě převozu a postavení uvedené dřevěné věže.

Kapitola IX. Královská budova a kostel Invalidovny, započaté roku 1679

Tento dům, určený k odpočinku vojáků, kteří se ve službě Jeho Veličenstva stali invalidy, je neobyčejně rozlehlý a dokonale pravidelný. Jeho poloha v rovině, naproti Cours-la-Reine, s řekou mezi nimi, je velmi krásná, takže tyto rozdílné předměty si navzájem dodávají ozdoby.

Vnitřek domu je velmi prostorný a zároveň velmi obyvatelný. Kázeň je tu stejná jako ve vojenské pevnosti. Spravuje jej dostatečný počet důstojníků, takže tu vládne pokoj a ticho téměř jako v klášteře.

Kostel obsluhují kněží Misie, kteří mají samostatné obydlí vedle kostela, oddělené od ostatních bytů. Tento kostel má velmi velkolepý návrh. Hlavní oltář stojí samostatně pod kupolí mezi dvěma velmi prostornými loděmi, z nichž jedna, s vchodem ze strany domu, je určena pro jeho obyvatele, a druhá, s vchodem velkolepým portálem ze strany venkova, pro veřejnost. Nic se nešetří, aby tato stavba byla obdivuhodná ve všech svých částech, neboť patří k těm, které nejvíce oslavují královu zbožnost.

Prostředky na výživu tohoto domu vybírají pokladníci mimořádných válečných výdajů ze žoldu vojsk ve výši tří denárů z livry, a pokladník Invalidovny je používá podle příkazů komisaře příkazce.

Výdaje na královskou budovu a kostel Invalidovny

Rok	Livry	Sous	Denáry
1679	56 000	–	–
1680	80 667	11	6
1681	72 000	–	–
1682	87 000	–	–
1683	81 647	5	6
1684	103 332	–	–
1685	147 573	5	9
1686	176 505	15	–
1687	169 460	9	7
1688	186 282	19	–
1689	172 706	4	9
1690	143 432	10	10
1691	233 724	2	7
Celkem	1 710 332	4	6

Sedmnáct set deset tisíc tři sta třicet dva livrů, čtyři sous, šest denárů.

V této kapitole jsme překročili meze, které jsme si stanovili, kvůli značnému výdaji vynaloženému na Invalidovnu roku 1691. Další byly vynaloženy později a lze počítat s tím, že tato stavba přijde na dva miliony.

Kapitola X. Královské náměstí paláce Vendôme a nový klášter kapucínek, započaté roku 1685

Výdaje na tyto dvě stavby jsou započteny dohromady, protože byly vystavěny na témže pozemku a v téže době.

Náměstí nemá dosud jiné jméno než jméno paláce, jehož pozemek Jeho Veličenstvo získalo, aby je zbudovalo. Ještě není dokončeno, ale jezdecká socha krále, která tam má být postavena, je odlita z bronzu a zcela opracována podle návrhů a péčí pánů Girardona, prvního královského sochaře, a Kellera, který provedl odlití.[89]

Klášter kapucínek je zcela dokončen a všichni, kdo viděli jeho vnitřek, se shodují, že je to jeden z nejkrásnějších ženských klášterů v Paříži. Kostel je postaven ve vkusu prostoty a úpravnosti, k nimž se tyto řeholnice hlásí. Den ze dne se obohacuje nádhernými náhrobky urozených osob, které si tam volí místo posledního odpočinku.

89. **Vysvětlivka:** François Girardon (1628–1715), sochař, autor jezdecké sochy Ludvíka XIV. na pozdějším náměstí Vendôme; odlil ji Jean-Balthazar Keller roku 1692. Socha byla stržena roku 1792.

Výdaje na královské náměstí paláce Vendôme, odlití jezdecké sochy krále a klášter kapucínek *Za prvé.* Koupě paláce Vendôme za cenu šesti set tisíc livrů, úroky z poloviny ceny, šedesát šest tisíc livrů, které král dal panu vévodovi z Vendôme nad uvedenou cenu, a dvacet pět tisíc livrů za poplatky z převodu (*lods et ventes*) a náklady soudní dražby, to vše činí

Rok / položka	Livry	Sous	Denáry
koupě paláce Vendôme (viz výše), částka	131 208	15	–
1685 – práce	21 708	3	7
1686	320 969	7	8
1687	467 063	8	3
1688	275 835	14	5
1689	71 215	5	7
1690	174 698	14	10
Celkem	2 062 699	9	4

Kapitola XI. Val-de-Grâce v Paříži

Tato stavba, kterou dala postavit zesnulá královna matka, je nádherná a velkolepá ve všech svých částech. Přijde na tři miliony; ale z fondů staveb se na ni vzalo jen tři sta sedmdesát tisíc livrů v letech dále jmenovaných, totiž

Rok	Livry	Sous	Denáry
1666	314 600	7	2
1667	30 571	11	9
1670	6 000	–	–
1681	10 400	–	–
1682	8 711	13	10
Celkem	370 283	12	9

Ještě se v posledních několika letech vynaložily jisté výdaje na obložení mramorem krypty královen, určené k uložení jejich srdcí a vnitřností.

Kapitola XII. Klášter anunciátek v Meulanu, započatý roku 1682

Protože málokdo ví, co krále přimělo dát postavit tento klášter, a já o tom jsem dokonale zpraven, řeknu o tom slovo.

V tomto klášteře byla po dlouhá léta představenou žena neobyčejné ctnosti, kterou zesnulá královna poctívala svou úctou a přátelstvím, a někdy i svými návštěvami. Také král tam chodíval v mladých letech a položil tam základní kámen s úmyslem dát tam stavět. Tento úmysl byl na několik let odložen. Můj zesnulý otec, který byl s touto představenou spřízněn, ji často navštěvoval a vyjednával u královny matky uskutečnění jejího záměru. Královna mu skutečně obnovila své sliby, a když se nemoc, na niž zemřela, zhoršovala, byla tak laskavá, že o tom promluvila s králem, který

potom tento klášter dal postavit; stál téměř třicet tisíc tolarů, a navíc Jeho Veličenstvo vyplácí komunitě, která není bohatá, penzi.

Výdaje na uvedený klášter

Rok	Livry	Sous	Denáry
1682	20 000	–	–
1683	29 400	–	–
1684	6 659	5	1
1685	11 551	1	–
1686	6 544	–	–
1687	7 270	11	6
1688	6 987	12	6
1689	nic		
1690	nic		
Celkem	88 412	10	1

Osmdesát osm tisíc čtyři sta dvanáct livrů, deset sous, jeden denár.

Kapitola XIII. Průplav spojující moře v Languedocu, započatý roku 1670

Protože tento průplav ještě není dokončen, neřeknu prozatím nic zvláštního ani o jeho rozměrech, ani o jeho užitku. Je známo, že nese malá plavidla. Jeho polohu lze vidět na mapě. Uvidíme zde jen výdaje vynaložené z fondů královských staveb, které činí téměř osm milionů, nepočítaje to, čím přispěly stavy Languedocu na tak velký a pro obchod provincie tak užitečný podnik.[90]

Výdaje

90. **Vysvětlivka:** Průplav spojující moře je Languedocký (dnes Jižní) průplav mezi Garonnou u Toulouse a Středozemním mořem, budovaný od roku 1666 podle projektu Pierra-Paula Riqueta a zprovozněný roku 1681.

Rok	Livry	Sous	Denáry
1670	125 000	–	–
1671	525 000	–	–
1672	nic		
1673	1 575 452	13	4
1674	1 235 242	14	–
1675	64 105	–	–
1676	768 541	13	4
1677	561 944	8	8
1678	748 716	9	5
1679	1 194 503	18	11
1680	nic		
1681	460 000	–	–
1682	449 057	–	–
1683	28 992	1	8
Celkem	7 736 555	19	4

Sedm milionů sedm set třicet šest tisíc pět set padesát pět livrů, devatenáct sous, čtyři denáry.

Od roku 1683 nebyly v účtech staveb na uvedený languedocký průplav žádné výdaje.

Kapitola XIV. Manufaktury Gobelins a Savonnerie

Výdaje na tyto dvě manufaktury jsou spojeny dohromady, protože jejich hlavním předmětem jsou tapiserie.

V manufaktuře Savonnerie, která je v Chaillot u Paříže, se dělají jen výrobky po způsobu tureckém a levantském. Jsou to jakési krátce střihané samety, celé z vlny, sloužící k výrobě nábytku, jako jsou závěsy na dveře, koberce, lavice a taburety.

Manufaktura Gobelins je zřízena na konci předměstí Saint-Marcel a je mnohem prostornější. Soustřeďuje velký počet řemeslníků proslulých ve svém umění, především v tapiseriích. Pracuje se tu pro Jeho Veličenstvo na vysokém i nízkém stavu podle návrhů nejschopnějších malířů, ať starých, ať nových.

Tapiserie, které se tu zhotovují, zobrazují jednak historické náměty, jednak královská vítězství, královská sídla, shromáždění a veřejné slavnosti a všelijaké jiné náměty. Zásluhy všech těchto děl jsou dost známé; umění kresby v nich nekonečně převyšuje bohatost a jemnost látek.

V téže manufaktuře bydlí malíři, sochaři, ebenisté a slévači, zlatníci a brusiči drahokamů, kteří pracují s vykládanými polodrahokamy *po florentském způsobu*. V době míru jsou tito umělci zaměstnáni výhradně díly pro službu Jeho Veličenstva a nemají čas pracovat pro veřejnost.

Tento dům je opatřen vším příjemným, pohodlným a potřebným; slouží se tu bohoslužby; řemeslníci jsou tu vzděláváni a děti vyučovány katechismu na náklady Jeho Veličenstva, což ukazuje, do jakých podrobností ho vede jeho zbožnost.

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	95 885	–	–
1665	95 594	11	–
1666	101 377	11	1
1667	290 744	13	4
1668	214 020	19	2
1669	133 209	13	–
1670	141 486	15	3
1671	176 502	11	–
1672	130 573	5	5
1673	139 747	11	4
1674	122 910	15	4
1675	107 958	13	–
1676	98 004	19	4
1677	110 795	8	6
1678	107 456	15	1
1679	126 933	12	4
1680	117 698	1	6
1681	116 127	5	7
1682	126 358	7	1
1683	146 694	7	2
1684	95 570	9	–
1685	224 321	18	7
1686	123 289	4	9
1687	127 217	1	8
1688	132 961	12	2
1689	146 724	6	3
1690	95 777	17	9
Celkem	3 645 943	5	1

Tři miliony šest set čtyřicet pět tisíc devět set čtyřicet tři livrů, pět sous, jeden denár.

Během války, kdy práce ustaly, vyplácelo Jeho Veličenstvo hlavním řemeslníkům uvedené manufaktury Gobelins penze.

Kapitola XV. Manufaktury zřízené v několika městech Francie

Kromě manufaktur Gobelins a Savonnerie dalo Jeho Veličenstvo zřídit ještě několik dalších na různých místech království; ale protože tyto nespadají už pod královské stavby, nýbrž pod generální kontrolu financí, nebudu se pouštět do podrobností o

těchto různých zařízeních, jejichž výdaje, pro Jeho Veličenstvo stejně slavné jako pro stát užitečné, činí za 27 let těchto zpráv téměř dva miliony, jak následuje:

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	66 121	5	8
1665	254 019	14	–
1666	2 077	3	6
1667	248 675	14	–
1668	179 767	15	–
1669	535 705	16	–
1670	131 030	10	–
1671	110 625	15	2
1672	99 558	5	10
1673	49 046	–	–
1674	8 000	–	–
1675	18 000	–	–
1676	8 000	–	–
1677	8 000	–	–
1678	8 000	–	–
1679	18 298	–	10
1680	19 120	–	–
1681	20 539	15	–
1682	8 000	–	–
1683	15 520	–	–
1684	16 000	–	–
1685	8 000	–	–
1686	8 000	–	–
1687	42 283	13	–
1688	50 690	–	–
1689	22 940	11	–
1690	23 970	10	–
Celkem	1 979 990	9	–

Devatenáct set sedmdesát devět tisíc devět set devadesát livrů, devět sous.

Kapitola XVI. Penze literátů

Mimořádná úcta, kterou Jeho Veličenstvo vždy chovalo ke krásné literatuře a k osobám, jež se dlouhým studiem a vytrvalou prací proslavily ve vědách, přiměla Jeho Veličenstvo povzbuzovat ty, kdo se narodili se šťastnými vlohami, nadějí na penze vázané jen na zásluhy. Tyto penze se od roku 1690 už nevyplácejí z fondu staveb:

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	80 870	–	–
1665	83 400	–	–
1666	95 507	–	–
1667	92 380	–	–
1668	89 400	–	–
1669	111 550	–	–
1670	107 900	–	–
1671	100 075	–	–
1672	86 800	–	–
1673	84 200	–	–
1674	62 250	–	–
1675	57 550	–	–
1676	49 200	–	–
1677	65 100	–	–
1678	52 400	–	–
1679	54 000	–	–
1680	53 600	–	–
1681	53 500	–	–
1682	52 800	–	–
1683	1 600	–	–
1684	42 100	–	–
1685	46 400	–	–
1686	41 400	–	–
1687	46 900	–	–
1688	44 900	–	–
1689	39 400	–	–
1690	11 966	13	4
Celkem	1 707 148	13	4

Sedmnáct set sedm tisíc sto čtyřicet osm livrů, třináct sous, čtyři denáry.

Kapitola XVII. Akademie v Paříži a v Římě

Francouzská akademie Tuto akademii tvoří jednak většina osob, které pobírají penze, o nichž byla řeč v předchozí kapitole, jednak jiné učené osoby. Kromě těchto penzí stojí krále jen asi sedm tisíc livrů ročně, totiž asi 6400 livrů ve stříbrných žetonech, 300 livrů za mši zpívanou s hudbou o svátku svatého Ludvíka a 300 livrů, které má v rukou pokladník uvedené akademie na dodávky dříví a svíček a na opisy sešitů.

Akademie věd a Akademie nápisů Výdaje těchto dvou akademií nejsou dost značné, aby stálo za to se o nich zmiňovat, a už se neberou z fondu staveb.

Pařížská akademie architektury Tato akademie stojí krále jen asi tři tisíce pět set livrů ročně, jednak na plat profesora, který v ní konává veřejné přednášky, jednak na prezenční odměny architektů, kteří se v ní scházejí v soukromí, a na drobné potřeby.

Pařížská akademie malířství a sochařství Tato akademie stojí krále především šest tisíc livrů, které se každoročně svěřují do rukou jejího pokladníka;

Dále dva tisíce šest set čtyřicet livrů ročně na výživu deseti žáků malířství a sochařství, z nichž každému vyplácí pokladník staveb 264 livrů ročně; a navíc Jeho Veličenstvo dává rozdělovat žákům ceny, totiž medaile, které se platí z fondu staveb řediteli raznice v Louvru, kde se razí. Tento výdaj není pevný.

Římská akademie malířství, sochařství a architektury Jeho Veličenstvo zřídilo a vydržuje Akademii v Římě, neboť je to místo, z něhož vyšli naši nejvýtečnější mistři a které je také zdrojem nejdokonalejších uměleckých výtvorů. Posílají se tam žáci, aby se zdokonalili. Na vydržování této akademie lze počítat s výdajem asi šedesáti tisíc livrů ročně; tyto prostředky se odevzdávají řediteli, který z nich skládá účty.

Kapitola XVIII. Celkový přehled výdajů na královské stavby během dvaceti sedmi let těchto zpráv, podle konečných a uzavřených účtů a skutečných výkazů

To jsou všechna královská sídla, jejichž výdaje jsem pokládal za nutné vyložit podrobně; výdaje na ostatní královská sídla, uvedená v seznamu na začátku tohoto díla, nejsou dost značné. Tyto výdaje budou zahrnuty do celkového přehledu výdajů na královské stavby během dvaceti sedmi let těchto zpráv. Tento přehled uzavře práci, která je ve svých úkonech rozsáhlejší, než jak sevřeně vypadá ve své konečné podobě, neboť všechny částky, které jsou v ní uvedeny, jsou plodem velmi obezřetného výběru a nejpřesnějších výpočtů, a to kvůli zmatenosti účtů.

Rok	Livry	Sous	Denáry
1664	3 221 731	2	2
1665	3 269 723	19	3
1666	2 826 770	3	5
1667	3 516 160	3	10
1668	3 616 486	–	2
1669	5 192 957	8	6
1670	6 834 037	16	–
1671	7 865 243	1	2
1672	4 168 354	12	6
1673	3 550 410	3	8
1674	3 898 466	5	10
1675	3 091 587	10	2
1676	3 195 381	7	2
1677	3 265 220	17	9
1678	4 977 253	10	6
1679	9 373 614	10	8
1680	8 615 287	18	9
1681	6 465 309	16	–
1682	6 985 568	13	5
1683	5 995 996	2	10
1684	7 996 163	1	–
1685	15 408 443	19	7
1686	9 064 446	15	6
1687	8 279 526	11	10
1688	7 347 966	6	9
1689	3 644 587	13	4
1690	1 616 134	18	8
Celkem	153 282 827	10	5

Sto padesát tři miliony dvě stě osmdesát dva tisíc osm set dvacet sedm livrů, deset sous, pět denárů.

Král své královské sídlo během těchto dvaceti sedmi let natolik rozšířil, že i kdyby Jeho Veličenstvo nedalo stavět žádné nové budovy, stála by už sama údržba nutně patnáct až šestnáct set tisíc livrů ročně, včetně platů úředníků a jiných zaměstnanců.

Ale jestliže se králova velikost a velkolepost projevuje v nádheře jeho skvělých staveb a jestliže se tak značnými výdaji povznáší nad všechny panovníky Evropy, neprojevuje se o nic menší velikost v pohnutkách, které ho vedly k uskutečnění tak rozsáhlých záměrů. Stavět paláce, budovat Pánu chrámy, dávat rozkvétat vědám a uměním, to znamená zvěčnit svou velikost, svou zbožnost a své zásluhy; živit nesčetné množství lidí, kteří tak našli v lůně své vlasti prostředky, jak vychovat své rodiny; odměňovat zasloužilé lidi proslulé v uměních; povzbuzovat žáky a opatřovat jim prostředky, aby dosáhli dokonalosti nejvýtečnějších mistrů — to je účinek veskrze otcovské dob-

roty, která králi zasluhuje se stejným právem jako císaři Augustovi slavné jméno Otce vlasti.

Král nemohl učinit nic slavnějšího, zvláště v dobách míru, které by pro panovníka méně dbalého své slávy a štěstí svých národů byly jakýmisi bezvládími a zanechaly by v jeho dějinách prázdná místa k vyplnění. Ale náš panovník počítá každou svou chvíli a myslel by, že ztratil den, kdyby jej strávil, aniž dal nějaké znamení své velikosti, své spravedlnosti nebo své dobroty; kdyby nebyl stejně velký v těchto šťastných dobách klidu a ticha jako v těch, kdy jeho armády nesou hrůzu do nepřátelských zemí, neviděli bychom všechny panovníky spiknout se proti tak slavnému klidu. Za pohnutku jejich posledního spolčení se vydávalo náboženství; bylo však jen záminkou, a král odolával po deset tažení tolika zdvojeným úsilím, sám proti všem. Dobyl jejich měst, vyhrál bitvy, rozprášil jejich armády, zmařil jejich plány. Flandry, Savojsko a Německo, Katalánsko i moře byly zároveň dějištěm války, řekněme lépe: královых výbojů. Co všechno neučinil tento zbožný monarcha, aby ušetřil krev tolika nepřátel a ukončil tak dlouhou válku mírem stejně slavným jako pevným? Dějiny jednou odhalí všechna tato tajemství jeho velkého srdce. Mým záměrem není vstupovat na tak širé pole. Tyto slabé řádky, jež unikly zápalu mé horlivosti, vycházejí ze srdce proniknutého účastí na vděčnosti veřejnosti. Ach, je pod tak velkou vládou divu, že je král milován svými nejmenšími poddanými stejně jako těmi, kdo mají tu čest přibližovat se k jeho královské osobě a mají také to štěstí, že zblízka vidí onu šíři velikosti, majestátu a zásluh, kterou lze lépe pocítit než vyjádřit a která naplňuje srdce láskou stejně jako úctou?

Na lásce poddaných závisí do jisté míry osud panovníka; vidíme také, jaký zdar vždy provází králova předsevzetí. Jeho moudrost, v níž ožívá moudrost nejmoudřejšího krále světa, oduševňuje jeho ministry a jeho radu. Jeho hrdinská statečnost, vtištěná do srdcí i do čel generálů, kteří za nic nepočítají krev, již prolévají za svého panovníka, přechází až do duší vojáků, a zkušenost nás naučila, že bojovat za krále a zvítězit bylo vždy jedno a totéž.

Tak dlouhá řada zdarů je čistým dílem Boha zástupů, který, nakládaje s vůlí všech lidí podle svých věčných záměrů, drží zvláštním způsobem ve své ruce srdce králů. Proto se Jeho Nejkřesťanštější Veličenstvo, které pokládá své vlastní síly za málo a připisuje Boží ochraně všechno štěstí svých zbraní, domnívalo, že mu nemůže lépe projevit svou vděčnost, než když ve svém království zrušilo každý nečistý kult a když nám každodenně upřímností své horlivosti a vytrvalostí svého příkladu ukazuje, že pravý Bůh nebes i země má a chce být uctíván v duchu a v pravdě v jednotě katolického náboženství.[91] Kéž tentýž Bůh zachová dlouhá léta posvátnou osobu Jeho

91. **Vysvětlivka:** Narážka na zrušení ediktu nantského roku 1685, jímž byl ve Francii zakázán protestantský kult.

Veličenstva. To jsou přání všech jeho poddaných, kteří si nemohou dost vroucně přát trvání vlády tak plné zbožnosti, spravedlnosti a slávy.

Konec příloh dvanáctého svazku.

Tom třináctý (1715–1716)

Kapitola první

Králova milostná dobrodružství. — Krásná neznámá, velmi známá. — Paní Scarronová; její začátky. — Původ, rod a jmění maršála z Albretu. — Paní Scarronová tajně vychovává pana du Maine a paní Vévodkyni, a když jsou uznáni a u dvora, zůstává jejich vychovatelkou. — Král ji nemůže vystát a velmi důrazně se o tom vyjadřuje. — Přijímá jméno Maintenon, když koupí ten statek. — Král se sblíží s paní z Maintenon, která nakonec vytlačí paní z Montespan. — Král se žení s paní z Maintenon. — Všemocná paní z Maintenon odkládá erb svého prvního manžela, po příkladu paní z Montespan a paní z Thianges.

Máme-li od takových výstřelků moci, a tak špatně pochopených, přejít k jiným, přirozenosti přiměřenějším, které však byly ve svém druhu mnohem zhoubnější? Jsou to králova milostná dobrodružství. Pohoršení, které vyvolala, naplnilo Evropu, uvedlo Francii ve zmatek, otřáslo státem, nepochybně přivolalo kletby, pod jejichž tíhou se král ocitl tak bezprostředně blízko poslední propasti, a zúžilo jeho legitimní potomstvo na jediné tenké vlákno, které je ve Francii dělí od vymření. Jsou to zla, jež se obrátila v pohromy všeho druhu a budou se dávat pociťovat ještě dlouho. Ludvík XIV., v mládí stvořený pro lásku víc než kterýkoli z jeho poddaných, unavený přelétáním a sbíráním prchavých přízní, se nakonec ustálil u La Vallière. Jak to pokračovalo a jaké to neslo plody, je známo.

Paní z Montespan byla ta, jejíž vzácná krása ho zaujala potom, a to ještě za vlády paní de La Vallière. Ona to brzy postřehla a marně naléhala na manžela, aby ji odvezl do Guyenne; bláhová důvěřivost ho nenechala ji vyslechnout. Tehdy k němu mluvila v dobré víře. Nakonec král u ní vyslyšení našel a odvedl ji manželovi s oním děsivým hlukem, který se s hrůzou rozlehl u všech národů a poskytl světu nevídanou podívanou na dvě milenky zároveň. Vozil je po hranicích, po táborech, na chvíli i k armádám, obě v kočáře královny. Lid, sbíhající se ze všech stran, si navzájem ukazoval tři královny a jeden druhého se prostodušně ptal, zda je viděl.

Nakonec paní z Montespan zvítězila a sama vládla pánem i jeho dvorem, s okázalostí, která už se nezahalovala žádným závojem; a aby této zjevné nevázanosti nic nechybělo, byl pan z Montespanu, protože se chtěl ohradit, zavřen do Bastily a pak vypovězen do Guyenne, a jeho žena dostala od hraběnky ze Soissons[1], přinucené k tomu její nemilostí, rezignaci na úřad vrchní správkyně domu královny, pro ni

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámku o Olympii Manciniové (Díl III, Přílohy vydavatele k Tomu 8, III. Hraběnka ze Soissons).

zřízený, s nímž se mělo za to, že je spojena taburetka, protože ji jako vdanou ženu nebylo možné učinit vévodkyní.

Potom bylo vidět, jak ze svého kláštera ve Fontevraultu vychází královna abatyší[2], která, obtížená svým závojem a svými sliby, s ještě větším duchem a krásou než paní z Montespan, její sestra, přišla užívat slávy té Niquée[3] a účastnit se všech nejpůvabnějších královych soukromých večírků, jež oživovala duchem i slavnostmi, spolu s paní z Thianges, svou druhou sestrou, a s nejvybranějším výkvětem všech dam dvora.

Těhotenství a porody byly veřejné. Dvůr paní z Montespan se stal středem dvora, zábav, kariér, naděje i postrachu ministrů a velitelů armád a ponížením celé Francie. Byl to také střed ducha, a to ducha tak zvláštního ražení, tak jemného, tak bystrého, a přitom vždy tak přirozeného a příjemného, že se dal rozeznat podle svého jedinečného rázu.

Byl to duch těch tří sester, které ho měly všechny tři nesmírně a dovedly ho dodávat i jiným. Ten půvabný a prostý ráz je dodnes s potěšením cítit u těch, kdo z jejich lidí ještě zbývají – lidí, které vychovaly u sebe a připoutaly k sobě; mezi tisíci jinými by se daly rozeznat i v těch nejobyčejnějších rozhovorech.

Paní z Fontevraultu z nich měla ducha nejvíc; byla snad také nejkrásnější. K tomu se družila vzácná a velmi rozsáhlá učenost: dobře znala teologii a církevní Otce, byla zběhlá v Písmu, ovládala učené jazyky a mluvila strhujícím způsobem, když o nějaké věci pojednávala. Mimo to se její duch skrýt nedal, ale nikdo by netušil, že ví víc než většina jejího pohlaví. Vynikala ve všech druzích psaní. Měla zcela zvláštní dar k vládnutí a k tomu, aby ji celý její řád zbožňoval, přičemž jej přesto udržovala v nejpřísnější řeholní kázni. Ačkoli z ní byla řeholnice učiněna víc než velmi bezohledně, její vlastní kázeň byla v jejím opatství stejně přísná. Její pobyty u dvora, kde nevycházela z pokojů svých sester, nikdy neposkvrnily její pověst, leda tou podivnou zvláštností, že takový šat měl podíl na přízni takového druhu; a kdyby v tom samém o sobě mohlo být místo pro slušnost, dalo by se říci, že i u tohoto dvora by se od ní nikdy neodchýlila.

Paní z Thianges ovládala obě své sestry, a dokonce i krále, jehož bavila víc než ony. Dokud žila, ovládala ho a podržela si, i po vypuzení paní z Montespan ode dvora, ty největší důvěrnosti a jedinečná vyznamenání.

Co se týče paní z Montespan, byla zlá, rozmarná, velmi náladová a ve všem nadutá až do oblak, a té nadutosti nikdo neunikl, král stejně málo jako kdokoli jiný.

---

2. **Vysvětlivka:** Marie-Madeleine-Gabrielle de Rochechouart (1645–1704), od roku 1670 abatyše z Fontevraultu, v čele řádu, jemuž vládla abatyše; byla sestrou paní z Montespan stejně jako paní z Thianges (Gabrielle de Rochechouart), nejstarší ze tří sester.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Paní de Sévigné (dopis z 11. června 1677) užila tohoto rčení (sláva Niquée) v souvislosti s paní z Montespan a její sestrou: „jež sama v sobě nacházela slávu Niquée". Viz ještě dopis z 29. července 1676. — Niquée je hrdinka tehdy proslulého románu *Amadis Galský*. Předchozí vydání Saint-Simona toto jméno vypustila a „slávu té Niquée" nahradila slovy „její slávu".

Dvořané se vyhýbali chodit pod jejími okny, zvlášť když u ní byl král. Říkali, že to je jako jít pod palbu, a to rčení se stalo u dvora příslovím. Je pravda, že nikoho nešetřila, velmi často bez jiného úmyslu než pobavit krále; a protože měla nesmírně ducha, vtipu a jemného posměchu, nebylo nic nebezpečnějšího než směšnost, kterou dovedla přišít lépe než kdokoli jiný. Přitom milovala svůj rod a své příbuzné a nepřestávala dobře posloužit lidem, k nimž pojala přátelství. Královna nesla těžce její nadutost vůči sobě, tak odlišnou od ustavičných ohledů a úcty vévodkyně de La Vallière, kterou měla vždycky ráda, zatímco o té druhé jí často uklouzlo: „Ta kurva mě přivede do hrobu." V příslušné době jsme viděli ústraní, přísné pokání a zbožný konec paní z Montespan.

Za své vlády nebyla přesto ušetřena žárlivosti. Slečna z Fontanges[4] se králi zalíbila natolik, že se stala milenkou v plném postavení. Jakkoli podivné bylo toto zdvojení, nebylo nové. Vidělo se už u paní de La Vallière a paní z Montespan, jíž slečna z Fontanges jen oplatila, co ona sama kdysi způsobila té druhé. Ale paní z Fontanges neměla takové štěstí ani v neřesti, ani v kariéře, ani v pokání. Její krása ji nějaký čas držela, ale její duch jí v ničem neodpovídal. Král potřeboval ducha, aby ho bavil a udržel. Přitom neměl čas se jí docela přesytit. Náhlá smrt, která přece jen překvapila, tuto novou lásku zakrátko ukončila. Téměř všechny ostatní byly jen letmé avantýry.

Jediná trvala dlouho a proměnila se v náklonnost až do konce života té krásky,[5] jež z ní dovedla vytěžit ty nejpodivuhodnější výhody až do hrobu a zanechat svým dvěma synům to ohavné a skvělé dědictví, s nímž dovedli dobře naložit. Hanebná vypočítavost manžela – pro niž má Španělsko vlastní jméno, znamenající dobrovolného paroháče, a jež se tam nikdy neodpouští – tuto lásku ochotně snášela a sklidila z ní nesmírné plody: uzavřel se v Paříži, sloužil u armády, ke dvoru téměř nejezdil, potichu opatřoval prostředky a rozděloval všechny výhody, které z toho jeho drahá polovice ve shodě s ním těžila. Byla to maršálka z Rochefortu, u níž chodila čekat na milostnou hodinku; ona ji tam doprovázela a víc než jednou mi to vyprávěla, i s nehodami, které se jim přihodily, ale ničemu nezabránily a nepocházely od manžela, který byl v hloubi svého domu v Paříži a který, věda o všem a všechno řídě, s největší péčí o ničem nevěděl, a později vyměnil svůj těsný dům na place Royale za palác Guise, jehož rozlehlost a nádheru, jakých nabyl potom v jeho rukou a v rukou jeho dvou synů, by Guisové nepoznali. Táž vypočítavost udržovala tajemství této lásky, která tajemstvím zůstala jen podle jména, nanejvýš pod velmi tenkou slupkou. Tajemství ji udrželo při životě, umění, jak se v ní chovat, si získalo i ty nejzainteresovanější a vy-

4. **Vysvětlivka:** Marie-Angélique de Scorailles, vévodkyně z Fontanges (1661–1681), milenka Ludvíka XIV. kolem let 1679–1680; zemřela velmi mladá roku 1681.

5. **Vysvětlivka:** Saint-Simon ji nejmenuje; míněna je paní ze Soubise, Anne de Rohan-Chabot (1648–1709), manželka Françoise z Rohanu, knížete ze Soubise, který v březnu 1700 koupil pařížský palác Guise (pozdější palác Soubise). Jejími dvěma syny byli Hercule-Mériadec, kníže z Rohanu, a kardinál z Rohanu.

stavělo na ní nejrychlejší a nejpodivuhodnější jmění. Totéž umění ji udržovalo stále rostoucí a dovedlo ji, dokud byl ještě čas, obrátit v přátelství a v nejvýjimečnější váž-nost.

Postavilo děti té krásky, která byla přitom zrzavá, do takového postavení, že mohly samy i se svými potomky stále víc stoupat a bohatnout, i po její smrti, a dosáhnout vrcholu všeho, z něhož [po] nich dnes ve vší šíři okázale těží třetí pokolení, a které vyneslo ty, kdo sami o sobě byli nejtemnější a nejzapadlejší, ale nesli jejich jméno, do lesku, jenž jim vězí v samé podstatě. Tomu se říká vytěžit víc než velmi mnoho: žena ze své krásy, manžel ze své vypočítavosti a své hanebnosti, děti ze všech prostředků, jež jim do rukou vložili takoví rodiče, ale vždycky jako synové té krásky.

Jiná rovněž celý život z téhož chování mnoho vytěžila, ale ani krása, ani umění, ani postavení té krásky a jejího ploskonosého a šaškovského manžela jí nedopřály ani trvání, ani souvislost, ani nic z toho lesku, k němuž ta druhá dospěla, v němž se udr-žela a který předala svým dětem, vnukům a vůbec celému jejich rodu. Té první stačilo jen chtít.[6] Ačkoli styk dávno skončil a navenek se zachovávaly nejkrajnější ohledy, u dvora se o její moci vědělo a všechno tam před ní stálo v úctě. Ministři, princové krve, nic neodolalo jejím přáním. Její lístky šly přímo ke králi a odpovědi vždy okamžitě od krále k ní, aniž si toho kdo všiml. Když měla velmi zřídka – díky tomuto jedi-nečnému pohodlí písemného styku – s králem mluvit, čemuž se vyhýbala, jak jen to bylo možné, byla přijata ve chvíli, kdy chtěla. Bylo to vždy v hodinách, kdy byl přístup veřejný, ale v malém královském kabinetu, který byl a dosud je kabinetem rady; oba seděli v jeho zadní části, ale dveře na obou stranách byly dokořán otevřené – okázalost, která se nikdy nepraktikovala jindy než tehdy, když byla s králem ona – a veřejná místnost sousedící s tímto kabinetem byla plná všech dvořanů. Chtěla-li někdy říci jen slovo, bylo to vestoje u dveří, vně téhož kabinetu, a přede všemi, kdo podle toho, jak ji král oslovoval, poslouchal a opouštěl, neměli potíž poznat, až do posledních dob jejího života, který skončil několik let před králem, že mu není lhos-tejná. Byla krásná až do konce. Jednou za tři roky krátký výlet do Marly, nikdy žádný soukromý večírek s králem, ani s jinými dámami; souzvuk s celým ostatním dvorem pečlivě zachovávaný. Bývala u dvora téměř stále a často u královy večeře, kde ji nikdy v ničem nevyznamenal. Taková byla dohoda s paní z Maintenon, která na oplátku ze své strany přispěla ke všemu, co si mohla přát. Manžel, který ji o několik let přežil, téměř nikdy u dvora, a to jen na chvíli, žil v ústraní v Paříži, zahrabaný v péči o své domácí záležitosti, jimž dokonale rozuměl, a liboval si v rozumu, který ho ve shodě s manželkou dovedl k tolika bohatstvím, zaopatřením a hodnostem pod gázovými závěsy, jež zůstaly závěsy, ale byly čímkoli jiným než neprůhlednými.

---

6. **Vysvětlivka:** Saint-Simon se tu vrací k první krásce, paní ze Soubise: zemřela roku 1709, šest let před králem, a její manžel ji přežil do roku 1712.

Nesmíme zapomenout na krásnou Ludresovou[7], lotrinskou šlechtičnu, dvorní slečnu Madame, která byla na okamžik milována otevřeně. Ale tato láska přešla rychlostí blesku a láska k paní z Montespan zůstala vítězná.

Musíme přejít k jinému druhu lásky, která neohromila všechny národy o nic méně, než je ta předchozí pohoršila, a kterou si král celou odnesl do hrobu. Kdo by podle těchto několika slov nepoznal proslulou Françoise d'Aubigné, markýzu z Maintenon, jejíž trvalá vláda netrvala méně než dvaatřicet let? Narozená na amerických ostrovech,[8] kam její otec, snad šlechtic, odjel s její matkou hledat chléb a kde je pohltilo zapomnění, vrácená sama a nahodile do Francie, vylodila se v La Rochelle, z milosrdenství ji v okolí přijala paní z Neuillant, matka maršálky a vévodkyně z Navailles, a pro svou chudobu a pro lakotu té staré dámy byla odkázána hlídat klíče od její sýpky a dívat se, jak se každý den odměřuje oves pro její koně; když přišla v jejím průvodu do Paříže, mladá, obratná, duchaplná a krásná, bez chleba a bez příbuzných, šťastné náhody ji seznámily s proslulým Scarronem[9]. Jemu se zdála milá, jeho přátelům možná ještě víc. Ona myslela, že udělá největší a nejnenadálejší štěstí, když se provdá za toho veselého a učeného mrzáka bez nohou, a lidé, kteří snad žádali ženu víc než on, mu vtloukli do hlavy, aby tento sňatek uzavřel, a podařilo se jim přesvědčit ho, aby tím vytáhl z bídy to půvabné nešťastné stvoření.

Sňatek se uskutečnil a nová manželka se líbila všem společnostem, které docházely ke Scarronovi. Viděl u sebe velmi dobrou společnost, a to všeho druhu; bylo módou k němu chodit – lidé ducha, lidé od dvora i z města, a to nejlepší a nejvybranější, co bylo; on nebyl s to je vyhledávat mimo svůj dům, a tak je k němu ustavičně přitahovala kouzla jeho ducha, jeho vědění, jeho obraznosti, té nesrovnatelné veselosti uprostřed jeho neduhů, stále nové, ta vzácná plodnost a žert nejlepšího vkusu, jejž dosud obdivujeme v jeho dílech.

Paní Scarronová si tam tedy udělala známosti všeho druhu, které jí však po manželově smrti nezabránily, aby nebyla odkázána na almužnu farnosti Saint-Eustache. Najala si tam pokoj pro sebe a pro služku u jednoho schodiště, kde žila velmi stísněně. Její půvaby tuto tíseň pomalu uvolnily. Vyživovali ji Villars, otec maršála, Beuvron, otec Harcourtův, tři Villarceauxové, kteří zůstali třemi úřadujícími milenci, a mnozí jiní[10].

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O této dámě viz dopis paní de Sévigné z 11. června 1677 a následující dopisy.

8. **Ediční poznámka:** Françoise d'Aubigné se narodila roku 1635 v Niortu; na Antilách (na Martiniku) strávila s rodiči jen část dětství a do Francie se vrátila s matkou. Její otec Constant d'Aubigné, syn hugenotského básníka a vojáka Agrippy d'Aubigné, byl šlechtic.

9. **Vysvětlivka:** Paul Scarron (1610–1660), básník a dramatik burleskního žánru, autor *Komického románu*, od roku 1638 ochromený; s Françoise d'Aubigné se oženil roku 1652.

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz *Dějiny paní z Maintenon* od pana z Noailles a *Díla paní z Maintenon*, která vydal pan Théophile Lavallée.

To ji znovu postavilo na nohy a pozvolna ji uvedlo do paláce Albret, odtud do paláce Richelieu a jinam; tak z jednoho do druhého. V těchto domech nebyla paní Scarronová zdaleka v postavení společnice. Byla tam pro všechno – tu aby si došla pro dříví, tu aby se zeptala, zda se bude brzy podávat; jindy zda se kočár toho či onoho, té či oné už vrátil; a tak s tisícem drobných pochůzek, jejichž obtěžování odstranilo používání zvonků, zavedené až dlouho potom.

Právě v těchto domech, hlavně v paláci Richelieu a ještě mnohem víc v paláci Albret, kde maršál z Albretu vedl velmi okázalou domácnost, si paní Scarronová udělala většinu svých známostí, z nichž jedny jí tolik posloužily a druhým se ona stala tak užitečnou[11]. Maršálové z Villars a z Harcourtu skrze své otce, a před nimi Villars, otec maršála, si tím udělali kariéru; vévodkyně z Arpajonu, sestra Beuvronova, se díky tomu, aniž si to kdy dokázala představit, stala dvorní dámou paní dauphiny Bavorské po smrti vévodkyně z Richelieu, kterou týž důvod učinil také dvorní dámou královny a potom z důvěry i dvorní dámou paní dauphiny Bavorské; a vévoda z Richelieu se stal rytířem cti zadarmo a dostal za ten úřad od Dangeaua pět set tisíc livrů – Dangeauovi ten úřad udělal kariéru. Princezna z Harcourtu, dcera Brancase, tak známého svým duchem a svou neobyčejnou roztržitostí, který s ní byl zadobře; Villarceaux a Montchevreuil, oba rytíři řádu – prvnímu z nich dal jeho otec ve třiceti pěti letech převést řetěz, který byl určen jemu – a mnoho jiných z oněch prvních časů velice vytěžili. Ale než půjdeme dál, je třeba několika slovy objasnit maršála z Albretu.

Karel II. z Albretu, hrabě z Dreux, vikomt z Tartasu, syn Karla I., konetábla Francie, měl s Anne d'Armagnac jako pátého a posledního syna Gillese d'Albret, pána z Castelmoronu, který zemřel bez dětí s Anne d'Aiguillon roku 1479 a který s Jean Le Tellier zanechal levobočka jménem Étienne, legitimovaného Františkem I. roku 1527, seneschala v kraji Foix. S dědičkou z Miossensu zanechal Étienne Jean-Baptista de Miossens, který byl generálním místodržitelem Jindřicha z Albretu, navarrského krále, v jeho zemích a panstvích, a který se Suzanne, dcerou Pierra, pána z Bussetu, levobočka Bourbona, biskupa lutyšského – ta byla vychovatelkou našeho krále Jindřicha IV. –, zanechal Henriho-Baptista de Miossens, rytíře Svatého Ducha roku 1595 a guvernéra a seneschala Navarry a Béarnu, který s Antoinette de Pons, dcerou hraběte z Marennes, rytíře Svatého Ducha, a sestrou proslulé markýzy z Guercheville, matky vévody z Liancourtu, měl Henriho, hraběte z Miossensu, který s Anne de Pardaillan, sestrou otce pana z Montespanu, manžela milenky Ludvíka XIV., měl tři syny a několik dcer. Nejstarší byl prvním manželem Anne Poussartové, která se znovu provdala za vévodu z Richelieu a zemřela jako dvorní dáma paní dauphiny Bavorské, bez dětí s vévodou z Richelieu, ale s prvním manželem měla syna. Druhý

---

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato část věty znamená, že ostatní přátelé paní z Maintenon využili svých styků s ní ke svému vzestupu.

byl maršál z Albretu; třetí, rovněž hrabě z Miossensu, byl zabit v souboji roku 1672 Saint-Légerem-Corbonem, bez dětí.

Maršál z Albretu, který se hodně pohyboval ve velkém světě a v dvorských intrikách, dostal kompanii gendarmů gardy a byl kardinálem Mazarinem pověřen eskortovat pana Prince, pana prince de Conti a pana z Longueville z Palais-Royal, kde byli zatčeni, do Vincennes[12], za slib maršálské hole Francie, kterou však dostal jen díky výhrůžkám roku 1653. Rytířem Svatého Ducha se stal roku 1661 a koncem roku 1670 dostal guvernérství Guyenne. Ačkoli mnoho nesloužil a nikdy jako vrchní velitel, byl to muž, s nímž se díky jeho duchu, obratnosti, smělosti a nádheře vždycky velmi počítalo. Měl jen jedinou dceru s dcerou Guénégauda, pokladníka státní pokladny, bratra státního sekretáře, kterou si vzal. Provdal ji za jediného syna svého staršího bratra a vévodkyně z Richelieu, který byl zabit kvůli milostné pletce, bez dětí, roku 1678; a jeho vdova, která byla dámou paláce královny, se později stala první manželkou hraběte z Marsanu, do něhož se zbláznila a jemuž dala celé své jmění.

Maršál z Albretu a pan a paní z Richelieu žili vždy v nejdůvěrnějším přátelství. Stejně žil i s panem z Montespanu, svým bratrancem, a s paní z Montespan. Ale když se ona stala milenkou, stal se jejím rádcem a kvůli ní opustil pana z Montespanu, čímž se udržel ve velké vážnosti až do své smrti, k níž došlo v Bordeaux 3. září 1676, v šedesáti dvou letech, nedlouho poté, co tam odjel.

Jak jsme viděli jinde, provdal slečny z Pons, své neteře z druhého kolena: jednu za svého mladšího bratra, zabitého v souboji; druhou, velmi krásnou, za Heudicourta, kterému dal koupit od Saint-Herema úřad velkého vlčaře, aby z něho smyl jeho nízký původ a aby se jeho žena mohla objevit u dvora, kde jsme ji viděli dlouho žít a zemřít v přízni a důvěrnosti paní z Maintenon a krále a velmi podivně učinit dámou paláce paní z Montgon, svou dceru, při sňatku paní vévodkyně z Bourgogne; ta byla jako docela malá vychovávána s panem du Maine a paní Vévodkyní a bydlela s nimi, když byli skryti v Paříži u paní Scarronové, své vychovatelky, která ji k sobě vzala, aby ulehčila paní z Heudicourt, své dobré přítelkyni, jež se jako svobodná i jako vdaná nehnula z paláce Albret, kde jí paní Scarronová velmi dvořila a kde se mezi nimi zrodilo důvěrné spojení. Vraťme se nyní k paní Scarronové.

Blízkému příbuzenství maršála z Albretu a pana z Montespanu vděčila za rozhodující uvedení k neuvěřitelnému štěstí, kterého dosáhla o čtrnáct nebo patnáct let později. Pan a paní z Montespan se nehnuli od maršála z Albretu, který vedl v Paříži největší a nejlepší dům, kde se scházela nejvybranější a nejpřednější společnost dvora i města. Úcta, snaha zalíbit se, duch a půvaby paní Scarronové měly u paní z Montespan velký úspěch. Pojala k ní přátelství, a když měla s králem první děti, pana du Maine a paní Vévodkyni, které se chtělo skrývat, navrhla, aby byly svěřeny paní

12. **Vysvětlivka:** Pan Princ je zde Velký Condé. Spolu se svým bratrem Armandem, princem de Conti, a se švagrem, vévodou z Longueville, byl z Mazarinova příkazu zatčen v Palais-Royal 18. ledna 1650 a převezen do Vincennes; všichni tři byli propuštěni v únoru 1651.

Scarronové, jíž byl dán dům v Marais, aby tam s nimi bydlela, a prostředky, aby je v nejhlubším tajemství živila a vychovávala. Později byly ty děti přivedeny k paní z Montespan, pak ukázány králi a odtud pozvolna vytaženy z utajení a uznány. Jejich vychovatelka, usazená s nimi u dvora, se tam čím dál víc líbila paní z Montespan, která jí několikrát vymohla od krále dary. On ji naopak nemohl vystát; co jí čas od času dal, a vždy málo, bylo jen z přílišné povolnosti, a s nevolí, kterou neskrýval.

Když byl na prodej statek Maintenon, jeho blízkost k Versailles paní z Montespan tak zlákala pro paní Scarronovou, že nedala králi pokoj, dokud z něho nevymámila, čím jej té ženě koupit; ta pak přijala jméno Maintenon, nebo velmi krátce potom. Vymohla také, čím opravit zámek, a doléhala na krále ještě, aby dal na úpravu zahrady, protože páni d'Angennes tam všechno nechali zpustnout.

Odehrávalo se to u její toalety, kam krále doprovázel jen kapitán tělesné gardy ve čtvrtletní službě. Byl to pan maršál z Lorges, nejpravdomluvnější člověk, jaký kdy žil, který mi často vyprávěl scénu, jíž byl toho dne svědkem. Král nejprve dělal, že neslyší, potom odmítl. Nakonec, netrpělivý, že paní z Montespan nepovoluje a stále naléhá, se rozzlobil a řekl jí, že už pro to stvoření udělal až příliš, že nechápe rozmar paní z Montespan, která k ní tak lne, a její umíněnost, s jakou si ji drží, když ji tolikrát prosil, aby se jí zbavila; že pro sebe přiznává, že je mu nesnesitelná, a že pokud mu slíbí, že ji už neuvidí a že mu o ní už nikdy nebudou mluvit, dá ještě, ačkoli, po pravdě řečeno, už dal až příliš mnoho pro stvoření takového druhu. Pan maršál z Lorges ta vlastní slova nikdy nezapomněl; mně i jiným je vždycky opakoval přesně a ve stejném pořadí, tak ho tehdy zarazila, a mnohem víc potom všechno, co později viděl tak udivujícího a tak protichůdného. Paní z Montespan rázem zmlkla, velmi znepokojená, že na krále příliš naléhala.

Pan du Maine silně kulhal. Říkalo se, že to bylo tím, že vypadl chůvě z náručí. Když nic, co se s ním dělalo, neuspělo, rozhodli se poslat ho k různým odborníkům ve Flandrech a jinde v království, potom do lázní, mimo jiné do Barèges. Dopisy, které vychovatelka psala paní z Montespan, aby jí podala zprávu o těchto cestách, byly ukazovány králi. Shledal je dobře napsanými, zalíbily se mu a ty poslední začaly zmenšovat jeho odpor.

Nálady paní z Montespan dílo dokonaly. Měla jich mnoho a zvykla si je nekrotit. Král byl jejich terčem častěji než kdokoli jiný; byl do ní ještě zamilován, ale trpěl tím. Paní z Maintenon to paní z Montespan vyčítala, a ta jí za to u krále prokázala dobré služby. Tyto snahy usmířit jeho milenku se k němu donesly i odjinud a uvykly ho občas mluvit s paní z Maintenon, svěřovat se jí s tím, co si přál, aby u paní z Montespan udělala, nakonec jí vyprávět své trampoty s ní a radit se s ní o nich.

Takto pozvolna připuštěna k nejdůvěrnějšímu svěřování milence i milenky, a to bez prostředníka a samým králem, dovedla si ta obratná společnice tuto důvěru pěstovat a svou šikovností si počínala tak dobře, že pomalu paní z Montespan vytlačila, a ta si příliš pozdě všimla, že se jí paní z Maintenon stala nepostradatelnou. Když

dospěla do tohoto bodu, stěžovala si paní z Maintenon zase ona králi na všechno, co musela snášet od milenky, která tak málo šetřila i jeho samého, a tím, jak si jeden druhému na paní z Montespan stěžovali, zaujala docela její místo a dovedla si je dobře zajistit.

Osud, abych se zde neodvážil jmenovat Prozřetelnost, který chystal nejpyšnějšímu z králů nejhlubší, nejveřejnější, nejtrvalejší, nejneslýchanější ponížení, upevňoval čím dál víc jeho zálibu v této obratné a v řemesle zběhlé ženě, kterou ustavičná žárlivost paní z Montespan činila ještě pevnější častými výpady, jež v rozjitřené náladě bez ohledů podnikala proti králi i proti ní; a to je to, co paní de Sévigné[13] dovede tak roztomile vylíčit v hádankách ve svých dopisech paní z Grignanu, kde jí občas vypráví o těchto hnutích u dvora, protože paní z Maintenon patřila v Paříži dost k společnosti paní de Sévigné, paní z Coulanges a paní de La Fayette a začínala jim dávat pociťovat svou důležitost. Najdeme tam také v témž duchu půvabné narážky na zahalenou, ale skvělou přízeň paní ze Soubise.

Tatáž Prozřetelnost, absolutní paní časů a událostí, je uspořádala ještě tak, že královna žila dost dlouho, aby tato záliba mohla dosáhnout vrcholu, a ne dost dlouho, aby mohla vychladnout. Největším neštěstím, které krále kdy potkalo – a jeho následky nutí dodat: i stát –, byla tak náhlá ztráta královny, způsobená hlubokou nevědomostí a umíněností prvního lékaře Daquina[14], v době, kdy toto nové pouto, naroubované na přesycení milenkou, bylo nejsilnější; nálady té milenky se staly nesnesitelnými a žádná vypočítavost je nedokázala zastavit. Tato panovačná kráska, zvyklá vládnout a být zbožňována, nemohla odolat stále přítomnému zoufalství z úpadku své moci; a co ji vyvádělo ze vší míry, bylo, že si nemohla zastírat podlou sokyni, které dala chléb, která ho dosud měla jen skrze ni a která jí navíc vděčila za tuto náklonnost, jež se teď stávala jejím katem, protože ji měla dost ráda, než aby se mohla odhodlat ji vyhnat, kolikrát ji k tomu král naléhal; sokyni, která byla navíc tolik pod ní krásou a o několik let starší než ona; cítit, že král chodí k ní nejčastěji kvůli té společnici, abychom neřekli služce, že tam hledá jen ji, že nedokáže skrýt svou nevoli, když ji tam nenajde, a že nejčastěji opouští ji, aby rozmlouval s tou druhou mezi čtyřma očima; konečně potřebovat ji každou chvíli k tomu, aby přilákala krále, aby se s ním usmířila po jejich hádkách, aby od něho dosáhla milostí, o které ho žádala. V tak příznivých dobách pro tuto kouzelnici se tedy král stal volným.

První dny strávil v Saint-Cloud u Monsieura, odkud se odebral do Fontainebleau, kde strávil celý podzim. Tam ho jeho záliba, vydražděná odloučením, přiměla shledat nepřítomnost paní z Maintenon nesnesitelnou. Po jeho návratu se tvrdí – neboť

---

13. **Vysvětlivka:** Marie de Rabutin-Chantal, markýza de Sévigné (1626–1696), proslulá autorka dopisů, z nichž většinu psala své dceři, paní z Grignanu.

14. **Vysvětlivka:** Antoine Daquin (1629–1696), první lékař Ludvíka XIV. od roku 1672 až do své nemilosti roku 1693. Královna Marie Terezie zemřela 30. července 1683.

je třeba rozlišovat jisté od toho, co jisté není –, tvrdí se, pravím, že král mluvil s paní z Maintenon volněji a že ona, odvažujíc se vyzkoušet své síly, se obratně uchýlila za zbožnost a za cudnost svého dosavadního stavu; že se král nedal odradit; že mu kázala a nahnala mu strach z ďábla a že jeho lásku a jeho svědomí obratně využívala jedno pomocí druhého s tak velkým uměním, že dospěla k tomu, co viděly naše oči a čemu potomstvo odmítne uvěřit.

Ale co je velmi jisté a docela pravdivé, je, že nějaký čas po králově návratu z Fontainebleau, uprostřed zimy, která následovala po smrti královny – věc, které potomstvo bude stěží věřit, ačkoli je dokonale pravdivá a doložená –, otec de La Chaise[15], králův zpovědník, sloužil uprostřed noci mši v jednom z králových kabinetů ve Versailles. Bontemps[16], guvernér Versailles, první komorník, který měl službu, a nejdůvěrnější ze čtyř, při té mši ministroval, a na ní byli tento monarcha a ta Maintenonová oddáni, v přítomnosti Harlaye, arcibiskupa pařížského, jakožto místního biskupa, Louvoise, kteří oba, jak bylo řečeno, vymohli na králi slovo, že tento sňatek nikdy neohlásí, a Montchevreuila jen jako třetího svědka, příbuzného, přítele a téhož jména Mornay jako Villarceaux, jemuž kdysi každé léto půjčoval svůj dům v Montchevreuil, aniž se z něho sám se ženou hnul, a kde Villarceaux vydržoval tuto královnu stejně jako v Paříži a platil všechny výdaje, protože jeho bratranec byl velmi chudý a protože se styděl za tento konkubinát u sebe ve Villarceaux, před svou ženou, jejíž trpělivost a ctnost respektoval.

Paní z Maintenon, která se neodvažovala nosit erb takového manžela, odložila erb svého prvního muže a nosila už jen svůj vlastní, a to bez vdovské šňůry, napodobujíc s lepším právem paní z Montespan od dob jejích lásek a dokonce i paní z Thianges, které obě za života svých manželů odložily jejich erb a livrej, které už nikdy znovu nepřijaly, a nosily od té doby vždy jen erb Rochechouartů. Při příležitosti smrti vévody z Créqui jsme viděli udivující předpovědi tohoto děsivého štěstí.

Přesycení svatbou, obvykle tak osudné, a to svatbou tohoto druhu, přízeň paní z Maintenon jen upevnilo. Brzy poté se projevila bytem, který jí byl dán ve Versailles nahoře u velkého schodiště, naproti bytu královně a na téže úrovni. Od té chvíle k ní král chodil každý den svého života trávit několik hodin, ve Versailles i kdekoli jinde, kde byla vždy ubytována tak blízko u něho a na téže úrovni, jak jen to bylo možné.

Následky, úspěchy, naprostá důvěra, vzácná závislost, všemohoucnost, veřejné, všeobecné zbožňování, ministři, velitelé armád, nejbližší královská rodina, zkrátka všechno u jejích nohou; všechno dobré a správné skrze ni, všechno zavržené bez ní; lidé, záležitosti, věci, volby, spravedlnost, milosti, náboženství, všechno bez výjimky

---

15. **Vysvětlivka:** P. François de La Chaise (1624–1709), jezuita, zpovědník Ludvíka XIV. od roku 1675 až do své smrti.

16. **Vysvětlivka:** Alexandre Bontemps (1626–1701), první komorník Ludvíka XIV. a guvernér Versailles, jeden z králových nejdůvěrnějších služebníků.

v její ruce, a král i stát jejími oběťmi; jaká byla, tato neuvěřitelná víla, a jak vládla bez přerušení, bez překážky, bez nejlehčího mráčku víc než celých třicet let, ba dvaatřicet – to je ta nesrovnatelná podívaná, kterou je třeba si znovu vykreslit a která byla podívanou celé Evropy.

Kapitola druhá

Povaha paní z Maintenon. — Záliba v duchovním vedení. — Pronásledování jansenismu. — Dřívější rozehnání svatých a učených poustevníků z Port-Royalu. — Zrušení nantského ediktu. — Založení Saint-Cyru. — Záměry paní z Maintenon, které se podruhé nepodaří dosáhnout prohlášení jejího sňatku. — Paní z Maintenon druhou dámou šatny paní dauphiny Bavorské, kterou obklopí samými svými lidmi, avšak marně. — Neštěstí a smrt této dauphiny. — Fénelon, arcibiskup z Cambrai, a Bossuet, biskup z Meaux, tázáni o radu a proti prohlášení sňatku. — První z nich je tím definitivně ztracen. — Důvody, které zachrání druhého. — Paní z Montespan navždy vyhnána ode dvora. — Počátek nejdůvěrnějšího spojenectví mezi paní z Maintenon a vévodou du Maine. — Letmý náčrt jeho osoby.

Byla to žena velmi duchaplná, kterou nejlepší společnosti, v nichž byla zprvu jen trpěna a jež brzy začala těšit, velmi uhladily a ozdobily znalostí světa a kterou galantnost dovršila v tu nejpříjemnější. Její rozličná postavení z ní udělala ženu lichotivou, vemlouvavou, povolnou, vždy usilující se zalíbit. Potřeba intrik a všechny ty intriky, které viděla, a to více než jednoho druhu, a v mnoha z nichž měla podíl, ať už pro sebe, nebo aby posloužila jiným, ji k nim vycvičily a daly jí k nim chuť, zvyk i veškerou obratnost. Nesrovnatelný půvab ve všem, nenucenost, a přitom zdrženlivost a uctivost, které se jí dlouhým ponížením staly přirozenými, podivuhodně napomáhaly jejím schopnostem, spolu s řečí jemnou, přesnou, volící dobré výrazy, přirozeně výmluvnou a stručnou. Její nejlepší doba — byla totiž o tři nebo čtyři roky starší než král — byla dobou krásných konverzací, krásné galantnosti, slovem toho, čemu se říkalo „ruelles“; ta jí natolik vštípila svého ducha, že si navždy uchovala jeho vkus i jeho nejsilnější nátěr. Strojenost a afektovanost, přidané k ovzduší té doby, které jich mělo trochu v sobě, zesílily lakem důležitosti a později ještě vzrostly lakem zbožnosti, jež se stala jejím hlavním rysem a jež se tvářila, že pohltila všechno ostatní. Tento rys pro ni byl nezbytný, aby se udržela tam, kam ji vynesl, a nebyl o nic méně nezbytný k vládnutí. Tento poslední bod byl její podstatou; všechno ostatní mu bylo bez výhrady obětováno. Přímost a upřímnost se s takovým cílem a potom s takovým postavením daly sladit příliš těžko, než aby si člověk mohl představovat, že si z nich uchovala víc než ozdobu. Nebyla zase tak falešná, že by to byl její skutečný sklon, ale nutnost jí to odedávna vštípila jako zvyk a její přirozená lehkomyslnost ji ukazovala dvakrát falešnější, než ve skutečnosti byla.

Ničemu nezůstávala věrná jinak než z donucení a z nutnosti. Její zálibou bylo přelétat mezi známými a přáteli tak jako mezi zábavami, vyjma několika věrných přátel z dávných dob, o nichž už byla řeč a k nimž se nikdy nezměnila, a několika

Françoise d'Aubigné, markýza z Maintenon (1635–1719), podle portrétu Pierra Mignarda. Zéphirin Belliard, litografie, 1829. Rijksmuseum, Amsterdam.

nových z posledních let, kteří se jí stali nezbytnými. Co se zábav týče, nemohla je už příliš střídat od chvíle, kdy se viděla královnou. Její nestálost dopadla plnou vahou na věci podstatné a natropila tím velká zla. Snadno se nadchla, a to nadmíru; stejně snadno ochladla a stejně tak se jí věci zprotivily, a obojí velmi často bez příčiny i bez důvodu.

Ponížení a nouze, v nichž tak dlouho žila, jí zúžily ducha a snížily srdce i city. Myslela a cítila ve všem tak malicherně, že ve skutečnosti byla vždycky méně než paní Scarronová a že se ve všem a všude znovu ukazovala takovou. Nic nebylo tak odpudivé jako tato nízkost spojená s tak zářivým postavením; nic také nebylo pro všechno dobré tak zmařující překážkou, jako nic nebylo tak nebezpečné jako ta snadnost, s níž měnila přízeň a důvěru.

Měla ještě jedno klamné lákadlo. Jakmile byl člověk jen trochu připuštěn k jejímu slyšení a ona v něm našla něco po své chuti, rozhovořila se s otevřeností, která udivovala a otvírala ty největší naděje; při druhém slyšení už ji to obtěžovalo a byla suchá a strohá. Lidé si lámali hlavu, aby rozluštili přízeň i nemilost, obě tak náhlé; marnili tím čas. Jedinou příčinou byla lehkomyslnost, a ta byla taková, že si ji nikdo nedokázal představit. Ne že by se několik lidí této tak obvyklé vrtkavosti nevyhnulo, ale ty osoby byly jen výjimkami, které pravidlo potvrdily tím spíš, že samy zažily ve své

přízni mnoho mraků a že — ať byla ta přízeň jakákoli, totiž od jejího posledního sňatku — žádná z nich se k ní nepřibližovala jinak než opatrně a v nejistotě.

Lze si představit trní jejího dvora, který byl ostatně téměř nepřístupný jak její vůlí, tak královým přáním a ještě mechanikou časů a hodin — dvora, který přesto vykonával velkou a důvěrnou část všech věcí a který téměř vždy ovlivňoval všechno ostatní.

Měla tu slabost, že se dávala ovládat důvěrou, a ještě víc jakýmisi zpovědmi, a že se jimi dávala klamat kvůli odloučenosti, do níž se uzavřela. Trpěla také chorobou duchovního vedení, jež jí vzala i tu trochu volnosti, které mohla užívat. Kolik času jí v tomto ohledu vzal Saint-Cyr, je neuvěřitelné; kolik jí ho stálo tisíc jiných klášterů, není o nic méně neuvěřitelné. Považovala se za všeobecnou abatyši, zvláště ve věcech duchovních, a odtud se pustila i do podrobností diecézí. To byla její oblíbená zaměstnání. Představovala si, že je matkou církve. Vážila na vahách její pastýře nejvyššího řádu, představené seminářů a komunit, kláštery a řeholnice, které je řídily nebo v nich zaujímaly přední místa. Odtud moře zaměstnání malicherných, iluzorních, namáhavých a vždy klamných, dopisy a odpovědi do nekonečna, vedení vybraných duší a všemožné dětinskosti, které obvykle končily ničím, někdy však i věcmi důležitými a politováníhodnými omyly v rozhodnutích, v průběhu záležitostí a ve výběru osob.

Zbožnost, která ji korunovala a jejímž prostřednictvím se dokázala udržet, ji z vypočítavosti i ze záliby v poručníkování, která se přidala k zálibě v panování, uvrhla do takových zaměstnání; a samolibost, která tam nacházela vždy jen lichotníky, se jimi živila. Našla krále, který se pokládal za apoštola, protože celý život pronásledoval jansenismus[1] nebo to, co mu za něj bylo vydáváno. Toto pole se paní z Maintenon zdálo vhodné k tomu, aby tohoto panovníka sytila jeho horlivostí a aby se vetřela do všeho.

Nejhrubší nevědomost ve všech oborech, v níž se krále pečlivě vychovávalo a v níž ho pak z rozličných zájmů udržovali, a všeobecná nedůvěra a přísná uzavřenost, které mu záhy vštípili a v nichž se zabarikádoval pod klíčem svých ministrů a v jiných ohledech pod klíčem svého zpovědníka a těch, které měl zpovědník zájem mu předvádět, ho záhy přivedly ke zhoubnému zvyku stavět se na slovo na něčí stranu v teologických otázkách a mezi různými katolickými školami, až z toho učinil svou vlastní záležitost v Římě.

Královna matka, a později král ještě mnohem víc než ona, svedeni jezuity, si od nich dali namluvit přesný a naprostý opak pravdy: totiž že každá jiná škola než jejich míří proti královské moci a má jen ducha nezávislosti a republikánství. Král o

---

1. **Vysvětlivka:** Jansenismus — přísný katolický myšlenkový proud odvozený od spisu Cornelia Jansenia o milosti (*Augustinus*, 1640), ostře odporující jezuitům v nauce o milosti i v mravouce. Jeho střediskem byl cisterciácký klášter Port-Royal a okruh „poustevníků" kolem něj (Antoine Arnauld, Pierre Nicole, Blaise Pascal).

tom, stejně jako o mnoha jiných věcech, nevěděl víc než dítě. Jezuité dobře věděli, s kým mají co dělat. Měli v držení úřad královských zpovědníků i rozdělování obročí, jejichž seznam vedli; ctižádost dvořanů a strach, který tito řeholníci naháněli ministrům, jim dávaly naprostou volnost. Tak bdělá pozornost, s níž se král celý život v záležitostech zabarikádovával proti všem, jim byla jistou hradbou a dávala jim možnost snadno s ním mluvit a jistotu, že ve věcech týkajících se náboženství budou jedinými přijímanými a jedinými vyslýchanými. Bylo pro ně tedy snadné zaujmout ho až k té nejúplnější zaslepenosti tím, že kdokoli mluví jinak než oni, je jansenista a že být jansenistou znamená být nepřítelem krále a jeho moci, která byla slabou a citlivou stránkou krále až k neuvěřitelnosti. Dospěli tedy k tomu, že s ním naprosto nakládali podle své libosti, a to jak skrze jeho svědomí, tak skrze jeho žárlivost na vlastní moc, ve všem, co se této záležitosti týkalo, a ještě ve všem, co s ní mělo sebemenší spojitost — totiž ve všech věcech a u všech lidí, které se jim hodilo mu ukázat z této strany.

Tímto způsobem rozehnali ony proslulé svaté poustevníky, které v Port-Royalu shromáždilo studium a pokání, kteří vychovali tak velké žáky a jimž budou křesťané navždy zavázáni za ona slavná díla, jež rozšířila tak živé a pevné světlo, aby bylo možno rozeznat pravdu od zdání, podstatné od slupky, dát nahmatat její rozsah, tak málo známý, tak zatemnělý a ostatně tak zastřený, osvítit víru, zažehnout lásku, odhalit lidské srdce, řídit jeho mravy, nastavit mu věrné zrcadlo a vést je mezi spravedlivou bázní a rozumnou nadějí. Pronásledováním jejich posledních zbytků, a to všude, se tedy obírala králova zbožnost, a s ní zbožnost paní z Maintenon, přizpůsobená té jeho, když se objevilo jiné pole, vhodnější k tomu, aby bylo tomuto panovníkovi předloženo.

Jansenismus se začínal zdát opotřebovaný; jezuitům se už zdál dobrý jen z nouze, a pro případ potřeby si byli jisti, že na něm ještě dlouho najdou co paběrkovat, až mu po jisté přestávce budou moci dodat trochu půvabu novosti. S takovými předpoklady k tomu, aby se král pokládal za oprávněného poroučet svědomím, zbývalo udělat málo, aby podnítili královu horlivost proti náboženství slavnostně stiženému nejokázalejšími klatbami celé církve, které se samo stihlo jako první, když se v základních článcích víry oddělilo od celého starověku.

Král se stal zbožným, a to zbožným v té nejhlubší nevědomosti. K zbožnosti se přidala politika. Chtěli se mu zalíbit tím, co se ho nejcitelněji dotýkalo — zbožností a mocí. Vylíčili mu hugenoty nejčernějšími barvami: stát ve státě, který dospěl k takové míře nevázanosti cestou nepořádků, vzpour, občanských válek, spojenectví s cizinou, otevřeného ozbrojeného odporu proti králům, jeho předchůdcům, ba i proti němu samému, jenž byl nucen žít s nimi podle smluv. Velmi se však vystříhali poučit ho o pramenu tolika zel, o počátcích jejich různých stupňů a jejich růstu, o tom, proč a kým byli hugenoti nejprve vyzbrojeni a pak podporováni, a hlavně říci mu

jediné slovo o tak dlouho promýšlených plánech, o hrůzách a úkladech Ligy proti jeho koruně, proti jeho rodu, proti jeho otci, jeho dědovi a všem jeho blízkým.

Se stejnou péčí mu zastřeli, co evangelium a podle tohoto božského zákona apoštolové a po nich všichni církevní Otcové učí o způsobu, jak hlásat Ježíše Krista, jak obracet nevěřící a kacíře a jak se chovat ve věcech náboženství. Zbožného muže zlákali sladkostí vykonat na cizí účet snadné pokání, o němž ho přesvědčili, že je pro onen svět spolehlivé. Královy pýchy se zmocnili tím, že mu ukázali čin, který přesahoval moc všech jeho předchůdců, a odvrátili mu zrak od tolika velkých osobních hrdinských činů a vysokých vojenských skutků, které jeho hrdinný otec promyslel a rozhodl a sám provedl v čele svých vojsk se statečností, jež jim dodávala odvahy a jež je v největších nebezpečích často vedla k vítězství proti vší pravděpodobnosti, protože ho viděla v jejich čele stejně vystaveného jako ona — a od celého počínání tohoto velkého krále, který bez možnosti obnovy zlomil onu velkou hugenotskou stranu, jež od Františka I. vedla svůj zápas s tolika úspěchy a jež by bez hlavy a paže Ludvíka Spravedlivého[2] nebyla padla pod vůli Ludvíka XIV. Tento panovník měl daleko k tomu, aby upřel zrak na tak podstatnou výpůjčku.

Přiměli ho — jeho, který si tolik zakládal na tom, že vládne sám — k mistrovskému dílu zároveň náboženskému i politickému, které dávalo zvítězit pravému náboženství zničením všech ostatních a které činilo krále absolutním tím, že rozbíjelo všechna jeho pouta s hugenoty a navždy ničilo tyto vzbouřence, vždy připravené využít čehokoli, aby pozvedli svou stranu a diktovali zákon svým králům.

Velcí ministři už tehdy nebyli. Le Tellier byl na smrtelné posteli a jeho zhoubný syn byl jediný, kdo zbýval; Seignelay totiž teprve začínal vycházet. Louvois, chtivý války a zdrcený tíhou dvacetiletého příměří,[3] které bylo sotva podepsáno, doufal, že tak velká rána zasazená hugenotům rozvíří celý protestantismus v Evropě, a mezitím si gratuloval k tomu, že protože král mohl na hugenoty udeřit jen svými vojsky, bude on hlavním vykonavatelem, a tím bude mít stále větší vliv. Duch a nadání paní z Maintenon, jak byly právě přesně vylíčeny, nebyly nijak vhodné ani způsobilé k jakékoli záležitosti přesahující intriku. Nebyla zrozena ani vychována k tomu, aby v takových věcech viděla dál, než co jí bylo předloženo, a tím méně k tomu, aby se horlivě nechopila tak přirozené příležitosti zalíbit se, obdivovat a stále víc se upevnit zbožností. Kdo by ostatně věděl jediné slovo o tom, o čem se jednalo jen mezi zpovědníkem, ministrem, tehdy takřka jediným, a novou a milovanou manželkou;

---

2. **Vysvětlivka:** Ludvík XIII. Spravedlivý (1601–1643), francouzský král od roku 1610, syn Jindřicha IV. a otec Ludvíka XIV.; jeho manželkou byla Anna Rakouská. S kardinálem z Richelieu zlomil politickou a vojenskou moc hugenotů (dobytí La Rochelle 1628, milostivý edikt z Alès 1629). Zemřel 14. května 1643 v Saint-Germain-en-Laye po dlouhé nemoci.

3. **Vysvětlivka:** Řezenské příměří z 15. srpna 1684, uzavřené na dvacet let mezi Francií na jedné a císařem a Španělskem na druhé straně; ponechávalo Francii na tu dobu její „reunie" včetně Štrasburku a Lucemburku.

a kdo by se navíc odvážil odporovat? Tak jsou ke všemu, tou či onou cestou, vedeni králové, kteří se z velikosti, z nedůvěry, z oddanosti těm, kdo je mají v moci, z lenosti nebo z pýchy svěřují jen dvěma nebo třem osobám, a velmi často i menšímu počtu, a kteří mezi sebe a všechny ostatní své poddané kladou nepřekonatelnou přehradu.

Zrušení nantského ediktu[4] bez nejmenší záminky a bez jakékoli potřeby a rozličné proskripce, spíše než deklarace, které po něm následovaly, byly plody onoho hrozného spiknutí, které vylidnilo čtvrtinu království,[5] zničilo jeho obchod, oslabilo je ve všech jeho částech, vydalo je tak dlouho veřejnému a přiznanému plenění dragounů, posvětilo mučení a popravy, při nichž dragouni skutečně přivedli k smrti tolik nevinných obojího pohlaví, a to po tisících, které zruinovalo tak početný lid, roztrhalo spoustu rodin, ozbrojilo příbuzné proti příbuzným, aby získali jejich majetek a nechali je zemřít hlady; které převedlo naše manufaktury k cizincům, dalo jejich státům vzkvétat a oplývat na úkor našeho a dalo jim stavět nová města, které jim poskytlo podívanou na tak nesmírný lid psanců, nahý, uprchlý, bloudící bez viny a hledající útočiště daleko od své vlasti; které poslalo šlechtice, boháče, starce, lidi často velmi vážené pro svou zbožnost, vědění a ctnost, lidi zámožné, slabé a choulostivé k veslu na galeje, pod velmi skutečný bič dozorce galejníků, z jediného důvodu, totiž kvůli náboženství; konečně které, jako vrchol všech hrůz, naplnilo všechny provincie království křivými přísahami a svatokrádežemi, kde se všude rozléhal nářek těchto nešťastných obětí omylu, zatímco tolik jiných obětovalo své svědomí svému majetku a klidu a kupovalo si obojí předstíranými abjuracemi, odkud je bez jakékoli přestávky vlekli, aby uctívali to, v co nevěřili, a aby skutečně přijímali božské tělo Svatého svatých, zatímco zůstávali přesvědčeni, že jedí jen chléb, který si měli navíc ošklivit. Taková byla všeobecná ohavnost zplozená lichocením a krutostí. Od mučení k abjuraci a od ní k přijímání nebylo často ani čtyřiadvacet hodin a jejich kati byli jejich průvodci i svědky. Ti, kteří se později zdánlivě obrátili v klidu a s rozvahou, brzy svým útěkem nebo svým chováním popřeli svůj domnělý návrat.

Téměř všichni biskupové se k této náhlé a bezbožné praxi propůjčili. Mnozí k ní nutili; většina povzbuzovala katy, vynucovala obrácení a vynucovala účast těchto podivných obrácenců na božských tajemstvích, aby rozmnožili počet svých výbojů, jejichž výkazy posílali ke dvoru, aby byli o to víc váženi a o to blíž odměnám.

Intendanti provincií se předháněli v tom, jak je, je i dragouny, podporovat a jak se svými seznamy také zalíbit u dvora. Ti velmi nemnozí guvernéři a generální mís-

---

4. **Vysvětlivka:** Nantský edikt vydal Jindřich IV. roku 1598; zaručoval hugenotům svobodu svědomí, omezenou svobodu bohoslužby a pojistná místa. Ludvík XIV. jej zrušil ediktem z Fontainebleau v říjnu 1685; zrušení předcházely a provázely tzv. dragonády, ubytovávání dragounů v hugenotských domácnostech, jímž se vynucovalo obrácení.

5. **Ediční poznámka:** Údaj je silně nadsazený: Francie měla tehdy kolem 20 milionů obyvatel, hugenotů bylo asi 800 000 a do ciziny jich podle dnes přijímaných odhadů odešlo 160 000 až 200 000, tedy zhruba čtvrtina protestantů, nikoli čtvrtina království.

todržitelé provincií, kteří tam byli, a hrstka velmožů sídlících na svých statcích, kteří dokázali najít způsob, jak se uplatnit vedle biskupů a intendantů, to rovněž nezanedbali.

Král dostával ze všech stran zprávy a podrobnosti o těchto pronásledováních a o všech těch obráceních. Po tisících se počítali ti, kdo abjurovali a přijali svátost: dva tisíce na jednom místě, šest tisíc na jiném, všichni najednou a v jediném okamžiku. Král si gratuloval ke své moci a ke své zbožnosti. Myslel si, že žije v době apoštolského kázání, a připisoval si všechnu čest. Biskupové mu psali oslavné řeči; jezuité jimi nechávali rozléhat kazatelny a misie. Celá Francie byla plná hrůzy a zmatku, a nikdy tolik triumfů a radosti, nikdy taková hojnost chvály. Panovník nepochyboval o upřímnosti tohoto množství obrácení; obraceči se pečlivě starali, aby ho o ní přesvědčovali a aby ho předem blahořečili. Pil ten jed plnými doušky. Nikdy si nepřipadal tak velký před lidmi ani tak pokročilý před Bohem v odčinění svých hříchů a pohoršení svého života. Slyšel jen chvály, zatímco dobří a opravdoví katolíci a svatí biskupové z celého srdce lkali nad tím, že vidí pravověrné napodobovat proti bludům a kacířům to, co kacířští a pohanští tyrani činili proti pravdě, proti vyznavačům a proti mučedníkům. Nemohli se především utěšit nad tím nesmírným množstvím křivých přísah a svatokrádeží. Hořce oplakávali trvalou a nenapravitelnou nenávist, kterou ohavné prostředky vrhaly na pravé náboženství, zatímco naši sousedé jásali, že nás vidí takto se oslabovat a ničit sami sebe, těžili z našeho šílenství a stavěli plány na nenávisti, kterou jsme si přivolávali u všech protestantských mocností.

K těmto výmluvným pravdám byl však král nepřístupný. Ani samo jednání Říma vůči němu mu nedokázalo otevřít oči — onoho dvora, který se kdysi nestyděl oslavovat Bartolomějskou noc[6] až k tomu, že pořádal veřejná procesí, aby za ni děkoval Bohu, a že dal ve Vatikánu největší mistry malovat tento ohavný čin.

Papežský stolec zaujímal Odescalchi pod jménem Inocenc XI.[7] Byl to dobrý biskup, ale velmi neschopný vladař, zcela rakouského smýšlení, a jeho ministři byli téhož ducha. Velká záležitost regálie[8] ho s králem rozkmotřila hned na počátku jeho pontifikátu. Čtyři články shromáždění duchovenstva z roku 1682[9] ho podráždily

---

6. **Vysvětlivka:** Vraždění hugenotů v Paříži v noci na 24. srpna 1572 a v následujících dnech. Papež Řehoř XIII. dal za ně sloužit děkovné *Te Deum* a Giorgio Vasari je zachytil na freskách v Sala Regia ve Vatikánu.

7. **Vysvětlivka:** Inocenc XI., vlastním jménem Benedetto Odescalchi (1611–1689), papež od roku 1676; hlavní strůjce Svaté ligy proti Turkům (1684), s Ludvíkem XIV. ve sporech o regálii, o gallikánské články a o franšízy. Zemřel v Římě v srpnu 1689.

8. **Vysvětlivka:** Regálie — právo koruny pobírat příjmy uprázdněných biskupství a obsazovat obročí, k nimž měl biskup podací právo; když je Ludvík XIV. roku 1673 rozšířil na celé království, vyvolal tím spor s papežstvím.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Čtyři články shromáždění z roku 1682 obsahují v podstatě tyto body: 1. Králové nejsou ve věcech časných podřízeni církevní moci: papežové je nemohou sesadit ani

ještě mnohem víc. Tento zátah na hugenoty z něj nedokázal vymámit sebemenší souhlas. Stále trval na tom, že jej přičítá politice, jejímž cílem bylo zničit stranu, která tolik a tak dlouho zmítala Francií, a když potom přišla aféra franšíz,[10] dospěly oba dvory k velkým krajnostem. Podle výsledku — jak v otázce cti ohledně franšíz, tak v tak zásadní otázce článků z roku 1682 — bylo až příliš znát, že pan z Lionne už není mezi živými a že jsme velmi vzdáleni době proslulé aféry Korsičanů a pisánské smlouvy.[11]

Velkolepé založení Saint-Cyru následovalo brzy po zrušení nantského ediktu. Paní z Montespan dala v Paříži postavit krásný dům pro komunitu svatého Josefa, kterou založila k výchově mladých dívek a k tomu, aby je učila všemožným ručním pracím; vyšly z něj práce dokonale krásné, všemožné církevní ozdoby i jiný nádherný nábytek pro krále a pro každého, kdo si je chtěl dát zhotovit; a právě do tohoto domu se paní z Montespan uchýlila, když musela úplně opustit dvůr. Soupeřivost přivedla paní z Maintenon k vyšším a rozsáhlejším záměrům, které by tím, že by obdařily chudou šlechtu, mohly způsobit, aby na ni bylo pohlíženo jako na ochránkyni, o niž se má zajímat celá šlechta. Doufala, že si urovná cestu k vyhlášení svého sňatku, proslaví-li se památníkem, jímž by mohla krále zaměstnávat a bavit, který by bavil i ji samu a který by jí mohl sloužit za útočiště, kdyby měla to neštěstí, že by krále ztratila, jak se také skutečně stalo. Bohatá opatská menza[12] v Saint-Denis, kterou dala připojit k Saint-Cyru, o to zmenšila v očích krále i veřejnosti výdaje tak velké nadace, a její účel byl sám o sobě tak užitečný, že sklidil jen zasloužený potlesk.

Vyhlášení sňatku bylo stále její nejvroucnější touhou. Odpor, který mu Louvois tak hrdinně postavil, když už mělo dojít k jeho zveřejnění, ho brzy nato zahubil, jak jsme viděli, a s ním i pařížského arcibiskupa, který se k němu připojil. Ten odpor však neuhasil všechnu její naději. Lichotila si, že pro to položila základy, aniž na to tehdy mohla pomýšlet; neboť ještě za života královny dala králi skromně najevo svůj

---

zprostit jejich poddané přísahy věrnosti; 2. dekrety kostnického koncilu o autoritě všeobecných koncilů je třeba přijmout v celé jejich plnosti; 3. výkon církevní moci se má řídit kánony; zákony a zvyklosti gallikánské církve je třeba zachovávat; 4. papežův výrok, i ve věcech víry, je neomylný jen tehdy, je-li schválen souhlasem celé církve. Tyto proslulé články hájil Bossuet.

10. **Vysvětlivka:** Franšízy — výsada cizích velvyslanců v Římě, podle níž se celá čtvrť kolem jejich paláce vymykala papežské policii a soudům. Inocenc XI. ji zrušil; Ludvík XIV. odmítl ustoupit a roku 1687 poslal do Říma velvyslance Lavardina s ozbrojeným doprovodem, papež ho exkomunikoval a král v odvetu obsadil Avignon (1688).

11. **Vysvětlivka:** Hugues de Lionne (1611–1671), Mazarinův spolupracovník a od roku 1663 státní sekretář pro zahraniční věci; zemřel v úřadě roku 1671. Aféra Korsičanů: roku 1662 napadla papežova korsická garda v Římě palác francouzského velvyslance vévody z Créqui; Ludvík XIV. dal zabrat Avignon a pisánskou smlouvou (1664) přiměl papeže Alexandra VII. k omluvě, k rozpuštění korsické gardy a ke vztyčení pamětní pyramidy v Římě.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Opatskou menzou se nazývala ta část příjmů kláštera, která byla zvlášť určena na výdaje opata.

šlechtický původ, aby si opravila fasádu a přetřela houbou svůj první život, a potom při Monseigneurově sňatku i to, jak je důležité obklopit paní Dauphine[13] spolehlivými osobami a dát jí samé u ní nějaký titul, který by jí dával právo a možnost na ni dohlížet.

Právě to, jak jsme viděli, přivedlo k paní Dauphine jako dvorní dámu paní z Richelieu, dvorní dámu královny, výměnou za úřad rytíře cti pro jejího manžela, který jej měl vykonávat a pak prodat, jak nejdráž to půjde, aniž za něj cokoli zaplatil — byli to, jak jsme viděli, staří a důvěrní přátelé paní z Maintenon —, a ona sama byla jmenována druhou dámou šatny vedle maršálky z Rochefortu. Rozdíl mezi oběma dámami šatny byl podivný; stačila jediná; volba té druhé pobouřila všechny. První byla odedávna zvyklá na služebnost ministrům a milenkám a myslela jen na to, jak se zalíbit tomuto vycházejícímu slunci na jeho podzim. Lichotila si také, že nastoupí po vévodkyni z Richelieu, mnohem starší než ona a churavé; v tom se zmýlila, král chtěl vévodkyni. Viděli jsme, jak a proč tam paní z Maintenon znenadání prosadila paní z Arpajonu, k úžasu celého dvora, a víc než kohokoli jiného samotné vévodkyně z Arpajonu.

Navzdory celému tomuto okolí svedla německá pýcha rozum i nejvlastnější zájem paní Dauphine. Monseigneur, který paní z Maintenon neměl rád, svou choť nijak neomezoval. Byl tehdy stále s princeznou de Conti, která ho ovládala a která jako dcera paní de La Vallière neměla nic společného s dětmi paní z Montespan ani s jejich vychovatelkou, od nichž ode všech se velmi stranila. Neměla o nic raději ani paní Dauphine, jejíž konkurence, a ještě něčeho horšího, se v Monseigneurově důvěře obávala. Nebylo jí tedy proti mysli, když viděla, jak si to paní Dauphine tak pokazila s paní z Maintenon, jak si svým chováním v tomto ohledu znepřátelila krále a jak ztratila všechnu vážnost, což se také stalo. Málo se s ní počítalo. Tvrdilo se, že ji princezna de Conti, přemíru navoněná, viděla z velké blízkosti a dlouho, když právě porodila pana vévodu z Berry. Ať je tomu jakkoli, její krátký život byl od té doby jen nepřetržitou nemocí, více či méně těžkou; a její smrt ulehčila manželovi, tchánovi a víc než všem tchyni,[14] která se o čtrnáct měsíců později zbavila také Louvoise.

Tehdy nabyla naděje na vyhlášení znovu plné síly. Monseigneur a Monsieur by tomu byli překážkou; ale žili v takové závislosti na králi, že ohled na ně se v tomto směru nepočítal za nic. Viděli jsme, jak silná byla pověst, že vyhlášení sňatku je na spadnutí, když se otevřel královnin byt, do té doby zavřený od chvíle, kdy v něm zemřela paní Dauphine; že se tak stalo pod záminkou vystavit tam k obdivu dvora nád-

13. **Vysvětlivka:** Paní Dauphine — Marie Anna Kristina Viktorie Bavorská (1660–1690), dcera bavorského kurfiřta Ferdinanda Marie, od roku 1680 manželka Monseigneura. Jejich syny byli vévoda z Bourgogne (1682), vévoda z Anjou, pozdější španělský král Filip V. (1683), a vévoda z Berry (1686). Po posledním porodu stále churavěla a zemřela ve Versailles 20. dubna 1690.

14. **Vysvětlivka:** „Tchyní" míní Saint-Simon paní z Maintenon jako tajnou manželku krále, tchána paní Dauphine. Louvois zemřel náhle v červenci 1691.

herná roucha čtyř barev, která král posílal štrasburskému chrámu; a podivné slovo, které Tonnerre, biskup-hrabě z Noyonu, vmetl králi přímo do očí uprostřed malé tabule ohledně tohoto vyhlášení.

Tehdy k němu skutečně málem došlo. Ale král, stále ještě plný toho, co ho v té věci potkalo, se poradil se slavným Bossuetem, biskupem z Meaux,[15] a s Fénelonem, arcibiskupem z Cambrai[16], kteří mu to oba rozmluvili a kteří tak podruhé tuto ránu zmařili navždy. Arcibiskup už byl s paní z Maintenon rozkmotřen kvůli aféře paní Guyonové, bez naděje na usmíření, a to kvůli Godetovi, biskupovi z Chartres, jak jsme viděli v příslušné době, ale u krále ještě tehdy stál dosti pevně; brzy však u něho upadl v nemilost bez možnosti nápravy. Bossuet unikl nemilosti, o kterou se paní z Maintenon z několika důvodů ani nepokusila. Godet, který ji úplně ovládal, jak jsme viděli jinde, potřeboval Bossuetovo pero a velké jméno, aby Fénelona dohnal do krajnosti. Bossuet byl s králem spjat zvykem a úctou a tím, že jako biskup z prvních dob církve pronikl do nejdůvěrnější a nejtajnější královy důvěry v dobách jeho výstředností; konečně prokázal paní z Maintenon, aniž to bylo jeho cílem, tu nejcitelnější službu.

Byl to muž, u něhož čest, ctnost a přímost byly stejně neoddělitelné jako věda a rozsáhlá učenost. Jeho místo učitele Monseigneura ho sblížilo s králem, který se na něj nejednou obrátil se skrupulemi svého života. Bossuet s ním o tom často mluvil se svobodou hodnou prvních století a prvních biskupů církve. Nejednou přerušil běh výstředností; odvážil se pronásledovat krále, který mu unikl. Nakonec dosáhl toho, že všechen nepravý poměr ustal, a toto velké dílo korunoval posledními ranami, které navždy vyhnaly paní z Montespan ode dvora. Paní z Maintenon, uprostřed slávy, nemohla najít klid, dokud tam viděla zůstávat svou bývalou paní, kterou král denně navštěvoval. Připadalo jí, že je to tolik času a tolik zbytků moci, které jsou jí odňaty. Navíc se nemohla vyhnout tomu, aby jí prokazovala, ne-li dřívější úctu, tedy aspoň velké ohledy a navenek povinnou pozornost. Kromě toho, že jí to příliš připomínalo její dřívější ponížení, zakoušela od paní z Montespan často hořké a velmi výslovné připomínky, bez jakékoli šetrnosti. Královy každodenní polo-veřejné návštěvy u bývalé milenky, vždy mezi mší a obědem, aby byly nutně kratší, a ze slušnosti, tvořily velmi směšný kontrast s jeho dlouhým každodenním vysedáváním u té, která jí sloužila a u níž, bez jména milenky či manželky, byla tavicí pec dvora i

15. **Vysvětlivka:** Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704), kazatel a teolog, roku 1669 jmenován biskupem z Condomu, v letech 1670–1681 učitel Monseigneura, od roku 1681 biskup z Meaux; autor *Řeči o světových dějinách*, hlavní obhájce gallikánských článků z roku 1682 a Fénelonův hlavní odpůrce ve sporu o kvietismus. Zemřel v Paříži 12. dubna 1704 po dlouhé nemoci.

16. **Ediční poznámka:** Fénelon byl arcibiskupem z Cambrai jmenován až roku 1695; jeho spis *Maximes des saints* na obranu paní Guyonové vyšel roku 1697 a papež jej odsoudil roku 1699. Saint-Simon tu klade poradu do doby po smrti paní Dauphine (1690) a Louvoise (1691); roztržka s paní z Maintenon, o níž mluví, však spadá až do let Fénelonova arcibiskupství, takže jeho časové zařazení je nepřesné.

státu. Tento odchod paní z Montespan ode dvora, bez návratu, byl tedy pro paní z Maintenon velkým vysvobozením, a dobře věděla, že jej celý dluží panu z Meaux, který nakonec na paní z Montespan přivolal opakované rozkazy.

To byl počátek tak dokonalého a důvěrného spojenectví pana du Maine s paní z Maintenon a toho, že si ho přisvojila jako vlastního — svazku, který se od té doby stále prohluboval a upevňoval, který mu otevřel cestu ke všem neuvěřitelným hodnostem, k nimž jednu po druhé dospěl, a který by ho nakonec posadil na trůn, kdyby moc jeho bývalé chůvy mohla být tak veliká.

Vévoda du Maine pobýval příliš neustále v králově soukromí, aby si záhy nevšiml rodící se přízně paní z Maintenon, jejích rychlých pokroků a toho, že jejich prvním účinkem nemůže být nic jiného než nemilost paní z Montespan. Nikdo neměl víc ducha než vévoda du Maine ani víc umu skrytého pod všemi druhy půvabů, které mohou okouzlit, s výrazem co nejpřirozenějším, nejprostším, někdy i nejnaivnějším; nikdo snáze nepřijímal všechny možné podoby; nikdo lépe neznal lidi, které měl zájem znát; nikdo neměl víc obratnosti, lstivosti a dovednosti, jak se k nim vetřít; nikdo také pod zevnějškem zbožným, samotářským, filozofickým a plachým neskrýval ctižádostivější a rozsáhlejší záměry, které mu jeho krajní bázlivost více než jednoho druhu pomáhala ještě zakrývat. Jeho povahu jsme viděli jinde; připomínáme z ní zde jen to, co slouží k látce, o níž pojednáváme, aniž se od ní chceme vzdalovat.

Vévoda du Maine si tedy záhy všiml trní svého postavení mezi matkou a vychovatelkou, které uchvácení králova srdce činilo nesmiřitelnými. Zároveň vycítil, že matka mu bude jen velmi svazující přítěží, kdežto od vychovatelky mohl doufat ve všechno. Matku tedy brzy obětoval. Ve všem postupoval společně s panem z Meaux, aby urychlil odchod své matky; u paní z Maintenon si udělal zásluhu z toho, že sám naléhal na paní z Montespan, aby odešla do Paříže a už se ke dvoru nevracela; ujal se toho, že jí vyřídí králův rozkaz, a nakonec rozkaz velmi rozhodný; vyřídil jej bez šetrnosti; přinutil ji uposlechnout, a tím si paní z Maintenon bez výhrady zavázal. Dlouho byl s matkou velmi zle, nechtěla ho vidět, a nikdy potom s ní nebyl doopravdy zadobře. To bylo také to nejmenší z jeho starostí. Měl na své straně tu, která vládla a vládla vždy, a měl ji do té míry, že s ní mohl po celý život nakládat a že ona po celý svůj život nekladla své náklonnosti k němu žádné meze.

Kapitola třetí

Mechanismus, soukromý život a počínání paní z Maintenon. — Obratnost a počínání paní z Maintenon, aby vládla. — Královo škubání uzdou, aby ukázal, že vládne, které mu nebrání, aby byl sám plně ovládán. — Králova tvrdost; krajní nucenost v jeho blízkosti. — Královy cesty. — Jeho způsob cestování. — Příhoda vévodkyně z Chevreuse. — Paní z Maintenon cestuje zvlášť, a přesto není o mnoho méně spoutaná. — Služebnictvo paní z Maintenon. — Nutnost podrobností o paní z Maintenon. — Zvláštní vznešenost paní z Maintenon. — Zvláštní moc paní z Maintenon.

Když byl učiněn tento velký krok, vypuzení paní z Montespan bez návratu, nabyla paní z Maintenon nového lesku. Protože se jí už podruhé nepodařilo dosáhnout prohlášení svého sňatku, pochopila, že k tomu už není návratu, a měla dost síly nad sebou samou, aby to tiše přešla a nevyhloubila si nemilost tím, že nebyla prohlášena královnou. Král, který se cítil vysvobozen, jí byl za toto počínání vděčný, a to v něm ještě zdvojnásobilo náklonnost k ní, úctu i důvěru. Pod tíhou lesku toho, čím chtěla navenek být, by byla možná podlehla; takto se upevňovala čím dál víc tím, že se její průhledná hádanka potvrzovala.

Nesmí se však myslet, že k tomu, aby toho využívala a udržela se, nepotřebovala žádnou obratnost. Její vláda nebyla naopak ničím jiným než ustavičným manévrováním a vláda králova ustavičným klamem. Nepřijímala u sebe nikoho na návštěvu a sama nikdy žádnou nevykonala. Výjimek z toho bylo velmi málo. Navštěvovala anglickou královnu a přijímala ji u sebe, občas chodila k paní z Montchevreuil, své nejdůvěrnější přítelkyni, která k ní docházela velmi běžně.[1] Po její smrti navštívila občas pana z Montchevreuil, ale zřídka; ten k ní chodil, kdykoli chtěl, ale jen na okamžik. Vévoda z Richelieu měl celý život tutéž výsadu. Občas ještě chodila k paní z Caylusu, své milé neteři, která u ní bývala často. Jestliže jednou za dva roky šla k vévodkyni du Lude nebo k jiné stejně význačné ženě, z nichž byly nanejvýš tři nebo čtyři, bylo to vyznamenání a novina, třebaže šlo jen o prostou návštěvu. Paní z Heudicourt, její stará přítelkyně, k ní také chodila zhruba, kdy chtěla, a ke konci maršál z Villeroy, občas Harcourt, nikdo jiný nikdy. Viděli jsme při skvělé cestě paní des Ursins, že i ona k ní v Marly velmi často chodila soukromě; a paní z Maintenon ji jednou navštívila. Nikdy nechodila k žádné princezně krve, ani k Madame. Žádná z nich také nechodila k ní, leda na slyšení; a to bylo nesmírně vzácné a stávalo se novinou. Jestliže však potřebovala mluvit s královými dcerami, což se nestávalo často a

1. **Vysvětlivka:** Paní z Montchevreuil († 1699) byla dávnou přítelkyní paní z Maintenon z doby jejího prvního manželství; její manžel, markýz z Montchevreuil, byl vychovatelem vévody du Maine.

skoro nikdy jinak než proto, aby jim umyla hlavu, poslala si pro ně. Přicházely celé roztřesené a odcházely v slzách. Před vévodou du Maine se dveře otvíraly dokořán vždycky, ať byl kdekoli; a od sňatku vévody z Noailles ji i on navštěvoval, kdykoli chtěl, jeho otec s rozvahou, jeho matka jen velmi poskrovnu; král i ona se jí obávali a neměli ji rádi.

Kardinál z Noailles ji až do aféry s konstitucí pravidelně navštěvoval soukromě v den, kdy měl slyšení u krále, jednou týdně; a potom kardinál z Bissy zhruba tak často, jak chtěl, a kardinál z Rohanu s mírou. Její bratr ji, dokud žil, přiváděl k zoufalství.[2] Chodil k ní v kteroukoli hodinu, vykládal jí věci z jiného světa a často jí dělal výstupy. Vlivu u ní neměl ani v nejmenším. Její švagrová se nikdy neukázala ani u dvora, ani ve společnosti; paní z Maintenon s ní zacházela dobře z útrpnosti, aniž to vedlo k sebemenšímu vlivu; občas s ní však obědvala a do Versailles ji nechávala přijet co nejméně, snad dvakrát či třikrát do roka nanejvýš, a přespat jednu noc. Godeta, biskupa z Chartres, a Aubigného, arcibiskupa rouenského,[3] vídala jen v Saint-Cyru.

Získat u ní slyšení bylo přinejmenším stejně nesnadné jako u krále; a těch málo, která udělovala, se skoro všechna konala v Saint-Cyru, kam se za ní jezdilo v určený den a hodinu. Ve Versailles na ni čekali, když vycházela ze svých pokojů nebo se do nich vracela, ti, kdo jí měli říct slovo, lidé nepatrní, ba i chudáci, i osoby významné. Bylo tam na to jen okamžik, a kdo ho dřív popadl, ten vyhrál. Maršálové z Villeroy a Harcourt, často Tessé, v posledních dobách občas pan z Vaudemontu s ní takto mluvili, a jestliže to bylo, když se vracela do svých pokojů, nešli za ní dál než do jejího předpokoje, kde to velmi krátce ukončila a nechala je tam. Mnoho jiných s ní takto mluvilo. Já nikdy a nikde jinde než tam, kde jsem to vylíčil. Velmi malý počet dam, na které byl král zvyklý a které patřily k jeho důvěrnému okruhu, ji občas navštěvovaly v hodinách, kdy u ní král nebyl, a zřídka s ní některé obědvaly.

Její dopoledne, která začínala velmi časně, vyplňovala nenápadná slyšení ve věcech dobročinnosti nebo duchovního vedení; někdy přijímala některé ministry, velmi zřídka některé vojevůdce, a to ještě jen ty, kteří k ní měli zvláštní vztah, jako maršálové z Villars, z Villeroy, z Harcourtu a občas Tessé. Dost často chodila už od osmi hodin ráno a i dřív k některému ministrovi. Zřídka u nich obědvala s jejich manželkami a s velmi vybranou společností. To byly velké přízně a novina, ale nevedly k ničemu jinému než k závisti a k jisté vážnosti. Pan z Beauvilliers byl z prvních a nejdéle těmito obědy poctěn, a to častými, jak se již jinde poznamenalo, dokud mu Godet, biskup z Chartres, nepodrazil stoličky a nezastavil naráz postup Fénelona, který se stal jejich učitelem. Ministři, kteří měli na starosti válku a zejména

2. **Vysvětlivka:** Karel, hrabě z Aubigné († 1703), bratr paní z Maintenon, výstřední a se svým postavením nespokojený bývalý důstojník. Jeho jediná dcera Françoise Charlotte se roku 1698 provdala za hraběte z Ayen, pozdějšího vévodu z Noailles (o tomto sňatku je řeč v předchozím odstavci).

3. **Vysvětlivka:** Claude-Maur d'Aubigné, od roku 1701 biskup z Noyonu, v prosinci 1707 jmenován arcibiskupem rouenským po Colbertovi († 1719); Saint-Simon jeho jméno píše „Aubigny".

finance, byli vždy ti, s nimiž měla paní z Maintenon nejvíc co do činění a které si pěstovala. K ostatním chodila zřídka, a víc než zřídka, ale kvůli záležitostem, často státním, a hned zrána, aniž by u těch druhých kdy obědvala.

Obvykle, jakmile vstala, odjela do Saint-Cyru; tam obědvala ve svém bytě sama nebo s některou oblíbenkyní z ústavu, dávala tam co nejméně slyšení, vládla tam uvnitř, odtamtud řídila církev navenek, četla tam dopisy a odpovídala na ně, řídila odtamtud ženské kláštery ze všech stran, přijímala tam zprávy a dopisy od špehů a vracela se zhruba přesně v době, kdy k ní král přicházel. Když zestárla a byla churavější, uléhala, když přijela do Saint-Cyru mezi sedmou a osmou ráno, na lůžko, aby si odpočinula nebo užila nějaký lék.

Ve Fontainebleau měla dům ve městě, kam často chodila dělat totéž co v Saint-Cyru. V Marly si dala upravit malý byt, který měl okno do kaple. Užívala ho často stejně jako Saint-Cyru; tomu se však říkalo Odpočinek, a ten Odpočinek byl nepřístupný bez výjimky kromě paní vévodkyně z Bourgogne.

V Marly, v Trianonu a ve Fontainebleau chodil král k ní ráno v ty dny, kdy nebyla rada a kdy ona nebyla v Saint-Cyru; ve Fontainebleau od mše až do oběda, pokud oběd nebyl někdy hned po mši, aby se jelo štvát jelena; a zůstával tam hodinu a půl a někdy i déle. V Trianonu a v Marly trvala návštěva mnohem kratší dobu, protože když od ní vyšel, šel se procházet po svých zahradách. Tyto návštěvy bývaly skoro vždy mezi čtyřma očima, nehledě na návštěvy každé odpoledne, které byly mezi čtyřma očima jen zřídka a jen velmi krátce, protože tam přicházeli ministři, každý ve svůj den, pracovat s králem. V pátek, kdy se často stávalo, že žádný nepřišel, to byly důvěrné dámy, s nimiž hrál, nebo hudba; a těch dnů bylo úplně ke konci jeho života dvakrát a třikrát víc.

Kolem deváté hodiny večer přicházely dvě komorné svlékat paní z Maintenon. Hned nato jí její hofmistr a jeden komorník přinesli prostřený stůl, polévku a něco lehkého. Jakmile dovečeřela, uložily ji komorné do postele, a to všechno v přítomnosti krále a ministra, který proto nepřerušoval práci a nemluvil o nic tišeji, nebo, nebyl-li tam žádný, důvěrných dam. Tím vším se dospělo k desáté hodině, kdy král šel k večeři, a zároveň se zatáhly záclony u lůžka paní z Maintenon.

Na cestách to bylo totéž. Vyjížděla brzy s nějakou oblíbenkyní, jako s paní z Montchevreuil vždy, dokud žila, s paní z Heudicourt, s paní z Dangeau, s paní z Caylusu. Vezl ji králův kočár, vyhrazený vždy pro ni, i když jela z Versailles atd. do Saint-Cyru; a des Épinays, štolba Malé konírny, ji usazoval do kočáru a doprovázel ji na koni; to byl jeho denní úkol. Na cestách vezl kočár paní z Maintenon její komorné a jel za královým, v němž seděla ona. Zařizovala to tak, aby ji král, když přijel a šel k ní, našel už úplně zabydlenou. Zčásti z moci, zčásti díky vymyšlené hodnosti druhé dámy šatny

paní Dauphine Bavorské,[4] vjížděl její kočár i její nosítka s nosiči v její livreji všude jako kočáry a nosítka titulovaných osob.

V soukromí královna — co do tónu, sedadla a místa v přítomnosti krále, Monseigneura, Monsieura, anglického dvora a kohokoli — byla navenek zcela prostou soukromou osobou a vždy na posledních místech. Viděl jsem to ke konci při králových obědech v Marly, kde jedla s ním a s dámami, a ve Fontainebleau ve velkém dvorním šatu u anglické královny, jak jsem jinde poznamenal: naprosto postupovala své místo a všude ustupovala titulovaným ženám, ba i význačným ženám z dobrých rodů; titulovaným se nikdy nedala přimět, aby je předešla, ženám obyčejného urozeného stavu ano, s výrazem rozpaků a zdvořilosti; a ve všem zdvořilá, vlídná, hovorná, jako osoba, která si na nic nečiní nároky a nic nedává najevo, ale která přesto velmi imponovala, když se pohlédlo jen na to, co bylo kolem ní.

Vždy velmi dobře oblečená, ušlechtile, čistě, s dobrým vkusem, ale velmi skromně a tehdy starobyleji, než odpovídalo jejímu věku. Od té doby, co se přestala ukazovat na veřejnosti, bylo vidět, když ji někdo náhodou zahlédl, jen čepce a černý šál.

Ke králi nechodila nikdy, leda když byl nemocen, nebo ráno v ty dny, kdy užil projímadlo, a zhruba stejně k paní vévodkyni z Bourgogne, nikdy nikam jinam z povinnosti.

U ní seděli s králem každý ve svém křesle, každý se stolkem před sebou, v obou rozích u krbu, ona na straně lůžka, král zády ke zdi na straně dveří do předpokoje, a před jeho stolkem dvě taburetky, jedna pro ministra, který přicházel pracovat, druhá pro jeho vak. V pracovní dny byli spolu sami jen velmi krátce, než ministr vešel, a velmi často ještě kratší dobu poté, co odešel. Král šel na noční stolec, vrátil se k lůžku paní z Maintenon, kde postál velmi krátce, popřál jí dobrou noc a odešel ke stolu. Tak vypadal chod věcí u paní z Maintenon. Co se v tom týkalo paní vévodkyně z Bourgogne, dokud žila, jsme už viděli, když byla řeč o ní.

Během práce paní z Maintenon četla nebo vyšívala gobelín. Slyšela všechno, co se odehrávalo mezi králem a ministrem, kteří mluvili nahlas. Zřídka do toho vložila slovo, ještě zřídkaji mělo to slovo nějakou váhu. Král se jí často ptal na názor. Tehdy odpovídala s velkou zdrženlivostí. Nikdy, nebo jako by nikdy, nedávala najevo, že by jí na něčem záleželo, a ještě méně, že by se za někoho přimlouvala; byla však domluvena s ministrem, který se v soukromí neodvažoval nesouhlasit s tím, co chtěla, a ještě méně zaváhat v její přítomnosti. Jakmile tedy šlo o nějakou milost nebo nějaký úřad, byla věc mezi nimi rozhodnuta před prací, při níž o ní mělo padnout rozhodnutí, a to bylo také příčinou, že se rozhodnutí někdy odkládalo, aniž by král nebo kdokoli jiný znal důvod.

---

4. **Vysvětlivka:** Roku 1680 byla paní z Maintenon jmenována druhou dámou šatny paní Dauphine Marie Anny Bavorské, choti Monseigneura.

Vzkázala ministrovi, že s ním chce předtím mluvit. Ten se neodvážil věc předložit, dokud nedostal její rozkazy a dokud jim plynoucí běh dnů a dob nedal čas se domluvit. Když se tak stalo, ministr navrhl a předložil seznam. Jestliže se král náhodou zastavil u toho, koho chtěla paní z Maintenon, ministr se u toho zastavil také a postaral se, aby se nešlo dál. Jestliže se král zastavil u někoho jiného, ministr navrhl, aby se prohlédli i ti, kdo přicházeli rovněž v úvahu, nechal pak krále mluvit a využil toho k vyloučení. Zřídka navrhl výslovně toho, k němuž chtěl dospět, ale vždy několik, které se snažil vyvážit stejně, aby králi volbu ztížil. Tehdy se ho král zeptal na názor, on ještě jednou probral důvody pro některé z nich a nakonec se opřel o toho, koho chtěl. Král skoro vždy váhal a ptal se paní z Maintenon, co si o tom myslí. Ona se usmála, dělala, že tomu nerozumí, řekla někdy slovo o někom jiném, pak se vrátila, jestliže se toho nedržela hned zpočátku, k tomu, koho ministr podpořil, a rozhodla; takže o třech čtvrtinách milostí a výběrů, a o třech čtvrtinách i ze čtvrté čtvrtiny toho, co procházelo prací ministrů u ní, rozhodovala ona. Někdy také, když jí na nikom nezáleželo, rozhodoval sám ministr, s jejím souhlasem a přičiněním, aniž by to král sebeméně tušil. Věřil, že o všem rozhoduje sám a jediný, zatímco ve skutečnosti rozhodoval jen o nejmenší části, a to ještě vždy jaksi náhodou, s výjimkou vzácných případů někoho, koho si vzal do hlavy, nebo když se za někoho přimluvil někdo, komu chtěl prokázat přízeň.

Ve věcech státních, jestliže je paní z Maintenon chtěla přivést k úspěchu, zmařit nebo obrátit jiným směrem — což bylo mnohem méně obvyklé než v tom, co se týkalo úřadů a milostí —, bylo to totéž srozumění mezi ní a ministrem a zhruba totéž manévrování. Z tohoto podrobného líčení je vidět, že tato obratná žena dělala skoro všechno, co chtěla, ale ne všechno, a ne kdy a jak chtěla.

Byla tu ještě jiná lest, jestliže král trval na svém: tehdy se rozhodnutí obcházelo tak, že se věc zamotávala a protahovala, že se místo ní předložila jiná, jako by s ní souvisela, a odvedla od ní pozornost, nebo že se navrhlo opatřit si nějaké objasnění. Tak se nechaly první představy otupit a vrátilo se k útoku jindy s toutéž obratností, která velmi často uspěla. Skoro totéž platilo i o tom, jak zveličit nebo zmenšit chyby, vyzdvihnout dopisy a služby, nebo je lehce přejít, a připravit tak něčí pád nebo štěstí.

Právě to dělalo tuto práci u paní z Maintenon tak důležitou pro jednotlivce, a právě to dělalo ministry pro paní z Maintenon tak nezbytnými, aby je měla ve své závislosti. Právě to jim také mocně pomohlo dosáhnout všeho a ustavičně zvětšovat svůj vliv a moc, pro sebe i pro své blízké, protože paní z Maintenon je všemi těmi věcmi hojně zahrnovala, aby si je zcela připoutala.

Když se chystali přijít pracovat nebo když od ní odcházeli, vybrala si chvíli, aby u krále o nich zavedla řeč, aby je omluvila nebo vychválila, litovala jich pro jejich velkou práci, vynášela jejich zásluhy, a jestliže šlo o něco pro ně, aby připravila cestu, někdy aby prolomila ledy, pod záminkou jejich skromnosti a služby králi, která vyžadovala, aby byli povzbuzováni, aby mu ulehčovali a dělali všechno stále lépe. Byl to tak mezi

nimi kruh vzájemných potřeb a služeb, o němž král neměl ani to nejmenší tušení. Proto také byly ohledy, které na sebe brali, nekonečné a neustálé.

Jestliže však paní z Maintenon nemohla bez nich nic nebo skoro nic z toho, co šlo jejich rukama, ani oni se bez ní nemohli udržet, a tím méně proti její vůli. Jakmile viděla, že je už nedokáže přivést zpět na svou stranu, když se od ní odchýlili, nebo když u ní upadli v nemilost, byla jejich zkáza zpečetěna; nikdy jí neunikli. Potřebovala k tomu čas, záminky, obratnost, někdy hodně, jako když svrhla Chamillarta. Louvois tomu podlehl před ním. Pontchartrain se zachránil jen díky svému duchu, který se králi líbil, díky trnům financí za války a díky rozumu a obratnosti své ženy, která zůstala dlouho zadobře s paní z Maintenon, i když on už u ní zadobře nebyl, a konečně zlatou branou kancléřství, která se pro něj otevřela velmi vhod.[5] Vévoda z Beauvilliers v tom málem dvakrát ztroskotal, v dlouhém odstupu jednou od druhé, a nebyl by tomu unikl bez dvou jakýchsi zázraků, jak jsme zde viděli svého času.

Jestliže ministři, a i ti nejmocnější, byli s paní z Maintenon v takovém postavení, lze si představit, co mohla vůči všem ostatním druhům lidí, kteří měli mnohem menší možnost se bránit, ba i něco postřehnout. Mnoho lidí si tedy zlomilo vaz, aniž by si dokázali představit příčinu, a vynakládali všemožné úsilí, aby ji odhalili a napravili, a zcela marně.

Krátká a vzácná práce vojevůdců se obvykle konala večer v její přítomnosti a v přítomnosti státního sekretáře pro válku. Prací Pontchartrainovou, plnou zpráv špehů a historek všeho druhu z Paříže a od dvora, měla možnost způsobit mnoho dobrého i zlého. Torcy u ní nepracoval a skoro ji nevídal. Proto ho také neměla ráda, a ještě méně jeho ženu, jejíž jméno Arnauld kazilo všechny jejich zásluhy.[6] Torcy měl na starosti poštu. Jeho prostřednictvím přicházelo k králi mezi čtyřma očima tajemství pošty, a král často nosil kousky z toho přečíst paní z Maintenon; to však nemělo pokračování; věděla o tom jen útržky, podle toho, co král uznal za vhodné jí říct nebo přinést.

Všechny zahraniční záležitosti procházely státní radou, nebo, jestliže šlo o něco naléhavého, Torcy to okamžitě přinesl králi, tedy v nepravidelných hodinách, a žádná pravidelná a zvláštní práce s ním nebyla. Paní z Maintenon by si velmi přála tento druh pravidelné práce u sebe, aby měla stejný vliv na státní záležitosti a na ty, kdo se jimi zabývali, jako na ostatní obory. Torcy se však velmi moudře dokázal této nebezpečné pasti uchránit. Vždy se tomu bránil a skromně říkal, že nemá dost záležitostí, aby takovou práci vyplnil. Ne že by jí král o tom neříkal všechno; ale cítila celý rozdíl mezi tím, být přítomna pravidelné práci, kde jednala v klidu,

---

5. **Vysvětlivka:** Louis Phélypeaux, hrabě z Pontchartrainu, generální kontrolor financí, se roku 1699 stal kancléřem Francie.

6. **Vysvětlivka:** Paní z Torcy byla dcerou ministra Simona Arnaulda, markýze z Pomponne. Jméno Arnauld připomínalo Antoina Arnaulda, vůdce jansenistů, k nimž paní z Maintenon chovala nepřízeň.

obratně a s připravenými opatřeními, a tím, být nucena rozhodnout se sama mezi králem a sebou o tom, co jí z této oblasti sdělil, nemít jinou oporu než sama sebe a jít s ním přímo čelem, jestliže chtěla jednu věc spíš než jinou, škodit lidem otevřeně nebo jim stejně otevřeně posloužit.

Král se před tím měl dokonce velmi na pozoru. Stalo se několikrát, že když se do toho někdo nepustil s dostatečnou obratností a jemností a on postřehl, že ministr nebo vojevůdce nadržuje příbuznému nebo chráněnci paní z Maintenon, stál pevně proti, právě kvůli tomu; a pak říkal, zčásti rozzlobený, zčásti se jim vysmívaje: „Ten a ten se pěkně dvořil; neboť nestálo na něm, že by neposloužil tomu a tomu, protože je příbuzný nebo chráněnec paní z Maintenon." A tato trhnutí kapcunem[7] ji činila velmi bázlivou a velmi zdrženlivou, když šlo o to, ukázat se králi otevřeně v nějaké věci nebo kvůli někomu. Proto také odpovídala vždy každému, kdo se na ni obrátil, i v nejmenších věcech, že se do ničeho neplete; a jestliže se velmi zřídka svěřila víc a věc se týkala odboru ministra, na kterého se mohla spolehnout, odkázala na něj a slíbila, že s ním promluví. Ale ještě jednou, nic nebylo vzácnějšího. Přesto se k ní chodilo, aby ji člověk touto povinností neměl proti sobě, a také v naději, že navzdory této otřepané odpovědi snad udělá, co si přál, jak se to někdy stávalo.

Bylo snad pět nebo šest osob nanejvýš, ze všech stavů, z nichž většina patřila k přátelům z jejích dávných časů, jimž odpovídala upřímněji, i když vždy slabě a odměřeně, a pro něž skutečně jednala, jak nejlépe mohla; avšak i když pro ně velmi obvykle uspěla, neuspěla vždycky.

Právě z krajní touhy plést se do zahraničních záležitostí, jako se pletla do všech ostatních, a z nemožnosti přitáhnout práci na nich k sobě se rozhodla pro všechny ty manévry, které byly podrobně vylíčeny svého času a jimiž učinila princeznu des Ursins paní všeho ve Španělsku a udržela ji tam až do utrechtského míru, na úkor Torcyho a francouzských velvyslanců ve Španělsku, to jest, jak jsme viděli, na úkor Španělska i Francie, protože paní des Ursins byla tak obratná, že jí dávala všechno projít rukama a přesvědčila ji, že vládne dvoru a státu ve Španělsku jen pod jejími rozkazy a podle její vůle. Vraťme se na chvíli k těm královým trhnutím kapcunem, o nichž byla právě řeč.

Le Tellier v dobách mnohem dřívějších a dlouho předtím, než se stal kancléřem Francie, znal v tomto ohledu krále dobře. Jeden z jeho nejlepších přátel — neboť přátele měl, protože je dovedl mít — ho požádal o něco, po čem velmi toužil a co mělo být předloženo při zvláštní práci tohoto ministra s králem. Le Tellier ho ujistil, že pro to udělá všechno, co bude moci. Jeho příteli se ta odpověď nelíbila a řekl mu otevřeně, že v místě a ve vlivu, v jakém je, mu nemá dávat odpovědi tohoto druhu. „Neznáte terén," odpověděl mu Le Tellier. „Z dvaceti záležitostí, které takto předklá-

7. **Vysvětlivka:** Kapcun (*caveçon*) je nosní řemen s otěží, jímž se při výcviku krotí a usměrňuje kůň; „trhnutí kapcunem" znamená ostré pokárání, jímž se někomu dá pocítit, kdo je pánem.

dáme králi, si jsme jisti, že devatenáct projde podle našeho přání; stejně jisti si jsme, že ta dvacátá bude rozhodnuta opačně. Která z dvaceti bude rozhodnuta proti našemu názoru a přání, to nevíme nikdy, a velmi často je to právě ta, na níž nám nejvíc záleží. Král si vyhrazuje tento bod navíc, aby nám dal pocítit, že je pánem a že vládne; a jestliže se náhodou naskytne něco, na čem trvá a co je dost důležité, abychom na tom trvali také, ať kvůli věci samé, nebo kvůli touze, aby dopadla tak, jak si přejeme, pak se velmi často, v těch vzácných případech, kdy k tomu dojde, dočkáme jistého výstupu; ale po pravdě, když je výstup přestán a věc zmařena, král, spokojen, že ukázal, že nic nezmůžeme, a mrzutý, že nás rozhněval, se pak stane povolným a poddajným, takže právě tehdy je doba, kdy prosadíme všechno, co chceme."

Tak se skutečně král choval ke svým ministrům celý život: vždy jimi dokonale ovládán, i těmi nejmladšími a nejprostřednějšími, i těmi, kdo měli nejmenší vliv a vážnost, a vždy na pozoru, aby ovládán nebyl, a vždy přesvědčen, že se mu plně daří ovládán nebýt.

Stejně se choval k paní z Maintenon, které čas od času dělal strašné výstupy a sám si za to tleskal. Někdy se před ním dala do pláče a byla několik dní jako na trní. Když dosadila ke králi Fagona místo Daquina,[8] kterého dala vyhnat, protože ho tam dosadila paní z Montespan, a aby měla člověka zcela svého a velmi duchaplného, kterého si získala na cestách do lázní, kam doprovázel vévodu du Maine, a člověka, z něhož by mohla v tom důvěrném místě prvního lékaře, s nímž se vídala každé ráno, ustavičně těžit, dělala nemocnou, kdykoli na ni přišly takové scény, a tím je obvykle dokázala ukončit s větším prospěchem.

Ne že by tato lest, ba ani nejskutečnější nemoc, měla jinak sebemenší moc krále v čemkoli omezit. Byl to člověk výhradně sobecký, který všechny ostatní, ať byli kdokoli, počítal jen ve vztahu k sobě. Jeho tvrdost v tom byla krajní. V dobách svého života, kdy byl ke svým milenkám nejvášnivější, nic, říkám, je nemohlo zprostit cest a velkého dvorního šatu, ať jim jejich obtíže sebevíc bránily — neboť i nejvýsadnější dámy se nikdy neukazovaly jinak v kočárech ani na žádném místě u dvora, než Marly tuto etiketu zmírnilo. Těhotné, nemocné, necelých šest týdnů po porodu, v jiných nepříjemných dobách, musely být ve velkém dvorním šatu, nastrojené a sevřené ve šněrovačce, jet do Flander a ještě dál, tančit, bdít, účastnit se slavností, jíst, být veselé a dobrou společností, měnit místo, nedávat najevo, že se bojí nebo že je obtěžuje horko, zima, vzduch, prach, a to všechno přesně ve stanovené dny a hodiny, aniž by se cokoli o minutu posunulo.

Se svými dcerami jednal stejně. Viděli jsme svého času, že neměl o nic víc ohledů k paní vévodkyni z Berry, ba ani k paní vévodkyni z Bourgogne, ať Fagon, paní z Maintenon atd. říkali a dělali cokoli (třebaže měl paní vévodkyni z Bourgogne rád

8. **Vysvětlivka:** Antoine Daquin, první lékař Ludvíka XIV., byl propuštěn v listopadu 1693; jeho nástupcem se stal Fagon.

tak něžně, jak jen toho byl schopen), a obě kvůli tomu potratily; a viděli jsme, co o tom s úlevou řekl, ačkoli ještě nebylo žádných dětí.

Cestoval vždy s kočárem plným žen: se svými milenkami, potom se svými nemanželskými dcerami, se snachami, někdy s Madame, a s dámami, když bylo místo. Takto tomu bylo jen při lovech se srazem, při cestách do Fontainebleau, do Chantilly, do Compiègne a při skutečných cestách. Když jel střílet, procházet se nebo přespat do Marly či do Meudonu, jel sám v kaleši. Nedůvěřoval rozhovorům, které by před ním v kočáře mohli vést jeho velcí hodnostáři; a tvrdilo se, že starý Charost[9], který rád využíval těch chvil, aby mu řekl leccos, ho k tomu rozhodnutí přivedl, a to už před více než čtyřiceti lety. Hodilo se to také ministrům, kteří by jinak měli každý den důvod k neklidu, a přísné uzavřenosti, kterou si v jejich prospěch sám předepsal a které zůstal tak přesně věrný. Co se týče žen, nejprve milenek, potom dcer, a těch několika dam, které tam mohly najít místo, kromě toho, že se tomu nedalo zabránit, byly příležitosti k tomu omezeny na velkou vzácnost a jejich žvanění se nebylo třeba příliš obávat.

V tomto kočáře bylo na cestách vždy mnoho všeho možného k jídlu: maso, pečivo, ovoce. Neujeli ještě ani čtvrt míle, a král se už ptal, zda se nechce jíst. Sám nikdy mezi jídly ničeho neokusil, ani ovoce, ale bavilo ho dívat se, jak se jí, a jí k prasknutí. Bylo třeba mít hlad, být veselé a jíst s chutí a s gustem, jinak se mu to nelíbilo, a dokonce to dával najevo kousavě. To prý se která dělala choulostivou, chtěla hrát jemnou a elegantní; a nebránilo to tomu, aby tytéž dámy nebo princezny, které týž den večeřely s jinými u jeho stolu, nebyly povinny pod stejnými tresty i tam projevit tak dobrou chuť, jako kdyby za celý den nic nejedly. Kromě toho o žádných potřebách se nesmělo ani mluvit, nehledě na to, že pro ženy by byly velmi trapné kvůli oddílům královské vojenské domácnosti a tělesné gardě před kočárem a za ním a důstojníkům a štolbům u dvířek, kteří zvedali prach, jenž pohlcoval všechno, co bylo v kočáře. Král, který miloval čerstvý vzduch, chtěl mít všechna okna stažená a velmi by mu vadilo, kdyby některá dáma zatáhla záclonu proti slunci, větru nebo zimě. Nesmělo se ani dát najevo, že si toho člověk všiml, ani žádného jiného druhu nepohodlí, a [král] jel vždy nesmírně rychle, nejčastěji s přepřahy. Udělalo-li se některé zle, bylo to provinění, po němž už ji král nikdy nevzal s sebou.

Slyšel jsem vyprávět vévodkyni z Chevreuse,[10] kterou měl král vždy velmi rád a vyznamenával ji a kterou chtěl, dokud to jen šlo, mít vždy na svých cestách a ve svém důvěrném okruhu, že když jela v jeho kočáře s ním z Versailles do Fontainebleau, přepadla ji po dvou mílích jedna z těch naléhavých potřeb, jimž si člověk myslí, že

9. **Vysvětlivka:** Louis de Béthune, hrabě a později vévoda z Charostu (1605–1681), od roku 1634 kapitán kompanie tělesné gardy; úřad roku 1663 přenechal synovi.

10. **Vysvětlivka:** Vévodkyně z Chevreuse, roz. Colbertová, dcera ministra Colberta a manželka vévody z Chevreuse, švagrová vévody z Beauvilliers; nezaměňovat se slavnou intrikánkou Marií de Rohan.

nemůže odolat. Cesta se konala jedním tahem a král zastavil cestou k obědu, aniž vystoupil z kočáru. Tyto potřeby, které se každou chvíli stupňovaly, se neozvaly vhod, jako při tomto obědě, kdy mohla na chvíli vystoupit do domu naproti. Jídlo, ať se při něm krotila jak mohla, však její stav ještě vyhrotilo. Chvílemi byla nablízku tomu, že bude nucena se přiznat a vystoupit, velmi často také nablízku tomu, že ztratí vědomí; její odvaha ji však udržela až do Fontainebleau, kde byla u konce sil. Když vystupovala, uviděla vévodu z Beauvilliers, který přijel den předtím s dětmi Francie, u králových dvířek. Místo aby šla nahoru v králově průvodu, chytila vévodu za paži a řekla mu, že zemře, jestli si neuleví. Prošli kus Oválného nádvoří a vešli do kaple na tomto nádvoří, která byla naštěstí otevřená a v níž se každé ráno sloužily mše. Nouze nezná zákona; paní z Chevreuse si v té kapli dokonale ulevila za zády vévody z Beauvilliers, který držel dveře. Uvádím tuto nicotnost, abych ukázal, jaké omezení snášelo denně to, co se ke králi přibližovalo s největší přízní a důvěrností, neboť tehdy byla přízeň vévodkyně z Chevreuse na vrcholu. Tyto věci, které se zdají nicotnostmi a nicotnostmi skutečně jsou, jsou příliš charakteristické, než aby se vynechaly. Král měl občas potřeby a nezdráhal se vystoupit. Dámy se pak z kočáru nehnuly.

Paní z Maintenon, která se velmi bála průvanu a mnoha jiných nepohodlí, nedokázala v tom ohledu získat žádnou výsadu. Všechno, čeho dosáhla pod záminkou skromnosti a z jiných důvodů, bylo, že cestovala zvlášť, tak, jak jsem to vylíčil; ale v jakémkoli stavu byla, musela jet a následovat přesně v určenou dobu a být už na místě a zařízená, než král vešel k ní. Podnikla mnoho cest do Marly ve stavu, v jakém by se nenechala jet ani služka. Jednu podnikla do Fontainebleau, kdy se opravdu nevědělo, zda cestou nezemře. V jakémkoli stavu byla, král k ní šel ve svou obvyklou hodinu a dělal tam, co měl v úmyslu; nanejvýš ležela v posteli, mnohokrát zalitá horečnatým potem. Král, který, jak bylo řečeno, miloval čerstvý vzduch a v pokojích se bál horka, se při příchodu divil, že je všechno zavřené, dal otevřít okna a neslevil z toho nic, přestože ji viděl v takovém stavu, a to až do desíti, kdy odcházel k večeři, a bez ohledu na noční chlad. Jestliže měla být hudba, horečka ani bolest hlavy ničemu nezabránily; a sto svíček do očí. Král tak vždy šel svou cestou a nikdy se jí nezeptal, zda ji to neobtěžuje.

Služebnictvo paní z Maintenon — neboť všechno v tom je zajímavé — bylo velmi nepočetné, málo se stýkalo se světem, bylo skromné, uctivé, pokorné, mlčenlivé a nikdy si nic nenamýšlelo. To byl duch domu a jinak by tam nezůstali. Časem si tam vytvořili skromné jmění, odpovídající jejich stavu, které nemohlo vzbudit závist ani dát podnět k řečem; všichni žili v ústraní, více či méně zámožném. Její komorné trávily život zavřené u ní. Nejenže nechtěla, aby vycházely, ale bránila jim kohokoli přijímat, a jmění, které jim zajišťovala, bylo skrovné a vzácné. Král je všechny znal, ženy i muže; byl s nimi důvěrný a často si s nimi povídal, když k ní občas přišel dřív, než se vrátila.

Trochu význačná byla jen ta stará služka z doby, kdy po Scarronově smrti[11] žila z dobročinnosti farnosti Saint-Eustache, ubytovaná v tom schodišťovém bytě, kde jí tato služka uklízela pokoj a v témže pokoji jí vařila skromný hrnec polévky. Nanon z oněch časů — a tak jí paní z Maintenon vždycky říkala —, která byla zpočátku jejím jediným sloužícím a která ji vytrvale doprovázela a sloužila jí ve všech jejích různých postaveních, se stala slečnou Balbien, nábožnou jako ona, a starou. Byla tím důležitější, že měla všechnu domácí důvěru paní z Maintenon a dohled nad těmi slečnami ze Saint-Cyru, které se u ní, jak jsme viděli jinde, střídaly, nad jejími neteřemi, a dokonce i nad paní vévodkyní z Bourgogne, která to dobře věděla a obratně, aniž by ji rozmazlila, si z ní udělala dobrou přítelkyni. Česala se a oblékala jako její paní; okázale ji ve všem napodobovala. Počínaje legitimními dětmi a levobočky, pokračuje princi krve a ministry, nebylo nikoho, muže ani ženy, kdo by si jí nehleděl a kdo by před ní nebyl v rozpacích a — mám to říct? — v úctě. Kdo mohl, využíval jí za peníze, třebaže se v podstatě pletla do velmi málo věcí. Byla docela pořádně hloupá a zlá byla jen zřídka, a to ještě z hlouposti, třebaže to byla osoba celá strojená, celá založená na podivuhodnostech, a skoro nikdy se neukazovala. Ukázku jsme však viděli v souvislosti s místem, které získala vévodkyně du Lude a které se král ještě čtyři hodiny předtím zdál tak daleko od toho, aby jí dal. Její přímluva o cesty do Marly nezůstala bez užitku. Měla vzezření mírné, pokorné, upjaté, důležité, a přitom uctivé.

Jak bylo řečeno, paní z Maintenon byla na veřejnosti soukromou osobou; mimo dohled veřejnosti královnou; někdy dokonce i před očima všech, jako při útoku v Compiègne,[12] o němž zde byla svého času řeč, a při procházkách v Marly, když z ochoty nějakou podnikla, kde jí král chtěl ukázat něco nově dokončeného. Ocitám se, přiznávám, mezi obavou z jistých opakování a obavou, že nevysvětlím dost podrobně zajímavosti, které postrádáme ve všech dějinách a skoro ve všech pamětech různých dob. Chtělo by se v nich vidět panovníky s jejich milenkami a ministry v jejich každodenním životě. Kromě tak rozumné zvědavosti by se z toho mnohem lépe poznaly mravy doby a povaha panovníků, jejich milenek a ministrů, jejich oblíbenců, těch, kdo k nim měli nejblíž, a obratnosti, jichž se užívalo, aby se jim vládlo nebo aby se dosáhlo různých cílů, které si kdo vytkl. Jestliže tyto věci mají platit za zajímavé, ba i poučné za všech panování, tím spíše za panování tak dlouhého a tak naplněného, jako bylo panování Ludvíka XIV., a u osobnosti v monarchii od dob, kdy je známa, jedinečné, která po dvaatřicet let na sebe brala podobu důvěrnice, milenky, manželky, ministra a všemocné, když předtím tak dlouho byla ničím a, jak se říká, tak dlouho a tak veřejně vedla život galantní dobrodružky. To mi dodává od-

11. **Vysvětlivka:** Paul Scarron († 1660), burleskní básník, první manžel paní z Maintenon; po jeho smrti zůstala bez prostředků.

12. **Vysvětlivka:** Tábor v Compiègne roku 1698, velká vojenská přehlídka s předstíraným obléháním; král se tam před zraky celého dvora opakovaně skláněl k okénku nosítek paní z Maintenon, aby jí vysvětloval dění.

vahy vůči nevýhodě opakování. Když vše dobře uvážím, soudím, že je lepší riskovat, že mi nějaké unikne, než nepředložit čtenáři celek tak zajímavý. Vraťme se tedy na chvíli zpět.

V soukromí královna, seděla paní z Maintenon vždy jen v křesle a na nejpohodlnějším místě svého pokoje, před králem, před celou královskou rodinou, i před anglickou královnou. Vstávala nanejvýš pro Monseigneura a pro Monsieura, protože k ní chodili zřídka; vévoda z Orléans ani žádný princ krve k ní nechodili jinak než na slyšení, a to skoro nikdy; ale Monseigneur, jeho synové, Monsieur a vévoda z Chartres vždy, když odjížděli k armádě, a týž večer, kdy z ní přijeli, nebo, bylo-li příliš pozdě, časně ráno nazítří. Pro žádného jiného syna Francie, pro jejich manželky ani pro královy levobočky nevstávala, ani pro nikoho jiného, leda trochu pro obyčejné osoby, s nimiž nebyla důvěrná a které od ní dostaly slyšení; neboť skromná a zdvořilá, v tomto ohledu si na tom vždy okázale zakládala.

Paní Dauphine skoro nikdy neříkala jinak než „zlatíčko", i v přítomnosti krále, důvěrných dam a dam paláce, a to až do její smrti; a když mluvila o ní nebo o paní vévodkyni z Berry, a před týmiž osobami, neříkala nikdy jinak než vévodkyně z Bourgogne a vévodkyně z Berry nebo Dauphine, velmi zřídka paní Dauphine, a stejně tak vévoda z Bourgogne, vévoda z Berry, dauphin, skoro nikdy pan dauphin; lze si představit, jak mluvila o ostatních.

Viděli jsme, jak si povolávala princezny, legitimní i nemanželské, jak jim myla hlavu, v jakém strachu přicházely na její rozkaz, v jakých slzách odcházely, a jaké měly obavy, dokud nemilost trvala, a že jen paní vévodkyně z Bourgogne nad tím získala převahu díky svému nevyrovnatelnému půvabu a té pozorné péči, kterou jsme u ní viděli, když byla o ní řeč. Ta jí nikdy neříkala jinak než „teto".

Co vždy udivovalo, byly procházky, o nichž jsme se právě zmínili, které s králem z přílišné ochoty podnikala v zahradách v Marly. S královnou by se byl choval stokrát volněji a s menší galantností. Byla to úcta co nejzřetelnější, třebaže uprostřed dvora a v přítomnosti všech obyvatel Marly, kdo se tam chtěl najít. Král se tam cítil v soukromí, protože byl v Marly. Jejich povozy jely těsně vedle sebe, neboť skoro nikdy nenasedala do vozíku: král sám ve svém, ona v nosítkách. Byla-li v jejich průvodu paní Dauphine nebo paní vévodkyně z Berry či královy dcery, šly za nimi nebo kolem nich pěšky, nebo, jestliže nasedly s dámami do vozíku, bylo to, aby jely za nimi, a v odstupu, nikdy je nepředjíždějíce. Často šel král pěšky vedle nosítek. Každou chvíli smekal klobouk a skláněl se, aby promluvil k paní z Maintenon nebo jí odpověděl, jestliže promluvila ona, což dělala mnohem méně často než on, který jí měl vždy co říct nebo na co upozornit. Protože se bála průvanu i za nejkrásnějšího a nejklidnějšího počasí, odsunula pokaždé postranní okénko na tři prsty a hned je zase zavřela. Když byla nosítka postavena na zem, aby se prohlédla nová fontána, byl to tentýž manévr. Často si tehdy Dauphine přišla posadit na jednu z předních tyčí a zapojila se do rozhovoru, ale přední okénko zůstávalo vždy zavřené. Na konci pro-

cházky doprovodil král paní z Maintenon až k zámku, rozloučil se s ní a pokračoval v procházce. Byla to podívaná, na kterou si člověk nemohl zvyknout. Tyto maličkosti skoro vždy unikají pamětem. Dávají však víc než cokoli jiného správnou představu o tom, co se v nich hledá, totiž o povaze toho, co bylo, a ta se tak přirozeně ukazuje prostřednictvím skutečností.

Chování manželek královых vnuků a jeho nemanželských dcer, pořádek, který v tom bylo třeba zavést a nařídit, milostné pletky a zbožnost či řádný život dvorních dam, rozličná dobrodružství, vystupování manželek ministrů i ministrů samých, špehování všeho druhu, jímž byl dvůr plný, zábavy, které tyto princezny pořádaly s mladými dámami nebo s dámami svého věku, a vše, co se při nich dělo, tresty, které někdy vedly až k pokání, ba i k vyhnání; odměny, jimiž bylo zcela zastavené, nebo více či méně časté udílení vyznamenání, účast na cestách do Marly nebo na zábavách paní Dauphine, všechny tyto věci patřily k zaměstnáním paní z Maintenon. Bavila jimi krále, který měl sklon brát je vážně; byly užitečné k udržování rozhovoru, k tomu, aby se posloužilo nebo uškodilo, a aby se u krále oklikou a zdaleka chystala půda pro mnoho věcí, které do toho dovedla obratně vplést zprava i zleva.

Viděli jsme už, že každému, kdo se na ni obracel, odpovídala, že se do ničeho neplete; a že ti, kdo k ní měli velmi blízko, museli nemálo snášet její nesmírnou vrozenou nestálost, která bez jakékoli jiné příčiny tak často měnila její záliby, náklonnosti a vůli. Léky, které se proti tomu hledaly, byly jedy. Jediné, co se dalo dělat, bylo proklouznout, držet se zdrženlivěji, víc stranou, jako se člověk chrání před deštěm tím, že trochu uhne z cesty. Někdy se sama od sebe znovu přiblížila a otevřela, tak jako se sama od sebe uzavřela a vzdálila; jinak nebylo naděje na nápravu. Tyto proměny, které se týkaly stejně lidí jako věcí, byly zdrcující pro ministry, pro osoby, které s ní byly v nějakém jednacím styku, a pro ženy, jejichž chování si — u velmi malého počtu a velmi zřídka — usmyslela řídit. Co se jí líbilo včera, ne dál než včera, bylo dnes vinou. Co schválila, ba i navrhla, potom odsuzovala, takže člověk nikdy nevěděl, zda je hoden lásky, nebo nenávisti. Bylo by znamenalo zničit se, kdyby jí člověk tuto proměnlivost předložil jako omluvu; a ta se u těch vyvolených osob vztahovala až na způsob, jak se oblékají a češou, a nikdo z těch, kdo jí z různých důvodů byli blízko, nebyl více či méně ušetřen těchto nesnesitelných výkyvů. Panování a vláda byly jediné věci, v nichž je nikdy neměla.

Kapitola čtvrtá

Obratnost paní z Maintenon, s níž se zmocní církevních záležitostí. — Vynikající bezúhonnost života i postupu kardinála z Noailles. — Pobožnůstkářské kliky. — Užitečnost konstituce pro paní z Maintenon. — Neštěstí posledních let krále ho činí tvrdším, a přitom neméně oklamávaným. — Mansartova obratnost. — Královo neštěstí v rodině a v nejbližším služebnictvu a jeho velikost v nepřízni osudu. — Král z hlediska svých levobočků. — Králova zbožnost a pevnost až do smrti. — Úvahy. — Laičtí jezuité. — Další úvahy. — Opuštěnost krále v posledních dnech jeho života. — Ohavnost vévody du Maine.

Viděli jsme, s jakou obratností se ona [paní z Maintenon] posloužila princeznou des Ursins, aby se mohla vměšovat do všeho, co se týkalo španělského dvora a španělských záležitostí, a aby je, nakolik jen mohla, vyrvala z rukou Torcyho, protože se jí nepodařilo přimět tohoto ministra, aby k ní chodil pracovat jako ostatní; a viděli jsme také, do jaké míry toho paní des Ursins dokázala využít. Stejně tak byly velmi dlouho předmětem její touhy záležitosti církevní. Při příležitosti jansenismu a zrušení nantského ediktu do nich, jak jsme viděli, několikrát lehce zasáhla, ale jen přechodně; a když jsme v příslušné době mluvili o sňatku vévody z Noailles, tohoto velkého cíle, který byl příčinou, proč mu dala přednost, jsme se jen dotkli. Nyní je třeba lépe vysvětlit, jak se jí nakonec podařilo proniknout i do církevních věcí a získat hlavní podíl i na této části vlády.

Dlouho a s velkou hořkostí přihlížela, jak otec de La Chaise drží celé toto ministerstvo – nejen zcela nezávisle na ní, ale aniž by jí byl čímkoli povinován, zatímco ona o těchto věcech nevěděla vůbec nic. Okázalé ochladnutí krále vůči pařížskému arcibiskupovi Harlayovi po tak úplné a tak dlouhé přízni uspokojilo sice její pomstu – jeho příčinu jsme viděli –, ale ne její touhy. Králův zpovědník se tím stal jen ještě větším pánem obročí a všeho, co se týkalo záležitostí, od nichž byl arcibiskup zcela odstrčen. To také paní z Maintenon tolik zošklivilo sňatek její neteře s vnukem vévody z La Rochefoucauld, který chtěl, jak jsme viděli, uskutečnit král, a to také vyneslo přednost Noaillesům. Netvrdím jistě, že to bylo s tímto vzdáleným úmyslem, když jim pomohla dosáhnout jmenování bratra maršála a vévody z Noailles na pařížské arcibiskupství po Harlayově smrti v srpnu 1695 – což bylo o to obtížnější, že ho jezuité neměli rádi, že ho král skoro vůbec neznal, protože do Paříže téměř nikdy nepřijížděl, a pokud ano, tedy jen na okamžik, a že ho bylo třeba dostat do Paříže zcela bez účasti otce de La Chaise.

Nebylo ho ani možné na ten stolec dosadit tak, aby o tom zpovědník nevěděl, protože bylo třeba toho preláta přinutit: nejenže kladl veškerý odpor, jakého byl

schopen, ale dokonce se schválně stavěl tak, aby vzbudil podezření stran učení. Nejprve byl jmenován biskupem v Cahors. O několik měsíců později byl přeložen do Châlons. Ani blízkost, ani hodnost tohoto stolce, jehož biskup je hrabětem a pairem Francie, ho nedokázaly přimět, aby opustil choť, k níž byl určen svým svěcením, třebaže ji ještě nemohl poznat; aby ho k tomu přiměli, bylo zapotřebí výslovného rozkazu papežova.

V Châlons zazářil mravy anděla, neustálou residencí, pastýřskou péčí mírnou, pozornou, poučnou, plnou těch nejvznešenějších příkladů, a naprostým nezájmem o všechno, co nepatřilo k jeho úřadu. Vliv jeho rodiny, vyzbrojený tak velikou pověstí, zvítězil nad obvyklými cestami. V Paříži uspěl stejně jako v Châlons, aniž by ho tak veliké jeviště oslnilo; nesmírně se zalíbil králi i paní z Maintenon; a abych dokončil, co se ho zde osobně týká: v záležitostech se nejevil ani jako nováček, ani jako rozpačitý a na shromážděních duchovenstva, jimž předsedal ke spokojenosti duchovenstva i dvora, vzbuzoval obdiv svým rozhledem, svou učeností a zároveň – což je velmi vzácné – svou skromností a přiměřenou nádherou. Konečně se roku 1700 stal kardinálem, se stejnou nechutí, jakou měl ke změně stolce.

Tolik ctností nakonec dostalo odměnu, jakou jim dává svět: mnoho křížů a soužení, které nesl statečně, a pro dobro Církve s přílišnou mírností, vyrovnaností, obavou, aby nepodlehl sám sobě, s přílišnou šetrností a láskou k těm, kdo toho podivuhodně dovedli využít a kdo ho tím dovršeně očistili a posvětili, aniž by dokázali otřást jeho duší, čistotou jeho úmyslů a jeho učení. Pokud jde totiž o jeho poslední léta, hlava už mu nesloužila; podlehla pod tíhou let, prací a pronásledování. Byl jsem toho očitým svědkem, a dopřeje-li mi Bůh času, nenechám to na konci těchto Pamětí nepovězeno, třebaže tato událost překračuje meze, které jsem si v nich vytkl.

Nebudeme opakovat, co jsme viděli o Godetovi, biskupovi z Chartres, ani o Bissym, pozdějším kardinálovi. Spokojíme se tím, že zde připomeneme, že La Chétardie[1], o němž jsme obšírně mluvili na týchž posledních stránkách, a tehdy i Bissy, neměli ke králi přístup a že Godet, který neměl žádnou obvyklou příležitost se ke králi přiblížit, mohl před něj předstoupit jen přímo a otevřeně, a to velmi zřídka, ve věci, kterou připravila paní z Maintenon. Nemohl se však ke králi vracet často ani mít po ruce ony mocné prostředky vlichocování, které všeho dosahují soustavností, prostřednictvím častých rozhovorů bez zjevného účelu. Otec de La Chaise je měl všechny a velmi se střežil, aby mu je biskup z Chartres neodňal, ba ani neokrojil – biskup mu je přesto občas okrajoval a každé takové okrojení ho probouzelo a činilo ostražitějším.

Pařížský arcibiskup, s půvabem čerstvé volby a novosti, nesený svou pověstí, tak zavedenou rodinou a veškerým uměním paní z Maintenon, která si ho jako své dílo

1. **Vysvětlivka:** Joachim Trotti de La Chétardie, farář u kostela svatého Sulpicia v Paříži; po smrti Godeta des Marais (1709) duchovní vůdce paní z Maintenon.

hned zpočátku velice oblíbila, byl nástrojem mnohem příhodnějším: měl pravidelný den audience u krále každý týden a vždy dost látky, aby jej naplnil, ba i aby audienci zdvojnásobil, kdykoli se mu zachtělo. Z toho vzešla ona veliká přízeň, o jejíž výhody později přišel kvůli své přímosti a svým ohledům svědomí, tak ostražitým vůči sobě samému a tak málo ostražitým vůči druhým; paní z Maintenon z ní však dokázala vytěžit všechny své vlastní, aby konečně pronikla do církevních věcí.

Zasvětila se do nich aférou pana z Cambrai[2], která pařížského arcibiskupa tak úzce spojila s ní a s panem z Chartres. Tím u krále uchopila klíč k jedinému druhu záležitostí a milostí, do nichž dosud mohla zasahovat jen lehce, a to ji také přimělo dát v březnu 1698 přednost synovci pařížského arcibiskupa před každým jiným sňatkem. Jak jsme viděli, přiměla krále, aby se v Římě ujal sporu proti panu z Cambrai, a to tak, že z něj otevřeně učinil svou vlastní věc; a tím se stále pevněji usazovala v důvěře ve věcech náboženství, které tak nutně s sebou nesly i věci obročí a prostředky povyšovat a odstrkovat, koho se jí zlíbilo.

Viděli jsme, že pan z Chartres byl vášnivým sulpiciánem, že v Paříži vždy bydlel v jejich semináři, že jej vyzdvihl na troskách semináře Zahraničních misií, Saint-Magloire a otců oratoriánů, a konečně že si při své smrti dosadil za sebe k paní z Maintenon La Chétardieho, faráře u Saint-Sulpice, který se stal jejím duchovním vůdcem a měl celou její důvěru.

Je třeba to říci znovu: hrubá nevzdělanost sulpiciánů, jejich nejvyšší plochost a jejich bláznivě ultramontánní názory nemohly rozsáhlým záměrům jezuitů nijak překážet, a byli přesně tím, co jezuité potřebovali, aby zničili vznešenost ducha, vynikající mravouku, smysl pro starověk a správnou a přesnou učenost, jež se čerpaly u otců oratoriánů – tak vzdálených ve všem názorům Tovaryšstva a tak blízkých v hlavních věcech Univerzitě a drahocenným zbytkům slavného Port-Royalu, jehož nepřáteli a pronásledovateli jezuité byli. Dovršovali tak jeho zkázu prostřednictvím lidí, kteří byli Římu oddáni z tupého svědomí a kteří veškerou zásluhu spatřovali v nízkých, prázdných a směšných praktikách, pod jejichž tíhou otupovali mladé lidi sobě svěřené; nemohli je nic naučit, protože sami nevěděli vůbec nic, ani jak žít, chodit nebo cokoli říci v pravou chvíli. Proto také obliba kněží Misie, jejichž posláním bylo jen učit katechismus po vesnicích a kteří se nestali schopnými ničeho lepšího, a kněží od Saint-Sulpice, stejně hrubých, stejně nevzdělaných a stejně ultramontánních jedni jako druzí, vzlétla vysoko, protože brána k obročím se nakonec zavřela každému, kdo nebyl vychován u nich.

Paní z Maintenon, svedená La Chétardiem a Bissym na tytéž cesty, na něž ji odedávna zaujal zesnulý biskup z Chartres, vládla nad těmito novými módními semináři. Stala se jejich otevřenou ochránkyní od doby, kdy ji umění jezuitů, aniž se to

2. **Vysvětlivka:** Spor o kvietismus (1697–1699) mezi Fénelonem, arcibiskupem z Cambrai, a Bossuetem, v němž král a paní z Maintenon stáli proti Fénelonovi; skončil roku 1699 papežským odsouzením Fénelonova spisu *Vysvětlení zásad svatých o vnitřním životě*.

dalo poznat, rozkmotřilo s představenými Zahraničních misií, kteří byli dlouho jejími vlastními duchovními vůdci a po nichž u ní nastoupil pan z Chartres – tehdy, když slavná aféra čínských a indických obřadů[3] rozkmotřila Zahraniční misie s jezuity tím nejokázalejším a nejnesmiřitelnějším způsobem. Ne že by jezuité nežárlili na tuto nízkou kněžskou sebranku, která si podle jejich vkusu přisvojovala příliš mnoho vlivu, a naopak tito kněží na jezuity; ale snášeli se a dobře spolu vycházeli, protože jedni potřebovali druhé ve společné nenávisti k otcům oratoriánům a k osvícenému duchovenstvu, které nazdařbůh obviňovali z jansenismu.

V čele těchto posledních stál kardinál z Noailles, který měl sice vědění svatých, ale ne dost vědění o lidech, aby je mohl podepřít, ani aby se udržel sám; měl příliš mnoho přímosti, svědomí a zbožnosti, aby předvídal nebo aby napravil, když už to okusil.

Bissy, který si zdálky, už z Toulu, dokázal vytvořit tajná spojení přes jezuity, přes Saint-Sulpice a přes pana z Chartres, jenž si ho oblíbil a odkázal ho paní z Maintenon jako svého Elíšu, mířil vysoko a cítil, že potřebuje nějakou velkou záležitost, jejímž během a intrikami by se mohl stát pánem paní z Maintenon a skrze ni i krále, a úzkým a tajným souladem splynout s jezuity v jedno díky vzájemné potřebě – oni potřebovali jeho u paní z Maintenon, on je v Římě – a tak ovládnout všechny církevní záležitosti.

Strach, který jezuité pojali z povýšení kardinála z Noailles bez jejich přičinění, z jeho přízně a z opory, kterou nacházel ve své rodině, se změnil v zuřivost. Jejich otec Tellier, kterého, jak jsme viděli, Saint-Sulpice dosadil jako nástupce otce de La Chaise, byl člověk zcela jiný než on. Netrvalo dlouho a pocítil svou sílu: zapletl kardinála z Noailles do svých sítí, jako to dělá pavouk s mouchou, vnucoval mu tisíc obranných postojů, využil jeho ctnosti, jeho upřímnosti a jeho umírněnosti a dohnal ho nakonec až k tomu, že osudně přivolil k úplnému zničení onoho slavného zbytku Port-Royal des Champs, který ještě dýchal; barbarské rozehnání jeptišek, které tam ještě zůstaly, srovnání budov se zemí tak, že tam nezůstal kámen na kameni, znesvěcení hrobů a zneuctění tohoto svatého místa, proměněného v úhor, vzbudily veřejné rozhořčení a zasadily kardinálovi z Noailles nenapravitelnou ránu.

Od jednoho k druhému se nejhlubšími pikly zauzlila strašlivá záležitost konstituce, která tohoto kardinála zničila u paní z Maintenon ještě víc než u krále. Tytéž intriky přiměly krále a paní z Maintenon, aby se otevřeně stali stranou, a to s prudkostí, jež založila Bissyho štěstí a vynesla mu veškerou důvěru paní z Maintenon, která neměla ráda jezuity ani otce Telliera.

Tak se Bissy, na vrcholu svých přání, po tolika letech vzdechů a intrik stal první osobou; a jak jen toho nezneužil, zatímco paní z Maintenon byla obětí jeho pokry-

3. **Vysvětlivka:** Spor o čínské a indické (malabarské) obřady: jezuitští misionáři dovolovali obráceným Číňanům a Indům zachovávat tradiční obřady, např. uctívání Konfucia a předků, což jim vytýkali jiní misionáři, zejména kněží pařížských Zahraničních misií; Řím tyto obřady zakázal (1704, 1715).

tectví! Oklamána jeho úlisností, jeho podlézavostí a chválami, které jí vzdával se svou falešnou prostotou a svým hrubým zevnějškem, považovala se za prorokyni, jež zachraňuje lid Boží od bludu, vzpoury a bezbožnosti. V této představě, podněcována Bissym a aby se čím dál víc vměšovala do církevních věcí, popouzela krále ke všem ohavnostem, ke všem násilnostem, k veškeré tyranii, jež se tehdy páchaly na svědomí, majetcích i osobách, jimiž se plnila vězení a žaláře. Bissy jí všechno našeptával a všeho dosahoval.

Tehdy se do řízení církevních záležitostí ponořila naplno a otec Tellier musel přes všechnu svou hloubku přicházet skrze Bissyho a počítat s ní až do rozdělování obročí. Krutě ho to tížilo, ale pronásledování, které podnikl, zvláště zkáza kardinála z Noailles, kterého nezamýšlel zbavit ničeho menšího než purpuru, jeho stolce a svobody, a konečně triumf jejich moderní školy na troskách všech ostatních, to všechno pro něj byly cíle tak důležité a tak naléhavé, že nebylo věci, kterou by jim neobětoval.

Viděli jsme, že byla jen jediná, kterou nedokázal strávit: volba Fleuryho za učitele. Sám byl jmenován zpovědníkem a podučitelem. Aby byl pánem – a pánem chtěl být všude –, bylo pro něj tedy zásadní dosadit učitele podle svého. Postavil se proti tomu tváří v tvář, mezi králem a paní z Maintenon v pokoji paní z Maintenon, a jestliže jeho úsilí neuspělo, přece jen Fleuryho pořádně vyděsil, a Fleury mu to do smrti nezapomněl. Ani by k tomu nepotřeboval tolik, aby nikdy neodpustil.

Tellier nežil dost dlouho, aby viděl neslýchaný úspěch tohoto prvního stupně štěstí, ba aby ho jen tušil. Kdyby jej viděl odtamtud, kde je, a kdyby tam člověk byl stejně citlivý k týmž vášním, které cele zaměstnávaly naše duše, dokud byly spojeny s těly, velice by jezuitům děkoval za nekonečné umění, s nímž dokázali ovládat tohoto pána království navzdory celé jeho nechuti k nim a používat ho, aniž by to kdy tušil, ke všemu, co jim bylo užitečné, aby zničili všechno, co nenáviděli a čeho se báli, a nahradili to vším, co jim bylo výhodné. Ale zde není místo ani čas, abychom se o této věci šířili.

Záležitost konstituce, vedená s takovou vytrvalostí, lstivostí, zatvrzelostí, násilím a tyranií, byla tedy, jak jsme viděli, hořkým plodem naléhavé nouze, do níž jezuity přivedly indické a čínské záležitosti, nezměrné ctižádosti Bissyho po vlastním štěstí, ctižádosti Rohanovy, který chtěl své štěstí ještě zvětšit, jakmile ho k tomu Tallard ze svých osobních záměrů přiměl, a touhy obou stát se vůdci všemocné strany; a konečně zájmu paní z Maintenon vládnout Církvi, jako už tak dlouho vládla státu, aby jí tato hlavní oblast už neunikala. Jakmile se toto pole jednou otevřelo, nebylo už žádných mezí.

Proměnlivá přízeň paní z Maintenon se od kardinála z Noailles odvrátila díky Bissyho úskokům a úskokům sulpiciánů a misionářů, které jezuité přiostřovali a podněcovali. Už ho nepotřebovala, aby se zasvětila do církevních záležitostí. Most, který jí k tomu tak užitečně posloužil, už neměl k čemu být. Byla pobláznéná novostí Bissyho, Elíši zesnulého biskupa z Chartres u ní, a obdiv toho idiota La Chétardieho zbožštil

v jejích vlastních očích celé její počínání. Její spříznění s Noaillesy a její dávné přátelství ke kardinálovi z Noailles, které se proti němu obrátily v zuřivost, ji nadýmaly jako oběť přinesená pravdě a poslušnosti Církve.

Barbarský postup, jaký se uplatňoval vůči hugenotům po zrušení nantského ediktu, se v hrubých rysech stal vzorem postupu – a často zcela stejného – vůči všem, kdo nedokázali konstituci přijmout. Odtud nesčetné úskoky, jak zastrašit a získat biskupy, školy, nižší duchovenstvo a prostý klér; odtud ono nesmírné a neúnavné krupobití zatykačů (*lettres de cachet*); odtud ty šarvátky s parlamenty; odtud ty evokace bez počtu a bez míry, to vyřazení všech soudů; konečně to naprosté a veřejné odepření spravedlnosti a všech prostředků, jak se jí dovolat, každému, kdo neohnul své svědomí pod nové jho, ba i pod způsob, jakým bylo předkládáno; odtud ta otevřená inkvizice, sahající až na prosté laiky, a otevřené pronásledování; ten celý národ vyhnanců a lidí zavřených ve vězeních, mnohých i v žalářích, a zmatek a rozvrat v klášterech; odtud konečně ten nevyčerpatelný hrnec s černou barvou, jímž se dal počmárat kdokoli a kdo to nemohl ani tušit, jímž se dal u krále zmrzačit kdokoli z lidí dvora a společnosti, koho se uznalo za vhodné, jímž se daly odstrkovat a proskribovat osoby všeho druhu a jímž se dalo nakládat s jejich místy podle vůle vůdců vládnoucí strany – jezuitů a Saint-Sulpice, kteří v tomto ohledu mohli všechno a všeho dosahovali bez sebemenšího přezkoumání; odtud ten nespočetný zástup osob všech stavů a obojího pohlaví ve stejných zkouškách, jaké snášeli křesťané za ariánských císařů, zvláště za Juliána Odpadlíka, jehož politiku, jak se zdálo, převzali a jehož násilnosti napodobovali; a jestliže se neprolila krev v pravém smyslu – říkám v pravém smyslu, protože mnohé z těchto obětí to stálo život jiným způsobem –, nebyla to vina jezuitů, jejichž prudkost tentokrát přemohla jejich opatrnost natolik, že se ani netajili tím, že je třeba prolévat krev.

Viděli jsme jinde, jak vliv Godeta, biskupa z Chartres, zničil biskupský sbor ve Francii, když jej naplnil seminárními pedanty a jejich žáky bez vědění a bez rodu, jejichž veškerou zásluhou byla temnota původu a hrubost; a že Tellier dovršil jeho zánik tím, že jej otevřeně prodával – ne za peníze, ale za své záměry a za podmínek, při nichž ho jeho prudký, do krajnosti násilný duch, jeho bystrost a jeho lstivá opatrnost uchránily, aby se nedal oklamat; tajemství těchto smluv nemohlo zůstat dlouho skryto a jeho odhalení ho nezastavilo v postavení, do něhož se dokázal dostat. Ze všeho, co se stalo, lze pochopit a ještě lépe vidět, co se dalo od všech těchto voleb očekávat. Bissy, kráčející týmiž cestami, ho podporoval ze všech svých rodících se sil a jeho lekcí později dobře využil. Takové byly zhoubné pružiny, které zničily francouzskou Církev a které ji jako poslední ze všech národních církví nakonec srazily pod jho římského panství, jež už různými cestami rozdrtila všechny ostatní. Korunu tomu

měla tu čest nasadit osobní zaujatost kardinála Fleuryho proti otci Quesnelovi[4], jejíž příčinu jsme viděli: zaplavit Francii nejen proskripcemi, ale i vyháněním za hranice, zavalit ji [třiceti tisíci][5] zatykači, jak se po jeho smrti spočítalo v kancelářích státních sekretářů, a důstojně a spolehlivě se postarat, aby jeho pomsta trvala i po jeho smrti.

Taková byla poslední léta této dlouhé vlády Ludvíka XIV., tak málo jeho vlastní a tak soustavně a postupně vlády několika jiných. V těchto posledních dobách, sražen pod tíhou osudné války, nikým neulehčen pro neschopnost svých ministrů a svých generálů, zcela vydán napospas temnému a úskočnému domácímu okruhu, proniknut bolestí ne nad svými chybami, které neznal a znát nechtěl, ale nad svou bezmocí proti celé Evropě spojené proti němu, přiveden do nejsmutnějších krajností co do financí i hranic, neměl jiné pomoci než se stáhnout do sebe a dát této tvrdé nadvládě tíživěji dolehnout na svou rodinu, na svůj dvůr, na svědomí, na celé své nešťastné království, [takže] tím, že ji chtěl příliš rozšířit, a to cestami příliš málo promyšlenými, odhalil její slabost, které jeho nepřátelé s pohrdáním zneužívali.

Omezen až po svou tabuli v Marly a po své stavby, zakoušel i v bagatelách těchto staveb tytéž úskoky, jimiž byl ovládán ve velkém. Mansart[6], který byl jejich málo schopným vrchním správcem, avšak přece jen s o něco lepším vkusem než jeho pán, ho obléhal projekty, jež ho od jednoho k druhému vedly k co největším výdajům. Bylo to pro něj tolik příležitostí k obohacení, v čemž podivuhodně uspěl, i k zachování důvěrného přístupu, který z něj činil jakousi osobnost, s níž počítali i ministři a jíž celý dvůr dvořil. Měl umění přinášet králi nehotové plány, které ho však přivedly přímo na věc, k čemuž ten mazaný zedník nepozorovaně napomáhal. Král tak viděl buď chybu, kterou je třeba opravit, nebo co by bylo lepší udělat. Mansart, vždy ohromen královou přesností, omdléval obdivem a namlouval mu, že on sám je vedle něj jen žáček a že král ovládá jemnosti architektury a krásy zahrad stejně znamenitě jako umění vládnout. Král mu to ochotně věřil na slovo, a když, jak se často stávalo, trval na něčem nevkusném, Mansart to stejně obdivoval a provedl to, dokud záliba ve změně neposkytla příležitost to změnit. Při tom všem Mansart zpychl, začal krále obtěžovat žádostmi pro sebe a pro své, často podivnými, a dokázal to tak, že i on patřil k těm, jejichž smrt král pocítil jako velkou úlevu. Jeho náhlý konec byl, jak jsme viděli, počátkem štěstí d'Antina, který dostal jeho úřad, ovšem značně okleštěný co do titulu i pravomoci, pro tu vadu, že nebyl jako Mansart služebného rodu a stavu. Dokud žila paní z Montespan, paní z Maintenon nikdy nedovolila, aby se d'Antin dostal k něčemu lepšímu než k bagatelám; ale zbavena své dávné paní, obměkčila se

4. **Vysvětlivka:** Pasquier Quesnel (1634–1719), oratorián a jansenistický teolog; jeho *Morální úvahy o Novém zákoně* odsoudila roku 1713 bula *Unigenitus* (konstituce).

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Počet zatykačů zůstal v rukopise nevyplněn. Tato mezera byla doplněna podle dobových dějepisných prací.

6. **Vysvětlivka:** Jules Hardouin-Mansart (1646–1708), hlavní architekt Versailles a Marly, od roku 1699 vrchní správce královských staveb; zemřel náhle v Marly v květnu 1708.

vůči jejímu synovi, který toho dobře využil a od té doby kráčel obřími kroky v důvěrném přístupu ke králi, ba až k jakési jeho důvěře, stejně jako stejným krokem kráčel ke štěstí.

K těmto pohromám státu se přidaly pohromy rodinné, a to ty, které král pociťoval nejcitelněji. S velkou péčí držel prince krve velmi nízko, poučen zkušeností svého mládí. Jejich hodnost byla pozvednuta jen proto, aby se pozvedli levobočci, a ještě s přednostmi, jež levobočci dostali pro své přední služebnictvo a které, jak jsme na příslušném místě viděli, byly pro prince krve nesmírně odporné. Z guvernérství a úřadů neměli nic kromě toho, co bylo Pyrenejským mírem vráceno velkému princi de Condé – ne jemu, ale poslednímu panu Princi, jeho synovi –, a co bylo ponecháno synovi tohoto posledního, když se oženil s levobočkou, a pak synovi z tohoto manželství po smrti jeho otce[7]. Důvěrný přístup ani právo vstupu neměli žádné, leda díky tomuto sňatku, který princi de Conti nic nepřinesl; a pokud jde o velení armádám, viděli jsme, s jakou péčí od nich byli všichni odstrkováni. Bylo třeba posledních pohrom a veškeré osobní přízně Chamillartovy, aby se odvážil navrhnout, aby jedna armáda byla svěřena princi de Conti, a za určitých podmínek panu vévodovi z Orléans, k němuž měl král přece jen menší odpor, ne jako k synovci, ale jako k zeti po levobočce; a když krajní úpadek konečně donutil krále svěřit flanderskou armádu princi de Conti, bylo už pozdě a tento princ, jehož celý život uplynul v nemilosti, zemřel s lítostí, že se netěší určení, po němž tolik a tak marně toužil a o němž měl to zadostiučinění vidět, že po něm stejně touží dvůr, vojsko i celá Francie, jejichž všech miláčkem a nadějí byl.

Viděli jsme na příslušném místě nezdary pana vévody z Orléans v Itálii a výbuch, který proti němu ve Španělsku vyvolala princezna des Ursins, ve Francii tak krutě podporovaná paní z Maintenon.

Od roku 1709 se domácí rány každým rokem zdvojnásobovaly a už se ze královské rodiny nestáhly. Ta, která příliš pozdě způsobila nemilost vévody z Vendôme, byla o to krutější, že jen málo otevřela oči. Pan princ de Conti a pan Princ byli zakrátko nato odneseni, šest týdnů jeden po druhém. Pan Vévoda je následoval téhož roku, to jest do dvanácti měsíců, a nejstaršímu z princů krve, kteří zůstali, bylo tehdy nanejvýš sedmnáct let. Potom zemřel Monseigneur. Ale brzy nato byl král zasažen ranami mnohem citelnějšími: na srdci, o němž sám až dosud jako by nevěděl, ztrátou té půvabné paní Dauphine; na klidu ztrátou nesrovnatelného dauphina; na bezpečí nástupnictví na trůn smrtí dědice o osm dní později[8] a věkem a nebezpečným sta-

---

7. **Vysvětlivka:** Velký Condé (Ludvík II. Bourbonský); „poslední pan Princ" je jeho syn Jindřich Julius Bourbonský, princ de Condé (1643–1709); jeho syn Ludvík III. Bourbonský, pan Vévoda (1668–1710), se oženil s legitimovanou dcerou krále a paní z Montespan (paní Vévodkyní); syn z tohoto manželství je nynější pan Vévoda. Pan Princ a pan Vévoda v odst. 28 jsou Jindřich Julius a Ludvík III.

8. **Ediční poznámka:** Paní Dauphine (Marie-Adélaïde Savojská) zemřela 12. února 1712, dauphin, dříve vévoda z Bourgogne, 18. února 1712 a jejich starší syn Ludvík, vévoda z Bretagne (1707–1712), který

vem jediného výhonku tohoto drahocenného rodu, kterému bylo teprve pět a půl roku: všechny ty rány dopadly rychle, všechny před mírem, téměř všechny za nejstrašnějších nebezpečí království.

Ale kdo by mohl vysvětlit hrůzy, které provázely tři poslední z nich[9], jejich příčiny a podezření tak diametrálně protichůdná, tak lstivě rozsévaná a vštěpovaná, a kruté účinky těchto podezření i v jejich slabosti? Pero se tomuto tajemství ohavnosti vzpírá. Oplakávejme jeho zhoubný výsledek jako zdroj jiných, strašných výsledků, hodných toho, že z něj vzešly; oplakávejme je jako mistrovské dílo temnot, jako nejcitelnější ztrátu, která se bude odrážet na Francii po všechna příští pokolení, jako vrchol všech zločinů, jako poslední pečeť pohrom království; a ať každá francouzská ústa bez ustání volají k Bohu o pomstu!

Takové byly dlouhé a kruté okolnosti nejbolestnějších pohrom, které podrobily zkoušce královu vytrvalost a které přece jen prokázaly jeho slávě službu trvalejší, než jakou jí mohl prokázat všechen lesk jeho výbojů a dlouhá řada jeho úspěchů; [taková byla] velikost duše, kterou neustále projevoval v tak velikých a tak dlouhých nezdarech, uprostřed tak citelných domácích otřesů, tento král, tak zvyklý na nejrozsáhlejší a nejuspokojivější vládu doma a na největší úspěchy navenek, [který] se nakonec viděl ze všech stran opuštěn štěstím. Zdrcen navenek rozhořčenými nepřáteli, kteří si pohrávali s jeho bezmocí, kterou viděli bez východiska, a kteří se posmívali jeho minulé slávě, ocitl se bez pomoci, bez ministrů a bez generálů, protože je dosazoval a podporoval podle svého vkusu a rozmaru a z osudné pýchy, že je chtěl a věřil, že je dokáže sám vychovat. Rozervaný uvnitř nejdůvěrnějšími a nejpalčivějšími katastrofami, bez útěchy od kohokoli, vydaný napospas vlastní slabosti; donucený bojovat sám proti hrůzám tisíckrát strašnějším než jeho nejcitelnější neštěstí, které mu bez ustání předkládalo to, co mu zůstalo nejdražšího a nejbližšího a co otevřeně a bez jakékoli uzdy zneužívalo závislosti, do níž se nechal upadnout a z níž se nemohl, ba ani nechtěl pozvednout, třebaže cítil celou její tíhu; neschopný ostatně, jednak pro nepřemožitelně vládnoucí zálibu, jednak pro zvyk, který se mu stal přirozeností, jakkoli se zamyslet nad zájmem a počínáním svých žalářníků; uprostřed těchto domácích okovů ta vytrvalost, ta pevnost duše, ta vnější vyrovnanost, ta stále stejná péče držet, nakolik jen mohl, kormidlo, ta naděje proti vší naději, z odvahy, z moudrosti, ne ze zaslepenosti, ten zevnějšek téhož krále ve všech věcech – toho by bylo schopno jen málo lidí, to by mu bylo mohlo vynést jméno Veliký, které mu bylo dáno tak

---

se po otci stal dauphinem, 8. března 1712 – tedy téměř tři týdny po otci, ne „o osm dní později"; všichni tři podlehli nemoci tehdy označované za spalničky. Jediný přeživší syn, pozdější Ludvík XV. (nar. 15. února 1710), měl tehdy dva roky; pět a půl roku mu bylo až v době královych posledních opatření a smrti (1715).

9. **Vysvětlivka:** Narážka na pověsti, že paní Dauphine, dauphin a vévoda z Bretagne byli otráveni, z čehož byl obviňován vévoda z Orléans; Saint-Simon tyto pověsti pokládal za pomluvy šířené okolím pana du Maine a paní z Maintenon.

předčasně. To mu také získalo opravdový obdiv celé Evropy, obdiv těch z jeho poddaných, kteří toho byli svědky, a navrátilo mu tolik srdcí, jež mu tak dlouhá a tak tvrdá vláda odcizila.

Dovedl se v skrytu pokořit pod Boží rukou, uznat Boží spravedlnost a vzývat Boží milosrdenství, aniž by v očích lidí ponížil svou osobu nebo svou korunu; naopak je dojal pocitem své velkomyslnosti. Šťasten by byl, kdyby, klaněje se ruce, která ho bila, a přijímaje její rány s důstojností, jež jeho podrobení ctila tak jedinečně slavným způsobem, byl obrátil zrak k pohnutkám hmatatelným a ještě napravitelným, které uhodily do očí všem kromě jeho, místo aby uvažoval jen o těch, pro něž už nebylo jiného léku než doznání, bolest a marná lítost!

Jaká překvapivá směs světla s nejhustšími temnotami! Žízeň vědět všechno, pozornost mít se na pozoru přede vším, pocit vlastních pout, plný dokonce i zlosti, až k doznání, které od něj slyšeli lidé z parlamentu, když šlo o jeho závěť, a brzy po nich anglická královna; úplné přesvědčení o vlastní nespravedlnosti a bezmoci, projevené jeho vlastními ústy – to je příliš málo říci: vymrštěné jeho výroky proti jeho levobočkům; a přitom odevzdanost jim a jejich vychovatelce, která se stala vychovatelkou jeho i státu, odevzdanost tak úplná, že mu nedovolila odchýlit se v jediném bodě od všech jejich přání; takže, téměř spokojen, že se bránil tím, že jim dal pocítit své pochybnosti a svůj odpor, obětoval jim celý svůj stát, svou rodinu, svého jediného potomka, svou slávu, svou čest, svůj rozum, nejvnitřnější hnutí svého svědomí, konečně svou osobu, svou vůli, svou svobodu, a to všechno v celé jeho úplnosti – oběť, která by byla pro svou úplnost hodna, aby byla přinesena jedině Bohu, kdyby sama o sobě nebyla ohavná. Přinesl jim ji tak, že jim dal pocítit celou její prázdnotu, zároveň celou její tíhu a všechno, co ho stála, aby za ni sklidil aspoň nějaký vděk a ulehčil svému otroctví, aniž by však dokázal učinit své jho snesitelnějším – tak dobře cítili svou sílu, naléhavou a neustálou potřebu jí používat a utahovat okovy, jimiž ho dokázali spoutat, v neustálé obavě, že by jim vyklouzl, kdyby mu ponechali sebeméně svobody.

Tento tak pyšný panovník sténal ve svých okovech – on, který v nich držel celou Evropu, který tak silně ztížil své okovy na svých poddaných všech stavů, na své rodině každého věku, který potlačil všechnu svobodu až k tomu, že ji vyrval i svědomím, a to i těm nejsvětějším a nejpravověrnějším.

Toto sténání, silnější než on sám, prudce vyrazilo navenek. Nebylo možné je přehlédnout v tom, co řekl anglické královně i lidem z parlamentu: *že si koupil svůj klid;* a v tom, že když jim odevzdával svou závěť, nemohl se on, tak pán sám sebe a toho, aby říkal jen to, co chtěl, a tak, jak to chtěl říci a dát najevo, zdržet, aby jim neřekl, jak jsme viděli na příslušném místě: *že mu byla vynucena a že ho přiměli udělat to, co nechtěl a co se domníval, že dělat nemá*. Podivné násilí, podivná bída, podivné doznání vyrvané silou citu a bolesti! Cítit tento stav naplno a naplno mu podléhat – jaká podívaná! Jaký protiklad síly a velikosti, povznesené nad všechny pohromy, a

malosti a slabosti pod hanebným, temným, tyranským domácím okruhem! A jaké mocné potvrzení toho, co Duch svatý prohlásil v mudroslovných knihách Starého zákona o osudu těch, kdo se oddali lásce k ženám a jejich vládě! Jaký konec vlády tak dlouho obdivované, a až do jejích posledních nezdarů tak zářící velikostí, velkorysostí, odvahou a silou! A jaká propast slabosti, bídy, hanby a ponížení, pociťovaného, ochutnávaného, vychutnávaného, ošklivěného, a přece snášeného v celé své šíři, aniž by dokázal svá pouta uvolnit nebo jim ulehčit! Ó Nabuchodonozore! Kdo dokáže proniknout soudy Boží a kdo se odváží neobrátit se před nimi v nic?

Viděli jsme na příslušném místě různé stupně, jimiž byly děti krále a paní z Montespan postupně vytaženy z hluboké a temné nicoty dvojnásobného cizoložství a vyneseny výš než na řádnou a dokonalou úroveň princů krve, až na vrchol způsobilosti nastoupit na trůn – buď v pouhém užívání, obratností nebo otevřenou silou, nebo zákonem, breve, deklaracemi a registrovanými edikty. Vylíčení tohoto početného nahromadění skutečností by samo vydalo na svazek a sbírka těch obludných listin by vydala na další, velmi tlustý. Podivné je, že král je pokaždé, ve všech dobách, nechtěl povýšit do té míry, do jaké to pokaždé udělal, a že je – myslím své syny – nechtěl ženit, v důvěrném přesvědčení, které měl vždycky, o jejich nicotě a jejich vrozené nízkosti, pozvednuté jen úsilím jeho neomezené moci a nutně odsouzené po něm opět klesnout. To jim řekl nejednou, když s ním jeden i druhý mluvili o sňatku. To jim opakoval na vrcholu jejich velikosti a šest týdnů před koncem svého života, když proti své vůli porušil v jejich prospěch všechno, až po svou vlastní vůli, která se ohnula pod jeho slabostí. Viděli jsme, co jim o tom řekl – nelze to dost opakovat – a co mu o tom uklouzlo před lidmi z parlamentu a před anglickou královnou.

Lze si také vzpomenout na rozkaz, který, jak jsme viděli, dal tak přesně maršálovi z Tessé – ten to vyprávěl mně i jiným – ohledně pana z Vendôme: aby se nevyhýbal tomu, že mu bude velet v Itálii, kam ho posílali a kde Vendôme stál v čele armády, a [na] to, co dodal s mrzutým výrazem: *že tyto pány není radno zvykat* na takové ohledy; a týž vévoda z Vendôme brzy nato dosáhl toho, že velel maršálům Francie, a to bez patentu, a dokonce i těm, kteří dávno před ním veleli armádám.

Je to neštěstí v životě krále a rána Francii, která se neustále zvětšovala, ta velikost jeho levobočků, kterou na konci svého života vyhnal do neslýchaného vrcholu a jejímuž upevnění, tím, že je učinil mocnými a obávanými, byla věnována především jeho poslední léta. Admiralita, dělostřelectvo, karabiníci, tolik vojsk a zvláštních pluků, Švýcaři, Graubündenští, Guyenne, Languedoc, Bretaň v jejich rukou – to vše je už činilo dost významnými, až po úřad velkého lovčího, aby měli čím se zalíbit a čím bavit mladého krále. Vyrovnání jejich hodnosti s hodností princů krve stálo krále převrácení všech pravidel a práv i nejstarších, nejsvětějších, nejzákladnějších a nejneporušenějších zákonů království. Stálo ho to dále spory s cizími mocnostmi, zvláště s Římem, jemuž bylo třeba vyhovět ve věcech podstatných, a dlouhý zápas

o to, aby velvyslanci a nunciové prokazovali levobočkům tytéž pocty a tytéž povinnosti jako princům krve, a to s týmž vzájemným zacházením.

Týž zájem, jak jsme viděli hned na začátku těchto Pamětí, vyzdvihl při jmenování rytířů Řádu Svatého Ducha roku 1688 Lotrinské nad vévody, proti králově vkusu a proti spravedlnosti, kterou sám uznal a vyznal vévodovi z Chevreuse, a podporoval je při tisíci příležitostech, aby je ohnul pod levobočky. Týž ohled, jak jsme viděli v příslušné době, vynesla lotrinskému vévodovi při jeho lenním holdu tak nové a tak podivné inkognito, jehož se pak tak podivně pokusil zneužít. Tento příklad získal stejnou výhodu kolínskému a bavorskému kurfiřtovi, k hanbě majestátu koruny.

Obludný sňatek pana vévody z Chartres, pozdějšího vévody z Orléans a regenta, sňatek pana Vévody a sňatky dcer z těchto manželství s panem vévodou z Berry a s panem princem de Conti způsobily to, co král viděl na vlastní oči, a viděl se zalíbením: že kromě jeho jediného nástupce a španělské větve (ta je však vyloučena z nástupnictví na trůn zřeknutími a smlouvami) a jediné slečny z La Roche-sur-Yon, dcery pana prince de Conti a nejstarší dcery pana Prince, už není nikdo, muž ani žena z královského rodu, kdo by přímo nepocházel z lásky krále a paní z Montespan a komu by ona nebyla matkou nebo babičkou; a jestliže vévodkyně du Maine z ní sama nepochází, provdala se za syna krále a paní z Montespan. Jediná dcera krále a paní de La Vallière se provdala za staršího z obou princů de Conti a neměla s ním děti, ale nebyla to králova vina, jestliže jen tato větev princů krve unikla levobočkovství, dokud ji jím nakonec ve druhém pokolení také neposkvrnil.

Nezapomínejme, že to bylo odmítnutí této princezny princem oranžským, které z králova srdce nedokázaly vymazat žádné projevy úcty, přání, péče a podřízenost, ať trvaly sebedéle, co z tohoto slavného prince proti jeho vůli učinilo nepřítele krále a Francie; a že tato nenávist byla zdrojem a osudnou příčinou oněch lig a válek, pod jejichž tíhou byl král tak blízko pádu – plodem téhož levobočkovství, které se dá právem nazvat plodem zatracení.

Toto mísení nejčistší krve našich králů – a lze směle říci krve celého světa – s páchnoucím kalem dvojnásobného cizoložství bylo tedy stálým dílem celého králova života. Měl to strašlivé uspokojení, že je spolu vyčerpal až do dna a dovedl na vrchol mísení, které nemá obdoby ve všech stoletích, když byl předtím prvním ze všech lidí a všech národů, kdo vytáhl z nicoty plody dvojnásobného cizoložství a dal jim bytí, nad čímž se celý svět, vzdělaný i barbarský, nejprve zachvěl a na co ho dokázal přivyknout.

Zatímco cestou ke štěstí byla vždy oddanost levobočkům a jejich ochrana, oddanost princům krve, počínaje Monsieurem, byla vždy nepřekonatelnou překážkou. Takové byly plody bezmezné pýchy, pro kterou král vždy hleděl tak rozdílnýma očima na své levobočky a na prince své krve, na děti vzešlé z trůnu zákonnými pokoleními, které by na něj zase v řadě povolávaly, a na děti zrozené z jeho lásek. Ty první považoval za děti státu a koruny, veliké tím a sami sebou i bez něj, kdežto ty

druhé miloval jako děti své osoby, které – protože samy sebou podle všech zákonů ničím nebyly – nemohly být ničím jiným než dílem jeho moci a jeho rukou. Pýcha a něha se spojily v jejich prospěch, pyšná rozkoš stvoření ji ustavičně zvětšovala a ustavičně ji podněcoval žárlivý pohled na přirozenou nezávislost velikosti těch druhých, existující bez jeho přičinění.

Uražen tím, že se neodvažuje vyrovnat se přírodě, přiblížil své levobočky princům krve aspoň vším, co jim zpočátku dal v zaopatřeních a hodnostech. Potom se snažil je s nimi smísit neslýchanými, obludnými a mnohonásobnými sňatky, aby z nich učinil jednu a tutéž rodinu. Jediný syn jeho jediného bratra byl tomu nakonec také obětován, a to s nejotevřenějším násilím. Pak, smělejší po opakovaných dalších stupních, zavedl dokonalou rovnost mezi svými levobočky a princi krve. Konečně, blízko smrti, se odhodlal dát jim jejich jméno a právo nástupnictví na trůn, jako by o něm mohl rozhodovat a činit lidi tím, čím od narození nejsou.

A to nebylo všechno. Jeho péče a jeho poslední opatření pro dobu po něm směřovaly výhradně v jejich prospěch. Lstivě odcizen svému synovci a v tomto rozpoložení pečlivě udržován vévodou du Maine a paní z Maintenon, podrobil se jhu, které si od nich nechal vnutit, vypil kalich, který si sám připravil. Viděli jsme vzepětí jeho odporu a jeho rozmrzelé lítosti; nedokázal odolat tomu, co z něj vymámili. Jeho nástupce tomu byl plně obětován, a pokud to bylo v jeho moci, i jeho království.

Všechno, co bylo předem jmenováno k výchově budoucího krále, nemělo jinou pohnutku než zájem levobočků a pranic jiného. V čele byl postaven vévoda du Maine a pod ním maršál z Villeroy, snad nejneschopnější člověk pro tento úřad v celé Francii; dodejme, že v době této volby mu bylo jednasedmdesát let a princi, k jehož vychovatelství byl určen, pět a půl. Saumery, velmi nehodný podvychovatel monseigneura vévody z Bourgogne, který se pod záminkou lázní dobře vyhnul tomu, aby ho následoval na lillské tažení, podal po svém návratu své hanebné důkazy ve prospěch Vendôma, k jehož klice se otevřeně přidal. To stačilo, aby si ho vévoda du Maine vybral za podvychovatele budoucího krále jako člověka prodaného a ochotného ke všemu.

Nedozvěděl jsem se, kdo dal jmenovat Joffreville za druhého podvychovatele, ale ten byl příliš čestný muž, aby přijal úřad, v němž bylo třeba se prodat. Omluvil se. Místo něj byl dosazen Ruffé. Tvrdil o sobě, že je Damas, aniž jím byl; ale byl chudý, krátkého rozumu, myslel jen na štěstí a zatím na obživu, necítil nebezpečí toho místa, měl všechen svůj majetek v kraji Dombes, a tedy odjakživa pod ochranou vévody du Maine, viděl z toho jen slupku a přijal je navzdory svému domnělému rodu. Všechno ostatní bylo vybráno stejně, a paní z Maintenon vzala za svou věc Fleuryho, který kvůli tomu právě opustil Fréjus, a ručila za něj.

S takovým okolím se vévoda du Maine ještě necítil dostatečně zajištěn. O to se postaral kodicil, který předcházel králově smrti jen o tak málo dní a který byl poslední prací tohoto panovníka a jeho poslední obětí božstvu, jež si udělal ze svých

levobočků. Je třeba to zopakovat: tímto posledním aktem byla celá civilní i vojenská králova domácnost zcela a výhradně podřízena vévodovi du Maine a pod ním maršálovi z Villeroy, nezávisle na panu vévodovi z Orléans a s jeho vyloučením, takže on nemohl být v ničem uznáván ani poslouchán, kdežto oba vůdcové výchovy ve všem, a stávali se tím pány Paříže i dvora, a regent byl vydán do jejich rukou bez jakékoli záruky.

Tato obrovská opatření se zdála ještě nedostatečná, kdyby se nepamatovalo i na to, co by se mohlo stát. Proto pro případ smrti vévody du Maine nebo maršála z Villeroy jim byli ve všem a všude ustanoveni za náhradníky hrabě z Toulouse a maršál z Harcourtu, za něhož ručila paní z Maintenon – týž Harcourt, který se pro svůj stav po mrtvici stal pro tento veliký úřad, bylo-li to vůbec možné, ještě neschopnějším než maršál z Villeroy.

Závěť jmenovala a upravila regentskou radu tak, že panu vévodovi z Orléans byla odňata veškerá pravomoc regentství a že tuto radu tvořili téměř jen lidé oddaní vévodovi du Maine, a to vesměs takoví, vůči nimž měl pan vévoda z Orléans každý zvlášť velké důvody k odcizení.

Takové byly poslední starosti krále, takové poslední činy jeho prozíravosti, takové poslední údery jeho moci, či spíše jeho politováníhodné slabosti a hanebných následků jeho života: stav vskutku bídný, který vydával jeho nástupce a jeho království otevřené a bezmezné ctižádosti toho, kdo tam neměl být ani znám, a který vystavoval stát nejzhoubnějším rozbrojům tím, že proti regentovi ozbrojoval ty, kdo mu měli být nejpodřízenější, a uvrhl ho do té nejnevyhnutelnější nutnosti domáhat se svého práva a své pravomoci, z nichž mu ponechávali jen prázdné jméno s potupou bezmoci a naprosté nahoty, a skutečnost těch nejnaléhavějších, nejtrvalejších a nejskutečnějších nebezpečí, která věk, v němž se tehdy nacházeli všichni princové krve, vyhnal na vrchol.

To je přinejmenším to, z čeho památka krále nemůže být očištěna před Bohem ani před lidmi. To je poslední propast, do níž ho přivedly pýcha a slabost, žena víc než temného původu a dvojnásobní cizoložní levobočci, jimž se odevzdal a z nichž učinil své tyrany, když byl předtím tyranem pro ně i pro tolik jiných, a kteří toho zneužívali bez jakéhokoli studu a bez jakékoli zdrženlivosti – a k tomu ohavný zpovědník povahy otce Telliera. Taková byla lítost, pokání a veřejné odčinění tak křiklavého, tak dlouhého a tak pohoršlivého dvojnásobného cizoložství před tváří celé Evropy, a takové byly poslední city duše tak vysoce hříšné, připravené předstoupit před Boha a navíc obtížené šestapadesátiletou vládou, jeho vlastní, jejíž pýcha, přepych, stavby, marnotratnost všeho druhu a neustálé války, a domýšlivost, jež byla jejich zdrojem a potravou, prolila tolik krve, pohltila tolik miliard doma i v cizině, ustavičně zapalovala celou Evropu, zmátla a zničila všechny řády, pravidla a nejstarší a nejposvátnější zákony státu, přivedla království do nenapravitelné bídy a tak bezprostředně na pokraj úplné záhuby, že ho před ní uchránil jen zázrak Všemohoucího.

Co tedy říci po tom všem o stálé a klidné pevnosti, která na králi v této krajní chvíli jeho života vzbuzovala obdiv? Je totiž pravda, že když život opouštěl, nelitoval ničeho z něho a že vyrovnanost jeho duše vždy odolala i nejlehčí netrpělivosti; že ho neobtěžoval žádný rozkaz, který bylo třeba vydat; že viděl, mluvil, upravil a předvídal všechno pro dobu po sobě s týmž klidem, jakým by to byl mohl učinit kterýkoli člověk zdravý a duchem zcela svobodný; že všechno až do konce proběhlo s onou vnější slušností, onou vážností a onou majestátností, které provázely všechny činy jeho života; že nad tím vším vyplula přirozenost, výraz pravdy a prostoty, který zahnal i nejlehčí podezření z předstírání a komedie.

Čas od času, jakmile byl volný, a v posledních dnech, kdy odložil všechny záležitosti a všechny jiné starosti, se zabýval výhradně Bohem, svou spásou a svou nicotou, až mu občas uklouzlo: *Za doby, kdy jsem byl králem*. Předem pohroužen do té veliké budoucnosti, do níž se viděl tak blízko vstoupit, s odpoutaností bez lítosti, s pokorou bez nízkosti, s pohrdáním vším, co už pro něj nebylo, s laskavostí a vládou nad svou duší, která utěšovala vnitřní komornictvo, jež viděl plakat, poskytl nejdojemnější podívanou; a co ji činilo obdivuhodnou, bylo, že zůstával stále celý a stále týž: vědomí svých hříchů bez nejmenšího strachu, důvěra v Boha – smí se to říci? – úplná, bez pochybnosti, bez neklidu, ale založená na Jeho milosrdenství a na krvi Ježíše Krista, stejná odevzdanost, pokud jde o jeho osobní stav, o jeho trvání, a lítost, že netrpí. Kdo by neobdivoval tak povznesený a zároveň tak křesťanský konec? Ale kdo by se nad ním nezachvěl?

Nic nebylo prostšího a kratšího než jeho rozloučení s rodinou a nic pokornějšího, aniž by cokoli ztratil z majestátu, než jeho rozloučení s dvořany, ještě něžnější než to první. To, co řekl budoucímu králi, zasloužilo si, aby to bylo zaznamenáno, ale později to bylo vyvěšováno s přílišnými zbytky lichocení, k čemuž dal příklad maršál z Villeroy, když to umístil vedle svého lůžka, tak jako měl v polním táboře ve svém pokoji vždy králův portrét rozvěšený pod baldachýnem a tak jako vždy plakal naproti králi při poklonách, které mu kazatelé skládali z kazatelny. Král, když mluvil se svým nástupcem o svých stavbách a válkách, vynechal svůj přepych a svou marnotratnost. Velmi se střežil, aby se před ním jakkoli dotkl svých zhoubných lásek, ačkoli tento bod byl tehdy na místě víc než všechny ostatní; ale jak o nich mluvit před svými levobočky a ve chvíli, kdy posledními činy svého života dovršoval jejich strašlivou velikost? Až potud, vyjmeme-li toto podivné opomenutí a jeho ještě strašnější příčinu, nebylo v tom nic, co by nebylo hodno obdivu a vpravdě křesťanské a královské vznešenosti.

Ale co říci o jeho posledních řečech k synovci po sepsání závěti a znovu, když právě sepsal kodicil, poté co přijal poslední svátosti; o jeho určitých, jasných a přesných ujištěních, pokaždé, že v jeho opatřeních nenajde nic, co by mu mohlo být nemilé, zatímco ta opatření byla učiněna, a to dvakrát, jen proto, aby ho zneuctila, oloupila, a řekněme všechno, aby ho podřízla? A přesto ho uklidňuje, chválí, laská,

doporučuje mu svého nástupce, kterého mu úplně odňal, a své království, jemuž, jak říká, bude sám vládnout a nad nímž mu odňal veškerou moc; a zatímco ji právě celou vydal jeho nepřátelům, a to s nejhrozivějšími opatřeními, posílá pro rozkazy k němu jako k tomu, komu od této chvíle jedinému přísluší je dávat o všem a ve všem. Je to úskok? Je to klam? Je to výsměch až do smrti? Jaká hádanka k vysvětlení! Snažme se raději přesvědčit, že král odpovídal sám sobě.

Odpovídal tomu, čemu, jak se zdálo, vždy věřil o bezmocném účinku toho, co mu bylo vynuceno a co z něj proti jeho vůli vyrvala slabost. Řekněme víc: nepochyboval, snad i doufal, že nespravedlivá a pohoršlivá závěť, způsobilá zapálit oheň v jeho rodině i v království, zkrátka taková, že byl nucen hluboce skrývat její tajemství, nenajde o nic víc opory, než jakou dostala závěť krále, jeho otce – tak moudrá, tak rozumná, tak uvážená, tak spravedlivá a jím samým zveřejněná za opravdového a všeobecného souhlasu. Všechno to násilí, které král pocítil, když svou závěť sepisoval, všechno, co o ní tak hořce řekl svým levobočkům, když ji sepsal, lidem z parlamentu, když jim ji odevzdával, anglické královně, jakmile ji uviděl, a vždy o ní před nimi začal mluvit sám první, jako člověk plný hořkosti – lze dodat i zlosti – nad svou slabostí a nad obrovským zneužíváním této slabosti tím, co mu jediné bylo blízké a od čeho se nemohl odpoutat; ten obludný kodicil, vyrvaný poté, co přijal svátosti, ve stavu umírajícího, který mu dovoloval cítit jeho hrůzy, ale nedovoloval mu se jim bránit; ten celek, ta hrozivá skupina nespravedlnosti a převrácení všech věcí, aby z jeho levobočků, a zvláště z vévody du Maine, vznikl nesmírný kolos moci a velikosti, a zničení všech zákonů, jeho synovce, a snad i jeho království a jeho nástupce, vydaných do tak podivných rukou – bylo by příliš říci? – tak krutých a tak blízkých trůnu; ta ohromná hromada nespravedlností tak promyšlených, ale tak špatně zastřených, ať se o to vynaložilo jakékoli úsilí, že bily do očí – to všechno ho snad uklidnilo, pokud jde o to, co se jimi zamýšlelo. Nikdy nevěřil, jak se několikrát vyjádřil, že by cokoli z toho, co právě učinil nebo potvrdil, mohlo po něm vydržet jedinou chvíli. V tom okamžiku, kdy mluvil s panem vévodou z Orléans, si to snad namlouval víc než kdy jindy, aby uklidnil sám sebe, celý plný svého kodicilu, jak musel být, který sepsal ani ne před hodinou. Snad mluvil se svým synovcem před kodicilem i po něm celý plný této myšlenky; mohl ho tedy tak skutečně považovat za správce království a mluvit s ním v tomto smyslu. To je přinejmenším to, co lze snad dovoleně předpokládat.

Ale kdo by se dokázal do krajnosti nepodivovat – nelze se ubránit, abychom to neopakovali – pokojnému a stálému klidu tohoto umírajícího krále a tomu neotřesitelnému míru bez sebemenšího neklidu, uprostřed tolika zbožnosti a tak horlivého úsilí využít každé chvíle? Lékaři tvrdili, že táž příčina, která tlumí, ba zcela odstraňuje všechny bolesti těla, totiž krev zcela zasažená snětí, také uklidňuje a ruší všechny bolesti srdce a neklid ducha; a je pravda, že král na tuto nemoc zemřel.

Jiní pro to uváděli jiný důvod, a ti byli v nejvnitřnějším kruhu pokoje během této poslední nemoci a v posledních dnech tam byli sami. Jezuité mají stále laiky všech

stavů, i ženaté, kteří patří k jejich Tovaryšstvu. Tento fakt je jistý; není pochyb, že k nim patřil des Noyers[10], státní sekretář za Ludvíka XIII., a mnoho jiných. Tito přidružení skládají tytéž sliby jako jezuité ve všem, co jim jejich stav dovoluje, to jest slib poslušnosti bez jakékoli výhrady vůči otci generálovi a představeným Tovaryšstva. Sliby chudoby a čistoty musejí nahrazovat všemi službami a veškerou ochranou, které Tovaryšstvu slepě dluží, a zvláště bezmeznou podřízeností představeným a svému zpovědníkovi. Musejí přesně plnit drobná zbožná cvičení, která jejich zpovědník přizpůsobuje jejich času a jejich duchu a zjednodušuje, jak se mu zlíbí. Politika na tom má svůj zisk v podobě jisté pomoci těchto skrytých pomocníků, jimž jezuité snadno odpouštějí ostatní. Ale v jejich duši se nesmí odehrát nic, ani nic nesmí dojít k jejich vědomí, co by nesvěřili svému zpovědníkovi, a pokud nejde o tajemství svědomí, i představeným, uzná-li to zpovědník za vhodné. Ve všem se také musejí řídit rozkazy představených a zpovědníka s podřízeností bez odmluvy.

Tvrdilo se, že otec Tellier dlouho před královou smrtí krále navedl, aby se dal takto přidružit k Tovaryšstvu; že mu vychvaloval jeho jisté výsady pro spásu a plnomocné odpustky, které jsou s tím spojeny; že ho přesvědčil, že ať člověk spáchal jakékoli zločiny a ať by bylo jakkoli obtížné je odčinit, tato tajná řeholní profes všechno smývá a neomylně zajišťuje spásu, jen když člověk zůstane věrný svým slibům; že generál Tovaryšstva byl s královým svolením do tajemství zasvěcen; že král složil sliby do rukou otce Telliera; že v posledních dnech jeho života bylo slyšet je oba, jak jeden posiluje a druhý se opírá o tyto přísliby; že konečně král od něj přijal poslední požehnání Tovaryšstva jako jeden z řeholníků; že mu dal odříkat modlitební formule, které o tom nenechávaly pochyb a které byly zčásti slyšet, a že mu dal jeho roucho nebo téměř neznatelné znamení, jako jakýsi jiný druh škapulíře, které se na něm našlo. Konečně většina z těch, kdo k němu měli nejblíže, zůstala přesvědčena, že toto pokání konané na úkor druhých – hugenotů, jansenistů, nepřátel jezuitů nebo těch, kdo jim nebyli cele oddáni, obhájců práv králů a národů, kánonů a hierarchie proti tyranii a ultramontánním nárokům –, toto farizejské lpění na vnějšku zákona a na slupce náboženství vytvořila onu tak překvapivou jistotu v těch strašných chvílích, kdy tak obvykle mizí ta, která, založená na nevině a na věrném pokání, se zdá nejpevněji uklidňovat: strašlivá práva umění klamat, která plní všechny stavy neznámými jezuity, jejichž nevědomost jim slouží ke všem důležitým účelům, které z ní dokážou vytěžit, v přesvědčení o jisté spáse bez lítosti, bez odčinění, bez pokání, ať člověk vedl jakýkoli život – a ohavná nauka, která pro časné zájmy klame hříšníky až do hrobu a vede je k němu v hlubokém pokoji po cestě posypané květy.

Tak zemřel jeden z největších králů země v náručí nehodné a temné manželky a svých dvojnásobných levobočků, kteří byli jeho pány až do jeho úplného strávení

---

10. **Vysvětlivka:** François Sublet de Noyers (1589–1645), státní sekretář pro válku za Ludvíka XIII. (1636–1643).

pro ně, zaopatřen svátostmi Církve z ruky syna své druhé milované[11], víc než zahrnutého přízní, kterou přízeň jeho matky vynesla jeho rodině, a za asistence jediného zpovědníka takového, jakým byl, jak jsme viděli, otec Tellier. Může-li taková být smrt svatých, taková aspoň není jejich asistence.

Tato asistence také nebyla dovedena až do konce. Páni krále i jeho pokoje, kam nepouštěli nikoho kromě sebe a té hrstky oddaných, které potřebovali, nepolevili ve své přítomnosti, dokud ji potřebovali. Ale jakmile byl kodicil sepsán a odevzdán Voysinovi, neměli už co dělat a hned se nestyděli odejít. Povinnosti u umírajícího, z něhož vyrvali až nemožné, a které už nemohly nic přinést, se jim v okamžiku staly příliš obtížnými a příliš únavnými, aby se dál dívali na tak smutnou a tak málo užitečnou podívanou.

Viděli jsme, jak se něžná poklona krále paní z Maintenon, s nadějí, že se s ní brzy znovu shledá, nelíbila té staré čarodějnici, která, nespokojena s tím, že je královnou, chtěla zřejmě být ještě nesmrtelná. Viděli jsme, že ho už od středy, to jest čtyři dny před královou smrtí, navždy opustila, že to král zpozoroval s takovou bolestí, že se po ní bez ustání ptal, což ji donutilo vrátit se ze Saint-Cyru, a že neměla trpělivost počkat na jeho konec, aby se tam vrátila a už nepřišla.

Bissy a Rohan, spokojení, že odvrátili onu velkou ránu, kterou by byl návrat kardinála z Noailles, se už neobtěžovali žádnou přítomností, a to tak, že Rohan nechal krále bez mše, a nebýt Charosta, jak jsme viděli, už by se o ní nemluvilo, ačkoli král byl při plném vědomí, řekl, že si ji přeje slyšet, když mu ji nabídli, a pokud šlo o hlavu a řeč, byl jako při plném zdraví.

Vévoda du Maine také projevil celou dobrotu svého srdce a celou svou vděčnost k otci, který mu všechno obětoval. Byl přítomen poradě s oním člověkem přišlým z Provence, o němž jsme mluvili a který dal králi svého elixíru. Fagon, zvyklý vládnout medicíně despoticky, našel v něm jakéhosi velmi hrubého sedláka, který s ním velmi surově zametl. Pan du Maine, který už neměl co vyrvat a který se už považoval za pána království, večer u sebe mezi svými důvěrníky vyprávěl, s oním vtipem a oním uměním jemného žertu, které tak dobře ovládal, jakou moc ten hulvát získal nad medicínou, a jaký byl Fagonův úžas, pohoršení a ponížení, poprvé v jeho životě, který, na konci svého umění i svých nadějí, se schoulil jako hlemýžď a bručel, opřen o svou hůl, aniž se odvážil odpovědět, aby nezakusil něco horšího. Tento dobrý a něžný syn jim tu příhodu vylíčil tak zábavně, že se všichni, i on sám, dali do hlasitého smíchu, který trval velmi dlouho. Nadměrná radost, že se dotýká všemoci, vysvobození, téměř vrcholu svých přání, mu dala zapomenout na nepatřičnost, které si v předpokojích dobře všimli, a dokonce i na galerii, na niž tento byt vedl, blízko kaple a v téže úrovni s ní, kde ty výbuchy smíchu slyšeli vznešení kolemjdoucí.

---

11. **Vysvětlivka:** Poslední svátosti udělil králi kardinál z Rohanu jako velký almužník; Saint-Simon opakuje pověst, že kardinál (nar. 1674) byl synem Ludvíka XIV. a jeho milenky princezny ze Soubise, jejíž přízeň u krále vynesla Rohanům mnoho výsad.

Vévoda du Maine omezil zbytečnou přítomnost. Byla to pro něj příliš dojemná podívaná; raději se tam už ukazoval jen na vzácné okamžiky a zavíral svou bolest do svého kabinetu, k úpatí svého krucifixu, nebo se tam věnoval všem budoucím rozkazům k provedení toho, co si dal přiříknout.

Otec Tellier byl už dávno unaven asistováním umírajícímu. Nedokázal dosáhnout obsazení toho velkého počtu uprázdněných obročí; z kardinála z Noailles už neměl strach, co spolu s Bissym a paní z Maintenon odvrátil jeho návrat. A tak, nemaje už čeho se od krále bát ani v co doufat, věnoval se jiným starostem, takže celé to vnitřní okolí králova pokoje, a dokonce i kabinety byly pohoršeny jeho nepřítomností, a někteří se ani nezdržovali, jako Bloin a Maréchal[12], kteří pro něj někdy sami od sebe posílali. Král se po něm často ptal, aniž by byl nablízku, a někdy aniž by vůbec přišel, protože ho nenašli ani u něj, ani tam, kde ho hledali. Když přistoupil ke králi, vždycky se od něj vzdálil sám od sebe, a téměř vždy po velmi krátké chvíli. V posledních dnech a v tom krajním stavu se ukazoval ještě mnohem méně, ačkoli zpovědník, a to takový, který neměl nikoho, kdo by ho zastoupil, neměl tehdy opouštět okolí lůžka. Ale nezdálo se, že by láska k bližnímu, péče, ani náklonnost či vděčnost byly význačnými ctnostmi tohoto mistra podvodníka, jemuž jeho hlubiny a jeho úskoky nedaly vkus, vroucnost ani talent asistovat umírajícím. Bylo třeba pro něj bez ustání posílat; bez ustání se také vytrácel, a takovým nehodným chováním pohoršil všechny, kdo tam byli – a byli tam všichni, kdo tam mohli být, od té doby, co se odchodem paní z Maintenon a pana du Maine přístup do pokoje navrátil a stal se volným.

Ale když už mluvím o otci Tellierovi, pravda žádá, abych dodal, že jsem se později důkladně vyptával Maréchala na domněnku, že král složil jezuitský slib, a na to, co jsem o tom vyprávěl. Maréchal, který byl velmi pravdomluvný a otce Telliera si nevážil, mě ujistil, že nikdy nezpozoroval nic, co by se k tomu vztahovalo, ani modlitební formuli či zvláštní požehnání, ani že by král měl na sobě nějaké znamení nebo něco jako škapulíř, a že je pevně přesvědčen, že na všem, co se o tom říkalo, není ani to nejmenší pravdy. Maréchal, třebaže byl přítomen velmi vytrvale, nebyl vždy v pokoji ani u lůžka. Otec Tellier mu také mohl nedůvěřovat a skrývat se před ním; ale přesto všechno nemohu věřit, že kdyby na tom bylo něco pravdy, Maréchal by o tom neměl nejmenší tušení a že by mu unikla i sama podezření.

---

12. **Vysvětlivka:** Bloin (Louis Blouin) byl první komorník krále a Maréchal (Georges Mareschal, 1658–1736) první chirurg krále od roku 1703; oba patřili k nejbližšímu okolí umírajícího Ludvíka XIV.

Kapitola pátá

Veřejný život krále. — Kde jedině a kteří muži jedli s králem. — Králova jitra. — Rady. — Králův oběd. — Obsluha. — Královy procházky. — Králův večer. — Dny projímadel. — Pobožnosti. — Další drobnosti. — Král málo oplakáván.

Poté, co jsem s nejpřesnější pravdivostí a věrností vylíčil vše, co jsem se dozvěděl sám nebo od těch, kdo za posledních dvaadvaceti let Ludvíka XIV. věci a záležitosti viděli nebo jimi hýbali, a co jsem ho ukázal takového, jaký byl, bez jakékoli zaujatosti, třebaže jsem si dovolil úvahy, které z věcí přirozeně vyplývaly, nezbývá mi než vylíčit vnější slupku života tohoto panovníka od doby, kdy jsem trvale pobýval u jeho dvora.

Ať se podrobný popis, a navíc věcí tak veřejných, může po všem, co jsme viděli z nitra, zdát sebevíc nezáživný a snad i zbytečný, najdou se v něm ještě ponaučení pro krále, kteří budou chtít, aby si jich druzí vážili, a kteří si budou chtít vážit sami sebe. K tomu mě vede ještě to, že co je pro čtenáře, kterého o této veřejné stránce poučili ti, kdo ji snad ještě mohli vidět na vlastní oči, nudné, ba řeknu víc, odpudivé, brzy unikne vědomí potomstva; a zkušenost nás učí, že litujeme, když nenacházíme nikoho, kdo by si dal práci pro svou dobu tak nevděčnou, ale pro potomstvo zajímavou, která přesto vystihuje povahu panovníků, kteří ve světě nadělali tolik hluku jako ten, o němž je tu řeč. Ačkoli je těžké vyhnout se některým opakováním, budu se jich vystříhat, jak jen to bude možné.

Nebudu mluvit o králově způsobu života, když pobýval u svých armád. Jeho hodiny tam určovalo to, co bylo právě třeba vykonat, přičemž však pravidelně zasedal ve svých radách; řeknu jen, že tam večer i ráno jedl pouze s lidmi takového postavení, že tu čest mohli mít. Kdo si na ni mohl činit nárok, dal o ni krále požádat prvním šlechticem komory, který měl službu. Ten přinesl odpověď, a byla-li příznivá, předstoupil dotyčný hned nazítří před krále, když šel k obědu, a král mu řekl: „Pane, posaďte se ke stolu.“ Tím to bylo jednou provždy a potom měl člověk čest jíst tam, kdykoli chtěl, s mírou. Vojenské hodnosti, dokonce ani hodnost služebně starého generálporučíka, nestačily. Viděli jsme, že pan z Vaubanu,[1] generálporučík po tolik let tak vynikající, tam poprvé jedl na konci obléhání Namuru a že byl tímto vyznamenáním zahrnut štěstím; zato plukovníci z rodů zvlášť význačných tam byli připouštěni bez obtíží. Tutéž čest prokázal král v Namuru abbému z Grancey, který se všude vystavoval nebezpečí, aby zpovídal raněné a povzbuzoval vojsko. Je to jediný abbé,

1. **Vysvětlivka:** Sébastien Le Prestre, pan z Vaubanu (1633–1707), stavitel a dobyvatel pevností Ludvíka XIV., od roku 1703 maršál Francie. Zemřel v Paříži 30. 3. 1707 na zápal plic.

který tu čest kdy měl. Veškeré duchovenstvo z ní bylo vždy vyloučeno, kromě kardinálů a biskupů-pairů nebo duchovních majících hodnost cizích knížat. Kardinál z Coislinu, ještě než dostal purpur, jako biskup z Orléansu, první almužník, který krále doprovázel na všech jeho taženích, a arcibiskup z Remeše,[2] který krále doprovázel jako mistr jeho kaple, tam vídali jíst vévodu a rytíře z Coislinu, kardinálovy bratry, a sami si na to nikdy nečinili nárok. Nejedl tam rovněž žádný důstojník tělesné gardy, ať král tento sbor upřednostňoval sebevíc, kromě jediného markýze z Urfé, a to jako zcela výjimečné vyznamenání; nevím, čím si je vysloužil v dobách ode mě tak vzdálených; a z pluku gardy nikdy nikdo kromě plukovníka, stejně jako kapitáni tělesné gardy.

Při těchto jídlech měli všichni hlavu pokrytou; bylo by projevem neúcty, na který by vás okamžitě upozornili, kdybyste neměli klobouk na hlavě. Měl ho dokonce i Monseigneur; jen král byl prostovlasý. Klobouk se smekal, když král na někoho promluvil nebo když s ním někdo chtěl mluvit, a vůči těm, kdo přicházeli vzdát poklonu, když už jídlo začalo, a měli takové postavení, že by si byli mohli přisednout, se člověk spokojil tím, že sáhl na klobouk. Klobouk se smekal také, když se mluvilo s Monseigneurem a s Monsieurem nebo když oni oslovili někoho. Byli-li tam princové krve, jen se sáhlo na klobouk, když se s nimi mluvilo nebo když oni někoho oslovili. To jsem viděl při obléhání Namuru a to jsem věděl od celého dvora. Místa nejblíže ke králi se také přenechávala titulům a po nich hodnostem; zůstala-li některá neobsazená, posedali si lidé blíž. Ačkoli šlo o armádu, maršálové Francie tam neměli přednost před vévody a ti i cizí knížata nebo ti, kdo měli jejich hodnost, sedali mezi sebou, jak se zrovna sešli, bez okázalosti. Ale ať vévoda, kníže nebo maršál Francie, jestliže náhodou ještě s králem nejedli, museli se obrátit na prvního šlechtice komory. Rozumí se, že to nečinilo potíže. Výjimku v tom měli jen princové krve. Křeslo měl jen král. Dokonce i Monseigneur a všichni, kdo seděli u stolu, měli židle s opěradlem z černého marokénu, které se daly skládat, aby se mohly převážet, a říkalo se jim „papoušci“. Mimo armádu král nikdy nejedl s žádným mužem, ať se jednalo o cokoli, dokonce ani s žádným princem krve; ti s ním jedli jen při svatebních hostinách, když je král chtěl vystrojit, a jak jsme v příslušné době viděli, jednou ano a jindy ne. Vraťme se nyní ke dvoru.

V osm hodin krále budil první komorník ve čtvrtletní službě, který spal sám v králově ložnici a už byl oblečen. Současně vstupovali první lékař, první chirurg a jeho kojná, dokud žila. Ona ho šla políbit; ostatní ho třeli a často mu převlékali košili, protože se snadno potil. Ve čtvrt na devět se volal velký komoří, v jeho nepřítomnosti první šlechtic komory, který měl ten rok službu, a s nimi ti, kdo měli velké právo vstupu. Jeden z těch dvou odtáhl závěs, který byl opět zatažen, a podal svěce-

2. **Vysvětlivka:** Charles-Maurice Le Tellier (1642–1710), arcibiskup z Remeše, bratr Louvoisův; u dvora zastával úřad mistra královské kaple.

nou vodu z kropenky u čela lůžka. Tito páni tam zůstali chvíli a to byla příležitost promluvit s králem, měli-li mu co říci nebo oč ho požádat, a ostatní pak poodstoupili. Když žádný z nich, jak bývalo obvyklé, nepotřeboval mluvit, zdrželi se tam jen několik okamžiků. Ten, kdo odtáhl závěs a podal svěcenou vodu, podal králi knihu s hodinkami k Duchu svatému a pak všichni přešli do kabinetu rady. Když se tyto velmi krátké hodinky odříkaly, král zavolal; vrátili se. Týž mu podal župan a mezitím vstupovali ti s druhým právem vstupu čili držitelé breve *d'affaires*; o několik okamžiků později komorní úředníci; ihned nato to, co tam bylo význačných osob, a potom všichni ostatní, kteří zastihli krále, jak se obouvá; neboť skoro všechno si dělal sám, obratně a s půvabem. Obden jsme ho viděli, jak se dává holit, a měl malou krátkou paruku a nikdy, v žádné době, ani v posteli ve dny projímadla, se na veřejnosti neukázal jinak. Často mluvil o lovu a někdy prohodil s někým pár slov. Žádný toaletní stolek u něho nestál, jen mu drželi zrcadlo.

Jakmile byl oblečen, šel se pomodlit do uličky u svého lůžka, kde všechno přítomné duchovenstvo pokleklo, kardinálové bez polštářů; všichni laici zůstávali stát a kapitán tělesné gardy přicházel během modlitby k balustrádě; odtud král přecházel do svého kabinetu.

Tam zastihl nebo za ním přišli všichni, kdo měli tento vstup, který byl velmi rozšířený, protože ho měly všechny úřady. Udílel tam každému pokyny na celý den; tak se s přesností na několik minut vědělo vše, co král bude dělat. Všichni ti lidé pak odcházeli. Zůstávali jen levobočci, páni z Montchevreuil a z O[3] jako jejich bývalí vychovatelé, Mansart a po něm d'Antin, kteří všichni vcházeli nikoli přes ložnici, nýbrž zadem, a vnitřní komornictvo. To byla jejich dobrá chvíle, jedněch i druhých, a chvíle k rozpravám o plánech zahrad a staveb, a trvalo to déle či kratší dobu podle toho, kolik měl král práce.

Celý dvůr zatím čekal v galerii, kapitán tělesné gardy sám v ložnici, kde seděl u dveří kabinetu; upozornili ho, když chtěl král jít na mši, a on pak vstoupil do kabinetu. V Marly čekal dvůr v salonu; v Trianonu v předních místnostech, stejně jako v Meudonu. Ve Fontainebleau se zůstávalo v ložnici a v předpokoji.

Tato mezidobí sloužila k audiencím, když je král uděloval nebo když chtěl s někým mluvit, a k tajným audiencím cizích diplomatů za přítomnosti Torcyho. Tajné se nazývaly jen proto, aby se odlišily od těch, které se udílely bez obřadnosti v uličce u lůžka po skončení modlitby a kterým se říkalo soukromé; tam se velvyslancům udílely také audience obřadné.

Král šel na mši, kde jeho kapela vždy zpívala nějaký motet. Do dolní kaple chodil jen o velkých svátcích nebo při obřadech. Cestou na mši a zpět s ním mohl mluvit každý, kdo chtěl, když to předtím ohlásil kapitánovi tělesné gardy, pokud to nebyli

---

3. **Vysvětlivka:** Henri de Mornay, markýz z Montchevreuil, byl vychovatelem pana du Maine; markýz z O (Gabriel-Claude d'O) vychovatelem hraběte z Toulouse.

lidé význační; a na mši i zpět chodil dveřmi z kabinetů do galerie. Během mše byli zpraveni ministři a scházeli se v králově ložnici, kam za nimi mohli význační lidé zajít, aby s nimi promluvili nebo si s nimi pobesedovali. Po návratu ze mše se král příliš nezdržoval a téměř hned žádal radu. Tím dopoledne končilo.

V neděli zasedala státní rada a často i v pondělí. V úterý finanční rada; ve středu státní rada; v sobotu finanční rada. Jen zřídka se konaly dvě za den a zřídka se nějaká konala ve čtvrtek nebo v pátek. Jednou či dvakrát do měsíce bývala v pondělí dopoledne rada depeší; ale pokyny, které si státní sekretáři brali každé ráno mezi leverem a mší, tyto záležitosti velmi zkracovaly a zmenšovaly. Všichni ministři seděli podle pořadí mezi sebou, kromě rady depeší, kde všichni po celou dobu stáli, s výjimkou synů Francie, pokud tam nějací byli, kancléře a vévody z Beauvilliers; zřídka kvůli mimořádným evokovaným věcem, projednaným ve výboru státních radů. Tito státní radové přicházeli na zvlášť svolanou finanční radu nebo radu depeší, kde se však jednalo jen o té jediné věci. Tehdy všichni seděli a státní radové se řadili mezi státní sekretáře a generálního kontrolora podle svého služebního stáří ve funkci státního rady, a dvorní referendář přednášel vestoje, on i státní radové v talárech. Čtvrteční dopoledne bylo skoro vždy volné. Byl to čas audiencí, které chtěl král udělit, a nejčastěji audiencí neveřejných, zadem. Byl to také velký den levobočků, staveb a vnitřního komornictva, protože král neměl nic na práci. Páteční dopoledne po mši patřilo zpovědníkovi, který nebyl ničím omezen a mohl se zdržet až do oběda. Ve Fontainebleau, v ta dopoledne, kdy nezasedala rada, chodil král velmi často ze mše k paní z Maintenon; a stejně tak v Trianonu a v Marly, pokud ona neodjela už od rána do Saint-Cyru. Byla to doba jejich rozhovorů mezi čtyřma očima, bez ministra a bez vyrušování, a ve Fontainebleau až do oběda. Ve dny, kdy rada nezasedala, se oběd často o něco uspíšil kvůli lovu nebo procházce. Obvyklá hodina byla jedna; trvala-li rada ještě, oběd čekal a krále nikdo neupozorňoval. Po finanční radě zůstával Desmarets často sám pracovat s králem.

Oběd byl vždy u malé tabule, to jest o samotě v jeho ložnici, u čtverhranného stolu naproti prostřednímu oknu. Byl více či méně hojný, neboť ráno poroučel malou tabuli nebo velmi malou tabuli. Ale i ta poslední měla vždy mnoho mís a tři chody bez ovoce. Když byl stůl přinesen, vstoupili přední dvořané, pak všichni, kdo byli známí, a první šlechtic komory, který měl ten rok službu, šel krále upozornit. Obsluhoval ho, pokud nebyl přítomen velký komoří.

Markýz z Gesvres, pozdější vévoda z Tresmes, tvrdil, že když oběd už začal, nemůže mu pan z Bouillonu,[4] pokud přijde, obsluhu odejmout, a prohrál. Viděl jsem pana z Bouillonu přijít uprostřed oběda a stanout za králem a pana z Beauvilliers, který obsluhoval, jak mu chce obsluhu předat; on ji zdvořile odmítl a řekl, že příliš

4. **Vysvětlivka:** Godefroy-Maurice de La Tour d'Auvergne, vévoda z Bouillonu, bratr kardinála z Bouillonu, zastával úřad velkého komořího Francie.

kašle a je příliš nastydlý. Zůstal tedy stát za křeslem a pan z Beauvilliers v obsluze pokračoval, ale na jeho veřejné odmítnutí. Markýz z Gesvres neměl pravdu. První šlechtic komory má v komoře jen velení atd. a žádnou obsluhu. Obsluhu má celou velký komoří, a žádné velení. Jen v jeho nepřítomnosti obsluhuje první šlechtic komory; ale je-li první šlechtic komory nepřítomen a není-li tam žádný jiný, nevelí v komoře velký komoří, nýbrž první komorník.

Viděl jsem, ale velmi zřídka, Monseigneura a monseigneury jeho syny u malé tabule, ve stoje, aniž by jim král kdy nabídl židli. Viděl jsem tam neustále prince krve a kardinály po celou dobu stát. Viděl jsem tam dost často Monsieura, buď když přijel ze Saint-Cloud navštívit krále, nebo když vycházel z rady depeší, jediné, do níž chodil. Podával ubrousek a zůstával stát. Za chvíli se ho král, když viděl, že neodchází, zeptal, zda si nechce sednout; Monsieur se poklonil a král poručil, aby mu přinesli židli. Postavili za něj taburetku. Za několik okamžiků mu král řekl: „Bratře, tak se přece posaďte." Monsieur se poklonil a seděl až do konce oběda, kdy podával ubrousek. Jindy, když přijel ze Saint-Cloud, žádal král, jakmile usedl ke stolu, aby pro Monsieura prostřeli, nebo se ho zeptal, zda nechce poobědvat. Když Monsieur odmítl, za chvíli odešel, aniž by šlo o nějakou židli; když přijal, poručil král, aby se pro něho prostřelo. Stůl byl čtverhranný; Monsieur sedal na jeden jeho konec, zády ke kabinetu. Velký komoří, pokud obsluhoval, nebo první šlechtic komory pak Monsieurovi podával pití a talíře a odebíral od něho ty, které odkládal, zcela tak jako králi; ale Monsieur přijímal všechnu tuto obsluhu s velmi zdůrazněnou zdvořilostí. Když šli na jeho lever, jak se jim někdy stávalo, odňali obsluhu prvnímu šlechtici jeho komory a vykonávali ji sami, s čímž byl Monsieur velmi spokojen. Když byl u králova oběda, naplňoval a velmi oživoval rozhovor. Tam, třebaže seděl u stolu, podával králi ubrousek, když si sedal a když vstával; a když jej vracel velkému komořímu, umyl si jím ruce. Král u oběda obvykle mluvil málo, i když tu a tam prohodil pár slov, ledaže tam byl některý z těch důvěrných velmožů, s nimiž hovořil o něco víc, stejně jako při svém leveru.

Oběd u velké veřejné tabule byl nesmírně vzácný: o některých velkých svátcích nebo někdy ve Fontainebleau, když tam byla anglická královna. Žádná dáma k malé tabuli nechodila. Jen velmi zřídka jsem tam viděl maršálku z La Mothe,[5] která si zachovala tu výsadu z doby, kdy tam vodila děti Francie, jejichž vychovatelkou byla. Jakmile se objevila, přinesli jí židli a ona se posadila, neboť byla vévodkyní na breve.

Když vstal od stolu, odešel král hned do svého kabinetu. To byla jedna z chvil, kdy s ním mohli mluvit význační lidé. Zastavil se na okamžik u dveří, aby vyslechl, a pak vešel; velmi zřídka ho tam někdo následoval, a nikdy, aniž by ho o to požádal, a to se málokdo odvážil. Tehdy se král s tím, kdo ho následoval, postavil do výklenku

5. **Vysvětlivka:** Louise de Prie (1624–1709), vdova po maršálovi z La Mothe-Houdancourt a matka vévodkyně z Ventadour, byla vychovatelkou dětí Ludvíka XIV. a poté i jeho vnuků.

okna nejbližšího ke dveřím kabinetu, které se ihned zavřely a které ten, kdo s králem mluvil, sám zase otevřel, aby odešel, když se od krále vzdálil. Byla to opět chvíle levobočků a vnitřního komornictva, někdy i správy staveb, kteří čekali v zadních kabinetech, kromě prvního lékaře, který byl vždy u oběda a do kabinetů krále následoval. Byla to také chvíle, kdy přicházel Monseigneur, jestliže krále ráno neviděl. Vcházel a vycházel dveřmi z galerie.

Král se bavil krmením svých ohařů a [zůstával] s nimi déle či kratší dobu, pak si žádal svou šatnu a převlékal se před velmi malým počtem význačných lidí, které první šlechtic komory uznal za vhodné tam vpustit, a hned nato vycházel král zadem a po svém malém schodišti na Mramorové nádvoří, aby nasedl do kočáru; od paty toho schodiště až ke kočáru s ním mohl mluvit, kdo chtěl, a stejně tak při návratu.

Král nesmírně miloval čerstvý vzduch, a když ho byl zbaven, trpělo jeho zdraví bolestmi hlavy a vapéry, které mu kdysi způsobilo hojné užívání voňavek, takže už po mnoho let nesnesl žádnou vůni kromě vůně pomerančového květu a bylo třeba se velmi střežit, aby člověk žádnou neměl na sobě, pokud se k němu měl jen trochu přiblížit.

Protože byl málo citlivý na zimu i horko, ba i na déšť, bránilo mu vycházet ven každý den jen krajní počasí. Tyto vyjížďky měly jen tři účely: štvanici na jelena, aspoň jednou týdně a často několikrát, v Marly a ve Fontainebleau, s jeho smečkami a s některými jinými; střelbu v jeho oborách, a nikdo ve Francii nestřílel tak přesně, tak obratně a tak půvabně, a chodil tam také jednou nebo dvakrát týdně, zvláště v neděli a o svátcích, kdy nechtěl pořádat velké lovy a kdy neměl dělníky; v ostatní dny se chodil dívat na práce a procházet se ve svých zahradách a stavbách; někdy procházky s dámami a svačina pro ně v lese u Marly a v lese u Fontainebleau, a na tomto posledním místě procházky s celým dvorem kolem kanálu, což byla nádherná podívaná, při níž někteří dvořané jeli na koni. Na jeho ostatních procházkách ho nikdo nedoprovázel kromě těch, kdo zastávali přední úřady, jež měly k jeho osobě nejblíže, vyjma případů, kdy se dost zřídka procházel ve svých versailleských zahradách, kde jedině on měl hlavu pokrytou, nebo v zahradách Trianonu, když tam nocoval a byl tam na několik dní, nikoli když tam z Versailles zajel na procházku a pak se vrátil. V Marly stejně; ale pokud tam pobýval, měli všichni, kdo byli k pobytu přizváni, plnou volnost následovat ho v zahradách, připojit se k němu, opustit ho, zkrátka jak chtěli.

Toto místo mělo ještě výsadu, kterou neměl žádné jiné. Když totiž král vycházel ze zámku, řekl nahlas: *Klobouky, pánové!*, a hned si dvořané, důstojníci tělesné gardy, lidé ze správy staveb, ti vpředu, vzadu i po jeho boku, všichni nasadili klobouky; a král by nelibě nesl, kdyby to někdo nejen opomněl, ale i jen otálel nasadit si klobouk; a to trvalo po celou procházku, to jest někdy čtyři i pět hodin v létě nebo v jiných ročních dobách, když se ve Versailles najedl brzy, aby se šel projít do Marly, a tam nenocoval.

Štvanice na jelena byla otevřena širšímu okruhu. Ve Fontainebleau se jí účastnil, kdo chtěl; jinde jen ti, kdo k tomu dostali svolení jednou provždy, a ti, kdo dostali loveckou kazajku, která byla stejnokrojem, modrá, s prýmky, jedním stříbrným mezi dvěma zlatými, podšitá červeně. Takových lidí bylo dost velké množství, ale nikdy jich tam nebylo naráz víc než část, kterou svedla dohromady náhoda. Král tam rád viděl jistý počet lidí, ale příliš mnoho ho obtěžovalo a rušilo lov. Těšilo ho, když lov někdo miloval, ale nechtěl, aby tam někdo jezdil, aniž by ho miloval; pokládal to za směšné a těm, kdo tam nejezdili nikdy, to nijak nezazlíval.

Stejně tomu bylo se hrou, kterou chtěl mít v salonu v Marly vysokou a nepřetržitou, pokud jde o lansquenet, a po celém salonu spoustu stolů s jinými hrami. Ve Fontainebleau se za nepříznivého počasí rád díval, jak velcí hráči hrají míčovou hru, v níž kdysi sám vynikal, a v Marly velmi často, jak se hraje mail, v němž byl také velmi obratný.

Někdy ve dny, kdy nezasedala rada, nebyly postní a král byl ve Versailles, jezdil obědvat do Marly nebo do Trianonu s paní vévodkyní z Bourgogne, s paní z Maintenon a s dámami, a během posledních tří let jeho života se to v takové dny stalo mnohem obvyklejším. Po obědě v létě přicházel ministr, který s ním měl pracovat, a když byla práce skončena, trávil král čas až do večera procházkou s dámami, hrou s nimi a dost často tím, že je nechal losovat v loterii, kde byly samé výherní lístky, aniž by do ní něco vkládaly; byla to tak galantní forma dárků, které jim naslepo dával, věcí, jichž mohly užít, jako látek a stříbrného nádobí nebo šperků, ať krásných, nebo hezkých, aby náhoda měla větší pole. Paní z Maintenon losovala jako ostatní a téměř vždy hned rozdala, co vyhrála. Král nelosoval a na jednu výhru často připadalo několik lístků. Kromě těchto dní se takové loterie dost často konaly, když král obědval u paní z Maintenon. Na tyto obědy přišel velmi pozdě; dlouho byly vzácné a ke konci se ustálily na jednou týdně, s důvěrnými dámami, s hudbou a hrou. Při těchto loteriích byly jen dámy paláce a důvěrné dámy, a od smrti paní Dauphine[6] už žádné dámy paláce; ale tři z nich, paní z Lévis, z Dangeau a z O, byly důvěrnými dámami. V létě pracoval král po obědě u sebe s ministry, a když se dny krátily, pracoval s nimi večer u paní z Maintenon.

Po návratu zvenčí s ním mohl mluvit, kdo chtěl, od kočáru až k patě jeho malého schodiště. Převlékal se zpět, tak jako se předtím převlékl, a zůstával ve svém kabinetu. To byla nejlepší chvíle levobočků, vnitřního komornictva a správy staveb. Tato mezidobí, která nastávala třikrát denně, patřila jim a těm, kdo podávali zprávy ústně či písemně; byla to i chvíle, kdy král psal, měl-li něco psát vlastní rukou. Po návratu z procházek trávil hodinu i déle ve svých kabinetech; potom přecházel k paní z Maintenon a cestou s ním opět mohl mluvit, kdo chtěl.

---

6. **Vysvětlivka:** Paní Dauphine je zde vévodkyně z Bourgogne, dauphine od roku 1711, která zemřela v únoru 1712. Bavorská dauphina zmíněná níže u Chamaranda je Marie Anna Bavorská († 1690), choť Monseigneura.

V deset hodin bylo prostřeno. Hofmistr ve čtvrtletní službě se svou holí šel o tom zpravit kapitána tělesné gardy ve čtvrtletní službě do předpokoje paní z Maintenon, kam ten právě přišel, když ho sám jeden gardista upozornil na čas. Do tohoto předpokoje vstupovali jen kapitáni tělesné gardy; byl velmi malý a ležel mezi pokojem, kde byl král s paní z Maintenon, a jiným, velmi malým předpokojem pro důstojníky a veřejně přístupným horním odpočívadlem schodiště, kde stála většina dvořanů. Kapitán tělesné gardy se ukázal ve dveřích pokoje, oznámil králi, že je prostřeno, a v tu ránu se vrátil do předpokoje. Za čtvrt hodiny přišel král k večeři, vždy u velké veřejné tabule; a od předpokoje paní z Maintenon až k jeho stolu s ním opět mohl mluvit, kdo chtěl.

U jeho večeře, vždy u velké veřejné tabule s královskou rodinou, to jest výhradně se syny a dcerami Francie a s vnuky a vnučkami Francie, bylo vždy velké množství dvořanů a dam, sedících i stojících, a dva dny před cestami do Marly všechny dámy, které tam chtěly jet. Tomu se říkalo hlásit se do Marly. Muži o to žádali týž den ráno tak, že králi řekli jen: „Sire, Marly!" V posledních letech to krále obtěžovalo. Modrý sluha zapisoval v galerii jména těch, kdo žádali a kdo se tam chodili dát zapsat. Pokud jde o dámy, ty se hlásily osobně i nadále.

Po večeři zůstal král několik okamžiků stát, zády k balustrádě u nohou svého lůžka, obklopen celým dvorem; pak se s poklonami dámám odebral do svého kabinetu, kde po příchodu vydal heslo. Strávil tam necelou hodinu se svými dětmi legitimními i levobočky, se svými vnuky legitimními i nemanželskými a s jejich manžely nebo manželkami, všichni v jednom kabinetu, král v křesle, Monsieur v druhém, neboť v soukromí žil s králem jako bratr, Monseigneur stál, stejně jako všichni ostatní princové, a princezny seděly na taburetkách. Madame tam byla připuštěna po smrti paní Dauphine. Byli tam ti, kdo vcházeli zadem a které jsme už jmenovali, a vnitřní komornictvo s Chamarandem, který býval prvním komorníkem s právem nástupnictví po svém otci a stal se potom prvním hofmistrem bavorské dauphiny a vynikajícím generálporučíkem; ve společnosti byl velmi v módě a při velmi skrovném duchu to byl velmi slušný člověk, všude dobře přijímaný.

Dvorní dámy princezen a dámy paláce, které měly ten den službu, čekaly v kabinetu rady, který předcházel kabinetu, kde byl král, ve Versailles i jinde. Ve Fontainebleau, kde byl jen jeden velký kabinet, doplňovaly dámy princezen, které seděly, kruh s princeznami, ve stejné úrovni a na stejných taburetkách; ostatní dámy byly vzadu a mohly volně zůstat stát nebo si sednout na zem bez polštáře, jak to mnohé dělaly. Hovořilo se skoro jen o lovu nebo o nějaké jiné stejně lhostejné věci.

Když se chtěl král odebrat na lože, šel nakrmit své psy, pak dal dobrou noc, přešel do své ložnice do uličky u lůžka, kde se pomodlil jako ráno; potom se svlékal. Dobrou noc dával pokývnutím hlavy, a zatímco se odcházelo, stál v rohu u krbu, kde vydával heslo jen plukovníkovi gardy; pak začínalo malé ukládání ke spánku, při němž zůstávali ti s velkým a druhým právem vstupu čili držitelé breve *d'affaires*. Bylo to krátké.

Odcházeli teprve, když král uléhal. Tato chvíle byla pro tyto privilegované jednou z příležitostí s ním promluvit. Když viděli, že se některý z nich ke králi obrací, odešli všichni ostatní a ten zůstal s králem sám.

Když král zemřel, už deset nebo dvanáct let nezůstávali při ukládání ke spánku ti, kdo tato práva vstupu neměli, a to od jednoho dlouhého záchvatu dny, který král prodělal, takže už nebylo velké ukládání a dvůr končil po skončení večeře. Plukovník gardy pak přijímal heslo spolu se všemi ostatními; almužníci ve čtvrtletní službě a velký i první almužník odcházeli po modlitbě.

Ve dny projímadla, které se opakovaly nejpozději každý měsíc, je bral v posteli a pak vyslechl mši, při níž byli jen almužníci a ti s právem vstupu. Monseigneur a královská rodina ho přicházeli na chvíli navštívit; pak ho přicházeli bavit pan du Maine, pan hrabě z Toulouse, který se tam zdržel krátce, a paní z Maintenon. V kabinetu byli jen oni a vnitřní komornictvo, dveře zůstávaly otevřené. Paní z Maintenon sedala do křesla u čela lůžka. Monsieur do něho někdy usedal, ale dříve, než paní z Maintenon přišla, a obvykle až poté, co odešla; Monseigneur vždy stál, a ostatní z královské rodiny jen na chvíli. Pan du Maine, který tam trávil celé dopoledne a velmi kulhal, sedal u lůžka na taburetku, když tam nebyl nikdo jiný než paní z Maintenon a jeho bratr. Tam vedl hovor, aby je oba bavil, a často tropil pěkné kousky. Král obědval v posteli kolem třetí hodiny, kdy vstupovali všichni, pak vstal a zůstávali jen ti s právem vstupu. Potom přešel do svého kabinetu, kde zasedal v radě, a potom šel jako obvykle k paní z Maintenon a v deset hodin večeřel u velké veřejné tabule.

Král za celý život vynechal mši jen jednou, v armádě, v den velkého pochodu, a nevynechal žádný postní den, ledaže by mu bylo skutečně a velmi vzácně nevolno. Několik dní před postem pronášel při svém leveru veřejnou řeč, v níž dával najevo, že by velmi nelibě nesl, kdyby někdo komukoli dával jíst maso, pod jakoukoli záminkou, a ukládal velkému profousovi, aby na to dohlížel a podával mu o tom zprávu. Nechtěl ani, aby ti, kdo maso jedli, jedli spolu, ani aby jedli něco jiného než vařené a pečené v nejskromnější míře, a nikdo se neodvážil jeho zákazy překročit, neboť by to brzy pocítil. Vztahovaly se i na Paříž, kde nad tím bděl policejní poručík a podával mu o tom zprávu. Už dvanáct nebo patnáct let sám nedržel půst. Nejprve čtyři postní dny, pak tři a poslední čtyři dny Svatého týdne. Tehdy byla jeho velmi malá tabule ve dny, kdy jedl maso, velmi okleštěna; a večer u velké veřejné tabule bylo všechno jen postní kolace, a v neděli bylo všechno z ryb; nanejvýš pět nebo šest masitých mís, jak pro něho, tak pro ty, kdo u jeho stolu jedli maso. Na Velký pátek velká veřejná tabule ráno i večer, ze zeleniny, bez jakékoli ryby, a to u žádného z jeho stolů. Vynechal málokteré kázání v adventu a v postě a žádnou z pobožností Svatého týdne, velkých svátků, ani obě procesí Božího těla, ani procesí ve dny řádu Svatého

Ducha,[7] ani procesí na Nanebevzetí. V kostele se choval velmi uctivě. Na jeho mši musel každý pokleknout při *Sanctus* a zůstat klečet až po přijímání kněze; a jestliže zaslechl sebemenší hluk nebo viděl, že se během mše hovoří, velmi nelibě to nesl. Zřídka vynechal nedělní požehnání, často na ně chodil ve čtvrtek a vždy po celý oktáv Božího těla. Ke svatému přijímání chodil vždy s řádovým řetězem, v límci a plášti, pětkrát do roka: na Bílou sobotu ve farním kostele, v ostatní dny v kapli; to bylo v předvečer Letnic, v den Nanebevzetí, a po něm velká mše, v předvečer Všech svatých a na Štědrý den, a po mši, při níž přijímal, ještě jedna tichá mše, a v ty dny nebyla při jeho mších žádná hudba, a pokaždé se dotýkal nemocných.[8] V den přijímání chodil na nešpory a po nešporách pracoval ve svém kabinetu se svým zpovědníkem na rozdělování uprázdněných obročí. Nebylo nic vzácnějšího, než vidět ho udělit nějaké obročí v jinou dobu. Nazítří chodil na velkou mši a na nešpory, na jitřní a na tři půlnoční mše s hudbou, a kaple byla obdivuhodnou podívanou; nazítří na velkou mši, na nešpory, na požehnání. Na Zelený čtvrtek obsluhoval chudé při obědě a po kolaci jen vešel do svého kabinetu, přešel na tribunu poklonit se Nejsvětější svátosti a hned se šel uložit. Při mši se modlil růženec (víc toho neuměl), a vždy na kolenou, kromě evangelia. Při velkých mších si sedal do křesla jen v chvílích, kdy se obvykle sedá. Při jubileích obcházel stanice skoro vždy pěšky; a ve všechny postní dny a v ty dny postu, kdy se postil, jedl jen kolaci.

Byl vždy oblečen do více či méně hnědé barvy s lehkou výšivkou, nikdy na švech, někdy jen se zlatým knoflíkem, někdy v černém sametu. Vždy vesta ze sukna nebo ze saténu, červená nebo modrá či zelená, bohatě vyšívaná. Nikdy prsten a nikdy drahokamy, leda na sponách střevíců, podvazků a klobouku, který byl vždy lemován španělskou krajkou s bílým pérem. Modrou stuhu nosil vždy pod oděvem, kromě svateb nebo jiných podobných slavností, kdy ji nosil navrch, velmi dlouhou, s drahokamy za osm nebo deset milionů. Byl jediný z královské rodiny a z princů krve, kdo nosil řád pod oděvem, v čemž ho velmi málo rytířů řádu napodobovalo, a dnes ho skoro nikdo nenosí navrch, ti dobří ze studu za své spolubratry a tamti proto, že je jim trapné ho nosit.

Až do jmenování roku 1661 včetně nosili všichni rytíři řádu při všech třech řádových obřadech velký řádový šat, chodili k obětnímu daru a přistupovali k přijímání. Král tehdy velký šat, obětní dar i přijímání zrušil. Jindřich III.[9] je předepsal kvůli

---

7. **Vysvětlivka:** Řád Svatého Ducha (ordre du Saint-Esprit), založený roku 1578 Jindřichem III., byl nejvyšším francouzským rytířským řádem s přísně omezeným počtem členů. Jeho odznakem byla modrá stuha („cordon bleu"), nošená přes rameno.

8. **Vysvětlivka:** Francouzští králové se podle staré tradice dotýkali nemocných krticí (skrofulózou); dotek pomazaného krále je měl uzdravovat.

9. **Vysvětlivka:** Jindřich III. (1551–1589), poslední francouzský král z rodu Valois, zakladatel Řádu Svatého Ducha (1578). Zemřel 2. 8. 1589 v Saint-Cloud na následky bodné rány nožem, kterou mu den předtím zasadil dominikánský mnich Jacques Clément.

hugenotům a Lize. Pravda je, že všeobecné, veřejné a okázalé přijímání, předepsané dvořanům na určený den třikrát do roka, se stává hroznou a velmi nebezpečnou praxí, kterou bylo velmi dobře odstranit; ale pokud jde o obětní dar, který byl majestátní a k němuž teď chodí už jen král, a o velký řádový šat, omezený na dny přijetí, a nejčastěji ještě jen pro ty, kdo jsou přijímáni, tím obřad pozbyl veškeré krásy. Pokud jde o hostinu v refektáři s králem, řekli jsme jinde, proč byla zrušena.

Sotva uplynulo čtrnáct dní, aby král nezajel do Saint-Germain, a to i po smrti krále Jakuba II. Dvůr ze Saint-Germain přijížděl také do Versailles, ale častěji do Marly, a často tam večeřel, a nebylo obřadní ani zábavné slavnosti, na kterou by nebyl pozván, na kterou by nepřijel a při níž by se mu nedostalo všech poct. Navzájem se dohodli, že se budou přijímat a vyprovázet v polovině svých komnat. V Marly je král přijímal a vyprovázel u dveří malého salonu na straně Perspektivy a díval se, jak vystupují z nosítek a nastupují do nich; ve Fontainebleau, při všech pobytech, nahoře na podkovovitém schodišti, od té doby, co se s nimi král dohodl, že je už nebude chodit vítat a vyprovázet na kraj lesa. Nic se nevyrovnalo králově péči, ohleduplnosti a zdvořilosti vůči nim ani majestátnímu a galantnímu ovzduší, v němž se to pokaždé odehrávalo. Mluvili jsme o tom jinde obšírněji. V Marly zůstávali po příjezdu čtvrt hodiny v salonu, ve stoje, uprostřed celého dvora, a pak přecházeli ke králi nebo k paní z Maintenon. Král do salonu nikdy nevstupoval jinak než proto, aby jím prošel, kvůli plesům nebo aby se tam chvíli díval, jak hraje mladý anglický král nebo bavorský kurfiřt. Dny narozenin či svátků krále a jeho rodiny, v evropských dvorech tak dodržované, byly u jeho dvora vždy neznámé; takže se o nich nikdy v ničem nejmenší zmínka nečinila ani se nijak nelišily od všech ostatních dnů v roce.

Ludvíka XIV. želelo jen jeho vnitřní komornictvo, málo dalších lidí a vůdcové aféry s konstitucí. Jeho nástupce k tomu neměl věk. Madame k němu chovala jen bázeň a ohled na slušnost. Paní vévodkyně z Berry ho neměla ráda a počítala s tím, že bude vládnout. Pan vévoda z Orléans neměl důvod ho oplakávat a ti, kdo ho měli, si z toho povinnost nedělali. Paní z Maintenon měla krále plné zuby už od ztráty paní Dauphine; nevěděla, co si s ním počít ani čím ho bavit; její stísněnost se tím ztrojnásobila, protože byl u ní mnohem víc nebo s ní podnikal různé výlety. Jeho zdraví, jeho záležitosti, úskoky, které vedly k tomu, že se pro vévodu du Maine všechno udělalo, nebo přesněji řečeno, že se pro něj všechno vyrvalo, způsobily, že paní z Maintenon musela neustále snášet podivné nálady a často i výbuchy. Dosáhla toho, co chtěla; a tak, ať už ztrátou krále ztratila cokoli, cítila se osvobozená a nebyla schopna jiného citu. Nuda a prázdnota v ní později vyvolaly lítost; ale protože ze svého ústraní už na nic neměla vliv, není čas mluvit o ní ani o zaměstnáních, jež si tam vytvořila.

Viděli jsme, k jaké radosti, k jaké barbarské nepřístojnosti přivedla vévodu du Maine blízká vyhlídka na všemohoucnost. Ledový klid jeho bratra se tím ani nezvýšil, ani nesnížil. Paní Vévodkyně, zbavená všech svých pout, už nepotřebovala královu oporu, cítila z něho už jen bázeň a omezení; paní z Maintenon nemohla vystát; ne-

mohla pochybovat o králově stranickosti ve prospěch vévody du Maine v jejich sporu o dědictví po panu Princi; celý život jí vyčítali, že nemá srdce, nýbrž jen ptačí žaludek; cítila se tedy velmi dobře a volně a nijak se s tím nepárala.

Paní vévodkyně z Orléans mě překvapila. Čekal jsem zármutek; zahlédl jsem jen několik slz, které jí při všech příležitostech velmi snadno tekly z očí a které brzy vyschly. Její lůžko, které měla velmi ráda, nahradilo na několik dní všechno, spolu s jistým přítmím, které jí nebylo proti mysli. Ale brzy se závěsy na oknech znovu rozhrnuly a nebylo nic znát, leda když si čas od času připomněla nějakou slušnost.

Pokud jde o prince krve, to byly děti.

Vévodkyně z Ventadour a maršál z Villeroy trochu hráli komedii; nikdo jiný si ani tu práci nedal. Ale někteří staří a nicotní dvořané jako Dangeau, Cavoye[10] a velmi malý počet jiných, kteří se cítili zcela vyšinuti ze svého, ačkoli spadli z postavení velmi obyčejného, litovali, že už si nebudou moci o sobě tolik myslet[11] mezi hlupáky, nevzdělanci a cizinci při rozpravách a každodenní zábavě dvora, který s králem vyhasínal.

Všichni, kdo jej tvořili, byli dvojího druhu: jedni, kteří doufali, že se uplatní, že se do něčeho vmísí, že někam proniknou, byli nadšeni, že vidí konec vlády, za níž nemohli nic očekávat; druzí, unavení těžkým, stále drtivým jhem, a to mnohem víc jhem ministrů než krále, byli okouzleni, že se ocitli na volnosti; všichni vůbec byli rádi, že se zbavili ustavičného nátlaku, a toužili po novotách.

Paříž, unavená závislostí, která si všechno podrobila, si oddechla v naději na nějakou svobodu a v radosti, že vidí konec moci tolika lidí, kteří jí zneužívali. Provincie, zoufalé ze své zkázy a ze svého zničení, si oddechly a zachvěly se radostí; a parlamenty a všechny druhy soudnictví, zničené edikty a evokacemi, si lichotily, první že se uplatní, druhé že se ocitnou osvobozeny. Zruinovaný, ubitý, zoufalý lid děkoval Bohu s pohoršlivou okázalostí za vysvobození, o kterém už jeho nejvroucnější touhy nepochybovaly.

Cizinci, nadšení, že se po tak dlouhé řadě let konečně zbavili panovníka, který jim tak dlouho vnucoval svou vůli a který jim jakýmsi zázrakem unikl ve chvíli, kdy s největší jistotou počítali s tím, že si ho konečně podrobili, se ovládali s větší slušností než Francouzi. Divy prvních tří čtvrtin této více než sedmdesátileté vlády a osobní velkomyslnost tohoto krále, do té doby tak šťastného a potom během poslední čtvrtiny jeho vlády štěstím tak opuštěného, je právem oslnily. Pokládali si za čest vzdát mu po smrti to, co mu za jeho života vytrvale odpírali. Žádný cizí dvůr nejásal; všechny se předháněly, aby jeho památku chválily a ctily.

---

10. **Vysvětlivka:** Philippe de Courcillon, markýz z Dangeau (1638–1720), dvořan, který vděčil za vzestup hře v karty a královské přízni, autor proslulého dvorského deníku; Louis d'Oger, markýz z Cavoye (1640–1716), velký maršál ubytovacích služeb.

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Staré slovo (*se cuider*), souznačné se slovy *croire*, *penser* (věřit, myslet si).

Císař za něj držel smutek jako za otce; a ačkoli od králova úmrtí do masopustu uplynuly čtyři nebo pět měsíců, byl ve Vídni zakázán jakýkoli druh zábavy; a to se přesně dodržovalo. Obludné bylo, že ke konci masopustu se konal jediný ples s jakousi slavností, který se hrabě du Luc,[12] francouzský velvyslanec, nestyděl uspořádat pro dámy, jež ho k tomu svedly poukazem na nudu tak smutného masopustu. Tato povolnost mu ve Vídni ani jinde úctu nezjednala. Ve Francii se spokojili s tím, že si jí nevšímali. Pokud jde o naše ministry a provinční intendanty, finančníky a to, čemu lze říkat chátra, ti pocítili celý rozsah své ztráty. Hned uvidíme, zda království mělo pravdu, nebo se mýlilo v citech, které projevilo, a zda brzy nato zjistilo, že získalo, nebo ztratilo.

12. **Vysvětlivka:** Charles-François de Vintimille, hrabě du Luc, francouzský zplnomocněnec při mírovém jednání v Badenu (1714), poté velvyslanec ve Vídni (1715–1717).

Kapitola šestá

1715. — Vévodu z Orléans zaskočí smrt krále. — Pohřební obřady omezeny na nejprostší. — Žádné generální stavy. — Svoboda poskytnutá pairům ohledně uzurpací parlamentu, pak změněná v protesty a sliby rozhodnutí. — Zasedání parlamentu o regentství. — Vévoda z La Rochefoucauld přijat do parlamentu. — Proradnost a léčka prvního prezidenta, které se vévoda z La Rochefoucauld ušlechtile vyhne. — Vévoda du Maine přichází na zasedání. — Protest pairů proti uzurpacím parlamentu vůči nim a výzva vévodovi z Orléans ohledně jeho slibu rozhodnout o nich, jakmile budou upraveny záležitosti vlády, s čímž na plném zasedání souhlasí. — Deputace parlamentu jde pro králův testament a kodicil. — Stairs v jedné lóži; vévoda z Guiche, dobře zaplacený, v jiné. — Pluk gardy u přístupů. — Dreux, rada velké komory, nahlas předčítá testament a abbé Menguy, duchovní rada velké komory, kodicil. — Řeč vévody z Orléans. — Králův testament zrušen, pokud jde o správu státu. — Prudký veřejný, pak soukromý spor mezi vévodou z Orléans a vévodou du Maine o králův kodicil. — Na radu vévody z La Force převádím spor do čtvrté vyšetřovací komory. — Pak ho tam nechám přerušit, zasedání zvednout a odložit na odpoledne. — Paní Vévodkyně, z nenávisti k levobočkům nedávno a tajně ve shodě s vévodou z Orléans, který na zasedání prohlásí pana Vévodu hlavou regentské rady. — Regent vrací parlamentu právo remonstrací, slibuje mu, že s ním promluví o formě vlády, a za velkého potlesku zasedání zvedá. — Opatření v Palais-Royal, kam jdu na oběd. — Krátká radost maršála z Villeroy atd. — Odpolední zasedání. — Řeč vévody z Orléans. — Vévoda du Maine se sotva odváží odpovědět. — Kodicil zcela zrušen. — Regent obdařen veškerou mocí. — Chování levobočků. — Aklamace. — Proslov regenta, který navrhuje šest rad a opírá se přitom o vévodu z Bourgogne, a proč. — Potlesk. — Konec zasedání. — Regent se vrací do Versailles, kde ho Madame hned po příjezdu žádá jako o jedinou milost o úplné vyloučení abbé Duboise ze všeho a veřejně od něho dostane slib.

Smrt krále[1] zaskočila lenost vévody z Orléans, jako by se nedala předvídat; zůstal tam, kde jsme viděli, že jsem ho zanechal. V žádném z rozhodnutí, která měl mít učiněna, ať o záležitostech, nebo o různých volbách osob, nepokročil ani o krok; a byl zavalen rozkazy, jež bylo třeba vydat, a věcmi, jež bylo třeba upravit, jednou drobnější či prostřednější než druhou, ale všemi tak prozatímními a tak naléhavými, že se mu

1. **Vysvětlivka:** Ludvík XIV. zemřel ve Versailles ráno 1. září 1715. Zasedání pařížského parlamentu, o němž kapitola vypráví, se konalo nazítří, 2. září 1715.

stalo, co jsem mu na jeho první dny předpověděl: že nebude mít čas pomyslet na nic důležitého.

Dva dny předtím mě paní Sforzová dala požádat, abych se u ní jednou ráno zastavil. Byla znepokojena — a vévodkyně z Orléans ještě víc — rozhodnutími vévody z Orléans a jeho volbou osob. Ani jedna, ani druhá nemohla uvěřit, že by v duchu zůstal nečinný. Ujistil jsem paní Sforzovou, že se o tom přesvědčí až příliš brzy, a ona i vévodkyně z Orléans se o tom skutečně plně přesvědčily o čtyři dny později.

O smrti krále jsem se dozvěděl, když jsem se probudil. Šel jsem hned vzdát úctu novému panovníkovi. První nával už tam prošel; byl jsem tam skoro sám. Odtud jsem šel k vévodovi z Orléans, kterého jsem zastihl zavřeného, a celý jeho byt byl tak plný, že by tam na zem nepropadl ani špendlík. Vzal jsem ho stranou do jeho kabinetu, abych naposledy zkusil prosadit svolání Generálních stavů, což bylo zcela marné, a abych mu připomněl slovo, které dal mně a se mnou deseti či dvanácti pairům, že nám dovolí zůstat pokryti, až se bude žádat o naše hlasy, a také ostatní nepřístojnosti při zasedáních parlamentu, v čemž se mnou souhlasil. Připomněl jsem mu také, co jsem mu navrhl o celém pohřebním obřadu a co schválil: totiž ušetřit výdaje, zdlouhavost a spory, které by tak dlouhý obřad vyvolal, a postupovat — ačkoli král o tom nic nenařídil — tak, jak se postupovalo u Ludvíka XIII., který všechno zakázal a omezil na to nejprostší. Vévoda z Orléans se tím skutečně řídil a nenašel se nikdo, komu by na zesnulém králi záleželo natolik, aby si stěžoval na tak naprosté omezení, které on sám nenařídil.

Odtud jsem vystoupil nahoru k vévodovi z La Trémoille, kde jsme se měli sejít hned po smrti krále a kde už byli téměř všichni vévodové, kteří pobývali ve Versailles, ve velmi hojném počtu. Pan z La Trémoille byl nejstarší ze všech, kdo měli v zámku byt. Pan z Remeše[2], první z oněch deseti či dvanácti, kteří spolu byli u vévody z Orléans kvůli čepici, podal zprávu o svolení, které nám dal, a já po něm o jeho obnovení, které jsem si právě v tu chvíli vymohl. Jednota i usnesení byly pevně potvrzeny, stejně jako naprosté odloučení od prvního prezidenta, s nímž jsme už byli na noze bez jakýchkoli ohledů; načež jsme se rozešli.

Brzy nato jsem vévodu z Orléans viděl znovu; v době oběda byl lidmi obléhán o něco méně a přiznal se mi, že nesestavil žádný seznam, neučinil žádnou volbu kromě těch, o nichž jsem mluvil, a v ničem se nerozhodl. Nebyla vhodná chvíle hubovat ani vyčítat. Spokojil jsem se s tím, že jsem pokrčil rameny a nabádal ho, aby se aspoň měl na pozoru před přímluvami a před ministry. Znovu jsem se ujistil, že Pontchartrain i Desmarets budou úplně vypuzeni, jakmile budou rady utvořeny a vyhlášeny a jakmile začne nová vláda. Potom jsem ho přivedl na závěť a na kodicil a zeptal se

2. **Vysvětlivka:** François de Mailly (1658–1721), arcibiskup-vévoda z Remeše, a tedy duchovní pair, dříve arcibiskup z Arles, pozdější kardinál.

ho, jak se v té věci hodlá zachovat v parlamentu, kam jsme měli jít nazítří a kde se obě tyto listiny měly předčítat.

Byl to člověk na světě nejpevnější ve svém kabinetu mezi čtyřma očima a nejméně pevný jinde. Sliboval mi divy; vyložil jsem mu, jak je to důležité a oč všechno pro něho jde. Byl jsem u něho skoro dvě hodiny. Na chvíli jsem se zastavil u vévodkyně z Orléans, která ležela za závěsy lůžka s množstvím žen v mlčení, a šel jsem domů na oběd s lidmi, kteří na mě čekali, abych pak odjel do Paříže. Bylo už velmi pozdě, po obědě jsme měli co probírat, a já se chystal k odjezdu, když si mě vévoda z Orléans dal zavolat i s několika vévody, kteří byli u mě a které tedy nebylo třeba hledat jinde. Šli jsme tedy k němu. Byl ve svém mezipatře s vévodou ze Sully, s panem z Met[3] a s několika dalšími vévody, které si dal zavolat, neboť poslal pro všechny, které by ještě zastihli neodjeté. Bylo osm hodin večer.

Tam k nám vévoda z Orléans pronesl pěkně pozlacenou řeč, aby nás přesvědčil, abychom zítra nic neměnili, jak nám to sám dovolil; poukazoval na zmatek, který by to mohlo vnést do nejdůležitějších státních záležitostí, jež se tam měly upravit, jako je regentství a správa království, a na nepřístojnost, jež by padla na nás, kdybychom je kvůli svým zvláštním zájmům zastavili, nebo aspoň zdrželi.

Několik z přítomných bylo velmi udiveno tak náhlou změnou od konce dopoledne. D'Antin, pan z Met a několik dalších trvali na tom, do jaké situace nás uvrhl podivný obrat, který se podařilo dát záležitosti, do níž nás přiměli pustit se proti naší vůli; to vše bylo připomenuto několika slovy. Pan ze Sully, Charost, já a několik dalších — a nade všechny pan z Remeše, jemuž bylo svolení dáno, a my, kteří jsme je jeho jménem vyřídili všem, já zcela nedávno, když jsem je ráno téhož dne zopakoval početnému shromáždění u vévody z La Trémoille — jsme se ptali, jaký účinek může od takové proměny očekávat a jaký ohled, o němž se nejvyšší důstojnost království, tak raněná, a osoby, které jí byly obdařeny, aspoň z větší části domnívaly, že si ho od něho zaslouží. Jeho rozpaky byly krajní, ale nepovolil. Všichni jsme se po sobě podívali a říkali jsme si navzájem, že to, co se od nás žádá, je po tom, co se stalo, nemožné.

Vévoda z Orléans se zdál velmi zkroušen, několikrát přiznal, že ta čepice je neudržitelná uzurpace a že ostatní, na které si stěžujeme, nejsou o nic menší; ale že je třeba to napravit v pravý čas a na pravém místě a nerušit tak důležité zasedání soukromou při; že čím je spravedlivější, tím víc nám bude zavázán, když ji odložíme, tím víc si zasloužíme o stát a tím víc nás bude veřejnost schvalovat, že dáváme přednost obecným záležitostem před svými. „Ale, pane," řekl jsem mu, „až budou veřejné záležitosti upraveny, vysmějete se nám i našim záležitostem; a nevyužijeme-li takové příležitosti, jako je tato, budete nás odkládat bez konce a my Vám své zájmy obětu-

3. **Vysvětlivka:** Henri-Charles du Cambout de Coislin, biskup z Met a první almužník, od roku 1710 vévoda z Coislinu a pair.

jeme nadarmo.“ Vévoda z Orléans nám sliboval divy a zavázal se nám svým slovem, výslovným, formálním a slavnostním, že všechny naše spory o uzurpace parlamentu — čepici, rady na lavici[4] atd. — rozhodne v náš prospěch, jakmile se veřejné záležitosti uvolní. Prosil jsem ho, aby si dal na ten závazek pozor, aby sliboval jen to, co hodlá dodržet, a aby se nevystavoval stížnostem a výzvám, které — tím si může být jist — bychom mu nešetřili, kdybychom zpozorovali, že se snaží svému slovu vyhnout. Znovu nám je dal velmi slavnostně a žádal od nás naše slovo, že zítra v parlamentu nic nového nezavedeme.

Ti pánové byli stejně slabí jako nespokojení. Bručeli, aniž se odvážili jasně promluvit. Cítili, jak závažné je propásnout příležitost; ale zvyklí na otroctví se ani jeden neodvážil cuknout udidlem proti princi, který zastupoval zesnulého krále, jehož stín je ještě naplňoval hrůzou. Toto tlumené mumlání trvalo nějakou dobu.

Protože jsem ztratil naději, že z toho vzejde nějaké rozhodnutí, ujal jsem se znovu slova. Řekl jsem vévodovi z Orléans, že bude velmi nesnadné zadržet zítra všechny pairy, kteří byli dnes ráno u vévody z La Trémoille, a ty, které po příjezdu do Paříže uvědomí; že navíc nevidím, jak je přesvědčit o slovu, které nám dává, že rozhodne v náš prospěch o čepici a o ostatních uzurpacích, na něž si máme tolik co stěžovat, ledaže by uznal za vhodné, aby jeden z nás při vstupu do zasedání zítra před jakoukoli jinou záležitostí vyhlásil usnesení, které jsme přijali; a zároveň že z úcty k tomu, co nám právě dal najevo, že si od nás přeje, a abychom kvůli svému zvláštnímu zájmu nezdržovali veřejné záležitosti, souhlasíme s tím, že necháme věci tak, jak jsou, dokud nebudou veřejné záležitosti upraveny; že však protestujeme proti uzurpacím, jmenovitě proti čepici, proti radovi na koncích lavic atd.; že bychom je ovšem déle nestrpěli nebýt výslovného, určitého, jasného a slavnostního slova, které nám dal, že je rozhodne a že nám ve všech těchto uzurpacích zjedná plné spravedlnosti, jakmile budou veřejné záležitosti upraveny; a zároveň aby se ten, kdo bude protest přednášet, obrátil k němu a vyzval ho, aby potvrdil pravdivost toho, co bylo řečeno, a stvrdil ji tím, že totéž slovo dá znovu na plném zasedání.

Vévoda z Orléans si tehdy začal oddechovat a nedělal žádné potíže ani s protestem, ani s opakováním svého slova. Dodal, že mě pověřuje, abych protest přednesl, a abych podal co nejpevnější ujištění o rychlém, jasném a příznivém rozhodnutí, jakmile budou veřejné záležitosti upraveny a regentství nabude pro vládu ve státě ustálené a trvalé podoby.

Pan z Remeše a někteří další měli velkou chuť zaútočit na levobočky hned na tomto prvním zasedání; s námahou jsem je zadržel úvahou, že nelze podnikat příliš mnoho věcí najednou a že se nejprve musíme vymanit z uzurpací parlamentu proti nám; jakmile však viděli odklad, který vévoda z Orléans vyžadoval, chtěli se k levo-

---

4. **Vysvětlivka:** Jedna z „uzurpací“ parlamentu, na něž si pairové stěžovali: při zasedáních usedal na konec lavic pairů rada parlamentu, takže pairové neseděli odděleně.

bočkům vrátit. Vévoda z Orléans namítl, že především je nutné zabránit tomu, aby si přisvojili moc, pod níž by všechno podlehlo a s níž — kdyby prošla taková, jakou jim podle vší pravděpodobnosti dávala králova závěť a jeho kodicil — by jim nikdo, počínaje jím samým, nemohl v ničem odporovat, tím méně jim upírat to, čeho už byli v držení; v tomto ohledu bylo třeba vyčkat jiných časů a jiných příležitostí. Tato úvaha byla pravdivá; podpořil jsem ji tím spíš, že právě její pravdivost, která mě zasáhla, mi usnadnila zavázat se, jak jsme viděli, vévodkyni z Orléans, že se na těchto prvních zasedáních nic proti levobočkům nepodnikne. Všichni přítomní se tomu podvolili, ale využili toho, aby naléhali na uzurpace parlamentu.

Vévoda z Orléans v tom nenechal nic na přání závazky, které znovu přijal v důsledku toho, co bylo právě řečeno, a znovu mě pověřil, abych protest přednesl. Bránil jsem se tím, že důstojněji by jej přednesl pan z Remeše, který mi jej však spolu s ostatními jednohlasně svěřil. Vzpíral jsem se, a když jsem požádal o chvíli ticha, řekl jsem, že mám tři důvody, proč se omluvit: první, že se sluší, aby jej přednesl nejstarší, jímž je pan z Remeše, když je přítomen; druhý, že dohodne-li se, aby jej přednesl někdo jiný, může to být jedině pan d'Antin nebo některý z těch, jejichž rukama aféra s čepicí hlavně prošla; třetí, že znalost sebe sama mě vede k obavě, že bych jej přednesl příliš důrazně, zvlášť pokud jde o výzvu vévodovi z Orléans.

Všem třem se vysmáli. Pan z Remeše prohlásil, že protest přednášet nebude; že je třeba ho nechat mně, protože já se toho zhostím lépe než kdokoli jiný, jak se vždycky říká, když se chce člověk něčeho zbavit. D'Antin tvrdil, že to, že se zabýval podrobnostmi aféry s čepicí, ho nijak nečiní způsobilejším k přednesení protestu; vévoda z Orléans prohlásil, že jedná v tak dobré víře, že bude souhlasit s jakoukoli podobou výzvy, která mu bude adresována. Zmatený hluk začal znovu; několik mi jich šeptalo do ucha, že protest i výzva budou mít v mých ústech docela jinou váhu, protože nikomu není neznámo, v jakém vztahu jsem k vévodovi z Orléans; zkrátka nikdo se toho nechtěl ujmout. Vévoda z Orléans na mě začal naléhat ještě víc, abych to udělal; nebylo možné se toho zbavit.

Když bylo všechno takto upraveno a dohodnuto, k velké lítosti nás všech, bylo třeba vymyslet, jak v tak krátké lhůtě uvědomit nepřítomné o tak závažné změně, o níž museli být zpraveni dřív, než nazítří ráno vstoupí do parlamentu. Dohodli jsme se, že každý z nás pošle k těm, kdo bydlí nejblíže jeho domu, a ještě téhož večera je požádá, aby se nazítří v pět hodin ráno dostavili k arcibiskupovi z Remeše v parlamentním oděvu kvůli velmi důležité a velmi naléhavé věci. Bylo deset hodin večer, když jsme přijeli do Paříže, a každý z nás hned vůči ostatním vykonal, co bylo dohodnuto.

Téměř všichni se sešli mezi pátou a šestou ráno u arcibiskupa z Remeše na konci Královského mostu, za palácem Mailly. Podal zprávu o tom, co se předchozího večera stalo u vévody z Orléans. Reptání bylo velké, ale pomoci nebylo, bylo nutno se tomu podřídit.

Ještě jednou jsem se pokusil přenést protest na někoho jiného. Bylo to úplně marné; souhlas byl jednomyslný. Namítli mi, co bylo dohodnuto předchozího večera: že na tom nelze nic měnit bez svolení vévody z Orléans, který chtěl jako první, a od té doby na tom stále trval, abych to byl já; že není čas za ním jet ani důvod žádat, aby to změnil; a skončilo to tím, že mě nabádali, abych se toho zhostil s odvahou a ve výzvě nešetřil vévodu z Orléans, který sám nás šetřil tak málo, a tak brzy, tak náhlou změnou, kterou bylo možno nazvat porušením slova.

Tyto poslední řeči mi daly pocítit, že je nutné pokusit se mysli uklidnit. Vylíčil jsem svízelné postavení vévody z Orléans mezi parlamentem, který měl v úschově závěť a kodicil krále, a levobočky, o nichž nikdo nepochyboval, že byly sepsány pro jejich velikost a moc; že pro něho, pro stát i pro nás samé jde o všechno, aby levobočci nezískali to, co jim král velmi pravděpodobně přiřkl; že svolení, které nám vévoda z Orléans dal a zopakoval, bylo projevem jeho spravedlivosti, jeho dobré vůle k nám a jeho přesvědčení o našich důvodech; že to, co se stalo večer, bylo plodem jeho úvah; že mu nemůžeme vyčítat, že nechtěl kvůli nám riskovat, aby se proti němu spojil parlament s levobočky v kritické chvíli, kdy se rozhoduje o moci regenta, ani riskovat rozruch a přerušení tak závažných a naléhavých záležitostí, při němž by on mohl jen ztratit a my ještě víc, neboť veřejnost, naladěná vůči nám tak, jak byla, by nám všechno přičítala, protože jsme chtěli smíchat své soukromé spory s úpravou vlády; že jsou časy a okolnosti, kdy je nutno se přizpůsobit; a že nic nemůže být pro nás škodlivější, než strpět sebemenší moc ve státě u levobočků, o nichž nemůžeme nevědět, že jsou nejzainteresovanějšími nepřáteli naší důstojnosti a největšími nepřáteli většiny z nás osobně; že konečně vévoda z Orléans, jakmile bude jednou uveden do vší moci, která náleží jeho původu a jeho regentství, nebude moci nebýt nám vděčný za ohled, který mu byl k jejímu dosažení tak nezbytný, ani přestat smýšlet, jak vždycky smýšlel, o uzurpacích parlamentu vůči nám, ani nedodržet slovo tak slavnostně dané, jak to hned učiní na plném zasedání parlamentu, že nás rozsoudí a zjedná nám spravedlnost, jakmile zařídí veřejné záležitosti.

Zdálo se mi, že tato krátká řeč mysli uklidnila. Bylo po sedmé hodině ráno a všichni jsme spolu jeli rovnou do parlamentu se všemi svými kočáry a se svým doprovodem za sebou.

Zastihli jsme parlament v plném zasedání s panem z La Rochefoucauld, s panem z Harcourtu a jen se dvěma nebo třemi dalšími, kteří vzkázali panu z Remeše, že se podřídí tomu, co se mezi námi u něho dohodne, ale že tam nemohou přijít, protože musí být přítomni při přijetí pana z La Rochefoucauld. Tento vévoda, který ještě nedokázal strávit mou přednost, své přijetí stále odkládal. Nechtěl se však připravit o účast na všem, co se mělo po smrti krále v parlamentu odehrát, a dal se přijmout téhož rána dřív, než kdokoli přijel. Skoro hned, jak jsem vstoupil do zasedání, jsem se dozvěděl, že první prezident měl tu drzost mu navrhnout, a to ještě na plném zasedání parlamentu, ještě téhož rána, aby protestoval proti rozsudku, který zesnulý

král vynesl mezi ním a mnou[5], a aby se odvolal k parlamentu, s ujištěním, že tam mu rádi zjednají spravedlnost; a že mu vévoda z La Rochefoucauld velmi důstojně odpověděl, že rozsudek krále pokládá za spravedlivý, že ho nikdy ani nenapadne se odvolávat a že o záležitosti skončené a uzavřené už nemůže být řeči; načež první prezident zůstal zahanben. Tento počestný muž se jen snažil vnést mezi nás svár. Pan z La Rochefoucauld vycítil past a jaký krok by to byl odvolat se od krále k parlamentu, a moudře se vystříhal do ní padnout. Skutečně, jakmile jsem se objevil, sklonil se, aby mi nad sebou uvolnil místo, kam jsem se hned posadil, a mluvil jsem s ním o tom, co se stalo předchozího večera u vévody z Orléans a ráno u pana z Remeše, což, jak jsem viděl, mu bylo velmi málo po chuti. Vzal jsem to s ním jen zlehka, protože jsme od rozsudku o přednosti už nebyli na té noze jako kdysi, a protože se, nevím proč, stranil vévody z Orléans.

Když jsem se dozvěděl, co se právě mezi ním a prvním prezidentem stalo, pokud jde o mne, měl jsem chuť mu za to projevit zdvořilost; ale zdržel jsem se, abych nechal zestárnout zášť a zvyk na mou přednost a nic neriskoval s nadutým, ještě rozdrážděným a nepříliš duchaplným člověkem, který by snad tuto poklonu nepřijal příliš dobře.

Necelou osminu hodiny poté, co jsme zasedli, přišli levobočci. Pan du Maine pukal radostí. Výraz je podivný, ale jinak jeho držení vystihnout nelze. Rozesmátý a spokojený výraz plul navrchu nad výrazem troufalosti a sebedůvěry, které přesto prosvítaly, i nad zdvořilostí, jež jako by s nimi zápasila. Zdravil napravo i nalevo a každého probodával pohledem. Když vstoupil několik kroků do parketu, měl jeho pozdrav prezidentům ráz jásotu, který se citelně zrcadlil v pozdravu prvního prezidenta. Vůči pairům byla vážnost — není přehnané říci uctivost —, pomalost a hloubka jeho úklony k nim na všechny tři strany výmluvná. Hlavu měl skloněnou, i když se narovnával: tak silně tíží zločiny i ve dnech, kdy se už o triumfu nepochybuje. Pečlivě jsem ho všude sledoval pohledem a postřehl jsem, že na všech třech stranách stejně mu byla úklona oplacena strnule a krátce. Pokud jde o jeho bratra, nebylo na něm znát nic než jeho obvyklý chlad.

Sotva jsme se znovu posadili, přišel pan Vévoda a okamžik nato vévoda z Orléans. Nechal jsem utichnout hluk, který provázel jeho příchod, a jakmile jsem viděl, že se první prezident chystá promluvit a smeká, dal jsem znamení rukou, smekl jsem a hned se zase pokryl a řekl jsem, že jsem pověřen pány pairy prohlásit před shromážděným sborem, že jedině s ohledem na důležité a naléhavé veřejné záležitosti, o jejichž úpravu nyní jde, jsou pairové ochotni ještě snášet víc než nepřístojnou uzurpaci čepice a ostatní uzurpace, na něž si mají stěžovat, a tímto veřejným svědectvím ukázat spravedlivou přednost, kterou dávají státním záležitostem před svými vlastními, nej-

5. **Vysvětlivka:** Spor o přednost mezi Saint-Simonem a vévodou z La Rochefoucauld (Františkem VIII.), který Ludvík XIV. rozhodl roku 1714 ve prospěch Saint-Simona.

osobnějšími, nejdražšími a nejspravedlivějšími, jež nechtějí zdržet ani o okamžik; ale že zároveň jménem pairů protestuji proti těmto uzurpacím a proti jejich trvání co nejvýslovněji, nejformálněji a nejslavnostněji, uprostřed a tváří v tvář nejvznešenějšímu shromáždění, a zmocněn souhlasem a přítomností všech pairů; a že dále prohlašuji, že je tomu tak jedině s ohledem na výslovné a slavnostní slovo, které nám zde přítomný vévoda z Orléans dal včera večer ve svém bytě ve Versailles, že tyto uzurpace jasně rozhodne a rozsoudí, jakmile budou veřejné záležitosti vlády upraveny; a že uznal za vhodné, abych to zde jasně vyslovil, jak činím, a (smekl jsem a hned se zase pokryl) abych měl tu čest vyzvat jeho samého, aby zde prohlásil, že takové je slovo, které nám dal a na které jedině spoléháme, a že se v důsledku toho nyní omezujeme na to, co jsem právě řekl a prohlásil s jeho výslovným a formálním souhlasem a svolením, v přítomnosti patnácti nebo šestnácti zde přítomných pairů, které si včera večer dal zavolat k sobě[6].

Hluboké ticho, s nímž jsem byl vyslechnut, svědčilo o překvapení celého shromáždění. Vévoda z Orléans smekl, potvrzuje, co jsem právě řekl, dost tiše a s rozpačitým výrazem, a znovu se pokryl.

Hned nato jsem se podíval na pana du Maine, který se mi zdál spokojený, že z toho vyvázl tak lacino, a o němž mi sousedé řekli, že na začátku mé řeči vypadal velmi znepokojeně.

Po mém protestu následovalo velmi krátké ticho, načež jsem viděl, jak první prezident řekl dost tiše několik slov vévodovi z Orléans a pak nahlas určil deputaci parlamentu, aby došla pro závěť krále a jeho kodicil, který byl uložen na témž místě. Ticho trvalo i během tohoto velkého a krátkého čekání; každý se díval na ostatní, aniž se pohnul. Všichni jsme seděli na dolních sedadlech, dveře se pokládaly za zavřené, ale velká komora byla plná zvědavců z urozených kruhů i ze všech stavů a početného doprovodu těch, kdo zasedali. Vévoda z Orléans byl tak povolný, že se nechal zlákat vidinou anglické pomoci pro případ potřeby, a proto dal posadit mylorda Stairse do jedné z lóží[7]. Bylo to dílo vévody z Noailles, Canillaca[8] a abbé Duboise.

Byla tu i jiná, bližší pomoc. Pluk gardy potichu obsadil všechny přístupy a všichni důstojníci spolu s rozptýlenými vybranými vojáky vnitřek paláce. Vévoda z Guiche, který svůj úřad postoupil synovi[9], byl v dolní lóži u krbu. Vyjednal si to s vévodou z Orléans a dostal od něho šest set tisíc livrů za tuto službu, kterou mu dokázal ná-

---

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 13, I).

7. **Vysvětlivka:** Lóže (*lanternes*) byly uzavřené kóje ve velké komoře pařížského parlamentu, odkud bylo možné sledovat zasedání, aniž byl divák sám na očích.

8. **Vysvětlivka:** Canillac, přítel a důvěrník vévody z Orléans.

9. **Ediční poznámka:** Vévoda z Guiche byl plukovníkem pluku francouzské gardy od roku 1704 a synovi jej postoupil až roku 1717; 2. září 1715 mu tedy ještě velel. Saint-Simon tu předjímá pozdější stav.

ležitě zdůraznit. Za králova života se vydával za člověka oddaného levobočkům. Ti s ním počítali a, jak vidíme, brzy se přepočítali. Opatření bylo k užitku jen vévodovi z Guiche; všechno, pravda, proběhlo dost nevlídně, ale bez sebemenšího zdání, že by byl nějak porušen dokonalý klid.

Deputace se vrátila brzy. Odevzdala závěť a kodicil do rukou prvního prezidenta, který je ukázal vévodovi z Orléans, aniž je pustil z ruky, a pak je dal přes prezidenty parlamentu podat z ruky do ruky Dreuxovi, radovi parlamentu, otci velmistra ceremonií, s tím, že dobře čte a silným hlasem, který bude všemi dobře slyšet z místa, kde seděl na horních sedadlech za prezidenty u lóže od bufetu. Lze si představit, v jakém tichu byl poslouchán a jak se oči i uši upíraly k tomuto předčítači. Přes všechnu svou radost projevil vévoda du Maine stísněnou duši; ocitl se ve chvíli těžkého zákroku, který bylo třeba vydržet. Vévoda z Orléans dával najevo jen klidnou pozornost.

Nebudu se zdržovat u těchto dvou listin, v nichž jde jen o velikost a moc levobočků, paní z Maintenon a Saint-Cyru[10], o volbu osob pro výchovu krále a o regentskou radu sestavenou co nejhůř pro vévodu z Orléans, a o to, aby byl vydán, zcela zbaven jakékoli moci, do neomezené moci vévody du Maine.

Pozoroval jsem zachmuřenost a jakési rozhořčení, které se s postupem čtení zračily na všech tvářích a které se proměnily v jakési němé kvašení při čtení kodicilu, jež přednesl abbé Menguy, další rada velké komory, ale duchovní, a ze stejného místa jako Dreux, aby byl lépe slyšet. Vévoda du Maine to vycítil a zbledl, neboť se soustředil jen na to, aby přelétal pohledem všechny tváře, a mé oči ho bedlivě sledovaly, zatímco jsem poslouchal a čas od času se díval, jak se tváří vévoda z Orléans.

Když bylo čtení skončeno, tento princ se ujal slova, přelétl očima celé zasedání, smekl, znovu se pokryl a pronesl slovo chvály zesnulého krále a lítosti nad ním. Potom zvýšil hlas a prohlásil, že může jen schválit vše, co se týká výchovy krále, pokud jde o osoby, a co se v ustanoveních, která jsme právě slyšeli, nachází o tak krásném a tak užitečném zařízení, jako je Saint-Cyr; že pokud jde o ta, která se týkají vlády ve státě, promluví zvlášť o tom, co o tom obsahuje závěť a co kodicil; že je mu nesnadné uvést je v soulad s tím, co mu král řekl v posledních dnech svého života, a s ujištěními, která mu veřejně dal, že v jeho ustanoveních nenajde nic, s čím by nemohl být spokojen, a v důsledku čehož král sám od té doby se všemi rozkazy, které bylo třeba vydat, stále odkazoval na něho a posílal k němu své ministry, aby je od něho ve státních záležitostech přijímali; že král zřejmě nepochopil dosah toho, co ho přiměli učinit — při tom se podíval směrem k vévodovi du Maine —, protože regentská rada je závětí vybrána a její moc tak upevněna, že jemu samému už žádná nezůstává; že tato újma způsobená právu jeho původu, jeho oddanosti k osobě krále, jeho lásce a jeho věrnosti ke státu je toho druhu, že ji nemůže strpět, má-li si zachovat

---

10. **Vysvětlivka:** Saint-Cyr, královský ústav svatého Ludvíka u Versailles, výchovný dům pro dívky z chudé šlechty, který roku 1686 založila paní z Maintenon.

čest; a že od úcty všech zde přítomných očekává dost na to, aby byl přesvědčen, že jeho regentství bude vyhlášeno takové, jaké má být, totiž úplné a nezávislé, a volba regentské rady, jíž neupírá hlasovací právo v záležitostech, ponechána jemu, protože o nich nemůže jednat než s osobami, které, schváleny veřejností, mohou mít i jeho důvěru. Tato krátká řeč, jak se zdálo, učinila velký dojem.

Vévoda du Maine chtěl promluvit. Když smekal, předklonil se vévoda z Orléans před panem Vévodou a řekl vévodovi du Maine suchým tónem: „Pane, budete mluvit, až na Vás přijde řada." V okamžiku se věc obrátila podle přání vévody z Orléans. Moc regentské rady i její složení padly. Volba regentské rady byla svěřena vévodovi z Orléans, regentovi království, se vší mocí regentství, a regentské radě většinou hlasů jen rozhodování záležitostí, přičemž hlas regenta se při rovnosti hlasů počítal za dva. Tak zůstaly všechny milosti i tresty jedině v rukou vévody z Orléans. Souhlasné volání bylo takové, že se vévoda du Maine neodvážil říci ani slovo. Šetřil se na obhajobu kodicilu, jehož zachování by skutečně samo o sobě zrušilo vše, čeho vévoda z Orléans právě dosáhl.

Po několika chvílích ticha se vévoda z Orléans znovu ujal slova. Projevil nové překvapení, že ustanovení závěti nestačila tomu, kdo je vnukl, a že ti, nespokojeni s tím, že se jimi ustanovili pány státu, sami shledali jejich klauzule tak podivnými, že se pro své uklidnění museli stát ještě pány osoby krále, jeho vlastní osoby, dvora a Paříže. Dodal, že je-li jeho čest ustanoveními závěti raněna do té míry, jak to podle všeho pocítil sám sbor, a s ní všechny zákony a pravidla, jsou tytéž ještě víc pošlapány ustanoveními kodicilu, který nenechává v bezpečí ani jeho svobodu, ba ani jeho život a staví osobu krále do naprosté závislosti na tom, kdo se odvážil zneužít stavu slabosti umírajícího krále, aby z něho vyrval, čemu nemohl rozumět. Uzavřel prohlášením, že regentství je za takových podmínek nemožné vykonávat a že nepochybuje, že moudrost sboru zruší kodicil, který nelze obhájit a jehož ustanovení by uvrhla Francii do největších a nejnevyhnutelnějších neštěstí. Zatímco tento princ mluvil, hluboké a zachmuřené ticho mu přitakávalo, aniž se projevilo slovy.

Vévoda du Maine, který zrudl i zbledl, se ujal slova, které mu tentokrát bylo ponecháno. Řekl, že když mu je svěřena výchova krále, a tedy i jeho osoba, je zcela přirozeným důsledkem, aby měl výlučně, s vyloučením kohokoli jiného, plnou moc nad jeho civilní a vojenskou domácností, jinak se nemůže zavázat, že mu zajistí službu, ani ručit za jeho osobu; a odtud přešel k vychvalování své oddanosti, zesnulému králi tak dobře známé, že do něho vložil veškerou svou důvěru.

Vévoda z Orléans ho při tom slově přerušil a chytil se ho. Pan du Maine je chtěl zmírnit chválou maršála z Villeroy, který mu byl přidělen, ale pod ním, v témž úřadu a v téže důvěře. Vévoda z Orléans odvětil, že by bylo podivné, kdyby první a nejúplnější důvěra nepatřila jemu, a ještě podivnější, kdyby nemohl žít v blízkosti krále jinak než pod mocí a ochranou těch, kdo by se stali neomezenými pány uvnitř i navenek, a dokonce Paříže prostřednictvím gardových pluků.

Ludvík August Bourbonský, vévoda du Maine (1670–1736), legitimovaný syn Ludvíka XIV. a paní z Montespan, podle portrétu Françoise de Troy. Matthijs Pool, lept a rytina. Rijksmuseum, Amsterdam.

Spor se rozpaloval a drobil v útržky vět, které si jeden druhému házeli, když jsem já, znepokojen tím, jak skončí hádka, jež se stávala nedůstojnou, a podvoluje se podnětu, který mi právě dal vévoda z La Force[11] přes vévodu z La Rochefoucauld, sedícího mezi námi dvěma, dal vévodovi z Orléans znamení rukou, aby vyšel a dokončil tuto rozepři ve čtvrté vyšetřovací komoře[12], která má do velké komory spojovací dveře a v níž nikdo nebyl. K tomuto kroku mě přimělo, že jsem zpozoroval, jak pan du Maine nabývá pevnosti, jak se zmateně šeptá o rozdělení hlasů a jak si vévoda z Orléans nevede nejlépe, protože se snižuje k tomu, aby takřka obhajoval svou při proti vévodovi du Maine.

Byl krátkozraký. Byl celý zaujat útočením a odpovídáním, takže znamení, které jsem mu dával, neviděl. Za několik okamžiků jsem je zopakoval, a když jsem neměl o nic víc úspěchu, vstal jsem, popošel několik kroků a řekl mu, i když z dost velké dálky: „Pane, kdybyste přešel do čtvrté vyšetřovací komory s panem du Maine, mluvil byste tam pohodlněji," a postoupil jsem v tutéž chvíli ještě dál a naléhal na něho znamením ruky a očí, které mohl rozeznat. Odpověděl mi pokynutím hlavy, a sotva jsem se znovu posadil, viděl jsem, jak se přes pana Vévodu naklání k panu du Maine; a hned nato oba vstali a odešli do čtvrté vyšetřovací komory. Neviděl jsem, kdo z těch, kdo byli rozptýleni mimo zasedání, je tam následoval, protože celé zasedání při jejich odchodu povstalo a zároveň se znovu posadilo, aniž se pohnulo, a vše v naprostém tichu. Za nějakou dobu vstal ze svého místa hrabě z Toulouse a šel do oné komory. Pan Vévoda ho tam o něco později následoval. Po nějaké době učinil totéž vévoda z La Force.

Zůstal tam dost krátce. Když se vracel do zasedání, minul vévodu z La Rochefoucauld i mne, vsunul hlavu mezi hlavu vévody ze Sully a mou, protože nechtěl, aby ho La Rochefoucauld slyšel, a řekl mi: „Proboha, jděte tam dovnitř, jde to velmi špatně. Vévoda z Orléans měkne, přerušte ten spor, přimějte vévodu z Orléans, aby se vrátil; a jakmile bude na svém místě, ať řekne, že je příliš pozdě na to, aby se to dokončilo, že je třeba nechat sbor jít na oběd a vrátit se to dokončit po jídle; a během té přestávky," dodal La Force, „povolat královské zástupce do Palais-Royal a dát promluvit s pairy, kterými si nelze být jist, a s vůdci smečky mezi soudci."

Rada se mi zdála dobrá a důležitá. Vyšel jsem ze zasedání a šel do čtvrté vyšetřovací komory. Našel jsem tam velký kruh dost početných diváků, hraběte z Toulouse vpředu u vchodu, ale přimknutého k tomu kruhu, pana Vévodu v témž postavení asi uprostřed, všechny dost daleko od krbu, před nímž byli sami vévoda z Orléans a vévoda du Maine, prudce se přeli tichým hlasem a oba vypadali velmi rozpáleně. Chvíli jsem tu podívanou pozoroval, pak jsem přistoupil ke krbu jako člověk, který

---

11. **Vysvětlivka:** Jindřich Jakub Nompar de Caumont, vévoda z La Force (1675–1726), vévoda a pair.

12. **Vysvětlivka:** Pařížský parlament měl vedle velké komory několik vyšetřovacích komor (*chambres des enquêtes*); čtvrtá z nich sousedila s velkou komorou.

chce promluvit. „Co je, pane?“ řekl mi vévoda z Orléans s živou netrpělivostí. „Naléhavé slovo, pane,“ řekl jsem mu, „které Vám musím říci.“ Dál mluvil k vévodovi du Maine, já skoro jako třetí; naléhal jsem znovu, nastavil mi ucho. „Tak ne,“ řekl jsem mu, a uchopil jsem ho za ruku: „pojďte sem.“ Odtáhl jsem ho do kouta u krbu. Hrabě z Toulouse, který stál nablízku, hodně ustoupil, a s ním celý kruh na té straně. Vévoda du Maine také ustoupil z místa, kde stál, dozadu.

Řekl jsem vévodovi z Orléans do ucha, že nesmí doufat, že na panu du Maine něco získá, protože ten kodicil jeho důvodům neobětuje; že délka této porady se stává nepřístojnou, zbytečnou a nebezpečnou; že je tu na odiv všem, kdo sem vstoupili, jako by byl na zasedání, a je tu ještě lépe viděn a pozorován; že mu nezbývá nic jiného než se vrátit do zasedání, a jakmile tam bude, přerušit je atd. „Máte pravdu,“ řekl mi, „hned to udělám.“ „Ale udělejte to tedy okamžitě,“ pokračoval jsem, „a nedejte se zdržet. Tu radu dlužíte panu z La Force, který mě posílá, abych Vám ji dal.“ Opustil mě beze slova, šel k panu du Maine, řekl mu dvěma slovy, že je příliš pozdě a že se to dokončí odpoledne.

Zůstal jsem tam, kde mě nechal. Hned jsem viděl, jak se mu vévoda du Maine uklonil, jako by se oba loučili, a odešel, a v tutéž chvíli, jak se pan Vévoda připojil k vévodovi z Orléans a jak spolu mluvili, zatímco pan du Maine se připojil ke kruhu a zastavil se v něm zády, patrně aby tento rozhovor sledoval. Trval dost krátce a byl velmi vlídný, třebaže pan Vévoda působil horlivě. Protože bylo třeba projít zhruba tam, kde jsem stál, aby se člověk vrátil do velké komory, šli oba ke mně.

V tu chvíli jsem se dozvěděl, že pan Vévoda právě požádal vévodu z Orléans, aby mohl vstoupit do regentské rady, když už se na závěť nebere ohled, a aby byl prohlášen jejím předsedou, a že toho dosáhl. Nenávist k levobočkům — kvůli hodnosti princů krve atd. i kvůli sporu o dědictví po panu Princi[13] — přiměla paní Vévodkyni, aby v posledních týdnech královy života učinila kroky k vévodovi z Orléans, a vévodu z Orléans, aby je dobře přijal, aby se posílil proti panu du Maine. Neodvážil se mi, myslím, říci, že se k tomuto místu předsedy regentské rady zavázal, ale věřím, že závazek byl už učiněn a že pan Vévoda jeho splnění spíše vymáhal, než o ně žádal. Zkrátka vévoda z Orléans mi řekl, že o tom promluví v parlamentu, než zasedání ukončí; projevil jsem panu Vévodovi gratulaci a souhlas a hned jsme se vrátili do zasedání.

Když se utišil hluk, který takové návraty vždycky provází, řekl vévoda z Orléans, že je příliš pozdě na to, aby sbor zdržoval déle, že je třeba jít na oběd a vrátit se po jídle, aby se věc dokončila. Hned nato dodal, že pokládá za vhodné, aby pan Vévoda vstoupil do regentské rady už nyní, a to s hodností předsedy této rady; a že když mu

---

13. **Vysvětlivka:** Ludvík XIV. ediktem z července 1714 přiznal svým legitimovaným synům, panu du Maine a hraběti z Toulouse, právo nástupnictví na trůn a roku 1715 i hodnost princů krve, čímž se dotkl postavení skutečných princů krve. O dědictví po panu Princi (Jindřichu Juliovi, † 1709) se rodina pana Vévody soudila s vévodkyní du Maine, tetou pana Vévody.

sbor v tomto ohledu zjednal spravedlnost, která náležela jeho původu a hodnosti regenta, vyloží mu, co si myslí o podobě, kterou je třeba dát vládě, a že zatím využívá moci svého regentství k tomu, aby mohl využít osvícenosti a moudrosti sboru, a vrací mu odteď dávnou svobodu remonstrancí. Tato slova provázel hlučný a všeobecný potlesk a zasedání bylo hned ukončeno.

Byl jsem toho dne pozván na oběd ke kardinálovi z Noailles, ale cítil jsem, jak je důležité využít tak krátkého a tak drahocenného času přestávky do odpoledního návratu a neopouštět vévodu z Orléans, na což na mě vévoda z La Force naléhal, jakmile jsem se vrátil do zasedání. Přistoupil jsem k vévodovi z Orléans na konci parketu a řekl mu do ucha: „Chvíle jsou drahé, jedu za Vámi do Palais-Royal"; a pak jsem se vrátil, kam jsem patřil, abych odešel s pairy. Když jsem nastupoval do kočáru, poslal jsem jednoho šlechtice, aby mě u kardinála z Noailles omluvil a řekl mu, že mu důvod povím. Jel jsem do Palais-Royal, kde zvědavost shromáždila všechny, kdo nebyli v paláci, a kam přišla ještě část těch, kdo tam byli diváky. Všichni moji známí, které jsem tam našel, se mě dychtivě vyptávali na novinky. Spokojil jsem se s odpovědí, že všechno jde dobře a podle pravidel, ale že ještě není všemu konec.

Vévoda z Orléans odešel do jednoho kabinetu, kde jsem ho našel samotného s Canillacem, který tam na něho čekal. Učinili jsme tam svá opatření a vévoda z Orléans poslal pro generálního prokurátora d'Aguesseaua, pozdějšího kancléře, a pro prvního generálního advokáta Jolyho de Fleury, pozdějšího generálního prokurátora. Byly skoro dvě hodiny. Prostřeli malý stůl pro čtyři, kam jsme si s tímto princem sedli Canillac, Conflans, první šlechtic komory vévody z Orléans, a já; a mimochodem řečeno, od té doby jsem s ním jedl už jen jednou, u vévodkyně z Orléans v Bagnolet.

Maršál z Villeroy zůstal ve Versailles. Pověřil Goesbrianta, zetě Desmaretsova, aby šel do paláce a často mu podával zprávy. Dostal od něho tři kurýry v rychlém sledu, kteří ho tak naplnili radostí a nadějí — jeho i vévodkyni z Ventadour, jeho dávnou dobrou přítelkyni —, že nepochybovali, že to, co se děje kolem kodicilu, jej udrží a obnoví závěť, takže se nedokázali ovládnout a roztrubovali po Versailles úplné vítězství vévody du Maine nad vévodou z Orléans. I Paříž byla v témž omylu, který šířili emisaři vévody du Maine na všechny strany, ale triumf neměl dlouhého trvání.

Vrátili jsme se do parlamentu krátce před čtvrtou. Jel jsem tam sám ve svém kočáře o chvíli dřív než vévoda z Orléans a našel jsem všechny už v zasedání. Hleděli na mě, jak se mi zdálo, s velkou zvědavostí; nevím, zda se vědělo, odkud přicházím. Dbal jsem, aby mé držení nic neprozradilo. Jen jsem mimochodem řekl vévodovi z La Force, že jeho rada byla spasitelná, že mám důvod očekávat od ní plný úspěch a že jsem vévodovi z Orléans řekl, že ji vymyslel a sdělil mi ji on. Když vévoda z Orléans přišel a hluk, neoddělitelný od početné družiny, se utišil, řekl, že je třeba navázat tam, kde se věci ráno zastavily; že musí soudnímu dvoru sdělit, že se s panem du Maine na ničem nedohodl, a zároveň mu znovu předložit obludné klauzule kodicilu vyrva-

ného umírajícímu panovníkovi, klauzule ještě mnohem podivnější než ustanovení závěti, o nichž dvůr usoudil, že se nemají provést; a že dvůr nemůže panu du Maine přiznat, aby byl pánem osoby krále, dvora a Paříže, a tedy státu, osoby, svobody i života regenta, kterého by mohl dát kdykoli zatknout, jakmile by byl neomezeným a nezávislým pánem králově civilní i vojenské domácnosti; že dvůr vidí, co by z takové neslýchané novoty, která vše kladla do rukou pana du Maine, nutně vyplynulo, a že ponechává osvícenosti a prozíravosti sboru, jeho moudrosti, jeho spravedlnosti a jeho lásce ke státu, aby prohlásil, co si o tom myslí.

Pan du Maine se tehdy ukázal na kolbišti stejně opovrženíhodný, jak byl hrozivý v temnotě kabinetů. Vypadal jako odsouzenec, a on, vždycky tak rudolící, měl ve tváři smrtelnou bledost. Odpověděl velmi tichým a málo srozumitelným hlasem a s výrazem stejně uctivým a pokorným, jak troufalý byl ráno.

Mezitím se však hlasovalo, aniž ho kdo poslouchal, a jednomyslně, jakoby v náhlém vzrušení, se přešlo k úplnému zrušení kodicilu. Bylo to předčasné, stejně jako ráno zrušení závěti, obojí z náhlého rozhořčení. Královští zástupci měli promluvit, a byli tam, dřív než kdokoli hlasoval; proto také první prezident nežádal o hlasy: ty předešly řádný postup. D'Aguesseau, ač generální prokurátor, a Fleury, první generální advokát, tedy promluvili: první několika slovy, druhý obšírněji a pronesl velmi krásnou řeč. Protože je k nalezení v knihovnách, zmíním se jen o shodných návrzích obou, ve všem všudy příznivých vévodovi z Orléans.

Když domluvili, vévoda du Maine, vida se docela oškubaného, zkusil poslední prostředek. Vyložil s větší silou, než se dalo očekávat podle toho, co ukázal na tomto druhém zasedání, ale přece s mírou, že je-li zbaven moci, kterou mu dal kodicil, žádá, aby byl zproštěn péče o krále a ručení za jeho osobu a aby si ponechal jen vrchní dozor nad jeho výchovou. Vévoda z Orléans odpověděl: „Velmi rád, pane, víc ani není třeba." Nato první prezident, stejně zdrcený jako vévoda du Maine, sebral hlasy.

Každý odpověděl ve smyslu návrhů a rozsudek byl vynesen tak, že vévodovi du Maine nezůstala žádná moc, která byla úplně vložena do rukou regenta, s právem jmenovat do regentské rady, koho bude chtít, odvolat z ní, koho uzná za vhodné, a učinit vše, co uzná za vhodné, ohledně podoby, kterou je třeba dát vládě; přičemž rozhodování záležitostí zůstalo regentské radě většinou hlasů a hlas regenta se počítal za dva jen v případě rovnosti hlasů; a pan Vévoda byl prohlášen předsedou regentské rady pod regentem s oprávněním do ní vstupovat a hlasovat v ní již nyní.

Během hlasování, vynesení rozsudku i po zbytek zasedání měl vévoda du Maine stále sklopené oči, vypadal spíš mrtvý než živý a zdál se nehybný. Jeho syn a jeho bratr nedali žádné znamení, že by se na něčem podíleli.

Rozsudek provázelo mohutné volání davu, který byl rozptýlen mimo zasedání; a dav, který naplňoval zbytek paláce, mu odpovídal, jak se postupně dozvídal, co bylo rozhodnuto.

Když se tento poněkud dlouhý hluk utišil, pronesl regent ke sboru krátké, zdvořilé a vznešené poděkování, ujistil o péči, s níž bude moc, kterou byl obdařen, užívat k dobru státu, a pak řekl sboru, že je čas ho zpravit o tom, co pokládá za nutné zřídit, aby mu to pomáhalo ve správě státu. Dodal, že to činí s tím větší důvěrou, že to, co zamýšlí, je jen provedením toho, co rozhodl pan vévoda z Bourgogne — neboť ho tak nazval — a co se našlo mezi papíry jeho schránky. Pronesl krátkou a krásnou chválu osvícenosti a úmyslů tohoto prince a pak prohlásil, že kromě regentské rady, která bude nejvyšší a pod niž budou spadat všechny vládní záležitosti, zamýšlí zřídit jednu radu pro zahraniční věci, jednu pro válečné záležitosti, jednu pro záležitosti námořnictva, jednu pro záležitosti financí, jednu pro církevní záležitosti a jednu pro záležitosti vnitřní správy království a vybrat několik soudců ze sboru, aby vstoupili do těchto dvou posledních rad a pomáhali jim svou osvíceností ve věcech správy království, práva a toho, co se týká svobod gallikánské církve.

Potlesk soudců propukl a celý dav mu odpověděl. První prezident uzavřel zasedání velmi krátkou poklonou regentovi, který vstal, a s ním zároveň celé zasedání, a odešlo se.

Zde je třeba si připomenout velmi zvláštní shodu myšlenek o těchto radách mezi vévodou z Chevreuse a mnou (Díl II, Tom 7, kap. 7), radách zamýšlených a přijatých panem vévodou z Bourgogne a předložených na tomto druhém zasedání regentem jako nalezené v jeho papírech. Nelze vyjádřit, jaký dojem učinilo toto vznešené jméno, ani do jaké míry se ukázala paměť tohoto prince drahou a jak upřímně byla jeho osoba oplakávána a ctěna s nejupřímnější úctou.

Z paláce jel regent rovnou do Versailles, protože bylo velmi pozdě a chtěl krále vidět dřív, než půjde spát, jako by mu chtěl podat zprávu o tom, co se stalo. Přijal tam vynucená blahopřání obou starých milenců[14] a odtud šel k Madame. Šla mu vstříc, aby ho objala, celá rozradostněná, a po prvních otázkách a společném radování mu řekla, že si nepřeje nic jiného než štěstí státu skrze dobrou a moudrou vládu a jeho vlastní slávu; že ho nikdy nebude žádat o nic jiného než o jedinou věc, která je jen pro jeho dobro a jeho čest, ale že o ni žádá jeho výslovné slovo: totiž aby nikdy v ničem, ať by to bylo sebemenší, nezaměstnal abbé Duboise, který je největší darebák a nejvěhlasnější šibal na světě, o čemž má tisíce a tisíce důkazů, a který, jakmile by se jen trochu někam vetřel, by chtěl dosáhnout všeho a zaprodal by jeho i stát pro svůj sebemenší prospěch. Řekla o něm ještě mnoho jiného a naléhala na pana syna tak, že z něho vymohla výslovné slovo, že ho nikdy nezaměstná.

Přijel jsem do Versailles o hodinu později. Šel jsem k vévodkyni z Berry, která byla celá rozradostněná. Vévoda z Orléans od ní právě odcházel. Potom jsem navštívil vévodkyni z Orléans, která se, jak se mi zdálo, snažila mít radost. Vyhnul jsem se s ní

---

14. **Vysvětlivka:** Maršál z Villeroy a vévodkyně z Ventadour, vychovatelka malého krále; Saint-Simon ji výše nazývá maršálovou „dávnou dobrou přítelkyní".

podrobnostem pod záminkou, že si jdu odpočinout. Nebylo to bez potřeby. Nazítří jsem se dozvěděl o slovu, vymoženém a daném, že abbé Dubois bude úplně vyloučen. Uvidíme až příliš brzy, že slova vévody z Orléans nebyla nikdy nic než slova, to jest zvuky, které narážejí do vzduchu.

Kapitola sedmá

*Rady jako obvykle. — Králova útroba odnesena do Notre-Dame zcela prostě. — Proslovy sborů ke králi. — Mnoho civilních reforem. — Královo srdce zcela prostě odneseno k Velkým jezuitům. — Podivuhodný a rychlý nevděk. — Regent navštíví paní z Maintenon v Saint-Cyru a ponechá jí penzi. — Madame ji tam týž den rovněž navštíví. — Parlament ponechán na měsíc. — Král odjíždí do Vincennes. — Královo tělo převezeno do Saint-Denis. — Troufalost pana Vévody, který si do králova kočáru vezme s sebou rytíře z Dampierre, svého štolbu. — Regent dovolí všem kočárům vjíždět na poslední nádvoří Palais-Royal a komukoli, kdo chtěl, potáhnout kočár černě (*draper*), až po prvního prezidenta parlamentu. — Novota pro soudce: černě potahovat kočáry při největších rodinných smutcích a nosit smuteční manžety. — Vězení otevřena; hrůzy. — Vévoda du Maine a hrabě z Toulouse připuštěni do rady jen s ministry zesnulého krále. — Smrt paní z La Vieuville. — Vévodkyně z Berry v Saint-Cloud jmenuje paní z Pons svou dámou šatny a nahradí ji paní z Beauvau. — Vévoda z Albretu velkým komořím po odstoupení vévody z Bouillonu, svého otce. — Král pořádá svůj první* lit de justice. *— Sbory pronášejí proslovy ke králi ve Vincennes. — Kancléř se za čtyři sta tisíc livrů vzdává svého úřadu státního sekretáře. — Crozat; kdo to byl; za zálohy jmenován velkým pokladníkem řádu. — Térat; kdo to byl; dostane jeho* râpé. *— Rady, odkud převzaty, jak zvráceny. — Prosadím, aby kardinál a vévoda z Noailles byli prohlášeni předsedou rady svědomí a předsedou rady financí. — Úvaha o moci a o velkém počtu ve věcech náboženství. — Rada svědomí. — Povaha Besonse, arcibiskupa bordeauxského, později rouenského, Pucella a Jolyho de Fleury. — Dorsanne; jeho povaha a konec. — Rada financí. — Kancléř z Pontchartrainu tajně upevní postavení svého syna. — Rada zahraničních věcí. — Válečná rada. — Povaha vévody z Guiche. — Opevnění svěřena Asfeldovi. — Povaha Saint-Contesta a Le Blanca. — Rada námořnictva. — Rada vnitřních věcí království. — Povaha Beringhena, prvního štolby, a markýze z Brancasu.*

Nazítří, v úterý 3. září, měl regent ve Versailles dvě zasedání rady: jedno ráno, druhé odpoledne, a byli na nich jen ministři zesnulého krále, totiž maršál z Villeroy, Voysin, kancléř Francie a státní sekretář války, Torcy, státní sekretář zahraničních věcí, který měl na starosti poštu, a Desmarets, generální kontrolor financí. Všichni byli jmenováni královou závětí — spolu s jeho dvěma levobočky a s maršály z Villars, z Harcourtu, z Tallard a z Huxelles —, aby s vévodou z Orléans, a za rok, ve čtyřiadvaceti letech, i s panem Vévodou tvořili regentskou radu. Avšak tím, co bylo předchozího dne rozhodnuto v parlamentu, se regent stal plně pánem a mohl ji složit docela podle své vůle, a všichni tito pánové byli ve velkých starostech. Nazítří měl

ještě radu opět jen s týmiž ministry zesnulého krále; a královy vnitřnosti byly bez jakéhokoli obřadu odvezeny do Notre-Dame dvěma královými almužníky v jednom z jeho kočárů, bez jakéhokoli doprovodu. Měly být odvezeny do Saint-Denis, ale to se změnilo na upozornění kardinála z Noailles, že vnitřnosti posledních králů jsou všechny v Notre-Dame.

Ve čtvrtek 5. září pronesly parlament a ostatní sbory ke králi slavnostní řeči. Téhož dne byla vyhlášena velká omezení v královské domácnosti a ve správě staveb; a jeho lovecké ekvipáže byly omezeny na stav, v jakém byly za Ludvíka XIII.

V pátek 6. září odnesl kardinál z Rohanu srdce k Velkým jezuitům[1] s velmi malým doprovodem a s velmi malou okázalostí. Kromě nezbytně nutné služby si lidé všimli, že při tomto obřadu u jezuitů nebylo ani šest osob ode dvora. Nepřísluší mně, který jsem po svém otci v životě ani jednou nevynechal každoroční výročí Ludvíka XIII. v Saint-Denis a který jsem tam byl už dvaapadesátkrát, aniž jsem tam kdy někoho viděl, abych poukazoval na tak rychlý nevděk.

Téhož dne učinil regent skutek nejvybranější zásluhy, kdyby ho k němu vedl ohled na Boha, ale skutek nejhlubší ubohosti, protože náboženství na něm nemělo žádný podíl a protože si tehdy měl zachovávat víc úcty k sobě samému a nevystavovat na odiv, přinejmenším ne tak náhle, s jakou bezpečností bylo dovoleno pronásledovat ho tím nejzarputilejším a nejkrutějším způsobem. V osm hodin ráno jel navštívit paní z Maintenon do Saint-Cyru. Strávil skoro hodinu s touto nepřítelkyní, která ho chtěla připravit o hlavu a která ho ještě nedávno chtěla obludnými ustanoveními královy závěti a kodicilu vydat se spoutanýma rukama i nohama vévodovi du Maine.

Regent ji při této návštěvě ujistil, že čtyři tisíce livrů, které jí král dával každý měsíc, jí budou vypláceny dál a že jí je bude prvního dne každého měsíce přinášet vévoda z Noailles, který tohoto prince k té návštěvě a k tomu daru patrně přiměl. Řekl paní z Maintenon, že bude-li chtít víc, stačí jen říci, a ujistil ji o své plné ochraně pro Saint-Cyr, kde si při odchodu prohlédl všechny třídy slečen pohromadě.

Je třeba vědět, že kromě panství Maintenon a ostatního jmění této proslulé a příliš zhoubné víly byl dům v Saint-Cyru, který měl přes čtyři sta tisíc livrů ročního důchodu a mnoho peněz v rezervě, podle svého zakládacího ustanovení povinen přijmout paní z Maintenon, kdyby se tam chtěla uchýlit; poslouchat ji ve všem jako jedinou představenou, ve všem absolutní; vydržovat ji i všechno, co by tam při sobě měla, její služebnictvo, její povozy uvnitř i venku, ve všech věcech bez výjimky podle jejího přání, její stůl i ostatní stravu rovněž podle jejího přání, a to na útraty domu — což bylo až do její smrti velmi přesně dodržováno. Nepotřebovala tedy tuto krásnou štědrost v podobě dalšího vyplácení penze ve výši čtyřiceti osmi tisíc livrů. Bylo by docela dost, kdyby vévoda z Orléans ráčil zapomenout, že je na světě, a nerušil její

---

1. **Vysvětlivka:** Profesní dům jezuitů u kostela svatého Ludvíka v pařížské ulici Saint-Antoine (dnes kostel Saint-Paul-Saint-Louis), kde bylo od roku 1643 uloženo i srdce Ludvíka XIII..

klid v Saint-Cyru. Téhož dopoledne kolem jedenácté ji navštívila také Madame. Pokud jde o Madame, viděli jsme, že paní z Maintenon vděčila po Monsieurově smrti za všechno, a dlužila jí tedy přinejmenším tento projev vděčnosti.

Regent si dal dobrý pozor, aby se mi o své návštěvě nezmínil, ať předem, nebo potom, a já jsem si také nedal tu práci, abych mu ji vyčítal a zahanbil ho za ni. Ve společnosti vzbudila velký rozruch a nesetkala se se souhlasem. Španělská aféra[2] ještě nebyla zapomenuta a závěť s kodicilem byly tehdy námětem všech rozhovorů.

Sobota 7. září byla dnem určeným pro první králův *lit de justice*, ale král se v noci nachladil a nespal příliš dobře. Regent přijel do Paříže sám. Parlament byl shromážděn a já jsem dojel až k jedné z bran Justičního paláce, kde jsem se dozvěděl o odvolání, které právě dorazilo a které nás nemohlo zastihnout doma. První prezident a královští zástupci byli ihned povoláni do Palais-Royal; a parlamentu, který se chystal na prázdniny, bylo zasedání prodlouženo o osm dní, pokud jde o procesy, a na celý zbytek měsíce, pokud jde o obecné záležitosti. Nazítří regent, kterého pobyt ve Versailles obtěžoval, protože rád bydlel v Paříži, kde měl všechny své radovánky po ruce, a který narážel na odpor dvorních lékařů, všech pohodlně ubytovaných ve Versailles, proti převezení krále do Vincennes pod záminkou lehké rýmy, povolal všechny pařížské lékaře, kteří byli voláni k zesnulému králi. Ti, kteří nemohli pobytem ve Versailles nic získat, se dvorním lékařům vysmáli, a na jejich radu bylo rozhodnuto, že král bude nazítří, v pondělí 9. září, převezen do Vincennes, kde bylo všechno připraveno k jeho přijetí.

Vyjel tedy toho dne kolem druhé hodiny odpoledne z Versailles; vzadu seděl mezi regentem a vévodkyní z Ventadour, vpředu vévoda du Maine a maršál z Villeroy a u jedněch dvířek hrabě z Toulouse, kterému to bylo milejší než místo vpředu. Projel po pařížských valech, aniž vjel do města, a kolem páté dorazil do Vincennes; na cestě zastihl mnoho lidí a kočárů, které se ho přišly podívat.

Téhož dne bylo tělo zesnulého krále převezeno do Saint-Denis. Už jsme řekli, že o svém pohřbu nic neustanovil ani nezakázal a že se postupovalo podle posledního příkladu, aby se ušetřily výdaje, potíže a zdlouhavost obřadů: Ludvík XIII. ze skromnosti a z pokory sám nařídil, aby jeho pohřeb byl co nejprostší. Tyto ctnosti, stejně jako tolik jiných, hrdinských či křesťanských, svému synovi nepředal. Využilo se však autority posledního příkladu a nikdo to nevytkl ani to nepokládal za špatné — tak pravda je, že oddanost a vděčnost jsou ctnosti, které odletěly do nebe s Astraiou[3], jak se ukázalo u Velkých jezuitů tak nedávno, když tam bylo přeneseno královo srdce, to srdce, které nikoho nemilovalo a které bylo také tak málo milováno. Průvod vedl

2. **Vysvětlivka:** Podezření, rozšířené od roku 1709, že vévoda z Orléans za svého velení ve Španělsku usiloval o španělský trůn na úkor Filipa V.

3. **Vysvětlivka:** Astraia (*Astrée*), v antické báji bohyně spravedlnosti, která jako poslední z bohů opustila zemi, když se lidé zkazili.

Pětiletý Ludvík XV. (1710–1774) v korunovačním plášti; replika portrétu, který Hyacinthe Rigaud namaloval roku 1715. Olej na plátně. The Metropolitan Museum of Art, New York.

místo vévody z Orléans, který neměl proč se tím namáhat, pan Vévoda. Do králova kočáru, v němž jel, nechal nastoupit rytíře z Dampierre, svého štolbu, což podivně překvapilo.

Nebudu se zde zdržovat touto troufalostí, která byla jen lehkou předzvěstí všech ostatních, jež brzy následovaly jedna za druhou. Dampierre byl z rodu Cugnaců a svým původem mohl jezdit v královských kočárech, ale jinde jsme viděli, jak byli přední služebníci princů krve právě touto svou funkcí z kočárů vylučováni, ať byli jakéhokoli původu, na rozdíl od služebníků synů a vnuků Francie; jak žárlivě a pozorně na to zesnulý král dbal; a různé příklady. Tato smělost vyvolala velký rozruch, a tím to skončilo. Vévoda z Orléans nebyl stvořen pro pravidla ani pro slušnost, nýbrž k tomu, aby nechal každého uzurpovat proti jedněm i druhým, bez práva a proti každému ustálenému příkladu.

Tak povolil vjezd do druhého nádvoří Palais-Royal všem druhům kočárů, ačkoli bylo do té doby vyhrazeno stejně jako druhé nádvoří ve Versailles, a strpěl, aby za krále dal černě potáhnout kočár[4], kdo chtěl, až po prvního prezidenta de Mesmes. Do té doby tato výsada nepřesahovala korunní úředníky a velké úředníky domácností krále, královny a synů Francie. Ani ne před padesáti lety začali soudní úředníci, ať jakéhokoli postavení, dávat černě potahovat kočáry za své otce, matky a manželky, a při smutku za Monseigneura se nic nezdálo novější ani směšnější než několik málo úředníků královské rady, kteří se odvážili ukázat se ve smutečních manžetách a nikdo z ostatních je nenapodobil. Regent si patrně myslel, že si zaváže parlament i prvního prezidenta, když polichotí jeho nesmírné pýše; dosáhl jen toho, že lidé začali pohrdat jeho nesmírnou povolností. V dalším uvidíme ještě mnoho jiného, a to všeho druhu.[5]

Den po králově příjezdu do Vincennes pracoval regent celé dopoledne odděleně se státními sekretáři, jimž uložil, aby mu přinesli seznam všech zatykačů (*lettres de cachet*) ze svých úřadů i s jejich důvody; s těmi posledními byli často v úzkých. Většina zatykačů, ať do vyhnanství, nebo do vězení, byla vydána kvůli jansenismu a konstituci; u mnohých znal důvody jen zesnulý král a ti, kdo mu je dali vydat; jiné pocházely z doby dřívějších ministrů a mezi nimi bylo mnoho takových, o nichž se už dlouho nevědělo a na něž se zapomnělo. Regent všem, vyhnancům i vězňům, vrátil plnou svobodu, s výjimkou těch, o nichž zjistil, že byli zatčeni pro skutečný zločin a pro státní záležitosti, a dal se za tento čin spravedlnosti a lidskosti nekonečně velebit.

Vyprávěly se o tom velmi podivuhodné historky a jiné velmi zvláštní, takže lidé želeli neštěstí vězňů a tyranie minulé vlády a jejích ministrů. Mezi vězni Bastily se

4. **Vysvětlivka:** Dát černě potáhnout kočáry (*draper*) bylo znamením velkého smutku; za krále to příslušelo jen nejvyšším hodnostářům. Smuteční manžety (*pleureuses*) byly bílé lemy na rukávech, nošené při hlubokém smutku.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 13, II).

našel jeden, zatčený před pětatřiceti [lety] v den, kdy přijel do Paříže z Itálie, odkud pocházel a odkud se vypravil na cesty. Nikdy se nezjistilo proč, a nikdy nebyl vyslýchán, stejně jako většina ostatních. Lidé byli přesvědčeni, že šlo o omyl. Když mu oznámili, že je svobodný, zeptal se smutně, co si s tou svobodou podle nich má počít. Řekl, že nemá ani groš, že v Paříži nikoho nezná, ba ani jedinou ulici, ve Francii nikoho, že jeho příbuzní v Itálii jsou patrně mrtví, co odtamtud odjel, že jeho majetek byl patrně také rozdělen, když o něm tolik let nebylo zpráv; že neví, co si počít. Požádal, aby směl zbytek svých dnů zůstat v Bastile se stravou a ubytováním. To mu bylo povoleno, i se svobodou, kterou by tam chtěl užívat.

Pokud jde o ty, kdo byli vytaženi z kobek, do nichž je dala uvrhnout nenávist ministrů a nenávist jezuitů a vůdců konstituce, hrůza stavu, v němž se ukázali, děsila a činila uvěřitelnými všechny krutosti, které vyprávěli, jakmile byli na plné svobodě. Téhož dne měl regent radu s ministry zesnulého krále a přibral do ní vévodu du Maine a hraběte z Toulouse.

Téhož dne zemřela v nepříliš pokročilém věku paní z La Vieuville na rakovinu prsu, kterou až do dvou dnů před smrtí udržovala v tajnosti s odvahou rovnou pošetilosti, s níž ji skrývala a připravila se tak o pomoc. Věděla o tom jen jedna komorná, která ji ošetřovala. O ní i o jejím manželovi jsme mluvili dost, když se stala dámou šatny vévodkyně z Berry. Tato princezna byla se svým malým dvorem v Saint-Cloud a čekala, až bude Lucemburský palác v takovém stavu, aby se tam mohla nastěhovat. Úřad své dámy šatny udělila paní z Pons, jedné ze svých dam, a tu nahradila paní z Beauvau, jejíž manžel se roku 1724 stal rytířem řádu, a stejně tak i jeho bratr, který byl arcibiskupem z Narbonne. Tato dáma byla také z rodu Beauvau, z jiné větve; její otec býval kdysi kapitánem gardy Monsieura. Vévodovi a vévodkyni du Maine dali nádherný byt v přízemí v Tuileriích; a pan z Bouillonu získal pro svého syna, vévodu z Albretu, úřad velkého komořího na základě své rezignace, když se předtím marně pokoušel získat pro něho právo nástupnictví.

Ve čtvrtek [12.] září[6] přijel král zasednout ke svému prvnímu *lit de justice*, při němž nebyl lenní hold ani nic zvláštního, kromě toho, že vévodkyně z Ventadour tam měla malé sedátko a maršál z Villeroy rovněž jedno, velmi nízké, mimo pořadí, mezi trůnem a prvním místem duchovních pairů. Bylo to trpěno, neboť nemohl vykonávat svůj úřad, dokud byl král v rukou žen. První komoří jako velký štolba ho nesl od kočáru až ke dveřím velké komory, kde ho převzal vévoda z Tresmes a donesl ho na trůn. Zastával úlohu velkého komořího a měl jeho místo jako první šlechtic komory, který měl toho roku službu, protože vévoda z Albretu, který jím byl teprve od předchozího dne, ještě nesložil přísahu.

---

6. **Ediční poznámka:** V edici 1856 je datum porušeno („la septembre"); první *lit de justice* Ludvíka XV. se konal ve čtvrtek 12. září 1715.

Ludvík XV. odjíždí od Justičního paláce po svém prvním lit de justice *12. září 1715; v pozadí Sainte-Chapelle. Pierre-Denis Martin, kolem 1715. Musée Carnavalet, Paříž.*

V sobotu 14. září přišly sbory pronést ke králi do Vincennes slavnostní řeči a kancléř složil svůj úřad státního sekretáře války podle závazku, který, jak jsme viděli, převzal vůči vévodovi z Orléans, aby si udržel pečeti. O této krásné dohodě bylo řečeno dost, abychom k tomu nemuseli nic dodávat. Dostal za ten úřad ještě čtyři sta tisíc livrů, kromě všeho, co z něho vytěžil u zesnulého krále.

Několik dní nato způsobily regentova povolnost a krajní a naléhavá finanční nouze, že Crozat dostal souhlas ke koupi úřadu pokladníka řádu, za náhradu dědicům generálního advokáta Chauvelina. Regent tím získal půjčku jednoho milionu pro krále ve stříbrných prutech a závazek ke dvěma dalším milionům, který Crozat učinil. Térat dostal *râpé* tohoto úřadu.[7] Byl už dlouho kancléřem a vrchním správcem záležitostí Monsieura a potom vévody z Orléans, člověk přesný, pilný, nezištný, ctnostný a velmi čestný, který vykonával svůj úřad důstojně, ku prospěchu svého pána a ke spokojenosti všech, kdo s ním měli co činit: v Palais-Royal to jistě *rara avis*. Díky jeho zásluhám veřejnost toto *râpé* přijala; ale pokud jde o Crozata, ozval se všeobecný křik.

Crozat byl z Languedocu, kde se vetřel k Penautierovi[8] do velmi nízkého postavení; říkalo se dokonce, že byl jeho lokajem. Byl malým písařem a postupně se vypracoval až na jeho pokladníka. Kdo byl Penautier, jsme viděli. Když na tomto místě zbohatl, plaval ve větší vodě; ale do obvyklých finančních obchodů se pouštět nechtěl. Dal se na bankovnictví a na rejdařství a stal se nejbohatším mužem v Paříži. Král chtěl, aby byl intendantem vévody z Vendôme, když odňal správu jeho rozvrácených záležitostí z rukou a z rabování velkého převora a abbého z Chaulieu, jimž je vévoda dlouho svěřoval; nakonec byl Crozat pokladníkem čili výběrčím duchovenstva, což je velmi výnosný úřad. Jak nesmírně bohatý byl a jak úměrně tomu pyšný, lze posoudit podle sňatku, jejž sjednal své dceři s hrabětem z Évreux a který se stal lítostí a bolestí celého zbytku jeho života; měl však také čím se utěšit v zásluhách svých tří synů, pro něž se u nich samých na všechno ostatní zapomnělo.

La Bazinière, pokladník královské pokladny, který nebyl o nic lepší než Crozat, měl za zesnulého krále úřad probošta a velmistra ceremonií řádu, k němuž je třeba prokázat šlechtictví[9], což tím byla milost mnohem podivnější; a král jmenoval, zvláště roku 1688, mnoho rytířů řádu, ve svém druhu ještě podivnějších, nad nimiž se křičelo, ale nikdy tolik jako nad modrou stuhou Crozatovou. Nikdo mezi talárníky neměl kratší původ než Chauvelinové, kteří byli otrhanci bez

---

7. **Vysvětlivka:** *Râpé* („matolinové vínko“) – Saint-Simonova přezdívka pro toho, kdo od kupce řádového úřadu získal breve, jež mu dovolovalo nosit modrou stuhu a titul, ačkoli úřad sám držel jiný (výklad viz Díl II, Tom 4, kap. 8). Skutečným držitelem úřadu byl zde Crozat.

8. **Vysvětlivka:** Pierre-Louis Reich de Penautier, pokladník languedockých stavů a generální výběrčí duchovenstva; roku 1676 byl vězněn jako podezřelý ze spoluviny na otravách markýzy z Brinvilliers, ale propuštěn.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tj. jehož držitel musí prokázat šlechtický původ.

soudcovských úřadů, když je z bláta vytáhlo štěstí kancléře Le Telliera, protože on a otec Chauvelina, státního rady, si vzali dvě sestry, když byl Le Tellier ještě bezvýznamným človíčkem u Châteletu; a tento Chauvelin, státní rada, byl otcem generálního advokáta, jehož smrtí se uprázdnil úřad pokladníka řádu. Mezi talárníky přitom tyto úřady vždy připadaly jen prvním prezidentům parlamentu, velmi zřídka prezidentům parlamentu (*à mortier*). Lidé byli překvapeni, když král dovolil Pontchartrainovi prodat svůj úřad probošta a velmistra ceremonií řádu Le Camusovi, prvnímu prezidentovi berního soudu. Generální advokát s modrou stuhou — to se zdálo obludností, která pobouřila i samotný parlament; ale tento generální advokát, který neměl o nic menší ctižádost, než jakou od té doby projevil strážce pečetí, jeho mladší bratr, a měl mnohem víc nadání než on, byl miláčkem jezuitů, oblíbencem konstituce, a tedy i krále, s nímž byl tajně v ustavičném styku a k němuž velmi často chodil zadními dveřmi.

Crozat měl k tomu všemu daleko, a k vévodovi z Orléans si lidé dovolovali víc volnosti než k Ludvíku XIV. Tyto úřady byly pro ministry a jejich rozhořčení, že vidí Crozata ozdobeného jako sebe, přešlo na veřejnost, která jim dělala ozvěnu, aniž na tom měla jakýkoli zájem, a která potom s mnohem větším mlčením a klidem přihlížela nehorázným volbám při jmenování rytířů roku 1724 a ještě mnoha dalším potom. Taková je veřejnost a takový je svět.

Obřady od smrti krále až dosud jsem přešel zběžně, protože omezení odstranila příležitost k velkým sporům a vše proběhlo bez čehokoli zvláštního, a u ostatního jsem se zdržel co nejméně, jako u věcí málo důležitých. Nyní je třeba přejít k radám, utvořeným podle plánu, který jsem kdysi předal vévodovi z Chevreuse a který tak pozoruhodně odpovídal jeho vlastní představě, aniž jsme o tom spolu předtím kdy mluvili. Prostřednictvím vévody z Beauvilliers se dostal do rukou monseigneura vévody z Bourgogne a tento princ ho schválil jako nejlepší formu vlády, kterou se rozhodl použít, až ho k tomu Bůh povolá. Avšak vévoda z Orléans se tímto původním plánem zdaleka neřídil. Převzal z něho jen tu nejslabší slupku. Vysvětlím, jak k tomuto neštěstí došlo, pod nímž Francie dosud sténá a ještě dlouho sténat bude, neboť pro státy stejně jako pro lidská těla není nic zhoubnějšího než nejlepší léky obrácené v jedy.

Vévoda z Orléans, který měl, jak jsme svého času viděli, učinit své volby v klidu ještě před královou smrtí a potom je už jen vyhlásit, o ničem nerozhodl, ba možná na to ani nepomyslel, ačkoli jsem mu to často připomínal. Ocitl se tedy při králově smrti jako zaskočen událostí ohlašovanou tak dlouho, a jak jsem mu předpověděl, byl tehdy zahlcen záležitostmi i maličkostmi, rozkazy, jež bylo třeba vydat, a nesčetnými věcmi, jež bylo třeba upravit. Zároveň se ocitl v obležení lidí, kteří chtěli zasedat v jeho radách, jež ohlásil parlamentu.

Pro regentskou radu byli lidé, které nebylo možné vynechat pro jejich postavení, a ti mu byli nepřátelští nebo podezřelí. Bylo třeba je vyvážit jinými, což bylo tím dů-

ležitější, že právě této radě podléhaly všechny ostatní, že do ní ústily všechny státní a vládní záležitosti a že se v ní měly rozhodovat většinou hlasů. To byla příčina nesmírné pomalosti, s níž se tvořila.

Nestravitelné složení a utváření celé nové vlády je třeba přičíst ctižádosti, lstivosti a vytrvalým úskokům vévody z Noailles, který nic neopomenul, aby vnesl co největší zmatek do vymezení oblastí působnosti a funkcí rad, aby je učinil samy o sobě směšnými a navíc nenáviděnými smíšením a zapletením agend a obtížností vyřizování, aby co nejdříve padly a on zůstal prvním ministrem: takže do voleb, pořadí, správy i rozhodování vložil všechny překážky, které jen dokázal vyvolat, aby unavil vévodu z Orléans, odradil veřejnost, která byla zprvu těmito zřízeními nadšena, a dokonce znechutil ty, kdo v nich budou zasedat, tím, že je všechny štval proti sobě navzájem, a stejně tak i rady jako celky mezi sebou. Vzešlo z toho mnoho potíží, nepořádků a škod v záležitostech, a tento zhoubný člověk dosáhl veškerého úspěchu, který si předsevzal, kromě toho jediného, kvůli němuž všechno ostatní kul a za nímž se nikdy neunavil běžet a běží ještě po více než třiceti letech, přes všechny potupy, které sklidil v těchto posledních válkách a které neustále polyká ve své bezvýznamnosti u dvora i v radě, utopen ve všeobecném pohrdání.[10]

Hned v prvních dnech, kdy jsme se natrvalo usadili v Paříži, tedy jakmile byl král ve Vincennes, přišla mezi vévodou z Orléans a mnou řeč na rady. Neobešlo se to bez několika výčitek z mé strany, že volby je teprve třeba učinit. Mluvil se mnou nejistě o místě prezidenta financí, ačkoli je, jak jsem řekl, slíbil vévodovi z Noailles už před královou smrtí. Věděl jsem tehdy víc než dost, na čem s tímto poctivcem jsem, ale domníval jsem se, že víc dlužím státu a svému původnímu plánu než sobě. Pokládal jsem ho ještě za schopného samostatné práce, zvlášť když ho Desmarets dva roky zaučoval. Jeho bohatství a postavení mě ujišťovaly o čistotě jeho rukou; a sama jeho ctižádost o tom, že vynaloží veškeré úsilí, aby si dobře vedl na tak významném místě, kde jsem chtěl mít velmože a pro něž jsem neviděl nikoho, kdo by se mu vyrovnal. Utvrdil jsem tedy vévodu z Orléans v rozhodnutí mu je dát.

Zároveň jsem ho definitivně posílil proti úsilí, které se vyvíjelo proti kardinálovi z Noailles. Kardinálové z Rohanu a z Bissy, nuncius Bentivoglio a ostatní vůdci konstituce byli v nejživějším znepokojení nad tím, jak se s kardinálem z Noailles od královy smrti zacházelo. Umírali strachy, že ho uvidí v čele církevních záležitostí; hýbali vším, aby tomu zabránili, volali o pomoc ke všem, žádali přední osoby o ochranu náboženství a dobré věci. Bissy mě o ni celý bez sebe žádal už ve Versailles; odpověděl jsem mu s velmi chladnou skromností. Jednoho večera v těch prvních dnech v Paříži, kdy bylo u vévody z Orléans dost lidí, ale vybraných, jsem viděl, jak vévoda z Noailles mluví s Canillacem, jak spolu oba rozmlouvají a dívají se na mne, a hned

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 13, III).

nato ke mně Canillac přišel a vzal mě stranou. Chtěl mi předložit nebezpečí odkladu se jmenováním kardinála z Noailles předsedou rady svědomí čili rady pro církevní záležitosti (neboť tato rada měla obě jména), pletichy a intriky protistrany a nesnáz, do níž by se vévoda z Orléans dostal, kdyby dal papeži čas napsat mu přátelské breve, v němž by ho jako o milost žádal, aby kardinála z Noailles do čela této rady nestavěl. Tento důvod na mě zapůsobil; shodl jsem se s Canillacem, že není času nazbyt. Navrhl mi, abych o tom ihned promluvil s regentem. Za několik okamžiků jsem to udělal.

Nahnal jsem mu strach z nesnáze, do níž by se dostal, kdyby musel buď tak okázale urazit papeže, nebo mu dát příležitost vměšovat se do vnitřní správy, se zhoubnými důsledky, které by z toho vyplynuly. Pocítil je, ale těžko se odhodlával věc skončit. Navrhl jsem mu tedy, aby se vyhnul jakékoli strojenosti, vyhlásil naráz místa vévody i kardinála z Noailles, zavolal vévodu ihned k sobě, učinil prohlášení nahlas před všemi přítomnými a pověřil ho, aby to šel oznámit svému strýci. Regent ještě váhal, naléhal jsem a prosadil jsem to. Zavolal vévodu z Noailles, přistoupil přitom blíž k ostatním a prohlášení učinil. Noailles mi připadal stejně překvapený jako rozradostněný; poděkoval za sebe i za svého strýce.

Celý Palais-Royal se touto zprávou ihned rozezněl, a ještě téhož večera Paříž. Nazítří to vědělo celé město a radost a souhlas se zdály všeobecné, stejně jako byly bolest a vztek krajní ve straně opačné, nedávno tak početné a tak vítězné, nyní tak zmenšené počtem i vlivem. Poděkování kardinála z Noailles regentovi nazítří věc definitivně zpečetilo.

Byl nejvyšší čas. Dozvěděli jsme se, že papežova prosba už byla rozhodnuta. Změnil ji ve stížnosti, ovšem dost mírné, na něž regent odpověděl ještě mírněji, ale s pevností ve věci samé, smíšenou s množstvím zdvořilostí a projevů úcty. Tehdy bylo velmi jasně vidět, jakou moc má světská moc nad církevními věcmi, a docela obnaženě tenký flór toho pláště náboženství, který zakrývá tolik ctižádosti, klik, pletich a hanebností.

Tato dobrá věc, na níž za zesnulého krále jako by závisela víra a celé náboženství, tato konstituce, která zastínila evangelium, jež se ve srovnání s ní pokládalo za málo — a co tvrdím, není samo o sobě přehánění —, si rázem vyměnila postavení s tou stranou bezvěrců, vzbouřenců, schizmatiků, kacířů proskribovaných a pronásledovaných, jejíž nejvyšší hlavy, sražené do nejhlubší nemilosti, se viděly těsně před svou degradací a jejíž členové byli vydáni nejotevřenějšímu pronásledování, rozptýleni ve vyhnanství, uvrženi do vězení a kobek, aniž mohli nalézt útočiště v případech, kdy se za ně spravedlnost a lidskost marně dovolávaly, a aniž bylo kterémukoli řádnému soudu dovoleno přijmout jejich věci k projednání. Stačila jen tato velká rána, po návratu kardinála z Noailles a jeho přívrženců k vážnosti při smrti krále, aby jejich nepřátele zdrtila, vepsala jim na čelo potupu jejich ctižádosti, jejich spiknutí a jejich násilností a zostudila jejich konstituci jako hanbu náboženství, nepřítelkyni

dobrého učení, Písma a otců, a jejich věc jako nejnenáviděnější a nejnebezpečnější pro náboženství i pro stát.

Dobře se zde vystříhám chtít o čemkoli rozhodovat; můj laický stav a povaha těchto pamětí, ryze dějepisných, by to nesnesly. Ale líčím s nejvěrnější přesností, jaké bylo obecné a převládající mínění laického i duchovního světa za života i po smrti krále, a zdržuji se u toho tím raději, že kromě toho, že je tato skutečnost příliš význačná, než abych ji nezaznamenal, dokazuje s naprostou zřejmostí, jakou váhu je třeba ve věcech mínění a náboženství přikládat tomu, co dvůr otevřeně podporuje, až do té míry, že do toho vkládá veškerou svou autoritu a čest a nasazuje veškerou svou moc a násilí — a tedy jakou váhu je třeba přikládat velkému počtu, když po tolik let stojí na jedné straně milosti, shovívavost, dobrodiní všeho druhu a ještě víc nadějí, a na druhé veškeré pronásledování, odpírání spravedlnosti, naprosté vyloučení ze všeho, vězení, kobky, vyhnání z vlasti, aniž by mohl být vyslyšen jakýkoli hlas, aniž by se jakýkoli vliv odvážil se do toho vložit a aniž by sebemenší pochybnost či podezření bylo něčím menším než neodpustitelným zločinem.

Čtyřiadvacet hodin stačilo k tak velké změně; čtrnáct dní ji dovršilo. Na arcibiskupství rostla tráva, ukazovalo se tam jen několik Nikodémů[11], třesoucích se strachem ze synagogy. Ve chvilce se tam lidé začali přibližovat, v další tam běželi všichni. Biskupové, kteří se nejvíc prostituovali dvoru, příslušníci nižšího duchovenstva, kteří se nejvíc vtírali, aby udělali kariéru, světští lidé, kteří nejhorlivěji usilovali zalíbit se a opřít se o církevní diktátory, se nestyděli rozmnožit dvůr kardinála z Noailles, a našli se i tak nestoudní, že se ho pokoušeli přesvědčit, že ho vždycky milovali a ctili a že jejich chování bylo nevinné. Sám se za ně styděl; přijal je všechny jako opravdový otec a projevil jistý chlad jen těm, u nichž by naletění bylo příliš zjevné, ale bez hořkosti a bez výčitek; ostatně ho tato náhlá změna málo dojímala, neboť v ní viděl důkaz, že by nastala jiná, opačná, kdyby dvůr přestal projevovat přízeň, kterou mu nyní projevoval.

Sklíčenost jeho nepřátel byla neuvěřitelná. Dobře ukázala, že se mohli opírat jen o rámě z masa, a byli o tom tak přesvědčeni, že se po prvním omráčení ti nejzuřivější spojili, aby se snažili bouři zažehnat a časem se vrátit tam, odkud spadli, týmiž intrikami, které je tam vynesly poprvé. Bůh, který chce zkoušet své, jehož království není z tohoto světa a za nějž Ježíš Kristus prohlásil, že neprosí, dopustil, aby tentýž svět nakonec své úklady prosadil a aby utišení netrvalo dlouho.

Po tomto prohlášení bylo naléhavé tuto radu ustavit a vybrat její členy. Do působnosti této rady patřily římské záležitosti, záležitosti jednotlivých diecézí, které byly takové povahy, že potřebovaly královský zásah, záležitosti různých řádů a komunit, které mohly platit za významné, některé zvláštní obročnické věci a některé věci souvi-

---

11. **Vysvětlivka:** Nikodém, farizeus, který podle Janova evangelia (Jan 3) přišel k Ježíšovi potají v noci; odtud „nikodémové“ pro skryté stoupence.

sející s konstitucí; neboť pokud jde o rozdělování obročí, dostal kardinál z Noailles současně seznam (*la feuille*). Regent se správně domníval, že ji má složit z malého počtu osob a že jedni mají být z oboru, totiž duchovní, druzí z parlamentu, kvůli obročnickým věcem, římským záležitostem a svobodám gallikánské církve. Kardinál z Noailles byl téhož názoru a já jsem o tom stejně mluvil s vévodou z Orléans už před královou smrtí.

Ve shodě s kardinálem z Noailles byli tedy vybráni arcibiskup z Bordeaux, pozdější arcibiskup rouenský; abbé Pucelle, duchovní rada velké komory, nejvyšší pověsti pro své schopnosti a bezúhonnost, což od té doby dobře ukázal moudrou, ale nevšední odvahou; d'Aguesseau, generální prokurátor, a Joly de Fleury, první generální advokát, z nichž první je dnes kancléřem, druhý generálním prokurátorem. Arcibiskup byl bratrem maršála z Besons a býval biskupem z Aire, tentýž, kterého jsem nechal pracovat pod monseigneurem vévodou z Bourgogne, jak jsme svého času viděli, když mu král poprvé svěřil záležitost konstituce[12]. Tím, že byl bratrem Besonsovým, byl regentovi milý; vždy se choval poctivě ke kardinálovi z Noailles i ke kardinálům z Rohanu a z Bissy a k jezuitům, bez podlézavosti na kterékoli straně a bez prostituce; měl pověst čestného muže a muže nejschopnějšího ve všech světských a obročnických záležitostech duchovenstva, v jehož shromážděních byl velmi zběhlý a velmi vážený, a pod velmi drsným zevnějškem měl vstřícnost a mírnost velmi vhodnou ke smiřování. Přitom nebyl falešný, byl to dobrák a dobrá hlava na všechno, v ničem se nevypínal, byl uctivý a velký dvořan, aniž byl ovšem zkažený, ale ochotný vyhovět, nakolik to šlo poctivě: a měl dost ducha, aby se uměl dobře vyvléct z nesnází.

Složení této rady se vůdcům strany konstituce nesmírně znelíbilo; arcibiskupa z Bordeaux si za své moci nedokázali podrobit, a zároveň si na něho nemohli stěžovat; ale tři soudní úředníci jim byli nesnesitelní svými znalostmi, zkušeností, kterou měli s jejich úskoky, vytáčkami a násilnostmi, a pevností a schopností, s níž si Pucelle počínal proti nim v parlamentu a [dodával] tomuto sboru odvahu, aby se jim neustále vzpíral, a s níž d'Aguesseau odporoval zesnulému králi, až se vystavil nebezpečí ztráty svého úřadu. Nebyli o nic spokojenější s Jolym de Fleury, který byl s větším uměním, mírností, obratností a jemností jejich odpůrcem o nic menším, potichu sjednocoval své kolegy i celý parlament a poskytoval jim zbraně, přičemž se ukazoval co nejméně, ale v případě potřeby projevil velmi vynikající schopnosti a nesmírné znalosti.

Vůdcové konstituce měli za to, že seznamem obročí a takto složenou radou je všechno ztraceno. Nenašli jiný lék než Řím a nic neopomenuli, aby papeže popudili a přiměli ho žádat zrušení této rady a dosáhnout ho všemi možnými prostředky. S

12. **Ediční poznámka:** Vévoda z Bourgogne zemřel v únoru 1712, konstituce *Unigenitus* je až ze září 1713; Saint-Simon tu tedy konstitucí nazývá spor, který jí předcházel.

nelibostí však zjistili, že Řím je moudřejší než oni a že papež, ač velmi zarmoucen, zvolil mlčení a nikdy se nechtěl zkompromitovat.

Parlament, unesený radostí, že v této radě vidí zaměstnány ty ze svých členů, kterých si nejvíc vážil, a to dříve než všechny ostatní, propukl v projevy souhlasu a celá veřejnost mu odpověděla svými, v naději, že konečně uvidí konec tyranie všeho druhu, který začínal koncem tyranie v náboženství, a to volbou, jíž právem tleskal celý svět.

Tato rada zasedala na arcibiskupství. Kardinál z Noailles navrhl regentovi za jejího sekretáře abbého Dorsanna. Byl to svatý kněz, velmi vzdělaný, který si v úřadu pařížského oficiála získal veřejnou úctu a uznání. Vykonával tento úřad velmi důstojně a zůstal vždy sám sobě věrný. Konstituci nebyl nakloněn. Jeho nepřátelé tvrdili, že kardinál z Noailles čerpá z jeho znalostí a že ho Dorsanne udržuje v jeho pevnosti. Zemřel velmi náhlým a velmi podivným způsobem, který pánům od konstituce v očích veřejnosti neudělal čest.

Když byla tato rada upravena, nejnaléhavější se zdálo ustavit radu finanční. Maršál z Villeroy zůstal jejím předsedou, ale aniž se do ní přímo vměšoval, a zůstal v tomto ohledu tak, jak byl za zesnulého krále. Noailles, který si pod titulem prezidenta osvojil veškerou její moc a maršála přitom krmil všemi možnými podlézavostmi, spěchal, aby se viděl v úřadě. Bylo sedm intendantů financí, kteří za šest set tisíc livrů, jež je jejich úřady stály, pobírali každý osmdesát tisíc livrů ročního důchodu, nepočítaje postranní zisky, které nikdo nemohl spočítat. Všech sedm bylo zrušeno a vypláceny jim úroky z kupní ceny jejich úřadů, totiž každému třicet tisíc livrů ročního důchodu, dokud jim nebude vráceno šest set tisíc livrů.

Těch sedm byli Caumartin a des Forts, státní radové; Le Rebours a Guyet, které tam dosadil Chamillart a kteří neměli nic než svrchovanou drzost; Bercy, zeť Desmaretsův, podivné povahy a rukou velmi podezřelých; Poulletier, syn bohatého finančníka, který dal osm set tisíc livrů, tedy o dvě stě tisíc livrů víc než ostatní; a Fagon, všichni dvorní referendáři. Fagon byl skoro jediný, kdo vstoupil do nové finanční rady. Byl to syn prvního lékaře zesnulého krále, v tomto oboru velmi schopný, což v dalším dobře ukázal.

Noailles, po svém otci přítel Rouilléa du Coudray, státního rady, který býval ředitelem financí, ho do ní dostal, a také d'Ormessona, dvorního referendáře, bratra manželky generálního prokurátora d'Aguesseaua, který byl Noaillesům zcela oddán. Regent k nim připojil Effiata, kterého jsem mu do této rady navrhl ještě za králova života pro jeho bohatství a velký pořádek, který udržoval ve svých záležitostech, a který byl velmi způsobilý dobře sledovat vše, co se tam bude dít, a podávat o tom vévodovi z Orléans dobré zprávy. Vévoda z Noailles si za sekretáře vybral La Blinièra, bývalého advokáta, který si získal úctu v advokacii. Byli k nim přidáni ještě Pelletier des Forts, Gaumont, Gilbert de Voisins a Baudry.

Tato ustanovení, při nichž se Pontchartrainovi neřeklo ani slovo, ho uvedla do velkého neklidu. Ponížil se natolik, že se dal pod ochranu maršála z Besons, jehož příbuzenství se dovolával, a skrze něho Effiata, s nímž se Besons odedávna spolčil. Necítili se dost silní, aby si mohli slíbit, že ho udrží. Povolali tedy z Pontchartrainu jeho otce, kterému zprostředkovali tajnou audienci u vévody z Orléans v Palais-Royal zadním vchodem; vévoda si k němu zachovával úctu. Bývalý kancléř k němu promluvil tak dobře, že dosáhl, aby jeho syn nebyl vyhnán, takže když jsem na regenta v té věci chtěl naléhat, narazil jsem na změnu, kterou jsem nemohl předvídat. Nějakou dobu mi trvalo, než jsem na tu návštěvu přišel; musel jsem čekat, ale svůj záměr jsem nespustil z očí a brzy nato jsem ho prosadil.

Krátce nato byl maršál z Huxelles, s nímž regent už pracoval, prohlášen předsedou rady zahraničních věcí. Maršál z Estrées a abbé z Estrées se už dlouho snažili intrikami získat přízeň vévody z Orléans — neodvážím se dodat, že i moji —, ale s bázní a tajnůstkařením docela směšným. Abbé dal vévodovi z Orléans i mně několik historických pamětních spisů o správě státu. Dosáhl tedy toho, že byl v této radě zahraničních věcí, podporován svými velvyslanectvími, nenávistí paní des Ursins, Noaillesovými a mnou. Prosadil jsem tam Chevernyho, o němž jsem mluvil jinde, který býval mimořádným vyslancem ve Vídni a velvyslancem v Dánsku, a vévoda z Orléans tam přidal Canillaca. Jejím sekretářem se stal Pecquet, přední šéf Torcyho kanceláří.

Villars, druhý nejstarší maršál Francie, byl předsedou válečné rady. Nemohl jím nebýt v lesku, v němž se nacházel, jakmile mu Villeroy, děkan maršálů Francie, nechal toto místo volné svým titulem předsedy finanční rady a svými dalšími budoucími úřady. Vévoda z Guiche, mnohem později maršál Francie, se stal jejím prezidentem, protože byl švagrem vévody z Noailles, a mnohem víc proto, že byl plukovníkem pluku gardy a regent počítal, že si ho zaváže.

S méně duchem, než je možné si představit, s velmi malým rozumem, s dokonalou nevědomostí, s dlouhou a krutou chudobou a s velkými způsoby ho velká zkušenost ve společnosti naučila obratně se otáčet. Byl s nejkrajnější podlostí sluhou levobočků, kteří s ním počítali, a každé přízně, stejně jako Noaillesové, jeho tchán a švagr; v posledních týdnech králova života dokázal vévodu z Orléans přesvědčit, že se skrývá, aby se vyhnul rozkazům namířeným proti vévodovi — jako by člověk jako on mohl být těžko k nalezení. Tuto službu a ty, které byl ve svém postavení s to prokázat, uměl zhodnotit tak dobře, že pro sebe a pro své vyždímal všechno, co chtěl, všeho druhu, a v penězích; nikdo by nevěřil, kdyby se vyjmenovala čtvrtina toho, co dostal od regenta a potom od Lawa[13], když tento začal existovat. Jinak byl ke všemu nezpůsobilý, platil velkými způsoby a hloupostí a neoklamal nikoho kromě regenta

13. **Vysvětlivka:** John Law (1671–1729), skotský finančník, za regentství zakladatel Všeobecné banky (1716) a tvůrce „systému" papírových peněz spjatého s Mississippskou společností, roku 1720 generální kontrolor financí; po krachu systému koncem roku 1720 z Francie uprchl. Roku 1694 zabil v Londýně

království — a přece[14] to nebylo nedostatkem ducha ani znalostí. Ale příbuzenstvo a pluk gardy nahradily všechno.

Prosadil jsem tam trochu násilím Birona a Lévise, kteří se oba později stali vévody a pairy, a první z nich maršálem Francie. Biron byl synovcem pana z Lauzunu po své ženě, dceři jeho sestry, a Biron měl dvě sestry, paní z Nogaretu a paní z Urfé, s nimiž jsme paní ze Saint-Simon a já u dvora důvěrně žili. Lévis byl zetěm zesnulého vévody z Chevreuse, a tedy synovcem zesnulého vévody z Beauvilliers, což pro mne byla zásluha nadmíru velká. Puységur, příliš pozdě maršál Francie, za své místo vděčil jen své vzácné zásluze, která byla ozdobou čtyř či pěti posledních tažení pana z Luxembourgu, a od té doby vždy sloužil velmi užitečně. Vévoda z Orléans tam dosadil také tyto: Joffreville, Saint-Hilaire, Reynold a rytíř z Asfeldu, mnohem později maršál Francie. První a poslední byli lidé nadaní a zasloužilí, velkou úlevou pro generála; maršál z Berwicku, který si jich velmi vážil a měl je velmi rád, se jimi ve Španělsku velmi užitečně a s plnou důvěrou posloužil. Byli to také velmi čestní lidé s velmi čistýma rukama a ve Španělsku se k vévodovi z Orléans velmi připoutali. Vévoda je tam hodně zaměstnával, získal k nim velkou úctu a přátelství a říkával, že Asfeld je pro svou péči a prozíravost nejlepší armádní intendant.

Louvois, který žárlivě chtěl mít především vše, co se týkalo války, si vzal opevnění s titulem vrchního správce. Podle jeho příkladu učinil totéž Seignelay s opevněními námořních pevností. Po Seignelayově smrti si je Louvois dal svěřit. Podržel si je jen rok a zemřel. Král, který chtěl všude jen lidi z talárnického stavu a který Pelletiera de Sousy dobře znal z jeho intendantury v Lille z doby svých tažení ve Flandrech a jemuž ho jeho přítel Louvois vychválil, se domníval, že se tento státní rada a intendant financí bude v opevněních dobře vyznat, protože je viděl na vlastní oči, a svěřil mu je s titulem generálního ředitele. Stal se tak pánem těchto výdajů, soudcem zásluh inženýrů a jejich povyšování, jediným ministrem tohoto zvláštního oboru, s pravidelným týdenním přijetím u krále mezi čtyřma očima, kvůli němuž vždy trávil část pobytů v Marly. Nic snad nebylo směšnějšího než soudní úředník jako soudce opevnění a inženýrů. Regent, když odňal válku talárníkům, odňal mu i tuto tak důležitou část a já jsem ho dost snadno přiměl, aby ji dal Asfeldovi.

Saint-Hilaire, generálporučík dělostřelectva, dostal ve válečné radě na starost tento obor. Byl synem toho, jemuž utrhla paži táž dělová koule, která zabila pana z Turenne, a byl při tom přítomen. Byl to člověk velmi těžkopádný, ale dělostřelectvu dobře rozuměl.[15] On a Reynold byli pokládáni za dvě nuly. Reynold byl plukovní-

---

v souboji Edwarda Wilsona (příčina sporu není spolehlivě známa), byl odsouzen k smrti za vraždu a uprchl z vězení na kontinent. Zemřel roku 1729 v Benátkách na zápal plic.

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tj. *et pourtant* (a přece).

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Hilaire zanechal *Dějiny Ludvíka XIV. (1661–1715)*, které vyšly tiskem ve čtyřech svazcích ve formátu in-12. Rukopis uložený v Císařské knihovně v Louvru (4

kem pluku švýcarské gardy a ve válečné radě dostal na starost švýcarský sbor. Hned zprvu se vévodovi z Orléans velmi ochotně nabídl, a to bez jiného ohledu na pana du Maine, s nímž byl zadobře, než je úcta — jako čestný muž, který jde přímo tam, kde má být autorita. Ten druhý učinil totéž za dělostřelectvo. Všichni tito pánové byli generálporučíky.

Bylo třeba pomyslet na proviant, etapy, píci a různé dodávky, a tedy na lidi, jejichž řemeslem to bylo zvlášť. Proto byli vybráni dva pohraniční intendanti v tomto oboru vynikající: Le Blanc, z přímořské části Flander, a Saint-Contest z Met, který byl mým přítelem a kterého jsme tu viděli jet podepsat jako třetího mír s císařem a říší v Badenu. Byl to člověk těžkopádného a hrubého zevnějšku, se všemi způsoby směšně měšťáckými, který měl všechno umění, jemnost, pružnost, prozíravost a obraty, aby dosáhl svých cílů, aniž vypadal, že na něco myslí, i tehdy, když na tom nejvíc pracoval. Bylo mu to vrozené. Přitom mírný, vstřícný, přístupný a poctivý muž. Nakonec ho prohlédli zahraniční ministři kongresu v Cambrai, kde byl jedním z francouzských velvyslanců. Všichni ho měli rádi, ale báli se ho. Ten druhý byl plný ducha, schopností a nápadů, rovněž velmi vstřícný; oba byli pracovití a zkušení, znali svět a vždy uměli uspokojit všechny, kdo s nimi měli co činit. Také jejich volba byla velmi kladně přijata. Le Blanca jsem vůbec neznal, ale velmi jsem si s ním porozuměl. V dalším bude mnoho příležitostí o něm mluvit a dějiny jeho doby nebudou moci pomlčet o jeho štěstí, jeho pádu a jeho vítězném návratu. To jsou události, které nedokáže udusit ani veškerá váha prince krve, který je prvním ministrem.[16]

Radu námořnictva bylo snadné sestavit. Hrabě z Toulouse jako admirál byl jejím předsedou; maršál z Estrées, první viceadmirál, jejím prezidentem; maršál z Tessé do ní vstoupil jako generál galér; Coëtlogon, který zemřel jako maršál Francie, a d'O jako generálporučíci námořnictva; Bonrepos, který býval generálním intendantem námořnictva a jemuž jsem do ní pomohl; Vauvray a ještě jeden intendant námořnictva, spolu s La Grandvillem, dvorním referendářem, jako zpravodajem pro věci námořní kořisti. Za sekretáře jsem tam nechal dosadit téhož La Chapella, kterého Pontchartrain vyhnal ze svých kanceláří a o němž jsem mluvil vícekrát.

Místo předsedy rady vnitřních věcí království, která byla vlastně radou depeší a zahrnovala záležitosti provincií rozdělených mezi čtyři státní sekretáře a ještě některé další podobné povahy, bylo nabídnuto maršálovi z Harcourtu. Vymluvil se na pracnost tohoto úřadu a na obtíže s volnou řečí, které mu zůstaly po záchvatech mrtvice a které mu znemožňovaly často a dlouze referovat o záležitostech této rady v regentské radě. Tyto důvody byly pravdivé a pádné. Harcourt ve vážnosti, kterou si zjednal,

---

sv. in folio) je úplnější než tisk. Srov. Přílohy vydavatele k Tomu 12, VII. Le Tellier a jeho syn Louvois (v tomto Dílu).

16. **Vysvětlivka:** Míněn pan Vévoda, první ministr 1723–1726, Le Blancův nepřítel. Le Blanc byl roku 1723 zbaven úřadu státního sekretáře války a za ministerstva pana Vévody stíhán; po jeho pádu se roku 1726 do úřadu vrátil.

dobře viděl, že se regent nebude moci vyhnout tomu, aby ho připustil do regentské rady, a pevně trval na opakovaném odmítání. Já jsem do čela rady vnitřních věcí viděl jen d'Antina; navrhl jsem ho a byl jsem odmítnut.

Je to jediný člověk, vůči němuž si vévoda z Orléans, tak zcela prostý žluči vůči svým nejsmrtelnějším nepřátelům, uchoval zášť, a také jediný, u něhož tento princ, tak lhostejný ke ctnosti, nedokázal překonat své opovržení. Důvody jednoho i druhého jsme viděli v průběhu těchto pamětí. Kromě toho byl d'Antin za zesnulého krále z postavení i z potřeby úzce spjat s levobočky a zcela oddán paní Vévodkyni, a tento princ, tak snadno podezíravý, ho nemohl vystát.

D'Antin se ke mně od té doby, co byl vévodou, pozvolna přimkl. Dauphin a paní Dauphine[17], vévodové z Chevreuse a z Beauvilliers, maršál z Boufflers zmizeli; po Monseigneurovi ani po meudonské klice nezůstalo stopy; sňatek vévodkyně z Berry byl uzavřen; byla vdovou a paní Vévodkyně jí byla už také dávno. Moje nechuť k d'Antinovi pominula s osobami a příčinami, které ji vyvolávaly. Cítil jsem stejně tak všechen jeho hnůj, ale nemohl jsem nevidět perly, jež v něm byly rozesety, a neviděl jsem nikoho z významného postavení, kdo by měl víc nadání, aby toto místo dobře zastal. D'Antin měl ostatně příliš mnoho ducha a příliš málo odvahy, aby se dal získat proti regentovi; také pana a paní du Maine znal příliš dobře, než aby k nim opravdu přilnul. Byl odjakživa příliš spjat s paní Vévodkyní, která je svrchovaně nenáviděla. Díky tomuto důvěrnému spojení byl vhodný k tomu, aby vytvořil spojení mezi regentem a panem Vévodou, nad nímž mu věk a důvěra paní Vévodkyně dávaly autoritu, která by se změnila ve vliv a důvěru, až tento princ dospěje do věku, kdy se s ním bude počítat, což mělo brzy nastat; konečně mě d'Antinův dvořanský duch a podlézavost, která se v něm stala přirozeností, plně uklidňovaly. Byl to člověk od přírody surový a oddaný všem neřestem, ale tak pánem sebe sama, že byl mírný, vstřícný, trpělivý a plný nápadů. Nikdo neměl víc ducha, a to ducha všeho druhu, a s docela hrubým a přirozeným vzezřením víc umění, obratnosti, přesvědčivosti, jemnosti a pružnosti. Byl a říkal všechno, co chtěl, a jak chtěl; a kde nešlo o jeho zájem, byl dobrák a rád dělal lidem radost. Všechny tyto důvody mě přiměly, abych za něho zatvrzele bojoval.

Regentův odpor trval víc než dvanáct či patnáct dní. Nakonec se vzdal, ale nerad; d'Antin byl prohlášen předsedou rady vnitřních věcí království; ale ať vynaložil jakoukoli péči a jakékoli obraty, s vévodou z Orléans nikdy dobře nevycházel.

Navrhl jsem tomuto princi, aby do této rady vstoupili markýz z Brancasu a Beringhen, první královský štolba. U prvního z obou, který se s ním udržel v dobrých vztazích a jemuž jeho otevřená roztržka s princeznou des Ursins přidala na zásluze, jsem uspěl snadno. Druhého jsem nedosáhl tak lehce.

---

17. **Vysvětlivka:** Míněni vévoda z Bourgogne a jeho manželka Marie-Adélaïde Savojská, dauphin a dauphina od smrti Monseigneura v dubnu 1711; oba zemřeli v únoru 1712.

Byl to člověk z toho, čemu se tehdy říkalo starý dvůr, ale spíš svými přáteli a styky, oporou svého úřadu a zvyklostí na dvůr a velký svět než sám sebou. Byl to velmi čestný muž, omezeného ducha, těžkopádné řeči, velmi zadobře s králem, s vévodou du Maine, s maršálem z Villeroy, s Harcourtem, se svým bratrancem z prvního kolena maršálem z Huxelles, s prvním prezidentem, důvěrným přítelem obou posledních, velmi spjatý také s vévodou z Aumontu, svým švagrem, jemuž jsem zabránil k něčemu dojít, dost také s vévodou z Humières, svým druhým švagrem, pro něhož mi vévoda z Orléans sliboval divy, a jemu samému také, neboť jsem je oba svedl dohromady v posledních dnech králova života na schůzce sjednané schválně v jednom boskete ve Versailles u Oranžerie. Nedokázal jsem rozluštit, co způsobilo, že nám slovo nebylo dodrženo, ale nikdy se mi pro něho nepodařilo nic dosáhnout, ať jsem si s tím dal sebevíc práce. Nakonec jsem regenta přiměl, aby Beringhena dal do rady vnitřních věcí. Viděli jsme, že byl důvěrným přítelem kancléře Pontchartraina, že jsem ho u něho poznal a že jsme spolu byli na důvěrné noze.

Byl jsem také přítelem markýze z Brancasu, mnohem později španělského granda a maršála Francie. Svého času jsme viděli původ a cesty jeho štěstí. Nikdy nezanedbal žádnou z cest, které ho k němu mohly vést. Paní z Maintenon byla jeho ochránkyní; byl velmi zadobře s panem a paní du Maine, jimž se v každé době dvořil, a uměl být přitom stejně zadobře s vévodou z Orléans. Dokázal žrát stejně z válečného žlabu jako z dvorského a nechat je navzájem sloužit jeden druhému. Také měl ducha, a ještě víc umění, obratnosti a úskočnosti, s nenasytnou ctižádostí, která mu nikdy nedala pokoj. Byl to vysoký muž, velmi urostlý, příjemného zjevu, se způsoby zdvořilými, nenucenými a podmanivými, který nikdy nedělal nic bez úmyslu a který — nejstarší z patnácti či šestnácti bratrů či sester, kteří měli všichni dohromady sedm či osm tisíc livrů ročního důchodu —, když se stal státním radou meče, rytířem Svatého Ducha a Zlatého rouna, generálním místodržitelem Provence, guvernérem Nantes a předsedou bretaňských stavů, španělským grandem a maršálem Francie, s velkým sňatkem pro svého syna, s arcibiskupstvím v Aix a biskupstvím v Lisieux pro své bratry, umíral žalem, že není státním ministrem, vévodou a pairem a vychovatelem monseigneura dauphina.

Mluvím o něm jako o člověku mrtvém pro záchvaty mrtvice, jimiž je stižen a které ho patrně nenechají dlouho žít. Pravou ruku má stále v rukavici, i při jídle; prsty se zdají prázdné, je tu jen lehký pohyb palce: žádný živý člověk ji nikdy neviděl. Podle toho, jak je uvnitř silná, a podle všeho, co je z ní vidět, se zdá, že je to klepeto kraba nebo humra. Jeho způsoby a rozhovor byly příjemné a byl velmi dobře zpraven o všem, co se dělo doma i v cizině. Zbožný a stoupenec konstituce až k fanatismu, a z malého stádce Fénelonova, které nebrání ctižádosti žádnému z učedníků této školy.

Brancas dostal hřebčince, které byly nejprve odňaty Pontchartrainovi, a první štolba hlavní silnice, mosty a cesty, dláždění Paříže atd., čehož se zhostil dokonale.

S hřebčinci tomu tak nebylo; ty Brancas nechal úplně zpustnout, ačkoli za ně měl dvanáct tisíc livrů zvláštního platu.

K těmto pánům přibrali Rougeaulta, intendanta v Rouenu, s ještě jedním nebo dvěma dalšími, a abbého Menguyho a Goeslarda, oba rady velké komory, kvůli častým procesům v této radě a evokacím (*évocations*), které do ní bylo možné dělat. I tato volba byla velmi kladně přijata. La Roque, d'Antinův člověk, muž duchaplný a schopný, se na jeho doporučení stal sekretářem této rady.

Kapitola osmá

Regentská rada. — Povaha Besonse. — Torcy. — Bouthillier-Chavigny, bývalý biskup z Troyes. — La Vrillière bez hlasu; jeho povaha a funkce. — Pontchartrain bez hlasu i bez funkce. — Vztek a počínání Tallarda. — Osobnosti rad. — Desmarets propuštěn s odměnou tři sta padesát tisíc livrů. — Až příliš správná předtucha vévody z Orléans. — Pohroma paní Desmaretsové. — Bercy, její zeť, vyhnán. — Místa zasedání jednotlivých rad. — Jejich platy. — Zvláštní předpisy. — Nárok státních rad ustupovat jen vévodům a korunním hodnostářům. — Noailles a Canillac advokáty státních rad proti urozeným lidem. — Vykládám regentovi povahu a směšnost tohoto nároku. — Regentova povolnost. — Obratnost státních rad. — Effiat místopředsedou. — Forma rad zesnulého krále převzata v regentské radě. — Dvorní referendáři odmítají referovat v regentské radě, nebudou-li sedět, anebo nebudou-li ti členové této rady, kteří nejsou vévody, maršály Francie ani státními radami, stát, dokud tam budou dvorní referendáři. — Radové parlamentu, zařazení do rad, napodobují dvorní referendáře a regent to trpí. — Dva příklady nevýhody, která z toho plyne pro záležitosti. — Dvorní referendáři nakonec ustoupí hned po smrti kancléře Voysina a bez dalších nároků referují v regentské radě vestoje. — Státní radové prosadí, že tam mají přednost přede všemi, kdo nejsou vévodou ani korunním hodnostářem, když tam přicházejí mimořádně.

Když byly všechny tyto rady obsazeny, bylo konečně třeba přistoupit k regentské radě, jejíž sestavení bylo ze všech nejobtížnější. Měla mít dost málo členů, aby byla tím vznešenější, a bylo tu několik osobností, nepřátel vévody z Orléans nebo velmi podezřelých, které jejich postavení nedovolovalo z ní vyloučit. Takoví byli vévoda du Maine, hrabě z Toulouse, maršál z Villeroy, maršál z Harcourtu, jakmile odmítl místo předsedy rady pro záležitosti království, a kancléř Voysin, jakmile se vévoda z Orléans dopustil té obrovské chyby, že se nechal přimět, aby mu ponechal pečeti. Toulouse a Harcourt byli jen podezřelí; byli však podezřelí hodně, první svým původem a svým bratrem, jakkoli se od něho lišil, druhý svou starou důvěrností s paní z Maintenon a s princeznou des Ursins. Všichni ostatní byli nepřátelé. Bylo je tedy třeba vyvážit lidmi, na něž se vévoda z Orléans mohl spolehnout a kteří by byli s to zjednat si sluch v radě, do níž se z ostatních rad předkládaly všechny záležitosti zahraniční i vnitřní a v níž se o nich v posledním stupni rozhodovalo většinou hlasů. Bylo navíc třeba uvážit, že hlas pana Vévody nemohl mít zatím žádnou váhu a že tato váha, až přijde s věkem, se mohla zájmy a klikami obrátit stejně snadno proti vévodovi z Orléans jako v jeho prospěch.

Povolnost tohoto prince byla ve věci takové důležitosti tak velká, že podlehl naléhání maršála z Besons, podporovaného Effiatem, a přesunul ho z válečné rady, pro niž byl určen a kde jedině regentova přízeň mohla způsobit, že dostal přednost před jinými, do regentské rady. Byl to hrubý buran, který jako docela mladý utekl z domu svého otce, jenž z něho chtěl mít duchovního, dal se naverbovat k vojsku, které tajně odcházelo do Portugalska, a sloužil tam s mušketou. Když ho tam otcovo pátrání vypátralo, stal se brzy důstojníkem a sloužil pilně. Latina, kterou uměl, než se dal naverbovat, byla veškerým vzděláním, jehož se mu dostalo. Byl dobrým generálem, rozuměl dobře vedení jízdního křídla a jistým podrobnostem, a i tehdy mu jeho příkrost a vznětlivost často bránily vidět a slyšet. Co šlo nad to, daleko přesahovalo jeho obzor, jak se ukázalo, když měl shodou náhod občas velet armádám. Při nesnesitelné povaze a velmi chabém rozumu to byl člověk osobně statečný, který věděl, co je čest, ale ve všem bezradný, nesmírně bázlivý, který se snažil nikomu a ničemu se nezpronelíbit, vášnivě toužil něčím být a něco mít, byl velmi podlézavý a velmi plochý, neměl nedostatek zdravého rozumu ani jistého drobného ducha krátkých intrik a měl dost úsudku. Lví hlava, a velmi velká, odulé rty, ve velké paruce, z níž by byla dobrá Rembrandtova hlava, a protože působila jako z jednoho kusu, stejně jako celé jeho tělo, platila mezi hlupáky za dobrou hlavu.

Jeho otec byl státním radou a jeho starší bratr, který už zemřel, jím byl také, oba s dobrou pověstí. Jejich jméno je Bazin, z měšťanského rodu s co nejkratším rodokmenem, a Besons, jehož jméno všichni nosili, je ona ves na Seině nedaleko Paříže, tolik známá trhem, který se tam koná každý rok, a jejíž panství otec koupil. To nebyla postava, kterou by bylo možné v regentské radě komukoli postavit do cesty. Vévoda z Orléans se přede mnou styděl, že se k tomu nechal přimět; a já, jehož určení se nezměnilo, jsem velmi nerad viděl, že jsem se ocitl v tak špatném spřežení.

Dalším mužem, kterého regent uvedl do regentské rady, kvůli němuž byl přede mnou ve velkých rozpacích a kterého mi dával na srozuměnou jen postupně, byl Torcy, k překvapení celé Francie. Byl u dvora odjakživa spojen se vším, co bylo vévodovi z Orléans nejvíce nepřátelské, vyjma-li jeho dva nejzhoubnější nepřátele, paní z Maintenon a pana du Maine. Vévoda z Orléans měl často důvody nebýt s ním spokojen a až do doby po smrti krále neučinil Torcy ani jeho žena nikdy žádný krok, aby se s ním sblížili. Byli důvěrnými přáteli pana a paní z Castries a abbé z Castries[1], což byla velmi přirozená cesta, kterou se mohli vydat. Castries byl rytířem cti a jeho žena dámou šatny vévodkyně z Orléans; byla dcerou pana z Vivonne, bratra paní z Montespan, a byla velmi zadobře s vévodou i vévodkyní z Orléans. Ti byli tak přesvědčeni, že je jim Torcy nepřátelský, že Castriesovým jejich spojení s ním nesli nelibě, a vzpomínám si, že dlouho poté, co vévodkyně z Orléans začala mít v Marly svůj stůl

1. **Vysvětlivka:** Markýz z Castries, synovec kardinála Bonzi a guvernér Montpellieru, byl rytířem cti vévodkyně z Orléans; jeho manželka, dcera maršála z Vivonne a neteř paní z Montespan, byla její dámou šatny. Abbé z Castries byl pozdější arcibiskup z Albi.

a dámy si zvykly k němu chodit, bylo zapotřebí jakéhosi vyjednávání paní z Castries, aby u něho mohla jíst paní z Torcy. Ta tam dosud nebyla pozvána, což byla nepříliš příjemná zvláštnost, a přesto o to neusilovala. Především se nemohla přemoci k přítomnosti vévody z Orléans, a paní z Castries si tak dobře vybrala chvíli, že jí zjednala, aby tam poobědvala, zatímco si tento princ zajel do Paříže.

I já jsem byl pevně přesvědčen o Torcyho nepřátelství k vévodovi z Orléans; byl jsem proti němu zaujat, přiznávám otevřeně, smýšlením, jež k němu chovali vévodové z Chevreuse a z Beauvilliers, ačkoli důvody jejich odstupu se týkaly skoro jen římských záležitostí. S ním a jeho ženou jsem nikdy neměl nejen žádné spojení, ale ani tu nejlehčí známost, a má-li pravda žádat, aby se nic neskrývalo, měli u sebe jen tu nejlepší a nejvybranější společnost a moje samolibost nebyla spokojena, že jsem od nich nikdy nedostal sebemenší vstřícný krok. Byl to navíc muž starého ministerstva, a při mém záměru zničit státní sekretáře a jejich moc nemohl být po mé chuti Torcy, který jím byl po svém otci a po svém tchánovi. Často jsem na vévodu z Orléans naléhal, aby ho vyloučil; ačkoli mi na to nikdy neodpověděl tak jasně, jak jsem si přál, přece jsem v jeho vyloučení doufal a ještě jsem na tom pracoval, když mi regent dal zahlédnout, že s tím nemám počítat. Zdvojnásobil jsem úsilí; nakonec mi ve velkých rozpacích přiznal, že ho považuje za nezbytného, protože zná tajemství všech zahraničních záležitostí za tolik let, co byl jejich ministrem, a kvůli tajemství pošt[2], bez něhož se on sám nemohl obejít. To bylo skutečně tím, co Torcyho udrželo.

Aby si ho zcela získal, zahrnul ho vévoda z Orléans projevy přízně, důvěrou i hmotnými dary. Měl na svůj úřad státního sekretáře listinu „brevet de retenue" na 650 000 livrů; dostal o 150 000 víc, a všechno vyplaceno, když se úřadu vzdal. Jeho penze státního ministra ve výši 20 000 livrů mu byla ponechána a dostal ještě další, 60 000 livrů, z pošt, jejichž řízení, pravomoc i důvěru si ponechal.

Nelze vypovědět, jak veřejnost tímto zacházením žasla. Torcy přitom platil přinejmenším — a právem — za člověka, který s vévodou z Orléans nikdy neměl žádné spojení, ba který mu byl dokonce nepřátelský. Nebylo u něho zjištěno žádné hnutí směrem k tomuto princi; Castriesovi byli příliš slabí a vzhledem k vévodkyni z Orléans příliš podezřelí, než aby k tomu mohli být s užitkem použiti. Nancré[3] snad ano; ale nikdy jsem se to nedozvěděl, a všechno, čím jsem se snažil do toho proniknout, mi nepřineslo nic než potvrzení, že toto tak málo očekávané zacházení způsobilo jedině tajemství pošt. V dalším uvidíme, jak jsem svůj omyl uznal a jak úzké spojení mezi Torcym a mnou vytvořila úcta, troufám si říci vzájemná, které trvá až dodnes, kdy máme březen 1746.

---

2. **Vysvětlivka:** Torcy měl na starosti královské pošty a s nimi i tajné otevírání a opisování soukromých dopisů (takzvaný „černý kabinet"), z jehož výpisů se panovník dozvídal, co se psalo doma i v cizině.

3. **Vysvětlivka:** Markýz z Nancré, kapitán Švýcarů vévody z Orléans.

Vévoda z Orléans vždy počítal s tím, že do regentské rady dá jednoho biskupa. Já jsem soudil, že se bez něho může obejít. Smýšlel jsem o tom jako zesnulý král a, myslím, jako každý moudrý člověk, zvláště v žáru sporů o konstituci. Zájem zesnulého arcibiskupa z Cambrai mi kvůli nesmírné váze, jakou na mě měl zesnulý vévoda z Beauvilliers, bránil tento názor potírat, takže po smrti obou těchto osobností už nebyl čas se mu s úspěchem stavět na odpor. Pomyslel jsem tedy tehdy na toho nejméně špatného a nejvíce schvalovaného, koho by bylo možné zvolit, a navrhl jsem vévodovi z Orléans bývalého biskupa z Troyes[4].

Kdo a jaký byl, jsme viděli na začátku těchto Pamětí, kde jsem se o něm rozepsal u příležitosti jeho odchodu do ústraní. K tomu došlo na samém začátku mého manželství. V tehdejším svém věku jsem viděl nanejvýš jeho tvář a nikdy jsem ho neznal. Ale podle toho, co jsem o něm věděl, se mi zdál jako stvořený pro vstup do regentské rady. Abych neopakoval, co jsem o něm řekl u jeho odchodu do ústraní, nacházel jsem v něm preláta zběhlého v časných záležitostech duchovenstva, znalého římských věcí, a přitom Francouze; s dostatkem církevní učenosti. Taková byla jeho pověst. Kromě toho prožil život až do odchodu do ústraní v nejvyšší společnosti dvora i města, vyhledávaný těmi nejlepšími a nejvýznamnějšími společnostmi, přítel většiny osobností a předních žen své doby, a mísil se tam do mnoha věcí. Tato velká znalost světa byla důležitá věc.

Byl to biskup bez diecéze, a biskup, který nemyslel na nic méně než na to, aby znovu vyplul na hladinu. Patnáct či šestnáct let žil v co nejpřísnějším a nejvytrvalejším ústraní. Přerušil je teprve před čtyřmi či pěti lety z úcty k onomu králově rozmaru vídat lidi, kteří se stáhli do ústraní, kvůli němuž mu vzkázal, že ho chce vidět jednou za rok. Přijížděl tedy na čtyři dny do Fontainebleau, kde mu král projevoval všemožnou přízeň a kde se o něho to nejvznešenější a nejlepší, co tam bylo, přetahovalo. Odtud jel na dva dny do Paříže, vracel se na den či dva do Fontainebleau a odjížděl zpět do svého ústraní, aniž se kdy jevil zrezivělý, pobožnůstkářský, nepatřičný či zkažený. V Troyes nepřijímal ani lidi, kteří tudy projížděli. Bydlel tam se svým synovcem v biskupské rezidenci. Jakmile byl synovec na vizitacích nebo v Paříži, obýval byt, který si zařídil v kartouze v Troyes, kde se stýkal jen s kartuziány a pilně docházel na jejich bohoslužby; trávil tam navíc advent a postní dobu. Takový život, naroubovaný na život v nejvyšší společnosti, zvolený jedině z vlastní vůle a tak dobře udržovaný, měl podle mne mít velkou váhu, aby krotil bezuzdnost života vévody z Orléans. Tento biskup neměl vztah k žádné klice; byl bratrem maršálky z Clérembault, s níž žil v přátelství a která byla v důvěrném vztahu s Madame, jež k němu rovněž chovala velké přátelství a důvěru. Vše mě tedy přesvědčilo, že je pro

4. **Vysvětlivka:** François Bouthillier de Chavigny (1642–1731), syn státního sekretáře Léona Bouthilliera, hraběte z Chavigny; biskupství v Troyes se vzdal ve prospěch svého synovce a žil pak v ústraní, o němž Saint-Simon vyprávěl v Dílu I.

to místo jako stvořený, když už tam má být biskup. Vévoda z Orléans to schválil a provedl.

Nic nebylo přijato s takovým potleskem jako tato volba. Regent pro něho poslal; přijel a bez okolků přijal. Svět, který od lidí ctnostných téměř vždy žádá daleko víc, než je třeba, by byl chtěl zdráhání, ba i odmítnutí. Začátky byly obdivuhodné. Vídali ho jen při nezbytných povinnostech. Blahopřál jsem si, jak dobře jsem trefil. Tyto divy netrvaly dlouho; zmýlil jsem se v něm, jako jsem se zmýlil v Torcym, ale zcela opačným způsobem; ještě není čas o tom mluvit. Regent mu prokázal tu galantnost, že Torcyho uvedl do regentské rady teprve poté, co se jí tento prelát jednou zúčastnil, aby mu bez sporu zajistil přednost před Torcym, který byl až do konce státním ministrem za zesnulého krále.

La Vrillière mi vděčil za všechno, čím se stal, a jak jsem řekl jinde, nebylo to bez námahy, nýbrž za cenu houževnaté práce trvající přes rok. Ponechal si úřad státního sekretáře, byl ustanoven sekretářem regentské rady, aby vedl její zápisy, podepisoval milosti z odborů ostatních státních sekretářů a všechno, co vyžadovalo podpis státního sekretáře; časem i podpis vyhotovení a tajných rozkazů a pravomoc nad pařížskou policií; nakonec byl ve velmi krátké době jediným úřadujícím státním sekretářem. On i Pontchartrain vstoupili do regentské rady, oba bez hlasu; Pontchartrain bez jakékoli funkce. Stěžoval jsem si vévodovi z Orléans, že Pontchartraina ponechal. Koktal; byl v rozpacích; usoudil jsem tedy, že je třeba počkat; o návštěvě kancléře Pontchartraina jsem tehdy nevěděl. Čekal jsem tedy; ale nečekal jsem dlouho.

La Vrillière byl malý, živý, činorodý muž, který, vychován v kancelářích svého otce, ovládal jejich rutinu; ochotný, velmi úslužný, velmi zdvořilý, v nitru pyšný, schopný najít východisko i zvládnout úřední mechaniku, přístupný a zběhlý ve světě, muž cti. Neměl štěstí na ženu, která ho nakonec zkazila tak, že se nedal poznat. To přijde v pravý čas.

Myslím, že jsem dost dobře vylíčil povahu a styky těch, kdo tvořili dvůr zesnulého krále, i osobností, které vstoupily do těchto různých rad, abych se k té látce nemusel vracet. Ale je ještě třeba ukázat, jaký byl celek oné důležité regentské rady, jež měla o všem rozhodovat většinou hlasů a jež byla po téměř tři roky skutečně opravdovou radou. Připojím předsedy a jiné členy ostatních rad, kteří do ní chodili referovat o svých záležitostech a kteří do ní byli kvůli některým z nich občas povoláni, dokud rady trvaly ve svém původním uspořádání.

Regentská rada byla tedy, abych to zopakoval souvisle, složena takto: vévoda z Orléans, pan Vévoda, vévoda du Maine, hrabě z Toulouse, kancléř Voysin, já, když už se musím jmenovat, maršálové z Villeroy, z Harcourtu a z Besons, bývalý biskup z Troyes a Torcy, kteří hlasovali, a La Vrillière, který vedl zápisy, a Pontchartrain, oba bez hlasu.

Referovat do ní chodili arcibiskup z Bordeaux[5], maršálové z Villars, z Estrées a z Huxelles a vévodové z Noailles a d'Antin.

Je tak vidět, na koho a na kolik z nich mohl regent počítat jako na přátele, jako na nepřátele nebo jako na dosti lhostejné. Přesto se téměř vždy stávalo, že rada byla klidná a regent v ní byl pánem všeho. Jakou roli v ní každý z nich hrál, se časem ukáže.

Tímto způsobem byl Desmarets jediný z ministrů zesnulého krále, kdo byl tehdy propuštěn, a to krátkým dopisem, který mu vévoda z Orléans napsal; a šest rad bylo registrováno v parlamentu, to jest jejich zřízení, nikoli jména ani počet jejich členů. O regentské radě se tam nemluvilo, neboť byla radou krále a vládou samou.

Tallard byl také jediný ze všech, které král jmenoval ve své závěti, kdo nedostal žádné místo. Není přehnané říci, že z toho div nezešílel a že se dopustil několika výstředností. Rozhlašoval všude, že si dá králův testament napsat na záda; křičel, hulákal, poštval na regenta maršála z Villeroy a Rohany; stížnosti, nářky, vzdor, podlézání, sebeponižování, všechno bylo marně uvedeno v chod. Regent, jindy tak povolný, se nedal ani nahlodat. Celkově ho pokládal, a právem, za svého odpůrce, ale musela tu být ještě nějaká jiná příčina, kterou jsem nevypátral, jež ho udržela neoblomným proti tolika snahám. Tallard, když nakonec viděl, že jsou marné, prohlásil, že mu nezbývá než se zaživa pohřbít. Koupil La Planchette, ošklivý malý dům u Paříže, a skutečně se tam uzavřel, takřka odtud nevycházel a nikoho nepřijímal. Jeho vzkříšení uvidíme v pravý čas.

Regent žil s panem Vévodou v přátelství, s vévodou du Maine v chladné a zdvořilé míře, s hrabětem z Toulouse vlídněji, ale zdrženlivě. Domníval se, že si maršála z Villeroy získá množstvím projevů úcty, ohleduplnosti, vyznamenání, ba i velmi riskantní důvěry; že ho přivede zpět, nebo aspoň otupí jeho výpady a výstřelky prostřednictvím Effiata, jeho přítele odjakživa, a pana z Troyes, který jím byl také. První byl zaprodán vévodovi du Maine; druhý, jako by chodil po vejcích, se odvažoval být jen úslužný. Maršál přijímal všemožné přízně a zakládal si na tom, že se jimi nedá zviklat. Bylo třeba to vyložit hned na začátku. Je to látka, která se naskytne vícekrát. Pokud jde o Harcourta, jeho neblahé zdraví mu nedovolilo hrát žádnou roli, a Voysinovi zase nechuť a pohrdání, do nichž upadl. Villars v ní hrál vždy velmi ubohou roli; Huxelles také, avšak s velkou důležitostí; Estrées jako by žádnou; d'Antin stejně málo. Kardinál z Noailles se nepozvedl ani nesnížil; měl dost co dělat, aby se bránil záludným vůdcům konstituce. Vévoda z Noailles hrál velkou roli. Pan Vévoda byl ještě příliš mladý, vévoda du Maine mlčenlivý, temný, osamělý, hluboce skrytý, zdvořilý až k uctivosti a nanejvýš pozorný ke všem, když už se s nimi musel stýkat; hrabě z Toulouse chladný, klidný a vedoucí svůj obvyklý život, nakolik ho mohl přizpůsobit svým novým funkcím.

---

5. **Vysvětlivka:** Armand Bazin de Besons, arcibiskup z Bordeaux, dříve biskup z Aire, bratr maršála z Besons; byl členem rady svědomí, v jejímž čele stál kardinál z Noailles.

Desmarets upadl v neuvěřitelný úžas. Jeho nesmírná nadutost ho přesvědčila, že se bez něho v čele financí nelze obejít. Byl odjakživa důvěrným přítelem maršála z Villeroy; zůstal jím i Effiatovým, který jím vždycky byl v Palais-Royal Béchameilovým, jeho tchánovým. Spoléhal tedy plně na tyto dvě opory; ale co dovršilo jeho úžas a rozhořčení, bylo vidět na svém místě vévodu z Noailles — toho, koho přijal, když po návratu ze Španělska, jak jsme v pravý čas viděli, nevěděl kudy kam; z něhož udělal svého žáka a odchovance ve finančnictví a kvůli němuž krotil celou svou divokou povahu. Noailles ani nepomyslel na to, že by vůči němu zachovával jakékoli ohledy, a brzy uvidíme, kam až dohnal svůj nevděk vůči němu. Vévoda z Orléans mu nicméně na naléhání Effiata a maršála z Villeroy dal přiznat 350 000 livrů při obnovení daňových pachtů, neboť mu představili, že je to právo generálních kontrolorů, které si Desmarets při posledním obnovení vzhledem ke krajní tísni státu nechtěl dát vyplatit.

Tak velká milost, a udělená tak velice nevhod, v řadě dalších regentových povolností, o nichž jsem mluvil, a jiných menších, které jsem vynechal, dala tušit slabost velmi škodlivou státu a poctivým lidem a velmi užitečnou nestoudným a drzým. Bohužel se ta předtucha ukázala až příliš pravdivou.

Paní Desmaretsová, která ve stínu manželova místa dělala zvlášť pro sebe spoustu obchodů, padla spolu s ním. Jistý La Fontaine, dlouho výběrčí pana Prince v Senonches nedaleko La Ferté, kde jsem ho vídal, a který odtud — místo leží také nedaleko Maillebois — byl během jejich vyhnanství[6] jejich úslužným společníkem, s nimi rovněž zbohatl a stal se pokladníkem pluku gardy. Byl to důvěrník paní Desmaretsové, který jí každodenně obstarával obchody a ukládal a spravoval peníze, které z nich získávala. To všechno se zhroutilo s pádem z místa. Tvrdila, že byla okradena. Byla tím podivně otřesena. V tomto stavu ji zachvátily neštovice; vstala z nich šílená; a nikdo ji od té doby už ani neviděl, ačkoli ještě několik let žila. Tak obě soupeřky o přízeň paní z Maintenon, paní Voysinová a paní Desmaretsová, zemřely: jedna z beznaděje, že ji ztratila a že ji vytlačila soupeřka, druhá šílená ze ztráty místa a svého soukromého pokladu. Bercy, intendant financí a Desmaretsův zeť, který za něho všechno vykonával, byl zároveň vyhnán bez návratu, za všeobecného jásotu.

Bylo stanoveno, že rada svědomí bude zasedat v arcibiskupském paláci a všechny ostatní v různých bytech starého Louvru, které se daly upravit a zařídit. Ale maršál z Villars si postupně osvojil právo konat válečnou radu velmi často u sebe, a podle jeho příkladu i maršál z Huxelles; ostatní předsedové je však nenásledovali.

Nebudu se zdržovat nároky, výpady, uzurpacemi a šarvátkami vévody z Noailles mezi finanční radou a ostatními radami, mezi radami navzájem a mezi členy každé z nich, jimiž chtěl unavit je i vévodu z Orléans, znechutit veřejnost, učinit rady obtíž-

6. **Vysvětlivka:** Desmarets, synovec Colbertův, byl roku 1683 zbaven místa intendanta financí a vypovězen na svůj statek Maillebois; do finanční správy ho vrátil až Chamillart, který ho roku 1703 učinil ředitelem financí.

nými a směšnými a přivést je k pádu podle záměrů, které byly vyloženy; bylo by to příliš dlouhé a nudné. Je však třeba promluvit o celku.

Pan Vévoda, vévoda du Maine a hrabě z Toulouse nechtěli žádné služné. Kancléř, maršál z Villeroy, Torcy, La Vrillière a Pontchartrain si ponechali svá dosavadní beze změny a kardinálu z Noailles, generálnímu prokurátorovi ani generálnímu advokátovi se nedalo nic. Harcourt, Besons, biskup z Troyes a já za regentskou radu, předsedové rad, vévodové z Noailles a z Guiche a maršál z Estrées[7], jsme dostávali 20 000 livrů služného, členové rad 10 000 livrů, sekretáři 6 000 livrů.

Bylo stanoveno, že rady budou zasedat tak často, jak bude třeba, podle uvážení předsedů, a že předsedové budou mít každý jeden den v týdnu, nebo víc, bude-li třeba, aby přicházeli referovat o záležitostech své rady do regentské rady, kde nebude předkládat své osobní mínění, nýbrž mínění většiny hlasů v každém usnesení své rady; a také své dny, kdy budou pracovat sami s regentem. Bylo rozhodnuto, že předsedové neboli prezidenti rad budou v regentské radě jen kvůli záležitostem svých rad a že z ní odejdou, jakmile budou vyřízeny, i když zasedání rady tím neskončí, a že v nich budou mít hlas; že se co do zasedacího pořádku budou řadit mezi členy regentské rady podle svého vzájemného postavení, ale usednou na poslední místo, nebudou-li vévody nebo korunními hodnostáři; a pokud jde o hlasování, že ať budou sedět kdekoli, budou hlasovat první ze všech, hned po svém referátu. Vévodové, jako všude, měli přednost a po nich korunní hodnostáři, jedni i druzí podle stáří své hodnosti; a mezi vévody měla mít přednost pairie, protože toto zasedání mělo víc z výkonu státních a korunních funkcí než z dvorských obřadů.

Aby nic neměnili, nezpochybnili uzurpovanou přednost kancléře v radě, takže Voysin v ní sedal vždy bezprostředně a bez mezery pod vévodou du Maine na jedné straně, a já stejně tak na druhé straně pod hrabětem z Toulouse. Každý tak seděl podle postavení, napravo či nalevo, a hlasovalo se tak, jak se sedělo: poslední z rady hlasoval po referentovi a všichni ostatní jeden po druhém směrem vzhůru, a vévoda z Orléans poslední.

Sedadla byla ve všech radách pro všechny stejná. Regentská rada měla jen skládací stoličky, regent stejně jako ostatní, protože se předpokládalo, že je přítomen král, a jeho prázdné křeslo stálo samo v čele dlouhého stolu. Regent seděl napravo, za rohem, na prvním místě, pan Vévoda proti němu. Na dolním konci, naproti královu křeslu, seděli Pontchartrain a La Vrillière.

Žádná z rad nesložila přísahu, s odůvodněním, že státní ministři ji neskládají, a žádný z členů regentské rady nedostal ke vstupu do ní patent ani dopis od krále či regenta, protože státní ministři je nemají. Ale protože se do rady nemohou dostavit, aniž by byli pokaždé jménem krále vyzváni dveřníkem jeho kabinetu, byli tak

---

7. **Vysvětlivka:** Prezidenti rad, které měly nad sebou ještě předsedu: vévoda z Noailles ve finanční radě (předseda maršál z Villeroy), vévoda z Guiche ve válečné radě (předseda maršál z Villars) a maršál z Estrées v radě námořnictva (předseda hrabě z Toulouse).

vyzváni i členové regentské rady, a to poprvé; a na první regentské radě vévoda z Orléans ohlásil příští, a tak od jedné k druhé, a už se nezvalo, protože by bylo příliš mnoho běhání, leda k mimořádným a nepředvídaným radám, s nimiž se nedalo počítat.

Jakmile přišel regent, nečekalo se na nikoho bez výjimky; jestliže někdo přišel, když už rada začala, což se stávalo zřídka, vstoupil a přistoupil ke stolu zezadu; regent vám řekl, abyste zaujal své místo, které se v takovém případě nechávalo prázdné, a člověk je zaujal s krátkou omluvou.

Ještě se nesešla žádná rada, a už nastal pozoruhodný spor ve finanční radě — tak velkou sílu nabývají nároky, jakkoli mohou být směšné, z pohrdání, jež se jim dostane, spokojí-li se člověk jen pohrdáním a nezakáže je; tak to udělal král, který se spokojil tím, že se vysmál chimérickému nároku státních radů, vznesenému poprvé při podpisu badenské smlouvy, ustupovat jen titulovaným osobám, a že potrestal La Houssaye, jmenovaného třetím velvyslancem spolu s maršálem z Villars a hrabětem du Luc, tím, že tam místo něho poslal Saint-Contesta[8].

Na základě tohoto pěkného příkladu, který nikdy příkladem nebyl, nýbrž výsměchem, jak se o něm tehdy vyjádřil král, si státní radové, kteří byli ve finanční radě — a v ostatních radách žádní nebyli —, nárokovali přednost před markýzem z Effiatu, který byl sice pravda z jejich látky, ale jehož děd zemřel jako rytíř řádu, velvyslanec, vrchní správce financí, z pověření správce dělostřelectva a maršál Francie. Byl synem staršího bratra markýze de Cinq-Mars[9], velkého štolby Francie, a sám byl rytířem řádu ze jmenování roku 1688. Tito pánové uváděli, že v radách Karla IX. a Jindřicha III. a na generálních stavech za vlády tohoto posledního krále měli státní radové od taláru pravici před radami od meče, kteří nebyli vévody ani korunními hodnostáři; a mluvili pravdu. Ale dobře se střežili dodat, že to byla novota do té doby neslýchaná, kterou zrušil Jindřich IV. a která od té doby nikdy neplatila — novota, kterou zavedli Guisové v témže duchu, jenž je vedl k tomu, že dali zřídit úřady Řádu Svatého Ducha tak, jak byly zřízeny: aby si naklonili a připoutali měšťanstvo, které svedli stejně jako duchovenstvo, a aby ve všem, v čem mohli, srazili šlechtu, které se báli a kterou nenáviděli jako příliš oddanou králi a koruně, jak se dobře ukázalo na veškeré pomoci, které se od ní dostalo Jindřichu IV., jež mu upevnila korunu na hlavě a vyrvala ji těm proradným cizincům.

Jednoho odpoledne jsem přišel k regentovi, když se procházel ve své velké galerii mezi Canillacem a vévodou z Noailles, kteří probírali tento pěkný spor o přednost. Byli to dva přeborníci toho, čemu říkali šlechta, při oné nehorázné pomluvě, kterou

8. **Vysvětlivka:** Mírem v Badenu (září 1714) ukončila Francie válku o španělské dědictví s Říší; francouzskými zplnomocněnci byli maršál z Villars, hrabě du Luc a Saint-Contest, intendant v Metách a dvorní referendář.

9. **Vysvětlivka:** Henri Coiffier de Ruzé, markýz de Cinq-Mars (1620–1642), velký štolba a oblíbenec Ludvíka XIII., mladší syn maršála z Effiatu; roku 1642 byl popraven za spiknutí proti Richelieuovi.

proti mně vznesl vévoda z Noailles. Moje překvapení bylo tedy nesmírné, když jsem se k této procházce připojil a slyšel oba vášnivě hájit věc státních radů proti urozeným lidem bez titulu.

Když je regent chvíli poslouchal, zeptal se mě, co na to říkám. Usmál jsem se a odpověděl, že bych byl nečekal takový nárok, a ještě méně advokáty, které jsem právě slyšel. Připomněl jsem věc s Guisy, kterou jsem právě uvedl, i věc s hrabětem du Luc a prosil jsem regenta, aby si vzpomněl, jak zesnulý král a veškerý svět tento nárok státních radů přijali. Odtud jsem přešel k jádru věci a řekl jsem, že ve Francii jsou jen tři stavy; že všechny tři vždy a všude bez nejmenší námitky předcházeli pairové, vévodové a korunní hodnostáři, kteří na generálních stavech byli s králem na pódiu, a dole tři stavy; že mezi osobami téhož stavu se mohou vyskytnout nároky na přednost, ale mezi stavem a stavem nikdy a v žádné době žádné nebyly; že duchovenstvo a šlechta, první napravo, druhá nalevo, seděli s pokrytou hlavou a mluvili takto, jeden stav k druhému, v dokonalé rovnosti; že v hloubi sálu, naproti pódiu, byl třetí stav, sedící, ale s obnaženou hlavou, který, aby promluvil, poklekal; to je postoj, který zůstal celému parlamentu, prvnímu prezidentovi stejně jako ostatním členům, když mluví při *lits de justice*, protože každý soudce, ať je jakéhokoli rodu, náleží svým soudcovským úřadem ke třetímu stavu; že státní radové jsou muži taláru a soudci, tudíž rovněž příslušníci třetího stavu, z čehož plyne, že mezi rady téže rady musí třetí stav ustoupit oběma prvním; a z toho je jasné, že nárok státních radů od taláru vůči markýzi z Effiatu postrádá jakýkoli základ. Tato úvaha, kterou Noailles a Canillac zřejmě nečekali, jim zavřela ústa, a vévodovi z Orléans také.

Po chvíli mlčení jsem dodal, že mluvím proti svému zájmu, neboť nárok, který jsem právě potíral, směřoval k tomu, aby se v osobách státních radů od taláru vložilo mezi vévody a korunní hodnostáře a urozené lidi další patro, ale že pravda musí být vždy nejsilnější a že nechápu trpělivost Jeho Královské Výsosti snášet tak hloupé spory, jejichž trpění a odklady v jejich ukončení, jak mají být ukončeny, dají podnět ke stovce dalších, jejichž drzost bude k hanbě a všechno rozvrátí. Noailles a Canillac se neodvážili čekat na víc, neřekli ani slovo a odešli.

Zvláštní je, že urození lidé o jejich postoji v této věci nevěděli, nebo nechtěli vědět, stejně jako o mém, a že talár jim i mně projevil tu rozdílnou vděčnost, jakou jsme si od něho v té věci zasloužili.

Když jsem zůstal s regentem sám, naléhal jsem, aby rozhodl. Ti dva muži, kteří se báli všeho, a on také, ho kvůli taláru vystrašili. Navrhl mi východisko: učinit Effiata místopředsedou, aby měl přednost z titulu této funkce. Vyložil jsem mu obecně nevýhody *mezzo termine*, které jsou otci nejbláznivějších nároků, které vždy slouží jen těm, kdo nemají pravdu, a jdou proti těm, kdo by v konečném rozhodnutí nemohli prohrát; a zvlášť nepatřičnost a nebezpečí trpět nesmyslný nárok, jehož úspěch by zplodil další všech barev. Když jsme promluvili o jiných věcech, nechal jsem ho v náručí jeho dobré přítelkyně, nerozhodnosti a nerozhodnutosti.

Dva dny nato, které uplynuly ve směšných vyjednáváních, měli státní radové, kteří si nepřáli nic lepšího, než z toho vyváznout s titulem, jenž by jejich nárok uskutečnil, tu laskavost, že svolili ustoupit titulu místopředsedy; tím si zajistili přednost před kterýmkoli jiným urozeným mužem, který by mohl vstoupit do finanční rady atd. Regent přijal tuto ochotu s vděčností a Effiat byl prohlášen místopředsedou.

Co jsem regentovi předpověděl, se stalo, a bude lépe to vyprávět hned, než tím přerušovat důležitější látku. Bylo stanoveno, že procesy evokované ke králi, které se projednávají ve výboru rady stran[10], záležitosti kořistí, které se projednávají v radě pro kořisti a nyní v radě námořnictva, a některé finanční, které byly sporné nebo vyžadovaly úpravu nařízením — všechno věci obvyklé za zesnulého krále —, se budou referovat jako za jeho časů před ním, to jest nyní v regentské radě; k tomu se přidaly některé záležitosti válečné rady, jako etapy[11] atd., a jiné druhy nařízení týkajících se vojska.

Za zesnulého krále vstupoval výbor rady stran, který projednal záležitost k němu evokovanou, celý do rady, kde byl král a jeho ministři, a dvorní referendář, který věc referoval ve výboru rady stran, ji referoval před králem. Státní radové tohoto výboru, všichni čtyři či pět, hlasovali po něm, pak ministři, a král rozhodoval tak, že se vždy nebo téměř vždy přiklonil k většině hlasů. Pro záležitosti kořistí byla za zesnulého krále rada pro kořisti, složená z několika státních radů, která zasedala u hraběte z Toulouse, když bylo o čem jednat; ten pak vstupoval do královy rady sám s dvorním referendářem, který u něho referoval a který referoval před králem a jeho ministry, přičemž hrabě z Toulouse byl přítomen a hlasoval a odcházel s referentem, jakmile byla věc rozhodnuta. Co se týče finančních záležitostí, o nichž byla právě řeč, generální kontrolor jimi pověřoval dvorního referendáře podle svého výběru, který vstupoval sám do královy rady v den finanční rady a věc referoval. Ve všech těchto radách všichni, kdo do nich vstupovali, seděli, kromě dvorního referendáře, který jako referent referoval vstoje. Bylo tedy stanoveno, že tak se to bude dít i v regentské radě a že pokud jde o podrobné válečné záležitosti, o nichž byla právě řeč, bude je v regentské radě referovat jeden z obou dvorních referendářů válečné rady, Le Blanc a Saint-Contest.

Abych nic nezanechal stranou ohledně rad zesnulého krále, je třeba dodat, že jediná rada depeší se od ostatních zcela lišila. Její látkou byly spory nebo úpravy, které bylo třeba provést v provinciích a ve městech, což byla vlastně látka provinčních odborů státních sekretářů; ti, protože se jí rádi zmocňovali, řekli o tom králi ráno po jeho leveru slovo a pak vyřizovali, jak chtěli, což tyto rady činilo vzácnějšími, pod zá-

10. **Vysvětlivka:** Rada stran (*conseil des parties*) byla soudní sekce královské rady, která rozhodovala spory soukromých stran, jež král evokoval, tj. odňal řádným soudům a převzal k sobě; jednotlivý proces připravoval výbor několika státních radů a referoval o něm dvorní referendář.

11. **Vysvětlivka:** Etapy byly zastávky na pochodových trasách vojsk uvnitř království, kde se procházejícím oddílům vydávaly potraviny a píce.

minkou, že se tím ulehčí králi. Ale byly také takové povahy těchto záležitostí nebo takové osoby, jichž se týkaly, že je státní sekretáři nemohli takto odbýt, a ty se referovaly v radě depeší. Byly tu také sporné záležitosti, které tam rovněž referoval státní sekretář, z jehož odboru věc pocházela, nebo, nepatřila-li víc do jednoho odboru než do druhého, některý ze státních sekretářů, kterého k tomu král určil, velmi zřídka dvorní referendář jmenovaný kancléřem, který jediný mimořádně vstupoval v den rady depeší; a jedna řádná se konala každých čtrnáct dní. V těchto radách depeší seděli jen synové Francie, kancléř a vévoda z Beauvilliers. Čtyři státní sekretáři tam vždy zůstávali stát, i pan z Croissy, jakkoli sužovaný dnou a jakkoli byl prezidentem pařížského parlamentu (*à mortier*), a referovali tam jeden po druhém každý své záležitosti podle svého vzájemného služebního stáří ve funkci státního sekretáře. Byl-li tu dvorní referendář jako referent, zůstávali čtyři státní sekretáři rovněž stát a hlasovali. Generální kontrolor tam nevstupoval, nebyl-li zároveň státním sekretářem, a pak stál jako jeho tři ostatní kolegové. Tato rada depeší se stala vlastně radou vnitřních věcí království, o jejíchž záležitostech do regentské rady chodil referovat sám d'Antin, vévoda a pair, nebo, šlo-li o evokovaný proces, dvorní referendář této rady, který jej v ní referoval; tak nemohla po zřízení regentské rady a ostatních rad nadále platit jedinečná podoba této rady depeší.

Velmi se podivili, když měl poprvé nějaký dvorní referendář referovat v regentské radě a prohlásil kancléři, že si nárokuje referovat vsedě, nebo aby všichni, kdo nejsou vévody ani korunními hodnostáři či státními rady, stáli, dokud bude stát on sám. Byl to důsledek regentovy měkkosti v nároku státních radů na přednost před Effiatem. Lidé se ohrazovali, posmívali se; ale nic dalšího z toho nevzešlo; regent neměl sílu poručit. Obrátili se na rady parlamentu, kteří byli v radách; odpověděli, že si nenárokují o nic méně než dvorní referendáři. Nezbylo tedy než nechat všechno referovat předsedy neboli prezidenty rad, kteří k tomu — kromě d'Antina, který v tom vynikal — nebyli způsobilí. Povím o tom dvě příhody, které ukážou, jak tím záležitosti trpěly.

Maršál z Villars, který čmáral tak, že to nikdo nedokázal přečíst, přišel do regentské rady s nařízením o čtyřiceti nebo padesáti článcích, které válečná rada vypracovala o etapách, skladech, pochodu vojsk královstvím a různých podrobnostech, které se jich týkaly. Přečetl je po článcích, o každém z nich se hlasovalo, jak je četl, a u několika se provedly různé změny, které rovněž hned zapisoval na okraj. Když bylo vše hotovo, řekl vévoda z Orléans maršálovi z Villars, aby celé znovu přečetl po článcích, každý s poznámkou, kterou k němu právě připsal, aby se vidělo, zda je všechno v pořádku a zda už není co měnit nebo přidat. Maršál, který seděl vedle mne, tedy vzal svůj papír, přečetl článek, ale když došlo na poznámku, hle, už si ji prohlíží zblízka, obrací se ke světlu z jedné strany, pak z druhé, a nakonec mě prosí, abych se podíval, zda ji dokážu přečíst. Rozesmál jsem se a zeptal se ho, zda si myslí, že bych to dokázal já, když on sám nedokáže přečíst své vlastní písmo, a to, které právě teď napsal.

Všichni se smáli, aniž byl sebeméně v rozpacích. Navrhl, aby přivedli jeho sekretáře, který je prý v předpokoji a umí jeho písmo číst, protože je na ně zvyklý. Regent řekl, že to nejde, a všichni se na sebe dívali se smíchem, aniž věděli, jak z toho ven. Nakonec regent řekl, že nezbývá než začít znovu, jako by se nic neudělalo, a nařídil mi, abych se chopil pera a zapisoval poznámky, jak se bude o každém článku znovu hlasovat, což zdvojnásobilo délku této záležitosti. Pravda, byl to jen směšně ztracený čas. Ale nevýhoda byla mnohem nepříjemnější, když kvůli špatným referátům o dlouhých a zamotaných záležitostech nebyl člověk uveden do stavu, aby jim dobře porozuměl, a tedy aby je dobře rozhodl.

Druhá historka se toho týká víc, a tady je: maršál z Estrées referoval v regentské radě o všem, co do ní přicházelo z rady námořnictva, a La Vrillière ho žertovně, ale až příliš výstižně přirovnával k velmi plné láhvi inkoustu, kterou člověk najednou nakloní a která chvíli jen kape, chvíli nevydá nic, chvíli chrlí kaluže a velké husté chuchvalce. Když jednou začínal referát o velmi zamotané záležitosti kořisti, řekl mi hrabě z Toulouse, který se velmi pilně věnoval záležitostem svého úřadu a jehož duch byl správný, přesný a stručný a on sám velmi soudný, že z referátu maršála z Estrées nic nepochopím, že je však ta záležitost důležitá a zaslouží si, aby jí bylo dobře porozuměno, a že mi ji bude referovat do ucha, zatímco bude maršál mluvit. Porozuměl jsem jí tedy dost jasně na to, abych se se znalostí věci přiklonil k mínění hraběte z Toulouse, ale ne s dostatečnou informovaností, abych své mínění dobře podepřel, tím spíš, že mi hrabě z Toulouse ještě mluvil do ucha, když na hlasování přišla řada na mého druhého souseda. Když přišla řada na mne, řekl jsem regentovi, že mi hrabě z Toulouse během referátu vysvětlil věc tak jasně, že jí rozumím dost zřetelně, abych byl téhož mínění, jakého bude hrabě z Toulouse, ale ne dost, abych se k ní dostatečně vyjádřil. Regent se rozesmál a řekl, že takhle ještě nikdo nikdy nehlasoval; odpověděl jsem, rovněž se smíchem, že nechce-li přijmout můj hlas takto, ať má laskavost počítat hlas hraběte z Toulouse dvakrát, a věc tak prošla. Brzy se vědělo, jaké jeho mínění bylo, neboť mezi ním a mnou hlasoval vždy jen kancléř.

Nazítří jsem využil této příležitosti, abych vévodovi z Orléans domluvil kvůli podstatné škodě, kterou záležitostem působí tvrdošíjnost dvorních referendářů a jeho měkkost, s níž ji trpí. Nic jsem tím nezískal.

Domnívám se, že kancléř tento nárok skrytě a ze zlomyslnosti podporoval, a co mě o tom přesvědčilo ještě víc, je, že jakmile zemřel a kancléřem se stal d'Aguesseau, ten jej, jakkoli byl modloslužebníkem taláru, nechal ukončit, a dvorní referendáři chodili do regentské rady referovat vstoje o čemkoli, co se chtělo, aniž by už mluvili o tom, že by tam seděli nebo že by někoho nechávali vstát. Ale pokud jde o státní rady: když kvůli procesu evokovanému před krále, to jest do regentské rady, přicházel do regentské rady s referentem výbor rady stran, který věc projednal, usedali tito státní radové za maršály Francie a nad ostatní členy regentské rady, přičemž referent, dvorní referendář, referoval vstoje.

Kapitola devátá

Pohoršení princů krve nad tím, že si vévoda du Maine vůči nim osobuje hodnost prince krve. — Protest pánů z Courtenay na zachování jejich stavu a práv, předložený regentovi. — Neštěstí a vymření této větve královského rodu. — Béthune se žení s dcerou vévody z Tresmes. — Nangis dostane svolení prodat Králův pěší pluk. — Poirier prvním lékařem krále. — Vévodkyně z Berry ubytována se svým dvorem v Lucemburském paláci, kde jsme paní ze Saint-Simon a já nechtěli bydlet. — Villequier dostane čekatelství na úřady vévody z Aumontu, svého otce. — Dva noví první komorníci. — Kardinál z Polignaku prodá svůj úřad mistra kaple abbé z Breteuil, pozdějšímu biskupovi z Rennes; a baron z Breteuil svůj úřad uvaděče velvyslanců Magnymu. — Markýz ze Simiane generálním místodržitelem Provence; a Fervaques guvernérem Perche a Maine po odstoupení Bulliona, svého otce. — Princ Karel Lotrinský dostane listinu „brevet de retenue" na milion na svůj úřad velkého štolby a brzy nato čekatelství na guvernérství Pikardie po vévodovi z Elbeufu. — I já jsem dostal čekatelství na svá dvě guvernérství pro své dva syny a opatství Jumièges pro abbé ze Saint-Simon. — Úvaha o řeholních koadjutorstvích. — Velký a velmi podivný dar regenta vévodovi z La Rochefoucauld. — Vybavení bytu zesnulého krále připadne vévodovi z Tresmes. — Noailles a Rouillé pány financí, jejichž rada nabývá podoby, a ostatní rady také. — První regentská rada. — Usmiřuji se s maršálem z Villeroy. — Prosby předkládány jako obvykle. — Nezdařený pokus Besonse, který se ode mne stále víc vzdaluje. — Amelot přijíždí z Říma a vypráví mi o neobyčejném rozhovoru mezi papežem a sebou o konstituci. — Amelot ze všeho vyloučen, a proč; nakonec postaven do čela obchodní rady. — Divadla znovu zahájena. — Dar Canillacovi. — Králova šatna a pokladnička. — Velký převor povolán zpět. — Belle-Île dostane čtyři sta tisíc livrů hotově z bretaňských stavů. — Kdo byl Belle-Île. — Jeho rodina. — Kdo jsou Castillové, zvaní Jeannin. — Povaha obou bratří Belle-Île.

Sotva se vévoda z Orléans vymanil — tím, že markýz z Effiatu dostal místopředsednictví — z nesnáze, do níž se sám ochotně nechal zavléct nárokem státních radů, vyvstala jiná, a to zcela jiné závažnosti. Zaznamenám tu jen, kdy vznikla, protože její důsledky do této doby nepatří. Spor o dědictví po panu Princi[1] běžel dál. V jednom soudním doručení, které v něm vévoda du Maine učinil, se označil titulem prince krve, k čemuž ho opravňovala deklarace zesnulého krále zapsaná v par-

1. **Vysvětlivka:** O dědictví po panu Princi Jindřichu Juliovi Bourbonském († 1709) se jeho vnuk pan Vévoda soudil s dcerami zesnulého, mezi nimiž byly vévodkyně du Maine a paní princezna de Conti, tj. Marie-Thérèse Bourbonská, vdova po princi de Conti Františku Ludvíkovi a matka Ludvíka Armanda II., prince de Conti.

lamentu[2], která mu tento titul dávala a dovolovala mu užívat ho ve všech listinách a všude, jemu i jeho dětem, stejně jako hraběti z Toulouse. Paní Vévodkyně a pan Vévoda, kteří se za zesnulého krále neodvážili ani ceknout, se hlučně ozvali a tvrdili, že ať už vévoda du Maine z této deklarace vyvozuje jakoukoli ochranu, nedává mu právo titulovat se princem krve vůči skutečným princům krve, ani v soudních doručeních ve sporu s nimi. Získali pro tento společný zájem princů krve i paní princeznu de Conti a jejího syna, ačkoli ti byli s panem a paní du Maine spojeni společným zájmem ve sporu proti panu Vévodovi o dědictví po panu Princi. Pozdvižení bylo velké; regent se je snažil uklidnit. Jeho důsledky uvidíme jinde.

Princ z Courtenay[3], abbé, jeho bratr, a jediný syn prvního z nich, na něž se tato větev zúžila, předložili regentovi naprosto krásný protest, důrazný, podložený důkazy, ale uctivý a dobře napsaný, na zachování svého stavu a práv, jak to činili vždy, kdykoli se k tomu naskytla příležitost, a při každém nástupu nové vlády. Byl přijat zdvořile a neměl o nic větší úspěch než všechny předchozí. Neustálá křivda páchaná na této větvi královského domu, legitimně pocházející od krále Ludvíka Tlustého, je věc, která musela udivovat po celou dobu, co trvá, a zároveň ukazovat zhoubný div tohoto rodu, který za tak dlouhou dobu nedokázal zplodit jediného člena, jehož zásluhy by si vynutily přízeň osudu — tím spíš, že ani naši králové, ani kdokoli jiný, a ani zesnulý král sám, nikdy nepochybovali o pravosti jeho královského a legitimního původu. Mluvil jsem o tom (Díl I, Tom 1, kap. 7, a Díl III, Tom 9, kap. 1).

Tento princ z Courtenay byl člověk, jehož tělesná postava dobře vyjadřovala, čím byl. Kardinál Mazarin dostal chuť vyzkoušet, zda by z něho něco mohl udělat a zda by v něm našel někoho, koho by stálo za to dát uznat za to, čím byl, tím, že by mu dal jednu ze svých neteří. Aby ho mohl v klidu a sám vyzkoušet, vzal ho ve svém kočáře z Paříže do Saint-Jean-de-Luz na konference o Pyrenejský mír. Cestovalo se po denních úsecích a s mnoha zastávkami. Courtenay se narodil v květnu 1640; bylo mu tedy skoro dvacet let. Neměl ani ducha, ani rozum, aby tak velké štěstí pěstoval. Celou cestu strávil s kardinálovými pážaty; kardinál ho vídal jen v kočáře a vzdal naději, že by z něho mohl cokoli udělat. Proto ho také po příjezdu na hranici opustil a princ si tam poradil a odtamtud se vrátil, jak uměl. Přesto statečně sloužil jako dobrovolník ve všech taženích zesnulého krále a často jsem ho vídal u dvora u pana z La Rochefoucauld[4], aniž by se kdy k něčemu dostal.

---

2. **Vysvětlivka:** Pozdější deklarace Ludvíka XIV., která legitimovaným synům, vévodovi du Maine a hraběti z Toulouse, a jejich potomkům přiznala hodnost a titul princů krve; navazovala na edikt z července 1714, jímž jim dal právo nástupnictví na trůn.

3. **Vysvětlivka:** Louis-Charles, princ z Courtenay (1640–1723). Courtenayové pocházeli od Petra Francouzského, nejmladšího syna krále Ludvíka VI. Tlustého (vládl 1108–1137), který se oženil s dědičkou panství Courtenay; francouzští králové je však nikdy neuznali za prince krve.

4. **Vysvětlivka:** Zde František VII., vévoda z La Rochefoucauld († 1714), dlouholetý důvěrník Ludvíka XIV.; níže, u daru drahokamů ze šatny, jde o jeho syna Františka VIII.

V době největšího rozmachu Mississippi[5] si kardinál Dubois, nevím jak, umínil vytrhnout ho z hrozné chudoby, v níž žil, a zařídil, aby dostal, čím zaplatit dluhy a žít velmi pohodlně. Zemřel roku 1723. Ztratil staršího syna, který padl jako mušketýr při obléhání Monsu, jež vedl král; ten ho kvůli této ztrátě navštívil, což bylo mimořádně nápadné, protože tuto čest už dlouho nikomu nečinil a pan z Courtenay u něho neměl ani zvláštní postavení, ani důvěrnost.

Jeho druhý syn sloužil málo a byl to velmi ubohý a velmi neznámý člověk. Oženil se se sestrou pana z Vertus-Avaugour z bretaňských levobočků, která se vrátila z Portugalska jako vdova po Gonzalovi José Carvalho Patalinovi, vrchním správci staveb portugalského krále. Byla to žena zásluh, která z obou manželství neměla děti.

Pan z Courtenay s ní žil velmi dobře. Byl bohatý, těšil se dobrému zdraví a jeho hlava i chování dávaly spíš obávat se slabomyslnosti než šílenství. Jednoho rána v Paříži, když jeho žena byla na mši u Malých jakobínů, asi v devět hodin ráno, však jeho lidé přiběhli do jeho pokoje na hluk dvou výstřelů z pistole, které si bez přestávky vypálil v posteli, a našli ho tam mrtvého; ještě den předtím byl celý den i celý večer velmi veselý a neměl žádnou příčinu k zármutku. Toto neštěstí se ututlalo; jím konečně vymřela nešťastná legitimní větev Courtenayů, neboť z ní zůstal jen bratr jeho otce, kněz svatého života, žijící v ústraní a v dobrých skutcích, ačkoli velikost svého původu silně cítil. Měl opatství Les Échalis a Saint-Pierre v Auxerre a převorství Choisy-en-Brie a zemřel ve vysokém stáří jako poslední ze všech Courtenayů. Byl to velký, urostlý muž, z jehož vzezření a způsobů dokonale vyzařovalo, čím byl. Zbývá už jen dcera jeho bratra, provdaná za markýze z Bauffremontu. Vymření této nešťastné větve si zasloužilo být zaznamenáno, když se k tomu naskytla tak přirozená příležitost.

Béthune, syn sestry polské královny a vdovec po sestře maršála z Harcourtu, s níž měl maršálku z Belle-Île, se znovu oženil s dcerou vévody z Tresmes, který uspořádal svatbu u sebe v Saint-Ouen u Paříže.

Nangis, který zemřel mnohem později jako maršál Francie a rytíř cti královny, když viděl, že mu královský pluk od smrti zesnulého krále, který se staral o všechny podrobnosti tohoto sboru, jak bylo řečeno jinde, už není k ničemu, požádal o svolení, aby ho směl prodat. Tento pluk se nekupoval ani neprodával. Povolný regent mu to dovolil. Dohodl se o něm s vévodou z Richelieu za třicet tisíc tolarů. Obchod však padl; co z toho vzešlo, uvidíme později.

Úřad prvního lékaře je jediný, který smrtí krále zaniká, a bylo tedy třeba nějakého vybrat. Chirac, který měl v tomto oboru největší pověst, patřil regentovi, a tím byl vyloučen. Boudin, řádný lékař, který byl prvním lékařem Monseigneura a potom poslední paní Dauphine, na to měl větší právo než kdokoli jiný a podporoval ho celý starý dvůr. Byl to však chlapík duchaplný, intrikánský, odvážný, spjatý se vším,

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To jest s pozemky na Mississippi v době Lawovy banky.

co bylo vévodovi z Orléans nejvíc nepřátelské. Navíc bez míry, a v tónu paní z Maintenon a vévody du Maine, křičel o jedech[6], takže o něm nemohla být ani řeč. Pro nedostatek lepšího mezi dvorními lékaři byl vybrán Poirier, protože byl lékařem v Saint-Cyru a naposledy lékařem dětí Francie. Boudinovi přátelé křičeli a nechali je křičet.

Vévodkyně z Berry se se svým malým dvorem usadila v Lucemburském paláci. Hledalo se tam, kde by nás, paní ze Saint-Simon a mne, bylo možné pohodlně ubytovat; ale paní ze Saint-Simon, která ji nemohla slušně opustit, využila této příležitosti, aby od ní žila co nejvíc odloučeně. Nenašlo se tedy nic, kde bychom mohli bydlet oba, a dál jsme spolu bydleli v Paříži v našem domě. Vévodkyně z Berry přesto chtěla, aby si v Lucemburském paláci vzala byt; ona ho však nezařídila a nikdy do něho nevkročila. K vévodkyni z Berry chodila ráno jen tehdy, když se konala slyšení nebo nějaký obřad, ale téměř každý večer v hodinu veřejné hry, kam dámy směly chodit bez velkého úboru a kde mnohé zůstávaly na večeři s vévodkyní z Berry. Paní ze Saint-Simon tam téměř nikdy nevečeřela. Každý den jsme měli hosty k obědu i k večeři, jak jsme měli vždycky, a také ji velmi zřídka doprovázela na procházky, na návštěvy — kromě návštěv u krále — a do divadla, a v této svobodě s velkým a oprávněným důvodem pevně setrvala, přičemž se s ní vždy jednalo s největší úctou. V Saint-Cloud s ní bydlela stále, protože tam to jinak nešlo. Já jsem si počínal jako obvykle. K vévodkyni z Berry jsem chodil jen jednou nebo dvakrát do roka, pokaždé na chvilku, a vždy jsem byl velmi dobře přijat; důvody tohoto chování jsme viděli jinde.

Vévoda z Aumontu dosáhl u regenta nástupnictví ve svých úřadech prvního šlechtice komory a guvernéra Boulogne a boulogneského kraje pro svého jediného syna, markýze z Villequier. Bachelier, syn toho, o němž jsem mluvil, koupil zároveň od Bloina jeho úřad prvního komorníka a já jsem zařídil, aby Bontempsův syn, který mě o to požádal, dostal nástupnictví ve svém úřadu. Od té doby jsem o otci ani o synovi neslyšel ani slovo. Takových jsem ovšem poznal víc.

Kardinál z Polignaku, kterému od smrti krále na jeho úřadu mistra kaple už nezáleželo, dostal svolení ho prodat a dostal za něj hodně od bratra Breteuilova. Jeden se později stal biskupem v Rennes, druhý státním sekretářem. Jejich strýc, starý baron z Breteuil, prodal také svůj úřad uvaděče velvyslanců Magnymu, synovi státního rady Foucaulta, po němž Magny nastoupil na intendanturu v Caen, kde natropil tolik hloupostí, že byl na konci minulé vlády odvolán, načež se zbavil svého úřadu dvorního referendáře. Příležitostí promluvit o této dobré hlavě bude víc než jedna.

Simiane, první šlechtic komory vévody z Orléans, dostal generální místodržitelství Provence, uprázdněné od smrti svého tchána, hraběte z Grignanu, rytíře řádu, a Fervaques, syn Bullionův, dostal po jeho odstoupení guvernérství Perche a Ma-

---

6. **Vysvětlivka:** Po náhlých úmrtích vévody a vévodkyně z Bourgogne a jejich staršího syna roku 1712 se šířily pomluvy, že je dal otrávit vévoda z Orléans.

ine. Tak vévoda z Orléans rozdával plnými hrstmi každému, kdo chtěl něco mít, a tak málo využil rady, kterou jsem mu v tom, jak jsme viděli, dal. Pan Velký, jehož otce stál úřad velkého štolby jen krádež, jíž se ho, jak jsme viděli, zmocnil na úkor mého otce, zařídil pro svého syna prince Karla[7], který měl na tento úřad nástupnictví, listinu „brevet de retenue" na milion, což znamenalo učinit úřad dědičným; a tak dobře si naklonili vévodu z Elbeufu, který neměl děti, že brzy nato dosáhli pro téhož prince Karla nástupnictví v guvernérství Pikardie po vévodovi z Elbeufu. Až dosud jsem měl trpělivost, ale tohle mě dopálilo. Řekl jsem vévodovi z Orléans svůj názor a dodal jsem, že když už rozdává všechno bez rozdílu všem, chci také nástupnictví ve svých dvou guvernérstvích pro své dva syny, v Blaye pro staršího a v Senlis pro mladšího, což mi ihned udělil. Torcy podal demisi ze svého úřadu státního sekretáře, který byl zrušen stejně jako úřad, který měl Voysin, a do rukou krále složil přísahu na svůj nový úřad velmistra pošt.

Vylíčil jsem vévodovi z Orléans smutné postavení starší větve svého rodu a prosil jsem ho, aby mladému abbému ze Saint-Simon[8], kterému bylo skoro dvacet let, dal opatství, z něhož by mohl pomáhat svým bratrům, protože nemám rád hromadění obročí. Dal mu Jumièges, zároveň s Anchinem pro kardinála z Polignaku a Saint-Vaast v Arrasu pro kardinála z Rohanu. Strpěl však, aby k těmto opatstvím dostali koadjutory z řad mnichů, neboť tato opatství, jsouce řádová, mohli v komendě držet kardinálové, jejichž jednou z hlavních výsad je, že smějí pohltit všechno. Mniši však dovedli v Římě tak dobře vylíčit, jak je postupným jmenováním kardinálů do jejich opatství poškozováno jejich právo volit si řádné opaty, že papež na těchto koadjutorstvích trval a regent měl tu slabost, že s tím souhlasil. Říkám slabost, protože Řím by na věci tohoto druhu nikdy tvrdošíjně netrval, a protože — když už jsme natolik nerozumní, že chceme mít ve Francii kardinály, a máme tu posedlost věřit, že každý z nich potřebuje sto tisíc tolarů ročního důchodu — je lepší brát je z bohatých řádových opatství, která nikdo jiný než kardinálové držet nesmí, než nechávat sto tisíc livrů důchodu nějakému mnichovi-opatovi a dávat kardinálům velká opatství, která by mohli držet i jiní.

Vévoda z Orléans učinil ohromný dar vévodovi z La Rochefoucauld, který mu nikdy neprojevoval nic než odstup a ani potom mu ho neprojevoval méně. Byly to všechny drahokamy šatny, které nepatřily ke korunním klenotům. Tento dar dosáhl velmi vysoké hodnoty a veřejnost ho příliš neschvalovala. Pan z La Rochefoucauld měl nárok jen na šaty, látky a jiné podobné věci ze šatny, a na žádný z drahokamů, které měly zůstat králi. Byl navíc nesmírně bohatý. Vévoda z Tresmes, první šlechtic

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon napsal *P. Ch.*; dřívější vydavatelé četli *premier chambellan* (první komoří). Další text dokazuje, že jde o prince Karla.

8. **Vysvětlivka:** Claude de Rouvroy de Saint-Simon (1695–1760), ze starší větve autorova rodu, později biskup z Noyonu a potom z Met.

komory, který měl službu v roce, kdy král zemřel, dostal také hodně, protože zařízení, v němž král zemřel, bylo velmi krásné; pan z Tresmes však dostal jen to, co jeho úřadu náleželo podle práva a zvyku.

Finanční rada začala nabývat podoby. Vévoda z Orléans se jejích zasedání občas účastnil, ale zřídka; maršál z Villeroy téměř nikdy. Veškerá moc v ní připadla vévodovi z Noailles, který si za mentora vzal Rouillého du Coudray[9] a který v této radě dělal všechno se svou obvyklou divokostí, kterou už nic nesvazovalo jako tehdy, když byl jen ředitelem financí s Armenonvillem za Chamillarta. Jeho zhýralost, tehdy mnohem skrytější, už neměla uzdu ani tajemství; a vévoda z Noailles, který se vždy řídil tónem pána a který od svého návratu ze Španělska až do smrti krále býval zbožný, si v té době vzal a veřejně vydržoval jednu dívku z Opery. Fagon byl jmenován nadpočetným státním radou podle příkladu téhož Rouillého, který byl jediný takový a kterého tak jmenoval král, když po jmenování Desmaretse generálním kontrolorem zrušil oba úřady ředitelů financí. Des Forts a Fagon dostali tytéž odbory, jaké měli jako intendanti financí; Ormesson, Gilbert, Gaumont, Baudry a Dodun dostali ostatní odbory. Jeden se ponechal pro La Houssaye, kterého povolali zpět ze Štrasburku, kam místo něho poslali za intendanta Angervilliersa, dosavadního intendanta v Dauphiné. První čtyři byli dvorními referendáři a stali se státními rady. Dodun byl prezidentem jedné z vyšetřovacích komor a svůj úřad prodal. Nakonec uvidíme La Houssaye i jeho postupně generálními kontrolory. Rouillé dostal sto osmdesát tisíc livrů služného a otevřeně vládl financím. Přišlo do módy obdivovat jeho hrubosti a jeho zhýralost. Válečná rada a rada námořnictva byly také rozděleny na odbory a na různé obory mezi členy těchto rad. Vévoda z Orléans chodil občas i do válečné rady, ale velmi zřídka. Zvlášť se věnoval financím a zahraničním věcem. Těm druhým rozuměl velmi dobře a ve financích si zakládal na své zdatnosti.

V pondělí 28. září[10] odpoledne se ve Vincennes, ve velkém kabinetu krále, konala první regentská rada, do níž byli tentokrát připuštěni předsedové a prezidenti ostatních rad, s výjimkou kardinála z Noailles kvůli jeho nároku na přednost. Bylo v ní ustanoveno, že se budou konat čtyři týdně, totiž v sobotu odpoledne, v neděli dopoledne, v úterý odpoledne a ve středu dopoledne; že o těchto čtyřech radách se jednou provždy počítá, že o nich každý ví, ale že o mimořádných, které by regent mimo tyto svolal, bude každý vyrozuměn. Bylo také ustanoveno, ve které dny bude každý předseda nebo prezident rady přicházet referovat o záležitostech své rady; že odejde, jakmile budou vyřízeny, i když rada ještě neskončí; a že všichni předsedové a prezidenti rad do ní budou někdy povoláni k mimořádným záležitostem, kdykoli to

9. **Vysvětlivka:** Hilaire Rouillé du Coudray, za Chamillarta ředitel financí, přítel vévody z Noailles; za regentství nejvlivnější muž finanční rady.

10. **Ediční poznámka:** 28. září 1715 připadlo na sobotu (Ludvík XIV. zemřel v neděli 1. září); den v týdnu je u Saint-Simona chybný.

regent uzná za vhodné. Tato první rada uběhla v samém předběžném přehazování věcí; teprve příští začala být radou vážnou, jednající jen o státních záležitostech.

Na této první radě, když se už mělo zasedat, přišel ke mně maršál z Villeroy, s nímž jsem nemluvil a kterého jsem od aféry vévody z Estrées a hraběte z Harcourtu, o níž jsem mluvil v příslušné době, zdravil jen velmi chabě, a řekl mi, že jelikož byl za zesnulého krále státním ministrem, kdežto já do rady teprve toho dne vstupuji, mohl by mít důvod upírat mi přednost, ale že nechce dělat potíže. Odpověděl jsem mu bez obalu a jasně, že v radě budu mít přednost před ním, tak jako ji před ním mám všude jinde; pak jsem změkl a dodal, že až příliš dobře ví, co dluží sám sobě a své trvalé hodnosti, než aby z toho dělal sebemenší potíže; že právě z téhož důvodu si i já zachovávám, co mi náleží, ačkoli se jinak stydím mít přednost před mužem jeho věku a jeho zásluh. To bylo dobře přijato a zdvořilosti skončily tím, že jsme se usadili.

Během rady jsem uvažoval, že vzhledem k vážnosti, kterou maršálovi z Villeroy dodávají jeho úřady, bych mohl po tom, co mezi námi právě proběhlo, elegantně ukončit starou roztržku, která neměla nic osobního a v níž jeho nároky naprosto prohrály; že se naskytnou záležitosti, které spolu budeme muset projednávat, nemluvě o častých zasedáních regentské rady, kde se budeme oba setkávat; a že by to dokonce znamenalo zbavit vévodu z Orléans jednoho pouta, které by ho, takového, jaký byl, obtěžovalo. Po finanční radě jsem se proto dost úmyslně zdržel, abych nechal maršála z Villeroy vrátit se do jeho pokoje — bydlel totiž ve Vincennes od té doby, co tam byl král — a šel jsem ho navštívit. Tento muž, stejně okázalý jako podlý, byl velmi překvapen, když mě viděl vstoupit do svého pokoje. V tváři se mu objevila zvláštní radost. Zdvořilosti z obou stran byly báječné a rozešli jsme se jako nejlepší přátelé na světě. Druhý den v radě mi jich prokázal ještě spoustu a od té doby se snažil mluvit se mnou o záležitostech, a to dokonce velmi otevřeně, a navázat se mnou styky. Druhý den ráno jsem vévodovi z Orléans řekl o návštěvě, kterou jsem předchozího dne vykonal. Měl z toho radost, až mi za to děkoval.

Téhož dne ustanovil, že obyčejné žádosti, zvané *à l'ordinaire*, které za krále mohl kdokoli dvakrát týdně přijít položit na stůl postavený k tomu účelu v předpokoji, kde král večeřel, se tam budou pokládat v tytéž dny a týmž způsobem; ale že místo státního sekretáře pro válku, který tam stával za prázdným křeslem u toho stolu a odnášel všechny ty žádosti k sobě, aby o nich podal zprávu králi, bude tutéž funkci vykonávat jeden z členů regentské rady; že budou dva dvorní referendáři, kteří žádosti odnesou a přijdou o nich referovat k němu, načež on o nich přijde referovat do Palais-Royal samotnému regentovi, doprovázen týmiž dvěma referendáři, s nimiž je předtím rozeslal a protřídil, aby regentovi předložil jen ty, kterých bude málo a které se budou zdát toho hodny. Regent také ustanovil, že začnou poslední členové regentské rady a bude se postupovat vzhůru až ke kancléři, jeho vyjímaje, a ne dál, a po vyčerpání pořadí se začne znovu; a že každý bude tuto funkci vykonávat měsíc v kuse.

Členové regentské rady neměli žádný odbor, protože se jim předkládalo všechno. Dozvěděl jsem se, že maršál z Besons si z těchto žádostí chtěl udělat odbor a že požádal, aby je směl přijímat stále. Tato drzost mě pobouřila; mluvil jsem o tom důrazně s regentem, který už začínal povolovat, a dal jsem mu pocítit, co by znamenalo přímé a trvalé ministerstvo, které by brzy zahrnulo i něco jiného než tyto obyčejné žádosti a které by se brzy stalo pánem v oblasti, již by bylo snadné rozšířit. Dodal jsem, že člověk jeho druhu podivně zapomíná, kým je, když nemá dost na tom, že je členem regentské rady, a nechce se o její funkce dělit s lidmi, kteří ho ve všem tak převyšují. Maršál s tímto záměrem ošklivě ztroskotal, a to s tou hanbou, že to nezůstalo utajeno. Ani jemu nezůstalo utajeno, že za tento nezdar vděčí mně.

Spojenectví mezi ním a mnou se po vzdálení paní z Argentonu neujalo. Byl to člověk, který se pohyboval skrytě a bál se denního světla. Effiat, jemuž se od té doby odevzdal, ho ode mne také vzdálil, ačkoli mě neznal; chtěl však vládnout svému pánovi a vodit ho podle libosti bez překážek až k utopení, a já jsem byl velkou překážkou jeho záměrů, diktovaných vévodou du Maine, jemuž byl odedávna zaprodán a který mu jistě nevnukl náklonnost ke mně. Jiný druh odcizení vytvářela stranickost pro Pontchartraina a proti němu. Tato poslední záležitost to dovršila, takže mezi Besonsem a mnou zůstaly jen styky té nejprostší zdvořilosti; ostatně jsem ho už dlouho skoro nevídal. Byla to pro mne ztráta z nejlehčích, tím spíš, že jeho bratr arcibiskup a já jsme zůstali, jak jsme vždy byli. Měl jsem dost času vidět, jak si s těmi žádostmi počínají ostatní, protože jsem je přijímal jako poslední.

Pan Amelot[11] se vrátil z Říma, aniž dosáhl národního koncilu nebo čehokoli rozumného od tamějšího dvora, kde nuncius Bentivoglio, kardinálové z Rohanu a z Bissy, jezuité a mnoho dalších ctižádostivců a buřičů neustále rozdmýchávali oheň. Nějaký čas po svém návratu mě Amelot navštívil a hodně jsme mluvili o Římě. Vyprávěl mi velmi pozoruhodnou věc, která si zaslouží, aby zde byla uvedena.

Řekl mi, že si ho papež oblíbil a často s ním důvěrně mluvil, naříkaje, že má svázané ruce a nemůže, co by chtěl. V jednom z těchto rozhovorů se papež před ním rozplýval v lítosti, že se dal strhnout k vydání své konstituce, kterou z něho vyrvaly královy dopisy v přesvědčení, do něhož ho uvedly — a všechny dopisy otci Tellierovi —, že král je ve Francii tak absolutní a tak pánem biskupů, ostatního duchovenstva i parlamentů, že jeho bula bude všemi jednomyslně přijata, zapsána a všude vyhlášena bez nejmenších potíží; a že kdyby si byl mohl pomyslet, že narazí na setinu toho, na co nyní naráží, nikdy by ji nebyl vydal. Na to se ho Amelot otevřeně zeptal, proč se tedy, když už chtěl bulu vydat, nespokojil s odsouzením několika vět z knihy otce Quesnela, místo aby z ní udělal podivnou bulu o sto jedné větě; nato prý papež zvolal, rozplakal se, chytil ho za paži a odpověděl mu doslova italskými slovy, jimž

11. **Vysvětlivka:** Michel-Jean Amelot, markýz z Gournay (1655–1724), státní rada, v letech 1705–1709 francouzský velvyslanec v Madridu; na sklonku své vlády ho Ludvík XIV. vyslal do Říma, aby vyjednal papežův souhlas s národním koncilem ve sporu o bulu *Unigenitus*.

odpovídají ta, která mi Amelot pověděl francouzsky a která zní takto: „Ach, pane Amelote, pane Amelote, co jste chtěl, abych udělal! Bojoval jsem ze všech sil, abych jich ubral; ale otec Tellier řekl králi, že v té knize je přes sto vět hodných odsouzení; nechtěl být za lháře a drželi mi nohu na krku, abych jich dal přes sto, aby se ukázalo, že mluvil pravdu, a já jsem jich dal jen o jednu víc. Podívejte se, podívejte se, pane Amelote, jak bych byl mohl jednat jinak!“

Lze si domyslet, že se toto vyprávění neobešlo bez komentáře. Nic nedokazuje pevněji ani zřejměji než tato papežova řeč, jakou váhu sám své konstituci přikládal, jak nutné bylo ji vydat a jakým způsobem ho k jejímu vydání přiměli — a tedy jaká úcta může náležet tomuto plodu tolika pekelných machinací, který skutečně zapálil pekelný oheň, v souladu s chvályhodným úmyslem těch, kdo ji vynutili a vyrobili, a co je to za listinu, které se od té doby dostalo toho štěstí, že ji její tvůrci povýšili na článek víry a tak ji předkládají. Nikdo nebude pochybovat o poctivosti a pravdivosti Amelotově v tomto vyprávění, a troufám si bez opovážlivosti říci, že tatáž víra náleží i tomu, co z něho podávám zde a co je jen jeho doslovným opakováním.

Amelot byl dobře přijat, ale jeho až příliš oprávněně založená pověst urazila žárlivost maršála z Huxelles, který ho zahrnul chválami a zdvořilostmi. Neméně znepokojila Noaillese a Rouillého. Nedalo jim práci ho vyloučit. Jeho místo státního rady jim k tomu poskytlo výhodu kvůli nárokům, o nichž jsme právě mluvili.

Vévoda z Orléans se ho navíc obával kvůli jednotě, v níž žil s princeznou des Ursins ve Španělsku, kde pod názvem velvyslance vykonával funkci prvního ministra, ozdravil finance a vojsko, zavedl všude pořádek a zároveň si získal všechna srdce. V oněch dobách pohrom to byl vrchol schopnosti a zároveň vrchol ducha, obratnosti a vlídnosti, tak dlouho dělat všechno a nevzbudit žárlivost ženy, která k ní byla tak náchylná a s níž měl — a ona o tom věděla — od zesnulého krále co nejvýslovnější a opakované rozkazy jednat jen ve shodě s ní a v závislosti na ní.

Nemohl tedy vstoupit do rady zahraničních věcí ani do finanční rady, on, který by byl tak užitečně a tak vhodně umístěn v radě regentské, a nikdy se ho na nic neptali. Přesto se styděli ponechat ho jen v soudních funkcích jeho místa státního rady, které se všech znovu ujal s krajní skromností, aniž o cokoli usiloval. Zřídila se obchodní rada a jeho učinili jejím předsedou. Skládala se z poslanců hlavních obchodních měst království a z několika státních radů a dvorních referendářů, a maršál z Villeroy a vévoda z Noailles tam mohli chodit předsedat, kdykoli chtěli; první z nich tam nepřišel téměř nikdy, druhý zřídka. Zároveň proběhla velká výměna intendantů provincií.

Divadelní představení, přerušená v Paříži od doby, kdy byl zesnulý král na smrt nemocen, začala znovu 1. října.

Canillac dostal velmi značný dar bažin ve Flandrech, z nichž část bylo třeba vysušit.

Regent stanovil deset tisíc franků měsíčně na královu soukromou pokladničku a tisíc tolarů na jeho šatnu, takže vévodkyně z Ventadour tak disponovala padesáti pěti tisíci tolary, a po ní maršál z Villeroy.

Velký převor, který pobýval v Lyonu, kam ho král vypověděl, dostal svolení vrátit se do Paříže, vídat krále a zůstat tam.

Jednou z prvních soukromých záležitostí, které přišly před regentskou radu, byl nárok Belle-Île[12] vůči provincii Bretani na náhradu za věci, které zesnulý král zabral z panství Belle-Île. Vyhrál jej velmi hladce, na konci jednoho zasedání, díky přízni pana Vévody, v čemž jsem mu velmi pomohl. Věc byla vyšetřena; zesnulý král byl přesvědčen o oprávněnosti nároku, takže mu bylo přiznáno čtyři sta tisíc livrů splatných v hotovosti bretaňskými stavy, které brzy nato inkasoval. Tato osobnost udělala tak překvapivou kariéru, tak zvláštními cestami a navzdory tak mocným zvratům, a je dokonce ještě dnes tak významná, když vždy, ať tak či onak, byla někým, že je nutné ji představit, a k tomu se vrátit až k jejímu dědovi, panu Fouquetovi, proslulému svým vysokým vzestupem i hlubokým neštěstím.

Tito Fouquetové pocházejí z Bretaně, původem z úřednického stavu, a byli radami a prezidenty bretaňského parlamentu až po otce vrchního správce financí. Když se Belle-Île 1. ledna 1735 stal rytířem řádu, byl jsem spolu s maršálem z Berwicku jeho komisařem[13]; nic nepřikrášloval a nevydával se za lepšího, než je. Otec vrchního správce financí se stal dvorním referendářem a oženil se s dcerou Maupeoua d'Ableiges, dvorního referendáře a intendanta financí. Tento první Fouquet, usazený v Paříži, se stal státním radou a svou poctivostí a schopnostmi si natolik získal úctu Ludvíka XIII. a kardinála z Richelieu, že ho chtěli učinit vrchním správcem financí, což z úzkostlivosti svědomí odmítl. Jeho žena je v Paříži dodnes proslulá svou zbožností a dobrými skutky a odvahou a odevzdaností, s nimiž snášela pád svého syna, vrchního správce financí, a nemilost celé své rodiny. Připravovala léky, ošetřovala chudé a dodnes jsou známy velmi užitečné masti, které vynalezla a které nesou její jméno. Zemřela roku 1681 ve věku devadesáti jednoho let ve vnějších budovách Val-de-Grâce, kam se uchýlila, všeobecně milovaná a ctěná. Měla pět synů a šest dcer, všech šest řeholnicemi. Ze synů byl nejstarší vrchní správce financí, k němuž se vrátím; druhý, arcibiskup z Narbonne, byl po

12. **Vysvětlivka:** Charles-Louis-Auguste Fouquet, hrabě, později vévoda z Belle-Île (1684–1761), vnuk vrchního správce financí Fouqueta, později maršál Francie (1741) a státní sekretář pro válku (1758–1761). Za ministerstva pana Vévody (1723–1726) byl v souvislosti s aférou státního sekretáře pro válku Le Blanca vězněn v Bastile; v prosinci 1744, když jako vyslanec projížděl hannoverským územím, byl zajat a do roku 1745 držen v zajetí v Anglii. Zemřel 26. ledna 1761 ve Versailles.

13. **Ediční poznámka:** Komisaři prověřovali při přijetí do řádu Svatého Ducha šlechtický původ kandidáta. Vévoda z Berwicku padl 12. června 1734 při obléhání Philippsburgu; důkazy tedy mohl prověřovat jen před tímto dnem a Saint-Simonovo datum 1. ledna 1735 se může vztahovat jen k Belle-Îlovu přijetí do řádu, ne k práci komisařů.

pádu svého bratra mnoho let vypovězen ze své diecéze a zemřel roku 1673. Třetím byl abbé Fouquet, velký důležitý pán, galantní, rozhazovačný, výstřední, který ze žárlivosti kvůli ženě nejvíc přispěl ke zkáze svého bratra a byl jí sám zničen. Byl roku 1656 po panu Servienovi kancléřem řádu. Byl státním radou a měl opatství. Zemřel v padesáti osmi letech na samém počátku roku 1680. Ostatní byli: rada parlamentu, který zemřel mladý a neženatý; biskup z Agde, kancléř řádu po odstoupení svého bratra roku 1659; byl vypovězen při pádu vrchního správce financí roku 1661. Jeho úřad v řádu dostal pan z Péréfixe, o rok později arcibiskup pařížský. Abbé Fouquet a biskup z Agde přišli o modrou stuhu a ten druhý i o svůj úřad mistra oratoře. Zemřel v Agde počátkem roku 1708 v sedmdesáti pěti letech[14]. Nejmladší z bratrů byl prvním štolbou velké konírny, také přišel o svůj úřad a byl vyhnán. Oženil se s dcerou markýze z Aumontu, s níž neměl děti. Sestry jeho ženy byly řeholnicemi a její bratři zemřeli mladí. On sám zemřel roku 1694.

Vrchní správce financí, který byl příčinou jejich vzestupu i jejich zkázy, byl dvacet let dvorním referendářem[15] a v pětatřiceti letech generálním prokurátorem pařížského parlamentu. Počátkem roku 1653 ho kardinál Mazarin učinil vrchním správcem financí. Jeho vzestup, jeho počínání a jeho katastrofa nepatří k mému tématu a zná je celý svět. Byl zatčen v Nantes roku 1661[16], kam se král schválně kvůli tomu vypravil; byl převezen do Paříže do Bastily[17] a o tři roky později na zámek Pignerol, kde zůstal vězněm po zbytek svých dnů, které strávil zbožně a které skončily v březnu 1680, když mu bylo šedesát tři let[18]. S Marií Fourché[19], svou první ženou, měl jen dceru, provdanou za hraběte, později vévodu z Charostu, o níž jsem mluvil jinde a která byla matkou vévody z Charostu, jenž se stal vychovatelem Ludvíka XV., když byl maršál z Villeroy vyhnán. Vrchní správce financí se podruhé oženil s dcerou Pierra de Castille, intendanta financí, a dcery slavného prezidenta Jeannina, odkud se jejich syn jmenoval Nicolas Jeannin de Castille; ten se stal roku 1657 zapisovatelem řádu po odstoupení Noviona, později prvního prezidenta, který byl z tohoto úřadu

14. **Ediční poznámka:** Louis Fouquet, biskup z Agde, se narodil 4. února 1633 a zemřel 4. února 1702, tedy v šedesáti devíti letech.

15. **Ediční poznámka:** Fouquet se stal dvorním referendářem roku 1636, ve dvaceti letech, a generálním prokurátorem roku 1650; text má patrně znít „ve dvaceti letech" (*à vingt ans*).

16. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Přílohy vydavatele k Tomu 12, VI. Úřední zpráva o zatčení Fouqueta (v tomto Dílu).

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Fouquet nebyl nejprve uvězněn v Bastile, nýbrž na zámku Vincennes, jak je patrné z líčení jeho zatčení, otištěného v Přílohách vydavatele k Tomu 12 (v tomto Dílu, VI).

18. **Ediční poznámka:** Fouquet se narodil v lednu 1615 a zemřel 23. března 1680 v Pignerolu; bylo mu tedy šedesát pět let.

19. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dřívější vydavatelé četli *Mme Fouquet*. Rukopis má *M. Fourché* (Marie Fourché), jméno první manželky Fouquetovy.

vyhnán pro své podvody a své drzé křivdy, jak jsem řekl jinde. Castille byl zatčen při pádu svého švagra, pod nímž pracoval, a pak vypovězen do svého sídla Monjeu v Burgundsku. To je ten, o němž tolik mluví ty mdlé dopisy Bussy-Rabutina. Ve vězení dostal rozkaz vzdát se svého úřadu v řádu; odmítl to pod záminkou, že jako vězeň to nemůže učinit. Tentýž rozkaz dostal, když byl propuštěn a vypovězen; na svém odmítnutí trval. Odňali mu modrou stuhu bez ohledu na jeho úřad; a protože jeho tvrdohlavost trvala dál, byl úřad zapisovatele řádu roku 1671 svěřen pověřením Châteauneufovi, státnímu sekretáři, synovi i otci La Vrillièrů, a konečně roku 1683 jako řádný úřad. Tento Jeannin de Castille se oženil s jednou Dauvetovou, dcerou des Marets, velkého sokolníka Francie, s níž měl jedinou dceru, kterou jsme viděli provdat se za hraběte z Harcourtu z lotrinského rodu, jediného syna prince a princezny z Harcourtu, o nichž jsem občas mluvil; tento hrabě z Harcourtu získal v Lotrinsku statek, kterému nechal od lotrinského vévody Leopolda dát jméno Guise. Přijal toto jméno a jediný syn z tohoto manželství je nosí dodnes. Nemohl jsem se ubránit této malé odbočce o rodu Castille, který je bez původu a k níž se naskytla příležitost sama od sebe. Vraťme se nyní k dětem, které vrchní správce financí Fouquet měl s touto rozenou Castille, svou druhou ženou.

Měl tři syny a dceru, která se roku 1683 provdala za markýze z Crussolu, syna hlavy větve Montsalez, jenž byl bratrem třetího vévody z Uzès, praděda dnešního vévody z Uzès. Z tohoto manželství jsou potomci. Tři synové, bratři této paní z Montsalez, byli: pan z Vaux, velmi poctivý a statečný muž, který sloužil jako dobrovolník, jemuž král dovoloval chodit ke dvoru, ale který nikdy nemohl být připuštěn k žádnému úřadu. Viděl jsem, že ho ve společnosti vážili a ctili. Oženil se s dcerou slavné paní Guyonové[20] a zemřel bez dětí roku 1705. Rytíř ze Sully, který se smrtí svého bratra stal vévodou a pairem, se s ní oženil z lásky a svůj sňatek oznámil až velmi pozdě kvůli vévodkyni du Lude, své tetě, která tím byla rozhořčena, hlavně proto, že nebyla schopna mít děti. Byla velmi krásná, ctnostná a měla mnoho ducha i přátel. Druhým synem byl otec Fouquet, velký duchovní vůdce a slavný kněz Oratoře; třetím pan z Belle-Île, který stejně jako jeho bratr nikdy nemohl dosáhnout žádného úřadu, nikdy se neukázal u dvora a téměř stejně málo ve společnosti, rovněž velmi poctivý muž s mnoha duchem a vědomostmi. Znal jsem ho dobře kvůli jeho synovi. Byl krajně plachý, a přesto dobrý společník, ale zdeptaný svými neštěstími.

Nevím, kde se setkal s jednou dcerou pana z Charlus, otce vévody z Lévis. Zalíbili se snad jeden druhému trochu příliš; dali je oddat, nedali jim nic a nechtěli je vidět. Odešli žít do Agde, kde mnoho let žili o chlebě a z hrnce biskupa, svého strýce. Nakonec se vrátili do Paříže k paní Fouquetové, své matce, do týchž vnějších budov Val-de-Grâce; ta je živila, dokud žila; potom měli trochu majetku. Mnohem později zdědili

20. **Vysvětlivka:** Jeanne-Marie Bouvier de La Motte, paní Guyonová (1648–1717), mystička, jejíž kvietistické učení hájil Fénelon a odsuzoval Bossuet.

Belle-Île a všechno, co se zachránilo z trosek vrchního správce financí, smrtí pana z Vaux, nejstaršího ze tří, a otce Fouqueta, druhého. Měli dva syny a dceru, která, když dlouho zůstávala svobodná, se nakonec provdala za nejstaršího syna pana z La Vieuville a sestry hraběte z La Mothe-Houdancourt, jeho první ženy. Tento La Vieuville byl temná nicotnost a brzy nato ji zanechal vdovou se dvěma syny.

Oba synové, bratři této paní z La Vieuville, nesli jméno hrabě a rytíř z Belle-Île. Nikdy se tolik ctižádosti, ducha, umu, ohebnosti, prostředků ke vzdělání, pracovitosti, důmyslu, pohotových nápadů, vemlouvavosti, vytrvalosti, plánů a nezdolné odvahy ducha i srdce nesešlo tak úplně jako v těchto dvou bratrech, se souladem citů a vůle — a to je málo řečeno —, s neotřesitelnou totožností mezi nimi: to měli společné. Starší měl vlídnost, postavu, všemožné způsoby řeči, půvab ve všem, obratnost ve styku s lidmi, lehkost, volnost v obratech, přirozenost ve všem, veselost, lehkomyslnost, byl roztomilý k dámám a v malichernostech, uměl se naladit na notu mužů i žen a tu notu hned vystihl. Mladší byl chladnější, sušší, vážnější, mnohem méně příjemný, dovoloval si víc, méně se ovládal a také se méně ukazoval, měl možná víc ducha a rozhledu, ale méně správného úsudku, možná byl ještě schopnější v záležitostech a v domácích podrobnostech, které si vzal spíše na starost, zatímco starší se vrhl víc navenek; nenávistný skrytě a neúprosný, kdežto starší snadno přecházel věci a z povahy odpouštěl; oba ve všem pevní, kráčející stejným krokem k velikosti, k velení, k plné nadvládě, k bohatství, k překonání všech překážek, jedním slovem k vládě nad co největším počtem chráněnců, jež si neúnavně snažili oddat, k despotickému panství nad lidmi, věcmi a zeměmi, které jim jejich úřady podřídily, a k ovládání generálů, velmožů, soudců a ministrů, jež mohli potřebovat — ve všech těchto oborech uspěli a vynikli, až dosáhli svých cílů prostřednictvím mocných, kteří se jich báli, a dokonce je nenáviděli. To se ukáže v dalším a ještě lépe se to ukázalo za hranicí doby, kam mohu tyto Paměti dovést.

Byli vlastními bratranci vévodů z Charostu a z Lévis, bratranci z druhého kolena hraběnky z Harcourtu, matky pana z Guise a vévodkyň z Bouillonu a z Richelieu, a vlastními bratranci pánů z Crussol-Montsalez. Jejich matka byla žena, která měla víc ducha, než se zdálo, a ještě víc rozumu, s velkou vlídností a skromností. Ona a její manžel spolu vždy žili v důvěrném souladu a jejich děti k nim byly vždy naprosto připoutány. Pan z Lévis, který byl v jádru dobrák, měl se svou tetou soucit; paní z Lévis ještě víc. Oba si ji oblíbili a skrze ni i její rodinu. Tato náklonnost stále rostla, takže paní z Lévis, která byla živá a vášnivá, by pro ně skočila do ohně. Vévoda z Charostu se pro ně zapálil neméně. Často jsme viděli, v jakém úzkém svazku žila paní ze Saint-Simon a já s ním a s paní z Lévis, a to vytvořilo svazek mezi bratry Belle-Île a námi, který se pak stal přímým. Starší se oženil s jednou Durfortovou ze Sivracu, s níž všichni žili výborně a s překvapivou trpělivostí. Byla to jakási bláznivá žena, která k jejich štěstí zemřela a neměla děti.

Nějaký čas sloužil jako kapitán v Itálii. Tam i všude, kde sloužil potom, se snažil poznat, co je nejlepší v každém vojenském oboru: vojsko, velitele oddílů, generály, dělostřelectvo, ženijní službu, až po zásobování, sklady a munici, dvořit se těm nejlepším z každého druhu a chodit za nimi, aby si získal jejich náklonnost a aby ho poučili. Král, který ještě znal jakousi míru mezi lidmi, nemohl Belle-Île nakonec odepřít pluk; odepřel mu však pěší i jízdní. Dovolil mu koupit dragounský, kam lidé jistého postavení tehdy nechtěli vstupovat, leda rovnou do dvou nejvyšších hodností. Belle-Île, který si už získal generály, se nespokojil s tím, že táhl do polí jako člověk, který nic nešetří, aby všechno viděl a naučil se, ale po zimách objížděl různé hranice a ty, kdo tam veleli, a učil se tam všemu, čemu mohl; a pokud v Itálii nebo jinde zbývala nějaká delší část tažení, jel ji tam jako dobrovolník dokončit, stále se snaže naučit všemu a od všech. Tato snaha ho opravdu mnoho naučila, učinila ho známým u všech vojsk a vynesla mu pověst. Viděli jsme, že si jí mnoho získal při obraně Lille pod maršálem z Boufflers, který ho velmi chválil, a že z ní vyšel jako brigádní generál, velmi nebezpečně raněn. Jeho rána se v následujícím tažení v Německu znovu otevřela. Byl odnesen do Saverne. Byl tam dlouho, dovedl toho využít a stal se důvěrným přítelem kardinála z Rohanu a všech Rohanů, jímž zůstal i potom. Jeho bratr se svým způsobem choval a vzdělával se se stejnou péčí a nakonec dostal breve plukovníka dragounů. Starší však dosáhl toho, že mu zesnulý král roku 1709 dal souhlas koupit od Hautefeuilla úřad generálního polního mistra dragounů, což byl první krok jeho vzestupu, u něhož ho nyní necháme.

Kapitola desátá

Pontchartrain snáší do očí nejkrutější urážky na plné regentské radě. — Pontchartrainova nízkost a lakota. — Nepořádek ve financích. — Strach finančníků. — Plénœuf na útěku. — Další průběh a podrobnosti financí, příliš náročné a příliš rozsáhlé na to, abych je vyprávěl. — Záplata mezi panem Vévodou a vévodou du Maine ohledně hodnosti prince krve. — Pan Velký si činí nárok na veškerou nadřazenost a pravomoc nad Malou konírnou a nad prvním štolbou krále a na pozůstalost Malé konírny. — Povaha pana Velkého. — Slabost regentské rady. — Důvody pana Velkého. — Důvody pana Prvního. — Pan z Troyes prchá do Troyes, aby nemusel soudit spor pana Velkého s panem Prvním. — Regentská rada, v níž jsou nároky velkého a prvního štolby rozhodnuty zcela ve prospěch prvního štolby. — První štolba se u mne přimlouvá za svou ženu a naléhá, abych ji přijal. — Povaha paní z Beringhen. — Konečně přijímám její návštěvu. — Regent dovolí velkému štolbovi protestovat, čehož zneužije a pokládá věc za nerozhodnutou. — Pokračování týchž sporů, které po smrti pana Velkého zabijí pana Prvního a pokračují mezi jejich syny, dokud zletilý král nerozhodl tak, jak rozhodla regentská rada. — Princ Karel odmítá podepisovat výdaje Malé konírny jako obvykle, bez přezkoumání. — Pan Vévoda je po tomto odmítnutí podepíše jako velmistr Francie a velký štolba o to právo přijde.

Pevně jsem si předsevzal, že jakmile uvidím, že regentská rada nabývá podoby, dám v ní zrušit edikt o zřízení pobřežní stráže, kvůli němuž jsem se, jak jsme viděli, rozešel s Pontchartrainem,[1] a že si dopřeji potěšení udělat to v jeho přítomnosti. Promluvil jsem o tom s hrabětem z Toulouse, který Pontchartraina, jak jsme rovněž viděli, z duše nenáviděl a měl to u něho schované, stejně jako maršál z Estrées. Dohodli jsme se, že se to navrhne na radě v úterý 1. října, která se měla zabývat námořními záležitostmi a kde podle hraběte uvidím o Pontchartrainovi pěkné věci. A skutečně, ten den, jakmile jsme se posadili, navrhl zrušit ten edikt jako neužitečný, ba škodlivý službě i klidu lidu, který byl sužován až třicet mil od moře, podél řek, jak se zlíbilo Pontchartrainovi a lokajům, jimž rozdával úřady pobřežní stráže nebo kteří si je kupovali, aby si to na úkor lidu ve svém obvodu desetinásobně vynahradili. Díval jsem se přitom na Pontchartraina ze svého místa z jednoho konce stolu na druhý se vším potěšením, které jsem si od toho dávno sliboval. Každý to dvěma slovy schválil. Co jsem řekl já, když na mě přišla řada, bylo velmi krátké, ale velmi jízlivé, a edikt byl zrušen, stejně jako všichni, které podle něho ustanovil, a ti byli na místě zbaveni jakékoli

1. **Vysvětlivka:** Pobřežní stráž (*gardes-côtes*) byla domobrana přímořských krajů, jejíž důstojnické úřady zřizoval a prodával Pontchartrain jako státní sekretář námořnictva. Saint-Simon se s ním rozešel, když jejich prostřednictvím zasahoval do jeho pravomocí guvernéra Blaye.

funkce. Pontchartrain zuřil a já se na něj díval, až jsem ho propaloval pohledem. A to ještě nebyl konec.

Spisy proti němu jen pršely; neměl pověst člověka s čistýma rukama. Celé námořnictvo, které s takovou zálibou přiváděl k zoufalství, tehdy křičelo beze strachu a bez ohledů. Bylo třeba vidět jasně v obviněních, která mu kladla za vinu nic menšího, než že se nesmírně obohatil na prodeji všech přístavních skladů, který dal provést, aby námořnictvo zničil a vzal hraběti z Toulouse i maršálovi z Estrées jakoukoli možnost znovu vyplout na moře. Všechny sklady se všude skutečně ukázaly prázdné a hrabě z Toulouse se nechtěl zaplést do toho, aby cokoli tvrdil, aniž to řádně dokáže. Našel na to dokonalé důkazy a uměl jich využít tak, že to Pontchartraina ani v nejmenším nenapadlo. Jakmile byla záležitost zrušení ediktu o zřízení důstojníků pobřežní stráže vyřízena, vytáhl maršál z Estrées, který o tom ve shodě s hrabětem z Toulouse přinesl spis, z kapsy a požádal o svolení jej přečíst, aby radu uvedl do obrazu o stavu, v jakém se námořnictvo nachází, a dal se do čtení. Byl to velmi podrobný a velmi přesně doložený spis o drancování námořního dříví v Rochefortu, v němž byla obvinění přímá a osobní, bez jakýchkoli ohledů. Hrabě z Toulouse čas od času čtení přerušoval, aby některá místa podpořil, na jiná upozornil a k některým připojil komentář — s chladným a skromným výrazem, ale s největší důrazností a bez nejmenšího ohledu na přítomného Pontchartraina. Ten chtěl něco říct, ale hned při prvním slově mu maršál z Estrées řekl, že nemá právo na radě mluvit, a umlčel ho jako malého kluka, s veškerou možnou povýšeností a pohrdáním. Pak hned pokračoval ve čtení a hrabě z Toulouse tu a tam ve svých nepříjemných poznámkách.

Krajně překvapen takovou potupou do očí, svěřil jsem se se svým míněním hraběti z Toulouse, který mi rovněž potichu a s úsměvem odpověděl, že nazítří ráno uvidím ještě něco docela jiného. Dodržel slovo.

Sotva jsme zaujali svá místa, vytáhl hrabě z Toulouse z kapsy spis a přečetl jej — nejjízlivější a nejkrutější, jaký kdy byl. Pojednával o téže věci jako den předtím a o mnoha dalších případech drancování, všechny je průběžně komentoval, zdůrazňoval rozkazy, které Pontchartrain vydal a které nemohl popřít, ukázal, že námořnictvo zruinoval úmyslně, a zcela jasně i to, že sám se přitom nijak nezruinoval.

Úžas všech byl nevídaný — ne nad obsahem spisu, který nikoho v podstatě nepřekvapil, ale nad těmi krutě nabroušenými šlehy v každém slově, nad vahou, kterou mu předčitatel dodával svou vlastní a svými úvahami, jež k němu velmi často připojoval a jež byly ještě tvrdší než text spisu, a nad přítomností Pontchartraina, takto pobuřujícím způsobem napadeného do očí, v jeho vlastní osobě, který tam vypadal hůř než na lavici obžalovaných a který, poučen předchozího dne maršálem z Estrées, se neodvážil ani ceknout. Čtení zakončilo přiznání hraběte z Toulouse, že ten spis sepsal on sám. To byl vrchol potupy, tím spíš, že hrabě dodal, že zmírnil, co mohl, a dokonce vypustil mnoho velmi nepříjemných pravd.

Je neuvěřitelné, jak mohl takovou hanbu snést člověk Pontchartrainovy drzosti, tyranie a nemotorné, strohé pedanterie, nesnesitelné ke všem, jež ještě přidávaly na jeho zlomyslnosti a přirozené zlobě; neboť měl to štěstí, že obojím vládl v nejvyšší míře. Přesto ani nehnul brvou a byl dost nestoudný, nebo dost neuvěřitelně necitelný, aby odešel z rady, jako by se tam vůči němu nic nestalo. Nechybělo však nic, aby nebyl soudně stíhán a vyšetřován, a jistě by tomu podlehl; ale z té propasti ho ještě jednou zachránil ohled na jeho otce.

Velmi jsem se podivil, když mi ho nazítří doma ohlásili. Byl jsem tehdy s La Chapellem, oním prvním úředníkem, který kdysi tolik požíval jeho důvěry a kterého ho přiměla vyhnat nízká žárlivost, jak jsme svého času viděli, a pro něhož jsem vymohl místo tajemníka rady námořnictva, protože si ho hrabě z Toulouse i maršál z Estrées vždycky vážili. Poslal jsem ho do zadního kabinetu a přijal Pontchartraina, o němž jsem si sotva vybavoval, že bych ho u sebe kdy viděl. Mé překvapení bylo ještě větší, když mi tento člověk, s nímž jsem od smrti krále nepromluvil a dlouho předtím jen velmi zřídka, řekl, že přichází, aby se mi svěřil se svým zármutkem nad včerejší scénou, požádal mě o radu, co má dělat, a o přímluvu u regenta. Přidal několik skromných stížností, docela jiným tónem než za zesnulého krále, a řekl mi, že nejednou málem čtení přerušil a odpověděl. Řekl jsem mu, že v tom posledním udělal dobře, když se ovládl; že ačkoli je velký rozdíl mezi tím, bránit se, když je člověk osobně napaden, a vyslovovat se na radě, měl vědět, že nemá hlas, a uvědomit si, že by ho umlčeli a že by se v tak závažných věcech nestrpěl spor mezi ním a maršálem z Estrées, tím méně mezi ním a hrabětem z Toulouse, který by tak snadno mohl zajít příliš daleko.

Potom se mě zeptal, co tedy má dělat. „Vyvrátit," řekl jsem mu, „oba spisy a jejich důkazy spisem a protidůkazy, velmi jasnými a velmi zřejmými, v nichž budou i ty nejmenší skutečnosti uvedeny tak zřetelně, že se nebude možné tomu důkazu vzepřít; předložit jej regentovi, rozeslat jej všem radám a zaplavit jím Paříž a přístavy. Kdyby naopak nebyl s to předložit spis takové přesvědčivosti, pak mlčet a mlčky nastavit hřbet pod okap; o tom ať posoudí sám." Tato rada, ačkoli jediná, kterou mohl přijmout, se mu, jak se mi zdálo, nelíbila. Plácal jako obvykle se svým dělením na tři body, kterého užíval při každém druhu úvahy i věci. Skutečnost byla taková, že neměl co postavit proti faktům a důkazům, které musel právě snést do očí, a že všechno vyšlo najevo.

Uchýlil se k vychvalování svých zásluh, k lítosti nad zesnulým králem, ke stížnostem, že místo odměn, jež měl právo očekávat, byl odsouzen k tomu, aby už nebyl ničím; že se o něm říká, že je velmi bohatý; že není nic méně pravdivého (což znamenalo, že je bohatý na miliony); že by bylo to nejmenší, co se pro něho může udělat, dát mu nějaký veřejný projev uznání; a celé to žvanění zakončil prosbou, abych pro něho u regenta požádal o penzi dvacet tisíc livrů. Ta nízkost, s níž se obrátil na mě, když jsme spolu byli tam, kde jsme byli, ve mně vzbudila chuť zvracet, a žasl jsem nad jeho chamtivostí, nevhodností a nestoudností. Odpověděl jsem mu mírně, že

by si zvolil špatnou chvíli, dokud plně nevyvrátil osobní obvinění, na něž nemohl zapomenout za čtyřiadvacet hodin, co je slyšel předčítat a podporovat v tak dobré společnosti; a že pokud jde o jeho nouzi, nezávisle na těch obviněních a na důkazech, které o nich slyšel, a nezávisle i na jeho statcích a známých nabytých majetcích, má ze svého úřadu státního sekretáře přes sto tisíc livrů ročního důchodu a navíc dvacet tisíc livrů ministerské penze, ačkoli ministrem nikdy nebyl. Netajil jsem se před ním, že by se mu vysmáli a že to by byl jediný úspěch tak nemístné žádosti. Tak jsme se rozešli a od té doby jsem ho viděl jen jednou či dvakrát, u něho nebo u sebe.

Jakmile odešel, zavolal jsem zpět La Chapella, ukázal mu kus tapiserie s příběhem Ester, která visela v místnosti, kde jsme byli, předvedl mu Hamana a Mardocheje[2] a řekl mu: „To jste Vy a Pontchartrain." Ta náhoda nás pobavila, a ještě víc návrh, který mi Pontchartrain právě učinil.

Byl ke všem stejně podlézavý, jako byl předtím drzý, nemotorný a hrubý, bez výjimky kohokoli, a nezískal tím nic než dokonalé pohrdání. Umíral strachy, že bude vyhnán, a vzteky, že už nemůže škodit; nicota a nečinnost ho užíraly. Ještě se držel na vlásku, jímž byl prázdný titul jeho úřadu, z něhož mu rada námořnictva nenechávala nejmenší funkci, a ona účast bez hlasu v regentské radě. Toho vlásku se přesto držel v naději, že mu nakonec poslouží k tomu, aby se opět vyšvihl, a aby zatím uchoval zdání, že ještě něčím je.

O jeho zrušeném ediktu o pobřežní stráži jsme spolu nemluvili. Musel vidět, že mu začínám dodržovat slovo, které jsem mu, jak jsme viděli, dal, a pochopit z toho, že mám v úmyslu dodržet je celé, a tudíž si mě nevybírat za rádce a ochránce. Myslím, že ho z toho ta návštěva vyvedla. Nechme ho ještě nějakou dobu živořit v jeho ponížení; neboť přešlapoval z nohy na nohu, zatímco se regentská rada scházela nebo rozcházela, a nikdo mu neřekl ani slovo, nebo mu neodpověděl víc než jediným slovem, když se odvážil na někoho promluvit — kromě La Vrillièra, a to i ten jen velmi málo, ze slušnosti, a ještě mnohem méně maršál z Besons.

Finanční rada našla finance v podivném stavu. Našim velvyslancům a ostatním, které král držel u cizích knížat, se dlužilo šestnáct set tisíc franků; většina z nich doslova neměla na zaplacení poštovného za své dopisy, protože projedli všechno své; to působilo krutou ztrátu důvěry po celé Evropě. Finančníci zatím využili doby, kdy jich bylo zapotřebí, až do té míry, že si prosadili všechno, co chtěli. Noailles a Rouillé[3] je chtěli prosít znovu. Rozšířilo se mezi nimi zděšení a Plénœuf zmizel a utekl do Itálie. Budu o něm mluvit jinde. Kdo by chtěl vyložit všechno, co se v té

---

2. **Vysvětlivka:** Podle biblické knihy Ester byl královský ministr Haman, který chtěl zahubit Žida Mardocheje, nakonec pověšen na šibenici připravenou pro něho a Mardochej zaujal jeho místo. La Chapelle, kterého Pontchartrain kdysi vyhnal, je tu Mardochej, Pontchartrain Haman.

3. **Vysvětlivka:** Vévoda z Noailles byl prezidentem finanční rady; Rouillé du Coudray byl jejím členem. Plénœuf (Berthelot de Plénœuf) byl finančník, otec pozdější markýzy z Prie, milenky pana Vévody.

věci zkusilo, nezdařilo a provedlo, potřeboval by velkou znalost financí, rozsáhlou a přesnou paměť a tlusté svazky věnované jedině této látce. Ta práce přesahuje mé síly i můj vkus. Spokojím se tedy s tím, že zaznamenám hlavní události tohoto druhu, a jejich důkladné zpracování přenechám tomu, kdo bude schopnější než já.

Záležitost, o níž jsem se zmínil — titul prince krve,[4] který si vévoda du Maine přisvojil v jednom svém úředním doručení panu Vévodovi v jejich sporu o dědictví po panu Princi —, byla po mnoha tahanicích zalepena u paní Princezny, kde se strany sešly s abbém Menguym, radou velké komory, který byl touto věcí pověřen. Pan Vévoda vzal zpět všechny protesty, které vznesl proti všem listinám, v nichž si vévoda du Maine přisvojil titul prince krve, zavázal se slíbit vévodovi z Orléans, že je bez jeho souhlasu neobnoví, panu ani paní du Maine nechtěl dát žádné slovo, svolil, že sám nebude užívat titulu prince krve v listinách, které se budou sepisovat s vévodou du Maine, aby ho ani ten neužíval s ním, a schválil, aby vévoda du Maine i hrabě z Toulouse titulu užívali vůči všem, kdo princi krve nejsou. Pan Vévoda tak ve všem ustoupil a vévoda du Maine všechno získal, protože pan Vévoda a on zůstávali sobě rovni, když ani jeden, ani druhý vůči sobě titulu princů krve neužívali, a pan du Maine zůstával panem Vévodou zmocněn užívat ho, on i jeho bratr, se všemi ostatními osobami. Zbývalo jen *retentum*[5] neobnovovat protesty proti tomuto titulu jinak než se souhlasem vévody z Orléans. Proto to také bylo jen zalepení, které nemělo ani čas zaschnout. Všechno mezi nimi proběhlo velmi suše, a tak, že to slibovalo, co se stalo později. Mlčením pomíjím, co bylo dohodnuto o peněžních zájmech, neboť to je zajímavé jen potud, pokud právě tento zájem vynesl zájem o titul a hodnost atd. až tam, kam byly věci později dohnány.

Regentské radě se k rozhodnutí naskytla ještě jiná záležitost, protože vévoda z Orléans nedokázal autoritativně nařídit, aby věci zůstaly na téže noze, na jaké byly za zesnulého krále a za jeho posledních předchůdců. Byli jsme ještě ve Versailles po smrti krále, když mi Beringhen, první štolba,[6] řekl, že pan Velký[7] si hodlá činit nárok

4. **Vysvětlivka:** Edikt z července 1714 povolal legitimované syny Ludvíka XIV. k nástupnictví na trůn a deklarace z května 1715 jim přiznala hodnost a titul princů krve. Spor o dědictví po panu Princi (Jindřichu Juliovi, † 1709) vedl jeho vnuk pan Vévoda s jeho dcerami, mezi nimi s vévodkyní du Maine.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Část rozsudku, která zůstávala tajná.

6. **Vysvětlivka:** Jacques-Louis de Beringhen († 1723), první štolba krále po svém otci Henrim; první štolba spravoval Malou konírnu (kočáry, spřežení a koně pro denní potřebu krále), kdežto velký štolba vedl Velkou konírnu.

7. **Vysvětlivka:** Pan Velký (*M. le Grand*) — dvorské označení velkého štolby Francie; zde Ludvík Lotrinský, hrabě z Armagnacu (1641–1718), z lotrinského domu, syn Henriho Lotrinského, hraběte z Harcourtu, který se velkým štolbou stal roku 1643 místo Saint-Simonova otce. Hrabě z Harcourtu v tomto odstavci je tedy otec pana Velkého, nikoli maršál z Harcourtu, který zasedá mezi soudci.

na celou pozůstalost Malé konírny[8] a na veškerou nadřazenost svého úřadu nad jeho. Překvapilo mě to tím víc, že hrabě z Harcourtu a pan Velký, jeho syn, na jedné straně, a oba Beringhenové, otec a syn, na straně druhé, strávili v těchto dvou úřadech celý svůj život i celou vládu zesnulého krále bez nároků na jedné straně a bez závislosti na druhé, navzdory veškeré osobní převaze a trvalému vlivu obou velkých štolbů, z nichž tomu poslednímu stačilo otevřít ústa, aby od krále hned dostal všechno, co se mu zlíbilo. Nevím, kdo panu Velkému tak pozdě vnukl tuto myšlenku, ale pustil se do toho najednou a udělal z toho velkou záležitost, jejímž vyšetřením a referátem v regentské radě pověřil vévoda z Orléans pana z Torcy. Z obou stran se podávaly spisy a ta záležitost rozdělila celý dvůr. Zvláštní bylo, že ti, kdo v ní měli být soudci, dostali strach. Báli se k smrti tohoto neživého zbytku lotrinského domu, a nejvíc se obávali pana Velkého, jemuž nádherný způsob života, jaký vedl celý život, jeho ohromný a trvalý vliv u krále a tak povýšené způsoby, na které všechny navykl, dodávaly velkou vážnost.

Byl to člověk bez jakéhokoli jiného ducha, než jaký dává dlouhá zkušenost u dvora a v nejvyšší společnosti, zkažený svou přízní u krále a hloupostí světa, velmi dobrák, velmi urozený, velmi nezištný, velmi zdvořilý a s rozlišováním, ještě víc povýšený, a poslední ze svého domu, kdo až do konce života nesl ve všech svých nárocích velikost, kterou mu prominuli díky jeho domu, vždy otevřenému, s největší hrou a nejlepším stolem večer i ráno. Velmi hrubý, a pak bez jakýchkoli ohledů do očí, dokonce i k ženám, když se do toho dal, a neobyčejně žravý; věk a téměř neustálá dna ho zbavily všech povinností; ale nikdy nedvořil nikomu jinému než králi, ovšem s největší podlézavostí a s lichotkami, z jejichž přemíry a mdloby se dělalo zle. Nikdy nevkročil k žádnému ministrovi; zachovával si vůči nim celou svou velikost, báli se ho a brali na něho ohledy a on se kvůli nikomu neomezoval. Byl to tedy člověk, kterého se v něčem, co si jednou vzal do hlavy, báli pohoršit.

Na druhé straně Beringhen, první štolba, byl odjakživa oblíben, vážen a ctěn a měl mnoho přátel. Existoval jen díky svému úřadu, který pan Velký zcela otevřeně chtěl postavit na úroveň úřadu prvního štolby Velké konírny, který jí pod ním velí, je mu ve všem podřízen a podroben a je vlastně jen povýšeným štolbou. Soudcům tedy bylo zatěžko srazit Beringhena do této nicoty, tak vzdálené od jednoho z nejkrásnějších úřadů u dvora, který jeho otec i on zastávali celý život.

V těchto rozpacích by si každý ze soudců velmi přál, aby soudcem nebyl, ale záležitost už byla zahájena. Vymysleli si, že se z ní vyvléknou tím, že vévodovi z Orléans navrhnou odložit rozhodnutí do královy zletilosti. Regentovi se ten nápad zalíbil a bez jakéhokoli prohlášení věc protahoval. Pan Velký, který tímto odkladem fakticky prohrával, protože věci zůstávaly, jak byly, se pustil do uzurpování všeho ve službě

8. **Vysvětlivka:** Pozůstalost (*dépouille*) — po smrti krále připadali koně, kočáry a výstroj jeho konírny tomu, kdo konírnu řídil; o tento výnos z Malé konírny se tu vede spor.

Malé konírny. Každý den docházelo k násilnostem. Štolbové, pážata a lokajové se rvali až na nádvoří a v předpokojích krále. Neustále docházelo k ručním potyčkám; každá konírna se tam objevovala jen v síle, obě připraveny se navzájem pobít. První štolba své lidi držel na uzdě, stěžoval si a křičel ze všech sil; velký štolba se k těm svým hlasitě hlásil a netajil se tím, že si otevřenou silou uzurpuje všechno, nač si činí nárok, takže to mezi štolby a pážaty obou stran mohlo zajít velmi daleko, při každodenních příležitostech nepřetržité služby, jimž se nebylo možné vyhnout, a byla to krajní nepřístojnost a krajní neúcta ke králi.

Ten nepořádek se mě dotkl. Promluvil jsem o něm s regentem a domlouval jsem mu, jak velice jde o něho samého, trpí-li jej; že nakonec dojde k nějaké katastrofě, snad přímo před očima krále; že uvidí, jak se dvůr rozdělí na strany, a jak věci velmi snadno dospějí tak daleko, že bude ve velkých nesnázích a bude muset svou shovívavost hořce litovat. Dodal jsem, že je pro členy regentské rady hanebné projevovat takovou bázlivost, pro kterou jimi bude každý pohrdat; že já mám ze všech největší zájem tento spor nesoudit, protože ať rozhodnu na kteroukoli stranu, neujdu výtkám: rozhodnu-li ve prospěch prvního štolby, bude se říkat, že proto, že jím byl můj otec; že není v mé moci nebýt proti lotrinskému domu v čemkoli, a zvlášť proti panu Velkému, jehož otec ukradl úřad mému, a po veřejných sporech, které spolu on a já měli a které se nejednou dostaly až k zesnulému králi, nejsem člověk, který by na ně zapomněl. Budu-li naopak pro pana Velkého, mohu očekávat, že se bude říkat, že jedna vášeň ustoupila druhé a staré spory novým; že první štolba je důvěrný přítel prvního prezidenta; že paní z Beringhen, což byla pravda, proti mně bez míry brojila; že to bylo často u ní, kde první prezident v aféře s čepicí pořádal své porady, a pořádal je tam ještě dosud proti našemu úsilí; že za těchto okolností se dá dobře předvídat, jakého budu mínění a s jakou radostí se chopím příležitosti zničit úřad důvěrného přítele prvního prezidenta a pomstít se paní z Beringhen. Tak tomu bylo a já říkal až příliš pravdu. Regent pocítil tíhu té nepřístojnosti i následky těch ručních potyček a od té chvíle se rozhodl dát věc neprodleně rozsoudit. Ta záležitost je krátká a zajímavá a zaslouží si, aby tu byla vyložena.

Pan Velký předkládal své jmenovací listiny velkého štolby Francie, které mu dávaly stejnou a úplnou pravomoc nad Velkou i Malou konírnou a nad všemi jejich úředníky. Dokazoval v nich, že vůči němu není mezi oběma prvními štolby, Velké a Malé konírny, žádný rozdíl ani odlišnost; že titul prvního štolby krále je jen jméno, které zavedl bezdůvodný zvyk, a že jeho jediným titulem je titul prvního štolby Malé konírny krále, stejně jako titul druhého je první štolba Velké konírny krále, a ten zůstal až dosud ve všem a ve všech ohledech v jeho úplné závislosti. Dodával, že ačkoli všechny kočáry a všechna spřežení krále patří k Malé konírně, odjakživa, bez přerušení až dosud, příslušelo jedině velkému štolbovi nařizovat smutek kočárů a postrojů spřežení, kdykoli král držel smutek, a smutek celé livreje Malé konírny bez jakékoli výjimky. Konečně ukazoval, že on je jediným a výhradním příkazcem Malé konírny

stejně jako Velké; že účetní komora zná jen jeho podpis pro Malou konírnu stejně jako pro Velkou, a že ačkoli nechával prvního štolbu obstarávat všechny výdaje Malé konírny, tyto výdaje se nosily velkému štolbovi, když bylo třeba je vyúčtovat, aby u nich vykonal — jak to vždycky činil — tutéž funkci příkazce, jakou vykonával u výdajů Velké konírny, a tak byly účetní komorou uznány, aniž se v nich kdy jméno prvního štolby v čemkoli objevilo. Jeho závěrem byla úplná závislost celé Malé konírny i jejího prvního štolby na něm, které nemohla být na újmu jeho blahovůle, s níž ji nedával pociťovat, a v důsledku toho, že jemu, s vyloučením prvního štolby, náleží celá pozůstalost Malé konírny.

Pan První[9] všechny tyto skutečnosti uznával, ale popíral jejich důsledky. Tvrdil, že jmenovací listiny úřadu velkého štolby, opsané všechny podle starého stylu, nedokazují nic proti nynějšímu stavu věcí; že většina úřadů vznikla a rozrostla se jeden na úkor druhého. Říkal, že by se lidé hodně divili, kdyby viděli, jak si velký komoří dnes činí nárok podřídit si čtyři první šlechtice komory, velmistra a mistry šatny a všechny úředníky, kteří na nich závisejí, chce sám velet v komnatě a v pokojích krále, nařizovat tam a platit slavnosti a obřady, vzít prvním komorníkům královu schránku, přisvojit si malou královskou pečeť a pečetit jí jako kdysi nesčetné věci bez vědomí kancléře a s vyloučením jeho i účetní komory přijímat velké množství lenních slibů a holdů: všechny to funkce, o nichž se nepopírá, že je kdysi měl, a které byly od jeho úřadu postupně odděleny; a že tak je tomu i u mnoha jiných úřadů.

K smutku kočárů, postrojů, livreje atd. Malé konírny, když král drží smutek, který nařizuje velký štolba, Beringhen namítal, že velký štolba při velkých dvorních smutcích posílal svého vlastního krejčího vzít míru čtyřem kapitánům tělesné gardy, jejichž smuteční oděvy nařizoval a platil, posílal jim je hotové a ty šly na jeho příkaz; že ba co víc, dával zhotovovat standarty čtyř kompanií tělesné gardy, posílal jim je, platil je a dával je uznat na svůj příkaz; že se však přesto nevidělo, že by si velký štolba činil nárok na jakoukoli pravomoc, správu či podřízenost kterékoli ze čtyř kompanií tělesné gardy, jejich kapitánů nebo důstojníků těchto oddílů; z čehož vyvozoval, že nemá o nic větší právo nad Malou konírnou, jejími úředníky a prvním štolbou z důvodu smutku, který u ní nařizuje.

Pokud jde o účetní komoru, která zná pro výdaje Malé konírny jen podpis velkého štolby, které mu první štolba posílá k podpisu jako příkazci, děje se to jen proto, aby se snížil počet různých podpisů a v účetní komoře se udržoval lepší pořádek, a nedává mu to o nic větší dohled nad Malou konírnou, než mu standarty čtyř kompanií tělesné gardy a smuteční oděvy jejich čtyř kapitánů, jejichž jediným příkazcem je, dávají nad nimi a nad jejich oddíly; konečně že pan Velký nemůže popřít, že výkazy výdajů Malé konírny podepisuje a vždy podepisoval, stejně jako jeho otec, aniž

9. **Vysvětlivka:** Pan První (*M. le Premier*) — dvorské označení prvního štolby, tj. Beringhena.

je viděl, bez nejmenšího přezkoumání a jedině na základě podpisu prvního štolby, který na nich nalezne.

K těmto obecným důvodům připojoval první štolba nesporné skutečnosti. Říkal, že je pravda, že kdysi byli první štolba a Malá konírna v úplné závislosti na velkém štolbovi, ale že Jindřich III. ji od něho zcela oddělil a učinil nezávislou ve všem a ve všech ohledech, a prvního štolbu i všechny úředníky Malé konírny vyňal z jakékoli podřízenosti velkému štolbovi; zkrátka že z nich tento panovník udělal dvě věci zcela odlišné a oddělené, takže první štolba se stal v Malé konírně svou pravomocí podobným velkému štolbovi ve Velké konírně. Že se to stalo ve prospěch pana z Liancourtu,[10] manžela proslulé markýzy z Guercheville, která se později stala dvorní dámou Marie Medicejské, když se s ní oženil Jindřich IV., otce a matky vévody z Liancourtu; že věci od té doby vždycky tak zůstaly; že Jindřich III. a všichni jeho nástupci od té doby vždycky dávali heslo velkému a prvnímu štolbovi zvlášť a odděleně, jednomu v přítomnosti druhého, a co víc, i prostému štolbovi Malé konírny v přítomnosti velkého štolby, kdykoli byl on přítomen a první štolba nikoli[11]; že pan Velký nemůže popřít, že totéž se stávalo i jemu, dokud král žil, a že od něho heslo přijímal, aniž kdy proti tomu vznesl nejmenší námitku, tím méně stížnost; konečně že pan z Liancourtu dostal celou pozůstalost Malé konírny dvakrát, po smrti Jindřicha III. a po smrti Jindřicha IV., a můj otec po smrti Ludvíka XIII., všichni tři bez nejmenší potíže nebo námitky.

Jeho závěrem bylo, že má nadále s panem Velkým žít tak, jak s ním vždycky žil, to jest, aby první štolba, Malá konírna a všechno, co k ní patří, zůstaly vůči velkému štolbovi a Velké konírně na základě úplného oddělení a naprosté nezávislosti, do něhož ji uvedl Jindřich III. a v němž ji králové, jeho nástupci, až dosud udržovali, aniž by za téměř sto čtyřicet let kdy vznikl opačný nárok nebo stížnost.

Spisy obou stran, zdvojené a vytištěné, byly rozdány soudcům i veřejnosti. Pan Velký a jeho lidé jednali jako ve věci, na níž závisí jeho čest, pan První a jeho lidé jako ve věci, v níž jde o celé jeho postavení a celé jeho jmění. Tak živý a vážný útok i obrana a velký počet významných osob, které se zasazovaly za jednu či druhou stranu, soudce úplně vyvedly z míry, takže pan z Troyes[12] těsně před rozhodnutím utekl do Troyes pod záminkou dokončení nějakého stěhování a vrátil se, až když byla věc rozsouzena.

---

10. **Vysvětlivka:** Charles du Plessis, pán z Liancourtu, první štolba Jindřicha III. a Jindřicha IV.; jeho žena Antoinette de Pons, markýza z Guercheville, proslula tím, že odmítla dvoření Jindřicha IV. Jejich syn Roger du Plessis byl později vévodou z Liancourtu.

11. **Ediční poznámka:** Tištěný text zde má „a velký štolba nikoli" (*et que le grand ne l'étoit pas*), což odporuje předchozím slovům; přeloženo podle smyslu a podle odst. 38, kde Saint-Simon totéž opakuje.

12. **Vysvětlivka:** Pan z Troyes — François Bouthillier de Chavigny, bývalý biskup z Troyes, který se biskupství vzdal ve prospěch synovce; Saint-Simonův přítel, od září 1715 člen regentské rady.

Sám regent byl nemálo v rozpacích. Viděl příliš jasně, než aby v duchu nepřirovnával počínání pana Velkého k bajce o vlku a beránkovi; ale měl zděděnou slabost pro Lotrinské, kteří mu skrze Monsieura a rytíře Lotrinského imponovali v jeho raném mládí, a tuto slabost podporovala vévodkyně lotrinská, jeho sestra, kterou velmi miloval, a povýšený tón Madame, celé Němky. Výpady Velké konírny proti Malé neochabovaly, ať už proto, že regent nechtěl, nebo nevěřil, že by mohl na pana Velkého v té věci dost zapůsobit. Litoval, že to neudělal hned zpočátku a nenařídil prozatímně, do zletilosti, aby věci zůstaly tak, jak je zanechal zesnulý král. Ale už nebyl čas, a k zastavení té malé války, stejně nepřístojné, nebezpečné a každodenní, nebylo nic naléhavějšího než rozsoudit. K tomu se také vévoda z Orléans nakonec rozhodl.

Dobře jsem věděl, na čem v té věci jsem, ale nedůvěřoval jsem v ní sám sobě a chtěl jsem mít sám před sebou volnost a klid. Požádal jsem abbého Pucella,[13] zkušeného a bezúhonného duchovního radu velké komory, který se od té doby právem proslavil a který se v obou těchto ohledech vždy těšil té nejlepší pověsti, aby mi věnoval jedno odpoledne svého času. Přišel ke mně. Přečetli jsme spolu všechny spisy obou stran, probrali je důkladně pro a proti; vysvětlil jsem mu onen zvyk dávat heslo, který nemohl znát. Nijak jsem se mu nesvěřil; dokonce jsem, jak jsem jen mohl, podporoval důvody pana Velkého, protože jsem je nepovažoval za dobré. Měl jsem to uspokojení, že abbé Pucelle byl mého mínění dřív, než se dozvěděl, jaké je, a že mi zcela jasně řekl, že o tom není sporu. Ještě jsem se s ním přel. Nakonec jsem se mu přiznal, že jsem byl vždycky téhož mínění jako on, ale že jsem mu to chtěl až do konce tajit, aby jeho rozhodnutí bylo svobodnější.

Čím pevněji jsem se cítil ve svém mínění, tím víc jsem byl na stráži a zdržen-livý vůči prvnímu štolbovi, který ke mně často chodil si stěžovat a snažil se mě prohlédnout. S nejnaléhavějšími prosbami mě žádal, abych mu půjčil vyúčtování, které mému otci složil jeho správce za rok 1643. Protože se takové listiny vždycky uchovávají v domech, kde vládne nějaký pořádek, nemohl jsem popřít, že je mám, ale řekl jsem mu, že jsa soudcem v jeho věci, budu se dobře střežit, abych mu cokoli poskytl. Tvrdil, že můj otec dostal pozůstalost Malé konírny; byl to poslední příklad a poslední stav. Bylo třeba to dokázat a najít v tom vyúčtování; to by pro něho byl rozhodující důkaz. Velmi na mě naléhal, bez úspěchu, a pak mě obcházel, jak jen mohl, aby se dozvěděl, zda můj otec tu pozůstalost skutečně dostal. Neuspokojil jsem ho v tom o nic víc než v naléhání, abych mu to vyúčtování aspoň ukázal.

---

13. **Vysvětlivka:** René Pucelle (1655–1745), duchovní rada (*conseiller clerc*) velké komory pařížského parlamentu, později známý jako jeden z vůdců parlamentní opozice proti bule *Unigenitus*.

O čtyři dny později ke mně přišel princ Karel[14] s mnoha omluvami pana Velkého, kterému dna bránila přijít, a jenž ho pověřil, aby mě požádal, zda bych mu nechtěl laskavě půjčit totéž vyúčtování. Na námitky, které jsem mu proti tomu činil, naléhal ještě víc. Řekl jsem mu, že pan První mě žádal o totéž a že jsem mu to odmítl, ale že chtějí-li to jeho otec a on bezpodmínečně, půjčím mu je za dvou podmínek: první, že si je ponechá jen tři dny; druhá, že pan Velký a on budou souhlasit, abych držel váhy v rovnováze a poslal je panu Prvnímu, jakmile mi je vrátí, a nechal mu je rovněž tři dny. Princ Karel přijal obě podmínky za svého otce i za sebe a odnesl si mé vyúčtování. Věrně mi je po třech dnech vrátil, a já je věrně hned poslal panu Prvnímu, který byl velmi udiven a neměl důvod to čekat. Po třech dnech mi je přinesl zpět, velmi spokojen, že v něm našel, co si přál, totiž úplné vyúčtování celé pozůstalosti Malé konírny v tomto vyúčtování.

Když se mělo brzy rozhodovat, přišel mě pan První požádat, abych to vyúčtování donesl do regentské rady. Odmítl jsem a řekl mu, že listiny přináší jen zpravodaj, že nevím, komu tato listina může být příznivá, nepříznivá či lhostejná, ale že mi nepřísluší ji přinést a že ji zcela jistě nepřinesu. Spor trval dlouho: První, který cítil váhu té listiny, se rozpálil a řekl mi: „Ale co když Vám to vévoda z Orléans nařídí?" Tu se přiznávám, že jsem se na něj upřeně podíval a řekl mu příkrým, ale zřetelně vysloveným tónem: „Nařídí-li mi to ústně, neudělám to." První tu odpověď pochopil a nic nenamítl. Ale byl jsem překvapen, když jsem v předvečer rozhodnutí dostal lístek vlastní rukou vévody z Orléans, jímž mi nařizoval přinést nazítří ráno do regentské rady vyúčtování složené mému otci za rok 1643, a uposlechl jsem.

Přijel jsem v úterý ráno 22. října do Vincennes[15] na mimořádné zasedání regentské rady určené k rozsouzení tohoto sporu. Pan Velký, pan princ Karel ani pan První se tam neukázali. Předsedové a prezidenti rad tam byli předvoláni. Maršál z Villeroy mluvil s každým za pana Velkého, svého švagra; maršál z Huxelles za pana Prvního, svého bratrance a důvěrného přítele; a oba odešli, když se začala zaujímat místa. Když Torcy, zpravodaj, otevřel svůj vak, vytáhl jsem z kapsy to vyúčtování svého otce a lístek vévody z Orléans a řekl jsem: „Pánové, zde je vyúčtování z roku 1643, které mému otci složil jeho správce, a zde je lístek vlastní rukou vévody z Orléans, který jsem dostal včera a jímž mi nařizuje přinést dnes toto vyúčtování na radu." A zároveň jsem obojí položil na stůl, doprostřed jeho šířky přede mnou. Všichni se dívali, aniž se toho dotkli, nikdo neodpověděl; nikdy jsem neviděl tak rozpačité tváře. Potom Torcy začal svůj referát.

---

14. **Vysvětlivka:** Princ Karel — Karel Lotrinský, hrabě z Armagnacu (1684–1751), syn pana Velkého, po otcově smrti roku 1718 velký štolba Francie.

15. **Vysvětlivka:** Po smrti Ludvíka XIV. byl malý Ludvík XV. od září 1715 do konce roku ubytován na zámku ve Vincennes a regentská rada zasedala tam.

Přednesl jej jasně, správně, přesně, nevynechal nic z jedné ani z druhé strany, porovnal důvody, okomentoval je a ve všem a ve všech ohledech uzavřel ve prospěch pana Prvního. Jeho výrazy byly dobré a výstižné, ale hlas tichý, často přerývaný, a při závěrech znatelně slábl.

Bylo nás třináct soudců, kteří hlasovali v tomto pořadí: Torcy, zpravodaj, maršálové z Besons a z Estrées, vévoda d'Antin, maršálové z Harcourtu a z Villars, vévoda z Noailles, já, kancléř Voysin, hrabě z Toulouse a vévoda du Maine, pan Vévoda, vévoda z Orléans. Seděl jsem tedy jako obvykle naproti kancléři, vedle hraběte z Toulouse, a ten den vedle mě maršál z Villars.

Po referátu nařídil vévoda z Orléans Torcymu přečíst místo vyúčtování mého otce, kde mu měl být vyúčtován výnos z pozůstalosti Malé konírny, pokud ji dostal. Přistrčil jsem vyúčtování Torcymu, vzal jsem zase lístek vévody z Orléans, dobře jsem ho ukázal oběma svým sousedům a položil ho zpět před sebe na stůl. Torcy našel místo vyúčtování, o které šlo, a přečetl je. Regent se potom zeptal na mínění Besonse, který plácal a navrhl kompromisní rozdělení. Estrées se toho východiska chopil, dlouho mluvil, aniž něco řekl, a nedokázal dospět k závěru.

Tento začátek mi připadal tak ubohý u soudců tohoto nejvyššího druhu, a vůbec u soudců, že jsem se ujal slova. Řekl jsem maršálovi z Estrées, že jsme tu všichni proto, abychom neříkali, co by bylo žádoucí, a nevedli úvahy, které s otázkou nesouvisejí, ale abychom svá mínění vyslovili jasně, podle svědomí; že mluvil, ale nehlasoval ani neuzavřel; že jde o to vědět, zda je pro pana Velkého, nebo pro pana Prvního, zcela, nebo zčásti, a v tom případě v kterých částech. Maršál byl ohromen. Ještě něco nerozhodného zablekotal, nevím co; obrátil jsem se k regentovi a řekl jsem mu: „Pane, bylo by třeba hlasovat, a tohle není mít mínění." Tu regent řekl maršálovi z Estrées: „Pane maršále, hlasujte tedy, prosím, ať víme, jaké je Vaše mínění, neboť dosud o něm nic nevíme." Celá rada sklopila oči a nikdy jsem neviděl lidi tak zdrcené. Maršál z Estrées se v krajních rozpacích dal znovu probírat jednotlivé body nároků, aniž se dokázal odhodlat rozhodnout. Regent na něho znovu naléhal; nakonec rozhodl zčásti pro jednoho, zčásti pro druhého, aniž k tomu uvedl jakýkoli důvod.

Regent, který viděl, že z něho víc nedostane, vyzval d'Antina, aby hlasoval. Příhoda maršála z Estrées mu byla poučením. Udělal předmluvu z poklon oběma stranám a o neštěstí tohoto sporu; koktal víc než obvykle, ale byl pro pana Prvního ve všech bodech. Harcourt, který mluvil po něm a který se už vyjadřoval s obtížemi, byl stručný a téhož mínění. Villars funěl, žvanil, skládal poklony stranám, stěžoval si na spor, přál si kompromisní rozdělení, ale uzavřel pro pana Prvního. Noailles byl jako na trní. Obával se něčeho silnějšího, než co jsem řekl jeho švagrovi, neboť jsem ho na plné radě nešetřil. Také on by byl velmi rád nerozhodl, ale neodvažoval se toho vyhnout. Výsledkem bylo dlouhé žvanění, ale nakonec bylo nutné uzavřít. Pokusil se o dvojznačné mínění v podobě kompromisního rozdělení; opravil se, vrátil se k němu, takže se dalo spíš říct, že nehlasoval, než říct, jak hlasoval.

Netrpělivost, do níž mě přivedla tak opovrženíhodná ubohost, způsobila, že jsem věc probral od začátku do konce. Rozebral jsem všechny body nároků i odpovědí; vyložil jsem několik změn, k nimž došlo u velkých i menších úřadů, a jak a z čeho vznikly, na úkor kterých úřadů, a aplikoval jsem to na jednotlivé otázky, o nichž se mělo rozhodnout; rozvedl jsem oddělení a nezávislost obou koníren i prvního a velkého štolby, provedené Jindřichem III. ve prospěch pana z Liancourtu a jeho nástupci až dosud v plném rozsahu udržované, a v důsledku toho heslo dávané každý den zvlášť a odděleně pro obě konírny, dokonce prostému štolbovi Malé konírny v nepřítomnosti prvního štolby a v přítomnosti velkého štolby, bez stížnosti či námitky z jeho strany až do smrti krále, aniž bylo možné tuto zdrženlivost přičítat bázlivosti nebo nedostatku vážnosti a vlivu na straně pana Velkého. Nakonec jsem ukázal celou sílu, kterou věc pana Prvního čerpala z vyúčtování pozůstalosti Malé konírny složeného mému otci, a potom jsem zřetelně uzavřel ve všech bodech, jednom po druhém, ve prospěch pana Prvního. Povšiml jsem si, že mi věnovali velkou a tichou pozornost a že ačkoli jsem mluvil dlouho, nenudili se, možná kvůli historickému výkladu, který byl téměř pro všechny nový.

Kancléř plácal jako obvykle, rmoutil se nad vznikem a vývojem sporu, ještě víc nad obtížností kompromisního rozdělení, a nakonec skončil tím, že byl mého mínění. Oba levobočci, kteří měli prvního štolbu mnohem raději, neboť byl skrytě a lstivě oddán vévodovi du Maine, pronesli jeden po druhém malou poklonu panu Velkému a hlasovali jasně a zcela proti němu. Pan Vévoda bez poklon a bez poznámek řekl dvěma slovy, že je toho mínění, že pan První je ve všech bodech v právu a má v nich být zachován.

Tu měl promluvit a vyhlásit rozhodnutí regent. Z výkladu, který jsem právě podal a k němuž mě přiměla zvláštnost rozpaků soudců, je vidět, že rozsudek byl už tehdy hotov a že první štolba plně a úplně vyhrál všechno. Zbývalo tedy jen vyhlásit rozhodnutí. Přesto regent, stejně rozpačitý jako ostatní soudci, řekl, že se zdá, že nepanuje příliš velká shoda o pozůstalosti, a dokonce ani o jiných článcích, o nichž se někteří nevyjádřili dost jasně. Tím, co dodal, ukázal, že sám směřuje ke kompromisnímu rozdělení, že chce zachránit úřad prvního štolby a nepodřídit jej velkému štolbovi, ale že si zároveň přeje vyvážit to nějakým rozšířením pravomoci velkého štolby nad Malou konírnou nad rámec smutku, a hlavně usmířit pana Velkého tím, že mu přisoudí pozůstalost.

Ujal jsem se slova, jakmile skončil. Řekl jsem mu, že nároky pana Velkého nejsou takové povahy, aby se daly oddělit, že se všechny zakládají na nároku úplné závislosti, tak jako obrana prvního štolby v každém článku se opírá jen o jeho nezávislost a o oddělení a vynětí Malé konírny z jakékoli pravomoci a dohledu velkého štolby, provedené Jindřichem III. pro pana z Liancourtu, o němž nelze přehlížet — ani sám pan Velký to nemůže — že až dosud trvalo celé a nedotčené; že právní titul tedy spočívá v činu Jindřicha III.; že zvyklost a nepřetržitá držba spočívají až dosud rovněž

v nepřerušeném užívání, které nezpochybnil žádný z velkých štolbů za Jindřicha IV., Ludvíka XIII. a zesnulého krále; že tu tedy nic nechybí k tomu, aby vzniklo právo jisté, trvalé a pevné, jinak nemůže být jisté nic; konečně že pozůstalost má týž základ, týž titul a tutéž držbu, neboť páni z Liancourtu, otec a syn, ji dostali bez námitky či stížnosti velkých štolbů po smrti Jindřicha III. a Jindřicha IV., a vyúčtování složené mému otci, které bylo právě přečteno z jeho rozkazu, dosvědčuje, že můj otec ji stejně tak dostal po smrti Ludvíka XIII. Pozornost rady byla při této odpovědi ještě větší a z regentova výrazu, nikoli z jakéhokoli slova, bylo znát, že by se bez ní rád obešel. Ale já, když jsem viděl rozsudek hotový a spravedlivý, jsem se bál, aby ho slabost, strach a povolnost nenarušily, a měl jsem za to, že spravedlnosti dlužím, abych tomu včas předešel.

Když jsem skončil, regent řekl, že postačí vzít hlasy znovu, dvěma slovy od každého, bez nového hlasování. Jen Besons ještě koktal, Noailles méně, ale přece trochu. Všichni ostatní řekli jasně dvěma slovy, že jsou pro prvního štolbu, kromě maršála z Estrées, který se pokusil udělat rozdíl u pozůstalosti a zamotal se do toho.

Když všichni podruhé řekli dvěma slovy své mínění, už jsem nepochyboval, že regent vyhlásí rozhodnutí. Kdepak. Řekl, že dobře vidí, že všechny hlasy rozhodují pro úplné oddělení a naprostou nezávislost a pro ponechání věcí na té noze, na jaké byly za zesnulého krále; že to je i jeho názor, ale že nevidí stejnou jednomyslnost u pozůstalosti; že on sám v ní shledává jistou obtíž; že by bylo dobré, aby se každý, s vynecháním ostatního jako už rozhodnutého, ještě jasně vyslovil o pozůstalosti. „A vyúčtování mého otce, pane," ozval jsem se nahlas, „které jste mi tímto svým lístkem, zde je, přikázal sem přinést! Není v té věci rozhodující, po témž příkladu pánů z Liancourtu, otce a syna, nehledě k tomu, že pozůstalost vyplývá z téže zásady jako všechny ostatní články, považované za rozhodnuté?" Tato slova, řečená poněkud pevně, zasáhla všechny. Koktalové nevěděli, co namítnout. Pokrčili rameny a dost tichým hlasem připustili, že pozůstalost má náležet prvnímu štolbovi. Všichni ostatní byli téhož mínění a řekli to velmi pevně. Regent sklopil hlavu, čehož jsem si dobře povšiml, a nakonec vyhlásil rozhodnutí.

Tu jsem v obavě, po tom, co jsem viděl za sklon a slabost, aby křik, prudkost a podpora pana Velkého nevymohly věci odporující tomu, co bylo právě rozhodnuto, navrhl regentovi, jak důležité je, aby Torcy sepsal podrobnosti rozhodnutých věcí, to jest nezměnitelnou podstatu rozsudku, a přečetl je, než se rada rozejde. Regent to schválil a nařídil to Torcymu. Ten se tedy dal do psaní a každý bod nejdřív nahlas řekl, jak jej chce zapsat, než jej dal na papír. Dbal jsem na to, abych u každého nahlas řekl, jak prošel, když se zdálo, že Torcy váhá, což se mu stávalo často, patrně aby si byl jistější tím, co zapíše. Nikdo neřekl ani slovo, ani regent, takže několik členů rady pak říkalo, že jsem rozsudek sestavil a nadiktoval já. Torcy, když skončil, přečetl nahlas, co právě napsal, a to bylo schváleno všemi najednou, bez pořadí hlasování; a zatím

La Vrillière, důvěrný přítel prvního štolby, zapisoval rovněž do registru rady, která se rozešla hned poté, co Torcy dočetl a podepsal, co napsal.

Vyšel jsem z rady s hrabětem z Toulouse, hovoříce o tom, co se právě stalo, a o tom, co by bylo s Beringhenem v jeho věku, kdyby spor prohrál, to jest svůj úřad a s ním své jmění a svou existenci. Když jsme zahýbali na velké schodiště, abychom po něm sestoupili, [našli jsme] des Épinayse, starého štolbu Malé konírny, odjakživa Beringhenovi velmi oddaného, který tam byl víc mrtvý než živý, skrytý v koutě, aby se dozvěděl, jak věc dopadla, a který se nás na to zeptal opravdu jako polomrtvý člověk. Hrabě z Toulouse mu se svým chladem odpověděl, že mu to sdělí pan z Torcy. Des Épinays naléhal jako žebrák. Zželelo se mi ho i prvního štolby, který ho poslal. Řekl jsem hraběti z Toulouse: „Proč ho nechat trápit kvůli tajemství, které bude za čtyři nebo pět minut veřejné?" A hned jsem se obrátil k des Épinaysovi a řekl mu: „Jděte, pane des Épinays, pan První vyhrál na celé čáře: nezávislost, pozůstalost, zkrátka všechno bez výjimky." Ten člověk, který byl starý a který za krále doprovázel kočár paní z Maintenon, se mi vrhl k nohám, slabým a přerývaným hlasem mi řekl, že mu vracím život, že jej jde vrátit panu Prvnímu, a v tu ránu se rozletěl po schodech, [takže] jsme ho ztratili z dohledu, když jsme byli teprve na třetím schodu. Šel jsem na oběd k markýzovi du Châtelet, kde jsem se dozvěděl, že první štolba, jeho žena a několik jejich nejdůvěrnějších přátel byli skryti v prvním vstupním pavilonu, docela blízko brány hospodářského dvora zámku, která vede do vsi; že nechtěli, aby se vědělo, že tam jsou; a že tam měli i své kočáry, rovněž skryté a úplně zapřažené, aby odtud odjeli rovnou k sobě do Armainvilliers, kdyby spor prohráli, v okamžiku, kdy by se o tom dozvěděli. Zpráva pro ně byla docela jiná. Des Épinays přiběhl tryskem, už nemohl mluvit, a nakonec je zbavil úzkosti a naplnil radostí.

První štolba mi neotálel přijít poděkovat, jakmile jsem byl v Paříži. Nevím, od koho se dozvěděl až do posledních podrobností všechno, co se při rozhodování jeho věci stalo; představoval jsem si, že od La Vrillièra. Beringhen se z toho ještě chvěl a mnohokrát mi opakoval, že jsem mu zachránil úřad a jmění, a víc než to, čest a život; že mi za to všechno vděčí a že on i jeho rodina na to nikdy nezapomenou.

Musím přiznat panu Velkému i panu princi Karlovi, jeho synovi, tu spravedlnost, že mi to ani v nejmenším nezazlívali; že jim od té doby nikdy nic vůči mně neuklouzlo; že mi nikdy nedali sebemenší podezření, že by nebyli spokojeni s celým mým jednáním; a že všichni, kdo k nim patřili, je v tom napodobili.

Netrvalo dlouho a první štolba mi začal mluvit o krajní touze své ženy přijít mi projevit vděčnost, jíž je proniknuta, a o jejich společném zármutku, že se to neodvažují podniknout při smýšlení, které o mně vůči ní oba znali a o němž jsem, pravda, nemlčel, a to bez ohledů. Řekl jsem mu, že je to námaha, kterou ho prosím, aby jí zabránil podstupovat, protože mé dveře pro ni budou důsledně zavřené. Chtěl se pustit do její obhajoby, ne ve všem, ale zčásti, a zdůrazňovat její lítost a zármutek. Odpověděl jsem, že jsem příliš dobře informován, než aby na mě obhajoby a vysvět-

lování měly nějaký vliv, že velmi dobře vím, na čem s ní jsem, a že ho prosím, aby mi o ní už nemluvil.

Paní z Beringhen byla dokonale falešná, nízká, intrikánská, nejen nebezpečná, ale velmi zlá, s pokorným a skromným výrazem, s nejsladšími a nejsvůdnějšími řečmi, vždy v zájmech a v názorech lidí, s nimiž mluvila; nikdy nic bez záměrů a plánů, chtivá peněz a těch nejšpinavějších obchodů, se zdáním blahobytu, štědrosti a nezištnosti; vždy podivuhodně vystrojená, ačkoli velmi ošklivá a pranic mladá, skrytě velmi pyšná, co jen mohla, v klikách, odjakživa hluboko zapletená v meudonské klice, zoufalá z toho, že se jim nepodařilo dosáhnout vévodství, ačkoli nemohla nevědět, kdo je její manžel. Měla ještě víc ducha než vévoda z Aumontu a byla nesmírně přístupná a vlídná ve styku. Byl to její dobrý a drahý bratr, a také byli ve všem dokonale stejného ražení. Dlouho bývala stále u dvora, v Marly, na všech cestách, na všech slavnostech. Nikdy se nepodařilo zjistit příčinu její nemilosti, kterou celá králova laskavost k jejímu manželovi a důvěrnost, kterou k němu měl celý život, ani ohled na nutnost, v níž se nacházel, nehnout se z místa, kde byl král, nikdy nedokázaly zmírnit. Přinejmenším posledních patnáct let zesnulého krále už nepatřila k ničemu a jezdila ke dvoru jen dvakrát či třikrát do roka nanejvýš na dva dny, ale někdy do Meudonu, když tam byly dámy a král tam nebyl; nikdy ani do Fontainebleau. Bylo to velmi nápadné; ale byli tak rozvážní a tak skrytí, že se o tom nikdo nedozvěděl víc. První, který svou ženu velmi miloval a rád byl s touto lichotnicí, se tím tajně a hořce trápil, ale nedokázal na té nemilosti nic změnit, která jeho ženu v prvních dobách vypudila ode dvora, takže se tam několik let vůbec neodvážila ukázat.

Pronásledoval mě přes šest týdnů, abych jeho ženu přijal, s vytrvalostí, která mě přiváděla k zoufalství a která mě nakonec přemohla. Přišla tedy jednoho rána sama, se svou strojenou řečí, do níž vložila všechnu výmluvnost, jaké byla schopna, a kterou doprovázela množstvím slz. Přijal jsem ji se vší zdvořilostí, ale se vší možnou chladností. Řekl jsem jí, že nejde o to vysvětlovat, co se u ní vůči mně dělo, že o tom vím všechno, že vím, na čem jsem, že jsem ochoten věřit, že toho lituje, a že mi to nezabránilo zjednat panu Prvnímu spravedlnost. Jinak jsem ji odbyl suchými zdvořilostmi a nepoddal se jejím ujišťováním ani všemu jejímu horlivému úsilí získat zapomnění a mé přátelství. Neexistovalo nic, co by mi neřekla, aby mě ujistila, že ať k ní budu jakkoli přísný, nic se nikdy nevyrovná její vděčnosti, oddanosti a úctě ke mně — neboť nešetřila žádnými výrazy — a že mi je bude dokazovat celým svým jednáním. Všechno to žvanění trvalo mezi čtyřma očima dobrou hodinu, a ačkoli jsem si strohost udržel až do konce přes všechnu zdvořilost, jíž jsem ji mohl zmírnit, přišel mi její manžel nazítří poděkovat, že jsem ji přijal, a znovu mi o ní vyprávěl divy.

Od té doby mě ještě občas navštívila, dokud byl pan První naživu, potom už nikdy. Vídal jsem ji občas u jejího manžela; nikdy jsem jí nevrátil návštěvu. První mi po rozsudku mnohokrát řekl, že jsem ho podivně znepokojil tou zdrženlivostí a struč-

ností, s jakou jsem s ním mluvil, a že se proto z mé strany obával všeho, pokud jde o rozhodnutí jeho věci, které veřejnost velmi schválila.

Měl jsem důvod být sám se sebou spokojen, že jsem dal rozsudek sepsat hned, jakmile byl vyhlášen. Pan Velký přišel do Palais-Royal křičet, že ho podřízli, a hřměl tak, že mu regent dovolil vznést proti rozhodnutí, které regentská rada, to jest sám král, právě vynesla (neboť mělo stejnou platnost jako všechno, co z této rady vycházelo), jakékoli protesty, jaké bude chtít, a podepsal mu příkaz kterémukoli notáři, kterého si zvolí, aby jeho protesty přijal a vydal mu o nich potvrzení. Kromě ubohosti tak hanebné slabosti, která směřovala k podkopání autority a stálosti všeho, co regentská rada mohla nařídit, regent nepředvídal ani ostatní důsledky. Pan Velký tedy vznesl své protesty, rozhlásil, že se nepovažuje za poraženého a že doufá, že se mu za zletilosti dostane spravedlnosti.

Od slov brzy přešel k činům. Válka začala znovu uzurpacemi a útoky Velké konírny proti Malé, se stejnou nepřístojností, stejně často a se stejným nebezpečím jako před rozsudkem, který pan Velký vždycky pokládal za neplatný, opíraje se o svolení, které dostal, proti němu protestovat; takže ve skutečnosti, až na pozůstalost Malé konírny, kterou první štolba dostal, nebyl na tom tento o nic lépe ani o nic bezpečněji než před rozsudkem. Jeho stížnosti, které regentovi přednášel, byly vyslechnuty; ale to bylo všechno. Ten princ nezakročil autoritativně; a úklady, výpady a potyčky byly na denním pořádku.

Dokončeme tuto látku, když se nabízí tak přirozeně, třebaže přesahuje časový rozsah, který jsem, budu-li živ, zamýšlel svým Pamětem dát. Princ Karel pokračoval po smrti pana Velkého, k níž došlo roku 1718, v týchž každodenních výpadech otevřenou silou. První štolba proti nim stavěl jen rozvahu a marné stížnosti, a zármutek z toho, který se každý den obnovoval, ho nakonec roku 1723 hořce přivedl do hrobu a jeho smrt uspíšil. Nepatří do této doby vysvětlovat, jakým štěstím jeho syn nakonec jeho úřad získal, který mu vévoda z Orléans rozhodně neurčil a který dostal jen díky smrti tohoto prince, jež pro něho přišla velmi vhod, aniž by princ za více než sedm měsíců, kdy tak mohl učinit, o úřadu rozhodl.

Jiným štěstím byl pan z Fréjus velkým přítelem Beringhena a jeho ženy. Právě učinil pana Vévodu prvním ministrem, a ten s ním musel velmi počítat. Fréjus učinil záležitost prvního štolby svou vlastní. Dal ji rozhodnout znovu, ale bez formy rozsudku, ve všem podle toho, který vynesla regentská rada. Král byl zletilý; tak padly protesty velkého štolby a už pro něho nebylo návratu. Pan Vévoda a pan z Fréjus s ním mluvili tak rázně, že se už neodvážil nic podniknout proti Malé konírně ani se pokoušet o násilnosti. Tak se novému prvnímu štolbovi při nástupu do úřadu dostalo míru a klidu, jichž jeho otec od smrti zesnulého krále nedokázal dosáhnout.

Princ Karel, dotčen tím, že vidí své nároky odsouzené bez možnosti návratu, odmítl podepisovat jako obvykle, bez přezkoumání, výdaje Malé konírny, když mu byly předloženy s podpisem prvního štolby. Ten se s novým rozsudkem v ruce od-

mítl podrobit a tvrdil, že princ Karel má jako jeho otec, jeho děd a všichni ostatní velcí štolbové od Jindřicha III. podepisovat bez prohlížení, na pouhý pohled na podpis prvního štolby. Věci tak zůstaly dost dlouho. Bylo je však třeba skončit, aby se výdaje mohly předložit účetní komoře. Snažili se zlomit umíněnost prince Karla rozumnými důvody i příklady; nepodařilo se ho přesvědčit. Nakonec pan Vévoda, který byl prvním ministrem, prohlásil princi Karlovi, že bude-li ve svém odmítání trvat, on, pan Vévoda, jako velmistr královského domu podepíše výdaje Malé konírny sám a takto je pošle účetní komoře. Princ Karel mu odpověděl, že ať udělá, cokoli se mu zlíbí, ale že on je bez přezkoumání nepodepíše. Pan Vévoda je tedy podepsal jako velmistr Francie; a tímto způsobem velký štolba ztratil právo je podepisovat, či spíše zvyklost, která byla jedním z nejkrásnějších zbytků jeho dávné nadřazenosti nad Malou konírnou a nad prvním štolbou krále.

Kapitola jedenáctá

Sňatek Sandricourtův, který mě s ním navždy znesváří. — Králův pohřeb v Saint-Denis. — Povaha Dreuxova. — Regent chce zmatek a rozdělení. — Po smrti krále se chci ze všeho stáhnout a nechám se proti své vůli znovu získat vévodou z Orléans. — Počínání tohoto prince vůči vévodům. — Krátké srovnání shromáždění šlechty v letech 1649 a 1715. — Hybné síly a fanatismus toho druhého. — Regent oklamán ohledně této domnělé šlechty. — Podivná role vévody z Noailles. — Regent oklamán ohledně parlamentu. — Pletichy vévody z Noailles, aby rozdělil vévody a zmařil jejich úsilí proti uzurpacím parlamentu vůči nim; v čemž nakonec uspěje.

Někde na počátku těchto Pamětí bylo možno vidět, že jsem o markýze ze Sandricourtu pečoval stejně, jako by byl mým synem. Jsme z téhož rodu, i když z větve oddělené už přes tři sta let. Své jméno jsem vždycky miloval; nic jsem neopomenul, abych povznesl všechny, kdo je za mého času nosili; neměl jsem v tom štěstí. Jeho otec a matka, lidé velmi duchaplní, ale lakomí, nevýznamní a velmi uzavření, jiné děti neměli. Byli bohatí na krásné statky v Pikardii; z domu mého otce, a potom z mého, se nehnuli.

Jejich synovi jsem velmi záhy opatřil jezdeckou kompanii, a první, k čemu jsem využil Chamillartova přátelství, bylo, že jsem tomu mladíkovi velmi brzy nato vymohl královo svolení ke koupi jezdeckého pluku Berry, který Yolet, velmi dobrý důstojník, prodával ze vzteku, že se nestal polním maršálem. Vysoká cena otce vylekala; zavázal jsem se, že ji zaplatím, a poprosil jsem Yoleta, aby obchod uzavřel za cenu, kterou nabídne otec, a že rozdíl doplatím já. Otec, udiven tak velkou a tak rychlou slevou, vytušil, co jsem udělal, dotkl se ho to a obchod uzavřel skoro beze zbytku; ten malý zbytek zůstal na můj účet a později mi ho vrátili. Pluk brzy odešel do Španělska. Vládla tam paní des Ursins a mohl jsem s ní počítat; vévoda z Orléans tam brzy nato velel armádě; projevoval Sandricourtovi tu nejzřetelnější přízeň a paní des Ursins mu poskytla zvláštní ochranu. Doporučil jsem ho také všem, koho jsem znal a kdo mu mohl prospět, ba i ho vést. Měl statečnost a dobrou vůli; za tři roky ho Chamillart udělal brigádním generálem, za křiku celého zástupu služebně mladších důstojníků v Itálii, Německu a Flandrech. V zimě po sňatku vévody z Berry zajel na čas do Paříže. Měl jsem ho u sebe u dvora, všude jsem ho uvedl a vymohl jsem mu právo vstupu k tomuto princi pod záminkou, že velí jeho pluku. Když se po uzavření míru vrátil, počínal jsem si stejně a myslel jsem, že ho mohu uvést do světa, když jsem ho viděl několik tažení ve válce, kde si získal dobré jméno.

Jeho otec a matka ho už dávno chtěli oženit. Vždycky jsem jim to rozmlouval jako věc předčasnou vzhledem k věku a vojenské hodnosti jejich syna, který s přibý-

vajícím věkem a postupem mohl najít jen výhodnější partie, způsobilé jeho postup urychlit. Především jsem je nabádal, aby využili své šťastné situace — bez dluhů, s téměř padesáti tisíci livrů ročního důchodu z krásných statků od Paříže až po Abbeville — a nedopouštěli se nerovného sňatku, od něhož mi jejich syn vždycky připadal nesmírně vzdálen.

Když jsme viděli, že jejich dychtivost oženit ho už není přístupná rozumu, začali jsme, paní ze Saint-Simon a já, uvažovat, jak jim slušným způsobem vyhovět, a domnívali jsme se, že jsme vše našli ve slečně z Risbourgu. Markýz z Risbourgu, její otec, byl vnukem bratra knížete z Espinoy — toho, o jehož synovi, rovněž knížeti z Espinoy, který zemřel už před několika lety, tu byla řeč nejednou, a o jehož vdově, sestře slečny z Lislebonne,[1] se v těchto Pamětech mluvilo ještě častěji. Tento markýz z Risbourgu, o nějž tu jde, následoval do Španělska osud svého otce a děda, kteří se tam přimkli, a zůstal tam ve službách Filipa V. Byl tehdy španělským grandem, rytířem Zlatého rouna, plukovníkem pluku valonské gardy, místokrálem Katalánska a sídlil v Barceloně. Byl vdovec, bohatý, a měl jen dvě dcery; starší, velmi zbožná, se vzdala manželství a obě žily spolu na svých statcích ve Flandrech nebo v našich sousedních městech, velmi slušně a s velkou pověstí ctnosti. Jejich otec se nechtěl znovu oženit a byl dosti podivínský. Všechny jeho statky ve Flandrech a všechno, co nashromáždil ve Španělsku, čehož bylo mnoho, tedy po něm připadlo jeho dcerám, a nad to všechno po něm i jeho grandeza. Už dávno vložil veškerou svou důvěru do kněžny z Espinoy, o níž jsem právě mluvil; měla jeho plnou moc ke správě jeho flanderských statků i k osobnímu vedení jeho dcer a jejich dopisování a přátelství byly ustavičné.

Nikdo z význačných lidí na tak skvělou partii nepomyslel, neboť byla málo známá a odlehlá, a navíc nejistá kvůli věku a postavení otce, kterému mohlo přijít na mysl znovu se oženit. Promluvili jsme o tom se Sandricourtem i s jeho otcem a matkou, kteří tu věc pokládali za tu největší, jakou mohli udělat, a za takovou, v jakou se ani neodvažovali doufat. A skutečně tu bylo všechno: jmění, spříznění, nejvyšší urozenost, otec v nejpřednějších poctách a úřadech, a podle toho, co jsme věděli o jeho nechuti k druhému sňatku, jistota jeho grandezy po něm. Sandricourtovi na nás naléhali, abychom zjistili, v co mohou doufat.

Paní ze Saint-Simon o tom promluvila s paní z Espinoy, která návrh přijala se vším možným potěšením. Potvrdila naprostou nechuť markýze z Risbourgu k novému sňatku, otevřeně mluvila o důvěře, kterou k ní chová, a slíbila, že mu o tom napíše co nejpříznivěji.

Sotva její dopis odešel, přišli nám Sandricourtovi říci, že z té věci nikdy nic nebude; že spěchají se synovým sňatkem; že není nic lepšího než se spříznit s talárem

---

1. **Vysvětlivka:** Paní z Espinoy, rozená z lotrinského domu, vdova po knížeti z Espinoy (Louis de Melun, † 1704), sestra slečny z Lislebonne a neteř pana z Vaudemontu.

kvůli zachování práv statků a kvůli sporům, které by mohly vzniknout; a že jsou odhodláni to udělat. Syn za mnou přišel, dělal zoufalého a zapřísahal mě, abych ho nevydal napospas rozmaru jeho otce a matky. Totéž řekl i mé matce a paní ze Saint-Simon a my jsme mu věřili, že to myslí upřímně.

Snadno si lze představit, co jsme otci a matce řekli, zvláště když dopis kněžny z Espinoy markýzi z Risbourgu už odešel. Jejich rozpaky byly velké, ale jejich umíněnost ještě větší. Mluvili jen všeobecně, a my jsme doufali, že dříve než něco najdou — a jestliže mladík setrvá ve smýšlení, které nám nepřestával projevovat — věc s markýzem z Risbourgu se rozběhne a my ten sňatek uzavřeme. Tato naděje netrvala dlouho.

Za dva dny mi mladík, celý zmatený, přišel říci, že jeho sňatek se slečnou z Gourgues je ujednán. Vykřikl jsem a zeptal se ho, zda s tím souhlasí. Odpověděl, že se neodvažuje vzepřít otci a matce, kteří chtějí talár za každou cenu. Zavedl jsem ho k matce a k paní ze Saint-Simon, které mu předestřely všechno, co jen bylo možné. Nakonec jsem mu řekl, že jestliže jsou posedlí talárem do té míry, že mu dávají přednost před velmi bohatou dívkou z domu Melunů, která by svého manžela s jistotou učinila španělským grandem, a ještě do té míry, že nepočkají na odpověď markýze z Risbourgu paní z Espinoy, když nás předtím přiměli, abychom ji požádali, aby mu napsala, pak je třeba aspoň vybrat počestnou rodinu, která by mu mohla být k nějakému užitku; že otec té, kterou si chce vzít, je dvorní referendář tak podivuhodně zneuctěný, že mi kancléř Pontchartrain vyprávěl, jak k němu dvorní referendáři vyslali formální deputaci s žádostí, aby Gourgues byl zbaven úřadu, a ten se od té doby už neodvažoval ukázat v radě; že jeho otec, který neměl o mnoho lepší pověst, uhnil v úřadě dvorního referendáře, aniž kdy dokázal stát se intendantem; že bratr tohoto otce, biskup z Bazasu, je předmětem opovržení celého Gaskoňska; zkrátka, že chtějí-li rozhodně talár, ať nám dají čas, abychom se slušně vyvázali z jednání s paní z Espinoy; a že chce-li slečnu Pelletierovou, mohu tu věc vyjednat přes Coettenfaa, který byl jejich i mým důvěrným přítelem; že je dcerou prvního prezidenta, sestrou prezidenta parlamentu (*à mortier*), později rovněž prvního prezidenta, vnučkou státního ministra a generálního kontrolora, neteří Pelletiera de Sousy a jeho syna des Forts, obou státních radů, kteří jsou právě v úřadě a ve velké vážnosti; že je to aspoň talár ve svém stavu proslulý a schopný mu být užitečný. Matka a paní ze Saint-Simon na něj v tom smyslu naléhaly stejně jako předtím já. Ale mluvili jsme k hluchému, a co bylo horší, k zamilovanému, což jsme se dozvěděli až potom.

Bylo to ráno. Odpoledne ke mně přišla paní ze Sandricourtu jako fúrie. Nechal jsem ji mluvit, jako se snášejí blázni. Ode mne vystoupila nahoru k mé matce, která nebyla tak shovívavá; ta jí pověděla o její budoucí snaše, čemu ona nechtěla věřit, ačkoli to znalo všechno služebnictvo dívčina otce i mnoho jiných lidí, a předpověděla jí všechno, co je od té doby potkalo. Paní ze Sandricourtu odešla ještě rozzuřenější než předtím. Její manžel se u nás neukázal. Za pět nebo šest dní uzavřeli sňatek.

Zvláštní bylo, že ten krásný ženich chodil ode dveří ke dveřím po všech lidech od taláru, které jen znal, a říkal, že mám talár v takové hrůze, že jsem se s nimi rozešel, protože se s ním spříznili. Aféra s čepicí tehdy byla v plném proudu; lze posoudit, jaký účinek měla ta řeč, která se rozšířila všude. Po tak černém kousku nevděku, klamu a ukrutné pomluvy jsme o nich už nechtěli ani slyšet a od té doby jsme je už nikdy neviděli.

Otec a matka žili dost dlouho na to, aby viděli a pocítili pravdy, na které moje matka paní ze Sandricourtu upozornila, když ji viděla naposledy, a oba na to zemřeli v žalu. Jejich syn, povahy mírnější, nějaký čas zamilovaný, potom k smrti vystrašený ze své ženy, která si s ohledy ani opatrností hlavu nelámala, se podle módy stal jejím mírným a poslušným služebníkem. Dětí měl dost, peněz však často málo, ačkoli je neutrácel, a žil nenápadně ve své čtvrti. Přesto sloužil dál a stal se generálporučíkem, až do války v Čechách;[2] ale jeho nevelký rozum, jeho smutný sňatek a ústraní, které z něho vyplynulo, ho zdrtily, takže na něj od té doby zapomněli a nedostal žádnou odměnu. Slečna Pelletierová, kterou jsem mu navrhoval, se později provdala za markýze z Fénelonu, dlouholetého velvyslance v Holandsku, nyní generálporučíka, guvernéra Le Quesnoy, státního radu „od meče" a rytíře řádu.

V pátek 25. října se v Saint-Denis konal slavnostní pohřeb zesnulého krále; vše se tam odehrálo v tak velkém zmatku a způsobem tak vzdáleným tomu, co se zachovávalo při pohřbech Ludvíka XIII., Jindřicha IV. a všech předchůdců, že si jeho vylíčení ušetřím, neboť by se neobešlo bez dlouhého pojednání.

Dreux byl velmistrem ceremonií, jak jsme v příslušné době viděli, díky svému sňatku s Chamillartovou dcerou. Jeho nevědomost a jeho hrubost byly stejné a obě dosáhly vrcholu. Dokázal ukázat jednu i druhou ve válce, kde se přes svou statečnost a přízeň, jíž se těšil, dal nenávidět a opovrhovat. Jeho hloupost nic neubírala z jeho pýchy, která v zoufalství nad víc než krajně umazanou nízkostí jeho původu — tou, kterou ani jeho úřad, ani jeho spříznění, ani bohatství z otcovy lichvy, ani titul markýze, jímž tak směšně opatřil jméno svého rodu, nemohly přeomítnout — nevynechala jedinou příležitost, aby se za to mstila, proti pravdě, proti svědectví vlastních registrů a proti své cti, které si v tomto ohledu příliš necenil.

Říkám proti svým registrům, protože je mám všechny až do jisté doby: když byl u armády, jeho žena, které si nezasloužil, mi je půjčila všechny jeden po druhém a já jsem je dal opsat a pečlivě porovnat s originálem; a proto říkám, že jednal proti svým registrům, protože jsem ho při tom přistihl a on zůstal bez řeči, když paní ze Saint-Simon doprovázela jedno dítě vévodkyně z Berry do Saint-Denis.[3] Odpíral poctu,

---

2. **Vysvětlivka:** Válkou v Čechách míní Saint-Simon francouzské tažení do Čech v letech 1741–1742 za války o rakouské dědictví; předbíhá tu daleko dobu vyprávění.

3. **Vysvětlivka:** Paní ze Saint-Simon byla dvorní dámou vévodkyně z Berry. Děti vévodkyně zemřely v útlém věku a byly pohřbeny v královské hrobce v opatství Saint-Denis.

která náležela; citoval jsem mu jeho registr; zastyděl se, byl zmaten a musel ustoupit. Po návratu od armády, dlouho před touto příhodou, se zřejmě dozvěděl, že mi jeho žena registry půjčila; udělal jí kvůli tomu tak strašný povyk, že jsem se k nim od té doby už nemohl dostat.

Nemyslím, že by bylo opovážlivým úsudkem domnívat se, že do nich zapsal všechno, co se mu zlíbilo. Viděli jsme (Díl I, Tom 2, kap. 5) mlčení Sainctota,[4] tehdejšího ceremoniáře, v jeho registrech, a (Díl II, Tom 4, kap. 8) falešnost Châteauneufa[5] v registrech Řádu Svatého Ducha; o co tehdy šlo, zde připomínat nebudu, najde se to na uvedených místech. Tito pánové píší sami ve tmě, bez odpůrce a bez dozorce, a nárokují si tak tvořit zákony. Registry se dříve takto nevedly; a poctivost těchto nově příchozích, takto slavnostně uznaná za to, čím je, díky těmto smutným objevům, už nemůže nikoho klamat.

Pokud jde o tento králův pohřeb, vévoda z Orléans nedbal na žádný řád ani pravidlo. Netrvalo dlouho a bylo patrné, že svou politiku, jak ve věcech obecných, tak ve všech možných jednotlivostech, založil na vyvolávání sporů; a brzy mu uklouzlo to oblíbené rčení, jako obdivuhodná zásada pro praxi: *Divide et regna*.[6] Nechal tedy pohřební slavnost proběhnout, jak kdo chtěl: pánem v ní byl Dreux a projevil při ní všechny své dobré vlastnosti.

Vévodové z Uzès, z Luynes a z Brissacu byli určeni nést korunu, žezlo a ruku spravedlnosti jako nejstarší z těch, kdo mohli tuto funkci vykonat. Seděli ve vysokých stolicích na téže straně jako tři princové vedoucí smutek, z nichž prvním byl vévoda z Orléans; hned za nimi, s jednou prázdnou stolicí mezi posledním z těchto tří princů a vévodou z Uzès, a tedy nad všemi svrchovanými dvory; i oni měli své podušky.

Když obřad začal a Dreux přistoupil dolů ke stolici vévody z Orléans, aby od něho přijal nějaký rozkaz, vévoda z Uzès se vyklonil před oba další prince vedoucí smutek a řekl Dreuxovi, že ho prosí, aby pamatoval, že tři vévodové mají být pozdraveni před parlamentem. Dreux odpověděl stroze a krátce, že nic takového neudělá. Byl synem onoho rady velké komory, o němž jsme viděli, že při zasedání parlamentu o regentství předčítal králův testament. Jeho syn tedy rozhodně musel stát na straně parlamentu, kde byl úřad jeho otce, ještě před jeho vlastním, prvním očištěním z nízkosti jeho původu. Vévoda z Uzès se spokojil s otázkou, z jakého důvodu. „Protože se to nemá," odpověděl drze a lživě ten lhář, neboť jeho vlastní registry, které mám,

---

4. **Vysvětlivka:** Nicolas Sainctot, uvaděč cizích vyslanců u francouzského dvora, byl v této funkci proslulý svévolným výkladem protokolárních pravidel.

5. **Vysvětlivka:** Balthazar Phélypeaux, markýz z Châteauneuf († 1700), státní sekretář, zapisovatel Řádu Svatého Ducha, syn i otec pánů z La Vrillière; jiná osoba než strážce pečetí Châteauneuf (Charles de L'Aubespine) a velvyslanec Châteauneuf. Falešný zápis do registrů řádu při promoci roku 1688 (pan ze Soubise a hrabě z Auvergne) líčí Saint-Simon v Dílu I, Tom 2, kap. 10.

6. **Vysvětlivka:** Latinsky „Rozděluj a panuj".

uvádějí, že vévodové byli při pohřbech Ludvíka XIII., Jindřicha IV. atd. bez jakýchkoli potíží pozdraveni před parlamentem. Jejich hodnost to s sebou nese, symboly královské moci, které nesou v rukou, to vyžadují, jejich tehdejší zasedací místo nad parlamentem to zřetelně dokazuje. Vévoda z Uzès trval na svém, Dreux stále hrubě odporoval a proti vlastnímu vědomí se odvolával na své registry.

Nebyla to chvíle, kdy by se do nich dalo nahlédnout; vévoda z Orléans, který byl mezi nimi jako třetí, mu uvěřil na jeho víc než ošemetné slovo a do této lakonické rozmluvy zasáhl jen chabě. Nedbal na pravidla ani na hodnosti; chtěl si parlament naklonit, zvlášť v těchto počátcích, a nebylo mu proti mysli nechat vzniknout ještě jednu hádku.

Vévoda z Uzès velmi nevhodně prohlásil Dreuxovi, že vévodové mu pozdrav neoplatí, dostanou-li ho od něho až poté, co pozdraví parlament. Měli mu ho prostě odepřít, aniž by ho předem varovali. Dreux nestoudně odpověděl, že nezdraví toho, kdo nezdraví jeho; a jsa hloupostí vévody z Uzès dobře varován, pozdravil parlament a vévody nepozdravil. Při odchodu odtamtud protestovali proti všemu, co se stalo, a víc z toho nebylo.

Brzy uvidíme, jak málo měl regent důvod pochvalovat si své ohledy — to je příliš slabé slovo —, svou úctu a svůj strach před parlamentem, který mu upíral nejen všechno, ale dokonce i jeho osobní hodnost, a regent mu ji ze strachu musel přenechat. Činím zde jen tuto prostou poznámku, skutečnost bude vysvětlena v příslušné době.

Při králově smrti jsem pocítil jen jeho měkkost, jak ve věci, která se ho tak osobně týkala a která byla tehdy vysvětlena, tak v tom, čím mi byl povinen jako spravedlnost vůči neslýchané ničemnosti vévody z Noailles ke mně. Proto jsem se chtěl stáhnout a zůstával jsem doma, aniž bych vycházel. Vévoda z Orléans si z toho dělal starosti, a aniž by chtěl jednat lépe, nechtěl mě nechat v rozmrzelosti. Posílal ke mně jednou po druhé abbého Duboise, aby mě zapřísahal, ať se k němu vrátím, ať ho neopouštím v této první krizi, ať prominu okolnostem, ať plně spoléhám na jeho přátelství, důvěru a vděčnost, zkrátka ty nejkrásnější řeči na světě. Těžko jsem se nechal — ne přesvědčit, ale strhnout ohledem na slušnost; on sám mi řekl ještě větší divy, a třebaže proti své vůli, nechal jsem se znovu naverbovat. Bylo to ještě před definitivním ustavením rad. Netrvalo dlouho a postřehl jsem horší věci než měkkost.

Když byly rady ustaveny a všechny záležitosti se rozběhly, přišla řeč na naši záležitost s parlamentem. Po všem, co se v ní odehrálo za zesnulého krále v posledních dobách jeho života, s vědomím a před očima vévody z Orléans, a hned po smrti tohoto panovníka, kdy se regent zavázal svým slovem tak formálně a tak opakovaně, a navíc tak slavnostně, při plném zasedání parlamentu, bylo lze počítat s tím, že konečně dosáhneme spravedlnosti proti ničemnostem vévody du Maine a prvního prezidenta, lidí vévodovi z Orléans ostatně tak nepřátelských. Přes všechno, co udělal, dlužím jeho památce příliš úcty, než abych ji chtěl ukazovat z tak ošklivé stránky,

jakou jsme tehdy poznali; dlužím také příliš ohledů svým druhům, než abych zabíhal do podrobností, jejichž pravda by byla pro většinu z nich tak nepříjemná; dlužím však dost ohledů i velkému jménu stavu, k němuž sám patřím, abych osvětlil všechnu tu oklamanost, závist, žárlivost, nízký a slepý zájem v počínání těch, kdo na nás zaútočili pod tak vznešeným jménem, které tak málo patřilo většině těch, kdo se jím odvážili krýt, a kteří se dali napospas tomu, aby byli hříčkou vévody a vévodkyně du Maine a hanbou pravé šlechty pro stejnou pošetilost svých pomluv, svých nároků i své oddanosti nárokům lidí z parlamentu, s nimiž je zájem jejich podněcovatelů smísil, k jejich vlastní zkáze a k posměchu a soucitu všech, kdo nepodlehli pošetilým dojmům, jež vdechovalo všechno zhoubné umění vévody a vévodkyně du Maine.

Roku 1649[7] bylo vidět, jak se vysoká šlechta pohnula a shromáždila a jak žádala a dosáhla připojení vévodů proti novým hodnostem přiznaným pánům z Bouillonu a z Rohanu, jako urážlivým pro šlechtu a škodlivým pro stát.[8] Bylo vidět, že dosáhla, oč žádala, a že po bouři bylo vše vráceno těm, jimž to bylo odňato. Konečně bylo vidět, že se toto shromáždění chtělo plést do státních záležitostí a dělat dvoru potíže, takže dvůr musel hledat prostředky, jak je rozpustit a potom zabránit, aby se znovu sešlo. Aspoň ve svém prvním cíli mělo pravdu, neboť nic není pro slavné a staré domy urážlivější, než vidět jiné, které nejsou lepší nebo jsou dokonce nižší, jak se od nich odlišují hodností a tak výraznou nadřazeností, přiznanými jen z titulu urozenosti; a neboť nic není pro stát tak zhoubné a nic není tak zkázonosným příkladem, jako udílet tak nové, tak neslýchané, tak rozsáhlé a tak skvělé milosti jako odměnu za nepřetržitý sled pletich (jako u Rohanů), spiknutí, otevřených vzpour, machinací uvnitř i vně království, zrad, ozbrojených povstání proti králi, nekonečného koloběhu omilostnění[9] a vysoké šlechty poskvrněné hromadou zkrachovanců (*safraniers*),[10] které však šlechtici přijali, aby jich bylo víc a aby si vytkli cíl zcela opačný než roku 1649.

Tehdy nešlo o levobočky ani o to, stranit jim, a nebylo ani zdání, že by se šlechta mohla otevřeně přidat ke straně parlamentu proti nám. Ale strana vévody du Maine chtěla shromáždit jednooké a chromé spolu se silnými a zdravými, aby měla spoustu lidí srocených a připravených k jejím rozkazům. Bylo třeba ukázat jim nějaký cíl, oslnit jim oči, využít jejich nevědomosti a malého rozumu davu, lichotit mu, dát mu

---

7. **Vysvětlivka:** Shromáždění šlechty, které se v Paříži sešlo za Frondy a protestovalo proti poctám cizích knížat (zejména právu na taburetku), jež dvůr přiznal domům Bouillonů (La Tour d'Auvergne) a Rohanů.

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Přílohy vydavatele k Tomu 5, II. Odpor šlechty proti poctám přiznaným některým rodům (Díl II).

9. **Ediční poznámka:** Text předlohy je na tomto místě porušen: za slovy o „nekonečném koloběhu omilostnění" patrně chybí část textu; závěr věty (zkrachovanci přijatí mezi šlechtice, cíl opačný než roku 1649) se už zjevně týká shromáždění roku 1715. Překlad se drží předlohy.

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Staré slovo, jímž se familiárně označovali ubožáci a zruinovaní lidé.

příležitost a uspokojení dělat hluk. Bylo třeba navíc cíle trvalého, který by je dlouho držel pohromadě a rozvášněné, který by zaslepil jejich rozum i jejich skutečný zájem; ukázat jim měsíc, aby na něj štěkali, a tak je opojit rozkošnou novotou toho, že se pokládají za významné a důležité, aby nepostřehli past, která na ně byla nastražena, ani skrytý posměch těch, jejichž slepými nástroji se stávali, ani soucit, jaký s jejich šílenstvím pociťovala rozumná většina pravé šlechty.

To šílenství bylo takové, že byl přijat každý, kdo se přihlásil, a že tito lidé, tak posedlí svou urozeností, svolili k dokonalé rovnosti se všemi, a to do té míry, že markýz z Châtillonu ve prospěch svého zetě prosadil, aby se všichni podepisovali do kruhu, a odstranil se tak jakýkoli rozdíl. Tento zeť byl plukovníkem jednoho pluku a později byl pro své chování propuštěn ze služby. Byl synem Bonnetota, prvního prezidenta účetní komory v Rouenu, a tento první prezident byl synem normandského rolníka, který se stal pachtýřem a díky podnikavosti jednoho a lakotě druhého jedním z nejbohatších rouenských měšťanů. Uvádím tento příklad jako jeden z tisíce lidí, které přijali tito páni, kteří se nazývali vysokou šlechtou.

Cíl, který by je přiměl křičet a držel je pohromadě, byl brzy nalezen. Byla to pomluva vévody z Noailles o pozdravení krále, a z ní stížnosti a nároky proti vévodům, stejně pošetilé a nesmyslné, které neměly ani nejmenší opodstatnění. Místo skutečných věcí to byly vymyšlené maličkosti, které by v jiné době vzbuzovaly smích a které přesto neměly ani skutečnost, ani zdání. Dokazovalo se jim to, nemohli se postavit proti zřejmosti, a právě to je dráždilo ještě víc.

Jejich velkým pokřikem bylo, že vévodové nechtějí patřit ke šlechtickému stavu. Ptali se jich, zda je ve Francii víc než tři stavy, zda vévodové tvrdí, že patří k duchovenstvu nebo ke třetímu stavu, anebo konečně, zda nechtějí patřit k žádnému z těch tří a vylučují se tak z toho, aby byli Francouzi a součástí státního tělesa. Tato odpověď, na kterou nebylo co odpovědět, je přiváděla do varu, a končilo to tím, že oni sami nechtějí, aby vévodové patřili ke šlechtickému stavu. Ptali se jich tedy, do kterého je tedy chtějí zařadit; říkali jim ještě, že když sami nechtějí vévody ve šlechtickém stavu, nemají jim tedy vyčítat, že k němu nechtějí patřit, a tak hlasitě to vykřikovat. Jejich odpovědí byla zuřivost a to nejhloupější nerozumné blábolení, a toto opojení bylo takové, že pro toho, kdo u toho nebyl, je naprosto neuvěřitelné.

Když konečně dost mlátili prázdnou slámu, bylo třeba je něčím zaměstnat, aby se sami od sebe nerozešli. Strůjci tohoto fanatismu využili prvního cíle, jímž je dokázali pohnout a shromáždit, a od té pomluvy vévody z Noailles o pozdravení krále je dovedli k útoku na výsady vévodů a vévodkyň, aniž by kdy mluvili o výsadách cizích knížat, které jsou, jelikož se udělují z titulu urozenosti, pro šlechtu skutečně urážlivé, zatímco výsady vévodů plynou z hodnosti, a každý šlechtic tedy může doufat, že jich dosáhne, jako jich dosáhli ti, kdo je mají. Tuto hrubou návnadu chytili s takovou prudkostí, jakou si jen podněcovatelé mohli přát.

Vévoda du Maine, který se díky tak černě vymyšlené proradnosti s čepicí zbavil strachu ze spojení vévodů a parlamentu proti všemu, co vyrval zesnulému králi, neměl o nic menší strach ze spojení všech urozených lidí s vévody proti týmž věcem. Touto novou obratností se tohoto strachu zbavoval, naopak si zajišťoval to srocení a počítal s tím, že dá těm, jejichž útoků se obával, co dělat s vlastní obranou.

Parlament, který nechtěl regentovi odpovědět ve věci čepice ani v ostatních věcech týkajících se vévodů, byl na druhé straně nadšen, že je vidí takto napadené, a radoval se z tohoto odvedení pozornosti. Nespokojeni se svým počtem, tito pánové psali do provincií, zařizovali tam shromáždění a připojování k sobě prostřednictvím zástupců, a vévoda du Maine a první prezident zařídili přes bailliho de Mesmes, velvyslance Malty, že se k nim připojili i všichni maltézští rytíři jako šlechta.

Nic nebylo pohoršlivějšího ani marnějšího: pohoršlivé proto, že žádný stav se nesmí a nemůže shromáždit jinak než na králův rozkaz nebo s jeho svolením, tím méně provádět připojování, a protože šlechtu lze pokládat za šlechtu a za těleso jen v generálních stavech nebo ve shromáždění svolaném králem a podle toho utvořeném v provinciích po bailliages, aby se zvolili zástupci, jak se to dělá pro generální stavy. Tento dav, shromážděný sám od sebe a usilující organizovat se vlastní autoritou, tedy nemohl být ničím jiným než beztvarou směsicí bez pevnosti, bez jména, bez funkce, bez zákonného hnutí, natož aby si mohl osobovat jméno šlechty a druhého stavu ve státě. Na to nemohl nikdo z nich odpovědět. Nic také nebylo marnějšího než jejich pokřik a jejich kroky, a nevěděli, co říci, když se jich někdo ptal, co chtějí a na jakém základě; zda jsou lepší než jejich otcové a předkové, kterým nikdy nepřišlo na mysl, aby se vůči vévodům něčím cítili dotčeni; zda znají nějakou spořádanou zemi na celém světě, která by neměla své hodnosti a své velmože, odlišené ode všech svými výsadami, ať monarchie, nebo republiky, ve všech částech světa a ve všech staletích; zda chtějí, aby to bylo zrušeno ve Francii, kde, jako všude jinde, vždy byly, pod jakýmkoli jménem; zda chtějí zbavit krále práva udílet tyto velké odměny a sebe i své blízké naděje, že jich dosáhnou; konečně zda chtějí odstranit veškerou soutěživost, veškerou ctižádost, veškerou touhu sloužit státu a jeho králům, neboť zničením hodností by už nemohlo být žádného rozlišení ani přednosti; že by pak jeden vůči druhému nikdo nechtěl ustoupit a pokládat se za nižšího co do urozenosti, neboť nikdo nemůže nosit své listiny pod paží, aby dokázal, že jeho šlechta je starší než šlechta druhého. Všechny tyto důvody a spousta jiných, které zamlčuji, je drtily a činily je co do argumentů němými, a ve skutečnosti zuřivými, a to do té míry, že se našli, a to z velkých jmen, která rád zamlčím, kdo se nemohli zdržet přiznání, že všechno, co se jim namítá, je pravda; ale že jelikož nedoufají, že se stanou vévody, chtějí tuto hodnost zrušit a učinit všechny rovnými. Tak daleko byl fanatismus dohnán.

Vévoda z Orléans, který si od všeho toho hluku sliboval, že mu vévodové, příliš napadaní, dají v jejich záležitosti s parlamentem víc oddechu, se těmto pošetilostem tak málo příčil, že dovolil svým prvním úředníkům, aby se k nim připojili; nejhor-

livější z nich byl pan z Châtillonu. Marně jsem Jeho Královské Výsosti předkládal nebezpečí shovívavosti, která vede k jakési vzpouře lidí nejvyšších jmen smíšených s lidmi nejnižšími, kteří by se museli nazvat lidmi bez jakéhokoli pověření, leda od sebe samých, a kteří se srocují, navzájem se svými podpisy zavazují ke spojenectví, rozesílají oběžníky do provincií, stavějí se do role reformátorů, či spíše přetavovatelů státu, aniž by dokázali předložit důkaz jediné ze svých stížností proti vévodům, a bez jiného důvodu než své libovůle a své nevázanosti upírají vévodům, co bylo odjakživa a co není v moci regenta jim odejmout; že je slepý, kdo nevidí osnovu celé této pletichy, utkanou vévodou du Maine, jeho největším nepřítelem, a prvním prezidentem, který jím byl neméně a byl s vévodou du Maine zajedno; ti dva ty neznalé lidi balamutili a využívali jejich ješitnosti, aby spojili početnou skupinu, drželi ji ve svých rukou, nakládali s její zaslepeností a v pravý čas a na pravém místě se v jejím čele, ve shodě s provinciemi a s parlamentem, postavili proti němu a jeho vládě.

Prosil jsem ho, aby si vzpomněl na potíže, které shromáždění roku 1649, ačkoli schválené Monsieurem a královnou regentkou,[11] jim způsobilo; na oprávněný strach, který z něho nakonec pojali, když chtělo mluvit o něčem jiném než o hodnosti Bouillonů a Rohanů; konečně na péči a námahu, kterou stálo rozpustit je a zabránit jim znovu se shromáždit.

Láska k rozdělování a duch nedůvěry, které spolu s nejpodivnější slabostí ovládaly regenta, ho učinily hluchým k mým námitkám. Myslel si, že mě vede k řeči zájem vévodů, a že v tom povyku najde svůj vlastní; a později, když konečně začal otevírat oči nad počínáním této domnělé šlechty, zmocnil se ho strach z ní a zastavil ho. Ve všech těch různých obdobích se mnou jednou souhlasil a sliboval, že zakročí, jindy se vytáčel. Znal jsem ho příliš dobře, než abych se dal oklamat jeho nejlepšími slovy. Dlouhá zkušenost mě naučila číst v jeho očích a v jeho držení těla, kdy mi mluví pravdu a kdy proti svému přesvědčení. Ale pokládal jsem za svou povinnost na něj naléhat, a přiznám také, že jsem si chladil žáhu, když jsem ho stavěl ke zdi. Pádnost mých námitek pocítil příliš pozdě.

Aféra s čepicí a s ostatními uzurpacemi parlamentu se sledovala s neméně zápalem. Vévodové se často scházeli, vysílali k regentovi deputace, a já jsem byl ten, kdo s ním kromě toho mluvil nejčastěji a nejdůrazněji. Neustále se stávalo, že jsem ho přiváděl k zoufalství tím, jak jsem ho vyzýval k dodržení slova, i výzvami, které jsem na něj přivolával deputacemi. Cítil sílu spravedlnosti i sílu svých veřejných závazků vůči nám; bál se parlamentu, a vévoda z Noailles, který se ho kvůli své správě financí bál ještě víc, ho odvracel od toho, aby nám dodržel, co nám tak slavnostně slíbil, informoval ho o usneseních našich shromáždění a posiloval ho proti nim.

---

11. **Vysvětlivka:** Monsieur je zde Gaston Orleánský, strýc Ludvíka XIV.; královnou regentkou je Anna Rakouská, matka Ludvíka XIV.

Byl jsem o tom zpraven se zřejmými důkazy. Rozšířil jsem je ve velmi početném shromáždění u pana z Laonu[12] a hned nato jsem jim řekl, upíraje pohled na vévodu z Noailles: „Pánové, máme tu zrádce, kteří by si zasloužili být odtud vyhnáni se vší potupou, která jim náleží. Ale aspoň je znáte, nemůžete se v nich mýlit. Než je potká, co si zaslouží, pohrdejme jimi, pokračujme v naší věci odvážně, vložme všechnu svou sílu do své jednoty, a dokážeme-li jít všichni společně, dosáhneme spravedlnosti a potom si ji budeme moci zjednat i na svých zrádcích a vydat je vší jejich hanbě.“ Často jsem vévodu z Noailles podezíral, často jsem mu při plných shromážděních uštědřoval šlehy. Tentokrát, jist si fakty a ukázav jejich zřejmost většině přítomných dříve, než jsme se posadili, jsem dal průchod svému rozhořčení.

Vždycky jsme se rozsazovali podle stáří svých pairií kolem celé místnosti, abychom hlasovali spořádaněji a méně zmateně. Stalo se, že během této krátké řeči mě každý napodobil a díval se na vévodu z Noailles; všechny oči se na něj upřely. Nedokázal tak silnou zkoušku snést; nesmírně zrudl, pak náhle zbledl, bílý jako jeho kravata; rty se mu chvěly; po celé zasedání se neodvážil pronést jediné slovo a jen přikyvoval hlavou, kdykoli jsme se na něčem shodli.

Ke konci jsem řekl, stále velmi upřeně hledě na svého muže, že nelze pochybovat, že vévoda z Orléans, a snad i parlament, budou rychle a z první ruky zpraveni o všem, co se mezi námi právě projednalo a usneslo; ale že máme-li na své straně pravdu, spravedlnost a ten nejveřejnější a nejslavnostnější závazek regenta, stačí nechat naše zrádce donášet, rázně pokračovat v tom, co bylo usneseno, a především udržovat jednotu mezi námi a pokládat ji za naši jedinou, ale jistou spásu. Všechny pohledy při tomto druhém výpadu opět padly na vévodu z Noailles, který prudce vstal, řekl potichu slovo Charostovi, svému sousedovi, a hned odešel jako vzteklý. Tento způsob odchodu nikomu neunikl. Okomentoval jsem jej a podrobněji jsem vyložil důkazy zrady vévody z Noailles, o níž už nikdo nepochyboval. Shodli jsme se, že mu už nebudeme nic sdělovat, ale že není možné zavřít mu dveře našich shromáždění. Nemuseli jsme si s tím dělat velké starosti, neboť se na nich už téměř neukázal, totiž jen zřídka, ještě jednou nebo dvakrát a na malou chvíli, skrývaje svou hanebnost za svou důležitost a za práci s financemi, která mu nedávala žádný volný čas.

Charost si mě po odchodu z onoho shromáždění u pana z Laonu, o kterém jsem právě mluvil, vzal stranou a chtěl mi kázat o tom, jakým způsobem jsem vévodu z Noailles pokáral. Vysmál jsem se mu a zeptal se ho, jakou šetrnost zaslouží zrádce, a kromě toho, pokud jde o Noaillese a mne, ten nejčernější a nejproradnější pomlouvač, jemuž vděčíme za šílenství celé té domnělé šlechty. Charost odvětil, že to je všechno hezké, ale že mám tedy vědět, že s ním Noailles o mně mluvil s výhrůžkami, jako člověk, který si to se mnou chce vyřídit, jestli ho znovu napadnu. Dal jsem se

12. **Vysvětlivka:** Biskup-vévoda z Laonu z rodu Clermont-Chattes (dále jmenovaný mezi věrnými); jako duchovní pair se účastnil shromáždění vévodů a pairů.

do smíchu a řekl jsem mu, že mu k tomu už dávno poskytuji látku i příležitost, je-li takový rváč, a že se mi zdá, že scéna, kterou právě zažil, je dost silná na to, aby nečekal na novou; že jeho úklady, jeho podzemní pletichy, jeho černé lži a jeho pekelné machinace jsou jeho zbraně, kterých je opravdu třeba se obávat, jak jsem je okusil při jeho naprosto bezdůvodném a vrcholném nevděku, zbraně pro něj jistější a milejší než jeho meč, který vězí v pochvě příliš pevně, než aby se člověk musel bát, že ho oslní jeho lesk; že ostatně je na něm, aby za mnou přišel, má-li na to chuť, a na mně, abych na něj čekal, jak to dělám už dlouho, bez nejmenšího neklidu a aniž bych mu ušetřil jedinou příležitost nebo jediné rýpnutí, které by ho k tomu povzbudilo, jen kdyby byl člověkem, který by na to mohl mít chuť; že tedy tato výstraha, kterou mi on (Charost) dává, mě ani v nejmenším nezbrzdí.

Skutečně jsem nevynechal jedinou příležitost, abych se na tohoto ctihodného druha vrhl, kdekoli jsem mohl, totiž mezi námi, kde se, jak jsem řekl, už téměř neodvažoval ukázat, v radě a u vévody z Orléans, což byla jediná místa, kde jsem ho mohl potkat; tam jsem přijímal jeho hluboké poklony, aniž bych mu oplatil sebemenší pokývnutí, a tam mě mstilo mé držení těla, a kdykoli jsem k tomu našel příležitost, i má slova a má povýšenost, a ukazovaly přítomným zřetelně viníka, který se nikdy neodvážil odpovědět jediné slovo; to by mi samotnému připadalo neuvěřitelné, kdybych to nezakoušel bez ustání každý den po osm let před očima celé Francie — taková je drtivá tíha zločinu i na ty nejzlotřilejší, nejnestoudnější, nejvýše postavené a ty, kdo mají v sobě nejvíc jiných prostředků. Ale musím se držet toho, co jsem si předsevzal na začátku této smutné látky, totiž co nejdřív ji uzavřít a předběhnout zde čas, abych se k ní už nemusel vracet.

Měsíce ubíhaly v tomto naléhání na jedné straně a v těchto pletichách na druhé. Parlament, tísněný pravdou, víc dbalý svého zájmu, přesvědčený, že se nemá čím bránit, učinil odvážné rozhodnutí, které mu vnukla regentova slabost: ponechat stranou obhajobu uzurpací napadených vévody, ukázat vévodovi z Orléans zuby a odmítnout mu v té věci odpovědět a poslechnout ho. Veden Effiatem a Canillacem, opatřován radami vévody z Noailles, podporován vévodou du Maine a onou tak početnou skupinou, kterou vévoda dokázal poštvat a sjednotit se sebou pod úctyhodným jménem šlechty, parlament se nebál vysmívat se princi, u něhož ustavičně viděl šetrnost vůči sobě a zároveň strach, který ji vyvolával. Tito tak dobře vedení soudci snadno pochopili, že mohou dělat cokoli, aniž by něco riskovali, a že regent, který s nimi bude vždy zacházet šetrně, aby jimi bez odporu prošly edikty a deklarace, jež bude chtít vydat ve věcech financí a vlády, se s nimi nikdy nezaplete kvůli věci, na níž jeho osobě v podstatě vůbec nezáleželo a o kterou se ve skutečnosti velmi málo staral. Takového počínání se parlament držel po celou další dobu této aféry a plně se mu vyplatilo.

Marně jsem Jeho Královské Výsosti předkládal veřejný posměch, jímž parlament stíhal jeho autoritu, podivný příklad, kterým tím dával najevo buď svou slabost,

nebo domněnku, že nemá moc přimět soudce, aby odpověděli ve věci zjevných přehmatů, které se týkaly jen jich; že je konečně tak málo důstojným počínáním správce plnosti královské moci naučí, že se mu mohou vzepřít ve věcech, které by ho při výkonu vlády velmi uvedly do úzkých, a vzpírat se mu i dál, kdykoli se jim zlíbí. To, co jsem mu říkal, bylo zřejmé, a netrvalo dlouho a udělal s tím hanebnou zkušenost, jak v příslušné době vylíčím. Ale mluvil jsem marně; přiváděl jsem ho k zoufalství převahou důvodů, které jsem mu předkládal a na které nemohl odpovědět. Ale tytéž příčiny, pro které jsem u něho ztroskotal se shromážděním šlechty, mi přinesly týž osud i ve věci parlamentu. Jeho nedůvěra ho přesvědčila, že s ním mluvím jen jako vévoda, který má na zřeteli jen tento zájem; jeho záliba v rozdělování, že je třeba je udržovat mezi vévody a parlamentem i mezi vévody samotnými; jeho slabost, podporovaná zhoubnými radami Noaillese, Besonse, Effiata, Canillaca a mnoha jiných, že je třeba šetřit parlament ve věci, která se tak živě dotýkala jeho předních soudců a jemu samotnému na ní vůbec nezáleželo, aby je měl nakloněné a ochotné propustit všechno, co jim bude chtít poslat k registraci. To znamená, že tito dobří a věrní rádci pokládali za nic spravedlnost; slavnostní a veřejné slovo dané vévodům regentem a jím obnovené při plném zasedání parlamentu, při zahájení zasedání o regentství; posměch, s jakým parlament i celá Francie hleděli na regenta, jemuž parlament odmítá odpovědět, a to ve věci takové povahy, která se týkala jen pýchy několika soudců; příklad a odvahu, kterou tato ubohost dávala všem, zvláště parlamentu, aby jí zneužil ve věcech vlády; a konečně že pokládali za nic slavnostně a veřejně porušit víru a slovo, a tedy i čest, vůči všem velmožům, kteří ve Francii byli.

To vše trvalo několik let, a musím mít velkou chuť dostat se z tak odporné látky, když tak zdaleka předbíhám její konec, který přišel na jedné straně silou umění, intrik, ohebnosti a drzosti, na druhé z rozmrzelosti, z nechuti a z únavy z boje.

Během této doby ochránci parlamentu dobře viděli, jakou sílu vévodové čerpají ze své jednoty, která regentovi v této záležitosti působila všechnu tíseň a rozpaky. Jejich úsilí se tedy obrátilo k tomu, aby je rozdělili; vévoda z Noailles se snažil získat zpět ty méně náročné a vymazat z jejich mysli představu o svých zradách, zatímco se jim oddával víc než kdy jindy. Už před královou smrtí jsem si dával všemožný pozor, abych každému vévodovi projevil veškerou úctu. Ukázku toho bylo lze vidět ve způsobu, jakým jsem se usmířil s panem z Luxembourgu, jediným, s nímž jsem zůstal ve zlém; král tehdy ještě žil a ničemnost vévody z Noailles vůči mně mi byla neznámá.

Čím víc se po králově smrti zdálo, že jsem s regentem zadobře, tím víc jsem zdvojnásobil svou pozornost k vévodům, a v našich známých záležitostech jsem se s největší péčí vyhýbal i sebemenšímu zdání přízně a důležitosti. Mluvil jsem a hlasoval jako jeden z nich; svá mínění jsem hájil se skromností, která je měla učinit přijatelnými; mohu říci, že jsem s nimi vždy jednal s jakousi úctou. Navrhoval-li jsem rázná opatření, vysvětloval jsem jejich důvody; navrhoval-li jsem opatření odvážná a slova

toho druhu, jaká bylo třeba říci regentovi, ujímal jsem se jich sám, stejně jako všech obtížných pověření. To je spravedlnost, kterou mi přes všechno, co se dělo, nebylo lze upřít a kterou jim mezi jinými vévoda z Tresmes, aniž byl mým zvláštním přítelem, dovedl připomenout jako výtku. Ale toto počínání, jakkoli bylo umírněné, nedokázalo otupit závist. Tato nízká a temná vášeň se uráží vším; mé postavení u regenta ji podnítilo a vévoda z Noailles toho dovedl využít.

Rána mé přednosti se v srdci pana z La Rochefoucauld nezacelila a vévoda z Villeroy,[13] stále v jeho závěsu, si zachovával tentýž pocit. Canillac pěstoval styky s palácem La Rochefoucauld, s jehož obyvateli se dobře seznámil u Maisonse. La Feuillade byl odjakživa méně jeho přítelem než otrokem, a od své nemilosti po Turíně se přichytil pana z La Rochefoucauld a pana z Liancourtu, kteří ho později prohlédli a zavřeli před ním dveře. La Feuillade mě, nikdy jsem nevěděl proč, odjakživa nesnášel. Canillac, který byl sama závist a byl přesvědčen, že jemu náleží řídit regenta i stát bez sebemenší konkurence, nebyl ten, kdo by La Feuilladea nebo La Rochefoucaulda vůči mně vyléčil. Obalamutili ubohého vévodu ze Sully, dříve známého jako rytíř ze Sully, který toho litoval, když už bylo pozdě, stejně jako vévodu z Richelieu, který teprve začínal a z něhož móda udělala velmi poddajného žáka La Feuilladova. Noailles a Aumont se k nim přimkli, jakmile mezi ně mohli být přijati, a pan z Luxembourgu se nechal strhnout pány z La Rochefoucauld a z Villeroy, svými odjakživa důvěrnými přáteli, od doby jejich společného spojení se zesnulým princem de Conti. Noailles, který jim chtěl vládnout, se to neodvážil podniknout otevřeně: myslel, že to udělá snáz pod jiným jménem, na jehož váhu byli ti páni zvyklí. Vnukl jim, aby získali maršála z Harcourtu, který už neměl ani hlavu, ani téměř řeč. La Rochefoucauld byl s ním i s vévodou z Villeroy vždy spojen a Noailles s ním byl spojen kvůli paní z Maintenon. Takový mentor, z něhož zbyl už jen stín, se vévodovi z Noailles podivuhodně hodil; jakmile ho získali, stal se Noailles knězem, který nechával mluvit orákulum.

Dělo se to jen proto, aby mařili všechna dobrá a moudrá opatření, která chtěli přijmout ti, které se jim nepodařilo zlákat, a kteří byli: kardinál z Mailly, arcibiskup z Remeše[14]; Clermont-Chattes, biskup z Laonu, který měl plnou moc jednat za svého bratrance Tonnerra, biskupa z Langres; Rochebonne, biskup z Noyonu, a zdálky Noailles, biskup z Châlons, který se řídil svým bratrem kardinálem z Noailles; ten byl přes svou zavalenost záležitostmi konstituce a přes potřebu parlamentu a spojení s ním, které mu z nich plynuly, jedním z nejvěrnějších a nejšlechetnějších z našeho počtu. Vévodové z La Force, z Tresmes, z Charostu, maršál z Villars a vévodové

13. **Vysvětlivka:** Louis-Nicolas, vévoda z Villeroy, syn maršála z Villeroy, byl švagrem pana z La Rochefoucauld: oba měli za manželky dcery Louvoisovy. Pan z Liancourtu je markýz z Liancourtu, mladší bratr pana z La Rochefoucauld.

14. **Vysvětlivka:** François de Mailly, arcibiskup z Remeše, byl kardinálem jmenován teprve 29. listopadu 1719; Saint-Simon mu tento titul dává předem.

d'Antin a z Chaulnes — nikdo z nich se nezpronevěřil, nikdo nezakolísal, všichni jednali a dokázali divy. S nimi jsem byl spojen.

Ostatní vévody, kteří se v tomto zbytku zápasu s parlamentem a s regentem, abych neřekl mezi námi samými, už téměř neukázali, pomíjím. Jedni byli nepřítomní, jiní děti, tihle unaveni víc než nevděčnou válkou, tamti nízcí a bázliví pod politickým a opatrným zevnějškem.

Vévoda z Noailles pečlivě spřádal svou osnovu, aby nás rozdělil. Všechno ho k této hanebné práci vybízelo: získat si u regenta zásluhu tím, že mu obětuje zájem své hodnosti; u parlamentu tím, že ho vysvobodí a zajistí mu vítězství, spolu s onou beztvarou směsicí šlechty, kterou podnítil a kterou nepřestával pěstovat; pošlapat tuto hodnost, kterou se mu zlíbilo nenávidět; konečně zčásti napravit malý užitek, který sklidil ze své ničemnosti vůči mně.

Byl s abbém Duboisem spojen příliš dávno, jak jsme viděli jinde, než aby mu byla neznáma má rozmrzelost, můj počínající ústup a všechno, co regent přes Duboise podnikl, aby mě znovu získal, a byl zoufalý, že se nezdařila jedna z věcí, kterými si nejvíc lichotil. Nebyl o nic méně zdrcen tím, že po tolika strašných a černých úkladech, jimiž mě chtěl učinit předmětem zuřivosti celé té šlechty, mi nikdo z nich neudělal ani tu nejmenší nezdvořilost. Nic na světě se nenávidí tak jako člověk, jemuž jsme zavázáni a kterého jsme bezdůvodně chtěli zničit, který to ví, který to rozhlašuje, který zná příčinu a šíří ji, kterého nebylo možné zničit ani oslabit a který nezachovává žádné ohledy na žádném místě a při žádné příležitosti, s nímž se nelze vyhnout častému setkávání a jehož žádná trpělivost, neodvážím se říci žádné vnější projevy úcty, nemohou obrousit. Kromě užitku, který jsem právě vyložil a který si pro sebe sliboval od úspěchu svého úsilí nás rozdělit, si ještě lichotil, že mě rozhádá s tou částí vévodů, kterou oklame, že mě učiní obtížným pro ty, které bych chtěl udržet v jednotě, a vévodovi z Orléans na jedné straně nesnesitelným a na druhé opovrženíhodným pro umíněnost, kterou by už téměř nikdo nepodporoval, a tím změní ve svůj prospěch mé postavení u něho, a snad mě z rozmrzelosti přiměje vzdát hru, aniž by se musel bát, že regent poběží za mnou jako poprvé.

Tolik mocných pohnutek pro nezměrnou ctižádost, která v gangréně jeho duše a v nízkosti a hnilobě jeho srdce nenacházela ani výčitky svědomí, ani překážky, vytáhlo z jeho umění, z jeho lehkého, vlídného, ohebného, plodného a svůdného ducha a z oněch temných úskoků, v nichž byl takovým mistrem, všechny prostředky, jak přesvědčit lidi, kteří k němu už necítili nedůvěru a kterým namlouval, že s nimi má jeden a týž zájem.

K věrohodné slupce, kterou se snažil dát svým důvodům, nezapomněl přidat dráždění žárlivosti těch, kdo jí mohli podlehnout, a vylíčit mě jim jako člověka posedlého vlastními názory, zkaženého přízní, toužícího ovládat a prosazovat ve všem svá mínění, zkrátka vést a řídit sobě rovné a své druhy. Bylo řečeno, kdo mu v tom pomáhal a proč. Přesto přesvědčování dlouho nezabíralo a my jsme o všem byli dobře

zpraveni. Nemyslel jsem, že bych měl dělat nějaký krok vůči komukoli z těch, kdo zakolísali. Spokojil jsem se s tím, že jsem to nechal na těch, s nimiž jsem byl spojen a které se nepodařilo ostatním zpodezřelit, a utěšoval jsem se jednotou a pevností našich, zvláště jejich smýšlením a svědectvím všech o přímosti a prostotě mého počínání a jednání po celý dlouhý průběh této nešťastné aféry, do níž jsme se proti své vůli tak krutě pustili ke konci vlády zesnulého krále; a měl jsem ještě to zadostiučinění, že titíž vévodové zůstali všichni mými přáteli až do své smrti.

Silou času, lstí, úskoků a úkladů dosáhl Noailles rozdělení, které se rozhodl mezi nás vnést. S těmi, které svedl, pořádal malá tajná shromáždění; potom, aby jim dodal váhy, se konala početnější u maršála z Harcourtu, kterého už nebylo možné nikam vozit a který, jsa už neschopen čemukoli rozumět, natož rozmlouvat, je kryl svým stínem a s velkýma otevřenýma a udivenýma očima přikyvoval hlavou tomu, co Noailles vykládal jakoby jeho jménem. Už nějaký čas jsem viděl pokroky tohoto Achitofela;[15] chápal jsem, že nakonec uspěje; na naše shromáždění u nejstaršího z nás, který byl právě v Paříži, jsem chodil jen nerad a často bylo třeba na mě naléhat, abych se tam dostavil. Nakonec jednoho dne, kdy jsme byli všichni vyzváni, abychom se sešli u kardinála z Mailly, arcibiskupa z Remeše, jsme byli o hodinu později vyzváni, abychom se dostavili k maršálovi z Harcourtu.

Od té chvíle jsem viděl, co se stane, a rozhodl jsem se zůstat doma. Nehodlal jsem jít k maršálovi z Harcourtu, kde nikdo z našeho spojenectví nikdy nebyl a kam jsme byli zváni poprvé, protože jsem se nechtěl vydávat neužitečným sporům o rozhodnutí, které mezi sebou pevně přijali a které nám chtěli jen oznámit, aby rozdělení učinili tím neodvolatelnějším vším tím, co by v situaci, do níž se věci dostaly, sotva mohlo nedoprovázet průběh toho shromáždění, kdybychom se tam dostavili; také nikoho z nás to nelákalo.

Nechtěl jsem jít ani ke kardinálovi z Mailly, abych tam, abych tak řekl, přihlížel našemu pohřbu, neboť to byl skutečně pohřeb. Ale několik z nich na mě tolik naléhalo, a ráno i paní ze Saint-Simon, která mi předložila, že by bylo hanbou opustit ty, s nimiž jsem byl vždy spojen, že jsem tam šel. Proto jsem tam přišel mezi posledními; byli tam znepokojeni mou nepřítomností a přijali mě s velkými projevy uspokojení. Dlouho se čekalo na ty, kdo byli u pana z Harcourtu. Všichni naši byli u kardinála z Mailly, a navíc vévoda z Rohanu, který stejně jako my všichni proti ostatním velmi hřímal. Ale nic se tam neučinilo. Oplakávali jsme schizma a osudnou roztržku; a když jsme spolu zůstali až do velmi pozdních hodin, usnesli jsme se, že už nebudeme marně mlátit prázdnou slámu, že ustoupíme zradě na jedné straně a strženosti na druhé a ponecháme na čase a příležitostech, aby regent litoval svého porušení slova a odepření spravedlnosti a aby si ti páni od pana z Harcourtu dlouho kousali prsty

15. **Vysvětlivka:** Achitofel, rádce krále Davida, který přešel ke vzbouřenému Abšalómovi (2. kniha Samuelova); příslovečný typ proradného rádce.

kvůli tomu, jak se dali oklamat, a kvůli svému počínání, které nám vyrvalo z rukou všechno. Objali jsme se navzájem a slíbili si vzájemné přátelství a jednotu, jimž se nikdo z nás nezpronevěřil. K ostatním chlad a zdvořilost.

Tak se ctižádostí a úskoky vévody z Noailles a jeho společníků a prostoduchostí jejich obětí uskutečnilo toto vražedné rozdělení, které učinilo konec našemu úsilí, dalo parlamentu příležitost triumfovat méně nad námi než nad regentem a přineslo tomuto princi krátký klid, který potom draze zaplatil. Nadechněme se po tak trapném vyprávění a vraťme se po svých stopách, od nichž nás, abychom je vylíčili v jednom celku, odvedlo daleko.

Kapitola dvanáctá

Vévodkyně z Berry dostane gardovou kompanii. — Rytíř z Roye jejím kapitánem a Rion poručíkem. — Co se stane s rytířem z Roye. — Harling je rovněž kapitánem gardy Madame, avšak bez kompanie. — Vévodkyně z Orléans si bere ke svému dvoru čtyři dámy, v čemž ji brzy napodobí paní Vévodkyně a další princezny krve. — Smrt hraběte z Poitiers, posledního mužského potomka tohoto velkého a slavného rodu. — Smrt Humbertova. — Chirac na jeho místě prvním lékařem vévody z Orléans. — Vergagne velmi podivně španělským grandem. — Smrt kněžny z Cellamare. — Matignonův syn dokončí svůj sňatek a stane se vévodou a pairem z Valentinois. — Dvanáct milionů od duchovenstva králi. — Dvacet tisíc livrů renty z metských Židů vévodovi z Brancasu. — Pontchartrain dostane rozkaz vzdát se úřadu státního sekretáře, který je zároveň dán Maurepasovi, jeho synovi. — Povaha hraběte a hraběnky z Roucy. — Roztržka mezi hrabětem a hraběnkou z Roucy a mnou, která nás navždy znesváří. — Maršál z Harcourtu dostane pro svého syna čekatelství na svůj úřad kapitána tělesné gardy.

U dvora bylo vidět podivné novoty, které brzy nato zplodily ještě podivnější. Nic se nevyrovnalo pýše vévodkyně z Berry, jak už bylo jinde řečeno i ukázáno, a její moc nad myslí vévody z Orléans byla stále stejná, třebaže málo zasloužená. Vzala si do hlavy, že chce mít kapitána gardy. Žádná dcera Francie ho nikdy neměla. Byla to pocta neznámá dokonce i královnám matkám a regentkám až do té poslední, matky Ludvíka XIV., která jednoho měla. Madame na to nikdy ani nepomyslela a vévoda z Orléans se tomuto rozmaru zprvu bránil, ale brzy povolil a zároveň chtěl, aby jednoho měla i Madame, protože byla téhož postavení jako vévodkyně z Berry; a vzal na sebe, že ho bude platit, protože Madame, jejíž domácnost byla velká, a důchody nikoli, nechtěla ten výdaj nést. Vybrala si Harlinga, německého šlechtice, který u ní vyrostl jako páže, jehož osobu i rodinu měla v oblibě, který byl generálporučíkem a vyznamenal se ve válce. Byl to jinak velmi poctivý muž, mírný a prostý, a měl ducha; byl to týž, který s Perim provedl onen krásný a neobvyklý ústup z Haguenau, když je předtím dobře bránil, jak jsem v příslušné době vyprávěl.

Vévodkyně z Berry si vybrala rytíře z Roye, který byl kapitánem gardy vévody z Berry. Byl nejmladším z bratrů hraběte z Roucy a neměl nic; brzy nato se oženil s dcerou Prondrovou, jednoho z nejbohatších pařížských finančníků, a dostal s ní mnoho. Přijal jméno markýz z La Rochefoucauld, zemřel jako generálporučík v jednapadesáti letech roku 1724 a zanechal jen jedinou dceru, která se provdala za pana z Middelbourgu, bratra maršála z Isenghien.

Madame žádnou gardovou kompanii nedostala a dál se dávala doprovázet gardou vévody z Orléans. Vévodkyně z Berry, která měla jen několik gardistů a žádnou kompanii, chtěla mít kompanii a poručictví v ní dala Rionovi[1] a praporečnictví rytíři z Courtaumer. Pouštím se do této nízké podrobnosti, protože o Rionovi bude v dalším hodně řeči a protože tu se o něm slyšelo poprvé.

Viděli jsme na svém místě, že Madame měla velmi ráda dvě dámy, které Monsieur velmi nenáviděl, což bylo v příslušné době vysvětleno, a že jí král po Monsieurově smrti dovolil vzít je k sobě, aby ji doprovázely, dokonce i do Marly. Byly to maršálka z Clérembault a hraběnka z Beuvronu, která byla už dávno mrtvá a nikým nahrazena nebyla. Byl to první příklad dcery Francie, k níž byly přiděleny jiné dámy než její dvorní dáma a dáma šatny. Ustavičné vyjížďky a podniky vévodkyně z Berry, ať sama, nebo s vévodkyní z Bourgogne na počátku svého manželství, přiměly paní ze Saint-Simon požádat o výpomoc při jejím doprovázení. Král jí dovolil navrhnout čtyři dámy, jak jsme viděli na svém místě; to byl druhý příklad. Ve Francii jsou příklady nakažlivé a z marnivosti se snadno šíří. Vévodkyně z Orléans, vnučka Francie, ale manželka regenta, toho využila, aby se aspoň v tomto kusu vyrovnala dcerám Francie, a vévoda z Orléans nebyl muž, který by jí to odepřel, ačkoli si z tohoto nového vyznamenání nic nedělal.

Vzala si tedy čtyři dámy. Byla to hraběnka z Tonnerre, vnučka maršálky z Rochefortu, její dvorní dámy, a dcera paní z Blansacu, kterou tak velice a tak dlouho milovala a s níž byla už několik let rozkmotřená a zůstala jí navždy. Ačkoli se paní z Tonnerre provdala do bohatého rodu, potřebovala se vymanit od manžela, který byl slabomyslný, a přesto mohl mít své rozmary a svou vůli. Druhou byla paní z Conflans: byla vdovou po prvním šlechtici komory vévody z Orléans a dcerou paní z Jussac, která vévodkyni z Orléans vychovala a kterou vévodkyně vždycky velmi milovala. Vybrala si ještě paní z Épinay, dceru pana a paní z O, a tím bylo u vévodkyně z Orléans řečeno všechno. Tyto dvě našly v těch místech obživu i zaměstnání.

Viděli jsme na svém místě, že jsme před rokem provdali slečnu z Malause za hraběte z Poitiers, posledního mužského potomka tohoto velkého a slavného rodu. Právě zemřel za čtyři dny na neštovice a zanechal ženu těhotnou s dcerou, která byla v každém ohledu velkou partií a provdala se za vévodu z Randanu, nejstaršího syna vévody z Lorges. Byla to velká škoda toho hraběte z Poitiers, který mnoho sliboval a nebylo mu co vytknout. Jeho vdova zůstávala velmi mladá, bez tchyně a velmi ohrožená jednou ze svých švagrových, která se chystala požadovat od ní zpět veškerý majetek hraběte z Poitiers, kdyby porodila dceru. Tyto okolnosti nás přiměly umístit ji u vévodkyně z Orléans, a stačilo mi ji o to požádat; vévodkyně

---

1. **Vysvětlivka:** Sicaire-Antonin-Armand-Auguste-Nicolas d'Aydie, rytíř z Rionu (psáno též Riom), poručík gardy vévodkyně z Berry, se později stal jejím milencem a podle Saint-Simona nakonec i tajným manželem.

mi ochotně a ráda vyhověla, a ještě raději si ženou tak urozenou ozdobila svou domácnost.

Vévoda z Orléans ztratil v téže době Humberta[2], jednoho z největších chemiků Evropy a jednoho z nejpoctivějších lidí, jací byli, a k tomu nejprostšího a nejopravdověji zbožného. S ním si tento princ zařídil svou osudnou chemii, jíž se tak dlouho a tak nevinně bavil a z níž se proti němu pokusili udělat tak pekelné použití. Je to týž Humbert, kterého chtěl vévoda z Orléans na zrádnou radu Effiatovu poslat do Bastily při smrti pana dauphina a paní Dauphine[3], jak jsme v příslušné době viděli, a kterému dal titul svého prvního lékaře. Za jeho nástupce v této hodnosti si vybral Chiraca, který platil za největšího lékaře, jaký byl, a který ho doprovázel v Itálii i ve Španělsku. Jinak to byl sám zištný zájem ve všem všudy, se vším možným duchem a věděním. Pouštím se do této podrobnosti, protože o něm bude řeč jinde a protože se nakonec po smrti vévody z Orléans stal prvním lékařem krále.

Paní Vévodkyně, která si nikdy nedokázala zvyknout na to, že její mladší sestra stojí tak vysoko nad ní, nesnesla dlouho vidět u ní dámy, aniž by je měla také. Našla zboží velmi smíšené v každém ohledu, ženy, které si pro svůj chléb a pro zábavu nic lepšího nepřály. Povolnost vévody z Orléans to strpěla, jako všechno ostatní. Další princezny krve je potom měly také, jak se jim zlíbilo.

Regent přál i jiné, velmi podivné novotě. Pan z Nevers byl jen vévodou na breve, to jest bez verifikace. Viděli jsme jinde, že jeho jediný syn[4] byl u zesnulého krále v nemilosti pro své chování a proto, že stejně pohrdal válkou jako dvorem. Viděli jsme také v příslušné době, že když už neměl žádnou naději dosáhnout pokračování, to jest obnovení vévodského breve, oženil se se starší dcerou Spinolovou, který koupil grandezu od Karla II., jemuž sloužil jako generál ve Flandrech, a který byl vdovcem bez synů a nemohl nebo nechtěl se znovu oženit.

Spinola neumíral a jeho zeť, který po svém sňatku přijal jméno princ z Vergagne, byl velmi omrzelý tím, že musí na grandezu čekat tak dlouho, a vévodkyně Sforzová přinejmenším stejně; byla sestrou jeho matky, vždycky mu matku nahrazovala a milovala ho stejně něžně. Od mládí byl zadobře s vévodou z Orléans a prostopášnost udržovala jejich styky i princovu přízeň. Viděli jsme, do jaké jedinečné míry přátelství a důvěry byla paní Sforzová s vévodkyní z Orléans a že si jí velmi vážil i vévoda z Orléans. Vymyslela, jak grandezu uspíšit: dát španělskému králi předložit, že Spinola postoupil svou grandezu dceři, když ji vdával; že si přeje, aby to španělský král

---

2. **Vysvětlivka:** Wilhelm Homberg (1652–1715), chemik a lékař, rodák z Batávie na Jávě, člen Akademie věd; v laboratoři vévody z Orléans s ním princ prováděl chemické pokusy.

3. **Vysvětlivka:** Vévoda z Bourgogne, tehdy dauphin, a jeho manželka zemřeli v únoru 1712 v rozmezí několika dní. U dvora se šířila pomluva, že je otrávil vévoda z Orléans, a jako „důkaz" se uváděly jeho chemické pokusy.

4. **Ediční poznámka:** Vévoda z Nevers († 1707) měl dva syny: staršího Philippa-Julese-Françoise (nar. 1676), o němž je tu řeč, a mladšího Jacquesa-Hippolyta (nar. 1690).

schválil, s tím, že on sám, starý a na odpočinku, už grandem nebude. Paní Sforzová dala se Spinolou promluvit a možná mu dát i nějaké peníze. Všechno se dojednalo a paní Sforzová o tom promluvila s vévodou a vévodkyní z Orléans. Regent nechtěl španělskému králi psát; ale dal Cellamarovi najevo, že se o pana z Vergagne velmi zajímá a že by byl velmi dojat milostmi, které by mu španělský král chtěl prokázat. Zároveň vyjednávali ve Španělsku a grandezu za navržených podmínek získali.

Cellamare právě ztratil ženu, která byla z rodu Borghese a žila v Římě. V prvním manželství byla provdána za vévodu z Mirandoly, s nímž měla vévodu z Mirandoly, který se málem oženil s parmskou princeznou, pozdější španělskou královnou, a kardinála Pica. Tento vévoda z Mirandoly, syn paní z Cellamare, se později usadil ve Španělsku, kde se stal grandem, a dnes je nejvyšším hofmistrem domu španělského krále.

Matignon v téže době dokončil záležitost sňatku a vévodství svého syna s panem z Monaka, kterou povolil zesnulý král. Mladý muž odjel do Monaka, kde se sňatek slavil, a vrátil se se jménem a hodností vévody z Valentinois, které byly zapsány v parlamentu.

Shromáždění duchovenstva, tak dlouho zaměstnané záležitostí konstituce[5], se před rozchodem rozloučilo s králem ve Vincennes proslovem biskupa z Auxerre a darovalo dvanáct milionů.

Regent daroval vévodovi z Brancasu 20 000 livrů ročního důchodu z metských židů, kteří volali o milost, a nedosáhli jí. Brancas, sám od sebe chudý a k tomu děravá kapsa, byl hladovec, kterého nebylo možné nasytit. Mluvil jsem o něm jinde, když jeho žena kvůli obživě nastoupila u Madame po vévodkyni z Ventadour. V dalším bude příležitost rozepsat se o tomto vévodovi z Brancasu pohodlněji. Kdyby dnes žil, velmi by se divil tomu, jak se jeho rodina zaopatřila.

Pontchartrain, chráněn ohledem na svého otce a ochranou Effiatovou a Besonsovou, žil v bezpečí, zaklesnutý do neplodných zbytků svého úřadu, tehdy naprosto nečinného, a přežíval v něm neúnavně všechna příkoří, udržován nadějí, že se jednou opět chopí jeho funkcí; a mezitím si podržel jeho titul. Nevynechal jediné zasedání regentské rady, kde byl odsouzen k mlčení, kde se na něj nikdo nepodíval a nikdo ho neoslovil a kde neměl jinou funkci než tu, kterou si sám vzal: utírat knoty svíček — což se stejně tak stalo zvykem z jeho strany jako bezostyšným posměchem ze strany všech, kdo tam zasedali. Všichni tam žasli nad tak nízkou a smutnou postavou a nad necitelností, s níž takto přežíval sám sebe ve stavu tak hluboce pokořeném a tak nesmírně vzdáleném od drzosti a zpupnosti své někdejší slávy a moci. Každý si přál, aby byl vyhnán, a nikdo si neodpustil vyhánět ho po svém nejkrajnějším opovržením, které mu dával najevo, jako by se tím chtěl odškodnit za někdejší ohledy

5. **Vysvětlivka:** Konstitucí se míní papežská bula *Unigenitus* (1713), jíž Klement XI. odsoudil jansenistické věty z Quesnelova spisu; spory o její přijetí rozdělovaly francouzskou církev.

a závislost. Vévoda z Orléans žasl nad jeho trpělivostí jako ostatní, ale nepomýšlel na to, aby ho propustil. Často jsme se tím do ucha bavili a šťouchali do sebe, hrabě z Toulouse a já, zvlášť když šlo o námořnictvo a když hrabě nebo maršál z Estrées na něj vypálili šlehy z bezprostřední blízkosti, k nimž dokonce hledali příležitost; a hrabě i já jsme si v radě často jeden druhému stěžovali na víc než dobrotu regenta, že nechává naslouchat tomu, co se tam projednává, neužitečné nule, dost zlomyslné, aby toho zneužila, a která si stokrát zasloužila být vyhnána. Nakonec mi tato dlouhá shovívavost začala být nesnesitelná a rozhodl jsem se vynaložit úsilí, aby jí byl konec.

V neděli 3. listopadu jsem šel k vévodovi z Orléans do Vincennes před zasedáním regentské rady, které se konalo dopoledne, a zeptal jsem se ho, zda ho ještě neomrzelo vídat tam Pontchartraina, který nesmí promluvit ani slovo, všechno poslouchá, nikdo s ním nemluví a večer utírá knoty svíček; zda neučiní konec té směšnosti už kvůli radě samé; jak dlouho ještě je odhodlán nechat nás znechucovat a špinit tím jedovatým pavoukem, kterého si každý přál venku a kterého bylo přespříliš nepatřičné tam nechávat po oprávněných a opakovaných příkořích, jichž se mu tam dostalo kvůli jeho správě námořnictva, a to podrobnými a doloženými spisy, které maršál z Estrées a po něm hrabě z Toulouse četli a komentovali na plné radě před námi všemi, v jeho přítomnosti i v přítomnosti Pontchartraina, který proti nim za dva měsíce nedokázal nic namítnout. Připojil jsem veřejné rozhořčení proti tomuto bývalému pašovi, všeobecný údiv, že je trpěn tak dlouho, a všeobecný potlesk, jaký by sklidil jeho pád. Regent se mnou ve všem souhlasil, ale postavil proti mně otce a řekl mi, že nemá odvahu způsobit mu tak velký zármutek.

Odpověděl jsem mu, že bude-li chtít, opatřím mu prostředek, jak syna vyhnat, a otec mu za to bude ještě velmi citelně zavázán. Regent se velmi podivil a zeptal se mě, jak bych to udělal. Tehdy jsem mu navrhl, aby Pontchartrainovi nařídil podat prosté a bezpodmínečné odstoupení od úřadu státního sekretáře, a to okamžitě; aby úřad hned dal jeho nejstaršímu synovi Maurepasovi[6], který, protože mu bylo sotva patnáct let, nebyl schopen vykonávat to málo, co z něj zbývalo; aby tím pověřil La Vrillièra, kterému by to nepřidalo ani půl hodiny práce týdně; a aby otci zdůraznil výjimečnost tohoto daru a ohled, s nímž úřad svěřuje do úschovy, než mladík dosáhne potřebného věku, do rukou příbuzného téhož jména, velmi oddaného otci, který jako sám státní sekretář nemůže být v pokušení úřad si přivlastnit. Regent na ten nápad vytřeštil oči a nastražil uši a schválil ho. Řekl jsem mu, že když se mu zamlouvá, nic nebrání provést ho hned nazítří. I s tím souhlasil, ale chtěl, abych dopis otci napsal já a abych mu ho přinesl ještě téže neděle odpoledne do Palais-Royal. Neměl jsem nejmenší chuť dělat obtíže. Chtěl jsem svá opatření utáhnout a zachovat tajemství; pamatoval jsem si, co už Pontchartraina jednou zachránilo ve chvíli, kdy

6. **Vysvětlivka:** Jean-Frédéric Phélypeaux, hrabě z Maurepasu (1701–1781), syn Jérôma z Pontchartrainu; později sám vykonával úřad státního sekretáře a za Ludvíka XVI. stál v čele vlády.

jsem ho pokládal za ztraceného; jeho otec byl v Paříži a bál jsem se, že by o tom někdo mohl dostat vítr a mít čas zmařit má opatření.

Po skončení rady jsme všichni odjeli na oběd do Paříže; napsal jsem dopis vévody z Orléans kancléři, něžný, zdvořilý, plný úcty a ohledů. Zdůraznil jsem v něm onen projev úcty bez příkladu, totiž že úřad zůstává v jeho rodině, a to ne jako nástupnictví, nýbrž jako skutečný titul, pro patnáctiletého mladíka, s opatřením, které jsem právě vysvětlil, týkajícím se La Vrillièra, který ho vyškolí a naučí řemeslu; a končil jsem tím, že mu velmi pevně říkám, že když má být spokojen kvůli sobě i kvůli své rodině a rozhodnutí je pevně učiněno, Jeho Královská Výsost chce, aby jeho syn nazítří, v pondělí, dopoledne podal prosté a bezpodmínečné odstoupení u svého otce v Institution[7]; že tam bude abbé z Thésut[8], aby mu je před polednem přinesl, a La Vrillière, aby se tam všechno vykonalo podle pravidel a aby téhož dne odpoledne vystavil mladému Maurepasovi jmenovací listiny na úřad a zavedl ho poděkovat králi; a především, že protože nechce být obtěžován zbytečnými prosbami, zakazuje mu, aby za ním přišel, aby mu psal nebo aby mu dal kýmkoli cokoli vyřizovat, dokud nebude všechno dokonáno: odstoupení, jmenovací listiny atd. Ten hotový koncept dopisu jsem hned zanesl do Palais-Royal. Vévoda z Orléans na něm nic nezměnil; diktoval jsem dopis, on ho psal vlastní rukou, podepsal ho, zapečetil, sám na něj napsal adresu a předal mi ho, abych ho doručil.

Hned dal zavolat La Vrillièra a abbého z Thésut, jimž pod slibem mlčení vydal své rozkazy, takže nám zbývalo už jen je vykonat.

Nazítří ráno kolem půl deváté jsem poslal dopis vévody z Orléans, vložený do zapečetěné obálky, na kterou jsem napsal adresu, kancléři z Pontchartrainu a vzkázal mu, že budu hned potom u něho. Nechtěl jsem být doručitelem sám a schválně jsem nechal mezi tím půlhodinový odstup.

Cestou k němu jsem u brány Saint-Michel potkal La Vrillièra, který se odtamtud vracel. Zastavili jsme, přesedl do mého kočáru a tam jsem se ho zeptal, co si myslí, že dělá, když se takhle vrací. Vyprávěl mi o překvapení a bolesti otce, který sice uznával, že si jeho syn svou nemilost zasloužil a že milost prokázaná jeho vnukovi je nesmírná, ale že je otec a vidí svého syna ztraceného; že zvolal, že jsem mu přece říkal, že jeho syna zničím, a přitom bez hořkosti; a že on, La Vrillière, sklíčený těmi nářky, když viděl, že nepřicházím, se rozhodl vrátit. „Velmi nevhodně," řekl jsem mu, „a teď hned se se mnou vrátíte. Je to ubohý člověk, trápící se kvůli synovi, který brzy pocítí radost z ohledu na svou vlastní osobu a z toho, že úřad zůstane v jeho rodině, z níž by jinak dříve či později odešel; a nesmíte ho ztratit z očí, dokud nebude odstoupení podepsáno a dokud je abbé z Thésut neodnese."

---

7. **Vysvětlivka:** Kancléř Pontchartrain se roku 1714 vzdal svého úřadu a uchýlil se do pařížského domu oratoriánů zvaného Institution (*Institution de l'Oratoire*).

8. **Vysvětlivka:** Abbé z Thésut, tajemník rozkazů vévody z Orléans.

Přijeli jsme ke kancléři, který se sám procházel ve svém kabinetu. Jakmile mě zahlédl, zvolal: „Ach, tohle jsou Vaše kousky, poznávám Vaši ruku; vyháníte mého syna a zachraňujete jeho syna z lásky ke mně a k jeho matce; však jste mi slíbil, že mého syna zničíte.“ — „Pane,“ řekl jsem mu, „je pravda, že jsem Vám to říkal už za zesnulého krále a dlouho před jeho smrtí; neoklamal jsem Vás, držím slovo, ale činím víc, než jsem Vám slíbil, neboť Vaše rodina je zachráněna, Váš vnuk je v úřadu a jeho úřad je dobře chráněn před tím, aby mu ho někdo uchvátil. Jaká větší útěcha pro Vás! A jaký větší možný projev té největší a nejvýjimečnější úcty k Vám!“ — „Ech, já to cítím,“ odpověděl mi, „a cítím, že to dlužím Vašemu přátelství,“ a padl mi kolem krku; pak dodal: „Ale jsem otec, a ač svého syna dobře znám, rve mi srdce, že je ztracen.“ Dojímal se, slzy mu vstupovaly do očí, a pak se znovu vzpamatoval při pomyšlení na vnuka.

Když se trochu uklidnil, upozornil jsem ho, že je to záchrana jeho rodiny, protože jeho syn se nemohl udržet ještě dlouho, a až by byl vyhnán, nikoho by nenapadlo převést jeho úřad na člověka ve věku jeho syna, a už vůbec ne na syna toho, koho vyhánějí. Uznal to, znovu mě něžně objal, a pak jsme všichni tři mluvili dost zmateně a takříkajíc jsme těkali od jednoho k druhému.

Kancléř se čas od času vracel ke své věci, ke svému synovi, a řekl mi: „Dopis jste psal Vy, poznal jsem Váš sloh a všechna Vaše opatření. Nechtěl jste, abych se mohl dostat k vévodovi z Orléans, proto ten zákaz v dopise, ani abych mu dal něco vyřídit, a škrtíte mého syna tou krátkou lhůtou, kterou dopis k vykonání rozkazu stanoví. Ach, jak Vás v tom všem dobře poznávám, a ve všech těch zdvořilostech ke mně, jimiž je dopis plný!“ — „Nuže, pane,“ odpověděl jsem mu, „i kdyby tomu tak bylo, měl jsem snad nepravdu? Minule jste mě v tom napálil, když jste zašel za vévodou z Orléans; nechtěl jsem podruhé minout cíl. Věřte mi, jako otec se utěšíte, a jako děd a hlava rodiny se potom budete radovat a budete mi vděčen.“ — „Ech, jestli Vám budu vděčen!“ odpověděl živě, „už teď Vám vděčen jsem, a vzteká mě to, protože je pravda, že vnukův úřad a záchranu své rodiny dlužím Vám.“ Znovu mě objal a dodal, že svému vnukovi nezamlčí, jak velice je mi zavázán, a že mu přísně nařídí, aby na to nikdy nezapomněl. Opravdu to učinil, a to tak, že jsem to vždycky velmi znatelně pociťoval na chování pana z Maurepasu ke mně a po všechny časy na jeho přátelství a důvěře.

Za této řeči přišel abbé z Thésut. O chvíli později se kancléř podíval na své hodiny, pak se ke mně obrátil a řekl mi: „Poslal jsem pro svého ubohého syna; hned tu bude; nemůže pochybovat, že rána, která ho drtí, vychází z Vaší ruky. Ušetřete ho trápení, že by Vás tu našel v této kruté chvíli.“ Nato mě znovu objal se slovy: „Jste strašný člověk, a přitom Vás musím ještě mít rád a nemohu si pomoci.“ — „Pane,“ odpověděl jsem mu, „vskutku mi to přátelství dlužíte, a o síle mého nemůžete pochybovat po tomto důkazu oddanosti, který Vám dávám dokonce i při této příležitosti, jež zachraňuje Vašeho vnuka a Vaši rodinu; z toho pocítíte plnou radost, až pomine toto

první rozrušení.“ Nato jsem odešel a nechal ho s La Vrillièrem a abbém z Thésut, v jejichž přítomnosti se mělo odstoupení sepsat a podepsat.

Cestou zpět jsem potkal Pontchartraina, který velmi spěšně jel k otci. Tvářil se velmi vyděšeně. La Vrillière mi odpoledne vyprávěl, že zůstal velmi zdrcený a štěstím svého syna vůbec neutěšený. Neodvážil se dělat sebemenší obtíže v přítomnosti svého otce a muže vévody z Orléans, který mezi jedenáctou a polednem prostřednictvím abbého z Thésut to odstoupení převzal.

Tato zpráva rozšířila radost v Paříži a potom i v provinciích. Každý si říkal, že se to mělo stát už dávno; někteří se ptali, zda se z toho dostane jen se svým odstoupením. Udivilo naložení s úřadem, které ohled na kancléře z Pontchartrainu zvýšilo právě tolik, kolik jeho syna zdrtilo hanbou, ryze osobní, a tak dokonale a všeobecně oslavovanou. Navzájem jsme si v regentské radě blahopřáli. Maršál z Estrées se zdál nadšen, a také hrabě z Toulouse, kterému jsem nemohl odmítnout vyprávět, jak se to odehrálo.

Od té chvíle žil Pontchartrain v ústraní v hloubi svého domu, opouštěn čím dál víc. Žije tam dosud v samotě a v té nejdokonalejší nicotě, stále vzteklý žárlivostí a zlostí na svého syna, který mu prokazuje povinnou úctu a nic víc. Tento bývalý paša, tak hrubý a tak zpupný, vyplňuje svou nicotu počítáním peněz a podobnými ubohostmi a od té doby se skoro nikde neukázal, což je to nejlepší, co kdy udělal.

Vždycky jsem měl v srdci i v mysli, že jeho synovi úřad zachráním, až jeho zničím. Měl jsem rád otce a byl jsem mu zavázán, měl jsem také důvod mít velmi rád paní kancléřovou; paní ze Saint-Simon i já jsme s nimi strávili život v největší důvěrnosti a vzájemné důvěře. Památka paní z Pontchartrainu[9] mi byla přítomna a v srdci paní ze Saint-Simon byla stejně živá a něžná jako v den, kdy ji ztratila. Nepřestával jsem tedy v duchu přemítat o prostředcích, jak Maurepase zachránit před pádem jeho otce, a chtěl jsem ho zachránit obratností nebo vypětím svého vlivu, za jakoukoli cenu. V tomto duchu jsem tedy šel k vévodovi z Orléans, a jeho ohled na otce mi šťastně poskytl prostředek, jehož jsem se chopil. La Vrillière, který svého bratrance nenáviděl skoro stejně jako já, byl nadšen, že je ho zbaven, a měl navíc radost — kvůli svému jménu i kvůli osobě kancléře, k němuž byl velmi oddán —, že vidí úřad zachráněný a že ho má ve svých rukou i s mladým držitelem jako žákem, s oním přírůstkem moci a vážnosti, který dobře pocítil a o němž mi řekl, že ho dluží celý mně.

Byl jsem ještě v prvních dnech uspokojení z toho, že jsem zničil Pontchartraina a zachránil úřad jeho synovi, když mě potkalo jedno z těch dobrodružství, která žádná opatrnost nemůže předvídat ani odvrátit a která se podobají nahodilému pádu komína na chodce na ulici. Chci mluvit o náhlém výbuchu, který změnil dlouhé přátelství hraběte a hraběnky z Roucy se mnou v otevřenou roztržku, jež se už nikdy ne-

---

9. **Vysvětlivka:** Paní z Pontchartrainu, první manželka Jérôma z Pontchartrainu a matka Maurepasova, rozená z La Rochefoucauld-Roye, sestra hraběte z Roucy; zemřela roku 1708.

smířila. Nemohu si odepřít probrat ji důkladně, a k tomu je nutné krátce znovu připomenout několik věcí roztroušených v těchto Pamětech a vysvětlit, jací byli hrabě a hraběnka z Roucy, o nichž by mě bez této nutnosti nenapadlo výslovně mluvit, vzhledem k tomu, jak malou roli hráli u dvora a ve společnosti.

Je tedy na místě zopakovat zde, že hraběnka z Roye byla oblíbená sestra pana maršála z Lorges, který se poté, co odešla ze země se svým manželem, jedním ze svých synů a dvěma ze svých dcer, když byl zrušen nantský edikt, staral o ty z jejích dětí, které zůstaly ve Francii, jako o vlastní, bez nejmenšího rozdílu v zájmech, péči a přátelství, až do své smrti. Tak jsem tuto rodinu zastihl, když jsem se oženil. Vždycky jsem si velmi vážil svornosti rodin. Chtěl jsem se zalíbit svému tchánovi, který ke mně přilnul otcovským přátelstvím, trvajícím po celý jeho život, a k němuž jsem vždycky choval nejněžnější oddanost a úctu nejpevněji založenou na vážnosti, kterou dosud drahocenně uchovávám jeho památce. Žil jsem tedy s jeho synovci a jejich manželkami v největším přátelství, paní ze Saint-Simon rovněž, a v nejustavičnějším styku, se svobodou a důvěrností, jakou takový styk dává mezi tak blízkými příbuznými, když jsou tak úzce spjati.

Tato rodina se skládala z hraběte z Roucy, z Blansaca a z rytířů z Roucy a z Roye, kteří, když se oženili s dcerou Ducassovou a s dcerou Prondrovou, přijali jméno markýz z Roye a markýz z La Rochefoucauld. Paní z Pontchartrainu byla jejich sestra. Viděli jsme, jaká svornost, důvěrnost a důvěra byla mezi ní a paní ze Saint-Simon. Vzpomeneme si také, kdo a jaká byla paní z Blansacu; a že hraběnka z Roucy byla dámou paláce vévodkyně z Bourgogne a dcerou vévodkyně z Arpajonu, dvorní dámy bavorské dauphiny a sestry markýze z Beuvronu, otce maršála z Harcourtu. Čtyři bratři byli velmi svorní, a obě švagrové také, podle šťastného starého obyčeje, který ještě trochu přetrvával, když ti nejstarší z nich vstoupili do světa. Měli velkou znalost společnosti, ale ducha ani zdání, a skoro stejně málo rozumu. Omezím se na hraběte a hraběnku z Roucy, protože jde jen o ně. Ale vzpomeneme si také na smutná dobrodružství hraběte z Roucy v bitvě u La Marsaille[10], která jsem s takovou námahou zalepil přes Chamillarta, a téhož hraběte a Blansaca v bitvě u Höchstädtu[11], kdy se jejich ženy opět ve všem utíkaly ke mně, kdy jsem udělal u Chamillarta všechno, co bylo v mých silách, a ten jim posloužil, jak nejlépe mohl, ale přesto nedokázal krále odvrátit od dojmů, které si vzal, takže ani jeden, ani druhý už nikdy nedosáhl, aby směl dál sloužit. Roucy, chráněn Monseigneurem, hrou, lovem, vévodou z La Rochefoucauld a místem své ženy, přesto jako předtím ani nehnul od dvora. Ale protože s ním král nikdy dobře nezacházel, zacházel s ním ještě hůř než předtím.

---

10. **Vysvětlivka:** Bitva u La Marsaille (italsky Marsaglia) v Piemontu, 4. října 1693, v níž maršál Catinat porazil vojsko Viktora Amadea Savojského.

11. **Vysvětlivka:** V bitvě u Höchstädtu (13. srpna 1704; anglicky Blenheim) porazili Marlborough a princ Evžen francouzsko-bavorské vojsko. Blansac podepsal kapitulaci francouzských praporů obklíčených ve vsi Blindheim.

Byl to velký muž, velmi urostlý, dobrého vzezření, ale vzezření, které nic neslibovalo, a právě proto neklamalo; vypadal silně a statně, jako voják, a pro svou postavu a své přirozené dary byl velmi oblíben u dam, které se mu pak s potěšením vysmívaly. Nějaký styk se s ním mít skoro nedalo. Celý zaujatý dvorem Monseigneura, s nímž byl velmi zadobře a jehož výběr nebyl náročný, doprovázením na lov a hraním té nejvyšší hry u dvora i v Paříži, byl víc na cestách než kdekoli jinde. To on první postavil lokaje na nohu parády, důvěrnosti, drzosti a velkých výdělků tím, že rozmazlil své vlastní — nákaza, která podle jeho příkladu postupně zkazila nesčetné domy. On a jeho bratři byli králi luzy. Byli s ní důvěrní, znali lokaje všech lidí, věděli, jaký mají plat, jaké výdělky, jaké žárlivosti, jaké spory, proč byli propuštěni, proč přijati a na jakých podmínkách; umisťovali je, ochraňovali je, a proto je hloupě zbožňovali prostí lidé i obchodníci a řemeslníci, které platili přátelstvím, službičkami a poklonami a které tím způsobem tak uspokojovali, že u nich měli úvěr i jejich přátelství, a k tomu ještě přátelství jim podobných.

Ačkoli hrabě a hraběnka z Roucy nikdy neměli doma ani kuře a oba vždycky jedli, kde mohli, nevedlo se jim proto v jejich záležitostech o nic lépe, přestože měli velký důchod a krásné statky. Oba byli nadutí a pyšní až k výstřednosti, oba podlézaví až k nevolnictví před ministry a před každou přízní; dokud žil Barbezieux, jehož byl hrabě z Roucy opovrženíhodným patolízalem, žili z toho, čemu se říká dělat obchody, a potom z těch, které žena, ještě hrabivější a vytrvalější než manžel, dokázala silou úlisností, nízkostí a dotírání vymámit z Pontchartraina, který si liboval v tom, že jim je dával draze zaplatit. Jeho otec byl ze všeho, co se v tom dělo, zoufalý, někdy se neudržel a nijak se nezdráhal dát hraběnce z Roucy a paní z Blansacu najevo, že jsou mu nesnesitelné. Ony to všechno mlčky spolkly a dál si šly svou cestou.

Trpkost a pýcha hraběnky z Roucy jí každý den přivolávaly hádky, v nichž ji urážky stály málo, nejčastěji s jinými dámami paláce kvůli službě; paní ze Saint-Simon byla často používána k tomu, aby ji s nimi usmiřovala; a byla tak troufalá, že ji nikdo nedokázal zadržet, aby nejela do Marly na cestu, o níž tvrdila, že na ni má řadu, ačkoli nebyla na seznamu a vévodkyně z Bourgogne ji tam vzít nechtěla. Hned téhož večera, kdy tam přijeli, dostala rozkaz okamžitě se vrátit. Zvláštní je, že ji tato dobrodružství ničemu nenaučila.

Byla to bytost živá, povýšená, vždycky nenáviděla dost lidí kvůli hádkám, někdy kvůli starým procesům nebo jiným záležitostem, a vůči nim nijak nekrotila ani své řeči, ani své chování; přitom byla horlivá v pobožnostech, chodila ve svátky a v neděli na velkou farní mši ve Versailles a přijímala tam každý týden; k tomu sama závist a žárlivost a ctižádost, přesvědčená, že všechno náleží jejímu manželovi a jí; a s ním, vzhledem k životu, jaký oba vedli, a k tomu, jak málo jim ve skutečnosti jednomu na druhém záleželo, se stýkala jen v letu, ačkoli vždycky hrála vášnivou manželku. Také si stavěla vzdušné zámky a rozhlašovala je, ať už chtěla přesvědčit, že jsou na dosah všeho, nebo, jak jsem si vždycky myslel, o tom přesvědčovala sama sebe.

Jednou večer dost pozdě, když jsem byl u ní sám, nějaký čas po smrti pana maršála z Lorges, mi vyprávěla, co se jí zlíbilo, o tom, co podnikla u paní z Maintenon, a ujišťovala mě, že nazítří ráno bude její manžel jmenován vévodou nebo kapitánem tělesné gardy, ale že by mnohem raději viděla, aby dostal ten úřad po svém strýci, který by ho jistě brzy dovedl k vévodství, než aby se stal vévodou hned a neměl žádný úřad. Vysmál jsem se jí, aniž jsem jí kdy dokázal vnuknout v té věci nejmenší pochybnost.

To znamenalo málo znát dvůr, u ženy, která tam zaujímala jisté místo, a to tak dlouho. Král trval na tom, že kapitány své tělesné gardy bude mít jen maršály Francie, a dokonce vévody. Všechny první šlechtice své komory udělal vévody, všechny kapitány své tělesné gardy maršály Francie a často i vévody, a žádný z těchto úřadů, když se uprázdnil, nikdy neudělil jinak než lidem, kteří byli vévody nebo maršály Francie, a často obojím. Neměl tedy nejmenší chuť měnit v tomto ohledu své počínání kvůli muži, s nímž nikdy dobře nezacházel a jehož si zjevně nevážil, protože ho od Höchstädtu stále odmítal zaměstnat ve svých armádách, ať se kvůli tomu hýbalo jakoukoli mašinérií. Měl jen cesty do Marly, kde s ním král nemluvil o nic víc než jinde a kam ho bral jen jako hráče a lovce. Nikdy nedokázal ani to, aby se stal meninem Monseigneura, ačkoli ho neustále doprovázel, a zemřel starý bez úřadu, bez guvernérství, bez řádu a bez hodnosti.

Sám o sobě to byl muž velmi neotesaný, hrubý a nepříjemný, jehož hlouposti se u dvora uchovaly, například rada, kterou dal markýze z Richelieu, když byla churavá a velmi si stěžovala na hluk zvonů, aby si dala nanosit hnůj na nádvoří a před dům, a mnoho jiných stejného ražení. Byl také závistivý do krajnosti: jeden vzorek toho jsme viděli na svém místě při smrti vévody z Coislinu, bratra pana z Met, jehož to z jiného důvodu dlouho draze stálo.

Takoví byli tito lidé, s nimiž jsme paní ze Saint-Simon a já od svého sňatku stále žili v největším přátelství a v největší svornosti až do dobrodružství, které nyní musím vyprávět.

Maršál z Harcourtu, jak jsme viděli na svém místě, chtěl jen vstoupit do rady, po ničem jiném netoužil, o nic jiného neusiloval, a úřad kapitána tělesné gardy po mém tchánovi dostal jen proti své vůli, protože se neodvážil o něj nepožádat a protože král mu ho rád dal, aby ho po takové milosti mohl tím jednoznačněji odmítnout, pokud jde o místo ve své radě. Harcourt nebyl bohatý, měl mnoho dětí; jeho zdraví bylo velmi podlomené, viděl před sebou dlouhou nezletilost a nevěděl, jak se dvůr potom obrátí; rozhodl se svého úřadu zbavit. Hrabě z Roucy o tom dostal vítr a požádal ho o přednost.

Ve chvíli, kdy mu ji Harcourt slíbil — byl bratrancem jeho ženy a s nimi ve velkém spojení, ale u vévody z Orléans, který ho do regentské rady vzal jen z nutnosti, měl málo vlivu —, přiběhl ke mně hrabě z Roucy a prosil mě, abych mu u regenta

vymohl souhlas. Nebyl mi neznámý starý meudonský kvas[12], kdy se hrabě, aby se zalíbil, vůči tomuto princi nijak nedržel na uzdě a princ mi o něm tehdy často mluvil s mrzutostí a hněvem, o člověku, s nímž vždycky dobře zacházel, kdekoli se s ním setkal; ale znal jsem také jeho dokonalou dobrosrdečnost ke všem, kdo se vůči němu provinili sebepodivněji. Nečekal jsem tedy žádné obtíže a slíbil jsem hraběti z Roucy, že s regentem promluvím a udělám, co budu moci. Učinil jsem to hned nazítří.

Velmi jsem se podivil, když jsem narazil na železnou závoru. Naléhal jsem, a tak silně, že se spor z jeho strany změnil v rozmrzelost. Připomněl mi všechny meudonské řeči, jejich trpkost, jejich nehoráznost ze strany hraběte z Roucy, důkazy, které o nich měl a které mi v té době sdělil, velmi pohoršen, že já, zpraven o všech těch věcech, mu navrhuji a naléhám, aby takového člověka udělal kapitánem tělesné gardy. Pomalu jsem ustoupil, otevřel jiné věci, a když jsem usoudil, že mám příhodnou chvíli, zeptal jsem se vévody z Orléans, proč tato přísná výjimka proti hraběti z Roucy, když neodmítá nic tolika jiným, kteří mu podstatně uškodili, kdežto tento jen mluvil hlouposti, aby se zalíbil a mluvil řečí místa, od něhož doufal všechno. Podivil jsem se ještě mnohem víc než poprvé: regent zrudl a s prudkostí, která u něj byla nesmírně vzácná, trval na meudonských věcech a jejich následcích, na odlišném chování Birona, Sainte-Maura a du Monta, kteří tam nebyli spjati o nic méně a nečekali odtamtud celé své štěstí o nic méně než Roucy; a odtud se se zuřivostí vrhl na La Marsaille a Höchstädt a vyčítal mi, že ho chci přimět udělat pěkného kapitána tělesné gardy — s ohledem na krále, na něho samého, a dokonce i na veřejnost, která v takových věcech věděla, co se v těch dvou bitvách stalo. Závěrem mi zakázal, abych mu o tom ještě mluvil, a nařídil mi, abych hraběti z Roucy jeho jménem vyřídil, že na tom nezmění nic proti stálému postupu zesnulého krále, který tyto úřady uděloval jen vévodům nebo maršálům Francie, jehož příkladu se bude přesně držet a bude se dobře střežit, aby se od něho odchýlil. Když to řekl a velmi suše zopakoval, začal regent jiné řeči a různé věci.

Během této poslední části rozhovoru, přesvědčen, že u hraběte z Roucy už nebylo možné k věci se vracet, pomyslel jsem na svého švagra. Byl to úřad jeho otce. Nemohl jsem se odhodlat žádat o něj pro sebe, když jsem v něj mohl doufat pro něho, ačkoli jsem měl všechny důvody být s ním velmi nespokojen a ačkoli se on nikdy neuráčil přičinit o to, aby byl k něčemu způsobilý. Požádat o něj pro něho na konci rozhovoru a získat ho byla jedna a táž věc. Měl jsem co činit s lidmi, s nimiž nebylo snadné dohodnout se o placení 400 000 livrů, ačkoli jsem zároveň získal tutéž listinu „brevet de retenue". Domluvil jsem se tedy s vévodou z Orléans, že souhlas udrží v tajnosti, dokud nebudou všechna naše opatření učiněna a ujednána. Nikdy mi nepřišlo na mysl, že by hrabě z Roucy mohl mít sebemenší podezření o mém po-

12. **Vysvětlivka:** Meudon byl zámek Monseigneura. Jeho okruh, takzvaná meudonská klika, byl v posledních letech Monseigneurova života (do roku 1711) vévodovi z Orléans nepřátelský.

činání vůči němu. Způsob, jakým jsem s ním celý život žil a jakým jsem mu při každé příležitosti sloužil, a upřímnost a přímost, jimiž jsem byl znám, nedovolily, aby do mé mysli vnikla jakákoli myšlenka pochybnosti.

Nazítří jsem tedy hraběti z Roucy, který ke mně přišel, projevil, jak mě mrzí, že jsem nedokázal dosáhnout toho, aby získal, co si přál, a že jsem viděl všechno své úsilí marné. Roucy, velmi udivený a ještě víc rozmrzelý, se mě vyptával na příčinu svého neštěstí a naléhal na mě tak, že mě přinutil vyřídit mu odpověď, kterou jsem měl výslovný rozkaz mu dát. Víc nebylo třeba, aby jeho zuřivost propukla. Křičel proti té údajné nutnosti být vévodou nebo maršálem Francie, aby se člověk mohl stát kapitánem tělesné gardy, hřímal proti regentovi, odešel domů a pak se ženou k Harcourtovi, kde spustili velký křik. Aby věc vyzněla dojemněji na jedné straně a urážlivěji na druhé, přidali k mé odpovědi, kterou jsem mu s takovou námahou vyřídil a kterou jsem zmírnil, jak nejvíc jsem mohl, přidali, pravím, že jsem mu řekl, že Jeho Královská Výsost nechce tyto úřady ponížit tím, že by je dala lidem bez titulu; a lze posoudit, jaký účinek tato řeč měla v rozjitřenosti, která se stále s takovým uměním a takovými machinacemi udržovala kvůli oné hrozné pomluvě o pozdravení krále, kterou vymyslel vévoda z Noailles a kterou jsem vysvětlil na svém místě.

Den po tomto povyku byl vévoda z Orléans při večeři trápen spolustolovníky, a zvláště dámami, zvědavými, kdo dostane ten úřad; dlouho vzdoroval, pak ale mezi hruškou a sýrem vypustil tajemství, o němž mi slíbil, že je zachová. Byla to novina nazítří ráno.

Nato hrabě a hraběnka z Roucy pojali naději, že mě velkým výbuchem proti mně uvedou do takových rozpaků, že mě donutí, abych už kvůli sobě samému nasadil všechen svůj vliv a vymohl jim ten úřad. To aspoň vyplývalo z veškeré lstivosti jejich počínání, neboť hned téhož dne přišla hraběnka z Roucy ke mně po obědě, jako by mi chtěla docela mírně a přátelsky oznámit, jaký hluk ta záležitost, šířící se ve společnosti, dělá; že mě zná příliš dobře a příliš dlouho, než aby mě jen trochu podezírala, že jsem jejímu manželovi slíbil za něho promluvit, a promluvil jen za svého švagra; ale že svět je tak zlý a její manžel tak rozhořčený, že mě zapřísahá, kvůli mně samému stejně jako kvůli němu, abych ještě jednou vynaložil úsilí.

Odpověděl jsem jí, že se takových podezření nebojím; že kdybych byl chtěl ten úřad pro sebe nebo pro vévodu z Lorges, nic mi nebránilo říci to hraběti z Roucy otevřeně, když mě přišel prosit, abych za něho promluvil, a omluvit se mu, a pak jít svou cestou bez zastírání, na čemž by nikdo, ani on sám, nemohl najít nic k výtce; že jsem se také za něho zasadil poctivě a otevřeně; že je pravda, že když jsem viděl, že jsem s ním byl odmítnut dvakrát po sobě, a to tak, že už nebylo žádné možnosti vrátit se k tomu potřetí, napadlo mě navrhnout vévodu z Lorges, aniž mě vůbec na-

padlo, že by z toho mohlo vzniknout jakékoli podezření[13]; ale že abych tomu udělal krátký konec, jsem ochoten ještě jednou vynaložit úsilí, a to ze všech sil, jako jsem to poprvé učinil, ale za dvou podmínek: první, že to bude v přítomnosti hraběte z Roucy, který bude sám svědkem všeho, co se řekne a co se stane, jako třetí mezi regentem a mnou; druhá, že když si svět usmyslel podezírat, vsednu hned teď s ní do jejího kočáru, a aniž bych ji opustil, vyzvednu hraběte z Roucy, ať je kdekoli, a v její přítomnosti ho okamžitě zavezu do Palais-Royal, kde jí ručím za to, že ať vévoda z Orléans udělá cokoli, uvidíme ho bez odkladu; že vstoupím jen s hrabětem z Roucy a budu mluvit jen před ním. Dodal jsem, že to je jasné, rychlé a krátké a vylučuje to jakoukoli možnost psát nebo dát vévodovi z Orléans něco vyřídit, protože neopustím ani na okamžik ani jednoho z nich, ani mezitím s nikým nepromluvím potichu, ani s vévodou z Orléans v přítomnosti hraběte z Roucy, kterého neopustím ani na okamžik, a že jako třetí s regentem a se mnou bude svědkem a soudcem, zda to myslím poctivě, a z regentových řečí dobře uvidí i to, zda bude má řeč jiná, než byla ta první.

Hraběnka z Roucy, stejně potěšená jako překvapená, návrh přijala, a okamžitě jsme oba vsedli do jejího kočáru, který můj následoval, a jeli jsme k ní, kde byl její manžel, naproti domu pro nevyléčitelně nemocné. Cestou si zřejmě všechno promyslela, protože mi řekla, že její manžel je tak rozhořčený, že mě prosí, abych ji laskavě nechal vejít do jeho pokoje a promluvit s ním dřív, než ho uvidím, protože mé počínání je tak dobré a můj návrh tak jasný, že by byla zoufalá, kdyby byl špatně přijat, jak by se to mohlo stát u rozmrzelého člověka, zaskočeného překvapením. Svolil jsem, ale pod podmínkou, že mě nechá čekat jen ve společnosti, která mě neopustí, dokud se nevrátí. V první místnosti skutečně společnost byla; zůstal jsem s ní, netajil jsem se před ní tím, co mě přivádí, a zdálo se mi, že žasne a obdivuje se takovému počínání.

Jiná společnost byla v místnosti za ní (nedozvěděl jsem se kdo), kde byla hraběnka z Roucy a kde byl její manžel. Jejich porada byla dlouhá. Závěr byl ten, že hraběnka z Roucy vyšla sama a řekla mi, že je bolestí bez sebe; že znám jejího manžela a nesmírnost jeho umíněnosti; že nebylo vůbec možné přimět ho, aby mě přijal; že ho to přejde, ale že mě prosí, abych přesto jel do Palais-Royal a udělal všechno, co je v mých silách.

Tehdy jsem jejich hru prohlédl docela. Chtěli mě výbuchem přinutit, abych z toho udělal svou vlastní věc a abych úřad pro toho Roucyho vybojoval; kdybych uspěl, měli by, co chtěli, a navrch; kdybych nedosáhl ničeho, rozpoutat proti mně všechen myslitelný povyk; což už by nebylo možné, kdyby byl ten Roucy svědkem jako třetí mezi regentem a mnou, podle podmínky, kterou jsem stanovil. Proto jsem také hraběnce z Roucy odpověděl jiným tónem: řekl jsem jí, že by mě nenapadlo, že

13. **Ediční poznámka:** Předloha (edice 1856) je na tomto místě porušená („sans aucune qu'il en pût naître aucun soupçon"); po slově *aucune* zjevně vypadlo podstatné jméno, nejspíše *pensée*. Překlad se řídí smyslem.

návrh tak jasný a pro věc tak rozhodující, tak snadný a který jsem začal provádět tím, že jsem s ní přijel k ní, může být odmítnut; že naopak soudím, že si zasluhuje docela něco jiného; že si myslím, že to tak shledají všichni a že jasně prohlédnou obojí počínání; že právě proto ho opakuji a znovu se nabízím, že ho okamžitě provedu, ale že bude-li odmítnutí trvat, pochopím, co to má znamenat, a velmi mě to udiví po dvacetiletém přátelství, jakým bylo moje. To všechno se odehrálo nahlas před tím, koho jsem zastihl v té první místnosti.

Hraběnka z Roucy chtěla odpovědět úlisně, ale požádal jsem ji, abychom neztráceli čas a aby se vrátila k manželovi. Vešla k němu. Rozhodnutí bylo učiněno, zdržela se tam krátce a vrátila se, aby mi řekla totéž. Odpověděl jsem jí, že po tom, co jsem udělal, navrhl, co jsem ze své strany začal provádět tím, že jsem s ní přijel k ní, a po tom, že jsem ještě naléhal, mi nezbývá než se s ní rozloučit; uklonil jsem se jí, podruhé společnosti, a odešel jsem.

Hned téhož dne se křik zdvojnásobil, hrabě a hraběnka z Roucy obíhali domy a měli volné pole, protože já, víc než spokojen s tím, co jsem udělal, jsem si nedal tu práci, abych se kvůli tomu hnul. Tak uplynuly tři nebo čtyři dny. Nakonec jsme byli, paní ze Saint-Simon i já, z tolika stran upozorňováni na povyk a řeči hraběte a hraběnky z Roucy, které se rozléhaly všude, že jsem jel do Palais-Royal, kde jsem zastihl vévodu z Orléans s hrabětem z Toulouse u vévodkyně z Orléans, která se chystala jako obvykle obědvat sama s vévodkyní Sforzovou. Tam jsem vévodovi z Orléans před touto malou společností řekl všechno, co se mezi hraběnkou z Roucy a mnou odehrálo a co jsem právě vylíčil, štěkání a řeči, které se mi o nich odevšad donášely, konečně to, co, jak dobře viděl, nebudu moci neudělat, a že jsem mu chtěl nejdřív podat tuto zprávu, abych aspoň nebyl potom obviňován nějakým jiným obratným kouskem. Dodal jsem, že když je tu šťastnou náhodou přítomen hrabě z Toulouse, prosím vévodu z Orléans, aby mu laskavě řekl, jak se záležitost úřadu mezi Jeho Královskou Výsostí a mnou odehrála, a aby měl tu dobrotu, když je to už věc minulá, svěřit mu osobní a tajný důvod vyloučení hraběte z Roucy. Vévoda z Orléans učinil obojí, takže hrabě z Toulouse viděl, do jaké míry byly na mé straně všechen rozum, pravda a jasné a dobré počínání.

Pak jsem chtěl odejít a otevřel jsem dveře mísám a obsluze, které byly během celého tohoto rozhovoru zadrženy. Vévoda z Orléans mě zavolal zpět a zdržel mě proti mé vůli, až dal dokonce držet dveře, a okamžitě poslal pro hraběte z Roucy, velmi rozhněván, a mnohem víc, než u něho bývalo obvyklé. Po nějaké chvíli jsem mu tak důrazně představil, jak málo se sluší, abych byl přítomen důtce[14], kterou chtěl hraběti z Roucy udělit, a dokonce i nebezpečí nějakého nedostatku úcty v jeho přítomnosti, že mi hrabě z Toulouse pomohl získat svolení, abych se vzdálil. Na nábřeží

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo (*vesperie*) užívá Saint-Simon často ve významu důtky.

u galerií Louvru jsem potkal hraběte z Roucy, který spěchal, co mu nohy stačily, do Palais-Royal.

Zavedli ho tam, odkud jsem právě vyšel, kde zastihl tytéž osoby a oběd, který pokračoval a na který se vévoda z Orléans a hrabě z Toulouse, kteří nikdy neobědvali, dívali. Vévoda z Orléans v jejich přítomnosti, a aniž by poslal obsluhu od stolu pryč, promluvil k hraběti z Roucy řečí, jaké sám nebyl zvyklý užívat, z níž zůstal ten Roucy omráčen a zdrcen. To učinilo konec jeho řečem, řečem jeho ženy, a dokonce i řečem lidí, které rozeslal po světě, aby je šířili. Od té doby jsme už nikdy o nich neslyšeli.

Hraběnka z Roucy, která možná nepřijímala tak často, jako to činila u dvora za časů krále a paní z Maintenon, zemřela v Paříži rok po tomto výbuchu, to jest v prosinci 1716, aniž pomyslela na to, aby jej napravila. Hrabě z Roucy zemřel také v Paříži, ale v listopadu 1721, právě když jsem odjel do Španělska. Když už mu bylo velmi zle, poslal paní ze Saint-Simon prosbu, aby ho navštívila. Šla k němu a odehrálo se to, jak to bývá v těch strašných chvílích, kdy tvářnost světa mizí a kdy se ukazuje jen pravda. Prosil ji, aby mi vyřídila všemožné věci od něho. Ostatní Roucye, muže i ženy, jsme znovu vídali, některé dokonce v přátelství; ti nikdy neschvalovali, co se vůči mně stalo. Veškerá odtažitost se soustředila na syna hraběte z Roucy, který zemřel roku 1725, ale především na jeho ženu, která zemřela teprve před několika lety, stejně výstřední a stejně bláznivě pyšná, jak byla bohatá a nízkého původu. Zanechala jen dvě dcery, jednu vévodkyni z Ancenis, druhou vévodkyni z Bironu, které obě po její smrti provdal arcibiskup z Bourges[15]. To je jediný žijící syn hraběte z Roucy, který nepřevzal smýšlení své matky vůči nám a který je komturem Řádu Svatého Ducha, navrženým na kardinála a velvyslancem v Římě.

Pokud jde o úřad, vévoda z Lorges vytáhl ze své matky, co mohl, na úkor koho by to bylo, aby mohl učinit svá opatření. Zbývalo už jen prodat jeho malý letohrádek v Livry, aby doplnil částku a podepsal s panem z Harcourtu. Vévodovi z Lorges nezáleželo na tom, aby byl kapitánem tělesné gardy, pro sebe, a ještě méně pro svého syna; měl raději své zábavy než cokoli jiného. Když si dobře zajistil to, co mu vyhlídka na otcův úřad, tak jistá a tak blízká, pomohla od matky dostat, prohlásil, že svůj domek neprodá, a v hloubi duše byl nadšen, že může obchod zrušit, a málo mu záleželo na tom, že jsem mu dal přednost před sebou, ačkoli bylo na mé volbě vzít úřad pro sebe, i na výbuchu, který mi úřad vynesl s hrabětem z Roucy. Tento počestný švagr se ještě jinde objeví. Během všech těchto jednání si to rodina maršála z Harcourtu rozmyslela; požádal o svůj úřad pro svého syna a získal ho. Tak snědl ústřici on, zatímco ten Roucy a vévoda z Lorges dostali jen skořápky, které jsem obě shledal velmi tvrdými. Je nyní čas promluvit o zahraničních záležitostech.

---

15. **Vysvětlivka:** Frédéric-Jérôme de La Rochefoucauld de Roye (1701–1757), syn hraběte z Roucy, od roku 1729 arcibiskup z Bourges, od roku 1745 velvyslanec v Římě a od roku 1747 kardinál.

Kapitola třináctá

Pohyby ve Skotsku. — Povaha Stairse a jeho pletichy. — Rémond; kdo to byl. — Pohyby v Anglii. — Počínání Španělska. — Alberoniho úskoky, aby vládl sám. — Alberoniho politické plány. — Příčina závislosti Spojených provincií na Anglii. — Alberoni, odcizený Francii a ještě víc regentovi, pohrdá podlézavostí vévody z Noailles. — S velkým hlukem vyžene guvernéra Kastilské rady. — Jeho korespondence s Effiatem. — Stairsovo vyjednávání o vzájemné záruce nástupnictví ve Francii a v Anglii. — Regent do ní chce zapojit Holandsko. — Stairs naléhá na regenta, aby dal zatknout Pretendenta, který tajně projíždí z Baru do Bretaně, aby se nalodil. — Pretendent unikne Stairsovým vrahům díky odvaze a obratnosti poštmistrové z Nonancourtu, která je za to špatně odměněna. — Nalodí se v Bretani. — Nestoudnost Stairse a jeho vrahů.

Zesnulý král se od smrti královny Anny a od chvíle, kdy byli ze všech úřadů vzdáleni a upadli v nemilost všichni, kdo měli její důvěru a tvořili její radu, vrátil ke svému přirozenému sklonu a ke svým starým zásadám vůči Anglii. Její nástupce vrátil na jejich místa všechny, které ona z nich sesadila, whigy postavil do čela přízně a toryy vzdálil ode všeho. Tak veliké změny nelze provést nejen ve vládě, ale v celé zemi od přírody náchylné ke stranictví, aniž to nadělá velké množství nespokojenců všeho druhu, tím spíše, že noví ministři a oblíbenci, kteří nedýchali ničím jiným než pomstou proti těm, kdo je v posledních letech minulé vlády vyhnali a zaujali jejich místa, nechtěli nic menšího, než je stíhat a dát soudně odsoudit ty z nich, kdo měli největší podíl na míru a jimž tudíž byla Francie nejvíce zavázána. Skotsko se nemohlo utěšit, že se z něho nakonec stala docela jen provincie Anglie. Vévoda z Ormondu se skrýval v Paříži a čekal, co dokáže hrabě z Maru[1] ve Skotsku, kde se dávala do pohybu jedna strana, a Pretendent, abych mluvil ustáleným jazykem, byl v Baru[2] a čekal jen na trochu příhodnou příležitost, aby se přeplavil přes moře, jist si ochranou a pomocí krále a snad i španělského krále.

Smrt krále, který do tohoto plánu vstupoval tajně, ale celým srdcem — plánu, jemuž mohly brzy napomoci dokonce i Švédsko a Rusko, které obě velmi toužily ukončit svou válku mírovou smlouvou s tímto cílem —, ten plán zhatila. Nezletilost krále, ve stavu, v jakém král zanechal vnitřní poměry Francie, nebyla dobou vhodnou k tomu, aby se riskovala roztržka s Anglií, aniž by si byl člověk dobře jist tím, čím si je

1. **Vysvětlivka:** John Erskine, hrabě z Maru (1675–1732), skotský šlechtic, za královny Anny státní sekretář pro Skotsko; v září 1715 vyvolal ve Skotsku jakobitské povstání ve prospěch Pretendenta.

2. **Vysvětlivka:** Bar-le-Duc, sídlo vévodství Bar, které patřilo lotrinskému vévodovi; Jakub (III.) Stuart tam žil od roku 1713, kdy musel po utrechtském míru opustit Francii.

velmi těžké být jist, totiž náhlým a úplným převratem, zhruba takovým, jaký posadil krále Viléma na trůn jeho strýce a tchána; takový převrat by zároveň spojil s Anglií Francii, která by se na něm podílela, a nenechal by jí jiné nepřátele než hannoverského kurfiřta a ty, kdo by se mimo Britské ostrovy chtěli odvážit chopit se pro něho zbraní. Zesnulý král, jak jsme viděli, zanechal trůn Filipa V. dobře upevněný, spojení obou korun dokonalé a obě v míru s celou Evropou díky smlouvám z Utrechtu a z Badenu. Vévoda z Orléans chtěl tak nezbytné dobro za každou cenu zachovat.

Ještě jiné okolnosti ho odvracely od toho, aby se propůjčil k plánu zesnulého krále ve prospěch Pretendenta. Hrabě Stairs byl ve Francii jménem krále Jiřího víc než rok před královou smrtí, aniž si dosud vzal hodnost velvyslance, kterou měl v kapse. Byl to velmi prostý skotský šlechtic, vysoký, dobře urostlý, hubený, ještě dost mladý, s hlavou vztyčenou a hrdým výrazem. Byl živý, podnikavý, smělý, odvážný povahou i ze zásady. Měl ducha, obratnost, šikovnost; přitom byl činný, vzdělaný, mlčenlivý, pánem sebe i své tváře a snadno mluvil všemi jazyky, podle toho, jaký kdy považoval za vhodný. Pod záminkou, že má rád společnost, dobré jídlo a prostopášnost, v níž však nikdy nezacházel daleko, dbal na to, aby si nadělal známostí a obstaral si styky, jichž by mohl využít, aby dobře posloužil svému pánu a své vlastní straně. Tou stranou byli whigové a všichni, které král Jiří vrátil do úřadů, a rodina a přátelé vévody z Marlborough, jehož byl chráněncem, k němuž byl odjakživa připoután, pod nímž sloužil a který ho ve službě povýšil a obstaral mu pluk a skotský řád. Byl chudý, rozhazovačný, velmi horlivý a velmi ctižádostivý a chtěl ve svém velvyslanectví sloužit tak, aby se s oporou, která ho chránila, mohl domoci velkého jmění v Anglii, kde vládla jeho strana, jíž byl oddán, i jeho patroni, a jimž se líbil tím víc, že nenáviděl Francii stejně jako oni. Viděli jsme, že zesnulý král byl s jeho počínáním brzy a pak už stále velmi nespokojen; Torcy ještě víc, a to tak, že ho odmítl přijímat a přestal se s ním stýkat a dále s ním jednat.

Stairs viděl zdaleka hrozivý úpadek králova zdraví. Zároveň pochopil, že nemá co očekávat od moci vévody du Maine, která by se, kdyby převládla, ve vládě neodchýlila od králova vkusu a zásad. Brzy tedy vycítil, že mu nezbývá jiná strana než strana vévody z Orléans, který měl na své straně veškeré právo: lákat ho nadějí na pomoc svého pána, bude-li ji potřebovat, aby si dal uznat regentství a moc, kterou mu regentství dává; včas ho, abych tak řekl, naverbovat pro krále Jiřího nabídkami učiněnými v nejisté době; spojit ho s ním tím, že ho přesvědčí, že jejich zájmy jsou společné, a (abych mluvil otevřeně, protože se neostýchal vypustit z úst přímo tato slova) že dva uzurpátoři, a k tomu tak blízcí sousedé, se musí navzájem podporovat proti všem a všemu, protože oba jsou v témž případě: Jiří vůči Pretendentovi, vévoda

z Orléans se slabým titulem zřeknutí[3] vůči španělskému králi, kdyby dítě tak útlé a tak mladé, jako byl nástupce Ludvíka XIV., zemřelo.

Na základě těchto zásad začal Stairs brzy přemýšlet o tom, co by mohlo jeho záměru posloužit. Nepohrdl ničím, o čem se domníval, že ho k němu může dovést. Sebral tedy jedno z těch individuí, která lze sotva označit jiným jménem. Byl to mužíček velmi obyčejného původu a vzhledem ještě horší, který se pomocí řečtiny a latiny, krásné literatury a vtipu vetřel, kam mohl, a pak se prostopášností všeho druhu a smýšlením tak neblaze módním dostal k tomu, že se stýkal se ženami a s jakousi dobrou společností. Byl galantní, skládal verše; byl také filozof, velký epikurejec, hrubý v činech, vznešený a ušlechtilý v řeči, obdivovatel anglických učenců, a stal se v Paříži jedním ze stálých stolovníků hraběnky ze Sandwiche[4], které se tam líbilo víc než v Londýně. Tam se důkladně seznámil s abbé Duboisem, který odtamtud nevycházel, a jeho prostřednictvím se uvedl u paní z Argentonu a u vévody z Orléans, od něhož si postupně vymohl kumbál v Palais-Royal a jiný v Saint-Cloud, kam čas od času jezdil hrát si na osamělého filozofa a kde nikdy nechyběl vévodovi z Orléans po ruce, když se tam ten zřídkakdy šel projít. Měl obratnost, umění jednat s lidmi, smělost, ba i drzost, když se jí poddal, a především výmluvnost, a postupně se stal člověkem abbé Duboise pro všechno. Jmenoval se Rémond[5] a klepal na všechny dveře, na které mohl. Stairs si ho vylovil a on se zase dvořil Stairsovi, jehož známostí a pak společností se, a to právem, velice honosil, a postupně se mu úplně oddal.

Nic se lépe nehodilo abbé Duboisovi, který, už předtím vévodou z Orléans vzdálen, protože se chtěl příliš do všeho míchat, nevěděl, jak se znovu chytit, a který považoval své spojení se Stairsem a jeho prostřednictvím s Anglií za záchranu, od níž si sliboval velké výhody. Rémond tedy velmi snadno svedl dohromady tyto dva muže, u nichž si to zájem každého z nich stejnou měrou žádal. Dubois byl, jak jsme viděli, už spojen s Canillacem a s vévodou z Noailles. Byl spojen i s Nocém[6]. Přesvědčil je, že pro vévodu z Orléans není spásy jinde než v Anglii, proti všemu, co by se postavilo proti moci, kterou mu jeho původ po králově smrti právem dává, a potom k její podpoře.

Podnikl výlety do Anglie, kde si udělal známosti, a zvlášť pěstoval známost se Stanhopem[7], kterého kdysi hodně vídal v Paříži a s nímž udržoval jakési styky ze staré

3. **Vysvětlivka:** Roku 1712 se Filip V. za sebe i své potomky zřekl nároků na francouzský trůn. Kdyby Ludvík XV. zemřel bez potomků, připadla by koruna podle tohoto zřeknutí vévodovi z Orléans, ačkoli Filip V. jako vnuk Ludvíka XIV. stál v pořadí dědiců výš.

4. **Vysvětlivka:** Elizabeth Wilmotová, hraběnka ze Sandwiche, dcera básníka Johna Wilmota, hraběte z Rochesteru; dlouho žila v Paříži.

5. **Vysvětlivka:** Nicolas-François Rémond (1676–1725), literát, korespondent filozofa Leibnize.

6. **Vysvětlivka:** Charles de Nocé, přítel a společník zábav vévody z Orléans.

7. **Vysvětlivka:** James Stanhope (1673–1721), anglický generál a státník; za války o španělské dědictví velel britským vojskům ve Španělsku, v prosinci 1710 byl se svým sborem zajat v Brihueze a v zajetí zůstal

známosti v době, kdy byli oba ve Španělsku, jeden v čele anglických vojsk, druhý v družině vévody z Orléans, který s ním kdysi v Paříži často hýřil. Dubois počítal s tím, že obrátí-li tohoto prince směrem k Anglii, stane se nutně prostředníkem a odtud vyjednavačem, od čehož si sliboval všechno. Bohužel se nemýlil.

Rémond se vetřel ke Canillacovi, kterého si získal shodou vkusu a obdivem k jeho duchu a rozhledu, jemuž se jinde posmíval, ale který mu vynesl jeho důvěru. Vychválil mu Stairse, polichotil jeho ješitnosti tím, že tento ministr touží se s ním seznámit, a Stairsovi se zavděčil tím, že ho svedl dohromady s oblíbencem vévody z Orléans. Poučil ho o slabé stránce toho člověka; svedl je dohromady a Canillac pak už přísahal jen na Stairse a na Anglii. To všechno se dělo ve shodě mezi Duboisem a Rémondem, a protože Nocé byl tehdy s nimi úzce spojen a se svou horkou hlavou, ale filozofickým vzezřením si přesto obvykle osoboval jakousi autoritu nad vévodou z Orléans, neboť jeho filozofie nevylučovala prostopášnost, strhli ho ke svým anglickým představám a do Stairsovy společnosti.

To všechno se dělo v Paříži v posledním roce zesnulého krále, ke konci něhož mluvili s vévodou z Orléans o jedinečných výhodách, jež mohl získat jedině ze spojení s králem Jiřím, a odtud o Stairsových řečech a pak nabídkách. Vévoda z Orléans, který se tehdy obával všeho od královых opatření a od jeho závislosti na paní z Maintenon a na vévodovi du Maine, tyto návrhy velmi ochotně poslouchal. Dubois a Canillac do toho zatáhli vévodu z Noailles, který, aby se upevnil, myslel jen na to, jak jim lichotit a opřít se o ně, a který na to přistoupil, jak jen chtěli. Celá věc došla tak daleko, že se vévoda z Orléans se Stairsem sešel v Palais-Royal, kam ho uvedli zadem.

Mluvil se mnou o tom pozdě a po kouskách. Věděl, že o Anglii smýšlím jako zesnulý král, a svěřil se mi s tím teprve dodatečně, aby to přede mnou neskrýval. K hotové věci se už nedá nic říci, leda že jsem ho úpěnlivě prosil, aby se nezavazoval příliš daleko a aby byl pevně přesvědčen, že Stairs myslí jen na sebe a na svou stranu a na to, jak využít současné konjunktury a vytěžit z něho co nejvýhodnější podmínky, které by pak dokázal uplatňovat způsobem velmi nepříjemným.

To byla příčina té nepatřičnosti, že byl Stairs přítomen v lóži na zasedání o regentství[8]; chtěl mu být přítomen, aby se u vévody z Orléans blýskl, a tytéž osoby vévodu přesvědčily, aby si to dokonce sám přál, aby ukázal své spojení s Anglií a udržel parlament a vévodu du Maine v respektu.

Canillac, s nímž jsem se ani příliš nestýkal, přišel ke mně několik dní předtím, aby mi vychvaloval Stairsovy úmysly, jeho nabídky a jejich užitečnost a aby mě prosil, kdyby ke mně Stairs přišel, abych mu nechal dveře otevřené v kteroukoli dobu.

---

do roku 1712. Od roku 1714 státní sekretář krále Jiřího I., později hrabě Stanhope. Zemřel 5. února 1721 v Londýně na mrtvici, den poté, co se mu udělalo zle při rozpravě ve Sněmovně lordů.

8. **Vysvětlivka:** Zasedání pařížského parlamentu 2. září 1715, na němž byl vévoda z Orléans proti ustanovením závěti Ludvíka XIV. prohlášen regentem s plnou mocí; Stairs je sledoval z jedné z lóží velké komory, jak bylo vylíčeno výše.

Vzal jsem všechno, co už bylo hotovo, za dobré a nechtěl jsem se přít s člověkem tak zaslepeným vlastními zásluhami a Angličany, jako byl on. Abbé Dubois si po tom, co o něm, jak jsme viděli, Madame řekla vévodovi z Orléans a co pro jeho naprosté vyloučení žádala, blahopřál ke svému anglickému spojení, které mu už pomohlo, aby ho vévoda z Orléans snášel o něco lépe. Považoval je čím dál víc za svou jedinou záchranu a vrhl se do něho po hlavě.

Už od poloviny měsíce října měl Stairs u regenta dlouhou audienci kvůli znepokojení svého pána, který tvrdil, že hrabě z Peterborough odhalil spiknutí, jež se chystalo zapálit palác, v němž sídlí královská rodina, vyloupit banku, zmocnit se Toweru a provolat Pretendenta. Byly zachyceny dopisy pana Herveyho Pretendentovi nebo vévodovi z Ormondu, které mu byly předloženy. Chtěl se zabít, ale jeho zranění se neukázala smrtelná. Velký počet nespokojenců, kteří hlasitě mluvili v Londýně i v provinciích, dodal tomuto domnělému spiknutí v mysli krále Jiřího váhy. Požádal Holanďany o sbor vojsk, který mu byli povinni poskytnout a který chtěl poslat vévodovi z Argyllu[9], aby se postavil hraběti z Maru, který měl mnoho přívrženců, měl úspěchy a počínal si rozvážně. Generální stavy povolily tři tisíce Švýcarů a další tři tisíce podle smlouvy, která tuto pomoc stanoví na šest tisíc.

Španělsko po smrti Ludvíka XIV. vůči Pretendentovi velmi ochladlo. Chtělo navenek uspokojit krále Jiřího v tomto ohledu všemožnými vnějšími projevy, aniž by však v nejistotě událostí s nešťastným princem přerušilo styky, a Anglie také projevovala vůči Španělsku víc ohledů.

Abbé Alberoni začínal tuto monarchii řídit. Aby toho dosáhl, šel naplno ve stopách princezny des Ursins. Stejně jako ona využil svého vlivu na královnu a její ctižádosti, aby ji přesvědčil, ať jde ve stopách paní des Ursins, aby se zmocnila krále: to znamenalo zavřít ho, obléhat ho dnem i nocí bez jediné chvilky přestávky, nedovolit nikomu se k němu přiblížit, ani jeho nejnezbytnější obsluze, zvyknout ho, aby nepracoval s žádným ministrem jinak než v její přítomnosti, a ovládat ho a držet tak, aby se k němu nic nedostalo a nic od něho k nikomu jinak než v její přítomnosti a s jejím souhlasem. To také do písmene provedla; a touto obratností je Alberoni oba zavřel a vládl jim sám, aniž k nim kohokoli pustil; což bude jinde vidět podrobněji.

Alberoni se tedy k Anglii choval velmi opatrně, ale především k Holandsku, jehož spojenectví se mu zdálo ještě výhodnější. Brzy pocítil tíhu vlivu císaře na německého knížete, který, ač vládl v Anglii, v duchu pokládal za hlavní své původní země a který potřeboval hlavu Říše, aby si udržel to, co v době posledních švédských pohrom uzurpoval Švédsku, totiž vévodství Brémy a Verden[10]. Alberoni si mimoto

9. **Vysvětlivka:** John Campbell, vévoda z Argyllu (1680–1743), skotský velmož a generál, roku 1715 velitel vládních vojsk ve Skotsku proti jakobitskému povstání.

10. **Vysvětlivka:** Vévodství Brémy a Verden, švédská od vestfálského míru, obsadilo roku 1712 Dánsko a roku 1715 je postoupilo hannoverskému kurfiřtovi, tedy Jiřímu I.; Švédsko se jich smluvně vzdalo až roku 1719.

vzal do hlavy vyhnat ze Západní Indie všechny cizince, především Francouze, projekt nadmíru chimérický, v jehož úspěch doufal díky zájmu a pomoci Holanďanů; jejich zájem však víc než vyvažovala obava z roztržky s národy, které by se odtamtud mělo vyhnat, a především s Anglií, od níž se už nemohli odloučit.

Abychom porozuměli tomuto druhu poddanství Holandska vůči Anglii, je třeba vědět, že k těsným svazkům, jimiž král Vilém spojil obě mocnosti všemi pouty, která si dokázal vymyslet, dokud stál v čele obou, přidala válka o španělské dědictví ještě jedno, mnohem silnější. Heinsius, pensionář Holandska, řídil tuto republiku s takovým uměním, že se stal jejím úplným pánem. Byl chráněncem krále Viléma, jeho důvěrníkem a duší jeho strany po celou dobu před jeho nástupem na anglický trůn i po něm. Plně zdědil jeho nenávist k Francii a k osobě zesnulého krále. Lichotila mu poníženost, kterou mu prokazovali vévoda z Marlborough a princ Evžen, kteří mu ve všem ustupovali a kteří měli osobní a naléhavý zájem válku prodlužovat, neboť byla celou jejich oporou ve Vídni a v Londýně a jim osobně nesmírně vynášela. Nestyděli se čekat někdy celé hodiny v Heinsiově předpokoji, a jeho prostřednictvím dosáhli toho, že Holanďané doplácali, co nemohl dát císař a co se neodvažovali žádat po anglickém parlamentu, který často povoloval trojnásobek závazků a dál ho tlačit nešlo. Tímto způsobem se republika zruinovala tak důkladně, že kdyby se sedm provincií dalo prodat, jako se prodává statek, jejich cena by nezaplatila dluhy.

Nejbohatší lidé v zemi tedy, když už neviděli žádnou jistotu pro peníze, které by půjčili státu, ukládali je, jak jen mohli, do Anglické banky, takže ve zruinovaném státě zůstali soukromníci bohatí. Tito soukromníci stáli většinou vždy v čele měst, provincií, státní rady a Generálních stavů a zastávali první úřady a hlavní pověření. Byli tedy víceméně pány věcí a zůstali jimi vždycky díky svému počtu, tomu, že se jeden po druhém střídali, a svému vlivu. Ale zároveň to, že jejich bohatství, ba u většiny z nich celé jmění je v rukou Angličanů, je staví do takové závislosti na Anglii, že jsou nuceni dávat přednost jejím zájmům před zájmy své republiky a přimět ji, aby proti vlastnímu prospěchu svolovala ke všem přáním Angličanů. To je vidět na první pohled a cítit při každé příležitosti, takže až do dnešního dne, kdy píšu, se republika nechovala jinak, a to s malou nebo žádnou nadějí, že by se na tom něco změnilo. Alberoni tuto situaci bezpochyby znal a je s podivem, že si mohl lichotit, že Holanďanů využije k vyhnání Angličanů ze španělských Indií.

Brzy bylo cítit, přes všechnu jeho obratnost, jak málo je nakloněn Francii, zvláště regentovi a jeho vládě. Nevím, zda měl tento princ, nebo neměl podíl na ubohých dopisech, které tomuto italskému pánovi napsali maršál z Estrées a vévoda z Noailles, první, aby mu oznámil své nové úřady[11], druhý, který jím ve Španělsku za časů pana z Vendôme pohrdal, aby ho podlézavě požádal o přátelství. Tyto námluvy Albero-

11. **Vysvětlivka:** Při zřízení rad polysynodie v září 1715 se maršál z Estrées stal prezidentem rady námořnictva a vévoda z Noailles prezidentem finanční rady.

niho nadmuly a v ničem ho nezměnily; pokračoval však v korespondenci, kterou s ním udržoval Effiat a která mu mohla být užitečná k nejedné věci, soudě podle toho, co bylo vyloženo o Effiatově proradném počínání. Alberoni, stále výš v přízni a ve vládě, se chtěl zbavit hlavních osobností. Protože se necítil ještě dost silný, aby napadl kardinála del Giudice, znesvářil ho s Tabaradou[12], biskupem z Osmy, který byl guvernérem Kastilské rady a nesnesitelně pyšný. Učinil ho nenáviděným u královny, která se rozhodla ho zničit. Král se chtěl spokojit s důrazným pokáráním; královna však prohlásila, že neodejde-li, dá mu nařezat holí. Utekl co nejrychleji do svého biskupství a vzdal se svého místa.

Nepokoje v Anglii sílily a hrabě z Maru měl ve Skotsku úspěchy. Stairs se plně zaměstnával tím, aby zabránil Francii poskytnout Pretendentovi jakoukoli pomoc a aby mu odřízl cestu přes království, kdyby se chtěl dostat k mořskému pobřeží. Měl dobré vyzvědače; jakmile se dozvěděl, že tento princ odjíždí z Baru, běžel k vévodovi z Orléans, aby ho požádal, ať ho dá zatknout. Stairs navrhl smlouvu o garanci nástupnictví v královstvích Francie a Anglie a dostal plnou moc ji podepsat. Regent k ní chtěl připojit obranné spojenectví mezi oběma korunami a Holandskem, které pokládal za nutné jako základ vzájemné garance. Buys, holandský velvyslanec, na to přistoupil; ale Stairs, který chtěl garanci uspěchat, se obrannému spojenectví vyhýbal, neboť se obával, že jeho vyjednávání potrvá dlouho. Obával se také, že se regent snaží získat čas, aby viděl, jak se vyvinou anglické záležitosti, a uklouzlo mu, když řekl Jeho Královské Výsosti, že bude-li se na tyto nepokoje dívat lhostejně, Anglie se bude stejně lhostejně dívat na ty, které by mohla vidět vznikat ve Francii. Tak daleko byli, když Pretendent zmizel z Baru a Stairs přišel k vévodovi z Orléans křičet kvůli jeho průjezdu Francií a požádal ho, aby ho dal zatknout.

Regent, který obratně plaval mezi dvěma proudy, slíbil Pretendentovi, že přimhouří oči a usnadní mu průjezd, pokud se to stane v nejhlubším tajemství; a zároveň vyhověl Stairsově žádosti. Ihned vyslal Contadese, který mu byl oddán a byl velmi inteligentní a majorem pluku gardy, o němž jsem nejednou mluvil, s jeho bratrem, poručíkem téhož pluku, a se dvěma seržanty podle jejich výběru, aby jeli do Château-Thierry čekat na Pretendenta, kudy měl podle spolehlivých Stairsových zpráv projíždět. Contades odjel v noci 9. listopadu, pevně rozhodnutý a poučený toho, koho hledal, minout. Stairs, který tomu důvěřoval jen tak, jak si to zasluhovalo, učinil jiná opatření, jimž chyběl jen krok k úspěchu; a stalo se toto:

Pretendent odjel převlečen z Baru jen se třemi nebo čtyřmi průvodci a přijel do Chaillot, kde měl pan z Lauzunu starý domek, kam nikdy nejezdil a který si ponechal z rozmaru, přestože měl dům v Passy, jehož hodně užíval. Tam Pretendent přenocoval a tam se viděl s královnou, svou matkou, která často a dlouho pobývala u sester

12. **Vysvětlivka:** Felipe Antonio Gil de Taboada (1655–1722), od roku 1715 biskup z Osmy, později arcibiskup sevillský; Saint-Simon jeho jméno komolí.

od Navštívení v Chaillot; a odtud odjel, aby se nalodil v Bretani, po silnici přes Alençon, v Torcyho cestovním kočáře.

Stairs tuto cestu odhalil a rozhodl se nezanedbat nic, aby svou stranu zbavil tohoto jediného pozůstatku Stuartovců. Potají rozeslal lidi na různé cesty, především na cestu z Paříže do Alençonu. Touto cestou pověřil zvláště plukovníka Douglase, reformovaného důstojníka irských jednotek ve francouzském žoldu, který se pod ochranou svého jména a díky svému duchu, společenské obratnosti a intrikám od začátku regentství vetřel v Paříži na mnoho míst, dostal se u regenta na nohu vážnosti a důvěrnosti a dost často chodil ke mně. Byl to člověk dobré společnosti, ženatý na metském pomezí, velmi chudý, zdvořilý a velmi společensky zběhlý, měl pověst vynikající statečnosti a nebylo na něm nic, co by mohlo vzbudit podezření, že je schopen zločinu.

Douglas se posadil do cestovního kočáru, vzal s sebou dva jezdce, všichni tři dobře ozbrojení, a jel poštou po této cestě pomalu. Nonancourt je jakési malé městečko na této silnici, devatenáct mil od Paříže, mezi Dreux, vzdáleným tři míle, a Verneuil v Perche, o čtyři míle dál; právě v Nonancourtu sesedl, pojedl něco na poště, s krajní pečlivostí se vyptával na cestovní kočár, který popsal i s tím, jaký má mít doprovod, a dával najevo obavu, že už projel a že mu neříkají pravdu. Po nekonečném vyptávání tam nechal třetího jezdce, který k němu dorazil, zatímco tam byl, s rozkazem, aby ho uvědomil, až kočár, který hledal, projede, a k tomu přidal výhrůžky i sliby odměn lidem z pošty, aby nebyl oklamán jejich nedbalostí.

Poštmistr se jmenoval Lospital. Nebyl doma, ale doma byla jeho žena, která se šťastnou náhodou ukázala jako velmi poctivá žena s duchem, rozumem, hlavou a odvahou. Nonancourt je jen pět mil od La Ferté, a když se tudy kvůli zkrácení cesty neprojíždí, dá se této poště vědět a ta pošle přípřež na cestu. Tuto poštmistrovou, která se o věci starala víc než její muž, jsem tedy dobře znal, a sama mi celé to dobrodružství víc než jednou vyprávěla. Marně dělala všechno, co mohla, aby z těch znepokojených otázek něco vyzvěděla. Jediné, co dokázala vypátrat, bylo, že jsou to Angličané a že jsou v prudkém rozrušení; že jde o něco velmi důležitého a že chystají něco zlého. Usoudila z toho, že se to týká Pretendenta, rozhodla se ho zachránit, v hlavě si to hned uspořádala a šťastně to dokázala provést.

Aby uspěla, vyšla těm pánům ve všem vstříc, nic neodmítla, se vším se spokojila a slíbila jim, že budou neomylně uvědoměni. Přesvědčila je o tom tak dobře, že Douglas odjel, aniž komu kromě onoho třetího, který se k němu připojil, řekl kam, ale někam do blízkého místa, aby byl včas uvědoměn. Jednoho ze sluhů vzal s sebou; druhý zůstal s tím třetím, který se k němu připojil, aby čekal.

Muž navíc poštmistrové hodně ztížil situaci; přesto se rozhodla. Navrhla pánovi, který byl oním třetím, aby se napil, protože Douglase zastihl už po jídle. Obsloužila ho co nejlépe a svým nejlepším vínem, držela ho u stolu co nejdéle a předcházela všechna jeho přání. Postavila na stráž jednoho ze svých předních čeledínů, jemuž

důvěřovala, s rozkazem, aby se jen ukázal a nic neříkal, uvidí-li kočár; a byla rozhodnuta zamknout svého člověka i jeho sluhu a přepřáhnout kočár svými koňmi, které odvedla stranou dozadu. Ale kočár nepřijížděl a muže omrzelo sedět u stolu. Tu to navlékla tak, že ho přesvědčila, aby si šel odpočinout a spolehl se na ni, na její lidi a na sluhu, kterého tu nechal Douglas. Angličan tomu sluhovi důrazně nakázal, aby se nehnul z prahu dveří a aby ho šel uvědomit, jakmile se kočár objeví.

Poštmistrová uložila toho pána k odpočinku co nejdál v zadní části domu a stále s bezstarostným výrazem vyjde z domu a jde k jedné své přítelkyni do odlehlé ulice, vypráví jí své dobrodružství a svá podezření, ujistí se, že u sebe přijme a ukryje toho, na koho čeká, pošle pro duchovního, příbuzného obou, jemuž mohly důvěřovat, a ten přišel a půjčil abbéovský oděv a k němu se hodící paruku. Když to bylo hotovo, paní Lospitalová se vrátí domů, najde anglického sluhu u dveří, dá se s ním do řeči, lituje ho, jak se nudí, říká mu, že je až příliš svědomitý; že ode dveří do domu je jen krok, slibuje mu, že tam bude uvědoměn stejně dobře jako vlastníma očima na prahu, přemluví ho, aby se napil, dá znamení spolehlivému postilionovi, který Angličana opije a uloží ho pod stůl mrtvě opilého. Zatímco se tohle odbývá, jde opatrná poštmistrová poslouchat ke dveřím anglického pána, potichu otočí klíčem a zamkne ho a odtud se jde usadit na práh svých dveří.

O půl hodiny později přijde spolehlivý čeledín, kterého postavila na stráž: byl to očekávaný kočár, jemuž a třem mužům, kteří ho na koních doprovázeli, dali, aniž věděla proč, jet krokem. Byl to král Jakub. Paní Lospitalová k němu přistoupí, řekne mu, že na něj čekají a že je ztracen, nedá-li si pozor, ale ať se jí svěří a jde za ní; a už jsou na cestě k přítelkyni. Tam se dozví všechno, co se stalo, a schovají ho co nejlépe, i tři muže z jeho družiny. Paní Lospitalová se vrátí domů, pošle pro soud; a na základě podezření, která oznámí, dá zatknout opilého anglického sluhu i anglického pána, který usnul v pokoji, kam ho zavedla k odpočinku a kde ho nakonec zamkla, a hned nato pošle jednoho ze svých postilionů k Torcymu. Soud mezitím úřaduje a posílá svůj protokol ke dvoru.

Nelze vylíčit, jaký byl vztek toho anglického pána, když se viděl zatčen a neschopen vykonat, co ho sem přivedlo, ani jakou zuřivost choval vůči anglickému sluhovi, který se dal opít. Paní Lospitalovou by byl uškrtil, kdyby mohl, a ona se ještě velmi dlouho bála, aby jí někdo neublížil.

Angličan nikdy nechtěl říci, co ho sem přivedlo, ani kde je Douglas, kterého jmenoval, aby se pokusil tím jménem zapůsobit. Prohlásil, že ho poslal anglický velvyslanec, který si tu hodnost ještě nevzal, a hlasitě volal, že tento ministr nestrpí urážku, které se jemu dostává. Odpověděli mu klidně, že nevidí žádné důkazy, že by patřil k anglickému velvyslanci, ani že by se ho tento ministr nějak ujímal; že vidí jen záměry velmi podezřelé z hlediska veřejné svobody a svobody silnic; že mu nikdo neublíží ani mu nezpůsobí nepříjemnost; ale že zůstane v bezpečí, dokud nepřijdou rozkazy; a nato byl zdvořile odveden do vězení, stejně jako opilý anglický sluha.

Co se stalo s Douglasem, se nikdy nezjistilo, jen to, že ho poznali na různých místech cesty, jak se žene, vyptává a v zoufalství křičí, že mu unikl, aniž řekl kdo. Patrně přijel nebo poslal pro zprávy, když ho omrzelo žádné nedostávat, a zvěst o tak hlučné události v tak malém místě, jako je Nonancourt, se k němu snadno donesla v okolí, kde se znovu zastavil, a to ho přimělo vyrazit, aby se ještě pokusil svou kořist dostihnout.

Ale hnal se marně. Král Jakub zůstal ukrytý v Nonancourtu, kde se této šlechetné poštmistrové, okouzlen její péčí, s níž ho zachránila před jeho vrahy, přiznal, kdo je, a dal jí dopis pro královnu, svou matku. Zůstal tam tři dny, aby rozruch utichl a aby vzal všechnu naději těm, kdo ho hledali; pak, převlečen za abbé, nasedl do jiného cestovního kočáru, který si paní Lospitalová vypůjčila v okolí jakoby pro sebe, aby ho podle popisu nikdo nemohl poznat, a pokračoval v cestě, během níž byl stále pronásledován, ale šťastně nikdy nepoznán, a nalodil se v Bretani do Skotska[13].

Douglas, unaven marným ježděním, se vrátil do Paříže, kde Stairs s krajní drzostí a nestoudností dělal kolem nonancourtské příhody velký hluk a mluvil o ní jako o ničem menším než o útoku na právo národů; a Douglas, který nemohl nevědět, co se o něm říká, měl tu drzost chodit všude, kam byl zvyklý, ukazovat se v divadlech a předstupovat před vévodu z Orléans.

Tento princ předstíral, jak jen mohl, že o tak zbabělém a tak barbarském spiknutí, a vůči němu tak drzém, neví. Mlčel o něm, řekl Stairsovi, co pokládal za vhodné, aby ho umlčel, a vydal mu jeho anglické vrahy. Douglas však u regenta hodně klesl. Mnoho významných lidí před ním zavřelo dveře. Marně se pokoušel vynutit si přístup do mých; odvážil se mi kvůli tomu dát vzkázat stížnosti, které mu neprospěly o nic víc; brzy nato z Paříže zmizel. Nedozvěděl jsem se, co se s ním potom stalo. Jeho žena a děti tam zůstaly odkázány na almužnu. Byl už dávno mrtev za mořem, když abbé ze Saint-Simon přešel z Noyonu do Met, kde našel jeho vdovu ve velké bídě.

Anglická královna povolala paní Lospitalovou do Saint-Germain, poděkovala jí, zahrnula ji laskavostmi, jak si zasloužila, a dala jí svůj portrét; to bylo všechno; regent nic; a dlouho potom jí král Jakub napsal a poslal jí také svůj portrét. Závěr: zůstala poštmistrovou v Nonancourtu a zůstala jí, taková, jaká byla předtím, ještě čtyřiadvacet nebo pětadvacet let až do své smrti; a ještě dnes drží tutéž poštu její syn a snacha. Byla to žena pravdomluvná, ve svém místě vážená; ani jediné slovo z toho, co z tohoto příběhu vyprávěla, tam nikdo nikdy nepopřel. Netroufáme si říci, kolik ji to stálo výloh; nikdy z toho nedostala ani groš. Nikdy si na to nestěžovala; ale říkala věci tak, jak byly, skromně a aniž by o to stála, každému, kdo s ní o tom mluvil. Taková je chudoba sesazených králů a dokonalé zapomnění největších nebezpečí a nejvýznačnějších služeb.

---

13. **Ediční poznámka:** Saint-Simon se mýlí. Pretendent sice dojel na bretaňské pobřeží u Saint-Malo, loď tam však nenašel; přešel v přestrojení do Dunkerque, kde se v polovině prosince 1715 nalodil, a 2. ledna 1716 (22. prosince 1715 podle starého kalendáře) přistál ve skotském Peterheadu.

Mnoho čestných lidí se od Stairse odtáhlo a odpuzovala je i drzost jeho chování. Míru dovršil nesnesitelným způsobem, jakým se o této záležitosti vždycky vyjadřoval: neodvažoval se ji přiznat, ale ani se z ní neočišťoval a nedával najevo žádnou jinou lítost než nad jejím nezdarem.

Kapitola čtrnáctá

Plány Španělska, kde Alberoni postupně získává hlavní moc a chce vyhnat kardinála del Giudice. — Prudká roztržka mezi Římem a Madridem. — Alberoniho obratnost, aby dosáhl kardinálského purpuru. — Chce provádět reformy a zřídit mocné námořnictvo. — Miraval, velvyslanec v Holandsku, vybrán za guvernéra Kastilské rady. — Vévoda z Mirandoly vzdálen. — Bariérová smlouva podepsána mezi císařem a generálními stavy. — Podezření, která vyvolává, příznivá Pretendentovi. — Znepokojení Francie nad počínáním Španělska a její vlastní počínání v důsledku toho. — Stížnosti Anglie na počínání Francie vůči Pretendentovi a rovněž na počínání Španělska. — Papež a španělské duchovenstvo podporují Pretendenta, jehož věci se obracejí ke zlému. — Španělsko smlouvou velmi výhodnou pro Angličany odstupuje od článků připojených k utrechtské smlouvě. — Opatření Španělska s Holandskem ohledně obchodu. — Alberoniho chvástání. — Ztroskotání bohatě naložené španělské flotily. — Alberoniho plán reforem. — Viz dokumenty, a jaké jsou, jak o podrobnostech zahraničních věcí, tak o věcech konstituce. — Souboje znovu ožívají. — Charost dostane pro svého syna čekatelství na svůj úřad kapitána tělesné gardy. — Plesy v Opeře. — Důvody udržovat dvůr ve Versailles; důvody vévody z Orléans pro Paříž. — Lékaři prodlužují pobyt ve Vincennes. — Otcové Tellier a Doucin vyhnáni z Paříže. — Jezuitům zakázána činnost biskupy z Met a z Verdunu. — Biron provdá svou nejstarší dceru za Bonaca a svého nejstaršího syna ožení s nejstarší dcerou vévody z Guiche. — Zádušní mše za zesnulého krále v Notre-Dame. — Smrt dcery maršála z Villeroy, karmelitky, a paní ze Sourches. — Smrt La Hoguetta, arcibiskupa ze Sens; jeho chvála. — Smrt paní z Louvois. — Zajímavosti o ní. — Smrt careviče manželky. — Nový odklad ve Vincennes. — Regentské rady rozděleny mezi Vincennes a Paříž. — Smrt a povaha prince Camille. — Smrt trevírského kurfiřta (Lotrinského). — Sňatek markýze z Harcourtu se slečnou z Villeroy. — Caylus, rehabilitovaný a zproštěný viny za svůj dávný souboj, dělá ve Španělsku velkou kariéru. — Vévoda z Orléans má tu slabost, že La Feuilladovi odpustí, jmenuje ho velvyslancem v Římě a zahrne ho milostmi a statky. — Pan Vévoda upírá vévodovi du Maine a hraběti z Toulouse přecházení parketu. — Přijetí vévody z Valentinois do parlamentu odloženo. — Krutá aféra vyvolaná proti Desmaretsovi, z níž se dobře dostane. — Odvrátím od něho vyhnanství a usmířím se s ním. — Brzy nato spolu v La Ferté mluvíme velmi otevřeně. — Hodnota mincí zvýšena. — D'Antin vrchním správcem staveb. — Král v Paříži.

Španělsko soudilo, že regent chce udržet spojenectví s ním a mír se sousedy, ale že jeho tajné dorozumění s Anglií je veliké a směřuje k uzavření obchodní smlouvy. Vyvozovalo z toho, že má málo nebo vůbec žádnou naději na pomoc od Francie,

jejíž finance byly ve velkém nepořádku, kdyby je napadl císař; proti takovému útoku, kdyby k němu došlo, se chystalo dobře bránit a přitom udržovat mír s Anglií i s Portugalskem.

Alberoni stále získával půdu a krok za krokem se skutečně stával prvním ministrem. Kardinála del Giudice to bolestně zraňovalo. Cellamare, přítel prvního a synovec druhého, mezi nimi moudře udržoval shodu. Chtěl se proto vrátit do Španělska, aby zabránil jejich roztržce. Požádal o propuštění a lichotil si, že je dostane; Alberoni však neměl v úmyslu s Giudicem dobře vycházet. Byl to pro něho člověk příliš velké váhy a byl pevně rozhodnut se ho zbavit.

Málem došlo k roztržce mezi římským a madridským dvorem. Viděli jsme na svém místě, kdo byl kardinál Sala a že zemřel. Dostal od papeže na císařovo doporučení významné místo generálního inkvizitora Španělska. Papež je pak udělil biskupovi z Albarracínu, stejnému rebelovi, jakým byl Sala. Španělský král chtěl vyhnat Aldrovandiho, nuncia u svého dvora, a zavřít nunciaturu. Otec Daubenton[1], jeho zpovědník, tuto ránu s velkou námahou odvrátil. Ať Alberoni žárlil na jeho vliv a na jeho častá tajná slyšení u španělského krále sebevíc, pomohl mu toho panovníka uklidnit. Alberoni, který chtěl ve Španělsku vládnout, cítil, že potřebuje purpur, aby se tam udržel, nebo aby se jím odškodnil, kdyby padl. Neméně však cítil i nesmírnou nízkost svého původu. Neodvažoval se proto o purpur ucházet otevřeně, ale pojal záměr, aby všechny kroky k tomu podnikla královna, jako by bez jeho vědomí, a připravila mu tak příjemné překvapení. K dosažení toho cíle bylo třeba zabránit, aby se oba dvory rozkmotřily, a hýčkat jezuitu Daubentona, který spolu s kardinálem Fabronim sestavil bulu *Unigenitus*, jak jsme viděli na svém místě, v době, kdy byl asistentem jezuitského generála v Římě, když byl předtím vypuzen ze Španělska i z místa královského zpovědníka; Řím a jezuité ho tam dovedli dostat zpátky jako nejobratnější nástroj, jaký u toho dvora mohli mít, kde byl papežovým důvěrníkem a tajným a přímým zpravodajem.

Alberoni zároveň pracoval na omezení výdajů královských domácností, rad a soudních dvorů i výdajů určených na výplatu penzí a milostí. Stěžoval si, že platy úředníků od doby, co je Filip ve Španělsku, vzrostly na čtyřnásobek. To ho činilo velmi nenáviděným; pokládal však silné loďstvo za základ pevné moci Španělska, a měl pravdu. Sháněl proto ze všech stran prostředky, aby dosáhl tak nezbytného cíle, a lichotil španělskému králi, že mu na příští rok vyzbrojí čtyřicet lodí, schopných zajistit obchod se španělskou Indií. Dovedl obratně vychvalovat svou nezištnost: ačkoli pracuje na všech záležitostech a z důvěry krále a královny ještě na mnoha tajných, nedostal dosud ani tu nejmenší milost a žije jen z padesáti pistolí, které

1. **Vysvětlivka:** Guillaume Daubenton SJ (1648–1723) byl zpovědníkem Filipa V. od roku 1700; po několika letech byl ze Španělska odvolán, později se do úřadu vrátil a zastával jej až do smrti.

mu každý měsíc dává jeho pán, parmský vévoda; a přitom nechával nenápadně uniknout nějakou tu stížnost na nevděk panovníků.

Dál působil kardinálu del Giudice všechna možná příkoří; kardinál měl na starosti zahraniční věci, které mu Alberoni všechny bral, a Alberoni mu překážel i ve věcech týkajících se výchovy knížete asturského, jehož byl tento kardinál vychovatelem. Věci zašly tak daleko, že se kardinál s ním pohádal a oba vstoupili ke králi, aby mu přednesli své stížnosti. Ani jeden ani druhý tehdy nezvítězil. Alberoni to dal za vinu otci Daubentonovi, a výsledkem bylo, že Miraval, velvyslanec v Holandsku, dostal rozkaz vrátit se a obsadit uprázdněné místo guvernéra Kastilské rady, v níž strávil celý život. Byl to vysoký, chladný muž, velmi průměrný velvyslanec a rakouských sklonů. Budu mít příležitost mluvit o něm jinde.

Alberoni, který žárlil na každého, kdo se mohl dostat ke královně, byl velmi zarmoucen příjezdem její kojné, kterou si dala přivézt z Itálie. Vzdálil od ní vévodu z Mirandoly, který měl tu čest být s ní spřízněn a který si ji málem vzal. Byl velkým štolbou královým a, jak jsme viděli jinde, synem ženy prince z Cellamare z jejího prvního manželství, a tudíž spojen s kardinálem del Giudice. Alberonimu nestačilo zasazovat tomuto kardinálovi rány u španělského krále, které dopadly až na knížete asturského, protože se přimkl ke svému vychovateli; snažil se ho také učinit podezřelým u papeže ve sporech se španělským králem, aby sám měl zásluhu, že v nich Římu posloužil, s výhledem na kardinálský klobouk, a aby Giudiceho znesvářil všude; nešlo mu o nic jiného než ho samými nesnázemi a příkořími dohnat k tomu, aby mu přenechal pole a odešel do Itálie.

Podpis bariérové smlouvy[2] mezi císařem a Generálními stavy po mnoha průtazích a obtížích vzbudil různá podezření. Král Jiří plně spoléhal na vídeňský dvůr a mnohem méně na vévodu z Orléans než v době králova skonu. Myslel si o něm, že hájí zájmy Pretendenta, a španělský dvůr, který k Pretendentovi ochladl, mu dal vyplatit sto tisíc tolarů s nadějí na větší pomoc, ze strachu, který pojal z úzkého spojení mezi císařem a anglickým králem. Ve Francii zase vzniklo podezření z jakýchsi plánů na ligu mezi Španělskem a Generálními stavy, jejichž zástupce v Madridu byl přijímán s velkým vyznamenáním a zcela vnikl do Alberoniho důvěry. Byl to týž Ripperda[3], který nastoupil bezprostředně po Alberonim, když byl Alberoni ze Španělska vyhnán. Vévoda ze Saint-Aignan dostal rozkaz promluvit o tom s abbé Alberonim, vyslovit se dokonce otevřeně o důvodech znepokojení, nabídnout mu tutéž pomoc a týž počet lodí, jaký zamýšlel získat z Holandska k zajištění plavby do Indie,

---

2. **Vysvětlivka:** Třetí bariérová smlouva, podepsaná 15. listopadu 1715 v Antverpách mezi císařem, Generálními stavy Spojených provincií a Velkou Británií, přiznávala Holanďanům právo držet posádky v řadě pevností v nyní rakouském Nizozemí jako hráz (bariéru) proti Francii.

3. **Ediční poznámka:** Johan Willem Ripperda († 1737), tehdy vyslanec Generálních stavů v Madridu, přešel později do španělských služeb; vlivu a postavení prvního ministra však nabyl až v letech 1725–1726, tedy ne bezprostředně po Alberoniho pádu (1719).

a požádat ho, aby v tom dal přednost Francouzům, což, jak soudil, se jim nemohlo odepřít. Z téhož rozkazu dodal, že kdyby Španělsko podniklo něco proti Itálii v rozporu se smlouvou o neutralitě, byla by Francie nucena se tomu postavit.

Alberoni, zaujatý plánem, který pojal, vyhnat Francouze a Angličany ze španělské Indie pomocí Holanďanů, byl hluchý ke každému jinému návrhu. Ripperda ho uklidňoval ohledně Anglie, kterou vůči Španělsku brzdily důrazné námitky Generálních stavů, a Alberoni přičítal krok vévody ze Saint-Aignan obavě Francie, že ho uvidí budovat loďstvo.

Pohraniční pevnosti Španělska byly v téže době zásobeny a jejich posádky posíleny. Alberoni si nijak nestěžoval a přičetl toto opatření myšlenkám na budoucnost. Capres, pozdější vévoda z Bournonvillu, který se marně ucházel o velvyslanectví ve Francii, mluvil se španělským králem o jeho nástupnictví na tento trůn. Panovník mu odpověděl tak, že dal tušit, že na to myslí pro případ, že by se nástupnictví otevřelo, aniž se však vyslovil. Kdyby se o tom regent byl něco dozvěděl, stačilo by to, aby to Alberoniho utvrdilo v jeho názoru na tato opatření.

Panovalo tehdy silné podezření z tajného spojenectví podepsaného mezi císařem a anglickým králem, jímž měl podle všeho císař zaručit Jiřímu anglické nástupnictví v protestantské linii a to, co uchvátil Švédsku a co by tam ještě mohl získat; a Jiří naopak poskytnout císaři pomoc k připojení Sicílie, postoupené v Utrechtu savojskému vévodovi s královským titulem, k Neapolskému království, které držel císař, jakož i k zmocnění se Toskánska, až se tamní nástupnictví otevře. Tato podezření znovu rozehřála obě koruny pro Pretendenta a jedna před druhou to netajily.

Anglie, uvnitř velmi rozvrácená a velmi znepokojená Skotskem, se nespokojila s tím, že regent odepřel Pretendentovi jakoukoli pomoc; byla by chtěla získat od něho velkou pomoc proti němu. Stanhope vyčítal Ibervillovi, který vedl královy záležitosti v Londýně, že regent se spokojuje se zachováváním zdání, zatímco ve skutečnosti Pretendentovi pomáhá. Uváděl, že vévodu z Ormondu nechali projet Bretaní a nalodit se, zatímco Angličany, vyslané za ním, aby ho sledovali a zjistili jeho cestu, velmi dlouho zadržovali. Takto zastřel nonancourtskou aféru. Chlubil se před Ibervillem silami a spojenectvími Anglie, nechal uniknout několik výhrůžek, stěžoval si, že vévoda z Orléans odmítl nové spojenectví, které mu navrhl Stairs a o němž jsem mluvil výše a které bylo jen odloženo, aby do něho mohli vstoupit Holanďané; skončil prohlášením, že mluví jen jako soukromá osoba a vyhrazuje si přednést stížnosti jménem krále, svého pána, až bude čas je hájit a až k tomu dostane pověření. Volkra, císařův vyslanec v Londýně, tento rodící se oheň přikládal a vědělo se, že ani Stairs ho svými depešemi nehasí. Stanhope nemluvil o nic skrytěji ani mírněji s Monteleónem, španělským velvyslancem, a hrozil dokonce ještě dál.

Papež, když se dozvěděl, že španělské duchovenstvo je ochotno se samo zdanit, aby Pretendentovi pomohlo, napsal španělskému králi a kardinálu del Giudice, aby

tuto dobrou vůli podpořili, a dal tomu nešťastnému princi vyplatit padesát tisíc tolarů ze svých vlastních peněz.

Stanhope nakonec mluvil tak zvysoka, skotské záležitosti nabraly tak špatný obrat a nejistota ohledně Pretendentova vylodění byla až do konce tohoto roku tak velká, že se Alberoni konečně rozhodl ukončit všechny spory Španělska s Angličany a vyhovět jim. Španělsko tedy upustilo od článků připojených k utrechtské smlouvě, na které si tolik stěžovali, a dalo v Madridu markýzem z Bedmaru podepsat s jedním sekretářem, kterého Anglie v tom městě držela, smlouvu, jejíž podmínky byly pro Angličany tak výhodné, že se z ní Ripperda, holandský velvyslanec v Madridu, radoval jako ze zkázy francouzského obchodu. Abbé Alberoni se chlubil, že pensionář[4] této republiky, okouzlený politickými ctnostmi španělské královny, a s mnoha jinými chválami, mu nabízí deset vyzbrojených lodí k zajištění plavby do Indie, aniž si nárokuje obchodovat, ale jen aby Španělům pomohl provozovat obchod s vyloučením všech ostatních národů, a že ponechává na abbém, aby upravil placení podle doby návratu flotil.

Na tyto nabídky si španělský král vzal jen šest lodí, a to jen pro obchod s Mexikem, přidal k nim několik svých vlastních a rozhodl se poslat co nejdříve a co nejtajněji pět lodí do Jižního moře, aby přepadly všechna cizí plavidla, která tam najdou, zvláště francouzská, jichž bylo mnoho navzdory ustavičným stížnostem Španělska a navzdory zákazům zesnulého krále, velmi špatně dodržovaným, které měly tomuto obchodu zabránit; ten obchod budil žárlivost všech evropských národů, které si na něj hlasitě stěžovaly.

Španělsko tehdy právě dostalo zprávu, že flotila vracející se do tohoto království ztroskotala v Bahamském průlivu; že tam zahynulo dvanáct lodí španělského krále se čtyřmi sty muži a s Ubillou[5], který jí velel. Vezla osmnáct milionů tolarů a skoro za tolik bylo na ní zboží, především indiga a košenily. Tytéž zprávy zároveň dodávaly, že už bylo vyloveno přes dvě třetiny peněz.

Uprostřed všech těchto zaměstnání Alberoni dál pracoval na reformě, o níž byla řeč, a na reformě vojska, nezávisle na kterémkoli jiném ministrovi, a každý večer o ní podával zprávu králi a královně. Jeho plán byl snížit všechno vojsko na padesát tisíc mužů včetně důstojníků. Tvrdil, že jen ze snížení tělesné gardy z osmi set na čtyři sta mužů získá ročně padesát tisíc pistolí, a aby se Španělsko mohlo znovu zalidnit, chtěl, aby si vzalo sbor Švýcarů. Plný těchto plánů se chlubil, že kdyby mu císař nechal jen dva nebo tři roky, měl by zase on prostředky, aby mu dal o čem přemýšlet.

---

4. **Vysvětlivka:** Velkým pensionářem Holandska, nejvyšším úředníkem provincie a fakticky vůdcem zahraniční politiky Spojených provincií, byl tehdy Anthonie Heinsius (1641–1720).

5. **Vysvětlivka:** Flotilou velel Juan Esteban de Ubilla; ztroskotala v hurikánu koncem července 1715 u východního pobřeží Floridy. Nejde o Antonia de Ubilla, markýze z Rivasu, sekretáře *despacha*, o němž Saint-Simon mluví jinde.

Zároveň ho omrzelo vykonávat úřad prvního ministra jen jakoby potajmu. Chtěl mít jeho titul veřejně, poslat neprodleně kardinála del Giudice zpátky do Itálie, kterému zůstal už jen stín péče o zahraniční věci, a na jeho místo, ale pod sebou, tam dosadit Grimalda, o němž budu mít jinde mnoho příležitostí mluvit.

Mezi Dokumenty se najde mnoho zajímavých podrobností jak o zahraničních věcech, tak o věcech konstituce, sebraných z poštovních dopisů panem z Torcy v několika svazcích, dokud byl vrchním správcem pošt, a které mi později laskavě dal k nahlédnutí. Všechny si zaslouží, aby byly přečteny od začátku do konce; najde se v nich nekonečné poučení a mnoho potěšení při veliké prostotě. Dal jsem je opsat celé jako ty nejlepší původní dokumenty, jaké je možno shromáždit.[6] Vraťme se nyní do Francie.

Ferrant, kapitán pluku du Roi, a Girardin, kapitán pluku gardy, se po domácku pobili pod terasou Tuilerií v úterý 12. listopadu. Jeden byl z těch Ferrantů od parlamentu, druhý syn Vauvraye, který zasedal v radě námořnictva, protože byl dlouho intendantem v Toulonu. Tento druhý byl těžce raněn. Byli to dva muži jako stvoření k tomu, aby svým chováním a svým nepatrným postavením posloužili za příklad veškeré přísnosti proti soubojům. Regent to zprvu, jak se zdálo, chtěl; jeho povolnost se však brzy dala přemoci. Přišli o svá místa, a jejich místa na tom nic neztratila. Tento špatný příklad znovu probudil souboje, které byly jakoby vyhaslé. Podivné je, že vévodovi z Orléans to nebylo nijak zvlášť líto.

Když však o několik dní později pan z Richelieu a hrabě Bavorský[7] spolu vešli do sporu v Chantilly a domluvili se, že se utkají v Boulogneském lesíku v den velkého honu, který tam měl pan Vévoda pořádat pro dámy, dal si je regent oba zavolat, vyčinil jim, vzal od nich slovo a prohlásil, že nedodrží-li je, on je nemine. Tím věc skončila.

Charost mě požádal, abych u regenta vyžádal pro svého syna, pana z Ancenis, nástupnictví ve svém guvernérství v Calais a ve svém jediném generálním místodržitelství Pikardie. Řekl jsem mu, že je vždycky snadno dostane, když dostal nástupnictví ve svém úřadu kapitána tělesné gardy, a proč by je neměl mít stejně jako maršál z Harcourtu. Dostal jsem je hned nazítří.

Rytíř z Bouillonu, který po smrti syna hraběte z Auvergne přijal jméno princ z Auvergne, navrhl regentovi, aby se třikrát týdně konal v sále Opery veřejný ples, kam by se vstupovalo za úplatu, v masce i bez masky, a kde by lóže poskytovaly pohodlí dívat se na ples tomu, kdo by do sálu vstoupit nechtěl. Soudilo se, že veřejný ples, střežený jako Opera ve dnech představení, bude bezpečný před nehodami a vysuší

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento odstavec, od slov „Mezi Dokumenty se najde“ až po „jaké je možno shromáždit“, staří vydavatelé vypustili. Vzbuzuje živou lítost, že nelze nahlédnout do dokumentů pro dějiny tak zajímavých.

7. **Vysvětlivka:** Hrabě Bavorský byl nemanželský syn bavorského kurfiřta Maxmiliána II. Emanuela, vychovaný ve Francii.

ty malé pochybné plesy roztroušené po Paříži, kde k nim tak často docházelo. Plesy v Opeře tedy byly zřízeny za velkého návalu a se vším účinkem, jaký se od nich očekával. Původce nápadu z nich dostal šest tisíc livrů penze, a zhotovilo se zařízení obdivuhodného vynálezu a snadného a okamžitého provedení, kterým se zakryl orchestr a jeviště a přízemí se uvedly do jedné roviny a do dokonalé vodorovnosti. Neštěstí bylo, že to bylo v Palais-Royal a vévoda z Orléans měl jen krok, aby tam po svých večeřích zašel a často se tam ukazoval ve stavu velmi málo vhodném. Vévoda z Noailles, který se mu snažil zalíbit, tam přišel hned na první ples tak opilý, že se tam dopustil všech neslušností, jaké si lze představit.

Vévoda z Orléans měl Vincennes velmi po krk: chtěl mít krále v Paříži. Udělal jsem, co jsem mohl, aby se vrátilo do Versailles. Tam byl člověk jen s dvorem, daleko od všeho toho druhu lidí, kteří z Paříže nevyjíždějí přes noc jinam než na venkov. Kdo měl nějaké záležitosti, našel tam za hodinu všechny lidi, s nimiž potřeboval mluvit, kdežto v Paříži bylo třeba chodit k týmž desetkrát a obíhat všechny čtvrti. Ti, kdo měli na starosti státní záležitosti, by ve Versailles neměli to rozptýlení a ty ztráty času, jaké byly v Paříži; a co jsem bral v úvahu ještě víc, bylo, že daleko od rozruchu parlamentu, tržnic a lůzy nebyl člověk vystaven, jako v Paříži, příhodám nezletilosti, jaké tam zakusil Ludvík XIV. a které ho přiměly odtud tajně odjet jedné noci v předvečer Tří králů.[8] Záleželo mi také na tom vzdálit vévodu z Orléans od zhoubných společností, s nimiž každý večer večeřel, od stavu, v němž se často ukazoval na plesech v Opeře, a od času, který ztrácel skoro na všech představeních těchto podívaných. Ale právě to ho poutalo k pobytu v Paříži, odkud ho nebylo možné dostat. Dal dokonce svolat velkou poradu lékařů, aby krále přivedl zpět do Paříže; ale lékaři dvorní i městští byli téhož mínění, že krále tam lze přivézt teprve poté, co první mrazy pročistí vzduch a uhasí velký počet neštovic, i nebezpečných, které tehdy v Paříži řádily.

Jeho Královská Výsost upravila reformu vojska, která byla provedena skoro hned nato.

Tento princ nepochodil dobře, když mi nevěřil ve věci otců Telliera a Doucina. Provozovali tak nebezpečné pikle a tak okázale, že je Jeho Královská Výsost byla nucena vyhnat. Ještě byl tak povolný, že prvnímu dovolil odejít do Amiens, jehož biskup, stejný fanatik jako on, ale velmi hloupý, byl jeho chráněncem. Uvidíme, že ho bylo třeba vyhnat i z tohoto útočiště, kde vyváděl ještě hůř než v Paříži. Jezuité natropili v Metách a ve Verdunu tolik nepatřičností, že pan z Met byl nucen jim zakázat výkon duchovní služby, a brzy nato ho napodobil biskup z Verdunu, k velkému pohoršení svého bratrance Charosta, který byl fanatičtější než oni, pokud to vůbec bylo možné.

---

8. **Vysvětlivka:** Za Frondy odvezla regentka Anna Rakouská desetiletého Ludvíka XIV. v noci z 5. na 6. ledna 1649 tajně z Paříže do Saint-Germain-en-Laye.

Biron, který neměl žádné jmění a měl mnoho dětí, našel způsob, jak se zbavit nejstarší dcery, se šedesáti tisíci livry, a to bylo všechno, a dal ji Bonacovi, synovci Bonreposovu. Bonac měl schopnosti pro zahraniční věci, v nichž byl skoro vždycky zaměstnán na severu a ve Španělsku. Lassay syn, kterého zesnulý král jmenoval, aby jel do Pruska, raději po králově smrti zůstal u paní Vévodkyně, která si to nepřála o nic méně. Bonac byl určen, aby ho nahradil, ačkoli byl určen pro velvyslanectví v Cařihradě, kam nakonec přece odjel. Pan z Lauzunu, bratr matky paní z Bironu, vystrojil svatbu.

Biron uzavřel zároveň ještě jeden sňatek, velmi odlišný od tohoto: oženil svého syna Gontauta s nejstarší dcerou vévody z Guiche, vysokou, neobyčejně krásnou a dobře urostlou a duchaplnou, které otec dal dvacet tisíc livrů. Gontaut se dvořil osobám, na nichž vévodovi z Orléans záleželo, nebyl ani diskrétní ani skromný a byl vyhnán. Když ho omrzelo střílet zajíce v Bironu, v hloubi Gaskoňska, přišel žít do opatství Saintes, které měla sestra jeho babičky a pana z Lauzunu. Tam mu poslali svolení vrátit se, aby mohl uzavřít ten sňatek, který měl všechny známky, že bude nejšťastnější, a který se přesto obrátil v ten nejnešťastnější na světě.

Ve čtvrtek 28. listopadu se konaly slavné exekvie za zesnulého krále v Notre-Dame se všemi obřady. Maboul, biskup z Alet, tam pronesl smuteční řeč. Kardinál z Noailles tam celebroval a v arcibiskupském paláci dal velkou hostinu třem princům smutečního průvodu, kteří byli titíž jako v Saint-Denis, a mnoha lidem od dvora.

Maršál z Villeroy ztratil dceru, kterou měl jako karmelitku v Lyonu, a zdálo se, že je tím velmi zarmoucen. Velký profous, který svůj úřad dal synovi, ztratil ženu, a to na touž nemoc, na kterou zemřel král, a ve stejném věku. Tyto okolnosti ji utěšily ve smrti. Byla z onoho starého a slavného rodu Monsoreau, který vymřel.

Arcibiskup ze Sens, Fortin de La Hoguette, duchovní státní rada, zemřel také ve vysokém věku. Viděli jsme jinde, jaký byl, a jeho slavné a skromné odmítnutí Řádu Svatého Ducha. Celý jeho život byl neméně slavný čistotou mravů, poctivostí jednání, horlivým pobytem ve svých diecézích, neboť byl předtím biskupem v Poitiers, a všemi povinnostmi výborného pastýře. Byl nesmírně vážený a měl mnoho přátel. Velkým přítelem byl mého otce a já jsem toto přátelství udržoval s péčí, jakou si zasluhovalo a jakou jsem vždy pěstoval u všech přátel svého otce.

Zároveň zemřela paní z Louvois[9]. Byla to velmi velká ztráta pro její rodinu, pro její přátele a pro chudé a jedinečný příklad toho, co dokáže moudré, důstojné a soustavné chování, řízené poctivostí, zbožností a pouhým zdravým rozumem. Byla to velká dědička rodu, jehož lesk nesahal dál než k maršálovi ze Souvré, otci jejího děda; ale tento maršál byl slavný a měl děti, které byly slavné také a které všichni dohromady postavili jméno Souvré ve světě na takovou úroveň, která by při hlubším zkou-

9. **Vysvětlivka:** Anne de Souvré (1646–1715), markýza z Courtenvaux, dědička rodu Souvré, od roku 1662 manželka ministra Louvoise; matka Barbezieuxova a vévodkyně z Villeroy.

mání nezískala, a která měla svůj zdroj v duchu, zásluhách, přízni a vysokých úřadech tohoto maršála; ty korunoval úřadem vychovatele Ludvíka XIII. a prvního šlechtice jeho komory, a tento úřad přešel na jeho syna spolu s guvernérstvím Touraine a Fontainebleau. Oba byli také rytíři řádu. Jiný z jeho synů byl velkým převorem Francie, hrál velkou roli a zastával význačné úřady doma i v cizině.

Maršál ze Souvré měl dvě dcery, které k tomu přispěly přinejmenším stejnou měrou: paní z Lansacu, vychovatelku zesnulého krále, která tento úřad předávala z matky na dceru až k vévodkyni z Tallard, a paní ze Sablé, tak známou svým duchem a jedinečnou vážností, kterou si dovedla získat a uchovat po celý život.

Jejich bratr se oženil se sestrou prvního maršála z Villeroy; z pěti dětí, které s ní měl, mu zůstal jen jeden syn, který zemřel dokonce ještě před ním a který měl s jednou Barentinovou jen jedinou dceru, která se narodila dokonce až po jeho smrti a která, kromě matky, jež neměla ani jméno ani rodinu a znovu se provdala za pana z Boisdauphinu, ztratila všechny své blízké dřív, než dosáhla věku pro sňatek. Zůstal jí jen první maršál z Villeroy, bratr její babičky, který byl jejím poručníkem. Byl to prozíravý muž, který tak velké jmění neudělal nadarmo a který si nedal o nic menší práci, aby si ho udržel. Ze všech těch význačných lidí, kteří se mu dvořili kvůli sňatku s touto neteří, krásnou, vysokou, dobře urostlou a tak bohatou, o níž rozhodoval sám, dal přednost panu z Louvois, k pohoršení celé Francie; ale pan Le Tellier, jeho otec, byl tehdy na samém vrcholu své přízně a ve vrcholném rozkvětu svého ministerstva. Villeroy si chtěl získat takové přátele službou tak velkou, zvlášť v té době, nad jejich dosah, a za nic nepokládal všechno, co by se mohlo říkat o oběti své praneteře, kterou přinášel sám sobě.

Měla ten nejvznešenější vzhled na světě, tu nejkrásnější a nejvyšší postavu; byla to brunetka a krásná; málo ducha, ale zdravý rozum, který zůstal po dobu manželství udušen, ačkoli k úctě, kterou Louvois vždy prokazoval jí i všemu, co k ní patřilo, se nedalo nic přidat.

Místo aby smrtí tohoto ministra upadla, pozvedla se a dovedla si získat skutečnou osobní vážnost, která z její rodiny, kde vládla, přešla ke dvoru i do města, kde se uzavřela a kde dovedla vést velký dům, aniž překročila meze svého postavení a svého vdovství. Shromažďovala v něm svou rodinu a své přátele a trávila život dobrými skutky, bez okázalosti a bez rozruchu. Je nesmírné, kolik rozdávala almužen a jak vznešeně a spořádaně je rozdělovala. Jezdila ke dvoru přespat jednu noc, jednou či dvakrát do roka, vždy v doprovodu celé své rodiny. Její příjezd byl událostí. Chodila na králův večerní stůl a král ji vždy velmi vlídně přijímal, a celý dvůr po jeho příkladu. Jinak skoro žádné návštěvy, dokonce ani v Paříži. Celé léto trávila ve svém krásném domě v Choisy s dobrou společností, ale slušnou a vybranou, přiměřenou jejímu věku. Jedním slovem vedla život tak čestný, tak přiměřený, tak slušný a tak důstojný, jemuž se nikdy v ničem nezpronevěřila, že její smrt, která byla podobná je-

jímu životu, byla zoufalstvím chudých, bolestí její rodiny a přátel a skutečnou lítostí veřejnosti. Jí vymřel rod Souvré.

Princezna wolfenbüttelská, sestra vládnoucí císařovny a žena careviče, který později skončil tak tragicky, zemřela na kopnutí do břicha, které jí dal manžel, když byla těhotná.[10] Ješitnost jednoho malého knížete, jejího děda, ji obětovala barbarům, které si chtěl císař získat. Její zjev, její duch a její ctnost si zasloužily lepší osud. S tím nejruštějším z Rusů byla vždy nešťastná a ochrany a laskavosti se jí dostávalo jen od slavného cara, svého tchána.[11]

Lékaři byli znovu svoláni kvůli králově návratu do Paříže a znovu žádali několik týdnů; vévoda z Orléans se proto rozhodl konat ve Vincennes už jen dvě zasedání regentské rady týdně a další dvě v Paříži, v králově apartmá v Tuileriích. Byla to velká úleva pro všechny, kdo v ní zasedali a pro něž byly ty ustavičné cesty do Vincennes uprostřed zimy velmi namáhavé a připravovaly je o mnoho času.

Princ Camille, jeden ze synů pana Velkého, zemřel v Nancy. Byl to velmi dobře urostlý muž, velmi obratný ve všech tělesných cvičeních, který měl ducha, rozum, rozhled, dokonce i něco z Guisů, ale byl zasmušilý, temný, samotářský, mlčenlivý, povýšený a nesmírně pyšný. Unaven svou chudobou, ještě víc jhem domácnosti ve svém věku a vojenskou službou, která ho nikam nevedla, samotář z vlastní záliby uprostřed světa, našel, jak jsme viděli, způsob, jak se uchytit v Lotrinsku a získat tam první úřad tohoto malého dvora s velmi hojným zaopatřením pohodlí, kromě dvaceti čtyř tisíc livrů penze či platu a šestnácti tisíc livrů, které bral z Francie, z poloviny z penze na arcibiskupství v Auchu, z poloviny z králova daru na nosítka. Nuda ho pronásledovala v Lotrinsku jako všude jinde. Měl velmi rád víno a stůl, ale nebyl u něho nijak příjemný, jako nikde. Viděli jsme, že pan z Vaudemontu na něho spadl jako bomba s tou předností, kterou mu pan Lotrinský dal hned po svých dětech a bratrech. Camille byl během Vaudemontových pobytů vždy nepřítomen. Tato nelibost mu velmi ztrpčila jeho postavení. Nebyl ženatý a nikdo ho nepostrádal, dokonce nikdo z jeho rodiny.

Trevírský kurfiřt[12], bratr vévody lotrinského, zemřel ve stejné době ve Vídni na neštovice. Ten byl velmi oplakáván pro svou osobu i pro svá postavení. Jeho volba

---

10. **Ediční poznámka:** Šarlota Kristýna Brunšvicko-Wolfenbüttelská (1694–1715), od roku 1711 manželka careviče Alexeje, zemřela v listopadu 1715 v Petrohradě několik dní po porodu syna Petra, pozdějšího cara Petra II.; zpráva o manželově kopanci byla dobová fáma. Jejím dědem byl vévoda Anton Ulrich Brunšvicko-Wolfenbüttelský, sestrou císařovna Alžběta Kristýna, manželka Karla VI.

11. **Vysvětlivka:** Carem je Petr I. Veliký (1672–1725), ruský car od roku 1682, od roku 1721 imperátor; zemřel v únoru 1725 v Petrohradě po těžkém onemocnění močových cest. Jeho syn, carevič Alexej Petrovič (1690–1718), uprchl roku 1716 do Vídně, po návratu byl za velezradu odsouzen k smrti a roku 1718 zemřel v Petropavlovské pevnosti po mučení.

12. **Vysvětlivka:** Karel Josef Lotrinský (1680–1715), mladší bratr vévody Leopolda, biskup olomoucký a osnabrücký, od roku 1711 arcibiskup a kurfiřt trevírský.

stála lotrinského vévodu velmi mnoho. Byl také biskupem osnabrückým a měl i jiná obročí. Jiný bratr, opat ve Stavelotu a velký převor Kastilie, zemřel na tutéž nemoc předešlého roku.[13]

Nejstarší syn maršála z Harcourtu, nový nástupce v jeho úřadu, se oženil s nejstarší dcerou vévody z Villeroy. Maršál z Villeroy vystrojil velmi skvělou svatbu.

Vévoda z Orléans, povolný, jak jsem už poznamenal, v soubojích, dovolil Caylusovi, aby přijel očistit se ze svého souboje, o němž jsem mluvil na svém místě[14], s nejstarším synem hraběte z Auvergne, mrtvého už dávno. Přijel kvůli tomu schválně ze Španělska, kde od té doby stále sloužil s vyznamenáním a byl generálporučíkem. Tři nebo čtyři dny ve vězení Conciergerie skončily jeho záležitost a tři nebo čtyři další jeho návštěvy u těch, koho tu ještě znal, načež se vrátil převzít velení v Extremaduře, uprázdněné smrtí markýze z Bay, které mu španělský král svěřil. Udělal tam pak tu nejúplnější kariéru. Budu mít příležitost mluvit o něm jinde. Byl bratrem biskupa z Auxerre a švagrem paní z Caylusu, oblíbené neteře paní z Maintenon, o níž tu byla nejednou zmínka.

Slabost vévody z Orléans, která mu po celý život všechno kazila, se v té době projevila tím nejnápadnějším rysem, který mu nesmírně uškodil míněním, jaké si o něm lidé utvořili, a který vůči němu určil, nebo spíš rozvrátil, chování mnoha lidí. Viděli jsme, jak se k tomu naskytly příležitosti, že nikdo tohoto prince neurazil tak často ani tak bezdůvodně, ani tak krutě jako La Feuillade. Viděli jsme, jaké bylo jeho počínání u Turína, jeho veřejné řeči při smrti pana Dauphina a paní Dauphine; že to byl jediný člověk, proti němuž se princ při této poslední příležitosti rozzlobil tak, že mu chtěl dát nařezat holí, čemuž jsem jen s největší námahou zabránil. La Feuillade se svou falší, svou maskou filozofie, svou epikurejskou morálkou, svou nízkostí až k nedůstojnosti, když šlo o přízeň, svou nezměrnou ctižádostí, která si dovolovala všechno, a svou nesnesitelnou povýšeností ve štěstí, neuhodl, že vévoda z Orléans se stane pánem. Zoufal si tedy, že ho králova smrt vysvobodila z hluboké nemilosti, kterou od Turína nic nedokázalo zmírnit, jen aby upadl do jiné, tím trapnější, že si ji vykopal sám svými bezdůvodnými zločiny. Byl zoufalý, že z ní nevidí žádné východisko, když jeho osud v mžiku změnil úder kouzelného proutku.

Viděli jsme, že ho hanebná prostopášnost a jiné okolnosti úzce spojily s Canillacem, který ho miloval tím vroucněji, že jeho pýše lichotila převaha, kterou mu La Feuillade nad sebou nechal získat, až ho pokládal a jednal s ním jako se svou věštírnou. Tatáž Canillacova pýcha, spojená s přátelstvím, ho přiměla zneužít přátelství

---

13. **Ediční poznámka:** Opatem ve Stavelotu a Malmedy byl František Antonín Lotrinský (1689–1715), nejmladší bratr vévody Leopolda; zemřel v červenci 1715 v Lunéville, tedy téhož roku jako trevírský kurfiřt, nikoli „předešlého roku".

14. **Vysvětlivka:** Rytíř z Caylusu se roku 1697 v Paříži utkal s nejstarším synem hraběte z Auvergne, zvaným bailli z Auvergne. Caylus musel uprchnout z království a vstoupil do španělských služeb; jeho protivník, maltézský rytíř, byl pařížským parlamentem oběšen *in effigie*.

vévody z Orléans až k tomu, že ho zradil, a vrátit La Feuilladově ctižádosti život. Canillac znal prince, s nímž měl co dělat, až příliš důkladně. Přemohl se a o tomto plánu, který mohl uspět jen v tajnosti, mlčel. Podnítil regenta strachem, zájmem a ctí, jedno stejně nepatřičně jako druhé, předvedl své krasořečnictví tónem autority a sehrál svou úlohu tak šťastně, že regent, který se ukázal neúprosným vůči hraběti z Roucy jen proto, že to nebyl muž, přijal skoro jako službu příležitost, kterou mu Canillac nabídl, znovu si získat La Feuilladu, o němž se mu vzhledem k látce, kterou v něm znal, snadno namluvilo, že je od něho čeho se bát i co očekávat.

Příležitost obchodu s guvernérstvím Dauphiné, které Canillac přemluvil vévodu z Orléans, jenž na nic takového nepomýšlel, koupit od La Feuillada, jenž velmi potřeboval peníze, pro vévodu z Chartres, byla obratně využita, aby se stala zdrojem celých přívalů milostí a dobrodiní pro La Feuillada, jak brzy uvidíme. Ty podivně popudily svět, dokonale zpravený o tom, co La Feuillade od regenta zasluhoval. Odvrátily také od nového oblíbence všechny jeho přátele, nepřátele vlády, s nimiž ustavičně kritizoval a moralizoval, z nichž mnozí byli v různých ohledech význační a kteří se už necítili v ničem bezpečni s člověkem tak naprostých a náhlých obratů. V dalším uvidíme, jaké bylo La Feuilladovo chování a jeho dokonalý nevděk a jaká byla katastrofa obou přátel. Jakmile došlo ke smíření, byl La Feuillade jmenován velvyslancem v Římě.

Se vším svým duchem, svým leskem a svými okázalými řečmi nevěděl vůbec nic na světě, neměl nikdy ani vážnost ani důstojné vystupování, oblékal se a žil vždycky jako v osmnácti letech, a často i tak mluvil; s Italy, k nimž ho posílali uprostřed žáru sporu o konstituci, neměl nic společného kromě víry a mravů. Proto také nikdy vážně nepomýšlel tam odjet, ale jen shrábnout velké peníze na svou výpravu, z nichž dal jen pomalu udělat jediný kočár, a dávat si vyplácet plat, jako by byl v Římě. Tato hra trvala několik let, po nichž už o velvyslanectví nebylo řeči; byl by se ho jistě zhostil stejně dobře jako obléhání Turína.

Nový vévoda z Valentinois naléhal, aby byl přijat do parlamentu, a pairové při té příležitosti také naléhali, aby se skoncovalo s uchvácenými výsadami, na které si stěžovali. Pan Vévoda tvrdil, že vévoda du Maine a hrabě z Toulouse už nemají přecházet parket. To všechno způsobilo, že přijetí vévody z Valentinois bylo odloženo, a vyvolalo nové rozladění mezi panem Vévodou a vévodou du Maine.

La Garde, Desmaretsův důvěrný úředník, byl napaden kvůli velkým sumám, do nichž byl jeho pán z doby svého ministerstva značně zapleten. Jedna ženská z lidu, které se říkalo paní La Fontaine, podala proti němu udání, která se zdála tak závažná, že po přezkoumání ve finanční radě bylo uznáno za vhodné postoupit věc parlamentu. Vévoda z Noailles se po tom, co jsme viděli o Desmaretsovi, jenž ho při jeho návratu ze Španělska v nemilosti zahřál na své hrudi jako jediný člověk v úřadě, který ho přijal, a který ho navíc naučil všemu, co chtěl o financích vědět, nestyděl veřejně vystupovat jako ochránce paní La Fontaine; to vzbudilo silné podezření, že ji poučil

a podnítil. Desmaretsovi přátelé proti tomu hodně křičeli. Maršál z Villeroy a Effiat nešetřili silami a chránili svého přítele, jak jen mohli. Nemohli však zabránit, aby nemusel snést soudní příkazy a jiné velmi nepříjemné procesní úkony. Nějaký čas se o tom mluvilo různě. Vzpomínka na aféru se čtyřsoustými mincemi[15] dodávala obviněním věrohodnosti a Desmarets tu zaplatil úroky ze svých dřívějších urážlivých a hrubých kousků. Vyvázl z toho však velmi dobře a vévoda z Noailles z toho měl jen hanbu. Nic z toho nepřišlo do regentské rady; mohl jsem tedy využít toho, že jsem o tom mohl úplně mlčet. Ale Desmarets ještě nebyl u konce.

Sotva se těšil z uspokojení, že se ze záležitostí čistě vymotal, když vévoda z Noailles, vzteklý, že v nich podlehl, přesvědčil regenta, že Desmarets, který byl v úřadě přítelem a ochráncem předních finančníků, je všechny dosud drží v hrsti a svými pletichami s nimi maří veškerý plod jeho práce ve financích. Tak byl Desmarets, bez oddechu pronásledovaný tímto vděčným přítelem, varován, že jeho vyhnanství je rozhodnuto a že mu bude co nevidět oznámeno.

Louville se oženil s jeho neteří a chtěl mě s ním, jak jsme viděli, usmířit úplně na konci králova života, o čemž jsem nechtěl ani slyšet. Přišel mi vylíčit smutné postavení této mouchy pronásledované pavoukem, která už už padala do jeho sítí. Zeptal se mě, zda budu neúprosný. Nevynechal nic, aby mě vyburcoval k velkorysosti a zároveň podnítil i mou odvahu potěšením, že mu zmařím úder. Neodvážil bych se říci, že tento poslední tah byl zbytečný. Podivil jsem se, že s Effiatem a maršálem z Villeroy v zádech mě Desmarets při tom, jak jsme spolu na tom byli, ve své naléhavé tísni dal vyhledat. Louville mi dal na srozuměnou, že jsou otupeni aférou té La Fontaineové a že jsem jediné útočiště, k němuž se dá uchýlit. Trochu jsem si liboval v tom, že se nechám prosit, a v pohledu na bývalého pašu, kterého jsem svrhl za to, že pohrdl mým dávným přátelstvím, toho tak nadutého, tak hrubého, tak drzého vezíra, jak se mi takřka vrhá k nohám prostřednictvím Louvilla a prosí mě o ochranu proti střelám našeho společného nevděčníka. Nakonec jsem mu ji poskytl; a Louville, celý šťastný, mu běžel tu novinu donést.

Hned nazítří jsem mluvil s regentem o pověstech, které kolovaly o Desmaretsově vyhnanství. Odpověděl mi, že zatykač (*lettre de cachet*) bude co nevidět vystaven, a vyložil mi obšírněji důvody, které jsem právě uvedl, aniž se ostýchal jmenovat mi Noaillese a stížnosti, které mu přednesl. Usmál jsem se a řekl jsem mu, že ví až dost dobře, že ty dva muže nemám rád, ale že mám rád jeho pověst; že právě viděl na aféře La Gardově a na aféře té paní La Fontaineové, která po ní s takovým hlukem tak brzy následovala, že se hledá všechno, co se dá vyhrabat, aby se Desmarets zničil; že navzdory umění, vlivu a té nejokázaleji projevované vůli vyšel z obou čistý; že tedy pokládám za velmi málo slušné trestat jako viníka člověka, který právě dokázal

15. **Vysvětlivka:** Roku 1683 byl Desmarets obviněn z nepoctivostí při ražbě čtyřsoustých mincí a po Colbertově smrti zbaven místa intendanta financí a vypovězen na svůj statek Maillebois.

nepravdivost podobných obvinění, a že on, regent, o němž se často říká, že je příliš dobrý, se ochotou k tomuto vyhnanství stává společníkem těch, kdo si tímto třetím pronásledováním právem získávají u veřejnosti nenáviděné jméno pronásledovatelů; že v podstatě stížnosti, které mu byly předneseny, obsahují jen vágní obvinění, které by mohlo padnout na kohokoli, kdo se vyzná ve financích a kdo by se jimi s jakoukoli autoritou zabýval; že nanejvýš by mohly zasloužit, aby se Desmarets dal varovat, aby se choval moudřeji a opatrněji, ale ne trest za věc, které se podle všeho nedopustil, po příkladu svého zetě vyhnaného do Burgundska pro podobné obvinění, a když byl nově poučen oběma aférami, z nichž právě vyvázl a v nichž se šlo jen po jeho zkáze. Zkrátka mluvil jsem tak dobře, že mi regent nejen slíbil, že už na Desmaretsovo vyhnanství nebude pomýšlet, ale dovolil mi dát Desmaretsovi jeho jménem vzkázat, aby se toho už neobával; a regent mi slovo dodržel.

Rychle jsem dal vědět Louvillovi, co jsem dosáhl, a ten se mě po chvále a díkách zeptal, zda bych odmítl přijmout je od Desmaretse. Šel mu donést dobrou novinu a hned se vrátil zapřísahat mě, abych mu dovolil přijít ke mně. Byl jsem tak zlomyslný, že jsem se nechal ještě prosit, a pak jsem svolil, že se s ním za pět nebo šest dní setkám u Louvilla, jakoby náhodou, abych tak těsně k tomu, co se právě stalo, nepřipojil veřejné usmíření. Lze si představit, co mi Desmarets u Louvilla řekl; pak přišel ke mně a znovu jsme se stýkali.

Příštího jara jsem odjel na několik dní do La Ferté v přestávce mezi zasedáními rad. Desmarets byl právě u sebe v Maillebois, které je odtud čtyři míle. Přijel na oběd do La Ferté a byl zvědav na mnoho věcí, které jsem udělal v parku za ty dlouhé roky, kdy tam nebyl. Měl dnu; park je velký; nasedli jsme oba do bryčky. Rozhovor se brzy stočil na minulou i nynější vládu. Mluvili jsme spolu upřímně. Připomněl jsem mu, co mě na něm pro jeho povahu a jeho víc než nedbalost vůči mně rozhněvalo, a otevřeně jsem mu vypověděl, jak jsem způsobil, že byl zbaven svého místa. On se stejnou upřímností přiznal, že se mu zatočila hlava; že jeho dřívější neštěstí, která ho měla poučit o úřadech, dvoru a světě a připoutat ho k jeho starým přátelům, ho po jeho návratu nedokázala učinit moudrým v praxi ani ho uchránit před tím, aby se nedal strhnout; že je pravda, že za všechno pokládal krále a paní z Maintenon a všechno ostatní za nic; pravda také, že zvyklý tak dlouho na jejich vládu, a protože se k nim po svém návratu dostával každý den, pokládal je za nesmrtelné a nikdy si nepředstavil, že by mohli zemřít; že si u nich myslel, že stojí velmi dobře; že myslel jen na to, jak se u nich udržet, a že věnoval pozornost jen těm, kdo u nich stáli dost dobře, aby k tomu mohli přispět. Stokrát jsem si v duchu ten tak neobyčejný rozhovor opakoval. Trval celou projížďku a zastínil všechnu krásu mého parku, aniž jsem si toho všiml. Neskončil, aniž jsme každý řekli pár slov o našem dobrém a váženém příteli vévodovi z Noailles. Po tak rovné a tak neobvyklé otevřenosti z obou stran nás hodina odjezdu s lítostí rozdělila, a až do jeho smrti jsme se stýkali na základě přátelství a upřímnosti. Pozítří jsem k němu měl jet na oběd do Maillebois; ale nazítří mi

dal vzkázat, že ho zachvátila silná ledvinová kolika a že mě prosí, abych nejezdil. Později jsem se dozvěděl, že byla prudká a trvala několik dní. Nevím, zda mu ten otřes nezpůsobila má upřímnost. Musel jsem se vrátit do Paříže; on se tam brzy nato vrátil také. Myslel jsem, že si tato příhoda pro svou kuriózní vzácnost zasluhuje místo zde.

Jednoho rána, kdy regentská rada zasedala v Tuileriích o zahraničních věcech, jsme byli překvapeni, že vévoda z Noailles požádal, aby mohl vstoupit kvůli naléhavé záležitosti. Chvíli mluvil v koutě s vévodou z Orléans a pak navrhl zvýšení hodnoty mincí. Překvapení bylo velké. Regent mluvil po něm o neštěstí této nutnosti, ale jako ten, kdo je už rozhodnut. Hlasovalo se dost zmateně, mezi odporem a strachem znelíbit se. Když došlo na mě, vyložil jsem všechny nevýhody sahání na minci, na základě dějin a příkladů z našich dnů, a klamnost okamžité úlevy, která s sebou nese tak dlouhé a tak zhoubné následky pro směnný kurz, pro peněžní trh a pro obchod všeho druhu, a uzavřel jsem tím, aby se ponechala na úrovni, na které byla, když už nebylo možné ji snížením přiblížit její vnitřní hodnotě. Sklidil jsem potlesk, ale prohrál jsem. To přesto vyvolalo jisté reptání, a to hodně mezi veřejností.

Vévoda z Orléans prohlásil d'Antina vrchním správcem staveb, tak jako Torcyho vrchním správcem pošt. Byly s tím obtíže v parlamentu a v účetní komoře.

Tento princ se zúčastnil, jako to dělával zesnulý Monsieur, vánočních pobožností v Saint-Eustache a u otců oratoriánů v ulici Saint-Honoré. Méně kalendářních pobožností a méně nevázanosti po večerech by bylo utvořilo život vyrovnanější a slušnější. Ještě není čas o tom mluvit, stejně jako o podrobnostech jeho dní. Je třeba postoupit ještě o něco dál, abych se o tom mohl rozepsat vhodněji.

Konečně v pondělí 30. prosince odjel král po obědě z Vincennes do Paříže, posazený ve svém kočáře stejně málo slušně, jako byl posazen cestou z Versailles do Vincennes. Seděl vzadu mezi vévodou z Orléans a vévodkyní z Ventadour; maršál z Villeroy vpředu mezi panem du Maine a princem Karlem, velkým štolbou; maršál z Harcourtu, kapitán tělesné gardy ve službě, u králových dvířek, to jest vpravo. Pan První předešel rychlostí u druhých dvířek vévodu z Albretu, velkého komořího, kterého tam vévoda z Orléans zavolal.

Už jsem vyložil právo na místa v králově kočáře při cestě z Versailles do Vincennes. Dodám jen, že ani pan du Maine, ani maršál z Villeroy neměli žádný důvod tam sedat, dokud byl král v rukou žen, a jejich místa by byla právem obsazena vévodou z Tresmes, prvním šlechticem komory, který měl ten rok službu, a vévodou z Albretu. Předbíhání mužů z výchovy začalo ve Vincennes, kde dostali byty. V Tuileriích dostal maršál z Villeroy krásný byt a později vzal byt královnin, sousedící s královým, a pan du Maine dostal dole krásné apartmá dauphinů. Pan z Fréjus dostal jeden byt nahoře. Podvychovatelé atd. tam dostali byty také. Město pozdravilo krále při jeho příjezdu proslovem a král našel velký dav až ve svém apartmá. Tak skončil rok 1715.

Kapitola patnáctá

1716. — Pan du Maine mi bez příčiny vykoná návštěvu. — Navštívím vévodu a vévodkyni du Maine, kteří ke mně mluví velmi podivně, ale velmi zdvořile. — Abbé Dubois duchovním státním radou. — Mnoho biskupství a opatství rozdáno. — Podivná předpověď o Cambrai. — Obchodní rada. — Pan Vévoda a vévoda du Maine vstupují do válečné rady. — Smrt ovdovělých královen švédské a polské. — Smrt, povaha a dědictví vévodkyně z Lesdiguières-Gondi. — Smrt paní z Grancey. — Smrt a povaha Coulangese a povaha jeho ženy. — Smrt Cavoyova. — Úctyhodné a obdivuhodné vdovství jeho ženy. — Smrt slečny z Acigné. — Smrt Parabère va. — Sňatek jediného syna pana z Castries. — Podivná zvláštnost vévodkyně z Orléans. — Sňatek Broglieho, který zemřel jako maršál Francie a vévoda, s rodačkou ze Saint-Malo. — Sňatek Bellegarda s jedinou dcerou Vertamontovou, jemuž dají râpé *řádu. — Podivný nával těchto* râpé *a veteránů. — Sňatek Maubourga s dcerou maršála z Besons. — Sňatek vévody z Melunu s dcerou vévody z Albretu. — Sňatek markýze z Villeroy s nejstarší dcerou prince z Rohanu, uzavřený a pak s hlukem zrušený, což mu princ nikdy neodpustí. — Ten provdá svou dceru za vévodu z La Meilleraye a markýz z Villeroy se ožení s nejstarší dcerou vévody z Luxembourgu. — Courtenvaux ožení svého syna s poslední dcerou maršálky z Noailles a dá mu svůj úřad kapitána Sta Švýcarů.*

Než začnu vyprávět o událostech tohoto roku 1716, je třeba se na chvíli vrátit do roku předchozího, k přípravě toho, co z nich bylo první. Pan du Maine a já jsme spolu byli stále na stejné noze od té podivné návštěvy, kterou jsem mu vykonal, když na nás nechal prasknout provaz, který nám v aféře s čepicí tak zlomyslně natáhl. Vídali jsme se bez ustání v regentské radě; snažil se tam ode mne vylákat nějakou zdvořilost všemi těmi, jimiž mě sám předcházel, aniž se ovšem odvážil na mě promluvit; shledával mě vždy stejně suchým a strohým, pomalým a úsečným v opětování dlouhých a okázalých poklon, jimiž mě zahrnoval. Král už nebyl; paní z Maintenon už nebylo třeba se obávat. Za jejich časů jsem ho nešetřil a od toho tichého výbuchu jsem se k němu nechoval o nic zdvořileji. Chápal, že teď se budu krotit ještě mnohem méně; viděl mě s regentem v naprosté volnosti a v důvěře, která ze mne dělala osobnost; jeho bázlivost se toho lekala; nevěděl, jak se ke mně zase přiblížit.

V tomto vzájemném postavení jsem byl ke konci pobytu ve Vincennes velmi překvapen, když jsem jednoho rána, kdy jsem tam přespal, uviděl vévodu du Maine vstoupit do mého pokoje. Zakryl své rozpaky nenuceným vzezřením a s tisícerou pozorností se se mnou bavil, jako bychom spolu nikdy nic neměli, aniž se mnou mluvil o čemkoli z minulosti. Byl to člověk, který ze všech na světě nejlépe vládl slovem a

uměl vést všechny druhy rozhovorů. Použil toho nadání se vším svým půvabem a nic neopomněl, aby se mi zalíbil, aniž se byť jen v nejmenším dotkl čehokoli podstatného. U sebe doma jsem se tedy musel snažit platit stejnou mincí. Ačkoli hra nebyla vyrovnaná, vyvázl jsem z ní docela slušně, s dostatkem řečí a zdvořilosti, abych nic nepostavil proti sobě, a s dostatkem zdrženlivosti, hlavně v poklonách, abych nic nedal ze svého. Trvalo to přes půl hodiny mezi čtyřma očima; bylo to před ranním zasedáním regentské rady a vůbec ne v hodinu návštěv. Už tím mi byla chvíle, kterou si zvolil, podezřelá; když odešel, cítil jsem se dvojnásob ulehčeně, že jsem se ho zbavil a že to byla pouhá návštěva. Byla to první věc, kterou jsem řekl regentovi, chvíli předtím, než jsme zasedli k radě. Společně jsme se zasmáli strachu toho člověka, který ho ještě nedávno pokládal za tak málo, a mne, jak se rozumí, za nekonečně méně. Regent mě přesto vybízel, abych mu návštěvu oplatil, a když už učinil ten první krok, abych mu na místech, kde jsme se nutně setkávali oba, projevoval méně odstupu a suchosti. Jakkoli rozumná ta rada byla, po tom, co se stalo a co jsem vyprávěl na svém místě, mě stálo přemáhání se jí řídit. Nikdy jsem nebyl falešný: připadalo mi jako falešnost žít s vévodou du Maine jako s kterýmkoli jiným lhostejným člověkem. Přesto jsem se tomu z nutnosti slušnosti podřídil, jak jsem dokázal, myslím, že dosti nevlídně, a vždy jsem se, jak jen jsem mohl, vyhýbal tomu, abych se ocitl na dosah jeho rozhovoru, a vždy mě trápilo, jak zahazuje své poklony a všechny ty lichotky, jimiž se mi ustavičně snažil přiblížit a předejít mě.

Arzenál byl celý rozkopán, aby se tam pro něj postavil krásný byt. Dům, který si dával stavět na konci ulice de Bourbon nad řekou, byl sotva započat; bydlel výpůjčkou v domě prvního prezidenta v ulici Sainte-Avoye v Marais, neboť první prezident díky svému úřadu bydlel v Justičním paláci. Tam jsem ho šel navštívit v prvních dnech po králově návratu z Vincennes do Paříže a zvolil jsem si konec dopoledne, abych měl jistou záminku, že neuvidím vévodkyni du Maine. Nic jsem tím nezískal; byl jsem přijat se vší horlivostí, dokonce s díky. Brzy nato, když jsem chtěl odejít, mi řekl, že by mu vévodkyně du Maine nikdy neodpustila, kdyby mě nechal odejít, aniž bych ji navštívil. Marně jsem se bránil a vymlouval; zavedl mě k ní proti mé vůli, posadil mě do křesla u čela její postele a sám se posadil naproti mně. Přijetí bylo stejné; neboť žena dělala se sebou i se svým jazykem, co chtěla, o nic méně než muž, a když se jí zachtělo, s nemenším půvabem a zdvořilostí. Myslel jsem, že aspoň vyváznu s řečmi tohoto druhu; ale vůbec ne; lichotky ustoupily vážným věcem, což mě velmi překvapilo, ale nijak mě to neuvedlo do rozpaků. Bylo tam s námi sedm nebo osm mužů či žen z jejich domácnosti. Paní du Maine mě v souvislosti s domem, v němž jsem ji navštívil, přivedla na řeč o prvním prezidentovi, neboť slovo vedla vždy ona a pan du Maine se do rozhovoru jen vmísil. Odpověděl jsem, že přátelství, které k tomuto soudci chová, jak vím, mi v její přítomnosti zavírá ústa. Naléhala na mě, a tak dlouho, že byla uspokojena, a já také. Jen se tomu smála a pan du Maine, který v podobných řečech vynikal, je ještě protáhl. Chtěl jsem se rozloučit; oba zvolali, že je

pro ně takové potěšení mě vidět, že je chtějí ještě prodloužit. To mělo znamenat tak nové a tak vzácné, neboť od návštěvy, kterou mi vykonal pan du Maine, jsem u něho ještě nebyl, a když jsem se s ním před aférou s čepicí vídal, bylo to nesmírně zřídka a vždy, aniž bych chodil k vévodkyni du Maine, která ostatně u dvora takřka nikdy nebyla. Hned nato, jako by se bála, že promeškápříležitost probrat se mnou tuto kapitolu, začala se mnou mluvit o panu Vévodovi a o nich, jejichž spory kvasily, aniž se ještě příliš projevovaly. Chtěl jsem se tomuto tématu vyhnout, ale donutila mě k němu nekonečnými otázkami, jemně přiostřovanými vévodou du Maine, takže jsem se tam ocitl jako na lavici obžalovaných, poslouchán a pozorně sledován tou malou skupinkou lidí, kteří nás obklopovali. Nakonec jsem se z toho vyprostil tím, že jsem jim řekl, že pan du Maine, a tedy i ona, už dávno musí vědět, co si o tom myslím, protože jsem to více než jednou řekl jemu samému.

Doufal jsem, že touto odpovědí, která říkala všechno a nevysvětlovala nic podrobně, rozhovor utnu. Paní du Maine se s ní nespokojila, a s žertem na adresu pana du Maine, že jí neříká všechno, na mě naléhala, abych mluvil jasněji. Tento postup mě v duchu rozzlobil. Řekl jsem jí tedy, že když už stůj co stůj chce znovu slyšet to, o čem mě nepřesvědčí, že jí to pan du Maine v pravý čas nesdělil, uposlechnu ji, jen ať si laskavě zapamatuje, že mi to přikázala; a nato jsem jí zopakoval, že jsem velmi spokojen, že jsou princi krve s nástupnickým právem na korunu,[1] protože s těmi nemáme co řešit; že pokud v tomto postavení zůstanou, nemáme co namítat; ale ať si dají dobrý pozor, aby si je udrželi, protože kdyby z něho vypadli, nesnesli bychom jejich prostřední postavení a udělali bychom vše, co je v našich silách, abychom je neviděli mezi princi krve a námi. Oba, jimž to bylo nanejvýš vzdáleno od mysli, uznali, že mám pravdu a že si nemají nač stěžovat, když shledáváme dobrým postavení, jehož požívají. „Ale," dodala, „nebudete proti nám popouzet prince krve?" — „Madame," odpověděl jsem jí, „to nejsou naše věci, nýbrž věci princů krve, kteří naši radu nepotřebují a také si ji od nás nežádají." Tak jsem tančil na laně nad tak choulostivou otázkou. Zůstali spokojeni se vším, co jsem jim řekl, protože spokojeni být chtěli, a já ještě více, že jsem z toho vyvázl, aniž bych zakolísal na jednu či na druhou stranu. Roztomilosti z jejich strany začaly znovu jedna přes druhou a opustil jsem je konečně po přinejmenším dobré hodině, která mi připadala dvojnásobná. Pan du Maine mě doprovodil a nekonečně se klaněl. Od té doby jsem paní du Maine u ní doma už nikdy neviděl a pana du Maine v Tuileriích jen nesmírně zřídka. Ale v radě a někdy u vévodkyně z Orléans, kde jsem ho potkával, se vůči mně překonával, a já jsem také dělal, jak nejlépe jsem uměl, dobrou tvář, která, abych řekl pravdu, nebyla příliš dobrá, a vždy s velkou zdrženlivostí: nikdy jsem ho neoslovoval první, téměř

1. **Vysvětlivka:** Ludvík XIV. ediktem z července 1714 přiznal svým legitimovaným synům, vévodovi du Maine a hraběti z Toulouse, a jejich potomkům právo nastoupit na trůn, kdyby vymřela legitimní linie Bourbonů; deklarací z května 1715 jim dal i titul a postavení princů krve.

nikdy jsem se k němu nepřibližoval a, pokud to jen slušně šlo, vyhýbal jsem se tomu, aby se ke mně dostal.

S hrabětem z Toulouse jsem nebyl na takové noze. Ten byl, jak jsem řekl jinde, velmi upřímný a velmi poctivý muž. Neměl žádný podíl na velikostech, které jeho bratr jako Titán nakupil, aby zdolal nebesa, a ještě mnohem méně na aféře s čepicí. Jeho způsob hlasování, jít za dobrem pro dobro a za spravedlností pro spravedlnost, si mě získal. Vídal jsem ho často u vévodkyně z Orléans a žil jsem s ním otevřeně a on se mnou, k čemuž se postupně dospělo vzájemně z obou stran, avšak bez oné důvěry důvěrných přátel a aniž bychom se navštěvovali jeden u druhého, zato jinde téměř každý den, velmi často ve třech s vévodkyní z Orléans, někdy s vévodkyní Sforzovou jako čtvrtou, kde jsme mluvili velmi volně; v radě vždy vedle něho, kde jsme spolu mluvili stejně, a někdy mezi čtyřma očima před zasedáním i po něm.

Druhou záležitostí, která nutí vrátit se zpět, je uprázdnění místa církevního státního rady po smrti La Hoguetta, arcibiskupa ze Sens. Abbé Dubois se mi vždy velmi dvořil, jak jsme v těchto Pamětech často viděli. Od úpadku králova zdraví a od jeho smrti to ještě zdvojnásobil. V té velké chvíli upadl u svého pána v nemilost a Madame, jak jsem vyprávěl na svém místě, ho u něho definitivně zničila. V tomto odstrčení se uchýlil ke mně, a dokud se nestal státním sekretářem, nacházel jsem ho často, a po celá léta, v jeho kočáře, stojícím na ulici poblíž mého domu, jak čeká, až se vrátím, aniž chtěl vejít dovnitř přede mnou, a to často uprostřed zimy, a nikdy nestrpěl, aby jeho kočár stál jinde než na ulici. Opravdu jsem shledal, že se s ním po tak velké důvěrnosti zachází příliš tvrdě. Představil jsem to vévodovi z Orléans a nabádal ho přitom, aby ho držel stranou od všech záležitostí, ale aby s ním jinak zacházel laskavěji. V tomto posledním bodě jsem už nějakou dobu uspěl; kéž by mi bylo dáno, abych byl stejně vyslyšen i v tom druhém!

Abbé Dubois chtěl být státním radou a přišel mě poprosit, abych u regenta prolomil ledy. Opíral se o to, že biskupové už nebudou chtít místo, v němž by je předcházel abbé Bignon;[2] a skutečně právě to je odtud vyloučilo, k neslávě rady. Moje upřímnost nedokázala mlčet. Odpověděl jsem abbému Duboisovi, že mu přeji všechno dobré, ale že ho prosím, aby se kvůli tomuto místu trochu ohlédl za sebe a uvážil, zda se pro něj hodí, jakou zlost z toho budou mít státní radové a zda mu jeho oddanost k vévodovi z Orléans dovoluje přivolat na vévodu tímto způsobem nenávist celé rady a všech uchazečů a všechny řeči světa, a k tomu všechny ty, které se povedou o něm samém, i zlé služby, které z té volby jistě vzejdou. Byl trochu zaražen, ale neměl dobrou odpověď; přesto jsme se rozešli v dobrém. Za čtyři dny přišel abbé Dubois znovu ke mně a hned ve dveřích celý bez sebe radostí: „Přicházím," řekl mi, „abych Vám oznámil, že jsem státním radou." „Můj milý abbé," odpověděl jsem mu, „mám

2. **Vysvětlivka:** Jean-Paul Bignon (1662–1743), učený duchovní a církevní státní rada, později královský knihovník.

z toho radost, a o to větší, že jsem se na tom nijak nepodílel; Vy jste spokojen, a já také. Dejte si jen pozor na následky, a když už je věc hotová, buďte dobré mysli a jen na ně dávejte pozor, aniž byste se jich bál." Objal jsem ho a odešel ode mne se mnou velmi spokojen. Ani já jsem o tom regentovi neřekl slovo, ani on mně. Mým zvykem bylo nikdy s ním nemluvit o hotových věcech, které jsem neschvaloval; jeho zvykem bylo neříkat mi nic o těch, které udělal a o nichž cítil, že je udělal nevhod. Pokud šlo o milosti, nechtěl jsem nikomu škodit; neodrážel jsem je tedy, ale vyhrazoval jsem se celý pro všechno, co byly státní záležitosti, a pro to, abych zabránil těm, které jsem pokládal za špatné. Následky byly takové, jak jsem je předvídal. Nebylo nikoho, od kancléře až po posledního z dvorních referendářů, kdo by se necítil osobně uražen a nedával to najevo. Ani oni, ani uchazeči nekrotili své stížnosti ani řeči. Abbé Dubois, který myslel jen na sebe, měl, co chtěl, a nestaral se ani o pozdvižení, ani o svého pána.

Za čtyři dny nato rozdal vévoda z Orléans ono velké množství obročí, k jejichž udělení otec Tellier, který o nich chtěl rozhodovat sám, nikdy nedokázal krále přimět. Pro tentokrát byla rozdána docela dobře. Abbé z Estrées dostal Cambrai. Velmi dobře si pamatuji, že po smrti slavného Fénelona, jeho předchůdce, kolovalo proroctví nevím od koho z té diecéze, že jeho tři první nástupci do ní nikdy nevstoupí. Právem se tomu povídání smáli, a přece se přesně splnilo. Bývalý biskup z Troyes dostal Sens pro svého synovce, který byl biskupem z Troyes, muže ctnosti, vědění, mravů a zásluh, který měl mnohem větší cenu než on. Abbé z Castries, jemuž bylo dáno Troyes, je odmítl; myslel, že je to příliš málo pro muže jeho věku, který býval řádným almužníkem paní Dauphine a koupil si úřad prvního almužníka vévodkyně z Berry. Byl bratrem rytíře cti vévodkyně z Orléans, takže pro tentokrát se matka i dcera shodly v podpoře abbého z Castries. Navrhl jsem regentovi, aby uchazeče o Bayeux bez žárlivosti uspokojil ku prospěchu krále tím, že je dá kardinálovi z La Trémoille, který byl děravá kapsa a jehož bylo stejně třeba v Římě podporovat penzemi nebo obročími. Toto biskupství vynášelo osmdesát tisíc livrů ročního důchodu; deset tisíc z nich se vzalo na penze. Navrhl jsem také abbého z Beaumontu pro Saintes. Vůbec jsem ho neznal; ale byl synem sestry Fénelona, arcibiskupa z Cambrai, a mužem dobrých mravů, který býval předčitatelem princů a byl od nich vyhnán spolu se svým strýcem. Jedině vzpomínka na vévodu z Beauvilliers, ve mně stále živá, mě v tomto případě vedla. Jakýsi abbé d'Entragues, almužník zesnulého krále i tohoto, dostal Clermont. Jmenuji ho, protože Bentivoglio, který ho pokládal za nepříznivě nakloněného konstituci, mu v Římě prokázal tolik tak zlých služeb, že jeho buly zdržely všechny ostatní. Pravda je, že konstituci cenil podle její skutečné hodnoty a že znal jezuity. Nekrotil se v tom během svého biskupování, které nebylo příliš dlouhé. Byl to velmi poctivý muž, ale málo učený. Bylo rozdáno čtrnáct nebo patnáct opatství: kardinál Gualterio dostal Saint-Victor v Paříži a kardinál Ottoboni

Saint-Paul ve Verdunu. Regent dal Saint-Ouen v Rouenu abbému ze Saint-Albin;[3] bylo to přijaté jméno a šlo o levobočka, kterého měl s herečkou Florence a kterého nikdy neuznal. Abbé z Thésut, tajemník jeho rozkazů, dostal opatství Saint-Martin v Pontoise; a opatství Sainte-Madeleine bylo dáno kanovníkovi od Notre-Dame v Paříži, bratrovi La Roche, který měl *estampillu* a důvěru španělského krále, jenž ho velmi doporučil. Konečně Moissac byl dán Bironovi pro syna, kterého chtěl prosadit v církvi a který nikdy nechtěl ani studovat, ani být knězem.

Regent zřídil novou obchodní radu podle vzoru té, která zasedala za zesnulého krále a do níž zasedali, a i nadále zasedli, dvanáct poslanců dvanácti hlavních obchodních měst království, z nichž každého volilo jeho město. Místo pana d'Aguesseau, který jí předsedal sám, do ní dali maršála z Villeroy jako předsedu finanční rady, což bylo vlastně jen *ad honores*, stejně jako ve finanční radě. Vévoda z Noailles, který tam dělal všechno, byl druhý, ale skutečný předseda této obchodní rady, do níž měl maršál z Estrées jako předseda rady námořnictva volný vstup, kdykoli chtěl. Byli do ní jmenováni čtyři státní radové: pan d'Aguesseau; Amelot, který o těch věcech věděl víc než všichni ostatní, protože dlouho řídil námořnictvo, finance a obchod Španělska; Nointel a Rouillé du Coudray, který byl spolu s panem z Noailles pánem financí a všeho, co s nimi souviselo. Byl do ní uveden také pátý státní rada, totiž pan d'Argenson, ale jako policejní poručík, a tři dvorní referendáři. Této radě bylo svěřeno jmenování inspektorů obchodu v obchodních městech, jejichž patenty byly vydávány jménem maršála z Villeroy, s výjimkou marseilleského, jehož podřízenost byla vyhrazena radě námořnictva. Tajemníkem obchodní rady se stal Valossière, kterého prosadil vévoda z Noailles. Toto zřízení bylo velmi dobré a bylo by velmi užitečné, kdyby jeho správu nezkřížily soukromé zájmy, které ve Francii vždycky všechno zkazí.

Pan Vévoda tak naléhal na regenta, aby mu dovolil zasedat ve válečné radě, že toho dosáhl pod podmínkou, že jí nebude předsedat, třebaže bude sedět na prvním místě, a že se do ničeho nebude plést. Táž slabost, která mu dala tento vstup povolit, ho nedokázala odepřít vévodovi du Maine, který ve všem prince krve napodoboval jako opice, a to za stejných podmínek. Ale protože měl Švýcary a dělostřelectvo, nemohly být u něho dodržovány tak dobře jako u pana Vévody, který žádné vojenské úřady neměl. Pan Vévoda se tedy časem chtěl také po troškách do věcí plést, jak to dělal vévoda du Maine, a to způsobilo zmatky, které zdržovaly záležitosti, často unavovaly vévodu z Orléans i tuto radu a nutily ho do ní chodit častěji, než by byl chtěl. Tyto tahanice vnesly mezi pana Vévodu a maršála z Villars víc než chlad; maršál nakonec zůstal pánem situace a znechutil jim tuto radu tak, že do ní téměř přestali chodit; ale to bylo až po dosti dlouhé době.

---

3. **Vysvětlivka:** Charles de Saint-Albin (1698–1764), nemanželský syn vévody z Orléans a herečky Florence; později biskup z Laonu a od roku 1723 arcibiskup z Cambrai.

Hned na samém počátku tohoto roku zemřely dvě královny, jejichž ztráta nevzbudila ve světě velký ohlas: švédská královna matka,[4] téměř osmdesátiletá, rozená Holštýnsko-Gottorpská[5]; a polská královna v Blois, rozená z La Grange-Arquien, vdova po slavném králi Janu Sobieském. Viděli jsme v příslušné době, že ji její pýcha učinila nejzarytější nepřítelkyní Francie, a také jak tam byla přijata, když se tam, unavena Římem, chtěla uchýlit. Nechali ji tam se vší neúctou, kterou si zasloužila, a žila tam i zemřela jako soukromá osoba. Stejně se s ní zacházelo i po smrti, a také s její vnučkou, která byla u ní. Ta odjela, aniž jí dvůr prokázal jakoukoli poctu, za svým otcem Jakubem Sobieským do Slezska, kde žil v ústraní na svých velkých statcích. Ten ji později provdal v Římě za anglického krále Jakuba[6]. Nedostala ani povolení projet Paříží. Neví se, co ji v Blois zdrželo ještě čtyři nebo pět měsíců poté, co ztratila babičku.

Vévodkyně z Lesdiguières[7] zemřela v Paříži ve svém krásném paláci. Nebyla vůbec stará, ale byla velmi dlouho vdovou a ztratila svého jediného syna, zetě pana z Duras. Byla posledním potomkem oněch Gondiů, které do Francie přivedla Kateřina Medicejská a kteří tam udělali tak ohromné jmění a tolik vynikli. Proto také zanechala nesmírný majetek. Byla to ve všech ohledech víla, která, ač duchaplná, nechtěla vídat téměř nikoho a ještě méně dávat jíst komukoli z té hrstky, kterou vídala; nikdy u dvora a téměř nikdy mimo domov. Její dům, jehož brána byla vždy otevřená, byl také vždy uzavřen mříží, skrze niž bylo vidět skutečný vílí palác, jak je líčí romány. Vnitřek, téměř opuštěný, ale nanejvýš nádherný, tomu odpovídal i svou zvláštností, kterou nezapíral ani její průvod, její livrej, žlutá pokrývka jejího kočáru a její dva velcí Maurové se vší svou výstrojí. Odkázala mnoho svému služebnictvu a na zbožné účely; nic své snaše, ačkoli byla chudá a prokazovala jí mnoho pozorností; šest tisíc livrů doživotního důchodu sestře Vertamontově, bezdětné vdově po vévodovi z Brissacu, který byl z prvního manželství mým švagrem a byl jejím bratrancem z prvního kolena — tato vévodkyně z Brissacu neměla na chleba, ale měla mnoho ducha a zásluh a často ji navštěvovala; osm tisíc livrů doživotního důchodu a požitek ze statku s ročním důchodem deset tisíc livrů vévodkyni z Lesdiguières-Canaples, rozené Mor-

4. **Vysvětlivka:** Hedvika Eleonora Holštýnsko-Gottorpská (1636–1715), manželka švédského krále Karla X. Gustava, matka Karla XI. a babička Karla XII.; za nezletilosti svého syna stála v čele poručnické vlády. Zemřela 24. listopadu 1715.

5. **Ediční poznámka:** Švédská královna matka zemřela už 24. listopadu 1715, nikoli na počátku roku 1716. Polská královna Marie Kazimíra zemřela v Blois 30. ledna 1716.

6. **Vysvětlivka:** Marie Klementina Sobieska (1702–1735), dcera Jakuba Sobieského, se 3. září 1719 v Montefiascone provdala za Jakuba Františka Eduarda Stuarta, syna sesazeného Jakuba II., jemuž jeho stoupenci říkali Jakub III.

7. **Vysvětlivka:** Paule-Marguerite-Françoise de Gondi (1655–1716), dědička vévodství Retz, od roku 1681 vdova po Françoisovi-Emmanuelovi de Bonne de Créqui, vévodovi z Lesdiguières; jejich jediný syn, vévoda z Lesdiguières, ženatý s dcerou maršála z Duras, zemřel roku 1703 bez potomků.

temartové, kterou měla velmi ráda. Maršál z Villeroy a jeho děti zdědili přes tři sta tisíc livrů, kromě jejího krásného domu a velkého množství nádherného nábytku.

Matka maršála z Villeroy byla sestrou vévody z Lesdiguières, tchána této víly; a matka této víly a matka manželky maršála z Villeroy byly sestry. Větev Lesdiguières i rod Gondiů vymřely; a vévoda z Brissacu, bratr maršálky z Villeroy, neměl děti. Tak Villeroyové zdědili z obou stran všechno najednou, protože vévoda z Lesdiguières, syn víly, jí odkázal závětí veškerý svůj majetek. Kdyby někdo předpověděl toto dědictví vévodům, maršálovi a kardinálům z Gondi a z Retz, konetáblovi z Lesdiguières a jeho zeti maršálovi z Créqui,[8] kteří všichni znali pana z Villeroy jako státního sekretáře, i to, odkud vzešel, byli by se náramně rozhořčili, zvláště maršál z Créqui, který tak těžko svolil ke sňatku své dcery, k němuž ho konetábl, jeho tchán, donutil s panem z Villeroy, vnukem státního sekretáře, protože ten měl nástupnictví v guvernérství Lyonu, Lyonnais atd. po svém otci, panu z Alincourtu, a konetábl, guvernér Dauphiné, velitel Provence a v obou těch provinciích takřka král, jím chtěl být i v guvernérství Lyonu, Lyonnais atd.

Médavy ztratil v téže době svou jedinou dceru, kterou provdal za svého bratra Granceyho, jenž s ní neměl děti.

Svět ztratil také Coulangese.[9] Byl to velmi malý muž, tlustý, s veselou tváří, jeden z těch lehkých, veselých a příjemných duchů, kteří plodí jen roztomilé maličkosti, ale plodí je ustavičně, vždy nové a z patra; lehký, lehkovážný, jemuž nebylo zatěžko nic kromě nucení a studia a u něhož bylo všechno přirozené. Proto si také velmi brzy sám vyměřil, co mu patří. Zbavil se úřadu dvorního referendáře, zřekl se výhod, které mu sliboval blízké příbuzenství s panem z Louvois a spříznění s nejlepšími soudcovskými rody, jen aby vedl život zahálčivý, svobodný, podle své vůle, s nejlepší společností města, ba i dvora, kde měl ten dobrý rozum, že se ukazoval jen zřídka a nikde jinde než u svých zvláštních přátel. Roztomilost, dobrý, ale přirozený žert, tón dobré společnosti, umění žít a držet se svého místa, aniž se nechal zkazit, nenucené vystupování, písničky v každé chvíli, které se nikdy nikoho nedotkly a o nichž si každý myslel, že je složil sám, kouzlo stolu bez nejmenšího opilství či jakékoli jiné prostopášnosti, veselost zábav, jejichž byl veškerou radostí, příjemnost cest, především spolehlivost ve styku a dobrota duše neschopné zla, která však také milovala jen pro vlastní potěšení — to vše způsobilo, že byl celý život vyhledáván, a dodalo

---

8. **Vysvětlivka:** François de Bonne, vévoda z Lesdiguières (1543–1626), vůdce protestantů v Dauphiné za Jindřicha IV., roku 1622 přestoupil ke katolictví a stal se posledním konetáblem Francie; zemřel roku 1626 ve Valence. Jeho zeť Charles de Blanchefort, maršál z Créqui († 1638), zabil roku 1599 v souboji Filipa (Philippina), levobočka savojského vévody, a padl roku 1638 zasažen dělovou koulí při obléhání pevnosti Breme v severní Itálii. Pan z Villeroy, státní sekretář, je Nicolas de Neufville (1543–1617), sekretář Karla IX., Jindřicha III., Jindřicha IV. a Ludvíka XIII., praděd maršála z Villeroy.

9. **Vysvětlivka:** Philippe-Emmanuel de Coulanges (1633–1716), bratranec markýzy de Sévigné, oblíbený autor společenských písní.

mu větší vážnosti, než jakou mohl od své malichernosti očekávat. Jezdil víc než jednou do Bretaně, ba i do Říma, s vévodou z Chaulnes a podnikal další cesty se svými přáteli; nikdy o nikom nemluvil zle ani nikomu neublížil; a byl, ve vážnosti a přátelství, zábavou a rozkoší výkvětu své doby až do dvaaosmdesáti let, kdy v dokonalém zdraví hlavy i těla dosti rychle zemřel. Jeho žena, která měla víc ducha než on, a to solidnějšího, měla rovněž mnoho přátel ve městě i u dvora, kam nikdy nevkročila. Žili spolu ve velké svornosti, ale s disonancemi, které jí dodávaly šťávu a bavily všechny jejich společnosti. Neměli děti. Přežila ho o mnoho let. Bývala velmi hezká, ale vždy počestná a vážená. Coulanges byl malý, velmi tlustý muž, žoviální a duchaplné tváře, velmi vyrovnaný a velmi mírný, jehož celek byl na první pohled dosti směšný; a on sám o sobě zpíval písničky a dělal si z toho legraci první.

Cavoye[10] zemřel v téže době. Rozepsal jsem se o něm i o jeho ženě dost na to, abych neměl co dodat. Cavoye bez dvora byl jako ryba na suchu; proto to také nemohl dlouho vydržet. Jestliže romány jen zřídka vytvořily to, co jsme viděli u jeho ženy vůči němu, stěží by dokázaly vylíčit odvahu, s níž ji tato tak trvalá láska k manželovi udržela, aby při něm stála v jeho dlouhé nemoci a při jeho smrti, protože chtěla, jak říkala, aby byl šťastný na onom světě, ani pohřbení zaživa, k němuž se po jeho smrti odsoudila a které věrně zachovávala až do své vlastní. Celý život si ponechala svůj první smutek, nikdy nepřespala mimo dům, kde ho ztratila, a nevycházela z něho jinak než dvakrát denně do kostela Saint-Sulpice, aby se modlila v kapli, kde je pohřben. Nikdy nechtěla vidět jiné osoby než ty, které vídala v posledních dobách manželovy nemoci nebo v den jeho smrti, zabývala se jen dobrými skutky všeho druhu, téměř všemi vztaženými ke spáse svého manžela, a tak se během několika let strávila, aniž kdy ochabla nebo o píď ustoupila. Tak stejnoměrná a vytrvalá prudkost citu, bez oddechu a bez rozptýlení čímkoli, nad níž se vždy vznášelo náboženství, je možná jedinečným a velmi úctyhodným příkladem.

Smrt slečny z Acigné zbavila vévodu z Richelieu, syna její sestry, doplatku z dělení dědictví ve výši sto tisíc tolarů, který po něm požadovala.

Zemřel také Parabère.[11] Vzhledem k roli, kterou na tomto světě hrál, by pro něj bylo lepší opustit ho dříve. Byl zetěm paní z La Vieuville, dámy šatny vévodkyně z Berry. Budu mít jinde příležitost mluvit o paní z Parabère.

Tento začátek roku přinesl také několik sňatků. Sňatek mladého Castriese s dcerou Nolenta, rady parlamentu, jehož bratr býval majorem pluku gardy, vyvolal směšnou scénu. Aby jí bylo rozumět, je třeba říci, že otec pana z Castries byl generálním místodržitelem Languedocu, guvernérem Montpellieru, rytířem řádu z roku 1661,

10. **Vysvětlivka:** Louis d'Oger, markýz z Cavoye (1640–1716), velký maršál ubytovacích služeb královské domácnosti; jeho žena, rozená z Coëtlogonu, bývalá dvorní slečna královny, byla proslulá svou láskou k němu.

11. **Vysvětlivka:** César-Alexandre de Baudéan, hrabě z Parabère; jeho vdova, rozená z La Vieuville, se stala milenkou regenta.

a že jeho matka byla sestrou kardinála Bonzi, arcibiskupa z Narbonne a velkého almužníka královny. Kardinál měl svou sestru velmi rád a po smrti svého švagra získal pro synovce guvernérství Montpellieru. Pan du Maine ho oženil s dcerou pana z Vivonne, která neměla nic. Kromě cti toho spříznění doufal synovec, že tím prostřednictvím pana du Maine, guvernéra Languedocu, syna sestry pana z Vivonne, podepře svého strýce proti pronásledování Bâvilla, intendanta, či spíše krále Languedocu. Toto příbuzenství učinilo později, a s odstupem času, z manžela rytíře cti vévodkyně z Orléans a z manželky její dámu šatny; vévodkyně je oba měla velmi ráda, a paní z Montespan, která už dávno nebyla u dvora, je měla ráda velmi. Paní z Castries byla postava ve všech ohledech nepovedená co do tvaru i hmoty, ale samá duše, samý duch, okouzlující, vždy nová, a z onoho vzácného mortemartovského pomazání, s velkou sečtělostí a vzdělaností, kterou nikdy nedávala najevo. Manžel se velmi vyznamenal ve válce a byl by to v ní daleko dotáhl, nebýt astmatu a velmi chatrného zdraví, které ho přinutily odejít.

Při tak průměrném postavení a duchu, který nebyl o mnoho lepší, mu jeho ctnost a zásluhy získaly význačné přátele, a to v hojném počtu, a osobní vážnost, jaké dosáhli jen málokteří. Měli jediného syna, velmi urostlého a mnoho slibujícího, kterého zbožňovali. Měli velmi málo majetku; chtěli ho bohatě oženit. Našli dokonalou krásku se všemi možnými půvaby, podle toho, co se říkalo, obdivuhodnější duší a duchem než tělem; neboť se zjevila a pominula jako květ. Když byla věc ujednána, bylo třeba z úcty o ní promluvit s vévodkyní z Orléans, protože patřili k její domácnosti, ale aniž by ji měli o nějakou milost žádat. Tato princezna, která jako Minerva neměla matku a uznávala jen příbuzné Jupiterovy, nikdy nedala Castriesovým postřehnout ani nejmenší představu příbuzenství, ať k nim měla jakékoli přátelství, důvěrnost či důvěru, a oni by se ze své strany vůči ní dopustili neodpustitelného zločinu, kdyby jim uklouzlo byť jen zdání něčeho takového. Při zmínce o tomto sňatku ji poprvé napadlo, že by paní z Castries mohla být její sestřenicí z prvního kolena, a hned nazula koturny a spustila tragický tón nad nedůstojným spřízněním s Nolenty. Nebylo to tak, že by jim měla navrhnout jinou partii, ještě méně že by jim poskytla prostředky, aby mohli pomýšlet na lepší; ale o tomto sňatku nechtěla ani slyšet, prohlásila ho za urážku své osoby a nadělala tolik hluku, že se věc úplně zastavila; bylo třeba čekat, a to trvalo šest měsíců. Sňatek však přesto nebyl zrušen, protože si ho obě strany přály. Nakonec vévoda du Maine a hrabě z Toulouse dosáhli zrušení zákazu a sňatek se uskutečnil. Ale od té chvíle bylo všechno ze strany vévodkyně z Orléans tak pohrdavé, že se mladá žena sotva odvažovala k ní přijít a že pan a paní z Castries sami nevěděli, kam se podít. Ubozí mladí lidé dlouho nežili. Teprve jejich smrtí, k níž došlo v rozmezí čtyř dnů, se vévodkyně z Orléans opět sblížila s panem a paní z Castries, kteří málem zemřeli žalem a nikdy se z toho neutěšili.

Broglie mladší,[12] který později udělal tak podivnou kariéru, se oženil s velmi bohatou rodačkou ze Saint-Malo, která se dočkala taburetky jako vdova, ač ji jako vdaná mít nemohla. Neboť její manžel viděl dvůr jen velmi málo: jako maršál Francie byl velmi podivně jmenován vévodou v Čechách, odkud se téměř vzápětí vrátil zničený, byl vypovězen a krátce nato zemřel v této nemilosti, aniž od svého návratu dostal povolení přiblížit se ke dvoru.

D'Antin oženil svého druhého syna s jedinou dcerou Vertamonta, prvního prezidenta Velké rady, boháče na miliony a, je-li to možné, ještě lakotnějšího než bohatého. U otce jí chyběly punčochy i střevíce a žila v podkroví, kde nikdy neviděla oheň. Její naivity, ačkoli jí nechyběl duch, a její údiv nad hojností a nádherou, které nalezla u d'Antina, byly dlouho zábavné. Její manžel přijal jméno markýz z Bellegarde. Zároveň d'Antin opatřil Vertamontovi *râpé*[13] úřadu zapisovatele řádu, který Lamoignon, prezident parlamentu, prodal Le Basovi z Montargis, strážci královské pokladny. Velmi se křičelo, když bylo vidět řád na Montargisovi, a to obnovilo křik proti Crozatovi. Podivné se také zdálo, že šest žijících mužů zůstávalo ozdobeno stuhou téhož úřadu, jak se v něm vystřídali; byli to: La Vrillière, kancléři Pontchartrain a Voysin, Lamoignon, Vertamont a Montargis. Ostatní tři úřady měly také své veterány a své *râpés*, ale ne každý v tak velkém počtu.

Maršál z Besons také provdal jednu ze svých dcer, krásnou a urostlou, za Maubourga, brigádního generála jízdy a velmi dobrého důstojníka, od roka vdovce po dceři La Vieuvilla, manžela dámy šatny vévodkyně z Berry.

Vévoda z Melunu se oženil s dcerou vévody z Albretu. Paní z Espinoy, jeho matka, provdala svou dceru do rodu Rohanů; byla Lotrinská, jak jsme často viděli; chtěla svého syna po troškách vytáhnout jako kladkou ke knížecímu postavení, které měl vždycky v hlavě její manžel.

Byl ujednán sňatek nejstaršího syna vévody z Villeroy s nejstarší dcerou prince z Rohanu. Viděli jsme tu nejednou, čím byli celý život jeden druhému maršál z Villeroy a vévodkyně z Ventadour, dědeček a babička tohoto sňatku. Když byla věc veřejná a blahopřání přijata, Rohanové se domnívali, že ji už nic nemůže zvrátit. Tehdy navrhli, aby v případě, že by mužští potomci prince z Rohanu nebo jeho syna vymřeli, tato nejstarší dcera dostala nějaké nepatrné zvýšení věna, ale aby veškerý majetek této větve přešel na větev Guéméné, a prohlásili, že jej tak substitucí určili. Nebylo to tak, že by maršálovi z Villeroy záleželo na majetku nebo že by doufal, že tato dívka uvidí vymřít všechny muže své větve, ale nechtěl se dát Rohanům napálit, ještě

---

12. **Vysvětlivka:** François-Marie de Broglie (1671–1745) se stal roku 1734 maršálem Francie; roku 1742 velel francouzskému vojsku v Čechách a byl jmenován vévodou, roku 1743 byl odvolán a vypovězen na své statky, kde roku 1745 zemřel.

13. **Vysvětlivka:** *Râpé* se říkalo tomu, kdo směl nosit modrou stuhu Řádu Svatého Ducha z titulu některého z řádových úřadů (zapisovatele, pokladníka aj.), který koupil jen naoko a hned postoupil dalšímu; „veteráni" byli ti, kdo si stuhu ponechali po skutečném držení úřadu.

méně jim dělat lokaje a uzavřít sňatek s podmínkou, která se mu zdála potupná a která mu byla oznámena teprve poté, co bylo všechno dohodnuto. Zrušil tedy sňatek s největším rozruchem. Ale stará láska maršála z Villeroy a vévodkyně z Ventadour nesnesla dlouhou roztržku. Dokonce pozvolna obnovila mezi Rohany a Villeroyi jakousi slušnost, a ti v tom dokonce udělali první krok, aby se zalíbili paní z Ventadour. Ale maršálovi z Villeroy to nikdy neodpustili a byli skrytými, ale hlavními strůjci jeho pádu.[14] Skrývali se s tím však, jak jen mohli, kvůli paní z Ventadour, kterou měli tak velký zájem šetřit a ovládat, jak to činili celý její život, a jejíž srdce bylo už tolik let tak neodlučitelně připoutáno k maršálovi z Villeroy. Maršál měl brzy příležitost si to vynahradit postavou, majetkem i rodem, v čemž proti Rohanům nic neztratil. Za šest týdnů nato oženil svého vnuka s nejstarší dcerou vévody z Luxembourgu.

Rohanové ze své strany nechtěli zůstat pozadu. Snadno nachytali vévodu Mazarina, který s jejich substitucí souhlasil, a uskutečnil se sňatek jeho jediného syna, vévody z La Meilleraye, kterému bylo teprve patnáct let, měsíc po sňatku markýze z Villeroy se slečnou z Luxembourgu.

Maršálka z Noailles provdala svou osmou a poslední dceru za syna Courtenvauxova, který měl být velmi bohatý. Vévoda z Noailles kvůli tomu dosáhl u regenta, aby otec postoupil svému synovi úřad kapitána Sta Švýcarů a aby si z něho ponechal plat i nástupnictví. Tak se maršál z Estrées stal švagrem obou: otce, manžela své sestry, i syna, svého synovce, který se oženil se sestrou maršálky z Estrées.

14. **Vysvětlivka:** Maršál z Villeroy, vychovatel (*gouverneur*) Ludvíka XV., byl v srpnu 1722 z rozkazu regenta zatčen ve Versailles a poslán do vyhnanství.

Kapitola šestnáctá

Prosadím, aby La Vrillière dostal hlas v regentské radě. — Pan z Châtillonu generálním polním mistrem jízdy a pan z Clermont-Tonnerre generálním komisařem jízdy. — Úřad státního sekretáře války zrušen; úřad státního sekretáře zahraničních věcí obnoven bez funkce a dán Armenonvillovi, který za něj zaplatí kancléři Voysinovi čtyři sta tisíc livrů. — Státní radové tvrdí, že místo státního rady je neslučitelné s úřadem státního sekretáře, a prohrají svůj spor proti Armenonvillovi. — Avaray velvyslancem ve Švýcarsku a Bonac v Cařihradě. — Maupertuis a Vins, kapitáni obou kompanií mušketýrů, odcházejí; nastupují po nich Artagnan a Canillac. — Redukce vojska. — Hádka, souboj, řízení a rozsudek mezi vévodou z Richelieu a hrabětem z Gacé. — Princové krve, levobočci, pairové. — Kordy ve vězení. — Hádka a souboj mezi Jonzacem a Villettem. — Smrt Sourchese, bývalého velkého profousa, a Lionna, prvního štolby Velké konírny, po němž nastupuje synovec Sainte-Maurův. — Soudní komora proti finančníkům. — Úraz oka vévody z Orléans. — Začíná se platit. — Podivná bída ministrů, které Francie zaměstnává v cizině. — Pokoření a pak dar Desmaretsovi, jedno stejně nevhodné jako druhé. — Cheverny vychovatelem vévody z Chartres ad honores. *— Vévodkyně z Berry si osobuje pocty, které si neudrží. — Její spor s princem de Conti. — Oddá se Rionovi. — Kdo je Rion. — Velmi tvrdě ji ovládá. — Protiklady vévodkyně z Berry se sebou samou, ve společnosti i u karmelitek. — Paní z Aydie dámou vévodkyně z Berry místo matky markýze z Brancasu, která se svého místa vzdá.*

La Vrillière měl být se svým údělem spokojen; sám si od něho tolik nesliboval. Já sám jsem ho zachránil ze ztroskotání státních sekretářů[1], a to vytrvalostí a vynaložením velké námahy, a dosáhl jsem toho, že jemu jedinému byly přiděleny všechny úkony, bez nichž se nebylo lze pohodlně obejít bez státního sekretáře a které se vztahovaly na celé království, pokud jde o všechny rozkazy vydávané z králova příkazu (*en commandement*), nemluvě o tajných věcech a o řízení pařížské policie. Za zesnulého krále býval pátým kolem u vozu, s vykleštěným místem, neboť jeho úřad státního sekretáře měl jen své provincie a žádný zvláštní odbor; nyní se stal osobou, s níž měl kdekdo co jednat. Přes tak velký rozdíl v novém postavení, v němž se ocitl, ho hlodal červ, který mu od vypuzení Pontchartrainova nedával pokoje, třebaže Pontchartrain se od královy smrti až do svého posledního pádu stal pouhým přízrakem, jemuž se neustále a bez míry vysmívali. Ale dokud za tuto cenu ještě zasedal jako

1. **Vysvětlivka:** Po smrti Ludvíka XIV. zavedl regent soustavu rad (polysynodii), které převzaly agendu státních sekretářů; ti tak přišli o většinu svých pravomocí a jejich úřady byly z velké části zrušeny nebo zbaveny funkce.

státní sekretář v regentské radě, kde ovšem nikdy neměl jiný úkol než utírat knoty svíček, La Vrillière s tímto protějškem po boku se neodvážil o tom, co ho trápilo, promluvit. Když byl Pontchartrain vyhnán, La Vrillière nabyl větší odvahy, protože zůstal v tom postavení sám, a brzy nato přišel za mnou jako za svým ochráncem kvůli tomu, že v regentské radě neměl hlas. Snažil jsem se mu vysvětlit, co je rozumné; ale on i jeho žena se k tomu vraceli tak často a — budiž řečeno všechno — oba u mne tolik naplakali, že přátelství ve mně přemohlo rozum. Promluvil jsem s regentem, který měl takovou povolnost a takové pohrdání vším, že s věcmi zacházel jako s podestýlkou, když ho někdo nezdržel, a snadno jsem dosáhl toho, co La Vrillière tehdy pokládal za vrchol svých přání.

La Vrillière tehdy prodal svůj úřad generálního polního mistra jízdy panu z Châtillonu, který byl jejím generálním komisařem a Voysinovým zetěm a který později udělal tak velké a tak málo očekávané štěstí, jehož krajní lesk se nakonec změnil v smutnou temnotu. Pan z Châtillonu prodal svůj úřad markýzi z Clermont-Tonnerre.

Netrpělivě jsem nesl, že se kancléř nezbavuje svého úřadu státního sekretáře pro válku, v němž od zřízení rad nevykonával vůbec nic. To byla podmínka, za níž mu maršál z Villeroy v posledních dnech králova života vyrval na ubohosti vévody z Orléans ponechání pečetí, jak jsem vyprávěl na příslušném místě; neboť to je výraz, který se pro takovou slabost hodí. Naléhal jsem na regenta, aby s tím skoncoval, a nakonec jsem toho dosáhl. Armenonville[2], o němž jsem mluvil nejednou a s nímž jsem měl po celý život důvod být spokojen, mě přišel naléhavě žádat, abych mu pomohl získat to, co bylo už jen bezduchou mrtvolou úřadu, která se však mohla zase pozvednout a přejít na jeho syna. Voysin, který až do posledního okamžiku králova nezapomínal na sebe, si docela na konci králova života vymohl na tento úřad listinu „brevet de retenue" na čtyři sta tisíc livrů, a podle podmínky, kterou vymohl maršál z Villeroy, když mu zachoval pečeti, se úřad musel prodat. Dosáhl jsem tedy souhlasu pro Armenonvilla, který byl dosazen do úřadu, za jehož vzdání se dostal Torcy odškodnění, a zaplatil kancléři Voysinovi čtyři sta tisíc livrů; Voysin přesto zuřil, protože našel kupce za dvojnásobek. Jeho úřad byl zcela zrušen a úřad pro zahraniční věci neměl žádnou funkci.

Tato záležitost dala vzniknout směšnému nároku. Armenonville měl v radě tak vysoké služební stáří, že se téměř dotýkal děkanství; a děkanství přináší čest i užitek. Armenonville byl věkem i zdravím na to, aby ho dlouho užíval, a to nebylo v zájmu těch, kdo měli chuť k němu dospět. Starší státní radové si vymysleli neslučitelnost obou míst, jimiž byl vybaven, a pomalu o ní přesvědčili i ostatní státní rady. Uváděli k tomu příklady pravdivé i nepravdivé, z nichž žádný se v podstatě věci nehodil. Je

2. **Vysvětlivka:** Joseph-Jean-Baptiste Fleuriau d'Armenonville (1661–1728), státní rada a dříve ředitel financí; v letech 1722–1727 strážce pečetí. Jeho syn je hrabě z Morville, pozdější státní sekretář pro zahraniční věci.

pravda, že státní sekretáři a generální kontrolor financí byli vážností, úkoly a mocí tak vysoko nad státními radami, kteří soudí jen spory, že ti z nich, kteří byli za zesnulého krále vzati z řad státních radů, aby zastávali tato vysoká místa, se místa státního rady vzdávali. To bylo tím rozumnější, že to vyžadovala služba v radě, protože státních radů z řad úřednictva je jen dvacet čtyři, z nichž někteří jsou vždy intendanty ve velkých provinciích, často intendanty financí, kupeckými prévôty, a jejich nepřítomnost v úřadovnách a v radě zdržuje vyřizování a často škodí věcem. Státní rada, který se stal státním sekretářem nebo generálním kontrolorem, v radě chyběl jako další, protože už neměl čas se jí věnovat, a navíc mu to místo nebylo k ničemu jako záloha, protože kdyby se znelíbil natolik, že by přišel o hlavní úřad, neuchýlil by se k tomu, aby se do rady vrátil dělat obyčejného státního radu a stal se, jak se říká, z biskupa mlynářem. Nebylo pravda, že pan z Croissy, prezident parlamentu (*à mortier*) v pařížském parlamentu, se svého úřadu prezidenta parlamentu zbavil, když se stal státním sekretářem místo pana z Pomponne. Pan z Croissy získal úřad prezidenta parlamentu roku ...[3] od pana ...[4], roku 1679 se stal státním sekretářem a roku ...[5] obdržel nástupnictví ve svém úřadu prezidenta parlamentu pro svého syna, pana z Torcy.

Roku 1689 král nařídil prvnímu prezidentovi Novionovi[6], aby podal demisi ze svého úřadu, výměnou za úřad prezidenta parlamentu pro jeho vnuka, pana z Noviona, který byl po regentství prvním prezidentem. Pan z Croissy mu prodal svůj úřad prezidenta parlamentu a pan z Torcy, který na něj měl nástupnictví, dostal místo něho úřad státního sekretáře po panu z Croissy. Jenže státní sekretář pro zahraniční věci je pro svá zaměstnání a proto, že musí být stále u dvora a nikdy v Paříži, mnohem méně slučitelný s každodenními povinnostmi prezidenta parlamentu, než jsou slučitelná místa státního sekretáře a státního rady. Přejdeme-li odtud k podstatě těchto míst, ukáže se, že podstatou státního sekretáře je podstata státního rady. Úřad státního sekretáře mu dává titul státního rady, přístup a hlas v radě, pořadí podle služebního stáří všude mezi státními radami ode dne, kdy se stal státním sekretářem, a jako státní sekretář má hodnost státního rady a žádnou jinou. Jestliže pro moc svých úřadů pokládali místa státních radů za nižší, než jsou sami, je to představa, která se jim mohla vloudit do hlavy, ale která nezměnila podstatu jejich úřadů a jejich posta-

---

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Data jsou v rukopisu vynechána. Charles Colbert, markýz z Croissy, byl uveden do úřadu prezidenta parlamentu (*à mortier*) v pařížském parlamentu 26. srpna 1679.

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jméno je v rukopisu vynecháno. Markýz z Croissy nastoupil pravděpodobně po Nicolasu Potierovi, pánu z Novionu, který se roku 1678 stal prvním prezidentem.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Datum je v rukopisu vynecháno.

6. **Vysvětlivka:** Nicolas Potier de Novion, první prezident pařížského parlamentu od roku 1678, roku 1689 donucen k odstoupení pro podezření z nepoctivosti v úřadě. Jeho vnuk André Potier de Novion se stal prvním prezidentem po regentství.

vení, jež je podle toho, co bylo právě vyloženo, stejnorodé s místy státních radů a nemůže s nimi být neslučitelné. Proto se také státní radové marně scházeli, vysílali k regentovi deputace, předkládali tištěné spisy a obcházeli členy regentské rady i bývalého biskupa z Troyes, kterého regent pověřil, aby v ní věc referoval: Armenonville, který se dobře hájil, vyhrál spor všemi hlasy. Protože mu nový úřad nedával žádnou práci, pokračoval v úkolech státního rady jako dříve a stal se děkanem rady. Uvidíme, jak mu budou později svěřeny pečeti, s nimiž však nezemřel.

Avaray, dobrý voják a nic víc, byl vybrán pro velvyslanectví ve Švýcarsku a Bonac pro velvyslanectví v Cařihradě[7]. Byl to synovec Bonreposův z otcovy strany, kterému se dostalo té cti, že se oženil s nejstarší dcerou Bironovou — Biron byl ovšem velmi obtížen dětmi — a to bez věna. Měl ducha, zkušenost a schopnosti ve vyjednávání, v nichž strávil svůj život, tehdy ještě nepříliš pokročilý. Používali ho záhy v Německu, potom na Severu a dlouho v Polsku, nakonec ve Španělsku, a všude byl důvod být s ním spokojen. Choulostivé, ale velmi výnosné místo v Cařihradě se zdálo pro něho zároveň věnem i odměnou.

Artagnan, který dlouho velel šedým mušketýrům[8] pod Maupertuisem, jemuž bylo přes osmdesát let a který se o to už skoro nestaral, mu dal sto padesát tisíc livrů a stal se na jeho místě kapitánem. O tři měsíce později Canillac, bratranec toho Canillaca, který zasedal v radě zahraničních věcí, a který velel černým mušketýrům pod panem z Vins, jenž byl sotva o málo mladší než Maupertuis a velmi si přál odejít na odpočinek, mu dal rovněž sto padesát tisíc livrů a stal se na jeho místě kapitánem. Bylo to poprvé, kdy se k těmto kompaniím dospělo za peníze. Je pravda, že kdyby se hledělo jen na zásluhy, Maupertuis a Vins by takové nástupce neměli.

Po mnoha různých plánech se nakonec provedla redukce vojska. Ponechalo se jen sto padesát eskadron jízdy po stu jezdcích, bez majorů a kaplanů, a sedmnáct eskadron královské vojenské domácnosti a gendarmerie, jejíž kompanie byly sníženy ze šedesáti na třicet pět jezdců. Ponechalo se také čtrnáct dragounských pluků po jedné eskadroně, z nichž polovina pěší. Třetina Švýcarů byla propuštěna, takže z osmnácti tisíc mužů se jich ponechalo jen dvanáct tisíc, a to tak, že se z každého pluku odebrala jedna kompanie; a pluky na cizím stavu, kromě Švýcarů, jimž byly ponechány jejich kapitulace, a kromě Irů, se převedly na francouzský stav, nesrovnatelně levnější, přičemž jejich plukovníci dostali osm tisíc livrů penze jako odškodnění za to, co tím ztratili.

V Paříži bylo mnoho plesů, kromě plesů v Opeře. Na jednom z těch posledních došlo k hádce mezi vévodou z Richelieu a hrabětem z Gacé, nejstarším synem mar-

---

7. **Vysvětlivka:** Jean-Louis d'Usson, markýz z Bonacu (1672–1738), diplomat, synovec Bonreposův, velvyslanec v Cařihradě v letech 1716–1724.

8. **Vysvětlivka:** Královští mušketýři tvořili dvě kompanie královské vojenské domácnosti, rozlišované podle barvy koní na šedé (první kompanie) a černé (druhá kompanie).

šála z Matignonu[9]. Vyšli ven, utkali se v ulici Richelieu a oba se lehce zranili. Parlament, jist si slabostí regentovou i ubohostí vévodů, jimž neodpouštěl, že nesnášejí všechny jeho uzurpace s nejhlubší úctou, si pevně předsevzal, že využije doby i této příhody, a bez královského patentu, jak to žádá řád, právo i zvyklost, začal vyšetřovat pod záminkou, že pan z Richelieu nebyl do parlamentu uveden, jako by byl francouzským pairem o něco méně pro nedostatek tohoto uvedení, když byl uveden jeho otec. Brzy nato bylo vydáno osobní předvolání a nařízeno dostavit se do čtrnácti dnů do Conciergerie v Justičním paláci; před uplynutím lhůty je vévoda z Orléans poslal do Bastily. Parlament jim přesto dal doručit do jejich bydlišť osobní předvolání a příkaz dostavit se do Conciergerie. Tito pánové měli v Bastile mnoho návštěv. Ta takzvaná šlechta[10], poštvaná panem a paní du Maine, o níž byla řeč ve své době, stále kvasila a velmi jí vadilo, že vévodové, kteří chodili navštěvovat oba vězně do Bastily, si ponechávali kordy, kdežto jejich příslušníci musili své kordy nechávat u dveří. Velký hluk, jak bývalo jejich zvykem; ale z toho hluku nevzešlo nic jiného, než že regent, který dobře věděl, jak se věci mají a mají mít, byl tak úslužný, že dal vyšetřit zvyklost, a ta se ukázala taková, jak se praktikovala a jak si na ni ta takzvaná šlechta stěžovala. Šlechta tedy dál nechávala kordy u dveří Bastily a vévodové si je dál ponechávali, když vcházeli do tohoto vězení i do všech ostatních, kde někoho navštěvují — tak jako se to za zesnulého krále stalo mně ve For-l'Évêque, aniž by tam někoho napadlo říci mi, abych odložil kord, což bych ostatně ani nestrpěl.

Regent, který si liboval v *mezzo-termine* příznivých pro jeho slabost a pro jeho politickou zálibu v ponižování a zmatku a v tom, aby bylo všechno rozhárané, nechal parlament jednat a dal jen napsat královský dopis každému princi krve, levobočkovi a ostatním pairům, aby se dostavili k soudu nad vévodou z Richelieu. Princové krve se urazili, že tato hodnost byla stejně uvedena v adrese jejich dopisů jako v adrese dopisů levobočků. Pan Vévoda, pan princ de Conti a vévoda du Maine prohlásili, že k soudu nad vévodou z Richelieu nepůjdou, protože jsou jeho příliš blízkými příbuznými. Byla to výmluva, kterou jim regent vnukl, aby se vyhnul sváru. Princové krve se chlubili, že zabrání levobočkům projít napříč parketem[11], a když došlo na provedení, byli ještě spokojenější, že mají tento důvod vyhnout se té příležitosti, než byl sám regent, který jim ho poskytl. Princ z Dombes a hrabě z Toulouse se tam dostavili

---

9. **Vysvětlivka:** Charles-Auguste Goyon de Matignon (1647–1729), dříve sám hrabě z Gacé, se stal maršálem Francie roku 1708; titul hraběte z Gacé nesl nyní jeho nejstarší syn. Souboj s vévodou z Richelieu, k němuž došlo po hádce na plese v Opeře (1716), skončil lehkým zraněním obou soupeřů.

10. **Vysvětlivka:** Za regentství se netitulovaná šlechta, podněcovaná vévodou a vévodkyní du Maine, sdružovala proti vévodům a pairům a napadala jejich výsady; Saint-Simon ji nazývá „takzvanou šlechtou".

11. **Vysvětlivka:** Parket (*parquet*) byl prostor uprostřed soudní síně parlamentu; přejít jej napříč k sedadlům byla výsada princů krve, kterou si levobočci Ludvíka XIV. přisvojovali a princové krve jim ji upírali.

s ostatními pairy. Parlament, protože po všem, co v této záležitosti podnikl a uzurpoval, nemohl už udělat nic horšího, nařídil další vyšetřování a ponechání ve vězení na dva měsíce.

Když se blížil den konečného rozsudku, bylo řečeno, že král napíše jen pairům, a nikoli princům krve ani pánům du Maine a z Dombes, jako vyloučeným pro příbuzenství. Pan z Dombes se přitom jednoho zasedání zúčastnil, ale zvolila se tato střední cesta, aby se hrabě z Toulouse dal přemluvit, že nepůjde, a aby projevil tento ohled ke trpkým stížnostem, které pan Vévoda vznesl a nadále přednášel regentovi kvůli tomu, že on a princ z Dombes byli přítomni na posledním zasedání. Princ z Dombes byl ochoten vyloučit se z tohoto zasedání jako příbuzný, stejně jako jeho otec, skrze paní vévodkyni du Maine. Ale hrabě z Toulouse, který tento důvod neměl, trval na tom, že tam chce být. Tak také učinil a prošel napříč parketem. Pairové, všichni svoláni králem, byli přítomni. Byl vynesen rozsudek o dalším vyšetřování po tři měsíce a mezitím o propuštění na svobodu. Ještě téhož dne vyšli z Bastily; trvalo to už šest měsíců. Pokládal jsem za správné vylíčit tuto záležitost najednou.

V téže době, kdy došlo k hádce vévody z Richelieu s hrabětem z Gacé, došlo při večeři u pana prince de Conti v Paříži k bezvýznamnému škádlení mezi dvěma opilými mladíky, kterého by si nevšimli ani oni sami, ani nikdo jiný, nebýt zlomyslnosti stolovníků, popichovaných příkladem pána domu, který jim druhého dne oznámil, že měli včera spor, a chtěl dělat, že je smiřuje. Jeden byl Jonzac, syn Aubeterrův, druhý Villette, nevlastní bratr paní z Caylusu z otcovy strany. Pan Vévoda, který nechtěl, aby se francouzští maršálové pletli do záležitosti, k níž došlo u pana prince de Conti, si pro ně o dva dny později poslal a usmířil je. Ale ti, kdo z ničeho udělali aféru, na ně tak dotírali, že se do toho vložily rodiny a měly je za zneuctěné, jestliže se nebudou bít. Oba se tomu bránili; ale nakonec, dohnáni do krajnosti, se utkali jako velmi stateční lidé a ukázali tak, že jejich zdráhání pocházelo jen z toho, že nevěděli, proč by se bili. Oba byli zraněni, Villette vážněji, a zmizeli. To byl první plod skutečné beztrestnosti prvního souboje za regentství, na nábřeží u Tuilerií, za bílého dne a co nejveřejněji, mezi dvěma muži, kteří v ničem nestáli za to, aby se jich někdo šetrně ujímal; ten souboj zplodil mnoho dalších. Záležitost, o níž jsem právě mluvil, se provalila příliš hlasitě a příliš dlouho, než aby mohla být ututlána. Parlament zahájil řízení, Villette opustil království a brzy nato zemřel; Jonzac se dlouho skrýval a přihlásil se, teprve když byl dobře jist, jak jeho věc dopadne. Vyvázl z ní s dosti dlouhým vězením, potom byl zproštěn a o své místo nepřišel. Tato záležitost však znovu probudila aféru Girardinovu a Ferrantovu; ti museli odejít z dosahu, nakonec byli odsouzeni, popraveni v podobizně a přišli o svá místa. Byl to lék, který přišel daleko příliš pozdě.

Dva muži, kteří se stali světu velmi zbytečnými, zemřeli v téže době: Sourches, velmi starý, který postoupil svůj úřad velkého profousa synovi, a Lionne, první štolba Velké konírny, který tento úřad nikdy nevykonával a který trávil svůj zcela

zapadlý život s pařížskými novinkáři. Sainte-Maure se domníval, že udělá zázraky, když dá tento úřad převzít svému synovci. Pro muže jeho rodu to nebyl úřad, ale vynikal v něm stejně málo jako jeho předchůdce.

Vévoda z Noailles a Rouillé chtěli za každou cenu mimořádnou soudní komoru proti finančníkům. Čtenář viděl, co jsem si o tom myslel; ale tito dva muži byli neomezenými pány všeho, co se týkalo financí; prošlo to tedy regentskou radou. Lamoignon a Portail[12], prezidenti parlamentu (*à mortier*), byli postaveni v čelo šesti dvorních referendářů, deseti radů parlamentu, osmi radů účetní komory a čtyř radů berního soudu. Fourqueux, Rouillého synovec a generální prokurátor účetní komory, byl generálním prokurátorem tohoto nového soudu. Portail i on si v něm získali velkou pověst svou bezúhonností; Lamoignon si v něm vydělal peníze a zneuctil se. Edikt o jejím zřízení byl v parlamentu zaregistrován tak, jak byl předložen, 12. března a kancléř 14. března zahájil činnost tohoto nového soudu u Velkých augustiniánů, kde zasedal. Mezi finančníky zavládl děs. Tvrdilo se, že daňoví nájemci se obohatili o tisíc osm set milionů. Mezi předvoláními, která byla doručena těm, které se chtělo znovu prověřit, vévoda z Noailles nezapomněl na pana z Auneuil, dvorního referendáře, bratra paní maršálky z Lorges[13], jejichž otec se za pana Colberta účastnil několika finančních podniků, potom byl strážcem královské pokladny s tak dobrou pověstí, jakou takoví lidé mohou mít, a dlouho před svou smrtí se svého úřadu i všech podniků vzdal a své účty u účetní komory úplně vyrovnal. Jakmile jsem se o této zlomyslnosti dozvěděl, šel jsem za vévodou z Orléans, který ihned a přede mnou poslal vévodovi z Noailles rozkaz, aby to předvolání stáhl a přinesl mu je. Vévoda z Noailles dostal, přestože byl oblíbencem, trochu vyhubováno a zákaz sahat na d'Auneuila v čemkoli, a předvolání bylo pořádně roztrháno. Všichni měli velkou chuť zaútočit na Pontchartraina, a vévoda z Orléans také; ale ohled na jeho otce omezil tento záměr na přání a lítost; vévoda z Orléans se k tomu odhodlal sám od sebe. Neměl jsem tu ani námahu, ani zásluhu, že jsem tuto ránu odvrátil.

Tento princ, který byl velmi krátkozraký a měl jedno oko mnohem méně špatné než druhé, si při míčové hře, kterou v té době velmi miloval, dal úder raketou právě do toho dobrého oka, takže mu hrozilo, že o ně přijde. Ale i když si je zachoval, nebylo mu o mnoho lépe; zbytek života jím už skoro neviděl; a špatné oko, kterého užíval nejméně, se stalo tím dobrým, aniž by bylo lepší, než bylo.

Začal dávat provádět platby. Nejnaléhavější byli francouzští zástupci v cizích zemích. Byli tak pozadu, že někteří z nich už několik měsíců neměli na to, aby si vyzvedli dopisy z pošty, a nechávali je tam. Lze pochopit, jakou nevýhodu tato bída

---

12. **Vysvětlivka:** Antoine Portail, prezident parlamentu (*à mortier*), jeden z obou předsedů mimořádné soudní komory zřízené roku 1716; od roku 1724 první prezident pařížského parlamentu.

13. **Vysvětlivka:** Paní maršálka z Lorges, rozená Geneviève de Frémont, vdova po maršálovi z Lorges a autorova tchyně; její otec Nicolas de Frémont byl strážcem královské pokladny.

znamenala pro záležitosti, i kvůli opovržení, do něhož nemohli nepadnout v různých zemích, kde byli zaměstnáni a kde hladověli, když se předtím všude zadlužili. Tím se tedy také začalo. Něco se dalo také námořnictvu, které bylo už dávno víc než na suchu, ani ne tak proto, aby se pozvedlo, jak brzy vyložím, jako spíš aby se trochu uklidnil hrabě z Toulouse a rada námořnictva.

Udání přinášená mimořádné soudní komoře způsobila Desmaretsovi ponížení a tomu, kdo mu je způsobil, posměch. Na základě jejích hlášení se lidé přesvědčili, že Desmarets ukryl mnoho peněz v opatství Hières u Paříže, kde byla jeho sestra abatyší. Poslali tam, aby se všude prohledávalo, a pořádně tam přeházeli zem; nenašlo se vůbec nic. Pozoruhodné je, že hned nato maršál z Villeroy, odjakživa Desmaretsův přítel, uplatnil u regenta jakýsi slib zesnulého krále, že dá Desmaretsovi sto tisíc tolarů při nejbližším obnovení generálních daňových pachtů. Král předtím zemřel a Desmarets byl vyhnán. Při krajním nedostatku peněz, jichž bylo zapotřebí na tolik stejně důležitých a naléhavých věcí, a když regent nebyl nijak povinen vyplácet podobné milosti zesnulého krále, měl tu slabost, že se dal strhnout řečmi maršála z Villeroy, a dal Desmaretsovi tento dar vyplácet po tisíci pistolích měsíčně.

Tento princ vybral za vychovatele svého syna[14] Chevernyho. Byl to muž dobrého rodu a velmi schopný udělat něco dobrého ze svěřence, který by mu byl doopravdy svěřen. Ale syn měl už dávno u sebe de Courta, jehož jméno nelhalo[15] a který byl navíc dokonalý pedant. Jeho bratr byl vždycky ve službách vévody du Maine a v nich zemřel. To stačilo, aby měl plnou důvěru vévodkyně z Orléans, která měla oči jen pro své bratry a chtěla svému synovi především ze všeho vštípit svou posedlost v té věci. Cheverny byl tedy dosazen jen *ad honores*, rád, že nemá ani starosti, ani námahu, a nechal de Courta jednat, aniž se do čehokoli pletl. Vévoda z Orléans to nechal být, zčásti proto, že věděl, co může od svého syna čekat, zčásti z nedbalosti. Vévodkyni z Orléans se ovšem dokonale podařilo naplnit synovi hlavu levobočectvím. Ostatně je vidět, jak se tato výchova zdařila.

Král vyjel poprvé z Tuilerií do Palais-Royal navštívit Madame a vévodu a vévodkyni z Orléans. Nějaký čas nato vyjel podruhé a jel navštívit vévodkyni z Berry do Lucemburského paláce. Nároky a nerozhodnost způsobily, že se z jeho kočáru odstranilo sklopné sedadlo a ponechala se jen dvě hlavní sedadla. Král byl vzadu zmáčknut mezi paní z Ventadour a vévodou du Maine. Vpředu seděli oba synové vévody du Maine a paní z Villefort, podvychovatelka; to jest samé osoby, které neměly naprosto žádné právo tam být, kromě vévodkyně z Ventadour. Jinde jsem vyložil obě

---

14. **Vysvětlivka:** Ludvík Orleánský, vévoda z Chartres (1703–1752), jediný syn regenta a vévodkyně z Orléans; po otcově smrti roku 1723 vévoda z Orléans. Oženil se roku 1724 s Augustou Marií Johannou Bádenskou, která zemřela již roku 1726; poté se oddal zbožnosti, uchýlil se do opatství Sainte-Geneviève v Paříži a tam roku 1752 zemřel.

15. **Vysvětlivka:** Slovní hříčka: francouzské *court* znamená „krátký“, tj. omezený, nedostatečný duchem.

pravidla o místech v kočáře, pravidlo práva a pravidlo nutnosti; ale ve všem vládl jedině zmatek a stále víc se zabydloval.

Vévodkyně z Berry toho na své straně využívala, aby si přisvojovala všechny pocty královny, navzdory domluvám paní ze Saint-Simon a nepříjemnostem, o nichž ji ujišťovala, že takové podniky budou mít za následek. Projela Paříží se znějícími kotli, a to po celém nábřeží u Tuilerií, kde byl král. Maršál z Villeroy si na to druhého dne stěžoval u vévody z Orléans, který mu slíbil, že dokud bude král v Paříži, nebude tam slyšet jiné kotle než jeho, a od té doby je vévodkyně z Berry v Paříži nikdy neměla. Zašla také do divadla, měla ve své lóži baldachýn, čtyři své gardisty na jevišti, další v přízemí, sál mnohem víc osvětlený než obvykle, a herci ji před představením oslovili slavnostní řečí. To způsobilo v Paříži podivný rozruch, tak jako předtím její vyvýšené pódium (*haut dais*) v přízemí Opery. Přesto se už neodvážila chodit na představení tímto způsobem; ale aby přitom necouvla, vzdala se toho, že by chodila na komedii do jejího obvyklého divadla, a vzala si v Opeře malou lóži, kde byla sotva vidět, jakoby inkognito. Jinde už komedii neviděla, a protože komedianti přicházeli hrát pro Madame na jeviště Opery, sloužila tato malá lóže pro obě představení.

Když jednou jela do Opery, její gardisté zastavili kočár pana prince de Conti, který tam přijížděl, a zle naložili s jeho kočím, ačkoli princ seděl v kočáře. Pravda je, že to byly samé uzurpace ze všech stran. Princové krve se neodvažovali docela popírat svou povinnost zastavovat před dcerami Francie, neboť tehdy nebyli žádní synové Francie, ale vyhýbali se jim a ve skutečnosti před nimi zastavovat nechtěli; na druhé straně bylo víc než dost dát jeho kočár zastavit násilím, bez toho, aby se zle nakládalo s jeho kočím, když on sám seděl v kočáře. Stěžoval si na to u markýze z La Rochefoucauld, kapitána gardy vévodkyně z Berry, který neměl dost rozumu, aby mu odpověděl tak, aby ho uspokojil a nechal věc vyšumět; pan princ de Conti, dotčen, se obrátil na vévodu z Orléans, který přiměl vévodkyni z Berry, aby ho poprosila, aby k ní přišel. Přišel; rozhovor se velmi nevhodně odehrál veřejně, a abychom řekli pravdu, ona se z něho se vším svým duchem vyvlékla velmi špatně; vyčítala princi, že se neobrátil na ni; chtěla obvinit kočího a omluvit svého gardistu, a když viděla, že nepochodí a že vévoda z Orléans chce, aby se poslechlo, řekla panu princi de Conti, že když chce, aby ten gardista šel do vězení, půjde tam, ale že ho prosí, aby tam nebyl dlouho. Bylo to žalostné. A skutečně, sotva se gardista dostavil do vězení, vyšel z něho na prosbu pana prince de Conti. Podstatné bylo, že princův kočár zastavili, a on se to neodvážil zpochybňovat ani si na to stěžovat. Tím byla hodnost kryta a dobře rozhodnuta; zbytek byla hloupost, z níž bylo třeba umět se galantně vyvléci.

Po mnoha letmých poměrech se doopravdy zamilovala do Riona, mladého mladšího syna z rodu Aydie, syna sestry paní z Bironu, který neměl ani postavu, ani ducha. Byl to tlustý, zavalitý chlapec s baculatými tvářemi, bledý, který se spoustou pupínků nebyl nepodobný vředu. Měl krásné zuby a ani si nepředstavoval, že vzbudí vášeň, která se během chvilky stala bezuzdnou a která trvala až do konce, aniž při-

tom bránila letmým poměrům a vedlejším choutkám. Neměl nic, ale spoustu bratrů a sester, kteří toho neměli o moc víc. Pan a paní z Pons, dáma šatny vévodkyně z Berry, byli jejich příbuzní a ze stejné provincie. Dali si toho mladíka, který byl poručíkem dragounů, přijet, aby se z něho pokusili něco udělat. Sotva přijel, záliba se projevila a stal se pánem v Luxembourgu[16]. Pan z Lauzunu, jehož byl prasynovcem, se tomu tajně smál. Byl nadšen; myslel si, že se v něm znovu rodí v Luxembourgu z doby Mademoiselle; dával mu poučení.

Rion byl mírný a od přírody zdvořilý a uctivý, dobrý a poctivý chlapec. Brzy pocítil moc svých půvabů, které mohly uchvátit jen nepochopitelnou zvrhlou choutku jedné princezny. Nezneužíval jich vůči nikomu a svými způsoby si získal lásku všech, ale s vévodkyní z Berry zacházel tak, jak pan z Lauzunu zacházel s Mademoiselle. Brzy byl vystrojen do nejkrásnějších krajek a nejbohatších šatů, oplýval penězi, tabatěrkami, klenoty a drahými kameny. Dával se toužebně čekat; liboval si v tom, že v princezně vzbuzoval žárlivost a sám se tvářil ještě žárlivěji. Často ji přiváděl k pláči. Pomalu ji přivedl tak daleko, že se bez jeho svolení neodvažovala nic udělat, ani ty nejlhostejnější věci. Jednou, když byla připravena vyjet do Opery, ji přinutil zůstat doma; jindy ji tam přinutil jet proti její vůli. Nutil ji prokazovat laskavosti dámám, které neměla ráda nebo na něž žárlila, a jednat špatně s lidmi, kteří se jí líbili a na něž on hrál žárlivce. Ani pokud šlo o její ustrojení, neměla nejmenší volnost. Bavil se tím, že ji dal odčesat nebo převléknout, když už byla úplně hotová, a to tak často a někdy tak veřejně, že ji navykl brát si večer jeho rozkazy ohledně ustrojení a zaměstnání na příští den, a příští den on všechno změnil a princezna plakala tím víc. Nakonec došla tak daleko, že mu posílala vzkazy po důvěrných sluhách — neboť skoro hned po příjezdu bydlel v Lucemburském paláci — a tyto vzkazy se během její toalety opakovaly několikrát, aby se dozvěděla, jaké stuhy si má vzít; stejně tak šaty a ostatní ozdoby, a skoro vždycky ji přiměl nosit to, co nechtěla. Jestliže si někdy dovolila v nejmenší věci něco bez jeho dovolení, jednal s ní jako se služkou a pláč trval někdy i několik dní. Tato tak pyšná princezna, která si tolik libovala v tom, aby ukazovala a uplatňovala tu nejnezměrnější pýchu, se ponížila k tomu, že s ním a s obskurními lidmi pořádala hostiny — ona, s níž žádný muž nesměl jíst, nebyl-li princem krve.

Jeden jezuita, který se jmenoval otec Riglet, kterého znala od dětství a který s ní od té doby stále udržoval styky, byl k těmto soukromým hostinám připouštěn, aniž by se za to styděl on nebo aby to přivádělo do rozpaků vévodkyni z Berry. Paní z Mouchy, o níž jsem mluvil jinde, byla důvěrnicí všech těchto podivných soukromých hostin; ona a Rion zvali hosty a vybírali dny. Ta Mouchyová často usmiřovala svou princeznu s jejím milencem, který se k ní choval lépe než k princezně, aniž se ta

16. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon podle zvyku většiny spisovatelů 17. století nazývá palác, kterému se dnes říká *le Luxembourg* (Lucemburský palác), jen *Luxembourg* bez členu. Říká *aller à Luxembourg* (jít do Luxembourgu), *être maître à Luxembourg* (být pánem v Luxembourgu). Na některých místech se však vyskytuje i tvar *habiter le Luxembourg*.

odvažovala to postřehnout, ze strachu před výstupem, který by ji připravil o tak drahého milence a tak nezbytnou důvěrnici. Tento život byl veřejný: všechno v Luxembourgu se obracelo na pana z Riona, který se ze své strany velmi pečlivě snažil dobře vycházet se všemi, dokonce s uctivým vystupováním, které odpíral, a to i na veřejnosti, jedině své princezně. Před lidmi jí dával příkré odpovědi, při nichž přihlížející sklopili oči a vévodkyni z Berry zrudly oči, ačkoli své podřízené a vášnivé chování k němu před společností nijak neskrývala. Pozoruhodné je, že uprostřed tohoto života si vzala byt u karmelitek na předměstí Saint-Germain, kam chodila občas odpoledne, vždy tam spávala o velkých svátcích a často tam zůstávala několik dní za sebou. Brala s sebou jen dvě dámy, zřídka tři, skoro žádné služebnictvo; jedla se svými dámami to, co jí klášter připravil, chodila do chóru nebo na tribunu na všechny denní hodinky a velmi často i na noční; a kromě hodinek tam někdy dlouho setrvávala v modlitbách a ve dnech předepsaných velmi přesně postila.

Dvě karmelitky velkého ducha, které znaly svět, byly pověřeny, aby ji přijímaly a byly často u ní. Jedna byla velmi krásná; druhá bývala také. Byly dosti mladé, zvláště ta krásnější, ale byly to výborné řeholnice a světice, které tento úkol vykonávaly velmi nerady. Když se s ní více sblížily, promluvily s princeznou otevřeně a řekly jí, že kdyby o ní nevěděly nic jiného než to, co vidí, obdivovaly by ji jako světici; ale že se odjinud dozvídají, že vede podivný život, a tak veřejný, že nechápou, co přichází dělat do jejich kláštera. Vévodkyně z Berry se smála a nezlobila se; někdy jí dávaly kázání, nazývaly jí lidi a věci pravými jmény, napomínaly ji, aby změnila tak pohoršlivý život, a s duchem a obratností ve vhodnou chvíli přitlačily nebo ubraly, ale nikdy bez toho, aby k ní promluvily rázně. Potom to vyprávěly těm z jejích dam, které byly nejvíce schopny pochopit jejich trápení nad stavem vévodkyně z Berry, která nepřestávala žít tak, jak žila v Luxembourgu i u karmelitek, a nechávat obdivovat tak překvapivý kontrast, který se na straně prostopášnosti stále zvětšoval. Rion jí dal přivézt ze své provincie jednu ze svých sester, provdanou za pana d'Aydie, aby zaujala místo paní z Brancasu, matky, o níž jsem se několikrát zmínil a které zesnulý král dal místo dámy u vévodkyně z Berry; ta však stále zůstávala v Provenci, kam se vrátila, když tam byla jmenována, a nakonec se odtamtud vůbec nechtěla vrátit.

Kapitola sedmnáctá

Život, dny a osobní počínání vévody z Orléans. — Regent nepronikavý, pokud jde o záležitosti, i v prostopášnosti, ba i v opilosti. — Jeho milenky. — Roués *vévody z Orléans. — Církevní nehoráznosti. — Spor římského a turínského dvora o tribunál sicilské monarchie. — Narození dona Carlose, krále obojí Sicílie. — Falcký princ trevírským kurfiřtem. — Klika, která ze soukromých zájmů navždy připoutá regenta k Anglii. — Vévoda z Orléans nikdy netoužil po koruně, nýbrž po panování krále a po tom, aby vládl sám skrze něho. — Navrhuji regentovi nerozlučné a trvalé spojenectví se Španělskem jako skutečný zájem státu, jehož přirozenými nepřáteli jsou ze své podstaty rakouský dům a Angličané. — Stralsund dobyt. — Švédský král unikl a přeplavil se do Švédska.*

Vévodkyně z Berry vracela panu svému otci i s úroky hrubosti a panovačnost, které sama snášela od Riona, aniž by slabost tohoto prince ubrala cokoli z jeho úslužnosti, povolnosti, a nutno říci i z jeho poddajnosti a bázně vůči ní. Byl zoufalý z toho, jak Rion veřejně vládne a jaké pohoršení jeho dcera působí, ale neodvážil se ani cknout; a když někdy na veřejnost pronikla nějaká scéna mezi milencem a princeznou, stejně prudká jako směšná, a vévoda z Orléans se odvážil vznést nějakou výtku, jednala s ním jako s otrokem, několik dní se na něj zlobila a on nevěděl, jak se s ní usmířit. Nebylo dne, aby se neviděli, nejčastěji v Lucemburském paláci. Je načase promluvit trochu o veřejném i soukromém zaměstnání regenta, o jeho chování, o jeho zábavách a o tom, jak trávil dny.

Všechna dopoledne patřila záležitostem a různé druhy záležitostí měly své dny a hodiny. Začínal s nimi sám, ještě než se oblékl; při leveru, který byl krátký a jemuž vždy předcházela i po něm následovala slyšení, na nichž ztrácel mnoho času, přijímal lidi; potom ho až do dvou hodin odpoledne jeden po druhém zaměstnávali ti, kdo měli záležitosti přímo na starosti. Byli to předsedové rad, La Vrillière, brzy nato Le Blanc, jehož používal k mnoha špehovacím úkolům, ti, s nimiž pracoval na záležitostech konstituce, na záležitostech parlamentu a na jiných, které nastaly; často Torcy s dopisy z pošty; někdy maršál z Villeroy, aby se mohl naparovat; jednou týdně cizí diplomaté; někdy rady; ve svátek nebo v neděli mše v soukromí v jeho kapli. Zpočátku vstával časně; to se pak pomalu zpozdilo a nakonec bylo nejisté a pozdní, podle toho, kdy šel spát. Kolem druhé nebo půl třetí ho všichni viděli pít čokoládu; rozmlouval přitom s přítomnými. Trvalo to podle toho, jak se mu společnost líbila; obvykle to všechno dohromady netrvalo ani půl hodiny. Pak se vrátil do svých pokojů a dával slyšení dámám i mužům, chodil k vévodkyni z Orléans, potom s někým pracoval nebo šel do regentské rady; někdy chodil navštívit krále, ráno zřídka, ale vždy ráno

Podobizna ženy jako Flory, podle tradice vévodkyně z Berry (1695–1719), regentova nejstarší dcera. Okruh Nicolase de Largillièra, olej na plátně. Rijksmuseum, Amsterdam.

nebo večer, před regentskou radou nebo po ní, a přistupoval k němu, mluvil s ním a odcházel od něho s úklonami a s výrazem úcty, na který bylo radost pohledět, i samému králi, a který všechny učil, jak se chovat.

Po radě, nebo kolem páté večer, nebyla-li žádná, už o záležitostech nebylo řeči; nastala Opera nebo Lucemburský palác, nebyl-li tam už před čokoládou, nebo návštěva u vévodkyně z Orléans, kde někdy večeřel, nebo odchod zadními pokoji, anebo vpuštění společnosti týmiž zadními pokoji; nebo, bylo-li pěkné roční období, cesta do Saint-Cloud či na jiný venkov, kde někdy večeřel, jindy večeřel v Lucemburském paláci nebo doma. Když byla Madame v Paříži, navštívil ji na chvíli před svou mší; a když byla v Saint-Cloud, jezdil ji tam navštěvovat a vždy jí prokazoval mnoho pozornosti a úcty.

Jeho večeře se vždy konaly ve velmi podivné společnosti. Jeho milenky, někdy nějaké děvče z Opery, často vévodkyně z Berry a tucet mužů, jednou ti, podruhé jiní, které bez okolků nikdy nenazýval jinak než svými *roués*. Byl to Broglie, starší bratr toho, který zemřel jako maršál Francie a vévoda; Nocé; čtyři nebo pět hodnostářů jeho domu, ne z těch nejvyšších; vévoda z Brancasu, Biron, Canillac, několik pochybných mladíků a několik dam prostřední ctnosti, ale z dobré společnosti; ještě několik neznámých lidí dosud bez jména, kteří vynikali duchem nebo zhýralostí. Vybrané jídlo se připravovalo v místnostech k tomu zvlášť zřízených ve stejném podlaží, kde bylo všechno náčiní ze stříbra; sami často přikládali ruku k dílu spolu s kuchaři. Při těchto sezeních byl probrán každý, ministři i důvěrníci přinejmenším stejně jako ostatní, se svobodou, která byla nespoutanou nevázaností. Minulé i současné milostné pletky dvora i města bez ohledů; staré historky, hádky, žerty, posměšky — nic a nikdo nebyl ušetřen. Vévoda z Orléans se toho účastnil jako ostatní, ale je pravda, že všechny ty řeči na něj jen velmi zřídka udělaly sebemenší dojem. Pilo se o závod, rozpalovalo se, z plna hrdla se říkaly sprosťárny a o překot bezbožnosti, a když se dost nahlučeli a byli pořádně opilí, šli spát a nazítří začali znovu. Od chvíle, kdy nastala hodina příchodu stolovníků, bylo všechno zvenku tak zabarikádováno, že ať by nastala jakákoli záležitost, bylo marné pokoušet se proniknout k regentovi. Nemluvím jen o nečekaných záležitostech soukromníků, ale i o těch, které by se nejnebezpečněji týkaly státu nebo jeho osoby; a tato uzávěra trvala až do druhého dne rána.

Regent tak ztrácel nekonečně mnoho času s rodinou a zábavami nebo v nevázanosti. Mnoho ho ztrácel také příliš snadno udělovanými, příliš dlouhými a příliš rozvláčnými slyšeními a utápěl se v týchž podrobnostech, které jsme za života zesnulého krále on i já tak často spolu králi vytýkali. Občas jsem mu to připomněl; uznal to, ale vždy se tím nechal strhnout. Mimoto tisíce soukromých záležitostí a mnoho jiných, týkajících se běžného chodu vlády, které by většinou mohl vyřídit za půl hodiny zkoumání a potom rozhodnout jasně a pevně, protahoval, jedny ze slabosti, jiné z té ubohé touhy rozeštvávat a z oné otrávené zásady, která mu občas unikla jako jeho oblíbená: *Divide et impera*; většinu z té všeobecné nedůvěry ke všem vě-

cem a ke všem lidem; a tak se z maličkostí stávaly hydry, s nimiž si pak sám často nevěděl rady. Jeho familiárnost a snadný přístup k němu se nesmírně líbily; ale zneužívání toho bylo přehnané. Docházelo někdy až k nedostatku úcty; což nakonec mělo nepříjemné důsledky tím nebezpečnější, že když chtěl, nedokázal zkrotit osoby, které jej uváděly do větších nesnází, než v jakých se cítily a nakonec ocitly ony samy. Takový byl Stairs, takoví předáci konstituce, takový maršál z Villeroy, takový parlament zvlášť a soudcovský stav celkově. Předkládal jsem mu občas tolik důležitých věcí, jak se k tomu naskytly příležitosti; někdy jsem tím něčeho dosáhl a zabránil nepříjemnostem; častěji mi vyklouzl z ruky, ačkoli zůstal přesvědčen o tom, co jsem mu říkal, a jeho slabost ho strhla.

Velmi neobyčejné je, že ani jeho milenky, ani vévodkyně z Berry, ani jeho *roués* se od něho nikdy, ani uprostřed opilství, nemohli dozvědět nic sebeméně důležitého o čemkoli, co se týkalo vlády a záležitostí. Žil veřejně s paní z Parabère[1]; zároveň žil i s jinými; bavil se žárlivostí a zlostí těch žen; nebyl proto se všemi o nic hůře; a pohoršení z tohoto veřejného harému, stejně jako z každodenních sprostot a bezbožností jeho večeří, bylo nesmírné a rozšířené všude.

Začal půst a já viděl, že na Velikonoce hrozí buď strašlivé pohoršení, nebo hrozná svatokrádež[2], která by to strašné pohoršení jen ještě zvětšila. To mě přimělo promluvit o tom s vévodou z Orléans, ačkoli jsem o jeho nevázanosti již dlouho mlčel, protože jsem v tom ohledu ztratil veškerou naději. Předložil jsem mu tedy, že úžina, do níž se na Velikonoce dostane, se mi zdá tak hrozná vzhledem k Bohu a tak nepříjemná vzhledem ke světu, který sám rád páchá zlo, ale u jiných, a zvláště u svých pánů, je odsuzuje, že se proti svému zvyku a předsevzetí nemohu zdržet, abych mu nepředložil všechny jeho důsledky; o těch, které se týkaly světa, jsem se rozšířil, neboť pokud jde o náboženství, tak daleko bohužel ještě nebyl. Vyslechl mě velmi trpělivě; pak se mě znepokojeně zeptal, co mu chci navrhnout. Tehdy jsem mu řekl, že jde o prostředek, který pohoršení neodstraní úplně, ale zmenší je a zabrání výstřednostem řečí, a dokonce i smýšlení, na něž se musí připravit, nepřijme-li jej, a že je velmi snadný. Spočíval v tom, aby strávil u sebe ve Villers-Cotterets[3] posledních pět dní Svatého týdne a velikonoční neděli a pondělí, to jest aby odjel na Svatý úterek a vrátil se třetí velikonoční svátek; aby tam nebral ani dámy, ani *roués*, nýbrž šest nebo sedm osob podle svého výběru, se slušnou pověstí, s nimiž by rozmlouval, hrál, procházel se, bavil se, jedl postní jídla, při nichž mohl hodovat stejně dobře jako při masitých, aby

---

1. **Vysvětlivka:** Marie-Madeleine de La Vieuville, markýza z Parabère (1693–1755), v prvních letech Regentství nejznámější milenka vévody z Orléans.

2. **Vysvětlivka:** Každý katolík byl povinen přijmout v době velikonoční svaté přijímání („vykonat velikonoce"). Kdo k němu přistoupil ve stavu těžkého hříchu, bez lítosti a úmyslu polepšit se, dopouštěl se svatokrádeže; u osoby vysokého postavení zase jeho vynechání vyvolávalo veřejné pohoršení.

3. **Vysvětlivka:** Villers-Cotterêts, zámek v kraji Valois severovýchodně od Paříže, od roku 1661 součást údělu orleánské větve.

u stolu nevedl špatné řeči a příliš jej neprotahoval; aby na Velký pátek šel na bohoslužbu a na velikonoční neděli na velkou mši; že víc od něj nežádám a že s tím mu ručím za všechny řeči. Dodal jsem, že nikomu nezůstane skryto, co princové jeho postavení dělají či nedělají, a tedy ani to, že velikonoční přijímání nevykonal; ale že je zcela rozdílné nevykonat je se vztyčenou hlavou, s výrazem drzosti a pohrdání, ať je kdo kdo chce, uprostřed hlavního města, pod očima všech, nebo změnit místo s výrazem studu, úcty a rozpaků; že první způsob vzbuzuje ošklivost k drzému hříšníkovi a pobouří proti němu i libertiny, druhý vzbuzuje u poctivých lidí křesťanský soucit a umlčí všechny jazyky. Nabídl jsem se, že ho na té cestě doprovodím, budeli mu to milé, a obětuji mu cestu, kterou jsem v tu dobu každý rok konal domů; a přiměl jsem ho uvážit, že takto si počínají osoby poněkud význačné, které jsou o Velikonocích samy se sebou v rozpacích. Upozornil jsem ho také, že záležitosti jeho nepřítomností neutrpí ve dnech, kdy se všechny zastavují; dále na blízkost Villers-Cotterets, krásu toho místa, na to, kolik let je neviděl, a že by bylo vhodné, aby se tam zajel podívat.

Přijal ten návrh skvěle; ulevilo se mu; nevěděl, co mu chci navrhnout; neshledal na tom nic než snadné, ba příjemné, velmi mi děkoval, že jsem na tento prostředek pomyslel a že s ním chci jet. Uvažovali jsme o tom, koho by mohl vzít s sebou; nebylo těžké je najít, a věc zůstala ujednána. Oba jsme se shodli, že nic se nemá ohlašovat předem a že postačí, když vydá rozkazy v týdnu po Smrtné neděli. Mluvili jsme o tom ještě jednou nebo dvakrát a byl opravdu přesvědčen, že ta cesta je moudrá a že ji má podniknout. Neštěstí bylo v tom, že co dobrého si předsevzal, se zřídka uskutečnilo kvůli množství darebáků, kteří ho obklopovali a jimž to málokdy bylo v zájmu, ať už aby se mu zalíbili, nebo aby ho drželi zblízka, nebo z důvodů ještě zvrácenějších. Tak se stalo i s touto cestou.

Když jsem s ním o tom mluvil den nebo dva před Smrtnou nedělí, našel jsem člověka rozpačitého, upjatého, který nevěděl, co mi odpovědět. Snadno jsem vycítil, oč jde, zdvojnásobil jsem úsilí, chytil jsem ho za souhlas, který k tomu dal; vyzval jsem ho, aby mi ukázal sebemenší nevýhodu té cesty; důrazně jsem udeřil na řeči, které vyvolá drzostí, s níž přeskočí Velikonoce uprostřed Paříže; na nudu, do níž nemůže nepropadnout během svatých dnů, bude-li chtít zachovat aspoň nějakou míru, a na všechno, co se proti němu bude říkat, stráví-li je tak, jako tráví jiné dny; nakonec jsem sebral všechny síly, abych mu vylíčil ohavnost svatokrádeže, všechnu hrůzu, kterou by z něj svět měl, všechno, co by tím světu dal právo říkat, a nevázanost, s níž by se o tom vyjadřovala všechna ústa, i ta nejbezbožnější, a do jaké míry by tento hrozný čin od něho odvrátil všechny dobré lidi, ty, kdo si na tom zakládali nebo jsou v postavení, aby si na tom zakládali, zkrátka všechny poctivé lidi. Mluvil jsem marně; narazil jsem jen na mlčení, smutek, zachmuřenost, na ubohé důvody, které jsem všechny vyvrátil a jejichž chabostí nebudu plnit tento papír; jedním slovem na rozhodnutí přijaté hned při prvním slově, které o tom utrousil a které poplašilo milenky a *roués*. Ať

nikoho nepřekvapí, že mi to slovo často uklouzne. Vévoda z Orléans jim nedával jiné jméno, ani on, ani vévodkyně z Berry; i vévodkyně z Orléans, když s ním mluvila, a všichni tři, když o nich mluvili s kýmkoli, je nikdy nenazývali jinak. To udalo tón a všichni bez výjimky už o nich mluvili jen tímto výrazem. Obávali se, že by si tento princ zvykl žít s poctivými lidmi a že po jeho návratu by už nebyli připouštěni a sami jako obvykle. Milenky měly neméně strachu, a tato pěkná skupinka toho na povolném princi tolik dosáhla, že cesta byla hned po první zmínce úplně zmařena. Když jsem se s ním loučil, abych odjel domů, zapřísahal jsem ho, aby se aspoň během čtyř svatých dnů, to jest ve čtvrtek, pátek, sobotu a neděli, krotil, a nade všechno aby se nedopustil zbytečné svatokrádeže, při níž by u světa, který by si tím myslel získat, ztratil nekonečně víc, než kdyby se jí zdržel, protože jeho život, stejný před ní i po ní, by ho ihned a velmi veřejně prozradil.

Odjel jsem nato do La Ferté v naději, že jsem aspoň zabránil tomuto vrcholu. S bolestí jsem se tam dozvěděl, že když strávil poslední dny Svatého týdne ani ne dvojznačně, třebaže s větší skrytostí, účastnil se většiny obřadů těch svatých dnů podle etikety zesnulého Monsieura, který je téměř vždy trávil v Paříži; že na Boží hod velikonoční šel na velkou mši do Saint-Eustache, své farnosti, a že tam s velkou okázalostí vykonal velikonoční přijímání. Běda! Bylo to poslední přijímání tohoto nešťastného prince, a vzhledem ke světu dopadlo tak, jak jsem předvídal. Opusťme tak smutnou látku a přejděme k tomu, co se dělo navenek.

Než se pustím do vyprávění o zahraničních záležitostech prvních měsíců tohoto roku, je třeba, abych se vyhnul odbočce, vysvětlit spor, který měl turínský dvůr s římským a který, řečeno mimochodem, ukazuje, do jaké výstřednosti tyranie a útlaku drží duchovní ty laiky, kteří jsou dost prostoduší, aby trpěli, že se jejich nároky mění v právo pod klamnou záminkou náboženství — oběťmi toho byli často králové a byli by jimi dosud, kdyby se duchovním nechala volná ruka — ačkoli tito mistři v Izraeli nacházejí v evangeliu jasně psáno, že panování jim Ježíš Kristus zcela výslovně zakazuje a že jim říká, že jeho království není z tohoto světa.

Ti Rogerové, Normané, kteří dobyli Sicílii a část Neapolského království na Saracénech, tam nějaký čas vládli pod titulem vévodů[4]. Jejich zbožnost věnovala třetinu příjmů Sicílie na zakládání biskupství, nemocnic a klášterů, a ze zbožnosti oné doby byli ochotni učinit své dobytí lenem Svatého stolce. Ale jako prozíraví panovníci k tomu připojili podmínky, které papežové byli rádi, že mohli přijmout a co nejpevněji potvrdit: první, že se obě strany dohodly, že papež ji povýší na království a uzná je za jeho dědičné krále pro jejich potomstvo; druhá měla předejít tomu, co tito panovníci viděli páchat všude, kde to papežové a duchovní mohli, kteří v oněch dobách

4. **Ediční poznámka:** Saint-Simonův výklad je zjednodušený. Normanský dobyvatel Sicílie Roger I. byl hrabětem, nikoli vévodou, a králem se stal teprve jeho syn Roger II. (1130). Výsady, z nichž se tribunál monarchie odvozoval (tzv. *Monarchia Sicula*), se opíraly o bulu papeže Urbana II. z roku 1098, jíž byl Roger I. jmenován papežským legátem na ostrově.

nevědomosti uchvacovali všechno hrůzou z exkomunikace. Tito panovníci, kterým šlo jen o podstatu a o to, aby zůstali skutečnými pány u sebe doma, přenechali čest papeži, a za to bylo ujednáno, že na Sicílii bude trvale existovat tribunál, jehož členové, samí laici, budou vždy jmenováni sicilskými králi, budou jim podřízeni a v jejich rukou, a to výhradně, bez jakéhokoli jiného pouta či závislosti; tento tribunál na základě výsady velmi jasně vyložené, kterou obdrží od papeže jednou provždy a neodvolatelně ve všech jejích částech a aniž by kdy v jakémkoli myslitelném případě podléhala obnovení či potvrzení, bude v posledním stupni svrchovaně a bez odvolání soudit všechny církevní pře, ať jakékoli, ať mezi laiky a duchovními, ať mezi duchovními, ve všech případech občanských i trestních, exkomunikace a jiné církevní tresty, dokonce i osoby arcibiskupů, biskupů, kněží, mnichů a kapitul, jak ve věcech občanských, tak trestních, jak v první instanci, tak v odvolání, aniž by kdy v jakémkoli případě musel skládat účty ze svého počínání jinému než jedině sicilským králům, a tím méně aby jeho členové z jakékoli příčiny podléhali obsílkám, církevním trestům či exkomunikacím nebo byli jakýmkoli způsobem rušeni ve svých funkcích Římem či kýmkoli jiným. S tímto moudrým a mocným korektivem byly na Sicílii přijaty imunity a výsady duchovenstva; a od oněch dávných časů tento tribunál, kterému se říká tribunál *monarchie*, nepřetržitě a v plné míře trval, požíval a užíval celého rozsahu své jurisdikce.

Předchozího léta se stalo, že jeden nájemce biskupa z Agrigenta[5] přinesl na trh cizrnu, aby ji prodal. Výběrčí poplatků pana Savojského, sicilského krále, tehdy uznaného a v držení na základě poslední mírové smlouvy z Ryswicku[67], chtěli jako obvykle vybrat poplatek za stánek. Nájemce, aniž řekl, kdo je, je poslal k čertu, a tímto jednáním si přivodil zabavení své cizrny. Pyšný na církevní imunitu, která osvobozuje od všech poplatků, šel za svým pánem, a ten bez dalšího vyšetřování a bez jakéhokoli odkladu vyhlásil exkomunikaci. Výběrčí se teprve z ní dozvěděli, komu cizrna patřila, ihned ji vrátili a stěžovali si, že nájemce neráčil ukončit spor jediným slovem, totiž říci, kdo je a komu cizrna patří. Tak rozumná odpověď a obhajoba nemohla biskupa uspokojit. Trval na svém a hrozil horším, jestliže se výběrčí nepodrobí všemu, co se mu zlíbí; a protože od nich chtěl mnoho, neodvážili se nic slíbit bez rozkazu svých představených. Ti se marně snažili biskupa usmířit; dostali od něho jen no-

5. **Ediční poznámka:** Spor o cizrnu (tzv. liparská kontroverze) vypukl už roku 1711, ještě za španělské vlády nad Sicílií, a týkal se biskupa z Lipari; Saint-Simon jej klade do léta předchozího roku a připisuje biskupovi z Agrigenta.

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V rukopisu je Ryswick; ale teprve utrechtská smlouva uznala roku 1714 Viktora Amadea za krále obojí Sicílie.

7. **Ediční poznámka:** Vydavatelova oprava je sama nepřesná: mír mezi Španělskem a Savojskem byl v Utrechtu uzavřen roku 1713 a Viktor Amadeus jím získal jen Sicílii, kterou roku 1720 vyměnil za Sardinii.

vou exkomunikaci. Tribunál monarchie usoudil, že je to mnoho povyku pro cizrnu vrácenou, jakmile se zjistilo, komu patří, a pokusil se tuto záležitost smírně ukončit.

Tento tribunál byl římskému dvoru nesmírně nepohodlný, a ten mu nikdy nemohl nijak ublížit kvůli žárlivé péči, s níž jej sicilští panovníci udržovali v celé jeho úplnosti. Vévoda savojský, který se stal králem jen Sicílie, se Římu zdál snáze zranitelný než jeho dosavadní mocní předchůdci. Římský dvůr se tedy úmyslně rozhořčil a tak dlouho se postupovalo, až biskup z Agrigenta exkomunikoval tribunál monarchie, ačkoli to byl soudce jeho osoby i jeho exkomunikací a sám žádné nepodléhal. Když rána vyšla, skromný prelát skočil do bárky, kterou měl připravenou, a přeplul moře ze strachu před vězením. Tribunál monarchie nesnesl trpně tak pošetilý útok; ale ostatní biskupové, poštvaní římským dvorem, kde byl biskup z Agrigenta přijat s otevřenou náručí, jej podpořili, takže za nějaký čas byly všechny sicilské diecéze dány do interdiktu a klatby se zdvojnásobily. Všichni biskupové zároveň uprchli za moře a brzy je tam následovalo nesčetné množství kněží a mnichů, aby se uchránili vězení a jiných trestů ukládaných kněžím a mnichům, kteří chtěli interdikt dodržovat.

Řím byl nemálo v rozpacích z této záplavy tolika posvátného lidu, uvrženého do žebroty důsledným zabavením časných statků, jak rodových, tak církevních, který mohl žít jen ze štědrosti toho, kdo zavinil jeho proskripci a kdo jeho bídu dovršil svými potvrzujícími církevními tresty. Rozhodnost, s níž se celá Sicílie proti tak násilné a po mnoho století nevídané tyranii držela a byla jednotná, přiměla Řím tím víc litovat onoho odplutí, že na Sicílii zůstalo dost kněží, ba i moudrých a věrných řeholníků, aby bohoslužba všude pokračovala, a že mocnosti římského vyznání, zvláště Francie řízením a rozsudkem pařížského parlamentu vydaným v této věci, mu začaly ukazovat, že sicilskou záležitost pokládají za společnou se sebou.

Jezuité, kteří mají na Sicílii, jako v celé Itálii a nutno říci všude kromě Francie, velké statky a nádherné domy, se zatvrdili, že všichni zůstanou na Sicílii, budou tam přísně zachovávat interdikt a ze všech sil podněcovat k jeho přesnému dodržování. Sicilský král, který vycítil nebezpečný dosah tohoto opovážlivého jednání, poslal tajně rozkazy hraběti Maffeimu, jehož tam zanechal jako místokrále a o němž je řeč (Díl III, Tom II, kap. 14); ten je dokázal provést s pořádkem, tajností a důmyslem zcela obdivuhodnými. Využil polohy ostrova obklopeného ze všech stran mořem, jehož nejlepší města a jiná sídla leží buď na pobřeží, nebo nedaleko ve vnitrozemí. Jednoho rána byli všichni jezuité, kněží i bratři, mladí i staří, zdraví i nemocní, bez jediné výjimky, odvedeni ze všech svých domů, okamžitě naloženi do povozů, dopraveni k moři a hned naloděni, aniž jim bylo dovoleno cokoli si vzít s sebou. Lodě, které byly připraveny je přijmout, je převezly na pobřeží Církevního státu, kde je nechaly, ať si poradí, jak umějí, aniž jim poskytly sebemenší věc.

Lze si představit, jaký účinek tato rána měla na Sicílii, jaký úžas vyvolala u těchto řeholníků a jaké rozpaky u papeže a jejich generála. Kam umístit tak velký počet naráz a jak uživit ty tisíce zápasníků jejich věci? Přes to všechno ani jedna strana z ničeho

neslevila. Ale protože apoštolská komora už nebyla s to dodávat chléb tomu nesmírnému počtu, který se hemžil v Římě a okolí a neměl jiný chléb — ani sami sicilští biskupové — než ten, který mu tato komora dávala, objevil se jednoho krásného dne v Římě vyvěšený edikt, který všem těmto vyhnancům pod tresty nařizoval vyklidit město do tří dnů bez výjimky, aniž by jim poskytl či ukázal, z čeho žít — spravedlivá odměna za vzpouru, ale která nepřinesla dobrou pověst tomu, komu se tolik pomatenců oddalo a jehož mučedníky se stávali. Maffei mezitím dával s velkou přesností střežit všechna pobřeží proti emisarům a stykům s Římem, takže když se většina těch opuštěných vyhnanců chtěla pokusit vrátit na Sicílii, byl jim vstup uzavřen; což je dovedlo k úplnému zoufalství.

Stejná pevnost na obou stranách nechala věci v tomto stavu, aniž by se však Řím odvážil napadnout přímo sicilského krále nebo kteréhokoli z jeho ministrů na pevnině, až dokud se událostmi, které přijdou na řadu na svém místě a které jsem pokládal za nutné předejmout zde, abych tuto záležitost dokončil najednou, Sicílie nedostala jiného pána a nepřipadla císaři, přičemž vévoda savojský dostal Sardinii, aby si zachoval královskou hodnost. Tehdy celá církevní záležitost padla a Řím byl rád, že z ní vyvázl tím, že ponechal tribunálu monarchie celý obvyklý výkon jeho jurisdikce, že se už nemluvilo o ničem z toho, co se odehrálo při důležité příležitosti cizrny drzého nájemce biskupa nestoudně a pošetile vzpurného, a že císař, který se stal sicilským králem a měl už Neapol a Milán, byl ochoten přehlížet podnik dotažený tak daleko a tak prostý rozumu, spravedlnosti i sebemenšího zdání; ten však má být pro všechny světské moci mocným osvěžením lekce o obludných výstřednostech církevní ctižádosti, kterou lze ve všech dobách udržet na uzdě jen tím, že se jí nepromine vůbec nic, ani to nejmenší, pod žádnou záminkou, a velmi bedlivou ostražitostí, jež ji udrží v naprosté nemohoucnosti, aby se jim vůbec jen odvážila pomyslet oddat.

Abychom se nemuseli vracet, je třeba říci, že španělská královna porodila 20. ledna tohoto roku v Madridu své první dítě. Byl to princ, který dostal jméno Karel neboli don Carlos[8] a který se později stal králem neapolským a sicilským; a že 20. února byl velmistr Řádu německých rytířů, mohučský koadjutor a bratr falckého kurfiřta[9], zvolen arcibiskupem a kurfiřtem trevírským.

Na různých místech, jak se k tomu naskytly příležitosti, jsem rozptýlil charakteristiky osob všech stavů, které měly vstoupit do látky, již vykládám, protože bylo nutné nebo zajímavé je dobře znát. Na tyto charakteristiky je tedy třeba si dobře vzpomenout u těch, které vidíme vstupovat a vystupovat na scéně, a nyní se obrátit

8. **Vysvětlivka:** Karel (1716–1788), první syn Filipa V. z druhého manželství s Alžbětou Farnese; od roku 1731 vévoda parmský, od 1734 král neapolský a od 1735 i sicilský, od 1759 jako Karel III. král španělský.

9. **Vysvětlivka:** Franz Ludwig Falcko-Neuburský (1664–1732), velmistr Řádu německých rytířů a mohučský koadjutor, bratr falckého kurfiřta Jana Viléma.

k charakteristikám vévody z Noailles, Canillaca, abbého Duboise, Nocého, Effiata, Stairse, ba i Rémonda, konečně maršála z Huxelles.

Viděli jsme na svém místě začátek skotského podniku, tajnou cestu Pretendenta, který se měl nalodit v Bretani, a jak unikl Stairsovým vrahům díky důvtipu a odvaze poštmistrové v Nonancourtu[10], konečně drzost, s níž si tento velvyslanec vymohl vydání těch ničemů, kteří se minuli účinkem a byli v Nonancourtu zatčeni. Tento skotský podnik byl rozhodnut se zesnulým králem a se španělským králem, kteří byli ochotni [...] velká neštěstí krále Jakuba III. Památka tohoto panovníka byla v době tajné cesty Pretendenta k nalodění v Bretani příliš čerstvá, než aby Francie dala najevo, že mění smýšlení. Nechali ho tedy jednat, ale bez úmyslu poskytnout jakoukoli pomoc, ledaže by k tomu byli [...]. Protože [příhoda] v Nonancourtu učinila nalodění v Bretani podezřelým, Bolingbroke, který tehdy řídil Pretendentovy záležitosti, znal jejich tajemství a byl jeho státním sekretářem, skrytým v Paříži, mu najal loď v Normandii, kde se Pretendent přišel nalodit — ne v Normandii, nýbrž v Dunkerku, kam loď nechali převézt.

Viděli jsme také, když jsem mluvil o Stairsovi ke konci roku 1715, že tento anglický ministr neztrácel v Paříži čas, a jaké styky užitečné pro své budoucí záměry tam navázal. Ty nejmenší, které nezanedbával, ho dovedly k důležitějším. Rémond, nízký intrikán, drobný učenec, vybraný zhýralec a sluha pro všechno, jen když byl v intrice a mohl si od ní něco slibovat, měl mnoho ducha, a tím, že se do společnosti vetřel duchaplností a rafinovanou zhýralostí, ji velmi dobře znal; záhy se přimkl k abbému Duboisovi, který uměl všechno využít, a ke Canillacovi. Oba si je získal úctou a lichotkami, abbého intrikou, markýze stejnou zálibou v obskurní řecké zhýralosti a obdivem k jeho duchu a schopnostem. Nadšen, že se může uplatnit, vychvaloval jim Stairsova nadřazeného génia; Stairsovi pak všechno, co z nich může vytěžit u vévody z Orléans; každému, jako by byl pověřen, tlumočil vstřícné kroky toho druhého, a tak dobře to dělal, že je svedl dohromady, nejprve ve styk zdvořilostní ze vzájemné úcty, který se brzy změnil ve styk v záležitostech.

Canillac, jak jsme viděli, měl při všem svém duchu velmi málo rozumu. Jakási zářivost, která oslňovala tím, že neobyčejně dobře zasahovala směšné stránky, zastávala u něho místo úsudku; a nepřetržitý proud slov, který vždy řídila nějaká vášeň, a nejvíc ze všech závist, utápěl jeho uvažování a činil je téměř vždy falešným. Stairs, dobře poučený Rémondem, nezapomněl ani na úctu, ani na podlézání; to byla Canillacova slabá stránka. Stairsovo neustálé lichocení ho získalo; nedokázal odolat potěšení cítit, jak se hodnost velvyslance sklání před jeho zásluhami a jak se drzost té osobnosti před ním pokořuje. On zase obdivoval jeho ducha, schopnosti a rozhled; Stairsova otevřená roztržka s celou vládou zesnulého krále byla pro Canillaca další velmi moc-

10. **Vysvětlivka:** Roku 1715 číhali v Nonancourtu, na cestě z Paříže k Bretani, na Pretendenta, který jel inkognito k moři, ozbrojení muži, které Saint-Simon spojuje se Stairsem; poštmistrová je lstí zdržela a dala zatknout. Saint-Simon příhodu vylíčil dříve.

nou návnadou, neboť nenáviděl lidi s vlivem a v úřadech, zesnulého krále i všechny, které tam dosadil. Stairs si ho pečlivě pěstoval a sváděl, a Canillac brzy neviděl nic než jeho očima. Jeho spojenectví s vévodou z Noailles v něm vzbudilo přání, aby se Stairs spojil i s ním. Noailles, který si Canillaca získal toutéž cestou, jež se tak dobře osvědčila Stairsovi, měl za zásadu nikdy mu neodporovat a vždy jej obdivovat; známost byla tedy brzy navázána a odtud politické úvahy mezi nimi.

Pokud jde o abbého Duboise, spojení bylo brzy navázáno; nepřál si je o nic méně než Stairs. Stanhope byl státním sekretářem a důvěrným ministrem krále Jiřího. Kdysi strávil nějaký čas v Paříži; viděl tam Duboise u paní ze Sandwiche, která byla mnoho let po sobě ve Francii a měla s abbém milostný poměr. On a Stanhope uzavřeli velké přátelství cestovatelů a zhýralců; abbé ho seznámil s vévodou z Orléans, který se s ním pak důvěrně vídal a připustil ho k některým svým zábavám. Stanhope a Dubois si po Stanhopově návratu do Anglie často posílali pozdravy prostřednictvím paní ze Sandwiche. Stanhope se ocitl v čele anglických vojsk ve Španělsku, když tam byli vévoda z Orléans a abbé Dubois, a od armády k armádě měli tolik styků, kolik dovoloval stav nepřátelství. Viděli jsme na svém místě, jak velice princ a jeho abbé s tímto anglickým generálem počítali, v tom, co jsem vyprávěl o španělské aféře vévody z Orléans. Jiný Stanhope vystřídal tohoto ve velení vojsk ve Španělsku a jeho katastrofa byla zaznamenána ve své době[11]; a lord Stanhope, známý abbému Duboisovi a vévodovi z Orléans, se stal státním sekretářem. Dubois, jemuž ctižádost a záliba v intrikách nedávaly pokoj, stavěl v duchu na svých starých stycích se Stanhopem. Chtěl proto obrátit vévodu z Orléans ke králi Jiřímu; nebyl tehdy u něho v takovém postavení, aby v tom uspěl; toužil si ochočit Stairse, aby si zjednal příležitosti mluvit s regentem o záležitostech a uplatnit u něho jejich starou známost se Stanhopem; a Stairs si nejméně stejně jako Dubois přál sblížit se s ním, aby si zjednal osobní přístup k vévodovi z Orléans a aby mu prostřednictvím abbého Duboise, o němž si myslel, že k tomu má příležitost, ačkoli ji ještě vůbec neměl, předával věci, které by z jiných úst zapůsobily víc než z jeho vlastních. Nic se nehodilo lépe jejich společným, avšak navzájem neznámým záměrům než spojení Stairse s Canillacem, které Rémond ve shodě s Duboisem zprostředkoval, a spojení anglického ministra s Noaillesem, které zprostředkoval Canillac.

Triumvirát mezi Noaillesem, Canillacem a Duboisem byl už vytvořen, jak jsem vyložil ke konci vlády zesnulého krále. Dubois pro své skryté záměry nezanedbal nic, aby utvrdil Canillaca v jeho zaslepenosti Stairsem a aby do ní uvedl i vévodu z Noailles. Ten, vždy uchvácený novotami a stejnorodý s vévodou z Orléans okouzlením oklikami, měl pro tuto povolnost pádný důvod, a možná dva. Cítil vyprahlost fi-

11. **Ediční poznámka:** Saint-Simon se mýlí: velitelem britských vojsk, který byl se svým sborem zajat u Brihuegy v prosinci 1710, byl tentýž James Stanhope, jenž se roku 1714 stal státním sekretářem. Lordem (vikomtem) byl jmenován až roku 1717.

nancí a všechny obtíže, jak vyjít, a viděl velkou úsporu v tom, odepřít Pretendentovi jakoukoli pomoc a zmařit podnik, který by bylo nutné, kdyby se zdařil, podporovat a možná dlouho a vydatně platit. Druhý důvod, který si možná jen domýšlím, se týkal mne. Žili jsme spolu příliš dlouho v důvěrnosti, než aby mohl nevědět, že jsem dokonalý jakobita a pevně přesvědčen o zájmu Francie zaměstnat Anglii na dlouho domácími starostmi, které by jí znemožnily myslet na věci za hranicemi a dále sahat po obchodu Španělska i našem, a že stejný zájem máme na tom, abychom pokud možno už neměli co dělat s anglickým králem, který byl svými državami a zájmy v Německu víc Němcem než Angličanem a vždy v obavách, na vodítku a pokud mohl ve spojení s císařem. Snad se mu doneslo, že se mě Stairs marně pokoušel získat přes pana z Lauzunu, který rád vídal cizince a který navzdory všemu, čím byl zavázán dvoru ze Saint-Germain a čím pro něj byl, miloval všechny Angličany, často se se Stairsem vídal a jedli jeden u druhého, a že mě nedokázal přimět, abych na jeho vstřícné kroky ve prospěch Stairse a na jeho naléhání, abychom se sešli spolu u oběda, odpovídal jinak než prostými zdvořilostmi, takovými, které nelze odmítnout.

Protože jsem o Anglii smýšlel tak, jak jsem smýšlel, nemohl jsem přijít na chuť spojení s jejím velvyslancem, jehož drzost a chování mě ostatně odpuzovaly, a ještě mnohem víc od nonancourtské aféry. Noailles tedy mohl pochopit, že s pomocí Canillaca a Duboisových pletich nebude těžké obrátit regenta ke králi Jiřímu, a že podaří-li se to, nebude těžké učinit mě v tomto ohledu podezřelým a nahlodat všeobecnou důvěru, kterou mě Jeho Královská Výsost ctila, tím, že ho přesvědčí, aby přede mnou své spojení s Anglií tajil. Ať je to s těmito důvody jakkoli, Noailles se se Stairsem zapletl stejně hluboko jako jeho dva přátelé Canillac a Dubois, a přesvědčili vévodu z Orléans, aby se v tomto ohledu řídil zásadou čistě osobní, a tudíž ohavnou. Ta zásada zněla, že král Jiří je uchvatitelem koruny Velké Británie, a kdyby se králi přihodilo neštěstí, vévoda z Orléans by byl rovněž uchvatitelem koruny Francie; tudíž mají oba stejný zájem a důvod pěstovat jeden druhého, postupovat tak, aby si obě koruny vzájemně zaručili, a nikdy neučinit krok, který by se od tohoto velkého cíle sebeméně odchýlil; přičemž, dodávali, francouzský princ získával všechno pro zajištění své naděje, kdežto Angličan, který korunu držel, na tom právě proto nezískával skoro nic, tím spíš, že měl co dělat jen s Pretendentem bez statků, bez země, bez pomoci, kdežto v uvedeném případě by vévoda z Orléans měl za soupeře španělského krále, usazeného a mocného a po moři i po souši sousedícího s Francií ze všech stran.

Vévoda z Orléans spolkl tento jed, podaný tak obratně osobami, na jejichž ducha, schopnosti a osobní oddanost se domníval, že může spoléhat, které mu však později dobře dokázaly, že jejich duch byl falešný, jejich schopnosti nulové a jejich oddanost prázdná a vztažená jen k nim samým. Tento princ měl až příliš pronikavosti, aby léčku postřehl, a zázračné je, co ho svedlo: byla to klikatost této politiky, a vůbec ne touha vládnout. Dobře očekávám, že vyjdou-li tyto Paměti někdy na světlo, bude toto místo k smíchu, zdiskredituje ostatní vyprávění a vynese mi pověst velkého hlu-

páka, jestliže jsem myslel, že tím své čtenáře přesvědčím, nebo slabomyslného, jestliže jsem tomu věřil sám. Taková je však čistá pravda, které obětuji vše, co si o mně kdo pomyslí. Ať se zdá sebeneuvěřitelnější, je to přesto pravda. Odvažuji se tvrdit, že v dějinách je mnoho takových neznámých pravd, které by velmi překvapily, kdyby se o nich vědělo, a které jsou neznámé jen proto, že skoro žádné dějiny nejsou psány z první ruky.

Tato pravda a několik jiných, které jsem viděl a které jsou příliš málo důležité pro dějiny této doby, než abych je zapsal, mě o tom přesvědčují, a ještě jiné, z nichž jsem sem vložil ty hlavní, jež jsem se dozvěděl od svého otce a které upadly v zapomnění nebo byly z Ludvíka XIII., jemuž náležejí, přeneseny na kardinála z Richelieu. Opakuji to a jsem to dlužen pravdě, která v těchto Pamětech jedině vládne, jak je vidět i na vévodovi z Orléans samém z portrétu, který jsem o něm podal: nikdy si tento princ nepřál korunu; velmi upřímně si přál králův život; udělal víc, přál si, aby král vládl sám, jak se uvidí dále. Nikdy sám od sebe nepomyslel, že by král mohl zemřít, ani na věci, které by mohly po tomto neštěstí následovat, jež upřímně za neštěstí pokládal, i pro sebe, kdyby k němu někdy došlo. Jen se propůjčoval úvahám, které mu o tom byly předkládány, zcela neschopen na to myslet sám od sebe, ani na opatření, která je třeba učinit vzhledem k tomu, že to bylo možné. Neříkám, že by se v tom případě vzdal práva, které mu dávalo vzájemné zřeknutí, zaručené celou Evropou; ale zároveň dodávám, že držení koruny by na tom mělo nejmenší podíl a že čest, odvaha a jeho vlastní bezpečnost by na tom měly podíl celý: ještě jednou, jsou to pravdy, které mě má dokonalá znalost, mé svědomí a má čest zavazují uvést.

Abych dokončil najednou látku tohoto závazku, která osvětlí vše, co budu muset vyprávět o jeho důsledcích: tito pánové neuspěli se svým plánem vůči mně úplně, jestliže moje podezření ohledně vévody z Noailles bylo pravdivé. Regent přede mnou nemohl dlouho tajit převládající náklonnost, kterou pojal k Anglii. Schvaloval jsem ji do jisté míry, aby se udržel mír, jehož vyčerpaná Francie a doba nezletilosti tolik potřebovaly, a aby se zadržel příliš nebezpečný sklon krále Jiřího k císaři. Ale nemohl jsem schválit sklon jít dál.

Opakoval jsem regentovi, co jsem mu často říkal a co jsem nejednou vyslovil při hlasování v regentské radě: že podstatným zájmem státu je co nejpevnější a nejneměnnější spojenectví se Španělskem, které s námi spojuje týž rod, a to ještě téměř v prvním stupni, a nerozděluje žádný nárok ani skutečný zájem; zřejmost toho potvrzují tři věci: příklad rakouského domu, který si tu obávanou velikost, tak dlouho blízkou univerzální monarchii, vybudoval jen spojením svých dvou větví, které žádné úsilí nikdy nedokázalo rozdělit; nesmírný strach, který celá Evropa pojala ze syna Francie, jenž se stal španělským králem, jediná příčina poslední války, jež tolik stála všechny její mocnosti; konečně nekonečná výhoda, kterou lze pro toto spojenectví a pro vzájemnou velikost vytěžit ze sousedství zemí a moří obou monarchií, které jim vzájemně poskytuje snadnosti, jež příroda odepřela oběma rakouským větvím a

z nichž by ty jistě dokázaly náramně těžit; že politika tohoto obratného domu má být v tomto bodě vzorem té naší a pólem, z něhož nás nic, ať sebeklamnější, nesmí přimět spustit nejpevnější zrak; že je-li tato zásada položena, je třeba počítat se dvěma věcmi a postavit se proti oběma velmi rozdílně: jednak s mlhami soukromých zájmů osob tohoto dvora i madridského, s rozmary španělského krále a královny a s pochybenými kroky jejich ministerstva, jimž je třeba se vyhýbat, lichotit a přemlouvat; především se nikdy nezlobit; přivádět k rozumu trpělivostí, mírností, přátelstvím; získávat hlavy, které mají vliv; být přesvědčen, že vídeňský a madridský dvůr si často navzájem působily stejné domácí nesnáze, aniž by kdy propukly nebo je ochladily jeden k druhému v tom, co se týkalo záležitostí; že my nemáme v tomto ohledu činit méně než ony ani doufat v menší úspěch; konečně napodobit moudrost soukromých rodin, které mají své nálady, svou zlost, své vady, ale nedávají z toho nic znát navenek a ukazují veřejnému mínění vždy jednotu, která je jejich silou, úvěrem i váhou; druhak že je třeba dobře počítat se všemi pružinami, které politika ostatních mocností nepřestane postupně uvádět v chod, aby mezi obě koruny vnesla chlad a pak roztržku; že mír, který konečně ukončil dlouhou, zhoubnou a krvavou válku vyvolanou španělským dědictvím, neuhasil jejich nesmírnou žárlivost, a tudíž ani v nejmenším neztlumil vášeň je rozeštvat a rozdělit; že všechny pokládají tento bod za cíl svého největšího zájmu a za dílo, na němž jejich součinnost a politika nesmějí nikdy přestat pracovat; že k tomu budou v obou dvorech neustále užívány všechny klamné návrhy, všechny oslnivé nabídky, všechny vyhlídky strachu a nebezpečí, ba i skutečnosti, které budou do jisté míry nabízeny a pokládány za výhodné k přijetí, neboť dobře vědí, jak velký zájem z toho vytěží; že způsob, jak zmařit tolik soustavného úsilí, je mít sám stejnou soustavnost, držet oči dobře otevřené a odmítnout jakoukoli výhodu, ať by byla nabízena sebevětší, která by mohla vést k roztržce se Španělskem; být v tomto hlavním bodě neochvějný; postavit se se Španělskem na takovou míru důvěry, aby si vzájemně sdělovali všechny tyto různé pokusy a využili jich k tomu, aby úzké a nerozlučné spojenectví stále víc utužili; že tak si počínaly obě rakouské větve od Karla V. až do předchůdce Filipa V.; že to vyneslo jejich moc tak vysoko a že je to lekce, kterou mají přijmout naše dvě větve a nikdy se od ní neodchýlit; konečně že je to tím snazší, že není čeho se bát pro bezpečnost kurýrů a že španělský král má srdce zcela francouzské.

Dodal jsem, protože jsme s regentem byli mezi čtyřma očima, jak tomu bývalo téměř vždy, že po té nepříjemnosti s jeho španělskou aférou a po jeho usmíření, a navíc v jeho osobním postavení vzhledem ke zřeknutím, nic nebude pro něj osobně ve Francii i ve zbytku Evropy dobré či zlé s větším dosahem a důsledky než to, zda bude vůči Španělsku zachovávat chování, které navrhuji, nebo jiné. Zdůraznil jsem, že v Římě, který byl v oné době ještě středem záležitostí, i na všech ostatních dvorech byly zájmy obou rakouských větví neustále totožné, a to i ve vnitřních domácích záležitostech říše; že žádná mocnost se nemohla dotknout jedné, aniž by druhá

okamžitě zasáhla jako ve všem a všude společná, jak se ukázalo ve všech válkách a ve všech zvláštních i všeobecných smlouvách, a to do té míry, že zbytek Evropy už dávno upustil od snahy je rozdělit a myslel jen na to, jak se proti nim udržet. Že to je vzor, který musíme následovat, chceme-li prospívat doma i navenek a povznést se až tak vysoko, že se staneme diktátory Evropy, jak se to stalo rakouskému domu, i poté, co se mlčky zřekl univerzální monarchie, které, jak nakonec poznal, nemohl dosáhnout.

Pak jsem regenta prosil, aby si vzpomněl, že skutečnými nepřáteli Francie jsou rakouský dům a Angličané. Že znalost, kterou má z dějin, mu v celém jejich průběhu neukazuje nic jiného než tuto nenávist a žárlivost vůči koruně, která jediná mohla zastavit jejich ctižádost; že tato vášeň nově vzrostla soupeřením[12] Karla V. a Františka I. a marným úsilím Filipa II. v době Ligy[13]; a od té doby, pokud jde o Anglii, nesmiřitelnou nenávistí zesnulého krále k princi oranžskému a zlostí tohoto prince, že ji nedokázal zmírnit dvaceti lety podřízenosti; ta se obrátila v zuřivost, jejíž účinky pocítila celá Evropa, neboť popudil všechny její mocnosti; konečně jeho vpádem do Anglie a ochranou, kterou zesnulý král poskytl Jakubovi II. a jeho rodině; naposledy tím, že zesnulý král uznal Jakuba III. navzdory slavnostní ryswické smlouvě, a okolnostmi, za nichž to učinil, kterých král Vilém dobře dokázal využít v celé Evropě a, jakkoli umíral, sjednotit ji proti Francii a vystupňovat při té příležitosti nenávist Angličanů až k zuřivosti. Že jestliže intrika jedné ženy a dvora královny Anny zachránila Francii před nejkrajnějším neštěstím tím, že se Anglie oddělila od svých spojenců, a mírovými smlouvami, které z toho vzešly a jichž byla nástrojem, je třeba dobře rozlišovat dvorskou kliku, která v tom našla svůj zájem, aby se povznesla na troskách svých nepřátel, kteří dříve měli v Anglii veškerou moc, od národa, a dokonce od celého dvora.

Ostatně se karta obrátila smrtí Anny a příchodem jejího nástupce do Anglie, který vyhnal všechny, jimž jsme vděčili za mír, dosadil zpět ty, které Anna z úřadů odstranila, a vydal naše přátele napospas zuřivosti whigů a řízení parlamentu, rozzuřeného tímto mírem, který dvůr proti nim ještě popichoval. Z tohoto výkladu jsem vyvodil, že je nesmyslné předsevzít si navázat s Anglií skutečné přátelství, které by nikdy nebylo jiné než podvodné a zrádné a nikdy nabízené či přijímané než s jediným úmyslem oddělit Francii od Španělska a vytěžit z toho; že spokojit se s nadějí navázat toto přátelství aspoň mezi králem a králem je rovněž velmi hrubá návnada,

---

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Slovo *compétence* je zde užito ve smyslu soupeření. Jde o soupeření Františka I. a Karla V. o císařskou hodnost.

13. **Vysvětlivka:** Karel V. (1500–1558), španělský král a od roku 1519 císař, po abdikaci zemřel v klášteře Yuste na malárii; jeho soupeře Františka I. (1494–1547), francouzského krále od 1515, zajala jeho vojska u Pavie (1525) a držela v zajetí, od léta 1525 v Madridu, až do madridské smlouvy (1526). Filip II. (1527–1598), Karlův syn, španělský král od 1556, podporoval za náboženských válek ve Francii Katolickou ligu.

která nemůže čerpat žádnou sílu z přátelství, jaké bylo mezi zesnulým králem a Karlem II.; že kromě toho, že Karel II. byl jeho vlastní bratranec, že měl královnu, svou matku, usazenou ve Francii od prvních [neštěstí] Karla I.[14], a Madame, svou sestru, manželku Monsieura, která měla důvěru a osobní přátelství obou králů, byla jejich poutem, dokud žila, a jejíž památka jim zůstala vždy drahá, bylo přesto nutné toto přátelství podpírat velkými penězi a veškerým vlivem vévodkyně z Portsmouthu, jíž byl Karel II. posedlý a která byla Francouzkou natolik, že se se vším svěřovala francouzským velvyslancům a řídila se výhradně jimi. A přece, i přes tak dobře stmelené přátelství, viděli jsme, jak Angličané přinutili svého krále a proti jeho vůli ho dohnali k tomu, aby vystoupil proti Francii a spojil se s jejími nepřáteli, za okolností, které přiměly krále vzdát se svých rozsáhlých výbojů v Nizozemí; že je tedy daleko od takového anglického krále, jakým byl Karel II., ke králi Jiřímu, který všechno velké, co měl, vděčil jen císaři, jenž ho učinil kurfiřtem a jenž podporoval jeho obsazení vévodství Brémy a Verden, uprostřed míru, na úkor Švédska, avšak aniž by mu je dal v léno, aby ho tím držel na uzdě; a Angličanům, zesnulému králi Vilémovi, protestantismu a whigům, kteří ze všech Angličanů nejvíc nenávidí Francii, kteří nikdy nechtěli mír, kteří vedou proces s ministry královny Anny za to, že jej zprostředkovali, a které Jiří dosadil do všech velkých, středních i malých úřadů a míst v celé Velké Británii — Jiří, pravím, který cítí, že whigové jsou jeho oporou v Anglii a císař pro jeho země a nároky v Německu, a který je pro tak mocné zájmy od základu neschopen jakéhokoli skutečného či trvalého spojení s Francií; konečně, že takové překážky jsou svou povahou nepřekonatelné, velmi odlišné od drobných soukromých zájmů obou dvorů, francouzského a španělského, od pochybení jejich ministrů, od rozmarů Jeho Katolického Veličenstva, španělského krále, králova strýce z otcovy strany, jehož srdce je zcela francouzské, jehož autorita a moc v jeho monarchii jsou despotické a neznají ani formy, ani toryy, ani whigy, ani parlamenty, jehož náboženství je stejné jako naše a jehož zájmy jsou stejnorodé s našimi proti všem mocnostem, které nic neopomněly, aby ho svrhly z trůnu, zvláště proti námořním mocnostem, které až k zuřivosti žárlí na obchod všech ostatních, a zvláště na obchod Španělska a na náš, kvůli našemu spojenectví s ním. Konečně, že ať by se mezi Francií a Anglií předpokládala, i kdyby to nebylo možné, jakákoli důvěrnost, nelze nikdy pro užitek a velikost Francie doufat v nic, co by se blížilo tomu, co by zjevně vyplynulo z důvěrnosti dvou tak blízkých králů stejného rodu a dvou tak mocných a dokonale sousedících monarchií, které nemají žádné protichůdné zájmy a jsou stejného náboženství.

Regent, který mě poslouchal s velkou pozorností, neměl co namítnout proti přirozené síle těchto důvodů. Souhlasil se zásadami i fakty. Ujistil mě také, že má v

14. **Vysvětlivka:** Karel I. (1600–1649), anglický král od 1625, byl po prohrané občanské válce odsouzen za velezradu a 30. ledna 1649 stat sekerou před palácem Whitehall v Londýně. Jeho manželka Henrieta Marie Francouzská (1609–1669), dcera Jindřicha IV. a teta Ludvíka XIV., uprchla roku 1644 do Francie, kde zemřela; z jejich dětí byli Karel II., Jakub II., Marie Oranžská a Henrieta, pozdější Madame.

úmyslu spojit se se Španělskem, jak jen to půjde, ale že to není rozhodnutí, které by se mělo dát příliš poznat samotnému Španělsku, ovládanému ctižádostivou královnou a velmi nebezpečným ministrem, kteří španělského krále obraceli, jak chtěli, a kteří by byli velmi schopni této znalosti zneužít; a ještě méně je příliš ukazovat Anglii a ostatním mocnostem, které by k nám ochladly, zdvojnásobily by svou žárlivost a úsilí oddělit nás od Španělska a přesvědčilo by je to, aby nás vždy pokládaly jen za nepřátele; že tato opatrnost je tím nutnější, že mi není neznámo, že velkou zásadou vídeňského dvora, zvláště od ryswického míru, je nerozlučné spojení s námořními mocnostmi, které stejně tak mezi Anglií a Holandskem založil král Vilém a které žárlivost na obchod od té doby nedokázala narušit; tyto mocnosti nacházely svůj prospěch ve spojenectví s císařem, aby ho mohly postavit proti nám, a ten byl pánem říše a mohl ji přimět ke zbrojení bez jiné příčiny než své vůle a svého zvláštního zájmu.

Souhlasil jsem s regentem, že opatrnost, kterou zamýšlí, je důkladná, jen pokud to bude pouze opatrnost a pokud rovněž uzná nutnost řídit se zásadami, které jsem mu právě předložil. Velmi mě ujišťoval, že to je jeho pevný úmysl; a rozhovor tím skončil, přičemž mi vyložil, s jakou tajností a mírou má podporovat Pretendenta, který se vylodil ve Skotsku, a pomoc, kterou mu poskytne, skrývat do nejhustší tmy, ledaže by přišel rychlý a nečekaný úspěch.

Zároveň mi sdělil, že Dánové a Prusové konečně dobyli Stralsund, který dlouho obléhali, ale že švédský král[15], který se do něj po svém návratu z Benderu uchýlil, unikl jejich bdělosti a přeplavil se do Švédska.

15. **Vysvětlivka:** Karel XII. (1682–1718), švédský král od 1697; po porážce u Poltavy (1709) žil léta v osmanském Benderu, koncem roku 1714 se vrátil do Stralsundu, který kapituloval v prosinci 1715. Byl svobodný a bezdětný; padl 11. prosince 1718 při obléhání norské pevnosti Fredriksten, zasažen do hlavy kulkou v zákopech.

Karel XII. (1682–1718), švédský král, který v prosinci 1715 unikl z obleženého Stralsundu. Kopie podle Davida von Kraffta, olej na plátně. Rijksmuseum, Amsterdam.

Kapitola osmnáctá

Obchodní smlouva výhodná pro Anglii podepsána v Madridu. — Alberoni má sám důvěru španělského krále a královny; provádí redukci vojska. — Příjmy španělské koruny. — Průtahy ve výměně ratifikací bariérové smlouvy a v obnovení kolínského a bavorského kurfiřta. — Zárodky nespokojenosti mezi Španělskem a Anglií. — Alberoni drží španělského krále a královnu pod zámkem. — Jeho žárlivost na kardinála del Giudice, kterého chce zničit, a na otce Daubentona, kterého si chce podrobit. — Kdo je tento jezuita. — Alberoni míří ke kardinálskému klobouku a vměšuje se do sporů s Římem. — Aubrusselle, francouzský jezuita, učitelem prince asturského. — Giudiceho rozmrzelost. — Nepříjemné veřejné řeči o královně a Alberonim, který si vezme byt v paláci a dává si podávat zprávy jako první ministr. — Angličané a Holanďané chtějí vytlačit Francouze z Indií. — Posměšky na Alberoniho. — Stairsovy darebnosti. — Nenávist Angličanů k Francii. — Císař v pokušení napadnout Itálii. — Strach Itálie z císaře a z Turků. — Bariérová smlouva uzavřena. — Regent navrhuje neutralitu Nizozemí; Angličané navrhují Holanďanům obnovení spojenectví, nebezpečné pro Francii, a chtějí do něho přitáhnout sicilského krále. — Papež všude prosí o pomoc. — Alberoniho postavení a lsti. — Stížnosti a nemilosti, které vyvolává jeho redukce vojska. — Vévoda ze Saint-Aignan se do toho nevhodně vměšuje. — Hersent otec; jeho povaha; jeho postavení. — Pretendent ve Skotsku neuspěje a vrací se. — Španělsko mu odmítá jakoukoli pomoc, hýčkané Anglií rozhořčenou na Francii. — Stairsovy výmysly, aby ji rozhořčil ještě víc. — Vzájemná podezření hlavních mocností. — Stanhopova obratnost, s níž chce znesvářit Francii se Španělskem a získat sicilského krále pro svůj záměr. — Smutné obecné mínění o Španělsku. — Podezíravost Alberoniho, který slibuje papeži velkou pomoc. — Smutné a tajné setkání Pretendenta s Cellamarem. — Berwick a Bolingbroke ve sporu s Pretendentem, který si vezme Magnyho. — Kdo je Magny. — Prudké zákroky Anglie všude proti jakékoli pomoci a útočišti pro tohoto prince. — Falešná vstřícnost ke Španělsku, až po spolčení s ním, aby se zabránilo císaři rozšířit se v Itálii a aby se pomohlo španělskému králi ve Francii, kdyby nastal případ, že by tam uplatnil svá práva. — Cíl španělské pomoci papeži. — Španělský král a královna se nevzdávají myšlenky na návrat do Francie, kdyby se přihodilo neštěstí. — Alberoni je v tom utvrzuje. — Jeho podezíravost; jeho úskoky; jeho strašlivá dvojakost. — Ripperdovo znepokojení. — Obavy sicilského krále. — Svoboda řeči kardinála del Giudice. — Podivná Stairsova proradnost, usvědčená sama sebou. — Falešná a zlomyslná pověst rozšířená o zřeknutích. — Velmi úskočné návrhy proti klidu Evropy, předložené Anglií Holandsku, které se jim moudře vyhne. — Stejný strach papeže, císaře i Turka. — Stanhope otevřeně

navrhuje Triviému, aby císaři postoupil Sicílii za Sardinii. — Stanhope sahá až k hrozbám, aby získal Savojsko proti Francii. — Stanhopův cíl a záměry. — Král Jiří dává přednost svým německým državám před Anglií, což je příčinou jeho ohledů k císaři. — Vídeňská a cařihradská rada rozdělené v otázce války. — Anglická a holandská eskadra plují urychlit obléhání Wismaru. — Nové Stairsovy proradnosti. — Zájem anglického ministerstva, aby se Francie stále obávalo, a tak dostávalo subsidie od parlamentu. — Pokračování nekonečných vstřícných kroků Anglie vůči Španělsku. — Monteleón toho využije, aby si ujasnil trojspolek navrhovaný Anglií s císařem a Holandskem. — Stanhopova úlisnost. — Domácí strach anglického ministerstva, které chce učinit parlamenty sedmiletými.

Smlouva, která se loňského roku vyjednávala mezi anglickým a španělským králem, byla právě podepsána v Madridu, a podle nesmírné spokojenosti, kterou nad ní dávali najevo v Londýně, se zdálo, že slibuje co nejtěsnější svazek mezi oběma panovníky. Monteleón, španělský velvyslanec v Londýně, počítal, že tím vzroste jeho osobní vážnost i jeho jmění, a stavěl na ní velké naděje pro službu španělskému králi, a to nejen nyní, ale i pro případ, že by se ve Francii udály věci, na které Jejich Katolická Veličenstva a jejich ministři, kteří nebyli Španělé, neustále upírali oči. O tom s ním Stanhope často hovořil, aby Španělsko přiměl uzavřít s Anglií užší závazky, a to v nespokojenosti, kterou Stairs u svého dvora živil zprávami o pomoci a ochraně, jež prý regent poskytoval Pretendentovi; přitom nevěděl, nebo nechtěl vědět, že Španělsko v tomto ohledu nedělalo o nic méně než Francie — což Monteleónův vlastní dvůr tajil i před ním. Španělsko nemělo na moři žádné lodě ani žádné přípravy k jejich vyzbrojení. Holandsko mu nějaké nabídlo k zajištění obchodu s Indiemi, ale republika, spokojená, že její nabídka byla přijata, nespěchala, protože chtěla při té příležitosti získat nějaké výhody pro svůj obchod. Mezitím nabídla Monteleónovi lodě také Anglie, jakoby z vděčnosti za způsob, jakým byla poslední smlouva podepsána. Monteleón využil těchto projevů přátelství, aby si ujasnil tajné vztahy mezi anglickým králem a císařem, které ho znepokojovaly. Stanhope mu se zdánlivou otevřeností odpověděl, že je k uzavírání aliancí přiměl odpor Francie vůči jejich zájmům, kterého si všímali, protože nepochybovali, že Španělsko půjde s Francií; že s císařem nebylo uzavřeno nic na úkor Španělska; a že Anglie, když s ní byla v Madridu tak příhodně podepsána obchodní smlouva, nevyslechne žádný přímý ani nepřímý návrh, který by se mohl dotknout Španělska.

Tato koruna, která pokládala Sicílii za zemi, jež jí podle smluv může jednoho dne připadnout, se v Římě horlivě ujala jejích zájmů ve věci interdiktu, uvaleného na toto království kvůli cizrně biskupa z Agrigenta. Alberoni měl jediný důvěru španělského krále i královny. Jen on měl na starosti reformy, vojsko, výdaje na námořnictvo a na královskou domácnost a hlavní státní záležitosti. Komusi se svěřil, že výnos příjmů za rok 1716, které se měly vybrat v jeho průběhu, činí jen šestnáct milionů a nezbytné výdaje téhož roku jednadvacet milionů, nepočítaje mimořádné, které by

mohly nastat. Každý večer pracoval s Jejich Katolickými Veličenstvy na reformě vojska. Bylo rozhodnuto, že ze čtyř kompanií tělesné gardy se zachovají jen dvě, s dalšími úspornými úpravami v obou zachovaných, čímž Alberoni počítal ušetřit šedesát tisíc pistolí ročně; a z deseti praporů gardy ponechat jen dva, jeden španělský a druhý valonský. Počítal, že už samo zrušení štábů těchto pluků, zredukovaných na dva prapory, přinese úsporu čtyř set tisíc reálů ročně. Rozhodl také, že po provedení reformy postaví šest tisíc dragounů, z toho polovinu pěších, a nechá je trvale v Katalánsku. Ostatní reformy, stejně jako nová nařízení pro rady a pro palác, měly přijít až potom.

Cellamare, španělský velvyslanec v Paříži, nebyl o nic méně pozorný než ministři ostatních mocností k zárodkům rozkolu, které se tam projevovaly a od nichž si mocnosti, jež podepsaly utrechtský mír s takovou nevolí, slibovaly nepokoje a obnovení války; provádění bariérové smlouvy[1] mezi nimi vnášelo nesoulad. Holandsko odkládalo svou ratifikaci, dokud Anglie nedodá svou. Císařští hrozili, že konečně sáhnou k násilí. Ti, kdo byli v Nizozemí, shledávali, že tyto průtahy s jejich uvedením do držby dodávají národům, které jim měly být poddány, odvahy plést se do přílišného vyšetřování. Ty národy se dokonce tajně radily s Bergeyckem, o němž jsem tolikrát mluvil, o poplatcích, které z nich chtěli vybírat, a vypravily své poslance, aby donesli jejich stížnosti do Vídně. Císařským a Angličanům se hlavně nezamlouval návrh na neutralitu Nizozemí, který učinil regent a kterému se Holandsko zdálo dost příznivě nakloněno. Císaře zaměstnávala ještě jiná záležitost: úplné obnovení kolínského a bavorského kurfiřta v jejich právech. Mohučský kurfiřt, direktor říše, na tom vroucně naléhal, aby vyvážil moc protestantů v kurfiřtském sboru. Císař cítil, že je nutné oba kurfiřty do něho znovu uvést udělením investitury, ale své průtahy jim omlouval průtahy Francie s navrácením některých úřadů (*bailliages*) falckému kurfiřtovi a s uspokojením jiných jednotlivců, kteří si v té věci stěžovali na neplnění smluv z Rastattu a z Badenu. Toto přiznání podepřel nadějí, kterou jim dal, že jejich obnovení dokončí, zůstane-li Francie neústupná, aby je od ní odloučil a svalil na ni vinu za neuspokojení jejich přání, a dodal, že potom najde způsob, jak Francii přinutit, aby smlouvy splnila. Regent, zpravený o této zlomyslnosti, který pověřil hraběte du Luc, francouzského velvyslance ve Vídni, aby se dohodl o hranicích Alsaska, moudře usoudil, že má falckému kurfiřtovi vzít příležitost obracet se na císaře a Jeho Císařskému Veličenstvu každou záminku ve věci kolínského a bavorského kurfiřta, a to tak, že falckému kurfiřtovi sám od sebe zjedná spravedlnost. Ostatní jednotlivci ji na své straně neměli, a neměli ani vážnost, aby mohli v záležitostech něco ovlivnit.

Brzy se ukázalo, že vděčnost Anglie vůči Španělsku za poslední obchodní smlouvu mezi nimi, v níž Filip V. tak lehkomyslně upustil od článků, které dal

---

1. **Vysvětlivka:** Tzv. třetí bariérová smlouva, podepsaná v Antverpách 15. listopadu 1715 mezi císařem, Velkou Británií a Spojenými provinciemi: císař přebíral bývalé Španělské Nizozemí a Holanďané získávali právo držet v řadě jeho pevností posádky jako „bariéru“ proti Francii.

připojit k utrechtské mírové smlouvě a které tolik zatěžovaly anglický obchod, byla jen ve slovech a poklonách. Angličané nepřestávali nespravedlivě trvat na nárocích, které se jim zlíbilo vznášet jakoby na základě své smlouvy o *asientu*[2] na černochy, takže španělský král nabyl přesvědčení, že král Jiří navázal pevné styky s jeho nepřáteli, což se Alberoni snažil odhalit. To tomuto ministrovi nezabránilo, aby rozhodl o reformě, kterou dal španělskému králi schválit. Podle tohoto plánu si ten panovník ponechával asi čtyřicet tři tisíce mužů a osm tisíc koní.

Alberoni přesvědčil španělskou královnu, aby krále, svého manžela, držela zavřeného, jak to dělávala princezna des Ursins. Byl to jistý prostředek, jak ovládat panovníka, kterého temperament i svědomí stejnou měrou poutaly k manželce, jež ho tím, stejně jako jeho první, vedla vždycky, kam chtěla; a nejlepší způsob, jakmile se tomu sám oddal, jak nenarážet na odpor a zařídit, aby se král nedozvěděl vůbec nic jinak než od ní a od Alberoniho, což bylo jedno a totéž. Všichni královi dvorští hodnostáři a služebníci, vysocí, střední i nízcí, byli tedy vzdáleni a byla jim odňata práva vstupu i služby u krále. V soukromí už neviděl než tři šlechtice své komory, stále tytéž, a to jen na chvíle služby při svém vstávání a krátce při ukládání ke spánku, a čtyři nebo pět komorníků, z nichž dva byli Francouzi. Těmi třemi šlechtici komory byli: markýz ze Santa Cruz, nejvyšší hofmistr královny, s ní ve velmi dobrých vztazích; vévoda del Arco, velký štolba, velký lovčí a guvernér téměř všech královských sídel, kterého měl král velmi rád, který se před Alberonim nikdy nesklonil a kterého Alberoni nikdy nedokázal vzdálit, který nebyl ani s královnou ve špatných vztazích a jehož mírný, rozumný a průměrný duch byl tím méně nebezpečný, že se omezoval na své úřady a do ničeho se nechtěl plést. Byl důvěrným přítelem markýze ze Santa Cruz, který měl mnoho ducha i politického umu a nenáviděl Francouze. Třetím byl Valouse, osobní štolba vévody z Anjou hned poté, co přestal být pážetem, který ho následoval do Španělska a byl prvním štolbou. Byl to poctivý člověk, ale velmi omezený, který se k smrti bál všeho, byl vždy zadobře s tím, kdo vládl, král ho měl rád, byl zadobře se všemi, oddaný velkému štolbovi a neschopný chtít se plést do sebemenší věci. Podrobněji se o tomto vnitřním uzavření rozepíšu, až mi mé velvyslanectví dá příležitost pojednat zvlášť o Španělsku; tato podrobnost by nás tu odvedla příliš daleko. Postačí říci, že se španělský král nechal zavřít do skutečného a velmi těsného vězení, ve všech chvílích dne i noci bez ustání střežen královnou. Tím byla ona sama žalářnicí i vězeňkyní; protože byla neustále s králem, nikdo se k ní nemohl přiblížit, neboť to nebylo možné, aniž by se zároveň přiblížil ke králi. Tak je Alberoni držel oba pod zámkem, s klíčem od jejich vězení v kapse.

---

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Touto smlouvou postoupilo Španělsko Anglii výhradní právo obchodovat s černochy ve španělské Americe.

Přesto nemohl zpočátku úplně vyloučit kardinála del Giudice, který byl velkým inkvizitorem a vychovatelem prince asturského[3] a který ještě živořil v záležitostech, v nichž kdysi míval hlavní řízení. Také jezuita Daubenton měl jako králův zpovědník nutně časté audience. Řekne se o něm všechno, aby ho čtenář dobře poznal, když připomeneme, že byl z tohoto místa vyhnán, že se uchýlil do Říma, že se tam stal asistentem generála Tovaryšstva a že to byl on sám, v nejhlubším tajemství, kdo pod dohledem kardinála Fabroniho vypracoval konstituci *Unigenitus*. Když paní des Ursins dala propustit otce Robineta, který byl příliš poctivý a čestný, aby se na místě zpovědníka udržel, Řím i jezuité vynaložili všechno, aby na ně byl povolán zpět otec Daubenton; ten je znovu zaujal a přinesl s sebou veškerou osobní důvěru papeže, s nímž vedl tajnou a přímou korespondenci, a nebyl bez záměrů, bez plánů a bez nejskrytější a nejsilnější ctižádosti. Tito dva muži byli Alberonimu nesmírně nepohodlní; rozhodl se kardinála zničit a jezuitu, kterého by bylo příliš obtížné dát vyhnat, si podrobit. Tak se abbé Alberoni, pouhý ministr parmského vévody[4] v Madridu, ocitl ve skutečnosti všemocným prvním ministrem.

Tato velká přízeň a jeho nejistota, na čem jeho moc spočívá, ho přiměly pozvednout oči až ke kardinálskému klobouku, aby své postavení upevnil. Pomýšlel tedy, jak si opatřit nominaci Španělska. Ti, kdo k němu měli nejblíže, se mu touto myšlenkou zalichocovali a naléhali, aby se o ni přičinil. Umíral touhou, ale mohl toho dosáhnout jen skrze královnu, která v tomto počátku jeho velkého vzletu nedokázala v hlavě sladit nízkost tohoto cizího oblíbence s nominací španělského krále, a to s opomenutím všech uchazečů. Tento chlad Alberoniho vyvedl z míry a neméně ho mátlo mlčení, které v té věci vůči němu zachovával Aldrovandi, nuncius v Madridu[5]. Viděli jsme, že tento papežův služebník tam byl spíše trpěn než přijat; nunciatura byla stále zavřená od sporů obou dvorů a od vynuceného uznání císaře papežem za španělského krále. Jeho Svatost si od madridského dvora nárokovala různé věci, mimo jiné pozůstalosti španělských biskupů; a Aldrovandi tiše a obratně využíval ctižádosti ministra i zpovědníka, aby pomalu posouval záležitosti svého pána.

Kardinála del Giudice stíhala čím dál větší příkoří. Daubenton toho využil, aby princi asturskému dal učitele ze svého Tovaryšstva, kterého nechal přijet z Paříže. Giudice se o tom dozvěděl teprve dva dny před jeho příjezdem. Zároveň prince as-

---

3. **Vysvětlivka:** Ludvík (1707–1724), nejstarší syn Filipa V. z prvního manželství s Marií Luisou Savojskou. Roku 1722 se oženil s Luisou Alžbětou Orleánskou, dcerou regenta; v lednu 1724 se po otcově abdikaci stal králem jako Ludvík I. a v srpnu téhož roku zemřel na neštovice, bezdětný.

4. **Vysvětlivka:** František Farnese (1678–1727), vévoda parmský a piacenzský od roku 1694, strýc a zároveň nevlastní otec španělské královny Alžběty Farnese: oženil se s vdovou po svém nevlastním bratru Odoardovi, její matkou Dorotou Žofií Falcko-Neuburskou. Zemřel bez potomků. Alberoni byl původně jeho zástupcem v Madridu.

5. **Vysvětlivka:** Pompeo Aldrovandi vedl tehdy nunciaturu ve Španělsku jen jako chargé d'affaires (1712–1716); nunciem byl jmenován až roku 1717.

turského velmi omezili, pokud jde o hony a procházky, v nichž už neměl volnost. Tento ústrk, který chtěli na princův účet udělat Giudicovi, jehož měl princ velmi rád, se obrátil ve velmi zlé a velmi veřejné řeči o záměrech, které se připisovaly královně a jejímu důvěrníkovi. Tento smělý Ital, oslněný tak lichotivým postavením, je chtěl stále víc dávat najevo v Římě, aby tam s ním počítali a aby to prospělo jeho záměrům, a v Madridu, aby se ho tam báli pro vnější okázalost jeho moci. Dal si tedy svěřit tajné pověření jednat a pracovat o sporech s Římem se zpovědníkem, který jím byl až dosud pověřen sám, a zároveň, což nemělo obdoby, byt v paláci blízko královnina, kam dostali rozkaz chodit s ním pracovat sekretáři financí, války a námořnictva, bez účasti rady, o všech záležitostech svých odborů a nevydávat žádné vyhotovení, aniž by mu je předložili. Zbytek skomírající vážnosti kardinála del Giudice z toho vyňal jediného Grimalda. V tomto stavu Alberoni o ničem nepochyboval. Na obnovu financí počítal tím spíš, že španělský král byl jediný panovník, který neměl dluhy, protože neměl úvěr, aby si je mohl udělat. Spoléhal na poklony anglických ministrů, kteří v Madridu drželi jen velmi neobratného sekretáře bez zkušeností, a na poklony Ripperdy, který později nastoupil po Alberonim a byl tehdy holandským velvyslancem v Madridu a ve své republice neměl ani úctu, ani vážnost; ti, ačkoli si jinak křížili cesty, se spojovali, aby z Indií vytlačili Francouze, a lichotili si, že se jim to podaří, jednak v přesvědčení, že se španělský král od Francie stále víc vzdaluje, jednak díky povolnosti, s níž Alberoni přiznal Angličanům v poslední obchodní smlouvě tak výhodné články, že se nahlas říkalo, že za to dostal hromadu guineí; ti nejméně zlomyslní ho obviňovali z hrubé nevědomosti a veřejně se mu posměšně říkalo hrabě-abbé, narážkou na hrabě-vévodu z Olivaresu, který za Filipa III.[6] měl tutéž moc, jakou tento vykonával za Filipa V.

Londýnský dvůr, znepokojený domácími hnutími, se domníval, že je v jeho zájmu navázat styky se Španělskem, a lichotil Monteleónovi, španělskému velvyslanci. Wolckra, císařův vyslanec, si toho všiml a vzbudil ve Vídni obavy z těchto styků jako málo slučitelných se styky obou těchto dvorů, zatímco Stairs se zabýval jen tím, aby anglické ministry popuzoval proti regentovi, jehož všechny činy zlovolně vykládal, a dokonce mu připisoval i takové, jimiž prý mocně podporoval Pretendenta; nad tím se Stanhope dal strhnout k víc než trpkým stížnostem. Obě strany, které rozdělovaly Anglii, se stejně rozněcovaly proti Francii: toryové ji obviňovali z nevděku pro její lhostejnost k Pretendentovi; whigové naopak z toho, že porušuje slovo dané na počátku regentství, když toho prince podporuje ze všech sil; nad tím se prudce rozhorlili a v Dolní sněmovně o tom vedli co nejvášnivější řeči. Španělsko bylo při té příležitosti chváleno stejně, jako byla Francie haněna, a Monteleónovi se zdvojnásobovala ujištění o přátelství. Vědělo se, že na císaře

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Mělo by se číst Filip IV. místo Filip III. Hrabě-vévoda z Olivaresu byl skutečně prvním ministrem za Filipa IV., v letech 1621 až 1643; Filip III. měl za oblíbence vévodu z Lermy a vévodu z Ucedy, kteří byli na počátku vlády Filipa IV. zatčeni.

naléhají mnozí z těch, kdo mu byli nejblíže, i někteří z jeho ministrů, aby přenesl válku do Itálie. Předkládali mu, že nikdy nenajde tak příznivou příležitost, vzhledem k nesmírné slabosti všech italských knížat, která neměla ani žádnou přípravu k obraně; a právě tento nový požár se Monteleón domníval, že je s to prostřednictvím Anglie odvrátit. Císaři se tento italský plán líbil víc, než dával najevo. Byl ozbrojen; ale Turci, zpychlí dobytím Morey a svými vítězstvími nad Benátčany, ho drželi v šachu, zatímco Itálie se stejně bála vpádu císaře jako vpádu Turka, který se k ní Moreou přiblížil.

Bariérová smlouva byla konečně uzavřena za zprostředkování a záruky Anglie, kde se nijak nezdráhali dávat na srozuměnou, že jakmile skončí hnutí ve Skotsku, Francie uvidí vyklízet záměry, které domácí rozbroje odložily. Návrh na neutralitu Nizozemí, který učinil regent a který se v Holandsku dost zamlouval, byl stejně podezřelý císaři jako Anglii. Jakmile tedy Anglie viděla záležitost bariéry skončenou, navrhla Holanďanům plán obnovení jejich starých aliancí se vzájemnou zárukou pro případ napadení. Zároveň dostal Stairs rozkaz pracovat u sicilského ministra v Paříži, aby jeho pána získal do ligy proti Francii, a nešetřil přitom námahou. Neustále se odhalovaly zlé úmysly Anglie a nové důvody zaměstnat ji a přát si zdar Pretendentova podniku.

Během těchto rozličných intrik, které regent sledoval očima, aby se vyhnul jejich nebezpečím a vytěžil z nich, bude-li to možné, nějakou výhodu, papež umíral strachy z Turka. Obrátil se o pomoc na Španělsko a na Portugalsko; a uprostřed své přísnosti vůči Francii se nestyděl požádat o ni i Francii prostřednictvím Bentivoglia, který nevynechal nic, aby ji rozeštval a uvrhl do schizmatu. Pravda byla, že italská knížata nikdy nebyla slabší ani rozdělenější; a Benátská republika byla rozkmotřena s Francií kvůli aféře Ottoboniů a se Španělskem, protože uznala císaře za krále této monarchie.

Stížnosti na Alberoniho správu byly nekonečné: měl na starosti všechno, myslel jen na své štěstí a ničemu neodpomáhal. Je pravda, že nemohl stačit na břemeno, které ho drtilo, a že mu jeho žárlivost nedovolovala se o ně dělit, ani si je ulehčit. Bylo třeba provést zamýšlenou reformu; bál se té chvíle a křiku, který proti němu vyvolá. Vzdálil důstojníky z Madridu a přiměl krále, aby celý plán reformy vlastní rukou sepsal, aby mu to prý dodalo větší váhu, ve skutečnosti, kdyby to bylo možné, aby se sám skryl a vydával ji za královo dílo. Vyšla koncem ledna a pobouřila nejen dotčené, ale i jejich příbuzné a přátele.

Vévoda z Popoli, kapitán italské kompanie tělesné gardy, se důrazně zastal obou rušených kompanií tělesné gardy i důstojníků, kteří byli propouštěni v obou zachovávaných. Vévoda z Havré, plukovník pluku valonské gardy, učinil totéž ohledně praporů, které se z něho rušily; a tito dva páni prohlásili španělskému králi, že když si ponechá tak slabou gardu, zbavuje je možnosti ručit za jeho osobu; markýz z Bedmaru, pověřený válečnými záležitostmi, je silně podporoval a princ

Pio křičel, co mohl, z Barcelony, kde velel v Katalánsku. Je však pravda, že Španělé, kteří u svých králů před tímto nikdy neviděli gardové kompanie ani pluky a kterým bylo nemilé vidět ho ozbrojeného, a tím mocnějšího, obratně lichotili Alberoniho šetrnosti, aby ho v té reformě utvrdili. Hlavními podněcovateli byli vévoda z Arcos a markýz z Mejorady. Bylo vidět, že několik grandů, kteří do paláce skoro nikdy nechodili, se tam objevuje dost často a nemluví tam s žádným cizincem; a postřehlo se, že tato španělská klika umírá touhou po povolání vyhnanců zpět a po tom, aby se zbavila všech těch cizinců, Italů, Valonů, Irů atd. Scházeli se o tom mezi sebou a udržovali tajné styky se Španěly, kteří se uchýlili do Vídně, a dokonce s některými, kteří zasedali v císařových radách.

Vévoda ze Saint-Aignan, dotčen škodou, kterou utrpěla služba španělského krále, mu důrazně představil, že rozhodnutí takového dosahu, a to za situace velkých císařových zbrojení a zjevných úmyslů Anglie, nemělo být přijato bez účasti Francie. Navrhl odklad o tři měsíce; a ačkoli o tom ve skutečnosti nedostal žádný rozkaz, dal na srozuměnou, že nemluví sám za sebe. Toto představení dopadlo velmi špatně a zůstalo bez odpovědi; ale princ z Cellamare dostal rozkaz vyložit regentovi plán reformy, dát mu na srozuměnou, že postihuje jen štáby; že počet vojska zůstává týž, protože útvary nebyly úplné; a žádat o králův rozkaz vévodovi ze Saint-Aignan, aby se zdržel vměšování do podrobností a do vnitřní správy Španělska, tak jako se sám španělský král ze své strany nevměšoval do změny provedené ve vládě při smrti krále, ani do reformy vojska, kterou regent nařídil. Kroky pana ze Saint-Aignan se připisovaly méně rozkazům, které by k nim dostal, než zvláštním stykům s pány a dámami paláce, kterým šlo o jejich příbuzné, a jeho důvěrnému přátelství s Hersentem, *guardarropou* španělského krále, mužem ducha, rozvahy a zásluh, kterého král dal svému vnukovi při jeho odjezdu z Francie. Byl to čestný muž, hrdý, aniž by zapomínal, kým je, svou cenou vysoko nad svým stavem, ve velmi dobrých a volných vztazích se španělským králem, muž, s nímž se počítalo, který měl významné přátele a který se o tuto reformu velmi zajímal, protože měl oba své syny kapitány v pluku valonské gardy; byli čestní a stateční a těšili se tam vážnosti.

Alberoni se na vévodu ze Saint-Aignan rozhořčil tím silněji, že umíral strachy z veřejných pohrůžek propuštěných, kteří své neštěstí kladli za vinu jen jemu a kteří mu nehrozili ničím menším, než že ho pověsí na bránu paláce, a ti nejméně rozvášnění, že ho zmlátí holí. Rozhodl se tedy k ráznému činu. Dal vévodu z Havré vypovědět, pluk valonské gardy dát princi z Robecque a odejmout místo dámy paláce královny jeho ženě, dceři vévodkyně Lanti, sestry princezny des Ursins, která ji na ně dosadila. Odešli do Francie a na své statky. Markýz z La Vère, podplukovník a generál, bratr prince z Chimay, a velký počet vynikajících důstojníků tohoto pluku z těch, kteří propuštěni nebyli, odešli; a mladší z Hersentových synů, který byl jedním z vyslanců tohoto sboru k Alberonimu, byl zatčen, odvezen do Segovie a držen ve velmi přísném vězení, pak vypovězen, potom poslán do žaláře v Méridě, na základě

falešných obvinění, o nichž Alberoni nikdy nedovolil, aby se soudilo, a aniž ho otec kdy dokázal odtamtud dostat. Po několika měsících konečně díky Alberoniho pádu získal svobodu odebrat se do Portugalska a vrátit se do Francie, kde potom sloužil. Jeho otec to Alberonimu neodpustil.

Tento ministr, když viděl, že Pretendentovy záležitosti ve Skotsku berou špatný obrat, zastavil peněžní podpory, které mu začal vyplácet. Monteleón, když se dozvěděl o všeobecných stížnostech a podezřeních z pomoci poskytnuté Pretendentovi, obsažených v řeči anglického krále k parlamentu, měl o tom směle rozhovor se Stanhopem, který ho ujistil, že je král Jiří spokojen s chováním španělského krále v této věci a přeje si mu to oplatit, a to až po slib, že nikdy nepřijme závazky odporující jeho zájmům; k tomu připojil velké stížnosti na Francii kvůli Pretendentovi. Španělsko však znepokojoval všeobecný názor, že mezi císařem a Anglií vznikla tajná liga, zatímco císařské ministry neméně zneklidňovalo nové sblížení mezi Španělskem a Anglií od podpisu obchodní smlouvy s Anglií v Madridu a neméně podezírali vnitřní úmysly Holandska, které rovněž mělo podezření vůči císaři ohledně provádění bariérové smlouvy a bylo tak vyděšeno šířenými zprávami o blízké roztržce Anglie s Francií, že se už předem omlouvalo, že do ní nevstoupí, vyčerpáním, do něhož je uvrhla poslední válka. Pretendent se přeplavil zpět přes moře s vévodou z Maru; král Jiří se zdál pevnější než kdy jindy a Stairs nevynechal nic, aby ho popudil proti Francii, až po ty nejhrubší lži, jako byla tato:

Anglický sekretář v Madridu dostal rozkaz svěřit španělskému králi, že regent chtěl Stairsovi dát na srozuměnou, že Španělsko udělalo pro Pretendenta víc než Francie, ale že anglický král má v přátelství a poctivost španělského krále takovou důvěru, že ho na podezření, která se mu regent snaží vnuknout, upozorňuje. Zároveň se Angličané snažili sicilského krále s císařem smířit a připoutat ho k němu. Angličtí ministři, kteří si přáli obnovení války s Francií, byli přesto v rozpacích ze strachu před domácí všeobecnou nespokojeností anglického lidu a před tím, co ještě doutnalo ve Skotsku. Báli se také účinku, který by ve Francii nakonec vyvolaly nekonečné stížnosti jejich velvyslance a jeho výhrůžná memoranda předkládaná regentovi jedno za druhým; o to odhodlaněji vyhledávali přátelství Španělska a všechny prostředky, jak mezi ním a Francií sít rozkol. Stanhope, aby potvrdil důvěrné sdělení, které dal španělskému králi učinit, ukázal Monteleónovi Stairsův dopis, v němž Stairs uváděl následující slova, která prý slyšel od regenta a která mu regent řekl: *Nuže, pane, tak jste přáteli Španělska; a přece Vás ujišťuji, že španělský král udělal pro Pretendenta to, co jsem já udělat nechtěl.* Monteleón odpověděl, že se mu ten výrok zdá neuvěřitelný, že v něm tuší spíš zlomyslnost než pravdu, nicméně že o něm podá zprávu králi, svému pánovi, a že prosí Stanhopa, aby o tom napsal anglickému agentovi v Madridu. Přesto na něj toto důvěrné sdělení udělalo takový dojem, že se velmi stáhl před

Ibervillem[7], kterého regent držel v Londýně s rozkazem, aby mu sděloval všechny své rozkazy a o všem se s ním radil, ačkoli byli jinak přátelé, a že se stále víc poddával lichotkám Stanhopa, který ho, stejně jako němečtí ministři anglického krále, ujišťoval, že ať veřejné pověsti hlásají cokoli, válku s Francií nechtějí, ale chtějí si zachovat dobrý stav vojska a lodí; zároveň však nepřestávali pracovat na tom, aby sicilského krále smlouvou spojili s císařem.

Když oni a Trivié, sicilský velvyslanec v Londýně, dlouho čekali, kdo promluví první, Stanhope se rozhovořil o škodě, kterou Sicílie působí savojskému domu, a tím záměrně ukázal, že prvním článkem, který bude císař požadovat, bude postoupení tohoto ostrova. Trivié, který o tomto plánu nikdy nepochyboval, hlasitě protestoval, ale jako ministr slabého panovníka, který se přesto nechce nechat oloupit; využil té příležitosti, aby si ujasnil, jak si Anglie stojí s císařem, na což Stanhope odpověděl, že se o ni císař velmi uchází, ale že mezi nimi nebylo nic uzavřeno. Anglické hrozby roztržkou s Francií a jednáním s císařem však vyústily v zastavení nařízeného postavení šestnácti pluků i vyzbrojování dvanácti válečných lodí a k tomu, že se napsalo všem dvorům se žádostí, aby Pretendentovi odepřely jakýkoli azyl a útočiště ve svých státech. Španělský král odmítl útočiště i pomoc tomuto nešťastnému princi, jemuž ji dost štědře poskytoval, dokud doufal v úspěch. Cellamare o tom mluvil s regentem, který toto poslední rozhodnutí Španělska v této věci schválil, neboť Španělsko nebylo ve stavu, aby se rozkmotřilo s Anglií a vedlo s ní válku, s Anglií, která si Jeho Katolické Veličenstvo stále předcházela a vždy předstírala, že neví, že Pretendentovi pomáhalo.

Cizinci postřehovali, a dokonce oplakávali, špatný stav Španělska a jeho vlády; španělského krále pokládali za nejslabšího ze všech, kdo tuto korunu nosili, Alberoniho za pána, který vládne mávnutím hůlky, dbalého jen toho, aby zbohatl a povznesl se, a velmi lhostejného k zájmům státu, který řídil. Velmi slevili z mínění, které si udělali o duchu a schopnostech královny; její kojná, kterou si před několika měsíci dala přivézt z Parmy, Alberoniho nesmírně znepokojovala, protože se nechtěl s nikým dělit o důvěru. Neméně ho znepokojoval otec Daubenton, stejně ctižádostivý a bystřejší než on, a oba se snažili získat přízeň Říma. Kolem poloviny února Alberoni prohlásil nunciovi, že španělský král pomůže papeži proti vpádu Turků, jehož se obával, šesti válečnými loděmi, čtyřmi galérami, dvanácti prapory čítajícími osm tisíc mužů včetně důstojníků a patnácti sty jezdci; že tato vojska budou pod papežovými standartami, vedená dvěma generálporučíky, kteří budou poslouchat generála Jeho Svatosti, a že budou na papežův náklad, jakmile mu budou předána ozbrojená a jezdci na koních. Španělský král bral na sebe náklady námořnictva, a pokud jde o dopravu vojska z Barcelony do Civitavecchie, počítal, že se uskuteční na lodích Špa-

7. **Vysvětlivka:** Francouzský diplomatický zástupce v Londýně; jiná osoba než Iberville, velitel francouzské výpravy do Antil roku 1706.

nělska a Portugalska. Zvláštní je, že Alberoni zároveň mluvil s anglickými a holandskými ministry, aby získal lodě, a že je slibovali, ačkoli silně pochybovali, že zájem levantského obchodu jejich pánům dovolí nějaké poskytnout.

Král Jakub[8], ukrytý nedaleko Paříže, bez naděje na jakoukoli pomoc ze strany regenta, se ještě pokusil pohnout Španělsko; s námahou dosáhl u Cellamara tajné schůzky v koutě Boulogneského lesíka. Tam mu živě a dojemně vylíčil svou situaci, své rozpaky ohledně místa útočiště a prostředků k obživě, svalil neúspěch svého podniku na podezřelé jednání Bolingbroka, kterého právě sesadil z úřadu státního sekretáře, a trpce si stěžoval na vévodu z Berwicku, který nikdy nechtěl přeplout do Skotska. Prosil Cellamara, aby těm dvěma nic z jeho záležitostí nesvěřoval, ale aby o nich jednal jen s Magnym, kterého si vybral. Byla to volba velmi podivná, jak se ukáže dále. Tento Magny byl synem Foucaulta[9], váženého a bohatého státního rady, který měl dost vlivu, aby mu zajistil nástupnictví ve svém místě. Jako intendant v Caen tam napáchal tolik hloupostí, že ho tam nebylo možné udržet, a ze vzdoru a z prostopášnosti prodal svůj úřad dvorního referendáře a stal se uvaděčem velvyslanců, kde se dlouho neudržel. Jakub dal Cellamarovi najevo, že jeho uchýlení do Říma by velmi poškodilo jeho záležitosti v Anglii; že už nedoufá, že by ho lotrinský vévoda chtěl přijmout; nechal prosvitnout, ale bez naléhání, své přání být přijat ve Španělsku; řekl, že vidí jen Avignon, ale že ať bude kdekoli, velmi potřebuje pomoc, jak pro sebe, tak pro ty, kdo všechno ztratili, aby ho následovali. Skončil žádostí o sto tisíc tolarů od španělského krále; Cellamare se z toho vyvlékl, jak nejslušněji mohl, ale bez závazku, jehož důsledky chápal. Jiří formálně žádal všechny evropské mocnosti, aby jeho nepříteli a jeho přívržencům odepřely jakoukoli pomoc a útočiště. Stairs právě tuto žádost vznesl u regenta velmi důrazným memorandem a anglický agent byl pověřen týmž úkolem u španělského krále. Anglický dvůr byl v té věci o to horlivější, že znal špatné smýšlení lidu a nenávist vyvolanou krví, kterou prolil; to ho přimělo vydržovat ve třech královstvích až třicet pět tisíc mužů a čtyřicet válečných lodí. V této nejisté situaci se anglický ministr snažil stále víc si zajistit Španělsko. Nešetřilo se lichotkami ani důvěrnými sděleními, až po projevy žárlivosti na císařovu moc v Itálii; tvářili se nakloněni spojit se se Španělskem, aby mu zabránili se tam rozšiřovat, svěřili mu, že Anglie odmítla smlouvu navrženou císařem, protože si v ní chtěl vymínit, že mu Anglie zaručí Toskánsko, lichotili mu pozorností, s níž nedělají nic

---

8. **Vysvětlivka:** „Král Jakub" je zde Pretendent Jakub (III.) Stuart, syn Jakuba II., nikoli jeho otec; po nezdaru skotského povstání se počátkem roku 1716 vrátil do Francie.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Nicolas-Joseph Foucault, o němž Saint-Simon ve svých Pamětech několikrát mluvil, zanechal rukopisný deník (B. I., S. F.), v němž podává zprávu o své správě v různých generalitách. Je to velmi cenný doklad pro poznání stavu francouzských provincií. Výňatky z něho byly uvedeny v Přílohách vydavatele k Tomu 12, VIII. Louvoisova žárlivost na Seignelaye (v tomto Dílu).

na jeho úkor, a nakonec vábili španělského krále na svou pomoc v případech, které by mohly ve Francii nastat a daly by průchod jeho velkým právům.

Nic nemohlo být španělskému dvoru milejší než aliance, kterou mu anglický král navrhoval. Skutečným cílem pomoci nabídnuté papeži bylo mít v Itálii vojenský sbor, aby se podle vývoje událostí pokusil znovu získat něco z toho, co tam ztratil; a kdyby papež ze strachu, aby nebyl podezříván, tak velkou pomoc odmítl, měla být poskytnuta Benátčanům, kteří o ni Španělsko také žádali; ale co nejvíc dojalo královnu a Alberoniho, abychom neřekli španělského krále, byla struna jeho velkých práv ve Francii, obratně rozezněná Stanhopem, která v jejich uších vydala nejsladší tón. Ať se zdálo, že má Alberoni jakkoli velký zájem dávat přednost Španělsku, kde vládl bez překážek, před Francií, kde mohl doufat v touž moc teprve po mnoha soupeřeních a nebezpečných námahách, přesto bylo pravda, že španělského krále bez ustání nabádal, aby neopouštěl trůn svých otců, kdyby král, jeho synovec, zemřel, a že své důvody podpíral všemi úskoky a všemi dopisy, pravými i falešnými, které prý dostával z Francie. Neméně pilně vštěpoval toto přání královně; a lze s jistotou tvrdit, že u obou velmi dobře uspěl. Ať byl ve vší důvěře a ve vší moci usazen sebepevněji, znepokojovali ho Italové, zvláště Parmané, a kojná. Nevynechal nic, aby je dal poslat pryč pod záminkou výdajů, které působili; a když si královna vzpomněla na některé, které si chtěla dát přivézt, a to víc než jednou, vždycky tomu bez jejího vědomí zabránil prostřednictvím parmského vévody, který se ho bál a velmi si ho předcházel. Nevynechal žádnou příležitost, aby krále a královně vychvaloval nutnost a užitečnost svých rad; a na zprávu, kterou podala Anglie o údajném výroku regenta ke Stairsovi o Pretendentovi, uvedeném výše, připomněl Alberoni španělskému králi radu, kterou mu dal po smrti krále, jeho děda, aby regentovi nedůvěřoval, ale jednal s ním, jako by měl být jeho největším nepřítelem. Zároveň dával psát Jeho Královské Výsosti, že Jejich Katolická Veličenstva jsou s jeho smýšlením naprosto spokojena a že on, Alberoni, nevynechává nic, aby mezi oběma korunami udržel dokonalou shodu. Svazek Španělska s Anglií, který se stále utužoval, konečně znepokojil holandského velvyslance v Madridu, který pochopil, že Angličané v tom nacházejí svůj prospěch a že to může být jedině na úkor obchodu Spojených provincií. Z toho důvodu naléhal na své pány, aby Angličany předešli a pospíšili si s dokončením jednání započatého se Španělskem o dodání lodí.

Španělský král protestoval proti bule, která rušila tribunál monarchie na Sicílii. Sicilský král, který se bál nějaké tajné dohody mezi papežem a císařem, jež by ho měla o ten ostrov připravit, naléhal na španělského krále, aby se v Římě rázněji přimluvil za jeho zájmy. Jeho ministr se stále obracel na kardinála del Giudice, který už byl prvním ministrem jen podle jména a který se neostýchal mu odpovědět, že nemá co doufat od slabosti tak špatné vlády, která se stejně jako francouzská starala jen o to, aby zůstala v míru.

Stairs v téže době spáchal dokonalou ničemnost: falešně oznámil králi, svému pánovi, že Francie mocně zbrojí k znovudosazení Pretendenta, se všemi podrobnostmi o přístavech, lodích a vojsku. Tato pěkná zpráva vyvolala v Anglii poplach; státní papíry tam okamžitě klesly. Anglický král se chystal jít do parlamentu žádat o subsidie na nevyhnutelnou válku s Francií a na bezpečnost Anglie. Monteleón, který cítil, jaký zájem má Španělsko na tom, aby zabránilo roztržce Anglie s Francií, mluvil se Stanhopem tak pevně a tak dobře, že ho rázem zarazil, takže tento ministr, když pak jasně viděl, že ta zpráva nemá jiný základ než zlovolnost toho, kdo ji podal, náhle změnil celou soustavu. Začal byl Monteleónovi navrhovat spojení Anglie a Španělska k neutralitě Itálie, a dokonce k záruce sicilskému králi toho, co držel na základě utrechtské smlouvy; cítil všeobecnou nespokojenost s vládou, která kvasila v celé Velké Británii, a jak důležité je vládu zbavit obav z pomoci, kterou by Francie a Španělsko mohly poskytnout Pretendentovi; vrátil se tedy k přání, aby Francie vstoupila do spojení, o němž jsme právě mluvili, a zároveň se chtěla stát ručitelkou nástupnictví na trůn Velké Británie v protestantské linii, v souladu s akty parlamentu. Tak Stairsova ničemnost a ten neúnavný jed, s nímž otravoval ty nejnevinnější věci a vymýšlel ty nejlživější, aby rozeštval Francii s Anglií, způsobily účinek zcela opačný jeho záměrům; a tato doba byla počátkem cesty ke spojenectví mezi Francií a Anglií, tolik žádanému abbém Duboisem, a prvním základem velikosti tohoto člověka z ničeho, který z něho dovedl velmi nehodně vytěžit pro stát a velmi náramně pro své štěstí. Stairs předložil memorandum s různými stížnostmi, které, vyjma pomoci, jež se měla Pretendentovi odepřít, nebyly nic velkého. Na memorandum se odpovědělo tak, že s tím byli v Anglii spokojeni; tím padla myšlenka, kterou tam měli, vzít si španělského krále za prostředníka v těchto malých neshodách.

Jiná stejně zlomyslná pověst byla v téže době rozšířena v Paříži, nepochybně s úmyslem vyzkoumat, jaký dojem udělá. Mluvilo se o velmi tajné smlouvě, podepsané princem Evženem a maršálem z Villars, kteří jediní ji vedli, která rušila zřeknutí španělského krále se francouzské koruny a pro ten případ zajišťovala španělskou korunu sicilskému králi. Tato pověst byla pečlivě živena; regent si z ní nedělal nejmenší starost; ale bylo pozorováno, že Jejich Katolická Veličenstva byla od té doby mnohem pozornější ke všemu, co se mohlo týkat tohoto nástupnictví.

Anglický král, stále znepokojený svou domácí situací, učinil Holanďanům dva návrhy: jeden, posílit a rozšířit záruku nástupnictví na trůn Velké Británie v protestantské linii, druhý, vyjádřit se k obranné alianci, která se měla uzavřít mezi císařem, Anglií a Generálními stavy. K prvnímu odpověděli, že by rádi viděli záruku posílenou jinými panovníky a že jsou ochotni s Jiřím jednat o způsobu, jak by se tento plán mohl provést. Druhý se jim zdál velmi choulostivý pro klid Evropy, a zvlášť vzhledem k zájmům španělského krále. Byli tím zdrženlivější, čím víc horlivosti projevoval

v této věci Walpole[10] v Haagu a čím otevřeněji císařův rezident v Amsterodamu intrikoval v témž duchu. Mysleli tedy jen na to, jak se vyhnout a získat čas, a odpověděli, že o tom budou jednat a potom podrobněji sdělí své mínění.

Velké zbrojení Turků přitom nutilo císaře, aby se doopravdy připravil, aby nebyl předejit, a uvrhalo Itálii do hrůzy. Papež, bez obrany a bez prostředků, žádal o pomoc Francii a Španělsko; zároveň se ještě víc bál císaře. Věděl, že tento panovník by pod žádnou záminkou nikdy nesvolil, aby do Itálie vstoupila francouzská nebo španělská vojska; papež proto vojska, která mu byla nabídnuta, odmítl a žádal o lodě a galéry, z nichž by císař nemohl mít podezření.

Ať anglický dvůr projevil jakoukoli spokojenost s regentovou odpovědí na Stairsovo memorandum, o němž jsme právě mluvili, nevraživost živená tímto velvyslancem se stále projevovala. Sicilský král, který nemohl od španělského krále získat v Římě žádnou ochranu a který sám měl s tímto dvorem několik velkých sporů, ji hledal v Anglii pro své vyrovnání s císařem, které stále viselo ve vzduchu. Trivié, jeho velvyslanec v Londýně, k tomu použil Monteleóna u Stanhopa, protože viděl, že si ho Stanhope stále velmi předchází, a anglický ministr se s Piemonťanem pustil do jednání. Ten byl nesmírně překvapen, když po obvyklých poklonách a úvodech slyšel Stanhopa prohlásit, že Sicílie bude vždycky zdržovat jakékoli vyrovnání; potom ho chtít přesvědčit, že tento ostrov je savojskému domu na obtíž; a nakonec se vžít do role císařova ministra a navrhnout mu výměnou Sardinii, aby jeho pánovi zůstala královská hodnost. Trivié odpověděl, že nemůže jednat o podmínce, o níž ví jistě, že ji jeho pán nikdy nepřijme. Stanhope se mu jal dokazovat, jak snadno se může císař zmocnit Sicílie, a řekl mu, že by věc byla už hotova, kdyby k tomu anglický král jen svolil a nechal ho jednat; že se tomu až dosud stavěl na odpor, a ještě docela nedávno. Trivié Stanhopa prosil, aby si vzpomněl, že to není víc než pět nebo šest měsíců, co mu řekl, že záleží jen na Francii a Španělsku, aby Anglie projevovala císaři menší ohled; a zeptal se ho, proč se tedy vídeňskému dvoru tolik podřizují.

Stanhope odpověděl, že se věci změnily; že tehdy měli důvod věřit, že regent chce žít s anglickým králem v dokonalé shodě, ale že od té doby ho mohou pokládat jen za skrytého nepřítele, neschopného klidu, stále připraveného vyvolávat ve Velké Británii nepokoje a působit vládnoucímu domu všechno zlo, jaké jen může; že lékem proti tomu je vytvořit proti Francii ligu, do níž by vstoupil sicilský král, aby tím ukončil své spory s císařem. Dodal, že letos nebude válka v Uhrách, ale jinde; nevynechal nic, aby Triviého přesvědčil o velkých výhodách, které by sicilský král získal z války proti Francii, podporován tak mocnými spojenci, vychvaloval mu službu, kterou mu Anglie prokázala, když dosud zadržovala císaře, pokud jde o Sicílii, a prohlásil, že bude-li sicilský král ještě váhat, anglický král už nebude moci císaři bránit, aby

10. **Vysvětlivka:** Horatio Walpole (1678–1757), mladší bratr Roberta Walpola, roku 1716 na diplomatické misi v Haagu.

své plány uskutečnil. Trivié se marně snažil učinit mu moc rakouského domu podezřelou i pro Anglii samu. Stanhope chtěl poštvat proti Francii mocné nepřátele a nenacházel nebezpečnějšího k přenesení války do nitra království než savojského vévodu, vzhledem k jeho poloze. Zároveň se bál, aby francouzští a španělští ministři, s nimiž se Trivié často stýkal, jeho plán nezmařili, a vynaložil všechno, aby mu je učinil podezřelými. Monteleón, ačkoli se nechal ukolébat zdánlivou důvěrou a lichotkami Stanhopa a nadějí na obrannou ligu Španělska s Anglií a Holandskem, prohlédl, že se jedná o obrannou alianci mezi těmito dvěma posledními mocnostmi a císařem a že její uzavření zdržuje jen naděje Anglie učinit z této ligy ligu útočnou. Domácí záležitosti Anglie jí však nedovolovaly doopravdy na útočnou pomýšlet. Císařský ministr v Londýně si na to stěžoval a působil tím rozpaky. Anglický král nepokládal svou korunu za pevný majetek; jeho německé státy ho zaměstnávaly docela jinak; z toho důvodu se chtěl zalíbit císaři a uvést ho do stavu, aby mohl jednat, až společný zájem mocností, zapojených do poslední ligy proti Ludvíku XIV. a Filipu V., bude žádat, aby se znovu spojily a znovu se chopily zbraní. Vynakládal všemožnou péči, aby sultána[11] odvrátil od války s císařem, kterou chtěli velkovezír a princ Evžen, které se báli téměř všichni císařští ministři, zvláště Španělé, a od níž odrazoval muftí. Princ Evžen tvrdil, že pokud císař odloží útok na Turky, dokud to může učinit s výhodou, bude jimi sám napaden příští rok s velkou nevýhodou.

Tato převažující péče anglického krále o jeho německé státy ho velmi zaměstnávala severní válkou a vyhnáním Švédů z toho, co jim ještě zůstalo v říši. Ze všech svých dřívějších výbojů si udrželi jen Wismar. V Anglii bylo tedy rozhodnuto poslat dvacet lodí, aby urychlily kapitulaci tohoto města, a Holanďané k nim připojili dvanáct svých. Bylo to mnohem víc, než bylo třeba k zdrcení Švédů v žalostném stavu, v němž se nacházeli; ale anglická vláda stále předstírala, že se bojí pomoci, kterou regent neměl ani vůli, ani možnost poskytnout. Ne že by angličtí a němečtí ministři mohli o jeho úmyslech pochybovat, ale bylo v zájmu tohoto ministerstva udržovat obavy z blízké války s Francií, aby nadále dostávalo od parlamentu subsidie, které by mu za dobře zajištěného míru odepřel. Byli v tom, pokud jde o udržování nedůvěry a žárlivosti, dobře obslouženi Stairsem: falešně jim psal, že mu regent slíbil vyhnat všechny anglické rebely a že nedodržuje slovo, a napovídal jim, aby Jeho Královskou Výsost žádali, aby Pretendenta stíhal až do Avignonu a přiměl papeže, aby ho odtamtud vypověděl, kdyby se tam chtěl uchýlit. Zároveň nemohli nevědět o pomoci, kterou Španělsko tomuto nešťastnému princi poskytlo; ale rozhodnuti o ní nevědět, nešetřili žádnými ujištěními o přátelství a co nejtěsnějším spojení s ním. Anglický král prohlásil, že se pokládá utrechtskou smlouvou jaksi za zavázána zaručit neutralitu Itálie a že je ochoten navázat se španělským králem nové svazky k jejímu za-

11. **Vysvětlivka:** Osmanským sultánem byl tehdy Ahmed III. (1673–1736), vládl v letech 1703–1730; sesadilo ho povstání v Cařihradě vedené Patronou Halilem a zbytek života strávil jako sesazený panovník v paláci.

chování a navíc k potvrzení a obnovení všech předchozích aliancí. Monteleón využil tolika vnějších projevů horlivosti, aby se Stanhopem promluvil o trojspolku navrženém Anglií mezi ní, císařem a Holandskem, jehož plán nedávno předložil Walpole Generálním stavům.

Stanhope nemohl popřít veřejně známou skutečnost, ale ujistil Monteleóna, že tento plán nemá nic proti mírovým smlouvám, proti zájmům španělského krále, ani proti navrženému obnovení starých aliancí mezi Anglií a Španělskem, ani proti tomu, aby s ním Anglie přijala nový závazek k neutralitě Itálie. Vychvaloval mu, že Anglie odmítla jiné návrhy, které jí císař učinil, a skončil mnoha trpkostmi a stížnostmi na Francii, o níž řekl, že se snaží s Anglií vyjednávat, ale že ji Anglie nevyslechne, dokud nebude mít důkazy její upřímnosti a nebude vědět, co se stane s Pretendentem a s těmi, kdo sdílejí jeho osud. Stanhope tak těžil z ochoty Francie zachovat mír a z toho, že přijala nabídky, které jí učinil Duywenworde[12], pracovat na obnovení dokonalé shody mezi ní a Anglií; Anglie se zároveň ucházela o španělského krále natolik, že mu Monteleón napsal, že záleží na Jeho Katolickém Veličenstvu, zda uzavře s Anglií alianci samo, nebo do ní dá zahrnout Francii.

Mezi tolika protichůdnými pohyby a klamnými návrhy byli angličtí ministři velmi zaměstnáni doma. Jejich whigovská strana, která nad toryi zvítězila smrtí královny Anny a přízní Jiřího, jejího nástupce, se bála pomsty za tyranii, kterou tak krutě provozovala, kdyby utlačovaná strana, podporovaná všeobecnou nespokojeností s vládou, znovu získala převahu. Parlamentu, učiněnému tříletým, zbýval už jen rok trvání; bylo v zájmu ministrů prodloužit ho ještě o několik let, s čímž se shodoval zájem Dolní sněmovny, jejíž členové, zůstanou-li na svých místech, by si ušetřili pletichy a peníze dalších voleb. Sněmovna lordů byla proti, protože se sama žádné změny neobávala a většina jejích členů si změnu v Dolní sněmovně proti nynější vládě přála; ale v Anglii, stejně jako v jiných zemích, už doba velkých pánů minula. Ministři a hlavní z jejich přátel v Dolní sněmovně tedy společně pracovali na této velké věci, která pohlcovala téměř veškerou pozornost ministrů, protože ostatní záležitosti byly jen záležitostmi státu, kdežto tato byla jejich vlastní a pro udržení jejich míst a jejich moci nejdůležitější. Byla také hlavní záležitostí anglického krále. Jejich plánem bylo prosadit zákon o prodloužení parlamentu o čtyři roky[13]; chtěli si však být jisti úspěchem, dřív než ho předloží.

---

12. **Vysvětlivka:** Arent van Wassenaer, pán z Duivenvoorde (1669–1721), od roku 1714 mimořádný vyslanec Spojených provincií v Londýně.

13. **Vysvětlivka:** Tzv. sedmiletý zákon (*Septennial Act*), přijatý v květnu 1716, prodloužil nejdelší trvání parlamentu ze tří na sedm let.

Kapitola devatenáctá

Regenta nelze odpoutat od Anglie. — Proradnost Stairse a Bentivoglia. — Regentova slabost vůči nim; jak je veden. — Strana konstituce nevynechá nic, aby mě získala, až po strašlivé pokušení. — Počínání vévody z Noailles vůči mně a mé vůči němu. — Kardinál z Noailles světí kapli v Tuileriích. — Smrt vévody z Osuny. — Troufalosti velkého převora nakonec zastaveny; marně si na mne stěžuje. — Zabráním mu vstoupit do regentské rady. — Smrt vévodkyně z Béthune; její postavení. — Smrt abbé z Vassé, rytíře du Rosel a Fiennese, generálporučíků. — Smrt Valbella, Rottembourga a vévody z Perthu. — La Vieuville se znovu žení. — Prudká scéna mezi princem a princeznou de Conti. — Vévodkyně z Berry dá zazdít dveře zahrady Lucemburského paláce a zkrátit smutky. — Je první dcerou Francie, která ve své lóži strpí dvorní dámy princezen krve, a prosadí La Haye za šlechtice rukávu krále. — Vittement podučitelem krále. — Koupí La Muette od Armenonvilla, který je za ni dobře odměněn. — Princezna de Conti, první vdova, koupí Choisy. — Vévoda z Orléans koupí pro rytíře d'Orléans úřad generála galér; dá hraběti z Charolais penzi šedesát tisíc livrů; povolá zpět italské komedianty.

Ať se Stairs snažil sebevíc skrývat ve Francii své ničemnosti a zastírat a zlehčovat ty, které se před ní utajit nedaly, neunikl tomu, aby tu neplatil za rozvraceče, který zneužívá svého postavení, a aby tu nebyl velmi nenáviděn, k čemuž ještě přispíval jeho troufalý vzhled; v Palais-Royal však měl štěstí. Ten triumvirát, který si podmanil, by si myslel, že si škodí, kdyby od svého postoje vůči němu ustoupil. Dubois chtěl za každou cenu[1] prorazit přes Anglii, protože k tomu neviděl jinou cestu; Noailles, který včas pochopil, že ten člověk dříve či později znovu získá vliv u vévody z Orléans, si vzal za zásadu, že si ho zaváže, dokud ho bude Dubois potřebovat, že mu nikdy nebude odporovat a že mu bude vždy ve všem ochoten pomáhat, aby ho pak sám zase našel připraveného; a Canillac, neschopný téže povolnosti, ale bez jakéhokoli úsudku, setrvával ve svém prvním pobláznění, živeném Stairsovou úslužností a obdivem k jeho osobě. Longepierre, mdlý učenec, jehož chvalozpěvy si však získaly vévodu z Noailles a kterého k Stairsovi uvedl Rémond, a Rémond sám nacházeli svůj prospěch v tom, že se pletli do vzkazů mezi jedněmi a druhými, a připadali si přitom důležití, takže regent, ač jasně viděl, jak si Stairs a jeho páni počínají, neměl sílu setřást

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Staré rčení, které znamená *à toute force* (za každou cenu). *Reste* je v tomto případě ženského rodu.

onu zhoubnou zásadu o dvou uzurpátorech[2], kterou mu vštípili, ani odolat neustálým řečem oněch tří mužů, kteří ho ve shodě, jednou společně, jindy každý zvlášť, ustavičně drželi v napětí a stavěli neustálou překážku všemu, co nebylo v souladu s jejich záměry vůči Stairsovi a Anglii. Často jsem se o to s regentem střetl; kdybych byl méně znal jeho slabost, často bych byl doufal, že ho přiměji změnit kurs; ale byl jsem sám proti třem, kteří se u něho vytrvale střídali a snadno vyvrátili všechno, co jsem řekl, dokázal, ba i co jsem ho přesvědčil, a regent, kolísající proti své vůli, k nim byl vždy znovu připoután. Odškodňoval se za to posměšky na jejich účet, na něž byl Dubois zvyklý a které Noailles jen setřásal, které však často zraňovaly Canillacovu pýchu. Regent ho nechal trucovat, smál se a někdy ho potom zase hýčkal, tak ho jeho povýšené žvanění navyklo brát ho vážně.

Stairs a Bentivoglio byli dvě horké hlavy, kterým nebylo kvůli vlastnímu prospěchu nic svaté a které pracovaly jen na tom, aby Francii svrhly; a byl-li jeden z nich zkaženější, černější a ničemnější než druhý, byl to jistě Bentivoglio. Oba byli veřejní podvodníci, dost přistižení při činu, dost známí a dost zostuzení i u svých vlastních dvorů, kde ztratili důvěru, takže by tyto dvory nemohly odmítnout jejich odvolání, kdyby se ho někdo s jistým důrazem dožadoval. Ale jestliže Stairse chránili jeho tři otevření ochránci, Bentivoglio neměl o nic horší: Effiat, který nevěřil v Boha, mu byl zaprodán a imponoval svému pánovi. Slabost tohoto prince se bála maršála z Villeroy a kardinálů z Rohanu a z Bissy, jeho horlivých a velmi zainteresovaných ochránců. Mluvím o kardinálech, neboť u maršála to bylo jen z hloupého zvyku z doby zesnulého krále. Tak si regent ponechal u sebe pod jménem a v postavení papežského nuncia a anglického velvyslance dva největší a nejnebezpečnější podpalovače a dva největší nepřátele, jaké mohla mít Francie i jeho vlastní osoba. Uvidíme několik kousků tohoto hanebného nuncia, který se nestyděl vydržovat si děvče z Opery, s nímž měl dvě dcery, které se pak k Opeře také daly a o nichž se tak veřejně vědělo, čí jsou, že se jim nikdy neříkalo jinak než Konstituce a Legenda.

Kdybych byl tyto Paměti rozšířil o to, co se do podrobností dělo kolem konstituce za regentství a za Bentivogliovy nunciatury, nebylo by příliš silným výrazem říci, a to v celém rozsahu, že by čtenáři vstávaly vlasy na hlavě při četbě skutečného a každodenního Bentivogliova počínání. Podporoval ho ještě bývalý biskup z Troyes, který kdysi smýšlel docela jinak, ale kterého jeho přítel maršál z Villeroy, Rohanové a kabala dokázali obrátit a který si tím připadal na jedné straně víc v módě a na druhé víc ceněný.

Tato strana se hned po králově smrti snažila získat mě, nebo aspoň zajistit, abych jí nebyl nepřítelem. Moje smýšlení jí nebylo neznámé od otce Telliera, před nímž jsem je neskrýval; viděli jsme v příslušné době, co se o tom mezi ním a mnou odehrálo.

---

2. **Vysvětlivka:** Zásada, že regent a britský král Jiří I. jsou jako dva „uzurpátoři" ve stejném postavení — Jiří vůči Pretendentovi, regent pro případ smrti malého Ludvíka XV. vůči španělskému králi Filipu V. — a musí se proto navzájem podporovat; srov. kapitolu třináctou.

Mluvil se mnou o tom kardinál z Bissy a o něco později princ a kardinál z Rohanu, oba spolu. Odpověděl jsem zdvořile a skromně. Řekl jsem, že nejsem biskup a stejně tak málo učenec či doktor; takto jsem ustupoval. To je neuspokojilo. Vévoda z La Force, odjakživa oddaný jezuitům kvůli svému obrácení — ve skutečnosti proto, aby se zalíbil zesnulému králi a přiblížil se mu, kdyby mohl —, byl ze stejného důvodu zasvěcen s kardinály z Rohanu a z Bissy i s uznávanými vůdci jejich strany. Ti ho na mě poslali, aby učinili poslední pokus. Nebylo to tak, že bych byl v této záležitosti pozvedl nějaký prapor; dokonce jsem se zcela držel v mezích, v nichž se má zastavit muž, který je v postavení mluvit a říkat svůj názor v regentské radě nebo mezi čtyřma očima regentovi; ale už od doby zesnulého krále věděli z důvodu, který jsem právě uvedl, na čem se mnou v té věci jsou, a znepokojovalo je moje přátelství s kardinálem z Noailles. La Force se mnou disputoval o podstatě věci. Znal ji a to, co znal, dobře podával; ale protože politika byla jeho náboženstvím a protože kdo chce přesvědčit, musí být sám přesvědčen, není divu, že u mě neuspěl.

Když mu konečně došly důvody a úvahy, vrhl se na přítomný i budoucí zájem regenta šetřit Řím, jezuity a velký počet biskupů a široce se o tom rozhovořil. Ale protože politika a zájem nemohou nikdy zaujmout místo náboženství a pravdy, byla jeho politika u mě stejně marná jako jeho učení. Když už nevěděl, co dělat, sáhl k argumentu *ad hominem*, od něhož si — jak jsem se později dozvěděl — ti, jimž sloužil, i on sám slibovali všechno. Řekl mi, že přiznává, že mi vůbec nerozumí a že nedokáže sladit můj rozum s mým jednáním; že jsem nepřítelem vévody z Noailles bez míry a bez ohledů, aniž by mě obměkčilo cokoli z toho, co on neúnavně k tomu vynakládá; že si v tom dokonce zakládám; že ho každou chvíli do očí napadám v plné regentské radě a všude, kde ho mohu potkat; a že zatímco se netajím přáním zničit ho, zanedbávám jistý prostředek, který k tomu mám v rukou; a že jsem přítelem a oporou kardinála z Noailles. Zeptal jsem se La Force, jaký je tedy ten jistý prostředek, jak zničit vévodu z Noailles, a ujistil jsem ho, že mi udělá velkou radost, když mi ho prozradí. „Zničit jeho strýce," odpověděl mi, „a záleží jen na Vás, abyste se přidal ke straně opačné. Padne-li strýc, synovec nutně padne s ním, a Vy budete pomstěn." Hrůzou mi vystoupila do tváře červeň. „Pane," odpověděl jsem mu prudce, „takhle se jedná o věcech náboženství? Uvědomte si jednou provždy a řekněte to bez obalu svým přátelům, že i kdybych si byl sebejistější úplným a nenávratným pádem vévody z Noailles tím, že bych jeho strýci vyškubl z hlavy jediný vlas, byl by ten vlas přede mnou v naprostém bezpečí. Ne, pane, ještě jednou," dodal jsem rozhořčeně, „přiznávám, že není nic čestného, k čemu bych se neodhodlal, abych vévodu z Noailles rozdrtil; ale abych ho zabil skrze tělo kardinála z Noailles — to ať raději žije a vládne dva tisíce let." Vévoda z La Force se mi zdál zdrcen, a od té odpovědi už nepomysleli na to, aby mě získali. Nechtěl jsem o tom nic říci kardinálovi z Noailles ani nikomu, kdo by mu to mohl donést.

Je pravda, že moje chování k vévodovi z Noailles šlo možná až k tomu, že jsem zneužíval bezděčných výčitek svědomí člověka, který se proti mně tak těžce provinil. Setkávali jsme se jen na našich shromážděních o našich záležitostech s parlamentem, kterým jeho zrady a žárlivost či hloupost některých jiných brzy učinily konec a z nichž ho ještě před jejich koncem vypudily moje přímé a veřejné řeči, aniž se kdy odvážil odpovědět mi jediné slovo; ale na posledním z nich řekl vévodovi z Charostu, vedle něhož seděl, že ho tak tísním, že ho donutím vyžádat si ode mne zadostiučinění s kordem v ruce: zadostiučinění se mu nedostalo, ba si o ně ani neřekl, a kord zůstal pokojně v pochvě. Všude mě zdravil velmi okázale; díval jsem se na něho poněkud divoce a přecházel jsem, aniž bych se byť jen trochu uklonil; a z obou stran se to opakovalo bez jediné výjimky, všude, kde jsme se potkali; ač si na to lidé zvykli, bylo to divadlo. Když jsem šel kolem něho, hned uhýbal, aniž jsem to ráčil zaznamenat; a nikdy jsme spolu nemluvili jinak než v radě o záležitostech, nahlas, přede všemi, z mé strany suše a lakonicky, z jeho se vší zdvořilostí, netroufám si říci s výrazem úcty, s veškerou úlisností a obezřetností, jakou do toho dokázal vložit.

Jednou přišel do regentské rady v den, kdy zasedala jako státní rada, pod záminkou nějaké naléhavé finanční záležitosti. Rada už trochu začala; dal regentovi vzkázat, že je za dveřmi; ten ho dal uvést. Vstal jsem, protože vstala celá rada; posadil se pode mnou, těsně vedle mne, a začal vykládat, co ho přivádí, což nebylo nic velkého. Když končil, pošeptal jsem hraběti z Toulouse, vedle něhož jsem seděl z druhé strany, že vévoda z Noailles si vzal tuhle záminku, aby se pokusil v radě zůstat. „Myslím si to stejně jako Vy," odpověděl mi s úsměvem. — „Nuže," odvětil jsem, „hned uvidíme, nechte to na mně." Když bylo všechno, co se týkalo financí, vyřízeno, vévoda z Noailles zůstal, a po chvilce se vévoda z Orléans podíval na maršála z Huxelles a řekl mu: „Nuže, pane, pokračujme." Pan z Troyes četl depeše, aby maršálovi ulehčil, protože měl dobrý hlas i výslovnost a četl velmi dobře. Začal; u druhého slova jsem ho přerušil a řekl jsem mu: „Počkejte přece, pane; tady pan z Noailles ještě neodešel." A hned jsem se otočil a podíval se na vévodu z Noailles. Pan z Troyes rázem zmlkl a všechny oči se upřely tím směrem. Trochu jsem odsunul svou skládací stoličku, aby pan z Noailles mohl snáze odejít; ten po několika okamžicích ticha, když viděl, že pan z Troyes i regent mlčí, se ke mně prudce obrátil zády a odešel, aniž by kohokoli pozdravil. Podíval jsem se na hraběte z Toulouse, který se smál, na vévodu z Orléans, který ani nehnul brvou, a na celou společnost, která se také dívala na mne a smála se nebo se usmívala. Potom se všude vyprávělo, že se o to pokusil a že jsem ho z rady vyhnal. Hrabě z Toulouse, pan du Maine, pan Vévoda, maršál z Villeroy a někteří další se mnou o tom po skončení zasedání mluvili a schválili, co jsem udělal, a já jsem jim vytkl, že to neudělali sami. Potom jsem o tom mluvil s regentem, který se neodvážil vyslovit nesouhlas; vyčetl jsem mu jeho slabost a zeptal se ho, zda ke členství v radě stačí do ní pod nějakou záminkou na chvíli vstoupit a pak mít tu drzost v ní zůstat.

Jindy, když se jednalo o financích a vévoda z Noailles byl přítomen, jako vždy vedle mne a pode mnou, začal řečnit o nevázanosti v prodeji a nošení zakázaných látek, o škodě, kterou to působí manufakturám království, a zvlášť se s podivuhodnou nabubřelostí rozhovořil o zlořádu nošení potištěných látek[3], jejichž móda převládla nad každým pravidlem i rozumem a které ty nejvznešenější dámy, a za nimi všechny ostatní po jejich vzoru a pod záštitou jejich příkladu, veřejně a beztrestně nosily všude, s nejpohoršlivějším veřejným pohrdáním zákazy a tresty tolikrát vyhlášenými a opakovanými; nakonec se stejným žárem výmluvnosti uzavřel, že je třeba tomuto tak velkému a tak škodlivému zlu konečně odpomoci účinnými prostředky, aniž by však nějaký vysvětlil nebo navrhl, nejspíš aby se vyhnul nenávisti krásného pohlaví. Hlasovalo se o tom, nebo spíš se žvanilo, aniž by kdo řekl víc než slova. Když na mne přišla řada, velmi jsem chválil horlivost, kterou projevuje vévoda z Noailles pro podporu francouzských manufaktur a proti zlořádu nošení zakázaných látek. Zvlášť jsem zdůraznil zlořád nošení potištěných látek a dokonce jsem k tomu přidal ještě víc, než o tom řekl vévoda z Noailles. Velmi vážně jsem upozornil, jak nesmírně důležité je zastavit tak všeobecnou módu a pohrdání zákony, k němuž to dohnaly všechny ženy všech stavů; že to nejde bez přísnosti přiměřené potřebě, která by byla důsledně dodržována a byla výstrahou pro všechny; že tedy můj názor je, aby po obnovení zákazů byly vévodkyně z Orléans a paní Vévodkyně postaveny na pranýř, kdyby se jim stalo, že by takové látky nosily. Vážnost úvodu a sarkasmus závěru vyvolaly všeobecný výbuch smíchu a u vévody z Noailles rozpaky, které po zbytek zasedání nedokázal skrýt a z nichž při odchodu ukázal, jak je rozezlen.

Málokdy jsem vynechal příležitost takto pobavit na jeho účet sebe i ostatní, na což si nedokázal zvyknout. Hrabě z Toulouse a já jsme si všimli, že referuje o finančních záležitostech, aniž by přinášel jakékoli listiny, ačkoli mnohé z těch záležitostí byly sporné. To mu dávalo příležitost říkat, co chtěl, bez obavy, že mu bude odporováno. Rozhodli jsme se tento zlořád dále netrpět. Hned při první radě o financích po tomto rozhodnutí jsem vévodu z Noailles přerušil a zeptal se ho, kde jsou listiny záležitosti, o níž referuje. Zakoktal se, rozzlobil se a nevěděl, co odpovědět. Podíval jsem se na shromáždění, pak na regenta, a obraceje se k němu, řekl jsem mu, že ať je důvěra sebevětší, je nepříjemné rozhodovat na slovo a že já osobně mám důvod nebýt tak důvěřivý. Vévodovi z Noailles vystoupila do tváře krev a chtěl promluvit. Znovu jsem ho přerušil a řekl mu, že tím nenavrhuji nic, co by nebylo zvykem u všech soudů a co by navíc nesloužilo k úlevě a odlehčení zpravodaje. Chtěl ještě něco brumlat; podíval jsem se na regenta a důrazně jsem pokrčil rameny. Hrabě z Toulouse řekl, že nevidí, v čem by mohla být potíž přinést listiny. Noailles na to zmlkl,

3. **Vysvětlivka:** Potištěné bavlněné látky (*toiles peintes*, „indiennes"), dovážené z Orientu nebo napodobované; jejich dovoz a výroba byly ve Francii na ochranu domácích manufaktur zakázány od roku 1686; zákaz byl zrušen až roku 1759.

vtáhl hlavu mezi ramena, pokračoval ve svém referátu, který zkrátil, jak jen mohl, a na příští radu o financích přinesl velký pytel plný papírů.

Za jeho hříchy ho jeho hodnost stavěla vždy vedle mne, protože tehdy mezi námi dvěma nebyl jiný pair než maršál z Villeroy, který tudíž nemohl být na mé straně, ve dny financí stejně jako v ostatní. Když Noailles chtěl promluvit: „A listiny?" řekl jsem mu. — „Tady je můj pytel, v něm jsou," odpověděl mi. — „Ten pytel vidím," odvětil jsem, „ale listiny vůbec ne. Položte tedy na stůl ty, které se týkají záležitosti, o níž chcete mluvit." Vztekle otevřel pytel, vytáhl z něho listiny, položil je před sebe, a zatímco referoval, už jsem v nich listoval a dělal mu evangelistu[4]. Nikdy nebylo vidět člověka zmatenějšího a přitom s větší vůlí nedat to najevo; neboť to všechno se v něm mísilo. Potom se doma, kam se vracel supící zlostí a plný těch výstupů, netajil tím, že ho zoufale trápím a že už to nemůže vydržet; a já jsem se tomu smál a dál ho držel v napětí. Často se mi stalo, že jsem ho nutil hledat v listinách důkaz toho, co tvrdil, že jsem s ním potichu četl, zatímco on z listin četl nahlas, jako bych nedůvěřoval jeho poctivosti a nebyl nerad, že to lidé vidí, a že jsem mu to tak znechucoval, aniž by se mi vévoda z Orléans kdy odvážil o tom něco říci, ať v radě, nebo mezi čtyřma očima. Stalo se mi také několikrát, že jsem mu diktoval rozhodnutí tak, jak bylo právě vyneseno, a nutil ho psát je podle mého diktátu, v plné radě, a tu a tam ho přiměl vyškrtnout, co tam vložil, nebo doplnit, co vynechal, a změnit výrazy, které dosadil místo těch, jež byly právě vysloveny. V takových chvílích z něho vztek vycházel všemi póry; prozrazovala ho zarudlá a zuřivá tvář, stejně jako celé jeho držení těla a pohyby; ale ze strachu před horším se ovládal a nikdy neřekl víc než nezbytné. Já jsem se na něj přitom vrhal jako dravý pták, a po skončení rady jsem se tomu smál s jedněmi i druhými, kteří odtamtud odcházeli a průběh nijak netajili. Rozneslo se to po světě, a protože Noailles nebyl ve společnosti ani oblíbený, ani vážený, neboť nebyl ani snadno přístupný, ani vlídný, smálo se tomu. Věděl to, protože chtěl vědět všechno, a o to víc ho to přivádělo k zoufalství, že se tyto scény velmi často opakovaly. Na vzorek to stačí; ten kus látky nestojí za to, abych se o něm šířil dál.

Nevím proč, ale toho postu šlo o posvěcení kaple v Tuileriích, kde zesnulý král vždy slýchal mši, když v tomto paláci bydlel, a kde ji nyní král slyšel každý den od svého návratu z Vincennes. Toto posvěcení vyvolalo spor mezi kardinálem z Noailles jako ordinářem[5] a kardinálem z Rohanu jako velkým almužníkem. Tatáž otázka se, jak jsme viděli v příslušné době, vynořila u nové kaple ve Versailles mezi týmž kardinálem z Noailles a kardinálem z Janson[6], velkým almužníkem. Byla tehdy rozhod-

4. **Vysvětlivka:** „Evangelistou" (*évangéliste*) se v parlamentu říkalo soudci, který při referátu zpravodaje sledoval v listinách, zda je zpravodaj čte a uvádí věrně.

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V rukopise stojí *ordinaire*, a nikoli *aumônier ordinaire*, jak bylo otištěno ve starších vydáních. *Ordinaire* zde znamená diecézního biskupa.

6. **Vysvětlivka:** Toussaint de Forbin-Janson († 1713), kardinál, velký almužník Francie od roku 1706; spor o posvěcení nové versailleské kaple spadá do doby jeho úřadu.

nuta ve prospěch kardinála z Noailles a stejně byla rozhodnuta i pro kapli v Tuileriích, proti čemuž kardinál z Rohanu protestoval.

Vévoda z Osuny zemřel v Paříži v nepříliš pokročilém věku. Byl prvním španělským zplnomocněným velvyslancem v Utrechtu a před tím i potom dosti dlouho pobýval ve Španělském Nizozemí a v Holandsku, kde jeho dluhy, násilnosti v našich krajích neznámé a ustavičné prostopášnosti značně zastínily jeho urozenost, jeho hodnost i jeho postavení. Hrabě z Pinto, jeho bratr, po něm zdědil grandezu i titul. Jejich rod je Acuña y Girón. Velvyslanec v Utrechtu byl zetěm vévody z Frías, konetábla Kastilie, z rodu Velasco.

Velký převor, jehož povahu a počínání jsme v příslušné době viděli, se, jak jsme také viděli, vrátil hned po králově smrti a těšil se vážnosti, ba i úctě vévody z Orléans, který byl vždy žárlivým obdivovatelem tak ustavičné stálosti v bezbožnosti, prostopášnosti a nestoudnosti, a kvůli nim mu promíjel všechno ostatní. Velký převor mu nesmírně imponoval, ačkoli jím všichni pohrdali a všichni ho opustili a byl odkázán na to, že každý večer večeřel s pobudy bez stavu a bez jména. Pod záštitou vévody du Maine si hrál, jak jen mohl, na prince krve, a nebylo to pro něho těžké vzhledem k malému počtu a druhu lidí, s nimiž se stýkal. S touž oporou se odvážil jít na Velký pátek k uctívání kříže hned po princích krve, při bohoslužbě, na níž byl přítomen král. Maršála z Villeroy to zaskočilo a stěžoval si regentovi, který to přešel. Povzbuzen úspěchem tohoto podniku, zkoušel další, až se nakonec rozhněvali princové krve na jedné straně a vévodové na druhé a vévoda z Orléans mu zakázal, aby se o něco dalšího pokoušel. Myslím, že to přičítal mně, neboť jednoho dne mi vévoda z Orléans dost rozpačitě řekl, že si velký převor všiml, jak okázale se snažím jít před ním v Palais-Royal, což bylo jediné místo, kde jsem se s ním občas setkával, a že si mu na to stěžoval. Zeptal jsem se regenta, co mu odpověděl, a hned jsem dodal, že takové malichernosti nemám; ale že když velký převor vidí, co není, a napadlo ho, aby se mu to nelíbilo a stěžoval si na to, postarám se, aby měl pravdu, a ukážu mu všude, že mám před ním přednost a mít ji musím; a hned nato jsem změnil téma.

A skutečně jsem o několik dní později potkal velkého převora v Palais-Royal. Pozdravil mě chladně, neboť jsme spolu nikdy neměli nic společného; já jeho ještě sušeji a stručněji; a když došlo na procházení dveřmi, k nimž jsem se postavil dost blízko, vešel jsem první. Všiml jsem si, že mezi sebe a mne nechal vstoupit někoho jiného, aby vešel až po něm. Neodvážil se nic říci a už jsem o tom neslyšel. Ale o něco později jsem se dozvěděl, že vynakládá veškeré úsilí, aby se dostal do regentské rady a měl v ní přednost před vévody. Zahanbil jsem regenta a zeptal se ho, jaké nadání — kromě podvodnictví a, což je horší, zbabělosti a nejhanebnější prostopášnosti — nachází na velkém převorovi, aby ho připustil do vlády, a jakou pověst si sám od takové volby slibuje.

Nejisté popírání a regentovy rozpaky mi prozradily, čeho všeho je třeba se obávat od jeho slabosti a jeho úcty k velkému převorovi. Promluvil jsem s maršály z Villeroy

a z Harcourtu, kteří byli členy regentské rady, s maršálem z Villars, který do ní chodil, když se jednalo o válečných záležitostech, a ještě s dalšími; pak jsem po dohodě s nimi oznámil regentovi, že jestliže státu, regentské radě i sobě samému způsobí tu potupu, že do ní uvede velkého převora, a vévodům tu křivdu, že mu dá před nimi přednost, může téhož dne disponovat místy, která nám v té radě i ve všech ostatních svěřil, a počítat s tím, že se bez jakýchkoli ohledů vyjádříme o tak dobré volbě a o urážce, které se nám bez důvodu, z pouhé rozmařilosti, dostane z jeho ruky — ruky, kterou již poznáváme jako tak spravedlivou a tak dobrotivou vůči parlamentu, jehož účast v radě mu nejspíš bude připadat užitečnější než práce, rada a oddanost jeho služebníků. Dodal jsem, že všechna tato slova, která používám, mi byla předepsána a že mu je všichni přesně mými ústy říkají. Regentův úžas a rozpaky ho na nějakou dobu umlčely. Mlčel jsem také. Pokusil se vytáčet. Řekl jsem mu, že je to zbytečné; že naše rozhodnutí je pevné a neodvolatelné; že je pánem udělat si v té věci, co se mu zlíbí, ale že není pánem zabránit našemu odchodu, našim řečem a rozruchu, který to způsobí. Povolil a nakonec mě pověřil, abych vévodům řekl, že na to nikdy nepomyslel a že velký převor do rady nevstoupí, ačkoli na něho velmi naléhal. Nedodal, že velkému převorovi řekl, že ho tam uvede, a bál se jeho výčitek a ještě víc našeho rozruchu. Tento krátký rozhovor ukončil naděje velkého převora a už o tom nikdy nebyla řeč.

Vévodkyně z Béthune zemřela v Paříži v dosti vysokém věku. Byla dcerou vrchního správce financí Fouqueta a matkou vévody z Charostu. Byla to žena velkých zásluh a ctnosti, velmi průměrného ducha, celý život velmi uzavřená, a u dvora se vždy ukazovala jen velmi zřídka. Viděli jsme v příslušné době, jak neštěstí jejího otce přineslo trvalé štěstí jejímu manželovi a jak kvietismus učinil jejího syna kapitánem tělesné gardy. Byla oddána tomuto učení od mládí a každý týden chodila mezi čtyřma očima s panem z Noailles[7] na Montmartre poslouchat jakéhosi pana Bertaua[8], který byl hlavou malého stádce, které se tam scházelo a které vedl. Ona i vévoda z Noailles byli velmi mladí, a přesto tyto pravidelné výpravy ve dvou nevzbuzovaly pohoršení. Tato shromáždění se rozrostla, vzbudila hluk; učení se zdálo přinejmenším velmi podezřelé; shromáždění byla rozehnána a doktor Bertau dostal ostrou důtku. Noailles, který viděl bouři podporovanou dvorem, se necítil předurčen k mučednictví; obrátil svou zbožnost lidštějším směrem a navždy opustil to malé stádce, jehož byl jednou z vyvolených ovcí. Paní z Béthune zůstala věrnější učení i doktorovi, takže když se o mnoho let později totéž učení znovu objevilo s větším uměním a leskem u paní Guyonové, brzy je to učení spojilo jednu s druhou a učinilo z paní z Béthune nejváženější a nejoblíbenější žačku paní Guyonové, a odtud důvěrnou přítelkyní ar-

7. **Vysvětlivka:** Nejde o nynějšího vévodu z Noailles Adriena Maurice (nar. 1678), nýbrž o jeho otce Anne-Julese de Noailles (1650–1708), vévodu z Noailles od roku 1678 a od roku 1693 maršála Francie.

8. **Vysvětlivka:** Jacques Bertot (1622–1681), kněz z Caen, v letech 1675–1681 zpovědník a duchovní vůdce v opatství Montmartre; jeho žačkou byla i paní Guyonová.

cibiskupa z Cambrai, pánů a paní z Chevreuse a z Beauvilliers a vévodkyň z Guiche a z Mortemartu. Žádná bouře je neodloučila od jejich prorokyně ani od jejich patriarchy, a to je to, co zahrnulo Charosty štěstím cestami, které byly v příslušné době zaznamenány, takže neštěstí otce paní z Béthune, jehož hlavním strůjcem byl pan Colbert, aby se oděl do jeho kořisti, a neštěstí její prorokyně, které tuto Fouquetovu dceru sblížilo a učinilo důvěrnou přítelkyní dcer Colberta, jenž jejího otce zničil, udělaly z Charostů všechno to, čím je vidíme, aniž vévodkyně z Béthune téměř kdy vyšla ze své modlitebny.

Abbé z Vassé, o němž jsem dostatečně mluvil v souvislosti s tím, jak odmítl biskupství v Le Mans, zemřel ve stejné době ve velmi vysokém věku, stejně jako rytíř du Rosel, generálporučík, komandér Řádu svatého Ludvíka, výborný voják a velmi poctivý muž, o němž jsem mluvil vícekrát; a Fiennes, dosti význačný generálporučík, který byl zetěm Étampese, rytíře řádu a kapitána tělesné gardy zesnulého Monsieura. Fiennesův otec se jmenoval pan z Lumbres a zemřel rovněž jako generálporučík. Byli to velmi obyčejní šlechtici odněkud z Flander, kteří rozhodně nepocházeli z rodu Fiennes, dávno vymřelého.

Zemřel také Valbelle, ve velmi vysokém věku, velmi bohatý a svobodný. Vyznamenal se ve válce šťastnými a skvělými činy velké statečnosti a už dávno odešel ze služby, protože nebyl povýšen, jak doufal. Byl to velmi poctivý muž, ale viděl jsem ho dlouho se potloukat u dvora, aniž se vědělo proč; tam nevycházel z domu pana z La Rochefoucauld a několika málo dalších. Rottembourg, polní maršál v Alsasku, [zemřel také]. Byl zetěm zesnulého maršála Rosena a otcem Rottembourga, tehdy již královského vyslance v Prusku, který si později získal velkou pověst na různých velvyslanectvích a zemřel jako rytíř řádu, velmi bohatý a svobodný.

Vévoda z Perthu, kterého už dlouho trápil močový kámen, podstoupil ve velmi vysokém věku v Saint-Germain operaci řezem a na její následky zemřel. Byl velkým kancléřem Skotska v době anglické revoluce. Proslavil se svou věrností; byl vychovatelem krále Jakuba III. a Jakub II. ho ve Francii učinil vévodou a rytířem Podvazkového řádu.

La Vieuville, který právě nedávno ztratil manželku, dámu šatny vévodkyně z Berry, se potřetí oženil s jednou Froulayovou, vdovou po Breteuilovi, radovi parlamentu.

Mezi panem princem a paní princeznou de Conti docházelo často k výstupům; ona se příliš nekrotila a říkala mu před lidmi, že nemá zapotřebí tolik dávat najevo svou moc nad ní, protože by měl vědět, že on nemůže udělat prince krve bez ní, kdežto ona je může dělat bez něho. Pohádali se při večeři v L'Isle-Adam. Věc zašla velmi daleko. Crèvecœur, který byl při tak krásném jménu jen dosti nevýznamný šlechtic, a jeho žena, kteří byli v jejich službách, se do toho zapletli a byli tak uraženi, že byli na místě vyhnáni a odešli pěšky přespat, kde se dalo. Tato příhoda vzbudila kolem prince a princezny velký hluk.

Vévodkyně z Berry, která žila způsobem, jaký byl vylíčen, chtěla zřejmě moci trávit letní noci v Lucemburské zahradě nerušeně. Dala zazdít její brány a ponechala jen bránu s mříží dole pod prostředním schodištěm paláce. Tato zahrada, odjakživa veřejná, byla promenádou celého předměstí Saint-Germain, které tak o ni přišlo. Pan Vévoda dal hned otevřít zahradu paláce Condé a pro kontrast ji zpřístupnil veřejnosti. Pozdvižení bylo velké a řeči o důvodu tohoto uzavření nijak umírněné. Obtěžovaly ji také smutky. Obchodníci s látkami se chopili té chvíle a požádali ji, aby u vévody z Orléans dosáhla jejich zkrácení; to on se svou obvyklou povolností učinil, takže se nyní nosí smutek za každého, kdo není příbuzný — tak velká je to vzdálenost, a často dokonce i nejistota —, a za nejbližší se téměř nenosí, což je krajně neslušné. Ale protože špatné vždy trvá déle než dobré, je toto zkrácení smutků jediným nařízením regentství, které platí dodnes. Stalo se to při příležitosti smutku za švédskou královnu matku.

Byla také, při vší své pýše, první dcerou Francie, která dovolila dvorním dámám princezen krve vstupovat do své lóže a stavět se tam za své princezny. Je pravda, že to bylo v její malé lóži v Opeře; ale byl to získaný precedens, který se pak na tomto nepatrném základě dokázal udržet.

Nové záliby této princezny ji přiměly hledat, jak odměnit ty staré, aby se jich slušně zbavila. Vittement, který byl předčitatelem princů, otce a strýců krále — a viděli jsme v příslušné době, při jaké příležitosti —, byl jmenován podučitelem krále. Při té příležitosti chtěla vévodkyně z Berry, aby La Haye, který přišel o úřad, jejž mu u vévody z Berry opatřila, dostal místo šlechtice rukávu, které vynáší šest tisíc franků ročně. Král jich měl dva a nikdy jich nebylo víc. Tento třetí tedy narazil na potíže. Aby se odstranily, našeptali vévodkyni z Ventadour, aby požádala o čtvrtého, a tak La Haye prošel; a král jich měl čtyři.

Koupila, nebo spíš král pro ni koupil, malý dům na kraji Boulogneského lesíka, který byl pěkný, s celým lesíkem před sebou a s krásnou velkou zahradou za sebou, a který patřil k úřadu kapitána honiteb Boulogneského lesíka a okolních plání. Catelan, který jím byl, ho dal upravit a prodal ho Armenonvillovi; jmenuje se to La Muette[9] a král ji později získal a značně rozšířil. Armenonville byl tučně vyplacen, ponechal si kapitánství, dostal listinu „brevet de retenue“ na 400 000 livrů na svůj úřad státního sekretáře, za nějž sám kancléři víc nezaplatil, a skoro celý zámek Madrid se všemi jeho zahradami jako svůj venkovský dům, opravený podle jeho přání na královy náklady, a jeho syn nástupnictví v tomto užívání i v kapitánství. Paní princezna de Conti, první vdova, koupila také Choisy z pozůstalosti paní z Louvois; je to tentýž dům, který král koupil zase z její pozůstalosti a kde provedl a dosud každý den provádí tolik rozšíření a zkrášlení.

---

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Už jsme řekli, že Saint-Simon píše vždy *la Meutte*.

Vévoda z Orléans koupil pro rytíře d'Orléans za 600 000 livrů úřad generála galér od maršála z Tessé, který na tom vydělal 200 000 livrů; a hraběti z Charolais dal od krále udělit penzi 60 000 livrů. Byla to odjakživa nejvyšší penze a dávala se téměř výhradně prvnímu princi krve. Říkám téměř výhradně, protože před regentstvím neznám jiný příklad než Chamillartův, když ho král propustil jakoby proti své vůli. Regent takto rozhazoval milosti lidem, které si nezískal a kteří se mu vysmívali: svědkem La Feuillade, Tessé a tolik jiných.

Byl tak povolný, že na přemlouvání Rouilléa, státního rady, o němž jsem vícekrát mluvil a který ve financích dělal všechno, dal přivést trupu italských komediantů[10]. Viděli jsme v příslušné době, že je zesnulý král vyhnal, protože pod názvem *la Fausse perdue*[11] otevřeně zesměšnili paní z Maintenon. Tito komedianti se tedy vrátili, Rouillé byl jejich ochráncem a cenzorem jejich her; a aby jím zůstal nezávisle na prvních šlechticích komory, nedostali označení italských komediantů krále, nýbrž vévody z Orléans, který byl na jejich prvním představení, kam se seběhl celý svět, v sále Opery. Hráli nějaký čas na tomto jevišti, dokud jim neopravili jejich palác Bourgogne, kde hráli, když je zesnulý král vyhnal. Novota a ochrana je přivedly velmi do módy; ale slušní lidé se jejich oplzlostí postupně přejedli a komedianti upadli. Zůstali až dodnes a hrají stále v paláci Bourgogne.

10. **Vysvětlivka:** Trupa Luigiho Riccoboniho, kterou si regent vyžádal od vévody parmského; hrála od 18. května 1716 v Palais-Royal a od 1. června v opraveném paláci Bourgogne.

11. **Ediční poznámka:** Hra, kvůli níž Ludvík XIV. roku 1697 italské komedianty vyhnal, se jmenovala *La Fausse Prude*; znění *la Fausse perdue* v předloze je zjevně chybné.

Kapitola dvacátá

Berwick jde velet do Guyenne místo Montrevela, který jde do Alsaska a viní z toho mne. — Berwick si dá opravit patent a není pod velením nikoho, proti pokusu vévody du Maine. — Parlament se staví proti obnovení úřadů velmistra pošt a vrchního správce staveb. — Jeho záměry, jeho počínání, jeho opory. — Záměry a zájmy jeho opor. — Omrzí mě o tom mluvit s regentem. — Předpovím mu, jak to dopadne, a dále o tom mlčím. — Law, zvaný Las; jeho banka. — Můj názor na ni, jak regentovi v soukromí, tak v regentské radě. — Projde tam i v parlamentu. — Regent mě proti mé vůli uvede do pravidelného styku s Lawem, který trvá až do jeho pádu. — Lawův záměr vůči mně. — Biskupství a jiné milosti. — Arouet, básník, později Voltaire, vyhnán. — Bratr portugalského krále v Paříži; jde sloužit do Uher. — Smrt paní z Courtaumer a paní z Villacerfu; hraběnky z Egmontu ve Flandrech; její rodina. — Smrt maršálky z Bellefonds a markýzy z Harcourtu. — Maršál z Harcourtu po mrtvici navždy ztrácí řeč. — Král, vracející se z Observatoře, navštíví cestou kancléře z Pontchartrainu. — Paní z Nassau propuštěna na svobodu. — Pan Vévoda a princ de Conti mají neštovice. — Narození poslední dcery vévodkyně z Orléans. — Smrt falckého kurfiřta.

Maršál z Montrevelu[1] stále velel v Guyenne, kradl tam a bral, co mohl, a dopouštel se všemožných hloupostí. Byl to člověk velmi omezený, velmi drzý, celý oddaný maršálovi z Villeroy a uhlazenému způsobu starého dvora, a tudíž pro vévodu z Orléans velmi nespolehlivý. Byl v Paříži a chystal se vrátit do Bordeaux. Velení v Guyenne dostal maršál z Berwicku a Montrevel velení v Alsasku, kde nemohl být nebezpečný. Když to regent oznámil, přišel mu Montrevel říci, že bude vždy spokojen se vším, co mu nařídí, a dodal: „Ale, pane, bude s tím kvůli mně spokojena veřejnost?“ — „Ano, pane,“ odpověděl mu regent, „bude, za to Vám ručím.“ Takové domýšlivosti, zbavené jako tato jakékoli zásluhy, na regenta neplatily; jedním pohotovým a krátkým slovem je postavil do světla v celé jejich směšnosti. Montrevel byl rozhořčen. Jakkoli byl starý, byl blázen do jakési paní z L'Église, manželky rady bordeauxského parlamentu, a za ta dlouhá léta, co ho tam zesnulý král dosadil, měl tam všechny své zvyklosti. Usoudil, že jeho přeložení jsem způsobil já. Všude si na to stěžoval a poslal mi ty stížnosti přednést Birona. S maršálem Montrevelem jsme o sobě neslyšeli od

1. **Vysvětlivka:** Nicolas-Auguste de La Baume, markýz z Montrevelu, maršál Francie od roku 1703; v letech 1703–1704 velel v Languedocu proti kamisardům, potom v Guyenne. Zemřel v Paříži roku 1716; okolnosti jeho smrti autor vylíčí později.

úpravy, kterou mezi námi provedl zesnulý král a o níž jsem mluvil v příslušné době[2] a od níž se už neodvážil plést do čehokoli, co se týkalo guvernérství Blaye; nebylo tedy nic, co by mi bylo lhostejnější než jeho velení v Guyenne. Ani na okamžik jsem na něj nepomyslel a vévoda z Orléans se mi o tom zmínil teprve poté, co se rozhodl. Odpověděl jsem tedy Bironovi, že může Montrevela ujistit, že od té doby, co spolu nemáme nic společného ani co řešit, jsem ani nepomyslel na to, zda je vůbec na světě; že o jeho přeložení jsem se dozvěděl teprve, když mi o něm řekl vévoda z Orléans; a že si může vyhodit z hlavy, že bych na něm měl sebemenší podíl, protože nic na světě mi není lhostejnější od chvíle, kdy zesnulý král potvrdil a upravil mou naprostou nezávislost, kterou mi už nikdo nemůže narušit. Nevím, zda se mu Biron odvážil mou odpověď věrně vyřídit; on si však na mě dál stěžoval a já se mu dál vysmíval. Brzy uvidíme, že z Paříže už neodjel a že zemřel strachy nebo vzteky.

Záležitost vévody z Berwicku však ještě nebyla tak brzy vyřízena. Všiml si, že jeho patent k velení v Guyenne ho podřizuje rozkazům hraběte z Eu,[3] který si jakožto nově princ krve činil nárok vykonávat z Paříže funkce guvernéra Guyenne. U Montrevela se tomu předešlo, protože tam byl vyslán ještě za života vévody z Chevreuse a dříve, než přišla řeč na poslední apoteózy těch levobočků; navíc neexistoval žádný příklad nadřízenosti princů krve nad maršály Francie, kteří velí v jejich guvernérstvích; ale byla to doba troufalých nároků, zejména princů krve a levobočků jakožto princů krve. Berwick patent vrátil. Regent, který měl ruce svázané a byl milovníkem jedu *mezzo-termine*, jež vždy přivedou do zoufalství tu,[4] která má pravdu, a neuspokojí tu, která pravdu nemá, dělal, co mohl, aby věci urovnal. Berwick, aniž si s tím dělal starosti, nepovolil, prohlásil, že nezná žádný střed mezi tím, být, nebo nebýt pod rozkazy někoho jiného, a omezil se na prohlášení, že o toto velení nežádal a že je nepřijme za nové a zneuctívající podmínky. Ať se levobočci, a v tomto jednotlivém případě i princové krve, protože se jich to týkalo stejně, snažili sebevíc, muselo se ustoupit tomu, co chtěl maršál. Regent na něho spoléhal v choulostivé provincii tak blízko Španělska: patent byl přepracován a nebyla v něm sebemenší zmínka o hraběti z Eu. Maršálové Francie, kteří nechali svého druha, aby tu zamotanou věc pěkně rozplétal sám, byli velmi spokojeni, on mnohem víc; a pozoruhodné bylo, že pan du Maine, který tím bezezbytku ztratil všechno, nač si činil nárok, chtěl také vypadat spokojeně.

---

2. **Vysvětlivka:** Saint-Simon byl po otci guvernérem Blaye v Guyenne; spor s Montrevelem, který si jako velitel provincie osoboval pravomoci i nad Blaye, rozhodl Ludvík XIV. ve prospěch Saint-Simonovy nezávislosti.

3. **Vysvětlivka:** Louis-Charles de Bourbon, hrabě z Eu (1701–1775), druhý syn pana du Maine, guvernér Guyenne. Edikt z července 1714 povolal legitimované syny Ludvíka XIV. a jejich potomky k nástupnictví na trůn a deklarace z května 1715 jim přiznala hodnost princů krve — to jsou „poslední apoteózy".

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Totiž stranu (*la partie*).

Parlament nadále odmítal zaregistrovat oba edikty o zřízení úřadu velmistra pošt a vrchního správce staveb. Tvrdil, že když byly [tyto úřady] zrušeny a zrušení bylo zaregistrováno s doložkou, že nemohou být obnoveny, musí je zamítnout. Nebylo to proto, že by se to nějak týkalo jich nebo lidu, a ještě méně, pokud to vůbec šlo, státu; ale tento sbor chtěl hrát roli, učinit se významným, přimět ostatní, aby s ním počítali; to mohl jen bojem, a úmyslně proto nevynechával žádnou příležitost. Regenta nejprve sondoval, pak ohmatával; úspěchy ručily za jeho slabost. Byl obklopen nepřáteli, kteří mu imponovali a kteří, s mnohem menším duchem a rozhledem než on, ho klamali a vysmívali se mu a kteří se spolčili s parlamentem, jenž měl levobočky na své straně a držel prince krve v mezích. Takovými byli: maršál z Villeroy, jemuž popletly hlavu rozhovory o Pamětech kardinála de Retz a Jolyho, které tehdy byly velmi v módě a které se každý chlubil, že čte,[5] a který chtěl být jako vévoda z Beaufortu, náčelník Frondy, král tržnic a Paříže, opora parlamentu; Effiat, jeho přítel a přítel vévody du Maine, jemuž odedávna zaprodal svého pána a jemuž se vyplácelo hrát roli a vyjednávat mezi svým pánem a parlamentem; Besons, nicotný úředník taláru, ačkoli maršál Francie, který se dal pod Effiatovo poručnictví; Canillac, díky kouzlu zesnulého prezidenta z Maisons, jehož vdova, jež u sebe ještě kula pikle, jak jen mohla, si ho stále udržovala a měla vládu nad jeho duchem, ačkoli sama ducha neměla, a on jí podával zprávy o tom, co z regenta vytáhl o parlamentu; vévoda z Noailles, který si parlament naklonil svými zradami a který, aby je dovršil, regentovi parlamentem nahnal strach, a sám kvůli své správě financí umíral strachy z parlamentu, spojený ostatně s Effiatem skrze Duboise, který byl ještě příliš malý kluk, aby se jim odvážil odporovat — tento Noailles, nadšený, že se může podílet na vyjednávání s parlamentem a že vidí vznikat zmatky, jimiž by se stal nepostradatelným; konečně Huxelles, důvěrný přítel prvního prezidenta, jehož úlohou u regenta bylo hlásat nutnost dohody s parlamentem, aby ho bylo možné krotit ve věcech konstituce a Říma; nějaký Broglie, nějaký Nocé a další drobní společníci, poučení ostatními nebo vlastními styky, aby ve vhodnou chvíli prohodili své slovo. Tak se ten boj, jednou kvůli jedné věci, jindy kvůli jiné, množil, sílil, rozpaloval a dovedl, jak uvidíme, věci až na okraj propasti.

Pokud jde o tuto věc, rozmrzel jsem se z nekonečného množství důvodů; nedůvěra a slabost regenta se spojovaly proti všemu, co jsem mu o tom mohl říci. Nakonec jsem mu prohlásil, že si myju ruce nad vším, co ho může potkat v důsledku ubohosti jeho počínání vůči parlamentu, troufalosti nároků tohoto sboru a darebáctví lidí, kteří ho obklopují, kteří ho dostali do spárů, které zahrnuje přátelstvím, důvěrou a milostmi a kteří jsou jeho nepřáteli a prodávají ho svým zájmům, svým záměrům

5. **Vysvětlivka:** Paměti kardinála de Retz a Paměti jeho sekretáře Guye Jolyho líčí Frondu; tiskem vyšly poprvé až roku 1717 (Retz, Nancy) a 1718 (Joly), takže Saint-Simon, který zde líčí jaro 1716, jejich módu poněkud předjímá. François de Vendôme, vévoda z Beaufortu (1616–1669), vnuk Jindřicha IV., byl za Frondy miláčkem pařížské chudiny a dostal přezdívku „král tržnic".

a parlamentu. Dodal jsem, že s ním už do smrti nebudu mluvit o ničem, co by se týkalo parlamentu, a že dokážu uklidnit jeho podezření z nenávisti, kterou ve mně vůči parlamentu tušil; ale že mu předpovídám, a prosím ho, aby si to dobře pamatoval, že nedojde daleko, aniž by věci mezi ním a tímto sborem dospěly tak daleko, že bude nucen přenechat mu všechnu moc a veškerý výkon regentství, nebo sáhnout k velmi nebezpečným násilným krokům. Slovo jsem mu přesně dodržel; v příslušné době se uvidí, co z toho vzešlo.

Tehdy se mu chystala záležitost, které se hojně využilo k tomu, aby byl vůči parlamentu tak povolný. Jeden Skot neznámo jakého původu,[6] velký hráč a velký kombinátor, který hodně vyhrál v různých zemích, kde pobýval, přišel do Francie v posledních letech zesnulého krále. Jmenoval se Law; ale když se stal známějším, lidé si tak zvykli říkat mu Las, že jeho jméno Law zmizelo. Vévodovi z Orléans o něm mluvili jako o člověku hluboce znalém věcí bankovnictví, obchodu, oběhu peněz, mincovnictví a financí; to v něm vzbudilo zvědavost se s ním setkat. Několikrát s ním rozmlouval a byl s ním tak spokojen, že o něm mluvil s Desmaretsem jako o člověku, od něhož by mohl získat poučení. Vzpomínám si také, že mi o něm tento princ v téže době mluvil. Desmarets si Lawa povolal a byl s ním dlouho a několikrát; nevěděl jsem, co se mezi nimi odehrálo ani co z toho vzešlo, jen to, že Desmarets s ním byl spokojen a pojal k němu jistou úctu.

Vévoda z Orléans ho potom vídal jen zřídka; ale po prvních krocích v záležitostech, které následovaly po králově smrti, se Law, který si v Palais-Royal udělal známosti mezi podřízenými a navázal jistý styk s abbé Duboisem, znovu představil vévodovi z Orléans, brzy nato s ním mluvil mezi čtyřma očima a navrhl mu finanční plány. Vévoda ho nechal pracovat s vévodou z Noailles, s Rouillém a s Amelotem, s tímto posledním na věcech obchodu. První dva se báli vetřelce, kterého jim do jejich správy vnucoval regent, takže Law byl dlouho přehazován sem a tam, ale vévoda z Orléans ho stále podporoval. Nakonec se tomuto princi projekt banky zalíbil natolik, že chtěl, aby se uskutečnil. Mluvil o něm soukromě s předními muži financí a narazil u nich na velký odpor. Často se mnou o něm mluvil, a já jsem se spokojil s tím, že jsem ho vyslechl ve věci, kterou jsem nikdy neměl rád, a tudíž jsem jí ani dobře nerozuměl, a jejíž rozhodnutí se mi zdálo vzdálené. Když se úplně rozhodl, svolal shromáždění pro finance a obchod, na kterém Law vyložil celý plán banky,

---

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** John Law se narodil v Edinburghu v dubnu 1671. Po matce, Jean Campbellové, byl spřízněn se slavným rodem vévodů z Argyllu. Jeho otec byl bohatý edinburský bankéř; vlastnil panství Lauriston a Randleston. Viz *Dějiny finančního systému za nezletilosti Ludvíka XV. v letech 1719 a 1720* od Duhautchampa (6 sv. in-12, Haag 1739) a Thiersovo pojednání o Lawově systému, otištěné nejprve v *Encyclopédie progressive* a přetištěné v *Dictionnaire de la Conversation*. *Historická bádání o Lawově systému* pana Levasseura (Paříž, Guillaumin, 1854, 1 sv. in-8) uvádějí mnoho dalších děl, v nichž byla tato otázka pojednána, a podávají její jasný a přesný souhrn.

kterou navrhoval zřídit. Poslouchali ho, jak dlouho chtěl. Někteří, kteří viděli, že se regent téměř vyslovil, souhlasili; ale převážná většina se postavila proti.[7]

Law se nedal odradit. S většinou z nich se trochu po francouzsku promluvilo do ucha. Uspořádalo se znovu přibližně totéž shromáždění, na kterém Law v přítomnosti regenta svůj projekt vyložil ještě jednou. Tentokrát mu odporovalo málo lidí, a to slabě. Vévoda z Noailles se neodvážil vytrvat v sázce, jak by si přál maršál z Villeroy, který vždycky šel proti vévodovi z Orléans, bez jiného důvodu; vždyť nerozuměl ani financím, ani jiným záležitostem; proto také v radě nikdy nevyslovoval mínění jinak než dvěma slovy, a jestliže velmi zřídka chtěl o nějaké záležitosti, o níž věděl, že se tam bude projednávat, říci víc, přinesl si malý lístek papíru, a když na něj došlo, aby se vyslovil, nasadil si brýle a přečetl jedním dechem pět nebo šest řádků, které tam byly napsány. Nikdy jsem ho neviděl vyslovovat mínění jinak, a tímto druhým způsobem nanejvýš čtyřikrát nebo pětkrát. Když banka prošla tímto způsobem, bylo ji třeba předložit regentské radě.

Vévoda z Orléans si dal tu práci, že každého člena této rady zvlášť poučil a mírně mu dal na srozuměnou, že si přeje, aby banka nenarazila na odpor. Mluvil o ní se mnou do hloubky; tehdy bylo nutné odpovědět. Řekl jsem mu, že netajím svou nevědomost ani svůj odpor ke všemu, co se týká financí, že se mi nicméně to, co mi právě vyložil, zdá samo o sobě dobré v tom, že bez dávky, bez nákladů a aniž by se komukoli ublížilo nebo způsobily nesnáze, se peníze bankovkami této banky rázem zdvojnásobí a s největší snadností se stanou přenosnými; ale že k této výhodě shledávám dvě nevýhody: první, jak řídit banku s dostatečnou prozíravostí a moudrostí, aby se nevydalo více bankovek, než je třeba, aby byla vždy nad svými silami a mohla směle čelit všemu a vyplatit všechny, kdo by přišli žádat peníze za bankovky, které by drželi; druhou, že co je výborné v republice nebo v monarchii, kde jsou finance zcela v rukou lidu, jako je Anglie, je zhoubné v absolutní monarchii, jako je Francie, kde nutnost špatně podniknuté a špatně vedené války, chamtivost prvního ministra, oblíbence či milenky, přepych, šílené výdaje a marnotratnost krále banku brzy vyčerpají a zruinují všechny držitele bankovek, to jest převrátí celé království. Vévoda z Orléans to uznal, ale zároveň mi tvrdil, že král by měl tak velký a tak podstatný zájem banky se nikdy nedotknout a nedovolit, aby se jí dotkl ministr, milenka nebo oblíbenci, že se této zásadní nevýhody nebude nikdy třeba obávat. O tom jsme se dlouho přeli, aniž jsme jeden druhého přesvědčili, takže když o několik dní později předložil banku regentské radě, vyslovil jsem své mínění zeširoka tak, jak jsem je právě vyložil, ale s větší silou a obšírněji; a uzavřel jsem tím, že banku je třeba zamítnout jako nejzhoubnější návnadu v absolutistické zemi, ačkoli by v zemi svobodné byla velmi dobrým a velmi moudrým zařízením.

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto mimořádné shromáždění finanční rady se konalo 24. října 1715. Jeho zápis čtenář najde v poznámkách na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 13, IV).

Málokdo se odvážil být téhož mínění; banka prošla. Vévoda z Orléans mi udělal malé výčitky, ale mírné, že jsem se tak rozšířil. Omluvil jsem se tím, že jsem pokládal za svou povinnost, čest a svědomí vyslovit mínění podle svého přesvědčení, když jsem o věci dobře přemýšlel, a vyjádřit se dostatečně, aby bylo mé mínění dobře srozumitelné, i důvody, které jsem pro ně měl. Ihned nato byl edikt o ní bez potíží zaregistrován v parlamentu.[8] Tento sbor se uměl občas regentovi ochotně zavděčit, aby se mu potom tím účinněji vzepřel.

Nějaký čas nato, abych to dovyprávěl najednou, chtěl vévoda z Orléans, abych se s Lawem setkal a aby mi vyložil své plány, a žádal to po mně jako úsluhu. Poukázal jsem na svou neschopnost ve všem, co se týká financí; že Law by se mnou měl snadnou hru, kdyby ke mně mluvil řečí, které bych vůbec nerozuměl; že bychom tím jeden druhému zcela zbytečně mařili čas. Vymlouval jsem se, jak jsem mohl. Regent se k tomu několikrát vrátil a nakonec to vyžadoval. Law tedy ke mně přišel. Ačkoli měl v držení těla, ve výrazech i v přízvuku mnoho cizího, vyjadřoval se velmi pěknými slovy, velmi jasně a zřetelně. Velmi obšírně se mnou mluvil o své bance, která byla skutečně sama o sobě výbornou věcí, ale pro jinou zemi než Francii a s méně povolným knížetem, než byl regent. Law neměl na ty dvě námitky jiné řešení než to, které mi dal sám regent a které mě neuspokojilo. Ale protože věc už prošla a šlo jen o to, ji dobře spravovat, točil se náš rozhovor hlavně kolem toho. Dal jsem mu, seč jsem mohl, pocítit, jak je důležité neprojevovat tolik povolnosti, aby jí bylo možné zneužít u regenta tak dobrého, tak povolného, tak otevřeného a tak obklopeného. Zastřel jsem, jak nejlépe jsem uměl, co jsem mu tím chtěl dát na srozuměnou; a kladl jsem důraz především na nutnost být neustále schopen ihned a všude vyhovět každému držiteli bankovek, který by žádal jejich proplacení, na čemž závisí celý úvěr, nebo pád banky. Law mě při odchodu poprosil, abych mu dovolil, aby za mnou občas přišel pohovořit; rozešli jsme se velmi spokojeni jeden s druhým, a regent byl spokojen ještě víc.

Law ke mně přišel ještě několikrát; projevoval velkou touhu se se mnou sblížit. Držel jsem se zdvořilostí, protože finance mi nešly do hlavy a všechny ty rozhovory jsem pokládal za ztracené. Nějaký čas nato mi regent, který se mnou o Lawovi dost často mluvil s velkým zápalem, řekl, že mě musí požádat, ba vyžadovat ode mne úsluhu: abych pravidelně přijímal Lawa na návštěvu jednou týdně. Poukázal jsem na naprostou zbytečnost těchto rozhovorů, v nichž jsem nebyl schopen se ničemu naučit, a ještě méně poučit Lawa o věcech, které ovládal a kterým jsem vůbec nerozuměl. Marně jsem se bránil, chtěl to bezpodmínečně; bylo třeba poslechnout. Law, upozorněný regentem, ke mně tedy přišel. Ochotně se mi přiznal, že to byl on, kdo o to regenta požádal, protože se neodvážil požádat přímo mne. Následovala spousta poklon z obou stran; a dohodli jsme se, že ke mně bude chodit každé úterý ráno ko-

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Edikt o zřízení Lawovy banky nese datum 2. května 1716.

lem desáté a že moje dveře budou po celou dobu, co tam bude, pro všechny ostatní zavřeny. Tato návštěva se nemísila s žádnými záležitostmi. Příští úterý ráno přišel na schůzku a od té doby přesně takto chodil až do svého krachu. Hodina a půl, velmi často dvě hodiny, byla obvyklá délka našich rozhovorů. Vždy se staral, aby mě zpravil o oblibě, kterou jeho banka získávala ve Francii i v cizích zemích, o jejím výnosu, o svých záměrech, o svém postupu, o odporu, na který narážel u předních mužů financí a soudnictví, o svých důvodech a především o své bilanci, aby mě přesvědčil, že je víc než schopen vyhovět všem držitelům bankovek, ať by žádali jakékoli částky.

Brzy jsem poznal, že jestliže Law po těchto pravidelných návštěvách u mne toužil, nebylo to proto, že by počítal, že ze mne udělá zdatného finančníka; ale že jako duchaplný člověk, a toho ducha měl mnoho, pomýšlel na to, aby se přiblížil k služebníkovi regenta, který měl nejopravdovější podíl na jeho důvěře a který si odedávna osvojil právo mluvit s ním o všem a o všech s největší upřímností a nejúplnější volností; aby se pokusil touto častou stykovou příležitostí získat mé přátelství, dozvídat se ode mne o skutečné povaze těch, z nichž viděl jen kůru, a pomalu ke mně moci chodit pro radu o překážkách, na které narážel, a o lidech, s nimiž měl co dělat; konečně aby využil mého nepřátelství vůči vévodovi z Noailles, který ho každý den objímal, a přitom umíral žárlivostí a zlostí, potají mu stavěl do cesty všechny možné překážky a nesnáze a byl by ho nejraději zadusil. Když se banka rozběhla a vzkvétala, pokládal jsem za nutné ji podporovat. Propůjčil jsem se k těm informacím, které si Law vytkl, a brzy jsme spolu mluvili s důvěrou, které jsem nikdy neměl důvod litovat. Nebudu se pouštět do podrobností o této bance, o dalších záměrech, které po ní následovaly, a o operacích, které se v jejich důsledku provedly. Tato látka financí by mohla naplnit četné svazky. Budu o ní mluvit jen se zřetelem k dějinám té doby nebo k tomu, co se mohlo týkat mne osobně. Důvody, které mě přiměly ulehčit tyto Paměti od nesmírných podrobností finančních záležitostí a záležitostí konstituce, jsem uvedl kolem doby králova úmrtí. Čtenář je najde zpracované od těch, kdo budou mít na zřeteli jen tyto předměty, mnohem přesněji a lépe, než bych to dokázal já a než bych to udělal jinak, než že bych se příliš dlouze a příliš často odchyloval od dějin své doby, které jedině jsem si předsevzal. Mohl bych zde dodat, kdo byl Law. Odkládám to na dobu, kdy tato zvědavost bude více na svém místě.

Vévoda z Orléans dal biskupství ve Vannes abbé z Tressanu, svému prvnímu almužníkovi; biskupství v Rodez abbé z Tourouvre, na prosbu kardinála z Noailles; a biskupství v Saint-Papoul abbé z Choiseul, na mou prosbu, který se to dozvěděl teprve víc než patnáct let poté a který je nyní biskupem v Mende. Nikdy jsem s ním nemluvil a nikdo mi o něm nemluvil; ale věděl jsem, že je to poctivý a chudý člověk. Pohnutkou, která mě přiměla jednat, byla vzpomínka na maršála z Choiseul,[9] jehož

9. **Vysvětlivka:** Claude de Choiseul, markýz z Francières, hrabě z Choiseul (1632–1711), maršál Francie od roku 1693; roku 1696 převzal velení armády v Německu a podržel je až do míru.

byl synovcem a který byl ještě velmi mladý, když jsem jednou slyšel maršála říkat, že ho má rád. Z téhož důvodu jsem u vévody z Orléans vymohl peněžní podporu pro rytíře z Peseu, kterého jsem neznal, potom povýšení, velitelská místa a zaopatření, která ho až do konce života dovedla k dalším. Dozvěděl se to, protože se to nedalo utajit, a byl za to vždycky vděčný, stejně jako pan z Mende. Peseu byl synem jedné sestry maršála z Choiseul, o němž jsem věděl, že její děti velmi miloval a pomáhal jim, a s nimiž jsem nikdy neměl příležitost mluvit.

Arouet, syn notáře, který byl až do své smrti notářem mého otce i mým, byl vypovězen a poslán do Tulle za velmi satirické a velmi nestoudné verše.[10] Nezdržoval bych se zaznamenáváním takové drobné maličkosti, kdyby se tentýž Arouet, který se stal velkým básníkem a akademikem pod jménem Voltaire, nestal skrze spoustu tragických dobrodružství jakousi osobností v republice učenců, a dokonce jakousi významnou postavou v jisté společnosti.

Princ Emanuel,[11] kterému ještě nebylo devatenáct let, nejmladší z bratrů portugalského krále, přijel do Paříže k velvyslanci svého národa, u něhož se ubytoval. Král, jeho bratr, jehož chování bylo velmi podivné, abych o něm mluvil víc než umírněně, ho v návalu hněvu udeřil. Princ byl rozhořčen a v Portugalsku se už necítil v bezpečí. Nikdo si nedělal starosti s jeho přijetím, pod záminkou inkognita. Anglie v Portugalsku vládla, nacházela tam svůj prospěch pro svůj obchod; a proto anglický král ve všem vycházel vstříc portugalskému králi. Ohled na Angličany tedy měl velký podíl na tom, jak málo se zde princi Emanuelovi věnovalo pozornosti. Vévoda z Orléans byl kromě toho rád, že si ušetří výdaje a osobní obtěžování spojené s náležitým přijetím. Raději tedy všechno vypustil, až do nejhrubší neslušnosti. Tento princ neviděl ani krále, ani regenta, ani dcery Francie, ani prince a princezny krve. Žil v Paříži zcela soukromě a vídal tam navíc jen špatnou společnost. Proto ho to také brzy omrzelo; a po šesti týdnech či dvou měsících odjel navzdory všem naléhavým prosbám portugalského velvyslance, odebral se do Vídně a sloužil jako dobrovolník v Uhrách s velkou statečností.

Vévodovi z La Force zemřela na neštovice sestra, paní z Courtaumer. Tento sňatek, stejně jako sňatek jejího otce, způsobil kalvinismus. Zemřela na ně také paní z Villacerfu; byla rozená Saint-Nectaire a její manžel býval prvním hofmistrem vévodkyně z Bourgogne. V Bruselu zemřela hraběnka z Egmontu. Byla sestrou vévody z Arembergu, otce nynějšího vévody a princezny z Auvergne, kterou kardinál z Bouillonu provdal za Mesyho, svého štolbu, aby se zmocnil jejího majetku, jak jsem

---

10. **Vysvětlivka:** François-Marie Arouet, zvaný Voltaire (1694–1778); roku 1716 byl za verše urážející regenta a jeho dceru vypovězen z Paříže do Tulle, což bylo brzy změněno na pobyt v Sully-sur-Loire.

11. **Vysvětlivka:** Infant Manuel Portugalský (1697–1766), nejmladší syn krále Petra II.; uprchl z Portugalska roku 1715 a bojoval v císařském vojsku pod princem Evženem proti Turkům. Jeho bratr Jan V. (1689–1750) byl portugalským králem od roku 1706; jeho manželkou byla Marie Anna Rakouská, dcera císaře Leopolda I.

vylíčil v příslušné době. Tato hraběnka z Egmontu se nejprve provdala za markýze z Grany, místodržitele Nizozemí, jehož dceru si vzal vévoda z Arembergu, její bratr, takže hraběnka z Egmontu jí byla macechou i švagrovou. Pak se provdala za staršího bratra hraběte z Egmontu, posledního z tohoto slavného rodu Egmontů, jehož smrt, k níž došlo ve Španělsku, byla zaznamenána v příslušné době a jemuž paní des Ursins, tehdy ve Francii vévodkyně z Bracciana, dala za manželku slečnu z Cosnacu, neteř arcibiskupa z Aix, která byla její příbuznou a bydlela u ní. Tito dva bratři neměli děti.

Maršálka z Bellefonds, rozená Fouquetová, vzdálená příbuzná vrchního správce financí, zemřela ve vysokém věku a ve velkém ústraní ve Vincennes; a markýza z Harcourtu, dcera vévody z Villeroy, čerstvě vdaná, docela mladá, v Paříži, bez dětí, což obě rodiny velmi zarmoutilo. O několik dní později postihl maršála z Harcourtu nový záchvat mrtvice, který ho natrvalo připravil o řeč.

Maršál z Villeroy vzal krále podívat se na Observatoř. Odedávna byl přítelem kancléře z Pontchartrainu, který se tehdy uchýlil do Institution,[12] to jest do sousedního domu, který s ní měl spojení, aniž by se vycházelo ven. Z Tuilerií k Observatoři se nutně muselo jet kolem jeho dveří, a on byl v Paříži. Maršál si vzpomněl, že když se princové, jeho vnuci,[13] jeli z Versailles podívat do Paříže, král nařídil vévodovi z Beauvilliers, aby je zavedl ke starému Beringhenovi, aby jim ukázal člověka, kterého měl rád, který udělal podivuhodnou kariéru a který dokázal, aniž by čehokoli zanechal, dostát svému věku tím, že už v Paříži nevycházel z domu a žil mezi svými přáteli a se svou rodinou. Villeroy tentokrát velmi důstojně usoudil, že by bylo dobré ukázat králi člověka, který, svěží a zdravý a v takovém tělesném i duševním stavu, že mohl ještě dlouho s dobrou pověstí zastávat místo ve vládě a úřad kancléře a strážce pečetí bez znechucení a beze strachu, dokázal všechno opustit, aby mezi život a smrt vložil moudrý a svatý odstup, v dokonalém ústraní, kde nechtěl nikoho vidět a kde se už zabýval jen svou spásou bez jakéhokoli rozptýlení — a zvykat krále ctít ctnost. Vzkázal tedy z Observatoře kancléři z Pontchartrainu, že se k němu král cestou zpět zastaví a navštíví ho. Nic by nebylo prostšího než přijmout tuto mimořádnou poctu, na kterou ani zdaleka nepomyslel; ale Pontchartrain, opravdově skromný a odpoutaný, zařídil, aby byl včas upozorněn, a stál ve dveřích na ulici, právě když král k němu přijížděl. Marně dělal, co mohl, aby zabránil králi vystoupit; ale podařilo se mu, silou ducha, umíněností a uctivostí, že se návštěva odbyla takto na ulici, a přesto trvala čtvrt hodiny, dokud král znovu nenasedl do kočáru. Pontchartrain ho viděl odjíždět a hned se vrátil do své milé skromnosti, kde mu jeho dokonalé odříkání ihned dalo zapomenout na mimořádnou čest té návštěvy i na zbožnou obratnost, která mu z

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dům zvaný Institution byl noviciát oratoriánů. Stál na místě, kde se nyní nachází ústav pro hluchoněmé, mezi ulicí d'Enfer a ulicí Saint-Jacques.

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Princové, vnuci Ludvíka XIV.

ní ušetřila všechno, co se dalo. Všichni, kdo se to dozvěděli, ho obdivovali a velmi chválili i maršála z Villeroy za tak čestný a tak vhodně provedený nápad.

Paní z Nassau, která kvůli podivným záležitostem se svým manželem byla dlouho v Bastile a potom v klášteře v Rethelu, dostala se souhlasem svého manžela povolení vrátit se do Paříže ke svému bratrovi, markýzi z Nesle.

Pan Vévoda a princ de Conti dostali krátce po sobě neštovice; a vévodkyně z Orléans porodila dceru, která zemřela jako princezna de Conti a zanechala jediného syna, zvaného hrabě z La Marche.[14]

Falcký kurfiřt Vilém Josef[15] zemřel v Düsseldorfu bez dětí; byl bratrem císařovny, choti císaře Leopolda, portugalské královny, matky nynějšího krále Jana, španělské královny, druhé manželky Karla II., která tak dlouho pobývala v Bayonne, parmské vévodkyně, matky španělské královny, druhé manželky Filipa V., a manželky Jakuba Sobieského, nejstaršího syna slavného polského krále. Tento kurfiřt nezanechal děti se žádnou ze svých dvou manželek; jedna byla dcerou císaře Ferdinanda III., druhá dcerou paní velkovévodkyně, zemřelé ve Francii, dcery Gastona, bratra Ludvíka XIII. Nastoupil po něm jeho bratr Karel Filip,[16] guvernér Tyrolska. Byl vdovcem po Anně Radziwiłłové[17] a pak po jedné Lubomirské, s nimiž neměl syny, a později uzavřel třetí sňatek z náklonnosti, tak nerovný, že se o něm nikdy neodvážil mluvit a že děti, které by z něho měl, by nedědily. Karel Filip byl bratrem augsburského biskupa, který upadl do dětinství, a velmistra Řádu německých rytířů, o němž se mluvilo v souvislosti s Trevírem a Mohučí a který získal obě tamní koadjutorství.

---

14. **Vysvětlivka:** Louise-Diane d'Orléans (1716–1736), od roku 1732 manželka Ludvíka Františka, prince de Conti; jejich syn Louis-François-Joseph se narodil roku 1734.

15. **Vysvětlivka:** Jan Vilém Falcko-Neuburský (celým jménem Johann Wilhelm Joseph Ignaz, 1658–1716), falcký kurfiřt od roku 1690, zemřel 8. června 1716 v Düsseldorfu. V dějinách je znám jako Jan Vilém; Saint-Simon ho jmenuje podle druhého a třetího křestního jména.

16. **Vysvětlivka:** Karel III. Filip Falcko-Neuburský (1661–1742), falcký kurfiřt 1716–1742; sídlo kurfiřtů přenesl z Heidelbergu do Mannheimu.

17. **Ediční poznámka:** První manželka Karla Filipa, vdova po braniborském markraběti Ludvíkovi, se jmenovala Ludwika Karolina Radziwiłłówna; jméno „Anne" je Saint-Simonův omyl.

Kapitola dvacátá první

Podezření a veřejné řeči proti španělské královně a Alberonimu. — Giudiceho rozmrzelost a nevázanost. — Smutný stav a užití financí. — Alberoniho rozmrzelost kvůli Hersentovi. — Alberoniho nejistoty navenek. — Pretendent od něho dostane nějakou pomoc, uchýlí se do Avignonu pro nedostatek jiného útočiště. — Námořní mocnosti nabízejí Španělsku lodě. — Jejich zájem. — Alberoniho nerozvážná odpověď. — Stížnosti. — Strach Itálie z Turka a z císaře. — Alberoni oklame Aldrovandiho, zmocní se desátků a vysměje se mu. — Jeho záměry. — Nabídky Anglie Španělsku proti moci císaře v Itálii. — Anglie si stěžuje na Alberoniho a klame ho ohledně císaře. — Anglický král chce jet do Hannoveru. — Wismar se vzdal. — Strach Holanďanů z císaře. — Všude povýšenost císařských. — Záměry a obratnost Holanďanů. — Stairsova smělost a proradnost. — Regentova neprozíravost. — Cellamarova moudrost. — Mardickský kanál. — Narození syna císaři. — Bláznivá katastrofa Langallerieho. — Církevní i světská proradnost Bentivogliova. — Alberoniho postavení a starosti. — Anglické parlamenty učiněny sedmiletými. — Záměry a počínání anglických ministrů a Holandska vůči Francii a císaři. — Znepokojený Alberoni se trochu přikloní k Anglii. — Jeho nenávisti, jeho podvody, jeho obratnost, jeho drzost. — Alberoni chce vědět, na čem s Anglií je; od Stanhopa nedostane nic než neurčitosti, s nimiž by se podle Monteleóna Španělsko mělo spokojit. — Úlisnost Anglie vůči Španělsku. — Stanhopova darebnost a falešnost, aby se zbavil Monteleóna, kterého shledával příliš prozíravým. — Alberoni, oklamaný Stanhopem, ba i Ripperdou, myslí jen na klobouk. — Smutný stav španělské vlády. — Pohoršlivé předpovědi lékaře Burleta o dětech zesnulé královny. — Anglie se snaží odvrátit válku v Uhrách. — Úklady proti Francii. — Obranná liga podepsaná mezi císařem a Anglií, kteří do ní chtějí přitáhnout Holandsko. — Podmínky. — Prié generálním guvernérem Nizozemí. — Oprávněné znepokojení sicilského krále. — Úlisnost a úskoky Anglie, aby uklidnila Španělsko ohledně této ligy. — Alberoni náhle změní názor a nechce žádnou smlouvu. — Alberoni lichotí papeži; slibuje [pomoc]; náhle posílá Aldrovandiho do Říma urovnat obtíže mezi oběma dvory, ve skutečnosti aby urychlil svůj klobouk. — Bentivoglio a Cellamare, jeden jako zlomyslný blázen, druhý jako moudrý ministr, zpravují své dvory o podrobnostech ligy sjednávané mezi Francií a Anglií. — Stairsovy důvěrnosti Penterriederovi. — Kdo byl tento císařský sekretář. — Různé úvahy. — Stairsovy hanebné úskoky. — Tvrdá povýšenost císaře vůči Španělsku a Bavorsku v Nizozemí. — Pruský král v Kleve. — Aldrovandi v Římě špatně přijat, prohlédnut, kárán. — Rada papeži ohledně Alberoniho klobouku. — Žalostný španělský dvůr. — Alberoniho žárlivost a obavy. — [Uklidňuje] královnu. — Co si myslí o její povaze. — Ne-

příjemné pověsti v Madridu o Aldrovandiho cestě. — Požadavky španělského krále na papeže. — Krátká úvaha o jařmu Říma a duchovenstva. — Záměry a opatření Španělska ohledně jeho bývalých italských držav. — Moudrá rada vévody parmského. — Pošetilá a falešná politická rafinovanost Alberoniho. — Podivné úskoky anglického ministerstva ohledně smlouvy, která se má uzavřít s Francií. — Stairsovy obavnosti. — Neobvyklé opomenutí v návrhu této smlouvy, který Angličané sdělili. — Nepříjemná vnitřní situace Velké Británie a anglického dvora. — Záměry pruského krále. — Stairsova nepoctivost. — Intriky anglického dvora.

Španělsko, nadmíru nespokojené s vládou, která byla zcela v rukou královny a Alberoniho, jim nešetřilo ani podezřeními, ani řečmi; nikdo tam nepochyboval, že Alberoni vylákal od Angličanů velké sumy za svou povolnost, s níž jim přenechal *asiento* na černochy a obchodní smlouvu pro ně tak výhodnou, jako byla ta, jejíž podpis zařídil; a hony, přehnané vzhledem k mrazu koncem března, pod ledovými horami Escorialu, kam princ asturský, tak mladý a tak útlý, vždycky doprovázel krále svého otce, k tomu poskytovaly široké pole, tím spíše, že nerozvážnost Burleta, prvního králova lékaře, jako by připravovala na něco zlověstného, když rozhlašoval, že tomuto princi silně hrozí táž nemoc, na kterou zemřela královna jeho matka — ačkoli je pravda, že se ho nikdy ani v nejmenším nedotkla. Alberoniho záměry na kardinalát se staly veřejně známými. Spory s římskou kurií zůstávaly stále ve stejném stavu. Alberoni byl obviňován, že je pozdržuje, aby papeže donutil dát mu klobouk. Acquaviva, který jinak platil za člověka nepříliš spolehlivého, a který přesto měl v Římě veškerou důvěru španělského krále, byl vydán Alberoniho vůli a byl jeho věrným agentem. Giudice, jehož znechucení rostlo úměrně s Alberoniho vlivem, mluvil jen o odchodu na odpočinek a s nespokojeností, která nic nešetří. Je pravda, že nepořádek a vyčerpání financí byly krajní, že biskup z Cádizu, který je spravoval, měl rozkaz vydat všechny peníze, které po něm Alberoni žádal, a ten byl štědrý jen na ty, jichž bylo třeba na cesty a hony, v nichž spočívaly všechny radosti španělského krále. Alberoni chtěl seškrtat výdaje na jeho šatnu. Hersent, který ji měl na starosti a který od aféry s reformou nemohl, jak jsme viděli, Alberoniho vystát, se mu postavil, promluvil se španělským králem se svobodou starého služebníka a prosadil se tak dobře, že výdaje na šatnu byly z králova rozkazu místo seškrtání zvýšeny.

Vedle těchto domácích starostí, které pro Alberoniho nebyly nejmenší, měl na starosti i všechny zahraniční; jednal sám s ministry, které Holandsko a Anglie držely v Madridu, a udržoval přímý styk s holandským pensionářem, který, v záležitostech zběhlejší než on, mu namluvil, že se moci císařovy obává stejně jako Španělsko a že žárlí na moc Anglie. Alberoni jim navrhl obrannou ligu; zároveň se obával, aby tyto mocnosti nechtěly útočnou, která by jistě byla namířena proti Francii, a nemohla se tedy Španělsku hodit. Zároveň si to rozmyslel ohledně Pretendenta; usoudil, že je v zájmu Španělska neopouštět ho úplně, a dal mu vyplatit nějaké peníze. Tento nešťastný princ byl předtím v Commercy. Lotrinský vévoda ho tam neprodleně na-

vštívil a zdvořile ho požádal, aby opustil jeho státy; to princ neváhal učinit, a nemaje jiného útočiště, odebral se do Avignonu. Lotrinský vévoda vyslal posla do Londýna, aby tam toto své jednání vyzdvihl, a byli tam s ním spokojeni.

Námořní mocnosti, dobře zpravené o žalostném stavu španělského loďstva, o pomoci v lodích, kterou Španělsko slíbilo papeži, ačkoli samo žádné nemělo, a o jeho nesnázích s vypravením indické flotily, na jejímž vyplutí měly velký zájem, mu lodě nabídly. Alberoni odpověděl s neobyčejnou smělostí, že španělskému králi lodě chybět nebudou, ale že kdyby nějaké chtěl, pak by je koupil, ne si je vypůjčil nebo najal; a že kdyby mu chyběly peníze, dá zástavy na Indie. Tak nerozvážné prohlášení, učiněné anglickému sekretáři v Madridu, který lodě nabídl jako poslední, ho přimělo nastražit uši a vylíčit v Londýně všechny výhody takového prostředku k přímému obchodování s Indiemi. Papež zatím umíral strachy z Turků. Strach z císaře ho přiměl žádat lodě místo vojska, jehož příchod do Itálie by se dotkl vídeňského dvora; a Benátčané, kteří si vojsko pro svou bezpečnost přáli, se ho vzdali, když jim ho Španělsko chtělo poslat jen po souši; mezitím si nuncius Aldrovandi stěžoval na zbytečnost svého pobytu v Madridu, kde nedovedl do konce žádnou záležitost; a sicilský král si hlasitě stěžoval, že ho Španělsko v Římě důrazně nepodporuje v době, kdy římská kurie potřebuje síly španělského krále. Tato potřeba se tam jevila tak naléhavou, že papež povolil španělskému králi tytéž dávky ze španělského duchovenstva, jaké vybírali králové jeho předchůdci i on sám, ale jejichž lhůta vypršela. Španělský král si navíc nárokoval sumy, které by byl vybral od vypršení lhůty tohoto povolení. Řím se tomu bránil tím, že by břemeno bylo příliš těžké, avšak bez rozhodného odmítnutí. Povolení dosahovalo čtyř milionů tolarů; nárok činil další tři. Papež měl v úmyslu zároveň skoncovat se svými spory se Španělskem a ponechal tento prostředek na uvážení Aldrovandiho, aby ho použil ve vhodnou chvíli. Alberoni ho dokázal tak dobře vyzpovídat, že ho přiměl prozradit své pokyny, když ho ujišťoval, že nic neurychlí uzavření všech věcí tolik jako tato milost prokázaná španělskému králi; potom mu dal radou prohlásit, že král nedluží papeži jiné díky než za to, že mu učinil spravedlnost, což není důvod, aby povolil v právech své koruny ve sporech, které s Římem má.

Tak si Alberoni z Aldrovandiho vystřelil. Chtěl si zásluhu o ukončení těchto sporů vyhradit pro svůj kardinalát a nechat je trvat, dokud ho neuvidí na dosah. Byl natolik pánem, že se všechno obracelo na něho a že otevřeně hrál úlohu prvního ministra. Chlubil se tím, že má důvěru cizinců, a svým přímým stykem s holandským pensionářem a se Stanhopem. Ten ho ujišťoval, že Anglie je připravena uzavřít se Španělskem obrannou ligu pro neutralitu Itálie, a ještě víc, kdyby němečtí ministři neodvraceli krále Jiřího od každého závazku, který by ho mohl připravit o příležitost těžit z kořisti po Švédsku. Anglický sekretář v Madridu dal totéž ujištění velvyslanci, kterého tam držel sicilský král.

Při vší této shodě mezi Španělskem a Anglií neviděl Alberoni, který vévodovi ze Saint-Aignan neodpustil, že se chtěl plést do záležitosti jeho reformy vojska, o nic raději shodu, kterou pozoroval mezi tímto velvyslancem a anglickým sekretářem; ti ve vzájemné shodě jednali v zájmu francouzských a anglických kupců, zavalených křivdami, s nimiž on neměl v úmyslu skoncovat. Jeho liknavost v dořešení toho, co ještě zbývalo upravit ohledně *asienta* na černochy[1], ačkoli bylo povoleno, mu vynášela stížnosti anglického ministra; rozhodl se jim tedy učinit návrh o zaslání jejich povolovacího warrantu[2] a o místě a době konání trhů v Indiích a o odbytu Angličanů, o němž se domníval, že stejně vyhovuje zájmům Španělska i Anglie, která se, jak se zdálo, vzdalovala od sklonů k jednotě s Francií, jež předtím projevovala. Císařští nic neopomíjeli, aby krále Jiřího získali pro podporu svých plánů na Itálii; a Monteleón se s jistotou dozvěděl, že jeden německý knihovník anglického krále pracuje na pojednání, které má doložit práva rakouského domu na Toskánsko.

Touha znovu spatřit svou zemi a zajistit si, co ukradl Švédsku, přesvědčila krále Jiřího, že Anglie je už natolik klidná, aby mohl podniknout cestu do Hannoveru. Car mu sdělil své plány. Dánský král[3] na něho naléhal, aby se jako anglický král prohlásil proti švédskému králi, který vtrhl do Norska; konečně se 15. dubna vzdal Wismar, který švédskému králi zůstával jako jediný na této straně moře.

Holanďané se tolik báli zaplést se do nové války, že Duywenworde, jejich velvyslanec v Londýně, který se nabídl zprostředkovat alianci mezi Francií, Anglií a svými pány, najednou ochladl; a když se ho francouzský a španělský ministr v Londýně zeptali, zda by Holanďané klidně snesli, aby císař porušil neutralitu Itálie a zmocnil se jí, odpověděl bez okolků, že nikdy neudělají nic, co by se mohlo tomuto panovníkovi znelíbit.

Nejistota ohledně uherské války stále trvala. Císař podle svého zvyku mluvil všude vysokým tónem ústy svých ministrů: u Porty s odvoláním na karlovický mír[4], který ho zavazoval chopit se zbraní ve prospěch Benátčanů — ve skutečnosti proto, že se obával, aby se Turci nerozšířili v Dalmácii; ve Francii o tom, že kdyby se papeži pomohlo vojskem, mělo by víc co dělat s Císařskými než s Turky; v Anglii pohrdavě o jejím chladu; v Holandsku s velkou nespokojeností nad průtahy v provádění bariérové smlouvy, ačkoli Holandsku chtěli lichotit; šlo o to, že generální

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Už bylo řečeno, že tato smlouva postupovala Angličanům na určitou dobu výhradní právo obchodovat s černochy ve španělské Americe.

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo, které je v Saint-Simonově rukopisu zkráceno, bylo ve starších vydáních vynecháno. Je to anglický výraz pro listinu (*brevet*), královský diplom.

3. **Vysvětlivka:** Frederik IV. (1671–1730), dánský a norský král od roku 1699. Roku 1709 znovu vstoupil do severní války proti Švédsku. Zemřel 12. října 1730 v Odense; v posledních letech trpěl vodnatelností.

4. **Vysvětlivka:** Mír uzavřený roku 1699 v Karlovicích (Sremski Karlovci) mezi Osmanskou říší na jedné straně a císařem, Benátkami a Polskem na straně druhé; Benátky jím získaly Moreu.

stavy si chtěly před uzavřením zajistit území, které jim císař postoupí; to záviselo na úspěchu deputace, kterou provincie Flandry vyslala do Vídně, jež rozšiřovala seznamy císařských sil čítajících sto sedmdesát dva tisíce sedm set devadesát mužů a jež se marně pokusila přimět regenta, aby vykázal z Francie knížete Rákócziho[5], který, uchýlen ke kamaldulům v nejupřímnější zbožnosti, nemyslel na nic méně než na to, aby císaři působil potíže.

Stairs přesto dál hledal, čím by svůj dvůr znepokojil ohledně Francie a Pretendenta, ačkoli sám dobře viděl, že tu není čeho se obávat; skutečnější podezření však pojal z pochodu čtyřiceti praporů do Languedocu a Guyenne pod velitelem, který měl k Pretendentovi tak blízko. Promluvil o tom s regentem, který mu odpověděl, že těch čtyřicet praporů je jen deset a že jsou tam posílány jen kvůli spotřebě potravin; že se to Anglie nijak netýká a že je připraven dát jí všechny možné záruky k zachování dokonalé shody. Trochu lehkomyslně dodal, že je také pravda, že je rád, když má na španělské hranici vojsko, na které se může spolehnout. Stairs, zvyklý všechno obracet v jed, nemoha tím poplašit Anglii, svěřil tento výrok Cellamarovi a okořenil ho všemi úvahami, které se nejlépe hodily k tomu, aby ho znepokojily a popudily Španělsko. Naštěstí narazil na rozvážného muže, který se spokojil s tím, že měl oči dobře otevřené, ale který ho znal, jeho úvahy srazil svými vlastními a napsal do Španělska, že kdyby měl regent nějaké úmysly, nepřipravil by se velkou reformou, kterou provedl, o vojsko potřebné k jejich provedení.

Stairs, potěšen odpovědí, kterou mu regent dal s takovou otevřeností, doufal, že brzy dospěje k formálnímu vyjasnění ohledně Dunkerku, který byl pro Angličany citlivým bodem. Král Jiří zamýšlel dosáhnout ho jako nezbytné předběžné podmínky smlouvy, kterou Francie navrhovala. Walpole viděl, že generální stavy, u nichž působil, si ze strachu před jakýmkoli zdáním války přejí, aby se učinila opatření s Francií zároveň s tím, jak se dokončí jejich aliance s Anglií a s císařem; a anglický král naléhal na uzavření této obranné aliance; ujišťoval Holanďany, že jakmile bude podepsána, bude jistě a čestně spolupůsobit s Francií na vzájemné záruce jejich nástupnictví, pokud bude Francie souhlasit s tím, že rozptýlí všechny obavy ohledně Pretendenta a uvede kanál u Mardicku do stavu, v němž by se po něm nedalo plout.

Narození císařova syna[6] ještě pozvedlo tón jeho ministrů u všech dvorů; slibovali si od něho nic menšího než opětovné spojení španělské monarchie s rakouským domem za vlády otce nebo syna a odvažovali se to říkat zcela otevřeně.

Na svém místě jsme viděli zběhnutí Langallerieho, generálporučíka italské armády, který, stíhán pro své hrozné vydírání, přešel k nepříteli; ten mu ponechal jeho

---

5. **Vysvětlivka:** František II. Rákóczi (1676–1735), vůdce uherského povstání proti Habsburkům v letech 1703–1711; od roku 1713 žil ve Francii a uchyloval se ke kamaldulům v Grosbois.

6. **Vysvětlivka:** Arcivévoda Leopold Jan, narozený 13. dubna 1716, zemřel už 4. listopadu téhož roku; Karel VI. pak měl jen dcery a nástupnictví zajišťoval pragmatickou sankcí.

hodnost v císařském vojsku, kde se vyznamenal při útoku na turínské linie. Jeho otec byl generálporučík, ale co do šlechtictví, byl šlechticem nanejvýš tak tak. Tento byl žebrák, lupič a velmi omezený, ctižádostivý a plný vlastních zásluh. Nemyslel si, že je ve Vídni dostatečně odměněn, a vstoupil do služeb cara, s nímž nebyl o nic spokojenější. Uchýlil se tedy do Amsterodamu, kde mu jeho nevelké štěstí pomátlo to málo rozumu, které měl. Stal se protestantem a nějakou dobu žil z dobročinnosti tohoto města. Připojil se k němu další dobrodruh pod velkým jménem: dával si říkat hrabě z Linage a tvrdil, že sloužil ve francouzském námořnictvu. Zavázali se jakémusi tureckému důstojníkovi, nebo kdo se za něj vydával, že budou vrchními veliteli, jeden na souši, druhý na moři, aby na úkor Porty a císaře založili nové náboženství a novou republiku; císař je dal zatknout a popravit[7].

Bentivoglio, jemuž nestačilo, že nic neopomíjel, aby Francii zapálil ohněm sváru a schizmatu, upozornil papeže, že hugenoti dostávají ve Francii všemožné přízně; že regent je připraven uzavřít s námořními mocnostmi smlouvu o vzájemné záruce francouzského a anglického nástupnictví na úkor španělského krále a Pretendenta; a jak je důležité, aby to papež účinně zmařil. Nezapomněl podnítit ani Cellamara, který upozornil svůj dvůr; ten, nevšímavý k záležitostem, vyvolával svou liknavostí stížnosti zvenčí i zevnitř, které padaly plnou vahou na Alberoniho, jehož moc a důvěra dosahovaly ojedinělé míry; a jehož podezření vůči alianci, která se chystala k uzavření mezi námořními mocnostmi a císařem, bylo velmi silné.

Zákon, který činil parlamenty sedmiletými, konečně prošel a anglický král doopravdy pomýšlel na odjezd do Hannoveru. Ať dostával od regenta jakákoli ujištění o dobré shodě, kterou s ním chtěl zachovat, nechtěl jim věřit; a přestože i sám Stairs začínal měnit řeč a angličtí ministři byli přesvědčeni, chtěli udržovat obavy svého národa. Oni i Holanďané cítili svou slabost a nechtěli obnovit válku ani přijmout vůči císaři, který si na to stěžoval, závazky, jež by je k ní mohly přivést; zatímco aby udrželi Angličany v nevraživosti vůči Francii, nechávali úmyslně šířit zvěsti o blízké válce s touto korunou, která stále chránila Pretendenta. Holandsko, upřímnější a bez takových zvláštních zájmů, na něž by muselo brát ohled, naléhalo na smlouvu s Francií, ale chtělo předtím uzavřít s císařem, aby si ho pečlivě naklonilo, navzdory sporům, které s ním mělo ohledně provádění bariérové smlouvy.

Alberoni, rozmrzelý z toho, že Anglie nabízí všem mocnostem, že s nimi bude jednat, se přesto ujal toho, aby s ní dořešil obtíže, které zbývaly v jejich posledních smlouvách ohledně *asienta* na černochy a několika obchodních bodů. Vysmíval se zvěstem šířeným proti němu o peněžních darech a chlubil se ziskem z desátků, které by puntičkářství státní rady nechalo propadnout. Vévodu ze Saint-Aignan pokládal za původce nejnepříjemnějších zvěstí, které o něm kolovaly, a prince Pia, který velel

7. **Ediční poznámka:** Saint-Simon se mýlí: Langallerie (1656–1717) byl roku 1716 zatčen poblíž Hamburku, odvezen do Vídně a souzen pro spiknutí a velezradu; popraven nebyl, zemřel roku 1717 ve vězení.

v Katalánsku, za svého nepřítele a přítele kritiků své vlády. Příjezd Scottiho, vyslaného parmským vévodou – příjezd, kterému nemohl zabránit –, ho silně poplašil. Aby ho držel zkrátka a lépe ho hlídal, zahrnul ho přátelstvím a ubytoval ho u sebe. Dal si ukázat jeho instrukce a zbavil se ho, jak nejrychleji mohl, se značnými dary, které mu opatřil, a s penzí pěti set pistolí od španělského krále, s čímž se Scotti vrátil k parmskému dvoru. Zároveň si u regenta dělal ubohé zásluhy z toho, že odvrátil nepříjemné zprávy dané španělskému králi o vojsku poslaném do Languedocu a Guyenne pod vévodou z Berwicku, a vybízel ho k dokonalému spojení se španělským králem a k úplné důvěře v jeho úmysly a jeho poctivost.

Zároveň chtěl vědět, jaké závazky by Anglie přijala pro útočnou ligu a jaké podmínky by byly nabídnuty, aby do ní Španělsko vstoupilo, zvláště pokud jde o neutralitu Itálie. Stanhope zabalil svou odpověď [Alberonimu] do spousty poklon, držel se v neurčitosti, chtěl ho přesvědčit, že samotná obranná aliance zastaví Císařské v jejich záměrech na Itálii; že vyslovit její neutralitu ve smlouvě by znamenalo vystavit se nebezpečí, že se naruší její klid; že není čas činit z ní výslovné ustanovení; a odtud se dal do obviňování úskoků Císařských a uváděl návrhy, které učinili Anglii a na něž ona nechtěla přistoupit. Široce se rozhovořil o výhodách, které by Španělsko mělo z této obranné aliance, jež by zároveň obnovila staré smlouvy; konečně že k zajištění neutrality Itálie by se dohodl samostatný článek v nejsilnějších výrazech, podepsaný oběma stranami. Monteleón, který by byl chtěl silnější a přesnější závazky, přesto naléhal na svůj dvůr, aby tyto nabídky přijal; dokud by závazek trval, bránily by Anglii přijmout závazky Španělsku opačné a otevíraly by španělskému králi cestu k významnějším výhledům pro případ neštěstí ve Francii. Anglie zároveň nic neopomíjela, aby bylo Španělsko s jejím jednáním spokojeno. Hrozby, které jeden anglický viceadmirál pronesl v Cádizu kvůli křivdám, na něž si stěžovali kupci jeho národa, byly dezavuovány, a spojení sekretáře, kterého Anglie držela v Madridu, s vévodou ze Saint-Aignan v této věci bylo pokáráno. Stanhope, zatímco Monteleóna zahrnoval přátelstvím, vyznamenáními a zdánlivou důvěrou, ho shledával příliš prozíravým; žádal jeho odvolání jako ministra prodaného Francii, regentova špeha a závislého na posledním francouzském ministerstvu, které vládlo ve Španělsku. To bylo, dvěma slovy, všechno, co mohlo podezíravého Alberoniho od něho nejvíc odcizit; Stanhope mu psal přímo o všem s takovým uměním a lichocením, že mu namluvil všechno, co chtěl, a přitom si z něho tropil posměch — až tak, že Alberoni byl na Stanhopovo slovo hluboce přesvědčen, že Anglie nikdy nedovolí žádné rozšíření císařovy moci v Itálii. Stejně se dal ošálit ohledně Holanďanů, protože jejich velvyslanec Ripperda, který si získal jeho důvěru, a který přitom neměl ve své vlasti ani vliv, ani vážnost, ani úctu, ho ujistil, že jeho páni vyhlásí císaři válku, jestliže vstoupí do Itálie. Španělský král a královna se zabývali výhradně lovem, Alberoni jedině tím, aby se jim zalíbil, a svým kloboukem. Taková byla vláda Španělska a jediná pružina, která tam všechno řídila. Zlověstné a nemístné Burletovy předpovědi o zdraví všech

dětí zesnulé královny dál budily hrůzu a dávaly podnět k nejpohoršlivějším řečem a zvěstem, které se nakonec ukázaly jako naprosto lživé.

Anglické ministerstvo, přesvědčené, že je v zájmu této koruny, aby císař měl vždy volnou ruku k útoku na Francii a že jediná užitečná aliance pro Anglii je aliance s císařem, nic neopomíjelo v Cařihradě, aby válku odvrátilo. Velkovezír odpověděl anglickému velvyslanci dvojznačně, ale povýšeně, souhlasil však s tím, aby anglický král byl prostředníkem, bude-li jím chtít být; ten okamžitě souhlasil a co nejrychleji vyslal kurýry do Benátek, do Vídně a do Cařihradu. Zároveň — v přesvědčení, že Francie jejich úmysly prohlédá a udělá, co bude moci, aby zabránila Generálním stavům vstoupit do obranné aliance, kterou jim navrhovali císař a Angličané — nebylo nic, co by Angličané neudělali, aby Francii v Holandsku očernili. Stairs, stále stejný, otravoval nejlaskavější odpovědi, které od regenta dostával, i kroky, k nimž ho přiměl v Římě, aby Pretendenta dostal z Avignonu, a nepřestával přisuzovat Jeho Královské Výsosti tajné úmysly, kvůli nimž se měla Anglie znepokojovat.

Konečně 3. června[8] byla mezi císařem a anglickým králem podepsána smlouva o obranné lize. Holanďané do ní zatím nevstoupili, ale císař si v tom ohledu sliboval všechno od obratnosti Priého[9], kterého zároveň posílal, aby jako nejvyšší představitel řídil Nizozemí; a anglický král od své osobní autority při průjezdu na cestě do Hannoveru. Podmínky této smlouvy nebyly zprvu všechny zveřejněny, ale vědělo se, že obsahuje vzájemný slib dvanácti tisíc mužů, přepočitatelných na lodě, pokud by tomu císař dal přednost, a vzájemnou záruku držav, jichž obě strany tehdy užívaly, i těch, které by jim mohly přibýt cestou vyjednávání. Zároveň anglický král umožnil císaři půjčku v Londýně na dvě stě tisíc liber šterlinků, za kterou se jaksi zaručil. Nebylo těžké poznat, že cílem, který se sledoval ve smlouvě, jež císaři ponechávala volbu lodí místo vojska a obsahovala vzájemnou záruku nejen současných držav, ale i těch, které by mohly přibýt cestou vyjednávání, byla Sicílie. Trivié o tom důrazně mluvil se Stanhopem. Dostalo se mu jen výčitek kvůli údajnému šetření jeho dvora vůči Pretendentovi, k nimž Stanhope přidal další ohledně chování sicilského krále vůči císaři. Uprostřed těchto povýšeností zašel Stanhope k Monteleónovi, aby ho ujistil, že guvernér Jamajky byl odvolán kvůli jakýmsi pirátským činům proti peruánské flotile, které trpěl, a že na jeho místo byl poslán jiný s rozkazem dát Španělům vrátit všechno, co jim bylo vzato. Dušoval se mu, že smlouva zavazuje jen ke vzájemné obraně v případě útoku na státy, které smluvní strany v současnosti drží; že neobsahuje žádný tajný článek ani nic, co by mohlo poškodit zájmy Španělska. Monteleón se za Anglii příliš zaručoval, než aby se za ni nezaručoval až do konce. Nechtěl, aby

8. **Ediční poznámka:** Smlouva o vzájemné obraně mezi Karlem VI. a Jiřím I. byla uzavřena ve Westminsteru 25. května 1716 podle starého stylu, tedy 5. června podle nového.

9. **Vysvětlivka:** Ercole Turinetti, markýz z Prié (1658–1726), piemontský šlechtic v císařských službách. Generálním guvernérem rakouského Nizozemí byl od roku 1716 formálně princ Evžen Savojský; zemi však od roku 1716 fakticky spravoval Prié jako jeho zplnomocněný zástupce.

se ve Španělsku myslelo, že se dal oklamat. Měl tedy krajní zájem vydávat ujištění, která mu Stanhope dával, za pravdivá, a stěžoval si svému dvoru na nedbalost, která ho připravila o plod toho, že by byl s Anglií jednal jako první, když na to tato koruna tak dlouho naléhala. Alberoni, nepříliš pevný ve svých zásadách, změnil názor; jeho horlivost pro Anglii ochladla; nabyl mínění, že španělský král, odsunutý polohou Španělska do kouta světa, má nějakou dobu zůstat pouhým divákem toho, co se v něm bude dít, nepřijímat žádné závazky a myslet hlavně jen na to, aby znovu uvedl do pořádku obchod s Indiemi a své finance a odložil si několik milionů pro příležitosti: věc o to snazší, že byl jediným panovníkem v Evropě prostým všech dluhů, protože v dobách, kdy si potřeboval půjčovat, k tomu neměl úvěr. Španělský král netajil svou nespokojenost se smlouvou Anglie s císařem.

Dal zdvojnásobit péči a horlivost při práci na eskadře určené na pomoc papeži, upustil od některých požadavků, které podle přání rady měl papeži vznést, a některých také dosáhl. Alberoni se chtěl papeži zalíbit a urychlit svůj kardinalát. Aldrovandi si ho obratně získal, navzdory podvodu, kterého se od něho dočkal, a souhra mezi nimi došla tak daleko, že se nuncius nabídl, že sám odjede urovnat obtíže, které bránily dohodě obou dvorů. Alberoni vypracoval plán, jak příštího roku poskytnout papeži větší pomoc za cenu nějaké dávky z duchovenstva Španělska a Indií, a pověřil jím Aldrovandiho, který náhle odjel v kočáře španělského krále; ten ho dovezl do Cádizu, odkud se dostal do Itálie na lodích Jeho Katolického Veličenstva. Snadno se pochopilo, že Alberoni nezapomněl na své osobní zájmy při kroku tak neobvyklém, jako bylo poslání nuncia do Říma bez vědomí tamního dvora, a zvědavost na tajemství, jimiž mohl být pověřen tak neobyčejný kurýr, byla veliká. Mělo se za to, že to, co se ve Francii dělo kolem konstituce, přimělo Aldrovandiho dát přednost moři. Bentivoglio tam rozdmýchával oheň, jak jen mohl, a snažil se popudit papeže všemi přeludy, které ho napadly. Protože měl v regentově tajemství své lidi, dozvěděl se všechny podrobnosti ligy, která se vyjednávala mezi Francií a Anglií. Pospíšil si o ní zpravit papeže a okořenil ji vším jedem, který do ní dokázal vlít. Přičítal ji touze, kterou regentovi podsouval, dostat se ke koruně, strašil papeže tímto spojením s nepřáteli církve a vybízel ho, aby jim zabránil ji zničit tím, že naváže spojení s těmi, kdo tomu mohou zabránit. Cellamare upozornil svůj dvůr, že hlavní podmínkou smlouvy je vzájemná záruka nástupnictví na trůny Francie a Anglie podle utrechtského míru; že navíc ustanou práce na kanálu u Mardicku a Pretendent opustí Avignon; stěžoval si stejně jako Monteleón na nedbalost Španělska, které nechávalo jiné navazovat spojení, jež mohlo uzavřít dřív než oni a jež by mu byla užitečná.

Penterrieder, sekretář císařského dvora v Paříži, nedokázal sladit alianci, která se chystala mezi Francií a Anglií, s ligou nově podepsanou mezi císařem a králem Jiřím. Stairs mu svěřoval rozkazy svého dvora i odpovědi, které dostával od regenta, a pokládal tehdy smlouvu za uzavřenou, protože se zdálo, že podpis už závisí jen na

Pretendentově odchodu z Avignonu; a vzájemná záruka nástupnictví se Penterriederovi zdála neslučitelná se závazkem Anglie podporovat práva císaře. Penterrieder byl jakýsi obr, vysoký přes sedm stop, s tváří a hlasem kastráta, za něhož byl také pokládán, a s tloušťkou zhruba odpovídající jeho výšce; za tu se vždycky styděl a uváděla ho do rozpaků. Býval písaříčkem ve vídeňských kancelářích; jeho duch, daleko převyšující jeho nízké postavení, ho dovedl až k místu sekretáře Sinzendorfa, kancléře vídeňského dvora a konferenčního ministra, což je to, čemu my zde říkáme být státním ministrem a mít na starosti zahraniční věci. Sinzendorf, s ním velmi spokojený, mu pomohl k místu sekretáře několika rad a nakonec ho dal použít v říši, pak u hlavních dvorů, a všude vždy k velké spokojenosti. Tento sekretář, zdvořilý, na svém místě velmi schopný, ale prosáklý rakouskými zásadami a povýšeností, ač sám od sebe neměl nic než velmi skromného a uměřeného, s velkými znalostmi, duchem, obratností v jednání a výřečností, dobře postřehl vzájemné ohledy Španělska a Anglie a velký zájem Anglie uchovat si výhody, které pro svůj obchod od Španělska získala; a mnoho přemýšlel o naději, která se ve Francii až příliš projevovala, že se podaří přimět Holandsko, aby jednalo odděleně od Anglie, jestliže tato koruna smlouvu neuzavře — naději založené na nespokojenosti Holandska s ligou uzavřenou bez něho mezi Anglií a císařem. Podezíralo se, že tento posledně jmenovaný svazek, založený na společném zájmu obou mocností, se vztahuje i na záruku států, které by mohly smlouvami získat, a že k němu jako třetí přistupuje Portugalsko; a bylo patrné, že od podpisu této smlouvy Anglie méně šetřila sicilského krále. Brala tehdy ohled jen na císaře a na Španělsko; a protože Španělsko mohlo k této smlouvě s císařem snadno pojmout nedůvěru, Anglie se velmi snažila je ujistit, že se ho nijak netýká, nýbrž jen Francie; a ani sám Stairs, s nímž regent jednal, to netajil, a to právě v době, kdy ho regent ujišťoval, že je s to a v tu chvíli i odhodlán dostat Pretendenta z Avignonu. Zároveň zavládl v Nizozemí naprostý zmatek, neboť tam nebyla žádná autorita ani vláda, dokud nepřijel markýz z Prié, jmenovaný generálním guvernérem těchto provincií. Přišel tam rozkaz zabavit majetek všech, kdo byli ve službách Španělska, a výhrůžky všem, kdo měli penze, úřady, tituly a pocty, ať od španělského krále, nebo od bavorského kurfiřta.

Cesta pruského krále[10], tak dbalého svého zvětšování, znepokojila stejnou měrou generální stavy i vídeňský dvůr. Tento nový panovník odjel ihned po smrti falckého kurfiřta[11] do Kleve; to v nich vyvolalo obavy z podniku proti Jülichu; a ve Vídni znepokojily síly a záměry tohoto panovníka a jeho jednání s Francií.

---

10. **Vysvětlivka:** Fridrich Vilém I. (1688–1740), pruský král od roku 1713, syn Fridricha I. a zeť Jiřího I., budovatel pruské armády, zvaný „vojácký král"; otec Fridricha II. Velikého. Zemřel 31. května 1740 v Postupimi po dlouhé nemoci (vodnatelnosti).

11. **Vysvětlivka:** Jan Vilém Falcko-Neuburský (1658–1716), falcký kurfiřt, zemřel 8. června 1716 bez přeživších potomků; nástupcem se stal jeho bratr Karel Filip.

Aldrovandi nenašel v Římě, v co doufal, ačkoli jeho dobrý přítel Daubenton se snažil papeže předem přesvědčit, že jeho cesta má jen za účel dohodnout se s ním o prostředcích, jak mu na příští rok opatřit větší pomoc ze Španělska, a podat mu zprávu o svém vyjednávání v té zemi. Papež, velmi nespokojen, že vidí přijíždět svého nuncia, aniž to mohl tušit, shledal, že měl podat zprávu o svém vyjednávání ve svých depeších, a pochopil, že větší pomoc ze Španělska mu bude nabídnuta jen za podmínek milostí, které by nemohl udělit. V Římě se soudilo, že Aldrovandi chce získat úřad guvernéra tohoto města a posloužit Alberonimu ke kardinalátu. Ti, jimž se papež v tom ohledu svěřoval — a ten mu chtěl klobouk udělit jen na nominaci Španělska —, ho od toho odrazovali. Radili mu, aby nepřipustil, aby se Alberoni obracel na někoho jiného než na Jeho Svatost, která ho měla vodit za nos prostřednictvím parmského dvora; aby před ním navždy tajila své skutečné úmysly; a že kdyby nemohla své spory se Španělskem skončit se ctí jinak než tímto kloboukem, pak by bylo dobře mu ho hodit. Tohoto ctižádostivce nesmírně rozladilo, když viděl, jak je jeho přízeň zastiňována přízní Daubentona, jemuž španělský král svěřoval řadu vládních záležitostí, a dokonce i finanční, a spojení tohoto jezuity s Mejoradou. Král a královna se pohádali a pohašteřili. Snadno se věří ve změny, které si člověk přeje, ve vládě bez řádu a bez pravidla a u temného dvora, plného zmatku, kde nejblíže k Jejich Katolickým Veličenstvům měla falešnost a pomluva a kde si každý myslel, že je mu všechno dovoleno, a sliboval si všechno od těch nejhorších cest, takže nejznepokojivější zvěsti byly nejrozšířenější. Alberoni se začínal bát. Královna ho upozornila, že král má proti němu mnoho podezření a že ona sama už se nechce vládou unavovat. Ať jí Alberoni předkládal jakékoli námitky, nic z nich nepřijala. Znal ji jako neschopnou záležitostí, náchylnou ke špatným radám, málo dbalou toho, aby si uchovala ty, kdo jí dávali dobré rady, ochotnou je opustit a zapomenout na ně při nejmenší obtíži, na kterou by narazila, kdyby je měla podporovat, a snadno se dávající vést těmi, kdo ji obklopovali. Obával se především dvou nicotných lidí, které královna poznala v Parmě a které stále chtěla povolat do Španělska; a zařídil to s parmským vévodou tak dobře, že jim tento panovník zabránil opustit své státy. V Madridu se vypátralo, že si Aldrovandi odvezl spis psaný rukou španělského krále, a na tom se stavěly přeludy ve prospěch královniných dětí na úkor prince asturského. Ten spis neobsahoval nic takového. Španělský král v něm žádal papeže o polovinu *sussidio y excusado*[12], což je dávka z duchovenstva, kterou už pět let nepožíval, a o totéž v Indiích; o odklad na nějakou dobu ve jmenování do uprázdněných arcibiskupství a biskupství ve Španělsku, aby se nashromáždily jejich příjmy a použily se na námořní zbrojení, které si papež na příští rok přál, stejně jako dobrovolné dary, které by duchovenstvo bylo ochotno poskytnout podle povzbuzujících brev, jež Jeho Svatost rozeslala; a aby se

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Španělské slovo *subsidio* neboli *sussidio* označuje obecně jakoukoli daň. *Excusado* se nazývala zvláštní dávka, kterou španělský král vybíral z příjmů duchovenstva se svolením papeže.

tyto sumy odevzdaly komisaři cruzady[13]; počítalo se, že budou stačit k vyzbrojení dvanácti lodí a šesti galér. Lze se mimochodem zamyslet nad tvrdostí jha, které duchovenstvo uplatňuje nad největšími králi, kteří měli tu slabost, že si je dali vnutit, a kteří je nemohou setřást jinak než krajnostmi, jež je oddělují od církve, jak se to stalo polovině Evropy, kterou Řím i jejich duchovenstvo raději ztratily: Řím kvůli své tyranské nadvládě, která neměla jiný základ než svou uzurpaci proti tak výslovným příkazům Ježíše Krista; duchovenstvo kvůli své drzosti a své nezávislosti.

Je pravda, že tyto žádosti si nezasloužily za kurýra nuncia vyslaného bez vědomí papeže, který měl tolik práce dosáhnout toho, aby byl v Madridu vůbec nějak přijat. Lidé se tedy přesvědčili, že jde o vytvoření ligy mezi Španělskem a italskými knížaty, a dokonce o opatření s papežem pro události, které by mohly nastat ve Francii. Španělský král byl stále udržován v touze získat zpět státy, které v Itálii postoupil mírem, a mnohem víc od svého druhého sňatku. Tento záměr se dal uskutečnit jen ligou italských knížat, v jejímž čele by jako nejmocnější stál sicilský král; a Villamayor, španělský velvyslanec v Turíně, měl rozkaz na tom pracovat pod dohledem parmského vévody. Tento panovník, který cítil všechny obtíže, jak k tomu přivést vladaře tak moudrého, tak prozíravého, tak nedůvěřivého, tak málo zaujatého úctou ke španělské vládě a tak silně ovládaného strachem z moci a záměrů císaře, a jehož celé jednání vzbuzovalo tak málo důvěry, chtěl, aby Španělsko podle své první myšlenky získalo Anglii k uzavření ligy pro neutralitu Itálie, jejímž prvním zájmem bylo odvrátit od ní válku. S tímto záměrem také Španělsko tak ochotně poskytlo Anglii tak výhodnou obchodní smlouvu a *asiento* na černochy. Bylo právě na tom, aby sklidilo plod, který si od toho slibovalo, když najednou a bez jakékoli změny okolností Alberoni sám náhle změnil názor a začal si přát, aby císař porušil neutralitu Itálie, v představě, že Císařští nebudou moci svůj plán provést tak rychle, aby Španělsko nemělo podíl na pohybech v Itálii; a že kdyby se pak stalo, že by anglický král potřeboval Španělsko, bylo by snadné získat jeho prostřednictvím výhody, které by si Španělsko mohlo přát. Na tomto vratkém a přeludném základě Alberoni odmítl anglickou alianci pro neutralitu Itálie, kterou si tolik přál a kterou mohl tehdy uzavřít; a měl tak učinit tím spíše, že by tím vyvážil alianci, kterou Anglie právě podepsala s císařem.

Taková byla obratnost a schopnost tohoto ministra, který absolutně vládl Španělsku. Říkal svým přátelům, že je třeba žít s Francií v dobrém, odstranit každý důvod k podezření a žárlivosti, ale držet se potichu a bez hluku v pohotovosti jednat, až to potřeba a příležitost budou vyžadovat; nebo že pokud španělský král zvolí cestu vzdát se vzdálených výhledů, má od těch, kdo z této oběti budou mít prospěch, získat závazky, že budou podporovat jeho práva v Itálii. Alberoni k těmto úvahám přidával

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Crusade*, *cruzade* nebo *cruzada* se nazývalo právo, které papež Julius II. udělil roku 1509 španělským králům, vybírat daň z majetku duchovenstva na válku proti nevěřícím. Existovala zvláštní rada cruzady, jejíž předseda nesl titul komisaře cruzady.

nářky nad nečinností španělského krále, zatímco regent nic neopomíjel, aby se posílil pro případ, že by se ve Francii otevřelo nástupnictví.

Machinace anglického ministerstva kolem této smlouvy s Francií byly nekonečné, ačkoli angličtí ministři cítili její nezbytnost vzhledem k vnitřnímu klidu Velké Británie a ke svým zahraničním záměrům. Vyhýbali se jí, aby ji protahovali, a tak udržovali nedůvěru svého národa vůči Francii a zachovali si záminku mít v Anglii vojsko a subsidie od parlamentu. Přenesli proto vyjednávání z Paříže do Haagu, kde dali smlouvu sdělit pensionáři, Duywenwordovi, který se vracel z velvyslanectví v Londýně, a francouzskému velvyslanci, mnohem méně proto, aby usnadnili její uzavření, než aby získali Holanďany pro požadavky Anglie. Stairs, dotčen, že mu bylo odňato uzavření vyjednávání, které sám zahájil a které bylo tak pokročilé, začal brojit proti francouzským ministrům, kteří podle něho změnili všechny tak příznivé sklony, jež mu regent projevoval; a nepřestával psát anglickému králi, aby se měl na pozoru před tímto princem, který ho chce jen oklamat a podporovat Pretendenta. Zvláštní na tomto návrhu smlouvy poslaném do Haagu bylo, že v něm nebyla ani nejmenší zmínka o utrechtské smlouvě ani o vzájemných zárukách nástupnictví na trůny Francie a Anglie, ačkoli to byly dva články, které měly být základem aliance uzavírané k udržení klidu v Evropě. Podezíralo se, že je to důsledek výhod získaných posledními obchodními smlouvami mezi Španělskem a Anglií, o něž Anglie nechtěla za nic přijít, a že ze stejného důvodu Stanhope neprojevil Monteleónovi ani to nejmenší rozladění, když španělský velvyslanec, poté co živě usiloval o uzavření aliance s Anglií, o ní náhle přestal mluvit.

Nespokojenců v Anglii přibývalo, všeobecné kvašení hrozilo převratem, rozkol v královské rodině byl krajní. Na svém místě jsme viděli příhodu manželky krále Jiřího dlouho předtím, než se stal kurfiřtem a králem, a strašnou katastrofu hraběte z Königsmarcku[14]. Král Jiří nemohl vystát prince waleského[15], o němž nevěřil, že je jeho syn, a odpor byl vzájemný. Když se chystal přeplout moře, nechával tohoto prince regentem se vším zdáním autority, avšak svými rozkazy a tajnými instrukcemi ve skutečnosti bez jakékoli, takže princ waleský neměl moc udělovat ani měnit úřady ani svolávat či rozpouštět parlament. Takové omezení ho přimělo regentství odmítnout. Otec mu pohrozil, že povolá z Německa svého bratra, biskupa osnabrückého[16], a

14. **Vysvětlivka:** Žofie Dorota Brunšvicko-Lüneburská z Celle (1666–1726), manželka Jiřího Ludvíka, byla po odhalení svého poměru s hrabětem Filipem Kryštofem z Königsmarcku roku 1694 rozvedena a až do smrti držena na zámku Ahlden; Königsmarck v červenci 1694 v Hannoveru beze stopy zmizel, patrně zavražděn.

15. **Vysvětlivka:** Jiří August (1683–1760), syn Jiřího I., od roku 1714 princ waleský, od roku 1727 britský král Jiří II.; manželka Karolina z Ansbachu. V bitvě u Dettingenu (1743) vedl jako poslední britský panovník osobně vojsko. Zemřel náhle 25. října 1760 v Kensingtonském paláci na protržení aorty.

16. **Vysvětlivka:** Arnošt August Brunšvicko-Lüneburský (1674–1728), nejmladší bratr Jiřího I., od roku 1715 kníže-biskup osnabrücký.

svěří je jemu, což syna přimělo, aby je přijal. Lidé se právem divili, že v situaci, kdy sami Angličané čekali, že u nich uvidí ty nejpodivnější scény, dal regent přednost alianci s nimi před tím, aby přiživoval oheň, který mohl Anglii zachvátit.

Stejný údiv budilo, že v tak kritických časech podniká král Jiří cestu do Německa. On i pruský král, jeho zeť, byli znepokojeni plány toho druhého. Pruský král pomýšlel zmocnit se vévodství Berg a Jülich, kdyby falcký kurfiřt zemřel, protože nerovnost jeho manželství by děti, které by z něho mohl zanechat, vyloučila z říšských lén a hodností. Počítal s tím, že Francie bude mít raději tyto státy v jeho rukou než v moci císaře. Zdálo se také, že se odpoutává od zájmu svých spojenců, jejichž podniky proti zemi Skåne neschvaloval. Žárlivě by viděl, kdyby se jeho tchánovi podařilo udělat holandským místodržitelem biskupa osnabrückého, jeho bratra, na čemž, jak se obával, tchán pracoval; a zatímco se ponižujícím způsobem dvořil císaři, byl s ním nespokojen a prohlašoval, že s ním nevede žádné jednání. Penterrieder využíval Stairsovy rozmrzelosti a jeho důvěrných sdělení, aby informoval císařské ministry o stavu vyjednávání Francie s Anglií, které ze všech sil mařili.

Stairs, když je zahajoval, nikdy neměl v úmyslu je uzavřít. Jeho ochráncům v Londýně příliš záleželo na tom, aby stále ukazovali strašidlo Pretendenta, tajně podporovaného pomocí a záměry Francie, aby si udrželi armádu v Anglii a jistý zdroj subsidií. Neodvážili se postavit se vyjednávání přímo na odpor; ale nechtěli jeho uzavření a v rukou Stairsových si tím byli jisti. Přenesení vyjednávání do Holandska se jich tedy i jeho dotklo stejně citelně, a Stairs nic neopomněl, aby je zmařil.

Nemilost vévody z Argyllu, oblíbence a prvního šlechtice komory prince waleského, oddálila odjezd anglického krále. Dal po tomto vévodovi žádat, aby se vzdal svých úřadů generála pěchoty, plukovníka pluku modré gardy a guvernéra Menorky, a vévoda je okamžitě složil. Král počítal s tím, že po takovém skandálu se princ waleský neodváží nežádat po témž vévodovi, aby se vzdal úřadu prvního šlechtice jeho komory; nejenže to neudělal, ale vzal si za čest podporovat ho v jeho nemilosti. Vévoda z Marlborough, který ještě přežíval mezi svými mrtvicemi, nepřítel Argyllův, a který chtěl na jeho troskách povýšit Cadogana, svého chráněnce, krále podněcoval. Mělo se za to, že se proti Argyllovi přidala i princezna waleská, protože byl důvěrníkem milostných pletek jejího manžela. Hrabě z Islay, Argyllův bratr, byl zatažen do jeho nemilosti. Princ waleský se pustil do ministrů svého otce, přísahal jejich zkázu a rozhodl se spojit s toryi. Stairs, zpraven o vnitřní situaci v Anglii, se obával jejích následků a zdvojnásobil lži a úskoky, aby zabránil smlouvě s Francií, které se přitom měla pořádně zprotivit; ale regent viděl jen očima Noaillese, Canillaca a Duboise, který stavěl všechny své osobní záměry na Anglii, a proto chtěl za každou cenu její těsné spojenectví s Francií, kam se nyní musíme vrátit.

Přílohy vydavatele (edice 1856)

Následující přílohy připojil ke svazku vydavatel edice z roku 1856, historik Adolphe Chéruel. Odkazy na stránky francouzského vydání jsme nahradili odkazy na kapitoly tohoto překladu.

I. Protest vévodů a pairů na zasedání parlamentu

(K Tomu 13, kap. 6.)

Tištěný protokol ze zasedání parlamentu (2. září 1715) se o protestu vévodů a pairů nezmiňuje;[1] avšak rukopis Císařské knihovny v Louvru, pocházející z rodiny Caumartinů (F. č. 401), obsahuje několik poznámek na okraji, které s drobnými odchylkami potvrzují a doplňují Saint-Simonovo vyprávění o tomto protestu (v tomto vydání Tom 13, kap. 6). Poznámka zní takto:

„Je třeba poznamenat, že dříve než se zvedli, žádali páni vévodové ze Saint-Simon a z La Force parlament o písemné potvrzení protestu, který podávali, totiž že nic z toho, co bylo právě učiněno, jim nemůže být na újmu. Pan první prezident jim odpověděl, že mohou svůj protest podat v kanceláři soudu a domáhat se svého, jak uznají za vhodné. Oni odvětili, že žádají o písemné potvrzení, a odepře-li se jim, že přivedli notáře, aby o tom sepsal protokol. Pan prezident de Novion[2] jim odpověděl: *Uznáváte tedy soud za svého soudce?* Odpověděli, že nikoli. On jim odvětil: *Pak vás, pánové, může soudit jedině král; je třeba počkat, až dospěje.* Vévoda z Orléans na to odvětil, že všechny tyto spory rozhodne on. Pan prezident de Novion odpověděl: *Nikoli, pane, s Vaším dovolením; soudcem v tom bude jedině král.* Pan maršál z Villars se ujal slova a řekl panu prvnímu prezidentovi, že mu zesnulý král často říkával, že vévodové mají pravdu. *A mně*, odpověděl pan první prezident, *řekl král pravý opak.* Načež všichni vstali."

II. Pohrdání starými zvyklostmi za regentství

(K Tomu 13, kap. 7.)

S jakou snadností regent opouštěl staré zvyklosti, dobře vystihuje následující pasáž z nevydaných Pamětí markýze d'Argensona:

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz tento protokol v *Anciennes lois françaises*, sv. XXI, s. 2 a násl.

2. **Vysvětlivka:** André Potier de Novion, prezident parlamentu (*à mortier*), vnuk prvního prezidenta Nicolase Potier de Novion; prvním prezidentem se stal sám až po regentství.

„Saint-Cernain požádal Jeho královskou Výsost pana vévodu z Orléans, regenta, o čest nosit kabátec na breve;[3] dostal ji a šel poděkovat. Regent odpověděl: *Přeji si, pane, aby Vám ho Váš krejčí dal stejně ochotně jako já.* Řečený Saint-Cernain je chudý a pyšný; jinak statečný a ctižádostivý. Zakládá si na tom, že se podobá maršálovi z Villars; napodobuje ho; tvrdí, že udělá stejně velkou kariéru jako on. Jednou ho přistihli, jak se cvičí v podpisu: maršál-vévoda ze Saint-Cernain. Zatím chodí pěšky. Kabátec na breve se k takovému způsobu života nehodil. Regent byl nejen zvyklý rozmnožovat milosti, které byly dříve výjimečné, ale měl i skrytou zlomyslnou chuť ponížit všechno, čemu chtěl zesnulý král dodat lesku: pocházelo to z toho, že se s ním ke konci vlády i v závěti špatně zacházelo. Připočtěte k tomu, že nový dvůr si zakládá na tom, že zesměšňuje každé dílo, způsob a projevy úcty starého dvora a jedná s nimi s netaktní povýšeností."

III. Maršál z Noailles (Adrien-Maurice)

(K Tomu 13, kap. 7.)

Saint-Simon často vyjadřuje vůči vévodovi z Noailles (v tomto vydání zejména Tom 13, kap. 7) nenávist a pohrdání, které se vysvětlují především vlivem, jejž vévoda z Noailles, později maršál Francie, vykonával po velkou část vlády Ludvíka XV. Kdo by chtěl vážně posoudit úlohu maršála z Noailles, bude muset studovat nejen Paměti vydané pod jeho jménem, ale především jeho četné rukopisy, roztroušené po pařížských knihovnách. Jen Císařská knihovna má téměř čtyřicet svazků in folio korespondence a memoárů maršála z Noailles.[4] Zde není místo zkoumat podle těchto písemností, jaká byla skutečná povaha maršála z Noailles. Omezím se na to, že z nevydaných Pamětí markýze d'Argensona vyberu řadu záznamů, které ukazují jak moc maršála z Noailles, tak žárlivost, kterou vzbuzoval právě v době, kdy Saint-Simon psal své Paměti. Nejzajímavější z těchto výňatků je dopis, který umírající Ludvík XIV. předal paní z Maintenon a ona maršálovi z Noailles, jenž jej měl odevzdat jedině novému králi. Jeho obsah najdete v záznamu s datem 9. dubna 1743.

„14. listopadu 1740. — Noaillesové jsou teď v nejprudší intrice. Protože pan z Charostu umírá, jde o jeho místo předsedy královské rady a o místo ministra ve státní radě. Maršál z Noailles kvůli tomu hýbe nebem i zemí. Rozvířil záležitost levobočků, aby dal upravit hodnost pana z Penthièvre[5] dřív, než ho ožení, a to mu padne na

---

3. **Vysvětlivka:** Kabátec na breve (*justaucorps à brevet*) byl modrý vyšívaný kabátec, který směli nosit jen dvořané, jimž to král povolil zvláštním breve; za Ludvíka XIV. šlo o vzácné a hledané vyznamenání.

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Císařská knihovna, rkp. suppl. fr. 2232, č. 22 a násl.

5. **Vysvětlivka:** Ludvík Jan Maria Bourbon, vévoda z Penthièvre (1725–1793), syn hraběte z Toulouse, vnuk Ludvíka XIV.

hlavu. Jeho syn vévoda z Ayen[6] se dvoří paní z Vintimille,[7] sestře paní z Mailly.[8][9][10] Na jeho radu se paní z Vintimille snaží vytlačit svou sestru a všechny královy důvěrnosti jdou k ní; nikdo neví, co z toho bude."

„18. prosince 1740. — Strana kardinála Tencina[11] usilovně pracuje, a jak se zdá, s velkou nadějí na úspěch. Paní z Vintimille, která je s vévodou z Ayen v nejlepších vztazích, je pro to, aby se vzal tento první ministr; a paní z Mailly, kterou její sestra velmi ovládá, začíná prý na ten prokletý plán přistupovat. Mohutná frakce Noaillesů a legitimovaných k tomu přispívá ze všech sil."

„16. září 1741. — Od smrti paní z Vintimille[12] je v módě vychvalovat Noailles a přičítat jim navenek velký vliv. Maršála z Noailles nejprve povolali do Saint-Léger, aby pracoval v zájmu paní z Mailly s ohledem na smrt malého du Luc, a dvě hodiny pracoval s králem. Jeho synové a slečna z Noailles se od krále nehnou. Vliv paní hraběnky z Toulouse[13] se zdá vzrostlý."

„19. března 1743. — Tak je tedy maršál z Noailles velitelem všech našich sil ve Francii od Rýna až k moři a pánem, který s nimi smí podle libosti hýbat k obraně hranice. Tak tedy upadl pan z Belle-Isle[14] do úplné nemilosti atd. Moudrost nespočívá jen v tom, že se člověk zdrží bláznovství, ani v tom, že se zdrží příliš vysokých záměrů; v těžkých dobách žádá víc bystrosti, než jí mají Noaillesové, Orryové,[15] Amelotové,"[16] atd.

---

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Louis de Noailles, nejstarší syn Adriena-Maurice.

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Pauline-Félicité de Nesle, narozená roku 1712, zemřelá roku 1741.

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Louise-Julie de Nesle, narozená 1. března 1712, zemřelá 30. března 1751.

9. **Ediční poznámka:** Vydavatelův údaj je mylný: Louise-Julie de Mailly-Nesle se narodila 16. března 1710 a byla starší ze sester.

10. **Vysvětlivka:** Paní z Mailly a paní z Vintimille byly sestry z rodu Mailly-Nesle a obě byly milenkami Ludvíka XV.

11. **Vysvětlivka:** Pierre Guérin de Tencin, kardinál (1739), arcibiskup lyonský, od roku 1742 státní ministr.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Paní z Vintimille zemřela začátkem září 1741.

13. **Vysvětlivka:** Marie-Victoire-Sophie de Noailles, sestra maršála z Noailles, vdova po hraběti z Toulouse.

14. **Vysvětlivka:** Charles-Louis-Auguste Fouquet, maršál z Belle-Isle (1684–1761), vnuk ministra Fouqueta, maršál Francie od roku 1741; velel francouzskému vojsku v Čechách za války o rakouské dědictví.

15. **Vysvětlivka:** Philibert Orry, generální kontrolor financí v letech 1730–1745.

16. **Vysvětlivka:** Míněn Jean-Jacques Amelot de Chaillou, státní sekretář zahraničních věcí v letech 1737–1744; nezaměňovat s Michelem Amelotem, markýzem z Gournay, členem finanční rady roku 1715 (viz IV. přílohu).

„9. dubna 1743. — Příchod maršála z Noailles do rady ztrpčuje ministrům život. Není to první ministr, ale je to dotěrný inspektor, který jim byl dán a který se do všeho plete, ačkoli o ničem nerozhoduje. Ujišťuje se, že to králi vnukl pan Orry nebo Bachelier."

— „Maršál z Noailles odevzdal králi několik dní po smrti kardinála [Fleuryho] dopis Ludvíka XIV., dopis velmi dlouhý, celý psaný rukou tohoto panovníka, a to několik dní předtím, než se nemoc, na niž zemřel, dostala do krajnosti. Ten dopis byl svěřen paní z Maintenon, aby ho prostřednictvím někoho spolehlivého odevzdala králi, jeho pravnukovi a nástupci.

„Psal mu, že tento dopis mu má být odevzdán teprve tehdy, až mu bude schopen porozumět a až začne skutečně vládnout sám. Ludvík XIV. v něm psal, že když dlouho vládl, může mu dát rady čerpané z hluboké zkušenosti; že udělal několik velkých věcí, ale také spoustu hloupostí; že mu radí, aby se především věnoval výběru ministrů; že až začne vládnout, ať nějakou dobu ponechá na místech ministry, které tam zastihne, aby je lépe poznal a pak učinil jistější volbu; ať se varuje, aby si kdy vzal prvního ministra; ať na počátku sestaví svou radu z několika schopných osob a nebojí se jejich množství; že i *lidé s představivostí*[17] v ní budou užiteční, jen budou-li to lidé poctiví, protože budou podněcovat nápady."

„Protože byl tento dopis od paní z Maintenon předán maršálovi z Noailles, byl právě proto vybrán za ministra on, neboť poslední rys jeho povahu téměř přesně označoval."

„21. května 1743. — On [Belle-Isle] a maršál z Noailles se prostřednictvím Bacheliera[18] spolu úplně usmířili. Ten Noailles je dobrák; lepšího člověka není; ale je to kývací panáček; bude dobře se všemi a nikdy o ničem nerozhodne."

„30. července 1743. — Vévoda z Grammontu[19] a bázlivost vévody z Noailles učinili naši hanbu u Dettingenu[2021] nenapravitelnou. Jsme bez prostředků a vydáni na milost našim nepřátelům, kteří naše zničení už mohou odměřovat jen podle svých přání."

„5. srpna 1744. — Král se nyní nachází v čele třiceti tisíc mužů určených ke spojení s armádou maršála z Coigny a pan vévoda z Harcourtu stojí v čele osmnácti tisíc mužů jako předvoj Jeho Veličenstva u Phalsbourgu.

---

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V rukopise podtrženo.

18. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** První komorník krále.

19. **Vysvětlivka:** Louis de Gramont, vévoda z Grammontu (1689–1745), synovec maršála z Noailles, jemuž se obvykle přičítá předčasný útok, který zavinil porážku u Dettingenu. Padl roku 1745 u Fontenoy.

20. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Bitva u Dettingenu byla svedena 27. července 1743.

21. **Ediční poznámka:** Bitva u Dettingenu se odehrála 27. června 1743, nikoli července.

„Mezi generály dojde k roztržce; ale přítomnost krále a ministrů je přiměje k rozhodnutí; maršál z Noailles se touto záležitostí definitivně zřítí. Místo státního sekretáře zahraničních věcí se neobsazuje. Toto přerušení ministerstva stále trvá. Říkalo se, že příčinou je vysoká přízeň pana z Noailles. Můj bratr[22] mi při odjezdu řekl, že je to perla ministerstva; že ho velcí páni a oblíbenci ničí."

IV. Mimořádné zasedání finanční rady 24. října 1715 o zřízení Lawovy banky

(K Tomu 13, kap. 20.)

Podrobnosti o finanční radě, o nichž se zmiňuje Saint-Simon (v tomto vydání Tom 13, kap. 20), se nacházejí v písemnostech vévody z Noailles.[23] Řádnými členy finanční rady byli vévoda z Orléans; maršál z Villeroy, předseda rady; vévoda z Noailles, prezident; markýz z Effiatu, viceprezident; Le Pelletier des Forts, Rouillé du Coudray, Le Fèvre d'Ormesson, Gilbert de Voisins, de Gaumont, Taschereau de Baudry, Dodun, radové; Lefèvre a de La Blinière, sekretáři. Kromě těchto řádných členů rady povolal regent na zasedání 24. října pány Pelletiera,[24] Amelota, Bignona a d'Argensona, státní rady; Le Blanca a de Saint-Contesta, dvorní referendáře, a d'Aguesseaua, generálního prokurátora. Zde je protokol z tohoto zasedání, na němž Lawův systém poprvé vystoupil na veřejnost a byl posouzen státníky:

„Pan Fagon[25] předložil projekt pana Lasse[26] zřídit v Paříži banku. Vyložil její povahu a ustrojení; ukázal na jedné straně všechny výhody a na druhé všechny nevýhody, formou námitek a odpovědí.

„Myšlenka této banky spočívá v tom, že se všechny královy příjmy budou odvádět do banky; že generální výběrčí a nájemci daní dostanou poukázky na deset tolarů, sto tolarů a tisíc tolarů podle váhy a ryzosti mince ke dni vydání, které se budou nazývat *bankovky*; tyto bankovky pak řečení výběrčí a nájemci odvedou do královské pokladny, která jim vydá účetní kvitance. Všichni, jimž je král dlužen, dostanou v královské pokladně jen bankovky, za něž si mohou hned v bance vyzvednout jejich hodnotu, aniž by kdokoli byl povinen je držet nebo je v obchodním styku přijímat. Pan Lass však tvrdí, že jejich užitek bude takový, že každý bude raději mít bankovky než peníze, pro snadnost, s jakou se budou platby provádět v papíru, a pro jistotu,

22. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Hrabě d'Argenson, ministr války.

23. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Císařská knihovna, rkp. S. F. 2232, sv. XXIII. — Usnesení zvláštní finanční rady od 20. září 1715 do 15. května 1716.

24. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento Pelletier neboli Le Pelletier se nazývá de La Houssaye, aby se odlišil od ostatních osob téhož jména. Byl generálním kontrolorem od 10. prosince 1720 do 10. dubna 1722. Viz Saint-Simona k roku 1720.

25. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon často mluví o této osobě, která byla státní radou.

26. **Vysvětlivka:** Tj. John Law; ve Francii se jeho jméno psalo a vyslovovalo „Las" (srov. Tom 13, kap. 20).

že za ně dostane zaplaceno, kdykoli bude chtít. Dodává, že nikdy nebude možné, aby bylo víc bankovek než peněz, protože bankovky se budou vydávat jen v poměru k penězům, a že se tím ušetří náklady na převody peněz, nebezpečí jejich převozu, velký počet úředníků atd.

„Jeho královská Výsost uznala za vhodné vyslechnout k této věci obchodníky a bankéře, které dala uvést, aby slyšela jejich mínění. Tito obchodníci, kteří vstoupili v počtu třinácti spolu s panem Lassem, se vyjádřili a předložili tři mínění:

„První, že zřízení banky by bylo užitečné již nyní. — Fénelon, Tourton, Guygner a Pion.

„Druhé, že toto zřízení by mohlo být užitečné v jiné době než v této, ale že za nynějších okolností by bylo škodlivé. — Auisson.

„Třetí, že je třeba to zcela zamítnout. — Bernard, Heusch, Moras, Le Couteux a čtyři další.

„Když se tito obchodníci vzdálili, Jeho královská Výsost dala hlasovat.

„Le Pelletier (de La Houssaye) byl toho mínění, že banku je třeba zřídit a poskytnout z bankovek nějaký výnos, aby získaly důvěru; dodal však, že okolnosti nejsou vhodné a že je třeba počkat.

„Dodun[27] pokládá banku za dobrou i bez výnosu z bankovek, protože to by zatěžovalo stát; ale je třeba počkat, až se obnoví důvěra ve vládu.

„Pan de Saint-Contest nevěří, že by banka v tomto království mohla mít kdy pevný základ, protože v něm vždy vládne svrchovaná moc a často i nouze; nebylo by tedy nikdy ani jistoty, ani pevnosti.[28]

„Pan Gilbert[29] je přesvědčen, že zřízení banky je samo o sobě výhodné díky oběhu a rozmnožení peněz; nemyslí však, že by ji bylo možno nyní zřídit bez velkých nevýhod, a dodává, že nejistota úspěchu povede k tomu, že vláda ztratí důvěru, a že by bylo nyní nešťastné riskovat projekt, který by se nemusel podařit.

„Pan de Gaumont,[30] že toto zřízení se nyní nemá riskovat a že by to mělo dopad na vládu.

---

27. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Charles-Gaspard Dodun, bývalý prezident vyšetřovacího senátu (*enquêtes*) pařížského parlamentu, se později stal generálním kontrolorem financí.

28. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto mínění je zhruba totéž, jaké vyslovil sám Saint-Simon, když posuzoval Lawovu banku: „Jakkoli dobré mohlo být toto zařízení samo o sobě, mohlo jím být jen v republice nebo v monarchii, jako je Anglie, jejíž finance spravují výhradně jen ti, kdo je poskytují, a poskytují je jen tolik a jen tak, jak se jim zlíbí; avšak ve státě lehkomyslném, proměnlivém, víc než absolutním, jako je Francie, se tu nutně nedostávalo pevnosti, a tudíž ani důvěry."

29. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Pierre Gilbert de Voisins byl přijat za dvorního referendáře roku 1711; roku 1718 se stal generálním advokátem u pařížského parlamentu.

30. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jean-Baptiste de Gaumont, intendant financí.

„Pan Baudry[31] pokládá toto zřízení za dobré, ale nevěří, že by mu za nynějších okolností mohla veřejnost dát svou důvěru; přece však je to právě ona, co mu musí dodat úvěr, jinak by banka padla sama od sebe. Soudí tedy, že je třeba počkat, aby se nevydávalo za lék to, co by bylo zjevně zlem.

„Pan d'Argenson[32] pokládá banku jen za pokladnu královských příjmů, nevidí v jejím zřízení žádnou nevýhodu, předpokládá-li se, že poctivost správy bude vždy přesná, a myslí, že je třeba vyzkoušet tuto nevinnou cestu ke znovuzískání důvěry.

„Pan d'Effiat[33] pokládá její zřízení za užitečné, ale ne nyní, a myslí, že by to nyní ještě víc zadrželo peníze, než jsou zadrženy už teď.

„Pan vévoda z Noailles[34] je přesvědčen o užitečnosti banky, ale soudí, že doba k tomu není vhodná, protože nedůvěra je všeobecná; že by ji navíc přivedl k nezdaru odpor obchodníků, jejichž důvěra je pro získání úvěru bance nezbytná; že je třeba v nich vzbudit touhu po ní dřív, než se zřídí, a začít tím, že se zruší všechny zbytečné výdaje, aby se mohly platit státní dluhy; že nic nebude lépe sloužit k znovuzískání důvěry než péče o veřejné blaho, kterou lidé u Jeho královské Výsosti uvidí a o níž jsou už nyní velmi přesvědčeni z prvních opatření, která učinila; a aby lidé nezůstávali déle v nejistotě, že je třeba již dnes prohlásit, že banka nebude zřízena.

„Pan Fagon téhož mínění; dodává, že nedůvěru působí papír rozšířený mezi lidmi a že uspořádáním papíru se důvěra znovu získá.

„Pan d'Aguesseau, že k obnovení důvěry stačí, aby Jeho královská Výsost dále pracovala pro veřejné blaho tak, jak to činí; a ve všem podle mínění pana z Noailles.

„Pan Le Blanc[35] ve všem podle mínění pana z Noailles.

„Pan Rouillé,[36] že ve věcech, které se týkají veřejnosti, se má vzít v úvahu mínění veřejnosti, a veřejnost je proti; že stačí vytrvat v dobrém, aby se důvěra vrátila.

„Pan d'Ormesson,[37] zcela jako pan z Noailles.

---

31. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Gabriel Taschereau, pán z Baudry, se později stal policejním poručíkem.

32. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Marc-René Le Voyer de Paulmy, markýz d'Argenson, který se stal strážcem pečetí a generálním kontrolorem financí. Saint-Simon o této osobě ve svých pamětech často mluví.

33. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Antoine Ruzé, markýz z Effiatu, státní rada a člen regentské rady.

34. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Adrien-Maurice, vévoda z Noailles, byl jmenován maršálem Francie roku 1734. Viz o této osobě předchozí přílohu (III. Maršál z Noailles).

35. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Claude Le Blanc, státní rada, se později stal ministrem války. O Le Blancovi je v Saint-Simonových Pamětech často řeč.

36. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Hilaire Rouillé du Coudray, ředitel financí.

37. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Henri-François-de-Paule Le Fèvre d'Ormesson, pán z Amboille, intendant financí.

„Pan Amelot,[38] že veřejnost promluvila ústy bankéřů; podle mínění pana z Noailles.

„Pan des Forts,[39] ve všem podle mínění pana z Noailles.

„Pan maršál z Villeroy,[40] že by z toho nyní nebylo možno získat žádný prospěch a že uspořádání rent a vojska, po němž bude následovat uspořádání státních papírů, přivede zpět důvěru. Jinak zcela podle mínění pana vévody z Noailles.

„Jeho královská Výsost řekla, že přišla přesvědčena, že banka má být zřízena; ale že po tom, co právě vyslechla, je zcela téhož mínění jako pan vévoda z Noailles a že je třeba již dnes všem oznámit, že z banky sešlo.“[41]

38. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Michel Amelot, markýz z Gournay, státní rada.

39. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Michel-Robert Le Pelletier des Forts se později stal generálním kontrolorem financí.

40. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** François de Neufville, vévoda z Villeroy, maršál Francie, předseda finanční rady. Saint-Simonovy Paměti oplývají podrobnostmi o maršálovi-vévodovi z Villeroy.

41. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz o této finanční radě dílo pana Levasseura *Recherches historiques sur le système de Law*, s. 39 a násl.

Tom čtrnáctý (1716–1717)

Kapitola první

Shromáždění hugenotů rozehnána. — Regent, v pokušení povolat je zpět, mi to navrhuje. — Regentova zaslepenost vůči Anglii. — Odvracím regenta od povolání hugenotů zpět. — Smrt Bréauté, posledního svého jména. — Smrt La Connelaye, Chalmazela a Gredera. — Smrt arcibiskupa z Tours; jeho původ a jeho zásluhy. — Smrt La Porte, prvního prezidenta metského parlamentu, po němž nastupuje Chaseaux. — Zvláštní příhoda o slečně z Chausseraye. — Smrt Canyho. — Jeho úřad velkého ubytovatele královského domu a jeho listina „brevet de retenue" dány jeho synovi, ještě dítěti. — Smrt vévodkyně z La Feuillade. — Smrt mladé paní z Castries a jejího manžela. — Smrt neuznané nemanželské dcery Monseigneura. — Sňatek hraběte z Croï se slečnou z Milandonu. — Smělé nároky této vdovy. — Sňatek Rothelina se slečnou z Clères. — Parlament se dál staví proti obnovení úřadu pro pošty a úřadu pro stavby. — Pohnutky jeho počínání a jeho opory. — Upírá regentovi přednost při procesí o svátku Nanebevzetí a zabrání mu, aby se ho zúčastnil. — Troufalost tohoto nároku, který se sám vyvrací právem i fakty, vysvětlenými i se zřetelem k jednotlivým pánům. — Jak je třeba chápat slovo šlechtici. — Regentovo počínání vůči parlamentu, parlamentu vůči němu a moje vůči tomuto princi ve věci parlamentu. — Penze šest tisíc livrů dána Maisonsovi a dragounský pluk Rionovi. — Takzvané pontoiské penze, z nichž jedna dána prezidentovi d'Aligre.

Hugenoti, jichž v království mnoho zůstalo nebo se do něj vrátilo, většinou pod rouškou předstíraného odpřisáhnutí víry, využívali doby, kterou bylo možno ve srovnání s dobou zesnulého krále nazvat dobou svobody. Zprvu se scházeli tajně a v malém počtu; potom, když viděli, jak málo si toho kdo všímá, nabrali odvahy a brzy přicházely zprávy o značných shromážděních v Poitou, Saintonge, Guyenne a Languedocu. Proti jednomu velmi početnému v Guyenne, kde jakýsi kazatel pod širým nebem pronášel velmi vášnivá kázání, se dokonce vytáhlo. Nebyli ozbrojeni a hned se rozprchli; ale kousek od místa, kde se shromáždili, se našly dva vozy plně naložené puškami, bajonety a pistolemi. Na okrajích předměstí Saint-Antoine se také konala malá noční shromáždění.

Regent se mnou o tom mluvil a při té příležitosti i o všech rozporech a nesnázích, jimiž byly edikty a deklarace zesnulého krále o hugenotech plné, takže se podle nich nedalo rozhodovat, protože je nebylo možné uvést v soulad, a na druhé straně je nebylo možné ani provádět, pokud jde o jejich sňatky, závěti atd. Této pravdy jsem býval často svědkem v regentské radě, jednak při sporech, které byly před radu evokovány, protože jen král mohl vykládat sám sebe v těchto různých rozporech, jednak při dotazech různých soudních dvorů u kancléře v těchto věcech, které kancléř před-

kládal regentské radě k rozhodnutí. Od stížností na tyto nesnáze přešel regent ke stížnostem na krutost, s jakou zesnulý král s hugenoty zacházel, ba i na chybu, jíž bylo zrušení nantského ediktu, na nesmírnou škodu, kterou tím stát utrpěl a dosud trpěl úbytkem obyvatelstva, ve svém obchodě a nenávistí, kterou toto zacházení rozdmýchalo u všech protestantů v Evropě. Zkracuji dlouhý rozhovor, v němž jsem až potud neměl čemu odporovat. Po mnoha velmi solidních a velmi pravdivých úvahách jak o zlu samém, tak o mírném a jistém způsobu, jak protestantství postupně uhasit – získáváním kazatelů, odnětím jakéhokoli výkonu tohoto náboženství a faktickým vyloučením hugenotů z jakéhokoli úřadu, ať byl jakýkoli –, se regent pustil do úvah o zbídačeném stavu, do něhož král Francii přivedl a v němž ji zanechal, a odtud o tom, co by rázem získala na lidech, řemeslech, penězích a obchodu tím, že by hugenoty, kteří po tom tolik toužili, povolala zpět do vlasti, a nakonec mi to navrhl. Nechci nikoho obviňovat, že regentovi takovou myšlenku vnukl, protože jsem se nikdy nedozvěděl, od koho k němu přišla; ale při krajní touze úzce se spojit s Holandskem, a především s Anglií, která ho neopouštěla od té doby, co byl posedlý vévodou z Noailles, Canillakem a abbé Duboisem, a která v něm byla silnější než kdy předtím, není těžké pojmout podezření. Myslel si, že tímto povoláním zpět zalichotí námořním mocnostem a dá jim největší důkaz úcty, přátelství, vstřícnosti a povolnosti, a to vše ozdobené přesvědčením, že rázem oživí, obohatí a znovu přivede k rozkvětu království.

Stairs, vedený a podporovaný třemi tak dobrými pomocníky, dokázal obratně zastřít regentovi to, co nebylo skryto nikomu, ani jemu samému, když se nad tím chtěl zamyslet, a zastrašit ho velkými údery, které spojenecká Anglie, jak říkal, mohla každou chvíli zasadit pro Francii nebo proti ní, a zvlášť pro něho nebo proti němu. Kdo byl jen trochu obeznámen s vnitřním stavem Anglie, zmítané všemi možnými rozpory a kvasem, se všeobecným pohrdáním vládou, s nekonečným počtem nespokojenců, s obchodní a mocenskou žárlivostí za velkými moři, která mezi Holandskem a Anglií nechávala jen krásné zdání, se vším, co by tam ještě mohlo způsobit naše spojenectví se Španělskem ke společnému prospěchu obou korun, s podřízeností, nesnázemi a tísní, do nichž severní záležitosti, uchvacování švédských území a tolik jiných věcí, které s tím souvisely, stavěly krále Jiřího vůči jeho severním spojencům a vůči císaři, ten jasně viděl, že Francie se od ní nemá čeho bát, stejně málo jako se má čeho nadít; že naopak to byla Anglie, která se měla čeho bát od Francie, uvnitř i navenek, a že regent, kdyby chtěl, mohl v ní zažehnout požár na dlouhá léta, z něhož by Francie mohla nesmírně těžit v Evropě i v Novém světě, nebo vyvolat převrat, který by pro ni měl také své výhody: hannoverský rod by byl poslán zpět do Německa, odkud by se mu nebylo snadné vrátit na trůn, z něhož by ho Angličané sami svrhli. Takový omyl u knížete jinak tak osvíceného mě nutil ustavičně sténat nad státem i nad ním a často, ale vždy marně, se pokoušet otevřít mu oči nad tak hrubým a tak závažným napálením. Několikrát jsem z něho bez vědomí všech jeho ministrů vymohl

peníze pro Pretendenta; nemlčel jsem o hanebné aféře v Nonancourtu, o počínání Stairse ani o neštěstí nezdaru ve Skotsku. Pokládal mě za příliš velkého jakobitu; namlouval si, že má nenávist k Noaillesovi a můj odstup od Canillaca ve mně budí odpor k Angličanům, k nimž oni tíhli; a nedůvěra tohoto knížete, která nešetřila ani jeho nejopakovanější zkušenosti a která kazila všechno skoro stejně jako jeho slabost a povolnost, brala mým důvodům, jakkoli byly zjevné, všechnu sílu.

S hugenoty jsem měl štěstí. Z úvodu, jehož použil a o němž jsem právě mluvil, jsem vycítil, že jeho touha je veliká, ale že chápe váhu a důsledky takového rozhodnutí, pro něž hledal schvalovatele, neodvažuji se říci opory. Okamžitě jsem využil této šťastné a moudré bojácnosti a řekl jsem mu, že ponechám stranou, co v tom ohledu velí náboženství, a spokojím se s tím, že k němu budu mluvit řečí, která mu bude bližší. Vylíčil jsem mu nepořádky a občanské války, jichž byli hugenoti ve Francii příčinou od Jindřicha II.[1] až po Ludvíka XIII.; kolik zkázy a prolité krve; že v jejich stínu vznikla Liga, která byla tak blízko tomu, aby vyrvala korunu Jindřichu IV.; a co to všechno stálo krále a stát v každém ohledu, kvůli hugenotům i kvůli ligistům, jedněm i druhým opíraným o cizí mocnosti, od nichž bylo nutno všechno snášet, zatímco námi pohrdaly a dovedly těžit z našich běd do té míry, že Jindřich IV. vděčil za svou korunu jedině tomu, kolik bylo těch, kdo si ji chtěli odnést každý pro sebe – vévoda z Guise, syn vévody z Mayenne, markýz du Pont[2], infantka, dcera Filipa II., a dokonce i vévoda Karel Emanuel Savojský[3] –, a teprve potom své chrabrosti a své šlechtě. Dal jsem mu pocítit, co to znamenalo, i v dobách nejméně bouřlivých a nejsnesitelnějších, mít poddané, kteří si změnou náboženství přisvojovali právo být poddanými jen zčásti, mít bezpečnostní pevnosti, posádky, vojsko, subsidie; zvláštní, organizovanou, republikánskou vládu; výsady, soudní dvory[4] zřízené výslovně pro jejich záležitosti, a to i ve sporech s katolíky; společenství, na němž byli všichni jeho členové závislí; vůdce, které si sami volili, styky s cizinou, zástupce u dvora pod ochranou mezinárodního práva; zkrátka stát ve státě, který na panovníkovi závisel jen na-

---

1. **Vysvětlivka:** Jindřich II. (1519–1559), francouzský král od roku 1547, syn Františka I. a manžel Kateřiny Medicejské, otec posledních tří Valois (Františka II., Karla IX. a Jindřicha III.). Zemřel 10. července 1559 na zranění, které mu 30. června 1559 při turnaji způsobilo roztříštěné kopí jeho soupeře, kapitána skotské gardy Gabriela de Montgomery; tříska mu pronikla okem do hlavy.

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Syn lotrinského vévody a Claude Francouzské.

3. **Vysvětlivka:** Uchazeči o francouzskou korunu v době Ligy: Karel Lotrinský, vévoda z Guise (1571–1640), syn Jindřicha z Guise zavražděného v Blois 1588; infantka Isabela Klára Eugenie (1566–1633), dcera Filipa II. a Alžběty z Valois, dcery Jindřicha II., od roku 1599 manželka arcivévody Albrechta Rakouského, s nímž vládla Španělskému Nizozemí (manželství zůstalo bez potomků); Karel Emanuel I. (1562–1630), savojský vévoda od 1580, syn Markéty z Valois, sestry Jindřicha II.

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tyto soudní dvory se nazývaly komory ediktu (*chambres de l'édit*) na památku nantského ediktu, který je zřídil.

oko, a to tolik nebo tak málo, jak se jim zlíbilo; ustavičně si stěžující a připravení znovu se chopit zbraní a chápající se jich vždy velmi nebezpečně pro stát.

Připomněl jsem mu všechna trápení, která působili Jindřichu IV. v jeho nejslavnějších letech, i po nantském ediktu, a znepokojení, které mu až do jeho smrti způsobovaly nevděk a ctižádost maršála z Bouillonu[5] od té doby, co mu král dvakrát opatřil Sedan – maršála, který neustále kul pikle proti němu i proti Ludvíku XIII. a jehož cílem bylo stát se hlavou francouzských hugenotů pod otevřenou ochranou cizí mocnosti, čehož, aspoň co do jména a vojenského velení, později dosáhl vévoda z Rohanu[6]. Vylíčil jsem mu hrdinné úsilí krále, jeho děda, který tuto hydru nakonec svou odvahou porazil a umožnil zesnulému králi zbavit se jí úplně a navždy, bez jakéhokoli boje, jen klidným prováděním jeho vůle, která nenarazila na sebemenší odpor. Prosil jsem regenta, aby uvážil, že nyní požívá výhod tak velkého vnitřního klidu, že je na něm, aby jej srovnal se vším, co jsem mu právě vylíčil; že právě z tohoto příjemného a pokojného postavení je třeba vycházet, má-li se o věci rozumně uvažovat, nebo spíše má-li se člověk přesvědčit, že o ní netřeba uvažovat ani váhat, zda v době míru, kdy to žádná mocnost nežádá, udělat či neudělat to, co zesnulý král měl odvahu a sílu rozhořčeně odmítnout, ať z toho mohlo vzejít cokoli, když – vyčerpaný, bez obilí, bez peněz, bez prostředků a téměř bez vojska, s dobytými a otevřenými hranicemi a v předvečer nejpohromnějších krajností – jeho četní nepřátelé chtěli vymáhat návrat hugenotů do Francie jako jednu z podmínek, bez níž nechtěli klást meze svým výbojům ani svým nárokům a ukončit válku, kterou tento panovník už neměl čím vést.

Potom jsem regentovi ukázal ještě jedno nebezpečí tohoto povolání zpět. Totiž že po smutné a kruté zkušenosti, kterou hugenoti učinili se zlomením své moci Ludvíkem XIII., se zrušením nantského ediktu zesnulým králem a s tvrdým zacházením, které po něm následovalo a dosud trvalo, nelze očekávat, že by se odvážili vrátit do Francie bez pevných a zaručených pojistek, a ty nemohly být jiné než tytéž, pod nimiž nechávali sténat pět našich králů, a ještě větší, protože ty dřívější nedokázaly zabránit pátému, aby si je nakonec nepodrobil a nevydal je se svázanýma rukama i nohama vůli svého nástupce, který jim zabavil majetek, vyhnal je a vypudil z vlasti. Skončil jsem tím, že jsem regenta zapřísahal, aby výhodu, kterou si od jejich návratu sliboval,

---

5. **Vysvětlivka:** Henri de La Tour d'Auvergne (1555–1623), vikomt z Turenne, maršál Francie (1592), přední hugenotský velmož a otec maršála Turenna. Sedan a Bouillon získal roku 1591 sňatkem s dědičkou Charlotte de La Marck, který zprostředkoval Jindřich IV., a po její smrti si je ponechal; roku 1606, zapleten do pletich proti králi, se podrobil Jindřichovi IV., který s vojskem vytáhl k Sedanu, a Sedan mu byl ponechán. Zemřel v Sedanu roku 1623.

6. **Vysvětlivka:** Henri de Rohan (1579–1638), první vévoda z Rohanu, Sullyho zeť, vůdce hugenotských povstání proti Ludvíku XIII. ve dvacátých letech 17. století; po míru z Alès (1629) znovu sloužil králi. V bitvě u Rheinfeldenu (28. února 1638), kde bojoval ve vojsku Bernarda Sasko-Výmarského, byl zraněn; zemřel 13. dubna 1638 v opatství Königsfelden.

zvážil proti nevýhodám a nekonečným nebezpečím, která by jej nutně provázela; že tito lidé, tyto peníze, tento obchod, jimiž si myslel království obohatit, by byli lidé, peníze a obchod nepřátelské a obrácené proti království; a že vstřícnost a vděk, které by za to pocítily námořní mocnosti a ostatní protestantské mocnosti, by vzešly jedině z nesrovnatelné a nenapravitelné chyby, která by je navždy učinila rozhodčími a pány osudu a počínání Francie uvnitř i navenek. Uzavřel jsem tím, že když zesnulý král udělal chybu spíše ve způsobu provedení než ve věci samé, a to před více než třiceti lety, když si na to Evropa už zvykla a protestanté ztratili v tom ohledu veškerou rozumnou naději od té doby, co zesnulý král v nejtíživější tísni svých záležitostí odmítl o tom cokoli slyšet, je třeba aspoň umět využít klidu, míru a vnitřního pokoje, které z toho vzešly, a nepouštět se z rozmaru, a tím méně v době regentství, znovu do jistých a nenapravitelných neštěstí, která Francii obrátila vzhůru nohama a která ji několikrát málem zničila od smrti Jindřicha II. až do nantského ediktu a vždy ji velmi nebezpečně zmítala od tohoto ediktu až do konce vítězství Ludvíka XIII. u La Rochelle a v Languedocu. Proti tolika a tak pádným důvodům neměl regent žádný, který by je mohl jakkoli vyvážit. Rozhovor ještě nějakou dobu pokračoval; ale od toho dne už nebylo řeči o tom, že by se hugenoti povolali zpět, ani o tom, že by se upustilo od dodržování toho, co o nich zesnulý král ustanovil, nakolik rozpory a některé skutečné nemožnosti litery těchto různých nařízení jeho provádění dovolovaly.

Bréauté zemřel mladý a neženatý a vymřel jím jeden z nejlepších rodů Normandie. Byl synem bratrance tlustého Bréauté, zemřelého roku 1708, o němž jsem mluvil svého času a kterého jsem dobře znal z paláce Lorges; ten byl synem mladšího bratra Pierra de Bréauté, který se ještě před dvacátým rokem proslavil svým soubojem dva-advaceti proti dvaadvaceti u Bois-le-Duc[7], v němž získal tolik slávy a jeho nepřátelé tolik hanby svými úskoky, že to Grobbendonck, guvernér Bois-le-Duc, korunoval tím, že ho dal roku 1600 zavraždit mezi branami své pevnosti. Otec Bréauté, o jehož smrti mluvím, zemřel dosti mladý roku 1711 jako mistr šatny vévody z Orléans, a já jsem zařídil, aby ten úřad dostal jeho syn.

La Connelaye a Chalmazel zemřeli v téže době, oba generálporučíci, kteří se velmi vyznamenali. Jeden býval kapitánem ve francouzské gardě a velmi se pohyboval ve velkém světě; byl guvernérem Belle-Île; druhý velel pluku Picardie s velkou úctou a vážností; byla to sama mírnost a ctnost. Byl velmi starý a měl velení v Toulonu. Chalmazel, první hofmistr královny, je jeho synovec. Des Fourneaux, muž, který se vypracoval sám, ale statečný a zasloužilý, generál a poručík tělesné gardy, dostal

---

7. **Vysvětlivka:** Bois-le-Duc = 's-Hertogenbosch v Brabantsku, tehdy pevnost španělského krále. Souboj se odehrál 5. února 1600 u Vughtu: dvaadvacet francouzských jezdců v nizozemských službách vedených Pierrem de Bréauté se na základě vzájemné výzvy utkalo se stejným počtem jezdců španělské posádky Bois-le-Duc vedených Gerardem Abrahamsem zvaným Lekkerbeetje. Lekkerbeetje padl; Bréauté byl zraněn, zajat a zakrátko zabit z pomsty za Lekkerbeetjeho smrt.

guvernérství Belle-Île. Greder, velmi vážený generálporučík, zemřel v lázních Bourbonne. Měl německý pluk, který mu velmi vynášel a který byl dán synovci barona Sparre, jenž dlouho sloužil ve Francii, byl tu později švédským velvyslancem a zemřel jako senátor, se srdcem vždy francouzským, jeden z nejušlechtilejších a nejlépe urostlých mužů, jaké bylo možno vidět, s výrazem nanejvýš vlídným a nanejvýš vojenským.

V Paříži zemřel také arcibiskup z Tours, kterého tam proti jeho vůli zdržovaly záležitosti konstituce. Byl jedním z nejváženějších prelátů Francie pro svou učenost, ctnost, setrvávání ve své diecézi a biskupskou horlivost. Dlouho byl s velkou pověstí auditorem Roty a dokonale znal římský dvůr. Byl to muž mírný a duchaplný, velmi oddaný svobodám gallikánské církve, v záležitosti buly úzce spojený s kardinálem z Noailles, který v něm ztratil výtečného rádce a pevnou oporu; zkrátka pravý šlechtic, muž poctivý a čestný a výtečný a odvážný biskup. Jmenoval se Isoré d'Hervault, ze starého a dobře spřízněného rodu, který v různých dobách zastával význačné úřady. Byl bratrancem z druhého kolena vévody z Beauvilliers, který si ho přes rozdílnost názorů velmi vážil a měl ho velmi rád.

La Porte, první prezident metského parlamentu, zemřel ve věku osmdesáti šesti let. Býval prvním prezidentem parlamentu v Chambéry. Pocházel odtamtud a přidal se k Francii, když maršál Catinat dobyl Savojsko. Zastával různé úřady. Zesnulý král ho měl rád a vážil si ho. Jeho místo dostal Chaseaux, prezident v Metách. Byl synovcem slavného Bossueta, biskupa z Meaux. Vévoda z Orléans k němu kdysi, nevím kde, pojal přátelství; a protože byl dosti chudý a neženatý, dal mu brzy nato velmi dobré opatství v Metách.

Maršál z Villeroy vzal krále na procházku k slečně z Chausseraye[8], která si dala darovat a pak velmi upravit a rozšířit malý dům v Boulogneském lesíku, kousek od zámku Madrid, dům, kolem něhož byly půvabné procházky a kde krále bavila tisícem věcí, které zvídavě nasbírala; byla totiž velmi bohatá a měla vybraný vkus. Ačkoli jsem o této podivuhodné dívce a o její povaze už mluvil jinde, zdaleka jsem neřekl všechno. Kdysi se líbila zesnulému králi a stala se v malém druhou paní ze Soubise. Navenek to bylo znát ještě mnohem méně; ale soukromé schůzky byly důvěrnější, třebaže pro ni méně užitečné, protože k tomu neměla postavení – bez rodiny a takřka bez jména. Král a ona si často psali a často si ji dával zavolat do Versailles, aniž by to kdo tušil nebo věděl, co tam dělá. Záminkou byla návštěva u vévodkyně z Ventadour a u Madame. Bloin byl ten, přes koho šly dopisy a vzkazy a kdo ji v největší tajnosti uváděl ke králi zadními cestami.

Král s ní rád trávil čas, protože byla velmi zábavná a veselá, když chtěla, protože měla umění skrývat před ním svůj důvtip, což byla její nejpozornější a nejustavičnější

8. **Vysvětlivka:** Slečna z Chausseraye, z rodu Le Petit de Verno, bývalá dvorní slečna Madame a důvěrná přítelkyně vévodkyně z Ventadour; Saint-Simon o ní psal už v předchozích dílech.

péče, a protože výborně hrála prostoduchou a lhostejnou osobu, která se ničeho neúčastní a nestraní nikomu. Touto lstí krále navykla, aby se před ní vůbec neměl na pozoru, aby se s ní cítil volně, mluvil s ní o všem důvěrně, a dokonce aby mu chutnaly její rady, neboť tak daleko spolu došli; a je neuvěřitelné, kolika lidem tímto způsobem dokázala posloužit i uškodit, aniž král postřehl, že jí na osobách, o nichž spolu mluvili, sebeméně záleží. Příkazy, které v její prospěch často dával generálním kontrolorům jednomu po druhém a které ji, ač sama neměla ničeho, nesmírně obohatily – čehož dobře dovedla využít, aby si je učinila povolnými, aniž by vždy musela jít za králem –, vzbudily ve vnitřním okruhu ministerstva a nejdůvěrnějšího dvora jisté tušení, ale nikoli tušení celého rozsahu její přízně, která trvala tak dlouho jako králův život.

Byla přítelkyní kardinála z Noailles; a mezi mnoha velmi špatnými vlastnostmi měla i některé dobré. Ničemnosti, které se páchaly, aby byl kardinál zdeptán, ji v skrytu pobuřovaly. Měla sílu tvářit se k nim přinejmenším lhostejně, aby se dozvěděla víc, a pečlivě skrývat své přátelství a styky s kardinálem z Noailles. Princ z Rohanu[9], před nímž jeho bratr neměl žádné tajemství a který byl jeho důvěrným rádcem, nevycházel od vévodkyně z Ventadour, a kardinál z Rohanu tam býval také, jak jen mohl. Velmi ji pro své záměry hýčkali; a protože nelze mít méně důvtipu a rozumu, než měla ona – vše se u ní omezovalo na vystupování, zvyky, řeč a způsoby velkého světa a dvora, jehož byla otrokyní –, snadno se s nimi do všeho zapojila z přátelství a z dojetí nad jejich důvěrou v záležitostech konstituce, která byla tou velkou, nejvyšší, každodenní záležitostí a v té době mocně ovlivňovala všechny ostatní. Rohanové, zvyklí na důvěrnost, která odjakživa panovala mezi paní z Ventadour a slečnou z Chausseraye, a dostávající od ní všemožné lichotky, se před ní neskrývali, když s paní z Ventadour mluvili o svých úspěších a plánech. Měli tu neopatrnost, že před ní mluvili o plánu dát kardinála z Noailles, až pojede do Conflans[10], z králova rozkazu unést a poslat rovnou do Říma, který jen na to čekal, aby ho sesadil z jeho stolce a zbavil purpuru, ale jinak se neodvažoval podniknout ani jedno, ani druhé, ať kardinálové z Rohanu a z Bissy, otec Tellier a celá jejich kabala dělali cokoli, aby k tomu papeže přiměli. Byl to tedy pro ně rozhodující tah, i když vynucený. Mina byla nabita a každý v tom měl hrát svou roli, přičemž hlavní roli otec Tellier, který o tom už začal s králem mluvit.

Chausseraye byla řízením prozřetelnosti hned nazítří dlouho u krále, který ráno pracoval na této záležitosti s otcem Tellierem. Zastihla krále smutného a zamyšleného; dělala, že mu vidí špatnou barvu a že se znepokojuje o jeho zdraví. Král, aniž

---

9. **Vysvětlivka:** Hercule-Mériadec de Rohan-Soubise (1669–1749), syn paní ze Soubise a bratr kardinála z Rohanu; jeho manželka Anne-Geneviève de Lévis byla dcerou vévodkyně z Ventadour – proto dále „jeho tchyně".

10. **Vysvětlivka:** Conflans u Charentonu, venkovské sídlo pařížských arcibiskupů za městem.

se jí zmínil o navrhovaném únosu kardinála z Noailles, jí řekl, že je pravda, že ho tato záležitost konstituce nesmírně trápí; že mu navrhují věci, k nimž se jen těžko odhodlává; že se o tom celé dopoledne přel; že ho tu jedni, tu druzí střídavě zpracovávají ohledně týchž věcí a že nemá pokoj. Obratná Chausseraye se chopila příležitosti a odpověděla králi, že je příliš dobrotivý, když se nechává takto trápit k tomu, aby dělal něco proti své vůli, svému rozumu a svému přání; že těm dobrým pánům záleží jen na jejich věci, a vůbec ne na jeho zdraví, na jehož úkor ho chtějí přivést ke všemu, po čem touží; že na jeho místě by, spokojena s tím, co už udělal, myslela jen na to, aby žila, a žila v klidu, nechala je, ať se perou, jak dlouho se jim zlíbí, a už se do toho nemíchala ani si s tím na chvíli nedělala starosti, natož aby se trápila, jak to dělá on, přicházela o klid a podlamovala si zdraví, což je na jeho tváři až příliš znát; že ona sama ničemu z těch školských otázek nerozumí ani rozumět nechce; že jí na jedné straně nezáleží o nic víc než na druhé; že ji dojímá jen jeho život, jeho klid, jeho zdraví, které si nikdy neudrží jinak, než když je nechá, ať se mezi sebou perou, jak chtějí, a nebude si s tím už lámat hlavu ani se do toho míchat. Namluvila toho tolik, a s tak prostým výrazem, tak lhostejným ke stranám a tak dojemným co do účasti, kterou brala na králi, že jí odpověděl, že má pravdu; že bude její rady následovat, jak jen to v té věci půjde, protože cítí, že ho ti lidé dovedou k smrti; a že pro začátek jim hned zítra zakáže, aby s ním ještě mluvili o jedné věci, která ho nesmírně trápí, k níž se ustavičně vracejí, kterou jim už už málem proti své vůli povolil a kterou nepřipustí, a proto, jako nejkratší cestou, jim hned zítra v tom ohledu navždy zavře ústa. Chausseraye, nadšená, která lépe rozuměla tomu, oč jde, než si to král dokázal představit, a stále naléhavá, pokud jde o jeho zdraví, život a klid, krále v tomto rozhodnutí utvrdila, zahrála na jeho čest, aby nebyl jejich hlupákem a obětí, a dosáhla toho, že jí král dal pevné slovo, že hned zítra provede, co právě zamýšlel a co jí řekl, aniž se jí blíže vysvětlil, tak důkladně, že věc bude zmařena bez návratu a že se mu o ní nikdo z nich nikdy neodváží promluvit.

Kardinála z Noailles už dříve upozornila na nebezpečí, které mu hrozí, a aby se vyvaroval opouštět Paříž, kde ho zbožňovali a kde by se ho nikdo neodvážil pokusit unést; věděla o tom už nějakou dobu díky nerozvážné důvěřivosti vévodkyně z Ventadour, která jí plán i jeho strojení sdělila a tleskala mu, a potom i od samých Rohanů. Když odešla od krále, šla strávit večer k vévodkyni z Ventadour; nalezla tam radost vepsanou do její tváře i do tváří Rohanů. Povečeřela, zahrála si a odešla, jak nejdřív mohla. Nazítří ve čtyři hodiny ráno nasedla do bryčky, v jisté vzdálenosti vystoupila a šla pěšky a kostelem Notre-Dame vešla do zákoutí arcibiskupského nádvoří, kam si dala kardinála z Noailles přivést po malém schodišti; vstával totiž vždy nesmírně časně. Vešli do bídné, holé a otevřené místnosti, kde nic nebylo a kam nikdo nechodil, protože nikam nevedla; a tam mu vyprávěla o svém včerejším rozhovoru a úspěchu a ujistila ho, že se už nemusí bát žádného násilí. Byla s ním sotva čtvrt hodiny, vrátila se k poštovní bryčce a do Versailles, aniž by se zdálo, že odtud vůbec

odjela. Šla na oběd k vévodkyni z Ventadour a strávila tam celý den a celý večer, aby se pokusila zjistit, zda jí král dodržel slovo; uspokojení se dočkala až pozdě večer.

Princ z Rohanu přišel se smutným a zaraženým výrazem, který přenesl i na svou tchyni, když si ji na chvíli vzal stranou. Nehrál a zůstal sám a zamyšlený v koutě pokoje. Chausseraye, která hrála a všechno pozorovala lorňonem, opustila hru, šla k němu a posadila se vedle něho s tím, že mu přišla dělat společnost. Dala si dobrý pozor, aby se mu o ničem nezmínila, ale postupně stočila hovor na zdraví, na mrzutosti, na bezdůvodné smutky, aby mohla mluvit o smutku, v němž ho zastihla. Udice zabrala okamžitě. Řekl jí, že není smutný bez příčiny; a odtud začal hřímat proti králově slabosti: že byl několikrát už už ochoten svolit k únosu kardinála z Noailles, že včera ráno, když se v té věci bránil otci Tellierovi, byl desetkrát blízko tomu, aby slib vyslovil, náhle si to rozmyslel a dnes ráno si vzal na chvíli stranou otce Telliera a opodál kardinála z Rohanu a řekl jim, že přemýšlel a znovu přemýšlel o únosu, který mu navrhli a na který bez ustání naléhali, a panovačným tónem dodal, že jim chce říci, že k němu nikdy nesvolí a že jim navíc zakazuje na to ještě myslet a kdy mu o tom mluvit; načež se bez nejmenšího odkladu otočil k jednomu i druhému zády. A odtud princ z Rohanu dál hřímal a zuřil. Chausseraye hned velmi udivená (dovedla totiž ze sebe udělat, cokoli chtěla) a velmi pečlivá, aby nevynechala žádnou řeč, která by mohla z prince z Rohanu vytáhnout prostředky, pokud by nějaké vymysleli, jak věc napravit, a postup, který v ní hodlají zvolit; a zatím se v duchu kochala a vysmívala se jim. Měla novou radost, když zjistila, že jsou vyděšeni panovačným tónem, jaký král zvolil, zdrceni a přesvědčeni, že by se jen zbytečně zničili, kdyby se o tento únos ještě o něco pokusili.

Přiznávám upřímně, že jsem o těchto soukromých stycích krále a o důvěře, kterou pojal ke slečně z Chausseraye, nevěděl, a tedy ani o této zajímavé příhodě týkající se kardinála z Noailles. Její duch, celý obrácený k intrikám, se jim po králově smrti věnoval neméně s vévodou z Orléans, kterého, jak jsme na svém místě viděli, dobře znala a stýkala se s ním, když byla u Madame, i vždy potom, a se všemi osobami, které se jí zdály hodny pozornosti. Říká se, že když čert zestárl, dal se na poustevnictví; tak učinila i slečna z Chausseraye. Oddala se zbožnosti. Její mravy, její život, její bohatství ji vyděsily. Už nevycházela ze svého domu v Boulogneském lesíku a skoro nikoho nepřijímala, ať její přátelé naléhali sebevíc, aby ji mohli vidět. Na svém místě jsme viděli, že její matka, rozená z Brissacu, se poprvé provdala za markýze z La Porte-Vezins, s nímž měla děti, a podruhé, z lásky, za jakéhosi pana Petita, s nímž měla slečnu z Chausseraye, kterou příbuzní dlouho, i po matčině smrti, nechtěli přijímat. Velmi si zakládala na La Porteových, jejichž byla nevlastní sestrou z matčiny strany, a ve svém ústraní se často vídala s abbé d'Andigné, který jim byl velmi blízce příbuzný, mužem velmi světaznalým, učeným a zbožným, nepříliš zámožným, žijícím velmi v ústraní, důvěrným přítelem všech, kterým se neprávem říká jansenisté, a bydlícím u brány otců oratoriánů v ulici Saint-Honoré. Vyprávěla mu všechno, co jsem právě

vylíčil, a mnoho jiných věcí, a řekla mu, že celá její péče a všechen její um u krále, který ji s ním držel v ustavičném napětí, spočíval v tom, hrát hloupou, nevědomou, ke všemu lhostejnou a dopřávat mu pohodlí naprosté duševní převahy nad ní; že jedině tím si udržovala jeho přízeň a důvěru a měla možnost ho často vést, kam chtěla; ale že k tomu, aby toho dosáhla, aniž si toho všiml, a aniž by se zpronevěřila celému svému chování k němu, bylo třeba času, oklik, jemnosti a umění, které jí v mnoha věcech často vyšlo, kvůli němuž se jiných zase vzdávala, ale při nichž všech se potila krví. Často se s tímto abbé radila o svém svědomí, a on ji z úzkostlivosti nechal spálit velmi zajímavé paměti, které sepsala a z nichž mu něco ukázala. Poslední léta svého života strávila v umrtvování, almužnách a modlitbách, prodala nesčetné šperky, aby peníze dala chudým, připravila své dědice o své bohaté dědictví, což jim otevřeně oznámila, a vše odkázala závětí Všeobecné nemocnici. Mnoho let po její smrti jsem přes společné přátele poznal tohoto abbé d'Andigné, který nám vyprávěl všechno, co jsem právě napsal, protože se mi to zdálo hodno vyrvat zapomnění. Neobešlo se to bez toho, že jsem se s ním pohádal, rozmrzelý, že spolu s ní spálil tak vzácné paměti.

Cany, jediný syn Chamillartův, zemřel velmi mladý v Paříži na neštovice a zanechal několik dětí, všechny v útlém věku, se sestrou vévody z Mortemartu. Všichni ho litovali pro skromnost, s jakou snášel štěstí svého otce i své, pro jeho vyrovnanost v nemilosti, jeho odvahu a péči v čele pluku Marine, u něhož se stal velmi oblíbeným, což u tohoto sboru nebylo snadné. Měl zvláštní penzi 12 000 livrů a listinu „brevet de retenue" na 300 000 livrů na svém úřadu velkého ubytovatele královského domu, který vykonával teprve od smrti Cavoyeho, od něhož si koupil právo nástupnictví. Pro Chamillarta a jeho ženu, kteří byli v Courcelles, to byl velký zármutek. Vévoda z Orléans dal ten úřad a zároveň i stejnou listinu „brevet de retenue" nejstaršímu synovi, kterému bylo teprve sedm let. Králův věk nemohl tomuto úřadu ještě dlouho dávat mnoho práce. Byl jím pověřen Dreux, dokud jeho synovec nedosáhne patřičného věku. Byla to jistě největší bolest, jaká mohla Chamillarta postihnout; ale nebyla jediná. O šest týdnů později dostala neštovice vévodkyně z La Feuillade, které ji za tři dny zahubily, v naprostém opuštění od manžela, který se vymlouval, že se nemůže odloučit od Palais-Royal, kde ho tehdy skoro nikdy nevídali. Nikdy neměla děti, stejně jako první žena tak dobrého manžela a tak čestného muže.

V téže době zemřela snacha pana z Castries, velmi krásná, velmi mladá, velmi ctnostná a dokonale oblíbená v rodině, do níž se přivdala, i u všech; a její manžel, který nebyl oblíbený o nic méně a byl jediným synem, zemřel sedm týdnů po ní, což byl pro pana a paní z Castries zármutek, z něhož se už nikdy nevzpamatovali. O mladých manželích jsem dost mluvil při příležitosti jejich sňatku, takže nemám co dodat, leda že nezanechali děti.

Nemanželská, neuznaná dcera Monseigneura a herečky Raisinové, kterou paní princezna de Conti po jeho smrti provdala za pana z Avaugour, který byl z Touraine, a ne z bretaňských levobočků, zemřela rovněž bezdětná.

Hrabě z Croï, syn hraběte ze Solre, se ve Flandrech oženil s bohatou dědičkou, svou příbuznou, která se jmenovala slečna z Milandonu, a opustil službu. Zbytek života strávil doma hromaděním majetku a po smrti svého otce, k níž došlo roku 1718, přijal jméno princ z Croï, bez jakéhokoli titulu, práva či zdání práva. Jeho otec nikdy nenosil jiné jméno než hrabě ze Solre, stal se roku 1688 rytířem řádu, jako padesátý devátý mezi šlechtici, bez nejmenších potíží. Jeho žena, rozená z Bournonvillu, sestřenice maršálky z Noailles, chodila velmi pilně ke dvoru, bez taburetky i bez nároků. Po smrti syna se vdova usadila v Paříži pod jménem princezna z Croï, nárokovala si právo sedět, aniž dokázala ukázat proč, a protože ho mít nemohla, nevkročila ke dvoru; od kardinála Fleuryho dostala pro své dva syny pluky přednostně před kýmkoli jiným, jednoho z nich oženila s dcerou vévody z Harcourtu a jistě si slibuje, že se intrikami, umíněností a drzostí stane skutečnou princeznou co do hodnosti, v zemi, kde stačí nárokovat a vytrvat, aby člověk uspěl – ovšem pod podmínkou, že je to proti všemu právu, řádu, spravedlnosti a rozumu.

Rothelin se v téže době s dispenzí oženil s dcerou své sestry, hraběnky z Clères.

Vévoda z Orléans poskytl dlouhou audienci prvnímu prezidentovi a deputaci parlamentu ohledně remonstrací proti ediktu o obnovení úřadů vrchního správce staveb a velmistra pošt pro vévodu d'Antin a pro Torcyho. Nic nebylo víc v králově moci než tyto milosti, nic nebylo vzdálenější utiskování lidu, nic méně neodporovalo dobrému pořádku a správě království, zkrátka nic méně nepodléhalo námitkám parlamentu; ale tento sbor, který od počátku vycítil regentovu slabost a obklopoval ho svými emisary, kteří, jak bylo vysvětleno, nacházeli v řemesle, jež provozovali, svůj prospěch, dokázal jeho slabost obrátit ve strach, upírat mu všechno s úspěchem a nevynechat žádnou příležitost využít jeho povolnosti k tomu, aby nad jeho autoritu postavil autoritu sboru. Bylo zřejmé, že v této věci, která se nikoho nedotýkala ani nikoho nezraňovala, nemohli mít jiný cíl než tento a učinit se tak obávanými regentem i všemi.

Brzy nato, nespokojeni s tím, že mu uchvacovali moc, odvážili se přít se s ním, vnukem Francie a regentem království, o přednost a nad tímto slabým a bojácným knížetem zvítězit. Tito pánové, které jsem jmenoval jinde, o nichž si myslel, že jsou mu zcela oddáni, a jejichž důvtip a rady obdivoval, ale kteří si s ním přes všechen jeho důvtip, bystrost a nedůvěru pohrávali a neustále ho zaprodávali parlamentu, mu nasadili do hlavy, že by bylo velmi slušné a lidu velmi milé, kdyby se zúčastnil procesí z Notre-Dame o svátku Nanebevzetí, zavedeného slibem Ludvíka XIII.[11], jehož se účastní parlament a ostatní korporace. Tento kníže neměl rád ani procesí, ani ceremonie; bylo zapotřebí velkého vlivu na jeho mysl, aby ho přiměli promarnit celé odpoledne nudou tohoto procesí. Svolil, oznámil to a povolal celou svou do-

11. **Vysvětlivka:** Slibem z 10. února 1638 zasvětil Ludvík XIII. sebe i Francii Panně Marii a nařídil každoroční procesí o svátku Nanebevzetí (15. srpna); v Paříži vycházelo z katedrály Notre-Dame.

mácnost, aby ho tam slavnostně doprovázela; ale dva dny před Nanebevzetím byl nemálo překvapen, když mu první prezident přišel prohlásit, že pokládá za projev své úcty, když se doslechl, že se zamýšlí zúčastnit procesí z Notre-Dame, upozornit ho, že parlament, bude-li tam ve sboru, mu nemůže dát přednost a že nejvíc, co může učinit na projev úcty, je vzít si pravou stranu a ponechat mu levou. Dodal, že jejich registry uvádějí, že pan Gaston, syn Francie, strýc zesnulého krále, se jako generální místodržitel státu za nezletilosti zesnulého krále tohoto procesí zúčastnil a šel po levici parlamentu, který měl pravici. Tito pánové si nárokují, co se jim zlíbí, a jsouce pány svých registrů, zapisují do nich, co se jim hodí; proto mají i tajné, z nichž ve vhodnou dobu převádějí do veřejných, co uznají za vhodné. Sám návrh mít přednost před vnukem Francie, regentem království, na veřejném procesí a myslet si, že se z úcty velmi ponižují, když se spokojí s tím, že si před ním vezmou pravici, zbavuje veškerých úvah. Jsou to titíž, kteří se odvážili dlouho hlasovat na *lits de justice* před pairy, pak před syny Francie, nakonec mezi královnou, tehdejší regentkou, a jejím synem králem Ludvíkem XIV., a kteří se tak sporně přeli a tak hlasitě křičeli, když je roku 1664 Ludvík XIV. ve své radě soudně, výnosem, vrátil na jejich staré přirozené místo, hlasovat po pairech a korunních hodnostářích.

Parlament je, jak jsme viděli při sporu o čepici, pouhý soudní dvůr, který má poddaným krále vydávat spravedlnost podle práva, zvyklostí a nařízení králů, a to jejich jménem, a jehož úředníci patří titulem svých úřadů tak plně ke třetímu stavu, že kdyby se mezi nimi našel rodový šlechtic zvolený poslancem do generálních stavů, jeho šlechtictví by mu nebylo nic platné, ale jeho úřad by převážil a zařadil by ho do komory třetího stavu, k jehož stavu by patřil. Parlament je tedy součástí třetího stavu, a je tudíž mnohem menší než jeho celek. Odvážil by se parlament za zasedání generálních stavů pomyslit, ne snad na to, že by měl přednost, ale že by šel po levici a v téže řadě s třetím stavem? A odvážil by se tentýž třetí stav – řeknu víc: stav šlechtický, tak odlišený od třetího stavu na generálních stavech – upírat přednost na jakémkoli místě, při jakékoli ceremonii či příležitosti vnukovi Francie, regentovi království? Tato tak přirozená posloupnost bije do očí, a nemyslím ani, že by tři stavy království, kdyby byly shromážděny, dělaly takové potíže vnukovi Francie, který by ani nebyl regentem, natož když jím je. Namítne-li parlament, že velká slavnostní schvalování zákonů se nyní dějí v jeho shromáždění, ukázali jsme, jak k tomu došlo a že ještě dnes je nepříslušné, nejsou-li k němu povoláni a přítomni pairové. Ale aniž bychom se uchylovali k zřejmosti práva a drželi-li se pouhé skutečnosti, *Cérémonial français*, vytištěný už před dlouhou dobou[12], uvádí: „1. že Jindřich II., po něm královna, pak mnozí princové, baroni, rytíři řádu, šlechtici a dámy [šli] všichni s hořící svící v procesí; pak šli ti z parlamentního dvora, oblečení do svých mortierů

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** První vydání *Cérémonial de France* Théodora Godefroye vyšlo roku 1619 (Paříž, ve čtvrtce). Denis Godefroy, Théodorův syn, vydal roku 1649 nové vydání tohoto díla (Paříž, 2 svazky ve folio). Z tohoto druhého vydání jsou vzaty Saint-Simonovy citace.

a šarlatových rouch; vedle nich páni z účetní komory atd.“ (*Cérémonial français*, sv. II, s. 951.)

2. Při procesí za dobytí Calais od Svaté kaple k Notre-Dame v neděli 26. ledna 1557[13] (s. 955):

„... Potom šli (preláti, kardinálové atd.)... král, maje po svých bocích prince de Condé, prince krve, a vévodu z Nevers, pair Francie; královna za řečeným pánem; za ní skotská královna a Mesdames, dcery řečeného pána, vévodkyně, hraběnky atd., uprostřed ulice[14]; po pravici řečený parlamentní dvůr; po levici, níže než prezidenti a někteří staří radové (to jest ne naproti nim), účetní komora.“

3. Při procesí na usmíření svatokrádeže, konaném do Sainte-Geneviève 27. prosince 1563 (s. 956):

„... Brzy nato tam dorazili (do Svaté kaple, kde se shromažďovalo) král, královna; Monseigneur, bratr krále; Madame, sestra krále, a jejich průvod (tři kardinálové, pět biskupů); princové dauphin z Auvergne a z La Roche-sur-Yon (princové krve); vévodové z Guise, z Nemours, z Aumale, markýz z Elbeufu, princezna z La Roche-sur-Yon, vévodkyně z Guise, mnoho dalších rytířů řádu, pánů, dam a slečen...[15], arcibiskup ze Sens nesoucí svatou hostii pod baldachýnem, jehož tyče vpředu nesli vévodové z Nemours a z Aumale a markýz z Elbeufu, vzadu princ dauphin z Auvergne a vévoda z Guise. Za králem a královnou a jejich průvodem šel řečený dvůr (parlamentní), po pravici; prévôt, konšelé a úředníci města po levici atd.“

4. Při procesí do Sainte-Geneviève konaném v neděli 10. září 1570, jehož se chtěl král zúčastnit se všemi a kde nebyl ani on, ani královna (s. 960 a 961):

---

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Calais bylo dobyto 8. ledna 1557 (1558). Procesí se tedy nemohlo konat 2. ledna, jak uvádějí starší vydání Saint-Simona.

14. **Vysvětlivka:** Králem je Jindřich II.; princem de Condé Ludvík I. Bourbonský (1530–1569), pozdější vůdce hugenotů, který byl po bitvě u Jarnacu (13. března 1569) zastřelen, když se už vzdal; vévodou z Nevers François de Clèves. Královnou je Kateřina Medicejská (1519–1589), manželka Jindřicha II., matka mimo jiné Františka II., Karla IX., Jindřicha III., Alžběty (španělské královny), Claude (lotrinské vévodkyně) a Markéty (navarrské královny), zemřelá v Blois na zánět pohrudnice. Skotskou královnou je Marie Stuartovna (1542–1587), tehdy snoubenka dauphina Františka (II.); jejími manžely byli František II., Henry Stuart, lord Darnley, a James Hepburn, hrabě z Bothwellu, syn Jakub VI. Skotský (I. Anglický). Po útěku do Anglie (1568) ji Alžběta I. držela ve vězení a roku 1587 ji pro účast na spiknutí proti svému životu dala na hradě Fotheringhay stít sekerou. Mesdames jsou dcery Jindřicha II.

15. **Vysvětlivka:** Králem je zde Karel IX., královnou královna matka Kateřina Medicejská (Karel IX. se oženil až roku 1570); „Monseigneur, bratr krále“ je pozdější Jindřich III., „Madame, sestra krále“ Markéta z Valois. Princ dauphin z Auvergne je François de Bourbon, syn vévody z Montpensier.

„... Relikviáře (a jejich doprovod). Bezprostředně za nimi šli řečený biskup (pařížský) a opat (od Sainte-Geneviève), páni vévoda z Montpensier, princ-dauphin (jeho syn), vévoda z Uzès, maršál z Vieuville[16], hrabata z Retz a z Chavigny atd. a mnoho pánů a šlechticů. Potom šli soudní zřízenci, písař a čtyři notáři; de Thou, první prezident, prezidenti Baillet, Séguier, Prevost a Hennequin s mortiery na hlavách (a celý parlament), držící jednu ze stran, pravou, atd. (O zasedacím pořádku v kostele, kde nebyla účetní komora ani jiný dvůr kromě města a univerzity, ani o procesí neříká nic než tato slova: Mše sloužená v Sainte-Geneviève (pařížským biskupem), přičemž opat od Sainte-Geneviève seděl v křesle dole pod řadou prezidentů a měl první místo... Protože po skončení mše se výše řečení z Montpensier, princové, vévodové, hrabata a rytíři řádu i s parlamentním dvorem rozešli, každý kam chtěl."

5. Při procesí do Saint-Denis na navrácení svatých ostatků na jejich místa, odkud byly na počátku nepokojů sneseny, konaném ve čtvrtek 8. března 1571 (s. 964):

„Napřed šli mniši od Saint-Denis... Monseigneur vévoda z Anjou nesoucí korunu, král, páni z Aumale a z Nevers, následovaní mnoha dalšími pány. Podle tohoto prohlášení králově vůle (o přednosti města před mincovním dvorem) šlo město za účetní komorou, po dvou, po levé straně, kdežto parlamentní a berní dvůr držely pravou."

Opsal jsem jen místa, která se věci týkají, tečkami jsem označil, co k ní nic nepřispívá, aniž bych to opisoval, a do závorek jsem dal několik slov, která v *Cérémonialu* nejsou, abych spojil nebo vysvětlil, co v něm stojí. Vidíme tu tedy pět procesí, u nichž jsou uvedeny dny a roky, příležitosti, které je vyvolaly, a místa, kde se konala. Nic není jasnější než znění prvního. Vidíme v něm za králem a královnou *mnohé prince, barony, rytíře řádu, šlechtice a dámy nesoucí v procesí hořící svíci; pak šli ti z parlamentního dvora, oblečení do svých mortierů a šarlatových rouch*. Toto *pak šli* zcela jasně rozhoduje, že parlament měl před sebou všechny ty pány a dámy a že šli v řadě a slavnostně, protože nesli svíce. Pokud jde o výraz *šlechtic*, nesmí se chápat ve smyslu prostých šlechticů, jak se dnes obvykle chápe. Tehdy nebyl markýzem, hrabětem či baronem každý, kdo chtěl, a šlechtic tehdy znamenal pány stejně vznešené, a často zastávající vyšší úřady, než byli markýzi a hrabata, a často jejich bratry, strýce, synovce a syny. Tento starý zvyk nazývat takové pány jménem šlechticů se dosud udržel v Řádu Svatého Ducha, kde se tak nazývají všichni rytíři, kteří nejsou princové ani vévodové; a říká se tam jít nebo sedět nebo být přijat mezi šlechtici, což je pozůstatek někdejšího úzu.

Druhé je vysvětleno špatně. Vidíme v něm jen prince de Condé a vévodu z Nevers po stranách krále. Jeden je tam uveden jako princ krve, druhý jako pair Francie. Ani

16. **Ediční poznámka:** Roku 1570 žádný maršál toho jména nebyl; míněn je zřejmě maršál z Vieilleville, François de Scépeaux (1509–1571), maršál Francie od roku 1562.

jeden, ani druhý nezastával žádný úřad; šli tedy takto jen jeden z titulu rodu, druhý z titulu hodnosti. Nebyli však jediní, kdo krále doprovázel, a o nikom jiném není řečeno ani slovo. U princezen, vévodkyň atd. je uvedeno, že šly uprostřed ulice, mezi parlamentem po pravici a účetní komorou po levici. Měly tedy střed, a tudíž nejlepší místo, protože není pochyb, že kdo jde při ceremonii uprostřed mezi dvěma jinými, má přednost jak před tím, kdo je po jeho pravici, tak před tím, kdo je po jeho levici. Ze znění tedy není pochyb, že princ de Condé a vévoda z Nevers, jdoucí po boku krále bez nutné úřední funkce, měli přednost před parlamentem a že dámy, které šly mezi touto korporací a účetní komorou, měly přednost před oběma. Ačkoli ze znění nic nevyplývá o ostatních pánech králova průvodu, toto postavení dam nedovoluje si představit, že by měli nižší.

Třetí se vyjadřuje jen souhrnně. *Za řečeným králem a královnou a jejich průvodem šel řečený parlamentní dvůr.* Je přinejmenším jasné, že tento průvod šel před ním; a že kdyby před ním mohl jít jen sám král, měl by za sebou svého kapitána tělesné gardy a nanejvýš svého velkého komořího nebo v jeho nepřítomnosti prvního šlechtice komory konajícího službu v tom roce, a nikoho jiného před parlamentem.

Čtvrté je zcela rozhodující. Král a královna nebyli přítomni; tudíž žádný průvod ani nikdo, o kom by se dalo říci, že šel mezi nimi a parlamentem z titulu úřadu při jejich osobě nebo jako doprovod, ačkoli doprovod žádným takovým důvodem není. Hle, co uvádí *Cérémonial*: *Bezprostředně za nimi šli řečený biskup a opat. Páni vévoda z Montpensier, princ-dauphin, vévoda z Uzès, maršál z Vieuville, hrabata z Retz a z Chavigny* atd. *a mnoho pánů a šlechticů; potom šli soudní zřízenci, písař a čtyři notáři; de Thou, první prezident, prezidenti Baillet, Séguier, Prevost a Hennequin s mortiery na hlavách* (*a celý parlament* atd.). Komentář je tu zbytečný; vše je jasné, doslovné, přesné, zřetelné: šlechta jde napřed; parlament za ní, a bez nejmenších potíží.

Páté konečně dokazuje tutéž věc neméně zřejmě než předchozí, navzdory závorce týkající se přednosti města před mincovním dvorem, kterou tu pro větší jasnost jen vypouštím: *král, páni z Aumale a z Nevers, následovaní mnoha dalšími pány*. Je tedy jasné, že celá tato šlechta šla před parlamentem, protože je nutně uvedena napřed, dříve než se mluví o korporacích, a že spor města s mincovním dvorem způsobuje, že *Cérémonial* hned přechází k pochodu města za účetní komorou, o němž říká, že mělo levou stranu a parlament pravou.

Pravda o faktické přednosti šlechty před parlamentem při těchto procesích bije tak do očí, že by bylo marněním času se u ní déle zdržovat. Právo i skutečnost jsou jisté. Skočit odtud k přednosti před vnukem Francie, regentem království, při zcela obdobné ceremonii – na to je třeba mít pevné nohy. To je druhý díl toho, že hlasovali před královnou regentkou, matkou Ludvíka XIV., na *lit de justice*, když předtím přelezli pairy, prince krve a syny Francie. Tito pánové jsou obrazem spravedlnosti. Obrazy nesené či vedené v procesí jdou před králem; ještě jedno pohnutí ramenem

a budou si nárokovat přednost před ním, tak jako si nárokují držet váhy mezi ním a jeho poddanými, uzdou své autority krotit jeho autoritu a tvrdit, že králova autorita nemá síly a nemá nacházet poslušnost jinak než tou, kterou jí propůjčují jejich registrace, které udělují či odpírají podle své vůle. Mohl bych připojit další poznámky o procesích a také o *Te Deum*; ale tady není místo pojednávat výslovně o přednostech, o právu a o zneužitích; této látky jsem se dotkl jen z nutnosti vyprávění, které se zde musí zastavit v těchto mezích.

Nebudu zastírat, že ať bylo mé rozhořčení nad nárokem, který nelze dost příkře označit, jakkoli veliké, trochu jsem se pod vousy smál, když jsem viděl, jak dobře regentovi oplácí parlament, jemuž tak podivně obětoval pairy i své nejslavnostněji dané a opakované slovo a závazek, který vůči nim přijal na plném zasedání parlamentu den po králově smrti, jak jsem na svém místě vyprávěl. Tento sbor, nespokojený s tím, že dával na odiv svou autoritu a že mu překážel v nejlhostejnějších věcech, aby ho postrašil svou mocí, která existovala jen díky slabosti a povolnosti regenta, kterou dobře poznali, mu chtěl předvést svou převahu nad ním až i v hodnosti.

Vévoda z Orléans, očarovaný Noaillesem, Effiatem, Canillakem, ba i tím troubou Besonsem, sténal pod tíhou těchto přehmatů všeho druhu, vyjednával s parlamentem prostřednictvím těchto nevěrných přátel, jako by jednal s cizí mocností, ve všem povoloval a po svém napodoboval žalostné počínání Ludvíka Dobrotivého, Jindřicha III. a Karla I. Anglického, jejichž portréty jsem mu tak často navrhoval mít stále před očima, aby přemýšlel o jejich neštěstích, o tom, co je k nim přivedlo, a vyvaroval se tak zhoubného napodobení. V krátkých chvílích netrpělivosti se stěží dokázal zdržet, aby mi neřekl nějaké slovo o tom, co ji vyvolávalo, ale tak, jako když hrnec vře a přetéká, ne jako člověk, který se radí. Už několik měsíců jsem s ním o tom nikdy nezačínal jako první, podle rozhodnutí, které jsem, jak jsme viděli, učinil, a když mi o tom utrousil nějaké slovo, vyklouzl jsem obecnými, mlhavými a krátkými frázemi a náhle změnil téma. Jaké pro to byly mé důvody, jsme viděli. Když jsem viděl, že se k tomu blíží zdálky, abych se mohl včas odklonit, nikdy jsem neopomněl udělat to nějakým nesouvisejícím obratem v řeči, který přerušil, co jsem viděl, že mi chce říci, a nebylo mi líto udělat to dost hrubě, aby si všiml, že už nechci mluvit ani slyšet mluvit o parlamentu ani o ničem, co by se mohlo jakkoli týkat tohoto sboru. Při této příležitosti jsem si počínal ještě úsečněji. Zmínil se mi o procesí jakoby mimochodem a já mlčel, abych se nepustil do žádné řeči, která by mohla vést k podrobnostem o hodnosti a ceremoniálu; vycítil to a dál nepokračoval. Potom se neudržel, aby mi neřekl, že nepůjde, a aniž se mi odvážil vysvětlit ten podivuhodný nárok, který se mezitím díky prvnímu prezidentovi a jeho přátelům stal veřejně známým, dodal, že s parlamentem je nějaká potíž a že to raději nechá být. Trochu zlomyslně jsem se usmál a odpověděl mu, že to bude o to méně nudy a únavy. Znali jsme se oba už mnoho let. Vycítil můj úsměv a lhostejnost mé odpovědi; zčervenal a začal mluvit o něčem jiném, čehož jsem se dychtivě chopil. Nebyl jsem s ním proto o nic hůř a později jsem

dobře viděl, že cítil, jak se ke mně v otázce parlamentu provinil a jak nespravedlivá byla jeho nedůvěra; ale tehdy ještě nebyl volný. Ustoupil tedy parlamentu tím, že se procesí nezúčastnil, poté co prohlásil, že půjde, a dal všechno připravit, aby se ho zúčastnil s veškerou okázalostí regenta, vnuka Francie.

Podivné je, že nic nezkoumal a uvěřil prvnímu prezidentovi na jeho velmi nespolehlivé slovo. Příklad Gastona, pravdivý či nepravdivý, na něj zapůsobil; ani si ho neověřil; a navíc Gastonova chyba neměla být oprávněním pro jeho vlastní. Gaston byl nejslabší ze všech lidí: k parlamentu se choval s krajní podlézavostí, a parlament si za nezletilosti Ludvíka XIV., o níž je řeč, dovolil všechno. Gaston, vedený jednou abbé z La Rivière, jindy koadjutorem, jednou proti panu Princi, jindy pro něho[17], a pozvedající prapor proti kardinálu Mazarinovi, chtěl být pánem a myslel si, že jím může být jen prostřednictvím parlamentu, který nabyl převahy až do té míry, že vedl válku proti králi a vyhnal ho v noci z Paříže. Tento příklad byl tedy příkladem jen nestvůrných přehmatů sboru, který se, aby všechno ovládl, vrhl do vzpoury a otevřené rebelie: pěkné poučení pro krále a pro regenty!

Osm nebo deset dní poté dal vévoda z Orléans mladému prezidentovi z Maisons penzi 6 000 livrů s tím, že ji jeho matka bude pobírat po celý život, ačkoli oba byli velmi bohatí. Vévoda z Noailles a Canillac, který byl zastáncem tohoto domu, vymohli tuto tak špatně umístěnou milost a tento vrchol slabosti, tak blízký slabosti při procesí, pro lidi, jejichž dům byl místem schůzek parlamentních klik a nepřátel regentství. Tento kníže, aby uspokojil všechny, dal zároveň, a zaplatil, buď on, nebo král, pěkný dragounský pluk Rionovi, s čímž byla vévodkyně z Berry velmi spokojena.

Aby věc byla úplná, dosáhli tito pánové toho, že tato penze daná Maisonsovi nebyla ta, kterou měl jeho otec, protože ta by pro něj byla méně vlastní a osobní a mohl by být snad nějaký stín potíží s tím, aby ji jeho matka pobírala po celý život. Tato otcova penze patřila k těm, kterým se říkalo pontoiské, a byla zároveň dána prezidentovi d'Aligre, aby se tím lépe zavděčilo parlamentu, který s regentem tak pěkně zacházel co do jeho autority i hodnosti, a to právě v okamžiku, kdy mu s takovým hlukem zabránil zúčastnit se tohoto procesí, kde mu tak otevřeně prohlásili, že parlament bude mít před ním přednost. Hle, co byly tyto takzvané pontoiské penze. Za nepokojů v době nezletilosti Ludvíka XIV., kdy parlament začínal naslouchat svazkům, které potom vyvolaly občanské války, se v králově radě usoudilo, že se těmto nebezpečným rejdům učiní přítrž, když se parlament vzdálí z Paříže, a byl přeložen do Pontoise. Uposlechl jen velmi malý počet úředníků tohoto sboru, ostatní zůstali v Paříži a brzy tam odhodili masku. Předáci těch, kdo uposlechli a strhli jiné do Pontoise, kde je udrželi ve věrnosti a ve výkonu jejich úřadů, jakožto parlament tam za-

17. **Vysvětlivka:** Koadjutorem je Jean-François Paul de Gondi (1613–1679), koadjutor pařížského arcibiskupa, pozdější kardinál de Retz; abbé z La Rivière je Gastonův oblíbenec a rádce Louis Barbier; „pan Princ" je zde Velký Condé (Ludvík II. Bourbonský).

sedající, za to dostali odměnu, každý penzi 6 000 livrů. Od té doby se tyto penze vyplácejí dál a jsou známy pod jménem pontoiské penze. Král je, když se uprázdní, dává komu chce z prezidentů parlamentu (*à mortier*). Myslelo se, že toto trvání milostí učiní jedny vděčnými a druhé poddajnými nadějí. Kolik je lidí, kteří přicházejí o ruce a nohy a ruinují se v králově službě a nedostanou nic nebo jen velmi málo; ale nenosí talár ani límec!

Kapitola druhá

Bitva u Slankamenu, v níž princ Evžen zvítězil nad Turky. — Jezuité opět pod zákazem. — Hrabě z Évreux vstupuje neobvyklým způsobem do válečné rady. — Coigny, který není zadobře s regentem, se bije s vévodou z Mortemartu; odmítnut ve válečné radě, chce všeho zanechat. — Usmiřuji ho. — Vstupuje do válečné rady. — Nikdy na to nezapomene. — Princové krve podávají králi žádost proti jménu, hodnosti a poctám princů krve a proti způsobilosti nastoupit na trůn, které zesnulý král udělil svým levobočkům. — Pairové podávají králi žádost, aby levobočci byli omezeni na hodnost, pocty a služebné stáří svých pairií mezi ostatními pairy. — Výroční zádušní obřad za krále v Saint-Denis. — Vévoda z Berwicku zaopatřuje svého nejstaršího syna ve Španělsku; ten se tam žení se sestrou vévody z Veraguy a přijímá jméno vévoda z Lirie. — Valentinois znovu registrováno parlamentem, který si při registraci nového ediktu o mimořádné soudní komoře vyhrazuje remonstrance a podruhé odmítá oba úřady, pro stavby a pro pošty. — Povaha vévody z Brancasu. — Povaha jeho syna a jeho snachy. — Přejí si nové listiny na vévodství-pairii, které by registroval pařížský parlament. — Stav jejich hodnosti. — Brancas, oklamaný Canillacem, na něhož se obrátil, se mu mstí vtipy a uchyluje se ke mně. — Podmínka, kterou mi Villars plně zaručuje svou věrou a svým slovem a na jejímž základě se zavazuji mu posloužit. — S námahou se mi to podaří. — Dlouho poté mi hanebně nedostojí slovu a těží z toho. — Parlament konečně registruje edikt o zřízení úřadů vrchního správce staveb a velmistra pošt. — Princové krve a levobočci se neúčastní přijetí vévody z Villars. — Smrt abbého z Brancasu. — Smrt princezny z Chimay. — Abbé z Pomponne kancléřem řádu po Torcyho rezignaci. — Připlutí bohatě naložených galeon. — Lafitauova cesta; kdo byl tento jezuita. — Smrt Chamarandova jediného syna a hraběte z Beuvronu. — Smrt paní z Lussanu a abbého Serviena. — Smrt paní z Manneville. — Smrt d'Angennese. — Smrt vévodkyně z Olonne. — Vévoda z Chartres, nemocný neštovicemi, způsobí mým přičiněním vévodovi z Noailles nepříjemnost. — Te Deum *zpívané kdekoli a kýmkoli. — Smrt maršála z Montrevelu ze strachu z převržené solničky. — Smrt prince z Fürstenbergu. — Smrt prince z Robecque. — Pluk valonské gardy dán markýzovi z Risbourgu. — Vévodkyně z Alby se provdává za vévodu ze Solferina.*

Válka mezi oběma říšemi byla konečně vyhlášena. Obě armády se počátkem srpna ocitly velmi blízko sebe. Princ Evžen, který velel císařské, vyslal 4. srpna hraběte Pálffyho s hrabětem Brennerem a se dvěma tisíci jezdci, aby Turky vyzvěděli. Turci vyslali podobný oddíl, který na ně narazil. Srážka byla prudká. Brenner byl zajat a velkovezír mu hned po jeho přivedení nelidsky dal useknout hlavu před svým stanem, kde ji ještě nazítří, 5. srpna, našli i s tělem vedle. Téhož dne se obě armády daly proti sobě

do pohybu. Bitva trvala sedm hodin a bojovalo se v ní s velkou zarputilostí. Nakonec byli Turci poraženi a obráceni na útěk; ztratili téměř třicet tisíc mužů, všechno dělostřelectvo, stany i zavazadla. Vítězství prince Evžena bylo úplné a stálo ho jen čtyři nebo pět tisíc mužů. Bitva byla svedena nedaleko Slankamenu,[1] kde kdysi jednu vyhrál princ Ludvík Bádenský.[2]

Válka o konstituci nebyla ze strany útočníků, totiž těch, kdo ji chtěli dát přijmout na jejich slovo, o nic méně vášnivá ani vedená o nic poctivěji, než bylo zacházení velkovezíra s velmi vznešeným válečným zajatcem, o němž jsme právě slyšeli. Jezuité dál intrikovali, psali a mluvili prudčeji než kdy dřív, takže kardinál z Noailles, který ponechal pravomoci malému počtu z nich, když je odňal většině, ztratil s nimi veškerou trpělivost a zakázal je všem bez výjimky, kromě otců Gaillarda, kterého jeho řád strhl s sebou proti jeho vůli, de La Rue, Lignièrese a du Trévoux, zpovědníků anglické královny, Madame a vévody z Orléans. Ten poslední tuto milost příliš nepotřeboval, vzhledem k tomu, jaké využití pro ni měl. Lignières se později stal zpovědníkem krále, ovšem bez listu obročí a bez vlivu; de La Rue, který býval zpovědníkem paní Dauphine, zpovídal už jen několik vznešených osob, jimž, a jen pro ně, to kardinál z Noailles laskavě neodepřel.

Hrabě z Évreux,[3] generální plukovník jízdy, umíral touhou využít této povolné doby, aby znovu nabyl pravomoci svého úřadu, kterou jeho strýc hrabě z Auvergne nikdy neměl, a on také ne. Do jízdy se nijak nevměšoval; všechno se dělo ve válečné radě, kde tento obor spravovali páni z Lévis a Joffreville. Odejmout válečné radě tuto část bylo nemožné; vstoupit do ní — a kdo by mu tam ustoupil? Tato nesnáz ho dlouho držela v nečinnosti. Nakonec se mu zdálo, že touha zmocnit se pravomoci nad jízdou, a tím dojít ještě dál, zasluhuje nějakou oběť, ovšem vždy tak, aby si zachoval kousek své drahocenné chiméry. Požádal regenta o poslední stálé místo ve válečné radě, ať by do ní vstoupil kdokoli, o to, aby neměl ani titul, ani plat člena této rady, a aby v ní byl pověřen jen oborem jízdy místo těch, kdo ho měli, s podmínkou, že bude všechno přednášet radě a ve věcech jízdy si bude vůči radě počínat stejně jako oni. Cítil, že tak nabude znalosti jízdy, vlivu na ni a vážnosti, která by výkonem stále rostla, a že při této podřízené držbě ve válečné radě by mu jen stěží nepřipadla pravomoc celá a nezávislá, kdyby rada zanikla a forma vlády se změnila, jak se obojí

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato bitva se obvykle označuje jako bitva u Petrovaradína. Vyhrál ji princ Evžen 5. srpna 1716. Roku 1691, jak připomíná Saint-Simon, dosáhl u Slankamenu (Slavonie) vítězství nad Turky princ Ludvík Bádenský.

2. **Vysvětlivka:** Ludvík Vilém, markrabě Bádenský (1655–1707), císařský polní maršál, přezdívaný „Turecký Ludvík"; u Slankamenu porazil Turky 19. srpna 1691. Zemřel 4. ledna 1707 v Rastattu na následky zranění, které utrpěl roku 1704 v bitvě u Schellenbergu.

3. **Vysvětlivka:** Henri-Louis de La Tour d'Auvergne, hrabě z Évreux (1679–1753), mladší syn vévody z Bouillonu, generální plukovník jízdy po svém strýci hraběti z Auvergne; jako příslušník rodu La Tour si osoboval postavení cizího knížete.

skutečně stalo; a tímto posledním stálým místem, bez titulu i platu člena rady, doufal odstranit všechny obtíže, spojit to místo se svým úřadem a uchránit svou knížecí hodnost. Tento záměr mu vyšel; regent s ním souhlasil a hrabě z Évreux tak vstoupil do válečné rady a setrval v ní na tomto základě, dokud rada trvala.

Coigny,[4] generální plukovník dragounů, který měl daleko k důvodům, jež tak dlouho sváděly v hraběti z Évreux vnitřní boj o válečnou radu, se o vstup do ní pokoušel, jak jen mohl, od chvíle, kdy byla zřízena. Byl generálporučíkem s dlouhou službou. Nestála tomu v cestě žádná překážka jakéhokoli druhu. U regenta byl však špatně zapsán, a v tom měl větší smůlu než ti, kdo si to zasloužili nejvíc. Za králova života se díky honům dost hluboko vetřel do přízně hraběte z Toulouse; potom jezdil na všechny jeho pobyty v Rambouillet. Spor princů krve s levobočky vyvolal řeči. Vévoda z Mortemartu,[5] nepříliš zajedno sám se sebou, mluvil v Coignyho přítomnosti velmi ostře proti levobočkům. Coigny, který cítil, že je do toho zatahován a míněn hrabě z Toulouse stejně jako vévoda du Maine, chtěl vévodovi z Mortemartu dát najevo, že se takové řeči nehodí k jeho blízkému příbuzenství s nimi. To bylo špatně přijato, pohádali se a, zkrátka řečeno, utkali se v souboji. Nevím, kdo zvítězil; ale vévoda nic neutrpěl, kdežto Coigny si odnesl velmi viditelnou jizvu na tváři, která mu zůstala celý život a o které nerad slyší mluvit. Věc byla kvůli své příčině velmi pečlivě ututlána a Coigny se nějakou dobu neukazoval, aby se mohl zahojit. To vše přesvědčilo regenta, a později ho v tom utvrdilo, že Coigny je zcela oddán levobočkům, a vévodovi du Maine stejně jako hraběti z Toulouse. Opakovaná odmítnutí přiměla Coignyho k rozhodnutí prodat úřad, který tvořil celou jeho existenci a všechny jeho naděje, jež viděl rozplynuté; začal o něm vyjednávat. Jeho přátelé, kteří viděli, že tím padne do studny, uzavření obchodu zdržovali, nejvíc jeho žena, která měla mnoho soudnosti, rozumu a skromnosti, žila velmi uzavřeně a celý život byla velmi ctnostná, ačkoli bývala krásná, a vždy pevně zbožná. Vstup hraběte z Évreux do válečné rady ho připravil o poslední trpělivost. Chtěl obchod dokončit a odejít navždy do Normandie, kde měl mnoho statků. Tentokrát ho nikdo nedokázal zadržet. Byl to člověk v zoufalství, který se viděl u regenta nenávratně ztracen, aniž dokázal uhodnout proč.

V této krajnosti nevím kdo poradil jeho ženě, aby za mnou přišla. Nikdy jsem ji neviděl, ani paní ze Saint-Simon; Coigny a já jsme nikdy nevedli stejný život; vůbec jsem ho neznal a téměř nikdy jsem ho nepotkával. Paní z Coigny byla sestrou du Bordage, s nímž jsme se také nikdy nestýkali; jejich matka byla z rodu Goyon-Matignon, z jiné větve než Matignonové, dcera markýze z La Moussaye a jedné se-

4. **Vysvětlivka:** François de Franquetot, hrabě z Coigny (1670–1759), generálporučík, od roku 1704 generální plukovník dragounů; později maršál Francie (1734) a vévoda.

5. **Vysvětlivka:** Louis de Rochechouart, vévoda z Mortemartu (nar. 1681), vnuk vévody z Vivonne, bratra paní z Montespan; levobočci Ludvíka XIV. a paní z Montespan byli tedy bratranci jeho otce — odtud Coignyho narážka na „blízké příbuzenství". K souboji s Coignym došlo kvůli vévodovým výrokům proti levobočkům, jak líčí text.

stry pana z Turenne, takže byla sestřenicí z druhého kolena paní ze Saint-Simon — obě byly vnučkami oněch dvou sester. Jednoho rána ke mně přišla zcela otevřeně a úplně sama, dovolávala se příbuzenství, prosila o pomoc a bez okolků mi vylíčila zoufalství svého manžela i své vlastní, že ho vidí odhodlaného podřezat si hrdlo, aniž by ho od toho cokoli mohlo zdržet, jestliže se mu nepodaří vstoupit do válečné rady a rozehřát led, kterým se k němu stavěl vévoda z Orléans a o kterém nevěděl, čím by si ho kdy zasloužil. Její upřímnost, její důvěra a její situace mě dojaly. Věděl jsem, odkud zlo pochází; ale protože mě to nezajímalo ani v dobrém, ani ve zlém, nevěnoval jsem tomu nijakou pozornost. Dohodl jsem se s ní, že především je třeba zastavit prodej úřadu a pak mi dát čas, abych udělal, co budu moci. Požádal jsem ji, aby mi poslala manžela, a propustil jsem ji zcela utěšenou nadějí na nějaké východisko, aniž jsem se ovšem za cokoli zaručil. Hned nazítří jsem viděl přicházet Coignyho v zoufalství, které přede mnou neskrýval, v zoufalství člověka, který vidí ztracenou veškerou práci svého života pro sebe i pro svou rodinu a který se jde zaživa pohřbít. Řekl jsem mu, co jsem mohl, abych ho trochu vzpamatoval; přitom jsem ho dost dlouho nenápadně vodil v řeči, abych zjistil, jak to s ním je ve vztahu k panu du Maine, a shledal jsem, že tam vůbec nic není. Řekl jsem mu, že zatím za nic neručím, protože nevím — což byla pravda —, jak dalece sahá odpor vévody z Orléans vůči němu; že ho žádám o čtrnáct dní, abych se mohl otočit a zkusit jednat o jeho věci s Jeho Královskou Výsostí; že mu slibuji udělat vše, co bude v mých silách, abych ho s ním usmířil a dostal do válečné rady, ale pod jednou podmínkou, bez níž se jím nemohu zabývat: že mi dá čestné slovo, že po těch čtrnáct dní odloží prodej svého úřadu, a potom že uvidíme, a že vstoupí-li do válečné rady, obchod zruší a úřadu se nezbaví. Slíbil mi to. Požádal jsem ho, aby se neobtěžoval znovu ke mně chodit ani se nijak jinak nepřičiňoval a aby po těch čtrnáct dní čekal, až o mně uslyší. Propustil jsem ho poněkud uklidněného.

Tolik času jsem nepotřeboval. Promluvil jsem s regentem; vyvedl jsem ho z omylu o spojení s panem du Maine; zahanbil jsem ho, že si vylévá nemilost na drobotině, zatímco zahrnuje přízní tolik velkých provinilců vůči sobě, z nichž dělá jen nevděčníky, a že uvrhá do zoufalství generálporučíka s dlouhou službou, vynikajícího ve svém řemesle a váženého ve společnosti, kterého by si jistě získal, kdyby ho nevylučoval z výsady, k níž ho opravňoval jeho úřad i zcela čerstvý příklad hraběte z Évreux. Dosáhl jsem tedy všeho, co jsem si předsevzal, během prvních osmi dnů z těch čtrnácti, o které jsem žádal. Poslal jsem Coignyho poprosit, aby se u mě zastavil. Přišel okamžitě. Řekl jsem mu, co jsem udělal; že předsudky padly; že to v běžném styku pozná; že mám svolení mu říct, že vstup do válečné rady je mu povolen; že může na mé slovo jít regentovi poděkovat, ale bez jakýchkoli dalších řečí, protože když nedošlo k ničemu výslovnému, není co ospravedlňovat ani vysvětlovat. Těžko vidět člověka šťastnějšího, než byl on. Řekl mi, že jsem ho převedl ze smrti do života. Šel do Palais-Royal, kde byl dobře přijat, a o dva dny později vstoupil do válečné rady,

kde dostal na starost dragouny. Jeho žena mi přišla poděkovat odpoledne. Musím jim přiznat, že na to nikdy, v žádné době, nezapomněli a že se ke mně dodnes chovají se vší možnou pozorností, ohleduplností a přátelstvím, a to tím nejzjevnějším, bez jakýchkoli ohledů, které přinesly změny dob a věcí a které tolik jiných změnily. Je pravda, že to, co jsem tehdy udělal, ho postavilo znovu na nohy, zachovalo mu úřad a krok za krokem dovedlo jeho i jeho syna k postavení, jehož dosáhli a které možná ještě není u konce; ale jejich vděčnost proto není méně chvályhodná a vzácná.

Konečně spor princů krve s levobočky, dlouho doutnající, rozjitřený a odkládaný, propukl žádostí, kterou podepsali pan Vévoda, pan hrabě z Charolais[6] a pan princ de Conti proti panu du Maine a panu hraběti z Toulouse, adresovanou králi, kterou pan Vévoda 22. srpna předal vévodovi z Orléans a kterou 29. téhož měsíce vévoda z Orléans po odpoledním zasedání regentské rady předal vévodovi du Maine k vyjádření. Davisard, generální advokát u toulouského parlamentu, jemu velmi oddaný, byl ten, kdo na ni odpověděl a kdo vypracoval všechny další spisy, které oba bratři v průběhu tohoto slavného procesu předložili nebo zveřejnili; jejich zajímavá sbírka je v rukou všech, stejně jako druhá sbírka všeho, co v něm předložili nebo zveřejnili princové krve. Nebudu proto zatěžovat tyto Paměti důvody jedněch ani druhých, lze-li ovšem u levobočků nazývat důvody nespočetné uzurpace, jedna obludnější než druhá, které převracejí řád království a všechny zákony božské i lidské. Ani průběh tohoto procesu nebudu sledovat jinak než v důležitých událostech a zbytečných a nudných podrobností se vzdám. Omezím se přitom na kroky, kterým se vévodové v této příležitosti nemohli vyhnout, a na podíl, jaký jsem na nich snad měl.

Když princové krve napadli levobočky v uzurpaci jejich postavení princů krve a práva nástupnictví na trůn, pairové se nutně dostali do situace, kdy museli týmž levobočkům upírat uzurpaci přednosti před sebou. Usnesli se, že podají svou žádost ve stejnou dobu, kdy princové krve podají svou. Nenechal jsem to, jak jsme viděli, utajeno před panem du Maine ani před vévodkyní z Orléans už za vlády zesnulého krále i potom; šlo tedy už jen o to, uskutečnit to. Sešli jsme se; usnesli jsme se na ní; sepsali jsme ji; všichni podepsali kromě pěti nebo šesti nepřítomných, vévody z Rohanu, vždy ve všem podivného, a d'Antina, který nás požádal, abychom ho omluvili z účasti na těchto shromážděních. Poslední schůze sloužila jen k podpisu a k tomu, abychom okamžitě vyslali čtyři pairy, aby ji donesli regentovi. Pověřeni tím byli páni z Laonu, ze Sully, z La Force a z Villeroy. Já jsem tvrdošíjně odmítl být mezi nimi, z ohledu na vévodkyni z Orléans. Ve chvíli, kdy jsme vycházeli od pana z Laonu, u něhož jsme se v nepřítomnosti pana z Remeše shromáždili, šli čtyři deputovaní předat regentovi naši žádost ke králi, a zároveň jsem šel já k vévodkyni z Orléans. Řekl jsem jí, že nechci, aby se od vévody z Orléans, a tím méně od veřejnosti, dozvěděla o kroku, který činíme právě v tu chvíli, kdy s ní mluvím; že ji prosím, aby si vzpomněla, že jsme

6. **Vysvětlivka:** Charles de Bourbon, hrabě z Charolais (1700–1760), mladší bratr pana Vévody.

s ním čekali až do krajnosti; aby nezapomínala, co jsem jí o tom řekl za života krále a po jeho smrti víckrát opakoval, a také panu vévodovi du Maine, dokonce i paní du Maine, jedinkrát, kdy jsem ji viděl, když mě k ní pan du Maine zavedl do ulice Sainte-Avoye, do vypůjčeného domu prvního prezidenta, kde bydleli po králově návratu z Vincennes do Paříže, a později ještě hraběti z Toulouse. Vévodkyně z Orléans se mi zdála udivená, přesto můj projev přijala dobře, přiznala, že si velmi dobře pamatuje všechno, čeho jsem se dovolával, a protože se proti nám v mé přítomnosti neodvážila příliš rozhořčit, pustila se do princů krve. Nebyl jsem tam proto, abych jí odporoval, a tím méně abych schvaloval její výlev; zvolil jsem mlčení. Když se vypovídala, přece jsme jako obvykle hovořili o jiných věcech; přišla k ní návštěva a já toho využil, abych odešel.

Deputovaní u vévody z Orléans nám oznámili, že je přijal velmi dobře. Už nevím, kdo z nás se ujal toho, aby o tom, co jsme právě udělali, podal zprávu panu Vévodovi, který se zdál velmi potěšen. Levobočkům jsme v té věci neprokázali žádnou zdvořilost; ale protože mě moje hodnost nutně usazovala ve všech radách vedle hraběte z Toulouse, s nímž jsem tam i u vévodkyně z Orléans, kde jsem se s ním často setkával, jednal velmi volně, prokázal jsem mu při vstupu do první rady osobní zdvořilost, kterou přijal slušně. Vévodovi du Maine jsem žádnou neprokázal; přesto mě pozdravil velmi zdvořile jako obvykle a já jeho, aniž jsme se k sobě přiblížili. S vévodou z Orléans jsem mluvil důrazně, jak o princích krve, tak o pairech proti levobočkům. Připomněl jsem mu[7] všechno, co mi sám říkal za zesnulého krále o jejich různých apoteózách, jak je zesnulý král postupně zbožšťoval, a nedovolil jsem mu zapomenout na ohavnosti, které proti němu vymýšlel a ustavičně šířil a obnovoval vévoda du Maine, do nichž zatáhl paní z Maintenon a skrze ni o nich přesvědčil krále a kohokoli jen mohl u dvora, v Paříži, v provinciích, a dokonce i v cizích zemích. Dobrotivost, abych neřekl nedbalost a necitelnost vévody z Orléans, byla neotřesitelná; nemohl však popřít, že jsme měli pravdu, když jsme svou žádost podali a předložili ji jemu. Princové krve nám velmi tleskali; levobočkové o tom neřekli ani slovo. Vévodkyně du Maine se nedokázala ovládnout jako oni, ale přece se neodvážila zajít dál než ke stížnostem, které by u jiné byly prudké, u ní však byly umírněné. Nechali jsme ji mluvit, aniž bychom jí v té věci prokázali sebemenší zdvořilost. Pravdou je, že po tom, co se stalo, jsme panu ani paní du Maine žádnou nedlužili.

Překvapilo mě, jak se v této záležitosti zachoval maršál z Villeroy, při vší jeho okázalé oddanosti zesnulému králi, který ho postavil k svému nástupci jen kvůli levobočkům, a při všech jeho svazcích s vévodou du Maine. Byl jedním z nejhorlivějších zastánců této žádosti a v celém dalším průběhu v tom neochaboval. Nebudu zastírat, že mě možná přivedla ke spáchání simonie. Někteří z nás se báli podepsat žádost proti levobočkům, a Rochebonne, biskup-hrabě z Noyonu, víc než kdokoli jiný. Při-

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Rappelai* (připomněl jsem).

znal se mi k tomu a zašel až tak daleko, že mi řekl, že ji nepodepíše. Byl chudý, mladý, rád utrácel; vzal jsem ho za tuto slabou stránku. Slíbil jsem mu, že udělám nemožné, aby dostal bohaté opatství, jestliže ji podepíše. Zápasil sám se sebou; nakonec podepsal, ale na toto slovo. Dovedl mě pak upomenout; dostál jsem mu. Dostal opatství Saint-Riquier, které jsem z regenta vyrval v potu tváře. Říkal mi, že by se mu vysmáli, kdyby dal tak tučné sousto člověku, jako je pan z Noyonu. Dobře jsem se střežil svěřit mu naši dohodu; ale vložil jsem do toho všechen svůj vliv a nikdy jsem neměl tolik práce. Odměnou mi bylo uspokojení, že jsem dostál závazku, a radost pana z Noyonu, který se neodvažoval doufat v tak bohaté opatství, a navíc ve všech ohledech tak dobře se mu hodící.

Dne 1. září se konal obvyklý výroční zádušní obřad za zesnulého krále, ovšem v malé a krátké podobě. Úklony konali jen heroldi. Smutek vedli vévoda z Orléans, pan Vévoda a pan hrabě z Charolais; vévoda du Maine, jeho dva synové a hrabě z Toulouse byli přítomni, a téměř nikdo jiný. Soudní sbory tam byly. V Saint-Denis bylo všechno hotovo za necelé dvě hodiny.

Vévoda z Berwicku, u něhož jsme v příslušné době vylíčili zřízení vévodství-pairie s tak zvláštními klauzulemi, vzhledem k jeho naději, že bude znovu dosazen do svého postavení v Anglii a že jím obdaří svého nejstaršího syna hraběte z Tynemouthu,[8] jediného syna z prvního manželství, konečně poznal, že na této straně už nelze nic doufat. Rozhodl se ho zabezpečit ve Španělsku, postoupit mu svou grandezu podle neobvyklého privilegia, které mu španělský král udělil, když ho učinil grandem, jak bylo tehdy poznamenáno, a usadit ho navždy ve Španělsku, kde se stal šlechticem komory, přijal jméno vévoda z Lirie a ujal se držby statků, které španělský král daroval jeho otci ve Valencijském království a které mu otec postoupil; a oženil ho s jedinou sestrou vévody z Veraguy[9], který byl velmi bohatý, bez dětí a bez úmyslu se oženit.

Viděli jsme v příslušné době závazek, který král přijal a veřejně vyhlásil, že Matignonovu jedinému synovi udělí nové zřízení Valentinois jako vévodství-pairie, ožení-li se s nejstarší dcerou pana z Monaka, který neměl syny, dále zvláštní klauzule, jichž se při tom dosáhlo, a co vedlo k milosti, která neměla obdoby. Krátká doba, kterou král potom ještě žil, nedovolila oběma rodinám věc dovršit kvůli všem úpravám majetkových zájmů, které bylo nutno provést; ale protože milost byla veřejná, jakmile byly obě rodiny schopny sňatek uzavřít, byly v prosinci 1715 vyhotoveny zřizovací listiny. Nový vévoda se odebral do Monaka oženit, a když se vrátil, zastihl prince krve a levobočky v půtce o přecházení parketu, které si osobovali ti druzí, takže vévoda z Orléans, aby předešel osobním nepříjemnostem, odložil registraci Valentinois, u níž

8. **Vysvětlivka:** James Francis FitzJames (1696–1738), syn vévody z Berwicku z prvního manželství; ve Španělsku vévoda z Lirie a Xériky, po otci 2. vévoda z Berwicku.

9. **Vysvětlivka:** Catalina Ventura Colón de Portugal, pozdější 9. vévodkyně z Veraguy; sňatek byl uzavřen 31. prosince 1716.

byli jedni i druzí odhodláni být přítomni. Spor se rozrostl, jak bylo právě vylíčeno, o žádost princů krve, aby byli levobočci zbaveni ještě mnoha jiných věcí; nebylo tedy už ani pomyšlení na to, že by se dostavili do parlamentu, a pan z Valentinois svou věc dokončil; ostatní pairové však byli přítomni. Při tomto zasedání došlo ke dvěma událostem: první byla registrace nového ediktu o mimořádné soudní komoře; parlament však, který tvrdil, že ho neprozkoumal, si vyhradil, že se k němu vyjádří remonstrancemi. Druhou bylo opětovné odmítnutí ediktu o zřízení úřadů vrchního správce staveb a vrchního správce pošt. Vévoda z Noailles se tu ujal role řečníka, aby se zalíbil regentovi a předvedl veřejně svou krásnou výmluvnost. Neuspěla a odporujících hlasů bylo víc než při prvním odmítnutí.

Uskutečnění této milosti, do té doby různě odkládané z rozličných důvodů, které se samotné milosti netýkaly, už dávno vzbudilo touhy. Vévoda z Brancasu,[10] jakkoli byl lehkomyslný, jim podlehl, a jeho syn, stejně málo solidní jako on, také. Otec byl člověk lehký, bez zloby, bez dobroty, bez náklonnosti i bez nenávisti, bez soustavnosti a bez jiného cíle než ulovit peníze, pokud to šlo bez velké námahy, rychle je utratit a bavit se. Pro toho, kdo s ním nemusel mít co dělat a kdo na ničem s ním neměl podíl, byl milý, zábavný, vtipný, kratochvilný, plný duchaplných nápadů, s okouzlující, někdy bláznivou obrazotvorností, která si nic neodpírala, mluvil dobře a spatra, přirozeně a často s nenapodobitelnou naivitou. Posuzoval spravedlivě sám sebe, aby měl plnou volnost posuzovat stejně ostatní, ale bez ctižádosti a bez žárlivosti. Přehnaná a ohavná prostopášnost ho oddělila od téměř všech slušných lidí, a ačkoli se čas od času z rozmaru vracel do velkého světa, kde ho většina vždy dobře přijímala, temnota jeho choutek ho z něho brzy zase odvedla do temnoty jeho nerozumu, kde zůstával celá léta, aniž se znovu ukázal. Ačkoli nepořádek jeho života nebyl téhož druhu jako u vévody z Orléans, tento princ ho měl odjakživa rád, a když se stal pánem, nadále ho připouštěl a chtěl mít u svých večeří a ve svém důvěrném okruhu. Brancas ho přesto nešetřil o nic víc než ostatní. Říkal o něm, že vládne a vede záležitosti jako uličník; a když na něj jednou nějaký člověk z provincie nadmíru naléhal, aby mu vymohl nevím co, a jak to takoví lidé nikdy neopomenou, říkal mu, že se ví, že u něj zmůže všechno, odpověděl mu netrpělivě: „Nuže, pane, je to pravda, a když to víte, nebudu to popírat, vévoda z Orléans mě zahrnuje dobrotou a chce všechno, oč ho požádám; ale neštěstí je v tom, že má u regenta tak málo vlivu, ale tak málo, tak málo, že byste se divil, že je to k pláči a že se touto cestou nedá ničeho dosáhnout.“ To první bylo dost pravdivé, a řekl to samotnému vévodovi z Orléans. Princ se dozvěděl i to druhé, co také nebylo úplně mylné, a srdečně se zasmál obojímu. Brancas sám o sobě regentovi říkal, že neumí zachovat tajemství; aby se dobře vyhnul cokoli mu svěřovat; že nemá ani smysl pro záležitosti, že by ho nudily, že se

10. **Vysvětlivka:** Louis de Brancas (1663–1739), vévoda z Villars-Brancas; jeho syn Louis-Antoine de Brancas, „vévoda z Villars“, nemá nic společného s maršálem z Villars.

chce jen bavit a obveselovat. To vévodovi z Orléans umožňovalo cítit se s ním volně a nemohl se ho nabažit ve svých temných hodinách a při svých večeřích. Říkal tam o sobě i o druhých všechno, co mu přišlo na mysl, s velkou dávkou tohoto druhu vtipu a volnosti; a jeho výroky se pak roznášely skrze ostatní spolustolovníky, kteří se jimi bavili na účet toho, koho se týkaly.

Jinde jsme viděli, jak a s kým oženil svého nejstaršího syna, či spíše jak ho prodal za peníze, které si za svůj souhlas a za to, že se vzdá svého vévodství, vymohl. Viděli jsme také, že ten sňatek sjednali pan a paní du Maine a v jakém postavení byla u nich slečna z Moras. Když se díky nim stala vévodkyní z Villars, trávili ona i její manžel svůj život v Sceaux a všude v doprovodu paní du Maine jako její nejpoddajnější služebníci, až do samého konce králova života. Vévoda z Villars sloužil málo a s malou pověstí. Nadmíru miloval hru, parádu, ačkoli se k ní hodil málo, šperky a tretky, velmi dobré jídlo, ještě víc peníze, kterých měl málo a které utratil, jakmile nějaké měl, a nad to všechno hanebnou prostopášnost, kterou skrýval ještě méně než jeho otec; po otci neměl nic z ducha ani z půvabu, méně se však ztrácel ve tmě a byl velmi líný.

On a jeho žena, bez vzájemné úcty, kterou ostatně mít nemohli, spolu žili velmi dobře v úplné a vzájemné volnosti, které ona ze své strany užívala se stejně malými ohledy jako manžel ze své, a jemu to bylo zcela vhod a dokonce o tom někdy lhostejně mluvil před lidmi, dokonce i s ní samou, a oba bez sebemenších rozpaků. Ona však byla zlá, obratná, podlézavá, hrabivá jako každá spodina jejího druhu, ctižádostivá, k tomu úskočná, prohnaná, s velkým nadáním pro intriky, ale ještě nepříjemnější než její manžel; a oba nízcí, poddajní, plazící se, ochotní pro své cíle udělat cokoli, a nic jim nebylo svaté, aby jich dosáhli, bez náklonnosti, bez vděčnosti, bez studu a bez cudnosti, s vlídným, zdvořilým a vstřícným zevnějškem a se zvyky, vystupováním, znalostmi a mluvou velkého světa. Na samém konci králova života ucítili mrtvolu a pochopili, že věci mezi vévodou z Orléans a vévodou du Maine ani mezi princi krve a levobočky neproběhnou ani hladce, ani příjemně. Začali tedy nenápadně intrikovat, aby byli dobře přijati u pana Vévody a paní Vévodkyně; a když si tím byli jisti, udělali jako krysy, které zdaleka cítí blížící se zřícení domu a včas ho opouštějí, aby si hledaly útočiště v jiném. Právě to udělaly i tyto krysy o dvou nohách, aniž by od pana či paní du Maine utrpěly sebemenší nelibost, a také bez sebemenšího ohledu na ně. Princové, a ještě častěji princezny, se bez odporu baví tím, čím pohrdají; zvyk a nízká horlivost zalíbit se jim k tomu často přidají i blahovůli; na tom vévoda z Villars u paní Vévodkyně a v jejím okolí zapracoval a stal se jedním ze stálých hostů domu, jako jím býval v domě pana a paní du Maine, kteří o nich už nikdy neslyšeli.

Často znesváření s otcem a vůči němu povolnější z týchž důvodů, které je přiměly přejít z jednoho tábora do druhého, se s ním smířili a vzali si do hlavy, že se vymaní z trapného postavení, které je ze všeho vylučovalo, a to novým zřízením vévodství-pairie registrovaným u pařížského parlamentu. Syn a jeho žena, příliš opovrhovaní, než aby v tom něco zmohli, se snažili uvést do pohybu otce. Ten necítil dost vážný

vliv, aby se do toho pustil bez pomoci. Tatáž podivná choutka ho už dávno spojila s Canillacem; a Palais-Royal, kde se za zesnulého krále dost často vídali, je velmi obvykle sváděl dohromady i jinde. Brancas se tedy na něj obrátil a důvěrně s ním promluvil. Spojoval je spíš zvyk než přátelství; úctu jeden k druhému mít nemohli, příliš dobře se znali. Canillac měl tytéž záměry pro jiného, kterého měl opravdu rád, ale o němž ještě není čas mluvit; Brancasovy záměry ho proto rozladily, jeho otevřenost a pomoc, o kterou ho žádal, ho uváděly do rozpaků, a rozhodl se ho vodit za nos a klamat, aby nezkřížil záměry, které měl pro jiného. Snacha mezitím, než se dočká Canillacových dobrých služeb, nespala; dokázala vlákat do svých sítí d'Aguesseaua, generálního prokurátora, o němž dobře tušila, že bude požádán o dobrozdání, a jsouc si ho jistá, naléhala na tchána, který zase trápil Canillaca. Než půjdeme dál, je třeba vysvětlit podstatu věci.

Ludvík XIII. povýšil v září 1627 panství Villars na prosté vévodství ve prospěch Georgese de Brancas, který listiny dal v červenci následujícího roku registrovat u parlamentu v Aix. Byl mladším bratrem admirála z Villars, který roku 1594 vyjednal s Jindřichem IV. vydání Rouenu a části Normandie za admirálský úřad, jejž měl druhý maršál z Bironu, a ještě za jiných podmínek, a který byl následujícího roku chladnokrevně zabit u Doullens v Pikardii, kde byl Španěly poražen a zajat. Nebyl ženatý. Georges, jeho bratr, byl generálním místodržitelem Normandie a guvernérem Le Havru. Měl za ženu sestru prvního maršála z Estrées a roku 1652[11] získal od Ludvíka XIII. listiny o povýšení vévodství Villars na pairii; zemřel u sebe v Provenci v lednu 1657 ve věku osmdesáti devíti let, aniž dal své listiny o pairii kdekoli registrovat. Louis-François, jeho nejstarší syn, je měsíc po otcově smrti dal registrovat u parlamentu v Aix. Byl to malý hrbáč, který se málokdy ukázal, zahrabal se ve své provincii a zemřel roku 1679; byl bratrem hraběte z Brancasu, rytíře cti královny matky, tak proslulého svou podivnou roztržitostí, který zemřel roku 1681 ve věku šedesáti tří let a který z manželství s dcerou Garniera, pokladníka příležitostných příjmů, zanechal jen princeznu z Harcourtu a vévodkyni z Brancasu, kterou provdal za nejstaršího syna svého bratra a dcery Girarda, pána z Villetaneuse, generálního prokurátora pařížské účetní komory. To je ta tak nešťastná vévodkyně z Brancasu, o jejímž podivném odloučení od manžela, vévody z Brancasu, o němž je zde řeč, jsme vyprávěli v příslušné době, a která se, aby měla z čeho žít, stala dvorní dámou Madame, jak zde bylo také v příslušné době řečeno. Těmito zřízeními byla hodnost vévody jistá a dědičná, její stáří však velmi sporné, protože registrace proběhla jen u parlamentu v Aix, a hodnost paira z téhož důvodu nulitní, neznámá pairům i soudu pairů. Bylo to tedy velmi kulhavé vévodství a pairie jen v představách, vévoda, jemuž žádný jiný vévoda nedával přednost, a tudíž vyloučený ze všech obřadů. Právě z tohoto trapného postavení

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Rok 1652 uvádí Saint-Simonův rukopis, jde však zjevně o omyl, protože Ludvík XIII. zemřel roku 1643. Podle Moreriho slovníku jsou patentní listy, které potvrdily zřízení z roku 1627, datovány červencem 1651, tedy do vlády Ludvíka XIV.

a vyloučení chtěli otec a syn, a ještě víc než oni snacha, vyváznout novými listinami o zřízení vévodství-pairie, registrovanými u pařížského parlamentu.

Canillac nereagoval na naléhání, s nímž se Brancas dovolával jeho služby: kromě tajného důvodu, který Canillaca zdržoval, byl jeho svazek s Brancasem jen zvykem. Jeden z nich potřeboval kadidlo, podřízenost a ustavičný obdiv ke svému doktrinářskému, politickému, satirickému, závistivému a mravokárnému žvanění a ke své zvláštní morálce. Tomu se Brancasova živost a volnost nedokázala podvolit. Nakonec zpozoroval, že ho Canillac vodí bez úmyslu mu posloužit. Dopálený na něj se už nezdržel posměšků a bavil jimi večer vévodu z Orléans a jeho společnost. Jednou tam v jeho přítomnosti řekl o Canillacově doktrinářském žvanění, že trpí ustavičným výtokem morálky, jako ženy někdy trpí krvotokem; a společnost se dala do smíchu, i vévoda z Orléans. Canillac ve vzteku mu vytkl povrchnost jeho ducha, jeho neschopnost k záležitostem i k mlčenlivosti a že je zkrátka jen tlachal. „To je pravda," odpověděl Brancas se smíchem, „ale rozdíl mezi mnou a tebou je v tom, že já jsem aspoň veselý tlachal, kdežto ty jsi tlachal zasmušilý; ať rozhodne společnost." Tu vévoda z Orléans i všichni, kdo s ním byli, vyprskli smíchy, a Canillac zuřil tak, že mu zuřivost šlehala z očí a zalepila mu ústa. Také to vévodovi z Brancasu nikdy neodpustil; ten ho každý den trápil a dával mu nové rány. To vše však jeho věci nepomohlo: musel synovi a snaše, kteří na něj neustále naléhali, přiznat, jak to s Canillacem vypadá, a obrátit se jinam. Pomysleli na mne jako na toho, koho se nejvíc obávali a od koho zároveň nejvíc doufali, kdyby mě mohli získat, protože bych je neoklamal, protože jsem to, co jsem byl ochoten podniknout, dotahoval do konce, a pro váhu, kterou by mi v jejich věci dodal známý odpor, s nímž jsem se stavěl k rozmnožování počtu pairů. Vévoda a vévodkyně z Villars si vždy udržovali dobré vztahy s vévodkyní z Brancasu. Ta byla odjakživa nejdůvěrnější přítelkyní maršálky z Chamilly, která k ctnosti, ve všech obdobích jejího života neobvyklé, připojovala všechny nejlaskavější vlastnosti ducha, srdce a nejspolehlivějšího a nejpříjemnějšího společenského styku a která byla už dlouho důvěrnou přítelkyní paní ze Saint-Simon, a tedy i mou, a velmi často nás navštěvovala; to byla cesta, kterou zvolili.

Vévodkyně z Brancasu patřila skrze maršálku také k našim přítelkyním, ne však natolik, aby s námi o tom mluvila; snachu jsme vůbec neznali, či spíše jen natolik, abychom s ní neměli žádný styk, a s otcem ani se synem jsem takřka nikdy nemluvil. Maršálka se ujala toho, že s námi promluví, a učinila tak úspěšně. Uvážil jsem, že pan z Brancasu není méně vévodou proto, že je jím podivným způsobem; že stáří jeho hodnosti by mohlo působit nesnáze; že je lepší se ho zbavit novými listinami a novou hodností vévody a paira, která by ho vrátila do přirozeného a obecného pořádku, než nechat trvat nároky a věčné vyloučení ze všech obřadů. Svolil jsem tedy, že na tom budu pracovat za této podmínky, o níž jsem se však chtěl dobře ujistit u toho, koho se týkala. Byl to syn, protože otec, když se vzdal vévodství, už nebyl způsobilý k pairii, jak se to stalo maršálovi z Tallard. Domluvili jsme si tedy den u maršálky z Chamilly,

kde se sešli vévoda a vévodkyně z Villars s paní ze Saint-Simon a se mnou. Tam proběhlo vysvětlení a jasná a přesná dohoda. Villars souhlasil, že vše, po čem touží, je stát se vévodou a pairem na základě nových listin registrovaných u pařížského parlamentu, jednak aby se uťal kořen jakémukoli nároku na stáří hodnosti, jednak proto, že pařížský parlament nezná registrace zřízení těchto hodností u jiných parlamentů, ale jen svoje vlastní. Že z tohoto titulu zaujme místo za všemi pairy v parlamentu, a navíc za všemi vévody při všech obřadech a aktech, zvláště v Řádu Svatého Ducha, kdyby se to na něj dostalo, a že nikdy v žádném aktu, obřadu ani jakékoli příležitosti nezaujme ani si nebude nárokovat jiné místo mezi vévody než to, které odpovídá datu nové hodnosti podle zmíněných nových listin a jeho přijetí v pařížském parlamentu. To jsem dobře a jasně vyslovil já, zopakovala maršálka z Chamilly, stejně tak vyslovil Villars, zřetelně a správně to schválil a odsouhlasil a dal mi na to svůj slib a výslovné čestné slovo a znovu mi je opakoval, takže jsem se styděl udělat mu tu urážku a žádat to od něho písemně. A to je ta hloupost slušných, přímých a pravdomluvných lidí vůči těm, kdo jsou čímkoli jiným, a od nichž si neumějí představit slavnostní hanebnost. Měl jsem pak dost času toho litovat.

Co mi zabránilo mluvit o písemném závazku, bylo to, že mě požádal, abych tyto podmínky vysvětlil vévodovi z Orléans; že mi dal slovo, že je on a jeho otec v mé přítomnosti sami tomuto princi stvrdí, a že souhlasí, aby se slib a slovo, které mi dávají, že je dodrží, staly veřejnými. Čestný člověk se snadno dá oklamat tím, kdo žádnou čest nemá a kdo si s ní zahrává. Když jsem přijal tato slova, myslel jsem už jen na to, abych dostál závazku, který mi uložila. Vyložil jsem regentovi, že se sluší pomoci na vodu lidem, kteří uvázli tak zvláštním způsobem, jejichž otce měl rád a jejichž matka, dvorní dáma Madame, si zasluhovala jeho ohled a jeho milosti, a vymanit je z nároků a věčného vyloučení milostí sice velmi velkou, která však neměnila jejich vnější postavení a nikoho neurážela. Byl jsem překvapen odporem, na který jsem u regenta narazil. Bavily ho šprýmy vévody z Brancasu a jeho nápady, ale v hloubi jím pohrdal; ještě méně si vážil jeho syna a snachy, s nimiž možná nikdy nemluvil, a ctnost a zbožnost vévodkyně z Brancasu pokládal za velmi málo; cítil, jak je to vzhledem k osobě směšné, takže jsem měl všechny myslitelné potíže, než jsem toho silou dosáhl. Vysvětlil jsem mu podmínku, bez níž by vévoda z Orléans nikdy neudělil věc tak silně odporující jeho smýšlení a jeho vkusu. Otec i syn s ní v jeho přítomnosti nejen souhlasili, ale sami o ni požádali. Byla zveřejněna zároveň s milostí, jakmile jsem jí dosáhl; oni ji výslovně uznali nad to, co plynulo už z práva samého, protože nové listiny, nesoucí nové zřízení vévodství i pairie, rušily a anulovaly ty staré, a nová hodnost, kterou způsobila jejich registrace a přijetí vévody z Villars, stanovila nové hodnosti nového vévody a paira jejich datum, jak v parlamentu, tak ve všech jiných aktech, shromážděních a státních, dvorních i veřejných obřadech. Ačkoli hanebné následky této služby, této milosti a slibu a slova tak slavnostně daných a opakovaných, regentovi jimi samými přednesených a s jejich souhlasem zveřejněných, přesahují dobu,

kterou jsem si pro tyto Paměti vytkl, nepominu příležitost zařadit je ve svém čase. Vévoda z Villars neztrácel čas se svou registrací a byl přijat 7. září, posledního dne zasedání parlamentu.

Téhož dne před jeho přijetím zašel Effiat časně ráno do Justičního paláce s rozkazním listem (*lettre de jussion*) v kapse kvůli registraci úřadů vrchního správce staveb a velmistra pošt. On a jeho přítel první prezident, který myslel jen na to, jak z regenta vytahovat peníze tím, že se bude stavět obtížným, ale nechtěl si ten zdroj vysušit, usoudili, že hra trvala dost dlouho na to, aby se ukázala autorita parlamentu ve věci, která se netýkala ani veřejnosti, ani nikoho zvlášť. Svolal tedy okamžitě všechny senáty a zvolil chvíli, kdy z vyšetřovacích senátů (*enquêtes*), nad nimiž měl menší moc a které proti tomuto ediktu velmi popudil, ještě dorazilo jen málo členů. Předložil edikt, přičemž urovnal údajné obtíže, vzbudil obavu vystavit se nelibosti rozkazních listů a zachoval vzácnou autoritu parlamentu ubohými modifikacemi ediktu, které na úřadech ani na jejich funkcích nic neměnily. Edikt tak prošel velkou většinou hlasů a spor o tuto věc byl konečně skončen. Vévoda z Orléans zabránil princům krve i levobočkům, aby se dostavili k registraci a k přijetí vévody z Villars, aby nedošlo ke střetu. Jeho strýc abbé z Brancasu, který měl velmi pomatenou hlavu, se zhruba v téže době vrhl do řeky. Převozníci ho vytáhli, ale zemřel za několik hodin.

Kardinál Ferrari, dominikán, kterého jeho ctnost a vzácná učenost vynesly k purpuru, jemuž byl ke cti, a který byl hojně využíván v nejdůležitějších záležitostech, zemřel v Římě.

Starší sestra pana z Nevers, která se provdala za prince z Chimay, španělského granda a rytíře Zlatého rouna, zemřela rovněž bezdětná v Paříži.

Torcy prodal za čtyři sta tisíc livrů svůj úřad kancléře řádu, s povolením nadále řád nosit, svému švagrovi abbému z Pomponne, který zároveň obdržel listinu „brevet de retenue“ na tři sta tisíc livrů na tento úřad.

Galeony připluly do Cádizu naložené třiceti miliony tolarů, nepočítaje plodiny a soukromé zboží (*pacotilles*). Byla to velká a příjemná zpráva, a obecně pro všechny obchodníky v Evropě. Příjezd jezuity Lafitaua v cestovním kočáře kardinála z La Trémoille vyvolal v jistých kruzích ještě větší rozruch. Tajnost a rychlost jeho cesty, tajuplná opatření, která tu okázale předváděl, a rychlost, s jakou se po šesti nebo sedmi dnech vrátil do Říma, vyvolaly mnoho dohadů. Další vývoj ukázal, že to byl jen podvodník, který se chtěl dělat důležitým a který jen mámil a klamal. Mnohem později mi kardinál z Rohanu vyprávěl, že ten chlapík vydržoval v jakémsi římském předměstí děvče, u něhož velmi dobře hostil své přátele, v době, kdy byl ten kardinál v Římě. Svým představeným se vysmíval, pokud jde o mravy, ale dvořil se jim kvůli jejich učení a jejich záměrům. Měl mnoho intrik, které z něj nakonec udělaly biskupa ze Sisteronu, kde nebyl o nic méně nestoudný ve všech ohledech. Kardinál z Rohanu se pak po tom všem nestyděl dát ho kázat postní kázání u dvora, ani on napsat sva-

zek těch nejhrubších a nejzjevnějších lží proti přesné a prosté pravdě o cestě abbého Chevaliera do Říma, kterou abbé sám sepsal.

Chamarande, o němž jsem se několikrát zmínil, ztratil jediného syna, který mu zbýval; a hrabě z Beuvronu zemřel ve stejné době velmi mladý, neženatý, krvácející až z pórů, na nemoc lékařům velmi málo známou. Odvezl do Španělska zpět Zlaté rouno svého strýce Sézanna a tam je sám obdržel, a maršál z Harcourtu mu byl zajistil úřad generálního místodržitele Normandie a guvernéra Starého paláce v Rouenu, které sám měl. Regent ponechal rozhodnutí o nich maršálovi z Harcourtu, který je dal jinému ze svých synů.

Paní z Lussanu, o níž jsem měl příležitost mluvit v příslušné době, zemřela velmi stará. Nedozvěděl jsem se, zda se stala méně podvodnou, falešnou a úlisně nestoudnou, než jak žila. Další krásná duše, která se velmi náhle odebrala před Boží tvář, byla duše abbého Serviena, syna vrchního správce financí a posledního ze všech Servienů, o němž jsem několikrát mluvil.

Paní z Manneville zemřela ve stejné době na rakovinu. Byla dcerou pana a paní z Montchevreuil, velkých přátel paní z Maintenon, a měla od krále penzi šest tisíc livrů.

Dámy a lidé z vybrané společnosti velmi litovali d'Angennese, který zemřel na neštovice. Zemřela na ně i vévodkyně z Olonne, protože se s nimi, ač umírala strachy, zavřela se svým manželem, který si to vzhledem k tomu, jak s ní žil, příliš nezasloužil. Byla Barbezieuxovou dcerou z prvního manželství, mladá, urostlá, milá, ctnostná a plná smyslu pro své povinnosti. Byla to velká škoda.

Využil jsem asi dvoutýdenních prázdnin regentské rady, abych se šel pobavit do La Ferté a na jiný venkov, když se u vévody z Chartres objevily neštovice. Velmi mě mrzelo přerušit tak krátkou přestávku, ale tolik na mě naléhali, že jsem přijel strávit jeden celý den v Paříži, abych navštívil vévodu a vévodkyni z Orléans. Šel jsem tedy do Palais-Royal den po svém příjezdu. Zastihl jsem vévodu z Orléans v jeho velkém apartmá; zdál se dojat mou cestou. Když jsem s ním mluvil o samotě, ohlásili mu vévodu z Noailles; chtěl jsem něco říct, vévoda z Orléans mě přerušil, aby mi řekl, že mu na tu dobu určil slyšení, a v tu chvíli vévoda z Noailles vstoupil a zůstal stát uvnitř u dveří. „Ó, co se toho týče, pane," odvětil jsem nahlas, aby Noailles nepřeslechl ani slovo, „urazím padesát mil, abych měl tu čest Vás vidět, zítra se vracím; byli jsme v nejlepším hovoru, stačí poslat pana z Noailles pryč, ten může počkat." Vévoda z Orléans i já jsme zůstali sedět, aniž bychom se pohnuli. Trochu rozpačitě dal vévodovi z Noailles znamení a ten okamžitě vyšel a zavřel za sebou dveře. Rozhovor se týkal téměř výhradně zahraničních věcí. Na pořadu byla jedna důležitá, týkající se jednání Francie s Anglií a Holandskem; při ní vstal a řekl mi: „Bojím se, že nás tam vedle uslyší" — dveře totiž byly na straně jeho pracovny —, „pojďme do tohoto kabinetu." Byli jsme v tom salonu do ulice Saint-Honoré; zavedl mě do kabinetu, který k němu přiléhal a vedl do téže ulice, a zavřel za mnou dveře. Ten kabinet jsem

neznal; byla to jedna z místností malého apartmá pro večeře. Rozhovor tam pokračoval skoro hodinu. Když jsme vyšli, zastihli jsme v salonu vévodu z Noailles a maršála z Huxelles vedle sebe a pět nebo šest velmožů, kteří se tam shromáždili, ale drželi se daleko od dveří kabinetu, z něhož jsme vycházeli. Rozloučil jsem se tam s vévodou z Orléans na zbytek prázdnin a odtud jsem šel k maršálovi z Huxelles, s nímž jsem zlomyslně mluvil do ucha o předmětu a obsahu rozhovoru, který jsem právě vedl, a on se mnou také, a díval jsem se přitom na vévodu z Noailles, který měnil barvy. Prokázal jsem a přijal zdvořilosti od všech přítomných a prošel jsem kolem vévody z Noailles bez pozdravu; on ustoupil a hluboce se mi uklonil.

Brzy po obědě jsem šel k vévodkyni z Orléans, která mě přijala velmi dobře. Vévoda z Orléans se mě ptal, zda ji nenavštívím, a dokonce dal najevo, že by si to přál; měl obavu, aby se na mě kvůli naší žádosti nezlobila. Vůbec se mi tak nejevila. Přicházela právě od vévody z Chartres. Oba moji synové měli neštovice předešlého roku a mladší byl dlouho v ohrožení života. Svěřil jsem je bratru du Soleil, jezuitovi, lékárníkovi koleje, velmi schopnému, a o lékaře jsem nestál. Osvědčilo se mi to tak dobře, že jsem vévodovi a vévodkyni z Orléans naléhavě radil, aby si počínali stejně, kdyby vévoda z Chartres dostal neštovice. Uvěřili mi a dopadlo to podle přání. Ten bratr du Soleil byl vynikající svými znalostmi, zkušeností i nekonečnou pozorností ke svým nemocným a byl zručný na všechny nemoci, s prostotou a mírností, pro niž ho lidé měli rádi; byl to také pokorný a velmi dobrý řeholník. Uzdravení pana Vévody, pana prince de Conti a vévody z Chartres z neštovic přineslo velmi nemístnou novotu. Jejich domácnosti dávaly ve svých farních kostelích v Paříži i jinde zpívat *Te Deum*, což se dosud nikdy nedělalo leda pro věci veřejné nebo pro uzdravení králů a královen, a to po velkém nebezpečí, a velmi zřídka jejich dětí; ale všechno šlo v plen, takže po tomto příkladu princů krve nebylo soukromníka, který by se o totéž nepokusil. Strpělo se to, a kdo chce, dává *Te Deum* zpívat dodnes, a kde chce.

Maršál z Montrevelu, jehož jméno se v dějinách sotva objeví, ten miláček hloupých žen, módy, vybrané společnosti, maršála z Villeroy a skoro i zesnulého krále, z něhož vytáhl přes sto tisíc livrů ročního důchodu v dobrodiních, jež dosud požíval, a který mohl být jmenován jen kvůli tomu, na čem měl nejmenší podíl — postava, díky níž skoro celý život žil na útraty žen, vznešený původ a skvělá statečnost,[12] a nad to, ať by to bylo cokoli —, zemřel jako podvodník vůči svým věřitelům, nemaje nic cenného kromě tří tisíc louisdorů, které se u něho našly, a spousty stříbrného nádobí a porcelánu. Měl slabůstky žen, které ho živily, a ničeho se nebál tolik jako převržené solničky. Chystal se odjet do Alsaska. Když obědval u Birona, pozdějšího vévody, paira a maršála Francie, převrhla se na něj solnička. Zbledl, udělalo se mu zle, prohlásil, že je mrtev; museli vstát od stolu a odvést ho

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato dosti nejasná věta znamená, že kromě vlastností, které byly právě vyjmenovány, neměl maršál z Montrevelu vůbec nic, ať by to bylo cokoli.

domů. Nedalo se mu navrátit to málo rozumu, které měl. Večer ho chytila horečka a zemřel o čtyři dny později a odnesl si jen lítost svých věřitelů. Se dvěma ženami, které si vzal, pořádně je vysál a žil s nimi velmi špatně, neměl děti. Zanechal tu poslední jako vdovu; byla rozená z Rabodanges, vdova po jednom Médavy-Grancey, veliteli eskadry, s nímž měla dvě dcery, paní z Flavacourtu a paní z Hautefeuille, o níž se hodně mluvilo.

Princ z Fürstenbergu,[13] který vždy nechával manželku a dcery v Paříži, zemřel v Německu. Už nesčetná léta se tam vrátil a už odtamtud nevyjel. Měl veškerou důvěru saského kurfiřta;[14] a když byl tento princ zvolen polským králem, zanechal ho jako místodržitele svého kurfiřtství se vší pravomocí, kterou si tam udržel po celý život. Byl velmi bohatý, ale v Německu dcery nedědí.

Princ z Robecque neužíval dlouho pluku valonské gardy, který dostal po nemilosti vévody z Havré. Zemřel dost náhle a dost mladý, bez dětí s dcerou hraběte ze Solre. Jeho bratr hrabě z Esterres zdědil jeho grandezu, přijal jeho titul a obdržel jeho Zlaté rouno. Sloužil ve Francii. Valonská garda byla dána markýzovi z Risbourgu.

Vévodkyně z Alby se v téže době provdala za abbého z Castiglione, kterého si odsud odvezla, když se vracela do Madridu. Mluvil jsem o nich už předem dost na to, abych se tu spokojil s tím, že papež mu povolil ponechat si značné penze, které měl z obročí, a že ho španělský král k tomuto sňatku učinil grandem první třídy a dal mu místo šlechtice své komory, z nichž už dlouho žádný nevykonával nijakou službu. Přijal jméno vévoda ze Solferina.

---

13. **Vysvětlivka:** Anton Egon z Fürstenbergu (1656–1716), od roku 1697 místodržitel Saského kurfiřtství za Augusta II.; jeho manželka byla rozená z Ligny.

14. **Vysvětlivka:** August II. Silný (1670–1733), saský kurfiřt od roku 1694 a polský král od roku 1697; v letech 1706–1709 musel přenechat polský trůn Stanislavu Leszczyńskému, dosazenému Karlem XII. Zemřel 1. února 1733 ve Varšavě; léta trpěl cukrovkou, kvůli níž mu už dříve museli amputovat prst na noze.

Kapitola třetí

Louville tajně vyslán do Španělska. — Jeho poslání, velmi důležité a velmi tajné. — Překvapivá neschopnost vévody z Noailles. — Krajní žárlivost maršála z Huxelles. — Alberoniho obavy a vnitřní pletichy ve Španělsku. — Drzost inkvizice vůči oběma bratrům Macanazovým. — Kardinál Acquaviva pověřen místo Molinese španělskými záležitostmi v Římě. — Strach, který mají Alberoni a Daubenton jeden z druhého, je spojuje. — Giudice vzdálen od prince asturského a z rady. — Popoli jmenován vychovatelem prince asturského; jeho zjev a jeho povaha. — Vzájemná nespokojenost mezi Španělskem a Anglií. — Alberoniho úskok, jak z ní vytěžit. — Angličané, znepokojení nevolí španělského krále nad jejich smlouvou s císařem, mu ji sdělují a zároveň i návrhy, které jim činí Francie, a svou odpověď. — Zlovolnost proti regentovi s cílem rozeštvat ho se španělským králem. — Stanhopova obratnost, jak se zbavit Monteleóna v Anglii a získat Alberoniho, který Angličanům všechno povolí. — Alberoni, získaný Stanhopovou poddajností, dává Angličanům volnou ruku k podpisu obranného spojenectví s nimi. — Nesnáze a rozličné obavy Bubba, sekretáře a jediného anglického ministra v Madridu. — Nárok Angličanů, pro obchod nesnesitelný, který jim Alberoni ani nepopírá. — Podlosti a horlivost vůči Angličanům. — Alberoniho strach z Parmanů, jimž brání přijet do Španělska. — Louville v Madridu; je odtud poslán zpět, aniž byl připuštěn. — Stojí to Španělsko Gibraltar. — Alberoniho lži o Louvillovi. — Regent a Alberoni zůstávají kvůli Louvillově cestě stále na sebe rozhořčeni.

Vyjednávání mezi Francií a Anglií nabíralo chvílemi vlídnější tvář. Obě si přály přitáhnout k němu Španělsko, každá z jiných důvodů. Regent toho dokázal využít, aby Španělsku vymohl skutečné navrácení Gibraltaru, na němž mu záleželo víc než na čemkoli na světě. Gibraltar byl anglickému králi přece jen na obtíž, když byl tak zadobře s barbareskními státy a na moři Španělsku tolik nadřazen. Vedle Port Mahónu mu Gibraltar svým užitkem a významem nevyvažoval náklady a výdaje, které ho stál.[1] Svolil tedy, že jej Španělsku vrátí za několik maličkostí, které nestojí za zmínku; jelikož se však nechtěl vystavit křiku strany, jež mu byla nepřátelská, požadoval naprosté tajemství a určitou formu. Kvůli tajemství chtěl, aby nic z toho nešlo přes Alberoniho ani přes žádného španělského či anglického ministra, nýbrž přímo od regenta ke španělskému králi, a to prostřednictvím důvěrníka, kterého regent sám vybere a který bude takového postavení, aby mohl být připuštěn k rozhovoru se španělským králem mezi čtyřma očima. Forma spočívala v tom, že tento regentův důvěr-

1. **Vysvětlivka:** Gibraltar dobylo roku 1704 anglo-nizozemské loďstvo a Menorku s přístavem Port Mahón obsadili Angličané roku 1708; utrechtský mír (1713) přiznal obě místa Velké Británii.

ník ponese jeho pověřovací list, dopis týkající se záležitosti smlouvy, to jest listinu s oněmi maličkostmi, jež anglický král požadoval, připravenou k podpisu, a výslovný rozkaz anglického krále, psaný a podepsaný jeho vlastní rukou, guvernérovi Gibraltaru, aby tuto pevnost předal španělskému králi v okamžiku, kdy mu bude rozkaz doručen, a odtáhl se svou posádkou atd. do Tangeru. K provedení měl španělský generál náhle vytáhnout ke Gibraltaru pod záminkou výpadů tamní posádky, a pod záminkou, že posílá guvernéra vyzvat ke kapitulaci, mu doručit rozkaz anglického krále, načež měl být vpuštěn a uveden v držení pevnosti. Zástěrka to byla chabá, ale to byla věc anglického krále.

Vévoda z Noailles byl tehdy ve velké přízni a chtěl dělat všechno. Člověk nesmí být ješitný. Nevěděl jsem o tom všem nic, leda z druhé ruky, a to od Louvilla, dříve než mi regent cokoli řekl; ten mi o tom promluvil teprve potom. Noailles, s nímž jediným se o volbě rozhodovalo — čímž byl maršál z Huxelles rozlícen —, se domníval, že dělá zázraky, když navrhl Louvilla, protože kdysi dlouho požíval veškeré důvěry španělského krále a znal ho lépe než kdokoli jiný, koho tam bylo možno poslat. I bez zvláštní obratnosti bych se byl měl na pozoru před anglickým králem, který navrhuje takovou machinaci. Nemohl nevědět, s jakou péčí a žárlivostí drží královna a Alberoni španělského krále v uzavření, nepřístupného komukoli, a že nejjistější cestou k nezdaru je pokusit se s ním mluvit bez jejich vědomí, nebo proti jejich vůli a bez nich. Pokud jde o volbu, ze všech lidí ve Francii byl Louville podle mého mínění tím posledním, na koho měla padnout. Čím lépe kdysi se španělským králem vycházel a čím hlouběji byl v jeho důvěře, tím víc musel jeho příjezd postrašit královnu a Alberoniho a tím víc museli napnout všechny síly, aby nedopustili, aby se ke králi znovu přiblížil člověk, od něhož se mohli obávat všeho pro svůj vliv a svou moc. Řekl jsem to Louvillovi, který to nepopíral, ale spokojil se s odpovědí, že se v tom překvapení neodvážil odmítnout, a že navíc, kdyby se mu podařilo proniknout, je získání Gibraltaru tak důležité, že by musel mít velkou smůlu, kdyby mu nevyneslo aspoň vyplacení toho, co mu dlužili na jeho španělských penzích, což pro něj byla velká věc. Být vybrán a odjet bylo skoro jedno a totéž. Měl přece jen čas mi to přijít říct a probrat to se mnou, a přijít za mnou ještě nazítří a vyprávět mi, že s ním vévoda z Orléans, za přítomnosti jediného vévody z Noailles, laskavě a důvěrně mluvil o tom, s čím ho posílá, a pak je oba rychle poslal k vévodovi z Noailles, který mu měl vyhotovit a předat jeho listiny.

Vévoda z Noailles ho tedy zavedl do své knihovny, provázel ho po ní, mluvil s ním o svých knihách, pak o své správě financí a lovil chválu, jak jen mohl. Louville, který měl odjíždět pozítří a o všem se dozvěděl teprve den předem, umíral netrpělivostí. Nakonec ho přerušil, aby ho přivedl k věci. Nešlo to bez námahy, ani aniž by musel snést ještě další odbočky naprosto cizí jejich předmětu. Konečně bylo třeba vzít do ruky pero. Noailles se pustil do toho, že sám napíše dopis vévody z Orléans španělskému králi. Po několika slovech dlouhé přestávky a trochu rozhovoru, pak

řádek nebo dva, a zase přestávka, pak škrty a vsuvky. Nebyl ani v půli, když ho chtěl přetavit; to bylo jeho oblíbené slovo. Tavil ho a přetavoval tak důkladně, že se docela roztavil a nezůstalo z něho nic. Louville byl jako na trní. Nakonec mu navrhl, ať ho nechá napsat jej sám. Napsal ho jedním tahem. Noailles do něj doplnil tečky a čárky a nenašel nic, co by chybělo nebo co by bylo třeba změnit. Potom chtěl pracovat na instrukci; tentýž obřad. Louville ji sepsal jedním tahem na jeho psacím stole. To všechno trvalo přes čtyři hodiny. O tři víc, než bylo třeba. Tato příhoda mě ničemu novému nenaučila. Ta ve Fontainebleau, když tam přijel Bolingbroke kvůli zvláštnímu míru královny Anny, o níž jsem vyprávěl ve své době,[2] mi dostatečně dokázala naprostou neschopnost vévody z Noailles napsat cokoli o sebemenší záležitosti, přes všechen jeho důvtip a jeho žargon, a přes cizí pera, jimiž se tak umně dovede zdobit a vydávat je za vlastní.

Když regent nazítří ráno v Louvillově přítomnosti dopis podepsal, nařídil mu při rozloučení, aby navštívil maršála z Huxelles a donesl mu k podpisu instrukci, která o věci samé neříkala ani slovo, nýbrž jen o tom, jak si počínat, aby se se španělským králem setkal a mluvil s ním atd. Louville marně namítal zbytečnost návštěvy, při níž bude jistě špatně přijat; Noailles, který chtěl dělat všechno, ale přitom se bál každého, na tom trval v domnění, že tím bude maršála z Huxelles šetřit; musel tam tedy jít, a právě od něho se Louville vrátil ke mně. Byl přijat jako pes, který vběhne mezi kuželky; tak to sám vyjádřil. Maršál svraštil obočí a řekl mu, že mu nezbývá než popřát šťastnou cestu; že mu nemá co říct; že nemůže mluvit o tom, o čem nic neví; že nemá do té země co vzkazovat; otočil se k němu zády a nechal ho stát. Zuřil, že ho takhle vyšachovali, svalil to na Louvilla, o němž se domníval, že celou tu intriku upekl on, a nikdy mu to neodpustil. Mám podezření, že vévodovi z Noailles nebylo proti mysli nechat tu nenávist padnout na Louvilla, a že bázlivý a žárlivý maršál se raději pustil do jednoho než do druhého. Plán byl, že Louville dorazí odlehlou cestou přes kraj Foix a Aragonii do Madridu, aniž by kdokoli mohl o jeho cestě dostat sebemenší tušení. Nevím, zda se maršál z Huxelles cítil vázán mlčením; tajemství bylo každopádně přes všechna Louvillova opatření velmi špatně zachováno.

Podezření španělského krále vůči Alberonimu sílila. Královna se spokojovala s tím, že ho nabádala k trpělivosti; on si stěžoval na její netečnost, na její povolnost ke králi, na to, že nepřemáhá ustavičnou nedůvěru slabého a nerozhodného ducha, schopného svěřit se každému, kdo by se ho chtěl zmocnit a zneužít ho. Shledával královnu lhostejnou, nenávidící námahu i záležitosti, toužící jen po vlastním klidu. Nabádal ji, aby nedopustila, aby je oba vyloučili z řízení záležitostí, a aby se mezi tou směsicí národů a jazyků, jež zaplavovala španělský dvůr, měla na pozoru před soustavnou a skrytou klikou Španělů, kteří chtěli všechno vrátit k jejich starému

2. **Vysvětlivka:** Bolingbroke přijel v srpnu 1712 do Francie, aby sjednal příměří mezi Anglií a Francií a připravil oddělený mír královny Anny s Ludvíkem XIV.; jednalo se tehdy u dvora ve Fontainebleau.

způsobu vlády. Upozorňoval ji, že přestane-li mít v záležitostech moc, nemůže už počítat s žádným vlivem ani vážností ve světě, ani s úctou svých poddaných. Nepořádky ve Španělsku dosáhly vrcholu: lid zdeptaný daněmi, velmoži ve strachu a v opovržení, šlechta na žebrácké holi; ani vojsko, ani finance, ani loďstvo, ani obchod, a nikdo, kdo by mohl tolika zlům odpomoci, a ostražitý rakouský dům měl ještě spoustu stoupenců. Alberoni vychvaloval své plány a chlubil se, že všechno napraví, bude-li při jejich provádění podporován. Zatímco chválil sebe, očerňoval kardinála del Giudice a přesvědčil královnu, že je velmi nebezpečné nechávat ho u prince asturského.

Čtenář si vzpomene na Macanazovu aféru, o níž jsem vyprávěl ve své době.[3] Jeho bratra, dominikána, uvrhla inkvizice do vězení a odmítla vydat španělskému králi spisy jeho procesu; a týž tribunál zároveň dekretem prohlásil Macanaze za kacíře a obeslal ho, aby se do devadesáti dnů dostavil. Byl to nový troufalý zásah po onom odepření spisů jeho bratra. Macanaz byl od dekretu, který proti němu Giudice vydal v Marly a který Giudiceho tak dlouho zdržel v Bayonne, aniž se směl vrátit do Španělska, v cizině znám jako ministr španělského krále. Tento panovník a královna to chtěli přičíst Giudicemu jako velkému inkvizitorovi a hybateli tak drzého postupu a vyhnat ho. Alberoni je postrašil nepříznivou chvílí a tím, že by z něho udělali mučedníka; ve skutečnosti se bál, aby si to Řím nevyřizoval s ním samým, a ať nenáviděl Giudiceho sebevíc, ještě víc lpěl na svém kardinálském klobouku, který se bál oddálit; způsobil mu však jiné příkoří. Dal Molinese zprostit péče o španělské záležitosti v Římě jako příliš starého a neschopného je vést[4] a dal je svěřit kardinálu Acquavivovi. Giudice velmi nenáviděl celý ten rod, a zvláště kardinála Acquavivu, jejž pokládal za Alberoniho přítele a strůjce jeho kardinálského klobouku.

Daubenton, ačkoli měl přímou podporu papeže, osobně požíval veškeré jeho důvěry a vedl s ním zvláštní dopisování, cítil se příliš slabý proti Alberonimu, který byl jedno s královnou, jež neměla ráda jezuity a nikdy žádného nechtěla za zpovědníka. Alberoni se na své straně bál Daubentona dvojnásob: měl důvěru španělského krále, a to až tak, že mu král občas svěřoval záležitosti jemu samotnému, a neméně se ho obával kvůli svému klobouku v Římě. Tento vzájemný strach spojil dva ctižádostivce, kteří nikdy neznali nic než moc a štěstí. Obětí jejich sblížení se stal kardinál del Giudice. První zprávu o tom dostal lístkem od Grimalda, který byl pod titulem státního sekretáře spíš sekretářem Alberoniho, jehož rozkazy měl nařízeno všechny vykonávat a vyřizovat. Tímto lístkem dostal kardinál rozkaz

3. **Vysvětlivka:** Macanaz předložil roku 1713 Kastilské radě memoriál o omezení církevních pravomocí a výsad ve prospěch koruny. Kardinál del Giudice, který se tehdy zdržoval ve Francii, jej jako velký inkvizitor dal roku 1714 odsoudit ediktem inkvizice; Macanaz byl v únoru 1715 zbaven úřadu a odešel do vyhnanství do Francie.

4. **Vysvětlivka:** José Molines, děkan Římské roty (auditor za Aragonskou korunu), dosud vyřizoval španělské záležitosti u papežské kurie.

vzdálit se od prince asturského, jemuž jeho úřad velkého inkvizitora nedopřával čas věnovat všechnu potřebnou péči. Spíše zarmoucen než překvapen odpověděl pokorně. Současně požádal o svolení napsat papeži, aby se vzdal také svého úřadu velkého inkvizitora, a to ihned dostal. Poté nabídl, že se uchýlí do města, které mu král určí a kde bude inkviziční tribunál, dokud mu papežova odpověď nedovolí opustit Španělsko. Uprostřed tak zjevné nemilosti nebyl tak odpoutaný, aby nadále nechodil do rady, kde už dlouho měl jen prázdný titul prvního ministra. Netrvalo to déle než několik dní; dostal nový lístek od Grimalda, který mu z králova rozkazu nařizoval, aby se do rady nedostavoval. Současně byl vévoda z Popoli jmenován vychovatelem prince asturského.

Popoli byl neapolský velmož, bratr zesnulého kardinála Cantelmiho, neapolského arcibiskupa. Mluvil jsem o něm, když projížděl Versailles a král mu slíbil Řád Svatého Ducha, který mu pak poslal, a když ho španělský král velmi lacino učinil generálním kapitánem a velitelem katalánské armády, kterou pak přenechal maršálu z Berwicku, jenž vedl obléhání Barcelony. Zostudil se všude — co do odvahy, lakoty, cti, ve všech ohledech —, což mu nezabránilo stát se španělským grandem, rytířem Zlatého rouna, velmistrem dělostřelectva, kapitánem italské kompanie tělesné gardy a nakonec vychovatelem prince, ačkoli otrávil svou ženu, dědičku starší větve jejich rodu, díky čemuž získal všechen její majetek; byla krásná, milá, mladá, byla zadobře s královnou, jejíž byla dámou paláce, a svým chováním nedávala nejmenší záminku k pomluvám. Nikdo o tom zločinu nepochyboval, a když jsem byl ve Španělsku, slyšel jsem o něm královnu mluvit jako o věci jisté, z níž měla hrůzu. Domnívám se však, že jej spáchal teprve poté, co byl ustanoven u prince asturského, nebo nedlouho předtím, a že tehdy věc ještě nebyla tak prokázaná. Jinak měl Popoli velkolepé vystupování a vznešený zjev, mužnou a příjemnou postavu i tvář hrdinů, mnoho ducha, umu a obratnosti v intrikách; byl nanejvýš falešný a nebezpečný, a přitom měl řeč, půvab, způsoby i chování maršála z Villeroy do té míry, že to vždy překvapovalo. Ačkoli byl Ital, neměl Alberoniho rád; vždy se stýkal se španělskou klikou a netajil se tím.

Obranná aliance vyjednávaná mezi Španělskem a Anglií ochladla podpisem aliance posledně jmenované koruny s císařem.[5] Španělsko křičelo o věrolomnosti Angličanů a nepochybovalo, že smlouva, kterou právě uzavřeli, odporuje jeho zájmům a nejpodstatnějším článkům utrechtského míru. Angličané si zpupně stěžovali na útlak, který jejich kupci ve Španělsku neustále snášeli a který ničil všechen obchod. Tyto vzájemné stížnosti padaly na Alberoniho, jenž měl toto jednání už dlouho jediný na starosti; ten se však pokládal za dost obratného, aby té situace využil, a nasadil vůči sekretáři, kterého Anglie držela v Madridu jako jediného ministra, výraz

5. **Vysvětlivka:** Obranná aliance Velké Británie s císařem Karlem VI., uzavřená ve Westminsteru 5. června 1716 (25. května podle starého stylu); obě strany si v ní vzájemně zaručily svá území.

upřímnosti a nemilosti. Řekl mu, že zlí služebníci španělského krále ho v jeho slabé, nedůvěřivé, nejisté a nerozhodné mysli tolik očernili jako člověka podplaceného Angličany, že se už neodvažuje otevřít ústa o ničem, co se jich týká, a naříkal před tím sekretářem nad škodou, kterou tyto zhoubné řeči působí zájmům španělského krále. Účelem tohoto přetvařování bylo zalíbit se Angličanům tím, že je přesvědčí, že se pro ně vystavuje nelibosti španělského krále; získat čas a vyčkat událostí; sledovat počínání Holandska; využít touhy této republiky zřídit si obchod se Španělskem; a nakonec jednat buď s ní samotnou, nebo s Anglií samotnou, nebo s oběma, podle toho, jak se mu naskytne příležitost a jak to uzná za vhodné. Jedné noci šel z královnina rozkazu za Ripperdou[6] do jeho bytu, aby na něj naléhal, ať vstoupí do jednání. Nato tento holandský velvyslanec naléhal na své pány, aby neprometkali tak příznivou příležitost, a ujistil je, že dosáhnou všech nejvýhodnějších podmínek, jež by je mohly dovést k tomu, aby Francouze vypudili ze Španělska nadobro.

Bubb, anglický sekretář v Madridu,[7] byl se své strany velmi znepokojen nepříznivým dojmem, jaký smlouva císaře s králem Velké Británie zanechala v mysli španělského krále, když dostal rozkaz podat španělskému králi prostřednictvím Alberoniho zprávu o všech bodech této smlouvy, sdělit mu dokonce její opis, a jako vrchol své poctivosti mu sdělit také nabídky, které jim Francie činila ohledně smlouvy o obranném spolku s nimi, ba i návrh Francie a odpověď, kterou na něj anglický král dal. Stanhope, který si chtěl vyhradit první zásluhu o tak důvěrný krok, poslal Bubbovi týmž kurýrem vlastnoruční dopis pro Alberoniho, plný všech výrazů, jež mu mohly nejvíce lichotit, a všech, které pokládal za nejvhodnější k tomu, aby polichotily španělskému králi. Jeho zloba vůči Francii v něm nezapomněla uvést, že Francie v tom jednání horlivě usiluje o potvrzení utrechtské smlouvy, jediné, která mohla být španělskému králi osobně nepříjemná; a vyzdvihoval úslužnou pozornost krále, svého pána, s jakou se vyhnul žádosti vévody z Orléans, i obratnost, s jakou odpověď stočil tak, aby byla španělskému králi příjemná. Stanhope, který se, jak jsme viděli, chtěl zbavit Monteleóna, jejž shledával příliš prozíravým a příliš obratným, využil příležitosti proti muži, o němž věděl, že není ani Alberoniho tvorem, ani s ním nijak úzce spjat, a že vždy velmi veřejně dával najevo své přesvědčení, že zájmem Španělska je být vždy spojeno s Francií. Stanhope ho proto v témže dopise bez ohledů napadl a přehnaně v něm vyjadřoval svůj údiv nad tím, že španělský velvyslanec žádá ve shodě s Francií o potvrzení utrechtské smlouvy, zatímco anglický král se vyhýbá o ní mluvit jedině z ohledu na osobní zájmy španělského krále. Ať měl Alberoni z této depeše sebevětší radost, ještě citlivěji vnímal rozkaz, který Bubb zároveň dostal: obvinit kar-

6. **Vysvětlivka:** Johan Willem Ripperda († 1737), od roku 1715 holandský velvyslanec v Madridu; později přešel do španělských služeb a v letech 1725–1726 byl prvním ministrem Filipa V.

7. **Vysvětlivka:** George Bubb, později zvaný Bubb Dodington, zastupoval Velkou Británii v Madridu v letech 1715–1717. Měl hodnost mimořádného vyslance; Saint-Simon ho nazývá sekretářem.

dinála del Giudice, že nadržoval zájmům Pretendenta, a formálně žádat španělského krále, aby tohoto kardinála a jeho stoupence vzdálil a vybral si schopné a bezúhonné ministry.

Navzdory takovému uspokojení hrál Alberoni komedii: předstíral, že ho u španělského krále jeho nepřátelé kvůli Angličanům tak zdiskreditovali, že se s ním o nich už neodvažuje mluvit, a když usoudil, že hrál dost dlouho, slíbil, jako by se k tomu nutil pro dobrou věc, že se v té věci u svého pána ještě jednou odváží, a že brzy podá odpověď. Podal ji skutečně brzy: řekl Bubbovi, že závazek mezi císařem a anglickým králem zaručit si vzájemně nejen státy, které skutečně drží, ale i ty, jež by mohli získat v budoucnu, přiměl španělského krále k vážnému zamyšlení, neboť shledával tento článek přímo namířeným proti svým zájmům. Bubb toto místo smlouvy nedokázal dobře omluvit, ale měl co do činění s člověkem, který chtěl být přesvědčen ve prospěch Angličanů. Alberoni se tedy Bubba zeptal, zda tato smlouva vylučuje jakoukoli jinou alianci. Bubb odpověděl, že nikoli, a jako důkaz uvedl smlouvu, o níž se právě jednalo mezi Francií a Anglií. Zároveň byl v rozpacích, že nemá instrukce ani plnou moc k jednání se Španělskem. Alberoni ho z nesnáze vyvedl, když mu řekl, že mu Stanhope ve svém dopise jednání nabízí a že je ústně nabídl Monteleónovi. Radili se ráno; večer téhož dne dostal Giudice rozkaz vzdálit se od prince asturského nadobro; a první ministr, spokojen s posledním úderem, který tomuto kardinálovi zasadili Angličané, oznámil Bubbovi, že španělský král je ochoten podepsat s králem Velké Británie obrannou alianci. Ať po tom ten sekretář toužil sebevíc, brzdil ho nedostatek instrukcí a plné moci; ale Alberoni, který spěchal ještě víc než on, odpověděl na jeho otázku, jakého druhu má smlouva být, aby o ní mohl napsat: *takovou obrannou alianci, jaká se bude líbit anglickému králi*. Nakonec mu řekl, že sám napíše Stanhopovi, a slíbil Bubbovi, že o tomto jednání budou ve Španělsku vědět jen oni dva a že Monteleón o něm nebude zpraven. Dodal, že bude na anglickém králi, aby vybral ty ze svých ministrů, které chce do tohoto tajemství zasvětit. Alberoni dobře počítal s tím, že si tím sekretáře získá. Každý ministr působící u některého dvora hledá svou slávu v tom, že tam uzavírá smlouvy, a nejvíc ho mrzí, když mu vezmou jednání, které zahájil. Tento psal, jak nejlépe uměl, aby mu poslali instrukce a plné moci, a nezapomněl uvést nic lichotivého pro anglického krále, co mohl předložit, jak o výhodách obchodu, tak o zprostředkování mezi císařem a Španělskem v italských záležitostech, jež by mu jednou mohlo připadnout, a o tom, jak by si tím zjednal vážnost u obou těchto mocností. Naléhal na zaslání toho, oč žádal, jménem ministra, jediného důvěrníka Jejich Katolických Veličenstev, a poslal Alberoniho dopis spolu s touto depeší týmž mimořádným kurýrem, který mu přivezl ty, o nichž jsme právě mluvili.

V této příjemné situaci se Bubb přesto necítil ve své kůži. Nedůvěřoval Španělům ani Francouzům, a ještě mnohem méně Holanďanům. Ti si dělali zásluhu z toho, že odmítli přistoupit ke smlouvě císaře s Anglií, a rozhlašovali, že k ní nikdy

nepřistoupí, a nic nelichotilo více španělskému králi, který tu smlouvu pokládal za překážku svých záměrů získat jednou zpět, co ztratil v Itálii. Bubb také pociťoval celou tíhu obchodní záležitosti, kterou měl na starosti a kterou smlouva mezi císařem a Anglií ztěžovala. Byl unaven neustálými stížnostmi anglických kupců i pomalostí a nerozhodností madridského dvora. Nečekal žádný úspěch od Alberoniho návrhu dát stížnosti kupců přezkoumat a rozhodnout komisaři jmenovanými oběma stranami, a naznačoval, že je třeba k ukončení těchto záležitostí využít nynější příležitosti, kdy se jedná o alianci se Španělskem, anebo se vzdát veškerého obchodu; stanovit Španělsku lhůtu, aby Angličanům zjednalo spravedlnost, a po jejím uplynutí prohlásit všechen obchod za zakázaný. Obchodníci vždy chtějí, aby jejich soukromý zájem byl měřítkem státu, a neznají jiné obecné dobro než svůj soukromý zisk.

Bubb se přitom obával Jihomořské společnosti, zřízené v Londýně, aby neměla dost vlivu, aby mu vymohla rozkazy, jež by narušily jeho jednání. Požadovala, aby se náklad jejích lodí řídil anglickou mírou, která pro ni byla výhodnější než španělská, ačkoli obecný řád mezi všemi národy je, že mírou nákladu lodi je vždy míra místa, kde přistane. Tento požadavek byl nesnesitelný; Bubb jej za takový pokládal a lest v něm bila do očí; netrpělivě si proto přál, aby všechny body smlouvy o *asientu*, které byly dosud sporné,[8] byly neprodleně upraveny a podepsány. Jeho obava byla zbytečná. Alberoni měl ještě větší chuť postoupit kupředu než on sám. Nevěnoval té klauzuli ani nejmenší pozornost a ujistil Bubba, že španělský král vydal rozkazy k podpisu smlouvy, které budou neprodleně vykonány, což se také skutečně stalo[9]. Alberoni byl příliš spokojen s postojem Angličanů a s laskavostí, kterou mu prokázali, když se zasadili o to, aby ho zbavili kardinála del Giudice, než aby jim dal jakoukoli záminku ke změně. Napsal tedy Stanhopovi v nejsilnějších výrazech, aby mu vyjádřil vděčnost, kterou si španělský král navždy uchová za důvěru, s jakou mu anglický král dal sdělit návrhy a jednání Francie, a vřelé přátelství, které bude Jeho Katolické Veličenstvo vždy osobně chovat k Jeho Britskému Veličenstvu. Pokáral Monteleóna, odsoudil alianci, kterou navrhl, jako pouhou ratifikaci utrechtské smlouvy, provedenou ve shodě s Francií, jíž byl tento španělský velvyslanec zcela oddán — zločin v očích Stanhopových neodpustitelný —, a jemu ponechal rozhodnutí o všem.

Ten podvodník se chlubil svým přátelům, že chce Angličany jen vodit za nos a získat čas, aby viděl, jak se Holanďané rozhodnou o naléhání, jímž je nutili přistoupit ke smlouvě podepsané mezi císařem a Anglií. Tvrdil, že ví, že jsou s ní tak nespokojeni, že doufají, že anglický parlament jednou přičte králi Jiřímu za zločin, že dal přednost

---

8. **Vysvětlivka:** *Asiento* — výsadní právo dodávat do španělské Ameriky africké otroky, které utrechtský mír (1713) přiznal na třicet let Velké Británii; vykonávala je londýnská Jihomořská společnost, jež směla navíc každoročně vyslat do španělských Indií jednu obchodní loď.

9. **Ediční poznámka:** Úmluva vykládající články smlouvy o *asientu* byla podepsána v Madridu 26. května 1716, tedy několik dní před westminsterskou smlouvou Velké Británie s císařem (5. června 1716); Saint-Simon klade její podpis až po ní.

svým osobním zájmům, totiž tomu, co uchvátil Švédsku,[10] před zájmy anglického národa. Jelikož se zahraničím zabýval jen kvůli svému postavení, tím víc se zabýval tím, co se dělo doma. Bál se všeho od Parmanů, k nimž královna chovala náklonnost, a toho, aby mu někdo z nich nevyrval jeho přízeň u panovnice lehkomyslné a snadno ovladatelné. Prostřednictvím parmského vévody zabránil tomu, aby si dala přivézt do Španělska manžela své kojné a jejich syna kapucína, a ujistil se u tohoto panovníka, že nepřijede nikdo jiný, kdo by mu u ní mohl stínit. Králova vapéra naháněla lékařům strach. Obávali se také o zdraví prince asturského; královna tak vládla naplno a s jistotou a Alberoni se cítil mocnější než kdy dřív.

V takové chvíli dorazil Louville do Madridu, sesedl a ubytoval se u vévody ze Saint-Aignan, který byl velmi překvapen a neměl o tom nejmenší zprávu. Náhodný kurýr, který Louvilla potkal kus cesty před Madridem, to řekl Alberonimu. Lze posoudit, jaký poplach to pro něj při podezíravosti a žárlivosti, jež ho trýznily, znamenalo. Dobře věděl, kdo Louville je, jaký vliv měl kdysi u španělského krále a jaké násilí musely paní des Ursins a zesnulá královna králi udělat, aby mu ho vyrvaly; proto byl strach, který z tohoto nečekaného příjezdu pojal, tak naléhavý, že se ho snažil zbavit bez jakýchkoli ohledů. Okamžitě vyslal kurýra s rozkazem Louvillovi naproti, aby mu zakázal přiblížit se k Madridu. Kurýr se s ním minul; ale čtvrt hodiny poté, co Louville sesedl z koně, dostal lístek od Grimalda s rozkazem španělského krále, aby okamžitě odjel. Louville odpověděl, že veze pověřovací list od krále a další dopis od vévody z Orléans pro španělského krále a poslání pro Jeho Katolické Veličenstvo, které mu nedovoluje odjet, dokud je nevykoná. Pan ze Saint-Aignan napsal Grimaldovi totéž. Na tuto odpověď byl okamžitě vyslán kurýr k princi z Cellamare s rozkazem žádat Louvillovo odvolání a prohlásit, že jeho osoba je španělskému králi tak nepříjemná, že ho nechce ani vidět, ani dovolit žádnému ze svých ministrů s ním jednat. Únava z cesty, následovaná takovým přijetím, způsobila Louvillovi v noci záchvat ledvinové koliky, kterou občas trpíval, takže si dal připravit koupel, do níž se ponořil ke konci dopoledne.

Alberoni ho přišel sám navštívit k vévodovi ze Saint-Aignan, aby ho přiměl okamžitě odjet. Stav, v němž se podle toho, co mu řekli, Louville nacházel, ho nezadržel; navštívil ho proti jeho vůli v lázni. Nic zdvořilejšího než slova, a nic suššího, odmítavějšího a neústupnějšího než jejich smysl. Alberoni politoval jeho nemoci i námahy jeho cesty, byl by si přál o ní vědět, aby mu ji byl ušetřil, a toužil překonat odpor španělského krále proti tomu, aby ho viděl, nebo mu aspoň dovolil několik dní si v Madridu odpočinout; že však nic nezmohl na jeho mysli ani se nemohl vyhnout poslušnosti velmi výslovného rozkazu, který dostal, přijít mu osobně oznámit králův příkaz okamžitě odjet a dohlédnout na jeho splnění. Louville mu připadal ve

10. **Vysvětlivka:** Jiří I. získal jako hannoverský kurfiřt roku 1715 od Dánska švédská vévodství Brémy a Verden, která Dánové obsadili za severní války, a připojil se k válce proti Švédsku.

stavu, který s sebou nesl nemožnost odjet. Uznal tedy jeho omluvu, ale upozornil ho, že může platit jen po dobu nemoci a že po odeznění záchvatu už nebude moci být přijata. Louville se dovolával svých pověřovacích listů, které mu dávaly veřejný charakter k vykonání důležitého poslání jménem krále, synovce španělského krále, poslání takového, že Jeho Katolické Veličenstvo nemůže odmítnout vyslechnout je přímo z jeho úst a že by litovalo, kdyby je nevyslechlo. Spor byl prudký a dlouhý navzdory Louvillovu stavu, a Louville nic nezmohl. Přesto zůstal pět nebo šest dní u vévody ze Saint-Aignan a přiměl ho, aby jako velvyslanec usiloval o to, aby mu byla udělena audience, ačkoli pan ze Saint-Aignan, Louvillův přítel, přece jen nesl nelibě tajemství, jež před ním Louville podle svých rozkazů o předmětu svého poslání stále zachovával.

Louville se neodvažoval chodit k nikomu, aby se nekompromitoval; a nikdo se ho také neodvážil vyhledat. Přesto se ze zvědavosti odvážil jít se podívat, jak španělský král projíždí jednou ulicí, a vyzkoušet, zda by král, kdyby ho uviděl, nedostal chuť ho vyslechnout — pro případ, což bylo velmi možné, že před ním jeho příjezd zatajili. Alberoni však na všechno pamatoval předem. Louville krále skutečně viděl projíždět, ale nebylo možné dosáhnout, aby si ho král všiml. Grimaldo nakonec přišel Louvillovi oznámit bezpodmínečný rozkaz k odjezdu a upozornit vévodu ze Saint-Aignan, že španělský král je kvůli tvrdošíjnosti tohoto prodlení tak rozzloben, že mu nemůže ručit za to, co by se stalo, kdyby se Louvillův pobyt ještě prodloužil, ani za to, že by nebylo nutno porušit ohledy, které náležejí každému zastupujícímu ministrovi, a především francouzskému velvyslanci. Oba dobře viděli, že audience, v niž by mohli doufat, je věc naprosto nemožná, a že tedy delší Louvillův pobyt by byl dobrý jen k tomu, vystavit se násilí, které by svým hlukem rozkmotřilo obě koruny: a tak po sedmi nebo osmi dnech Louville odjel a vrátil se, jak přijel. Alberoni si po krajním strachu, který prožil, začal oddechovat. Utěšil se zkouškou své moci, díky níž se už nemusel obávat, že by se kdokoli přiblížil ke španělskému králi bez jeho svolení nebo že by se mohla projednávat jakákoli záležitost bez něho. Stálo to Španělsko Gibraltar, který od té doby nedokázalo získat zpět. Taková je užitečnost prvních ministrů.

Tento první ministr rozhlásil ve Španělsku i ve Francii, že španělský král pojal k Louvillovi smrtelnou nenávist od chvíle, kdy ho vyhnal ze Španělska pro jeho drzosti a troufalé kousky; že ho nechce nikdy vidět a cítí se uražen, že se odvážil překročit Pyreneje; že neměl žádné poslání ani žádný návrh; že oklamal regenta, když mu namluvil, že kdyby našel záminku znovu se objevit před španělským králem, ten panovník by z toho měl radost pro svou starou náklonnost k němu, a že on, znaje toho panovníka tak dobře, brzy znovu nabude svého někdejšího vlivu a přiměje Španělsko udělat všechno, co by si Francie přála; zkrátka, že přijel jen proto, aby se pokusil vymoci něco z toho, co mu dluží na penzích, které si dal udělit, když od španělského krále odcházel, ale že se nevydal cestou, po níž by k jejich zaplacení přišel

tak brzy. Bylo třeba být tak drzý, jako byl Alberoni, aby člověk šířil takové lži. Ve Španělsku se nezapomnělo, jak paní des Ursins dala Louvilla odvolat; jak tomu španělský král vzdoroval; že toho mohla dosáhnout jen přes Francii a svými intrikami s paní z Maintenon proti kardinálovi a abbému z Estrées[11] a proti němu; a že král, krajně zarmoucen, když ustupoval rozkazům daným Louvillovi z Francie, mu při odchodu zdvojnásobil a zajistil penze, které mu pak byly dlouho vypláceny, a dal mu navíc peněžitou částku a guvernérství v Courtrai, o něž přišel jen kvůli válečným pohromám, jež následovaly po prohrané bitvě u Ramillies. Co se týče poslání, popírat je bylo krajní nestoudností u muže tak známého, jako byl Louville, který sesedne u francouzského velvyslance, prohlašuje, že má pověřovací listy od krále a od regenta a důležité poslání, které může projednat jedině přímo a o samotě se španělským králem, a o jehož audienci se francouzský velvyslanec jménem krále přimlouvá. Nic nebylo snazšího než zahrnout Louvilla hanbou, kdyby uváděl nepravdu, tím, že by se mu nařídilo předložit pověřovací listy; kdyby žádné neměl, zůstal by bez řeči, a pak, nemaje žádný úřední charakter, by byl Alberoni mohl volně naložit s jeho potrestáním. A kdyby s pověřovacími listy měl jen vyřídit zdvořilost, aby se uvedl a mohl se domáhat svého zaplacení, Alberoni by ho velmi snadno zostudil tím, že žádné poslání nemá, poté co tolik ujišťoval, že je pověřen velmi důležitým. Ale všemohoucnost říká a dělá beztrestně všechno, co se jí zlíbí.

Když se Louville vrátil, bylo třeba poslat anglickému králi zpět všechno, co Louville vezl do Španělska kvůli Gibraltaru; a celá ta záležitost zůstala, jako by se nikdy nestala, až na to, že silně popudila Alberoniho proti regentovi, že chtěl španělskému králi bez jeho vědomí doručit tajné poslání, a to prostřednictvím muže schopného ho vytlačit, a regenta proti Alberonimu, který projekt s takovým hlukem zmařil a odvážil se mu dát pocítit, jaká je jeho moc; oba to nikdy nezapomněli, regent však jen z nutnosti záležitostí a bez újmy na své dobráckosti. Alberoni, který takovou povahu neměl a který jako kdysi drobný sluha vévody z Vendôme nebyl spokojen s vévodou z Noailles, když byl ve Španělsku, pojal proti němu ještě dávku nenávisti navíc, protože se dozvěděl, že Louvillovo vyslání bylo dohodnuto mezi regentem a jím samotným, a přijal jako novou urážku přátelský dopis, který mu vévoda z Noailles poslal po Louvillovi.[12]

---

11. **Vysvětlivka:** César d'Estrées (1628–1714), kardinál a diplomat, doprovázel Filipa V. do Španělska a do roku 1703 byl francouzským velvyslancem v Madridu; vystřídal ho tam jeho synovec, abbé Jean d'Estrées. Zemřel 18. prosince 1714 v Paříži ve věku 86 let. Oba se v Madridu dostali do sporu s paní des Ursins.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Louvillovy paměti, vydané pod názvem *Mémoires secrets sur l'établissement de la maison de Bourbon en Espagne* (Paříž 1818, 2 sv. in-8).

Kapitola čtvrtá

Smlouva o asientu s Anglií podepsána v Madridu. — Monteleón obelstěn Stanhopem, hříčkou Alberoniho. — Anglický král v Hannoveru. — Abbé Dubois jede za Stanhopem, který projíždí Haagem, vrací se, aniž tam co pořídil, a hned znovu odjíždí do Hannoveru. — Úsudek císařských o regentově zaslepenosti Anglií. — Ubohé počínání pruského krále. — Láká k sobě francouzské řemeslníky. — Aldrovandi, v Římě zprvu velmi špatně přijatý, získává papežovu důvěru. — Lehký mráček mezi ním a Alberonim, který se oboří na Giudiceho, otevírá jeho dopisy a popudí tím španělského krále proti tomuto kardinálovi. — Podivné řeči rozšiřované ve Španělsku proti královně. — Alberoni je svaluje na Giudiceho. — Strach dostane Cellamare, jeho synovec, a opouští svého strýce. — Alberoni si vymyslí a rozšíří falešný, sobě lichotivý dopis od regenta a chlubí se touto lží. — Alberoniho neklid a žárlivost na Francouze, kteří jsou ve Španělsku. — Vodí za nos svého přítele Montiho, brání mu odjet z Paříže do Madridu, předepisuje mu, co mu má psát o královně, aby jí to ukázal a vytěžil z toho. — Jeho černé pletichy proti španělskému králi. — Jeho krajní přetvářka. — Chce obnovit španělské loďstvo. — Jeho pletichy. — Pěkné ponaučení o Římu pro dobré a učené služebníky králů. — Ohleduplnost Španělska k Anglii při odplutí flotily do Indií a Holanďanů ke Španělsku ohledně smlouvy, kterou mají uzavřít s Anglií a Francií. — Obtíže této poslední smlouvy postoupeny ministrům v Anglii. — Stairsovy darebnosti. — Walpolova proradnost. — Alberoniho strach a opatření proti příjezdu Parmanů. — Využívá papežových obav z Turků a zdvojnásobuje pletichy o svůj klobouk, sliby i hrozby. — Giudice rozhlašuje o Alberonim hrozné věci; Daubenton a Aldrovandi ho dobře hájí. — Molines jmenován velkým inkvizitorem Španělska. — Jaký byl parmský vévoda vůči Alberonimu. — Velmi zmatené představy tohoto prince. — Papež se konečně zavazuje dát Alberonimu klobouk. — Momentální nemožnost, nepříliš trvalá. — Rada Aldrovandiho a Alberoniho. — Příhoda s biřici, která závazek ve prospěch Alberoniho nejprve pozdrží, pak potvrdí. — Acquavivova obratnost a podlost. — Proč tolik podrobností o Alberonim. — Acquaviva na rozkaz Španělska přebíhá na stranu konstituce. — Sliby, hrozby a pletichy Alberoniho a Daubentona, aby uspíšili Alberoniho povýšení. — Kruté vzájemné invektivy Giudiceho a Alberoniho. — Alberoniho chvástání a jeho hrůza z příjezdu manžela královniny kojné a jejich syna kapucína do Madridu. — Kdo byly tyto tři osoby. — Alberoni se smrtelně bojí příjezdu dalšího Parmana; píše trpce parmskému vévodovi.

Když se Louville vzdálil a Alberoni byl zase sám sobě pánem, neměl nic naléhavějšího na srdci, než urovnat k libosti Angličanů všechny potíže, které ještě zbývaly ohledně *asienta*. Smlouva byla podepsána v Madridu 27. července, ale protože se zá-

ležitost táhla už dlouho, byla datována 26. května a ratifikace 12. června; ty si obě strany vzápětí vzájemně vydaly. Monteleón o všem, co se mezi Anglií a Španělskem dělo, nevěděl naprosto nic. Bědoval nad tou pomalostí a nad tím, že je odkázán vyřizovat ubohé maličkosti, ačkoli by mohl jednat s užitkem. Viděl, že smlouva, kterou Francie navrhla Anglii, nijak nepokračuje; namlouval si, že shoda mezi císařem a králem Velké Británie už není tak velká od té doby, co se londýnská Levantská společnost postavila proti půjčce dvou set tisíc liber šterlinků na Slezsko, kterou tam chtěl císař uzavřít, a že smlouva, kterou spolu oba uzavřeli, neobsahuje nic, co by bylo Španělsku na škodu. Anglický král odjel v červenci do Německa. Zanechal prince waleského jako regenta s titulem strážce království, a tento princ, který vůči národu změnil své způsoby, se mu snažil zalíbit, ale netajil se přáním pomstít se Cadoganovi[1] a Bothmarovi[2], jedinému ministrovi pro hannoverské záležitosti, jimž přičítal špatné zacházení, jehož se od krále jeho otce dostalo vévodovi z Argyllu, princovu oblíbenci. Princ jednal s Monteleónem s okázalou pozorností a důvěrně; to v tomto velvyslanci budilo přesvědčení, že má v Anglii stále stejné postavení, ačkoli se mu dostávalo jen hrubostí, a ještě horšího, od Methuena[3], který zastupoval Stanhopa po dobu, kdy ten doprovázel anglického krále do Hannoveru. A tak byl Monteleón se vším svým důvtipem a rozhledem napálen Stanhopem, který se ho obával, a byl hříčkou v rukou Alberoniho, který ho neměl rád.

Châteauneuf, kterého jsme viděli jako velvyslance v Portugalsku a v Konstantinopoli a bez diplomatické hodnosti jako chargé d'affaires ve Španělsku, a to s dobrou pověstí, se stal státním radou a byl tehdy velvyslancem v Haagu. Měl o smlouvě několik bezvýsledných porad s Walpolem, anglickým vyslancem, který postupoval ve shodě s pensionářem, a Duywenworde říkal, že plnou moc k uzavření a podpisu bude mít teprve tehdy, až Pretendent přejde Alpy. Stanhope a Bernstorff[4] prohlásili, když projížděli Haagem do Hannoveru, že Francie potřebuje navrhované spojenectví víc než Anglie; a císařovy ministry ujistili, že ze svých požadavků neslevní a neudělají nic, co by bylo proti císařovým zájmům. Jedni i druzí měli porady s deputáty Generálních stavů pro tajné záležitosti a naléhali na ně, aby přistoupili ke spojenec-

1. **Vysvětlivka:** William Cadogan, britský generál a diplomat, za války o španělské dědictví Marlboroughův generální ubytovatel; roku 1716 převzal ve Skotsku po vévodovi z Argyllu velení proti jakobitským povstalcům.

2. **Vysvětlivka:** Hans Caspar von Bothmer (1656–1732), hannoverský ministr, který po nástupu Jiřího I. vedl v Londýně hannoverské záležitosti a patřil k jeho nejbližším německým rádcům.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jde pravděpodobně o Paula Methuena, který roku 1703 vyjednal mezi Anglií a Portugalskem smlouvu, jež Anglii zjednala tak velký vliv v Portugalsku a v portugalských koloniích.

4. **Vysvětlivka:** Andreas Gottlieb von Bernstorff (1649–1726), od roku 1709 první ministr Hannoverska, od roku 1714 hlava Německé kanceláře Jiřího I. v Londýně, jeden z hlavních německých rádců Jiřího I.

tví podepsanému mezi těmito dvěma mocnostmi; republika se však obávala, že by ji to zavázalo a obnovilo válku, a stále se vytáčela. Abbé Dubois, který všechny své záměry a všechny naděje na kariéru postavil jen na Anglii, a to pomocí lžíce na boty — své staré známosti se Stanhopem, kterou vydával za svazek a přátelství, aby se dodal váhy —, a který kvůli tomu zaslepil vévodu z Orléans vůči Anglii, jak bylo vyloženo na nejednom místě, se chopil příležitosti a přesvědčil svého pána, že dvě hodiny rozhovoru s jeho starým přítelem posunou smlouvu dál než všechny depeše a všechny porady, které se konaly v Haagu. Dal se tam tedy tajně vyslat, aby si se Stanhopem promluvil, až tudy pojede. Těch několik porad, které s ním měl, k ničemu nevedlo. Vrátil se rovnou zpět, pevně odhodlán nepustit kořist. Vymlouval se, že zastihl svého přítele tak spěchajícího k odjezdu a zároveň v Haagu tak zaměstnaného, že neměli kdy nic projednat; že si ho však Stanhope přeje mít v Hannoveru, kde by v klidu a s rozvahou mohli pohodlně pracovat a dospět k něčemu dobrému.

Víc nebylo třeba při horlivosti, do níž jeho klika regenta ohledně této smlouvy uvedla. Regent abbému Duboisovi uvěřil všechno, co mu chtěl namluvit, a sotva se vrátil, poslal ho znovu do Hannoveru. Císařští ministři, prostí Duboisových osobních záměrů i zaslepenosti jeho pána, kteří viděli zblízka a jasně věci takové, jaké byly, žasli nad horlivostí, s jakou Francie usiluje o smlouvu s Anglií. Říkali, že Francie se nachází v nejšťastnějším a nejnezávislejším postavení, že jí stačí užívat míru, získávat čas, vyčkat výsledku uherské války a vývoje vnitřních záležitostí Anglie, která si mnohem víc než Francie musí přát uzavřít s ní smlouvu. Takový byl zdravý úsudek ministrů, kteří viděli jasně, ačkoli na Francii tolik žárlili. Zároveň nebylo falešné zprávy ani lži, vylíčené co nejpodrobněji, aby snáze prošla, kterou by Stairs bez ustání nepsal anglickým ministrům, dotčen tím, že mu vyjednávání odebrali právě tito ministři, kteří znali jeho zlovolnou povahu a jeho jed vůči Francii, ačkoli byli jeho ochránci. Přesto je třeba říci, že žalostný stav Pretendenta sliboval rychlý konec kvašení jeho strany v Anglii; že kvůli úplnému vítězství, které princ Evžen vybojoval nad Turky na počátku tažení[5], se na tuto válku hledělo jako na válku nedlouhou; že Říše, přivyklá na jho rakouského domu, mu byla poddanější než kdy jindy; a že se Francie musela mít na pozoru, aby znovu nepropukla válka kvůli císařovým zájmům v Itálii a obchodním zájmům Anglie, rozené nepřítelkyně Francie, až se tito panovníci doma zbaví veškerých obav.

Pruský král, dbalý svého zvětšení, ale lehkomyslný, nestálý a bojácný, se při smrti falckého kurfiřta neodvážil pohnout ve věci Jülichu[6]. Říkal, že neuburskou větev

---

5. **Vysvětlivka:** Bitva u Petrovaradína 5. srpna 1716, v níž princ Evžen porazil osmanské vojsko velkovezíra Silahdara Damata Aliho paši; velkovezír v ní padl.

6. **Vysvětlivka:** Falcký kurfiřt Jan Vilém Falcko-Neuburský zemřel 8. června 1716. Braniborští Hohenzollernové si od vymření jülišsko-klevských vévodů (1609) činili nárok i na vévodství Jülich a Berg, která držela falcká neuburská větev; po Janu Vilémovi je zdědil jeho bratr Karel Filip, poslední muž této větve.

tam nebude znepokojovat, dokud bude trvat; dal však u regenta sondovat, co by udělal, kdyby vymřela, a zda by strpěl, aby se v takovém případě císař tohoto vévodství zmocnil, jak to bylo podle jeho ujištění už rozhodnuto. Zároveň dával ve Vídni co nejdůrazněji ujišťovat o své oddanosti císařovým zájmům a tam rozhodně popíral, že by s Francií vedl jakékoli jednání. Takové počínání mu připadalo jako vrchol státnického umu. Často se se svými spojenci rozcházel a zase smiřoval, s carem i s anglickým králem, svým tchánem, a dlouho se nemohl rozhodnout, zda ho navštíví v Hannoveru. Hleděl na Francii jako na zemi, které hrozí velké rozbroje kvůli rozbrojům mezi princi krve a levobočky, mezi pairy a parlamentem, a zejména kvůli záležitosti konstituce. Tato představa mu dodala odvahy přilákat k sobě ještě větší počet Francouzů, aby rozšířil své manufaktury. Vydal tedy rozkazy přemlouvat řadu dělníků i jiných lidí, aby přesídlili do Braniborska, ať už z náboženských, nebo z jiných důvodů; a domníval se, že se mu to snadno podaří v době, kdy cizinci, a dokonce i sami Francouzi, svorně líčili Francii jako zemi zdrcenou bídou a stojící na pokraji všeobecného rozvratu.

Aldrovandi, v Římě zprvu špatně přijatý a velmi kárán, dokázal brzy svou obratností a s pomocí přátel dosáhnout toho, že ho papež vyslechl, ačkoli prohlásil, že mu audienci neudělí. Dostalo se mu velmi dlouhé audience, při níž dovedl s papežovou myslí zacházet tak obratně, že si ho zcela naklonil a že se s ním od té doby často a dlouze vídal mezi čtyřma očima; zklamal se však v naději, kterou si učinil, že bude neprodleně poslán zpět do Španělska. Přivezl odtamtud papeži dva vlastnoruční dopisy, krále a královny, velmi naléhavě se přimlouvající o klobouk pro Alberoniho. Záminek, jak nechat dlouho čekat ty, jejichž naděje mají Římu vynést služby, má tento dvůr vždy dostatek. Aldrovandi, který spěchal vrátit se a užívat velkých příjmů španělské nunciatury, jež od sporů mezi oběma dvory nemohla být dosud znovu otevřena, který jejich konec očekával jen od Alberoniho povýšení a kterému by jeho nunciatura uspíšila povýšení vlastní, se ze všech sil snažil Alberonimu posloužit. Parmský vévoda, nevím na jakém základě, nedůvěřoval v tom jeho poctivosti a vštípil touž nedůvěru Alberonimu. Ten, který vždy místo sebe stavěl do popředí španělskou královnu, si trpce stěžoval na Aldrovandiho nevděk vůči této princezně, ale ze strachu z horšího se neodvážil propuknout veřejně. Brzy se uklidnil a nakonec uznal, že jeho stížnosti byly zcela nepodložené.

Znovu se obořil na kardinála del Giudice a nešetřil žádným urážlivým výrazem, aby zveličil jeho nevděk vůči královně, bez níž by se po návratu z Francie nikdy znovu nedostal ve Španělsku do přízně ani by se nevymanil z propasti, do níž upadl. Vyčítal mu bezuzdnost, s jakou útočil na vládu; rozhlašoval, že je ve Francii tak dobře znám, že se tam všeobecně předvídá jeho pád. Otevíral dopisy na madridské poště, a mělo se za to, že to dělá z vlastní moci, bez vědomí španělského krále. Našel mezi nimi dopis sicilského velvyslance jeho králi, v němž mu podával zprávu o dlouhé poradě, kterou měl s Giudicem, a psal, že ho tento kardinál po mnoha ujištěních o

své oddanosti varoval, aby na madridský dvůr nijak nespoléhal, dokud bude trvat Alberoniho vliv, protože parmský vévoda, jehož byl Alberoni ministrem, myslí jen na to, jak získat a udržet přízeň císaře, a nikdy proto nesvolí, aby Španělsko učinilo jakýkoli krok ve prospěch italských knížat. Alberoni zanesl tento dopis španělskému králi a měl to zadostiučinění, že ho proti Giudicovi silně rozhněval. Tolik moci mu nebránilo v obavách z Francouzů, kteří byli v Madridu, a v ještě mnohem větších obavách z bezvýznamných Parmanů, jež si královna čas od času chtěla nechat přijet. Neodvažoval se proti tomu u ní nijak vystoupit, ale zdvojnásoboval svá opatření u parmského vévody, aby jeho prostřednictvím tyto cesty zmařil. Zdraví španělského krále bylo ohroženo, jeho žaludek byl ve velkém nepořádku. Alberoni ho přiměl poradit se se sardinským lékařem, který se s prvním lékařem dohodl na lécích, jichž je třeba užít, a to jen v přítomnosti královny a Alberoniho. Toto tajnůstkářství, spolu s pohoršlivými řečmi Burleta o zdraví prince asturského, vyvolalo ty nejpodivnější řeči, nejen mezi obyčejnými lidmi, ale i mezi nejvýše postavenými, až se rozhlašovalo, že královna usiluje dostat na trůn svého nejstaršího syna dona Carlose. Giudice, rozhořčený svou nemilostí, kterou přičítal výhradně Alberonimu, ho při této příležitosti nešetřil, a stejně tak ani Alberoni kardinála, pokud šlo o zlé služby a o obvinění, že dodává věrohodnosti bezuzdnosti a lžím zlých řečí. Cellamare, syn bratra kardinála del Giudice, znepokojený tolika výbuchy, dostal strach o sebe. Myslel jen na to, jak si zachovat přízeň královny i Alberoniho. Prosil je o ni tak naléhavě, že si z toho Alberoni udělal doklad kardinálova nevděku, odsuzovaného dokonce i jeho synovcem, který vždy platil za muže velmi rozvážného a velmi osvíceného.

Alberoni se nestyděl rozšířit nehoráznou lež. Všemoc se vyvrácení příliš nebojí: rozhlásil, že mu vévoda z Orléans při odvolání Louvilla výslovně sdělil, že by ho nebyl poslal, kdyby se domníval, že bude španělskému králi nepříjemný, a že neprodleně pošle jiného muže pověřeného sdělit věci, které nelze svěřit papíru. Takové vyslání by mu nebylo o mnoho příjemnější. Nechtěl vidět ze strany Francie nikoho, kdo by byl s to posvítit na jeho počínání, podat o něm zprávu regentovi, otevřít oči španělskému králi. Každý Francouz byl pro něj podezřelý. Byl by je nejraději všechny vyhnal ze Španělska, zejména ty, kdo měli nějaké zvláštní pověření pro námořnictvo nebo pro jiné záležitosti. Označoval je za oddané klikám a tvrdil, že jim k scházení propůjčují své domy. Jeho žárlivost a krajní nedůvěra si nebyly jisty ani jeho nejdůvěrnějšími přáteli. Monti k nim patřil a měl veškerou jeho důvěru ještě před jeho vzestupem. Sloužil ve Francii a Alberoni ho občas pověřoval zvláštními posláními k regentovi. Monti se domníval, že by si polepšil, kdyby mohl odjet do Španělska a těžit z jeho vlivu. Nějaký čas byl v této naději udržován; Alberoni mu psal, že nikdo by oběma dvorům neposloužil lépe než on; ale i toto vodění za nos mu bylo obtížné, a tak dal svému příteli na srozuměnou, že na to už nemá myslet. Nechtěl mít svědky svého počínání; Monti se mu hodil ve Francii, aby ho odtud zpravoval. Předepisoval mu témata jeho dopisů: měl v nich chválit královnu pro její pevnost a mluvit o ní

jako o hrdince, která svou odvahou upevňuje svou autoritu po celé Evropě. Tyto dopisy ukazoval královně, aby ji vyburcoval ke ctižádosti a svalil na ni vše, co podnikal proti Giudicovi, na nějž si stěžoval tím nejkrutějším způsobem.

Zacházení s Louvillem bylo urážkou Francie i osobně regenta a triumfem Alberoniho drzosti a moci. Klid, s nímž to regent snesl, nedokázal utišit nenávist, kterou Ital pojal kvůli pokusu, o němž byl přesvědčen, že byl namířen výhradně proti němu. Využil smlouvy, o níž se jednalo mezi Francií a Anglií, aby španělskému králi vnukl o vévodovi z Orléans ty nejzlověstnější představy a aby mu je dával tlumočit lidmi na sobě závislými, kteří měli ke králi přístup. Tvrdil, že jediným regentovým cílem je zajistit si korunu pro případ neštěstí ve Francii; že se mu k tomu jeví přijatelné a dobré všechno; že by se spolčil i s Turkem, kdyby to uznal za užitečné pro tento záměr nebo k tomu, aby zabránil španělskému králi uplatnit spravedlivá práva svého původu. Neodvažoval se přitom připustit, že by je španělský král chtěl hájit, ale svým důvěrníkům se občas přiznával, že v tak choulostivém bodě je nezbytné nejjemnější přetvařování, že je třeba od Španělů odvrátit jakoukoli myšlenku na to, protože kdyby ji pojali, mohla by vyvolat nebezpečné pohyby, a že je třeba si počínat tak, jako by Jejich Katolická Veličenstva nikdy nechtěla opustit Madrid, vyčkávat událostí a počítat s tím, že rozhodnutí této velké otázky bude záviset na Anglii a Holandsku. Mezitím přesvědčen, a to právem, že se Španělsko musí stát mocným na moři, spřádal velké námořní plány. Nic se mu nezdálo obtížné, jen když jím byl pověřen on; myslel jen na to, jak se učinit nepostradatelným; a to se mu plně dařilo u královny, a tudíž i u krále. Chlubil se, že dojmy, které mu o něm chtěli vnuknout, jen lépe ukázaly jeho horlivost a jeho služby; že má na královnu veškerý vliv; že se vysmívá těm, kdo tvrdí, že Macanaz udržuje se španělským králem tajný styk. Věděl totiž od královny, před níž král neměl žádné tajemství, že Daubenton málem upadl v nemilost jen proto, že před ním vyslovil Macanazovo jméno, bez jiného úmyslu, než aby řekl, že od něho dostal dopis, v němž se tento mučedník práv španělských králů proti výbojům Říma doporučoval do jeho přízně. Krásné poučení pro úředníky, kteří zastávají úřad a mají povinnost hájit práva svých králů proti neustálým uzurpacím papežů! Říkám králů, protože i Francie měla své Macanaze, a to užívané zesnulým králem a jeho ministry, kteří neměli lepší osud, nemluvě o velkém počtu těch, kteří tu byli od dob slavného Gersona[7]. Alberoni tvrdil, že zpovědníka zachránil, protože ho považoval za sobě oddaného, a vydával se za toho, kdo se rozhodl vyhubit jeho nepřátele.

Počátkem září dal španělský král anglickému králi oznámit své rozhodnutí vypravit příštího roku 1717 flotilu do Nového Španělska a slíbil mu, že ho podrobněji zpraví o měsíci, kdy vypluje. Španělsko tedy vůči Anglii nezanedbávalo žádnou po-

7. **Vysvětlivka:** Jean Gerson (1363–1429), teolog a kancléř pařížské univerzity, přední zastánce nadřazenosti koncilu nad papežem; ve Francii byl pokládán za obhájce svobod gallikánské církve.

zornost a přesně dodržovalo jejich smlouvy. Holanďané, kteří si ze své strany Španělsko předcházeli, mu dali vědět, že jsou ochotni podepsat obrannou ligu s Francií a Anglií. Jejich záměrem bylo projevit tímto oznámením španělskému králi úctu a důvěru a vyzvat ho, aby k této smlouvě přistoupil. Odpověděl, že se tomu nebrání, ale že se musí, než se vysloví, seznámit s podmínkami tohoto spojenectví. Abbé Dubois, který uzavření smlouvy s Anglií považoval za první velký krok ke kariéře, jenž ho postupně dovede ke všem ostatním, na ni tlačil všemi silami a veškerou svou důmyslností. Dvěma hlavními potížemi byly kanál u Mardicku a pobyt Pretendenta v Avignonu. Ani anglický král, ani Stanhope se neodvážili v Hannoveru důkladně projednávat dva body, které se týkaly anglického národa, a bylo nutné poslat Ibervilla do Londýna, aby tam s anglickými ministry vyřešil především záležitost Mardicku. Ti byli přesvědčeni, že vítězství prince Evžena je pro Francii novým podnětem k urychlení smlouvy. Ať projevoval vévoda z Orléans v celém jednání jakoukoli dobrou víru, Stairsova zlovolnost ji nedokázala uznat; pomluvy tohoto počestného velvyslance zašly tak daleko, že varoval anglické ministry, že regent je ve spojení s jakobity, kteří chystají nějaký podnik; že baron Görtz[8], ministr švédského krále, nově přibyvší do Haagu, byl v Paříži jen proto, aby jej domluvil; že Dillon[9], generálporučík ve francouzských službách, o němž už dříve psal, že má ve Francii na starosti záležitosti Pretendenta, bude pověřen jeho provedením; a drzost šla tak daleko, že tyto zprávy podával ne jako pouhé fámy, ale jako jistoty. Walpole, anglický vyslanec v Holandsku, pověřený vyjednat přistoupení Generálních stavů k této smlouvě, neměl o nic lepší úmysly než Stairs. Měl rozkaz postupovat v tom ve shodě s francouzským velvyslancem a za jeho zády dělal všechno, co mohl, aby ji zmařil. Na tom s veškerým úsilím pracovali i císařští ministři v Haagu. Švédští ministři si na ni velmi stěžovali, přesvědčeni, že je Francie opustí a zaručí anglickému králi Brémy a Verden. Stairs, když už konečně nemohl vzbuzovat podezření vůči vévodovi z Orléans, podněcoval anglické ministry, aby trvali na všech svých požadavcích, protože věděl, že tento princ raději povolí ve všem, než by smlouvu neuzavřel. Monteleón mlčel, ačkoli i on mohl klást nějaké překážky; neměl už tentýž přístup. Methuen se mu jevil jako Španělsku nepříznivě nakloněný. Ve všech záležitostech ho bez jakékoli nutnosti odkazoval na návrat anglického krále.

---

8. **Vysvětlivka:** Georg Heinrich von Görtz (1668–1719), holštýnský baron, v posledních letech vlády Karla XII. jeho nejvlivnější ministr; roku 1716 byl vyslán do Holandska, kde jednal i s jakobity o penězích pro Švédsko; roku 1717 byl kvůli tomu v Geldrech zatčen.

9. **Vysvětlivka:** Arthur Dillon (1670–1733), irský generál ve francouzských službách, majitel irského pluku Dillon; v Paříži zastupoval zájmy Jakuba (III.) Stuarta.

Alberoni, který ve Španělsku vzdoroval veřejné nenávisti, se nedokázal přimět uposlechnout parmskou vévodkyni[10], která mu nařizovala, aby u královny, její dcery, vyžádal penzi nebo nějaké zaopatření pro jednoho prostého člověka, k němuž byla v Parmě laskavá a kterého si víc než jednou chtěla nechat přijet do Španělska. Bál se nebezpečí, že by jí ho připomněl. Celá jeho pozornost směřovala k tomu, aby si zachoval veškerý vliv bez dělení a bez zápasu, přinejmenším dokud nedosáhne klobouku; a aby jej uspíšil, chtěl vzbudit v papeži vysoké mínění o své moci, neboť byl přesvědčen, že milosti Říma jsou vyhrazeny jen jeho potřebám a službám, které je pro něj důležité získat. Papež byl slabý; bál se Turků. Vroucně si přál uspíšit námořní pomoc ze Španělska. Alberoni toho využil. Dal papeži představit, že nesmí s rozhodnutím ztrácet čas; že bude-li otálet, přijde jaro dřív, než bude cokoli dohodnuto pro úspěchy, které by mohly zvěčnit jeho pontifikát; dal mu velmi hlasitě zaznít, že vše ve Španělsku je výhradně v rukou krále a královny; že jsou osvobozeni od moci, kterou si přisvojily soudní dvory a rady; že jen na nich závisejí rozkazy i jejich vykonání. To znamenalo výhradně na něm, a že chce-li být papež obsloužen a spokojen, musí být spokojen i Alberoni, a že jediným prostředkem k papežově uspokojení je uspíšit Alberoniho povýšení. Daubenton, zcela oddaný papeži, byl k Alberonimu poután jen strachem. Ať měl španělský král ke svému zpovědníkovi jakoukoli důvěru, neměl by sílu ho podržet proti královně, kdyby se na Alberoniho radu pokusila dosáhnout jeho vyhnání. Princezna des Ursins mu v tom dala lekci, na kterou nezapomněl; a Alberoni ho také potřeboval, protože papež, který se na něho zcela spoléhal, věřil tomu, co psal; a to, co psal do Říma, bylo v tónu co nejvhodnějším k uspíšení povýšení muže tak horlivého pro církev a tak schopného mocně sloužit Svatému stolci v obtížných okolnostech, v nichž se nacházel.

Aldrovandi, sám zainteresovaný na uspíšení Alberoniho povýšení, aby se mohl vrátit užívat své španělské nunciatury a zkrátit si cestu k purpuru, vyzdvihoval před papežem Alberoniho povahu a moc, vylíčené rukou, kterou Jeho Svatost pokládala za tak věrnou. Zpráva, která se tehdy rozšířila novinami až do Říma a vzbudila rozruch, tento triumvirát znepokojila. Šlo o údajnou roztržku mezi Alberonim a Daubentonem a o to, že Alberoni bude vyhnán. Ačkoli na té povídačce nebylo ani zdání pravdy, dojem, jaký v Římě vyvolala, byl pro Alberoniho velmi závažný, neboť si tehdy tolik lichotil svým blízkým povýšením, že přijímal blahopřání s radostí a zároveň se směšností, jíž jeho nepřátelé dovedli využít. Vynaložil úsilí, on i jeho dva přátelé, aby tu fámu umlčeli a dokázali v Římě její lživost. Giudice ze své strany, kterého už žádný ohled nemohl zdržet, protože už neměl v co doufat ani čeho se obávat, nevynechal nic, aby Alberoniho povýšení zmařil. Prohlašoval, že je urážkou purpuru, papeže i církve; žádal, aby se papež pro svou vlastní čest dotázal španělských biskupů

10. **Vysvětlivka:** Dorota Žofie Falcko-Neuburská (1670–1748), vdova po parmském dědičném princi Odoardovi Farnese a matka španělské královny Alžběty; roku 1696 se provdala za jeho bratra, parmského vévodu Františka.

a řeholníků na Alberoniho život, mravy a chování, jist si tím, že na základě jejich svědectví navždy zavrhne myšlenku povýšit muže ve všech ohledech tak nehodného. Kromě náboženství a tisíce ohavností, kterými na něj útočil, tvrdil, že zrazuje španělského krále a že kdysi býval v Itálii špehem prince Evžena a dosud s ním udržuje tentýž styk, za nějž je štědře placen. Daubenton úměrně tomu zdvojnásoboval úsilí, ručil za všechno ve Španělsku k papežově libosti, jestliže papež uspíší Alberoniho povýšení, a psal Aldrovandimu, aby pamatoval, že je pověřen věcí Boží — ať už chtěl zbožštit věc prvního ministra, nebo mezi nimi bylo nějaké jiné tajemství.

Giudice se vzdal úřadu velkého inkvizitora Španělska. Alberoni jej dal udělit Molinesovi, ani ne tak aby odměnil jeho věrnost a práci, jako spíš aby uvolnil pole Acquavivovi k péči o španělské záležitosti v Římě, neboť spoléhal na tohoto kardinála, který měl veškerou královninu důvěru. S obsazením úřadu se pospíšilo tím spíš, že se obávali, aby Giudice svou rezignaci neodvolal, jakmile bude mimo Španělsko. Upozornil na to parmský vévoda; ačkoli Alberoniho neměl rád ani si ho neváţil, záleţelo mu na udržení moci muže, který byl jeho poddaným a jeho ministrem ve Španělsku. Měl jeho prostřednictvím nepřímý podíl na vládě této monarchie, na níž mu tudíž záleţelo. Jeho velkým cílem bylo přimět ji k pokusům získat zpět aspoň část toho, co ztratila v Itálii, k čemuž se mu doba zdála příznivá díky zaneprázdnění císaře v Uhrách a nenávisti italských knížat. Dobře také cítil, že Španělsko je příliš slabé, aby se do toho pustilo bez pomoci, a že ji může očekávat jen od Francie; že je tedy třeba si předcházet regenta, aby ho přiměli k této pomoci, ale zároveň neopouštět záměry na návrat pro případ neštěstí ve Francii. Tak protichůdné plány nebylo snadné sladit. Oba byli přesvědčeni, že Francouzi, nespokojení s tím, že Španělsko je v rukou Itala, myslí jen na to, jak ho vyhnat, a že Louville byl do Madridu poslán jen kvůli tomu, třebaže pod jinými záminkami. Alberoni, který znal smýšlení francouzské vlády vůči sobě, se podle toho rozhodl a tím naléhavěji tlačil na své povýšení, aby si zjednal pevné postavení a pak se vysmál nepřátelům svého štěstí.

Aldrovandi, který se z hrůz vězení v Andělském hradě, jemuž v Římě o vlásek unikl, dokázal dopracovat k tomu, že papeži přiblížil důvody své cesty, a pak získat jeho důvěru, obratně využil znalosti jeho povahy, aby ho krok za krokem dovedl k Alberoniho povýšení a zmařil úklady del Giudiceho a jeho dalších nepřátel. Získal od něho ujištění, ale napsal Alberonimu, že na ně nemá spoléhat, dokud bude, jako tehdy, uprázdněn jen jediný klobouk; že čekání nebude dlouhé vzhledem k věku a neduhům několika kardinálů; že se papež císaře příliš bojí, než aby mu dal tento důvod ke stížnosti; že je třeba hlavně zabránit tomu, aby španělský král udělil svou nominaci nějakému Španělovi a naléhal na papeže, aby ji naplnil; že je třeba vyhnout se jmenování na návrh korun a zařídit, aby se zdálo, že jeho povýšení vzešlo čistě z vlastního popudu papeže, a k tomu uspíšit příchod námořní pomoci na ochranu italských států proti Turkům a usnadnit dohodu mezi římským a madridským dvorem; a konečně zachovávat o všech těchto věcech nejhlubší tajemství. Co mu neu-

stále opakoval, bylo, aby pěstoval dobré vztahy s Daubentonem, nesmírně váženým papežem i kardinály Imperialim, Sacripantim a Albanim — z kardinálů, kteří nepatřili k žádné národní straně, těmi třemi, kdo byli nejrozhodnějšími odpůrci Francie. Mohl k nim připojit Fabroniho, s nímž tento jezuita sám vytvořil konstituci *Unigenitus*, s uměním, obratností, tajností a násilím vůči papeži i celému Římu, o nichž bylo vyprávěno na svém místě. Aldrovandi vyzdvihoval papežův obdiv ke královně, od níž si sliboval vše pro rychlou námořní pomoc, kterou bylo věcí Alberoniho prozíravosti udržet; naléhal na něj, aby nechal flotilu přezimovat v Itálii, a bědoval nad papežovým postavením, které mu nedovolovalo dělat, co chtěl. Každá španělská záležitost byla podřízena tomuto povýšení nebo byla vyřízena v jeho prospěch, neboť ono vše přečnívalo a bylo tou nejpřednější. Nakonec Acquaviva a Aldrovandi papeži tak důrazně vylíčili, že od Španělska nedosáhne ničeho v žádném ohledu jinak než za cenu tohoto povýšení, že Jeho Svatost, která se dosud spokojila s tím, že se v té věci nějak zavázala Aldrovandimu jakoby důvěrně, učinila skutečný závazek vůči Acquavivovi, jemuž při audienci řekla, že může do Madridu napsat určitě, že je rozhodnuta učinit pro Alberoniho, oč ji královna žádá, a že jde už jen o způsob provedení.

Potíž, jak už bylo řečeno, spočívala v tom, že byl uprázdněn jen jeden klobouk, který papež určil pro kandidáta chráněného císařem. Věřilo se, že má na mysli Borromea, jehož matka se provdala za Carla Albaniho[11], papežova synovce, a papež tím chtěl vyvážit povýšení Bissyho, učiněné pro Francii. Bylo nadto třeba uspokojit Francii zároveň se Španělskem tím, že z vlastního popudu povýší do purpuru dva kandidáty, národní nebo korunám milé, a tyto ohledy vyžadovaly uprázdnění tří klobouků. Prvního ministra utěšovali poukazem na sedm kardinálů starších osmdesáti let a jedenáct starších sedmdesáti, nepočítaje to, co se mohlo přihodit mladším. Ujišťovali ho, že s padáním listí může doufat ve všechno. Upozorňovali ho především, aby zařídil, aby byla papeži poskytnuta vzájemná podmínka, totiž závazek španělského krále odložit svou nominaci koruny a po Alberoniho povýšení o ní dlouho nemluvit.

Velmi nečekaná a docela náhlá příhoda málem zmařila tak dobře připravená opatření. Molines, děkan Roty, v níž byl auditorem za Španělsko, a pověřený záležitostmi této koruny v Římě, bydlel, odkdy tam byl dlouho jejím jediným ministrem, v paláci, který jí patřil a stál na náměstí, které podle něho dostalo jméno Španělské náměstí. Opevnil se v něm řadou bravů ve španělském žoldu proti násilnostem císařských, kteří hrozili, že se tohoto paláce zmocní silou jako majetku patřícího císaři. Molines, zbavený španělských záležitostí, které byly svěřeny kardinálu Acquavivovi, a zvyklý bydlet ve svém vlastním paláci, zůstal v paláci Španělska se svými bravy. Přišlo vítězství prince Evžena, které uchvátilo císařské i římský lid; nosili po ulicích různá

11. **Ediční poznámka:** Míněn je Giberto Borromeo (1671–1740), jmenovaný kardinálem 15. března 1717. Za papežova synovce Carla Albaniho se roku 1714 neprovdala jeho matka, nýbrž jeho neteř Teresa Borromeová.

znamení vítězství, mimo jiné vůz po způsobu vozů antických triumfů. Tato mašinérie, provázená císařskými, množstvím lidu a biřici, projela náměstím a před palácem Španělska. Ať už se Molines bál, že se v tomto jásotu a v té tlačenici někdo pokusí zmocnit paláce Španělska, nebo jen považoval průjezd před svými dveřmi za urážku, dal na celý ten průvod zaútočit a rozprášit ho. Papež, který si zakládal na tom, že velvyslancům okleštil franšízy, jež kdysi nadělaly tolik hluku, upadl do takového hněvu, že okamžitě poslal Aldrovandiho ke kardinálu Acquavivovi se vzkazem, aby pozdržel svou depeši do Madridu a nesděloval v ní nic o ujištění, které mu dal před několika dny.

Acquaviva, aniž by se zarazil, vzkázal papeži po témž prelátovi, že jeho depeše je napsána a že ji odešle beze změny, protože ví, že papež bude spokojen. Požádal Aldrovandiho, aby od papeže zjistil, jaké zadostiučinění požaduje. Vyjednávání skončilo téměř stejně rychle, jak začalo. Papež žádal, aby byla jakási milice, která střežila palác Španělska, propuštěna a aby biřici mohli volně procházet Španělským náměstím; a Acquaviva ze své strany žádal, aby papež dal respektovat palác Španělska jako ostatní římské paláce a aby nechal biřice procházet čtvrtěmi ostatních cizích ministrů stejně jako čtvrtí španělskou. Tyto čtyři vzájemné podmínky byly přijaty a papež potvrdil ujištění, které dal ohledně Alberoniho. Acquaviva vyzdvihl ve Španělsku službu, kterou Alberonimu prokázal, a draze prodal něco, co v podstatě nebylo nic, protože znal úmysly španělského krále ohledně franšíz. Tento kardinál jednal pro sebe zároveň s prvním ministrem. Španělé, kteří byli v Římě, reptali na jeho povolnost, s níž se snažil zalíbit papeži na úkor záležitostí španělského krále. Nejhlasitěji o tom mluvil don Juan Díaz, španělský agent v Římě. Acquaviva využil této chvíle a požádal, aby byl Díaz odvolán a aby mu královna napsala dopis schvalující jeho postup, a to tak, aby jej mohl ukázat papeži. Celým jeho cílem, jak říkal, bylo sloužit Alberonimu u papeže, k čemuž bylo třeba, aby on sám měl oporu. Říkal, že si Aldrovandi v tom zaslouží veškerou ochranu krále a královny a že protože požívá u papeže nejvyšší vážnosti a důvěry, bude jen on znát jeho tajemství pro vyjednávání o sporech mezi oběma dvory; a naléhal na odstranění obtíží, které zdržovaly Aldrovandiho návrat a výkon jeho nunciatury ve Španělsku; tak mu u tohoto dvora sloužil ze všech sil, stejně jako vychvaloval papeži Alberoniho horlivost obstarat mu včas námořní pomoc, po níž netrpělivě toužil.

Zdržuji-li se tak podrobně u všech těchto pletich a intrik, je to proto, že se mi zdají samy o sobě zajímavé a poučné. Ukazují ve skutečné podobě, jaký je všemocný první ministr, jaký je král, který se jím nechá uzavřít a ovládat, čeho je schopen cíl v podobě klobouku, jaká důvěra náleží jezuitskému zpovědníkovi a jaký podíl na svých záležitostech má panovník ponechat své manželce, zvláště ve druhém manželství. Kromě toho osoby tohoto triumvirátu nadělaly ve světě tolik hluku a sehrály tolik různých rolí, že to, co se jich týká, nemůže být dějinám lhostejné. O Acquavivovi mluvím jen z nutnosti souvislosti se třemi hlavními, z nichž dva se stali kardinály

a třetí umíral touhou jím být a často v to pevně doufal. Tato vyprávění odhalují i to, co znamená připouštět kněze k záležitostem a do rad. Acquaviva byl Daubentonem varován, že se ve Španělsku zničí, bude-li nadále smýšlet a jednat tak, jak to dělal, ve francouzských záležitostech týkajících se konstituce *Unigenitus*. Zároveň dostal od španělského krále rozkaz, aby se v té věci přizpůsobil všemu, co by se mohlo zalíbit papeži. Víc Acquaviva nepotřeboval, aby proti vlastnímu přesvědčení ve věcech nauky přeběhl do druhého tábora a přerušil veškerý styk s kardinálem z Noailles. Taková je morálka a víra našich dnešních prelátů a těch, kdo jimi chtějí být. Neříkám to, aniž bych to věděl a aniž bych to mnohokrát viděl znovu a znovu.

Alberoni, věrný svým záměrům a zásadám a dobře poučený o zásadách Říma, se snažil jen o to, aby papeže dobře přesvědčil, že je jediným ministrem španělského krále, jediným, jemuž je bez výhrad svěřena veškerá jeho moc, jediným, na nějž je možné se obracet, chce-li kdo od něho dostat milosti. Když tyto zásady pevně ustavil a často je opakoval, vychvaloval své úmysly a svou horlivost, ale zdůrazňoval, že vše bude marné, nepřijme-li papež rychlá rozhodnutí; sliboval, že bude-li mu pomoženo, to jest bude-li povýšen do purpuru, bude mít papež před koncem března k dispozici silnou, dobře vyzbrojenou eskadru v některém přístavu Janovské republiky, ale že také vyžaduje papežovu plnou důvěru a že bude za urážky považovat všechny nepřímé kroky, všechna naléhání podnikaná jinými cestami než skrze něho; a aby svou žárlivost zastřel, přičítal tyto nepřímé kroky neznalosti formy a současné soustavy španělské vlády. Daubenton ve svých dopisech ještě víc přeháněl o velké a jediné moci spočívající výhradně v prvním ministrovi. Ujišťoval papeže, že pomoc, kterou si Jeho Svatost přeje, závisí naprosto na něm, že plán, který vypracoval na její vyslání, bude neomylně proveden, zachová-li se k němu papež dobře, to jest pošle-li mu biret. Ale také že Jeho Svatost nesmí očekávat ani pomoc proti Turkům, ani urovnání sporů mezi oběma dvory, neposkytne-li španělské královně zadostiučinění, jež si tak dychtivě a vroucně přeje. Dával svým římským přátelům jasně najevo, že píše tak určitě na rozkaz, a zároveň tím chtěl podat důkaz svého důvěrného spojenectví s Alberonim a vyvrátit v té věci fámy a noviny. Alberoni měl v Římě mnoho nepřátel a mnoho kardinálů bylo rozhořčeno nad tím, jak se jejich purpur prostituuje člověku, jako byl on. Giudice, který rozhlašoval, že tam brzy odjede, uváděl tam proti němu v chod nejrůznější úklady a ve svých řečech ani v dopisech nebral na jeho osobu žádné ohledy. Alberoni mu odpovídal se stejnou prudkostí a nepřestával ho obviňovat z nejčernějšího nevděku vůči královně a rozhodně tvrdit, že věc této princezny a jeho vlastní je jedna a táž a že Giudiceho počínání je tak zdiskreditované, že o tom nepochybuje ani sám Cellamare. Poslal do Říma opisy dopisů, které mu Cellamare psal o nemilosti svého strýce, a Cellamareova podlost zašla tak daleko, že několika lidem v Římě napsal, že se ve ztroskotání svého rodu snažil zachránit svou bárku tím, že se přidal na správnou stranu.

Giudice mluvil a psal o Alberonim jako o posledním z lidí. Stěžoval si také na Aldrovandiho, že v Římě mluvil proti němu, aby se zalíbil Alberonimu. Vyčítali si navzájem nevděk a zradu a všichni v tom měli pravdu. První ministr kladl Giudicovi za vinu nepříznivé řeči šířené v Madridu proti královně a nově i to, že rozhlásil, že dala do Madridu přivézt peníze, které připluly s posledními galeonami, aby z nich velkou část poslala do Parmy. Ať Alberoni dával jakkoli najevo, že je pevně přesvědčen, že mu celé rozpoutané peklo nemůže uškodit, a ať tuto jistotu sebevíc podbarvoval filozofickým vzezřením, které ho nutilo říkat, že pod tolikerou závistí a tíhou záležitostí setrvává jen z oddanosti ke králi a královně a pro blaho státu, smrtelně se bál všeho, co mohlo mít přístup ke královně. Ta si konečně dala přivézt do Madridu manžela své kojné a jejich syna kapucína. Kojná byla chytrá, obratná a nechyběl jí ani rozum, ani odvaha. Její manžel byl tupý sedlák, jejich syn velmi hloupý mnich, ale prosáklý ctižádostí, který nepočítal s ničím menším než s vládou nad Španělskem. Královna, která parmského vévodu často žádala o hudebníka jménem Sabadini, jehož dobře znala, mu o tom psala s takovým důrazem, že jí parmský vévoda slíbil poslat ho, jakmile bavorský kurprinc[12] opustí Piacenzu. Alberoni se Sabadiniho přítomnosti strašlivě bál a už několikrát prostřednictvím parmského vévody jeho cestu zmařil. Napsal mu tedy jízlivě o jeho slabosti a o vyslání kapucína a jeho otce a všemožně se u něho snažil zadržet v Itálii Sabadiniho, z něhož měl mnohem větší obavy.

12. **Vysvětlivka:** Karel Albrecht (1697–1745), syn bavorského kurfiřta Maxmiliána II. Emanuela, od roku 1726 kurfiřt a od roku 1742 císař Karel VII.; v letech 1715–1716 cestoval po Itálii.

Kapitola pátá

[Alberoni] spoléhá na podporu Anglie; dostává od Stanhopa radu, aby poslal někoho důvěryhodného do Hannoveru dohlédnout na to, co se tam projednávalo s abbé Duboisem. — Mínění cizinců o hannoverském vyjednávání. — Císařští je ze všech sil a se vší obratností maří a Švédsko se jím poplaší. — Švédské záležitosti. — Alberoniho zhoubná nenávist k regentovi. — Stálé pomýšlení na návrat do Francie, zvláště u španělské královny. — Moudré Alberoniho úvahy o volbě, kdyby k tomu došlo. — Jaký byl vévoda z Orléans v otázce nástupnictví na trůn. — Záležitost jistého Pomereua. — Paní z Cheverny vychovatelkou dcer vévody z Orléans. — Livry dosahuje pro svého syna nástupnictví ve svém úřadu prvního krále hofmistra. — Effiat opouští finanční radu a vstupuje do regentské. — Pocty Louvru přiznány Dangeauovi a hraběnce z Mailly za jejich ztracené úřady. — Původ této milosti spojené s jejich úřady. — Co jsou pocty Louvru. — Způsob, jímž benátská republika píše dauphinovi; odkud pochází. — Uchvácení práva jmenovat adventního kazatele před králem. — Pan z Fréjus slouží před králem bohoslužbu, aniž o tom řekne jediné slovo kardinálovi z Noailles. — Abbé z Breteuil na taburetce, v rochetě a mozetě, u krále klekátka jako mistr kaple, odsouzen za tento přehmat, protože není biskupem. — Kdo byl otec de La Ferté, jezuita. — Abbé Fleury králův zpovědníkem. — Smrt vévodkyně z Richelieu a paní d'Armenonville. — Smrt a povaha maršála z Châteaurenault. — Pěkná příhoda o maršálovi Coëtlogonovi. — Smrt vévodkyně z Orval. — Smrt d'Aguesseaua, státního rady; jeho chvála. — Saint-Contest jmenován státním radou, a proto opouští válečnou radu. — Císař dobývá Temešvár; ztrácí svého jediného syna. — Vévodkyně ze Saint-Aignan odjíždí za svým manželem do Španělska s odměnou třiceti tisíc livrů. — Smrt, povaha a rodina pana z Étampes. — Smrt hraběnky z Roucy. — Smrt paní Fouquetové; její rodina. — Řada milostí maršálovi z Montesquiou, velkému profousovi, vévodům z Guiche, z Villeroy a z Tresmes a hraběti z Hanau. — Vévoda z La Force místopředsedou finanční rady. — Zvýšení žoldu pěchoty. — Povaha Broglieho, syna a staršího bratra obou maršálů tohoto jména. — Vévoda z Valentinois přijat do parlamentu, kde nejsou přítomni ani princové krve, ani levobočci. — Sňatek jediného syna pana d'Estaing s jedinou dcerou paní z Fontaine-Martel a nástupnictví v guvernérství Douai. — Bonneval dosahuje omilostnění sňatkem s jednou z Bironových dcer. — Spor mezi velkými hodnostáři konajícími službu a maršálem z Villeroy, který si jako králův vychovatel nárokuje konat jejich službu, a prohrává. — Velká zatrpklost mezi princi krve a levobočky kvůli spisům, které vydali ti druzí. — Udivující apatie vévody z Orléans. — Můj způsob jednání s vévodou du Maine a hrabětem z Toulouse.

Největší oporou byla podle Alberoniho mínění podpora, kterou si sliboval od Anglie, a jeho tajný a přímý styk se Stanhopem. Tento ministr ho upozornil, aby poslal do Haagu někoho důvěryhodného, kdo by bděl nad zájmy španělského krále v krizi, v níž šlo o nové uspořádání Evropy. Tvrdí se, že Alberoni o tomto upozornění zpravil parmského vévodu. Žádnému Španělovi nedůvěřoval a dal jmenovat velvyslancem v Haagu Berettiho Landiho; ale protože právě v tutéž chvíli dostal Claudio Ré, kterého parmský vévoda držel v Londýně jako sekretáře, od tohoto knížete rozkaz odebrat se do Hannoveru, usoudilo se, že tam má být pověřen Alberoniho důvěrou, pod záminkou, že má anglického krále žádat, aby u císaře vymohl přijetí parmského vyslance k audienci, a odvrátit ho od naléhání na sňatek modenské princezny s princem Antoniem Parmským, o němž vévoda, jeho bratr, tvrdil, že nemá prostředky dát mu apanáž, jakou by si taková aliance žádala. Alberoniho záměrem bylo stát se pánem vyjednavače za Španělsko, a tak si vyhradit čest projednat a dovést k závěru podstatu vyjednávání v Madridu.

Všichni upírali oči na alianci, o níž se jednalo mezi Francií a Anglií. Cizinci ji pokládali za příčinu rozkolu mezi španělským králem a regentem; rozhlašovali, že mezi nimi je ho už mnoho. Císař se jí obával, neboť předvídal, že jakmile si budou Angličané a Holanďané jisti Francií, jejich oddanost jeho zájmům značně ochabne. Jeho ministři ji proto mařili, jak jen mohli. Byl v Paříži jakýsi baron Hohendorff, velmi oddaný princi Evženovi, jehož pobočníkem byl za poslední války. Tvrdil, že je opatřen císařovými pověřovacími listy, které dokonce ukazoval v době, kdy byl v Paříži Penterrieder jako císařův sekretář a skutečně pověřený jeho záležitostmi. Tento Hohendorff tehdy dokonce navrhl regentovi alianci s císařem, která neměla pokračování. Ten člověk ustavičně rozdmýchával prudkost Stairse, který byl ostatně smlouvě tolik nepříznivý, protože mu byla vzata z rukou a přenesena do Haagu a pak do Hannoveru mezi Stanhopa a abbého Duboise, a protože Francii nenáviděl. Hohendorff mu neustále opakoval, že regent Angličany oklame a že Pretendent z Avignonu neodejde. Z jiné strany se popichovalo Švédsko, jemuž se lživě namlouvalo, že Francie obětuje jeho zájmy anglickému králi a zaručí mu držbu Brém a Verdenu, které Švédsku uchvátil; takže švédský velvyslanec, který byl odjakživa Francii oddán, nabyl z toho dojmů, jež ho vedly k nepříliš uměřeným řečem. Záležitosti krále, jeho pána, nabývaly přívětivější tváře. Jeho nepřátelé shromáždili velké síly, aby se vylodili v provincii Skåne a pak vtrhli do Švédska: car byl v Kodani s úmyslem přeplout moře a velet této výpravě. Tam se rozkmotřil s dánským králem natolik, že podnik byl odložen na jaro, vojska byla rozpuštěna a výdaje, které Dánsko těžce zatížily, vynaloženy zbytečně; švédský král z toho nedokázal vytěžit. Měl vojsko, ale ani peníze, ani loďstvo: chtěl koupit několik lodí ve Francii a v Holandsku, kde byl tehdy baron Görtz, který spravoval jeho finance a kterého tam poslal. Vypravil k němu tedy jednoho důstojníka a jiného k baronu Sparrovi, svému velvyslanci ve Francii, kvůli tomuto nákupu. Touto cestou poslal Sparrovi rozkaz pěstovat dobré smýšlení Francie, přesvědčit ji, že chce mír, a

naléhat na výplatu subsidií, které mu poskytovala. Ani se svými ministry se o svých tajných záměrech neodvažoval vyjadřovat jinak než obecně, tolik se kvůli řečem, o nichž jsme mluvili, obával příliš úplného spojení Francie s Anglií.

Ať si Španělsko sebevíc přálo navázat s touto posledně jmenovanou korunou zvláštní svazky, Alberoni s ní chtěl uzavřít jen smlouvu zcela oddělenou a nezávislou na smlouvě francouzské. Výhledy do budoucnosti, o nichž se pečlivě vyhýbal vyjádřit, se se společnou aliancí nesnášely. Přesvědčen, že mu regent neodpustí, nepřestával španělského krále a královnu ujišťovat, že nikdy nesmějí spoléhat na poctivost ani na slovo tohoto knížete. Dobře věděl, že duch a touhy této princezny se zcela obracejí k francouzskému trůnu pro případ neštěstí.[1] Cítila, jak důležité je tento svůj cit skrývat, aby nebyla vystavena nebezpečí, že ztratí jisté pro nejisté, a [bála se], co by si Španělé pomysleli a co by řekli, kdyby je jejich král po tom všem, co patnáct let dělali a vytrpěli, aby ho udrželi na trůně, svým odchodem vystavil tomu, že dostanou nového krále z rukou Angličanů a Holanďanů. Alberoni jí říkal, že tyto dvě mocnosti budou naprosto rozhodovat o francouzské i španělské koruně a že právě proto vévoda z Orléans nic neopomíjí, aby si je získal. Přesto Alberoni občas uvažoval o nebezpečí, jaké by pro krále a pro královnu znamenalo vyměnit korunu, a ještě víc pro něho samého. Představoval si Francouze jako bouřlivé, vrtkavé, odvážné; znepokojovalo ho množství princů krve, kteří by časem mohli panovníka trápit a kteří by se, kdyby nezletilost trvala, stali jako nezkrocení koně bez uzdy a bez otěží: pařížský parlament se mu zdál, jako kdysi, opět korektivem a metlou královské moci. Z těchto úvah vyvozoval, že kdyby se španělská monarchie mohla obnovit, španělský král by musel hodně zvažovat, zda si zvolit království, které by získal a kterému by vládl velmi nesnadno, nebo jiné, jež držel a kterému mohl vládnout despoticky a jakoby ve spánku. A skutečně, není země, kde by poddanost byla úplnější než ve Španělsku, ani kde by vůle a moc krále byla oproštěnější od všech forem a lépe chráněna před jakýmkoli odporem.

Zatímco se ve Španělsku v nitru tolik zabývali budoucími nahodilostmi, mohu s nejpřesnější pravdivostí říci, že to byla věc, kterou se vévoda z Orléans zabýval vždy nejméně. Jsou pravděpodobnosti, které nemají nic z pravdy, a pravdy, které nemají nic z pravděpodobnosti. Tato patří do toho druhého druhu v nejvyšší míře, a nevěřím, že od té doby, co jsou na světě dědičné monarchie, by se kterýkoli nejbližší dědic z vedlejší linie o to méně staral, méně na to myslel a upřímněji si přál, aby k nástupnictví nedošlo; mám říci všechno, a uvěří se mi to? — byl méně dojat, víc v rozpacích a víc obtěžován představou, že by nesl korunu. Nikdy, v žádné době, nic ani nepřímého v tom směru; nikdy nic o tomto předmětu v žádné z rad; a jestliže

1. **Vysvětlivka:** Filip V. se při uzavírání utrechtského míru (1712–1713) zřekl za sebe i své potomky nároku na francouzský trůn; kdyby pětiletý Ludvík XV. zemřel bez dědice, připadla by koruna podle tohoto zřeknutí vévodovi z Orléans. Platnost takového zřeknutí se ve Španělsku i ve Francii zpochybňovala.

ji nezbytná souvislost se zahraničními záležitostmi občas přivedla do regentova kabinetu mezi dva nebo tři z jeho nejdůvěrnějších, projednávala se tam jen z nutnosti, prostě, krátce, dokonce s jakousi nuceností, bez odboček, bez čehokoli zbytečného, jako by se uvažovalo o nástupnictví v Anglii nebo po císaři. Jeho nejbližší znali vévodu z Orléans v tomto ohledu tak dobře, že se žádnému z nich nestalo, aby před ním utrousil jakoukoli lichotku v tom smyslu. Jsem snad ten, s kým se o tom mezi čtyřma očima nejvíc jednalo, v souvislosti s jeho počínáním, se zahraničními záležitostmi, o nichž mi říkal vše, co nešlo do rady, a dále v souvislosti s financemi a s konstitucí. Pravda, svého práva se vzdát nechtěl. Já jsem ho v tom dokonce utvrzoval; ale dotýkalo se ho jen z hlediska jeho cti a jeho bezpečnosti, o nichž mohla být řeč, teprve až by neštěstí nastalo — a to byly ohledy, kvůli nimž se ho naopak obával. Tehdy jsme o tom spolu mluvili jako o kterékoli jiné důležité záležitosti. Mezi čtyřma očima se přede mnou neskrýval; a znal jsem ho příliš dobře, než aby se mu to bylo podařilo. Nikdy jsem ho nepřistihl při žádném zalechtání v tom ohledu, při žádném výrazu radosti, při žádném lichotivém úniku, nikdy při tom, že by úvahu o tom protahoval. Nic nepřeženu, když řeknu, že to šlo až k nezáživnosti a k jakési apatii, která by mě, jak cítím, přiváděla k netrpělivosti, kdyby mi syn monseigneura vévody z Bourgogne byl méně něžně a vzácně drahý a kdyby šlo o nástupnictví po někom jiném.

V těchto Pamětech jsme několikrát viděli, že zesnulý král učinil z pařížského policejního poručíka jakéhosi tajného ministra a důvěrníka, jakéhosi inkvizitora, jehož pole nástupci La Reynieho, jímž tyto důležité, ale skryté funkce začaly, značně rozšířili, aby si zjednali víc styků s králem a lépe postupovali k významu, moci a jmění. Regent, který měl menší autoritu než zesnulý král a víc důvodů než on být zpraven o pletichách a zastavovat je, našel v tomto úřadě d'Argensona,[2] o němž jsme viděli, že se mu dokázal zalíbit aférou s františkánem, kterého přivedl pan z Chalais, a že si tím, myslím, za lacino získal jeho přízeň. D'Argenson, který byl velmi duchaplný a který si toto místo přál jako vstup, základ a cestu ke svému štěstí, je zastával znamenitě, a regent jeho služeb užíval velmi volně. Parlament, jenž dbal jen na to, aby všude uplatnil svou autoritu, přinejmenším jako soupeřící s autoritou regentovou, snášel netrpělivě to, co nazýval přehmaty dvora. Chtěl se odškodnit za mlčení, k němuž byl v tomto ohledu donucen za minulé vlády, a na úkor regenta si vzít zpět vše, co ztratil z policejních funkcí, jichž je nadřízeným. Policejní poručík se mu z nich zodpovídá, a to tak, že od něho přijímá příkazy, ba i důtky na veřejném slyšení, vestoje a s odkrytou hlavou u zábradlí parlamentu, z úst prvního prezidenta nebo toho, kdo předsedá, a ten ho neoslovuje ani mistře, ani pane, nýbrž holým jménem, i když se stalo, že je policejní poručík přijímal, když už byl státním radou. Parlament tedy chtěl

2. **Vysvětlivka:** Marc-René de Voyer de Paulmy d'Argenson (1652–1721), od roku 1697 pařížský policejní poručík jako nástupce La Reynieho; roku 1718 se stal strážcem pečetí a předsedou finanční rady.

ponížit d'Argensona, kterého nenáviděl už za zesnulého krále, dát regentovi tvrdě a potupně přes prsty, připravit jeho policejnímu poručíkovi něco horšího, předvést a dokázat svou moc, postrašit jí veřejnost a osobovat si moc omezovat moc regentovu.

D'Argenson se za minulé vlády často, a někdy i potom, posloužil jedním chytrým a obratným chlapíkem, který mu byl velmi po ruce a jmenoval se Pomereu, k vyzvídání, k zatýkání lidí a někdy i k tomu, aby je nějaký čas držel u sebe. Parlament se právem domníval, že když dá tohoto člověka zatknout pod jinými záminkami, najde konec nitě, která ho dovede k mnoha zajímavým a tajným záhybům, jež by jeho záměru poskytly výhodnou hru, a zároveň že se tím sám ozdobí rolí ochránce veřejné bezpečnosti proti tyranii temných únosů a soukromých žalářů. Posloužil si k tomu mimořádnou soudní komorou, aby byl sám méně vidět, ta však byla složena z jeho členů a vedla řízení tak potichu, ze strachu, aby nebylo zastaveno na půli cesty, že prvním podezřením, které o tom kdo mohl mít, byla zpráva, že Pomereu je na základě rozsudku této komory ve vězení Conciergerie, které je vězením parlamentu. D'Argenson, který o tom dostal zprávu okamžitě, šel v tutéž chvíli za regentem, ten dal ihned vyhotovit královský list (*lettre de cachet*) a s ním poslal ozbrojenou sílu, aby Pomerea z vězení vyvedla, kdyby žalářník dělal sebemenší potíže vydat ho doručitelům listu; žalářník se však neodvážil dělat žádné. Provedení bylo tak rychlé, že ten člověk nebyl ve vězení ani hodinu a že ti, kdo ho tam dali, neměli čas otevřít truhlu s papíry, která byla převezena s ním do Conciergerie a kterou s velkou péčí odnesli, když ho odváděli. Zároveň se odklidilo a uschovalo vše, co se mohlo týkat tohoto člověka a věcí, k nimž byl používán. Lze si domyslet, jak parlament zlobilo, že mu tak okázale a tak náhle vyrvali kořist, z níž si sliboval tak velký užitek; nic tedy neopomněl, aby veřejnost pobouřil svými stížnostmi a křikem proti takovému útoku na spravedlnost. Mimořádná soudní komora vyslala k regentovi deputaci, ale on si z ní vystřelil: deputovaným vážně dovolil, aby si svého vězně zase vzali, aniž jim řekl jediné slovo o tom, že z vězení vyšel. Byl v Paříži na místě, kde se nebylo třeba nikoho bát. Komora pochopila výsměch a přestala pracovat. Myslela si, že tím regenta uvede do rozpaků, ale bylo by to bývalo na jejich vlastní účet. Trvalo to jen den nebo dva. Vévoda z Noailles s nimi šel promluvit; pochopili, že z toho nic jiného nebude; že kdyby trvali na svém, obešlo by se to bez nich a našly by se jiné prostředky, jak provést, co se podniklo proti finančníkům. Dali se znovu do práce a parlament si z toho odnesl jen to, že nadarmo pozvedl štíty a ukázal jen svou zlou vůli a zároveň svou bezmocnost.

Vévoda z Orléans jmenoval vychovatelkou svých dcer, slečen, paní z Cheverny, jejíž manžel už byl vychovatelem vévody z Chartres. Oba k tomu byli velmi schopní a Chevernyho urozenost a dřívější úřady dělaly těmto místům, která byli ochotni přijmout, velkou čest.

Livry, první králův hofmistr, dosáhl pro svého syna nástupnictví ve svém úřadu a toho, že si podrží listinu „brevet de retenue" na čtyři sta padesát tisíc livrů, kterou na něm měl.

Effiat, zprvu nadšený, že je vůbec něčím, nakonec shledal, že místopředsednictví finanční rady jeho zásluhy dost nevyznamenává. Nechtěl v ní už zůstat, nýbrž vstoupit do regentské rady, na poslední místo. Vévoda z Orléans měl tu žalostnou povolnost, že mu to dovolil, k velké spokojenosti jeho dobrých přátel vévody du Maine, maršála z Villeroy a kancléře. Nikdo o tom neměl tušení, dokud to nebylo hotovo.

Tento kníže, jehož povolnost se dala nazvat průjmem, přiznal Dangeauovi a hraběnce z Mailly doživotně pocty Louvru, o které přišli spolu se svými úřady rytíře cti a dámy šatny smrtí poslední paní Dauphine. Zesnulý král jim je udělil spolu s těmito úřady, protože tehdy nebylo ani královny, ani paní Dauphine. Byl to první takový příklad a vděčili za něj paní z Maintenon. Tyto úřady nikdy nedávaly tyto pocty jinde než u královny, a to ještě teprve od nedávna; a pochybuji dokonce, že tomu tak bylo za královny matky před sňatkem krále, jejího syna, nanejvýš před jejím regentstvím. Co se týče paní Dauphine, žádná nebyla od smrti Františka I. až do sňatku Monseigneura; neboť příliš proslulá Marie Stuartovna,[3] která jí byla na chvíli, si při sňatku podržela a přenesla na svého manžela Františka I.,[4] dauphina, jméno a hodnost královny a krále skotského; odtud pochází, abych to řekl mimochodem, že si benátská republika podržela zvyk jednat v dopisech s našimi dauphiny jako s králi a adresovat jim dopis *králi dauphinovi*.

Na svém místě jsme zde v souvislosti s paní z Maintenon viděli, že při sňatku Monseigneura chtěla mít dvorní dámu, které by důvěřovala; že proto přešla vévodkyně z Richelieu, dvorní dáma královny, k paní Dauphine; že za odměnu za tuto ochotu darovali vévodovi z Richelieu úřad rytíře cti s dovolením prodat jej hned, za kolik se dá; že paní z Maintenon chtěla titul, jímž by se nově natřela a který by ji přiblížil k paní Dauphine, aniž by ji vázal ke službě; že proto byly poprvé dvě dámy šatny: maršálka z Rochefortu, aby jí byla skutečně, a paní z Maintenon, aby nesla jen jméno. Protože tedy rytíř cti a první dáma šatny měli pocty Louvru sami od sebe, paní z Maintenon si je jako druhá dáma šatny skromně vzala, pod záminkou, že byt,

---

3. **Vysvětlivka:** Marie Stuartovna (1542–1587), skotská královna od kojeneckého věku, se roku 1558 provdala za dauphina Františka, krále v letech 1559–1560. Po jeho smrti se vrátila do Skotska; jejím druhým manželem byl Henry Stuart, lord Darnley (zavražděn 1567), s nímž měla syna Jakuba VI., pozdějšího anglického krále Jakuba I., třetím James Hepburn, hrabě z Bothwellu. Roku 1568 uprchla do Anglie, kde ji Alžběta I. devatenáct let věznila; za účast na spiknutí proti Alžbětě byla odsouzena a 8. února 1587 sťata sekerou na hradě Fotheringhay.

4. **Ediční poznámka:** Saint-Simon zaměňuje krále: manželem Marie Stuartovny nebyl František I. († 1547), nýbrž jeho vnuk František II. (1544–1560), který si ji vzal roku 1558 jako dauphin a byl králem v letech 1559–1560.

který tehdy obývala a který nikdy nezměnila, na podestě velkého schodiště naproti králově bytu, je daleko od nádvoří, kam vjíždějí všechny kočáry. Tyto pocty Louvru nejsou nic jiného než výsada vjíždět ve vlastním kočáře nebo v nosítku s nosiči ve vlastní livreji na vyhrazené nádvoří, kam vjíždějí jen kočáry a nosiči v livreji titulovaných osob. Pan z Richelieu brzy nato prodal svůj úřad rytíře cti Dangeauovi za pět set tisíc livrů. Ten úřad byl mnohem vyšší než úřad dámy šatny. Paní z Maintenon, vždy skromná, si udělala věc cti z poct Louvru, které měla, a dala je udělit Dangeauovi. Při sňatku monseigneura vévody z Bourgogne byla paní z Dangeau už jednou z oblíbenkyň paní z Maintenon, která ji učinila první dámou paláce, dala jejímu manželovi zadarmo vrátit úřad rytíře cti, o který přišel smrtí paní Dauphine, a úřad dámy šatny dala hraběnce z Mailly, dceři svého bratrance, kterou vychovala u sebe jako neteř a držela si ji až do sňatku vévody z Chartres, kdy ji učinila dámou šatny, poprvé u vnučky Francie, jak jsme viděli na svém místě. Zároveň s tím, co dala Dangeauovi vrátit pocty Louvru podle svého vlastního příkladu, dala je udělit i hraběnce z Mailly. Byla to milost, která těm dvěma osobám byla málo k užitku. Dangeau byl ve velkém stáří a úplnou proměnou dvora vyšel ze hry, téměř už nevycházel z domu, a jeho žena také ne, velmi zbožná a velmi uzavřená; a hraběnka z Mailly upadla úplně v zapomnění a trávila život v hloubi Pikardie, odkud se vrátila, jen aby se stala dámou šatny královny, intrikami svých dětí, aniž na to vůbec pomyslela. Přesto to byla milost, kterou si od vévody z Orléans nezasloužili. Oba mu byli velmi nepřátelští. Dangeau se při vší své nemastnosti a diplomatičnosti nedokázal v tom ohledu udržet v jakémsi zpravodaji, který po sobě zanechal a o němž se zmíníme jinde. Nikdy se ničeho neúčastnil; ale jeho styky a společnost u dvora zesnulého krále byly jen se vším, co bylo vévodovi z Orléans nejvíc nepřátelské. Tehdy se tím zalíbilo a patřilo to k dobrému tónu. Jeho otrocká oddanost paní z Maintenon a všemu, co milovala, a oddanost paní z Mailly k této tetě je přiměly osvojit si její vášně, jichž se pak už nedokázali zbavit.

Svátek Všech svatých způsobil rozruch a spory. Král ten den slyší slavnou pontifikální mši, odpoledne nešpory a kázání. Kdo je káže, káže pak před králem advent, a kazatele kaple jmenuje ze svého práva velký almužník. Kardinál z Rohanu, který o zákazu činnosti jezuitů věděl a ani o něm nemohl nevědět,[5] chtěl jednoho z nich jmenovat, ale takového, jehož jméno by ten podnik uneslo. Vybral otce de La Ferté, bratra zesnulého vévody z La Ferté, jehož vdova byla sestrou vévodkyně z Ventadour; a otec de La Ferté přijal na slovo kardinála z Rohanu, aniž kardinála z Noailles navštívil nebo mu dal cokoli vzkázat. Kardinál se tu novinu, která byla do té doby držena ve velkém tajemství, dozvěděl v posledních dnech října. Nebylo pro něho těžké

5. **Vysvětlivka:** Kardinál z Noailles jako pařížský arcibiskup odňal většině jezuitů ve své diecézi oprávnění kázat a zpovídat, ; jezuité patřili k hlavním stoupencům buly *Unigenitus* (konstituce), kterou odmítal. Kardinál z Rohanu, velký almužník, který měl právo jmenovat kazatele královské kaple, stál v čele jejích zastánců.

pochopit, že tato okázalá snaha jmenovat jezuitu nemůže mít jiný cíl než urážku, jak jeho osoby, tak jeho postavení diecézního biskupa. Nic nebylo snazšího, než ji zmařit. Jezuitům činnost zakázal; stačilo dát otci de La Ferté doručit osobní zákaz sloužit mši, zpovídat a kázat. Užil by svého práva, které mu nemohlo být upřeno, tak jako kardinál z Rohanu užil svého, ovšem s přehmatem proti obecnému zákazu ordináře,[6] kdežto na tomto zcela řádném kroku kardinála z Noailles by nebylo co vytknout. Jeho mírnost, tak často nemístná a špatně uplatněná, nechtěla způsobit takový rozruch, který by byl jen nutným důsledkem rozruchu už způsobeného, a zvolil špatnou cestu: jmenoval pro kapli místo otce de La Ferté jiného kazatele, k čemuž neměl právo. Kardinál z Rohanu, nadšený, že ho vidí sejít ze stopy a že mu stačí hájit své právo, je hájil tak, že bylo nutné věc předložit vévodovi z Orléans.

Vliv, jaký měl tehdy vévoda z Noailles, by věc rozhodl jediným slovem, kdyby je byl chtěl říci; ale od královy smrti se v něm všechno obrátilo k osobnímu prospěchu, který předtím lépe skrýval. Nikdy neztratil z očí svůj velký cíl: chtěl být prvním ministrem. Jeho vliv, podíl, jaký mu regent dával na všem, a pověření, která si od něho na všechno zjednával, mu tyto naděje rozmnožovaly; chtěl ze všech stran odklidit překážky. Už se stýkal s kardinály z Rohanu a z Bissy a s jezuity; nijak se tedy nechystal je popudit kvůli stryci, kterého už nepotřeboval a jehož věc mu mohla způsobit nesnáze, zatímco když mlčel a nechal ho tuto soukromou záležitost řešit samotného, aniž se do ní míchal, získával si zásluhu u těch, které si pěstoval, a ta mohla posloužit jako důkaz, že se od něho nemají čeho bát ani ve věci konstituce, a tedy jim vzít chuť mu překážet a stavět se mu do cesty k prvnímu ministerstvu. Místo něho šel pan z Châlons, jeho druhý strýc, důvěrně spojený s kardinálem, svým bratrem, sám však ve světských záležitostech žádný velký znalec, jednou za druhou huhňat k regentovi, a ten, stržen svými nejopravdovějšími nepřáteli, paní z Ventadour, maršálem z Villeroy, Effiatem, Besonsem a svým zpovědníkem otcem du Trévoux — tím hloupým a nikoli zlým —, s nimiž všemi jednal šetrně a zacházel jako se svými důvěrnými přáteli, rozhodl ve prospěch otce de La Ferté a dal ho kázat, k pohoršení všech, kdo nebyli prosáklí kabalou konstituce; neboť i ti, kdo byli pro konstituci v dobré víře a bez ohledu na vlastní prospěch, tento podnik zavrhli.

Pan z Fréjus začal při témž svátku, ač byl ještě docela malý pán, ukazovat kardinálu z Noailles rohy a potvrzovat proroctví, které mu vyslovil zesnulý král, když z něho kardinál vší silou vyrval biskupství ve Fréjus pro abbého Fleuryho: *že bude litovat, že ho učinil biskupem*. Král to myslel na jeho mravy a chování; a kdo by to tehdy, popravdě, mohl chápat jinak? Pan z Fréjus sloužil před králem pontifikálně slavnou mši, aniž kardinála z Noailles požádal o svolení nebo mu projevil sebemenší zdvořilost, jak velelo právo a do té doby nepřerušený zvyk; kardinál to pocítil a pohrdl tím.

---

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto slovo je v rukopise zkráceno a dřívější vydavatelé četli *l'ordre* (řád); jde tu o zákaz vyhlášený diecézním biskupem, kterému se říkalo ordinář (*l'ordinaire*).

Odpoledne při nešporách konala vévodkyně z La Ferté po kázání svého švagra sbírku. Byla to další novota, vidět vybírat starou ženu; ale chtěla si tím naklonit sestru a přispět k triumfu kardinála z Rohanu nad všemi pravidly kázně. Tatáž mše vyvolala ještě jiný spor. Abbé z Breteuil, který později zemřel jako biskup v Rennes, se na ní objevil na taburetce, v rochetě a černé mozetě, těsně u králova klekátka vlevo vpředu, jako mistr kaple, [kterýžto úřad] koupil od kardinála z Polignaku. Králští almužníci, kteří tam stojí v rochetě s černým pláštěm přes ni, si na toto vystoupení abbého z Breteuil stěžovali a označili jeho taburetku a mozetu za přehmat, protože nebyl biskupem. Stížnosti byly předloženy vévodovi z Orléans, který po vyšetření abbého z Breteuil odsoudil. Kardinál z Rohanu se přece jen ocitl v nesnázích, jak svůj podnik uhájit po celý advent, ačkoli v něm zvítězil. Usoudil, že když už zvítězil, nejmoudřejší je cesta umírněnosti, ale aniž by to dal otevřeně najevo. Týden po Všech svatých šel otec de La Ferté říci vévodovi z Orléans, že ho prosí, aby ho zprostil kázání adventu před králem, protože nechce být příčinou sváru mezi kardinálem z Noailles a kardinálem z Rohanu. Vévoda z Orléans ho dychtivě vzal za slovo a řekl mu, že ho za to velmi chválí a že mu tím velmi ulehčuje. Tento otec de La Ferté byl v koleji sveden a stal se jezuitou proti vůli svého otce maršála, který udělal, co mohl, aby mu v tom zabránil, a který o tom mluvil jen s hněvem. Byl vysoký, velmi urostlý, velmi pohledný muž, velmi se podobal svému bratrovi vévodovi z La Ferté, jehož měl všechny způsoby, a na jezuitu se vůbec nehodil. Byl výmluvný a dost vzdělaný, měl mnoho ducha a půvabu; úsudek tomu neodpovídal. Kázal dobře, aniž patřil k prvním kazatelům. Jednou dotáhli vévodu z La Ferté na jeho kázání a pak se ho ptali na mínění: *Herec*, řekl, *se mi zdál docela dobrý, ale kus dost špatný*. Otec de La Ferté nevycházel s jezuity vždy dobře; myslím, že nebyl bez lítosti, že se k nim dal naverbovat. Nebýt slibů, byl by se po smrti svého bratra, který nezanechal dětí, stal vévodou a pairem. Nakonec s ním jezuité, unavení jím a on jimi, špatně zacházeli, pak ho uklidili do La Flèche, kde žil krátce a smutně a zemřel ještě v nevelkém věku. Kardinál z Noailles uvalil zákaz na všechny tři jezuitské domy v Paříži a odňal oprávnění i těm několika, jimž je dosud ponechal.

Tou dobou byl jmenován králův zpovědníkem abbé Fleury,[7] který byl podučitelem tří princů, synů Monseigneura, až do konce jejich výchovy. Maršál z Villeroy ani pan z Fréjus tam nechtěli žádného jezuitu. K tomu místu ho přivedl jeho dřívější úřad, aniž měl podíl na nemilosti pana z Cambrai. Celý život žil u dvora ve velké uzavřenosti a ve velké zbožnosti, velmi skrytě od té doby, co jeho úřad skončil. Neměl žádný podíl na aféře s konstitucí, protože nikdy nepomýšlel stát se biskupem, a protože nebyl na místě, které by ho k tomu zavazovalo, raději zůstával v klidu u svých studií. Přesné a učené *Církevní dějiny*, které od něho máme, a jeho výtečné a učené

7. **Vysvětlivka:** Claude Fleury (1640–1723), kněz a historik, podučitel vévodů z Bourgogne, z Anjou a z Berry, autor *Církevních dějin*; zpovědníkem Ludvíka XV. byl v letech 1716–1722. Nelze ho plést s panem z Fréjus, André-Herculem de Fleury, pozdějším kardinálem a prvním ministrem.

předmluvy v podobě rozprav před každou z knih, z nichž se toto velké dílo skládá, budou navždy svědčit o jeho učenosti a o jeho lásce k pravdě. Jen nerad k své volbě svolil; rozhodl se k tomu jen kvůli věku krále, v němž nebylo čeho se obávat, a kvůli svému vlastnímu, který mu brzy poskytne záminku odejít, jak to také skutečně udělal dříve, než mohl mít důvod obávat se svého působení, během něhož se objevoval jen z čiré nutnosti.

Paní d'Armenonville zemřela na neštovice, které po celý ten rok způsobily mezi mladými i starými velkou zkázu. Několik dní nato na ně zemřela i vévodkyně z Richelieu, bezdětná. Byla jedinou dcerou markýze z Noailles, bratra kardinála, a vévodkyně z Richelieu, třetí manželky otce svého manžela. Byla to velmi mladá žena, ale ctnostná, duchaplná a velmi zasloužilá, kterou světácké způsoby jejího manžela neučinily šťastnou.

Maršál z Châteaurenault zemřel ve věku přes osmdesát let.[8] Byl to velmi čestný muž, velmi statečný, velmi dobrý člověk a velmi velký a šťastný námořník, který vykonal na moři skvělé činy, jež nedokázalo zastínit ani neštěstí u Viga. Při tom všem se dá říci, že neměl zdravý rozum. Jeho jediný syn se oženil s poslední sestrou vévody z Noailles, čímž dostal nástupnictví ve velkém generálním místodržitelství Bretaně, které měl jeho otec. Tři dny před jeho smrtí vévoda z Noailles potají vymohl a hned dal vyhotovit pro svou sestru listinu „brevet de retenue" na sto dvacet tisíc livrů na úřad viceadmirála, který nikdy nebyl prodáván; ta byla předložena Coëtlogonovi, prvnímu generálporučíkovi, který o úřad žádal, který čekal všechno jiné než toto zjevení a který za něj nechtěl zaplatit ani groš. Byl to, stejně jako Châteaurenault, jeden z nejstatečnějších mužů a nejlepších námořníků, jaké kdy země měla. Jeho mírnost, spravedlnost, poctivost a ctnost nebyly menší. Získal si náklonnost a úctu celého námořnictva a několik skvělých činů mu přineslo velkou pověst u cizinců. Měl zdravý úsudek při průměrném duchu, ale velmi soustavném a pilném. Nakonec se za ten šibalský kousek s listinou „brevet de retenue", abychom neřekli něco horšího, styděli, a aniž by od něho cokoli dalšího žádali, dali mu viceadmirálský úřad. Vévoda z Noailles vrátil listinu vévodovi z Orléans, který ji hodil do ohně a dal sto dvacet tisíc livrů vyplatit na královy náklady; vévoda z Noailles je dal vyplatit své sestře jako velký ministr, který nic nezanedbá. Pokud jde o Coëtlogona, překročím hned teď časový rámec těchto Pamětí, kvůli jeho ctnosti a neobvyklosti té příhody.

Pan Vévoda, který se stal prvním ministrem pod vládou vůle paní z Prie, své neblahé milenky, a oba pod osudným poručnictvím bratří Pârisů, provedl prvního dne roku 1724 jmenování maršálů Francie a jmenování rytířů řádu, obojí velmi směšné.

---

8. **Vysvětlivka:** François-Louis de Rousselet, markýz z Châteaurenault (1637–1716), námořní velitel, maršál Francie od roku 1703. Roku 1689 se úspěšně střetl s anglickým loďstvem v zátoce Bantry v Irsku; roku 1702 doprovázel španělskou stříbrnou flotilu, která byla v zátoce Vigo v Galicii zničena anglonizozemským útokem. Alain-Emmanuel de Coëtlogon (1646–1730), rovněž námořní velitel, se stal viceadmirálem roku 1716, rytířem řádu roku 1724 a maršálem Francie roku 1730, krátce před smrtí.

Dal Coëtlogonovi řád, a stejně nevhodně ho neučinil maršálem Francie, k pohoršení námořnictva, celé Francie a všech cizinců, kteří ho znali z pověsti. Coëtlogona se to velmi dotklo; ale utěšen hlasem veřejnosti, nevznesl žádnou stížnost a zahalil se do své ctnosti a skromnosti. O několik let později, už velmi starý, se uchýlil do jednoho z domů duchovních cvičení jezuitského noviciátu, kde už myslel jen na svou spásu skrze všemožné dobré skutky. Tehdy d'Antin a hrabě z Toulouse, který se oženil s vdovou po d'Antinově synovi, sestrou vévody z Noailles, jež s prvním manželem měla dva syny, pomýšleli na to, dát mladšímu z těchto dvou d'Antinových vnuků, ještě zcela mladému, Coëtlogonův viceadmirálský úřad, aby odtud s oporou hraběte z Toulouse, admirála, svého nevlastního otce, rychle vylétl k maršálské holi. Navrhli to Coëtlogonovi, nabídli mu všechny peníze, které by za to chtěl, a nakonec mu ukázali maršálskou hůl, kterou si tak dobře zasloužil. Coëtlogon zůstal neoblomný, řekl, že neprodá, co nechtěl koupit, a prohlásil, že neudělá námořnictvu tu křivdu, aby připravil o postup ty, které jejich služby a služební stáří měly přivést po něm. Tato šlechetná odpověď se rozkřikla, méně jeho zásluhou než zásluhou lidí, kteří k němu byli vysláni, a jejich stížností na nezdar. Veřejnost jí tleskala a námořnictvo bylo nadšeno. Brzy nato onemocněl nemocí, na kterou zemřel.

Jeho synovec — neboť on sám nebyl ženat —, zarmoucený, že jeho rodina přijde o lesk, který si strýc tak dobře zasloužil, dokázal, že hrabě z Toulouse vymohl u kardinála Fleuryho, tehdy prvního ministra, maršálskou hůl pro Coëtlogona, který umíral, který nic nevěděl o tom, co jeho synovec dělá, a který se z ní už nemohl těšit. Tu poctu mu oznámil jeho zpovědník. Odpověděl, že kdysi by mu na tom bylo velmi záleželo; ale že je mu to naprosto lhostejné v těchto chvílích, kdy víc než kdy jindy vidí marnost světa, který je třeba opustit, a prosil ho, aby s ním už mluvil jen o Bohu, jímž se pak už jedině zabýval. Zemřel o čtyři dny později, aniž na svou hůl pomyslel jedinou chvíli. Toto neobvyklé jmenování připomnělo jmenování pana z Castelnau[9] a lest kardinála Mazarina, kterou kardinál Fleury, jak si sám pochvaloval, tak dobře napodobil.

Vévodkyně z Orval zemřela v devadesáti letech. Byla snachou slavného Maximiliena de Béthune, prvního vévody ze Sully, a švagrovou proslulého vévody z Ro-

9. **Vysvětlivka:** Jacques de Castelnau (1620–1658), generálporučík, byl roku 1658 smrtelně raněn při obléhání Dunkerque; maršálem Francie byl jmenován na smrtelném loži a krátce nato zemřel.

hanu.[10] Pan z Orval se stal rytířem řádu roku 1633 a vévodou na breve[11] roku 1652. Od roku 1627 byl prvním štolbou královny Anny Rakouské; a byl vdovcem po dceři maršála-vévody z La Force, z kteréhožto manželství je dnešní vévoda ze Sully pravnukem. Vévodkyně z Orval byla rozená Harville, sestra pana z Palaiseau.

D'Aguesseau, státní rada a člen královské finanční rady zesnulého krále i tehdejší finanční rady, zemřel v téže době ve dvaaosmdesáti letech; byl otcem generálního prokurátora, který se brzy nato stal kancléřem. Byl to malý muž nevzhledné postavy, který při velkém duchu a velkých znalostech byl celý život vzorem, ovšem vzorem milým, ctnosti, zbožnosti, bezúhonnosti, přesnosti ve všech velkých pověřeních svého stavu, jimiž prošel, mírnosti a skromnosti, jež šla až k pokoře, a který přirozeně ztělesňoval ony ctihodné a učené soudce starého ražení,[12] kteří s ním zmizeli, ať už nábytkem a skromným povozem, nebo stolem a vystupováním. Jeho žena byla stejného ražení a velmi duchaplná. Neměl v sobě žádnou pedanterii; dobrota a spravedlnost jako by mu vycházely z čela. V Languedocu, kde byl intendantem, zanechal veřejný žal a úctu všech. Jeho duch byl tak správný a přesný, že dopisy, které psal z míst svých různých úřadů, říkaly všechno, aniž kdo kdy dokázal z kteréhokoli z nich udělat výtah. Udělal jsem vše, co jsem mohl, abych jeho místo státní rady získal pro Le Guerchoise, jeho zetě, intendanta ve Franche-Comté, svého zvláštního přítele od mnoha let, kdy mi on a jeho rodina tak dobře posloužili v Rouenu v procesu, který jsem tam, jak jsme viděli na svém místě, vyhrál proti vévodovi z Brissacu a vévodkyni z Aumontu. Nedokázal jsem to prosadit, protože zároveň Bâville, ten neblahý spíš král Languedocu než intendant, požádal, aby se mohl vzdát svého místa státní rady ve prospěch svého syna Coursona. Vévoda z Orléans, který viděl dosah toho precedentu, a protože ho nechtěl odmítnout, dal to místo Saint-Contestovi a to, o které jsem žádal já, Coursonovi; ale nemusel jsem čekat dlouho. Současně donutili státní radové Saint-Contesta vystoupit z válečné rady, aby tam nemusel ustupovat urozeným lidem, kteří v ní zasedali. Viděli jsme ve své době zrod tohoto podivuhodného nároku, když La Houssaye, státní rada a intendant v Alsasku, byl jmenován jako třetí na kongres v Badenu, kde nechtěl ustoupit hraběti du Luc. Viděli jsme na svém

---

10. **Vysvětlivka:** Maximilien de Béthune, vévoda ze Sully (1559–1641), protestant, nejbližší rádce a ministr financí Jindřicha IV.; po králově zavraždění (1610) se roku 1611 stáhl od dvora, roku 1634 se stal maršálem Francie. Jindřich, vévoda z Rohanu (1579–1638), vůdce hugenotů a Sullyho zeť, zemřel na zranění z bitvy u Rheinfeldenu (1638), v níž bojoval po boku Bernarda Sasko-Výmarského. Jacques Nompar de Caumont, vévoda z La Force (asi 1558–1652), maršál Francie od roku 1622, přežil jako chlapec Bartolomějskou noc (1572), když předstíral smrt pod mrtvolami svého otce a bratra.

11. **Vysvětlivka:** Vévoda na breve (*duc à brevet*) nesl vévodský titul udělený královskou listinou (breve) jen své osobě; titul nebyl dědičný a neregistroval se v parlamentu.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz životopis tohoto soudce, který napsal jeho syn. Je součástí Děl kancléře d'Aguesseau. Bylo by žádoucí vydat jej samostatně, aby si čtenář mohl udělat představu o oné staré soudcovské vrstvě, kterou Saint-Simon tak výstižně chválí.

místě, že se tomu zesnulý král vysmál; ale strpěl to a poslal do Badenu Saint-Contesta, tehdy dvorního referendáře a intendanta v Metách.

Císař dobyl prostřednictvím prince Evžena Temešváru v Uhrách a ztratil svého jediného syna ve věku sedmi měsíců.

Vévodkyně ze Saint-Aignan odjela za svým manželem do Španělska; vymohl jsem pro něho mimořádnou odměnu, kterou si odvezla. Činila třicet tisíc livrů.

Pan z Étampes zemřel v pokročilém věku. Byl bohatý, čestný a velmi statečný. Býval rytířem cti Madame, pak kapitánem gardy Monsieura, který ho roku 1688 učinil rytířem řádu způsobem, jaký jsme vylíčili ve své době. Byl vnukem maršála z Étampes a po babičkách maršálů z Fervaques a z Praslinu.[13] Jeho otec byl prvním štolbou Monsieura, bratra Ludvíka XIII.; a jeho matka byla dcerou Puysieuxe, státního sekretáře, a jeho druhé ženy Ch. d'Étampes-Valençay, jejíž jeden bratr dostal nápad dát se jako první ze svého rodu k taláru a byl státním radou, a ona mu nikdy neříkala jinak než můj bratr levoboček, protože její nejstarší bratr byl rytířem Řádu Svatého Ducha, velkým ubytovatelem a guvernérem Montpellier a Calais, další arcibiskupem v Remeši, další kardinálem a její sestra byla provdána za maršála z La Châtre. Tato paní z Puysieux měla velký vliv u královny matky a ve společnosti mimořádnou váženost. Oženila svého syna se sestrou vévody z La Rochefoucauld, oblíbence Ludvíka XIV., a zruinovala ho výstředními výdaji, mimo jiné tím, že snědla za sto tisíc tolarů límců z janovských krajek, které byly tehdy velmi v módě. Puysieux, který zemřel jako rytíř řádu, jeho bratr biskup ze Soissons a Sillery, otec dnešního Puysieuxe, byli její vnuci.

V téže době zemřela hraběnka z Roucy, aniž nám dala znamení života nebo lítosti. Byl jsem příliš jejím přítelem a byl jsem za to později příliš špatně odměněn, než abych o ní chtěl cokoli říkat, tím spíš, že jsem dostatečně vylíčil své chování i její a chování jejího manžela při výstupu, který uznali za vhodné udělat, aby se marně pokusili získat úřad kapitána tělesné gardy.

Brzy nato zemřela v Paříži paní Fouquetová, ve velké zbožnosti, ve velké uzavřenosti a po celý život v ustavičném konání dobrých skutků. Byla vdovou po Nicolasi Fouquetovi, proslulém svými neštěstími, který poté, co byl osm let vrchním správcem financí, zaplatil za miliony, které si vzal kardinál Mazarin, za žárlivost pánů Le Telliera a Colberta, za trochu příliš mnoho galantnosti[14] a nádhery — a to třiceti čtyřmi lety vězení[15] v Pignerolu, protože mu nemohli udělat nic horšího navzdory

---

13. **Vysvětlivka:** Jacques d'Étampes, markýz z La Ferté-Imbault (1590–1668), maršál Francie od roku 1651; Guillaume de Hautemer, pán z Fervaques (1538–1613), maršál od roku 1597; Charles de Choiseul, markýz z Praslinu (1563–1626), maršál od roku 1619.

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Poznámku I na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, I).

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Fouquet byl zatčen v Nantes roku 1661 (v září) a zemřel v Pignerolu roku 1680, jak říká Saint-Simon o několik řádků dále; nebyl tedy vězněn třicet čtyři let. Předchozí

veškerému vlivu ministrů a autoritě krále, které zneužili až tak, že dali vše do pohybu, aby zahynul. Zemřel v Pignerolu roku 1680 v pětašedesáti letech, už dlouhá léta zcela zaměstnán svou spásou. On i tato jeho poslední žena, babička Belle-Île, by dnes velmi užasli nad nestvůrným a úplným štěstím, které si ten dokázal udělat, a nad stupni, po nichž k němu dospěl. Tato paní Fouquetová byla sestrou Castilla, otce otce paní z Guise. Jmenoval se Montjeu, byl pokladníkem státní pokladny a jeho matka byla dcerou slavného prezidenta Jeannina. Roku 1657 koupil od prezidenta Noviona, který se později stal prvním prezidentem a byl sesazen pro své podvody, úřad zapisovatele řádu. Zatkli ho zároveň s panem Fouquetem a vzali mu oba jeho úřady i modrou stuhu. Jeho odpor proti tomu, aby se úřadu zapisovatele řádu vzdal, způsobil, že byl úřad svěřen pověřením Châteauneufovi, státnímu sekretáři, který jej tak držel dlouho, dokud se držitel, unavený tolika lety vyhnanství, nakonec nevzdal. Vyprávím tyto staré věci dvěma slovy, protože jsou většinou zapomenuty a protože si kvůli potomstvu, které z nich zbývá, zaslouží, aby se na ně občas vzpomnělo.

Vévoda z Orléans, který bez rozlišování, přinejmenším, rozdával všechno přátelům a ještě víc nepřátelům, s nimiž ho to ani v nejmenším nesmiřovalo, dal maršálu z Montesquiou,[16] cele oddanému panu du Maine, velení v Bretani a pověření řídit tamější zasedání stavů, které měl maršál z Châteaurenault; velkému profousovi listinu „brevet de retenue" na sto tisíc tolarů na jeho úřad, zcela zbytečně; vévodovi z Villeroy, kapitánovi tělesné gardy, a vévodovi z Guiche, plukovníkovi pluku gardy, nástupnictví v jejich úřadech pro jejich nejstarší syny, ještě zcela malé, a k tomu i v jejich guvernérstvích. Vévoda z Tresmes dostal rovněž pro svého nejstaršího syna nástupnictví ve svém úřadu prvního šlechtice komory.

Hraběti z Hanau udělil milost stejně podivnou jako škodlivou pro stát. Tento hrabě, první v říši, který žil za Rýnem s dvorem panovníka, jehož měl i země a bohatství, měl jako velký příjem a rozsáhlé panství z různých kusů léna ležící v metském kraji, která byla všechna mužská a při nedostatku mužských dědiců připadala k obsazení jedna králi a druhá metskému biskupovi; ta však znovu připadala králi kvůli nesnázím, které dosud bránily lennímu slibu a holdu metských biskupů, kteří jej nesložili. Hrabě z Hanau neměl syny, jen jedinou dceru, které chtěl svá léna dát, až ji provdá za prince hesensko-darmstadtského. K tomu vévoda z Orléans svolil co nejlehkomyslněji a dal mu rychle vyhotovit vše, co bylo nutné k pevnosti věci. Pravda, k uprázdnění léna nedošlo, protože hrabě z Hanau byl plný života, ale stačilo počkat a nedělat tuto zcela zbytečnou předčasnou milost německému velmoži, aby provdal

---

vydavatelé nahradili třicet čtyři let čtyřiadvaceti. Tato oprava, která pozměnila text, neměla ani tu přednost, že by byla chronologicky přesná, neboť Fouquetovo věznění trvalo jen devatenáct let.

16. **Vysvětlivka:** Pierre de Montesquiou, hrabě z Artagnan (asi 1640–1725), byl bratrancem proslulého mušketýra Charlese de Batz de Castelmore, zvaného d'Artagnan, jenž později posloužil Alexandru Dumasovi jako předloha pro postavu z „Tří mušketýrů". Sám Pierre de Montesquiou se později, roku 1709, stal maršálem Francie.

svou dceru za jiného Němce, oba poddaní říše, oba za Rýnem, oba takoví, kteří nikdy nemohli ani posloužit, ani uškodit, a nechat na králi, aby po smrti hraběte z Hanau udělil bohaté pozemkové dary, jaké se naskytnou tak zřídka, k odměně francouzských pánů, z nichž se tolik ruinuje v jeho službě, a aby se zbavil těchto německých knížat, s nimiž [je třeba] počítat kvůli velkým statkům uprostřed, tak říkajíc, království a kteří si tam dělají přátele a špehy.

Vévoda z La Force, který hořel touhou něčím být a byl toho velmi schopen, intrikoval tak dobře, že dostal místo místopředsedy finanční rady, které opustil markýz z Effiatu a s nímž byl spojen plat dvacet tisíc livrů ročně. Představoval jsem mu, že se mu nehodí zdobit se Effiatovým špinavým talárem, být třetí s maršálem z Villeroy a vévodou z Noailles a mezi hromadou lidí z talárového stavu, kteří tam dělali všechno a kteří by ho v ničem neuznávali, protože tam byl Rouillé absolutním pánem pod vévodou z Noailles; že látka této rady je od přírody špinavá, téměř ve všem nenáviděná, a že její pravidla nepravidelnosti, formy a hantýrka jsou velmi odporné. Dodal jsem, že tam nebude ničím, a tedy bude opovrhován, nebo že bude-li se chtít do něčeho vměšovat, poštve proti sobě celou tuto talárovou chásku, která se bude cítit okradena vetřelcem a podle toho s ním bude jednat, a že vzbudí žárlivost vévody z Noailles a jeho zlost nad tím, že je pod dohledem, za což by mu to jistě dal tvrdě odpykat, jakmile by mohl, při všem svém cukru, medu a lichotkách. Dodal jsem, že při náladě, kterou parlament ve všem projevoval, při veřejné bídě, rozvratu financí, regentově povolnosti a jeho až příliš známé bázlivosti by z toho mohly vzejít nepříjemné nesnáze pro toho, kdo by se do financí vměšoval, a pro něho víc než pro kohokoli jiného kvůli zuřivosti parlamentu vůči nám; konečně že doba, kdy působí mimořádná soudní komora, po jejíž činnosti, jak uvidí, kvůli regentově povolnosti přijde velké rozkrádání vyměřených dávek, je ještě dalším silným důvodem, aby ho chuť na toto místo přešla. Nespokojil jsem se s tím, že jsem ho k těmto úvahám přivedl jednou. Opakoval jsem je několikrát, aniž jsem cokoli získal. Věc byla téměř hotová, když se mi o ní zmínil; jak jsem viděl později, patrně tušil, že ji neschválím: proto jsem se na ní nechtěl nijak podílet a dokončila se tak, jak byla vedena. Když mi to oznámil vévoda z Orléans, s nímž jsem o tom ani neotevřel ústa, nemohl jsem si odpustit naznačit zhruba své mínění. Ačkoli se mi zdálo, že je tomu rád, nakonec uznal, že mám pravdu; ale protože věc byla hotová, spokojil jsem se s povrchem a nechtěl jsem sestupovat do podrobností, jak jsem to udělal s vévodou z La Force. V dalším průběhu se velmi nešťastně ukázalo, že jsem to odhadl až příliš dobře.

Broglie,[17] zeť kancléře Voysina, který mu v době své všemohoucnosti za posledních let zesnulého krále opatřil guvernérství a inspekci pěchoty, byl synem a starším bratrem maršálů z Broglie, jejichž metlou byl po celý život. Byl to sečtělý muž, velmi

17. **Vysvětlivka:** Charles-Guillaume, markýz z Broglie, nejstarší syn Victora-Maurice, hraběte z Broglie (1647–1727), maršála Francie od roku 1724, a starší bratr Françoise-Marie de Broglie, maršála od roku 1734 a pozdějšího vévody.

duchaplný, velmi zlý, velmi lakomý, velmi černé duše, bez jakékoli míry, plně a veřejně zostuzený, co se odvahy týče, i ve všech jiných ohledech; k tomu drzý, smělý, troufalý a plný úskoků, intrik a pletich, a to tak, že se ho bál i jeho tchán, on, který naháněl strach celému světu. Zakládal si přitom na nejvyšší bezbožnosti a na nejrafinovanější zhýralosti, pokud ho nic nestály, ačkoli byl velmi bohatý. Sotva jsem kdy viděl lidskou tvář, která by lépe představovala tvář zavržence než ta jeho; to bilo do očí. Být Voysinovým zetěm nebylo titulem k důvěrnosti s vévodou z Orléans, který s ním za celé vlády zesnulého krále možná nikdy nepromluvil. Nevím, kdo ho k němu uvedl, neboť jeho malý temný dvůr, který nazýval svými *roués* a který svět neznal pod jiným jménem, mi byl vždy dokonale cizí. Ale Broglie do něho pronikl tak dobře, že byl na všech večeřích a že odtamtud začal s regentem v jinou dobu mluvit o vojsku pod záminkou znalostí, které mu o něm poskytla jeho praxe a jeho inspekce. Tak se mu občas otevřel kabinet, do něhož ho bylo vidět nosit portfej. Z této práce, která nějaký čas probíhala dvakrát a třikrát týdně, vzešlo zvýšení žoldu o šest denárů na vojáka se ziskem z něho pro každého kapitána pěchoty, které stálo krále navždy sedm set tisíc livrů ročně. Získal pro to několik lidí z válečné rady, kteří se neodvážili postavit proti, v jistotě, že by Broglie nic neopomněl, aby si z toho na jejich účet udělal u vojska zásluhu; nad tím však téměř celá tato rada a celá veřejnost velmi křičely, v době míru a rozvratu financí, které nestačily ani na nejnaléhavější potřeby.

Broglie počítal, že bude v práci pokračovat a stane se tím osobností, a regenta přesvědčil, že ho vojsko vynese na štít. Oba se hrubě zmýlili: vévoda z Orléans tím, že zvýšení, které financím velmi přitížilo a které už nebylo možné odvolat, nebylo k ničemu a [většina] vojska si ho ani nevšimla; Broglie tím, že už nevkročil do kabinetu k žádné práci a zůstal v potupě, kterou si z tolika důvodů zasloužil. Nakonec se zcela potopil za ministerstva kardinála Fleuryho, proti němuž se při své inspekční cestě dal unést k nejbezuzdnějším řečem. Kardinál, který se to hned dozvěděl, mu poslal rozkaz okamžitě se vrátit a za trest za jeho drzost mu bez náhrady odňal ředitelství, neboť se stal ředitelem pěchoty, s nímž je spojen plat dvacet tisíc livrů. Zůstal tedy doma v Paříži, velmi v ústraní a velmi opuštěn. Nějaký čas nato oženil svého syna s dcerou Bezwalda,[18] plukovníka pluku švýcarské gardy, dlouho a schopně užívaného v Polsku a na Severu, a vymínil si výslovnou klauzuli, že jeho syn nebude sloužit a že on ani jeho žena nikdy neuvidí krále, královnu ani dvůr. Myslím, že je to první příklad tak troufalého bláznovství. Bylo plně dodrženo a jeho syn žil vždy neznámý a v naprostém zapomnění.

Vévoda z Valentinois byl konečně 14. prosince přijat do parlamentu. Princové krve ani levobočci se tam nedostavili; vévoda z Orléans jim dal slíbit, že nepřijdou, aby se předešlo jakýmkoli nepříjemnostem mezi nimi. Dal d'Antinovi nástupnictví

18. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto jméno se obvykle psalo Bezenval nebo Besenval a vyslovovalo se Besval. Baron z Besenvalu, syn muže, o němž je zde řeč, zanechal zajímavé Paměti. Viz studii pana Sainte-Beuva o této osobnosti.

v jeho úřadu u královských staveb pro jeho druhého syna, kterému se od jeho sňatku říkalo markýz z Bellegarde.

Pan d'Estaing oženil svého syna s jedinou dcerou paní z Fontaine-Martel, bohatou a urozenou dědičkou, což byl velmi přiměřený sňatek. Vévoda z Orléans, který z tak počestných důvodů, jaké jsme viděli jinde, miloval paní z Fontaine-Martel a vše, co neslo jméno pana z Arcy, jejího švagra, a který zvlášť přál panu d'Estaing, jenž pod ním hodně sloužil a byl velmi čestným mužem, jim dal pod rukou nástupnictví v guvernérství Douai, které je velmi výnosné a které měl pan d'Estaing.

Biron, dnes tak zahrnutý poctami a bohatstvím, a jeho syn ze své strany rovněž, byl tehdy velmi chudý a měl na starosti velkou rodinu. Uvedl jsem ho, jak jsme viděli, do válečné rady. Nouze někdy dohání k podivným věcem: dal se naverbovat mezi *roués* a téměř každý večer s nimi večeřel u vévody z Orléans, kde, aby se zalíbil, vyprávěl ty nejpeprnější kousky. Tímto způsobem dosáhl jedné z nejpodivnějších milostí, jaké mohl vévoda z Orléans udělit, a s nejzhoubnějším příkladem. Viděli jsme na svém místě Bonnevalův přeběh od čela jeho pluku v Itálii k nepříteli a hanebnou příčinu tohoto přeběhnutí. Byl to urozený muž, velmi duchaplný, výmluvný, půvabný, schopný ve válce, velmi zhýralý, velmi nevěřící, a drancování není věc, která by Němce plašila. S těmito vlohami se stal oblíbencem prince Evžena, bydlel u něho ve Vídni, byl u něho na útraty, dělal v jeho domě hostitele a byl generálporučíkem v císařském vojsku. Ať už z touhy po návratu, z touhy smýt ze sebe nepříjemnou skvrnu nebo s úmyslem špehovat a zjednat si prostředek, jak se uplatnit u císaře, zatoužil po listech o omilostnění a po tom, aby se směl znovu ukázat ve své vlasti. Biron toho využil, aby mu dal za ženu jednu ze svých dcer bez věna, a on Bironova vlivu pro svůj záměr. Omilostnění bylo přislíbeno, sňatek ujednán a Bonneval přijel s tříměsíční dovolenou od císaře obě záležitosti dovršit. Regent přesto chtěl dát omilostnění schválit regentskou radou. Nemohl jsem mu v tom vyhovět. Hlasoval jsem proti a dlouho jsem zdůrazňoval důvody, proč za takový zločin omilostnění nikdy neudělovat. Nebyl jsem sám, ale málokdo se postavil proti, a jen několika slovy. Bonneval tedy viděl krále, regenta i všechny ostatní. Biron mi ho přivedl domů. Neviděl jsem člověka méně rozpačitého. Pan z Lauzunu vystrojil svatbu u sebe. Deset nebo dvanáct dní nato se Bonneval vrátil do Vídně a od té doby svou ženu neviděl; ta zůstala vždy u svého otce. Jedinečná Bonnevalova katastrofa není nikomu neznámá. Snad bude dále příležitost o ní mluvit.[19]

Maršál z Villeroy se pod ochranou paní z Ventadour, své dobré přítelkyně, králova dětského věku a malé píle a péče, kterou tento útlý věk vyžadoval od velkých hodnostářů jeho služby, pozvolna vetřel k tomu, že vykonával všechny jejich funkce.

---

19. **Vysvětlivka:** Claude-Alexandre, hrabě z Bonnevalu (1675–1747), byl roku 1704 ve Francii odsouzen vojenským soudem k smrti, uprchl do Německa a vstoupil do císařských služeb. Po sporu s markýzem z Prié byl i tam odsouzen a vypovězen; odešel do Osmanské říše, přestoupil na islám a jako Ahmed paša modernizoval osmanské dělostřelectvo; zemřel v Cařihradě.

Byl v takovém věku, aby si pamatoval, co se v podobném případě odehrálo mezi jeho otcem, vychovatelem zesnulého krále, a velkými hodnostáři jeho služby. Osoboval si, že jim ji odejme a že ji bude vykonávat, dokud bude mít král vychovatele, ačkoli ho odsuzoval příklad jeho otce; ale byla to doba nároků a přehmatů všeho druhu a doba *mezzo-termine*, tak milých slabosti nebo politice vévody z Orléans, které vždy něco braly tomu, kdo měl právo a pravdu, aby to daly tomu, kdo je neměl, a udržovaly rozpory a spory. Velký komoří a první šlechtici komory, velmistr šatny a oba mistři šatny proto o tom předložili vévodovi z Orléans spis; ten se ocitl ve velkých nesnázích, když měl na obou stranách co dělat s tak silnou protistranou, z níž ta početnější, zcela jistá svým právem, nechtěla zkusit žádný kompromis a byla odhodlána se s velkým rozruchem vzdát svých funkcí, ale pečlivě si podržet své úřady. Maršál jim neměl co postavit než své velké způsoby, svou důležitost a svůj přehmat, v němž muž jako on nemohl utrpět porážku. Nakonec ji přece utrpěl, a to celou, od začátku do konce a bez výhrad; a velcí hodnostáři byli zachováni ve všech svých funkcích, dokonce až do té míry, že mu mohli službu odejmout, i když přišli až poté, co ji začal. Byl rozzuřen, ale musel se podřídit rozumu, právu a rozhodnutí a už o tom nemluvit.

Rok skončil ve velké a velmi zřetelné rozhořčenosti mezi princi krve a legitimovanými.[20] Oba spisy, které pro ty druhé sepsal Davisard, generální advokát parlamentu v Toulouse, byly málo uměřené. Myslel si, že je ještě za zesnulého krále. Pracoval způsobem, jakým otec Daniel spíchl své *Dějiny Francie*, o nichž jsme mluvili na svém místě. Objevily se dva spisy rychle po sobě. Rovnosti se v nich příliš nešetřilo. Byla to odpověď na první spis princů krve, kteří se, zatímco čekali na svou repliku, na níž se pracovalo, málo krotili v řečech. Vévoda z Orléans byl do toho zatahován z obou stran, aby se jím obě strany mohly zaštítit, protože spisy viděl dříve než veřejnost, a byl z toho ve velkých rozpacích. Tento kníže byl snad jediným člověkem všech zemí a všech věků, kdo na jeho místě mohl být v rozpacích z takové věci. Hojně zakusil, že nemá krutějšího nepřítele než vévodu du Maine, který, aby si přivlastnil autoritu, jež vévodovi z Orléans dávala příroda, nic neopomněl, aby ho zničil a zneuctil tím nejstrašnějším, nejcitlivějším a nejodpornějším, co existuje; který mu tuto autoritu upíral na plném zasedání parlamentu; a který, ač se znovu stal soukromou osobou, usazen tak, jak byl, proti němu zjevně stavěl oltář proti oltáři. Apoteóza, k níž se povznesl, pobouřila nebe i zemi; jeho úskoky a pletichy paní, jeho ženy, ještě nedokázaly zmírnit hrůzu nad ní.

Tento proces levobočka proti legitimnímu, tato rovnost postavení a původu z dvojnásobného veřejného cizoložství a z manželky královny, tato tak úplná totož-

20. **Vysvětlivka:** Edikt z července 1714 a deklarace z května 1715 přiznaly legitimovaným synům Ludvíka XIV., panu du Maine a hraběti z Toulouse, právo nástupnictví na trůn a hodnost princů krve. Princové krve (pan Vévoda, jeho bratr hrabě z Charolais a princ de Conti) žádali roku 1716 o jejich zrušení; spor vedený tištěnými spisy skončil ediktem z července 1717, který levobočkům nástupnické právo odňal.

nost mezi dětmi zrozenými ze svátosti a ze zločinu, ještě pobuřovala přírodu a týkala se syna a potomstva vévody z Orléans neméně než větve Bourbonů. Tak spravedlnost, pravda, rozum, náboženství, příroda, zájem rodu, zájem moci, zájem cti, zájem bezpečnosti (mám zneuctít tolik svatých důvodů pohnutkou mnohem méně čistou, ale tak drahou a tak živou ve všech lidech?), tak mocný zájem pomsty — vše se ve vévodovi z Orléans sbíhalo k tomu, aby byl nadšen, že konečně může rozbít kolos, pod nímž byl tak blízko rozdrcení, a že ho může tak snadno a tak bezpečně rozdrobit na kousky, s Božím požehnáním a za jásotu všech stavů království i všech lidí jednotlivě, kromě hrstky propuštěnců nebo lokajů. Kdo by na jeho místě nebyl draze zaplatil štěstí takového postavení? Na vévodu z Orléans neučinilo ani ten nejlehčí dojem; a k vrcholu té nejneuvěřitelnější apatie mu tak nesmírné odpoutání od sebe sama, při jehož příležitosti by se o sebe třásli i největší světci, nebylo k žádné zásluze, ani pro tento svět, vůči němuž se zaslepil a tak hrubě se zmýlil, ani pro onen, o němž neučinil ani tu nejlehčí úvahu. Běda! ruka Boží byla na něm a na království; a v této záležitosti byl kořistí a hříčkou Effiata a dalších lidí toho druhu, které měl vévoda du Maine kolem něho a jichž se nestřežil, zatímco se měl na pozoru před svými nejosvědčenějšími služebníky.

Stejně jako o parlamentu jsem se rozhodl nikdy s ním neotevřít ústa o levobočcích. Zájem o hodnost a to, co se odehrálo mezi panem du Maine a mnou na konci aféry s čepicí za zesnulého krále, mě činily podezřelým; a po tom všem, co jsme si v jiných dobách navzájem řekli o všem, co se týkalo levobočků, a zvlášť o panu du Maine a jeho chování k němu, byl přede mnou zahanbený a v rozpacích, a já jsem mu už neměl co říci. Princové krve byli velmi rádi naší žádosti proti levobočkům, kteří se na ni neodvážili zlobit, ale zlobili se velmi. Nedal jsem si tu práci, abych o ní cokoli řekl vévodovi du Maine, když byla podána, ačkoli jsme se spolu, jak jsme viděli, vrátili na zdvořilou nohu. Pokud jde o hraběte z Toulouse, vedle něhož jsem v radě vždy nutně sedával, na první radě, která se konala po podání žádosti, jsem mu o ní zdvořile řekl a prosil ho, aby si vzpomněl, že to není, i když hodně pozdě, nic jiného, než co jsem vždy říkal, že uděláme, vévodkyni z Orléans, [vévodovi] a vévodkyni du Maine, za života krále i po jeho smrti. Bylo to přijato zdvořile a způsoby mezi ním a mnou se od té doby ani v nejmenším nezměnily; s panem du Maine také ne; ale před žádostí i po ní jsem využíval toho, že jsem nikdy nesedal na jeho straně, abych se k němu nepřibližoval. On sám někdy přicházel, než jsme zaujali místa, a zahrnoval mě zdvořilostmi, dokonce i po žádosti, ale aniž bychom o ní mluvili. K nim domů jsem nikdy nechodil. Potkával jsem ho dost zřídka u vévodkyně z Orléans a rozhovor nám šel familiárně, aniž bychom mluvili o něčem podstatném. Velmi často jsem tam potkával hraběte z Toulouse. S ním jsme mluvili o všem, kromě našich záležitostí s nimi a jejich záležitostí s princi krve, ale vždy jen mezi vévodkyní z Orléans a mnou ve třech, zřídka, ale někdy s vévodkyní Sforzovou, která nám ústa nezavírala. Bylo to brzy odpoledne, kdy vévodkyně z Orléans byla přístupná jen nám. Nyní je třeba

mluvit o tom, co se v posledních měsících tohoto roku odehrálo v zahraničních záležitostech.

Kapitola šestá

Alberoni pokračuje ve svých pletichách s hrozbami a sliby papeži, aby uspíšil svůj klobouk; činí přitom nestvůrnou nabídku. — Jeho počínání vůči Daubentonovi. — Jezuitova poddajnost. — Úvaha o uzurpacích Říma. — Alberoni si okázale podrobí Daubentona, který líbá bič, jímž ho bije, a dovolává se v Římě jeho moci a jeho hrozeb. — Gesvres, arcibiskup bourgeský, oklamán papežem, kterého Alberoni zesměšňuje a stále víc ohrožuje a tlačí a nechává naléhavě uprošovat španělskou královnou až k jejímu sebeponížení. — Smutný stav Španělska. — Politická sklíčenost otce Daubentona, který obětuje Alberonimu regentův dopis španělskému králi. — Troufalé a zhoubné použití, jaké z něj Alberoni udělá. — Dopouští se vůči regentovi nesmírné drzosti. — Úvaha. — Alberoni, v nejistotě a rozpacích ohledně regentových spojenectví, se radí s Cellamarem. — Úsilí císařských proti smlouvě, kterou si regent přeje. — Počínání Holanďanů vůči Španělsku. — Důležitá porada s Berettim. — Povaha tohoto španělského velvyslance. — Mínění Cadogana, anglického velvyslance v Haagu, o císaři. — Podivná odpověď španělského krále regentovi, nadiktovaná Alberonim, který triumfuje díky lžím. — Alberoni využívá strachu z Turků a papežových rozpaků kolem jeho konstituce Unigenitus, aby hrozbami i sliby naléhal na své povýšení. — Papežovy nabídky ohledně kléru v Indiích a ve Španělsku. — Nestvůrné zneužívání imunity duchovních ve Španělsku. — Úvaha. — Papež otřesen v otázce Alberoniho povýšení křikem Španělů, znovu utvrzen Daubentonem. — Papežova důvěra v tohoto jezuitu. — Nízká politika Cellamara a jeho bratrů v Římě. — Kardinál z La Trémoille obelstěn v otázce Alberoniho povýšení, za něž španělská královna znovu píše. — Alberoniho mínění o spojenectvích, o nichž regent jedná. — Radí se s Cellamarem. — Odpověď tohoto velvyslance. — Pletichy císařských proti spojenectvím, o nichž regent jednal. — Hádky mezi nimi a Holanďany o jejich bariérovou smlouvu, které Holanďanům otevírají oči a urychlují uzavření spojenectví. — Beretti oklamán. — Španělsko chce jednat s Holanďany. — Chlad pensionáře, který se vytáčí.

Alberoni měl vlastně jedinou záležitost, a to svůj kardinálský klobouk; té byly podřízeny všechny záležitosti Španělska, jichž byl naprostým pánem, a vyřizovaly se jen podle toho, jak se to hodilo té jediné. Když tedy odpovídal na rady, které mu – jak jsme viděli – dal Aldrovandi, když mu oznamoval závazek, jejž papež konečně přijal, že mu klobouk udělí, napsal mu, že bez splnění této podmínky španělská královna nikdy nesvolí k ničemu ze všeho, co by si papež mohl přát; a zároveň sliboval, že dostane-li se mu žádané milosti, papež na oplátku nebude ze strany Španělska ani

naléhán, ani znepokojován ohledně jmenování na návrh korun[1], jakmile bude provedeno jeho vlastní. Šel ještě dál, a toto „dál" budí hrůzu, pomyslí-li člověk, čeho je schopen duchovní, který je prvním ministrem, a k jak zrůdné výstřednosti ho strhne vášeň po klobouku: nabídl za tu cenu, že se španělský král navždy zřekne práva nominace koruny. Zároveň okázale projevoval Daubentonovi náklonnost a zahrnoval ho chválou, protože věděl, že je hluboko v papežově vážnosti a přízni. Tyto city však závisely na tom, jak velkou potřebu mohl mít zpovědníka, a na tom, že se mu zpovědník naprosto podřizuje, navzdory vlivu a důvěře, jež mu jeho úřad dával u španělského krále. Jezuita to brzy poznal na vlastní kůži. Dostal dopis od kardinála Paolucciho[2], který na něj naléhal, aby zařídil, že španělský král bude do urovnání sporů mezi oběma dvory tak povolný a nechá papeže užívat pozůstalosti biskupů, kteří zemřou. Byl to jeden ze sporných bodů mezi oběma dvory, proti němuž by se španělská rada důrazně postavila, zvlášť jako proti prozatímnímu opatření. Na tomto rysu, řečeno mimochodem, je dobře poznat rakovinu, jíž Řím rozežírá státy, které se mu dají podrobit. Soud nunciatury na jedné straně odnímá biskupům všechnu spornou agendu a všechnu jejich pravomoc nad duchovenstvem i nad dispenzemi laiků; a na druhé straně jim soud inkvizice bere vše, co se týká víry a mravů, a podřizuje své jurisdikci i je samé, takže jim zbývají jen manuální úkony; a co se peněz týče, jaké právo má papež na pozůstalost zemřelých biskupů a na to, aby připravil o jejich majetek dědice a věřitele! Tento text by svedl k dlouhé rozpravě, která do našeho vyprávění nepatří, ale na kterou nelze neupozornit v souvislosti s pošetilým prostituováním Francie vůči Římu od té rány, kterou jí do lůna církve i státu zasadila konstituce *Unigenitus* a černé kliky, jež ji zplodily a podporovaly.

Daubenton, který se španělským králem ustavičně býval mezi čtyřma očima a s nímž král často mluvil o státních záležitostech, si usmyslel ukázat mu ten Paolucciho dopis, aniž o něm dal vědět Alberonimu. Ten se to záhy dozvěděl. Mnohem méně se ho v zájmu španělského krále dotkl ten divoký návrh, než ho popudilo, že se Daubenton odvážil mluvit o něm se španělským králem bez jeho vědomí; dal zpovědníkovi vydat přísný a výslovný zákaz, aby se už míchal do jakékoli římské záležitosti, a prostřednictvím parmského vévody dal v Římě vědět, že královnu velmi popudilo, když viděla, že papež couvá od několika podmínek dohodnutých v Madridu s Aldrovandim, a že nebudou-li spory rychle urovnány, nuncius nebude u španělského dvora přijat a dvůr nepošle papeži proti Turkům žádnou pomoc. Daubenton, který cítil, s kým má co do činění, okamžitě zabrzdil. Dokonce napsal do Říma, že bez Alberoniho nic nezmůže a že jistým způsobem, jak zničit jeho samého a zároveň i celou

1. **Vysvětlivka:** Katoličtí panovníci, zejména císař a králové Francie, Španělska a Portugalska, navrhovali papeži své kandidáty kardinálské hodnosti; jmenování těchto „korunních kardinálů" se nazývalo promocí korun.

2. **Vysvětlivka:** Kardinál Fabrizio Paolucci (Saint-Simon píše Paulucci), státní sekretář papeže Klementa XI.

věc, je pokoušet se o něco skrze něj bez prvního ministra. Bylo mu to také ponaučením, z něhož dovedl těžit: už se neodvážil mluvit s králem o čemkoli jinak než ve shodě s prvním ministrem tak žárlivým a tak všemocným. Oba měli zájem chránit Aldrovandiho v Římě, aby mohli těžit z jeho vlivu. Činili to velmi důrazně jménem krále a královny skrze Acquavivu[3]. Papež mu znovu zopakoval svůj slib pro chvíli, kdy bude moci rozhodnout o třech kloboucích.

Acquaviva věděl, že jeden z těch tří je určen arcibiskupovi z Bourges[4] a že ho o tom papež dal ujistit; ten jím však byl povýšen až roku 1719, spolu s kandidáty korun, a rok po Alberonim[5]. S těmito dobrými zprávami Acquaviva nabádal Alberoniho, aby urychlil odeslání slíbené pomoci, a tak uspíšil svůj klobouk, jakmile to tři uprázdněná místa dovolí. Alberoni nebyl téhož názoru, neboť ho popudilo, že jeho jmenování bylo odloženo až do chvíle, kdy se uprázdní tři klobouky. Španělská eskadra byla v Messině; papež naléhavě žádal, aby přezimovala v některém přístavu janovského pobřeží, aby ji měl na jaře dřív k dispozici; najednou odplula do Cádizu. Současně Alberoni zahrnul papeže ujištěními, že nikdy nebude mít jinou vůli než jeho, a že lodě, ač budou zimovat v Cádizu, nebudou na jaře v italských mořích o nic později; zároveň líčil španělskou královnu jako ne tak povolnou, a to všemi barvami nejvhodnějšími k tomu, aby si papež sliboval všechno od její přirozené oddanosti Svatému stolci, od její náklonnosti k papežově osobě a od dobroty jejího velmi vděčného srdce, a aby se všeho obával od její absolutní moci ve Španělsku, kdyby viděla, že ji vodí za nos a že se jí vysmívají – pak by už nebylo naděje na obrat. Ten portrét byl živý, i když dlouhý; byl udělán tak, aby ho papež viděl; a nebylo v něm nic opomenuto o tom, jak plně má Alberoni královninu důvěru v moci. Získal od ní vlastnoruční dopis kardinálu Acquavivovi, v němž mu nařizovala, aby jejím jménem naléhal na papeže, aby ho neprodleně povýšil. Ten dopis vyzdvihoval jeho zásluhy o Svatý stolec a ujišťoval, že důležitá rozhodnutí, jež ještě zbývalo učinit k dovršení započatého díla, závisejí na tomto jmenování. Královna se snížila k tomu, že napsala, že nehledě na to, kým je, a na zájem, který má papež vyhovět tomu, oč ho tak naléhavě žádá, si myslí, že si může lichotit, že se z ohledu na dámu odchýlí od obecných pravidel. Konečně slibovala papeži a jeho rodu věčnou vděčnost a že španělský král, spokojený s Alberoniho jmenováním, bude mlčet o jmenování na návrh korun. Když první ministr posílal tento dopis, který měl být ukázán papeži, dával, zahanben svou netrpělivostí, na srozuměnou, že je pověřen provedením velkých záměrů, jimž ho královna, předvídajíc jejich následky, nechtěla vystavit beze zbraně v

3. **Vysvětlivka:** Kardinál Francesco Acquaviva d'Aragona zastupoval v Římě zájmy španělského krále u papežské kurie.

4. **Vysvětlivka:** Léon Potier de Gesvres, arcibiskup bourgeský v letech 1694–1729; kardinálem byl jmenován 29. listopadu 1719.

5. **Ediční poznámka:** Alberoni byl jmenován kardinálem 12. července 1717, arcibiskup z Bourges až 29. listopadu 1719, tedy více než dva roky, nikoli rok po něm.

zemi, kde panovalo velké vzrušení; ale z těch záměrů se dobře střežil cokoli prozradit pod záminkou, že věc je příliš vážná, než aby se svěřila papíru.

Ve Španělsku vládl naprostý zmatek, všichni křičeli; nikdo nemohl nic napravit. V jádru se všechno třáslo před mužem, o němž se snadno usuzovalo, že ho jeho zpupnost a počínání nakonec zničí, ale který byl zatím absolutním pánem záležitostí, milostí, trestů a všeho všudy a který nešetřil nikoho. Všechny cesty, jak se přiblížit ke králi, byly naprosto uzavřeny. Výjimkou byl jen Daubenton; ten však tak dobře cítil, že jeho místo je v Alberoniho rukou, že nevyslechl nikoho, kdo s ním chtěl mluvit o záležitostech, a vše odkazoval na Alberoniho; a protože bylo v jejich zájmu, aby se ke králi nikdo nedostal bez jejich svolení, zpovědník slíbil prvnímu ministrovi, že ho upozorní na všechno, co odhalí. Vévoda z Orléans, velmi nespokojený se způsobem, jakým byl Louville ze Španělska spíš vyhnán než propuštěn, aniž mohl dosáhnout audience, nebo aspoň počkat na odvolání, o tom napsal španělskému králi; a protože si stěžoval na Alberoniho, nechtěl, aby jeho dopis šel přes něj, a dal ho poslat otcem du Trévoux otci Daubentonovi, aby ho předal přímo španělskému králi. Jakmile ho zpovědník dostal, šel to říct prvnímu ministrovi, aby o tom zpravil královnu. Lze si představit, jaký to mělo účinek.

Alberoni se rozzuřil do posledních mezí. Křičel o nevděku, protože dal vrátit francouzskou bárku zabavenou ve Fuenterrabíi a navzdory Radě financí dal vyplatit jistou část sum dlužných francouzským vojskům, která sloužila Španělsku v poslední válce. Nespokojen s tímto křikem napsal Montimu[6] dopis plný hořkých stížností na stížnosti, které vévoda z Orléans vznesl ke španělskému králi cestou zpovědníka, s příkazem ukázat jej tomuto princi; a v tom dopise měl tu drzost naznačit, že by ten jezuita byl ztracen, nebýt jeho moudrého počínání, když informoval královnu o tom, čím byl pověřen. Ujištění o oddanosti Jeho Královské Výsosti v něm byla chabá. Líčil ho jako soustředěného výhradně na události, které měl na zřeteli; a to, co Alberoni nechtěl říci sám za sebe, protože to bylo příliš silné, připisoval – ať pravdivě, či nepravdivě – anglickým a holandským ministrům v Madridu, kteří prý říkali, že v jejich zemi je každý přesvědčen, že vévoda z Orléans myslí jen na to, jak si zajistit korunu, a že až budou všechna opatření dobře připravena, králova osoba mu nebude překážkou. Než postoupíme v dopise dál, kdo by nežasl nad hrůzou té řeči a nad bezmeznou nestoudností psát ji jen proto, aby ji viděl vévoda z Orléans? Připomeňme si na tomto místě ty strašlivé řeči rozsévané a čas od času obnovované s takovou rafinovaností a černotou o smrti našich princů[7], jejich zárodek, jejich zdroje, jejich opory, způsob, jak se jich využívalo, a podivuhodné postavení Effiata mezi vévodou z Or-

6. **Vysvětlivka:** Markýz Monti, boloňský šlechtic, Alberoniho přítel a důvěrník.

7. **Vysvětlivka:** Po náhlých úmrtích vévodkyně a vévody z Bourgogne a jejich staršího syna roku 1712 se šířila pomluva, že je otrávil vévoda z Orléans, jemuž se jejich smrtí přiblížil trůn; živily ji jeho chemické pokusy. Saint-Simon za šiřitele obvinění pokládá paní z Maintenon a vévodu du Maine.

léans a vévodou du Maine, a to Effiata, kterého vévoda z Orléans pověřil, jak jsme viděli, udržovat dopisní styk s Alberonim, jejž Effiat dobře znal z doby, kdy Alberoni sloužil vévodovi z Vendôme, k němuž byl Effiat skrytě vázán prostřednictvím vévody du Maine. Dodejme, že Alberoni k tomu, aby svůj zrůdný dopis ukázal vévodovi z Orléans, nepoužívá tohoto přirozeného kanálu, ale osamoceného cizince, který k nikomu nepatřil. Zůstanu u těchto krátkých poznámek a pokračuji v líčení toho dopisu. Končil ho naříkáním nad neštěstím vévody z Orléans a lkáním nad míněním, které si o něm podle něho veřejnost utvořila. Co říci o takové urážce, jíž nějaký abbé Alberoni urazil regenta Francie, naroubované na jinou, a to první třídy, uštědřenou francouzskému králi a regentovi – obě zrozené výhradně ze soukromého zájmu a mocenské žárlivosti malého Alberoniho?

Uprostřed této neuvěřitelné drzosti byl stejně v rozpacích ze spojenectví, která Francie uzavírala, jako z toho, jakými prostředky je zmařit. Jednou si myslel, že Španělsko se má spokojit s pozorováním toho, co se bude dít, jindy tento klid odsuzoval a chtěl, jak říkal, podminovat regentovy baterie. Někdy ho odsuzoval ze slabosti, že žebrá o nové smlouvy a nová spojenectví s cizími mocnostmi; a v těchto nejistotách žádal o radu prince z Cellamare, jemuž sliboval nejhlubší tajemství, neboť nepochyboval, že jako španělský velvyslanec v Paříži už od doby před smrtí zesnulého krále je dobře zpraven o poměrech v království, na nichž by své rady založil.

Císař byl velmi rozladěn z těchto nových svazků, které Francie hodlala uzavřít. Jeho ministři v Nizozemí to neskrývali. Týž Prié, jehož jsme na příslušném místě viděli tak opovážlivého v Římě vůči papeži a maršálovi z Tessé, měl převzít velení v Rakouském Nizozemí, jehož generálním guvernérem byl titulárně princ Evžen; když projížděl Haagem do Bruselu, vynaložil veškeré úsilí, aby zabránil uzavření smlouvy. Holanďané zároveň nic neopomíjeli, aby se zalíbili španělskému králi, jednak skrze Ripperdu[8], svého velvyslance v Madridu, jednak ujišťováním Berettiho, španělského velvyslance, který přijel do Haagu kolem poloviny října, že s Priém, který tehdy byl v Haagu, neuzavřou nic na újmu králi, jeho pánovi. Beretti jim řekl, že nepochybuje, že jim Prié navrhne, aby císaři zaručili nejen státy, jež držel, ale i jeho nároky na ty, které neměl, a vylíčil jim, jak by taková záruka urazila španělského krále; na což odpověděli, že Anglie, které tento panovník poskytoval tak velké výhody, takový závazek přijala, aniž dal španělský král najevo, že by ho to zraňovalo, a že nevidí, proč by měl víc důvodu stěžovat si na ně, budou-li následovat příkladu Anglie. Beretti jim vyložil rozdíl v postavení: císař nemohl bez vojska a bez lodí, které by je dopravily, donutit Anglii, aby mu dostála záruce, kterou nejspíš slibovala jen pro okrasu smlouvy; kdežto Spojené provincie, obklopené císařskými vojsky, by byly nuceny přijmout diktát, jakmile by je jejich záruky zavazovaly poskytnout pomoc.

8. **Vysvětlivka:** Johan Willem Ripperda, od roku 1715 velvyslanec Spojených provincií v Madridu; později přešel do španělských služeb a v letech 1725–1726 byl španělským prvním ministrem.

Tento ministr dodal, že bude-li Holandsko jen následovat příkladu Anglie, nemusí Španělsko u nich mít velvyslance, že by měl stačit ten, který sídlí v Londýně.

Beretti byl muž duchaplný, ale velký mluvka, plný dobrého mínění o sobě, dbalý toho, aby se vychloubal i sebemenšími věcmi a aby ve Španělsku vzbudil dojem, že nikdo nevede jednání šťastněji než on a že se s ním pro pověst jeho poctivosti jedná ochotněji než s kýmkoli jiným; především se o tom snažil přesvědčit Alberoniho, jemuž psal, že pensionář nemá k Ripperdovi ani úctu, ani důvěru – což byla pravda –, psal to však ze strachu, aby první ministr nechtěl jednat s tímto velvyslancem v Madridu, a tím mu nevzal vyjednávání. Psal, že Cadogan[9], anglický ministr v Haagu, odsuzuje císařovy chimérické záměry a pokládá je za odporující zájmům této koruny, jejíž rady, kdyby se ve Vídni vyslechly, by tam vedly k rychlému míru se španělským králem. Nespokojenost a neklid v Anglii přesvědčovaly Cadogana, že tam chybí méně vůle než vůdce a prostředků k převratu; že zajištěný mír s Francií hasí všechny tyto naděje a všechno nebezpečí vzpoury, což se mohlo změnit kroky, které by císař, jakmile se zbaví turecké války, mohl podniknout ohledně svých nároků, a znovu zanést válku do států španělského krále. Zdálo se také, že jak smlouva s Francií postupovala, anglické ministerstvo měnilo své názory a zásady ve všeobecných evropských záležitostech.

Cellamare v té době předal regentovi odpověď španělského krále na jeho dopis, který regent chtěl poslat přes Daubentona, o čemž jsme mluvili nedávno. Alberoni, který ji nadiktoval, nechal španělského krále říct, že vše, co bylo provedeno vůči Louvillovi, se stalo na jeho rozkaz; a pokud jde o udržování tajné korespondence s ním cestou jeho zpovědníka, přeje si, aby dopisy, které mu bude chtít napříště psát, byly odevzdávány jeho velvyslanci v Paříži. Tato odpověď byla pro Alberoniho novým triumfem. Navíc využil dopisu vévody z Orléans k tomu, aby vychvaloval svou nepodplatitelnou poctivost, kterou Francie nedokázala podplatit; že mu dala navrhnout, aby požádal o vyplacení penze šesti tisíc livrů, kterou mu kdysi dal zesnulý král – totiž kterou mu vymohl pan z Vendôme, nad čímž se tehdy dost reptalo –, i nedoplatků, které z ní byly dlužny, a vyplacení si mohl být zcela jist; že když o tom nechtěl ani slyšet, hodili mu ošklivě obojí na hlavu; že po tomto pokusu poslali do Madridu Louvilla s výslovným rozkazem (jaká troufalá lež!) nedělat nic jinak než podle jeho pokynů a s dopisem od regenta pro něho; že pod těmito květy se skrýval záměr postavit znovu ke španělskému králi drzého člověka, schopného znovu nabýt dřívější převahy, kterou měl nad myslí španělského krále, a držet ho v poručnictví, poté co by zničil toho, koho – a tím byl on sám – francouzský dvůr pokládal za nejlepší protiváhu klik. Pak si stěžoval na vévodu z Orléans a ještě víc na vévodu z Noailles, jemuž připisoval celý ten plán a o němž tvrdil, že ho dost poznal v kritických situacích; to

9. **Vysvětlivka:** William Cadogan, britský generál, za války o španělské dědictví Marlboroughův nejbližší spolupracovník, v té době britský velvyslanec v Haagu; za Velkou Británii tam 4. ledna 1717 podepsal trojspolek.

však mohlo být jen z doby, kdy byl nízkým sluhou pana z Vendôme. Konečně tvrdil, že Francouzi jsou zoufalí, když vidí, že španělský král chce být pánem ve svém domě, čímž upřímně řečeno myslel Alberoniho.

Bezuzdnost, s jakou Angličané a Holanďané káceli kampeškové dřevo v lesích španělského krále v Indiích a vozili je do Evropy, mu dala podnět ke stížnostem a vedla k odhalení mnoha velkých zpronevěr samých Španělů, což prvnímu ministrovi poskytlo příležitost otevírat všechny dopisy z Nového světa, aby byl lépe zpraven. Tvrdil, že mnoho z nich se týká náboženství. Neopomněl se tím zalíbit papeži a honosit se svou horlivostí to napravit. Zároveň nechal působit své obvyklé agenty u papeže – Daubentona písemně, Acquavivu a Aldrovandiho ústně – s toutéž hrou slibů a hrozeb, jakou jsme už viděli, a tehdy tím spíš vhod, že papež dostal zprávu, že Turci, ač v Uhrách poraženi[10], usilovně chystají velké zbrojení pro italská moře, z čehož měl papež velký strach, od něhož si Alberoni sliboval vše pro urychlení svého jmenování. První ministr také použil Daubentonova svědectví, aby papeže ujistil o oddanosti španělského krále zdravé nauce a o jeho dokonalé podřízenosti papežově autoritě. Tato zásluha padala plně na Alberoniho a působila tím víc, že papež tomuto jezuitovi plně věřil, zvláště v této věci, a že se domníval, že při této příležitosti potřebuje oporu proti Francii. To vše způsobilo, že papež nechtěl nic slyšet proti Alberonimu ani proti Daubentonovi, ba odmítal obvinění, která proti nim přicházela houfně, přesvědčen, že si nesmí znepřátelit lidi, které v tehdejší situaci potřeboval.

Acquaviva toho využíval, aby na papeže naléhal jak ve věci Alberoniho jmenování, tak aby španělskému králi poskytl prostředky k urychlení pomoci, kterou mu chystal. Papež se v tomto druhém bodě ukázal povolnějším. Rozhodl se povolit milion tolarů z duchovenstva Indií náhradou za dávku zvanou *sussidio y escusado*[11], jejíž obnovení natrvalo si španělský král přál; a tento milion byl splatný jen jednou; protože tedy nabídka neodpovídala požadavku, Acquaviva se s ní nechtěl spokojit a papež k tomu přidal milion pět set tisíc livrů, které se měly vybrat z duchovenstva Španělska. Zbývala třetí, mnohem důležitější záležitost: zneužívání výsad duchovenstva je ve Španělsku a v zemích podrobených římské tyranii a hrubé zaslepenosti dovedeno [tak daleko], že každý duchovní je osvobozen, i pokud jde o jeho rodový majetek, od jakékoli daně, ať je jakéhokoli druhu. Ale to není vše: k tak obrovskému zneužívání se jakoby samozřejmě přidávalo nejdokonalejší šibalství a nejzjevnější lež; celý majetek rodiny se převáděl na jméno některého duchovního, který jí potají dával dobré záruky; tímto způsobem rodina užívala svůj majetek ve stínu církve a neplatila z něj ani groš žádné daně. Připočtěte k tomu nutnost obracet se na papeže, aby se

---

10. **Vysvětlivka:** V rakousko-turecké válce (1716–1718) porazil princ Evžen Turky 5. srpna 1716 u Petrovaradína.

11. **Vysvětlivka:** *Subsidio* (Saint-Simon píše *sussidio*) a *excusado* byly dávky, které španělský král se svolením papeže vybíral z příjmů duchovenstva.

dostalo pomoci od duchovenstva, které oplývá světskými statky, a moc soudu inkvizice a soudu nunciatury, která biskupy naprosto ničí, a uvidíte, a to ještě jen v malém, kam až sahá římská nadvláda, má-li kdo tu slabost a zaslepenost, že se jí dá zkrotit.

Doufalo se tedy, že tento spor brzy skončí, ale velmi se obávalo překážek ze strany Španělů, zvláště po příjezdu kardinála del Giudice do Říma, a od toho Díaze, španělského agenta v Římě, který ze všech sil křičel proti Alberoniho jmenování. Španělé nemohli snést pohled na to, že všechny záležitosti monarchie jsou v rukou Italů, ať v jejím středu, ať v Římě a jinde; a jejich křik, opřený o nehodnost té osoby, čest purpuru, úctu k církvi a papežovu pověst, donášený až k němu nepřáteli Acquavivovými a Aldrovandiho, s ním nemálo otřásal. Avšak brzy nato Daubentonovy dopisy vše napravovaly. Papež, tak nedůvěřivý, nedokázal nedůvěřovat ctižádosti ani otrocství tohoto jezuity, v plném přesvědčení, v němž se mu zalíbilo utvrdit, o Daubentonově bezvýhradné oddanosti jeho osobě a autoritě, oddanosti, jejíž plnost nemohla oslabit žádná jiná náklonnost, ba ani jeho úřad; a právě tato svědectví si Aldrovandi bral za štít, aby papeže utvrdil v tomto jmenování a v urovnání sporů se Španělskem. Tento prelát se obával synovců kardinála del Giudice, kteří byli v Římě, a chtěl na ně působit, ale nenarazil u nich na žádnou překážku, kterou by bylo třeba překonat. Cellamare, nejstarší z nich, rozvážný a obratný, ale nízký dvořan, který se bál o své postavení, jim napsal tak, že od nich nebylo čeho se obávat. Aldrovandi měl také starost, aby Francie nekladla překážky, ale uklidnil ho kardinál z La Trémoille, který mu slíbil, že spíše přispěje, než aby překážel, protože papež nebude moci odmítnout dát klobouk Francii, až ho udělí prvnímu ministrovi Španělska – což se, jak ukázaly události, nepotvrdilo. Jelikož se tedy před ním všechno urovnávalo, papež, v potřebě, kterou podle svého mínění měl, mu dával často vyřizovat poklony a ujištění o úctě a důvěře, které neměl, a o vděčnosti za jeho horlivost a služby, stejně smyšlené. Aldrovandi požádal o nový vlastnoruční dopis královny, který by znovu naléhal na toto jmenování, a chtěl, aby obsahoval hrozby proti každému, kdo by je chtěl mařit. Alberoni podporoval tyto machinace svými sliby, jakožto absolutní pán, jímž byl, i svými přípravami. Disponoval penězi, které přišly s galeonami, opouštěl projekt prací v přístavech Cádiz a Ferrol a ujišťoval, že se v březnu objeví v italských mořích loďstvo, jaké tam nebylo vidět od dob Filipa II., jestliže se papež rozhodne učinit ze své strany, co je k tomu třeba, totiž poslat mu biret.

Nevyjadřoval se k lize, o níž se jednalo mezi Francií, Anglií a Holandskem; nesoudil, že by španělský král byl už schopen se k něčemu přiklonit, a měl za to, že se nesmí nechat prohlédnout nic z toho, co si myslí. Spokojoval se tím, že rozumoval o všem, co se dělo, aby se dospělo k tomuto trojspolku[12], že vyvozoval, že Evropa nemůže zůstat ve stavu, v jakém je, a že chtěl přesvědčit, že postavení španělského krále

12. **Vysvětlivka:** Spojenectví Francie, Velké Británie a Spojených provincií, uzavřené v Haagu 4. ledna 1717; obvykle se nazývá trojspolek a nesmí se zaměňovat s trojspolkem z roku 1668.

je lepší než postavení všech ostatních mocností. Přesto se poradil s Cellamarem, jak by se podle jeho mínění měl španělský král v současné situaci zachovat. Tento velvyslanec mu odpověděl, že podle jeho názoru by španělský král měl draze prodat to, co by si nechtěl ponechat, za předpokladu, že by se rozhodl toho vzdát (totiž svých práv na francouzskou korunu), anebo za jakoukoli cenu překonat potíže, jež by mohly oddálit nabytí statku, po němž toužil. Dodával, že podle obvyklého běhu světa mnozí v zemi, kde se nalézal, ligu s Anglií neschvalují, zatímco jiní ji schvalují. Anglický král marně ujišťoval císaře, že v té smlouvě není žádný článek, který by byl na újmu zájmům rakouského domu; nedokázal utišit jeho podezření. Jeho ministři zdvojnásobili činnost, aby ji mařili, čím víc se jim zdálo, že pokračuje, a na nějaký čas ji pozastavili pomocí potíží, které díky svému vlivu dokázali vyvolat skrze několik holandských měst a které francouzští velvyslanci, upřímně podporovaní anglickým velvyslancem, jen s velkou námahou překonali.

Rázná horlivost Angličanů při této příležitosti se Císařským velmi nelíbila. Byli rozhořčeni na Holanďany kvůli sporům o bariérovou smlouvu, v níž vždy vyvstávala nějaká nová potíž. Mimo jiné se císař pokládal za zbaveného povinnosti platit milion pět set tisíc livrů na vydržování holandských posádek v nizozemských pevnostech, protože prý tato podmínka byla stanovena jen za předpokladu, že příjem těchto provincií činí dva miliony tolarů, kdežto nedosahuje ani osmi set tisíc ročně. Tyto rozepře smlouvě neuškodily, stejně jako machinace a naléhání Priého, který, odjížděje z Haagu do Bruselu velmi nespokojen se svým nevelkým úspěchem, utrousil několik hrozeb, jež daly Holanďanům pocítit, jak potřebují získat přátele a ochránce proti podnikům a šikanám císaře, který je mohl znepokojovat právě těmi zeměmi, jež mu s takovou péčí opatřili při utrechtském míru.

Beretti psal do Španělska, že strach z císaře, jímž se Holanďané sami obklopili, z nich dělá stoupence Francie. Uváděl hraběte Welderena a další přední muže Generálních stavů, kteří prý říkali, že je oklamali císař a Angličané, kteří na úkor jejich republiky rozšířili – první své státy, druzí svůj obchod. Chválil regenta, že si pro smlouvu tak dobře zvolil čas, a domníval se spolu s mnoha jinými, že Francii stála milion, ačkoli ve skutečnosti ji nestála ani tolar. Tvrdil, že tato smlouva nezabrání Holandsku uzavřít se Španělskem smlouvu užší, protože to odpovídá jeho zájmu; že tedy smlouva nebude španělského krále nic stát, protože o něj Holanďané usilují a za nic na světě ho nechtějí rozhněvat, kdežto o ně usilují Francouzi. Ačkoli se mýlil v otázce peněz za smlouvu i v tom, že by ji Holanďané neuzavřeli, kdyby zpozorovali, že je toto spojenectví Španělsku příliš podezřelé, měl pravdu v tom, že se Holandsko trvale stavělo proti spojení obou monarchií na jedné hlavě, a byl přesvědčen, že právě to je přimělo jednat s regentem. Trápilo ho, že není dost zpraven o úmyslech Španělska. Obával se, aby ho francouzští velvyslanci nevlákali do nějaké pasti; a měl za to, že jejich chování k němu směřuje k tomu, aby ho oklamali, přinejmenším aby mu zabránili postavit nějakou překážku vyjednávání, které si vroucně přáli uzavřít.

Zkoumal je zblízka a zpozoroval, že nemají u sebe portrét krále a že nikdy nevyslovují jeho jméno. Brzy se ocitl daleko od svých nadějí i od těch, které tak určitě vzbudil.

Alberoni mu nařídil prohlásit pensionáři, že španělský král je připraven jednat s republikou, a požádat, aby plné moci k tomu byly zaslány Ripperdovi, protože španělský král chtěl jednat v Madridu. Beretti, když viděl, že mu vyjednávání berou, pohlížel na přední osobnosti republiky a na jejich úmysly jinýma očima. Heinsius mu s chladnou radostí nad dobrými úmysly španělského krále odpověděl, že jeho páni jsou právě zaměstnáni jednáním s Francií, že je třeba toto dílo dokončit a nechat čas, aby věci uzrály, aby se pak mohlo s větší jistotou přiložit ruku k dílu podle toho, jak tomu budou okolnosti přát. Beretti ho chtěl postrašit císařovými záměry. Pensionář nepopřel, že Priého chování v Haagu otevřelo oči a u mnohých změnilo prorakouské smýšlení, ale stále se vyhýbal tomu, aby věc rozebíral do hloubky, z čehož Beretti usoudil, že Heinsius chce smlouvu se Španělskem uzavřít ne v Madridu, ale v Haagu.

Kapitola sedmá

Smlouva mezi Francií a Anglií podepsána v Haagu, což poplaší švédské ministry. — Pletichy švédských velvyslanců v Anglii, ve Francii a v Haagu mezi sebou s cílem převratu v Anglii ve prospěch Pretendenta. — Důležitý Erskinův dopis hraběti z Maru o carově záměru, neznámém, avšak jím pojatém. — Britští lékaři často mladšími syny předních rodů. — Sparrova obratnost, jak vyzvídat od Canillaca a vytěžit z toho. — Jediný Görtz ochladne. — Opatrnost málo zpraveného anglického krále. — Dává pracovat na redukci svých vojsk a odkládá zásah do úroků ze státních fondů. — Úskoky anglického ministerstva, podporované Stairsovými. — Görtzova věrnost velmi podezřelá. — Anglický král odpírá svou dceru piemontskému princi z ohledu na císaře. — Bentivogliova darebnost vůči Francii. — Nové úskoky k urychlení Alberoniho povýšení. — Acquaviva dosáhne odkladu povýšení Borromea ve chvíli, kdy se mělo uskutečnit, a vymůže nový slib pro Alberoniho, jakmile se uprázdní tři klobouky. — Vzájemná nedůvěra papeže a Alberoniho, která na čas všechno zastaví. — Parmský vévoda se vyhýbá tomu, aby španělské královně předal regentovy stížnosti na Alberoniho; ptá se tohoto posledního, co si o regentovi myslí. — Mínění parmského vévody o volbě, kterou by měl španělský král učinit v případě neštěstí ve Francii. — Alberoniho drzá protiobvinění; ve Španělsku je k smrti nenáviděn a chce se posílit cizími vojsky. — Alberoniho strach a nový výbuch proti Giudicemu. — Neprozíravost tohoto kardinála. — Papežova chamtivost. — Alberoniho nestoudnost, pokrytecké úskoky a hrozby. — Úvaha o kardinálství. — Alberoni chce obětovat Monteleóna Stanhopovi a nechat Berettiho v temnotách a rozpacích; chce jednat s Holandskem v Madridu; kuje různé plány na obchod a na Indie; pouští se do práce na loďstvu a na přístavech v Cádizu a ve Ferrolu. — Odstranění zlořádů ve financích, z něhož Alberoni těží, aby uspíšil své povýšení, a zdvojnásobuje pletichy, sliby, hrozby, lži a úskoky všeho druhu, aby k němu papeže donutil; [je] v tom dobře podporován Daubentonem. — Jeho obratnost. — Španělská královna je pyšná a dává to pocítit parmskému vévodovi a vévodkyni. — Berettiho trápení. — Heinsius chce jednat s císařem dřív než se Španělskem. — Podmínky navržené Holandskem císaři, který tvrdošíjně mlčí. — Pletichy císařských a Bentivoglia, aby zabránili smlouvě mezi Francií, Anglií a Holandskem.

Mezitím[1] byla smlouva mezi Francií a Anglií koncem listopadu podepsána v Haagu, avšak tajně, s podmínkou, že o ní ani jedna strana po měsíc nic neřekne; tato lhůta se pokládala za dostatečnou, aby Holanďané měli čas učinit poslední

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Poznámku II na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, II).

rozhodnutí o přistoupení k tomuto spojenectví. Zvlášť se nelíbilo Švédům, kteří se jím cítili Francií opuštěni. Hrabě Gyllenborg[2] byl velvyslancem této koruny v Anglii. Baron Sparre měl tutéž hodnost ve Francii; a baron Görtz, státní ministr a správce švédských financí, byl z její strany v Haagu. Jakmile viděli, že smlouva mezi Francií a Anglií postupuje, usoudili, že hlavní nadějí švédského krále je vyvolat v Anglii nepokoje. Gyllenborg to už dávno navrhoval a ujišťoval, že potíže nejsou tak velké, jak si lidé představují.

Sparre a Görtz se sešli na hranicích; Görtz si pak zajel do Paříže. Oba se shodli, že je třeba využít všeobecné náklonnosti Skotska k Pretendentovi i náklonnosti velké části Anglie. Když se Görtz vrátil do Haagu, znovu na něj naléhal Gyllenborg, který mu napsal, že jakobité žádají deset tisíc mužů a že peníze podle něj chybět nebudou. Görtz nevěděl, jaké zájmy má v té věci švédský král. Tvrdí se, že se se Sparrem dohodli podat mu o tomto plánu zprávu až tehdy, až v něm sami uvidí víc pevné půdy. Nemohli si dovolit zpravit ho dopisy, které ke švédskému králi docházely jen s velkými obtížemi a s nebezpečím, že budou zachyceny. Bylo tedy třeba najít spolehlivého muže, schopného seznámit ho se všemi podrobnostmi plánu a přinést zpět jeho rozkazy. Sparre vyhlédl Lencka, jemuž – přednostně před vlastním synovcem – vymohl pěší pluk, který měl ve francouzských službách, když se v nich stal generálem. Pro tu cestu byla potřeba záminka. Regent si dělal starosti, jak zjistit úmysly švédského krále ohledně míru na Severu. Sparre mu navrhl poslat do Švédska Lencka, muže spolehlivého a věrného a velmi schopného přimět švédského krále, aby přesně odpověděl na body, v nichž chtěl mít regent jasno. Okolnosti naléhavě vyžadovaly jeho odjezd. Nabídky peněz byly značné. Sparre se od jednoho z předních jakobitů dozvěděl, že poslali do Holandska třicet tisíc osmireálů – bylo to v polovině října – a že tam co nevidět dorazí ještě jednou tolik; že tyto částky nabízejí švédskému králi, než se najde něco lepšího, a dělají si starost jen s tím, jak ho přimět, aby je přijal, a jakými cestami mu je pak dopravit do rukou. Sparre tyto potíže, s nimiž už spolu s Görtzem předem počítali, odstranil a navrhl, jak se spolu dohodli, aby vévoda z Ormondu nebo hrabě z Maru napsal Görtzovi dopis s touto nabídkou a aby zároveň do Holandska poslali dalších třicet tisíc osmireálů, o nichž tvrdili, že jsou připraveny. Záměrem obou švédských ministrů bylo koupit za ně ve Francii několik lodí a najmout nějaké námořníky, kteří by je obsadili. Švédský král je o tisíc nebo patnáct set námořníků žádal, ale aniž pomýšlel na anglický podnik, o němž nevěděl. Jeho ministři, přesvědčeni o důležitosti výpravy, k ní použili bankéře Hogguere, jehož čilost znali. Ten si opatřil záminku k vyzbrojení několika lodí smlouvou s radou námořnictva, podle níž měl dovážet do královských skladů stěžně z Norska. Měl tedy v Brestu tři královské lodě, které hodlal vyzbrojit k válce, a čtvrtou, o padesáti osmi dělech, kterou

2. **Vysvětlivka:** Carl Gyllenborg (1679–1746), švédský vyslanec v Londýně; počátkem roku 1717 byl pro spiknutí s jakobity zatčen a jeho korespondence zveřejněna.

dal převést do Le Havru, kam se k ní zřejmě měly připojit ostatní tři; a tyto čtyři lodě měl vést důstojník švédského krále, kterého měl Görtz poslat do Paříže. Dopis vévody z Ormondu pro Görtze došel Sparrovi, který věřil, že se jím Görtz spokojí, ačkoli jeho slova nebyla tak docela táž jako ta, která se žádala; a zároveň přišlo ujištění, že šedesát tisíc osmireálů bude koncem prosince složeno v Paříži, v Haagu nebo v Amsterdamu.

Carova nespokojenost se spojenci a z ní plynoucí upuštění od vylodění ve Skåne[3] byly pro Sparra dalším důvodem k naději. Car měl u sebe skotského lékaře, který byl zároveň jeho důvěrníkem a ministrem. Je třeba vědět, že v celé Velké Británii není lékařské povolání pod ničí důstojnost a že je často provozují mladší synové předních rodů. Tento lékař byl vlastním bratrancem hraběte z Maru a jako on nesl jméno Erskine. Napsal svému bratranci, kterého král Jakub III. právě učinil vévodou, že car, když projekt ve Skåne ztroskotal a on se se svými spojenci rozkmotřil, nechce už proti švédskému králi nic podnikat; že si upřímně přeje s ním uzavřít mír; že smrtelně nenávidí krále Jiřího, s nímž se nikdy nespojí; že zná spravedlnost věci krále Jakuba; že by si pokládal za čest spojit se po uzavření míru se švédským králem s ním k tomu, aby legitimního krále Velké Británie vysvobodili z útlaku a znovu dosadili na trůn jeho otců; že je tedy zcela ochoten skončit válku a učinit opatření odpovídající jeho zájmům i zájmům Švédska; že první kroky dělat nemá, protože výhoda je na jeho straně, ale že je snadné toto urovnání uzavřít prostřednictvím společného a upřímného přítele dřív, než by to kdokoli stačil jen vytušit; že není času nazbyt a že nelze nechat severním spojencům čas, aby se znovu usmířili; že maje velký počet vojska, musí se neprodleně pro něco rozhodnout, ale že právě tato okolnost činí mír pro švédského krále výhodnějším. Sparre se o těchto podrobnostech dozvěděl od vévody z Maru, který mu zároveň navrhl poslat k Erskinovi důvěryhodného muže, jenž by urovnání zprostředkoval. Sparre odpověděl, že obojí svěří jedině Görtzovi, aby znal jeho mínění o tom, jak lze carových sklonů využít, a o navrhovaném vyslání posla.

Tento velvyslanec si chtěl ujasnit skutečné smýšlení Francie vůči Švédsku, a aby se do něj pokusil proniknout, navštívil Canillaca. Začal tím, že ho vyvedl z omylu ohledně pověsti, že Švédsko přijalo zprostředkování císaře a vyloučilo zprostředkování Francie; pak přešel na naléhavou potřebu poslat neprodleně ke švédskému králi důvěrníka s penězi a nabídkami služeb. Canillac s tím souhlasil, poradil Sparrovi, aby o tom promluvil s regentem, a slíbil, že ho podpoří. Sparre, povzbuzen tímto začátkem, řekl, že ze všech stran slyší, že car si přeje uzavřít se Švédskem mír; že nic není důležitější než využít rozkolu mezi severními spojenci a předejít jejich opětovnému sjednocení, které by mohli zprostředkovat jiní; že by tedy podle něj bylo vhodné, aby

3. **Vysvětlivka:** Car Petr I. a dánský král chystali v létě 1716 společné vylodění ve švédské provincii Skåne; v září 1716 od něj car odstoupil.

regent bez prodlení vyslal důvěrníka k carovi a nabídl mu své služby a zprostředkování. Canillac znovu uznal důležitost věci, ale dodal, že neví, jak by vévoda z Orléans mohl, aniž by se kompromitoval, takto poslat posla k panovníkovi, s nímž Francie nikdy neměla žádné styky. Velvyslanec odvětil, že svazek mezi Francií a Švédskem opravňuje všechny kroky, které by regent učinil, a dokonce je činí zcela přirozenými. Přidal různé argumenty, které nepřesvědčily. Canillac setrval na svém názoru, že je nezbytné neprodleně někoho ke švédskému králi poslat a že nevidí, jak by regent mohl vyslat někoho k carovi. Sparre z toho usoudil, jak malou chuť mají jednat u cara ve prospěch švédského krále, a dospěl k závěru, že je třeba zdvojnásobit úsilí a využít nesvornosti severní ligy; že od Francie nelze nic očekávat, ale je třeba zachovávat vůči ní zdání, jak mu švédský král nařizoval. Doufal dokonce, že regent, až vypraví Lencka ke švédskému králi, mu dá pověřovací list pro tohoto panovníka, který by tak mohl carovi učinit nabídky jako navržené cestou zprostředkování a jménem Francie; budou-li přijaty, prospěch z toho bude mít Švédsko; budou-li odmítnuty, nepříjemnost padne na Francii. Sparre byl přesvědčen, že pro mír s carem není žádná oběť příliš velká; že jednou z jeho hlavních výhod bude anglická výprava; že tento mír jí musí předcházet a že její úspěch bude zajištěn, bude-li možné přimět cara, aby dodal polovinu lodí a vojska. Tato naděje v něm ochladila zájem o Hogguerovo vyzbrojování lodí. Uvažoval, že kdyby regent někdy zjistil, že lodě prodané radou námořnictva mají sloužit k takové výpravě, dal by je zabavit hned po skončení výzbroje; a že v tom případě by švédského krále kromě neštěstí z prozrazení stálo ještě pět set tisíc livrů zbytečných výdajů. Neviděl touž nevýhodu v odeslání námořníků, které si král, jeho pán, žádal, a hodlal je poslat do Švédska, jakmile obdrží první peníze z přislíbených částek.

Horlivost švédských ministrů pro Pretendenta neměla jiný cíl než zájem krále, jejich pána, totiž prospěch, který by mohl mít z nepokojů ve Velké Británii. Sparre byl proto v rozpacích z otázky, kterou mu dal Pretendent položit: zda by mu bylo dovoleno odebrat se do Zweibrückenu[4] a pobývat tam. Sparre pokládal toto povolení za zbytečné prohlášení, a navíc velmi škodlivé zájmům toho, kdo o ně žádal. Předvídal, že švédský král k tomu nikdy nesvolí. Marně to vykládal tomu, kdo s ním mluvil; a na jeho opakované naléhání slíbil, že o tom napíše Görtzovi. Na oba naléhal Gyllenborg, aby švédského krále pro podnik získali. Vykládal jim, že věci došly tak daleko, že je třeba se vzdát buď Brém, nebo Hannoveranů; že úspěch ve Skotsku není obtížný; že deset tisíc mužů by stačilo, tak všeobecná je nespokojenost; že se žádá jen sbor pravidelného vojska, k němuž se připojí místní lidé; že bude-li převezen v březnu, v období západních větrů, a v době, kdy by na to nikdo nepomyslel, povstání bude všeobecné; že by bylo nutné dovézt ještě zbraně pro patnáct až dvacet

4. **Vysvětlivka:** Zweibrücken (fr. Deux-Ponts), falcké vévodství v Porýní, které tehdy patřilo jako rodové dědictví Karlu XII.

tisíc mužů, nestarat se o koně, jichž se v zemi najde dost, a hlavně zasvětit do tajemství málo Angličanů. Při těchto opatřeních si podle Gyllenborga bylo možné být úspěchem jist v zemi hojné a tak nakloněné převratu, že z deseti osob lze s jistotou počítat devět za vzbouřence. Slibovalo se mu, že mu bude vyplaceno šedesát tisíc liber šterlinků, až předloží plnou moc švédského krále a až tento panovník ujistí dobře smýšlející, že jim pomůže. Přesto mu jen neradi předávali plán svého podniku. Báli se popsat jeho podrobnosti, rozšiřovat okruh zasvěcených a vystavit se, bude-li prozrazen, týmž trestům, jaké za poslední rok postihly tolik jiných. Přesto mu slíbili, že mu tento plán svěří během několika dní, a jeden z těch, kdo s ním jednali, ho ujistil, že ze strany regenta se nemají čeho bát.

Navzdory těmto okolnostem Görtz váhal pustit se s jakobity do věci, a ačkoli zprvu projevoval o projekt horlivý zájem jako o jediný prostředek, jak vysvobodit švédského krále z tísně, do níž ho přivedla liga jeho nepřátel, zřejmě změnil názor. Neodpověděl ani na návrh, který mu byl učiněn, aby jednal prostřednictvím Erskina; tvrdil, že má dost jiných cest, jichž by mohl s prospěchem použít. Sparrovi však slíbil, že mu po Hogguerovi pošle směnky na sto tisíc tolarů, hned jak dostane vysvětlení, která si vyžádal. Jeho chlad jakobity nezbrzdil. Dali Sparra ujistit, že už do Paříže poukázali dost značné částky, že poukážou ještě větší, a nezanedbali nic, aby si Švédsko pevně zajistili.

Král Jiří a jeho lidé, obecně zpraveni o nadějích, které jakobité vkládali do švédské pomoci, si s tím příliš hlavu nelámali. Přesto král Jiří, s rizikem, že pobouří Angličany jednáním proti jejich zvyklostem, poslal z Hannoveru Norrisovi[5], admirálovi anglické eskadry v Baltském moři, rozkaz ponechat v Kodani šest válečných lodí pod záminkou, že mají chránit anglický obchod proti útokům Švédů na severu. Spojenectví mezi Francií a Anglií bylo ještě tajné, ale nikdo o něm nepochyboval. Anglické ministerstvo, i když nerado, nechtělo čekat, až mu parlament, jakmile se dozví o podpisu smlouvy, redukci vojska vynutí, a začalo na ní pracovat. Ze stejného důvodu chtěli snížit na pět procent úroky placené z veřejných fondů, jejichž jistina přesahovala čtyřicet milionů liber šterlinků. Přesto se v tak zásadní věci rozhodovali jen stěží, a navzdory jistotě smlouvy uzavřené s Francií se strojeně báli Pretendenta.

Švédský král byl jediný, jehož záměry mohli lidem stavět před oči; a Stairs, vždy jim po ruce, když šlo o rozdmýchávání neklidu, jim napsal, že se tento panovník smlouvou zavázal Pretendentovi pomoci. Ale švédské záležitosti nebyly v takovém stavu, aby Angličany vyděsily. Bylo třeba ukázat jim nějakou jinou mocnost. Stairs, jehož vymýšlení takových zpráv nic nestálo, tedy odpověděl, že císař, velmi rozhořčený smlouvou, vyslechne Pretendentovy návrhy, aby se pomstil anglickému králi. Pruský král si stěžoval na krále Jiřího, svého tchána, který pohrdal jeho lehkomysl-

5. **Vysvětlivka:** Sir John Norris (1670/71–1749), britský admirál; v letech 1715 a 1716 velel loďstvu vyslanému do Baltského moře na ochranu obchodních lodí před Švédy.

ností. Gyllenborg dál naléhal na Sparra a Görtze, aby svého krále zpravili o svých rozhodnutích. Görtz ho však podporoval špatně. Jeho věrnost byla podezřelá a způsob, jakým už sloužil jiným mocnostem, podezření živil. Anglie byla navzdory svým domácím zmatkům pokládána za zemi, která má velký podíl na všeobecných záležitostech Evropy. Sicilský král, tak pozorný ke svým zájmům, se ucházel o její přátelství a spojenectví. Poslal barona Schulenburga, který sloužil v jeho vojsku a byl synovcem toho, jenž právě ubránil Korfu[6], jehož obléhání Turci zrušili, za anglickým králem do Hannoveru, jakmile tam král přijel. Po nějaké době utajení se zjistilo, že šlo o sňatek jedné dcery tohoto panovníka s piemontským princem[7][8], ale že anglický král, který nesmírně šetřil císaře, nechtěl vyslechnout návrh, o němž věděl, že by císaři byl velmi nepříjemný. Sicilský král žil ve velkém neklidu z císařova smýšlení vůči sobě. Itálie byla plná Němců, kteří ho mohli kdykoli napadnout. Mír v Uhrách mohl změnit tvář věcí; ocitl se bez spojenců, a ačkoli Francie byla ručitelem utrechtského míru, nedoufal od ní v pomoc, protože pokládal regenta, svého švagra, za příliš moudrého, než aby vedl válku jen kvůli jiným.

Bentivoglio, který kvůli svému povýšení a kvůli posílení římské autority nepřestával Řím podněcovat k nejprudším krokům a sám se snažil svými ustavičnými intrikami zažehnout ve Francii požár, hleděl jí navíc nadělat nepřátel. Přijal u sebe Hohendorffa. Důvěrně si spolu promluvili o smlouvě Francie s Anglií, která byla tehdy těsně před podpisem. Hohendorff vyslovil pochybnost, že by papež svolil k odchodu Pretendenta z Avignonu: svým pobytem v tom městě by Pretendent smlouvu zmařil, a ten nešťastný princ by byl špatně poraden, kdyby usnadnil její uzavření. Dodal, že nemůže uvěřit, že by Francie, aby ho odtamtud dostala, použila proti papeži násilí. Nuncius prý odpověděl, že pro Francii je snadné přimět Pretendenta k odjezdu bez násilí, pohrozí-li mu, že mu přestane vyplácet penze. Hohendorff by byl tehdy měl nabídnout, že je nahradí císař; spokojil se však se závěrem, že tento princ je ztracen, odejde-li do Itálie. Nuncius o tom zůstal přesvědčen. Napsal papeži, že církev má zájem na rozbití ligy, kterou nepřátelé Svatého stolce a náboženství pokládají za nejpevnější základ svých nadějí. Nebylo to poprvé, co u papeže přisuzoval regentovi ty nejzlovolnější úmysly ohledně spojenectví, které chtěl uzavřít s kacíři, a ohledně mírnosti, kterou projevoval k hugenotům v království. Sešli se podruhé. Hohendorff řekl nunciovi, že se chystá vypravit kurýra k císaři a poradit mu, aby jinými ligami podkopal tu, kterou Francie konečně podepsala; že nejpřirozenější by

---

6. **Vysvětlivka:** Johann Matthias von der Schulenburg (1661–1747), generál ve službách Benátek, v létě 1716 ubránil ostrov Korfu proti Turkům, kteří obléhání v srpnu 1716 zrušili.

7. **Vysvětlivka:** Míněn je Karel Emanuel (1701–1773), druhý syn Viktora Amadea II., piemontský princ po smrti staršího bratra Viktora Amadea (1715), pozdější sardinský král Karel Emanuel III.

8. **Ediční poznámka:** Jiří I. měl jedinou legitimní dceru, Žofii Dorotu (1687–1757), provdanou už roku 1706 za pozdějšího pruského krále Fridricha Viléma I. Nevěstou piemontského prince tedy jeho dcera být nemohla.

byla liga s papežem ke vzájemnému zabezpečení jejich států, a ta, bude-li rychle vyhlášena, přiměje Francii, aby si dvakrát rozmyslela dát císaři důvod k roztržce útokem na Avignon; že na jednání je čas, protože stavby průplavu u Mardicku mají být zbořeny teprve v květnu; nakonec se odvážil ujistit, aniž se zeptal na vůli i na finance svého pána, že ten dodá Pretendentovi peníze, bude-li třeba, a naléhal na nuncia, aby přiměl papeže dát o této věci promluvit s císařem, u něhož bude dobře přijata.

Nuncius, obávaje se výčitek z Říma, že zašel příliš daleko, tvrdil, že tuto službu odmítl, ale podal tam o návrhu zprávu a doprovodil ji všemi důvody, které mohly papeže přimět, aby ho pokládal za prospěšný náboženství. Pokračoval, jak už to činil často, v tom, že papeži líčil ligu Francie s protestanty jako dílo jansenistických ministrů, kteří chtějí ve Francii zavést jansenismus; jediným lékem proti tomu prý je postavit proti nim ligu mezi papežem a prvním panovníkem křesťanstva, zarazit podniky nepřátel náboženství a učinit francouzskou vládu povolnější, až uvidí, čeho se má bát. Tento zuřivý nuncius, tak hodný doby Guisů, se snažil – avšak marně – přesvědčit anglickou královnu vdovu[9], aby pro svého syna dala těmto planým nadějím přednost před slibem regenta, že mu bude dál vyplácet tytéž penze, jaké mu vždy dával zesnulý král, odejde-li dobrovolně z Avignonu do Itálie. Královna se nevyslovila a požádala nuncia, aby papeži naznačil, ať vlastní rukou napíše císaři ve prospěch jejího syna a dá v tom smyslu naléhavé pokyny svému nunciovi ve Vídni.

Papež, přesvědčen o slávě, kterou by jeho pontifikátu přineslo výhodné urovnání sporů se Španělskem, byl neméně pohnut prospěchem, který očekával od dobrého dorozumění se španělským králem pro prosazení zásad a autority římské kurie ve Francii. Daubenton, strůjce konstituce *Unigenitus* a papežův muž nejvyšší důvěry, ho nepřestával ujišťovat o úctě, oddanosti a podřízenosti španělského krále, jehož svědomí řídil, vůči němu a Svatému stolci, o jeho odporu k jansenistům a o všem, co se v té věci dělo ve Francii. Zároveň tento jezuita, spjatý s Alberonim, o němž věděl, že má v moci ho z jeho místa vyhnat i na něm udržet, papeži ustavičně vykládal, že je nutné rychle povýšit do purpuru muže, který jediný a naprosto vládne španělským králem i královnou. Acquaviva a Aldrovandi jednali se stejnou horlivostí.

Koncem listopadu dostal tento kardinál dopis psaný vlastní rukou španělské královny, plný zápalu pro toto povýšení. Ukázal jej papeži a naléhal na něj tak prudce, že se Jeho Svatost nedokázala vyprostit jinak než prosbou o trochu času. Z toho usoudili, že dlouho neodolá. Hned nato navrhli Alberonimu, aby – pro urychlení a usnadnění všeho a také aby se zavděčili Alessandru Albanimu[10], druhému papežovu synovci, který z žárlivosti na staršího bratra, jenž dostal podobné poslání do Vídně, umíral touhou být vyslán do Španělska – o něj požádal, aby přijel urovnat všechny

---

9. **Vysvětlivka:** Marie Beatrix Modenská, vdova po Jakubu II., matka Pretendenta; žila v Saint-Germain-en-Laye.

10. **Vysvětlivka:** Alessandro Albani (1692–1779), synovec Klementa XI., od roku 1721 kardinál.

spory mezi oběma dvory. Přáli si tedy, aby španělský král napsal Acquavivovi, ať ho u papeže vyžádá; aby tento dopis přivezl zvláštní kurýr spolu s dopisy Alberoniho a Daubentona pro dona Alessandra; a uváděli, že je to ten z obou synovců, kterého má papež nejraději a kterého by si tímto způsobem Španělsko získalo, jako si Vídeň připoutala jeho staršího bratra. Aldrovandi, který na sebe nezapomínal, si přál, aby mu jeho dva přátelé u Alessandra zjednali nějakou zásluhu, a chtěl kvůli svému postupu podniknout s ním cestu do Španělska. Tato opatření pokládali za nutná, aby se chránili před mnoha mocnými nepřáteli, které měl Aldrovandi v Římě a z nichž nejvášnivější byl Giudice. Acquaviva, který se ho bál, tvrdil, že tajně jedná s princeznou des Ursins, což nemohlo mít jiný cíl než zničit královnu a k tomu snad použít jméno asturského prince, s jehož náklonností Giudice velmi počítal. Dodával, že je třeba dávat dobrý pozor na ty, kdo se k tomuto mladému princi přibližují, zvláště na lidi nižšího postavení, a mít se na pozoru před úskoky Giudiceho, který se dopouštěl všemožných ponížeností, aby se usmířil s kardinálem z La Trémoille a očistil se u něj z podílu na nemilosti jeho sestry.

Papež, důrazně tlačen, výslovně slíbil klobouk pro Alberoniho, jakmile se uvolní tři. Acquaviva se neodvážil být spokojen a naléhal čím dál víc. Papež, který cítil, do jakých nesnází by ho povýšení Alberoniho samotného přivedlo vůči Francii a vůči císaři, jehož se bál mnohem víc, odvětil, že kdyby byli Němci nespokojeni, uchýlili by se k nejkrajnějšímu násilí. Acquaviva, který při této příležitosti nemohl použít strachu, hlavní páky, jíž se papež dal řídit, použil ho k zabránění povýšení Borromea, papežova hofmistra a švagra jeho neteře, ve chvíli, kdy papež šel do konzistoře, aby je provedl. Papež se hájil tím, že uvolněný klobouk mu má vynahradit klobouk Bissyho, udělený zesnulému králi se souhlasem císaře a španělského krále. Nakonec však ustoupil, slíbil povýšení Borromea odložit a znovu slíbil jmenovat Alberoniho, jakmile budou tři klobouky.

Okolnosti Alberonimu přály. Turci konali velké námořní přípravy a papežův strach jim odpovídal; pomoc čekal jen od Španělska. Snažil se Alberoniho získat pěknými slovy a přehnanými díky za pomoc předchozího léta. Tento dým nečinil žádný dojem na Itala zběhlého v úskocích svého národa. Aby si papež zajistil pomoc, po níž toužil, bylo třeba dát k ní prostředky, které papež sám španělskému králi nabídl z duchovenstva Španělska a Indií. Acquaviva naléhal na vydání příslušných listin; ale papežova nerozhodnost protahovala záležitosti donekonečna, i ty, které záležely na něm a po nichž nejvíc toužil. Alberoni si stěžoval na průtahy, jejichž újmu pociťoval osobně. Ujišťoval, že pomoc bude zcela připravena, jestliže papež skoncuje se španělskými záležitostmi; že však, nebude-li s nimi skoncováno, vyzbrojení loďstva je nemožné; obšírně se rozepisoval o všem, co musí snášet od krále a královny, kteří ho mají za agenta Říma a vyčítají mu římské průtahy s takovou přísností, že předvídá, že mu brzy zakážou se do toho dál plést, jako to učinili otci Daubentonovi; a k tomu výklady a hrozby s každou řádnou poštou, se všemi zpovědníkovými obratnostmi,

aby jim dodal váhy. Měli však co do činění s dvorem, kde se úskok snadno prohlédne. Papež, zaujatý proti Alberonimu, tušil, že jakmile mu bude klobouk udělen, bude oplývat výmluvami, jak se vyhnout slibům daným kvůli jeho získání, a rozhodl se dát mu ho teprve tehdy, až budou španělské záležitosti zcela vyřízeny. Alberoni, který si o papeži myslel totéž, prohlašoval, že budou vyřízeny k jeho naprosté spokojenosti v tutéž chvíli, kdy dostane zprávu o svém povýšení, a ani ho nenapadlo vyřídit je dřív, z obavy, že by byl napálen. Tato hra vzájemné nedůvěry mezi nimi trvala hezky dlouho.

Regent si na Alberoniho velmi stěžoval; dokonce několikrát dal parmskému vévodovi najevo, že by nebyl nerad, kdyby v té věci učinil nějaké kroky u královny; ale parmský vévoda se pokládal za šťastného a poctěného, že jeden z jeho ministrů vládne Španělsku, a tak se omezil na to, že Alberoniho napomenul, aby dobře sloužil Španělsku, aniž dával Francii důvody ke stížnostem na sebe. Regentovo naléhání se zdvojnásobilo: přimělo parmského vévodu říci, že už hraničí s násilím, ale nic od něj nezískalo, neboť nechtěl ve španělské vládě žádnou změnu. Jen ho víc zajímalo dozvědět se od samého Alberoniho, co si myslí a co může vypátrat nejdůvěrnějšího o osobě, záměrech a o tom, co nazýval pletichami vévody z Orléans; byl ostatně přesvědčen, že ať tento princ myslí a dělá cokoli, skutečným zájmem španělského krále je zůstat na svém trůně; že by bylo příliš neprozíravé opouštět jisté pro nejisté a že by při událostech, které mohou nastat, riskoval ztrátu Francie i Španělska, kdyby chtěl uplatňovat práva, jež mu dává jeho původ. Alberoni mu odpověděl, že jist si svým svědomím a poctivostí nemůže regentovy stížnosti na své chování přičítat ničemu jinému než svým nepřátelům; že se vždy snažil zasloužit si jeho přízeň a udržet dobré dorozumění mezi oběma korunami; uváděl na důkaz ty dva ubohé doklady, které jsme viděli výše; že tedy nespokojenost tohoto prince může přičítat jen tomu, co se stalo s Louvillem, ale že si sám stěžuje, že se regent dal svést zlovolnými lidmi tak daleko, že na něj psal stížnosti španělskému králi.

Tento muž poctivý a tak dobrého svědomí věděl, že je ve Francii obviňován z příliš důvěrného srozumění s Angličany a z toho, že jim v jejich posledních úmluvách se Španělskem příliš nadržoval. Nic mu nemohlo být nepříjemnější než toto obvinění, v němž byly zjevné hrabivost a nevěrnost, přinejmenším však nejhrubší nevědomost či neschopnost. Snažil se tedy odpovídat protiobviněním: říkal, že nepřísluší Francii vytýkat Španělsku, že pro zachování míru udělalo mnohem méně než ti, kdo obětovali průplav u Mardicku, aby byli zadobře s Anglií – průplav, jehož stavby jsou tak důležité, že anglický ministr v Madridu nahlas prohlásil v předpokoji španělského krále, že Francie měla raději vést válku, aby ho udržela, a ne uzavírat ligu, aby ho zbořila. Tak rostla zatrpklost každým dnem a Alberoni, za častého ujišťování o opaku, ze všech sil odcizoval mysl španělského krále regentovi: v Madridu se o vévodovi z Orléans veřejně šířily nejodpornější řeči a nejpodivnější úvahy a první ministr jim dodával oběhu a váhy. Zdálo se, že se chce posílit cizím vojskem: dal požádat anglic-

kého krále o povolení naverbovat ve Velké Británii až tři tisíce mužů, Irů či jiných, se slibem, že ti, kdo budou protestanti, nebudou pro své náboženství obtěžováni. Byl ve Španělsku tak nenáviděn, že smrt arcivévody[11] vyvolala zároveň radost v paláci a smutek v Madridu i v celém Španělsku, které už mělo dost vlády samotného Alberoniho. Čím méně bylo princů z rakouského domu, tím méně nepřátel se zdálo mít španělskému králi a tím méně osvoboditelů a mstitelů mohli čekat Španělé.

Alberoni se ještě víc bál svých osobních nepřátel než těch, kdo jimi byli jen kvůli dobru státu. Dělal si proto velkou starost, co proti němu podnikne Giudice, až přijede do Říma. Tento kardinál, který se od své nemilosti přestal ovládat, se dal unést v řeči, kterou pronesl v inkvizici, o úmyslech královny a o zajetí, v němž držela asturského prince, jehož zároveň vychválil. Alberoni nezapomněl v Římě zveličit kardinálův nevděk a všechna dobrodiní, jichž se jemu i jeho příbuzným od královny dostalo. Obvinil ho, že se nejvíc stavěl proti přijetí Aldrovandiho v Madridu, kde by nebyl nikdy přijat bez královny, která jediná zabránila tomu, aby se odcizení mezi oběma dvory prohloubilo, jak si Giudice přál; a aby nezapomněl na nic, co by mohlo na jeho troskách upevnit vliv královny v Římě, tedy svůj vlastní, ohlásil ho jako člověka, který bude v Římě hrát pokrytce, bude se tvářit, že ho zaměstnává jen věčnost, bude oplakávat rány, jež náboženství ve Španělsku utrpělo jeho nemilostí a nepřítomností, a bude šířit všemožné nepravdy a úskoky, které kardinál Acquaviva snadno odhalí. Ale když se zdálo, že se urovnání mezi oběma dvory a osobní uspokojení prvního ministra, na němž viselo všechno ostatní, stále víc blíží, papežova netrpělivost zmocnit se ve Španělsku výnosných uzurpací málem všechno zvrátila. Chtěl si přivlastnit pozůstalost biskupů, což byl jeden z bodů sporu mezi oběma dvory. Viděli jsme, že o ni dal požádat prostřednictvím otce Daubentona jakoby prozatímně, než bude tento článek upraven; viděli jsme také, jak špatně tato nespravedlivá žádost dopadla.

Papež se tím neodradil: protože k tomu už nemohl použít Daubentona, poslal přímý rozkaz Giradillimu, auditorovi, kterého Aldrovandi zanechal v Madridu, aby tutéž žádost naléhavě přednesl; ten uposlechl s tak silným a opakovaným naléháním, že byl málem vyhnán z Madridu, z čehož se Alberoni vymlouval jen tím, že tento muž je dávno znám jako agent kardinála Acquavivy. První ministr hlasitě hořekoval nad nevděkem Říma vůči královně, která pro tento dvůr udělala všechno. Pustil se přitom do velkých podrobností a velkých úvah, zastřených záminkou horlivosti pro slávu a službu papeže i náboženství, které tím velmi trpěly. Zároveň ujišťoval, že jen z tak čistého ohledu lituje průtahů, jimiž tento dvůr zdržuje milost, o niž královna tak naléhavě a tak dlouho žádá – jeho povýšení, které by ztratilo své jméno i zásluhu a stalo by se pouhou spravedlností, kdyby bylo uděleno až při jmenování na návrh korun. S velkou bolestí předvídal, že královna, vidouc papeže neoblomného v bodě,

11. **Vysvětlivka:** Arcivévoda Leopold, jediný syn císaře Karla VI., narozený 13. dubna 1716, zemřel 4. listopadu 1716.

který se dotýká její cti, se uchýlí k nejkrajnějším krokům, bude-li toto zadostiučinění, na něž ona – a král také – čeká s největší netrpělivostí, dál odkládáno. Tento nezištný muž dával ty rady jen z horlivosti pro Svatý stolec, bez ohledu na sebe, jako člověk věrně oddaný papeži, jemuž jde o to přispět k jeho slávě a klidu; říkal, že prostý jednotlivec jako on je papežovými ujištěními až příliš spokojen; že dva nebo tři měsíce víc či méně pro něj nic neznamenají; že by si přál přinést ještě větší oběti; ale že se neodvažuje promluvit, protože by mu král a královna vyčítali, že myslí jen na své soukromé zájmy a málo dbá jejich uražené cti. Dodával, že jakkoli mocný je důvod cti a pověsti korunovaných hlav, netrpělivost královny se zakládá na zvláštních a tajných důvodech, které nejsou o nic méně naléhavé než otázka cti. Vykládal je svým přátelům v Římě: říkal jim, že královna hledí na přítomnost i budoucnost; že na jedné straně vidí nutnost dát vládě monarchie nový řád a zrušit ty rady, které se nepovažují za nižší než starý areopag a mají se za oprávněné dávat svým panovníkům zákony; na druhé straně uvažuje o hrozivém stavu zdraví španělského krále – o jeho vyhublosti, jeho vapérech, jeho melancholii – a tedy o tom, jak potřebuje věrného ministra, jemuž by mohla vše svěřit a který, aby jí mohl bez obav radit, nutně potřebuje štít, jakým je římský purpur, aby byl chráněn před těmi, jež se nebude moci vyhnout urazit. Ale v době, kdy takto psal, už všechny rady obrátil vniveč a sám jediný se ujal jejich funkcí, míst a moci. Neostýchal se to oznámit všem ministrům, které Španělsko mělo v cizině, se zákazem podávat zprávy o svěřených záležitostech komukoli jinému než jemu samému a přijímat rozkazy od kohokoli jiného než od něj, jak se to dělalo v celém vnitřku monarchie.

Viděl také věci příliš zblízka, než aby si mohl lichotit, že kdyby královna ztratila krále – což tehdy vypadalo velmi vzdáleně –, Španělé, kteří nenáviděli jeho osobu i cizí vládu a kteří nijak víc nemilovali italskou královnu, jež nebyla matkou předpokládaného a nutného dědice, neměla k nim žádné ohledy a k tomuto princi, který jim byl tak drahý, dost malé, by se dali podruhé podrobit královně a ministrovi cizincům, kteří by už neměli králova jména za zástěru, záminku a štít. Nebylo to tak dávno, co skončila nezletilost Karla II., aby se zapomnělo, že velmoži s donem Juanem v čele dali vyhnat oblíbence a důvěrné ministry královny matky a regentky, dcery a sestry císařů, a tedy samé z rakouského domu – otce Nitharda do Říma, Vasconcellose na Filipíny[12] – a zbavili ji veškeré moci. Ale Alberonimu bylo dobré všechno, aby papeže obalamutil a přivedl ho tam, kam ho chtěl dostat, totiž aby ho bez dalšího odkladu prohlásil kardinálem. Zbývá uvážit, co je to cizí hodnost, která chrání před vším, a tedy dovoluje všechno podnikat a k tomu povzbuzuje. Tak také Albe-

12. **Vysvětlivka:** Za nezletilosti Karla II. Španělského vládla jeho matka Mariana Rakouská, dcera císaře Ferdinanda III. a sestra Leopolda I. Jejího zpovědníka a ministra, jezuitu Johanna Eberharda Nitharda, vypudil roku 1669 nátlak dona Juana José Rakouského, levobočka Filipa IV.; jejího pozdějšího oblíbence Fernanda de Valenzuela, jehož Saint-Simon nazývá Vasconcellos, poslal don Juan po převzetí moci roku 1677 do vyhnanství na Filipíny.

roni hodlal této hodnosti, po níž tak vášnivě toužil, využít; o úspěch tolika jednání, jejichž budoucí výsledky byly pro Španělsko tak důležité a byly hlavním a snad jediným cílem španělského krále a královny, se přitom staral velmi málo.

Aby se zalíbil Stanhopovi, chtěl povolit odvolání Monteleónovi, který o ně žádal, unaven tím, že není o ničem zpravován, změnou chování ministrů, kteří po odjezdu do Hannoveru zůstali v Londýně, vůči sobě a tím, že je špatně placen. Ačkoli měl raději Berettiho, svého krajana, nechával ho v Haagu bez jakýchkoli instrukcí ohledně toho, co tam Francie vyjednávala. Abbé Dubois, který poté, co dohodl spojenectví v Hannoveru, přijel do Haagu, aby ho uzavřel a podepsal a aby pomohl Châteauneufovi[13] získat pro ně generální stavy, ujišťoval Berettiho, že ve smlouvě není nic, co by neodpovídalo zájmům španělského krále; on i Châteauneuf ho upozorňovali, že Holandsko se rozhodlo uzavřít s císařem zvláštní spojenectví; že je třeba se obávat, aby jeho příklad nestrhl i ostatní provincie této republiky; že by všichni tři měli společně pracovat na tom, aby to zmařili; že je nutné, aby o tom důrazně promluvil s purkmistry Amsterdamu a Rotterdamu. Beretti, který byl velmi nedůvěřivý a ponechán sám sobě, protože – jak bylo poznamenáno – nedostával od Alberoniho žádné instrukce, si usmyslel, že cílem francouzských velvyslanců je stále víc potvrdit platnost zřeknutí, použít všemožný materiál ke zpevnění této stavby, zatáhnout španělského krále do spojenectví, které se chystali podepsat s Anglií a Holandskem, a přimět ho, aby tím sám dal utrechtské smlouvě nové schválení a novou sílu.

V situaci, která se mu zdála tak choulostivá, se Beretti Alberonimu nelíbil tím víc, že od něj žádal přesné rozkazy, které mu tento královnin důvěrník dát nechtěl. Vyčítal mu jeho neklid a zvědavost. Napomínal ho, aby se řídil lhostejností, kterou španělský král a královna projevovali k aliancím vyjednávaným Francií, aby se nesnažil proniknout dál, než sahaly instrukce, které se mu uráčili dát, a aby pamatoval, že v Madridu chtějí jednat, bude-li Holandsko chtít uzavřít se Španělskem spojenectví – tím výhodnější, že se král rozhodl připustit napříště k obchodu s Indiemi všechny cizince, nečinit žádné represálie proti zboží naloděnému v době míru výměnou za jejich vzájemný závazek neútočit na žádnou loď vracející se z Indií, a uskuteční-li se tento plán, dát každému cizímu obchodníkovi hlas v generální juntě, kterou král zřídí v Cádizu pro obchod. Plán počítal zároveň se zrušením sevillské kontraktace a se zrušením indultu[14], který se odedávna vybíral z lodí vracejících se z Indií; místo něj se měl zavést pevný sazebník na zboží dovážené flotilami. Záměrem bylo také vyzbrojit osm lodí, pro něž se ke konci roku očekávala takeláž z Holandska a které měly

13. **Vysvětlivka:** Pierre-Antoine de Castagnères, markýz z Châteauneuf, dříve velvyslanec v Konstantinopoli, tehdy francouzský velvyslanec v Haagu; jiná osoba než státní sekretář Châteauneuf (Phélypeaux).

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Slovo indult má zde zvláštní význam a označuje poplatek, který španělský král vybíral z galeon přivážejících produkty španělské Ameriky. Sevillská kontraktace byla obchodní komorou tohoto města.

vyplout v dubnu, a dát všechen tabák dovážet do Cádizu a prodávat jej napříště jen na královský účet, z čehož se sliboval dvojnásobný zisk, jehož účinek se měl projevit roku 1718; mezitím se už na rok 1717 nabízelo zvýšení o tři sta tisíc tolarů. Alberoni si lichotil, že svou prozíravostí a plností moci, která mu bude svěřena, učiní španělský obchod kvetoucím jako nikdy, a koncem tohoto roku 1716 začal dávat pracovat na přístavech v Cádizu a ve Ferrolu v Galicii, jehož poloha je obdivuhodná, s nímž se měly velké záměry a který měl být hlavním místem, kde se budou stavět lodě.

Jiný projekt, navržený princem Caracciolem ze Santo-Buono, místokrálem Peru[15], mužem velkého ducha a velkých zásluh, spočíval v tom, oddělit od jeho působnosti provincie Santa Fé, Cartagenu, Panamu, Quito a Novou Granadu a učinit z nich obvod třetího místokrále se sídlem v Santa Fé; a španělský král to schválil[16]. Markýz z Valero, místokrál Mexika, také vzbuzoval velké naděje; chtěl být pokládán za oddaného královně. Tak Alberoni nazýval své přátele, a právě jimi se snažil obsadit podřízená místa, když na počátku roku 1717 vyměnil všechny ty úředníky. Zlořády byly velké a záminky ke škrtům, které chystal, nechyběly. Několik radů Rady Indií, přistižených při velkých podvodech, bylo vyhnáno a několik finančních junt zrušeno. Alberoni počítal, že z těchto ušetřených výdajů získá španělský král přes dvě stě padesát tisíc tolarů ročně. Mnoho lidí bylo tímto převratem dotčeno; a tak Alberoni, dělaje si zásluhu ze smělosti, s níž se do něj pustil, vymýšlel nové důvody, všechny skromně vyplývající jen ze zájmu královых služeb, proč ho chránit před pomstou tolika rozhněvaných lidí; a k tomu byl jediný prostředek, totiž být rychle oděn purpurem.

Odtud nové páky a nové pletichy, jichž bylo v Římě použito k překonání papežovy pomalosti; papež ze své strany chtěl podle svého upravit to, co bylo předběžně dohodnuto s Aldrovandim v Madridu o sporech mezi oběma dvory, a předat tuto věc v Římě kongregaci. První ministr a zpovědník, kteří se jí jediní zabývali, pohrozili zase oni juntou pro tyto záležitosti, která by papeži ukázala rozdíl mezi její povýšeností a umíněností a chováním dvou mužů oddaných Svatému stolci, kteří si právě proto vysloužíl všechnu nenávist této junty i celého Španělska. Alberoni, kterého nic nemohlo odvrátit od jeho jediné záležitosti, dbal na to, aby papeži bylo řečeno, že se nebojí žádného odporu proti svému klobouku ze strany Francie; a protože ani jemu, ani otci Daubentonovi nestály v té věci ani nejhrubší lži nic, chlubil se před papežem veškerou úctou regenta, který ho o ní prý často dával ujišťovat a dokonce mu prostřednictvím otce du Trévoux vzkázal, že si Jeho Královská Výsost přeje vést s ním přímo tajnou korespondenci.

---

15. **Vysvětlivka:** Carmine Nicola Caracciolo, kníže ze Santo Buono (1671–1726), neapolský velmož ve španělských službách, místokrál Peru v letech 1716–1720.

16. **Vysvětlivka:** Tak vzniklo roku 1717 místokrálovství Nová Granada se sídlem v Santa Fé de Bogotá; roku 1723 bylo zrušeno a znovu zřízeno roku 1739.

Důvěru papeže a římské kurie v Daubentona, jehož oddanost její autoritě a jejím zásadám byla ověřena skutky, nedokázalo zatemnit úsilí Giudiceho, který se neostýchal papeže ujišťovat, že ho ten podvodník klame a že je schopen obětovat i svůj křest, jen aby si udržel místo. Tento jezuita měl přesto možnost dávat do Říma vědět svá soukromá smýšlení, a proto se nebál, že by mu bylo přičteno cokoli z toho, co Řím shledával v rozporu se svými zásadami v tom, co mu španělský král ukládal tam psát. Když tedy papež trval na úplném osvobození veškerého dědičného majetku španělských duchovních od jakýchkoli daní, Daubenton mu bez obalu dal vědět, že tento článek nebude nikdy dosažen, a to ani za nějakou náhradu, protože úmyslem španělského krále není tím zvýšit své příjmy, nýbrž ulehčit poddaným nést daně, které rostou a dopadají na ně tím víc, čím víc duchovní, osvobození od placení jakýchkoli daní, nabývají laického majetku. Daubenton se pak znovu vracel k tomu, aby papeže zrazoval od předání čehokoli z věcí dohodnutých v Madridu s Aldrovandim kongregaci, a vyhrožoval mu, že je uvidí předány juntě ve Španělsku a pozná její strašlivý účinek. Dodával, že Aldrovandiho návrat do Španělska je nutný, ale s tak naléhavě žádanou milostí, Alberoniho kloboukem, chce-li papež dosáhnout všemožného zadostiučinění, které mu bude dáno jen za tuto cenu; že královna, podrážděná tolika odklady, je schopna uchýlit se ke všem krajnostem; že rozhořčení nad tím, že ji vodí za nos a pohrdají jí, v ní dosahuje až zuřivosti, a Alberoni, který by ji rád uklidnil za cenu vlastní krve, se už neodváží otevřít před ní ústa, zvlášť od té doby, co se jí jednoho dne odvážil něco namítnout a ona ho umlčela a řekla mu, že dobře vidí, že jemu půl roku či rok odkladu nic nedělá, ale že jí každá chvíle odkladu velmi mnoho dělá, protože se dotýká její důstojnosti a uráží její čest. Takovými úskoky Alberoni počítal, že papeže přesvědčí o svém klidu, pokud jde o okamžik povýšení; že si je přeje rychlé jen v papežově zájmu a že každý, koho papež pošle do Madridu, tam jistě uspěje, najde-li tam královnu, která může všechno, s papežem spokojenou.

Je pravda, že byla povýšená a velmi snadno se urážela. Dala to důrazně pocítit parmské vévodkyni, své matce, která na tom ze své strany nebyla jinak. Šlo sice jen o malichernosti, ale dokonalé dorozumění se už nevrátilo. Parmský vévoda, její strýc a nevlastní otec, pocítil jiné její bodnutí, protože ji včas neupozornil na důvod, proč byl tajemník Ré poslán z Londýna do Hannoveru. Ukázal se povolnějším než vévodkyně, jeho žena; omluvil se a tuto zatrpklost rozptýlil.

Alberoni, který si se Stanhopem přímo dopisoval, chtěl jednat s Anglií a Holandskem, přenechat Berettimu péči, aby rozmotal to nejtěžší s Generálními stavy, a vyhradit si slávu dokončit smlouvu v Madridu s Ripperdou. Beretti cítil tíhu toho, co se od něj žádalo, a vykládal všechny obtíže. Věděl od samého pensionáře, že ten pokládá za zájem svých pánů jednat s císařem dříve než se Španělskem, a Beretti ho podezíral, že chce jednání přenést do Madridu jen proto, aby je zdržel, a protože bude spíš pánem rozkazů, které dá Ripperdovi, než jednání, které by se vedlo v Haagu; ale císař neodpovídal na snaživost téhož Heinsia a nedával žádnou odpověď na návrhy,

které mu generální stavy učinily. První z nich se týkal snížení počtu vojska, které měly dodat k obraně katolického Nizozemí, bude-li napadeno; bariérovou smlouvou byly zavázány dodat v takovém případě osm tisíc pěších a čtyři tisíce jezdců. Chtěly větší úměrnost mezi touto pomocí a svými silami a pomoc odpovídající okolnostem, bez bližšího určení. Za druhé žádaly, aby císař ráčil určit knížata, která hodlá do spojenectví zahrnout; a za třetí přesné zachovávání neutrality Itálie. Konečně se odmítaly zavázat k čemukoli, co by se mohlo stát za Alpami, a k válce proti Turkům. Navzdory císařovu mlčení o těchto návrzích byli jeho ministři velmi znepokojeni spojenectvím, které se chystalo mezi Francií, Anglií a Holandskem, a nezanedbali nic v Haagu ani dokonce v Paříži, aby je zmařili. Hohendorff se dál stýkal s Bentivogliem, a ačkoli ještě bez rozkazu z Vídně, naléhal na tohoto nuncia, aby Pretendentovi naznačil, ať neodchází z Avignonu, v domnění, že by to narušilo, co bylo dohodnuto, a způsobilo roztržku. Nuncius v to doufal také a s potěšením přijímal všechny zprávy o obtížích, které stály v cestě podpisu smlouvy, a o jejím zmaření, jež pokládal za neomylný prostředek, jak přimět regenta, aby se v záležitosti konstituce podvolil papežově libovůli.

Kapitola osmá

1717. — Zvláštnosti při zaslání řetězu řádu princi asturskému a při té příležitosti vévodovi z Popoli. — Caylus dostává Zlaté rouno. — Smrt paní z Langeois. — Smrt slečny z Beuvronu. — Předpovídám v plné regentské radě, že se konstituce stane pravidlem a článkem víry. — Zvláštní rozhovor tamtéž mezi panem z Troyes a mnou. — Generální prokurátor d'Aguesseau předčítá kardinálovi z Noailles a mně znamenité memorandum o konstituci. — Abbé z Castries, arcibiskup z Tours, potom z Albi, vstupuje do rady svědomí. — Jeho povaha. — Opatství Andecy dáno jedné z mých švagrových. — Pěkný nárok dvorních referendářů na všechny intendantury. — Smrt a povaha abbého ze Saillantu. — Zařizuji, aby jeho opatství v Senlis dostal abbé z Fourilles. — Smrt paní z Arco. — Paříž stokou rozkoší celé Evropy. — Smrt kancléře Voysina. — Pohotová obratnost vévody z Noailles. — Generální prokurátor d'Aguesseau kancléřem. — Zvláštnost jeho bratra. — Mé počínání vůči regentovi a vůči novému kancléři. — Joly de Fleury generálním prokurátorem. — Vévoda z Noailles správcem Saint-Cyru a pod ním d'Ormesson. — Rodina a povaha kancléře d'Aguesseau. — Podivná odpověď kancléřova na moudrou otázku staršího vévody z Grammontu.

Rok 1717 začal velmi zvláštní maličkostí. Zesnulý král chtěl, aby se s dětmi španělského krále, které byly svým narozením jen vnuky Francie, zacházelo jako se syny Francie; a zřeknutí, k nimž došlo při utrechtském míru, na tomto zvyku nic nezměnila – spojenci si ho nevšimli a princové, jichž se zřeknutí španělského krále týkala, si nedali práci, aby si ho všimli také. Podle tohoto pravidla nosili všichni synové španělského krále jako synové Francie modrou stuhu od narození, a po královově smrti dbal španělský král, který měl myšlenky na návrat stále hluboko vryté, velmi pečlivě na zachování tohoto zvyku, tím spíš, že se na něm podílela Francie vysíláním dveřníka řádu, který při narození každého infanta ihned odjížděl, aby mu modrou stuhu přivezl. Tento první obřad se koná bez kapituly a bez jmenování: princ se stává rytířem teprve tehdy, když obdrží řetěz. Král ještě nebyl rytířem, a princ asturský také ne. Král, jeho otec, jakmile se tento princ přiblížil deseti letům, o řetěz pro něj naléhavě žádal; nebylo možné přimět ho, aby počkal až do dne po korunovaci krále, kdy měl král sám řetěz přijmout. Regent tedy svolal všechny rytíře řádu do kabinetu v Tuileriích, kde zasedala regentská rada. Král přišel ze mše, usedl do svého křesla v radě na konci stolu a hlavu si nepokryl. Vévoda z Orléans stál vestoje s odkrytou hlavou po jeho pravici a všichni rytíři rovněž, bez pořadí, podél stolu po obou stranách; řádoví úředníci-komandéři na dolním konci stolu, naproti králi. Vévoda z Orléans navrhl poslat španělskému králi dva řetězy s plnou mocí je udělit, jeden princi asturskému,

druhý jeho vychovateli vévodovi z Popoli, jemuž zesnulý král řád slíbil a dovolil mu nosit jej, než obdrží řetěz.

Opíralo se to o příklad Jindřicha IV., který ještě nebyl korunován ani nebyl rytířem řádu, a dokonce jej ani nenosil, protože byl dosud hugenotem, a přesto dal plnou moc maršálovi z Bironu,[1] rytíři řádu a prvnímu muži své strany, aby přijal do řádu svého syna a udělil mu řádový řetěz, který byl později admirálem, maršálem a vévodou a pairem Francie a byl sťat v Paříži posledního července 1602, a aby zároveň udělil modrou stuhu Renaudovi de Beaune, arcibiskupovi z Bourges, později ze Sens, jemuž král o šest měsíců dříve dal úřad velkého almužníka Francie, který i s modrou stuhou, jež je s ním spojena, odňal Jacquesovi Amyotovi,[2] vypovězenému do jeho diecéze v Auxerre, a který se ukázal jako velký ligista. Kardinál z Bouillonu tedy nebyl první, komu byl tento úřad i s modrou stuhou, která k němu patří, odňat. Právě ve prospěch téhož Amyota, který byl synem řemeslníka a kterého jeho duch, vzdělání a výmluvnost učinily vychovatelem dětí Jindřicha II., spojil Jindřich III., když zakládal Řád Svatého Ducha, s úřadem velkého almužníka Francie, který Amyot tehdy zastával, úřad velkého almužníka řádu, a to bez důkazů urozenosti, protože je předložit nemohl; a tak to zůstalo dodnes. Maršál z Bironu vykonal na základě plné moci Jindřicha IV. tento obřad v kolegiátním kostele v Mantes posledního prosince 1591. Jindřich IV. složil své veřejné odřeknutí v opatském kostele v Saint-Denis v neděli 25. července 1593 do rukou téhož Renauda de Beaune, arcibiskupa z Bourges, který hned nato sloužil pontifikální mši a podal mu přijímání; korunován byl první neděli postní, 27. února 1594, nazítří přijal řetěz Řádu Svatého Ducha, a Klement IX., Aldobrandini,[3] když viděl, že je pánem Paříže i celého království, mu 17. září 1595 udělil rozhřešení.

Regent nechtěl toto shromáždění konat bez krále a chtěl v něm následovat moderní způsob, který zesnulý král zavedl na kapitulách: kvůli svým ministrům, řádovým úředníkům, kteří s jedinou výjimkou kancléře řádu stojí na kapitulách s odkrytou hlavou, zatímco všichni rytíři sedí podle pořadí s pokrytou hlavou, je sám konal už jen vestoje a s odkrytou hlavou. Král tedy měl hlavu odkrytou a seděl jen kvůli svému věku; nikoli že by mezi králem a jeho poddanými mohla být nějaká úměra, ale proto, že od založení řádu králové na kapitulách nikdy neseděli ani neměli pokrytou hlavu, aniž by zároveň dali usednout a pokrýt si hlavu všem rytířům; tak se to také odjakživa až do této chvíle dělá na všech kapitulách Podvazkového řádu i řádu

---

1. **Vysvětlivka:** Armand de Gontaut, baron z Bironu (1524–1592), maršál Francie od roku 1577, otec maršála Charlese z Bironu, sťatého roku 1602. Po smrti Jindřicha III. patřil k prvním katolickým velmožům, kteří uznali Jindřicha IV.; padl roku 1592 při obléhání Épernay, zasažen dělovou koulí.

2. **Vysvětlivka:** Jacques Amyot (1513–1593), humanista a překladatel Plútarcha, vychovatel synů Jindřicha II., biskup z Auxerre a velký almužník Francie.

3. **Ediční poznámka:** Rozhřešení udělil Jindřichovi IV. papež Klement VIII. (Ippolito Aldobrandini, papež 1592–1605), nikoli Klement IX.; rodové jméno Aldobrandini uvádí Saint-Simon správně.

Zlatého rouna. Tento posledně jmenovaný řád udělil v té době španělský král Caylusovi, o němž jsme viděli, že odešel sloužit do Španělska po svém souboji se starším synem hraběte z Auvergne.

Paní z Langeois zemřela prvního dne tohoto roku v Lucemburském paláci v Paříži, kde měla byt. Byla sestrou zesnulého maršála z Navailles a bylo jí osmdesát devět let. Její manžel se jmenoval Cordouan. Ten sňatek způsobilo hugenotství. Dlouho žila v Holandsku; vrátila se, aby konvertovala, a dostala penzi šest tisíc livrů.

Maršál z Harcourtu ztratil svou sestru, slečnu z Beuvronu, ženu duchaplnou, záslužnou a mravnou, která se těšila vážnosti a která se už dávno uchýlila do jednoho kláštera v Normandii.

Ačkoli záležitost konstituce do těchto Pamětí nepatří z důvodů, které jsem k tomu uvedl, vyskytují se v ní určité skutečnosti, které se týkají mne osobně nebo které nejsou známy, a ty v nich musí najít místo, jak se už několikrát stalo, protože mám důvod pochybovat, že je najdou v dějinách této proslulé záležitosti, jejichž autoři o nich snadno mohli nevědět. Ačkoli se projednávala v regentově kabinetě s Effiatem, prvním prezidentem, královskými zástupci, různými preláty, abbé Duboisem a maršálem z Huxelles, přesto se občas při některých příležitostech dostávala i do regentské rady. Pan z Troyes se tam vždy vyznamenával ve prospěch konstituce a nároků Říma, patrně za pokání, že byl celý život jejich velkým odpůrcem. Ze všeho skládal účty nunciovi Bentivogliovi. Nevím, jaký mohl v jeho věku mít cíl. Jednoho z prvních dnů tohoto měsíce ledna se v regentské radě jednalo o konstituci. Nebudu se šířit o tom, oč šlo, protože se nehodlám u této látky zdržovat. Viděl jsem veliký zápal pro to, aby se vyžadovala slepá poslušnost bez vysvětlení a bez námitek, a viděl jsem, že tato strana bezmezné poslušnosti stále roste.

S panem z Troyes jsem nebyl zajedno; rozohnil se; přeli jsme se spolu; tak se oddal svým představám, že jsem mu příkře odpověděl, že konstituce brzy udělá krásnou kariéru, protože vidím, že krok za krokem brzy dospěje k tomu, aby se stala dogmatem a článkem víry. Nato se pan z Troyes dal do křiku, že je to pomluva a že vždycky přestřelím; odtud se pustil do dlouhého dokazování, že konstituce se nikdy nemůže stát ani dogmatem, ani pravidlem, ani článkem víry; že v Římě to nikoho ani nenapadlo a že kardinál Tolomei, který byl celý život jezuitou a z jezuity se stal kardinálem, se tomu posměšně vysmál, když se mu na tuto strunu zahrálo. Když se dosyta nakřičel, rozhlédl jsem se po celé radě a řekl jsem: „Pánové, dovolte, abych si Vás všechny dohromady i každého zvlášť vzal za svědky všeho, co jsem právě předpověděl o kariéře konstituce, všeho, co pan z Troyes odpověděl, jak obšírně dokazoval, že je pro samu její povahu nemožné, aby kdy byla předložena jako článek, dogma či pravidlo víry, a že se tomu v Římě vysmívají; a dovolte mi, abych Vám připomněl, co se tu dnes děje, až konstituce konečně tuto kariéru udělá, což, opakuji Vám, nedá na sebe dlouho čekat.“ Pan z Troyes znovu křičel, že je to nesmysl; abych to zkrátil: za šest měsíců, ba i dříve, jsem se ukázal prorokem.

Dogma a pravidlo víry se vynořily. Velcí zápasníci za konstituci je hlásali ve svých řečech i spisech, a v krátké době byl ten nárok vyhnán až tam, kam ho dnes vidíme dospět. Jakmile se tento názor začal ukazovat otevřeně a s autoritou, neopomněl jsem v plné regentské radě připomenout své proroctví i výkřiky pana z Troyes; pak jsem se k němu obrátil a s hořkým úsměvem jsem mu řekl: „Příště mi uvěříte, pane! Inu," dodal jsem, „uvidíme ještě jiné věci." Nikdo neřekl ani slovo, ani regent. Nikdy jsem neviděl člověka tak dotčeného a v takových rozpacích jako pana z Troyes, který prudce zrudl a se sklopenou hlavou neodpověděl jediného slova. Obě tyto scény vzbudily každá ve své době jistý rozruch; nijak se netýkaly tajemství rady, nezdráhal jsem se je vyprávět, a stejně tak ani několik dalších členů regentské rady. Vévoda z Orléans to nevzal ve zlém: dělal, že si myslí, nebo si opravdu myslel, stejně jako pan z Troyes, že jdu příliš daleko, a byl, nebo předstíral, že je, velmi překvapen, když se mé proroctví vyplnilo. Kardinál z Noailles míval u vévody z Orléans dosti častá slyšení; nároky abbé Duboise ho ještě nesvrhly. Neštovice, jichž byla Paříž plná, se dostaly do arcibiskupského paláce a donutily ho odtamtud odejít, protože vévoda z Orléans, který vídal krále téměř každý den, nechtěl mít žádný styk s ničím, co jen vzbuzovalo podezření z nakaženého vzduchu. Vévodkyně z Richelieu, v prvním manželství vdova po panu z Noailles, kardinálově bratrovi, s ním zůstala v důvěrném přátelství a byla velmi zadobře se všemi Noaillesy; postavila si velmi krásný dům na konci předměstí Saint-Germain, který dnes oklikou připadl zpět Noaillesům; nabídla v něm kardinálovi útočiště a on je přijal.

Když u ní bydlel, navrhl mi schůzku ve své pracovně s generálním prokurátorem, který si stejně jako on přál, abych vyslechl předčítání memoranda, jež právě dokončil o záležitosti konstituce, a který neměl možnost mi o tom promluvit sám, protože mě královy záležitosti vůči němu ochladily. Opravdu jsem svolil jen s jistým zdráháním. Nakonec jsem se dal kardinálem přemluvit a schůzka byla smluvena u vévodkyně z Richelieu, kde bydlel, na pozítří ve tři hodiny odpoledne. Dostavil jsem se, dveře byly dobře zavřené. Byli jsme sami tři a předčítání trvalo dvě hodiny. Účelem memoranda bylo ukázat, že neexistuje žádný způsob, jak přijmout bulu, která byla tak protivná, jako byla konstituce *Unigenitus*, všem zákonům církve i zásadám a zvyklostem království, založeným na svobodách galikánské církve, které samy nejsou ničím jiným než zachováváním kánonů a pravidel ustanovených odjakživa v obecné církvi a které se v plné neporušenosti udržely jen ve francouzské církvi proti výbojům římské kurie. Kromě učenosti, která byla bez strojenosti rozptýlena po celém memorandu, a krásy slohu bez hledané výmluvnosti bylo obdivuhodné předivem řetězu důkazů, jejichž články jako by se přirozeně rodily jeden z druhého a které nesly důkaz celého obsahu memoranda v pořádku, jenž zakládal jeho jasnost, a v míře, jež z něho činila samozřejmost, které se nebylo možné vzepřít. Přitom se drželo ve všech mezích, jichž mohl oprávněně žádat primát Říma nad všemi církvemi, a v úctě povinné k důstojnosti i osobě papeže. Závěr zněl, že se mu má bula vrátit poté, co se až dosud marně

zkoušel a hledal nějaký způsob, jak ji přijmout, přičemž se celá práce, která se v té věci vykonala, řídila jedině snahou projevit dobrou vůli, přání a úctu ke Svatému stolci a k papeži. Byl jsem tímto spisem okouzlen a dal jsem generálnímu prokurátorovi najevo celou šíři dojmu, jaký na mě udělal; kardinál z Noailles nebyl o nic méně spokojen. Pak jsme o tom ještě před rozchodem rozmlouvali. Neštěstí však bylo, že kormidlem této nešťastné záležitosti nebylo ani náboženství, ani pravda, tak jako ani jedno, ani druhé nebylo jejím zdrojem na straně Říma a těch, kdo se přičinili, aby ji vyžádali, vyrobili, podporovali a pro svou ctižádost dovedli až tam, kde ji vidíme, na úkor náboženství, pravdy, spravedlnosti, církve i státu, tolika učených škol a tolika slavných sborů světského i řeholního duchovenstva, a konečně nesmírného množství svatých a učených jednotlivců.

Abbé z Castries, první almužník vévodkyně z Berry, který byl velmi zadobře s ní i s vévodkyní z Orléans – ta měla velmi ráda jeho bratra a švagrovou, kteří k ní, jak jsme už nejednou viděli, patřili –, byl jmenován arcibiskupem z Tours. Také já jsem k tomu důrazně přispěl, a nechápu, proč bylo třeba přijít těmto dvěma princeznám na pomoc. Byl urostlý a měl ducha nesmírně příjemného, moudrého a mírného a ve styku velmi spolehlivého. On i jeho bratr, u něhož bydlel, měli mnoho přátel a v nejlepších společnostech po něm toužili. To zesnulého krále tolik pohoršovalo, od té doby co ho pobláznili neznámými jmény a seminárističkou špínou, aby se stali pány jmenování a potom i biskupů, že se abbé z Castries nikdy biskupem stát nemohl. V Tours, které bylo tehdy velmi chudé, ačkoli šlo o významný stolec, pobyl málo. Vysvětil ho kardinál z Noailles, s nímž byl velmi zadobře, a hned nato vstoupil do rady svědomí, kde ze dvou míst určených biskupům bylo obsazeno jen jedno, bratrem maršála z Besons, tehdy arcibiskupem z Bordeaux. Vůdcové konstituce velmi křičeli kvůli světiteli i kvůli tomu místu. Jejich štěkot nezabránil tomu, aby mu, když se krátce nato uprázdnilo Albi, bylo dáno toto bohaté arcibiskupství, takže do Tours nikdy nepřišel. O mnoho let později dostal Řád Svatého Ducha a dosud žije, ve vysokém stáří a zbožňován ve své diecézi, v níž vždy velmi svědomitě sídlil, zcela zaujat povinnostmi svého úřadu. Zároveň jsem zařídil, aby malé opatství Andecy dostala sestra paní ze Saint-Simon, řeholnice v Conflans u Paříže, velmi svatá dívka, která však nebyla stvořena k tomu, aby vedla nějaké větší. Když jsem jí to šel oznámit, omdlela, pak odmítla, a jen s námahou se ji podařilo přimět, aby je přijala. Velmi z toho onemocněla a byla nemocná dlouho. Málokterá řeholnice se stane abatyší tímto způsobem.

Boucher, syn sekretáře kancléře Boucherata,[4] který se v jeho službách velmi obohatil, byl švagrem pana Le Blanca, jehož proměnlivý osud nadělal později ve světě tolik hluku. Měli za manželky dvě sestry; Le Blanc tehdy u vévody z Orléans velmi stoupal. Vymohl od něho pro svého švagra, který byl prezidentem berního dvora, in-

4. **Vysvětlivka:** Louis Boucherat, kancléř Francie od roku 1685 do své smrti roku 1699.

tendanturu v Auvergni. Nic nebylo tak směšné jako pohoršení, které nad tím pojali dvorní referendáři, a rozruch, jaký se odvážili kvůli tomu ztropit. Byla to doba, kdy si každý na všechno činil nárok a na všechno se odvažoval. Spustili tedy hrozný křik kvůli místu, které jim bylo uloupeno, jako by k tomu, aby byl člověk intendantem, musel být dvorním referendářem a jako by se intendanti nikdy nebrali odjinud než z jejich sboru. Vyslali deputaci ke kancléři, aby vyslechl jejich stížnosti a přednesl je regentovi. Oba se jim vysmáli, a všichni ostatní také.

Abbé ze Saillantu zemřel nijak zvlášť starý. Byl bratrem Saillanta, generálporučíka, podplukovníka gardového pluku a velitele v Metách a ve třech biskupstvích. Byl by to býval poctivý muž, kdyby měl mravy. Prostopášnost, půvab ducha a spolehlivost ve styku mu získaly významné přátele, mezi jinými důvěrně maršála z Luxembourgu, který mu ze všech sil vymohl několik opatství. Jedno dosti dobré měl v Senlis. Bydlel jsem tehdy v domě dominikánů (jakobínů) v ulici Saint-Dominique, z něhož byl výhled na jejich zahradu, do níž jsem měl branku. Přední část sousedního domu obýval Fourilles, kapitán gardového pluku, který byl slepý a odešel na odpočinek s červenou stuhou.[5] Vídal jsem ho každý den, jak se dvě a tři hodiny prochází v té jakobínské zahradě, veden svým synem, který byl abbé bez svěcení i bez obročí a po celou procházku mu předčítal. Oba měli vzdělaného ducha a otec ho měl mnoho. Ta oddanost mě dojala. Opatrně jsem se po mladíkovi poptal, neboť mu nebylo ani dvacet let. Doslechl jsem se o něm dobré věci a že od otce neodchází a předčítá mu skoro celý den. Neznal jsem je ani nikoho z jejich přátel; nikdy u mě nebyli, nikdo z rodiny, nikdy jsem s nikým z nich nemluvil. Usmyslil jsem si, že zařídím, aby to opatství v Senlis dostal tak řádný syn, vylíčil jsem ten příběh vévodovi z Orléans a dosáhl jsem toho. Nikdy nebyli lidé ohromenější, než byli oni, když jsem jim to šel říct. Měl jsem opravdovou radost, že se mi podařilo tuto synovskou lásku odměnit, a později jsem měl důvod být ještě spokojenější díky počestnému a rozumnému chování abbého a díky jejich vděčnosti.

Paní z Arco zemřela v Paříži, kde pořádala hazardní hru, kolik jen mohla. Za svobodna se jmenovala slečna Popuel, byla velmi krásná a byla dlouho ve Flandrech veřejnou milenkou bavorského kurfiřta, s nímž měla rytíře Bavorského. Její manžel byl bratrem maršála z Arco, který velel jako vrchní velitel bavorským vojskům a o němž se tu v předchozích válkách několikrát mluvilo.

Vkus, příklad a přízeň zesnulého krále udělaly z Paříže stoku rozkoší celé Evropy, a tou zůstala ještě dlouho po něm. Kromě milenek zesnulého krále a jeho levobočků, levobočků Karla IX. – neboť jsem ještě viděl vdovu po jednom z nich a její snachu[6] –,

---

5. **Vysvětlivka:** Červenou stuhu nosili velkokřížníci a komandéři vojenského Řádu svatého Ludvíka, založeného Ludvíkem XIV. roku 1693.

6. **Vysvětlivka:** Charles de Valois, vévoda z Angoulême († 1650), byl nemanželským synem Karla IX. a Marie Touchetové; jeho druhá manželka, s níž se oženil roku 1644, ho přežila až do roku 1713.

levobočků Jindřicha IV., levobočků vévody z Orléans, jimž jeho regentství zjednalo nesmírné jmění, obou větví dvou bratrů Bourbonů, Malause a Busset, Vertusů, levobočků posledního bretaňského vévody, levobočkyň tří posledních Condéů, a dokonce i Rothelinů, levobočků levobočků, totiž jednoho mladšího syna z rodu Longueville – z kterýchžto orleánských levobočků[7] poslední zemřel ještě za mého života a paní z Nemours, jeho sestra, ještě mnohem později –; Rothelinů, pravím, kteří si v poslední době troufli myslet si o sobě, že jsou něčím, a skoro to i namluvili drzostí koruny prince krve, kterou si vyvěsili, od té doby co všechny koruny upadly v to nejpřekvapivější plenění; kromě toho lidu francouzských levobočků nashromáždila Paříž milenky anglických a sardinských králů a dvě milenky bavorského kurfiřta, a početné levobočky anglické, bavorské, savojské, dánské, saské, a dokonce i lotrinské, kteří tu všichni nabyli bohatého, velkého a rychlého jmění, nahromadili tu řády, více než předčasné hodnosti, nekonečně mnoho milostí a vyznamenání všeho druhu, někteří i pocty a postavení nejvýznačnější, ačkoli na žádného z nich by se v kterékoli jiné zemi Evropy ani nepodívali; a konečně až po nejhanebnější plody nejzrůdnějších a nejveřejnějších krvesmilstev jednoho malého vévody z Montbéliardu,[8] slavnostně za takové prohlášené říšskou dvorskou radou ve Vídni, zavržené jako takové celou říší i celým württemberským rodem, které se přesto odvážily hrát si tu na knížata a našly tu podporu u jiných domnělých knížat, kteří přes uzurpované postavení a přes legitimní a francouzský původ nejsou o nic víc knížaty než ony – z tolika spodin, jaké jediná Francie dokázala přijmout a jako jediná ze všech národů Evropy ctít a oslavovat nad svou první šlechtu, která měla pošetilost k tomu přispívat a první tomu tleskat –; nutno přesto přiznat, že jeden anglický levoboček a jiný saský prokázali státu velké služby, když slavně veleli armádám.[9]

V předvečer Hromnic nás několik volně večeřelo u Louvilla. Chvíli poté, co se podal dezert, přišli něco pošeptat Saint-Contestovi, státnímu radovi, který hned vstal od stolu. Jeho nepřítomnost byla krátká, ale vrátil se tak zaujatý, a sliboval nám přitom, že nám řekne čím, že jsme už mysleli jen na to, abychom vstali od stolu. Když jsme se vrátili ke krbu, oznámil nám novinu. Totiž že kancléře Voysina, když doma večeřel s rodinou a byl zdráv, náhle ranila mrtvice, v tu chvíli padl jako mrtvý na paní

---

7. **Vysvětlivka:** Rod Longueville pocházel od Jana, hraběte z Dunois, zvaného bastard Orleánský, nemanželského syna Ludvíka, vévody z Orléans († 1407); proto je Saint-Simon nazývá orleánskými levobočky. Poslední vévoda z Longueville zemřel roku 1694, jeho nevlastní sestra, vévodkyně z Nemours, roku 1707.

8. **Vysvětlivka:** Leopold Eberhard, vévoda württembersko-montbéliardský († 1723); jeho potomci z nerovných svazků se po jeho smrti domáhali dědictví a knížecího postavení, mimo jiné ve Francii.

9. **Vysvětlivka:** Míněni James FitzJames, vévoda z Berwicku, levoboček anglického krále Jakuba II., a Mořic Saský (1696–1750), levoboček saského kurfiřta a polského krále Augusta II., maršál Francie od roku 1744 a vítěz od Fontenoy (1745); zemřel roku 1750 na zámku Chambord na horečnaté onemocnění.

de Lamoignon, rozenou Voysinovou, a zkrátka že nemá před sebou ani dvě hodiny. Skutečně nežil o mnoho déle a vědomí už nenabyl. Tuto postavu jsem vylíčil dost na to, abych k tomu neměl co dodat. Saint-Contestova manželka byla Le Maistreová, z onoho starobylého a slavného pařížského soudcovského rodu, a sestra matky d'Ormessona a manželky generálního prokurátora, k němuž Saint-Contest ihned obrátil svá přání. Po tomto vyprávění nás opustil, aby ho šel zpravit. Našel celý dům ulehlý a spící; vrátil se tedy nazítří časně ráno a vytáhl generálního prokurátora z postele. Ten tak málo počítal s tím, že by se ho toto vysoké místo mohlo týkat, že se kvůli němu ani v nejmenším nepohnul; poklidně se oblékl a odešel se svou ženou na velkou farní mši do kostela Saint-André-des-Arcs.

Vévoda z Noailles, zpravený večer nebo v noci, nepromeškal tak velkou příležitost přiblížit se k místu prvního ministra, které nikdy nepřestalo být nejdražším cílem všech jeho přání. Odjakživa byl přítelem generálního prokurátora. Solidní zásluhy otce a skvělá pověst syna nemohly ujít Noaillesům, kteří si je všechny velmi pěstovali. Vévoda z Noailles nemohl mít kancléře víc podle svého gusta. Navíc se přesvědčil, že bude ovládat tohoto mírného, nerozhodného ducha, který se ocitne jako slepec uprostřed hluku a klik a bude šťasten, že ho takový průvodce, jako je vévoda z Noailles, chce vést. Pln této myšlenky, která ho neoklamala, vyhledal vévodu z Orléans, právě když vstal z postele a chystal se usednout na svou noční stolici, s velmi zkaženým žaludkem a hlavou velmi omámenou spánkem a večeří z předchozího večera, jak tomu u něho bylo každé ráno, když vstával, a ještě nějaký čas potom. Vévoda z Noailles poslal ven těch několik sluhů, kteří tam byli, oznámil vévodovi z Orléans kancléřovu smrt a v tutéž chvíli pro d'Aguesseaua úřad rázem vymohl. Hned nato pro něho poslal do Palais-Royal a pro větší jistotu tam zůstal až do jeho příchodu. Mezitím přišli Larochepot, Vaubourg a Trudaine, státní radové, první Voysinův zeť, druzí dva jeho švagři, vrátit regentovi pečeti; regent postavil kazetu na svůj stůl a propustil je s poklonou. Posel, který byl k d'Aguesseauovi vyslán, ho doma nezastihl a šel ho hledat do jeho farního kostela. D'Aguesseau přišel okamžitě do Palais-Royal, právě když se vévoda z Orléans, který si už poručil kočár, dooblékl. D'Aguesseau našel vévodu z Noailles s vévodou z Orléans v jeho kabinetě; vévoda z Orléans mu s lichotivými poklonami, jimiž se podobné milosti vždy doprovázejí, oznámil tu, kterou mu prokazuje. Brzy nato vyšel ze svého kabinetu, vzal d'Aguesseaua za paži a řekl přítomným, že v něm vidí nového a velmi důstojného kancléře, a hned nato, dávaje před sebou nést kazetu s pečetěmi, šel nasednout do kočáru s kazetou i s kancléřem. Zavezl ho do Tuileries, pochválil ho před králem a pak mu podal kazetu s pečetěmi, na niž král položil ruku, aby ji předal d'Aguesseauovi, zatímco ji vévoda z Orléans držel.

D'Aguesseau, když ji takto přijal, počínal si při záplavě blahopřání skromně; vymanil se z nich, jak nejdřív mohl, a odjel domů se vzácnou kazetou, kde bylo všechno plno příbuzných a přátel rozrušených poselstvím vévody z Orléans, které vzhledem

k uprázdněnému místu nadělalo velký hluk v Saint-André-des-Arcs i ve všech okolních čtvrtích. D'Aguesseau ve svém překvapení neviděl nic než rybník a vzpamatoval se teprve v kočáře, když jel domů sám s pečetěmi. Po prvních salvách, které musel po příjezdu snést, vystoupil nahoru ke svému bratrovi, jakémusi požitkářskému filozofovi, velmi duchaplnému a učenému, ale nanejvýš podivínskému. Našel ho, jak kouří u krbu v županu. „Bratře," řekl mu, když vešel, „přicházím Vám říct, že jsem kancléřem." Ten se otočil: „Kancléřem?" řekl. „A co jste udělal s tím druhým?" – „Zemřel náhle této noci." – „Inu, bratře, to jsem rád; je mi milejší, že jím jste Vy než já." To byla celá gratulace, které se mu od něho dostalo. Vévoda z Noailles jich přijal od mnoha lidí. Bylo zřejmé, že kancléře udělal on, a byl rád, že o tom nikdo nepochybuje. Já jsem se tu novinu dozvěděl časně dopoledne.

Odpoledne jsem jel do Palais-Royal; vévoda z Orléans se ještě nevrátil nahoru od vévodkyně z Orléans; sestoupil jsem tam přes kabinety. Našel jsem ho u čela lůžka, kde ležela kvůli nějaké migréně. Hned začal mluvit o denní novině. Protože věc byla hotová, držel jsem se své zásady ničemu nebránit. Řekl jsem mu, že na toto vysoké místo nemohl vybrat učenějšího, osvícenějšího, bezúhonnějšího soudce, ani takového, jehož povýšení by mělo být víc schvalováno. Dodal jsem jen, že d'Aguesseauův věk rozladí mnoho lidí, kteří vzhledem k věku svému už nebudou mít naději, a že bych si přál, aby d'Aguesseau zapomněl, že dosud strávil život v parlamentu, i na vše, čím se tam napojil, a pamatoval jen na povinnosti svého úřadu a na svou vděčnost. Zaujetí, do něhož ho uvedla lichotka potlesku nad touto volbou, mu nedovolilo pocítit váhu těchto slov, na něž měl později důvod si vzpomenout. V tomto nadšení se mě s jistým neklidem zeptal, jak jsem s d'Aguesseauem. Už od rána jsem se rozhodl jedině s ohledem na dobro věcí. Odpověděl jsem, že si jistě vzpomene, že jsem mu před královou smrtí navrhoval, a často naléhal, aby Voysina vyhnal, až bude pánem, a dal pečeti dobrému starému d'Aguesseauovi; že řeč jeho syna v našem sporu o přednost proti panu z Luxembourgu mu získala mé srdce i úctu; že ačkoli jsme se kvůli rozdílnému způsobu života i bydlišti nestýkali, tytéž city ve mně přetrvaly; že je pravda, že se změnily ve velmi zřetelný chlad od záležitosti s čepicí a od toho, co se stalo vůči parlamentu; ale že v naději, že se d'Aguesseau stane ve všem kancléřem Francie a zbaví se svých dřívějších předsudků, budu s ním na této noze žít pro dobro věcí a že mu ještě téhož dne půjdu složit poklony. Skutečně jsem to udělal, čímž se vévodovi z Orléans, jak se mi zdálo, velmi ulevilo a byl velmi rád, a nový kancléř byl nesmírně dojat. Jeho úřad generálního prokurátora byl zároveň dán Jolymu de Fleury, prvnímu generálnímu advokátovi, a vévoda z Noailles, který nezanedbával ani ty nejmenší věci, si dal svěřit správu statků ústavu v Saint-Cyru jako věc, která se k němu hodí a kterou měl kancléř Voysin, a aby se o ni pod ním přímo staral, vzal si d'Ormessona, tehdy dvorního referendáře, bratra nové kancléřky.

Kancléř musí být osobností, a za regentství jí nemůže nebýt. Tento jí byl tak dlouho, neboť dosud žije, a na tomto vysokém místě, které by se zdálo být přísta-

vem a útočištěm před osudem, byl osudem tak zmítán, že mě tolik důvodů přiměje překročit pravidlo, které jsem si stanovil, totiž nerozepisovat se o těch, kdo jsou v době, kdy píšu, ještě na světě.

Narodil se 26. listopadu 1668; generálním advokátem se stal 12. ledna 1691, ve dvaadvaceti a půl letech; generálním prokurátorem 19. listopadu 1700, ve dvaatřiceti letech; kancléřem a strážcem pečetí Francie 2. února 1717, ve čtyřiceti šesti letech.[10] Otec jeho otce byl radou účetní komory; je dobré nechodit dál. Tento rada účetní komory však provdal svou dceru za otce pánů z Armentières a z Conflans, kteří byli oba zeti paní z Jussac, o níž jsem mluvil jinde, a který byl také otcem bailliho z Conflans, s malým statkem Puyseux, který dosud mají; a kancléřovy sestry byly provdány dlouho předtím, než se on stal kancléřem, mladší za pana Le Guerchoise, který zemřel jako státní rada bez dětí, druhá za pana z Tavannes; to jsou rodiče pana z Tavannes, generálporučíka, velitele v Burgundsku a rytíře řádu, a arcibiskupa rouenského, velkého almužníka královny, dříve biskupa-hraběte z Châlons, jehož postavení si na základě breve zachoval.

D'Aguesseau, prostřední postavy, byl až do svých posledních nemilostí tlustý, s velmi plným a příjemným obličejem, a vždy s moudrou a duchaplnou fyziognomií, jedno oko však měl mnohem menší než druhé. Je pozoruhodné, že dokud se nestal kancléřem, nikdy neměl hlas rozhodující a že se v parlamentu rádi předháněli v tom, aby se jeho návrhy neřídili, ze žárlivosti na lesk pověsti, které nabyl, jež převažovala nad úctou a přátelstvím. Mnoho ducha, píle, bystrosti, vědomostí všeho druhu, vážnosti a soudcovské důstojnosti, nestrannosti, zbožnosti a nevinnosti mravů tvořilo základ jeho povahy. Lze říci, že to byl krasoduch a muž neúplatný, vyjmeme-li záležitost Bouillonů, která už byla vylíčena; přitom mírný, dobrý, lidský, snadno a příjemně přístupný, v soukromí veselý a se slaným vtipem, ale nikdy nikoho nezraňující; nesmírně střídmý, zdvořilý bez pýchy a ušlechtilý bez nejmenší lakoty, od přírody líný, z čehož mu zůstala pomalost. Kdo by si nemyslel, že soudce ozdobený tolika ctnostmi a nadáními, s takovou pamětí, rozsáhlou četbou, výmluvností slovem i perem, přesností až v nejmenších výrazech nejobyčejnějších rozhovorů a s půvabem lehkosti, bude největším kancléřem, jakého bylo za několik staletí vidět? Je pravda, že by byl býval vznešeným prvním prezidentem; neméně pravda je, že jako kancléř způsobil, že lidé začali litovat i d'Aligrů a Boucheratů.[11] Tento paradox je těžké pochopit, a přece je zřejmý na první pohled za těch třicet let, co je kancléřem, a s takovou jasností, že bych se tím mohl spokojit; ale tak podivná skutečnost si zaslouží, aby byla rozvedena. Tak šťastné spojení kazila různá místa, která zůstala skryta v jeho prvním životě a která propukla všechna najednou, jakmile dospěl k druhému.

---

10. **Ediční poznámka:** Narozen roku 1668, měl d'Aguesseau v únoru 1717 čtyřicet osm let, nikoli čtyřicet šest.

11. **Vysvětlivka:** Étienne d'Aligre byl kancléřem Francie v letech 1674–1677; o Boucheratovi viz výše.

Dlouhá a jediná výživa, kterou přijímal v lůně parlamentu, ho prohnětla jeho zásadami a všemi jeho nároky, takže na parlament hleděl s větší láskou, úctou a pietou než Angličané na své parlamenty, které mají s našimi společné jen jméno; a neřeknu příliš, budu-li tvrdit, že na všechno, co od tohoto sboru vycházelo, nehleděl jinak, než jak dobře poučený věřící hledí na rozhodnutí ekumenických koncilů ve věcech víry. Z tohoto druhu kultu se rodily tři krajní vady, které se projevovaly velmi často. První byla, že vždy stál na straně parlamentu, ať ten podnikl cokoli proti královské autoritě nebo jinak nad rámec své vlastní, zatímco jeho úřad, který z něj činil představeného a usměrňovatele parlamentů a ústa krále vůči nim, ho zavazoval je krotit, když překračovaly své meze, a zvláště jim rázně zjednat u nich respekt, když sahaly na královu autoritu. Jeho nestrannost a osvícenost mu sice dobře ukazovaly, kdykoli parlament zabloudil, ale zakročit proti němu bylo nad jeho síly. Jeho měkkost, podporovaná tím druhem kultu, jímž parlament ctil, trpěla a rmoutila se, když ho viděla v chybě; ale dát najevo, že se jí dopustil, bylo v jeho očích zločinem, jímž s bolestí viděl poskvrňovat se jiné a jímž se sám poskvrnit nemohl. Vynakládal tedy všechna svá nadání na to, aby chyby parlamentu zastíral, zakrýval, omlouval, dával jim úskočné výklady, aby jimi oslnil, aby vyjednával s parlamentem na jedné straně a s regentem na druhé, aby využil regentovy bázlivosti, povolnosti a lehkomyslnosti a všechno v něm otupil a oslabil, takže místo aby v tomto prvním soudci měli pevnou oporu královské autority a pravého soudce nad soudy, dostali z něho sotva nějaké vynucené koktání, které ještě oslabovalo to málo, k čemu se sotva dokázal odhodlat, a které parlamentu dodávalo odvahy, síly a povýšenosti; a jestliže se k němu někdy vyjádřil jinak, bylo to jen po dlouhém boji a vždy mnohem slaběji, než bylo ujednáno.

Druhou nesnází bylo rozšíření tohoto zvláštního kultu parlamentu na všechno, co nosilo talár, pravím až po úředníky královských bailliages. Každý muž v taláru měl podle něho vzbuzovat nejvyšší úctu, ať dělal cokoli; stěžovat si na něj se dalo jen s krajní opatrností. Stížnosti nebyly vyslyšeny bez dlouhých, soudně nařízených důkazů; i tak byly zamítány k velké škodě stěžovatele, ať byl jakkoli vysoko postavený, nebyly-li podepřeny naprostou zřejmostí; pak se mu to zdálo velmi nepříjemné. Obracel se celý k tomu, aby zachránil čest taláru, jako by talár vůbec byl zneuctěn tím, že si ho nějaký darebák za své peníze oblékl. Navrhoval smíry, narovnání, a byli-li stěžovatelé jistého druhu, zpětvzetí, aby se spolehli na něho; konečně se uchyloval ke zdlouhavým a zničujícím průtahům, které se mohly rovnat odepření spravedlnosti, a vždy z toho muž v taláru vyšel co nejlaciněji, a hlavně co nejčistší a co nejmírněji pokárán. V tomto duchu nechápal, jak se lze odhodlat ke zrušení rozsudku parlamentu. Aby se tomu vyhnul, používal všech týchž úskoků, a teprve po co nejúpornější obraně připustil, aby věc byla předložena kasačnímu úřadu. Tento úřad, který sestavoval on jako všechny ostatní úřady rady, jeho krajní odpor znal. Lze si myslet, že ho dovedl šetřit a že bylo třeba velmi jasných důvodů, aby se jeho členové odhodlali předložit kasaci radě, která zase neměla o nic méně ohledů než úřad. Strhla-li ho

přes to všechno zřejmost, kancléř, který se nemohl přimět vyslovit to rouhání *zrušit*, vynalezl jako první jinou formuli a vyhlašoval, že *rozsudek bude pokládán za nebylý*, a ani to nebylo bez nějaké obranné či nářků plné závěrečné řeči; a je vidět, že to zjevně útočí na spravedlnost distributivní.

Jiným zlem, které vyvěralo z téhož zdroje, bylo lpění na formách, a to i těch nejmenších, tak doslovné, tak přesné, tak otrocké, že každý jiný ohled, i ten nejzřejmější spravedlnosti, mizel v jeho očích před sebemenší formalitou. Lpěl na nich tak, jako na duši a věčnosti procesů, které jsou zdrojem autority i majetku taláru, že udělal vše, aby je zavedl i do rady depeší, kde se o nich nikdy ani neslyšelo, natož aby se jimi zdržovala. Nesmyslnost byla zjevná. Tato rada je zřízena jen k rozhodování sporů, které se nemohou točit kolem forem, nebo procesů, které se králi zlíbí povolat před svou osobu a které rozhoduje on sám, protože ti, kdo v ní zasedají, mají jen hlas poradní. Musel by tedy být král poučen o formě jako prokurátor, nebo by musel rozhodovat naslepo podle formy, jak ji podají lidé, kteří ji znají. Tito lidé ji však neznají, tak jako jsme ji neznali my všichni, anebo ji zapomněli, jako státní sekretáři, kteří tam referují, nebo aspoň hlasují, když referuje někdo jiný, a kteří nemají čas ani chuť si ji znovu osvojovat. Kancléř se ve dvou nebo třech případech pokusil dovolávat se forem v radě depeší; ačkoli jsem s ním byl zadobře, pokaždé jsem ho přerušil, jeho pokus jsem potíral a pokaždé zůstal marný, k jeho velké lítosti, kterou dal zcela upřímně najevo.

Dlouhé působení na parketu[12] mu pokazilo ducha. Byl rozsáhlý a osvícený a ozdobený velkou sečtělostí a hlubokým věděním. Úkolem parketu je shromáždit, prozkoumat, zvážit a porovnat důvody obou a různých stran – neboť v témže procesu jich bývá často několik – a rozložit tuto, abych tak řekl, bilanci se všemi půvaby a květy výmluvnosti před soudci, s takovým uměním a přesností, aby nebylo nic zapomenuto na žádné straně a aby nikdo z četných posluchačů nemohl odhadnout, jakého mínění bude generální advokát, dokud nezačne přednášet svůj návrh. Ačkoli generální prokurátor, který podává své návrhy jen písemně, není vystaven témuž předvádění, je zavázán k témuž zkoumání, k témuž porovnávání, k téže bilanci ve své pracovně, než se rozhodne pro návrh. Tento ustavičný návyk po dvacet čtyři let u ducha úzkostlivého v nestrannosti i ve formách, plodného v pohledech, učeného v právu, v rozsudcích, v různých zvykových právech, v něm vypěstoval nerozhodnost, z níž nemohl vyjít a která, nebyl-li nutně tlačen nějakou pevnou lhůtou, protahovala záležitosti do nekonečna. Trpěl tím první on sám; rozhodnout se pro něj byl porod; ale běda tomu, kdo musel čekat, až se rozhodne. Byl-li tlačen například regentskou radou, kde se nějaká věc měla rozhodnout ve stanovený den, kolísal a bloudil až do chvíle hlasování, v nejlepší víře hned jednoho mínění, hned opačného, a pak hlaso-

12. **Vysvětlivka:** Parket (*parquet*) – sbor královských zástupců při parlamentu, tj. generálního prokurátora a generálních advokátů, kteří v soudních věcech podávali své závěrečné návrhy (*conclusions*).

val, když na něj přišla řada, jak ho to v tu chvíli napadlo. Na svém místě uvedu jeden podivný příklad z tisíce jiných.

Jeho pomalost a nerozhodnost se podivuhodně shodovaly v tom, aby nic nedokončil. Přispívala k tomu ještě jiná vada, totiž že byl otcem obtíží. Na mysl se mu hrnulo tolik různých věcí, že ho zastavovaly. Řekl jsem to o vévodovi z Chevreuse a opakuji to zde o tomto kancléři: štípal vlas na čtvero. Proto také byli velkými přáteli. Ne že by neměl velmi správného ducha, ale sebemenší obtíž ho uváděla do rozpaků, a hledal je všude se stejnou péčí, jakou jiní vynakládají na jejich odstraňování. Jeho nejlepší přátelé i věci, které měl nejvíc v oblibě, jich nebyli ušetřeni o nic víc než jiní, a tato záliba v obtížích se stala pohromou pro všechno, co mělo projít jeho rukama. Stará vévodkyně z Estrées-Vaubrun, která zářila duchem a byla jeho důvěrnou přítelkyní, byla jednou naléhavě žádána, aby u něho za někoho promluvila. Bránila se tím, že tento tak hrbolatý terén zná. „Ale, madam," řekl jí ten klient, „vždyť je to Váš důvěrný přítel." – „To je pravda," odpověděla; „musím Vám tedy říct, jaký je pan kancléř: je to přítel přestrojený za nepřítele." Ta definice byla velmi výstižná. K tolika podstatným vadám, které však většinou pocházely jen z přílišné osvícenosti a přílišného množství pohledů, z přílišného návyku na parket a z výživy, kterou přijímal výhradně v parlamentu, a které [zdaleka] neútočily na čest a poctivost, nýbrž byly zveličeny jen jemností svědomí, se připojily jiné, které pocházely jen z jeho přirozené pomalosti a z přílišné snahy dělat věci dobře: nemohl skončit s formulováním nějakého prohlášení, nařízení, úředního dopisu jen trochu důležitého. Bez ustání je piloval a přepracovával. Byl otrokem nejpřesnější čistoty slohu a nepozoroval, že ho toto otroctví činí velmi často nejasným a někdy nesrozumitelným. Jeho záliba ve vědách korunovala všechny tyto nesnáze. Miloval jazyky, zvláště učené, a nesmírně se těšil ze všech oborů fyziky a matematiky. Byl dokonce i metafyzikem. Měl pro všechny tyto vědy velkou vnímavost a nadání; rád se do nich zahluboval a pořádal u sebe za zavřenými dveřmi cvičení v těchto různých vědách se svými dětmi a několika neznámými učenci. Vybírali si na nich body k bádání pro příští cvičení, a tento druh studia ho stál nekonečně mnoho času a přiváděl k zoufalství ty, kdo s ním měli co do činění, kteří k němu chodili desetkrát, aniž ho dokázali zastihnout mezi úkony jeho úřadu a zábavami jeho vkusu. Právě pro vědy se narodil. Je pravda, že by byl býval výborným prvním prezidentem, ale k čemu by se byl nejvíc hodil, to by bylo stát výhradně v čele veškerého písemnictví, akademií, Observatoře, Královské koleje a správy knihtisku, a v tom by vynikl. Jeho pomalost by nikoho neobtěžovala a jeho snadné obtíže by sloužily jen k objasnění látek, a jeho nerozhodnost, tehdy nezávislá na svědomí, by mířila jen k témuž cíli. Měl by co do činění jen s učenci a vůbec ne se světem, který nikdy nepoznal a s nímž, až na zdvořilost, neměl žádnou zkušenost. Zůstal by vzdálen vládě a státním záležitostem, v nichž byl vždy cizincem, až udivoval neobratností tak málo slučitelnou s tolika duchem a osvíceností.

Je toho mnoho, ale ještě jeden tah štětcem. Vévoda z Grammontu starší[13], který byl velmi duchaplný, mi vyprávěl, že když se jednoho rána ocitl v královském kabinetu ve Versailles, zatímco byl král na mši, a byl mezi čtyřma očima s kancléřem, [zeptal se] ho v rozhovoru, zda od té doby, co je kancléřem, při své velké zkušenosti s kličkami a zdlouhavostí procesů nikdy nepomýšlel na nařízení, které by je zkrátilo a zastavilo jejich darebáctví. Kancléř mu odpověděl, že na to pomýšlel natolik, že takové nařízení už začal nahazovat na papír, ale že během práce uvážil, jaký velký počet advokátů, prokurátorů a soudních zřízenců by toto nařízení zruinovalo, a soucit, který s nimi pocítil, mu vyrazil pero z ruky. Ze stejného důvodu by nemělo být prévôtů ani biřiců, kteří zatýkají zloděje a posílají je jistou cestou na popraviště, s nimiž by z toho důvodu byl soucit ještě větší. Dvěma slovy: trvání a počet procesů tvoří všechno bohatství a autoritu taláru, a proto je třeba nechat je bujet a věčně se táhnout. To je dlouhý článek; ale považoval jsem ho za tím zajímavější, že lépe ukazuje, jak muž tolikeré přímosti, nadání a pověsti tím, že vyšel ze svého živlu, pozvolna dospěl k tomu, že jeho přímost se stala pochybnou, jeho nadání horší než neužitečná, že ztratil celou svou pověst a stal se hříčkou osudu.

13. **Vysvětlivka:** Antoine (VI.) Louis Armand de Gramont (1688–1741), vévoda z Grammontu od roku 1725, starší syn maršála Antoina de Gramont; „starší" na rozdíl od mladšího bratra Louise, který po něm vévodství zdědil roku 1741.

Kapitola devátá

Hanebnost maršála z Huxelles ve věci smlouvy s Anglií. — Regentovy rozpaky a opatření, jak se o smlouvě s Anglií dozvědět a jak ji protlačit regentskou radou. — Zvláštní rozhovor a ještě zvláštnější dohoda mezi vévodou z Orléans a mnou. — Smlouva s Anglií předložena a schválena v regentské radě. — Podivná zlomyslnost, kterou při hlasování provedu maršálovi z Huxelles. — Regentská rada, v níž je schválen trojspolek. — Marně se v ní stavím proti proskripci jakobitů ve Francii. — Listina „brevet de retenue" na čtyři sta tisíc livrů princi z Rohanu a nástupnictví v jeho úřadu kapitána gardových žandarmů pro jeho syna. — Král svěřen do rukou mužů. — Dar drahokamů za sto osmdesát tisíc livrů vévodkyni z Ventadour. — Nástupnictví v úřadu velkého sokolníka pro jeho syna, ještě dítě. — Rodina, povaha a smrt vévodkyně z Albretu. — Nástupnictví v úřadech velkého komořího a prvního šlechtice komory pro syny, ještě děti, vévodů z Bouillonu a z La Trémoille, z nichž druhý dostává listinu „brevet de retenue" na čtyři sta tisíc livrů. — Nástupnictví v úřadu u lehké jízdy pro syna, ještě dítě, vévody z Chaulnes a zvýšení listiny „brevet de retenue" až na čtyři sta tisíc livrů. — Nástupnictví v úřadu velkého vlčaře pro Heudicourtova syna. — Neslýchané nástupnictví v úřadu králova almužníka pro synovce abbého z Maulevrier. — Podivná peněžní milost prvnímu prezidentovi. — Listina „brevet de retenue" na čtyři sta tisíc livrů Mailleboisovi na jeho úřad mistra šatny. — Callières umírá. — Abbé Dubois sekretářem králova kabinetu s „perem". — Zprostředkuje návštěvu vévody z Orléans u maršála z Huxelles. — Abbé Dubois vstupuje do rady zahraničních věcí díky vzácnému mezzo-termine*, které ukončí jeho spojenectví s Canillacem. — Hrabě z La Marck velvyslancem u švédského krále. — Zabráním zboření Marly. — Dosáhnu velkého práva vstupu. — Později se ho dostává plnými hrstmi, pak je odvoláno. — Vysvětlení práv vstupu.*

Smlouva mezi Francií a Anglií, podepsaná, jak už bylo řečeno, v Haagu, zůstávala tajná v naději, že k ní přistoupí i Holanďané; toto tajemství však začínalo prosakovat a nemohlo už déle zůstat vyhrazeno jen regentovu kabinetu. Bylo nutné, dříve než se stane veřejným, seznámit s ním regentskou radu a ještě předtím maršála z Huxelles, který ji měl podepsat a odeslat ratifikaci. Bylo to dílo abbé Duboise a jeho první velký krok k vzestupu. Tolik se obával, že by mu v tom někdo mohl překážet, že si u regenta vymohl, aby o ní nikomu nic neříkal; nikdy jsem však nepochyboval, že vévoda z Noailles a Canillac, tehdy jeho společníci ve hře, z toho byli vyňati. Huxelles, žárlivý, jak byl, i na sebemenší věci, byl rozhořčen, když viděl abbé Duboise v plné důvěře a jak v Hannoveru a potom v Haagu bez jeho vědomí jedná o všem, co se tam dělo. Při prvním slově, které mu regent o smlouvě řekl, byl rozhořčen ještě víc

a vyslechl, co se o ní dozvěděl, jen proto, aby jí odporoval. Regent se ho pokusil přesvědčit; nedostal od něho nic než úklony a [Huxelles] odešel domů trucovat. Věc spěchala a abbé Dubois chtěl pro své krytí podpis předsedy rady zahraničních věcí, [kvůli] postavení a váze, jichž si Huxelles, ať právem či neprávem, dovedl ve světě získat. Regent si ho dal zavolat, domlouval mu, rozvíjel politické úvahy. Huxelles, mlčenlivý a uctivý, odpovídal jen úklonami, a když byl nakonec donucen vyjádřit se k podpisu, prosil regenta, aby ho omluvil, že nepodepíše smlouvu, o níž nikdy neslyšel, dokud nebyla v Haagu podepsána; a ať regent dělal a říkal cokoli, důvody, lichotky, omluvy, všechno bylo marné a maršál se vrátil domů.

Byl k němu vyslán Effiat, který přinesl zprávu, že mu maršál místo jakékoli odpovědi prohlásil, že si spíš nechá useknout ruku, než by podepsal. Regent, popoháněný zájmem abbé Duboise i tím, že zpráva o smlouvě den ode dne víc prosakovala, učinil rozhodnutí, na jeho obvyklou slabost velmi podivné: poslal d'Antina, jehož do věci zasvětil, aby maršálovi z Huxelles řekl, ať si vybere: buď podepíše, nebo přijde o své místo, s nímž regent okamžitě naloží ve prospěch někoho, kdo nebude tak divoký jako on. Ó, jaká to moc orviétanu![1] Tento tak pevný muž, tento velký občan, tento odvážný ministr, který ještě před dvěma dny prohlásil, že si dá spíš useknout paži, než by podepsal, sotva uslyšel hrozbu a pocítil, že ji bude následovat čin, sklonil hlavu pod svým velkým kloboukem, který měl vždycky na hlavě, a bez jediného slova prostě podepsal. To vše trvalo příliš dlouho, než aby to zůstalo utajeno před předními muži regentství. Maršál z Villeroy o tom se mnou mluvil s rozmrzelostí. I jeho se dotklo, že před ním bylo vše do posledního utajeno; a já, aniž jsem se chtěl připojit ke společné nespokojenosti s mužem tak nepřátelsky naladěným vůči vévodovi z Orléans, jsem před ním netajil, že jsem o té smlouvě ve stejné nevědomosti. Dubois a jeho lidé se mě v anglické věci báli. Učinil opatření proti důvěře, kterou ke mně regent měl, takže se mnou ten princ ani tehdy o smlouvě nemluvil, a já jsem o ní před ním také ani neotevřel ústa od chvíle, kdy jsem se dozvěděl, že nějaká byla podepsána. Aféra maršála z Huxelles nadělala hluk a ve světě mu velmi uškodila. Buď nebylo třeba zajít tak daleko, nebo bylo třeba mít sílu dojít až do konce a nezostudit se tím, že podepsal v okamžiku, kdy zazněla hrozba. Tato příhoda ho tak dokonale odhalila, že si u lidí už nikdy nespravil pověst. Když byl podpis hotov, šlo o to, předložit smlouvu regentské radě a dát ji tam schválit. Nikdo z jejích členů o ní nevěděl víc, než co se doslechl od lidí, totiž že nějaká existuje. To nebylo lichotivé; proto se také vévoda z Orléans obával námitek a hluku. Strávil tedy dopoledne dne, kdy měl o smlouvě odpoledne mluvit v regentské radě, tím, že si dával zavolat jednoho po druhém, každého zvlášť, všechny její členy, vysvětloval jim ji, domlouval jim, lichotil jim, omlouval se za tajnost, zkrátka si je získával a zajišťoval.

---

1. **Vysvětlivka:** Orviétan byl proslulý všelék, který na trzích a jarmarcích prodávali mastičkáři (podle italského města Orvieto). Saint-Simon tak posměšně nazývá hrozbu ztrátou místa, jež Huxellesovu neústupnost rázem vyléčila.

Byl jsem zavolán jako ostatní. Našel jsem ho samotného v jeho kabinetu kolem jedenácté. Jakmile mě zahlédl, řekl mi s trochu rozpačitým úsměvem: „Hlavně nám odpoledne nevyveďte nějaký kousek kvůli té anglické smlouvě, o níž se bude mluvit v radě.“ A hned mi ji vylíčil se všemi důvody, jimiž ji mohl podepřít. Odpověděl jsem mu, že už několik dní vím, jako mnozí jiní, kteří se to dozvěděli ve městě, že byla s Anglií podepsána smlouva; že jistě sám uzná, že nevím, co obsahuje, když mi o ní nic neříkal; že tudíž nejsem s to schvalovat ani neschvalovat něco, co je mi neznámé. Dodal jsem, že abych mohl s porozuměním učinit jedno nebo druhé, musel bych smlouvu v klidu prostudovat, stejně jako obtíže, které se při ní vyskytly, vidět rozsah vzájemných závazků, porovnat je, prozkoumat ještě účinek smlouvy ve vztahu k jiným smlouvám, zkrátka vykonat práci s rozvahou, abych vše dobře zvážil a dospěl k názoru; že nic z toho nemám a že to, co mi o ní takhle za běhu říká, v okamžiku, kdy má být předložena radě, není poučení, s nímž by se člověk mohl spokojit; že tedy nemohu říci nic pro ani proti a že se spokojím s tím, že se ve věci, která je mi neznámá, odvolám na jeho mínění, na mínění toho, kdo je o ní dokonale zpraven. Tato řeč ho, jak se mi zdálo, velmi ulehčila. Nejednou se mi stalo, že jsem se důrazně postavil proti něčemu, co chtěl prosadit, ve státních věcech stejně jako v jiných. Jednoho dne, kdy jsem se jednoho rána v regentské radě přel o státní záležitost, která s sebou nesla věc, již chtěl prosadit, a prosadil jsem opak, šel jsem odpoledne k němu. Jakmile mě viděl vstoupit (a byl sám), řekl mi: „Eh, posedl Vás snad ďábel, že mi takovou věc necháte bouchnout v ruce? — Pane,“ odpověděl jsem mu, „je mi to velmi líto, ale ze všech Vašich důvodů nestál ani jeden za nic. — Eh, komu to říkáte?“ odvětil, „věděl jsem to dobře; ale před všemi těmi lidmi jsem nemohl říct ty pravé,“ a hned mi je vyložil. „Je mi to velmi líto,“ řekl jsem mu, „kdybych byl znal Vaše důvody, spokojil bych se s Vašimi důvodečky. Příště buďte tak laskav a vysvětlete mi je předem, protože ať jsem Vám sebevíc oddán, jakmile sedím na svém místě v radě, dlužím svůj hlas Bohu a státu, své cti a svému svědomí, totiž tomu, co pokládám za nejmoudřejší, nejužitečnější, nejnutnější ve věcech státních a vládních, nebo za nejspravedlivější ve věcech jiných; a nad to nesmí převážit ani úcta, ani oddanost, ani jakýkoli ohled. Proto se vším, co Vám dlužím a co Vám chci splácet víc než kdokoli jiný, nepočítejte s tím, že bych kdy hlasoval jinak než podle toho, co se mi bude zdát správné. Proto, kdykoli budete chtít prosadit něco pochybného nebo obtížného, kde nebudete chtít všechno vysvětlovat, buďte tak laskav a řekněte mi předem, oč jde, a své skutečné důvody, nebo, bylo-li by to příliš zdlouhavé a složité, dejte mě o nich poučit; pak, až budu látku dobře znát, budu toho mínění, jaké si budete přát, anebo, nebude-li se k němu mé mínění moci přiklonit, řeknu Vám to upřímně. Samotným rozsudkem vyneseným o regentství máte moc přijímat do regentské rady a odvolávat z ní, koho se Vám zlíbí; tím spíše někoho z ní jednou nebo víckrát vyloučit; a tak, kdybych se, dobře poučen, nemohl přiklonit k tomu, co si budete přát prosadit, řekněte mi, abych se rady nezúčastnil v den, kdy tam ta věc přijde na pořad, a nejen že mě to neu-

razí, ale zdržím se pod nějakou záminkou, takže nebude znát, že jste si to přál. O věci nepromluvím ani slovo s nikým z rady, kdo by se mnou o ní mohl mluvit, jako bych o ní nevěděl nebo o ní nebyl zpraven, a věrně Vám zachovám tajemství." Vévoda z Orléans mi za tento návrh velmi děkoval, řekl mi, že takhle mluví poctivý člověk a přítel, a když to tak sám chci, že toho využije. Uvidíme dále, že toho skutečně někdy využil; ale u této smlouvy to udělat nechtěl; obával se, že by to vypadalo strojeně, a spokojil se, jak mohl, s míněním, které jsem mu právě vyjádřil.

Odpoledne jsme tedy všichni v radě a všechny oči na maršálovi z Huxelles, který vypadal velmi rozpačitě a velmi zahanbeně. Vévoda z Orléans zahájil zasedání řečí o nezbytnosti a užitečnosti smlouvy, kterou nakonec vyzval maršála z Huxelles, aby přečetl. Hlavním bodem mezi několika jinými byl podpis bez Holanďanů. Maršál četl tichým a dosti roztřeseným hlasem; potom se ho regent zeptal na jeho mínění. „Pro smlouvu," odpověděl mezi zuby s úklonou. Všichni řekli totéž. Když došlo na mne, řekl jsem, že vzhledem k tomu, že nemohu zaujmout vyhraněné stanovisko k záležitosti takové důležitosti, o níž slyším poprvé, nevidím moudřejší postup, než se odvolat na Jeho Královskou Výsost, a obrátiv se náhle k maršálovi z Huxelles, jemuž jsem se podíval přímo do očí: „a na důmyslnost," dodal jsem, „pana maršála, který stojí v čele zahraničních věcí a který bezpochyby věnoval právě této všechnu svou péči a všechen svůj bystrozrak." Nemohl jsem si tuto zlomyslnost odepřít vůči té skořápce řeckého mudrce a římského občana. Každý se na mě podíval a hned sklopil oči; mnozí se nemohli ubránit úsměvu a po odchodu z rady o tom se mnou mluvili.

Vyprávění o této radě, která se konala ještě za života Voysina, jenž se jí zúčastnil, jsem odložil, abych nemusel dvakrát mluvit o té, kterou zakrátko uvidíme a která měla schválit trojspolek, totiž tehdy, když Holandsko konečně přistoupilo jako třetí ke spojenectví, o němž byla právě řeč. Na té první nám sice mluvili o podmínce, že Pretendent odejde z Avignonu a uchýlí se do Itálie. Bylo to tvrdé; ale jakmile bylo rozhodnuto těsně se spojit s anglickým králem, bylo stěží možné, aby tuto podmínku nevyžadoval po tom, oč se stal pokus ve Skotsku, a neméně stěží možné na ni nepřistoupit, chtělo-li se nastolit důvěru. Ale to, co bylo už tehdy slíbeno navíc a co nám bylo oznámeno v radě o trojspolku, se týkalo proskripce vévodů z Ormondu a z Maru a všech, kdo jako vyhlášení jakobité pobývali ve Francii nebo by do ní chtěli přijít. Regent se zavazoval vypovědět ty první ze všech zemí pod francouzskou vládou a nestrpět tam nikoho z těch druhých. Ať byla tato rada od té, o níž byla právě řeč, časově jakkoli vzdálena, byla jen jejím předvídaným a už tehdy dokonce žádaným pokračováním. Regent na ni nikoho nepřipravil, protože se tam neobával opačného mínění. Postavil jsem se proti nelidskosti té proskripce. Uvedl jsem důvody cti, soucitu a slušnosti u věci, která se týkala jen několika soukromníků, jejichž hlava a hybatel byl daleko v Itálii, a nemohla tedy ohrozit klid anglického krále ani mu způsobit sebemenší znepokojení. Připojilo se ke mně několik členů, zvláště z těch, kdo hlaso-

vali po mně — a po mně byli už jen kancléř a princové legitimovaní a legitimní; ale i několik z těch, kdo už hlasovali, se přiklonilo k mému mínění.

Regent, jehož slovo bylo v té věci zastaveno prostřednictvím abbé Duboise už od první smlouvy, promluvil po nás, pochválil naše mínění, litoval, že se jím nemůže řídit, dal tušit, že je vázán závazkem, zdůraznil nutnost nehašteřit se o něco, co se týká jen soukromníků, a ve chvíli, kdy se šťastně uzavírá dobrá záležitost, nevnášet zbytečně podezření do podezíravých myslí, tak náchylných k podezřením. Každý dobře viděl, jak se věci mají; sklonili jsme hlavy a proskripce prošla se vším ostatním, z čehož mi kvůli cti koruny a z tisíce ohledů bylo velmi zle. Abbé Dubois se brzy vrátil, triumfuje nad svými úspěchy, a začal naléhat, aby sklidil jejich osobní plody. Aby se zalíbil anglickému králi a získal si u něho a u Stanhopa podstatnou zásluhu, použil v otázce proskripce jakobitů téže obratnosti, která se mu tak dobře osvědčila, když vydal svého pána Anglii. Několik dní po té radě jsem se nemohl zdržet, abych tomu princi tu proskripci nevytkl jako nelidskost na jedné straně a nízkost na druhé a abych mu nepředestřel smutné srovnání se skvělou ochranou, jakou zesnulý král poskytoval legitimním anglickým králům až do krajní tísně svých záležitostí, kdy se mu ani jeho nepřátelé neodvážili navrhnout proskripci, k níž se Jeho Královská Výsost zavazovala v době míru a klidu. Na to mi odpověděl, že on na tom získává stejně a víc než anglický král, protože podmínka je vzájemná a on se tím pojišťuje, že Anglie nebude podněcovat kliky a plány, které by se proti němu kdykoli mohly zosnovat; že ho naopak upozorní na všechno, co by o nich mohla zjistit; a že nebude chránit ani přijímat nikoho z těch, kdo by byli proti němu. Na tuto odpověď jsem zmlkl, protože jsem poznal, že je zbytečné tuto věc dále rozvádět, a nebylo mi zatěžko poznat v tom ducha a vliv abbé Duboise. Pretendent zároveň velmi nerad odjel z Avignonu, aby se uchýlil do Itálie.

Z Vídně přišla zpráva o velmi podivné události. Hrabě Windischgrätz, předseda říšské dvorské rady, a hrabě Schönborn, říšský vicekancléř a bamberský koadjutor, se utkali v souboji.[2] Nedozvěděl jsem se ani jeho příčinu, ani následky; ale připadalo to jako velmi zvláštní příhoda u lidí jejich věku, kteří zastávali přední místa v říšských záležitostech a u císařského dvora. Hrabě Königsegg[3] přijel po nějakém pobytu v Bruselu do Paříže jako císařův velvyslanec.

---

2. **Vysvětlivka:** Ernst Friedrich hrabě Windischgrätz (1670–1727) byl předsedou říšské dvorské rady (*Reichshofrat*), jednoho ze dvou nejvyšších soudů Svaté říše římské (vedle říšského komorního soudu), se sídlem ve Vídni; Friedrich Karl hrabě Schönborn (1674–1746) byl říšským vicekancléřem a koadjutorem bamberského biskupa, později biskupem bamberským a würzburským. Oba byli soupeři: Windischgrätzovo jmenování říšským vicekancléřem zmařil roku 1705 Schönbornův strýc Lothar Franz, mohučský arcibiskup a říšský arcikancléř, a úřad dostal Friedrich Karl.

3. **Vysvětlivka:** Lothar Joseph hrabě Königsegg (1673–1751), císařský diplomat a později polní maršál; před příchodem do Paříže působil v Rakouském Nizozemí.

Vévoda z Orléans v té době udělil několik milostí, z nichž bez některých by se byl obešel, buď [je dal] lidem zcela neužitečným, nebo jiným, které mu nezískaly. Maršál z Matignonu kdysi koupil od hraběte z Grammontu guvernérství kraje Aunis, které hrabě dostal po smrti pana z Navailles, jenž měl zároveň guvernérství La Rochelle, které se tehdy od něho oddělilo. Maršál z Matignonu si od vévody z Orléans vymohl pro svého syna nástupnictví. Zemřel Marcognet, guvernér La Rochelle, který z toho guvernérství měl 18 000 livrů služného. Maršál z Matignonu tvrdil, že toto guvernérství má být znovu spojeno s jeho. Vévoda z Orléans k tomu svolil a domníval se, že z toho vyvázl lacino, když služné 18 000 livrů, jež měl Marcognet, snížil na 6 000 franků. Brzy nato se dal přimět, aby i nástupnictví v něm dal témuž maršálovu synovi, a nakonec aby maršálovu listinu „brevet de retenue" zvýšil o 100 000 franků. Od zesnulého krále měl listinu na 130 000 livrů; celkem tedy činila 230 000 livrů, což je vše, co za guvernérství zaplatil hraběti z Grammontu.

Když regent končil práci s kancléřem a kardinály z Noailles a z Rohanu, řekl tomu poslednímu, který na to vůbec nepomyslel a jeho bratr také ne, že dává princi z Rohanu listinu „brevet de retenue" na 400 000 livrů na jeho guvernérství Champagne a jeho synovi nástupnictví v jeho úřadu kapitána gardových žandarmů. Pravda je, že se za to oba bratři před světem omlouvali, jako by se styděli přijímat milosti od regenta, vůči němuž byli — ač se k němu chovali samá vlídnost — vždycky diametrálně nepřátelští, a nebyli jimi o nic méně ani potom, a jeho dobrodiní potichu zesměšňovali.

Když svěřoval krále do rukou mužů,[4] daroval vévoda z Orléans vévodkyni z Ventadour drahokamy z pozůstalosti zesnulého Monseigneura v ceně přes šedesát tisíc tolarů; ta z toho nebyla vděčností o nic dojatější než Rohanové a nebyla mu o nic méně nepřátelská, jak ten princ dobře věděl o ní i o nich. Tyto milosti se mohly měřit s těmi, jimiž tak podivně zahrnul La Feuillada.

Jednu udělil velkému sokolníkovi des Marets, muži nevýznamnému, kterého nikdo nikdy neviděl, ani jeho, ani nikoho z jeho lidí; tím otevřel všem dětem dveře k nástupnictví po otcích, když dal nástupnictví v úřadu velkého sokolníka jeho synovi, kterému nebylo ani sedm let, aniž na to pro něho kdo vůbec pomyslel. Nikdo by neřekl, že to bylo z rafinované politiky. Noailles, Effiat a Canillac zapřáhli regentovu povolnou povahu do služebnosti parlamentu. Abbé Robert byl jedním z nejstarších a nejváženějších duchovních radů velké komory a byl bratrem zesnulého otce manželky pana des Marets. Regent se domníval, že tím udělal mistrovský tah, který mu získá oddanost abbé Roberta i celého parlamentu. Ti tři sluhové, kteří ho zrazovali na vlastní účet, ho zahrnuli potleskem, a on je měl velmi rád, takže jsem ho viděl v nadšení nad tímto roztomilým kouskem, aniž jsem se dokázal přemoci a ze vstříc-

4. **Vysvětlivka:** Královské dítě přecházelo v sedmi letech z péče vychovatelky do péče vychovatele (guvernéra). Ludvíka XV. předala vévodkyně z Ventadour maršálovi z Villeroy v únoru 1717.

nosti ho schválit. Brzy se uvidí, zda jsem se mýlil a jak člověk pochodí, když hází perly sviním.

V důsledku milosti tak dobře umístěné nemohl odmítnout dvě milosti pro děti vévodkyni z Albretu.[5] Byla dcerou zesnulého vévody z La Trémoille, bratrance Madame, která s ním vždy jednala jako s bratrancem a s velkým přátelstvím, a Monsieur s velkou úctou. Jeho dcera prožila své rané mládí s vévodkyní lotrinskou a s vévodou z Orléans, kteří k ní chovali tytéž city. Umírala na dlouhou a krutou nemoc a byla to nejlepší žena na světě, nejpřirozenější, nejveselejší, nejopravdovější, také nejvíc oddaná milostným pletkám, ale člověk ji nemohl nemít rád. Prosila vévodu z Orléans jako o milost, aby jí před smrtí dopřál útěchu vidět nástupnictví v úřadu velkého komořího pro svého nejstaršího syna a nástupnictví v úřadu prvního šlechtice komory, který zastával její bratr, pro svého synovce. Dosáhla obojího, ale nevím, z jakého důvodu bylo to druhé ohlášeno teprve krátce po její smrti, která brzy po těch dvou milostech následovala. Synovi pana z La Trémoille bylo devět let a otec dostal zároveň listinu „brevet de retenue" na 400 000 livrů.

Po nástupnictví u gardových žandarmů nemohlo být odkládáno nástupnictví u lehké jízdy. Pan z Chaulnes[6] a všichni jeho blízcí si je zasloužili chováním opačným, než jaké měli Rohanové vůči vévodovi z Orléans. Ten princ mu je tedy udělil pro jeho syna, kterému nebylo ani dvanáct let, a k tomu zvýšení jeho listiny „brevet de retenue" o 180 000 livrů, takže dosáhla 400 000 livrů.

Kohoutek byl otočen: Heudicourt, starý karbaník a zhýralec, který nikdy neměl jinou existenci než svou ženu, dávno zemřelou, jež sama neměla žádnou jinak než skrze paní z Maintenon, dosáhl pro svého syna, zlého opilce, nástupnictví v úřadu velkého vlčaře.

Nakonec abbé z Maulevrier, o němž jsem občas mluvil, vymyslel věc neslýchanou. Viděli jsme, že poté, co zestárl jako almužník zesnulého krále, byl konečně jmenován biskupem v Autunu, což kvůli svému věku odmítl. Zůstal královým almužníkem. Směle požádal o nástupnictví pro svého synovce a okamžitě je dostal bez nejmenší obtíže.

První prezident, který si chtěl svými způsoby a svou okázalostí hrát na velkého pána, byl děravá kapsa, věčně vyhladovělý. Povzbuzen příhodou s nástupnictvím velkého sokolníka, ač byl celý život, jak věděla veřejnost a zvlášť vévoda z Orléans, sluhou pro všechno vévody du Maine, měl tu drzost předložit tomu princi následující návrh. Zesnulý král mu dal listinu „brevet de retenue" na 500 000 livrů, a protože nic, co se hodilo zájmům vévody du Maine, nebylo drahé, tento milovaný

5. **Vysvětlivka:** Marie-Armande-Victoire de La Trémoille, manželka Emmanuela-Théodose de La Tour d'Auvergne, vévody z Albretu, syna a dědice vévody z Bouillonu (pozdějšího vévody z Bouillonu); zemřela roku 1717. Jejím bratrem byl vévoda z La Trémoille, první šlechtic komory.

6. **Vysvětlivka:** Louis-Auguste d'Albert d'Ailly, vévoda z Chaulnes (1676–1744), syn vévody z Chevreuse, kapitán-poručík lehké jízdy královské gardy; později maršál Francie.

syn mu brzy nato vymohl penzi 25 000 livrů. Tak první prezident, který díky své listině „brevet de retenue" měl úřad zajištěný za tutéž cenu, kterou ho stál, měl z něho navíc příjem, jako by ho vůbec nezaplatil. Regentova povolnost a jeho strach z parlamentu přivedly prvního prezidenta na nápad požádat regenta, aby mu dal vyplatit 500 000 livrů jeho listiny „brevet de retenue", ovšem s ponecháním penze, a dostal to na místě. Tak završil to, že měl svůj úřad zadarmo, a k tomu 25 000 livrů ročního důchodu za to, že byl tak laskav a vykonával ho. Pan a paní du Maine a on se tomu spolu dobře nasmáli. Ostatní svět se pohoršoval nad chamtivostí jednoho a nad přemírou slabosti druhého. Jen ti tři propuštěnci parlamentu, Noailles, Canillac a Effiat, shledali, že tato milost je velmi dobře umístěna. Dokonce i Maillebois[7] dostal od vévody z Orléans listinu na 400 000 livrů na svůj úřad mistra šatny.

Callières zemřel[8] a byla to škoda. Jinde jsem mluvil o jeho schopnostech a poctivosti. Byl sekretářem kabinetu a měl „pero". Abbé Dubois, který už tehdy chtěl dosáhnout všeho, ale cítil, že potřebuje stupínky, chtěl tento úřad i s „perem", ačkoli se pro církevního státního radu příliš nehodil. Zatoužit a dostat bylo pro něho jedno. Pomýšlel také na to, jak se vetřít do rady zahraničních věcí, jako ty rostliny, které vnikají do zdí a nakonec je povalí. Pocítil, jak je to obtížné, kvůli žárlivosti a rozmrzelosti, jakou by z toho měl maršál z Huxelles, a kvůli nesnázím, jaké by s ním měli členové té rady od onoho krásného, tak houževnatě hájeného nároku státních radů. Ještě nebyl s to cenit zuby. Aby se zalíbil maršálovi z Huxelles, který ze studu trucoval a od své příhody s anglickou smlouvou vycházel z domu jen do rady, dal Dubois svému pánovi na srozuměnou, že když maršála přiměl udělat, co sám chtěl, nemá si všímat jeho nevlídnosti a trucování; že je to starý pán, který má ještě svou vážnost; že se prohlašuje za nemocného; že je dobré zmírnit hořkost člověka, který stojí v čele zahraničních věcí a kterého je zapotřebí, protože se před ním nedá všechno vždycky tajit; a že by to byla věc ve světě velmi chválená, která by na maršála jistě velmi zapůsobila, kdyby se uráčil ho navštívit. Víc nebylo třeba, aby se k tomu regent při své povolnosti odhodlal. Šel tedy k maršálovi z Huxelles, a protože návštěva měla jen ten účel, aby ho pohladil po hřbetě, v čemž byl vévoda z Orléans velký mistr, provedl to velmi dobře, a maršál, dost hloupě ješitný na to, aby ho tato pocta velmi dojala, začal se opět nadýmat. Po této předehře byl abbé Dubois prohlášen za člena rady zahraničních věcí.

Hned obešel všechny, kdo v ní zasedali, aby je ujistil, že si nečiní nárok na žádnou přednost. Pro tentokrát mluvil pravdu. Chtěl jen vstoupit do té rady, aniž by si přivodil jejich nemilost kvůli podivným a novodobým nárokům lidí, s nimiž nepočítal, že

---

7. **Vysvětlivka:** Jean-Baptiste-François Desmarets, markýz z Maillebois (1682–1762), syn bývalého generálního kontrolora Desmaretse; později maršál Francie.

8. **Vysvětlivka:** François de Callières (1645–1717), diplomat, jeden z francouzských zplnomocněnců při uzavření rijswijckého míru (1697), sekretář kabinetu. Sekretář kabinetu, který měl „pero", psal za krále dopisy, v nichž napodoboval jeho rukopis i podpis.

zůstane jejich kolegou. Ale oni se poplašili. Hledala se *mezzo-termine*, tak oblíbená u regenta, aby se všem vyhovělo. Nabídl abbé z Estrées, Chevernymu a Canillacovi antidatovaná breve, která by z nich učinila státní rady dříve než abbé Duboise, takže by měli přednost před ním, aniž by si státní radové mohli stěžovat. To bylo výslovně v rozporu s nařízením o radě z roku 1664, jímž se od té doby vždy řídí a které stanoví počet státních radů na třicet, totiž tři z církve, tři z meče a dvacet čtyři z taláru. Tento počet byl tehdy naplněn. Státní radové se s tímto podvůdkem nesmiřovali, chtěli jasnou přednost. Ti tři páni z rady zahraničních věcí nesli ještě hůř, že mají mít přednost před abbé Duboisem jen díky obratnému triku. Přesto tím museli všichni projít a Canillacovi se dostalo chvály, kterou si zasloužil už od smrti krále tím, že spolu s vévodou z Noailles prosadil proti mně talárníky, jak jsem v příslušné době vyprávěl, když se zřizovaly rady.

Co bylo během tohoto krásného vyjednávání, které trvalo několik dní, obdivuhodné, bylo, že urození lidé, jimž klika pana a paní du Maine s takovým uměním a neustále se postarala vštípit odpor k vévodům, se při této příležitosti, která se jich tak přímo týkala, ukázali jako nejponíženější služebníci talárníků — tolik projevili rozumu, úsudku a citu. Žárlivost velkého počtu těch, kdo nemohli najít místo v radách, se se zlomyslným potěšením kochala ponížením těch tří z rady zahraničních věcí, aniž by se zamyslela sama nad sebou. Nebudu zastírat, že jsem z toho měl trochu potěšení i já, když jsem viděl tu bombu dopadnout přímo na Canillaca, z důvodu, který jsem právě uvedl. Byl tím rozhořčen víc než kterýkoli z obou ostatních, a to tak, že to byl počátek ochlazení mezi ním a abbé Duboisem, který brzy nato vzlétl na vlastních křídlech natolik, že se bez Canillacovy součinnosti obešel; a Canillaca se zmocnila žárlivost, spojená s tímto prvním ochlazením, tak silně, že ho dovedla až k otevřené roztržce s abbé Duboisem, který mu nakonec, jak se v příslušné době uvidí, zlomil vaz a dal ho vypovědět. To je snad jediné dobré, co kdy v životě vykonal.

Hrabě z La Marck byl v té době jmenován velvyslancem u švédského krále, a byla to velmi dobrá volba. Je to týž, o němž jsem už vícekrát mluvil a který byl mnohem později velvyslancem ve Španělsku, kde se stal španělským grandem a rytířem Zlatého rouna. Rytířem Řádu Svatého Ducha byl roku 1724.

Vzpomínám si, že jsem zapomněl na věc, která si pro zvláštnost té události zaslouží, aby se na ni vzpomnělo, a kterou teď doplním, aby mi znovu neunikla. Jednoho odpoledne, když jsme si šli sednout na svá místa v regentské radě, vzal mě maršál z Villars stranou a zeptal se mě, zda vím, že se chystá zboření Marly. Řekl jsem mu, že ne, a opravdu jsem o tom neslyšel, a dodal jsem, že tomu nemohu uvěřit. „Vy to tedy neschvalujete," pokračoval maršál. Ujistil jsem ho, že jsem od toho velmi vzdálen. Opakoval mi, že zboření je rozhodnuto, že to ví tak jistě, že o tom nelze pochybovat, a že chci-li mu zabránit, nemám ani chvilku nazbyt. Odpověděl jsem, [zatímco] jsme zaujímali místa, že o tom co nejdříve promluvím s vévodou z Orléans.

„Co nejdříve?“ odsekl živě maršál, „promluvte s ním o tom hned teď, neboť rozkaz je možná už vydán.“

Protože celá rada už seděla na místech, šel jsem zezadu k vévodovi z Orléans a pošeptal jsem mu do ucha, co jsem se právě dozvěděl, aniž jsem jmenoval od koho; že ho prosím, pokud je to pravda, aby věc odložil, dokud s ním nepromluvím, a že ho po radě vyhledám v Palais-Royal. Trochu zakoktal, jako by ho mrzelo, že je odhalen, a přece svolil, že na mě počká. Při odchodu jsem to řekl maršálovi z Villars a odebral jsem se do Palais-Royal, kde vévoda z Orléans věc nepopřel. Řekl jsem mu, že se ho nebudu ptát, kdo mu dal tak zhoubnou radu. Chtěl mi dokázat, že je dobrá: úsporou na údržbě, výnosem z tolika vodovodních potrubí, materiálu a jiných věcí, které by se prodaly, a nevýhodností polohy místa, kam král ještě mnoho let nebude ve věku, aby jezdil, a který má tolik jiných krásných sídel, jež je třeba s tak velkými náklady udržovat a z nichž žádné nepřichází v úvahu ke zboření. Odpověděl jsem mu, že mu tu předložili důvody poručníka nějakého soukromníka, jehož počínání se nemůže v ničem podobat počínání poručníka francouzského krále; že je třeba přiznat nutnost výdajů na údržbu Marly, ale zároveň uznat, že v královýchvýdajích je to jen tečka na mapě, a zároveň si vyhnat z hlavy zisk z materiálu, který by se rozplynul v darech a v rozkrádání; ale že nemá hledět na tyto malichernosti, nýbrž uvážit, kolik milionů bylo vrženo do této někdejší žumpy, aby se z ní stal palác víl, jediný v celé Evropě svou podobou, jediný i krásou svých vodotrysků, jediný také pověstí, kterou mu dala pověst zesnulého krále; že je jedním z předmětů zvědavosti všech cizinců všech stavů, kteří přijíždějí do Francie; že by se toto zboření rozlehlo celou Evropou s odsudkem, který by tyto nízké důvody malicherné úspory nezměnily; že celá Francie by byla pobouřena, kdyby viděla, jak je jí odnímána tak význačná ozdoba; že i když on ani já nemusíme být přecitlivělí na to, co bylo zálibou a oblíbeným dílem zesnulého krále, měl by se vyhnout tomu, aby urazil jeho památku, která za tak dlouhé vlády, tolika skvělých let, tak velkých nezdarů hrdinsky snášených a nečekaného štěstí, že se z nich tak šťastně dostal, zanechala celý svět v úctě k jeho osobě; konečně že má počítat s tím, že všichni nespokojenci, ba i všichni neutrální se seskupí se starým dvorem a budou křičet vraždu; že vévoda du Maine, paní z Ventadour a maršál z Villeroy si neodpustí přičíst mu to u krále za zločin, že ho v tom dovedou udržovat po celou dobu regentství a že mu oni a mnozí jiní s nimi vnuknou, aby mu to vyčetl, až regentství skončí. Viděl jsem zřetelně, že o ničem z toho ani v nejmenším nepřemýšlel. Uznal, že mám pravdu, slíbil mi, že na Marly se nesáhne a že je bude dál dávat udržovat, a poděkoval mi, že jsem ho uchránil této chyby. Když jsem se o tom dobře ujistil: „Přiznejte,“ řekl jsem mu, „že král by se na onom světě velmi podivil, kdyby se mohl dozvědět, že Vás vévoda z Noailles přiměl nařídit zboření Marly a že jsem to já, kdo Vám v tom zabránil. — Ó, to tedy,“ odpověděl živě, „je pravda, že tomu by nemohl uvěřit.“ A skutečně Marly bylo zachováno a udržováno; a byl to kardinál

Fleury, kdo ho z lakoty kolejního hospodáře připravil o jeho Řeku,[9] která byla jeho nejskvělejší ozdobou.

Pospíšil jsem si oznámit tu dobrou zprávu maršálovi z Villars. Vévoda z Noailles, který kromě úspory na údržbě a materiálu, jehož by byl zůstal víceméně pánem, chtěl tímto šibalstvím vyvést kousek d'Antinovi, jenž se odvážil hájit svou radu vnitřních věcí království proti jeho rozličným zásahům, byl rozhořčen, že je mu tento vyrván z rukou. Aby nebyl úplně poražen, dosáhl aspoň, a to velmi tajně, aby i zde znovu neztroskotal, že veškerý nábytek, prádlo atd. bude prodáno. Přesvědčil regenta, který byl vůči němu v rozpacích kvůli odvolání zboření Marly, že všechno to se zkazí a přijde nazmar, než bude král ve věku, aby jezdil do Marly, že prodejem se získá velmi mnoho a okamžitá úleva a že později si to král zařídí podle svého. Bylo tam několik krásných kusů nábytku, ale protože všechny byty a všechna lůžka dvořanů, úředníků, vysokých i nízkých, šatny atd. byly vybaveny nábytkem, prostěradly, prádlem atd. krále, šlo o nesmírné množství, jehož prodej vynesl málo kvůli protekci a rozkrádání a jehož nahrazení stálo později miliony. Dozvěděl jsem se o tom teprve, když už prodej začal a nakupoval, kdo chtěl, za velmi nízkou cenu; nemohl jsem tedy této velmi škodlivé ničemnosti zabránit.

Uprostřed takového plýtvání milostmi jsem usoudil, že mohu požádat o jednu, která byla za minulé vlády tak vzácná a tak užitečná, a tedy tak drahá: bylo to velké právo vstupu ke králi, a dostal jsem je okamžitě. Když se k tomu naskytla příležitost, je dobré vysvětlit, jaké jsou různé druhy práva vstupu, jaké byly za zesnulého krále a čím se od té doby staly. Nejcennější je velké právo vstupu, totiž právo vcházet do všech odlehlých místností královых pokojů, a to ve všech hodinách, kdy tam vcházejí velký komoří a první šlechtici komory. Jinde jsem upozornil na jeho význam za krále, který tak nerad uděloval audience, a ty byly navíc vždy pozorovány; s tímto právem se s ním mluvilo mezi čtyřma očima, kdykoli se chtělo, aniž bylo třeba o to žádat a aniž o tom věděl celý svět; nemluvě o důvěrnosti, kterou s ním přinášela možnost vídat ho v těch soukromých hodinách. Bylo však upraveno zvyklostí a nedovolovalo vstupovat v jiných hodinách než v těch, které mu byly vyhrazeny. Od mého příchodu ke dvoru až do královy smrti jsem ho viděl jen u pana z Lauzunu, jemuž je král vrátil, když přivezl anglickou královnu a když mu dovolil vrátit se ke dvoru, a u pana z La Feuillade, otce. Maršálové z Boufflers a z Villars je dostali mnohem později, při příležitostech, které tu byly zaznamenány v příslušné době. To byli jediní, kdo je měli sami za sebe. Úřady, které je dávají, jsou velký komoří, první šlechtic komory, velký mistr šatny a mistr šatny konající službu v daném roce; dále královy děti, legitimní i nemanželské, a manželé a synové jeho nemanželských dcer. Monsieur a vévoda z Orléans měli toto právo odjakživa a stejně jako synové Francie mohli vcházet

9. **Vysvětlivka:** Řeka (*la Rivière*) byla velká vodní kaskáda v zahradách Marly; za kardinála Fleuryho byla roku 1728 zasypána a zatravněna.

a vidět krále v kteroukoli hodinu, ale nezneužívali toho. Vévoda du Maine a hrabě z Toulouse měli totéž privilegium, kterého neustále užívali, ale zadem.

Druhé právo vstupu, kterému se říkalo prostě „právo vstupu", bylo čistě osobní; žádný úřad je nedával, kromě úřadu mistra šatny tomu z obou, který nekonal službu v daném roce. Maršál z Villeroy je měl, protože jeho otec byl králův vychovatel; Beringhen, první štolba; vévoda z Béthune z příležitosti, kterou jsem jinde vylíčil. Dávaly je i některé drobné úřady, které, ač byly jen pro lidi z obecného lidu, přiměly i urozenější, aby si je pořídili a toho práva využili; a ty úřady jsou čtyři úřady sekretářů kabinetu, které zůstaly v rukou obyčejných lidí, a dva králové předčitatelé. Dangeau a abbé, jeho bratr, koupili a za nějaký čas zase prodali úřad předčitatele a právo vstupu si ponechali. Toto právo bylo při leveru voláno dlouho po velkém právu a nějakou dobu před ostatními, ale při ukládání ke spánku odcházelo až spolu s velkým; jinak bylo po celý den velkému právu daleko podřadné, ale večer, když chtěl člověk s králem mluvit, také velmi pohodlné. Na příslušném místě jsme viděli, jak ho využil vévoda z Béthune a že bez této pomoci by se nikdy nestal vévodou a pairem. Pan Princ dostal toto právo při sňatku pana Vévody s paní Vévodkyní, královou dcerou.

Poslední právo vstupu je to, kterému se říká komorní; dávají je všechny úřady u krále. Měl je hrabě z Auvergne; nikoho jiného jsem s ním neviděl; málokoho napadlo po něm toužit. Bylo voláno při leveru chvilku před význačnými dvořany; jinak žádná výsada kromě botování krále. Tak se říkalo, když se převlékal, když jel na lov nebo na procházku nebo se z nich vracel; a v Marly tam vcházel bez ptaní každý, kdo byl účastníkem pobytu. Jinde byl vyloučen, kdo neměl žádné právo vstupu. První šlechtic komory měl právo, a vždycky ho užíval, uvést tam nanejvýš čtyři nebo pět osob najednou, jimž to řekl nebo které ho o to dali požádat skrze uvaděče, pokud to byli lidé urození nebo nějak význační. Konečně právo vstupu do kabinetu bylo právo čekat tam na krále, když tam po leveru vcházel, dokud nevydal rozkazy k tomu, co chtěl ten den dělat, a dvořit se mu tam; a dále, když se vracel zvenčí a jen tudy procházel, aby se šel převléknout; kromě toho ti, kdo měli toto právo, do kabinetu nevcházeli. Kardinálové a princové krve měli komorní právo vstupu i právo vstupu do kabinetu, a stejně tak všichni nositelé hlavních úřadů. Nemluvím o drobných nezbytných služebných úřadech, které měly tato různá práva vstupu a jejichž dlouhý a nudný výčet by nedal žádnou znalost dvora. Kromě těchto práv vstupu byla ještě dvě další, k nimž nebyl připuštěn nikdo z těch, kdo měli z titulu úřadu nebo osobně ta, o nichž byla právě řeč: bylo to zadní právo vstupu a velké právo vstupu do kabinetu. Neviděl jsem, že by je měl někdo jiný než vévoda du Maine a hrabě z Toulouse, kteří měli i všechna ostatní, a páni z Montchevreuil a z O, kteří byli jejich vychovateli a ponechali si je; Mansart a po něm pan d'Antin z titulu správy staveb. Tito čtyři vcházeli, kdy chtěli, do královských kabinetů zadem, ráno a odpoledne, když král nepracoval, a to byla největší a nejtrvalejší důvěrnost ze všech a denně ji užívali; ale nikdy, na žádném místě, kde král bydlel, nevcházeli jinak než zadem a neměli žádné z ostat-

ních práv vstupu, o nichž jsem předtím mluvil, kromě toho, že je tam zastihli ti, kdo měli právo vstupu do kabinetu, protože vcházejíce zadem tam mohli být kdykoli, ale také mohli odcházet jen zadem. S tímto právem se snadno obešli bez všech ostatních. Velké právo vstupu do kabinetu se uplatňovalo jen od chvíle, kdy král vstal od večeře, do chvíle, kdy odešel ze svého kabinetu, aby se šel svléknout a ulehnout. Toto soukromí netrvalo ani hodinu. Král a princezny seděli, ony všechny na taburetech, on ve svém křesle; Monsieur tam familiárně také jedno zaujímal, protože to bylo v nejužším soukromí. Paní Dauphine Bavorská tam nikdy nebyla připuštěna a na příslušném místě jsme viděli, že Madame tam byla připuštěna teprve po smrti paní Dauphine Savojské. Byli tam jen synové Francie, kteří stáli, i Monseigneur, a královi nemanželští synové a dcery a děti a zeťové těchto nemanželských dcer; páni z Montchevreuil a z O, chvílemi i někteří z prvních komorníků a zřídka na pár okamžiků Fagon. Chamarande měl toto právo jako bývalý první komorník krále s nástupnictvím po svém otci, po němž si ponechal všechna práva vstupu. Proto, ačkoli byl velmi vynikajícím generálporučíkem, ve světě velmi oblíbeným a váženým, ačkoli jeho otec už před nekonečně dlouhou dobou prodal úřad, v němž byl on jen nástupcem, a ačkoli byl prvním hofmistrem paní Dauphine Bavorské, nikdy nemohl jezdit do Meudonu, protože na těch cestách měli ti, kdo se jich účastnili, čest stolovat s Monseigneurem; ale někdy se účastnil cest do Marly, protože tam král stoloval jen s dámami. Abych se vrátil k večernímu kabinetu: dvorní dámy princezen, které byly s králem, nebo dáma šatny těch, které ji měly, a dámy paláce paní Dauphine Savojské, které měly ten den službu, se zdržovaly v prvním kabinetu, odkud viděly krále přecházet do druhého a vracet se, když šel spát. Dveře mezi oběma kabinety zůstávaly otevřené a ty dámy sedaly mezi sebou, jak chtěly, na taburetech mimo průhled. Jen princové a princezny, kteří večeřeli s králem, a jejich dámy vcházeli přes ložnici; všichni ostatní vcházeli zadem nebo zrcadlovými dveřmi z galerie. Jen ve Fontainebleau, kde byl jediný velký kabinet, byly dámy princezen v téže místnosti jako ony s králem; ty, které byly vévodkyněmi, a maršálka z Estrées od té doby, co se stala španělskou grandkou, seděly v řadě hned vedle poslední princezny. Všechny ostatní, i maršálka z Rochefortu, dvorní dáma vévodkyně z Orléans, stály, někdy seděly na zemi, což jim bylo dovoleno, a maršálka stejně jako ony; té se tam nedávala poduška k sezení, jakou mají u královny manželky maršálů Francie, kteří nejsou vévody, kde však, nevím proč, raději zůstávají stát. Jen při audiencích a při toaletách ji mohou mít, nikdy v kapli; při obědě a při večeři vždycky stojí; a chodí tam bez námitek.

Byl jsem první, kdo dostal velké právo vstupu. D'Antin, který už nemohl užívat svého, o ně potom požádal jako o náhradu a dostal je. Brzy nato bylo podle tohoto příkladu a z téhož důvodu uděleno panu z O. Dostal je také pan princ de Conti, jediný princ krve, který je neměl, protože byl jediným princem krve, který nepocházel od paní z Montespan. Dostali je také Cheverny a Gamaches, kteří je měli u dauphina, otce krále, u něhož byli meniny dříve, než se stal dauphinem; a pozvolna se do toho

vloudila prostituce, jak jsme ji právě viděli u nástupnictví a u listin „brevet de retenue“. Uvidíme později, že abbé Dubois, když se stal kardinálem a prvním ministrem, využil tohoto zneužívání k tomu, aby dal odebrat breve všem, kdo je měli. Výjimku učinil jen pro vévodu z Berwicku, pokud jde o velké právo, a pro Belle-Île, pokud jde o první, kteří je dostali až mnohem později. Tehdy se už příliš tyransky zmocnil vévody z Orléans, než abych o ně nepřišel se všemi ostatními. Za této vlády zmizelo zadní právo vstupu; a královy večery, které probíhají jinak než večery zesnulého krále, už nedávají příležitost k velkému právu vstupu do večerního kabinetu. Ostatní přetrvala ve své obvyklé podobě. Mluvil bych zde o těch kabátcích na breve, které vévoda z Orléans pozvolna rozdával každému, kdo o ně stál, bez ohledu na počet, a tím je úplně znehodnotil, kdybych je tu už jinde nevysvětlil.[10]

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci tomu 13 (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 13, II. Pohrdání starými zvyklostmi za regentství).

Kapitola desátá

Sňatek Mortagna se slečnou z Guéméné. — Sňatek vévody z Olonne s jedinou dcerou Vertillyho. — Sňatek Seignelaye s Walsassinovou dcerou. — Princové krve naléhavě žádají o rozsouzení své věci, které se levobočci snaží oddálit. — Žádost pairů ke králi, aby levobočci byli omezeni na svou hodnost pairů a na služebné stáří mezi nimi. — Velký převor se účastní obřadů Zeleného čtvrtku a Velkého pátku u krále jako princ krve. — Několik mladých lidí jede podívat se na válku do Uher. — Pan princ de Conti, guvernér Poitou, vstupuje do regentské rady a do válečné. — Pan Vévoda tvrdí, že když se válečná rada nekoná v Louvru, má se konat u něho, nikoli u maršála z Villars. — Regent rozhodne proti němu. — Pelletier de Sousy vstupuje do regentské rady a zaujímá v ní poslední místo. — Paní z Maintenon vážně nemocná, v tichosti. — Smrt, kariéra a povaha Albergottiho. — Rozdělení jeho míst. — Konec a účinky mimořádné soudní komory. — Trojspolek podepsán v Haagu; velmi se nelíbí císaři, který do něj odmítá vstoupit. — Berettiho kroky, aby zabránil smlouvě mezi Španělskem a Holandskem. — Důležitý rozhovor u Duywenwordeho, potom se Stanhopem. — Berettiho opatření proti spojení Holandska s císařem a pro spojení republiky se Španělskem. — Pohnutky smlouvy Anglie s Francií a císařovy touhy po míru na Severu. — Rozpory v Anglii a výtky proti smlouvě s Francií. — Úklady a opatření švédských ministrů a jakobitů. — Bentivogliova zlovolnost vůči Francii a regentovi. — Podivné názory, jaké si v Římě udělali o trojspolku. — Instrukce a plná moc Aldrovandiho, vracejícího se z Říma do Španělska. — Alberoniho pletichy k urychlení jeho povýšení. — Jeho bezmezná moc; zlost a žárlivost Španělů. — Giudiceho bída. — Alberoniho chvástání. — Provádí ve Španělsku velké změny. — Politika a opatření mezi vévodou z Alby a Alberonim. — Povaha Landiho, parmského vyslance v Paříži. — Alberoniho rázná opatření, aby odvrátil Holanďany od jednání s císařem a přiměl je jednat se španělským králem v Madridu. — Alberoniho úskočné lži o Francii. — Stává se jediným pánem všech záležitostí ve Španělsku. — Grimaldova kariéra. — Giudice konečně odjíždí do Říma. — Alberoniho opatření vůči Římu. — Podivné dojmy, jaké si v Římě udělali o trojspolku. — Aldrovandiho porada s parmským vévodou v Piacenze. — Zpupnost španělské královny vůči němu. — Anglie, znepokojená zprávami o smlouvě mezi císařem a Španělskem, o níž jedná papež, činí v té věci Alberonimu návrhy. — Jeho odpověď Stanhopovi. — Jeho záměr. — Jeho úskok u španělského krále, aby se stal jediným pánem veškerého vyjednávání. — Rázná slova španělského krále k holandskému velvyslanci o smlouvách s ním a s císařem.

Mortagne, rytíř cti Madame, o němž jsem se už několikrát zmínil, měl jakýsi venkovský dům na samém konci předměstí Saint-Antoine, kde pobýval, kolik jen mohl.

Pan z Guéméné, který nerad vdával své sestry i dcery a nedal se napravit ani příkladem svých sester, jež se nakonec provdaly bez něho, měl jednu ze svých dcer v klášteře hned vedle Mortagnova domu; Mortagne se s ní seznámil a velice ho dojímalo, jak se trápí a jak strádá nedostatkem všeho. Vynahrazoval jí to dárky a přátelství mezi nimi se rozvinulo natolik, že se chtěli vzít. Rohanové spustili křik, neboť Mortagne, muž velmi čestný, který sloužil s vyznamenáním, se jmenoval Collin a nebyl vůbec nikým, pocházel z Lutyšska, jak bylo zde řečeno na příslušném místě. Mortagne se tím neurazil. Vzkázal jim, že si ji chce vzít jen ze soucitu s bídným stavem té dívky, která neměla nic, zoufala si nudou a bídou a bylo jí třicet pět let; že jim dává rok, aby ji zaopatřili; ale nevdají-li ji do roka, vezme si ji hned potom. Neprovdali ji. Počítali s tím, že Mortagnovi v sňatku zabrání; vysmál se jim. Dívka podala uctivé výzvy[1] a vzali se veřejně, se vším všudy podle předpisů. Žili spolu velmi dobře, neboť byl velice počestný muž, a jeho žena si připadala jako v ráji. Narodila se jim dcera, kterou si vzal nejstarší syn Montboissiera, kapitána černých mušketýrů po svém bratranci Canillacovi.

Vévoda z Olonne se rovněž oženil, a to s jedinou dcerou Vertillyho, polního maršála, který býval majorem gendarmerie, velmi počestného muže a vynikajícího důstojníka, mladšího bratra Harluse, jenž byl dvě tažení po sobě brigádním generálem brigády, v níž byl můj pluk; o obou jsem se zmínil v příslušné době. Ta dívka byla bohatá. Byli to dobří šlechtici ze Champagne.

Seignelay, třetí syn pana ze Seignelay, ministra a státního sekretáře, zemřelého už roku 1690, odložil kněžský límeček a oženil se s dcerou Walsassina, generála rakouského domu v Nizozemí. Brzy ji ztratil a měl s ní jen dceru, kterou si vzal Jonzac, nejstarší syn toho, o jehož souboji s Villettem jsme četli[2]. Seignelay se znovu oženil s dcerou Bironovou, ještě než Biron udělal kariéru.

Mezi princi krve a levobočky se všechno víc a víc vyostřovalo. První chtěli rozsudek a naléhali kvůli němu na regenta každý den; levobočci se jen snažili získat čas. Pairové, jakkoli žalostní svým chováním, se už – jak jsme viděli – zavázali, že se budou společně bránit proti nesčetným a bezpříkladným uzurpacím, které od levobočků museli snášet pod tíhou minulé vlády. Viděl jsem, že regenta každodenní naléhání princů krve velmi trápí a že je zároveň ve velkých rozpacích, jak se mu ubránit. Usoudili jsme tedy, že nemáme otálet a máme předložit králi přesně formulovanou žádost a její opis regentovi; její text byl ve slovech umírněný, ve věci však velmi důrazný, a její závěr zněl takto: „Z těchto důvodů, Sire, račiž Vaše Veličenstvo zrušit a prohlásit

1. **Vysvětlivka:** Plnoletí synové a dcery, jimž rodiče odpírali souhlas se sňatkem, mohli podle francouzského práva rodičům úředně doručit takzvané uctivé výzvy (*sommations respectueuses*) a potom uzavřít sňatek i bez rodičovského svolení.

2. **Vysvětlivka:** Souboj Jonzaka, syna Aubeterrova, s Villettem, nevlastním bratrem paní z Caylusu, vylíčil Saint-Simon dříve v tomto dílu; vznikl roku 1716 z bezvýznamného škádlení dvou opilých mladíků při večeři u prince de Conti.

za neplatný edikt z měsíce července 1714 a deklaraci z 5. května 1694 v celém jejich obsahu, stejně jako edikt z měsíce května 1711, pokud přiznává pánům vévodovi du Maine a hraběti z Toulouse a jejich mužským potomkům právo zastupovat staré paire při korunovacích králů s vyloučením ostatních pairů Francie a dovoluje jim skládat přísahu v parlamentu ve věku dvaceti let."[3] To znamená žádat výslovně, aby byli ve všem a všude sníženi na hodnost ostatních pairů Francie a mezi nimi na místo podle stáří zřízení jejich pairství a jejich prvního přijetí v parlamentu. Když byla žádost sepsána, přezkoumána a schválena, podepsali jsme ji na valném shromáždění, které jsme konali u biskupa-vévody z Laonu, v nepřítomnosti pana z Remeše, který ji podepsal stejně jako jiní nepřítomní na základě výslovné plné moci. Jakmile byla podepsána, páni z Laonu a z Châlons se šesti světskými pairy ji šli předat králi, k němuž je hned po příchodu uvedl maršál z Villeroy; král převzal žádost zdvořile z rukou pana z Laonu, který mu dvěma slovy řekl, oč jde. Neodpověděl nic, neboť nikdy neodpovídal princům krve ani levobočkům, když od nich přijímal žádosti. Ve chvíli, kdy se těchto osm pairů vydalo do Tuilerií, odebrali se biskup-vévoda z Langres a vévodové z La Force, z Noailles a z Chaulnes do Palais-Royal, kde je očekával vévoda z Orléans; hned po příchodu je uvedl do svého kabinetu a přijal je se svou obvyklou a málo zavazující vlídností. Jen málo falešných bratří se při této příležitosti odvážilo ukázat se jako takoví. Vévoda z Rohanu, který nebyl nikdy zajedno s nikým, ani sám se sebou, byl jedním z nich. Vévodové z Estrées a Mazarin byli výkaly lidského rodu, s nimiž ostatní lidé neráčili mluvit. Estrées se mezi námi nikdy neukázal; Mazarina na jednom z našich shromáždění u pana z Laonu doslova vystrčili za ramena ven, a od té bezpříkladné potupy, kterou si plně zasloužil, se tam už neodvážil ukázat. D'Antin byl v jedinečném postavení, které vedlo k ohleduplnosti, že se s ním o tom vůbec nemluvilo. Princ z Rohanu vděčil příliš mnoho milostným poměrům Ludvíka XIV. a měl příliš velký zájem na nepořádku, na uzurpaci, na převrácení jakéhokoli řádu, jakéhokoli pravidla a jakéhokoli práva, než aby mohl žádat o zjednání spravedlnosti a o to, aby se dbalo rozumu a ctnosti. Vévoda z Aumontu se svým chováním v aféře čepice, a tak otevřeně na schůzce v Sceaux, jak jsme na svém místě viděli, zostudil tak dokonale, že s ním skoro nikdo z nás nemluvil, a stálo ho málo, aby tím, že nepodepsal, dovedl do posledního stupně zjevnosti hanebnosti, které už tehdy vyšly najevo.

Nevím, v jakém úmyslu dovolil vévoda z Orléans věc velmi podivnou, která za tak vyhrocených okolností, v nichž se nacházely spory o hodnost a žádosti králi v té věci, mohla jen víc a víc rozpalovat vášně a svádět prince krve k nějakému prudkému kroku. Při tom, jak jsem znal vévodu z Orléans a jeho pokornou a uctivou povol-

3. **Vysvětlivka:** Deklarace z 5. května 1694 přiznala legitimovaným synům Ludvíka XIV. a jejich potomkům hodnost hned za princi krve, před všemi pairy; edikt z května 1711 o vévodstvích-pairstvích jim mezi pairy potvrdil zvláštní výsady; edikt z července 1714 je prohlásil za způsobilé nastoupit na trůn, kdyby vymřeli legitimní Bourboni.

nost vůči drzosti a nespoutaným neřestem velkého převora, mu nedokázal odolat, a aby se omluvil sám před sebou, chtěl si snad namluvit, že tento tah by mohl přibrzdit krajní naléhání princů krve, aby rozhodl, protože by v nich vzbudil nedůvěru, že jim nebude nakloněn. Nespokojil se s tím, že nechal velkého převora obsluhovat při obřadu Poslední večeře[4], ale mlčky mu dovolil i to, co pan z Vendôme ani on sám za života zesnulého krále nikdy neměli, ba ani se neodvážili žádat: totiž sedět během kázání při obřadu Poslední večeře s princi krve, jako poslední z nich, ve stejném postavení a se stejnými poctami jako oni. Na stížnosti, které kvůli tomu u regenta vznesli, dal najevo, že se mu to nelíbí, a slíbil, že to zařídí. Mohl tomu zabránit hned, protože tam byl. Druhý den, na Velký pátek, se velký převor objevil při denní bohoslužbě v kapli na stejném místě a se stejnými poctami. Vévoda z Orléans potom řekl, že na to zapomněl, ale přesto nařídil velmistrovi ceremonií, aby to zapsal do své knihy. Jen prohlásil, že se to už nestane, a tak se vysmál princům krve, bez jakékoli jiné nutnosti než zavděčit se drzosti opovážlivce, který dobře cítil, s kým má co do činění. Nechtěl jsem si dát ani tu práci, abych s ním o tom mluvil: byla to věc princů krve ještě víc než naše.

Hluboký mír, který měl všechny známky toho, že potrvá dlouho, přiměl několik mladých lidí, kteří ještě nemohli poznat válku, aby žádali o svolení jít ji hledat do Uher. Lotrinský dům, tak hluboce oddaný rakouskému, šel příkladem v osobě prince z Pons a jeho bratra rytíře Lotrinského[5], kteří svolení dostali a ihned odjeli. Pan du Maine usoudil, že má vyhovět přání prince z Dombes, který je dostal rovněž. Jel tam i Alincourt, velmi mladý, druhý syn vévody z Villeroy, a několik dalších; tato horlivost pro zbraně se však stala nakažlivou. Lidé si začali namlouvat, že v tom věku se nelze vyhnout tomu, aby člověk tento příklad nenásledoval; to regenta právem přimělo zakázat, aby ho kdokoli dále žádal o svolení jet do Uher, a vydat všeobecný zákaz tam jezdit. Pan princ de Conti chtěl udělat totéž co ostatní. Dal se uchlácholit penězi. Koupil od La Vieuvilla prostřední guvernérství Poitou, které za něj vévoda z Orléans dal zaplatit králem, jeho požitky dal postavit na úroveň velkých guvernérství, a zároveň ho uvedl do regentské rady. O několik dní později do ní uvedl Pelletiera de Sousy, který tam chodil jen ve dny financí. Ačkoli byl velmi dávno státním radou, zaujal poslední místo za panem z Troyes, Torcym a panem z Effiatu, kteří státními radami nebyli, aniž by státní radové reptali. Tomuto jejich kolísání mezi hrdostí a poníženostmi jsem neporozuměl, a to tak brzy po takovém hluku, jaký nadělali při vstupu abbého Duboise do rady zahraničních věcí. Pan princ de Conti vstoupil také do válečné rady, která se scházela u maršála z Villars. Pan Vévoda, který v ní nebyl,

4. **Vysvětlivka:** Na Zelený čtvrtek umýval král nohy třinácti chudým dětem a spolu s princi krve a dvořany jim pak přinášel jídla; obřad se nazýval *la cène* (Poslední večeře) a předcházelo mu kázání.

5. **Vysvětlivka:** Zde mladší bratr prince z Pons, syn hraběte z Marsanu z lotrinského domu; nezaměňovat s Filipem Lotrinským († 1702), favoritem Monsieura, který se v Pamětech jako rytíř Lotrinský objevuje nejčastěji.

to nesl nelibě a tvrdil, že když se nekoná v Louvru, měla by se konat u něho v paláci Condé. Vévoda z Orléans se tomuto nároku vysmál, a aby ho zesměšnil, šel o několik dní později sám na válečnou radu, která se konala u maršála z Villars.

Paní z Maintenon, zapomenutá a jako mrtvá ve svém krásném a přepychovém ústraní v Saint-Cyru, tam vážně onemocněla, aniž se to skoro vědělo a aniž to na ty, kdo se to dozvěděli, učinilo sebemenší dojem.

Albergottiho našli ráno sluhové, když vešli do jeho pokoje, téměř mrtvého, a přežil jen několik hodin. Míval záchvaty padoucnice, které velmi pečlivě tajil, a přidala se k nim mrtvice. Byl synovcem Magalottiho, Florenťana jako on, který býval kapitánem gardy kardinála Mazarina a zemřel jako generálporučík a guvernér Valenciennes; o něm jsem mluvil v příslušné době. Maršál z Luxembourgu, Magalottiho důvěrný přítel, se k Albergottimu choval jako k vlastnímu synovi, což ho uvedlo do nejlepší společnosti u dvora i ve vojsku a úzce ho spojilo se vším, co bylo spojeno s panem z Luxembourgu, a tedy s panem Vévodou a s panem princem de Conti a s celou meudonskou klikou[6], neboť si uměl stavět lešení a přecházet od jednoho k druhému. Abych ho vystihl dvěma slovy: byl to muž hodný toho, aby byl důvěrníkem a nástrojem Kateřiny Medicejské. Tím je zároveň řečeno, jaký byl jeho duch a jeho nadání, i jaké bylo jeho srdce a jeho duše. Maršál z Luxembourgu a jeho přátelé a pan princ de Conti to poznali první. Opustil je kvůli panu z Vendôme, když se s nimi Vendôme okázale rozešel. Albergotti záhy vycítil, že Vendôme míří ke všemu. Jeho mravy byly s Vendômovými dokonale stejnorodé. Oddal se mu ve věcech války a skrze něj panu du Maine ve věcech dvora. Ti, které opustil, ho shledali tak nebezpečným, že se s ním neodvážili otevřeně rozkmotřit, ale to bylo vše. Byl to vysoký, vyzáblý muž se zachmuřeným, roztržitým a pohrdavým výrazem, velmi mlčenlivý, s ušima i očima dokořán. Své prostopášnosti provozoval potají, byl velmi lakomý a hromadil mnoho; výtečný generál, pokud jde o rozhled i o provedení, ale velmi nebezpečný pro vrchního velitele armády i pro ty, kdo s ním sloužili. Jeho statečnost byla chladná, jedna z nejosvědčenějších a všeobecně uznávaná; přesto ho nestálo nic spolknout i ty nejveřejnější a nejlépe zasazené urážky a nechat je zcela padnout ve prospěch své kariéry. Na svém místě jsme viděli tu, kterou mu uštědřil La Feuillade po turínské pohromě; a dalo by se uvést i jiné, stejně okázalé, aniž by kdy dal cokoli najevo, i vůči těm, kdo je způsobili, nebo by na okamžik vystoupil ze svého lhostejného výrazu a ze svého mlčení; v souvislosti s ním povím jako věc velmi podivnou, že mi slečna z Espinoy vyprávěla, že když ho její paní matka jednou vezla z Paříže do Lille, kam jela se svými dvěma dcerami za svými záležitostmi, nikdo z účastníků cesty, ani ony samy, když seděl v jejich kočáře, ho od Paříže až do Lille neslyšel pronést jediné slovo. Měl umění získat si všechny, od nichž mohl něco čekat, postavit se ke králi do

6. **Vysvětlivka:** Meudonská klika – dvorská strana kolem Monseigneura (dauphina, † 1711), který sídlil v Meudonu; patřil k ní i vévoda z Vendôme.

velmi příjemného vztahu a k většině lidí tak slušně, jak jen mohl, ačkoli dobře věděl, že je nenáviděn a že se mu velmi nedůvěřuje. Stal se tak generálporučíkem, který velel samostatným sborům, rytířem řádu a guvernérem Saarlouis. Měl kromě toho penzi dvanáct tisíc livrů. Z takového chování lze usoudit, že si nikdy nedal práci, aby se přiblížil vévodovi z Orléans. Během posledního královského pobytu v Marly jsme byli, paní ze Saint-Simon a já, překvapeni, když jsme ho viděli vstoupit do jejího pokoje. Nikdy s námi nemluvil. Přišel znovu třikrát nebo čtyřikrát po sobě s nenuceným výrazem. Dobře jsem pochopil, a ona také, čemu vděčíme za tu čest. Přijali jsme ho zdvořile, ale tak, aby vycítil, že se nedáme napálit. Pak jsme ho už neviděli. Nebyl ženatý a nikdo ho neoplakával. Jeho synovec dostal jeho pluk Royal-Italien, který měl velkou cenu, a Madame vymohla guvernérství Saarlouis pro prince z Talmontu.

Konečně několik dní před Svatým týdnem šel kancléř ráno do mimořádné soudní komory, aby jí poděkoval a ukončil ji. Trvala rok a několik dní a stála jeden milion sto tisíc franků. Lamoignon se v ní dokonale zostudil a Portail v ní získal všechnu možnou čest. Tato komora způsobila mnoho zla a nepřinesla žádné dobro. Zlem byly nehorázné podvody, zatajování majetku, útěky a naprostá ztráta úvěru finančníků, k nimž dala podnět; žádné nebo skoro žádné dobro pak přinesla kvůli marnotratnosti slev, které byly poskytovány z vyměřených dávek, a kvůli zhoubným machinacím, jimiž se jich dosahovalo. Nemohu si odpustit, abych neopakoval, že jsem chtěl – jak jsme na svém místě viděli –, aby se ty dávky vyměřovaly tajně, odhadem hluboko pod tím, kolik mohly činit; aby se oznamovaly vyměřeným tajně, jednomu po druhém; aby je platili bez vědomí všech ostatních i bez vědomí jeden druhého, ale aby se o tom vedly velmi spolehlivé a velmi přesné záznamy; aby se jim namluvilo, že z ohledu na ně jim nechceme působit potíže, tím méně je zostudit veřejnými dávkami; ale že je také třeba, aby král dostal pomoc, při zachování jejich cti a jejich úvěru. Touto cestou by se jim úvěr ponechal celý, jejich lupy by byly potrestány, pro krále by se vybralo vše, co by bylo zaplaceno, a odpadla by jakákoli příležitost k výdajům, ke snižování dávek a k darům z jejich výnosu, protože by o samotných dávkách nikdo nevěděl; z toho by vyplynulo, že kdyby se dávky vyměřily bez úměrnosti nižší, než se vyměřily, a bez výdajů, vplulo by do královských pokladen nekonečně víc, než do nich vplulo skrze mimořádnou soudní komoru. Zároveň jsem chtěl, aby se z těchto dávek z ruky do ruky vyplatily všechny existující listiny „brevet de retenue“, ať byly jakékoli, s velmi pevným předsevzetím, že se už nikdy žádná nevydá; aby se z nich vyplatily všechny pluky a všechny vojenské úřady a hlavní dvorské úřady, dokonce i úřady prezidentů parlamentu (*à mortier*), generálních advokátů a generálního prokurátora pařížského parlamentu; aby se všechny tyto úřady uvolnily, aby se už žádný z nich ani jediný pluk nesměl prodávat a aby byly navždy vyhrazeny bezplatnému rozhodnutí krále, jak se budou uprazdňovat. Zahrnoval jsem do toho i generální a místní guvernéry a jejich místodržitelství. Mluvil jsem bez vlastního zájmu: neměl jsem úřad ani pluk, ani

guvernérství provincie, ani listinu „brevet de retenue“. Vévodovi z Orléans se proto tento návrh velice zamlouval; ale vévoda z Noailles, který stál v čele financí, chtěl mít všechnu moc a zisk z toho pro sebe, lichotit taláru a směsí strachu a dobráckosti, užitečnou pro své záležitosti, se stát postrachem, nadějí nebo láskou finančnické chásky, jež má velmi rozvětvené vazby ve všech třech stavech království. Potřeboval proto celou okázalost mimořádné soudní komory, načež už nebylo řeči o tak užitečném využití. Nepochopitelná povolnost regenta už rozdávala plnými hrstmi práva nástupnictví v úřadech a listiny „brevet de retenue“ bez výběru a bez jakéhokoli rozlišení a chtěla v té slepé marnotratnosti pokračovat v domnění, že nic nedává a všechny si zavazuje. Ukázalo se, že jich rozdal tolik, že nikdo z toho množství mu nebyl vděčný za to, co dostal, když tolik jiných to získávalo bez námahy; a sám se stydě, že nenechal králi nic k rozdělení, dopustil se té neprozíravosti, že ospravedlnil nevděk, když řekl, že by mu jako první radil, aby ani jednu z těchto milostí nenechal v platnosti. Chvíli se toho lidé báli; ale ruch se stal kvůli množství zúčastněných tak velkým, že se jich nakonec nikdo neodvážil dotknout.

Konečně se po mnoha jednáních a odkladech generální stavy rozhodly přistoupit ke smlouvě uzavřené mezi Francií a Anglií a daly ji za sebe podepsat v Haagu 4. ledna: to je to, čemu se říkalo obranný trojspolek. Beretti stále naléhal na pensionáře Heinsia, aby uzavřel zvláštní spolek se Španělskem. Heinsius to odkládal, dokud se neuvidí, jak tak či onak skončí jednání s Francií, a Beretti přičítal tyto odklady obavě, aby se nezavdalo nelibosti císaři. Mezitím se po dohodě s pensionářem obrátil na předsedu týdne, který mu slíbil, že jeho návrh předloží shromáždění Generálních stavů, a dal mu naději, že tam bude dobře přijat. Beretti nesprávně počítal s odporem Francie, ačkoli bylo jisté, že zájmem i záměrem této koruny je usnadnit spojenectví Španělska se Spojenými provinciemi a že v Evropě není jiné mocnosti než císař, jemuž by se mohlo nelíbit. Císař to netajil, stejně jako svou nelibost nad trojspolkem. Anglie a Holandsko na něj naléhaly, aby k němu přistoupil. Návrh Holanďanů odmítl s takovým pohrdáním, že Heinsius, po celý život tak vášnivý stoupenec Rakouska, nemohl Berettimu neukázat svou rozmrzelost. Stanyanovi, pověřenému anglickými záležitostmi ve Vídni[7], odpověděl princ Evžen, že nevidí, k jakému užitku by císaři bylo přistoupit ke smlouvě, která směřuje jen k tomu, aby upevnila Filipa V. na španělském trůně. Důsledek toho byl tak zřejmý, že Beretti změnil názor a nakonec se přesvědčil, že Francie si přeje, aby španělský král co nejdříve vstoupil do spojenectví s Anglií a Holandskem, nikoli s ohledem na zájmy Španělska, ale na zájmy vévody z Orléans.

Beretti se pro nedostatek pokynů z Madridu neodvážil předat předsedovi týdne memorandum, jak bylo zvykem, a spokojil se s tím, že s ním mluvil. Navzdory této

7. **Vysvětlivka:** Abraham Stanyan (asi 1669–1732), britský diplomat, v té době britský zástupce u císařského dvora ve Vídni; Saint-Simon píše „Stanion“.

formální vadě byl jeho návrh rozeslán provinciím a Beretti se snažil vypátrat smýšlení hlavních osobností. Jednoho dne, když šel navštívit barona Duywenworde, zastihl u něj hraběte ze Sunderlandu[8], který přijel z Hannoveru, kde dosud pobýval anglický král. Beretti se před touto třetí osobou neodvažoval mluvit. Duywenworde ho brzy vyvedl z rozpaků. Řekl Sunderlandovi, že španělský král navrhuje jeho republice spolek; že nepochybuje, že to bude zároveň s Anglií, vzhledem k poutu, jež musí tyto dvě mocnosti vždy spojovat; a prohlásil, že za této podmínky k němu přispěje vší svou mocí. Beretti odpověděl, že bude-li spojenectví uzavřeno s oběma těmito mocnostmi, bude o to milejší králi, jeho pánovi. Obě strany se vyjádřily k tomu, jaký předmět má mít. Sunderland i Duywenworde řekli, že vzorem musí být smlouva s Francií a cílem klid Evropy. Dodali, aniž to Beretti očekával, že záruka se bude vztahovat jen na státy, které císař v té chvíli držel; že jejich páni pevně rozhodli nestrpět, aby se tento panovník, už příliš mocný, dále rozšiřoval; že by bylo načase, aby opustil své chiméry a uzavřel mír se španělským králem; že se proslýchá, že se o něm jedná prostřednictvím papeže. Nato Sunderland velmi zlehčoval slabost tohoto prostřednictví a oddanost papežových příbuzných císaři; a tvrdil, že i kdyby papež jednal jako nestranný prostředník, císař bude mít vždy možnost nedostát mu slovu, zatímco vůči Anglii a Holandsku tomu tak nebude, neboť jejich zprostředkování bude mnohem jistější a spravedlivější; že jejich úmyslem je uvést Evropu do klidu; a že se o tom španělský král přesvědčí, bude-li chtít těmto dvěma mocnostem důvěřovat.

Stanhope, který jel z Hannoveru do Haagu, předešel o několik dní průjezd anglického krále; Berettimu řekl totéž. Rozhovořil se o nezbytnosti spojení Španělska s Anglií, o neštěstích minulé války, která zpustošila Španělsko a jíž se sám účastnil; o staré španělské zásadě míru s Anglií; o smýšlení anglického krále, které odpovídá smýšlení španělského krále; nakonec došel až k tomu, že u těchto dvou panovníků nalezl shodu povahy, a o domnělém jednání papeže mluvil jako Sunderland. Slíbil, že bude-li mu španělský král důvěřovat, bude pracovat tak, aby byl spokojen; že Anglie donutí císaře, aby přistoupil na to, co bude spravedlivé, a pak aby dodržel uzavřené úmluvy; že nástupnictví v Parmě a Piacenze bude zajištěno španělské královně a donu Carlosovi navždy; že práva španělského krále na Sienu budou zachována; že Anglie zabrání rakouskému domu zmocnit se Toskánska. Zkrátka Stanhope slíbil všechno, co se mohlo nejvíc líbit španělskému králi a královně, nebo Beretti zprávu, kterou o tom podal, přikrášlil a rozšířil. Beretti měl podezření, že francouzští velvyslanci v Haagu měli podíl na tom, jak se Stanhope vyjádřil o parmském nástupnictví, které se tak osobně a tak citelně dotýkalo španělské královny, aby ji tímto zájmem přiměli přivést svého manžela ke vstupu do trojspolku, a tím ještě více potvrdit, ve prospěch zřeknutí, ustanovení utrechtské smlouvy. Z poznámek, které Stanhopeovi

8. **Vysvětlivka:** Charles Spencer, 3. hrabě ze Sunderlandu (1675–1722), přední whigovský politik a Marlboroughův zeť; nezaměňovat s jeho otcem, ministrem Jakuba II.

v rozhovoru unikly, se mu zdálo, že spojení mezi Francií a Anglií není ze strany Angličanů tak upřímné ani tak těsné, jak si svět představuje. V tomto mínění ho utvrzovalo, že se mu Stanhope zvlášť snažil ukázat, že co do pevnosti spojenectví činí krajní rozdíl mezi spojenectvím s Francií a tím, které by Anglie uzavřela se Španělskem; a že, aby mu dal pocítit důležitost tohoto důvěrného sdělení, žádal ho o naprosté mlčení vůči všem Francouzům, Holanďanům i Angličanům a nabízel mu, že s ním bude po svém návratu do Anglie udržovat pravidelnou korespondenci; až z Anglie mu také slíbil odpovědět na žádost o povolení, aby španělský král směl naverbovat tři tisíce Irů.

Beretti, s těmito poznatky a po těchto opatřeních, se dal do práce na straně Amsterodamu, aby Generálním stavům zabránil naléhat na císaře, aby vstoupil do spolku. Věděl, že jsou ochotny zaručit mu práva a státy, které držel v Itálii, což bylo velmi v rozporu se zájmy španělského krále. Dozvěděl se, že Amsterodam chce tuto záruku oddálit; to stačilo, aby se císař od vstupu do smlouvy odvrátil, a bylo v zájmu španělského krále využít této konjunktury a naléhat na republiku, aby se rozhodla o návrhu, který jí učinil; republika byla ostatně nespokojena s nevěrností císařských při plnění bariérové smlouvy. Musel však snést obvyklé průtahy tamní vlády. Anglii stále hrozily silné nepokoje.

Počet jakobitů tam byl stále velký, navzdory skleslosti této strany; to přimělo Jiřího, aby spěchal do Londýna, aniž se zastavil v Holandsku, a to ho přimělo uzavřít smlouvu s Francií, protože byl pevně přesvědčen, že jeho klid uvnitř země závisí na této koruně a na odchodu Pretendenta za Alpy. Penterrieder byl vyslán z Vídně do Hannoveru, aby smlouvu zmařil. Když přijel, už nebyl čas. Musel se spokojit s výslovným ujištěním, že neobsahuje žádný článek odporující zájmům rakouského domu, a vyslechnout, jak se anglický král chlubí výhodami, osobními i národními, které z ní získává. Penterrieder měl také rozkaz pracovat pro mír na severu[9]. Císař měl na jeho uzavření zájem, aby snadno získal vojska nasazená v této válce a rozmnožil jimi svá vojska v Uhrách, kde šlo už jen o to, zahájit tažení včas.

Anglický král ujišťoval o své touze, přičemž poukazoval na nekonečné obtíže, které vznikaly ze zájmů a žárlivosti spojenců, a na to, že ještě neví, co mu švédští ministři v Anglii chystají. Rozpory tam byly velké, nejen mezi oběma stranami, jež stály vždy proti sobě, ale i uvnitř strany vládnoucí, i mezi ministry, i v královské rodině. Většina odsuzovala smlouvu s Francií, která proti skutečnému zájmu Anglie odlučovala Anglii od císaře. Pokládala ji za neužitečnou, protože jim mohla být dobrá jen při výhodných podmínkách pro obchod, a o něm v ní nebylo ani slovo. Ohled na klid jejich království je nezajímal. Říkali, že Anglie může zůstat jednotná jen potud, pokud se jí předkládá předmět, který by v ní budil strach z rozdělení; že tímto před-

9. **Vysvětlivka:** Severní válka (1700–1721) mezi Švédskem Karla XII. a koalicí Ruska, Dánska a Saska-Polska, k níž se později přidaly Prusko a Hannover.

mětem je Pretendent, jehož zmizení by rozptýlilo obavy, a konec obav by dal soukromým vášním příležitost způsobit víc zla než války venku. Proto se jim nelíbilo, že je ve smlouvě stanovena pomoc Francie, bude-li ji Anglie potřebovat, neboť bude-li to pomoc vojskem, národ nechce mít u sebe cizí vojska; bude-li to pomoc penězi, království jich nemá nedostatek a bylo by pro ně hanbou přijímat je od jiného. Stalo se totiž, že ačkoli vládnoucí strana, totiž whigové, se vždy hlásila k rakouskému domu, dala se získat králem Jiřím a jeho německými ministry, kteří se zabývali jedině velikostí hannoverského domu v Německu: změna o to podivuhodnější, že whigovské ministerstvo si ještě nedávno přálo, aby španělský král chtěl svá zřeknutí odvolat, a že duch strany byl stále týž. Její protivníci, nadšení, že je vidí rozdělené, zůstávali klidnými diváky výstupů, které se chystaly na zahájení a na průběh zasedání parlamentu, a zatím připravovali své baterie, aby zmařili baterie dvora; dvůr chtěl uprostřed nejhlubšího míru udržet svá vojska, zatímco toryové je chtěli dát rozpustit jako odporující svobodě Anglie a velmi nákladná. Tyto okolnosti dovršily Jiřího přesvědčení o užitečnosti jeho smlouvy s Francií a o nutnosti toto spojenectví pěstovat a posilovat, jak jen bude moci. Stairs dostal rozkaz říci, že jeho pán je pokládá za předehru k záležitostem mnohem důležitějším a rozsáhlejším. Stairs dostal také rozkaz nesmírně pozorně sledovat počínání barona Görtze, který byl tehdy v Paříži a kterého anglický král pokládal za jednoho ze svých největších nepřátel; začínal odhalovat jeho intriky i intriky ostatních švédských ministrů.

Gyllenborg[10], švédský vyslanec v Anglii, který zblízka viděl tamní nespokojenost a pohyby, přesvědčen, že je v zájmu jeho pána využít těchto rozporů, horlivě sledoval plány, které pojal, aby v Anglii vyvolal nepokoje a tím způsobil diverzi, tu nejpříznivější, v jakou mohl švédský král doufat. Vyjednával tedy zároveň dvě záležitosti, z nichž první, kterou netajil, mohla přispět k úspěchu druhé, jež měla být tajná. První byla smlouva, kterou chtěl uzavřít s anglickými obchodníky, aby vozili obilí do Švédska a brali tam výměnou železo. Tuto záležitost sděloval Görtzovi, a stejně tak vše, co dělal pro druhou, totiž opatření, jež činil s jakobity; ale pro utajení tak důležité věci se obával bystrosti Holandska, kde se vědělo i o nejmenších krocích zahraničních ministrů. Přátelé ho zpravovali o opatřeních, která je třeba učinit, a o době, kdy převézt švédská vojska a dělostřelectvo k pobřeží Skotska nebo Anglie. Žádali deset válečných lodí, které by doprovázely transportní plavidla. Pokusit se je koupit v Anglii nebylo možné, aniž by se riskovalo prozrazení; a co se týče transportních plavidel, nebezpečí nebylo menší, kdyby se jich z Anglie do Holandska odvedlo příliš mnoho. Pro tato plavidla se našlo východisko: oznámit, že švédský král dá v určitou dobu prodat kořisti, které jeho poddaní zajali v Baltském moři, a pod touto záminkou přimět několik obchodníků, aby se odebrali do Göteborgu a tam tyto nákupy

10. **Vysvětlivka:** Hrabě Carl Gyllenborg (Saint-Simon píše Gyllembourg), švédský vyslanec v Londýně; jeho spiknutí s jakobity bylo počátkem roku 1717 odhaleno a on sám zatčen.

provedli zároveň se svou výměnou obilí za železo. Několik námořních důstojníků, kteří byli do plánu zasvěceni, se z důvodů svého řemesla domnívalo, že pro tento převoz bude nejpříznivější měsíc leden, a počítali, že loď o třech stech tunách může vézt tři sta mužů a přiměřený počet koní; upozorňovali však na nutnost povolat do Švédska několik anglických důstojníků znalých pobřeží, kteří by výpravu vedli. Byl tehdy leden. Viděli jsme, že král, když byl v Hannoveru, nařídil anglické eskadře, která byla v Kodani, aby tam zůstala. Anglická admiralita, dotčená tím, že se to stalo bez ní, podala proti tomuto pobytu námitky jako proti něčemu, co odporuje dobru národa, a zároveň dala připravit místa, kde by přezimovalo pětadvacet největších anglických lodí; nebylo tedy nijak pravděpodobné, že by tato koruna měla po několik měsíců na moři nějakou loď.

Hlavní obtíží byly peníze. Ten, kdo řídil plán za Angličany, se však kolem 15. ledna vrátil do Londýna a řekl Gyllenborgovi, že na rozkaz hraběte z Maru dal ve Francii vyplatit ovdovělé anglické královně dvacet tisíc mincí pro Švédy; že dal téhož hraběte požádat, na jakém místě má dát vyplatit zbytek částky; že přátelé jsou velmi znepokojeni pověstí, která se šíří o neshodách mezi baronem Sparrem a Görtzem, a že se s potěšením dozvěděli, že Gyllenborg má odjet do Holandska, aby se s Görtzem poradil. Účet toho, co bylo zaplaceno, tehdy činil dvacet pět tisíc mincí. Gyllenborg žádal deset tisíc před svým odjezdem a dopis od bratra carova lékaře, aby ho mohl v případě potřeby použít. Slíbili mu pěknou částku, až pojede do Holandska; ale Gyllenborg i ostatní účastníci podniku byli stejně znepokojeni rozkazem, že peníze se mají předat anglické královně ve Francii, místo aby se podle prvního plánu předaly Gyllenborgovi a vzala se od něj stvrzenka s jeho podpisem. Obávali se především Francie a úzkého dorozumění mezi anglickým králem a regentem, který by mu poskytl nejen všechnu slíbenou pomoc ve smluvených případech, ale i všechny zprávy o všem, co by mohl odhalit, co by sloužilo k jeho udržení na trůně.

Bentivoglio, vždy nakloněný k nejhoršímu, pokud šlo o regenta, a ke všemu, co by ve Francii působilo zmatek, tvrdil, že tajným cílem smlouvy s Anglií je vytvořit a posílit v Německu protestantskou stranu proti katolické a že nejde jen o to, zničit v Anglii katolické náboženství, jež je třeba napříště pokládat za z toho království vypovězené, ale vzít rakouskému domu císařskou korunu a vsadit ji na hlavu protestanta. Už vyhrožoval Římu, že stihne osud katolíků v říši a stane se kořistí protestantů. Když takto papeže zastrašil, nabádal ho, aby se spojil těsněji než kdy jindy s císařem, jehož zájem se stává zájmem náboženství; a aby se sám na tom velkém díle podílel, často se stýkal s baronem Hohendorffem, obratnějším podvodníkem, než byl nuncius, který mu namlouval, že dojat jeho osvícením, horlivostí a plány posílá pečlivě do Vídně všechny papíry, jež mu nuncius sděloval. Toto útočiště ve spojení s císařem bylo také jediné, které Bentivoglio dával Římu na zřetel, aby se ve Francii udržela apoštolská autorita a aby se papež přiměl k násilným krokům, od nichž měl Jeho Svatost sám o sobě daleko. Ujišťoval ho, že jediné svazky, které by mohl hledat,

[jsou] svazky s katolickými panovníky, v době, kdy se všechny paliativní prostředky, jichž se navzdory jeho naléhání nepřestávalo užívat, obrátily v jed proti zdravé nauce a autoritě římského dvora[11]. Ti, kdo římský dvůr řídili, byli přesvědčeni, že jedinou možností, jak zachránit jeho moc, a podle jejich řeči náboženství ve Francii, je dokonalé spojení mezi papežem a španělským králem, a že je to jediný prostředek, jak tam zachovat zdravou nauku a přirozený zákon. Daubenton byl o tomto smýšlení přesně zpraven; papež na jeho věrnou a celou oddanost plně spoléhal. Tento jezuita i Alberoni byli zároveň z Říma varováni, že trojspolek, který byl právě podepsán, směřuje jen ke škodě španělského krále a k udržení francouzské koruny v orleánské linii; a vzájemný závazek udržet také anglickou korunu v protestantské linii byl označován za hanebný, z čehož se vyvozovalo, že španělský král by jednal moudře, kdyby navázal svazky s Němci. Takové bylo smýšlení Říma, když odtud Aldrovandi odjel, aby se vrátil do Španělska. Dostal rozkaz zastavit se v Piacenze, aby tam úspěchu svého jednání napomohl radami a vlivem parmského vévody.

Aldrovandiho instrukce byla velmi podivná: vezl brevia, která španělskému králi přiznávala každoroční dávku dvě stě tisíc tolarů z církevních statků ve Španělsku a v Indiích, s možností zvýšení podle potřeby, v poměru k tomu, co tytéž statky už platily na dávku zvanou *sussidio y excusado*. Španělské duchovenstvo se tomu bránilo do té míry, že kvůli tomu drželo v Římě toledského kanovníka jménem Melchor Gutiérrez, který byl kardinálu Acquavivovi velmi na obtíž. Velkým cílem papeže bylo dosáhnout otevření nunciatury v Madridu, tak dlouho zavřené, a přijetí Aldrovandiho jako nuncia. Nařídil mu proto, aby brevia o dávce z církevních statků pečlivě střežil a vydal je teprve po svém přijetí k audienci jako nuncius, a zároveň mu dovolil vydat je, ještě než přijme hodnost nuncia, kdyby se na tom trvalo. Acquaviva, který to odhalil, o tom zpravil španělského krále, a znaje nestálost papežových rozhodnutí, radil začít tím, že si dá ta brevia vydat. Dalším článkem bylo Alberoniho jmenování kardinálem, které vzájemná nedůvěra ztěžovala. Papež ze strachu, aby se mu po provedeném jmenování nevysmáli, chtěl k němu přistoupit až po uzavřeném urovnání. Alberoni, který měl o papeži totéž mínění, nechtěl nic dokončit, dokud nebude kardinálem. Aby se z těchto rozpaků vyšlo, dostal Aldrovandi za úkol prohlásit, že jakmile se papež dozví prostřednictvím kurýra, kterého Aldrovandi po příjezdu vypraví, že rozkazy, jež přiváží, jsou po chuti španělskému králi, provede ihned Alberoniho jmenování, aniž by se dozvěděl cokoli dalšího nebo vyčkal splnění slova, které by španělský král dal. Aldrovandi, jakkoli byl zadobře s Alberonim a Daubentonem, si přál opatření proti svým nepřátelům; Acquaviva, který měl týž zájem, vzkázal do Madridu, aby se měli na pozoru před vším, co by od Francouzů přišlo o tomto nunciovi, kterého nenáviděli jako příliš oddaného, podle jejich gusta, straně španěl-

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato věta byla v předchozích vydáních změněna a zčásti vypuštěna.

ského krále, pokud jde o události, které se mohly ve Francii přihodit; a k podepření této rady přidal spoustu přikrášlení.

Alberoni prohlásil, že nejen papežův synovec, ale kdokoli, koho by papež chtěl poslat do Madridu, si tam může být jist příjemným přijetím a úspěchem rozkazů, které by nesl, bude-li Alberoniho jmenování provedeno; ale že přijede-li s prázdnýma rukama, nezbude mu než se ihned vrátit, a že ani Aldrovandi tam nebude trpěn, i kdyby se spokojil s tím, že tam zůstane jako pouhá soukromá osoba bez jakékoli hodnosti. Říkal a psal, že není možné usmířit královnu podrážděnou tolika klamnými odklady, které všechny připomínal; poukazoval jako na nesnesitelné pohrdání a porušení slova na to, že papež chce jmenovat jedině Borromea, který byl rakouskému domu oddán a na něm závislý; že by dal polovinu své krve, kdyby se o jeho jmenování nikdy nemluvilo, tolik neštěstí z toho zdroje předvídal; že Daubenton má zakázáno otevřít ústa o čemkoli, co se týká Říma; že předvídá, že on sám brzy dostane týž zákaz. Takto využíval papežovy bázlivosti, aby z něj strachem vyrval to, po čem tak horoucně toužil, a zároveň ujišťoval o své vděčnosti a dokonalé odevzdanosti do papežovy vůle, přičemž vždy přimíchával obavu z hněvu prudké panovnice, jejíž chválu vždy obracel k tomu, aby vyzvedl důvěru, jíž ho poctívá, a svůj vliv, odolný vůči všem útokům. Jeho přízeň byla skutečně na vrcholu. Rozptýlil, zničil a pohltil všechny rady; jen on dával všechny rozkazy a jen od něho je žádali a dostávali ti, kdo sloužili doma i v cizině. Žárlivost Španělů byla krajní; velcí i malí se viděli vyloučeni ze všeho a viděli všechny úřady v rukou cizinců, kteří nebyli se Španělskem nijak spjati a kteří byli kvůli svému postupu a svému zachování připoutáni jen ke královně a k Alberonimu.

Giudice se nedokázal odhodlat vzdát hru, a přestože byl zahrnut těmi největšími příkořími, nedokázal se vzdát naděje, že se u španělského krále znovu prosadí; chtěl přesvědčit sebe, a ještě víc papeže, že útrapy svého pobytu v Madridu obětuje Jeho Svatosti a jeho náboženství, a bez jakéhokoli šetření v slovech mu psal všechno nejhorší, co mohl, proti Alberonimu, Daubentonovi a Aldrovandimu; vyčítal mu, že jim věří, místo aby se zeptal světského a řeholního duchovenstva Španělska, co si o nich myslí, ačkoli právě to duchovenstvo bylo skutečnou oporou papežské autority v monarchii. Nakonec, když už nemohl vydržet s nějakou ctí, rozhodl se odjet a při odjezdu učinil opatření, aby si zajistil přízeň sicilského krále a cestou s ním rozhovor.

Alberoni se mu veřejně vysmíval. Vychvaloval novou podobu vlády a divy, které už vykonal ve financích a v námořnictvu. Campo Florido, kterého jsme tu o tolik let později viděli jako španělského velvyslance a rytíře Řádu Svatého Ducha, byl jmenován předsedou financí; don Andrés de Pez předsedou Rady Indií[12], která byla velmi oklestěna a z níž byli navíc vyhnáni všichni kreolové. Hrabě z Frigiliany, španělský

12. **Vysvětlivka:** Andrés de Pez († 1723), španělský admirál, roku 1717 postavený do čela Rady Indií; Saint-Simon píše „don André de Paëz".

grand, otec Aguilarův, o nichž jsem mluvil vícekrát, byl zbaven předsednictví státní rady, ale jeho stáří se ponechaly požitky. Rada Indií, bez jejíhož podpisu nebyl královský podpis v Indiích k ničemu, dostala zákaz cokoli dále podepisovat a nahradil ho podpis samotného krále. Válečná rada, jejíž předsednictví bylo ponecháno markýzi z Bedmaru, španělskému grandovi a rytíři Řádu Svatého Ducha, o němž jsem také mluvil, zůstala bez pravomoci a byla zredukována na čtyři členy z řad taláru, kteří se směli zabývat jen soudními věcmi. Šlo-li o to vést proces s generály, byl vyhrazen španělskému králi nebo generálům, které by k tomu pověřil. Požitky vysokých úřadů byly značně sníženy. Například požitky předsedy Rady Kastilie nebo guvernéra, které činily dvacet dva tisíc tolarů, byly stanoveny na patnáct tisíc. Sekretářům *despacha*[13] byly sníženy z osmnácti tisíc na dvanáct tisíc tolarů a byli vyloučeni ze všech míst radů v radách; počet úředníků byl velmi snížen a ti byli vázáni výhradně na své místo ve své kanceláři. Spojil v jedno obě místa sekretáře policie a financí, provedl jiné změny u nižších úředníků a zrušil zlořád, který zavedla Rada Kastilie v provinciích a městech, jež jí platily čtyři procenta ze všech částek, které si musely vypůjčit, až do splacení těchto částek.

Alberoni velmi vyzdvihoval moudrost a užitečnost všeho, co v řízení vlády dělal. Nenechával o tom nic neznámého parmskému vévodovi, a i z ostatních záležitostí mu zatajoval jen velmi málo. Ačkoli cítil, že je spíše schopen chránit svého někdejšího pána, než aby potřeboval jeho ochranu, jeho jméno a toto spojení mu u španělské královny nebyly k neužitku. Pokud jde o římské záležitosti, neutajil před ním žádnou. Dva body, kterých si tento dvůr nejvíc přál od Španělska dosáhnout, byly, aby eskadra slíbená proti Turkům dorazila nejpozději do 15. dubna do vod u Korfu a aby Aldrovandi po příjezdu do Španělska znovu otevřel nunciaturu se všemi výsadami svých předchůdců. Parmský vévoda, který měl zvláštní zájem papeži se zalíbit, naléhal na Alberoniho, aby v obou těchto bodech všechno usnadnil, a aby mu projevil zájem, který o něj má, dával mu jako přítel rady, jak se vyhnout novým stížnostem regenta. Mínil, že u tohoto prince jsou lidé, kteří se ho kvůli svému soukromému zájmu snaží rozkmotřit se Španělskem. Konečně, aby Alberonimu v Paříži pomohl, jak jen mohl, odvolal odtud svého vyslance Pichottiho, který proti tomuto prvnímu ministrovi zuřivě brojil, a poslal tam abbého Landiho, který měl v jeho mysli tak dobré postavení, že by se byl stal vychovatelem prince asturského, nebýt osobních úvah, které královna o této volbě učinila.

Landi byl mírný a podbízivý. Měl ducha a vzdělání. Byl uměřený a příjemný společník, ale býval knihovníkem kardinála Imperialiho, což byla škola, v níž se člověk stával stejně vášnivým stoupencem Rakouska jako nepřítelem Francie. Alberoni, tehdy ještě veřejný zástupce parmského vévody v Madridu, ačkoli byl prvním ministrem Španělska, byl tajným důvěrníkem královny jak ve věcech jejího rodu, tak ve vě-

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Už výše jsme viděli, že toto slovo označovalo státní sekretariát.

cech vlády státu a vzájemných rozmrzelostí. Ona i vévodkyně, její matka, se snadno urážely, a parmský vévoda, přístupnější a mírnější, byl často v rozpacích mezi jednou a druhou kvůli domácím malichernostem, z nichž mu Alberoni pomáhal vyváznout. Oba měli zájem žít spolu v těsném přátelství a Alberoni dbal, aby vévodu zpravoval o záležitostech, jimiž se zabýval, a často také o plánech, které pojímal.

Jedním z těch, které měl nejvíc na srdci, bylo zabránit Holanďanům uzavřít s císařem obranné spojenectví a přimět je, aby uzavřeli spojenectví se španělským králem, o němž chtěl z ješitnosti jednat sám v Madridu. Těšil se nadějí, že trojspolek uvrhne Evropu do zmatků, zvláště kdyby po něm následoval spolek s císařem. Nařizoval Berettimu, aby jasně prohlásil, že Španělsko učiní svá opatření, pokud Spojené provincie s císařem skutečně uzavřou smlouvu. Jakkoli si málo vážil Ripperdy, šetřil ho kvůli společnému zájmu přitáhnout jednání do Madridu; Ripperda zase přeháněl stížnosti Španělska, jako by Španělsko věřilo, že smlouva s císařem je už rozjednána, a zahrnul své pány výčitkami, radami a hrozbami kvůli jejich chování vůči Španělsku, které, spoléhajíc na jejich přátelství, neučinilo opatření s žádnou mocností a poslalo čtyři lodě do Jižního moře, aby odtud vyhnaly Francouze. Beretti dostal zároveň rozkaz protestovat proti spojenectví, které by generální stavy uzavřely s císařem, a vzít si od nich odchodnou audienci v okamžiku, kdy by jednání začalo. Alberoni k tomu přimíchával své osobní stížnosti; říkal, že španělský král by mu právem mohl vyčítat stranickost, kterou vždy projevoval ve prospěch Holandska, a rady, které mu vždy dával, aby jeho spojenectví dával přednost před každým jiným. Dodával, že jejich chování potvrdí nepříjemné pověsti šířené o předních mužích vlády, obviňovaných, že se dali získat třemi miliony, které mezi ně rozdělila Francie, aby s ní uzavřeli smlouvu, jak to udělala, když kupovala utrechtský mír. Ptal se, proč nevěrní ministři nejsou potrestáni; a právě proto, aby se předešlo takové nepříjemnosti, chtěl španělský král jednat v Madridu, tak jako někteří soukromníci v Holandsku chtěli s vidinou stejných výhod jednat v Haagu; a dodával, že veškerá myšlenka na jednání se rozplyne, bude-li republika jednat s císařem.

Beretti dostal rozkaz vyjádřit se co nejdůrazněji a dát dobře najevo, že mlčení, které španělský král zachoval o trojspolku, bylo proto, že neměl důvod stavět se proti smlouvám mezi spřátelenými mocnostmi; ale vidět je uzavírat smlouvu s jediným nepřítelem, kterého měl – taková smlouva nemohla mít jiný předmět než újmu a škodu španělské koruny. Pravda však byla, že tento předstíraný Alberoniho klid ohledně trojspolku byl jen hraný. Říkal, že regentovy záměry a pohnutí jsou příliš veřejné, než aby o nich nikdo nevěděl; že co se jeho osobně týče, může jen chválit nová ujištění o přátelství a nejdůvěrnější důvěře, která mu regent dal prostřednictvím markýze z Effiatu a otce du Trévoux, s nejsilnějšími ujištěními o dokonalém mínění, jež má o jeho poctivosti; ale že ho neuklidňují vůči pletichářům, jimiž je regent obklopen, ať by si dal sebevětší pozor, aby ho svým chováním uspokojil. Takové byly Alberoniho podvody a lstivé chvástání.

Stále znepokojen všemi zprávami, které mohly ke španělskému králi dojít, dal všem svým ministrům v cizině kategorický rozkaz, aby už nepsali cestou státní rady, ale adresovali všechny depeše Grimaldovi. A i ty chtěl mít strohé a skutečnou zprávu o záležitostech chtěl dostávat zvláštními dopisy adresovanými jemu samému. Grimaldo byl kdysi ve Španělsku doporučen vévodovi z Berwicku jako jeho španělský sekretář. Berwick ho nevzal, protože sám tehdy neuměl ani slovo španělsky. Orry, který jazyk znal, ho vzal a byl s ním velmi spokojen, a tedy i princezna des Ursins. Tam ho poznal Alberoni v době, kdy byl ve Španělsku sluhou vévody z Vendôme, a poté, co ho ztratil, rezidentem, pak vyslancem Parmy. Když byla paní des Ursins vyhnána, zůstal Grimaldo v ústraní v kancelářích, odkud ho Alberoni vytáhl, jak rostl v moci. Udělal z něj svého hlavního důvěrného sekretáře pro záležitosti. Byl to on, s kým jsem jednal ve Španělsku a koho jsem tam našel jako jediného ministra, s nímž král záležitosti vyřizoval. Od svých dvou pánů se nenakazil žádnou zkažeností. Dospěji-li až k době, kdy budu psát o svém velvyslanectví[14], budu mít mnoho příležitostí o něm mluvit.

Konečně kardinál del Giudice, který už ve Španělsku nemohl vydržet, odjel 22. ledna, aniž mohl dosáhnout svolení rozloučit se s králem a královnou. Jel přes Katalánsko, aby se nalodil v Marseille a odebral se do Říma přes Toskánsko.

Tvrdošíjné odkládání Alberoniho jmenování vyvolalo nejtrpčí stížnosti španělského krále a královny a nejnepříjemnější zprávy pro Aldrovandiho na cestě do Španělska. Agenti, které tam zanechal, ztráceli naději, že ho tam nechají vrátit, i že eskadra odpluje. První ministr chtěl papeže zastrašit jako nejjistějším prostředkem, jak urychlit své jmenování, ale nijak nehodlal rozkmotřit se s tím, od něhož jediného očekával všechnu svou pevnou velikost, které nemohl dosáhnout nikým jiným. Cítil také, že španělský král potřebuje šetřit příznivé smýšlení papeže vůči sobě; papež totiž často říkal Acquavivovi, že španělského krále pokládá za jedinou oporu náboženství, kterému ve Francii hrozí zánik jen kvůli soukromému zájmu regenta, protichůdnému zájmu španělského krále – tak dobře ho zpravovali Bentivoglio a jeho nohsledi.

Acquaviva tedy nepřestával vybízet španělského krále, aby pro dobro náboženství navázal s papežem těsný svazek. Říkal, že Francouzi snášeli dlouhý Aldrovandiho pobyt v Římě se stejnou netrpělivostí jako Němci, protože si kvůli osobnímu zájmu regenta přáli, aby svár mezi římským a madridským dvorem trval; že se konečně otevřeně ukázalo, že trojspolek je méně namířen proti císaři než proti španělskému králi; že papež kvůli němu dal přednést regentovi své stížnosti a pověřil svého nuncia, aby získal kardinály z Rohanu a z Bissy a nejvlivnější biskupy k podpoře jeho výtek, ba i napomenutí, která byl Jeho Svatost nucen regentovi udělit. Jeho

14. **Vysvětlivka:** Saint-Simon byl v letech 1721–1722 mimořádným velvyslancem v Madridu, kam jel požádat o ruku infantky Marie Anny Viktorie pro Ludvíka XV.

Svatost se nespokojil s tím, co mu o trojspolku mohl říci kardinál z La Trémoille. Chtěl shromáždit více důvodů ke stížnostem. Jedním z nich by formálně bylo opuštění Pretendenta, kdyby se netýkalo všech katolických panovníků Evropy. Papež se omezil na soucit a na to, že dal ujistit Pretendentovu matku královnu, že ji neopustí, že jeho státy jsou jí otevřeny a že si přeje, aby ji tam mohl přijmout a hostit způsobem, který by odpovídal jejímu postavení a stavu. Řím byl všeobecně přesvědčen, že prvním cílem trojspolku je zbavit španělského krále jeho práv; nahlas se tam říkalo, že v něm byli obětováni tři králové dvěma nespravedlivým nástupnictvím, jednomu proti božskému zákonu, druhému proti přirozenému zákonu. Papež o tom byl přesvědčen. Naříkal nad stavem náboženství ve Francii, neboť náboženství, papežská neomylnost a všechny nároky tohoto dvora jsou v Římě jedna a táž věc. Papež často říkal Acquavivovi, že nevidí jinou oporu náboženství než španělského krále a že doufá, že touž rukou je Bůh ve Francii obnoví v jeho čistotě spolu s právy přírody. Aldrovandi měl rozkaz vyjádřit se o této důležité věci jasněji, až přijede ke španělskému dvoru. Dostal pokyny a plné moci nutné k tomu, aby urovnal spory obou dvorů k jejich společné spokojenosti. Papež, toužící navázat se španělským králem těsný svazek a přesvědčený, že hlavním bodem sporů jsou rodové statky převedené na jméno duchovních, aby se díky církevní imunitě zbavily všech povinností, a příspěvky duchovenstva z Indií, ponechal Aldrovandimu moc rozšířit pravomoci, které mu dal, a povolit, nakolik to uzná za nutné k uspokojení španělského dvora, a dobře se dohodnout s parmským vévodou, až bude projíždět Piacenzou, aby zajistil úspěch svého poslání.

Nuncius tedy vyložil své instrukce parmskému vévodovi; shodli se, že když papež nechce povolit trvalou dávku z duchovenstva, má se španělský král spokojit s dávkou časově omezenou, opíraje se o příklad prvních dávek tohoto druhu, které se pozvolna zvyšovaly a nakonec se staly trvalými, tak jako by tyto nové byly touž cestou dovedeny k témuž cíli; především se má vyhnout tomu, aby byla tato záležitost svěřena juntě, která se vždy víc stará o to, aby trvala a vytvářela obtíže, než aby je odstraňovala, a vyvléci se z příkladu kongregací tím, že se řekne, že papež jednu kvůli tomu zřídil jen proto, aby se opřel o její autoritu proti mínění mnohých, kteří nechtěli žádné urovnání. Pokud jde o hlavní prostředek, totiž o tajné věci, které si nuncius vyhradil pro sebe a které se velmi pravděpodobně týkaly možného nástupnictví ve Francii, není jisté, zda je Aldrovandi parmskému vévodovi svěřil; jistě se však vědělo, že tento panovník neopomněl nic, aby přesvědčil Alberoniho o nutnosti odpovědět na papežovo dobré smýšlení a navázat s ním pevné a trvalé svazky, a že obecně je důvod doufat do budoucna ještě ve víc.

Ani Alberoniho osobní záležitost nebyla na těchto poradách zapomenuta. Aldrovandi navrhl parmskému vévodovi, aby pověřil nějakou vlivnou osobu v Římě, aby se tam přimlouvala za Alberoniho jmenování, které podle nunciových ujištění záviselo jen na úspěchu urovnání; a mohl-li by po příjezdu do Madridu papeži vý-

slovně slíbit uzavření sporů mezi oběma dvory, jmenování se provede po příjezdu kurýra, kterého vypraví do Říma. Potom parmský vévoda myslel na sebe; byl velmi znepokojen domnělým jednáním, které prý papež vedl mezi Španělskem a císařem. Malý panovník, jako byl on, se musel velmi šetřit, aby nepodráždil tak velkou mocnost, jako byl císař, a aby neztratil svou vážnost v Itálii tím, že by ztratil svůj vliv ve Španělsku. Uchyloval se k Alberoniho radám, jak si v tak choulostivé situaci počínat. Spoléhal stejně na jeho podporu jako na podporu španělské královny, jejíchž rozmarů a snadné urážlivosti se obával; dávala je často pocítit vévodovi a dokonce i parmské vévodkyni, která sama nebyla o nic méně panovačná než královna, její dcera. Královnin ohromující sňatek, kvůli němuž zapomněla na svůj dvojí levobočí původ od papeže Inocence III.[15] a od císaře Karla V., ji přiměl pokládat za velmi podivné, že se parmský vévoda opovážil bez jejího vědomí naslouchat návrhům na sňatek svého bratra prince Antonia s dcerou knížete z Liechtensteinu a se dvěma miliony zlatých věna. Parmský vévoda měl velkou práci ji usmířit a neodvážil se ten sňatek dokončit.

Angličtí ministři byli rovněž znepokojeni těmito pověstmi o smlouvě, kterou prý papež zprostředkovává mezi císařem a španělským králem. Anglický král si chtěl udržet svůj vliv ve Španělsku, aby se jím posílil v Anglii. Stanhope důvěrně napsal Alberonimu, že francouzští velvyslanci s ním v Haagu mluvili o pověstech o této smlouvě; psal mu, že přeje-li si španělský král skutečně uzavřít mír s císařem, Anglie a Holandsko mu nabídnou nejen své zprostředkování, ale i svou záruku smlouvy, závazek, jejž papeži nedovolují přijmout jeho slabost, povaha a vzdálenost a který by oba národy snadno splnily. Nabízel ještě nutná opatření, aby se císař nezmocnil států velkovévody. Alberoni odpověděl, že španělský král je těmito návrhy velmi potěšen, že nevěří, že by papež ve Vídni něco zahájil, že Jeho Katolické Veličenstvo se nikdy nevzdálí od toho, aby přispělo k nastolení rovnováhy v Evropě, a že při všech příležitostech dá doklady své umírněnosti.

Alberoni chtěl vidět, jak se Stanhope k této obecné odpovědi vyjádří. Beretti už podal tutéž zprávu o domnělé smlouvě zprostředkované papežem, ale aniž mluvil o francouzských velvyslancích, což byla okolnost podstatná v každé záležitosti, na níž mělo Španělsko nějaký zájem. Alberoni říkal, že hlavní obtíž pro španělského krále se týká budoucích nahodilostí, skutečného středu, k němuž směřovaly všechny čáry, které se vedly ze všech stran; že se nestará o spojenectví, protože ho Ripperda ujišťuje, že Holanďané žádné s císařem neuzavřou; že španělský král ví, že Angličané se s ním chtějí spojit, a protože ví také, že na domnělém papežově jednání ve Vídni nic není, chce zrale uvážit podmínky a závazky, které je třeba přijmout a žádat ve smlouvách, jež se mají uzavřít s Anglií a Holandskem. Beretti byl tehdy ze všech, kterých

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V Saint-Simonově rukopisu stojí Inocenc III., ale je to zjevný omyl místo Pavla III. Pier Luigi Farnese, první vévoda parmský a piacenzský, byl totiž nemanželským synem papeže Pavla III. Ottavio Farnese, syn a dědic Piera Luigiho, se oženil s Markétou, nemanželskou dcerou Karla V. Tak se vysvětluje dvojí levobočí původ, o němž mluví Saint-Simon.

Španělsko užívalo v cizině, tím, kdo měl největší Alberoniho důvěru; dostal od něho rozkaz vypracovat návrh, jaký uzná za nejvhodnější, který by sloužil jako vodítko pro jednání, jež chtělo Španělsko vést s Holandskem a Anglií. Alberoni v tom chtěl velké tajemství a chtěl jednání řídit sám. Přesvědčil Jejich Katolická Veličenstva, že protože toto jednání nutně souvisí s událostmi, které se mohly přihodit ve Francii, má o něm být zpraven jedině on; že je třeba nedůvěřovat každému Španělovi, protože všichni budou mít soukromé pohnutky jednat proti úmyslům a zájmu španělského krále.

Tento panovník, znechucený pomalostí Generálních stavů v rozhodování o spojenectví, které jim dal navrhnout, i pověstmi o jejich úmyslu jednat s císařem, řekl jejich velvyslanci, který ho doprovázel na procházce v zahradách Buen Retira, že nemůže pochopit horlivost, s jakou se jeho páni chtějí spojit s jediným nepřítelem, kterého má, aniž by si vzpomněli na všechny kroky, které učinil, aby je přesvědčil o svém přátelství, až k tomu, že slepě přistupoval na všechno, co chtěli; a protože mu latinská rčení byla běžná, dodal tato slova: *Patientia fit tandem furor*[16]. Ripperda tehdy právě dostal rozkazy své republiky, která ujišťovala o svém úmyslu udržovat se španělským králem skutečně dobré dorozumění a dávat mu při všech příležitostech důkazy své úcty. Využil jich ve své odpovědi, která španělského krále uklidnila.

16. **Vysvětlivka:** „Trpělivost se nakonec mění v zuřivost."

Kapitola jedenáctá

Anglický král v Londýně. — Poměry v jeho ministerstvu. — Jeho opatření. — Gyllenborg, švédský vyslanec, zatčen. — Jeho záměr odhalen. — Rozruch, který tento čin vyvolal mezi cizími ministry a ve veřejnosti. — Opatření anglického krále a jeho ministrů. — Španělsko pro všechny případy zachovává ohledy k Pretendentovi. — Markýz z Castelblanca. — Pruský král se spojuje s nepřáteli anglického krále. — Angličané se nechtějí plést do záležitostí svého krále v Německu. — Görtz zatčen v Arnhemu a Gyllenborgův bratr v Haagu vlivem pensionáře. — Obecné mínění Holanďanů o této záležitosti. — Jejich situace. — Setkání Pretendenta, projíždějícího Turínem, se sicilským králem, který se za to anglickému králi omlouvá. — Příčina těchto ohledů. — Pevná odpověď Görtze vyslýchaného v Holandsku. — Anglie a Holandsko sdělují trojspolek španělskému králi. — Podezření, politika a předstíraná lhostejnost tohoto panovníka. — Špatné zdraví španělského krále. — Burlet, první lékař španělského krále, vyhnán. — Obavy španělské královny a Alberoniho. — Jeho nekonečné úskoky k urychlení jeho povýšení. — Giudiceho křik proti Aldrovandimu, Alberonimu a Daubentonovi. — Úzkosti papeže, nakonec strženého. — Prohlásí Borromea kardinálem samotného a bez ohledu na Alberoniho. — Opatření a rady Acquavivy a Alessandra Albaniho Alberonimu. — Nové Alberoniho úskoky k urychlení jeho povýšení, když ještě neví o Borromeově. — Alberoni dává pracovat v Pamploně a na loďstvu; zjednává Španělsku vážnost; chlubí se a dává se za všechno chválit; jedná chladně se sicilským králem; chce jednat s Holanďany v Madridu. — Jednotvárné dny a uzavřenost španělského krále a královny. — Alberoni chce mít cizí vojska; nenávidí Monteleóna. — Zvláštní a důvěrný rozhovor Stanhopa s Monteleónem. — Dluhy a nesnáze Anglie. — Opatření proti Švédsku. — Alberoniho počínání vůči Holandsku. — Pensionář naznačuje Berettimu možnost míru mezi císařem a španělským králem. — Anglie zahajuje ve Vídni vyjednávání o mír mezi císařem a španělským králem. — Stanhopův dopis Berettimu a Berettiho Alberonimu. — Jeho rozpaky. — Rozkazy, které od něho dostává, a úvahy. — Alberoniho záměry a opatření ve vnitřním obchodu a v zahraniční politice. — Úzkosti sicilského krále, odbytého Španělskem. — Benátky se chtějí usmířit se španělským králem.

Anglický král, jakmile přijel do Londýna, věnoval první péči tomu, aby usmířil své přední ministry, kteří mysleli jen na to, jak se navzájem zničit. Townshend[1] slíbil, že přijme irské místokrálovství a zůstane tam tři roky, pokud ho král dříve neodvolá;

1. **Vysvětlivka:** Charles Townshend, 2. vikomt Townshend (1674–1738), whigský státník, od roku 1714 státní sekretář pro severní odbor; koncem roku 1716 byl z tohoto úřadu sesazen a odkázán na irské místokrálovství.

Methuen[2] byl jmenován druhým státním sekretářem. Dostal jižní odbor, ačkoli to byl odbor prvního sekretáře, aby sever i péče o německé záležitosti, na nichž anglickému králi kvůli jeho dědičným zemím záleželo mnohem víc než na všech ostatních, zůstaly Stanhopovi. Parlament byl odročen do 20. února (starého stylu)[3], aby byl čas připravit národ na ponechání vojska, čehož by se nikdy nedosáhlo, kdyby ministři, kteří právě odhalili záměr švédských ministrů, tehdy spiknutí nevynesli na světlo. Gyllenborg, švédský vyslanec, byl zatčen ve svém domě v Londýně 9. února v deset hodin večer. Pětadvacet granátníků postavených u jeho dveří dostalo rozkaz nikoho k němu nepustit: vylomili mu skříně a truhly; jeho papíry byly odneseny bez soupisu a bez zapečetění; mezi lidmi se rozhlásilo, že spiknutí bylo odhaleno díky třem dopisům, které Görtz psal Gyllenborgovi, i s jeho odpověďmi a se šifrou, které užívali; že se v nich ukázal plán vylodění ve Skotsku; že Görtz už inkasoval v Holandsku sto tisíc zlatých a potom v Paříži deset tisíc liber šterlinků; že Gyllenborg dostal v Londýně dvacet tisíc liber šterlinků.

Téměř všichni cizí diplomaté, kteří byli v Londýně, pocítili, jaké důsledky má toto zatčení pro jejich vlastní bezpečnost, a sešli se u Monteleóna, španělského velvyslance, aby se o tom poradili. Shodli se, že právo národů bylo porušeno, především odnesením papírů švédského vyslance; protože však neměli rozkazy svých pánů, každý se bál na sebe něco vzít, a usnesli se počkat na vysvětlení, která anglická vláda slíbila podat. Monteleón, který byl s anglickým ministerstvem méně spokojen než kdysi, byl méně zdrženlivý; rozvykládal, že ten záměr se zdá málo pravděpodobný, že šlo snad o nějaký Gyllenborgův soukromý nápad bez čehokoli skutečného či dohodnutého; že anglický král má naléhavý zájem přimět anglický národ, aby vyhlásil válku švédskému králi a přispěl na vydržování vojska a vyzbrojení lodí; že by to nebylo poprvé, co spiknutí oznámené parlamentu na začátku jeho zasedání přineslo podivuhodné účinky ve prospěch přání dvora. Tyto řeči, o nichž se domníval, že je bezpečně vede k přátelům se společným zájmem, mu vynesly jakousi výtku od anglických ministrů a Stanhope mu řekl, že ho mrzí, že nesouhlasil s tím, co se stalo se švédským vyslancem, ale že doufají, že změní názor, až se dozví důvod. Než mohli uspokojit všeobecnou zvědavost, nechávali angličtí ministři kolovat zprávy, že vévodové z Ormondu a z Maru, kteří mají vylodění vést, už jsou v království. Díky těmto pověstem a důkazům, které vláda slibovala neprodleně zveřejnit, šlo králi všechno snadno a bez potíží vyzbrojoval třicet lodí, z nichž patnáct bylo určeno pro Baltské moře.

---

2. **Vysvětlivka:** Paul Methuen, anglický diplomat, syn Johna Methuena; po Townshendově odchodu převzal jako státní sekretář jižní odbor, zatímco Stanhope přešel do severního.

3. **Vysvětlivka:** Anglie užívala až do roku 1752 juliánský („starý“) kalendář, který se tehdy za gregoriánským („novým“), platným ve Francii, opožďoval o jedenáct dní.

Ať si mezi londýnským a madridským dvorem bylo vyhlašováno sebevíc porozumění a přátelství, madridský dvůr přesto zachovával jisté ohledy k Pretendentovi. Markýz z Castelblanca, který se jmenoval Rojas a pocházel z Asturie, se oženil s dcerou vévody z Melfortu. Oddal se Pretendentovi, pro něhož vynaložil velké sumy, které si přivezl z Indií. Pretendent ho při odchodu z Avignonu jmenoval vévodou a španělský král k tomu svolil pod podmínkou, že to zůstane tajné až do znovudosazení tohoto prince na trůn jeho otců. Spojenectví tedy španělskému králi nebránilo pokládat převrat v Anglii za velmi možný, a snad i blízký, což si myslelo i mnoho lidí v Londýně. Vláda, která se snažila Gyllenborgův zločin všem ukázat, si přála na jeho osobě dát příklad a dotázala se soudců, zda veřejný charakter brání tomu, aby byl postaven před soud. Zaujetí bylo stejně velké jako zájem krále jakožto hannoverského vévody přimět Angličany, aby vyhlásili Švédsku válku, a jako zájem jeho ministrů, jimž opačná strana vyčítala výstřední násilnost a jejichž objevy neodpovídaly ani hluku, ani očekávání veřejnosti.

Anglický král, který předvídal další následky, rozmnožil vojsko, které vydržoval k ochraně svých zemí v Německu: ne že by se tam měl čeho obávat ze strany švédského krále, který tam ztratil vše, co tam držel, a byl velmi chudě uzavřen ve svých starých hranicích. Ale pruský král, zeť anglického krále, dotčený jeho chladem a pohrdáním, se stal jeho nejúhlavnějším nepřítelem. Úzce se spojoval s carem, který byl na anglického krále rozzloben do krajnosti. Pruský král chtěl mír se Švédskem, pokud by do něho bylo zahrnuto i Dánsko, jeho spojenec. Cítil, že nejjistější cestou k tomu je zprostředkování Francie. Zároveň se obával nově utuženého svazku mezi Anglií a regentem a snažil se jej oslabit tím, že regenta upozorňoval na důvěrný vztah s císařem, jímž se anglický král chlubil; a prosil regenta, aby o tom uvážil. Car, osobně dotčený anglickým králem, nijak nespěchal dodržet slovo, které dal, že vyvede svá vojska z Meklenburska; a všechny tyto okolnosti zrazovaly Angličany od toho, aby se míchali do záležitostí svého krále v Německu, kde, jak soudili, bude mít na krku hodně starostí, a přesvědčovaly je, aby péči o to, jak vyprostit svého pána ze závazku, do něhož ho nevhod uvrhl, nechali Bernstorffovi, jedinému původci násilí spáchaného na Gyllenborgovi. Angličtí ministři smýšleli zhruba stejně a Bernstorffa opouštěli; a přátelé švédského krále, kterých měl v Londýně mnoho, ho nabádali, aby rozlišoval mezi králem a národem a prohlásil v manifestu, že v tom, co se stalo, vidí jen hannoverského vévodu, a že se v té věci odvolává k oběma komorám parlamentu.

Ačkoli Holandsko toto násilí neschvalovalo, Heinsius, stále oddaný anglickému králi pro své staré svazky, dokázal svým vlivem u Generálních stavů prosadit zatčení barona Görtze, ministra švédského krále, v Arnhemu a Gyllenborgova bratra v Haagu. Slingelandt[4] naopak londýnský čin označoval za útok na právo

4. **Vysvětlivka:** Simon van Slingelandt (1664–1736), tajemník Rady státu Spojených provincií (1690–1725); pensionářem Holandska se stal až roku 1727.

národů, a když mluvil s Berettim, vytkl Stanhopovi, že ve svém oběžníku cizím diplomatům sídlícím v Londýně uvedl, že vzpoura měla být podpořena pomocí vojska; neboť jelikož vojsko táhne jen na rozkaz panovníka, znamenalo to přiznat, že švédský vyslanec jednal se svolením svého pána, a učinit tak z té záležitosti osobní věc švédského krále, zbavit viny jeho vyslance, který jednal jen na jeho rozkaz, a nenechat už žádnou pochybnost o útoku na právo národů. V Holandsku se věřilo, že anglického krále k žádosti, aby Generální stavy daly Görtze zatknout, nejvíc přimělo přesvědčení, že Görtz vyjednává mír Švédska s carem. Říkalo se dokonce, že podmínkou toho míru je navrácení všech carových výbojů na Švédsku kromě Petrohradu a jeho území a že car dá jednu ze svých dcer mladému holštýnskému vévodovi[5]. Císař si vroucně přál mír na severu a Holanďané přinejmenším stejně, kvůli svému obchodu a pro upevnění míru v celé Evropě. Jejich dluhy byly nesmírné; nutnost šetřit je přiměla k velké redukci vojska a k porušení slova, které za poslední války dali bernským pánům, že budou ustavičně udržovat dvacet čtyři kompanie z jejich kantonu. Propustili tři tisíce Švýcarů. Vojsko, které si ponechali, činilo dvacet osm tisíc mužů pěchoty, dva tisíce pět set jízdy a patnáct set dragounů; to se jim zdálo dostačující v době, kdy už neviděli blízkou válku, zvláště od posledního spojení Francie s Anglií a od Pretendentova odchodu z Avignonu do Itálie.

Když se tento princ blížil k Turínu, poslal mu sicilský král markýze z Caravaglie a část svého dvora, aby ho uvítali a hostili. Vjel do Turína, inkognito navštívil sicilského krále a královnu a prince piemontského; zdržel se ve městě několik hodin bez obřadů a pokračoval v cestě. Tento průjezd sicilského krále velmi uvedl do rozpaků. Jeho blízké příbuzenství s Pretendentem a práva, která z něho podle přirozeného řádu odvozoval na anglické nástupnictví, mu nedovolovala odepřít tomuto princi průjezd, a tedy [ani odmítnout] dát ho přijmout a vidět se s ním. Bál se, že popudí Anglii; jen od krále Jiřího doufal ve své usmíření s císařem. Trivié, jeho velvyslanec v Londýně, ho ujišťoval, že mu tento panovník zaručí Sicílii; ale když o tom jeho nástupce La Pérouse mluvil se Stanhopem, ten to popřel. Řekl mu, že odhodlá-li se anglický král zaručit mu smlouvy uzavřené před utrechtskou, nikdy nepůjde dál ani k žádné záruce za Sicílii; že císař nechce o ničem ani slyšet, dokud mu Sicílie nebude vrácena; že i princ Evžen, tak nakloněný hlavě svého rodu, prohlašuje, že bez toho se nedá nic vyjednávat. Sicilský král, dobře zpravený o pevné vůli císařově, tedy doufal, že se k němu přiblíží jen prostřednictvím anglického krále, k němuž byl z toho důvodu ohleduplnější než k jakékoli jiné mocnosti. Nic proto neopomněl, aby se před ním ve věci Pretendenta ospravedlnil.

Anglický král přijal jeho omluvy dosti dobře, snad kvůli souhře okolností — nesnázím s aférou švédských ministrů, svému strachu z počtu a síly jakobitů a Görtzově

5. **Vysvětlivka:** Karel Fridrich Holštýnsko-Gottorpský (1700–1739), synovec Karla XII. po jeho sestře Hedvice Žofii; roku 1725 se skutečně oženil s carovou dcerou Annou Petrovnou a byl otcem pozdějšího cara Petra III.

odpovědi při výslechu, jemuž byl podroben v Holandsku. Görtz prohlásil, že vypracoval plán, schválený králem, jeho pánem, vést válku proti anglickému králi, jeho otevřenému nepříteli, ale poctivou válku bez zrady; že pokud jde o něho, je odpovědný jen švédskému králi. Koncem února vyděsila Londýn uhelná flotila připlouvající ze Skotska. Rozneslo se tam, že je vidět třicet lodí švédského krále; proti vylodění nebylo dosud nic připraveno a poplach byl velký, dokud se pořádně nezjistilo, že jsou to jen uhlonosné lodě.

Anglie a Holandsko stále šetřily španělského krále. Po vzoru Francie mu sdělily smlouvu trojspolku. Tento panovník tušil tajné články, které tam dal regent vložit a které byly skutečnou podstatou smlouvy. Měl však doma i navenek příliš velký zájem skrývat své myšlenky na návrat na trůn svých otců, než aby neprojevoval naprostou lhostejnost; ta skutečně vzbudila pochybnost, zda se o právě uzavřený svazek vůbec zajímá, a [způsobila], že se ve Španělsku i mezi cizinci obecně věřilo, že všechny své záměry obrací k Itálii a ke znovuzískání části toho, co tam ztratil. Soudilo se tak podle zájmu královny, jemuž měl Alberoni tolik důvodů sloužit, a podle jeho netrpělivosti urovnat všechny spory s Římem. Alberoni se v tom ovšem ukazoval ochablejší kvůli odkladům svého jmenování, které podráždená královna, jak říkal, pokládala za pohrdání sebou samou, a které pociťovala méně z náklonnosti k poddanému, jenž jí byl oddán, než z naléhavé potřeby, zrozené z okolností, vidět toho, do něhož vložila veškerou důvěru, ozdobeného takovou vyšší hodností, která by mu umožnila sloužit jí bez ohledů v ošemetných situacích, jimiž se viděla ohrožena. Tím se myslely černé vapéry španělského krále, který nedávno znovu upadl do takové vyhublosti a melancholie, že se obávali souchotin a toho, že jeho život nebude dlouhý.

Burlet, jeho první lékař, byl ze Španělska vyhnán měsíc po těchto posledních příhodách, protože se o nich vyjadřoval příliš volně. Jejich následků se bylo velmi obávat pro královnu, kterou Španělé tak nenáviděli, i pro cizince, kteří vše měli jen od ní; největší nebezpečí však hrozilo Alberonimu, protože jakožto pán všeho pod ní byl terčem všeobecné žárlivosti a nenávisti, a protože neměl žádné zajištění, jeho pád nemohl být mírný. Přesvědčil královnu, že jde o celou její čest a že by to pro ni byla nejvyšší urážka, kdyby po všech papežových slibech stín císařovy ochrany povznesl k purpuru Borromea a jejího nejdůvěrnějšího služebníka přitom pominul, služebníka, za něhož ona ještě nedávno vlastní rukou psala tak důraznými slovy, že by naléhavější nemohla užít, ani kdyby prosila Boha o ráj. Zároveň, dobře znaje moc strachu nad papežem, dal španělským králem nařídit Daubentonovi, aby napsal Aldrovandimu, že nebude-li královně rychle vyhověno, nedostane ani on, ani Alessandro Albani svolení přijet do Madridu.

Alberoni tak počítal, že se skryje a že se bude moci chlubit naprostou podřízeností papežově vůli bez jakékoli netrpělivosti a tím, že by pokládal za největší neštěstí být byť vzdálenou příčinou sebemenší roztržky mezi oběma dvory, zatímco nevynechával jedinou příležitost ani jedinou okolnost, aby nepoukázal na zájem, vůli a prch-

livost královny. Tyto úskoky podpíral co nejvýhodnějším líčením stavu, do něhož Španělsko přivedl, takového, že se může vysmát svým nepřátelům, odměňovat dobrodiní a mstít se těm, s nimiž by nebyl spokojen. Tudíž pro Aldrovandiho ani pro dona Alessandra nebylo co doufat, ani svolení přijet do Madridu, nepřivezou-li splnění královniných přání, a naopak všechno bude urovnáno, přivezou-li je. Ujišťoval, že se už neodváží o tom otevřít ústa; že mu královna už vytkla, že je mu lhostejné šest měsíců sem nebo tam, zatímco její čest je ustavičně vystavena na odiv tak nesnesitelnému pohrdání jí; že král i ona velmi schválili nové naléhání, které Acquaviva vznesl při příležitosti smrti kardinála del Verme, a že jsou oba zcela jistě odhodláni odmítnout jakýkoli římský návrh, nebude-li milost, o niž žádali, předem udělena. Poslední kurýr přivezl kardinálu Acquavivovi rozkazy sepsané v tomto duchu a papeži hrozící. Alberoni přesto chtěl šetřit papežovy příbuzné; pomýšlel na to, že by španělský král dal penzi kardinálu Albanimu, o němž věděl od Acquavivy, že je ochoten ji přijmout. Chtěl si tak vyhradit milosti a naopak přenechat španělskému králi projevy a činy přísnosti. Aldrovandi, kterého Daubenton na cestě zpravil o královnině hněvu, se pro svou kariéru obával otevřené roztržky mezi oběma dvory. Zpovědník mu sdělil, že královna snad nařídí Acquavivovi, aby od své žádosti upustil. To by prelátovi zavřelo nunciaturu, a tím i cestu ke kardinálskému klobouku. Napsal tedy Alberonimu, že by tím dal jeho závistivcům k smíchu, a všechno, co pokládal za nejvhodnější, aby ho přiměl obávat se takového vyústění a vyčkat trpělivě.

Papež, netrpělivě čekající na příjezd španělské eskadry do italských moří a snadno vyděšený Benátčany, kteří mu líčili, že Turci jsou připraveni zabrat z Itálie, co se jim zlíbí, shledal, že jeho nuncius cestuje příliš pomalu, ale přesto se nemohl odhodlat ke jmenování Alberoniho, dokud nebude jist urovnáním svých sporů se Španělskem podle plánu, který si o tom udělal. Jedním z hlavních prostředků, které jeho přátelé vymysleli, bylo opatřit donu Alessandrovi Albanimu cestu do Španělska, aby tam podepsal dohodu, kterou by Aldrovandi sepsal podle papežových záměrů. Don Alessandro si tuto poctu odedávna vášnivě přál. Princezna des Ursins a po ní Alberoni se tomu vždy stavěli na odpor; nakonec k tomu Alberoni svolil a dovolil Acquavivovi, aby o tom promluvil s papežem. Acquaviva to udělal v době, kdy byl don Alessandro na venkově. Po jeho návratu mu o tom papež řekl pár slov a podrobnější rozhovor odložil na jindy. Zdálo se, že tyto odklady byly mezi strýcem a synovcem trochu sehrané. Papež se zavázal poslat ho jako mimořádného nuncia do Vídně, aby tam přivezl požehnané plenky princi, jehož by císařovna porodila. Protože však tento princ zemřel dřív, než byl úkon vykonán[6], kardinál Albani, oddaný rakouskému domu, tvrdil, že tentýž závazek trvá, a ať už to bylo ve shodě, nebo ze žárlivosti, papež shledal v cestě dona Alessandra do Madridu nepřekonatelné potíže.

6. **Vysvětlivka:** Papežové posílali novorozeným dědicům katolických panovníků požehnané plenky. Zde jde o arcivévodu Leopolda, syna Karla VI., narozeného v dubnu 1716, který zemřel ještě téhož roku.

Alberoni se tak viděl zbaven výhody vyjednávat a uzavřít s papežovým synovcem spory mezi oběma dvory. Narazil ještě na další překážky.

Kardinál del Giudice, ještě než dorazil do Říma, plnil Řím svými stížnostmi na Aldrovandiho a žádal zadostiučinění za řeči, které Aldrovandi vedl proti jeho cti. Varoval papeže před jeho podvody i před podvody Daubentonovými a Alberoniho, kterého zahrnoval jízlivými posměšky a líčil jako člověka, který si svou přízeň dlouho neudrží; to byl nejlepší způsob, jak uškodit jeho jmenování, a obracel se s tím na kardinály Albaniho a Paolucciho. Papež byl v podivných úzkostech. Rod Borromeů na něho naléhal ve prospěch jeho mistra komory, jehož synovec se oženil s papežovou neteří a jehož jmenování zastavil Acquaviva právě toho rána, kdy mělo být provedeno.

Papež chápal, jaký hněv toto jmenování ve Španělsku rozpoutá; smrtelně se bál, že španělská eskadra bude kvůli tomu zadržena, a že uvidí Itálii vydanou Turkům. Přesto musel ustoupit svým synovcům: Borromeo byl 16. března prohlášen kardinálem a papež Alberonimu nedopřál ani to zadostiučinění, aby mu dal naději na druhý klobouk, který se uprázdní, ani aby ho vyhradil *in petto*. Nic nemohlo víc odporovat nadějím, které Acquaviva Alberonimu dával na jeho jisté a blízké jmenování. Tento kardinál dal kurýrem vědět parmskému vévodovi o jediném jmenování Borromea a prosil ho, aby vyslal kurýra do Španělska s touto osudnou zprávou. Zároveň napsal Alberonimu, že ví, že by ho papež učinil kardinálem, kdyby Alberoni vyslal kurýra s pevným slovem, že španělský král uvede Aldrovandiho do držby všech výsad nunciatury a že neprodleně pošle svou eskadru do Levanty, aby jednala proti Turkům; že v pondělí po příjezdu kurýra by papež svolal konzistoř, v níž by jediné uprázdněné místo udělil Alberonimu, ale že je třeba pospíšit si a nečekat na další uprázdnění, která by papeži přivodila rozpaky z jiných žádostí a od korun; konečně že papež se spokojí dvěma řádky psanými rukou španělského krále, které by tyto sliby potvrdily. Také don Alessandro chtěl Alberonimu jmenování Borromea ospravedlnit. Tvrdil, že bylo nevyhnutelné a Alberonimu nijak neškodí. Má prý tento odklad pokládat ne za vyloučení, nýbrž za nešťastný důsledek papežovy tísně, neboť papež se nechtěl vystavit náhradě, kterou by po něm koruny žádaly za klobouk udělený Španělsku; že však jistou záminkou, jak ho z těchto rozpaků vyvést, bude význačná služba prokázaná církvi urovnáním sporů obou dvorů a vysláním eskadry proti Turkům. Tak umí Řím využívat ctižádosti ministrů a získávat je vnadidlem cizí hodnosti. Don Alessandro, který se dosud nevzdal naděje na své poslání do Španělska, nešetřil ujišťováním o své oddanosti Jejich Katolickým Veličenstvům a o úctě k jejich prvnímu ministrovi. Alberoni už nějaký čas pokládal své jmenování za jisté, netrpělivě čekal na zprávu o něm, nepřestával je dávat urychlovat královnou a činit z něho osobní záležitost této princezny. Protože hlavní potíží byla vzájemná nedůvěra — papež chtěl být uspokojen před jmenováním, kdežto Alberoni naopak chtěl, aby jeho jmenování předcházelo papežovu uspokojení —, předkládal jménem královny parmskému vé-

vodovi, svému hlavnímu jednateli v této záležitosti v Římě, dva nepřekonatelné důvody, pro něž královna chce, aby jeho jmenování předcházelo papežovu uspokojení: prvním byla otázka cti, druhým zabránit tomu, aby Španělé říkali, že Alberoniho jmenování je tajnou podmínkou dohody na škodu krále a Španělského království. Chtěl, aby se jeho jmenování jevilo jako založené jen na vděčnosti za všechno, co královna učinila ve prospěch Svatého stolce, což podrobně připomínal, stejně jako přehlídku námořní pomoci, kterou stavěl papeži na odiv a kterou sliboval poslat hned po svém jmenování, a královna že zároveň urovná spory obou dvorů; ale bez jeho jmenování ani hřebík. Tak zněla jeho slova, ale vždy nezištně a zastíraje se rouškou královnina charakteru.

Protože se nebál, že by mu někdo v čemkoli odporoval, a protože mohl nechat královnu mluvit, jak chtěl, pověřil parmského vévodu, aby se papeži zaručil za jeho úplné uspokojení v okamžiku, kdy bude jmenování provedeno. Zároveň o tom dal papeže přímo ujistit Acquavivou, ale s příměsí hrozeb. Hned nato upozornil Aldrovandiho, že bude špatně přijat, pojede-li dál bez zprávy o jeho jmenování, a vyslal kurýra, aby ho zadržel na hranici království. Protože si však nebyl jist jeho cestou, kvůli níž by se s ním kurýr mohl minout, přiměl španělského krále k rozhodnutí, že dorazí-li Aldrovandi do Madridu, bude mu stanovena lhůta, aby odtud odjel. Ve všech těchto opatřeních vládla stále táž falešnost. Ujišťoval o dokonalé nezištnosti; jeho jmenování prý nikdy nebude hanebnou podmínkou dohody; nechce být kardinálem na úkor pověsti královny; tato princezna prý tím, že mu zjedná tuto poctu, spojuje s uspokojením z jeho povýšení mnohem významnější záměry, neboť král i ona chtějí, aby klobouk připadl tomu, koho poctili veškerou svou důvěrou, kdo je strážcem všech jejich tajemství a jediný, kdo jim může posloužit při událostech nejvyšší důležitosti; ale že jelikož papež navzdory potřebě, kterou má jejich pomoci, projevuje tolik nechuti, nezbývá jim než od takové žádosti upustit a pokládat za urážku přednost danou císaři a ohledy brané na poddaného, jako je Borromeo. Dodával, že na místě španělského krále by stejně tak pohrdl všemi povoleními týkajícími se duchovenstva, z nichž by nikdy nezískal víc než skrovnou sumu po odečtení toho, co z nich ubírá nutnost a zvyk; že to znamená prosit o almužnu pyšný dvůr, který se jí tolik vychloubá, a stát se jeho otrokem kvůli věci, jež náleží podle přísné spravedlnosti; že stačí zavést v Indiích jeden dobrý pořádek, což je snadné, a obejít se bez subsidií duchovenstva, a tudíž bez jakékoli dohody s Římem, který by prodlužováním sporů trpěl mnohem víc než Španělsko, a že tyto spory jistě nebudou ukončeny, dokud jmenování nepředejde. Poznamenával, že papež je velmi špatně raděn, působí-li tak velkou škodu náboženství, jehož obrana ve všech ohledech se zdá vyhrazena španěl-

skému králi, ačkoli má důvod být si jist, že bude-li ke královně velkorysý, ona mu to bohatě oplatí. Královna porodila pátého prince, který brzy nato zemřel.[7]

Alberoni usoudil, že se Španělsko musí opevnit na francouzské straně; dal pracovat v Pamploně. Počítal, že tam bude v průběhu roku vše hotovo a že tam umístí sto padesát děl. Zároveň pracoval na přístavech v Cádizu a ve Ferrolu v Galicii, jejichž dělníci byli řádně placeni. Počítal, že kolem 15. května bude mít na moři dvacet čtyři lodě. V Katalánsku se stavěla loď o osmdesáti dělech, která měla být hotova koncem dubna; zkrátka cizí mocnosti začínaly Španělsko horlivě vyhledávat. Některé znepokojovaly pověsti, které se už nějaký čas šířily, o vyjednáváních zahájených mezi císařem a španělským králem. Alberoni upozornil španělské ministry v cizině, aby si nedělali žádné starosti ze všeho, co by se o tom mohlo roznášet. Sicilský král, stále v nepřízni u císaře, se obával, že bude z [takové smlouvy] vyloučen. Jistým prostředkem, jak do ní být zahrnut, kdyby nějaká byla uzavřena, bylo být zahrnut do všech smluv, které španělský král uzavře. Dal proto svému velvyslanci v Madridu rozkaz, aby ho dal zahrnout do smlouvy, o níž se jednalo mezi Španělskem a Generálními stavy. Tento velvyslanec o tom mluvil s Alberonim a dostal od něho jen krátké a vágní odpovědi. Alberoni chtěl generální stavy přimět k vyjednávání se Španělskem; činil všechna opatření, aby z toho měl čest on a aby se to dělo v Madridu. Bez ustání se chválil a dával se chválit, se vší myslitelnou vychytralostí, za moudrost a tajnost své vlády, za dobrý pořádek, který zavedl v záležitostech monarchie, a za ráznost, kterou dal nastoupit po veškeré slabosti; myslel prý jen na to, jak dobře obnovit námořnictvo a obchod. Především bědoval nad počínáním předchozích ministrů, kteří zastírali velké vladařské nadání Filipa V., jehož jednotvárný život po celý rok chválil — život, který sám zavedl, aby krále i s královnou držel pod svým zámkem, aby se k nim nikdo nemohl přiblížit jinak než z jeho vůle a jen ten, vůči komu by nemohl pojmout žádné podezření. Tento sled dnů, který od té doby vždy trval, protože se změnil ve zvyk, si zaslouží zvědavost a zaslouží si být vylíčen podle samého Alberoniho.

Král a královna, kteří v nemoci, v šestinedělí i ve zdraví měli vždy jen jedno lože, se probouzeli v osm hodin a hned spolu snídali. Král se oblékl a pak se vrátil ke královně, která byla ještě v posteli (při svém velvyslanectví[8] zaznamenám drobné změny, které jsem v tom našel), a strávil u ní čtvrt hodiny. Potom šel do svého kabinetu, zasedal tam ve své radě, a když skončil před půl dvanáctou, vrátil se ke královně. Tehdy vstávala, a zatímco se oblékala, dával král různé rozkazy. Když byla královna hotová, šla s králem na mši, po níž spolu obědvali. Hodinu odpoledne trávili v soukromém rozhovoru, potom se spolu modlili rozjímavou modlitbu a pak spolu jeli na hon.

---

7. **Vysvětlivka:** Infant František, syn Filipa V. a Alžběty Farnese, narozený 21. března 1717, zemřel 21. dubna 1717.

8. **Vysvětlivka:** Saint-Simon byl v letech 1721–1722 mimořádným velvyslancem ve Španělsku, kam jel žádat o ruku infantky pro Ludvíka XV.

Po návratu dal král zavolat některého ze svých ministrů, a zatímco s ním pracoval v přítomnosti královny, ona vyšívala nebo psala. To trvalo až do půl desáté večer, kdy spolu večeřeli. V deset hodin vcházel Alberoni a zůstával až do jejich uložení, kolem půl dvanácté. V prvních dnech šestinedělí stála jejich oddělená lože v téže komnatě. K tomuto popisu třeba dodat, že úřady postupně přestaly mít jakoukoli funkci a že se už nikdo k Jejich Katolickým Veličenstvům nedostal; což od té doby vždy trvalo. Podrobně to vylíčím, dospěji-li až k době svého velvyslanectví.

Beretti nedostával od Stanhopa žádnou odpověď na povolení, o něž žádal při jeho průjezdu Haagem, k odvodu tří tisíc Irů. Dostal rozkaz žádat o tři skotské pluky, které generální stavy měly ve svých službách a které chtěly propustit. Přirozenější by bylo pověřit tím Monteleóna v Londýně, ale ten se znelíbil svými výhradami k záležitostem a stížnostmi na výplatu svého služného, a také mohl být na Alberoniho vkus až příliš prozíravý a příliš věrný. Stanhope, který s ním byl z téhož důvodu v rozpacích a který ho, aby se ho zbavil, očernil u Alberoniho, se mu přesto velmi otevíral.

Navzdory tak úzkým svazkům, jaké Anglie právě uzavřela s Francií, Stanhope neváhal Monteleónovi říci, že skutečné svazky a skutečné přátelství Anglie budou vždy se Španělskem; že král, jeho pán, je připraven uzavřít smlouvu o spojenectví, bude-li do ní chtít španělský král vstoupit; že nenajde stejnou ochotu u Generálních stavů, jejichž smlouva s Francií, kterou si obecně přáli, se setkala se silným odporem a které by mu snad, aniž by uzavřely nové spojenectví se Španělskem, navrhly vstoupit do toho, jež právě uzavřely s Anglií a Francií; a aby dal Monteleónovi postřehnout rozdíl mezi postupem Anglie vůči Španělsku a postupem Generálních stavů, dodal, že jakmile Francie navrhla jednat s Anglií, anglický král nařídil svému ministrovi v Madridu, aby to oznámil španělskému králi a pozval ho ke vstupu do vyjednávání; že španělský král neodpověděl; že však anglický král, předpokládaje, že do smlouvy vstoupí, dal [mu] sdělit návrh abbého Duboise, který byl při té smlouvě zaměstnán. Od této důvěrnosti přešel Stanhope k jiné, mnohem méně nevinné. Řekl mu hned nato, že abbé Dubois byl zjevně velmi zaražen a velmi málo spokojen s návrhem, který mu Stanhope předložil, zahrnout do spojenectví španělského krále; že se skutečně po celou dobu vyjednávání ukazovalo, že jde jen o zvláštní smlouvu, výhradně v regentově zájmu; že čím víc angličtí ministři trvali na tom, aby se nezmiňovalo ani vzájemné nástupnictví, ani utrechtské smlouvy, tím víc si abbé Dubois naopak přál a usiloval, aby tato vzájemná podmínka byla jasně vyslovena; že za tuto cenu nabídl podepsat všechny články a výhody, které Anglie žádala; že užil všech možných prostředků, aby dospěl k uzavření smlouvy; že nakonec získal hannoverské ministry ujištěním, že Francie zaručí tomuto rodu držení Brém a Verdenu a zaváže se, že napříště nebude Švédsku poskytovat žádné subsidie. Stanhope přiznával, že od uzavření smlouvy projevuje regent velkou pozornost a horlivost pro zájmy a výhody anglického krále; že dokonce abbé Dubois podal zprávy nejvyšší důležitosti; ale jako

dobrý Angličan říkal, že když jde o to svěřit se Francii, je třeba držet se rady dané tonoucímu, který vzýval svatého Mikuláše[9]. Když tuto zásadu stanovil, ujistil Stanhope Monteleóna, že španělský král pozná ve všem přátelství anglického krále; že mohou nastat velké události a nepředvídané převraty, při nichž by mu pomoc anglického krále nebyla bez užitku. Možná by řekl víc, ale Monteleón usoudil, že je prozíravé neprojevovat příliš zvědavosti (a věc byla dost srozumitelná) a počkat na jiné příležitosti, aby ho přiměl znovu mluvit o téže věci. Stanhope mu svěřil, že očekává abbého Duboise a že ten v Anglii pravděpodobně nějaký čas pobude.

Toto království hrozilo novými nepokoji. Jeho dluhy přesahovaly padesát milionů liber šterlinků. Zamýšlelo se snížit z nich úroky ze šesti na pět procent, a toto porušení závazků uzavřených pod autoritou parlamentních zákonů nebylo podnikem bez nebezpečí. Už se hodně reptalo na prodloužení daně ze čtrnácti šilinků z libry příjmu z půdy[10] v době plného míru, ačkoli byla zavedena jen na dobu války. Nespokojenost byla všeobecná. Anglickému králi proto velmi záleželo na tom, aby Angličany přesvědčil, že jsou se Švédskem opravdu ve válce a že potřebuje nové prostředky, aby se ubránil jeho podnikům. Rozhlašovalo se tedy, že anglická flotila bude mít třicet šest až třicet osm válečných lodí a že Holanďané k ní připojí dvanáct. Angličtí ministři s velkým znepokojením očekávali, jak se švédský král zachová k zatčení svého vyslance v Londýně, který byl mezitím odvezen do Plymouthu. Požádali Monteleóna, aby jménem anglického krále žádal španělského krále, aby nedovolil Švédům prodávat v jeho přístavech anglické kořisti, a stejnou žádost vznesli ve Francii. Tam nebylo těžké odpovědět, neboť námořní nařízení nedovolují korzárovi spřátelené země zůstat v našich přístavech déle než dvacet čtyři hodin. Protože ve Španělsku tentýž zákon zaveden nebyl, bylo tam třeba rozhodné odpovědi. Tam však nepokládali za vhodné této žádosti vyhovět.

Alberoni si stále přál smlouvu s Anglií a s Holandskem, ale zdálo se, že v tom velmi ochabl. Domníval se, že poznal, že přílišná horlivost z jeho strany by naplnění jeho přání vzdálila a že je třeba méně se o ně u těchto dvou národů ucházet a spíše dosáhnout toho, aby se o Španělsko ucházely ony, a klást si jen za cíl zabránit novému spojení Holanďanů s císařem. Utvrzoval ho v tom Beretti, který ho ohledně spojení, jehož se obával, uklidňoval poukazem na nové podněty k roztržkám, které záležitosti Nizozemí a provádění bariérové smlouvy mezi císařem a Generálními stavy ustavičně vyvolávaly. Krajní vyčerpání, do něhož poslední válka uvrhla Holandsko, v něm vzbuzovalo vroucí přání, aby mír trval dál.

Pensionář, jehož zarputilost proti Francii a oddanost zesnulému králi Vilémovi a rakouskému domu byly toho příčinou, rovněž toužil jen po klidu Evropy, ale v já-

---

9. **Vysvětlivka:** Svatý Mikuláš z Myry byl uctíván jako patron námořníků a tonoucích.

10. **Ediční poznámka:** Anglická pozemková daň (*land tax*) činila za války nejvýše čtyři šilinky z libry; „čtrnáct“ (*quatorze*) je zřejmě chyba místo „čtyř“ (*quatre*).

dru měl stále týž sklon napomáhat rakouskému domu. Zmínil se Berettimu o míru, který by bylo třeba uzavřít mezi císařem a španělským králem. Řekl mu dokonce, že baron Heems, císařův vyslanec v Holandsku, mu dal najevo, že si ho tento panovník upřímně přeje a že každým dnem očekává rozkazy, aby mohl mluvit konkrétněji. Když Beretti projevil pochybnost o císařově upřímnosti, řekl mu Heinsius, že jakmile jeho páni předloží císaři rozumné podmínky, nebudou už brát ohled na jeho nároky, zjistí-li, že chce věci jen protahovat; že pak budou myslet jen na to, jak se zalíbit španělskému králi; že vědí, že jeho přátelství potřebují; že je chtějí získat; že Amsterdam a Rotterdam už návrh spojenectví se Španělskem uvítaly a že provincie Zeeland je téhož mínění.

Stanhope z rozkazu anglického krále zahájil ve Vídni vyjednávání o míru mezi císařem a španělským králem. Dal Berettimu vědět, že těm, kdo měli největší podíl na císařově důvěře, se zamlouvají myšlenky, které jim vnukl. Jedním z bodů, na nichž španělskému králi nejvíc záleželo, bylo zabránit tomu, aby země velkovévody a země parmského vévody kdy připadly rakouskému domu, a naopak zajistit Parmu a Piacenzu synům, které měl se španělskou královnou, pro případ, že by vymřeli dědicové Farnese. Stanhope doufal, že tento článek prosadí; shledával vyjednávání dopisy obtížným a zdlouhavým a už kvůli utajení pokládal za nutné, aby Španělsko a Francie vyslaly důvěryhodné ministry k jednání v Londýně za zprostředkování anglického krále. Napsal Berettimu, že regent, přesvědčený o užitečnosti tohoto míru pro dobro a klid Evropy, k němu přispěje vší svou mocí a že pošle abbého Duboise do Londýna, jakmile se dozví, že věc dozrála. Stanhope počítal s tím, že tam se stejným posláním přijede jménem císaře Penterrieder. Nabádal Berettiho, aby žádal o totéž pověření, protože k tomu bylo třeba užít muže, který má Alberoniho důvěru; Alberoniho přitom zahrnul chválou, kterou Beretti, když o tom podával Alberonimu zprávu, dbal nezeslabit, stejně jako nezapomenout na chválu svou vlastní. Stanhope k tomu přidal nabídku, že o něho anglický král sám požádá, neboť není možné, aby jeho ministři chovali nějakou důvěru k Monteleónovi, řádnému španělskému velvyslanci v Londýně.

Beretti, tehdy jen velmi povrchně zpravený o záměrech Španělska, se ocitl v rozpacích v několika ohledech. Na přesné návrhy mohl odpovídat jen vágně. Obával se, že zájem, který měl na tom, aby byl pověřen největší záležitostí, jakou španělský král mohl mít, zbaví jeho zprávu věrohodnosti. Věděl, že Alberoni, který chtěl jednat v Madridu, je velmi náchylný k žárlivosti a k podezření, že on Angličanům vnuká myšlenku jednat v Londýně, aby celé vyjednávání zůstalo v jeho rukou. Postřehl, že Stanhopovy návrhy byly dohodnuty s Francií, když do nich regent tak plně vstupoval. Když tedy podával zprávu Alberonimu, chodil jako po řeřavém uhlí. Ujišťoval, že je nedostatečný k vyjednávání tak velké záležitosti a že by mu bylo líto způsobit tím bolest Monteleónovi. Předkládal, že předáci republiky Spojených provincií, kteří se tehdy stavěli jako mírumilovní a jako ti, kdo chtějí svazek se Španělskem, se budou

dobře střežit jej uzavřít dřív, než bude uzavřena smlouva španělského krále s císařem, aby si navždy nepřivodili nepřátelství tohoto panovníka; že postřehl, že jsouce zvyklí vidět všechny velké smlouvy uzavírat u sebe a pokládajíce svou polohu za nejvhodnější, obávají se navíc, že bude-li vyjednávání přeneseno do Londýna, poskytne Angličanům příležitost získat od španělského krále nějakou výhodnou výsadu pro svůj obchod, a že nebude-li se tento mír sjednávat u nich, budou ještě raději, když se bude sjednávat v Madridu než v Londýně. Končil žádostí o instrukce a rozkazy od Alberoniho, pevně odhodlán podle těch, které od něho dostal dříve, důrazně trvat na bezpečnosti Itálie a v pravý čas prohlásit, že španělský král svolí k míru jen se skutečným předáním města Mantovy z rukou císaře do rukou zákonných dědiců. Beretti, dobře zpravený o významu tohoto místa a o tom, že ten článek je podstatný, byl zvlášť pověřen nic neopomenout, aby přiměl Holanďany zasadit se o to, aby bylo navráceno vévodovi z Guastally, který o ně byl neprávem připraven; nahnat jim strach z ctižádosti a moci císaře, který by jim ji, kdyby se zmocnil Itálie, brzy dal pocítit v Nizozemí; který se ukazuje mírumilovným, dokud má na krku Turky, ale že kdyby s nimi uzavřel mír, nenašel by se nikdo, kdo by odolal jeho vítězným armádám, které by porazily Osmany.

Alberoni mu zároveň předepisoval, aby projevoval krajní lhostejnost k míru s císařem a omezil se na to, aby dal najevo, že Španělsko je ochotno přispět ke všemu, co by mohlo udržet rovnováhu v Evropě. Psal mu, že mu stačí vědět, že Holanďané, ochotní jednat se Španělskem, nebudou jednat s císařem; že je třeba nechat působit čas a klidně čekat na návrhy, které by Anglie a Holandsko chtěly učinit. Stanhopův dopis shledával vágním a uzavření smlouvy tím méně naléhavým, že nevidí, jaký užitek by z ní Španělsko mohlo mít. Španělský král nepomýšlí na to, aby zbraněmi znovu získal země, které ztratil. Ví, že Nizozemí a Itálie vylidnily Španělsko i Indie. Shledává svou nynější situaci výhodnější než situaci kterékoli jiné mocnosti. Jeho hranice jsou dobře opatřeny, barcelonská citadela má být dokončena koncem roku a vyzbrojena sto děly. Kdyby jeho nepřátelé pomýšleli zaútočit na něho s početnými armádami, zahynuly by pro nedostatek zásob; kdyby s nevelkými, španělské by k obraně stačily. Bylo prý třeba přát si jen tři nebo čtyři roky míru, aby si španělský národ mohl oddechnout, a mezitím nic neopomenout, aby rozkvétal jeho obchod.

Jedním z hlavních prostředků, které si k tomu první ministr předsevzal, byly soukenické manufaktury, pro něž chtěl dát přivézt dělníky z Holandska. Mluvil o tom s Ripperdou, který mu ve velké důvěrnosti řekl, že je třeba, aby se Beretti postaral poslat jednoho z těch, kteří pracují v Delftu, a dal mu vyhlédnout odměnu a značné jmění ve Španělsku. Protože tam mnoho věcí chybělo, dal Alberoni poukázat Berettimu sto padesát tisíc livrů na nákup bronzů. Tvrdil, že myslí jen na to, aby španělského krále uvedl do stavu, kdy si zjedná respekt, aniž by komukoli působil újmu či křivdu, nýbrž aby prokazoval dobro svým přátelům a spojencům. Španělští ministři v cizině rovněž ujišťovali, že trojspolek španělskému králi nezpůsobil sebemenší sta-

rost; že nemá žádné záměry na francouzský trůn, ať by tam došlo k jakémukoli neštěstí, a že jsa od přírody klidný, spokojí se s vládou ve Španělsku.

Sicilský král neúnavně naléhal na tohoto panovníka, aby bděl nad zachováním utrechtských smluv. Ze strany císaře se obával všeho pro Itálii i pro Sicílii, jakmile uzavře mír s Portou. Nespoléhal na Anglii, jejíž král se kvůli svým ohledům k císaři neodvažoval vyslat ministra do Turína, a protože se tamní vláda hlasitě vyslovila proti utrechtské smlouvě; že k trojspolku přistoupil jen proto, aby napravil její nedostatky; že spokojen, že je takto napravil, nebude si prý dělat velké starosti se svými posledními závazky, jak to whigové hlasitě rozhlašovali, a že nikdy nepodniknou novou válku, aby zaručili to, co právě slíbil. Monteleón, který o tom byl pevně přesvědčen, poradil tomuto princi, aby se obrátil na španělského krále; ale ten našel v Alberonim ministra, který ho dobře znal, stejně jako celá Evropa, a který říkal, že sicilský král chce vybírat kaštany z ohně kočičí tlapou[11] a že mu je třeba dávat jen pěkná slova.

Styky s Benátkami, přerušené tím, že tato republika byla nucena uznat císaře za španělského krále, se měly obnovit omluvami, které měl španělskému králi přednést při veřejné audienci šlechtic Mocenigo, vyslaný k tomu do Madridu. Benátčané se k tomu konečně odhodlali ze strachu, který sdíleli s papežem, že uvidí Turky na italských pobřežích, a z netrpělivosti, aby tam co nejdříve dorazila námořní pomoc, kterou Španělsko papeži slíbilo.

---

11. **Vysvětlivka:** Narážka na La Fontainovu bajku *Opice a kocour*, v níž opice přiměje kocoura, aby jí tlapou vybíral pečené kaštany z ohně; tj. dát druhého riskovat ve svůj prospěch. V předloze tiskovou chybou *fou* místo *feu*.

Kapitola dvanáctá

Regent vydán konstituci bez protiváhy. — Nuncius Bentivoglio chce, aby biskupové podepsali, že konstituce je pravidlem víry, a neuspěje. — Odvolání Sorbonny a čtyř biskupů. — Marně vybízím kardinála z Noailles, aby zveřejnil své odvolání, a předpovídám mu, jak dopadne ono i jeho odklad. — Kolísání maršála z Huxelles v záležitostech konstituce. — Rozhovor mezi vévodou z Orléans a mnou o odvoláních proti konstituci, mezi čtyřma očima, v jeho malé lóži v Opeře. — Námitka velkého počtu. — Vévoda z Noailles prodává svého strýce za svou kariéru. — Váha osob a sborů. — Jak má regent postupovat. — Osobní důvody. — Regent zastavuje odvolání a vydává se konstituci.

Budu i nadále, jak je mým zvykem, mluvit o konstituci jen potud, pokud mě místo, které jsem zastával, nutilo – a to zřídka – se do ní vměšovat. Znal jsem regentovu slabost a také to, jak se chlubil, že si z náboženství nic nedělá, ačkoli navzdory sobě věřil. Viděl jsem, že je v této záležitosti, tak jako v mnoha jiných, vydán napospas svým nepřátelům: jezuitům, jichž se bál; maršálovi z Villeroy, který mu imponoval od jeho nejranějšího mládí a který se ve své nejhlubší nevědomosti vytahoval konstitucí, aby se chlubil vděčností k zesnulému králi a k paní z Maintenon; Effiatovi, oddanému panu du Maine a prvnímu prezidentovi, kteří jen hledali, jak mu způsobit všemožné nesnáze, aby je potřeboval, a to kvůli svým zvláštním záměrům; hlouposti Besonse, ovládaného Effiatem, který ho podle potřeby vypouštěl jako kance a Besons působil dojmem díky mínění, jež si regent učinil o jeho oddanosti; abbé Duboisovi, který už potají pomýšlel na kardinálský klobouk a na to, jak si k němu urovnat cestu u Říma; konečně pletichám kardinála z Rohanu, zuřivosti kardinála z Bissy a ničemnosti mnoha prelátů, kteří se kojili sladkou chimérou, že dosáhnou klobouku, a mezitím skutečností, že budou zářit, že se s nimi bude počítat a že se jich budou bát, že se budou do všeho plést a že dosáhnou milostí; a nakonec tomu padlému cedru, tomu nešťastnému biskupovi z Troyes, jehož návrat do světa nakazil snětí až do útrob, bez cíle, bez důvodu a proti všem názorům a poznatkům, jež měl a hájil celý svůj život až do svého vstupu do regentské rady. Protiváha nebyla žádná.

Vévoda z Noailles prodal svého strýce za vlastní kariéru. Kardinál z Noailles měl příliš mnoho přímosti, zbožnosti, prostoty a pravdivosti; biskupové, kteří smýšleli jako on, den ze dne řídli pod náporem úskoků a výhrůžek. Drželi se stranou, neměli přístup a neuměli mluvit, svěřovali se Bohu a obětovali se mu, nedokázali pochopit, že by se záležitost nauky a náboženství mohla stát záležitostí úskoků, pletich, nástrah a podvodů; nikdo z nich nebyl k ničemu z toho vycvičen. Kancléř, pomalý, bázlivý, v této věci podezřelý, neměl ani nejzákladnější ponětí o světě a o dvoru; usta-

vičně spoutaný jako v dětské kazajce a v pochybnostech, v ohledech, ve zdrženlivosti, zastavovaný drzým lomozem jedněch a vlídnými a hlubokými úskoky druhých, neschopný dlouho vzdorovat prvním a vůbec kdy zvětřit ty druhé, chabě podporovaný generálním prokurátorem, který jednal dobře jen tehdy, když to mohl udělat bez obavy, že si pošpiní plášť; a všichni byli vůči parlamentu zmateni obratností prvního prezidenta a zdušeni jeho velkými způsoby dvora a velkého světa, jeho drzostí a kejklířskými kousky, v nichž byl velkým mistrem. Bentivoglio od prvních dnů regentství nepřestával ve Francii rozdmýchávat oheň a v Římě vynakládat krajní úsilí, aby papeže dohnal k nejkrajnějším násilnostem. Byl velmi chudý, velmi ctižádostivý, velmi nevzdělaný, bez mravů – jak jsme viděli, zanechal toho veřejné doklady, které se ani příliš nesnažil skrývat – a podle toho, co bylo na tomto zuřivém nunciovi bez ustání vidět, bez jiného náboženství než své kariéry. Věřil, že jeho klobouk i prostředky k udržení jeho důstojnosti jsou spjaty s co největším požárem, jaký by bula mohla ve Francii vyvolat, a nešetřil ničím, aby ho dosáhl, a to tak, že ho papež shledával násilným natolik, že ho jeho ustavičné domlouvání obtěžovalo, a že preláti nejvíce oddaní Římu, ať z přesvědčení, ať kvůli kariéře, toho měli většinou dost, dokonce i kardinálové z Rohanu a z Bissy, s výjimkou malého počtu zoufalců, kteří spolu s jezuity dýchali jen krví, kariérou a rozvratem gallikánské církve. Stupeň za stupněm a násilnost za násilností, které na regentovi navzdory jeho vůli vymáhali, dospěla záležitost tak daleko, že se z konstituce mělo učinit pravidlo víry.

Papež, zatvrzele – proti zvyklosti svých největších a nejsvětějších předchůdců – odmítající podat jakýkoli výklad své buly či strpět, aby jej podali biskupové, ze strachu, aby se nesáhlo na jeho domnělou neomylnost, a ještě víc proto, že byl v rozpacích, jak podat rozumný výklad nebo jaký připustit, nechtěl slyšet o ničem jiném než o slepé poslušnosti; a jeho nuncius, v čele jezuitů a sulpiciánů, shledával příležitost zrušit svobody gallikánské církve a podrobit ji otroctví Říma jako církve Itálie, Španělska, Portugalska a Indií příliš krásnou, než aby ji promarnil. Dal se tedy sám i prostřednictvím jezuitů a sulpiciánů do obletování biskupů, aby dosáhl prohlášení konstituce za pravidlo víry. Nejvíce Římu oddaní z biskupů se nejprve vzbouřili proti tak nesmyslnému návrhu, který za takový pokládal i sám Řím, tak jako se zprvu vzbouřili proti konstituci, když ji poprvé spatřili. Pravidlo víry stihl týž osud jako dříve přijetí konstituce: silou intrik a pletich k němu několik biskupů svolilo a jejich počet, jak se zdálo, rostl.

V této krajnosti nového článku víry, tak prostého jakékoli legitimní autority – neboť ta je dána jen svobodnému a všeobecnému shromáždění církve, k němuž jedinému se vztahují přísliby Ježíše Krista, že s ní bude až do skonání věků –, usoudili Sorbonna a čtyři biskupové, že je čas uchýlit se k poslednímu prostředku, který církev vždy nabízela a schvalovala, aby jej její děti užívaly jako odkladného, v očekávání časů, kdy pravda bude moci být vyslyšena, a jehož se až do zesnulého krále včetně veřejně užívalo v parlamentech i mezi biskupy, doktory atd., aby se ubránili podnikům

Říma. Bylo to odvolání k budoucímu svobodnému všeobecnému koncilu.[1] Bentivoglio a celá strana konstituce spustili křik. Cítili váhu tohoto velkého kroku samu o sobě; sténali pod jeho odkladnou vahou. Cítili, jak strašný účinek by pro jejich podnik měly následky, jichž se z tohoto příkladu museli obávat, a pohnuli peklem, aby jej zastavili. Regent, snadno vylekaný a snadno strhávaný svými proradnými důvěrníky, se jim poddal a zakročil proti Sorbonně a proti čtyřem biskupům, které poslal do vyhnanství a potom odeslal do jejich diecézí.

Tehdy kardinál z Noailles promarnil velkou příležitost, jako už několikrát předtím. Vídal jsem ho často u něho i u sebe. Přišel ke mně při této příležitosti o věci rozmlouvat. Nabádal jsem ho k odvolání. Měl jistotu kapitul a farářů Paříže, předních duchovních a nejslavnějších a nejpočetnějších kongregací světských i řeholních společenství. Měl jistotu i mnoha biskupů, kteří jen čekali na jeho příklad; a všichni tito na něho naléhali, aby jej dal. Představil jsem mu, že poté, co marně ke všemu svolil, musí být přesvědčen o proradnosti, o úskocích a o cíli strany, která pod zdáním poslušnosti Římu nutila papeži ruku, aby triumfovala ve Francii, a nikdy by nesvolila k ničemu jinému než ke slepé poslušnosti; že dostatečně prokázal rozum, trpělivost, mírnost, uměřenost a touhu uchovat poslušnost spolu s pravdou a se svobodami gallikánské církve; že je konečně čas otevřít oči a položit meze zuřivosti a úskokům; a že odvolá-li se v čele všech, které jsem právě vyjmenoval, stane se tento šik pro podniky a násilnosti tím hrozivějším, čím bude početnější, vznešenější a krytější nejstaršími, nejjistějšími a nejužívanějšími pravidly církve, ctěnými od prvních dob, kdy se k nim sahalo, až do posledních let vlády zesnulého krále; že tak všeobecné a tak kanonické odvolání vlije odvahu sklíčeným, strach a krajní rozpaky násilníkům a spasitelnou neutralitu těm, kdo se v prostotě srdce kloní ke konstituci; že tento krok bude mít velký účinek na parlamenty, které si ničeho víc nepřejí než se odvolat a které od toho zdržuje jen autorita vlády, a to ještě jen úskoky a machinacemi; a že spojí-li se s ním tyto sbory nakonec svým odvoláním, k čemuž vše nasvědčovalo, bude s konstitucí konec a Řím už bude moci myslet jen na to, jak ji stáhnout a potichu tu záležitost udusit, a bude rád, když bude moci dát dobré záruky, že se o ní už nebude mluvit.

Kardinálem z Noailles jsem otřásl. Svěřil se mi, že své odvolání má celé sepsané a připravené, ale že se domnívá, že je třeba jeho zveřejnění ještě odložit a nemít si co vyčítat, že neměl dost trpělivosti. Nikdy jsem ho z toho nedokázal vyvést, ani on mi nedokázal uvést jiné důvody než tuto neurčitost. Po dlouhém sporu jsem mu předpověděl, že jeho trpělivost bude zhoubná, že se nakonec k odvolání odhodlá, ale příliš pozdě; že všechny, kdo jsou teď připraveni se s ním odvolat, najde časem

1. **Vysvětlivka:** Odvolání ke všeobecnému koncilu proti bule *Unigenitus* sepsali 1. března 1717 čtyři biskupové – Jean Soanen ze Senez, Charles-Joachim Colbert de Croissy z Montpellier, Pierre de La Broue z Mirepoix a Pierre de Langle z Boulogne; pařížská teologická fakulta (Sorbonna) se k nim připojila 5. března. Podle gallikánského pojetí mělo odvolání odkladný účinek: bula měla být až do rozhodnutí koncilu pozastavena.

svedené, zastrašené a rozdělené; že ten čas poskytne úskokům a svedené regentově autoritě, kterou pozná jako sobě rázně nepřátelskou; že kdyby se odvolal hned, byla by tou ranou omráčena a nemusel by se jí bát, zvlášť s parlamenty, které by měl na své straně; kdežto takto budou získány, rozděleny a zastrašeny díky času, který k tomu poskytne, a až bude chtít své odvolání vyhlásit, ocitne se opuštěn. Byl jsem až příliš dobrým prorokem.

Maršál z Huxelles, v celé této záležitosti nepostradatelný ministr, v ní často kolísal. Všechno mu ukazovalo její šibalství a nebezpečí, které se vezlo v jejím závěsu, totiž zničení svobod gallikánské církve, jež bylo cílem, k němuž směřovali ti, kdo byli Římu skutečně oddáni, jako nuncius, jezuité, sulpiciáni a biskupové z jejich kliky, a mnozí další, kteří to neviděli, ale které ti první strhávali skrze jejich nevědomost a hloupost. Maršál proto často podnikal výpady, které mařily plány. Brzy nato si ho však první prezident a Effiat vzali do parády – hned lichocením, hned zvysoka, často důvody soukromých zájmů, které nebyly zájmy církve ani státu, a ještě méně regentovy – a přivedli ho zpět, takže nepravidelnost tohoto počínání maršála z Huxelles často brzdila obě strany i samotného regenta. Tento princ, který už za zesnulého krále věděl, co si o konstituci myslím, a – jak jsem v příslušné době vylíčil – co si o ní myslel on sám, byl kvůli tomu ve vztahu ke mně v rozpacích. O to snáze se vyhýbal mluvit se mnou o této věci, že jsem ho k ní nikdy nenaváděl a že – s výjimkou jistých zmírnění, jichž jsem u něho občas dosáhl, když se na něm vymáhaly násilnosti proti jednotlivcům – jsem se nesnažil pouštět se s ním do čehokoli z celé té záležitosti od chvíle, kdy jsem poznal, jak se nechal strhnout. Když se však cítil do jisté míry v rozpacích a v tísni, nemohl se ubránit tomu, aby se ke mně s naprostou otevřeností nevrátil, a to i v případech a ve věcech, v nichž mě jeho podezření nebo vlivy lidí z jeho okolí činily v jeho očích nejpodezřelejším. V tísni a v rozpacích mezi odvoláními a protichůdnou zuřivostí, o nichž jsem právě mluvil, mě tedy jednoho odpoledne zadržel, když jsem uklízel papíry a chystal se od něho odejít poté, co jsem s ním pracoval mezi čtyřma očima, jak se mi stávalo jednou či dvakrát týdně. Řekl mi, že jde do Opery a že mě tam chce vzít, aby tam se mnou mluvil o důležitých věcech. „Do Opery, pane!“ zvolal jsem. „Ach, to je mi místo k jednání o záležitostech! Mluvme o nich tady, jak dlouho budete chtít, nebo chcete-li raději jít do Opery, budiž, a zítra nebo kdy se Vám zlíbí přijdu znovu.“ Trval na svém a řekl mi, že se oba zavřeme v jeho malé lóži, kam chodíval sám ze svého bytu krytou chodbou a bez schodů, a že tam budeme stejně dobře, ba lépe než v jeho kabinetu. Úpěnlivě jsem ho prosil, aby uvážil, že je nemožné, abychom se nenechali rozptýlit představením a hudbou; že všichni, kdo vidí na jeho lóži, nás budou pozorovat, jak hovoříme, rozmlouváme a nevěnujeme pozornost opeře, a budou se snažit vyčíst něco i z našich gest; že lidé, kteří tam k němu přicházejí, aby mu dělali dvořany, budou zase svým dílem dohadovat, proč ho vidí v jeho malé lóži zavřeného se mnou; že každý bude počítat, jak dlouho to trvá; zkrátka, že Opera je stvořena k odpočinku, k zábavě, k tomu, aby

člověk viděl a byl viděn, a vůbec ne k tomu, aby se tam zavíral, mluvil o záležitostech a stal se podívanou pro samu podívanou. Marně jsem mluvil; nakonec se dal do smíchu, vzal jednou rukou z pohovky klobouk a hůl, druhou mě za paži, a už jsme šli. Při vstupu do lóže zakázal, aby kdokoli vstoupil, aby se otevírala kvůli čemukoli, a aby se ke dveřím nikdo nepřibližoval. To bylo dobře ukázat, že se nechce vystavit tomu, aby ho někdo poslouchal, ale také dobře ukázat, že zavřený se mnou, který jsem nebyl člověkem divadla a hudby, je tam méně v Opeře než v kabinetu při záležitostech. Proto se to také velmi nevhod vydařilo jako novina, kterou všichni, kdo byli v Opeře, při odchodu roznesli po Paříži, jak jsem dobře předvídal a předpověděl vévodovi z Orléans. Posadil se tam, kde, jak mi řekl, obvykle sedával, čelem k jevišti, k němuž mě nechal obrátit zády, abych byl naproti němu. V této poloze jsme byli plně na očích: on celému jevišti, sousedním lóžím a části přízemí; já jevišti zezadu, ze strany a téměř zpředu skoro všem, kdo byli v Opeře v lóžích na protější straně, a celému přízemí a celému amfiteátru ze strany a skoro zpředu. Byla to pro mě neobvyklá krajina, kde mě zprvu jen stěží poznávali, ale kde mě brzy prozradilo několik očí, rozhovor mezi čtyřma očima a živost konverzace. Opera teprve začínala; když jsme se usazovali, podívali jsme se jen na okamžik na představení, které bylo velmi zaplněné, načež jsme z něho až do konce nic neviděli ani neslyšeli, tak nás rozhovor zaměstnal.

Nejprve mi vévoda z Orléans obšírně vyložil, v jakých je rozpacích mezi odvoláními, k nimž na něho naléhal parlament, který je chtěl podat, mnoho biskupů a celé pařížské nižší duchovenstvo po příkladu Sorbonny a mnoha celých řeholních i světských sborů. Poslouchal jsem ho, aniž bych ho přerušil, a pak jsem začal rozvažovat. Krátce poté, co jsem začal, mě přerušil, aby mě upozornil, že velký počet je pro konstituci a malý pro odvolání; že konstituce má na své straně papeže, většinu biskupů, jezuity, všechny semináře Saint-Sulpice a Saint-Lazare, a tudíž nekonečné množství zpovědníků, farářů a vikářů rozesetých po městech a venkovech království, kteří k ní strhávají lid skrze svědomí, všechny kapucíny a malý počet jiných žebravých řeholníků; a že se ve Francii může stát taková věc, kdy se všichni tito stoupenci konstituce spojí proti němu se španělským králem a budou silnější počtem, stejně jako intrikami a Římem; a odtud se pustil do dlouhé úvahy. Opět jsem ho poslouchal bez přerušování a pak jsem ho poprosil, aby zase on vyslechl mě. Začal jsem tím, že jsem mu řekl, že s ním nelze rozvažovat z pohnutek náboženství ani z dobra věci té či oné strany; že se však nemohu zdržet, abych mu neřekl, jak podivné je pojednávat záležitost nauky a náboženství – dovedenou až k tomu, že se tolik tak podivných bodů, které zpočátku skutečně shledali tak podivnými právě ti, kdo se stali jejich zápasníky, má prosadit jako článek víry, přinejmenším jako pravidlo víry, což je v mírnějším výrazu jen synonymum toho prvního –, pojednávat, pravím, takovou záležitost s ohledy a prostředky čistě politickými, které mohou být dobré jen k tomu, aby přivolaly Boží prokletí na výsledek, na osoby, které se do ní tímto způsobem ple-

tou, i na celé království; že se také nemohu obejít bez toho, abych mu připomněl, co si za zesnulého krále myslel o nespravedlnosti podstaty a o násilnosti prostředků a co jsme si on a já navzájem svěřili, když se zdálo, že se se zesnulým králem půjde do parlamentu, čemuž zabránilo jen náhlé zhoršení nemoci, která ho brzy nato odnesla;[2] že spokojím-li se s tím, že jsem mu dvěma slovy připomněl věci tak rozhodující pro kohokoli jiného než pro něho podle jediných pravých, velkých a pevných zásad, jimiž by se mělo jedině řídit, zvláště ve věcech náboženství, už se o nich nezmíním a budu k němu mluvit jen jazykem, jemuž jedině je přístupný.

Ukázal jsem mu, že se mýlí ohledně velkého počtu, a abych ho o tom přesvědčil, prosil jsem ho, aby se přenesl do doby zesnulého krále, kdy všechen strach, který šířil, jeho výhrůžky a násilnosti, k nimž ho přiměli, dokázaly získat velký počet jen s nechutí a s rozmanitostí formulací, vesměs úskočných, které zjevně ukazovaly, že lidé se jen snaží zachránit, opouštějíce svá přesvědčení pod závojem a zachraňujíce pravdu, nakolik to strach slabosti dovoloval; z čehož bylo možno usuzovat, co by se s konstitucí stalo, kdyby pro ni král tak obávaný, jakým byl, nenasadil veškerou svou moc. Připustil jsem pak pokroky, jež konstituce od té doby učinila, ale strachem, důmyslem, pomluvou, klikou a nadějemi buď na kariéru, nebo na pokoj; dodal jsem však, že odstraní-li se všechny tyto úskoky, jak by se stalo ve chvíli, kdy by je už jeho autorita nepodpírala, propukne všechno, co se snažilo zůstat v mlčení, a tři čtvrtiny těch, kdo se dali chytit do těchto rozličných sítí, se z nich vyprostí a odvolají, co dříve hlásali, jak mu to plně ukázal začátek jeho regentství po tu krátkou dobu, kdy trvalo omračení vůdců strany konstituce a ochrana, kterou poskytl utlačované straně. Dal jsem mu pocítit, jaký rozdíl v počtu mezi dvěma stranami působí tíha světské moci spojené se zdáním moci duchovní, velké jméno hlavy církve, jednoty, poslušnosti a nejbezpečnější strany v očích prostých a nevědomých, kteří tvoří velký počet mezi duchovními stejně jako mezi laiky, strach z trestů a naděje na odměny u mnohých a u všech touha nenarážet na své cestě na překážky, konečně na jedné straně volnost podnikat cokoli, přinejmenším beztrestně a velmi zřídka bez úspěchu, a na druhé straně nacházet všechny soudy zavřené pro své stížnosti a bezmocné k jejich nejspravedlivější obraně; že kromě ohavnosti tak nesmírného kontrastu, který nemá obdoby než v dobách pronásledování za modlářských či kacířských vladařů, tento nepoměr drtil i nejmoudřejší a nejzbožnější a přesvědčoval sklíčené duše, které nezahlédly ani jiskru ochrany či naděje, aby se přizpůsobily době a svalovaly na násilí lži, k nimž je nutí; že právě tak se Jindřich VIII. v Anglii během tak mála měsíců stal hlavou náboženství, vyhnal Řím a zmocnil se nesmírných statků duchovenstva

2. **Vysvětlivka:** Narážka na léto 1715, kdy se počítalo s tím, že Ludvík XIV. osobně v parlamentu na *lit de justice* dá zaregistrovat konstituci bez výhrad; zabránilo tomu zhoršení jeho nemoci (zemřel 1. září 1715).

svého království,[3] a že regenti za nezletilosti jeho syna navzdory svým rozporům a domácím nepokojům v tak krátké době dovršili skok, přijali po schizmatu kacířství a složili si náboženství, které pod nejtěžšími tresty vyhnalo katolické; že právě tak za tak krátkou dobu severní králové, jejichž moc byla tehdy doma tak nová a tak málo upevněná, učinili své říše protestantskými,[4] a že téměř všichni panovníci severního Německa učinili ve svých státech totéž; že velký počet, takto předváděný při tak nerovných vahách vlády, je tedy jen návnadou a zjevným klamem, jehož pravým korektivem by bylo odvolání; že pak, až budou soudy v tomto ohledu navráceny k výkonu spravedlnosti, královská autorita k tomu, aby objímala všechny své poddané rovně, a většina lidí ke svobodě vidět, mluvit, poučit se a rozlišovat, prostí a nevědomí, osvícení odvoláními biskupů, nesčetného množství duchovních nižšího řádu, řeholníků, celých světských i řeholních sborů a konečně odvoláním parlamentů, se vymaní z otrockého strachu, který je spoutával; a že on, regent, tehdy s překvapením uvidí, že velký počet bude na straně apelantů a velmi malý, a ještě opovrhovaný a potupený jako hrstka svržených tyranů, na straně stoupenců konstituce.

Na tomto místě mě regent přerušil a s jakousi úzkostí mi řekl: „Ale pane, čemu chcete, abych věřil, když mě sám vévoda z Noailles zdržuje od odvolání a tvrdí mi, že tím riskuji všechno, protože převážná většina je pro konstituci a protivná strana je jen hrstka; a snad nebudete popírat, jak velký zájem tu má kvůli svému strýci?“ – „Pane,“ odvětil jsem, „to je hrozné, ale nepřekvapuje mě to. Víte, že s Vámi o vévodovi z Noailles od prvních dob toho, co se mezi námi odehrálo, nikdy nemluvím; ale když mi ho stavíte do hry a do tak zdánlivě přesvědčivého protikladu, musím Vám přece odpovědět i na to. Pan z Noailles, pane, je člověk, který nemá ani náboženství, ani čest a který ztratil i všechen stud, kdykoli se domnívá, že v tom najde sebemenší výhodu. Za zesnulého krále, odvolaný ze Španělska, rozkmotřený s ním, s paní z Maintenon i s vévodkyní z Bourgogne, obávaný a nenáviděný všemi, zkrátka ztracený ve Španělsku i zde, neměl jinou oporu ani existenci než svého strýce a skrze něho to, čemu se říkalo jeho strana; proto na ní lpěl. Od chvíle, kdy létá na vlastních křídlech, mu tentýž strýc i jeho strana, protože mu už k ničemu nejsou, překážejí; chce z nich proto vytěžit to, aby ho druhá strana pokládala za člověka nestranného, povolného v bodě, který mu musí být tak citlivý, aby z té strany uhasil obavy a podezření a od-

3. **Vysvětlivka:** Jindřich VIII. (1491–1547), anglický král od roku 1509. Když mu papež odepřel prohlásit neplatným jeho manželství s Kateřinou Aragonskou, dal se roku 1534 Zákonem o nadřazenosti prohlásit nejvyšší hlavou anglické církve a v letech 1536–1541 zrušil kláštery a zabral jejich jmění. Zemřel přirozenou smrtí po dlouhé nemoci 28. ledna 1547 ve Whitehallu. Za jeho nezletilého syna Eduarda VI. (1537–1553, král od 1547, zemřel patnáctiletý na nemoc) vládl jako lord protektor Edward Seymour, vévoda ze Somersetu, a po jeho pádu (1549) John Dudley, pozdější vévoda z Northumberlandu, jako předseda královské rady; za nich přešla anglická církev k protestantismu.

4. **Vysvětlivka:** Míněni zejména Gustav I. Vasa, zvolený švédským králem roku 1523, a dánský král Kristián III. (vládl 1534–1559); za nich přešly Švédsko (od 1527) a Dánsko (1536) a Norsko (1537) k luteránství. Oba zemřeli přirozenou smrtí (Kristián III. 1559, Gustav Vasa 1560).

klidil tak překážky, jichž se od ní obává na cestě ke kariéře a k místu prvního ministra – které ho přivedlo k tak černému a tak promyšlenému zločinu vůči mně a po němž nikdy nepřestane toužit a doufat –, zatímco ho jeho strýc, který nevidí dost jasně, aby ho prohlédl, ubohým způsobem zbožňuje, a on ho vláká do pastí, aby se zalíbil druhé straně, zatímco ho strýc vychvaluje ve své straně, kterou on sám zase klame a které lichotí. Jeho počtem je protahovat spor, aby ho obdivovaly obě strany, a mluvit k Vám tak, jak mluví, aby Vás přesvědčil o oddanosti k Vám a o pravdivosti ve věci, jež odolají krvi, přátelství i jakémukoli zájmu. Takový je, pane, vévoda z Noailles, a když mě k tomu nutíte, do takové míry Vás vodí za nos. Ale já, který jsem pravdivější, přímější a upřímnější, k Vám budu mluvit jiným tónem: netajím se před Vámi, před nikým, ani před ním samým, že nejkrásnějším a nejrozkošnějším dnem mého života by byl ten, kdy by mi Boží spravedlnost dopřála rozmačkat ho na marmeládu a šlapat mu oběma nohama po břiše, a pro to zadostiučinění bych obětoval jakékoli jmění. Nejsem však ještě natolik zbaven rozumu a úsudku, abych neviděl, že ať má vévoda z Noailles jakoukoli pohyblivost, obratnost, prohnanost a umění, nemůže se vyhnout tomu, aby byl ztracen, bude-li ztracen jeho strýc a podaří-li se Římu a stoupencům konstituce naložit s ním tak, jak k tomu měli tak blízko za zesnulého krále a jak se každý den snaží k tomu vrátit. To, co tvrdím, je zjevné. Přesvědčí-li Vás postupně, abyste jim ho vydal, a zbaví-li ho purpuru a jeho stolce, je to člověk přinejmenším zničený, nestane-li se mu ještě něco horšího, totiž že bude někde internován nebo poslán do Říma. V tomto stavu nutně jedno ze dvou: buď vévoda z Noailles bude sdílet osud svého strýce, nebo ho opustí, aby si uchoval svůj vlastní. Bude-li sdílet osud svého strýce, je z něho člověk na odpočinku, bez místa, který se už nechce do ničeho plést pod princem, jenž mu podřezává strýce nebo ho aspoň vydává na porážku a vzteku jeho nepřátel. Tam ho vede krev, přátelství a čest – a já tedy plavu v radosti, když vidím, jak ho bez návratu strhává a topí proud, jenž odnáší jeho strýce. Opustí-li naopak strýce s pomocí vytáček a jemných rozlišování, aby se udržel na místě, stane se nejveřejněji a nejdokonaleji zneuctěným člověkem; stane se navíc podezřelým straně, které se dvoří za cenu krve svého strýce, i Vám samému, kdo se mu nikdy v ničem neodvážíte svěřit; stane se předmětem ošklivosti světa a předmětem kletby strany svého strýce, která nemůže celá zahynout s ním; stane se konečně potupou a předmětem opovržení celé země; a já tedy budu užívat stavu, jehož hanebnost už mé pomstě nenechává nic k vykonání ani k přání. Mým nejživějším a nejdražším zájmem, kdybych byl takový ničema jako vévoda z Noailles, by tedy bylo hned od prvních dnů Vašeho regentství vyjít vstříc naléhání kardinálů z Rohanu a z Bissy a jejich společníků, úzce se s nimi spojit a ze všech sil jim u Vás sloužit. Laskavost a důvěra, jimiž mě poctíváte, by ze mě mezi nimi učinily nejpřednějšího laika, rádce a usměrňovatele strany, s důvěrností a vážností tím pevnějšími, že bychom ze všech sil pracovali k témuž cíli a snad bychom ho už byli dosáhli. Nemyslete si, že je pro mě tato úvaha nová, ani že ti pánové dosud otáleli mi ji vnuknout, a to až tak, že

mi jejich jménem, a nejednou, dali říci, že nechápou, jak při vší mé veřejné nenávisti k vévodovi z Noailles, kterého bych mohl jistě a důkladně zničit tím, že zničím jeho strýce, zůstávám přítelem kardinála z Noailles a – abych užil jejich zneužitého výrazu – jeho nejmocnějším ochráncem. Ale jsem-li ještě neschopen té ctnosti, která Vás nic nestojí a kterou bez jakékoli zásluhy často dovádíte k nejzhoubnějšímu zneužití, totiž odpouštění nepřátelům, nedej Bůh, abych tak dalece podlehl rozkoši pomsty a stal se takovým ničemou, abych se obrátil proti známé pravdě, proti přímosti a zjevné nevině a proti dobru náboženství i státu, a abych Vám je přestal ze všech sil předkládat spolu s veškerým Vaším osobním zájmem, který je s nimi spjat, dokud mě budete ochoten v tak velké věci poslouchat!“ Tuto rozhodnou řeč jsem uzavřel tím, že jsem mu řekl, že je na něm, aby posoudil, kdo z nás dvou, vévoda z Noailles, nebo já, k němu mluví o odvolání nezištněji a pravdivěji.

Vrátiv se rázem k jádru věci, řekl jsem mu, že vedle počtu je třeba vážit i jakost; že musí vidět, že na jedné straně jsou všichni ctižádostivci, žoldáci a nevědomci, svedení několika učenci a několika prostými lidmi dobré víry; že na druhé straně jsou nejučenější, nejctnostnější, nejnezištnější a nejzbožnější preláti nejlepších mravů, zkrátka praví pastýři, sídlící ve svých diecézích, pracující v nich a zbožňovaní, nepopíraný příklad pro celou francouzskou církev; všechny školy a univerzity, koleje, faráři a kapituly Paříže a téměř celé Francie, jedním slovem téměř celé nižší duchovenstvo – ne hladoví abbé dychtící po obročích, ale ono zbožné a osvícené nižší duchovenstvo, které si nečiní nárok na nic a neprodává svou víru a nauku; konečně parlamenty, které v tomto ohledu tvoří úctyhodný šik a jichž se Řím bude vždy obávat; že většina dvora, společnosti a veřejnosti v celém království je stále na téže straně, ať z porozumění, nebo z předpojatosti, a mnoho lidí také z rozhořčení nad násilnostmi, nad mravy, ctižádostí a počínáním většiny biskupů protivné strany a nad ohavnými intrikami, které čas odhalil; že se zákony církve i státu na své straně, s biskupy, doktory, nejváženějším a nejpřednějším světským i řeholním duchovenstvem, s nejctihodnějšími celými sbory světskými i řeholními a s nejvyššími soudními dvory, které by si všechny pokládaly za čest následovat parlamenty, jež jsou v této oblasti strážci a ochránci zákonů, by stál v čele docela jiné strany, než by byla strana konstituce: strany, na niž mají vliv náboženství, pravda, kánony církve, její neměnná pravidla, zákony státu a svobody gallikánské církve – které nejsou ničím jiným než zachováním staré církevní kázně, jinde zabrané uzurpací papežů a despotickou tyranií Říma –, strany, na niž konečně svědomí může všechno, a ctižádost a zájem nic, jak to s nejkrajnější zřejmostí dokazuje tolik a tak krutých pronásledování tak velkoryse snesených; strany – když už je třeba užít tohoto slova, ačkoli se hodí jen na tu, která stojí proti ní –, která by k němu byla pevně a neporušitelně připoutána pouty svého svědomí, náboženství, pravdy a vděčnosti a od níž by ji žádný časný zájem nemohl odvábit; která by se ustavičně rozrůstala o všechny nevědomce druhé strany, s nimiž by pak bylo volno mluvit a osvěcovat je a kterým by bylo volno naslouchat a dát se po-

učit, i o zástup žoldáků, jejichž kolísání viděl podle toho, jak kolísal vliv jejich strany, a kteří nejsou schopni následovat žádnou stranu jinak než z lidských ohledů. Co by se pak stalo s protivnou stranou, obtíženou opovržením pro své úskoky a nenávistí pro své násilnosti, zbavenou moci se jich dopouštět i své vyjmutosti z moci zákonů a soudů a z odsudku učenců, toho zástupu osobností největší pověsti, každá ve svém stavu? Jak hájit věc, která proti sobě ozbrojuje rozum a všechny zákony, která se pošpinila vším, co je na úskocích a pronásledování nejodpornějšího, a stavět hanbu biskupství a kněžstva všeho druhu, jíž je většina z nich, proti výkvětu, který tvoří celou druhou stranu, ozdobenému svým utrpením a očištěnému ohněm pronásledování? Co by mohly postavit proti tolika vědění a ctnosti milosti, tehdy zvadlé pro nedostatek moci, a ochranitelské pózy prvního z jejích vůdců a odpudivý křik druhého; tak dobře známé lsti jejich hlavních pracovníků prvního i druhého řádu, z nichž mravy většiny a počínání a ctižádost všech je učinily ohavností světa i při nejbezuzdnějším užívání jejich vlivu a moci? A Řím, který couvá před portugalským králem, a to kvůli milosti, která záleží jen na něm samém a netýká se ani pravdy, ani náboženství, kvůli milosti nespravedlivé, ba pohoršlivé – bude snad odvážnější proti tak ctihodnému šiku prvního i druhého řádu, podporovanému množstvím navráceným svobodě a parlamenty, zavázanými svým odvoláním k téže věci; Řím, pravím, zbavený královské autority, před níž se všechno třáslo, ale který se ani s touto strašlivou výhodou nikdy neodvážil víc než hrozit?

K tomuto obrazu jsem dodal, že jeho role, role regenta, je velmi počestná a velmi snadná. Stačí mu nechat věci běžet a těšit se z toho, co se stane, i z odvolání, která uvidí hromadně propukat. Říci papeži a vůdcům konstituce, že nemají od nejisté moci regenta očekávat víc, než dokázali získat od obávané a absolutní autority zesnulého krále, který ji tak dlouho celou nasazoval v jejich prospěch; že navíc je velký rozdíl mezi tím, oč šlo tehdy, a tím, co se podniká dnes. Tehdy šlo jen o odsouzení jedné knihy a o mlčení o konstituci. Dnes, kdy záměry rostou s mocí, nejde o nic menšího než zapálit Francii všemi myslitelnými intrikami, až po snahu zatáhnout do toho přední cizí mocnosti, a dát přijmout, podepsat, věřit a odpřisáhnout jako definované články víry, přinejmenším zatím jako pravidlo víry, které je jejich dokonalým synonymem, všechno, co je v konstituci; je-li tento vrchol moci, který je dovolen a dán jen shromážděné církvi, uplatněn na bulu, která ať právem, či neprávem pobouřila celou Francii, jakmile se objevila, kterou jedni shledávají nesrozumitelnou a jiní nepřijatelnou v tom, čemu se v ní rozumí, na bulu, kterou papež proti zvyku svých nejsvětějších a nejslavnějších předchůdců nikdy nechtěl vyložit ani strpět, aby ji vyložili biskupové, ačkoli je o to už tolik let se vší možnou úctou a pokorou prošen a zapřisaháván, není divu, že se svědomí, dohnaná nakonec do krajnosti, bouří, nutí regentovi ruku a uchylují se konečně k poslednímu prostředku, odedávna v církvi zavedenému, jímž se nejsvětější a největší papežové nikdy necítili uraženi. Dodat, že jste zarmoucen tak velkým rozruchem a bezmocný jej zastavit, ale že jakožto

regent království, který dosud nevynechal žádnou práci, námahu ani péči, aby zjednal papeži uspokojení a prokázal svou osobní úctu, a to až tak, že jste k tomu užil autority, jíž jste správcem, ještě víc, než to učinil zesnulý král – a bohužel nebudete lhát –, nejste také odhodlán nechránit zákony odjakživa užívané, k nimž se sám zesnulý král při jiných příležitostech uchýlil, ani dopustit, aby se v království zažehl oheň a nepokoje. Současně dát nunciovi na srozuměnou, aby byl moudrý a aby Vás svým chováním nenutil ke krokům, které by mu byly nepříjemné a jejichž následky by mohly zastavit jeho kariéru; a učinit uměřená, ale náležitá opatření, aby mu byl ztížen styk s vůdci a ztracenými hlídkami strany. Napsat také v témž smyslu kardinálovi z La Trémoille tak, aby to papeže vylekalo, kdyby zamýšlel jít dál, ať ve věci samé obecně, ať vůči kardinálovi z Noailles a komukoli jinému zvlášť; a poslat mu dopis pro papeže plný nejkrásnějších výrazů oddanosti, žalu a úcty, ale neurčitě zabarvený odstínem pevnosti, který by podpořil dopis kardinálovi z La Trémoille; především nezapomenout přimět přední zdejší jezuity, aby promluvili jasnou francouzštinou ke svému generálovi v Římě, a stejně tak představené Saint-Sulpice a Saint-Lazare; pak zůstat neoblomný vůči jakýmkoli návrhům, i těm nejvábivějším. Otevřít vězení, povolat zpět a znovu dosadit vyhnance a obnovit svobodu, ale přísně promluvit k předním z nich a dát kardinálovi z Noailles a parlamentům přísné rozkazy a být v tom neúprosný, aby se svoboda, místo aby se zvrhla ve zvůli a v triumf, držela v nejužších mezích moudrosti, rozvahy, skromnosti, lásky, úcty k biskupskému úřadu a k biskupům, uměřenosti vůči osobě nuncia, úcty k osobě papeže, podřízenosti Svatému stolci a všech opatrností nutných k tomu, aby se předešlo jakékoli příležitosti dát druhé straně záminku a jakékoli zámince křičet o schizmatu nebo vzbudit strach z něho sebemenším zdáním.

Po této řeči, kterou vévoda z Orléans velmi pozorně vyslechl a která se mu, jak se mi zdálo, zamlouvala, přešel jsem k citlivému bodu. Připomněl jsem mu vadu zřeknutí, při nichž se nechtěly strpět ani formy, ani zdání svobody;[5] a zopakoval jsem mu, co jsem mu často říkal, že nastane-li ten nešťastný případ, nemůže z těchto listin vytěžit žádný užitek leda z úcty a náklonnosti národa, získaných moudrostí, mírností a vážností své vlády; že to, co mu navrhuji, je jednou z nejjistějších cest k tomu: chránit zákony a rozumnou a spravedlivou svobodu, učinit se ochráncem toho, co se v církevní i občanské oblasti těší největší a nejpevnější pověsti pro nauku a ctnost, a připoutat k sobě parlamenty a ostatní soudy; kdežto zvolí-li opačnou stranu, je to cesta ustavičného násilí na svědomích a na církevních i občanských zákonech, ustavičného pozastavování výkonu a funkcí spravedlnosti, vyhnanství a vězení bez konce, aby se zalíbil dvoru bezmocnému a nevděčnému, který chce jen podrobit Francii jako Špa-

5. **Vysvětlivka:** Zřeknutí z roku 1712, jimiž se Filip V. vzdal pro sebe i své potomstvo nároků na francouzský trůn a vévodové z Berry a z Orléans nároků na trůn španělský. „Nešťastným případem" je míněna smrt mladého Ludvíka XV. bez potomků: Filip V., jeho strýc, by pak mohl navzdory zřeknutí uplatnit nárok na francouzskou korunu proti vévodovi z Orléans.

nělsko, Portugalsko a Itálii, s časnými a tak otrockými nevýhodami, jaké zakoušejí tamní panovníci, učinění výstřelky církevní imunity tak závislými na Římě v autoritě i ve financích; a kvůli žoldákům, kteří by ve shodě s Římem ustavičně žádali, aby mohli vládnout, a za žádný obecný ani zvláštní úspěch by nebyli vděčni nikomu než svým úskokům a své drzosti.

Řekl jsem mu, že si nesmí nic namlouvat, ale musí dobře pochopit a dobře se přesvědčit, že lidé se nikdy neřídí ničím jiným než svým zájmem, s výjimkou několika vzácných příkladů lidí dokonalých ve ctnosti; že si tedy nesmí představovat, že ať by pro Řím, pro jezuity a pro stranu konstituce udělal cokoli, mohl by je kdy získat proti španělskému králi; že kdyby jen trochu srovnal tohoto panovníka se sebou, brzy by pocítil, který z obou by získal všechna jejich přání a jejich volbu, a tudíž všechno jejich úsilí; že jejich cílem je vládnout, panovat a podrobit si Francii, jako jsou podrobeny Španělsko, Portugalsko a Itálie, k čemuž nikdy neměli lepší příležitost než díky stavu, do jakého dokázali přivést nynější záležitost; že také není panovníka výslovněji podle jejich gusta stvořeného pro tento záměr: duch zvyklý spoléhat ve všem na jiné, navyklý po tolik let vlády na plné jho, které chtějí uvalit zde, se svědomím bez světla, vždy se chvějícím při jménu Říma a inkvizice, zcela vydaný všem ultramontánním nárokům, proměněným v jeho rozlehlých státech v zákony, celý život oddaný jezuitům, a dvakrát – a podruhé právě tehdy v plné síle – výrobci konstituce,[6] navíc ze zvyku i ze záliby uzavřený a nepřístupný všemu kromě italské manželky prohnětené týmiž římskými zásadami, svého zpovědníka a svého ministra, a svými mravy neschopný dát jakýkoli důvod k obavě z něčeho, co by mohlo narušit předpojatosti tak příznivé záměrům Říma a stoupenců konstituce a ultramontánním zásadám, které pokládá za nedílné součásti náboženství. S panovníkem takto utvářeným stačí chtít a jednat; a absolutní a formami nevázaný způsob, jímž je zvyklý vládnout ve Španělsku, by v něm po návratu do Francie spojil žárlivost na autoritu s tím, co by pokládal za tak naléhavou povinnost svého svědomí – k jakým výstřelkům by ho nebylo možno dovést bez jiné námahy, než to chtít a říci! „Myslíte si, pane," pokračoval jsem, „že s ním snesete srovnání se vším svým duchem, svým věděním, svou soudností, svým osvícením, s okázalou nevázaností svého života, se svou přístupností každému, se svými rozsáhlými znalostmi, při Vašem původu tak neobvyklými, a konečně s tím pohrdáním náboženstvím a s tou volnomyšlenkářskou svobodou ducha, k nimž se odjakživa tak veřejně hlásíte? Stačí, abyste o tom chvíli přemýšlel, a budete hluboce přesvědčen, že se nikdy nemůžete stát mužem Říma a jezuitů a že španělskému králi nechybí žádná z vlastností, které z něho dělají krále přímo pro ně utvořeného a uzpůsobeného. Vyžeňte si tedy důkladně z hlavy, že byste – ať uděláte cokoli – kdy měl Řím, jezuity a stoupence konstituce na své straně.

6. **Vysvětlivka:** Míněn jezuita Guillaume Daubenton, zpovědník Filipa V. v jeho prvních letech ve Španělsku a znovu od roku 1716; v mezidobí působil v Římě a Saint-Simon mu připisuje rozhodující podíl na sepsání buly *Unigenitus*.

Nastane-li ten nešťastný případ, buďte naopak pevně přesvědčen, že je budete mít za své největší nepřátele, kteří proti Vám nebudou mít nic posvátného. Postavíte-li se k tomu ještě proti straně, která stojí proti nim a která je stranou zákonů a veřejné úcty;[7] zanedbáte-li sblížení s parlamenty tím, že je přestanete dráždit násilnostmi v této věci, zákazy přijímat stížnosti a rozhodovat o nich, nekonečnými evokacemi, kdykoli se něco skutečně či domněle sebeméně dotýká záležitosti konstituce, a rušením rozsudků podle přání stoupenců konstituce, což je věc, která nejvíc raní parlamenty, celý soudcovský stav i veškerou veřejnost, i tu nejneutrálnější a nejlhostejnější, a co ji ještě nesmírněji pobuřuje; budete-li pokračovat, ba stupňovat – jak Vás k tomu krajnost, do níž se věci ženou, donutí – vyhnanství, věznění, zabavování temporálií, neslýchaná vypovídání ze země, zbavování úřadů a obročí: koho budete mít na své straně, nastane-li ten nešťastný případ, z té či oné strany, nebo – zbudou-li ještě nějací při tom, kam věci spějí – z neutrálních a lhostejných?“

Tady jsem se zastavil a nechtěl jsem říci víc, abych posoudil, jaký dojem jsem učinil. Předčil mé naděje, aniž mě však uklidnil; viděl jsem člověka proniknutého zřejmostí mých důvodů (nedělal potíže mi to přiznat), zároveň však spoutaného a v nesnázích, jak uniknout těm, které jsem jmenoval a kteří se v těchto kritických chvílích, kdy šlo o to, zda nechat odvoláním volný průběh, nebo je zastavit, střídali, aby ho neztratili z očí. Uvažoval o nynějším stavu záležitosti a o nevýhodách obou cest; uznal celou sílu toho, co jsem mu předložil. Vkládal jsem tehdy jen několik slov napříč, abych ho nechal mluvit a dobře ho vyslechl; a viděl jsem jen člověka sice přesvědčeného, a podle jeho vlastního přiznání bez odpovědi na jediný z důvodů, které jsem mu předložil, ale člověka v porodních bolestech. Tak daleko jsme byli, když spadla opona. Oba jsme byli překvapeni a mrzelo nás, že představení skončilo. Navzdory šumu, který vyvolal spěch každého k odchodu, jsme zůstali ještě několik okamžiků a nedokázali jsme ten rozhovor ukončit. Ukončil jsem ho tím, že jsem mu řekl, že nuncius ho zná až příliš dobře, když říká, že pravdu má u něho ten, kdo s ním mluvil poslední; že ho upozorňuji, že ho hlídají lidé, které pokládá za oddané a kteří jsou oddáni jen sobě, svým záměrům, svým intrikám a svým zájmům, a je hlídán, jako se hlídá dravý pták;[8] že bude jejich kořistí, nebude-li se mít dobře na pozoru, protože pravda u něho nemá tak blízké ani tak horlivé strážce; ať se tedy má na pozoru před až příliš pravdivým výrokem nunciovým a nedá se ubohým způsobem strhnout. Nato vyšel ze své malé lóže a já s ním. Celé okolí bylo plné všech, kdo se tam postupně nahromadili, aby vstoupili do jeho lóže nebo ho z ní viděli vycházet; většina z nich si ho pozorně prohlížela, a mě ještě víc. Byl tak zahloubán do všeho, co jsme si právě řekli, že prošel

---

7. **Ediční poznámka:** Předloha doslova „prendre le parti qui leur est opposé“ („přidat se ke straně, která stojí proti nim“), což odporuje smyslu celé řeči i následujícím podmínkám; překládáme podle souvislosti.

8. **Vysvětlivka:** Sokolnický obrat: „veiller un oiseau“ znamenalo nenechat dravce spát, aby se dal snáze vycvičit; regent je tedy tím hlídaným ptákem.

dost zachmuřeně. Odešel do svého bytu s celým tím davem, v jehož pozadí jsem zahlédl Effiata a Besonse. Effiat byl zřejmě zpraven o rozhovoru mezi čtyřma očima v Opeře a posílil se Besonsem, aby využil krátké chvíle mezi koncem veřejného dne a začátkem večera *roués*, vyzvěděl, co se stalo, a zničil to, dokud je to horké. Nevím, co se s nimi dělo dál, protože jsem hned odešel.

Abych se však už k odvoláním nevracel: řekl jsem regentovi při odchodu z malé lóže až příliš pravdu. Byl tak dobře hlídán, střídavě obléhán a trápen, že ho zpracovali. Effiat, první prezident a ostatní zvítězili. Regent odvolání zastavil, nasadil veškerou svou autoritu, aby zabránil odvolání parlamentu, a přiměl jej pozastavit rozsudek proti zrůdnému postupu arcibiskupa z Remeše a proti dalším zuřivostem biskupů ze strany konstituce. Spokojil jsem se s tím, že jsem ho přesvědčil, a pak jsem nechal věci běžet, aniž bych se za tím honil nebo znovu začínal rozvažovat s princem, o němž jsem věděl, že je obklíčen tak, že jeho povolnost a slabost nebudou schopny odporu. Stal se nakonec vším, čím ho chtěli mít, stržen jejich proudem; a v obou stranách z toho vzešel plod, který jsem mu předpověděl, pokud jde o jejich smýšlení vůči němu. Kdyby mi byl uvěřil, či spíše kdyby k tomu měl sílu, konstituce by padla se všemi svými machinacemi a nepokoji, francouzská církev by zůstala v míru a Řím by se navíc tak silným příkladem naučil, že ji už nemá trápit svými úskoky a ctižádostivými nároky. Papež, ač tak podporovaný tolika biskupy ve Francii, ať nevědomými, prostými nebo ctižádostivými, a tak ustavičně naléhaný a trápený svým nunciem a ostatními paliči, aby se odhodlal k násilným krokům, se nikdy neodvážil se do nich pustit. Hrozil příliš často, než aby si na to lidé nezvykli. Šlo přitom jen o to zakročit proti osobě kardinála z Noailles zvlášť a obecně proti jiným z jeho strany, a naposledy proti apelantům. Bentivoglio a zuřivci nic neopomněli, aby ho k tomu přiměli, aniž se kdy odvážil překročit hrozby, a to ještě aniž se jasně vyjádřil. Bylo se možno obávat, že by se odhodlal ke krajnostem proti tomuto nesmírnému počtu apelantů ve sborech i jednotlivě, proti slavným a početným školám, celým diecézím, proslulým a rozsáhlým kongregacím, proti parlamentům, jichž se vždy bál, jedním slovem proti regentovi v čele celého království, ozbrojenému svými zákony, kánony a kázní církve uznávanou a praktikovanou až do časů zesnulého krále? Nic schizmatického v tomto kroku odvolání, v církvi – ještě jednou – odjakživa praktikovaném a odkladném; schizmatikem se člověk nestane, když jím být nechce, a papež by se byl dobře vyvaroval riskovat Francii kvůli věci tak zbavené jakéhokoli základu po ztrátách více než poloviny Evropy, které Řím utrpěl. Byl by se tedy omezil na stížnosti, spokojil by se s projevy úcty, jimiž by se vůči němu nešetřilo, a uspokojil by se jako se ziskem s ujištěními, která by si vyžádal, že se už nebude mluvit o jeho bule a že nikdo nebude mít ani tu opovážlivost bojovat proti ní jakýmkoli způsobem a při jakékoli příležitosti, protože už o ni nepůjde; že se na obou stranách nechá padnout všechno, co se v té věci stalo, a že mu bude dokonce poděkováno za jeho blahosklonnost. To, co se, jak brzy uvidíme, přihodilo kvůli bulám, je důkazem, že by věci proběhly tak hladce,

jak jsem soudil a jak zde uvádím. Nepřidám nic o tom, jakým způsobem se brzy nato objevilo odvolání kardinála z Noailles,[9] ani o rozličných osudech, které mělo a které jsem mu, jak jsme viděli, předpověděl, protože je příliš odkládal; to patří k dějinám konstituce, aniž to přineslo příležitost, která by se týkala mě.

9. **Vysvětlivka:** Kardinál z Noailles podepsal své odvolání ke koncilu 3. dubna 1717, zveřejnil je však až v září 1718.

Kapitola třináctá

*Slečna z Chartres přijímá řeholní šat v Chelles. — Smrt pana z Armentières. — Smrt vévody z Béthune. — Smrt paní z Estrades. — Její nevlastní syn jede do Uher s princem z Dombes. — Nepatřičnost týkající se králova kočáru vysvětlena. — Maupeou prezidentem parlamentu (*à mortier*), později prvním prezidentem. — Nicolaï dosahuje pro svého syna nástupnictví ve svém úřadu prvního prezidenta účetní komory. — Baseta a faraon zakázány. — Smrt a rodina vévodkyně vdovy z Duras. — Smrt vévodkyně z Melunu. — Smrt hraběnky z Egmontu. — Smrt paní z Chamarande. — Objasnění jejího původu. — Smrt abbého z Vaubanu. — Sňatek dcery maršálky z Boufflers s jediným synem vévody z Popoli. — Vévodovi z Noailles unikne princ z Turenne pro jeho nejstarší dceru; provdá ji za prince Karla Lotrinského s listinou „brevet de retenue" na milion na jeho úřad velkého štolby; a smutný výsledek tohoto manželství. — Hrabě z Charolais tajně odjíždí přes Mnichov do Uher. — Nikdo této komedii nenaletí. — Nevidí císaře ani císařovnu, ačkoli princ z Dombes je viděl, čímž se pan Vévoda cítí velmi dotčen. — Abbé z La Rochefoucauld jede do Uher a umírá v Budíně. — Počínání pana a paní du Maine v jejich strašlivém záměru. — Příčiny a stupně zmatku a rozdělení, jichž dovedou využít, aby si vytvořili stranu. — Vytvoření slepé strany, slepené z kusů bez souhlasu kohokoli, která se sama od sebe odváží přivlastnit si jméno šlechty. — Cíl a obratnost vůdců. — Pošetilost a tupost vedených. — Úklady velkého převora a velvyslance Malty, aby k tomu popudili všechny rytíře, kteří od regenta dostanou zákaz shromažďovat se jinak než výhradně v záležitostech svého řádu. — Osm pánů chce jménem takzvané šlechty podat memorandum proti vévodům. — Regent memorandum nepřijme a jedná s nimi velmi příkře. — Krátké pojednání o těchto osmi osobách. — Rozpaky této šlechty, která nedokáže odpovědět na absurditu svého záměru.*

Slečna z Chartres dlouho vytrvale chtěla být řeholnicí, proti vůli a úsilí vévody z Orléans, a ten nakonec svolil, aby přijala řeholní šat v Chelles, kde byla abatyší sestra maršála z Villars. Vévoda a vévodkyně z Orléans tam jeli a nechtěli tam nikoho mít. Obřad byl pevný a povznášející a všechno proběhlo s co nejmenším počtem lidí a s co největší prostotou.

Armentières zemřel u sebe v Pikardii, dosti mladý, po velmi dlouhé nemoci. Byl prvním šlechticem komory vévody z Orléans, který toto místo dal jeho bratrovi Conflansovi, jenž byl zároveň jeho švagrem, jak bylo vidět jinde. Bylo s podivem nalézt v tomto panu z Armentières člověka tak dokonale tupého, když měl dva bratry tak učené a duchaplné; jinak to byl dobrý a čestný člověk.

Vévoda z Béthune zemřel v sedmdesáti šesti letech.[1] Byl to dobrý a ctnostný člověk. Víc než jednou jsem mluvil o štěstí jeho otce a jeho samého, které po krátkém zatmění viděl znovu rozkvést v sobě, ve svém synovi a ve svém vnukovi a které se po něm ještě velmi rozmnožilo.

Zemřela také paní z Estrades. Byla sestrou Bloina, prvního komorníka krále, a bývala velmi krásná. Nejstarší syn maršála z Estrades si ji vzal z lásky jako svou druhou ženu. Byla matkou paní z Herbigny. Ohled, který vévoda z Orléans vždy choval k rodině maršála z Estrades, jenž byl jeho vychovatelem a mužem proslulým ve zbrani i ve vyjednávání a jehož vnučkou paní z Herbigny byla, byl jediným důvodem, proč se její manžel stal státním radou. Hrabě z Estrades, generálporučík, o smrti jehož macechy jsme právě mluvili, se dal panem du Maine přemluvit, aby jel s princem z Dombes do Uher. Byl to čestný muž, ve válce vynikající. Regent mu to dovolil, ale král ani regent na tom neměli žádný podíl.

Král se jel projet na Cours. Seděl vzadu ve svém kočáře, sevřen mezi vévodou du Maine a maršálem z Villeroy, což bylo krajně nepatřičné. Dokud zesnulý král připouštěl do svého kočáru muže, nikdy vedle něho neseděl žádný princ krve. Byla to čest vyhrazená jedině synům Francie. Když poslední pan Princ pořádal pro krále slavnost v Chantilly, kde byl celý dvůr, připadl během pobytu slavnostní církevní svátek, kvůli němuž se král odebral do tamního farního kostela sám ve své kolesce, která měla jen dvě místa vzadu, neboť přední část byla upravena k vezení ohařů. Nikdy do ní s ním nikdo nenastupoval, leda Monseigneur nebo Monsieur, a i to tak zřídka, jak jen to bylo možné. Za velmi veliké vyznamenání, jež se připisovalo nádheře slavnosti v Chantilly a čerstvosti sňatku paní Vévodkyně, se pokládalo, že král, když vyšel z kostela, nastoupil do kolesky a uviděl u dvířek pana Prince, mu nařídil, aby nastoupil a posadil se vedle něho, protože tam jiné místo nebylo. Je to jediný případ, kdy se to stalo. Maršál z Villeroy měl sice v králově kočáře jako jeho vychovatel přednostní místo, ale nikoli přednost před velkým štolbou ani před velkým komořím, ba ani před prvním šlechticem komory, který měl ten rok službu. Ale všechno bylo vydáno plenění a nepatřičnosti a ta se ustavičně ve všem dál a dál zvětšovala.

Maupeou, dvorní referendář, uzavřel neobvyklý obchod s Menarsem, prezidentem parlamentu (*à mortier*), aby si zajistil jeho úřad, a ponechal mu za určitých podmínek jeho užívání do konce života. Cena činila sedm set padesát tisíc livrů a dvacet tisíc livrů přídavkem navíc. Tuto maličkost zaznamenávám jen proto, že se tentýž Maupeou stal prvním prezidentem[2] a předal svůj úřad prezidenta parlamentu svému synovi, oba s dobrou pověstí. O několik dní později dosáhl Nicolaï, první

---

1. **Vysvětlivka:** Otec vévody z Charostu, kapitána tělesné gardy, a manžel Fouquetovy dcery; vévodství postoupil synovi a sám se pak nazýval vévodou z Béthune.

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** René-Charles de Maupeou byl přijat jako prezident parlamentu (*à mortier*) 23. března 1718, roku 1743 se stal prvním prezidentem a dlouho po Saint-Simonově smrti roku 1763 strážcem pečetí a vicekancléřem Francie, konečně roku 1768 (15. září) kancléřem. Tento

prezident účetní komory, pro svého syna nástupnictví v tomto úřadu. Byla to, jako mnoho jiných, milost pro vévodu z Orléans ztracená, neboť v tomto úředníkovi později nenalezl o nic méně podivuhodnou drzost vůči sobě. Užitečněji si tento princ počínal přísným zákazem basety a faraonu, který byl vyhlášen bez rozdílu osob. Rozbujelost těchto her, ačkoli byly zakázané, dospěla tak daleko, že maršálové Francie stanovili u svého tribunálu, že nikdo nebude povinen platit dluhy, kterých při takových hrách nadělá.[3]

Vévodkyně z Duras zemřela v Paříži v padesáti osmi letech po dlouhé nemoci; od roku 1697 byla vdovou po vévodovi z Duras, synovi a starším bratrovi obou maršálů z Duras. Bylo mu jen dvacet sedm let a zanechal jí jen dvě dcery; starší z nich provdala, jak bylo svého času vidět, za prince z Lambesc, vnuka pana Velkého, a sňatek druhé, jak ještě uvidíme, měla domluvený, když zemřela. Za svobodna se jmenovala Eschallard; byla dcerou La Boulaye, který nadělal na chvíli v Paříži tolik hluku ve straně pana Prince[4] a který je tak známý z dějin a pamětí z doby nezletilosti Ludvíka XIV. La Boulaye se oženil s jedinou dcerou barona ze Saveuse a padl jako polní maršál v nešťastné bitvě maršála z Créqui u Consarbrücku roku 1675. Jeho otec se roku 1633 oženil s dcerou Henriho-Roberta de La Marck, hraběte z Braine, kapitána Sta Švýcarů královské gardy, zemřelého roku 1652, syna Charlese-Roberta, hraběte z Maulevrier a rytíře Řádu Svatého Ducha, rovněž kapitána Sta Švýcarů, mladšího bratra otce dědičky Bouillonu, Sedanu atd., kterou si vzal vikomt z Turenne, později zvaný maršál z Bouillonu; proti němu si po smrti dědičky bez dětí činil nárok na její dědictví, dal si říkat vévoda z Bouillonu, celý život se s ním přel a všude měl před maršálem z Bouillonu přednost. O celé této velké záležitosti a o celém tomto potomstvu se jinde mluvilo dost. Markýz z Mauny, mladší bratr tchána La Boulaye, který byl rytířem Řádu Svatého Ducha, kapitánem tělesné gardy a potom prvním štolbou královny matky, a markýza z Choisy-L'Hospital, tak známá ve velkém světě, sestra paní z La Boulaye, neměli děti a ta posledně jmenovaná neměla ani bratra; a tak si La Boulaye, její manžel, směle přisvojil jméno a erb La Marck, které si jeho potomstvo zachovalo, ačkoli zbývala ještě jedna větev rodu La Marck, hrabata z Lumain ve Wetterau, z níž jako jediný nositel tohoto velkého jména zůstal hrabě z La Marck, rytíř Řádu Svatého Ducha a Zlatého rouna, španělský grand, známý svými velvyslanectvími, jehož jediný syn se oženil s dcerou vévody z Noailles.

úřad téměř okamžitě postoupil svému synovi René-Nicolasovi-Charlesovi-Augustinovi de Maupeou, který se proslavil svým bojem proti parlamentům.

3. **Vysvětlivka:** Baseta (*bassette*) a faraon (*pharaon*) – hazardní karetní hry, v nichž hráči sázejí proti bankéři. Tribunál maršálů Francie rozhodoval spory o čest mezi šlechtici; dluhy ze hry platily za dluhy cti, a proto patřily pod jeho pravomoc.

4. **Vysvětlivka:** Pan Princ je tu Velký Condé, vůdce jedné ze stran Frondy. Bitva u Konzer Brücke (Consarbrück) nedaleko Trevíru 11. srpna 1675, v níž císařská vojska porazila maršála Françoise de Créqui.

Vévodkyně z Melunu, dcera vévody z Albretu, zemřela v nejranějším mládí, udušená vlastní krví při porodu, protože se za těhotenství, které bylo její první, nechtěla dát pustit žilou. Dcerka, kterou porodila, nepřežila.

Zemřela také v Paříži hraběnka z Egmontu. Byla neteří arcibiskupa z Aix,[5] tak známého dobrodružstvími svého života, komandéra řádu, a blízkou příbuznou Chalaisů. Paní des Ursins, která velmi milovala všechno, co patřilo k jejímu prvnímu manželovi, ji za svého pobytu v Paříži ještě před smrtí svého druhého manžela povolala z venkova k sobě, a ona u ní zůstala až do svého sňatku s posledním z rodu Egmontů, s nímž neměla děti a po němž ovdověla.

Chamarande ztratil manželku, která byla žena nemalých předností a byla dcerou hraběte z Bourlemontu, generálporučíka a guvernéra Stenay, bratra arcibiskupa z Bordeaux. Pro zajímavost poznamenám, že se říkalo, že tito Bourlemontové nosí jméno a erb Anglure, k nimž nepatří, a že jejich jméno je Savigny, které jistě nemá takovou cenu jako to druhé. Chrestien de Savigny, pán z Rosne, se přimkl k vévodovi z Alençonu,[6] jehož byl komořím, a svou statečností a nadáním se povznesl v úřadech a udělal si jméno. Po smrti svého pána se přimkl ke Guisům, tehdy všemocným, a stal se díky svému důvtipu jedním z jejich předních důvěrníků a jedním z vůdců Ligy pod nimi. Když se po vraždě Jindřicha III. vévoda z Mayenne opovážil všeho, až po královské funkce, byl Rosne jedním z maršálů Francie, které jmenoval, spolu s pány z La Châtre a z Brissacu a s jinými, kteří jimi zůstali díky svým smlouvám s Jindřichem IV.; ale Rosne na to neměl čas. Byl generálním místodržitelem Champagne a velel v Remeši za Ligu; stal se velmi troufalým a jeho oddanost vévodovi z Mayenne, od něhož měl svou domnělou maršálskou hůl, v něm nevzbudila náklonnost k mladému vévodovi z Guise, který tím, že uprchl z vězení, kam byl dán, když jeho otec a kardinál, jeho strýc, byli zabiti v Blois, vzal vévodovi z Mayenne všechnu naději, že prostřednictvím domnělých generálních stavů shromážděných v Paříži dá korunovat svého syna se španělskou infantkou. Vévoda z Guise, když přijel do Champagne, vydal tam rozkazy, jimiž se Rosne necítil povinen řídit. Když byli oba v Remeši, spory se tak vyostřily, že vévoda z Guise, dohnán jeho drzostí do krajnosti, mu uprostřed veřejného náměstí probodl tělo mečem a zabil ho na místě.[7] Je to tentýž Rosne, který se oženil s jedinou dcerou a dědičkou Jacquese d'Anglure, pána z Estoges, v němž tato větev Estoges vymřela a který byl starším bratrem Reného d'Anglure, pána z Givry v Argonně, zakladatele větve Givry. Abych se vrátil k

---

5. **Vysvětlivka:** Daniel de Cosnac (kolem 1630–1708), první almužník Monsieura a biskup z Valence, později arcibiskup z Aix.

6. **Vysvětlivka:** François, vévoda z Alençonu (1555–1584), nejmladší syn Jindřicha II.; neplést s vévodou z Alençonu, synem vévody z Berry.

7. **Ediční poznámka:** Saint-Simon tu zřejmě zaměňuje dva maršály Ligy: v Remeši probodl vévoda z Guise roku 1594 v hádce Antoina de Saint-Paul, kdežto Chrestien de Savigny, pán z Rosne, přešel do španělských služeb a padl roku 1596 při obléhání Hulstu.

domnělému maršálovi z Rosne: měl syna, kterého jeho děd z matčiny strany ustanovil dědicem pod podmínkou přijetí jména a erbu Anglure; ale tito falešní Anglurové neprospívali a zůstali bez věhlasu. Hrabě z Bourlemontu, přítel mého otce, bratr arcibiskupů z Toulouse a z Bordeaux a otec Chamarandovy ženy, byl mladším synem Nicolase d'Anglure, potomka ve čtvrtém pokolení jiného Nicolase d'Anglure, zakladatele větve z Bourlemontu a z Is a z Châteletu, který byl mladším synem Simona d'Anglure, vikomta z Estoges, zemřelého roku 1499. To stačí k obhajobě této pravdy.

Zároveň zemřel abbé z Vaubanu, známý jedině tím, že byl bratrem slavného maršála z Vaubanu.

Maršálka z Boufflers, která neměla své druhé dceři mnoho co dát, uzavřela její sňatek s jediným synem vévody z Popoli, o němž byla řeč víckrát. Až na to, že musela jet do Španělska, bylo všechno – jméno, postavení, jmění – podle přání. Místo dámy paláce španělské královny čekalo na novomanželku hned po příjezdu. Popoli, stále puntičkářský, nechtěl, aby princ z Pettorana jel až do Paříže, protože nejstarší synové grandů mají ve Španělsku vyznamenání, jež ve Francii neznají. Zastavil se tedy v Blois a čekal tam šest týdnů na maršálku z Boufflers, která tam přivezla svou dceru. Sňatek se tam uskutečnil a oba manželé odjeli o dva dny později do Madridu. Dáli mi Bůh čas sepsat své velvyslanectví ve Španělsku,[8] budu mít příležitost říci, jak smutně tento sňatek dopadl.

Zároveň se uzavřel jiný, který nedopadl o nic lépe, ale nikoho neučinil nešťastným. Přízeň vévody z Noailles, a mnohem víc místo a plná moc, kterou měl ve financích, svedly vévodu z Albretu, aby sňatkem ukončil dlouhé a nepříjemné rozepře obou rodů. Hrabě z Évreux, který cítil, jak je to důležité pro hodnost a výměnu tak málo pevné, jako byly jejich, nezanedbal nic, aby to vyšlo. Věc dokonce pokročila tak daleko, že ji pokládali za uzavřenou a že ji obě strany za takovou vydávaly. Přesto se rozbila kvůli všemu, co vévoda z Albretu nepřestával požadovat, za což ho jeho bratr káral natolik, že – aby nepopudil vlivného vévodu z Noailles – zůstal vždy jeho přítelem. Vévoda z Elbeufu, který neměl tytéž důvody, ale byl celý život velmi chamtivý, chtěl oženit prince Karla, kterého pokládal za svého syna a který při všech svých velkých postaveních, jež měl zajištěna v nástupnictví, neměl žádné jmění. Domníval se, že v tomto sňatku najde vhodné spojení a všechny výhody čistě peněžní záležitosti pro prince Karla a pro sebe sama prostředek, jak čerpat z financí.

Vévoda z Noailles, dotčený tím, že se s ním vévoda z Albretu rozešel, byl polichocen, že hned našel skutečného prince místo falešného, který mu unikl, a to s vnějšími postaveními ještě oslnivějšími, která ho přiměla přenést se přes nevýhodu jmění, nesmírného u Bouillonů a nulového u prince Karla. Sňatek, stejně žádaný oběma stranami, byl tedy brzy ujednán za osm set tisíc livrů a za to, o čem se ne-

8. **Vysvětlivka:** Saint-Simon byl v letech 1721–1722 mimořádným velvyslancem v Madridu, kde žádal o ruku infantky pro Ludvíka XV.

mluvilo, a za tlapu vévody z Elbeufu, štědře namazanou. Obě rodiny vymohly pro prince Karla listinu „brevet de retenue" na milion na úřad velkého štolby, veřejně ukradený mému otci,[9] který je nikdy nic nestál, jak bylo vidět na začátku těchto Pamětí. Nikdy se neslyšelo o podobné listině „brevet de retenue", která zajišťovala úřad rodině navždy, protože nikdo nemohl být s to tu částku zaplatit. Kardinál z Noailles je oddal ve své kapli a uspořádal velký oběd v arcibiskupském paláci a večer byla slavnost v paláci Noailles, kam se kolem půlnoci vévoda z Orléans odebral podat košili princi Karlovi, který si přál, aby se mu i nadále tak říkalo, a jeho žena se nazývala hraběnkou z Armagnacu, jak se říkalo manželce pana Velkého. Té ještě nebylo třináct let; manžel s ní tedy byl v posteli jen na okamžik kvůli obřadu a každý zůstal u sebe až do stanovené doby, kdy odešla k manželovi, kde dlouho nezůstala. Dokud měl vévoda z Noailles finance, šlo všechno skvěle; když se jeho vláda nad nimi chýlila ke konci, krysy to ucítily a pospíšily si opustit hnízdo. Docela nepatrná nerozvážnost paní z Armagnacu způsobila roztržku, která trvá dodnes. Vstoupila k sestrám od Navštívení na předměstí Saint-Germain, kde byla řeholnicí sestra jejího otce, a žila tam několik let velmi spořádaně. Přijímala tam celý lotrinský rod, muže i ženy, kteří se postavili na její stranu proti jejímu manželovi, i samu paní z Armagnacu, a ti se s ním proto rozkmotřili; a dostávala poklony od vévody a vévodkyně lotrinských. Jen vévoda z Elbeufu se už s žádným Noaillesem nestýkal a nešetřil je. Princ Karel už ani nepozdravil svého tchána a tak to mezi nimi zůstalo. Po několika letech se paní z Armagnacu přestěhovala do paláce Noailles. Oddala se vysoké zbožnosti a nakonec si vzala vlastní dům, velmi vzdálený ode všech domů svých příbuzných. Zbožnost tam nijak neškodí pletichaření, tak přirozenému Noaillesům. Ale nikdy se u prince Karla nepodařilo dosáhnout, aby vkročila ke dvoru.

Hrabě z Charolais, který byl v Chantilly, předstíral 30. dubna, že jede na lov kance do lesa Halatte, doprovázen jen Billym, šlechticem pana Vévody, mužem velmi rozumným a zasloužilým, a už se nevrátili. Pan Vévoda, který byl v Chantilly, se nazítří vrátil do Paříže, aby se pokusil přesvědčit vévodu z Orléans a svět, že na tomto kousku nemá žádný podíl a že o něm nevěděl ani slovo. Paní Vévodkyně mluvila stejně. O dva dny později dostali všichni dopisy datované v Mons od pana z Charolais a od Billyho, plné žádostí, proseb o odpuštění za odjezd bez jejich svolení a Billyho omluv kvůli přísaze mlčenlivosti, kterou mu pan z Charolais uložil dřív, než mu řekl, oč jde. Dodával, že princ pojede inkognito pod jménem hraběte z Dammartinu do Mnichova, kde bude čekat na jejich rozkazy a pomoc. Nikdo se ani na okamžik nedal oklamat touto domluvenou hrou, z níž dům Condé nesklidil plody, jaké si od ní sliboval. Paní Princezna a vévodkyně hannoverská, matka císařovny, byly

9. **Vysvětlivka:** Úřad velkého štolby dostal po pádu Cinq-Marse (1642) roku 1643 Henri Lotrinský, hrabě z Harcourtu, a po něm jeho syn, pan Velký; Saint-Simon na začátku Pamětí tvrdí, že byl předtím slíben jeho otci.

sestry.[10] Paní Vévodkyně a pan Vévoda doufali, že tou cestou do Vídně a do Uher zastraší vévodu z Orléans a že díky tomu zdání útěku a tajnosti nebudou muset odpovídat za to, co se tam stane. Lest byla příliš hrubá, než aby si kdokoli mohl představit, že sedmnáctiletý princ krve odjel z Chantilly do Uher bez svolení matky a staršího bratra, jakými byli paní Vévodkyně a pan Vévoda. Už sám Billy jako průvodce, o němž se vědělo, že má jejich důvěru, by závoj odhalil. Vévoda z Orléans si z tohoto výstřelku nedělal žádné starosti, a ten mu ve skutečnosti nemohl způsobit ani tu nejmenší. Spokojil se s tím, že se na něm nijak nepodílel, a nadto nebyl nerad, že je tím chráněn před útoky na svůj měšec kvůli úhradě výloh. Pana z Charolais skvěle přijal v Mnichově bavorský kurfiřt, který se s paní Vévodkyní ustavičně stýkal při všech svých pobytech v Paříži a u dvora. Daroval princi mnoho koní jak pro jeho osobu, tak pro jeho lidi. Ale ve Vídni nemohl vidět ani císaře, ani císařovnu. Pan Vévoda byl tím nesmírně dotčen a marně to přičítal Bonnevalovi, o němž se domníval, že tomu zabránil. Nikdo nechápal, v čem byla potíž, protože princ z Dombes, který přijel dříve, je viděl. Ať byl mezi nimi oběma skutečný rozdíl jakýkoli, tehdy žádný nebyl co do hodnosti a všech vnějších znaků. Princ z Dombes měl jistě své poučení velmi přesné a pan du Maine příliš dbal na postavení prince krve, kterého tehdy plně požíval a které si vydobyl pro sebe a pro své děti, než aby mu na tak velkém jevišti v nejmenším uškodil. Patrně chtěl hrabě z Charolais víc, než se dostalo panu z Dombes; inkognito však všechno zakrývalo. Je pravda, že páni princové de Conti při své cestě do Uher císaře Leopolda neviděli, ani cestou tam, ani zpět, neboť jim nechtěl dát křeslo jako kurfiřtům; ale je také pravda, že projeli Vídní otevřeně.

Svého času bylo vidět, co všechno musel abbé z La Rochefoucauld snášet od své rodiny na konci vlády zesnulého krále i potom, když ho chtěla přinutit, jakmile se stal nejstarším, aby buď postoupil všechna svá práva prvorozence svému bratrovi, nebo se vzdal všech svých bohatých obročí, a to bez jakékoli náhrady. Nakonec ho přiměli, aby odjel do Uher s papežským dispenzem, jenž mu dovoloval tři roky nosit meč a ponechat si obročí. Princ Evžen, rytíř Lotrinský, markýz z Forbinu, generálporučík a kapitán šedých mušketýrů, a mnozí jiní vždycky sloužili s opatstvími bez dispenzů, nosili meč a ponechali si obročí až do smrti, aniž byli maltézskými rytíři nebo rytíři svatého Lazara; ale ta úzkostlivost se hodila do záměrů pana a paní z La Rochefoucauld. Nezdá se, že by na to Bůh vylil své požehnání; ale prozatím se jim všem velmi ulevilo. Abbé z La Rochefoucauld odjel nerad několik dní po panu z Charolais; dorazil do Budína, kde ho dřív, než se připojil k císařské armádě, zachvátily neštovice, na které zemřel.

---

10. **Vysvětlivka:** Paní Princezna je Anna Falcká (1648–1723), vdova po panu Princi Jindřichu Juliovi a babička hraběte z Charolais; její sestra Benedikta Jindřiška, vévodkyně hannoverská, byla matkou Vilemíny Amálie, vdovy po císaři Josefu I. Panující císařovnou byla roku 1717 Alžběta Kristýna, choť Karla VI.

Při smrti krále bylo vidět, jak uspěla černá a hluboká ničemnost vévody z Noailles vůči mně, pomluva a proradnost, které mají, myslím, málo příkladů, a jak napomohla záměru vévody a vévodkyně du Maine, rozhodnuté dostát oněm strašným slovům, která pronesla ve Sceaux k vévodům z La Force a z Aumontu. Bylo je vidět (Díl III, Tom 11, kap. 21), i to, při jaké příležitosti byla řečena; je však nutné je zde zopakovat. Zde jsou: „Že jim chce říci, aby o tom snad nepochybovali, že když člověk jednou získal způsobilost nastoupit na trůn, musí raději, než by si ji dal vyrvat, zapálit království uprostřed a ve všech čtyřech rozích." Tato zuřivá slova byla posledními slovy oné krásné porady, která byla jediná. S výhledem na tak obludné provedení, bude-li ho třeba, pokračovali víc než kdy jindy v podněcování všeho, co mohli, proti vévodům: zaprvé, aby zastrašili a udrželi se ve svých uzurpacích vůči nim tím, že by tímto hlukem napříště zabránili jakémukoli rozsudku; zadruhé, aby si pod záminkou věci vévodů získali a vytvořili stranu, kterou by mohli podle libosti použít ke všem jiným účelům, na čemž nepřestávali pracovat, dokud král žil, zvláště ke konci.

Zdání pořádku a rozlišení se udrželo až do smrti krále, uprostřed všech přehmatů a veškerého úpadku. Po něm všechno smísila při jeho nástupu k regentství malá důstojnost vévody z Orléans, i pokud šlo o něho samého, jeho lehkomyslnost, jeho povolnost a jeho tolik oblíbená politika *divide et impera*. Žádný dvůr, král dítě, ani královna, ani dauphine, a jen dvě vdovy po synech Francie: Madame, stále zavřená, u její toalety a jejího oběda takřka pusto; vévodkyně z Berry, uzavřená v ústraní nebo na výletech, chtějíc i nechtějíc mít dvůr a cítíc se velmi opuštěná, vymyslela, jak nějaký dvůr znovu oživit: dovolila dámám, aby k ní chodily v domácích šatech; zřídila herní stoly a mnoho jich bylo každý večer zdrženo k večeři. To zastínilo taburetky, protože když byla k dispozici tato pohodlná hodina, kdy ji bylo možné vidět, přestalo se dbát na chození k její toaletě a skoro ani na audience, které dávala velvyslancům, ani na audience Madame, kterou se odjakživa dost zanedbávalo. Již v posledních letech králových se princové a princezny krve, jejichž zlost nad hodností vévody a vévodkyně z Orléans čas nedokázal zmírnit a kterou naposledy ještě rozjitřil její nárok pro její dcery, usadili na malé židličky se slaměným opěradlem, prý pohyblivější, lehčí a pohodlnější k práci a ke hře. Tím pádem už nebylo rozdílu v sedadlech a křesla brali a dávali těm, jimž je byli povinni, jen když se tomu nemohli vyhnout při ceremoniálních návštěvách, jako při úmrtí, sňatku atd. Urození lidé, takto zvyklí nenacházet už rozdíl mezi sebou a titulovanými osobami, brzy přestali uvolňovat, a potom i nabízet svá místa, v čemž jim titulované osoby už mnohem dříve daly velmi hloupý příklad, neboť samy mezi sebou tento zvyk téměř všechny přestaly dodržovat. Zastihl jsem jej zavedený, když jsem vstoupil do světa; ustal teprve pozvolna, dlouho potom. Já a několik dalších vévodů a vévodkyň jsme jej vždy zachovávali; lotrinský rod v něm pokračoval podle stáří a jeho opičky Rohanové a Bouillonové jej každý ve svém rodě také nezanedbávali. Ale všechny tři rody musely v tomto ohledu snášet stejné nové chování jako vévodové a vévodkyně.

Nic nemohlo být milejší panu a paní du Maine. Rozdělení bylo jejich spásou. Způsobili je a dovedli k vrcholu mezi vévody a parlamentem a nezanedbali nic, aby je dohnali tak daleko, jak jen to šlo, i mezi vévody a všemi, kdo vévody nebyli, a zároveň aby využili obojího k tomu, aby spojili, sjednotili a smísili dohromady parlament a všechny lidi, které mohli proti vévodům poštvat. Brzy toho dosáhli, a jakmile se jejich opatření v tom zdařila, začali tvořit a organizovat svou stranu, aniž se otevřeně ukazovali.

Tato směsice urozených lidí, lidí nižšího řádu a těch nejnepatrnějších nijak neurážela ty nejvyššího rodu, a aby byl počet, bylo jim dobré všechno. Někteří duchaplní lidé z nejpřednější šlechty se přes to přenesli, aby strana dostatečně zmohutněla a mohla po zámince vévodů přejít k věcem důležitějším, k přetřásání vlády a k dosažení toho, oč usilují ti, kdo se zvedají proti králi nebo regentovi nebo prvnímu ministrovi, jak bylo vidět ve všech domácích nepokojích a občanských válkách všech věků monarchie. Velký počet těchto lidí všech stavů byl veden za nos, jak se to vždy děje, náčelníkem či náčelníky a malým počtem jejich důvěrníků, kteří vysílají emisary a pod různými záminkami obracejí mysli k tomu, aby dělaly vše, co se jim hodí a co se hodí jen jim; a kteří se smějí a posmívají tomu velkému počtu nástrojů, jichž si cení stejně jako řemeslník a dělník svého nářadí, jehož veškerá práce je užitečná jen jim a samotnému nářadí neužitečná, a které, když svým pánům dobře posloužilo, se opotřebuje, vyštěrbí, zlomí, k ničemu už není a nikdo je ani nezvedne. Taková byla tato skupina, která se – od Châtillonů, Rieuxů atd. až po Bonnetoty a jiné syny královských sekretářů nebo nájemců daní – odvážila vystoupit jako sbor pod vznešeným jménem druhého ze tří stavů království, a to z vlastní jediné moci. Byla to tedy tato obluda bez zákonného titulu, ba ani bez stínu nezákonného, bez svolání, bez volby, bez plné moci, bez instrukce i bez pověření, která se vydávala za šlechtu, ačkoli by tři čtvrtiny z nich měly velkou potíž prokázat tu svou. Nikoho z nich nejmenuji, protože se nehodlám pouštět do rodokmenů, které nemají jiného plodu než zarmoutit ty, kdo nemohou ukázat pravdu; a jmenoval-li jsem toho Bonnetota, je to pro kontrast: pro své bohatství se oženil s dcerou pana z Châtillonu a byl jím, a kvůli němu i všemi ostatními, připuštěn k tomu, aby byl bez rozdílu pokládán za rovného samotnému panu z Châtillonu, a po jeho vzoru i všichni lidé nízcí nebo nijací, kteří se hrnuli, aby se k tomu přidali, aby si do budoucna udělali titul z toho, že byli na těch shromážděních šlechty, která se začala konat jednou u toho, jednou u onoho.

Ale na těchto shromážděních, kde se z podnětu vévody a vévodkyně du Maine řvalo proti vévodům, aniž kdo věděl proč, byla dlouho potíž s nějakým konkrétním předmětem. Propukali ve stížnosti, které s jakousi vřavou rozhlašovali všude: jednou, že vévodové chtějí tvořit sbor oddělený od šlechty, jindy, že šlechta už nechce, aby vévodové tvořili sbor s ní. Roztrušovaly se věci, které se nedaly nazvat jinak než skutečnými ubohostmi, bez počtu, bez pravdy, bez nejmenšího zdání, bez jakékoli existence, o pokusech vévodů – jedny směšné, jiné dokonale zbytečné nebo bezvý-

znamné, i kdyby byly existovaly –, takové, že by se člověk styděl je uvádět a vyvracet. Padaly také samy od sebe, jakmile byly uvedeny, ale jen aby uvolnily místo jiným, stejně falešně a bídně vymyšleným, které nežily o nic déle. Plodná vynalézavost dosazovala jiné, aby udržela vření a hluk, a ty netrvaly déle, ale následovaly po nich zase jiné, které neměly o nic víc základu ani lepší osud. Když se vévodové nebo urození lidé, a to různého stupně – neboť zdaleka ne všichni se dali očarovat –, ptali příbuzných a přátel z této šlechty (neboť abychom si rozuměli, je třeba je označovat jménem, které si přisvojili), když se jich tedy, pravím, ptali, nač si stěžují a co chtějí, a oni z přátelství nebo aby nedali najevo, že to sami nevědí, chtěli odpovědět, koktali a nedokázali nic kloudného vyslovit. Když se jim dokazovalo, jak si s nimi zahrávají všemi těmi dětinskostmi bez pravdy a bez pravděpodobnosti, jimiž je klamou, zůstávali němí a zahanbení. Když se jim dávalo pocítit, že vévodové nemohou nepatřit ke sboru šlechty, že je absurdní je obviňovat, že k němu nechtějí patřit, a nemožné je z něho vyloučit, protože ve státě jsou jen tři stavy a vévodové nutně musejí patřit k jednomu z nich svým rodem a svou francouzskou hodností a nemohou patřit k prvnímu ani ke třetímu, někteří jako by ustupovali; ale většina, nevědouc, co na toto dilema odpovědět, propadala zuřivosti. Jedním slovem, nevěděli, co říci, a nahrazovali to křikem a mluvením páté přes deváté.

Věc ještě nebyla dost zralá ani dost připravená, aby se šlo dál. Pracovalo se na ní bez ustání, v provinciích se intrikovalo, aby odtud přišly deputace, a rozdmýchával se tam týž oheň; a aby se udržoval a rozněcoval v Paříži, připravilo se podání proti hodnosti a poctám vévodů a vévodkyň. Ne že by si původci této žádosti představovali nějaký úspěch, ale bylo třeba držet tuto šlechtu pohromadě a v pohybu, poutat si ji čím dál víc, povzbuzovat ji k smělým pokusům, dráždit ji tím, že se jí dostane odmítnutí, a k tomu jí dát potravu v podobě absurdních nároků, které by lichotily její ješitnosti. Když bylo podání hotovo a šlo o to je předložit, řídící hlavy usoudily, že je vhodné použít toho, co měly po ruce, aby rozmnožily jméno i počet. Velký převor měl zájem na tom, aby nepadly základy jeho vlastních uzurpací, a princové krve bez ustání naléhali na regenta, aby jim dodržel slovo a rozsoudil je;[11] první prezident, nejrozjitřenější ze všech proti vévodům kvůli proradnostem, jichž se na nich dopustil ve sporu o čepici, veřejně zneuctěný hromadou ničemností, které se v něm dopustil a které vévodové věrně vystavili na nejjasnější světlo, a jinak otrok pana a paní du Maine, disponoval svým bídným bratrem, neméně zneuctěným než on, ale z jiných důvodů, kterého pan du Maine prostřednictvím zesnulého krále učinil velvyslancem Malty. Takto spojeni v této záležitosti s velkým převorem pobouřili všechno, co bylo v Paříži z Maltézského řádu, a to se připojilo k této šlechtě, a svolali všechny, kdo nosili jeho kříž, aby provázeli předání podání. Regent, který byl o tom zpraven,

11. **Vysvětlivka:** Princové krve žádali od roku 1716 regenta, aby rozhodl jejich spor s legitimovanými syny Ludvíka XIV. o právo nástupnictví a hodnost princů krve; regent jej rozhodl ediktem z července 1717.

vycítil nevhodnost tohoto srocení, předvolal si velvyslance Malty v předvečer předání podání a řekl mu, že zakazuje všechna shromáždění maltézských rytířů, nejde-li výhradně o záležitosti jejich řádu.

V sobotu 18. dubna[12] přišli páni z Châtillonu, rytíř řádu, z Rieux, z Lavalu, z Pons, z Bauffremontu a z Clermontu do Palais-Royal a vstoupili společně, aby předložili své podání regentovi, který je nechtěl přijmout, řekl jim dvě velmi suchá slova nespokojenosti, otočil se k nim zády a odešel do zadní místnosti. Pan z Châtillonu udělal kariéru svou postavou u Monsieura, u něhož se pozvolna stal prvním šlechticem komory; potom jím byl u jeho syna, kterého doprovázel do Itálie. Kromě postavy, která byla neobyčejně krásná, a statečnosti v něm nebylo nic, a ačkoli ho ta postava dlouho udržovala v jistém velkém světě, byl tam trpěn jen pro své tělesné přednosti, a už dlouho vedl život velmi nenápadný. Pan z Rieux měl hodně ducha, byl velmi lakomý, velmi zlý, velmi pyšný, velmi skrytý ve svých myšlenkách, velmi neznámý a nikdy nepoznal ani válku, ani dvůr, ani svět. Intendanti, daně, absolutní moc se mu nesmírně nelíbily z pýchy i z lakoty a byl by chtěl udávat tón vládě, nebo aby se mu tón dával a aby se s ním počítalo, aniž by se namáhal vystupovat. Nebyl tak prostý, aby počítal s tím, že na vévodech něco získá; tento podnik pokládal jen za lžíci na obouvání jiných, pevnějších a důležitějších, ale právě proto byl jedním z nejhorlivějších v burcování davu, aby se hnal za přízrakem, který je štval. Pan z Lavalu, syn bratra vévodkyně z Roquelaure, byl na stejné kopyto jako pan z Rieux, ale znal dvůr a svět víc než on a sloužil s dosti velkým vyznamenáním. Snažil se co nejvíc vytěžit ze zranění, které utrpěl na čelisti, a aby ho odlišili od ostatních Lavalů, říkalo se mu Podbradník, protože po celý život nosil podbradek z černého taftu, který ho jinak nijak neobtěžoval, ale o němž si myslel, že vystavuje na odiv jeho vojenskou zásluhu. Když mu tento podbradek nevynesl, v co doufal, opustil povýšeně službu, upadl do zapomnění, dokud král žil, a myslel jen na to, jak zbohatnout. Toho dosáhl sňatkem se sestrou Turméniesovou, vdovou po Bayezovi, která byla velmi bohatá, a oba, velmi přičinliví, bohatli dál a dál množstvím pletich a peněžních obchodů. Ten se stal pravou rukou paní du Maine, důvěrníkem všech jejích pák a nejhorlivějším z celé této šlechty. Později uvidíme, že jeho záměry byly zhoubně rozsáhlé a že se do této předehry pustil jen jako do cesty ke státním převratům, po nichž ustavičně toužil. Pan z Pons byl rovněž téhož druhu.

Stejně jako páni z Châtillonu a z Lavalu a skoro jako pan z Rieux se narodil chudý, ale tak chudý, že neměl nic; byl příbuzným pana z La Rochefoucauld otce, který u sebe ubytovával jednoho mladšího syna z tohoto rodu, jenž nesl jméno La Case, a dlouho ho živil, dokud se La Case časem a postupem v hodnostech nestal poručíkem tělesné gardy; pak ji opustil s červenou stuhou a s guvernérstvím v Cognacu,

12. **Ediční poznámka:** 18. duben 1717 připadl na neděli; sobota byla 17. dubna. Saint-Simon se tedy mýlí buď ve dni v týdnu, nebo v datu.

ale po celý život ho pan z La Rochefoucauld ubytovával a na lovech mu dával koně. La Case mu vyprávěl o smutném stavu nejstaršího z tak starého a vznešeného rodu a pan z La Rochefoucauld, který byl velmi šlechetný a velmi dobročinný, ho povolal ze Saintonge, dal ho ke svým vnukům a zacházelo se s ním jako s jedním z nich. Všechno přispělo k tomu, aby s takovou oporou příjemně vstoupil do světa: velké jméno, jedna z nejkrásnějších a nejpůvabnějších tváří, jaké bylo možné vidět, v rozpuku čtrnácti či patnácti let, mnoho ducha, umu a obratnosti, které v tom věku a při takovém příchodu z venkova nesmírně překvapují, a konečně soucit s tak úplnou opuštěností od štěstěny při tolika přirozených nadáních. Byl tak u dvora několik let před smrtí krále, který mu na prosbu pana z La Rochefoucauld nakonec dal zadarmo korouhev v gendarmerii. Nejstarší syn maršála z Tallard se roku 1704 oženil s jedinou dcerou Verduna, nejstaršího z jeho rodu a bratrance z prvního kolena jeho otce, aby se ukončily velké spory. Zemřel bez dětí na zranění, která utrpěl v bitvě u Höchstädtu. Jeho vdova byla stejně ošklivá jako bohatá. Pan z Pons, který neměl nic, si usmyslel, že si ji vezme. Dosáhl toho svými půvaby roku 1710. Opustil dvůr, pány z La Rochefoucauld, o nichž počítal, že je už nebude potřebovat, i službu, a ukázal víc talentu k vedení soudních sporů než k válce; přiváděl maršála z Tallard k zoufalství a často i nejobratnějším prokurátorům ukázal, že se v tom vyzná lépe než oni. Když paní z Montmorency-Fosseux brzy omrzelo být dvorní dámou paní Vévodkyně (Conti),[13] pan Vévoda a jeho matka si zakládali na tom, aby neklesli níž, a dosadili na její místo paní z Pons. Nic nebylo tak lakomé, tak pyšné, tak puntičkářské, a dovoluje-li to rod říci, tak troufalé jako pan z Pons se svým zdvořilým vzezřením a mentorským přednášením zásad, a jako paní z Pons se zatrpklostí a prudkostí ženy, která málo znala svět a míru. Jejich vláda v paláci Condé byla tedy dosti krátká; odešli odtud rozkmotřeni se všemi, kdo tam chodili, a ještě víc s pány domu. Od té chvíle je už ve společnosti nikdo neviděl; věnovali se jedině tomu, aby čím dál víc bohatli, a pana z Pons si paní du Maine přitáhla k vytváření své strany, se stejným cílem a stejným zápalem jako pana z Lavalu; ale protože měl mnohem víc ducha i vzdělání – neboť si ducha obohatil četbou –, zachoval víc opatrnosti pro vlastní bezpečnost, a ač paní du Maine sloužil se stejným, ba ještě větším uměním než on a než kdokoli ze zasvěcených, měl i to umění uchránit se osobních nehod.

Pan z Bauffremontu, s velkým duchem a velkým jměním i nepořádkem, byl velmi vážný a velmi hloupě pyšný člověk, který si zakládal na tom, že všechno řekne a všechno udělá, a který se oženil s jednou Courtenayovou, v tomto ohledu ještě bláznivější než on. Řídící hlavy toho věděly příliš, než aby ho použily jinak než jako předsunutého pěšce. Měl spadeno jen na vévody a říkal nahlas, že když se jím nemůže stát, chce je zničit. V tom prokazoval víc spravedlnosti své zásluze než svému rodu. Pan z

13. **Vysvětlivka:** Paní Vévodkyní je zde míněna Marie-Anne de Bourbon-Conti (1689–1720), od roku 1713 manželka pana Vévody, nikoli jeho matka Louise Françoise.

Clermontu byl hejsek naprosto zbavený rozumu i ducha, který se po příjezdu z Le Mans dostavníkem, neboť neměl nic, pyšnil svým jménem a svou postavou, s nimiž si myslel, že udělá kariéru. Oženil se s druhou dcerou pana a paní z O; byl to hlad a žízeň dohromady. Ale doufal všechno od vlivu tohoto spojení, díky němuž žil u dvora a ulovil tam vojenské hodnosti. D'O, mnohem víc oddaný vévodovi du Maine a paní du Maine než hraběti z Toulouse, jemuž však opatrnost nedovolovala dát to najevo, přispěl tímto zetěm, kterého jeho pýcha a hloupost naverbovaly proti vévodům, aniž cokoli viděl dál, a kterému se také dobře střežili cokoli odhalit. Považoval se za hlavní osobu, když se viděl v tak krásné společnosti, kde štěkal ozvěnou jako málokdo. Takoví byli důvěrní psi této smečky, k nimž se tajně připojili jiní, kteří se otevřeně neukazovali, jak z malého okruhu rady s různými stupni důvěry v tajemství, tak z pěšců.

Toto zvednutí štítů vévody příliš nevyděsilo; podání viděli prostřednictvím několika přátel, neboť se ti páni dobře střežili, aby je nechali kolovat, a pohrdli jím natolik, že na ně nedali ani tu nejmenší odpověď. Když se těchto pánů ptali, ve které civilizované zemi čtyř dílů světa nejsou velmoži s hodnostmi odlišujícími je od každého, kdo velmožem není; když se jich ptali na datum jejich počátku kdekoli, pod jakýmkoli jménem byli ve všech dobách známi; když jim navrhovali, aby vysvětlili, co by se po jejich zrušení stalo s ctižádostí a soutěživostí, se službou státu, s mocí králů a s užitkem velkých odměn; když na ně naléhali ohledně možnosti přednosti podle rodu mezi šlechtou bez hodností a bez zřetelných vyznamenání; když na ně tlačili, co je nesnesitelnější: hodnost odlišující z titulu důstojenství, kterou mohl obdržet každý urozený člověk, k níž byl způsobilý, kterou tvořili skoro jen urození lidé jako oni a kteří ničím jiným nebyli, dokud jim ta hodnost nebyla udělena – anebo hodnost odlišující z titulu rodu mimo vládnoucí dům, která se vztahuje na celý rod, muže i ženy, do nekonečna, a která všem urozeným lidem mlčky, ale velmi jasně a velmi hmatatelně ustavičně říká, že jsou a mají to, čím urození lidé nikdy nemohou být pro nepoměr rodu, který je mezi nimi –, na tyto krátké a naléhavé úvahy žádná odpověď: jedni němí a zahanbení, druzí zuřiví, koktající vztekem a neschopní říci čtyři souvislá slova. Když se na ně tlačilo srovnáním s jejich otci či předchůdci nebo když se jim ukazovala příčina tak rozporné změny z bílého na černé – neboť tihle neříkali ani slovo o hodnosti cizích knížat –, většina se dozvídala, co nevěděla, a otvírali ústa i oči dokořán a zůstávali ohromeni, a ostatní nevěděli, kam se podít. Tento kontrast si zaslouží místo zde, aby nezapadl v zapomnění a aby se na něj aspoň osvěžila paměť.

Kapitola čtrnáctá

Diametrální rozdíl mezi cílem shromáždění několika pánů a šlechticů roku 1649 a cílem letošních shromáždění. — Opis původní smlouvy o unii a sdružení několika příslušníků šlechty z roku 1649 a podpisů. — Objasnění k podpisům. — Žádost pairů ke králi za týmž účelem jako sdružení několika příslušníků šlechty roku 1649. — Srovnání šlechty z roku 1649 se šlechtou z roku 1717. — Výsledek a konec shromáždění z roku 1649. — Mé počínání vůči regentovi v záležitosti princů krve a levobočků a v pohybech takzvané šlechty. — Levobočci nechtějí uznat jiné soudce než zletilého krále nebo generální stavy království, a vysloužíi si tím přípravné usnesení. — Výstřelky takzvané šlechty, oklamané důvěrou ve své opory. — Počínání a dokonalý klid vévodů. — Rozsudek regentské rady, jímž se všem šlechticům zakazuje shromažďovat se atd. pod trestem neposlušnosti. — Mé počínání v této radě, následované vévody, pak princi krve a levobočky. — Účinek rozsudku. — Guvernérství Saint-Malo Coëtquenovi a penze šest tisíc livrů Lavalovi. — Nestoudná lež tohoto posledního, prokázaná, která mu přesto zůstane k užitku, ačkoli nemá s královským rodem žádné příbuzenství. — Rod Laval-Montfort, velmi odlišný od Laval-Montmorency, vysvětlen. — Další podvod téhož pana z Lavalu ohledně přednosti před kancléřem. — První příklad sňatku dcery z urozeného rodu se státním sekretářem.

Nebudeme opakovat, co je roztroušeno na mnoha místech těchto Pamětí, kdykoli se naskytla přirozená příležitost vysvětlit, jak se rang cizích knížat vytvořil za opory Ligy a jak byl potom postupně přiznán i jiným rodům než svrchovaným; spokojíme se tím, že zde uvedeme smlouvu o spojení těch, kdo si stejně jako tato šlechta, o níž je řeč, toto jméno rovněž osvojili bez souhlasu a bez pověření, avšak kvůli věci skutečné, nikoli smyšlené, a kvůli věci, která tak od kořene odporuje zákonům a zvyklostem tohoto království i tomu, co je zavedeno ve všech státech, a která tak osobně uráží celý druhý stav království obecně i každého jeho člena zvlášť. Tato shromáždění šlechty a tato smlouva mezi jejími členy se konala v Paříži roku 1649, poté co byl přiznán rang pánům z Bouillonu[1] a taburetka princezně z Guéméné, z níž se pak dlouhými stupni zrodil tentýž rang, a další dvě taburetky markýze ze Senecey a hraběnce z Fleix, matce a dceři, obě vdovám a obě dvorním dámám královny matky, jedné řádné a druhé s právem nástupnictví; kvůli zájmům královny matky byly dlouho vyhnány do Randanu v Auvergni a na místo paní ze Senecey byla dvorní dámou ustanovena

1. **Vysvětlivka:** Páni z Bouillonu jsou Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, vévoda z Bouillonu (1605–1652), a jeho mladší bratr, maršál Turenne; rod si jako bývalí svrchovaní páni Sedanu a Bouillonu nárokoval rang cizích knížat. Princezna z Guéméné je Anne de Rohan z větve Guéméné; markýza ze Senecey a její dcera hraběnka z Fleix byly dvorními dámami Anny Rakouské.

paní z Brassacu; paní ze Senecey byla po smrti Ludvíka XIII. povolána zpět, paní z Brassacu propuštěna a paní ze Senecey znovu dosazena i s dcerou jako nástupkyní. V této smlouvě uvidíme, jak docela jinak tehdejší šlechta smýšlela než dnešní; ale v oněch dobách byla ještě poučená, znala svůj zájem a nedala se vodit za nos k tomu, co mu nejpříměji odporuje. Měl jsem v rukou podepsaný originál této smlouvy a podávám zde opis, který jsem si z něho pořídil. Je s podivem, do jakých rukou se během času dostávají původní listiny, často ty nejzajímavější a nejdůležitější, i nejvzácnější právní doklady; není vzácné najít je u prodavaček másla a v podobných rukou. Listina, o niž jde a která sice není toho řádu, ale má svou zajímavost, se dostala do rukou starého lékaře z Chartres, který byl výtečným lékařem a ještě větším filozofem, znalcem krásné literatury, zvídavým a velmi poučeným v dějinách, a který, spokojen s málem, nikdy nechtěl opustit svůj rodný kraj ani se snažit vyniknout a zbohatnout v Paříži. Jmenoval se Bouvard; měl nesmírně mnoho ducha a obdivuhodnou paměť. Neblahý stav mého nejstaršího syna mě přiměl povolat tohoto lékaře do La Ferté na doporučení pana z Chartres (Mérinville)[2] a ještě dalších. Několikrát u nás nějaký čas pobyl a já jsem v jeho rozhovoru nacházel mnoho zábavy, ba i poučení, a jeho hovor měl navíc půvab veselosti. Přišli jsme na věci, které ho přiměly mluvit se mnou o této smlouvě šlechty. Řekl mi, že má její originál, a skutečně mi ho přinesl, když se vrátil. Opsal jsem ji i s podpisy v témž pořadí, v jakém jsem je tam našel, a měl jsem velkou práci přimět ho, aby si ji vzal zpět. Za každou cenu mi ji chtěl darovat; přinesl mi ji dokonce podruhé se stejným úmyslem, ale nemyslel jsem, že bych měl jeho šlechetnosti využít a připravit učeného sběratele a velmi poctivého muže o originální listinu[3]. Zde je:

My, níže podepsaní, abychom předešli rozkolům a nepořádkům, které by mohly vzejít z mimořádného vyznamenání, jež se, jak je patrno, hodlá udělit některým šlechticům a jednotlivým rodům na újmu veškeré šlechty tohoto království, a zvláště mnohých nejpřednějších z tohoto stavu, který, jsa pravou a nejpevnější oporou této monarchie, má být všemi prostředky zachován v dokonalé jednotě, aniž se dovolí zavést jakýkoli rozdíl mezi rody, jsme tímto spisem prohlásili, přísahali a jednomyslně slíbili na svou víru a čest, že poté, co učiníme své nejponíženější předložení Jeho Veličenstvu, Jeho Královské Výsosti a vznešeným pánům princům krve, a nebudou-li následovat účinky, jež od jejich spravedlnosti očekáváme, budeme se všemi cestami a všemi spravedlivými, čestnými a šlechetnými projevy odporu, jež nebudou směřovat proti službě králi a královně, snažit, aby podobná vyznamenání neměla místa; a souhlasíme, aby ten z nás, kdo by od tohoto spojení odstoupil, byl pokládán za muže

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Biskup z Chartres byl z rodu Mérinville. V předchozích vydáních se z biskupa z Chartres a z Mérinvilla udělaly dvě různé osoby.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O tomto sporu o taburetky už byla řeč (Díl II, Přílohy vydavatele k Tomu 5, II. Odpor šlechty proti poctám přiznaným některým rodům). Viz poznámku III na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, III).

bez víry a bez cti a nebyl mezi námi považován za šlechtice. Z naší strany budou požádáni všichni nepřítomní šlechtici království, aby se s námi prostřednictvím zástupců spojili k hájení obecného zájmu veškeré šlechty a připojili své nejponíženější prosby k našim. Tento spis byl podepsán bez rozlišení a bez rozdílů rangu a rodu, aby v tom nikdo nemohl nalézt nic k výtce. Dále slibujeme, že bude-li kdokoli z podepsaných a zúčastněných v dalším průběhu této záležitosti jakýmkoli způsobem obtěžován a napaden, budeme jeho zájmy pokládat za společné, všichni dohromady i každý zvlášť, aniž bychom se od nich mohli z jakéhokoli ohledu oddělit; a kdo by jednal jinak, bude prohlášen za bezectného a zbaveného cti. K vysvětlení tohoto posledního článku: přihodí-li se ve věci, o niž jde a kvůli níž jsme se shromáždili, že by kdokoli z těch, kdo se spojili, ať zlými službami, nebo jinak, upadl do neštěstí, že by byl napaden na své osobě, svobodě a statcích, zavazují se všichni ostatní pod trestem veřejné hanby a ztráty své pověsti učinit vše potřebné, aby ho vysvobodili ze stavu, do něhož by se dostal pro zájem jejich společné věci, a to až k vlastní záhubě. Spíše než aby zůstal utlačen.

Zavazují se nejen pod týmiž podmínkami své cti postavit se v nynější příležitosti na odpor, aby nikdo, kdo tu výhodu nemá svým rodem, nezískal výsady knížat, nýbrž slibují, že i v budoucnu vznesou tytéž odpory, aby nikdo, jakéhokoli postavení a pod jakoukoli záminkou, kdo se knížetem nenarodil, nedosáhl podobného přednostního práva, které by bylo pro šlechtu urážlivým rozlišením, zvláště mezi osobami, jejichž postavení bylo vždy rovné a jejichž předkové měli týž rang a žili, aniž by jeden druhému ustupovali, ať u dvora, ať v provinciích.

Slibují a zavazují se na tatáž svá slova a na svou čest, že neodstoupí od víry, kterou si navzájem dali, že nebudou uvádět žádné výmluvy, záminky ani důvody, jež by je mohly přímo či nepřímo oddělit od obecného i zvláštního sdružení, které obsahuje tento spis, jejž podepsali, aby je nedotknutelně zachovávali ve všech článcích, které obsahuje, a aby všichni sdíleli týž osud.

Slibují rovněž, že neupustí od úsilí, které podnikli, dokud nedostanou zadostiučinění, jež mohou právem očekávat od dobroty a spravedlnosti Jejich Veličenstev, nebo dokud parlament neučiní potřebná opatření podle zákonů, příkladů a ústavních řádů království, přičemž si nevylučují obrátit se, kam uznají za dobré, a prostředky, které shromáždění uzná za spravedlivé a rozumné.

A aby byl úmysl všech jasně vyložen, dohodli se zúčastnění v této věci, že vznesou svůj odpor v souladu s tím, co obsahuje tento spis, proti všemu, co bylo v tomto smyslu přiznáno a nárokováno od roku 1643. Saint-Symon Vermandois, Halluyes-Schomberg[4], L'Hospital, komtur z Rochechouartu, d'Aumont de Chappes, Vassé, Orval, Leuville, Frontenac, Saujon de Campet, Vardes, Bran-

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz poznámky na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, III).

cas, Montrésor, Clermont-Tonnerre, hrabě z Vence, Charles-Léon de Fiesque, Louis de Mornay-Villarceaux, Sévigné, Montesson, Argenteuil, Boubet, Mallet, Moreuil-Caumesnil, Mauléon, de Clermont-Monglat, Congis, Canaples, H. de Béthune, Roussillon, Savignac, Fr. Gard, rytíř z Caderousse, Montmorency, Sigoyer, Leiden, Rouville, Bourdonné, Humières, d'Aydie, Beauxoncles, Ligny, [...][5], Cormes-Spinchal, Houdancourt, Villeroy, L'Hospital-Sainte-Mesmes, Longueval, Hautefort, Gasnières, Chasteauvieux, de Vienne, Montrésor, d'Auteuil, de Crevant, G. Rouxel de Médavy, Maugiron, du Hamel, d'Alemonis, rytíř z La Vieuville, de L'Hospital, Bar, de Lanion, Nantouillet, Froullay, Laigue, Gouffier, Maulevrier, Matha, Saint-Germain, du Perron, Montiniac d'Hautefort, hrabě z La Chapelle, hrabě ze Saint-Georges, Thiboust de Boyvy, de Castres, Fr. de Montmorency, de Beringhen, Bruslart, Guenes, du Houvray, Damigny de Meindrac, Lostellemans, Cl. Mohunt, du Monteil, Cl. Dendre de La Massardière, de Guervon de Dreux, Felleton-Lamechan, Roger de Longueval, Trésiguidy, Arcy, La Bourlie de Guiscard, de Grailly, Carnavalet, Saint-Abre, du Mont, Saint-Hilaire, Pascheray, rytíř z Carnavaletu, Jos, rytíř z Ornano, J. de Lambert, vikomt z Melunu, Beaumont, de Lessins, Valernod, Termes, d'Amboise-Aubijoux, Lussan, Savignac de Gondrin, La Baulme de Vallon, de Voisins-Dusseau, d'Estourmel, Cressay, Le Plessis d'Andigny, Chouppes, de Torson-Fors, Chaisenisse, Villiers, Verderonne, Crissé, de La Roque, La Rousselière, Guitaud, Pradel, Lurmont, Bussy-Rabutin, La Salle, Grammont de Vacher, rytíř z Grammontu, d'O, Grenan, Maseroles, de Besançon, de Rémond, Le Plessis-Besançon, Boyer, Montégu, rytíř z Roquelaure, Barthélemy Quelen du Broutay, Chollet, rytíř Dailly, Saint-Remy, Annery, de Boyer, de Cominges de Guitaud, Thomas de Saint-André, de Melville, Guadagne, La Guerche, Saint-Georges, Pirraud, de Harlay-Chanvallon, de Monthas, Sabran, Droüe, Fontaine-Martel, Cussant de Veronil, Fr. de Rousselet de Châteaurenault, Henescors, Fontenailles, Saint-Étienne, Achy, Mayac, Morainvillier.

Z těchto sto šedesáti sedmi jmen je málo velkých, několik menších, spousta malých, dost neznámých, mnoho jen pro počet; několik překvapivých; a téměř žádné, které by k velikosti nebo i jen k dobrému zvuku jména připojovalo osobní vynikající postavení. Nemůže tomu být jinak, když se chce počet a když není žádná závora, u níž by se dalo zastavit. Dva první podpisy vyžadují vysvětlení. Můj strýc[6], starší bratr mého otce, se vždy podepisoval Saint-Symon, a to s *y*, můj otec s *i*, a od té doby, co byl vévodou, se nikde nepodepsal jinak než vévoda ze Saint-Simon. Tento první podpis je nepochybně mého strýce, který falešná knížata málo snášel, a tím méně kvůli svému sňatku, jenž ho navíc pojil s rodem Condé, s nímž byl v dobrých vztazích a

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jméno je v rukopise vynecháno.

6. **Vysvětlivka:** Charles de Rouvroy, markýz ze Saint-Simon (1601–1690), starší bratr autorova otce Clauda, prvního vévody ze Saint-Simon.

který se snažil uvádět dvůr do nesnází. Druhý se zdá být psán jinou rukou a není v řadě, nýbrž pod posledním. Neznám nikoho ze svého rodu, kdo by se kdy podepsal Vermandois samotným nebo připojeným ke jménu Saint-Simon, a to by mě vedlo k domněnce, že tento podpis je podpisem herolda Vermandois namísto notáře. Je třeba poznamenat, že většina těchto podpisů je velmi těžko čitelná. Jeden jsem nechal prázdný; zdá se, že zní Villeroy. Tentýž se znovu objevuje o tři podpisy dále. Dva tam být nemohli, protože nebyly dvě větve. Pan z Alincourtu, který navíc nikdy nenosil jméno statku Villeroy, zemřel roku 1634[7]; byl jediným synem státního sekretáře a měl jen čtyři syny: prvního maršála z Villeroy[8], jistého hraběte z Bury, zemřelého bez dětí roku 1628, arcibiskupa lyonského a biskupa z Chartres, duchovní od nejranějšího mládí, a maltézského rytíře, který padl před Turínem roku 1629. První maršál z Villeroy se stal v březnu 1646 vychovatelem zesnulého krále, v říjnu téhož roku maršálem Francie a roku 1651 vévodou na breve. Je těžké uvěřit, že by králův vychovatel, zcela oddaný královně matce a kardinálu Mazarinovi, podepsal listinu tak odporující jejich vůli; neméně těžké je pomyslet, že by mu ji dali podepsat, aby měli mezi touto šlechtou svého člověka takové váhy, který by mařil její plány a kroky, a aby o nich byli včas zpraveni. Za prvé, králův vychovatel, zvláště v oněch dobách zmatků, od krále neodcházel, nebo jen tak málo, že by jeho přítomnost mezi touto šlechtou byla příliš vzácná, aby se jí dalo využít, jak bylo právě řečeno; za druhé, tato šlechta, které nebyla neznámá ani oddanost, ani způsoby maršála z Villeroy, by mu nedůvěřovala. Jeho nejstarší syn zemřel mladý už roku 1645 a druhý maršál z Villeroy, jenž zůstal jediným, se narodil v dubnu 1644. V tomto jménu je tedy jistě omyl. Jméno Schomberg se dá snadno vysvětlit. Nemůže jít o vévodu z Halluinu, který byl zároveň maršálem ze Schombergu, synem jiného maršála ze Schombergu, zemřelého roku 1632 v Bordeaux. Tento vévoda z Halluin-Schombergu dobyl v červenci 1648 útokem Tortosu; byl místokrálem Katalánska a zůstal tam potom dlouho bez přestávky. Kámen ho nakonec přinutil k návratu a zemřel na něj v Paříži v červnu 1656. Neměl ani bratra, ani děti. Nemůže to tedy být nikdo jiný než hrabě ze Schombergu, Němec jako předchozí, ale bez jakéhokoli příbuzenství s nimi, který v době této záležitosti šlechty začínal stoupat a který už mohl být kapitánem-poručíkem skotských žandarmů; týž, který po pyrenejském míru odešel do Portugalska velet proti Španělům, který se stal roku 1675 maršálem Francie, který se jako hugenot po zrušení nantského ediktu uchýlil do Braniborska, potom do Holandska, kde získal plnou důvěru oranžského prince v anglické záležitosti, přeplavil se s ním tam a potom s

7. **Ediční poznámka:** Charles de Neufville, markýz z Alincourtu, zemřel roku 1642.

8. **Vysvětlivka:** Nicolas de Neufville, první maršál a vévoda z Villeroy (1598–1685), vnuk státního sekretáře Nicolase de Neufville; od roku 1646 vychovatel Ludvíka XIV., téhož roku maršál Francie, roku 1663 vévoda a pair. Zemřel přirozenou smrtí v Paříži roku 1685. Jeho syn François (1644–1730) je maršál z Villeroy, známý z Pamětí.

ním ještě do Irska, kde padl v bitvě na řece Boyne, kterou oranžský princ naprosto vyhrál nad králem, svým tchánem.

Je tam několik podpisů L'Hospital; nemohou pocházet od žádného z obou bratrů, kteří byli oba maršály Francie[9]. Starší z nich zemřel roku 1641, druhý byl v době těchto shromáždění guvernérem Paříže a státním ministrem. Je tedy nepravděpodobné, že by s těmito hodnostmi, které svědčily o naprosté důvěře královny a kardinála Mazarina v něho v oněch dobách zmatků, kdy byl dokonce málem ubit na radnici, mohl tento podpis být jeho. Nezanechal dětí. Nemůže to být ani nejstarší syn maršála, jeho bratra, který se v červnu 1650 stal vévodou z Vitry na breve a který se předtím, i v době těchto shromáždění, jmenoval markýz z Vitry a který by se byl podepsal Vitry, už jen proto, aby se vyhnul záměně s ostatními podpisy L'Hospital, neboť tento rod měl tehdy ještě dvě další větve. Je to, abych to řekl mimochodem, tentýž vévoda z Vitry, za mlada užívaný při různých velvyslanectvích, který se stal státním radou z meče a který jako vévoda na breve, nikoli registrovaný, přesto měl v radě přednost před děkanem státních rad a kancléř ho při zjišťování jeho mínění zdravil kloboukem. K ostatním podpisům je málo co poznamenat. Je z nich jen vidět, že královna a kardinál Mazarin na jedné straně, Monsieur a pan Princ[10] na straně druhé, kteří byli v té době spojeni, se postarali o to, aby do tohoto shromáždění vpašovali osoby, jež jim byly zcela oddány, a ještě několik jmen z řad důležitých mužů Frondy. Mezi těmi posledními jsou dva podpisy Montrésor. Tehdy byl jen jediný Bourdeille, který nosil toto jméno; byl jedním z nejpřednějších ve vedení Frondy s koadjutorem a vévodkyní z Chevreuse a zemřel velmi starý v paláci Guise u slečny z Guise, která si ho tajně vzala. V jednom z těchto dvou podpisů je tedy nutně chyba.

Můj otec podepsal také s několika dalšími vévody a pairy, a s nikým jiným, žádost ke králi směřující k tomu, aby se zabránilo těmto ústupkům; mám její opis, který neuvádím, protože tu nejde o pojednání o rangu, nýbrž prostě o události mé doby, v souvislosti s nimiž jsem pokládal za nutné zmínit se o těchto pohybech roku 1649 a o tomto sdružení či smlouvě, která si žádá několika úvah, než ve dvou slovech dopovím, co se z ní stalo a jaký byl její výsledek.

Tito pánové z roku 1649 si nekladou za cíl napadnout to, co je zavedeno nejen od nepaměti a ve všech zemích světa stejně jako ve Francii, ale co je zavedeno už za několika panování a co, ať dobře, či špatně podloženo, spočívá na původu, k němuž je vázáno jméno knížete, to jest na osobách pocházejících po meči od skutečného

---

9. **Vysvětlivka:** Nicolas de L'Hospital, markýz a později vévoda z Vitry (1581–1644), zastřelil 24. dubna 1617 z rozkazu Ludvíka XIII. maršála d'Ancre a dostal za to maršálskou hůl; v letech 1637–1643 byl vězněn v Bastile, protože jako guvernér Provence udeřil holí bordeauxského arcibiskupa Sourdise; zemřel 28. září 1644, nikoli roku 1641, jak uvádí autor. Jeho mladší bratr François de L'Hospital, hrabě du Hallier (1583–1660), byl maršálem od roku 1643 a za Frondy guvernérem Paříže.

10. **Vysvětlivka:** Monsieur je roku 1649 Gaston Orleánský, strýc Ludvíka XIV.; pan Princ je Velký Condé (Ludvík II. Bourbonský), tehdy ještě spojenec dvora.

svrchovaného panovníka, jehož hlava rodu jím skutečně je a je jako takový uznávána v celé Evropě. V sdružení, které tito pánové schvalují, nikde nevidíme nic, co by se týkalo toho, co bylo trpěno a potom přiznáno skutečným cizím knížatům. Spis se spokojuje tím, že to obchází, a míří jen k cíli, kvůli němuž byl sepsán, totiž postavit se proti propůjčování rangů a poct pánům a rodům, které byly až dosud původem podobné jim samým, které nikdy neměly ani nenárokovaly žádný rozdíl a kterým také žádný jiný rod nikde neprokazoval ponižující a urážlivé rozlišení, jež spis dovede vyložit v celé jeho síle, avšak s důstojností. Uvádí tedy nejnaléhavější a nejnevyvratitelnější, nejpádnější a nejzřejmější důvody, jež má šlechta, aby se tomu postavila. Nic není vzdálenějšího mlácení prázdné slámy a bezradnosti, co odpovědět, pokud jde o cíl, který si člověk klade. Tento spis je uctivý ke králi a k celému panujícímu rodu, plný ujišťování o věrnosti, což je vždy první výhrada, aby se jí nikdy nezpronevěřil. Není o nic méně plný ohledů a šetrnosti k osobám, na něž útočí. Ani slovo, ani výraz, který by je mohl sebeméně zranit, a diskrétnost je dovedena tak daleko, že se pečlivě vyhýbá uvést jakékoli jméno. Zároveň se vyjadřuje s nekonečnou důstojností a bez jakéhokoli výbuchu se spokojuje s užitím přirozených zbraní šlechty, cti a pověsti; a sestupuje-li až k tomu, že ukazuje možnost obrátit se na parlament, je třeba si vzpomenout, že tento sbor se tehdy stal metlou a bičem kardinála Mazarina, který z něho umíral strachy. Ostatně mezi těmito pány žádné štěkání, žádný lidový povyk, nic neslušného, vše odměřeno s moudrostí a důstojností, jako u lidí, kteří si jsou vědomi sebe, váží si sami sebe a jsou neschopni čehokoli, co by se blížilo lidové vřavě nebo bouřím tržnic. Konečně posledním dokonalým rozdílem, v naprostém protikladu mezi těmito pány z roku 1649 a těmi z roku 1717, je to, že si nepřisvojují falešný titul a nedávají nikomu právo se jich ptát, kdo jsou a z jaké moci jednají. Netvrdí, že jsou šlechta, nýbrž jen že náležejí k tomuto sboru. Nevydávají se ani za druhý stav státu, ani za zástupce tohoto druhého stavu; uznávají se za členy a jednotlivce tohoto druhého stavu, kteří se pro společný zájem, skutečný, hmatatelný a naléhavý, sdružují. Nelze se jich tedy ptát, jako těch z roku 1717, kdo jsou, co chtějí, z jaké moci jednají. Jasně vidíme, kdo jsou, a za jiné se nevydávají. Plně cítíme, co chtějí a co mají důvod chtít. Konečně moc, která je přiměla jednat, není ani falešná, ani smyšlená. Je to ten nejzřejmější a nejobecnější zájem, který bez pověření a bez moci od kohokoli dává právo jednat, bránit se a žádat každému, kdo k tomu má důvod a skutečnou potřebu; a tak také činí, zcela prosti ubohých nesnází slepého davu a víru. Jaký rozdíl mezi rokem 1649 a 1717! Dosahuje až k zázraku.

Nelze však popřít, že se při takovém kontrastu nenajdou i některé shody: směs jmen, nevyhnutelná, jak bylo řečeno, když je potřeba počtu a není žádná závora, a tajný cíl velmi malého počtu vůdců. Roku 1649 chtěl pan Princ uvést kardinála Mazarina do nesnází, aby ho učinil povolným svým přáním; prostřednictvím těch, kdo Monsieura ovládali, strhl jeho slabost k tomu, aby se tomuto záměru nestavěl na odpor, neboť ten tehdy nesměřoval k ničemu zločinnému. To dalo podnět k těmto

shromážděním a to způsobilo, že trvala. Ale jakmile strach, který z nich kardinál Mazarin měl, ho pokořil podle gusta pana Prince, nechtěl pan Princ zajít dál, z čehož měl Monsieur velkou radost. Jednali tedy podle toho prostřednictvím těch, které měli v těchto shromážděních ve své závislosti, ale nechtěli sdružení ošálit v jeho cíli. Všechny dějiny a paměti oněch časů vyprávějí, jak bylo rozpuštěno. Všichni, kdo k němu patřili, byli předvoláni a s poctami přivedeni ke králi, kde byli přijati s velkým vyznamenáním a vlídností, za přítomnosti královny matky, Monsieura, pana Prince, rady a celého dvora. Monsieur je uvedl; královna jim projevila spokojenost, že je vidí, a dobré mínění o jejich věrnosti. Státní sekretář jim nahlas přečetl odvolání rangu a poct přiznaných pánům z Bouillonu a taburetek princezny z Guéméné a paní ze Senecey a z Fleix a ukázal je předním z nich a každému, kdo je chtěl vidět, aby se vlastníma očima ujistili, že vyhotovení nechybí na formě nic. Královna jim pak laskavě řekla, že když dosáhli toho, oč žádali, není už místa pro sdružení ani pro shromáždění, že král prohlašuje sdružení za skončené a zakazuje shromáždění do budoucna. Královna jim potom prokázala zdvořilosti a Mazarin podlézavosti a každý odešel. Takový byl konec této záležitosti, i v tom velmi odlišný od záležitosti roku 1717. Toto odvolání platilo, dokud se bylo třeba obávat nepokojů, potom padlo. Královna obnovila pánům z Bouillonu jejich rang i zrušené taburetky. Jinde jsme viděli, jak taburetka princezny z Guéméné zplodila v různých stupních pro pány z Rohanu tytéž výhody, jakých dosáhli páni z Bouillonu, a jak taburetka paní ze Senecey a z Fleix z nich nakonec učinila vévodkyně a zároveň pana z Foix, jejich syna a vnuka, vévodou a pairem[11]. Po této nezbytné odbočce se vraťme do roku 1717.

Pokud jde o tyto pohyby takzvané šlechty a o záležitost levobočků, která s nimi tak úzce souvisela, choval jsem se k vévodovi z Orléans stejně jako ve věci parlamentu; spokojil jsem se tím, že jsem mu ukázal důvěrnou souvislost obou těchto záležitostí a jejich společné pružiny, jaký je jeho nejmocnější zájem ve druhé z nich, a že pokud jde o tu první, brzy pozná, že lichá záminka vévodů vydrží jen do té doby, než bude strana pana a paní du Maine dostatečně zformována a posílena, aby šla přímo proti němu a proti jeho vládě. Po této domluvě jsem nechal věci běžet, přesvědčen, že cokoli bych mu řekl, jen by posílilo jeho podezření, že s ním mluvím jen ze zájmu a z vášně, a že vévoda z Noailles, Effiat, Besons, Canillac a jiní, kteří ho obléhali, by i ty nejzřejmější důvody učinili marnými. Nakonec však přece zpozoroval, že nechal obě tyto záležitosti zajít příliš daleko, a uviděl nebezpečí, které mu hrozilo. Navzdory mému mlčení vůči němu v této věci se nemohl zdržet, aby mi o tom něco neřekl. Odpověděl jsem s lhostejným výrazem, že jsem mu řekl, co si o tom myslím, že k tomu

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O jmenování vévodů a pairů, mezi něž byl zahrnut pan z Foix, viz Díl I, Přílohy vydavatele k Tomu 1, IV. Přijetí vévodů a pairů v parlamentu. Gaston de Foix, který přijal titul vévody z Randanu, byl synem hraběnky z Fleix a vnukem markýzy ze Senecey. Pairie Randan byla prohlášena za dědičnou po meči i po přeslici. Předchozí vydavatelé změnili Saint-Simonův text tím, že napsali „páni z Foix, jejich synové a vnuci".

nemám co dodat, že je na něm, aby posoudil, co mu sluší učinit, a hned jsem změnil řeč. Zdálo se mi, že to pocítil, a víc mi o tom neřekl. Mezitím princové krve nepřestávali naléhat, aby rozhodl jejich spor s levobočky, a nakonec řekl panu Vévodovi, že ho neprodleně rozhodne, ale že si chce vyžádat rady mnoha osob, z nichž několik vybere z různých rad. To se rozneslo a vévodkyně du Maine si šla stěžovat regentovi, že chce dát tuto záležitost rozhodnout lidem, kteří nedostatečně znají zákony království.

Lze se jen divit, že dvojnásobní cizoložní potomci se odvažují dovolávat zákonů, aby se udrželi v ustanovení, které nemá příkladu a které bylo učiněno přímo proti všem zákonům božským i lidským, proti cti rodin, proti klidu a bezpečí panujícího rodu i veškeré společnosti. Tato stížnost neuspěla, a ještě méně rozhodnutí, k němuž dospěli pan a paní du Maine, neuznávat jiné soudce než zletilého krále nebo generální stavy království; měli k tomu své dobré důvody. Vzdálenost královy zletilosti dávala čas jejich pletichám a s touto stranou, která se den ode dne tvořila a organizovala, doufali všechno od shromáždění, o němž počítali, že se jim podaří, aby se podobalo tomu, které zmátla a rozptýlila smrt vévody a kardinála z Guise[12]. Ale pan du Maine nebyl v ničem Guise, leda v nezměrnosti ctižádosti. Vévoda z Orléans, popoháněný princi krve, konečně pocítil, jakou ránu by jeho moci regenta zasadilo rozhodnutí vévody du Maine, kdyby je strpěl, a jaký příklad by to byl, kdyby rozsudek odkládal. Pan a paní du Maine, kteří skrze Effiata a jiné věděli den po dni, co si vévoda z Orléans o jejich záležitosti myslí, spoléhali natolik na jeho nerozhodnost, povolnost a slabost, že neváhali riskovat tak smělé rozhodnutí, které bylo, stejně jako jejich záležitost sama, tak protichůdné všemu pravidlu a všemu zákonu. Přepočítali se, a právě to urychlilo rozsudek o nich. Dva dny po návštěvě paní vévodkyně du Maine v Palais-Royal byl v regentské radě, při níž nebyli přítomni žádní princové krve, levobočci ani vévodové, vydán rozsudek, který nařizoval princům krve a levobočkům odevzdat do rukou královských zástupců vzájemné spisy, sepsané i ty, jež teprve budou sepsány, o jejich záležitosti; a Armenonville, státní sekretář, byl pověřen, aby jim jej šel oznámit: to znamenalo zavázat se, že spor bude neprodleně rozhodnut, a oznámit jim to právní formou.

Obě tyto záležitosti šly ruku v ruce, spolu s nesnází, kterou regentovi působil car v Paříži. Takzvaná šlechta dělala před svou deputací víc hluku než kdy jindy. Spoléhala na plnou ochranu regenta, který ji nechával mluvit a jednat a trpěl, že pan z Châtillonu a mnoho jiných z Palais-Royal byli otevřeně či potajmu na jejich straně. Byli poháněni a podporováni Effiatem a Canillakem; a vévoda z Noailles, který tomu po smrti krále dal první popud, se od nich chtěl dát vyzdvihnout na štít. S takovými oporami u regenta, s parlamentem v zádech, s panem a paní du Maine v čele se jim

12. **Vysvětlivka:** Narážka na generální stavy v Blois (1588), ovládané Ligou; Jindřich III. dal 23. prosince 1588 zavraždit vévodu Jindřicha z Guise a následujícího dne jeho bratra Ludvíka, kardinála z Guise.

z toho docela zatočila hlava, a to tak, že se některé z jejich žen chlubily, že si pořídí potahy (*housses*) a baldachýny; pravda však je, že se to žádná neodvážila udělat. Vévodové je nechávali vypouštět páru a sekat své výpady do vzduchu, aniž co řekli nebo udělali, a bez znepokojení, protože takové štěkání žádné nepůsobilo. V tomto víru zaslepenosti a sebedůvěry šlo oněch osm pánů, o nichž byla řeč, do Palais-Royal předložit své podání a přineslo je zpět tak, jak jsem vyprávěl. Regent konečně otevřel oči a otevřel je i mnohým z těchto pánů přijetím, jaké tak málo očekávali. Nastal mezi nimi zmatek; rozpory, výčitky; mnozí si stěžovali, že byli oklamáni, a říkali regentovi i každému, kdo chtěl poslouchat, že se zapojili jen na základě ujištění, jež jim byla dána, že se vše děje se souhlasem, a dokonce na tajné rozkazy regenta. Velký počet se odtrhl a omluvil se mu; mnozí projevili svou lítost vévodům, které znali. Ale i když se moudří přiklonili k tomuto postupu, nebyli většinou. Vůdci a ti velmi nečetní stoupenci, kteří byli zasvěceni do pravého tajemství, zdvojnásobili úsilí a lsti, aby své lidi udrželi a znovu shromáždili a aby je podráždili neúspěchem jejich deputace. Zvláště osm deputovaných se tu vyznamenalo, ale už nemluvili tak zvysoka. Dali s regentem promluvit, ale protože konečně jasně prohlédl, dlouho je nešetřil, ovšem se svými obvyklými zmírněními, jichž ho žádná zkušenost nemohla zbavit a jež nemohl odepřít těm, kdo ho obléhali a kdo nezapomínali na nic, aby ho postrašili; skutečně dostal strach, a to právě urychlilo konec hluku kolem těchto krásných nároků.

V sobotu 14. května odpoledne byl v regentské radě vydán rozsudek, který zní takto: „Jeho Veličenstvo, jsouc ve své radě, na radu vévody z Orléans, regenta, co nejdůrazněji zakázalo všem šlechticům svého království, ať jsou jakéhokoli původu, rangu a hodnosti, podepisovat takzvanou žádost, pod trestem neposlušnosti, dokud Jeho Veličenstvo nenařídí jinak podle forem zachovávaných v království, aniž by však tento rozsudek mohl uškodit či být na újmu právům, výsadám a oprávněným privilegiím šlechty, na něž Jeho Veličenstvo nehodlá nijak sáhnout a jež bude vždy zachovávat po příkladu králů, svých předchůdců, podle pravidel spravedlnosti.“ Tento rozsudek, jakkoli byl osladěn medem, podkopával v samém základu chimérický předmět, který tuto takzvanou šlechtu shromáždil. Zákaz podepisovat žádost, kterou bylo ono podání přinesené do Palais-Royal, přepracované v hotovou žádost, zmínka o zachovávání forem království a zmínka o příkladu králů předchůdců a o pravidlech spravedlnosti na jedné straně zakazovaly beztvaré, bouřlivé shromáždění, bez jiného než uzurpovaného a falešného jména, bez pověření, bez moci, bez plných mocí, a na druhé straně udržovaly to, co náleželo k formám a co bylo odedávna, za králů předchůdců, jako hodnost vévodů ve všech jejích vyznamenáních, rangu a výsadách; proto to také bylo pro tuto takzvanou šlechtu jako rána bleskem. Na začátku této rady se jednalo o nějaké jiné krátké záležitosti, po níž vévoda z Orléans předložil tuto. Okamžitě jsem pohlédl na vévody v radě, pak jsem se obrátil k regentovi a řekl jsem mu, že když se bude jednat o záležitosti těchto pánů ze šlechty, nezapomínám, že

všichni patříme k druhému ze tří stavů království, a že ho prosím, aby mi dovolil nebýt soudcem a vyjít z rady. Zároveň jsem vstal, a ačkoli ani já, ani ostatní vévodové jsme na to nebyli nijak připraveni, když jsem udělal několik kroků a pohlédl ke stolu, viděl jsem, že mě všichni vévodové z rady následují. Když jsem opouštěl své místo, řekl mi hrabě z Toulouse potichu: „A my, co uděláme?“ – „Cokoli se Vám zlíbí,“ řekl jsem mu, „pokud jde o nás vévody, myslím, že jsme povinni vyjít.“ Sešli jsme se v místnosti před radní síní, abychom se tam po projednání záležitosti vrátili. Téměř hned jsme viděli vyjít prince krve a levobočky. To způsobilo velký rozruch v těchto předních prostorách, kde bylo několik osob z této šlechty, které se držely stranou v koutech a které zřejmě zvětřily, že se o nich bude v radě jednat. Vévodové, kteří vyšli se mnou, mi děkovali, že jsem pomyslel na to, na co oni nepomysleli, a že jsem jim dal příklad, který hned následovali a k němuž jsem jako nejstarší z nich všech byl nejvíce oprávněn. Záležitost trvala dosti dlouho, načež vévoda z Orléans vyšel, aniž začal jinou, a hned jsme se dozvěděli o rozsudku, který byl právě vydán.

Během celého tohoto dlouhého povyku (neboť jinak ho nelze nazvat) se vévodové, právem zcela klidní o svou hodnost, ani jednou neshromáždili, ani všichni, ani někteří, nesepsali žádný spis a ani jednou nevyslali k regentovi deputaci. Z téhož důvodu zůstali v téže nečinnosti i při tomto rozsudku, který podivuhodně omráčil tuto takzvanou šlechtu, jíž regent zároveň dal zakázat, aby se napříště shromažďovala. Všechno se rozprchlo, většina skutečně začala otevírat oči a téměř všichni aspoň navenek přiznávat své bláznovství. Každý běžel o překot do Palais-Royal omlouvat se a všichni tam byli přijati zdvořile, ale suše, což ještě zmenšilo jejich počet i víru, že tyto pohyby jsou regentovi po chuti; ta ustoupila strachu, že se mu znelíbí, beznaději, že uspějí, a vzteku, že byli oklamáni a vodění za nos. Ale ti nejzarputilejší se dali přemluvit důvěrníky intriky, jimž tolik záleželo na tom, aby se strana nerozpadla, a kteří nezapomněli na nic, aby zastavili její úplné rozprášení, ačkoli se pak už nedělo nic jinak než v temnotách.

Pan z Noailles, aby stranu trochu uklidnil, využil smrti Lanniona, generálporučíka, a dal guvernérství Saint-Malo, které Lannion měl, Coëtquenovi, svému švagrovi, svému agentovi a jednomu z nejpřednějších mezi touto šlechtou; přívrženci této šlechty, kteří regenta obléhali, ho v témž úmyslu přesvědčili, aby z ní vytáhl pana z Lavalu penzí šesti tisíc livrů, milostí velmi silnou pro muže, který opustil službu a který si ji mohl zasloužit jen svým buřičským křikem. Také uvidíme, jak se v tom regent zmýlil.

Tento pan z Lavalu, tak zcela naverbovaný panem a paní du Maine, který byl spolu s panem z Rieux odedávna zasvěcen do jejich záměrů a pletich, byl muž, kterého nic nestálo všechno si nárokovat a všechno riskovat. Hned po smrti krále, využívaje rozvolnění v povolování smutku s černě potaženými kočáry (*draper*), požádal regenta o povolení držet takový smutek z titulu příbuzenství a dostal je, protože Lavalové měli kdysi vévodkyni z Anjou, královnu neapolskou a sicilskou, což nesmírně

vyzdvihoval. Věděl dost, a navíc dost spoléhal na všeobecnou nevědomost, aby se nebál, že ho někdo usvědčí ze lži. Tato drzost to skutečně potřebovala. Je pravda, že Jeanne de Laval, dcera Guye XIII.[13], se v září 1454 provdala za dobrého Reného[14], vévodu z Anjou a hraběte provensálského, titulárního krále neapolského, sicilského, jeruzalémského, aragonského atd., který zemřel v Aix v Provenci v červenci 1474[15], a Jeanne de Laval, jeho žena, zemřela na zámku Beaufort roku 1498. Ale k neštěstí pro tento velký sňatek je třeba učinit několik poznámek: za prvé, že z tohoto manželství nebylo dítě; tedy žádné příbuzenství mezi těmito knížaty a rodem Jeanne de Laval.

Dobrý král René se poprvé oženil v říjnu 1420 s Isabelou, dědičkou Lotrinska, z čehož vzešly války mezi ním a hrabětem z Vaudemontu, který si jako muž nárokoval přednost a který Reného zajal a dlouhá léta držel v zajetí, což Reného stálo království neapolské a sicilské, jež nemohl jít bránit proti Aragoncům. Isabela zemřela v Angers roku 1452 a zanechala Jana z Anjou, vévodu kalábrijského a lotrinského, který válčil v Itálii a v Katalánsku a zemřel roku 1471[16] v Barceloně, dříve než jeho otec král René; zanechal z Marie, nejstarší dcery bourbonského vévody Jana I., Mikuláše, nástupce svých zemí a nároků, který zemřel neženatý v Nancy roku 1473 a zanechal dědicem svých zemí a nároků Karla IV., svého bratrance, syna Karla z Anjou, hraběte z Maine atd., mladšího bratra krále Reného; René učinil téhož Karla svým dědicem, ten po něm nastoupil a přežil ho necelých šest měsíců, neboť zemřel v Marseille 11. prosince 1480[17], bez dětí s Johanou Lotrinskou, dcerou hraběte z Vaudemontu, zemřelou v lednu téhož roku. Ta ho ustanovila dědicem všech svých statků a on ustanovil krále Ludvíka XI. dědicem všech svých statků, zemí a nároků. Marie z Anjou, sestra jeho otce a dobrého krále Reného, byla matkou krále Ludvíka XI. Tímto knížetem vymřela druhá větev Anjou-Sicílie. Vidíme tedy ze všech stran, že z titulu sňatku dobrého krále Reného, vévody z Anjou, krále neapolského a sicilského, s Jeanne de Laval-Montfort, z něhož ani nebyly děti, nevzniklo žádné příbuzenství s našimi králi z rodu Bourbonů, ba ani Valois. Za druhé – a tady je drzost ještě podivnější – pan z Lavalu, jist si všeobecnou nevědomostí, se nebál té nejzjevnější lži, když si zahrával se jménem a erbem Lavalů; zde jsou fakta a důkaz:

---

13. **Ediční poznámka:** Jeanne de Laval (1433–1498) byla dcerou Guye XIV., jak ostatně uvádí sám autor níže, kde vypočítává dcery Guye XIV.; „Guy XIII." je zde omyl.

14. **Vysvětlivka:** René z Anjou (1409–1480), vévoda z Anjou a z Baru, sňatkem lotrinský vévoda, hrabě provensálský, v letech 1435–1442 skutečný neapolský král, než ho vypudil Alfons Aragonský. Po porážce u Bulgnéville (1431) padl do zajetí burgundského vévody, spojence hraběte z Vaudemontu, a byl definitivně propuštěn až roku 1437. Zemřel přirozenou smrtí 10. července 1480 v Aix.

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** René z Anjou zemřel v Aix 10. července 1480.

16. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jan z Anjou, vévoda kalábrijský, zemřel v Barceloně 10. prosince 1471.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Podle díla *L'Art de vérifier les dates* zemřel Karel z Maine teprve 10. prosince 1481. Přežil tedy Reného z Anjou téměř o šestnáct měsíců.

Matthieu II., pán z Montmorency, se poprvé oženil s Gertrude de Nesle; z tohoto manželství pochází celý rod Montmorency až do dneška. Týž Matthieu, konetábl Francie[18], se podruhé oženil s Emme de Laval, dědičkou tohoto starého rodu, jehož erb je v červeném poli zlatý kráčející levhart. Měl s ní jen syna a dceru. Tímto synem byl Guy de Montmorency, který, když nastoupil do velkých statků své matky, opustil jméno Montmorency a přijal pro sebe i celé své potomstvo jen jméno Laval; podržel však erb Montmorency, který pro odlišení obtížil pěti stříbrnými mušlemi na kříži. Od něho pochází celá větev Montmorency, která od něho až dodnes nosila ve všech svých větvích jen jméno Laval, s erbem Montmorency odlišeným pěti mušlemi, a to je to, čemu se od doby, kdy byl přijat, říká erb Lavalů. Tento Guy de Montmorency, poslední syn konetábla Matthieua II., jediný syn jeho druhé ženy Emme, dědičky Laval-Vitré atd., přijal, když dědil po matce, nejen jméno Laval, ale i křestní jméno Guy, které si otcové jeho matky vyhradili. Nazval se tedy Guy VII. de Laval a toto vyhrazení jména Guy dal přecházet z nejstaršího syna na nejstaršího. Měl pět potomků po linii nejstarších synů, kteří se všichni jmenovali Guy: Guy VIII., Guy IX., Guy X., Guy XI. a Guy XII., páni z Lavalu a z Vitré. Všichni tito, kromě jejich mladších bratrů, kteří založili větve, z nichž některé trvají dodnes, byli z rodu Montmorency, ale všichni, starší i mladší, nosili jen jméno Laval s erbem Montmorency odlišeným pěti stříbrnými mušlemi na kříži. Guy XII. byl bratrem Guye XI., který neměl dětí, a byl tak čtvrtou generací po posledním synovi konetábla Matthieua II. de Montmorency a jeho druhé ženy Emme, dědičky starého rodu Lavalů.

Tento Guy XII., nemaje dětí s Louise de Châteaubriant, zemřelou v listopadu 1383, se o šest měsíců později znovu oženil s vdovou po slavném konetáblu du Guesclinovi, která byla stejně jako on z Lavalů, dcerou J. de Laval, pána z Châtillonu ve Vendelais, syna Andrého de Laval, strýce otce Guye XII. Měl jen syna a dceru, Guye a Annu. Guy spadl při hře v míč do odkryté studny a zemřel na to o osm dní později, v březnu 1403, velmi mladý a teprve zasnoubený s Kateřinou, dcerou Petra, hraběte z Alençonu. Guy XII., nedoufaje už v další děti, ačkoli zemřel až roku 1412 a jeho žena roku 1433, vybral své dceři a jediné dědičce Anně za manžela Jeana de Montfort, pána z Kergorlay, nejstaršího syna Raoula VIII., pána z Montfortu v Bretani, z Gaël, z Loheacu a z La Roche-Bernard, a Jeanne, paní z Kergorlay. Tento rod Montfortů byl až do té doby dosti málo známý. Sňatek byl uzavřen s podmínkami a se všemi potřebnými zárukami, že J. de Montfort zcela opustí své jméno, svůj erb atd., on i celé jeho potomstvo, a bude nosit jen jméno Laval a erb své ženy, který byl, jak jsme viděli, erbem Montmorency odlišeným pěti mušlemi na kříži. To bylo tak svědomitě dodrženo, že tito Montfortové, kteří se stali Lavaly, přijali všichni, pokud jde o nejstarší

18. **Vysvětlivka:** Matthieu II. de Montmorency, zvaný Veliký († 1230), bojoval roku 1214 u Bouvines a od roku 1218 byl konetáblem Francie.

syny, křestní jméno Guy; takže J. de Montfort, manžel dědičky Anny de Laval, se nazval Guy XIII., pán z Lavalu, z Vitré atd. Jejich dětmi byli Guy XIV., André, pán z Loheacu, admirál a maršál Francie, a Louis, pán z Châtillonu, velmistr vod a lesů, který měl velká guvernérství. On i maršál, jeho bratr, zemřeli bez dětí. Sestry pomíjím. Guy XIV. dal povýšit Laval na hrabství králem Karlem VIII. v červenci 1429[19] a zemřel roku 1486. S Isabelou, dcerou bretaňského vévody Jana IV., měl Guye XV., J., pána z La Roche-Bernard, Petra, arcibiskupa-vévodu remešského, a pět dobře provdaných dcer, z nichž druhá, Jeanne, byla druhou manželkou krále Reného neapolského a sicilského, vévody z Anjou a hraběte provensálského, s nímž neměla dětí, a dala podnět k tomuto výkladu. S Françoise de Dinan, svou druhou manželkou, měl Guy XV.[20] tři syny, z nichž nejstarší a nejmladší neměli dětí. Druhý, François, pán z Châteaubriant, měl s jedinou dcerou Jeana de Rieux, bretaňského maršála, dva syny, z nichž mladší neměl dětí. Starší, Jean, pán z Châteaubriant, byl guvernérem Bretaně po svém bratranci Guyovi XVI., hraběti z Lavalu. Oženil se s Françoise, dcerou Odeta de Grailly zvaného de Foix, vikomta z Lautrecu, maršála Francie[21], sestrou manželky hraběte Guye XVII. de Laval, syna jeho bratrance z prvního kolena; obě neměly dětí. Právě o této paní z Châteaubriant se vytvořila ona dojemná bajka[22]. Zemřela roku 1537 a její manžel roku 1542. Když se viděl velmi bohatý a bez dětí, promrhal část svého jmění a druhou rozdal přátelům. Daroval Châteaubriant, Condé, Chanseaux, Derval, Vioreau, Nosay, Issé, Rougé a jiné statky konetáblovi Anne de Montmorency[23], o němž se hodně říkalo, že je nedostal zadarmo.

Vraťme se nyní ke Guyovi XV., hraběti z Laval-Montfort atd., bratru druhé manželky dobrého krále Reného a ještě jedné sestry, která zemřela mladá jako snoubenka hraběte ženevského, bratra savojského vévody. Ludvík XI. ho roku 1461 v Tours oženil s Kateřinou, dcerou Jana II., hraběte z Alençonu, a Karel VIII. z něho učinil vel-

---

19. **Ediční poznámka:** Laval povýšil na hrabství v červenci 1429 Karel VII.; Karel VIII. se narodil až roku 1470.

20. **Ediční poznámka:** Françoise de Dinan byla od roku 1451 druhou manželkou Guye XIV., nikoli Guye XV.; ten podle autora samého zemřel bez dětí.

21. **Ediční poznámka:** Françoise de Foix (asi 1495–1537) byla sestrou, nikoli dcerou Odeta de Foix, vikomta z Lautrecu (asi 1485–1528). Lautrec, maršál Francie od roku 1511, byl poražen u Bicoccy (1522) a zemřel 15. srpna 1528 na nákazu, která při obléhání Neapole zachvátila jeho vojsko. Manželkou Guye XVII. byla Claude de Foix, Lautrecova dcera, tedy neteř, nikoli sestra paní z Châteaubriant; autor ji níže jmenuje Charlotte.

22. **Vysvětlivka:** Françoise de Foix, paní z Châteaubriant, byla manželkou Jeana de Laval-Châteaubriant a asi v letech 1518–1525 milenkou Františka I. „Bajkou" je míněna legenda, rozšířená v 17. století, že ji žárlivý manžel po skončení královy přízně uvěznil na zámku Châteaubriant a dal ji usmrtit; historici ji pokládají za smyšlenou.

23. **Vysvětlivka:** Anne de Montmorency (1493–1567), konetábl Francie od roku 1538, přední rádce Františka I. a Jindřicha II. Padl do zajetí u Pavie (1525), u Saint-Quentinu (1557) a u Dreux (1562). V bitvě u Saint-Denis proti hugenotům 10. listopadu 1567 byl smrtelně raněn a o dva dny později zemřel v Paříži.

mistra Francie. Když se viděl bez dětí, ustanovil svým dědicem syna Jeana, pána z La Roche-Bernard, svého vlastního bratra, protože tento bratr zemřel dávno před ním. Tento bratr měl s Jeanne Duperrier, hraběnkou z Quintinu, jediného syna, který, když roku 1500 dědil po svém strýci Guyovi XV., opustil své křestní jméno Nicolas a nazval se Guy XVI., hrabě z Laval-Montfort atd. František I. ho učinil guvernérem a admirálem Bretaně; Guy XVI. zemřel v květnu 1531. Byl ženat: 1. se Šarlotou, dcerou Fridricha Aragonského, neapolského krále; 2. se sestrou konetábla Anne de Montmorency; 3. s Anne, dcerou Jeana de Daillon, pána a barona du Lude, senešala Poitou; s první měl tři syny, které ztratil mladé a neženaté, z nichž jeden padl v bitvě u Bicoccy, a dvě dcery, Catherine, provdanou roku 1518 za Clauda, pána z Rieux, hraběte z Harcourtu atd., a Anne, která se provdala za Françoise, pána z La Trémoille, vikomta z Thouars. Paní z Rieux, hraběnka z Harcourtu, se stala dědičkou Laval-Vitré atd. Měla jen dvě dcery: Renée, která se roku 1540 provdala za Louise de Précigny, zvaného de Sainte-Maure, z rodu, z něhož pocházel vévoda z Montausier. Zemřela bez dětí. Claude, její sestra a dědička, se provdala za slavného Françoise de Coligny, pána z Andelot, generálního plukovníka pěchoty, bratra proslulého admirála Gasparda, pána z Châtillonu nad Loingem. Z tohoto manželství vzešel Paul de Coligny, který se po zdědění po tetě nazval Guy XVIII., hrabě z Lavalu atd.; jeho syn Guy XIX. padl roku 1605 v Uhrách v rozkvětu věku, bez potomstva, čímž toto velké dědictví připadlo potomstvu výše zmíněných Françoise de La Trémoille a Anne de Laval-Montfort. Hle, jak toto dědictví připadlo těmto dědičkám.

Právě jsme viděli potomstvo Guye XVI. a Šarloty Aragonské, jeho první manželky; s Montmorencyovou, svou druhou manželkou, neměl žádné; ale s třetí, Anne de Daillon, měl tři dobře provdané dcery, z nichž nejmladší se provdala za admirála Colignyho neboli Châtillona, o němž byla právě řeč, a syna Guye XVII., hraběte z Lavalu atd., zemřelého roku 1547 bez dětí s Charlotte, sestrou paní z Châteaubriant, o níž byla řeč výše. Jím vymřel tento rod Montfortů, který přijal jméno a erb Lavalů a opustil svůj vlastní, a zanechal toto velké dědictví dědičkám, o nichž byla právě řeč. Nesmíme nic zapomenout: Jean de Montfort, který se oženil s dědičkou Montmorency-Laval, měl také dvě dcery. Mladší se provdala za Guye de Chauvigny, pána z Châteauroux, a starší roku 1489 za Louise de Bourbon, hraběte z Vendôme[24], jehož syn Jan II. Bourbonský, hrabě z Vendôme, se oženil s dědičkou Beauvau, z níž pochází celý rod či větev Bourbonů dnes vládnoucí. Viděli jsme, že po smrti Monseigneura vymohl Voysin u zesnulého krále, aby bylo dovoleno panu z Châtillonu, jeho zeti, dlouho potom učiněnému vévodou a pairem, držet smutek s potahy kvůli častým a přímým sňatkům rodu Châtillonů s královským rodem, a že podle tohoto příkladu paní princezna de Conti, která se zcela právem velmi chlubila spřízněním

24. **Ediční poznámka:** Sňatek byl uzavřen roku 1424 v Rennes; Louis de Bourbon, hrabě z Vendôme, zemřel už roku 1446. Rok 1489 je omyl.

La Vallièrů s rodem Beauvau, získala pro pana z Beauvau totéž povolení, protože celá vládnoucí rodina pochází z Isabelle de Beauvau a nežije už nikdo z rodu, z něhož ona bezprostředně pochází. To by byl jistě případ, kdy by pánům z Lavalu nemohlo být z téhož důvodu odepřeno totéž vyznamenání, kdyby dcera z jejich rodu byla matkou Jana II. Bourbonského, hraběte z Vendôme, který se oženil s onou dědičkou Beauvau; ale tehdy nebyla doba odvažovat se něco namlouvat zesnulému králi a mít všechny za hlupáky; avšak po jeho smrti, když vévoda z Orléans prostituoval smutek s potahy až k prvnímu prezidentovi, chopil se pan z Lavalu příležitosti a vydával Laval-Montforty za Laval-Montmorency, a to tím snáze, že tehdy byli všichni zaměstnáni příliš mnoha věcmi, než aby probírali genealogii. Bylo to totéž jméno a týž erb Laval-Montmorency; jméno a erb Montfortů zanikly od sňatku Montforta s dědičkou Laval-Montmorency a posledním Laval-Montfortem toto plémě vyhaslo už roku 1547. Pan z Lavalu tedy od smrti krále neváhal obléci svou větev do všech velikostí, které proslavily Laval-Montforty.

Od té doby, co dědička starší větve Laval-Montmorency vstoupila do rodu Montfortů a přinesla mu své velké statky spolu se svým jménem a erbem, zůstaly mladší větve Laval-Montmorency takřka na suchu až do našich dnů; a za sto čtyřicet dva let, co trval rod Montfortů od sňatku dědičky Laval-Montmorency, to jest od roku 1405 do roku 1547, dosáhl tento šťastný rod téměř všech velikostí rodu Montmorency v úřadech, funkcích, vyznamenáních, sňatcích a velkých statcích, aniž měl téměř cokoli průměrného, a to ani u mladších synů a u dcer. Neznamená to, že by bylo možné nevědět o podstatném a základním rozdílu mezi těmito dvěma rody, z nichž jeden, předtím málo známý, se k této výši povznesl jen sňatkem a dědictvím nejstarší dědičky poslední větve druhého; ale tato pravda nebrání tomu, aby nebylo pravdivé, co zde tvrdím o mimořádném lesku tohoto rodu Montfortů ve všech směrech od doby, kdy se stal Lavaly, až do jeho vymření, a o úpadku rovněž ve všech směrech, do něhož upadla větev Laval-Montmorency od sňatku své nejstarší dědičky do rodu Montfortů až dodnes. Nacházíme u ní jen obyčejné sňatky, málo velmi dobrých, mnoho nízkých, málo jmění, žádné rozsáhlé statky, žádné úřady ani funkce; žádná vyznamenání, vyjmeme-li Gillese de Laval, pána z Raiz atd., maršála Francie roku 1437, soudně oběšeného a upáleného v Nantes pro ohavnosti 25. prosince 1440[25], a Urbaina de Laval, pána z Boisdauphinu atd., maršála Francie roku 1599; jeho syn nezanechal dětí a maršál z Raiz jedinou dceru, provdanou za maršála z Loheac-Laval-Montfort; oba zemřeli bez dětí. Vidíme tedy, že nic není tak podstatně odlišné ani si navzájem tak cizí, ačkoli se stejným jménem a se stejným erbem, jako tyto dva rody Lavalů: jeden mladší větví Montmorency, druhý ze jména Montfort v Bretani, který opustil své jméno a svůj erb, aby nosil výhradně jméno Laval a erb Montmorency od-

25. **Ediční poznámka:** Gilles de Rais (asi 1405–1440), spolubojovník Johanky z Arku, byl maršálem jmenován roku 1429; za vraždy mnoha dětí, sodomii a kacířství byl odsouzen a 26. října 1440 v Nantes oběšen a jeho tělo předáno ohni. Autorova data (1437 a 25. prosince 1440) tomu neodpovídají.

lišený pěti stříbrnými mušlemi na kříži, když se oženil s bohatou a jedinou dědičkou starší větve Laval-Montmorency; a vidíme snadnost, s jakou se smělosti pana z Lavalu podařilo obléci větve Laval-Montmorency do cizího peří a přivlastnit si všechny velikosti, sňatky a vyznamenání Laval-Montfortů, vymřelých už tak dávno. Držel tedy po smrti krále smutek s potahy a všichni Lavalové jej od té doby vždy drželi na tomto základě, tak zjevně prokázaném jako falešném tím, co tu bylo právě vyloženo.

Ale tato lživá uzurpace není jediný podvod, jímž chtěl týž pan z Lavalu získat výhodu a který jeho drzost tehdy namluvila nevědomosti světa a jeho lhostejnosti a lenosti věci zkoumat. Rozhlásil, že jeho rod měl přednost před kancléřem Francie, a na jeho nebezpečné slovo o tom laskavě nikdo nepochyboval. Pravda je, že se spokojil s tím, že tuto nepravdu vyslovil takto obecně, a dobře se střežil zaplést se do jakékoli podrobnosti o příležitosti nebo datu. Slavný André du Chesne[26], který vydal velmi obsáhlé dějiny rodu Montmorency, v nichž nezapomíná na nic, aby jej vyzdvihl, a které věnoval panu Princi, synovi dcery posledního konetábla z tohoto rodu, o tom neříká ani slovo, a není k uvěření, že by mu jeho bádání dovolilo nevědět o tak zvláštní skutečnosti nebo že by ji chtěl vynechat. Ani Laval-Montfortové neměli tuto přednost po celou dobu své velikosti, ani mladší Laval-Montmorencyové po oné dědičce své starší větve, jejíž sňatek s Montfortem přinesl jí a jejímu potomstvu tolik lesku a týmž mladším Laval-Montmorencyům zatmění, které je stupeň za stupněm přivedlo do stavu, v němž se ani v dobách nejbližších sňatku jejich nejstarší dědičky s Montfortem nikdy neocitli v situaci, kdy by si mohli nárokovat cokoli nad všechny obyčejné urozené lidi. Nebudu prodlužovat tuto odbočku, už tak příliš dlouhou, pojednáním o rangu úřadu kancléře, o jeho nárocích a o jejich různých stupních. Spokojím se s tím, že řeknu, že vidím jen jediný příklad této přednosti v rodu Montmorency, nikoli Laval-Montmorency. Každý ví o krajním násilí, jehož se Jindřich II. a konetábl Anne de Montmorency dopustili na maršálovi z Montmorency[27], konetáblově nejstarším synovi, aby ho přiměli oženit se s Jindřichovou legitimovanou levobočkou, bezdětnou vdovou po Oraziovi Farnesovi, vévodovi z Castra.

Maršál z Montmorency byl zamilován do slečny z Piennes, Jeanne d'Halluin, sestry Charlese d'Halluin, pána z Piennes, markýze z Maignelets, zetě admirála Chabota; oba byli dětmi jisté Gouffierové, dcery admirála z Bonnivetu; tohoto Charlese d'Halluin učinil Jindřich III. roku 1587 vévodou a pairem. Maršál z Montmorency

---

26. **Vysvětlivka:** André du Chesne (1584–1640), historik a genealog, autor *Histoire généalogique de la maison de Montmorency et de Laval* (1624).

27. **Vysvětlivka:** François de Montmorency (1530–1579), nejstarší syn konetábla Anne, maršál Francie od roku 1559 a guvernér Paříže; roku 1557 se oženil s Dianou Francouzskou (1538–1619), legitimovanou dcerou Jindřicha II., jejíž první manžel Orazio Farnese, vévoda z Castra, padl roku 1553 při obraně Hesdinu. V letech 1574–1575 byl vězněn v Bastile v souvislosti se spiknutím takzvaných Nespokojenců. Zemřel 6. května 1579 na zámku Écouen.

dal slečně z Piennes slib manželství; ta byla, jak vidíme, rodem velmi vhodná k tomu, aby si ho vzala. Konetábl, ve své rodině velmi neomezený vládce, chtěl rozhodovat o svých dětech, a pokud možno ještě víc o tomto nejstarším. Čekal na příležitost nějakého velkého sňatku a jeho syn na příležitost, aby s ním promluvil o tom, který chtěl uzavřít, a přiměl ho k souhlasu. Mezitím vévodkyně z Castra ztratila manžela a Jindřich II., který svou dceru velmi miloval a u něhož byl konetábl tehdy v největší přízni, ho požádal o jeho nejstaršího syna pro svou dceru, a konetábl, oslněn nikoli spřízněním s legitimovanou levobočkou, nýbrž přízní a štěstím, které by z něho byly dlouhým věnem, okamžitě s velkou radostí svolil. Ta radost byla velmi zkalena, když promluvil se synem. Příběh žalu obou milenců a jejich odporu je dojemný a násilí, které zakusili, nedělá čest těm, kdo je použili. Nemám v úmyslu jej zde opisovat. Řeknu jen, že proti královské a otcovské moci, celou silou proti nim rozvinuté, neměli jinou obranu ani jiné zbraně než své svědomí a svou čest. Slečna z Piennes byla dána do kláštera a přísně tam střežena a maršál z Montmorency byl donucen jet do Říma osobně žádat o zproštění svého slibu, o něž tam žádal jako člověk, který je nechtěl dostat. Zároveň vydal Jindřich II. slavný edikt proti tajným sňatkům, s výslovně připojenou zpětnou klauzulí kvůli záležitosti maršála z Montmorency, která byla jedinou příčinou ediktu. Nakonec bylo třeba poslechnout. Oženil se s vévodkyní z Castra. Aby ho utěšil, a s ohledem na tento sňatek, dal mu Jindřich II. ve své radě přednost před kancléřem, ačkoli byl teprve maršálem Francie, ovšem s velkými funkcemi. Vidíme, jak cizí je tato osobní a výjimečná skutečnost větvi Montmorency-Laval a jak štědrý byl pan z Lavalu na lži, aby z ní získal výhodu. Pro pouhou zajímavost dodám, že slečna z Piennes žila dlouho v bolesti a v samotě.

O mnoho let později si Guisové, kteří promýšleli Ligu a to, co málem uskutečnili, připoutali markýze z Maignelets; byli to oni, kdo ho později dali učinit vévodou a pairem. Připoutávali k sobě, jak jen mohli, ministry; a protože slečnu z Piennes bylo po tak hlučné příhodě, při níž však její čest nebyla nijak dotčena, nýbrž kvůli choulostivosti oněch dob ve věcech sňatků, velmi těžké provdat, sjednali Guisové, aby se zalíbili ministrům, a protože měli Robertety zcela na své straně, sňatek slečny z Piennes s Florimondem Robertetem, pánem z Alluye, státním sekretářem a tehdy důležitým ministrem, který měl guvernérství Orléans. Slečna z Piennes, nyní paní z Alluye, ještě krásná, plná ducha a intrik, hrála od tohoto sňatku velkou roli v intrikách dvora, a dokonce státu; tento sňatek je prvním příkladem podobného sňatku se státním sekretářem a po dosti dlouhé přestávce byl až příliš napodobován.

Kapitola patnáctá

Šest státních rad jmenováno komisaři a jeden z nich zpravodajem záležitosti princů krve a levobočků v regentské radě; oběma stranám stanovena krátká lhůta, aby mu odevzdaly své spisy. — Krajní rozpaky vévody a vévodkyně du Maine. — Jejich vynucená opatření. — Žádost třiceti devíti osob, vydávajících se za šlechtu, kterou šest z nich podalo parlamentu, aby byla záležitost princů krve a levobočků postoupena generálním stavům království. — Úvaha o této žádosti. — První prezident s královskými zástupci nesou žádost regentovi a žádají ho o rozkazy. — Odbočka o nepravdivosti jednoho místa, mimo jiné, týkajícího se této záležitosti, v rukopisných Pamětech Dangeauových. — Krátké pojednání o doručitelích žádosti takzvané šlechty parlamentu a o tomto kroku. — Šest doručitelů žádosti parlamentu zatčeno exempty tělesné gardy a odvedeno do Bastily a do Vincennes. — Rozšiřován velmi buřičský hanopis o třech stavech. — Regent pracuje se zpravodajem a s komisaři. — Ustavení mimořádné regentské rady k vynesení rozsudku. — Dopis mnoha bretaňských šlechticů hraběti z Toulouse o desetině a kapitaci jako poplašný zvon toho, co tam brzy následovalo. — Deputace parlamentu ke králi, aby mu podala zprávu o tom, co se tam událo v záležitosti princů krve a levobočků, a přijala jeho rozkazy. — Rozsudek ve formě ediktu, vydaný v regentské radě a registrovaný v parlamentu, který rozhoduje o záležitosti princů krve a levobočků; zmírněný regentem a hned nato z jeho moci zmírněný ještě víc proti znění rozsudku. — Zuřivost vévodkyně du Maine. — Bolest vévodkyně z Orléans. — Pohoršení světa. — Šest vězňů velmi čestně propuštěno na svobodu; jejich povýšenost. — Regentova ubohost. — Přesto odnímá panu z Châtillonu penzi a byt, které mu dával, a ten se jde navždy pohřbít do Poitou. — Počínání vévodů v těchto pohybech a moje zvláštní. — Pohnutky a opatření levobočků a vévody z Noailles, snad tytéž, snad odlišné, aby dosáhli svolání generálních stavů. — Podnět k následujícímu spisu, který zabrání svolání generálních stavů. — Důvody, proč jej sem vkládám, a to dodatečně.

Královští zástupci u parlamentu, jimž přípravné usnesení regentské rady přikázalo převzít od princů krve a od levobočků jejich spisy a listiny, odmítli to na sebe vzít; proto bylo v regentské radě v neděli 6. června rozhodnuto pověřit tím šest komisařů. Princové krve a levobočci vyšli z rady, jakmile vévoda z Orléans tu věc předložil. Vyšel jsem hned za nimi a ostatní vévodové zasedající v radě mě následovali. Nemyslel jsem, že by se nám slušelo být v této věci soudci, když jsme si museli přát, aby se princům krve dostalo proti levobočkům spravedlnosti, a když jsme sami podali králi žádost o navrácení svého postavení proti nim. Jmenovanými komisaři bylo šest státních radů: Pelletier de Sousy, Amelot, Nointel, d'Argenson, La Bourdonnaye a

Saint-Contest, jenž byl ustanoven zpravodajem; jemu měly být všechny spisy a listiny obou stran odevzdány nejpozději do 20. června, aby je šest komisařů prošlo a aby pak byly v jejich přítomnosti předneseny v regentské radě, přičemž si regent vyhradil povolat, koho uzná za vhodné, na místa princů krve, levobočků a vévodů z regentské rady, kteří v té věci neměli soudit.

Pan a paní du Maine, takto tísnění, se ocitli v krajních nesnázích. Jejich prohlášení, že za soudce uznávají jen zletilého krále nebo generální stavy, postavilo vévodu z Orléans před nutnost buď je soudit, nebo ztratit veškerou autoritu regentství. Doufali, že jeho slabost touto smělostí a pletichami Effiata, Besonse a dalších svých lidí, kteří regenta obléhali, natolik omráčí, že ho rázem zastaví. Když jim však přípravné usnesení, vydané jen pár dní nato, ukázalo, že se zmýlili a že tato drzost, v níž viděli svou záchranu, byla osudnou chybou, která jejich odsouzení jen uspíší, upadli do úzkosti, kterou ránu za ranou dovršilo usnesení vydané o oné takzvané šlechtě, jejíž spis či žádost vévoda z Orléans odmítl přijmout a nikomu ji nepostoupil, takže tím padla pod stůl; a dále zákaz, jímž usnesení regentské rady zakazovalo všem šlechticům ji podepisovat, a zákaz vévody z Orléans, aby se šlechtici scházeli, pod trestem neposlušnosti. Útěk, který se potom v řadách této takzvané šlechty rozpoutal, nemožnost dále se vůči ní zaštiťovat záminkou vévodů a tím ji dál bouřit a rozmnožovat — to vše činilo nutnost rychle se rozhodnout krajní; nezbývalo jim nic jiného než využít zaslepenosti toho, co z oné okouzlené šlechty zbylo, a pokusit se zoufalým tahem nahnat strach regentovi a princům krve tím, že budou lichotit parlamentu a spojí jej se šlechtou. K tomu bylo třeba vystoupit zpoza opony, v jejímž stínu se skrývali, dokud záminka vévodů vydržela, a ukázat se otevřeně. Ve spěchu a zmatku tedy namluvili tomuto zbytku opojené šlechty, že pro ni jde o všechno, kdyby připustila, aby spor mezi nimi a princi krve rozsoudil regent a rada, kterou by vybral pod názvem mimořádná regentská rada, a ve spěchu a zmatku ji přiměli k té nejbláznivější žádosti, jejíž drzost se vyrovnala její nesmyslnosti.

Třicet devět osob nosících meč, s velmi rozdílnými tituly, bez volby, bez pověření, bez poslání, bez jakékoli autority kromě vlastní, které se prohlašovaly za šlechtický stav, podepsalo a jako takový předložilo parlamentu žádost, aby spor mezi princi krve a levobočky byl postoupen generálním stavům království, neboť jde-li v něm o způsobilost k nástupnictví na trůn, nejsou v této věci příslušnými soudci nikdo jiný než generální stavy království, a z těchto tří stavů jedině druhý, totiž šlechta. Ta drzost neměla příkladu. Byli to sebraní lidé bez titulu a bez moci, kteří si přivlastňovali úctyhodné jméno šlechty, jež, nebyla-li svolána králem, nemohla tvořit sbor, scházet se, vysílat zástupce, dávat instrukce ani kohokoli zmocňovat; už tím samým si tedy zasluhovali přísný trest. A k čemu se toho přivlastnění dopustili? Aby sáhli na regentovu autoritu a aby mu — sami bez bytí, bez existence, bez podstaty — vyrvali tak závažnou věc a zmocnili se jí sami, bez jiného práva než své libovůle. Nesmyslnost nebyla menší. Ve svém pošetilém nároku byli šlechtou jako celek, tedy druhým

stavem státu; a tento druhý stav státu, tak vznešený a tak velký, se propůjčuje k té nebývalé nízkosti, že podává žádost někomu jinému než králi, že ji podává soudnímu dvoru, který, ať je jakkoli vysoko postaven, je jen údem, a ne stavem státu, a nejen údem některého stavu, ale stavu třetího, totiž třetího stavu, tak nesouměřitelného se stavem šlechtickým; a tento domnělý šlechtický stav navíc předkládá tomuto pouhému soudnímu dvoru, údu třetího stavu, žádost nadepsanou: *Našim pánům z parlamentu, prosí atd.* Nestojí za to být tak pyšný, tak bláznivý a tak opilý svým rodem a postavením, jež mu pýcha a pošetilá ješitnost chtějí přisoudit, a pak ho takto klást pod nohy sboru právníků a dovolávat se jeho autority, aby se jeho ochranou a jeho domnělou mocí uplatnila moc, o níž se tvrdí, že se má jedině z rodu, a to ve věci tak zásadní, jako je rozhodnutí o nástupnictví na trůn. Kdyby se kdy sešly generální stavy, museli by se páni od té žádosti velmi obávat trestu druhého ze tří stavů království a toho, že už nebude chtít uznávat za své šlechtice, kteří ho, nakolik to bylo v jejich moci, ponížili a zneuctili, až ho vrhli do prachu k nohám našich pánů, údů třetího stavu. Ani drzost, ani nesmyslnost, ačkoli obě dosáhly vrcholu, nepřišly těmto pánům na mysl ani na úsudek. Nechali se okouzlit smělým krokem, který vynášel na světlo tak krásný nárok, aniž si všimli, že jsou na jedné straně zbaveni jakéhokoli titulu a že se na druhé straně tímto dovoláním k parlamentu úplně zneuctívají.

Tento sbor, moudřejší než oni a zběhlejší v odměřování svých kroků, měl spíš chuť se tomuto kroku smát, než se jím pyšnit. Sotva byla tato vzácná žádost, či spíše jediná od počátku monarchie, podána, první prezident — jakkoli byl oddán panu a paní du Maine, bez nichž by se tato pošetilost nebyla podnikla v naději, že jako poslední prostředek vyděsí vévodu z Orléans tímto rozruchem a zabrání mu přistoupit k rozsudku — první prezident, pravím, se neodvážil ani hnout, zanesl ji v doprovodu královských zástupců regentovi a požádal ho o rozkazy.

Než půjdu dál, nutí mě potřeba zjistit pravdu o faktech k nové odbočce. Dangeau, o němž si vyhrazuji promluvit jinde, zapisoval přes třicet let každý večer i ty nejmdlejší novinky dne. Diktoval je úplně suše, ještě sušeji, než je člověk nachází v *Gazette de France*.[1] Nijak to neskrýval a král ho tím občas škádlil. Byl to čestný muž a velmi dobrý člověk, ale znal jen zesnulého krále a paní z Maintenon, z nichž si dělal své bohy, a vžíval se do jejich vkusu a způsobu myšlení, ať byly jakékoli. Mdlost a podlézavost jeho Pamětí jsou ještě odpornější než jejich suchopárnost, ačkoli by bylo velmi žádoucí, abychom takové, jaké jsou, měli podobné ze všech vlád. Povím o nich jinde víc. Zde stačí říci, že Dangeau byl nadmíru žalostně domýšlivý a zároveň lokajský, jak se tyto dvě vlastnosti často pojí, ať se zdají jakkoli protichůdné. Jeho Paměti jsou plné této nízké ješitnosti, tudíž velmi stranické a z toho důvodu někdy

---

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dangeauův *Deník* lze dnes posoudit ve vydání, které vydávají páni Didotové: *Journal du marquis de Dangeau avec les additions de Saint-Simon* atd. (Paříž 1854 a násl.). Vydavatelé jej uvedli *Zprávou o životě Dangeauově*, v níž se ho snaží hájit proti útokům Voltairovým a Saint-Simonovým.

víc než jen chybné. Počíná si v nich velmi opatrně, nakolik mu to stranickost dovoluje, a vždy zbožňuje krále i po jeho smrti, jeho levobočky a paní z Maintenon, a je velmi zaujatý proti vévodovi z Orléans, proti nové vládě a zvláště proti vévodům, a především je plný té nejhrubší nevědomosti, jež se projevuje na tisíci místech jeho Pamětí.

V příslušné době jsme viděli, že oženil svého syna s jedinou Pompadourovou dcerou. Pompadour byl jedním z nejvíce zasvěcených do tajemství strany pana a paní du Maine, jak se v příslušné době ukáže, a tudíž i jedním z nejbližších oné takzvané šlechtě. Paní z Pompadour byla sestrou ovdovělé vévodkyně z Elbeufu, matky zesnulé vévodkyně z Mantovy; Dangeau s nimi žil v důvěrném styku. Tento sňatek syna mu zamotal hlavu a obě sestry, dcery zesnulé paní z Navailles, se těšily otevřené ochraně paní z Maintenon. To stačí k tomu, co bude následovat. Dokud král žil, vedl Dangeau, který se nehnul od dvora, jenž byl jeho jediným živlem, čestný dům a stýkal se tam i jinde s dobrou společností a s nejmódnějšími lidmi. Velmi dbal na to, aby byl dobře zpraven o veřejných věcech, neboť jinak nikdy k ničemu nepatřil. Od králova úmrtí už jeho zprávy nebyly tytéž; starý dvůr se rozprchl a nic už nevěděl; on sám, uzavřený doma a blízký osmdesátce, viděl už jen zbytky odpadků, a na pokračování jeho Pamětí po smrti krále je to dobře znát. K oné žádosti takzvané šlechty podané parlamentu ve věci princů krve a levobočků uvádí pod sobotou 19. června, *že vévoda du Maine a hrabě z Toulouse šli do parlamentu a vznesli protest proti všemu, co bude rozhodnuto ve sporu, který mají s princi krve;* a pod pondělím 21. června píše, *že pan Vévoda a pan princ de Conti šli do parlamentu, že žádali, aby protest legitimních princů nebyl přijat, a že pan princ de Conti sám přečetl krátký spis*. To je velmi přesné co do data a velmi podrobné co do faktů.

Tyto Paměti jsem měl příležitost vidět až po Dangeauově smrti a toto místo mě nanejvýš překvapilo. Neměl jsem o tom ani ponětí. Nemohl jsem pochopit, že by mi tak okázalá událost tak brzy vypadla z paměti, zvlášť při podílu, jaký jsem měl na celé té záležitosti s ohledem na zájem vévodů. Na druhé straně jsem si nedokázal představit, že by Dangeau zapsal do svých Pamětí nepravdu tohoto druhu, a k tomu tak přesně datovanou a podrobnou. Trápilo mě to několik dní; nakonec jsem se rozhodl zajít za generálním prokurátorem Joly de Fleurym a zeptat se ho, jak to bylo. Ujistil mě, že na tom není ani slovo pravdy, že je zcela jisté, že vévoda du Maine a hrabě z Toulouse nikdy nepřišli do parlamentu podat ten protest a stejně tak ani pan Vévoda a pan princ de Conti žádat, aby nebyl přijat; že to má velmi živě v paměti a že tak okázalá událost by mu z paměti nevypadla na místě, které už tehdy zastával a které mu umožňovalo být dobře a rychle zpraven, kdyby se byla stala sebemenší věc, o tom, co by parlament v té věci učinil nebo chtěl učinit, a o následcích,

jež by to mělo v parlamentu i v Palais-Royal.[2] Je ostatně pravda, že Dangeau žádné takové následky neuvádí, ačkoli nebylo možné, aby to tak či onak nějaké nemělo, a ačkoli jinak dbá na to, aby žádné nevynechal. Zbývá zjistit, zda je to nepravda, které se dopustil úmyslně a kterou si vévoda du Maine, nemaje nic lepšího, přál, aby aspoň někde zůstal — a to někde, co by sice nemělo o nic větší váhu než noviny, ale co by se jednou jako ony dostalo do rukou všem — aby zůstal, pravím, doklad, že si svůj domnělý nárok uchoval tak průkazně, jak jen mohl, a že ho tak ochránil proti každému rozsudku, podle něho nepříslušnému, aktem tak slavnostním, jenž nebyl ani odsouzen, ani mu nikdo neodporoval. (A vskutku byl před tím dobře chráněn, protože se nikdy neuskutečnil.) A potom tvrdit, že když se v rejstřících parlamentu nenachází, byl buď vynechán na výslovný regentův rozkaz, nebo z těch rejstříků touž autoritou vyňat, pokud tam byl původně zapsán. Možná tomu také Dangeau uvěřil a zapsal to na slovo Pompadourovo, i s okolností o panu Vévodovi a panu Princi[3] o dva dny později, aby se první lež lépe podepřela a upevnila; a tento stařec uzavřený doma se tak stal obětí klamu. Ať je tomu jakkoli, je jisté, že ta věc je nepravdivá a že mi to generální prokurátor Joly de Fleury, jehož paměť ani osoba nemohou být v tomto podezřelé, velmi určitě a velmi jasně potvrdil. Stejného rázu a stejně nepravdivé — a generální prokurátor mi potvrdil, že je to rovněž nepravda — je to, co Dangeau dodává pod touž sobotou 19. června, dnem, k němuž vypráví o protestu podaném ve velké komoře oběma levobočky osobně: *že se parlament usnesl sejít se znovu v pondělí ráno, aby na protest levobočků odpověděl, a že mezitím poslali pro rozkazy vévody z Orléans v té věci*. A potom k tomuto pondělí 21. června, dni, k němuž zaznamenává příchod obou princů krve do parlamentu se žádostí, aby protest levobočků nepřijímal, dodává, *že parlament posílá královské zástupce ke králi pro jeho rozkazy, co mají ohledně protestu levobočků učinit*. Potom už o tom nemluví, jako o věci, která se nestala. Tak či onak by však parlament v té věci dostal rozkazy a parlament by o ně byl poslal k regentovi, neboť u krále, který nebyl ve věku, aby je mohl dávat, by to byla jen formalita; a nebyl by ze soboty čekal až do pondělí, a kdyby byl už v sobotu poslal k regentovi, jak Dangeau naznačuje, tím méně by o dva dny později posílal ke králi. Po tomto nutném objasnění se vraťme.

Páni z Châtillonu, z Rieux, z Clermontu a z Baufremontu, kteří spolu s ostatními čtyřmi, výše jmenovanými, byli v Palais-Royal předložit regentovi onen spis

---

2. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Poznámka napsaná na okraji Saint-Simonova autografního rukopisu zní takto: „Fakt uváděný Dangeauem je pravdivý, právě jsem si jej ověřil v Deníku parlamentu.“ Tato poznámka pochází pravděpodobně od pana Le Drana, který byl prvním úředníkem (*principal commis*) zahraničních věcí roku 1761, kdy tam byly Saint-Simonovy rukopisy uloženy.

3. **Ediční poznámka:** Předloha zde má „M. le Prince“, Dangeau však podle citace výše jmenuje pana Vévodu a pana prince de Conti. Titul „pan Princ“ v roce 1717 nikdo nenosil (Jindřich Julius Bourbonský zemřel roku 1709 a jeho vnuk Ludvík Jindřich si ponechal titul „pan Vévoda“); míněn je princ de Conti.

či žádost, o níž byla řeč a kterou nechtěl přijmout, byli také ti, kdo šli podat parlamentu žádost ve věci princů krve a levobočků, v doprovodu pánů z Polignaku a z Vieuxpontu. První čtyři jsme už představili. Pokud jde o ostatní dva: Polignac byl malý panáček, který neměl zdravý rozum, vedený a vydržovaný svým bratrem kardinálem z Polignaku,[4] jenž byl panu a paní du Maine oddán tělem i duší, odjakživa k nim patřil a byl jejich nejdůvěrnějším důvěrníkem. Ubohý malý Polignac poslechl a nevěděl ani, oč jde — myslím tím i jen to nejpovrchnější, neboť toho byl naprosto neschopen; nikdy nebyli dva bratři ve všem tak naprosto rozdílní. Vieuxpont byl dost dobrý generál, který nic jiného neznal a který bydlel u svého tchána, prvního štolby, kde žil v té nejslepější závislosti. Jinde jsme viděli, co byli zač paní z Beringhen a její bratr vévoda z Aumontu, do jaké míry byli zaprodáni prvnímu prezidentovi, a že první štolba byl kromě toho jeho důvěrným přítelem a odedávna zcela na straně levobočků. Jeho zeť, hloupě domýšlivý a navíc velmi omezený, snadno spolkl tento šlechtický přelud, myslel si, že bude hrát úlohu, a poslechl tchána a tchyni i řeči vévody z Aumontu. Zločin byl úplný: zaprvé, prohlašovat se za šlechtu, ačkoli mohli být jen soukromými osobami, ze všech těch hmatatelných důvodů, které jsme výše viděli; zadruhé, scházet se proti výslovnému zákazu, který jim regent dal, neboť sepsat žádost se třiceti devíti podpisy a dát ji šesti pány osobně předložit parlamentu není věc, kterou lze učinit bez dohody, a tedy nutně bez schůzek; zatřetí, plést se do věcí, jež jsou nad každou soukromou osobu jako takovou; začtvrté, opovážit se dovolávat autority parlamentu, aby zastavil rozsouzení věci, jíž se ujal regent království, o níž prohlásil, že ji rozsoudí, a k čemuž se zavázal právními a veřejnými kroky, a aby mu tak odňal její projednání, jako by parlament mohl víc než regent, a aby ji dal postoupit soudu, který neexistuje. Regent cítil, že musí volit mezi tím, úplně pustit otěže vlády, a příkladným potrestáním. Předložil tu žádost regentské radě, kde nám byla přečtena i s podpisy. Hovořilo se o ní, aniž se hlasovalo, a regent se zdál velmi rozrušený; ale ti, kdo ho obléhali, za pomoci jeho slabosti a povolnosti, a navíc když jim nikdo neodporoval — neboť ani já, ani žádný jiný vévoda jsme o tom neřekli ani slovo —, našli způsob, jak tento trest obrátit tím nejpodivnějším způsobem.

Šesti pánům, kteří byli v parlamentu podat žádost, se dostalo té cti, že je v sobotu 19. června ráno zatkli exempti tělesné gardy, kteří je odvedli zčásti do Bastily, zčásti do Vincennes, kde je zahrnovali zdvořilostmi a všemožnou dobrou péčí, ovšem aniž směli kohokoli vidět. Toto uvěznění způsobilo velký rozruch, protože se od neúnavné dobrosrdečnosti vévody z Orléans tolik nečekalo; ale tak výjimečný způsob, jakým se stalo, vyvolal rozruch ještě větší, a tolik ohledů, tak nemístných, dalo takzvané šlechtě triumfovat a lidé jim čest být mezi vězni veřejně záviděli. O tři dny později koloval nesmírně drzý a pobuřující hanopis nazvaný *Spis tří stavů*, který při-

4. **Vysvětlivka:** Melchior de Polignac (1661–1741), diplomat a latinský básník, francouzský zplnomocněnec na utrechtském mírovém kongresu, od roku 1713 kardinál. Pro účast na Cellamarově spiknutí byl koncem roku 1718 vypovězen do svého opatství Anchin.

pomněl nejzuřivější spisy Ligy. Objevil se jen v rukopise, ale v deseti tisících opisech najednou, které se pak ještě daleko víc rozmnožily.

Za všeho toho rozruchu pracoval Saint-Contest často s vévodou z Orléans a zároveň pracoval se šesti komisaři, kteří také dvakrát všech šest pracovali s vévodou z Orléans. K členům regentské rady, kteří nebyli stranami ani vévody a zůstávali soudci ve věci princů krve a levobočků, byli z rady svědomí, válečné rady, rady zahraničních věcí a rady vnitřních věcí přibráni maršál z Huxelles, páni z Bordeaux a z Bironu a první štolba Beringhen. To bylo oznámeno až v neděli 27. června ráno v regentské radě, totiž po jejím skončení, při odchodu. Nazítří v pondělí hrabě z Toulouse, který se ode všech těchto hnutí, jež nebyla vůbec po jeho chuti, držel velmi stranou, oznámil vévodovi z Orléans, že dostal dopis podepsaný mnoha bretaňskými šlechtici[5] o tom, že tato provincie nemůže platit desetinu, a jakou moudrou odpověď jim dal. Zaznamenávám tento dopis jako první úder na poplašný zvon toho, co později uvidíme v Bretani.[6] Ve středu 30. června šli první prezident, všichni prezidenti parlamentu (*à mortier*) a královští zástupci v jedenáct hodin do Tuileries, vysláni, aby králi podali zprávu o tom, co se událo ve věci princů krve a legitimovaných, aby mu odevzdali žádost a protest takzvané šlechty a aby přijali jeho rozkazy; byli přítomni vévoda z Orléans a kancléř, jemuž král z ruky do ruky předal, co mu první prezident předložil; kancléř jim řekl, že jim král dá vědět svou vůli.

Odpoledne téhož dne zasedala mimořádná regentská rada k rozsudku a pokračovala nazítří ráno, ve čtvrtek 1. července. Rozsudek nebyl jednomyslný. Saint-Contest přednesl velmi krásnou zprávu a byl zcela pro prince krve, stejně jako většina soudců. Vzácná dobrotivost vévody z Orléans, kterou tolik zločinných a drzých pletich nedokázalo otupit, jeho povolnost, jeho slabost vůči těm, kdo ho obléhali a byli na straně levobočků, jakýsi závan strachu a ta oblíbená politika *divide et impera*[7] ho přiměly, aby se snažil soudce přivést k něčemu mírnějšímu. Nárok na nástupnictví na trůn byl zcela zamítnut, postavení dětí zrušeno, postavení obou levobočků zmírněno. Rozsudek, upravený do podoby ediktu, připadal parlamentu příliš mírný, a proto jej zaregistroval jen s obtížemi, v úterý 6. července. A navzdory znění ediktu jej vévoda z Orléans z plné moci fakticky ještě zmírnil, takže levobočci ztratili jen způsobilost k nástupnictví na trůn a přecházení parketu v parlamentu.[8] Pan Vévoda zakázal krá-

---

5. **Vysvětlivka:** Hrabě z Toulouse byl od roku 1695 guvernérem Bretaně; proto se bretaňští šlechtici obrátili na něho.

6. **Vysvětlivka:** Narážka na odpor bretaňských stavů a šlechty proti daním v letech 1717–1718, z něhož vzešlo spiknutí části bretaňské šlechty (tzv. Pontcallecovo spiknutí, 1718–1720); Saint-Simon o něm vypráví později.

7. **Vysvětlivka:** „Rozděl a panuj" (lat.).

8. **Vysvětlivka:** Výsada princů krve přecházet ve velké komoře parlamentu na svá místa přímo napříč parketem, tj. volným prostorem uprostřed síně, kdežto ostatní jej museli obcházet.

lovským hofmistrům,[9] aby dovolili dětem vévody du Maine podávat králi ubrousek; vévoda z Mortemartu, první šlechtic komory, který ten rok vykonával službu, jim odepřel obsluhu náležející princům krve a ve strážnicích se zdráhali vzdát jim čest zbraní. Vévoda z Orléans okamžitě nařídil, aby s nimi bylo jednáno jako s princi krve obvyklým způsobem a jako před rozsudkem, a dal to provést. Tato velmi podivná dobrota nezabránila paní du Maine, aby křičela jako šílená, ani vévodkyni z Orléans, aby plakala dnem i nocí a dva měsíce nechtěla nikoho vidět kromě svých nejdůvěrnějších přítelkyň, a těch velmi málo, a to až ke konci. Pan du Maine měl dar ukazovat vždy jen to, co se mu hodilo, a měl své důvody, aby se tak choval i při této příležitosti. Na první zasedání regentské rady však nepřišel, dal se omluvit, že je indisponován, ale na druhé se dostavil jako obvykle. Hrabě z Toulouse se jevil stále stejný a ničeho se nevzdálil. Kromě těch, kdo se dali naverbovat k panu du Maine, byl celý ostatní svět s tak nesmírnou měkkostí podivuhodně nespokojen, a princové krve ještě víc; ale protože z toho už nemohli vytěžit nic lepšího, oslavovali to, čeho dosáhli.

Šest vězňů, dobře obsloužených a dobře zpravovaných Effiatem, napsalo po měsíci vévodovi z Chartres, který jejich dopis poslal vévodovi z Orléans po Chevernym, svém vychovateli, jenž nesl totéž jméno jako Clermont-Gallerande, jeden z nich. Vévoda z Orléans dal naději na jejich brzké propuštění. V sobotu 17. července si první štolba z regentova rozkazu přišel pro tři, kteří byli ve Vincennes, a Cheverny pro tři, kteří byli v Bastile, a přivedli je k vévodovi z Chartres, který je odvedl k vévodovi z Orléans. Regent jim řekl, že dostatečně vědí, že působí zlé jen tehdy, když se k tomu cítí nezbytně zavázán. Ani jeden z šesti se neobtěžoval říci mu jediné slovo a hned se vzdálili. Toto propuštění z vězení vypadalo celé jako triumf, jak volbou průvodců, tak povýšeností a mlčením propuštěných vězňů. Zdálo se, že prokazují regentovi milost, když ho ušetřili výčitek, a že se tento princ snažil zasloužit si od nich tuto zdrženlivost tak udivujícím způsobem, jakým je propustil na svobodu. Pocítil to dodatečně a litoval své měkkosti, jak se mu často stávalo po chybách, z nichž se potom o nic víc nepolepšil. Brzy nato poznal ovoce tak slabého počínání a účinek, jaký mělo na všechny, kdo ho s posměchem a pohrdáním dokázali využít. Měl přesto odvahu odejmout téhož dne panu z Châtillonu penzi dvanáct tisíc livrů, kterou mu vyplácel, a jeho byt v Palais-Royal. Protože byl velmi chudý a už mnoho let zcela zapomenutý, odjel brzy nato a pohřbil se na velmi malém statku, který měl nedaleko Thouarsu, kde zůstal téměř stále až do své smrti.

Vévodové se na žádném z těchto hnutí nijak nepodíleli a zůstali naprosto klidní; neměli co ztratit ani získat a nechali ostatní bzučet a štěkat. Pokud šlo o levobočky, spokojili se vévodové žádostmi, které podali králi a předložili regentovi ohledně navrácení svého postavení vůči nim; neshledali u regenta ve věci čepice a v ostatních vě-

9. **Vysvětlivka:** Pan Vévoda byl jako velmistr Francie (*grand maître de France*) představeným královské domácnosti, a tedy i královských hofmistrů.

cech týkajících se parlamentu dost pevnosti, spravedlnosti ani dodržování slova, aby si od něho mohli slibovat víc proti osobám tak blízkým, tak vysoko postaveným a tak silně podporovaným pletichami a oblékáním v jeho okolí. Usoudili tedy, že když si svá práva zajistili žádostmi ke králi, je klid a mír jedinou cestou, kterou mohou zvolit, v očekávání příznivějších okolností, pokud by vůbec nějaké nastaly; a překvapivá zmírnění, která regent z plné moci vnesl do rozsudku v podobě ediktu — v očích soudců i parlamentu, který jej registroval, beztak ještě příliš mírného —, dobře dosvědčila moudrost této prozíravosti. Pokud jde o mne zvlášť, pokračoval jsem vůči regentovi v témž mlčení z týchž důvodů, které jsem právě uvedl, a také proto, abych mu ukázal jakousi lhostejnost k počínání, které jsem nemohl ani schválit, ani změnit; a spokojil jsem se tím, že jsem mu chladně a lakonicky odpovídal, když se zřídka nemohl zdržet, aby se mnou nemluvil o těchto dvou záležitostech, které, majíce jediný a týž zdroj, probíhaly současně. Zdálo se mi, že si zaslouží být vylíčeny vcelku a bez příměsi čehokoli jiného. To je důvod, proč jsem sem dodatečně zařadil to, co by jinak příliš dlouho přerušovalo vyprávění. Je to listina, o níž se domnívám, že se sem i přes svou délku hodí lépe než mezi ostatní Dokumenty, pro souvislost, kterou má s látkou těchto Pamětí, a pro objasnění, které jim může přirozeně poskytnout.

Na počátku, kdy se spor mezi princi krve a levobočky vyhrotil natolik, že vévoda z Orléans cítil, že se jeho rozsouzení nebude moci vyhnout, dali levobočci, kteří ztráceli naději, že by mu mohli uniknout, a kteří své naděje opírali jen o oddálení tohoto rozsudku, regenta prostřednictvím Effiata vyzkoumat ohledně postoupení věci generálním stavům, aby se jí zbavil. Znamenalo to v každém případě několik měsíců odkladu, než by se stavy sešly, neboť dobře cítili, že kdyby je tam postoupil, princové krve by nestrpěli, aby šlo o postoupení na neurčito a bez konce. Opatření, která se jim tak dobře dařila u onoho davu všeho druhu, jenž se nazýval šlechtou, a ta, která potají a s dlouhým předstihem činili v provinciích, je přesvědčovala, že když už mají být souzeni, je pro ně přece jen lepší vsadit na tuto cestu, kde jim jejich kliky skýtaly možnost vyvolat ve stavech tisíce sporů a přimět je vznést tisíce nároků, aby je rozbily, kdyby jim nálada ve shromáždění nebyla příznivá, než se nechat soudit radou sestavenou vévodou z Orléans, jehož pan du Maine tolik, tak krutě, nebezpečně a nestvůrně urazil a jehož jediný syn, první princ krve, měl proti nim zájem stejný a společný s panem Vévodou a panem princem de Conti. V souzvuku s Effiatem začal vévoda z Noailles — ať už proto, že byl zasvěcen do téže hry jako do hnutí takzvané šlechty, jíž při smrti krále dal život a tón sám, prostřednictvím svého švagra Coëtquena a dalších emisarů, jak jsem vyprávěl na příslušném místě; ať proto, že skutečně v koncích a ve strachu kvůli správě financí, jejíž veškerou moc, a tudíž i následky a tíhu, vzal sám na sebe, a protože ve všem podléhal sklonu přelétat od nápadu k nápadu a náhle přecházet k nejprotichůdnějším bez jiné příčiny než své zvláštní nestálosti, dostal nápad přát si v nevhodnou dobu to, čemu sám tak velmi zabránil v době vhodné — vynakládat na vévodu z Orléans celou svou výmluvnost, aby ho přesvědčil, že na ža-

lostný stav financí už není jiného léku než svolat generální stavy. Regent tomu byl tím přístupnější, že ho Effiat zasahoval na jeho citlivém místě, totiž v nerozhodnosti a bázlivosti. Začínal tím, že si získá čas a zbaví se naléhání, a zbavoval se nesnází a nespravedlnosti rozsudku, který nemohl než prudce popudit odsouzenou stranu ve věci bez středního řešení, jakou bylo zachování nebo zrušení práva nástupnictví na trůn, na němž záviselo tisíc palčivých důsledků; a pokud šlo o finance, čím víc byl při smrti krále odhodlán svolat generální stavy, aby je urovnaly, a čím víc mu v tom jedině vévoda z Noailles zabránil, jak jsem vyprávěl na příslušném místě, tím větší váhu měla v jeho očích rada téhož Noaillese svolat je nyní, aby se pro finance našla pomoc.

V nerozhodnosti, v níž se nacházel ve věci tak závažných následků, se mi s tím svěřil a žádal mou radu, jak to dělal vždy ve věcech, které mu působily nesnáze nebo které byly důležité. Nejprve jsem se proti tak nebezpečnému kroku ohradil. Namítl mi mou vlastní radu z posledního roku a z doby smrti krále. Odpověděl jsem, že co bylo tehdy výborné, ukázalo by se dnes zhoubným, když vše změnilo tvář. Chtěl o tom diskutovat; utnul jsem to a řekl mu, že ta látka si zaslouží rozmyšlení a předložení mnoha věcí před jeho oči, které se v rozhovorech zapomínají nebo posouvají, kdežto spis se dělá uvážlivěji, je pak vždy po ruce, aniž se z něho něco ztratí, a lze jej dokonaleji zvážit. Řekl mi, abych ho tedy sepsal, ale že spěchá s rozhodnutím; a viděl jsem, že ho k tomu rozhodnutí strhávají do propasti. Strach, že ho tam uvidím rychle strženého, mě přiměl slíbit mu svůj spis do dvou dnů, a skutečně jsem mu ho přinesl třetího dne, téměř bez času si ho znovu přečíst. Pokud jde o to, ukázat ho někomu, jeho obsah dá pochopit, že mě to ani nenapadlo. Bude v něm vidět umírněnost spisu psaného pro tohoto prince a jemu adresovaného, velmi odlišnou, jak se sluší, od volnosti rozhovorů, kterou opravňovala důvěrnost celého našeho života a dob, kdy byl nejvíce opuštěn a nejnebezpečněji zmítán bouřemi. Zde je.

Kapitola šestnáctá

Projekt častých generálních stavů dauphina, otce králova. — Přál jsem si generální stavy při smrti krále. — Nesnáze financí a podružně záležitosti princů. — Pohnutky k přání generálních stavů. — Poznámka o vévodovi z Noailles. — Úvod týkající se financí. — Stav otázky. — Velký rozdíl mezi tím, svolat generální stavy hned na začátku, dřív než se na cokoli sáhlo, nebo až poté, co bylo všechno načato a provedeno tolik opatření. — Mimořádná soudní komora, špatný prostředek. — Bojácnost, úskočnost a zlomyslnost vévody z Noailles vůči vévodovi z La Force, velmi škodlivé záležitostem. — Banka pana Lawa. — První část: obecné důvody neužitečnosti stavů. — Neštěstí minulé vlády. — Jistý střet mezi pozemkovými vlastníky a rentiéry. — První stav nutně rozdělen mezi rentiéry a pozemkové vlastníky, ačkoli mnohem příznivější těm druhým. — Druhý stav celý proti rentiérům. — Chvála a smutný stav druhého stavu. — Třetí stav celý pro renty. — Střet mezi oběma prvními stavy a třetím o renty, jistý a nebezpečný. — Podobný střet mezi provinciemi o renty, proti nimž bude větší počet. — Co je patrné o vévodovi z Orléans v záležitosti princů. — Jeho pohnutky postoupit ji generálním stavům. — Jistota rozsudku generálních stavů a mylnost záměrů Jeho Královské Výsosti v tomto ohledu. — Generální stavy naprosto neužitečné jak v otázce financí, tak v záležitosti princů. — Druhá část: nevýhody generálních stavů. — Hodnosti a příslušnosti. — Autorita a nároky. — Nesnadnost postupu a uhájení pověsti pro vévodu z Orléans. — Nebezpečí a nevole ze slibů bez skutečného výsledku. — Nezbytná pevnost. — Žádosti stavů. — Návrhy stavů. — Žádná úměra ani srovnání shromáždění generálních stavů s jakýmkoli jiným. — Dva prostředky, jak stavy zkrotit, ale oba zhoubné. — Odmítnutí. — Nebezpečí vzniku nepokojů. — Královská autorita vzhledem k rozsouzení záležitosti princů. — Třetí část: první stav. — Konstituce Unigenitus. — Církevní jurisdikce. — Druhý stav. — Druhý stav bude chtít sám soudit záležitost princů. — Poznámka o pohybech takzvané šlechty a o hodnosti cizího knížete. — Stranictví a jeho následky. — Postavení druhého stavu, z něhož vzejdou jeho stížnosti a návrhy. — Nevyhnutelný střet mezi druhým a třetím stavem o ulehčení druhého. — Nespokojenost vojenského stavu. — Třetí stav a co jej tvoří. — Třetí stav ve sporech a rozdělení. — Vnitřní zmatek, v němž se druhý stav přidá k jedné straně; a [třetí stav] navíc uvržený do sporu mezi oba první stavy. — Velký a naprostý rozdíl mezi konáním generálních stavů při smrti krále a jejich konáním nyní. — Málo povolný třetí stav, nebezpečný ve věcech financí. — Nebezpečí banky pana Lawa. — Poznámka o vévodovi z Noailles. — Příklady, které mají od konání generálních stavů odradit. — Generální stavy užitečné, ale podle doby a okolností. —

Krátká rekapitulace nevýhod svolání generálních stavů. — Závěr. — Poznámka o vévodovi z Noailles. — Mé osobní záměry rozptýlené v tomto spisu.

Monseigneure, čest, kterou mi Vaše Královská Výsost prokazuje, když mi otevírá své myšlenky o výhodách a nevýhodách svolání generálních stavů tohoto království v nynějších nesnázích vlády nad státem, jíž jste pověřen, a když mi nařizuje, abych o tom dobře přemýšlel a řekl Vám své mínění, mě zavazuje, abych – chci-li důstojně odpovědět velikosti a důležitosti předmětu – raději psal, než mluvil: je to prostředek proti nedostatkům paměti, proti ukvapenosti řeči i proti zmatenosti rozhovoru.

Než přistoupím k věci, Vaše Královská Výsost se laskavě rozpomene na dvě skutečnosti, příliš vážné, než aby jí mohly uniknout, z nichž je patrné, že ze všech, kdo měli kdy tu čest se k ní přiblížit, nikdo neměl k generálním stavům větší úctu, ani, abych tak řekl, přirozenější zálibu v nich, než jakou jsem k nim choval vždycky já. První je ta, že když jsem pod dohledem zesnulého monseigneura dauphina, otce krále[1], pracoval na plánech, z nichž jste některé části převzal, hlavním z mých plánů byly generální stavy svolávané každých pět let a jejich zjednodušení tak, aby se mohly scházet bez onoho zmatku, který je tak často činil neužitečnými; aby tyto generální stavy byly ve velkém a jako sbor vrchním správcem financí, pokud jde o dary, daně, jejich rozvrh, jejich výběr a jejich vydání; aby se před nimi skládal účet ze všeho; aby mezi jednotlivými zasedáními trvala delegace o jednom zástupci z každého ze tří stavů, která by v mezidobí obstarávala každodenní věci a jiné naléhavé, až do jistých mezí, správou, z níž by se zodpovídala příštím stavům; aby po dobu tohoto výkonu měli hodnost a výsady, což Vám ukázalo, kam až sahá má úcta k zastupovanému národu; a aby to, co by se vyčlenilo na zvláštní výdaje krále jako jakýsi civilní list, spravoval pokladník, který by z toho skládal účty jen králi prostřednictvím jeho účetní komory.

Druhá je ta, že jsem chtěl svolat generální stavy ihned po smrti zesnulého krále; Vaše Královská Výsost si může vzpomenout, jak naléhavě jsem si dovolil ji k tomu pobízet, že se k tomu rozhodla, a že změnila-li potom názor, stalo se to vždy proti mému.

Není tu namístě se u těchto dvou skutečností zdržovat; stačí je dvěma slovy připomenout Vaší paměti. První mohl mít uplatnění jen za zletilého krále podle srdce Božího, zrozeného k tomu, aby byl otcem svých národů, obnovitelem řádu a neúplatným rozhodcem díky vytříbenému rozlišování spravedlnosti a svých pravých zájmů. Výklad tohoto plánu by Vás nepoučil o ničem novém, odvedl by mě od mého předmětu a zbytečně by obnovil můj hořký žal nad ztrátou takového prince a nad marností toho, co jsem vymyslel a promyslel s ještě větší radostí než námahou ke cti a k pevnému prospěchu Francie. O druhém se s Vaší Královskou Výsostí před smrtí

1. **Vysvětlivka:** Ludvík, vévoda z Bourgogne (1682–1712), vnuk Ludvíka XIV. a otec Ludvíka XV., dauphin od dubna 1711 do své smrti v únoru 1712; Saint-Simon s ním v té době připravoval plány reforem vlády.

krále i po ní tolik jednalo a ta doba je tak nedávná, že Vám nemůže vypadnout z paměti.

To, co nyní vyvolává myšlenku na zasedání generálních stavů, je podle toho, co mi Vaše Královská Výsost ráčila říci, vedlejším důvodem stav, do něhož se spor princů dostal, a obtíže, v nichž vězí, ve skutečnosti však krajní tíseň, v níž se nacházejí finance; a protože jde doopravdy o tento poslední bod, je třeba jej pojednat tak důkladně, jak jen budu moci, ve vztahu k léku, jímž mají být generální stavy, a potom v pravý čas zahrnout i bod princů.

Mnoho důvodů mi zabrání pouštět se do jakýchkoli podrobností o správě financí. Vždy se pečlivě vyhýbám tomu, abych pojednával o věcech minulých, na něž už nelze navrhnout žádný lék. Vůči své zvláštní neschopnosti v tomto oboru jsem byl tak přísně spravedlivý, že Vaše Královská Výsost ví, že mě nepřemohla ani její volba, ani její laskavost, abych se toho ujal. Dovolil jsem si navrhnout jí jiného, spoléhaje na jeho ducha, na jeho pracovitost a na jeho nezištnost, jak přirozenou, tak opřenou o statky a nesčetná postavení, jimiž je obklopen. Jestliže hluboké úskoky a záměry lstivě dovedené k cíli mi z toho přinesly hořké ovoce, stejně překvapivé jako nečekané a náhlé, je to pro mě nový důvod mlčet, ať se cítím sebenestrannější, jde-li o blaho státu nebo i o vyřizování záležitostí. Odvažuji se dovolat se v tom svědectví Vaší Královské Výsosti, která toho měla často příležitost být svědkem, ať v soukromí, ať v radě. Mohu jí jen nekonečně děkovat za to, že všechen ten účinek ctižádosti vyvolala jen její laskavost a že tato laskavost zůstala nezranitelná vůči všem podivným úkladům, které se proti mně spikly a nahromadily, v době, kdy jsem měl nejoprávněnější a nejhlubší důvěru.

Ať je stav financí jakýkoli – Vaše Královská Výsost mě až do tohoto měsíce vždy ujišťovala, že se jistě dobře upevní –, jsem přesvědčen, že lék existuje, chceme-li ho hledat s povolností a stejně tak se vzdát toho, o čem zkušenost ukazuje, že bylo špatně započato. Ještě jednou opakuji, že nikterak nehodlám hanit správu, na niž jsem se cítil nezpůsobilý, kterou nemohu a ani bych nechtěl zkoumat a o níž jsem přesvědčen, že se v ní dělalo to nejlepší, co se dalo. Ale aniž bych útočil na hospodaření, které neznám, a uvažuje jen o účinku tohoto hospodaření ve věci, kterou zesnulý král zanechal v nesmírně obtížném a násilném stavu, říkám, že dobrota národů tohoto království a zvyk na monarchickou vládu velí hledat lék jen v rukou Vaší Královské Výsosti a v radách osob, které se v této věci vyznají a které se ona sama nebo prostřednictvím těch, kdo pod ní řídí finance, rozhodne požádat o radu.

Obtíž spočívá v tom, že trvají dvě mimořádné daně, které autorita zesnulého krále a krajní tíseň jeho záležitostí daly zavést jednu po druhé pod jménem kapitace a desetiny, s nejslavnostnějšími sliby, že budou po uzavření míru zrušeny, a bez nichž se navzdory míru a všemu snížení výdajů, které plyne ze smrti našich prvních princů a z věku krále, nedá udržet běžný chod; a v tom, že tytéž daně jsou svou povahou i

svou tíhou nesnesitelné pro většinu poplatníků, kteří jsou přivedeni do nemožnosti platit.

Nad povahou léku, jímž mají být generální stavy, se mysli naskýtá zároveň mnoho otázek, které se však dají zúžit na dvě hlavní, z nichž vyplynou dílčí: za prvé, zda lze doufat v lék od generálních stavů; za druhé, zda generální stavy nezpůsobí horší nesnáze než ty, kvůli jejichž vyřešení se uvažuje o tom, zda je svolat.

Kéž by Bůh dal, Monseigneure, abyste nebyl odvrácen od svatého a moudrého rozhodnutí, které jste tak zrale učinil, totiž ohlásit je při smrti krále, to jest na zasedání, kde bylo vyhlášeno Vaše regentství, podepsat ještě téhož dne svolávací listy a shromáždit je o dva měsíce později; další dva měsíce odkladu, aby se dalo víc času volbám a jednání dílčích shromáždění o vyslání delegátů na shromáždění generální, a další dva měsíce na zasedání generálních stavů by dělaly jen šest měsíců, nanejvýš osm, během nichž by se finance, dobře či špatně, valily setrvačností předchozího popudu, avšak bez jakéhokoli přičinění z Vaší strany. A když se říkalo, s až příliš velkým úspěchem, že je mezitím třeba z něčeho žít – což, po pravdě, kdyby byl zesnulý král zůstal na světě ještě osm měsíců, nebylo by se z něčeho žilo i těch osm měsíců? Generální stavy by byly vše zastihly ve vztahu k Vám nedotčené a neměly by ani výmluvu, ani chuť se vymlouvat, aby nehledaly a nenavrhovaly léky na vyčerpání, okouzlené tak pohotovým projevem cti Vaší důvěry, a právě proto ochotné obětovat pro Vás všechno. Odpusťte toto slovo mé lítosti; ukáže se, že pro další výklad není zbytečné.

Nyní je už všechno ve financích načato: mince, vyměřené dávky, likvidace, rušení, škrty, státní poukázky, konverze a zneplatnění cenných papírů, příkazy účetním. Vyplynulo z toho snížení výdajů zánikem velkého počtu kapitálů zcela nebo zčásti i mnoha nahromaděných nedoplatků, a kromě toho se musely do královových pokladen vrátit velké mimořádné částky. To vše však nestačí; a není nesnadné z toho vyvodit, že je třeba přistoupit k větším ranám, k jejichž nařízení se laskavost Vaší Královské Výsosti může odhodlat jen nesnadno a za jejichž výsledek se ti, kdo jí je díky svým úřadům mohou navrhnout a mají je provést, bojí vzít na sebe odpovědnost.

Ti nyní cítí chybu, které se dopustili, když Vás odvrátili od svolání generálních stavů při smrti krále. Počítali s opatřeními a zdroji, které jim selhaly, když předtím Vaši Královskou Výsost ujistili, že se finance po jistých nezbytných operacích snadno zotaví, a když ji o tom přesvědčili svou vlastní sebedůvěrou. Avšak hlavní z těchto operací je právě ta, která ve financích působí největší zmatek. Mimořádnou soudní komoru[2] tu nezmiňuji proto, že jsem to předvídal a že jsem se jí neustále stavěl na odpor, nakolik mi to úcta k Vám dovolovala, nýbrž proto, že její následky jsou takové, že o ní není možné neříci ani slovo. Dobře se vystříhám toho, abych znovu rozebíral kterýkoli z důvodů, jež jsem měl tu čest Vám předložit proti zřízení této ko-

2. **Vysvětlivka:** Mimořádná soudní komora byla zřízena ediktem z března 1716, aby stíhala finančníky obohacené za posledních válek Ludvíka XIV.; ukládala jim vysoké pokuty („vyměřené dávky“) a byla zrušena v březnu 1717.

mory od první chvíle, kdy jste mi prokázal tu čest a promluvil se mnou o něm, a jež jsem si dovolil Vám často opakovat. Ale zatímco bylo spravedlivé a nutné potrestat výstřelky finančníků způsobem, který by naplnil králové pokladny k úlevě lidu, bylo od cesty, která byla zvolena, nanejvýš třeba se obávat toho, co nastalo, totiž přerušení obchodu a ztráty důvěry, na niž není léku, dokud budou trvat její následky, a který generální stavy, jak se zdá, nejsou s to poskytnout.

Vskutku, třebaže tribunál mimořádné soudní komory ukončil svá zasedání, přezkoumávání toho, co nechala nedokončeno, pokračuje u pana vévody z La Force. Ten se toho jen nerad ujímal bez dostatečného počtu lidí, aby se věci rychle vyřizovaly a aby si jeden druhému mohli věci objasňovat. Vaše Královská Výsost sama shledala jeho žádost tak rozumnou, že pro tuto práci určila výbor. Ale jiné důvody způsobily, že se tento výbor omezil na jediného muže vedle pana vévody z La Force, a ti dva sotva stačí za rok. Touto zdlouhavostí zůstává velký počet jmění v nejistotě; a dokud si nebudou jista svým stavem, a nevyhnutelným kruhem s nimi mnoho dalších, nelze doufat v žádný oběh. Pan vévoda z La Force se vystavuje nebezpečí, že tímto druhem práce mezi čtyřma očima bude sdílet nenávist za vyměřené dávky s jejich prvními původci; ale důvěra nutně zůstává zastavena a s ní všechen pohyb peněz i spása státu, pokud jde o finance.

Jediná věc, která jim ulevuje tím, že napravuje zmatky ve směnném kurzu a usnadňuje placení, je zřízení banky pana Lawa, jíž jsem byl, přiznávám, velmi nepříznivě nakloněn a jejíž úspěch vidím s radostí stejně upřímnou, jako kdybych pro ni byl hlasoval, ačkoli jsem v ní nechtěl mít žádný podíl. Ale protože tato úleva neslibuje dost na to, aby se dalo obejít bez jiných léků, podívejme se konečně, po celém tomto výkladu, co lze očekávat od zasedání generálních stavů.

Toto shromáždění, nesmírně úctyhodné a představující celé tělo národa, tvoří velmi početnou radu. Každý poslanec je v ní pověřen stížnostmi a křivdami své země a svého stavu, o nichž je obvykle poučen lépe než o lécích, které tam přichází žádat od krále. Každý tam své zlo pociťuje tím živěji, že právě od účinku tohoto pocitu doufá v úlevu, kterou přišel žádat. Vedle obecných zel je mnoho zvláštních, která se řídí povahou plodin a druhu obchodu každé provincie a navíc povahou každého ze tří stavů, z nichž se generální stavy skládají; a člověk je stvořen tak, že se ho mnohem víc dotýká jeho vlastní zlo než to, které snáší společně se všemi ostatními, a je proto náchylný spoléhat ve věci léku na tato obecná zla na toho, komu to přísluší, a jednat horlivě jen v tom, co se týká jeho samého. Toho se lze obávat ve shromáždění sebraném ze všech různých zemí království a ze tří stavů každé země: že každý tam bude myslet jen na svou vlastní věc a nebude si dělat mnoho starostí s věcí obecnou ani s věcí svého souseda, leda ve vztahu ke své; a že tento zvláštní zájem naplní shromáždění záplavou návrhů různých léků, navzájem si odporujících, aniž by z toho vzešlo cokoli, co by se dalo jistě použít na obecné zlo, k jehož vyléčení bude shromáždění svoláno. V takovém případě jaký zmatek! A jaký užitek z těchto generálních stavů?

Ale lze doufat, že mezi těmi, kdo tam budou vysláni, se najdou lidé dobře zběhlí ve finanční vědě, kteří by ji soustavně a jako hlavní věc studovali a zdokonalili se v ní zkušeností? Všichni takoví jsou jistě známi a není třeba takového shromáždění, aby je člověk měl po ruce a mohl se s nimi radit. Naopak lze předpokládat, že protože budou v davu poslanců tvořit počet takřka nepostřehnutelný a mluvit řečí, která je většině cizí, stanou se jim snadno podezřelými, že jimi budou snad i pohrdat a že jejich rady tam budou přinejmenším neužitečné. A takový výsledek nestojí za zasedání generálních stavů.

Namítne-li se, že je troufalé myslet si, že takové shromáždění není schopno chápat dobré důvody a ocenit dobré léky, které mu někteří poslanci budou moci navrhnout, a nedoufat, že se v tom davu najde dobrý počet dobrých hlav plných nápadů, z jejichž projednání by se daly vyvodit výborné léky, snadno se odpoví, že takové je neštěstí, nikoli vina národa, jemuž se po tolik let vládlo tak, že neměl skoro čas ani svobodu přemýšlet o něčem jiném než každý o svých domácích záležitostech, a i to ještě v poutech, která nepominula před tak dlouhou dobou, aby se na ně dalo zapomenout. Těžko lze doufat, že se za tohoto dlouhého způsobu vlády vytvořil dostatečný počet lidí schopných spravovat veřejné záležitosti přes nebezpečí spojená s tímto druhem zaměstnání, z něhož vždy nutně něco problesklo, a přes znechucení z neužitečnosti, která k němu byla připojena. Pravím tedy – a chraň Bůh, abych si o svém národě myslel něco jiného, o národě, který se vždy tolik vyznamenával mezi všemi ostatními v každém oboru! –, pravím tedy, že oplývá duchem a nadáním, ale že protože tento duch a toto nadání byly tak dlouho zakopány, pokud jde o to, o čem je nyní řeč, bylo by to jako náhlé stvoření, kdyby se nadání a umění správy, a to ve věci tak obtížné, objevily u dostatečného počtu poslanců, aby mohli s úspěchem dospět k šťastným usnesením schopným napravit obecná zla, kvůli nimž by byli svoláni; že je to neštěstí, nad nímž nelze nikdy dost naříkat a které nelze nikdy dost často a dost důrazně vštěpovat králi, že se učinilo neužitečným tolik výborných duchů, jichž je nyní taková potřeba, tím, že se jim neustále vládlo bez jakékoli svobody se něčemu věnovat, a že se této chyby dopustilo na národě snad jediném na světě, v teorii i v praxi, svou věrností, poslušností, oddaností a láskou k vlasti a ke svým králům. Ale zlo je napácháno dlouhou řadou let, která uplynula v tomtéž tónu. Lze je napravit jen dalším obdobím, v němž bude dovoleno vzdělávat se, myslet a uvažovat; a nyní jde o to – neboť ta doba teprve začíná pod šťastnými auspiciemi [regentství] ze všech regentství nejmírnějšího a nejméně napadaného –, abychom využili toho, co národ může nabídnout, a nikoli toho, co se v něm dříve jakoby udusilo. A to, co v něm vždy přetrvá, je zásoba ducha, pronikavosti, činorodosti a pracovitosti, která, bude-li mít v budoucnu svobodu klíčit, přinese výborné plody, jež dosavadní postup učinil tak vzácnými k velké škodě státu, krále i Vaší Královské Výsosti, a mezitím [přinese] onu věrnost, onu poslušnost, onu oddanost, onu lásku ke králi a k vlasti, které nelze dost vynášet a které může Vaše Královská Výsost moudře a výborně využít.

Z těchto smutných, ale tak citelně pravdivých důvodů se mi zdá, Monseigneure, že od generálních stavů nelze ve věci financí očekávat žádný lék. Nazýváte-li léky ony velké rány, které jste mi dosud nesvěřil, ale které nelze nezahlédnout v násilné situaci, jež přivádí na myšlenku generálních stavů snad i ty, jež jejich úřad od ní nejvíc vzdaluje, je velmi třeba se obávat, že se toto velké shromáždění, svými zájmy podstatně rozdělené, při této příležitosti rozštěpí v nepokoje. Vskutku, co nejsnáze přijde na mysl, jakmile jde o velké rány, je zrušení nebo nepříliš odlišné snížení rent na radnici a podle potřeby i jiných podobných, zřízených na krále. Aniž by Vaše Královská Výsost generální stavy v tom ohledu sondovala, což by pro ni bylo nesmírně nebezpečné, lze být přesvědčen, že návrh na to podají všichni poslanci venkova a že mu budou živě odporovat všichni poslanci měst. Vyjadřuji se tak vzhledem k protichůdnému zájmu těchto dvou druhů lidí a poslanci venkova rozumím bez rozdílu stavů všechny ze tří stavů, kdo na krále nemají nic nebo jen velmi málo, a stejně tak poslanci měst ty, jejichž hlavní jmění spočívá v rentách tohoto druhu. Takoví jsou všichni soudci vyššího i nižšího taláru a všechno, co lze nazvat soudním personálem, jako advokáti, prokurátoři, soudní zřízenci, plátci služného soudních sborů, a s nimi všichni měšťané a lidé, jejichž dědictví nespočívá v půdě. Pro všechny tyto lidi, kterých je velký počet a kteří jsou svým povoláním nejlépe s to dobře mluvit a zjednat si sluchu, by toto zrušení znamenalo zkázu. Poslanci venkova v něm budou právem spatřovat svou spásu, protože toto nesmírné snížení výdajů, které umožní velké snížení mimořádných břemen, jim velmi uleví, aniž by se jakkoli dotklo jejich pozemkového jmění, které naopak tím víc získá, čím lépe budou s to zhodnocovat svou půdu. K tomuto velkému zájmu se připojí žárlivost těchto lidí na ty druhé, která se už potají projevila při mnoha příležitostech. Pokládají za neštěstí a zkázu státu tato zřízení umělých statků, které svou snadnou výběrností dávají tak velkému počtu lidí příležitost uložit do nich své jmění a žít z něho ve stínu a v klidu na úkor potu venkovských lidí, jejichž práce se skoro celá vrací králi prostřednictvím nadměrných daní, které potřebuje, aby dostál rentám, jimiž se zatížil, a který tímto způsobem dostává do své ruky všechen majetek svého království: majetek pozemkových vlastníků tím, co bylo právě řečeno, majetek rentiérů tím, že ruku otvírá nebo zavírá, jak se mu zlíbí.

Co jiného si lze od tak naléhavého a tak protichůdného zájmu slibovat než rozkol, jehož nejmenším projevem bude, že ve shromáždění generálních stavů už nebude dost klidu, aby se od něho dalo doufat v léky na zla, k jejichž vyléčení bude svoláno? Rozkol tím větší, že se i samy stavy ocitnou v protichůdném zájmu. První bude v tomto bodě ze všech tří nejméně rozdělený, kromě malého počtu duchovních zámožných z rodového jmění, jehož větší část bude spočívat v rentách; všichni ostatní, buď chudí od narození, nebo mladší synové rodin, žijí jen ze svých obročí, to jest z půdy, z níž se obročí skládají, a budou pro zrušení nebo snížení rent. Druhý [stav] se rychle přikloní k témuž mínění. Je ze všech tří nejutlačovanější, ten, který má nejméně prostředků, ten jediný však, který existoval v dávných dobách, ten, který

byl vždy oporou státu, spásou vlasti, slávou králů, který dosadil na trůn vládnoucí větev a jehož horlivost, láska ke ctnosti, k vlasti a k jeho zákonným panovníkům nepřestala od založení monarchie až dodnes být skvělým příkladem všem národům a podpírat jeho vlastní národ proudy jeho krve.

Přiznávám, Monseigneure, že se musím přemáhat, abych se zdržel, když jde o krutou situaci, do níž poslední vláda přivedla stav, z něhož odvozuji své bytí a svou čest. Vaše Královská Výsost byla často svědkem lásky a úcty, kterou k němu chovám, a výbuchů, které mi až příliš často unikly nad zacházením, jehož se mu dostávalo. Přiveden k tomu, aby kvůli živobytí uzavíral ponižující sňatky a aby brzy nato projedl ve snaze o postup to, co tyto sňatky vynesly, bude mít jen málo příslušníků tohoto stavu zájem hájit renty; mnohem méně jich to bude chtít dělat, jsouce ctností vázáni k obecnému zájmu; ještě méně se to odváží vzhledem k tolika jiným, kteří nemajíce majetek tohoto druhu, by se na ten malý počet tvrdě obořili. Půda a meč, to je všechen majetek šlechty. Renty jsou v ostrém protikladu k pozemkovému majetku; neméně odporují tomu, který lze získat odměnou za zbraně. Čím víc rent musí král platit, tím méně má penzí a peněžních milostí, které by mohl rozdělovat šlechtě, jež slouží, jež službou ničí svá panství a nutně se přitom zadlužuje, takže její panství přecházejí na pokojné rentiéry; a tito rentiéři, kteří nemají žádné výdaje u dvora ani ve válce, dvojnásobně těží z krve šlechty: zachováním svého rodového jmění i zkázou těch, kdo následují zbraně. Lze tedy počítat s tím, že celý náš stav bude proti rentám, a to s oním francouzským ohněm, který je tak užitečný ve válce, ale který není vhodné rozdmýchávat uprostřed míru a regentství.

Třetí stav bude zcela opačného a stejně horlivého mínění, má-li se správný způsob, jak usuzovat o tom, co lidé udělají, a to ve věcech tohoto druhu, odvozovat od zájmu. A zájem tohoto stavu na zachování rent je dvojí: za prvé tvoří skoro všechen jeho majetek – u největšího počtu celý, u mnohých z větší části, u všech aspoň zčásti. Kromě toho se celý tento stav věnuje úřadům a je obrácen k takovému způsobu života, který mu sotva dovoluje měnit vkus a metodu, pokud jde o povahu jeho majetku. Ti, kdo se věnují výkonu spravedlnosti a studiu zákonů, nemají čas odbočovat ke správě svých pozemků. Výběr rent je neodvádí ani od soudů, ani z pracovny. Obchod s úřady mezi nimi z toho čerpá všechnu svou snadnost. Rozmnožování jejich majetku se děje stejně snadno a stejně pohodlné je i jeho rozdělení v rodině. Nemluvím o malém počtu příslušníků tohoto stavu, kteří, vedeni ke zbraním povznesenou odvahou a podporováni velkou pílí a zásluhami, dospěli k tomu, že dělají šlechtě čest, a někteří ji dokonce s pověstí a slávou pro sebe i pro stát vedli, ani o větším počtu lenochů a prostopášníků, kteří se jakoby rozplynuli buď ve vojsku, nebo v zahálce. První, zapsaní svou ctností do stavu šlechty, se neoddělí od zájmu těch, od nichž odvozují všechen svůj lesk; ale jejich počet je tak malý, že s ním nelze počítat, a ještě méně s oněmi prostopášníky, z nichž většinu neznají ani vlastní rodiny. Obchodníci jsou svým stavem k rentám připoutáni stejně; a pokud jde o vlastní měšťany, lidi ži-

jící ze svého jmění, skoro všechno mají v rentách a z nich není skoro nikdo, kdo by nepomýšlel povznést svou rodinu nějakým úřadem. Tolik k prvnímu důvodu.

Druhý není o nic slabší, protože je to důvod ctižádosti. Tento stav nemá jiný prostředek, jak se smísit s druhým, než hojnost jednoho a nedostatek druhého; a protože z tohoto smíšení vyplývá čest a výhoda, na něž třetí stav velmi žárlí, lze předpokládat, že si nedá snadno zavřít dveře k němu, a tím méně ty, které mu poslední vláda tak dokořán otevřela: onu nadvládu, kterou má bohatý vždy nad chudým, ať je kdokoli jakéhokoli původu, a kterou opírá o mocenské úřady, k nimž se dospívá jen přes úřady koupené, jejichž ceny jsou ve srovnání s jejich výnosem přemrštěné. Těchto cest, jak se vyrovnat šlechtě, se nevzdá snadno, tím spíš, že vrcholí v něčem ještě silnějším: v ustavičné potřebě, v níž se šlechta od nejslavnější až po nejnepatrnější nachází, jmění a ochrany (neboť to slovo je nutno vyslovit) bohatých jednotlivců zastávajících úřady, z nichž se třetí stav skoro celý skládá. Ne že bych si myslel, že je celý třetí stav bohatý; ale říkám, že až na velmi malý počet jsou pro šlechtu všichni významní buď jměním, nebo úřady. Vskutku, na jednoho věřitele z druhého stavu by se našlo tisíc ze třetího, a naopak jeden dlužník ze třetího na tisíc z druhého. Pokud jde o úřady, nejenže je úřadů soudních, písařských a finančních nekonečně mnoho, ale není mezi nimi žádný, který by neměl přímou nebo nepřímou autoritu a moc nesnesoucí srovnání s jakýmkoli vojenským úřadem, s nímž by se dal poměřovat.

Z tohoto krátkého rozboru je patrné, že skoro celý první a druhý stav budou velmi zaujaty proti rentám a třetí je naopak bude velmi horlivě a velmi bedlivě hájit. Od tohoto sporu, který se zakládá na zkáze jmění jedněch i druhých, nelze očekávat nic než rozhořčení, kliky a nevraživost. *Mezzo-termine* budou mít v této věci víc než v kterékoli jiné ten osud, že budou jen zdržovat jednání, živit intriky, zostřovat nenávist a zůstanou neužitečné. Žádný pozemkový vlastník se nebude chtít vzdát tak skvělé příležitosti zbavit se toho, co ho utlačuje. Žádný rentiér neobětuje svůj kapitál ani jeho část pro veřejné blaho ani ve prospěch míru a klidu. Co v tomto střetu udělá Vaše Královská Výsost mezi duchovenstvem a šlechtou na jedné straně a parlamenty a jinými soudními dvory, obchodníky a celým třetím stavem na straně druhé? Toto zlo přibude navíc ke všem ostatním. Není moudřejší je předvídat a ušetřit se ho, když místo léku, který chcete od generálních stavů žádat a v nějž od nich chcete doufat, nejenže žádný nedostanete, ale přivodíte si navíc tento rozkol, který se může stát velmi nepříjemným? Ale když jsme věc prozkoumali podle stavů, prozkoumejme ji podle provincií. Nedozvíme se tím mnoho nového, protože delegace provincií mohou sestávat jen ze tří stavů; tento postup však dovrší důkladnost rozboru.

Myslím, že se v tom najde jen malý rozdíl. Provincie se zemskými stavy[3] budou rozděleny. Jedny si budou chtít zachovat příjemnost vlastní správy, jiné příjemnost

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** O provinciích se zemskými stavy (*pays d'états*) viz poznámku IV na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, IV).

snadného výběru rent zřízených na zemské stavy; jiné, které pociťují jen jejich tíhu a které žárlí na moc, již tato správa dává těm, kdo se na ní v jakémkoli stupni podílejí, se jich budou chtít zbavit. Někteří lidé z okolí Paříže budou rovněž pro renty; ale všechny provincie, které zemské stavy nemají, budou velmi proti, a protože je jich víc, bude o to silnější strana pozemkových vlastníků proti rentiérům. Ať se tedy na tuto věc díváme jakkoli, nelze ji pokládat za nic jiného než za jablko sváru, které učiní zasedání generálních stavů dlouhým, obtížným, neplodným pro cíl, který si od něho slibujeme, a nebezpečným pro rozkol, který bude jeho jediným výsledkem. To stačí pro první část, pokud jde o finance. Podívejme se, zda si od nich lze rozumně slibovat lepší úspěch, pokud jde o spor princů.

Než se nějaká věc předloží k jednání, bylo by třeba být dobře zajedno sám se sebou a přesně vědět, jaké konečné vyústění si pro ni přejeme. Podle všeho, co se stalo (neboť jinak to posoudit nemohu a Vaše Královská Výsost mi jistě odpustí, řeknu-li jí to upřímně), se mi zdá, že na výsledku jí málo záleží, jen když nedopadne na ni. Z politiky chcete rovnováhu; od přirozenosti nerozhodnost mezi tak blízkými, a právě to Vám tu rovnováhu tak pevně vštěpuje; z citu Vás drží v nejistotě na jedné straně paní vévodkyně z Orléans a na druhé pan Váš syn a jeho potomstvo; z toho plyne, že kdyby záleželo na Vaší volbě, zůstaly by věci tak, jak jsou, nebýt dotěrnosti žaloby, která se Vám zdá vášnivá a která se obnovuje častěji, než by se Vám líbilo. Dobře se vystříhám toho, abych se pouštěl do jakýchkoli podrobností o podstatě projednávané otázky nebo o způsobu, jakým s ní dosud nakládala Vaše Královská Výsost i strany – sám jsem jednou z nich, a to je pro mě víc než dostatečný důvod o ní mlčet; jde však o to vědět, čeho chcete dosáhnout tím, že odkážete při na generální stavy, a zda je tento prostředek dobrý k dosažení cíle, který si kladete.

Můžete mít jen dva cíle: za prvé vyhnout se jakémukoli rozsudku, abyste zachoval onu rovnováhu mezi princi; za druhé zbavit se nenávisti za to, co bude rozhodnuto. Ale mýlíte-li se v jednom i druhém z těchto záměrů, rozhodně byste tuto věc generálním stavům předkládat neměl.

Předložíte jim ji, abyste od nich očekával rozsudek, či radu? Vyjde to nastejno. Jestliže je to naoko kvůli rozsudku, nespoléhejte ani na svou obratnost, ani na svou autoritu, že mu zabráníte. Takový rozsudek, předložený takovému shromáždění, mu nikdy neunikne. Je to pro generální stavy příliš důležitý pomník, než aby u nich cokoli převážilo nad tímto druhem výboje, a to po tak dlouhém a tak dráždivém přerušení a v době tak uvolněné. Množství se nebojí nenávisti, jíž se obávají jednotlivci; a čím víc byla tato velká při předkládána různým soudcům, čím méně se všechny druhy soudů ukázaly příslušnými, tím víc, opakuji, bude po chuti generálním stavům ji rozhodnout jasně a přesně. Spokojíte-li se s prostým dotazem na jejich radu, snad se s tím nespokojí; ale přinejmenším na Váš dotaz odpovědí způsobem jasným a veřejným. Tak, Monseigneure, místo abyste touto cestou unikl, zcela jistě uvidíte vynesený rozsudek nebo radu tak rozhodnou a tak veřejnou, že Vám nezbu-

dou žádné vytáčky, jak se vyhnout tomu, abyste ji obrátil v rozsudek a sám jej vynesl. Rozsudku se tedy u generálních stavů nevyhnete; a tento první záměr musíte pokládat za mylný.

Pokud jde o to zbavit se nenávisti za rozsudek, doufejte v to stejně málo jako v to, že se pomocí generálních stavů vyhnete rozsudku samému. Nebudu se pouštět do rozboru úctyhodných osob; řeknu však Vaší Královské Výsosti, že máte co činit s velmi pronikavýma očima, které velmi dobře vidí, že Vás nic zvenčí ani zevnitř nenutí svolat takové shromáždění; a tudíž že jakmile je svoláte, aby je soudilo, nebo jakmile z toho rozsudek vzejde, jak se domnívám, že jsem dokázal, budou to klást za vinu jedině Vaší vůli, která se, ponechána stavem věcí sama sobě, k tomuto kroku rozhodla svobodně a z vlastní vůle, a tudíž Vám i všechno, co z toho vzejde ve vztahu k otázce, která tam bude rozhodnuta. Ach, ať Vaše Královská Výsost v této věci ztratí všechnu důvěru v obratnost, ve vyjednávání, v prostřednictví! Všechno se bude měřit rozhodnutím a v tomto rozhodnutí je všechno jen vedlejší kromě jediného bodu, a tím je sama otázka.

Na tom, jak bude tato otázka rozhodnuta, bude tedy pro Vás záviset všechno, to jest jistá nenávist jedněch a prostřední vděk druhých, kteří skrze všechno proniknou, dospějí a budou Vás pokládat jedině za toho, kdo shromáždění svolal a kdo je řídil: za toho, kdo je svolal, jistě, a tím nepochybněji, že jste to učinil zcela svobodně; za toho, kdo je řídil – to by nikdo nemohl tvrdit jistě než rozmrzelost těch, kdo prohrají svou při; ale pokud jde o toho, kdo ji vyhraje, malý vděk Vám, prostřední shromáždění, velký povaze jejich pře nebo jejich postavení, a snad ne bez jistého rozhořčení nad tolika okolky a námahami, než se konečně dočkali konce svých. Naopak nenávist a rozmrzelost toho, kdo ji prohraje, protože se nebude odvažovat ani nebude moci zahryznout do takového shromáždění, s nímž by bylo příliš neprozíravé přetrhat všechny ohledy, dopadne kolmo na Vás, a to tím jedovatěji, čím víc slavnostnost rozsudku nesmírně zvětší bolest a zahanbení. Počítejte tedy, Monseigneure, že si z toho odnesete nenávist tím nebezpečnější, čím slavnostnější a veřejnější, a tudíž pronikavější je tento způsob ukončení sporu; že tato nenávist bude příliš silná, než aby nedopadla na nikoho; že shromáždění není s to ji nést; a že z důvodů, jichž jsem se dotkl, i z tisíce jiných jste jediný, na koho se může upnout.

Protože dvojí záměr, který Vás přivádí na myšlenku předložit spor princů generálním stavům, Vás může jen tím tíživěji uvrhnout do toho, čemu se chcete vyhnout a co jste od této cesty očekával, není těžké dospět k závěru, že úvahy Vaší Královské Výsosti ji musí přivést k tomu, aby se jí v tomto bodě vzdala. A protože bod financí z ní nemá žádnou pomoc a protože Vaše Královská Výsost pomýšlí na zasedání generálních stavů v podstatě jen kvůli financím a vedlejšně kvůli sporu princů, zdá se mi, že jí nelze radit, aby je svolala. Ale nestačí, že jsem Vám dokázal, že jsou pro záměry, které jste s nimi zamýšlel, naprosto neužitečné; je ještě třeba upozornit Vaši Královskou Výsost, jak je nutné, na nevýhody, které by nyní mohly způsobit.

Nelze předvídat všechny a snadno se může stát, že nastanou větší než ty, o nichž bude řeč, jak ze spojení a proplétání právě těchto, tak z nahodilých událostí a z povahy věcí. První, která se mysli nabízí, jsou nesnáze, které vzniknou ze sporů o přednost a z pořadí, na něž si budou jednotliví navzájem činit nárok. Nyní vidíme, že i ta, jejichž právo je nejjistější a která by nejustálenější a nejdodržovanější zvyk měl vyjímat z jakéhokoli sporu, se každým dnem stávají předmětem nejprudších hádek; oč víc ve shromáždění tak obecném a tak dlouho přerušeném, o němž jsou všechny zprávy, které nám zbyly o dřívějších zasedáních, v tomto ohledu stručné, protože kdysi nebylo nic lépe ustáleno a zachováváno než pořadí při těchto velkých slavnostech a nikdo se neodvažoval ani nepomýšlel cokoli překročit! Dnešní doba jako by v tomto ohledu všechno dovolovala a nejhorším výsledkem špatné věci je *mezzo-termine*, jímž získá aspoň, byť sebeméně, to, co neměla. Lze tedy očekávat, že poslanci osobně mezi sebou, delegace jménem svých bailliages a guvernérství, i samy stavy, ať je pořadí tří komor mezi sebou sebevíc ustálené, ti všichni vyvolají spory, které potrvají dlouho, a všichni v nich budou tak tvrdošíjní, že s tím Vaše Královská Výsost bude mít práci na několik měsíců, než se bude moci věnovat jakékoli jiné věci; že se tato věc stane velmi důležitou nenávistí, rozkolem a duchem sváru a že to, co z ní vyplyne, nutně dolehne na celé zasedání generálních stavů. Zkracuji tento článek, který by se dal dokazovat a rozvádět donekonečna, ale který stačí předložit holý, aby Vaše Královská Výsost na první pohled postřehla celou jeho důležitost a měla o čem uvažovat, pokud jde o jeho nebezpečné důsledky.

Nikdo nemá o generálních stavech zcela správnou představu. Malý počet těch, kdo se věnovali zkoumání povahy těchto shromáždění a jejich autority, ať studiem podstaty, ať studiem jejich dějin, lze pokládat jen za tečku ve srovnání s jejich členy, jejichž množství bude naslouchat jen zájmu své autority, a tudíž požene své nároky tak daleko, jak jen budou moci zajít. Po tom, čeho jsme se dotkli v předchozím článku v souvislosti s pořadím, není snadné si lichotit, chceme-li jen trochu uvažovat bez předpojatosti, že se generální stavy omezí na prosté remonstrance, na žádosti a na to, že se budou radit jen o věcech, které jim předloží Vaše Královská Výsost. Jméno generálních stavů je tím větší, že se po mnoho let objevovalo jen v dálce, že v představách veřejnosti vzrostlo nedostatečně promyšlenou představou, že se tato shromáždění konala jen v nejdůležitějších případech, že se jich králové vždy obávali, z čehož se vyvozuje, že nic velkého nelze učinit bez nich a jinak než jimi a že jejich autorita omezuje autoritu králů, vyvažuje ji a přidává k ní. Pověst, která se rozšířila v době smluv později uzavřených v Utrechtu, že se budou konat, a to, co se denně říká a píše v souvislosti se sporem princů, tyto představy nesmírně zveličují; a ty budou příliš lichotit těm, kdo stavy budou tvořit, než abychom od nich mohli očekávat velkou skromnost v době nezletilosti, za prince, jehož dobrotu, povolnost, touhu se zalíbit a nechuť pohoršit množství nyní známe zevrubně a z příkladů a který, ač je první

po osmiletém králi[4], vidí přece ve Španělsku větev, která je starší než on a která se každým rokem rozrůstá. Úvahy, k nimž tento článek vede, jsou nesmírné počtem i vahou; je na Vás, Monseigneure, abyste je všechny učinil a domyslel v celém jejich rozsahu. Jste jen poručníkem a správcem královské autority; jednou z ní budete muset složit přesný účet mladému princi, pro něhož ji jako uschovatel zachováváte; musíte mu ji odevzdat celou; králové na ni nesmírně žárlí. Víte příliš mnoho, abyste nevěděl, jaký rozdíl učiní den zletilosti mezi Vámi samým a Vámi samým; právě tento den musí být neustále předmětem Vašich úvah. Jsou příliš vznešené, než aby mi příslušelo něco jiného než Vám je předložit.

Ale kromě onoho přesného účtu ze svrchované autority, z něhož se budete v ten velký den zodpovídat králi, se zodpovídáte i sám sobě, uvnitř i navenek, i budoucím věkům. Vaše pověst bude zcela záviset na tom, jak se zachováte u generálních stavů, a ještě víc na jejich výsledku. Na tomto velkém jevišti se ukážete celý a žádná Vaše část nebude moci zůstat skryta tolika pronikavým očím, jejichž hlavním předmětem a studiem budete. Tam se každý naučí buď se Vás bát, nebo Vám prokazovat jen prázdnou úctu, jak velí hodnost, buď Vás milovat a milovat Vaši správu, nebo se jí i Vás nabažit; a toto znechucení je neštěstí, které neštěstí doby často přivodilo i nejlepším princům, těm, kdo byli nejvýslovněji zrozeni k tomu, aby byli láskou a rozkoší lidí, a kdo nejlépe začali. Marně by se tedy Vaše Královská Výsost v tomto ohledu opírala o čistotu svých úmyslů, svých záměrů, své práce, o svou touhu a péči se zalíbit, a dodám i o svého ducha a svou důmyslnost. V situaci tak napjaté, jako je situace království po tolik let, se lze zalíbit jen tou měrou, jakou se ulevuje. Sliby, výmluvy, naděje, až po samu zřejmost nemožnosti, to vše je stejně opotřebované. Došlo se tak daleko, že se lidé chtějí spokojit už jen se skutečnostmi přítomnými a účinnými, protože jsou přivedeni do naprosté bezmoci, která svým druhem nutnosti překračuje veškeré ohledy. Všechny tři stavy jsou skoro stejně v lisu (říkám skoro, neboť je pravda, že druhý je v něm mnohem tvrději a mnohem rozmanitějšími způsoby než oba ostatní); nebudou o nic méně hlasitě křičet a jejich křik nebude o nic méně pronikavý. Šlechta, odedávna zvyklá klást všechno až za čest, odvozovat všechnu svou čest ze své krve, a tudíž ji štědře prolévat za stát a za své krále, je proto méně připoutána k majetku, jak je až příliš vidět. Oba ostatní stavy, jejichž ctnost a hodnosti se nezískávají zbraněmi, jsou bedlivější: první k majetku, jehož je jen uschovatelem a který patří oltářům; třetí k rodovému jmění, které tvoří celé jeho bohatství, celé jeho povznesení, celé jeho postavení. Buďte tedy přesvědčen, Monseigneure, že se stavům zalíbíte jen natolik, nakolik jim poskytnete úlevu skutečnou, přítomnou, účinnou, pevnou a přiměřenou jejich potřebám a jejich očekávání. Právě toto oprávněné očekávání všude obecně utlumilo žal nad ztrátou krále.

---

4. **Ediční poznámka:** Ludvík XV. se narodil 15. února 1710; v době vzniku spisu (jaro 1717) mu bylo sedm let a byl teprve v osmém roce věku.

Slíbil jste ji slavnostně a opakovaně od té doby, co držíte otěže vlády, tuto tak nutnou a tak žádoucí úlevu. Dosud, to jest za dvacet měsíců, z toho nevzešel žádný účinek; a nesmí se Vám to zamlčet: všechno se vybíralo s větší přesností a tvrdostí než za poslední vlády, a to tak, že si na to každý stěžuje, a to s hořkým srovnáním. Provincie se tím rozléhají. Stane se doba stavů konečně dobou úlevy? Vy, který vidíte s takovou pronikavostí, doufáte, že ji budete moci poskytnout takovou, aby se líbila? A nedovolí-li to stav financí, myslíte, že budete moci zabránit stavům, aby si ji vzaly bez ohledu na to, co z toho může vzejít? A jak bolestný a trpký by byl zápas, kdyby se nějaký zrodil mezi Vaší Královskou Výsostí a jimi, a jaké by mohly být jeho následky uvnitř i navenek!

Klamal byste se způsobem stejně nebezpečným jako snadným, kdybyste doufal, že uspokojíte tím, že dáte málo a slíbíte víc. Opakuji to, a Vaše Královská Výsost nemůže být o této pravdě dost přesvědčena: sliby jsou opotřebované, Vaše stejně jako všechny předchozí. Dal jste veřejné sliby dopisy intendantům, které jste na počátku svého regentství dal zveřejnit, a nemohl jste je splnit. Zvýšení hodnoty mincí, které pokládám za velmi nutné, ale jehož nutnost se měla předvídat z větší dálky, přišlo zároveň jen tři týdny po slavnostní deklaraci, která veřejnost ujišťovala, že hodnota mincí zvýšena nebude. Pomíjím mlčením jiné příležitosti, které, třebaže se netýkaly obecné správy, nebyly o nic méně veřejné. Vyvoďte ze všech, že nic nebude příjemné ani přijaté kromě úlev přítomných, účinných, jistých, trvalých svou povahou i formou, a že všechny tyto různé vlastnosti, které budou vyžadovány neméně než samy úlevy, přidají nekonečné nesnáze k povaze věci, už samy o sobě tak obtížné. Myslet si, že se po skončení stavů lze vyvléci, jak se dá, ze závazků, které se jim daly, to jest splnit z nich jen to možné, by znamenalo vrhnout se do nejnebezpečnějších zmatků, dát podnět k bouřím, k odmítáním opřeným o jméno stavů, k tomu, že se uvidí, jak se samy od sebe znovu shromažďují způsobem, jaký by královská autorita nemohla snést, aniž by z ní příliš ztratila, a jemuž by snad nemohla ani zabránit bez velkých nepokojů; [znamenalo by to] navždy zničit všechnu důvěru se třemi stavy i s každým, kdo je tvoří, a ukázat porušení slova, které by bylo příkladem celé Evropě, k jistému prospěchu všech Vašich nepřátel i všech nepřátel Francie proti Vám i proti ní, jedním slovem oddělit se od státu a od národa, což by bylo vrcholem nejnenapravitelnějších neštěstí, jejichž zhoubné následky nelze dost promýšlet a dost se jich obávat a které by pro oprávněné rozhořčení krále i samého národa trvaly nejen tak dlouho jako Vaše regentství, ale tak dlouho jako Váš život. I zde by bylo široké pole k rozvádění, ale látka je příliš smutná a příliš hmatatelná, abych se u ní déle zdržoval.

5° Uvažte tedy velmi pozorně, Monseigneure, abyste stavům neslíbil nic, ať jde o věc, ať o způsob, kromě toho, co budete s to a ochoten dodržet s přesnou a důslednou věrností; a uvažte se stejnou pečlivostí, zda budete s to a ochoten jim takto přiznat a dodržet všechny žádosti, i spravedlivé, které Vám budou moci předložit kvůli své úlevě. Abyste tuto úvahu provedl s užitkem, obraťte zrak nejprve na sebe

a potom na ně. Pokud jde o Vás samého, dobře zkoumejte, zda Vaše přirozená dobrota, Vaše touha vyhovět a zalíbit se, povolnost, která z toho plyne, a vážnost, kterou vzbuzuje celý shromážděný národ, ve Vás ponechají dost pevnosti, abyste se na jejich žádosti neodchýlil od zralého rozlišení toho, co budete moci a co nebudete moci, a abyste se udržel na kluzkých stezkách, které se budou často naskýtat. Nebojíte se, že tísněn v těchto kritických chvílích vahou počtu, zřejmou spravedlností, obratností, chválou a nadějí rozesetými v krásné a pevné řeči, majestátností podívané, nebudete moci odolat tolika silám a že Vaše obrazotvornost, shledávajíc tehdy možným to, o čem jste předtím dobře věděl, že možné není, Vás přivede k tomu, že povolíte, co jste byl rozhodnut odmítnout; že nepovolíte-li to najednou, použijete výrazů, jejichž mírnost se potom vyloží dvojznačně, což povede k nepříjemným sporům, jimž podlehnete týmiž cestami, které je vyvolaly; konečně že často z náhlého popudu uděláte to, co jste si dobře umínil neudělat? Kudy se pak zvednout z pádů tohoto druhu, jejichž původ je výborný, ale jejichž následky mohou být veliké? A dovolte mi jít dál. Nebudu Vám věci připomínat; jen Vám je naznačím. Srovnejte stavy se shromážděním duchovenstva, které zasedalo v době smrti krále, a s jiným ustavičným shromážděním (parlamentem), které se se shromážděním generálních stavů nedá nijak poměřovat. Vzpomeňte si sám na ně a na to, co se s nimi stalo, a posuďte, zda můžete od sebe samého očekávat, že Vám shromáždění národa bude imponovat méně, než Vám imponovala tato dvě zvláštní shromáždění, každé zvlášť.

Pokud jde o stavy, dobře zvažte množství jejich členů a to, že se tam vše rozhoduje ne vahou hlasů, ale jejich většinou. A aniž bych porušil lásku, úctu a vážnost, kterou chovám ke svému národu, myslím, že by bylo velmi troufalé tvrdit, že po tak dlouhém přerušení těchto shromáždění, po tolika letech, kdy bylo tak neužitečné, tak obtížné, ba tak nebezpečné být a jevit se vzdělaným, bude větší počet nejumírněnější v žádostech a dobře přístupný důvodům, které se mu budou moci v tom směru předložit. Ne, Monseigneure, krajní potřeba, stejně velká touha, spravedlnost úlevy, naprostý nedostatek důvěry budou určovat podstatu i formu žádostí, a očekávat něco lepšího znamená klamat se. Vaše Královská Výsost najde zástup lidí, kteří jí v touze se vyznamenat budou slibovat divy svého vlivu ve shromáždění. Často jim za to zaplatí předem, což samo o sobě, i pro příklad a následky, není malá nevýhoda, a tyto divy se rozplynou v dým, buď proto, že tito prostředníci nebudou mít ve shromáždění vliv, jímž se chlubili, nebo proto, že spokojeni s osobním ziskem, který z Vás vytěžili před splněním svých slibů, se nebudou chtít vystavovat jejich provádění, nebo proto, že sami budou jen hledat, jak věci zamotat, aby měli lesk zprostředkovatelů, zář důvěry a vlivu a prostředek, jak se uplatnit u stavů i u Vás – nelze, aby Vaše Královská Výsost nepoznala tento druh jednání i v jiných věcech. Východisko z těchto nesnází není snadné najít a není snadné předvídat, kam až mohou vést. To si však zaslouží nejvážnější úvahu.

6° Ale kromě hlavního bodu, úlevy národů, který postaví celé království na stranu stavů, aniž by se vážilo, co je a co není možné, kdo si může být jist počtem a povahou návrhů, které stavy předloží k jednání? Čím násilnější je nynější situace, čím obtížnější jsou léky, čím víc se vina svaluje na minulou vládu, tím víc se budou stavy cítit puzeny hledat pevné prostředky, jak zabránit jejímu návratu, a z této touhy, tak přirozené, tak spravedlivé, ba i kdyby to spadalo do jejich pravomoci, se tím víc pokusí přisvojit si k tomu autoritu. Kdo si však může aspoň přibližně představit, jaké prostředky budou moci být navrženy? Vše, co lze předvídat, je, že žádný možný prostředek nebude takový, aby nedopadl kolmo na královskou autoritu a nebyl předložen proto, aby jí sloužil jako uzda.

Je na princi, který tuto autoritu vykonává prozatímně a s povinností skládat z ní účty a který se narodil blíže koruně než jeho praděd, který k ní dospěl[5], aby sám se sebou zvážil, zda se mu hodí vydat se na moře tak bouřlivé a tak plné úskalí všeho druhu a uvrhnout se do nutnosti popuzovat stavy odmítáním všech návrhů tohoto druhu, které mu budou předloženy, nebo se dlouho potit v úzkostech vyjednávání, aby jejich počet zmenšil a jejich formu učinil snesitelnější, maje před očima zletilost a účet, který bude muset složit z královské autority, nebo – chraň Bůh! – i korunu, o níž se stavy budou domnívat, že mají právo a sílu přisoudit ji jeho starší větvi nebo jemu podle toho, jak budou spokojeny se svým shromážděním a s tím, co po jeho zasedání následovalo. Ať by byla tato vyjednávání sebešťastnější, ať je Vaše Královská Výsost přesvědčena, že i ty nejsnesitelnější návrhy velmi okleští moc králů a že i když v budoucnu vlivem událostí přestanou mít plný účinek, Vaše pověst v tom přesto zůstane celá zaangažována, aniž by Vám vděk, rozdělený v množství, byl jakoukoli útěchou proti nevoli, kterou k Vám bude mít král důvod chovat, nebo – chraň Bůh, aby se to stalo! – proti jhu tím těžšímu a tím tíživějšímu, že jste si je dal vložit na sebe sám. Ale je tu ještě jiná úvaha, kterou nelze dost zvážit: totiž že v záležitostech tohoto druhu by pro stavy byl obtížný jen první krok. První návrh, ať by byl přijat jakkoli, by byl brzy následován druhým, jehož odmítnutím by se nesměla ztratit láska a důvěra získaná prvním ústupkem; odtud třetí; a protože by Vaše politika a přirozená dobrota i zápal a plodnost stavů navzájem rostly, bylo by velmi obtížné stanovit meze.

A ať se Vaše Královská Výsost dobře vystříhá brát si rady a to, co se v nich děje, za příklad pro stavy. Mezi prvními a druhými není žádná úměra, z prvních nelze o druhých nijak usuzovat ani nic vyvozovat. Rady jste zřídil Vy. Ačkoli jsou velmi početné, jsou jen tečkou ve srovnání s množstvím poslanců generálních stavů, kteří Vám – aspoň jejich velká většina, ať byste při jejich volbách dělal cokoli – nebudou osobně zavázáni za své vyslání, tak jako jsou Vám zavázáni všichni ti, kdo z Vaší pouhé volby

5. **Vysvětlivka:** Pradědem vévody z Orléans byl Jindřich IV., děd Monsieura, regentova otce; na trůn nastoupil roku 1589 po zavraždění Jindřicha III. jako jeho velmi vzdálený příbuzný, kdežto regent byl jako synovec Ludvíka XIV. koruně mnohem blíž.

zastávají místa čestná a stálá, avšak čestná jen natolik, nakolik je s nimi v jakémkoli stupni spojena Vaše laskavost a důvěra, a stálá jen tak dlouho, jak se Vám zlíbí; samí lidé zrození u dvora nebo k němu přišlí, jejichž vojenské či civilní úřady ohnuly jejich chování k úctě a k obavě, aby se neznelíbili, která se sice bude moci vyskytnout i ve stavech, ale jinak zaměřená, a která tam bude mít za protiváhu vzájemnou oporu, horlivost pro rodové jmění a pro svobodu, pohnutku vyznamenat se pro svou zemi a udělat si jméno, pohnutku veřejného blaha, u některých záminku, u většího počtu skutečný cíl, ale cíl tím nebezpečnější, že je třeba se obávat, že nebude správně pochopen ani v upřímné představě tohoto většího počtu a že bude velmi obtížné přemoci jeho nedůvěru v tomto bodě důvody, které by ho zasáhly. Tehdy se ti nejschopnější, ti, kdo by uvažovali nejsprávněji a kdo by svými moudrými úvahami nejlépe mírnili horlivého ducha shromáždění, budou bát s ním střetnout a ztratit tam příliš ze svého, aniž by uspěli. Jejich minulá i přítomná zla jsou naléhavým ostnem, který se spojí s ostnem svobody, nyní tak módní, nebo i s ostnem autority, kterou si každý přisvojuje, která se stává neméně módní a která v takovém shromáždění bude v plné síle a nebude jí odporovat nikdo nebo jen velmi málo členů; mocná úvaha, kterou budou mít stále před očima, že jakmile příležitost pomine, není už k žádnému osvobození návratu – všechny tyto věci přimějí stavy mluvit zvysoka, a žádná z nich se nevyskytuje v radách, které se snadno a mírně nechají vést těmi, kdo jim předsedají, a ještě víc Vaší Královskou Výsostí, v jejíchž očích často čtou svá mínění ze zvyku závislosti, umocněného úctou k její osobě a přesvědčením o správnosti jejích názorů a čistotě jejích úmyslů. Tam si nikdo nemá dělat jméno, nemá získávat svobodu ani autoritu, nemá dav, v němž by se skryl, ani, abych tak řekl, národ za zády jako útočiště. Jde tam jen o projednávání záležitostí, které jsou tam předloženy, nikoli o to si je vytvářet nebo navrhovat plány, reformy, nároky. Všichni a každý z těch, kdo je tvoří, mohou čerpat vážnost jen z podílu královské autority, který jim k výkonu dává úřad, jejž od Vás mají; a páni z regentské rady, jimž se předkládají záležitosti projednané jinde a kteří o nich mají konečné slovo, sami žádný podíl královské autority nevykonávají, nýbrž jen podávají mínění, jak se podle nich má v každé záležitosti použít, aniž by měli její výkon. Nic tedy není v každém ohledu tak nepodobné jako rady a stavy; a usuzovat a vyvozovat z jedněch o druhých by znamenalo zbloudit.

7° Nabízejí se dva prostředky, jak vytrhnout těmto nepříjemným návrhům kořen: první zabránit stavům, aby nějaký předložily k jednání, a omezit je jen na rokování o tom, co jim k projednání dá Vaše Královská Výsost; druhý odmítnout první návrh, který se Vám odváží předložit, tak pevně, aby je toto počínání odradilo vystavit se tomu podruhé. Vskutku nic není snazšího vymyslet, ale také nic obtížnějšího provést a nic zhoubnějšího v praxi. Svolat generální stavy po tak dlouhém přerušení, za nezletilosti, na počátku regentství, které nepatří matce, nýbrž princi z mladší větve, než je větev španělská, uprostřed hlubokého míru, aby se s nimi radilo o neutěšeném stavu financí poté, co se na ně dvacet měsíců a déle marně zkoušel každý druh léku, a

nedovolit jim, aby samy od sebe cokoli navrhly – to je rozpor, jehož zřejmost bije do očí a ještě víc by bila do očí stavům, proti nimž by celý směřoval, a to s nevhodností, která by je živě a právem zranila. Nejsme v Anglii, a chraň Bůh poručníka a strážce královské autority v úřadě tak osvíceného, jako je Vaše Královská Výsost, aby dal podnět k obyčejům tohoto sousedního království, z nichž se naši králové vymanili už před mnoha staletími a z nichž by Vás náš král volal k velkému účtu! Ke získání pomoci od národů Francie není stavů zapotřebí; král to obstarává sám svými registrovanými edikty a deklaracemi. U stavů tedy o to nemůže jít, nýbrž hlavně o léky pro finance. Jestliže jejich obtížnost vyčerpala Vaše světlo podporované vší Vaší mocí, po tolika vyzkoušených prostředcích, je jasné, že se stavy svolávají jen proto, aby se poradilo s větším počtem osob v této věci osvícených a zainteresovaných, které byste nepotřeboval, kdybyste byl mohl nalézt řešení sám; tudíž že méně má jít o to, jim v tom něco navrhovat, než jim vyložit stav věcí a dostat od nich radu, až o něm budou jednat. A co je s tím ve větším rozporu než jim bránit, aby cokoli navrhly? Co je dokonce klamnějšího? – a tato vlastnost byla v záležitostech neustále osudným úskalím skoro všech zasedání generálních stavů. A co je ještě urážlivějšího než odmítnout první návrh, který Vám předloží, tak pevně, aby se Vám už neodvážily žádný předložit? Tento prostředek je mnohem způsobilejší vyvolat podivné návrhy a zatvrdit stavy proti všemu, co by vycházelo od Vaší Královské Výsosti, než je jí podrobit. Ony se odmítání unaví méně než Vy odmítat; a kdybyste se po prvním započatém odmítnutí dal naklonit, kam by Vás to nemohlo zavést? Tehdy by, rozhořčeny odmítnutím a neusmířeny tím, co by jim bylo povoleno, hrdé na výboj, o němž by se domnívaly, že ho vděčí jen samy sobě, zkoušely s větším zápalem další, jejichž odmítnutí i přijetí by bylo stejně nebezpečné a které by zahájily onen zhoubný zápas, jehož jsem se dotkl výše, aniž by se daly předvídat jeho následky. Vyvoďte tedy z tohoto článku, Monseigneure, že nemůžete moudře použít obou prostředků, které jej tvoří, k zabránění návrhům stavů, tak jako jste musel z předchozího článku vyvodit, že stavy návrhy předloží, aniž by bylo možné předvídat jejich povahu a počet, ale že nemůže být žádný, který by nezasáhl královskou autoritu.

8° Měl jsem tu čest Vám hned na začátku tohoto spisu poznamenat, že po všem, co se ve financích zkoušelo s různými léky, se Vaše Královská Výsost, která se rozhodla svolat generální stavy v okamžiku vyhlášení Vašeho regentství a k mé palčivé lítosti od toho byla odvrácena, může k této myšlence vrátit jen z nutnosti zasadit velké rány, pro nechuť, kterou k nim pociťuje její dobrota a spravedlnost, a [pro nechuť] těch, kdo pod ní spravují finance, vzít na sebe jejich výsledek. Zopakuji to zde bez zdráhání: Vaše Královská Výsost mi neprokázala tu čest, aby mi naznačila cokoli o povaze těchto velkých ran, a proto o nich mohu uvažovat jen obecně; k tomuto článku postačí tři slova.

Vzpomeňte si na to, co jsem Vám v první části tohoto spisu předložil o zrušení nebo snížení rent na krále. Uvažte, že povaha věcí je taková, že všechny léky, kterých

jste použil, jsou proti Vaší vůli velmi tvrdé, a tudíž velmi málo způsobilé k tomu, aby Vám dobře naklonily tak velké shromáždění, které – abych neřekl víc – netrpí Vaší správou o nic méně než správou těch, kdo ji předcházeli, navzdory všem velkým a oprávněným nadějím, které se do ní vkládaly. Zvažte vší svou pronikavostí, zda není čeho se obávat, ba zda není zřejmé – tento poslední výraz není příliš silný –, že návrh těchto velkých ran, který stavům předložíte, bude špatně přijat a odmítnut, ať naléhavými, důraznými a opakovanými prosbami a žádostmi, ať způsobem ještě nepříjemnějším; a v takovém případě nekonečně uvažujte, jaké z toho mohou být následky uvnitř i navenek: oslabení královské autority ve Vašich rukou, zvětšení Vašich nesnází s financemi, obtíže ve všech druzích záležitostí a věcí, veřejné odhalení bezmoci a vyčerpání, aniž by se vedle toho ukázal nějaký lék. Množství slov by jen oslabilo tento výraz, který Vaše Královská Výsost dokáže domyslet lépe než kdokoli jiný. Jde tu o celý její zájem; nenašla by tytéž zdroje pomoci, v jaké mohou doufat jiní.

9° Dobré mínění, jaké máme mít o všech, mě snadno přesvědčuje, že nikdo netouží po klikách, a ještě méně po nepokojích. Avšak ty, které po klidných začátcích zmítaly všemi regentstvími a které daly podnět k tomu, že zletilost našich králů byla stanovena na čtrnáct let, potom na započatý čtrnáctý rok[6] – zákon, jehož chválu stálá zkušenost stále potvrzuje –, tyto nepokoje, pravím, je třeba předvídat. V nynější situaci království by bylo dosti obtížné je vyvolat. Nic v něm nedrží pohromadě, nic není organizováno. Bylo by nesnadné vědět, na koho se s takovým zhoubným úmyslem obrátit. Poslední vláda z něho jakoby vyrvala všechny kořeny a je velmi důležité nevidět je znovu vyrůstat. Ale kdyby byl celý národ shromážděn v generálních stavech, snadno si lze představit, že nutná shromáždění různých složek v každé provincii k vypracování instrukcí a k volbě delegace na generální shromáždění, nezbytné spojení těchto delegací s jejich provinciemi a provincií s nimi, i spojení všech poslanců generálních stavů mezi sebou během zasedání vytvoří svazky a odhalí lidi, kteří se vlivem, jejž tam získají, mohou stát těmi, na něž se obracet, a kteří, aby si udrželi vážnost, mohou podlehnout pokušením, jež se v organizaci, která po zasedání generálních stavů nevyhnutelně vznikne mezi provinciemi i uvnitř každé z nich, mohou stát nebezpečnými pro království, smutnými pro Vaši Královskou Výsost a nepříjemnými pro královskou autoritu. Tento poslední článek si zaslouží všechny Vaše úvahy a má snad stejnou nebo větší váhu než kterýkoli z ostatních, které mu v pořadí předcházely.

10° Než opustím úvahu o generálních stavech jako celku a přejdu ke zvláštnostem stavů, které je tvoří, je třeba říci něco o sporu princů, pokud se týká celku; k podrobnostem se pak vrátím.

---

6. **Vysvětlivka:** Zletilost francouzských králů spojila se čtrnáctým rokem věku ordonance Karla V. z roku 1374; když byl roku 1563 prohlášen zletilým Karel IX., vyložila se tak, že stačí čtrnáctý rok započatý (třináct dovršených let), a tak se pak zletilost počítala i u Ludvíka XIII. a Ludvíka XIV.

Poslední zkrácený spis, neboli spis v podobě úvah, podepsaný panem Vévodou a panem princem de Conti, říká Vaší Královské Výsosti v tomto ohledu všechno. Ještě jednou: tímto spisem se do otázky nepouštím, příliš dobře si pamatuji, že jsem v ní stranou, než abych neodhlédl zcela od zvláštního zájmu; ale toto se týká předmětu spisu, a jen na to se odvažuji obrátit Vaši pozornost. Princové krve Vám říkají, že ke zboření není třeba jiné síly, než jaké bylo třeba ke zbudování; že zesnulý král dal edikty a deklaracemi, které vyšly jen od něho a byly potom slavnostně registrovány, to, co je nyní sporné; že je na králi, aby posoudil spravedlnost vzájemných nároků, a to tím spíš na králi, že jde o to ponechat v platnosti nebo zrušit účinek královské moci, k čemuž není příslušný nikdo jiný než král; že protože nezletilost králi brání rozhodnout sám, přísluší uschovateli autority, která ve Francii nezná jiný věk než zralý a nepodléhá žádnému oslabení, aby soudil za krále, nebo aby jmenoval soudce, které se nabízejí uznat; že tito soudci jmenovaní Vaší Královskou Výsostí, ať jsou kdokoli, budou v tomto bodě vykonávat královskou autoritu; a podobně jako pravá matka ze Šalamounova soudu, která raději dá svého syna cizí ženě, než by snesla jeho rozdělení, trvají tyto děti koruny na tom, aby byly souzeny jedině autoritou toho, kdo ji nosí.

Je na Vaší Královské Výsosti, aby zvážila velké následky takového procesu, který by regent předložil generálním stavům. Což nemá nezletilý král stejnou moc jako zletilý? Vždyť v Anglii, kde mají králové ve srovnání s našimi moc tak omezenou, byla kvůli této otázce stavěna popraviště a padaly hlavy za to, že se popírala tato zásada rovnosti moci v každém věku, která se tam až dodnes stala zákonem a která ve Francii nebyla nikdy zpochybněna. Toto předložení stavům se tedy může zakládat jen na nadřazenosti jejich moci nad mocí králů v těchto věcech, a pak, Monseigneure, kde jste a co děláte? A přejete-li si jen širší poradu, myslíte, že rozsudek takové důležitosti stavům unikne, jak jsem Vám předložil na konci první části tohoto spisu, a že tato porada přinejmenším nebude pokládána za právní bod v těchto věcech, který tím samým staví autoritu stavů nad autoritu krále samého? A bude-li v tom uznána za vyšší v jakémkoli bodě, kde ji omezíte ve zbytku a jakou uzdu jí budete moci nasadit během zasedání stavů, při věku krále a v osobní situaci, v níž se nacházíte? Jaké strannictví nevyvolají ve stavech nespokojení princové? Jaké jiné tam nevyvolá konstituce? Ale tyto věci patří k úvaze o stavech vzatých jednotlivě. Je na Vaší Královské Výsosti, aby tomuto desátému článku věnovala všechnu pozornost, kterou si zaslouží, a na mně, abych přešel k podrobné úvaze o třech stavech, které tvoří generální stavy.

První z těchto tří je nyní v tak velkém vzrušení kvůli konstituci *Unigenitus*, že je velmi třeba se obávat, aby se tento var nerozšířil i na časné věci, o nichž se bude jednat ve shromáždění stavů, a aby se mnozí příslušníci tohoto stavu nechovali podle předsudků a citových zájmů, které mají ohledně buly. Nikdy si nelze být jist, kam až dožene duch sváru, je-li vyhnán do takové míry, jakou vidíme v této věci, ani zda by

se tak velký počet prelátů a jiných duchovních, když se ocitnou pohromadě, nechtěl proměnit v jakýsi národní koncil a nezačít touto záležitostí dřív, než by jednal o jakékoli jiné. Víte, Monseigneure, jak moc si to přeje pan kardinál z Bissy; jste zpraven o smýšlení těch, které tyto pohyby daly poznat pod jménem sulpiciánů; není Vám neznámý rozkol, který se začíná vkrádat mezi první a druhý řád tohoto prvního stavu státu[7], ani to, jak se do něho vkrádá duch nezávislosti; a budete o tom ještě víc přesvědčen, dáte-li si podat zprávu o spisu, který právě vyšel pod názvem *Odpověď na spis*, jejž Vám předložilo několik kardinálů, arcibiskupů a biskupů. Preláti, dotčení ve dvou bodech, které jsou pro lidi jejich povolání nejcitlivější, v autoritě a v nauce; dlouho spjatí nutností této záležitosti, z nichž jen velmi málo má rodiny, které by je zdržovaly; navíc podporovaní Římem a oním pokřikem *kacířství!*, tak slušícím v ústech biskupů, je-li opodstatněný, a nyní v této otázce tak módním – tito preláti, pravím, budou mocně pokoušeni využít příležitosti. Panu kardinálovi z Bissy v bolesti nad posledním rozsudkem vyneseným proti panu arcibiskupovi z Remeše právě uklouzlo, že je třeba se spojit se šlechtou; a panu z Nîmes[8], že stačí říci jediné slovo a udělat jedinou věc: *anathema*, a přerušit společenství. Kdo Vám při takovém smýšlení může zaručit, že poslanci tohoto stavu nebudou mít v kapse dvojí plnou moc a že nezačnou tím, že vytáhnou tu, která je zmocňuje pro národní koncil? Vím, jak by byla neplatná, protože by k ní nedala podnět Vaše autorita. Jsem stejně zpraven o celém odporu Říma v tomto ohledu; ale tento odpor dosud nezdržel všechny, kdo jsou k němu nejvíc připoutáni. Ach, kdo ví, zda by si papež to, co tak tvrdošíjně odmítal za života zesnulého krále, jehož autoritou doufal všechno prosadit útokem, nepřál nyní po zkušenosti, kterou od té doby v této záležitosti získal, jen kdyby nebylo nic znát a kdyby si mohl být v podstatě jist úspěchem koncilu. Nedostatek formy a pravomoci, protože byste jej nesvolal ani nepovolil, by tu byl celý, ale Vaše nesnáz by při této nečekané ráně nebyla o nic menší: buď odmítnout tak velký počet, a ve věci tak citlivé a tak zastřené barvou náboženství, a tímto odmítnutím co nejjistěji a nejsilněji popudit takové množství členů prvního stavu, a to z nejpřednějších, s nimiž byste se musel ihned vypořádat, a to v prvním zápalu generálních stavů; nebo povolit, průlomem do královské autority, který nemá obdoby, koncil takto lstivě svolaný a náhle shromážděný, tak oprávněně podezřelý, abych neřekl odporný celé druhé straně, tak pochybně kanonický, a který by kromě zdlouhavosti, a mezitím

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato věta, kterou předchozí vydání změnila, je zcela srozumitelná: Saint-Simon rozlišuje v duchovenstvu, prvním stavu státu, dvě strany: stranu vyššího duchovenstva (kardinálů, arcibiskupů, biskupů) a stranu nižšího duchovenstva. Dřívější vydavatelé větu upravili takto: „Rozkol, který se začíná vkrádat mezi první a druhý stav, a pokud jde o tento první stav, jak velice atd." Domnívali se, že Saint-Simon chtěl mluvit o rozkolu mezi duchovenstvem a šlechtou, a nikoli o rozštěpení uvnitř samého stavu duchovenstva.

8. **Vysvětlivka:** Jean-César Rousseau de La Parisière, biskup z Nîmes od roku 1710 (nástupce Fléchierův), rozhodný stoupenec konstituce *Unigenitus*.

přerušení stavů, jež by byly celé shromážděny, mohl mít tak velké následky, na nichž by se celé to množství členů obou ostatních stavů jistě podílelo víc, než byste si přál. Je zbytečné prodlužovat pojednání o nevýhodách a o nepokojích, které by z toho velmi snadno vznikly. Stačí, že jsem Vaší Královské Výsosti ukázal jejich možnost, aby jí všechny jejich následky vyvstaly před očima.

Ale aniž bychom věci hnali tak daleko, lze bez koncilu doufat, že první stav, takto shromážděný, nevyužije příležitosti hned ze začátku pro tuto věc konstituce, která je nyní stále víc rozpálená? Každý tam bude chtít hrát nějakou roli a být počítán v jedné či druhé straně: biskupové ve větším počtu za Řím, ostatní poslanci skoro všichni proti, rozhořčení z obou stran ohledně bodu, který se začíná objevovat na scéně a který preláti označují za presbyteriánské smýšlení. Jaký rozkol ve sboru, který jej má svým příkladem a svým poučováním zastavovat v ostatních, a jaký podíl na něm vezme celý zbytek stavů, když už nyní, aniž jsou shromážděny, je tak málo lidí neutrálních! Kolik prostředníků, jejichž upřímnost a láska k míru církve a vlasti neobstojí ve zkoušce sebelásky a kteří snad i bez výslovného úmyslu budou víc rozdmýchávat než uklidňovat! A jestliže se po vzoru kardinála du Perrona na stavech za nezletilosti Ludvíka XIII.[9], o nichž si Vaše Královská Výsost nemůže dost pozorně číst zprávu[10], nějaký velký prelát rozhodne pronést řeč po římsku, jaké mohou být následky, nechá-li se to projít, nebo rozhodne-li se potlačit její zásady a zlořády! Řím tehdy nerozděloval všechny mysli bulou, kterou jedni zbožňují a druzí si ošklivují a která je přinejmenším podezřelá vůči našim svobodám u všech osob neutrálních ohledně podstaty dogmatických vět, jež však znají naše zásady a vědí, jak důležité je jejich zachování; a přesto tato řeč kardinála du Perrona pohoršila a rozrušila shromáždění a ti, kdo s ním ve prospěch Říma smýšleli, z ní až do konce poslední vlády dovedli vytěžit velké výhody. Kdyby se u stavů stalo něco podobného, jak je těžké, aby to povaha záležitosti nevyvolala, jaké nesnáze pro Vaši Královskou Výsost mezi oběma stranami, z nichž jedna by druhou prudce napadala! A kdyby parlamenty, zvláště určené k tomu, aby bděly nad zachováním svobod gallikánské církve, při těchto příležitostech podnikly nějaký krok a stavy začaly tvrdit, že je to útok na důstojnost a svobodu jejich shromáždění, jaký rozkol ve třetím stavu a jaké nové obtíže pro Vás!

---

9. **Vysvětlivka:** Jacques Davy du Perron (1556–1618), kardinál od roku 1604 a arcibiskup ze Sens. Na generálních stavech v Paříži 1614–1615 pronesl v lednu 1615 jménem duchovenstva řeč proti „prvnímu článku" třetího stavu, podle něhož žádná moc na zemi, ani papežská, nemá právo nad francouzskou korunou ani nemůže zprostit poddané věrnosti králi.

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Zprávou o generálních stavech roku 1614, na niž Saint-Simon odkazuje, je pravděpodobně zpráva Florimonda Rapina nazvaná *Recueil très exact et très curieux de tout ce qui s'est fait et passé de singulier aux états tenus à Paris en l'année 1614* (Velmi přesný a velmi zajímavý soubor všeho pozoruhodného, co se událo a přihodilo na stavech konaných v Paříži roku 1614; Paříž 1651, ve čtvrtce).

Jestliže se po těchto úvahách omezíme jen na látku, která tvoří předmět jednání stavů, není třeba se obávat, že z rozhořčení, které vyvolaly postupy několika prelátů a rozsudky několika parlamentů, vznikne rozkol mezi velkým počtem poslanců prvního a třetího stavu a že osoby, které se domnívají, že byly nevhodně pokárány, budou při jednání o jiných věcech nakloněny vystupovat proti mínění těch, s jejichž rozsudky jsou dosud nespokojeny? To je to nejmenší, co se může stát, a slabost lidské přirozenosti, s níž se setkáváme až příliš všude a která by přesto mohla záležitostem přinést velkou zdlouhavost a velké zmatky. Bylo by ještě mnoho jiných úvah o prvním stavu, které by bylo lze předložit k zamyšlení Vaší Královské Výsosti. Úvaha o církevní jurisdikci, podle jeho mínění příliš omezované parlamenty, by zde mohla tvořit dlouhý a důležitý článek. Lze snadno předvídat, že z ní první stav učiní článek svých žádostí a že jej bude prosazovat tím naléhavěji, že záležitost konstituce dala podnět k obnovení jeho tužeb po rozsáhlejší autoritě. Tatáž záležitost mohla Vaší Královské Výsosti dát pocítit i nutnost protiváhy, a parlamenty nebudou o nic méně horlivě hájit dosavadní zvyklost v tomto ohledu, bude-li napadena žádostmi prvního stavu – nové trny pro Vás a nové průtahy při vyřizování záležitostí, kvůli nimž byste generální stavy svolal. Bylo by tedy nekonečné uvádět ve spisu všechno. Stačí dotknout se v něm věcí hlavních. Je na výborném duchu Vaší Královské Výsosti, aby doplnil zbytek. Prozkoumejme nyní druhý stav, kdysi jediný ze stavů.

Ano, Monseigneure, jediný stav státu. Jen na základě velkých lén a postavení velkých leníků začali být preláti připouštěni spolu se šlechtou k jednání o státních věcech. Duchovní, kteří tuto štědrost zbožnosti našeho stavu nedostali, se jich neúčastnili. Pozvolna množství lén, spojené s kněžstvím, oddělilo velké církevní leníky od velkých leníků světských a učinilo z prvních první stav z úcty k jejich svěcení; ti pak časem přijali mezi sebe i jiné duchovní, méně významné, pokud jde o časné statky. Tyto dva stavy existovaly samy až do doby po neštěstí bitvy u Poitiers[11], kdy nouze vyčerpaného státu přiměla obrátit se na ty, kdo mu mohli pomoci a kdo byli z tohoto důvodu žádáni o radu a připuštěni jako třetí stav k oběma prvním, což trvá od Karla V. Nemohu si odepřít tak drahocennou vzpomínku na náš původ, jeden s původem monarchie, ve stavu ponížení, úpadku a útlaku, do něhož se náš stav vidí přiveden, zatímco ostatní dva, které jsme viděli vznikat, si uchovávají důstojnost, kterou prvnímu propůjčuje důstojnost oltáře, a autoritu, kterou si naše nevědomost, naše slabost, naše nesvornost, zahalené jménem slávy a zbraní, nechaly uzurpovat třetím, opřeným o délku poslední vlády a o ducha, který v ní neustále vládl. Ale nezávisle na tak drahé vzpomínce to není nynějšímu předmětu nic cizího a má úcta k tomuto třetímu stavu, protože je jedním ze tří, které tvoří stát, by mě byla přiměla zamlčet, co jsem o tom řekl a co ještě musím říci, nebýt nutnosti, která bude nyní vyložena.

---

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Třetí stav vystupuje už na generálních stavech roku 1302 za vlády Filipa Sličného. Viz poznámku V na konci svazku (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 14, V).

Třetí stav se objevuje teprve za čtrnácté vlády kapetovského rodu[12] a pevně existuje teprve od té doby; je tedy jasné, že neměl žádný podíl na žádné ze tří změn tří rodů, které jeden po druhém nosily francouzskou korunu, ještě méně na volbě králů, k níž došlo nejednou za prvních dvou dynastií, ani na ustálení nástupnictví nejstarších na trůn, platném bez odporu od krále Roberta, syna Huga Kapeta, ve prospěch Jindřicha I.[13] Slavný spor o korunu a o salický zákon mezi Filipem z Valois a anglickým králem Eduardem III.[14] – tento Filip z Valois byl dědem Karla V. – byl tedy rozhodnut dřív, než třetí stav vznikl, a od té doby nenastal žádný spor o korunu, na němž by se byl podílel. Nyní máte dva pomyslné, které se, dá-li Bůh, nikdy neuskuteční: jeden se týká Vaší Královské Výsosti, druhý pánů du Maine a z Toulouse a jejich potomstva. Tento druhý je předložen k soudu a legitimovaní žádají generální stavy. Nepouštím se do úvah o právu. Nevím, co zamýšlíte v této velké záležitosti, ale před zasedáním stavů bude buď rozsouzena, nebo zůstane nerozhodnuta. Svoláte-li je, zatímco tato pře zůstává nevyřízena, není pochyb, že ji strany předloží stavům a že všichni budou stejně dychtit být souzeni jako soudit. Kdo pak budou soudci? Bude moci třetí stav snést, aby se rokovalo o jeho příslušnosti, bude-li uznána příslušnost obou ostatních stavů; a budou soudci Filipa z Valois – abych zůstal u posledního příkladu, a toho, o němž zůstaly méně temné doklady – chtít přijmout za společníky nevolníky oněch dob? Jestliže princové krve v posledním spisu, který právě podepsali, předložili a dali zveřejnit, otevřeně říkají, že by se cítili zneuctěni, kdyby strpěli legitimované v témže pořadí nástupnictví, a tudíž v téže hodnosti a týchž poctách, jaké sami mají jen z této vrozené schopnosti nastoupit na trůn, je možné předpokládat, že ti, kdo o tom odedávna soudili, ti, kdo stejně jako princové krve, pokud jde o nástupnictví na trůn a co je s ním spojeno, nemají v těchto tak slavných a tak čestných soudech žádného společníka a kdo mají tuto schopnost soudit tyto velké otázky ze svého zrození, tak jako princové krve mají svou schopnost nastoupit na trůn ze svého kmene a ze svého původu v mužské linii ze zákonného manželství – je možné předpokládat, že tito přirození soudci budou souhlasit s tím, aby se o svou moc v této oblasti, tak skvělou a tak jedinečnou, dělili s těmi, kdo nikdy nebyli v postavení, aby

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto tvrzení nelze uvést do souladu s tvrzením na předchozí straně, kde Saint-Simon prohlašuje, že až do bitvy u Poitiers, to jest až do vlády Jana, roku 1356, byly jen dva stavy. Zde naopak Saint-Simon klade vznik třetího stavu mnohem dříve, protože čtrnáctým králem kapetovské dynastie je Karel IV. Sličný, nebo dokonce jeho bratr Filip V., počítáme-li Jana I., syna Ludvíka X., který žil jen několik dní.

13. **Vysvětlivka:** Robert II. Pobožný (972–1031), syn Huga Kapeta, král od roku 996, dal roku 1027 korunovat za spolukrále svého nejstaršího žijícího syna Jindřicha I. (1008–1060, samostatně králem od 1031), ačkoli královna Konstancie prosazovala mladšího syna Roberta. Oba zemřeli přirozenou smrtí.

14. **Vysvětlivka:** Eduard III. (1312–1377), anglický král od roku 1327, syn Isabely Francouzské, dcery Filipa IV. Sličného. Když roku 1328 vymřeli přímí Kapetovci, činil si jako vnuk Filipa IV. po matce nárok na francouzskou korunu, který francouzští velmoži odmítli ve prospěch Filipa z Valois; spor vyústil roku 1337 ve stoletou válku. Zemřel přirozenou smrtí 21. června 1377 v paláci Sheen.

si na podíl na ní s nimi činili nárok, a že by se tito původní soudci necítili zneuctěni? Jestliže tento spor propukne, jaké budou jeho následky, jaký konec jej ukončí? Nebudete v něm moci rozhodnout, aniž byste si učinil nesmiřitelnými ty, které odsoudíte. Není středu mezi tím být a nebýt soudcem, mezi strpěním rovnosti neznámé našim otcům a až dodnes a nerovností tak ponižující pro třetí stav. A žádná pomoc v příkladu *lit de justice*, neboť je to tribunál zcela zvláštní, oživovaný královským majestátem, který pod jeho předsednictvím existuje jen díky přítomnosti pairů, ať se o cokoli pokoušelo od počátku tohoto regentství. Král tam přivádí, koho chce; ti, které tam přivede, tam nemají hlas, nejsou-li korunními hodnostáři nebo skutečně členy jeho státní rady; nic tedy není od stavů odlišnějšího a nic nemá na ně menší vliv a menší vztah.

Že tento spor propukne, o tom Vaše Královská Výsost jistě nemůže pochybovat. Vidí pohyby mnohých ze šlechty pod záminkami, na nichž jsem příliš zúčastněn, než abych o nich chtěl mluvit. Má něžná láska k mému stavu – nebojím se toho výrazu –, má úcta k němu mě přiměje hledět na jeho rozdělení se slzami a přiměla by mě v skrytu naříkat, avšak aniž bych došel až ke stížnostem, kdyby se dal svést tak daleko, že by se ve prospěch nepořádku a zmatku vzdal jediné pevné odměny, na niž může činit nárok, a toho, co v monarchii vždy existovalo a co je odedávna stejně v užívání ve všech jiných státech než v našem, ať mají jakýkoli druh vlády, každý svým způsobem, místo aby se všichni spojili jako bratři u paty trůnu, jako roku 1649 v příkladu tak odlišném[15], proti výrůstkům, které jsou a činí nároky jen proti našemu stavu, jako by nepatřily k žádnému ze tří nebo stály mimo přirozený a obecný řád tří stavů, které tvoří a utvářejí národ. Ale právě toto hnutí, tak málo slučitelné s usnesením královské rady, smím-li si dovolit, aby mi to slovo uklouzlo, musí dát Vaší Královské Výsosti pocítit, že druhý stav, všemi způsoby dohnaný do krajnosti dřív, než jste se ujal regentství, má v úmyslu a velmi chce usilovat o své obnovení; a že ačkoli se v jistých věcech, kterých se někteří z nich dychtivě chopili, shoduje s některými notábly třetího stavu, kteří jim je lstivě předložili z obavy před svazkem užitečným státu i Vaší Královské Výsosti, ale prospěšným zvláštním záměrům těchto notáblů, tento svazek nemůže trvat mezi zájmy tak podstatnými a tak silně protichůdnými, které se budou každým dnem projevovat při zasedání stavů a které způsobí střet mezi právem na jedné straně a zvykovou autoritou na druhé, jenž může plodit jen úzkosti pro Vás a neštěstí pro stát.

Ale říkám víc, a omezím-li se na spor princů, nemůžete nevědět o krajní touze šlechty být v něm soudcem, a zbytečně bych se rozepisoval, abych Vás přesvědčil o

---

15. **Vysvětlivka:** Narážka na shromáždění šlechty v Paříži roku 1649 (viz kapitolu 14 tohoto tomu), která se postavila proti rangu přiznanému pánům z Bouillonu a proti taburetkám princezny z Guéméné, markýzy ze Senecey a hraběnky z Fleix; několik vévodů a pairů tehdy podalo králi vlastní žádost v témže smyslu. Saint-Simon je staví do protikladu s hnutím „takzvané šlechty" z let 1716–1717, namířeným proti vévodům.

věci, o níž jste přesvědčen. Odtud k nároku soudit sama je už jen krok, a tento krok je tak přirozený, že k němu všechno přesvědčuje, a zvláště všechno, co se děje od té doby, co tato hnutí začala. Zastihne-li zasedání stavů záležitost už rozsouzenou, počítejte, Monseigneure, že ti, kdo budou s vyneseným rozsudkem nespokojeni, i šlechta, která nebude o nic méně nespokojena, že jí taková záležitost unikla, budou stejně chtít předložit ji znovu k jednání, a že i kdyby byl náš stav přesvědčen o spravedlnosti toho, co byste vynesl, a nemohl by rozhodnout jinak, bude jednat ve shodě s těmi, kdo budou odsouzeni, aby dosáhl přezkoumání věci, i kdyby měl v ní znovu rozhodnout týmiž slovy, jak bylo rozhodnuto. Žádný větší zájem se mu nemůže naskytnout. Vidíte, jak velice se mnozí ukazují dotčeni tím, nač by se měli dívat jinýma očima. Vyvoďte z toho aspoň, že tíž lidé, a všichni ostatní s nimi, budou mít jasno ve věci, která v sobě nese všechnu pravdu a pevnost největšího a nejcitlivějšího zájmu, a že se nedají ničím odvrátit ani napravo, ani nalevo.

Znáte, Monseigneure, prince krve i legitimované, zrození jedněch, postavení druhých, zásluhy všech. Jaké strannictví nevyvolají ve druhém stavu, a dokonce i ve dvou ostatních! Jaké pohyby až do rozhodnutí mezi nimi! Jaké následky tohoto rozhodnutí! Jaké sdružování neklidných a nespokojených duchů s těmi z těchto proslulých sporných stran, kteří prohrají svou při! Domýšlíte dobře důsledky a následky během stavů i po nich? Můžete doufat v nějaký šťastný plod jejich zasedání s tak bouřlivým doprovodem? Přiznávám, že mě to děsí. Ponechávám to všem úvahám Vaší Královské Výsosti, abych jí dokončil krátký přehled některých jiných nevýhod, které mohou vzejít z našeho stavu.

Čím víc milostí jste udělil, tím méně jich Vám zbývá k udělení; tudíž málo naděje nějakou získat, a ještě méně všeho, k čemu naděje lidi vede. Tato úvaha, která přijde na mysl všem, je pro náš stav další, a to mocnou pohnutkou, aby zvlášť živě pocítil to, co všechny tři stavy pocítí obecně: že je třeba využít příležitosti stavů, po níž už nebude žádné pomoci a která Vás připraví o většinu nástrojů, jichž byste mohl doufat s úspěchem použít k tomu, abyste nepříjemným žádostem předešel. Žádný ze tří stavů není utlačovanější než stav šlechty. Všechny její výsady jsou nejen porušeny, ale zničeny, a je přesně pravda říci, že platí *taille* a všechny ostatní daně stejně jako nešlechtici, ba skutečněji: *taille* a velmi málo jiných dávek jinýma rukama a pod jinými jmény, ale ze své kapsy; všechno ostatní bez jakéhokoli rozdílu. V tom musíte očekávat představení stejně důrazná jako spravedlivá a návrhy ohledně forem, které bude stejně nepříjemné odmítnout jako přijmout.

Autorita lidí pera a financí nedolehla na žádný jiný stav tak těžce jako na náš. První stav má výsadu zdaňovat se skoro ve všem sám a třetí má s těmito pány od autority tolik spojení a vzájemnosti, že každodenní a nynější zkušenost ukazuje, jaké jsou jejich ohledy a jak kolmo tyto ohledy dopadají na šlechtu, protože král ani ti, kdo od něho drží příjmy, na tom nesmějí nic ztratit. Odtud, a z toho, že šlechta nemá ve Francii jiný zdroj ani řemeslo než zbraně, v nichž se ještě ruinuje, pochází tíseň

nejpřednějších pánů, pád největších rodů a strašlivá chudoba nesčetné šlechty. Opovržení, které z toho plyne, dovršuje skleslost jedněch a rozhořčení druhých, a tato hrozná krajnost nemůže nevyvolat remonstrance nekonečně spravedlivé, které však podstatou i formou nezpůsobí menší nesnáze.

Kromě nesnází, které vzejdou z obecného vyčerpání v otázce úlevy, je tu ta, že je nemožné, aby to, co se sejme z jedněch, nedopadlo zčásti na druhé a aby formy navržené jak ohledně podstaty úlevy, tak ohledně její formy, vzhledem k výsadám šlechty a k autoritě, která se nad ní tyransky vykonává, ji neuvedly do sváru se třetím stavem, který nebude chtít platit úlevu jiných ani ztratit prostředky, jimiž se mu pozvolna podařilo držet ji ve své závislosti. Zájmy tak naléhavé a tak protichůdné se dlouho nesledují bez rozhořčení, které doba a nynější okolnosti nezdají se být zrovna s to dostatečně potlačit. Nové obtíže pro Vaši Královskou Výsost, a jedna nepříjemnější než druhá.

Vojenský stav, nerv státu, výkvět šlechty, nesmírně trpěl v posledních letech zesnulého krále, a nikoli od počátku Vašeho regentství. Vaše prostředky se v tomto ohledu nemohly shodovat s Vaší náklonností; ale nemyslete si, Monseigneure, že je proto nespokojenost menší. Vojáci, plní nadějí úměrných svým potřebám, viděli s velikou radostí, jak správa všeho, co se týká jejich řemesla, přešla do rukou lidí z jejich řemesla za regenta, který v něm hledal svou slávu; ale ani tento regent-voják, ani jeho ministři vzatí z armád nemohli těmto oprávněným tužbám vyhovět, a tyto zklamané tužby působí zármutek, který už žádná naděje neudržuje a který Vám nesmí být ani zamlčen. Předejít následkům tohoto neštěstí je věcí Vaší prozíravosti; ale v takové situaci bych velmi pochyboval, zda by to nebyl další, a velmi silný důvod proti svolání generálních stavů, které by tím přinejmenším nebyly povolnější, a snad ani méně riskantní.

Třetí stav nebude o nic snadnější než oba první. Po tom, co bylo o nich zkoumáno, je látka tohoto stavu nahrubo připravena. Přesto poskytuje úvahy, které jsou mu vlastní a které si nezaslouží menší pozornost než předchozí.

Ti, kdo jej tvoří, tvoří různorodé shromáždění. Soudnictví k němu patří tak trvale, že to nemůže popřít, a všechny příklady jsou v tom jednoznačné. Ačkoli hodnosti, úřady a místa vyvolávají v myslích víc sváru než kdy jindy, je pravidlo ve Francii v jejich prospěch, na úkor jakékoli jiné úvahy, tak jisté, že bez jakéhokoli ohledu na šlechtický původ, jakmile ti, kdo z něho pocházejí, zastávají jakýkoli soudní úřad a jsou vysláni na generální stavy, je to vždy jen za třetí stav. Nemluvím o kancléři, který je tam ve svém zvláštním postavení korunního hodnostáře, ani o strážci pečetí, který, ač jde o odvolatelné pověření, má tu čest se ho účastnit kvůli úschově, jíž je pověřen. Ale žádný jiný soudce z toho vyňat není, k čemuž by bylo co poznamenat o zvyklostech mimo stavy, což je zbytečné tu vysvětlovat, protože pravda, kterou uvádíme, nepotřebuje důkazy. Je však pravda, že tato totožnost stavu s prostými měšťany se nejvyššímu soudnictví někdy nelíbila a že se od nich někdy chtělo oddělit. Ale pro-

tože se stát skládá jen ze tří stavů a soudnictví nemůže vstoupit do prvních dvou, zbývá mu jen třetí. Autorita, kterou si získalo za poslední vlády, a co se z ní ukazuje od počátku regentství, nedává předpokládat, že by jeho odpor k tomu, aby figurovalo ve třetím stavu, ochabl. Některá vzácná a neformální shromáždění mu budou moci dát podnět k nároku rozdělit tento poslední stav ve dva odlišné a tvořit samo jeho první část; první předmět sporu v celém tomto stavu, který bude mít právo se tomu postavit a hájit stará pravidla, jež byla zachovávána na všech pravých stavech. Budou to chtít strpět oba první stavy, a nejde i o jejich věc, nechat zvrátit starý a obvyklý řád? Šlechta, která vidí, jak se mezi ní a nejvyšším soudnictvím zavádějí spory o přednost neslýchané až do poloviny poslední vlády, a cítí, jak se nyní obracejí v přednosti ještě novější, nebude mít důvod se konečně obávat o celý svůj stav jako celek? Bude-li tento nárok uplatněn, druhý předmět sporu. Konečně jaký bude u stavů způsob hlasování, bude-li se hlasovat podle stavů, jak se to tam v jistých záležitostech často děje? Třetí obtíž, jejíž řešení se nerýsuje. Protože to, s čím Vaše Královská Výsost ráda zachází lehce, prosazují zúčastněné strany obvykle s vášní, prosím ji, aby za čtvrtou, a ne menší nesnáz počítala nesnáze s ceremoniálem tohoto druhu nového stavu, stejně sporného a jistě napadaného všemi třemi stavy generálních stavů; a za pátou: kde stanovit meze toho, co by do této nové bytosti patřilo? Hle tedy třetí stav rozdělený sám v sobě, bude-li tato otázka vznesena; rozdělený znovu, dá-li konstituce parlamentům podnět jednat během zasedání stavů kvůli řečem, které by tam mohli pronést preláti oddaní Římu; rozdělený navíc s prvním stavem, nebo s ním ve sváru, ohledně církevní jurisdikce; rozdělený s druhým stavem ohledně návrhů, které bude moci předložit jak o podstatě, tak ještě víc o formě své spravedlivé úlevy; konečně ve sváru s oběma prvními stavy ohledně rozsouzení sporu princů, jak bylo o celém tomto článku vyloženo výše. Jistě, Monseigneure, je toho dost na to, aby se z toho člověk vyvlékl obratně a šťastně.

Právě při pojednání o třetím stavu je třeba zvlášť uvážit to, co jsem si dovolil Vám předložit na začátku tohoto spisu, totiž rozdíl mezi tím, svolat generální stavy při převzetí otěží vlády, nebo nyní, kdy je ve financích všechno načato. Dobře se vystříhám toho, abych chtěl naléhat na úvahu ve prospěch mínění, při němž jsem v tom vytrvale zůstával. Ale je nemožné nedotknout se jednoho, abychom užitečněji přešli k druhému. Předvídal jsem, co se stane, a že se z látky tak vyčerpané poslední vládou nebude možné dostat jinak než ranami stejně bolestnými uvnitř jako hlučnými navenek. Obával jsem se, aby Vaše Královská Výsost, aniž by si to zasloužila, nesklidila všechnu nenávist za ně; a dokud jste byl ještě zcela nový, chtěl jsem upřímným výkladem a poradou s generálními stavy přimět je, aby zasadily tyto velké nevyhnutelné rány, za něž by pohotovost Vaší důvěry k nim sklidila potlesk, aniž byste se musel obávat čehokoli ohledně jejich provádění, protože rozhodnutí by nevyšla od Vás, ani potom z nějakého hospodaření z Vaší strany; a kdyby snad, smutnou shodou okolností, léky navržené stavy a potom věrně použité, aniž by se překročily, byly ne-

dostatečné, nebylo by se čeho obávat od nového svolání generálních stavů, které by bylo jen pokračováním Vaší první důvěry, opakovanou zárukou Vaší lásky k národu a pevným potvrzením svazku mezi Vámi a ním, aby se společně přijaly účinnější prostředky: velký a vzácný příklad pro celou Evropu, který by založil Vaši bezpečnost navenek na svornosti uvnitř a dovršil by Vaši slávu, a to i díky neštěstím poslední vlády.

Ale nyní už věci takto nestojí; a ačkoli dobré záměry, přímost úmyslů, pracovitost a práce Vaší Královské Výsosti zasluhují všemožnou chválu, je přece až příliš pravda, že lid, který cítí, jak se jeho oprávněné naděje obrátily ve zvětšení bolestí, není nakloněn k příznivým soudům, rozčiluje se nad tím, co nezná, a snad i nad tím, co by znát neměl. K stavům už nevede ovzduší důvěry ani důvěra sama, nýbrž tytéž nutnosti, které daly podnět k jiným zasedáním, jejichž výsledek nebyl šťastný. Jste na konci s léky a chcete je hledat u nich; ony samy Vám už nemají v tomto ohledu co nabídnout, co by jim bylo po chuti, když vytrpěly všechny léky, které jste vyzkoušel, ale které by Vám samy, přesvědčeny o veřejné nutnosti, kdyby se s nimi bylo hned na počátku radilo, snad navrhly silnější a užitečnější a s šťastnějším výsledkem, protože zlo, které si člověk způsobí sám, je nekonečně méně bolestné a méně citelné.

Tyto léky všechny dopadly přímo na třetí stav; a jestliže jimi trpěly i oba ostatní, bylo to jen odrazem od něho. Potom to byl vojenský stav, na ceně své krve a své námahy, při různých zvratech královských papírů, které byl nucen přijímat jako žold. Lze si po tak citelných operacích lichotit, že třetí stav bude dost vnímavý k poradě, o níž bude věřit, že ji vynutila čirá nutnost, aby hledal, jak navrhnout léky na vlastní účet, nebo aby bez rozrušení souhlasil s těmi, které by mu mohly být navrženy? Takové jsou ty, které se týkají rent, o nichž jsem dostatečně pojednal výše, a téže povahy je všechno, co je na krále. Nebude naopak třeba se obávat, že protože porada s sebou nese nutné uvažování, předloží k jednání nepříjemné otázky a že se, přidá-li se k tomu rozladění, nespokojí snadno ani s nejpádnějšími odpověďmi? Pochybuji například, že ať by se ukázaly jakékoli výhody banky pana Lawa a opatření, která se v ní zavedla, by se s ní smířilo tolik členů spřízněných příbuzenstvím nebo měšcem se všemi bankéři a obchodníky s penězi, které toto zřízení ruinuje, a stejně málo s cizincem podle země i náboženství na tak významném místě, a ještě méně s tím, že všechny královy peníze procházejí jeho rukama na základě prostého usnesení královské rady, na úkor registrovaných a neodvolaných ediktů, které to zakazují pod tak vysokými tresty. A stane-li se tato všeobecná banka předmětem odporu stavů, to jest třetího stavu, jemuž budou tyto rozbory známé, ztratí úvěr. Ztratí-li úvěr, padne, a její pád nemůže být než velmi závažný. Skryjte ji autoritou před zraky stavů – co všechno tím nedáte řečem! Padne později; ale tento pád bude jen odložen. Tehdy, Monseigneure, všechen užitek, který jste z ní už sklidil a v nějž pro budoucnost doufáte, bude nenávratně ztracen; a jestliže tato banka byla od svého zřízení jedním z hlavních zdrojů, pak je třeba zde, lépe než při smrti krále, kdy šlo o změnu rozhod-

nutí o svolání stavů, použít úvahu, kterou Vám tehdy vnukli, tehdy mylnou, dnes pravdivou: *Z čeho budete žít, než se dostaví účinek léků stavů?* Čím méně budete mít z čeho na ně čekat, tím víc budete na nich záviset; a postřehnou-li tento druh závislosti, můžete po tom, co bylo řečeno, věřit, že ji nebudou chtít využít? A kdo se odváží stanovit jí meze?

Nyní tu není žádný vévoda z Guise[16]; ale také Vy nejste král. Jindřich IV. jím byl svým právem, svou ctností, svým mečem, když svolal notábly do Rouenu[17]. Nelze číst řeč, kterou k nim pronesl, aniž by člověk pocítil zároveň obdiv a lásku k tomuto velkému princi, která dojímá až k slzám. Nic tak plného majestátu a zároveň něhy k jeho lidu a úcty k národu, což byla jejich vzájemná sláva po jejich společných strastech, které ho nakonec upevnily na trůně. Milován a ctěn všemi svými poddanými, myslel si, že se s nimi může radit a předkládat jim žádosti. Mohl jim tehdy ukázat jen hospodaření vrchního správce financí, jehož osvícenost a poctivost se dodnes obdivuje[18]. Co z toho vzešlo? Návrhy, které se jen s velkou námahou podařilo zmírnit a které se i při vší ohleduplnosti, jíž se dalo obratností dosáhnout, Jindřicha IV. citelně dotkly a donutily ho všemu se vyhnout a shromáždění rozpustit, a to byl jediný plod, který z něho sklidil. Je na Vás, Monseigneure, abyste to vztáhl na sebe, tento příklad i příklad stavů za nezletilosti Ludvíka XIII., o nichž nemůžete dost uvažovat. Obávejte se, abyste nebyl nucen zrušit najednou mnoho daní, a zvláště kapitaci a desetinu, aniž byste měl zároveň jiné přítomné zdroje, a snad s malou nadějí na ně od stavů. To je snad to nejmenší, co může z jejich zasedání vzejít. Ale – abych uvedl poslední nevýhodu – co kdybyste je chtěl rozpustit, jako Jindřich IV. shromáždění notáblů a jak se stalo při mnoha zasedáních stavů? Co by řekla země a co by neudělala cizina, vůči níž jste nyní v situaci tak šťastné a tak odlišné od té, v jaké jste se ujal regentství? Využijte jí, Monseigneure, a nekalte ji rozhodnutím, které Vám místo všech léků přinese jen nesnáze a nebezpečí.

Ne že bych se chtěl zavázat tvrdit, že už nikdy nemají být generální stavy; vroucně jsem si je přál a radil k nim na počátku Vašeho regentství a mohou nastat okolnosti, kdy bude dobré a užitečné je svolat; ale nejsou to okolnosti dnešní, kdy je všechno rozpálené, kdy je ve financích všechno načato, kdy bez stavů máte všechny ty, s nimiž se můžete radit a kteří by v tomto shromáždění byli málo slyšeni; to by poskytlo

---

16. **Vysvětlivka:** Narážka na generální stavy v Blois (1588–1589), kterým jako vůdce Ligy fakticky vládl vévoda Jindřich z Guise, dokud ho Jindřich III. v prosinci 1588 nedal zavraždit.

17. **Vysvětlivka:** Shromáždění notáblů v Rouenu zahájil Jindřich IV. 4. listopadu 1596, aby získal prostředky na válku se Španělskem; rozešlo se koncem ledna 1597. Podle Sullyho pamětí si notáblové vymínili zvláštní „radu rozumu“ (*conseil de raison*), která měla spravovat část královských příjmů; rada zřízená roku 1597 po několika měsících zanikla.

18. **Ediční poznámka:** Míněn je Sully. V době rouenského shromáždění (1596–1597) však ještě vrchním správcem financí nebyl; od roku 1596 zasedal ve finanční radě a v čelo financí se dostal až v následujících letech.

tolik protichůdných léků, kolik by se v něm našlo zájmů různých stavů a provincií, a vyvolalo by zhoubný spor mezi pozemkovými vlastníky a rentiéry; princové by v něm jistě byli souzeni, nebo by Vaše Královská Výsost byla přivedena k tomu, aby je soudila podle mínění stavů, které by se přitom neměly čeho obávat, a Vy byste sám sklízel nenávist poražených, bez jakéhokoli vděku těch, kdo by svou při vyhráli.

Za okolností, pravím, kdy nelze předvídat všechny nevýhody ani účinek spojení těch, které postřehujeme – ceremoniál, ohrožení královské autority; nutnost účinné úlevy, propast slibů bez dodržení, nebezpečí povolit víc, než je možné, riziko návrhů, které by stavy mohly předložit, aniž by existovaly prostředky jim v tom zabránit, které by nebyly zhoubné, zřejmé vyhlídky, že tam místo léku na zla, jimiž jsme už zatíženi, najdeme zla a nesnáze nové; možnost, která by z tohoto shromáždění vyplynula pro každého, kdo by chtěl kout pikle a rozvracet království, veřejné odhalení stavu bezmoci, stejně neužitečné jako nebezpečné uvnitř i navenek, a hluk rozkolu, který by nutně nastal a který, dobře známý špatným poddaným a cizincům, by mohl mít tak velké následky; jistá a jistým účinkem provázená vůle soudit nebo znovu soudit prince, vůle, která by ukázala nadřazenost stavů nad králi –, to jsou nevýhody tak přirozené nynější situaci, že jim nelze upřít všechnu pozornost, kterou si zasluhují, pokud jde o stavy jako celek.

Pokud jde o stavy podle částí, první stav přináší nevýhody svého rozkolu ohledně konstituce; nebezpečí národního koncilu, který by bylo nutno snést nebo mu zabránit, nebezpečí nevyhnutelného napodobení kardinála du Perrona a jeho následků samých o sobě i vzhledem k parlamentu; konečně to, co by vzniklo v souvislosti s církevní jurisdikcí mezi stavy a s parlamenty.

Druhý stav, který bude chtít soudit nebo znovu soudit prince, od čehož ho nic neodvrátí; který se velmi možná dostane do sváru se třetím stavem tím, že ho nebude chtít připustit k tomuto soudu, a zcela jistě ohledně podstaty a formy své úlevy a pevného obnovení svých zničených výsad, aniž by spolu mohly při tak velkých a tak protichůdných zájmech vycházet, navzdory svazku, který se nyní jeví mezi některými členy těchto dvou stavů; a který způsobí stejné nesnáze, ať se mu tato úleva odmítne, nebo povolí, spolu s všeobecnou nespokojeností všech vojáků.

Třetí stav, rozštěpený sám v sobě a ve sváru s oběma ostatními stavy kvůli tomu, aby se z tohoto posledního stavu udělaly jakoby dva, se všemi obtížemi a spory, které by z toho vznikly, a zvlášť v bodech, které jsme právě viděli, s každým z obou ostatních stavů i s parlamenty; nebezpečí banky pana Lawa; konečně příklady notáblů v Rouenu za Jindřicha IV., tehdy krále skutečností stejně jako právem, a stavů konaných za nezletilosti Ludvíka XIII.

Hle, Monseigneure, na několika řádcích rozsáhlá a vážná látka k Vašim úvahám. Snažil jsem se ji rozvinout v předivu tohoto spisu s co nejmenším zmatkem a s co nejméně zbytečnými nebo nepatřičnými věcmi. Byl bych si přál, aby byl kratší, a nechuť k jeho látce mě k tomu až příliš vybízela; ale jeho rozsah, vhodnější pro celý

svazek než pro prostý spis, mi to nedovolil; a vzpomněl jsem si, že Vaše Královská Výsost, obtížená celou tíhou namáhavé vlády, nemá čas učinit všechny potřebné úvahy. Domníval jsem se tedy, že je mám doplnit tím, že jí předložím ty, které mi přišly na mysl. Výtečnost Vašeho ducha je spravedlivě rozliší a laskavost Vaší Královské Výsosti promine nedostatečnost mého. Ať mi dovolí znovu ji ujistit o naprosté nezištnosti, s níž jsem jej sepsal, a o tom, jak těžko mi bylo činit poznámky, které bych byl vynechal, kdyby nebyly pro předmět podstatné. Ačkoli je určen jen pro Vás samého, nelze naprosto ručit za utajení nějakého spisu. Tento není napsán tak, aby mohl kohokoli zranit, snažil jsem se tomu věnovat zvláštní pozornost; ale zakusil jsem tak krutě, a už od počátku Vašeho regentství, že mé nejpřímější úmysly, nejvíc podepřené mými řečmi i činy, byly přesto překrouceny k výkladům a domněnkám těm nejvzdálenějším mému srdci i mému duchu, navzdory vší zřejmosti a veřejným důkazům, uměním, které budu vždycky raději snášet, než používat, že Vaší Královské Výsosti upřímně přiznávám, že protože mám co činit s týmiž osobami, bojím se i věcí nejlhostejnějších a nejnevinnějších, a že nebylo třeba menších důvodů než blaha státu, důležitosti předmětu a mé oddanosti Vaší Královské Výsosti, abych jí při této příležitosti uposlechl.

Tyto generální stavy byly vskutku propastí otevřenou pod nohama regenta za okolností, v nichž se ze všech stran nacházel, a svými rozmanitými vztahy by byly uvrhly stát do krajního zmatku, při povolnosti, změkčilosti a bázlivosti toho, kdo držel jeho kormidlo a byl vydán na pospas všem lidem, kteří by toho chtěli využít pro své různé zájmy. Proto jsem tento spis v tak krátké době hodil na papír a hned jej odnesl panu vévodovi z Orléans, abych ho prvním přečtením zastavil a včas zahradil cestu závazkům, které ho úlisné řeči vévody z Noailles o financích a Effiatovy o záležitosti levobočků mohly každou chvíli přimět vůči nim přijmout a které by oni ihned zveřejnili, a věc tak náhle rozjeli, že by už nebylo možné couvnout. Dobře jsem také pochopil, že bude-li spis úspěšný, jak jsem pevně doufal, budou z něho ti dva muži vzteky bez sebe, a s nimi levobočci s celou svou klikou a svou takzvanou šlechtou; a že svalí na mě překažení zasedání generálních stavů se vším povykem, jaký by mohli vyvolat a jaký by povaha věci sama od sebe vyvolala. Proto jsem v něm zmínil generální stavy, které jsem navrhl při smrti krále, o nichž bylo na základě mých živých důvodů rozhodnuto a jimž zabránil vévoda z Noailles, a zdůraznil rozdíl mezi tím, kdyby se byly konaly tehdy, a tím, konat je dnes. Proto jsem také zmínil plán, na kterém jsem v tomto směru pracoval za monseigneura dauphina, otce krále, abych jasně ukázal, že jsem-li proti generálním stavům pro dnešek, je to jen kvůli okolnostem, a ne z odporu ke shromáždění národa, které jsem chtěl a dal schválit za jiných okolností, a abych tím v tomto ohledu zcela odzbrojil zlomyslnost těch, od nichž jsem zakusil tu nejčernější a nejhlubší.

Je pravda, že jsem si nemohl odepřít několik šlehů na vévodu z Noailles, jak abych panu vévodovi z Orléans znovu připomněl bezdůvodné ohavnosti, které mi provedl

při smrti krále, tak jeho tvrdošíjné omyly ve správě financí a zneužití jeho vlivu k tomu, aby na vévodu z La Force navlékl nenáviděnou práci, sám se tak zbavil nenávisti na jeho účet a obrátil ji celou na něho zdlouhavostí práce, která držela všechna jmění soukromníků ve vzduchu k velké škodě veřejných záležitostí. Tušil jsem dobře, že pan vévoda z Orléans nebude mít sílu mu můj spis zatajit, a zamýšlel jsem mu vzít chuť mluvit při této příležitosti o mně obavou, že spis začne kolovat, jak jsem byl pevně rozhodnut učinit při prvním slově, které by se odvážil utrousit.

Právě s myšlenkou na takové použití jsem zmírnil a zahalil, jak nejvíc to bylo možné, to, co nebylo možné zastírat před panem regentem o jeho slabosti a povolnosti, protože tato vada byla hlavní nevýhodou, která by byla zvětšila všechny ostatní a dala vzniknout mnoha dalším; a to mě také, kromě toho, co jsem dlužil jeho osobě a jeho hodnosti, když jsem mu psal o věcech tak závažných, přimělo použít v něm víc chvály a obratů plných úcty.

Tatáž slabost, kterou vévodové tak krutě zakusili, podivné okolnosti a naše žádosti o navrácení naší hodnosti vůči levobočkům mi nedovolily zmínit se jakkoli o právu pairů na rozsouzení sporu princů; proto jsem se spokojil s tím, že jsem po této věci sklouzl s moudrou zdrženlivostí, avšak takovou, aby tomuto právu ani ona sama, ani nic, co je ve spisu, nemohlo uškodit. Ostatně jsem se snažil neříci nic, co by mohlo zranit jakýkoli sbor nebo jednotlivce, a uvádět jen známé pravdy a takové nevýhody, aby nikdo, kdo o nich uvažuje, nemohl popřít, že všechny bijí do očí. Kromě toho nelze mít za zlé, co říkám ke chvále šlechty a o jejím útlaku, ani to málo, co mi uklouzlo o vládě zesnulého krále v tomto ohledu a co jsem dokonce vyjádřil méně, než jsem dal tušit. Pokud jde o slovíčko, které je vsunuto o počínání této takzvané šlechty a o hodnosti cizího knížete, v protikladu k tomu, co se, jak jsme viděli, stalo roku 1649, zdá se mi, že nelze vytýkat jeho útlost a, smím-li to říci, jemnost; a že by bylo strojené vůbec se o tom nezmínit, což by se dalo velmi snadno špatně vyložit. Vykládám to tu stále v duchu, v jakém jsem byl, když jsem tento spis psal, ač velmi narychlo, totiž zveřejnit jej, kdybych k tomu byl donucen.

Naštěstí jsem to nepotřeboval; neboť nenávidím scény a veřejné obhajoby.

Kapitola sedmnáctá

Vévoda z Orléans, už ochotný v otázce stavů ustoupit, je spisem přesvědčen, a o generálních stavech už není slyšet. — Spis o financích ohlášený vévodou z Noailles. — Vévoda z Orléans se mnou mluví o tomto spisu a o finančním komitétu; dvakrát mi navrhuje, abych v něm byl, z čehož se důrazně omlouvám. — Vévoda z Noailles předčítá svůj spis na několika zasedáních regentské rady. — Co to bylo za dílo. — V regentské radě jsem do komitétu dosazen a přes své omluvy dostávám rozkaz v něm být. — Pan z Fréjus dosahuje osobně práva vstupovat do králova kočáru, kam nikdy nevstoupil žádný biskup, který nebyl pairem, ani učitel, ani podvychovatel; podvychovatelé ho rovněž dosahují. — Spor o místo v kočáře mezi učitelem a podvychovatelem, který jej prohrává. — Sňatek Fresnela s dcerou Le Blanca; Flamarense s dcerou pana z Beauvau; La Luzerna s vdovou po La Varennovi; markýze z Harcourtu s dcerou pana z Barbezieux, s jejíž sestrou se chce oženit vévoda z Albretu a naráží na překážky. — Arouet, později známý pod jménem Voltaire, v Bastile. — Smrt starého falckraběte z Birkenfeldu. — Smrt vévodkyně vdovy z Elbeufu. — Smrt pana z Montbazonu. — Smrt proslulé paní Guyonové. — Penze šest tisíc livrů maršálovi z Villars. — Deset tisíc livrů vévodovi z Brissacu. — Penze šest tisíc livrů Blancménilovi, generálnímu advokátovi. — Canillac generálním místodržitelem Languedocu. — Souboj Contadese a Brillaca v Paříži, který nemá žádné následky. — Dávám koupit onen diamant, v každém ohledu jedinečný, který byl nazván Regent.

Jakmile byl můj spis hotov, odnesl jsem ho vévodovi z Orléans tak, jak jsem ho vlastní rukou napsal – z důvodu, který jsem uvedl, jsem tolik spěchal, abych mu ho ukázal. Jeho rozsah ho vzhledem k tomu, jak rychle vznikl, překvapil. Přečetl jsem mu ho celý a u každého bodu jsme se zastavovali, abychom o něm uvažovali. Zabralo to celé odpoledne až do pozdních hodin. Uznal, že se chystal vrhnout do hluboké propasti, a velmi mi děkoval za mou práci i za to, že ho od toho zdržuji. Při rozmluvě se mu dokonce vymklo, že je tak tísněn nesnázemi s financemi i nesnázemi s aférou princů a tak uhoněn těmi, kdo chtěli stavy, že se jim už v duchu vzdal jako svému jedinému východisku a svému klidu; z toho jsem usoudil, že od tohoto vnitřního rozhodnutí k vnějšímu je krok velmi krátký, a s lidmi, s nimiž měl co činit, velmi snadný, a že vskutku nebylo nic tak naléhavého jako můj spis, který ho od toho měl odvrátit. Jeho oči nedokázaly číst mé drobné běžné písmo plné zkratek, třebaže v něm bylo velmi málo škrtů a odkazů. Požádal mě, abych mu dal pořídit opis spisu a odevzdal mu ho, jakmile bude hotov. Zdál se mi tak přesvědčený, že jsem na něm žádal slovo, že mu noha ve věci stavů nijak neuklouzne, dokud mu ten opis neodevzdám a dokud si nedopřeje času přečíst si ho po částech a v klidu o něm přemýšlet.

Hned nazítří ráno jsem tedy dal pracovat na jediném opisu, neboť sem do Pamětí jsem ho přepsal podle svého originálu; a jakmile byl opis hotov, odnesl jsem ho vévodovi z Orléans. Ještě jsme o tom uvažovali, ale bez podrobností, protože se mi zdálo, že je pevně rozhodnut nechtít žádné stavy.

Nevím, jak s mým spisem naložil; ale po sedmi nebo osmi dnech se o Generálních stavech, o nichž se předtím mluvilo velmi hlučně a všude, už vůbec nemluvilo, a co mi ještě udělalo velkou radost, při té příležitosti nepadlo ani slovo o spisu ani o mně.

Co mě nejvíce přimělo, abych tento spis přes jeho délku neodsunul mezi Dokumenty, je to, že se v něm najde několik věcí o financích, které dávají představu o jejich stavu, o jejich správě a o nesnázích, které v nich panovaly, o nichž se zde jinde téměř nemluví; a stejně tak i něco o konstituci – věci, které bude vždy třeba objasňovat; to jsou dvě látky, o nichž jsem, jak jsme viděli, už dávno prohlásil, že o nich zde nebudu mluvit výslovně a soustavně.

Když se naděje na stavy rozplynula, levobočkové už mysleli jen na to, jak svou záležitost zdržet, zamotat a zadrhnout; princové krve na to, jak naléhat na regenta, aby ji rozsoudil; a regent, konečně dotčen tím, že vidí svou autoritu tak opovážlivě zpochybněnou opovážlivým prohlášením pana a paní du Maine, že za soudce uznávají jen zletilého krále nebo generální stavy, se rozhodl soudit: to už bylo vyprávěno.

Vévoda z Noailles hledal ze své strany také jiné prostředky ve věci financí, ale především to, jak krýt svou správu. Dal pracovat na dlouhém spisu, který měl sám přečíst v regentské radě a který tam dlouho ohlašoval. Už jsem upozornil, a to na zjevných příkladech, že při vší jeho duchaplnosti ho množství a ustavičná pohyblivost jeho nápadů a záměrů, které se ve všech druzích námětů, věcí a látek střídaly a vytlačovaly jeden druhý zcela nebo zčásti, činily neschopným jakékoli práce vlastní rukou i toho, aby byl kdy spokojen s pracemi, které dával dělat a které dával „přetavovat" (to byl jeho výraz), až zoufali ti, jichž k tomu používal. Proto se na ten spis tak dlouho čekalo, když jej předtím ohlásil a když, pokud to jen šlo, připravil všechny k tomu, aby jej obdivovali.

Osm nebo deset dní předtím, než se spis objevil v regentské radě, mi o něm vévoda z Orléans mluvil a vychvaloval mi ho, neboť z něho už viděl některé kusy; pak mi řekl, že vytvoří komitét (neboť se už mluvilo jen po anglicku) z několika členů regentské rady, kde chtěl vévoda z Noailles v klidu a obšírněji vyložit svou správu a stav financí a radit se s tímto komitétem o věcech, které tam navrhne, aby se řídil jeho míněním; že se ten komitét bude scházet u kancléře a že chce, abych v něm byl.

Projevil jsem regentovi svůj údiv a svou nechuť; připomněl jsem mu svou neschopnost ve finančních věcech, svůj odpor k této látce a svůj poměr k vévodovi z Noailles. Ujistil jsem ho, že v tom komitétu bych mohl být jen jako bezvýznamná [osoba], která ničemu neporozumí a které se namluví cokoli, že bych tam byl naprosto k ničemu, že bych tam ztratil nekonečně mnoho času, a že ho snažně prosím, aby mě toho zprostil. Naléhal, a já také; zahrnul mě chválou na můj rozum a mé

schopnosti, když se jen ráčím namáhat, soustředit se a pochopit, a na mou nestrannost vůči vévodovi z Noailles, kdykoli šlo o jednání s ním, jíž byl často svědkem a jíž byl okouzlen. Odpověděl jsem příkře, že ty chvály jsou krásné a dobré, ale že ještě nejsem tak hloupý, abych se na ně dal chytit jako na lep, a krátce řečeno, že mě nepřesvědčí, abych tam chodil otevírat ústa a vyvalovat oči a nerozuměl ničemu z toho, co se tam bude říkat a navrhovat, a že nemělo smysl tak tvrdošíjně odmítat finance, jako jsem to udělal, abych se potom vecpal do finančního komitétu, kde nebudu rozumět vůbec ničemu. Regent viděl, že jsem tak odhodlán, že už nic nenamítl a převedl řeč na jiné záležitosti.

O čtyři dny později, když jsem s ním pracoval, mluvil se mnou znovu o komitétu a o tom, že chce, abych v něm byl. Odpověděl jsem, že jsem se domníval, že jsem mu uvedl tak dobré důvody, na něž nakonec už ani neodpověděl, že jsem počítal s tím, že o tom už neuslyším; že mu nemohu uvést jiné než tytéž a že od nich neustoupím. Dodal jsem, že když jsem s vévodou z Noailles mimo všechny ohledy, dokonce i mimo tu nejmenší slušnost, nechápu, jaké potěšení nachází v tom, postavit nás tváří v tvář při zkoumání jeho počínání a jeho návrhů, které bude dlouhé a které by nás velmi snadno mohlo vystavit věcem, jež by uvedly do rozpaků celou společnost a možná i jeho samého; a jak chce vévodovi z Noailles uložit takové omezení, které by jistě tížilo jeho víc než mne. „Ale vždyť," řekl mi, „sám vévoda z Noailles si přeje, abyste v něm byl, prosil mě o to a naléhá na mě." – „Pane," odvětil jsem, „to je ta nejvyšší pošetilost. Copak zapomněl, a Vy také, jak jsem ho prohánět a jak jsem s ním nakládal, nevím kolikrát, jak soukromě před Vámi, tak v plné regentské radě? Jaké zalíbení může najít ve výstupech, při nichž vždy ohnul hřbet a hrál tak ubohou roli, a Vy v tom, abyste dával podnět k jejich množení?" Mluvil jsem tolik a tak dobře, přinejmenším tak důrazně, že to skončilo jako poprvé. Regent se mnou mluvil o jiných věcech a já jsem se konečně pokládal za vyvázlého a té věci zbaveného.

Udělal jsem si však své úvahy o zvláštnosti tohoto přání vévody z Noailles, abych byl v tom komitétu, a vše, co jsem z toho dokázal pochopit, bylo, že opojení krásou toho, co tam hodlal vyložit, strhne můj souhlas, jímž by se pak chlubil víc než kterýmkoli jiným, vzhledem k tomu, jak jsme spolu vycházeli. Několikrát okázale chválil mou nestrannost ve věcech, když jsem byl téhož mínění jako on a když se mi občas stalo, že jsem ho podpořil, dokonce proti jiným v regentské radě nebo soukromě mezi čtyřmi či pěti u vévody z Orléans. Domníval jsem se tedy, že naděje na týž úspěch a na váhu, kterou by jeho dílu dodal ten naprostý nedostatek ohledů, jaký jsem k němu choval, [byla pohnutkou jeho jednání]; ale protože mě jedna neblahá zkušenost naučila, kam až může sahat temnota a hloubka té sluje, byl jsem sám se sebou nesmírně spokojen, že jsem se před tím dokázal uchránit.

Tři nebo čtyři dny po tomto posledním rozhovoru začal vévoda z Noailles se čtením svého spisu. Trvalo několik zasedání regentské rady; konala se dokonce i mimořádná, aby se dokončilo. Byla to obhajoba celé jeho správy, s velkou obratností, aby

se mu vše přičetlo k dobru, a s mnoha chválami, jen chabě zastřenými průsvitným závojem skromnosti.

Tato první část byla rozvláčná; druhá se týkala návrhu komitétu, kde by mohl obšírněji vyložit svou správu a své názory na to, co by bylo vhodné učinit nebo zamítnout. Tam falešná skromnost nic neopomněla, aby si posluchače získala zdáním touhy předložit své chyby a názory ke zkoumání a k opravě komitétu a těžit z jeho osvícenosti. Nebylo nic tak pokorného, tak plného lichotek, tak připravujícího na obdiv, který doufal v komitétu vzbudit, ani nic, co by víc toužilo strhnout jeho souhlas. Tato část nebyla o nic méně rozvláčná než ta první, ale všude v ní zářilo to nejpůsobivější líbivé zdání.

Když skončil, vévoda z Orléans a téměř všichni posluchači, mezi nimiž byli předsedové neboli vedoucí rad, mu vzdali chválu. Potom vévoda z Orléans přelétl očima celou společnost a řekl, že teď už jde jen o to jmenovat komitét. Bylo to v sobotu 26. června odpoledne. Už měsíc jsem v tom ohledu žil v naprosté důvěře, když tu vévoda z Orléans hned ohlásil komitét, že se bude scházet každý týden u kancléře tolikrát, kolikrát se na každém zasedání uzná za nutné, a najednou jsem uslyšel, jak jsem jmenován jako první.

V údivu jsem ho přerušil a snažně jsem vévodu z Orléans prosil, aby si vzpomněl, co jsem měl tu čest mu představit pokaždé z obou případů, kdy mi prokázal tu čest a mluvil se mnou o tom; odpověděl mi, že to nezapomněl, ale že mu udělám radost, když v něm budu. Odvětil jsem, že tam budu naprosto k ničemu, protože finančním věcem vůbec nerozumím, a že ho velmi naléhavě prosím, aby mě toho zprostil. „Pane," odpověděl vévoda z Orléans tónem zdvořilým, ale regentským – a to bylo jedinkrát, kdy jej vůči mně použil –, „ještě jednou Vás prosím, abyste v něm byl, a mám-li Vám to říci, nařizuji Vám to." Uklonil jsem se nad stolem, v duchu velmi rozzloben, a odvětil jsem mu: „Pane, Vy jste pánem; nezbývá mi než poslechnout; ale aspoň mi dovolíte, abych všechny tyto pány vzal za svědky své nechuti a veřejného přiznání, které činím, své nevědomosti a neschopnosti ve finančních věcech, a tudíž i své neužitečnosti v komitétu."

Regent mě nechal domluvit a pak, aniž mi cokoli dalšího řekl, jmenoval vévodu z La Force, maršála z Villeroy, vévodu z Noailles, maršála z Besons, Pelletiera de Sousy, arcibiskupa z Bordeaux a markýze z Effiatu, kteří se všichni při svém jménu uklonili a nic neřekli.

Můj rozhovor s regentem obrátil ke mně oči všech a na jejich tvářích jsem zpozoroval údiv. Pan z Noailles vypadal velmi spokojeně, trochu se rozpovídal o dobré volbě a o tom, co si od těchto schůzí slibuje, a pak začal referovat, neboť sobota byla v regentské radě dnem financí.

Když jsem se této bombě přes všechno, co jsem udělal, abych se jí ubránil, nedokázal vyhnout, usoudil jsem, že nemám dávat najevo svou mrzutost a dopřát tu radost

vévodovi z Noailles, ani se uboze dávat pobízet, pokud jde o pravidelnou docházku do komitétu a dochvilnost.

Komitét se scházel nejméně třikrát týdně mezi třetí a čtvrtou hodinou a trval zřídka méně než tři hodiny; sedělo se podle pořadí po obou stranách stolu, či spíše po obou stranách prázdného prostoru dlouhého stolu jako v regentské radě, ale v křeslech, kancléř sám v čele a naproti němu čtverhranný stolek na papíry vévody z Noailles, který seděl za ním. Protože tento komitét trval nejméně tři měsíce, není ještě čas mluvit o něm více, nýbrž vrátit se k běžnému vyprávění, tak dlouho přerušovanému látkami, které přerušení nesnesly.

Více než kdy jindy to byla doba těch nejpodivnějších a nejneslýchanějších nároků. Pan z Fréjus a podvychovatelé si začali osobovat právo vstupovat do králova kočáru, kam nikdy a v žádné době nevkročili. Opírali se o to, že podvychovatelé, vždy jeden z nich, vstupovali do kočáru princů, synů Monseigneura. To byla pravda, ale nikdy nic takového nenapadlo pana z Fénelonu, ani pana z Beauvilliers v jeho prospěch, ačkoli byli oba v tak důvěrném přátelství, jak jsme viděli. Saumery, drzý a troufalý, vlastní bratranec vévody z Beauvilliers, do něho začal vstupovat v jeho nepřítomnosti, a tehdy je podvychovatel tak nezbytný, že aniž by měl před kýmkoli přednost v pořadí, nastoupil by do něho přednostně před kýmkoli jiným; je-li však přítomen vychovatel, podvychovatel ustupuje do pozadí a nezbytnost je naplněna. Saumery přesto do kočáru nastupoval i za přítomnosti vévody z Beauvilliers, ale tak docela na posledním místě, že se pokaždé omlouval – a často se za něho omlouval i vévoda z Beauvilliers –, že nemůže sedět u dvířek kvůli svému starému zranění kolena, které mu nedovolovalo je ohnout. Viděl jsem to mnohokrát, sám jsem v kočáře seděl. Ze tří podvychovatelů jsem tam nikdy neviděl nikoho jiného než jeho. Patrně to způsobila náhoda; a vždy s touto omluvou nastupoval jen jako předposlední, aby si sedl dopředu, a poslední zaplňoval na jeho straně místo u dvířek, kam se on posadit nemohl. Vstupovat do kočáru a jíst s princem je totéž právo, ale protože nebylo příležitosti, kdy by princové, synové Monseigneura, s někým jedli, Saumerymu to jeho drzost usnadnilo. Pan z Fénelonu měl pro jedno i druhé dost vznešený původ, ale byl učitelem, což ho vylučovalo; a protože učitel nemá u prince co dělat než ve věci studia, a v kočáře se nestuduje, nemá žádnou nutnost do něho vstupovat, jakou má podvychovatel v nepřítomnosti vychovatele; navíc byl knězem, potom arcibiskupem, což jsou další důvody vyloučení; neboť do kočárů vstupují a jedí jen kardinálové a biskupové-pairové nebo ti, kdo mají hodnost cizích knížat. Pan z Orléansu, pozdější kardinál z Coislinu, a pan z Remeše,[1] první jako první almužník, druhý jako mistr kaple – úřady mnohem nižší –, absolvovali s králem mnoho tažení a viděl jsem

1. **Vysvětlivka:** Pan z Orléansu je zde Pierre du Cambout de Coislin, biskup orleánský a první almužník krále, pozdější kardinál; pan z Remeše je Charles-Maurice Le Tellier, Louvoisův bratr, arcibiskup-vévoda z Remeše a mistr královské kaple – nikoli pozdější arcibiskup z Remeše François de Mailly. Obléhání Namuru, jehož se Saint-Simon účastnil, proběhlo roku 1692.

je při obléhání Namuru. Pan z Orléansu, který byl u krále zapsán mnohem lépe než pan z Remeše, nikdy neměl tu čest s ním jíst, kdežto arcibiskup z Remeše, vévoda a pair, ji měl často a kdykoli se mu zlíbilo. Pro učitele tedy neexistuje žádný příklad vstupu do kočáru a pro podvychovatele jen velmi slabý, protože ať jsou synové Francie jakkoli velcí, od krále k nim je ještě velmi daleko.

Vévoda z Orléans, který všechno házel pod nohy, přesto udělil právo vstupu do kočáru jednomu podvychovateli a panu z Fréjus. Je pravda, že měl odvahu mu říci, že je to jen osobně, a nikoli jemu jako učiteli ani jako biskupovi. Bůh ví, k jakým výstřednostem a na jakou spodinu se toto právo kočáru a čest jíst s králem od té doby rozšířily.

Z této milosti se vyvinul spor o přednost a o pořadí v kočáře mezi učitelem a podvychovatelem. Protože tam nikdy v žádné době nevstupovali, byla otázka zcela nová a bez precedentu. Je pravda, že učitel nemá podvychovateli co poroučet a že jejich funkce jsou zcela nezávislé a oddělené; ale učitel je přinejmenším při studiu v čele, kdežto podvychovatel není v čele nikde. Jeho závislost na vychovateli je úplná ve všem a všude; závislost učitele je velmi volná a učitel má pod sebou podučitele, kdežto podvychovatel nemá nikoho: proto také pan z Fréjus spor vyhrál.

Zároveň maršál z Villeroy přestal provždy mačkat krále tím, že sedal jako třetí vedle něho. Posadil se k dvířkům na své straně; ale dál trvala nepatřičnost pana du Maine, který seděl vedle krále – nepatřičnost, kterou by zesnulý panovník, ať byl pan du Maine jeho sebemilejším synem, nebyl strpěl.

Fresnel se oženil s dcerou Le Blanca, tehdy ve válečné radě, o němž se později hodně mluvilo; a Flamarens se oženil s dcerou pana z Beauvau, bratra biskupa z Nantes. Nejstarší dcera maršála z Tessé, vdova po La Varennovi, vnukovi nebo pravnukovi La Varenna Jindřicha IV., která trávila život v La Flèche, se provdala za mladého La Luzerna, svého souseda, do něhož byla zamilována. Byla velmi bohatá, on měl majetek a zcela odpovídající původ. Markýz z Harcourtu, nejstarší syn maršála, se oženil s dcerou zesnulého pana z Barbezieux a nejstarší dcery pana d'Alègre, který vystrojil svatbu; a vévoda z Albretu, který se chtěl oženit se sestrou této nevěsty, narazil v rodině na odpor, který dlouho trval a vyvolal mnoho hluku.

Neuváděl bych zde, že Arouet byl zavřen do Bastily za to, že složil velmi nestoudné verše, nebýt jména, které mu zjednaly jeho básně, jeho dobrodružství a rozmar světa. Byl synem notáře mého otce, jehož jsem mnohokrát viděl nosit mu listiny k podpisu. Ten z tohoto nevázaného syna nikdy nedokázal nic udělat; a jeho nevázanost mu nakonec zjednala úspěch pod jménem Voltaire, které přijal, aby zastřel své vlastní.

Falckrabě z Birkenfeldu[2] zemřel u sebe v Alsasku, skoro osmdesátiletý, nepříliš zámožný a nejlepší člověk na světě. Mnoho sloužil. Byl generálporučíkem a pobíral penze. Ke dvoru přicházel zřídka a vždy ho tam král velmi dobře přijímal a společnost vlídně vítala. Jeho syn byl mým velkým přítelem. Měl pluk Royal-Allemand a zemřel dosti mladý, uchýlený na svých statcích; zanechal dva syny, z nichž starší se před několika lety dědictvím stal vévodou ze Zweibrückenu. Kromě obou kurfiřtských větví už z falckrabat zbývá jen tato větev.

Zároveň zemřela vévodkyně vdova z Elbeufu[3] na dlouhou řadu neduhů, které chytila od svého manžela, zemřelého už dávno. Mluvil jsem o ní dost často, takže mi už nezbývá nic, co bych o ní řekl. Nebyla nijak zvlášť stará.

Pan z Montbazonu, nejstarší syn pana z Guéméné a bezdětný zeť pana z Bouillonu, zemřel mladý jako brigádní generál pěchoty na neštovice.

Jiná osoba, mnohem proslulejší rozruchem, který kdysi vyvolala, ač z docela jiného těsta, nenadělala takový hluk, jaký by nadělala dříve. Byla to proslulá paní Guyonová. Od hřmotu a konce všech záležitostí kvietismu žila dlouho ve vyhnanství v Anjou. Žila tam rozumně a v ústraní, aniž o sobě dále dávala mluvit. Před osmi nebo deseti lety dosáhla povolení odebrat se do Blois, kde se chovala stejně a kde zemřela bez jakékoli zvláštnosti, jak už žádnou neprojevovala od svých posledních vyhnanství, stále velmi zbožná, velmi uzavřená a často přistupující ke svátostem. Přežila své nejslavnější ochránce a své nejdůvěrnější přátele.

Maršál z Villars, zahlcený statky všeho druhu, se nestyděl přijmout, ani vévoda z Orléans dát mu, penzi šest tisíc livrů jako odškodnění za jeho nároky na údolí Barcelonnette,[4] které La Feuillade jako guvernér Dauphiné upíral provensálskému guvernérství a o němž bylo rozhodnuto, že patří ke guvernérství Dauphiné.

Maršál z Villeroy zároveň vymohl pro vévodu z Brissacu, který byl ve velmi stísněných poměrech, penzi deset tisíc livrů. O něco později dostal také Blancménil, generální advokát, bratr prezidenta Lamoignona, penzi šest tisíc livrů; a Canillac dostal zadarmo generální místodržitelství v Languedocu s dvaceti tisíci livry důchodu, uprázdněné, když zemřel Peyre, který neměl listinu „brevet de retenue".

---

2. **Vysvětlivka:** Kristián II. Falcko-Birkenfeldský (1637–1717), falckrabě z birkenfeldské vedlejší linie Wittelsbachů, generálporučík ve francouzských službách; sňatkem získal alsaské hrabství Rappoltstein (Ribeauvillé). Jeho syn Kristián III. (1674–1735) nezemřel mladý, jak píše Saint-Simon, nýbrž šedesátiletý, a Zweibrücken zdědil roku 1731 už on sám; po něm nastoupil starší z jeho dvou synů Kristián IV.

3. **Vysvětlivka:** Françoise de Montault-Navailles, dcera maršála z Navailles, třetí manželka a vdova Karla III. Lotrinského, vévody z Elbeufu († 1692).

4. **Vysvětlivka:** Údolí Barcelonnette, do té doby savojské, připadlo Francii utrechtským mírem roku 1713 výměnou za alpská údolí na italské straně hor; spor se vedl o to, zda nově získané území přičlenit ke guvernérství Provence, jehož guvernérem byl Villars, nebo k Dauphiné. Rozhodnutím státní rady z 25. prosince 1714 bylo údolí připojeno k Provenci; Saint-Simon zde uvádí rozhodnutí ve prospěch Dauphiné.

Contades a Brillac, jeden major, druhý kapitán pluku gardy, strávili v tomto sboru celý život, aniž se mohli navzájem snést. Contades byl mnohem oslnivější, ale i ten druhý měl své přátele. Jeho bratr byl prvním prezidentem bretaňského parlamentu, avšak velmi málo váženým. Nevím, co nového se mezi dvěma generály tohoto věku přihodilo; ale v sobotu 12. června přišel Brillac kolem čtvrté hodiny ráno ke Contadesovi do ulice Saint-Honoré, vzbudil ho, nechal ho obléct a vyšel s ním ven. Vešli hned nedaleko do neobydlené uličky, která vede z ulice Saint-Honoré ke konci tuilerijské zahrady poblíž oranžerie, a tam se pořádně utkali.[5] Brillac byl lehce zraněn a snadno zmizel. Contades byl zraněn nebezpečně a museli ho odnést domů. Byl to velký poprask. Provazník a jeho žena, kteří využívali pohodlí té uličky pro své řemeslo, byli už vzhůru kvůli práci a byli svědky souboje. Vyžvanili to; to způsobilo velké nesnáze; odvlekli je; Contadese ukryli v nejzazší části paláce Noailles, hned tam poblíž, a protože měl mnoho vlivných přátel, všichni se pro něho dali do pohybu. Grammontové, Noaillesové, Villarsové, první prezident a mnoho dalších z toho udělali svou vlastní věc; a regent neměl o nic menší chuť než oni ho z toho vysekat. Stálo to čas, námahu i peníze; a celá aféra se rozplynula v dým. Mezitím se Contades uzdravil. Nakonec se Contades a Brillac jednou pro formu ukázali v parlamentu a víc se o tom nemluvilo. Přesto se chtělo oddělit dva muže, kteří se tak málo snášeli a kteří se kvůli nutnostem svých úřadů tak často setkávali. Uprázdnilo se guvernérství ostrova Oléron. Je výnosné, ale vyžaduje sídlit na místě. Proto bylo dáno Brillacovi.

Výjimečně vzácnou událostí se jednomu zaměstnanci v diamantových dolech Velkého Mogula podařilo strčit si do konečníku diamant ohromné velikosti, a co je nejpodivuhodnější, dostat se k mořskému pobřeží a nalodit se, aniž by na něho bylo použito opatření, které se nikdy neopomíjí u téměř všech cestujících, pokud je jejich jméno nebo postavení před ním neuchrání: totiž dát jim projímadlo a klystýr, aby vydali, co mohli spolknout nebo si ukrýt v konečníku. Patrně si počínal tak obratně, že ho nikdo nepodezíral, že by se byl přiblížil k dolům nebo k jakémukoli obchodu s drahokamy. K vrcholu štěstí dorazil se svým diamantem do Evropy. Ukázal ho několika knížatům, na jejichž prostředky byl příliš drahý, a nakonec ho přivezl do Anglie, kde ho král obdivoval, ale nedokázal se odhodlat ke koupi. V Anglii z něho dali zhotovit křišťálový model a odtud poslali toho muže, diamant a dokonale věrný model Lawovi, který jej navrhl regentovi pro krále. Regenta cena polekala a odmítl ho koupit.

Law, který v mnoha věcech smýšlel velkoryse, za mnou přišel zdrcen a přinesl mi model. Shledal jsem stejně jako on, že nesluší velikosti francouzského krále, aby se

---

5. **Vysvětlivka:** Souboje byly ve Francii královskými edikty zakázány pod trestem smrti a konfiskace majetku. Proto byli svědci odklizeni, Contades ukryt a věc se musela zahlazovat. Utkali se zde dva důstojníci pluku francouzské gardy, major Contades a kapitán Brillac, kvůli dlouholeté vzájemné nevraživosti; bezprostřední podnět Saint-Simon neznal.

nechal odradit cenou kusu na světě jedinečného a nedocenitelného, a že čím více vladařů se na něj neodvážilo ani pomyslet, tím víc je třeba dbát, abychom ho nepropásli. Law, potěšen, že mě vidí takto smýšlet, mě poprosil, abych o tom promluvil s vévodou z Orléans. Stav financí byl překážkou, na níž regent velmi trval. Obával se, že ho budou kárat za tak značný nákup v době, kdy se s takovou námahou dařilo uspokojovat nejnaléhavější potřeby a kdy bylo nutno nechat tolik lidí strádat. Pochválil jsem toto smýšlení; ale řekl jsem mu, že s největším králem Evropy nemá jednat jako s pouhým soukromníkem, který by si zasloužil velkou výtku, kdyby vyhodil sto tisíc franků, aby se ozdobil krásným diamantem, zatímco by mnoho dlužil a nebyl by s to splácet; že je třeba vzít v úvahu čest koruny a nenechat ji propásnout jedinečnou příležitost získat neocenitelný diamant, který zastíní všechny ostatní v Evropě; že je to sláva pro jeho regentství, která potrvá navěky; že ať jsou finance v jakémkoli stavu, úspora z tohoto odmítnutí jim mnoho neuleví a přitížení bude velmi málo znát. Zkrátka jsem vévodu z Orléans neopustil, dokud jsem nedosáhl toho, že diamant bude koupen.

Law, dříve než se mnou promluvil, předestřel obchodníkovi tak důrazně nemožnost prodat jeho diamant za cenu, v niž doufal, a škodu a ztrátu, kterou by utrpěl, kdyby ho rozřezal na několik kusů, že ho nakonec přiměl slevit na dva miliony, a k tomu navíc odřezky, které při broušení nutně odpadnou. Obchod byl takto uzavřen. Platily se mu úroky ze dvou milionů, dokud mu nebylo možno vyplatit jistinu, a mezitím dostal do zástavy drahokamy za dva miliony, které si měl ponechat až do úplného zaplacení dvou milionů.

Vévodu z Orléans příjemně překvapil potlesk, jímž veřejnost uvítala tak krásnou a jedinečnou koupi. Ten diamant byl nazván *Regent*.[6] Je velký jako renklóda, téměř kulatého tvaru, o tloušťce odpovídající jeho objemu, dokonale bílý, bez jakékoli skvrny, zákalu či šupinky, nádherné vody, a váží přes pět set granů. Velmi jsem si blahořečil, že jsem regenta přiměl k tak slavné koupi.

6. **Vysvětlivka:** Diamant Regent byl nalezen kolem roku 1698 v dolech Golkondy v Indii; koupil jej Thomas Pitt, guvernér Madrasu, dal jej v Londýně vybrousit a roku 1717 jej prodal francouzské koruně. Vybroušený váží asi 140 karátů; dnes je uložen v Louvru.

Kapitola osmnáctá

Car přijíždí do Francie a tato cesta je na obtíž. — Původ carovy osobní nenávisti k anglickému králi. — Kurakin, ruský velvyslanec ve Francii; kdo to byl. — Pohnutky a opatření cara, který chce, a pak už nechce být katolíkem. — Krátká úvaha o Římu. — V Dunkerku ho přijímají královské ekvipáže a v Calais markýz z Nesle. — Je i s celou svou družinou ve všem vydržován. — Občas se mu prokazují tytéž pocty jako králi. — Připravují se mu byty v Louvru a v paláci Lesdiguières, který si vybere. — Navrhuji regentovi maršála z Tessé, aby ho přidělil k carovi na dobu jeho pobytu; maršál ho očekává v Beaumontu. — Život, který vedl maršál z Tessé. — Deník carova pobytu v Paříži. — Verton, králův hofmistr, pověřený tabulemi cara a jeho družiny, získá carovu přízeň. — Velké carovy vlastnosti; jeho chování v Paříži. — Jeho zjev; jeho oděv; jeho strava. — Regent navštěvuje cara. — Král navštěvuje cara se slavnostním ceremoniálem. — Car navštěvuje krále se zcela stejným ceremoniálem. — Car si prohlíží reliéfní plány královych pevností. — Car navštěvuje Madame, která ho dala pozdravit; pak [jde] do Opery s vévodou z Orléans, který mu tam nalévá. — Car v Invalidovně. — Vévodkyně z Berry a vévodkyně z Orléans, ztrácejíce naději, že o carovi uslyší, ho konečně posílají pozdravit. — Princům krve neprokazuje žádné vyznamenání a nelibě nese, že si princezny krve nárokují, aby je navštívil. — Navštěvuje vévodkyni z Berry. — Obědvá s vévodou z Orléans v Saint-Cloud a navštěvuje vévodkyni z Orléans v Palais-Royal. — Vidí krále jakoby náhodou v Tuileriích. — Car jede do Versailles. — Výdaje na cara. — Jede do Petit-Bourg a do Fontainebleau; při návratu si prohlíží Choisy a náhodou na chvíli i princeznu de Conti, která tam pobývala. — Car tráví několik dní ve Versailles, v Trianonu a v Marly; prohlíží si Saint-Cyr; vykoná u paní z Maintenon urážlivou návštěvu. — Jdu se na cara podívat u d'Antina, zcela v pohodlí a aniž by mě poznal. — Paní Vévodkyně se tam na něj jde podívat ze zvědavosti. — Je na to upozorněn; prochází kolem ní, dívá se na ni a neprokáže jí sebemenší zdvořilost, ani nedá nic najevo. — Dary. — Regent jde dát carovi sbohem; ten jde dát sbohem králi bez ceremoniálu a stejně tak přijímá u sebe králův. — Carův odjezd; nechce, aby ho kdokoli doprovázel. — Jede za carevnou do Spa. — Car navštěvuje regenta. — Osoby představené carovi. — Maršál z Tessé velí všem královským úředníkům, kteří slouží carovi. — Car se při odjezdu rozněžní nad Francií a nad jejím přepychem. — Odmítne regentovi, který si na prosbu anglického krále přál, aby stáhl svá vojska z Meklenburska. — Vroucně si přeje spojit se s Francií, aniž by uspěl, k naší velké a dlouhé škodě, kvůli zájmu abbé Duboise a zaslepenosti Anglií, osudně předané jeho nástupcům.

Petr I., moskevský car, si právem získal tak velké jméno doma i po celé Evropě a Asii, že se nebudu pokoušet představovat panovníka tak velikého a tak proslulého, srovnatelného s největšími muži starověku, který byl předmětem obdivu svého století, bude jím i ve stoletích příštích a kterého se celá Evropa tak usilovně snažila poznat. Neobvyklost cesty tak mimořádného panovníka do Francie se mi zdála zasluhovat, abych z ní nic nevynechal a aby vyprávění nebylo přerušováno. Z toho důvodu je kladu sem, o něco později, než by mu podle časového pořadí náleželo; data však tento nedostatek napraví.

V pravý čas jsme o tomto panovníkovi viděli leccos: jeho různé cesty do Holandska, Německa, Vídně, Anglie a do mnoha končin severu, účel těchto cest a něco z jeho válečných činů, jeho politiky a jeho rodiny. Viděli jsme také, že chtěl přijet do Francie v posledních letech zesnulého krále, který ho od toho zdvořile odvrátil. Když už tato překážka nebyla, chtěl ukojit svou zvědavost a dal regentovi vzkázat po knížeti Kurakinovi,[1] svém zdejším velvyslanci, že se chystá vydat z Nizozemí, kde právě byl, aby navštívil krále.

Nezbývalo než předstírat velkou radost, ačkoli by se regent bez toho docela rád obešel. Vydržování bylo nákladné; a nemenší byly nesnáze s tak mocným a tak bystrým panovníkem, který byl ovšem plný rozmarů, se zbytkem barbarských mravů a s velkou družinou lidí, jejichž chování se velmi lišilo od obvyklého chování v našich končinách, plných vrtochů a podivných způsobů, přičemž jejich pán i oni sami byli velmi citliví a velmi neústupní ve všem, co pokládali za sobě náležející nebo dovolené.

Car byl navíc s anglickým králem v otevřeném nepřátelství, které mezi nimi zacházelo až k neslušnosti a bylo o to prudší, že bylo osobní; to regenta nemálo tížilo, neboť jeho důvěrný vztah k anglickému králi byl všeobecně znám a osobní zájem abbé Duboise jej velmi nepatřičně dováděl až k závislosti. Vládnoucí vášní carovou bylo přivést své státy k rozkvětu obchodem. Dal k jeho usnadnění vybudovat množství průplavů. Pro jeden z nich potřeboval součinnost anglického krále, protože procházel malým koutem jeho německých zemí. Obchodní žárlivost Jiřímu nedovolila svolit. Petr, zaměstnaný válkou v Polsku a potom severní válkou, v níž byl zapleten i Jiří, vyjednával marně. Rozhořčilo ho to tím více, že ho neviděl v situaci, kdy by mohl jednat silou, a že tento průplav, už velmi pokročilý, nemohl být dokončen. Taková byla příčina této nenávisti, která trvala po celý jejich život, a to v nejprudší zahořklosti.

---

1. **Vysvětlivka:** Kníže Boris Ivanovič Kurakin (1676–1727), ruský diplomat; carův švagr; vyslanec v Londýně, Hannoveru a Haagu, poté velvyslanec v Paříži, kde zemřel.

Kurakin pocházel z jedné větve starého rodu Jagellonců, který dlouho nosil koruny polskou, dánskou, norskou a švédskou.[2] Byl to vysoký, urostlý muž, který si velmi zakládal na vznešenosti svého původu, s velkým důvtipem, obratností a vzděláním. Mluvil docela dobře francouzsky a několika dalšími jazyky; hodně cestoval, sloužil ve válce a pak byl zaměstnáván u různých dvorů. Přesto to v něm ještě trochu páchlo Rusem a krajní lakota velmi kazila jeho nadání. Car a on měli za manželky dvě sestry a každý z nich s ní měl syna. Carevna byla zapuzena a zavřena do kláštera nedaleko Moskvy, aniž Kurakin tuto nemilost nějak pocítil.[3] Dokonale znal svého pána, u něhož si zachoval jistou volnost, důvěru a velkou vážnost; naposledy strávil tři roky v Římě, odkud přišel do Paříže jako velvyslanec. V Římě byl bez diplomatické hodnosti a bez jiného úkolu než onoho tajného, s nímž ho tam car poslal jako muže spolehlivého a prozíravého.

Tento panovník, který chtěl sebe i svou zemi vytrhnout z barbarství a rozšířit svou moc výboji a smlouvami, pochopil, že jsou nutné sňatky, aby se spříznil s předními mocnáři Evropy. Tento závažný důvod mu činil nezbytným katolické náboženství, od něhož byli řekové odděleni tak málo, že nepokládal za obtížné prosadit svůj záměr u sebe doma, ponechá-li tam ostatně svobodu svědomí. Byl to však panovník dost vzdělaný na to, aby si chtěl předtím dát vyjasnit římské nároky. Poslal proto do Říma jednoho nevýznamného muže, avšak schopného se dobře informovat, který tam strávil pět nebo šest měsíců a nepřinesl mu nic uspokojivého. Svěřil se s tím v Holandsku králi Vilémovi, který mu ten úmysl rozmluvil a dokonce mu radil, aby napodobil Anglii a sám se učinil hlavou náboženství ve své zemi, jinak v ní nikdy nebude doopravdy pánem. Tato rada se carovi líbila tím více, že jeho otec dosáhl koruny díky jmění a moci moskevských patriarchů, jeho děda a praděda, ačkoli byl mezi ruskou šlechtou obyčejného postavení.[4]

Tito patriarchové sice záviseli na patriarších řeckého obřadu v Cařihradu, ale jen velmi volně. Zmocnili se velké moci a nesmírného postavení, a to tak, že při jejich vjezdu do Moskvy jim car držel třmen a vedl pěšky jejich koně za uzdu. Od dob Petrova děda nebyl v Moskvě žádný patriarcha. Petr I., který nějaký čas vládl se svým starším bratrem, jenž k tomu nebyl způsobilý a jenž už dávno zemřel, aniž zanechal

---

2. **Ediční poznámka:** Kurakinové odvozovali svůj původ od litevského velkoknížete Gedimina, z jehož rodu vzešli i Jagellonci. Jagellonci však vládli v Litvě, Polsku, Čechách a Uhrách, nikoli v Dánsku, Norsku a Švédsku.

3. **Vysvětlivka:** Carevna je zde Jevdokija Lopuchinová (1669–1731), první manželka Petra I., kterou car roku 1698 zapudil a poslal do kláštera v Suzdalu; jejich synem byl carevič Alexej (1690–1718). Kurakin měl za ženu její sestru Xenii, jejich synem byl Alexandr Borisovič Kurakin.

4. **Ediční poznámka:** Saint-Simon zaměňuje generace: patriarchou byl Filaret (Fjodor Nikitič Romanov), otec cara Michaila Fjodoroviče, zvoleného roku 1613. Filaret byl tedy Petrovým pradědem; Petrův děd Michail byl car, ne patriarcha, a Petrův otec Alexej trůn po něm zdědil.

syna, nikdy nechtěl patriarchu, stejně jako jeho otec.[5] Novgorodští arcibiskupové je v některých věcech zastupovali jako držitelé prvního stolce po moskevském, avšak téměř bez moci, kterou si car celou přisvojil, a to ještě pečlivěji od rady, kterou mu dal král Vilém, takže se postupně stal skutečnou hlavou náboženství ve svých rozlehlých státech.

Nicméně touha otevřít svému potomstvu snadnou cestu ke sňatkům s katolickými knížaty, a zvláště čest spříznit je s francouzským a rakouským rodem, ho přivedla zpět k jeho prvnímu záměru. Chtěl si namlouvat, že ten, koho tajně poslal do Říma, nebyl dobře informován nebo že špatně pochopil; rozhodl se tedy své pochybnosti důkladně prozkoumat, aby mu už žádné nezůstaly o tom, jak se má rozhodnout.

S tímto úmyslem vybral knížete Kurakina, jehož bystrost a rozum znal, aby se odebral do Říma pod záminkou zvědavosti, v naději, že si šlechtic takového postavení otevře přístup ke všemu nejlepšímu, nejdůležitějšímu a nejpřednějšímu v Římě a že bude-li tam pobývat pod záminkou, že ho tamní život těší a že chce všechno v klidu vidět a podle libosti obdivovat všechny divy, které jsou tam nashromážděny v tolika oborech, bude mít čas i prostředky vrátit se dokonale poučen o všem, co chtěl vědět. Kurakin tam opravdu zůstal tři roky, stýkal se jednak s učenci, jednak s nejlepší společností, z níž postupně vytáhl, co se chtěl dozvědět, a to tím snáze, že tento dvůr se svými světskými nároky a svými výboji v tomto ohledu chlubí, místo aby je tajil. Na Kurakinovu dlouhou a věrnou zprávu car vzdychl a řekl, že chce být pánem u sebe doma a nedosadit tam nikoho většího, než je on sám, a od té doby už nikdy nepomyslel na to, že by se stal katolíkem.

Taková jsou dobrodiní, jež papežové a jejich dvůr prokazují církvi a jež zjednávají duším, jejichž velkým pastýřem je tento náměstek Ježíše Krista, který je vykoupil, a za něž bude svou vlastní duší odpovídat nejvyššímu Pastýři, jenž prohlásil svatému Petrovi stejně jako ostatním apoštolům, že jeho království není z tohoto světa, a jenž se těch dvou bratří, kteří si ho chtěli vzít za soudce ve sporu o dědictví, zeptal, kdo ho nad nimi v této roli ustanovil, a nechtěl se do toho vůbec plést, ačkoli smířit dva bratry by byl dobrý skutek – aby tak velkým a tak přesným příkladem naučil pastýře a kněze, že nemají žádnou moc ani žádné právo nad věcmi časnými, ať je důvod jakýkoli, a že jsou ze své podstaty vyloučeni z toho, aby se do nich pletli.[6]

---

5. **Ediční poznámka:** Ani toto není přesné: po Filaretovi měla Moskva další patriarchy, mezi nimi Nikona za Petrova otce Alexeje. Petr nechal stolec neobsazený teprve po smrti patriarchy Adriana (1700) a roku 1721 patriarchát nahradil Svatým synodem. Petrův starší nevlastní bratr Ivan V. spoluvládl 1682–1696 a zanechal jen dcery.

6. **Ediční poznámka:** Narážka na evangelia: slova „Moje království není z tohoto světa“ (J 18,36) řekl Ježíš podle Janova evangelia Pilátovi; o rozsouzení sporu o dědictví ho podle Lukáše (L 12,13–14) žádal jeden muž ohledně svého bratra a Ježíš odpověděl: „Člověče, kdo mne ustanovil nad vámi soudcem nebo rozhodčím?“

Tuto carovu příhodu s Římem kníže Kurakin nijak netajil. Všichni, kdo ho znali, ji od něho slyšeli vyprávět; jedl jsem u něho a on u mne, často jsem s ním rozmlouval a s potěšením jsem ho poslouchal hovořit o mnoha věcech.

Regent, od něho zpravený o carově blízkém příjezdu do Francie po moři, poslal královy povozy – koně, kočáry, vozy, zavazadlové vozy, stolní a pokojové vybavení – spolu s du Liboisem, jedním z řádných šlechticů krále, o němž jsem občas mluvil, aby cara očekávali v Dunkerku, hradili až do Paříže všechno jemu i celé jeho družině a dávali mu všude prokazovat tytéž pocty jako samému králi. Tento panovník zamýšlel věnovat své cestě sto dní. Pro něho byl zařízen byt královny matky v Louvru, kde zasedaly různé rady, které se od tohoto nařízení scházely u svých předsedů.

Když se mnou vévoda z Orléans uvažoval o titulovaném šlechtici, kterého by mohl vybrat, aby byl po dobu carova pobytu u něho, poradil jsem mu maršála z Tessé jako muže, který neměl nic na práci, měl mnoho světského obyčeje a světské mluvy, byl velmi zvyklý na cizince ze svých válečných a vyjednávacích cest do Španělska, do Turína, do Říma a k jiným italským dvorům, byl vlídný a zdvořilý a jistě by si vedl velmi dobře. Vévoda z Orléans uznal, že mám pravdu, a hned nazítří si pro něho poslal a dal mu své rozkazy.

Byl to muž, který se vždy stýkal s lidmi vévodovi z Orléans velmi nepřátelskými, a zůstal s ním na dosti nevlídné noze. Nevěda si se sebou rady, nasadil si tvář muže žijícího v ústraní. Zařídil se v pěkném bytě ve špitálu Nevyléčitelných. Další byt si vzal u kamaldulů nedaleko Grosbois. Na obou místech měl kde ubytovat celou svou domácnost. Dělil týden mezi tento městský a tento venkovský dům. V jednom i druhém hostil u stolu, kolik jen mohl, a přitom tvrdil, že žije v ústraní. Byl tedy velmi rád, že byl vybrán, aby carovi dělal hostitele, zdržoval se u něho, všude ho doprovázel a představoval mu všechny. Bylo to také přesně jeho parketa a zhostil se toho velmi dobře.

Když se vědělo, že je car blízko Dunkerku, poslal regent markýze z Nesle,[78] aby ho přivítal v Calais a doprovázel ho až do příjezdu maršála z Tessé, který mu měl vyjet naproti jen do Beaumontu. Zároveň dali připravit palác Lesdiguières pro cara a jeho družinu pro případ, že by dal Louvru přednost soukromému domu se všemi svými lidmi kolem sebe. Palác Lesdiguières byl velký a krásný, sousedil s Arzenálem a patřil maršálovi z Villeroy, který bydlel v Tuileriích. Dům byl tedy prázdný, protože

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Markýz d'Argenson vypráví o této osobě následující anekdotu (*Paměti*, vydání z roku 1825, s. 193–194): „Markýz z Nesle se ucházel o poslání vyjet naproti caru Petrovi a prokazovat mu pocty Francie při cestě tohoto panovníka na počátku této vlády. Je známo, že si markýz zakládá na krajní nádheře. Zařídil se tak dobře, že každý den měnil šaty. Veškerá pozornost, kterou mu tato okázalost u cara vynesla, byla, že tento panovník komusi řekl: ‚Opravdu je mi líto pana z Nesle, že má tak špatného krejčího, že nemůže najít šaty ušité podle svého gusta.'"

8. **Vysvětlivka:** Louis de Mailly, markýz z Nesle, otec sester z Mailly-Nesle, z nichž několik se později stalo milenkami Ludvíka XV.

vévoda z Villeroy, který nevedl velký dům, jej shledal pro své bydlení příliš odlehlým. Celý jej velmi nádherně zařídili královým nábytkem.

Maršál z Tessé čekal na cara v Beaumontu pro všechny případy celý den, aby ho neminul. Car tam přijel v pátek 7. května kolem poledne. Tessé se mu poklonil, když vystupoval z kočáru, měl tu čest s ním poobědvat a týž den ho přivézt do Paříže.

Car chtěl vjet do Paříže v maršálově kočáře, ale bez něho, se třemi lidmi ze své družiny. Maršál jel za ním v jiném. V devět hodin večer vystoupil u Louvru a prošel celý byt královny matky. Shledal jej příliš nádherně vyzdobeným tapiseriemi a osvětleným, hned zase nasedl do kočáru a odjel do paláce Lesdiguières, kde chtěl bydlet. I tam shledal byt, který mu byl určen, příliš krásným a ihned si dal postavit své polní lůžko v šatně. Maršál z Tessé, který měl dělat hostitele jeho domu a stolu, všude ho doprovázet a neopouštět místo, kde car bude, bydlel v jednom bytě paláce Lesdiguières a měl mnoho práce, aby mu stačil, a často za ním musel běhat. Verton, jeden z králových hofmistrů, byl pověřen jeho obsluhou a všemi stoly, jak carovým, tak jeho družiny. Ta čítala asi čtyřicet osob všeho druhu, z nichž dvanáct nebo patnáct byli lidé významní sami o sobě nebo svými úřady a jedli s ním.

Verton byl chytrý chlapík, velmi zběhlý v jisté společnosti, milovník dobrého jídla a vysoké hry, který dal cara obsluhovat s takovým pořádkem a uměl se tak dobře chovat, že si ho car neobyčejně oblíbil, stejně jako celá jeho družina.

Tento panovník budil obdiv svou krajní zvídavostí, jež vždy směřovala k jeho záměrům v oblasti vlády, obchodu, vzdělání a pořádku; tato zvídavost sahala na všechno a nepohrdala ničím, čeho i nejmenší rysy měly soustavný, zřetelný a učený užitek; zvídavost, jež si cenila jen toho, co si to zasloužilo, a v níž zazářila inteligence, přesnost a bystré chápání jeho ducha. Všechno na něm ukazovalo nesmírný rozsah jeho vědomostí a cosi neustále důsledného. Zcela překvapivým způsobem spojoval nejvyšší majestát, nejhrdější, nejjemnější, nejvytrvalejší, a zároveň nejméně obtěžující, jakmile jej plně zajistil, se zdvořilostí, z níž byl ten majestát cítit, vždy, vůči všem a všude jako pán, ale která měla své stupně podle osob. Měl jakousi důvěrnost, jež pramenila z volnosti; nebyl však prost silné stopy onoho starého barbarství své země, které činilo všechny jeho způsoby rychlými, ba ukvapenými, jeho vůli nestálou, a přitom nechtěl být v žádném bodě omezován ani nesnesl odpor. Jeho stůl býval často málo slušný, a ještě mnohem méně to, co po něm následovalo, často také s neskrývanou opovážlivostí krále, který je všude doma; to, co si předsevzal vidět nebo udělat, vždy v naprosté nezávislosti na prostředcích, které bylo nutno přizpůsobit jeho libosti a jeho slovu. Touha vidět v klidu, nechuť být podívanou a zvyk na volnost nade vše ho často vedly k tomu, že dával přednost najatým kočárům, ba i fiakrům, prvnímu kočáru, který mu padl pod ruku a patřil lidem, kteří k němu přišli a které neznal. Skočil do něho a dal se vozit po městě nebo za město. Taková příhoda potkala paní z Matignonu, která tam šla okounět a jejíž kočár odvezl do Boulogne a na jiná místa za městem; byla velmi udivena, že zůstala pěšky. Tehdy museli maršál

z Tessé a carova družina, jimž takto unikal, běhat za ním, a někdy ho ani nemohli najít.

Byl to velmi vysoký muž, velmi dobře rostlý, dosti hubený, s obličejem spíše kulatého tvaru; vysoké čelo; pěkné obočí; nos dosti krátký, na konci nijak příliš silný; rty dosti tlusté; pleť načervenalá a snědá; krásné černé oči, velké, živé, pronikavé, dobře řezané; pohled majestátní a vlídný, když si na něj dával pozor, jinak přísný a divoký, s tikem, který se nevracel často, ale který mu rozhodil oči i celou tvář a naháněl strach. Trvalo to okamžik, s pohledem bloudivým a strašným, a hned se to zase srovnalo. Celý jeho zjev prozrazoval jeho ducha, jeho rozvahu a jeho velikost a nepostrádal jistý půvab. Nosil jen plátěný nákrčník, kulatou hnědou paruku jakoby bez pudru, která mu nesahala na ramena, hnědý přiléhavý kabát, prostý, se zlatými knoflíky, vestu, spodky, punčochy, žádné rukavice ani manžety, hvězdu svého řádu na kabátě a stuhu pod ním, kabát často úplně rozepnutý, klobouk na stole a nikdy na hlavě, ani venku. Při této prostotě, ať byl sebehůř dopraven a doprovázen, nebylo možné se mýlit, tak vrozený mu byl výraz velikosti.

Petr I. Veliký (1672–1725) podle portrétu, který Carel de Moor namaloval roku 1717 v Haagu na cestě, během níž car navštívil Paříž. Rytina Jacoba Houbrakena, 1752. Rijksmuseum, Amsterdam.

To, co vypil a snědl při dvou pravidelných jídlech, je neuvěřitelné, nepočítaje, co mezi jídly vypil piva, limonády a jiných druhů nápojů; a celá jeho družina ještě víc.

Láhev nebo dvě piva, stejně tolik a někdy i víc vína, potom likérová vína, na konci jídla upravené pálenky, půl pinty a někdy celou pintu: to byla přibližně obvyklá míra každého jídla. Jeho družina u jeho stolu toho vypila víc a všichni jedli úměrně tomu, v jedenáct hodin dopoledne a v osm večer. Pokud dávka nebyla větší, nebylo na něm nic znát. Byl tam jeden kněz almužník, který jedl u carova stolu a spořádal o polovinu víc než kdokoli z ostatních; car, který ho měl rád, se jím velmi bavil. Kníže Kurakin chodil každý den do paláce Lesdiguières, ale bydlel nadále u sebe.

Car dobře rozuměl francouzsky a myslím, že by jí i mluvil, kdyby chtěl; ale z hrdosti měl vždycky tlumočníka. Latinou a mnoha jinými jazyky mluvil velmi dobře. Měl u sebe stráž královy tělesné gardy, ale venku se jí téměř nikdy nechtěl nechat doprovázet. Nechtěl vyjít z paláce Lesdiguières, ať byla jeho zvědavost jakkoli velká, ani dát o sobě jakkoli vědět, dokud ho tam nenavštíví král.

V sobotu ráno, nazítří po jeho příjezdu, šel cara navštívit regent. Car vyšel ze svého kabinetu, udělal mu několik kroků vstříc, objal ho s velkou povýšeností, ukázal mu na dveře svého kabinetu, a obrátiv se v tu ránu bez jakékoli zdvořilosti, vešel dovnitř. Regent šel za ním a za regentem kníže Kurakin, aby jim tlumočil. Našli dvě křesla proti sobě; car se posadil do křesla na čestném místě, regent do druhého. Rozhovor trval skoro hodinu, aniž se mluvilo o záležitostech, načež car vyšel ze svého kabinetu, regent za ním, a ten se s ním hlubokou poklonou, opětovanou jen zdrženlivě, rozloučil na témže místě, kde ho při příchodu zastihl.

V pondělí 10. května navštívil cara král; car ho přijal u dvířek kočáru, viděl ho vystupovat a kráčel vedle něho po jeho levici až do svého pokoje, kde našli dvě stejná křesla. Král se posadil do pravého, car do levého; kníže Kurakin tlumočil. Všechny udivilo, když car vzal krále pod obě paže, zvedl ho do své výše a takto ve vzduchu ho objal, a že se král ve svém věku, a ačkoli na to nemohl být připraven, vůbec nepolekal. Všechny zarazila všechna půvabnost, kterou před králem projevil, výraz něhy, jaký k němu zaujal, ta zdvořilost, která plynula jakoby sama od sebe, a přitom byla smíšena s velikostí, s rovností postavení a lehce s převahou věku; neboť to všechno bylo velmi zřetelně cítit. Krále velmi chválil, zdál se jím okouzlen a přesvědčil o tom všechny. Několikrát ho objal. Král mu velmi roztomile přednesl svůj malý a krátký pozdrav a pan du Maine, maršál z Villeroy a co tam bylo význačných osob udržovali rozhovor. Návštěva trvala necelou čtvrthodinu. Car krále vyprovodil tak, jak ho přijal, a viděl ho nasedat do kočáru.

V úterý 11. května navštívil car krále mezi čtvrtou a pátou hodinou. Král ho přijal u dvířek jeho kočáru a stejně ho vyprovodil; car měl všude pravou stranu před králem. Na celém ceremoniálu se dohodli dříve, než ho král navštívil. Car projevil vůči králi tutéž půvabnost a tutéž náklonnost a jeho návštěva nebyla delší než ta, kterou sám přijal; tlačenice ho ale velmi překvapila.

Už v osm hodin ráno si šel prohlédnout náměstí Royale, náměstí Vítězství a náměstí Vendôme a nazítří si prohlédl Observatoř, gobelínové manufaktury a Králov-

skou zahradu léčivých rostlin. Všude se velmi bavil tím, že všechno zkoumal a kladl mnoho otázek.

Ve čtvrtek 13. května užil projímadlo, a přesto se odpoledne vypravil k několika proslulým řemeslníkům. V pátek 14. šel už v šest hodin ráno do Velké galerie Louvru prohlédnout si reliéfní plány všech králových pevností, které mu předváděl Asfeld se svými inženýry. Ze stejného důvodu tam byl i maršál z Villars s několika generál-poručíky. Velmi dlouho zkoumal všechny ty plány; potom si prohlédl mnoho míst v Louvru a sestoupil pak do Tuilerijské zahrady, odkud dali vykázat všechny lidi. Tehdy se pracovalo na Otočném mostě.[9] Car toto dílo podrobně zkoumal a dlouho u něho zůstal. Odpoledne šel navštívit Madame do Palais-Royal; ta ho předtím dala pozdravit svým rytířem cti. Až na křeslo ho přijala tak, jak by přijala krále. Vévoda z Orléans si pro něho přišel, aby ho vzal do Opery do své velké lóže, oba sami na přední lavici s velkým kobercem. Po nějaké chvíli se car zeptal, zda by nebylo pivo. Hned mu přinesli velký pohár na podnose. Regent vstal, vzal jej a podal carovi, který s úsměvem a se zdvořilou úklonou vzal pohár bez jakýchkoli okolků, napil se a postavil jej zpět na podnos, který regent celou dobu držel. Když jej regent vracel, vzal talíř, na němž ležel ubrousek, a podal jej carovi, který ho, aniž vstal, použil stejně jako předtím u piva; obecenstvo nad tím dosti žaslo. Ve čtvrtém dějství car odešel na večeři a nechtěl, aby regent opustil lóži. Nazítří, v sobotu, skočil do najatého kočáru a jel si prohlédnout mnoho pozoruhodností u řemeslníků.

Dne 16. května, o letnicích, šel do Invalidovny, kde chtěl všechno vidět a všude všechno prozkoumat. V jídelně ochutnal vojenskou polévku a vojenské víno, připil vojákům na zdraví, poplácával je po ramenou a nazýval je kamarády. Velmi obdivoval kostel, lékárnu a ošetřovnu a zdál se okouzlen pořádkem tohoto domu. Hostitelem mu tam byl maršál z Villars. Maršálka z Villars tam šla, aby ho viděla, jako zvědavka. Dozvěděl se, že je to ona, a prokázal jí mnoho zdvořilostí.

V pondělí 17. května poobědval časně s knížetem Rákóczim, kterého o to požádal, a potom jel prohlédnout Meudon, kde našel královy koně, aby si mohl v klidu prohlédnout zahrady a park. Kníže Rákóczi ho tam doprovázel.

V úterý 18. si pro něho maršál z Estrées přijel v osm hodin ráno a odvezl ho ve svém kočáře do svého domu v Issy, kde ho pohostil obědem a po zbytek dne ho velmi bavil mnoha věcmi týkajícími se námořnictva, které mu ukázal.

Ve středu 19. se zabýval různými díly a řemeslníky. Vévodkyně z Berry a vévodkyně z Orléans po vzoru Madame poslaly ráno cara pozdravit svými prvními štolbami. Všechny tři doufaly, že od něho dostanou pozdrav nebo dokonce návštěvu. Omrzelo je, že o něm nic neslyší, a nakonec si to rozmyslely. Car odpověděl, že jim přijde poděkovat. O prince a princezny krve se nestaral o nic víc než o přední vel-

9. **Vysvětlivka:** Otočný most (Pont-Tournant) přes příkop na západním konci Tuilerijské zahrady, který ji spojoval s prostranstvím dnešního náměstí Svornosti.

může dvora a nijak je víc nevyznamenával. Nelíbilo se mu, že princové krve dělali potíže s tím, aby ho navštívili, nebudou-li mít jistotu, že on vykoná návštěvu u princezen krve, což s velkou povýšeností odmítl, takže žádná z nich ho neviděla jinak než ze zvědavosti, jako divačka, kromě paní princezny de Conti, a to náhodou. To vše se vysvětlí dále.

Ve čtvrtek 20. května měl jet na oběd do Saint-Cloud, kde ho vévoda z Orléans očekával jen s pěti nebo šesti dvořany, ale mírná horečka, kterou v noci dostal, ho ráno přiměla dát se omluvit.

V pátek 21. navštívil vévodkyni z Berry v Lucemburském paláci, kde byl přijat jako král. Po návštěvě se procházel v zahradách. Vévodkyně z Berry mezitím odjela do La Muette, aby mu ponechala volnost prohlédnout si celý její dům, který si velmi zvídavě prohlédl. Protože počítal s odjezdem kolem 16. června, požádal, aby mu na tu dobu připravili v Charleville lodě, neboť zamýšlel plout dolů po Máze.

V sobotu 22. byl v Bercy u Pajota d'Ons-en-Bray, hlavního ředitele pošt, jehož dům je plný všelijakých vzácností a kuriozit, jak přírodních, tak mechanických. Byl tam slavný otec Sébastien, karmelitán.[10] Car se tam bavil celý den a obdivoval několik krásných strojů.

V neděli 23. května jel na oběd do Saint-Cloud, kde ho očekával vévoda z Orléans; prohlédl si dům a zahrady, které se mu velmi líbily; na zpáteční cestě se zastavil na zámku Madrid, který si prohlédl, a odtamtud jel navštívit vévodkyni z Orléans do Palais-Royal, kde při vší zdvořilosti přece jen dal najevo velkou povýšenost, což mnohem méně projevoval u Madame a u vévodkyně z Berry.

V pondělí 24. jel časně ráno do Tuilerií, dříve než král vstal. Vešel k maršálovi z Villeroy, který mu ukázal korunní klenoty. Shledal je krásnějšími a početnějšími, než si myslel, ale řekl, že se v tom příliš nevyzná. Dával najevo, že si málo cení krás, které spočívají jen v bohatství a v představivosti, zvláště těch, jichž sám nemohl dosáhnout. Odtud chtěl jít navštívit krále, který mu ze své strany šel naproti k maršálovi z Villeroy. Bylo to schválně tak vyměřeno, aby to nebyla formální návštěva, ale jakoby náhodné setkání. Setkali se v jednom kabinetu, kde zůstali. Král, který držel v ruce svitek papíru, mu jej podal a řekl mu, že je to mapa jeho států. Tato galantnost se carovi velmi líbila; jeho zdvořilost a projevy přátelství a náklonnosti byly tytéž, s velkou půvabností, ale také s majestátem a s rovností.

Odpoledne jel do Versailles, kde ho maršál z Tessé předal vévodovi d'Antin, pověřenému dělat mu tam hostitele. Byl pro něho připraven byt paní Dauphine a spal

10. **Vysvětlivka:** Sébastien Truchet (1657–1729), karmelitán, mechanik a znalec vodních staveb, člen Akademie věd.

ve spojovacím pokoji monseigneura dauphina, otce krále, který dnes tvoří kabinety pro královnu.[1112]

V úterý 25. už za časného jitra, dříve než v hodinu, kterou určil d'Antinovi, aby se k němu dostavil, prošel zahrady a projel se loďkou po kanálu. Prohlédl si celé Versailles, Trianon a Zvěřinec. Jeho přední družina byla ubytována v zámku. Vzali s sebou nějaké slečny, které nechali spát v bytě, jejž mívala paní z Maintenon, hned vedle bytu, kde spal car. Bloin, guvernér Versailles, byl nesmírně pohoršen, když viděl, jak se takto znesvěcuje tento chrám upjatosti, nad čímž by se kdysi jeho bohyně i on, kteří už byli staří, pohoršovali méně. Car ani jeho lidé neměli ve zvyku se omezovat.

Ve středu 26. se car celý den velmi bavil v Marly a u vodního stroje a vzkázal maršálovi z Tessé do Paříže, že tam přijede nazítří v osm hodin ráno do paláce Lesdiguières, kde ho počítá zastihnout, a že ho maršál zaveze na místo, odkud bude vidět průvod Božího těla. Maršál mu ukázal průvod od Notre-Dame.

Vydržování tohoto panovníka stálo šest set tolarů denně, ačkoli dal svůj stůl už od prvních dnů značně omezit. Na okamžik měl chuť dát přijet do Paříže carevnu, kterou velmi miloval; ale brzy si to rozmyslel. Poslal ji do Cách nebo do Spa, podle jejího výběru, aby tam brala lázně a čekala na něho.[13]

V neděli 30. května odjel s Bellegardem, d'Antinovým synem a nástupcem v jeho úřadu ve správě staveb, a s mnoha přípřežemi na oběd k d'Antinovi do Petit-Bourg; ten ho tam přijal a odpoledne ho zavezl prohlédnout si Fontainebleau, kde přespal, a nazítří na hon na jelena, při němž mu dělal hostitele hrabě z Toulouse. Místo se mu líbilo jen průměrně a hon vůbec ne; málem přitom spadl z koně; toto cvičení, které neznal, shledal příliš prudkým. Po návratu chtěl jíst sám se svými lidmi na ostrůvku v rybníce u Fontánového nádvoří. Tam si vynahradili své námahy. Do Petit-Bourg se vrátil sám v kočáře se třemi svými lidmi. Na tom kočáře bylo znát, že hojně pili a jedli.

V úterý 1. června se nalodil pod terasou v Petit-Bourg, aby se vrátil po vodě do Paříže. Když projížděl kolem Choisy, dal zastavit a chtěl si prohlédnout dům a zahrady. Tato zvědavost ho přiměla vejít na chvilku k paní princezně de Conti, která tam pobývala. Po procházce se znovu nalodil a chtěl proplout pod všemi pařížskými mosty.

---

11. **Vysvětlivka:** Paní Dauphine je zde Marie-Adélaïde Savojská, vévodkyně z Bourgogne († 1712); monseigneur dauphin, otec krále, je její manžel Ludvík, vévoda z Bourgogne, dauphinem 1711–1712 († 1712).

12. **Vysvětlivka:** Královnou je míněna Marie Leszczyńská (1703–1768), dcera polského krále Stanislava Leszczyńského, od roku 1725 manželka Ludvíka XV., jemuž porodila deset dětí; Saint-Simon psal tato slova v době, kdy už byla královnou.

13. **Vysvětlivka:** Carevna je zde Kateřina (Marta Skavronská, 1684–1727), dívka prostého původu z Pobaltí, od roku 1712 oficiálně druhá manželka Petra I. a po jeho smrti (1725) vládnoucí carevna Kateřina I. Z jejich dětí přežily dcery Anna Petrovna (1708–1728), provdaná za holštýnského vévodu Karla Fridricha, a Alžběta (1709–1762), pozdější carevna.

Ve čtvrtek 3. června, v oktávu Božího těla, sledoval z paláce Lesdiguières průvod farnosti Saint-Paul. Týž den jel znovu přespat do Versailles, které si chtěl prohlédnout v klidu; velmi se mu tam líbilo a chtěl také přespat v Trianonu a pak tři nebo čtyři noci v Marly, v pavilonech nejbližších zámku, které mu připravili.

V pátek 11. června jel z Versailles do Saint-Cyr, kde si prohlédl celý ústav a slečny v jejich třídách. Byl tam přijat jako král. Chtěl také vidět paní z Maintenon, která se v očekávání této zvědavosti uložila na lůžko se zatažen ými závěsy, kromě jednoho, který byl zatažen jen napůl. Car vešel do jejího pokoje, hned po příchodu šel roztáhnout záclony na oknech, potom rovnou všechny závěsy postele, pořádně a v klidu si paní z Maintenon prohlédl, neřekl jí ani slovo, ani ona jemu, a bez jakékoli poklony odešel. Dozvěděl jsem se, že ji to velmi udivilo a ještě víc pokořilo; ale zesnulý král už nežil. V sobotu 12. června se vrátil do Paříže.

V úterý 15. června jel časně k d'Antinovi v Paříži. Ten den jsem pracoval s vévodou z Orléans a skončil jsem za půl hodiny; byl tím překvapen a chtěl mě zdržet. Řekl jsem mu, že jeho budu mít čest zastihnout vždycky, ale cara ne, protože odjíždí, že jsem ho ještě neviděl a že jdu k d'Antinovi v klidu okounět. Nikdo tam nevcházel kromě pozvaných a několika dam s paní Vévodkyní a princeznami, jejími dcerami, které chtěly také okounět. Vešel jsem do zahrady, kde se car procházel. Maršál z Tessé, který mě zdálky uviděl, šel ke mně v úmyslu představit mě carovi. Poprosil jsem ho, aby se toho dobře vystříhal a v carově přítomnosti si mě vůbec nevšímal, protože jsem si ho chtěl v klidu prohlížet, předbíhat ho a čekat na něho, jak dlouho bych chtěl, abych si ho dobře prohlédl, což bych už nemohl, kdyby mě znal. Poprosil jsem ho, aby o tom zpravil d'Antina, a s tímto opatřením jsem v klidu ukojil svou zvědavost. Shledal jsem, že je dosti hovorný, ale vždy jako ten, kdo je všude pánem. Vešel do kabinetu, kde mu d'Antin ukázal různé plány a několik zajímavostí, na něž se mnoho vyptával. Tam jsem uviděl ten tik, o němž jsem mluvil. Zeptal jsem se Tessého, zda se mu to stává často; řekl mi, že několikrát denně, zvláště když nedává pozor, aby se ovládal. Když se pak vracel do zahrady, vedl ho d'Antin těsně kolem přízemního bytu a upozornil ho, že tam je paní Vévodkyně s dámami, které ho velice touží vidět. Neodpověděl nic a nechal se vést. Šel pomaleji, otočil hlavu k bytu, kde všechny stály, v plné parádě, ovšem jako divačky. Dobře si je všechny prohlédl, udělal jen velmi lehké kývnutí hlavou ke všem najednou, aniž ji podél nich obracel, a hrdě prošel; podle toho, jak přijal jiné dámy, se domnívám, že by k těmto projevil více zdvořilosti, kdyby tam nebyla paní Vévodkyně, a to kvůli nároku na návštěvu. Dokonce okázale nezjišťoval, která to je, ani jméno žádné z ostatních. Strávil jsem tam téměř hodinu, aniž jsem se od něho hnul, a bez ustání jsem ho pozoroval. Ke konci jsem viděl, že si toho všímá; to mě učinilo zdrženlivějším, z obavy, aby se nezeptal, kdo jsem. Když se chystal vrátit dovnitř, prošel jsem při odchodu sálem, kde bylo prostřeno. D'Antin, pořád stejný, našel způsob, jak získat velmi věrný portrét carevny, který umístil na

krb tohoto sálu, s verši na její chválu, což se carovi v jeho překvapení velmi líbilo. On i jeho družina shledali portrét velmi podobným.

Král mu daroval dvě nádherné sady gobelínových tapiserií. Chtěl mu dát také krásný kord s diamanty, který car se omluvou nepřijal; on sám ze své strany dal rozdělit asi šedesát tisíc livrů mezi královo služebnictvo, které ho obsluhovalo, a d'Antinovi a maršálům z Estrées a z Tessé dal každému svůj portrét posázený diamanty, pět zlatých a jedenáct stříbrných medailí s hlavními činy svého života. Vertonovi dal přátelský dar a naléhavě požádal regenta, aby mu ho poslal jako pověřence pro královy záležitosti, což mu regent slíbil.

Ve středu 16. června byl na koni na přehlídce obou gardových pluků, žandarmů, lehké jízdy a mušketýrů. Byl tam jen vévoda z Orléans; car se na tato vojska skoro ani nepodíval, čehož si vojáci všimli. Odtamtud jel na oběd spojený s večeří do Saint-Ouen k vévodovi z Tresmes, kde řekl, že ho nadměrné horko, prach a tlačenice pěších i jezdců přiměly opustit přehlídku dříve, než by chtěl. Hostina byla nádherná; dozvěděl se, že markýza z Béthune, která tam byla jako zvědavka, je dcerou vévody z Tresmes; požádal ji, aby zasedla ke stolu; byla to jediná dáma, která tam s mnoha velmoži jedla. Přišlo tam také několik dam jako zvědavky, jimž prokázal mnoho zdvořilostí, když se dozvěděl, kdo jsou.

Ve čtvrtek 17. jel podruhé do Observatoře a odtud na večeři k maršálovi z Villars.

V pátek 18. června jel regent časně do paláce Lesdiguières rozloučit se s carem. Nějakou dobu u něho byl, s knížetem Kurakinem jako třetím. Po této návštěvě se car jel rozloučit s králem do Tuilerií. Bylo dohodnuto, že už mezi nimi nebudou žádné ceremonie. Nelze projevit více ducha, půvabu ani něhy ke králi, než kolik car projevil při všech těchto příležitostech, a ještě nazítří, kdy mu král přišel do paláce Lesdiguières popřát šťastnou cestu, kde se vše odehrálo rovněž bez ceremonií.

V neděli 20. června car odjel a přespal v Livry; mířil přímo do Spa, kde ho očekávala carevna,[14] a nechtěl, aby ho kdokoli doprovázel, ani při odjezdu z Paříže. Přepych, který pozoroval, ho velmi překvapil; při odjezdu se rozněžnil nad králem a nad Francií a řekl, že s bolestí vidí, že ji tento přepych brzy zahubí. Odjel okouzlen tím, jak byl přijat, vším, co viděl, volností, kterou mu ponechali, a s velkou touhou úzce se spojit s králem, čemuž zájem abbé Duboise a Anglie byl neblahou překážkou, nad níž jsme měli často a dosud máme velký důvod k lítosti.

O tomto carovi, tak vnitřně a tak opravdově velikém, bychom nikdy neskončili; neobvyklost a vzácná rozmanitost tolika velkých nadání a tolika různých druhů velikosti z něho vždy učiní panovníka hodného největšího obdivu až do nejvzdálenějšího potomstva, navzdory velkým vadám plynoucím z barbarství jeho původu, jeho

14. **Ediční poznámka:** Carevna Kateřina zůstala po dobu carovy cesty do Francie v Holandsku; do Spa jel Petr sám a s carevnou se znovu sešel až v Amsterdamu.

země a jeho výchovy. Taková je pověst, kterou jednomyslně upevněnou zanechal ve Francii, jež na něho hleděla jako na zázrak a zůstala jím okouzlena.

Jsem si jist, že car navštívil vévodu z Orléans hned v prvních dnech, že mu vykonal jen tuto jedinou návštěvu v Palais-Royal; že ho vévoda z Orléans přijal a vyprovodil ke kočáru, že jejich rozhovor proběhl v kabinetu, o samotě, s knížetem Kurakinem jako třetím, a že trval dosti dlouho. Den jsem zapomněl.

Tento panovník byl velmi spokojen s maršálem z Tessé i s celou obsluhou. Tento maršál velel všem úředníkům královské domácnosti všeho druhu, kteří cara obsluhovali.

Mnoho lidí se mu dalo představit, ovšem jen lidé významní. Mnozí také o to nestáli; žádná dáma mu představena nebyla a princové krve ho vůbec neviděli, k čemuž nedal nic najevo jinak než svým chováním k nim, když některé z nich viděl u krále. Při odjezdu se rozněžnil nad Francií a řekl, že s bolestí vidí, že ji její velký přepych brzy zahubí.

Měl vojska v Polsku a mnoho jich v Meklenbursku; tato poslední velmi znepokojovala anglického krále, který se uchýlil k císařovým úředníkům a ke všem prostředkům, jaké mohl, aby cara přiměl je odtamtud stáhnout.[15] Naléhavě prosil vévodu z Orléans, aby se pokusil to u tohoto panovníka dosáhnout, dokud bude ve Francii. Vévoda z Orléans nic neopomněl, ale bez úspěchu.

Nicméně car krajně toužil spojit se s Francií. Nic se lépe nehodilo našemu obchodu, naší vážnosti na severu, v Německu a v celé Evropě. Tento panovník držel Anglii obchodem na vodítku a krále Jiřího ve strachu o jeho německé země. Holandsko držel ve velkém respektu a císaře ve velké zdrženlivosti. Nelze popřít, že hrál v Evropě i v Asii velkou roli a že by Francie z úzkého spojení s ním nesmírně těžila. Neměl rád císaře, přál si nás postupně odpoutat od naší oddanosti Anglii a byla to Anglie, kvůli níž jsme byli hluší k jeho výzvám až k nezdvořilosti; ty výzvy trvaly ještě dlouho po jeho odjezdu. Marně jsem v tomto bodě regenta často naléhavě přesvědčoval a předkládal mu důvody, jejichž plnou sílu cítil a na něž nedokázal odpovědět. Ale jeho očarování abbé Duboisem, podporované tehdy ještě Effiatem, Canillacem a vévodou z Noailles, bylo ještě silnější.

Dubois pomýšlel na kardinálský klobouk, ale ještě se to neodvažoval říci svému pánovi. Anglie, na níž založil všechny své naděje na vzestup, mu nejprve posloužila k tomu, aby se stal něčím, díky návnadě své staré známosti se Stanhopem. Odtud si vymohl, že ho poslali do Holandska, aby se s ním setkal na jeho cestě, potom do Hannoveru; nakonec uzavřel smlouvy, které jsme viděli, a tím se stal státním radou a pak se vetřel do rady zahraničních věcí. Byl v Anglii a pak se tam znovu vrátil. Angličané, kteří viděli jeho ctižádost a jeho vliv, mu sloužili podle jeho přání, aby z něho

15. **Vysvětlivka:** Petr I. provdal roku 1716 svou neteř Kateřinu Ivanovnu za meklenburského vévodu Karla Leopolda; ruská vojska, která se pak usadila v Meklenbursku, znepokojovala Jiřího I. jako hannoverského kurfiřta.

těžili podle svého. Jeho cílem bylo využít velkého vlivu anglického krále na císaře a jejich tehdy důvěrného a osobního spojení, aby se stal kardinálem z moci císaře, který v Římě mohl všechno a před nímž se papež třásl.

Tato lákavá vyhlídka nás poutala k Anglii v nejkrajnějším otroctví, které regentovi nedovolovalo nic bez jejího svolení, a to Jiří rozhodně nehodlal udělit ke spojení s carem, jak pro jejich nenávist a jejich zájmy, tak z ohledu na císaře – dva body tak zásadní pro abbé Duboise, že car se nakonec znechutil naší hluchostí vůči němu a naší lhostejností, která zašla tak daleko, že jsme k němu neposlali ani Vertona, ani nikoho jiného jménem krále.

Od té doby jsme měli důvod k dlouhé lítosti nad zhoubnými půvaby Anglie a nad pošetilým pohrdáním, jímž jsme zahrnuli Rusko. Neštěstí z toho neustala ve slepém řetězení a oči jsme konečně otevřeli jen proto, abychom tím lépe pocítili nenapravitelnou zkázu, zpečetěnou ministerstvem pana Vévody a potom ministerstvem kardinála Fleuryho, stejně otrávenými Anglií: prvním nesmírnými penězi, které z ní po kardinálu Duboisovi vytáhla jeho milenka,[16] druhým nejhloupějším zaslepením.

16. **Vysvětlivka:** Míněna markýza z Prie (Agnès Berthelot de Plénœuf, 1698–1727), milenka pana Vévody v době jeho ministerstva (1723–1726).

Kapitola devatenáctá

Smrt livonského vojvody. — Nové Alberoniho pletichy o jeho povýšení. — Giudice v Janově; bída jeho synovců. — Účinek Borromeova povýšení v Madridu. — Patiño, později první ministr a grand. — Alberoniho chvástání. — Znepokojený sicilský král si přeje být zahrnut do zamýšlené smlouvy Španělska s Holandskem. — Alberoniho odpověď. — Alberoni náhle mění systém a přijímá jiný, velmi málo uskutečnitelný, a to ještě s podivnými obměnami. — Jeho rozkazy Berettimu v té věci. — Holanďané si přejí spojení se Španělskem. — Obávají se císařovy moci a ctižádosti a kroků pruského krále. — Stížnosti a zlost pruského krále na anglického krále. — Kliky a změny v Anglii. — Beretti navrhuje připoutat ke Španělsku penzemi několik předních členů generálních stavů, které jmenuje. — Alberoniho dopis Berettimu podle jeho nového systému, aby byl ukázán pensionáři a několika dalším z republiky; v témž smyslu mluví s Ripperdou. — Ripperda odhalí změnu v posledním Alberoniho systému a předvídá záměr na Sicílii. — Stálé pomýšlení na návrat k nástupnictví ve Francii. — Dvojí darebáctví Alberoniho a Daubentona ohledně konstituce. — Alberoniho úskoky k jeho povýšení; jeho výbuchy a hrozby. — Špatný stav španělských financí. — Řeči anglického a holandského ministra k sicilskému v souladu s posledním Alberoniho systémem; činí mu podivný návrh. — Ten se vyhne odpovědi a učiní zvláštní a důležitý objev. — Alberoni pod jménem královny propuká v hrozby, zavírá Aldrovandimu Španělsko, činí výtku Acquavivovi a dává mu lekci, se zdáním, že ho šetří. — Nové Alberoniho úsilí o jeho povýšení. — Vzácné papežovo breve otci Daubentonovi. — Španělský král mluví třikrát s Ripperdou podle Alberoniho systému. — Sicilský velvyslanec, znepokojený možným odstoupením tohoto ostrova, se vyhýbá odpovědi na návrhy holandského velvyslance. — Alberoni mění taktiku a chce se zalíbit papeži, aby dosáhl svého povýšení. — Papežovy rozpaky. — Benátčané ve sporu s Francií i se Španělskem. — Acquaviva chce získat kardinála Ottoboniho. — Nízká hrabivost Římanů. — Úvaha o francouzských kardinálech. — Stále náhlejší změny Alberoniho počínání ohledně jeho povýšení. — Jeho důvody. — Alberoniho počínání a rozkazy Berettimu podle jeho posledního systému. — Berettiho úvahy. — Vnitřní neklid na anglickém dvoře.

Zároveň přišla zpráva o smrti livonského vojvody, který doprovázel saského kurprince na všech jeho cestách, měl veškerou důvěru otce i syna a svým duchem, svým rozhledem a svým chováním, jakož i chováním tohoto prince ve Francii, si získal tolik pověsti. Byl katolík; byl by nadšen, kdyby byl viděl tohoto prince na polském trůně, a velice by užasl, kdyby byl mohl uhodnout, že dcera Stanislavova bude fran-

couzskou královnou a dcera jeho mladého prince paní Dauphine[1] — kontrastem tím nejpodivuhodněji zvláštním.

Papež byl stále v smrtelném strachu z tureckých příprav a radoval se z horlivosti, kterou mu vychvalovali u příprav Španělska k vyslání slíbené eskadry do Levanty; Acquaviva toho využíval, aby naléhal na Alberoniho povýšení, které by podle toho, co papeži říkal, ztratilo všechnu svou milost, kdyby je udělil jen se všemi opatřeními, jež k němu chtěl připojit, totiž aby eskadra byla v levantských mořích, nunciatura ve Španělsku znovu otevřena a všechny spory mezi oběma dvory ukončeny. Giudice byl ještě v Janově. Jeho synovec prelát, svědek výkřiků všech kardinálů, kdykoli slyšeli mluvit o Alberoniho povýšení, se třásl, aby počínání jeho strýce v Římě neuškodilo jeho kariéře. Cellamare neměl o sebe o nic menší strach; oba byli pevně rozhodnuti zachovávat vůči svému strýci jen ty nejlehčí formy slušnosti a posloužit sami sobě tím, že budou sloužit Alberonimu. Ten přijal zprávu o Borromeově povýšení s velkou pevností; zdálo se, že ho to vedlo k tomu, aby se tím okázaleji ukazoval jako rozhodčí záležitostí i dvora Španělska; ale své povýšení vždy vydával za záležitost výhradně královninu. Královna byla tehdy v šestinedělí. Okázale se před ní ta zpráva tajila, aby se neuškodilo jejímu zdraví; ale dvě hodiny po příjezdu kurýra, který ji přivezl, byl vypraven jiný k princi Piovi, místokráli Katalánska, do Barcelony s rozkazem zabránit Aldrovandimu ve vstupu do Španělska, a pokud už vstoupil, okamžitě ho odtud vyhostit. Cestou dostal tento nuncius dopis od kardinála Paolucciho, psaný z papežova rozkazu, který ho zmocňoval ujistit Alberoniho, že jeho povýšení brzy bude následovat, pokud bude smír mezi oběma dvory uzavřen za podmínek navržených papežem a jakoby přijatých a pokud bude ještě před uzavřením nunciatura znovu otevřena a eskadra pod plachtami. To se kardinálský klobouk prodával a kupoval opravdu draho: proto také byly tyto podmínky ve Španělsku shledány nesmírně drzými; toto slovo se tam nešetřilo, a stejně tak ani všechny ostatní výrazy promísené úvahami, které na ně odpovídaly; hrozilo se zuřivostí královny, až se o nich dozví, a těmi nejkrajnějšími kroky. Král nicméně napsal papeži, slovy uctivými, ale důraznými. Aldrovandi byl v Madridu obviněn, že papeži toto rozhodnutí vnukl z touhy dosáhnout znovuotevření své nunciatury a nebýt přitom oklamán.

Alberoni nicméně považoval vyslání eskadry za jediný prostředek, jak své povýšení uskutečnit. Zmocnil se prostředků určených na výzbroj, a aby si byl jistější rych-

1. **Vysvětlivka:** Stanislav Leszczyński (1677–1766), polský král dosazený Karlem XII. (1704–1709), později lotrinský vévoda, zemřel v Lunéville na následky popálenin, když mu u krbu chytil župan; jeho dcera Marie se roku 1725 stala manželkou Ludvíka XV. Marie-Josèphe Saská (1731–1767), dcera saského kurprince (od roku 1733 polského krále Augusta III.), se roku 1747 stala druhou manželkou dauphina Ludvíka (1729–1765), syna Ludvíka XV.; z jejich dětí vládli Ludvík XVI., Ludvík XVIII. a Karel X. Zemřela na tuberkulózu, kterou se nakazila při ošetřování manžela.

lostí, svěřil péči o ni Patiñovi[2] s titulem generálního intendanta námořnictva. Byl to jediný Španěl, kterého kdy uznal za hodna své důvěry a schopna dobře sloužit. Patiño byl osmnáct let jezuitou; potom stoupal stále výš a nakonec zemřel jako španělský grand a první ministr, s mocí a poctivostí stejně velkou, jakou měl Alberoni. Alberoni se mezitím chlubil, že zničil rady, obnovil obchod a námořnictvo, opravil pevnosti a dělostřelectvo, vybudoval a rozšířil přístavy, zrušil kontraktaci[3] a sevillský konzulát, výstavbou barcelonské citadely navždy spoutal uzdou Aragonii a Katalánsko, a chlubil se i zdravím španělského krále, natolik upevněným, že už nebrzdí horlivost cizích mocností přijímat vůči němu závazky.

Sicilský král, stále ve strachu a ve zlém s císařem, dal na Alberoniho naléhat, aby ho zahrnul do smlouvy o spolku, o níž se tehdy mezi Španělskem a Holandskem hodně mluvilo. Alberoni odpověděl abbému del Maro, jeho velvyslanci, že její uzavření není blízko; že bude-li vyhlídka na jednání, bude vyrozuměn; že pohnutkou tohoto návrhu bylo zmařit smlouvu o spolku se sebou, kterou císař navrhl generálním stavům, a že španělský král byl rád, že našel příležitost prohlásit, že kdyby císař napadl Itálii, učiní opatření k zachování svých práv i práv svých přátel; konečně, že kdykoli budou Holanďané rozumní, bude španělský král ochoten s nimi jednat a že v tom případě nebudou zájmy sicilského krále zapomenuty.

Tentokrát mluvil dost pravdivě; neboť jakmile měl jistotu, že už se nemusí obávat žádné smlouvy mezi císařem a Holanďany, nařídil Berettimu, aby mezi nimi pečlivě sel nedůvěru a spokojil se s tím, že započaté jednání udrží v chodu, aniž by naléhal na jeho uzavření, protože ve šťastném postavení, v němž se španělský král nacházel, se o něj mohly ucházet všechny strany a nemusel se o svá království ničeho obávat; z čehož vyvozoval, že i v jednání započatém s Anglií je třeba postupovat velmi pomalu — v čemž brzy uvidíme nevědomost jeho politiky. Uložil tedy Berettimu, aby Stanhopovi napsal, že Španělsku nevyhovuje žádný smír s císařem, nebude-li jako předběžná podmínka upravena otázka bezpečnosti Itálie, které se císař mohl zmocnit během čtyřiadvaceti hodin, a že Anglie, která marně prolila tolik krve a vydala tolik peněz na vedení minulé války, nemá nic opomenout, aby závazky, které přijme k zajištění klidu Evropy, měly jistý účinek. Chtěl ovšem, aby Beretti psal v tomto smyslu jakoby sám od sebe a bez rozkazu, pouze jako člověk velmi spolehlivě zpravený o úmyslu Španělska udržet rovnováhu Evropy.

Té podle něho nemohlo být dosaženo, ať by se proti proměnám časů a okolností přijala jakákoli opatření, dokud bude císař držet v Itálii nějaké státy, zvláště takovou pevnost, jako je Mantova. Nabídku anglického krále, že přiměje císaře slíbit dětem

---

2. **Vysvětlivka:** José Patiño (1666–1736), španělský správce a státník narozený v Miláně, Alberoniho chráněnec; v mládí vstoupil k jezuitům, řád však později opustil; roku 1717 se stal generálním intendantem námořnictva a řídil v Cádizu výzbroj loďstva; od roku 1726 řídil jako státní sekretář námořnictvo, Indie a finance a byl až do své smrti fakticky prvním ministrem Filipa V.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Toto španělské slovo zde znamená obchodní komoru.

španělské královny parmské a toskánské dědictví pro případ, že by tyto dva rody zůstaly bez dětí, už pokládal jen za ustanovení příliš vzdálená a příliš nahodilá, než aby jim věnoval vážnou pozornost. Tvrdil, že Stanhope, kterého poznal ve Španělsku, je chytrý a obratný. Myslel, že v jeho dopisech vidí lest. Aby ho přiměl k pevnému stanovisku, chtěl od Angličanů výslovný závazek, že donutí císaře odejít z Itálie, a zvláště z Parmy. Nelze se tu ubránit údivu, že první ministr Španělska, ať byl ve znalosti věcí sebeméně zběhlý, mohl pokládat takovou vidinu za možnou.

Přesto předvídal, že se Stanhope bude krýt utrechtskou smlouvou, jejímž porušením by takový požadavek byl — smlouvou, kterou potom potvrdil spolek nedávno uzavřený mezi Francií, Anglií a Holandskem. To však Alberoniho nijak nezastavilo; bez závazku, po němž toužil, neviděl pro Španělsko v jednání s císařem žádný užitek, protože podle něho na italských záležitostech závisela rovnováha Evropy, která nemohla nikdy trvat, dokud bude v Itálii jediný Němec. To mohla být pravda. Jak ale přimět císaře, mocného, jaký byl, a se silou v rukou, aby se vzdal Itálie, která byla jedním z nejkrásnějších a nejbohatších klenotů jeho koruny a jedním z hlavních základů jeho moci v Evropě? A jak přesvědčit Angličany, odjakživa s ním spojené, i anglického krále, tehdy jeho osobního a důvěrného přítele, který měl tolik důvodů ho šetřit kvůli svým německým zemím, aby mu předložili tak bláznivý návrh, a ještě k tomu bez náhrady, a aby ho donutili k tomuto vzdání, na němž jim vzhledem k jejich poloze vůbec nic nezáleželo?

Alberoni si myslel, že řekne bůhvíjaké divy, když bude prohlašovat, že španělský král, spokojený s tím, co má, si v Itálii pro sebe nic nenárokuje a spokojí se s tím, co podle všech božích i lidských zákonů má náležet synovi z jeho druhého manželství. Tato návnada navíc byla rovněž až příliš hrubá. Přesto dostal Beretti rozkaz v tomto smyslu psát a mluvit, kdyby se jednání přeneslo do Londýna.

Alberoni nepokládal za vhodné postoupit tolik práv a tolik uchvácených států za neurčitý slib zaručený Anglií a Holandskem, které by podle jeho představ byly ve vlastním zájmu nuceny zabránit císaři, aby se zmocnil zemí velkovévody, kdyby se jejich dědictví uprázdnilo bez dědiců; že by tedy Španělsko touto smlouvou s císařem nic nezískalo a všechno ztratilo. V tomto smyslu mluvil s anglickým sekretářem, avšak s úmyslem jednání udržovat, a nepřerušit je.

Chladná a vyčkávavá povaha Heinsiova posloužila Alberonimu proti naléhání, které Beretti ve prospěch smlouvy neustále zdvojnásoboval, ještě než dostal své poslední rozkazy. Tento pensionář ho ujišťoval o dobré vůli všech provincií; dodával však, že než se začne jednat a uzavírat, je třeba vidět, co přinese úsilí Anglie a republiky o zprostředkování míru mezi císařem a Španělskem; že nepodaří-li se tento mír, republika se se Španělskem spojí aliancí, ať do ní budou chtít Angličané vstoupit, nebo ne. Amsterodam se zdál po tom toužit; Beretti si to pochvaloval jako plod svého úsilí a počítal také s provinciemi Utrecht a Geldersko. Přední členové republiky sváděli pomalost mírového jednání mezi císařem a Španělskem na Anglii. Duy-

wenworde si stěžoval na tyto průtahy, kvůli nimž se promarňuje tak příznivá příležitost uherské války k tomu, aby byl císař povolnější. Uznával společný zájem na tom, aby se císař nestal pánem Itálie, a ujišťoval, že generální stavy ho opustí, nebude-li rozumný, a budou se Španělskem jednat o svých zvláštních zájmech. Aby dokázal své dobré úmysly, chlubil se, že nedávno velmi rázně promluvil ve shromáždění stavů Holandska o císařových porušeních bariérové smlouvy, a tvrdil, že je přiměl napsat anglickému králi a požádat ho o přispění jeho dobrými službami ve Vídni; z čehož by vyplynulo, že kdyby císař vyhověl, republika by dosáhla toho, co si přála, a kdyby to králi odmítl, jeho špatná víra by vyšla najevo a republika by měla plnou volnost jednat se Španělskem.

Republika právě propustila pět skotských pluků. Alberoni chtěl dva z nich vzít do svých služeb; Beretti však, který o tom psal do Londýna a nedostal žádnou odpověď, nevěštil této žádosti dobrý úspěch.

Navzdory této redukci vojska, k níž Holanďany donutil špatný stav jejich záležitostí, je znepokojovaly nové odvody, které prováděl pruský král: chtěl mít pod zbraní šedesát pět tisíc mužů, aniž jeho ministři, ba snad ani on sám, věděli, co s nimi zamýšlí. Tyto oddíly se pohybovaly v Klevsku. Plnil své zásobárny a vyvolal u Holanďanů takový poplach, že dali pracovat na opevnění Nijmegenu a Zutphenu a vyplatili mu sto dvacet tisíc zlatých ze subsidií, které mu dlužili z minulé války.

Pruský král znepokojoval také anglického krále, svého tchána, stížnostmi, které na něho vedl, a svými úzkými svazky s carem. Zeť se prohlašoval za velmi dotčeného tím, že nachází svého tchána všude v rozporu se svými zájmy a nesnadného i v sebemenších maličkostech; ve svém rozhořčení prohlašoval, že bude jen na císaři, aby si ho neporušitelně připoutal ke svým zájmům, protože byl přesvědčen, že hlava Říše musí být a bude rozhodčím míru na severu. Stěžoval si, že anglická eskadra zablokovala göteborský přístav a že Jiří dává barona Görtze držet v holandském vězení tak přísně, že jedinou úlevou bylo, že mu tam směli donést jeho postel.

Londýnský dvůr byl zároveň tak plný kabal, že anglický král nedokázal udržet své přední ministry. Townshend, státní sekretář, opustil toto místo kvůli irskému místokrálovství, o které však brzy nato také přišel. Methuen, rovněž státní sekretář, a Walpole[4], první komisař pokladu, byli také propuštěni, stejně jako Pulteney z místa válečného sekretáře; a vévoda z Devonshiru[5], jejich přítel a příslušník téže kabaly, nechtěl po jejich nemilosti zůstat předsedou rady a tento vysoký úřad složil. Stanhope vyměnil svůj úřad státního sekretáře za úřad prvního komisaře pokladu.

---

4. **Vysvětlivka:** Robert Walpole (1676–1745), whigský státník, starší bratr Horatia Walpola; v letech 1715–1717 první lord pokladu, v dubnu 1717 při rozkolu whigů z vlády odešel spolu s Townshendem; v letech 1721–1742 vedl jako první ministr britskou vládu.

5. **Vysvětlivka:** William Pulteney (1684–1764), whig, válečný sekretář 1714–1717, později Walpolův úhlavní odpůrce a hrabě z Bathu; William Cavendish, 2. vévoda z Devonshiru († 1729), lord předseda Tajné rady 1716–1717. Oba odešli z vlády spolu s Townshendem a Walpolem.

Uprostřed těchto zvratů se anglický dvůr zahraničními záležitostmi zabýval jen málo, a Stanhope, který se jejich řízení vzdal, ještě méně. Jeho odpovědi Berettimu proto byly suché, nejasné a přiváděly k zoufalství činorodost tohoto ministra v záležitosti, po jejímž uzavření vroucně toužil, aby z ní měl čest; a všechny jeho úvahy směřovaly k tomu, vyzkoušet, zda Jiří jedná upřímně, nebo se spokojuje s tím, že druhé jen baví; to se dalo zjistit jedině tak, že se na něj bude mimořádně naléhat, aby přiměl císaře vyjádřit se dříve, než se rozhodne tažení v Uhrách. V tomto mínění ho utvrzovalo přiznání Heinsia a Duywenworde, kdysi tak horlivých přívrženců císaře, že nemohou mít důvěru v císařovu upřímnost v započatém jednání, když jí z jeho strany tak málo poznávají při plnění podmínek bariérové smlouvy.

I pensionář, jinak tak umírněný, se rozhorlil nad ctižádostí vídeňského dvora a nad nebezpečím nechat jej v takovém postavení, aby se mohl stát pánem na všech stranách, a tudíž nad nutností vynaložit krajní úsilí o mírovou smlouvu se Španělskem, dokud trvá uherské tažení. Beretti navrhoval, že je nutné získat Španělsku ještě spolehlivější přátele penzemi, jimiž by se lichotilo těm, kdo jsou k jejich přijetí nejpřístupnější a zároveň nejschopnější dobře posloužit, ale které by jim byly vypláceny teprve tehdy, až bude aliance s republikou téměř jistá. Z předních členů republiky jmenoval pro tyto penze hraběte z Albemarlu[6] a barony Reenswonde, Norwich a Welderen. Posledně jmenovaný byl poslancem za Geldersko. Beretti o něm říkal, že je velmi prorakouský, ale citlivý na peníze a ještě víc na dobré hostiny.

Alberoni byl podle zásad, které jsme viděli, k těmto aliancím velmi ochladlý. Napsal Berettimu dopis podle týchž zásad s rozkazem ukázat jej pensionáři a dobře smýšlejícím. Trval v něm na naprosté nutnosti rovnováhy, na její nemožnosti, dokud si císař v Itálii ponechá jedinou píď země a jediného vojáka, na lhostejnosti španělského krále k míru, který se má uzavřít s císařem. Především v něm vyzdvihoval dobrý stav Španělska a své naděje, že jej ještě zlepší, než uplyne pět nebo šest let.

Zároveň si povolal Ripperdu, holandského velvyslance. Mluvil s ním o návrzích Anglie a Holandska na mír mezi císařem a Španělskem a řekl mu, že je třeba počítat s tím, že ze strany vídeňského dvora jde jen o krásná slova, že jednání bude bezvýsledné a že by dokonce bylo velmi nebezpečné je zahájit, dokud nebude pevně zajištěna bezpečnost rovnováhy Evropy; vyložil mu, v čem ji spatřuje: císař musí odevzdat všechno, co v Itálii drží, do rukou Anglie a Holandska, aby s tím tyto dvě mocnosti naložily, jak uznají za vhodné, podle spravedlnosti; a španělský král, jehož lásku k obecnému dobru vychválil, souhlasí s tím, aby z toho byl úplně vyloučen. Připojil stížnosti na oddanost generálních stavů k císaři; řekl, že dobře chápe ohledy, které anglický král bere na hlavu Říše kvůli svým německým zemím; že tedy v tomto chování Holandska vidí jen ducha závislosti na jeho vůli; že však Evropa potřebuje rovno-

6. **Vysvětlivka:** Arnold Joost van Keppel, hrabě z Albemarlu (1670–1718), nizozemský šlechtic a oblíbenec Viléma III., který ho roku 1697 učinil anglickým hrabětem; po králově smrti se vrátil do Holandska a sloužil jako generál Spojených provincií.

váhu. Jako prostředek, jak jí dosáhnout, navrhl opatřit generálním stavům katolické Nizozemí a slíbil Ripperdovi, žádaje ho o zachování tajemství, že španělský král v tom učiní, co uzná za vhodné. Skončil, jak začal: císařem a Itálií.

Ripperda vyšel z tohoto rozhovoru přesvědčen, že Španělsko nikdy neuzavře s císařem mír za podmínek navržených Anglií a Holandskem. Myslel, že odhalil, že Alberoniho plán — ačkoli Alberoni na začátku i na konci tohoto rozhovoru trval na tom, že nemůže být rovnováha, dokud bude císař držet v Itálii jedinou píď země — Ripperda, pravím, myslel, že odhalil, že jeho plánem je ponechat císaři Milánsko, přidat k němu Cremonu a Cremonsko a dát výměnou Benátské republice Mantovu a Mantovsko, získat pro Španělsko zpět Neapol, Sicílii a Sardinii a zajistit nejstaršímu synovi španělského krále z druhého manželství florentské a parmské dědictví. Tento velvyslanec byl dokonce přesvědčen, že Španělsko získá Sicílii zpět, až se toho bude nejméně čekat.

Alberonimu bylo milé naznačovat generálním stavům tyto rozličné záměry, protože se míru s císařem spíš obával, než aby si ho přál. V předvídání událostí, které mohly nastat, se vyhýbal tomu, aby španělského krále znovu zavázal, ať potvrzením závazků už přijatých, nebo novými postoupeními, za něž by se Evropa stala ručitelem. Říkal, že ruka Boží se nezkrátila, a touto řečí dával dost najevo, co měl na mysli. Je to podivná věc, být posedlý myšlenkou na návrat[7] a neodvážit se z ní nic dát zahlédnout ani Francii, ani Španělsku.

V témž duchu využil okolnosti, že v Římě bylo veřejně spáleno několik spisů proti konstituci. Dal jejich věrným Daubentonem napsat papeži divy o zbožnosti španělského krále a o jeho neochvějné oddanosti hlavě církve, ať se v této záležitosti stane cokoli. Tytéž spisy, které poslal Cellamare, byly vydány španělské inkvizici, aby je dala spálit. Cellamare dostal rozkaz neposílat už spisy psané proti konstituci, nýbrž naopak všechny, které jí byly příznivé, kdežto kardinál Acquaviva dostal rozkaz pečlivě se vyhýbat tomu, aby v těchto sporech zaujal jakoukoli stranu, a omezit se prostě na podávání zpráv o následcích, které by mohly mít: to jest, Alberoni chtěl dát papeži velkou představu o oddanosti španělského krále zdravému učení a o jeho odporu k novotám, a zároveň chtěl tento ministr Francii pečlivě šetřit a neposkytnout papeži ani příliš velkou pomoc v okolnostech, kdy s ním byl tak nespokojen.

Nicméně naléhal na vyzbrojení loďstva jako na jediný nástroj svého povýšení, které se podle jeho slov týkalo jen královny. Nadále zachovával mlčení, které si uložil, a říkal, že dobře ví, že kdyby navrhl nějaké zmírnění, jeho závistníci by říkali, že myslí jen na své zájmy na úkor zájmů svých pánů, a šel v tom mlčení tak daleko, že svým pánům prokazatelně tajil i Acquavivovy dopisy: byla to pěkná výčitka, kterou mu tím činil, že nebyl dost pevný v naléhání na papeže; že mírné prostředky

7. **Vysvětlivka:** Míněna naděje Filipa V. na francouzský trůn pro případ smrti malého Ludvíka XV., přestože se roku 1712 zřekl nároků na francouzskou korunu.

nejsou ani podle královy, ani podle královniny povahy; že napříště bude Řím nucen brát na ně víc ohledů; že Jejich Katolická Veličenstva dají konečně najevo svou nelibost dvoru plnému lupičů, který lze snadno potrestat přes jeho zájmy; že on sám, jsa mužem cti a nezištným, bude spokojen, že dal přednost důstojnosti služby svým pánům před vlastním povýšením; že kdyby si byli přáli kardinálský klobouk, slušelo by jim nakonec jím pohrdnout, když vidí podivné jednání Říma; že nepochybuje, že kdyby španělský král změnil rozhodnutí o vyslání svých lodí, ta změna by byla přičítána jeho ministrování a nějaký darebák by rozšiřoval, že užil svého vlivu, aby tuto pomoc křesťanstvu odňal; že náboženství zahubí jedině papež, protože v téže době, kdy na naléhání svých příbuzných uděluje kardinálskou hodnost člověku zaprodanému Němcům, s pohrdáním odpírá spravedlnost, o niž ho žádá španělský král. Stanovil jako zásadu (a ta zásada je naprosto pravdivá a je to jediná pravda, kterou zde Alberoni říká), stanovil jako zásadu, že s římským dvorem se nesmí jednat v rukavičkách, že všechny polovičaté prostředky jsou špatné a že čas nakonec lidi vyvede z omylu ohledně orviétanu tohoto dvora; dodával, že ani papežovi nejoddanější přátelé nemohou papežovo chování schvalovat a že i zpovědník soptí; Alberoni mu však za to nehodlal být vděčný, protože kdyby si tento jezuita počínal jinak, špatně by pochodil.

Toto loďstvo, s nímž se Alberoni tolik okázale chlubil, stálo nesmírně mnoho. Stav záležitostí nebyl takový, jaký se ho Alberoni snažil ukazovat. Dluhů bylo velké množství a byly naléhavé, prostředky k jejich splacení obtížné; sám to musel přiznávat svým důvěrníkům, ale měl to štěstí, že cizím diplomatům, kteří byli v Madridu, dokázal namluvit opak. Anglický a holandský, s nimiž se nejvíc mazlil, ujišťovali sicilského velvyslance, že španělský král má v hotových penězích víc, než se obecně soudí; že by mohl pomoci sicilskému králi stát se osvoboditelem Itálie, protože jediným prostředkem, jak zabránit císaři, aby se jí nakonec zmocnil, je spojit smlouvou španělského krále, sicilského krále a italská knížata. Abbé del Maro chtěl vědět, jaký asi plán by Anglie a Holandsko pro tento svazek vytvořily. Ministři těchto dvou mocností mluvili o tom, že by se Sicílie postoupila španělskému králi a sicilskému králi by se daly státy sousedící s Montferratem a ta část Milánska, kterou držel. Ačkoli byl ten návrh podivný, del Maro usoudil, že byl učiněn ve shodě s Alberonim, který se chtěl zalíbit královně tím, že nalezne prostředek, jak založit stát pro její děti. Snažil se proniknout k otázce důležitější. Všímal si ohledů, které Anglie a Holandsko braly na španělského krále. Chtěl zjistit, jakou stranu by tyto mocnosti zaujaly v případě, že by se otevřelo francouzské nástupnictví. Z odpovědí jejich ministrů však usoudil, že jejich ohledy platí spíš Španělsku než osobě Filipa V. a že kdyby se někdy pokusil zvrátit zřeknutí, použily by svého vlivu i svých zbraní, aby jeho podnik překazily.

Španělská královna se konečně dozvěděla o Borromeově povýšení; Alberoni pod jejím jménem propukl ve výhrůžky. Kromě kurýra vypraveného do Barcelony, o němž byla řeč, dal vypravit dalšího do Alicante se stejným úkolem pro případ, že by

se Aldrovandi vydal po moři, aby mu zabránil vystoupit na pevninu. Tento nuncius zanechal v Madridu jakéhosi Giradelliho, svého sekretáře, který byl zároveň agentem kardinála Acquavivy. Alberoni byl v pokušení ho vyhnat. Uvážil však, že mu tento člověk nemůže uškodit, a udělal si z toho u Acquavivy zásluhu a zároveň mu udělil lekci. Zásluha spočívala v tom, že mu napsal, že jedině z ohledu na něho zabránil tomu, aby byl ten člověk vyhnán, ale pod podmínkou, že nebude vykonávat žádnou funkci papežova agenta a nebude jménem Jeho Svatosti mluvit ani předkládat žádné memorandum.

Co se lekce týče: Acquaviva už dávno naléhal, aby byl v Římě zbaven dotěrné kritiky dona Juana Díaze, španělského agenta, který posuzoval všechny jeho kroky s tou nejvýstřednější volností. Alberoni mu slíbil, že ho odvolá. Kardinál ho o to znovu požádal. Alberoni, nespokojený s jeho měkkostí a s tím, že nechal Borromea projít bez něho, připsal do svého dopisu, že vůči tomuto člověku je třeba zachovat chladnou krev, protože ho Španělé pokládají za velmi horlivého ve službě a za neschopného šetřit kohokoli, jde-li o zájem pánů; že si navíc od Borromeova povýšení získal ještě nový vliv, protože stále tvrdil, že se uskuteční a že Jejich Katolická Veličenstva budou oklamána navzdory krásným slovům papeže a nadějím, jimiž se on, Acquaviva, nechal ukolébat.

Tato výčitka učiněná papeži i jemu znamenala ohlášení pomsty; dva Italové jí nemohli dát jiný výklad. Aldrovandi, který viděl, že jeho kariéra je ztracena, zůstane-li mu vstup do Španělska zapovězen, naléhavě žádal o svolení odebrat se do Barcelony nebo do Zaragozy. Královnin hněv byl záminkou, proč nevyslechnout žádný návrh, dokud nebude Alberoniho povýšení uskutečněno. Aby si však zachoval jeho pravou návnadu, dal Alberoni v Římě vědět, že tolik žádaná eskadra se neprodleně odebere do Janova a může se dokonce posunout až k Livornu, ale že v jednom z těchto dvou přístavů bude čekat na zprávy od Acquavivy a odtud se vrátí do španělských přístavů, nebude-li tolikrát slibované povýšení uskutečněno — rozhodnutí, od něhož Jejich Katolická Veličenstva nikdy neustoupí, i kdyby se měl svět zřítit, protože španělský král už má dost toho, že je šestnáct let hříčkou římského dvora.

Tento panovník, v Římě tak pečlivě líčený jako papeži velice poddajný, aby si ho papež přál ve Francii, kdyby se tam nešťastnou náhodou otevřelo nástupnictví, nechtěl, aby papeži bylo dovoleno odkládat povýšení tak vzácného člověka, a byl odhodlán k nejkrajnějším krokům. Pohrozil tedy při této příležitosti Římu, že zřídí juntu, která prozkoumá prostředky a opatření, jak stanovit papežově moci ve Španělsku spravedlivé meze a omezit ji na tu, jaká se mu dovoluje ve Francii a v Benátkách. Dodával, že Jejich Katolická Veličenstva budou v tomto zásadním bodě neoblomná; že se nikdo neodváží pokusit se je obměkčit; že on sám by byl raději mrtev, než by o tom otevřel ústa, protože by ho jistě obvinili, že dává přednost svým zájmům před zájmem svých pánů; že zpovědník má tím víc důvodů zachovávat nejhlubší mlčení, že mu je král velmi přísně uložil ve všech římských záležitostech, a o něm se mimoto

říká, že je Římu zaprodán. Alberoni tedy chtěl, aby papež poznal všechno nebezpečí odkladu jeho povýšení a aby ho pokládal za jediného, kdo má v moci ukončit spory mezi oběma dvory.

Aby ho v tomto přesvědčení utvrdil, vymohl na španělském králi, aby přiměl parmského vévodu slíbit jménem Jeho Katolického Veličenstva a zaručit se, že smír bude uzavřen a soud nunciatury znovu otevřen v okamžiku, kdy bude povýšení uskutečněno a vyhlášeno.

Tento okamžik Alberoniho povýšení byl kritickým bodem veškeré obtíže ohledně smíru. Alberoni ho nechtěl uzavřít, nebude-li tato podmínka splněna; příliš se bál, že ho potom nechají na holičkách. Papež, v téže nedůvěře, že si z něho po povýšení budou dělat posměch, se pevně držel svého slibu uskutečnit je, jakmile bude smír uzavřen za podmínek, s nimiž Alberoni již souhlasil, a jakmile bude eskadra pod plachtami na cestě ke Korfu. Tato vzájemná nedůvěra všechno zastavovala. Papež nicméně chtěl předem odstranit všechny předběžné obtíže. Napsal Daubentonovi breve vlastní rukou, zmocňující ho rozhřešit španělského krále ze všech církevních trestů, jimž propadl skrze akty učiněné jeho jménem a jeho autoritou proti právům Svatého stolce, ale pod podmínkou, že tyto akty budou zrušeny a že Jeho Katolické Veličenstvo přistoupí na všechny návrhy smíru předložené Jeho Svatostí. Nelze se tu zdržet poznámky, že nad tímto krásným breve a nad tímto vzácným vynálezem, jak si všechno přisvojit jako soudce i strana zároveň, se úvahy nabízejí v celých zástupech.

Alberoni zároveň, pozorný k cíli, který si pro Itálii vytkl, opatřil Ripperdovi, kterého vždy zvlášť šetřil, tři po sobě jdoucí audience u španělského krále ve své přítomnosti, při nichž španělský král, chvále upřímnost pensionáře, řekl, že by si přál, aby se stal řídícím činitelem jednání mezi ním a vídeňským dvorem a aby návrhy byly přinášeny tam i do Madridu zároveň prostřednictvím dobrých služeb Anglie a Holandska. Trval na nutnosti nastolit především rovnováhu potřebnou pro bezpečnost Itálie a zopakoval, co už bylo tomuto holandskému velvyslanci řečeno, aby podnítil jeho pány využít příznivé příležitosti, kterou měli, stát se pány Nizozemí.

Ripperda mohl z důvěrných porad, které měl s Alberonim, snadno poznat, že Itálie je jeho hlavním cílem. Domníval se, že rozpoznal, že naléhání sicilského krále, aby byl do této smlouvy zahrnut, nebude mít velký úspěch a že ve Španělsku nejsou nakloněni podporovat růst jeho moci. Jeho velvyslanec se snažil přesvědčit španělského krále, že úzké dorozumění mezi ním a jeho pánem je pro jejich společné zájmy nutné a že holandský velvyslanec podpoří tento názor svými službami. Ripperda ho skutečně při návštěvě, kterou mu vykonal, dlouze bavil o nutnosti využít turecké války k zachování svobody Itálie proti výbojům císaře, na čemž závisí klid Evropy; řekl, že španělský a anglický král jsou o této pravdě přesvědčeni stejně jako generální stavy; že je třeba je spojit a zjistit, zda se sicilský král k nim v tomto svazku připojí; že mluví z rozkazu pensionáře, zvoleného tajnou radou republiky za jediného komi-

saře a tlumočníka v tomto zvláštním jednání; že žádá od sicilského krále odpověď na tuto věc a že ten se nemá divit mlčení, které se o tom zachovává vůči jeho rezidentovi v Haagu, protože jednání má být dohodnuto především se Španělskem a je naprosto nutné zabránit tomu, aby jeho tajemství vyšlo najevo.

Všechny tyto řeči se však del Marovi zdály podezřelé, protože mu Ripperda už předtím řekl několik nepříjemných věcí o myšlence postoupit Sicílii císaři výměnou za něco jiného. Ripperdovy nabídky mu připadaly jako nové důkazy dohody mezi třemi mocnostmi, že jeho pána o Sicílii připraví a donutí ho spokojit se s výměnou, jaká se jim zalíbí, aby usnadnily mír císaře se Španělskem; vyhnul se proto jasné odpovědi a žádal o čas, aby dostal rozkazy svého pána.

Alberoni, zcela zaujatý svým povýšením, jehož chtěl dosáhnout všemi možnými cestami, poslal do Cádizu rozkaz vyplout do Levanty, a s touto zprávou dostal Acquaviva rozkaz ujistit papeže, že Aldrovandi bude co nejdříve přijat jako nuncius. Záminkou této náhlé změny bylo ukázat přímost a upřímnost jednání španělského krále, za něž však očekával z papežovy strany spravedlivou odplatu, totiž povýšení skutečně uskutečněné a vyhlášené ihned po obdržení jeho dopisu. Papež si nemohl zakrývat nedůstojnost tohoto povýšení, kterou cítil i viděl. Veřejný pokřik nad ní se rozléhal a doléhal mu do uší. Na tomto povýšení, ať bylo jakékoli, však záviselo urovnání ve prospěch Říma i námořní pomoc proti Turkům.

Papež tedy plakal, a slzy ho stály málo. Byl v porodních bolestech. Využíval společného strachu Benátčanů, aby prostřednictvím jejich velvyslance v Římě působil na Acquavivu a přiměl Španělsko pomoci Itálii proti Turkům, aniž by čekalo na povýšení. Této hry přes mantinel se užívalo proto, že benátský šlechtic, rezident v Madridu, ještě nepřijal úřední hodnost. Španělsko žádalo zadostiučinění, kterému se republika dosud vyhýbala, za to, že uznala arcivévodu za španělského krále. Acquaviva si přál, aby španělský král Benátčany zatřásl a dosáhl na nich úplného navrácení rodiny Ottoboniů do jejích statků a výsad i do jejich přízně, o kterou přišla od té doby, co kardinál Ottoboni[8] bez jejich svolení přijal protektorát Francie. Uvažoval, že pro konklávě je důležité získat kardinála, jako byl tento, který se mimoto o španělského krále vždy dobře zasloužil.

V Římě se najde množství lidí, kteří horlivě projevují svou oddanost buď Francii, nebo rakouskému domu, podle toho, co nazývají *il genio* a co je mezi ty dvě strany rozděluje. Naděje na dobrodiní je mocnou pohnutkou i pro přední osoby, které nikdy nemohou od římského dvora doufat v odměny, jež by se blížily těm, které dostávají od korun v obročích nebo v penzích. Někteří se dokonce nespokojují s tím, že z jedné strany dostávají skromné odměny, a snaží se je dostávat i z druhé pod titulem politiků nebo novinkářů. Takové chování se ukázalo u jakéhosi abbého Julianiho,

8. **Vysvětlivka:** Pietro Ottoboni (1667–1740), benátský rodák, prasynovec papeže Alexandra VIII. a vicekancléř římské církve; za to, že bez svolení Benátské republiky přijal protektorát francouzských záležitostí u Svatého stolce, ho republika potrestala i s celou rodinou.

který papežskému paláci na jedné straně a Španělům na druhé donášel všechno, co se dozvěděl od kardinála z La Trémoille, jehož důvěru si získal. Měl vysokou penzi od krále a jeho otec byl rovněž velmi dobře placen.

Nelze se tu ubránit, abychom nepolitovali zaslepenosti ohledně národních kardinálů, kteří jsou vždycky k ničemu — a to ještě vyvázneme lacino —, velmi na obtíž a beztrestně velmi nebezpeční, kdykoli se jim zlíbí. Dvě stě tisíc livrů ročního důchodu v obročích je pro francouzského kardinála málo. Pomíjím hodnost a osobní vážnost, která se přenáší na všechny jeho příbuzné. Vždy je jen jeden, který zůstává v Římě pro královské záležitosti. Ostatní žijí v Paříži a u dvora, jak se jim zlíbí. Přijde-li konklávě, je třeba jim zaplatit, aby tam jeli: a ještě se vymlouvají, jak mohou. Když přijedou do Říma, najdou kabaly utvořené a strany rozhodnuté. Nikoho tam neznají: proto se také ukazuje, že si z nich tam za mnoha poklon dělají posměch. Je-li papež zvolen, předhánějí se, kdo se vrátí nejrychleji. Všechny zločiny jsou jim dovoleny, i zločiny urážky majestátu; ať se pokusí o cokoli, jsou nedotknutelní a chodí se vztyčenou hlavou. Ludvík XI. se nikdy neodvážil potrestat úklady a prokázané zrady kardinála Balue[9] jinak než vězením, a ještě s kolika překážkami; a za jeho nástupce bylo vidět, jak kardinál nad svým zločinem triumfuje v lesku legáta ve Francii. Sixtus V. schválil všechno, co se stalo v Blois, a hnusily se mu ohavnosti Ligy; ale když se o několik dní později dozvěděl o smrti kardinála z Guise[10], přinejmenším stejně vinného jako jeho bratr, exkomunikoval Jindřicha III. a shledal, že není dost velkých trestů, jimiž by se tento zločin odčinil. Viděli jsme, jak byl zesnulý král nucen vyjednávat s kardinálem z Retz a jak nemohl potrestat zločiny kardinála z Bouillonu ani okázalost jeho neposlušnosti. Výhody a nevýhody francouzských kardinálů se tedy nedají ani poměřovat. Pokud jde o nároky Říma, na francouzské kardinály se spolehnout nelze. Dosud pociťujeme následky machinací a pobuřující řeči kardinála du Perron roku 1614 na posledních generálních stavech, které se konaly[11]. Kdyby naši králové nikdy netrpěli kardinály ve Francii, vyhnuli by se těmto zhoubným nesnázím i té další, totiž oddanosti k Římu proti jejich zájmům u všech, kdo si představují, že dosáhnou purpuru, a u některých, kteří k němu byli povýšeni proti vůli králů, jako byl kardinál

9. **Vysvětlivka:** Jean Balue (asi 1421–1491), ministr Ludvíka XI. a kardinál; za tajné styky s Karlem Smělým byl roku 1469 uvězněn a propuštěn teprve roku 1480 na papežovu přímluvu; za Karla VIII. se roku 1484 vrátil do Francie jako papežský legát.

10. **Vysvětlivka:** Ludvík II. Lotrinský, kardinál z Guise (1555–1588), arcibiskup remešský, bratr Jindřicha z Guise; byl zabit stráží na rozkaz Jindřicha III. v Blois 24. prosince 1588, den po vraždě svého bratra. Papež Sixtus V. (1585–1590) na to v květnu 1589 odpověděl monitoriem, jímž krále pohrozil exkomunikací.

11. **Vysvětlivka:** Generální stavy svolané roku 1614 zasedaly v Paříži od října 1614 do února 1615. Kardinál du Perron na nich jménem duchovenstva vystoupil proti článku třetího stavu, podle něhož nemá žádná moc, ani duchovní, právo sesadit francouzského krále; svou řeč pronesl v komoře třetího stavu v lednu 1615.

Le Camus[12] proti vůli zesnulého krále a kardinál z Mailly proti vůli dnešního krále a regenta, silou kabal, vzpurnosti a zuřivosti v záležitosti konstituce. Kdyby dávali nominaci dobře vybraným italským poddaným, měli by v Římě stálé kardinály, sobě oddané, informované a neustále o všem zpravené, kteří by jim sami, skrze své přátele a svou rodinu, byli neustále užiteční, a v konkláve nesmírně, a z nichž tři nebo čtyři by byli dohromady víc než spokojeni s obročími, která nestačí jedinému francouzskému kardinálovi. Naděje na kardinálství by už nesváděla biskupy proti svobodám gallikánské církve a proti autoritě a světské svrchovanosti našich králů, a naopak by jim zajistila služby a oddanost nejvýznačnějších rodů a jednotlivců Říma a celé Itálie, jejichž užitečnost by se ukazovala každý den. Tolik dost o tomto důležitém článku, jehož zřejmost bije do očí.

Několik kardinálů si lichotilo, že papeže nedávno odvrátili od toho, aby zneuctil jejich kolegium tím, že do něj uvede tak podivného člověka. Alberoni to věděl a uznal, že není v jeho zájmu hnát nelibost krále a královny příliš daleko, protože kdyby nový spor, který by z toho vzešel, trval příliš dlouho, stal by se jeho obětí; jeho tak četní nepřátelé by byli nadšeni, kdyby ho viděli zapleteného do záležitosti, kterou pokládali za nevyhnutelnou příčinu jeho blízkého pádu, k němuž by všichni Španělé o závod přispěli. Tyto úvahy ho přiměly změnit chování. Uspíšil odplutí loďstva. Napsal parmskému vévodovi, že vypluje 26. května, a naléhal na Aldrovandiho, aby se odebral do Segovie, kde byl dvůr, a tam k papežově spokojenosti ukončil spory mezi oběma dvory. Dal zahlédnout, že cítí, jak velký význam pro něho má co nejdříve skončit záležitost svého povýšení, a čeho se musí obávat od vlády, jakou by si Němci, páni Itálie, osobovali nad papežovou myslí a jeho rozhodnutími. To byla omluva tak náhlé změny chování. Další důvody uvidíme později.

Změnil také svůj systém ohledně všeobecných záležitostí Evropy. Velmi si přál spojit španělského krále s Anglií a Holandskem a zjednat mu prostřednictvím těchto dvou mocností mír s císařem. Tyto myšlenky, které mu tak hluboko vězely v hlavě, už netrvaly. Vyhýbal se jednání o tomto míru, které chtěla Anglie zahájit. Opíral se o výhodné postavení, do něhož podle svých slov jeho péče Španělsko přivedla, takže nemá žádný důvod ucházet se o něčí přátelství a nejlepší, co může udělat, je pozorovat nesnáze ostatních mocností klidným okem a dobře hrát svou hru. Spoléhal na vnitřní nepokoje, které podle něho Anglii nevyhnutelně hrozily, a na krajní vyčerpání, v němž poslední válka zanechala Holandsko; to obojí by tyto dvě mocnosti přimělo ucházet se o přátelství španělského krále, takže až cizí národy poznají jeho cenu, poskytne je jen s rozvahou tomu, komu uzná za vhodné. Místo aby Berettiho popoháněl, krotil tedy jeho horlivost vyjednávat, aby si dodal ceny. Zaměstnával ho

12. **Vysvětlivka:** Étienne Le Camus (1632–1707), biskup grenobleský, byl roku 1686 jmenován kardinálem papežem Inocencem XI. bez nominace a proti vůli Ludvíka XIV.

tím, aby získával a posílal do Španělska vlnařské dělníky pro velmi užitečné manufaktury, které zamýšlel, ale u nichž se s důvodem obával přirozené lenosti Španělů.

Beretti rozvíjel obsáhlé úvahy, aby Alberoniho přesvědčil, ať využije touhy, kterou u republiky viděl, spojit se se Španělskem, ať přistoupí na opatření nutná k omezení ctižádosti rakouského domu a ať se chrání před dojmem, jímž na císaře působila mstivá povaha španělských přeběhlíků v jeho radě. Říkal, že žádná smlouva nebude pevná, nebude-li předem nastolena dokonalá rovnováha v evropských záležitostech, bez níž se španělský král nemá nikdy zavazovat, nýbrž zůstat divákem; a zřeknutí učiněná ve prospěch rakouského domu prohlašoval za neplatná, protože rakouský dům sám žádného zřeknutí ve prospěch Španělska neučinil. Připouštěl, že naprosté odmítnutí vyslechnout cokoli o míru s císařem by mohlo Anglii a Holandsko znepokojit, ale že je třeba umět jednání protahovat a svalit odium průtahů na vídeňský dvůr.

Plod, který si od tohoto postupu sliboval, byl ten, že Anglie a Holandsko, rozhořčené chováním císaře ohledně míru, se ho budou ještě víc obávat a samy se budou ucházet o alianci, kterou jim španělský král nabízel. Byla pravda, že Anglie nebyla uvnitř klidná: strany tam byly rozvášněnější než kdy jindy, král a princ waleský znesvářeni tak, že už nezachovávali ani zdání, angličtí ministři nenáviděni částí národa, němečtí ministři nenáviděni celým národem a pokládáni za zaprodance vídeňského dvora. Měli takovou pověst, že se ministr sicilského krále neodvážil žádat je, aby pracovali na smíru jeho pána s císařem.

Přílohy vydavatele (edice 1856)

Následující přílohy připojil ke svazku vydavatel edice z roku 1856, historik Adolphe Chéruel. Odkazy na stránky francouzského vydání jsme nahradili odkazy na kapitoly tohoto překladu.

I. Příčiny Fouquetova pádu. — Jeho proces.

(K Tomu 14, kap. 5.)

Saint-Simon, když mluví o Fouquetově nemilosti, říká, že hlavní příčinou jeho neštěstí bylo *trochu příliš mnoho galantnosti a nádhery*. Soud dějin je přísnější. Každý ví, že zámek Vaux[12] stál obrovské sumy a že rozhořčený Ludvík XIV. byl blízko tomu, aby dal Fouqueta zatknout uprostřed slavností, které pořádal pro dvůr. Pokud jde o Fouquetovu *galantnost*, postačí připomenout, že dopisy nalezené v jeho skříňce nebyly všechny zničeny, jak se často opakovalo; většina z nich existuje dodnes a dosvědčuje bláznivou rozmařilost vrchního správce financí.[3] Tvrdí se, že Fouquet, opojený svým štěstím, se odvážil vztáhnout své nároky až na slečnu de La Vallière. Toto obvinění, které opakují některé paměti té doby,[4] dostává nové potvrzení v následujícím dopise, který Fouquetovi psala jedna z jeho kuplířek:[5]

„Už nevím, co říkám ani co dělám, když se někdo staví proti Vašim úmyslům. Nemohu se zbavit zlosti, když si vzpomenu, že si na mne ta malá slečinka de La Vallière hrála na chytrou. Abych si získala její přízeň, ujišťovala jsem ji o její kráse, která přitom není nijak velká;[6] a když jsem jí pak dala na srozuměnou, že se postaráte, aby nikdy nic nepostrádala, a že pro ni máte dvacet tisíc pistolí, rozkatila se proti mně a prohlásila, že ani dvě stě padesát tisíc livrů ji nepřimějí k poklesku; a opakovala

1. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Vaux-le-Vicomte (departement Marne).

2. **Ediční poznámka:** Vaux-le-Vicomte leží v departementu Seine-et-Marne, nedaleko Melunu, nikoli v departementu Marne.

3. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tyto dopisy uchoval Baluze, Colbertův knihovník, a dnes jsou součástí rukopisů Císařské knihovny. Odtud jsem čerpal několik písemností citovaných v této poznámce.

4. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz zejména Paměti mladého Brienna (H. L. de Loménie).

5. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Opis tohoto dopisu se nachází v Conrartových rukopisech, knihovna Arsenalu, in-4°, sv. XI, s. 152. Je pochopitelné, že originál takového dopisu byl zničen; ale protože se ve Fouquetových písemnostech nacházejí některé dopisy, jejichž opisy, které podává Conrart, vystihují ducha, ne-li výrazy, není dostatečný důvod zavrhovat tento dopis jako podvržený. Opis je psán Conrartovou rukou.

6. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To je také mínění několika současných spisovatelů.

mi to s takovou pýchou, ačkoli jsem nezanedbala nic, abych ji před rozloučením obměkčila, že se velice obávám, aby o tom nepromluvila s králem, takže je třeba tomu předejít.[7] Nezdá se Vám vhodné říci, abyste ji předešel, že Vás žádala o peníze a že jste jí je odepřel? To zpochybní všechny její stížnosti. Co se týče té tlusté ženské,[8] o té Vám Brancas a Grave podají dobrou zprávu; když ji jeden opustí, ujme se jí druhý. Zkrátka nedělám žádný rozdíl mezi Vašimi zájmy a svou spásou. Věru, je štěstím zabývat se záležitostmi muže, jako jste Vy; Vaše zásluhy urovnávají všechny překážky. Kdyby Vám nebesa dopřála spravedlnosti, viděli bychom Vás jednoho dne s uzavřenou korunou."

Uzavřená koruna byla znamením svrchovanosti a lze si představit rozhořčení mladého krále, když četl dopis, který mu ve vlastním ministrovi ukazoval soka v lásce i v moci. Nebudu se zdržovat urážlivými výrazy, jimiž kuplířka označovala matku Ludvíka XIV. Tato královna měla tehdy ještě velký vliv a Fouquet se ji snažil získat krátce před smrtí kardinála Mazarina, k níž došlo v březnu 1661.

Dopis psaný vlastní Fouquetovou rukou obsahuje návrhy, které jí dával předkládat.[9]

„Nepřejeme si," psal vrchní správce financí, „aby jí její laskavost byla na obtíž; raději vezmeme vše na sebe, než abychom ji vystavili nebezpečí. Máme-li nějaké smýšlení nebo počínáme-li si nějak, s čím nesouhlasí, prosíme ji jako o milost, aby to řekla. Jediné slovo uspořádá vše tak, jak se jí zalíbí. Zapřísahám ji, aby nám dopřála své důvěry a dala nám poznat všechny věci, které jí budou na srdci, ať jsou jakéhokoli druhu, i ty, které by si přála prosadit, aniž by se ukázala; a žádáme o to co nejnaléhavěji, neboť nemáme vroucnějšího přání než prokázat jí nějakou milou službu, a horlivost nám nezabrání zachovat potřebnou diskrétnost. Všichni se obávají nového panství pana Prince (Ludvíka Bourbonského) a toho, že Jeho Eminence neodolá jeho lichotkám,[10] a že budeme mít tu nelibost vidět ho pod různými záminkami

---

7. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tvrdilo se totiž, že se Ludvík XIV. dozvěděl o vášni vrchního správce financí ke slečně de La Vallière a že to byla jedna z příčin zarputilosti, s níž Fouqueta pronásledoval.

8. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Královna matka Anna Rakouská.

9. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Královna matka v těchto návrzích není jmenována; je však velmi pravděpodobné, že jí měly být předloženy, neboť jsou připojeny k následujícímu dopisu, který napsala jedna z osob, jež Fouquet pověřil, aby Annu Rakouskou sledovaly a získaly: „Stále jsem čekal, až budu mít tu čest s Vámi mluvit, abych Vám řekl mnoho věcí. Nevím, zda víte, jakou moc má nad královnou matka z kláštera Milosrdenství a jaká se tam spřádá tajná intrika. Pan Le Tellier a pan z Estrades ji navštěvují každý den. Pod slibem mlčení mi o tom řekli mnoho věcí. Je-li Vám to užitečné, dejte mi vědět; víte, že jsem celý Váš a že není nic, co bych neudělal, abych Vám to dokázal."

10. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Princ de Condé opustil Belgii, aby se vrátil do Francie, 29. prosince 1659; Mazarin zemřel 9. března 1661; mezi těmito dvěma daty, pravděpodobně kolem počátku roku 1660, musel být tento Fouquetův dopis napsán. Pokud jde o Condého lichotky vůči Mazarinovi, důkaz o nich najdeme v dopise, který princ psal kardinálovi 24. prosince 1659, několik dní předtím,

triumfovat nad těmi, kdo proti němu dlouho sloužili. Tajemství a přetvářka bez výjimky vůči všem. Pan Le Tellier se navenek chová velmi zdvořile, ale může žárlit a obávat se, aby se přízeň neobrátila jinam. Bude-li si přát, abychom jí podávali zprávy o tom, co se dozvíme, nebo bude-li něco, o čem by chtěla znát pravdu, vynasnažíme se ji uspokojit, jen když se trochu otevře."

Nezdá se, že by se Fouquetovi podařilo získat Annu Rakouskou. Učinil tedy nejpečlivější opatření, aby pronikl do jejích tajemství: obklopil ji špehy a získal dokonce i jejího zpovědníka. Máme dopisy jakéhosi anonyma, který zprostředkoval styk mezi Fouquetem a královniným zpovědníkem, františkánem. Zde je z nich několik výňatků:

„Františkán řekl včera[11] osobě, o níž jsem mluvil s monsignorem, že mu královna matka vyprávěla o nelibosti, kterou jí způsobil král, když onehdy velmi prudce vešel do jejího pokoje a vyčetl jí, že požádala pana z Brienne[12] o jakousi záležitost, a řekl jí doslova a velmi rozzlobeně: *Madam, nečiňte už nic takového, aniž byste mi o tom řekla;* královna na to nic neodpověděla, jen se začervenala. Řekl ještě, že Monsieur[13] si stěžuje a že potom komusi řekl, že s ním král jedná jako se psem. Ostatně ujišťuje, že královna matka se domnívá, že pan Princ[14] velmi pomýšlí na to, aby se dostal k vládě; že prý na něm pozorovala nesmírnou trpělivost, s jakou se dvoří; že si ho král velmi váží a že se u všeho, co dělá, lidí ptá, zda to pan Princ schvaluje. Je dokonce zcela jisté, že se snaží spřádat pikle. Navštívil toho dobráka františkána; a královna matka, ačkoli k němu chová zuřivou nedůvěru, by ho přece jen měla raději než nic; neboť se o ni uchází. Pokusím se napsat monsignorovi něco o otci Annatovi;[15] ale protože je to muž velmi zdrženlivý, neodvažuji se nic slibovat."

Několik dní nato psal tentýž špeh Fouquetovi:

„Neodvážil jsem se dnes ráno spěchat za Vámi, abych Vám, monsignore, sdělil, co mi včera řekl ten dobrý řeholník, o němž víte. Mimo jiné jsem se od něho dozvěděl, že se domnívá, že by docela dobře nemusela být už žádná rada svědomí; a že před dvěma dny kdosi upozornil krále a vzbudil v něm chuť podívat se na dopis, který ti páni z rady svědomí psali z jeho příkazu do Říma. Balík, který byl už v rukou kurýra, byl přinesen zpět králi, a ten shledal, že v tomto dopise, který předtím neviděl, ti páni píší, že udržují krále v přesné poslušnosti, kterou je povinen Svatému stolci, a

---

než opustil Brusel: „Pokud jde o Vás, pane," psal mu, „až s Vámi hodinu pohovořím, budete pevně přesvědčen, že chci být Vaším služebníkem, a myslím, že i Vy mě budete chtít mít rád."

11. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento dopis je z 22. dubna 1661.

12. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Státní sekretář pověřený zahraničními věcmi.

13. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Filip Orleánský, bratr Ludvíka XIV.

14. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Ludvík Bourbonský, o němž byla řeč v dříve citované písemnosti.

15. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jezuita, zpovědník Ludvíka XIV.

přisvojují si jaksi slávu, že ho řídí. To se ho nesmírně dotklo, a jsa, jak známo, žárlivý na svou autoritu, projevil takové podráždění, že prohlásil, že je už nesvolá.

„Ostatně paní z Chevreuse[16] se o toho dobráka stále velmi uchází; ale to jistě k ničemu nebude a Vy se dozvíte přesně všechno, co mu řekne. Trvá na tom, čemu věří o králi a slečně de La Vallière, jak jsem Vám psal, a myslí si, že to, co o tom před nějakou dobou říkal, je naprostá pravda.

„Protože jsem se nedávno dozvěděl, že otec Leclerc, o němž jsem se domníval, že se po otci Annatovi stane zpovědníkem krále, bude zpovědníkem Monsieura, mohu Vás ujistit, že bude-li to k něčemu, budu mít s ním stejně důvěrné styky a stejně úzké vazby, jako mám s tím dobrým otcem."

Vliv paní z Chevreuse Fouqueta zvlášť znepokojoval a pověřil osobu, která mu tyto zprávy předávala, aby vypátrala záměry této dámy. Dne 21. července 1661 dostal tuto odpověď:

„Nemohl jsem se dozvědět nic bližšího z domu paní z Chevreuse; ale ten dobrák zpovědník sem nedávno přišel navštívit osobu, o níž jsem Vám už kdysi měl tu čest mluvit. Vyprávěl jí všechno, co věděl, a mimo jiné jí řekl, že se o něj paní z Chevreuse od nějaké doby velmi uchází; že k němu několikrát poslala Laiguese;[17] že s ním mluvil velmi zbožně, aby ho získal, ale především že s ním mluvil proti Vám, monsignore. Nebudu se šířit o tom, jakým způsobem; neboť ten dobrák řekl, že to vyprávěl panu Pellissonovi.[18] Postačí mi tedy dát Vám o tom vědět, že si ten dobrák františkán trochu stěžuje, že jste ho, když jste se vysvětloval s královnou matkou, jaksi uvedl jako svědka; že když jste jí řekl, že jezdí do Dampierre[19] mezi Vaše nepřátele a že jí říkali věci proti Vám, a ona popírala, že by s ní kdy někdo takto mluvil, řekl jste jí, ať se na to zeptá otce zpovědníka; že mu královna nazítří řekla, že nemůže pochopit, jak to, že víte o všem, a že máte všude špehy.

„Královna ještě řekla, že vidí u dvora velmi zlou kliku, kterou nezná a do níž zatím nemůže proniknout;[20] že se dozvěděla, že nedávno dali krále vyspat s jakousi mladou osobou, jejíž jméno ten dobrák nedokázal zopakovat; a královna ještě dodala, že král velmi polevuje ve zbožnosti; že se nezpovídá a nepřijímá svátost tak často a že otec Annat je ubožák, a tak bázlivý, že se neodvažuje říci králi vůbec nic, aby to neškodilo jeho zájmům.

---

16. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Marie de Rohan, narozená v prosinci 1600; roku 1617 se provdala za Charlese d'Albert, vévodu z Luynes; roku 1621 ovdověla a následujícího roku se znovu provdala za Clauda Lotrinského, vévodu z Chevreuse; zemřela 12. srpna 1679. Paní z Chevreuse, jejíž jméno se v těchto dopisech objevuje několikrát, patřila k Fouquetovým nepřátelům.

17. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Laigues byl tajným manželem paní z Chevreuse. Viz Paměti mladého Brienna.

18. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Pellisson byl jedním z hlavních Fouquetových úředníků.

19. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Zámek paní z Chevreuse.

20. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jde pravděpodobně o kliku hraběnky ze Soissons.

„Řekl ještě, že ho královna matka, když mluvila o tom, s čím je nespokojena u Madame,[21] ujistila, že je to ze vší duše koketa a úskočná ženská; ale že jí také mladá královna[22] působí mnoho starostí svými slzami a celým svým chováním.

„Dodala ještě, že jí král nedávno řekl, že pan kardinál ho, když umíral a mluvil proti ní, ujišťoval, *že se bez chlapa nikdy neobejde;*[23] ať si na ni dá pozor, neboť jistě uzavře s někým tajný sňatek. Ostatně ten dobrák ujišťuje, že královna matka dostává každý den udání proti všem ministrům a že jste u ní jednou dobře a jindy špatně zapsán; že Vám u ní často prokazují velmi zlé služby a že v takových chvílích je proti Vám velmi rozběsněná."

Tento Fouquetův dopisovatel mu občas dával dobré rady. Dne 2. srpna 1661 mu psal:

„Horlivost a nesmírná oddanost, kterou chovám k Vašim službám, monsignore, mě vedly k tomu, abych si obecně myslel, stejně jako mnozí z Vašich služebníků, že by pro Vás nebylo nijak výhodné vzdát se úřadu generálního prokurátora. Přesto jsem, ze znalosti Vaší prozíravosti a Vašeho úsudku a z obdivu k nim, byl zcela přesvědčen, že nic lepšího není a že když nikdo nemůže dohlédnout tak daleko ani soudit tak dobře podle vlastního rozumu jako Vy, neměl byste se radit s nikým jiným než sám se sebou. Avšak, monsignore, dnes jsem se dozvěděl, že Vaši nepřátelé jsou právě ti, kdo si vášnivě přejí, abyste učinil, k čemu jste se v této věci rozhodl; že Vás k tomu potají ponoukají oni a že byste se měl mít na pozoru i před vlídným přijetím a vlídnou tváří, které Vám král projevuje, a před vyhlídkami na jiné věci, které se Vám otevírají.

„Byla tu paní z Chevreuse a slíbili mi, že mi sdělí věci, které jsou pro Vás nanejvýš důležité, o tom, o cestě do Bretaně,[24] o jistých velmi tajných královых rozhodnutích a o opatřeních přijatých proti Vám. Protože jsem nechtěl vypadat příliš dychtivě vědět, co mi chtějí říci, neodvážil jsem se na osobu, která se mnou mluvila, naléhat ani tvrdošíjně žádat něco, co se zítra dozvím přirozeně a bez strojenosti.

„Královna matka minulou neděli řekla o Vás, že pan kardinál řekl králi, že kdyby Vám bylo možné vyhnat z hlavy stavby a ženy, byl byste schopen velkých věcí; ale že je třeba mít se na pozoru především před Vaší ctižádostí; a právě tímto Vám chtějí uškodit. Pochopil jsem také, že z mnoha lidí, kteří Vám donášejí, co mohou zachytit, si mnozí počínají lehkomyslně a dělají věci tak, že je z toho vidět, že chtějí něco vědět jen proto, aby Vám to donesli. To přimělo královnu matku, aby ještě nedávno řekla, že máte všude špehy."

Následující dopis obsahoval další hrozivé výstrahy o králově smýšlení:

---

21. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Henrieta Anglická, manželka Filipa Orleánského.

22. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Marie Terezie Rakouská.

23. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tato slova jsou v rukopisu podtržena.

24. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Cesta do Bretaně a Fouquetovo zatčení se uskutečnily na počátku září.

„Včera mi řekli, že před několika dny královna matka, když mluvila o Vás, monsignore, řekla: ‚Teď si myslí, že je na tom mnohem lépe než pan D. s úřadem mistra královské kaple, který koupili za trojnásobek toho, co měl cenu; uvidí, uvidí, k čemu mu to bylo a co v králově mysli způsobily všechny ty peníze, které dal z vlastní kapsy za markýze z Créqui.[25] Král rád bývá bohatý a nemá rád ty, kdo jsou bohatší než on, protože se pouštějí do věcí, které on sám dělat nemůže, a nepochybuje, že velké bohatství jiných bylo ukradeno jemu.‘

„Když tu byla paní z Chevreuse, navštívila dvakrát zpovědníka královny matky. Ten dobrák to však zatajil panu Pellissonovi, který ho šel navštívit a zeptal se ho, zda ji neviděl; on mu to zapřel, jak potom sám řekl. Řekl tu ještě věci, které svěřil pod velkým tajemstvím a které jsou velmi důležité. Osoba, která je zná, se zdráhá mi je říci, protože je do nich zapletena paní z Chevreuse, a protože jí je tak blízká, říká se jí to těžko. Nezapomenu Vám je sdělit, jakmile se je dozvím, neboť nepochybuji, že mi je nakonec řeknou. Uvidí-li pan Pellisson toho dobráka, nesmí se k němu chovat dotěrně ani dávat najevo, že ví, co mu ten nechtěl říci.“

Tyto výstrahy Fouqueta nezastavily na cestě, která ho vedla do propasti. Domníval se, že po Mazarinově smrti (9. března 1661) přejde kardinálova moc celá do jeho rukou. Většina jeho stoupenců ho v tomto klamu utvrzovala; jejich dopisy ukazují, že ho nazývali *Budoucností* a viděli v něm už rozhodčího Francie. Jeden z nich mu psal (z Bordeaux, 29. srpna 1661, několik dní před jeho zatčením): „Jestliže nepřátelé monsignora šířili pověsti v jeho neprospěch, jsou dobře potrestáni. Všichni v těchto provinciích nyní mluví jen o vlivu, který má na králově mysli, a říkají sto příznivých věcí, které nemohu svěřit tomuto papíru.“

Jak daleko sahaly Fouquetovy ctižádostivé záměry? Chtěl, jak se často opakovalo, udělat z Belle-Île pevnost, kde by mohl v případě nemilosti vzdorovat královské autoritě? Nelze popřít pravost plánu nalezeného v jeho písemnostech, podle něhož měl být tento ostrov opevněn a měla být učiněna všechna potřebná opatření, aby se zabezpečil před královou pomstou. Ani Fouquet, ani jeho obhájci nikdy netvrdili, že by tento plán vymysleli jeho nepřátelé. Z dopisů adresovaných komturovi z Neuchèse[26] je ostatně vidět, že Fouquet počítal s galérami tohoto admirála a že Neuchèse jen o vlas unikl tomu, aby nebyl zapleten do jeho procesu.[27] Nějakou dobu se dokonce skrýval, jak dokazuje následující dopis, který mu koncem října 1661 poslal

---

25. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** François de Créqui se oženil s dcerou paní du Plessis-Bellière, která měla na vrchního správce financí velký vliv.

26. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento komtur Maltézského řádu byl 7. května 1661 jmenován viceadmirálem a generálním intendantem námořnictva místo Louise Foucaulta de Saint-Germain.

27. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jeden z přátel komtura z Neuchèse mu psal 19. října 1661: „Posloužili Vám tu výborně, a věru jste to velmi potřeboval. Nikdy nebylo vidět takovou zuřivost, jako je zuřivost pana Fouqueta; neboť udělal všechno, co mohl, aby zahubil přátele i lhostejné.“ Dopis končí tímto dovětkem: „Proces s panem Fouquetem se jistě povede. Kdybyste měl čas, mohli by Vám do-

vévoda z Beaufortu: „Pane, velmi se skrýváte před všemi pověstmi, které se rozšířily u dvora, a kroky Vašeho sekretáře způsobují, že se tyto pověsti potvrzují. Já jako Váš přítel, když se o tom mluví, jen krčím rameny a nevím, co říci, protože jste se skryl přede mnou stejně jako před ostatními. Jste dobrý a moudrý, ale Všichni svatí Vás zastihli ještě nenaloděného. Věřte, že Vám to velmi škodí, a víc, než bych Vám dokázal říci. Napravte to rychle."[28] Záležitost komtura z Neuchèse byla ututlána; avšak dopisy, které jsme právě citovali, potvrzují podezření, jež vzbudil plán nalezený v Saint-Mandé, ve Fouquetově domě. Neuchèse je v něm uveden jako ten, kdo se zavázal sloužit vrchnímu správci financí *vůči všem a proti všem*.

Ostatně Fouquetovo rozkrádání bylo dokonale prokázáno a Ludvík XIV. měl až příliš důvodů vydat ho přísnosti soudní komory; avšak prudkost, s jakou bylo stíhání vedeno, úsilí Fouquetových přátel, soucit, který se přirozeně pojí s neštěstím, i sama délka procesu získaly vrchnímu správci financí postupně veřejné mínění. Na soudce, a především na jednoho ze zpravodajů, Oliviera d'Ormesson,[29] se pokoušeli vykonávat nepřípustný vliv. Sám d'Ormesson ve svém nevydaném deníku vypráví o kroku, který Colbert učinil u jeho otce,[30] aby si stěžoval na délku procesu. Zde je ta důležitá pasáž:

„V sobotu [3. května 1664], když jsem byl po obědě s otcem v jeho kabinetu a s otcem d'Ormessonem,[31] jemuž jsem vysvětloval, že už nemá mít žádný styk s Berryerem,[32] protože zneužíval jeho upřímnosti a vkládal mu do úst mnoho věcí nad rámec toho, co řekl, a těžil z toho, a když jsem otci vyložil nespravedlnost jejich jednání, přišli nám říci, že vchází pan Colbert. Odešli jsme a on zůstal s otcem o samotě skoro půl hodiny. Když vyšel s velmi vážnou tváří, otec nám řekl, že mu po prvních zdvořilostech řekl, že má od krále rozkaz přijít mu říci, že král shledává, že nepřispívám vším, čím mohu, k ukončení procesu s panem Fouquetem a že se zdá, že úmyslně proces protahuji; že král je přesvědčen, že ve věci samé budu soudit spravedlivě, a nehodlá činit nátlak na mé smýšlení; ale že chce ten proces ukončit; že soudní komora ničí všechny záležitosti a že je velmi neobvyklé, aby velký král, obávaný a nejmocnější v celé Evropě, nemohl dát dovést do konce proces s jedním ze svých poddaných, jako

---

cela dobře vzkázat, abyste sem přijel vyložit svůj projekt; ale nepomýšlejte na to, nebude-li Vám to nařízeno."

28. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz výše líčení Fouquetova zatčení (v tomto vydání Přílohy vydavatele k Tomu 12, VI).

29. **Vysvětlivka:** Olivier Lefèvre d'Ormesson (1616–1686), dvorní referendář, jeden ze dvou zpravodajů v procesu s Fouquetem; jeho deník je hlavním pramenem k dějinám tohoto procesu.

30. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** André d'Ormesson, nejstarší člen státní rady.

31. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Nicolas Lefèvre d'Ormesson, řeholník řádu minimů, byl bratrem Oliviera d'Ormesson.

32. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Berryer, jeden z Colbertových úředníků, byl pověřen soupisem listin Fouquetova procesu a byl obviňován, že je zfalšoval.

je pan Fouquet; že on (můj otec) mu na to odpověděl, že je mu velmi líto, že král není s mým chováním spokojen; že ví, že mám jen dobré úmysly; že mi vždy kladl na srdce bázeň Boží, službu králi a spravedlnost bez ohledu na osobu; že délka procesu nevychází ode mne, ale z toho, že je velmi rozsáhlý a že ho naplnili třiceti nebo čtyřiceti body obžaloby, kde by stačily dva nebo tři; že kazatel, který káže o umučení Páně, není příliš dlouhý, když mluví tři hodiny, třebaže ostatní kázání trvají jen hodinu; že bych musel přijít o rozum, abych se snažil zalíbit panu Fouquetovi, jehož štěstí je zničeno, a znelíbit se králi, který má všechny milosti ve svých rukou; ale že hledám jen spravedlnost; že všechna má mínění byla v komoře přijata; že i ta, která přijata nebyla hned, byla přijata později; že dokonce ze všech stran slyší, že se chovám tak, že nelze odhalit mé smýšlení; že mu na to pan Colbert řekl, že se přece jen pozoruje, že důvody pana Fouqueta přednáším důrazněji a veseleji než důvody generálního prokurátora; že mu odpověděl, že zpravodaj je povinen uplatnit všechny důvody; že mi odňali intendanturu v Soissons, ale že si na to nebudu stěžovat a že mi to nezabrání soudit spravedlivě; že on má málo majetku a já také, ale že jsme jej zdědili po svých otcích a že jsme s ním spokojeni; že mi vždy radil soudit spravedlivě bez ohledu na osobu a bez ohledu na zájem a vlastní prospěch; a že když se mluvilo o osobách, které mě navštěvují, pan Colbert řekl, že s tím si nedělají starosti a že dobře vědí, že budu soudit spravedlivě, ale že si přejí jen rychlé vyřízení; že mu odpověděl, že dělám všechno, co na mně závisí, pracuji večer i ráno a nic jiného nedělám; a tak se po několika řečech tohoto druhu vzdálil.

„Byl jsem nadšen, že mu otec odpověděl tak dobře a tak šlechetně, a hned jsem o tom šel podat zprávu panu Le Pelletierovi,[33] aby o tom zpravil pana Le Telliera a ten dal pozor, jak bude pan Colbert o věci mluvit. Večer jsme spolu šli navštívit pana prvního prezidenta,[34] který byl s panem Colbertem a potom hovořil s panem maršálem z Villeroy.[35] Byl velmi překvapen, když se o té návštěvě dozvěděl, neboť odporuje všem pravidlům prozíravosti. Tam jsem se dozvěděl, že pan Berryer je řádným státním radou; že mu král dal opatství s šesti tisíci livrů a chtěl, aby uvedl jména svých dětí, aby se pro ně z Říma vymohl dispens k držení obročí před předepsaným věkem, a že si král povolal generální prokurátory komory,[36] aby jim řekl, že si přeje, aby pan Berryer byl obeznámen se všemi záležitostmi soudní komory a aby nečinili

33. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Claude Le Pelletier se stal roku 1683, po Colbertově smrti, generálním kontrolorem financí.

34. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Guillaume de Lamoignon.

35. **Vysvětlivka:** Nicolas de Neufville, maršál z Villeroy (1598–1685), vychovatel mladého Ludvíka XIV., otec maršála z Villeroy, o němž se v Pamětech mluví.

36. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Soudní komora tehdy měla dva generální prokurátory, Hotmana a Chamillarta, oba dvorní referendáře.

žádné návrhy jinak než podle jeho mínění a aby získával všechny soudce soudní komory pro jeho zájmy.

„Tak podivné a neobvyklé jednání mě nutí uvést zde, co si o něm lidé myslí. Všichni panu Colbertovi vytýkají, že se sám ujímá nepříjemných poselství; že chtěl sám navštívit pana Boucherata,[37][38] aby tím natropil víc hluku a urážku zvětšil, ačkoli se totéž dalo udělat mírně a bez hluku, a pan Le Tellier se nabídl, že s ním promluví; že chtěl ze stejné zásady přijít ještě sám mluvit s mým otcem; že odvolat [ze soudní komory] pana Boucherata, muže poctivého a vážené pověsti, znamenalo dát najevo, že jeho úmysly jsou zlé; že odejmout mi intendanturu v Soissons, když jsem zpravodajem, znamenalo prokázat mi čest a sebe pokrýt hanbou a dát tím věřit, že ode mne žádal nespravedlivé věci a že jsem měl dost cti, abych jim odolal; že to znamenalo definitivně pokazit proces tím, že se urazí zpravodaj a že se mi znemožní, abych jim byl příznivě nakloněn, i kdybych to měl v úmyslu; neboť mé smýšlení by se přičítalo strachu nebo zájmu, a nikoli spravedlnosti; a vrcholem všeho bylo povýšit Berryera a učinit z něj veřejného řídícího všech záležitostí soudní komory, což znamenalo chlubit se hanebností a hanbou; neboť Berryer je ze všech lidí na nejhorším chýru."

Tento Colbertův zásah měl spíše nepříznivý než užitečný účinek pro věc, které chtěl zjednat vítězství. Dopisy paní de Sévigné by stačily, aby dokázaly, do jaké míry se veřejné mínění vyslovovalo pro Fouqueta. Připustil to i sám Le Tellier při návštěvě, kterou mu vykonal Olivier d'Ormesson:[39]

„Šel jsem se rozloučit s panem Le Tellierem, který mě uvedl do své zahrady, a když jsem mu dal najevo, že jsem mu zavázán za to, jak, jak vím, mluvil, zahrnul mě tisícem zdvořilostí; řekl, že to všechno nic nebude a že nesmím dávat najevo žádnou zášť; ale abych šel stále stejnou cestou, nečinil ani víc, ani méně, aby si nikdo nemyslel, že něco dělám ze strachu, ani že se chci mstít. Potom mluvil o procesu, o chybách, kterých se v něm dopustili, zašel do podrobností a řekl, že udělali provaz příliš tlustý; že ho už nelze utáhnout; že stačila kvinta;[40] velmi důrazně mi říkal, že pan kardinál (Mazarin) si prostřednictvím pana Fouqueta nikdy nevzal ani čtvrt tolaru; ale že poskytoval půjčky[41] a jako jejich splátky si bral příjmy, z nichž mu dávali srážku jako nájemcům daní, a on sám dával jen málo, a tak hodně vydělal."

---

37. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Louis Boucherat, státní rada; po smrti maršála Le Telliera se stal kancléřem Francie.

38. **Ediční poznámka:** Michel Le Tellier nebyl maršálem, nýbrž kancléřem Francie (od roku 1677); Boucherat se stal kancléřem po jeho smrti roku 1685.

39. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Deník Oliviera d'Ormesson, k datu 2. května 1664.

40. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Struna loutny nebo houslí, velmi tenká.

41. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Z této pasáže je vidět, že Mazarin poskytoval státu zálohy a hradil si je z veřejných peněz. Le Tellier přiznává, že Mazarin půjčoval státu na vysoké úroky, a tak hodně vydělával. To je zhruba totéž, co říká Saint-Simon (v tomto Dílu, Tom 14, kap. 5).

Sám Ludvík XIV. měl příležitost promluvit se zpravodaji o procesu, jehož pomalost mu vadila. Učinil to s důstojností, kterou Olivier d'Ormesson ochotně uznává:[42]

„Ve tři hodiny jsem šel s panem ze Sainte-Hélène[43] na zámek.[44] Zastihli jsme krále v jeho kabinetu s pány Colbertem a z Lionne,[45] a když přistoupil k oknu, řekl nám tato slova, pokud jsem si je dokázal zapamatovat:

„‚Když jsem uznal za dobré, aby Fouquet měl svobodnou obhajobu, myslel jsem, že jeho proces potrvá krátce; ale už je to přes dva roky, co začal, a velmi si přeji, aby skončil. Jde o mou pověst. Ne že by to byla záležitost velkého významu; naopak ji považuji za záležitost nicotnou; ale v cizích zemích, kde mi záleží na tom, aby má moc byla pevně zavedena, by se věřilo, že není velká, kdybych nedokázal dosáhnout ukončení záležitosti tohoto druhu proti jednomu ubožákovi. Nechci přitom nic než spravedlnost, ale přeji si vidět konec této záležitosti, ať už jakkoli. Když komora přestala zasedat a bylo třeba převézt pana Fouqueta do Moretu, řekl jsem Artagnanovi,[46] aby mu už nedovolil mluvit s advokáty, protože jsem nechtěl, aby se dozvěděl o dni svého odjezdu. Od té doby, co je v Moretu, jsem mu řekl, aby jim dovolil stýkat se s ním jen dvakrát týdně a v jeho přítomnosti, protože nechci, aby tato obhajoba trvala věčně; a dozvěděl jsem se, že advokáti překročili své poslání, nosili sem a tam balíky a vedli venku další poradu, ačkoli to rázně popírají; a pak v tom projektu, jímž chtěl rozvrátit stát,[47] má dát unést spisy procesu i zpravodaje. To mě přimělo vydat tento rozkaz a myslím, že komora k němu ještě něco přidá. Přesto to nechávám na tom, jak rozhodne o žádosti pana Fouqueta.[48] V tom všem nechci nic než spravedlnost a dávám pozor na všechno, co Vám říkám; neboť jde-li o život člověka, nechci říci ani slovo navíc. Komora tedy nařídí, co uzná za vhodné. Mohl jsem Vám své úmysly říci už včera; ale chtěl jsem tu žádost vidět a dal jsem si ji pozorně přečíst, a člověk je rád, když ví, co má říci. Řekl jsem Vám své úmysly a vracím Vám tu žádost, aby o ní komora jednala.'

---

42. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Deník Oliviera d'Ormesson, k datu 8. července 1664.

43. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Byl to druhý zpravodaj ve Fouquetově procesu.

44. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Na zámek ve Fontainebleau, kde tehdy sídlil dvůr. Soudní komora tam byla přenesena. Fouquet byl vězněn v Moretu.

45. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Hugues de Lionne, státní sekretář pověřený zahraničními věcmi.

46. **Vysvětlivka:** Charles de Batz de Castelmore, zvaný d'Artagnan, důstojník královských mušketýrů, který roku 1661 Fouqueta zatkl v Nantes a po celou dobu procesu ho střežil; předobraz Dumasova hrdiny.

47. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento projekt, nalezený ve Fouquetově domě v Saint-Mandé, uveřejnil pan P. Clément v *Dějinách Colbertových*, v úvodu.

48. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Touto žádostí se Fouquet domáhal, aby se mohl volně stýkat se svými obhájci.

„Po této řeči mi král dal žádost a já jsem mu řekl, že o tom, co Jeho Veličenstvo ráčilo nám říci, podáme komoře zprávu, a odešli jsme. Nechci vynechat jednu okolnost, která se mi zdála u krále velmi krásná: když se uprostřed řeči zarazil, chvíli přemýšlel, aby navázal, a řekl nám: ‚Ztratil jsem, co jsem chtěl říci,' a ještě dost dlouho přemýšlel; a když nenacházel, co si předem rozmyslel, řekl nám: ‚Je to nepříjemné, když se to stane; neboť v těchto záležitostech je dobré neříkat nic jiného, než co si člověk promyslel.'"

Daleko je od tohoto uměřeného a vážně uváženého slova k anekdotám, které posbíral protestantský historik La Hode[49] a které převzal pan Sismondi.[50][51] Podle těchto spisovatelů prý Ludvík XIV. osobně žádal Oliviera d'Ormesson o přízeň v tom, co prý nazval *svou záležitostí*, a d'Ormesson mu prý odpověděl: „Sire, učiním, co mi bude velet má čest a mé svědomí." A aby byla anekdota pikantnější, vynálezci se postarali dodat, že když d'Ormesson později žádal o nějakou milost pro svého syna, Ludvík XIV. mu řekl, jako by parodoval slova soudce: „Učiním, co mi bude velet má čest a mé svědomí." Nic není nepravdivějšího než tyto anekdoty. Nebylo v povaze Ludvíka XIV. snižovat se k osobnímu přimlouvání, ani v povaze Oliviera d'Ormesson odpovídat králi s drzou povýšeností. Tento soudce dovedl spojovat neúplatné zachovávání spravedlnosti s úctou ke svrchované autoritě. Shrnutí procesu, které podává, je toho novým důkazem:

„Tak tedy skončil ten velký proces, který byl předmětem hovoru celé Francie ode dne, kdy začal, až do dne, kdy byl ukončen. Velkým se stal mnohem méně pro postavení obžalovaného a závažnost věci než pro zájem podřízených, a především Berryera, který do něj vnesl tisíc zbytečných věcí a všechny protokoly státní pokladny, aby se učinil nepostradatelným, pánem celé té intriky a aby měl čas založit své jmění; a protože tímto jednáním jednal proti zájmům pana Colberta, který žádal jen konec a závěr, a klamal ho v podrobnostech všeho, co se dělo, neopomíjel svalovat chyby na někoho z komory: nejprve to bylo proti nejpoctivějším lidem v komoře, které všechny učinil podezřelými a dal je ztrestat veřejnými výtkami krále; potom napadl pana prvního prezidenta a dosáhl toho, že se z komory stáhl a na jeho místo byl dosazen pan kancléř.[52] Potom dal přičíst všechno špatné vedení této záležitosti panu Talonovi,[53] kterého s potupou zbavili místa generálního prokurátora; a nakonec, když se špatné

---

49. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Dějiny Ludvíka XIV.*, kn. LXXVII, s. 162.

50. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Dějiny Francouzů*, sv. XXV, s. 75.

51. **Vysvětlivka:** Jean-Charles-Léonard Simonde de Sismondi (1773–1842), ženevský historik a ekonom, autor mnohasvazkových *Dějin Francouzů*.

52. **Vysvětlivka:** Pierre Séguier (1588–1672), kancléř Francie od roku 1635; po Lamoignonově odchodu předsedal soudní komoře, která Fouqueta soudila.

53. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Denis Talon, syn Omera Talona, byl zprvu generálním prokurátorem soudní komory.

vedení zhoršovalo a průtahy, které úmyslně působil, pokračovaly, svalil všechno zlo na mne; dal mi odejmout intendanturu v Soissons, přiměl pana Colberta, aby si přišel k mému otci stěžovat na mé chování; a nakonec, když zkušenost ukázala, že on je skutečnou příčinou všech chyb, a námitky podjatosti odhalily jeho podvody, generální prokurátoři Hotman a Chamillart[54] mu nenápadně odebrali veškerou péči o tuto záležitost a v posledních měsících se už do ní nevměšoval; a nakonec se zbláznil,[55] a tak proces skončil; a mohu říci, že závažné chyby v soupisech, projevy nenávisti a zvůle, které se ukázaly při všech incidentech procesu, Berryerovy podvody a špatné zacházení, jehož se všem, i soudcům, dostávalo v jejich soukromém majetku,[56] byly velkými pohnutkami k tomu, aby byl pan Fouquet uchráněn trestu smrti; a jak se v této věci smýšlelo, ukázala veřejná radost, kterou nejvyšší i nejnižší projevovali nad záchranou pana Fouqueta, a to v takové míře, že ji nelze vyjádřit: všichni žehnali soudcům, kteří ho zachránili, a všem ostatním zlořečili a dávali jim najevo nenávist a pohrdání všemi možnými způsoby, a proti nim se začaly objevovat písničky;[57] a divím se, že ačkoli je to už přes čtrnáct dní, co tento příběh skončil, řeči o něm stále neutichají a mluví se o něm ve všech společnostech jako první den."

Tvrzení Oliviera d'Ormesson nepotvrzuje jen paní de Sévigné, jejíž svědectví by se mohlo zdát podezřelé, ale dokonce i Guy Patin,[58] o jehož málo shovívavé povaze, zvláště vůči finančníkům, je známo. Pro Oliviera d'Ormesson má jen chválu. Píše svému příteli Falconetovi:[59] „Pan d'Ormesson přednesl své mínění a po krásných slovech navrhl doživotní vyhnanství a konfiskaci veškerého majetku." O několik dní později psal v dopise témuž Falconetovi:[60] „Říká se, že pan Fouquet je zachráněn a že z dvaadvaceti soudců jich jen devět hlasovalo pro smrt a ostatních třináct pro vyhnanství a konfiskaci jeho majetku. První čest se za to přičítá tomu, kdo mluvil první, totiž prvnímu zpravodaji, panu d'Ormessonovi, který je mužem dokonalé bezúhonnosti."

---

54. **Vysvětlivka:** Guy Chamillart, dvorní referendář, otec Michela Chamillarta, pozdějšího generálního kontrolora a státního sekretáře pro válku Ludvíka XIV.

55. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz paní de Sévigné, dopis ze 17. prosince 1664.

56. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Olivier d'Ormesson naráží na snížení rent, které Colbert provedl roku 1664.

57. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Takové písně se skutečně nacházejí ve sbírkách Císařské knihovny a Arsenalu; nestojí však za to je citovat.

58. **Vysvětlivka:** Guy Patin (1601–1672), pařížský lékař a děkan lékařské fakulty, proslulý jízlivými dopisy; jejich častým adresátem byl jeho přítel, lyonský lékař André Falconet.

59. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Sv. III, s. 499; vyd. Reveillé-Parise.

60. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 501.

II. Karel XII. — Plány, které pojal v posledních letech své vlády. — Jeho styky s regentem

(K Tomu 14, kap. 7.)

Saint-Simon mluví v tomto svazku o plánech spojenectví mezi Karlem XII. a Petrem Velikým, které měly svrhnout hannoverský rod z anglického trůnu a dosadit na něj znovu Stuartovce. Také Voltaire uvádí o tomto plánu několik podrobností v poslední knize svých *Dějin Karla XII.*; ani jeden z nich však neříká nic o jednáních, která švédský král vedl s regentem. Tento zajímavý doplněk k nejproslulejším dějinám Karla XII. se nachází v *Nevydaných pamětech markýze d'Argensona*. Podrobnosti, které uvádí, měl od Švéda, jenž byl prostředníkem mezi Karlem XII. a regentem[61], od bankéře Hoggerse neboli Hogguera:

„Nikdo, praví, nezná záměry švédského krále přesněji než Hogguer, který mi je vylíčil takto: Karel XII. uzavíral mír s carem a zároveň s ním uzavíral útočnou a obrannou alianci, aby se oba zmocnili zemí na severu, které se jim hodily, zničili moc Dánska, sesadili z trůnu Augusta[62] a zle naložili s pruským králem, obnovili německou svobodu a nadělali Anglii u ní doma zuřivé starosti. Opíral se o Španělsko, kde tehdy takřka vládl Alberoni, ministr s rozsáhlými záměry; Španělsku zajišťoval znovuzískání jeho bývalých držav v Itálii a Francii, jakmile by chtěla, zapojoval do svých záměrů tím, že jí zajišťoval Nizozemí; a touto aliancí měl regent zajištěnu velmi mocnou oporu pro nástup na francouzský trůn, kdyby se pro něj nástupnictví uprázdnilo; neboť tato opora byla mnohem silnější než opora londýnské smlouvy neboli čtyřspolku,[63] který zasahoval jen do nevalného víru záměrů, takže král Jiří, nebude-li znepokojován pro svou uzurpaci, se málo staral o nepříjemnosti, které by kdo způsobil vévodovi z Orléans; a kdyby se dokonce španělský král tehdy rozhodl pro Francii a opustil Španělsko, Anglie by si u celé Evropy dělala zásluhu z toho, že tak dobře zajišťuje všeobecnou rovnováhu, a obětovala by tomu zájmy svého spojence vévody z Orléans. Avšak hrdina Severu Karel XII., muž neporušitelného slova, který hnal velkodušnost až k bláznovství, by spíš porušil cokoli jiného než závazek ke svému spojenci. Spíš by se byl podřídil zájmům Francie, která mu byla bližší a jeho rozsáhlým záměrům víc napomáhala, než aby vyhověl záměrům Španělska proti regentovi, tím spíš, že zájmy Španělska v tomto směru neměly v jejich společných plánech žádné místo a že Španělsku prokazoval dost služeb tím, že mu zajišťoval Itálii.

„Pokud jde o cara, ten nacházel velkou výhodu v tom, že bude takto spolu se Švédskem vládnout na celém severu; viděl, že jeho říše je pevněji založena než švédská moc;

---

61. **Ediční poznámka:** Antoine Hogguer (1682–1767) nebyl Švéd, nýbrž bankéř ze švýcarské kupecké rodiny ze Sankt Gallenu, narozený v Lyonu a usazený v Paříži; Karel XII. ho roku 1713 povýšil do šlechtického stavu.

62. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Fridrich August, polský král od roku 1697.

63. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz o této smlouvě Saint-Simonovy Paměti.

ta závisela jen na životě a velkých zásluhách jejího krále a po něm by se neudržela tak jako jeho vlastní. Stále už viděl, jak se Sarmati a Gótové znovu rozlévají a jako kdysi dávají zákon ostatní Evropě; cvičil svá vojska v boji. Byl by tedy k těmto záměrům kráčel v dokonalé shodě s Karlem XII.; a jaká by to byla moc, kdyby se spojily oba konce Evropy, totiž Švédsko a Moskevsko se Španělskem a Francií! Pro jejich polohu by je žádný střet zájmů, žádné soupeření nebyly vedly k žárlivosti a nedůvěře, a bylo by se došlo až do konce, kdyby smrt nebyla jejich záměry zmařila hned v zárodku tím, že srazila hlavu jejich původci, který též příliš marnotratně hazardoval se svým štěstím.

„Podle tohoto plánu postupovalo Švédsko Rusku Ingrii,[64] Estonsko a Livonsko; z této poslední provincie si však Švédsko vyhrazovalo Rigu s příslušenstvím. Postupovalo Rusku ještě jeden kraj Finska. Švédsko dobývalo na Dánsku celé Norsko, a to bylo už značně pokročilé, když byl Karel XII. zabit; potom měl Karel XII. vpadnout do Dánska a zrušit sundské clo.[65] Aby car tento průliv uzavřel a zabránil pomoci Angličanů, měl postavit na nohy hrozivé loďstvo, které se mělo spojit s loďstvem švédským, tehdy v dobrém stavu. Na společné náklady se mělo dobýt na Polsku malé provincie, která se velmi hodila Rusku. Švédsku se dávalo Pomořansko a Meklenbursko. Meklenburský vévoda, tehdy ve sporu se svými poddanými, v němž setrval i nadále, měl být odškodněn; dostal by provincii, kterou by se vzalo Prusku. Pruského krále se mělo napadnout, aby byl potrestán za to, že se vměšoval, jak to učinil, do předchozí války v Polsku. Ukázalo by se mu, že všechna jeho krásná vojska[66] se skládají jen z budižkničemů. A kdo by mu byl mohl nebo chtěl pomoci? Měl být zbaven, jak jsem řekl, toho, co se dávalo jako odškodné meklenburskému vévodovi, a několika míst, která se hodila Rusku. Odtud se mělo vtrhnout do Saska a do Polska; král August měl být podruhé sesazen z trůnu, aby na polský trůn znovu usedl král Stanislav.[67] Králi Augustovi se mělo vzít i jeho saské kurfiřtství a dosadit tam starší větev sasko-gothajskou.

„Smlouva se Španělskem byla už podepsána díky úsilí, které tam vynaložil kardinál Alberoni: Španělsko posílalo do Sundu dvacet válečných lodí, aby se spojily s ruskými a švédskými a předešly Angličany. Španělsko poskytovalo pět set tisíc piastrů měsíčně.

„Z Dánska měl Karel XII. sestoupit k Hamburku, snadno získat od této bohaté republiky velkou peněžní pomoc a zbavit ji veškeré tyranie Dánska. Dánsko, sevřené

64. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dnes část Petrohradské gubernie.

65. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** To jest poplatek, který se vybíral od lodí proplouvajících Sundem.

66. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Je známo, že tehdejší pruský král Fridrich Vilém I. se snažil sestavit pluky, jejichž muži vynikali vysokou postavou.

67. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Stanislav Leszczyński.

ze všech stran, mělo brzy prosit o milost a bylo by mu dopřáno míru, o jehož trvání by se nepochybovalo.[68]

„Karel XII. se šesti tisíci statečných Švédů[69], lidí velmi otužilých ve válce a pyšných na svá dřívější vítězství, měl vtrhnout do Německa, zatímco car by v téže části Evropy, kde mu velmi záleží na tom, aby se tam uchytil, působil také s hrozivým vojskem. Tam se mělo útočně vystoupit proti hannoverskému kurfiřtovi, který je zároveň anglickým králem. Tehdy se měl do Anglie povolat Pretendent[70] a dosadit znovu na trůn; to by řečenému hannoverskému kurfiřtovi dalo příliš mnoho práce, než aby mu zbyl čas plést se do německých záležitostí. Pak se měl diktovat zákon císaři, jemuž se měly způsobit starosti, o nichž hned povím: měla se uvést v život spojení navázaná s bavorským kurfiřtem, falckým rodem a duchovními kurfiřty; měly se shromáždit všechny jejich nároky a stížnosti německé říše, aniž by se jakkoli rozdmýchávala žárlivost mezi katolíky a protestanty, a měl se obnovit vestfálský mír na ochranu německé svobody. Turci už byli ve válce s císařem; tato válka se měla rozdmychávat a z knížete Rákócziho se měl udělat uherský a sedmihradský král. Zároveň mělo Španělsko vtrhnout do Itálie a znovu se zmocnit Milánska a obojí Sicílie, což by, jak jsem řekl, dalo císaři najednou dost práce.

„Tehdy by pro Francii nastala příležitost vystoupit; do té doby by se mocně vyzbrojovala, aniž by se vyslovila; a aby měla podíl na koláči a na všeobecné kořisti z císaře, dostali bychom deset provincií katolického Nizozemí;[71] tím by se naplnil náš krásný záměr mít na severu a severovýchodě za hranici jen Rýn.

„Moc této ligy a naprosté oslabení císaře by nás dostatečně pomstily za naše dřívější ztráty v utrechtském míru. Anglie, tak zaměstnaná Pretendentem, a Holandsko, bez Německa a bez císaře, by se nám neodvážily postavit do cesty; a navíc se panu vévodovi z Orléans zaručovalo budoucí nástupnictví ve Francii, kdyby se uprázdnilo, a to zvláštní smlouvou mezi ní, Švédskem a carem, aniž by se o tom cokoli sdělilo Španělsku.

„Karel XII., podobný velkému Gustavu Adolfovi a ještě větší než on, by uprostřed Německa se šedesáti tisíci muži diktoval zákon a čerpal by z Jutska, Hamburku, Saska, Pruska a ostatního Německa velké bohatství na vedení války. Zároveň by upravoval budoucí nástupnictví po císaři mezi jeho přirozenými dědici.

---

68. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** V d'Argensonově textu stejně jako v Saint-Simonově ponecháváme gramatické nepravidelnosti, které jiní vydavatelé pokládali za nutné opravit.

69. **Ediční poznámka:** Tak předloha (*six mille*); o tři odstavce dál však Karel XII. stojí uprostřed Německa „se šedesáti tisíci muži". Čísla si odporují; zda jde o chybu opisu či tisku, nelze z vydání rozhodnout.

70. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Jakub Stuart, který užíval jména Jakub III.

71. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tyto provincie, které zhruba odpovídají dnešnímu Belgickému království, jsou: Henegavsko, Západní Flandry, Východní Flandry, jižní Brabantsko, severní Brabantsko, provincie Antverpy, Namur, Lutych, Lucemburk a Limburk.

„Tehdy byl v Paříži jeden velký španělský pán, jménem don Manuel, kterého poslal Alberoni jako prostého cestovatele, ale proto, aby se sešel s panem Hogguerem, správcem všech těchto tajemství. Scházeli se spolu každý večer u slečny Desmares,[72] proslulé herečky a Hogguerovy milenky. Večeřeli spolu; ale před večeří a během představení se spolu zavírali, pracovali nad zeměpisnými mapami a hodně psali.

„Mezitím baron Görtz, aby u pana vévody z Orléans vzbudil žárlivost a podráždil jeho zvědavost, provedl tento manévr: dal sepsat nejméně důležitou a nejméně tajnou část těchto plánů, zčásti šifrou, tak, že tato depeše padla do rukou našeho rezidenta v Berlíně, který ji neopomněl ihned poslat panu vévodovi z Orléans. Bylo z ní dobře vidět, že don Manuel je kvůli tomu v Paříži z pověření Alberoniho, ale stálo v ní, že si kvůli tomu dopisuje se Švédem jménem Sobrissel. Konalo se velké pátrání, kde v Paříži ten Sobrissel je, a nic se nenašlo; vědělo se jen, že je synem švédského senátora. Avšak jméno Sobrissel zakrývalo jméno Hogguer, kterého označovalo. Můj otec, tehdy strážce pečetí Francie, si ponechal policejní zvědy; nasadil na toto pátrání víc než sto lidí, a nic se nenašlo, jak říkám.

„Tehdy si pan vévoda z Orléans dal zavolat Hogguera, aby to zjistil. Ten, věrný Francii, pomyslel hned na to, jak jí dobře posloužit, ale tak, aby nezradil cizí věc, kterou měl na starosti. Věděl, že regent má být do ní přijat za dobrých podmínek a v pravou chvíli, a ta chvíle nastala díky neklidu a žárlivosti, které ho trápily. Je pravda, že mohl být přijat jen k nelibosti Španělska, které mělo proti němu své zvláštní zájmy; ale Švédsko v tom bylo jen proto, aby regentovi napomáhalo, a právě toto přijetí zarmoutilo Alberoniho emisara, jak hned povím, neboť se domníval, že ho Hogguer úplně zradil, když ho předtím přiměl podepsat smlouvu.

„Regent vyvíjel velké úsilí ve Švédsku, v Parmě a v Madridu, a abbé Dubois nedokázal nic odhalit o velkých plánech švédského krále a Alberoniho, které prosakovaly na veřejnost. Regent si tedy dal zavolat slečnu Desmares a vyptával se jí na počínání Hogguera a dona Manuela, o nichž věděl, že u ní každý večer večeří. Řekla mu vše, co věděla, a poslala mu Hogguera. Ten se regentovi brzy otevřel a sdělil mu, [že Sobrissel] není nikdo jiný než on, Hogguer; že je do všeho zasvěcen a že záleží jen na něm, regentovi, aby do aliance vstoupil. Ukázal mu své plné moci, v nichž měl v té věci volnou ruku. Regent však Alberonimu nedůvěřoval a obával se, že je v tom nějaký článek namířený proti němu. Chtěl si nejprve ze všeho získat dona Manuela; pověřil Hogguera, aby mu nabídl tu nejvyšší odměnu, opustí-li Španělsko a přidá-li se k Francii, totiž: milion v hotových penězích, krásné panství, modrou stuhu, hodnost generálporučíka a guvernérství.

„Hogguer vyřídil toto jednání jako muž duchaplný a obratný; nedokázal to však udělat tak dobře, aby si don Manuel zprvu nemyslel, že ho Hogguer zradil. Nesmírně

---

72. **Vysvětlivka:** Christine-Antoinette-Charlotte Desmares (1682–1753), herečka Comédie-Française v letech 1699–1721; dříve milenka vévody z Orléans, pozdějšího regenta, s nímž měla dceru.

se na něj rozlítil; nazítří pro něj poslal; mluvil s ním mírně, dokonce ho prosil za odpuštění za všechno, co mu den předtím řekl; dodal, že přesto dobře vidí, že v jediném okamžiku přišel, pokud jde o Španělsko, o plod všech svých prací; že má sevřené srdce; že už nemá ani dvacet čtyři hodin života a že za nic na světě nezradí svou vlast. A skutečně, don Manuel dostal prudkou horečku; poslali mu Chiraca;[73] zemřel následující noci.

„Alberoni pověřil pokračováním této záležitosti markýze Montiho,[74] kterého jsme si později získali a který pro nás sehrál velkou roli při volbě krále Stanislava roku 1733 a zemřel roku 1737; ale nebyl do celého tajemství této záležitosti zasvěcen jako don Manuel.

„Regent pokračoval s Hogguerem v dovršování tohoto jednání. Když viděl plné moci, které měl od Švédska, byl okouzlen, že se tak dobře vymanil z intriky, která mu kvůli jeho vlastním zájmům naháněla takový strach. Nabídl hned Švédsku pět set tisíc tolarů měsíčně. Hogguer si vymínil, že se uzavře bez abbé Duboise, protože tím šla smlouva o čtyřspolku k čertu a protože se řečený abbé Dubois právem podezíral, že bere penzi od Anglie.[75]

„Když bylo mezi regentem a Hogguerem všechno dohodnuto, dal si regent zavolat abbé Duboise a v Hogguerově přítomnosti mu vynadal do darebáků a školometů. *Tak tohle*, řekl, *je Vaše práce na odhalení nejzávažnější věci, jaká tehdy v Evropě byla. Já jsem s tímhle člověkem a tady za čtvrt hodiny udělal víc než Vy za šest měsíců v celé Evropě, a Vaše Anglie, a ať Vás čert vezme*.

„Šlo o to, koho poslat do Švédska, aby ratifikoval a dokončil podrobnosti uzavření. Regent chtěl, aby to byl Hogguer a aby odjel ještě téže noci, bude-li to možné, nebo příští noci. Hogguer požádal o instrukce; abbé Dubois řekl, že nikdo by je nedokázal sepsat lépe než sám Hogguer. Ten na nich pracoval celou noc; vyhotovily se a podepsaly na místě, a už se chystal odjet, když dorazil kurýr z Dunkerque se zprávou o smrti švédského krále; to rázem ukončilo celé to dobrodružství a všechny ty rozsáhlé plány."

III. Shromáždění šlechty roku 1649

(K Tomu 14, kap. 14.)

---

73. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Proslulý chirurg, o němž je v Saint-Simonových Pamětech často řeč.

74. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz o této osobě Saint-Simona (sv. XV a XVII). Mluví tam o úloze, kterou Monti sehrál při volbě polského krále.

75. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Saint-Simon to na několika místech svých Pamětí výslovně tvrdí.

S touto částí Saint-Simonových *Pamětí* lze srovnat většinu děl týkajících se Frondy, a zvláště *Paměti Omera Talona*[76] k roku 1649. Najdeme v nich listiny tohoto shromáždění šlechty. Proti podpisům, které uvádí Saint-Simon, je tu jistý rozdíl. U Omera Talona se jeden z podepsaných jmenuje d'Alluye; Saint-Simon píše Halluyes-Schomberg a domnívá se, že jde o vévodu z Halluin-Schombergu. Je velmi pravděpodobné, že pravý je podpis, který uvádí Omer Talon, a že jde o markýze z Alluye, syna markýze ze Sourdis. V jednom nevydaném deníku z doby Frondy se totiž píše: „V úterý 5. října [1649] opět shromáždění opoziční šlechty u markýze ze Sourdis, on nepřítomen, a jeho syn, markýz z Alluye, přítomen." Celou tuto pasáž *Deníku Dubuisson-Aubenaye* jsme ocitovali (v tomto vydání Díl II, Přílohy vydavatele k Tomu 5, II. Odpor šlechty proti poctám přiznaným některým rodům). Vyplývá z ní, že markýz z Alluye hrál na těchto shromážděních důležitou úlohu a že listinu šlechty velmi pravděpodobně podepsal on.

IV. Provincie se zemskými stavy (*pays d'états*)

(K Tomu 14, kap. 16.)

Země se zemskými stavy neboli provincie se zemskými stavy byly ty, které požívaly výsady mít provinční shromáždění. Od vlády Ludvíka XIV. se omezovaly na Languedoc, Bretaň, Burgundsko, Provence, Henegavsko a Cambrésis (francouzské Flandry), hrabství Pau (Béarn), Bigorre, hrabství Foix, kraj Gex, Bresse, Bugey, Valromey, Marsan, Nébouzan, Quatre-Vallées (Armagnac), Soulac[77] a Terre de Labourd. Zemské stavy Dauphiné, zrušené za Ludvíka XIII., byly obnoveny teprve krátce před revolucí. Země se zemskými stavy si samy odhlasovávaly daň, kterou platily koruně a které se říkalo *dobrovolný dar* (*don gratuit*); samy také prováděly její rozvrh. Výše této daně byla hlavním předmětem rozprav na zasedáních zemských stavů a nejdůležitější záležitostí pro komisaře, kteří zastupovali vládu. Stavy musely též hradit ostatní provinční výdaje, mezi nimiž figurovaly i samotné náklady spojené se zasedáním stavů a odměny odhlasované guvernérům, intendantům a předním úředníkům provincie. Dobrovolný dar nebyl nijak jednotný; lišil se provincii od provincie a v téže provincii rok od roku, podle potřeb vlády a možností země.

Chce-li kdo studovat výhody a nevýhody těchto zemí se zemskými stavy, musí se obrátit především ke *Správní korespondenci za Ludvíka XIV*. (*Correspondance administrative sous Louis XIV*), vydané ve sbírce *Nevydaných dokumentů k dějinám Francie*. Lze v ní sledovat úsilí, které Ludvík XIV. vynakládal, aby si zajistil součinnost zemských stavů a podřídil je své vůli. Hned na počátku své osobní vlády

---

76. **Vysvětlivka:** Omer Talon (asi 1595–1652), generální advokát pařížského parlamentu, autor pamětí z doby Frondy.

77. **Ediční poznámka:** Tak předloha; mezi zeměmi se stavy se uvádí baskický kraj Soule (vedle Labourdu), nikoli Soulac.

(21. října 1661) psal tento král panu Fieubetovi, prvnímu prezidentovi parlamentu v Toulouse:[78] „Při péči, kterou věnuji všem svým záležitostem bez rozdílu a žádnou z nich nezanedbávám, bych rád znal jméno *capitoula*,[79] který bude vyslán na příští stavy mé provincie Languedoc, a také jeho úmysly vůči mým zájmům. Učiníte mi tedy potěšení, jestliže mi o tom co nejdříve podáte zprávu; a protože v této volbě poslanců můžete mnoho, bude dobré, abyste využil vlivu, který tam máte, a učinil u řečeného capitoula opatření, aby se nejen nestavěl do čela mínění, která budou na újmu mně, jak to činili všichni jeho předchůdci, ale také aby se přidal k dobře smýšlejícím a podporoval věci, které budou navrženy mým jménem. Již nyní schvaluji vše, co za tím účelem učiníte, a ujišťuji Vás mimoto, že bude zachováno tajemství a že mi nemůžete prokázat milejší službu."

Biskupové z Lavauru, z Albi, ze Saint-Papoul a z Viviers dostali, stejně jako arcibiskup toulouský, naléhavé dopisy, aby se dostavili na stavy a podpořili komisaře Ludvíka XIV.[80] Horlivost prelátů a předních členů stavů vynutila jednomyslné hlasování.[81] Později bylo shromáždění k vůli krále stále poddajnější.[82] Provence byla zastrašena několika vypovězeními[83] a ukázala se stejně poddajná jako Languedoc;[84] totéž se stalo v Burgundsku.[85] Bretaň se zdála tvrdošíjnější, ale nakonec ustoupila.[86] Nářky paní de Sévigné nad osudem Bretaně, kdysi „zcela svobodné, zcela zachované ve svých výsadách, stejně významné svou velikostí jako polohou", dosvědčují, že se už nebral ohled na „svatební smlouvu velké dědičky".[87][88] Stavy malých provincií by se nemohly pokusit o odpor, který byl tak snadno zlomen v Languedocu, v Provenci, v Burgundsku a v Bretani. Colbert pomýšlel na to, že je zruší a nechá všechny tyto země žít podle společného zákona;[89] ustoupil však před výhradami biskupa z Tarbes, který mu představoval, že tato změna by mohla „narazit jen na vynucený

78. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tento dopis se v *Dílech Ludvíka XIV*. nenachází. Opsal jsem jej ze sbírky Roseovy (rkp. Arsenalu, č. 199, č. 127–128).

79. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Městský magistrátní úředník v Toulouse.

80. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Týž rkp., č. 160.

81. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Correspondance administrative*, sv. I, s. 54 a 64.

82. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 288, 289, 290, 308, 316.

83. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 399.

84. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 403, 405.

85. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 445–446.

86. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž, s. 498 a 500.

87. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Dopisy paní de Sévigné z 6. listopadu 1689 a z 18. ledna 1690.

88. **Vysvětlivka:** „Velkou dědičkou" je Anna Bretaňská (1477–1514), jejíž sňatky s Karlem VIII. (1491) a poté s Ludvíkem XII. (1499) spojily bretaňské vévodství s francouzskou korunou; svatební smlouva z roku 1499 měla vévodství zachovat samostatné dědění.

89. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** *Correspondance administrative sous Louis XIV*, sv. I, s. 112.

souhlas všech těchto národů, které by hleděly na velkou moc krále a Jeho Veličenstvo ozbrojené v jejich blízkosti, a nepociťovaly by o nic méně ztrátu své svobody a tolika slavných známek svých služeb, které jim předchůdci Jeho Veličenstva na trůně zanechávali z vlády do vlády".[90]

Země se zemskými stavy trvaly až do doby revoluce.

V. Třetí stav na generálních stavech roku 1302

(K Tomu 14, kap. 16.)

Třetí stav, jak bylo řečeno, zasedal na generálních stavech roku 1302, za vlády Filipa Sličného.[91] Mezi jinými doklady lze uvést listinu nadepsanou: *Prosba lidu Francie ke králi proti papeži Bonifácovi VIII.*[92] Třetí stav se v ní obrací na krále jako ustavený sbor a žádá ho, aby hájil nezávislost francouzské koruny. Zde je několik výňatků z této listiny, jejíž pravopis upravuji, aby byla srozumitelnější:[93]

„Vás, převznešený kníže, náš pane, z milosti Boží králi Francie, prosí a žádá lid Vašeho království, neboť mu náleží, aby se tak stalo, abyste zachoval svrchovanou svobodu svého království, která spočívá v tom, že ve svých světských věcech neuznáváte na zemi žádného svrchovaného pána kromě Boha, a abyste dal prohlásit, tak aby to věděl celý svět, že papež Bonifác zjevně pobloudil a notoricky se dopustil smrtelného hříchu, když Vám listy opatřenými bulou vzkázal, že je svrchovaným pánem Vašich světských věcí a že nesmíte udílet prebendy ani zadržovat výnosy uprázdněných katedrálních kostelů, a že všechny, kdo věří opaku, má za kacíře; *item*, abyste dal prohlásit, že řečeného papeže je třeba mít za kacíře, protože tento blud nechce odvolat atd. Bylo to velké ohavnictví slyšet, že tento Bonifác, protože Bůh řekl svatému Petrovi: ‚Co svážeš na zemi, bude svázáno na nebi,' vyložil toto slovo, řečené v duchovním smyslu, zle, jako by se týkalo věcí světských.

„A aby si nikdo jiný nebral příklad jednat stejně a aby jeho trest nahnal strach ostatním, Vy, vznešený, králi nade všemi ostatními knížaty, obhájce víry, můžete a máte, a jste povinen žádat a zasadit se o to, aby řečený Bonifác byl považován a souzen za kacíře a potrestán tak, jak jen to bude možné a náležité, tak aby Vaše svrchovaná svoboda byla zachována."

---

90. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Tamtéž.

91. **Vysvětlivka:** Filip IV. Sličný (1268–1314), francouzský král od roku 1285. Generální stavy svolal na 10. dubna 1302 do pařížské katedrály Notre-Dame, aby získal podporu ve sporu s papežem Bonifácem VIII. o papežovu svrchovanost nad světskou mocí.

92. **Poznámka vydavatelů (edice 1856):** Viz Duboulay, *Hist. de l'Université de Paris*, sv. IV, s. 15; P. du Puy, *Différend de Philippe le Bel et de Boniface VIII*, s. 214; *Preuves des libertés de l'Église gallicane*, sv. I, s. 108.

93. **Ediční poznámka:** Chéruel k několika starofrancouzským slovům připojil v závorce novodobý výklad; v překladu jsou tyto závorky vypuštěny.

Tiráž

Louis de Rouvroy, vévoda de Saint-Simon
Paměti. Díl IV: Smrt krále a regentství (1714–1717)
Úplný český překlad s poznámkami francouzského vydavatele a s vysvětlivkami

Autor: Louis de Rouvroy, vévoda de Saint-Simon (1675–1755)
Původní název a vydání: *Mémoires complets et authentiques du duc de Saint-Simon sur le siècle de Louis XIV et la Régence*, collationnés sur le manuscrit original par M. Chéruel, Paris, L. Hachette et Cie, 1856, svazky 12–14. Text i ediční poznámky jsou volným dílem.
Předloha: digitalizace ve francouzském Wikizdroji (fr.wikisource.org).
Překlad a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence.
Obálka: podle Jeana-Baptisty Santerra, Filip, vévoda z Orléans, regent Francie (1674–1723), kolem 1717, olej na plátně. Château de Versailles (MV 7920), reprodukce z Wikimedia Commons, volné dílo; výřez. Ilustrace v textu: Rijksmuseum, Amsterdam (Public Domain Mark); Cleveland Museum of Art a The Metropolitan Museum of Art, New York (CC0); Musée Carnavalet, Paříž (reprodukce z Wikimedia Commons); volná díla. Autograf na titulním listu: podpis „Le duc de St Simon“, reprodukce z Wikimedia Commons.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz
Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF
Vydání: první, elektronické (listopad 2026)
Rok vydání: 2026
Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

Text byl v tomto znění poprvé publikován na www.stare-texty.cz/knihovna/.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz".

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.